Baltu
valodu atlants

Baltų
kalbų atlasas

Atlas of the Baltic
languages

Atlas of the Baltic *languages*

LEXIS 1: *FLORA*

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTS

Baltu valodu atlants

Baltų kalbų atlasas

LEKSIKA 1: *FLORA*

LEKSIKA 1: *FLORA*

VILNIUS 2013

UDK 811.17(084.4)
Ba318

Otrais izlabots un papildinats izdevums
Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas
2nd revised edition

Sagatavots ar
Lietuvas Zinātnes padomes un Latvijas Valsts pētījumu programmas *Nacionālā identitāte (pētījumi par valodu, Latvijas vēsturi, kultūru un cilvēkdrošību)* finansiālu atbalstu

Leidinio rengimą iš dalies rėmė
Lietuvos mokslo taryba ir Latvijos valstybinė tyrimų programa *Nacionālā identitāte (pētījumi par valodu, Latvijas vēsturi, kultūru un cilvēkdrošību)*

Sponsor
Research Council of Lithuania and National Research Programme National Identity (language, Latvian history, culture and human security)

Izdošanu atbalsta
Lietuvas Republikas valdības kanceleja

Leidybą rėmė
Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija

The publication was supported
by the office of the government of the Republic of Lithuania

Sastādītājas / Sudarytojos / Editing by:
Danguolė Mikulėnienė (Lietuva)
Anna Stafecka (Latvija)

Recenzenti / Recenzentai / Reviewers:
Prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius
Dr. habil. philol. Ojārs Bušs

Karšu datorvariantu veidojuši / Žemėlapių kompiuterinį variantą parengė / Map computer graphics by:
Ilona Akmentiņa, Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila, Edmundas Trumpa

Fotogrāfi / Fotografai / Photographers:
Laurynas Liberis, Arnis Blumbergs, Egidijus Skiparis, Asta Leskauskaitė, Česlava Deinarovič, Rūta Beltienė

© Saulius Ambrazas, Rima Bakšienė, Laura Geržotaitė, Ilga Jansone, Rolandas Kregždys, Asta Leskauskaitė, Violeta Meiliūnaitė, Danguolė Mikulėnienė, Anna Stafecka, Edmundas Trumpa, 2013

© Veronika Adamonytė, Rima Bakšienė, Daiva Kardelytė-Grinevičienė, Asta Leskauskaitė, *tulkojums (lietuviešu valodā) / vertimas (lietuvių) / translation (Lithuanian)*, 2013

© Ilona Akmentiņa, Pauls Balodis, Ilga Jansone, Anna Stafecka, *tulkojums (latviešu valodā) / vertimas (latvių) / translation (Latvian)*, 2013

© Rita Juknevičienė, Aldona Matulytė, Inesa Šeškauskienė, Zuzana Šiušaitė, *tulkojums (angļu valodā) / vertimas (anglų) / translation (English)*, 2013

© Lietuvių kalbos institutas, 2013

© Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 2013

ISBN 978-609-411-100-6

Saturs

Priekšvārds ❧ 8

IEVADS ❧ 11

Latviešu un lietuviešu valodas leksikas ģeolingvistiskie pētījumi ❧ 12
Dangole Mikulēniene, Anna Stafecka

Kopīgā baltu valodu leksika: flora ❧ 30
Rolands Kregždis

Latviešu izlokšņu fonētiskā transkripcija ❧ 74
Edmunds Trumpa

Lietuviešu izlokšņu fonētiskā transkripcija ❧ 78
Asta Leskauskaite, Rima Bakšiene

KOMENTĀRI ❧ 83

Paegļa nosaukumi ❧ 84
Rima Bakšiene, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Pienenes nosaukumi ❧ 90
Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite, Sauļus Ambrazs

Nātres nosaukumi ❧ 98
Rima Bakšiene, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Rudzupuķes nosaukumi ❧ 108
Asta Leskauskaite, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Pelašķa nosaukumi ❧ 116
Ilga Jansone, Asta Leskauskaite, Sauļus Ambrazs

Ceļtekas nosaukumi ❧ 132
Ilga Jansone, Rima Bakšiene, Sauļus Ambrazs

Āboliņa nosaukumi ❧ 148
Asta Leskauskaite, Rolands Kregždis, Anna Stafecka

Saulespuķes nosaukumi ❧ 158
Asta Leskauskaite, Rolands Kregždis, Anna Stafecka

Ziemas kviešu nosaukumi ❧ 164
Asta Leskauskaite, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Labības nosaukumi ❧ 168
Rima Bakšiene, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Griķu nosaukumi ❧ 176
Asta Leskauskaite, Rolands Kregždis, Anna Stafecka

Turinys

Pratarmė ❧ 9

ĮVADAS ❧ 11

Geolingvistiniai latvių ir lietuvių kalbų leksikos tyrimai ❧ 13
Danguolė Mikulėnienė, Anna Stafecka

Bendroji baltų kalbų leksika: flora ❧ 31
Rolandas Kregždys

Fonetinė latvių tarmių transkripcija ❧ 75
Edmundas Trumpa

Fonetinė lietuvių tarmių transkripcija ❧ 79
Asta Leskauskaitė, Rima Bakšienė

KOMENTARAI ❧ 83

Kadagio pavadinimai ❧ 85
Rima Bakšienė, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Kiaulpienės pavadinimai ❧ 91
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Saulius Ambrazas

Dilgėlės pavadinimai ❧ 99
Rima Bakšienė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Rugiagėlės pavadinimai ❧ 109
Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Kraujažolės pavadinimai ❧ 117
Ilga Jansone, Asta Leskauskaitė, Saulius Ambrazas

Gysločio pavadinimai ❧ 133
Ilga Jansone, Rima Bakšienė, Saulius Ambrazas

Dobilo pavadinimai ❧ 149
Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

Saulėgrąžos pavadinimai ❧ 159
Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

Žieminių kviečių pavadinimai ❧ 165
Asta Leskauskaitė, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Javų pavadinimai ❧ 169
Rima Bakšienė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Grikio pavadinimai ❧ 177
Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

Sīpola nosaukumi ❧ 180
Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite, Sauļus Ambrazs

Ķiploka nosaukumi ❧ 186
Rima Bakšiene, Liene Markus-Narvila, Rolands Kregždis

Gurķa nosaukumi ❧ 194
Rima Bakšiene, Liene Markus-Narvila, Rolands Kregždis

Kartupeļa nosaukumi ❧ 204
Rima Bakšiene, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Kāļa nosaukumi ❧ 216
Rima Bakšiene, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Meža zemenes nosaukumi ❧ 220
Asta Leskauskaite, Rolands Kregždis, Anna Stafecka

Mellenes nosaukumi ❧ 226
Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite, Rolands Kregždis

Kazenes nosaukumi ❧ 234
Ilga Jansone, Asta Leskauskaite, Sauļus Ambrazs, (parindes) Rolands Kregždis

Avenes nosaukumi ❧ 240
Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite, Rolands Kregždis

Bumbieres nosaukumi ❧ 250
Asta Leskauskaite, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Plūmes nosaukumi ❧ 256
Rima Bakšiene, Liene Markus-Narvila, Rolands Kregždis

Lazdas nosaukumi ❧ 266
Anna Stafecka, Rima Bakšiene, Sauļus Ambrazs

Čiekura nosaukumi ❧ 274
Asta Leskauskaite, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs, (parindes) Rolands Kregždis

Lapas nosaukumi ❧ 290
Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite, Rolands Kregždis

Galotnes nosaukumi ❧ 294
Rima Bakšiene, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

KARTES ❧ 299

Paegļa nosaukumi ❧ 300
Edmunds Trumpa, Laura Geržotaite

Pienenes nosaukumi ❧ 302
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Nātres nosaukumi ❧ 305
Laura Geržotaite, Ilona Akmentiņa

Rudzupuķes nosaukumi ❧ 308
Laura Geržotaite, Ilona Akmentiņa

Pelašķa nosaukumi ❧ 312
Laura Geržotaite, Ilona Akmentiņa

Ceļtekas nosaukumi ❧ 314
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Āboliņa nosaukumi ❧ 317
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Saulespuķes nosaukumi ❧ 320
Laura Geržotaite

Ziemas kviešu nosaukumi ❧ 322
Edmunds Trumpa, Laura Geržotaite

Labības nosaukumi ❧ 324
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Svogūno pavadinimai ❧ 181
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Saulius Ambrazas

Česnako pavadinimai ❧ 187
Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila, Rolandas Kregždys

Agurko pavadinimai ❧ 195
Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila, Rolandas Kregždys

Bulvės pavadinimai ❧ 205
Rima Bakšienė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Griežčio pavadinimai ❧ 217
Rima Bakšienė, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Žemuogės pavadinimai ❧ 221
Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

Mėlynės pavadinimai ❧ 227
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Rolandas Kregždys

Gervuogės pavadinimai ❧ 235
Ilga Jansone, Asta Leskauskaitė, Saulius Ambrazas, (išnašos) Rolandas Kregždys

Avietės pavadinimai ❧ 241
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Rolandas Kregždys

Kriaušės pavadinimai ❧ 251
Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Slyvos pavadinimai ❧ 257
Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila, Rolandas Kregždys

Lazdyno pavadinimai ❧ 267
Anna Stafecka, Rima Bakšienė, Saulius Ambrazas

Kankorėžio pavadinimai ❧ 275
Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas, (išnašos) Rolandas Kregždys

Lapo pavadinimai ❧ 291
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Rolandas Kregždys

Viršūnės pavadinimai ❧ 295
Rima Bakšienė, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

ŽEMĖLAPIAI ❧ 299

Kadagio pavadinimai ❧ 300
Edmundas Trumpa, Laura Geržotaitė

Kiaulpienės pavadinimai ❧ 302
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Dilgėlės pavadinimai ❧ 305
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Rugiagėlės pavadinimai ❧ 308
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Kraujažolės pavadinimai ❧ 312
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Gysločio pavadinimai ❧ 314
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Dobilo pavadinimai ❧ 317
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Saulėgrąžos pavadinimai ❧ 320
Laura Geržotaitė

Žieminių kviečių pavadinimai ❧ 322
Edmundas Trumpa, Laura Geržotaitė

Javų pavadinimai ❧ 324
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Griķu nosaukumi ❧ 327
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Sīpola nosaukumi ❧ 330
Laura Geržotaite, Ilona Akmentiņa

Ķiploka nosaukumi ❧ 334
Laura Geržotaite

Gurķa nosaukumi ❧ 336
Laura Geržotaite

Kartupeļa nosaukumi ❧ 338
Laura Geržotaite, Ilona Akmentiņa

Kāļa nosaukumi ❧ 341
Edmunds Trumpa, Laura Geržotaite

Meža zemenes nosaukumi ❧ 344
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Mellenes nosaukumi ❧ 347
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Kazenes nosaukumi ❧ 350
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Avenes nosaukumi ❧ 353
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Bumbieres nosaukumi ❧ 356
Laura Geržotaite, Liene Markus-Narvila

Plūmes nosaukumi ❧ 360
Laura Geržotaite

Lazdas nosaukumi ❧ 362
Laura Geržotaite, Ilona Akmentiņa

Čiekura nosaukumi ❧ 365
Laura Geržotaite, Ilona Akmentiņa

Lapas nosaukumi ❧ 368
Laura Geržotaite

Galotnes nosaukumi ❧ 370
Edmunds Trumpa, Laura Geržotaite

ATLAS OF THE BALTIC LANGUAGES ❧ 373

PIELIKUMI ❧ 533

LVDA izlokšņu tīkls ❧ 534
LVDA izlokšņu alfabētiskais saraksts ❧ 537
LKA izlokšņu tīkls ❧ 540
LKA izlokšņu alfabētiskais saraksts ❧ 548
Literatūra un avoti ❧ 555
Saīsinājumi ❧ 566

Grikio pavadinimai ❧ 327
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Svogūno pavadinimai ❧ 330
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Česnako pavadinimai ❧ 334
Laura Geržotaitė

Agurko pavadinimai ❧ 336
Laura Geržotaitė

Bulvės pavadinimai ❧ 338
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Griežčio pavadinimai ❧ 341
Edmundas Trumpa, Laura Geržotaitė

Žemuogės pavadinimai ❧ 344
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Mėlynės pavadinimai ❧ 347
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Gervuogės pavadinimai ❧ 350
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Avietės pavadinimai ❧ 353
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Kriaušės pavadinimai ❧ 356
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Slyvos pavadinimai ❧ 360
Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila

Lazdyno pavadinimai ❧ 362
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Kankorėžio pavadinimai ❧ 365
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Lapo pavadinimai ❧ 368
Laura Geržotaitė

Viršūnės pavadinimai ❧ 370
Edmundas Trumpa, Laura Geržotaitė

ATLAS OF THE BALTIC LANGUAGES ❧ 373

PRIEDAI ❧ 533

LVDA šnektų tinklas ❧ 534
LVDA šnektų abėcėlinis sąrašas ❧ 537
LKA punktų tinklas ❧ 540
LKA punktų abėcėlinis sąrašas ❧ 548
Literatūra ir šaltiniai ❧ 555
Sutrumpinimai ❧ 567

Priekšvārds

Izdevums *Baltų kalbų atlasas• Baltu valodu atlants • Atlas of the Baltic Languages*[1] ir guvis atzinīgu starptautisku vērtējumu[2]. Tāpēc Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta un Lietuviešu valodas institūta zinātnieki, vadīdamies pēc tiem pašiem zinātniskajiem un metodiskajiem darba principiem, savu projektu turpina. 2012. gadā zinātniskajai sabiedrībai tika piedāvāta šī atlanta *Leksikas* 1. daļa *Flora* CD formātā, kura lasītājus plašāk iepazīstina ar šo baltu valodām raksturīgās leksikas slāni[3]. Šajā kompaktdiskā augu nosaukumi atspoguļoti plašā ievadrakstā, 16 leksikas ģeolingvistiskajās kartēs un to komentāros, kā arī 15 papildkartēs, kurās viena vai otra auga nosaukumu plašāka izplatība, atkarībā no pieejamā izlokšņu materiāla, lielākoties atspoguļota tikai vienas valodas izplatības teritorijā – Latvijā vai Lietuvā. Lasītāji tāpat tiek iepazīstināti ar abu valstu zinātnieku ieguldījumu leksikas pētījumu jomā XIX gs. otrajā pusē un XX gs.

Tā kā kompaktdiska karšu lietošana ir visai neērta, tika nolemts Lietuvas un Latvijas valodnieku kopīgiem spēkiem sagatavot otro papildināto izdevumu *Baltų kalbų atlasas. Leksika* 1: *Flora • Baltu valodu atlants. Leksika* I: *Flora • Atlas of the Baltic Languages. Lexis* 1: *Flora* atsevišķā grāmatā. Tajā publicētas 10 jaunas kartes ar to komentāriem, kā arī 5 papildkartes. Ievads un izdevuma pielikumi atstāti gandrīz nemainīgi.

Par finansiālo atbalstu grāmatas izdošanai paldies Lietuvas Republikas valdības kancelejai.

1 *Baltu valodu atlants. Prospekts • Baltų kalbų atlasas. Prospektas • Atlas of the Baltic Languages. Prospect.* Ed. A. Stafecka, D. Mikulėnienė, Vilnius–Rīga, 2009, 180 p. ISBN 978-9984-742-49-6.

2 Zigmas Zinkevičius. [Rec.] *Baltu valodu atlants – Baltų kalbų atlasas – Atlas of the Baltic Languages.* Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 180 p. – *Gimtoji kalba* 1, 2010, p. 25; Jožica Škofic. [Rec.] Anna Stafecka & Danguolė Mikulėnienė, ed. *Baltu valodu atlants – Baltų kalbų atlasas – Atlas of the Baltic Languages.* Riga / Vilnius: University of Latvia, 2009. 184 p. – *Dialectologia et geolinguistica* 19, 2011, p. 119–121; Dorota Kristina Rembiševska. Par Baltu valodu Atlantu. – *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, 2011, 65. sēj., 1./2. nr., p. 100–102; [Inform.] Baltu valodu atlants. – *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, 2010, 64. sēj., 3./4. nr., p. 139; Dorota Krystyna Rembiszewska [Rec.] *Baltu valodu atlants. Prospekts* (*Baltų kalbų atlasas. Prospektas Atlas of the Baltic Languages*), Rīga–Vilnius 2009, ss. 183. – *Acta Baltico-Slavica* 34, 2010, 301–304 ss.

3 Baltu *valodu atlants. Leksika* 1. *Flora* / *Baltų kalbų atlasas. Lexis 1. Flora Atlas of the Baltic Languages. Lexis* 1. *Flora*. Red. A. Stafecka, D. Mikulėnienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts, 2012.

Pratarmė

Leidinio *Baltų kalbų atlasas • Baltu valodu atlants • Atlas of the Baltic Languages*[1] idėja susilaukė palankaus tarptautinio įvertinimo[2]. Tad Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto ir Lietuvių kalbos instituto mokslininkai, laikydamiesi tų pačių mokslinio ir metodinio darbo principų, tęsė savąjį projektą ir 2012 m. mokslo visuomenei pristatė kompaktinę pirmosios *Leksikos* dalies *Flora* plokštelę, plačiau supažindinančią skaitytojus su baltų kalboms būdingos leksikos dalimi[3]. Šioje kompaktinėje plokštelėje augalų pavadinimai pristatomi plačiu įvadiniu straipsniu, 16 geolingvistinių leksikos žemėlapių ir jų komentarų, taip pat 15 papildomų žemėlapių, kuriuose vieno ar kito augalo pavadinimų paplitimas, atsižvelgiant į turimus tarmių duomenis, daugiausia pavaizduotas tik vienos kurios kalbos paplitimo plote – Latvijoje ar Lietuvoje. Skaitytojai taip pat supažindinami su geolingvistinių XIX a. antrosios pusės–XX a. leksikos tyrimų, kuriuos vykdė abiejų šalių mokslininkai, istorija.

Kadangi kompaktinės plokštelės žemėlapiais nepatogu naudotis, nutarta Lietuvos ir Latvijos kalbininkų pastangomis parengti antrąjį, pataisytą ir papildytą, leidinio *Baltų kalbų atlasas. Leksika* 1: *Flora* • *Baltu valodu atlants. Leksika* I: *Flora* • *Atlas of the Baltic Languages. Lexis* 1: *Flora* leidimą atskira knyga. Jame publikuojama 10 naujų žemėlapių ir jų komentarų, taip pat 5 papildomi žemėlapiai. Įvadas ir leidinio priedai beveik nesikeitė.

Už finansinę paramą knygos leidybai dėkojame Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijai.

1 *Baltu valodu atlants. Prospekts • Baltų kalbų atlasas. Prospektas • Atlas of the Baltic Languages. Prospect.* Ed. A. Stafecka, D. Mikulėnienė, Vilnius–Rīga, 2009, 180 p. ISBN 978-9984-742-49-6.

2 Zigmas Zinkevičius. [Rec.] *Baltu valodu atlants – Baltų kalbų atlasas – Atlas of the Baltic Languages.* Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 180 p. – *Gimtoji kalba* 1, 2010, p. 25; Jožica Škofic. [Rec.] Anna Stafecka & Danguolė Mikulėnienė, ed. *Baltu valodu atlants – Baltų kalbų atlasas – Atlas of the Baltic Languages.* Riga / Vilnius: University of Latvia, 2009. 184 p. – *Dialectologia et geolinguistica* 19, 2011, p. 119–121; Dorota Kristina Rembiševska. Par Baltu valodu Atlantu. – *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, 2011, 65. sēj., 1./2. nr., p. 100–102; [Inform.] Baltu valodu atlants. – *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, 2010, 64. sēj., 3./4. nr., p. 139; Dorota Krystyna Rembiszewska [Rec.] *Baltu valodu atlants. Prospekts* (*Baltų kalbų atlasas. Prospektas Atlas of the Baltic Languages*), Rīga–Vilnius 2009, ss. 183. – *Acta Baltico-Slavica* 34, 2010, 301–304 ss.

3 Baltu *valodu atlants. Leksika* 1. *Flora* / *Baltų kalbų atlasas. Lexis 1. Flora Atlas of the Baltic Languages. Lexis* 1. *Flora*. Red. A. Stafecka, D. Mikulėnienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts, 2012.

IEVADS

ĮVADAS

Latviešu un lietuviešu valodas leksikas ģeolingvistiskie pētījumi

Dangole Mikulēniene, Anna Stafecka

Līdz šim gan latviešu, gan lietuviešu valodniecības vēsturē ir dominējis atsevišķu pētnieku savāktā izlokšņu materiāla deskriptīvais apraksts. Autoru izvirzītie atšķirīgie mērķi un dažādās analīzes metodes bieži apgrūtina datu sintēzi, neļauj saskatīt spilgtāku kopainu. Turpretī attiecīgi sastatīti fakti palīdz labāk izprast baltu valodniecības attīstību, novērtēt to plašākā Eiropas kontekstā (sal. Dini 2000). Šādos gadījumos uzskatāmi iezīmējas ģeolingvistisko pētījumu paralēles Latvijā un Lietuvā, skat. 1. tabulu[1].

LAIKPOSMS	LATVIJA	LIETUVA
19. gs. beigas	1892. g. – E. Volters un citi *Programma tautas gara mantu krājējiem* (Jelgava)	1886. g. – Э. Вольтеръ. *Программа для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди* (Санкт-Петербургъ)
	1886.–1905. g. – *Dienas Lapas* pielikumi *Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem*	1890.–1898. g. – K. Jauņus izlokšņu apraksti kalendārā *Памятная книжка Ковенской губерниu*
20. gs. pirmā puse	1923. g. – P. Šmits. *Programma tautas tradīciju krājējiem*	1924. g. – K. Būga. *Klausimų lapas* (Nr. 1, Nr. 2 un Nr. 3), publicēts kā laikraksta *Lietuva* pielikums 1924. g. 23.–25. jūlijā
	1940. g. – V. Rūķe. *Programma izlokšņu aprakstiem*	1940. (1941.?) g. – A. Salys. *Apklausas* 1
20. gs. otrā puse[2]	1954. g. – *Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programma*	1951. g. – *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa* (autori J. Balčikonis, B. Larinas, J. Senkus; otrais laid. – 1956. g.)
	1963.–1992. g. – *Palīgs apvidu vārdu vācējiem* (16 anketas, skat. tekstā)	
	1967.–1976. g. – *Apvidvārdu aptaujas* (7 anketas, skat. tekstā)	
	no 1976. g. – *Atlas linguarum Europae* (36 izloksnes)	no 1976. g. – *Atlas linguarum Europae* (42 punkti)
	1999. g. – *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika* (102 kartes, vad. B. Laumane)	1977. g. – *Lietuvių kalbos atlasas* 1. *Leksika* (120 kartes, atb. red. K. Morkūnas)
		1983. g. – *Kalbos faktų rinkimo programa* (leksikai veltītas 5 anketas)
		1995. g. – *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa*
21. gs.	2009 g. – *Baltu valodu atlants. Prospekts / Baltų kalbų atlasas. Prospektas / Atlas of the Baltic languages. A Prospect*. Sastādītājas un ievada autores / Sudarytojos ir įvado autorės / Editing and introduction by: A. Stafecka, D. Mikulėnienė, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas	

1. tabula. Dialektālās leksikas ģeolingvistiskie pētījumi Latvijā un Lietuvā

Lietuviešu un latviešu leksikas ģeolingvistiskie pētījumi saistāmi ar pirmajām aptaujām. Šo pētījumu aizsākumi – 19. gs. otrā puse, kad Krievijas impērijas ziemeļrietumu daļā, tagadējā Lietuvas un Latvijas teritorijā, tiek uzsākta plaša mēroga folkloras, etnogrāfijas un valodas datu vākšana. Šajā nolūkā tika izveidotas pirmās materiālu vākšanas programmas.

1 Par pirmo mēģinājumu sniegt latviešu un lietuviešu dialektoloģijas sintētisku ainu laikam jāuzskata XI Starptautiskajā baltistu kongresā „Baltu valodu pagātne, tagadne un nākotne" (Rīga, 27.09.2010.–30.09.2010.) Dangoles Mikulēnienes un Annas Stafeckas nolasītais referāts „*Baltu valodu atlants*: latviešu un lietuviešu paralēles" (Mikulēniene, Stafecka 2010: 118sk.). Atsevišķi publicēta šā referāta pirmā daļa par latviešu un lietuviešu izlokšņu pētniecības aizsākumiem (Mikulėnienė, Stafecka 2011: 123–133).

2 Jāpiezīmē, ka sešdesmitajos gados Latvijā un Lietuvā izdoti nozīmīgi dialektoloģijas darbi – Martas Rudzītes *Latviešu dialektoloģija* (1964) un Zigma Zinkeviča *Lietuvių dialektologija* (ar 75 kartēm, 1966), kas lika pamatus turpmākajām dialektoloģijas studijām abās valstīs.

Geolingvistiniai latvių ir lietuvių kalbų leksikos tyrimai

Danguolė Mikulėnienė, Anna Stafecka

Iki šiol tiek latvių, tiek lietuvių kalbotyros istorijoje vyravo deskriptyvinis paskirų tyrėjų surinktos tarmių medžiagos aprašymo būdas. Skirtingi autorių tikslai ir analizės metodai neretai trikdo duomenų sintezę, neleidžia pamatyti ryškesnio visumos vaizdo. Ir priešingai – tinkamai sugretinti faktai padeda geriau suprasti baltų kalbotyros raidą, įvertinti ją platesniame Europos kontekste (plg. Dini 2000). Tada akivaizdžiai išryškėja geolingvistinių tyrimų Latvijoje ir Lietuvoje paralelės, žr. 1 lentelę[1].

LAIKOTARPIS	LATVIJA	LIETUVA
XIX a. pab.	1892 m. E. Volters ir kt. *Programma tautas gara mantu krājējiem* (Jelgava)	1886 m. Э. Вольтеръ. *Программа для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди* (Санкт-Петербургъ)
	1886–1905 m. *Dienas Lapa* priedai *Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem*	1890–1898 m. K. Jauniaus tarmių aprašai kalendoriuose *Памятная книжка Ковенской губерніи*
XX a. pirmoji pusė	1923 m. P. Šmits. *Programma tautas tradīciju krājējiem*	1924 m. K. Būga. *Klausimų lapas* (Nr. 1, Nr. 2 ir Nr. 3), išspausdintas kaip laikraščio *Lietuva* priedas 1924 m. liepos 23–25 d.
	1940 m. V. Rūķe. *Programma izlokšņu aprakstiem*	1940 (1941?) m. A. Salys. *Apklausas* 1
XX a. antroji pusė[2]	1954 m. *Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programma*	1951 m. *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa* (autoriai: J. Balčikonis, B. Larinas, J. Senkus; 2 leid. – 1956 m.)
	1963–1992 m. *Palīgs apvidu vārdu vācējiem* (16 anketų, žr. tekstą)	
	1967–1976 m. *Apvidvārdu aptaujas* (7 anketos, žr. tekstą)	
	nuo 1976 m. *Atlas linguarum Europae* (36 punktai)	nuo 1976 m. *Atlas linguarum Europae* (42 punktai)
	1999 m. *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika* (102 žemėlapiai, vad. B. Laumane)	1977 m. *Lietuvių kalbos atlasas* 1. *Leksika* (120 žemėlapių, ats. red. K. Morkūnas)
		1983 m. *Kalbos faktų rinkimo programa* (leksikai skirtos 5 anketos)
		1995 m. *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa*
XXI a.	2009 m. *Baltu valodu atlants. Prospekts / Baltų kalbų atlasas. Prospektas / Atlas of the Baltic languages. A Prospect*, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas	

1 lentelė. Geolingvistiniai tarmių leksikos tyrimai Latvijoje ir Lietuvoje

Geolingvistiniai lietuvių ir latvių leksikos tyrimai sietini su pirmaisiais klausimynais. Šių tyrimų pradžia – XIX a. antroji pusė, kai Rusijos imperijos šiaurės vakarų dalyje, dabartinėje Lietuvos ir Latvijos teritorijoje, pradedamas plataus masto folkloro, etnografijos ir kalbos duomenų rinkimas. Šiuo tikslu buvo sudaromos pirmosios medžiagos rinkimo programos.

1 Bene pirmuoju bandymu pateikti sintetinį latvių ir lietuvių tarmėtyros vaizdą laikytinas XI tarptautiniame baltistų kongrese „Baltų kalbų praeitis, dabartis ir ateitis“ (Ryga, 2010 09 27–30) skaitytas Danguolės Mikulėnienės ir Annos Stafeckos pranešimas „*Baltu valodu atlant*s: latviešu un lietuviešu paralēles“ (Mikulēniene, Stafecka 2010: 118–119). Atskirai paskelbta pirmoji šio pranešimo dalis apie latvių ir lietuvių tarmėtyros pradžią (Mikulėnienė, Stafecka 2011: 123–133).

2 Pažymėtina, kad septintajame dešimtmetyje Latvijoje ir Lietuvoje išleisti stambūs kapitaliniai dialektologijos darbai – Martos Rudzītės *Latviešu dialektoloģija* (1964) ir Zigmo Zinkevičiaus *Lietuvių dialektologija* (su 75 žemėlapiais, 1966), padėję pamatus tolesnėms dialektologijos studijoms abiejose valstybėse.

Pirmās aptaujas un leksikas jautājumi. Eduarda Voltera programmas

Pirmās lietuviešu un latviešu tautas kultūras un valodas mantojuma vākšanas programmas saistāmas ar Sanktpēterburgas universitātes privātdocenta Eduarda Voltera vārdu. Tiesa, tās ir ļoti atšķirīgas: pirmā (Программа 1886) ir veltīta tikai lietuviešu valodas izlokšņu faktu vākšanai, turpretī otrā (Programma 1892) aptver visu latviešu tautas etnogrāfisko un garīgo mantojumu (plašāk skat. Mikulėnienė, Stafecka 2011: 123skk.).

PROGRAMMU VISPĀRĪGĀS IEZĪMES. Pēc E. Voltera iniciatīvas izveidotā programma (1886) uzskatāma par pirmo lietuviešu izlokšņu pētīšanas aptauju. Tā ir neliela formāta, plāna (12 lpp.) grāmatiņa, kurā atrodami vairāk nekā 50 dažādiem valodas līmeņiem veltīti jautājumi (Mikulėnienė, Stafecka 2011: 124). E. Voltera vadībā sagatavota arī otrā *Programma tautas gara mantu krājējiem* (Jelgava, 1892), kuru sastādījuši daži latviešu studenti[3], bet izdevusi Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļa. Šī programma ir ievērojami plašāka (80 lpp.) par pirmo: tajā ir apmēram 950 jautājumu, kas iedalīti nodaļās. Tieši vai netieši ar valodu saistītie jautājumi atrodami visās šīs programmas nodaļās.

Lietuviešu valodai veltītajā programmā nav izsmeļošas ievaddaļas. Tikai pirmajos teikumos ir norādīts, ka Imperatoriskā krievu ģeogrāfu biedrība lūdz uz norādīto adresi sūtīt atbildes un piezīmes par minētajiem jautājumiem[4]. Grāmatiņas beigās pie atbildēm tiek lūgts obligāti pievienot pēc iespējas precīzāk pierakstītus izlokšņu tekstus (dziesmas, pasakas vai teikas), kā arī tautas izteicienus par konkrētās vietas valodu, izloksni un iesaukām. Lai izlokšņu teksts tiktu pierakstīts precīzi, piedāvāts izmantot grāmatiņas beigās ievietotos divus alfabētus: krievu-lietuviešu un latīņu-lietuviešu[5]. Slāviskā alfabēta izmantošanai lietuviešu valodas tekstos kā paraugs tiek minēts Jona Juškas dziesmu krājums (*Литовскія Народныя Пѣсни*, 1867). Lai gan lietuviešu teksti drīkstēja būt pierakstīti krievu burtiem, vārda uzsvaru lūgts norādīt ar akūtu un gravi, bet patskaņu garumu tiek piedāvāts atzīmēt ar svītriņu virs burta (Программа 1886: 12).

Latviešu programmas plašajā ievadā tāpat norādīts, ka folkloras materiāls jāpieraksta tā, kā to sniedz informanti, neko nedrīkst labot vai papildināt. Folkloras materiāls un visas atbildes, piemēram, atbildes uz astotajā nodaļā („Dievu un māņu ticiba") uzdotajiem jautājumiem jāpieraksta informanta izrunā, ievērojot Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas padomus izlokšņu materiāla vācējiem[6]. Apvidvārdus lūgts paskaidrot[7].

Latviešu programmas ievadā nosaukti visi tās avoti (Programma 1892: 9). Tie ir: 1) Maskavas universitātes Dabas zinātņu, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrības izdotā *Программа для собиранія этнографическихъ сведеній* (1887), 2) Imperatoriskās krievu ģeogrāfu biedrības Etnogrāfijas nodaļas izdotā *Программа для собиранія народныхъ юридическихъ обычаевъ* (1887)[8], 3) Latviešu draugu biedrības publicētā aptauja (Bīlenšteins, Auniņš, Volters 1888), 4) E. Voltera savāktais materiāls par latviešu mitoloģiju (Programma 1892: 9)[9].

Pēdējos divus avotus varētu uzskatīt par pirmajām, tiesa, ļoti neliela apjoma programmām. Latviešu draugu biedrības anketu veido 80 etnogrāfijai un mitoloģijai veltīti jautājumi (uz valodu attiecināms tikai viens: „Kā vēl citādi sauc varavīksni?"), savukārt laikraksta *Dienas Lapa* 1892. g. pielikumos „Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem" publicēto E. Voltera (Volters 1892) programmu par Līgo svētkiem veido 151 jautājums, no kuriem daži saistīti arī ar valodu: par Līgo ēdienu nosaukumiem (VI, 70), jāņuzāļu nosaukumiem (IV, 5, 34; X, 27), vietvārdiem ar *Jānis* un refrēnu *Līgo*! (X, 65).

1892. gadā izdotās latviešu programmas ievada beigās ir poētisks novēlējums: „Uzņem tad, mūsu lolojum, pirmo reiz savu ceļu, iemanto pie līdzšinējiem tautas gara mantu draugiem un cienītājiem jaunus klāt; palīdzi jaunās paaudzes sirdīs iedēstīt mīlestību uz senču mantojumu, jo, viņu pazīdami, mēs visdrīzāki atzīsim, kas mēs bijām, kas mēs esam, kas mums ir un kas mums vēl jāiegūst" (Programma 1892: 10). Taču pēc ievada pēdējā teikuma – „Trūkstošie numuri bija apstākļu dēļ jāizlaiž" – var spriest, ka cenzūra dažus jautājumus tomēr izsvītrojusi. To var redzēt arī pēc iztrūkstošas jautājumu numerācijas (piemēram, pēc 102. jautājuma ir 104. jautājums, pēc 108.–110. u. tml.).

PROGRAMMU UZBŪVE. Vairums lietuviešu izloksnēm veltītās programmas jautājumu numurēti pēc kārtas (1–41), turpmākie apzīmēti ar burtiem (*A*–*L*). Jautājumi sīkāk pēc valodas līmeņiem vai kā citādi netiek sadalīti, tomēr ikvienam jautājumam seko attiecīgi paskaidrojumi, kuru mērķis – palīdzēt materiāla vācējiem orientēties lietuviešu izlokšņu dažādībā. Pēc lietuviešu izlokšņu vākšanas programmas var secināt, ka sastādītāji bija labi iepazinušies ar pašām izloksnēm, ar tai laikā jau publicētajiem izlokšņu aprakstiem. Skaidri redzams, ka izmantotas Augusta Šleihera (Schleicher 1856), J. Juškas (1861), Fridriha Kuršaiša (Kurschat 1876) gramatikas.

Programmas sākumā ir fonētikas jautājumi un samērā izsmeļoši to komentāri. Pirmie jautājumi (1.–18.) veltīti patskaņiem un to izlokšņu variantiem (piemēram, pirmais jautājums: „1) Kā tiek izrunāts uzsvērtais *a*? Austrumaukštaišu izloksnēs, anīkščiešu un citās tas tiek izrunāts kā *o*. Kad tas nav uzsvērts, tad tiek saglabāts *a*. Piem., *krõš-*

3 Kā atzīst Pēteris Šmits (Šmits 1923), lielākais nopelns ir šīs programmas plašā ievada autoram, jurisprudences studentam, vēlāk advokātam Jānim Ansberģim. Ievada nobeigumā pieminēti visi, kas palīdzējuši programmas izveidošanā: vispirms izteikta pateicība docentam E. Volteram, Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas darbiniekiem – Kalācim, Stoķetam, Berģim, Kalniņam, Brēdenfeldam.

4 „Императорское Русское Географическое Общество, желая собрать подробныя свѣдѣнія о литовскомъ языкѣ и племени, покорнѣйше проситъ любителей и знатоковъ литовскаго языка и народности сообщать указанія и замѣтки по прилагаемымъ вопросамъ. Общество съ благодарностью приметъ всѣ такія замѣтки, которыя могутъ быть высылаемы въ *С.-Петербургъ*, *въ Императорское Русское Географическое Общество*, у Чернышева моста, въ домѣ 6-й гимназіи" (Программа 1886: 1).

5 „Русско-литовская азбука" (Программа 1886: 11), „Латинско-литовская азбука" (Программа 1886: 12).

6 Šie padomi ar nosaukumu „Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas lūgums tautas garamantu krājējiem" publicēti žurnālā *Austrums* (1890, 2, 907–909 sleja).

7 Pirmajā latviešu programmas nodaļā arī ir ievietota piezīme, ka, pierakstot vārdus, ir jāvērš uzmanība uz izloksnes īpatnībām, uz lauztām, grūstām un stieptām skaņām un citiem valodas sīkumiem (Programma 1892: 12).

8 Pēc Aizputes un Grobiņas miertiesnešu sapulces priekšsēdētāja pasūtījuma šī programma tika iztulkota latviešu valodā (*Programma tautas juridisku ierašu krāšanai*) un izdota Liepājā 1892. g.

9 Iespējams, ar to domāta aptauja par Jāņu dienas svinēšanu (skat. Volters 1892).

Pirmieji klausimynai ir leksikos klausimai. Eduardo Volterio programos

Pirmieji lietuvių ir latvių kultūros ir kalbos paveldo klausimynai sietini su Sankt Peterburgo universiteto privatdocento E. Volterio vardu. Tiesa, jie labai nevienodi ir nelygiaverčiai: pirmasis (Программа 1886) yra siauresnio pobūdžio ir skirtas tik kalbiniams lietuvių tarmių faktams rinkti, antrasis (Programma 1892) gerokai platesnis ir apima visą latvių tautos etnografinį bei dvasinį paveldą (plačiau žr. Mikulėnienė, Stafecka 2011: 123tt.).

BENDRIEJI PROGRAMŲ BRUOŽAI. E. Volterio iniciatyva sudaryta 1886-ųjų programa laikytina pirmuoju lietuvių tarmėtyros klausimynu. Tai nedidelio formato, plona (12 p.) knygutė, kurioje pateikta per 50 įvairiems kalbos lygmenims priskirtinų klausimų (Mikulėnienė, Stafecka 2011: 124). E. Volteriui vadovaujant parengta ir antroji *Programa tautos dvasinės kūrybos turto rinkėjams* (*Programma tautas gara mantu krājējiem*, Jelgava, 1892), kurią sudarė keli latvių studentai[3], o išleido Jelgavos Latvių draugijos Raštijos skyrius. Ši programa daug didesnė (80 p.) už pirmąją, sudaryta iš maždaug 950 klausimų, suskirstytų skyriais. Tiesiogiai ar netiesiogiai su kalba susijusių klausimų yra beveik visuose šios programos skyriuose.

Lietuvių kalbai skirta programa be išsamios įvadinės dalies. Tik pirmaisiais sakiniais informuojama, kad Imperatoriškoji rusų geografų draugija prašanti nurodytu adresu siųsti atsakymus ir pastabas į pateiktus klausimus[4]. Knygelės pabaigoje prie atsakymų prašoma būtinai pridėti kuo tiksliau užrašytą tarminį tekstą (dainą, pasaką ar padavimą), taip pat liaudies pasakymus apie kitų vietovių kalbą ir tarmes, pravardes. Kad tarminis tekstas būtų užrašytas tiksliai, siūloma naudotis dviem knygelės gale pateiktomis abėcėlėmis: rusų-lietuvių ir lotynų-lietuvių[5]. Kaip sektinas slaviškojo raidyno pritaikymo lietuvių kalbai pavyzdys, nurodytas Jono Juškos dainų rinkinys (*Литовскія Народныя Пѣсни*, 1867). Nors lietuviški tekstai galėjo būti užrašomi ir rusiškomis raidėmis, žodžių kirtį prašoma žymėti akūto ir gravio ženklais, o balsių ilgumą – brūkšneliu (Программа 1886: 12).

Išsamiame latviškosios programos įvade taip pat nurodyta, kad folkloro medžiaga turi būti užrašyta taip, kaip ją pateikia pateikėjai, nieko negalima taisyti ar pildyti. Folkloro medžiaga ir visi atsakymai, pavyzdžiui, į aštuntajame skyriuje „Tikėjimas dievais ir šmėklomis“ („Dievu un mānu ticība“) pateiktus klausimus, turi būti užrašomi pateikėjo šnekta, laikantis Jelgavos Latvių draugijos Raštijos skyriaus patarimų tarmių medžiagos rinkėjams[6]. Tarmybes prašoma paaiškinti[7].

Latviškosios programos įvade išvardyti visi šaltiniai (Programma 1892: 9). Tai: 1) Gamtos mokslų, antropologijos ir etnografijos mėgėjų draugijos prie Maskvos universiteto išleista *Программа для собиранія этнографическихъ сведеній* (1887), 2) Imperatoriškosios rusų geografų draugijos Etnografijos skyriaus išleista *Программа для собиранія народныхъ юридическихъ обычаевъ* (1887)[8], 3) Latvių bičiulių draugijos išleistais klausimais (Bīlenšteins, Auniņš, Volters 1888), 4) E. Volterio surinkta medžiaga apie latvių mitologiją (Programma 1892: 9)[9].

Pastaruosius du šaltinius galima laikyti pirmaisiais, tiesa, labai mažos apimties klausimynais. Mat Latvių bičiulių draugijos anketą sudaro 80 etnografijai ir mitologijai skirtų klausimų. Su kalba sietinas tik vienas: „Kaip dar kitaip vadina vaivorykštę?“ („Kā vēl citādi sauc varavīksni?“), o laikraščio *Dienas lapa* 1892 m. prieduose „Etnografinės žinios apie latvius“ („Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem“) išspausdintą E. Volterio (Volters 1892) klausimyną apie Jonines sudaro 151 klausimas, iš kurių keli sietini ir su kalba: apie Joninių valgių pavadinimus (VI, 70), žolynų pavadinimus (IV, 5, 34; X, 27), vietovardžius su *Jānis* ir refrenu *Līgo* (X, 65).

1892 m. latviškosios programos įvadas baigiamas poetišku palinkėjimu: „Ženk pirmąkart savo keliu, mūsų kūriny, įgyk ir naujų tautos dvasinės kūrybos draugų ir mėgėjų; padėk jaunosios kartos širdyse įžiebti meilę senolių palikimui, nes pažindami jį mes geriau suprasime, kas buvome, kas esame, ką turime ir ką dar reikėtų įgyti“[10] (Programma 1892: 10). Tačiau iš paskutinio įvado sakinio – „Dėl tam tikrų aplinkybių kai kuriuos numerius reikėjo išimti“[11] – galima spręsti, kad cenzūra kai kuriuos klausimus vis dėlto išbraukė. Tai matyti ir iš trūktinos klausimų numeracijos (pavyzdžiui, po 102 klausimo iš karto pateikiamas 104 klausimas, o po 108 – 110 ir pan.).

PROGRAMŲ SANDARA. Daugelis lietuvių tarmėms skirtos programos klausimų sunumeruota eilės tvarka (1–41), vėlesni žymimi raidėmis (*A*–*L*). Smulkiau klausimai kalbos lygmenimis ar kaip kitaip neskirstomi, tačiau kiekvienas iš jų pateikiamas su tam tikrais paaiškinimais, kurie turėjo padėti medžiagos rinkėjams susigaudyti lietuvių tarmių įvairovėje. Iš lietuvių tarmėms skirtos programos matyti, kad rengėjai buvo gerai susipažinę ir su pačiomis tarmėmis, ir su tuo metu jau spausdintais jų aprašais. Akivaizdžiai remtasi Augusto Schleicherio (Schleicher 1856), J. Juškos (1861), Frydricho Kuršaičio (Kurschat 1876) gramatikomis.

Programa pradedama fonetikos klausimais ir gana išsamiais jų komentarais. Pirmieji klausimai (1–18) skirti balsiams ir jų tarmi-

3 Kaip rašo Pēteris Šmitas (Šmits 1923), didžiausias indėlis priklauso išsamaus šios programos įvado autoriui, tuometiniam teisės studentui, o vėliau advokatui Jāniui Ansberģiui. Įvado pabaigoje paminėti visi prisidėję prie programos kūrimo: pirmiausia dėkojama docentui E. Volteriui, Jelgavos Latvių draugijos Raštijos skyriui ir bendradarbiams – Kalāciui, Stoķetui, Berģiui, Kalniņiui, Brēdenfeldui.

4 „Императорское Русское Географическое Общество, желая собрать подробныя свѣдѣнія о литовскомъ языкѣ и племени, покорнѣйше проситъ любителей и знатоковъ литовскаго языка и народности сообщать указанія и замѣтки по прилагаемымъ вопросамъ. Общество съ благодарностью приметъ всѣ такія замѣтки, которыя могутъ быть высылаемы въ *С.-Петербургъ, въ Императорское Русское Географическое Общество*, у Чернышева моста, въ домѣ 6-й гимназіи“ (Программа 1886: 1).

5 „Русско-литовская азбука“ (Программа 1886: 11), „Латинско-литовская азбука“ (Программа 1886: 12).

6 Šie patarimai „Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas lūgums tautas garamantu krājējiem“ išspausdinti žurnale *Austrums* (1890, 2, 907–909 skiltis).

7 Pirmajame latviškosios programos skyriuje taip pat yra pastaba, kad užrašant žodžius reikia atkreipti dėmesį į tarmės ypatybes, laužtinius, stumtinius, tęstinius garsus ir kitas kalbos smulkmenas (Programma 1892: 12).

8 Aizputės ir Gruobinios taikos teisėjų susirinkimo pirmininko užsakymu ši programa buvo išversta į latvių kalbą (*Programma tautas juridisku ierašu krāšanai*) ir išleista Liepojoje 1892 m.

9 Klausimai skirti tikriausiai Joninių šventei (žr. Volters 1892).

10 „Uzņem tad, mūsu lolojum, pirmo reiz savu ceļu, iemanto pie līdzšinējiem, tautas gara mantu draugiem un cienītājiem jaunus klāt; palīdzi jaunās paaudzes sirdīs iedēstīt mīlestību uz senču mantojumu, jo, viņu pazīdami, mēs visdrīzāki atzīsim, kas mēs bijām, kas mēs esam, kas mums ir un kas mums vēl jāiegūst.“

11 „Trūkstošie numuri bija apstākļu dēļ jāizlaiž.“

tas, instr. *kraštù*; *gołas*, instr. *gałù*; *oítvaras*"[10] (Программа 1886: 1), divi jautājumi (19.–20.) veltīti līdzskaņiem, dzūkošanas parādību analīzei, vēl divdesmit jautājumu (21.–41.) – dažādu morfoloģisko formu aprakstam, piemēram, 34. jautājums veltīts darbības vārda vēlējuma izteiksmei: „34) Kā beidzas vēlējuma izteiksmes (optatīva) pirmā persona: *buťau, buťeu, buťo, bučau, bučа* vai *buče*?" [Программа 1886: 8])[11]. Pārējie 11 jautājumi veltīti leksikai.

Latviešu programmas sagatavotāji gandrīz tūkstoti jautājumu sadalījuši desmit tematiskās nodaļās. Tie ir jautājumi, kas saistīti ar: 1) ģeogrāfiju un vēsturi (I, 1.–33.), 2) antropoloģiju (II, 1.–23.), 3) ēkām un to daļām (III, 1.–35.), 4) apģērbu (IV, 1.–21.), 5) uzturu – ēdieniem un dzērieniem (V, 1.–33.), 6) cilvēka dzīvesveidu un nodarbošanos (VI, 1.–67.), 7) ģimeni un paražām (VII, 1.–275.), 8) ticību (VIII, 1.–783.), 9) latviešu valodu un rakstniecību (IX, 1.–61.), 10) paražu tiesībām (X, 1.–132.).

Latviešu programmā nereti doti vairāki iespējamo atbilžu varianti, piemēram, uz trešās nodaļas 7. jautājumu – „Ar kādu materiālu apjumj jumtus?" – iespējamas atbildes: „piem., ar salmiem, lubām, dakstiņiem, skaidām utt." (Programma 1892: 15). Dažreiz iespējamā atbilde ir ietverta jau pašā jautājumā – piemēram, 12. jautājums: „Kā ziņotāja apgabalā nosauc katru ēku (dzīvojamo, piem., par ērbeģi, istabu, kalnu utt.)" (Programma 1892: 15).

LEKSIKAS UN AR LEKSIKU SAISTĪTI JAUTĀJUMI. Leksikas jautājumus un atbildes E. Volters saista ar lietuviešu tautas etnogrāfiju („для этнографіи литовскаго племени") (Программа 1886: 9), tādēļ tos numurē atsevišķi, ar burtiem (*A*–*L*). Šos jautājumus var apvienot vairākās leksiski semantiskajās grupās. Daži no tiem ir kopīgi gan lietuviešu izlokšņu vākšanas programmai, gan latviešu programmai, tāpēc tie būtu jāaplūko plašāk. Izdalāmas trīs leksiski semantiskās jautājumu grupas.

Vispirms tie ir pašu pētāmo tautību – lietuviešu (un žemaišu), kā arī latviešu un viņu kaimiņtautu (baltkrievu, krievu, kuršu) nosaukumi (jautājumi *A*–*C*, skat. Программа 1886: 9). Komentāros tiek norādīts, ka dažās vietās *lietuvietis* (*Lëtuwis*) sevi tā nesauc, bet gan dēvē par *žemaiti* (*Жемайтисъ*), ka *baltkrievs* (*baltarusis*) vēl tiek saukts arī par *gudu* (*Гудасъ*), *krievs* (*великоруссъ*) – par *burlaku,* liet. *burl(i)okas* (*бурло́кас*), *maskāli*, liet. *maskolius* (*масколіус*), *staroveru*, liet. *starovieras* (*староверас*). Šie jautājumi radniecīgi latviešu programmas pirmās nodaļas „Jautājumi no ģeogrāfijas un vēstures" jautājumiem: kā latvieši sauc sevi, savu zemi, kaimiņus, kā kaimiņtautas sauc latviešus, piemēram, tiek norādīts, ka Vitebskas guberņā latviešus sauc par *igauņiem* (*около Риги живутъ чухонцы*). Tiek jautāts arī par tautām, kas dzīvo starp latviešiem – krieviņiem[12] pie Bauskas, Iršu kolonistiem Liepkalna draudzē[13], igauņiem Laicenē, Mazsalacā (Programma 1892: 12). Pēc programmas sastādītāju domām, atbildes uz dažiem jautājumiem varētu paskaidrot atsevišķu vārdu semantiku, piemēram, vai nosaukums *krievi* tiek lietots, lai apzīmētu krievu tautību, vai arī dienestu armijā (*viņš aizgāja krievos*) (Programma 1892: 11).

Pēc būtības sakrīt arī lietuviešu izlokšņu pētīšanas programmas jautājumi par apdzīvotās vietas (*kaimas, kiemas* 'ciems'*, ulyčia* 'iela') vārdiem (*D*) un mājokļa, viensētas nosaukumiem (*E*). Vienīgi latviešu programmā tiek lūgts šos nosaukumus aprakstīt daudz sīkāk. Vācēji tiek mudināti pierakstīt teikas par vārdu, uzvārdu, māju, muižu, pagastu, draudžu nosaukumu izcelsmi, paskaidrot, vai ir saikne starp viensētu nosaukumiem un uzvārdiem, vai mājvārdi tiek lietoti vienskaitlī vai daudzskaitlī u. tml. Šajā nodaļā iesaka pievienot biežāk lietojamo vārdu, viensētu nosaukumu sarakstu, mudina vākt mikrotoponīmus (purvu, grāvju, pļavu u. c. nosaukumus).

Te būtu minami arī daži latviešu programmas trešās nodaļas „Par ēkām un to piederumiem" jautājumi par latviešu dzīves veidu (vai viņi dzīvojot viensētās vai ciemos). Jautājumi par dzīvojamās ēkas daļām, par dzīvojamās mājas un saimniecības ēku nosaukumiem u. tml. saistāmi ar lietuviešu izloksnēm veltītās programmas jautājumu (*E*): „Kā lietuviešu valodā sauc māju un zemnieka saimniecību? Kādi ir mājas daļu nosaukumi? Vai vecas celtniecības mājai nav cits nosaukums kā no jauna uzceltai?"[14] (Программа 1886: 9).

Lietuviešu izlokšņu programmā ir jautājumi par varavīksnes, ēnas, zalkša un čūskas, stārķa un dzērves nosaukumiem. Tātad uz mitoloģiju var attiecināt sešus jautājumus (*F*–*H*, *L*). Latviešu programmā par tautas tradīcijām un mitoloģiju tiek jautāts gandrīz visās nodaļās, bet atsevišķi šai tematikai veltīta ļoti plaša astotā nodaļa „Dievu un māņu ticība", kuru veido pat 783 jautājumi.

Starp latviešu programmas ievadjautājumiem ir arī jautājums par varavīksnes nosaukumiem: „Vai kādā apgabalā varavīksni citādi nesauc un kā īpaši?" (Programma 1892: 35). Tiek doti iespējamie atbilžu varianti: *laimes josta*, *garvērdze*, *dzelverdze*, *gardadze*, *dardadzis*, *garvēle*, *garvelce*, *Dieva josta*, *Dieva kopis* [visticamāk *kopls (kuopls*) 'loks' – AS], *driksna* un *darva*[15]. Lietuviešu izlokšņu vākšanas programmā ir minēti tikai daži varavīksnes nosaukumi – *orãrykštė, drīgsn'ä*, *cmokas* [būtu jābūt *smokas* – DM] (смакъ) (Программа 1886: 9).

Zalkša un čūskas nosaukumi minēti vairāki, tie ir aprakstīti sīkāk: „Prūsijā zalkti sauc *angis*, Suvalku guberņā – *анге* (*angė*); Mēmeles (tag. Klaipēdas) draudzē indīgas čūskas nosaukums ir *kirmens* (червь). Viļņas guberņā tam atbilst *giwate*. Turklāt pasakās lieto vārdu *žaltis, želektis, žalktis* = змѣй."[16] (Программа 1886: 9). Latviešu programmā jautājums par zalkti (VIII, 552.) saistīts ar mājlopiem: „Vai un kāda nozīme zaltim priekš lopiem (zaltis – kūts gars?)" (Programma 1892: 58).

Kopumā latviešu programmā daudz jautājumu veltīts dažādām mitoloģiskām būtnēm (mājas, meža un ūdens gariem, velniem, pūķiem, raganām, vilkačiem, to sakariem ar cilvēku u. tml.). Te ievietots arī ļoti sīks svētku un svinamo dienu kalendārs (VIII, 474.–783.): gan

10 „1) Какъ произносится *a* ударяемое? Въ говорахъ восточнолитовскихъ, оникштскомъ и другихъ оно переходитъ въ *o*. Когда на немъ нѣтъ ударенія, то остается *a*. Напр. *króštas* (край), тв. падежъ *kraštù*; *gołas* (конецъ), тв. пад. *gałù*; *oítvaras* (хлѣбной ужъ)".

11 „34) Какъ оканчивается первое лицо желательнаго наклоненія (оптатива): *buťau, buťeu, buťo, bučau, bučа* или *buče*?"

12 Tā tika saukti votu (var. vodu) tautas piederīgie, kas 16. gs. kā kara gūstekņi tika nometināti Bauskas apkārtnē.

13 18. gs. dibinātā vācu zemkopju kolonija Iršu novadā ar mērķi izveidot paraugsaimniecības. 1. pasaules kara laikā kolonistus izsūtīja uz Iekškrieviju (1918. gadā viņi atgriezās). 1939. gadā vācieši repatriējās, pagastā palika tikai dažas vācu ģimenes.

14 „Какъ называется по литовски домъ и крестьянскій дворъ? Какія названія существуютъ для отдѣльныхъ частей этого дома? Домъ старинной постройки не имѣетъ ли другаго названія, нежели новомодный домъ?"

15 Šie vārdi (izņemot *darva*) 20. gs. fiksēti latviešu augšzemnieku dialektā, galvenokārt Latgalē un atspoguļoti *Latviešu valodas dialektu atlanta Leksikas* daļā 84. kartē (skat. komentāru LVDA 192–195).

16 „Въ Пруссіи ужъ называется *angis*, въ Сувалкск. губ. *анге* (*angė*); въ Мемельскомъ приходѣ названіе ядовитой змѣи: *kirmens* (червь). Въ Виленской губерніи соотвѣтствуетъ ему *giwate*. Кромѣ того, въ сказкахъ употребляется слово *žaltis, želektis, žalktis* = змѣй."

niams variantams, pavyzdžiui, pirmasis klausimas: „1) Kaip tariamas kirčiuotas *a*? Rytų aukštaičių tarmėse, anykštėnų ir kitose, jis tariamas kaip *o*. Kai jis nekirčiuotas, tai išlieka *a*. Pvz., *króštas*, įn. *kraštù*; *gołas*, įn. *gałù*; *oítvaras*“[12] (Программа 1886: 1), du klausimai (19–20) skirti priebalsiams, dzūkavimo reiškinių analizei. Dar dvidešimt (21–41) – įvairioms morfologinėms formoms aprašyti, pavyzdžiui, 34 klausimas, skirtas veiksmažodžio tariamajai nuosakai: „Kaip baigiasi tariamosios (geidžiamosios) nuosakos pirmasis asmuo: *buťau, buťeu, buťo, bučau, bučťa* ar *buče*?“[13] (Programma 1886: 8). Likusieji 11 klausimų skirti leksikai.

Latviškosios programos rengėjai beveik tūkstantį klausimų suskirstė į dešimt teminių skyrių. Tai klausimai, susiję su: 1) geografija ir istorija (I, 1–33), 2) antropologija (II, 1–23), 3) pastatais ir jų dalimis (III, 1–35), 4) apranga (IV, 1–21), 5) žmogaus maistu – valgiais ir gėrimais (V, 1–33), 6) žmogaus gyvenimo būdu ir užsiėmimais (VI, 1–67), 7) šeima ir papročiais (VII, 1–275), 8) tikėjimu (VIII, 1–783), 9) latvių kalba ir raštija (IX, 1–61), 10) papročių teise (X, 1–132).

Latviškojoje programoje taip pat pateikiama keletas galimų atsakymų variantų, pavyzdžiui, trečiojo skyriaus 7 klausimo – „Kokia medžiaga dengiami stogai“[14] – galimi atsakymai: „Pvz., šiaudais, malksnomis, čerpėmis, skiedromis ir kt.“[15] (Programma 1892: 15). Kartais galimas atsakymas įkomponuotas į patį klausimą – pavyzdžiui, 12 klausimas: „Kaip pateikėjo vietoje vadina kiekvieną pastatą (gyvenamąjį namą, pvz., *ērbeģis, istaba, kalns* ir kt.)“[16] (Programma 1892: 15).

LEKSIKOS IR SU LEKSIKA SUSIJĘ KLAUSIMAI. Leksikos klausimus ir atsakymus E. Volteris sieja su lietuvių tautos etnografija („для этнографіи литовскаго племени“) (Программа 1886: 9), todėl juos numeruoja atskirai, raidėmis (*A*–*L*). Šiuos klausimus galima sieti su kai kuriomis semantinėmis žodžių grupėmis. Kai kurie iš jų yra bendri tiek lietuvių tarmių, tiek latviškajai programai, todėl aptartini išsamiau. Skirtinos trys bendros semantinės klausimų grupės.

Pirmiausia tai pačių tiriamų tautų – lietuvių (ir žemaičių) bei latvių – ir jų kaimyninių tautų (baltarusių, rusų, kuršių) pavadinimai (klausimai *A*–*C*, žr. Программа 1886: 9). Komentaruose pažymima, kad kai kur *lietuvis* (*Lëtuwis*) savęs taip nevadina, tik *žemaičiu* (*Жемайтисъ*), kad *baltarusis* dar vadinamas *gudu* (*Гудасъ*), *rusas* (*великоруссъ*) – *burl(i)oku* (*бурло́кас*), *maskoliumi* (*масколіус*), *starovieru* (*староверас*). Šie klausimai atitinka latviškosios programos pirmojo – geografijos ir istorijos – skyriaus klausimus: kaip latviai vadina save, savo žemę, kaimynus, kaip kaimyninės tautos vadina latvius, pavyzdžiui, nurodoma, kad Vitebsko gubernijos latviai vadinami *igauniais*, t. y. estais) (*около Риги живутъ чухонцы*). Klausiama ir apie tautas, gyvenančias tarp latvių, – krievinius[17] prie Bauskės, Iršų kolonistus Liepkalno parapijoje[18], estus Laicenėje, Mazsalacoje (Programma 1892: 12). Programos sudarytojų nuomone, atsakymai į kai kuriuos klausimus paaiškintų kai kurių žodžių semantiką, pavyzdžiui, ar pavadinimas *krievi* vartojamas rusų tautybei, ar tarnybai kariuomenėje pavadinti (*viņš aizgāja krievos*) (Programma 1892: 11).

Iš esmės sutampa ir lietuvių tarmėms skirtos programos klausimai apie gyvenamosios vietos (*kaimo, kiemo, ulyčios*) vardus (*D*) ir gyvenamojo būsto ir sodybos pavadinimus (*E*). Tik latviškojoje programoje šiuos pavadinimus prašoma aptarti daug smulkiau. Rinkėjai raginami užrašyti padavimų apie vardų, pavardžių, namų, dvarų, valsčių, parapijų pavadinimų kilmę, paaiškinti, ar esama ryšio tarp sodybų pavadinimų ir pavardžių, ar sodybų pavadinimai vartojami vienaskaita, ar daugiskaita ir pan. Šiame skyriuje pateikta ir rekomendacija pridėti dažniau vartojamų vardų, sodybų pavadinimų sąrašus, raginama rinkti mikrotoponimus (pelkių, griovių, pievų ir pan. pavadinimus).

Čia priskirtini ir kai kurie latviškosios programos trečiojo skyriaus „Apie pastatus ir jų dalis“ („Par ēkām un to piederumiem“) klausimai apie latvių gyvenimo būdą (ar jie gyveną vienkiemiuose, ar kaimuose). Klausimai apie gyvenamojo pastato dalis, gyvenamojo namo ir ūkinių pastatų pavadinimus ir pan. sietini su lietuvių tarmėms skirtos programos klausimu (*E*): „Kaip lietuviškai vadinamas namas ir valstiečio sodyba? Kokie yra namo dalių pavadinimai? Ar senos statybos namas neturi kito pavadinimo nei naujai pastatytasis?“[19] (Программа 1886: 9).

Lietuvių tarmių programoje klausiama vaivorykštės, šešėlio, žalčio ir gyvatės, gandro ir gervės pavadinimų. Taigi mitologijai galima priskirti šešis klausimus (*F*–*H*, *L*). Latviškojoje programoje apie liaudies tradicijas ir mitologiją klausiama beveik visuose skyriuose, o atskirai šiai tematikai skirtas labai išsamus aštuntasis skyrius „Tikėjimas dievais ir šmėklomis“, kurį sudaro net 783 klausimai.

Tarp įvadinių latviškosios programos klausimų yra ir klausimas apie vaivorykštės pavadinimus: „Ar kur vaivorykštės nevadina kaip nors kitaip?“[20] (Programma 1892: 35). Pateikiami galimi atsakymų variantai: *laimes josta*, *garvērdze*, *dzelverdze*, *gardadze*, *dardadzis*, *garvēle*, *garvelce*, *Dieva josta*, *Dieva kopls* [greičiausiai *kopls (kuoplis)* ‘lankas’ – A. S.], *driksna* ir *darva*[21]. Lietuvių tarmių programoje pateikti vos keli vaivorykštės pavadinimai – *orãrykštė*, *drīgsn'ä*, *cmokas* [turėtų būti *smokas* – D. M.] (смакъ) (Программа 1886: 9).

Žalčio ir gyvatės pavadinimų pateikiama daugiau, jie išsamiau ir aprašyti: „Prūsijoje žaltys vadinasi *angis*, Suvalkų gubernijoje *анге* (*anġė*); Mėmelio [dab. Klaipėdos] parapijoje nuodingos gyvatės pavadinimas: *kirmens* (червь). Vilniaus gubernijoje tai atitinka *giwate*. Be to, pasakose vartojamas žodis *žaltis, želektis, žalktis* = змѣй ‘gyvatė’“[22] (Программа 1886: 9). Latviškojoje programoje klausimas apie žaltį

12 „1) Какъ произносится *a* ударяемое? Въ говорахъ восточнолитовскихъ, оникштскомъ и другихъ оно переходитъ въ *o*. Когда на немъ нѣтъ ударенія, то остается *a*. Напр. *króštas* (край), тв. падежъ *kraštù*; *gołas* (конецъ), тв. пад. *gałù*; *oítvaras* (хлѣбной ужъ).“

13 „34) Какъ оканчивается первое лицо желательнаго наклоненія (оптатива): *buťau, buťeu, buťo, bučau, bučťa* или *buče*?“

14 „Ar kādu materiālu apjumj jumtus?“

15 „Piem., ar salmiem, lubām, dakstiņiem, skaidām utt.“

16 „Kā ziņotāja apgabalā nosauc katru ēku (dzīvojamo, piem., par ērbeģi, istabu, kalnu utt.)“

17 Plg. la. *krieviņi*. Taip buvo vadinami votų (vodų) tautos žmonės, XV a. kaip karo belaisviai apsigyvenę Bauskės apylinkėse.

18 XVIII a. Iršų srityje įkurta vokiečių žemdirbių kolonija, norėta suformuoti pavyzdinius ūkius. Per Pirmąjį pasaulinį karą kolonistai buvo išsiųsti į vidurio Rusiją (1918 m. jie grįžo). 1939 m. vokiečiai repatrijavo, valsčiuje liko tik kelios jų šeimos.

19 „Какъ называется по литовски домъ и крестьянскій дворъ? Какія названія существуютъ для отдѣльныхъ частей этого дома? Домъ старинной постройки не имѣетъ ли другаго названія, нежели новомодный домъ?“

20 „Vai kādā apgabalā varavīksni citādi nesauc un kā īpaši?“

21 Šie žodžiai (išskyrus *darva*) XX a. fiksuoti latvių aukštaičių tarmėje, daugiausia Latgaloje ir pateikti LVDA 84 žemėlapyje (192–195).

22 „Въ Пруссіи ужъ называется *angis*, въ Сувалкск. губ. *анге* (*anġė*); въ Мемельскомъ приходѣ названіе ядовитой змѣи: *kirmens* (червь). Въ Виленской губерніи соотвѣтствуетъ ему *giwate*. Кромѣ того, въ сказкахъ употребляется слово *žaltis, želektis, žalktis* = змѣй.“

latviešu senie svētki (Līgo, Meteņi, Veļu laiks u. c.), gan Baznīcas svētki (Zvaigznes diena, Jaunavas Marijas dzimšanas diena, Pelnu diena, Lielā Piektdiena u. c.) (Programma 1892: 54–67).

Šajā latviešu programmas daļā ir daži interesanti jautājumi par valodu: piemēram, kuri vietu nosaukumi un vārdi atsauc atmiņā senos latviešu dievus un citas mitoloģiskās būtnes (175); kā radusies valoda (198), kas iemācīja cilvēkiem runāt (200); kādā valodā pirmie cilvēki runāja savā starpā, ar Dievu un dzīvniekiem (201).

Latviešu programmas izstrādātāji vairāk iedziļinājušies tautas pasaules skatījumā un uztverē, tāpēc tajā ir salīdzinoši maz jautājumu par dabu, piemēram, reljefu, gadalaikiem, dažādām dabas parādībām, augiem un dzīvniekiem. Lietuviešu izlokšņu programmā ir tikai pa vienam jautājumam par zemes reljefa (ielejas) nosaukumiem (*I*) un mājlopu (tostarp vērša, buļļa, teļa) nosaukumiem (*K*), sīkāk skat. Программа 1886: 9–10.

Latviešu izlokšņu pētīšanas vēsturē nozīmīga ir latviešu programmas devītā nodaļa („Valoda un rakstniecība"). Vācēji tiek aicināti iesūtīt vārdus latviešu valodas vārdnīcai, ieteikts izveidot vārdu sarakstus par radniecīgam tēmām – dabas parādībām, augiem, dzīvniekiem, dzīvojamām un citām telpām, saimniecības darbarīkiem, apģērbu u. c.[17] Ieteicams vākt frazeoloģismus, tēlainus izteicienus, salīdzinājumus, norādīt, kad tos lieto (piemēram, ēdot, spēlējot kārtis u. tml.), pierakstīt aizguvumus no krievu un vācu valodas. Ieteicams pierakstīt kristāmvārdus, māju un vietu nosaukumus, īpašu uzmanību pievērst vārdiem un konstrukcijām, kas parādās tautasdziesmās, bet kas nav dzirdamas sarunvalodā. Jāvāc arī sinonīmi, pie katra vārda dodot teikumu, kas parāda tā nozīmi. Lūgts pievērst uzmanību tautas etimoloģijām, tabu vārdiem: kuru dzīvo vai mītisko būtņu (velna, vilka, čūskas u. tml.) vārdus izvairās lietot, ar ko tos aizstāj.

Daži programmas jautājumi ir ar vēlmi noskaidrot, vai, piemēram, ilgi tiek saglabāta izloksne, ja runātājs pārcēlies uz pastāvīgu dzīvi apvidū, kur runā citā izloksnē (IX, 18.), kāds ir latviešu skatījums uz cittautiešu runāto latviešu valodu (IX, 18.)[18] u. tml. (Programma 1892: 69). Tādējādi ir skaidrs, ka, lai gan programma netika īpaši izstrādāta, lai vāktu valodas faktus, atbildēs uz etnogrāfijas jautājumiem, bez šaubām, bija jābūt ietvertām arī izlokšņu leksikas (bieži vien arī fonētikas un morfoloģijas) bagātībām.

PROGRAMMU NOZĪME. Kā jau minēts iepriekš, abas programmas bija paredzētas dažādiem mērķiem: valodas programma – lietuviešu izlokšņu faktu vākšanai, latviešu – galvenokārt etnogrāfijas un mitoloģijas materiālu vākšanai.

Latviešu programmu ir pārstrādājis un vēlreiz publicējis Pēteris Šmits (Šmits 1923). Ievadā viņš uzsver, ka vecā, E. Voltera vadībā izstrādātā programma jau ir novecojusi, kļuvusi par bibliogrāfisku retumu, turklāt kā tāda, kas nav izturējusi laika pārbaudījumus, tā ir jāpārstrādā.

Gandrīz pusi no pārstrādātās programmas veido mitoloģijas daļa, jo pats Šmits, pirms tam daudz strādājis pie šīs daļas sagatavošanas, to papildinājis ar jauniem jautājumiem un precizējis vecos. Tā kalendāra nodaļā radies vairāk seno latviešu un kristīgo svētku, kā arī piemiņas dienu, piemēram, Sv. Agatas, Sv. Ījāba, Sv. Vīta, Septiņu brāļu diena, Sv. Barbaras diena u. c. Ar mitoloģijas jautājumiem papildinātas nodaļas par ēdieniem, dzērieniem, ģimenes paražām. Citās nodaļās papildus tiek jautāts, vai cilvēki atceras seno cilšu nosaukumus, kādi bijuši pagasta daļu un seno baznīcas draudžu nosaukumi u. tml.

P. Šmits pilnībā ir atmetis otro – antropoloģijas – nodaļu. Nemainīta palikusi tikai pēdējā nodaļa par paražu tiesībam. Ievērojami rediģēta arī iepriekšējās programmas valoda: daži izlokšņu vai sarunvalodas vārdi aizstāti ar literārās valodas vārdiem (piemēram, *tupeņu* vietā rakstīts *kartupeļi*, *vīzes* vietā – *kārtība* u. tml.). Taču E. Voltera lietotā *uzvārds* vietā P. Šmits lieto *pavārds*.

Nodaļa par valodu, kas P. Šmita aptaujā nosaukta „Valoda un tautas dzeja", salīdzinājumā ar E. Voltera aptauju, ir saīsināta gandrīz uz pusi. Pēc autora domām, ar valodu saistītie jautājumi arī ir novecojuši, jo „valodas pētīšana un dziesmu krāšana jau ir gājusi tik tālu uz priekšu, ka atkārtot gluži elementārus jautājumus vairs nav vajadzīgs". Tajā vairs nav iekļauti jautājumi, kas saistīti ar vārdu vākšanu vārdnīcas vajadzībām, tematisko vārdu sarakstu veidošanu, aizguvumiem, frazeoloģiju.

Tātad E. Voltera latviešu kultūras mantojuma vākšanas programma, tiesa, pārstrādāta un atjaunināta, turpināja pastāvēt. To nevar teikt par krieviski izdoto lietuviešu izloksnēm paredzēto aptauju. Lai gan jautājumi un to komentāri bija formulēti salīdzinoši precīzi un atspoguļoja tā laika lietuviešu izlokšņu pētīšanas līmeni, lietuviešu ģeolingvistikā E. Volters palika izolēts un nesagaidīja sekotājus. Šā iemesla dēļ viņa izstrādātā programma līdz šim plašāk nav apskatīta arī lietuviešu valodniecības vēsturē.

Tomēr jau pirmajās latviešu un lietuviešu programmās iezīmējas kopīgas leksikas semantiskās grupas. Savukārt vispusīga šo programmu analīze rada nosacījumus turpmākiem latviešu un lietuviešu izlokšņu pētīšanas paralēļu meklējumiem.

20. gs. pirmās puses izlokšņu leksikas vākšanas programmas Latvijā un Lietuvā

Par otro izlokšņu leksikas programmu izstrādes laikaposmu Latvijā un Lietuvā tiek uzskatītas četras pirmās 20. gs. desmitgades (līdz Otrā pasaules kara beigām). Latviešu valodniecības vēsturē tas saistāms ar Jāņa Endzelīna un Veltas Rūķes vārdu, Lietuvā – ar Kazimiera Būgas un Antana Saļa darbību.

Tā kā pirmajā latviešu izlokšņu materiāla vākšanas un izlokšņu apraksta programmā, ko izstrādāja un 1912.–1913. g. žurnālā *Druva* publicēja J. Endzelīns, kā arī izlokšņu aprakstos, kas publicēti 1920.–1940. g. izdotajā žurnālā *Filologu biedrības raksti*, uzmanība galvenokārt pievērsta nevis leksikai, bet fonētikai un morfoloģijai, tad baltu izlokšņu leksikas vākšanas programmu vēsturē kā pirmais neapšaubāmi jāmin K. Būga.

KAZIMIERA BŪGAS *JAUTĀJUMU LAPAS* (*Klausimų lapai*) (NR. 1, NR. 2, NR. 3). Jaunais lietuviešu valodas programmu laikaposms saistāms ar 20. gs. sākuma nacionālās zinātnes atdzimšanu neatkarīgajā Lietuvā[19]. K. Būga, kurš lasīja lietuviešu dialektoloģijas lekcijas Vītauta Dižā universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē, aicināja pētīt izloksnes, vākt izlokšņu datus un šim mērķim izstrādāja četras *Jautājumu lapu* anketas (Pupkis 2010: 315). Tiesa, kā laikraksta *Lietuva*

17 Šeit minēta norāde uz laikraksta *Dienas Lapa* 1891. g. Nr. 61, kur publicēta instrukcija materiālu vācējiem.

18 Tas pats 18. numurs minēts pie diviem programmas jautājumiem.

19 Jāpiebilst, ka sistēmiskas lietuviešu izlokšņu pētīšanas nozīmi pirmais uzsvēra Filipa Fortunatova skolnieks, valodnieks Nikolajs Sokolovs 1912. g. Lietuviešu zinātņu biedrības kopsapulcē (sīkāk sk. Palionis 1975: 47skk.; Sabaliauskas 1979: 131skk.; Mikulėnienė 2009: 40).

(VIII, 552) siejamas su gyvuliais: „Ar žaltys kaip nors susijęs su gyvuliais (žaltys – tvarto dvasia?)“[23] (Programma 1892: 58).

Apskritai latviškojoje programoje daug klausimų skiriama įvairioms mitologinėms būtybėms (namų, miško ir vandens dvasioms, velniams, aitvarams, raganoms, vilkolakiams, jų santykiui su žmogumi ir pan.). Čia pateikiamas ir labai smulkus švenčių ir minimų dienų kalendorius (VIII, 474–783): tiek senosios (Joninės, Užgavėnės, Vėlinės ir pan.), tiek bažnytinės (Trijų Karalių diena, Marijos gimimo diena, Pelenų diena, Didysis Penktadienis ir pan.) latvių šventės (Programma 1892: 54–67).

Šiame latviškosios programos skyriuje yra keletas įdomių klausimų apie kalbą: pavyzdžiui, kokie vietų pavadinimai ir vardai primena senuosius latvių dievus ir kitas mitologines būtybes (175); kaip atsirado kalba (198), kas išmokė žmones kalbėti (200); kokia kalba pirmieji žmonės kalbėjo tarpusavyje, su Dievu ir gyvūnais (201).

Latviškosios programos kūrėjai labiau gilinosi į tautos pasaulėvaizdį ir pasaulėjautą, todėl joje palyginti nedaug klausimų, skirtų gamtai (pavyzdžiui, reljefui, metų laikams, įvairiems gamtos reiškiniams), augalams ar gyvūnams. Lietuvių tarmių programoje tėra vos po vieną klausimą apie žemės reljefo (slėnio) pavadinimus (*I*) ir galvijų (tarp jų ir jaučio, buliaus, veršiuko) pavadinimus (*K*) (plačiau žr. Программа 1886: 9–10).

Latvių tarmėtyros istorijai labai svarbus latviškosios programos devintasis skyrius apie kalbą ir raštiją („Valoda un rakstniecība“). Rinkėjai kviečiami rinkti žodžius latvių kalbos žodynui, rekomenduojama sudaryti žodžių sąrašus gimininingomis temomis – apie gamtos reiškinius, augalus, gyvūnus, gyvenamąsias ir kitas patalpas, ūkio padargus, aprangą ir kt.[24] Raginama rinkti frazeologizmus, vaizdingus posakius, palyginimus, nurodyti, kada jie vartojami (pavyzdžiui, valgant, žaidžiant kortomis ir pan.), skolinius iš rusų ir vokiečių kalbų. Rekomenduojama surašyti krikšto vardus, namų ir vietų pavadinimus, ypatingą dėmesį kreipti į žodžius ir konstrukcijas, kurių esama liaudies dainose, bet negirdėti šnekamojoje kalboje. Turi būti renkami ir sinonimai, prie kiekvieno žodžio pateikiant sakinį, pabrėžiantį jo reikšmę. Prašoma atkreipti dėmesį į liaudies etimologijas, tabu žodžius: kurių gyvų arba mitinių būtybių (velnio, vilko, gyvatės ir pan.) pavadinimus vengiama vartoti, kuo jie keičiami.

Programos klausimais norėta išsiaiškinti, ar, pavyzdžiui, ilgai išlaikoma tarmė, kalbėtojui persikėlus nuolat gyventi į kitos tarmės plotą (IX, 18), koks latvių požiūris į kitataučių vartojamą latvių kalbą (IX, 18[25]) ir pan. (Programma 1892: 69). Taigi akivaizdu, kad nors ši programa nebuvo specialiai skirta kalbos faktams rinkti, atsakymuose į etnografijos klausimus, be abejonės, turėjo slypėti ir tarmių leksikos (o dažnai ir fonetikos bei morfologijos) turtai.

PROGRAMŲ REIKŠMĖ. Kaip minėta, abi programos parengtos skirtingais tikslais: kalbinė – lietuvių tarmių medžiagai rinkti, latviškoji – etnografinei.

Latviškąją programą perdirbo ir dar kartą publikavo Pēteris Šmitas (Šmits 1923). Įvade jis pabrėžia, kad senoji, E. Volteriui vadovaujant rengta programa jau pasenusi, tapusi bibliografine retenybe, be to, kaip neišlaikiusi laiko išbandymų, turinti būti perdirbta.

Beveik pusę perdirbtos programos sudaro mitologijos skyrius, nes pats P. Šmitas, anksčiau daug prisidėjęs prie šio skyriaus rengimo, jį dar papildė naujais klausimais ir patikslino senuosius. Štai kalendoriaus dalyje atsirado daugiau senųjų latvių ir krikščioniškų švenčių bei minėtinų dienų, pavyzdžiui, Šv. Agotos, Šv. Jobo, Šv. Vito, Septynių brolių diena, Šv. Barboros diena ir kt. Mitologijos klausimais papildyti valgių, gėrimų, šeimos papročių skyriai. Kituose skyriuose papildomai klausiama, ar žmonės prisimeną senųjų genčių pavadinimus, kokie buvo valsčių dalių ir senųjų parapijų pavadinimai ir pan.

P. Šmitas visiškai išbraukė antrąjį, antropologijos, skyrių. Nekeistas liko tik paskutinis, papročių teisės, skyrius. Gerokai paredaguota ir ankstesnės programos kalba: kai kurie tarminiai ar šnekamosios kalbos žodžiai pakeisti bendrinės kalbos žodžiais (pavyzdžiui, vietoj *tupeņi* rašoma *kartupeļi* ‘bulvės’, vietoj *vīze – kārtība* ‘tvarka’ ir pan.). Vietoj E. Volterio *uzvārds* ‘pavardė, vardas’ P. Šmitas vartoja *pavārds*.

Skyrius apie kalbą, kuris P. Šmito klausimyne pavadintas „Kalba ir tautos poezija“ („Valoda un tautas dzeja“), palyginti su E. Volterio klausimynu, sutrumpintas beveik perpus. Pasak autoriaus, su kalba susiję klausimai taip pat pasenę, nes „kalbos tyrimas ir dainų rinkimas jau pažengė taip toli, kad kartoti tokius elementarius klausimus daugiau nėra jokio reikalo“[26]. Jame nebėra klausimų, kurie sietųsi su žodžių rinkimu žodyno reikmėms, teminių žodžių sąrašo sudarymu, skoliniais, frazeologija.

Taigi latviškoji E. Volterio programa, tiesa, pakitusi ir atsinaujinusi, gyvavo toliau. To negalima pasakyti apie rusiškai išleistą lietuvių tarmėms skirtą klausimyną. Nors klausimai ir jų komentarai buvo suformuluoti palyginti tiksliai ir atspindėjo to meto lietuvių tarmėtyros lygį, lietuvių geolingvistikoje E. Volteris liko izoliuotas ir pasekėjų nesulaukė. Dėl šios priežasties jo rengta programa iki šiol plačiau neaptarta ir lietuvių kalbotyros istorijoje.

Vis dėlto jau pirmosiose lietuvių ir latvių programose išryškėjo bendros semantinės leksikos grupės. O išsami šių programų analizė sudaro sąlygas tolesnėms latvių ir lietuvių tarmėtyros paralelių paieškoms.

XX a. pirmosios pusės tarmių leksikos klausimynai Latvijoje ir Lietuvoje

Antruoju tarmių leksikos programų rengimo Latvijoje ir Lietuvoje laikotarpiu laikytini keturi pirmieji XX a. dešimtmečiai (iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos). Latvių kalbotyros istorijoje jis siejamas su Jānio Endzelīno ir Veltos Rūkės vardais, Lietuvoje – su Kazimiero Būgos ir Antano Salio veikla.

Kadangi pirmojoje latvių tarmių medžiagos rinkimo ir tarmių aprašo programoje, kurią parengė ir 1912–1913 m. žurnale *Druva* publikavo J. Endzelīnas, ir pagal bendrą sistemą parengtuose tarmių aprašuose, publikuotuose 1920–1940 m. leistame žurnale *Filologu biedrības raksti*, daugiausia dėmesio skirta ne leksikai, o fonetikai ir morfologijai, tai baltų tarmių leksikos klausimynų istorijoje pirmasis neabejotinai buvo K. Būga.

K. BŪGOS *KLAUSIMŲ LAPAI* (NR. 1, NR. 2, NR. 3). Naujasis lietuvių kalbos klausimynų laikotarpis prasideda su XX a. pradžios

23 „Vai un kāda nozīme zaltim priekš lopiem (zaltis – kūts gars?).“
24 Čia pateikiama nuoroda į 1891 m. laikraščio *Dienas Lapa* Nr. 61, kur išspausdinta instrukcija medžiagos rinkėjams.
25 Tas pats 18 numeris pateikiamas prie dviejų programos klausimų.
26 „[...] valodas pētīšana un dziesmu krāšana jau ir gājusi tik tālu uz priekšu, ka atkārtot gluži elementārus jautājumus vairs nav vajadzīgs.“

pielikumi 1924. g. tika publicētas tikai trīs no tām (Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3). Spriežot pēc anketu uzbūves un jautājumu veida, redzams, ka K. Būga nav balstījies uz E. Voltera programmu.

Anketa, ko K. Būga pats sauc par fonētikas un vārdu ģeogrāfijas anketu, sākas ar metodiskiem norādījumiem „Par valodas pētniecību" („Kalbos tyrimo reikalu"). Tiek ieteikts materiālu vākt no „tipiskiem" vietējās izloksnes pārstāvjiem, cilvēkiem 30–50 gadu vecumā. Aptauja jāveic aptuveni divās trijās vietās vienā pagastā. Biežāk var jautāt tad, ja pamanāma izlokšņu atšķirība.

ANKETU UZBŪVE. Visu K. Būgas anketu uzbūve ir vienāda. Anketas augšā lapas kreisajā pusē norādīts prof. K. Būgas uzvārds un adrese (Kauņa, Viļņas iela 2). Anketas labajā pusē lūgts norādīt aptaujas veicēja uzvārdu, vārdu, dzīves vietu un nodarbošanos (profesiju), vietu (t. i., ciemu, pagastu, apriņķi), kur šī „lapa jautāta" („lapas klausinėtas"). Tāpat lūgts norādīt aptaujātās personas uzvārdu, vārdu, vecumu un nodarbošanos. Anketas lapa vertikāli sadalīta uz pusēm: kreisajā pusē atrodas numurēti jautājumi, labajā – atstāta vieta atbildēm.

Jautājumu lapu Nr. 1 veido 106 jautājumi, precīzak, – 106 vārdu rindiņas. Pēc tām var secināt, ka K. Būgu visvairāk interesēja izlokšņu fonētika: kā tiek izrunāta viena vai otra skaņa atšķirīgās vārda pozīcijās: piemēram, uzsvērts un neuzsvērts patskanis [i˙] vārda sākumā – *yla*, *ylelė* (17.), uzsvērts un neuzsvērts patskanis [i˙] vārda beigās – *šį*, *akį* (16.), uzsvērts krītošais (un kāpjošais) [i˙] – *dygti*, *dyvai* (18.)... Līdzskaņiem atvēlēti vien daži piemēri, pārsvarā iespējami atšķirīgā afrikātu izruna: *jaučiai*, *žodžiai*, *stačias*, *gaidžio*, *mačiau*, *vedžiau* (89.), *čia*, *čiaudėti* (103.), līdzskaņu asimilācija: *džiaugsmas* (102.) vai nelietuvisku līdzskaņu kopu izruna: *ščiūrys* (104.)... Daži jautājumi paredzēti morfonoloģijai – piemēram, iespējamiem priedēkļu variantiem izloksnēs: *ant*, *andėti* (96.), *ažeiti*, *ažlipti*, *užeiti (ušeiti)*, *užlipti (ušlipti)* (99.), *apnešti*, *apineša* (100.)...

LEKSIKAS JAUTĀJUMI. Līdzīga uzbūve ir arī izlokšņu leksikas *Jautājumu lapai* Nr. 2 un *Jautājumu lapai* Nr. 3. Pirmajā lapā jautājumi tiek iedalīti vienpadsmit atšķirīgās grupās: 1) *Trobesiai* 'ēkas'; 2) *Medžiai ir krūmai* 'koki un krūmi'; 3) *Daržovės* 'dārzeņi'; 4) *Gyvuliai* 'dzīvnieki'; 5) *Žuvys* 'zivis'; 6) *Ropuoliai* 'rāpuļi'; 7) *Vabzdžiai* 'kukaiņi'; 8) *Oras* 'laika apstākļi'; 9) *Paukščiai* 'putni'; 10) *Metų laikai* 'gadalaiki'; 11) *Kita* (*Varia*) 'dažādi'. Tātad var secināt, ka tie aptver dzīvojamās telpas (1), dabas un tās parādību (8, 10), augu (2, 3) un dzīvnieku (4, 5, 6, 7, 9) leksikas semantiskās grupas.

Katras grupas jautājumi tiek apzīmēti ar burtiem – piemēram, sadaļa *Dārzeņi*: a) *bulbės* 'kartupeļi', b) *morkos* 'burkāni', c) *runkeliai* 'bietes', d) *gručkai*, *sėtiniai* 'kāļi'. Lapas labajā pusē materiāla vācējiem bija jāieraksta attiecīgie dārzeņu nosaukumi izloksnē.

Jāvērš uzmanība uz to, ka ne visas *Jautājumu lapas* Nr. 2 jautājumu grupas ir vienāda apjoma – *Koku un krūmu* grupā ir pat 14 nosaukumi (*a–o* piemēri), bet *Dārzeņu* sadaļā – tikai 4. *Dzīvnieku* grupā iekļauti gan mājdzīvnieki (*avis* 'aita', *katė* 'kaķis', *šuo* 'suns', *kalė* 'kuce'), gan arī meža dzīvnieki (*kiškis* 'zaķis', *ežys* 'ezis', *kurmis* 'kurmis', *šeškas* 'sesks', *ūdra* 'ūdrs'). Jautājumi, kas saistīti ar mitoloģiju, ticību, paražām, apvienoti *Varia* sadaļā: piemēram, c) *raupai* 'bakas', d) *strazdanos* 'vasaras raibumi', h) *prietėma* 'krēsla', i) *aitvaras* 'pūķis', k) *velnias* 'velns', p) *bažnyčia* 'baznīca'... *Jautājumu lapā* Nr. 2 iekļauts vairāk nekā simt jautājumu.

Jautājumu lapa Nr. 3 it kā papildina pirmo anketu. Te minēti pēc kārtas sanumurēti 58 jautājumi, no kuriem tikai divi pirmie iedalīti tematiskajās grupās. Tie ir pirkstu nosaukumi: a) *nykštys* 'īkšķis', b) *smilis* 'rādītājpirksts', c) *didysis* 'vidējais pirksts', d) *bevardis* 'zeltnesis', e) *mažasis* 'mazais' (1.) un matu krāsas nosaukumi: a) *raudoni* 'sarkani', b) *šviesūs* 'gaiši', c) *tamsūs* 'tumši', d) *rudi* 'brūni', e) *žili* 'sirmi', f) *balti* 'balti' (2.). Papildus lūgts norādīt arī dzīvnieku krāsu, galvenokārt zirgu, liellopu, kaķu krāsas nosaukumus. Citi jautājumi saistīti ar cilvēku, piemēram, *aklas* 'akls' (6.), *žvairas* 'šķielējošs' (7.), viņa ķermeņa daļām: *akies vokas* 'acs plakstiņš' (3.), *antakis* 'uzacs' (4.), *blakstiena* 'skropsta' (5.) vai ar cilvēka veiktām darbībām: *žiovauti* 'žāvāties' (8.), *spjaudyti* 'spļaudīt' (10.), *čiaudėti* 'šķaudīt' (11.), *mikčioti* 'stostīties' (14.)... Papildus iekļauti darbarīku nosaukumi, piemēram, *šieno šakė* 'siena dakšas' (26.), *kaponė* 'gaļas kapājamais dēlītis' (27.), *pjūklas* 'zāģis' (28.), ratu daļu nosaukumi, piemēram, *stebulė* 'rumba' (23.), *stipinas* 'spieķis' (24.), *geležinis ratlankis* 'dzelzs riteņa stīpa' (25.) u. c. Vēl ar dažiem jautājumiem tiek papildināta *Jautājumu lapas* Nr. 2 anketa, piemēram, *žebenkštis* 'zebiekste' (31.), *voverė* 'vāvere' (30.) papildina *Dzīvnieku* sadaļu, *blusa* 'blusa' (32.), *blakė* 'blakts' (33.), *utėlė* 'uts' (34.) – *Kukaiņu* (?) sadaļu, bet *mėnešu nosaukumi* (55.) – *Gadalaiku* sadaļu.

Atbildēm uz pēdējiem trešās anketas jautājumiem K. Būga atstājis vairāk vietas, jo lūdzis pierakstīt: *ciema (apkaimes) vietu, upju, ezeru, purvu, kalnu, mežu u. c. vārdus* (56.), *sen ciemā (apkaimē) dzīvojošu cilvēku uzvārdus* (57.) un *suņu vārdus* (58.). No šī viedokļa K. Būgas izstrādātā anketa neatšķiras no iepriekš aplūkotajām latviešu aptaujām.

VELTAS RŪĶES PROGRAMMA. 20. gs. 30. gados J. Endzelīns izvirzīja latviešu valodas izoglosu atlanta ideju. Viņa iedrošināta, Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes studentu biedrība *Ramave* izstrādāja izoglosu atlanta projektu, kas netika realizēts (Rūķe 1947: 63). Sal.: „Pēc tam, kad izloksnes būs pamatīgi izpētītas, varēs un vajadzēs nospraust izoglosas (t. i., robežas atsevišķām izlokšņu īpatnībām) un grupēt izloksnes. Tādas izoglosas pie tam jānosprauž ne tikai gramatikas, bet arī leksikas īpatnībām, jo, kā zināms, ne visi vārdi ir sastopami visās izloksnēs. Rezultātā mums tad radīsies latviešu valodas dialektoloģija un lingvistisks atlants. Sekojot A. Bīlensteina paraugam, derētu reizē ievākt ziņas par materiālās kultūras formām (piem., par dažādajām sētu vai žogu formām), kas atšķir apgabalus citu no cita. Šādi dati tad varētu noderēt arī seno cilšu robežu nospraušanai" (Endzelīns 1980 [1933]: 105).

1940. g. iznāca V. Rūķes izveidotā *Programma izlokšņu aprakstiem*, kas faktiski arī bija viens no priekšdarbiem latviešu valodas dialektu atlanta izveidei. Katram dialektam bija paredzēti jautājumi, kuru atbildes parādītu tikai tiem raksturīgās īpatnības. Šajā programmā visvairāk uzmanības pievērsts fonētikai un morfoloģijai; no 118 lappusēm tikai nedaudz vairāk par vienu lappusi veltīts leksikai (91 jautājums).

1941. g. V. Rūķes vadībā *Latviešu valodas dialektu atlanta* sagatavošanas darbi sākti Latviešu valodas krātuvē. 1941. g. tika izveidota 500 jautājumu leksikas aptauja (Rūķe 1947: 95–98), bet līdz 1944. g. sagatavotas arī apmēram 200 izmēģinājuma kartes.

LEKSIKAS JAUTĀJUMI. Šīs programmas leksikas jautājumi netiek iedalīti tematiskās grupās, taču pēc satura var izšķirt šādas galvenās leksikas semantiskās grupas: 1) dabas objekti un dabas parādības (*akmens*, *auksts*, *lietus*, *pērkuons*, *tumšs*, *varavīksne* utt.); 2) augi un ar tiem saistītā leksika: te tiek šķirti savvaļas augi un koki (*alksnis*, *avene*, *bērzs*, *kļava*, *liepa*, *paeglis*, *pīlādzis* u. c.), kā arī kultūraugi (*ābuoliņš*, *ērkšķogas*, *kālis*, *kaņepe*, *kvieši* u. c.); 3) dzīvnieki – pie šīs grupas pieder arī kukaiņi, gliemeži, rāpuļi (*ķirzaka*, *muša*, *varde*, *zalktis*), putni (*stārķis*), plēsēji (*lapsa*), grauzēji (*žurka*), mājdzīvnieki (*aita*); 4) cilvēks un ar to saistītā leksika (*azuote*, *bārda*, *delna*, *kreilis*, *sauja*, *pierast*, *seja*, *uzvārds*); te iekļauti arī ar apdzīvoto vietu

nacionalinio mokslo atgimimu nepriklausomoje Lietuvoje[27]. K. Būga, skaitęs lietuvių dialektologijos paskaitas Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete, visokeriopai skatino tirti tarmes, rinkti tarmių duomenis ir tuo tikslu parengė keturias *Klausimų lapų* anketas (Pupkis 2010: 315). Tiesa, kaip laikraščio *Lietuva* priedai 1924 m. publikuotos buvo tik trys (Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3). Iš anketų sandaros ir klausimų pobūdžio matyti, kad K. Būga E. Volterio programa nesirėmė.

Anketa, kurią pats K. Būga vadina fonetikos ir žodžių geografijos, pradedama metodiniais nurodymais „Kalbos tyrimo reikalu“. Rekomenduojama medžiagą rinkti iš „tipingų“ vietos tarmės atstovų, 30–50 metų amžiaus žmonių. Apklausiama maždaug dviejose trijose vietose viename valsčiuje. Tankiau galima klausti, jeigu pastebimas tarmių skirtumas.

ANKETŲ SANDARA. Visų K. Būgos anketų sandara vienoda. Anketos viršuje, kairėje lapo pusėje, nurodyta prof. K. Būgos pavardė ir adresas (Kaunas, Vilniaus g-vė 2). Dešinėje anketos pusėje prašoma nurodyti klausėjo pavardę, vardą, gyvenamąją vietą ir verslą (profesiją), vietą (t. y. kaimą, valsčių, apskritį), kurioje šis „lapas klausinėtas“. Taip pat prašoma nurodyti klaustojo asmens pavardę, vardą, amžių ir verslą. Anketos lapas vertikaliai padalytas pusiau: kairėje pateikiami sunumeruoti klausimai, dešinėje palikta vietos atsakymams.

Klausimų lapas Nr. 1 sudarytas iš 106 klausimų, tiksliau – iš 106 žodžių eilučių. Iš jų matyti, kad K. Būgą pirmiausia domino tarmių fonetika: kaip tariamas vienas ar kitas garsas skirtingose žodžio pozicijose: pavyzdžiui, kirčiuotas ir nekirčiuotas žodžio pradžios balsis [i˙] – *yla*, *ylelė* (17), kirčiuotas ir nekirčiuotas žodžio galo balsis [i˙] – *šį*, *akį* (16), kirčiuotas tvirtapradis (ir tvirtagalis) [i˙] – *dygti*, *dyvai* (18)... Priebalsiams skirta vos keli atvejai, daugiausia tai galimas skirtingas afrikatų tarimas: *jaučiai*, *žodžiai*, *stačias*, *gaidžio*, *mačiau*, *vedžiau* (89), *čia, čiaudėti* (103), priebalsių asimiliacija: *džiaugsmas* (102) ar nelietuviškų priebalsių samplaikų tarimas: *ščiūrys* (104)... Yra klausimų, skirtų morfonologijai, pavyzdžiui, tarmėse galimiems priešdėlių variantams: *ant*, *andėti* (96), *ažeiti*, *ažlipti*, *užeiti (ušeiti)*, *užlipti (ušlipti)* (99), *apnešti*, *apineša* (100)...

LEKSIKOS KLAUSIMAI. Tokia pačia sandara pasižymi ir tarmių leksikai skirti *Klausimų lapas* Nr. 2 ir *Klausimų lapas* Nr. 3. Pirmajame klausimai grupuojami į vienuolika skirtingų grupių: 1) *Trobesiai*; 2) *Medžiai ir krūmai*; 3) *Daržovės*; 4) *Gyvuliai*; 5) *Žuvys*; 6) *Ropuoliai*; 7) *Vabzdžiai*; 8) *Oras*; 9) *Paukščiai*; 10) *Metų laikai*; 11) *Varia*. Taigi galima sakyti, kad jie apima žmogaus gyvenamojo būsto (1), gamtos ir jos reiškinių (8, 10), augalų (2, 3) ir gyvūnų (4, 5, 6, 7, 9) semantines grupes.

Kiekvienos grupės viduje klausimai numeruojami raidėmis, pavyzdžiui, skyrelis *Daržovės*: a) *bulbės*, b) *morkos*, c) *runkeliai*, d) *sėtiniai, gručkai*... Dešinėje lapo pusėje klausėjai turėjo įrašyti tarminius nurodytų daržovių pavadinimus.

Pastebėtina, kad ne visos *Klausimų lapo* Nr. 2 klausimų grupės yra vienodos apimties: štai *Medžių ir krūmų* grupėje yra net 14 pavadinimų (*a–o* atvejai), o *Daržovių* skyrelyje – tik 4. Į *Gyvulių* grupę įtraukti tiek naminiai (*avis*, *katė*, *šuo*, *kalė*), tiek laukiniai (*kiškis*, *ežys*, *kurmis*, *šeškas*, *ūdra*) gyvūnai. Klausimai, susiję su mitologija, tikėjimu, papročiais, pateko į *Varia* skyrelį: pavyzdžiui, c) *raupai*, d) *strazdanos*, h) *prietėma* (‘prietema’), i) *aitvaras*, k) *velnias,* p) *bažnyčia*.... Į *Klausimų lapą* Nr. 2 įtraukta per šimtą klausimų.

Klausimų lapas Nr. 3 tarytum papildo pirmąją anketą. Čia pateikiami 58 iš eilės sunumeruoti klausimai, iš kurių tik du pirmieji skirstomi smulkiau. Tai pirštų pavadinimai: a) *nykštys*, b) *smilis*, c) *didysis*, d) *bevardis*, e) *mažasis* (1), ir plaukų spalvą apibūdinantys žodžiai: a) *raudoni*, b) *šviesūs,* c) *tamsūs,* d) *rudi,* e) *žili*, f) *balti* (2). Papildomai prašoma nurodyti ir gyvulių plauko, labiausiai arklių, galvijų, kačių pavadinimus. Kiti klausimai susiję su žmogumi, pavyzdžiui, *aklas* (6), *žvairas* (7), jo kūno dalimis: *akies vokas* (3), *antakys* (4), *blakstiena* (5) ar jo atliekamais veiksmais: *žiovauti* (8), *spjaudyti* (10), *čiaudėti* (11), *mikčioti* (14)... Papildomai įtraukta įrankių, pavyzdžiui, *šieno šakė* (26), *kaponė* (27), *pjūklas* (28), vežimo dalių, pavyzdžiui, *stebulė* (23), *stipinas* (24), *geležinis ratlankis* (25), ir kt. pavadinimų. Dar keliais klausimais papildoma *Klausimų lapo* Nr. 2 anketa: pavyzdžiui, *žebenkštis* (31), *voverė* (30) papildytų *Gyvulių* skyrių, *blusa* (32), *blakė* (33), *utėlė* (34) – *Vabzdžių* (?) skyrių, o *mėnesių vardai* (55) – *Metų laikų* skyrių.

Atsakymams į paskutinius trečiosios anketos klausimus K. Būga paliko daugiau vietos, nes prašė surašyti: *kaimo (apylinkės) vietų*, *upių*, *ežerų*, *balų*, *kalnų*, *miškų etc. vardus* (56), *seniai kaime (apylinkėje) gyvenančių žmonių pavardes* (57) ir *šunų vardus* (58). Šiuo požiūriu K. Būgos parengta anketa nesiskyrė nuo anksčiau aptartų latviškųjų klausimynų.

VELTOS RŪĶĖS PROGRAMA. XX a. 4 dešimtmetyje J. Endzelīnas iškelia latvių kalbos tarmių izoglosų atlaso idėją. Jo paskatinta Latvijos universiteto Filologijos ir filosofijos fakulteto studentų draugija „Ramave“ parengė izoglosų atlaso projektą, bet jis nebuvo įgyvendintas (Rūķe 1947: 63). Plg.: „Kai tarmės bus iš pagrindų ištyrinėtos, bus galima ir reikės nubrėžti atskirų šnektų ypatybių izoglosas (t. y. ribas) ir sugrupuoti šnektas. Turi būti nubrėžtos ne tik gramatinių, bet ir leksikos [retinta – A. S.] ypatybių izoglosos, nes šnektose aptinkami žodžiai skiriasi. Taip kurtųsi latvių kalbos dialektologija ir galėtų atsirasti lingvistinis atlasas. Sekant A. Bīlensteino pavyzdžiu, kartu reikėtų rinkti medžiagą apie materialiosios kultūros formas (pvz., apie skirtingas kiemų ir tvorų formas), kurios atskiria vieną plotą nuo kito. Šie duomenys galėtų padėti nubrėžti senųjų genčių ribas“[28] (Endzelīns 1980 [1933]: 105).

1940 m. pasirodė V. Rūķės sudaryta *Tarmių aprašymo programa* (*Programma izlokšņu aprakstiem*), kuri iš tikrųjų ir buvo parengiamasis latvių kalbos tarmių atlaso sudarymo darbas. Kiekvienai tarmei buvo skirta klausimų, kurių atsakymai atspindėtų tik tai tarmei būdingas ypatybes. Šioje programoje daugiausia dėmesio sulaukė fonetika ir morfologija, o iš 110 puslapių klausimų tik kiek daugiau nei vienas puslapis teskirta leksikai (91 klausimas).

1941 m., V. Rūķei vadovaujant, parengiamieji *Latvių kalbos tarmių atlaso* darbai pradėti Latvių kalbos archyve (Latviešu valodas krātuve):

27 Pabrėžtina, kad sistemingo lietuvių tarmių tyrimo svarbą pirmasis iškėlė Filipo Fortunatovo mokinys, kalbininkas Nikolajus Sokolovas 1912 m. Lietuvių mokslo draugijos visuotiniame susirinkime (plačiau žr. Palionis 1975: 47tt.; Sabaliauskas 1979: 131tt.; Mikulėnienė 2009: 40).

28 „Pēc tam kad izloksnes būs pamatīgi izpētītas, varēs un vajadzēs nospraust izoglōsas (t. i., robežas atsevišķām izlokšņu īpatnībām) un grupēt izloksnes. Tādas izoglōsas pie tam jānosprauž ne tikai gramatikas, bet arī leksikas īpatnībām, jo, kâ zināms, ne visi vārdi ir sastopami visās izloksnēs. Rezultātā mums tad radīsies latviešu valodas dialektoloģija un lingvistisks atlants. Sekojot A. Bīlensteina paraugam, derētu reizē ievākt arī ziņas par materiālās kultūras formām (piem., par dažādajām sētu vai žogu formām), kas atšķir apgabalus citu no cita. Šādi dati tad varētu noderēt arī seno cilšu robežu nospraušanai.“

saistītie nosaukumi: *ciems*, *pilsēta*, *kaimiņš* u. tml.; 5) ar materiālo kultūru saistītā leksika: šajā grupā ietilpst lauku darbi (*rudzu stati*, *linus plūc*, *sienu grābj*), darbarīki (*rati*), saimniecības priekšmeti (*karuote*, *pulkstenis*), ēkas un to daļas (*apcinknis*, *istaba*, *pagalms*, *kluons*), žogi, mājlopu novietnes (*aizgalds*), ēdiens un tā gatavošana (*aizdars*, *kartupelis*, *paniņas*, *pienu kāst*, *putraimi*, *rausis*, *salds* u. c.), apģērbs (*lakats*, *piedurkne* u. c.).

Viegli pamanāms, ka dažu reāliju nosaukumi atšķiras tikai fonētiski, piemēram, *alksnis*, *elksnis* (LVDA 8. karte), vai morfoloģiski, piemēram, *kļava*, *kļavs* (LVDA 4.A), *liepa*, *lieps* (LVDA 4.B).

ANTANA SAĻA (*ANTANAS SALYS*) 1. *APTAUJA* (*APKLAUSAS*). K. Būgas nāve (1924. g.) neļāva lietuviešu izlokšņu materiāla vākšanu Lietuvā izvērst plašumā. Tikai 20. gs. 30. gados, pēc filoloģijas studijām Leipcigā atgriezies Lietuvā, Antans Salis, Jurģa Ģeruļa (*Georg Gerullis*) mudināts, vēlreiz ķeras klāt sistemātiskai lietuviešu izlokšņu materiāla vākšanai.

Varētu domāt, ka tā ir bijusi kolektīva iecere – pēc valodnieka Mindauga Šinkūna (*Mindaugas Šinkūnas*) nesen atklātā avota var spriest, ka tā laika Lietuvas valodnieki plānojuši izdot līdz šim mums nezināmu *Lietuviešu valodas izlokšņu apkopojumu (Lietuvių kalbos tarmynas)* (Schrijnen 1933: 77)[20].

Iespējams, ka A. Saļa publicētā leksikas anketa *Aptaujas lapa Nr.* 1 ir šīs ieceres daļa, lai gan vairāk ziņu par plānoto izdevumu *Lietuviešu valodas izlokšņu apkopojums* pagaidām nav. Tā kā anketa numurēta ar pirmo numuru, var domāt, ka šādu anketu ir bijis vairāk vai arī tās ir bijušas iecerētas vairākas. Norādīts anketas mērķis – „vārdu ģeogrāfijai". Spriežot pēc Lietuviešu valodas institūtā saglabājušās atbilžu reģistrācijas grāmatas, visi dati savākti jau kara gados, salīdzinoši īsā laikā – 1942.–1943. g.[21]

Šīs anketas metodiskie norādījumi *Paskaidrojumi aptaujas atbilžu sniedzējiem* (*Paaiškinimai apklauso atsakytojams*) doti atsevišķā ieliktā lapiņā, kurā paskaidrots šā darba mērķis („vārda ģeogrāfija tiek noteikta pēc [...] vārda lietojuma izplatības")[22]. Par aptaujātājiem tiek aicināti „izglītības darbinieki un skolu jaunatne"[23] – ģimnāziju un proģimnāziju lietuviešu valodas un dabas zinību skolotāji kopā ar vecāko klašu skolniekiem, sākumskolas skolotāji un augstskolu studenti. Ieteikts izvēlēties „tipisku" izloksnes pārstāvi, aptaujāt tikai vienu cilvēku, nevis vairākus reizē, lai nesajauktos dažādas izloksnes. Tātad „uz aptaujām atbild tikai tie, kas prot savu izloksni"[24]. Vācot atbildes uz anketas jautājumiem, tiek lūgts: 1) labi izskaidrot pašus jautājumu jēdzienus, tāpēc pie jautājumiem minētas citu valodu atbilsmes, piemēram: *gegutė* (lat. *Cuculus canorus*, vā. *der Kuckuck*, kr. *кукушка*, po. *kukułka*); 2) pievērst uzmanību tam, ka vienam un tam pašam vārdam izloksnēs var būt dažādas nozīmes; 3) dažus augus un dzīvniekus var saukt vienā vārdā. Tātad viens un tas pats nosaukums var tikt rakstīts vairākās anketas atbilžu ailēs.

Atbildes lūgts pierakstīt: 1) izloksnes formā literārās valodas alfabēta burtiem (vajadzības gadījumā ieteikts izmantot *Folkloras vācēja rokasgrāmatu* (*Tautosakos rinkėjo vadovas*; 2. izd., Kauņa, 1940); 2) izlokšņu formas literārajā valodā netulkot; 3) vārdiem salikt akcenta zīmes (ja intonācija ir neskaidra, pasvītrot akcentēto zilbi)[25].

A. SAĻA 1. *APTAUJAS* UZBŪVE. Anketa sastāv no 12 vienā burtnīcā saspraustām lapām, vienpadsmit burtnīcās doti 92 jautājumi, ar papildjautājumiem – 97 (Geržotaitė 2011: 13sk.). Jautājumi drukāti tikai vienā lapas pusē (otra puse un 12. lapa atstāta tukša – piezīmēm). Anketas augšpusē, kreisajā lapas pusē norādīts: LMA[26], Lietuviešu valodas institūts, Dialektoloģijas sekcija.

Pēc anketas nosaukuma tiek lūgts ierakstīt aptaujājamā uzvārdu, vārdu, nodarbošanos, izloksnes vietu (ciems, pagasts, apriņķis), norādīt adresi un anketas aizpildīšanas datumu. Tāpat jānorāda arī ziņas par anketas pārbaudītāju (vārds, uzvārds, nodarbošanās, adrese).

Tāpat kā K. Būgas anketas, A. Saļa 1. *aptaujas* lapas vertikāli sadalītas uz pusēm: kreisajā pusē doti numurēti jautājumi, labajā – atstāta vieta atbildēm.

LEKSIKAS JAUTĀJUMI. Visi jautājumi sadalīti astoņās lielās grupās: 1) *Dzīvnieki* (1.–7.)[27]; 2) *Putni* (8.–25.); 3) *Rāpuļi* (26.–29.); 4) *Abinieki* (30.–31.); 5) *Zivis* (32.–41.); 6) *Bezmugurkaulnieki* (42.–58.); 7) *Augi* (59.–83.); 8) *Sēnes* (84.–92.). Tātad 1. *aptauja* aptver tikai divas – augu un dzīvnieku – leksikas semantiskās grupas. No šā viedokļa A. Saļa anketa ir šaurāka par K. Būgas sastādīto, taču ir acīmredzams, ka pārējām leksikas semantiskajām grupām bija paredzētas *Aptaujas* citas burtnīcas.

Tāpat kā K. Būgas anketā, arī šeit ne visas jautājumu grupas ir vienāda apjoma: *Abinieku* grupā ir tikai divi jautājumi – kurkuļa (30) un krupja (31) nosaukumi, *Rāpuļu* grupā – četri – ķirzakas (26), čūskas (27), glodenes (28) un žalkša (29) nosaukumi. Šajā A. Saļa anketā vairs netiek ņemts vērā šo dzīvnieku nosaukumu mitoloģiskais traktējums; tiek skarts tikai nosaukumu ģeogrāfiskais aspekts.

Grupas, kurās ir vairāk jautājumu, neatšķiras no mazajām grupām: jautājumi netiek papildus grupēti, tie doti alfabēta secībā – piemēram, *Augu* grupas jautājumu secība: *asiūklis* 'kosa' (59), *ąžuolas* 'ozols' (60), *bulvė* 'kartupelis' (61), *burokas* 'biete' (62), *dilgėlė* 'nātre' (63), *durnaropė* 'velnābols' (64) u. c. Ja papildus lūgts norādīt dzīvnieka vai auga veidu, piemēram, *burokas* 'biete': *cukrinis* 'cukurbiete', *cviklas*, *baršt*i*nis*, *pašarinis* 'lopbarības biete', *sviklas*..., tad arī šī atbilde tiek lūgta pie tā paša jautājuma, to atsevišķi nenumurējot. Jāuzsver, ka A. Saļa *Aptaujā*, tāpat kā V. Rūķes programmā, kopā ar leksiku fiksēti arī visi iespējamie fonētiskie (*cviklas*, *sviklas*...) vai morfoloģiskie (*zuikis*, *zuikys*...) atbilžu varianti.

Tā kā Otrā pasaules kara gados savāktie A. Saļa 1. *aptaujas* izlokšņu dati ir tikai sākti pētīt (Pranskūnaitė 1993, 1994, 1997; Geržotaitė 2011), pašlaik vēl ir grūti objektīvi novērtēt A. Saļa nopelnus lietuviešu ģeolingvistikā. Taču viens jau ir skaidrs – A. Saļa un viņa līdzgaitnieku izveidoto izlokšņu tīklu, kas izveidots uz pirmskara Lietuvas administratīvi teritoriālā iedalījuma pamata, ir izmantojuši gan *Lietuviešu valodas atlanta* veidotāji, gan pētnieki (Mikulėnienė 2012).

20 Autores sirsnīgi pateicas Dr. Mindaugam Šinkūnam, kas dalījās ar šo svarīgo informāciju, un Dr. habil. Jolantai Gelumbeckaitei par Vācijas bibliotēkās atrasto avotu.
21 Par to var spriest arī pēc anketas 1. *aptauja* (*Apklausas* 1) izdošanas datuma: pirmās lapas apakšā sīkiem burtiem rakstīts: „izd. „Švyturys", Viļņa – 1942".
22 „žodžio geografija nustatoma iš [...] vardo vartojamojo ploto".
23 „švietimo darbininkai ir mokyklinė jaunuomenė".
24 „ãpklausus atsako tik mokantieji savo tarmę".
25 Akcentējuma paradigmas noteikšanai lūgts norādīt trīs locījumus: vsk. akuzatīvu, vsk. ģenitīvu, dsk. akuzatīvu, piemēram, *griežlẽ*, *griežlẽs*, *gríežles*.
26 Lietuvos mokslų akademija (Lietuvas zinātņu akadēmija).
27 Šeit norādīti jautājumu numuri.

1941 m. buvo sudarytas 500 klausimų leksikos klausimynas (Rūķe 1947: 95–98), o iki 1944 m. parengta ir apie 200 bandomųjų žemėlapių.

LEKSIKOS KLAUSIMAI. Šios programos leksikos klausimai neskirstomi į temines grupes, tačiau iš turinio ryškėja šios pagrindinės leksikos semantikos grupės: 1) gamtos objektai ir gamtos reiškiniai (*akmens* 'akmuo', *auksts* 'šaltas', *lietus* 'lietus', *pērkuons* 'perkūnas, griaustinis', *tumšs* 'tamsus', *varavīksne* 'vaivorykštė' ir t. t.); 2) augalai ir su jais susijusi leksika: skiriami laukiniai augalai ir medžiai (*alksnis* 'alksnis', *avene* 'avietė', *bērzs* 'beržas', *kļava* 'klevas', *liepa* 'liepa', *paeglis* 'kadagys', *pīlādzis* 'šermukšnis' ir pan.), tarp jų – kultūriniai augalai (*ābuoliņš* 'dobilas', *ērkšķogas* 'agrastai', *kālis* 'griežtis', *kaņepe* 'kanapė', *kvieši* 'kviečiai' ir kt.); 3) gyvūnai – šiai grupei priskiriami vabzdžiai, šliužai, ropliai (*ķirzaka* 'driežas', *muša* 'musė', *varde* 'varlė', *zalktis* 'žaltys'), paukščiai (*stārķis* 'gandras'), plėšrūnai (*lapsa* 'lapė'), graužikai (*žurka* 'žiurkė'), naminiai gyvuliai (*aita* 'avis'); 4) žmogus ir su juo susijusi leksika (*azuote* 'užantis', *bārda* 'barzda', *delna* 'delnas', *kreilis* 'kairiarankis', *sauja* 'sauja', *pierast* 'priprasti', *seja* 'veidas', *uzvārds* 'pavardė'); čia priskiriami ir su asmens gyvenamąja vieta susiję pavadinimai: *ciems* 'kaimas', *pilsēta* 'miestas', *kaimiņš* 'kaimynas' ir pan.; 5) su materialiąja kultūra susijusi leksika: šią grupę sudaro lauko darbai (*rudzu stati* 'rugių guba', *linus plūc* 'linus rauti', *sienu grābj* 'šieną grėbti'), darbo įrankiai, padargai (*rati* 'vežimas'), buities reikmenys (*karuote* 'šaukštas', *pulkstenis* 'laikrodis'), pastatai ir jų dalys (*aruods* 'aruodas', *istaba* 'kambarys', *pagalms* 'kiemas', *kluons* 'asla, kluonas, klojimas'), tvoros, pastatai gyvuliams (*aizgalds* 'gardas'), maistas ir jo gaminimas (*aizdars* 'uždaras', *kartupelis* 'bulvė', *paniņas* 'pasukos', *pienu kāst* 'pieną košti', *putraimi* 'kruopos', *rausis* 'bandelė', *salds* 'saldus' ir kt.), apranga (*lakats* 'skarelė', *piedurkne* 'rankovė' ir kt.).

Nesunku pastebėti, kad kai kurių realijų pavadinimai skiriasi tik fonetiškai, pavyzdžiui, *alksnis*, *elksnis* 'alksnis' (LVDA 8 žemėlapis), arba morfologiškai: *kļava*, *kļavs* 'klevas' (4A), *liepa*, *lieps* 'liepa' (4B) ir pan.

A. SALIO *APKLAUSAS* 1. Lietuvoje dėl K. Būgos mirties (1924 m.) lietuvių tarmių medžiagos rinkimas visuotinio masto neįgavo. Tik XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, po filologinių studijų Leipcige į Lietuvą grįžęs A. Salys, visokeriopai skatinamas Jurgio Gerulio (Georg Gerullis), dar kartą imasi sistemingo lietuvių tarmių medžiagos rinkimo.

Galima manyti, kad būta kolektyvinio sumanymo: iš neseniai kalbininko Mindaugo Šinkūno aptikto šaltinio galima spręsti, kad to meto Lietuvos kalbininkai rengėsi leisti iki šiol mums negirdėtą *Lietuvių kalbos tarmyną* (Schrijnen 1933: 77)[29].

Gali būti, kad A. Salio paskelbta leksikos anketa *Apklausas* 1 yra šio sumanymo dalis, nors daugiau duomenų apie ketintą leisti *Lietuvių kalbos tarmyną* kol kas neturime. Kadangi anketa pažymėta pirmuoju numeriu, galima manyti, kad tokių anketų turėta ar tikėtasi turėti ir daugiau. Nurodyta anketos paskirtis – „žodžių geografijai". Sprendžiant iš Lietuvių kalbos institute išlikusios atsakymų registracijos knygos, visi duomenys surinkti jau karo metais, per palyginti trumpą laikotarpį – 1942–1943 m.[30]

Metodiniai šios anketos nurodymai („Paaiškinimai apklauso atsakytojams") pateikiami atskirame įdėtiniame lapelyje, kuriame nurodomas šio darbo tikslas („žodžio geografija nustatoma iš [...] vardo vartojamojo ploto"). Klausėjais kviečiami būti švietimo darbininkai ir mokyklinė jaunuomenė – gimnazijų ir progimnazijų lietuvių kalbos ir gamtos mokslų mokytojai su aukštesniųjų klasių mokiniais, pradinių klasių mokytojai ir aukštųjų mokyklų studentai. Rekomenduojama parinkti „tipingą" tarmės atstovą, klausti tik vieną žmogų, o ne kelis kartu, kad nesusimaišytų atskiros šnektos. Taigi „ãpklausus atsako tik mokantieji savo tarmę". Apklausiant ar atsakant į anketos klausimus, prašoma: 1) gerai išsiaiškinti pačias klausimų sąvokas, todėl prie klausimų duodami kitų kalbų atitikmenys, pavyzdžiui, *gegutė* (lo. *Cuculus canorus*, vo. *der Kuckuck*, ru. *кукушка*, le. *kukułka*); 2) atkreipti dėmesį, kad vienas ir tas pats vardas tarmėse gali turėti skirtingas reikšmes; 3) keli augalai ar gyviai gali būti vadinami vienu vardu. Taigi tas pats pavadinimas gali būti rašomas keliose anketos atsakymų skiltyse.

Atsakymus prašoma užrašyti: 1) tarmiškai rašomosios kalbos raidynu (esant reikalui, siūloma naudotis *Tautosakos rinkėjo vadovu*, 2 leid., Kaunas, 1940); 2) tarminių lyčių į bendrinę kalbą neversti; 3) žodžius sukirčiuoti (jei priegaidė neaiški, pabraukti kirčiuotą skiemenį)[31].

A. SALIO *APKLAUSO* 1 SANDARA. Anketą sudaro 12 į vieną sąsiuvinį susegtų lapų, vienuolikoje iš jų pateikti 92 klausimai, su papildomais – 97 (Geržotaitė 2011: 13t.). Klausimai išspausdinti tik vienoje lapo pusėje (kita pusė ir 12 lapas palikti tušti – pastaboms). Anketos viršuje, kairėje lapo pusėje, nurodyta „LMA[32], Lietuvių kalbos institutas, Dialektologijos sekcija".

Po anketos pavadinimo prašoma įrašyti atsakytojo pavardę, vardą, verslą, tarmės vietą (kaimas, valsčius, apskritis), nurodyti adresą ir anketos užpildymo datą. Taip pat nurodytini anketos tikrintojo duomenys (vardas ir pavardė, verslas, adresas).

Kaip ir K. Būgos anketoje, *Apklauso* 1 lapai vertikaliai padalyti pusiau: kairėje pateikiami sunumeruoti klausimai, dešinėje palikta vietos atsakymams.

LEKSIKOS KLAUSIMAI. Visi klausimai grupuojami į aštuonias stambias grupes: 1) *Gyvuliai* (1–7)[33]; 2) *Paukščiai* (8–25); 3) *Ropliai* (26–29); 4) *Kiaupės* (30–31); 5) *Žuvys* (32–41); 6) *Bestuburiai* (42–58); 7) *Augalai* (59–83); 8) *Grybai* (84–92). Taigi *Apklausas* 1 apima tik dvi – augalų ir gyvūnų – semantines grupes. Šiuo požiūriu A. Salio anketa yra siauresnė už K. Būgos sudarytąją, tačiau akivaizdu, kad kitoms semantinėms grupėms turėjo būti rengiami kiti *Apklauso* sąsiuviniai.

Kaip ir K. Būgos anketoje, taip ir čia, ne visos klausimų grupės yra vienodos apimties: tik du klausimai, skirti buožgalvio (30) ir rupūžės (31) pavadinimams, sudaro *Kiaupių* grupę, keturi – apie driežo (26), gyvatės (27), gluodenos (28), žalčio (29) pavadinimus – *Roplių* grupę. Šioje A. Salio anketoje jau visiškai atsiribota nuo mitologinio šių gyvių pavadinimų traktavimo, čia svarbiausias tik žodžių geografijos aspektas.

Daugiau klausimų turinčios grupės nesiskiria nuo smulkiųjų: grupės viduje klausimai papildomai negrupuojami, o pateikiami abėcėlės tvarka, pavyzdžiui, *Augalų* grupės klausimų seka: *asiūklio* (59), *ąžuolo* (60), *bulvės* (61), *buroko* (62), *dilgėlės* (63), *durnaropės* (64) ir kt.

29 Autorės nuoširdžiai dėkoja dr. M. Šinkūnui, pasidalijusiam šia svarbia informacija, ir habil. dr. Jolantai Gelumbeckaitei už Vokietijos bibliotekose surastą šaltinį.
30 Apie tai galima spręsti ir iš *Apklauso* 1 spausdinimo datos: pirmojo puslapio apačioje smulkiomis raidelėmis parašyta: „sp. „Švyturys", Vilnius – 1942."
31 Kirčiuotei nustatyti prašoma nurodyti tris linksnius: vns. galininką, vns. kilmininką, dgs. galininką, pavyzdžiui, *griežlẽ, griežlẽs, gríežles*.
32 Lietuvos mokslų akademija.
33 Čia nurodomi klausimų numeriai.

20. gs. otras puses ģeolingvistiskie izlokšņu leksikas pētījumi Latvijā un Lietuvā

Kopš 20. gs. 40. gadiem leksikas ģeolingvistiskie pētījumi Latvijā un Lietuvā būtībā ir saistāmi ar nacionālo dialektu atlantu veidošanu. Sagatavošanās posms abās bijušajās padomju republikās ilga vairāk nekā divdesmit gadu (Lietuvā 1951.–1977. g., Latvijā 1954.–1999. g.).

LIETUVIEŠU VALODAS ATLANTS. 1950. g. tika izstrādāta *Lietuviešu valodas atlanta materiāla vākšanas programma* (*Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa*, 1. izd. – 1951., 2. izd. – 1956.; autori: Jozs Balčikonis (*Juozas Balčikonis*), Boriss Larins (*Borisas Larinas*), Jozs Senkus (*Juozas Senkus*). 1954. g. izdots arī programmas pielikums – *Lietuviešu valodas atlanta materiāla vākšanas instrukcija* (*Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo instrukcija* [LKA MRI]) (2. izd. – 1958.), sīkāk skat. Mikulėnienė 2009: 41[28]. Līdz 1970. g. viss materiāls bija savākts un tika sākts kartografēt, ievērojot 1968. g. pilnībā apstiprināto *Atlanta izstrādes prospektu un instrukciju* (*Atlaso rengimo prospektas ir instrukcija*; autori: Elena Grinaveckiene (*Elena Grinaveckienė*), Aldona Jonaitīte (*Aldona Jonaitytė*), Kazis Morkūns (*Kazys Morkūnas*), Aloīzs Viduģiris (*Aloyzas Vidugiris*)[29].

Leksikas sējumu tāpat kā pārējos atlanta sējumus veido karšu komplekts (120 karšu) un karšu komentāru grāmata (1977, autori: Elena Grinaveckiene (*E. Grinaveckienė*), Aldona Jonaitīte (*A. Jonaitytė*), Jonina Lipskiene (*Jonina Lipskienė*), Kazis Morkūns (*Kazys Morkūnas*), Marija Razmukaite (*Marija Razmukaitė*), Birute Vanagiene (*Birutė Vanagienė*), Aloīzs Viduģiris (*Aloyzas Vidugiris*), atb. red. K. Morkūns)[30]. *Lietuviešu valodas atlanta materiāla vākšanas programmā* lietuviešu izlokšņu leksikai veltīti 114 jautājumi (98 pamatjautājumi un 16 papildjautājumi). Atbildot uz leksikas jautājumiem, tika ieteikts iepazīties ar priekšmetiem un izmantot *Instrukcijā* iekļautos rasējumus, vajadzības gadījumā pašiem pētniekiem zīmēt shematiskus zīmējumus, norādīt priekšmeta vai tā daļu lielumu u. tml., dot vismaz īsus priekšmetu izgatavošanas un lietošanas skaidrojumus un, pats svarīgākais, pierakstīt vārdu (terminu) teikumā, kurā būtu atklāta tā nozīme. Ja viena un tā paša priekšmeta nosaukšanai tiek izmantoti vairāki vārdi, jānorāda to izplatības pakāpe (LKA MRI 71–72).

Visu pirmo leksikas jautājumu formulējums ir vienāds, piemēram: *Kaip vadinasi pas jus* ‘Kā pie jums sauc’*: 1. Gyvenami namai?* ‘dzīvojamās mājas?’ *2. Gyvenamųjų namų dalys* ‘dzīvojamo māju daļas’*: a) stogas* ‘jumts’*, b) pamatas* ‘pamati’*, c) lubos* ‘griesti’, *d) grindys* ‘grīda’ *(lentų* ‘dēļu’*), asla* ‘klons’ *(molio* ‘māla’*), e) priesienis* ‘priekštelpa’ *(priemenė* ‘priekšnams’*, prieangis* ‘lievenis’*), f) priebutis (gonkas)* ‘lievenis’? (Programa 1951: 12).

Atsevišķās leksikas semantiskajās grupās leksikas jautājumi netiek sīkāk iedalīti, lai gan ir sakārtoti noteiktā kārtībā, piemēram, dzīvojamā māja un tās daļas, citas ēkas, to daļas (1.–20.); iedzīves priekšmeti, darbarīki un to daļas (21., 23.–34.); ēdienu nosaukumi (22.); apģērbu nosaukumi (35.–36.) u. tml. Visvairāk jautājumu veltīts dzīvniekiem (19.), nedaudz mazāk – augiem (15.), dabas parādībām (5.) u. tml. Pētniekiem lūgts pierakstīt, kā tiek saukti vai dzīti dažādi dzīvnieki (92.–93.), piemēram, a) zirgi (*kòš-kòš, kùzi-kùzi*), b) govis (*tprùke-tprùke, prù-prù*), c) aitas (*buř-buř, bùre-bùre, bàs-bàs*, *bàse-bàse*)..., i) suņi (*ciù-ciù, ciùce-ciùce, na-na*), j) kaķi (*kàc-kàc, kìc-kìc*).

Atlanta leksikas aptaujas otra daļa saistīta ar retāku vārdu izplatību: *Ar žinomi šie žodžiai ir ką jie reiškia?* ‘Vai ir zināmi šie vārdi un ko tie nozīmē?’: 99. *Geinys* ‘dzeinis’. 100. *Drevė* ‘dobums’... 114. *Bičiulis* ‘kaimiņš, draugs’. Visvairāk jautājumu saistīts ar radniecības terminiem (101. *Avynas* ‘mātes brālis’. 102. *Anyta* ‘vīramāte’. 103. *Šešuras* ‘vīratēvs’. 104. *Moša* ‘svaine’. 105. *Dieveris* ‘dieveris, vīra brālis’. 108. *Marti* ‘vedekla’).

Tāda pati kārtība ievērota arī *Atlantā* – gan karšu, gan to komentāru izkārtojumā. Pirmajā *Atlanta* sējumā ir 119 leksikas kartes, pēc satura gandrīz puse no tām (58) atspoguļo tikai vienu reāliju, pārējās rādīti divu vai vairāku reāliju nosaukumi. Pavisam kartografēti 190 reāliju un jēdzienu nosaukumi, komentāros aplūkoto ir vēl vairāk, jo ne visi nosaukumi kartografēti (LKA I 13).

No tematiskā viedokļa *Lietuviešu valodas atlanta* leksikas kartes galvenokārt rāda dažādu tās pašas nozīmes vārdu, t. i., sinonīmu, ģeogrāfiju un ir pilnā tipa kartes, kas atspoguļo nosaukumu dažādību visā lietuviešu valodas teritorijā. Diferencētā tipa kartēs dots tikai konkrētajās izloksnēs lietotais nosaukums, bet vārdi, kas sakrīt ar literārās valodas normu, parasti netiek kartografēti (LKA I 13). Gan komentāros, gan karšu atslēgās (leģendās) izlokšņu vārdi transponēti literārajā valodā.

Leksikas kartes atšķiras arī no grafiskā viedokļa: nosaukumu izplatība rādīta ar atšķirīgām figūrām, svītrojumiem, atsevišķām līnijām – izoglosām – vai arī jauktā tehnikā (izmantoti vairāki no iepriekš minētajiem apzīmējumu veidiem). Zīmēm, svītrām, izoglosu līnijām ir stingri noteikta kārtība un spilgtums (LKA I 13). Ar pildītām zīmēm tiek rādīti nosaukumi, kas sakrīt ar literārās valodas normu, tukšās zīmes izmantotas dialektālo parādību attēlošanai. Aizgūtai leksikai un hibrīdiem arī ir attiecīgas zīmes (LKA I 13). Būtībā uz šo tradicionālo kartografēšanas kārtību balstīts arī prospekts *Baltu valodu atlants*, lai gan krāsainā poligrāfija sniedz vēl lielākas iespējas, sīkāk skat. Mikulėnienė, Stafecka 2009: 46.

Visi leksikas jautājumu komentāri rakstīti, ievērojot kopīgus principus, tādēļ to struktūra ir vienāda: komentāra ievaddaļā skaidrota kartes tēma, īsi raksturota reālija, sniegta svarīgākā etnogrāfiskā informācija, norādīti augu un sīkāku dzīvnieku nosaukumi latīņu valodā; īpašā komentāru daļa veltīta valodas (un, ja nepieciešams, etnogrāfijas) materiālam, kas aprakstīta, ievērojot kartes leģendas secību. Komentāru beigās minēti svarīgākie bibliogrāfiskie avoti.

Bez leksikas kartēm un to komentāriem pirmajā *Atlanta* sējumā vēl ietilpst lietuviešu izlokšņu karte, apdzīvoto vietu (punktu) saraksts un leksikas karšu leģendās un komentāros minēto lietuviešu valodas vārdu reģistrs. Sējuma saturs dots trijās – lietuviešu, krievu un vācu – valodās.

28 Izlokšņu materiāli tika vākti piecpadsmit gadus saskaņā ar jau iepriekš sastādītu plānu no vairāk nekā 800 apdzīvotajām vietām (oficiāli Lietuvas teritorijā bija paredzēts pētīt 704 apdzīvotās vietas). Vākšanas laikā ierakstīts vairāk nekā 30 000 metru magnetofona lenšu, citi materiāli savākti vairāk nekā 15 000 rokraksta lappusēs. Atlanta materiālus vāca vairāk nekā 600 personu.

29 Balstoties uz savākto materiālu, tika sastādīta *Lietuviešu valodas izlokšņu* hrestomātija (*Lietuvių kalbos tarmės*) (1970) un izdoti trīs *Lietuviešu valodas atlanta* (*Lietuvių kalbos atlasas*) sējumi (*Leksika*, 1977; *Fonētika*, 1982; *Morfoloģija*, 1991).

30 Pavisam Lietuvas valodnieki uzzīmējuši un komentējuši 376 *Atlanta* kartes. Tajās atspoguļots vairāk nekā 560 dažādu lietuviešu valodas parādību. Taču, ja tam pievienotu arī komentāru tekstus, sanāktu vairāk nekā divi tūkstoši visdažādāko valodas faktu. Par šo nozīmīgo valodniecības darbu galvenajiem tā autoriem un sastādītājiem tika piešķirta Lietuvas Republikas zinātnes prēmija (1994).

pavadinimai. Jei papildomai prašoma nurodyti gyvūno ar augalo rūšį (pavyzdžiui, *burokas: cukrinis, cviklas, barštinis, pašarinis, sviklas*...), tai ir papildomo atsakymo prašoma prie to paties klausimo, jo atskirai nenumeruojant. Pažymėtina, kad A. Salio *Apklause,* kaip ir V. Rūkės programoje, kartu su leksika buvo fiksuojami ir visi galimi fonetiniai (*cviklas, sviklas*...) ar morfologiniai (*zuikis, zuikys*...) atsakymų variantai.

Kadangi Antrojo pasaulinio karo metais surinkti tarminiai A. Salio *Apklauso* 1 duomenys tik pradėti tirti (Pranskūnaitė 1993, 1994, 1997; Geržotaitė 2011), tai šiuo metu dar sunku objektyviai įvertinti A. Salio nuopelnus lietuvių geolingvistikai. Tačiau viena jau akivaizdu: A. Salio ir jo bendražygių sudarytuoju tarminių punktų tinklu pagal ikikarinį Lietuvos administracinį-teritorinį skirstymą akivaizdžiai pasinaudojo ir *Lietuvių kalbos atlaso* sudarytojai bei autoriai (Mikulėnienė 2012).

XX a. antrosios pusės geolingvistiniai tarmių leksikos tyrimai Latvijoje ir Lietuvoje

Nuo XX a. penktojo dešimtmečio geolingvistiniai leksikos tyrimai Latvijoje ir Lietuvoje iš esmės sietini su nacionalinių tarmių atlasų rengimu. Parengiamasis laikotarpis abiejose buvusiose sovietinėse respublikose truko ilgiau negu du dešimtmečius (Lietuvoje 1951–1977 m., Latvijoje 1954–1999 m.).

LIETUVIŲ KALBOS ATLASAS. 1950 m. buvo parengta *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa* (1 leid. – 1951, 2 leid. – 1956; autoriai: Juozas Balčikonis, Borisas Larinas, Juozas Senkus). 1954 m. išleistas ir programos priedas – *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo instrukcija* (LKA MRI; 2 leid. – 1958, plačiau žr. Mikulėnienė 2009: 41[34]). Iki 1970 m. visa medžiaga buvo surinkta ir pradėta kartografuoti laikantis 1968 m. galutinai patvirtintos *Atlaso rengimo prospekto ir instrukcijos* (autoriai: Elena Grinaveckienė, Aldona Jonaitytė, Kazys Morkūnas, Aloyzas Vidugiris)[35].

Leksikos tomą, kaip ir kitus, sudaro 120 žemėlapių rinkinys ir žemėlapių komentarų knyga (1977; autoriai: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, Jonina Lipskienė, K. Morkūnas, Marija Razmukaitė, Birutė Vanagienė, A. Vidugiris. Ats. red. K. Morkūnas)[36]. *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programoje* lietuvių tarmių leksikai skirta 114 klausimų (98 pagrindiniai ir 16 papildomų). Atsakant į leksikos klausimus, buvo rekomenduojama tyrimo vietoje susipažinti su daiktais ir naudotis *Instrukcijos* brėžiniais, prireikus patiems tyrėjams darytis scheminius brėžinius, nurodyti daikto ar jo dalių didumą ir pan.; pateikti nors trumpus daiktų gaminimo ir vartojimo aiškinimus ir, svarbiausia, užrašyti žodį (terminą) sakinyje, iš kurio būtų matyti jo reikšmė. Jei tam pačiam daiktui pavadinti vartojami keli žodžiai, 1958 m. *Instrukcijoje* (LKA MRI 71–72) prašyta nurodyti jų paplitimo laipsnį.

Visų pirmųjų leksikos klausimų formuluotė yra vienoda, pavyzdžiui: *Kaip vadinasi pas jus: 1. Gyvenami namai? 2. Gyvenamųjų namų dalys: a) stogas, b) pamatas, c) lubos, d) grindys (lentų), asla (molio), e) priesienis (priemenė, prieangis), f) priebutis (gonkas)?* (Programa 1951: 12).

Paskiromis semantinėmis grupėmis leksikos klausimai neskirstomi, nors jie sudėti tam tikra nuoseklia tvarka, pavyzdžiui, gyvenamasis namas ir jo dalys, kiti trobesiai, jų dalys (1–20); namų apyvokos daiktai, įrankiai ir jų dalys (21, 23–34); valgių pavadinimai (22); drabužių pavadinimai (35–36) ir pan. Daugiausia klausimų skirta gyvūnams (19), kiek mažiau – augalams (15), gamtos reiškiniams (5) ir pan. Tyrėjai prašomi užrašyti, kaip šaukiami ar varomi įvairūs gyvūnai (92–93), pavyzdžiui: a) arkliai (*kòš-kòš, kùzi-kùzi*), b) karvės (*tprùke-tprùke, prù-prù*), c) avys (*buř-buř, bùre-bùre, bàs-bàs, bàse-bàse*)..., i) šunys (*ciù-ciù, ciùce-ciùce, na-na*), j) katės (*kàc-kàc, kìc-kìc*).

Antroji *Atlaso* leksikos klausimyno dalis susijusi su retesnių žodžių paplitimu: *Ar žinomi šie žodžiai ir ką jie reiškia?* 99. *Geinys*. 100. *Drevė*... 114. *Bičiulis*. Daugiausia klausta giminystės terminų (101. *Avynas*. 102. *Anyta*. 103. *Šešuras*. 104. *Moša*. 105. *Dieveris*. 108. *Marti*).

Tos pačios pateikimo tvarkos laikytasi ir *Atlase* – tiek pateikiant žemėlapius, tiek jų komentarus. Pirmajame *Atlaso* tome pateikta 119 leksikos žemėlapių, turinio požiūriu beveik pusė jų (58) yra vienateminiai, t. y. atspindintys vieną realiją, kiti – dvitemiai ar daugiatemiai. Iš viso – 190 realijų pavadinimai, komentaruose jų aptariama dar daugiau, nes ne visi pavadinimai kartografuoti (LKA I 13).

Teminiu požiūriu *Lietuvių kalbos atlaso* leksikos žemėlapiai daugiausia parodo įvairių tos pačios reikšmės žodžių, t. y. sinonimų, geografiją ir yra pilnieji, atspindintys pavadinimų įvairavimą visame lietuvių kalbos plote. Skirtuminiuose ar daliniuose žemėlapiuose pateiktas tik tarminis, tam tikrose vietose vartojamas pavadinimas, o pavadinimai, sutampantys su bendrinės kalbos norma, paprastai nekartografuojami (LKA I 13). Tiek komentaruose, tiek žemėlapių legendose tarmių žodžiai pateikti transponuoti į bendrinę kalbą.

Leksikos žemėlapiai skiriasi ir grafiniu požiūriu: pavadinimų paplitimas žymėtas skirtingomis figūromis, štrichais, paskiromis linijomis – izoglosomis ar buvo mišrūs (kai vartoti keli anksčiau išvardyti žymėjimo būdai). Ženklai, štrichai, izoglosų linijos turi griežtai nustatytą eilės tvarką bei ryškumą (LKA I 13). Užtušuotais ženklais pažymėti su bendrinės kalbos norma sutampantys pavadinimai, neužtušuoti vartoti tarminiams reiškiniams pavaizduoti. Skolintinė leksika – svetimybės ir hibridai – taip pat turėjo savuosius sutartinius ženklus (LKA I 13). Iš esmės šia tradicine kartografavimo tvarka remtasi rengiant prospektą *Baltų kalbų atlasas*, nors spalvotoji poligrafija teikia dar daugiau galimybių (plačiau žr. Mikulėnienė, Stafecka 2009: 46).

Visi leksikos klausimų komentarai rašyti laikantis bendrų rašymo principų, todėl jų struktūra vienoda: įvadinėje komentaro dalyje paaiškinama žemėlapio tema, glaustai apibūdinama realija, pateikiamos svarbiausios etnografinės žinios, nurodomi lotyniški augalų ir smulkesnių gyvūnų pavadinimai; specialioji komentarų dalis skirta kalbinei (ir, jei reikia, etnografinei) medžiagai, kuri aptariama pagal žemėlapio legendą. Komentarų gale nurodyti svarbiausi bibliografiniai šaltiniai.

34 Tarmių medžiaga rinkta penkiolika metų pagal iš anksto sudarytą planą iš daugiau kaip 800 gyvenamųjų vietovių (oficialiai Lietuvos teritorijoje buvo numatytos tirti 704 gyvenvietės). Rinkimo metu įrašyta garso daugiau kaip 30 000 metrų magnetofono juostų, kitos medžiagos surinkta daugiau kaip 15 000 puslapių rankraščių. *Atlaso* medžiagą rinko daugiau kaip 600 asmenų.

35 Surinktos medžiagos pagrindu buvo sudaryta chrestomatija *Lietuvių kalbos tarmės* (1970) ir išleisti trys *Lietuvių kalbos atlaso* tomai (*Leksika*, 1977; *Fonetika*, 1982; *Morfologija*, 1991).

36 Iš viso *Atlasui* Lietuvos kalbininkai nubraižė ir paaiškino 376 žemėlapius. Juose atsispindi per 560 įvairių lietuvių kalbos reiškinių. O jeigu prie jų pridėtume ir tai, kas surašyta komentaruose, susidarytų daugiau kaip du tūkstančiai įvairiausių kalbos duomenų. Už šį reikšmingą kalbotyros darbą svarbiausiems autoriams ir sudarytojams buvo paskirta Lietuvos Respublikos mokslo premija (1994).

LATVIEŠU VALODAS DIALEKTU ATLANTS[31]. Latviešu valodas atlanta ideju, kā jau iepriekš minēts, pirmais izvirzīja J. Endzelīns. 1946. gadā viņa vadībā *Latviešu valodas dialektu atlanta* veidošana atsākās Valodas un literatūras institūtā. Praktisko darbu veica galvenokārt Elfrīda Šmite. 1947. gadā tika izstrādāta *Leksikas aptauja* ar 254 jautājumiem, bet 1954. gadā iznāca *Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programma* (Programma 1954), kuras pamatā ir E. Šmites apkopotie jautājumi. *Atlantu* sākotnēji gatavoja Elfrīda Šmite un Milda Graudiņa. 1962. gadā darbā iesaistījās Benita Laumane, kura no 1977. gada vadīja šo darbu. *Atlanta Leksikas* daļas galīgo redakciju izstrādājušas Brigita Bušmane, Benita Laumane un Anna Stafecka.

Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programmā leksikai veltīti 300 jautājumu (371.–670.). Atšķirībā no *Lietuviešu valodas atlanta* latviešu *Leksikas* daļas programmas visi jautājumi ir formulēti vienādi, un programma sastādīta pēc principa *jēdziens un tā apzīmējumi*. Tumšākiem burtiem dots attiecīgā jēdziena vai reālijas nosaukums latviešu literārajā valodā, līdzās tam ir daži tajā laikā zināmie varianti izloksnēs, piemēram, 402. jaut.: ***pelašķi***, *peļaste*, *aitašķi*...; 416. jaut.: ***kālis***, *grieznis*, *sprūte*...; tajā ir maz papildjautājumu vai paskaidrojumu, piemēram, 396. jaut.: ***ābuoliņš***, *dābuols*, *amuols*... („*pļavā aug ābuoliņš*"), 470. jaut.: ***putēt***, *kūpēt*... („*ceļš put*"). Pēc principa *jēdziens un tā apzīmējumi* veidotas arī kartes.

Leksikas daļā iekļautas 102 kartes, no tām leksikai veltītas 100 kartes. No 300 leksikas daļas jautājumiem kartografēti un komentēti 119. Lielākajā daļā karšu atspoguļots tikai viens jēdziena vai reālijas nosaukums, 19 kartēs rādīti 2 jautājumi, bet vienā – trīs. Savukārt pīlādža nosaukumiem vien veltītas trīs kartes (5.–7.). Visas *Leksikas* kartes ir krāsainas. Valodas parādības tajās atspoguļotas ar krāsainiem laukumiem un speciālām zīmēm. Kartēs izmantotas arī izoglosas.

Atlanta materiālu vākšanas programmā leksiski semantiskās grupas atsevišķi nav izdalītas, tomēr jautājumi sakārtoti asociatīvā saistībā – vienkopus doti dažādu tematisko grupu jēdzienu un reāliju nosaukumi. Arī kartografētajā materiālā izdalāmas vairākas leksiski semantiskās grupas: 1) dabas parādības (*atkala* (86. k.), *kalva* 'sala' (31.B k.), *timss* 'tumšs' (83.A k.), *salts* 'auksts' (83.B k.), *varavīksne* (84. k.) u. c.); 2) augi un ar tiem saistītā leksika (tajā ietverti savvaļas augi, ogas, augļu koki, kultūraugi u. c.); 3) dzīvnieki (kukaiņi, tārpi, rāpuļi, putni, zivis, plēsēji, grauzēji, mājlopi); 4) ar cilvēku saistītā leksika aptver gan jautājumus, kas saistīti ar cilvēku gan kā fizisku būtni (*kreilis* (91. k.), *kūds* 'vājš' (87.B k.), *plaušas* (90. k.), *smaganas* (88. k.), *zods* (87. k.) u. c.), gan sabiedrisku būtni (*vuicīt* 'mācīt' 87.A k.), *slinks* (93.A k.), *pierast* (97.A k.), *iet raudzībās* (95. k.) u. c.); 5) visplašākā ir ar materiālo kultūru saistītā grupa. Tajā atspoguļoti darbarīki, saimniecības piederumi un ar tiem saistītā leksika (*abra* (77.B k.), *atsple* (82. k.), *grābeklis* (65.A k.), *spīļarkls* (64. k.), *stelles* (81. k.), *malku zāģēt* (98. k.) u. c.), lauka darbi un ar tiem saistītā leksika (*darbu dzīvot* 'strādāt' (97.B k.), *grūds* 'grauds' (56.B k.), *papuve* (62. k.), *stirpa* (69. k.), *linus plūkt* (79.A k.) u. c.), ēkas, lopu mītnes un ar tām saistītā leksika (*apcirknis* (56.A k.), *akas grodi* (61. k.), *klons* (59. k.), *ķieģelis* (60. k.), *tvans* (76. k.) u. c.), uzturs, tā gatavošana (*biezpiens* (71. k.), *dradži* (73. k.), *jaunpiens* (70. k.), *sviestu taisīt* (72.k.)), no apģērba rādīti tikai sieviešu svārku nosaukumi (94. k.).

Komentāru struktūra daļēji līdzīga *Lietuviešu valodas atlantam*. Komentāros sniegtas vispārīgas piezīmes par attiecīgā nosaukuma izplatību, etimoloģijas norādes, reģistrējumi rakstu avotos u. c. Atšķirībā no LKA tālāk seko viss kartē rādītais materiāls, kas atbilstoši intonācijām sadalīts šķirkļos, kuros rādīti izlokšņu numuri, aiz kuriem iekavās dažkārt dots attiecīgās izloksnes ilustratīvais materiāls, kas liecina par vārda lietojumu senāk un tagad, atspoguļo etnogrāfiskas ziņas vai tautas ticējumus. Komentāru šķirkļos un karšu atslēgās (leģendās) izlokšņu vārdi transponēti literārās valodas skaņu sastāvā.

Leksikas sējumā vēl dotas divas kartes, kurās rādīti latviešu valodas dialekti un intonācijas. Komentāru sējumā iekļauti izlokšņu apzīmējumi un izlokšņu rādītājs, komentāros sastopamo vārdu rādītājs, kā arī materiālu vācēju un informantu saraksts.

Atlanta ievaddaļas un komentāru kopsavilkumi doti arī angļu un krievu valodā.

CITAS LEKSIKAS VĀKŠANAS PROGRAMMAS. Latvijā ar mērķi vākt izlokšņu materiālus apvidvārdu vārdnīcai XX gs. otrajā pusē (no 1963.–1992. gadam) tiek izstrādāti un atsevišķās brošūrās publicēti 16 *Palīgi apvidu vārdu vācējiem* jeb metodiskie norādījumi ar izvērstiem jautājumiem par dažādām izlokšņu leksikas tematiskajām grupām *Lopkopība* (sast. S. Raģe, 1963); *Zemkopība* (sast. E. Kagaine, 1964); *Zvejniecība* (sast. B. Laumane, 1964); *Vērpšana un aušana* (sast. E. Kagaine, 1965); *Noskaidrojamie vārdi* (1–5, sast. D. Zemzare, 1966); *Apģērbs*, *tekstīlijas, apavi* (sast. E. Kagaine, S. Raģe, 1966); *Apgaismošana* (sast. B. Bušmane, 1968); *Ēdieni* (1–2, sast. B. Bušmane, 1969); *Izsauksmes vārdi* (sast. D. Zemzare, 1971); *Skaņu vārdi* (sast. D. Zemzare, 1971); *Daba. Cilvēks* (sast. B. Bušmane, 1984); *Apdzīvotās vietas. Iedzīvotāju ģimenes un sabiedriskā dzīve* (sast. B. Bušmane, 1992).

Savukārt no 1967. gada līdz 1976. gadam publicētas 7 *Apvidvārdu aptaujas*: *Sēnes* (sast. D. Zemzare, 1967); *Zivis* (sast. B. Laumane, 1967), *Noskaidrojamie augu nosaukumi* (sast. I. Ēdelmane, 1969), *Aizguvumi no Baltijas somu valodām* (sast. S. Raģe, 1969); *Zemkopības darbarīki* (sast. Dz. Liepiņa, 1970); *Putni* (sast. L. Smagare, 1971); *Aizguvumi no ģermāņu valodām* (sast. O. Bušs, 1976). Kopumā aptaujās ietvertais jautājumu loks ir visai plašs, taču dažas tematiskās grupas tajās ietvertas fragmentāri, piemēram, amatniecības leksika, ar svētkiem un tradīcijām saistītā leksika.

20. gs. pēdējā desmitgadē Lietuvas dialektologi ir sagatavojuši *Valodas faktu vākšanas programmu* (*Kalbos faktų rinkimo programa* [KFRP], 1983). Tās autori: Antans Balašaitis, Alekss Girdenis, A. Jonaitīte, Vits Labutis, Adele Laigonaite, Vitalija Maciejauskiene, K. Morkūns, Marija Razmukaite, Adele Valeckiene, Aleksandrs Vanags, A. Viduģiris, Vītauts Vitkausks, Zigms Zinkevičs. Tajā izlokšņu leksikai veltītas pat piecas dialektoloģijas anketas, kas ietver apmēram 900 jautājumu: 1) *Radniecības termini* (121 jautājums); 2) *Dzīvnieku nosaukumi* (87 jautājumi); 3) *Ķermeņa daļu nosaukumi* (219 jautājumu); 4) *Augu nosaukumi* (173 jautājumi); 5) *Dažādi leksikas jautājumi* (300 jautājumu), plašāk skat. KFRP 57–128.

Otrajā, trešajā un ceturtajā dialektoloģijas anketā jautājumi iedalīti nodaļās – piemēram, *Dzīvnieku nosaukumu* anketā tiek izdalīti: I. *Zīdītāji* (1.–17.); II. *Putni* (18.–43.); III. *Rāpuļi* (44.–47.); IV. *Zivis* (48.–57.); V. *Bezmugurkaulnieki* (58.–87.), plašāk skat. KFRP 71–76. *Augu nosaukumu* anketā jautājumi tiek iedalīti vēl sīkāk, piemēram, I. *Kultūraugi*: a. *Augļu koki un augļu krūmi*; b. *Dārzeņi*; c. *Labība, šķiedraugi un lopbarības augi*; d. *Dārza puķes un dekoratīvie krūmi*. e. *Istabas augi* u. tml. (KFRP 92.–116.).

31 Plašāk par *Latviešu valodas dialektu atlanta* tapšanas gaitu skat. Laumane 1999.

Be leksikos žemėlapių ir jų komentarų, į pirmąjį *Atlaso* tomą dar įdėti lietuvių tarmių žemėlapis, gyvenamųjų vietų (punktų) sąrašas ir leksikos žemėlapių legendose ir komentaruose minimų lietuvių kalbos žodžių registras. Leidinio turinys pateiktas trimis – lietuvių, rusų ir vokiečių – kalbomis.

LATVIŲ KALBOS TARMIŲ ATLASAS (*LATVIEŠU VALODAS DIALEKTU ATLANTS*)[37]. Latvių kalbos atlaso idėją pirmasis iškėlė J. Endzelīnas. 1946 m. jam vadovaujant Kalbos ir literatūros institute pradėtas rengti latvių kalbos tarmių atlasas. Praktinį darbą daugiausia atliko Elfrīda Šmitė. 1947 m. pasirodė *Leksikos klausimynas* (*Leksikas aptauja*), kurį sudarė 254 klausimai, o 1954 m. – ir *Latvių kalbos tarmių atlaso medžiagos rinkimo programa* (*Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programma*), kurios pagrindas – E. Šmitės parengti klausimai (Programma 1954). Iš pradžių atlasą rengė E. Šmitė ir Milda Graudiņa. 1962 m. į šį darbą įsitraukė Benita Laumanė, nuo 1977 m. pradėjusi jam vadovauti. Atlaso *Leksikos* dalies galutinę redakciją parengė B. Laumanė, Brigita Bušmanė ir Anna Stafecka.

Latvių kalbos tarmių atlaso medžiagos rinkimo programoje leksikai skirta 300 klausimų (371–670). Skirtingai nei *Lietuvių kalbos atlase*, visi latvių *Leksikos* programos klausimai formuluojami vienodai ir sudaryti remiantis principu *sąvoka ir jos apibrėžimas*. Pusjuodžiu šriftu programoje pateikiamas atitinkamas sąvokos ar realijos pavadinimas bendrinėje latvių kalboje, šalia pateikiama ir keletas tarminių variantų, pavyzdžiui, 402 klausimas: ***pelašķi***, *peļaste*, *aitašķi*... ‘kraujažolė’; 416 klausimas: ***kālis***, *grieznis*, *sprūte*... ‘griežtis’; pasitaiko ir šiek tiek papildomų klausimų ar paaiškinimų, pavyzdžiui, 396 klausimas: ***ābuoliņš***, *dābuols*, *amuols*... ‘dobilas’ (*pļavā aug ābuoliņš* ‘pievoje auga dobilas’); 470 klausimas: ***putēt***, *kūpēt*... ‘dulkėti’ (*ceļš put* ‘kelias dulka’).

Leksikos dalį sudaro 102 žemėlapiai, iš jų 100 skirtas leksikai. Iš 300 leksikos klausimų 118 yra kartografuoti ir komentuoti. Didžiojoje žemėlapių dalyje pateikiamas tik vienas sąvokos ar realijos pavadinimas, 19 žemėlapių atspindimi atsakymų į dviejų, viename – į trijų klausimų duomenys. Šermukšnio pavadinimui skirta trejetas žemėlapių (5–7). Visi *Leksikos* žemėlapiai yra spalvoti. Kalbos reiškiniai juose vaizduojami skirtingų spalvų plotais ir specialiais ženklais. Žemėlapiuose pažymėtos ir izoglosos.

Atlaso medžiagos rinkimo programoje atskiros leksinės semantinės grupės neskiriamos, tačiau klausimai išdėstyti remiantis asociatyviu ryšiu – kartu pateikiami įvairių tematinių grupių sąvokų ir realijų pavadinimai. Kartografuotoje medžiagoje skiriamos kelios leksinės semantinės grupės: 1) gamtos reiškiniai: *atkala* ‘lijundra, apšalas’ (86 žemėl.), *kalva* ‘sala’ (31B žemėl.), *timss* ‘tamsus’ (83A žemėl.), *salts* ‘šaltas’ (83 žemėl.), *varavīksne* ‘vaivorykštė’ (84 žemėl.) ir kt.; 2) augalai ir su jais susijusi leksika (ją sudaro laukiniai augalai, uogos, vaismedžiai, kultūriniai augalai ir kt.); 3) gyvūnai: vabzdžiai, kirmėlės, ropliai, paukščiai, žuvys, plėšrūnai, graužikai, naminiai gyvuliai; 4) su žmogumi siejama leksika: šią grupę sudaro klausimai, kuriuose žmogus apibūdinamas kaip fizinė būtybė: *kreilis* ‘kairiarankis, kreivys’ (91 žemėl.), *kūds* ‘silpnas’ (87B žemėl.), *plaušas* ‘plaučiai’ (90 žemėl.), *smaganas* ‘dantenos’ (88 žemėl.), *zods* ‘smakras’ (87 žemėl.) ir kt. ir kaip bendruomeniška būtybė: *vuicīt* ‘mokyti’ (87A žemėl.), *slinks* ‘tingus’ (93A žemėl.), *pierast* ‘priprasti’ (97A žemėl.), *iet raudzībās* ‘radynos, kūdikio lankymas’ (95 žemėl.) ir kt.; 5) su materialiąja kultūra susijusi leksika, sudaranti didžiausią klausimų grupę. Tai darbo įrankiai, namų apyvokos daiktai ir su jais susijusi leksika: *abra* ‘duonkubilis’ (77B žemėl.), *atspole* ‘šaudyklė’ (82 žemėl.), *grābeklis* ‘grėblys’ (65A žemėl.), *spīļarkls* ‘arklas’ (64 žemėl.), *stelles* ‘staklės’ (81 žemėl.), *malku zāģēt* ‘malkas pjauti’ (98 žemėl.) ir kt.; lauko darbai ir su jais susijusi leksika: *darbu dzīvot* ‘dirbti’ (97B žemėl.), *grūds* ‘grūdas’ (56B žemėl.), *papuve* ‘pūdymas’ (62 žemėl.), *stirpa* ‘stirta’ (69 žemėl.), *linus plūkt* ‘linus rauti’ (79A žemėl.) ir kt.; pastatai, patalpos gyvuliams ir su tuo susijusi leksika: *apcirknis* ‘aruodas’ (56A žemėl.), *akas grodi* ‘šulinio rentinys’ (61 žemėl.), *klons* ‘asla’ (59 žemėl.), *ķieģelis* ‘plyta’ (60 žemėl.), *tvans* ‘smalkės, tvaikas’ (76 žemėl.) ir kt.; maistas ir jo gaminimas: *biezpiens* ‘varškė’ (71 žemėl.), *dradži* ‘spirgai’ (73 žemėl.), *jaunpiens* ‘krekenos’ (70 žemėl.), *sviestu taisīt* ‘mušti sviestą’ (72 žemėl.); iš aprangos išskirti tik sijonų pavadinimai (94 žemėl.).

Komentarų sandara panaši kaip ir *Lietuvių kalbos atlaso*. Juose pateikiamos bendrosios pastabos apie atitinkamo žodžio paplitimą, etimologijos nuorodos, fiksavimas senuosiuose raštuose ir kt. Skirtingai nei LKA, toliau nurodoma visa žemėlapyje pateikta medžiaga, kuri, atsižvelgus į priegaides, suskirstyta pagal antraštinius žodžius. Prie pastarųjų nurodyti šnektų numeriai, po jų kartais skliaustuose pateikiama iliustracinė šnektų medžiaga, informuojanti apie žodžio vartojimą skirtingose tarmėse seniau ir dabar, atspindimi etnografiniai duomenys ar tautos tikėjimai. Komentarų antraštiniuose žodžiuose ir žemėlapių paaiškinimuose (legendose) tarminiai žodžiai transponuoti į bendrinę kalbą.

Leksikos tome įdėti du papildomi žemėlapiai: latvių kalbos tarmių ir priegaidžių paplitimo, o leksikos komentarų knygoje – tarmių ir komentaruose aptartų žodžių rodyklės, medžiagos rinkėjų ir informantų sąrašas.

Atlaso įvado ir komentarų santraukos pateikiamos ir anglų bei rusų kalbomis.

KITOS LEKSIKOS PROGRAMOS. XX a. antrojoje pusėje (1963–1992) Latvijoje planuojamo tarmybių žodyno medžiagai rinkti buvo parengta 16 anketų *Tarmybių rinkėjų pagalbininkas* (*Palīgi apvidu vārdu vācējiem*) arba metodinių nurodymų su patikslintais klausimais apie įvairias tarmių leksikos temines grupes: *Lopkopība* (*Gyvulininkystė*) (sud. S. Rağe, 1963); *Zemkopība* (*Žemdirbystė*) (sud. E. Kagaine, 1964); *Zvejniecība* (*Žvejyba*) (sud. B. Laumane, 1964); *Vērpšana un aušana* (*Verpimas ir audimas*) (sud. E. Kagaine, 1965); *Noskaidrojamie vārdi* (*Aiškinamieji žodžiai*) (1–5, sud. D. Zemzare, 1966); *Apģērbs, tekstilijas, apavi* (*Apranga, audiniai, apavas*) (sud. E. Kagaine, S. Rağe, 1966); *Apgaismošana* (*Apšvietimas*) (sud. B. Bušmane, 1968); *Ēdieni* (*Valgiai*) (1–2, sud. B. Bušmane, 1969); *Izsauksmes vārdi* (*Jaustukai*) (sud. D. Zemzare, 1971); *Skaņu vārdi* (*Garsažodžiai*) (sud. D. Zemzare, 1971); *Daba. Cilvēks* (*Gamta. Žmogus*) (sud. B. Bušmane, 1984); *Apdzīvotās vietas. Iedzīvotāju ģimenes un sabiedriskā dzīve* (*Gyvenamosios vietos. Gyventojų šeimos ir visuomeninis gyvenimas*) (sud. B. Bušmane, 1992).

1967–1976 m. išleisti dar 7 *Tarmybių klausimynai* (*Apvidvārdu aptaujas*): *Sēnes* (*Grybai*) (sud. D. Zemzare, 1967); *Zivis* (*Žuvys*) (sud. B. Laumane, 1967); *Noskaidrojamie augu nosaukumi* (*Aiškinamieji augalų pavadinimai*) (sud. I. Ēdelmane, 1969); *Aizguvumi no Baltijas somu valodām* (*Skoliniai iš Baltijos finų kalbų*) (sud. S. Rağe, 1969); *Zemkopības darbarīki* (*Žemdirbystės padargai*) (sud. Dz. Liepiņa, 1970);

37 Plačiau apie *Latvių kalbos tarmių atlaso* rašymo eigą žr. Laumane 1999.

Atsevišķi jākomentē piektā dialektoloģijas anketa, kas, pēc autoru domām, ir veidota pēc *Latviešu valodas dialektu atlanta materiāla vākšanas programmas* leksikas nodaļas (KFRP 116). Anketa ar trim simtiem jautājumu uzskatāmi liecina ne tikai par lietuviešu un latviešu valodas atlantu izlokšņu materiāla vākšanas atšķirībām, bet arī par vēlmi nākotnē strādāt kopā. *Baltu valodu atlanta* prospekts šo vēlmi ir īstenojis.

1990. gadā pēc patstāvīga Lietuviešu valodas institūta atjaunošanas sagatavota *Lietuviešu valodas dialektu un to mijiedarbības pētīšanas programma* (*Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa*), kas pirmām kārtām bija veltīta perifērajām un zūdošajām lietuviešu izloksnēm (autori – Kazis Morkūns, Laima Grumadiene, Dangole Mikulēniene, Aloizs Viduģiris, Valerijs Čekmons, Bonifacs Stundža). Atsevišķās grāmatās ir izdotas sociolingvistikas, leksikas, akcentuācijas un morfoloģijos daļas. Šī programma deva iespēju perifērās izloksnes pētīt kā lielā lietuviešu valodas izplatības areāla turpinājumu, tādēļ arī leksikas programma (Programma 1995, sast. A. Viduģiris) ir izlase. To veidojot, mēģināts neatkārtot iepriekšējo programmu jautājumus (to pavisam ir 415). Jautājumi tiek doti kopā ar iespējamām atbildēm, piemēram: 21. Pasaulio šalis į rytus: *rytai*, *žaros*, *saulėtekis* u. c.[32] (19).

Abu lietuviešu jaunāko programmu izlokšņu dati tikai sākti datorizēt un kartografēt.

32 Pasaules debess puse uz austrumiem: *austrumi*, *blāzma*, *saullēkts*.

Putni (*Paukščiai*) (sud. L. Smagare, 1971); *Aizguvumi no ģermāņu valodām* (*Skoliniai iš germanų kalbų*) (sud. O. Bušs, 1976). Klausimynuose nemažai klausimų, tačiau teminės grupės juose atspindimos fragmentiškai, pavyzdžiui, amatininkystė, su šventėmis ir tradicijomis susijusi leksika ir kt.

Paskutiniame XX a. dešimtmetyje Lietuvos dialektologai parengė *Kalbos faktų rinkimo programą* (KFRP, 1983; aut.: Antanas Balašaitis, Aleksas Girdenis, A. Jonaitytė, Vitas Labutis, Adelė Laigonaitė, Vitalija Maciejauskienė, K. Morkūnas, Marija Razmukaitė, Adelė Valeckienė, Aleksandras Vanagas, A. Vidugiris, Vytautas Vitkauskas, Zigmas Zinkevičius). Tarmių leksikai čia skirtos net penkios dialektologijos anketos, apimančios maždaug 900 klausimų: 1) *Giminystės terminai* (ją sudaro 121 klausimas)*;* 2) *Gyvūnų pavadinimai* (87 klausimai); 3) *Kūno dalių pavadinimai* (219 klausimų); 4) *Augalų pavadinimai* (173 klausimai); 5) *Įvairūs leksikos klausimai* (300 klausimų) (plačiau žr. KFRP 57–128).

Antrojoje, trečiojoje ir ketvirtojoje dialektologinėse anketose klausimai suskirstyti skyriais, pavyzdžiui, *Gyvūnų pavadinimų* anketoje skiriami: I. *Žinduoliai* (1–17 klausimai); II. *Paukščiai* (18–43 klausimai); III. *Ropliai* (44–47 klausimai); IV. *Žuvys* (48–57 klausimai); V. *Bestuburiai* (58–87 klausimai) (plačiau žr. KFRP 71–76). *Augalų pavadinimų* anketoje klausimai skirstomi dar smulkiau, pavyzdžiui: I. *Kultūriniai augalai*: a. *Vaismedžiai ir vaiskrūmiai*; b. *Daržovės*; c. *Javai, pluoštiniai ir pašariniai augalai*; d. *Darželio gėlės ir dekoratyviniai krūmai*; e. *Kambariniai augalai* ir pan. (KFRP 92–116).

Atskirai aptartina penktoji dialektologijos anketa, kuri, pasak autorių, yra sudaryta pagal *Latvių kalbos dialektologijos atlaso medžiagos rinkimo programos* leksikos skyrių (KFRP 116). Tris šimtus klausimų turinti anketa akivaizdžiai liudija ne tik lietuvių ir latvių kalbų atlasų tarminės medžiagos rinkimo skirtumus, bet ir siekiamybę ateityje dirbti drauge. Prospekte *Baltų kalbų atlasas* šis noras realizuotas.

1990 m. atsikūrus savarankiškam Lietuvių kalbos institutui, parengta *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa*, skirta pirmiausia periferinėms ir nykstančioms lietuvių tarmėms (autoriai: K. Morkūnas, Laima Grumadienė, Danguolė Mikulėnienė, A. Vidugiris, Valerijus Čekmonas, Bonifacas Stundžia). Atskiromis knygelėmis buvo išleistos sociolingvistikos, leksikos, kirčiavimo ir morfologijos dalys. Ši programa sudarė sąlygas periferines tarmes tirti kaip didžiojo lietuvių kalbos ploto tąsą, todėl ir leksikos programa (Programa 1995, sud. A. Vidugiris) yra atrankinė. Ją sudarant stengtasi nekartoti ankstesnių programų klausimų (jų iš viso 415). Klausimai pateikiami su galimais atsakymais, pavyzdžiui: 21. Pasaulio šalis į rytus: *rytai, žaros, saulėtekis* ir kt. (19).

Abiejų naujausių lietuviškų programų tarminiai duomenys dar tik pradėti skaitmeninti ir kartografuoti.

Kopīgā baltu valodu leksika: flora

Rolands Kregždis

AUGU NOMENKLATŪRAS BIOLOĢISKĀ KORELĀCIJA. Fitonīmu darināšana parasti atspoguļo augu strukturālās pazīmes (pēc iekšējās un ārējās morfoloģijas), kā arī to biosfēro lokalizāciju (toponīmisko vai endonīmisko resp., ģeogrāfisko izplatības areālu un sinerģētisko resp., augu apvienošanu grupās pēc sugas pazīmēm). Abi šie sistēmiskās analīzes principi, iedalot augus atsevišķās grupās, tiek izmantoti, balstoties uz zviedru botāniķa Karla Linneja (Carl von Linné) izveidoto metodiku (plašāk skat. LE I 400, XVI 245skk.), sal. kannas (*Canna*), kannu (*Cannaceae*) dzimtas daudzgadīgu zāļaugu ģints auga, aprakstu:

> CANNA.
> Indica.
> 1. Canna foliis ovatis utrinque acuminatis nervosis. Roy. lugdb. 11.
> Fl. zeyl. 1. Hort. ups. 1.
> Canna spatulis bifloris. Hort. cliff. 1.
> Arundo indica latifolia. Bauh. pin. 19.
> Habitat inter tropicos Asiæ, Africæ, Americæ. ♃ angustifol.
>
> 2. Canna foliis lanceolatis petiolatis nervosis.
> Canna foliis lanceolatis petiolatis. Hort. cliff. 1.
> Arundo indica florida angustifolia. Moris. hist. 3. p. 250. s. 8. t. 14. f. 6.
> Habitat inter tropicos Americæ: Umbrosis spongiosis. ♃ glauca.
>
> 3. Canna foliis lanceolatis petiolatis enervibus. Roy. lugdb. 11.
> Canna foliis enervibus. Virid. cliff. 104.
> Cannoides. Hort. cliff. 488.
> Canna Acorus glaucophyllus, ampliore flore, iridis palustris facie.
> Dill. elth. 69. t. 59. f. 69.
> Habitat in Carolina ? ♃ (plašāk skat. Linnaeus 1753: 10).

FITONĪMU LINGVISTISKĀ ANALĪZE. Augu nosaukumu analīze ir heteroģēniska, jo bez minētā iedalījuma balstās uz vairāku veidu leksiskās diversifikācijas sistēmām. Vispirms baltu valodu vārdi tiek grupēti saskaņā ar temporālo atribūciju. Tā ir: 1) *senā indoeiropiešu leksika*; 2) *kopīgā baltu un slāvu leksika*; 3) *tikai baltu valodām raksturīgā leksika*; 4) *tikai lietuviešu* (resp. *latviešu, prūšu*) *valodai raksturīgā leksika*.

Etniskā valodu piederības identifikācija ir cits, īpaši svarīgs leksikas diferenciācijas veids. Balstoties uz to, leksēmas tiek iedalītas 2 grupās: 1) mantotā leksika un 2) aizgūtā leksika (*aizguvumi*). Pēdējie tiek iedalīti grupās vēl pēc aizguvuma piederības: 1) Baltijas jūras somu aizguvumi; 2) slāvismi; 3) ģermānismi; 4) letismi vai lituānismi; 5) aizguvumi no citām valodām.

Fundamentālajā darbā *Lietuviešu valodas leksika* (*Lietuvių kalbos leksika*) Aļģirds Sabaļausks (1990) fitonīmus iedala atsevišķās grupās pēc minētās lietuviešu valodas vārdu klasifikācijas sistēmas. *Baltu valodu atlantā* (turpmāk BVA) tiek atspoguļoti visi minēto leksikas apakšgrupu piemēri, tomēr neskaidrās cilmes dēļ dažu vārdu iedalījums kādā no nosauktajām sistēmiskajām apakšgrupām ir īpaši komplicēts. Tādēļ šajā darbā pēc detalizētas analīzes dažas no leksēmām tiek minētas citā apakšgrupā, nekā līdz šim bija parasts.

Senā indoeiropiešu leksika

Šajā leksikas slānī iekļaujamie vārdi pēc savas cilmes ir vissenākie baltu valodu mantotie vārdi, kas tiek datēti ar ide. pirmvalodas laiku[1]. Hronoloģiskais leksēmu iedalījums tiek balstīts uz morfoloģiski (bieži vien arī uz semantiski) atšķirīgu ide. valodu vārda pirmatnējās formas identiskumu. Senajā indoeiropiešu leksikā galvenokārt tiek iekļautas neatvasinātā jeb vienkāršā celma leksēmas, lai gan sastopami arī pirmatnējā celma reprezentanti, kuru sufiksācija bieži tiek attiecināta uz daudz vēlāku laika posmu nekā vārda leksiskā pamatmorfēma – sakne.

Atšķirīgu leksisko celmu sastatījums pēc gramatiskās vārdšķiras ir iespējams, tikai rekonstruējot protosemēmu, nevis izveidojot vienam leksiskajam slānim piederīgo bāzi. Tādēļ šai laikposmā iekļaujamo vārdu derivatīvajam statusam jābūt korelatīvam attiecībā pret visu sastatāmo atšķirīgo ide. valodu piemēru morfoloģisko tipu: nomeniem (*nomina substantiva / adjectiva / numeralia / pronominalia*), verbiem (*nomina verbalia*), adverbiem (*nomina adverbia*) u. c.

1. tabulā doti ide. pirmvalodas laika posma leksikas slānī iedalāmo fitonīmu nosaukumi, daži no tiem, kas līdz šim tradicionāli tikuši uzskatīti par itin arhaiskiem, balstoties uz jaunākajiem etimoloģiska-

1 BVA specifikas dēļ šī leksikas slāņa vārdi netiek iedalīti ide. pirmvalodas korelatīvajās apakšgrupās: 1) izveides (t. i., etioloģiskās sākotnes); 2) stabilas lietošanas; 3) sadalīšanās dialektos laika posma. Ar saīsinājumu ide. tiek apzīmēts *indoeiropiešu pirmvalodas* laika posma konverģents jēdziens.

Bendroji baltų kalbų leksika: flora

Rolandas Kregždys

BIOLOGINĖ AUGALŲ NOMENKLATŪROS KORELIACIJA. Fitonimų daryba paprastai reflektuoja augalų struktūrinius požymius (pagal vidinę ir išorinę morfologiją) bei biosferinę jų lokalizaciją (pagal toponiminę arba endeminę, t. y. geografinį paplitimo arealą, ir sinergetinę, t. y. augalų grupavimąsi pagal rūšinius požymius). Abu šie sisteminės analizės principai, skirstant juos į atskiras grupes, taikomi remiantis švedų botaniko Karlo Linėjaus sukurta metodika (plačiau žr. LE I 400, XVI 245t.), plg. pipytės (*Canna*), kaninių (*Cannaceae*) šeimos daugiamečių žolių genties augalo, aprašą:

CANNA.
Indica.
1. Canna foliis ovatis utrinque acuminatis nervosis. Roy. lugdb. 11.
Fl. zeyl. 1. Hort. ups. 1.
Canna spatulis bifloris. Hort. cliff. 1.
Arundo indica latifolia. Bauh. pin. 19.
Habitat inter tropicos Asiæ, Africæ, Americæ. ♃ angustifol.

2. Canna foliis lanceolatis petiolatis nervosis.
Canna foliis lanceolatis petiolatis. Hort. cliff. 1.
Arundo indica florida angustifolia. Moris. hist. 3. p. 250. s. 8. t. 14. f. 6.
Habitat inter tropicos Americæ: Umbrosis spongiosis. ♃ glauca.

3. Canna foliis lanceolatis petiolatis enervibus. Roy. lugdb. 11.
Canna foliis enervibus. Virid. cliff. 104.
Cannoides. Hort. cliff. 488.
Canna Acorus glaucophyllus, ampliore flore, iridis palustris facie.
Dill. elth. 69. t. 59. f. 69.
Habitat in Carolina ? ♃ (plačiau žr. Linnaeus 1753: 10).

LINGVISTINIS FITONIMŲ NAGRINĖJIMAS. Augalų pavadinimų analizė yra heterogeninė, nes, be minėtojo skirstymo, grindžiama keleriopa leksinės diversifikacijos sistema. Pirmiausiai baltų kalbų žodžiai grupuojami pagal temporalinę atribuciją. Tai: 1) *senoji indoeuropietiškoji leksika*; 2) *bendroji baltų ir slavų kalbų leksika*; 3) *tik baltų kalboms būdinga leksika*; 4) *tik lietuvių* (resp. *latvių*, *prūsų*) *kalbai* (*-oms*) *būdinga leksika*.

Etninės žodžių priklausomybės identifikacija – kitas itin svarbus leksikos diferencijavimo būdas. Juo remiantis, leksemos skirstomos į dvi grupes. Tai: 1) paveldėtoji leksika (*veldiniai*) ir 2) skolintinė leksika (*skoliniai*). Pastaroji dar skirstoma pagal skolinio filiaciją. Tai: 1) skoliniai iš Pabaltijo finų; 2) slavizmai; 3) germanizmai; 4) lituanizmai ar latvizmai; 5) skoliniai iš kitų kalbų.

Fundamentaliame veikale *Lietuvių kalbos leksika* Algirdas Sabaliauskas (1990) pateikia atskiras fitonimų grupes, suskirstytas pagal aptartąją lietuvių kalbos žodžių klasifikavimo sistemą. *Baltų kalbų atlase* (toliau BKA) pateikiami visų minėtų leksikos pogrupių reprezentantai, tačiau dėl kai kurių žodžių neaiškios kilmės jų priskyrimas išvardytiems sisteminiams poklasiams yra itin komplikuotas. Todėl kai kurios leksemos, atlikus detalią jų analizę, šiame veikale priskiriamos kitam poklasiui, nei buvo įprasta daryti iki šiol.

Senoji indoeuropietiškoji leksika

Šiam leksikos sluoksniui priskiriami žodžiai savo kilme yra patys seniausi baltų kalbų veldiniai, datuojami ide. prokalbės laikotarpiu[1]. Chronologinis leksemų skirstymas grindžiamas morfologinės (dažnai ir semantinės) skirtingų ide. kalbų žodžio prolytės tapatumu. Dažniausiai senajai indoeuropietiškajai leksikai priskiriamos neišvestinio arba paprastojo kamieno leksemos, bet pasitaiko ir pirminio kamieno reprezentantų, kurių sufiksacija dažnai datuojama daug vėlyvesniu laikotarpiu, nei pagrindinė leksinė žodžio morfema – šaknis.

Diferencinių pagal gramatinę žodžių klasę leksinių kamienų gretinimas galimas tik rekonstruojant protosememą, bet ne leksinio sluoksnio priklausinių bazę. Todėl šiam laikotarpiui priskiriamų žodžių darybinis statusas turi būti koreliatyvus visų gretinamų skirtingų ide. kalbų pavyzdžių morfologinio tipo atžvilgiu: vardažodiniam (*nomina substantiva* / *adjectiva* / *numeralia* / *pronominalia*), veiksmažodiniam (*nomina verbalia*), prieveiksminiam (*nomina adverbia*) ir kt.

1 lentelėje pateikiami ide. prokalbės laikotarpio leksikos sluoksniui priskiriamų fitonimų pavadinimai; kai kurie jų iki šiol tradiciškai interpretuojami kaip itin archajiški, remiantis naujaisiais etimologiniais tyrimais, traktuotini kaip vėlesni veldiniai, todėl BKA priskiriami atitinkamo laikotarpio žodinio paveldo reprezentantams (pvz., la. *riẽksts*, dial. *riekša* (gen. sg.) / lie. *ríešutas*, dial. *ríešutìs*, *ríešas*, *riešutỹs*, *ruo-*

1 Dėl BKA specifikos šiam leksikos sluoksniui priskiriami žodžiai nėra skirstomi į koreliacinius ide. prokalbės poklasius: 1) susidarymo (t. y. etiologinės pradžios); 2) stabilios vartosenos; 3) skilimo į dialektus laikotarpio. Trumpiniu ide. įvardijama konvergentinė *indoeuropiečių prokalbės* laikotarpio sąvoka.

jiem pētījumiem, būtu uzskatāmi par vēlāka laika mantotiem vārdiem, tāpēc BVA tie tiek minēti pie attiecīga laikposma leksiskā mantojuma piemēriem (piem., la. *riẽksts*, dial. *riekša* (gen. sg.) / lie. *ríešutas*, dial. *ríešutìs, ríešas, riešutỹs, ruošutỹs* kā baltu un slāvu segregāts [skat. 4 tabulu – par to cilmi skat. PKEŽ I 163sk.], nevis ide. laikposma leksikas relikts [sal. Sabaliauskas 1990: 43]). Tiesa, A. Sabaļausks (1990: 121) šī vārda skaidrojumu min divreiz, resp., 'riekstu' apzīmējošās leksēmas iedala gan ide. laika posmā, gan kopīgajā baltu un slāvu leksikā.

Citu fitonīmu klasifikācija īpašas problēmas nerada, lai gan ne visu vārdu etimoloģiskā attīstība ir pilnīgi skaidra (piem., senīr. *lín* 'lins (*Linum usitatissimum*)', senang. *līn* 't. p.' šobrīt tiek interpretēti nevis kā mantoti ide. pirmvalodas vārdi, bet gan kā kultūraizguvumi no latīņu valodas – skat. Matasović 2009: 240).

BALTU VALODU PIEMĒRI			SLĀVU VALODU ATBILSMES	ĢERMĀŅU VALODU ATBILSMES	ITĀLISKO VALODU ATBILSMES	GRIEĶU VALODAS ATBILSMES	INDOIRĀŅU VALODU ATBILSMES	CITU IDE. VALODU ATBILSMES
LATVIEŠU	LIETUVIEŠU	PRŪŠU						
1. *àlksnis*(2), *alksnis*, *alkšnis*, *aluksnis*, *eliksnis*, *elikšnis*, *eleksnis*, *elekšnis*, *elèkšnis*2, *elēkšnis*, *èlksnis*(2), *elksnis*, *èlkšnis*2, *elkšnis*, *elsnis*; *ulksnis*; *alkškuôks*2, *alkšņkuôks*2	*alìksnis* (>), *alksnis*, *alksnỹs*; *elksnis*, *elksnys*	*abskande* ↔ **aliksnas*	senkr. *ólьxá*, dial. *ëlxa*, po. *olcha* / *olsza*, bu. *елхá* u. c.	sav. *elira* / *erila*, jav. *Erle*, senisl. *ǫlr* / *alr*	lat. *alnus*			maķ. ἄλιξα
2. *àuza*	*avižà*	*wyse* ↔ **avizē* < **avizā*	senkr. *овьсъ*, kr. *овёс*, ukr. *овéс*, po. *owies*, bu. *овéс* u. c.		lat. *avēna*			
3. *bę̃rzs*, *bę̃rza*, *bērze*, *bērze*, *bērzis*	*béržas*, *béržė*, *beržỹs*	*berse* ↔ **berzē*	kr. *берёза*, po. *brzoza*, bu. *брéза*, serb.-horv. *brèz(a)* u. c.	sav. *birihha*, senisl. *bjǫrk*	lat. *fraxinus*		skr. *bhūrjáḥ*, oset. *bærz*, *bærzæ*	dāk. top. *Bers-ovia*
4. *apse, apsa*	*ãpùšẽ, ẽpušẽ* / *ãpušìs, ẽpušìs, apušỹs*, *lãpušė*	*abse* ↔ **apsē*	senkr. *осина*, kr. *оси́на*, bu. *оси́ка*, po. *osa* / *osina*, augšluž. *wosa* / *wosyna*, lejasluž. *wósa* u. c.	sav., sensakš. *aspa*, slv. *espe*, jav. *Wespe*				
5. *iẽva*	*ievà*	*iuwis* ↔ **ivas*	kr., bu. *úва*, po. *iwa*, serb. *ìva* u. c.	sav. *īwa*, vav. *īwe*, senisl. *ýr*		ὄα, οἴη		senīr. *eó*, vval. *ywen*, vbret. *ivin*, arm. *aygi*
6.	*jãvas*, (pl.) *javaĩ*					ζειά, ζειαί	skr. *yávaḥ*, av. *yava-*, pers., kurd. *ǰaw*, oset. *jæw*, dial. *xwar*	
7. *kļavs, kļava, kļavis, kļęvs, kļęva*	*klẽvas*, *kliãvas*		kr. *клён*, bu. *клен*, serb.-horv. *клѐн*, po., augšluž. *klon* u. c.	senisl. *hlynr*				maķ. κλινό-τροχον, senkorn. *kelin*, kim. *kelyn*
8. *kvìesis*, (pl.) *kvìeši*	*kviẽtis*, *kvietỹs*, (pl.) *kviečiaĩ*			go. *ƕaiteis*, senisland. *hveiti*, sav. *(h)weizi* / *weiz*, vav. *weiz(z)e* / *weiz*, vā. *Weizen*, angl. *wheat* u. c.				
9. *lazds* / *lazda*, *lazde*, *lagzds* / *lagzda, lagzde, lęgzds, lęgzda, lęzds* / *lęzda*	*lazdà*	*laxde* ↔ **lagzdē*	sensl. **лозд**, bu. *лозá*, serb.-horv. *lòza*, slov. *lóza*, slovā. dial. *lodza*, (sen.) po. *łoza*, (baznsl.) kr. *лоза* u. c.					alb. *lajthi, lakthi*

šutỹs kaip baltų ir slavų segregatas [žr. 4 lentelę, dėl jų kilmės žr. PKEŽ I 163t.], o ne ide. laikotarpio leksikos reliktas [plg. Sabaliauskas 1990: 43]). Tiesa, A. Sabaliauskas (1990: 121) šio žodžio aprašą pateikia du kartus, t. y. ‘riešutą’ reiškiančias leksemas priskiria ir ide. laikotarpio, ir bendrosios baltų ir slavų leksikos sluoksniams.

Dėl kitų fitonimų klasifikacijos ypatingų problemų nekyla, nors ne visų etimologinė raida yra visiškai aiški (pvz., s. air. *lín* ‘linas (*Linum usitatissimum*)’, s. ang. *līn* ‘t. p.’ šiuo metu interpretuojami ne kaip ide. prokalbės veldiniai, bet kultūriniai skoliniai iš lotynų kalbos, žr. Matasović 2009: 240).

BALTŲ KALBŲ PAVYZDŽIAI			SLAVŲ KALBŲ ATITIKMENYS	GERMANŲ KALBŲ ATITIKMENYS	ITALIKŲ KALBŲ ATITIKMENYS	GRAIKŲ KALBOS ATITIKMENYS	INDŲ IR IRANĖNŲ KALBŲ ATITIKMENYS	KITŲ IDE. KALBŲ ATITIKMENYS
LATVIŲ	LIETUVIŲ	PRŪSŲ						
1. *àlksnis*(2), *aĨlksnis*2, *alksnis*, *alkšnis*, *aluksnis*, *aĨlksis*2; *eliksnis*, *elikšnis*, *eleksnis*, *elekšnis*, *elèkšnis*2, *elēkšnis*, *èlksnis*(2), *elĨksnis*(2), *elksnis*, *èlkšnis*2, *elkšnis*, *elsnis*; *ulksnis*; *aĨlkškuôks*2, *aĨlkšņkuôks*2	*alìksnis*, *aĨksnis*, *aĨksnỹs*; *elĨksnis*, *elĨksnys*	*abskande* ↔ **aliksnas*	(s.) ru. *ólьxá*, dial. *ëlxa*, le. *olcha* / *olsza*, bulg. *elxá* ir kt.	s. vo. au. *elira* / *erila*, n. vo. au. *Erle*, s. isl. *ǫlr* / *alr*	lo. *alnus*			maked. ἄλιζα
2. *àuza*	*avižà*	*wyse* ↔ **avizē* < **avizā*	s. ru. *овьсъ*, ru. *овёс*, ukr. *овéс*, le. *owies*, bulg. *овéс* ir kt.		lo. *avēna*			
3. *bę̃rzs*, *bę̃rza*, *bērze*, *bērze*, *bērzis*	*béržas*, *béržė*, *beržỹs*	*berse* ↔ **berzē*	ru. *берёза*, le. *brzoza*, bulg. *брéза*, serb.-kro. *brȅz(a)* ir kt.	s. vo. au. *birihha*, s. isl. *bjǫrk*	lo. *fraxinus*		skr. *bhūrjáḥ*, oset. *bærz*, *bærzæ*	dak. top. *Bers-ovia*
4. *apse*, *apsa*	*ãpùšẽ*, *ẽpušẽ* / *ãpušìs*, *ẽpušìs*, *apušỹs*, *lãpušė*	*abse* ↔ **apsē*	s. ru. *осина*, ru. *осúна*, bulg. *осúка*, le. *osa* / *osina*, au. luž. *wosa* / *wosyna*, že. luž. *wósa* ir kt.	s. vo. au., s. saks. *aspa*, s. vo. že. *espe*, n. vo. au. *Wespe*				
5. *iẽva*	*ievà*	*iuwis* ↔ **ivas*	ru., bulg. *úва*, le. *iwa*, serb. *ìva* ir kt.	s. vo. au. *īwa*, vid. vo. au. *īwe*, s. isl. *ýr*		ὄα, οἴη		s. air. *eó*, vid. valų *ywen*, vid. bret. *ivin*, arm. *aygi*
6.	*jãvas*, (pl.) *javaĩ*					ζειά, ζειαί	skr. *yávaḥ*, av. *yava-*, pers., kurd. *ǰaw*, oset. *jæw*, dial. *xwar*	
7. *kļavs*, *kļava*, *kļavis*, *kļęvs*, *kļęva*	*klẽvas*, *kliãvas*		ru. *клён*, bulg. *клен*, serb.-kro. *клȅн*, le., au. luž. *klon* ir kt.	s. isl. *hlynr*				maked. κλινό-τροχον, s. korn. *kelin*, kimr. *kelyn*
8. *kvìesis*, (pl.) *kvìeši*	*kviẽtis*, *kvietỹs*, (pl.) *kviečiaĩ*			go. *ƕaiteis*, s. isl. *hveiti*, s. vo. au. *(h)weizi* / *weiz*, vid. vo. au. *weiz(z)e* / *weiz*, vo. *Weizen*, ang. *wheat* ir kt.				
9. *lazds* / *lazda*, *lazde*, *lagzds* / *lagzda*, *lagzde*, *lęgzds*, *lęgzda*, *lęzds* / *lęzda*	*lazdà*	*laxde* ↔ **lagzdē*	s. sl. **лозa**, bulg. *лозá*, serb.-kro. *lòza*, slov. *lóza*, slovak. dial. *lodza*, (s.) le. *łoza*, (bažn. sl., s.) ru. *лоза* ir kt.					alb. *lajthi*, *lakthi*

BALTU VALODU PIEMĒRI			SLĀVU VALODU ATBILSMES	ĢERMĀŅU VALODU ATBILSMES	ITĀLISKO VALODU ATBILSMES	GRIEĶU VALODAS ATBILSMES	INDOIRĀŅU VALODU ATBILSMES	CITU IDE. VALODU ATBILSMES
LATVIEŠU	LIETUVIEŠU	PRŪŠU						
10. *lins*, (pl.) *lini*	*lìnas*, (pl.) *linaĩ*	*lino* ↔ **linā*	bu. *лен*, serb.-horv. *лâн*, po. *len*, kr. *лён* u. c.	sav. *līn*	lat. *līnum*	λίνον		senīr. *lín*
11. *âbels* / *âbele*(2), *âbēle*2, *ábele*, *ābēle*, *ábels*, *ábēls*, *âbēls*, *âbèls*2, *ábēla*, *âbuõls* / *âbuõlis*, *âbuole*, *abuls, ábule, ābule, ábulis, ābulis, vâbèle*2	*obelìs* / *obelẽ, óbalas* / *obalỹs, óbelas* / *obelỹs, vobelẽ;* (gen. pl.) *obel(i)ų̃*, *obil(i)ų̃*	*wobalne* ↔ **ābalnis*	bu. *абла́н* / *ябла́н*, serb.-horv. *jȁблан*, slov. *jáblan*, senkr. *яболонь*, kr. *яблоня* u. c.		lat. *Abella* (pilsēta Kampānijā, slavena ar saviem augļiem)			senīr. *aball*
12. *papaŕde*, *papardis*, *papaŕde*, *papârde*, *paperde*, *paparda*, *papards, papardis*, *paports*, *paparnīte*; *paperkstīte*, *paparkstina*, *paparkśtena*, *paparkši*, *paparškis*, *papark(s)ts*, *paparkste*, *papaŕksne*	*pãpártis* / *papaŕtis*, *papartỹs*, *papartė*, *popartis*, *pãparnikas*	top. *Paparthen* ↔ **Papartjai*	serb.-horv. *paprat*, *pȁprâti*, *prȁprot*, slovā. *paprad'*, če. *paprad* / *kaprad*, slov. *paprad* (masc.), *-de* (fem.), po. *paproć*, bkr. *nánarayь*, *nánaratnik* u. c.	sav. *farn*			skr. *parṇám*, Av. *parəna*	senīr. *raith*, vbret. *raden*
13. *pûri*, *pûṛi*, *pūṛi*, *pūri*	*pũ̃ras*, (pl.) *pũ̃raĩ*, *pū́rai*	*pure* ↔ **pūrē*	kr. *пырéй*, po. *perz*, serb.-horv. *nȕp*, slov. *pîr*, če. *pýr*	senang. *fyrs*		(σ)πυρός		
14.	*pušìs*, *pùšė*; (dat. pl. dial.) *pušẽm(s)*, *pùšėm*	*peuse* ↔ **pjausē*		sav. *fiuhta* / *fiehta*, vav. *viehte*, sensakš. *fiohta* / *fiuhtia*		πεύκη		
15. *rãcenis*, *rācenis*, *rãcēnis*, *rācienis*, *rācins*, *rãcinis*, *rācinis*, *rãcīnis*, *rãciņš*, *rãcis*	*rópẽ*		bu. *ря́па*, (austr.) baznsl. *рьпа*, kr. *péna*, serb.-horv. *pȅna*, po. *rzepa* u. c.	sav. *râba*, *ruoba*	lat. *rāpum*, *rāpa*	ῥάπυς, ῥάφυς		
16. *rudzis*, (pl.) *rudzi*	*rùgis*, *rugỹs*, (pl.) *rugiaĩ*	*ruggis* ↔ **rugis*	bu. *ръж*, senkr. *гъžь*, kr. *рожь*, po. *reż* u. c.	senisl. *rugr*, senang. *ruʒe*, sensakš. *roggo*, sav. *rocko*				trāķ.-maķ. βρίζα
17.	*sėmuõ*, (pl.) *sémenys*, *sémen(e)s*, *sėmenaĩ*, *sėminiaĩ*, *sémenės*	*semen* ↔ **sēmen*	sensl. **сѣмѧ**, (gen.pl.) **сѣменъ**, bu. *сéме*, serb.-horv. *сjȅме* u. c.	sav., sensakš. *samo*	lat. *sēmen*			
18. *uôsis*	*úosis, vuosis*	*woasis* ↔ **āsis*	bu. *я́сен*, serb.-horv. *jȃсен*, slov. *jásen*, kr. *я́сень* u. c.	sav. *asc*, senisl. *askr*	lat. *ornus*	ὀξύη, ἀχερ-ωίς		alb. *ah*, arm. *hac'i*, senkorn. *onnen*, vdīr. *onn*
19. *vîksna*, *vìksna*2, *vīksna*, *vîksne, vìksne*2, *vîksnis*, *vìkšņa*2, *vìkšņis*2, *višne* / *višņa*, *vìšne*2 / *vìšņa*2	*vìnkšnà*, *vìnkšnas*, *vinkšnė, vìnkšnis*	*wimino* ↔ **vinksnā*	senkr. *вязъ*, kr. *вяз*, serb.-horv. *вȇз*, slov. *vêz* u. c.					alb. *vidh*, (pl.) *vidha*
20. *zirņis*, (pl.) *zirņi*	*žìrnis*, (pl.) *žìrniai*	*syrne* ↔ **zirnē*	sensl. **зрьно**, bu. *зр̀но*, senkr. *зьрно*, kr. *зернó*, po. *ziarno* u. c.	go. *kaúrn*, sav. *corn* / *kerno*, jav. *Korn* u. c.	lat. *grānum*			senīr. *grán*, vval. *gronyn*, vbret. *greun*

1. tabula. Baltu valodu fitonīmi, kas iedalāmi senās indoeiropiešu leksikas slānī

BALTŲ KALBŲ PAVYZDŽIAI			SLAVŲ KALBŲ ATITIKMENYS	GERMANŲ KALBŲ ATITIKMENYS	ITALIKŲ KALBŲ ATITIKMENYS	GRAIKŲ KALBOS ATITIKMENYS	INDŲ IR IRANĖNŲ KALBŲ ATITIKMENYS	KITŲ IDE. KALBŲ ATITIKMENYS
LATVIŲ	LIETUVIŲ	PRŪSŲ						
10. *lins*, (pl.) *lini*	*lìnas*, (pl.) *linaĩ*	*lino* ↔ **linā*	bulg. *лен*, serb.-kro. *лȁн*, le. *len*, ru. *лён* ir kt.	s. vo. au. *līn*	lo. *līnum*	λίνον		s. air. *lín*
11. *âbels* / *âbele*(2), *âbēle*2, *ábele*, *ābēle*, *ábels*, *ábēls*, *âbēls*, *âbȅls*2, *ábēla*, *âbuõls* / *âbuõlis*, *âbuole*, *abuls*, *ábule*, *ābule*, *ábulis*, *ābulis*, *vâbèle*2	*obelìs* / *obelẽ*, *óbalas* / *obalỹs*, *óbelas* / *obelỹs*, *vobelẽ*; (gen. pl.) *obel(i)ų̃*, *obil(i)ų̃*	*wobalne* ↔ **ābalnis*	bulg. *облáн* / *яблáн*, serb.-kro. *jȁблан*, slov. *jáblan*, s. ru. *яболонь*, ru. *яблоня* ir kt.		lo. *Abella* (miestas Kampanijoje, garsėjęs savo vaisiais)			s. air. *aball*
12. *papaŕde*, *papardis*, *papaŕde*, *papârde*, *paperde*, *paparda*, *papards*, *paports*, *paparnīte*; *paperkstīte*, *paparkstina*, *paparkśtena*, *paparkši*, *paparškis*, *papark(s)ts*, *paparkste*, *papaŕksne*	*pãpártis* / *papaŕtis*, *papartỹs*, *papartė*, *popartis*, *pãparnikas*	top. *Paparthen* ↔ **Papartjai*	serb.-kro. *paprat*, *pȁprâti*, *prȁprot*, slovak. *papraď*, če. *paprad* / *kaprad*, slov. *paprad* (masc.), *-de* (fem.), le. *paproć*, blr. *нáпарацьь*, *нáпаратнік* ir kt.	s. vo. au. *farn*			skr. *parṇám*, Av. *parəna*	s. air. *raith*, vid. bret. *raden*
13. *pûri*, *pûṛi*, *pūṛi*, *pūri*	*pũ̃ras*, (pl.) *pũ̃raĩ*, *pū́rai*	*pure* ↔ **pūrē*	ru. *пырéй*, le. *perz*, serb.-kro. *nȕp*, slov. *pîr*, če. *pýr*	s. ang. *fyrs*		(σ)πυρός		
14.	*pušìs*, *pùšė*; (dat. pl. dial.) *pušẽm(s)*, *pùšėm*	*peuse* ↔ **pjausē*		s. vo. au. *fiuhta* / *fiehta*, vid. vo. au. *viehte*, s. saks. *fiohta* / *fiuhtia*		πεύκη		
15. *rãcenis*, *rācenis*, *rãcēnis*, *rācienis*, *rācins*, *rãcinis*, *rācinis*, *rãcīnis*, *rāciņš*, *rãcis*	*rópẽ*		bulg. *ря́на*, (ryt.) bažn. sl. *рѣна*, ru. *péna*, serb.-kro. *pȅna*, le. *rzepa* ir kt.	s. vo. au. *râba*, *ruoba*	lo. *rāpum*, *rāpa*	ῥάπυς, ῥάφυς		
16. *rudzis*, (pl.) *rudzi*	*rùgis*, *rugỹs*, (pl.) *rugiaĩ*	*ruggis* ↔ **rugis*	bulg. *ръж*, s. ru. *гъžь*, ru. *рожь*, le. *reż* ir kt.	s. isl. *rugr*, s. ang. *ryge*, s. saks. *roggo*, s. vo. au. *rocko*				trak.-maked. βρίζα
17.	*sėmuõ*, (pl.) *sémenys*, *sémen(e)s*, *sėmenaĩ*, *sėminiaĩ*, *sémenės*	*semen* ↔ **sēmen*	s. sl. **сѣмѧ**, (gen. pl.) **сѣменъ**, bulg. *сéме*, serb.-kro. *сjȅме* ir kt.	s. vo. au., s. saks. *samo*	lo. *sēmen*			
18. *uôsis*	*úosis*, *vuosis*	*woasis* ↔ **āsis*	bulg. *я́сен*, serb.-kro. *jȁсēн*, slov. *jásen*, ru. *я́сень* ir kt.	s. vo. au. *asc*, s. isl. *askr*	lo. *ornus*	ὀξύη, ἀχερ-ωίς		alb. *ah*, arm. *hac'i*, s. korn. *onnen*, vid. air. *onn*
19. *vîksna*, *vìksna*2, *vīksna*, *vîksne*, *vìksne*2, *vîksnis*, *vìkšņa*2, *vìkšņis*2, *višne* / *višņa*, *vìšne*2 / *vìšņa*2	*vìnkšnà*, *vìnkšnas*, *vinkšnė*, *vìnkšnis*	*wimino* ↔ **vinksnā*	s. ru. *вязъ*, ru. *вяз*, serb.-kro. *вȇз*, slov. *vêz* ir kt.					alb. *vidh*, (pl.) *vidha*
20. *zirņis*, (pl.) *zirņi*	*žìrnis*, (pl.) *žirniai*	*syrne* ↔ **zirnē*	s. sl. **зрьно**, bulg. *зр҃но*, s. ru. *зьрно*, ru. *зерно́*, le. *ziarno* ir kt.	go. *kaúrn*, s. vo. au. *corn* / *kerno*, n. vo. au. *Korn* ir kt.	lo. *grānum*			s. air. *grán*, vid. valų *gronyn*, vid. bret. *greun*

1 lentelė. Baltų kalbų fitonimai, priskiriami senosios indoeuropietiškosios leksikos sluoksniui

Alkšņa nosaukumi

Pragmatiskie (ģenētiskie) šādu vārdu sakari lielākoties tiek motivēti ar cilmes caurspīdīgumu, kas nosaka attiecīgā laika posma ide. valodu segregatīvo leksisko vienību piederību kādai apakšgrupai, piem., baltu valodu savvaļas bērzu (*Betulaceae*) dzimtas koku un krūmu ģints auga alkšņa (*Alnus*), kuram Latvijas un Lietuvas teritorijā ir izplatītas divas sugas (*baltalksnis* [*A. incana Mnch., Willd.*], *melnalksnis* [*A. glutinosa Gaertn.*]), nosaukumi (la. *àlksnis* 'alksnis', lie. *alk̃snis* 't. p.', pr. *abskande* 'Erle' E 602) ar citu ide. valodu atbilsmēm, pirmām kārtām, saistīti pēc morfoloģiskās struktūras identiskuma principa (skat. 1. tabulu): rietbalt. **aliksna-* ↔ austrbalt. **aliksna-* / **eliksna-* // **aliksn̨ia-* / **eliksn̨ia-* < balt. **e(a)liksna-* // **e(a)liksn̨ia-* < balt. **e(a)lisna* // **e(a)liksn̨ia-* (ar epentētisko *-k-* un suf. **-nŏ-*) < balt. **e(a)lisa-* // **e(a)lisi̯a-* ↔ sl. **e(a)lisā* (> pirmsl. **jelъxa* / **olъxa*) // **e(a)lisi̯ā* (> pirmsl. *jelъša* / **olъša*) ↔ sav. *elira* (< **alizō*) (sīkāk skat. PKEŽ I 46).

Fitonīma lietojums latviešu valodas izloksnēs ir sīki aprakstīts (skat. LVDA 45sk.): visplašāk izplatīts la. *alksnis*, kas ir ne tikai latviešu literārās valodas vārds (Llvv I 160), bet arī visbiežāk sastopamais šā auga nosaukums dialektos (citus fonētiskos šā fitonīma nosaukumus skat. 2. tabulā).

Lietuviešu valodas teritorijā, kā arī latviešu valodā, tiek lietoti šā auga fitonīmi ar divējādu sākumburtu: 1) lie. *alk̃snis* 2 K, Krtn; SD 225, *alksnỹs* 4 K. Būg (Dv, Lz [ME I 68; Būga Aist. Stud. I 51 – LKŽK]) 'bērzu dzimtas koks (*Alnus*)' J, LBŽ, Dkš, Tt, S. Dauk, LTR (Vlkj), Žg, Sr (LKŽe); 2) lie. *el̃ksnis* 2 'bērzu dzimtas koks (*Alnus*)' K, Nm, Jrb; C I 553, R, Erž, Gs (LKŽe). Tiek uzskatīts, ka šo abu formu cilme ir ļoti arhaiska, resp., tiek rekonstrētas kvalitatīvās patskaņu mijas divējādas pakāpes formas ide. **ĕl-* / **ŏl-* (PKEŽ I 47).

Līdz šim austrumbaltu valodās lieto īpaši senas morfoloģiskās struktūras formas lie. *alìksnis* 2 'bērzu dzimtas koks (*Alnus*)' An, Km, Brž, Ut, Kp, Rk, Pn (LKŽe); Aln, Pnm, Ds, Jž, Slm (LKŽK), Žl[2], la. dial. *eliksnis* 't. p.' 427, 479, *elikšnis* 491, 501-2,-5,-11 (LVDA 46) (skat. arī 1 un 2 tabulu), tiek rekonstruēta arī pr. **aliskande* / **aliskands* (↔ pr. *abskande* 'alksnis') ⇦ pr. **aliskans* < pr. **aliksnas* (PKEŽ I 44sk.), no kā izriet rietbalt. **aliksna-* 'alkšņa-', austrbalt. *e/*aliksn(i̯)a-* 't. p.' (< balt. **e/alisksn(i̯)a-* 't. p.' < balt. **e/alisn(i̯)a-* 't. p.' < balt. **e/alis(i̯)a-* 't. p.' < bl.-sl. **e/alis(i̯)ă-* 't. p.' < ide. dial. **e/alis(i̯)ă-* 't. p.' > gal. top. *Alisia*, jav. *Elsenz*; sav. *elira* u. c. [IEW 302; PKEŽ ibd.]).

Atsevišķi būtu jāmin kolektīvā formanta **-ā* atvasinājumi lie. *álksna* 1) Grk, *alksnà*, 4) K. Būg, Š 'vieta, kur aug alkšņi, alkšņiem noaugusi vieta, alksnājs' Skd, Smln, J, Als, Vdk, VšR, Grg; 'purvs, leja, ieleja' Mžk, BB 1 Mak 9,45 (LKŽe) ↔ la. *àlksna* 337 / *àlksne* / *alkšņa* 410 'alkšņiem noaugusi vieta, alksnājs', *àlksna*[2], *aluksna* 'staigna, purvaina vieta, īpaši laukos' r. av. (ME I 67), kā arī virkne kopīgas saknes atvasinājumu: 1) lie. adj. *alìksninis* 1 Ktk; SD1 113 'alkšņa koka' Ds, An, BM 209; 'tādas šķirnes (par ābelēm)' Ds (LKŽe), *alksnìnis*, *-ė* 2 Jnšk, *al̃ksninis* 1 Ut 'alkšņa koka' OG 174, Kp, Grž, J; 'tādas sugas (par ābelēm)' Rm (LKŽe) (*alksnìnis* 't. p.' K, Tvr, M, Ds [LKŽK]) ↔ la. *àlkšņaîns* 'ar alkšņiem aizaudzis' (ME I 68); *elksnìnis*, *-ė* 2 R 'alkšņa-, alkšņu-', K I 366, Gs; 'alksnājā augošs' Gs, *alksnalìngas*, *-a* 1 'ar alkšņiem aizaudzis' P (LKŽe); 2) subst. lie. dial. *aliksniõkas* 2 'alksnītis, niecīgs alksnis' Ds, *alìksnynė* J. Jabl, *alksnìnas* 2 'neliels, vidēja lieluma alksnis' SD 225, Grg, *alksnìnis, -ė* 2 Rdm 'tumši brūns cilvēks' Tvr, Ig (LKŽe) ↔ la. *alksnene* / *alksnīte* / *alksnītis*, *elksnene* r. av. / *el̃ksnene*[2] / *êlksnene*[2] 337, 397 / *ẽlksnine*[2] 426 'alksnene (*Lactarius rufus*)' r. av., 'meža malva' r. av. (ME I 68, 567; EH I 368); *alksnýnas* 1 Brsl, 3 Š, SD 225 'alkšņu mežs, alksnājs' Mrs, Grg (LKŽe) / *alksnỹnas* 't. p.' K (LKŽK) / *elksnỹnas* 1 't. p.' K; R, Skr (LKŽe) ↔ la. *àlksniens* BW 19488,2, 19877,11 (~ la. dial. *alk̂sniens*[2] 43, r. av. [EH I 68]), *àlksnājs* (~ la. *ęlksnājs* BW 18911 [EH I 364])/ *àlksnāja* r. av. / *àlksnaîne* r. av., *alksnene*, *ęlksnaine* 337, *èlksniens* / *elkšnaĩne* / *êlkšnājs* BW 11623 't. p.' (ME I 68, 567) ~ la. *alksneņinš* BW 19488,2 (EH I 68); *aliksnỹnė* 2 'ar alkšņiem aizaugusi vieta' Užp, *alksnỹnė* 2 J 'alkšņiem aizaugusi vieta' Kp (LKŽe), 'vieta, kur daudz alkšņu' Kp, Dovīdēni, Grž (LKŽK), *alksnýtė* 1 Šd, Rgv, Rs, *alksnỹtė* 2 Š, K. Būg 'alkšņu krūmi, alksnājs' Klov, Pg, J. Jabl, J (LKŽe), Rm, Ssk, Iš, Kp (LKŽK) ↔ la. *alksnīte*, *alk̂snīte*[2] 64 'alkšņu mežs, alksnājs' (EH I 68) ~ la. *àlksnîši* / *alksnesīši* BW 25950, *èlkšņuši*[2] 465 'nelieli alkšņi' (ME I 68, 567); *alksnótas* 1 'alkšņu mežs, alksnājs' J I 96[b] (LKŽe), Rs (LKŽK) ↔ adj. la. *êlkšņuôts* 'ar alkšņiem aizaudzis' r. av. (ME I 567); *alksnėnìnis*, *-ė* 2 Alk 'no Alksnēniem' Gs, *alksninùkas* 2 T.Ivan '(zool.) žubīšu dzimtas putns (*Carduelis spinus*)' Bd (LKŽe), 'mazs putniņš' Bd, Db, 'tumši brūns cilvēks' Ig (LKŽK), *alksnaitė* 'mazu krūmiņu mežs' Pšl, J, *alksnalingas* 'vieta, kur aug alksnīši' P 427, *alksninãlis, -ėlis* Grg, Yl, *alksnãlė* Grg (LKŽK).

Gadās arī salikteņi: lie. dial. *alìksniabudė* 1 '(bot.) parastās skaldlapītes dzimtas sēne, kas aug uz koku (parasti uz alkšņu) stumbriem

LATVIEŠU VIDUS DIALEKTS			LĪBISKAIS DIALEKTS				AUGŠZEMNIEKU DIALEKTS				
Z	DK	V	KDZLI	KNLI	VLI	LDCAI	DZLI	NLI	DZSI	NSI	ADĪCI
alksnis **40**,-5-8, 53-7,-9, 99-**101**,-3,-5-18,-32-3,-5-7,-9,-45-50,-3-8,-61-67	*alksnis* **15**-39, 41-44,-49-53,-8-60, 88-98, **102**,-4,-23	*alksnis* **124**-31,-4,-8,-40-4,-51-2,--9-60,-8-9,-86,-92-3,-6-7,-9-**200**,-3-6,-8-14,-19,-22-38,-40-44,-47-8,-56-9,-61-97,-99-**302**,-4-6,-9-10,-12-17,-19-21,-31,-8,-74-81,-96	*alksnis* **1**-7, **62**-7,-9	*alksnis* **8**-13, 68, 70-87, 90, **119**-121;	*alksnis* **170**-1,-3-185,-7-191,4-5,-8, **249**-255, 260	*alksnis* **14**, **192**-3,-6, **222**-3,-7, **344**,-52	*alksnis* **384**-391,-3,-5, **401**, **462**-9,-71	*alksnis* **382**-3,-92,-7, 400,-10	*alksnis* **359**-60, 371, 460, 509	*alksnis* **318**,-24,-6,-33-4,-40-1,-7-8,-52,-57-8, **403**,-9,-14,-16,-24,-9-30	*alksnis* **222**,-7,-31-2,-40-1,-7, **331**,-8
							alkšnis 483, **502**,-7				
			alkškuoks 63								
			alksis 63								
							aluksnis 384, 462,-5-8				

2 Lietuviešu valodas institūta Leksikogrāfijas centra pētnieces dr. Ritutes Petrokienes personīgā informācija.

Alksnio pavadinimai

Pragmatinis (genetinis) senajam ide. leksikos sluoksniui priskiriamų fitonimų santykis dažniausiai motyvuojamas jų kilmės skaidrumu, suponuojančiu tam tikro laikotarpio ide. kalbų segregatinių leksinių vienetų poklasio priklausinių nustatymą, pvz., baltų kalbų savaiminės beržinių (*Betulaceae*) šeimos medžių ir krūmų genties augalo – alksnio (*Alnus*), kurio rūšys Latvijos ir Lietuvose teritorijose yra dvi (*baltalksnis* [*A. incana Mnch.*, *Willd.*], *juodalksnis* [*A. glutinosa Gaertn.*]), pavadinimai (la. *àlksnis* 'alksnis', lie. *alk̃snis* 't. p.', pr. *abskande* 'Erle' E 602) su kitų ide. kalbų atitikmenimis pirmiausiai koreliuojami morfologinės struktūros identiškumo principu (žr. 1 lentelę): v. balt. **aliksna-*↔ ryt. balt. **aliksna- / *eliksna- // *aliksn̨a- / *eliksn̨a-* < balt. **e(a)liksna- // *e(a)liksn̨a-* < balt. **e(a)lisna // *e(a)liksn̨a-* (su epenteziniu *-k-* ir suff. **-nŏ-*) < balt. **e(a)lisa- // *e(a)lisi̯a-* ↔ sl. **e(a)lisā* (> prasl. **jelьxa / *olьxa*) // **e(a)lisi̯ā* (> prasl. *jelьša / *olьša*) ↔ s. vo. au. *elira* (< **alizō*) (plačiau žr. PKEŽ I 46).

Šio fitonimo vartosena latvių kalbos tarmėse plačiai aprašyta (žr. LVDA 45t.): labiausiai paplitęs la. *alksnis*, kuris yra ne tik bendrinės latvių kalbos žodis (Llvv I 160), bet ir dažniausias šio augalo įvardijimas, pasitaikantis šnektose (kitus fonetinius šio fitonimo pavadinimus žr. 2 lentelėje).

Lietuvių kalbos plote, kaip ir latvių, vartojami dvejopos inicialės šio augalo fitonimai: 1) lie. *alk̃snis* 2 K, Krtn; SD 225, *alksnỹs* 4 K. Būg (Dv, Lz [ME I 68; Būga Aist. Stud. I 51 – LKŽK]) 'beržinių šeimos medis (*Alnus*)' J, LBŽ, Dkš, Tt, S. Dauk, LTR (Vlkj), Žg, Sr (LKŽe); 2) lie. *el̃ksnis* 2 'beržinių šeimos medis (*Alnus*)' K, Nm, Jrb; C I 553, R, Erž, Gs (LKŽe). Manoma, kad abiejų šių lyčių kilmė didžiai archajiška, t. y. rekonstruojamos dvejopos kokybinės balsių kaitos laipsnio formos ide. **ĕl- / *ŏl-* (PKEŽ I 47).

Rytų baltų kalbose iki šiol vartojamos itin senos morfologinės struktūros formos lie. *alìksnis* 2 'beržinių šeimos medis (*Alnus*)' An, Km, Brž, Ut, Kp, Rk, Pn (LKŽe); Aln, Pnm, Ds, Jž, Slm (LKŽK), Žl[2], la. dial. *eliksnis* 't. p.' 427, 479, *elikšnis* 491, 501-2,-5,-11 (LVDA 46) (dar žr. 1 ir 2 lenteles), taip pat ir rekonstruojama pr. **aliskande / *aliskands* (↔ pr. *abskande* 'alksnis') ⇐ pr. **aliskans* < pr. **aliksnas* (PKEŽ I 44t.), suponuoja v. balt. **aliksna-* 'alksnis', ryt. balt. **e/aliksn(i̯)a-* 't. p.' (< balt. **e/alisksn(i̯)a-* 't. p.' < balt. **e/alisn(i̯)a-* 't. p.' < balt. **e/alis(i̯)a-* 't. p.' < balt.-sl. **e/alis(i̯)ă-* 't. p.' < ide. dial. **e/alis(i̯)ă-* 't. p.' > gal. top. *Alisia*, n. vo. au. *Elsenz*; s. vo. au. *elira* ir kt. [IEW 302; PKEŽ ibd.]).

Atskirai minėtini kolektyvo formanto **-ā* vediniai lie. *álksna* 1 Grk, *alksnà* 4 K. Būg, Š 'alksnių priaugusi vieta, alksnynas' Skd, Smln, J, Als, Vdk, VšR, Grg; 'bala, klonis, slėnis' Mžk, BB 1 Mak 9,45 (LKŽe) ↔ la. *àlksna* 337 / *àlksne* / *alkšn̨a* 410 'alksnių priaugusi vieta, alksnynas', *àlksna*[2], *aluksna* 'klampi, pelkinga vieta, ypač laukuose' rš (ME I 67) bei gausus bendrašaknių vedinių būrys: 1) lie. adj. *alìksninis* 1 Ktk; SD1 113 'alksnio medžio' Ds, An, BM 209; 'tokios rūšies (apie obelis)' Ds (LKŽe), *alksnìnis*, *-ė* 2 Jnšk, *alk̃sninis* 1 Ut 'alksnio medžio' OG 174, Kp, Grž, J; 'tokios rūšies (apie obelis)' Rm (LKŽe) (*alksnìnis* 't. p.' K, Tvr, M, Ds [LKŽK]) ↔ la. *àlkšn̨aîns* 'apaugęs alksniais' (ME I 68); *elksnìnis*, *-ė* 2 R 'alksninis, iš alksnio' K I 366, Gs; 'elksnyne augantis' Gs, *alksnalìngas*, *-a* 1 'alksnių priaugęs' P (LKŽe); 2) subst. lie. dial. *aliksniõkas* 2 'alksnelis, menkas alksnis' Ds, *alìksnynė* J. Jabl, *alksnìnas* 2 'nedidelis, vidutinis alksnis' SD 225, Grg, *alksnìnis*, *-ė* 2 Rdm 'juodai rudas žmogus' Tvr, Ig (LKŽe) ↔ la. *alksnene / alksnīte / alksnītis*, *elksnene* rš / *el̃ksnene*[2] / *êlksnene*[2] 337, 397 / *ẽlksninė*[2] 426 'rudasis piengrybis (*Lactarius rufus*)' rš, 'dedešva' rš (ME I 68, 567; EH I 368); *alksnýnas* 1 Brsl, 3 Š, SD 225 'alksnių miškas, alksnytė' Mrs, Grg (LKŽe) / *alksnỹnas* 't. p.' K (LKŽK) / *elksnỹnas* 1 't. p.' K; R, Skr (LKŽe) ↔ la. *àlksniens* BW 19488,2, 19877,11 (~ la. dial. *alk̂sniens*[2] 43, rš [EH I 68]), *àlksnājs* (~ la. *ęlksnājs* BW 18911 [EH I 364]) / *àlksnāja* rš / *àlksnaîne* rš, *alksnene*, *ęlksnaine* 337, *èlksniens / elkšnaĩne / êlkšnājs* BW 11623 't. p.' (ME I 68, 567) ~ la. *alksneņinš* BW 19488,2 (EH I 68); *aliksnỹnė* 2 'alksniais apaugusi vieta' Užp, *alksnỹnė* 2 J 'alksniais apaugusi vieta' Kp (LKŽe), 'vieta, kur daug alksnių' Kp, Dovydėnai, Grž (LKŽK), *alksnýtė* 1 Šd, Rgv, Rs, *alksnỹtė* 2 Š, K. Būg 'alksnių krūmai, alksnynas' Klov, Pg, J. Jabl, J (LKŽe), Rm, Ssk, Iš, Kp (LKŽK) ↔ la. *alksnīte*, *alk̂snīte*[2] 64 'alksnių miškas, alksnytė' (EH I 68) ~ la. *àlksnîši / alksnesīši* BW 25950, *èlkšn̨uši*[2] 465 'nedideli alksniai' (ME I 68, 567); *alksnótas* 1 'alksnių miškas, alksnytė' J I 96[b] (LKŽe), Rs (LKŽK) ↔ adj. la. *êlkšn̨uôts* 'apaugęs alksniais' rš (ME I 567); *alksnėnìnis*, *-ė* 2 Alk 'iš Alksnėnų' Gs, *alksninùkas* 2 T. Ivan '(zool.) kikilių šeimos paukštis (*Carduelis spinus*)' Bd (LKŽe), 'mažas paukščiukas' Bd, Db, 'juodai rudas žmogus' Ig (LKŽK), *alksnaitė* 'mažų krūmelių miškas' Pšl, J, *alksnalingas* 'kur auga alksnãliai' P 427, *alksninãlis*, *-ėlis* Grg, Yl, *alksnãlė* Grg (LKŽK).

LATVIŲ VIDURIO DIALEKTAS			LYVIŠKASIS DIALEKTAS				AUKŠTAIČIŲ DIALEKTAS				
Ž	PK	V	KGLŠ	KNLŠ	VLŠ	LDYAŠ	GLŠ	NLŠ	GSŠ	NSŠ	LAYAŠ
alksnis **40**,-5-8, 53-7,-9, 99-**101**,-3,-5-18,-32-3,-5-7,-9,-45-50,-3-8,-61-67	*alksnis* **15**-39, 41-44,-49-53,-8-60, 88-98, **102**,-4,-23	*alksnis* **124**-31,-4,-8,-40-4,-51-2,-9-60,-8-9,-86,-92-3,-6-7,-9-**200**,-3-6,-8-14,-19,-22-38,-40-44,-47-8,-56-9,-61-97,-99-**302**,-4-6,-9-10,-12-17,-19-21,-31,-8,-74-81,-96	*alksnis* **1**-7, **62**-7,-9	*alksnis* **8**-13, 68, 70-87, 90, **119**-121	*alksnis* **170**-1,-3-185,-7-191,4-5,-8, **249**-255, 260	*alksnis* **14**, **192**-3,-6, **222**-3,-7, **344**,-52	*alksnis* **384**-391,-3,-5, **401**, **462**-9,-71	*alksnis* **382**-3,-92,-7, 400,-10	*alksnis* **359**-60, 371, 460, 509	*alksnis* **318**,-24,-6,-33-4,-40-1,-7-8,-52,-57-8, **403**,-9,-14,-16,-24,-9-30	*alksnis* **222**,-7,-31-2,-40-1,-7, **331**,-8
							alkšnis 483, **502**,-7				
			alkškuoks 63								
			alksis 63								
							aluksnis 384, 462,-5-8				

2 Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centro tyrėjos dr. Ritutės Petrokienės asmeninė informacija.

LATVIEŠU VIDUS DIALEKTS			LĪBISKAIS DIALEKTS				AUGŠZEMNIEKU DIALEKTS				
Z	DK	V	KDZLI	KNLI	VLI	LDCAI	DZLI	NLI	DZSI	NSI	ADĪCI
				alkšņkuoks 8	*alkšņkuoks* 180						
							eleksnis 440,-52,-89, **502**			*eleksnis* 414	
							elekšnis 481,-6-8,-92-**500**,-2-5				
									ulksnis 368		
							elkšnis 439,-44-5,-47,-50,-52,-71,-8,-87,-91-2, **502**,-6-7		*elkšnis* 442-3,-9		
elksnis 101,-7,-9-10,-32-3,-46,-8-9,-50,-5-6,-63-65,-7	*elksnis* **50**, **80**,-9, **91**,-4-5	*elksnis* **129**-30,-4,-8,-40-2,-4,-51,-9-60,-8,-93,-7, **226**,-33,-42,-4-8,-66,-73,-7,-93,-6, **300**-17,-19-23,-30-1,-8,-44-5,-74-5,-96		*elksnis* 79, 80,-4	*elksnis* **170**-1,-3,-5,-83-4,-7,-94-5,-8, **254**	*elksnis* **193**, **201**,-22-3,-7, **344**-5,-8,-50-1	*elksnis* **384**,-8-9,-93-5, **401**-2,-25-7,-33-4,-6-9,-44-7,-50-1,-65,-70-80,-2-5,-90,-5,-8, **501**,-3	*elksnis* **382**,-92,-7, **400**,-10	*elksnis* **356**,-9-63,-5-73, **414**,-21,-32,-5-6,-41-3,-8-9,-54,-8-9 *elsnis* 417	*elksnis* **318**,-24-2-9,-32-7,-9-43,-6-55,-7-8,-64,-98-9, **403**-9,-11-6,-8-20,-2-4,-8-31 *elsnis* 332, 346	*elksnis* **222**-3,-7,-31-2,-9,-40-1,-5-7, **323**,-31,-8,-44-5
							elēkšnis 452, 504				
							eliksnis 427, 479				
							elikšnis 491, 501-2,-5,-11				

2. tabula. Latviešu fitonīmu, kas nosauc *Alnus,* izplatība dialektos (pēc izloksnēm kartē) [bez norādes] pēc LVDA datiem; [1] pēc ME datiem, [2] pēc EH datiem; Z – Zemgales; DK – Dienvidkurzemes; V – Vidzemes; KDZLI – Kurzemes dziļās lībiskās izloksnes; KNLI – Kurzemes nedziļās lībiskās izloksnes; VLI – Vidzemes lībiskās izloksnes; LDCAI – citu areālu izloksnes ar lībiskā dialekta iezīmēm, DZLI – dziļās jeb austrumu latgaliskās izloksnes; NLI – nedziļās jeb rietumu latgaliskās izloksnes; DZSI – dziļās sēliskās izloksnes; NSI – nedziļās sēliskās izloksnes; ADĪCI – augšzemnieku dialekta īpatnības citu areālu izloksnēs

(*Schizophyllum commune*)' Ds / *alksniãbudė* 1 't. p.' LBŽ (LKŽe), *alksnialenkė* 'alkšņu mizas groziņš' Dglš (LKŽK), *alĩksniapievė* 1 'alkšņiem aizaugusi pļava' Ds (LKŽe); la. dial. *aĺkškuôks*[2], *aĺkšņkuôks*[2] (LVDA 46).

Papardes nosaukumi

Papardes nosaukumi: la. *papaŕde*, *papardis*, *papaŕde*, *papârde* '*Dryopteris filix-mas*' u. c.; lie. *papártis*, *papaŕtis*, *papartỹs*, *pãpartis*, *papartė*, *popartis* 't. p.', pr. top. *Paparthen*.

Salikteņi šai ide. pirmvalodas (vai tās sašķelšanās dialektos) laika posmā ir īpaši reti sastopamas leksikona formas un satura vienotību veidojošas leksiskās vienības. Viens no šāda tipa piemēriem – fitonīma *paparde* nosaukums (balstoties uz jaunu tā cilmes aprakstu [skat. tālāk]).

Lie. *papártis*/*papaŕtis* 'sporveidīgs, neziedošs augs; Filix', dial. *papartỹs* (gen. *pãparčio*) 't. p.' (sal. Būga I 473) un dial. *pãpartis*[3] cilmes skaidrojums nav plaši analizēts. Ernsts Frenkelis (LEW 538) aprobežojas ar radniecīgu leksēmu apvienojumu vienā leksiskā ligzdā, neminēdams ticamus argumentus, kas atklātu šī vārda cilmi. Vienīgi tiek konstatēts, ka tā ir reduplikatīvā darināšanas tipa refleksija; rekonstruējams nepilnās (daļējās) reduplikācijas tips (par šādiem derivatīvajiem modeļiem sīkāk skat. *ИЯ* 219skk.). Tā nav E. Frenkeļa oriģināla doma. Šo hipotēzi jau pirms tam ir izvirzījis Holgers Pedersens (1909: 91), uz to balstījies Reinholds Trautmanis (1923: 206), Kazimiers Būga (I 342), Aleksandrs Brikners (Brückner 1957: 395) u. c. Tomēr daži fakti, īpaši akcentoloģijas un semantikas interpretācijas nepilnības rada šaubas par šādu cilmes skaidrojumu.

Neziedošs platlapu augs – paparde *Lietuviešu valodas vārdnīcā* (LKŽ) tiek raksturots kā 'sporveidīgs augs ar lielām, plūksnainām lapām (*Dryopteris*)' (IX 349)[4]. Šāda nozīme ir pazīstama no senajiem, kā arī vēlāka laikposma rakstiem (SD 241, Q 173, R, pēc Jurģa Ambrazieja Pabrēžas pētījumiem). Vairāk nozīmju LKŽ netiek norādīts. LKŽ kā pirmā tiek minēta otrās akcentējuma grupas vārda forma lie. *papaŕtis* 't. p.', ko lieto Jonišķēļos (LKŽK šādu lietojumu atrast neizdevās, izņemot Jonišķi – iespējams, tā ir korektūras kļūda), Daukšos, Paparčos un Ērišķos (vēl skat. ZnŽ II 330; KlŽ 201), kā otrā tiek minēta pirmās akcentējuma paradigmas forma lie. *papártis* 't. p.', vēlāka laikaposma rakstos to min Fridrihs Kuršaitis un Antans Juška, šādu formu lieto arī lietuviešu dialektos (Gs, Tlž, Kv, Klk, Erž, Vl). Trešā vārdforma norādīta kā 3[b] akcentējuma paradigmas *papartỹs, -čio*, ko lieto rietumu un austrumu aukštaišu izlokšņu apgabalos (Prgn, Dglš, Tv [*paparčĩs* – Otrębski 1934: 226], Klvr)[5].

Balstoties uz LKŽK datiem, var apgalvot, ka šo formu lieto ievērojami plašākā areālā: [RAU] Ds, Smlv, Lln, [RAK] Kp, Alz, [RAV] Gvk, Dv. Iespējams, no austrumaukštaišu viļniešu teritorijas šāds ak-

3 Pēc dr. Klementinas Vosīlītes ziņām (personīgā informācija), šāda forma tiek lietota Alizavā.
4 *Sistemātiskajā lietuviešu valodas vārdnīcā* tas tiek iedalīts sporveidīgo augu apakšklasē (SLKŽ 210).
5 Saskaņā ar Zigma Zinkeviča (1966: 217) datiem, šāda forma ir pazīstama Seinu, Leipaliņģes, Subačus, Svēdasu, Dusetu, Dotenēnu, Adutišķu, Tverečus apkārtnē.

LATVIŲ VIDURIO DIALEKTAS			LYVIŠKASIS DIALEKTAS				AUKŠTAIČIŲ DIALEKTAS				
Ž	PK	V	KGLŠ	KNLŠ	VLŠ	LDYAŠ	GLŠ	NLŠ	GSŠ	NSŠ	LAYAŠ
				alkšņkuoks 8	*alkšņkuoks* 180						
							eleksnis 440,-52,-89, **502**			*eleksnis* 414	
							elekšnis 481,-6-8,-92-**500**,-2-5				
									ulksnis 368		
							elkšnis 439,-44-5,-47,-50,-52,-71,-8,-87,-91-2, **502**,-6-7		*elkšnis* 442-3,-9		
elksnis 101,-7,-9-10,-32-3,-46,-8-9,-50,-5-6,-63-65,-7	*elksnis* **50**, **80**,-9, **91**,-4-5	*elksnis* **129**-30,-4,-8,-40-2,-4,-51,-9-60,-8,-93,-7, **226**,-33,-42,-4-8,-66,-73,-7,-93,-6, **300**-17,-19-23,-30-1,-8,-44-5,-74-5,-96		*elksnis* 79, 80,-4	*elksnis* **170**-1,-3,-5,-83-4,-7,-94-5,-8, **254**	*elksnis* **193**, **201**,-22-3,-7, **344**-5,-8,-50-1	*elksnis* **384**,-8-9,-93-5, **401**-2,-25-7,-33-4,-6-9,-44-7,-50-1,-65,-70-80,-2-5,-90,-5,-8, **501**,-3	*elksnis* **382**,-92,-7, **400**,-10	*elksnis* **356**,-9-63,-5-73, **414**,-21,-32,-5-6,-41-3,-8-9,-54,-8-9 *elsnis* 417	*elksnis* **318**,-24-2-9,-32-7,-9-43,-6-55,-7-8,-64,-98-9, **403**-9,-11-6,-8-20,-2-4,-8-31 *elsnis* 332, 346	*elksnis* **222**-3,-7,-31-2,-9,-40-1,-5-7, **323**,-31,-8,-44-5
							elēkšnis 452, 504				
							eliksnis 427, 479				
							elikšnis 491, 501-2,-5,-11				

2 lentelė. Latvių fitonimų, įvardijančių *Alnus*, tarminės vartosenos sklaida (pagal punktus) [[be žymens] LVDA duomenimis; [1] ME duomenimis, [2] EH duomenimis; Ž – Žiemgalos; PK – Pietų Kuršo; V – Vidžemės; KGLŠ – Kuržemės „giliosios“ (arba šiaurės) lyviškosios šnektos; KNLŠ – Kuržemės „negiliosios“ (arba pietų) lyviškosios šnektos; VLŠ – Vidžemės lyviškosios šnektos; LDYAŠ – lyviškojo dialekto ypatybių kitų arealų šnektos; GLŠ – „giliosios“ (arba rytų) latgališkosios šnektos; NLŠ – „negiliosios“ (arba vakarų) latgališkosios šnektos; GSŠ – „giliosios“ sėliškosios šnektos; NSŠ – „negiliosios“ sėliškosios šnektos; LAYAŠ – aukštaičių dialekto ypatybių kitų arealų šnektos

Pasitaiko ir kompozitų: lie. dial. *alìksniabudė* 1 ‘(bot.) lakštabudžių šeimos grybas, augantis ant medžių (ppr. alksnių) kamienų (*Schizophyllum commune*)’ Ds / *alksniãbudė* 1 ‘t. p.’ LBŽ (LKŽe), *alksnialenkė* ‘alksnio luobo krepšiukas’ Dglš (LKŽK), *alȋksniapievė* 1 ‘alksniais užaugusi pieva’ Ds (LKŽe); la. dial. *alȋkškuôks*[2], *alȋkšņkuôks*[2] (LVDA 46).

Paparčio pavadinimai

Paparčio pavadinimai: la. *papaŕde*, *papardis*, *papaŕde*, *papârde* ‘*Dryopteris filix-mas*’ ir kt.; lie. *papártis*, *papaŕtis*, *papartỹs*, *pãpartis*, *papartė*, *popartis* ‘t. p.’, pr. top. *Paparthen*.

Dūriniai – itin reti ide. prokalbės (ar jos skilimo į dialektus) laikotarpio leksikono išraiškos ir turinio vienybę sudarantys leksiniai vienetai. Vienas tokių – fitonimo *papartis* įvardijimai (remiantis nauju jo kilmės aprašu [žr. toliau]).

Lie. *papártis* / *papaŕtis* ‘sporinis, nežydintis augalas; Filix’, dial. *papartỹs* (gen. *pãparčio*) ‘t. p.’ (plg. Būga I 473) ir dial. *pãpartis*[3], kurio kilmės aiškinimas nėra plačiai nagrinėtas. Ernstas Fraenkelis (LEW 538) apsiribojo giminiškų leksemų suvedimu į vieną leksinį lizdą, nepateikdamas jokių patikimų argumentų žodžio kilmei atskleisti. Tik konstatuojama, kad tai reduplikacinio darybinio tipo refleksija; rekonstruojamas nepilnos (dalinės) reduplikacijos tipas (apie tokius darybinius modelius plačiau žr. ИЯ 219tt.). Tai nėra originali E. Fraenkelio mintis. Šią hipotezę anksčiau yra pateikęs Holgeris Pedersenas (1909: 91), juo rėmėsi Reinholdas Trautmannas (1923: 206), Kazimieras Būga (I 342), Aleksanderis Brückneris (1957: 395) ir kt. Vis dėlto kai kurie faktai, ypač akcentologinės ir semantinės interpretacijos spragos, verčia abejoti tokiu kilmės aiškinimu.

Nežydintis plačialapis augalas papartis LKŽ apibūdinamas kaip ‘sporinis, dideliais karpytais lapais augalas (*Dryopteris*)’ (IX 349)[4]. Tokia reikšmė žinoma iš senųjų ir vėlesniojo laikotarpio raštų (SD 241, Q 173, R, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos veikalų). Daugiau reikšmių nenurodoma. Pirmąja žodžio lytimi LKŽ nurodoma antrosios kirčiuotės lie. *papaŕtis* ‘t. p.’, vartojama Joniškėlyje (LKŽK tokio vartojimo atvejo rasti nepavyko, išskyrus Joniškį – galbūt tai korektūros klaida), Daukšiuose, Paparčiuose ir Ėriškiuose (dar žr. ZnŽ II 330; KlŽ 201), antrąja pateikiamas pirmosios akcentinės paradigmos lie. *papártis* ‘t. p.’, vėlesniojo laikotarpio raštuose minimas F. Kuršaičio bei Antano Juškos, taip pat vartojamas ir lietuvių dialektuose (Gs, Tlž, Kv, Klk, Erž, Vl). Trečioji žodžio forma nurodoma 3[b] kirčiuotės *papartỹs*, *-čio*, vartojama vakarų ir rytų aukštaičių patarmių plotuose (Prgn, Dglš, Tv [*paparčĩs* – Otrębski 1934: 226], Klvr)[5].

Remiantis LKŽK duomenimis, galima teigti, kad ši forma vartojama žymiai platesniame areale: [RAU] Ds, Smlv, Lln, [RAK] Kp, Alz, [RAV] Gvk, Dv. Galbūt iš rytų aukštaičių vilniškių ploto toks kirčiavimo modelis galėjo paplisti ir pietų aukštaičių šnektose, o vė-

3 Dr. Klementinos Vosylytės teigimu (asmeninė informacija), tokia forma vartojama Alizavoje.
4 *Sisteminiame lietuvių kalbos žodyne* jis priskiriamas stiebinių sporinių augalų poklasiui (SLKŽ 210).
5 Zigmo Zinkevičiaus (1966: 217) teigimu, tokia forma žinoma iš Seinų, Leipalingio, Subačiaus, Svėdasų, Dusetų, Dotenėnų, Adutiškio, Tverečiaus apylinkių.

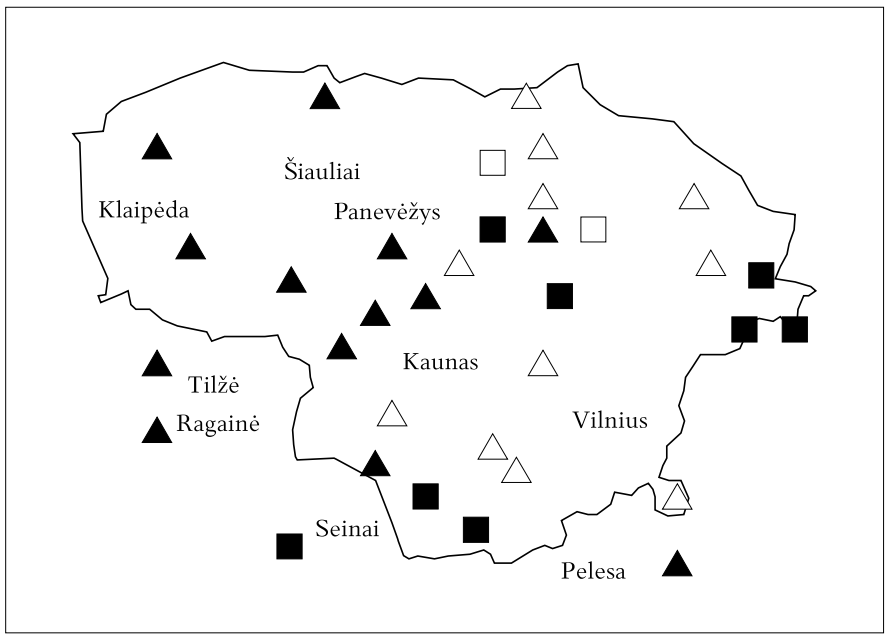

1. att. Lie. *papařtis* u. c. akcentējuma formu izplatība izloksnēs (△ apzīmē formas *papařtis*, ▲ – *papártis*, □ – *pãpartis*, ■ – *papartỹs* izplatības areālus)

DIALEKTI, IZLOKSNES, IZLOKŠŅU APAKŠGRUPAS	KRĪTOŠI INTONĒTĀ SAKNE	KĀPJOŠI INTONĒTĀ SAKNE
Aukštaiši		
Rietumaukštaiši: kaunieši	+	+
šaulieši	+	
Austrumaukštaiši: panevēžieši		+
kupišķieši		+
anīkščieši	+	+
utenieši		+
viļnieši		+
Dienvidaukštaiši		+
Žemaiši: Ziemeļžemaiši kretingieši	+	
Dienvidžemaiši: varnieši	+	
raseinieši	+	
Perifērās izloksnes: Pelēsa	+	
Tilzīte, Ragaine	+	

3. tabula. Lie. *papařtis* / *papártis* lietojums izloksnēs

centējuma modelis varēja izplatīties arī dienvidaukštaišu izloksnēs, bet vēlāk arī citu izlokšņu apgabalos, izņemot žemaišu izloksnes: *papartỹs*, *pãparčio* (3[b]) Kbl, Mrk, un no turienes arī perifērajās izlokšņu grupās – *papartỹs*, *-čio* Sn, kā arī Kauņas apgabalā (Nvn).

Lietuviešu valodas vārdnīcā (LKŽ) minēts, ka dialektos sastopami arī sieviešu dzimtes formu lietojuma gadījumi. Pēdējā leksēmas ligzdā iedalāmā lie. dial. forma *papartė* (fem.) 't. p.' tiek minēta bez intonācijas zīmes. Šī forma reģistrēta tikai Ģiedraičos (LKŽ IX 349). Jāpiebilst, ka J. A. Pabrēža norāda formu *Papárčiai* 'Felices' (Bot. 17. gs.), bet no nenorādītiem avotiem jāmin vēl arī forma *papartis* (fem.) (LKŽK [LKŽ (IX 349) netiek norādīts, kur šādu formu lieto vai kādos senākos vai vēlāka laikposma rakstos tā minēta]), *Papártis* (masc.), pl. *Papártey* 'Filix' (PŽ II 19), kā arī *papàrtis/popartis* (MLLG II 137).

Pirmo divu piemēru darināšana un cilme joprojām ir neskaidra. Tiek diskutēts arī par papardes nosaukumu pirmformas akcentējuma rekonstrukciju. Balstoties uz LKŽ atrodamo materiālu, var apgalvot, ka forma ar kāpjošu zilbes intonāciju ir sastopama biežāk nekā ar krītošu zilbes intonāciju. Citās domās bija Georgs Ģerulis (1922: 237) un Reinholds Trautmanis (1923: 206), kuri norādīja tikai darinājumu ar krītošo intonāciju. Līdzīgi arī K. Būga (I 342, 473), kas metatoniski nosauc lie. *papařtis* (II 412). Formu ar kāpjošo zilbes intonāciju ir aizmirsis pieminēt arī Prans Skardžus (I 23sk.).

Vispirms vajadzētu precīzi noteikt katra šī varianta lietojuma areāla robežas (dati no LKŽK, LKŽKP). Žemaišu izlokšņu apgabalā ir zināma tikai forma ar krītošo zilbes intonāciju *papártis*. To lieto ziemeļžemaiši kretingieši (Slnt), dienvidžemaiši varnieši (Kv; vēl sal. DūnŽ 238) un raseinieši (Erž). Rietumaukštaiši šo vārdu izrunā pēc 2. un 1. akcentējuma paradigmas: [VAK] *papařtis* Dkš, *papártis* Ddv, Vl; [VAŠ] *papártis* Jnš, Bsg, Jsv. Austrumaukštaiši lieto abas formas (dažās izlokšņu apakšgrupās sastopami arī paralēli lietojami varianti): utenieši lieto tikai 2. akcentējuma grupas formu: *papařtis, paparčiùs, papařčiams* (2) Sld, Ds, bet anīkščieši šo vārdu izrunā trejādi: *papařtis* (2) Sb, *papártis* (1) Sb, *pãpartis*[6] Sb (LKŽKP). Kupišķieši, kā arī anīkščieši, lieto otrās akcentējuma paradigmas formu *papařtis* (2) Kzl un pirmās akcentējuma grupas formu *pãpartis* Alz. Panevēžieši un viļnieši lieto otrās akcentējuma grupas formu *papařtis* (2) Slč, Dv. Pēc otrās akcentējuma paradigmas šo vārdu lielākoties izrunā arī dažos dienvidaukštaišu apgabalos: Pv, Ppr, plg. *papařtis*, *-čiù* 'dzērāja iesauka' Dvrč.

Perifērajās izlokšņu apakšgrupās fiksēta forma tikai ar krītošo zilbes intonāciju *papártis* (1) – Pls, Tlž, Rgn. Te lieto arī vārdu *pãparnikas* 'paparde' Lz, kam ir skaidra slāviska izcelsme ~ bkr. *nánapayь* 'paparžu dzimtas augs', *nánapamнiк* 't. p.' (ЭСБМ VIII 154). Līdzīgi lietojuma gadījumi ir fiksēti arī Pasvalē un Jurotišķos: *pãparninkas*, *pãparninko* 'paparde' (LKŽK).

Saskaņā ar 3. tabulas un 1. attēla datiem, var apgalvot, ka saknes ar kāpjošo zilbes intonāciju lēkājošās paradigmas formu lieto rietumaukštaišu un dienvidaukštaišu, sevišķi bieži austrumaukštaišu areālā. Pirmās akcentējuma paradigmas forma ar krītošo saknes zilbes intonāciju dominē žemaišu izloksnēs, kā arī perifērajās Mazās Lietuvas izloksnēs, šādu formu sastop arī Pelēsā. Sporādiski šī forma sastopama Kauņas un Anīkšču izlokšņu grupā. Pirmās akcentējuma grupas formu *pãpartis* vēl joprojām lieto Anīkšču un Kupišķu izlokšņu areālā, bet *papartỹs* – dienvidaukštaišu un austrumaukštaišu izlokšņu apakšgrupās, kā arī perifērajā Seinu izlokšņu apakšgrupā. Ticams, ka pēdējo divu formu sakars ir derivatīvs, t. i., formas *papartỹs* akuzatīvs varēja būt pastāvīgās akcentējuma paradigmas formas lie. dial. *pãpartis* pamatā, lai gan iespējams, ka tieši šī forma ir visarhaiskākā (prefiksālā uzsvara dēļ, skat. turpmāk).

Analizējot lie. *papařtis* un *papártis* atšķirīgās akcentuācijas formas, vispirms jāpieskaras metatonijas fenomenam. To, interpretēdams šos piemērus, analizējis arī K. Būga (II 412), tikai nav skaidrs, kura no šīm formām ir metatoniska.

6 Kartītē, kurā raksturota šī forma, Lietuviešu valodas institūta darbinieku norādīta *pãpartis* → *papařtis* korekcija. Kā apgalvo R. Petrokiene, tā var būt nepareizi pierakstīta lie. dial. *papartỹs* forma (personīgā informācija).

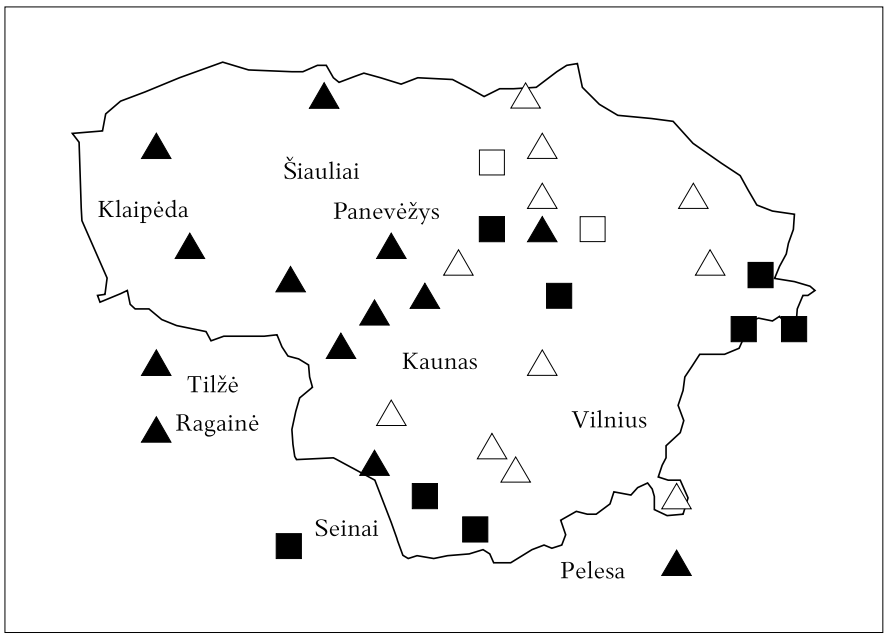

1 pav. Lie. *papařtis* ir kt. akcentinių formų paplitimas tarmėse (ženklu △ žymimas lyties *papařtis*, ▲ – *papártis*, □ – *pãpartis*, ■ – *papartỹs* vartojimo arealai)

TARMĖ PATARMĖS	AKŪTINĖ ŠAKNIS	CIRKUMFLEKSINĖ ŠAKNIS
Aukštaičiai		
Vakarų: kauniškiai	+	+
šiauliškiai	+	
Rytų: panevėžiškiai		+
kupiškėnai		+
anykštėnai	+	+
uteniškiai		+
vilniškiai		+
Pietų		+
Žemaičiai:		
Šiaurės kretingiškiai	+	
Pietų: varniškiai	+	
raseiniškiai	+	
Periferinės šnektos:		
Pelesa	+	
Tilžė, Ragainė	+	

3 lentelė. Lie. *papařtis* / *papártis* vartosena tarmėse

liau ir kituose tarminiuose plotuose, išskyrus žemaičių šnektas: *papartỹs*, *pãparčio* (3[b]) Kbl, Mrk, o iš jų ir periferinėse šnektose – *papartỹs*, *-čio* Sn bei kauniškių plote (Nvn).

LKŽ taip pat teigiama, kad dialektuose pasitaiko moteriškosios giminės lyčių vartojimo atvejų. Leksemos lizdui priskiriama lie. dial. *papartė* (fem.) 't. p.' yra pateikiama nekirčiuota iš Giedraičių (LKŽ IX 349). Minėtina, kad J. A. Pabrėža nurodo formą *Papárčiai* 'Felices' (Bot. XVII a.), o iš nenurodytų šaltinių dar reikėtų paminėti *papartis* (fem.) (LKŽK [LKŽ (IX 349) nenurodoma, kur tokia forma vartojama ar kokiuose senuosiuose ir vėlesniojo laikotarpio raštuose minima]), *Papārtis* (masc.), pl. *Papārtey* 'Filix' (PŽ II 19) bei *papàrtis* / *popartis* (MLLG II 137).

Pirmųjų dviejų pavyzdžių daryba ir kilmė iki šiol yra neaiškios. Diskutuojama ir dėl akcentinės paparčio pavadinimų prolytės rekonstrukcijos. Remiantis LKŽ pateikiama medžiaga, galima teigti, kad cirkumfleksinė forma yra dažniau vartojama nei akūtinė. Kitaip manė Georgas Gerullis (1922: 237) ir R. Trautmannas (1923: 206), nurodę tik akūtinį darinį. Panašiai elgiasi ir K. Būga (I 342, 473), metatoniškų įvardydamas lie. *papařtis* (II 412). Cirkumfleksinę lytį pamiršta paminėti ir Pranas Skardžius (I 23t.).

Pirmiausia vertėtų tiksliau apibrėžti arealines kiekvieno šių variantų vartojimo ribas (duomenys pateikiami iš LKŽK, LKŽKP). Žemaičių plote žinoma tik akūtinė forma *papártis*. Ją vartoja šiaurės žemaičiai kretingiškiai (Slnt), pietų žemaičiai varniškiai (Kv; dar plg. DūnŽ 238) ir raseiniškiai (Erž). Vakarų aukštaičiai žodį kirčiuoja 2 ir 1 ap: [VAK] *papařtis* Dkš, *papártis* Ddv, Vl; [VAŠ] *papártis* Jnš, Bsg, Jsv. Rytų aukštaičiai vartoja abi formas (kai kuriose šnektose pasitaiko paralelinio vartojimo atvejų): uteniškiai vartoja tik 2-osios kirčiuotės lytį: *papařtis*, *paparčiùs*, *papařčiams* (2) Sld, Ds, o anykštėnai šį žodį kirčiuoja net trejopai: *papařtis* (2) Sb, *papártis* (1) Sb, *pãpartis*[6] Sb (LKŽKP). Kupiškėnai, kaip ir anykštėnai, vartoja antrosios akcentinės paradigmos lytį *papařtis* (2) Kzl ir pirmosios – *pãpartis* Alz. Panevėžiškiai ir vilniškiai vartoja antrosios kirčiuotės formą *papařtis* (2) Slč, Dv. Antrąja kirčiuote šį žodį linkstama kirčiuoti ir kai kuriuose pietų aukštaičių plotuose: Pv, Ppr, plg. *papařtis*, *-čiù* 'girtuoklio pravardė' Dvrč.

Periferinėse šnektose užfiksuota tik akūtinė pirmosios kirčiuotės forma *papártis* (1) – Pls, Tlž, Rgn. Čia taip pat vartojamas *pãparnikas* 'papartis' Lz yra aiškiai slaviškos kilmės ~ blr. *nánapauь* 'paparčių šeimos augalas', *nánapatnik* 't. p.' (ЭСБМ VIII 154). Panašaus vartojimo faktų užfiksuota Pasvalyje ir Jurotiškėse: *pãparninkas*, *pãparninko* 'papartis' (LKŽK).

Galima teigti (žr. 3 lentelę ir 1 pav.), kad cirkumfleksinės šaknies kilnojamosios paradigmos forma vartojama vakarų ir pietų, o ypač dažnai rytų aukštaičių. Pirmosios akcentinės paradigmos akūtinės šaknies forma dominuoja žemaičių, periferinėse Mažosios Lietuvos šnektose, tokia lytis vartojama ir Pelesoje. Sporadiškai ši forma aptinkama kauniškių ir anykštėnų patarmėse. Pirmosios kirčiuotės *pãpartis* dar iki šiol vartojamas anykštėnų ir kupiškėnų areale, o *papartỹs* – pietų ir rytų aukštaičių patarmėse bei periferinėje Seinų šnektoje. Tikėtina, kad pastarųjų dviejų formų ryšys yra darybinis, t. y. lyties *papartỹs* akuzatyvas galėjo būti pamatas rastis pastovios kirčiavimo paradigmos lie. dial. *pãpartis*, nors gali būti, kad būtent ši forma yra pati archajiškiausia (dėl prefiksinio kirčiavimo žr. toliau).

Nagrinėjant lie. *papařtis* ir *papártis* skirtingos akcentuacijos formas, pirmiausiai aptartinas metatonijos fenomenas. Jį, interpretuodamas šiuos pavyzdžius, taikė K. Būga (II 412), tik neaišku, kuri šių lyčių yra metatoniška.

Remiantis Bonifaco Stundžios (1981: 61t.) nustatytu dėsningumu – „[...] rytų aukštaičių uteniškių šnektose išvestinių daiktavardžių cirkumfleksinė metatonija atspindi senesnę padėtį, negu analogiškas vakarų aukštaičių ar žemaičių reiškinys"[7] – žinoma, kad žemaičiai ir vakarų aukštaičiai yra linkę apibendrinti variantą su cirkumfleksu; tai

6 Kortelėje, kurioje apibūdinama ši lytis, Lietuvių kalbos instituto darbuotojų nurodyta *pãpartis* → *papařtis* korekcija. R. Petrokienės teigimu, tai gali būti neteisingai užrašyta lie. dial. *papartỹs* forma (asmeninė informacija).

7 Cirkumfleksinė metatonija apskritai būdingesnė vakarų aukštaičių ir žemaičių tarmėms (Lyberis 1972: 43tt.).

Pamatojoties uz Bonifaca Stundžas (1981: 61sk.) konstatēto likumsakarību – „[...] austrumaukštaišu Utenas izlokšņu grupā atvasināto lietvārdu kāpjošās intonācijas metatonija atspoguļo senāku stāvokli nekā analoģiska rietumaukštaišu vai žemaišu parādība”[7] – ir zināms, ka žemaišu un rietumaukštaišu izloksnēs ir tendence vispārināt variantu ar kāpjošo zilbes intonāciju; tas ir saistīts ar pamata vārdu paradigmu, kas lielākoties (salikteņu – otrie komponenti) bija 2., 3., 4. akcentējuma paradigma. Tādēļ, nosakot analizējamās leksēmas seno akcentējuma paradigmu, vispirms ir jāanalizē austrumaukštaišu uteniešu izlokšņu apakšgrupā lietojamie papardes nosaukumi. Lai noteiktu seno modeli, tikpat svarīgi ir arī dienvidaukštaišu dati (Mikulėnienė 1994: 126; 1998: 59).

Jau minēts, ka austrumaukštaišu Utenas izloksnēs lieto otrās paradigmas formu *papařtis*, *paparčiùs*, *papařčiams* (2) Ds, Sld. Dusetās sastopama arī *i̯ō* celma forma *papartỹs*, *-čio*. Par pēdējās formas akcentēšanas īpatnībām ir ieminējies Z. Zinkevičs (1966: 217): tās akcentēšana un galotņu izvēle izloksnēs ir diezgan jaukta. K. Būga (I 437) apgalvo, ka tā ir vissenākā, ide. pirmvalodas forma.

Jāuzsver, ka austrumaukštaišu Utenas, Viļņas un dienvidaukštaišu apgabalos nav fiksētas formas ar krītošo zilbes intonāciju (tikai pēc LKŽK datiem, Dialektu arhīvā vārda lietojuma areālā pētījuma materiālu nav), Dangole Mikulėniene, nosakot temporālo sakaru starp salikteņu formām ar krītošo un kāpjošo intonāciju – „Salikteņi, kas atšķiras ar kāpjošās intonācijas metatoniju, nav tik seni”; „[...] salikteņi, kas atšķiras ar kāpjošās intonācijas metatoniju ir samērā jauni un pārveidoti no lėkājošās paradigmas vārdiem [...]”[8] (1998: 59sk.), balstās uz metatonijas gadījumiem žemaišu un rietumaukštaišu izloksnēs (1997: 99).

Tāpēc ir svarīgi noskaidrot, vai iepriekš izklāstītais minējums par lie. *papártis* krītošās intonācijas cilmi atbilst lietuviešu valodas atvasinājumu ar prefiksu *pa-* akcentējuma likumsakarībām (par prefiksu *pa-* skat. tālāk).

D. Mikulėniene (1994: 118), izanalizējusi prefiksa *pa-* atvasinājumu akcentēšanu, secina, ka šādiem atvasinājumiem ir raksturīgs lėkājošais uzsvars, lai gan sastopami arī pastāvīgā akcentējuma piemēri – visos gadījumos atvasinājumi agrāk tika akcentēti pēc pastāvīgā akcentējuma paradigmas. Viņa izsaka minējumu, ka priedėkļa akcentējums šādos atvasinājumos acīmredzot saistāms ar pamatvārda lėkājošo uzsvaru – F. Kuršaitis tā akcentē derivātus, kas atvasināti no lietvārdiem, kam ir kāpjošā saknes zilbes intonācija vai kam ir īsā sakne (Mikulėnienė 1994: 122). Balstoties uz D. Mikulėnienes (1994: 126) izvirzīto hipotēzi, formas ar kāpjošo zilbes intonāciju ģenēzi varētu saistīt ar uzsvara novirzi pa labi: *pãpartis* > *papařtis* > *papartỹs*. Tādēļ šāda forma būtu sekundāra senākās formas ar krītošo zilbes intonāciju *papártis* vietā.

Šāds skaidrojums patiešām būtu pieņemams, ja analizējamā nomena izplatība sakristu ar areālo kāpjošās intonācijas metatonijas apgabalu un ja vārds būtu semantiski skaidrs, taču tā nav (skat. 1. att.). Lai varētu atrisināt šo problēmu, ir jāiesaista latviešu valodas piemēri, kas visbiežāk tiek akcentēti ar lauzto intonāciju: *papaŕde*[9] (triju intonāciju apgabalā): Cirgaļos, Drustos, Jaunpiebalgā, Raunā, Valmierā, Vecpiebalgā (ME III 80)[10], Drustos, Raunā (Būga II 412), bet lauztās intonācijas cilme saistāma ar uzsvara atvilkšanu no saīsinātas galotnes uz krītoši akcentētu zilbi lėkājošas paradigmas vārdos (Endzelīns 1971: 126skk., 200skk.; Stundžia 1981: 62). Turklāt šī latviešu intonācija nav obligāti saistāma tikai ar krītoši intonētu zilbi – tā var būt sekundāri radusies senās krītošās zilbes vietā tajās izlokšņu apakšgrupās, kur sakrīt lauztā un krītošā intonācija (Endzelīns 1974: 152): *papaŕde*^{2} – Rūjienā, Mazsalacā, Limbažos, Aizpute, Nīgrandē, Dzirciemā, Bauskā; *papaŕde*^{2} – tāmnieku izlokšņu grupā (ME III 80). K. Būga (II 412) norāda arī kāpjošās intonācijas piemēru: *papařde*.

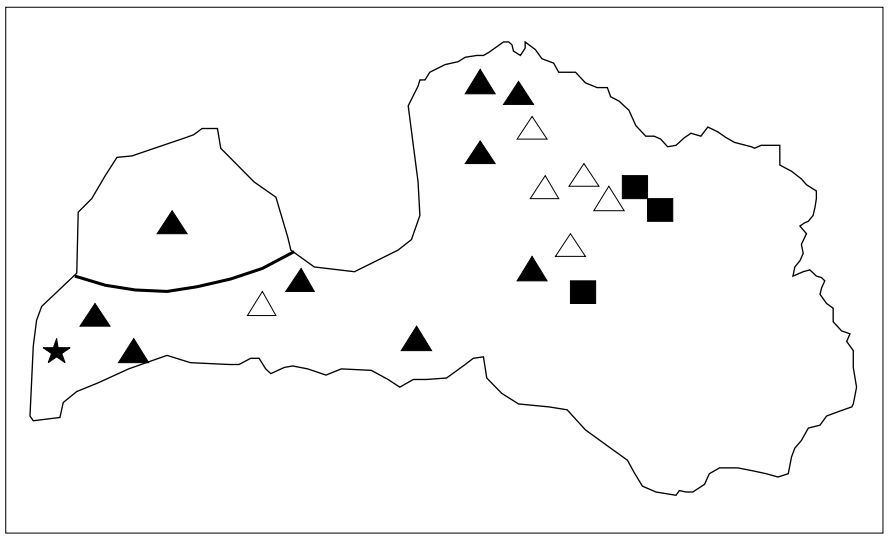

2. att. La. *papaŕde* un ct. akcentējuma formu izplatība izloksnēs (△ apzīmē formas *papaŕde* lietojuma izplatību triju intonāciju izloksnēs; ▲ – divu intonāciju izloksnēs, kur sakrīt krītošā un lauztā intonācija, ★ – *papaŕde*, ■ – *papaŕde* izlokšņu apakšgrupās, kur kāpjošā intonācija sakrīt ar krītošo)

Taču pastāv noteiktas dialektālās īpatnības, kas jāapskata sīkāk. Būtu jāsāk ar latviešu dialektālā materiāla apskatu. Skaidrojot latviešu lauztās intonācijas izveidošanās iemeslus šajā vārdā, jāuzsver, ka drustēniešu izloksne atrodas pie sēlisko un latgalisko izlokšņu saskarsmes robežas (skat. karti Rudzīte 1993: 369; LVDA pirmo karti). Ir zināms, ka augšzemnieku dialektā stieptā intonācija parasti sakritusi ar krītošo un otrādi. Drustu izloksnei, lai gan tā formāli tiek klasificēta kā vidus dialektam piederīga, raksturīgas latgalisko izlokšņu pazīmes, tāpēc la. dial. *papaŕde* var atspoguļot formu **papàrde* augšzemnieku dialekta teritorijā ierastās mijas dēļ (nesēliskajās izloksnēs): krītošā intonācija tiek aizstāta ar lauzto resp. \ → ∧ (Андронов 1996: 203).

Riks Derksens (1996: 50) sastata baltu valodu piemērus un klasificē tos kā kāpjoši intonētas metatonijas formas. Pamatojoties uz K. Būgas savākto materiālu, viņš min piemērus no Drustu izloksnes

7 „[...] rytų aukštaičių uteniškių šnektose išvestinių daiktavardžių cirkumfleksinė metatonija atspindi senesnę padėtį, negu analogiškas vakarų aukštaičių ar žemaičių reiškinys”.

Kāpjošās intonācijas metatonija vispār ir raksturīgāka rietumaukštaišu un žemaišu izloksnēm (Lyberis 1972: 43skk.).

8 „Cirkumfleksinė metatonija besiskiriantys dūriniai ne tokie seni”; „[...] cirkumfleksine metatonija besiskiriantys dūriniai yra gana vėlyvi ir perdirbti iš kilnojamosios paradigmos žodžių [...]”.

9 Konstantīns Karulis (LEV II 18) min formu *papârde* no divu intonāciju apgabala, taču šīs formas lietojuma areālu nenorāda. Šis piemērs var atspoguļot latviešu izlokšņu īpatnību uzsvaru pārcelt uz tautosillabiskās zilbes pirmo komponentu – latgalisko izlokšņu grupā šī likumsakarība izpaužas vēl arī tā, ka šis komponents tiek pagarināts, sal. la. dial. *bârda*, lai gan par izrunu nav vienota uzskata (Breidaks 1972: 96sk.).

10 Ir jāpilvērš uzmanība faktam, ka la. *papaŕde*, ko ME raksturo kā triju intonāciju apgabala piemēru, jo netiek norādīts intonāciju sakrituma rādītājs (sal. tāmnieku *papaŕde*^{2} [ME III 80]), patiesībā ir no areāla, kur kāpjošā intonācija ir sakritusi ar krītošo (Sausnējā, Lizumā, Galgauskā) vai krītošā ar lauzto (Nītaurē).

susiję su pamatinių žodžių paradigma, kuri dažniausiai (dūrinių – antrieji sandai) buvo 2, 3, 4 ap. Todėl nustatant senąją nagrinėjamos leksemos akcentinę paradigmą, pirmiausiai apžvelgtini rytų aukštaičių uteniškių šnektoje vartojami paparčio pavadinimai. Senojo modelio nustatymui tokie pat svarbūs ir pietų aukštaičių duomenys (Mikulėnienė 1994: 126, 1998: 59).

Jau minėta, kad rytų aukštaičiai uteniškiai vartoja antrosios paradigmos formą *papařtis*, *paparčiùs*, *papařčiams* (2) Ds, Sld. Dusetose vartojama ir *į̇ō* kamieno lytis *papartỹs*, *-čio*. Apie pastarosios formos kirčiavimo ypatybes yra užsiminęs Z. Zinkevičius (1966: 217): jos kirčiavimas bei galūnių pasirinkimas tarmėse gerokai sumišęs. K. Būga (I 437) teigė, kad tai seniausia ide. prokalbės laikus menanti forma.

Akcentuotina, kad rytų aukštaičių uteniškių, vilniškių ir pietų aukštaičių plotuose nėra užfiksuota akūtinių formų (remiantis tik LKŽK duomenimis, nes Tarmių archyve žodžio vartojimo arealinio tyrimo medžiagos nėra). Danguolė Mikulėnienė (1998: 59t.), nustatydama temporalinį santykį tarp akūtinių ir cirkumfleksinių dūrinių formų, t. y. „Cirkumfleksine metatonija besiskiriantys dūriniai ne tokie seni“; „[...] cirkumfleksine metatonija besiskiriantys dūriniai yra gana vėlyvi ir perdirbti iš kilnojamosios paradigmos žodžių [...]“, remiasi metatonijos atvejais žemaičių ir vakarų aukštaičių tarmėse (1997: 99).

Todėl svarbu nustatyti, ar aukščiau išdėstytas spėjimas dėl lie. *papártis* akūtinės priegaidės kilmės atitinka lietuvių kalbos vedinių su praef. *pa-* kirčiavimo dėsningumus (dėl praef. *pa-* žr. toliau).

D. Mikulėnienė (1994: 118), išanalizavusi vedinių su praef. *pa-* kirčiavimą, teigia, kad tokiems dariniams būdingas kilnojamasis kirtis, nors pasitaiko ir pastovaus kirčiavimo pavyzdžių – visais atvejais dariniai anksčiau priklausė pastovaus kirčiavimo paradigmai. Ji spėja, kad priešdėlio kirčiavimas tokiuose vediniuose, matyt, sietinas su kilnojamu pamatinio žodžio kirčiu – F. Kuršaitis taip kirčiuoja derivatus, išvestus iš cirkumfleksinę ar trumpą šaknį turinčių daiktavardžių (Mikulėnienė 1994: 122). Remiantis D. Mikulėnienės (1994: 126) iškelta hipoteze, cirkumfleksinės lyties genezę galima būtų susieti su kirčio slinktimi į dešinę: *pãpartis* > *papařtis* > *papartỹs*. Todėl tokia forma būtų antrinė vietoj senesnės akūtinės *papártis*.

Toks aiškinimas iš tiesų būtų priimtinas, jei nagrinėjamas vardažodis atitiktų arealinį cirkumfleksinės metatonijos plotą ir būtų skaidrus semantiškai, tačiau taip nėra (žr. 1 pav.). Problemos sprendimui pasitelktini latvių kalbos pavyzdžiai, kurie dažniausiai kirčiuojami laužtine priegaide: *papaŷde*[8] (iš trijų priegaidžių zonos): Cirgaliuose, Drustuose, Jaunpiebalgoje, Raunoje, Valmieroje, Vecpiebalgoje (ME III 80)[9], Drustuose, Raunoje (Būga II 412), o laužtinės priegaidės kilmė siejama su kirčio atitraukimu iš sutrumpėjusios galūnės į akūtinį skiemenį kilnojamosios paradigmos žodžiuose (Endzelīns 1971: 126tt., 200tt.; Stundžia 1981: 62). Kita vertus, ši latvių priegaidė nebūtinai turi reflektuoti akūtinį skiemenį – ji gali būti antrinė vietoj senosios krintančiosios tose šnektose, kur sutampa laužtinė ir krintančioji priegaidės (Endzelīns 1974: 152): *papaŷde*[2] – Rūjiena, Mazsalaca, Limbažiai, Aizputė, Nygrandė, Dzirciemas, Bauskė; *papaŷde*[2] – tamniekų patarmėje (ME III 80). K. Būga (II 412) taip pat nurodo kylančiosios priegaidės pavyzdį la. *papařde*.

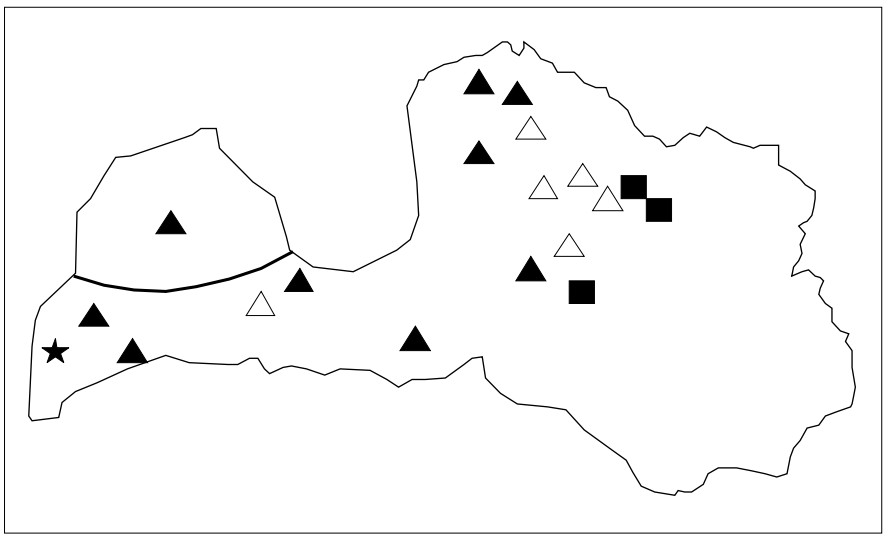

2 pav. La. *papaŷde* ir kitų akcentinių formų paplitimas tarmėse (ženklu △ žymimas formos *papaŷde* vartojimo paplitimas trijų priegaidžių šnektose; ▲ – dviejų priegaidžių šnektose, kur sutampa krintančioji ir laužtinė, ★ – *papařde*, ■ – *papaŷde* šnektose, kur kylančioji priegaidė sutampa su krintančiąja)

Tačiau yra tam tikrų dialektinių ypatybių, kurias būtina aptarti išsamiau. Pradėti vertėtų nuo latvių dialektinės medžiagos apžvalgos. Aiškinantis latvių laužtinės priegaidės atsiradimo šiame žodyje priežastis, akcentuotina, kad drustėnų šnekta yra ties sėliškosios ir latgališkosios patarmių susidūrimo riba (žr. žemėl. Rudzīte 1993: 369; LVDA 1 žemėl.). Yra žinoma, kad aukštaičių dialekto areale tęstinė priegaidė paprastai pakeičiama krintančiąja ir v.v. Drustėnų šnektai, nors ji formaliai priskiriama vidurio dialektinei zonai, būdingi latgališkųjų šnektų bruožai, todėl la. dial. *papaŷde* gali reflektuoti lytį **papàrde* dėl aukštaičių dialektinėje zonoje įprastos kaitos (nesėliškose tarmėse): krintančioji priegaidė pakeičiama laužtine resp. \ → ∧ (Андронов 1996: 203).

Rickas Derksenas (1996: 50) gretina baltų kalbų pavyzdžius ir priskiria juos cirkumfleksinės metatonijos lytims. Remdamasis K. Būgos surinkta medžiaga, pateikia pavyzdžių iš drustėnų šnektos (I. Cīrulis. *Par drustẽniašu izluãksni – Rakstu krājums* XV 51–103), prof. Pėterio Šmito (Schmidt [iš Raunos]) surinktų pavyzdžių – la. dial. *papaŷde*, Augusto Bīlenšteino (Bielenstein 1863–1864; toliau BGr) antrojo tomo – la. dial. *papařde*. Tiesa, aptardamas la. *papařde* kaip senosios akcentinės paradigmos refleksiją, R. Derksenas (1996: 263) pats sau prieštarauja, mat teigia, kad A. Bīlenšteino pateikiami pavyzdžiai su kylančiąja priegaide atitinka latvių viduriniosios tarmės pavyzdžius su krintančiąja priegaide, plg. la. *ruõta* (BGr) : *rùota*. Taigi tie argumentai, kuriais remdamasis R. Derksenas suponuoja senąją baritoninę prolytę, liudija apie silpnosios šaknies egzistavimą, o ne priešingai.

Kita spręstina problema – priežasčių, galėjusių nulemti dvejopo kirčiavimo formų atsiradimą rytų baltų kalbose, nustatymas. Galima atsargiai spėti, kad nagrinėjamas paparčio pavadinimas seniau buvo visai kitos morfologinės struktūros, besibaigęs kitu afiksu, suponavusiu žodžio ap modelį, plg. s. la. *paparda*[10] ‘papartis’ BW 32984, 32399 (ME III 80), su kuria, matyt, sietina minėtų *ē* kamieno latvių kalbos lyčių kilmė, t. y. ryt. balt. **papar(d)tā* > 1) la. *papardā* → la.

8 Konstantīnas Karulis (LEV II 18) nurodo formą *papârde* iš dviejų priegaidžių zonos, tačiau šios formos vartojimo arealo nenurodo. Šis pavyzdys gali reflektuoti latvių tarmių ypatybę kirtį perkelti ant tautosilabinių skiemenų pirmojo dėmens – latgališkojoje patarmėje šis dėsningumas pasižymi dar ir tuo, kad pailgina pastarąjį dėmenį, plg. la. dial. *bârda* ‘barzda’, nors dėl tarimo nėra visuotinio sutarimo (Breidaks 1972: 96t.).

9 Dėmesys atkreiptinas į tai, kad la. *papaŷde*, ME apibrėžiamas kaip trijų priegaidžių zonos reprezentantas, mat nenurodytas priegaidžių sutapimo rodiklis (plg. tamniekų *papaŷde*[2] [ME III 80]), iš tikrųjų yra iš arealo, kur kylančioji sutapusi su krintančiąja (Sausnėja, Lizumas, Galgauska) arba krintančioji su laužtine (Nytaurė).

10 K. Būga (I 440, II 247t.) atkreipė dėmesį, kad formantas **-ā* (tiesa, jis kalba apie masc. / fem. apofoninių darinių variantų atsiradimą) gali cirkumfleksinę šaknį paversti akūtine, t. y. suponuoti akūtinę metatoniją: *ā* kamieno forma dažniausiai yra kirčiuojama akūtu, nors *ŏ* kamieno – cirkumfleksu, plg. lie. *vařnas* – *várna* (Būga II 395t.). Nors

(I. Cīrulis. *Par drustẽniašu izluāksni – Rakstu krājums* XV 51–103), prof. Pētera Šmita (Schmidt [no Raunas]) savāktajiem piemēriem – la. dial. *papaŕde*, Augusta Bīlenšteina (Bielenstein 1863–1864; turpmāk BGr) otrā sējuma – la. dial. *papaŕde*. Tiesa, apskatot la. *papaŕde* kā senās akcentējuma paradigmas atspoguļojumu, R. Derksens (1996: 263) runā pats sev pretī, jo apgalvo, ka A. Bīlenšteina minētie piemēri ar kāpjošo intonāciju atbilst latviešu vidus dialekta piemēriem ar krītošo intonāciju, sal. la. *ruõta* (BGr): *rùota*. Tātad tie argumenti, uz kuriem pamatodamies, R. Derksens nonāk pie secinājuma par baritonā akcentējuma pirmatnējo formu, liecina par vājās saknes pastāvēšanu, nevis otrādi.

Cita risināmā problēma – to iemeslu noteikšana, kuri varēja ietekmēt divējāda akcentējuma formu rašanos austrumbaltu valodās. Piesardzīgi var izteikt minējumu, ka aplūkojamajam papardes nosaukumam agrāk bijusi pavisam cita morfoloģiskā struktūra, cits beigu afikss, kas noveda pie akcentējuma paradigmas vārda modeļa, sal. senla. *paparda*[11] 'paparde' BW 32984, 32399 (ME III 80), ar kuru acīmredzot saistāma minēto *ē* celma latviešu valodas formu cilme, t. i,. austrbalt. **papar(d)tā* > 1) la. *papardā* → la. *papardē* (par la. *-ā* > *-ē* sal. la. *padęga* > *padeģe* 'izdedzināta meža vieta' [ME III 16]); 2) lie. **papartā* → lie. **papartē* > lie. dial. *papartė*, sal. senlie. *drauga* → lie. *draũgė* (Skardžius I 36), senlie. *garbà* → lie. *garbẽ*, lie. *tamsà* → lie. dial. *tamsẽ*, lie. *dainà* →lie. dial. *dainẽ* (vairāk piemēru skat. Ambrazas 1993: 33skk.). Nevar atmest iespēju, ka *ē*- celma formu izveidi noteica vārda klasificēšana pie atvasinājumiem ar priedēkli *pa-*: lie. *vařtai*, la. *vàrti* ~ lie. *pavartẽ*, la. *pavārte* (Ambrazas ibd.).

Var pieņemt, ka intonāciju atšķirību starp šiem vārdiem var skaidrot ar atšķirīgu vīriešu un sieviešu dzimtes formu darināšanu, lai gan to pirmatnējā forma ir viena (par to skat. turpmāk).

Risinot šo problēmu, noderīgi būtu balstīties uz leksēmas lietojuma īpatnībām dienvidžemaišu Raseiņu apvidū – Eržvilkā (LKŽK), kur fiksēts krītoši un kāpjoši intonētu formu lietojums, nomenam atšķiras dzimtes kategorija (fem./masc.): *papártis* (fem.) (1) / *papařtis*, *-čio* (masc.), kas (gen. fem.) acīmredzot ir liels arhaisms. Tie ir iemesli, kas liek izvirzīt šādu derivātu pāri kā senu sastatījumu: tās pašas derivācijas piemēru lietojums kaimiņu slāvu valodās: serb.-horv. *paprat* masc. / fem. (Stulićev), *pȁprâti* (fem.) (RHS IX 630); serb.-horv. *prȁprot* (Vodice, Istra); toponīmi ar suf. *-j*: *Paprać* (masc.), *Pȁpraća* (fem.) (Skok II 602), pēdējās formas cilmi var atvedināt no *nomen collectivum* formas **papraṭiā* (pirmsl. **tį* > serb.-horv. *ć* – Вейк ван 1957: 109); baltu un slāvu valodās abu pāru nozīme sakrīt.

Pamatojoties uz šiem piemēriem, piesardzīgi var pieņemt, ka baltu un slāvu pirmvalodā pastāvēja visu triju dzimšu darinājumi, kuru nozīme acīmredzot bija viena un tā pati, t. i., 'paparde'. Pamatot šādu pieņēmumu var arī nekatrās dzimtes formas, kas atspoguļotas dažos serbu un horvātu areāla toponīmos: *Paprata* (fem.) (lauks pie Istras) : *Pȁprata*, gen. *Pȁprati*; *Paprata* (neutr. pl.) (ciems Krkas salā).

Šis materiāls ir ļoti nozīmīgs, jo ļauj rekonstruēt divējādu analizējamās leksēmas celmu: sl. **papart-* (masc., neutr.), **paparta* (fem.) (< **papartā* [collect.]) → **paparti-* (fem.), **papartį̑o-* > **papartį̑ā-* (par *į̑ŏ* c. → *į̑ā* c. plašāk skat. PKEŽ II 264).

Ir uzskatāmi redzams, ka atšķirīgu dzimšu substantīvu darināšana atšķiras tikai ar celma izskaņu. Tas ļauj izvirzīt pieņēmumu, kad vismaz slāvu pirmvalodā pastāvējis kolektīvās nozīmes nomens *'papardes' → top. *'vieta, kur ir daudz paparžu'. Līdzīgs atvasinājums acīmredzot bijis arī baltu valodās: lie. *Paparčià* (!) upe Kēdaiņu raj. < pirmlie. **papartį̑ā* (fem. < *nomen collect.*) (citādi skaidro Trautmanis [1923: 206]), kura cilme saistīta ar *ĭ* celma formu **paparti-* (par šāda modeļa pastāvēšanu baltu valodās plašāk skat. Szemerényi 1970: 531), t. i., fleksīvais formants *-ā* noteica metatoniskās formas lie. dial. *papártis* rašanos (kas būtu atvedināma no sieviešu dzimtes pirmatnējās formas; LKŽ norādīts, ka tieši krītoši intonētas formas piemēri ir sieviešu dzimtē).

Blakus **paparti-* (fem.) pastāvēja *ŏ* celma forma **papartį̑ŏ-* (masc.), kuru celmu mijas dēļ sāka akcentēt ar kāpjošu intonāciju, jo vārda sakne vēsturiski ir vājā bāze (sal. serbu un horvātu valodu piemērus), sal. top. *Papařčiai* ~ *Papařčius* upe Kēdaiņu raj., kurus Aleksandrs Vanags (1981: 244) piesardzīgi saista ar lie. *papařtis*; top. *Papařčiai* cie.; Vdž, Bb, Užl, Brs, *Papárčiai* Kš (LATŽ 225), vēl sal. pr. *Parthen* 1450 (sembu teritorijās) (sal. Gerullis 1922: 237; PKEŽ III 221sk.; vēl skat. Blažienė 2005: 310sk.).

Jāsecina, ka lietuviešu un latviešu valodā lietotās krītoši intonētās (latviešu – lauztās, t. i., lēkājošas paradigmas) formas var būt arī sekundāras, kuru rašanos noteica kolektīva formants **-ā*. Tātad krītoši intonēta forma, ko K. Būga norādījis kā sākotnēju[12], patiešām ir ļoti sena, bet ne ide. pirmformas relikts. Var pieņemt, ka pēdējā atspoguļoja vājo bāzi. Tas nozīmē, ka vīriešu dzimtes formas intonācija varētu būt arhaiskāka. To apstiprina tikai otrās akcentējuma paradigmas piemēru (masc.) lietojums arī Utenas austrumu izlokšņu grupā.

No baltu piemēru fonētiskajām neatbilsmēm vispirms jāapskata saknes la. *-d-* (la. *papaŕ-d-e*, dial. *papar-d-is* 't. p.', *papar-d-a*, *papar-d-s* [ME III 80]) līdzās lie. *-t-* (lie. *papařt-is*) cilmes problēma. Latviešu piemēru ar *-d-* fonētiskās līdzības (pamatojoties uz fonētiskās homonīmijas principiem) dēļ ar slāvu atbilsmēm tika apšaubīta la. *papaŕ(âr)de* baltiskā cilme (Brückner 1877: 43), bet tam nepiekrita Jānis Endzelīns (Endzelīns 1971: 89sk.). A. Briknera pieņēmums līdz šim apstiprinājumu guvis poļu valodnieku darbos. Jaunākajā poļu valodas etimoloģijas vārdnīcā tiek apgalvots, ka lie. *papařtis* ir aizgūts no slāviem (Bańkowski II 496). Lai tiktu atrisināta mantotu vai aizgūtu papardes nosaukumu problēma baltu valodās, ir detalizēti jāaplūko leksēmas morfoloģiskā analīze[13].

Vītauts Mažulis (PKEŽ III 221), aprakstot leksēmas etimoloģiju, pieņem, ka bijis kāds tabu, ar mērķi nošķirt 'papardes zieda augu (*Farnblüte*)' no parastā 'papardes' nosaukuma, sal. la. *paparnīte* (ar

11 K. Būga (I 440, II 247sk.) pievērsis uzmanību tam, ka formants **-ā* (tiesa, viņš runā par g. masc./fem. apofonisko derivātu variantu rašanos) var sakni ar kāpjošu zilbes intonāciju pārveidot par sakni ar krītošu intonāciju, t. i., no tā izrietošu krītošas zilbes metatoniju: *ā* celma forma lielākoties tiek izrunāta ar krītošo intonāciju, bet *ŏ* celma – ar kāpjošo, sal. lie. *vařnas* – *várna* (Būga II 395sk.). Lai gan K. Būga neskaidro šādas intonāciju maiņas iemeslus, piesardzīgi var minēt, ka tieši kolektīva formants **ā* (< **aH* [Дегтярев 1994: 30skk.]), ar laiku sakritis ar sieviešu dzimtes fleksīvo formantu *-a*, varēja noteikt metatonisko formu izveidi, t. i., vājā bāze varēja kļūt par stipro. Pēc tam, kad izzuda laringāļi, šie formanti vēl vairāk satuvinājās un ar laiku sakrita, bet kādu laiku vēl varēja tikt šķirta to derivatīvi semantiskā motivācija. Izveidojoties pēc darināšanas veida analoģiskām formām – kad *nomina collectiva* vairs nebija tikai derivatīvā forma – sieviešu dzimtes forma un kolektīvā forma sakrita vienā kategorijā (morfoloģiskā neitralizācija), bet tikai tad, kad vārdu nozīmes nebija raksturotas ar konkrētām (tos nošķirošām) vienotām pazīmēm (sal. Mikulėnienė 2005: 15, 19, 34, 38, 80, [īpaši] 155–156, 160, 197, 203).

12 La. *papaŕde* (pl. *paparši*), lie. *papártis* < **po-porətīs* (K. Būgas kartīte – LKŽK; Būga I 473).

13 K. Būga uzskatīja, ka lietuviešu vārda aizgūšanu no pirmkrievu **paportъ* varētu pierādīt tikai tad, ja būtu fiksēts formas lie. **põpartis* lietojums (K. Būgas kartīte [LKŽK]), lai gan šāda forma patiesībā ir zināma: *popartis* (MLLG II 137 [LKŽK]).

papardē (dėl la. *-ā* > *-ē* plg. la. *padęga* > *padegė* ‘išdeginta miško vieta’ [ME III 16]); 2) lie. **papartā* → lie. **papartē* > lie. dial. *papartė*, plg. s. lie. *drauga* → lie. *draũgė* (Skardžius I 36), s. lie. *garbà* → lie. *garbẽ*, lie. *tamsà* → lie. dial. *tamsẽ*, lie. *dainà* →lie. dial. *dainẽ* (daugiau pavyzdžių žr. Ambrazas 1993: 33t.). Neatmestina galimybė, kad *ē* kamieno formų atsiradimą nulėmė žodžio priskyrimas vediniams su priešdėliu *pa-*: lie. *vařtai*, la. *vàrti* ~ lie. *pavartẽ*, la. *pavārte* (Ambrazas ibd.).

Spėtina, kad priegaidžių skirtumą tarp šių žodžių galima būtų aiškinti skirtinga vyriškosios ir moteriškosios giminės formų daryba, nors jų prolytė viena (dėl jos žr. toliau).

Sprendžiant šią problemą, pravartu remtis leksemos vartojimo pietų žemaičių raseiniškių plote ypatybėmis – Eržvilke (LKŽK), kur užfiksuotas akūtinės ir cirkumfleksinės formų vartojimas, vardažodis skiriasi giminės kategorija (fem. / masc.): *papártis* (fem.) (1) / *papařtis*, *-čio* (masc.), kuri (fem.), matyt, yra didelis archaizmas. Suponuoti tokią darinių porą esant senąją gretybę galima, remiantis tokios pačios darybos pavyzdžių vartojimu slavų kalbose: serb.-kro. *paprat* masc. / fem. (Stulićev), *pàprâti* (fem.) (RHS IX 630); serb.-kro. *pràprot* (Vodice, Istra); toponimai su suff. *-j*: *Paprać* (masc.), *Pàpraća* (fem.) (Skok II 602), pastarąją formą galima kildinti iš nomen collectivum lyties **papratịā* (prasl. **tį* > serb.-kro. *ć* [Вейк ван 1957: 109]); baltų ir slavų kalbose abiejų porų reikšmė sutampa.

Remiantis šiais pavyzdžiais galima atsargiai spėti, kad baltų ir slavų prokalbėje egzistavo visų trijų giminių dariniai, kurių reikšmė, matyt, buvo ta pati, t. y. ‘papartis’. Pagrįsti tokią prielaidą gali ir bevardės giminės formos, reflektuojamos kai kuriuose serbų ir kroatų arealo toponimuose: *Paprata* (fem.) (laukas prie Istros) : *Pàprata*, gen. *Pàprati*; *Paprata* (neutr. pl.) (kaimas Krko saloje).

Ši medžiaga labai svarbi, mat leidžia suponuoti buvus dvejopą aptariamos leksemos kamieną: sl. **papart-* (masc., neutr.), **paparta* (fem.) (< **papartā* [collect.]) → **paparti-* (fem.), **papartịo-* > **papartịā-* (dėl *ịŏ* kam. → *ịā* kam. plačiau žr. PKEŽ II 264).

Akivaizdu, kad skirtingų giminių substantyvų daryba skiriasi tik kamiengaliu. Tai leidžia daryti prielaidą, kad bent jau slavų prokalbėje egzistavo kolektyvinės reikšmės vardažodis *‘paparčiai’ → top. *‘vieta, kur gausu paparčių’. Panašaus vedinio, matyt, būta ir baltų kalbose: lie. *Paparčià* (!) upė Kėdainių r. < pralie. **papartịā* (fem. < n. collect.) (kitaip Trautmann 1923: 206), kurios kilmė susijusi su *ĭ* kamieno forma **paparti-* (apie tokio modelio egzistavimą baltų kalbose plačiau žr. Szemerényi 1970: 531), t. y. fleksinis formantas *-ā* suponavo metatoninės lyties lie. dial. *papártis* atsiradimą (kildintinos iš moteriškosios giminės prolytės; LKŽ nurodoma, kad būtent akūtinės formos pavyzdžiai yra moteriškosios giminės).

Šalia **paparti-* (fem.) egzistavo *ŏ* kamieno lytis **papartịŏ-* (masc.), kuri dėl kamienų kaitos pradėta kirčiuoti cirkumfleksu, mat žodžio šaknis istoriškai yra silpnoji bazė (plg. serbų ir kroatų kalbų pavyzdžius), plg. top. *Papařčiai* ~ *Papařčius* upė Kėdainių r., kuriuos Aleksandras Vanagas (1981: 244) atsargiai sieja su lie. *papařtis*; top. *Papařčiai* km.; Vdž, Bb, Užl, Brs, *Papárčiai* Kš (LATŽ 225), dar plg. pr. *Paparthen* 1450 (sembų žemėse) (plg. Gerullis 1922: 237; PKEŽ III 221t.; dar žr. Blažienė 2005: 310t.).

Vadinasi, lietuvių ir latvių kalbose vartojamos akūtinės (latvių – laužtinės, t. y. kilnojamosios paradigmos) formos gali būti ir antrinės, kurių atsiradimą nulėmė kolektyvo formantas **-ā*. Taigi akūtinė forma, K. Būgos nurodoma kaip pirminė[11], iš tikrųjų yra labai sena, bet ne ide. prolytės refleksija. Spėtina, kad pastaroji reflektavo silpnąją bazę. Vadinasi, vyriškosios giminės formos priegaidė galėtų būti archajiškesnė. Tai patvirtina ir rytų uteniškių tik antrosios akcentinės paradigmos pavyzdžių (masc.) vartojimas.

Iš fonetinių baltiškųjų pavyzdžių neatitikimų pirmiausia aptartinas šaknies la. *-d-* (la. *papaŕ-d-e*, dial. *papar-d-is* ‘t. p.’, *papar-d-a*, *papar-d-s* [ME III 80]) šalia lie. *-t-* (lie. *papařt-is*) kilmės problema. Dėl latvių pavyzdžių su *-d-* fonetinio panašumo (remiantis fonetinės homonimijos principais) su slavų atitikmenimis buvo suabejota la. *papaŕ(âr)de* baltiška kilme (Brückner 1877: 43), bet tam nepritarė Jānis Endzelīnas (1971: 89t.). A. Brücknerio spėjimas iki šiol sulaukia pritarimo lenkų kalbininkų darbuose. Naujausiame lenkų kalbos etimologiniame žodyne teigiama, kad lie. *papařtis* pasiskolintas iš slavų (Bańkowski II 496). Idant būtų išspręsta paveldėtų ar skolintų paparčio pavadinimų vartojimo problema baltų kalbose, detalizuotina leksemos morfologinė analizė[12].

Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 221), aprašydamas leksemos etimologiją, spėja buvus kažkokį tabu, norint atriboti ‘paparčio žiedo (*Farnblüte*)’ augalą nuo įprasto ‘paparčio’ pavadinimo, plg. la. *paparnīte* (su įterpiniu *-nī-*)[13]. Vis dėlto jis nepaaiškina, kodėl forma su *-d-* tapo dominuojančia, o su *-t-* nunyko[14], nereflektuojama netgi toponimikoje (plg. Blažienė 2005: 310).

K. Būga nesiaiškino tokios priegaidžių kaitos priežasčių, galima atsargiai spėti, kad būtent kolektyvo formantas **ā* (< **aH* [Деттярев 1994: 30tt.]), ilgainiui sutapęs su moteriškosios giminės fleksiniu formantu *-a*, galėjo nulemti metatoninių lyčių atsiradimą, t. y. silpnoji bazė galėjo virsti stipriąja. Po to, kai laringalai nunyko, šie formantai dar labiau suartėjo ir ilgainiui sutapo, bet kažkurį laiką dar galėjo būti skiriamas jų darybinis-semantinis motyvuotumas. Susidarius analogiškoms pagal darybą formoms, kada nomina collectiva jau nebuvo tik derivacinė forma, moteriškosios giminės ir kolektyvinė lytys sutapo į vieną kategoriją (morfologinė neutralizacija), bet tik tuomet, kai žodžių reikšmės nebuvo apibrėžtos konkrečiais (juos skiriančiais) integraliaisiais požymiais (plg. Mikulėnienė 2005: 15, 19, 34, 38, 80, ypač 155–156, 160, 197, 203).

11 La. *papaŕde* (pl. *paparši*), lie. *papártis* < **po-porətīs* (K. Būgos kortelė LKŽK; Būga I 473).

12 K. Būga manė, kad lietuvių žodžio pasiskolinimą iš prarusų **paportъ* galima būtų įrodyti tik tuomet, jei būtų užfiksuotas formos lie. **põpartis* vartojimas (K. Būgos kortelė LKŽK), nors tokia lytis iš tiesų yra žinoma: *popartis* (MLLG II 137 [LKŽK]).

13 Nors V. Mažiulis drąsiai teigia čia esant sufiksą ir kamieno dalį, K. Būga dėl išvestinių formų darybos nebuvo toks tikras: la. *paperkstīte*, *paparkstina*, *paparkštena*, *paparkši*, *papar-škis* (LD 17634), *papar-kste* < **papar-ste* arba **papar-sk-tē* (LKŽK). Galima atsargiai spėti, kad la. dial. *paparksne* ‘papartis’ traktuotina kaip absorbcinė lytis, vestina iš la. dial. *paparks-**ti**-ņa* ‘t. p.’, plg. la. dial. *paparšiņa* ‘t. p.’ ← la. dial. *papār-k-šiņa* ‘t. p.’ (dėl šių latvių fitonimų dialektinių formų paplitimo žr. Ēdelmane, Ozola 2003: 259t.; morfologinių variantų sąvadą žr. Ēdelmane, Ozola 2007: 114t.). Pastarosios formos radicialinio *-k-* atsiradimas, matyt, sietinas su kontaminacijos veiksniu, nulemtu aptariamo augalo lapų morfologijos resp. liaudies etimologijos veiksniu (plg. le. *paproć* ‘papartis’ reikšmės kildinimą iš sintagmos le. *poprute liśce* ‘sudraskyti lapai’ [žr. toliau]), t. y. la. *papaŕde* (pl. *paparši*) ↔ subst. la. *šķīšana* ‘lapų skynimas, nuėmimas, (nu)draskymas; kirtavietė, (derliaus) nuėmimas’, *šķinums* ‘t. p.’ ← verb. la. *šķīt* ‘(nu)skinti, nuplėšti, (nu)draskyti’ (ME IV 50). Vadinasi, la. (pl.) *paparši* + la. *šķīšana* → (partityvinis kompozitas-kontaminantas) **papar(š)-šķī-ša-na* > 1. la. dial. *paparšķi* / *papāršķi*; 2. (su *-šk-* > *-kš-* dėl metatezės) la. dial. *papārkšiņa* → la. dial. *paparšiņa* ir kt. Taigi galima atsargiai spėti, kad la. dial. *paparnīte* reflektuoja ne įterpinį *-nī-*, kaip teigia V. Mažiulis, bet absorbcinę lytį: la. dial. *paparksne* + suff. (dem.) *-īt-* > **papar-ks-nīte* → 1. la. dial. *paparnīte*; 2. la. dial. *paparkste* (< **paparks-nī-te*). Absorbcinių lyčių egzistavimą galima argumentuoti ir la. **paparsnis* ‘papartis’ (↔ la. [dem.; pl. acc.] *paparsnīšus* [EH II 162]) < **papar-k-snis* ‘t. p.’ (← **paparkstinis*, plg. la. dial. *paparkstiņa* ‘t. p.’), plg. la. dial. *paparksne* ‘t. p.’.

14 Latvių kalbos pavyzdys su šakniniu *-t-* užfiksuotas K. Būgos kortelėje (LKŽK): ryt. la. *paports* ‘papartis’, nors pastarąjį Adalbertas Bezzenbergeris (1885: 403) linkęs vesti iš sufiksinio vedinio la. *paparkts*.

iespraudumu *-nī-*)[14]. Tomēr viņš nepaskaidro, kāpēc forma ar *-d-* ir kļuvusi dominējoša, bet ar *-t-* izzudusi[15], neatspoguļojoties pat toponīmikā (sal. Blažienė 2005: 310).

Šo problēmu ir mēģinājis risināt arī K. Karulis (LEV II 18) – *-t-* / *-d-* variēšanu austrumbaltu valodās viņš mēģinājis pamatot ar disimilāciju, taču pieņēmums nav pamatots ar līdzīgu miju piemēriem, tāpēc šādam skaidrojumam ir grūti noticēt.

Šo neatbilsmi varētu skaidrot kā latviešu valodas dialektālo īpatnību noteiktā areālā, kas vēlāk izplatījusies arī citās izloksnēs, ja ņemsim vērā diezgan ievērojamas latviešu valodas līdzskaņu pārmaiņas pēc austrumbaltu pirmvalodas sašķelšanās, taču daudz plašāks šīs parādības izplatības lingvistiskais areāls (tas ir raksturīgs ne tikai baltu valodu 'papardes' fitonīniem) ļauj secināt par šādas hipotēzes nepamatotību: slovā. *paprad*' 'paparde', če. *paprad*/*kaprad* 't. p.' (Brückner 1957: 395; Eckert 1971: 15), slov. *paprad* (masc.), *-de* (fem.) 't. p.' (SSJ III 24). Vaclavs Maheks (1957: 192; 1971: 241), vēlēdamies pamatot šādu miju čehu valodā, mēģina rekonstruēt abu konsonantu variantu formas, taču piebilst, ka turpmāka to darināšana un cilme nav skaidra: če. *kapradi*, senče. *kapratie*, slov. *paprad* < **porḏ*/*t*/*n*. Formu ar saknes konsonantu *-d-* lieto serbu un horvātu dialektos: *paprád* (Madžari), kura *-d* cilmi Petars Skoks saista ar *-t*, neminēdams nekādus argumentus, tikai norādīdams uz če. *kapradi* (Skok II 602).

Grūti noticēt, ka tik ievērojamu saknes konsonantisma neatbilsmi būtu iespējams skaidrot ar asimilāciju vai tabu. Uzmanība būtu jāpievērš arī serb.-horv. dial. formai ar krītošu zilbes intonāciju *paprád*[16], kuras atvilktais uzsvars norāda uz izolētu formas statusu blakus citām tajā pašā areālā lietotajām vājās saknes formām: serb.-horv. *pȁprâti* (fem.), po. *paproć* (fem.); serb.-horv. *paprat* masc./fem. (Stulićev); top. *Paprat* (masc., ciemats Dalmācijā), *Pȁprâti* (pl.; ciems Melnkalnē) (RHS IX 630)[17]. Šī dialektisma interpretācija nerada grūtības pēc noteiktas intonācijas neitralizācijas dažos serbu dialektos, kuros senais cirkumflekss tiek aizstāts ar neoakūtu (Ивић 1994: 28). Tātad šīs formas krītošā intonācija var būt sekundāra.

Jāpiebilst, ka *-t-* pārtapšana par *-d-* citās ide. leksēmās, kas apzīmē papardi, nosaka tikai šīm valodām raksturīga fonētiskā mija: bret. *raden* (*-d-* < **-t-*) (Matasović 2009: 139), t. i., šis *-d-* nav etimoloģisks. Jāuzsver, ka nevienas ar lie. *papar̃tis* 'filix' saistāmas ide. valodas leksēmas ar nozīmi 'paparde' darināšanas analīze nav veikta pilnībā. Diemžēl jaunākajos lietuviešu valodas vārddarināšanas darbos šis vārds vispār netiek analizēts (sal. Ambrazas 1993, 2000, 2011), tāpēc ir grūti izskaidrojams arī baltu valodu atšķirīgie akcentējuma modeļi, no kuriem tikai viens atbilst slāvu valodās sastopamajam kāpjoši intonētās saknes darinājumam. Nav noskaidroti arī atšķirīga saknes konsonantisma iemesli. Tāpat pilnībā nezināma ir šo vārdu semantiskā attīstība, sal. po. formas *paproć* 'paparde' tautas etimoloģiju no *poprute liśce* (Bańkowski II 496) 'sadriskātas vai saplēstas lapas'.

Analīzes sākumā jau minēts, ka lietvārda sākuma *pa-* cilme skaidrojama ar reduplikāciju (sal. Endzelynas 1957: 62; Skardžius I 23sk.): lie. *papártis* / *papar̃tis* resp. la. *papar̂de* / *papârde* tiek salīdzināts ar lie. *kakarìnė* 'rīkle, Schlund' (Būga I 342), t. i., tiek rekonstruēta onomatopoētiskā reduplikācija (lie. *kakarìnė* ← gaiļa dziedāšanu atdarinošas skaņas), taču daudzas salīdzināmo leksēmu hronoloģisko un semantisko faktoru neatbilsmes liek šaubīties par šādas salīdzināšanas pamatotību.

Turklāt, pamatojoties uz reduplikācijas hipotēzi, būtu grūti paskaidrot atšķirīgu reduplikanta un reduplicējamās daļas patskaņu kvalitāti, resp., kvantitāti slāvu valodās. Vispirms jau patskaņi atšķiras ar savu kvantitāti: *pa-* < **pō-*, *-prat* < **pŏr-* (par šādu miju sīkāk skat. Чекмонас 1988: 158; tas ir pretrunā ar reduplikācijas principu, ka atkārtotās zilbes patskanis ir īss [plašāk skat. ИЯ 219skk.; Smoczyński 2001: 336]): baznsl. *páporotъ* 'paparde', serb.-horv. *pȁprôt* 't. p.', po. *paproć* 't. p.' (ar *-or-* > *-ro* ← pirmsl. **paportъ* [Būga I 473]). Par serbu un horvātu krītoši intonētu vārda sākumu šaubīties nevajadzētu, sal. serb.-horv. dial. *páprut* (garā kāpjošā intonācija) (masc.) (Jabrešić) (Skok II 602). Šo garumu varētu saistīt ar serb. *nànpā∂*, tādā veidā izsecinot krītošo intonāciju garā saknes patskaņa *-ā-* dēļ, kam, pamatojoties uz šādu loģiku, arī vajadzētu būt krītoši intonētam. Tomēr tādā gadījumā būtu jāpaskaidro serb.-horv. *pȁprôt* saknes kāpjošā intonācija, kurai būtu jāatspoguļojas arī reduplikantā. Noliegt šādu pieņēmumu iespējams, pamatojoties uz serb.-horv. formu *pȁprâti* (fem.), kam saknē ir kāpjošā intonācija (!). Iespējams, ka šī forma ir daudz arhaiskāka, nekā tas varētu šķist pirmajā brīdī. Nevajadzētu aizmirst, ka slāvu valodās līdzās sieviešu dzimtes papardes nosaukumam tiek lietots arī vīriešu dzimtes ekvivalents: slov. *paprad* (masc.), *-de* (fem.) 'paparde' (SSJ III 24) < **pŏr[d/t/n]* (Machek 1957: 192).

Slāvu valodās sastopamie abu dzimšu varianti rada pieņēmumu par šo nomenu rašanos no adjektīviem (skat. turpmāk). Tātad saknes variācijas iemesli būtu jāmeklē īpašības vārdu darināšanā. Ir zināms, ka serbu dialektos abu dzimšu īpašības vārdi bieži saplūst vienā mor-

14 Lai gan V. Mažulis pārliecinoši apgalvo, ka te ir sufikss un celma daļa, tomēr K. Būga par atvasināto formu darināšanu nav tik drošs: la. *paperkstīte*, *paparkstina*, *paparkštena*, *paparkši*, *papar-škis* (LD 17634), *papar-kste* < **papar-ste* vai **papar-sk-tē* (LKŽK). Piesardzīgi var pieņemt, ka la. dial. *paparksne* 'paparde' jātraktē kā absorbētā forma, kas atvedināma no la. dial. *paparks-**ti**-ņa* 't. p.', sal. la. dial. *paparšiņa* 't. p.' ← la. dial. *papār-k-šiņa* 't. p.' (par šo latviešu fitonīmu dialektālo formu izplatību skat. Ēdelmane, Ozola 2003: 259sk.; morfoloģisko variantu kopsavilkumu – Ēdelmane, Ozola 2007: 114sk.). Pēdējās formas radiciālā *-k-* rašanās acīmredzot saistāma ar kontaminācijas ietekmi, ko noteikusi aplūkojamā auga lapu morfoloģija resp. ar tautas etimoloģijas ietekmi (sal. po. *paproć* 'paparde' nozīmes atvedināšanu no sintagmas po. *poprute liśce* 'saplosītas lapas' [skat. turpmāk]), t. i., la. *papar̂de* (pl. *paparši*) ↔ subst. la. *šķīšana* 'lapu raušana, noņemšana, (no)plēšana; cirsma, (ražas) novākšana', *šķinums* 't. p.' ← verb. la. *šķīt* '(no)šķīt, noplēst, (no)raut' (ME IV 50). Tas nozīmē, ka la. (pl.) *paparši* + la. *šķīšana* → (partitīvais kompozīts-kontaminants) **papar(š)-šķī-ša-na* > 1. la. dial. *paparšķi* / *papāršķi*; 2. (ar *-šk-* > *-kš-* metatēzes dēļ) la. dial. *papārkšiņa* → la. dial. *paparšiņa* u. c. Tātad piesardzīgi var pieņemt, ka la. dial. *paparnīte* atspoguļo nevis iestarpināto *-nī-*, kā apgalvo V. Mažulis, bet gan absorbēto formu: la. dial. *paparksne* + suf. (demin.) *-īt-* > **papar-ks-nīte* → 1. la. dial. *paparnīte*; 2. la. dial. *paparkste* (< **paparks-nī-te*). Absorbēto formu pastāvēšanu var pamatot arī ar la. **paparsnis* 'papartis' (↔ la. [demin.; pl. acc.] *paparsnīšus* [EH II 162]) < **papar-k-snis* 't. p.' (← **paparkstinis*, sal. la. dial. *paparkstiņa* 't. p.'), sal. la. dial. *paparksne* 't. p.'.

15 Latviešu valodas piemērs ar saknes konsonantu *-t-* fiksēts K. Būgas kartītē (LKŽK): austr. la. *paports* 'paparde', lai gan Adalberts Becenbergers (1885: 403) sliecas to atvedināt no sufiksālā atvasinājuma la. *paparkts*.

16 Līdzskanis *r* tiek pārcelts uz citu zilbi: *paprot* (Melnkalne, Istra) = *páprut* (masc.) (Jabrešić), ar suf. formantu *paprutan* = *praputan*, top. *Praputnik* (ar *-ik-*), *prèput* (Krašić, čakavu). Slov. *prapot* ~ *praport*, zilbe *-pra-* izveidojās likvīdās metatēzes ietekmē, sal. po. *paproć* (SJP IV 48sk.: po. *paparć, parpać, parparć*) un senkr. *paporotъ*. Serb.-horv. *pràprot* (Vodice, Istra) atspoguļo inovatīvo pirmo zilbi. Pēc P. Skoka domām, divi C *r-r* senslāvu pirmvalodā tika disimilēti, tāpēc tā nav sena parādība. **praprатъ* > serb.-horv. *pȁprat*. *p-p* > *k-p* (disimilācija): *kapradi* < **papradi* (Skok II 602): **paprat-* > **praprat-*, sal. bu. *nánpm*, serb.-horv. *nȁnpam*, slov. *praprot* < **paprat*, če. *kaprad* < **paprat*, slovā. *paprad*, augšluž. *paproš* : *papruš* (skat. arī Преображенский II 15sk.; Фасмер III 202; Черных II 4; ЕСУМ IV 285).

17 Šīs saknes toponīnumus var atrast daudzās slāvu zemēs, sal. po. top. *Paprotna* (14 gs.) < *pa-portь* (fem.) < **po-por-ti* 'paparde', top. *Parpartno* (12.–14. gs.) ar iestarpināto *-r-* *Papartno* < **paportьno* vietā (Bańkowski II 496); serb.-horv. top. *Papratni*, *Prapatno*, *Prapatnica*, *Paprać* (masc.), *Pȁpraća* (fem.), *Prapašnica* (*šn* < *ćn*), *Papraćani* (Skok II 602).

Šią problemą bandė spręsti ir K. Karulis (LEV II 18), – *-t-/-d-* įvairavimą rytų baltų kalbose mėginęs aiškinti disimiliacija, tačiau spėjimas nėra pagrįstas panašaus kitimo pavyzdžiais, todėl tokiu aiškinimu patikėti labai sunku.

Šį neatitikimą galima būtų aiškinti kaip latvių kalbos dialektinę tam tikro arealo ypatybę, vėliau paplitusią ir kitose šnektose, jei turėsime omeny gana ženklų latvių kalbos priebalsių kitimą po rytų baltų prokalbės skilimo, tačiau daug platesnis šio reiškinio paplitimo lingvistinis arealas (jis būdingas ne tik baltų kalbų 'paparčio' fitonimams) suponuoja tokios hipotezės nepagrįstumą: slovak. *paprad'* 'papartis', če. *paprad / kaprad* 't. p.' (Brückner 1957: 395; Eckert 1971: 15), slov. *paprad* (masc.), *-de* (fem.) 't. p.' (SSJ III 24). Vaclavas Machekas (1957: 192; 1971: 241), norėdamas pagrįsti tokią kaitą čekų kalboje, mėgina rekonstruoti abiejų konsonantinių variantų formas, tačiau pažymi, kad tolimesnė jų daryba ir kilmė nėra aiški: če. *kapradi*, s. če. *kapratie*, slov. *paprad* < **porḏ/t/n*. Forma su šakniniu *-d-* vartojama serbų ir kroatų dialektuose: *paprád* (Madžari), kurio *-d* Petaras Skokas kildina iš *-t*, nepateikdamas jokių argumentų, tik nurodo če. *kapradi* (Skok II 602).

Sunku patikėti, kad tokį žymų šaknies konsonantizmo neatitikimą galima būtų aiškinti asimiliacija ar tabu. Dėmesys atkreiptinas ir į akūtinę serb.-kro. dial. *paprád*[15], kurios atitrauktinis akūtas suponuoja izoliacinį lyties statusą šalia kitų tame pačiame areale vartojamų silpnosios šaknies formų: serb.-kro. *pȁprâti* (fem.), le. *paproć* (fem.); serb.-kro. *paprat* masc. / fem. (Stulićev); top. *Paprat* (masc.; gyvenvietė Dalmatijoje), *Pȁprâti* (pl.; kaimas Juodkalnijoje) (RHS IX 630)[16]. Šį dialektizmą nesudėtinga interpretuoti pagal tam tikrą priegaidės neutralizaciją kai kuriuose serbų dialektuose, kuriuose senasis cirkumfleksas pakeičiamas neoakūtu (Ивић 1994: 28). Taigi šios lyties akūtas gali būti antrinis.

Minėtina, kad *-t-* virtimas į *-d-* kitose ide. leksemose, reiškiančiose 'papartį', nulemtas tik toms kalboms būdingų fonetinių pakitimų: bret. *raden* (*-d-* < **-t-*) (Matasović 2009: 139), t. y. šis *-d-* nėra etimologinis. Akcentuotina, kad nė vienos, su lie. *papar̃tis* 'filix' siejamos, ide. kalbos 'papartį' reiškiančios leksemos darybinė analizė nėra atlikta iki galo. Deja, naujausiuose lietuvių kalbos žodžių darybos veikaluose šis žodis apskritai neanalizuojamas (plg. Ambrazas 1993, 2000, 2011), todėl sunkiai paaiškinamas ir baltų kalbų skirtingų akcentinių modelių vartojimas, kurių tik vienas atitinka slavų kalbose vartojamą cirkumfleksinės šaknies darinį. Neaiškios ir skirtingo šaknies konsonantizmo priežastys. Taip pat visiškai nežinoma semantinė šių vardažodžių raida, plg. liaudies etimologizavimams priskirtiną le. *paproć* 'papartis' reikšmės kildinimą iš *poprute lišce* (Bańkowski II 496), t. y. 'sudraskyti ar suplėšyti lapai'.

Nagrinėjimo pradžioje minėta, kad daiktavardžio pradžios *pa-* kilmė aiškinama reduplikacija (plg. Endzelynas 1957: 62; Skardžius I 23t.): lie. *papártis / papar̃tis* resp. la. *papar̂de / papârde* lyginamas su lie. *kakarìnė* 'gerklė, Schlund' (Būga I 342), t. y. suponuojama onomatopėjinė reduplikacija (lie. *kakarìnė* ← gaidžio giedojimą pamėgdžiojantys garsai), tačiau didžiulis lyginamų leksemų chronologinio bei semantinio faktorių neatitikimas verčia abejoti tokio lyginimo pagrįstumu.

Be to, remiantis reduplikacijos hipoteze, būtų sunku paaiškinti skirtingą reduplikanto ir reduplikuojamosios dalies balsių kokybę resp. kiekybę slavų kalbose. Pirmiausia balsiai skiriasi savo kiekybe: *pa-* < **pō-*, *-prat* < **pŏr-* (apie tokią kaitą plačiau žr. Чекмонас 1988: 158; tai prieštarauja reduplikacijos principui, kad pakartoto skiemens balsis yra trumpas [plačiau žr. *ИЯ* 219tt.; Smoczyński 2001: 336]): bažn. sl. *páporotъ* 'papartis', serb.-kro. *pȁprôt* 't. p.', le. *paproć* 't. p.' (su *-or-* > *-ro* ← prasl. **paportъ* [Būga I 473]). Dėl serbų ir kroatų akūtinės žodžio pradžios abejoti neverta, plg. serb.-kro. dial. *páprut* (masc.) (Jabrešić) (Skok II 602). Galima būtų šį ilgumą sieti su serb. *nȁnpād*, taip suponuojant akūtiškumą dėl ilgojo šaknies balsio *-ā-*, kuris, remiantis tokia logika, taip pat turėtų būti akūtinis. Vis dėlto tuomet reikėtų paaiškinti serb.-kro. *pȁprôt* šaknies cirkumfleksinę priegaidę, kuri turėtų atsispindėti ir reduplikante. Paneigti tokį spėjimą galima, remiantis serb.-kro. *pȁprâti* (fem.), turinčiu šaknyje cirkumfleksą (!). Gali būti, kad ši forma daug archajiškesnė, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Nereikėtų pamiršti, kad slavų kalbose šalia moteriškosios giminės paparčio pavadinimo vartojamas ir vyriškosios giminės atitikmuo: slov. *paprad* (masc.), *-de* (fem.) 'papartis' (SSJ III 24) < **pŏr[d/t/n]* (Machek 1957: 192).

Slavų kalbose pasitaikantys abiejų giminių variantai suponuoja prielaidą apie adjektyvinę šių vardažodžių kilmę (žr. toliau). Vadinasi, šaknies variantiškumo priežasčių vertėtų ieškoti būdvardžių daryboje. Yra žinoma, kad serbų dialektuose dažnai susiejami abiejų lyčių būdvardžiai į vieną morfologiškai tapačią formą (serb.-kro. *paprat* masc. / fem. Stulićev [RHS IX 630]), kurie išlaiko fonologinį šaknies struktūros statusą: serb.-kro. *mlâd*, *mlāda*, *mladô* (Ивић 1994: 28). Todėl spėtina, kad paparčio pavadinimo lengvosios bazės atsiradimas serbų kalboje yra atsiradęs pagal šį modelį, t. y. serb.-kro. *-prôt-* (masc.), *-prāt-* (fem.). Abiejų šių formų priegaidė ta pati – cirkumfleksas, nes moteriškosios giminės sunkioji bazė yra antrinio ilgumo dėl prasl. **-ŏr-* > **-rā-* (plg. Хабургаев 1974: 131): *pȁprôt* (Vodice, Istra), serb.-kro. *pȁprâti* (fem.). Vadinasi, šaknies ilgumas nėra patikimas argumentas suponuoti akūtinį prefiksą (!), plg. prasl. prolytės rekonstrukcijos mėginimus: balt.-sl. **paparti-* ↔ prasl. **paporti-* / *papordi-* (Горячева 1989: 154; Eckert 1971: 15) < **pratь-* 'papartis', suponuojantys akūtinę šaknį (prasl. *-or-* > *ra* [akūtinis], žr. Вейк ван 1957: 85), tačiau to nepatvirtina slavų pavyzdžiai, mat slovak. *paprad'* 'papartis', če. *paprad / kaprad* 't. p.' *-ra-* gali būti ir cirkumfleksinis *-ro-* (plg. Вейк ван 1957: 88), t. y. rekonstruotina cirkumfleksinė **protь*, plg. serb.-kro. *pȁ–prôt*.

Taigi dėl serb.-kro. *pȁprôt* 'papartis' žodžio pradžioje esančio akūto reduplikacijos hipotezė sunkiai įmanoma, jei remiamasi jau minėtu morfologiniu dėsningumu: reduplikantas atliepia reduplikuojamąją žodžio dalį, nekeisdamas pastarosios fonologinio statuso (Бенвенист 1955: 44), t. y. cirkumfleksinė šaknis negali reflektuoti akū-

15 Priebalsis *r* perkeliamas į kitą skiemenį: *paprot* (Juodkalnija, Istra) = *páprut* (masc.) (Jabrešić), su sufiksiniu formantu *paprutan* = *praputan*, top. *Praputnik* (su *-ik-*), *prèput* (Krašić, čakavių). Slov. *prapot* ~ *praport*, skiemuo *-pra-* susiformavo veikiant likvidžiajai metatezei, plg. le. *paproć* (SJP IV 48t.: le. *paparć*, *parpać*, *parparć*) ir s. ru. *paporotь*. Serb.-kro. *prȁprot* (Vodice, Istra) reflektuoja inovacinį pirmąjį skiemenį. Pasak P. Skoko, du C *r-r* praslavų prokalbėje buvo disimiliuojami, todėl tai nėra senas dalykas. **praprать* > serb.-kro. *pȁprat*. *p-p* > *k-p* (disimiliacija): *kapradi* < **papradi* (Skok II 602): **paprat-* > **praprat-*, plg. bulg. *nánpm*, serb.-kro. *nȁnpam*, slov. *praprot* < **paprat*, če. *kaprad* < **paprat*, slovak. *paprad*, au. luž. *paproš* : *papruš* (dar žr. Преображенский II 15t.; Фасмер III 202; Черных II 4; ЕСУМ IV 285).

16 Šios šaknies toponimų galima rasti daugelyje slaviškųjų žemių, plg. le. top. *Paprotna* (XIV a.) < *pa-portь* (fem.) < **po-por-ti* 'papartis', top. *Parpartno* (XII–XIV a.) su pridėtu *-r-* vietoj *Papartno* < **paportьno* (Bańkowski II 496); serb.-kro. top. *Papratni*, *Prapatno*, *Prapatnica*, *Paprać* (masc.), *Pȁpraća* (fem.), *Prapašnica* (*šn* < *ćn*), *Papraćani* (Skok II 602).

foloģiski identiskā formā (serb.-horv. *paprat* masc./fem. (Stulićev) [RHS IX 630]), kas saglabā fonoloģisko saknes struktūras statusu: serb.-horv. *млâд, млāда, mladô* (Ивић 1994: 28). Tāpēc jāpieņem, ka papardes nosaukuma vieglās bāzes rašanās serbu valodā saistāma ar šo modeli, t. i., serb.-horv. *-prôt-* (masc.), *-prāt-* (fem.). Abu šo formu intonācija ir tāda pati – kāpjošā, jo sieviešu dzimtes smagās bāzes garums ir sekundārs pirmsl. **-ŏr-* > **-rā-* dēļ (sal. Хабургаев 1974: 131): *pȁprôt* (Vodice, Istra), serb.-horv. *pȁprâti* (fem.). Tātad saknes garums nav pārliecinošs arguments, kas ļautu rekonstruēt krītoši intonētu prefiksu (!), sal. pirmsl. pirmatnējās formas rekonstrukcijas mēģinājumus: bl.-sl. **paparti-* ↔ pirmsl. **paporti-/papordi-* (Горячева 1989: 154; Eckert 1971: 15) < **pratъ-* 'paparde', kas ļauj izdarīt secinājumu par krītoši intonētu sakni (pirmsl. *-or-* > *ra* [krītoši intonēts] – skat. Вейк ван 1957: 85), taču to neapstiprina slāvu piemēri, jo slovā. *paprad*' 'paparde', če. *paprad / kaprad* 't. p.' *-ra-* var būt arī kāpjoši intonēts *-ro-* (sal. Вейк ван 1957: 88), t. i., būtu jārekonstruē kāpjoši intonēta forma **protъ*, sal. serb.-horv. *pȁ–prôt*.

Tāpēc serb.-horv. *pȁprôt* 'paparde' vārda sākumā esošā akūta dēļ reduplikācijas hipotēze ir ļoti apšaubāma, ja par pamatu tiek ņemta jau minētā morfoloģiskā likumsakarība: reduplikants atkārto reduplicējamā vārda daļu, nemainot tā fonoloģisko statusu (Бенвенист 1955: 44), t. i., kāpjoši intonētā sakne nevar atspoguļot krītoši intonētu reduplikantu. Ir labi zināms fakts, ka slāvu valodās nav raksturīgs neoakūts (krītošā intonācija) vecās kāpjošās intonācijas vietā (mija tajā pašā pozīcijā), t. i., tas nenorāda uz krītošās intonācijas metatoniju (Stang 1966a: 21), ja vien mēs nepieņemtu, ka vārda sākuma *pa-* ir nevis reduplikants, bet prefikss – tikai tā būtu iespējams paskaidrot krītoši intonēta komponenta pastāvēšanu blakus kāpjoši intonētai saknei (sal. Булатова 1975: 12), taču tādā gadījumā rastos problēmas, skaidrojot šāda darinājuma semantisko attīstību. Lietuviešu valodā priedēklim *pa-* var būt līdzīga nozīme kā prievārdam *po* – *po kuo* 'zem kā'. Parasti šāda konotācija ir raksturīga darbības vārdiem, kas apzīmē kustību, bet gadījumos, kad teikuma semantiskā struktūra sastāv no predikāta un trim aktantiem – aģenta, pacienta un direktīva, darbības vārdi ar šo priedēkli nozīmē vāju (vai stipru) intensitāti (Sakalauskienė 1995: 123)[18].

Ticams, ka tas ir saistīts ar minētās leksēmas iedalīšanu prefiksālo atvasinājumu darināšanas modelī. Šādu pieņēmumu var pamatot ar lietuviešu valodas faktiem: ***po**partis* (MLLG II 137), sal. lie. *povydas* 'pavydas' (lie. *po-* ~ pirmsl. *pa-* < *pō-* < ide. **pō* [Skok II 583]). Tātad problēmu var viegli atrisināt, ņemot talkā prefiksa *pa-* < sl. **po-* intonācijas maiņas likumsakarības, kas sastopamas serbu un horvātu valodu dialektālajā zonā, kur lieto adv. serb.-horv. *pâ* 'atkal; no jauna; tālāk; pēc tam; līdz' ~ pref. *pâ* var būt cits fonoloģiskais statuss – horv. *pȁ* (Skok II 541). Atšķirīgu patskaņu kvalitātes priedēkļu saistījums nav nejaušs, jo ir zināms, ka slāvu pref. *pa-* kļuvis par *po-*, kā po. *paproć*, kr. *папоротъ* (Skok II 602).

Tātad, neraugoties uz priedēkļa (pamatojoties nevis uz reduplikatīvo, bet gan prefiksālo *pa-* cilmes teoriju) intonācijas cilmi, atšķirīga nomenu komponentu akcentuācija vedina domāt, ka vārdu veido atsevišķi patstāvīgi komponenti. Līdzīgi darinātu, taču citu leksiski semantisku grupu piemēru īpaši daudz ir slāvu valodās (Kregždys 2006: 137): pirmsl. **podъgъrdlica*, *-ača* 'iejūga apakšējā daļa' [? < **'kakla apakšā piestiprināms rīks' – R. K.] > serb.-horv. *nòдгрљача*, *nòдгрлац*; pirmsl. **po**(dъ)**lazъnikъ*, **po**(dъ)**lazъ* 'pirmais viesis (Ziemassvētkos vai Jaunajā gadā) [< ? pirmais, kas kāpa uz grīdas – R. K.]; Ziemassvētku vai Jaunā gada rituāli; rituāla objekts (egles zariņš, pīrāgs)' > serb.-horv. *nȍлазнūк*, *nȍлажāj* (Гиндин, Калужская 1991: 31) < (?) **pŏd-* + *ložit-* 'tas, ko liek uz mājas grīdas'; pirmsl. **po(dъ)prǫgъ* (bu. *понръг*, slov. *podprôg* (!!!) 'seglu josta', če. *popruh*, po. *poprąg*; pirmsl. **podvolka* u. c. [Варбот 1984: 96]; serb. *pòdbradak* (gen. *-tka*) 'zoda apakšējā daļa' < **podъbrada* un daudz citu salikteņu ar pirmsl. *podъ* [Skok I 195])[19].

Tāpēc lie. dial. *pãpartis*[20] hipotētiski var tikt traktēts kā divu leksēmu atematisks kompozīts[21]:

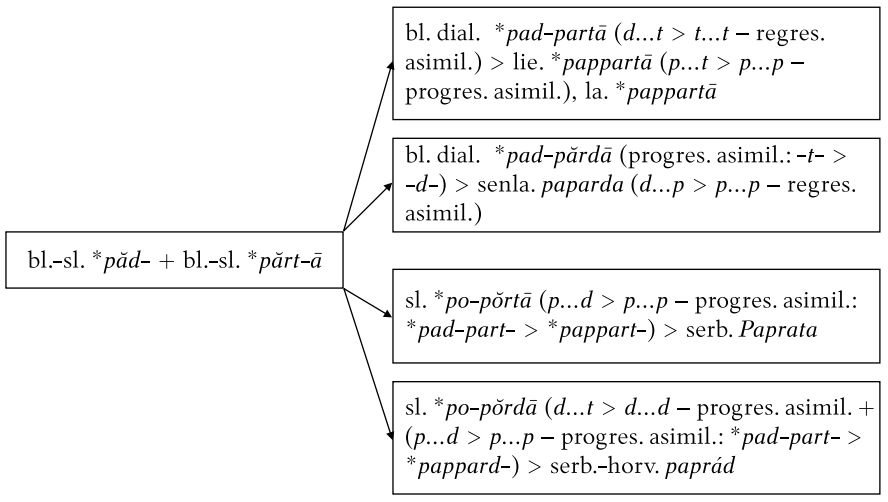

1. shēma. Fitonīma *paparde* rekonstrukcija

18 Sal. LKŽ (IX 1): I. šī prefiksa darbības vārdu atvasinājumi norāda: 1) darbības virzienu: *po kuo nors pakišti* 'zem kaut kā pabāzt'; 2) darbības beigas: *padaryti* 'padarīt'; 3) noteiktu laiku (īsi) ilgstošu darbību: *pakalbėti* 'parunāt'; 4) darbības mazumu: *padirbėti* 'pastrādāt'; 5) varēšanu, spējas kaut ko izdarīt: *paeiti* 'paiet'; 6) sliktu darbības izpildi: *pailginti* 'pagarināt'; 7) individuālas nozīmes darbību: *pagauti* 'noķert', *pakakti* 'pietikt'; II. šī prefiksa lietvārdu atvasinājumi apzīmē: 1) vietu, kas atrodas zem kaut kā vai blakus kaut kam: *palovis, pastogė* 'pagulte, pajumte'; 2) priekšmetu, kas atrodas zem kaut kā vai blakus kaut kam: *pakojis* 'kājslauķis', *pagalvis* 'spilvens'; 3) aptuvenu laiku: *pavakarys* 'pievakare', *parytys* 'agrs rīts'; III. to lietvārdu atvasinājumos, kas radušies no darbības vārdiem: *padėtis* 'stāvoklis', *pamatas* 'pamats', *pačiūžos* 'slidas', *pasėlis* 'sējums'; IV. īpašības vārdu atvasinājumos: *parankus* 'parocīgs'; V. to apstākļa vārdu atvasinājumos, kas radušies no darbības vārdiem: *palengva* 'palēnām'.

Vēl sal. lie. prep. *põ* (LKŽ X 382skk.): I. vietas un virziena apzīmējumi: 1) ar instr., rādot stāvokli vai darbību apakšā, zem kaut kā: *po suolu* 'zem sola'; 2) ar instr. blakus, līdzās, pie: *po langu* 'pie loga'; 3) ar instr. lie. pāskui 'pakaļ, pēc': *Vinciukas kviečius pjauna, o Levutė po dalge ima* 'Vincuks kviešus pļauj, bet Levute pēc viņa ņem' Pc; 4) ar accus., norādot darbības izplatības vietu: *Nebėginėk po kiemą* 'neskraidi pa pagalmu' Grž; 5) ar instr., norādot virzienu: *Atsisėdai man ne po ta ranka* 'apsēdies man ne pie tās rokas' Ds; 6) (dial.) ar dat. 'līdz': *Žolė po juostai* 'zāle līdz viduklim' Sv; 7) (dial.) ar gen. 'uz': *Nestovėk mun po tako* 'nestāvi man uz takas' Sd; 8) ar gen. 'bez, izņemot': *Po tavęs man niekas ne(be)miela* 'bez tevis man neviens/nekas nav mīļš' NdŽ; II. laika attiecību norādīšana; III. secīguma attiecību norādīšana: *pãskui* 'pēc, pakaļ'; IV. kvantitātes, veida, iemesla sakaru apzīmējums.

19 Vaclavs Maheks (1966: 93skk.), pamatojoties uz diahroniskās analīzes metodiku, ir izpētījis atvasinājumus ar lie. *pa-*, taču šos piemērus nav aplūkojis.

20 Bonifacs Stundža (1995: 109; turpat skat. lit.) ir pamanījis, ka lietuviešu literārajā valodā pastāvīgā pirmā komponenta uzsvaru parasti iegūst tiešās vai retāk pārnestās metaforiskās nozīmes vārdi, gandrīz bez izņēmuma lietvārdi un lēkājošais otrā komponenta uzsvars (2. akcentējuma paradigma) ir raksturīgas pārnestās metonīmskās nozīmes salikteņiem.

21 Pēdējā laikā parādās arvien vairāk pētījumu, kuros kritiski tiek vērtēta determinatīvo jeb endocentrisko (= skr. *tatpuruṣa*) kompozītu periodizācija – tiek apšaubīta šādu darinājumu pastāvēšana ide. pirmvalodā, jo tādi gandrīz nav fiksēti Mikēnu laikaposma grieķu valodā, bet saglabājušos piemērus citās ide. valodās bieži var skaidrot vienkārši ar divu vārdu salīdzinājumu [„juxtaposition"] (Clackson 2002: 166 – tāpat skat. lit.; līdzīgas domas par senajiem slāvu valodas salikteņiem skat. Хабургаев 1974: 206sk.; Meйе 1951: 300skk.).

tinio reduplikanto. Gerai žinomas faktas, kad slavų kalboms nėra būdingas neoakūtas vietoj senojo cirkumflekso (kaita toje pačioje pozicijoje), t. y. jis nesuponuoja akūtinės metatonijos (Stang 1966a: 21), nebent spėtume žodžio pradžios *pa-* esant ne reduplikantą, o prefiksą – tik taip galėtume paaiškinti akūtinio sando egzistavimą šalia cirkumfleksinės šaknies (plg. Булатова 1975: 12), tačiau tuomet kiltų problemų, aiškinant tokio darinio semantinę raidą. Lietuvių kalboje priešdėlis *pa-* gali turėti panašią į prielinksnio *po* reikšmę ‘po kuo’. Dažniausiai tokia konotacija būdinga veiksmažodžiams, reiškiantiems judėjimą, o kai sakinio semantinė struktūra susideda iš predikato ir trijų aktantų – agento, patiento ir direktyvo, veiksmažodžiai su šiuo priešdėliu reiškia silpną (arba stiprų) intensyvumą (Sakalauskienė 1995: 123)[17].

Tikėtina, kad tai susiję ir su minėtos leksemos priskyrimu prefiksinių vedinių darybiniam modeliui. Tokį spėjimą galima argumentuoti lietuvių kalbos faktais: ***po**partis* (MLLG II 137), plg. lie. *povydas* ‘pavydas’ (lie. *po-* ~ prasl. *pa-* < *pō-* < ide. **pō* [Skok II 583]). Vadinasi, problemą galima lengvai išspręsti, pasitelkiant prefikso *pa-* < sl. **po-* akcentinių kitimų dėsningumus, reflektuojamus serbų ir kroatų kalbų dialektinėje zonoje, kurioje vartojami adv. serb.-kro. *pâ* ‘vėl; iš naujo; toliau; po to; iki’ ~ praef. *pâ* gali būti kito fonologinio statuso – kro. *pȁ* (Skok II 541). Skirtingos balsių kokybės priešdėliai siejami neatsitiktinai, mat yra žinoma, kad slavų praef. *pa-* pakito į *po-*, kaip le. *paproć*, ru. *paporotь* (Skok II 602).

Taigi nepaisant priešdėlio (remiantis ne reduplikacine, o priešdėline *pa-* kilmės teorija) priegaidės kilmės, skirtinga vardažodžio dėmenų akcentuacija suponuoja jį esant sudarytą iš atskirų savarankiškų dėmenų. Panašios darybos, bet kitų leksinių semantinių grupių pavyzdžių ypač gausu slavų kalbose (Kregždys 2006: 137): prasl. **podъgъrdlica*, *-ača* ‘apatinė jungo dalis’ [? < *‘įnagis, tvirtinamas kaklo apačioje’ – R. K.] > serb.-kro. *nòдгрљача*, *nòдгрлац*; prasl. **po**(dъ)**lazъnikъ*, **po**(dъ)**lazъ* ‘pirmasis svečias (per Kalėdas ar Naujuosius metus) [< ? pirmasis, kuris žengė ant grindų – R. K.]; kalėdinės arba naujametės apeigos; apeiginis objektas (eglės šakelė, pyragas)’ > serb.-kro. *nȍлазнūк*, *nȍлажāj* (Гиндин, Калужская 1991: 31) < (?) **pŏd-* + *ložit-* ‘tai, kas dedama ant namų grindų’; prasl. **po(dъ)prǫgъ* (bulg. *нопръг*, slov. *podprôg* (!!!) ‘pavarža’, če. *popruh*, le. *poprąg*; prasl. **podvolka* ir kt. [Варбот 1984: 96]; serb. *pòdbradak* (gen. *-tka*) ‘smakro apačia’ < **podъbrada* ir dar gausybė kitų dūrinių su prasl. *podъ* [Skok I 195])[18].

Todėl lie. dial. *pãpartis*[19] hipotetiškai gali būti traktuojamas kaip dviejų leksemų atematinis kompozitas[20]:

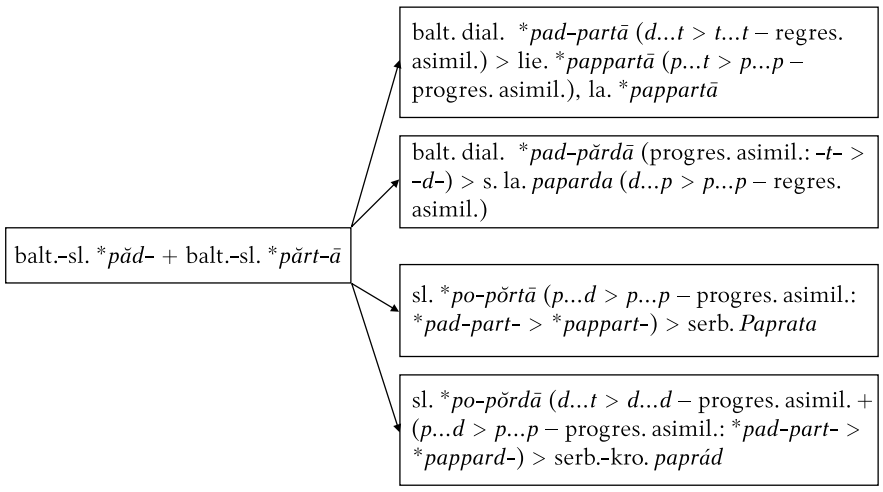

1 schema. Fitonimo *papartis* rekonstrukcija

balt.-sl. ***păd-*** ‘pagrindas; tai, kas yra po kojom (dirva ↔ žemė)’ (< ide. **pŏd-* ‘koja; kojos padas; pagrindas’ → lie. *pãdas* ‘grendymas’ Žž (LKA I 53); ‘žemė’ Guostagalis (LKA I 43), ‘sutrypta ganykla’ Ds, Dgl (LKŽK [panaši reikšmė pateikiama ir Petro Vileišio: *padas* ‘lauko dirva’ – *Trys pam. gasp.* 1894: 50 (LKŽK)]) ir kt.; la. *pads* ‘plūktos grindys’[21], la. dial. *pads* ~ *poc* ‘molinė asla’ ir beveik visose latgališkosiose šnektose bei kai kuriose sėliškosiose šnektose (Reķēna 1975: 146, 578; dar žr. LVDA 138); s. sl. *pòdъ* (= lie. *pãdas*) ir s. sl. *pod*; *podà* (→ serb.-kro. (čak.) *pȍd*, *podȁ* ‘(kambario) grindys; aukštas’, ru. dial. *nôд* [Дыбо, Иллич-Свитыч 1963: 75, 79], serb.-kro. *pȍd*, *pòda* [Иллич-Свитыч 1963: 124t.], au. luž. *póda* ‘dirvožemis, pagrindas’, ru. *nод* ‘asla; krosnies padas; pagrindas; grindys; dugnas; apačia’, blr. *nод* ‘apatinė dalis; kalvos papėdė’ ~ s. sl. *podъ* ‘dirva’ [Мейе 1951: 399][22] +

17 Plg. LKŽ (IX 1): I. veiksmažodžių vediniai su juo žymi: 1) veiksmo kryptį: *po kuo nors pakišti*; 2) veiksmo galą: *padaryti*; 3) tam tikrą laiką (trumpai) trunkantį veiksmą: *pakalbėti*; 4) veiksmo mažybę: *padirbėti*; 5) galėjimą, pajėgimą ką atlikti: *paeiti*; 6) prastą veiksmo atlikimą: *pailginti*; 7) individualios reikšmės veiksmą: *pagauti*, *pakakti*; II. daiktavardžių vediniai su juo žymi: 1) vietą, esančią po kuo ar šalia ko: *palovis*, *pastogė*; 2) daiktą, esantį po kuo ar šalia ko: *pakojis*, *pagalvis*; 3) apytikrį laiką: *pavakarys*, *parytys*; III. daiktavardžių, kilusių iš veiksmažodžių, vediniuose: *padėtis*, *pamatas*, *pačiūžos*, *pasėlis*; IV. būdvardžių vediniuose: *parankus*; V. prieveiksmių, kilusių iš vardažodžių, vediniuose: *palengva*.

Dar plg. praep. lie. *pō* (LKŽ X 382tt.): I. vietos ir krypties santykiams žymėti: 1) su instr. rodant padėtį ar veiksmą apačioje, žemiau ko: *po suolu*; 2) su instr. šalia, ties, prie: *po langu*; 3) su instr. pāskui: *Vinciukas kviečius pjauna*, *o Levutė po dalge ima* Pc; 4) su acc. veiksmo paplitimo vietą rodant: *Nebėginėk po kiemą* Grž; 5) su instr. krypties santykius reiškiant: *Atsisėdai man ne po ta ranka* Ds; 6) (dial.) su dat. ‘iki’: *Žolė po juostai* Sv; 7) (dial.) su gen. ‘ant’: *Nestovėk mun po tako* Sd; 8) su gen. ‘be, išskyrus’: *Po tavęs man niekas ne(be)miela* NdŽ; II. laiko santykiams reikšti; III. nuoseklumo santykiams reikšti: *pāskui*; IV. kiekio, būdo, priežasties santykiams reikšti.

18 Vaclavas Machekas (1966: 93tt.), remdamasis diachroninės analizės metodika, išnagrinėjo vedinius su lie. *pa-*, bet šių pavyzdžių neaptarė.

19 B. Stundžia (1995: 109; ten pat žr. lit.) yra pastebėjęs, kad bendrinėje lietuvių kalboje pastovų pirmojo dėmens kirtį linkę gauti tiesioginės ar retai perkeltinės metaforinės reikšmės žodžiai, beveik išimtinai daiktavardžiai, ir kilnojamas antrojo dėmens kirtis (2 ap) būdingas perkeltinės metoniminės reikšmės dūriniams.

20 Pastaruoju metu pasirodo vis daugiau darbų, kuriuose kritiškai vertinama determinatyvinių arba endocentrinių (= skr. *tatpuruṣa*) kompozitų periodizacija, abejojama tokių darinių egzistavimu ide. prokalbėje, mat jų beveik nėra užfiksuota Mikėnų laikotarpio graikų kalboje, o reliktinius pavyzdžius kitose ide. kalbose dažnai galima įvardyti tiesiog dviejų žodžių sugretinimu [„juxtaposition“] (Clackson 2002: 166, taip pat žr. lit.; panašias mintis apie senovės slavų kalbų dūrinius žr. Хабургаев 1974: 206t.; Мейе 1951: 300tt.).

1999 m. Kembridžo universitete surengtoje vardažodinių kompozitų problematikai skirtoje konferencijoje vienas pranešimas buvo skirtas ir baltų kalbų sudurtinių žodžių tematikai (žr. Larsson 2002). Konferencijoje dar kartą pabrėžta dūrinių analizės svarba indoeuropiečių kalbų fonologiniams kitimams nustatyti. Ši problematika plačiai apžvelgta Jenso Elmegardo Rasmusseno (2002: 331tt.) pranešime. Džiugu, kad Helena Larsson (2003) vėlesniuose savo rašiniuose analizuoja prūsų kalbos dūrinių struktūrines ypatybes, šie tyrimai toliau plėtojami Lietuvoje (žr. Lašinytė 2007).

21 Šiam žodžių lizdui priskirtini ir la. *pada* ‘žemai esanti vieta lauko viduryje, kur negalima arti’, la. *pade* ‘žole apaugusi vieta miške [= ‘properša’ – R. K.]; miškus skirianti ganykla; nedidelis tvenkinys; lietaus vandeniu apsemta dirva (arimas)’ (ME III 16), kurie nepamatuotai priskiriami skoliniams, plg. finų *padu* ‘žema vieta; žemuma’ (Raģe 1986: 62) – akivaizdi darybinė ir semantinė sąsaja su slavų kalbų pavyzdžiais verčia suabejoti skolinio buvimu latvių, o ne priešingai – suomių kalboje.

22 Skolinys iš slavų kalbų vartojamas rumunų kalboje: *pod* ‘tiltas; žemė, dirva; grindys’ ~ lie. *pãdas* ‘koja’ < ide. **ped-* / *pod-* ‘koja’ (Skok II 693).

bl.-sl. ***pǎd-*** ‘pamats; tas, kas ir zem kājām (lauks ↔ zeme)’ (< ide. **pŏd-* ‘kāja; kājas pēda; pamats’ → lie. *pãdas* ‘klons’ Žž (LKA I 53); ‘zeme’ Guostagalis (LKA I 43), ‘nomīdītas ganības’ Ds, Dgl (LKŽK [līdzīgu nozīmi ir minējis Petrs Vileišis: *padas* ‘tīruma zeme’ – *Trys pam. gasp.* 1894: 50 (LKŽK)] u. c.; la. *pads* ‘klons, grīda’[22], la. dial. *pads* ~ *poc* ‘māla klons’ ir gandrīz visās latgaliskajās izloksnēs un dažās sēliskajās izloksnēs (Reķēna 1975: 146, 578; vēl skat. LVDA 138); sensl. *pòdъ* (= lie. *pãdas*) un sensl. *pod*; *podà* (→ serb.-horv. (čak.) *pȍd*, *podà* ‘(istabas) grīda; stāvs’, kr. dial. *nôд* [Дыбо, Иллич-Свитыч 1963: 75, 79], serb.-horv. *pȍd*, *pòda* [Иллич-Свитыч 1963: 124sk.], augšluž. *póda* ‘augsne, pamats’, kr. *noд* ‘klons; krāsns apakša; pamats; grīda; dibens; apakša’, bkr. *noд* ‘apakšējā daļa; paugura pakāje’ ~ sensl. *podъ* ‘tīrums’ [Мейе 1951: 399][23] + bl.-sl. ***pǎrt-ā*** ‘spārni, spalvas’)[24]. Šīs formas saknes cilme acīmredzot saistāma ar bl.-sl. **(s)per-* ‘kustēties, spraukties, vicināt, lidot[25] < verb. ide. **(s)p(h)er-* ‘t. p.’) (sal. PKEŽ III 221sk.), sal. Rainera Ekerta (1971: 15) rekonstruēto sl. **papordъ*.

Bl.-sl. **pǎrt-ā* saknes *-t-* cilme nav obligāti jāsaista ar verbālā bl.-sl. formanta **-ti-* < **-tį̄-* (skat. 23. parindi), bet drīzāk gan ar pirmatnējās formas ide. **pteróm* ‘spalva; spārns’ > gr. πτερόν ‘spalva; spārns’ (Иллич-Свитыч 1963: 121)[26] morfoloģiskajām pārmaiņām, t. i., piesardzīgi iespējams apgalvot, ka ir notikusi metatēze un var rekonstruēt formu **pert-óm* (varbūt šādas mijas pēdas sastopamas toh. A *spartu* ‘virsotne’ < **spartw*). Ar laiku šis *-t-* tika absorbēts (sal. gr. [Kipras, Arkādijas, Krētas, Tesālijas] πτόλις ‘pilsēta’ un lie. *pilìs*, gr. πτόλεμος [Kipras, Krētas (reti) – Buck 1928: 57]) (vairāk par absorbcijas pārmaiņām baltu valodās skat. Крегждис 2009: 281) un izveidota forma **peróm* ‘spalva’ (> pirmsl. **peró*) (sal. Иллич-Свитыч 1963: 121). Tātad var pieņemt, ka šāda ir bijusi ‘papardes’ pirmatnējās formas morfoloģiskā attīstība (sal. Kregždys 2006: 138sk.; 2010a: 225): ide. **pteróm* ‘spalva; spārns’ > bl.-sl. **pteróm* ‘t. p.’ > **pertóm* + bl.-sl. **pǎd* → bl.-sl. **pǎd-pet-óm*[27] → ***pǎd-pǎrt-óm** (*a…e* > *a…a* – progresīvā asimilācija) ‘spalva, spārns uz zemes’ →**pǎd-pǎrt-ā* (n. collect.) ‘spalvas, spārni uz zemes’[28] > *pǎd-pǎrt-į̄ā* (*į̄* rašanās acīmredzot jāskaidro ar vārda pāreju no *ā-* celma uz *ĭ*-celmu, bet vēlāk arī uz *į̆o-* celma darināšanas grupām) > lie. *Paparčià,* serb. *Pàpraća*; la. *papardis* BW 32412, 4311 (ME III 80).

V. Mažulis (PKEŽ III 221), pētot apskatāmās leksēmas dažādu celmu izveidošanās iemeslus, nemin la. *ā*-celma formu *paparda*, bet la. *papardis* interpretē kā izlokšņu formu; šī forma fiksēta tautasdziesmā (skat. ME III 80), kuras konkrētā vieta nav norādīta. Šāds valodas faktu traktējums var būt apšaubāmas etimoloģijas iemesls, jo la. *paparda* nevar atvasināt no *ĭ*-celma formas (fem.), bet vīriešu dzimtes noteikšana (ME šīs formas dzimte netiek norādīta) la. *papardis* ir V. Mažuļa hipotētisks apgalvojums, nevis uz lingvistiskiem datiem balstīts fakts. Šo formu var interpretēt kā sieviešu dzimtes *ĭ* celma formu (sal. K. Būgas pierakstītu austrumla. *paports* ‘paparde’ [*ĭ* celma fem.] LKŽK), jo ir zināms, ka senajos latviešu tekstos, kā arī dažās izloksnēs vienskaitļa nominatīva formā galotne *-i-* dažreiz tiek saglabāta, t. i., vokālais elements fleksijas kontrakcijas gadījumā netiek eliminēts (Endzelynas 1957: 21, 118). Tiesa, J. Endzelīns (1951: 78, 84) apgalvo, ka visos *ĭ*-celma trīszilbju vārdos ir notikusi fleksijas redukcija.

No šā apgalvojuma izriet pilnīgi citas leksēmu celmu izveidošanās likumsakarības: pirmbl. **papart(d)ā* (n. collect.) ‘spārni, spalvas uz zemes’ > 1) pirmla. **papardā* ‘paparde’ > senla. *paparda* (*ā* celma fem.) → *papardis* (*ĭ* celma fem.) → *paparde* (*ē*-celma fem.) (par *ĭ*-celma > *ē-* celma vairāk skat. Endzelīns 1951: 425); 2) pirmlie. **papartis* (*ĭ* celma fem.) (> žem. *papártis* [*ĭ-* celma fem.]) → **papartį̆ŏ-* (*į̆ŏ-* celma masc.) (par *ĭ*-celma fem. > *į̆ŏ*-celma masc. vairāk skat. Būga II 58). Tātad piesardzīgi var pieņemt, ka latviešu valodā vīriešu dzimtes formu nekad nav bijis.

Ar laiku fonētisko izmaiņu rezultātā, resp., mainoties struktūrelementu formālajām pazīmēm, vārdu sāka uztvert nevis kā salikteni, bet gan kā atvasinājumu. Ir zināms, ka determinatīvo salikteņu se-

1999. g. Kembridžas universitātē rīkotajā denominālu kompozītu problemātikai veltītajā konferencē viens referāts skāra arī baltu valodu salikteņu tematiku (skat. Larsson 2002). Konferencē vēlreiz tika uzsvērts salikteņu analīzes nozīmīgums indoeiropiešu valodu fonoloģisko pārmaiņu noteikšanā – šī problemātika plaši apskatīta Jensa Elmegarda Rasmusena (2002: 331skk.) priekšlasījumā. Iepriecinoši, ka Helena Larssona (2003) savos vēlākajos darbos analizē prūšu valodas salikteņu strukturālās īpatnības un šie pētījumi tiek tālāk attīstīti Lietuvā (skat. Lašinytė 2007).

22 Šajā vārdu ligzdā iedalāmi arī la. *pada* ‘zema vieta lauka vidū, kur nevar art’, la. *pade* ‘ar zāli aizaugusi vieta mežā [= ‘meža klajums’ – R. K.]; ganības starp mežiem; neliels dīķis; ar lietus ūdeni klāts tīrums (arums)’ (ME III 16), kas nepamatoti tiek klasificēti kā aizguvumi, sal. somugru *padu* ‘zema vieta; zemiene’ (Raģe 1986: 62) – acīmredzamā derivatīvā un semantiskā saistība ar slāvu valodu piemēriem liek šaubīties par aizguvumu esamību latviešu, nevis pretēji – somu valodā.

23 Aizguvums no slāvu valodām lieto rumāņu valodā: *pod* ‘tilts; zeme, tīrums; grīda’ ~ lie. *pādas* ‘kāja’ < ide. **ped-* / *pod-* ‘kāja’ (Skok II 693).

24 Jāpiebilst, ka ar lie. *papaĩtis* saistāmajam he. *pár-ta-(a)u-wa-ar* ‘ligzda’ (nom.-acc. sg. neutr.) (< ide. **per-* ‘lidot’) acīmredzot ir tas pats sufiksālais verbālās cilmes formants *-t-* (< **-ti-*), kura izcelsme skaidrota dažādi: a) kā vēlāks darbības vārdu infikss pēc analoģijas ar he. verbu *partaizzi* ‘savelt vilnu; būt izplūkātam’ (Kronasser 1966–1987: 283); b) atjaunota forma ar *-ā-*: *partā(e)-* (*partaizzi*) ‘lidot’, *partăwwar* (instr. *partāuni-*) ‘ligzda, šūpošanās’ (Sturtevant 1936: 119), lai gan šo *-ta-* iespējams interpretēt arī kā suf., kas ir ļoti produktīvs Vēdās (sal. Елизаренкова 1987: 138); sal. vēl toh. A *spartu* ‘virsotne’ < **spartw* (Schulze 1931: 2), droši vien iedalāma šajā leksiskās ligzdā (skat. arī 24. parindi).

25 Citādu vārda cilmes interpretāciju piedāvā V. Mažulis (PKEŽ III 221): bl. **paparti-* (< bl.-sl. **papārti-*) < verb. bl.-sl. **(s)per-* ‘kustēties, spraukties, vicināt, lidot’ + suf. **-ti-* (par to plašāk skat. Варроу 1976: 156) ~ kr. *nap* ‘garaiņi’ = **‘tas, kas ceļas gaisā, t. i. var lidot’, sal. verb. kr. *напить* ‘lidot, lidināties, kr. *nepo* ‘spalva’ ← **‘tas, kas var lidot, lido gaisā (nomen abstract.)’. Diemžēl savrup tiek atstātas latviešu *ā-* celma forma un serbu un horvātu kāpjoši intonētās saknes formas. Ja šāda hipotēze būtu pareiza, būtu zināma forma la. **paparža* (par la. *dj* > *ž* skat. Endzelynas 1957: 38sk.), nevis pierakstītā forma la. *paparda* > *paparde*.

26 Par ide. **pteróm* rekonstrukciju un gr. πτερόν sākotnējo cilmi nav vienota viedokļa. Johans Šmidts (1889: 174), R. Trautmanis (1923: 216) un Vladislavs Illjič-Svitičs (1963: 121) apgalvo, ka tā ir mantota. Daži tur saskata analoģijas ietekmi (gr. πτέρυξ ‘spalva’) dēļ (IEW 826, 850; Mayrhofer II 204). Vēl citi sliecas rekonstruēt verbālā sufiksa **-er-* ietekmi uz substantīvu darināšanu (ИЯ 218, 226), taču šāda hipotēze ir apšaubāma dažu piemēru dēļ, ar kuriem ir mēģināts to pamatot – lat. *penna* ‘spalva’ (ИЯ 537) < pirmital. **pet-nā-* (~ verb. *peto*) (Baldi 1999: 276; Vaan de 2008: 458).

27 Iespējams, ka šīs pirmatnējās formas relikts ir la. *paperde* BW 7243, Nt (312) (ME III 80), jo V. Mažulis (PKEŽ II 262skk.), analizējot asiņu nosaukumu, nerekonstruē la. dial. formā *kreve* ‘sarecējušas asinis, krevele’ fleksijas *-e* dēļ saknes sekundāro *-e-*, bet gan traktē to kā ļoti dziļu arhaismu. Šāda forma fiksēta arī Kristofora Fīrekera vārdnīcā (dati no www.ailab.lv): Fuer 1650: 70, 24: *Paperdes, farrenkraut alij Paparschi*.

28 M. Meirhoferis (II 225) apgalvo, ka lie. *papaĩtis* būtu jāsaista ar skr. *párpaṭaḥ* ‘noteikts ārstniecības augs’, *parpaṭī* (fem.) ‘sarkanā oldenlandija’, *parpaṭakaḥ* (masc.), *-ī* (fem.) < **par-pṛ-ta*, lai gan šo piemēru darināšanā iespējams saskatīt metatēzi: *párpaṭaḥ* < **papartaḥ*. Tāpēc tos patiesi var uzskatīt par radniecīgiem. Senindiešu *tatpuruṣa* tipa salikteņiem raksturīga pirmā komponenta gen. sg./pl. locījuma forma (Варроу 1976: 199).Tiek uzskatīts, ka šāda konstrukcija var atspoguļot ide. pirmvalodas pirmatnīgo atributīvās struktūras sintagmisko secību (Бенвенист 1974: 241skk.; ИЯ 351).

Par lie. *papaĩtis* salīdzinājumu ar skr. *parṇám* ‘spalva’, av. *parəna* ‘spalva, spārns’ vairāk skat. Kregždys 2010a: 202.

balt.-sl. ***pằrt-ā** ‘sparnai, plunksnos’)[23]. Šios formos šaknies kilmė, matyt, sietina su balt.-sl. **(s)per-* ‘judėti, skverbtis, plasnoti, skristi’[24] < verb. ide. **(s)p(h)er-* ‘t. p.’) (plg. PKEŽ III 221t.), plg. Rainerio Eckerto (1971: 15) rekonstruojamą sl. **papordъ*.

Balt.-sl. **pằrt-ā* šaknies *-t-* nebūtinai turėtų būti kildinamas iš verbalinio balt.-sl. formanto **-ti-* < **-tį̄-* (žr. 23 išn.), bet siejamas su prolytės ide. **pteróm* ‘plunksna; sparnas’ > gr. πτερόν ‘plunksna, sparnas’ (Иллич-Свитыч 1963: 121)[25] morfologiniais kitimais, t. y. atsargiai galima spėti įvykus metatezę ir rekonstruoti **pert-óm* (galbūt tokios kaitos pėdsakus reflektuoja toch. A *spartu* ‘viršūnė’ < **spartw*). Ilgainiui šis *-t-* buvo absorbuotas (plg. gr. [Kipro, Arkadijos, Kretos, Tesalijos] πτόλις ‘miestas’ ir lie. *pilìs*, gr. πτόλεμος [Kipro, Kretos (retai), žr. Buck 1928: 57]) (plačiau apie absorbcinius kitimus baltų kalbose žr. Крегждис 2009: 281) ir pasidaryta lytis **peróm* ‘plunksna’ (> prasl. **peró*) (plg. Иллич-Свитыч 1963: 121). Taigi galima spėti buvus tokią ‘paparčio’ prolytės morfologinę raidą (plg. Kregždys 2006: 138t.; 2010a: 225): ide. **pteróm* ‘plunksna; sparnas’ > balt.-sl. **pteróm* ‘t. p.’ > **pertóm* + balt.-sl. **păd* → balt.-sl. **păd-pet-óm*[26] → ****pă̆d-pă̆rt-óm*** (*a...e* > *a...a* – progresyvinė asimiliacija) ‘plunksna, sparnas ant žemės’ →**păd-părt-ā* (n. collect.) ‘plunksnos, sparnai ant žemės’[27] > *păd-părt-įā̀* (*į* atsiradimas, matyt, aiškintinas žodžio perėjimu iš *ā* kamieno į *ĭ*, o vėliau ir į *i̯o* kamienų darybines grupes) > lie. *Paparčià*, serb. *Pȁpraća*; la. *papardis* BW 32412, 4311 (ME III 80).

V. Mažiulis (PKEŽ III 221), nagrinėdamas aptariamos leksemos įvairių kamienų atsiradimo priežastis, nemini *ā* kamieno formos la. *paparda*, o la. *papardis* interpretuoja kaip tarminę lytį; ji užfiksuota liaudies dainoje (žr. ME III 80), kurios konkretus dialektinis arealas nėra nurodomas. Toks kalbinių faktų traktavimas gali būti abejotinos etimologijos priežastis, mat la. *paparda* negalima vesti iš *ĭ* kamieno formos (fem.), o la. *papardis* vyriškosios giminės nustatymas (ME šios formos giminė nenurodoma) yra V. Mažiulio hipotetinis teiginys, bet ne lingvistiniais duomenimis pagrįstas faktas. Šią lytį galima interpretuoti kaip moteriškosios giminės *ĭ* kamieno formą (plg. K. Būgos užrašytą ryt. la. *paports* ‘papartis’ [*ĭ* kam. fem.] – LKŽK), mat yra žinoma, kad senuosiuose latvių tekstuose ir kai kuriose tarmėse vietaskaitos vardininko formoje galūnės *-i-* kartais išlaikomas, t. y. vokalinis elementas, vykstant fleksijos kontrakcijai, neeliminuojamas (Endzelynas 1957: 21, 118). Tiesa, J. Endzelīnas (1951: 78, 84) teigia, kad visi *ĭ* kamieno triskiemeniai žodžiai patyrė fleksijos redukciją.

Šis teiginys suponuoja visai kitus leksemų kamienų formavimosi dėsningumus: prabalt. **papart(d)ā* (n. collect.) ‘sparnai, plunksnos ant žemės’ > 1) prala. **papardā* ‘papartis’ > s. la. *paparda* (*ā* kam. fem.) → *papardis* (*ĭ* kam. fem.) → *paparde* (*ē* kam. fem.) (dėl *ĭ* kam. > *ē* kam. plačiau žr. Endzelīns 1951: 425); 2) pralie. **papartis* (*ĭ* kam. fem.) (> že. *papártis* [*ĭ* kam. fem.]) → **papartį̆ŏ-* (*i̯ŏ* kam. masc.) (dėl *ĭ* kam. fem. > *i̯ŏ* kam. masc. plačiau žr. Būga II 58). Taigi galima atsargiai spėti, kad latvių kalboje vyriškosios giminės formų niekada nėra buvę.

Ilgainiui, įvykus fonetiniams kitimams resp. pakitus struktūrinių elementų formaliesiems skiriamiesiems požymiams, žodis pradėtas suvokti ne kaip dūrinys, o prefiksinis vedinys. Yra žinoma, kad determinatyvinių dūrinių semantinę konotaciją nustatyti labai sunku, nes abiejų sandų denotatai sudaro savarankiškus semantinius vienetus, kurių antrasis gali įgyti denotatinę funkciją (Brugmann 1903: 303). Senovės indų (Vedų) *tatpuruṣa* tipo dūriniams būdinga valdomojo sando inicialinė pozicija, o valdančiojo – finalinė (Елизаренкова 1982: 180). Tokia struktūrinė sistema reflektuojama ir klasikinio sanskrito šio tipo dūrinių daryboje: pirmasis dūrinio sandas (konkrečios reikšmės) semantiškai negali būti įvardytas denotatiniu, mat antrasis sandas gali funkcionuoti kompozito reikšme ir be pirmojo dėmens (Кочергина 1990: 147). Todėl pastaruoju metu teigiama, kad determinatyvinių dūrinių referentas yra reiškiamas antruoju sandu (Beekes 1995: 172).

Rekonstruojamą semantinį archetipą ‘sparnas ↔ plunksna ant žemės (pagrindo)’ atitinka slavų dialektuose bei senuosiuose raštuose užfiksuotos sememos: s. ru. *напоротокъ* ‘antrasis paukščio sparno sąnarys’ (СРЯ XIV 148), *напоротъ* ‘paukščio sparno kaulai, esantys tarp petuko ir plaštakos; vandens paukščių kojų plėvė’ (СЦРЯ III 330; dar plg. Даль III 12). Galima atsargiai spėti, kad vandens paukščių kojos (jų forma) senųjų slavų galėjo būti suvokiamos kaip ‘sparnai, esantys ant žemės’[28], mat išsiskleidusios plėvėtos kojos labai panašios į mažus sparnelius.

23 Minėtina, kad su lie. *papar̃tis* siejamas he. *pár-ta-(a)u-wa-ar* ‘lizdas’ (nom.-acc. sg. neutr.) (< ide. **per-* ‘skristi’) turi, matyt, tą patį sufiksinį verbalinės kilmės formantą *-t-* (< **-ti-*), kurio kilmė aiškinama įvairiai: a) kaip vėlesnis veiksmažodinis infiksas pagal analogiją su verb. he. *partaizzi* ‘sušiaušti vilną; būti išpainiotam, išpešiotam’ (Kronasser 1966–1987: 283); b) atstatoma lytis su *-ā-*: *partā(e)-* (*partaizzi*) ‘skristi’, *partā̆wwar* (instr. *partāuni-*) ‘lizdas, siūbavimas’ (Sturtevant 1936: 119), nors šį *-ta-* galima interpretuoti ir kaip suff., labai produktyvų Vedose (plg. Елизаренкова 1987: 138); plg. dar toch. A *spartu* ‘viršūnė’ < **spartw* (Schulze 1931: 2), turbūt priskirtiną šiam leksiniam lizdui (dar žr. 24 išn.).

24 Kitokią žodžio kilmės interpretaciją pateikia V. Mažiulis (PKEŽ III 221): balt. **paparti-* (< balt.-sl. **papārti-*) < verb. balt.-sl. **(s)per-* ‘judėti, skverbtis, plasnoti, skristi’ + suff. **-ti-* (apie jį plačiau žr. Варpoy 1976: 156) ~ ru. *нар* ‘garai’ = **‘tai, kas kyla į viršų, t. y. gali skristi’, plg. verb. ru. *напутьъ* ‘skristi, sklandyti’, ru. *непо* ‘plunksna’ ← **‘tai, kas gali skristi, skrenda ore (n. abstract.)’. Deja, nuošalėje paliekamos latvių *ā* kamieno formos ir serbų bei kroatų cirkumfleksinės šaknies lytys. Jei tokia hipotezė būtų teisinga, egzistuotų la. **paparža* (dėl la. *dj* > *ž* žr. Endzelynas 1957: 38t.), o ne užfiksuota lytis la. *paparda* > *paparde*.

25 Dėl ide. **pteróm* rekonstrukcijos ir gr. πτερόν inicialės kilmės nėra vieningos nuomonės. Johannesas Schmidtas (1889: 174), R. Trautmannas (1923: 216) ir Vladislavas Illič-Svityčius (1963: 121) teigia ją esant paveldėtą, kiti įžvelgia analogijos veikimą (dėl gr. πτέρυξ ‘plunksna’) (IEW 826, 850; Mayrhofer II 204). Dar kiti linkę supонuoti verbalinio sufikso **-er-* substantyvizacinį poveikį (ИЯ 218, 226), tačiau tokia hipotezė abejotina dėl kai kurių pavyzdžių, kuriais stengiamasi ją pagrįsti – lo. *penna* ‘plunksna’ (ИЯ 537) < praital. **pet-nā-* (~ verb. *peto*) (Baldi 1999: 276; Vaan de 2008: 458).

26 Gali būti, kad šios prolytės reliktas yra la. *paperde* BW 7243, Nt (312) (ME III 80), mat V. Mažiulis (PKEŽ II 262tt.), nagrinėdamas kraujo pavadinimą, nesuponuoja la. dial. *kreve* ‘sukrešėjęs kraujas, šašas’ antrinio šaknies *-e-* dėl fleksijos *-e*, bet traktuoja jį kaip itin didelį archaizmą. Tokia forma užfiksuota ir Christopho Füreckerio žodyne (duomenys iš www.ailab.lv): Fuer 1650: 70, 24: *Paperdes*, *farrenkraut alij Paparschi*.

27 M. Mayrhoferis (II 225) teigia, kad lie. *papar̃tis* turėtų būti siejamas su skr. *párpaṭaḥ* ‘tokia vaistažolė’, *parpaṭī* (fem.) ‘raudonoji oldenlandija’, *parpaṭakaḥ* (masc.), *-ī* (fem.) < **par-pṛ-ta*, nors šių pavyzdžių daryboje galima įžvelgti metatezę: *párpaṭaḥ* < **papartaḥ*. Todėl juos iš tikrųjų galima laikyti giminingais. Senovės indų *tatpuruṣa* tipo dūriniams būdinga pirmojo sando gen. sg. / pl. linksnio forma (Варpoy 1976: 199). Manoma, kad tokia konstrukcija gali reflektuoti ide. prokalbės pirminę atributyvinės struktūros sintagminę seką (Бенвенист 1974: 241tt.; ИЯ 351).

Apie lie. *papar̃tis* lyginimą su skr. *parṇám* ‘plunksna’, av. *parəna* ‘plunksna, sparnas’ plačiau žr. Kregždys 2010a: 202.

28 Berndo Gliwos (2009: 82) spėjimas, neva rekonstruotina ‘paparčio’ protosemema *‘erelio sparnas’, matyt, vertintinas kaip šio tyrėjo pokštas ar lakios fantazijos rezultatas, mat yra motyvuojamas mitologine – taip pat išgalvota ir tik pačiam B. Gliwai aiškia – šio augalo etimologinių atitikmenų itin nevykusia analize, plg. „[...] lit. *spirti* ist nicht auf ‘mit dem Fuß stoßen’ beschränkt, sondern kommt im Zusammenhang mit dem Blitzschlag *Perkūnas spirė* vor, und wäre auch auf den Flügelschlag zu beziehen“ bei „Anzumerken ist, dass lit. *spar̃nas* leicht aus **spárinas* entstanden sein könnte und damit nicht als Beleg für den Aniṭ-Charakter der Wurzel taugt“. Galima konstatuoti, kad lie. **spárinas* rekonstrukcija yra neįmanoma dėl *svarabhakti* tipo **-ə-* fonologizacijos tendencijų ir lie. *spar̃nas* ‘paukščių, vabzdžių skrendamasis organas’ bei verb. lie. *spìrti* ‘suduoti, smogti koja’ genetinio ryšio stokos (plačiau žr. Kregždys 2010a: 202, 208).

mantisko konotāciju noteikt ir ļoti sarežģīti, jo abu komponentu denotāti veido patstāvīgas semantiskās vienības, no kurām otrā var iegūt denotatīvo funkciju (Brugmann 1903: 303). Seno indiešu (Vēdu) *tatpuruṣa* tipa salikteņiem raksturīga pārvaldāmā komponenta sākumpozīcija, bet pārvaldošā – beigu pozīcija (Елизаренкова 1982: 180). Šāda strukturālā sistēma sastopama arī klasiskā sanskrita šāda tipa salikteņu veidošanā: pirmais salikteņa komponents (ar konkrētu nozīmi) semantiski nevar tikt nosaukts par denotatīvo, jo otrs komponents var funkcionēt ar kompozīta nozīmi arī bez pirmā komponenta (Кочергина 1990: 147). Tāpēc pēdējā laika pētījumos izskan atziņa, ka determinatīvo salikteņu referents tiek izteikts ar otro komponentu (Beekes 1995: 172).

Rekonstruējamajam semantiskajam arhetipam ‘spārns ↔ spalva uz zemes (pamata)’ atbilst slāvu dialektos un senajos rakstos fiksētās semēmas: senkr. *напоротокъ* ‘putna spārna otrā locītava’ (СРЯ XIV 148), *напоротьи* ‘putna spārna kauli starp plecu un plaukstu; ūdensputnu kāju plēve’ (СЦРЯ III 330; vēl sal. Даль III 12). Var piesardzīgi pieļaut, ka senie slāvi ūdensputnu kājas (to formu) uztvēra kā ‘spārnus, kas ir uz zemes’[29], jo, izplestas kājas ar plēvi, ir ļoti līdzīgas mazliem spārniņiem.

Visas šīs hipotēzes ir ļoti svarīgas, rekonstruējot ide. pirmatnējo formu, jo neskaidra intonācijas statusa dēļ ‘papardes’ nosaukumos mēģināts rekonstruēt stiprās bāzes sakni: R. Derksens (1996: 79), pamatojoties uz Pētera Šrijvera (Schrijver 1995: 382) jauno vdīr. *raith* ‘paparde’ < **prHti* etimoloģiju (vārda cilme līdz šim tika skaidrota ar **prati-*, sal. Pedersen ibd.; vēl skat. Matasović 2009: 139), rekonstruē sakni ar laringāli, t. i. (un latviešu lauztās intonācijas dēļ) priekšroku dod lie. *papártis*. Diezgan apšaubāmu rekonstrukciju ir minējis Jūlijs Pokornijs (IEW 850): lie. *papártis* < ide. **po-port-i̯ŏ-* (vājās bāzes! – R. K.).

Papardes jaunas cilmes hipotēzes pamatotībai ļoti svarīgi ir līdzīgas morfoloģiskās struktūras augu nosaukumi. Šāds darināšanas modelis ir raksturīgs slāvu valodu saulespuķes nosaukumiem: kr. *подсо́лнух*, *-ха* ‘saulespuķe (*Helianthus annuus*)’ (Даль III 205), no kā var secināt designātu ‘saulīte uz zemes (pamata)’: sl. **pŏd-* ‘tīrums’ + **sulnuko-* ‘saulīte’. Tāpēc iespējams rekonstruēt kādreizēju determinatīvo kompozītu darināšanas modeli:

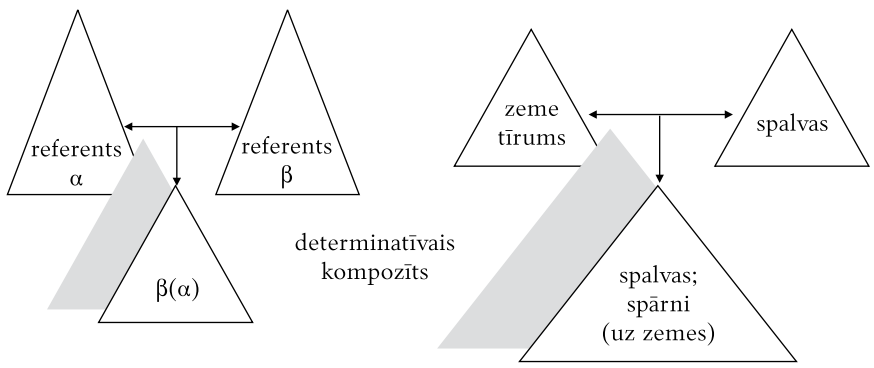

2. shēma. Bl.-sl. **pād-* + bl.-sl. **pārt-ā* determinatīvā kompozīta modelis

Ar laiku, izzūdot morfoloģiskajām kompozīta komponentu formālajām robežām (asimilācijas procesi u. c. – skat. turpmāk), vārds klasificēts kā prefiksālais derivāts.

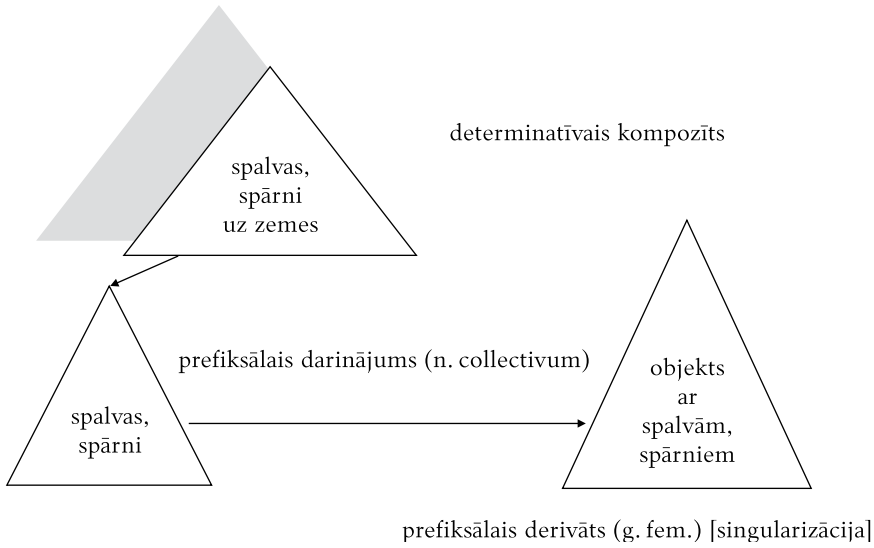

3. shēma. Bl.-sl. **pād-* + bl.-sl. **pārt-ā* kompozītā derivāta singularizācija

Slāvu valodu salikteņa akcentējuma paradigma ir a (sal. ukr. *нáпоротьи* ‘paparde’ [Trautmann 1923: 206]). Tās cilme ir jāapskata sīkāk[30]: *-prôt* < **prôt'* < **prôtį̂â* (**-â* < **-ā* ar krītošo intonāciju [fleksīvā formanta izmaiņas raksturīgas serb.-horv. valodām]) < pirmsl. **pŏrtį̄ā* (sal. Дыбо 2000: 34), kas saistāms ar serb.-horv. (senajos rakstos) *pèriti, pèrim* ‘lidot, laisties’ ~ serb.-horv. *nèpo, nèpa* un serb.-horv. (dial., senajos rakstos) *perȍ*, (pl.) *pȅrā, perȍ*, (pl.) *pȅra*, (gen. pl.) *pēr* (b akcentējuma paradigma) (plašāk skat. Булатова 1975: 92). Šādu akcentējuma paradigmas modeli varēja noteikt šai valodai raksturīgā uzsvara atvilkšana uz sakni no saīsinātās galotnes (sal. kr. *трава́* ‘zāle’ ↔ serb.-horv. *tráva* ‘t. p.’ [neoakūta /krītošas intonācijas/ piemērs]) (Stang 1966a: 40) jau minētās semantiskās leksēmas strukturālo izmaiņu dēļ, ko noteica salikteņa skaidru morfoloģisko robežu izzušana. Tiek pieļauts, ka to varēja ietekmēt arī analoģijas faktors, sal. sl. pref. **pā-* (PKEŽ III 221).

Analogam akcentējuma modelim būtu jāpastāv arī lietuviešu valodā. Tādēļ var izteikt minējumu, ka lie. dial. *pãpartis* ir arhaiska forma.

Sīka Vladimira Dibo veikto atvasinājumu ar konfiksu pref. *pa-* un fleksīvā *-i(y)s* (lie. *papaĩtis* acīmredzot jau agri uztverts kā minētā konfiksa atvasinājums, nevis saliktenis) analīze rāda, ka tajos būtu iespējams iedalīt tikai lie. *papartỹs* (3.[b] akcentējuma grupa [Būga II 412]; 4. akcentējuma grupa [DrskŽ 224], vēl sal. lie. top. *Paparčiaĩ* [Būga I 229]), kas vedina secināt par iedalījumu lēkājošajā akcentējuma paradigmā (būtu iedalāms kāpjoši intonētā [mobilā akcentējuma paradigma] saliktu sakņu atvasinājumu klasē [Дыбо 1981: 77]). Analizējamā lie. *papaĩtis* neiekļaušanu šā konfiksa atvasinājumu grupā iespējams pamatot ar to, ka leksēmas akcentējuma grupa (2) nav raksturīga šādiem derivātiem,

29 Bernda Glivas (Gliwa 2009: 82) pieņēmums, ka būtu rekonstruējama ‘papardes’ protosemēma *‘ērgļa spārns’, acīmredzot jāvērtē kā šī pētnieka joks vai bagātīgas fantāzijas auglis, jo tas tiek pamatots ar mitoloģisku, kā arī izdomātu un tikai pašam B. Glivam saprotamu šī auga etimoloģisko atbilsmju neizdevušos analīzi, sal. „[...] lit. *spirti* ist nicht auf ‘mit dem Fuß stoßen’ beschränkt, sondern kommt im Zusammenhang mit dem Blitzschlag *Perkūnas spirė* vor, und wäre auch auf den Flügelschlag zu beziehen” bei „Anzumerken ist, dass lit. *spařnas* leicht aus **spárinas* entstanden sein könnte und damit nicht als Beleg für den Aniṭ-Charakter der Wurzel taugt”. Var konstatēt, ka lie. **spárinas* rekonstrukcija ir neiespējama *svarabhakti* tipa **-ə-* fonoloģizācijas tendenču dēļ, kā arī lie. *spařnas* ‘putnu, kukaiņu lidošanas orgāns’ un lie. verba *spìrti* ‘iesist, spert ar kāju’ ģenētiskās saiknes trūkuma dēļ (vairāk skat. Kregždys 2010a: 202, 208).

30 Seno indiešu (vēdu) *tatpuruṣa* veida salikteņos parasti uzsvērts ir otrais komponents (Елизаренкова 1982: 180; 1987: 149), bet pirmais komponents vienmēr uzsvērts tikai *bahuvrīhi* veida salikteņos (Барроу 1976: 202).

Visos šios hipotezės labai svarbios ir rekonstruojant indoeuropietiškąją prolytę, mat dėl neaiškaus priegaidžių statuso paparčio pavadinimuose imta rekonstruoti stipriosios bazės šaknį: R. Derksenas (1996: 79), remdamasis Peterio Schrijverio (1995: 382) nauja vid. air. *raith* ‘papartis’ < **prHti* etimologija (iki šiol kildinama iš **prati-*, plg. Pedersen ibd.; dar žr. Matasović 2009: 139), rekonstruoja šaknį su laringalu, t. y. (ir dėl latvių laužtinės priegaidės) pirmenybę teikia lie. *papártis*. Itin abejotiną rekonstrukciją pateikia Julius Pokorny (IEW 850): lie. *papártis* < ide. **po-port-i̯ŏ-* (silpnosios bazės! – R. K.).

Naujos *paparčio* kilmės hipotezės pagrindžiamumui itin svarbūs panašios morfologinės struktūros augalo pavadinimo pavyzdžių egzistavimas. Toks darybinis modelis būdingas slavų kalbų saulėgrąžos pavadinimams: ru. *подсо́лнух*, *-ха* ‘saulėgrąža (*Helianthus annuus*)’ (Даль III 205), suponuojantis designatą ‘saulutė ant žemės (pagrindo)’: sl. **pŏd-* ‘dirva’ + **sulnuko-* ‘saulutė’. Todėl galima suponuoti kažkada buvus tokį darybinį determinatyvinių kompozitų modelį:

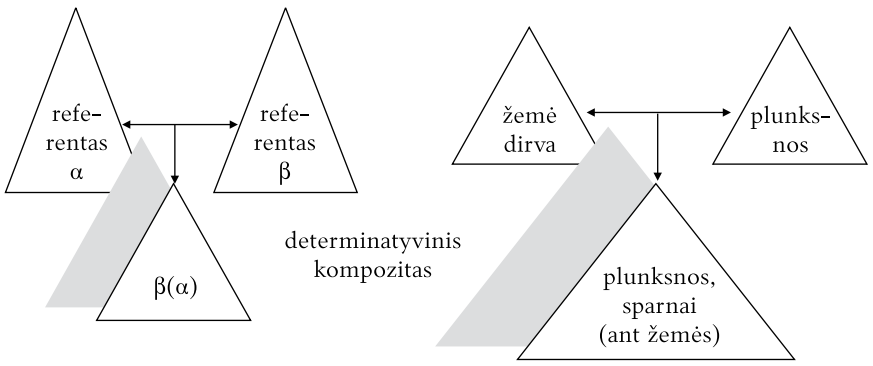

2 schema. Balt.-sl. **pād-* + balt.-sl. **pārt-ā* determinatyvinio kompozito modelis

Ilgainiui, nykstant morfologinėms kompozito sandų formaliosioms riboms (asimiliaciniai procesai ir kt., žr. toliau), žodis priskirtas prefiksiniams dariniams.

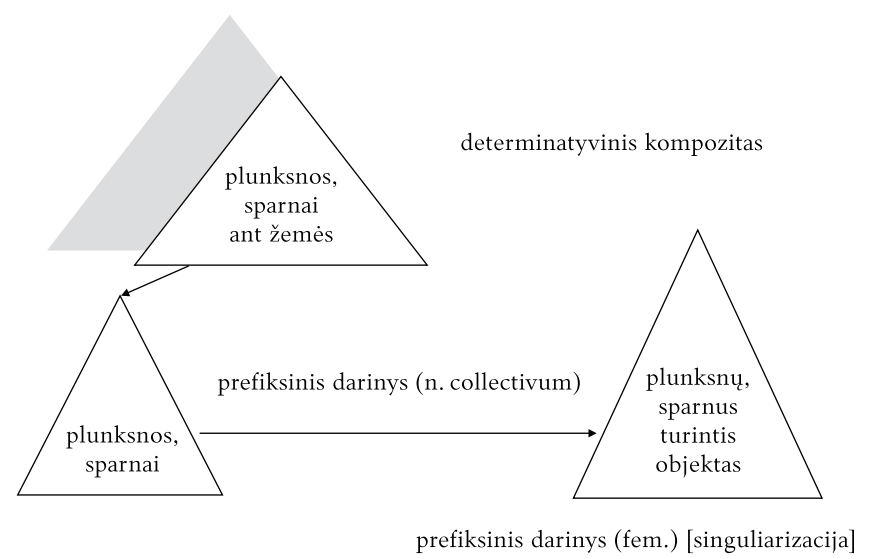

3 schema. Balt.-sl. **pād-* + balt.-sl. **pārt-ā* kompozitinio darinio singuliarizacija

Slavų kalbų dūrinio akcentinė paradigma yra a (plg. ukr. *nápopoть* ‘papartis’ [Trautmann 1923: 206]). Jos kilmė aptartina detaliau[29]: *-prôt* < **prôť* < **prôṭi̯â* (**-â* < **-ā* akūtinio [fleksinio formanto pasikeitimas būdingas serbų ir kroatų kalboms]) < prasl. **pŏrtį̀ā* (plg. Дыбо 2000: 34), sietino su serb.-kro. (senuosiuose raštuose) *pèriti*, *pèrim* ‘skraidyti, lakioti’ ~ serb.-kro. *nèpo*, *nèpa* ir serb.-kro. (dial., senuosiuose raštuose) *perȍ*, (pl.) *pȅrā*, *perȍ*, (pl.) *pȅra*, (gen. pl.) *pēr* (b ap) (plačiau žr. Булатова 1975: 92). Tokį akcentinės paradigmos modelį galėjo nulemti šiai kalbai būdingas kirčio atitraukimas iš sutrumpėjusios galūnės į šaknį (plg. ru. *мрова́* ‘žolė’ ↔ serb.-kro. *tráva* ‘t. p.’ [neoakūto pavyzdys]) (Stang 1966a: 40) dėl jau minėtos semantinės leksemos struktūrinės kaitos, suponuotos aiškių dūrinio morfologinių ribų išnykimo. Spėjama, kad tam įtakos galėjo turėti ir analogijos veiksnys, plg. praef. sl. **pā-* (PKEŽ III 221).

Toks pat akcentinis modelis turėtų egzistuoti ir lietuvių kalboje. Todėl galima spėti, kad lie. dial. *pãpartis* yra archajiška lytis.

Detali Vladimiro Dybo atlikta vedinių su konfiksu praef. *pa-* ir fleksinio *-i(y)s* (lie. *papařtis*, matyt, anksti suvoktas kaip minėto konfikso vedinys, o ne dūrinys) analizė rodo, kad tokiems galėtume priskirti tik lie. *papartỹs* (3[b] ap [Būga II 412]; 4 ap [DrskŽ 224], dar plg. lie. top. *Paparčiaĩ* [Būga I 229]), suponuojantis tik priklausymą kilnojamajai ap (priskirtinas sudėtinių cirkumfleksinių [mobili akcentinė paradigma] šaknų vedinių klasei [Дыбо 1981: 77]). Aptariamo lie. *papařtis* nepriklausymą šio konfikso vedinių grupei galima argumentuoti leksemos kirčiuote (2), nebūdinga tokiems derivatams, o 1 prabalt. ap tokios struktūros šaknų vediniams (taip minėtas leksemas reikėtų traktuoti, remiantis R. Derkseno spėjimu [R + S]) apskritai nebūdinga akcentinės paradigmos kaita (Дыбо 1981: 75t.).

Remiantis tokia lie. *papařtis* etimologija galima reinterpretuoti V. Mažiulio (plg. PKEŽ III 221t.) pateiktą žodžio semantinės raidos aiškinimą: balt.-sl. **paporti-* ‘papartis’ ← *‘tai, kas judantis plasnojančiai (panašiai kaip sparnas)’ į *‘plunksnos, sparnai ant žemės (pagrindo)’[30].

Nagrinėjimo pradžioje buvo minėta, kad LKŽ lie. *papařtis* apibūdinamas monosemiškai. Pabrėžtina, kad nagrinėjamos leksemos denotatas sutampa su konotatu ‘augalas’. Tačiau, kad būtų detalizuota žodžio konotacinė vertė, atskirai aptartini bendrašakniai vediniai, kurie taip pat yra labai negausūs: lie. dial. *paparténas*, *-ė* ‘Paparčių gyventojas’ Ppr, *papartỹnas*, *-no*, *-naĩ* ‘vieta, kur gausiai auga paparčiai’ Lš. Panašiai apibūdintini ir latvių kalbos vediniai, kurių vartojama daugiau nei lietuviškųjų: la. *paperkstīte*, *paparkstina*, *paparkšt̂ena*, *paparkši*, *paparškis* ‘papartis’ ir kt. (K. Būgos kortelė [LKŽK]; Ēdelmane, Ozola 2007: 114t.). Remiantis šių pavyzdžių semantinio ekstensionalo struktūra, galima suponuoti teiginį, kad baltų arealinėje zonoje paparčio pavadinimas yra monoseminis. Referentas yra augalo pavadinimas.

Šis teiginys argumentuotinas ir VDU tekstyne[31] surinktais dabartinės vartosenos pavyzdžiais, patvirtinančiais ir patikslinančiais LKŽ pateikiamos sememos ‘sporinis, dideliais karpytais lapais augalas (*Dryopteris*)’ konotacinę vertę: *Kelminis papartis – daugiametis*, *papartinių šeimos augalas*, *turintis trumpą*, *storą šakniastiebį*, *sporinis augalas*; [...] *papartis*, *kuris augdamas gamtoje užaugina beveik metro ilgio plačius šviesios žalios spalvos lapus su tamsia gysla per vidurį*.

29 Senovės indų (vedų) *tatpuruṣa* tipo dūriniai dažniausiai kirčiuojami antrajame sande (Елизаренкова 1982: 180, 1987: 149), o pirmajame sande visada kirčiuojami tik *bahuvrīhi* tipo dūriniai (Варроу 1976: 202).

30 Referentų ‘kūno dalies pavadinimo’ ir ‘papartis’ reikšminę sąsają nustatė T. Gorjačeva (Горячева 1989: 153), plg. ru. *папоротъ* ‘papartis’, *па́поротокъ* ‘t. p.’, *папоротки* ‘t. p. (*plurale tantum*)’, kurie rusų kalbos dialektuose gali reikšti: ‘mažasis sparnelis = antroji sparno dalis; alkūnėlė, du kaulai tarp peties ir plaštakos; plėvė tarp vandens paukščių pirštų’; Jaroslavlio dialektinėje zonoje subst. *папоротки* ‘pažastys (*plurale tantum*)’.

31 Prieiga internetu: http://donelaitis.vdu.lt.

bet 1. pirmbl. akcentējuma paradigmas šādas struktūras sakņu atvasinājumiem (šādā veidā minētās leksēmas vajadzētu traktēt, pamatojoties uz R. Derksena pieņēmumu [R + S]) vispār nav raksturīga akcentējuma paradigmas maiņa (Дыбо 1981: 75sk.).

Pamatojoties uz šādu lie. *papařtis* etimoloģiju, iespējams reinterpretēt V. Mažuļa (sal. PKEŽ III 221sk.) sniegto vārda semantiskās attīstības skaidrojumu: bl.-sl. **paporti-* 'paparde' ← *'tas, kas kustas lidinoties (līdzīgi kā ar spārniem)' uz *'spalvas, spārni uz zemes (pamata)'[31].

Pētījuma sākumā tika minēts, ka LKŽ lie. *papařtis* raksturots monosēmiski. Jāuzsver, ka pētāmās leksēmas denotāts sakrīt ar konotātu 'augs'. Taču, lai tiktu detalizēta vārda konotatīvā vērtība, atsevišķi jāapskata kopīgās saknes derivāti, kuru arī nav īpaši daudz: lie. dial. *papartė́nas, -ė* 'Paparžu iedzīvotājs' Ppr, *papartỹnas, -no, -naĩ* 'vieta, kur aug daudz paparžu' Lš. Līdzīgi jāapraksta arī latviešu valodas atvasinājumi, kuru ir vairāk nekā lietuviešu valodā: la. *paperkstīte, paparkstina, paparkśtena, paparkši, paparškis* 'paparde' u. c. (K. Būgas kartīte [LKŽK]; Ēdelmane, Ozola 2007: 114sk.). Pamatojoties uz šo piemēru semantiskā ekstensiāla struktūru, var pieļaut apgalvojumu, ka baltu areālajā zonā papardes nosaukums ir monosēmisks. Referents ir auga nosaukums.

Šis apgalvojums ir jāpamato arī ar VDU tekstu korpusā[32] savāktiem mūsdienu lietojuma piemēriem, kas apstiprina un precizē LKŽ sniegtās semēmas 'sporaugs ar lielām robainām lapām (*Dryopteris*)' konotatīvo vērtību: *Kelminis papartis – daugiametis, papartinių šeimos augalas, turintis trumpą, storą šakniastiebį, sporinis augalas*; [...] *papartis, kuris augdamas gamtoje užaugina beveik metro ilgio plačius šviesios žalios spalvos lapus su tamsia gysla per vidurį*. 'Celmu paparde – daudzgadīgs paparžu dzimtas augs ar īsu, resnu zemesstumbru, sporaugs; [...] paparde, kas, augot brīvā dabā, izaudzē gandrīz metru platas gaiši zaļas krāsas lapas ar tumšu dzīslu pa vidu.'

Šī semēma pilnībā atbilst LKŽ norādītajai nozīmei: *Papartis – ypač populiarus kambarinis augalas* 'Paparde – īpaši populārs istabas augs'. Tā nav jauna nozīme, jo papardes audzē mājās jau kopš seniem laikiem, taču šī nozīme netiek norādīta LKŽ.

Antroponīma lietošanas fakts LKŽ netiek īpaši izcelts: *Mokyklos direktorius Stasys Papartis įsitikinęs, kad šiuolaikiniam mokytojui yra būtina mokėti dirbti kompiuteriu ir mokėti nors vieną užsienio kalbą*; *Rezultatą sušvelnino Robertas Papartis*. 'Skolas direktors Stasis Papartis ir pārliecināts, ka mūsdienīgam skolotājam jāprot strādāt ar datoru un jāmāk vismaz viena svešvaloda; Rezultāta starpību samazināja Roberts Papartis.'

Rituālā auga nosaukums LKŽ arī nav izdalīts: *„Pagal padavimą papartis pražysta Joninių naktį lygiai dvyliktą valandą"*; *Paparčio žiedas siejasi ir su požemio pasaulio jėgomis. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog papartis pražysta lygiai vidurnaktį, kada suaktyvėja ano pasaulio jėgos*; [...] *papartis žydi „tik ten, kur žmogaus niekados nėra būta, taigi jį ir surasti, ir paimti labai sunku, nes jį saugojančios nelabos dvasios"*. '„Pēc nostāstiem paparde uzzied Jāņu naktī tieši divpadsmitos"; Papardes zieds saistīts ar pazemes pasaules spēkiem. Jāpievērš uzmanība tam, ka paparde uzzied tieši pusnaktī, kad aktivizējas aizsaules spēki; [...] paparde zied „tikai tur, kur cilvēks nav spēris kāju, tāpēc to atrast un paņemt ir ļoti grūti, jo to sargājot ļaunie gari"."

Vispārinot teikto, var apgalvot, ka lietuviešu valodas papardes ekstensiālu veido šādas semēmas: 1) paparžu dzimtas sporaugs; 2) populārs istabas augs; 3) Jāņu naktī uzziedošs mitoloģisks augs.

Tātad lietuviešu valodā lietojamā jēdziena 'paparde' integrālā semēma var tikt noteikta kā 'sporaugs, ko audzē arī mājās'.

Nosakot latviešu papardes integrālo nozīmi, jāņem talkā folkloras krājumi. Pirmā konotatatīvā semēma tāpat kā lietuviešu valodā ir 'sporaugs *Filix*' – semēma jānosauc ar hiperonīma terminu, bet tās papildus semantiskā asociācija ir 'pārtikas produkts bada laikā', no kā izriet nozīme 'ēdams augs = tāds, kas nav indīgs': [psk] *No bada ļaudis dažreiz esot ēduši kaltētas papardes, sūnu, skostas, gobu mizas un citas līdzīgas lietas* (J. Rubenis Ērgļos. *Ļaužu dzīve senos laikos*)[33].

Citas asociatīvās nozīmes rašanās saistāma ar ārstēšanu (cērmju un lenteņu dzīšanu no cilvēka organisma): [tic.] 22259. *Jāņa naktī jārok papardes sakne, kuŗu lieto pret cērmēm un īpaši pret bantes tārpu* (P. J., Jaunlaicene). Tā ir saistīta ar melnās papardes konotātu 'zāles pret čūskas indi' (skat. turpmāk). Šis nozīmes integrālums atsevišķi jāapskata etnologiem, jo čūskas nāvējošā koduma mitoloģēma acīmredzot saistāma ar htoniskās pasaules būtņu darbību (uzmanība jāpievērš tārpu un čūskas ārēja izskata līdzībai, kas nav nejauša), kuru pārdabisko ietekmi nosaka cilvēka labklājību, bagātību un gudrību nesošais „ziedošās papardes (urānistiskās dievības atribūta – spārna; vairāk skat. Kregždys 2008: 99) preparātu" spēks (gaismu izstarojoši ziedi)[34]: [tic.] 25131. *Jāņu nakti ap pašu pusnakti zied papardes ar spožiem zeltītiem ziediņiem* (Vensku Edvards, *Balss* 1879: 91); [psk]; [...] *pašā Jāņu pusnaktī visas ceru papardes ziedējušas tādiem ziediem, kā uguns dzirksteles* (Papardes, I. Maksims ar skolotāju J. Pelēko Āraišos LP, VII, I, 1275, 2. Augi).

Atsevišķi jāmin ekstralingvistiskā (attālinātā) semēma 'higiēnas līdzeklis': 22260. *No papardēm senāk esot ziepes vārījuši* (K. Jansons, Vijciems).

Folkloras krājumos, bez šaubām, bieži tiek lietota hiponīmiskā semēma 'Jāņu naktī ziedošā paparde': [t. dz.] *Vysas naktis skaistas naktis,|Jòņu nakte vysskaistóka:|Tad zídèja papardeite|Zelteitimi zideņimi* (14843); [tic.]: 22253. *Jāņa vakarā vajaga iet uz mežu un iegulties papardēs. Pusnaktī papardes sāks ziedēt ar zelta ziediem un tūliņ arī parādīsies visādi zvēri* (F. Brīvzemnieks, 1881. VI, 207).

Balstoties uz dažiem māņticības piemēriem, iespējams izveidot melnās papardes konotātu, kas atbilst asociatīvajai ziedošās papardes nozīmei. Šī semēma var būt viens no argumentiem, lai apšaubītu iepriekš minēto V. Mažuļa tabu teoriju, jo augam ar brīnumainām spējām tiek piedēvēta hiponīmiska atšķirības pazīme – melns. Šādā veidā parastās papardes nosaukums tiek nošķirts no rituālā, kas var būt tabu vārds: [tic.] 22254. *Teikas stāsta, ka pazīstamās krūmu jeb melnās papardes Jāņa naktī ziedot, bet tikai tās, kas esot jau vairāk gadu no vietas augšas* [...] (Mākonis, *Balss* 1893: 31).

Ar šī veida papardi var ārstēt čūskas kodienu: [tic.] 22268. *Melnās papardes lieto pret čūskas kodumu* (J. Isters).

Melnas krāsas semantisko asociāciju atspoguļo citas semantiskās grupas denotāts 'melns zīds': [tic.] 22255. *Lai Jāņu naktī dabūtu redzēt papardes ziediņu, tad vajadzīgs apvilkt ar dzelzs nūju trīs riņķus ap papardi un pašam nostāties šo riņķu vidū pie papardes. Pēc tam papar-*

31 Referentu 'ķermeņa daļas nosaukums' un vārda 'paparde' nozīmju saistību noteica T. Gorjačeva (Горячева 1989: 153), sal. kr. *папоротъ* 'paparde', *нáпоротоκ* 't. p.', *папоротκи* 't. p. (*plurale tantum*)', kas krievu valodas dialektos var nozīmēt: 'mazais spārniņš = spārna otrā daļa; elkonītis, divi kauli starps plecu un plaukstu; plēve starp ūdensputnu pirkstiem'; Jaroslavļas dialektālajā zonā subst. *папоротκи* 'paduses (*plurale tantum*)'.

32 Pieeja internetā: http://donelaitis.vdu.lt.

33 Citēto latviešu folkloras un literatūras darbu bibliografiskus norāžu paskaidrojumus sk. www.ailab.lv.

34 Visi šie trīs elementi savā starpā ir saistīti, sal. [psk] *Vietu, kur nauda ir aprakta, var atrast gan ar „melnās grāmatas", gan ar papardes zieda, gan ar čūsku ķēniņa „kroņa" palīdzību* (2. P. Šmits no P. Dankas Raunā. *Pērkons nospeŗ lietuvēnu*. Nauda.).

Ši semema visiškai atitinka LKŽ nurodomą reikšmę: *Papartis – ypač populiarus kambarinis augalas*. Tai nėra nauja reikšmė, kadangi paparčiai namuose auginami iš seno, tačiau ji nėra nurodoma LKŽ.

Antroponimo vartojimo faktas LKŽ nėra išskiriamas: *Mokyklos direktorius Stasys Papartis įsitikinęs*, *kad šiuolaikiniam mokytojui yra būtina mokėti dirbti kompiuteriu ir mokėti nors vieną užsienio kalbą*; *Rezultatą sušvelnino Robertas Papartis*.

Apeiginio augalo pavadinimas LKŽ taip pat nėra išskirtas: „*Pagal padavimą papartis pražysta Joninių naktį lygiai dvyliktą valandą*“; *Paparčio žiedas siejasi ir su požemio pasaulio jėgomis. Atkreiptinas dėmesys į tai*, *jog papartis pražysta lygiai vidurnaktį*, *kada suaktyvėja ano pasaulio jėgos*; [...] *papartis žydi „tik ten*, *kur žmogaus niekados nėra būta*, *taigi jį ir surasti*, *ir paimti labai sunku*, *nes jį saugojančios nelabos dvasios*“.

Apibendrinant, galima teigti, kad lietuvių kalbos paparčio ekstensionalą sudaro šios ememos: 1) sporinis papartinių šeimos augalas; 2) populiarus kambarinis augalas; 3) Joninių naktį pražystantis mitologinis augalas.

Taigi lietuvių kalboje vartojamos sąvokos ‘papartis’ integralioji semema gali būti nusakoma kaip ‘sporinis augalas, auginamas ir namuose’.

Nustatant latvių paparčio integraliąją reikšmę, pasitelktini tautosakos rinkiniai. Pirmoji konotacinė semema, kaip ir lietuvių, yra ‘sporinis augalas; Filix’ – ji įvardytina hiperonimo terminu, o papildoma jos semantinė asociacija yra ‘maisto produktas bado metu’, suponuojantis reikšmę ‘valgomas = nenuodingas augalas’: [ps] *No bada ļaudis dažreiz esot ēduši kaltētas papardes*, *sūnu*, *skostas*, *gobu mizas un citas līdzīgas lietas* ‘Gindamiesi nuo bado, žmonės dažnai valgydavo džiovintus paparčius, samanas, asiūklius, vinkšnų luobą ir kitus panašius dalykus’ (J. Rubenis Ērgļos. *Laužu dzīve senos laikos*)[32].

Kitos asociatyvinės reikšmės atsiradimas sietinas su gydymu (askaridžių ir kaspinuočių varymu iš žmogaus organizmo): [ptr] 22259. *Jāņa naktī jārok papardes sakne*, *kuŗu lieto pret cērmēm un īpaši pret bantes tārpu* ‘Joninių naktį reikia iškasti paparčio šaknį, kuri vartojama nuo kirminų ir ypač nuo kaspinuočių’ (P. J., Jaunlaicene). Ji susijusi su ‘juodojo paparčio’ konotatu ‘vaistai nuo gyvatės nuodų’ (žr. toliau). Šis reikšminis integralumas atskirai svarstytinas etnologų, mat gyvatės mirtino įkandimo mitologema sietina, matyt, su chtoniškojo pasaulio būtybių veikimu (dėmesys atkreiptinas į neatsitiktinį kirminų ir gyvatės išvaizdos panašumą), kurio antgamtinį poveikį suponuoja žmogui gerovę, turtus ir išmintį teikiančio „žydinčio paparčio (uranistinės dievybės atributo – sparno; plačiau žr. Kregždys 2008: 99) preparatų“ galia (šviesą skleidžiantys žiedai)[33]: [ptr] 25131. *Jāņu nakti ap pašu pusnakti zied papardes ar spožiem zeltītiem ziediņiem* (Vensku Edvards, *Balss* 1879: 91) [ps]; [...] *pašā Jāņu pusnaktī visas ceru papardes ziedējušas tādiem ziediem, kā uguns dzirksteles* ‘Joninių vidurnaktį paparčiai žydi žėrinčiais aukso žiedais’ (Papardes, I. Maksims ar skolotāju J. Pelēko Āraišos LP, VII, I, 1275, 2. Augi).

Atskirai minėtina ekstralingvistinė (tolimoji) semema ‘higienos priemonė’: 22260. *No papardēm senāk esot ziepes vārījuši* ‘Anksčiau iš paparčių muilą virdavo’ (K. Jansons, Vijciems).

Folkloro rinkiniuose, be jokios abejonės, dažnai vartojama hiponiminė semema yra ‘žydintis Joninių naktį papartis’: [dn] *Vysas naktis skaistas naktis*, | *Jòņu nakte vysskaistoka:* | *Tad zídèja papardeite* | *Zelteitimi zideņimi* ‘Visos naktys – gražios naktys, | Joninių naktis – pati gražiausia: | Tuomet žydi papartėlis | aukso žiedeliais’ (14843); [ptr]: 22253. *Jāņa vakarā vajaga iet uz mežu un iegulties papardēs. Pusnaktī papardes sāks ziedēt ar zelta ziediem un tūliņ arī parādīsies visādi zvēri* ‘Joninių vakarą reikia eiti miškan ir atsigulti prie paparčio. Vidurnaktį paparčiai pradeda žydėti aukso žiedais ir tuojau pat pasirodo visokiausi gyvūnai’ (F. Brīvzemnieks, 1881. VI, 207).

Remiantis kai kuriais prietarų pavyzdžiais, galima suponuoti ‘juodojo paparčio’ konotatą, atitinkantį asociatyvinę ‘žydinčio paparčio’ reikšmę. Ši semema gali būti vienas argumentų suabejoti aukščiau minėta V. Mažiulio tabu teorija, mat stebuklingųjų galių turinčiam augalui yra suteikiamas hiponiminis diferencinis požymis ‘juodas’. Taip paprastasis papartis atskiriamas nuo apeiginio, kuris gali būti tabuizuotas: [ptr] 22254. *Teikas stāsta*, *ka pazīstamās krūmu jeb melnās papardes Jāņa naktī ziedot*, *bet tikai tās*, *kas esot jau vairāk gadu no vietas augšas* [...] ‘Pasakojama, kad ypatingieji kerų arba juodieji paparčiai žydi Joninių naktį, bet tik tie, kurie jau daugel metų toje vietoje auga’ (Mākonis, *Balss* 1893: 31).

Šios rūšies papartis gali gydyti nuo gyvatės įkandimo: [prt] 22268. *Melnās papardes lieto pret čūskas kodumu* ‘Juoduosiuis paparčius naudoja nuo gyvačių įkandimo’ (J. Isters).

Juodos spalvos semantinę asociaciją reflektuoja ir kitos semantinės grupės denotatas ‘juodas šilkas’: [ptr] 22255. *Lai Jāņu naktī dabūtu redzēt papardes ziediņu*, *tad vajadzīgs apvilkt ar dzelzs nūju trīs riņķus ap papardi un pašam nostāties šo riņķu vidū pie papardes. Pēc tam paparde jāpārklāj ar melnu zīda drēbi. Kad tuvojas pusnakts*, *tad ap papardi salasās velni*, *raganas*, *pūķi un taisa troksni*, *gribēdami tikt riņķi vidū un aizdzīt prom nelūgto viesi*, *lai neviens nedabūtu papardes ziedu. Tomēr uz tiem nav jāgriež vērība*, *bet cieši jāskatās uz papardi. Taisni plkst. 12 jānoņem drēbe*, *un skatoties uz papardi*, *jāmet velniem virsū. Tie nobijušies aizbēg*, *un tajā pašā laikā parādās brīnišķīgais zieds* ‘Jei Joninių naktį tektų matyti paparčio žiedą, reikia aplink papartį apibrėžti geležine lazda tris apskritimus ir pačiam atsistoti to apskritimo viduryje prie paparčio. Po paparčiu reikia patiesti juodos spalvos šilko medžiagą. Vidurnaktį prie paparčio susirenka velniai, raganos, aitvarai ir triukšmauja, norėdami patekti į apskritimo vidų ir išvaryti nekviestą svečią, kad niekas negautų paparčio žiedo. Tuomet į juos nereikia kreipti dėmesio, bet žiūrėti tik į papartį. Lygiai 12-ą valandą (t. y. 24 val. – R. K.) reikia paimti medžiagą ir, žiūrint į papartį, ją užmesti ant velnių. Tie išsigandę išsilaksto ir tą pačią akimirką pasirodo nuostabusis žiedas’ (J. Miljons, Birzės stotis).

Papildomi leksemos la. *paparde* konotaciniai vienetai yra ‘aukso žiedai’, ‘sidabro žiedai’, ‘aukso sagomis nusagstyti paparčio lapų galiukai’: [dn] *Zied paparde Jāņu nakti* | *Deviņiem žuburiem*; | *Devītâ žuburâ* | *Zelta poga galiņâ* ‘Žydi papartis Joninių naktį | Devynšakis; | Devintos šakos galiuke | Aukso saga’ (14865); [ptr] 22256. *Paparde zied ar zelta ziediem*, *skatīties jāiet ar vīzēm. Ja ziedi iekrīt vīzēs*, *tad nekad netrūkst naudas* ‘Papartis žydi aukso žiedais, jo reikia ieškoti, laikant vyžą. Jei žiedai įkrenta į vyžą, tuomet niekuomet netrūks pinigų’ (Z. Lancmanis, Lejasciems); 22257. *Jāņa naktī pulkstin 12 zied paparde ar sidraba ziediem*, *bet tikai tādiem cilvēkiem laimējas tos redzēt*, *kas tai gadā precējas* ‘Joninių naktį lygiai 12-ą papartis žydi sidabro žiedais, bet tik tiems žmonėms pasiseka juos pamatyti, kurie būna vedę’ (Z. Lancmanis, Lejasciems).

32 Cituojamų latvių tautosakos ir literatūros kūrinių bibliografinių nuorodų paaiškinimus žr. www.ailab.lv.

33 Visi šie trys elementai tarpusavyje susiję, plg. [ps] *Vietu, kur nauda ir aprakta, var atrast gan ar „melnās grāmatas“, gan ar papardes zieda, gan ar čūsku ķēniņa „kroņa“ palīdzību* ‘Vietą, kur užkastas lobis, galima rasti arba sakant burtažodžius, arba naudojant paparčio žiedą, arba gyvačių karaliaus karūną’ (2. P. Šmits no P. Dankas Raunā. *Pērkons nospeŗ lietuvēnu. Nauda*).

de jāpārklāj ar melnu zīda drēbi. Kad tuvojas pusnakts, tad ap papardi salasās velni, raganas, pūķi un taisa troksni, gribēdami tikt riņķi vidū un aizdzīt prom nelūgto viesi, lai neviens nedabūtu papardes ziedu. Tomēr uz tiem nav jāgriež vērība, bet cieši jāskatās uz papardi. Taisni plkst. 12 jānoņem drēbe un, skatoties uz papardi, jāmet velniem virsū. Tie nobijušies aizbēg, un tajā pašā laikā parādās brīnišķīgais zieds (Sal. diena; J. Miljons, st. Birze).

Leksēmas la. *paparde* konotatīvās papildus vienības ir 'zelta ziedi', 'sudraba ziedi', 'zelta pogām rotāti lapu galiņi': [t. dz.] *Zied paparde Jāņu nakti|Deviņiem žuburiem;|Devītâ žuburâ|Zelta poga galiņâ*. (14865); [tic.] 22256. *Paparde zied ar zelta ziediem, skatīties jāiet ar vīzēm. Ja ziedi iekrīt vīzēs, tad nekad netrūkst naudas* (Z. Lancmanis, Lejasciems); 22257. *Jāņa naktī pulkstin 12 zied paparde ar sidraba ziediem, bet tikai tādiem cilvēkiem laimējas tos redzēt, kas tai gadā precējas* (Z. Lancmanis, Lejasciems).

Pēdējās pieminētās semēmas saistāmas ar ekstralingvistisko labuma, derīguma nozīmi: [tic.] 22258. *Ja kur Jāņu naktī redz papardi ziedot, tad tai vietā esot aprakta zelta nauda* (V. Līce, Līgatne).

Nozīme 'liellapu paparde' jāuzskata kā integrāla ziedošas papardes pazīme, no kā izriet diferenciālā semantiskā pazīme, salīdzinot to ar parastu papardi: [t. dz.] *Jānis kliedza, Jānis brēca,|Jānim bērni pazuduši,|Jānim bērni pazuduši|Lielajâsi papardêsi* (15925); *Liela resna Jāņa māte|Vara stīpu sastīpota,|Ieraudzijse Jāņa bērnus,|Papardês paslēpàs* (16368).

Pretēji – pasaku krājumos sastopamā semēma mazlapu paparde bieži atspoguļo mitoloģisko konotāciju: *Arī tāds zinot apraktu naudu atrast, kas mazās papardes ziedu iemantojis. Mazās papardes aug pļavās, ganībās un ziedot tikai Jāņu naktī* (10. Emsiņu Gasiņš Susējā. Zin. Kom. kr. LP, VI, 229, 30, 22. *Dažādas teikas par naudu*).

Tomēr abu šo semēmu funkcionālais uzdevums ir viens un tas pats – nošķirt parasto papardi no mitoloģiskās.

Ar mitoloģisko papardes jēdzienu acīmredzot saistīti ticējumi spriest par ražas bagātību un laika apstākļiem pēc tā, vai paparde rudenī nosals vai nenosals: [tic.] 22267. *Kad pavasarī papardes un apiņi nosalst, tad būs bada gads: labība nosals* (Atbalss k. 1892. J. Kriķis, Starti); 22261. *Ja pavasarī mežā apsalst papardes, tad rudenī agri būs salnas* (Latvis, 1929, VII, 26); 22264 (L. Reiteris, Lubāna) ir 22262 (E. Slavinskas, Cēsis) ~ 22263. *Ja pavasarī papardes apsalst, tad rudenī apsalst labība* (Z. Lāce, Veclaicene); 22265 (P. Atspulgs, Rauna); 22266 (L. Berkholce, Vaive).

Tātad latviešu papardes semantisko ekstensionālu veido šādas nozīmes: 1) 'sporaugs *Filix*'; 2) 'mitoloģisks augs, kas zied zelta un sudraba ziediem'; 3) 'melnā paparde, kas var izglābt no čūskas kodiena'; 4) 'pārtikas produkts = ēdams augs'; 5) 'zāles pret tārpiem (cērmēm, lenteņiem) un čūskas indi'; 6) 'higiēnas līdzeklis'.

Pamatojoties uz šo nozīmju secību, iespējams definēt šādu latviešu valodas vārda paparde referentu 'ēdams, ārstniecisks sporaugs ar lapām; higiēnas līdzeklis', no kā izriet integrālā semēma 'sporaugs'.

Turklāt var apgalvot, ka nekādu semantisko saikni ar iepriekš minēto spārna nosaukumu ne lietuviešu, ne latviešu *papardes* piemēri neatspoguļo.

Daudz vairāk informācijas ietver slāvu valodu atbilsmes. Tās skaidri atspoguļo sakaru ar spārna denotātu: kr. *напоротокъ* (masc.) 'putna spārna otrā locītava' ~ *напоротъ* (fem.) 'papardājs; paparde' (СРЯ XIV 148); kr. *напоротъ* (fem.) 'putna spārna kauli starp pleciņu un plaukstu; ūdensputnu kāju plēve'; *напоротникъ* 'paparde' (СЦРЯ III 330; sal. arī Даль III 12; skat. arī 30. parindi). Šie dati ir svarīgi, ne tikai nosakot vārda konotātu un denotātu skaitu, bet arī apstiprinot morfoloģiskās saiknes kopību ar bl. **sparnŏ-* < ide. **(s)porno-* 'spārns' < verb. ide. **per-* 'lidot, laisties' (IEW 850). Šādu radniecību apšauba Manfreds Meirhoferis (II 223). Valentīna Merkulova (Меркулова 1967: 118) ir pierādījusi, ka pastāv ciešs semantiskais sakars starp spārnu un papardi, sal. kr. dial. *nánopomoк* 'putna spārns'.

Apkopojot teikto, var secināt, ka vēsturiski lie. *papar̃tis* var tikt uzskatīts kā determinatīvs kompozīts (saliktenis): bl.-sl. **pădь-* 'tīrums' + bl.-sl. **părtā* 'spārni, spalvas' (tāpēc ir jārekonstruē protosemēma 'spalvas, spārni uz zemes [tīruma]'), kura akcentējuma attīstību varēja ietekmēt kolektīva formants *-ā́*. Atšķirīgu papardi apzīmējošu leksēmu saknes konsonantisko struktūru ir noteikusi progresīvā resp. regresīvā asimilācija.

Baltu un slāvu valodu kopīgā leksika

Kopīgo baltu un slāvu fitonīmu skaits ir 7 (skat. Sabaliauskas 1990: 120skk.). BVA šai laikposma leksikas slānī tiek minēti vēl arī rieksta nosaukumi (motivāciju skat. nodaļā „Senā indoeiropiešu leksika"):

BALTU VALODU PIEMĒRI			SLĀVU VALODU ATBILSMES
LATVIEŠU	LIETUVIEŠU	PRŪŠU	
1. *amuols*, *amuolis*, *amuls*, *āmuls*, *āmulis*, *āmals*; *ęmuols*	*ãmalas*, *emalas*	*emelno* ↔ **emelnā*	bu. *и́мел(-а, -о)*, *и́мала, е́мила*, serb.-horv. *мѐла, ùмела*, *omela*, slov. *imêla*, *oméla*, *méla*, *melje* (n. collect.; g. neutr.), augšluž. (arch.) *jemlina*, augšluž. *jemjelina*, lejasluž. *jemjoł, jèḿelica, jeḿelina*, po. *jemioła*, dial. *jemiel*, senkr. *омела*, kr. *оме́ла*, ukr. *ямели́на* u. c.
2. *egle*, *eglis*	*ẽglė*, *ãglė*, *ẽglìs, ẽglis*, *égli*s, *ėglỹs*, *ẽglius*, *ãglius*; (abl. [loc.] pl., dial.) *ẽglyse, ẽglos(e)*, *ẽgliose*, *egliõs*	*addle* ↔ **adlē*	bu. *елá*, serb.-horv. *jéла*, *jȅла*, slov. *jêla*, po. *jedła* / *jodła*, kr. *ель* u. c.
3. *krȁuse*[2], *kraũse*, *kraûsis*[2], *kraûšis*[2]	*kr(i)áušė*, *kráušia*, *kr(i)áušis*	*crausy*, *crausios* ↔ **krausī*, **kraušās*	bu. *крушa*, serb.-horv. *крȕшка*, čak. *krùšva*, po. dial. *krusza*, kašb. *kreša*, augšluž. *kruš-wa*, lejasluž. *kruša*, *kšuša*, baznsl. (kr.) *хрушa*; po. *grusza*, kr. *гру́ша*, slov. *grûška* u. c.
4. *liẽpa*, *lìepa*[2] / *liẽps*, *lìeps*[2], *liẽpe*	*líepa* / *líepas, líepẽ*	*lipe* ↔ **līpē*	bu. *липá*, *лúна*, serb.-horv. *лȉна*, slov., če. *lípa*, po., augšluž., lejasluž. *lipa*, pol. *leipó*, kr. *лúна* u. c.

Pastarosios sememos sietinos su ekstralingvistine ‘naudos’ reikšme: [prt] 22258. *Ja kur Jāņu naktī redz papardi ziedot*, *tad tai vieta esot aprakta zelta nauda* ‘Jei kur Joninių naktį pamatysi žydintį papartį, tai toje vietoje yra užkasti pinigai’ (V. Līce, Līgatne).

Reikšmė ‘didžialapis papartis’ traktuotina kaip integralusis ‘žydinčio paparčio’ požymis, suponuojantis diferencinį semantinį pastarojo požymį, lyginant jį su ‘paprastu paparčiu’: [dn] *Jānis kliedza*, *Jānis brēca*, | *Jānim bērni pazuduši*,|*Jānim bērni pazuduši*|*Lielajâsi papardêsi* ‘Jānis šaukia, Jānis klykia, | Jānio vaikai dingo, | Jānio vaikai dingo | Aukštuosiuose (didžialapiuose) paparčiuose’ (15925); *Liela resna Jāņa māte* | *Vara stīpu sastīpota*, | *Ieraudzijse Jāņa bērnus*, | *Papardês paslēpàs* ‘Aukšta stambi Jānio motina | Vario lanku sustirtuota, | Pamačiusi Jānio vaikus, | Paparčiuose paslėpė’ (16368).

Priešingai, pasakų rinkiniuose pasitaikanti semema ‘mažalapis papartis’ dažnai reflektuoja mitologinę konotaciją: *Arī tāds zinot apraktu naudu atrast*, *kas mazās papardes ziedu iemantojis. Mazās papardes aug pļavās*, *ganībās un ziedot tikai Jāņu naktī* ‘Ir tas žino, kaip užkastus pinigus rasti, kuris mažojo paparčio žiedą turi. Mažasis papartis auga pievose, ganyklose ir žydi tik Joninių naktį’ (10. Emsiņu Gasiņš Susējā. Zin. Kom. kr. LP, VI, 229, 30, 22. *Dažādas teikas par naudu*).

Vis dėlto abiejų šių sememų funkcinė paskirtis ta pati – atriboti paprastąjį papartį nuo mitologinio.

Su mitologinio paparčio sąvoka, matyt, susijęs prietaras spręsti apie derliaus gausą ir metų laikus pagal tai, ar papartis rudenį nušals, ar ne: [prt] 22267. *Kad pavasarī papardes un apiņi nosalst*, *tad būs bada gads: labība nosals* ‘Jei pavasarį paparčiai ir apyniai nušąla, bus bado metai: javai nušals’ (Atbalss k. 1892. J. Kriķis, Starti); 22261. *Ja pavasarī mežā apsalst papardes*, *tad rudenī agri būs salnas* ‘Jei pavasarį miške apšąla paparčiai, tai rudenį bus ankstyvos šalnos’ (Latvis, 1929, VII, 26); 22264 (L. Reiteris, Lubāna) ir 22262 (E. Slavinskas, Cēsis) ~ 22263. *Ja pavasarī papardes apsalst*, *tad rudenī apsalst labība* ‘Jei pavasarį paparčiai nušąla, tai rudenį nušals javai’ (Z. Lāce, Veclaicene); 22265 (P. Atspulgs, Rauna); 22266 (L. Berkholce, Vaive).

Taigi latvių paparčio semantinį ekstensionalą sudaro šios reikšmės: 1) ‘sporinis augalas; Filix’; 2) ‘mitologinis augalas, žydintis aukso ir sidabro žiedais’; 3) ‘juodasis papartis, galintis išgelbėti nuo gyvatės įkandimo’; 4) ‘maisto produktas = valgomas augalas’; 5) ‘vaistai nuo kirminų (askaridžių, kaspinuočių) ir gyvatės nuodų’; 6) ‘higienos priemonė’.

Taigi remiantis šia reikšmine seka, galima apibrėžti tokį latvių kalbos paparčio referentą ‘lapinis sporinis valgomasis, gydomasis augalas; higienos priemonė’, suponuojantį integraliąją sememą ‘sporinis augalas’.

Taip pat galima tvirtinti, kad jokio semantinio ryšio su aukščiau minėtu ‘sparno’ pavadinimu *papartis* nei lietuvių, nei latvių pavyzdžiai nereflektuoja.

Daug informatyvesni yra slavų kalbų atitikmenys. Jie aiškiai reflektuoja sąsajas su ‘sparno’ denotatu: ru. *напоротоκ* (masc.) ‘antrasis paukščio sparno sąnarys’ ~ *напоротъ* (fem.) ‘papartynas; papartis’ (СРЯ XIV 148); ru. *напоротъ* (fem.) ‘paukščio sparno kaulai, esantys tarp petuko ir plaštakos; vandens paukščių kojų plėvė’; *напоротникъ* ‘papartis’ (СЦРЯ III 330; dar plg. Даль III 12; dar žr. 30 išn.). Šie duomenys svarbūs ne tik nustatant žodžio konotatus bei denotatų skaičių, bet ir patvirtinant morfologinio ryšio bendrumą su balt. **sparnŏ-* < ide. **(s)porno-* ‘sparnas’ < verb. ide. **per-* ‘skristi, lėkti’ (IEW 850). Tokia giminyste abejoja Manfredas Mayrhoferis (II 225). Valentina Merkulova (Меркулова 1967: 118) įrodė esant glaudžius semantinius ryšius tarp ‘plunksnos’ ir ‘paparčio’, plg. ru. dial. *нáнopoмoκ* ‘paukščio sparnas’.

Apibendrinant galima teigti, kad istoriškai lie. *papar̃tis* gali būti traktuojamas kaip determinatyvinis kompozitas (dūrinys): balt.-sl. **pād-* ‘dirva’ + balt.-sl. **pārtā* ‘sparnai, plunksnos’ (todėl rekonstruotina protosemema ‘plunksnos, sparnai ant žemės [dirvos]’), kurio akcentinei raidai įtakos galėjo turėjo kolektyvo formantas *-ā́*. Skirtinga ‘papartį’ reiškiančių leksemų konsonantinė šaknies struktūra nulemta progresyvinės resp. regresyvinės asimiliacijos veiksnio.

Bendroji baltų ir slavų kalbų leksika

Priskaičiuojami 7 bendrieji baltų ir slavų fitonimai (žr. Sabaliauskas 1990: 120tt.). BKA šio laikotarpio leksikos sluoksniui dar priskiriamas ir riešutą įvardijantys pavadinimai (motyvaciją žr. skyriuje „Senoji indoeuropietiškoji leksika“):

BALTŲ KALBŲ PAVYZDŽIAI			SLAVŲ KALBŲ ATITIKMENYS
LATVIŲ	LIETUVIŲ	PRŪSŲ	
1. *amuols*, *amuolis*, *amuls*, *āmuls*, *āmulis*, *āmals*; *ęmuols*	*ãmalas*, *emalas*	*emelno* ↔ **emelnā*	bulg. *и́мел(-а, -о)*, *и́мала*, *е́мила*, serb.-kro. *мѐла*, *ùмела*, *omela*, slov. *imêla*, *oméla*, *méla*, *melje* (n. collect.; neutr.), au. luž. (arch.) *jemlina*, au. luž. *jemjelina*, že. luž. *jemjoł*, *jèḿelica*, *jeḿelina*, le. *jemioła*, dial. *jemiel*, s. ru. *омела*, ru. *оме́ла*, ukr. *ямели́на* ir kt.
2. *egle*, *eglis*	*ẽglė*, *ãglė*, *ẽglìs*, *ẽglis*, *égli̇s*, *ėglỹs*, *ẽglius*, *ãglius*; (abl. [loc.] pl., dial.) *ẽglyse*, *ẽglos(e)*, *ẽgliose*, *egliõs*	*addle* ↔ **adlē*	bulg. *ела́*, serb.-kro. *jéла*, *jèла*, slov. *jêla*, le. *jedła* / *jodła*, ru. *ель* ir kt.
3. *krȁuse*[2], *kraũse*, *kraûsis*[2], *kraûšis*[2]	*kr(i)áušė*, *kráušia*, *kr(i)áušis*	*crausy*, *crausios* ↔ **krausī*, **kraûsās*	bulg. *крушa*, serb.-kro. *крӯшка*, čak. *krùšva*, le. dial. *krusza*, kašub. *kreša*, au. luž. *kruš-wa*, že. luž. *kruša*, *kšuša*, bažn. sl. (ru.) *хрушa*; le. *grusza*, ru. *грýша*, slov. *grûška* ir kt.
4. *liẽpa*, *lìepa*[2] / *liẽps*, *lìeps*[2], *liẽpe*	*líepa* / *líepas*, *líepẽ*	*lipe* ↔ **līpē*	bulg. *липа́*, *ли́па*, serb.-kro. *лȉна*, slov., če. *lípa*, le., au. luž., že. luž. *lipa*, polab. *leipó*, ru. *ли́па* ir kt.

BALTU VALODU PIEMĒRI			SLĀVU VALODU ATBILSMES
LATVIEŠU	LIETUVIEŠU	PRŪŠU	
5. *cę̄rmaûkša*, *cę̀rmaukša*[2], *cę̀rmauška*[2], *cę̀rmaušķe*[2], *cę̀rmaušķis*[2], *cę̀rmaúkšķis*[2], *cę̀(r)mauksis*, *cę̂rmauksis*[2], *cę̀rmuoksis*, *cę̄rmuokslis*, *cę̄rmūksis*, *cę̀rmúkse*[2], *cę̀rmūkša*, *cę̀rmūkša*[2] / *cę̀rmukša*[2], *cę̀rmuokša*[2] / *càrmûkša*, *cę̀rmūkška*[2] / *cę̀rmukška*[2], *cę̀rmūkšķis*[2], *cę̀rmûkslis*, *cę̄rmūkslis*, *cę̀rmūkslis*[2], *cę̀rmaûkslis, cę̄rmaukstis*, *cę̀rmûška*[2] / *càrmyûška*, *cę̀rmūška*[2] / *cę̀rmuška*[2], *cę̄rmūška*, *cę̀rmuôška*[2] / *càrmûška* / *càrmûšk*, *cę̀rmûša*[2], *cę̀rnûška*[2]; *čę̀rmaûksis*[2], *čęrmaukste*, *čę̀rmaukste*[2], *čę̀rmaûkša*[2], *čę̄rmaukša*, *čęrmaukts*, *čę̀rmauška*[2], *čę̀rmûgža*[2] / *čàrmyûgža*, *čę̀rmūksis*[2], *čę̀rmūkslis*[2], *čę̀rmúksta*[2], *čęrmūkste*, *čę̀rmúkste*[2], *čęrmukstis*, *čę̀rmúkstis*[2], *čę̀rmūkša*[2], *čę̄rmūkšķis*, *čę̀rmûkšņa*[2], *čę̀rmùkšs*[2], *čę̄rmuokste*, *čę̀rmuokša*[2], *čę̄rmuokša*, *čęrmuška*, *čę̀rmūška*[2], *čę̀rmūška*[2], *čę̄rmušks*, *čę̀rmūšks*[2], *čę̀rmûža*[2]; *ķę̀rmúkste*[2], *ķę̀rmúkša*[2], *ķę̀rmùkšis*[2], *ķę̀rmúkška*[2], *ķę̀rmúška*[2]; *sę̃rmuoksis*, *sērmuksis*, *sę̄rmuksis*, *sę̄rmauksis*, *sę̀rmaûklis* / *sę̀rmaũklis*, *sę̀rmauksis*, *sę̀rmaûksis*, *sę̀rmàuksis*[2], *sę̄rmauksis*, *sę̀rmàukslis*[(2)], *sę̀rmaûkslis*, *sę̀rmaúkslis*[2], *sę̄rmaukslis*, *sę̀rmaûkša*, *sę̀rmaukša*[2], *sę̄rmaukša*, *sęrmaukša*, *sę̀rmaukšis*[2], *sę̀rmaûkšķis*[2], *sę̀rmaûkšs*, *sę̀rmàukšs*[2], *sę̀rmauslis*[2], *sę̀rmauška*[2], *sę̀rmaušķis*[2] / *sàrmaúškis*, *sę̄rmûklis*, *sę̀rmûklis*, *sę̀rmúklis*[2], *sę̄rmuklis*, *sę̀(r)mûkslis*[(2)], *sę̄rmūkslis*, *sę̀rmūkslis*[2], *sę̄rmukslis*, *sęrmūkslis*, *sę̂rmukslis*[2], *sę̃rmûkslis*[2], *sērmūkslis*, *sērmukslis*, (pl.) *sērmaukši*, *sērmukši*, *sērmaušļi*, *sę̀rmûksis*[(2)], *sę̀rmûksis*, *sęrmūksis*, *sę̄rmuksis*, *sę̄rmuoksnis*, *sę̄rmūksnis*, *sę̄rmūkšs*, *sę̀rmukša*, *sę̀rmûkste*[2], *sę̄rmūkste*, *sę̄rmūkstis*, *sę̃rmûkša*, *sę̀rmûkša*, *sę̀rmūkša*[2], *sę̄rmūkša*, *sę̃rmûkšis*, *sę̀rmúkšis*[2], *sę̀rmûkšķe*[2], *sę̀rmukšķe*[2], *sę̃rmûkšķis*[2], *sę̄rmūkšķis*, *sę̀(r)mūkšķis* / *sęmukšķis*, *sę̀rmukšķis*[2], *sę̂rmûkšlis*[2] / *seĥrmûkšlis*[2], *sę̃rmûkšs*, *sę̀rmûkšs*, *sę̀rmūkšs*[2], *sę̄rmūkšs*, *sę̀rmūkte*[2], *sę̄rmulis*, *sę̂rmulis*[2] / *sę̂rmulis*[2], *sę̀rmuôksis*, *sę̄rmuoksis*, *sę̄rmuoklis*, *sę̀(r)muôklis*, *sę̂rmuoklis*[2] / *sęrmuoklis*[2], *sę̄rmuoklis*, *sę̃rmuoksis*, *sę̀rmuôksis*, *sę̀rmùoksis*[2], *sę̂rmuôksle*[2], *sę̄rmuokslis*, *sę̃rmuokslis* / *sę̃rmuokslis*, *sę̃rmūkslis*, *sę̀rmuokslis*, *sę̂rmuôkslis*[2], *sę̂rmuokslis*[2] / *sę̂rmuokslis*[2], *sę̀rmuôkslis*[2], *sę̀rmuokslis*[2], *sę̂rmuoksnis*[2], *sę̄rmuoksnis*, *sę̄rmuoksta*, *sę̀rmuokste*[2], *sę̀rmuokša*, *sę̀rmuôkša*[2], *sę̄rmuokša*, *sę̄rmuokšis*, *sę̀rmuôkška*[2], *sę̀rmuokšķis*[2], *sę̄rmuôkšķis*[2], *sę̂rmuôle*[2], *sę̀rmùoška*[2], *sę̀rmuôška*[2] / *sàrmûška*, *sę̀rmuošķis*[2], *sę̀rmúslis*[2], *sę̄rmūste*, *sę̀rmūška*[2], *sę̀rmuška*[2], *sę̀rmùšks*[2], *sę̀rmùšķis*[2] / *sàrmùškis*, *sę̄rmūte*, *sę̂rmutnējs*[2], *sę̀rmuîška*[2], *sę̀rnuôška*[2], *sę̀rnûška*[2] / *sàrnyûška*; *šę̂rmūkšle*[2], *šę̀rmùoksis*[2], *šę̄rmuôksle*[2], *šę̀rmuôkslis*[2], *šę̂rmuõkšle*[2], *šę̀rmúška*[2]	*šermùkšis, šermùkšnis*, *šermùkšnė*, *šermùkšlė*, *šermùkšlis*		slov. *čŕ̨mha* / *čŕ̨msa*, senče. *tř̆mcha*, če. *střemcha*, po. *trzemcha*, kr. dial. *черёмха*, kr. *черёмуха*, ukr. *чере́муха*, *чере́мха* u. c.
6. *uôga* / *uogs*	*úoga, vúoga, voga*		sensl. ⱁⰳⱁⰴⱁ, bu. *я́года*, serb.-horv. *jàгода*, slov. *jágoda*, če., slovāk. *jahoda*, po. *jagoda*, augšlužs. *jahoda*, lejaslužs. *jagoda*, polab. (pl.) *jagödói*, senkr. *ягода*, kr. *я́года* u. c.
7. *virzs*, *viȓzis*, *virza*, *virze*, (pl.) *virži*, *viȓži*[2], *viȓži*; *virsis*, *vìrsis*[2], (pl.) *vireži*, *irši*, *vìrši*, *vìršiˀ*, *viȓši*, *virši*, *viȓši*, *viȓši*[2]	*vìržis*, *vìržė*, *viȓžis*, *viržỹs*, (pl.) *vìržiaĩ*		baznsl. (austr.) *врѣсьнь*, serb.-horv. *врȕjec*, *врȇc*, slov. *vrês*, če. *vřes*, po. *wrzos*, augšlužs. *wrjos*, lejaslužs. *rjos*, kr. *ве́рес*, *ве́ресκ*, ukr. *ве́ресень*, bkr. *ве́рес* u. c.
8. *riẽksts*, dial. *riekša* (gen. sg.)	*ríešutas*, *ríešutìs*, *ríešas*, *riešutỹs, ruošutỹs*	*buccareisis* ↔ **bukareisīs* (< **-reisas*)	bu. *opéx*, senkr., baznsl. *орѣхъ*, kr. *opéx*, serb.-horv. *òpax*, po. *orzech* u. c.

4. tabula. Baltu valodu fitonīmi, kas iedalāmi baltu un slāvu kopīgajā leksikas slānī

Āmuļa nosaukumi

No minētajiem kopīgās baltu un slāvu leksikas vārdiem visvairāk diskusiju izraisa fitonīma *āmulis* cilme.

Lie. *ãmalas* 3[b] ‘uz kokiem augošs parazīts, plaši sazarots kā slota; Laumas slota (*Viscum album*)’ R 257, K, MŽ 144, Kos 106, KzR, Vvr, Lp, Pn, J, Tl (LKŽ I[2] 115), lie. *emalas* ‘*Viscum album*’ SD[1] 71, SD 77 (LKŽ II[2] 1127) un la. *amuols*, *amuls*, *āmuls*, *āmulis*, *āmals* ‘āmulis; dāboliņš; daudzgadīgā mārpuķīte (*Bellis perennis*)’ (ME I 71) (formas ar sakņu *-uo-* un *-u-* kontaminācijas dēļ ar la. *âbuõls* ‘ābols, āboliņš’, la. *âbuls* ‘t. p.’ [plašāk skat. ME I 72; PKEŽ I 252]); la. *ęmuols* ‘dābols’ BW 21871,2 (ME I 569) un pr. *emelno* ‘āmulis, laputs’ E 646 (< **emelnā*, t. i., pr. **emel-* + suf. **-nā* < **emel-ā* [PKEŽ ibd.])[35] pēc to nosaukumu motivācijas tiek iedalīti baltu un slāvu leksikas slānī (Sabaliauskas 1990: 120), jo tiem ir sakars tikai ar kodificētām morfoloģiski semantiskām slāvu valodu atbilsmēm: bu. *úмел*(*-a*, *-o*), *úмала*, *éмила* ‘parazītaugs *Viscum, Loranthus*’[36], serb.-horv. *мèла, ùмела*, *omela* ‘*Viscum album* L.’, slov. *imêla, oméla, méla* ‘t. p.’, *melje* (n. collect.; g. neutr.) ‘t. p.’ u. c., augšlužs. (arh.) *jemlina*, augšlužs. *jemjelina*, lejaslužs. *jemjoł* ‘*Viscum album* L.’, *jèḿelica, jeḿelina*; po. *jemioła*, dial. *jemiel* ‘*Viscum*’, senkr. *омела* ‘ēsma putniem’, kr. *оме́ла* ‘*Viscum album* = virpuļveida ligzda, putnu līme, ozola ogas’ (sal. Даль II 672),

35 Par lie. *ãmalas* semantisko ekstensiālu, t. i., 1) ‘laputs’ Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk; 2) ‘salda, lipīga viela, uz lapām ko izdala laputis (parazīti); medus rasa’ Up, Vkš, Kos 106; 3) ‘augu slimība (rūsa), kas it kā rodas pēc zibens bez pērkona’ Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; 4) ‘zibens bez pērkona’ Jnšk, Mrj, Žml, Dkk; 5) ‘dažādi dunduri, to dūkšana; vaboļu sanēšana gaisā’ Dglš, Viln (LKŽ I[2] 115) noteikšanas īpatnībām skat. turpmāk, jo LKŽ vienā leksiski semantiskajā ligzdā iekļauti atšķirīgas cilmes homofoni. Būga (viņu atkārto arī Frenkelis – LEW 9) gan lie. *ãmalas*, gan lie. *ãmaras* interpretē kā fonētiskos alternantus, taču, pamatojoties uz turpmāk sniegto vārdu analīzi, par šādu skaidrojumu jāšaubās.

36 Plīnijs Vecākais (G. P. Secundus – HN XVI 31) apgalvo, ka zāļu gatavošanai vislabāk derēja ozola āmulis, kuru Žaks Andrē (1956: 332) nosauca par *Loranthus Europaeus Joch*. (pēc Linneja klasifikācijas – *Viscum album* ‘baltais āmulis’ [par antīkajā pasaulē, viduslaikos un vēlāk izgatavotiem ārstniecības preparātiem plašāk skat. Грошева 2009: 369skk.]).

BALTŲ KALBŲ PAVYZDŽIAI			SLAVŲ KALBŲ ATITIKMENYS
LATVIŲ	LIETUVIŲ	PRŪSŲ	
5. *cę̃rmaûkša*, *cę̃rmaukša*[2], *cę̃rmauška*[2], *cę̃rmaušķe*[2], *cę̃rmaušķis*[2], *cę̃rmaúkšķis*[2], *cę̃(r)mauksis*, *cę̃rmauksis*[2], *cę̃rmuoksis*, *cę̃rmuokslis*, *cę̃rmūksis*, *cę̃rmúkse*[2], *cę̃rmūkša*, *cę̃rmūkša*[2] / *cę̃rmukša*[2], *cę̃rmuokša*[2] / *cȁrmûkša*, *cę̃rmūkška*[2] / *cę̃rmukška*[2], *cę̃rmūkšķis*[2], *cę̃rmûkslis*, *cę̃rmūkslis*, *cę̃rmūkslis*[2], *cę̃rmaûkslis*, *cę̃rmaukstis*, *cę̃rmûška*[2] / *cȁrmyûška*, *cę̃rmūška*[2] / *cę̃rmuška*[2], *cę̃rmūška*, *cę̃rmuôška*[2] / *cȁrmûška* / *cȁrmûšk*, *cę̃rmûša*[2], *cę̃rnûška*[2]; *čę̃rmaûksis*[2], *čęrmaukste*, *čę̃rmaukste*[2], *čę̃rmaûkša*[2], *čę̃rmaukša*, *čęrmaukts*, *čę̃rmauška*[2], *čę̃rmûgža*[2] / *čȁrmyûgža*, *čę̃rmūksis*[2], *čę̃rmūkslis*[2], *čę̃rmúksta*[2], *čęrmūkste*, *čę̃rmúkste*[2], *čęrmukstis*, *čę̃rmúkstis*[2], *čę̃rmūkša*[2], *čę̃rmūkšķis*, *čę̃rmûkšņa*[2], *čę̃rmùkšs*[2], *čę̃rmuokste*, *čę̃rmuokša*[2], *čę̃rmuokša*, *čęrmuška*, *čęrmūška*[2], *čę̃rmūška*[2], *čę̃rmušks*, *čę̃rmūšks*[2], *čę̃rmûža*[2]; *ķę̃rmúkste*[2], *ķę̃rmúkša*[2], *ķę̃rmùkšis*[2], *ķę̃rmúkška*[2], *ķę̃rmúška*[2]; *sę̃rmuoksis*, *sę̃rmuksis*, *sę̃rmuksis*, *sę̃rmauksis*, *sę̀rmaûklis* / *sę̀rmaũklis*, *sę̀rmauksis*, *sę̀rmaûksis*, *sę̀rmàuksis*[2], *sę̃rmauksis*, *sę̀rmàukslis*[(2)], *sę̀rmaûkslis*, *sę̀rmaúkslis*[2], *sę̃rmaukslis*, *sę̀rmaûkša*, *sę̀rmaukša*[2], *sę̃rmaukša*, *sęrmaukša*, *sę̀rmaukšis*[2], *sę̀rmaûkšķis*[2], *sę̀rmaûkšs*, *sę̀rmàukšs*[2], *sę̀rmauslis*[2], *sę̀rmauška*[2], *sę̀rmaušķis*[2] / *sȁrmaúškis*, *sę̃rmûklis*, *sę̀rmûklis*, *sę̀rmúklis*[2], *sę̃rmuklis*, *sę̃(r)mûkslis*[(2)], *sę̃rmūkslis*, *sę̀rmūkslis*[2], *sę̃rmukslis*, *sęrmūkslis*, *sę̂rmukslis*[2], *sę̃rmûkslis*[2], *sę̃rmūkslis*, *sę̃rmukslis*, (pl.) *sę̃rmaukši*, *sę̃rmukši*, *sę̃rmaušļi*, *sę̃rmûksis*[(2)], *sę̀rmûksis*, *sęrmūksis*, *sę̃rmuksis*, *sę̃rmuoksnis*, *sę̃rmūksnis*, *sę̃rmūkšs*, *sę̀rmukša*, *sę̀rmûkste*[2], *sę̃rmūkste*, *sę̃rmūkstis*, *sę̃rmûkša*, *sę̀rmûkša*, *sę̀rmūkša*[2], *sę̃rmūkša*, *sę̃rmûkšis*, *sę̀rmúkšis*[2], *sę̀rmûkšķe*[2], *sę̀rmukšķe*[2], *sę̃rmûkšķis*[2], *sę̃rmūkšķis*, *sę̃(r)mūkšķis* / *sę̀mukšķis*, *sę̀rmukšķis*[2], *sę̂rmûkšlis*[2] / *seî̂rmûkšlis*[2], *sę̃rmûkšs*, *sę̀rmûkšs*, *sę̀rmūkšs*[2], *sę̃rmūkšs*, *sę̀rmūkte*[2], *sę̃rmulis*, *sę̂rmulis*[2] / *sęî̂rmulis*[2], *sę̀rmuôksis*, *sę̃rmuoksis*, *sę̃rmuoklis*, *sę̃(r)muôklis*, *sę̂rmuoklis*[2] / *sęrmuoklis*[2], *sę̃rmuoklis*, *sę̃rmuoksis*, *sę̀rmuôksis*, *sę̀rmùoksis*[2], *sę̂rmuôksle*[2], *sę̃rmuokslis*, *sę̃rmuokslis* / *sę̃rmuokslis*, *sę̃rmūkslis*, *sę̀rmuokslis*, *sę̂rmuôkslis*[2], *sę̂rmuokslis*[2] / *sę̂rmuokslis*[2], *sę̀rmuôkslis*[2], *sę̀rmuokslis*[2], *sę̂rmuoksnis*[2], *sę̃rmuoksnis*, *sę̃rmuoksta*, *sę̃rmuokste*[2], *sę̀rmuokša*, *sę̃rmuôkša*[2], *sę̃rmuokša*, *sę̃rmuokšis*, *sę̀rmuôkška*[2], *sę̀rmuokšķis*[2], *sę̃rmuôkšķis*[2], *sę̂rmuôle*[2], *sę̀rmùoška*[2], *sę̀rmuôška*[2] / *sȁrmûška*, *sę̀rmuošķis*[2], *sę̃rmúslis*[2], *sę̃rmūste*, *sę̀rmūška*[2], *sę̀rmuška*[2], *sę̀rmùšks*[2], *sę̀rmùšķis*[2] / *sȁrmùškis*, *sę̃rmūte*, *sęî̂rmutnējs*[2], *sę̀rmuîška*[2], *sę̀rnuôška*[2], *sę̀rnûška*[2] / *sȁrnyûška*; *šęî̂rmũkšle*[2], *šę̀rmùoksis*[2], *šę̃rmuôksle*[2], *šę̃rmuôkslis*[2], *šęî̂rmuõkšle*[2], *šę̃rmúška*[2]	*šermùkšis*, *šermùkšnis*, *šermùkšnė*, *šermùkšlė*, *šermùkšlis*		slov. *črę̂mha* / *črę̂msa*, s. če. *třěmcha*, če. *střemcha*, le. *trzemcha*, ru. dial. *черёмха*, ru. *черёмуха*, ukr. *чере́муха*, *чере́мха* ir kt.
6. *uôga* / *uogs*	*úoga*, *vúoga*, *voga*		s. sl. **ꙗгѡда**, bulg. *я́года*, serb.-kro. *jȁгода*, slov. *jágoda*, če., slovak. *jahoda*, le. *jagoda*, au. luž. *jahoda*, že. luž. *jagoda*, polab. (pl.) *jagödói*, s. ru. *ягода*, ru. *я́года* ir kt.
7. *virzs*, *viî̂rzis*, *virza*, *virze*, (pl.) *virži*, *viî̂ži*[2], *viî̃ži*; *virsis*, *vìrsis*[2], (pl.) *vireži*, *irši*, *vìrši*, *vìrši*[2], *viî̃rši*, *virši*, *viî̂ši*, *viî̂ši*[2]	*vìržis*, *vìržė*, *viî̃žis*, *viržỹs*, (pl.) *vìržiaĩ*		bažn. sl. (ryt.) *врѣсьнь*, serb.-kro. *вр̀ijec*, *врȇс*, slov. *vrês*, če. *vřes*, le. *wrzos*, au. luž. *wrjos*, že. luž. *rjos*, ru. *ве́рес*, *ве́реск*, ukr. *ве́ресень*, blr. *ве́рас* ir kt.
8. *riẽksts*, dial. *riekša* (gen. sg.)	*ríešutas*, *ríešutìs*, *ríešas*, *riešutỹs*, *ruošutỹs*	*buccareisis* ↔ **bukareisīs* (< **-reisas*)	bulg. *орéх*, s. ru., bažn. sl. *орѣхъ*, ru. *орéх*, serb.-kro. *òрах*, le. *orzech* ir kt.

4 lentelė. Baltų kalbų fitonimai, priskiriami bendrosios baltų ir slavų leksikos sluoksniui

Amalo pavadinimai

Iš išvardytų bendrosios baltų ir slavų leksikos sluoksnio leksikos bene daugiausia diskusijų kyla dėl ‘amalą’ reiškiančių fitonimų kilmės.

Lie. *ãmalas* 3[b] ‘ant medžių augantis parazitas, gausiai šakotas, kaip šluota; laumšluotė (*Viscum album*)’ R 257, K, MŽ 144, Kos 106, KzR, Vvr, Lp, Pn, J, Tl (LKŽ I[2] 115), lie. *emalas* ‘*Viscum album*’ SD[1] 71, SD 77 (LKŽ II[2] 1127) ir la. *amuols*, *amuls*, *āmuls*, *āmulis*, *āmals* ‘amalas; dobilas; daugiametė saulutė (*Bellis perennis*)’ (ME I 71) (formos su šaknies *-uo-* ir *-u-* dėl kontaminacijos su la. *âbuõls* ‘obuolys, dobilas’, la. *âbuls* ‘t. p.’ [plačiau žr. ME I 72; PKEŽ I 252]); la. *ęmuols* ‘dobilas’ BW 21871,2 (ME I 569) bei pr. *emelno* ‘amalas, amaras’ E 646 (< **emelnā*, t. y. pr. **emel-* + suff. **-nā* < **emel-ā* [PKEŽ ibd.])[34] motyvuotai priskiriami baltų ir slavų leksikos sluoksniui (Sabaliauskas 1990: 120), mat koreliuojami tik su kodifikuotais morfologiniais semantiniais slavų kalbų atitikmenimis: bulg. *и́мел*(*-а*, *-о*), *и́мала*, *е́мила* ‘parazitinis augalas *Viscum*, *Loranthus*’[35], serb.-kro. *мѐла*, *ùмела*, *omela* ‘*Viscum album* L.’, slov. *imêla*, *oméla*, *méla* ‘t. p.’, *melje* (n. collect.; neutr.) ‘t. p.’ ir kt., au. luž. (arch.) *jemlina*, au. luž. *jemjelina*, že. luž. *jemjoł* ‘*Viscum album* L.’, *jèmelica*, *jemelina*; le. *jemioła*, dial. *jemiel* ‘*Viscum*’, s. ru. *омела* ‘masalas paukščiams’, ru. *оме́ла* ‘*Viscum album* = sūkurio lizdas, paukščių klijai, ąžuolo uogos’ (plg. Даль II 672), ‘nuolat žaliuojantis parazitinis krūmo formos augalas, augantis ant medžių’, ukr. *омелúна* ir kt. < prasl. **emela* / **emelo* / **emelъ* (ЭССЯ VI 26).

34 Apie lie. *ãmalas* semantinio ekstensionalo, t. y. 1) ‘amaras’ Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk; 2) ‘ant lapų saldi limpama medžiaga, gaminama amarų (parazitų); lipčius’ Up, Vkš, Kos 106; 3) ‘augalų liga (rūdys), tariamai atsirandanti po žaibo be griaustinio’ Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; 4) ‘žaibas be griaustinio’ Jnšk, Kp, Žml, Dkk; 5) ‘visokie bimbalai, jų ūžimas; vabzdžių birzgesys ore’ Dglš, Viln (LKŽ I[2] 115), nustatymo ypatybes žr. toliau, mat LKŽ vienam leksiniam semantiniam lizdui priskirti skirtingos kilmės homofonai. K. Būga (juo seka ir E. Fraenkelis, žr. LEW 9) ir lie. *ãmalas*, ir lie. *ãmaras* interpretuoja kaip fonetinius alternantus, tačiau remiantis toliau pateikiama žodžių analize, tokiu aiškinimu reikia abejoti.

35 Plinijus Vyresnysis (C. P. Secundus – HN XVI 31) teigia, kad vaistams gaminti labiausiai tiko ąžuolo amalas, kurį Jacques André (1956: 332) įvardijo *Loranthus Europaeus Joch*. (pagal K. Linėjaus klasifikaciją – *Viscum album* ‘baltasis amalas’ [apie gydomuosius preparatus, gamintus Antikoje, Viduramžiais ir vėlesniuoju laikotarpiu plačiau žr. Грошева 2009: 369tt.]) terminu.

‘mūžzaļš krūmveida parazītaugs, kas aug uz kokiem’, ukr. *ямели́на* u. c. < pirmsl. **emela* / **emelo* / **emelъ* (ЭССЯ VI 26).

Šo leksēmu cilme līdz šim nav noskaidrota (PKEŽ I 253) un ir gandrīz neiespējama A. Briknera izvirzītās hipotēzes dēļ. Pēc viņa apgalvojuma, no šī auga mizas un ogām tika gatavota putnu līme, bet pats augs saukts ‘tāds, kas ķer, ņem’ (sal. ЭССЯ VI 26; Brückner 1957: 206), tāpēc to apzīmējošie fitonīmi atvedināmi no pirmsl. **em-* ‘ņemt’ + suf. **-el-*[37]. Šāds minējums, protams, ir kazuistisks, jo tā autors ne tikai neņem vērā citas leksikogrāfiskos kopsavilkumos minētās šī auga nozīmes, bet arī neanalizē leksēmu morfoloģisko attīstību, piemēram, 1419. g. poļu dokumentā norādīts: *Dambowe gemyolo lignum sanctum* 1419 Rost nr 5173; *Dambowa yamyola viscus* 1437 nr. 2837 (SS 160)[38]. A. Briknera hipotēzei nevar noticēt ne tikai semantiskās motivācijas trūkuma dēļ, jo no slāvu valodu piemēriem neizriet nozīme *‘ķeršana, ņemšana, grābšana’, sal. baznsl. *imǫ, jęti* ‘ņemt’ (perf.), *jemlǫ*, *imati* (imperf.) ‘piederēt’ (< ide. **em-*, **ₑm-* ‘ņemt’) (sal. IEW 310sk.), bet arī auga bioloģiskās morfoloģijas dēļ – neviens āmuļa struktūrelements nav lipīgs, resp. nenorāda uz putnu lamatu semēmu (putni barojas ar āmuļa augļiem, nevis pie tiem pielīp, sal. 1472. g. poļu dokumentos to dēvē par *jemielucha* [Brückner 1957: 206]). Turklāt semēma ‘putnu līme’ tiek lietota tikai slāvu (serbu un horvātu, poļu un krievu [arī vecajos rakstos]) valodās (sal. arī Linde II 888; Skok I 718)[39].

Šāds minējums nav pieņemams arī morfoloģisko ide. verbu **em-/*ᵩm-* ‘ņemt’ baltu un slāvu piemēru ar saknes *a-/o-* pakāpes strukturālo derivātu trūkuma dēļ, jo *guņa* pakāpes saknes *om-* formas atspoguļo tikai toh. A ***yom****är* ‘ir sasniegts’ u. c., un tās tiek skaidrotas kā vēlīnās patskaņu mijas piemēri, kas radušies valodas iekšējās sistēmas pārmaiņu rezultātā (plašāk skat. LIV 210), sal. pirmsl. *****jьm****ovitъ(jь)*: bu. ***им****овитъ* adj. ‘bagāts’, maķ. ***им****овит* ‘t. p.’, serb-horv. ***im****òvit* ‘t. p.’, senkr., baznsl. *имовитый* u. c. (ЭССЯ VIII 228sk.).

V. Mažuļa (PKEŽ I 252sk.) mēģinājums rekonstruēt morfoloģisko secību austrbl. **emela-* / **amela-* / rietbalt. **emelā* ↔ sl. **emelā* / **amelā* / **imelā* (apofoniskās formas) arī nav veiksmīgs – pilnīgi neskaidras ir leksēmu strukturālās robežas, sākumburta pārmaiņu tendences un likumsakarības, jo hipotēzes autors nav veicis slāvu piemēru morfoloģisko analīzi, kas ir izšķiroša, vēloties atklāt ne tikai šo, bet arī baltu valodu *āmuli* apzīmējošo fitonīmu izcelsmi.

Līdz šim neviens nav attīstījis A. Becenbergera hipotēzi (skat. turpmāk), pamatojoties uz kuru var piesardzīgi minēt, ka rietumslāvu un austrumslāvu lietotie *āmuļa* fitonīmi morfoloģiskās struktūras īpašību dēļ jātraktē kā salikteņi: augšluž. (arh.) *jemlina* (← ? **jem-je-lina* [radiciālā *-je-* absorbcija]), sal. augšluž. *jem-jel-ina* ‘*Viscum album* L.’, *jeḿelina*; ukr. *ямели́на* (← ? **jem-je-lina* [skat. iepriekš]) ← (1) *jem-* (ar pirmā komponenta *o-* → *(j)e/i-* regresīvās asimilācijas dēļ, t. i., *o...e/i* > 1. *(j)e...e/i*; 2. *i...e* [skat. turpmāk]) + (2) sl. **edlina* (> po. *jedlina* ‘egle; baltegle; skuju koka zars’[40], ukr. *ялѝна* ‘egle’ [< pirmsl. **edlъ* ‘egle’ + suf. **-ina* (ЭССЯ VI 15)]); sal. arī kr. dial. *оме́льня* ‘āmulis’ (ПЯ E–H 26 – tādu formu esot dzirdējis Vladimirs Toporovs Vladimiras apriņķī; [⇦ kr. *ом-* + kr. dial. *е́льня* ‘neliels skuju koku krūms (-i), palicis pēc meža ciršanas; vēja lauzti koki eglainē’ (СРНГ VIII 352sk.)]). Ja otrā komponenta cilme ir pilnīgi skaidra, tad pirmā komponenta interpretācija ir problemātiska. Šāda salikteņa semantiskā motivācija arī ir diezgan skaidra, jo gan egle, gan āmulis norāda uz jau minēto referentu ‘mūžzaļš augs’ resp. uz veģetatīvo konotāciju. To pašu *egles* referentu atspoguļo arī citādas morfoloģiskās struktūras slāvu valodu vārdi, kas apzīmē āmuli: senpo. *yam-yol-a, gem-yol-o* (SS III 160), bu. *и́мел*(*-а, -о*), *и́мала*, *е́мила* ‘parazītaugs *Viscum, Loranthus*’, serb.-horv. *мѐла, ùмела*, *omela* ‘*Viscum album* L.’, slov. *imêla, oméla, méla* ‘t. p.’, *melje* (n. collect.; g. neutr.) ‘t. p.’, lejasluž. *jem-joł,* po. *jem-ioł-a* u. c. ← (1) *(i-,o-)m-* + (2) pirmsl. **edla* > bu. *ела́* ‘egle (*Abies excelsa*)’, serb.-horv. *jéла*, *jѐла* ‘t. p.’, slov. *jêla* ‘t. p.’, po. *jedła* / *jodła* ‘t. p.’ u. c.; augšluž. *jèḿelica* ← (1) *jem-* + (2) sl. **edlica* < pirmsl. **edlъ* ‘egle’ + suf. **-ica* (ЭССЯ VI 14).

Austrumbaltu valodās fiksēti citas morfoloģiskās struktūras un semantiskās formas (vēsturiski) (?) salikteņi (līdz šim tiek minēts tikai kontaminācijas process – skat. ME I 71; PKEŽ I 252), kas arī darināti no diviem komponentiem: (**1**) *(e-,a-)m-* + (2) austrbl. **ābel-* / **ābal-* / **ābla-* ‘ābols’ → **am-āb-e(a)l-* → 1) lie. **amal-* / **amel-* (ar otrā komponenta *āb-* absorbciju) > *ãmalas, emalas* ‘*Viscum album*’ (< **amelas* [*a...e* > *e...a* metatēze, nevis arhaisms; sal. Skardžius I 174] ~ lie. dial. *óbalas* / *obalỹs* ↔ *óbelas* / *obelỹs* ‘ābols’); 2) la. **amal-* / **amel-* (ar otrā komponenta *āb-* absorbciju) > *amuols*, *emuols* (< **āmelas* [*ā...e* > *e...ā* metatēze; ar sekundāru *ā-*, sal. la. dial. *āmuls, āmulis* ‘āmulis; dābols; daudzgadīga mārpuķīte (*Bellis perennis*)’ (ME I 70)] saistot ar la. **ābuo̯la-* ‘ābols’; šī paša iemesla dēļ la. **amals* / **emals* pārveidojās par *amuols*, *emuols* ar *-uo-* [skat. PKEŽ I 252] ~ la. *âbuõls* / *âbuõlis* ‘ābols’), acīmredzot atspoguļo protosemēmu *‘auglības / dzīvīguma augs (auglis)’ (sal. slāvu šī augļa un auga simbolisko auglības, ražības, mīlestības, laulību attiecību, veselu pēcnācēju nozīmes konotāciju [skat. CM 497], kas identiska ar āmuļa ‘*Viscum album*’ simboliku [skat. CM 344sk.; СД III 548]), resp. uzualu konotāciju.

Salikteņa rekonstrukciju iespējams argumentēt ne tikai ar sekundāro (resp. neetimoloģisko) īso sākumburtu la. dial. *abuls* ‘āboliņš, dābols’ BW 21871, *abuliņš* Valmiera (ME I 6), (?), kas atspoguļo komponenta (**1**) *(e-,a-)m-* fonoloģisko kvalitāti (sal. ME I 235), la. dial. *āmuls* ‘1. āmulis; 2. āboliņš; 3. daudzgadīgā mārpuķīte (*Bellis perennis*)’ ar polisēmiskumu (pirmā un trešā semēma ir asociatīva pēc šo augu lapu formas – tā ir apgriezti olveidīga resp. lāpstveidīga [LTE X 54; Грошева 2009: 369], otrā – etimoloģiski nošķirošā, kas atspoguļo ne tikai hiponīmisko lokalizācijas referenci [‘ābeles augs’ – skat.

37 Šāds minējums ir ļoti apšaubāms, jo *verbum* + suf. ide. **-ĕl-* atspoguļo īpaši arhaisku darināšanas tipu, kas tajās ide. valodās, kas ir saglabājušās, ir gandrīz iznīcis, resp., ļoti reti sastopams (sīkāk skat. Бенвенист 1955: 68; Варроу 1976: 115).

38 Auga sakrālā nozīme norādīta Samuila Bogumila Lindes vārdnīcā: po. *jemiel*, *jemioła*, *jemiołka*, **jemioło* ‘parazītaugs, kas aug uz dažādu koku zariem; vislabākais ir ozola āmulis; to izmanto līmes gatavošanai; augļi un sēklas – iecienīta pelēkā strazda barība; tāpat norādīts, ka druīdi mēdza gatavot zāles dažādu slimību ārstēšanai, kā arī dzīvnieku vairošanos veicinošus preparātus’ (pamatojoties uz publikāciju *Dykcyonarz powszechny Medyki, Chirurgii* utt. II, 1788; 668) (Linde II 888). Šī auga īpašā nozīme ķeltu rituālos aplūkota Viktora Henna (1874: 528) darbā.

39 Par šādu nozīmi serbu un horvātu valodā būtu jāšaubās, jo P. Skoka norādītā faktiskā informācija ir burtisks A. Briknera minējuma pārstāstījums, sal. serb.-horv. *ìmela* fem. = *mèla* (ar izzudušo sākumburtu *i-*, kā *mati* blakus *imati* – bl.-sl., austrumsl. un pirmsl. ‘viscum’. Tā mizu jau kopš seniem laikiem izmanto putnu ķeršanai (sal. „i jagody i kora służą od niepamiętnych czasów wyrabianiu lepu ptaszego (opis z r. 1584)”), lai gan lipīgā viela ir tikai šī auga ogu mīkstumā (!!! – skat. turpmāk). Lieto vēl arī formu *omelj* (Stulić), blakus kurai vajadzētu būt sastopamai *omela*, kā tas ir slov., kr. un po. *jemioła*, kur *je-* < *jь*, sal. arī serb.-horv. *omelan* (Vrančić), denominatīvus: *omeljiti*, *-im* ‘apsmērēt ar āmuli’, *omeljivati*, *omelivati*.

40 Līdzskaņa *-d-* trūkums augšluž. *jemjelina*, lejasluž. *jemjoł* ‘Viscum album L.’, *jèḿelica, jeḿelina*; po. *jemioła*, dial. *jemiel* ‘Viscum’ nav šķērslis šo vārdu saistījumam ar po. *jedlina* ‘egle; baltegle; skuju koka zars’, jo šajā rietumslāvu valodu areālā sastopama *-dl-* un *-l-* mija, sal. po. *jelca* ‘rokturis’ ↔ *je****dl****ca* ‘t. p.’, *jelec* ‘kāda zivs’ ↔ *je****dl****ec* ‘t. p.’, po. *nakowa****dl****nia* ‘lakta’ ↔ *nakowalnia* ‘t. p.’ u. c. (skat. Brückner 1957: 205, 429; Linde III 225).

Šių leksemų kilmė iki šiol nėra išaiškinta (PKEŽ I 253) ir aporiška dėl A. Brücknerio hipotezės. Jo teigimu, iš šio augalo žievės ir uogų buvo gaminami paukščių klijai, o pats augalas vadinamas ‘čiumpančiu, imančiu’ (plg. ЭССЯ VI 26; Brückner 1957: 206), todėl jį reiškiantys fitonimai vestini iš prasl. *em- ‘imti’ + suff. *-el-[36]. Toks spėjimas, žinoma, yra kazuistinis, mat jo autorius ne tik neatsižvelgia į kitas, leksikografiniuose sąvaduose pateikiamas, šio augalo reikšmes, bet ir neanalizuoja leksemų morfologinės raidos, pvz., 1419 m. lenkų dokumente nurodoma: *Dambowe gemyolo lignum sanctum* 1419 Rost № 5173; *Dambowa yamyola viscus* 1437 № 2837 (SS III 160)[37]. Tikėti A. Brücknerio hipoteze negalima ne tik dėl semantinio nemotyvuotumo, mat slavų kalbų pavyzdžiai reikšmės *‘čiupimas, ėmimas, griebimas’ nesuponuoja, plg. bažn. sl. *imǫ*, *jęti* ‘imti’ (perf.), *jemlǫ*, *imati* (imperf.) ‘turėti’ (< ide. *em-, *ˌm- ‘imti’) (plg. IEW 310t.), bet ir augalo biologinės morfologijos – nė vienas amalo struktūrinis elementas nėra lipnus resp. suponuojantis paukščių žabangų sememą (amalo vaisiais paukščiai minta, o ne prie jų prilimpa, plg. 1472 m. lenkų dokumentuose jis vadinamas *jemielucha* [Brückner 1957: 206]). Be to, semema ‘paukščių klijai’ vartojama tik slavų (serbų ir kroatų, lenkų ir rusų [ir senuosiuose raštuose]) kalbose (dar plg. Linde II 888; Skok I 718)[38].

Toks spėjimas neįmanomas ir dėl morfologinių verb. ide. *em- / *m̥- ‘imti’ baltų ir slavų pavyzdžių su šaknies *a- / *o- laipsnio struktūrinių darinių stokos, mat *guṇa* laipsnio šaknies *om- lytys reflektuojamos tik toch. A ***yomär*** ‘yra pasiekta’ ir kt., ir aiškinamos kaip vėlyvos balsių kaitos pavyzdžiai, suponuoti vidinės kalbos sistemos pokyčių (plačiau žr. LIV 210), plg. prasl. ***jьtovitъ(jь)***: bulg. ***um***ovitъ adj. ‘turtingas’, maked. ***um***ovit ‘t. p.’, serb.-kro. ***im***òvit ‘t. p’, s. ru., bažn. sl. *umovitый* ir kt. (ЭССЯ VIII 228t.).

V. Mažiulio (PKEŽ I 252t.) mėginimas rekonstruoti morfologinę seką ryt. balt. *emela- / *amela- / v. balt. *emelā ↔ sl. *emelā / *amelā / *imelā (apofoninės formos) taip pat nėra sėkmingas – visiškai neaiškios leksemų struktūrinės ribos, inicialės kitimo tendencijos ir dėsningumai, mat spėjimo autorius neatliko slavų pavyzdžių morfologinės analizės, kuri yra lemianti, norint atskleisti ne tik šių, bet ir baltų kalbų ‘amalą’ reiškiančių fitonimų kilmę.

Iki šiol niekas neplėtojo A. Bezzenbergerio hipotezės (žr. toliau), kuria remiantis galima atsargiai spėti, kad vakarų ir rytų slavų vartojami ‘amalo’ fitonimai dėl morfologinės struktūros ypatybių traktuotini kaip dūriniai: au. luž. (arch.) *jemlina* (← ? *jem-je-lina* [radicialinio *-je-* absorbcija]), plg. au. luž. *jem-jel-ina* ‘*Viscum album* L.’, *jeḿelina*; ukr. *ямелúна* (← ? *jem-je-lina* [žr. anksčiau]) ← (1) *jem-* (su pirmojo sando *o- → *(j)e/i-* dėl regresyvinės asimiliacijos, t. y. *o...e/i* > 1. *(j)e...e/i*; 2. *i...e* [žr. toliau]) + (2) sl. *edlina* (> le. *jedlina* ‘eglė; balteglė; spygliuočio šaka’[39], ukr. *ялúна* ‘eglė’ [< prasl. *edlъ ‘eglė’ + suff. *-ina* (ЭССЯ VI 15)]); dar plg. ru. dial. *омéльня* ‘amalas’ (ПЯ Е–Н 26 – tokią formą sakant girdėjo Vladimiras Toporovas Vladimiro apskrityje; [⇦ ru. *ом-* + ru. dial. *éльня* ‘nedidelis spygliuočių krūmas (-ai), likęs po miško kirtimo; eglyno išvarta’ (СРНГ VIII 352t.)]). Antrojo sando kilmė yra visiškai aiški, o pirmojo interpretacija kebli. Tokio dūrinio semantinė motyvacija taip pat gana aiški, mat ir eglė, ir amalas suponuoja jau minėtą referentą ‘nuolat žaliuojantis augalas’ resp. vegetacinę konotaciją. Tą patį ‘eglės’ referentą reflektuoja ir kitokios morfologinės struktūros slavų kalbų žodžiai, reiškiantys amalą: s. le. *yam-yol-a*, *gem-yol-o* (SS III 160), bulg. *úмел*(*-a*, *-o*), *úмала*, *émила* ‘parazitinis augalas *Viscum*, *Loranthus*’, serb.-kro. *мèла*, *ùмела*, *omela* ‘*Viscum album* L.’, slov. *imêla*, *oméla*, *méla* ‘t. p.’, *melje* (n. collect.; neutr.) ‘t. p.’, že. luž. *jem-joł*, le. *jem-ioł-a* ir kt. ← (1) *(i-,o-)m-* + (2) prasl. *edla > bulg. *elá* ‘eglė (*Abies excelsa*)’, serb.-kro. *jéла*, *jȅла* ‘t. p.’, slov. *jêla* ‘t. p.’, le. *jedła / jodła* ‘t. p.’ ir kt.; au. luž. *jèḿelica* ← (1) *jem-* + (2) sl. *edlica* < prasl. *edlъ ‘eglė’ + suff. *-ica* (ЭССЯ VI 14).

Rytų baltų kalbose užfiksuoti kitos morfologinės struktūros ir semantinės raiškos (diachroninės analizės aspektu) (?) dūriniai (iki šiol teigiama buvus tik kontaminacijos procesą, žr. ME I 71; PKEŽ I 252), taip pat sudaryti iš dviejų sandų: (**1**) *(e-, a-)m-* + (2) ryt. balt. *ābel- / *ābal- / *ābla- ‘obuolys’ → *am-āb-e(a)l- → 1) lie. *amal- / *amel- (su antrojo sando *āb-* absorbcija) > *ãmalas*, *emalas* ‘*Viscum album*’ (< *amelas [*a...e* > *e...a* metatezė, o ne archaizmas; plg. Skardžius I 174] ~ lie. dial. *óbalas / obalỹs* ↔ *óbelas / obelỹs* ‘obuolys’); 2) la. *amal- / *amel- (su antrojo sando *āb-* absorbcija) > *amuols*, *emuols* (< *āmelas [*ā...e* > *e...ā* metatezė; su antriniu *ā-*, plg. la. dial. *āmuls*, *āmulis* ‘amalas; dobilas; daugiametė saulutė (*Bellis perennis*)’ (ME I 70)] kontaminuojant su la. *ābuo̯la- ‘obuolys’; dėl tos pačios priežasties la. *amals / *emals virto *amuols*, *emuols* su *-uo-* [žr. PKEŽ I 252] ~ la. *âbuõls / âbuõlis* ‘obuolys’), matyt, reflektuojantys protosememą *‘vaisingumo / gyvybingumo augalas (vaisius)’ (plg. slavų šio vaisiaus ir augalo simbolinę vaisingumo, derlingumo, meilės, vedybinių santykių, sveikų palikuonių reikšminę konotaciją [žr. CM 497], kuri identiška amalo ‘*Viscum album*’ simbolikai [žr. CM 344t.; СД III 548]) resp. uzualinę konotaciją.

Dūrinio rekonstrukciją galima argumentuoti ne tik sekundarine (resp. neetimologine) trumpąja iniciale la. dial. ***a****buls* ‘dobilas’ BW 21871, ***a****buliņš* Valmiera (ME I 6), (?) reflektuojančia sando (**1**) *(e-, a-)m-* fonologinę kokybę (plg. ME I 235), la. dial. *āmuls* ‘1. amalas; 2. dobilas; 3. daugiametė saulutė (*Bellis perennis*)’ polisemiškumu (1-oji ir 3-ioji sememos yra asociatyvinės pagal šių augalų lapų formą – ji atvirkščiai kiaušiniška resp. kastuvo pavidalo [LTE X 54; Грошева 2009: 369], 2-oji – etimologinė diferencinė, reflektuojanti hiponiminę lokalizacinę referenciją [‘obels augalas’ – žr. toliau]), bet ir biologine lokalizacija – amalas dažnai auga ant obelų, kriaušių ir kitų vaismedžių (žr. Грошева 2009: 369).

Dūrinio rekonstrukciją galima argumentuoti ne tik sekundarine (resp. neetimologine) trumpąja iniciale la. dial. ***a****buls* ‘dobilas’ BW 21871, ***a****buliņš* Valmiera (ME I 6), (?) reflektuojančia sando (**1**) *(e-, a-)m-* fonologinę kokybę (plg. ME I 235), la. dial. *āmuls* ‘1. amalas; 2. dobilas; 3. daugiametė saulutė (*Bellis perennis*)’ polisemiškumu (1-oji ir 3-ioji sememos yra asociatyvinės pagal šių augalų lapų formą – ji atvirkščiai kiaušiniška resp. kastuvo pavidalo [LTE X 54; Грошева 2009: 369], 2-oji – etimologinė diferencinė, reflektuojanti hiponiminę lokalizacinę referenciją [‘obels augalas’ – žr. toliau]), bet ir biologine lokalizacija – amalas dažnai auga ant obelų, kriaušių ir kitų vaismedžių (žr. Грошева 2009: 369).

36 Toks spėjimas itin abejotinas, mat *verbum* + suff. ide. *-ĕl- reflektuoja itin archajišką darybos būdą, išlikusiose ide. kalbose beveik išnykusį resp. itin retą (plačiau žr. Бенвенист 1955: 68; Bappoy 1976: 115).

37 Sakralinė augalo reikšmė nurodoma ir Samuilo B. Lindės žodyne: le. *jemiel*, *jemioła*, *jemiołka*, *jemioło* ‘parazitinis augalas, augantis ant įvairių medžių šakų; geriausias ąžuolo amalas; naudojamas gaminti klijus; vaisiai ir sėklos – mėgstamas pilkojo strazdo lesalas; taip pat nurodoma, kad druidai gamindavo vaistus nuo įvairiausių ligų ir gyvulių norą daugintis skatinančius preparatus’ (remiamasi leidiniu *Dykcyonarz powszechny Medyki*, *Chirurgii* i t.d. II, 1788; 668) (Linde II 888). Ypatinga augalo svarba keltų žinių apeigose aptariama Victoro Henno (1874: 528) veikale.

38 Dėl tokios reikšmės vartojimo serbų ir kroatų kalbose reiktų abejoti, mat P. Skoko nurodoma faktografinė informacija yra pažodinis A. Brücknerio spėjimo perpasakojimas, plg. serb.-kro. *ìmela* fem. = *mèla* su nunykusiu inicialiniu *i-*, kaip *mati* šalia *imati* – balt.-sl., ryt. sl. ir prasl. ‘viscum’. Jo žievė nuo seniausių laikų naudojama paukščiams gaudyti (plg. „i jagody i kora służą od niepamiętnych czasów wyrabianiu lepu ptaszego (opis z r. 1584)“), nors lipnių medžiagų yra tik šio augalo uogų minkštime (!!! – žr. toliau). Be šių formų, vartojama lytis *omelj* (Stulić), šalia kurios turėtų būti vartojama ir *omela*, kaip slov., ru., ir le. *jemioła*, kurio *je-* < *jь*, dar plg. serb.-kro. *omelan* (Vrančić), denominatyvus: *omeljiti*, *-im* ‘aptepti amalu’, *omeljivati*, *omelivati*.

39 Priebalsio *-d-* stoka au. luž. *jemjelina*, že. luž. *jemjoł* ‘Viscum album L.’, *jèḿelica*, *jeḿelina*; le. *jemioła*, dial. *jemiel* ‘Viscum’ nėra kliūtis šiuos žodžius sieti su le. *jedlina* ‘eglė; balteglė; spygliuočio šaka’, mat šiame vakarų slavų kalbiniame areale pasitaiko *-dl-* ir *-l-* kaita, plg. le. *jelca* ‘rankena’ ↔ *je**dl**ca* ‘t. p.’, *jelec* ‘tokia žuvis’ ↔ *je**dl**ec* ‘t. p.’, le. *nakowa**dl**nia* ‘priekalas’ ↔ *nakowalnia* ‘t. p.’ ir kt. (žr. Brückner 1957: 205, 429; Linde III 225).

turpmāk]), bet arī bioloģisko lokalizāciju – āmulis bieži aug uz ābelēm, bumbierēm u. c. augļu kokiem (skat. Грошева 2009: 369).

Pirmais šo leksēmu kā salikteņu strukturālo sistēmu pamanīja A. Becenbergers (1897: 297), īpašu uzmanību veltot to ģenētiskajām (resp. vārddarināšanas tipa) saiknēm ar gr. ἀμᾰ-μηλίς ‘rožu dzimtas krūmu un koku augs mespils (*Mespilus* L.); pīlādzis’ (LS 71) / ὀμο-μηλίς (LS 1051) ↔ gr. μῆλον ‘ābols; augļu koks’ (LS 960) – pirmā komponenta cilme ir neskaidra, lai gan Hjalmars Frisks (I 85) rekonstruē *ἀμά-μηλος, t. i., tiek rekonstruēta semēma *‘kopā ar ābeli, resp. tas, kas ir raksturīgs ābelei’ ~ gr. ἐπι-μηλίς ‘mespils; bumbiere’ (LS 544) ↔ gr. ἐπί ‘uz; sakaru izpausme u. c.’, sal. gr. αμ-, ομ- ↔ lat. *simul*, sav. *sama* u. c. (LS 71) –, jo gan āmulis, gan mespils ir mūžzaļš krūms (koks) (LTE X 611), kā arī pirmsl. **edlъ* ‘priežu dzimtas mūžzaļš skuju koks’ (ЭССЯ VI 15), sal. Pūblija Vergīlja Marona diezgan precīzu āmuļa etioloģijas raksturojumu: *quale solet silvis brumali frigore viscum / fronde verere nova, quod non sua seminat arbos* (V. A. VI 205sk.), t. i., ‘tā ziemas saulgriežu laikā mežos āmulis ar svaigu zaļumu plaukst, kuru ne no savas sēklas koks audzē’.

Ja šāda āmuļa nosaukumu cilmes hipotēze ir pareiza, pr. *emelno* sākumburta un saknes *e-e-* un semantiskās vērtības dēļ (resp. fitonīma, nevis auga lokalizācijas dēļ kā latviešu valodā, kuru nav minējis Vladimirs Toporovs [ПЯ E–H 27; skat. turpmāk]) varētu būt skaidrojams ne kā rietumbaltu mantots vārds (sal. PKEŽ I 252sk.), bet gan kā slāvisms (acīmredzot pārņemts no rietumslāviem, sal. augšluž. *jeḿelina* ‘*Viscum album* L.’), t. i., rietumsl. **jemelina* ‘*Viscum album*’ → rietbalt. **emelina* ‘t. p.’ (> pr. **emelnā* ar iespējamu ortogrāfisku kļūdu – izlaistu sufiksālo *-i-*, sal. pr. *melne* ‘zilums (no sasišanas)’ E 161 ↔ **mēlinē* ‘t. p.’ [tiesa, V. Mažulis (PKEŽ III 123) apgalvo, ka šīs leksēmas *-i-* ir izzudis], jo aizguvumos tas tika iestarpināts, nevis sinkopēts, sal. pr. *medinice* ‘misiņa bļoda’ E 357 ← le. *miednica* ‘t. p.’ [Levin 1974: 34, 66; PKEŽ III 121], jo austrumbaltu valodās nelieto šī fitonīma atvasinājumus ar suf. **-nā*, sal. la. dial. *āmulene* ‘āboliņa pļava’ [ME I 239] nosaka lokalizācijas [resp. toponīmisko; plašāk skat. Endzelīns 1951: 299], nevis references fitonīmisko konotāciju, lai gan tāda ir ispējama, ja referents ir augs, sēne vai oga [Endzelīns 1951: 298], bet la. *amoliņš* [LLvv I 167] – deminutīvs resp. vēlāka laika darinājums).

Tātad piesardzīgi ir iespējams minēt, ka visas šīs formas ir asociatīvie salikteņi, kas atspoguļo īpaši arhaisku sakrālo[41] un uzuālo semēmu, kas norāda uz sākotnējo nozīmi ‘augs, kas dod spēku’ ⇳ *‘egles spēks’ ↔ *‘ābola / ābeles spēks’ (skat. turpmāk).

Šāds minējums balstās uz pirmā komponenta cilmes analīzi. Lietuviešu valodas lietvārdam *ãmas Lietuviešu valodas vārdnīcā* (LKŽ) dotas šādas nozīmes: 1) ‘runātspēja, balss’ Š, V. Kudirka, M. Šalčius, Mrj, Gs, Vrb, Brš, Šn, Ss, Bd; 2) ‘suns’ (par. bērnu valodā) Gršk, B, M. Slančiauskas (Trp) (LKŽ I 96; I^2 117; sal. arī ZnŽ 34), lai gan LKŽK un LKŽKP bez jau minētajām nozīmēm izdalītas ne tikai atšķirīgas semēmas, bet arī plašāks vārda lietojuma areāls: 1) ‘noskaņojums’ Gršk, Vnkš; ‘(pacilātības) sajūta, entuziasms; veids, sakars; iedvesma’ Jž; 2) ‘spēks, spējas’ (P. Andr. [Gd] I 92 [tas konstatēts Gaidžu cie. (Tauragnu pag.)]; piemērus skat. Kregždys 2003: 270).

Georgs H. F. Neselmanis un Fridrihs Kuršaitis sniedz viņiem nezināmā vārda lietojuma piemēru no Jokūba Brodovska vārdnīcas, kurā acīmredzot pirmoreiz minēts šis vārdu: [*amas ?: amas ama, o pati ama wifi βùnes loja*] (N 5; K I 8; sal. arī LT V 287).

K. Būga (III 433) teikumus ar pētāmo vārdu iedalījis trijās semantiskajās ligzdās, no kurām acīmredzot tikai viena viņam bijusi skaidra, tāpēc tai norādīta nozīme – ‘valoda, apziņa, runātspēja’ Š, Kdl, Dkš, Rmš (atbilst LKŽ pirmajai nozīmei). G. H. F. Neselmaņa un F. Kuršaiša minēto piemēru viņš sastata ar Mata Slančauska doto, bet nozīmi tā arī nenorāda (LKŽ to izsaka ar semēmu ‘suns’ [lalvorts]).

Aleksandrs Kuršaitis K. Būgas nenorādīto trešo nozīmi nosauc ar semēmu ‘lādēšana; lamāšanās; strīds’ (KŽ I 34). LKŽ sastādītāji, acīmredzot šauboties par šādu nozīmi, to min pie pirmās, t. i., ‘runātspēja, balss’, kas būtībā sakrīt ar KŽ izdalīto pirmo semēmu ‘runātspēja; spēja runāt; runa’. Tātad gan LKŽ, gan KŽ tiek izdalītas divas lie. *ãmas* nozīmes: pirmā raksturota identi (vai ļoti līdzīgi), bet otra atšķiras (LKŽ tā ir ‘suns’, bet KŽ – ‘lādēšana; lamāšanās; strīds’). Visos *Mūsdienu lietuviešu valodas vārdnīcas* (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*) izdevumos pētāmais vārds minēts tikai ar nozīmi ‘runātspēja, balss’, lai gan vārda lietojuma raksturojums pirmajā un vēlākajos izdevumos atšķiras: DLKŽ^1 tas ir sarunvalodas vārds, bet DLKŽ$^{2\text{-}4}$ to skaidro kā plašāk lietojamu rietumaukštaišu apgabalā, t. i., kā dialektismu.

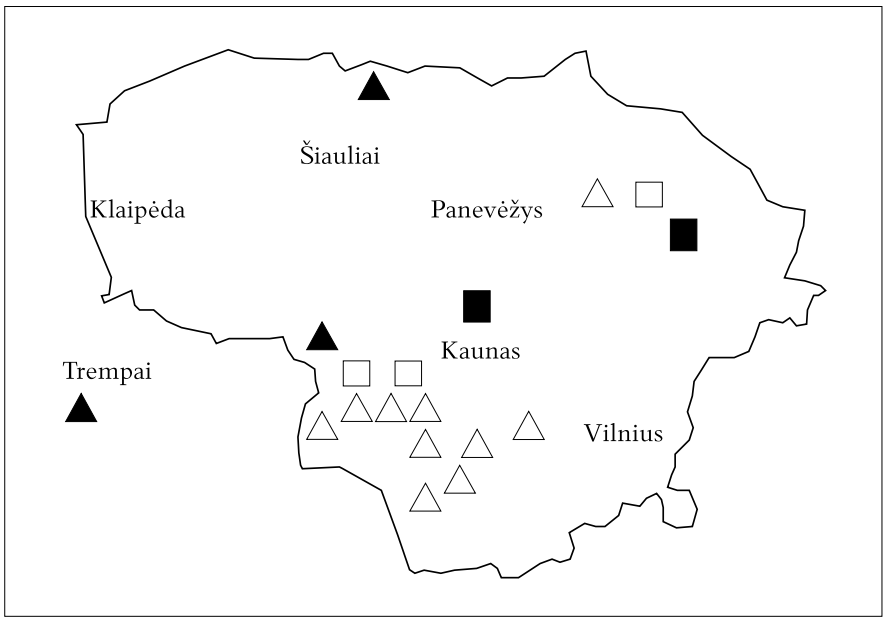

3. att. Lie. *ãmas* izplatības areāls (ar △ apzīmēti semēmas ‘runātspēja, balss’, ▲ – ‘suns’, □ – ‘noskaņojums’, ■ – ‘spēks, spējas’ lietojuma areāli)

Jāatzīst, ka LKŽ un DLKŽ netiek norādītas visas lie. *ãmas* nozīmes, sal. ar VDU Datorlingvistikas centra mūsdienu lietuviešu valodas korpusa (http://donelaitis.vdu. lt) datiem, no kā izriet jau iepriekš minētās, bet šajos izdevumos neiekļautās semēmas: ‘apziņa (fiziskā spēja domāt; būt saprātīgam)’, ‘spēks, spējas’[42] (piemērus skat. Kregždys 2003: 270sk.).

Lie. *ãmas* darināšana un izcelsme līdz šim nav plašāk pētīta[43] – E. Frenkelis šo vārdu pat nepiemin (LEW 8sk.). K. Būga (III 433) ir mēģinājis to saistīt ar lie. verbu *ãmalioti* ‘sarunāties, tērzēt; gvelzt niekus’ resp. *ãmelėti* ‘mīlīgi ierunāties, mīļi uzrunāt’ Užp, ‘pieradināt, ieradināt’ Vžns (Būga III 436; sal. arī LKŽ I^2 119), lai gan pēdējo cilmi sīkāk nav analizējis (sal. Būga III 432). Acīmredzami, ka šāds

41 Uzskata, ka dažās Eiropas tautās (īpaši ķeltu) āmuļu vākšana bijusi sakralizēta un saistīta ar vasaras saulgriežu svētkiem, kad tika dedzināti ugunskuri un veikti īpaši rituāli (NEB VIII 191), t. i., ķeltiem šis augs bijis tikpat svarīgs kā baltiem paparde.

42 Diezgan bieži gadās dzirdēt un lietot frazeoloģismus ar ‘ūpo ↔ prašanas (spēju)’ nozīmi (Kauņa): *turėti amą* ‘varēt, spēt; būt izveicīgam, atpūtušamies, stipram, varenam; apķērīgam’, *būti be amo* ‘būt izsīkušam, nogurušam, novājinātam u. tml.’. Šīs vārdkopas netiek minētas frazeoloģijas vārdnīcā (FrŽ 60).

43 Īsu šā vārda apskatu un iespējamo saikni ar citu ide. valodu atbilsmēm skat. Kregždys 2003: 269skk.

Pirmasis kompozitų struktūrinę šių leksemų sistemą įžvelgė A. Bezzenbergeris (1897: 297), įžvelgęs jų genetines (resp. darybinio tipo) sąsajas su gr. ἀμᾰ-μηλίς ‘erškėtinių šeimos krūmų ir medžių genties augalas šliandra (*Mespilus* L.); šermukšnis’ (LS 71) / ὀμο-μηλίς (LS 1051) ↔ gr. μῆλον ‘obuolys; vaismedis’ (LS 960) – pirmojo sando kilmė neaiški, nors Hjalmaras Friskas (I 85) rekonstruoja *ἀμά-μηλος, t. y. suponuojama semema *‘kartu su obelimi resp. tai, kas būdinga obeliai’ ~ gr. ἐπι-μηλίς ‘šliandra; kriaušė’ (LS 544) ↔ gr. ἐπί ‘ant; sąsajos raiška ir kt.’, plg. gr. αμ-, ομ- ↔ lo. *simul*, s. vo. au. *sama* ir kt. (LS 71) –, mat ir amalas, ir šliandra yra višžalis krūmas (medis) (LTE X 611), kaip ir prasl. **edlъ* ‘pušinių šeimos višžalis spygliuotis medis’ (ЭССЯ VI 15), plg. Publijaus Vergilijaus Marono itin tikslų amalo etiologijos apibūdinimą: *quale solet silvis brumali frigore viscum / fronde verere nova*, *quod non sua seminat arbos* (V. A. VI 205–206), t. y. ‘taip žiemos solsticijos metu miškuose amalas šviežia žaluma tarpsta, kurį ne iš savo sėklos medis užaugina’.

Jei tokia amalo pavadinimų kilmės hipotezė teisinga, pr. *emelno* dėl inicialės ir šaknies *e-e-* ir semantinės vertės (resp. fitonimo, o ne augalo lokalizacijos kaip latvių kalboje, kurios nemini V. Toporovas [ПЯ E-H 27; žr. toliau]) galėtų būti aiškinamas ne kaip vakarų baltų veldinys (plg. PKEŽ I 252t.), bet slavizmas (matyt, perimtas iš vakarų slavų, plg. au. luž. *jemelina* ‘*Viscum album* L.’), t. y. v. sl. **jemelina* ‘*Viscum album*’ → v. balt. **emelina* ‘t. p.’ (> pr. **emelnā* su galbūt ortografine klaida – praleistu sufiksiniu *-i-*, plg. pr. *melne* ‘mėlynė (nuo sumušimo)’ E 161 ↔ **mēlinē* ‘t. p.’ [tiesa, V. Mažiulis (PKEŽ III 123) teigia, kad šios leksemos *-i-* išnykęs], mat skoliniuose jis buvo įterpiamas, o ne sinkopuojamas, plg. pr. *medinice* ‘žalvarinis dubuo’ E 357 ← le. *miednica* ‘t. p.’ [Levin 1974: 34, 66; PKEŽ III 121], mat rytų baltų kalbose nėra vartojami šio fitonimo vediniai su suff. **-nā*, plg. la. dial. *āmulene* ‘dobilų pieva’ [ME I 239] suponuoja lokalizacinę [resp. toponiminę; plačiau žr. Endzelīns 1951: 299], o ne referentinę fitoniminę konotaciją, nors tokia galima, jei referentas yra augalas, grybas ar uoga [Endzelīns 1951: 298], o la. *amoliņš* [Llvv I 167] – deminutyvinę resp. vėlyvą).

Vadinasi, galima atsargiai spėti, kad visos šios lytys yra asociatyviniai dūriniai, reflektuojantys itin archajiškas sakralinę[40] ir uzualinę sememas, suponuojančias pirminę reikšmę ‘jėgą, galią suteikiantis augalas’ ⇳ *‘eglės galia’ ↔ *‘obuolio / obels galia’ (žr. toliau).

Toks spėjimas argumentuotinas pirmojo sando kilmės analize. Lietuvių kalboje vartojamas daiktavardis *ãmas* LKŽ apibūdinamas šiomis reikšmėmis: 1) ‘žadas, balsas’ Š, V. Kudirka, M. Šalčius, Mrj, Gs, Vrb, Brš, Šn, Ss, Bd; 2) ‘šuo’ (ppr. vaikų kalboje) Gršk, B, M. Slančiauskas (Trp) (LKŽ I 96; I^2 117; dar plg. ZnŽ I 34), nors LKŽK ir LKŽKP, be jau minėtų, pateikiamos ne tik įvairesnės sememos, bet ir platesnis žodžio vartojimo arealas: 1) ‘ūpas’ Gršk, Vinkšnupiai (Jankų valsč.); ‘(pakilumo) jausmas, entuziazmas; būdas, santykis; įjuša’ Jž; 2) ‘jėga, galia’ (P. Andr. RR I 92 [jis kilęs iš Gaidžių km. (Tauragnų valsč.)]; pavyzdžius žr. Kregždys 2003: 270).

Georgas H. F. Nesselmannas ir Frydrichas Kuršaitis pateikia jiems nežinomo žodžio vartosenos pavyzdį iš Jokūbo Brodovskio, matyt, pirmą kartą paminėjusio šį žodį, žodyno: [*amas ?: amas ama*, *o pati ama wiſi βùnes loja*] (N 5; K I 8; dar plg. LT V 287).

K. Būga (III 433) sakinius su nagrinėjamu žodžiu suskirstė į tris semantinius lizdus, kurių tik vienas, matyt, jam buvo aiškus, todėl nurodo jo reikšmę – ‘kalba, sąmonė, žadas’ Š, Kdl, Dkš, Rmš (atitinka LKŽ 1-ąją reikšmę). G. H. F. Nesselmanno ir F. Kuršaičio nurodytą pavyzdį gretina su Mato Slančiausko pateiktu, bet reikšmės taip ir nenurodo (LKŽ ji nusakoma semema ‘šuo’ [lalvortas]).

Aleksandras Kuršaitis K. Būgos nenurodytą 3-iąją reikšmę įvardija semema ‘keikimas; plūdimas; kivirčas’ (KŽ I 34). LKŽ sudarytojai, matyt, abejodami tokia reikšme, ją pateikė prie pirmosios, t. y. ‘žadas, balsas’, kuri iš esmės sutampa su KŽ skiriama pirmąja semema ‘žadas; gebėjimas šnekėti; šneka’. Taigi tiek LKŽ, tiek KŽ skiriamos dvi lie. *ãmas* reikšmės: pirmoji apibrėžta vienodai (arba labai panašiai), o antroji skiriasi (LKŽ tai ‘šuo’, o KŽ – ‘keikimas; plūdimas; kivirčas’). Visuose *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidimuose nagrinėjamas žodis teikiamas tik reikšme ‘žadas, balsas’, nors žodžio vartojimo charakteristika pirmajame leidime ir vėlesniuose skiriasi: DLKŽ[1] tai šnekamosios kalbos žodis, o DLKŽ[2-4] jį aiškina kaip plačiau vartojamą vakarų aukštaičių plote, t. y. dialektizmą.

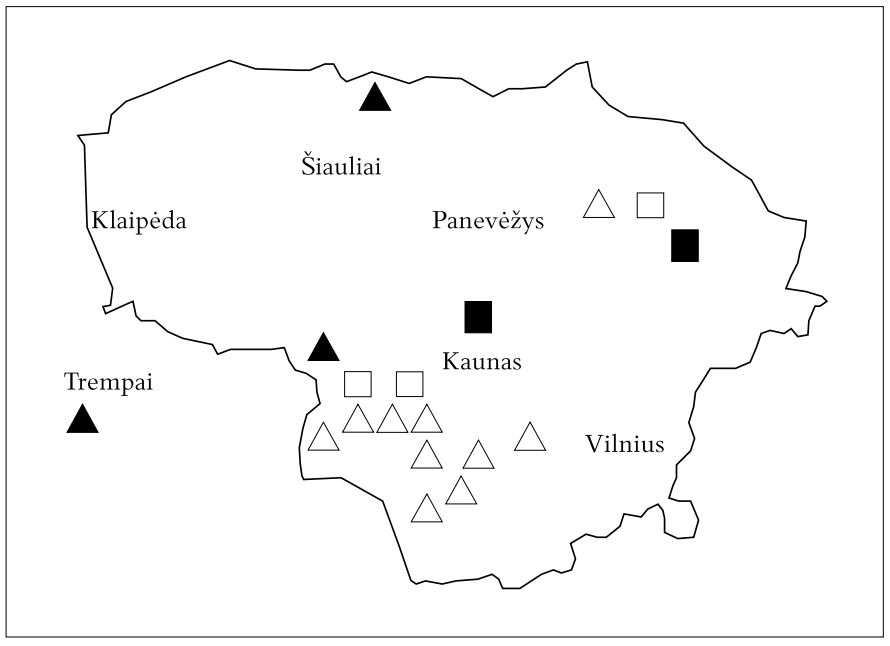

3 pav. Lie. *ãmas* paplitimo arealas (ženklu △ žymimas sememos ‘žadas, balsas’, ▲ – ‘šuo’, □ – ‘ūpas’, ■ – ‘jėga, galia’ vartojimo arealai)

Konstatuotina, kad LKŽ ir DLKŽ pateikiamos ne visos lie. *ãmas* reikšmės, plg. VDU Kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (http://donelaitis.vdu. lt) medžiagą, suponuojančią jau anksčiau minėtas, į šiuos leidinius neįtrauktas sememas: ‘sąmonė (fizinis gebėjimas mąstyti; būti nuovokiam)’, ‘jėga, galia’[41] (pavyzdžius žr. Kregždys 2003: 270t.).

Lie. *ãmas* daryba ir kilmė iki šiol nėra plačiau nagrinėtos[42] – E. Fraenkelis šio žodžio net nemini (LEW 8t.). K. Būga (III 433) jį mėgino sieti su verb. lie. *ãmalioti* ‘šnekučiuotis; niekus tauzyti’ resp. *ãmelėti* ‘meiliai pratarti, maloniai pakalbinti’ Užp, ‘jaukinti, pratinti’ Vžns (Būga III 436; dar plg. LKŽ I^2 119), nors pastarųjų kilmės detaliau nenagrinėjo (plg. Būga III 432). Akivaizdu, kad toks spėjimas labai tikėtinas ir dėl semantinio atitikimo, ir dėl žodžio vartojimo

40 Manoma, kad kai kuriose Europos tautose (ypač keltų) amalo rinkimas buvo sakralizuotas ir siejamas su vasaros lygiadienio švente, kai buvo deginami laužai ir atliekamos ypatingos apeigos (NEB VIII 191), t. y. keltams šis augalas buvo toks pat svarbus kaip baltams papartis.

41 Gana dažnai tenka girdėti ir vartoti frazeologizmus ‘ūpo ↔ gebėjimo (galios)’ reikšme (Kaunas): *turėti amą* ‘galėti, sugebėti, pajėgti; būti guviam, pailsėjusiam, stipriam, galingam; nuovokiam’, *būti be amo* ‘būti išsekusiam, pavargusiam, nusilpusiam ir pan.’. Šie žodžių junginiai nėra pateikiami frazeologijos žodyne (FrŽ 60).

42 Trumpą šio žodžio apžvalgą ir jo siejimo galimybes su kitų ide. kalbų atitikmenimis žr. Kregždys 2003: 269tt.

pieņēmums ir ļoti ticams gan semantiskās atbilstības dēļ, gan arī vārda lietojuma ģeogrāfijas dēļ – lie. verbu *àmalioti, amalióti*, *ãmalioti* ‘runāt niekus, īsti nezinot, šauboties, bez pārliecības; muldēt’, lie. dial. *ãmaliuoti* ‘pļāpāt’ Pavandenes apkaimes austrumu daļā (Telšu un Kelmes raj.), Užv (DūnŽ 25) kopā ar lie. *ãmas* lieto gan dienvidu, gan rietumu, gan austrumu aukštaišu apgabalā, lai gan analizējamais lietvārds žemaišiem un rietumu aukštaišiem šauliešiem nav pazīstams – Slnt, Plt, Gs, J, Kair, lie. *išàmalioti* ‘izpļāpāt’ Slnt, lie. *ãmalis* ‘tāds, kas niekus runā’ Brs (LKŽ I^{2} 116), sal. arī lie. *ãmalioti* ‘sarunāties’ J, Vl, Pšl, Slnt (Būga III 432).

Viena no iespējām, kā sasaistīt šos vārdus, ir ņemt vērā to kopīgo cilmi, t. i., rekonstruēt nomenu cilmes darbības vārdus, resp., denominatīvus, ja lie. *ãmas* ar nozīmi ‘suns (Lallwort)’ uzskatītu kā onomatopoētiskas cilmes vārdu, sal. bērnu valodas nelokāmo lietvārdu *ám* (LKŽ I^{2} 115), kas ir cēlies no skaņu atdarinājuma interjekcijas *ám* / *am̃* ‘suņa riešana’, t. i., suņa riešana tiek pielīdzināta nekam nederīgai cilvēku (sa)runai: ‘suņa riešana’ > ‘suns’ > ‘runāšana, kas ir līdzīga riešanai’ (→ lie. *ãmalioti*) > ‘ķilda’, kas ļauj skaidrot semēmu ‘balss, runa, runāšana’ rašanos.

Tiesa, var minēt arī pilnīgi citu lie. verbu *ãmalioti* ‘runāt niekus; sarunāties’ cilmi. Jans Otrembskis norāda, ka Tverečus izloksnē lieto lie. *ãmanas* ‘runa, troksnis’, kas ir salīdzināms ar bkr. *го́ман*, kr. dial. *го́мон*: lie. *pakélė ãmanū* ‘sāka trokšņot’, *amanúić* ‘skaļi runāt’, bkr. *гаманíуь* (inf.), kr. *гомонить*, t. i., šos lietuviešu vārdus traktē kā aizguvumus no slāvu valodām (Otrębski 1932: 5), sal. arī kr. dial. *гаме́ть/га́метъ* ‘kliegt, skaļi runāt, riet (par suni), klaigāt (par putniem), runāt(ies)’ (СРНГ VI 130), kr. dial. *га́мкать, га́мнуть* ‘lamāties, nepieklājīgi runāt’ (Немченко, Синица, Мурникова 1963: 64).

Semēmas ‘runāt niekus; runāties’ / ‘mīlīgi ierunāties, mīļi uzrunāt’ ↔ ‘pieradināt, ieradināt’ varētu būt arī slāviskas cilmes[44]. Tādēļ piesardzīgi varētu pieļaut, ka ar lie. *ãmas* salīdzināmajiem darbības vārdiem ir onomatopoētiska cilme vai arī tie ir adaptēti aizguvumi no slāvu valodām, kas noteica nozīmju ‘suns’ un ‘valoda, runātspēja’ rašanos. Tātad šādu semēmu vajadzētu nodalīt kā svešu un nejaukt ar seno mantoto vārdu lie. *ãmas* ‘apziņa (fiziskā spēja domāt; būt saprātīgam [pēdējo nozīmi ir norādījis K. Būga, taču viņš nav to uzskatījis kā īpašu, nesaistītu ar runāšanas procesu]); spēks, spējas’, kura nozīmes slāvu valodām nav raksturīgas.

Tātad var secināt, ka LKŽ un citās minētajās vārdnīcās, pateicoties fonētiskajai homonīmijai[45], vienā leksiskajā ligzdā saistīti pavisam atšķirīgas cilmes vārdi, t. i., onomatopoētisks vai slāvu cilmes lie. *ãmas* ‘valoda, runātspēja; suns’ ar iespējami ide. pirmvalodas leksikas slānī iedalāmu lie. *ãmas* ‘runātspēja, spēks, spēja u. tml.’, ko varētu saistīt ar Ved. *áma-* ‘spēks; norise; smagums; varmācība’, skr. *ā́maḥ* (masc.) ‘spiediens; traukšanās; uzbrukums, uzbrukuma spēks; bailes’ (Monier-Williams 1872: 74), Av. adj. *ama-* (°*mā-* [fem.]) ‘spēcīgs, stiprs’, subst. *ama-* (masc.) ‘spēks; vīrieša seksuālā potence’ (Y. 8.14); ‘uzbrukuma spēks, uzbrukuma impulss’ (Y. 9.17, 27; Yt. 14.45); ‘spēka (potences) dievība’ (Yt. 14.44) (Reichelt 1909: 420), tālāk ar skr. *ámīti* ‘apspiest; apnikt; (pie-)spiest’ < skr. *am-* ‘kaitēt, sabojāt; aizvainot’ (skat. Macdonell 1910: 319sk., 437), lat. *amāre* ‘(ie-)mīlēt(ies); būt tieksmei (uz ko); būt labvēlīgam, pateicīgam; būt apmierinātam; būt saistītam; tiekties (kaut ko darīt) u. c.’ (Lewis, Short 1958: 107; OLD 119), kura etimoloģiskā attīstība līdz šim ir pilnīgi neskaidra: pierasts to klasificēt kā lalvortu, t. i., saistot ar lat. **ama* ‘bērna mīlīga vēršanās pie mātes’ (Walde 1910: 36, 1938: 40sk.; Ernout, Meillet 2001: 28; IEW 36) un pat ar adv. skr. *amá* ‘mājās’, *amā́t* ‘no mājām; no šejienes’, subst. *amā́tya-* ‘padomnieks, ministrs’ (Walde ibd.)[46], lai gan pēdējā laikā parādās mēģinājumi to salīdzināt ar senīr. *námae* ‘pretinieks’ (skat. Matasović 2009: 283), skr. (prakrt.) *amīṣi, amánti* ‘(pa)ņemt; zvērēt’ u. c. (Vaan de 2008: 39). Acīmredzami, ka šādas vārdu nesavietojamības dēļ (sal. īpaši apšaubāmu nozīmes attīstības skaidrojumu: ‘pavilkt rokas’ > ‘vērtēt kā draugu’ [Vaan de ibd.]) tādu etimoloģiju nevar uzskatīt par ticamu. Pamatojoties uz salīdzināmo leksēmu semantiskajām atšķirībām, var izvirzīt hipotēzi, ka vārds ir radniecīgs senisl. *ama* ‘mocīt, apnikt’ un varbūt toh. A, B *art/ārt* ‘mīlēt, lielīt, godāt’ (Schulze 1931: 422) < (?) **am-rt* (regresīvā asimilācija; *ā* pateicoties kompensācijas pagarinājumam) < ide. **h₃em(ə-* ‘varēt; būt stipram, spēcīgam; prast’, nevis ide. **h₂emh₃-* ‘pieskarties; ķerties (pie kā); (sa-)ķert, tvert’ → ‘zvērēt, dot zvērestu; uzņemties saistības’ (LIV 237)[47], jo lat. *amō* ‘mīlu’ < **amă-ō* < **amāō* (pirmais no diviem mantotajiem garajiem patskaņiem ir kļuvis īss – Baldi 1999: 232sk.,

44 Te jāmin arī Jona Klimaviča (1970: 189sk.) minēto verbu sasaiste ar seniem lietuviešu valodas mantotiem vārdiem – lie. *omuõ* ‘atmiņa; saprašana, sajēga’, *omenìs* ‘prāts, intelekts, apziņa; atmiņa’ u. c. –, par ko var diskutēt nozīmju nesaderības dēļ, sal. lie. *omuõ* ‘saprašana, sajēga’ Krs, ‘atmiņa’ Krš, Krs (LKŽ VIII 1004) ~ lie. *aumuõ* ‘bēdas, kreņķi’ Kos 41, ‘saprašana, sajēga’ Rš, ‘intelekts’ FT (LKŽ I^{2} 499); lie. *omẽ* ‘instinkts’ K. Jaun (Kv, Rt), K. Būg, Vaižg, Vd, FT (LKŽ VIII 1002sk.); lie. *ómena* ‘spēja domāt; prāts, intelekts’ Lz, M. Valanč, lie. *ómenas* ‘atmiņas spēja, atmiņa’ S. Dauk; lie. *ómenė* ‘atmiņas spēja, atmiņa’ S. Dauk, Žem, J. Biliūn, Blv, Plng, Vd, Ms, ‘instinkts’ Vaižg, *omenìs* ‘atmiņas spēja, atmiņa’ K. Būg, BsMt I 17, BsV 16, prš, Sb, A 1884, 148, Rd, Gl, Gs, I. Simon, BsMt I 22, BsV 29, ‘spēja domāt; prāts, intelekts’ BsP IV 244; *ómynė*, *óminė* ‘atmiņas spēja, atmiņa’ K. Būg, Brs, Slnt, J, K. Jaun, Žem, ‘omė’ Kv, Rt, K. Jaun, Vd, ‘spēja domāt; prāts, intelekts’ Vaižg; adj. lie. *omìngas* ‘kāds, kam piemīt instinkts’ FT (LKŽ VIII 1003sk.), kas neļauj izsecināt runāšanas, bet gan domāšanas integrālo nozīmi (par šo vārdu cilmi plašāk skat. LEW 26).

Atsevišķi vajadzētu aplūkot J. Klimaviča veikto vārdu fonētisko analīzi (1970: 190). Apgalvojot, ka ir diezgan paliela ticamība formu *ãmelėti* uzskatīt par *žadinin-kiškošanu*, resp. *a* izrunu *o* vietā, literārajā valodā to vajadzētu rekonstruēt kā *õmelėti*. Hipotēzes autors nedod vārdu semantisko analīzi. Viņa sniegtās substantīvās atbilsmes neļauj konstruēt semēmu ‘valoda, runāšana’, kas ir analizējamo verbu integrālā daļa, jo neviens no tiem nenozīmē ‘domāt, apspriest’! Tāpēc šādu verbu cilmes skaidrojumu var apšaubīt, jo pilnīgi atšķirīgas cilmes vārdi tiek apvienoti vienā semantiskajā ligzdā. Tādēļ par ticamāku ir uzskatāms K. Būgas pieņēmums, bet vārda sākumā esošais *o-* ļauj izdarīt vienīgo secinājumu – tā varētu būt aizguvuma (vai onomatopoētiskas cilmes vārda) *ãmalioti* dialektālā varianta refleksija.

45 Līdzīgas paralēles, kad homonīmi tiek saistīti ar sinonīmiem, var saskatīt arī indoirāņu valodu grupā: pirmir. **ama-* ‘spēks’ < indiešu un irāņu **ama-* (→ skr. *ā́maḥ* ‘spiediens, tiekšanās; straujums, dedzība, kaisle’, av. *amō* ‘spēks’ [Mayrhofer I 43]), kas jāatvedina no indiešu un irāņu verb. **am-* ‘(enerģiski) darboties’. Pēc Veras Rastorgujevas un Džojas Edelmanes (Расторгуева, Эдельман I 151) domām, pēdējā sakne, pateicoties homofonijai, varēja būt saistīta ar pirmir. **am-* ‘ķert, tvert’ < i.-iran. **am-* ‘t. p.’ (→ skr. *am-* ‘ķert’ ~ skr. *āmáy-* ‘sāpināt, padarīt slimu, ciest sāpes’ < ide. **omə-* ‘enerģiski darboties, spiest’ → ‘piestiprināt’ → ‘prasīt; dot zvērestu’ > gr. ὄμνυμι ‘zvērēt, uzņemties saistības’) < ide. **om-* : **mē* ‘t. p.’ (IEW 35) vai **em-* : **m̥-* ‘ņemt’ (→ lat. *ēmō*, lie. *imt̃i* ‘ņemt, ķert’, pirmsl. **ęti*, **jьmǫ*) (IEW 310; ЭССЯ VI 71), sal. arī skr. *ámīti* ‘apspiest; apnikt; (pie-)spiest’ < skr. *am-* ‘kaitēt, sabojāt; aizskart’ (skat. Macdonell 1910: 319sk., 437), senisl. *ama* ‘mocīt, apnikt’ < ide. **h₂emh₃-* ‘pieskarties; ķerties (pie kā); (sa-) ķert, tvert’ → ‘zvērēt, dot zvērestu; uzņemties saistības’ (LIV 237).

46 Lat. *amāre* tiek mēģināts saistīt pat ar lat. *amoenus* ‘lielisks, patīkams’. Tiesa, Alojs Walde (1910: 36) piekrīt Karlim Brugmanam, ka iepriekšminētais īpašības vārds ir aizgūts no grieķu valodas, sal. gr. ἀμείνων ‘labāks’ (< *ἄμεινος).

47 Tiek apgalvots, ka no šīs ide. pirmatnējās latiņu formas ir atvedināms arī gr. ὄμνυμι ‘zvērēt, uzņemties saistības’, ὤμοσ(σ)α ‘zvērests’. Pilnīgi netiek ņemts vērā fakts, ka /o/ pēc /m/ ir īss, sal. lat.-*ā*; tiek apgalvots, ka ir notikusi asimilācija **amo-* > *omo-* (LIV 237), bet *ω* = *ō*, ne vis *ā*. Šie vārdi acīmredzot pieder pavisam citai leksiskajai ligzdai un tos vajadzētu saistīt ar lat. *ōmen*, *-inis* ‘zīme, pazīme, liktenis, svinīgs zvērests’.

geografijos – verb. lie. *àmalioti*, *amalióti*, *ãmalioti* ‘niekus kalbėti tikrai nežinant, abejojant; tauzyti’, lie. dial. *ãmaliuoti* ‘plepėti’ rytinė Pavandenės apylinkės dalis (Telšių ir Kelmės r.), Užv (DūnŽ 25) kartu su lie. *ãmas* vartojami ir pietų, ir vakarų bei rytų aukštaičių plote, nors nagrinėjamas daiktavardis nėra žinomas žemaičiams ir vakarų aukštaičiams šiauliškiams – Slnt, Plt, Gs, J, Kair, lie. *išàmalioti* ‘išplepėti’ Slnt, lie. *ãmalis* ‘kas niekus kalba’ Brs (LKŽ I^2 116), dar plg. lie. *ãmalioti* ‘šnekėtis’ J, Vl, Pšl, Slnt (Būga III 432).

Viena galimų šių žodžių siejimo galimybių – bendra kilmė, t. y. suponuotini daiktavardinės kilmės veiksmažodžiai resp. denominatyvai, jei lie. *ãmas* reikšme ‘šuo (lalvortas)’ traktuotume kaip onomatopėjinės kilmės žodį, plg. vaikų kalbos nelinksniuojamą daiktavardį *ám* (LKŽ I^2 115), kilusį iš ištiktuko *ám* / *am̃* ‘šuns lojimo garsui nusakyti’, t. y. šuns amsėjimas prilygintas nieko vertai žmonių šnekai: ‘šuns amsėjimas’ > ‘šuo’ > ‘kalbėjimas, panašus į šuns amsėjimą’ (→ lie. *ãmalioti*) > ‘barnis’, leidžianti paaiškinti sememų ‘balsas, kalba, kalbėjimas’ atsiradimą.

Tiesa, galima pateikti ir visai kitokią verb. lie. *ãmalioti* ‘kalbėti niekus; šnekučiuotis’ kilmę. Janas Otrębskis nurodo, kad Tverečiaus šnektoje vartojamas lie. *ãmanas* ‘šneka, triukšmas’, lygintinas su blr. *го́ман*, ru. dial. *го́мон*: lie. *pakélė ãmanū* ‘pradėjo triukšmauti’, *amanúoć* ‘garsiai kalbėti’, blr. *гаманíць* (inf.), ru. *гомонить*, t. y. šiuos lietuvių žodžius traktuoja kaip skolinius iš slavų kalbų (Otrębski 1932: 5), dar plg. ru. dial. *гаме́ть* / *га́метъ* ‘šaukti, garsiai kalbėti, loti (apie šunį), klegėti (apie paukščius), kalbėti(s)’ (СРНГ VI 130), ru. dial. *га́мкать*, *га́мнуть* ‘keiktis, nemandagiai kalbėti’ (Немченко, Синица, Мурникова 1963: 64).

Sememos ‘kalbėti niekus; šnekučiuotis’ / ‘meiliai pratarti, maloniai prakalbinti’ ↔ ‘jaukinti, pratinti’ galėtų būti ir slaviškos kilmės[43]. Todėl galima atsargiai spėti, kad su lie. *ãmas* lyginti veiksmažodžiai yra onomatopėjinės kilmės arba adaptuoti skoliniai iš slavų kalbų, suponavę ir reikšmių ‘šuo’ bei ‘kalbos, žado’ atsiradimą. Taigi tokia semema turėtų būti išskirta kaip svetima ir nepainiojama su senuoju veldiniu lie. *ãmas* ‘sąmonė (fizinis gebėjimas mąstyti; būti nuovokiam [pastaroji reikšmė nurodyta K. Būgos, bet neišskirta kaip ypatinga, nesusijusi su kalbėjimo procesu]); jėga, galia’, kurio reikšmės slavų kalboms nėra būdingos.

Vadinasi, LKŽ ir kituose minėtuose žodynuose dėl fonetinės homonimijos[44] į vieną leksinį lizdą susieti visiškai skirtingos kilmės žodžiai, t. y. onomatopėjinis arba slavizmas lie. *ãmas* ‘kalba, žadas; šuo’ su, spėtina, ide. prokalbės leksikos sluoksniui priskirtinu lie. *ãmas* ‘žadas, galia, jėga, sugebėjimas ir pan.’, kuris gali būti siejamas su Ved. *áma-* ‘jėga, galia; vyksmas; sunkumas; prievarta’, skr. *ā́maḥ* (masc.) ‘spaudimas; veržimasis; puolimas, puolamoji jėga; baimė’ (Monier-Williams 1872: 74), Av. adj. *ama-* (°*mā-* [fem.]) ‘stiprus, tvirtas’, subst. *ama-* (masc.) ‘jėga; vyro seksualinė potencija’ (Y. 8.14); ‘puolamoji galia, puolimo impulsas’ (Y. 9.17, 27; Yt. 14.45); ‘galios (potencijos) dievybė’ (Yt. 14.44) (Reichelt 1909: 420), toliau su skr. *ámīti* ‘engti; įkyrėti; (pri-)versti’ < skr. *am-* ‘pakenkti, sugadinti; įžeisti’ (žr. Macdonell 1910: 319t., 437), lo. *amāre* ‘(įsi-)mylėti(s); turėti potraukį (kam); būti palankiam, dėkingam; būti patenkintam; būti susijusiam; būti linkusiam (ką nors daryti) ir kt.’ (Lewis, Short 1958: 107; OLD 119), kurio etimologinė raida iki šiol yra visiškai neaiški: įprasta jį priskirti lalvortams, t. y. siejamas su lo. **ama* ‘švelnus vaiko kreipimasis į motiną’ (Walde 1910: 36, 1938: 40t.; Ernout, Meillet 2001: 28; IEW 36) ir net siejamas su adv. skr. *amá* ‘namie’, *amā́t* ‘iš namų; iš čia’, subst. *amā́tya-* ‘patarėjas, ministras’ (Walde 1910: 36, 1938: 40t.)[45], nors pastaruoju metu mėginama lyginti su s. air. *námae* ‘priešas’ (dėl jo žr. Matasović 2009: 283), skr. (prakr.) *amīṣi*, *amánti* ‘(pa)imti; prisiekti’ ir kt. (Vaan de 2008: 39). Akivaizdu, kad dėl semantinio šių žodžių nesuderinamumo (plg. itin abejotiną reikšminės raidos aiškinimą: ‘patraukti rankas’ > ‘vertinti kaip draugą’ [Vaan de 2008: 39]) tokia etimologija nėra patikima. Remiantis semantine lyginamų leksemų diferenciškumu, galima iškelti hipotezę, kad jis gimin̄ingas s. isl. *ama* ‘kankinti, įkyrėti’ ir galbūt toch. A, B *art* / *ārt* ‘mylėti, girti, garbinti’ (Schulze 1931: 422) < (?) **am-rt* (regresyvinė asimiliacija; *ā* dėl kompensacinio pailginimo) < ide. **$h_3$em(ə-* ‘galėti; būti tvirtam, pajėgiam; sugebėti’, o ne ide. **$h_2$emh_3-* ‘prisiliesti; imtis (ko); (su-)čiupti, griebti’ → ‘prisiekti, duoti priesaiką; įsipareigoti’ (LIV 237)[46], kadangi lo. *amō* ‘myliu’ < **amă-ō* < **amāō* (pirmasis iš dviejų pa-

43 Čia minėtinas ir Jono Klimavičiaus (1970: 189t.) minėtų veiksmažodžių siejimas su senais lietuvių kalbos veldiniais – lie. *omuõ* ‘atmintis; supratimas, nuovoka’, *omenìs* ‘protas, intelektas, sąmonė; atmintis’ ir kt., – kuris diskutuotinas dėl reikšminio nesuderinamumo, plg. lie. *omuõ* ‘supratimas, nuovoka’ Krs, ‘atmintis’ Krš, Krs (LKŽ VIII 1004) ~ lie. *aumuõ* ‘sielvartas, susigraužimas’ Kos 41, ‘supratimas, nuovoka’ Rš, ‘intelektas’ FT (LKŽ I^2 499); lie. *omẽ* ‘instinktas’ K. Jaun (Kv, Rt), K. Būg, Vaižg, Vd, FT (LKŽ VIII 1002t.); lie. *ómena* ‘sugebėjimas mąstyti; protas, intelektas’ Lz, M. Valanč, lie. *ómenas* ‘atminimo galia, atmintis’ S. Dauk; lie. *ómenė* ‘atminimo galia, atmintis’ S. Dauk, Žem, J. Biliūn, Blv, Plng, Vd, Ms, ‘instinktas’ Vaižg, *omenìs* ‘atminimo galia, atmintis’ K. Būg, BsMt I 17, BsV 16, prš, Sb, A 1884, 148, Rd, Gl, Gs, I. Simon, BsMt I 22, BsV 29, ‘sugebėjimas mąstyti; protas, intelektas’ BsP IV 244; *ómynė*, *óminė* ‘atminimo galia, atmintis’ K. Būg, Brs, Slnt, J, K. Jaun, Žem, ‘omė’ Kv, Rt, K. Jaun, Vd, ‘sugebėjimas mąstyti, protas, intelektas’ Vaižg; adj. lie. *omìngas* ‘turintis omę, instinktą’ FT (LKŽ VIII 1003t.) nesuponuoja ‘kalbėjimo’, bet ‘mąstymo’ integraliąją reikšmę (apie šių žodžių kilmę plačiau žr. LEW 26).

Atskirai apžvelgtina J. Klimavičiaus (1970: 190) pateikiama fonetinė atliktų žodžių analizė. Teigdamas, kad yra pakankama tikimybė formą *ãmelėti* laikyti žadininkiška forma, į literatūrinę kalbą ji turi būti atstatoma *õmelėti*, hipotezės autorius nepateikia semantinės žodžių analizės. Jo pateikti substantyviniai atitikmenys nesuponuoja sememos ‘kalba, kalbėjimas’, kuri yra nagrinėjamų veiksmažodžių integralioji, mat nė vienas jų nereiškia ‘mąstyti, svarstyti’! Todėl toks veiksmažodžių kilmės aiškinimas yra abejotinas dėl visiškai skirtingos kilmės žodžių susiejimo į vieną leksinį semantinį lizdą. Todėl priimtinesnis K. Būgos spėjimas, o pradžioje esantis *o-* tesuponuoja vienintelę galimą išvadą – tai gali būti skolinio (arba onomatopėjinės kilmės žodžio) *ãmalioti* dialektinio varianto refleksija.

44 Panašias paraleles, kai homonimai siejami su sinonimais, galima įžvelgti ir indų-iranėnų kalbų grupėje: prairan. **ama-* ‘jėga’ < i.-iran. **ama-* (→ skr. *ā́maḥ* ‘spaudimas, veržimasis; veržlumas, įkarštis, aistra’, Av. *amō* ‘jėga, galia’ [Mayrhofer I 43]), vestinas iš i.-iran. verb. **am-* ‘(energingai) veikti’. Pasak Veros Rastorgujevos ir Džoj Edelman (Расторгуева, Эдельман I 151), pastaroji šaknis dėl homofonijos galėjo būti susieta su prairan. **am-* ‘čiupti, griebti’ < i.-iran. **am-* ‘t. p.’ (→ skr. *am-* ‘čiupti’ ~ skr. *āmáy-* ‘skaudinti, susargdinti, kentėti skausmus’ < ide. **omə-* ‘energingai veikti, spausti’ → ‘pritvirtinti’ → ‘reikalauti; duoti priesaiką’ > gr. ὄμνυμι ‘prisiekti, įsipareigoti’) < ide. **om-* : **mē* ‘t. p.’ (IEW 35) arba **em-* : **m̥-* ‘imti’ (→ lo. *ēmō*, lie. *im̃ti* ‘imti, griebti’, prasl. **ęti*, **jьmǫ*) (IEW 310; ЭССЯ VI 71), dar plg. skr. *ámīti* ‘engti; įkyrėti; (pri-)versti’ < skr. *am-* ‘pakenkti, sugadinti; įžeisti’ (žr. Macdonell 1910: 319t., 437), s. isl. *ama* ‘kankinti, įkyrėti’ < ide. **$h_2$emh_3-* ‘prisiliesti; imtis (ko); (su-)čiupti, griebti’ → ‘prisiekti, duoti priesaiką; įsipareigoti’ (LIV 237).

45 Lo. *amāre* mėginama sieti net su lo. *amoenus* ‘puikus, malonus’. Tiesa, Aloisas Walde (1910: 36) pritaria Karlui Brugmannui, kad minėtas būdvardis lotynų pasiskolintas iš graikų kalbos, plg. gr. ἀμείνων ‘geresnis’ (< **ἄμεινος*).

46 Teigiama, kad iš šios ide. prolytės vestini ir gr. ὄμνυμι ‘prisiekti, įsipareigoti’, ὤμοσ(σ)α ‘priesaika’. Visiškai neatsižvelgiama, kad /o/ po /m/ yra trumpas, plg. lo.-*ā*; teigiama, kad įvyko asimiliacija **amo-* > *omo-* (LIV 237), bet *ω* = *ō*, o ne *ā*. Šie žodžiai, matyt, priklauso visai kitam leksiniam lizdui ir sietini su lo. *ōmen*, *-inis* ‘ženklas, požymis, lemtis, iškilminga priesaika’.

258) ļauj rekonstruēt *n. collect*. lat. **ăm-ā* ‘tas, kas padara cilvēku spēcīgu (stipru)’ (< ide. **-eh₂*), līdzās kuram vajadzēja pastāvēt *n. abstractum* ide. **ắmă-* ‘spēks, vara’, sal. skr. (Ved.) *ắma-* ‘t. p.’, gAv. *ə̄ma-*, Av. (vēlīn.) *ama-* ‘uzbrukuma spēks; vīrieša spēks’ < pirmide. **h₃em-* ‘enerģiski darboties’ (daudzus šīs saknes atvasinājumus skat. Расторгуева, Эдельман I 152). Acīmredzot nav mērķtiecīgi rekonstruēt formu ar laringālu (IEW 778; PKEŽ I 75), balstoties uz lie. *ámžia* ‘mūžs’ (LKŽ I^2 123), kura krītošā intonācija *-ia* dēļ (sal. Stundžia 1995: 94), varētu būt sekundāra.

Acīmredzot ar lielāku ticamību varētu pieļaut, ka lat. *amō*, *āre* ‘mīlēt’ traktējams kā lat. *am(m)a* ‘pūce’ homonīms (pēc Georga S. Kellera teiktā, šī nozīme ir radusies no zobgalīgas uzrunas ‘vecmamma’ [Walde 1910: 35]) < lalvorta ide. **am(m)a*, *amĭ* ‘mamma’ (IEW 36), no kuriem atvedināmi jau iepriekš ar analizējamo lat. *amāre* salīdzināmie radniecības termini lat. **amma* ‘t. p.’, lat. *amita* ‘tēva māsa’ u. c.

To, ka lalvorts un lat. *amāre* nav ģenētiski saistīti, var pamatot ar šā latīņu verba lietojuma īpatnībām, piemēram, Katula dzejā[48], kur miesīgās mīlestības resp. seksuālās potences, spējas semēma tiek izteikta ar antagonistisko platoniskās mīlestības jēdzienu[49]: 72 [...] *amare magis* (1), *sed bene velle* (2) *minus*, t. i., ‘miesas iekāri (1) vērtē vairāk par garīgo saisti’ (2); 75 *ut iam nec bene velle* (2) *queat tibi, si optuma fias*, ‖ *nec desistere amare* (1)*, omnia si facias*, t. i., ‘sajust garīgo saiti (2) tu vairs nevari, lai arī šķīstākā tu būtu, ‖ un iekāri (1) savaldīt nespēj, lai arī ko darītu’.

Katuls platonisko mīlestību stingri nošķir no miesīgās, kas tiek nosaukta lat. *amāre – bene velle* ‘wohlgesinnt sein’; ‘būt labvēlīgam, labas gribas’ (Hamburger 1973: 34), t. i., lat. *bene velle* mākslīgi tiek pretstatīta lat. *amāre*: „*bene velle* kā priekšnoteikumu neapšaubāmi nepieņem miesīgu mīlestību; tādēļ var pieļaut, ka *amare* izsaka seksuālu tieksmi – kaisli. Tāds jēdzienu pretnostatījums nosaka termina *amare* pamata un kopējas nozīmes šķirumu.”[50] (Lyne 1996: 28)[51].

Papildu šīm hipotētiskajām atbilstībām lietuviešu valodas nomens varbūt ir salīdzināms ar dažiem anatoliešu valodu piemēriem: he. *ḫaššа-* ‘pēctecis, atvase, mantinieks’; *ḫaššа- hanzaššа-* ‘pēctecis; (maz)mazbērns’; nom. sg. *ha-as-sa-as* (sal. Puhvel III 224) ← anatol. verb. *has(s)-* ‘uzsākt dzīvību; dzemdēt’, sal. pirmanat. **hamsa-* < **h₂omso-* ‘pēctecis’ ~ luv. *ham[ma]sa-* ‘mazbērns’ < **am-s* vai **ans* (**ons* vai **n̥s* > *hassu-, assu-, dassu-, haski-* < **h₂n̥ske-* [Puhvel III 227; Melchert 1994: 163]. Tiesa, citi pētnieki sniedz ļoti apšaubāmus iepriekšminēto hetītu vārdu etimoloģiskos skaidrojumus, piemēram, Johans Tišlers (1983: 195) he. *ḫaššа-* saista ar gr. ἐσσήν (pl. Ἐσσῆνες) ‘Artemīdas pareģotāja Efesā; valdnieks (valdniece = μέλισσα ‘Artemīdas pareģe’)’ (LS 587), kuram laikam ar anatoliešu valodu piemēriem nav nekā kopīga (plašāk par gr. ἐσσήν cilmi skat. Крегждис 2011a: 282skk.).

Šī fitonīma etimoloģiskajos aprakstos bieži tiek uzsvērta āmuļa uzualā funkcija – putnu līmes ražošana no šī auga ogām, t. i., līdzeklis savvaļas putnu ķeršanai (koku zari tika nosmērēti ar lipīgu līdzekli, pie kura mēdza pielipt putni; augu [piemēram, vīnogulāju] kāpuri kaitēkļi), kas bija zināms jau antīkajos laikos: *tum laqueis captare feras et fallere visco inventum* (V. G. 1. 139; sal. arī C. Agr. 95. 2), t. i., „tad tika izgudrots [veids] ķert medījumu ar cilpām un pievilināt ar „putnu līmi”. Pēc Antoninas Groševas (Грошева 2009: 371) domām, šie abi līdzekļi tika izmantoti reizē. Turklāt viņa piebilst, ka jau Plauts *Bakhidās* lipīgumu resp. glaimošanu salīdzina ar lat. *viscum*: *viscus merus vostra (e)st blanditia* (Pl. Bac. 50), t. i., ‘neatšķaidīts āmulis (g. neutr. → g. masc.) resp. putnu līme ir glaimošana’. Vēlāk par āmuli tika nosauktas līmes, kas iegūtas ne tikai no āmuļa, bet arī no citām ogām, resp., citādā veidā ražota līme (sal. Грошева 2009: 372sk.). Šādu līdzekli putnu ķeršanai tiešām ir izmantojuši slāvi.

Ņemot vērā šī vārda neskaidro etimoloģisko un semantisko attīstību, LKŽ sniegtais šīs leksēmas apraksts acīmredzot būtu jākoriģē. Šajā leksikogrāfijas kopsavilkumā leksēma lie. *ãmalas* ir dublēta. Tādējādi izriet nozīmju opozicionālo referentu pastāvēšana: 1) subst. lie. *ãmalas* ‘(bot.) aug uz kokiem, ļoti zarains kā slota, Laumas slota (*Viscum album*)’ K, R 257, Vvr, KzR, MŽ 144, Kos 106, Lp, Pn, An, J; ‘lekni’ Tl; 2) subst. lie. *ãmalas* ‘(zool.) augu parazīti, laputis (*Aphis*)’ Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk, Plv; ‘salda lipīga viela uz lapām, ko izdala laputis (parazīti)’ Š, Up, Vkš, Kos 106; ‘augu slimība (rūsa), kas it kā rodoties pēc rūsas (zibens bez pērkona)’ Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; ‘rūsa’ Jnšk, Kp, Žml, Dkk; ‘dažādi dunduri, to dūkoņa, kukaiņu dūkšana gaisā’ Dglš, Viln (LKŽe).

Jāuzsver, ka pirmajā leksiski semantiskajā ligzdā tiek iedalītas otrās ligzdas semantēmas, kas līdz šim vispār nav bijušas šķirtas, sal. *Visas qžuolo liemuo amalaĩs apaugęs, iš tolo atrodo, kad žievė pilka* ‘Viss ozola stumbrs apaudzis ar āmuļiem, miza no tālienes izskatās pelēka’ Pn (pēdējais teikums minēts pie lie. *ãmalas* ‘(bot.) uz kokiem augošs parazīts, zarains kā slota, Laumas slota (*Viscum album*)’ ekstensionāla ilustratīvajiem piemēriem [!!!]). Diemžēl šāds vārdnīcas veidotāju formulējums nevar būt pareizs, jo āmuļi neaug uz koka stumbra, bet tikai uz zariem (plašāk skat. Грошева 2009: 369), un to krāsa ir nevis pelēka, bet gan zaļa (cauru gadu). Acīmredzams, ka šajā gadījumā ir sajauktas referantīvi atšķirīgas cilmes, bet homofoniski skanošas vārdu grupas, t. i., līdz šim neizšķirta metonīmiski lietota semēma ‘sūnas’ vai ‘ķērpji’ (kas parasti aug uz vecu koku stumbriem, bet ķērpji ir pelēkā krāsā [!!!]), kas saistītas ar LKŽ otrajai leksiski semantiskajai ligzdai piešķirtajām subst. lie. *ãmalas* nozīmēm ‘augu slimība (rūsa)’ ⇦ subst. lie. *ãmaras* ‘miltrasas (*Erysiphaceae*) dzimtas parazītsēne’ R (LEW 9; par šo parazītu plašāk skat. LE XVIII 480) (diemžēl šī nozīme LKŽ netiek norādīta).

Noteikti jāuzsver, ka šo semantēmu referenti nosaka pejoratīvo konotāciju: subst. lie. *sãmana* / *samanà* ‘sūna’ blakus pierastajai nozīmei ‘mitro vietu sporaugs ar sakņveida matiņiem sakņu vietā (*Bryo-*

48 Katula dzejas pētnieki apgalvo, ka šis dzejnieks ir nozīmīgs romiešu dzejā ne tikai tāpēc, ka mīlējis savu Lesbiju un ar spontānu sirsnību apdziedājis savu kaisli vārsmās, bet gan tādēļ, ka pirmais aizdomājies par savu mīlestību un tās nosaukšanai sācis meklēt jaunus precīzus vārdus: sācis rakstīt nevis par sievieti, kuru viņš mīlējis, bet par pašu mīlestību (Гаспаров 1986: 201sk.). Mihails Gasparovs (ibd.) apgalvo, ka jaunu vārdu meklēšana bija sarežģīta, jo vārds *amāre* latīņu valodā nozīmē ‘alkt pēc kaisles’. Tātad, lai nosauktu platonisko mīlestību, vajadzēja radīt jaunus jēdzienus. Šādus verbālos savienojumus Katuls min 72., 73., 75., 76., 87., 109. dzejolī, kurus var atrast arī Cicerona darbos, piem., lat. *benevolentia* ‘labsirdība’. Pēc M. Gasparova vārdiem, lat. *benevolentia*, kas saistāms ar lat. *beneficia* ‘labdarība’, nozīmēja cēlākas un svarīgākas jūtas nekā lat. *amor* un *amāre* – tas simbolizēja garīgo saiti starp mīlētājiem.

49 Tiesa, mūsdienu itāļu valodā vārds *amare, -ai* ‘mīlēt = jūtas, kad viena persona tiecas pēc citas personas uzmanības, simpātijām’ (Wagner 1960: 77) ~ it. *amàre* ‘just un izteikt kādam īpaši dziļas jūtas’ (Cortelazzo, Zolli 1999: 91).

50 „bene velle seems to cover emphatically unsexual affection; so we may assume amare covers strongly sexual love: passion. Antithesis in short helps to confine the general and vague term amare to a specific function“.

51 Par šīs literatūras norādi pateicos doc. dr. Skirmantei Šarkauskienei (VU).

veldėtųjų ilgųjų balsių sutrumpėjo, žr. Baldi 1999: 232t., 258) suponuoja n. collect. lo. **ăm-ā* ‘tai, kas daro žmogų galingą (pajėgų)’ (< ide. **-eh$_2$*), šalia kurio turėjo egzistuoti *n. abstractum* ide. **ắmă-* ‘jėga, galia’, plg. skr. (Ved.) *ắma-* ‘t. p.’, gAv. *āma-*, av. (vėlyv.) *ama-* ‘puolimo jėga; vyro jėga’ < praide. **h$_3$em-* ‘energingai veikti’ (šios šaknies gausius vedinius žr. Расторгуева, Эдельман I 152). Rekonstruoti formą su laringalu (IEW 778; PKEŽ I 75), remiantis lie. *ámžia* ‘amžius’ (LKŽ I^2 123), kurio akūtas gali būti antrinis dėl fleksinio *-ia* (plg. Stundžia 1995: 94), nėra tikslinga.

Matyt, patikimiau būtų spėti, kad lo. *amō*, *āre* ‘mylėti’ traktuotinas kaip homonimas su s. lo. *am(m)a* ‘pelėda’ (pasak Georgo S. Kellerio, ši reikšmė kilo iš pašaipaus ‘močiutės’ kreipinio [Walde 1910: 35]) < lalvorto ide. **am(m)a*, *amī* ‘mama’ (IEW 36), iš kurių vestini ir anksčiau su nagrinėjamu lo. *amāre* lyginti giminystės terminai lo. **amma* ‘t. p.’, lo. *amita* ‘tėvo sesuo’ ir kt.

Minėto lalvorto ir lo. *amāre* genetinės sąsajos nebuvimą galima argumentuoti šio lotynų veiksmažodžio vartosenos ypatybėmis, pvz., Katulo poezijos pavyzdžiais[47], kuriuose ‘kūniškosios meilės’ resp. ‘seksualinės potencijos, galios’ semema reiškiama antagonistinė ‘platoniškosios meilės’ sąvoka[48]: 72 [...] *amare magis* (1), *sed bene velle* (2) *minus* (žr. Hamburger 1973: 50t.), t. y. ‘kūnišką geismą (1) vertina labiau nei dvasinį ryšį (2)’; 75 *ut iam nec bene velle* (2) *queat tibi*, *si optuma fias*, ‖ *nec desistere amare* (1), *omnia si facias*, t. y. ‘jausti dvasingojo ryšio (2) tu jau negali, nors ir tyriausia tu būtum, ‖ ir geismo (1) suvaldyt nevalioja, kad ir ką bedarytum’.

Katulas platoniškąją meilę griežtai atriboja nuo kūniškosios, reiškiamos lo. *amāre* – *bene velle* ‘wohlgesinnt sein’; ‘būti geranoriškam, palankiam’ (Hamburger 1973: 34), t. y. lo. *bene velle* yra dirbtinai supriešinama su lo. *amāre*: „*bene velle* suponuoja neabejotinai nekūniškąjį meilės ryšį; todėl galima daryti prielaidą, kad *amare* reiškiamas seksualinis potraukis – aistra. Toks sąvokų supriešinimas lemia pagrindinės ir bendrosios *amare* prasmės išskyrimą“[49] (Lyne 1996: 28)[50].

Be šių hipotetinių atitikmenų, lietuvių kalbos vardažodis galbūt lygintinas ir su kai kuriais anatolų kalbų pavyzdžiais: he. *ḫašša-* ‘palikuonis, atžala, įpėdinis’; *ḫašša- hanzašša-* ‘palikuonis; (pro)vaikaitis’; nom. sg. *ha-as-sa-as* (plg. Puhvel III 224) ← verb. anatol. *has(s)-* ‘pradėti gyvybę; gimdyti’, plg. praanatol. **hamsa-* < **h$_2$omso-* ‘palikuonis’ ~ luv. *ham[ma]sa-* ‘vaikaitis’ < **am-s* arba **ans* (**ons* arba **n̥s* > *hassu-*, *assu-*, *dassu-*, *haski-* < **h$_2$m̥ské-* [Puhvel III 227; Melchert 1994: 163]). Tiesa, kiti tyrėjai pateikia itin abejotinus minėtų hetitų žodžių etimologinius aiškinimus, pvz., Johannas Tischleris (1983: 195) he. *ḫašša-* sieja su gr. ἐσσήν (pl. Ἔσσῆνες) ‘Artemidės žynys Efese; valdovas (valdovė = μέλισσα ‘Artemidės žynė’)’ (LS 587), kuris su anatolų kalbų pavyzdžiais, matyt, neturi nieko bendra (plačiau apie gr. ἐσσήν kilmę žr. Крегждис 2011a: 282tt.).

Etimologiniuose šio fitonimo aprašuose dažnai pabrėžiama amalo uzualinė funkcija – paukščių klijų gamyba iš šio augalo uogų, t. y. priemonė gaudyti laukinius paukščius (medžių šakos būdavo ištepamos lipalu, prie kurio prilipdavo paukščiai; augalų kenkėjai [pvz., vynuogynų vikšrai]), žinota jau Antikoje: *tum laqueis captare feras et fallere visco inventum* (V. G. 1. 139; dar plg. C. Agr. 95. 2), t. y. ‘tuomet išrastas [būdas] gaudyti grobį kilpomis ir apgaudinėti „paukščių klijais“’. Antoninos Groševos (Грошева 2009: 371) teigimu, šios abi priemonės buvo naudojamos kartu. Be to, ji priduria, kad jau Plautas *Bakchidėse* lipnumą resp. meilikavimą lygina su lo. *viscum*: *viscus merus vostra (e)st blanditia* (Pl. Bac. 50), t. y. ‘neskiestas amalas (neutr. → masc.) resp. paukščių klijai yra meilikavimas’. Vėliau amalu buvo įvardijami ne tik iš amalo uogų, bet ir kitų augalų resp. kitaip gaminami klijai (plg. Грошева 2009: 372t.). Tokia priemonė paukščiams gaudyti tikrai buvo naudojama slavų.

Dėl neaiškios šio žodžio etimologinės ir semantinės raidos LKŽ pateikiamas šios leksemos aprašas, matyt, turėtų būti koreguojamas. Šiame leksikografiniame sąvade leksema lie. *ãmalas* yra dublikuota. Taip suponuojamas opozicinių reikšminių referentų buvimas: 1) subst. lie. *ãmalas* ‘(bot.) ant medžių augantis parazitas, gausiai šakotas, kaip šluota, laumšluotė (*Viscum album*)’ K, R 257, Vvr, KzR, MŽ 144, Kos 106, Lp, Pn, An, J; ‘vešliai’ Tl; 2) subst. lie. *ãmalas* ‘(zool.) tokie augalų parazitai, sausiai (*Aphis*)’ Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk, Plv; ‘ant lapų saldi limpama medžiaga, gaminama amarų (parazitų), lipčius’ Š, Up, Vkš, Kos 106; ‘augalų liga (rūdys), tariamai atsirandanti po žaibo be griaustinio’ Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; ‘žaibas be griaustinio’ Jnšk, Kp, Žml, Dkk; ‘visokie bimbalai, jų ūžimas, vabzdžių birzgesys ore’ Dglš, Viln (LKŽe).

Konstatuotina, kad pirmajam leksiniam semantiniam lizdui LKŽ sudarytojai priskyrė antrojo semantemas, kurios iki šiol apskritai nėra apibrėžtos, plg. *Visas qžuolo liemuo amalaĩs apaugęs*, *iš tolo atrodo*, *kad žievė pilka* Pn (šis sakinys LKŽe priskirtas lie. *ãmalas* ‘(bot.) ant medžių augantis parazitas, gausiai šakotas, kaip šluota, laumšluotė (*Viscum album*)’ ekstensionalo iliustraciniams pavyzdžiams [!!!]). Deja, toks šio žodyno sudarytojų sprendimas negali būti teisingas, mat amalai neauga ant medžio kamieno, bet tik ant šakų (plačiau žr. Грошева 2009: 369), o jų spalva esti ne pilka, bet žalia (ištisus metus). Akivaizdu, kad čia bus supainioti referenciniai skirtingos kilmės, bet homofoniškai skambančios garsinės raiškos žodžių grupės, t. y. iki šiol neišskirta metonimiškai pavartota semema ‘samanos’ arba ‘kerpės’ (jos dažniausiai ir auga ant senų medžių kamienų, o kerpės yra pilkos spalvos [!!!]), kurios sietinos su LKŽ antrajam leksiniam semantiniam lizdui priskirto subst. lie. *ãmalas* reikšmėmis ‘augalų liga (rūdys)’ ⇦ subst. lie. *ãmaras* ‘peleninių (*Erysiphaceae*) šeimos parazitinis grybas’ R (LEW 9; apie šį parazitą plačiau žr. LE XVIII 480) (deja, ši reikšmė LKŽ nenurodoma).

Svarbu pabrėžti, kad šių semantemų referentai suponuoja pejoratyvinę konotaciją: subst. lie. *sãmana* / *samanà* šalia įprastos reikšmės ‘drėgnų vietų sporinis augalas su šakniniais plaukeliais vietoj šaknų

47 Katulo poezijos tyrinėtojai teigia, kad šis poetas svarbus romėnų poezijai ne tik todėl, kad mylėjo savo Lesbiją ir spontaniškai nuoširdumu apdainavo savo aistrą eilėmis, bet todėl, kad pirmasis susimąstė apie savo meilę ir ėmė ieškoti jos įvardijimui naujų tikslių žodžių: pradėjo rašyti ne apie moterį, kurią jis mylėjo, bet apie pačią meilę (Гаспаров 1986: 201t.). Michailas Gasparovas teigia, kad naujų žodžių ieškoti sekėsi labai sunkiai, mat lotynų kalbos žodis *amāre* reiškia ‘trokšti aistros’, o įvardyti platoniškajai meilei reikėjo kurti naujus posakius. Tokių verbalinių junginių Katulas pateikia 72, 73, 75, 76, 87, 109 eilėraščiuose, kuriuos galima aptikti ir Ciceronо veikaluose, pvz., lo. *benevolentia* ‘geranoriškumas’. Anot M. Gasparovo, lo. *benevolentia*, sietinas su lo. *beneficia* ‘geradarystės’, reiškė kur kas tauresnius ir svarbesnius jausmus, nei lo. *amor* ir *amāre* – jis simbolizavo dvasinį dviejų įsimylėjėlių ryšį.

48 Tiesa, dabartinėje italų kalboje žodis it. *amare*, *-ai* reiškia ‘mylėti = jausmas, kuomet vienas asmuo siekia kito dėmesio, simpatijos’ (Wagner 1960: 77) ~ it. *amàre* ‘jausti ir reikšti kam itin gilius jausmus’ (Cortelazzo, Zolli 1999: 91).

49 „bene velle seems to cover emphatically unsexual affection; so we may assume amare covers strongly sexual love: passion. Antithesis in short helps to confine the general and vague term amare to a specific function“.

50 Už šios literatūros nuorodą dėkoju doc. dr. Skirmantei Šarkauskienei (VU).

phyta)' Azr, SD 297, Pb, LKT 388 (Kpč), Šlčn, Ktk, Jrb u. c. vēl var nozīmēt nesaskaņas, ķildu u. tml. – *Nėra namų, kad nebūt samanų (nėra namų be dūmų)* 'Nav tādu māju, kur nebūtu sūnu (nav māju bez dūmiem)' LKT 210 (Dkš); tūļu, ļurbu, lempi Brt; niecīgu, nevērtīgu, mazvērtīgu lietu B. Sruog; sal. arī frazeoloģismus: *sãmanomis apaugìnti šìrdį* 'sirdi apaudzēt ar sūnām' – 'kļūt nejūtīgam' P. Vaič; *sãmanomis apáugti (apžélti)* 'apaugt ar sūnām' – 'kļūt nolaidīgam, vecam, sanīkt' Arm, BM 137 (Klov), A. Gric; subst. lie. *kérpė* 'ķērpis' līdzās semēmai '(bot.) mazs, smalks augs, kas iesakņojas uz akmeņiem, kokiem, jumtiem u. c.' P, Mt, LBŽ, Mit II 141, F, P, R, Lex 60, J u. c. vēl ir pejoratīvās nozīmes: 'augļa (ābola, bumbiera) apgrauztā serde' Š, Ds; 'cilvēka ķermeņa sēžamvieta' Pl; 'tievs, sažuvis, novecojis cilvēks vai dzīvnieks' Trš, Žeml, Sd (LKŽe).

Nākamais interpretējamais piemērs, ko LKŽ veidotāji klasificējuši lie. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' kā ekstensiāla ilustratīvo piemēru – *Beržė yra ãmalo, reikia nugenėti* 'Bērzā ir āmulis, jāapcērt' KzR. No visām lie. *ãmalas* pirmajā leksiski semantiskajā ligzdā piešķirtajām semantēmām šī ir vienīgā, kas atspoguļo pejoratīvo konotāciju, t. i., augu, kas kaitē kokam un ko ir nepieciešams noņemt. Ņemot vērā baltu un citu ide. tautu rituālo tradīciju godāt šo jau sen sakralizēto augu (plašāk skat. LM II 194; MP I 221 [vēl skat. 643], III 109 [= BRMŠ III 111, 231]; BTB XII 624, XIV 124; Frazer 1925: 160, 537, 608sk., 659skk., 700skk.; JBR II 163), var apgalvot, ka iepriekšminētā nozīme traktējama kā inovatīva, resp. sekundāra, jo tās rašanos skaidro ar zinātniskajiem atklājumiem, resp. jauniem etnogrāfiskiem motīviem. Pamatojoties uz ide. tautu šā auga mitoloģiskajiem aprakstiem, kā arī leksēmas etimoloģiju, var secināt, ka vecākā resp. autentiskā šīs leksēmas semantēma bija pozitīva un pozitīvistiska, nevis pejoratīva, ko atspoguļo iepriekšminētais lie. *ãmalas* pirmās leksiski semantiskās ligzdas vārds '(bot.) uz kokiem augošs parazīts, zarains kā slota, Laumas slota (*Viscum album*)'. Nav šaubu, ka senos laikos cilvēki nezināja, ka pastāv parazītaugi (!!!). Šis augs ir bijis sakralizēts. Tātad šo divu leksēmu sasaiste ir mākslīga un neizdevusies – āmuļa (*Viscum album*) augs neveido pejoratīvo konotāciju, bet no nozīmes 'āmulis (zibens bez pērkona)' izriet attāla zibeņošana bez lietus, resp. bez pērkona. Lietus resp. ūdens neesamība arī bija galvenais iemesls, kādēļ „nodega" augļu koku ziedi un notika citas, it kā no debesīm krītošas ar uguni saistītās nelaimes, tādējādi radās konotatīvās semēmas un to sasaiste ar zibeni, jo parasti pērkona un zibens laikā līst lietus. Tātad pejoratīvā semēma 'zibens bez pērkona' nav sena.

Runājot par lie. *ãmalas* '(zool.) augu parazītu, laputi (*Aphis*)' Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk, Plv; 'salda lipīga viela uz lapām, ko izdala laputis (parazīti)' Š: *Šiemet kelis kartus ãmalas krito* 'Šogad dažas reizes laputis uzbruka' (identisks motīvs tiek norādīts lie. *ãmaras* aprakstā [skat. LKŽ s.v. *ãmaras* 1]), *todėl bitės daug medaus prinešė* 'tādēļ bites daudz medus ienesa' Up, Vkš, Kos 106; 'augu slimība (rūsa), kas it kā rodoties pēc rūsas ('zibens bez pērkona')' Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; 'rūsa' Jnšk, Kp, Žml, Dkk; 'dažādi dunduri, to dūkoņa, kukaiņu dūkoņa gaisā' Dglš, Viln (LKŽe) cilmi un semantisko attīstību, jāakcentē: 1) visas šā vārda nozīmes ir ar pejoratīvu konotāciju; 2) neviena no semēmām nenorāda lie. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' auga nosaukumu – šā iemesla dēļ LKŽ veidotāji arī izdalīja homofonu leksiski semantiskās ligzdas; 3) dažas no šīs leksēmas nozīmēm ir ekstralingvistiskas, t. i., nav saistītas ne ar vārda cilmi, ne arī ar tā semantisko attīstību: 3a) semēma 'dažādi dunduri, to dūkoņa, kukaiņu dūkoņa gaisā' ir radusies daļējas partitīvās fonētiskās homonīmijas dēļ – kontaminējot sākumburtu *a-* (!!!) un celma beigu ***-la-*** –, kas noteica formālo (fonētisko) identiskumu ar (slāvismu) lie. ***ã-las-as*** (← po. *hałas*, bkr. *εοπας* [!!!] [par to skat. Būga III 387]) 'balss' JD 606, MŽ, Mrs, K. Donel, JV 180, TŽ I 213; 'troksnis, kliedziens, klaigāšana' Ar, Vdžg, Mžk, Pn, LTR (Grk); sal. arī frazeoloģismu *ãlasą paléisti* 'skaļi uzdziedāt, sākt kliegt' Gs (LKŽe); 3b) 'augu slimība (rūsa), kas it kā rodoties pēc rūsas ('zibens bez pērkona') atspoguļo kontamināciju ar lie. *ãmaras* '(zool.) tādi augu parazīti, laputis (*Aphis*)', kas tiek metonīmiski lietoti ar parazītsēņu nozīmi kukaiņa nosaukuma vietā, kam ar pirmo leksiski semantisko ligzdu lie. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' nav nekā kopīga, izņemot daļējo homofoniju; 4) semēmas *rūsa* 'zibens bez pērkona' rašanās saistāma ar mitoloģisko motivāciju – šī nozīme ir vēlīna un referentiski sekundāra konotatīvās saistības dēļ ar pirmās leksiski semantiskās ligzdas lie. *ãmalas* '*Viscum album*' mitoloģisko signifikātu – Pērkonu, jo, pamatojoties uz kaimiņu slāvu etnogrāfiskajiem materiāliem, minētā auga etioloģija saistāma tieši ar šo mitoloģēmu (tas ir viens no ide. cilšu kultūras arhetipiskiem motīviem, sal. grieķu [Adonija dzimšana] un ziemeļu ģermāņu [Baldra mīts] šī auga etioloģiskās atbilsmes), sal. kr. *оме́ла* '*Viscum album*; viesuļa ligzda[52], putnu līme, ozola ogas' (Даль II 672) ↔ kr. dial. *оме́льня* 'āmulis' (vēl skat. 52. parindi); 5) vārda mūsdienu morfofonētiskā struktūra ir sekundāra, izveidojusies kontaminācijas rezultātā ar pirmās leksiski semantiskās ligzdas locekli lie. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' jau minētās partitatīvās homofonijas dēļ. Šādu pieņēmumu var pamatot ar jau minēto semēmas 'dažādi dunduri, to dūkšana, kukaiņu sīkšana gaisā' etioloģiju (skat. iepriekš), t. i., lie. subst. *ãmalas* '(zool.) parazītaugi, laputis (*Aphis*)' ⇐ subst. lie. *ãmaras* 't. p.' (ar *-r-* > *-l-*)[53], bet pēdējā ir ar dispersīvu kontamināciju (resp., motivētas tikai nejaušas skaņu harmonijas [partitīvā homofonija]) ar lie. *mãras* 'ļoti lipīga epidēmiskā slimība (*pestis*)' refleksija (skat. turpmāk), sal. lie. dial. subst. *amariùkas* 'lakacis (*Pulmonaria*)' Všk, Grž semantisko motivāciju, kura etioloģiju minējusi Aurelija Gritēniene (2006: 76sk.). Pamatojoties uz kļūdainu Daivas Vaitkevičienes (2001: 81sk.)[54] veikto semasioloģisko lie. *ãmalas* ana-

52 Par viesuļa un slāvu Pērkona, resp., prūšu vētras dievības saistību sīkāk skat. Крегждис 2010: 225. Ar laiku kristietības ietekmē šī dievība tika identificēta ar velnu, resp., htonisko pasauli, un to sāka iedomāties kā vienu no kr. *дьявол* (nevis par pagāniskā laikposma *Велес* resp. *Волос* [!!!]) reinkarnāciju (vairāk skat. Власова 2008: 86skk.). Tādas pašas mitoloģiskās referenta konotatīvās izmaiņas ir bijušas arī baltu zemēs, kad, Pērkonu identificējot ar velnu, negatīvas konotācijas dēļ radās sekundāri *de sexu* mitoloģiskie tēli – laumas (velnienes), savukārt sasaiste ar tām noteica semēmas 'slota, Laumas slota' rašanos.

53 Šādu sasaisti saskata arī Vojcehs Smočinskis (2007: 13), lai gan konkrēti to nenosauc, jo viņam (tāpat kā iepriekšējiem šī vārda cilmes pētniekiem) leksēmas „pochdzenie nejasne".

54 Šī pētniece savdabīgi interpretē LKŽ materiālu, t. i., sacer nozīmes, kuru šajā leksikogrāfijas darbā nav. Analizējot uzuālo *bišu barošanās ar medus rasu* nozīmi, D. Vaitkevičiene (2001: 81sk.) nezināmu iemeslu dēļ to vērtē kā mitoloģisku, kaut gan nesniedz nekādus argumentus, lai apstiprinātu šo savu apgalvojumu. Izmantojot Ambrazieja Pranciška Kašarauska (pats parakstījās kā Kossarzewski – vairāk skat. LE XI 144) savāktu folkloras materiālu no Žemaitijas, kurā visskaidrāk atspoguļota fonētiskā kontaminācija (*amalas* ↔ *amaras*), šo faktu saista ar kādu īpaši sakrālu labumu bitēm, lai gan pats A. P. Kašarausks tieši ieminas tikai par pašu parastāko uzēmu 'bišu pārtika', un jebkurš bitenieks šādus spriedelējumus noliegtu – lapu medus ir pats sliktākais, ar zemu pārtikas un ārstniecisko vērtību.

(*Bryophyta*)' Azr, SD 297, Pb, LKT 388 (Kpč), Šlčn, Ktk, Jrb ir kt. dar gali reikšti 'nesantaiką, barnius ir pan.' – *Nėra namų*, *kad nebūt samanų (nėra namų be dūmų)* LKT 210 (Dkš); 'ištižėlį, liurbį, lepšį' Brt; 'menką, nevertingą, niekingą dalyką' B. Sruog; dar plg. frazeologizmus: *sãmanomis apaugìnti šìrdį* 'pasidaryti nejautriam' P. Vaič; *sãmanomis apáugti (apžélti)* 'apsileisti, susenti, sunykti' Arm, BM 137 (Klov), A. Gric; subst. lie. *kérpė* šalia ememos '(bot.) mažas, smulkus augalas, kerojantis ant akmenų, medžių, stogų ir kt.' P, Mt, LBŽ, Mit II 141, F, P, R, Lex 60, J ir kt. dar reiškia pejoratyvines reikšmes: 'vaisiaus (obuolio, kriaušės) nuograuža' Š, Ds; 'žmogaus kūno sėdimoji dalis' Pl; 'liesas, išdžiūvęs, pasenęs žmogus ar gyvulys' Trš, Žeml, Sd (LKŽe).

Kitas, LKŽ sudarytojų lie. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' ekstensionalo iliustraciniams pavyzdžiams priskirtas, interpretuotinas pavyzdys – *Berže yra ãmalo*, *reikia nugenėti* KzR. Iš visų pirmajame leksiniame lie. *ãmalas* priskiriamų semantemų, ši vienintelė reflektuoja pejoratyvinę konotaciją, t. y. medžiui kenkiantį augalą, todėl jį būtina nuo jo šalinti. Remiantis baltų ir kitų ide. tautų apeigine tradicija garbinti šį itin seniai sakralizuotą augalą (plačiau žr. LM II 194; MP I 221 [dar žr. 643], III 109 [= BRMŠ III 111, 231]; BTB XII 624, XIV 124; Frazer 1925: 160, 537, 608t., 659tt., 700tt.; JBR II 163), galima teigti, kad minėta reikšmė traktuotina kaip inovacinė resp. sekundarinė, mat jos atsiradimas sietinas su mokslo atradimais resp. naujais etnografiniais motyvais. Remiantis ide. tautų mitologiniais šio augalo aprašais bei leksemos etimologija, galima daryti išvadą, kad seniausia resp. autentiška šios leksemos semantema buvo pozityvinė ir pozityvistinė, o ne pejoratyvinė, reflektuojama minėto pirmojo leksinio semantinio lie. *ãmalas* '(bot.) ant medžių augantis parazitas, gausiai šakotas, kaip šluota, laumšluotė (*Viscum album*)' pavyzdžio. Nekyla jokių abejonių, kad seniausiais laikais žmonės nežinojo, kad yra augalų parazitų (!!!). Šis augalas buvo sakralizuotas. Taigi šių dviejų leksemų sąsaja yra dirbtinė ir visai nevykusi – amalo (*Viscum album*) augalas nesuponuoja pejoratyvinės konotacijos, o reikšmė 'amalas (žaibas be perkūnijos)' suponuoja distancinį žaibavimą be lietaus resp. be perkūnijos. Lietaus resp. vandens nebuvimas ir buvo pagrindinė priežastis, suponavusi vaismedžių žiedų „nudeginimo" ir kitų, neva iš dangaus krintančios ugnies nulemtų nelaimių, konotacinių ememų atsiradimą ir jų susiejimą su žaibu, mat esant ir perkūnijai, ir žaibui dažniausiai lyjama. Taigi pejoratyvinė semema 'žaibas be griaustinio' nėra sena.

Dėl lie. *ãmalas* '(zool.) tokie augalų parazitai, sausiai (*Aphis*)' Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk, Plv; 'ant lapų saldi limpama medžiaga, gaminama amarų (parazitų), lipčius' Š: *Šiemet kelis kartus ãmalas krito* (identiškas motyvas nurodomas lie. *ãmaras* apraše [žr. LKŽ s.v. *ãmaras* 1]), *todėl bitės daug medaus prinešė* Up, Vkš, Kos 106; 'augalų liga (rūdys), tariamai atsirandanti po žaibo be griaustinio' Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; 'žaibas be griaustinio' Jnšk, Kp, Žml, Dkk; 'visokie bimbalai, jų ūžimas, vabzdžių birzgesys ore' Dglš, Viln (LKŽe) kilmės ir semantinės raidos akcentuotina: 1) visos šio žodžio reikšmės yra pejoratyvinės konotacijos; 2) nė viena ememų nesuponuoja augalo pavadinimo lie. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*', todėl LKŽ sudarytojai ir išskyrė kelis homofonų leksinius semantinius lizdus; 3) kelios šios leksemos reikšmės yra ekstralingvistinės, t. y. nesusijusios ne tik su žodžio kilme, bet ir semantine raida: 3a) semema 'visokie bimbalai, jų ūžimas, vabzdžių birzgesys ore' yra atsiradusi dėl partityvinės fonetinės homonimijos – kontaminuojant incialės *a-* (!!!) ir kamiengalinį ***-la-*** –, suponavusių formalųjį (fonetinį) identiškumą su (slavizmu) lie. ***ã-las-****as* (← le. *hałas*, blr. *голас* [!!!] [dėl jų žr. Būga III 387]) 'balsas' JD 606, MŽ, Mrs, K. Donel, JV 180, TŽ I 213; 'triukšmas, rėksmas, klegesys' Ar, Vdžg, Mžk, Pn, LTR (Grk); dar plg. frazeologizmą *ãlasą paléisti* 'garsiai uždainuoti, imti rėkti' Gs (LKŽe); 3b) 'augalų liga (rūdys), tariamai atsirandanti po žaibo be griaustinio' reflektuoja kontaminaciją su lie. *ãmaras* '(zool.) tokie augalų parazitai, sausiai (*Aphis*)', metonimiškai vartojamu parazitinių grybų reikšme vietoj vabzdžio pavadinimo, su pirmojo leksinio semantinio lizdo lie. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' neturinčiu absoliučiai nieko bendra, išskyrus partityvinę homofoniją; 4) ememos 'žaibas be griaustinio' atsiradimas sietinas su mitologine motyvacija – ši reikšmė yra vėlyva ir referentiškai sekundarinė dėl konotacinės sąsajos su pirmojo leksinio semantinio lizdo lie. *ãmalas* '*Viscum album*' mitologiniu signifikatu – Perkūnu, mat remiantis kaimyninių slavų etnografine medžiaga, minėto augalo etiologija siejama būtent su šia mitologema (tai ide. genčių vienas kultūrinių archetipinių motyvų, plg. graikų [Adonio gimimas] ir šiaurės germanų [Baldro mitas] šio augalo etiologinius atitikmenis), plg. ru. *оме́ла* '*Viscum album*; viesulo lizdas[51], paukščių klijai, ąžuolo uogos' (Даль II 672) ↔ ru. dial. *оме́льня* 'amalas' (dar žr. 51 išn.); 5) dabartinė žodžio morfofonetinė struktūra yra antrinė, atsiradusi dėl kontaminacijos su pirmojo leksinio semantinio lizdo nariu lie. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' dėl jau minėtos partityvinės homofonijos. Tokį spėjimą galima argumentuoti jau minėtu ememos 'visokie bimbalai, jų ūžimas, vabzdžių birzgesys ore' etiologija (žr. anksčiau), t. y. subst. lie. *ãmalas* '(zool.) tokie augalų parazitai, sausiai (*Aphis*)' ⇐ subst. lie. *ãmaras* 't. p.' (su *-r-* > *-l-*)[52], o pastaroji yra dispersinės kontaminacijos (resp. motyvuotos tik atsitiktiniu garsų sąskambiu [partityvine homofonija]) su lie. *mãras* 'labai užkrečiama epideminė liga (*pestis*)' refleksija (žr. toliau), plg. subst. lie. dial. *amariùkas* 'plautė (*Pulmonaria*)' Všk, Grž semantinę motyvaciją, kurios etiologiją pateikia Aurelija Gritėnienė (2006: 76t.). Remdamasi ydinga Daivos Vaitkevičienės (2001: 81t.)[53] atlikta semasiologine lie. *ãmalas* anali-

51 Apie viesulo ir slavų Perkūno resp. prūsų audros dievybės santykį plačiau žr. Крегждис 2010: 225. Ilgainiui dėl krikščionybės puoselėtojų įtakos ši dievybė buvo sutapatinta su velniu resp. chtoniškuoju pasauliu ir imtas įsivaizduoti kaip viena ru. *дьявол* (o ne pagoniškojo laikotarpio *Велес* resp. *Волос* [!!!]) reinkarnacijų (plačiau žr. Власова 2008: 86tt.). Tokios pat mitologinės referento konotacijos kaitos būta ir baltų kraštuose, kuomet Perkūną sutapatinus su velniu dėl neigiamos konotacijos radosi antriniai *de sexu* mitologiniai personažai – laumės (velnienės), o sąsajos su jomis suponavo ememos 'šluota, laumšluotė' atsiradimą.

52 Tokią sąsają įžvelgia ir Wojciechas Smoczyński (2007: 13), nors jos konkrečiai neįvardija, mat jam (kaip ir ankstesniems šio žodžio kilmės tyrėjams) leksemos „pochdzenie nejasne".

53 Ši tyrėja savaip interpretuoja LKŽ medžiagą, t. y. sukuria reikšmes, kurių šiame leksikografiniame veikale nėra. Aptardama uzualinę *bičių maitinimosi lipčiumi* reikšmę, D. Vaitkevičienė (2001: 81t.) kažkodėl ją vertina kaip mitologinę, nors jokių argumentų tokiam savo teiginiui nepateikia. Pasitelkdama Ambraziejaus Pranciškaus Kašarauskio (pats pasirašinėjo Kossarzewski, plačiau žr. LE XI 144) Žemaitijoje surinktą tautosakinę medžiagą, kurioje aiškiausiai reflektuojama fonetinė kontaminacija (*amalas* ↔ *amaras*), šį faktą sieja su kažkokia ypatinga sakrališka nauda bitėms, nors ir pats A. P. Kašarauskis tiesiogiai užsimena tik apie paprasčiausią uzemą 'bičių maistas', o ir bet kuris bitininkas tokius samprotavimus paneigtų – lipčiaus medus yra pats prasčiausias, menkiausios maistinės ir gydomosios vertės.

LKŽ nėra nurodoma ir lie. *ãmalas* semema 'medaus rasa', bet lie. *ãmaras* '(zool.) tokie augalų parazitai, sausiai (*Aphis*)' On, Mrs, Lp, J, J. Jabl; 'ant lapų saldi limpama medžiaga, gaminama amarų (parazitų), lipčius' MŽ, K: *Amaro ar medaus rasos* S. Dauk, Brs, J; 'didelė daugybė' Vlkv, Skr, V. Krėv, Plv, Ds (LKŽe), kurią D. Vaitkevičienė įvardija nektaru, surenkamu ir pagaminamu iš žiedadulkių. Priešingai, *Lietuvių enciklopedijoje* (LE I 137) teigiama, kad amarų išmatos turi savyje

līzi (šī pētniece norāda dažas apšaubāmas skarblapju (*Boraginaceae*) dzimtas daudzgadīgo zāļu dzimtas fitonīma etimoloģizācijas iespējas): 1) morfoloģiski semantisko vārda struktūru nosaka saikne ar lie. *ãmaras* ‘liels daudzums’, it kā augs ziedētu ļoti bagātīgi, lai gan tā nav patiesība (skat. auga att. LTE IX 48); 2) leksēma atspoguļo subst. lie. *ãmalas* ‘salda, lipīga viela uz lapām, ko izdala laputis (parazīti)’ konotāciju, jo, pēc A. Gritėnienes (2006: 77) domām, lakacis ir ļoti bagāts ar medu. Otra A. Gritėnienes izvirzītā hipotēze nav pietiekami pamatota lakača hiperonīmiskā nosaukuma, resp. uzuālās (t. i., terapeitiskās) konotācijas analīzes trūkuma dēļ. Jāuzsver, ka šis augs ir medus bagāts tikai ar ziedu nektāru (БСЭ XV 586), nevis ar lapu virsmas lipīgo vielu, kas ir pamatā medus rasas nosaukumam (!!!), sal. norādītās slāvu genotipa atbilsmes kr. *медуни́ца* poligēnisma struktūru – ar šo fitonīmu (tāpat arī ar fonētiniskajiem variantiem kr. dial. *медуни́ка*, *медуни́ха*) tiek nosaukti ne tikai *Pulmonaria molissima*, bet arī pavisam citu dzimšu zāļaugi: *Trifolium pratense* L., *Trifolium repens* L., *Spiraea ulmaria* L., *Mentha agrestis Soll., Melilotus officinalis* L. u. c. (plašāk skat. СРНГ XVIII 73). Tātad lie. dial. *amariùkas* nevar tikt nosaukta kā lie. *ãmaras* semantiskā atbilsme, jo ‘lipīgā’ viela uz augiem nav ‘ziedu nektārs’, bet gan kā pejoratīvas konotācijas asociatīvs (skat. turpmāk).

Piesardzīgi var pieļaut, ka lie. dial. *amariùkas* ‘lakacis (*Pulmonaria*)’ atspoguļo uzuālo konotāciju, resp. slimības, pret kuru lieto šī auga preparātus, nosaukumu. Ir zināms, ka *Pulmonaria officinalis* L. augu lietoja ne tikai plaušu slimību (⇨ lie. ‘plautė (*Pulmonaria*)’) (sal. LE XXIII 115), bet arī skrofulozes ārstēšanai (Анненковъ 1878: 279), kuras simptomātika ir identiska mērim: pietūkst seja un kakla limfmezgli; uz ādas rodas dažādi izsitumi; caur kakla limfmezglu fistulām izdalās strutas; ārstējot uz ādas paliek rētas (plašāk skat. LE XVII 271; XXVIII 96). Tātad var pieņemt, ka šis fitonīms jātraktē kā asociatīvs lie. *ãmaras* pejoratīvās dominantes dēļ un lie. *mãras* 4 ‘ļoti lipīga epidēmiska slimība (*pestis*)’ SD 285, R, K, I, Kp, Tv u. c.; ‘šīs slimības epidēmija’ J, Dkš, Žem, LTR (Jnš); ‘nāve, miršana’ N, J, JD 368, 1081, SP II 168, Tl, Grg (LKŽe) derivatīvā semantiskā partitīvā identiskuma dēļ, sal. lie. dial. *Toks mãras apipuolė medžius – lytaus nėr, lapai susukti* ‘Tāds mēris uzbruka kokiem – lietus nav, lapas sagriezušās’ Kl (skat. LKŽe s.v. *mãras*; sal. arī sintagmu *augalų utėlės – amaras* ‘augu utis – laputis’ [LE I 401]).

Hiperonīma un hiponīma mija, t. i., slimības nosaukuma un tās ārstēšanas līdzekļa nosaukumu identiskums, kas ir raksturīgs ne tikai lie. dial. *amariùkas*, bet arī citu fitonīmu semantiskajai attīstībai, sal. lie. dial. *gel͂tžolė* 1 ‘(bot.) ezersmilga, melnā driģene, neaizmirstule (*Myosotis*)’ K, Š (LKŽ III 227), *gel͂žolė* 1 ‘t. p.’ K (LKŽ III 231) ↔ lie. *geltà* 4 ‘dzeltenums, kļūt dzeltenīgam’ K, Alk, KlvrŽ, Gs, Lš, Ds, Skr; ‘dzeltenā kaite’ SD 458, K, Ds, Tršk, BP I 112, J, Rod; ‘daudzgadīgs kurvjziežu dzimtas augs (*Serratula*)’ P, Slk; ‘dzeltena krāsviela’ Lš; ‘dzeltena dzija’ Rdm, J (LKŽe); lie. *landonės* LBŽ 227 (LKŽ VII 120), *landonės žolė* LBŽ 227 (t. i., lie. *landonė* [= *landuonė*] ‘(bot.) neaizmirstule (*Myosotis*)’ LBŽ [LKŽe]) ↔ lie. *landonìs* 3[b] K, LsB 394 ‘(med.) augonis pirksta galā (zem naga), panarīcijs, kaula (zobu) audu sabrukums (*Panaritium*)’ R 231, MŽ 309, LTR; ‘(zool.) spaļa lieluma apaļa zarnu cērme baltā krāsā, spalītis (*Enterobius vermicularis*)’ rš (LKŽe; vēl skat. Gritėnienė 2006: 101).

Jau minēts, ka E. Frenkelis (LEW 9) abas šīs formas skaidro kā ģenētiskos alternantus. Nelabodams šo itin lielo kļūdu, V. Mažulis (PKEŽ I 252) sacer jaunas prūšu *emelno* ‘āmulis, laputs’ E 646 nozīmes, lai gan vlv. *mispel* (resp. v. *Mispel*)[55] ‘āmulis’ nenorāda semēmu ‘laputs’, t. i., ‘Blattlaus’ (!!!). Turklāt netiek ņemti vērā ļoti svarīgi formālie šādas hipotēzes lingvistiskie trūkumi, jo, pieņemot, ka lie. subst. *ãmalas* un subst. lie. *ãmaras* ir ģenētiski saistīti resp. atvedināmi no vienas pirmatnējās formas, lie. *ãmaras* vajadzētu nozīmēt arī ‘augu – *Viscum album*’, bet tas tā nav. Lie. *amaras* ‘(bot.) parasto bārbeli (*Berberis vulgaris*)’ Mt, LBŽ (LKŽe) nevar saistīt ar minēto mitoloģisko augu, jo to ir noteikusi leksiskā metonīmija, kad semantiskās saistības dēļ ar melno labības rūsu (rožu rūsu – *Pucciniaceae*), t. i., parazītsēnēm, kas izraisa rūsu zālaugos un kokos (plašāk skat. LE XXVI 63sk.), auga nosaukums lie. *raugeršk̃is* ‘*Berberis vulgaris*’ – tas ir ‘labības melnās rūsas starpnieks’ (!!!) (LTE IX 343) – tika nomainīts ar identiskas semantiskās vērtības lie. *ãmaras* ‘augu parazīti, laputis (*Aphis*)’. Šādu augu sastatījumu varēja ietekmēt arī lie. *raugeršk̃is* ‘*Berberis vulgaris*’ un lie. *amaras* ‘t. p.’ uzuālais konotatīvais identiskums, t. i., *Berberis vulgaris* tiek izmantots krāsvielu izgatavošanai (Анненковъ 1878: 63), t. i., tiek norādīts uz koloristisko konotātu, kas raksturīgs arī lie. *ãmaras* ‘laputs, rūdas laputs (*Aphis*)’ ↔ subst. lie. *rũdys* ‘brūna metālu oksidēšanās viela; (biol.) augu slimība, ko izraisa dažādas sēnes, kuru brūnās sporas izplatās savainotajās vietās’ (DLKŽ[5]).

LKŽ netiek norādīta arī lie. *ãmalas* semēma ‘medus rasa’, bet lie. *ãmaras* ‘(zool.) augu parazīti, laputis (*Aphis*)’ On, Mrs, Lp, J, J. Jabl; ‘salda, lipīga viela uz lapām, ko izdala laputis (parazīti)’ MŽ, K: *Amaro ar medaus rasos* S. Dauk, Brs, J; ‘liels daudzums’ Vlkv, Skr, V. Krėv, Plv, Ds (LKŽe), ko D. Vaitkevičiene (ibd.) nosauc par nektāru, ko savāc un izgatavo no ziedputekšņiem. *Lietuviešu enciklopēdijā* (LE I 137) pretēji, apgalvots, ka laputu izkārnījumi satur 50% cukura (medus rasa). Tātad D. Vaitkevičiene, it kā analizējot lie. *ãmalas* leksēmas semantisko attīstību, patiesībā pēta lie. *ãmaras* nozīmju izkliedi, pati to nesaprazdama, un diemžēl pieļauj vairākas, pat kuriozas kļūdas: 1) apgalvo, ka medus ir āmuļa konditoriska transformācija, lai gan ne auga ‘*Viscum album*’, ne lie. *ãmaras* ‘(zool.) augu parazīti (*Aphis*)’ referenti ar medu nav saistīti – to, protams, nosaka objektīvi un visiem labi zināmi iemesli: šis augs nepārklājas ar lipīgu vielu, nav salds, to īpaši neapmeklē bites (tā ziedi ir mazi, zaļgani, divmāju [sal. LE I 137]); 2) vēloties par katru cenu saistīt āmuļa ārstniecisko funkciju ar medus objektu, nepareizi interpretē latviešu ticējumus: *Slimam cilvėkam, kam ir liels karstums, nevar dot medu, jo medus karsė* – dots šāds tulkojums: „Sergančiam žmogui, turinčiam daug karščio, negalima duoti medaus, nes medus kaitina”. Šādai teikuma interpretācijai nekādā ziņā nevar piekrist, jo la. *mędus* nozīmē ne tikai ‘medu – bišu produktu’, bet arī la. *mędalus* ‘medalus (alkoholisks dzēriens)’ un la. *miēstiņš* ‘misa resp. māju alus; medalus’ (plašāk skat. ME III 590sk.; KLV I 747). Tātad D. Vaitkevičiene, neņemot vērā temporālo faktoru un leksēmas polisēmiju, kļūdaini saista ‘medalus’ vai ‘(stipra) mājas alus’ nozīmes ar ‘medus – bišu produkta’ semēmu (medu vēlākajā periodā minētajos dzērienos varēja arī nelikt). Tātad šis latviešu ticējums būtu jātulko šādi: *Sergančiam ir labai karščiuojančiam žmogui nevalia duoti misos (resp. naminio alaus), mat ji kaitina* ‘Slimam cilvēkam, kam ir liels karstums, nevar dot misu (resp. mājas alu), jo tas karsē’.

55 Jāanalizē semēmas ‘Miſpel’ izdalīšana Elbingas vārdnīciņā (skat. Mažiulis 1981: 39), jo vā. *Mispel* nozīmē nevis ‘āmuli – *Viscum album*’, bet ‘sarkano grimoni – *Mespilus* L.’, t. i., pilnīgi citu augu, no kura tāpat kā no āmuļa tika izgatavota ‘putnu līme’ (!!!) (plašāk skat. Грошева 2009: 376).

Tātad var pieņemt, ka šī svarīgā prūšu leksikogrāfiskā avota pārrakstītājs Petrs Holcvešeris, nemaz nav pratis prūšu valodu (plašāk skat. LE V 439), vlv. *mistel* ‘*Viscum album*’ (Lex [29]1959: 142) vietā ierakstot vlv. *mispel* ‘sarkanais grimonis – *Mespilus* L.’ (sal. Lex [29]1959: 141) (ar *-sp-* ← vlv. ***wi*sp*el** ‘sarkanais grimonis’ [Грошева 2009: 376]). Jāpievērš uzmanība tam, ka, sagatavojot *Prūšu valodas pieminekļu* (*Prūsų kalbos paminklai*) otro sējumu, V. Mažulis (1981: 39) semēmu ‘laputs’ nenorāda (!!!), tā tiek minēta vēlāk izdotajā šīs valodas etimoloģijas vārdnīcā. Šādu V. Mažuļa pieļautu misēkli acīmredzot radīja E. Frenkeļa kazuistiskais lie. *ãmalas* apraksts.

ze, ši tyrėja nurodo kelis abejotinus ežeininių (*Boraginaceae*) šeimos daugiamečių žolių genties fitonimo etimologizavimo būdus: 1) morfologinė semantinė žodžio struktūra nulemta sąsajos su lie. *ãmaras* ‘didelė daugybė’, neva augalas žydi itin gausiai, nors taip nėra (žr. augalo pav. LTE IX 48); 2) leksema reflektuoja subst. lie. *ãmalas* ‘ant lapų saldi limpama medžiaga, gaminama amarų (parazitų), lipčius’ konotaciją, mat, anot A. Gritėnienės (2006: 77), plautė kaip tik yra labai medinga. 2-oji A. Gritėnienės pateikiama hipotezė nėra pakankamai argumentuota dėl plautės hiperoniminio įvardijimo resp. uzualinės (t. y. terapinės) konotacijos analizės stokos. Pabrėžtina, kad šis augalas medingas tik žiedų nektaru (БСЭ XV 586), o ne lipniąja paviršine lapų medžiaga, kuria ir įvardijamas lipčius (!!!), plg. nurodomo slavų genotipinio atitikmens ru. *медуни́ца* poligenizminę struktūrą – šiuo fitonimu (taip pat ir fonetiniais variantais ru. dial. *медуни́ка*, *медуни́ха*) įvardijama ne tik *Pulmonaria molissima*, bet ir visai kitų genčių žoliniai augalai: *Trifolium pratense* L., *Trifolium repens* L., *Spiraea ulmaria* L., *Mentha agrestis* Soll., *Melilotus officinalis* L. ir kt. (plačiau žr. СРНГ XVIII 73). Taigi lie. dial. *amariùkas* negali būti siejamas su lie. *ãmaras* kaip semantinis atitikmuo, mat ‘lipčius’ nėra ‘žiedų nektaras’, bet kaip pejoratyvinės konotacijos asociatyvas (žr. toliau).

Galima atsargiai spėti, kad lie. dial. *amariùkas* ‘plautė (*Pulmonaria*)’ reflektuoja uzualinę konotaciją resp. ligos, nuo kurios naudojami šio augalo preparatai, pavadinimą. Yra žinoma, kad *Pulmonaria officinalis* L. žolė buvo vartojama ne tik plaučių ligoms (⇨ lie. ‘plautė (*Pulmonaria*)’) (plg. LE XXIII 115), bet ir skrofuliozei gydyti (Анненковъ 1878: 279), kurios simptomatika identiška marui: patinsta veidas ir kaklo limfmazgiai; odoje atsiranda įvairių išbėrimų; pro kaklo limfmazgių fistules veržiasi pūliai; joms gyjant, oda randėja (plačiau žr. LE XVII 271, XXVIII 96). Vadinasi, galima spėti, kad šis fitonimas traktuotinas kaip asociatyvas dėl lie. *ãmaras* pejoratyvinės dominantės ir lie. *mãras* 4 ‘labai užkrečiama epideminė liga (*pestis*)’ SD 285, R, K, I, Kp, Tv ir kt.; ‘šios ligos epidemija’ J, Dkš, Žem, LTR (Jnš); ‘mirtis, mirimas’ N, J, JD 368, 1081, SP II 168, Tl, Grg (LKŽe) darybinio semantinio partityvinio identiškumo, plg. lie. dial. *Toks mãras apipuolė medžius – lytaus nėr*, *lapai susukti* Kl (žr. LKŽe s.v. *mãras*; dar plg. sintagmą *augalų utėlės – amaras* [LE I 401]).

Hiperonimo ir hiponimo kaita, t. y. ligos pavadinimo ir priemonės jai įveikti įvardijimų identiškumas, būdingas ne tik lie. dial. *amariùkas*, bet ir kitų fitonimų semantinei sklaidai, plg. lie. dial. *geĨltžolė* 1 ‘(bot.) ašariukė, mėlynukė, miegažolė, neužmiršuolė, rasutė (*Myosotis*)’ K, Š (LKŽ III 227), *geĨžolė* 1 ‘t. p.’ K (LKŽ III 231) ↔ lie. *geltà* 4 ‘geltonumas, pageltimas’ K, Alk, KlvrŽ, Gs, Lš, Ds, Skr; ‘geltonligė’ SD 458, K, Ds, Tršk, BP I 112, J, Rod; ‘graižažiedžių šeimos daugiametė žolė (*Serratula*)’ P, Slk; ‘geltoni dažai’ Lš; ‘geltoni siūlai’ Rdm, J (LKŽe); lie. *landonės* LBŽ 227 (LKŽ VII 120), *landonės žolė* LBŽ 227 (t. y. lie. *landonė* [= *landuonė*] ‘(bot.) nemiršėlė, neužmirštuolė (*Myosotis*)’ LBŽ [LKŽe]) ↔ lie. *landonìs* 3[b] K, LsB 394 ‘(med.) votis piršto gale (po nagu), aptaka, ėduonis (*Panaritium*)’ R 231, MŽ 309, LTR; ‘(zool.) spalio dydžio balta apskrita žarnų kirmėlaitė, spalinė (*Enterobius vermicularis*)’ rš (LKŽe; dar žr. Gritėnienė 2006: 101).

Jau minėta, kad abi šios formos E. Fraenkelio (LEW 9) aiškinamos kaip genetiniai alternantai. Netaisydamas šios itin didelės klaidos, V. Mažiulis (PKEŽ I 252) sukuria naujas prūsų pr. *emelno* ‘amalas, amaras’ E 646 reikšmes, nors vid. vo. že. *mispel* (resp. vo. *Mispel*)[54] ‘amalas’ sememos ‘amaras’, t. y. ‘Blattlaus’, nesuponuoja (!!!). Be to, neatsižvelgiama į labai svarbius formaliuosius tokios hipotezės lingvistinius trūkumus, mat jei subst. lie. *ãmalas* ir subst. lie. *ãmaras* būtų genetiškai susiję resp. kildintini iš vienos prolytės, tai lie. *ãmaras* reikštų ir augalą ‘*Viscum album*’, o taip nėra. Lie. *amaras* ‘(bot.) paprastasis raugerškis (*Berberis vulgaris*)’ Mt, LBŽ (LKŽe) su aptariamu mitologiniu augalu negali būti siejamas, mat yra suponuotas leksinės metonimijos, kai dėl semantinės sąsajos su juodosiomis javų rūdimis (ecidėmis ir spermagonėmis – *Pucciniaceae*), t. y. parazitiniais grybais, sukeliančiais rūdliges žoliniuose ir mediniuose augaluose (plačiau žr. LE XXVI 63t.), augalo pavadinimas lie. *raugerškis* ‘*Berberis vulgaris*’ – jis yra ‘javų juodųjų rūdžių tarpinis šeimininkas’ (!!!) (LTE IX 343) – buvo pakeistas identiškos semantinės vertės lie. *ãmaras* ‘tokie augalų parazitai, sausiai (*Aphis*)’. Tokiam augalų sugretinimui įtakos galėjo turėti ir lie. *raugerškis* ‘*Berberis vulgaris*’ bei lie. *amaras* ‘t. p.’ uzualinis konotacinis identiškumas, t. y. *Berberis vulgaris* naudojamas dažų gamybai (Анненковъ 1878: 63), t. y. suponuotinas koloristinis konotatas, būdingas ir lie. *ãmaras* ‘sausiai, rūdas (*Aphis*)’ ↔ subst. lie. *rūdys* ‘ruda metalų oksidavimosi medžiaga; (biol.) augalų liga, sukeliama įvairių grybų, kurių rudos sporos pasklinda pažeistose vietose’ (DLKŽ[5]).

Tik baltų kalboms būdinga leksika

Tik baltų kalboms būdingam leksikos sluoksniui priskiriami tie fitonimų pavadinimai, kurie darybiškai ir semantiškai koreliuojami tik vakarų ir rytų baltų kalbų atitikmenimis resp. nesuponuoja morfologinių semantinių paralelių su kitomis ide. kalbomis. Tokių leksemų priskaičiuojama 28:

50 % cukraus (medaus rasa). Taigi D. Vaitkevičienė, neva aptardama lie. *ãmalas* leksemos semantinę raidą, iš tiesų nagrinėja lie. *ãmaras* reikšminę sklaidą, pati to nesuprasdama ir, deja, privelia kuriozais įvardytinų klaidų: 1) teigia, kad medus yra konditerinė amalo transformacija, nors nei augalo ‘*Viscum album*’, nei lie. *ãmaras* ‘(zool.) tokie augalų parazitai, sausiai (*Aphis*)’ referentai su medumi apskritai niekaip nesusiję – tai, žinoma, nulemta objektyvių ir visiems gerai žinomų priežasčių: šis augalas nei pasidengia lipčiumi, nei yra saldus, nei ypatingai lankomas bičių (jų žiedai maži, žalsvi, dvinamiai [plg. LE I 137]); 2) norėdama žūtbūt susieti amalo gydomąją funkciją su medaus objektu, neteisingai interpretuoja latvių prietarus: *Slimam cilvēkam*, *kam ir liels karstums*, *nevar dot medu*, *jo medus karsē* – pateikiamas toks vertimas: „Sergančiam žmogui, turinčiam daug karščio, negalima duoti medaus, nes medus kaitina“. Su tokia šio sakinio interpretacija jokiu būdu negalima sutikti, mat la. *mędus* reiškia ne tik ‘medų – bičių produktą’, bet ir la. *mędalus* ‘midus (alkoholinis gėrimas)’ ir la. *miẽstiņš* ‘misa resp. naminis alus; midus’ (plačiau žr. ME III 590t.; KLV I 747). Taigi D. Vaitkevičienė, neatsižvelgdama į temporalinį faktorių ir leksemos polisemiją, klaidingai sieja ‘midaus’ ar ‘(stipraus) naminio alaus’ reikšmes su ‘medaus – bičių produkto’ semema (medus vėlyvuoju periodu į minėtus gėrimus galėjo būti ir nededamas). Taigi šis latvių prietaras verstinas taip: *Sergančiam ir labai karščiuojančiam žmogui nevalia duoti misos (resp. naminio alaus)*, *mat ji kaitina*.

54 Sememos ‘Miʃpel’ išskyrimas Elbingo žodynėlyje (žr. Mažiulis 1981: 39) yra analizuotinas, mat vo. *Mispel* reiškia ne ‘amalą – *Viscum album*’, bet ‘sedulą – *Mespilus* L.’, t. y. visai kitą augalą, iš kurio taip pat, kaip ir iš amalo, buvo gaminami ‘paukščių klijai’ (!!!) (plačiau žr. Грошева 2009: 376).

Taigi galima spėti, kad šio itin svarbaus prūsų leksikografinio šaltinio perrašinėtojas Petras Holczwesscheris, visiškai nemokėjęs prūsiškai (plačiau žr. LE V 439), vietoj vid. vo. že. *mistel* ‘*Viscum album*’ (Lex [29]1959: 142) pateikė vid. vo. že. *mispel* ‘sedula – *Mespilus* L.’ (plg. Lex [29]1959: 141) (su *-sp-* ← vid. vo. že. *wi**sp**el* ‘sedula’ [Грошева 2009: 376]). Būtina atkreipti dėmesį, kad, rengdamas *Prūsų kalbos paminklų* antrąjį tomą, V. Mažiulis (1981: 39) sememos ‘amaras’ nenurodo (!!!), kuri pateikiama vėliau išleistame šios kalbos etimologijos žodyne. Toks V. Mažiulio akibrokštas, matyt, nulemtas E. Fraenkelio kazuistinio lie. *ãmalas* aprašo.

Tikai baltu valodām raksturīgā leksika

Tikai baltu valodām raksturīgam leksikas slānim pieder tie fitonīmi, kas derivatīvi un semantiski korelējami tikai ar rietumu un austrumu baltu valodu atbilsmēm, resp., kas nerada morfoloģiski semantiskās paralēles ar citām ide. valodām. Saskaitītas 28 šādas leksēmas:

	BALTU VALODU PIEMĒRI	
LATVIEŠU	LIETUVIEŠU	PRŪŠU
1. *apenis*, *apeins*, *apeinis*, *apins*, *apīns*, *apinis*, *apìnis*[2], *apînis*[2], *apīnis*, *apīnis*, *appīnis*, *appiņa*, *apiens*, *apienis*, *apvīnis*, (pl.) *apeni*, *apeņi*, *apēņi*, *apîņi*[(2)], *apiņi*, *apeņi*, *ap(v)iņi*, *appiņi*	*apynỹs*, *apvynỹs*, (pl.) *ap(v)yniaĩ*	
2. *atals*, *atala*, *atãls*, *atàls*[2], *atâls*[2], *atāla*, *otūls*; *attals*, *attāls*	*atólas*, *atólis*	*attolis* ↔ **atālas*
3. *avieksne*, (pl.) *avietes*, *aviētes*, *aviêtes*, *aviêtes*[2], *avìetes*[2], *avieses*, *avie(k)šas*, *avieši*, *aviêši*, *aviêši*[2], *aviekšes*, *aviekši*, *avēkšas*, *avītes*, *aviečas*, *aviêčas*[2], *avieček*, *avenes*, *aviêžas*, *avîši*, *avîtes* u. c.	*aviẽtė*, *avétė*, *aviečià*, (pl.) *aviẽtės*, *aviẽčios*, *aviečiai*	
4. *uôzuõls*, *uôzuols*[(2)], *uôzuôls*[2], *uôzuolis*[2], *uôzals*, *uôzuls*, *uozuls*, *uozulus*	*ą́žuolas*, *áižuolas*, *áužuolas*, *áržuolas*, (pl.) *ąžuolaĩ*	*ansonis* ↔ **anzōn*[i]*s*
5. *baluoda*, *baluôda*, *baluode*, *baluôdene*, *balùodene*[2], *baluôdne*, *balùodne*[2], *balañda*, *baludne*, *bala, balata*, *baluotne*	*bālándà*, *balañdẽ*, *balándra*, *balandrė*, *balandris*	
6. *brūkle*, *brùklene*, *brūklene*, *brúkline*[2], *brùkline*[2], *brûkline*[2], *brukline*, *brūkline*, *brùkliene*[2]	*brùknė*, *bruknià*	
7. *dadzis*, *dadzs*, (pl.) *dadži*, *dadzi*	*dagỹs*, *dãgis*, *dàgis*	*wobilis* ↔ **vābil*[i]*s*
8. *dâbuols*[(2)], *dâbuls*, *dabūls*, *dābūls*, *âbuõls*, *âbuls*	*dóbilas*, *dóbelas*	
9. *dziņa*, *dzìre*, *dzire*	*girià*, *gìrė*	*garian* ↔ **gaŕan*
10.	*glúosna*, *glúosnẽ*, *glúosnìs*, *gluosnỹs*, *glúosis*, *glúoksnis*, *gluoksnỹs*, *glùnsnis*; *blúoksnis*, *bluoksnỹs*, *blúosnis*	*glossis* ↔ **glōsīs*
11. *kàrkls*, *kārkls*, *kārklis*	*kark̃las*	
12. *krūms*, (?) *krūma*, *krûms*	*krū́mas*	
13. *kūls*, *kūla*, *kûla*, *kùla*[2]	*kū̃lė*, *kūlẽ*	
14. *laiska* ‘*lapa, ziedlapa, pumpurs*’	*láiškas*, *laĩškas*, *laiška*	*laisken* ↔ **lāiskan*
15. *laksts*, (pl.) *laksti*, *lakši*, *lakšķi*	*lãkštas*, *làkštas*	
16. *lapa*	*lãpas*	
17. *mežs*	*mẽdis*, *mẽdžias*, *mẽdė, medỹs*	*median* ↔ **medân*
18. *męl̂da*[2], *melde*, *męldi*, *męl̃dri*, *mę̀ldri*, *męl̂dri*[2]	*méldas*, *mélda*, *meldà*, *mal̃das*, *maldà*, *máudas*, *maũdas*	
19. *mìezis*, *mìezis*[2], *miẽzis*, (pl.) *mìeži*, *miẽži*[2]	*miẽžis*, *míežis*, *miežỹs*, (pl.) *míežiai*	*moasis* ↔ **māzīs*
20. *niedrs*, *niẽdra*, *niêdra*, *niedra*, *niêdre*[(2)], *niedris*, *ņiêdra*, *ņiedra*, *ņiêdre*[(2)], *ņiedre*	*néndrė*, *nindrė*, *méndrė*, *mindrė*, *léndrẽ*, *éndrė*, *jéndrẽ*	
21. *pìene*[2], *piẽne*, *piene*, *pienis*, (pl.) *piẽnes*, *pìenes*[2]	*piẽnẽ*	
22. *pupa*, (pl.) *pupas*	*pupà*, (pl.) *pùpos*	top. *Pupkaym*, *Pupekaymen*, *Pupayn*
23.	*skiŕpstas*, *skìrpstùs*, *skiŕpstė*, *skirpsts*, *skìrpsta*, *skirptas*	*skerptus* ↔ **skirptùs*
24. *skābars*, *skabarda*, *skabarde*, *skābarde*, *skābards*, *skābardis*, *skabārdis*, *skābardze*, *skabārdzis*, *skābârzde*[2], *skābārzde*	*skrõblas*, *skroblà*, *skrobl(i)ùs*, *skrúoblas*	*stoberwis* ↔ **skābervīs*
25. *sakns*, *sakne*, *sakņa*, *saknis*, (pl.) *saknes*	*šãknìs*, *šaknẽ*	*sagnis* ↔ **saknis*
26. *vàrps*[2], *vārpa*, *vārpis*	*várpa, várpis*	
27. *zievis* ‘miza’	*žievẽ, žiebẽ*	
28. *zâle*	*žolẽ*	*soalis* ↔ **zālīs*

5. tabula: Baltu valodu fitonīmi, kas pieskaitāmi pie baltu valodu leksikas slāņa

Tikai lietuviešu (resp. latviešu, prūšu) valodai raksturīgas leksikas fitonīmi BVA specifikas un pētāmā objekta dēļ netiek apskatīti atsevišķi (par tiem plašāk skat. Sabaliauskas 1990: 201skk.). Aizguvumu grupas augu nosaukumiem (tos iedalot pēc etniskās piederības) parasti ir atšķirīga etioloģija (sastopami arī izņēmumi, piemēram, lie. *aguonà* ‘Papaver’, dial. *mãguonė* / *maguona*, la. *maguône* / *maguona* ‘magone’, pr. *moke* ‘t. p.’ (↔ **mākē*), sl. **makъ* ‘t. p.’, sav. *mago*, senang. *magosāmo* u. c., taču to visu cilme ir neskaidra [skat. PKEŽ III 147; Kluge [24]2002: 627]) tāpēc tie minēti fragmentāri, apskatot citus fitonīmus (vairāk par baltu valodu aizguvumiem no somugru valodām skat. Sabaliauskas 1990: 226sk.; par lietuviešu valodas aizguvumiem no slāvu valodām skat. Sabaliauskas 1990: 237skk.; no ģermāņu valodām – Sabaliauskas 1990: 261sk.; no latviešu valodas – Sabaliauskas 1990: 271; no citām [ide. un valodām, kas nav ide.] – Sabaliauskas 1990: 278sk.).

BALTŲ KALBŲ PAVYZDŽIAI		
LATVIŲ	LIETUVIŲ	PRŪSŲ
1. *apenis*, *apeins*, *apeinis*, *apins*, *apīns*, *apinis*, *apìnis*[2], *apînis*[2], *apīnis*, *apīnis*, *appīnis*, *appiņa*, *apiens*, *apienis*, *apvīnis*, (pl.) *apeni*, *apeņi*, *apēņi*, *apîņi*[(2)], *apiņi*, *apeņi*, *ap(v)iņi*, *appiņi*	*apynỹs*, *apvynỹs*, (pl.) *ap(v)yniaĩ*	
2. *atals*, *atala*, *atãls*, *atàls*[2], *atâls*[2], *atāla*, *otūls*; *attals*, *attāls*	*atólas*, *atólis*	*attolis* ↔ **atālas*
3. *avieksne*, (pl.) *avietes*, *aviētes*, *aviêtes*, *aviêtes*[2], *avìetes*[2], *avieses*, *avie(k)šas*, *avieši*, *aviêši*, *aviêši*[2], *aviekšes*, *aviekši*, *avēkšas*, *avītes*, *aviečas*, *aviêčas*[2], *avieče*s, *avenes*, *aviêžas*, *avîši*, *avîte*s ir kt.	*aviẽtė*, *avétė*, *aviečià*, (pl.) *aviẽtės*, *aviẽčios*, *aviečiai*	
4. *uôzuõls*, *uôzuols*[(2)], *uôzuôls*[2], *uôzuolis*[2], *uôzals*, *uôzuls*, *uozuls*, *uozulus*	*ą́žuolas*, *áižuolas*, *áužuolas*, *áržuolas*, (pl.) *ąžuolaĩ*	*ansonis* ↔ **anzōn*^{i}*s*
5. *baluoda*, *baluôda*, *baluode*, *baluôdene*, *balùodene*[2], *baluôdne*, *balùodne*[2], *balañda*, *baludne*, *bala*, *balata*, *baluotne*	*bãlándà*, *balañdẽ*, *balándra*, *balandrė*, *balandris*	
6. *brūkle*, *brùklene*, *brūklene*, *brúkline*[2], *brùkline*[2], *brûkline*[2], *brukline*, *brūkline*, *brùkliene*[2]	*brùknė*, *bruknià*	
7. *dadzis*, *dadzs*, (pl.) *dadži*, *dadzi*	*dagỹs*, *dãgis*, *dàgis*	*wobilis* ↔ **vābil*^{i}*s*
8. *dâbuols*[(2)], *dâbuls*, *dabūls*, *dābūls*, *âbuõls*, *âbuls*	*dóbilas*, *dóbelas*	
9. *dziņa*, *dzìre*, *dzire*	*girià*, *gìrė*	*garian* ↔ **gaîan*
10.	*glúosna*, *glúosnẽ*, *glúosnìs*, *gluosnỹs*, *glúosis*, *glúoksnis*, *gluoksnỹs*, *glùnsnis*; *blúoksnis*, *bluoksnỹs*, *blúosnis*	*glossis* ↔ **glōsīs*
11. *kàrkls*, *kārkls*, *kārklis*	*karĩklas*	
12. *krūms*, (?) *krūma*, *krûms*	*krū́mas*	
13. *kūls*, *kūla*, *kûla*, *kùla*[2]	*kū̃lė*, *kūlẽ*	
14. *laiska*	*láiškas*, *laĩškas*, *laiška*	*laisken* ↔ **lāiskan*
15. *laksts*, (pl.) *laksti*, *lakši*, *lakšķi*	*lãkštas*, *làkštas*	
16. *lapa*	*lãpas*	
17. *mežs*	*mẽdis*, *mẽdžias*, *mẽdė*, *medỹs*	*median* ↔ **me*$\hat{d}$*an*
18. *mę̂lda*[2], *melde*, *mę̂ldi*, *mę̂l̃dri*, *mę̀ldri*, *mę̂ldri*[2]	*méldas*, *mélda*, *meldà*, *mal̃das*, *maldà*, *máudas*, *maũdas*	
19. *mìezis*, *mìezis*[2], *miẽzis*, (pl.) *mìeži*, *miẽži*[2]	*miẽžis*, *míežis*, *miežỹs*, (pl.) *míežiai*	*moasis* ↔ **māzīs*
20. *niedrs*, *niẽdra*, *niêdra*, *niedra*, *niêdre*[(2)], *niedris*, *ņiêdra*, *ņiedra*, *ņiêdre*[(2)], *ņiedre*	*néndrė*, *nindrė*, *méndrė*, *mindrė*, *léndrẽ*, *éndrė*, *jéndrẽ*	
21. *pìene*[2], *piẽne*, *piene*, *pienis*, (pl.) *piẽnes*, *pìenes*[2]	*piẽnẽ*	
22. *pupa*, (pl.) *pupas*	*pupà*, (pl.) *pùpos*	top. *Pupkaym*, *Pupekaymen*, *Pupayn*
23.	*skiřpstas*, *skìrpstùs*, *skiřpstė*, *skirpsts*, *skìrpsta*, *skirptas*	*skerptus* ↔ **skirptùs*
24. *skābars*, *skabarda*, *skabarde*, *skābarde*, *skābards*, *skābardis*, *skabārdis*, *skābardze*, *skabārdzis*, *skābârzde*[2], *skābārzde*	*skrõblas*, *skroblà*, *skrobl(i)ùs*, *skrúoblas*	*stoberwis* ↔ **skābervīs*
25. *sakns*, *sakne*, *sakņa*, *saknis*, (pl.) *saknes*	*šāknìs*, *šaknẽ*	*sagnis* ↔ **saknis*
26. *vàrps*[2], *vārpa*, *vārpis*	*várpa*, *várpis*	
27. *zievis*	*žievẽ*, *žiebẽ*	
28. *zâle*	*žolẽ*	*soalis* ↔ **zālīs*

5 lentelė. Baltų kalbų fitonimai, priskiriami tik baltų kalboms būdingos leksikos sluoksniui

Tik lietuvių (resp. latvių, prūsų) kalbai(-oms) būdingos leksikos fitonimai dėl BKA specifikos ir nagrinėjimo objekto nėra atskirai apžvelgiami (apie juos plačiau žr. Sabaliauskas 1990: 201tt.). Skolinių grupės augalų pavadinimai (juos skirstant pagal etninę priklausomybę) dažniausiai yra diferentinės etiologijos (pasitaiko išimčių, pvz.: lie. *aguonà* 'Papaver', dial. *mãguonė* / *maguona*, la. *maguône* / *maguona* 'aguona', pr. *moke* 't. p.' (↔ **mākē*), sl. **makъ* 't. p.', s. vo. au. *mago*, s. ang. *magosāmo* ir kt., tačiau visų jų kilmė neaiški [žr. PKEŽ III 147; Kluge [24]2002: 627]), todėl jie fragmentiškai minimi, aptariant atskirus fitonimus (plačiau apie baltų kalbų skolinius iš finų žr. Sabaliauskas 1990: 226t.; lietuvių kalbos skolinius iš slavų kalbų žr. Sabaliauskas 1990: 237tt.; iš germanų kalbų žr. Sabaliauskas 1990: 261t.; iš latvių kalbos žr. Sabaliauskas 1990: 271; iš kitų [ide. ir ne ide.] žr. Sabaliauskas 1990: 278t.).

Latviešu izlokšņu fonētiskā transkripcija

Edmunds Trumpa[1]

Uzsvars un intonācijas

Galvenais princips fonētiskajā transkripcijā ir tas, ka raksta tā, kā dzird (plašāk skat. arī Rudzīte 1964: 47). Gadījumos, kad fonētiskā rakstība nav īsti skaidra, apaļajās iekavās dots morfoloģiskais rakstījums, piem., *gac* (-ds).

Latviešu valodā uzsvaru, kurš parasti ir uz pirmās zilbes, neapzīmē. Gadījumos, kad uzsvars nav vārda pirmajā zilbē, tas apzīmēts ar punktu [·] uzsvērtās zilbes priekšā mazā burta augstumā: *ne·maz*.

Intonācijas apzīmētas garajās zilbēs (kad ir garš patskanis, divskanis vai diftongisks savienojums).

Stieptā intonācija apzīmēta ar cirkumfleksu [˜] virs garā patskaņa (bez garumzīmes): *pũce*, divskaņos un diftongiskajos savienojumos – virs otrā komponenta: *saũle*, *liẽpa*, *puműpurs*.

Krītošā intonācija apzīmēta ar gravi [̀] virs garā patskaņa (bez garumzīmes), piem., *kàzas*, *mèle*, divskaņos un diftongiskajos savienojumos – virs pirmā komponenta: *màize*, *gàls*. Ja aiz gara krītoši intonēta patskaņa tai pašā zilbē seko plūdenis vai nāsenis, virs patskaņa liek ne tikai intonācijas zīmi, bet arī garumzīmi: *dȁrzi*, *lę̑ns*.

Ar gravi apzīmēta arī grūstā intonācija – krītošās intonācijas modificējums nebalsīgu līdzskaņu priekšā – sastopama sēliskajās izloksnēs: *mù*^{x}*sa*.

Lauztā intonācija apzīmēta ar jumtiņu [ˆ] virs garā patskaņa (bez garumzīmes): *âbele*, *dêle*, divskaņos un diftongiskajos savienojumos – parasti virs otrā komponenta: *meîta*, *vaŕde*. Gadījumos, kad divskaņa otrā daļa tiek vāji izrunāta, lauztās intonācijas zīme rakstāma virs pirmā komponenta, piem., *tô*^{u}*t* ‘tauta’ lībiskajās izloksnēs. Dažkārt arī latgaliskajās izloksnēs jumtiņš divskaņos un diftongiskajos savienojumos likts virs pirmā komponenta, piem., *dôrps* (-bs), *ûob′èĺś*.

Kāpjošā intonācija apzīmēta ar akūtu [́] virs garā patskaņa (bez garumzīmes): *ábele*, *déle*, divskaņos un diftongiskajos savienojumos – virs otrā komponenta: *meíta*, *vaŕde*. Kāpjošā intonācija sastopama sēliskajās izloksnēs.

Kāpjoši krītošās intonācijas paveids apzīmēts ar puslociņu [ˆ] virs garā patskaņa (bez garumzīmes), bet divskaņos un diftongiskajos savienojumos – virs otrā komponenta. Puslociņš lietots sekundāri pagarināto patskaņu kāpjoši krītošas izrunas apzīmēšanai tāmnieku izloksnēs, piem., *kâz*, *dâb*, un sēlisko izlokšņu krītošās intonācijas modificējuma apzīmēšanai balsīgo līdzskaņu priekšā, piem., *piĺnc*.

Patskaņu apzīmējumi

Ar burtiem *a*, *ā*, *e*, *ē*, *i*, *ī*, *o*, *ō*, *u*, *ū* apzīmētas skaņas, kādas runā literārajā valodā.

Patskaņu šaurāka izruna apzīmēta ar punktu zem attiecīgā patskaņa burta (*ẹ*, *ẹ̄*), platāka izruna – ar horizontālu vai vertikālu svītriņu zem patskaņa burta (*e̲*, *ē̲*/*ẹ̲*, *ẹ̄*). Platais *e, ē* apzīmēts ar komatu zem patskaņa burta: *ę, ę̄*.

Punkts virs burta norāda uz patskaņa seklāku izrunu (*ȧ*, *ä*, *ė*).

Patskaņu nezilbiska izruna apzīmēta ar puslociņu zem burta: *saụs*, *sēį̣*.

Patskaņu pagarinājums rādīts ar kolu aiz attiecīgā burta: *so:ka*.

Patskaņu garums dažkārt apzīmēts ar svītriņu virs tā: *lapā* (lok.).

Pārīss patskanis – vāji izrunāts galazilbes patskanis vai divskaņa elements, kā arī anaptikses un epentēzes patskanis – apzīmēts ar mazu attiecīgā patskaņa burtu, ko raksta augstāk: *māt*^{e}, *v*^{i}*enc*, *zir*^{a}*ņi*.

Ja reducētas skaņas kvalitāte nav nosakāma, tad tās vietā ir likts apostrofs: *zir′ks*.

å, *å̄* – labializēta *a*, *ā* skaņa; sastopama galvenokārt lībiskajās un augšzemnieku izloksnēs, piem., *gåbana*.

ä, *ǟ* – priekšēja *a*, *ā* skaņa; izruna tuva platās *ę*, *ę̄* skaņas izrunai, piem., *ńäśä*.

ę, *ę̄* – plata *e*, *ē* skaņa, piem., *bę̀rns*.

e̲, *ē̲* vai *ę̲*, *ę̲̄* – pusplata *e*, *ē* skaņa, piem., *pe̲ldē̲t* vai *pę̲ldę̲̄t*.

e, ē – parasta šaura *e*, *ē* skaņa, piem., *dêle*.

ẹ, *ẹ̄* – skaņa, kas šaurāka par *e, ē*; sastopama sēliskajās izloksnēs, piem., *paņ̀ẹm*.

y, *ȳ* – velāra *i*, *ī* skaņa; sastopama augšzemnieku dialektā, galvenokārt latgaliskajās izloksnēs, piem., *cỳłvàks*.

o, *ō* – patskanis, kas sastopams latviešu literārajā valodā internacionālos vārdos un aizguvumos, bet izloksnēs (galvenokārt augšzemnieku) arī mantotos vārdos, piem., *kopona*, *lopa*.

1 A. Stafeckas papildināta un rediģēta versija, pirmo variantu skat. BVAP 50–51.

Fonetinė latvių tarmių transkripcija

Edmundas Trumpa[1]

Kirtis ir priegaidės

Pagrindinis fonetinės transkripcijos principas – rašoma taip, kaip girdima (plačiau žr. Rudzīte 1964: 47). Jei fonetinė rašyba nėra aiški, skliaustuose pateikiama morfologinė perraša, pvz., *gac* (-ds).

Latvių kalbos kirtis, kuris įprastai yra pirmajame žodžio skiemenyje, nežymimas. Jei kirčiuojamas ne pirmasis žodžio skiemuo, kirtis žymimas tašku [·] prieš kirčiuojamą skiemenį, pvz., *ne·maz*.

Transkribuojant žymimos ilgųjų kirčiuotų skiemenų priegaidės.

Tęstinė (la. stieptā) priegaidė žymima cirkumfleksu [˜] virš ilgojo balsio (ilgumo ženklas nerašomas) ar dvibalsio, dvigarsio antrojo sando, pvz.: *pũce*, *saũle*, *liẽpa*, *puⷨpurs*.

Krintančioji (la. krītošā) priegaidė žymima gravio ženklu [`] virš ilgojo balsio (ilgumo ženklas nerašomas) ar dvibalsio, dvigarsio pirmojo sando, pvz.: *kàzas*, *mèle*, *màize*, *gàls*. Jei po krintančiąja priegaide intonuoto ilgojo balsio tame pačiame skiemenyje eina sklandusis arba nosinis priebalsis, žymima ne tik priegaidė, bet ir balsio ilgumas, pvz.: *dȁrzi*, *lę̀ns*.

Gravio ženklu žymima stumtinė (la. grūstā) priegaidė – krintančiosios priegaidės variantas prieš dusliuosius priebalsius. Ji vartojama sėliškosiose šnektose, pvz., *mùxsa*.

Laužtinė (la. lauztā) priegaidė žymima stogeliu [^] virš ilgojo balsio (ilgumo ženklas nerašomas) ar dvibalsio, dvigarsio antrojo sando, pvz.: *âbele*, *dêle*, *meîta*, *arȇde*. Kai dvibalsio antrasis dėmuo ištariamas silpnai (lyviškosiose šnektose), laužtinės priegaidės ženklas rašomas virš pirmojo dėmens, pvz., *tô‟t*. Kartais ir latgališkųjų šnektų pavyzdžiuose stogelis rašomas virš pirmojo dvibalsių ir dvigarsių dėmens, pvz.: *dôrps* (-bs), *ûob'èĺś*.

Kylančioji (la. kāpjošā) priegaidė žymima akūtu [´] virš ilgojo balsio (ilgumo ženklas nerašomas) ar antrojo dvibalsių, dvigarsių sando, pvz.: *ábele*, *déle*, *meíta*, *varde*. Tai sėliškųjų šnektų priegaidė.

Kylančiosios-krintančiosios (la. kāpjoši krītošās) priegaidės atmaina žymima puslankiu [͡] virš ilgojo balsio ar antrojo dvibalsių, dvigarsių sando. Puslankis vartojamas tamniekų šnektų antrinio ilgumo balsių kylančiajai-krintančiajai priegaidei žymėti, pvz.: *kâz*, *dâb*. Taip pat juo žymima ir sėliškųjų šnektų krintančiosios priegaidės atmaina prieš skardžiuosius priebalsius, pvz., *pi͡lnc*.

Balsių ženklai

Balsiai žymimi raidėmis *a*, *ā*, *e*, *ē*, *i*, *ī*, *o*, *ō*, *u*, *ū*. Jų kokybę rodo specialūs ženklai. Siauresnis balsių tarimas žymimas tašku po atitinkamą balsį žyminčia raide (*ę*, *ē̦*), platesnis – horizontaliu arba vertikaliu brūkšneliu po balse (*e̲*, *ē̲* / *ę̲*, *ē̦̲*). Platieji balsiai *e*, *ē* žymimi kableliu po raide: *ę*, *ē̦*. Taškas virš raidės rodo ne tokį platų, šiek tiek uždaresnį balsio tarimą (*ȧ*, *ä*, *ė*).

Neskiemeninis balsis žymimas puslankiu po raide, pvz.: *saų̆s*, *sēį̆*.

Balsių ilgumas žymimas dvitaškiu po atitinkamą garsą žyminčios raidės, pvz., *so:ka*, kartais – brūkšneliu virš raidės, pvz., *lapā* (loc.).

Redukuotas garsas – silpnai tariamas žodžio pabaigos balsis arba dvibalsio elementas, anaptiksės ir epentezės balsis – žymimas pakelta mažąja raide, pvz.: *māt*^{e}, *v*^{i}*enc*, *zir*^{a}*ņi*. Jei redukuoto garso kokybė neaiški, jis žymimas apostrofu, pvz., *zir'ks*.

å, *ā̊* – sulūpinti *a*, *ā*; dažniausiai vartojami lyviškosiose ir augšžemiečių šnektose, pvz., *gåbana*.

ä, *ā̈* – supriešakėję balsiai *a*, *ā*, artimi platiesiems *ę*, *ē̦*, pvz., *ńäśä*.

ę, *ē̦* – platieji *e*, *ē*, pvz., *bę̀rns*.

e̲, *ē̲* / *ę̲*, *ē̦̲* – šiek tiek paplatėję *e*, *ē*, pvz., *pe̲ldē̲t* / *pę̲ldē̦̲t*.

e, *ē* – siaurieji *e*, *ē*, pvz., *dêle*.

ę, *ē̦* – sėliškųjų šnektų garsai, siauresni už *e*, *ē*, pvz., *paņę̀m*.

y, *ȳ* – gomuriniai *i*, *ī*; būdingi daugiausia augšžemiečių tarmei, labiausiai latgališkosioms šnektoms, pvz., *cỳłvàks*.

o, *ō* – bendrinės kalbos tarptautinių žodžių ir skolinių garsai, kai kuriose šnektose (ypač augšžemiečių) vartojami ir veldiniuose, pvz.: *kopona*, *lopa*.

ö, *ō̤* – supriešakėję *o*, *ō*, dažniausi sėliškosiose šnektose.

ü, *ṻ* – supriešakėję *u*, *ū*, dažniausi sėliškosiose šnektose, pvz., *čüpiņa*, rečiau pasitaiko latgališkosiose šnektose, pvz.: *śüńć, ćüks*.

ə – vidurinės eilės vidutinio pakilimo įtemptas balsis, vartojamas augšžemiečių šnektose, pvz., *łəłs*.

1 A. Stafeckos papildytas ir redaguotas variantas, pirmąjį variantą žr. BKAP 50–51.

ö, *ō̈* – priekšēja *o*, *ō* skaņa; sastopama galvenokārt sēliskajās izloksnēs.

ü, *ṻ* – priekšēja *u*, *ū* skaņa; sastopama galvenokārt sēliskajās izloksnēs, piemēram, *čüpiņa*, retāk to dzird latgaliskajās izloksnēs Latgalē, piem., *śüńć, ćüks* ‘ķīpa’.

ə – ar mēles vidu artikulēts vidēja augstuma nesaspriegts patskanis; sastopams augšzemnieku izloksnēs, piem., *łəłs*.

Divskaņu apzīmējumi

uo – divskanis *uo*, piem., *kùoks*, *sluôta*, *uõla*.

üo – divskanis ar priekšējās rindas *üo*, piem., *ćüoļś* sastopams galvenokārt augšzemnieku dialektā.

åu, *ou* – labializēts *au*, piem., *låũks*, *loũks*, *åûnc*.

Līdzskaņu apzīmējumi

Ar burtiem *b*, *c*, *č*, *d*, *f*, *g*, *ģ*, *h*, *j*, *k*, *ķ*, *l*, *ļ*, *m*, *n*, *ņ*, *p*, *r*, *s*, *š*, *t*, *v*, *z*, *ž* apzīmēti tie paši līdzskaņi, kādus runā literārajā valodā.

Afrikātas *dz*, *dž* apzīmētas divējādi – *dz*, *dž* vai *ʒ*, *ǯ*.

Mīkstināta *r* skaņa apzīmēta ar *ŗ*.

Velārās *l* un *n* skaņas apzīmēšanai lietots *ł* un *ŋ*.

Līdzskaņu palatalizāciju norāda akūts virs īsajiem un aiz garajiem burtiem, piem., *ḿ*, *ń*, *b́*, *d́*, *ť*.

Līdzskaņu garums parasti apzīmēts ar svītriņu virs burta: *lapā*. Gari līdzskaņi rakstīti ar divkāršu burtu, ja zilbes robeža ir līdzskanī: *akka*, *uppe*.

Pārgarš patskanis apzīmēts ar garumzīmi virs patskaņa burta un kolu aiz tā, piem., *sītʻ*: ‘sita’.

Citi apzīmējumi

Izlokšņu tekstu pierakstos lietota parastā interpunkcija.

Komentāros lietotas vēl šādas papildus zīmes:

> – pārvērties par.

< – radies no.

: vai // – paralēlforma.

Paskaidrojumi un teksta papildinājumi, piem., *neviêna lazda* ‘[nav] nevienas lazdas’, doti kvadrātiekavās.

Vārda nozīme dota vienpēdiņās, piem., *dzelzene* ‘nātre’.

Dvibalsių ženklai

uo – dvibalsis *uo*, pvz.: *kùoks*, *sluôta*, *uõla*.

üo – supriešakėjęs dvibalsis *uo*, pvz., *ćüoļś*, dažniausias augšžemiečių tarmėje.

åu, *ou* – sulūpintas *au*, pvz.: *låũks*, *loũks*, *åûnc*.

Priebalsių ženklai

Raidėmis *b*, *c*, *č*, *d*, *f*, *g*, *ģ*, *h*, *j*, *k*, *ķ*, *l*, *ļ*, *m*, *n*, *ņ*, *p*, *r*, *s*, *š*, *t*, *v*, *z* žymimi tie patys priebalsiai kaip ir bendrinėje kalboje.

Afrikatos *dz*, *dž* žymimos dvejopai – *dz*, *dž* / *ʒ*, *ǯ*.

Minkštasis priebalsis *r* žymimas ženklu *ŗ*.

Gomurinių *l* ir *n* žymėjimui vartojami *ł* ir *ŋ*.

Palatalizuoti priebalsiai žymimi akūtu virš raidės arba dešinėje jos pusėje (jei rašmuo yra aukštesnis): *ḿ*, *ń*, *b́*, *d́*, *t́*.

Priebalsių ilgumas paprastai žymimas brūkšneliu virš raidės, pvz., *lapā*. Jei du priebalsiai atsiduria skiemenų sandūroje, ilgiesiems priebalsiams žymėti vartojamos dvi raidės, pvz.: *akka*, *uppe*. Labai ilgas priebalsis žymimas ilgumo ženklu virš raidės ir dvitaškiu po jos, pvz., *sīt:*.

Kiti ženklai

Šnektų pavyzdžiuose vartojama įprasta skyryba.

Komentaruose vartojami šie papildomi ženklai:

> – virtęs į.

< – kilęs iš.

: arba // – gretiminė forma.

Paaiškinimai ir teksto papildymai pateikiami laužtiniuose skliaustuose, pvz., *neviêna lazda*.

Žodžio reikšmė pateikiama viengubose kabutėse, pvz., *dzelzene*.

Lietuviešu izlokšņu fonētiskā transkripcija

Asta Leskauskaite, Rima Bakšiene

Avoti, no kuriem ņemti izlokšņu piemēri, sagatavoti dažādos laikos, tāpēc dažas fonētiskās īpatnības var tikt atspoguļotas divējādi.

Transkripcijas zīmes

PATSKAŅI. Patskaņi apzīmēti ar burtiem *a*, *e*, *i*, *u*, *o*, *ė*. To kvalitāti rāda speciālās zīmes.

å – labializēts pakaļējās rindas zema mēles pacēluma patskanis *a*, piem., *låuk'ìn'ur*, *råudǫ́no.s*.

ɑ – reducēts (vairāk priekšējs un mazliet augstāka mēles pacēluma) patskanis *a*, piem., *tɑí̯*, *bũrnɑ*.

æ – ļoti atvērts priekšējās rindas zema mēles pacēluma patskanis *e*, piem., *bæ̃ndra.*, *næpastìps*.

ɪ – pakaļējās rindas virzienā mazliet pavirzīts patskanis *i*, piem., *rùpužɪ.*, *ranʒì*.

ʊɪ – stipri pavirzīts patskanis *i*, piem., *rʊɪ̃ŋ.kc*.

i̯ – nezilbisks patskanis *i*, piem., *gañdruį̇*, *tɔi̯*.

ɔ – pakaļējās rindas virzienā pavirzīta patskaņa *e* paveids, piem., *žɔ̀brai*.

ɛ – pakaļējās rindas virzienā pavirzīta patskaņa *e* paveids pēc cietājiem līdzskaniem, piem., *kunoď ẽlɛ, ď iřg' ėlɛs*.

ę – sapriegts priekšējās rindas vidēja mēles pacēluma patskanis, piem., *turę́ kit*, *acitvę́ ræ.*.

ę – nedaudz saspriegts priekšējās rindas vidēja mēles pacēluma patskanis, piem., *n'ę.rà*, *klaĩp'ę.do.s**. Ar šo burtu tiek apzīmēts arī paplašināts žemaišu īsais patskanis *i* un saīsināts *e*, piem., *sǫsępîlęs*, *cir̥olĩ̃ẽlę̀*.

ę ė – pakaļējās rindas virzienā pavirzīta vidēja mēles pacēluma patskaņa *ę* paveids, sastopams pēc cietajiem līdzskaņiem un vārda sākumā, piem., *rùpu.žę.s*, *ẽ̃·gl'o.*.

ǫ – nedaudz saspriegts patskanis, mazliet atvērtāks nekā *o*, piemēram, *kǫ́jo.s*. Ar šo burtu tiek apzīmēts arī paplašināts žemaišu patskanis *u*, piem., *c̋ǫ̃ršk*.

ɔ – nedaudz labializēts diezgan atvērts pakaļējās rindas vidēja mēles pacēluma patskanis *o*, piem., *aˈruodɔ.*, *bú̯.vɔ.*.

i̲ u̲ – patskaņi, kas ir atvērtāki par *i*, *u*, piem., *šaũ.ki̲*, *krù̲pe*.

u̲ – nezilbisks patskanis *u*, piem., *stó·u̲*.

Ar mazajiem patskaņu burtiem $^{a\,i\,u\,o}$, ko raksta augstāk, tiek norādīta kvantitatīvā patskaņu un divskaņu (tautosillabisku savienojumu) komponentu redukcija, piem., *sàk^{a}*, *pêl̂k̂^{u}*, *kr̂u̯p^{i}s*.

· – apzīmē garu patskani vai divskaņa (tautosillabiska savienojuma) komponentu, piemēram, *padã·ri*, *kúr̃gi̯·*. Dažos gadījumos patskaņa garums apzīmēts svītriņu virs burta, piem., *kāp‿paŝǫ́-tǫsęs*.

. – apzīmē pusgaru patskani vai divskaņa (tautosillabiska savienojuma) komponentu, piem., *råudǫ́no.s*, *sa.žinı́.ŋgi*.

LĪDZSKAŅI. Līdzskaņi apzīmēti ar tiem pašiem burtiem kā atbilstošas literārās valodas skaņas: *s*, *z*, *š*, *ž*, *k*, *g*, *t*, *d*, *p*, *b*, *l*, *m*, *n*, *r*, *j*, *č*, *c*. Speciālās zīmes galvenokārt tiek izmantotas tad, ja ir nepieciešams atspoguļot noteiktas fonētiskās pārmaiņas.

Afrikātas *dž*, *dz* apzīmētas divējādi – *dž*, *dz* un *ʒ*, *ǯ*, piem., *dž'ɔ.vı́.ntu.*, *m'æ·dz'i*, *ranʒì*.

Atsevišķos piemēros cietā velārā līdzskaņa *l* apzīmēšanai lietots burts *ł*, piem., *varłèl'u.*, *parłẽ̃gdamas*.

Ar burtiem *w*, *β* parādīts abām lūpām izrunātā līdzskaņa *v* variants, lietots līdzās labiālajam patskaņiem, piem., *wúogo·s*, *jã·βo·*.

ṗ ṭ ḳ ṣ̌ ṣ – balsīguma palielināšana, saglabājot stipru saspriegtu artikulāciju, piem., *mú·ṣ bù-o.*.

ŋ – velārs nazāls līdzskanis *n*, piem., *duŋ̃'kčæuz*, *aŋ‿kúr̃go.*.

Līdzskaņu palatalizācija apzīmēta divējādi – ar lociņu virs burta (piemēram, *kúr̃go.*, *ô̯m̂ž̊o̯*) un ar apostrofu aiz burta (piem., *ar'tipiľ'n'ɔ.*, *g'i̯·v'æ·na*; *vř̃šn'o̯ms, búrlv'u.*).

Uzsvars un zilbes intonācijas

Ar gravi (`) apzīmēts uzsvērtas īsas zilbes patskanis, piem., *låuk'ìn'ur*, *kalv'ùs*.

Ar akūtu (´) apzīmēta garās zilbes krītošā intonācija, piem., *pílti*, *búlvæs*.

Ar cirkumfleksu (~) apzīmēta garās zilbes kāpjošā (stieptā) intonācija, piem., *mī̃·ga*. Ja zilbes intonācija ir stiepta, t. i., balss spiediens tiek vērsts uz abiem divskaņa (tautosillabiska savienojuma) komponentiem, tiek rakstītas divas cirkumfleksa zīmes, piem., *gražẽ̃i*. Stieptā intonācija raksturīga daļai rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu,

Fonetinė lietuvių tarmių transkripcija

Asta Leskauskaitė, Rima Bakšienė

Šaltiniai, iš kurių paimti tarmių pavyzdžiai, parengti skirtingu laiku, todėl kai kurios fonetinės ypatybės atspindimos dvejopai.

Transkripcijos ženklai

BALSIAI. Balsiai žymimi ženklais *a*, *e*, *i*, *u*, *o*, *ė*. Kokybę rodo specialūs ženklai.

å – labializuotas užpakalinis žemutinis balsis *a*, pvz.: *låuk'ìn'u·*, *råudǫ́no.s*.

ɑ – išblėsęs redukuotas (supriešakėjęs ir kiek aukštesnio pakilimo) balsis *a*, pvz.: *tɑí*, *bū̃nɑ*.

æ – labai atviras priešakinis žemutinis balsis *e*, pvz.: *bæ̃ñdra.*, *næpastìps*.

ɪ – nežymiai suužpakalėjęs balsis *i*, pvz.: *rùpužɪ.*, *ranʒì*.

ʁɪ – stipriai suužpakalėjęs balsis *i*, pvz., *rʁɪŋ̃.kc*.

i̯ – neskiemeninis *i*, pvz.: *gañdrui̯*, *'tɔi̯*.

ɜ – suužpakalėjusi balsio *e* atmaina, pvz., *žɜ̀brai*.

ɛ – suužpakalėjusi balsio *e* atmaina po kietųjų priebalsių, pvz.: *kunoď ẽlɛ, ď iřg' ėlɛs*.

ę́ – įtemptas priešakinis vidutinio pakilimo balsis, pvz.: *turę́·kit*, *acitvę́ ræ.*.

ę – nelabai įtemptas priešakinis vidutinio pakilimo balsis, pvz.: *n'ę.rà*, *klaĩp'ę.do.s**. Šiuo ženklu taip pat žymimas paplatėjęs žemaičių trumpasis balsis *i* ir sutrumpėjęs *e·*, pvz.: *sǫsępîlęs*, *cir̥ǫlĩẽlę̀*.

ę́ ė́ – suužpakalėjusi vidutinio pakilimo balsio *ę* atmaina po kietųjų priebalsių ir žodžio pradžioje, pvz.: *rùpu.žę́.s*, *ẽ́·gl'o.*.

ǫ – nelabai įtemptas balsis, uždaresnis negu *o*, pvz., *kǫ́jo.s*. Šiuo ženklu taip pat žymimas paplatėjęs žemaičių balsis *u*, pvz., *c̋ǫ̃geršk*.

ɔ – nežymiai labializuotas gana atviras užpakalinis vidutinio pakilimo balsis *o*, pvz.: *a'ruodɔ.*, *bů.vɔ.*.

i̲ u̲ – balsiai, atviresni negu *i*, *u*, pvz.: *šaũ.ki̲*, *kr̲ùpe*.

u̲ – neskiemeninis *u*, pvz., *stó·u̲*.

Pakeltomis raidėmis $^{a\ i\ u\ o}$ žymima kiekybinė balsių ir dvigarsių dėmenų redukcija, pvz.: *sàk*^{a}, *pêl̂k*^{u}, *kr̂ůp*^{i}*s*.

· – ilgasis balsis arba dvigarsio dėmuo, pvz.: *padã·ri*, *kúr·gi·*. Kai kuriuose pavyzdžiuose balsio ilgumas žymimas brūkšneliu virš raidės, pvz., *kāp‿pasû̇t̨ȯs̨ęs*.

. – pusilgis balsis arba dvigarsio dėmuo, pvz.: *råudǫ́no.s*, *sa.žɪní.ŋgi*.

PRIEBALSIAI. Priebalsiai žymimi taip pat kaip atitinkami bendrinės kalbos garsai: *s*, *z*, *š*, *ž*, *k*, *g*, *t*, *d*, *p*, *b*, *l*, *m*, *n*, *r*, *j*, *č*, *c*. Specialūs ženklai dažniausiai vartojami tuomet, kai reikia atspindėti tam tikrus kokybinius pakitimus.

Afrikatos *dž*, *dz* žymimos dvejopai – *dž*, *dz* ir *ʒ*, *ǯ*, pvz.: *dž'ɔ.ví.ntu.*, *m'ã·dz'i*, *ranʒì*.

Kai kuriuose pavyzdžiuose kietajam veliariniam priebalsiui *l* žymėti vartojamas ženklas *ł*, pvz.: *varłèl'u.*, *parłẽ·gdamas*.

Ženklais *w, β* žymimas abilūpis priebalsio *v* variantas, vartojamas šalia lūpinių balsių, pvz.: *wúogo·s*, *jã·βo·*.

p̨ t̨ k̨ š̨ s̨ – suskardėjimas, išlaikąs stiprią įtemptą artikuliaciją, pvz., *mú·s̨ bù-o.*.

ŋ – gomurinis priebalsis *n*, pvz.: *duŋ̃'kčæuz*, *aŋ‿kúrĝo.*.

Priebalsių minkštumas žymimas dvejopai – lankeliu virš raidės (pvz.: *kúrĝo.*, *o͡m̂ž̊o*) ir apostrofu po raidės (pvz.: *ar'tipiĽ'n'ɔ.*, *g'i·v'ã·na*; *vĩšn'o.ms, búrlv'u.*).

Kirtis ir priegaidės

Kairiniu kirčio ženklu, arba graviu (ˋ), žymimas trumpojo kirčiuoto skiemens balsis, pvz.: *låuk'ìn'u*, *kalv'ùs*.

Dešininiu kirčio ženklu, arba akūtu (ˊ), žymima ilgojo kirčiuoto skiemens tvirtapradė priegaidė, pvz.: *pílti*, *búlvæs*.

Riestiniu kirčio ženklu, arba cirkumfleksu (~), žymima tvirtagalė priegaidė, pvz., *mĩ·ga*. Kai priegaidė tęstinė, t. y. balso spūdis padalijamas abiem skiemens dvigarsio dėmenims, vartojami du cirkumflekso ženklai, pvz., *gražêĩ*. Tęstinę priegaidę turi dalis vakarų aukštaičių kauniškių, kai kurie pietiniai vakarų aukštaičiai šiauliškiai ir dalis pietų žemaičių.

Stogelio formos ženklu (ˆ) žymima žemaitiška tvirtapradės priegaidės atmaina – laužtinė priegaidė, pvz.: *pìnîngus*, *bǫvâu*.

rietumaukštaišu Šauļu areāla atsevišķām dienvidu izloksnēm un daļai dienvidžemaišu izlokšņu.

Ar jumtiņu (ˆ) apzīmēts krītošas intonācijas paveids, kas izplatīts žemaišu dialektā – lauztā zilbes intonācija, piem., *pìnîngus*, *bọvâu*.

Burta *s* simbols virs burta (ˢ) apzīmē vidējo zilbes intonāciju, piem., *nu̍.gara*, *ki̍.šʼtʼ*.

Ar simbolu (ˊ) apzīmēts kāpjošās intonācijas paveids – cirstā zilbes intonācija, piem., *avižú.*, *jáunú.*. Atsevišķās austrumaukštaišu izloksnēs tā ir sastopama ar kāpjošo intonāciju uzsvērtās saīsinātās gala zilbēs.

Gadījumā, ja zilbes intonācija nav skaidra un izrunājot tiek izcelts uzsvērtais komponents, lieto simbolu (ˈ), piem., *maltuˈvaːi̯*, *apˈruːkɔ.*.

Citas zīmes

| – sintagmas robežu pauze, piem., *muːs◡tę̃tis tai◡vìsku sę́da-vu | i◡rugʼù[s] sę́davu | i◡kviečʼùs, i◡miẽžʼu. | dáː i◡linũ̃*.

◡ – klītikas (neuzsvērtā vārda) un ortotoniskā (uzsvērtā) vārda savienojums, piem., *iˑ◡jiˑ◡pílti*, *tai◡tĩ̃*.

[ ], () – zudusi skaņa, piem., *bu[s]◡sausà*, *i(r) rùžavo.s*.

Raidės s ženklas virš raidės (˚) žymi viduriną priegaidę, pvz.: *nu̯.gara*, *ki̯.šʼtʼ*.

Ženklu (ˊ) žymima tvirtagalės priegaidės atmaina – kirstinė priegaidė, pvz.: *avižů́.*, *jåunů́.*. Kai kuriose rytų aukštaičių šnektose ją turi tvirtagališkai kirčiuoti sutrumpėję galiniai skiemenys.

Tais atvejais, kai skiemens priegaidė neaiški, tariant tik pabrėžiamas kirčiuotas skiemuo, vartojamas ženklas ˈ, pvz.: *maltuˈvaːi̯*, *apˈruˑkɔ.*.

Kiti ženklai

| – sintagmos ribų pauzė, pvz., *muˑs‿tę̃ːtis taiˑ‿vìsku sę́ːdavu* | *i‿rugʼù[s] sę́ːdavu* | *i‿kviečʼùs, i‿miẽžʼu.* | *dáˑ i‿linũ̌r.*

‿ – klitiko ir ortotoninio žodžio jungtis, pvz.: *ir‿jiˑ‿pílti*, *tɑi‿tĩˑ*.

[ ], () – išnykęs ar netariamas garsas, pvz.: *bu[s]‿sausà*, *i(r) rùžavo.s*.

KOMENTĀRI

KOMENTARAI

Paegļa nosaukumi

Rima Bakšiene, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Kartes un komentāra pamatā LKA I 91. un LVDA 9. karte un komentārs un atbildes uz ALE leksikas aptaujas 61. jautājumu.

Ciprešu dzimtas skujveidīgam krūmam ar melnām ogām – parastajam kadiķim (*Juniperus communis*) abās valodās ir kopīgi nosaukumi gan ar sakni *-egl-*, gan lie. *kadagỹs* ar variantiem un la. *kadiķis* un varianti.

Izplatītākie nosaukumi ir lie. *ėgli(u)s* / la. *paeglis*.

Lie. *ėgli(u)s* (biežāk kāpjoši intonēts, retāk – ar krītošu intonāciju) kompakti izplatīts Lietuvas austrumu daļā, gandrīz visās aukštaišu izloksnēs (izņemot Kauņas rietumaukštaišu izloksnes, kur lieto nosaukumu *kadugỹs*), arī žemaišu teritorijā tas nav sastopams, piem., *iž vˈerb(u)õs | iž ẽ·glˈo. scipˈinaĩ.* ‘no paegļa riteņa spieķi’ DrskŽ 84; *và | jiẽglˈu· wúogo·s* ‘lūk, paegļa ogas’ DvŽ I 141; *và ėglỹs veřbai* ‘lūk, paeglis slotiņai [svētīšanai Pūpolu svētdienā]’ Lz 69; *ẽglius áuga gražùs* ‘paeglis aug skaists’ Lz 69; *ˈẹgli.s labʾjǽů pʾrẹ. sʾmẹ.li.nů́. á.uga* ‘paeglis labāk smiltājā aug’ KpŽ I 524; *par vařbu.* nusi̯.neši ˈẹglʾɔ. bažˈnič̆ɔ.n | paš̆ʾví.nʾtina* ‘Pūpolu svētdienā aiznesa paegli uz baznīcu nosvētīt’ KpŽ I 524; *pavɔ̀.-seri. žu.sʾukùs pˈa]augí.ntus apˈrưkɔ. su api̯.šʾvi.stu ˈẹglʾu* ‘pavasarī paaugušus zoslēnus apkūpina ar (pasvētītiem) paegļiem’ KpŽ I 524; *ẹ́glu̯. prisraškåů mẽ̃sai veñdzi.ĵ* ‘paegļus saplūcu gaļas žāvēšanai’ KlŽ 60; *reikia išvirt ẽglio uogų – sako, geras vaistas* ‘jāizvāra paegļu ogas, saka, esot labas zāles’ Nemunaitė (LKŽe); *ažeik ažeik – ėglio uogom pamylėsiu* ‘ienāc, ienāc, ar paegļu ogām pamielošu’ Ļeļūnos (LKŽe); *iš ẽglio verbas taiso* ‘no paegļa taisa slotiņas [svētīšanai Pūpolu svētdienā]’ Joniškėlė (LKŽe); *mėsą rūkina su égliais* ‘gaļu žāvē ar paegļiem’ Merkinė (LKŽe); *radau zuikį po égliu tupint* ‘atradu zaķi, zem paegļa tupam’ Rudaminā (LKŽe); *ẽglius visada žalias* ‘paeglis vienmēr zaļš’ Punē (LKŽe); *man negaila nei ẽgliaus grėblelio, nei lankos dobilėlio* ‘man nav žēl ne paegļa grābeklīša, ne pļavas āboliņa’ Onušķos (LKŽe).

Pierobežas austrumu izloksnēs (austrumaukštaišu Viļņas izloksnēs) sastopami varianti *ẽgli(u)s*, *ãgli(u)s* un *egliùkas*, *agliùkas*, piem., *agĵů.ku. verbɔ̃·n dedù* ‘paegļus *verbā* ‘pūpolu un paegļu pušķī’ lieku’ KlŽ 60.

Nosaukums *ėgli(u)s* atrodams Kristijona Milkus, Jurģa Šlapeļa vārdnīcās, Daniela Kleina dziesmu grāmatā un citos vēlāka laikaposma rakstos, Antana Baranauska *Anīkšču silā* (Anykščių šilelis) un citur (Lipskienė 1964: 64).

Nosaukums *paeglis* un tā varianti raksturīgi galvenokārt Latvijas austrumu daļai. Retāk tos sastop Latvijas rietumos.

Nosaukums *paeglis*, kas ir arī latviešu literārās valodas vārds, sastopams visā Vidzemē, tas pierakstīts arī dažviet Kurzemē (Aizupē, Kabilē, Laucienē, Pampāļos, Rendā, Zemītē u. c.; ME III 24 dots vēl arī no Lubezeres, Bikstiem, Ezeres, Kursīšiem, bet EH II 131 – arī no Īvandes un Sātiņiem), registrēts arī Zemgalē (Auros, Bēnē, Praviņos, Sēmē, Valgundē u. c.; ME III 24 dots no Bukaišiem, Elejas, Jaunsvirlaukas, Lielauces, Līvbērzes, Tērvetes, Vilces, Vircavas, bet EH II 131 – vēl arī no Rundāles), tas pierakstīts arī Augšzemē (Aknīstē, Biržos, Elkšņos, Lašos, Rubeņos, Saukā, Sērenē, Viesītē, Zalvē, ME III 23–24 tas dots no Sēlpils), kā arī atsevišķās Latgales izloksnēs, piem., Baltinavā, Balvos, Dagdā, Gaigalavā, Kārsavā, Līksnā (ME III 24), Nautrēnos, Tilžā, Viļakā.

Austrumlatvijā bieži lieto arī sieviešu dzimtes formu *paegle*. Varianti *paẽglis*, *paẽgle* sastopami Vidzemē galvenokārt ap Cēsīm un Valmieru, tie pierakstīti, piem., Bauņos, Burtniekos, Braslavā, Kārķos, Kauguros, Mārsnēnos, Raiskumā, Vaivē, Vecpiebalgā, bet ME III 24 reģistrēti vēl arī no Brenguļiem, Ēveles, Jērcēniem, Krimuldas un Pāles.

Šajā areālā dažkārt lieto arī variantu ar *r* iespraudumu – *paẽrglis* (nav arī izslēgts, ka tas varētu būt radies, kontaminējoties vārdiem *paeglis* un *ẽ-r-kšķis*). Augšzemnieku izloksnēm raksturīgas formas ar *j* iespraudumu: *pajegle* reģistrēta galvenokārt Latgalē – Aizkalnē, Barkavā (FBR XIII 26), Kalupē, Nautrēnos, Nīcgalē, Ozolainē, Rugājos, Rundēnos, Ružinā, Tilžā, Sakstagalā, Vārkavā, Višķos, Zvirgzdenē, u. c., *pajeglis* – galvenokārt izloksnēs ap Alūksni (Alsviķos, Bejā, Beļavā, Jaunrozē, Karvā, Mārkalnē, Veclaicenē, Ziemerī). Tas pierakstīts arī Lazdonā un Sarkaņos, ME III 24 dots vēl arī no Naukšēniem, bet EH II 138 – no Susējas.

Sastopami arī varianti *paiglis*, *paigle – paigle* raksturīgs galvenokārt Vidzemes līībiskajām izloksnēm, bet *paiglis* veido nelielus izplatības areālus Kurzemes līībiskajās izloksnēs (ap Nogali, Vandzeni) un sēliskajās izloksnēs (ap Sarkaņiem, Lazdonu, Cesvaini), *pẽgle*, *pẽglis* reģistrēts Austrumlatgales izloksnēs (Andrupenē, Asūnē, Ciblā, Istrā, Kaunatā, Pildā u. c.), *pãglis* – Vidzemē (vidus izloksnēs ap Jaunpiebalgu, sēliskajās izloksnēs, piem., Adulienā, Cesvainē, Grašos, Lubejā, Tirzā, arī dažās Vidzemes latgaliskajās izloksnēs, piem., Lizumā), *pãgle* – dažās Latgales izloksnēs (Šķaunē, Bērzgalē, Mērdzenē, Ružinā). Vietvārdu materiāls uzrāda vēl plašāku leksēmas *paeglis* fonētisko variantu izplatību (skat. Bušs 2003: 109skk.).

Kadagio pavadinimai

Rima Bakšienė, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – LKA I žemėlapis Nr. 91 ir LVDA žemėlapis Nr. 9, komentarai ir atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 61.

Kiparisinių šeimos spygliuotis krūmas juodomis uogomis – paprastasis kadagys (*Juniperus communis*) abiejose kalbose turi bendrašaknių pavadinimų su komponentu *-egl-*, bendri pavadinimai yra ir lie. *kadagỹs*, la. *kadiķis* su variantais.

Labiausiai paplitę lie. *ėgli(u)s* / la. *paeglis*.

Lie. *ėgli(u)s* (dažniau kirčiuotas tvirtagališkai, rečiau tvirtapradiškai) ištisai vartojamas rytinėje Lietuvos dalyje, beveik visose aukštaičių šnektose (išskyrus vakarų aukštaičius kauniškius, kur turimas *kadugỹs*), žemaičių plote nefiksuojamas. Pvz.: *iž vˈerb(u)õs | iž ẽˑglˈo. scipˈinaĩ.* ‘iš verbos, iš kadagio stipinai’ DrskŽ 84; *và | jiẽgl’ur wúogo*s ‘va, kadagių uogos’ DvŽ I 141; *và ėglỹs veřbai* ‘va, kadagys verbai’ LzŽ 69; *ẽglius áuga gražùs* ‘kadagys auga gražus’ LzŽ 69; *ˈẹgli.s lab’jæ̀ů p’rẹ. s’mẹ.li.nů. á.uga* ‘kadagys labiau prie smėlynų auga’ KpŽ I 524; *par vařbu.* nusi̇̀.neši ˈẹgl’ɔ. bažˈnɨčˈɔ.n | paš’ví.n’tina* ‘per Verbą nusineši kadagio į bažnyčią, pašventina’ KpŽ I 524; *pavɔ́.seri. žu.s’ukùs p[a]augí.ntus apˈruˑkɔ. su api̇̀.š’vi.stu ˈẹgl’u* ‘pavasarį žąsiukus paaugintus aprūko su šventintu kadagiu’ KpŽ I 524; *ẹ́gl̂u. prisraškå̀ů mẽ̃sɑi veñdzi.t̂* ‘kadagių priskinu mėsai rūkyti’ KlŽ 60; *reikia išvirt ẽglio uogų – sako, geras vaistas* ‘reikia išvirti kadagio uogų – sako, geras vaistas’ Nemunaitis (LKŽe); *ažeik ažeik – ėglio uogom pamylėsiu* ‘užeik užeik – kadagio uogomis pamylėsiu’ Leliūnai (LKŽe); *iš ẽglio verbas taiso* ‘iš kadagio verbas daro’ Joniškėlis (LKŽe); *mėsą rūkina su égliais* ‘mėsą rūko su kadagiais’ Merkinė (LKŽe); *radau zuikį po égliu tupint* ‘radau zuikį po kadagiu tupint’ Rudamina (LKŽe); *ẽglius visada žalias* ‘kadagys visada žalias’ Punia (LKŽe); *man negaila nei ẽgliaus grėblelio, nei lankos dobilėlio* ‘man negaila nei kadagio grėblelio, nei lankos dobilėlio’ Onuškis (LKŽe).

Paribio rytinėse šnektose (rytų aukštaičių vilniškių plote) turimi variantai *ẽgli(u)s*, *ãgli(u)s* ir *egliùkas*, *agliùkas,* pvz.: *agl̂ů.ku. verbɔ̃n dedù* ‘kadagių į verbą dedu’ KlŽ 60.

Pavadinimas *ėgli(u)s* randamas Kristijono Milkaus, Jurgio Šlapelio žodynuose, Danieliaus Kleino giesmių knygoje ir kituose vėlesniojo laikotarpio raštuose, Antano Baranausko *Anykščių šilelyje* ir kitur (Lipskienė 1964: 64).

Pavadinimas *paeglis* su įvairiais variantais dažniausiai vartojamas Latvijos rytų dalyje. Rečiau jis išgirstas Latvijos vakarinėje pusėje.

Bendrinės latvių kalbos žodis *paeglis* užfiksuotas visoje Vidžemėje, kai kur ir Kuržemėje (Aizupė, Kabilė, Laucienė, Pampaliai, Renda, Zemytė ir kt.; ME III 24 pateikiamas dar ir iš Lubezerės, Bikstų, Ezerės, Kursyšių, o EH II 131 – ir iš Yvandės ir Satinių), taip pat Žiemgaloje (Aurai, Benė, Pravinios, Semė, Valgundė ir kt.; ME III 24 užrašytas iš Bukaišių, Elėjos, Jaunsvirlaukos, Lielaucės, Lyvberzės, Tervetės, Vilcės, Vircavos, o EH II 131 – dar ir iš Rundalės), Augšžemėje (Aknysta, Biržai, Elkšniai, Lašai, Rubeniai, Sauka, Serenė, Viesytė, Zalvė, ME III 23–24 užrašytas Sėlpilyje), taip pat užrašytas iš pavienių Latgalos šnektų, pavyzdžiui, Baltinavos, Balvų, Dagdos, Gaigalavos, Karsavos, Lyksnos (ME III 24), Nautrėnų, Tilžės, Viliakos.

Rytinėje Latvijos dalyje dažnai vartojama ir moteriškosios giminės forma *paegle*. Variantai *paēglis*, *paēgle* vartojami Vidžemėje Valmieros ir Cėsių apylinkėse. Jie dar užfiksuoti Bauniuose, Burtniekuose, Braslavoje, Karkiuose, Kauguruose, Marsnėnuose, Raiskumoje, Vaivėje, Vecpiebalgoje, o ME III 24 pateikti ir iš Brengulių, Ėvelės, Jercėnų, Krimuldos ir Palės.

Šiame areale pasitaiko ir įspraustinį *r* turintis variantas *paērglis* (galimas daiktas, kad jis atsiradęs dėl žodžių *paeglis* ir *ē-r-kšķis* kontaminacijos). Augšžemiečių šnektose dažnai dviejų balsių sandūroje įterpiamas *j*: variantas *pajegle* užfiksuotas Latgaloje (Aizkalnė, Barkava [FBR XIII 26], Kalupė, Nautrėnai, Nycgalė, Uozuolainė, Rugajai, Rundėnai, Ružina, Tilžė, Sakstagalas, Varkava, Viškiai, Zvirgzdenė ir kt.); *pajeglis* – Alūksnės apylinkių šnektose (Alsvikiai, Beja, Beliava, Jaunruozė, Karva, Markalnė, Veclaicenė, Ziemeris). Šis žodis taip pat užrašytas iš Lazduonos ir Sarkanių, ME III 24 pateiktas ir iš Naukšėnų, o EH II 138 – iš Susėjos.

Vartojami ir variantai *paiglis*, *paigle*. *Paigle* daugiausia vartojamas Vidžemės lyviškosiose šnektose, o *paiglis* paplitęs nedideliuose arealuose Kuržemės lyviškosiose (apie Nuogalę, Vandzenę) ir sėliškosiose šnektose (apie Sarkanius, Lazduoną, Cesvainę). Variantai *pēgle*, *pēglis* užfiksuoti rytų Latgalos šnektose (Andrupenė, Asūnė, Cibla, Istra, Kaunata, Pilda ir kt.), *pāglis* – Vidžemėje (vidurio šnektose apie Jaunpiebalgą, sėliškosiose šnektose, pavyzdžiui, Adulienoje, Cesvainėje, Grašuose, Lubejoje, Tirzoje, taip pat kai kuriose Vidžemės latgališkosiose šnektose, pavyzdžiui, Lizumoje), *pāgle* – keliose Latgalos šnektose (Škiaunė, Berzgalė, Merdzenė, Ružina).Vietovardžių medžiaga liudija dar įvairesnį leksemos *paeglis* fonetinių variantų paplitimą (žr. Bušs 2003: 109tt.).

Izlokšņu piemēri: *màn biį̀ kuř̃ų̀*, *no tīram paeglèm pît* ‘man bija grozs, no tīriem paegļiem pīts’ Jeros (LVDA); *paeglam traki asi skuji* ‘paeglim ļoti asas skujas’ Svētciemā (ALE); *paeglᵉes uógas pìe cepešìem lìek* ‘paegļu ogas pie cepešiem liek’ Krapē (ALE); *pa-egļu úgas ģèldùt zoáľèm* ‘paegļu ogas derot zālēm’ Aknīstē (ALE); *pa kanovas mołu paegľe̦s pîaûgušš* ‘pa grāvja malu saauguši paegļi’ Šķilbēnos (LVDA); *paegļàm ìr zaļas uôgas, bet, ka gotavas, tod ìr màllas* ‘paeglim ir zaļas ogas, bet, kad gatavas, tad ir melnas’ Sinolē (LVDA); *pajagļu pʹi myûsu moz jira* ‘paegļu pie mums ir maz’ Nīcgalē (LVDA); *pʹägľiś ûgys dyžàn ryûgtys* ‘paegļa ogas ļoti rūgtas’ Pildā (LVDA); *pàgľiś sakńiś śpìrtâ laƀi nu raka* ‘vēža’ ‘paegļa saknes spirtā labas pret vēzi’ Šķaunē (LVDA).

La. *paeglis, paegle* sastopams senajos rakstu avotos. Tas reģistrēts 17.–19. gs. vārdnīcās: Wacholder / *Pa=eggles* Lettus 1638: 198; Wacholderbaum / *Pa=eggles* Phras 1638: 333; *Pa=egle* Ein Wachholder strauch, baum Fürecker 1685 I 71, II 90; *Paëgles* Holunder oder Wacholder baum MLG I 130; *Pa=eggles* Holder oder Wachholderbaum Langius 1685: 67; *Paehgle* Wacholder Lange 1773: 221; Jadłowiec. Juniperus *Pieglis kuks* ‘paegļa koks’ v. *paeglis* Kurmin 1858: 40; *pa-egle, -es* der Wachholder Ulmann 1872: 181.

Daži piemēri no citiem 17. gs. avotiem: *kad tu gulley appeſke~ wene paegles koke / tas Dewe Engels py töw natcze* ‘kad tu gulēji apakš ‘zem’ paegļa koka, Dieva eņģelis pie tevis nāca’ Ps 1615: 173; *kad tu gulleja appakſch weena Pa=Egli / Deewa Enģlis pee tew nahze / Atneśśe tew ehſt in dſert* ‘kad tu gulēji apakš ‘zem’ paegļa, Dieva eņģelis pie tevis nāca, atnesa tev ēst in ‘un’ dzert’ LGL 1685 K1 130.

Uzskatāms, ka nosaukumi ar sakni *-egl-* ir atvasinājumi no cita skujkoku nosaukuma la. *egle* / lie. *ẽglė*, kas radniecīgs pr. *addle*, sensl. *edlā* ‘egle’. Tam pamatā ide. **ed*^{h}*-* ‘smails’, **ed*^{h}*-lo-s* ‘durstīgs’ (sal. LEW 118; PKEŽ I 48; ПЯ A–D 56sk.; Smoczyński 2007: 141sk.; LEV I 261).

Lietuviešu valodā plaši sastopams atvasinājums ar saknes patskaņa miju *ẽglė* → *ėgli(u)s*, retāk – bez patskaņu mijas – *ẽgli(u)s* (LKA I 165).

Lie. *ẽgli(u)s* vēl saistāms ar po. *ja(d)łowiec* un bkr. *jelenec* (LEW 118).

Abās baltu valodās izplatīts arī nosaukums lie. *kadagỹs* / la. *kadiķis*.

Lie. *kadagỹs*, *kàdagis* sastopams žemaišu izloksnēs, retāk tas reģistrēts Žemaitijas pierobežas aukštaišu apgabalā. Pierobežas rietumu izloksnēs sastopami varianti *kadegỹs*, *kàdegis*, *kàdekis*. Gandrīz visā rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu areālā lieto *kadugỹs*, *kàdugis*. Dažās Panevēžas izloksnēs lieto formas *kadagỹs*, *kàdagis*; *kadugỹs*, *kàdugis*, dienvidaukštaišu izloksnēs – *kadugỹs*, *kàdugis*, piem., *[griaudžiant] kãdugʹo· dẽgina | labãĩ tĩñka šventõs agõtos* vanduõ* ‘[pērkona laikā] dedzina paegli, ļoti noder svētās Agatas ūdens ‘Agatas dienā [5. februārī] svētītais ūdens’ ZnŽ I 587; *kai_ká.rves ižgi̇davọm, kadugẽĩs ruki̇davu* ‘kad govis izdzinām, [ganos] mēdza ar paegļiem apkvēpināt’ ZnŽ I 587; *kadugĩs_va gæraĩ labaĩ noˑ_plaũčʻuˑ* ‘paeglis, lūk, ļoti labi [der] pret plaušu slimībām’ KzRŽ I 303; *kãdugʻoˑ šakùtæˑ ùškiši uš_pavé.ikshoˑ | i_stóvi kelìs mætùs* ‘paegļa zariņu aizbāz aiz svētbildes, un stāv vairākus gadus’ KzRŽ I 303; *kãdagᵉ ộugᵃs dîes i mẽsᵃ* ‘paegļu ogas lika klāt gaļas ēdieniem’ MoŽK; *mę̣iž̨ᵘs rẽk sîetᵉ, ka kàdagẽ žîd* ‘miežus vajag sēt, kad paegļi zied’ MoŽK; *kãdaĝᵘs nusĩnešⁱ i bažnîčᵉ* ‘paegļus aiznesu uz baznīcu [svētīt]’ MoŽK; *geras botagas iš kadugių̃* ‘no paegļiem laba pātaga’ Skirsnemunē (LKŽe); *kur kadagiaĩ, ten ir erkės* ‘kur paegļi, tur arī ērces’ Telšos (LKŽe); *atnešk kadagių̃, reik rūkyti mėsą* ‘atnes paegļus, jākūpina gaļa’ Raseiņos (LKŽe).

Nosaukums *kadagys*, *kadugys* registrēts 17. gs. Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcā (Wachholde *kadegis* ‘kadiķis’; Wachholderbeer *kadagiu ûgos* ‘paegļu ogas’ Lex 102r), Frīdriha Kuršaiša, Antana Juškas, Mīkola Miežiņa, Kristijona Milkus, Georga Neselmaņa vārdnīcās, Jurģa Ambrazieja Pabrēžas rakstos, Augusta Leskīna un Karla Brugmaņa lietuviešu tautasdziesmu un pasaku krājumā, Viļa Kalvaiša savāktajās Austrumprūsijas lietuviešu dziesmās, A. Juškas dziesmās un citur (Sabaliauskas 1990: 226).

Nosaukumu *kadiķis*, kas ir arī latviešu literārās valodas vārds, un tā variantus lieto Kurzemē, Zemgalē, Augšzemē, retāk Vidzemē. Vārds *kadiķis* reģistrēts arī Kuršu kāpās (EH I 573).

Variants *kadeķis* sastopams galvenokārt Zemgalē (piem., Bukaišos [ME II 131], Dobelē, Mežotnē, Ozolniekos, Rundālē, Salgalē [ME II 131], Svētē) un Kurzemes dienvidos (Aizputē, Ezerē, Kalvenē, Kazdangā, Kursīšos (ME), Pampāļos, Strazdē u. c.). Kurzemē rakstu-rīgi arī citi varianti *kadegs* – (Dunalkā, Grobiņā, Nīcā, Pērkonē, Rucavā, Sakā, Ulmalē, Ziemupē u. c.), gandrīz tajā pašā areālā reģistrēts arī *kadeģis* un *kadiģis*. Savukārt *kadiķe* reģistrēts Zemgalē (Augstkalnē [EH I 573], Bruknā, Bukaišos [FBR XII 16], Vilcē).

Sporādiski fiksēti arī daži citi varianti: *kadags* un *kadaģis* Rucavā, *kadaks* Naukšēnos (ME), *kadęga* Dunalkā.

Izlokšņu piemēri: *ka bi reȩsni kadiķi, tad nuô kadiķiêm liêca ziŕga luôkus* ‘ja bija resni kadiķi, tad no kadiķiem lieca zirga lokus’ Džūkstē (ALE); *ka nebi krãsu, ta zaļu peŕvẽja aŕ kadęgu* ‘kad nebija krāsu, tad zaļu krāsoja ar paegļiem’ Rucavā (LVDA); *kadeķîši aûg smiĺšaîņâs viêtâs* ‘paegļi aug smilšainās vietās’ Nīcā (ALE); *kadiķàm aš: adats* ‘paeglim asas adatas’ Laidzē (LVDA); *a kadiķ zariêm tĩr tråũkᵘs* ‘ar paegļu zariem tīra traukus’ Kandavā (LVDA); *a kadiķ iskvêpin istab* ‘ar paegli izkvēpina istabu’ Valgalē (LVDA); *a kadiķi kûpinaja gaļu* ‘ar paegli kūpināja gaļu’ Mežotnē (LVDA)*; nuô kadiģiêm pâtagas kâtus drãž* ‘no paegļiem pātagas kātus drāž (gatavo)’ Rucavā (LVDA).

Vārds ir sens t. s. kultūras vārds, kas izplatījies daudzās valodās, un tā cilme grūti noskaidrojama. Jau tālā senatnē tas bijis pazīstams ne tikai baltu, bet arī Baltijas jūras somu valodās.

La. *kadiķis* reģistrēts 19. gs. vārdnīcā: *kadiķis*, *-a* (Lth. *kadagys*) der Wachholder Ulmann 1872: 96.

Par lie. *kadagys* / la. *kadiķis* un radniecīgā ar pr. *kadegis* ‘paegļis’, cilmi baltu valodās ir izteikti dažādi viedokļi. Daži valodnieki to uzskata par aizguvumu no somugru valodām, sal. so. *kataja*, ig. *kadak*, līb. *kadāg*, *gadāg*, veps. *kadag*; citi – par iespējamu aizguvumu no lv. valodas, sal. *Kaddig*, *kaddik* (skat. LEV I 366; Sabaliauskas 1990: 226skk.; PKEŽ II 65skk.). Vēl citi to uzskata par baltu vārdu un mēģina saistīt ar gr. κέδρος ‘kadiķis’, sensl. *kaditi*, *kadilo* ‘kvēpināt, vīraks’ (LEW 201sk.; ПЯ I–K 111skk.). Jānis Endzelīns Kurzemē reģistrētās formas *kadęgs* un *kadeģis* uzskata par iespējamiem lituānismiem (ME II 131).

Latvijā Kurzemes ziemeļrietumos izplatīts nosaukums *ērcis* vai *ēcis*. Šim nosaukumam ir tāda pati cilme kā substantīvam *ērkšķis* (*-k-* > *-c-*, t. i., afrikatizācija priekšējās rindas patskaņu priekšā [skat. Endzelīns 1951: 181]) ‘asa lapas pielape vai vasas pārveidne’ Llvv II 507.

Sastopami arī citi varianti: *ēdzis* (Ēdolē), *ērksis* (Ulmalē), *ērkšķis* (Lažā, Kuldīgā), *ērķis* (Dundagā).

Varianti *ērcetis*, *ērcietis*, *ērcēja* un *ērcaša*, pēc *Latvju dainu* dotumiem, sastopami Dienvidkurzemē.

Nosaukumi ar *ērc-*, *ēc-* sava izplatības areāla dēļ tiek uzskatīti par kursismiem. Šajā areālā izplatīti arī toponīmi ar *Ērc-*, *Ērč-* (plašāk skat. Hirša 1987: 76sk.).

Izlokšņu piemēri: *atnes ẽrc, kuô krâsn isslaũcît!* ‘atnes paegli, ar ko krāsni izslaucīt!’ Alsungā (LVDA); *nᵘo ẽč lûkẹm pin vî:zs.* ‘no paegļu

Tarmių pavyzdžiai: *màn biį̃ kuř̃ų̃*, *no tĩram paeglèm pît* ‘turėjau pintinę, tik iš grynų kadagių pintą’ Jeriai (LVDA); *paeglam traki asi skuji* ‘kadagio labai aštrūs spygliai’ Svėtciemas (ALE); *paeglᵉes uógas pìe cepešìem lìek* ‘kadagio uogų į kepsnius deda’ Krapė (LVDA); *paegl̦u úgas ǵèldùt zoáľèm* ‘kadagių uogos tinka vaistams’ Aknysta (ALE); *Pa kanovas mołu paegl̦es pîaûgušš* ‘pagriovyje kadagių priaugę’ Škilbėnai (LVDA); *paegl̦àm ìr zaļas uôgas, bet, ka gotavas, tod ìr màllas* ‘kadagio uogos žalios, o kai prinoksta – būna juodos’ Sinuolė (LVDA); *pajagl̦u pʹi myûsu moz jira* ‘kadagių pas mus mažai’ Nycgalė (LVDA); *pʹägľiś ûgys dyžàn ryûgtys* ‘kadagio uogos labai karčios’ Pilda (LVDA); *pàgľiś sakńiś śpìrtâ laƀi nu raka* ‘kadagio šaknų spiritinis antpilas padeda nuo vėžio’ Škiaunė (LVDA).

La. *paeglis*, *paegle* užfiksuotas senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose. XVII–XIX a. žodynų pavyzdžiai: Wacholder / *Pa=eggles* Lettus 1638: 198; Wacholderbaum / *Pa=eggles* Phras 1638: 333; *Pa=egle* Ein Wachholder strauch, baum Fürecker 1685 I 71, II 90; *Paëgles* Holunder oder Wacholder baum MLG I 130; *Pa-eggles* Holder oder Wachholderbaum Langius 1685: 67; *Paehgle* Wacholder Lange 1773: 221; Jadłowiec. Juniperus *Pieglis kuks* ‘kadagio medis’ v. *paeglis* Kurmin 1858: 40; *pa-egle, -es* der Wachholder Ulmann 1872: 181.

Keletas pavyzdžių iš kitų XVII a. šaltinių: *kad tu gulley appeſke~ wene paegles koke / tas Dewe Engels py töw natcze* ‘kai tu gulėjai po kadagiu, Dievo angelas pas tave atėjo’ Ps 1615: 173; *kad tu gulleja appakfch weena Pa=Egli / Deewa Enģlis pee tew nahze / atneśśe tew ehſt in dſert* ‘kai tu gulėjai po kadagiu, Dievo angelas pas tave atėjo, atnešė tau valgyti ir gerti’ LGL 1685 K1 130.

Manoma, kad pavadinimai su šaknimi *-egl-* yra vediniai iš kito spygliuočio pavadinimo – la. *egle* / lie. *ẽglė*, giminiško pr. *addle* E 596, prasl. *edlā* ‘eglė’. Jis savo ruožtu kilęs iš ide. **edʰ-* ‘aštrus’, **edʰ-lo-s* ‘dygus’ (plg. LEW 118; PKEŽ I 48; ПЯ A–D 56t.; Smoczyński 2007: 141t.; LEV I 261).

Lietuvių kalbos plote dažnesnis vedinys su kiekybine šaknies balsių kaita *ẽglė* → *ėgli(u)s*, rečiau pasitaiko be jos – *ẽgli(u)s* (LKA I 165).

Lie. *ẽ̃gli(u)s* dar siejamas su le. *ja(d)łowiec* ir blr. *jelenec* (LEW 118).

Abiejose kalbose paplitęs ir pavadinimas lie. *kadagỹs* / la. *kadiķis*.

Lie. *kadagỹs*, *kàdagis* vartojamas žemaičių šnektose, retais atvejais pažemaitės aukštaičių plote. Labiausiai į vakarus nutolusiose šnektose pasitaiko variantų *kadegỹs*, *kàdegis*, *kàdekis*. Beveik visame vakarų aukštaičių kauniškių areale sakoma *kadugỹs*, *kàdugis*. Kai kurie panevėžiškiai vartoja formas *kadagỹs*, *kàdagis*; *kadugỹs*, *kàdugis*, pietų aukštaičiai – *kadugỹs*, *kàdugis*, pvz.: *[griaudžiant] kã·dugʹo· dẽgina | labãĩ tĩñka švæntõ·s agõ·to·s* vanduõ* ‘[griaudžiant] kadagio degina, labai tinka šventos Agotos vanduo’ ZnŽ I 587; *kai⁻ká.rves ižgr̀davọm, kadugẽĩs ruꞏkr̀davu* ‘kai karves išgindavom, kadagiais rūkydavo’ ZnŽ I 587; *kadugĩ̃s⁻va gæraĩ labaĩ noꞏ⁻plaũčʷu* ‘kadagys va gerai labai nuo plaučių [ligų]’ KzRŽ I 303; *kã·dugʹo· šakùtæ· ùškiši uš⁻pavé.ikslo· | i⁻stó·vi kelìs mætùs* ‘kadagio šakutę užkiši už paveikslo, ir stovi kelis metus’ KzRŽ I 303; *kãdagᵉ ộugᵃs dîes i mẽsᵃ* ‘kadagio uogų dėdavo į mėsos patiekalus’ MoŽK; *mẹ̃iž̃ʲᵘs rẽk sîetᵉ, ka kàdagẽ žîd* ‘miežius reikia sėti, kai kadagiai žydi’ MoŽK; *kãdagʷ̃s nusĩ̃neš̃ⁱ i bažnîčᵉ* ‘kadagių nusineši į bažnyčią [šventinti]’ MoŽK; *geras botagas iš kadugių̃* ‘geras botagas iš kadagių’ Skirsnemunė (LKŽe); *kur kadagiaĩ̃, ten ir erkės* ‘kur kadagiai, ten ir erkės’ Telšiai (LKŽe); *atnešk kadagių̃, reik rūkyti mėsą* ‘atnešk kadagių, reikia rūkyti mėsą’ Raseiniai (LKŽe).

Pavadinimas *kadagys*, *kadugys* vartotas XVII a. Mažosios Lietuvos rankraštiniame žodyne (Wachholde *kadegis*; Wachholderbeer *kadagiu ûgos* Lex 102r), Frydricho Kuršaičio, Antano Juškos, Mykolo Miežinio, Kristijono Milkaus, Georgo Nesselmanno žodynuose, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos raštuose, Augusto Leskieno ir Karlo Brugmanno lietuvių liaudies dainų ir pasakų rinkinyje, Viliaus Kalvaičio surinktose Rytų Prūsijos lietuvių dainose, A. Juškos dainose ir kitur (Sabaliauskas 1990: 226).

Latvių bendrinėje kalboje vartojamas *kadiķis*, jo variantai registruojami Kuržemės, Žiemgalos, Augšžemės, rečiau Vidžemės plotuose. Šis pavadinimas nugirstas ir Kuršių nerijoje (EH I 573).

Variantas *kadeķis* dažniausiai vartojamas Žiemgaloje (Bukaišiai [ME II 131], Duobelė, Mežuotnė, Uozuolniekai, Rundalė, Salgalė [ME II 131], Svetė) ir Kuržemės pietuose (Aizputė, Ežerė, Kalvenė, Kazdanga, Kursyšiai [ME], Pampaliai, Strazdė ir kt.). Kuržemėje pasitaiko ir kitų variantų: *kadegs* (Dunalka, Gruobinia, Nyca, Perkuonė, Rucava, Saka, Ulmalė, Ziemupė ir kt.), beveik tame pačiame plote paplitę ir *kadeģis* bei *kadiģis*. Variantas *kadiķe* užfiksuotas Žiemgaloje (Augstkalnė [EH I 573], Brukna, Bukaišiai [FBR XII 16], Vilcė).

Sporadiškai pasitaiko ir kitų variantų: *kadags* ir *kadaģis* Rucavoje, *kadaks* Naukšėnuose (ME), *kadega* Dunalkoje.

Tarmių pavyzdžiai: *ka bi reņsni kadiķi, tad nuô kadiķiêm liêca zirga luôkus* ‘jei kadagiai būdavo drūti, iš jų lenkdavo arkliams lankus’ Džūkstė (ALE); *ka nebi krãsu, ta zaļu peŗvẽja aŗ kadęgu* ‘kai nebuvo dažų, tai žaliai dažydavo su kadagiu’ Rucava (LVDA); *kadeķîši aûg smiĹšaiņâs viêtâs* ‘kadagėliai auga smėlingose vietose’ Nyca (ALE); *kadiķàm aš: adats* ‘kadagio aštrūs spygliai’ Laidzė (LVDA); *a kadiķ zariêm tĩr tråũkᵘs* ‘su kadagio šakom valo indus’ Kandava (LVDA); *a kadiķ iskvêpin istab* ‘kadagiu pakvėpino kambarį’ Valgalė (LVDA); *a kadiķi kûpinaja gaļu* ‘su kadagiais rūkė mėsą’ Mežuotnė (LVDA); *nuô kadiģiêm pâtagas kâtus drãž* ‘iš kadagių botagams kotus drožia’ Rucava (LVDA).

Šis pavadinimas yra senas žodis, paplitęs daugelyje kalbų, jo kilmė sunkiai paaiškinama. Jau nuo senų laikų jį vartoja ne tik baltai, bet ir Baltijos finai.

La. *kadiķis* įtrauktas į XIX a. žodyną: *kadiķis*, *-a* (Lth. *kadagys*) der Wachholder Ulmann 1872: 96.

Dėl pavadinimo lie. *kadagys* / la. *kadiķis*, giminiško pr. *kadegis* ‘kadagys’ E 608, kilmės baltų kalbose esama keleto nuomonių. Kai kurie mokslininkai jį laiko skoliniu iš finų kalbų, plg. suo. *kataja*, est. *kadak*, lyv. *kadāg*, *gadāg*, veps. *kadag*. Kiti mano, jog tai skolinys iš Rytų Prūsijos vokiečių, plg. *Kaddig*, *kaddik* (žr. LEV I 366; Sabaliauskas 1990: 226t.; PKEŽ II 65tt.). Treti jį laiko baltišku ir bando sieti su gr. κέδρος ‘kadagys’, s. sl. *kaditi*, *kadilo* ‘smilkyti, smilkalas’ (LEW 201t.; ПЯ I–K 111tt.). Jānis Endzelīnas Kuržemėje užfiksuotas formas *kadegs* ir *kadeģis* aiškina kaip galimus lituanizmus (ME II 131).

Kuržemės šiaurės vakarų dalyje paplitęs pavadinimas *ērcis* ir variantas *ēcis*. Šio žodžio kilmė tokia pati kaip daiktavardžio *ērkšķis* (*-k-* > *-c-*, t. y. afrikatizacija prieš priešakinės eilės balsį [žr. Endzelīns 1951: 181]) ‘aštrus lapo prielapis arba ūglio forma’ Llvv II 507.

Vartojama ir kitų variantų: *ēdzis* (Ėduolė), *ērksis* (Ulmalė), *ērkšķis* (Laža, Kuldyga), *ērķis* (Dundaga).

Variantai *ērcetis*, *ērcietis*, *ērcēja* ir *ērcaša*, remiantis rinkinio *Latvju dainas* duomenimis, vartoti pietinėje Kuržemės dalyje.

Pavadinimus su šaknimi *ērc-*, *ēc-* pagal paplitimo arealą galima laikyti kuronizmais.

Šiame areale paplitę ir *Ērc-*, *Ērč-* šaknis turintys toponimai (plačiau žr. Hirša 1987: 76t.).

Tarmių pavyzdžiai: *atnes ẽrc, kuô krâsn isslaũcît!* ‘atnešk kadagį krosniai iššluoti!’ Alsunga (LVDA); *nʷo ẽč lûkęm pin vîːzs* ‘iš kadagių

lūkiem pina vīzes' Popē (LVDA); *kas nu ẽcs pa kuôk, tâc krũms* 'kas nu paeglis par koku, tāds krūms [vien ir]' Ventā (ALE); *ẽrč bĩrzes pa to pakaĨn^{u}* 'paegļu birzis pa to pakalnu' Rendā (LVDA).

Lietuvas vidus daļā (jo sevišķi Šauļu apkaimes rietumaukštaišu izloksnēs) lieto nosaukumu *verbà*, piem., *palaužiau verbõs pušinei* 'salauzu paegļus krāsns slotai' Kuktišķēs (LKŽe); *parnešk verbõs bent vieną gražesnę šakelę* 'atnes kaut vienu skaistu paegļa zariņu' Debeikos (LKŽe); *ir žiemą, ir vasarą verbà žaliuoja* 'gan ziemā, gan vasarā paeglis zaļo' Balninkos (LKŽe).

Acīmredzot šis nosaukums radies vēlāk, un tā izcelsme varētu būt saistīta ar ieradumu Pūpolu svētdienā nest svētīt paegļa zariņus; saistāms ar kr. un bkr. *verba*, *verbnaja nedelja* (LEW 1225; LKA I 165).

Atsevišķās vietās Lietuvā, galvenokārt pierobežas izloksnēs, pierakstīti aizguvumi *jalaũčis*; *jelaũčius*, *jẽlaučius*; *jedlaũčius*; *jeláuka*, *veláuka*, *vėláuka* (sal. po. *ja(d)łowiec*), piem., *jẽlaučius žiẽmų vãsarų žaliúoja* 'paeglis ziemu un vasaru zaļoja' LzŽ 97; *jelaũčus áuga, vúogos nug jõ yrà* 'paeglis aug, ogas tam ir' LzŽ 97; *jelaũcių medzỹ cià yrà: ìtai gùdziškai jelaũcius* 'paegļi mežā te ir: tas ir baltkrieviski – *jelaučĭ*' DvŽ I 215; *kap kõšika· padãro iš jeláuku., tai mʽetùs bústa* 'ja nopin groziņu no paegļiem, gadiem ir' ZtŽ 247; *vʽėláuka· ir bazn'ĭčʽoj švʽænt'ina* 'paegli arī baznīcā svētī' ZtŽ 751; *miško slėny auga visas jalaũčių miškelis* 'meža ielejā aug vesels paegļu mežiņš' Kučūnos (LKŽe); *jo kolonijoj vieni jalaučiùkai auga* 'viņa viensētā vienīgi paegļi aug' Lazdijos (LKŽe).

karnų pynė vyžas' Puopė (LVDA); *kas nu ẽcs pa kuôk, tâc krũms* 'koks tas kadagys medis, krūmas toks' Venta (ALE); *ẽrč bĩrzes pa to pakaĺn*ᵘ 'kadagių giraitės toje pakalnėje' Renda (LVDA).

Vidurio lietuvių šnektose (ypač vakarų aukštaičių šiauliškių plote ir aplink jį) šis augalas įvardijamas *verbà*, pvz.: *palaužiau verbõs pušinei* 'palaužiau kadagio pušinei [šluotai]' Kuktiškės (LKŽe); *parnešk verbõs bent vieną gražesnę šakelę* 'parnešk kadagio bent vieną gražesnę šakelę' Debeikiai (LKŽe); *ir žiemą, ir vasarą verbà žaliuoja* 'ir žiemą, ir vasarą kadagys žaliuoja' Balninkai (LKŽe).

Greičiausiai jis atsiradęs vėliau, jo kilmę galima būtų sieti su papročiu Verbų sekmadienį nešti šventinti kadagio šakelę. Sietinas su ru. ir blr. *verba*, *verbnaja nedelja* (LEW 1225; LKA I 165).

Iš atskirų lietuvių kalbos ploto vietų, daugiausia iš už Lietuvos ribų esančių šnektų, užrašyti skoliniai *jalaũčis*; *jelaũčius*, *jẽlaučius*; *jedlaũčius*; *jeláuka*, *veláuka*, *vėláuka* (plg. le. *ja(d)łowiec*), pvz.: *jẽlaučius žiẽmų vãsarų žaliúoja* 'kadagys žiemą vasarą žaliuoja' LzŽ 97; *jelaũčus áuga, vúogos nug jõ yrà* 'kadagys auga, uogos jo yra' LzŽ 97; *jelaũcių medzỹ cià yrà: ìtai gùdziškai jelaũcius* 'kadagių miške čia yra: tai gudiškai *jelaučius*' DvŽ I 215; *kap kõšikᵃ padãro iš jeláuku., tai mˈetùs bústa* 'kai pintinę padaro iš kadagių, tai metus būna' ZtŽ 247; *vˈėláukᵃ ir baznˈĩčˈoj švˈænt'ina* 'kadagį ir bažnyčioje šventina' ZtŽ 751; *miško slėny auga visas jalaũčių miškelis* 'miško slėnyje auga visas kadagių miškelis' Kučiūnai (LKŽe); *jo kolonijoj vieni jalaučiùkai auga* 'jo sodyboje vieni kadagiai auga' Lazdijai (LKŽe).

Pienenes nosaukumi

Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite,
Sauļus Ambrazs

Kartes un komentāru pamatā atbildes uz ALE leksikas aptaujas 81. jautājumu. Lietuviešu valodā papildus izmantotas atbildes uz KFRP 4. dialektoloģijas anketas 103. jautājumu, latviešu – Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003: 273skk.).

Kartogrāfēti nosaukumi krustziežu dzimtas pieneņu ģints (*Taraxacum*) daudzgadīgam augam, kura pazīme ir pienveida sula. Tādēļ austrumbaltu valodās nosaukums ir saistīts ar lietvārda lie. *píenas*, la. *piẽns* atvasinājumiem. Šis lietvārds darināts ar adjektīvisko piedēkli *-*no*- (sal. Skardžius I 217; Ambrazas 1993: 94).

Parasti to atvedina no ide. **peį̆-/pǐ̆-* 'būt treknam, pārpilnam/bagātam', sal. senind. *páyah* 'piens, šķidrums, ūdens', Av. *payah* 'piens', *paēman* 'mātes piens' un senind. *pyāyate, pmavati* '(tas) plūst, tūkst', *pī́van-*, gr. πί(ϝ)ων 'trekns', lie. *pýti* 'mirkt, piesātināties (par zemi); dot vai iegūt pienu' u. tml. (Trautmann 1923: 210; ME III 276skk.; Frenkelis 1969: 38; LEW 585; *ИЯ* 570; Sabaliauskas 1990: 50; IEW 793skk.).

Taču Vojcehs Smočinskis (2007: 455) bez aplūkotās cilmes min arī citu alternatīvu, mēģinādams šo vārdu saistīt ar citu līdzīgu ide. darbības vārdu, no kā izriet sl. **piti* 'dzert', gr. πῖθι 'dzer' utt. Šeit jāpiebilst, ka no trim prūšu valodas piena terminiem *poadamynan* 'salds piens' (E 695) izriet no īpašības vārda, kas nozīmē 'dzeramais' (PKEŽ III 298sk.).

Lietuviešu un latviešu valodā ir viens kopīgs pienenes nosaukums lie. *piẽnė* (sal. arī variantus *píenė, pienẽ, piẽnis, pienỹs*) un la. *piene*. Taču tas aptver tikai nelielu daļu lietuviešu un latviešu izlokšņu.

Lietuvā šis nosaukums tiek lietots gandrīz visās aukštaišu izloksnēs, piem., *tik usnės ir piẽnės* 'tikai dadži un pienenes' Daukšos (LKŽe); *piẽnė prie žemės prigulusiais lapais, geltonais žiedais ant plikų liaunų rausvų stiebelių* 'pienene pie zemes piegūlušām lapām, dzelteniem ziediem un kailiem lokaniem iesārtiem stiebriem' Ukmergē (LKŽe); *šiemet pūdyme daug piẽnių, užtat ir avys atsiganė* 'šogad papuvē daudz pieneņu, tāpēc arī aitas atbarojās' Veļonā (LKŽe); *gera ganyt kiaules pūdyme, jei yra daug piẽnių prižėlusių* 'labi ganīt cūkas papuvē, ja ir daudz pieneņu saaudzis' Pasvalē (LKŽe); *vieni pieniaĩ žydi* 'tikai pienenes zied' Rimšē (LKŽe); *išrauk pieniùs* 'izrauj pienenes' Rimšē (LKŽe).

Latviešu valodā leksēma *piene* sastopama atsevišķās Vidzemes, Latgales un Zemgales izloksnēs, piem., *pìņu pỳłnc sàcvyc: ʒaĺtanài ʒaĺtànc* 'pieneņu pilns viss pagalms: dzelteni dzeltens' Aknīstē (ALE); *nu pìņu lopu cytu ràiźi vùoreį supu* 'no pieneņu lapām reizēm vāra zupu' Kaunatā (ALE); *pìenes ziêd agri povasaruôs – viš ʒaĺtàns vìn*; *viņas nùoziêd, ta ceļâs tᵒàs pùkas – pìeņu sàklas* 'pienenes zied agri pavasaros – viss dzeltens; viņas nozied, tad ceļas tās pūkas – pieneņu sēklas' Sinolē (ALE).

Būtu jāpiekrīt Praņus Skardžus (I 73, 75) domai, ka *piẽnė, piẽnis* radies no substantivējušamies īpašības vārda. Šeit jāņem vērā, ka vēlīnajā ide. pirmvalodā ar afiksu *-*(i)i̯o*- bieži tika darināti īpašības vārdi ar atributīvu nozīmi. Baltu valodās tie ļoti agri tika substantivēti, un tiem bija liela ietekme uz lietvārdu darināšanu, daļēji arī uz vārdu formu maiņas sistēmu – tie nosacīja *-(i)i̯o*- produktivitāti un nepārtrauktu izplatīšanos (sal. Ambrazas 1992: 16sk., 2005: 130sk., 2006: 69sk., 2008b: 116sk. un lit.).

Latviešu valodā *Taraxacum* visbiežāk apzīmē ar vārdu *pienene*. Nosaukums *pienene*, kas ir arī latviešu literārās valodas vārds un *Taraxacum* terminoloģiskais nosaukums, ir pazīstams visā Latvijā. Mazāk tas tiek lietots Kurzemē, kur izplatītāks ir salikteņnosaukums *cūkpiene*.

Izlokšņu piemēri: *mùsmājã tak i daũ tãs piẽnenes*, *isplaûkušas i tagad*, *smukas*, *dzęĺtãnas*; *drẽbes aplipušas a piẽneņu pũkãm ùn sìena gružìm* 'mūsu mājā ir daudz tās pienenes, izplaukušas ir tagad, smukas, dzeltenas; drēbes aplipušas ar pieneņu pūkām un siena gružiem' Ērģemē (ALE); *piẽnen's i nᵘo pirmìm oûgìm*, *kas ziêd*; *piẽnenem i iêkša piẽnc sũrs* 'pienenes ir no pirmajiem augiem, kas zied; pienenēm ir iekšā piens sūrs' Idū (ALE); *ja tãs piẽnenes nebûtu*, *ta neᵏas gùovij nebûtu kùo êst* 'ja tās pienenes nebūtu, tad nekas nebūtu govīm ko ēst' Kauguros (ALE); *piẽnenes pa atmataṁ aûg*, *tâ ka ʒęĺtaṅs viên, guôves a êda* 'pienenes pa atmatām aug, tā ka dzeltens vien, govis arī ēda' Rendā (ALE); *piẽnenim i ʒęĺtani ziêdi*, *un pêic tam pũki iẽt pa gaîs*; *cũki ruôk piẽnen sakņs, viņim tiẽ smeķigi* 'pienenēm ir dzelteni ziedi, un pēc tam pūkas iet pa gaisu; cūkas rok pieneņu saknes, viņām tās garšīgas' Svētciemā (ALE); *piẽnenᵉs nuôziêdêjušᵃs*, *viņᵃs arˆ pũkâm apsẽį vaî vęsęĺᵘ laũkᵘ* 'pienenes noziedējušas, viņas ar pūkām apsēj vai veselu lauku' Zālītē (ALE); *pîenenes zíed majá àr ʒe:ltę́níem zíedíem*; *kad lo:pu vài zíedu nûoráun*, *ta:k bòłta*, *rúu̯gta sula*; *zemę́ i:r ra:sna sa:knę* 'pienenes zied maijā ar dzelteniem ziediem; kad lapu vai ziedu norauj, tek balta rūgta sula; zemē ir resna sakne' Lazdonā (ALE); *pìenenes ziêd povasaruôs ʒaĺtanìem ziêdìem*; *nùo pìeneņ̃m* [govīm] *ʒaĺtàns pìens tìkùot* 'pienenes zied pavasaros dzelteniem ziediem; no pienenēm dzeltens

Kiaulpienės pavadinimai

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentarų pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 81. Papildomai remtasi atsakymais į KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 103, Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos surinkta medžiaga (Ēdelmane, Ozola 2003: 273tt.).

Kartografuoti graižažiedžių šeimos kiaulpienių genties (*Taraxacum*) daugiamečio augalo, kurio požymis – pieniškos sultys, pavadinimai. Todėl labiausiai rytų baltų kalbose paplitę pavadinimai, kurie darybiškai siejami su daiktavardžiu lie. *píenas*, la. *piẽns*. Pastarasis būdvardinės priesagos *-*no*- vedinys (plg. Skardžius I 217; Ambrazas 1993: 94).

Paprastai jis kildinamas iš ide. **peį̯-* / *pī̆-* 'būti riebiam, gausiam', plg. s. i. *páyas* 'pienas, skystis, vanduo', Av. *payah* 'pienas', *paēman* 'motinos pienas' ir s. i. *pyāyate, pmavati* '(jis) trykšta, brinksta', *pī́van-*, gr. πί(ϝ)ων 'riebus', lie. *pýti* 'mirkti, prisisotinti (apie žemę); duoti arba gauti pieno' ir pan. (Trautmann 1923: 210; ME III 276tt.; Frenkelis 1969: 38; LEW 585; ИЯ 570; Sabaliauskas 1990: 50; IEW 793tt.).

Tačiau Wojciechas Smoczyńskis (2007: 455), be aptartosios, mini ir kitą alternatyvą, bandydamas aptariamąjį žodį susieti su kitu panašiu ide. veiksmažodžiu, iš kurio išriedėjo sl. **piti* 'gerti', gr. πῖθι 'gerk' ir t. t. Čia galima prisiminti, kad vienas iš trijų prūsų kalbos pieno terminų – *poadamynan* 'prėskas pienas' (E 695) – kilęs iš būdvardžio, reiškiančio 'geriamas' (PKEŽ III 298t.).

Lietuvių ir latvių kalbose yra vienas bendras kiaulpienės pavadinimas lie. *piẽnė* (plg. dar variantus *píenė*, *pienẽ*, *piẽnis*, *pienỹs*) ir la. *piene*. Tačiau jis apima tik nedidelę dalį lietuvių ir latvių tarmių.

Lietuvoje šis pavadinimas vartojamas beveik visose aukštaičių šnektose, pvz.: *tik usnės ir piẽnės* 'tik usnys ir kiaulpienės' Daukšiai (LKŽe); *piẽnė prie žemės prigulusiais lapais, geltonais žiedais ant plikų liaunų rausvų stiebelių* 'kiaulpienė prie žemės prigulusiais lapais, geltonais žiedais ant plikų liaunų rausvų stiebelių' Ukmergė (LKŽe); *šiemet pūdyme daug piẽnių, užtat ir avys atsiganė* 'šiemet pūdyme daug kiaulpienių, užtat ir avys atsiganė' Veliuona (LKŽe); *gera ganyt kiaules pūdyme, jei yra daug piẽnių prižėlusių* 'gera ganyti kiaules pūdyme, jei yra daug kiaulpienių prižėlusių' Pasvalys (LKŽe); *vieni pieniaĩ žydi* 'vienos kiaulpienės žydi' Rimšė (LKŽe); *išrauk pieniùs* 'išrauk kiaulpienes' Rimšė (LKŽe).

Latvių kalboje leksema *piene* užfiksuota tik kai kuriose Vidžemės, Latgalos ir Žiemgalos šnektose, pvz.: *pĩņu pỳłnc sàcvyc: ʒaĺtanài ʒaĺtànc* 'kiaulpienių pilnas visas kiemas – geltonai geltona' Aknysta (ALE); *nu pĩņu lopu cytu ràiźi vùoreį̃ supu* 'iš kiaulpienių lapų kartais virdavo sriubą' Kaunata (ALE); *pìenes ziêd agri povasaruôs - viš ʒaĺtàns vìn*; *viņas nùoziêd*, *ta ceļâs t°às pùkas – pìeņu sàklas* 'kiaulpienės žydi anksti pavasarį – viskas geltona; joms nužydėjus, pakyla tie pūkai – kiaulpienių sėklos' Sinuolė (ALE).

Reikėtų pritarti Prano Skardžiaus (I 73, 75) minčiai, kad *piẽnė*, *piẽnis* kilęs iš sudaiktavardėjusio būdvardžio. Čia turėtina omenyje, kad vėlyvojoje ide. prokalbėje su afiksu *-*(i)i̯o*- buvo plačiai daromi atributinės ypatybės būdvardžiai. Baltų kalbose jie labai anksti ėmė daiktavardėti ir padarė didžiulę įtaką daiktavardžio darybos, iš dalies ir kaitybos sistemai – sąlygojo *-(i)i̯o*- produktyvumą, nuolatinį jo plitimą (plg. Ambrazas 1992: 16tt., 2005: 130tt., 2006: 69t., 2008b: 116t. ir lit.).

Latvių kalboje *Taraxacum* dažniausiai žymi *pienene*. Pavadinimas *pienene* yra ir bendrinės latvių kalbos žodis, ir terminologinis *Taraxacum* pavadinimas, jis vartojamas visoje Latvijoje. Šiek tiek rečiau nei kitur *pienene* vartojamas Kuržemėje. Čia labiau išplitęs dūrinys *cūkpiene*. Tarmių pavyzdžiai: *mùsmājã tak i daũ tãs piẽnenes*, *isplaũkušas i tagad*, *smukas*, *dzęĺtānas*; *drẽbes aplipušas a piẽneņu pũkãm ùn sìena gružìm* 'mūsų namuose daug tų kiaulpienių, pražydusios ir tebežydi, gražios, geltonos; drabužiai aplipę kiaulpienių pūkais ir šieno šapeliais' Ėrgemė (ALE); *piẽnen's i n^{u}o pirmìm oûgìm*, *kas ziêd*; *piẽnenem i iêkša piẽnc sũrs* 'kiaulpienės yra pirmieji žydintys augalai; kiaulpienių pienas yra kartus' Idus (ALE); *ja tãs piẽnenes nebûtu*, *ta ne·kas gùovij nebûtu kùo êst* 'jeigu tų kiaulpienių nebūtų, tai karvės neturėtų ko ėsti' Kaugurai (ALE); *piẽnenes pa atmataṁ aûg*, *tâ ka ʒęĺtaṅs viên, guôves a êda* 'kiaulpienės auga dirvonuose, net geltona viskas, karvės irgi ėda' Renda (ALE); *piẽnenim i ʒęĺtani ziêdi*, *un pêic tam pũki iẽt pa gaîs*; *cũki ruôk piẽnen sakn̦s, viņim tiẽ smeķigi* 'kiaulpienių žiedai geltoni, o paskui pūkai ore skraido; kiaulės knisa kiaulpienių šaknis, joms jos skanios' Svėtciemas (ALE); *piẽnen^{e}s nuôziêdêjuš^{a}s*, *viņ^{a}s aŕ pũkâm apsẽį̃ vaî vęsęl^{u} laũk^{u}* 'kiaulpienės nužydėjusios, jos pūkais nukloja beveik visą lauką' Zalytė (ALE); *pîenenes zíed majá àr ʒe:ltę́níem zíedíem*; *kad lo:pu vài zíedu nûoráun*, *ta:k bòłta*, *rúu̯gta sula*; *zemę́ i:r ra:sna sa:knę* 'kiaulpienės žydi gegužę geltonais žiedais; jeigu lapą ar žiedą nuskina, bėga baltos karčios sultys; žemėje stora šaknis' Lazduona (ALE); *pìenenes ziêd povasaruôs ʒaĺtanìem ziêdìem*; *nùo pìenenę̃m* [govīm] *ʒaĺtàns pìens tìkùot* 'kiaulpienės žydi pavasarį geltonais žiedais; nuo kiaulpienių [karvių] pienas geltonesnis' Sinuolė (ALE); *pìnenèi garas lopas*; *pìnene ìr nazuôle*; *visâs molâs zîd*

piens tiekot' Sinolė (ALE); *pìnenèi garas lopas*; *pìnene ìr nazuôle*; *visâs molâs zîd pìnenes – ʒaĹtàns* 'pienenei garas lapas; pienene ir nezāle; visās malās zied pienenes – dzeltens' Stāmerienā (ALE); *kod pìnẹnes suôk zîdiêt*, *tod vuss làuks ʒaĹtàns*; *bites vàc pìneņu zîdûs madu* 'kad pienenes sāk ziedēt, tad viss lauks dzeltens; bites vāc pieneņu ziedu medu' Ziemerī (ALE); *sastopamas visur – ceļmalās*, *laukos*, *pļavās*; *saulainā maija dienā*, *kad atveras pieneņu ziedi*, *viss lauks pārklāts ar mazām saulītēm*; *pieneņu uzlējumu lieto ēstgribas veicināšanai*; *jaunās pieneņu lapas lieto salātiem* '[pienenes] sastopamas visur – ceļmalās, laukos, pļavās; saulainā maija dienā, kad atveras pieneņu ziedi, viss lauks pārklāts ar mazām saulītēm; pieneņu uzlējumu lieto ēstgribas veicināšanai; jaunās pieneņu lapas lieto salātiem' Aiviekstē (Apv).

Tas ir pazīmes nesēja nosaukums, kas atvasināts ar latviešu valodā produktīvo izskaņu *-ene*, kura plaši izmantota augu nosaukumu darināšanā (skat. Endzelīns 1951: 298).

Atsevišķās Vidzemes un Zemgales izloksnēs pierakstīta arī deminutīva forma *pienenīte*, piem., *piẽnenit priêkš aknām* [lieto] 'pienenīti lieto aknām' Lodē (Apv).

Nosaukumi *pienele* un *pienelis*, kas sastopami kompaktā areālā Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs, varētu būt sākotnējs deminutīvs. Tieši ar piedēkli **-eli̯o-* (cēlies no determinatīva **-l-*) deminutīvi darināti ne tikai lietuviešu valodā, bet arī dažās latviešu izloksnēs (sal. Rūķe-Draviņa 1959: 245skk.).

Izlokšņu piemēri: *gušņs*, *piẽneĻs rave loũka*; *grũt izravet*; *sakņs ķeburaṅ*, *žuburaṅ*, *ʒiiļ* 'usnes, pienenes rāva ārā; grūti izravēt; saknes ķeburainas, žuburainas, dziļas' Duntē (ALE); *piẽneĻs ziêž a:gr̨ pavasari uṅ vę̂l rudeni*; *kaziņeî griêž piẽneĻs* 'pienenes zied agri pavasarī un vēl rudenī; kaziņai griež pienenes' Vainižos (ALE).

Tikai Vainižos pierakstīts variants *piẽndele* (*piẽndeĹ*).

Šeit jāpievērš uzmanība, ka **-in̯o-* īpašības vārdi lietuviešu valodā ļoti bieži pārvēršas par pazīmju nesēju nosaukumiem (sal. Ambrazas 2000: 145skk.), bet latviešu valodā tas notiek daudz retāk un tikai daļā izlokšņu (sal. Endzelīns 1951: 312sk.; Reķēna 1995: 96). No līdzīga piedēkļa, kam pamatā *-no-*, atvasināts nosaukums *pienine* Latgalē, kas veidots no substantivizēta adjektīva *pieninis* 'piena-': *pîņiņi kaî pùorlaûž, pîn̂c istak* 'pieneni kad pārlauž, piens iztek' Asūnē (ALE); *kot nùlaûš pîņiņi*, *nu kuôta tak bòlc*, *ryûkc pîn̂c* 'kad nolauž pieneni, no kāta tek balts, rūgts piens' Izvaltā (ALE); *ka nà·izràun pîńińi àr vysu sakńi*, *ʒàn deviņỳs goĺvys vîtá* 'ka neizrauj pieneni ar visu sakni, dzen deviņas galvas vietā' Līvānos (ALE); *pîńińiś taîdys keî sàuĺeîťiś* 'pienenes tādas kā saulītes' Makašēnos (ALE); *vîeś pa ťèirumu nosòi̯ pîńiņu sàklys* 'vējš pa tīrumu nēsā pieneņu sēklas' Nautrēnos (Apv); *kot pìńińis zîť*, *to vysys pļavys kaî àr zàltu nùbàrtys* 'kad pienenes zied, tad visas pļavas kā ar zeltu nobērtas' Višķos (ALE).

Rūjienā pierakstīta ar izskaņu *-ine* darinātā forma *piẽnine*. Bērzgalē fiksēta forma *pieniene* (*pìńiņa zîť ʒaĹtońìm zîd́eńìm* 'pienene zied dzelteniem ziediņiem' ALE), bet Džūkstē – *pienîte* (*cũkas rakâs kâdu piẽnîti*, *kâdu saknîti* 'cūkas rakās kādu pienīti, kādu saknīti' Apv).

Citam Latgalē (Pildā) sporādiski sastopamam vārdam *pieninīca* ir slāviska izskaņa *-inīca* (par to skat. 112. lpp.): *pìńińeîcu pa dùorzu pìaûćć* 'pieneņu pa dārzu pieaudzis' Pildā (Apv).

Lielu nosaukumu grupu veido salikteņi, kuru pamatā ir dzīvnieka nosaukums *cūka* (lie. *kiaulė*) un šķidruma nosaukums *piens* (lie. *pienas*). Šie nosaukumi veido kompaktu areālu Lietuvas rietumdaļas izloksnēs un Kurzemes izloksnēs.

Lietuviešu valodā no pieneņu nosaukumiem visvairāk izplatītais ir saliktenis *kiaũlpienė* (sal. arī variantus *kiauĹ̃pienė*, *kiaũpienė, kiaĹ̃pienė*), kas kļuvis par kopvalodas normu. Pirmais tā komponents *kiaũlė* (par tā cilmi skat. 136. lpp.) bez nievājuma nozīmes var daļēji apzīmēt arī auga izmantojamību. Tieši pienenes ir laba agrīna lopbarība sīklopiem, sal. *gysiu kiaules ant dirvono, tenai tiek daug kiaulpienių* 'dzīšu cūkas uz atmatu, tur tik daudz pieneņu' Baisogalā (Gritėnienė 2006: 110).

Izlokšņu piemēri: *kiti kiaũlpienes vieto salotų valgo* 'citi pienenes salātu vietā ēd' Viduklē (LKŽe); *tokias minkštas kiaũpienes ir žąsims gal duoti* 'tādas mīkstas pienenes arī zosīm var dot' Salantos (LKŽe); *k̂aũpi·n̂ų pu̇·kũ· pri̯si̯víeli̯ i̯ plá·ukus* 'pieneņu pūkas saķērušās matos' Dirvonėnos (DšŽ 134); *kã·p k̂ãũpî· neę[s] žî·d / pu·k̂ọ̀kâ· lã·ksta* 'kad pienenes zied, pūciņas lido' Pavandenes apkārtnes rietumu daļā (DšŽ 134).

Bieži starp lietuviešu valodas pienenes nosaukumiem sastopami arī salikteņi ar locījuma formu pirmajā daļā, piem., *kiaũliapienė*, *kiauliapiẽnė*, *kiauliãpienė*; *kiaulãpienė*, *kiaũlapienė*. Izlokšņu piemēri: *gyvuliai kiaũliapienes mėgsta – nieko, kad karčios* 'mājdzīvniekiem pienenes patīk, tas nekas, ka rūgtas' Nemunaitē (LKŽe); *kiauliapiẽnės auga visuose patvoriuose* 'pienenes aug visās sētmalēs' Linkuvā (LKŽe).

Lietuviešu botānikas vārdnīcā (LBŽ 342) reģistrēts arī atvasinājums *kiaũlpienis,* kas darināts no salikteņa *kiaulpienė* ar derivatīvo galotni *-is*.

Atsevišķās lietuviešu valodas izloksnēs pienenes apzīmēšanai lieto arī vārdu savienojumus *kiaũlių piẽnės, kiaulĩnė piẽnė*. Vārdu savienojumu pirmais komponents ir vai nu lietvārda *kiaulė* ģenitīva forma, vai arī atvasinājums ar piedēkli *-in-*, otrais komponents – substantīvs *pienė*.

Līdzīgi darināti nosaukumi ir sastopami arī latviešu valodas izloksnēs: *cūkpiene*, *cūkpienis* (Kurzemē), *cūkupiene* (Kurzemē, Zemgalē), *cūkupienis* (Nīcā), *cūku piene* (Vidzemes latgaliskajās izloksnēs, Latgalē).

Šo atvasinājumu pirmais komponents ir *cūka*. Tā cilme nav visai skaidra. Taču iespējams salīdzināt ar la. *suķis,* tāpat jaunpersiešu *xūk*, senang. *sugu*, lat. *sucula*, kim. *hucc* (ME I 398). Tie ir transformēti no senā ide. cūkas nosaukuma **sŭ-*, sal. Av. *hū-*, gr. σῦς, lat. *sūs*, senind. *sýr* utt. (sīkāk par to skat. Specht 1944: 123; IEW 1038sk.; Benveniste 1970: 27skk.; ИЯ 393).

Plašā areālā Kurzemē reģistrēta *e*-celma forma *cūkpiene*, piem., *cũkpiẽns ziêd ʒęltẹniṃ ziêdiṃ* 'pienenes zied dzelteniem ziediem' Alsungā (ALE); *tâde mãl zeme kâdreĩz aũg tâʒ cũkpiẽns*; *lâbs jaų vîņs naų*, *tâ·pat, ka viš nezâl* 'tādā mālu zemē kādreiz aug tās pienenes; labas jau viņas nav, tāpat kā visas nezāles' Īvandē (Apv); *miêžuôs saaûgušas cũkpiẽnes* 'miežos saaugušas pienenes' Kalētos (Apv); *cũkâm garšuô cũkpiẽnes*, *viŕ[a]za*, *gušņu saknes*; *pavasarī aka va saràut cũkpiẽnes* 'cūkām garšo pienenes, virza, ušņu saknes; pavasarī atkal var saraut pienenes' Kursīšos (Apv); *cũkpiẽnes ę̂d salatuôs*, *lapiņs salaûž*, *sĩpuôlluõks klât*, *bišķit lę̂n etiķ ûdeṅ*; *cũkpiẽņiṃ piẽns nejaûki rûkc* 'pienenes ēd salātos, lapiņas salauž, sīpollokus klāt, nedaudz klāt vāju etiķa ūdeni; pienenēm piens ārkārtīgi rūgts' Rendā (ALE); *cũkpìenĩtes puõgaļiņa bitẽm laba*; *pavasarĩ nùo lapām tàisa salãtus* 'pienenes pogaļiņa laba bitēm; pavasarī no lapām taisa salātus' Lutriņos (Apv). *e*-celma forma *cùkpìene* minēta arī Vidzemē – Krapē.

Zemgalē, Kurzemē un Latgalē sastopams arī variants ar salikteņa pirmās daļas pilno ģenitīva formu, piem., *iêt zemes pa gaîsu*, *kâ vepris ruôk cũkupiẽnes gr̨ãų̇mãlê* 'iet zeme pa gaisu, kad vepris rok grāvmalā pienenes' Džūkstē (ALE); [salātos] *mẽs liêkaṃ jaûnas cũkupiẽņu lapiņ[a]s* '[salātos] mēs liekam jaunas pieneņu lapiņas' Nīcā (ALE); *eku mỳusu gańeîbâ ńŕkùo cyta naų*, *b'ìdnys cỳukupíńiś* 'lūk, mūsu ganībās nekā cita nav, tikai pienenes' Varakļānos (ALE).

Plašā areālā Kurzemē reģistrēta *i̯o*-celma forma *cūkpienis*, piem., *cũkpiẽņ – doũʒgadig lakstoûg*; *rę̣snaks saķẹns treknę̣ zemę̣ oûgšę̣m*; *saķẹns*

pìnenes – ʒaÎtàns ‘kiaulpienės ilgas lapas; kiaulpienė yra piktžolė; visur žydi kiaulpienės – geltona’ Stameriena (ALE); *kod pìnẹnes suôk zîdiêt*, *tod vuss làuks ʒaÎtàns*; *bites vàc pìneṇu zîdûs madu* ‘kai kiaulpienės ima žydėti, tai visas laukas geltonas; bitės renka kiaulpienių žiedų medų’ Ziemeris (ALE); *sastopamas visur – ceļmalās*, *laukos*, *pļavās*; *saulainā maija dienā*, *kad atveras pieneņu ziedi*, *viss lauks pārklāts ar mazām saulītēm*; *pieneņu uzlējumu lieto ēstgribas veicināšanai*; *jaunās pieneņu lapas lieto salātiem* ‘[kiaulpienių] randama visur – pakelėse, laukuose, pievose; saulėtą gegužės dieną, kai išsiskleidžia kiaulpienių žiedai, visas laukas nusėtas mažų saulučių; kiaulpienių antpilas vartojamas apetitui gerinti; švieži kiaulpienių lapai vartojami salotoms’ Aiviekstė (Apv).

Tai latvių kalboje dariõs priesagos *-ene* ypatybės turėtojo pavadinimas, plačiai vartojamas augalų pavadinimų darybai (žr. Endzelīns 1951: 298).

Iš kai kurių Vidžemės ir Žiemgalos šnektų užrašyta mažybinė forma *pienenīte*, pvz.: *piẽnenit priêkš aknām* [lieto] ‘kiaulpienė vartojama kepenims gydyti’ Luodė (Apv).

Pavadinimai *pienele* ir *pienelis* kompaktiškoje teritorijoje šiaurės vakarų Vidžemės šnektose gali būti deminutyvinės prigimties. Mat su priesaga **-eli̯o-* (kilusi iš determinatyvo **-l-*) deminutyvai daromi ne tik lietuvių kalboje, bet ir kai kuriose latvių tarmėse (plg. Rūķe-Draviņa 1959: 245tt.).

Tarmių pvz.: *gušņs*, *piẽneĮs rave loũka*; *grũt izravet*; *sakņs ķęburanî*, *žuburanî*, *ʒiiļ* ‘usnis, kiaulpienes išraudavo; sunku išravėti; šaknys kerotos, šakotos, gilios’ Duntė (ALE); *piẽneĮs ziêž a:gr pavasari uñ vęl rudeni*; *kaziņeî griêž piẽneĮs* ‘kiaulpienės žydi anksti pavasarį ir paskui rudenį; ožkai pjauna kiaulpienes’ Vainižiai (ALE).

Tiktai Vainižiuose užrašyta forma *piẽndele* (*piẽndeÎ*).

Čia atkreiptinas dėmesys, kad **-in̯o-* būdvardžiai lietuvių kalboje labai dažnai virsta ypatybės turėtojų pavadinimais (plg. Ambrazas 2000: 145tt.), o latvių kalboje tai atsitinka daug rečiau ir tik dalyje tarmių (plg. Endzelīns 1951: 312t.; Reķēna 1995: 96). Su panašia, irgi iš *-no-* kilusia priesaga padarytas pavadinimas *pienine* randamas Latgaloje, kurio pamatas – sudaiktavardėjęs būdvardis *pieninis* ‘pieniškas’: *pìņiņi kaî pùorlaûž, pĩnc istak* ‘kai kiaulpienę nulaužia, išbėga pienas’ Asūnė (ALE); *kot nùlaûš pìņiņi*, *nu kuôta tak bòlc*, *ryûkc pĩnc* ‘kai nulaužia kiaulpienę, iš stiebo bėga baltas kartus pienas’ Užvaldas (ALE); *ka nàːizràun pìńińi àr vysu sakńi*, *ʒàn deviņỳs goĺvys vìtá* ‘jei neišrauna kiaulpienės su visa šaknimi, tai jos vietoje išleidžia devynias galvas’ Lyvanai (ALE); *pìńińiś taîdys ķeî sàuĺeît́iś* ‘kiaulpienės tokios kaip saulutės’ Makašėnai (ALE); *vîeś pa t́eirumu nosòi̯ pìńiņu sàklys* ‘vėjas per lauką neša kiaulpienių sėklas’ Nautrėnai (Apv); *kot pìńińis źît́*, *to vysys pļavys kaî àr zàltu nùbàrtys* ‘kai kiaulpienės žydi, tai visos pievos kaip auksu nubertos’ Viškiai (ALE).

Rujienoje užrašyta su baigmeniu *-ine* sudaryta forma *piẽnine*. Bėrzgalėje užfiksuota forma *pieniene* (*pìńiņa źît́ ʒaÎtońìm źîd́eńìm* ‘kiaulpienės žydi geltonais žiedeliais’ ALE), bet Džūkstėje – *pienîte* (*cũkas rakâs kâdu piẽnîti*, *kâdu saknîti* ‘kiaulės knisasi kokios kiaulpienytės, kokios šaknytės’ Apv).

Kitas Latgaloje (Pildoje) sporadiškai vartojamas pavadinimas *pieninīca* turi slavišką priesagą *-inīca* (apie ją žr. p. 113): *pìńińeîcu pa dùorzu pìaûćć* ‘kiaulpienių darže priaugo’ Pilda (Apv).

Didelę pavadinimų grupę sudaro dūriniai, kurių pamatas yra gyvulio *cūka* (lie. *kiaulė*) ir skysčio *piens* (lie. *pienas*) pavadinimas. Šie pavadinimai vartojami kompaktiškame plote vakarų Lietuvos ir Kuržemės šnektose.

Lietuvių kalboje labiausiai paplitęs dūrinys *kiaũlpienė* (plg. variantus *kiaulĨpienė*, *kiaũpienė*, *kiaĨpienė*), kuris yra ir bendrinės kalbos norma. Pirmasis sandas *kiaũlė* (apie jo kilmę žr. 137 p.), be menkinamosios reikšmės, gali reikšti ir augalo paskirtį. Mat kiaulpienės yra geras ankstyvas pašaras smulkiems gyvuliams, plg. *gysiu kiaules ant dirvono, tenai tiek daug kiaulpienių* ‘ginsiu kiaules ant dirvono, tenai tiek daug kiaulpienių’ Baisogala (Gritėnienė 2006: 110).

Tarmių pavyzdžiai: *kiti kiaũlpienes vieto salotų valgo* ‘kiti kiaulpienes vietoje salotų valgo’ Viduklė (LKŽe); *tokias minkštas kiaũpienes ir žąsims gal duoti* ‘tokias minkštas kiaulpienes ir žąsims gali duoti’ Salantai (LKŽe); *ĥaũpi̇̂ ñų pu̇̂ kũ̇ pri̯si̯víeli̯ i̯ plá·ukus* ‘kiaulpienių pūkų prisivelia į plaukus’ Dirvonėnai (DšŽ 134); *kã·p ĥãũpî·nę[s] žî·d / pu·ĥǫ̀kâ· lã·ksta* ‘kai kiaulpienės žydi, pūkiukai skraido’ Pavandenės apylinkių vakarinė dalis (DšŽ 134).

Dažni kiaulpienės pavadinimai – dūriniai, kurių pirmasis sandas yra linksnio formos, pvz.: *kiaũliapienė*, *kiauliapiẽnė*, *kiauliãpienė*; *kiaulãpienė*, *kiaũlapienė*. Tarmių pavyzdžiai: *gyvuliai kiaũliapienes mėgsta – nieko, kad karčios* ‘gyvuliai kiaulpienes mėgsta – nieko, kad karčios’ Nemunaitis (LKŽe); *kiauliapiẽnės auga visuose patvoriuose* ‘kiaulpienės auga visuose patvoriuose’ Linkuva (LKŽe).

Lietuviškame botanikos žodyne (LBŽ 342) užfiksuotas ir pavadinimas *kiaũlpienis,* padarytas iš dūrinio *kiaulpienė* su darybine galūne *-is*.

Atskirose lietuvių kalbos šnektose kiaulpienei pavadinti vartojami ir žodžių junginiai *kiaũlių piẽnės*, *kiaulĩnė piẽnė*. Žodžių junginio pirmasis sandas yra arba daiktavardžio *kiaulė* kilmininkas, arba vedinys su priesaga *-in-*, o antrasis sandas – daiktavardis *pienė*.

Panašiõs darybos pavadinimų randama ir latvių tarmėse: *cūkpiene*, *cūkpienis* (Kuržemė), *cūkupiene* (Kuržemė, Žiemgala), *cūkupienis* (Nyca), *cūku piene* (Vidžemės latgališkosios šnektos, Latgala).

Šių darinių pirmasis dėmuo yra *cūka* ‘kiaulė’. Jo kilmė nėra visai aiški. Tačiau bandoma lyginti su la. *suķis,* taip pat n. persų *xūk*, s. ang. *sugu*, lo. *sucula*, kimr. *hucc* (ME I 398). O šie yra perdirbiniai senojo ide. kiaulės pavadinimo **sū̆-*, plg. Av. *hū-*, gr. σῦς, lo. *sūs*, s. i. *sýr* ir t. t. (plačiau apie jį žr. Specht 1944: 123; IEW 1038t.; Benveniste 1970: 27tt.; ИЯ 393).

Iš didelio Kuržemės ploto užrašyta *e* kamieno forma *cūkpiene*: *cũkpiẽns ziêd ʒęltẹniḿ ziêdiḿ* ‘kiaulpienės žydi geltonais žiedais’ Alsunga (ALE); *tâde mãl zeme kâdreĩz aũg tâʒ cũkpiẽns*; *lâbs jaų vîņs naų*, *tâ·pat, ka viš nezâl* ‘tokioje molingoje dirvoje kartais auga tos kiaulpienės; jos negeros, kaip ir visos piktžolės’ Yvandė (Apv); *miêžuôs saaũgušas cũkpiẽnes* ‘miežiuose priaugusios kiaulpienės’ Kalėtai (Apv); *cũkâm gaŕšuô cũkpiẽnes*, *viŕ[a]za*, *gušņu saknes*; *pavasarī aka va saràut cũkpiẽnes* ‘kiaulėms skanios kiaulpienės, žliūgės, usnių šaknys; pavasarį vietoje jų galima priskinti kiaulpienių’ Kursyšiai (Apv); *cũkpiẽnes ệd salatuôs*, *lapiņs salaûž*, *sĩpuôlluõks klât*, *bišķit lện etiķ ûdeñ*. *cũkpiẽņiḿ piẽns nejaûki rûkc* ‘valgo kiaulpienių salotas, lapelius nuskina, įdeda svogūnų laiškų, šiek tiek acto vandens; kiaulpienių sultys yra labai karčios’ Renda (ALE); *cũkpìenĩtes puõgaļiņa bitẽm laba*; *pavasarĩ nùo lapãm tàisa salãtus* ‘kiaulpienės labai tinka bitėms; pavasarį iš lapų daro salotas’ Lutriniai (Apv). *e* kamieno forma *cùkpìene* minima ir Vidžemėje (Krapė).

Žiemgaloje, Kuržemėje ir Latgaloje randamas ir variantas su pirmojo komponento nesutrumpinta genityvo forma, pvz.: *iêt zemes pa gaîsu*, *kâ vepris ruôk cũkupiẽnes gŗãų̇mãlê* ‘žemė skrieja į visas puses, kai meitėlis kasa kiaulpienes pagriovyje’ Džūkstė (ALE); [salātos] *mẽs liêkaḿ jaûnas cũkupiẽņu lapiņ[a]s* ‘[į salotas] dedame jaunus kiaulpienių lapelius’ Nyca (ALE); *eku mỳusu gańeîbâ ńi·kùo cyta naų̇*, *b’ìdnys*

izruôk setęmbrę, *oktõbrę*; *ãtęr nomazgę oũkstę ûddńę*; *vĩtan vẽsę viêtę*, *lĩʒ nęnãk piẽns*; *izliêk plâ:n žâ:u̯t siĹtę išpę*; *nožûjš*, *kad lûst*; *5 g sakẹ̀n diênę priêkš eîšen pret sklerõz un lę izdaleș holasterins*; *tẽj jęm 1 ędam kart sakẹ̀ns uz 1 glãz vãreš ûdiņ*, *ʒeŗ ½ glãz priêkš eîšęn pret ʒęĹtnę kaĩt*, *žuĹcakmiņęm*, *tûsk*, *urĩnpûšęĺ*, *niẽr vaĩn*; *ârig svaîg sûl pret ac̄ slimęb*, *kãrpam*, *pinnęm*; *joûns lapș un sakẹ̀ns pa sâltęm pret mazašnęb*, *noguram*; *epriêkš 30 minũc lapș nomêrcę oũkstę ûd'nę* ‘pienenes – daudzgadīgs lakstaugs; resnākas saknes treknā zemē augušām; saknes izrok septembrī, oktobrī; ātri nomazgā aukstā ūdenī; vītina vēsā vietā, līdz nenāk piens; izliek plānā slānī žūt istabā; izžuvušas, kad lūst; 5 g sakņu dienā pirms ēšanas pret sklerozi un lai izdalās holesterīns; tējai ņem 1 ēdamkaroti sakņu uz vienu glāzi vārīta ūdens, dzer ½ glāzi pirms ēšanas pret dzelteno slimību, žultsakmeņiem, tūsku, urīnpūšļa, nieru slimībām; ārīgi svaigu sulu priekš acu slimībām, kārpām, pinnēm; jaunās lapas un saknes salātos pret mazasinību, nogurumu; iepriekš 30 minūtes lapas nomērcē aukstā ūdenī’ Dundagā (Apv); *cũkpiẽņs pa vašaŕs sâkuḿ uî pavasaŕ mẽs duôd luõpiḿ*; *guôu̯s vĩņs ęd tapat, bet cũkam i jàsakape* ‘pienenes vasaras sākumā un pavasarī mēs dodam lopiem; govis viņas ēd tāpat, bet cūkām ir jāsakapā’ Laucienā (Apv).

Bez Kurzemes *i̯o*-celma forma *cũkpienis* fiksēta Vainižos.

Kurzemes tāmnieku izloksnēs reģistrēts nosaukums ar salikteņa pirmās daļas saknes zilbes saīsinājumu *cukpiene, cukpienis*, kas saistīts ar to, ka salikteņu pirmā daļa dziļo tāmnieku izloksnēs bijusi bez uzsvara (Rudzīte 1993: 251).

Vārdu savienojums *cũku piene* (*còuku pìnę*) dzirdēts Susejā, bet *cũku pienis* (nom. pl. *cyuku pìńi*) Gaigalavā. Vārdu savienojums *cũku piene* pārsvarā sastopams Zemgalē, piem., *cũku piẽnẽm liẽlâ ziêdêšana âbeĺziêdu laĩkâ* ‘pienenēm lielā ziedēšana ābeļziedu laikā’ Džūkstē (Apv); *cùku pìenes àr nostàm nese nùo tìruma – t°âdas tiêvàm*, *garàm lopàm bi̯ì* ‘pienenes nastām nesa no tīruma – [pienenes] tādām tievām, garām lapām bija’ Sinolē (ALE).

Atsevišķās izloksnēs pierakstīts nosaukums *cũkpienene*: *cũkpiẽnenes ędlu̯õpi*; *cũkâm duô* ‘pienenes ēd lopi; cūkām dod’ Nīcā (Apv); *joûns meîts no cũkpiẽnenem nuôpiñ vaînadziñ* ‘jaunas meitas no pienenēm nopin vainadziņus’ Naukšēnos (Apv). Ancē (*cukpiẽnens*) un Panemunē (*cukpiênenes*) sastopams variants ar salikteņa pirmās daļas saknes patskaņa saīsinājumu. Atsevišķās Vidzemes un Zemgales izloksnēs, piem., Ļaudonā, Stāmerienā un Gārsenē, sastopams vārdu savienojums *cũku pienene*.

Vidzemes latgaliskajās izloksnēs sporādiski reģistrēts nosaukums *lielā piene*, piem., *lìelàm pìenẹ̀m ìr stùobri k°â zìmuļi rasni*, *sàklas vẹ̀i̯s nas pa gàisu* ‘lielām pienēm ‘pienenēm’ stobri ir resni kā zīmuļi, sēklas vējš nes pa gaisu’ Sinolē (ALE). Pirmais tā komponents ir īpašības vārds *liẽls*.

Tas, tāpat kā lie. *leĩlas* ‘tievs, slaiks, plāns’ (varbūt te minams arī pr. *lail-* *īsnan* ‘mocīšana’ III 69_{11}), ir ar piedēkli *-*lo-* atvasināts īpašības vārds, saistīts ar senu *-no-* atvasinājumu lie. *leĩnas* ‘tievs, plāns, lokans, veikls, lunkans’ (darināts tāpat kā rietumīru *lían* ‘maigs, mīksts’, senīslandiešu *linr* ‘maigs, mīksts, vājš’) un gr. χειρός ‘vājš, bāls, trausls’ ar piedēkli *-*ro-* (sal. Otrębski 1939: 76; IEW 661sk.; LEW 329sk.; ПЯ L 24skk., 287, 297), kas veidots vai nu no **lĕ-/lī-* ‘liet, apmest’ (PKEŽ III 23, 341sk.), vai no **lei-* ‘zust’ (IEW 661sk.).

Jāatzīmē, ka šāda piedēkļu *-*lo-*, *-*no-*, *-*ro-* mija ir ļoti sena parādība, kas iesniedzas ide. pirmvalodā (sal. Benveniste 1935; Fraenkel 1938: 25skk.; Specht 1944; Burrow 1955: 126skk., 146skk.; Иванов 1965; Bader 1975; Откупщиков 2001: 276skk.; Ambrazas 2008b: 111).

Tiesa, minētajiem īpašības vārdiem radniecīgi arī cita tipa atvasinājumi lie. *líe-sas, lái-bas* (LEW 329skk.).

Lietuviešu izloksnēs var atrast vēl dažus citus retus pienenes nosaukumus.

Dažiem no tiem ir līdzīga semantika kā pienenei (sal. Gritėnienė 2006: 135): *píenžolė* (Josvaiņos; par salikteņa otro komponentu *žolẽ* skat. 108. lpp.), *baltpiẽnė* (Linkmenē; par salikteņa otrā komponenta *báltas* cilmi skat. 128. lpp.; vienā no latviešu valodas augšzemnieku dialekta dziļajām izloksnēm – Kalncempjos – pierakstīta analoga vārdkopa *baltā pienene*: *bòltù pìneņu lopas iêda paveserî solatûs àr krìejumu* ‘balto pieneņu lapas ēda pavasarī salātos ar krējumu’ [Apv]), *karvãpienė* (Skirsnemunē; piem., *kai karvãpienės žydi, karvės duoda daugiau pieno* ‘kad pienenes zied, govis dod vairāk piena’ Ķelmē, skat. Gritėnienė 2006: 135).

17. gs. vēsturiskajos avotos minēta *karvažolė* ‘pienene’ – *Kuhbluhme* ar tulkojumu *karwʒoles* (Lex 248).

18. gs. Kristijona G. Milkus un dažās citās vēlāku laiku vārdnīcās *kárvažolė* dažkārt minēta ar nozīmi ‘purva purene (*Caltha palustris*)’ (sal. Gritėnienė 2006: 81). Pēdējo divu salikteņu pirmais komponents ir lietvārds *kárvė*. Vispirms tas saistīts ar sl. **korva* ‘govs’, pr. *carwis* ‘vērsis’ E 572, varbūt arī alb. *ka* ‘kastrēts vērsis, bullis’, bet tālāk ar pr. *sirwis* ‘stirna’, kim. *carw*, lat. *cerwus* ‘briedis’ un gr. κερα(ϝ)ός ‘ragains’. Tas ir sens substantivizējies īpašības vārds ar piedēkli *-*u̯o-*, šim vārdam pamatā ide. **k'r-/k'er-* ‘spēks; rags’ (plašāk skat. Ambrazas 2010b un lit.).

Kompaktā nelielā areālā Ziemeļaustrumvidzemē sastopami pieneņu nosaukumi ar sakni *sviest-*: *svîstẹnę* Liepnā, Mālupē, *sviêstene* Jaunrozē, Mārkalnē, Pededzē, Trikātā, *sviêstenîte* Jaunlaicenē. Nosaukuma pamatā substantīvs *sviests*.

Pienenes sulas garšu raksturo Antazavē pierakstīts atvasinājums *karčiuškà*. Tas darināts ar slāvisku piedēkli *-(i)uška* (par cilmi skat. Ambrazas 2000: 112 un lit.) no īpašības vārda *kartùs* ‘rūgts’. Tas ir atvasinājums ar lietuviešu valodā ļoti izplatītu galotni *-us* (par to skat. Ambrazas 2008b: 108sk. un lit.) no darbības vārda *kiřsti* (*keřta*) (sal. Būga II 246; LEW 258sk.; Smoczyński 2007: 260). Bet šis darbības vārds izveidojies no ļoti sena un sazarota ide. **(s)ker* ‘griezt’ (skat. IEW 938skk.; Jēgers 1966a; Откупщиков 1967).

I. Ēdelmanes vākumos no Labraga sastopams pienenes nosaukums *sīvene*, kas ar piedēkli *-en-* atvasināts no īpašības vārda *sīvs* ‘rūgts’.

Citā pieneņu nosaukumus vienojošā grupā atspoguļojas tautas medicīna. Izsenis ar pieneņu sakņu novārījumiem ārstētas ekzēmas, suņanaglas (furunkuli), pūtes. Tādēļ nosaukumi radušies no lietvārda *šãšas* (sal. Gritėnienė 2006: 109sk.), kurš, iespējams, veidots no zuduša darbības vārda **šaš*, sal. la. *sass* ‘negatavs’, *sasi* ‘nelieli augoņi’, lie. *šàšti, šìšti* ‘pārklāties ar krevelēm’ (ME III 744sk.; LEW 966; Smoczyński 2007: 625).

Panevēžā, Deltuvā, Jonišķos, Pasvalē, Pumpēnos sastopams nosaukums *šašùkas*, kas darināts ar deminutīva piedēkli *-ukas*: *kai buvom maži, iš šašùkų vainikus pynėm, o dabar žąsim raunam* ‘kad bijām mazi, no pienenēm pinām vainagus, tagad zosīm raujam [pienenes]’ Pasvalē (LKŽe).

Ziemeļaustrumlietuvā un Austrumlietuvā (Biržos, Panevēžā, Viļņas novadā, Kupišķī, Subačū, Vabalninkā, Jonišķos, Jonikaičos, Medikiņos, Šeduvā) fiksēti pienenes nosaukumi *pìktašašis*, *pìktšašis*, *pìktošašiai*, piem., *nedideli tokie geltonai žydi*; *vaistai nuo šašų*; *seniau gi būdavo visokiais spuogais užsikrėtę, būdavo, kaip ir pūliuoja, tai piktašašį nuskina, patepa ir viskas* [pranyksta spuogai] ‘nelieli tādi dzelteni ziedi;

cỳukupíńiś ‘štai mūsų ganykloje nėra nieko kito, tik kiaulpienės’ Varaklianai (ALE).

Didelėje Kuržemės teritorijoje užfiksuota *i̯o* kamieno forma *cūkpienis*: *cũkpiẽn – doũʒgadig lakstoûg*; *rę̃snaks sakẽns treknę zemę oûgšę̃m*; *sakẽns izruôk setę̃mbrę*, *oktõbrę*; *ãtęr nomazgę oũkstę ûddńę*; *vĩtan vẽsę viêtę*, *lĩʒ nę̃nãk piẽns*; *izliêk plâ:n žâ:u̯t siĨtę iśpę*; *nožûjš*, *kad lûst*; *5 g sakẽn diênę priêkš eîšen pret sklerõz un lę izdalęs holasterins*; *tẽj jęm 1 ę̂dam kart sakẽns uz 1 glãz vãreš ûdíṇ*, *ʒeŗ ½ glãz priêkš eîšęn pret ʒę̂ltnę kaĩt*, *žuĨcakmiṇęm*, *tûsk*, *urĩnpûšę̨l*, *niẽr vaĩn*; *ârig svaîg sûl pret ac̄ slimę̨b*, *kãrpam*, *pinnęm*; *joûns lapș un sakẽns pa sâltęm pret mazãsnę̨b*, *noguram*; *epriêkš 30 minũc lapș nomêrcę oũkstę ûd’nę* ‘kiaulpienė – daugiametis žolinis augalas; storesnės šaknys tų, kurios auga riebesnėje žemėje; šaknis iškasa rugsėjį, spalį; greitai nuplauna šaltu vandeniu; vytina šaltoje vietoje, kol nebeišsiskiria pienas; plonu sluoksniu palieka džiūti kambaryje; išdžiūvusios, kai ima lūžti; vartojama po 5 g šaknų kas dieną prieš valgį nuo sklerozės ir kad išsiskirtų cholesterolis; arbatai ima 1 valgomąjį šaukštą šaknų vienai stiklinei verdančio vandens, geria po ½ stiklinės prieš valgį nuo geltos, tulžies akmenų, vandenės, šlapimo pūslės, inkstų ligų; šviežios sultys nuo akių ligų, karpų, spuogų; jauni lapai ir šaknys dedami į salotas nuo mažakraujystės ir nuovargio; prieš tai lapai 30 minučių mirkomi šaltame vandenyje’ Dundaga (Apv); *cũkpiẽn̦s pa vaśar̂s sâkum̂ uñ pavasar̂ mẽs duôd luõpim̂*; *guôu̯s vîn̦s ę̂d tapat, bet cũkam i jàsakape* ‘kiaulpienes vasaros pradžioje ir pavasarį duodame gyvuliams; karvės juos ėda taip, o kiaulėms reikia sukapoti’ Laucienė (Apv).

Be Kuržemės, *i̯o* kamieno forma *cūkpienis* užfiksuota Vainižiuose.

Kuržemės tamniekų šnektose užregistruotas pavadinimas su sutrumpėjusiu dūrinio pirmosios dalies šaknies balsiu *cukpiene*, *cukpienis*, nes dūrinio pirmas dėmuo „giliosiose“ tamniekų tarmėse buvo nekirčiuotas (Rudzīte 1993: 251).

Žodžių junginys *cūku piene* (*còuku pìnę*) užfiksuotas Susėjoje, o *cūku pienis* (*cyuku pìńi*) – Gaigalavoje. Žodžių junginys *cūku piene* paprastai vartojamas Žiemgaloje, pvz.: *cũku piẽnẽm liẽlâ ziêdêšana âbeļziêdu laĩkâ* ‘kiaulpienės labai žydi žydint obelims’ Džūkstė (Apv); *cùku pìenes àr nostàm nese nùo tìruma – t°âdas tiêvàm*, *garàm lopàm bi̯ą* ‘kiaulpienes ryšuliais nešė iš arimo – [kiaulpienės] tokiais plonais, ilgais lapais’ Sinuolė (ALE).

Iš kai kurių šnektų užrašytas pavadinimas *cūkpienene*: *cũkpiẽnenes ę̂d luõpi*; *cũkâm duô* ‘kiaulpienes ėda galvijai; kiaulėms duoda’ Nyca (Apv); *joûns meîts no cũkpiẽnenem nuôpiñ vaînadziñ* ‘jaunos mergaitės iš kiaulpienių nusipina vainikus’ Naukšėnai (Apv).

Ancėje (*cukpiẽnens*) ir Panemunėje (*cukpiênenes*) randamas variantas su sutrumpėjusiu dūrinio pirmosios dalies šaknies balsiu. Kai kuriose Vidžemės ir Žiemgalos šnektose, pavyzdžiui, Liauduonos, Stamerienos ir Garsenės, kiaulpienė vadinama žodžių junginiu *cūku pienene*.

Vidžemės latgališkosiose šnektose sporadiškai vartojamas pavadinimas *lielā piene* ‘didžioji pienė’, pvz.: *lìelàm pìenę̀m ìr stùobri k°â zìmuļi rasni*, *sàklas vę̨̀i̯s nas pa gàisu* ‘kiaulpienių stiebai stori kaip pieštukai, sėklas vėjas nešioja oru’ Sinuolė (ALE). Pirmasis jo dėmuo yra būdvardis *liẽls* ‘didelis’.

Tai, kaip ir lie. *leĩlas* ‘laibas, lieknas, plonas’ (gal čia minėtinas ir pr. *lail- īsnan* ‘kankinimas’ III 69_{11}), yra priesagos *-*lo-* būdvardis, besisiejantis su senu *-no-* vediniu lie. *leĩnas* ‘laibas, plonas, lankstus, miklus, liaunas’ (tokios pat darybos kaip v. air. *lían* ‘švelnus, minkštas’, s. isl. *linr* ‘švelnus, minkštas, silpnas’) bei gr. χειρός ‘liesas, išblyškęs, gležnas’ su priesaga *-*ro-* (plg. Otrębski 1939: 76; IEW 661t.; LEW 329t.; ПЯ L 24tt., 287, 297), padarytas arba iš **lẽ- / lī-* ‘lieti, glaistyti’ (PKEŽ III 23, 341tt.), arba iš **lei-* ‘nykti’ (IEW 661t.).

Pažymėtina, kad tokia priesagų **-lo-*, **-no-*, **-ro-* kaita yra labai senas reiškinys, siekiantis ide. prokalbę (plg. Benveniste 1935; Fraenkel 1938: 25tt.; Specht 1944; Burrow 1955: 126tt., 146tt.; Иванов 1965; Bader 1975; Откупщиков 2001: 276tt.; Ambrazas 2008b: 111).

Tiesa, minėti būdvardžiai giminiški ir kitokios darybos lie. *líe-sas, lái-bas* (LEW 329tt.).

Lietuvių tarmėse galima rasti dar vieną kitą retą kiaulpienės pavadinimą. Kai kurie iš jų yra panašiõs semantikos kaip ir *kiaũlpienė* (plg. Gritėnienė 2006: 135): *píenžolė* (Josvainiai; dėl antrojo dūrinio dėmens *žolẽ* žr. p. 109), *baltpiẽnė* (Linkmenys; dėl pirmojo dūrinio dėmens *báltas* kilmės žr. p. 129; vienoje iš augšžemiečių „giliųjų“ patarmių – Kalncempiuose – užrašytas analogiškas žodžių junginys *baltā pienene*: *bòltù pìneņu lopas iêda paveserî solatûs àr krìejumu* ‘pavasarį valgo kiaulpienių salotas su grietine’ [Apv]), *karvãpienė* (Skirsnemunė; pvz.: *kai karvãpienės žydi, karvės duoda daugiau pieno* Kelmė, žr. Gritėnienė 2006: 135).

Istoriniuose raštuose nuo XVII a. minima karvažolė – *Kuhbluhme* verčiama *karwʒole*s (Lex 248).

XVIII a. Kristijono G. Milkaus ir kai kuriuose vėlesniuose žodynuose *kárvažolė* kai kur turi reikšmę ‘pelkinė puriena (*Caltha palustris*)’ (plg. Gritėnienė 2006: 81). Pastarųjų dviejų dūrinių pirmuoju dėmeniu eina daiktavardis *kárvė*. Šis pirmiausia sietinas su sl. **korva* ‘karvė’, pr. *carwis* ‘jautis’ E 572, gal ir alb. *ka* ‘kastruotas jautis, bulius’, o toliau su pr. *sirwis* ‘stirna’, kimr. *carw*, lo. *cerwus* ‘elnias’ bei gr. κε-ϱα(ϝ)ός ‘raguotas’. Tai senas sudaiktavardėjęs priesagos *-*u̯o-* būdvardis, padarytas iš ide. **k’r- / k’er-* ‘galia; ragas’ (plačiau žr. Ambrazas 2010b ir lit.).

Nedideliame kompaktiškame šiaurės rytų Vidžemės areale vartojami kiaulpienių pavadinimai su šaknimi *sviest-*: *svîstę̨nę* Liepnoje, Malupėje, *sviêstene* Jaunruozėje, Markalnėje, Pededzėje, Trikatoje, *sviêstenîte* Jaunlaicenėje. Pavadinimo pamatas – daiktavardis *sviests*.

Kiaulpienės sulčių skonį apibūdina Antazavėje užrašytas vedinys *karčiuškà*. Jis padarytas su slaviška priesaga *-(i)uška* (apie jos kilmę žr. Ambrazas 2000: 112 ir lit.) iš būdvardžio *kartùs*. Tai lietuvių kalboje labai išplitusios galūnės *-us* (apie tai žr. Ambrazas 2008b: 108t. ir lit.) vedinys iš veiksmažodžio *kiřsti* (*keřta*) (plg. Būga II 246; LEW 258t.; Smoczyński 2007: 260). O šis išriedėjęs iš labai seno ir plačiai išsišakojusio ide. **(s)ker* ‘pjauti’ (žr. IEW 938tt.; Jēgers 1966a; Откупщиков 1967).

I. Ēdelmanės medžiagoje iš Labrago užrašytas kiaulpienės pavadinimas *sīvene*. Tai priesagos *-en-* vedinys iš būdvardžio *sīvs* ‘kartus’.

Atskirą grupelę kiaulpienių pavadinimų sudaro tie, kuriuose atsispindi liaudies medicina. Nuo seno kiaulpienių šaknų nuovirais gydomos egzemos, šunvotės, spuogai. Dėl to kai kurie kiaulpienių pavadinimai išriedėjo iš daiktavardžio *šãšas* (plg. Gritėnienė 2006: 109t.), galbūt padaryto iš išnykusio veiksmažodžio **šaš*, plg. la. *sass* ‘neprinokęs’, *sasi* ‘nedidelės votys’, lie. *šàšti*, *šìšti* ‘šašti’ (ME III 744t.; LEW 966; Smoczyński 2007: 625).

Panevėžio, Deltuvos, Joniškio, Pasvalio, Pumpėnų apylinkių šnektose randamas pavadinimas *šašùkas* su deminutyvine priesaga *-ukas: kai buvom maži, iš šašùkų vainikus pynėm, o dabar žąsim raunam* ‘kai buvome maži, iš kiaulpienių vainikus pynėme, o dabar žąsims rauname’ Pasvalys (LKŽe).

Šiaurės rytų ir rytų Lietuvoje (Biržai, Panevėžys, Vilniaus kraštas, Kupiškis, Subačius, Vabalninkas, Joniškis, Jonikaičiai, Medikiniai, Šeduva) užfiksuoti kiaulpienių pavadinimai *pìktašašis*, *pìktšašis*, *pìk-*

zāles pret pūtēm; agrāk jau bija ar visādām pūtēm apmetušies, bija, ka arī strutoja, tad pieneni norauj, apsmērē un viss [izzūd pūtes]' Panemunėlė (Gritėnienė 2006: 110).

Šā salikteņa pirmais komponents ir īpašības vārds *pìktas*, kas atbilst la. *pikts*; tas ir atvasinājums ar piedėkli *-*to*- no darbības vārda **peik*-, sal. lie. *pýkti, peĩkti,* la. *pîkt* 'dusmoties', *peĩkt* 'izlutināties, izlust', pr. *paikemmai* 'piemānām, pievilinām', gotu *bi-faihon* 'piemānīt', *faih* 'apkrāpšana, apmānīšana' un citus tiem radniecīgus ģermāņu vārdus, varbūt arī senindiešu *píśunaḥ* 'apmelotājs' (ME III 213; LEW 563, 589; IEW 795; Stang 1972: 40; Sabaliauskas 1990: 175; PKEŽ III 210 skk.; Smoczyński 2007: 446, 457). Izlokšņu piemėri: *pìktašašių negraibykit: rankos bus karčios* 'pienenes neaiztieciet, rokas būs rūgtas' Subačā (LKŽe); *iš pìktašašių bitės ima medų* 'no pienenēm bites ņem medu' Ėrišķos (LKŽe); *nebėr lietaus, net pìktašašių lapai suglebę* 'jau ilgi nav lietus, pat pieneņu lapas novītušas' Salamiestė (LKŽe); *nuraškei pìktašašį – bėga toks pienas* 'norāvi pieneni – tek tāds piens' Vabalninkā (LKŽe).

Panevėžā, Miežišķos, Biržos, Saločos, Daujėnos, Subačū, Karsakišķī, Kupišķī sastopams nosaukums *šašavaĩkis: dobilai šašavaĩkiais išėjo – geltona išvien* 'āboliņš pieneņu pilns – dzeltens visur' Miežišķos (LKŽe), *nepink vainiko iš šašavaĩkių: kai ant galvos užsidėsi – piktšašių atsiras* 'nepin vainagu no pienenēm: kā galvā uzliksi – radīsies pūtes' Biržos (LKŽe).

Otrais salikteņa komponents radies no darbības vārda **u̯elk*-, sal. lie. *viĩkti* (*veĩka*), la. *vìlkt* (*vę̀lku*), sl. **velkti* 'vilkt', Av. *varək*- 'vilkt, stiept', gr. ἄ(ϝ)οχξ, lat. *sulcus* 'vaga', alb. *helk*' 'rauju, izplēšu', arm. *hely* 'lēni nest' (Trautmann 1923: 349sk.; IEW 1145; LEW 1253; Smoczyński 2007: 753sk.); savukārt šis darbības vārds varbūt cēlies no vēl senāka ide. **u̯el*- 'plēst, ievainot, nosist' (sal. ИЯ 492, 1 par.), no šejienes lie. *vėlẽ*; turklāt, sal. arī senu ide. vārdu *viĩkas*.

Lietuviešu botānikas vārdnīcā bez šiem minēts arī atvasinājums ar piedėkli *-ūnas – šašūnas* (LBŽ 342).

Ar pieneņu saknēm mēģina aizdzīt bezmiegu (Gritėnienė 2006: 110). Tas atspoguļojas šīs zāles nosaukumos, kuri veidoti no darbības vārda lie. *snáusti* (*snáudžia, snáudė*), kam atbilst la. *snaũst* (*snaũžu, snaũdu*) un varbūt ir austrumbaltu valodu inovācija, jo mēģinājums tos saistīt ar gr. νυστάζω 'guļu, esmu iesnaudies; nolaidīgs, nekārtīgs' (sal. Schulze 1966: 376; ME III 973sk.; LEW 852sk. un lit.), ir apšaubāms (Smoczyński 2007: 580sk.).

Dienvidaustrumlietuvā (Marijampolē, Daukšos, Pauļos) sastopami nosaukumi *snaudãlis*, *snaudãlė*: *vaikai snaudaliùs pusto – gražu, kaip pūkai lekia* 'bērni pienenes pūš – skaisti, kad pūkas lido' Daukšos (LKŽe).

Šis ar piedėkli *-alis* (*-ė*) (veidojies no īpašības vārda afiksa *-*lo*-) darinātais atvasinājums parasti ir darbības veicēja nosaukums (sal. Ambrazas 1993: 120), bet dažreiz apzīmē arī citus augus (*snaudãlis* – 'dzeltenā salmene (*Helichrysum arenarium*)'; 'pļavas silpurene (*Pulsatilla prateusis*)', 'meža silpurene (*Pulsatilla patens*)'; *snaudãlė* – 'cits kurvjziežu dzimtas pļavas augs (*Leotundas*)'; 'pļavas spulgnaglene (*Coronaria flos-cuculi*)'; 'divmāju kaķpēdiņa (*Antennaria dioica*)'; 'pļavas vilkmēle (*Succisa pratensis*)' (LKŽe).

Citās izloksnēs (Alītā, Marijampolē, Švenčoņos, Trāķos, Birštonā, Jonišķos) sastopami nosaukumi *snaũdė*, *snùdė, snũdė*: *kap išgysi kiaules, tai neskink daug snùdžių, ba ir snausi per visus metus* 'kad izdzīsi cūkas, tad nerauj daudz pieneņu, jo tad gulēsi visu gadu' Ūdrijā (Gritėnienė 2006: 110); *pievose pas mus daug snaũdžių* 'pļavās pie mums daudz pieneņu' Trāķos (LKŽe).

Šie nosaukumi ar derivatīvo galotni *-ė* varētu būt radušies no konkretizējušamies darbības nosaukumiem, sal. *snaudà, snaũdas*; *snudà*, *snùdas* 'snaudiens' (LKŽe); *snaũdė*, kā arī *snaudãlis, snaudãlė*, kas apzīmē arī citus augus: 'dzeltenā salmene (*Helichrysium arenarium*)', 'divmāju kaķpēdiņa (*Antennaria dioica*)' (LKŽe).

No baltiem gariem matiņiem veidotā pienenes augļa izskata dēļ (sal. Gritėnienė 2006: 110) dažiem šīs zāles nosaukumiem pamatā ir sens slāvisms *pũkas* (sal. senbkr. *пухъ*). Nosaukumi ar šo slāvismu fiksēti jau 16. gs. rakstos (sal. Būga II 364sk.; Skardžius IV 240; LEW 664; Smoczyński 2007: 487): *pūkėnė* (Alksnēnos, Zarasos; ar piedėkli *-enė*), *pūkiùčiai* (Šūlėnos; ar piedėkli *-utis*). *Lietuviešu botānikas vārdnīcā* bez šiem minēts arī atvasinājums ar derivatīvo galotni *-is – pūkis* (LBŽ 342).

Tauragnos pierakstītais *gegėlas*, tāpat kā līdzīgais un tai pašā izloksnē lietotais tīruma kosas (*Equisetum arvense*) nosaukums *gegẽlis* (LKŽe; Gritėnienė 2006: 38), šķiet, darināts no *gẽgė* 'dzeguze' ar piedėkli, kas veidojies no īpašības vārda afiksa *-*lo*-. Bet šis savukārt ir retrogrādisks atvasinājums (sal. Skardžius I 21sk.) no senāka *gegužė̃*, kam ir atbilsmes citās baltu (la. *dzeguze*, pr. *geguze* E 731) un varbūt arī slāvu valodās (senkr. *жегъзуля*, po. *gżegżółka* u. c., skat. Trautmann 1923: 81; LEW 142sk.; ПЯ E–H 189sk.; PKEŽ I 337; Sabaliauskas 1990: 117), ja tas slāvu valodās nav baltisms (sal. Prinz 1966).

Pēc Vītauta Mažuļa domām (PKEŽ I 337sk.), atvasinājums ar sufiksu *-*uź*- (sal. arī Ambrazas 2000: 98) lie. *gegužė̃* un tam radniecīgie vārdi darināti no interjekcijas **ge-gŭ*.

Mielagėnos pierakstīts nosaukums *dvylikìnė*, kas darināts ar īpašības vārda izskaņu *-inis* (*-ė*) no skaitļa vārda *dvýlika* 'divpadsmit'. Šis savukārt ir saliktenis. Pirmais komponents, šķiet, radies no senāka **dvei*- (sal. senbaznsl. *dъvě*, senkrievu *dvẽ*) un vēlāk pārveidojies *trýlika* ietekmē. Bet otrais komponents, kā rāda senajos rakstos lietotā forma *antras liekas* 'divpadsmitais', kādreiz bijis īpašības vārds *liekas* 'lieks', kam atbilst la. *lieks* (plašāk skat. Mažiulis 1957: 40skk.).

Šis īpašības vārds ir atvasinājums ar derivatīvo galotni *-*o*- no ide. darbības vārda *leik*^{u}-, sal. lie. *lìkti* (*líeka*), la. *likt* (*líeku*), pr. *polīnka* 'paliek', gotu *leihvan* 'aizdot', lat. *linguo*, gr. χείπω 'atstāju', senindiešu *riṇákti* 'paliek' utt. (Trautmann 1923: 145sk.; LEW 372sk.; IEW 669 sk.; ПЯ L 22 skk.; Sabaliauskas 1990: 92; PKEŽ III 318; Smoczyński 2007: 355sk.).

tošašiai, pvz.: *Nedideli tokie geltonai žydi. Vaistai nuo šašų. Seniau gi būdavo visokiais spuogais užsikrėtę, būdavo, kaip ir pūliuoja, tai piktašašį nuskina, patepa ir viskas* [pranyksta spuogai] ‘nedideli tokie geltonai žydi; vaistai nuo šašų; seniau juk būdavo visokiais spuogais užsikrėtę, būdavo, kad ir pūliuoja, tai kiaulpienę nuskina, patepa ir viskas [pranyksta spuogai]’ Panemunėlis, žr. Gritėnienė 2006: 110.

Pirmuoju šio dūrinio dėmeniu eina būdvardis *pìktas*, atitinkantis la. *pikts*; tai priesagos *-*to*- vedinys iš veiksmažodžio **peik*-, plg. lie. *pýkti*, *peĩkti*, la. *pîkt* ‘pykti’, *peĩkt* ‘išlepti, išpaikti’, pr. *paikemmai* ‘apgauname, paviliojame’, go. *bi-faihon* ‘apgauti’, *faih* ‘apgaulė, apgavystė’ ir kitus jiems giminiškus germanų žodžius, gal ir s. i. *píšunaḥ* ‘šmeižikas’ (ME III 213; LEW 563, 589; IEW 795; Stang 1972: 40; Sabaliauskas 1990: 175; PKEŽ III 210tt.; Smoczyński 2007: 446, 457). Tarmių pavyzdžiai: *pìktašašių negraibykit: rankos bus karčios* ‘kiaulpienių negraibykite: rankos bus karčios’ Subačius (LKŽe); *iš pìktašašių bitės ima medų* ‘iš kiaulpienių bitės ima medų’ Ėriškiai (LKŽe); *nebėr lietaus, net pìktašašių lapai suglebę* ‘nebėra lietaus, net kiaulpienių lapai suglebę’ Salamiestis (LKŽe); *nuraškei pìktašašį – bėga toks pienas* ‘nuraškei kiaulpienę – bėga toks pienas’ Vabalninkas (LKŽe).

Panevėžio, Miežiškių, Biržų, Saločių, Daujėnų, Subačiaus, Karsakiškio, Kupiškio apylinkių šnektose randamas pavadinimas *šašavaĩkis*: *dobilai šašavaĩkiais išėjo – geltona išvien* ‘dobilai kiaulpienėmis išėjo – geltona išvien’ Miežiškiai (LKŽe); *nepink vainiko iš šašavaĩkių: kai ant galvos užsidėsi – piktšašių atsiras* ‘nepink vainiko iš kiaulpienių: kai ant galvos užsidėsi – piktšašių atsiras’ Biržai (LKŽe).

Antrasis dūrinio dėmuo kilęs iš veiksmažodžio **u̯elk*-, plg. lie. *viĩkti* (*velĩka*), la. *vìlkt* (*vę̀lku*), sl. **velkti* ‘vilkti’, Av. *varək*- ‘vilkti, tempti’, gr. ἄ(ϝ)οχξ, lo. *sulcus* ‘vaga’, alb. *helk* ‘traukiu, išplėšiu’, arm. *hely* ‘iš lėto nešti’ (Trautmann 1923: 349t.; IEW 1145; LEW 1253; Smoczyński 2007: 753t.); šis savo ruožtu turbūt išriedėjęs iš dar senesnio ide. **u̯el*- ‘plėšti, sužeisti, užmušti’ (plg. ИЯ 492, 1 išn.), iš čia lie. *vėlẽ*; be to, plg. ir seną ide. žodį *viĩkas*.

Lietuviškame botanikos žodyne (LBŽ 342), be šių, minimas ir priesagos *-ūnas* vedinys *šašūnas*.

Kiaulpienių šaknimis bandoma gintis ir nuo nemigos (Gritėnienė 2006: 110). Tai atspindi šios žolės pavadinimai, padaryti iš veiksmažodžio *snáusti* (*snáudžia*, *snáudė*), kuris atitinka la. *snaũst* (*snaũžu*, *snaũdu*) ir galbūt yra rytų baltų kalbų inovacija, nes bandymas jį susieti su gr. νυστάζω ‘miegu, esu apsnūdęs; aplaidus, netvarkingas’ (plg. Schulze 1966: 376; ME III 973t.; LEW 852t. ir lit.) kelia abejonių (Smoczyński 2007: 580t.).

Pietrytinėje Lietuvoje (Marijampolė, Daukšiai, Pauliai) randami pavadinimai *snaudãlis*, *snaudãlė*: *vaikai snaudalių̀s pusto – gražu, kaip pūkai lekia* ‘vaikai kiaulpienes pučia – gražu, kada pūkai lekia’ Daukšiai (LKŽe).

Šis su priesaga *-alis* (*-ė*) (kilusi iš būdvardinio afikso *-*lo*-) padarytas vedinys paprastai eina veikėjo pavadinimu (plg. Ambrazas 1993: 120), bet kartais žymi ir kitokius augalus (*snaudãlis* – ‘smiltyninis šlamutis (*Helichrysum arenarium*)’; ‘pievinė šilagėlė (*Pulsatilla prateusis*)’, ‘vėjalandė šilagėlė (*Pulsatilla patens*)’; *snaudãlė* – ‘kitas graižažiedžių šeimos pievų augalas (*Leotundas*)’; ‘šilkažienė gaisrena (*Coronaria flos-cuculi*)’; ‘dvinamė katpėdė (*Antennaria dioica*)’; ‘pievinė miegalė (*Succisa pratensis*)’ (LKŽe).

Kai kuriose kitose Lietuvos šnektose (Alytus, Marijampolė, Švenčionys, Trakai, Birštonas, Joniškis) vartojami pavadinimai *snaũdė*, *snùdė*, *snũdė*: *kap išgysi kiaules, tai neskink daug snùdžių, ba ir snausi per visus metus* ‘kai išginsi kiaules, tai neskink daug kiaulpienių, nes ir snausi per visus metus’ Ūdrija (Gritėnienė 2006: 110); *pievose pas mus daug snaũdžių* ‘pievose pas mus daug kiaulpienių’ Trakai (LKŽe).

Šie pavadinimai su darybos galūne *-ė* gali būti kilę iš sukonkretėjusių veiksmų pavadinimų, plg. *snaudà*, *snaũdas*; *snudà*, *snùdas* ‘snaudulys’ (LKŽe); *snaũdė*, kaip ir *snaudãlis*, *snaudãlė*, žymi ir kitokius augalus: ‘smiltyninis šlamutis (*Helichrysium arenarium*)’; ‘dvinamė katpėdė (*Antennaria dioica*)’ (LKŽe).

Dėl kiaulpienės vaisiaus-skristuko, sudaryto iš baltų ilgų plaukelių (plg. Gritėnienė 2006: 110), išvaizdos vienas kitas žolės pavadinimas remiasi senu slavizmu *pū̃kas* (plg. s. gu. *пухъ*). Tokie pavadinimai užfiksuoti jau XVI a. raštuose (plg. Būga II 364t.; Skardžius IV 240; LEW 664; Smoczyński 2007: 487): *pūkẽnė* (Alksnėnai, Zarasai; su priesaga *-enė*), *pūkùčiai* (Šiūlėnai; su priesaga *-utis*). *Lietuviškame botanikos žodyne* (LBŽ 342), be šių, minimas dar galūnės *-is* vedinys *pūkis*.

Iš Tauragnų užrašytas *gegėlas*, kaip ir panašus bei toje pat šnektoje vartojamas dirvinio asiūklio (*Equisetum arvense*) pavadinimas *gegẽlis* (LKŽe; Gritėnienė 2006: 38), turbūt padarytas su iš būdvardinio afikso *-*lo*- kilusia priesaga iš *gẽgė* ‘gegutė’. O šis – retrogradinis vedinys (plg. Skardžius I 21t.) iš senesnio *gegužẽ*, turinčio atitikmenų kitose baltų (la. *dzeguze*, pr. *geguze* E 731), o gal ir slavų kalbose (s. ru. *жегъзуля*, le. *gżegżółka* ir pan., žr. Trautmann 1923: 81; LEW 142t.; ПЯ E–H 189t.; PKEŽ I 337; Sabaliauskas 1990: 117), jeigu tai nėra į slavų kalbas patekęs baltizmas (žr. Prinz 1966).

Pasak Vytauto Mažiulio (PKEŽ I 337t.), priesagos *-*uź*- vedinys (plg. dar Ambrazas 2000: 98) lie. *gegužẽ* ir jo giminaičiai yra iš garsažodžio **ge-gŭ̃*.

Mielagėnų šnektoje rastas pavadinimas *dvylikìnė* padarytas su būdvardine priesaga *-inis* (*-ė*) iš skaitvardžio *dvýlika*. Šis savo ruožtu yra dūrinys. Pirmasis dėmuo *dvý*- turbūt atsiradęs iš senesnio **dvei*- (plg. s. bažn. sl. *дъвѣ*, s. ru. *двѣ*) ir vėliau pakitęs dėl *trýlika* įtakos. O antruoju dėmeniu, kaip rodo senuosiuose raštuose vartojamos formos *antras liekas* ‘dvyliktas’, kadaise ėjo būdvardis *liekas* ‘atliekamas’, atitinkantis la. *lieks* ‘atliekamas’ (plačiau žr. Mažiulis 1957: 40tt.). Tai galūnės *-*o*- vedinys iš ide. veiksmažodžio *leik*^{u}-, plg. lie. *lìkti* (*líeka*), la. *likt* (*líeku*) ‘dėti, statyti’, pr. *polīnka* ‘pasilieka’, go. *leihvan* ‘skolinti’, lo. *linguo*, gr. λείπω ‘palieku’, s. i. *riṇákti* ‘lieka’ ir t.t. (Trautmann 1923: 145t.; LEW 372t.; IEW 669t.; ПЯ L 22tt.; Sabaliauskas 1990: 92; PKEŽ III 318; Smoczyński 2007: 355t.).

Nātres nosaukumi

Rima Bakšiene, Anna Stafecka,
Sauļus Ambrazs

Kartes pamatā LKA I 94. karte un komentāri, atbildes uz Antana Saļa 1. *aptaujas* (*Apklausas*) 63. jautājumu, Aurēlijas Gritėnienes pētījums (Gritėnienė 2006), atbildes uz LVDA materiālu vākšanas programmas 401. jautājumu, kā arī I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003: 237skk.).

Lietuvā un Latvijā sastop nātru dzimtas daudzgadīgo lielo nātri (*Urtica dioica*) un viengadīgo sīko nātri (*Urtica urens*). Kā liecina izlokšņu materiāli, latviešu valodā par *balto nātri* bieži tiek dēvēta *baltā panātre* (*Lamium album*), līdzīgi arī lietuviešu valodā – *baltažiedė notrelė*.

Kartē rādītas vispārināta nātres nosaukuma (*Urtica*) izoleksas.

Lietuviešu un latviešu valodas kopīgajiem šī auga nosaukumiem ir sakne *notr-* / *nātr-*.

Nosaukums *nātre* izplatīts visos latviešu valodas dialektos. Tas ir arī latviešu literārās valodas vārds. Izloksnēs sastopami vairāki tā fonētiskie un morfoloģiskie varianti.

Vidus dialekta izloksnēs parasti lieto *nātre*, piem., *tava dzędra valuôdiņa kâ nâtrîte dzęĺdinâja* ‘tava dzedra valodiņa kā nātrīte dzēla’ Medzē (LVDA); *iekš nâtrem vajag sutęnâtiês, kad ir rematisms* ‘nātrēs vajag sutināties ‘karsēties’, kad ir reimatisms’ Nītaurē (LVDA); *nâtres saʒêla tikpat kâ zaĺktis* ‘nātres sadzēla tikpat kā zalktis’ Pampāļos (LVDA).

Izloksnēs sastopami vairāki leksēmas *nātre* fonētiskie varianti.

Vidzemes lībiskajās izloksnēs (Alojā, Limbažos, Rozēnos, Stienē, Umurgā, Vitrupē u. c.) sastopams variants *nâtŗ*, Kurzemes lībiskajās izloksnēs (Ancē, Dundagā, Piltenē, Pūrē, Spārē, Užavā u. c.) pierakstīti vairāki citi varianti, piem., *nâtaŕ, nâtęŕ* (Dundagā), *nâter* (Strazdē, Užavā), *nâtiŗ* (Užavā), *nâtur* (Zūrās), piem., *nâtaŕs dzilaṅ* ‘nātres dzeļ’ Dundagā (LVDA); *svęĺtas nâtŗs stiprak kuôž ka tãs liẽlas* ‘svētās ‘sīkās’ nātres stiprāk dzeļ nekā tās lielās [nātres]’ Ģeros (LVDA); *liẽles nâtᵉrs un sîkes nâtᵉrs* ‘lielās nātres un sīkās nātres’ Popē (LVDA); *es i pêrs kãjs a nâtrem* ‘es esmu pēris kājas ar nātrēm’ Rozēnos (LVDA); *nâtur*; *ta ka nâtręs eskrêį* ‘nātre; tā kā nātrēs ieskrēja’ Zūrās (LVDA).

Augšzemnieku dialektā sastopami fonētiskie varianti *nóatre, nótrę, nuótrę* (galvenokārt sēliskajās izloksnēs), *nuôtŕä* (galvenokārt Latgales centrālajās un austrumu izloksnēs), *nuôtrę* Latgales ziemeļrietumu izloksnēs), piem., *nuôtriś aûg źediņa molâ* ‘nātres aug žoga malā’ Bērzpilī (LVDA); *nuôtres ìr divejuôdas – vinas ìr dzęĺzs nuôtres, utras – porastuôs* ‘nātres ir divējādas – vienas ir *dzelzs*[1] nātres, otras – parastās’ Pededzē (LVDA); *nuôtriś ìr uôryskùos i prostùos* ‘nātres ir āra ‘sīkās’ un parastās’ Tilžā (LVDA); *ka ài nuôtriêm izaperâs pì:rtiê, to dak kuô guniê* ‘ja ar nātrēm noperas pirtī, tad deg kā ugunī’ Viļakā (LVDA).

Visos dialektos sastopama arī *ā*-celma forma *nātra*. Kompaktus areālus tā veido vidus dialekta zemgaliskajās izloksnēs (ap Bausku, Eleju, Iecavu, Naudīti, Sesavu, Struteli, Vecsvirlauku, Vilci), Vidzemes vidus izloksnēs (ap Ērģemi, Krimuldu, Lielvārdi, Smilteni, Ranku, Rencēniem), tā izplatīta arī Vidzemes lībiskajās izloksnēs (ap Aloju, Limbažiem, Salacu, Svētciemu, Vainižiem) un augšzemnieku dialekta Vidzemes latgaliskajās izloksnēs ap Alūksni (Alsviķos, Annā, Beļavā, Ilzenē, Jaunlaicenē, Jaunrozē, Kalncempjos, Litenē, Mālupē u. c.). *ā*-celma forma sastopama arī vietām Kurzemē (Aizupē, Dundagā, Dunalkā, Īvandē, Kalētos, Laidzē, Pērkonē, Piltenē, Sakā, Snēpelē, Stendē, Ulmalē, Užavā), tā reģistrēta arī atsevišķās izloksnēs Latgalē (Aulejā, Ezerniekos, Kārsavā, Kaunatā, Krāslavā, Mērdzenē, Nirzā, Rēznā u. c.), piem., *lìelàs nâtras sàuc pàr dzèlžu nátràm* ‘lielās nātres sauc par *dzelžu* nātrēm’ Bruknā (LVDA); *kuŕ meîtas biį mājâs, tuŕ puķes ziêdeja, kuŕ puîši – tuŕ nâtras* ‘kur meitas bija mājās, tur puķes ziedēja, kur puiši – tur nātres’ Iecavā (LVDA); *ìkrita nuôtrâs* ‘iekrita nātrēs’ Jaunlaicenē (LVDA); *viņaṁ mêl aš ka nâtŗ* ‘viņam mēle asa kā nātre’ Limbažos (LVDA); *pùiši àr nuôtrâm sadzêla maîtas* ‘puiši ar nātrēm sadzēla meitas’ Mālupē (LVDA); *tãs liẽlãs i svętãs nâtrᵃs*, *tãm nevàr pìeduŕtiês* ‘tās lielās ir svētās nātres, tām nevar pieskarties’ Pabažos (LVDA); *sènči vàrîšʲ nâtrᵘ zupᵘ* ‘senči vārījuši nātru zupu’ Valkā (LVDA); *nuôtrys dyžan osys* ‘nātres ļoti asas’ Zvirgzdenē (LVDA).

Vidzemes un Kurzemes lībiskajās izloksnēs (Svētciemā, Tūjā, Ugālē, Upesgrīvā, Usmā, Zūrās) pierakstīta arī vīriešu dzimtes *o*-celma forma *nâtrs*, piem., *viš mâls a nâtrim piĪ* ‘visas malas ar nātrēm pilnas’ Ugālē (LVDA); *nâtri tok i trîs zoŕt, dzelΔznâtri, liẽleį̯ nâtri un balΔteį̯ nâtri, kas nekuôž*; *garaįs nâtŗs duôd guôvim pavasari, ta duô puΔlk piẽn un ir biês* (-zs) *kreîms* ‘nātres taču ir triju veidu: *dzelzs* ‘sīkās’ nātres, lielās nātres un baltās panātres, kas nedzeļ; garās nātres dod govīm pavasarī, tad dod daudz piena un ir biezs krējums’ Svētciemā (LVDA).

1 Nav skaidrs, kura nātru suga šeit domāta.

Dilgėlės pavadinimai

Rima Bakšienė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio pagrindas – LKA I žemėlapis Nr. 94 ir komentarai, atsakymai į Antano Salio *Apklauso* 1 klausimą Nr. 63, Aurelijos Gritėnienės (2006) tyrimas, atsakymai į LVDA medžiagos rinkimo programos klausimą Nr. 401, taip pat I. Ėdelmanės ir Ā. Ozolos augalų pavadinimų rinkinys (Ėdelmane, Ozola 2003: 237tt.).

Lietuvoje ir Latvijoje auga dilgėlinių šeimos daugiametė didžioji dilgėlė (*Urtica dioica*) ir vienmetė gailioji dilgėlė (*Urtica urens*). Iš tarmių medžiagos galima spręsti, kad latvių kalboje baltąja dilgėle (la. *baltā nātre*) dažnai vadinama baltažiedė notrelė (*Lamium album*) (la. *baltā panātre*).

Žemėlapyje vaizduojamos apibendrinto dilgėlės (*Urtica*) pavadinimo izoleksos.

Bendri šio augalo pavadinimai lietuvių ir latvių kalbose turi šaknį *notr- / nātr-*.

Pavadinimas *nātre* paplitęs visose latvių kalbos tarmėse. Tai ir bendrinės latvių kalbos žodis. Šnektose vartojama daug šio žodžio fonetinių ir morfologinių variantų.

Vidurio tarmės šnektose paprastai vartojamas *nātre*, pvz.: *tava dzędra valuôdiņa kâ nâtrîte dzęĺdinâja* ‘tavo skaudūs žodeliai kaip dilgėlėlė gėlė’ Medzė (LVDA); *iekš nâtrem vajag sutęnâtiês, kad ir rematisms* ‘dilgėlėse reikia šutintis, kai sergi reumatu’ Nytaurė (LVDA); *nâtres saʒêla tikpat kâ zaĺktis* ‘dilgėlės sugėlė kaip žaltys’ Pampaliai (LVDA).

Tarmėse paplitę įvairūs leksemos *nātre* fonetiniai variantai.

Vidžemės lyviškosiose šnektose (Aluoja, Limbažiai, Ruozėnai, Stienė, Umurga, Vitrupė ir kt.) vartojamas variantas *nâtr̨*, Kuržemės lyviškosiose šnektose (Ancė, Dundaga, Piltenė, Pūrė, Sparė, Užava ir kt.) užrašyta keletas kitų variantų: *nâtar̂, nâtę̂r* (Dundaga), *nâter* (Strazdė, Užava), *nâtir̨* (Užava), *nâtur* (Zūros), pvz.: *nâtar̂s dzilañ* ‘dilgėlės dilgina’ Dundaga (LVDA); *svę̂tas nâtr̨s stiprak kuôž ka tãs liẽlas* ‘šventosios ‘gailiosios’ dilgėlės labiau dilgina negu tos didžiosios’ Gerai (LVDA); *liẽles nât^{e}rs un sîkes nât^{e}rs* ‘didžiosios dilgėlės ir gailiosios dilgėlės’ Puopė (LVDA); *es i pêrs kãjs a nâtrem* ‘aš pėriau kojas dilgėlėmis’ Ruozėnai (LVDA); *nâtur*; *ta ka nâtręs eskrę̂i* ‘dilgėlė; įpuolė kaip į dilgėles’ Zūros (LVDA).

Augšžemiečių tarmėje vartojami fonetiniai variantai *nóatre, nótrę̱, nuótrę̱* (daugiausia sėliškosiose šnektose), *nuôtŕä* (daugiausia centrinėse ir rytinėse Latgalos šnektose), *nuôtrę̱* (Latgalos šiaurės vakarų šnektose), pvz.: *nuôtriś aûg źedi̯ņa molâ* ‘dilgėlės auga patvoryje’ Bėrzpilis (LVDA); *nuôtres ìr divejuôdas – vinas ìr dzę̱Ĺzs nuôtres, utras – porastuôs* ‘dilgėlės būna dvejopos – vienos *geležinės*[1] dilgėlės, kitos – paprastos’ Pededzė (LVDA); *nuôtriś ìr uôryskùos i prostùos* ‘dilgėlės būna laukinės ‘gailiosios’ ir paprastos’ Tilžė (LVDA); *ka ài nuôtriêm izaperâs pì:rtiê, to dak kuô guniê* ‘jei dilgėlėmis išsiperia pirtyje, dega kaip ugnyje’ Viliaka (LVDA).

Visose tarmėse vartojama *ā* kamieno forma *nātra*. Ji paplitusi kompaktiškuose arealuose vidurio tarmės žiemgališkosiose šnektose (aplink Bauskę, Elėją, Iecavą, Naudytę, Sesavą, Strutelę, Vecsvirlauką, Vilcę), Vidžemės vidurio šnektose (apie Ėrgemę, Krimuldą, Lielvardę, Smiltenę, Ranką, Rencėnus), užrašyta ir iš Vidžemės lyviškųjų šnektų (aplink Aluoją, Limbažius, Salacą, Svėtciemą, Vainižius) ir augšžemiečių tarmės Vidžemės latgališkųjų šnektų aplink Alūksnę (Alsvikiai, Ana, Beliava, Ilzenė, Jaunlaicenė, Jaunruozė, Kalncempiai, Litenė, Malupė ir kt.). Kamieno *ā* forma vietomis pasitaiko ir Kuržemėje (Aizupė, Dundaga, Dunalka, Yvandė, Kalėtai, Laidzė, Pėrkuonė, Piltenė, Saka, Snėpelė, Stendė, Ulmalė, Užava). Ji taip pat užfiksuota kai kuriose Latgalos šnektose (Auleja, Ezerniekai, Karsava, Kaunata, Kraslava, Mėrdzenė, Nirza, Rėzna ir kt.), pvz.: *lìelàs nâtras sàuc pàr dzèlžu nátràm* ‘didžiąsias dilgėles vadina *geležinėmis* dilgėlėmis’ Brukna (LVDA); *kuŕ meîtas bi̯ų mãjâs, tuŕ puķes ziêdeja, kuŕ puĩši – tuŕ nâtras* ‘kur merginų buvo namuose, ten gėlės žydėjo, kur vaikinų – ten dilgėlės’ Iecava (LVDA); *ìkrita nuôtrâs* ‘įkrito į dilgėles’ Jaunlaicenė (LVDA); *viņaṁ mêl aš̄ ka nâtr̨* ‘jo liežuvis kandus kaip dilgėlė’ Limbažiai (LVDA); *pùiši àr nuôtrâm sadzêla maîtas* ‘bernai dilgėlėmis išdilgino merginas’ Malupė (LVDA); *tãs liẽlãs i svę̂tãs nâtr^{a}s, tãm nevàr pìedurîtiês* ‘tos didžiosios yra šventosios dilgėlės, jų negalima liesti’ Pabažiai (LVDA); *sènči vàrīš̄^{i} nâtr^{u} zup^{u}* ‘senoliai virdavę dilgėlių sriubą’ Valka (LVDA); *nuôtrys dyžan osys* ‘dilgėlės labai skaudžios’ Zvirgzdenė (LVDA).

Iš Vidžemės ir Kuržemės lyviškųjų šnektų (Svėtciemas, Tūja, Ugalė, Upesgryva, Usma, Zūros) užrašyta ir vyriškosios giminės *o* kamieno forma *nâtrs,* pvz.: *viš̄ mâls a nâtrim pil̄* ‘visi pakraščiai dilgėlių pilni’ Ugalė (LVDA); *nâtri tok i trîs zoŕt, dzeĺznâtri, liẽleį̨ nâtri un baĺteį̨ nâtri, kas nekuôž*; *garaį̨s nâtr̨s duôd guôvim pavasari, ta duô puĺk piẽn un ir biês* (*-zs*) *kreîms* ‘dilgėlių būna trijų rūšių: *geležinės* ‘gailiosios’ dilgėlės, didžiosios dilgėlės ir baltosios notrelės, kurios nedilgina;

1 Neaišku, kuri dilgėlių rūšis čia minima.

Kurzemes dienvidos (Apriķos) reģistrēta vīriešu dzimtes *įo*-celma forma *nātris*.

Plašu kopīgu nepārtrauktu areālu Vidzemes sēliskajās izloksnēs (ap Madonu, Pļaviņām, Krustpili), Zemgales sēliskajās izloksnēs (ap Viesīti, Aknīsti, Ilūksti), kā arī Latgales dienvidu un dienvidaustrumu daļā (ap Aglonu, Višķiem, Kalupi, Līksnu) veido varianti ar mīksto *ņ* – *ņātre* un *ņātra*. Izplatītāka ir *a*-celma forma *ņātra*. Zemgales sēliskajās izloksnēs sastopami varianti *ņátr*^{a}, *ņuótrę,* Vidzemes sēliskajās izloksnēs reģistrēti *ņā́*^{e}*trę, ņṓ*^{e}*tŕę* u. c., Vidzemes latgaliskajās izloksnēs – *ņuotre*, *ņ*^{o}*âtra, ņuôtra,* Latgalē – *ņuôtra, ņuôtŕä, ņuôtŕę.* Izlokšņu piemēri ar *ē*-celma formu *ņātre*: *àr ņuôtŕiś tràukus dyžàn lab*^{i} *mozguôĺ* 'ar nātrēm traukus ļoti labi mazgāt' Asūnē (LVDA); *ņuótręs aúg kàrtupús* 'nātres aug kartupeļos' Bebrenē (LVDA); *ņótres ģaĺda* 'nātres dzeļ' Biržos (LVDA); *vỳ:ˊs pogoĺms o ņā́*^{e}*trę́m àisáucś* 'viss pagalms ar nātrēm aizaudzis' Bebros (LVDA); *gèr zedeņíem ņā́*^{e}*tru lârùms* 'gar žogmali nātru lērums 'liels daudzums'' Mārcienā (LVDA); *ņṓ*^{e}*tŕę́m sma:gi stỳ:ˊpr*^{å} *tì škíedr*^{å} 'nātrēm smagi stipra 'ļoti izturīga' šķiedra' Mētrienā (LVDA); *cyti ņuôtŕiś varî̂d* 'citi nātres vāra' Višķos (LVDA); *sko:́túos, ko:́ķ́ęni pîerodušíes ņā́*^{e}*tręs* 'skatos, kaķēni saradušies 'piedzimuši' nātrēs' Vējavā (LVDA).

Izlokšņu piemēri ar *ā*-celma formu *ņātra*: *ņátr*^{a}*, tà kuóž, tę̀ic, ka ņátràì å:s*^{i} *zùob*^{i} 'nātre, tā dzeļ, saka, ka nātrei asi zobi' Daudzesē; *vacî ņuôtrys jam da pìerťàì* 'vecie nātres ņem uz pirti' Naujenē*; ņuôtras sadziêla rùokas* 'nātres sadzēla rokas' Stāmerienā (LVDA); *ira lìelàs ņ*^{o}*âtras, zilàs, bòltàs ņ*^{o}*àtras* 'ir lielās nātres, zilās 'sīkās', baltās nātres' Sinolē (LVDA); *ņǻtras visàs sàtmalàs* 'nātres visās žogmalēs' Vārnavā.

ME II 702 vārds *ņātra* dots arī no Kurzemes dienvidrietumiem (Dunikas).

Kurzemes izloksnēs reģistrēts variants *nātrena*: *nâtreń*; *viš iêskrê nâtrenâs* 'viņš ieskrēja nātrēs' Jūrkalnē (LVDA) un *nâ:trẹń* Vandzenē. Vārds *nātrene* pierakstīts Strazdē (Ēdelmane, Ozola 2003: 238).

Senākajos latviešu rakstu avotos fiksētas gan *ē*-celma, gan *ā*-celma formas.

Vārds *nātre* reģistrēts 17.–19. gs. vārdnīcās: Neſſel / *Nahtre* Lettus 1638: 132; *Nahtre*, ein Neſſel, brennneſſel. *Nahtres ſeļl*, die Neſſel beiſſenn 'nātres dzeļ' Langius 1685: 176; *Nahtra pawaśśarî atdsehluśi, tudaļ dseļļ* 'nātra, pavasarī atzēlusi 'sazēlusi', tūdaļ dzeļ' Fürecker 1685 I 57; *gann brihscham labbas Sahles eelassahs ir nahtres* 'gan brīžam labas zāles ielasās, gan nātres' Fürecker 1685 I 134; *Nahtre: dselsa = Nahtre*. Kleine Nessel. *Nahtru kruhms*. Nesselstrauch 'nātru krūms' Depkin 1704 II 211; *Nahtres tahs*, Neßeln, *nahtres dzeļļ* die Neßeln brennen 'nātres dzeļ'; *nahtre paſchâ pawasarâ atſehlufi, dſeļl* Vrit mature quod vult vrtica manere 'nātre, pašā pavasarī atzēlusi 'sazēlusi', dzeļ' Lange 1773: 202; Neſſeln, *nahtres*. *Rokas pee nahtrehm ſadfelt*. ſeine Hände an Neſſeln verbrennen 'rokas ar nātrēm sadzelt'; Brennneſſeln, *ſihkas jeb ſwehtas nahtres* 'sīkās jeb svētās nātres' Stender 1789 I 434; *nahtres*, *Nesseln, nahtres dſeļļ*, die Neſſeln brennen 'nātres dzeļ', *ſwehtas nahtres* Brennneſſeln 'svētās nātres[2]' Stender 1789 II 174; Neſſel, *nahtra, nahtre. Nahtres ſeļ* oder *dſeļ* 'nātres zeļ jeb dzeļ'; die Brennneſſel *ſwehtahs nahtres* 'svētās nātres' Ulmann 1880: 541; *nahtra, -as, nahtre, -es*, die Neſſel. *Swehtas* u. *ſihkas nȧhtres* 'svētās un sīkās nātres', die Brennneſſel; *Nahtres kȯſch, dſeļ*, Stechen 'nātres kož, dzeļ' Ulmann 1872: 167.

Vārds *nātre* (*-a*) sastopams arī citos avotos: *Vnd redſi / turr by Nahtres ween wirſśu / vnd ſtahweya pills dadſcho / vnd taß Muhris by eekrittiß* 'un redzi, tur bij nātres vien virsū, un stāvēja pils dadžo[s], un mūris bija, iekritis' Mancelius 1637 Sal 81; *bett ja tu to nhe kohpśi pareiſe / tad aux Nahtreß / Dadſchi / Wirrſes / und zitta nhelabba Sahle* 'bet, ja tu to nekopsi pareizi, tad augs nātres, virza un cita nelaba zāle 'nezāle' Mancelius 1654 LP2 402 {382}; *und eeraugha śchinny jeb zitta Dohbeh ſtarrp Kahpoſteem / Lohkeem / und ſtarrp zittu Deewa Dahwanu / kahdu Nahtru / jeb zittu nicknu Sahl?* 'un ierauga šinī jeb citā dobē starp kāpostiem, lokiem un citu Dieva dāvanu kādu nātri jeb citu niknu zāli 'nezāli'?' Mancelius 1654 LP2 166.

Dažos avotos sastopams arī variants ar mīksto saknes līdzskani *ņ*-: masc. forma *ņātri* Nesseln, (*ņahtri*, Obl.) Nesseln Stender 1789 II 174; Pokrzywa. Virtica. *Niotras* Kurmin 1858: 152.

Rakstu avotos fiksēts arī vārdu savienojums *baltā nātre* (*-a*): *baltas nahtras* taube Neßeln Lange 1773: 101; *baltas nahtres* taube Neſſeln Stender 1789 II 174; *baltas nȧhtres* taube Neſſeln Ulmann 1872: 167 u. c.

Lietuvā nosaukumi ar sakni *notr-* sastopami lietuviešu valodas teritorijas mazākajā daļā. Tie veido divus nošķirtus areālus – pašos Lietuvas austrumos un Žemaitijā.

Austrumlietuviešu izlokšņu *notr-* lietojuma areāls saskaras ar la. *ņātre* / *ņātra* izplatības teritoriju.

Austrumaukštaišu Viļņas izlokšņu areālā, Utenas izlokšņu teritorijas austrumu daļā, kā arī dažās lietuviešu salās Baltkrievijā lieto la. nosaukumam *nātre* atbilstošo *nõtrė* un tā variantus *notrẽ*, *notrìs*, *nóterė*, *noterẽ*, *nótarė*, piem., *prikapɔ́ju na.ît̃ú. kuî̃k̃ɔ̃kam | apį̇.beî̃u kuõm | prirĩ̃jæ i̯vá.ikščæ.je gú.î̃kl̂us ištimpi.* 'sakapāju nātres tītarēniem, apkaisu ar kaut ko – pierijas un staigā, vēderus izgāzuši' KlŽ 191; *patvory priaugo daug notriųj* 'žogmalē saauga daudz nātru' Ignalinā (LKŽe); *notrės dalgos rankas* 'nātres dzeļ rokas' Apsā (LKŽe); *apsidilgiau notrė* 'mani sadzēla nātre' Gervēčos (LKŽe); *verdam notrės ir valgom* 'vārām nātres un ēdam' Dievenišķēs (LKŽe).

Dažās izloksnēs sastopamas tikai daudzskaitļa formas: *nõtrės* (Vigutēnos, Kirdeikos, Motiejūnos, Antaliedē, Medeikos, Mielagēnos, Arņonē), *nõtrys* (Kirdeikos).

Austrumlietuvā vietām sastopams arī la. variantam *nātra* atbilstošais *notrà*, to attiecina uz sīko nātri (*Urtica urens*) (LKŽe), piem., *ištu.såú | išrá.unu nɔ̀tràs | pí.lna.s å.žæ.s* 'izrauju, izravēju nātres – pilnas ežmalas' KlŽ 191; *notrų prikapoju, rūgščiu pienu užpilu, tuom žąsiukus ir lesinu* 'nātres sakapāju, ar rūgušpienu apleju, ar to zoslēnus arī baroju' Imbradā (LKŽe); *ir mūs patvory pilna notrų* 'arī mūsu žogmalē pilns ar nātrēm' Švedrišķē (LKŽe); *niekam netinka notra: nei gyvuliai ėda, nei paukščiai lesa* 'nekur neder nātre: ne lopi ēd, ne putni knābā' Daugaiļos (LKŽe).

Par citiem šīs nātru sugas nosaukumiem lietuviešu valodas izloksnēs skat. Gritėnienė 2006: 43sk., 173.

Adalberts Becenbergers (1877: 239 [2. parinde]) min variantu *noterė* no Jona Bretkūna (1536–1602) Bībeles tulkojuma: *Noteres iſchpeſchdawa pakrumeis* 'pie krūmiem mēdza izraut nātres' BB Job 30,4. 17. gs. beigās Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcā *Clavis Germanico-Lithvana* līdzās citiem nātres nosaukumiem tas minēts pirmajā vietā: Neßel. *Notere, ês. F.* Dilgine, es F. Dilgele, ês, F. C II 328. Tiesa, agrāk sastādītajā *Lexicon Lithuanicum* attiecīgajā vietā ir *dilgėlė* (skat. 44 lpp.). Nosaukums *noterė* fiksēts arī vēlāk iespiestajās Filipa Ruiģa, Kristijana G. Milkus vārdnīcās.

Minētajiem austrumbaltu vārdiem ir tāda pati cilme kā pr. *noatis* 'nātre' E 291 un ukr. *нать*, po. *nać*, slov. *nât* 'no zemes augošas auga

2 Piemērā nav skaidrs, kura nātru suga šeit domāta.

didžiųjų dilgėlių duoda karvėms pavasarį, tada duoda daug pieno ir grietinė tiršta' Svėtciemas (LVDA).

Kuržemės pietuose (Aprikiai) užfiksuota *į̇o* kamieno vyriškosios giminės forma *nātris*.

Platų vientisą arealą Vidžemės sėliškosiose šnektose (apie Maduoną, Pliavinias, Krustpilį), Žiemgalos sėliškosiose šnektose (apie Viesytę, Aknystą, Ilūkstę), taip pat Latgalos pietinėje ir pietrytinėje dalyse (apie Agluoną, Viškius, Kalupę, Lyksną) sudaro variantai su palatalizuotu *ņ* – *ņātre* ir *ņātra*. Plačiau paplitusi *a* kamieno forma *ņātra*.

Žiemgalos sėliškosiose šnektose kartais pasakoma *ņátr*^{a}, *ņuótrę*, Vidžemės sėliškosiose šnektose užfiksuoti *ņā́*^{e}*trę*, *ņṓ*^{e}*trę́* ir kt., Vidžemės latgališkosiose šnektose – *ņuotre*, *ņ*^{o}*âtra*, *ņuôtra*, Latgaloje – *ņuôtra, ņuôtŕä*, *ņuôtŕę*.

Tarmių pavyzdžiai su *ē* kamieno forma *ņātre*: *àr ņuôtríś tràukus dyžàn lab*^{i} *mozguôt́* 'su dilgėlėmis labai gerai indus plauti' Asūnė (LVDA); *ņuótrę̀s aúg kàrtupús* 'dilgėlės auga bulvėse' Bebrenė (LVDA); *ņótres ģaĺda* 'dilgėlės dilgina' Biržai (LVDA); *vỹ:´s̄ pogol̂ms o ņā́*^{e}*trę́m àisáućś* 'visas kiemas dilgėlėmis apaugęs' Bebrai (LVDA); *gèr zedeņíem ņā́*^{e}*tru lârùms* 'palei tvorą dilgėlių daugybė' Marciena (LVDA); *ņṓ*^{e}*trę́m sma:gi stỹ:´pr*^{å} *tì škíedr*^{å} 'dilgėlių labai stiprus pluoštas' Mėtriena (LVDA); *cyti ņuôtŕiś varî̂d* 'kiti dilgėles verda' Viškiai (LVDA); *skó:túos, kó:ķę́ni pîerodušíes ņā́*^{e}*trę́s* 'žiūriu, kačiukų atsivesta dilgėlėse' Vėjava (LVDA).

Tarmių pavyzdžiai su *ā* kamieno forma *ņātra*: *ņátr*^{a}*, tà kuóž, tę̀ic, ka ņátràì å:s*^{i} *zùob*^{i} 'dilgėlė, ji gelia, sako, kad dilgėlės aštrūs dantys' Daudzesė; *vacî ņuôtrys jam da pìerfàì* 'senoliai dilgėlių nešasi į pirtį' Naujinis; *ņuôtras sadziêla rùokas* 'dilgėlės sugėlė rankas' Stameriena (LVDA); *ira lìelàs ņ*^{o}*âtras, zilàs, bòltàs ņ*^{o}*àtras* 'yra didžiosios dilgėlės, mėlynosios 'gailiosios', baltažiedės dilgėlės' Sinuolė (LVDA); *ņā́tras visàs sàtmalàs* 'dilgėlės visuose patvoriuose' Varnava.

ME II 702 žodis *ņātra* užrašytas iš Kuržemės pietvakarinės dalies (Dunika).

Kuržemės šnektose užregistruotas variantas *nātrena*: *nâtreǹ*; *viš iêskrê nâtrenâs* 'jis įpuolė į dilgėles' Jūrkalnė (LVDA) ir *nâ:trę̀n* Vandzenė. Šis žodis užrašytas Strazdėje (Ēdelmane, Ozola 2003: 238).

Latvių senųjų raštų šaltiniuose užfiksuotos tiek *ē* kamieno, tiek *ā* kamieno formos.

Žodis *nātre* pateiktas XVII–XIX a. žodynuose: Neſſel / *Nahtre* Lettus 1638: 132; *Nahtre*, ein Neſſel, brennneſſel. *Nahtres ſeļl*, die Neſſel beiſſenn 'dilgėlės dilgina' Langius 1685: 176; *Nahtra pawaśśarî atdsehluśi, tudaļ dseļļ* 'dilgėlė, pavasarį sužaliavusi, tuoj dilgina' Fürecker 1685 I 57; *gann brihscham labbas Sahles eelassahs ir nahtres* 'kartais gerų žolių prisirenka, kartais dilgėlių' Fürecker 1685 I 134; *Nahtre: dselsa = Nahtre*. Kleine Nessel. *Nahtru kruhms*. Nesselstrauch 'dilgėlių krūmas' Depkin 1704 II 211; *Nahtres tahs*, Neßeln, *nahtres dzeļļ* die Neßeln brennen 'dilgėlės dilgina'; *nahtre paſchâ pawasarâ atſehlufi, dſeļl* Vrit mature quod vult vrtica manere 'dilgėlė, anksti pavasary sužaliavusi, dilgina' Lange 1773: 202; Neſſeln, *nahtres*. *Rokas pee nahtrehm fadſelt*. ſeine Hånde an Neſſeln verbrennen 'rankas dilgėlėmis išsidilginti'; Brennneſſeln, *ſihkas jeb ſwehtas nahtres* 'gailiosios, arba šventosios, dilgėlės' Stender 1789 I 434; *nahtres, Nesseln, nahtres dſeļļ*, die Neſſeln brennen 'dilgėlės dilgina', *ſwehtas nahtres* Brennneſſeln 'šventosios[2] dilgėlės' Stender 1789 II 174; Neſſel, *nahtra, nahtre. Nahtres ſeļ* oder *dſeļ* 'dilgėlės gelia'; die Brennneſſel *ſwehtahs nahtres* 'šventosios dilgėlės' Ulmann 1880: 541; *nahtra, -as, nahtre, -es*, die Neſſel. *Swehtasu. ſihkas nȧhtres* 'šventosios ir gailiosios dilgėlės', die Brennneſſel; *Nahtres kȯſch, dſeļ*, Stechen 'dilgėlės kanda, dilgina' Ulmann 1872: 167.

Žodis *nātre* (*-a*) užfiksuotas ir kituose šaltiniuose: *Vnd redſi / turr by Nahtres ween wirſśu / vnd ſtahweya pills dadſcho / vnd taß Muhris by eekrittiß* 'ir matai – ten buvo vien dilgėlės viršuje ir stovėjo pilis usnyse, ir mūras buvo įgriuvęs' Mancelius 1637 Sal 81; *bett ja tu to nhe kohpśi pareiſe / tad aux Nahtreß / Dadſchi / Wirrſes / und zitta nhelabba Sahle* 'o jei tu tinkamai neprižiūrėsi, tai augs dilgėlės, žliūgės ir kitos piktžolės' Mancelius 1654 LP2 402 {382}; *und eeraugha śchinny jeb zitta Dohbeh ſtarrp Kahpoſteem / Lohkeem / und ſtarrp zittu Deewa Dahwanu / kahdu Nahtru / jeb zittu nicknu Sahl?* 'ir pamato šioje ar kitoje lysvėje tarp kopūstų, [svogūnų ar česnakų] laiškų ir kitų Dievo dovanų kokią dilgėlę ar kitą piktžolę?' Mancelius 1654 LP2 166.

Kai kuriuose šaltiniuose randamas ir variantas su palatalizuotu šaknies priebalsiu *ņ-*: masc. forma *ņātri* Nesseln, (*ņahtri*, Obl.) Nesseln Stender 1789 II 174; Pokrzywa. Virtica. *Niotras* Kurmin 1858: 152.

Keliuose šaltiniuose pateikiamas ir žodžių junginys *baltā nātre* (*-a*) 'baltažiedė notrelė': *baltas nahtras* taube Neßeln Lange 1773: 101; *baltas nahtres* taube Neſſeln Stender 1789 II 174; *baltas nȧhtres* taube Neſſeln Ulmann 1872: 167 ir kt.

Lietuvoje pavadinimai su šaknimi *notr-* vartojami mažesniojoje lietuvių kalbos ploto dalyje. Jie paplitę dviejuose nesusisiekiančiuose arealuose – pačiame rytiniame Lietuvos pakraštyje ir Žemaitijoje.

Rytinis lietuvių tarmių *notr-* vartojimo arealas tiesiogiai susisiekia su la. *ņātre / ņātra* plotu.

Rytų aukštaičių vilniškių patarmėje, rytinėje uteniškių dalyje, kai kuriose lietuviškose salose Baltarusijoje vartojamas la. *nātre* atitikmuo *nõtrė* su variantais *notrẽ*, *notrìs*, *nóterė*, *noterẽ*, *nótarė*, pvz.: *prikapɔ́ju na.îr̃ù. kuř̃kɔ̃kam | apį̇.beř̃u kuõm | prirř̃jæ i‿vá.ikščæ.je gú.r̃kl̃us ištim̃pi.* 'prikapoju dilgėlių kalakučiukams, apiberiu kuo nors – priryja ir vaikščioja gurklius ištempę' KlŽ 191; *patvory priaugo daug notriū̃* 'patvoryje priaugo daug dilgėlių' Ignalina (LKŽe); *notrės dalgos rankas* 'dilgėlės dilgina rankas' Apsas (LKŽe); *apsidilgiau notrė* 'išsidilginau dilgėle' Gervėčiai (LKŽe); *verdam notrès ir valgom* 'verdame dilgėles ir valgome' Dieveniškės (LKŽe).

Kai kuriose šnektose pasitaiko tik daugiskaitinės formos *nõtrės* (Vigutėnai, Kirdeikiai, Motiejūnai, Antaliedė, Medeikiai, Mielagėnai, Arnionys), *nõtrys* (Kirdeikiai) vartojimo atvejų.

Rytų Lietuvoje kai kur užfiksuotas ir la. *nātra* atitikmuo *notrà*, žymintis gailiąją dilgėlę (*Urtica urens*) (LKŽe), pvz.: *ištu.sa̯ù̯ | išrá.unu nɔ̯tràs | pí̇.lna.s a̯.žæ.s* 'ištąsau, išraunu dilgėles – pilnos ežios' KlŽ 191; *notrų prikapoju, rūgščiu pienu užpilu, tuom žąsiukus ir lesinu* 'dilgėlių prikapoju, rūgščiu pienu užpilu, tuo žąsiukus ir lesinu' Imbradas (LKŽe); *ir mūs patvory pilna notrų* 'ir mūsų patvoryje pilna dilgėlių' Švedriškė (LKŽe); *niekam netinka notra: nei gyvuliai ėda, nei paukščiai lesa* 'niekam netinka dilgėlė: nei gyvuliai ėda, nei paukščiai lesa' Daugailiai (LKŽe).

Apie kitus šios dilgėlių rūšies pavadinimus lietuvių tarmėse žr. Gritėnienė 2006: 43t., 173.

Adalbertas Bezzenbergeris (1877: 239 [2 išn.]) nurodo variantą *noterė* iš Jono Bretkūno (1536–1602) Biblijos vertimo: *Noteres iſchpeſchdawa pakrumeis* 'dilgėles išpešdavo pakrūmėmis' BB Job 30,4. XVII a. pabaigos Mažosios Lietuvos rankraštiniame žodyne *Clavis Germanico-Lithvana* jis minimas pirmasis greta kitų dilgėlės pavadinimų: Neßel. *Notere, ês*. F. Dilgine, es F. Dilgele, ês, F. C II 328. Tiesa, ankstesniame *Lexicon Lithuanicum* atitinkamoje vietoje buvo *dilgėlė* (žr. p. 221). Pavadinimas *noterė* fiksuojamas ir vėliau spausdintuose Pilypo Ruigio, Kristijono G. Milkaus žodynuose.

2 Šiame ir tolesniuose pavyzdžiuose nėra aišku, kuri dilgėlių rūšis minima.

lapas, dzinumi (piem., kartupeļu laksti)' (Trautmann 1923: 194; ME II 702sk.; LEW 508sk.; Smoczyński 2007: 428).

Šo prūšu un slāvu vārdu darināšana ir diskusiju objekts. Iespējams, ka tas ir piedēkļa *-*ti*- atvasinājums no ide. dial. darbības vārda **(s)nē-* / *(s)nā-* ar nozīmi 'vērpt, šūt, siet, griezt' (Persson 1912: 813, 815; PKEŽ I 299sk., III 193; Smoczyński 2007: 428), sal. la. *snāt* '(sa)griezt (kopā), vērpt', senind. *snāyati* 'aptin, apģērbj', senīr. *snīid* 'griež, sien, moka'; gr. νέω 'vērpju', lat. *neō* 'vērpju, aužu', sav. *nāu* 'šuju' utt. (IEW 973; *ИЯ* 704; Karulis II 619).

Iespējams, ka atvasinājumam **nāti*- sākumā bijusi nozīme 'vērpšana', bet vēlāk tā tikusi konkretizēta (sal. la. *nātns*) un sākusi apzīmēt nātri kā vienu no senākajiem vērpjamiem augiem, sal. vēl līdzīgi darinātos lie. *nýtis*, la. *nîts*, sl. **nitъ* 'nīšu diegs' (PKEŽ I 299).

Piedēklis *-*ti*- kopā ar *-*tu*- ide. pirmvalodā (sal. Benveniste 1946) un kādu laiku baltu valodās bija darbības nosaukumu darināšanas galvenais līdzeklis, vēlāk tas sāka izzust, dodams vietu galotnēm *-*o*-, *-*ā*-. Vēl vēlāk lietuviešu valodā par galveno šai funkcijā kļuva piedēklis *-imas* / *-ymas*, latviešu valodā – *-šana* (par šo procesu plašāk skat. Ambrazas 1998).

Ne visai skaidra ir lie. *notrė* / la. *nātre* cilme. Ne viens vien pētnieks (īpaši balstoties uz lie. *noterė*) ir mēģinājis rekonstruēt austrumbaltu *r*-celma atvasinājumu **nāter* un saskatīt šeit piedēkli *-*ter*- (sal. Specht 1935: 235; Skardžius I 306; LEW 508; Smoczyński 2007: 428).

Taču senais darītāju nosaukumu piedēklis *-*ter*- / *-tel*- visdrīzāk jau pirmbaltu laikā ir pilnīgi izzudis (saglabājies tikai tā apofoniskais variants *-*tlo*-, ko izmanto darbarīku nosaukumu darināšanai, sal. lie. *árklas* 'arkls, spīļarkls', skat. Ambrazas 1993: 171skk.). To nomainījuši no īpašības vārda afiksa *-*(i)i̯o*- izveidojušies piedēkļi **tā-i̯o-*, *-*ē-i̯o*-, sal. senind. *dā́tar*, *dātár*, Av. *dātar*, gr. δώτωρ, δωτήρ, sensl. *dateľь* 'devējs' un lie. *davė́jas* 'devējs', arī senajos rakstos lietotais *duotojas* 'devējs' (Ambrazas 1989, 1993: 112sk., 2006: 69sk., 2008b: 116sk.).

Tāpēc pamatotāka ir Vītauta Mažuļa (PKEŽ III 193sk.) doma, ka atvasinājums **nāti*- austrumbaltu valodās ticis paplašināts ar piedēkli *-*er*-. Baltu valodās ir arī citi līdzīgi nomenu atvasinājumi ar piedēkļiem, kas radušies no *-*ro*-, sal. lie. *žãbras* 'vica, rīkste', *žãbaras* 'vica, stiebrs, krūms; zvirgzdi, šķembas': *žãbas*, *koprẽ* 'paugurs' : *kopà* 'smilšu paugurs' u. c. (Ambrazas 2000: 178sk.). Lietuviešu valodas vārdu *noterė* Volfgangs P. Šmids (1993: 430) no vārddarināšana viedokļa salīdzina ar vā. *Nessel* 'nātre'.

Žemaišu dialektā no vārda *notrė* ir daudz atvasinājumu ar adjektīviskiem piedēkļiem.

Žemaišu teritorijas dienvidu daļā – visbiežāk dienvidžemaišu Varņu izlokšņu grupā, blakus esošajās Raseiņu un Kretingas izloksnēs – izplatīts vārds *nõtrėlė*, *notrėlẽ*, piem., *nu̇otrielĩẽ kọ̃nt skãũdê* 'nātre dzeļ sāpīgi' DūnŽ 219; *ęškapûok nûotrîeles ęš pàtuoř ũrn* 'izkaplē nātres no sētmalēm' DūnŽ 219; *pri̇žîelę vęsọ̃r nuȯtrieĺ ũrn* 'sazēlušas visur nātres' DūnŽ 219; *pilni patvoriai notrėlių prižėlę* 'pilnas žogmales ar nātrēm saaugušas' Tveros (LKŽe); *nõtrėlės taip pat skaudžiai kanda kaip i blusos* 'nātres tikpat sāpīgi kož kā blusas' Kvēdarnā (LKŽe).

Vairākās žemaišu izloksnēs un dažās rietumaukštaišu Kauņas apkaimes izloksnēs fiksēts variants *notrẽlė*, *notrelẽ*.

Nosaukums *notrėlė* minēts jau Dioniza Poškas (1765–1830) rokraksta vārdnīcā, Ambrazieja Franciška Kašarauskа (1821–1882) manuskriptā *Litvanica* 91a (Būga II 692).

Vārds *notrėlė* ir atvasināts ar paplašinātu piedēkli *-ėlė* (radies no *-*lo*-) un pieder tam pašam vārddarināšanas tipam kā *kirmėlẽ* : *kirmẽ*, *musėlẽ* : *mùsė*, *skru(z)dėlẽ*: *skrù(z)dė*, *utėlẽ* : *ùtė* (LKA III 33, 135sk.; 24. karte, 120, 121; Ambrazas 2000: 176).

Variants *notrelė* radies deminutīva ar *-elis* (*-ė*) (par šī piedēkļa cilmi skat. 118.) iespaidā.

Petkaičos pierakstīts nosaukums *notruolė*. Īpašības nesēju nosaukumi ar paplašinātu piedēkli * *-ō-li̯ŏ-* (plašāk lietoti Lietuvas rietumu daļā) var būt kopīga lietuviešu un prūšu (sal. lietuviešu vietvārdu *Aukštuõliai* un pr. *Auctol-iten*) inovācija (Ambrazas 2000: 172skk., 2006: 71 un lit.).

Žemaišu rietumu daļā – rietumžemaišu un ziemeļžemaišu Kretingas, tām tuvākajās Telšu un Varņu izloksnēs – lieto piedēkļa *-ynė* atvasinājumu *nõtrynė* ar variantiem *nótrynė, notrỹnė*, piem., *ŝr̂ọ̀b[a] rẽk vę̂rt[e] ęš nũotrîn[e]s* 'zupa jāvāra no nātrēm' MoŽK; *nũotrĩn[e]s tuos ĩr kûok[e]s pasû̀tọs[e]s, kộnd dę̀dlê* 'nātres tās ir, kā trakas, ļoti dzeļ' MoŽK; *nũotrîn[u] ĩ, gàlêm ęsęvę̂rt[e]* 'nātres ir, varam izvārīt' MoŽK; *rẽk trĩnkt[e] so nũotrynîems gâlv[a]s* 'vajag ar nātrēm mazgāt galvu' MoŽK; *o tų nõtrynių daugumas: visas kojas ir rankas nudegiau* 'bet to nātru ir daudz – visas kājas un rokas sadzēlu' Salantos (LKŽe); *į daržą nõtrynės auga* 'dārzā nātres aug' Priekulē (LKŽe); *jei notrynės varva šiltą rudens dieną, sėk rugius* 'ja nātres raso siltā rudens dienā, sēj rudzus' Skaudvilē (LKŽe); *perkūnija dar negrumėjo, ir nõtrynės nedega* 'pērkons vēl nav nograndis un nātres nedzeļ' Gargždos (LKŽe).

Turpat lieto arī variantu *nõtryna, nótryna, notrynà*, piem., *anos darželė[je] nėko kito nėra, tik vienos notrynos* 'viņas dārziņā nekā cita nav, tikai vienas nātres' Kretingā (LKŽe); *nõtrynose kojas nusitvilkiau* 'nātrēs kājas sadzēlu' Gadūnavā (LKŽe); *daržai nõtrynoms apaugo, sunku ir išravėti* 'dārzi nātrēm aizauga, grūti pat izravēt' Rietavā (LKŽe).

Latviešu valodā Lejaskurzemē (Dunikā) reģistrēts variants *nātrīne*: *nātrīnes vārijuši* 'nātres vārījuši', EH tas dots arī no Rucavas. Acīmredzot šis vārds aizgūts no lietuviešu valodas žemaišu izloksnēm.

Vārds *notrynė* atrodams jau Jurģa Ambrazieja Pabrēžas, Simona Daukanta (1793–1864) rakstos, piem., *Notrynės aug nesėtos, o kviečiai ir pasėti neaug* 'nātres aug nesētas, bet kvieši, pat iesēti, neaug' (LKŽe), lietots arī Austrumprūsijā (Būga II 692).

Ar paplašināto piedēkli *-*ī-nŏ*- sākumā darināti īpašības vārdi (sal. *mėlynas*, skat. 112. lpp.). Taču vairums no tiem baltu valodās ir substantivējušies. Lietuviešu valodā izplatījušies kopuma nosaukumi ar *-ynas*, *-ynė* (Ambrazas 2000: 83skk.). Tātad var domāt, ka sākotnēji kopuma apzīmējumi ir arī visi aplūkotie atvasinājumi. Tā *notrỹnė* Rokišķos, Dusetās apzīmē nātrāju (LKŽe).

Šeit jāpievērš uzmanība tam, ka latviešu valodā kopuma apzīmējuma nosaukumu darināšanai lieto nevis piedēkli *-*ī-nŏ*-, bet tā apofonisko variantu *-*ei-nŏ*-, *-*ŏi-nŏ*-, sal. lie. *eglýnas* un la. *egliene, egliens, eglainis* (Ambrazas 2006: 67sk. un lit.).

Klaipēdas apkaimē pierakstītais *nóterina*: *Muno vištytis, kurs jau toks didis buvo, įbėgo į nóterinas ir pražuvo* 'mans cālītis, kurš jau tāds liels bija, ieskrēja nātrēs un pazuda' (LKŽe), Alsēdžos – *notrinis* ir tieši substantivējušies īpašības vārdi ar piedēkļiem *-inas* (*-a*), *-inis* (*-ė*) (par abu savstarpējām attieksmēm skat. Ambrazas 2005), sal. *notrìnis* (*-ė*) 'nātru-' Tverečos, Kaltanēnos (LKŽe).

Ziemeļžemaišu areālā, kurš aptver gandrīz visu ziemeļžemaišu Telšu izlokšņu grupu, izplatīts pārveidojums *nõtnėrė* ar variantiem *nótnėrė*, *notnėrẽ*; *nõtnerė*, *notnerẽ*, piem., *su̯ nuȯtnieĺũr šlúta par nù̯gara čė́kšt | čė́kšt* 'ar nātru slotu pa muguru – čekšt, čekšt! [paralizētajam]' DūnŽ 219; *puo nûotnieres i̇škûok lę̇.za* 'nātrēs meklē [vistas] perēkli!' DūnŽ 219; *bãisê kộndộnt[e]s ĩr tuos nũoîn̂ier[e]s* 'ļoti dzēlīgas ir tās nātres' MoŽK; *visi patvoriai priaugę nõtnėrių* 'visas žogmales aizaugušas ar nātrēm' Kruopos (LKŽe); *mesk perekšlę į nõtnėres, páreis noras kvaksėti* 'met perētāju nātrēs, pāries vēlme klukstēt' Viekšņos (LKŽe); *nótnėrės, kur didesnės, mažiau dilgina, kaip tos daržo dilgynikės*

Minėtieji rytų baltų žodžiai yra tos pačios kilmės kaip ir pr. *noatis* ‘dilgėlė’ E 291 bei ukr. *нать*, le. *nać*, slov. *nát* ‘iš žemės einantys augalo lapai, ūgliai, ūsai (pvz., bulvienojai)’ (Trautmann 1923: 194; ME II 702t.; LEW 508t.; Smoczyński 2007: 428).

Prūsų bei slavų pastarųjų žodžių daryba iki šiol yra diskusijų objektas. Gali būti, kad tai priesagos *-*ti*- vedinys iš ide. dial. veiksmažodžio **(s)nē*- / *(s)nā*- ‘verpti, siūti, rišti, sukti’ (Persson 1912: 813, 815; PKEŽ I 299t., III 193; Smoczyński 2007: 428), plg. la. *snāt* ‘(su)sukti, verpti’, s. i. *snāyati* ‘apvynioja, aprengia’, s. air. *snīid* ‘suka, riša, kankina’; gr. νέω ‘verpiu’, lo. *neō* ‘verpiu; audžiu’, s. vo. au. *nāu* ‘siuvu’ ir t. t. (IEW 973; *ИЯ* 704; Karulis II 619).

Galimas daiktas, kad vedinys **nāti*- iš pradžių reiškė ‘verpimas’, o paskui konkretėdamas (plg. la. *nātns* ‘drobinis’) ėmė žymėti dilgėlę kaip vieną iš senovinių verpimo augalų, plg. dar panašios darybos lie. *nýtis*, la. *nîts*, sl. **nitъ* ‘nyčių siūlas’ (PKEŽ I 299).

Priesaga *-*ti*- kartu su *-*tu*- kadaise ide. prokalbėje (plg. Benveniste 1946) ir kurį laiką baltų kalbose buvo pagrindinė veiksmo pavadinimų darybos priemonė, paskui ji ėmė nykti, užleisdama vietą galūnėms *-*o*-, *-*ā*-. Dar vėliau lietuvių kalboje dažniau vartota priesaga *-imas* / *-ymas*, latvių kalboje – *-šana* (apie šį procesą plačiau žr. Ambrazas 1998).

Ne visiškai aiški lie. *notrė* / la. *nātre* kilmė. Ne vienas tyrėjas (ypač turėdamas omeny lie. *noterė*) bando rekonstruoti rytų baltų *r* kamieno vedinį **nāter* bei įžvelgti čia priesagą *-*ter*- (plg. Specht 1935: 235; Skardžius I 306; LEW 508; Smoczyński 2007: 428).

Tačiau senovinė veikėjų pavadinimų priesaga *-*ter*- / *-tel*- veikiausiai jau prabaltų laikais galutinai išnyko (išliko tik jos apofoninis variantas *-*tlo*-, vartojamas įrankių pavadinimams daryti, plg. lie. *árklas*, žr. Ambrazas 1993: 171tt.). Ją pakeitė iš būdvardinio afikso *-*(i)i̯o*- kildinamos priesagos **tā*-*i̯o*-, *-*ē*-*i̯o*-, plg. s. i. *dā́tar*, *dātár*, Av. *dātar*, gr. δώτωρ, δωτήρ, s. sl. *dateľь* ‘davėjas’ ir lie. *davéjas* bei senuosiuose raštuose vartotą *duotojas* ‘davėjas’ (Ambrazas 1989, 1993: 112t., 2006: 69t., 2008b: 116t.).

Todėl pagrįstesnė Vytauto Mažiulio (PKEŽ III 193t.) mintis, kad vedinys **nāti*- rytų baltų kalbose buvo išplėstas priesaga *-*er*-. Panašių vardažodinių vedinių su iš *-*ro*- kilusiomis priesagomis baltų kalbose yra ir daugiau, plg. lie. *žãbras* ‘žabas, rykštė’, *žãbaras* ‘žabas, stiebas, krūmas; žvirgždas, skalda’ : *žãbas*, *koprẽ* ‘kalva’ : *kopà* ir kt. (Ambrazas 2000: 178t.). Lietuvių žodį *noterė* Wolfgangas P. Schmidas (1993: 430) darybos požiūriu lygina su vo. *Nessel* ‘dilgėlė’.

Žemaičių tarmėje *notrės* pavadinimas įvairuoja dėl antrinės sufiksacijos (su įvairiomis būdvardinėmis priesagomis).

Pietiniame žemaičių plote – daugiausia pietų žemaičių varniškių patarmėje, greta esančiose raseiniškių, kretingiškių šnektose, vartojamas žodis *nõtrėlė*, *notrėlẽ*, pvz.: *nuotrielĩẽ kǫ̇nt skãũdė̂* ‘dilgėlė kanda skaudžiai’ DūnŽ 219; *ęškapûok nûotrîeles ęš pàtuorĩ̃ũn* ‘iškapok dilgėles iš patvorių’ DūnŽ 219; *prižîelę vęsǫ̃r nuotrielĩ̃ũn* ‘prižėlė visur dilgėlių’ DūnŽ 219; *pilni patvoriai notrėlių prižėlę* ‘pilni patvoriai dilgėlių prižėlę’ Tverai (LKŽe); *nõtrėlės taip pat skaudžiai kanda kaip i blusos* ‘dilgėlės taip pat skaudžiai kanda kaip ir blusos’ Kvėdarna (LKŽe).

Įvairiose žemaičių ploto vietose ir kai kuriose vakarų aukštaičių kauniškių šnektose užfiksuotas variantas *notrẽlė*, *notrelẽ*.

Pavadinimas *notrėlė* minimas jau Dionizo Poškos (1765–1830) rankraštiniame žodyne, Ambraziejaus Pranciškaus Kašarauskio (1821–1882) rankraštyje *Litvanica* 91a (Būga II 692).

Notrėlė su išvestine priesaga *-ėlė* (kilusia iš *-*lo*-) priklauso tam pačiam darybos tipui kaip ir *kirmėlẽ* : *kirmẽ*, *musėlẽ* : *mùsė*, *skru(z)dėlẽ* : *skrù(z)dė*, *utėlẽ* : *ùtė* (LKA III 33, 135t. ir žemėl. 24, 120, 121; Ambrazas 2000: 176).

Variantas *notrelė* atsirado dėl deminutyvų su *-elis* (*-ė*) (apie šios priesagos kilmę žr. p. 119) įtakos.

Petkaičiuose užrašytas pavadinimas *notruolė*. Ypatybės turėtojų pavadinimai su išvestine priesaga *-*ō*-*l̥i̯ŏ*- (vartojami daugiausia vakarinėje Lietuvos dalyje) gali būti bendra lietuvių ir prūsų (plg. lietuvių vietovardį *Aukštuõliai* ir pr. *Auctol-iten*) inovacija (Ambrazas 2000: 172tt., 2006: 71 ir lit.).

Žemaičių vakarinėje dalyje – vakarų žemaičių ir šiaurės žemaičių kretingiškių, arčiau jų esančiose telšiškių ir varniškių šnektose – vartojamas priesagos *-*ynė* vedinys *nõtrynė* ir jo variantai *nótrynė*, *notrỹnė*, pvz.: *ŝr̂ǫ́bª rẽk vę̂rtᵉ ęš nũotrîn̂ᵉs* ‘sriubą reikia virti iš dilgėlės’ MoŽK; *nũotrĩ̂nᵉs tuos ĩr kûokᵉs paŝǫ̇tǫsᵉs, kǫ̇nd dę̀dlê* ‘dilgėlės tos yra kokios pasiutusios, kanda labai’ MoŽK; *nũotrîn̂ᵘ ĩ, gàlêm ęsęvę̂rtᵉ* ‘dilgėlių yra, galime išsivirti’ MoŽK; *rẽk trĩ̂nktᵉ sǫ nũotrỉnîems gâlvᵃs* ‘reikia trinkti su dilgėlėmis galvas’ MoŽK; *o tų nõtrynių daugumas: visas kojas ir rankas nudegiau* ‘o tų dilgėlių daugybė: visas kojas ir rankas nusidilginau’ Salantai (LKŽe); *į daržą nõtrynės auga* ‘darže dilgėlės auga’ Priekulė (LKŽe); *jei notrynės varva šiltą rudens dieną, sėk rugius* ‘jei dilgėlės rasoja šiltą rudens dieną, sėk rugius’ Skaudvilė (LKŽe); *perkūnija dar negrumėjo, ir nõtrynės nedega* ‘perkūnija dar negrumėjo, ir dilgėlės nedilgina’ Gargždai (LKŽe).

Ten pat pasakoma ir *nõtryna*, *nótryna*, *notrynà*, pvz.: *anos daržėlė[je] nėko kito nėra, tik vienos notrynos* ‘jos daržėlyje nieko kito nėra, tik vienos dilgėlės’ Kretinga (LKŽe); *nõtrynose kojas nusitvilkiau* ‘dilgėlėse kojas išsidilginau’ Gadūnavas (LKŽe); *daržai nõtrynoms apaugo, sunku ir išravėti* ‘daržai dilgėlėmis apaugo, sunku ir išravėti’ Rietavas (LKŽe).

Latvijoje iš Lejaskuržemės (Dunika) užrašytas variantas *nātrīne*: *nātrĩnes vārijuši* ‘dilgėles virę’, EH pateiktas ir iš Rucavos. Matyt, šis žodis pasiskolintas iš lietuvių kalbos žemaičių šnektų.

Notrynė randama jau Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, Simono Daukanto (1793–1864) raštuose, pvz.: *Notrynės aug nesėtos, o kviečiai ir pasėti neaug* ‘dilgėlės auga nesėtos, o kviečiai ir pasėti neauga’ (LKŽe), vartota ir Rytų Prūsijoje (Būga II 692).

Su išvestine priesaga *-*ī*-*nŏ*- iš pradžių buvo daromi būdvardžiai (plg. *mėlynas*, žr. p. 113). Tačiau dauguma jų baltų kalbose sudaiktavardėjo. Lietuvių kalboje paplitę kuopiniai pavadinimai su *-ynas*, *-ynė* (Ambrazas 2000: 83tt.). Taigi galima spėti, kad kuopinės prigimties yra ir visi aptariami vediniai. Antai *notrỹnė* Rokiškyje, Dusetose žymi ‘dilgėlyną’ (LKŽe).

Čia atkreiptinas dėmesys į tai, kad latvių kalboje kuopinės prigimties pavadinimams daryti vartojama ne priesaga *-*ī*-*nŏ*-, bet jos apofoniniai variantai *-*ei*-*nŏ*-, *-*ŏi*-*nŏ*-, plg. lie. *eglýnas* ir la. *egliene, egliens, eglainis* (Ambrazas 2006: 67t. ir lit.).

Iš Klaipėdos apylinkių užrašyta *nóterina*: *Muno vištytis, kurs jau toks didis buvo, įbėgo į nóterinas ir pražuvo* ‘mano viščiukas, kuris jau toks didelis buvo, įbėgo į dilgėles ir pražuvo’ (LKŽe), iš Alsėdžių – *notrinis* yra tiesiog sudaiktavardėję būdvardžiai su priesagomis *-inas* (*-a*), *-inis* (*-ė*) (dėl jų tarpusavio santykių žr. Ambrazas 2005), plg. *notrìnis* (*-ė*) ‘dilgėlinis’ Tverečius, Kaltanėnai (LKŽe).

Šiaurinėje žemaičių dalyje, apimančioje beveik visą šiaurės žemaičių telšiškių patarmę, paplitęs perdirbinys *nõtnėrė* su variantais *nótnėrė*, *notnėrẽ*; *nõtnerė*, *notnerẽ*, pvz.: *su̯ nuǫ́tnieȓ̃ũ̇ šlúrta par nũ̯gara čė́kšt | čė́kšt* ‘su dilgėlių šluota per nugarą čekšt, čekšt [paralyžiuotajam]’ DūnŽ 219; *puo nûotnieres i̇škûok lę̇.za* ‘dilgėlėse ieškok [vištos] lizdo’ DūnŽ 219; *bãisê kǫ̇ndǫ̇ntᵉs ĩr tuos nũoȓ̃nîerᵉs* ‘labai dilginančios yra tos dilgėlės’ MoŽK; *visi patvoriai priaugę nõtnėrių* ‘visi patvoriai priaugę dilgėlių’ Kruopiai (LKŽe); *mesk perekšlę į nõtnėres, páreis noras kvaksėti* ‘mesk perekšlę į dilgėles, praeis noras kvaksėti’ Viekšniai (LKŽe); *nótnėrės, kur didesnės, mažiau dilgina, kaip tos daržo dilgyni-*

‘nātres, kuras lielākas, mazāk dzeļ nekā tās dārza nātrītes’ Trīšķos (LKŽe); *nebrisk į nõtnėres* ‘nebrien nātrēs’ Gadūnavā (LKŽe); *nenudek rankas nu notnėrių* ‘nesadzel rokas ar nātrēm’ Akmenē (LKŽe).

Šis vārds pirmoreiz fiksēts 19. gs. Simona Daukanta lielās poļu-lietuviešu valodas vārdnīcas manuskriptā: pokrzywa, dilgine, dilgie arba *notnerie* DaDLL II 287.

Aplūkotais nosaukums varēja rasties no vārda *notrė* saiknes ar darbības vārdu *nérti* ‘siet, adīt’, jo rāda senāko nātres lietojumu vērpšanai un adīšanai. Taču ticamāk būtu tā cilmi atvedināt no lie. dial. **not-ri(e)-nė*, kas notikusi zilbju mijas rezultātā.

Lietuviešu un latviešu valodā darināti jaunāki šā auga nosaukumi jau ar citādu semantiku – saistītu ar dzelšanu.

Samērā sens nosaukums ir lie. *dìlgė,* tas fiksēts rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu teritorijas austrumu daļā ap Nemunu, to lieto austrumaukštaiši Utenas apkaimē, Kupišķu un Anīkšču izlokšņu areāla austrumu daļā, piem., *tu. dí.l’g’u. tai apę. namùs priviñsta | kap’’l’uoji kap’’l’uoji* ‘tās nātres tā ap māju savairojas, [kaut] kaplē, kaplē’ KpŽ I 414; *tu. dí.l’g’u. pavɔ́.seri. i[š]sivá.rdu | dɔ. kɔ.l’ mažú.ta.s* ‘tās nātres pavasarī izvārīju, kamēr vēl mazas’ KpŽ I 414; *dí.l’gæs paršai labaį̃ ˈrìjæ* ‘nātres sivēni ļoti alkatīgi ēd’ KpŽ 414; *vaĩkas inl’iñdo d’íl’g’ėsna ir apkˈæpˈino kójas* ‘bērns ielīda nātrēs un sadzēla kājas’ ZtŽ 149; *tokioj žemėj tik dìlgės ir usnys auga* ‘tādā zemē tikai nātres un usnes aug’ Utenā (LKŽe).

Atsevišķās izloksnēs pierakstīti akcentuācijas varianti *diĨgė* (Gaižūnos, Aleksandravēlē, Stelmužē, Imbradā, Skudutiškē, Pastovēlē) un *dilgẽ* (Kamajēļos).

19. gs. Antana Juškas vārdnīcā un folkloras krājumos fiksēts arī *dìlga*.

Aplūkojamie nosaukumi *dilgė*, *dilga* ir deverbāli galotnes atvasinājumi, sal. *diĨgti* ‘sāpēt no dzēluma; niezēt’, *dilgéti* ‘niezēt; rūpēt, gribēt’, *dìlgyti*, *dìlginti* ‘sākt sūrstēt; kairināt, uzbudināt’, *nudeĨgti* ‘iesāpēties, sākt sāpēt’, *dálgyti* ‘dzelt’.

Kā rāda lie. *daĨgis*, pr. *doalgis* ‘izkapts’ E 546, darbības vārdam **delg-* agrāk acīmredzot piemitusi nozīme ‘cirst, griezt’. Tas ir radniecīgs senisl. *telgja* ‘apcirst, apgriezt’, senīr. *dlongid* ‘viņš šķēla’ u. c. (sal. Leskien 1884: 323; Trautmann 1923: 44; LEW 81; ПЯ A–D 354skk.; PKEŽ I 213skk.; Smoczyński 2007: 91, 113).

Bet tālāk tas saistīts ar ide. **del-* ‘šķelt’, no kura veidojušies lie. *dalýti*, *dìlti* u.tml. (IEW 194skk.).

Vārdu *dilgėlẽ*, kas ir arī lietuviešu literārās valodas vārds, kompakti lieto visā rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu areālā. Nosaukums izplatīts arī Kauņas areālam kaimiņos: to lieto dienvidaukštaiši ap Alītu, Traķiem, dienvidrietumaukštaišu Šauļu izlokšņu grupā ap Jonavu, Ķēdaiņiem, Raseiņu apkaimes rietumžemaiši ap Ķelmi, Tauraģi, piem., *piktóji dilgėlẽ ìta labaĩ kúnda* ‘asā nātre, tā ļoti dzeļ’ DvŽ I 126; *prie‿kamãro˙s tai‿tik ‿víeno˙s dílgę̇lę̇s* ‘pie pieliekamā tikai vienas nātres’ KzRŽ I 148; *šó˙ko˙ kab‿dílgę̇læ˙ po˙‿sùbinæ pakìšus* ‘uzleca tā, it kā būtu nātre zem dibena pabāzta’ KzRŽ I 148; *mūsų daržely priviso daug dilgėliũ* ‘mūsu dārziņā saviesās daudz nātru’ Leipalingē (LKŽe); *kad pakliuvau, tai pakliuvau, kaip nuogas į dilgėles* ‘kad iekritu, tad iekritu kā pliks nātrēs’ Staķos (LKŽe).

Dažviet Lietuvā vēl fiksēti retāki varianti: *dilgẽlė* (ap Anīkšķiem), *dìlgėlė* (Pagramantē, Nemakšķos, Užusaļos, Alvitā), *diĨgėlė* (Trakininkos), kā arī daudzskaitļa forma *diĨgėlės* (Gegužinē).

Vārds *dilgėlė* atrodams jau 17. gs. Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcā *Lexicon Lithuanicum*: Neβel *Dilgele* Lex 64a. Vēlāk *Clavis Germanico-Lithvana* rāda, ka Mazajā Lietuvā lietoti vairāki nātres nosaukumi.

Dilgėlė ir tāda paša tipa piedēkļa *-ėlė* atvasinājums kā *notrėlė* (skat. 43. lpp.). Tas darināts no senākā *dilgė*.

Gandrīz visā dienvidaukštaišu teritorijā lieto nosaukumu *dirgėlẽ*, *dìrgėlė*, *diřgėlė*, piem., *dzí.rgˈė.łė.s tõ˙s no.g nəř.vu. | nok spaudzìmo.* ‘nātres tās nerviem, asisnspiedienam’ DrskŽ 69; *dzirgˈė.łésna šó˙ko. | ir ã˙kˈes apšó˙ko.* ‘tā ieleca nātrēs, ka vai acis izsprāga’ DrskŽ 69; *dˈirgˈėlẽs gri.nái rankái nˈeimsˈì, labaĩ kˈæpˈinasˈi* ‘nātres ar pliku roku neņemsi, ļoti dzeļ’ ZtŽ153; *prikˈæpˈi.su dˈirgˈėlái táu rankàs ir kójas* ‘sadzelšu ar nātri tev rokas un kājas’ ZtŽ 153; *dˈiřgˈėlɛs saringdˈinˈétˈi reĩkˈa* ‘nātres vākt vajag’ ZtŽ 153; *ʒirgelę̃· tαi‿plá.ukus åugìna* ‘nātre, tā matus audzē’ PpaŽK; *an‿ʒirgeĨũ̃r ùšpili | dektìnę̇.s | nuspirkåų | ir‿tadù trinù* ‘uz nātrēm uzleju degvīnu, nopirku, un tad beržu’ PpaŽK; *išrauk nor šitas diřgėles: baisu žiūrėt, kokis darželis* ‘izrauj kaut šīs nātres, bail skatīties, kāds dārziņš’ Rudaminā (LKŽe); *merga kap dirgėlẽ – neprisglausi* ‘meita kā nātre – nepiekļausi’ Rodūņā (LKŽe).

Retāk fiksēti šādi varianti: *diřgėlės* (Azierkos), *dirgelẽ* (Krosnā, Simnā), *dìrgė* (Avižieņos), *dirgià* (Zietelā), piem., *kõ tˈeñ nˈebˈìt: lãpas bˈit nug dˈiřgˈos, rũšnˈu. ir krū°pu.* ‘kā tik tur nebija: bija nātru, skābeņu lapas un putraimi’ ZtŽ 153, sal. arī *dingelẽ* (Varanavā).

Šis vārds visticamāk radies disimilācijas ceļā no *dilgėlẽ*, *dìlgė* (sal. Zinkevičius 1966: 171sk.). Līdzīga *r* un *l*, arī citu sonantu mija (sevišķi piedēkļos) ir ļoti sena parādība, kas iesniedzas ide. pirmvalodas laikos (sal. Benveniste 1935; Specht 1944; Откупщиков 1967; ИЯ 196).

Taču, no otras puses, šeit zināma ietekme varētu būt arī sekundārai saistībai ar darbības vārdu *dìrginti* ‘kairināt, uzbudināt’. Šim verbam bez nozīmes ‘kairināt, uzbudināt, kutināt, ķircināt; palaist vaļā šāvienu, slazdus; lutināt, samaitāt, sabojāt’ ir arī nozīme ‘dzelt’, piem., *Dirgina dirgėlė* ‘dzeļ nātre’ Pelesā (LKŽe).

Šo darbības vārdu mēģina saistīt ar kr. *дёргать* ‘raut, stiept, plēst’, senisl. *draga* ‘raut’, go. *dragan* ‘vilkt, (at)nest, kraut’ u. tml. (Trautmann 1923: 55skk.; LEW 96). Taču visticamāk, ka tā pamatā ir ide. **der-* ‘lobīt, mizot, plēst, nošķelt, skaldīt’, no kā lie. *dìrti* ‘lobīt’, *dùrti* ‘durt’, *darýti* ‘darīt’, *deréti* ’derēt’, *dìrbti* ’strādāt’ u. tml. (IEW 206skk.; Jēgers 1966b: 77skk.; Urbutis 2009: 54skk., 184, 200).

Nosaukuma *dilgỹnė* areāls aptver visu Lietuvas centrālo daļu: to lieto rietumaukštaišu Šauļu, austrumaukštaišu Panevēžas izlokšņu grupā, Kupišķu, Anīkšču, Širvintu izlokšņu grupu rietumu daļā, tāpat arī Aukštaitijai tuvākajās žemaišu izloksnēs.

Lietuvas vidienē (atsevišķās rietumaukštaišu Šauļu izloksnēs, Paņevēžas izlokšņu grupas dienvidu daļas, austrumaukštaišu Anīkšču izloksnēs) fiksēts variants *dilgìnė*.

Forma *diĨgynė* izplatīta Klaipēdas novada aukštaišu areālā un tam tuvākajās žemaišu izloksnēs ap Tauraģi, Šiluti. LKA I 167 fiksēta daudzskaitļa forma *diĨgynės* (Sablausķos, Vaiguvā, Ramučos, Plašķos) kā arī variants *dilgynẽ* (Papilē, Pakšteļos, Girdiškē, Jodaičos).

Varianti *dìlgynė*, *dìlginė*, *dilginẽ* fiksēti Dievenišķu apkārtnē un Baltkrievijas lietuviešu izloksnēs. *Dilginẽ* pierakstīts arī atsevišķās žemaišu izloksnēs (Raudēnos, Kuršēnos, Urkuvēnos, Gudmonišķē), piem., *skí̇ñáu dílgi̇nes | ví̇nas pũ̃sles* ‘rāvu nātres – vienās tulznās [rokas]’ DūnŽ 72; *di̇̀.dž̉ ɔ.sɔ.z diľˈgi̇na.s daŕ̃ži næá.uga | tę̇.p kur pakrašˈčeį̃s* ‘lielās nātres dārzā neaug, [aug] šur tur gar malām’ KpŽ I 414; *ˈmiega kaip un diľˈgi̇nˈu.* ‘guļ kā uz nātrēm’ KpŽ I 414; *dilgynės auga patvoriuos* ‘nātres aug žogmalēs’ Panevēžā (LKŽe); *neik į dilgynes – išsidilgysi* ‘neej nātrēs – sadzelsies’ Vabalninkā (LKŽe); *dilgynelėms takeliai apaugo* ‘nātrēm taciņas apauga’ Gaurē (LKŽe); *nuvˈę̃jo.m su mo.mù rʉiŋ̃.kc žo.lė̇.s | nu ʒˈí.lˈgˈi.nˈes rʉiŋ̃.ko.mˈe* ‘aizgājām ar mammu zālītes vākt, nu, nātres vācām’ DvŽ I 126; *dˈí.lˈgˈinˈu˙ gri̇̀nà runkà nˈepajimˈsˈì | kú.nda* ‘nātres ar pliku roku nepaņemsi – dzeļ’ DvŽ I 126; *ìtu. dzˈilˈgˈinˈũ̃r*

kės ‘dilgėlės, kur didesnės, mažiau dilgina, kaip tos daržo dilgėliukės’ Tryškiai (LKŽe); *nebrisk į nõtnėres* ‘nebrisk į dilgėles’ Gadūnavas (LKŽe); *nenudek rankas nu notnėrių* ‘neišsidilgink rankų su dilgėlėmis’ Akmenė (LKŽe).

Žodis pirmą kartą užfiksuotas XIX a. Simono Daukanto didžiojo lenkų–lietuvių kalbos žodyno rankraštyje: pokrzywa, dilgine, dilgie arba *notnerie* DaDLL II 287.

Aptariamasis pavadinimas galėjo atsirasti dėl *notrės* sąsajos su veiksmažodžiu *nérti* ‘megzti’, nes rodo senąją dilgėlės paskirtį – jos naudojimą verpimui, mezgimui. Tačiau įtikinamesnis aiškinimas būtų kildinti iš lie. dial. **not-ri(e)-nė* dėl įvykusios skiemenų kaitos.

Lietuvių ir latvių kalbose padaryti vėlesni šio augalo pavadinimai jau kitokios semantikos – susiję su dilginimu.

Gana senas yra lie. *dìlgė*. Jis užfiksuotas vakarų aukštaičių kauniškių rytinėje dalyje aplink Nemuną, vartojamas rytų aukštaičių uteniškių, kupiškėnų ir anykštėnų rytinėje dalyje, pvz.: *tu. dí.l’g’u. tai apę. namùs priviñsta | kap’ l’uoji kap’ l’uoji* ‘tų dilgėlių tai apie namus privysta, [nors] kapliuoji, kapliuoji’ KpŽ I 414; *tu. dí.l’g’u. pavɔ́.seri. i[š]sivá.rdu | dɔ. kɔ.l’ mažů.ta.s* ‘tų dilgėlių pavasarį išsiverdu, dar kol mažutės’ KpŽ I 414; *dí.l’gæs paršai labaĩ ṙiṙjæ* ‘dilgėles paršai labai ryja’ KpŽ 414; *vaĩkas inl’iñdo d’íl’g’ėsna ir apk’ãp’ino kójas* ‘vaikas įlindo į dilgėles ir apsidilgino kojas’ ZtŽ 149; *tokioj žemėj tik dìlgės ir usnys auga* ‘tokioje žemėje tik dilgėlės ir usnys auga’ Utena (LKŽe).

Atskirose šnektose užrašyti kirčiavimo variantai *diĨgė* (Gaižūnai, Aleksandravėlė, Stelmužė, Imbradas, Skudutiškis, Pastovėlis) ir *dilgẽ* (Kamajėliai).

XIX a. Antano Juškos žodyne ir tautosakos rinkiniuose užfiksuotas ir *dìlga*.

Aptariamieji pavadinimai *dilgė*, *dilga* – tai veiksmažodiniai galūnių vediniai, plg. *diĨgti* ‘sopėti nuo padilginimo; niežėti’, *dilgėti* ‘niežėti; rūpėti, magėti’, *dìlgyti*, *dìlginti* ‘kelti perštėjimą; dirginti, erzinti’, *nudeĨgti* ‘suskaudėti’, *dálgyti* ‘dilginti’.

Remiantis lie. *daĨgis*, pr. *doalgis* ‘dalgis’ E 546 reikšmine sklaida, veiksmažodis **delg-* anksčiau, matyt, galėjo reikšti sememas ‘kirsti, rėžti’. Jis giminiškas s. isl. *telgja* ‘apkapoti, apgenėti’, s. air. *dlongid* ‘jis skelia’ ir kt. (plg. Leskien 1884: 323; Trautmann 1923: 44; LEW 81; ПЯ A–D 354tt.; PKEŽ I 213tt.; Smoczyński 2007: 91, 113).

Toliau jis lygintinas su ide. **del-* ‘skelti’, iš kurio vedami lie. *dalýti*, *dìlti* ir pan. (IEW 194tt.).

Bendrinės lietuvių kalbos žodis *dilgėlẽ* vartojamas visame vakarų aukštaičių kauniškių areale ir kai kuriose kaimyninėse patarmėse: pietų aukštaičių apie Alytų, Trakus, pietinėse vakarų aukštaičių šiauliškių šnektose apie Jonavą, Kėdainius, pietų žemaičių raseiniškių apie Kelmę, Tauragę, pvz.: *piktóji dilgėlẽ ìta labaĩ kúnda* ‘piktoji dilgėlė šita labai kanda’ DvŽ I 126; *prie_kamãro̍s tai_tik _víeno̍s dílgę̃lę̃s* ‘prie kamaros tai tik vienos dilgėlės’ KzRŽ I 148; *šó́ko̍ kab_dílgę̃læ po̍_sùbinæ pakìšus* ‘šoko kaip dilgėlę po užpakaliu pakišus’ KzRŽ I 148; *mūsų daržely priviso daug dilgėlių* ‘mūsų darželyje prisiveisė daug dilgėlių’ Leipalingis (LKŽe); *kad pakliuvau, tai pakliuvau, kaip nuogas į dilgėles* ‘kad pakliuvau, tai pakliuvau, kaip nuogas į dilgėles’ Stakiai (LKŽe).

Įvairiose Lietuvos vietose dar užfiksuoti retesni variantai: *dilgẽlė* (apie Anykščius), *dìlgėlė* (Pagramantis, Nemakščiai, Užusaliai, Alvitas), *diĨgėlė* (Trakininkai) bei daugiskaitinė forma *diĨgėlės* (Gegužinė).

Žodis *dilgėlė* paminėtas jau rankraštiniame XVII a. Mažosios Lietuvos žodyne *Lexicon Lithuanicum*: Neβel *Dilgele* Lex 64a. Vėlesniajame *Clavis Germanico-Lithvana* pateikiami keli dilgėlės pavadinimai, taigi Mažojoje Lietuvoje jie įvairavo.

Dilgėlė yra tokio pat tipo priesagos *-ėlė* vedinys kaip ir *notrėlė* (žr. p. 220). Jis padarytas iš senesniojo *dilgė*.

Beveik visame pietų aukštaičių plote vartojamas pavadinimas *dirgėlẽ*, *dìrgėlė*, *diřgėlė*, pvz.: *dzí.rg’ė.łė.s tõ̍s no.g nəř.vu. | nok spaudzìmo.* ‘dilgėlės tos nuo nervų, nuo spaudimo’ DrskŽ 69; *dzirg’ė.łé́sna šó́ko. | ir ã̍k’es apšó́ko.* ‘į dilgėles šoko, ir akys iššoko’ DrskŽ 69; *d’ir-g’ėlẽ̍s gri.nái rankái n’eims’ì, labaĩ k’æp’inas’i* ‘dilgėlės plika ranka neimsi, labai dilgina’ ZtŽ153; *prik’æp’i.su d’irg’élái táu rankàs ir kójas* ‘nudilginsiu dilgėle tau rankas ir kojas’ ZtŽ 153; *d’iřg’ėlɛs saringd’in’ét’i reĩk’a* ‘dilgėles rinkti reikia’ ZtŽ 153; *ʒirgelę̃· tai_plá.ukus åugìna* ‘dilgėlė tai plaukus augina’ PpaŽK; *an_ʒirgeĨlũ̃ ùšpilu | dektìnę.s | nuspirkåů | ir_tadù trinù* ‘ant dilgėlių užpilu degtinės, nusipirkau, ir tada trinu’ PpaŽK; *išrauk nor šitas diřgėles: baisu žiūrėt, kokis darželis* ‘išrauk nors šitas dilgėles: baisu žiūrėti, koks darželis’ Rudamina (LKŽe); *merga kap dirgėlẽ – neprisglausi* ‘merga kaip dilgėlė – neprisiglausi’ Rodūnia (LKŽe).

Rečiau fiksuoti tokie žodžio variantai: *diřgėlės* (Azierkai), *dirgelẽ* (Krosna, Simnas), *dìrgė* (Avižieniai), *dirgià* (Zietela), pvz., *kõ t’eñ n’eb’ìt: lãpas b’it nug d’iřg’os, rūšn’u. ir krū̃°pu.* ‘ko ten nebuvo: lapas buvo dilgėlės, rūgštynių ir kruopų’ ZtŽ 153. Plg. dar *dingelẽ* (Varanavas).

Tai rotacizmo atmaina iš *dilgėlẽ*, *dìlgė* (plg. Zinkevičius 1966: 171t.). Panaši *r*, *l* ir kitų sonantų kaita (ypač priesagose) yra labai senas reiškinys, siekiantis ide. prokalbės laikus (plg. Benveniste 1935; Specht 1944; Откупщиков 1967; ИЯ 196).

Kita vertus, čia galėjo turėti tam tikros įtakos ir antrinė sąsaja su veiksmažodžiu *dìrginti*. Jis, be ‘erzinti, jaudinti; kibinti; paleisti šautuvą, spąstus; lepinti, tvirkinti, gadinti’, turi reikšmę ir ‘dilginti’, pvz.: *Dirgina dirgėlė* ‘dilgina dilgėlė’ Pelesa (LKŽe).

Šį pavadinimą bandoma sieti su ru. *дёргать* ‘timptelėti, tempti, plėšti’, s. isl. *draga* ‘traukti’, go. *dragan* ‘tempti, (at)nešti, krauti’ ir kt. (Trautmann 1923: 55tt.; LEW 96). Visi šie žodžiai vestini iš ide. **der-* ‘lupti, dirti; (at)skelti, skaldyti’, iš kurio kildinami lie. *dìrti, dùrti, darýti, deréti, dìrbti* ir pan. (IEW 206tt.; Jēgers 1966b: 77tt.; Urbutis 2009: 54tt., 184, 200).

Pavadinimo *dilgỹnė* vartojimo arealas apima visą centrinę Lietuvos dalį: jis užfiksuotas vakarų aukštaičių šiauliškių, rytų aukštaičių panevėžiškių patarmėse, kupiškėnų, anykštėnų, širvintiškių patarmių vakarinėje dalyje, taip pat paaukštaitės žemaičių šnektose.

Vidurio Lietuvoje (vakarų aukštaičių šiauliškių, pietų panevėžiškių, rytų aukštaičių anykštėnų kai kuriose šnektose) pasakomas variantas *dilgìnė*.

Forma *diĨgynė* paplitusi Klaipėdos krašto aukštaičių plote ir jam artimose žemaičių šnektose apie Tauragę, Šilutę. LKA I 167 pateikiama ir daugiskaitinė forma *diĨgynės* (Sablauskiai, Vaiguva, Ramučiai, Plaškiai) bei variantas *dilgynẽ* (Papilė, Pakšteliai, Girdiškė, Juodaičiai).

Variantai *dìlgynė*, *dìlginė*, *dilginẽ* užfiksuoti Dieveniškių apylinkėse ir Baltarusijoje esančiose lietuvių šnektose. *Dilginẽ* užrašytas ir iš kai kurių žemaičių šnektų (Raudėnai, Kuršėnai, Urkuvėnai, Gudmoniškė), pvz.: *skī̍nā́u dī̤lgi̍nes | vī́nas pū̃sles* ‘skyniau dilgėles – vienos pūslės [ant rankų]’ DūnŽ 72; *di̍.dž’ɔ.sɔ.z dil’ gi̍na.s dař’ži næá.uga | tę̍.p kur pakraš’čeĩ̍s* ‘didžiosios dilgėlės darže neauga, taip kur pakraščiais’ KpŽ I 414; *'miega kaip un dil’ gi̍n’u.* ‘miega kaip ant dilgėlių’ KpŽ I 414; *dilgynės auga patvoriuos* ‘dilgėlės auga patvoriuose’ Panevėžys (LKŽe); *neik į dilgynes – išsidilgysi* ‘neik į dilgėles – išsidilginsi’ Vabalninkas (LKŽe); *dilgynelėms takeliai apaugo* ‘dilgėlėmis takeliai apaugo’ Gaurė (LKŽe); *nuv’ę̃jo.m su mo.mù rʉiñ.kc žo.lė̍.s | nu ʒ’í.l’g’i.-n’es rʉiñ.ko.m’e* ‘nuėjom su mama rinkti žolių, na, dilgėles rinkome’ DvŽ I 126; *d’í.l’g’in’ur gri̍nà runkà n’epajim’s’ì | kú.nda* ‘dilgėlių plika

dåũ.g v'isuř. 'šo nātru daudz visur' DvŽ I 126; *bundàs kẽpėm iš žolẽs ir dzilginių̃* 'klaipus cepām no zāles un nātrēm' LzŽ 59; *dzílginės runkàs dzílgina, kap ráuni jàs* 'nātres rokas dzeļ, kad rauj tās' LzŽ 59.

Auga nosaukums *dilgynė* atrodams jau 1599. g. izdotajā Mikolaja Daukšas *Postilā*: *Nes' kitáip' / iei tą Winîczią apłáiſimę ir důſimę iei apźêlt ‖ dilginemis / ne tiektái vȥmokėiimo ne imſime / bęt' ir tatai ką pagadiſſime / mokėt atpîldit túrime* 'jo citādi, ja to vīnadārzu atstāsim novārtā un ļausim apaugt ar nātrēm, ne vien samaksu nedabūsim, bet arī par to, ko sabojāsim, maksāt atlīdzību vajadzēs' DP $96_{42–44}$.

Tas fiksēts arī abās 17. gs. Konstantīna Sirvīda vārdnīcās: pokrzywá / vrtica. *dilgine* SPr 130; pokrzywá / Vrtica. *Dilgine* SD^3 319. Līdzās citiem nātres nosaukumiem lietots arī Mazajā Lietuvā.

Nosaukums *dilgynė* ir tāda paša tipa atvasinājums kā *notrynė* (skat. 102. lpp.), darināts no *dilgė*. *Dilginė* radies no substantivētā īpašības vārda ar piedēkli *-inis* (*-ė*), sal. *dilginis* (*-ė*) 'tāds, kas dzeļ; apaudzis ar nātrēm' (LKŽe).

Naujoji Ūtā pierakstītais variants *dygelẽ*, šķiet, radies saistījumā ar *dygùs*, *dyglỹs* dēļ. Tie ir piedēkļa **-lo-*, kā arī galotnes *-us* atvasinājumi, darināti no samērā sena darbības vārda, sal. lie. *dýgti, díegti*, kā arī la. *dîgt* 'dīgt', *diẽgt* 'durt, sist; šūt dūrieniem, durstīt, atšūt', pr. *digno* 'zobena spals' E 427, lat. *fīgere* 'durt, iedurt; pārdurt, apgāzt; apvainot; piespraust sev, piestiprināt; (pa)sludināt; (no)likt; (no)sēdināt; iespiest, iekalt; iedurt; nodurt, novirzīt' (ME I 477; LEW 93; IEW 243sk.; Karaliūnas 1987: 74; PKEŽ I 199sk.; Smoczyński 2007: 109).

Miežaičos pierakstītais variants *dalgynė* cilmes ziņā saistāms ar darbības vārdu *dálgyti* 'dzelt', īpašības vārdu *dalgùs* 'dzeļošs, ass, durstošs'. No tiem veidoti arī citu augu nosaukumi: *dalgùtė* 'parastā grābeklīte (*Erodium cicutarium*)', *dalgùtis* 'kāds ģeraniju dzimtas augs (*Erodium*)', *daĨgžolė* 'asais grīslis (*Carex Buekii*)' (LKŽe).

Latviešu valodā kompaktā areālā Vidzemes vidienē (Kārļos, Dzērbenē, Gatartā, Rāmuļos, Sērmūkšos, Taurenē, Jaunpiebalgā, Ķēčos, Kosā, Vecpiebalgā, Rankā u. c.) sastopams nosaukums *dzeltene*. ME I 542 tas dots arī no Bērzaunes. Vairumā gadījumu šo nosaukumu attiecina uz lielajām nātrēm, taču daži izlokšņu piemēri liecina, ka arī sīkās nātres tiek sauktas par *dzeltenēm*, piem., *nâtr^{a}s cits sàuc dzeĨtenes* 'nātres daži sauc par *dzeltenēm*' Dzērbenē (LVDA); *nâtras aûg sakņu dãrzuôs, zeĨtenes aûg gar sẹ̃tmalām, tâs ìr daũdz liẽlâkas par nâtrām* 'nātres aug sakņu dārzos, *dzeltenes* 'lielās nātres' aug žogmalēs, tās ir daudz lielākas par nātrēm' Jaunpiebalgā (LVDA); *nâtr^{e}s ìr tās liẽlās, un dzeĨtenes ìr tās, kas aûg iekš saknēm dùobês* 'nātres ir tās lielās, un *dzeltenes* 'sīkās nātres' ir tās, kas aug sakņaugu dobēs' Kārļos (LVDA); *dzeĨtenes ìr tās liẽlâs* '*dzeltenes* ir tās lielās [nātres]' Kosā (LVDA); *nâtres i dzeÎtenes sâûca* 'par nātrēm un *dzeltenēm* sauca' Rankā (LVDA); *dzeĨtene ìr pret rematismu* 'nātre ir pret reimatismu' Sērmūkšos (LVDA); *cic* (-ts) *sàuc pa nâtrām, cic pa dzeĨtenēm*, *ir sîkās dzèlten^{e}s ari* 'cits sauc par nātrēm, cits par *dzeltenēm*, ir sīkās *dzeltenes* 'nātres' arī' Skujenē (LVDA); *dzeÎtenes, kas kuôž* '*dzeltenes* [ir tās nātres], kas dzeļ' Taurenē; *dzeĨtenes jâu mĩl lâbu zemi, å kâtru gâdu dzeĨteņu meš̃ pẹliêk liẽlâks* 'nātres jau mīl labu zemi, nātru mežs ar katru gadu kļūst lielāks' Vecpiebalgā (LVDA).

Šim atvasinājumam ir salikts piedēklis *-tene* (< *-t(a)s* + *-ene*), kas savā struktūrā līdzīgs lie. *-tena* (< *-tas* + *-ena*, piem., *kùltena* 'nodzīts zirgs, kleperis; nerātnis, palaidnis', skat. Ambrazas 1993: 126), *-tinis* (*-ė*) (< *-tas* + *-inis* (*-ė*), piem., *giltinẽ* '*nāve*').

Pamata darbības vārds *dzeÎt* 'dzelt, cirst (parasti ar dzeloni); badīt, durt (par skujām); dzelt, dedzināt' ir sens, sal. lie. *gélti*, *gãlinti* 'darīt galu, nogalināt', *gìlti* 'dzelt, laist dzeloni, kost', la. *galêt*, *galinât* 'nomocīt, darīt ļaunu, nogalināt', pr. *gallan* 'nāve' III $43_{3,15–16,\ 24}$, 61_4, 65_1, *gallintwey* I 5_{15}; II 5_{15}, *galintwei* 'nogalināt' III 31_8, *gulsennin* 'sāpes' III 105_2, kr. *жалить* 'dzelt', baznsl. *želěti* 'apraudāt', senang. *cwëlan* 'mirt', *cwellan* 'nogalināt', sav. *quëlan* 'ciest sāpes', īr. *at-baill* 'mirt', arm. *kełem* 'mocīt', gr. βελόνη 'smaile, adata' u. tml. (Trautmann 1923: 83; ME I 541; LEW 145sk.; IEW 470sk.; ПЯ Е–Н 142skk., 334skk.; PKEŽ I 319skk., 422; Ambrazas 1993: 13, 85; Smoczyński 2007: 153, 168).

Divās Latgales izloksnēs reģistrēti varianti *dzelne* (Izvaltā) un *dzelde* (Kapiņos). Pirmais no tiem ir ar piedēkli *-n-* darināts no iepriekš minētā darbības vārda *dzeÎt*, bet otrais – no atvasinātā darbības vārda *dzeÎdêt* 'durt, dzelt' (ME I 540) ar vārddarināšanas galotni *-e*.

Dažās Vidzemes ziemeļaustrumu izloksnēs ap Gulbeni sastopams nātres nosaukums *dzelzene*. Latviešu literārajā vārds *dzelzene* apzīmē kurvjziežu dzimtas augu *Centaurea*.

Minētās izloksnēs vārdu *dzelzene* parasti lieto ar nozīmi 'sīkā nātre', retāk tas var būt vispārināts nātres apzīmējums, piem., *mozàs dzęlzenes kuôž* 'sīkās nātres dzeļ' Jaungulbenē (LVDA); *viênas ìr líelàs n^{o}âtras un ùotras dzèlzenes*; *osâkas ir dzèlzenes, t^{o}àpêc pàr dzèlzenę̃m sauc* 'vienas ir lielās nātres, un otras ir *dzelzenes* 'sīkās nātres', asākas ir *dzelzenes*, tāpēc par *dzelzenēm* sauc' Sinolē (LVDA); *ņuôtras ir garâkas*, *dzèlzenes ir gàišâkas* '[lielās] nātres ir garākas, *dzelzenes* 'sīkās nātres' ir gaišākas 'gaišākā krāsā' Vecgulbenē (LVDA).

Nosaukums *dzelzene* reģistrēts arī Ziemeļlatgalē – Balvos un Liepnā (Ēdelmane, Ozola 2003: 239). Šis nosaukums laikam radniecīgs arī citās izloksnēs pierakstītajam sīkās nātres nosaukumam *dzelzs nātre,* piem., *maziê i dzeĨznâtṛs* 'sīkās' ir *dzelznātres*' Nabē, *i divejâdi nâtri: dzeĨznâtri un nâtri* 'ir divējādas nātres: 'sīkās' nātres un nātres' Salacā (LVDA), *zelš nâtra brìesmîgi kuôdîga* 'sīkā nātre ļoti asa' Trapenē (LVDA).

Nosaukums *dzelza nātre* reģistrēts arī Liborija Depkina vārdnīcā: *dselsa = Nahtre*. Kleine Nessel 'sīkā nātre' Depkin 1704 II 211.

Šie nātres nosaukumi saistīti ar la. *dzèlzs*, kas atbilst lie. *gel(e)žìs*, pr. *gelso* E 522, sl. **želzo* 'geležis' (Būga II 681skk.; Trautmann 1923: 83; ME I 543sk.; LEW 144; ПЯ Е–Н 200skk.; PKEŽ I 346sk.; Sabaliauskas 1990: 123; Smoczyński 2007: 167).

Tas, visticamāk, kopā ar gr. χαλκός, mikēnu *ka-ko* 'bronza', he. *ḫabalki* 'dzelzs māja' ir aizguvums no Mazāzijas, sal. hatu *ḫapalki* (Иванов 1977: 223skk. un lit.).

Lietuviešu valodā no vārda *gel(e)žìs* 'dzelzs' darināti daži citi augu nosaukumi, piem., *gelžìnis* 'vidējā ceļteka (*Plantago media*)' Žīgaičos, *gelžìnžolė* 'kāda zāle' Gegrēnos (LKŽe).

Arī latviešu valodā no vārda *dzelzs* darināti vēl citu augu nosaukumi – tie ir plaši sastopamie *pļavas dzelzene* (*Centaurea jacea*) un *lielā dzelzene* (*Centaurea scabiosa*), arī saliktenis *dzelzszāle*, kas apzīmē grīšļu dzimtas augu *Carex nigra* (sin. *Carex vulgaris*, *Carex stolonifera*); visi minētie ir arī latviešu literārās valodas vārdi.

Lietuviešu izloksnēs sastopami arī ļoti reti aizguvumi.

Vispirms minami slāvismi *krapýva*, *chrapýva* (sal. bkr. *крапива*, kr. *крапива*) (Breslaujā, Zietelā), piem., *iš krapĩvos ìtos sku.rõs n'èmč'us v'irv'ès v'ìjo* 'no nātru šīm šķiedrām vācieši virves vija' ZtŽ 311; *prik'æp'inau rankàs krap'i.vái* 'sadzēla rokas nātre' ZtŽ 311; *tai tu krap'i.vái apáuks'i* 'tā tu nātrēs ieaugsi' ZtŽ 311; arī *pokrývа* (sal. po. *pokrzywa*) (Troškūnos, Nemenčinē), *žigùlka* (sal. bkr. *жыгучка* 'sīkā nātre') (Breslaujā). Nidā pierakstītais nosaukums *drìginė* varētu būt aizgūts no la. *driģene* (LKA I 168).

ranka nepaimsi – kanda' DvŽ I 126; *ìtu. dz'il'g'in'ũr dåũ.g v'isuř.* 'šitų dilgėlių daug visur' DvŽ I 126; *bundàs kẽpėm iš žołẽs ir dzilginiũ* 'bandas kepėme iš žolės ir dilgėlių' LzŽ 59; *dzílginės runkàs dzílgina, kap ráuni jàs* 'dilgėlės rankas dilgina, kai rauni jas' LzŽ 59.

Augalo pavadinimas *dilgynė* minimas jau 1599 m. išėjusioje Mikalojaus Daukšos *Postilėje*: *Nes' kitáip' / iei ta Winîczia apłáiſimę ir důſimę iei apʒêlł ‖ dilginemis / ne tiektái vʒmokėiimo ne imſime / bęt' ir tatai ka pagadiſſime / mokėł atpîldił túrime* 'nes kitaip, jei tą vynuogyną apleisime ir duosime apželti dilgėlėmis, ne tiktai užmokesčio neimsime, bet ir tai, ką pagadinsime, mokėti atpildyti turime' DP $96_{42–44}$.

Jis yra užfiksuotas abiejuose XVII a. Konstantino Sirvydo žodynuose: pokrʒywá / vrtica. *dilgine* SPr 130; pokrʒywá / Vrtica. *Dilgine* SD[3] 319. Greta kitų dilgėlės pavadinimų vartotas ir Mažojoje Lietuvoje.

Dilgynė – tai tokio pat tipo kaip ir *notrynė* (žr. p. 103) vedinys, padarytas iš *dilgė*. *Dilginė* kilęs iš priesagos *-inis* (*-ė*) sudaiktavardėjusio būdvardžio, plg. *dilginis* (*-ė*) 'kas dilgina; apaugęs dilgėlėmis' (LKŽe).

Iš Naujosios Ūtos užrašytas variantas *dygelẽ*, matyt, atsirado dėl sąsajos su *dygùs*, *dyglỹs*. Tai priesagos **-lo-* bei galūnės *-us* vediniai, padaryti iš gana seno veiksmažodžio, plg. lie. *dýgti*, *díegti*, la. *dîgt* 'dygti', *diêgt* 'durti, mušti; dygsniuoti, daigstyti, siūlėti', pr. *digno* 'kalavijo rankena' E 427, lo. *fīgere* '(į)durti, įsmeigti; perdurti, perverti; įžeidinėti; prisegti, pritvirtinti; (pa)skelbti; (pa)statyti; (pa)sodinti; įspausti, įkalti; įbesti; nudelbti, nukreipti' (ME I 477; LEW 93; IEW 243t.; Karaliūnas 1987: 74; PKEŽ I 199t.; Smoczyński 2007: 109).

Miežaičiuose užrašytas variantas *dalgynė* atsirado dėl sąsajos su veiksmažodžiu *dálgyti* 'dilginti', būdvardžiu *dalgùs* 'dilgus, dagus, dygus'. Iš jų padaryti ir kitų augalų pavadinimai: *dalgùtė* 'paprastasis dalgutis (*Erodium cicutarium*)', *dalgùtis* 'toks snaputinių šeimos augalas (*Erodium*)', *dalg̃žolė* 'aštrioji viksva (*Carex Buekii*)' (LKŽe).

Latvijoje Vidžemės vidurinės dalies kompaktiškame plote (Karliai, Dzėrbenė, Gatarta, Ramuliai, Sėrmūkšiai, Taurenė, Jaunpiebalga, Kėčiai, Kuosa, Vecpiebalga, Ranka ir kt.) vartojamas pavadinimas *dzeltene*. ME I 542 jis užrašytas ir iš Bėrzaunės. Dauguma šio pavadinimo atvejų priskiriami didžiajai dilgėlei, tačiau remiantis tarminiais pavyzdžiais galima teigti, kad ir gailioji dilgėlė vadinta *dzeltene*. Pvz.: *nâtr[a]s cits sàuc dzel̃tenes* 'dilgėles kai kas vadina *dzeltenes*' Dzėrbenė (LVDA); *nâtras aûg sakņu dãrzuôs, ʒel̃tenes aûg gar sę̃tmalām, tâs ìr daũdz liẽlâkas par nâtrām* 'dilgėlės auga daržuose, *dzeltenes* 'didžiosios dilgėlės' auga patvoriuose, jos yra daug didesnės už dilgėles' Jaunpiebalga; *nâtr[e]s ìr tās liẽlās, un dzel̃tenes ìr tās, kas aûg iekš saknēm dùobês* 'dilgėlės yra tos didžiosios, o *dzeltenes* 'gailiosios dilgėlės' – tos, kur auga daržovių lysvėse' Karliai (LVDA); *dzel̃tenes ìr tās liẽlâs* '*dzeltenes* yra tos didžiosios [dilgėlės]' Kuosa (LVDA); *nâtres i dzel̂tenes såûca* 'dilgėlėmis ir *dzeltenēm* vadino' Ranka (LVDA); *dzel̃tene ìr pret rematismu* 'dilgėlė yra nuo reumatizmo' Sėrmūkšiai (LVDA); *cic* (-ts) *sàuc pa nâtrām, cic pa dzel̃tenēm*, *ir sîkās dzèlten[e]s ari* 'vienas vadina dilgėlėmis, kitas vadina *dzeltenēm*; taip pat yra ir gailiosios *dzeltenes* 'dilgėlės' Skujenė (LVDA); *dzel̂tenes, kas kuôž* '*dzeltenes* – [tokios dilgėlės] kurios dilgina' Taurenė; *dzel̃tenes jåu mīl låbu zemi, å kåtru gådu dzel̃teņu meš̃ pęliêk liẽl̃åks* 'dilgėlės tai mėgsta gerą žemę, dilgėlynas kiekvienais metais didėja' Vecpiebalga (LVDA).

Šis vedinys turi sudurtinę priesagą *-tene* (< *-t(a)s* + *-ene*), savo struktūra panašią į lie. *-tena* (< *-tas* + *-ena*, pvz., *kùltena* 'nuvarytas arklys, kuinas; išdykėlis', žr. Ambrazas 1993: 126), *-tinis* (*-ė*) (< *-tas* + *-inis* (*-ė*), pvz., *giltinẽ*).

Pamatinis veiksmažodis *dzel̂t* 'gelti, kirsti (paprastai su geluoniu); badyti, durti (apie spyglius); dilginti, deginti' yra senas, plg. lie. *gélti*, *gãlinti* 'daryti galą, nužudyti', *gìlti* 'kirsti, leisti gylį, kąsti', la. *galêt*, *galinât* 'galabyti, daryti žalą, žudyti', pr. *gallan* 'mirtis' III $43_{3,15–16,\ 24}$, 61_4, 65_1, *gallintwey* I 5_{15}; II 5_{15}, *gallintwei* 'žudyti' III 31_8, *gulsennin* 'skaudėjimą' III 105_2, ru. *жалить* 'gelti', s. bažn. sl. *želěti* 'apraudoti', s. ang. *cwëlan* 'mirti', *cwellan* 'žudyti', s. vo. au. *quëlan* 'kęsti skausmą', air. *at-baill* 'miršta', arm. *kełem* 'kankinti', gr. βελόνη 'smaigalys, adata' ir pan. (Trautmann 1923: 83; ME I 541; LEW 145t.; IEW 470t.; ПЯ Е–Н 142tt., 334tt.; PKEŽ I 319tt., 422; Ambrazas 1993: 13, 85; Smoczyński 2007: 153, 168).

Dviejose Latgalos šnektose užregistruoti variantai *dzelne* (Užvaldas) ir *dzelde* (Kapiniai). Pirmasis iš jų padarytas iš aptartojo veiksmažodžio *dzel̂t* su priesaga *-n-*, o antrasis – iš išvestinio veiksmažodžio *dzel̂dêt* 'durti, dilginti' (ME I 540) su darybos galūne *-e*.

Kai kuriose Vidžemės šiaurės rytų šnektose apie Gulbenę dilgėlė vadinama žodžiu *dzelzene*. Latvių bendrinėje kalboje šiuo pavadinimu įvardijamas graižažiedžių šeimos augalas bajorė (*Centaurea*).

Minėtose šnektose paprastai jis vartojamas gailiosios dilgėlės reikšme, rečiau pasitaiko kaip apibendrintas dilgėlės pavadinimas, pvz.: *mozàs dzęlzenes kuôž* 'gailiosios dilgėlės dilgina' Jaungulbenė (LVDA); *viênas ìr líelàs n[o]âtras un ùotras dzèlzenes. osâkas ir dzèlzenes, t[o]àpêc pàr dzèlzeņ̃m sauc* 'vienos yra didžiosios dilgėlės, o kitos – *dzelzenes* 'gailiosios dilgėlės', aštresnės yra *dzelzenes*, todėl jas taip ir vadina' Sinuolė (LVDA); *ņuôtras ir garâkas dzèlzenes ir gàišâkas* '[didžiosios] dilgėlės yra aukštesnės, *dzelzenes* 'gailiosios dilgėlės' yra šviesesnės' Vecgulbenė (LVDA).

Pavadinimas *dzelzene* registruotas ir šiaurės Latgaloje – Balvuose ir Liepnoje (Ēdelmane, Ozola 2003: 239). Jis turbūt giminiškas ir su kitose šnektose užrašytu gailiosios dilgėlės pavadinimu *dzelzs nātre*, kurį paraidžiui būtų galima versti 'geležinė dilgėlė', pvz.: *maziê i dzel̂znâtr̨s* 'gailiosios [dilgėlės] yra *dzelznātres*' Nabė; *i divejâdi nâtri: dzel̂znâtri un nâtri* 'yra dvejopų dilgėlių: gailiosios dilgėlės ir dilgėlės' Salaca (LVDA); *zelš nâtra brìesmîgi kuôdîga* 'gailioji dilgėlė labai aštri' Trapenė (LVDA).

Pavadinimas *dzelza nātre* užregistruotas ir Liborijaus Depkino žodyne: *dselsa = Nahtre*. Kleine Nessel 'gailioji dilgėlė' Depkin 1704 II 211.

Šie dilgėlės pavadinimai sietini su la. *dzèlzs* 'geležis', atitinkančiu lie. *gel(e)žìs*, pr. *gelso* E 522, sl. **želzo* 'geležis' (Būga II 681tt.; Trautmann 1923: 83; ME I 543t.; LEW 144; ПЯ Е–Н 200tt.; PKEŽ I 346t.; Sabaliauskas 1990: 123; Smoczyński 2007: 167).

Tai veikiausiai kartu su gr. χαλκός, mikėnų *ka-ko* 'bronza', he. *ḫabalki* 'geležinis namas' yra skolinys iš Mažosios Azijos, plg. ha. *ḫapalki* (Иванов 1977: 223tt. ir lit.).

Iš žodžio *gel(e)žìs* padarytas vienas kitas augalo pavadinimas ir lietuvių kalboje, pvz.: *gelžìnis* 'gyslotis gaidelis (*Plantago media*)' Žygaičiai, *gelžìnžolė* 'tokia žolė' Gegrėnai (LKŽe).

Ir latvių kalboje su žodžiu *dzelzs* sudaromi kiti augalų pavadinimai – plačiai paplitę *pļavas dzelzene* (*Centaurea jacea*) 'pakrūminė bajorė' ir *lielā dzelzene* (*Centaurea scabiosa*) 'didžiagalvė bajorė', dūrinys *dzelzszāle*, reiškiantis viksvinių šeimos augalą *Carex nigra* (sin. *Carex vulgaris*, *Carex stolonifera*) 'paprastoji viksva'; visi jie yra ir bendrinės latvių kalbos žodžiai.

Lietuvių tarmėse pasitaiko labai retų skolinių. Pirmiausia minėtini slavizmai *krapýva*, *chrapýva* (plg. blr. *крапіва*, ru. *крапива*) (Breslauja, Zietela), pvz.: *iš krapĩvos ìtos sku.rõs n'èmč̃us v'irv'ès v'ìjo* 'iš dilgėlės šitų plaušų vokiečiai virves vijo' ZtŽ 311; *prik'æp'inau rankàs krap'i.vái* 'nusidilginau rankas dilgėle' ZtŽ 311; *tai tu krap'i.vái apáuks'i* 'tai tu dilgėlėmis apaugsi' ZtŽ 311; taip pat *pokrýva* (plg. le. *pokrzywa*) (Troškūnai, Nemenčinė), *žigùlka* (plg. blr. *жыгучка* 'piktadilgė') (Breslauja). Iš Nidos užrašytas pavadinimas *drìginė* gali būti paskolintas iš la. *driģene* 'drignė' (LKA I 168).

Rudzupuķes nosaukumi

Asta Leskauskaite, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazs

Kartes un komentāra pamatā – atbildes uz ALE *Leksikas aptaujas* 83. jautājumu. Papildus izmantotas atbildes uz Antana Saļa 1. *aptaujas* (*Apklausas*) 76. jautājumu un Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003: 328skk.).

Kurvjziežu dzimtas savvaļas auga, ziemāju nezāles (*Centaurea cyanus*) nosaukumi lie. *rùgiagėlė* un la. *rudzupuķe* ir salikteņi. To darināšanas pamatā – kopīgs baltu (sal. lie. *rugỹs*, la. *rudzis*, pr. *rugis* E 258) un slāvu (sal. senkr. *rъžь*), kā arī ģermāņu (sal. senisl. *rugr*, senang. *ryge*) valodu vārds (skat. Trautmann 1923: 246; Būga III 681; ME III 555; Porzig 1954: 143; Sabaliauskas 1958a: 455, 1990: 43; IEW 1183; LEW 745sk.; Чемоданов 1962: 82–83; Stang 1972: 46; ИЯ 419, 658; PKEŽ IV 32sk.; Smoczyński 2007: 523). Šā vārda tālākā cilme visai neskaidra.

Aplūkojamo lietuviešu un latviešu valodas salikteņnosaukumu otrā daļa ir atšķirīga. Lietuviešu valodas (*rùgia-gėlė*) gadījumā tas ir samērā sens vārds *gėlẽ*, kas varbūt ir darbības vārda galotnes *-ė* atvasinājums, vēl sal. lie. *gel͂tas* ‘dzeltens’, la. *dzel͂ts* ‘dzeltens’, lie. *geltónas* ‘dzeltens’, la. *dzeļtãns*, pr. *gelatynan* < **geltaynan* ‘dzelteni’ E 464, tāpat arī *satem* variantus – lie. *žélti* ‘zelt’, la. *zel͂t*, lie. *žãlias* ‘zaļš’, *žolẽ* ‘zāle’ u. c., tālāk sl. **zelenъ* ‘žalias’, **žьltъ* ‘dzeltens’; sav. *gëlo*, kim. *gell* ‘dzeltens’, senind. *hári-* ‘gaišs, dzeltens’ utt. (skat. LEW 144).

Nosaukums *rùgiagėlė* izplatīts dienvidžemaišu Varņu izlokšņu grupā, kā arī rietumu aukštaišu izlokšņu dienvidu areālā, piem., *šic m'en'k'ì rug'aĩ.* | *vien'ì ku.kã·lai* | *rùg'ag'ė.łė.s* ‘šeit slikti rudzi – vieni kokaļi, rudzupuķes’ DrskŽ 310; *rùgegẽlę.s tèb gražaĩ. žĩ̃zı* ‘rudzupuķes tik skaisti zied’ PpaŽK; *koki čia rugiai – vienos rùgiagėlės* ‘kādi te rudzi – vienas rudzupuķes’ Druskininkos (LKŽe).

Pēc A. Saļa 1. *aptaujas* savāktie materiāli rāda, ka šis nosaukums (sal. arī tā variantus *rugiãgėlė*, *rugiagélė*, *rugiagẽlė*, *rugiagìlė, rugigėlė, rùgedėlė*, *rùdegėlė*, *rùdagėlė, rudagėlẽ, rùdalėlė*) senāk lietots visā aukštaišu dialektā un dienvidžemaišu izlokšņu grupas areālā, kā arī aiz Lietuvas robežas (ap Punsku).

Lietuviešu kopvalodas normai atbilst variants *rùgiagėlė*. Taču izloksnēs var novērot uzsvara pārbīdi galotnes virzienā: *rugiãgėlė*, *rugiagélė*, *rugiagẽlė*, *rugiagėlẽ*. Šeit jāņem vērā, ka salikteņi ar savienotājpatskani *ia*, ko izrunā ar uzsvaru uz pirmā komponenta, ir it kā izņēmums no vispārīgās tendences uzsvērt savienotājpatskani, sal. *spygliãtvorė* ‘dzeloņstiepļu žogs’, *krumpliãratis* ‘zobrats’ u. c. Vispār salikteņu uzsvars piedzīvojis dažāda rakstura pārmaiņas (sal. Mikulėnienė 2005: 115 skk. un lit.).

Senākajos lietuviešu rakstu avotos nosaukums *rùgiagėlė* vai tā varianti nav reģistrēti.

Aplūkojamās puķes nosaukumiem izloksnēs ir varianti ar savienotājpatskani *i*: *rùgigėlė*, *rugìgėlė*, *rugigélė*, *rugigėlẽ*. Jāņem vērā, ka lietuviešu valodā savienotājpatskanis *i* sastopams ne tikai tajos salikteņos, kuru pirmais komponents ir *i*-celma vārds (piem., *akìmirksnis* ‘acumirklis’ : *akìs* ‘acs’, *naktìžiedė* ‘plaukšķene’ : *naktìs* ‘nakts’), bet dažreiz – arī vārdos, kas radušies no *ā-*, *ŏ-*, *i̯ŏ-*, *(i̯)ē-*celmu lietvārdiem, piem., *vaikìgalis* ‘puika’ : *vaĩkas* ‘bērns’, *baslìgalis* ‘mieta gals’ : *baslỹs* ‘miets’, *blauzdìkaulis* ‘liela kauls’ : *blauzdà* ‘liels’, *eglìšakė* ‘egles zars’ : *ẽglė* ‘egle’ (sal. Urbutis 1965: 445sk.).

Šāds savienotājpatskaņa *i* lietojums ir sena parādība, sal. personvārdus *Gediminas*, *Minigaila*, *Noributas* un līdzīgus, kam ir paralēles citās radniecīgās valodās (plašāk par to skat. Skardžius I 418sk., IV 665skk. un lit.).

Formu *rùgiadėlė*, *rùdiagėlė*, *rùdagėlė, rudagėlẽ, rùdalėlė* rašanās cēlonis ir mīksto līdzskaņu *d̂* un *ĝ* mija dienvidaukštaišu un atsevišķās austrumaukštaišu izloksnēs (par to skat. Leskauskaitė, Mikulėnienė 1998: 95skk. un lit.), kā arī saistījums ar īpašības vārdu *rùdas* ‘ruds’.

Salikteņa *rugiãžolė* otrajam komponentam – visās baltu valodās lietotajam vārdam *žolẽ* (sal. la. *zâle*, pr. *soalis* ‘zāle’ E 293, acc. sg. *sālin* III 105_{13}) – ir kopīga cilme ar iepriekš aplūkoto *gėlẽ*, bet variants *rugiakvietkà* darināts, izmantojot jau 16. gs. rakstos fiksēto slāvismu *kvietkà* (sal. senbkr. *квѣтка*, skat. Skardžius IV 175).

Senākajos rakstu avotos un izlokšņu vārdnīcās neviens no šiem salikteņiem nav fiksēts. Nosaukums *rugiãžolė* pazīstams no KFRP materiāliem – pierakstīts ap Jodupi, kā arī no rakstu valodas, piem., *Ji pareina taku nuo alksnyno, rankose turėdama aibes rugiažolių* ‘viņa pārnāk pa taku no alksnāja, rokās turēdama daudz rudzupuķu’ r. av. (LKŽe).

Pēc atbildēm uz A. Saļa 1. *aptauju* 1 konstatēts varianta *rugiakvietkà* lietojums ap Mažaičiem.

La. *rudzupuķe* ir plaši izplatīta visā Latvijas teritorijā. Kurzemes un Vidzemes lībisko izlokšņu areālā lieto variantu *rudzpuķe*. Retāk sastopama vārdkopa *rudzu puķe*, kas arī reģistrēta visos Latvijas novados.

Rugiagėlės pavadinimai

Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentarų pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 83. Papildomai remtasi Antano Salio *Apklauso* 1 klausimo Nr. 76 atsakymais ir Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos augalų pavadinimų rinkiniu (Ēdelmane, Ozola 2003: 328t.).

Graižažiedžių šeimos laukinis augalas, žiemkenčių piktžolė (*Centaurea cyanus*) įvardijamas dūriniais lie. *rùgiagėlė* ir la. *rudzupuķe*. Jų darybos pamatas – bendras baltų (plg. lie. *rugỹs*, la. *rudzis*, pr. *rugis* E 258), slavų (plg. s. ru. *рожь*), germanų (plg. s. isl. *rugr*, s. ang. *ryge*) kalbų žodis (žr. Trautmann 1923: 246; Būga III 681; ME III 555; Porzig 1954: 143; Sabaliauskas 1958a: 455, 1990: 43; IEW 1183; LEW 745t.; Чемоданов 1962: 82t.; Stang 1972: 46; ИЯ 419, 658; PKEŽ IV 32t.; Smoczyński 2007: 523). Tolesnė jo kilmė visai neaiški.

Aptariamųjų lietuvių ir latvių dūrinių antrieji dėmenys skiriasi. Lietuviškojo (*rùgia-gėlė*) atveju – tai gana senas žodis *gėlẽ*. Jis galbūt yra veiksmažodinis galūnės *-ė* vedinys, dar plg. lie. *geĺtas*, la. *dzeĺts* ‘geltonas’, lie. *geltónas*, la. *dzęltãns* ‘geltonas’, pr. *gelatynan* < **geltaynan* ‘geltonai’ E 464, taip pat sateminius variantus lie. *žélti,* la. *zeĺt* ‘želti’, lie. *žãlias*, *žolẽ* ir pan., o toliau sl. **zelenъ* ‘žalias’, **žьltъ* ‘geltonas’; s. vo. au. *gëlo*, kimr. *gell* ‘geltonas’, s. i. *hári-* ‘šviesus, geltonas’ ir t. t. (žr. LEW 144).

Lie. *rùgiagėlė* paplitusi pietų žemaičių varniškių, pietinėse pietų ir vakarų aukštaičių šnektose, pvz.: *šic m'en'k'ì̀ rug'aĩ. | vien'ì̀ ku.kã̀lai | rùg'ag'ė.łė.s* ‘čia menki rugiai – vienos raugės, rugiagėlės’ DrskŽ 310; *rùgegẽ̀lę.s tèb gražaĩ. žĩ̃zɪ* ‘rugiagėlės taip gražiai žydi’ PpaŽK; *koki čia rugiai – vienos rùgiagėlės* ‘kokie čia rugiai – vienos rugiagėlės’ Druskininkai (LKŽe).

Medžiaga, surinkta pagal A. Salio *Apklausą* 1, rodo, kad šis pavadinimas (plg. dar jo variantus *rugiãgėlė*, *rugiagélė*, *rugiagẽlė*, *rugiagìlė, rugigėlė, rùgedėlė*, *rùdegėlė*, *rùdagėlė, rudagėlẽ, rùdalėlė*) anksčiau vartotas visoje aukštaičių tarmėje ir pietų žemaičių patarmės plote, taip pat už Lietuvos ribų (apie Punską).

Norminė lytis yra *rùgiagėlė*. Tačiau tarmėse pastebima kirčio slinktis link galūnės: *rugiãgėlė*, *rugiagélė*, *rugiagẽlė*, *rugiagėlẽ*. Čia reikia turėti omenyje, kad pirmajame dėmenyje kirčiuojami dūriniai su jungiamuoju balsiu *ia* yra tarsi išimtys iš bendrõs tendencijos – kirčiuoti jungiamąjį balsį, plg. *spygliãtvorė*, *krumpliãratis* ir t. t. Apskritai dūrinių kirčiavimas patyrė įvairaus pobūdžio pokyčių (plg. Mikulėnienė 2005: 115tt. ir lit.).

Senuosiuose lietuvių raštuose pavadinimas *rùgiagėlė* ir jo variantai nevartoti.

Aptariamosios gėlės pavadinimai turi variantų su jungiamuoju balsiu *i*: *rùgigėlė*, *rugìgėlė*, *rugigélė*, *rugigėlẽ*. Lietuvių kalboje jungiamąjį balsį *i* turi ne tik tie dūriniai, kurių pirmuoju dėmeniu eina *i*-kamienis žodis (pvz.: *akìmirksnis* : *akìs*, *naktìžiedė* : *naktìs*), bet kartais ir tie, kurių pirmasis dėmuo yra *ā*, *ŏ*, *i̯i̯ŏ* ar *(i̯)ē* kamienų daiktavardis, pvz.: *vaikìgalis* : *vaĩkas*, *baslìgalis* : *baslỹs*, *blauzdìkaulis* : *blauzdà*, *eglìšakė* : *ẽglė* (plg. Urbutis 1965: 445t.).

Toks jungiamojo balsio *i* išplitimas senas, plg. vardus *Gediminas*, *Minigaila*, *Noributas* ir pan., turinčius paralelių kitose giminiškose kalbose (plačiau apie tai žr. Skardžius I 418tt., IV 665tt. ir lit.).

Formų *rùgiadėlė*, *rùdiagėlė*, *rùdagėlė, rudagėlẽ, rùdalėlė* atsiradimą lėmė minkštųjų priebalsių *d̂* ir *ĝ* kaita pietų ir kai kuriose rytų aukštaičių šnektose (apie tai žr. Leskauskaitė, Mikulėnienė 1998: 95tt. ir lit.) bei sąsaja su būdvardžiu *rùdas*.

Dūrinio *rugiãžolė* antrasis dėmuo – visose baltų kalbose vartojamas žodis *žolẽ* (plg. la. *zâle*, pr. *soalis* ‘žolė’ E 293, acc. sg. *sālin* III 105_{13}), tos pačios kilmės kaip apžvelgtasis *gėlẽ*, o variantas *rugiakvietkà* – jau XVI a. raštuose užfiksuotas slavizmas *kvietkà* (plg. s. gu. *квѣтка*, žr. Skardžius IV 175).

Senuosiuose raštuose ir tarminiuose žodynuose nė vienas iš šių dūrinių neužfiksuotas. Pavadinimas *rugiãžolė* žinomas iš *Kalbos faktų rinkimo programos* medžiagos – užrašytas apie Juodupę, taip pat iš rašomosios kalbos, plg. *Ji pareina taku nuo alksnyno, rankose turėdama aibes rugiažolių* rš (LKŽe).

Renkant medžiagą pagal A. Salio *Apklausą* 1 nustatyta, kad apie Mažaičius vartojamas variantas *rugiakvietkà*.

La. *rudzupuķe* paplitusi visoje Latvijos teritorijoje. Kuržemės ir Vidžemės lyviškosiose šnektose vartojamas variantas *rudzpuķe*. Retesnis žodžių junginys *rudzu puķe*, kuris taip pat užfiksuotas visoje Latvijoje.

Tai liudija ir latvių tarmių pavyzdžiai: *smukas jòu tòas rudzupuķęś je, ǵeť i nazoáĺęś àr ŕęizę́* ‘gražios jau tos rugiagėlės yra, o kartu ir piktžolės’ Aknysta (ALE); *naťèiŕi rudźi – kìukuĺi da rudzu pučiś* ‘nešvarūs rugiai – tik raugės ir rugiagėlės’ Nautrėnai (ALE); *rudzpuķ' zil' krãs' i, tum̂ši zil'* ‘rugiagėlė yra mėlynos spalvos, tamsiai mėlyna’ Idus (ALE); *ziêdę̂t ziêd rudzu vãrpa, bet, kad ziêd rudzupuķe, vãrpa viņu neviñnêja* ‘žydėte žydi rugių varpa, o kai žydi rugiagėlė – varpa jos

To atspoguļo arī latviešu izlokšņu piemēri: *smukas jòu tòas rudzupukẹ́s je, bet i nazoálẹ́s àr rẹ̀izẹ́* ‘skaistas jau tās rudzupuķes ir, bet arī nezāles vienlaikus’ Aknīstē (ALE); *naṫèiŕi rudźi – kìukuĺi da rudzu pučiś* ‘netīri rudzi – vien kokāļi un rudzupuķes’ Nautrēnos (ALE); *rudzpuķ’ zil` krãs’ i, tum̂ši zil’* ‘rudzupuķe zilā krāsā ir, tumši zila’ Idū (ALE); *ziêdệt ziêd rudzu vãrpa, bet, kad ziêd rudzupuķe, vãrpa viņu neviñnêja* ‘ziedēt zied rudzu vārpa, bet, kad zied rudzupuķe, vārpa to neuzveic’ Nīcā (ALE); *rudzpuķs ziêd pa rudzim̂, smuk, ziĺ ziêdiņ̂* ‘rudzupuķes zied rudzos, skaisti, zili ziediņi’ Vainižos (ALE); *rudzupuķes aŕ ẹsuôt nizâlᵉs, bet man viņᵃs patîk* ‘rudzupuķes arī esot nezāles, bet man viņas patīk’ Zālītē (ALE).

Lībiskajās izloksnēs sastopama arī vīriešu dzimtes forma *rudzupuķis*, piem., *rudzupuķi oûg rudzos un ziẽd a zilim ziêdim* ‘rudzupuķes aug rudzos un zied ziliem ziediem’ Svētciemā (ALE).

Visu šo latvisko nosaukumu otrais komponents *puķe* ir aizguvums no somugru valodām, sal. līb. *putk*, *puk’k’*, *put’t’* ‘puķe’ (ME III 405sk.; Frenkelis 1969: 67; Sabaliauskas 1963: 134 un lit.).

Nosaukums *rudzu puķe* atrodams 17.–18. gs. vārdnīcās: *Rudsu Pukkes* Korn blumen. Fürecker 1685 II 247; *Rudsu=puķķes* Korn=blumen Depkin 1704 III 1227; Kornåhre, *rudſu puķķe.* Stender 1789 I 363; *Rudſu pukke.* Roggenblume Stender 1789 I 229.

No vārda *rudzupuķe* radies lietuviešu valodā reti sastopamais latvisms *rùdzpūkis*. Šis nosaukums un tā varianti *rùdzpukis*, *rudzpukė* pazīstami tikai Lietuvas rietumu daļā (Klaipēdas apkārtnē), sal. *daug tų rùdzpūkių žyda į rugius, viskas mėlynuo*[ja] ‘daudz to rudzupuķu zied rudzos, viss zilgmo’ Dovilos (LKŽe).

Tāda pati semantika kā lie. *rùgiagėlė* / la. *rudzupuķe*, ir vā. *Kornblume* ‘rudzupuķe’. Šis vārds ir pamatā ap Šiluti pierakstītajam ģermānismam *kõrnblumė,* ko lieto arī Līdoķu apkārtnē.

Lietuviešu un latviešu izloksnēs rudzupuķi apzīmē un vienotu izplatības areālu veido arī vienas un tās pašas cilmes slāvisms *vosilka / vasilka* (sal. senbkr. *василёкъ*, gen. sg. *василька́,* po. *wasiłka, wasiłek* ‘rudzupuķe’, skat. Skardžius IV 298; Даль I 167).

Nosaukums *vosilkà* (ar variantiem *vosìlka*, *võsilka*, *vosiĨkas*, *vosìlkas*, *võsilkas*, *vosiĨkė*, *vosìlkė*) sastopams visos lietuviešu dialektos.

Atbildes uz A. Saļa 1. *aptaujas* jautājumiem uzrāda arī vairākus citus variantus: *vasilkà* (ap Pikeļiem, Skļausti, Leckavu, Klīkoļiem, Židikiem, Tirkšļiem, Viekšņiem, Padvarēļiem, Krjukiem, Žeimeli, Namajūniem u. c.), *vasìlka* (ap Dapšiem, Zastaučiem, Tirkšļiem, Krjukiem, Žeimeli, Viršķupēniem, Pabirži, Daukņūniem, Geidžūniem u. c.), *vasiĨkė* (ap Laižuvu, Tirkšļiem, Viekšņiem, Skodišķiem), *vasìlkė* (ap Zastaučiem, Urviķiem), *vósylka* (ap Klīkoļiem, Urviķiem), *vasiĨkas* (ap Pikeļiem, Leckavu, Kerviem, Skļausti, Židikiem, Skodu, Šarki, Īlaķiem, Vabaļiem, Padvarēļiem, Palukni, Mosēdi, Vabaļiem, Poķi, Žemaiču Kalvariju, Sedu, Dameļiem u. c.), *vasìlkas* (ap Viršķupēniem, Kuršēniem, Šakiņiem, Mižuikiem, Varņiem, Gomaļiem, Karčemu, Vaiguvu, Anīkščiem, Kurkļiem, Pagiriem u. c.), *võsilkas* (ap Kupreliškiem, Šiekštininkiem), *visìlka* (ap Urviķiem, Naujamiesti), *visilkà* (ap Dikoņiem), *visiĨkas* (ap Jonišķēli, Naujamiesti), *vusìlka* (ap Krakēm), *vusilkà* (ap Survilišķiem, Truskavu, Ilgižiem, Andronišķiem), *vusiĨkas* (ap Pašušvi), *vasélka* (ap Švēkšnu, Judrēniem), *vasélkas* (ap Žlibiniem), *vasielka* (ap Vidukli), *vozilkà* (ap Lekēčiem), *vozìlka* (ap Paupi, Mauručiem), *osilkà* (ap Gražuļiem, Trečūniem, Skrjaudžiem, Pašlavanti, Prieniem, Marijampoli, Igļauku, Ļudvinavu u. c.), *usilkà* (ap Pakruoji), *usìlka* (ap Kapčūniem), *usiĨkas* (ap Rudišķiem, Lūpaičiem, Norušaičiem, Pakruoji, Kapčūniem, Šeduvu, Raginēniem u. c.), *asiĨkas* (ap Jonišķēli).

Šo nosaukumu dažādību un izplatību ilustrē lietuviešu izlokšņu piemēri: *dažnãĩ i‿vo·silkàs rĩñgdavo·m* ‘bieži arī rudzupuķes mēdzām vākt’ ZnŽ III 701; *rugũõs va.siĨku. net‿mẹ́lina* ‘rudzos rudzupuķu – viss zils’ KlŽ 413; *vosìlkos rugiuosà áuga, ãnos mėlynaĩ žýdz’* ‘rudzupuķes aug rudzos, tās zied ziliem ziediem’ LzŽ 291; *sako, pirmos vasiĨkos žydžia, tai reikia linai sėt* ‘mēdz teikt, kad pirmās rudzupuķes zied, tad jāsēj lini’ Biržos (LKŽe); *jauroj auga vosiĨkos* ‘mitrā zemē aug rudzupuķes’ Dusetās (LKŽe); *vasiĨkos – nė kokia kvietka: žolė, i gana* ‘rudzupuķes nav puķes, zāle vien ir’ Viduklē (LKŽe); *vasiĨkės auga rugiūse* ‘rudzupuķes aug rudzos’ Viekšņos (LKŽe); *iš vosiĨkių vainikėlis gražiai mėlynuojas* ‘rudzupuķu vainadziņš skaisti zilgmo’ Valkininkos (LKŽe); *vosilkaĩ mėlynais teip jau daugiausia žiedeliais, ale bet būdavo ir rausvų* ‘rudzupuķes visvairāk ir zilā krāsā, bet mēdz būt arī sārtas’ Suvainišķē (LKŽe).

Nosaukums *vosilkà* fiksēts jau 17. gs. abās Konstantīna Sirvīda vārdnīcās: modrak / caliba, calen-‖dula, *wosiłka* SPr 83; Modrak / modrʒeniec. Cyanus. *Wosiłka* SD[3]178; pirmajās Mazās Lietuvas vācu-lietuviešu valodas rokraksta vārdnīcās; piem., Kornbluhm *Wosilka* Lex 55a; Korn=Bluhme. *Wosilka, ôs*, F. C I 1099.

Izloksnēs sastop arī variantu *vasilkà* (resp. *vasìlka*, *vãsilka*) ar patskani *a* saknē. Skaņu *o* un *a* mija lietuviešu slāvismos ir diezgan bieža parādība (sal. Zinkevičius 1997).

Dažviet *a, o* vietā runā patskani *i* (*visilkà*, *visìlka*) vai *u* (*vusilkà*, *vusìlka*), *i* mijas ar *e* (*vasélka*) vai *ie* (*vasielka*), par balsīgu kļūst līdzskanis *s→z* (*vozilkà, vozìlka*). Pavinkšņos pierakstīts pārveidojums *valilka*.

Daļā lietuviešu izlokšņu vārda sākumā līdzskanis *v* zūd, piemēram, *vóras→óras*, *vokietis / vokietỹs→ókietis / okietỹs* u. tml. (skat. Zinkevičius 1966: 177 sk.; LKA II 112sk., 94. k.). Tāpat notiek arī aplūkojamajā slāvismā: *osilkà*, *usilkà*, *usìlka*.

Atsevišķi minami morfoloģiskie varianti: *vosiĨkas*, *vosìlkas*, *vósilkas*, *vòsilkas*; *vosiĨkė, vosìlkė; vasiĨkas, vasìlkas, võsilkas*; *vasiĨkė, vasìlkė, vasilkià*; *voziĨkas*; *vasélkas*; *asiĨkas*; *usiĨkas*.

Tāda celmu variēšanās raksturīga arī lietuviskas cilmes lietvārdiem. Senas mēdz būt *ŏ* un *ā* celmu paralēlformas, piem., *nãgas‖nagà* (skat. Stundžia 1978).

Lietuviešu izloksnēs redzamas arī aplūkotā slāvisma lietuviskošanas tendences – tiek lietoti deminutīvi ar piedēkli *-(i)ukas* (kas izveidojies no ide.*-*ko*-, skat. Ambrazas 2000: 90sk. un lit.): *vosilùkas*, *vosiliùkas*; *vasiliùkas*.

Latviešu valodā nosaukums *vasilka* sastopams galvenokārt Latgales austrumu un dienvidu daļā (dažās Latgales izloksnēs reģistrēti arī citi šī nosaukuma varianti – *vuosilka* Kalupē, *vosilka* Izvaltā), piem., *vasìlkys – taîdys ziłys puķeîťiś pa rudzỳm žît* ‘rudzupuķes – tādas zilas puķītes, rudzos zied’ Asūnē (ALE); *agruôk bàrnus pužàja ài rusàlkòm, lai, laśeîdami vasîļkys, nam̀èideîtu rudzu* ‘senāk bērnus baidīja ar nārām, lai, lasīdami rudzupuķes, nemīdītu rudzus’ Kaunatā (ALE); *vasîļku vàiņuks* ‘rudzupuķu vainags’ Pildā (ALE); *vaśòlkys vys·vairuôk rudzûs aûk* ‘rudzupuķes visvairāk ‘visbiežāk’ rudzos aug’ Izvaltā (ALE); *rudzu ťèirumâ aûk vùosîlkys, kìukûĺi, jì nagòņťi izbàic laḿeîbu* ‘rudzu tīrumā aug rudzupuķes, kokāļi, tie neganti ‘ļoti’ iznīcina labību’ Kalupē (KIV II 546).

Latgales vidus izloksnēs kompaktu areālu veido nosaukums *naktinīca (nakťińeîca).* Atbildēs uz ALE leksikas jautājumiem tas dots no Ozolaines un Varakļāniem, papildmateriālos atrodams arī no Aizkalnes, Galēniem un Višķiem. Ziemeļlatgalē (Šķilbēnos) reģistrēts variants *naktenīca* (*nakťeńîca*), bet Dienvidlatgalē (Višķos) – *naktenīdza* (*nakťińeidza*), piem., *nakťińeîcys aûg rudzûs* ‘rudzupuķes aug rudzos’

neįveikia' Nyca (ALE); *rudzpuķs ziêd pa rudziṃ, smuk, ziĵ ziêdiņ* 'rugiagėlės žydi rugiuose, gražūs mėlyni žiedeliai' Vainižiai (ALE); *rudzupuķes aŕ ęsuôt nizâlᵉs, bet manȉ viņᵃs patîk* 'rugiagėlės irgi esą piktžolės, bet man jos patinka' Zalytė (ALE).

Lyviškosiose šnektose vartojama ir vyriškosios giminės forma *rudzupuķis*, pvz.: *rudzupuķi oûg rudzos un ziẽd a zilim ziêdim* 'rugiagėlės auga rugiuose ir žydi mėlynais žiedais' Svėtciemas (ALE).

Visų šių latviškų pavadinimų antrasis dėmuo *puķe* 'gėlė' yra finiškas skolinys, plg. lyv. *putk*, *puk'k'*, *puť'ť* 'gėlė' (ME III 405t.; Frenkelis 1969: 67; Sabaliauskas 1963: 134 ir lit.).

La. *rudzu puķe* vartojamas XVII–XVIII a. žodynuose: *Rudsu Pukkes* Korn blumen Fürecker 1685 II 247; *Rudsu=puķķes* Korn=blumen Depkin 1704 III 1227; Kornåhre, *rudſu puķķe* Stender 1789 I 363; *Rudſu pukke.* Roggenblume Stender 1789 I 229.

Iš la. *rudzupuķe* kilo retas latvizmas *rùdzpūkis*. Šis pavadinimas ir jo variantai *rùdzpukis*, *rudzpukė* žinomi tik iš vakarinės Lietuvos dalies (Klaipėdos apylinkių), pvz.: *daug tų rùdzpūkių žyda į rugius, viskas mėlynuo[ja]* 'daug tų rugiagėlių žydi rugiuose, viskas mėlynuoja' Dovilai (LKŽe).

Tos pačios semantikos, kaip ir lie. *rùgiagėlė* / la. *rudzupuķe*, yra vo. *Kornblume* 'rugiagėlė'. Su šiuo žodžiu sietinas apie Šilutę užrašytas germanizmas *kõrnblumė*. Šis pavadinimas vartojamas ir Lyduokių apylinkėse.

Lietuvių ir latvių tarmėse rugiagėlės reikšme vartojamas ir bendrą paplitimo arealą sudaro tos pat kilmės slavizmas *vosilka* / *vasilka* (plg. s. gu. *василёкъ*, gen. sg. *василькá,* le. *wasiłka, wasiłek* 'rugiagėlė', žr. Skardžius IV 298; Даль I 167).

Lie. *vosilkà* (ir variantai *vosìlka*, *võsilka*, *vosiĨkas*, *vosìlkas*, *võsilkas*, *vosiĨkė*, *vosìlkė*) būdingas visoms lietuvių tarmėms.

Atsakymai į A. Salio *Apklauso* 1 klausimus rodo, kad būta ir daugiau variantų: *vasilkà* (apie Pikelius, Skliaustę, Leckavą, Klykolius, Židikus, Tirkšlius, Viekšnius, Padvarėlius, Kriukus, Žeimelį, Namajūnus ir kt.), *vasìlka* (apie Dapšius, Zastaučius, Tirkšlius, Kriukus, Žeimelį, Virškupėnus, Pabiržę, Daukniūnus, Geidžiūnus ir kt.), *vasiĨkė* (apie Laižuvą, Tirkšlius, Viekšnius, Skuodiškius), *vasìlkė* (apie Zastaučius, Urvikius), *vósylka* (apie Klykolius, Urvikius), *vasiĨkas* (apie Pikelius, Leckavą, Kervius, Skliaustę, Židikus, Skuodą, Šarkę, Ylakius, Vabalius, Padvarėlius, Paluknę, Mosėdį, Vabalius, Puokę, Žemaičių Kalvariją, Sedą, Damelius ir kt.), *vasìlkas* (apie Virškupėnus, Kuršėnus, Šakinius, Mižuikus, Varnius, Gomalius, Karčemas, Vaiguvą, Anykščius, Kurklius, Pagirius ir kt.), *võsilkas* (apie Kupreliškį, Šiekštininkus), *visìlka* (apie Urvikius, Naujamiestį), *visilkà* (apie Dikonius), *visiĨkas* (apie Joniškėlį, Naujamiestį), *vusìlka* (apie Krakes), *vusilkà* (apie Surviliškį, Truskavą, Ilgižius, Andrioniškį), *vusiĨkas* (apie Pašušvį), *vasélka* (apie Švėkšną, Judrėnus), *vasélkas* (apie Žlibinus), *vasielka* (apie Viduklę), *vozilkà* (apie Lekėčius), *vozìlka* (apie Paupį, Mauručius), *osilkà* (apie Gražulius, Trečiūnus, Skriaudžius, Pašlavantį, Prienus, Marijampolę, Igliauką, Liudvinavą ir kt.), *usilkà* (apie Pakruojį), *usìlka* (apie Kapčiūnus), *usiĨkas* (apie Rudiškius, Lūpaičius, Norušaičius, Pakruojį, Kapčiūnus, Šeduvą, Raginėnus ir kt.), *asiĨkas* (apie Joniškėlį).

Šių pavadinimų įvairovę ir paplitimą galima iliustruoti ir lietuvių tarmių pavyzdžiais: *dažnaĩ i‿vo͘silkàs rĩñgdavo͘m* 'dažnai ir rugiagėles rinkdavome' ZnŽ III 701; *ruĝuõs va.siĨku. net‿mė́linα* 'rugiuose rugiagėlių – net mėlyna' KlŽ 413; *vosìlkos rugiuosà áuga, ãnos mėlynaĩ žýdz'* 'rugiagėlės rugiuose auga, jos mėlynai žydi' LzŽ 291; *sako, pirmos vasiĨkos žydžia, tai reikia linai sėt* 'sako, pirmos rugiagėlės žydi, tai reikia linus sėti' Biržai (LKŽe); *jauroj auga vosiĨkos* 'jauroje auga rugiagėlės' Dusetos (LKŽe); *vasiĨkos – nė kokia kvietka: žolė, i gana* 'rugiagėlės – ne kokia gėlė, žolė, ir gana' Viduklė (LKŽe); *vasiĨkės auga rugiūse* 'rugiagėlės auga rugiuose' Viekšniai (LKŽe); *iš vosiĨkių vainikėlis gražiai mėlynuojas* 'rugiagėlių vainikėlis gražiai mėlynuoja' Valkininkai (LKŽe); *vosilkaĩ mėlynais teip jau daugiausia žiedeliais, ale bet būdavo ir rausvų* 'rugiagėlės taip jau daugiausia mėlynais žiedeliais, bet būdavo ir rausvų' Suvainiškis (LKŽe).

Pavadinimas *vosilkà* užfiksuotas jau XVII a.:

abiejuose Konstantino Sirvydo žodynuose: modrak / caliba, calen-‖dula, *wofiłka* SPr 83; Modrak / modrʒeniec. Cyanus. *Wofiłka* SD[3]178;

pirmuosiuose Mažosios Lietuvos rankraštiniuose vokiečių–lietuvių kalbų žodynuose; pvz.: Kornbluhm *Wofilka* Lex 55a; Korn=Bluhme. *Wofilka, ôs*, F. C I 1099.

Tarmėse vartojamas ir variantas *vasilkà* (resp. *vasìlka*, *vãsilka*) su balsiu *a* šaknyje. Balsių *o* ir *a* kaita lietuvių slavizmuose gana dažnas reiškinys (plg. Zinkevičius 1997).

Kai kur vietoj *a*, *o* tariamas balsis *i* (*visilkà*, *visìlka*) ar *u* (*vusilkà*, *vusìlka*), *i* keičiamas *e* (*vasélka*) ar *ie* (*vasielka*), skardinamas priebalsis *s→z* (*vozilkà, vozìlka*). Pavinkšniuose užrašytas perdirbinys *valilka*.

Dalyje lietuvių tarmių žodžio pradžioje priebalsis *v* netariamas, pvz.: *vóras→óras*, *vokietis* / *vokietỹs→ókietis* / *okietỹs* ir pan. (žr. Zinkevičius 1966: 177t.; LKA II 112t., žemėl. 94). Toks kitimas būdingas ir nagrinėjamam slavizmui: *osilkà*, *usilkà*, *usìlka*.

Minėtini ir morfologiniai variantai: *vosiĨkas*, *vosìlkas*, *vósilkas*, *vòsilkas*; *vosiĨkė*, *vosìlkė*; *vasiĨkas*, *vasìlkas*, *võsilkas*; *vasiĨkė*, *vasìlkė*, *vasilkià*; *voziĨkas*; *vasélkas*; *asiĨkas*; *usiĨkas*.

Tokio pobūdžio kamienų įvairavimas būdingas ir lietuviškiems daiktavardžiams. Senos yra *ŏ* ir *ā* kamienų gretybės, pavyzdžiui, *nãgas‖nagà* (žr. Stundžia 1978).

Lietuvių tarmėse išryškėja ir šio slavizmo lietuvinimo pastangos – vartojami deminutyvai su priesaga *-(i)ukas* (kilusia iš ide.*-*ko*-, žr. Ambrazas 2000: 90t. ir lit.): *vosilùkas*, *vosiliùkas*; *vasiliùkas*.

La. *vasilka* vartojamas Latgalos rytuose ir pietuose. Kai kuriose šnektose užfiksuota kitų šio pavadinimo variantų – *vuosilka* (Kalupė), *vosilka* (Užvaldas), pvz.: *vaśilkys – taîdys ziłys puķeîťiś pa rudzỳm žît* 'rugiagėlės – tokios mėlynos gėlytės, rugiuose žydi' Asūnė (ALE); *agruôk bàrnus pužàja ài rusàlkòm, lai, laśeîdami vaśìļkys, naḿèideîtu rudzu* 'seniau vaikus gąsdino undinėmis, kad skindami rugiagėles nemindytų rugių' Kaunata (ALE); *vaśìļku vàiņuks* 'rugiagėlių vainikas' Pilda (ALE); *vaśòlkys vys·vairuôk rudzûs aûk* 'rugiagėlės dažniausiai rugiuose auga' Užvaldas (ALE); *rudzu ťèirumâ aûk vùosìlkys, kìukûĺi, jì nagòņťi izbàic labéîbu* 'rugių lauke auga rugiagėlės, raugės, kurios labai sugadina javus' Kalupė (KIV II 546).

Kompaktiškai Latgalos vidurio šnektose dažniausiai vartojamas pavadinimas *naktinīca*. Atsakymuose į ALE leksikos klausimus jis užrašytas iš Uozuolainės ir Varaklianų, papildomoje medžiagoje – dar ir Aizkalnės, Galėnų, Viškių. Šiaurės Latgaloje (Škilbėnuose) užfiksuotas variantas *naktenīca* (*nakťeńîca*), o pietų Latgaloje (Viškiuose) – *naktinīdza* (*nakťińeidza*), pvz.: *nakťińeîcys aûg rudzûs* 'rugiagėlės auga rugiuose' Galėnai (ALE); *nakťińeîcài gàrs kuôc* 'rugiagėlės ilgas stiebas' Uozuolainė (ALE); *nakťińeîca* (vartoja vyresnioji karta) – *kas jàu ťî pàr puči, a pîļsàtuôs is ťierga pîerk* 'rugiagėlė – kokia jau ji gėlė, o miestuose turguje perka' Varaklianai (ALE); *nakťińeîdzu vàinućeņu goĺvâ* 'rugiagėlių vainikėlis ant galvos' Viškiai (ALE).

Latvių kalbos augalų pavadinimų rinkinyje *naktinīca* užrašyta ir iš Aizkalnės, Barkavos, Dignajos, Galėnų, Maltos, Preilių, Rudzėtų,

Galėnos (ALE); *nakt́ińeîcài gàrs kuôc* ‘rudzupuķei garš kāts’ Ozolainē (ALE); *nakt́ińeîca* (lieto vec. p.) – *kas jàu íî pàr puči, a pîļsàtuôs is íierga pîierk* ‘rudzupuķe – kas nu tā par puķi, bet pilsētās tirgū pērk’ Varakļānos (ALE); *nakt́ińeîdzu vàinućeņu goĺvâ* ‘rudzupuķu vainadziņu galvā’ Višķos (ALE).

Savukārt *Latviešu valodas augu nosaukumu* apkopojumā *naktinīca* dota vēl no Aizkalnes, Barkavas, Dignājas, Galēniem, Maltas, Preiļiem, Rudzētiem, Silajāņiem, Varakļāniem, Vārkavas, *naktinīce* – no Ozolaines, *naktenīca* – no Aglonas, Makašēniem, Višķiem, *naktine* – no Gaigalavas, bet *naktenīte* – no Sakstagala un Stirnienes (Ēdelmane, Ozola 2003: 327).

ē-celma forma *naktinīce* EH II 4 reģistrēta vēl no Maltas.

La. *naktinīca* ar variantu *naktenīca* ir hibrīds. Tas veidots no ļoti sena, neapšaubāmi no ide. pirmvalodas nākuša lietvārda *nakts*, sal. lie. *naktis*, pr. acc. sg. *naktin* ‘nakti’, baznsl. *noštь*, go. *nahts*, alb. *natë*, lat. *nox* (gen. sg. *noctis*), senind. *nák* (acc. sg. *náktam*), gr. νύξ, νυκτός ‘nakts’, senīr. *in-nocht* ‘šonakt’, toh. A *n[a]ktim* ‘nakts-’, toh. B *nek-ciye* ‘vakarā’, he. *nekut-* ‘vakars’ utt. (Trautmann 1923: 193; ME II 690skk.; IEW 762sk.; LEW 482sk.; ИЯ 791sk., 1 par.; Sabaliauskas 1990: 50; PKEŽ III 168sk.; Smoczyński 2007: 415).

Tas var būt deverbāls atvasinājums, sal. he. *neku-* ‘tumst, krēslot’, daļēji varbūt arī lie. *nakvóti* (Иванов 1965: 67sk. un lit.).

Savukārt piedēklis *-inīca* ir slāvisks. Tiesa, tas radies no **-inīko-* / *-ineiko-* (sal. Варбот 1969: 119sk.; Vaillant 1974: 349skk.), saplūstot diviem piedēkļiem: īpašības vārda piedēklim **-ino-* un sākotnējam deminutīva piedēklim **-iko-/-īko-/-eiko-* (sal. baznsl. *grěšьnikъ* ‘grēcinieks’ : *grěšьnъ* ‘grēcīgs’, skat. Vaillant 1974: 306skk.) un atspoguļo ļoti senus baltu un slāvu pirmvalodas kontaktus. Atzīmējams arī tas, ka lietuvieši un prūši lieto vienu piedēkļa **-inīko-/-ineiko-* apofonisku variantu, bet latvieši – citu, sal. lie. *laukinỹkas* ‘zemnieks’, pr. *laukinikis* ‘zemes īpašnieks, zemturis’ E 407 un la. *laũcinieks* (plašāk skat. Ambrazas 2000: 118skk., 2006: 68).

Atbilstošais lietuviešu valodas vārds *naktinýčia* apzīmē citus augus: ‘divgadīgo naktssveci (*Oenothera biennis*)’, ‘dārza matiolu (*Matthiola bicornis*)’, ‘brūngalvīti (*Prunella*)’ (Gritėnienė 2006: 108, 118, 180).

Kurzemes ziemeļu un vidusdaļas izloksnēs reģistrēti vārdi *zīdene* (Īvandē, Rendā, Ventā) un *žīdene* (Alsungā, Popē), piem., *tûr puĺk zīdeńs tuõs rudzuôs* ‘tur daudz rudzupuķu tajos rudzos’ Rendā (ALE); *žīdene i ziĺ ziêd* ‘rudzupuķei ir zili ziedi’ Alsungā (ALE); *uz Jāņem salasiį žīdẹns un nuopîn jāņkruõn* ‘Jāņos salasīja rudzupuķes un nopina Jāņu vainagu’ Popē (ALE).

Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas augu nosaukumu apkopojumā atrodamie rudzupuķes nosaukumi *zīdene* un *žīdene* areālu papildina – vārds *zīdene* dots vēl arī no Padures, Piltenes, Rendas, Ugāles, Užavas, Zūrām, *žīdene* – no Ances, Basiem, Ēdoles, Jūrkalnes, Snēpeles, bet salikteņnosaukums *rudzzīdene* – no Ventas (Ēdelmane, Ozola 2003: 329).

Jānis Endzelīns vārdu *zīdene* hipotētiski saista ar vārdu *zīds* ‘Seide’ (tas ir aizguvums, sal. ig. *sīt*, vlv. *sīde*, skat. ME IV 731sk.), balstoties uz šā zieda līdzību ar zīdu. Variants *žīdene* acīmredzot uzskatāms par vārda *zīdene* fonētisko variantu.

La. nosaukumam *zīdene*, *žīdene* semantiski atbilst ap Pakroju pierakstītais nosaukums *šiĨkas*, sal. tā variantus *šilkẽlis* (ap Mikņūniem, Pašvitini), *siĨkas* (ap Gudaļiem, Žemaiču Kalvariju; sal. LKŽe – ap Kvēdarnu), *siĨkė* (ap Geņoni, Pūčkornēm).

Vārds *šiĨkas* – tas ir sens, pirms 12. gs. sākuma aizgūts slāvisms, sal. senkr. *шьлкъ* (Būga I 340skk.). Šis vārds vai tā atvasinājumi, kuri atklāj ziedu īpatnības, lietuviešu izloksnēs apzīmē arī dažas citas puķes (sal. Gritėnienė 2006: 80, 86, 151sk.).

Dažās latviešu valodas izloksnēs reģistrēti nosaukumi, kuru motivācijas pamatā ir zieda zilā krāsa – *zilā puķe* (Nīcā), *zilene* (Šķilbēnos, Tilžā), piem., *ruʒîc aûga maîzîteî, zilâ puķe – vaîņagaṁ* ‘rudzītis auga maizītei, rudzupuķe – vainagam’ Nīcā (ALE); *zyłejîm źîd́îm – źiĺeńiś* ‘zilajiem ziediem – rudzupuķes’ Šķilbēnos (ALE).

I. Ēdelmane un Ā. Ozola nosaukumu *zilā puķe* dod vēl arī no Aknīstes un Anneniekiem, *zilene* – no Baltinavas, *zilinīca* – no Istras, bet deminutīva formu nom. pl. *zilenītes* – no Ružinas un Viļāniem (Ēdelmane, Ozola 2003: 328sk.).

Šo nosaukumu pamatā ir īpašības vārds *zils*, atbilstošais lie. *žìlas*, radniecīgs lie. *žélti*, *žãlias* ‘zelt, zaļš’ (ME IV 720; LEW 1296; Smoczyński 2007: 784skk.), *gėlẽ* ‘puķe’ (sal. 108. lpp.).

Ar piedēkli *-enis*, *-ene* (cēlies no **-no-*) latviešu valodā bieži darināti līdzīgi īpašības nesēja nosaukumi (sal. Endzelīns 1951: 298skk.). Lietuviešu valodā šāda tipa atvasinājumi sastopami daudz retāk, sal. la. *meĨlene* un lie. *mėlẽnė* ‘mellene’ (Ambrazas 2000: 166, 2006: 72).

Šeit vēl var minēt, ka Jurģis Ambraziejs Pabrēža (1771–1849) un vēlāku laiku botāniķi kurvjziežu dzimtas puķes (*Senecio*) apzīmēšanai izmantoja no īpašības vārda *žìlas* ‘sirms’ darināto galotnes *-ė* atvasinājumu *žìlė* ‘sirmums; sirmi mati, sirma galva’ (LKŽe). Tiesa, izloksnēs tiek lietoti citi šīs puķes nosaukumi (Gritėnienė 2006: 107sk.).

Pēc A. Saļa 1. *aptaujas* pierakstīti arī vairāki citi reti sastopami rudzupuķes nosaukumi.

Ap Perloju ar nozīmi ‘rudzupuķe’ lieto vārdu *mėlýnė*. Šim galotnes *-ė* atvasinājumam izloksnēs ir vēl citas nozīmes: ‘viršu dzimtas augs, mellene (*Vaccinium myrtillus*)’; ‘zilene (*Vaccinium uliginosum*)’; ‘zilas šķirnes kartupelis’ (sal. LKŽe).

Šā atvasinājuma pamatā ir īpašības vārds *mélynas*, kas darināts ar piedēkli *-ynas* (šis piedēklis baltu valodās ir tikai dažiem īpašības vārdam; ar **-ī-no-*, kas attīstījies no **-no-*, parasti darina dažādus lietvārdus) no *mélas* ‘zils’, kas radniecīgs la. *melÎns*, pr. *melne* ‘zilums (no sasišanas)’ E 161, bet tālāk, domājams, ar gr. μέλᾱς ‘melns’, go. *meljan* ‘rakstīt’, senind. *málam* ‘dubļi, netīrumi’ u. c. (skat. IEW 720sk.).

Tie, pēc Vītauta Mažuļa domām (PKEŽ III 123skk.), savukārt radušies no darbības vārda **mel(H)-/*mol(H)-/*mḷ(H)* ‘nosmērēties, kļūt tumšākam’, sal. vēl lie. *melÕmas* ‘bāls, nobālējis’ (Ambrazas 2007: 17).

Ap Virškupēniem, Papili lieto salikteni *mėlinžiedis*. Tā otrais komponents *žíedas,* kas atbilst la. *ziêds*, ir galotnes *-as* atvasinājums no baltu darbības vārda (sal. lie. *žydéti* ‘ziedēt’, la. *ziêdêt*), kuram, iespējams, ir radniecīgi vārdi arī kādā ģermāņu valodā, sal. go. *keinan* ‘dīgt’ (IEW 355sk.; LEW 1305; Stang 1972: 65sk.; Sabaliauskas 1990: 192; Smoczyński 2007: 781).

Ar nozīmi ‘rudzupuķe’ ap Gražišķiem fiksēts vārds *šarkakõjis*. Taču daudz plašākā areālā šo salikteni (biežāk akcentējams kā *šarkãkojis*, *šárkakojis*) lieto ar nozīmi ‘tīruma zilausis’ (*Consolida regalis*), kura lapas, sašķeltas divās vai trijās šaurās līnijveida šķēpelēs, atgādina putna kāju (Gritėnienė 2006: 147sk.), ‘vālīšu staipeknis’ (*Lycopodium clavatum*), ‘kosmeja (*Cosmos*)’ (LKŽe).

Salikteņa pirmā komponenta *šárka* pamatā varbūt ir skaņu atdarinājums (piem., *kar, kar*) tāpat kā dažiem citiem putnu nosaukumiem (sal. Urbutis 1981: 45skk.; PKEŽ IV 64). Šim vārdam atbilst pr. *sarke* E 725, sl. **sorka* ‘žagata’, tiem ir zināmas paralēles arī citās radniecīgās valodās, sal. senind. *śāri-* ‘kāds putns’, *śārikā* ‘Indijas žagata’, alb. *sorrë* ‘vārna’, (Trautmann 1923: 299; LEW 964; IEW 569; Sabaliauskas 1990: 34; PKEŽ IV 63skk.; Smoczyński 2007: 624). Otrais

Silajanių, Varaklianų, Varkavos, *naktinīce* – iš Uozuolainės, *naktenīca* – Agluonos, Makašėnų, Viškių, *naktine* – Gaigalavos, o *naktenīte* – iš Sakstagalo ir Stirnienės (Ēdelmane, Ozola 2003: 327).

ē kamieno forma *naktinīce* EH II 4 dar užrašyta iš Maltos.

La. *naktinīca* ir jo variantas *naktenīca* – hibridas. Jis padarytas iš labai seno, neabejotinai ide. prokalbę siekiančio daiktavardžio *nakts* ‘naktis’, plg. lie. *naktis*, pr. acc. sg. *naktin* ‘naktį’, s. bažn. sl. *noštь*, go. *nahts*, alb. *natë*, lo. *nox* (gen. sg. *noctis*), s. i. *nák* (acc. sg. *náktam*), gr. νύξ, νυκτός ‘naktis’, s. air. *in-nocht* ‘šią naktį’, toch. A *n[a]ktim* ‘naktinis’, toch. B *nekciye* ‘vakare’, he. *nekut-* ‘vakaras’ ir t. t. (Trautmann 1923: 193; ME II 690t.; IEW 762t.; LEW 482t.; ИЯ 791t., 1 išn.; Sabaliauskas 1990: 50; PKEŽ III 168t.; Smoczyński 2007: 415).

Tai gali būti veiksmažodinis vedinys, plg. he. *neku-* ‘temti, vakarėti’, gal iš dalies ir lie. *nakvóti* (Иванов 1965: 67t. ir lit.).

Kita vertus, priesaga *-inica* – slaviška. Tiesa, ji kilusi iš **-inīko-* / *-ineiko-* (plg. Варбот 1969: 119tt.; Vaillant 1974: 349tt.). Ši išriedėjo susijungus dviem priesagoms: būdvardinei **-ino-* ir deminutyvinės prigimties **-iko-* / *-īko-* / *-eiko-* (plg. s. bažn. sl. *grěšьnikъ* ‘nusidėjėlis’: *grěšьnъ* ‘nuodėmingas’, žr. Vaillant 1974: 306tt.) bei atspindi labai senus prabaltų ir praslavų kalbų kontaktus. Pažymėtina ir tai, kad lietuviai ir prūsai vartoja vieną priesagos **-inīko-* / *-ineiko-* apofoninį variantą, o latviai – kitą, plg. lie. *laukinỹkas* ‘valstietis’, pr. *laukinikis* ‘žemvaldys’ E 407 ir la. *laũcinieks* ‘valstietis’ (plačiau žr. Ambrazas 2000: 118tt., 2006: 68).

Atitikmuo lietuvių kalboje *naktinýčia* žymi kitokius augalus: ‘dvimetė nakviša (*Oenothera biennis*)’, ‘dviragė leukonija (*Matthiola bicornis*)’, ‘juodgalvė (*Prunella*)’ (Gritėnienė 2006: 108, 118, 180).

Kuržemės šiaurinėse ir vidurio šnektose užfiksuoti pavadinimai *zīdene* (Yvandė, Renda, Venta) ir *žīdene* (Alsunga, Puopė), pvz.: *tûr puĨk zīdeñs tuõs rudzuôs* ‘ten daug rugiagėlių tuose rugiuose’ Renda (ALE); *žĩdene i ziĨ ziêd* ‘rugiagėlės žiedai mėlyni’ Alsunga (ALE); *uz Jāņem salasiį žĩdẹns un nuopîn jāņkruõn* ‘per Jonines priskynė rugiagėlių ir nupynė Joninių vainiką’ Puopė (ALE).

Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos augalų pavadinimų žodyne pateikti rugiagėlės pavadinimai praplečia *zīdene* ir *žīdene* paplitimo arealą – *zīdene* vartojamas dar ir Padurėje, Piltenėje, Rendoje, Ugalėje, Užavoje, Zūrose, *žīdene* – Ancėje, Basuose, Ėduolėje, Jūrkalnėje, Snėpelėje, o dūrinys *rudzzīdene* – Ventoje (Ēdelmane, Ozola 2003: 329).

Jānis Endzelīnas (ME IV 731) *zīdene* sieja su žodžiu *zīds* ‘šilkas’ (tai skolinys, plg. est. *sīt*, vid. vo. že. *sīde*, žr. ME IV 731t.), remdamasis žiedo panašumu į šilką. Pavadinimas *žīdene* veikiausiai laikytinas jo fonetiniu variantu.

La. *zīdene*, *žīdene* semantiškai atitinka pavadinimas *šiĨkas,* užrašytas apie Pakruojį, plg. jo variantus *šilkẽlis* (apie Mikniūnus, Pašvitinį), *siĨkas* (apie Gudalius, Žemaičių Kalvariją; plg. LKŽe – apie Kvėdarną), *silkė* (apie Genionis, Pūčkornes).

Žodis *šiĨkas* – tai senas prieš XII a. pradžią pasiskolintas slavizmas, plg. s. ru. *шьлкъ* (Būga I 340tt.). Šiuo žodžiu ar jo dariniais, atskleidžiančiais žiedų ypatybes, lietuvių tarmėse žymimos ir kai kurios kitos gėlės (plg. Gritėnienė 2006: 80, 86, 151t.).

Kai kuriose latvių šnektose vartojami pavadinimai, sietini su augalo žiedų mėlyna spalva, – *zilā puķe* (Nyca), *zilene* (Škilbėnai, Tilžė), pvz.: *ruʒîc aûga maîzîteî, zilâ puķe – vaîņagam̂* ‘rugelis auga duonelei, rugiagėlė – vainikui’ Nyca (ALE); *zyłejîm źîdîm – źiĺeńiś* ‘mėlynais žiedais – rugiagėlės’ Škilbėnai (ALE).

I. Ēdelmanė ir Ā. Ozola nurodo, kad pavadinimas *zilā puķe* dar užrašytas iš Aknystos ir Aneniekų, *zilene* – iš Baltinavos, *zilinīca* – iš Istros, o deminutyvo daugiskaitos vardininko forma *zilenītes* – iš Ružinos ir Vilianų (Ēdelmane, Ozola 2003: 328t.).

Šių pavadinimų pamatas yra būdvardis *zils* ‘mėlynas’, atitinkantis lie. *žĩlas*, giminiškas lie. *žélti*, *žãlias* (ME IV 720; LEW 1296; Smoczyński 2007: 784t.), *gėlẽ* (plg. p. 109).

Su priesaga *-enis*, *-ene* (kilusia iš **-no-*) latvių kalboje dažnai daromi panašūs ypatybės turėtojų pavadinimai (plg. Endzelīns 1951: 298tt.). Lietuvių kalboje šio tipo vediniai daug retesni, plg. la. *melĨene* ir lie. *mėlẽnė* ‘mėlynė’ (Ambrazas 2000: 166, 2006: 72).

Čia dar galima prisiminti, kad Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849) ir vėlesni botanikai graižažiedžių šeimos gėlei (*Senecio*) pavadinti panaudojo iš būdvardžio *žĩlas* padarytą galūnės *-ė* vedinį *žĩlė* ‘žilumas; žili plaukai, žila galva’ (LKŽe). Tiesa, tarmėse vartojami kitokie šios gėlės pavadinimai (Gritėnienė 2006: 107t.).

Pagal A. Salio *Apklausą* 1 užrašyta ir daugiau retų rugiagėlės pavadinimų.

Apie Perlojį rugiagėlę žymi *mėlýnė*. Šis galūnės *-ė* vedinys tarmėse dar turi ir kitas reikšmes: ‘erikinių šeimos augalas, mėlynė (*Vaccinium myrtillus*)’; ‘vaivoras, girtuoklė (*Vaccinium uliginosum*)’; ‘mėlynųjų rūšies bulvė’ (plg. LKŽe).

Šis vedinys remiasi būdvardžiu *mélynas*, kuris padarytas su priesaga *-ynas* (ją baltų kalbose beturi tik vienas kitas būdvardis; su iš **-no-* išriedėjusia išvestine priesaga **-ī-no-* čia paprastai daromi įvairūs daiktavardžiai) iš *mélas* ‘mėlynas’, giminiško la. *melÎns* ‘juodas’, pr. *melne* ‘mėlynė (nuo sumušimo)’ E 161, o toliau veikiausiai gr. μέλᾱς ‘juodas’, go. *meljan* ‘rašyti’, s. i. *málam* ‘purvas, nešvarumai’ ir kt. (žr. IEW 720t.).

Jie, pasak Vytauto Mažiulio (PKEŽ III 123tt.), savo ruožtu kilę iš veiksmažodžio **mel(H)-* / **mol(H)-* / **ml̥(H)* ‘išsitepti, patamsėti’, plg. dar lie. *melÎmas* ‘blyškus, pablyškęs’ (Ambrazas 2007: 17).

Apie Virškupėnus, Papilį vartojamas dūrinys *mėlinžiedis*. Jo antrasis dėmuo *žíedas*, atitinkantis la. *ziêds* ‘žiedas’, yra galūnės *-as* vedinys iš baltiško veiksmažodžio (plg. lie. *žydéti*, la. *ziêdêt* ‘žydėti’), kuris galbūt turi giminaičių ir germanų kalboje, plg. go. *keinan* ‘dygti’ (IEW 355t.; LEW 1305; Stang 1972: 65t.; Sabaliauskas 1990: 192; Smoczyński 2007: 781).

Rugiagėlės reikšme apie Gražiškius užfiksuotas *šarkakõjis*. Tačiau daug didesniame plote šis dūrinys (dažniau kirčiuojamas *šarkãkojis*, *šárkakojis*) žymi ‘dirvinį raguolį (*Consolida regalis*)’, kurio lapai du ar tris kartus smulkiai suskaldyti į siauras, linijiškas skiltis, panašias į paukščio koją (Gritėnienė 2006: 147t.), ‘vaistinį pataisą (*Lycopodium clavatum*)’, ‘kosmėją (*Cosmos*)’ (LKŽe).

Pirmasis dūrinio dėmuo *šárka* yra turbūt garsažodinės kilmės (pvz., *kar kar*), kaip ir kai kurie kiti paukščių pavadinimai (plg. Urbutis 1981: 45tt.; PKEŽ IV 64). Jis atitinka pr. *sarke* E 725, sl. **sorka* ‘šarka’, turi kai kurių paralelių kitose giminiškose kalbose, plg. s. i. *śāri-* ‘toks paukštis’, *śārikā* ‘indiškoji šarka’, alb. *sorrë* ‘varna’ (Trautmann 1923: 299; LEW 964; IEW 569; Sabaliauskas 1990: 34; PKEŽ IV 63t.; Smoczyński 2007: 624). Antrasis dėmuo *kója* – tai rytų baltų inovacija (plg. la. *kãja* ‘koja’), kol kas neturinti įtikinamos etimologijos (žr. ME II 186tt.; LEW 280; Sabaliauskas 1990: 144; Smoczyński 2007: 303t.).

Apie Sudargą rugiagėlę žymi *meĨdas*. Žodis *méldas* / *meĨdas* paprastai reiškia ‘viksvinių šeimos augalą (*Scirpus*)’, kartais ‘nendrę’, ‘vikšrį (*Juncus*)’ (LKŽe).

Jis bendras lietuvių ir latvių (plg. *mẹldi* ‘meldai’) kalboms. Veikiausiai tai vedinys (gal sudaiktavardėjęs būdvardis), padarytas iš veiksmažodžio **meld*$^{(h)}$- ‘daryti švelnų, minkštą’, plg. pr. *maldai* ‘jauni’ III

komponents *kója* ir austrumbaltu jauninājums (sal. la. *kãja*), pagaidām tam nav pārliecinošas etimoloģijas (skat. ME II 186skk.; LEW 280; Sabaliauskas 1990: 144; Smoczyński 2007: 303sk.).

Ap Sudargu ar nozīmi 'rudzupuķe' lieto vārdu *melÕdas*. Vārds *méldas / melÕdas* parasti apzīmē 'grīšļu dzimtas augu (*Scirpus*)', dažreiz 'niedres', 'meldrus (*Juncus*)' (LKŽe).

Tas ir kopīgs lietuviešu un latviešu valodā (sal. *męldi* 'meldri'). Visticamāk, šis vārds ir atvasinājums (varbūt substantivējies īpašības vārds) no darbības vārda **meld*$^{(h)}$- 'darīt maigu, mīkstu', sal. pr. *maldai* 'jauni' III 97_2, sl. **moldъ* 'jauns', lat. *mollis* 'mīksts, lokans', īr. *meldach* 'mīksts', gr. μέλδομαι 'mīkstinu', senind. *mṛdú-* 'mīksts, vājš, patīkams' un citi (Būga II 166, 211; ME II 594 utt.; LEW 431; Sabaliauskas 1990: 157; PKEŽ III 100skk.; Smoczyński 2007: 386).

Tas savukārt varbūt varētu būt radies no senākā **(s)mel-* 'trīt, malt', no kā arī radies lie. *málti* 'malt', *smùlkus* 'smalks' utt. (skat. IEW 716skk.; PKEŽ III 101, 105).

Ap Stupuriem, Lūpaičiem, Žemīti lietotie rudzupuķes nosaukumi *kukãlis*, *kaukulis* varbūt saistāmi ar lie. *kùkti* (jāatzīmē, ka šis vārds biežāk lietojams saistībā ar gatavās labības noliekšanos, sakrišanu veldrē, piem., *Tokia giedra, kad kasdien matyti, kaip javai kuñka* 'tāds skaidrs [laiks], ka ar katru dienu redzams, kā labība [vārpas] liecas' Bartninkos, skat. LKŽe), la. *kukt* 'liekties, svērties' (cēlies no ide. **keu-* 'liekt', kas paplašināts ar determinatīvu *-k-*, sal. IEW 588skk.), sal. lie. *kùkis* 'āķis' (par to plašāk skat. Mikulskas 2002), *kaũkas* 'koka āķis vai loks – kāds zvejnieku darbarīks', *kaũkaras* 'paugurs, kalniņš', *kúoka,* la. *kùoks*, pr. *queke* 'zediņš (žogā)' E 635; serb.-horv. *kùka* 'āķis', *kvàka* 'durvju rokturis, āķis'; go. *hauhs* 'stāvs, bēniņi', senskand. *haugr* 'pakalns' u. c. (Būga I 368; Trautmann 1923: 121; ME II 302; ПЯ K–L 380skk.; PKEŽ II 327skk.).

Tātad no darināšanas viedokļa analizētie rudzupuķes nosaukumi varētu būt uzskatāmi par darītāju nosaukumiem ar piedēkli *-alis* (attīstījies no **-lo-*) un *-ulis*, kuri uz darītāju nosaukumu kategoriju pārnākuši no darbības nosaukumiem (sal. Ambrazas 1993: 120, 158sk.).

Taču šis nosaukums var apzīmēt arī citu augu – lie. *kūkãlis* 'lauka kokālis (*Agrostemma githago*)', sal. la. *kuokalis, kaukuolis, kūkalis, kūkolis*.

97_2, sl. **moldъ* ‘jaunas’, lo. *mollis* ‘minkštas, lankstus’, air. *meldach* ‘minkštas’, gr. μέλδομαι ‘minkštinu’, s. i. *mr̥dú-* ‘minkštas, gležnas, malonus’ ir kt. (Būga II 166, 211; ME II 594t.; LEW 431; Sabaliauskas 1990: 157; PKEŽ III 100tt.; Smoczyński 2007: 386).

Šis savo ruožtu turbūt išriedėjęs iš senesnio **(s)mel-* ‘trinti, malti’, iš čia atsirado lie. *málti*, *smùlkus* ir t. t. (žr. IEW 716tt.; PKEŽ III 101, 105).

Apie Stupurus, Lūpaičius, Žemytę vartojami rugiagėlės pavadinimai *kukãlis*, *kaukulis* turbūt sietini su lie. *kùkti* (pažymėtina, kad šis dažniausiai vartojamas nusakant prinokusių javų svirimą, gulimą, pvz.: *tokia giedra, kad kasdien matyti, kaip javai kuñka* Bartninkai, žr. LKŽe), la. *kukt* ‘linkti, svirti’ (kilęs iš determinatyvu *-k-* išplėsto ide. **keu-* ‘lenkti’, plg. IEW 588tt.), plg. lie. *kùkis* ‘kablys’ (apie jį plačiau žr. Mikulskas 2002), *kaũkas* ‘medinis kablys ar lankas – tam tikras žvejų įrankis’, *kaũkaras* ‘kalnelis, kalva’, *kúoka,* la. *kùoks* ‘medis, pagalys’, pr. *queke* ‘žaginys (tvorai)’ E 635; serb.-kro. *kùka* ‘kablys’, *kvàka* ‘durų rankena, kablys’; go. *hauhs* ‘áukštas’, s. skand. *haugr* ‘kalva’ ir kt. (Būga I 368; Trautmann 1923: 121; ME II 302; ПЯ K–L 380tt.; PKEŽ II 327tt.).

Tad darybos požiūriu aptariamuosius rugiagėlės pavadinimus galima būtų laikyti veikėjų pavadinimais, turinčiais atitinkamai priesagą *-alis* (išriedėjusią iš **-lo-*) ir *-ulis*, kuri į veikėjų pavadinimų kategoriją atkeliavo iš veiksmų pavadinimų (plg. Ambrazas 1993: 120, 158t.).

Tačiau šis pavadinimas gali reikšti ir kitą augalą – lie. *kūkãlis* ‘dirvinė raugė (*Agrostemma githago*)’, plg. la. *kuokalis*, *kaukuolis*, *kūkalis*, *kūkolis* ‘dirvinė raugė’.

Pelašķa nosaukumi

Ilga Jansone, Asta Leskauskaite,
Sauļus Ambrazs

Kartes un komentāra pamats – LKA I 95. karte un tās komentārs un LVDA Leksikas daļas 16. karte un komentārs. Papildus izmantots Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003: 262–266), atbildes uz Antana Saļa 1. *aptaujas* (*Apklausas*) 68. jautājumu.

Kartē rādīta kurvjziežu dzimtas ārstniecības auga (*Achillea millefolium* L.) ar smalkām, plūksnotām lapiņām nosaukuma izplatība.

Pelašķu preparātus tautas medicīnā lieto asiņošanas apturēšanai. Tas atspoguļojas lielākajā daļā lietuviešu un dažos latviešu pelašķa nosaukumos (sal. Gritėnienė 2006: 181skk., 187). Vispirms aplūkojami darinājumi, kam pamatā asins apzīmējumi.

Latviešu valoda (vienīgā no baltu valodām) saglabājusi ļoti senu, neapšaubāmi indoeiropisku, asiņu nosaukumu *asins*, sal. he. *ešḫar* (gen. sg. *ešḫanaš*), toh. A *ysār*, toh. B *yasar*, senind. *ásṛk* (gen. sg. *asnáḥ*), arm. *ariwn*, gr. poet. ἔαρ, senlat. *as*(*s*)*er*, *assyr* ‘asinis’ (ME I 143sk.; LEW 290; IEW 343; ИЯ 816; Sabaliauskas 1990: 12; Smoczyński 2001: 123; Ademollo Gagliano 2007 un lit.).

No vārda *asins* radušies vairāki latvisko pelašķa nosaukumu tipi. Latgalē (Balvos, Kapiņos, Skaistā) un Vidzemes ziemeļaustrumu daļā (Kalncempjos, Galgauskā, Litenē) sastopams saliktenis *asinszāle* un vārdu savienojums *asins zāle*, piem., *pàr asìnszuôli mes sàucàm pélašķi* ‘par *asinszāli* mēs saucam pelašķi’ Balvos (LVDA); *àr asìns zuôles lopâm vàr àisturêt asinis, sarèivèi, uzlèik, kad esi ìgrîš pìrstâ* ‘ar pelašķa lapām var apturēt asinis, sarīvē, uzliek, kad ir iegriezis pirkstā’ Kalncempjos (LVDA). Nosaukums *asinszāle* (*asiņszâle*) fiksēts arī Kurzemē (Medzē).

Latgalē un Ziemeļaustrumvidzemē pierakstīti arī varianti *ašņa zāle* un *ašņu zāle*, piem., *ašņa zuôļa taîdûs čupûs aûk*, *pàr ašņa zuôļi sàuc*, *bòlt̂ìm źîd̂ìm źît* ‘pelašķi tādos čemuros aug, par *ašņa zāli* sauc, baltiem ziediem zied’ Kārsavā (LVDA); *ìndykus baroị̀ ài ašņa zuôĺiś* ‘tītarus baro ar pelašķiem’ Mērdzenē (LVDA).

Šī nosaukuma otrais komponents *zāle* atbilst lie. *žolẽ* (par tā cilmi skat. 108. lpp.).

Augšzemē un Latgales dienvidu daļā izplatīti nosaukumi *asins dziras*, *ašņa dziras*, *ašņa dzīras* (*ašņadzīras*) ar lielu skaitu variantu.

Samērā kompaktā areālā Augšzemē (Ābeļos, Biržos, Elkšņos, Krustpilī, Lašos, Neretā, Prodē, Saukā, Sērenē, Zalvē), Vidzemes dienvidos (Koknesē, Pļaviņās), Latgalē (Medņos) pierakstīti varianti *asìndziras*, *asìnsdziras*, *asìns dzires*, *asìns dziriņas* ar substantīvu *asins* pirmajā salikteņa vai vārdsavienojuma daļā un substantīvu *dzira* (ar variantiem) otrajā daļā, piem., *ˈasìnˈʒi:rᵘ ziédⁱ – tìe tę:jäⁱ, lopiņs, käd i pušᵛⁱ* ‘pelašķu ziedi – tie tējai, lapiņas – kad ir pušumi’ Aizkrauklē (LVDA); *tùos pelę́:ņs pòr ä:sę̀ńć ʒi:riņàm sa̋uc* ‘tos pelašķus par asins dziriņām sauc’ Koknesē (LVDA).

Kompaktā areālā Augšzemē un Latgales dienvidu un dienvidrietumu izloksnēs fiksēti nosaukumi *ašņa dziras, ašņadziras*, *ašņa dzires*, *ašņadzires*, piem., *plòuce ašņazóªłys; vyslobóªkóªs – ašņadzires; kóªdràis skrìnút iz a:kmiņa acsitu pȅrstagolu – óªda vaļá, a:šņi skrȉn; pìplòuču ašņa dzires – tòªs skujiņas sabéržu, lài tèik sula, izłyku vȅrsà un apsę̀ju* ‘plūca pelašķus; vislabākie – pelašķi; kādreiz skrienot uz akmens atsitu pirkstgalu – āda pušu, asinis tek; saplūcu pelašķus – tās skujiņas ‘lapiņas’ saberžu, lai tek sula, uzliku virsū [brūcei] un apsēju’ Dignājā (Apv). Atsevišķās izloksnēs tai pašā areālā pierakstīti arī varianti *ašņu dziras*, *ašņudzire*, *ašņa dziri*, *ašņa dzirenes*. Biržos fiksēts arī variants *ašņu dzīre*, Dagdā – *ašņa dzìrkas*, bet Aizkrauklē – *ašņu dzìrnas*. Minētos nosaukumus var uzlūkot par okazionāliem lietojumiem blakus citiem, izplatītākiem variantiem.

Pierakstīti arī trīs varianti ar otrās daļas saknes komponentu *dzer-*, *dzēr-*: *ašņadzeres* Lašos, *ašņadzēre* un *ašņa dzére* Aknīstē.

Nosaukuma otrais komponents *dzira* ‘dzēriens’ darināts no darbības vārda *dzeĉt* ‘dzert’ (ME I 557), kura ietekmē radušies minētā pelašķa nosaukuma varianti *ašņadzeres*, *ašņadzēre*, *ašņa dzere*.

Pamata darbības vārds *dzeĉt*, atbilst lie. *gérti*, ir sens indoeiropiešu valodu vārds. Senāk tas nozīmēja ‘rīt’ (vēlāk ‘kāri ēst, dzert’), sal. senbaznsl. *požirǫ* ‘apriju’, senind. *giráti* ‘rij’, Av. *ǰaraiti* ‘aprija’, lat. *vorō* ‘riju’; gr. βοῤά, senīr. *túarae*, arm. *ker* ‘pārtika’ utt. (Trautmann 1923: 89sk.; ME I 547; LEW 148sk.; IEW 474skk.; ИЯ 702; Sabaliauskas 1990: 85; PKEŽ I 426; Smoczyński 2007: 172sk.).

Medzē pierakstīts saliktenis *asiĥspuķe*, kura otrais komponents ir aizguvums *puķe* (par tā cilmi skat. 110. lpp.)

Beļavā fiksēts vārdu savienojums *ašņa ziêdi*, kura otrais komponents ir *zieds* (par tā cilmi skat. 112. lpp.)

Ar asins vārdu saistīts arī atvasinājums *asnenes* Šķilbēnos, kas ar piedēkli *-en-* darināts no substantīva *asinis*.

Lie. vārdam *kraũjas*, pr. *crauyo* ‘asinis’ E 160 ir dažas paralēles ar to pašu nozīmi citās radniecīgās valodās (sal. sl.**kry*, vdīr. *crú* ‘asinis’,

Kraujažolės pavadinimai

Ilga Jansone, Asta Leskauskaitė,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentarų pagrindas – LKA I žemėlapis Nr. 95 ir jo komentaras, LVDA leksikos dalies žemėlapis Nr. 16 ir komentaras. Papildomai naudotasi Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos augalų pavadinimų rinkiniu (Ēdelmane, Ozola 2003: 262–266), Antano Salio *Apklauso* 1 klausimo Nr. 68 atsakymais.

Žemėlapyje parodytas graižažiedžių šeimos vaistinio augalo (*Achillea millefolium* L.) smulkiais plunksniškais lapeliais pavadinimų paplitimas.

Kraujažolių preparatai liaudies medicinoje vartojami kraujavimui stabdyti. Tai atsispindi daugelyje lietuvių ir kai kuriuose latvių kraujažolės pavadinimuose (plg. Gritėnienė 2006: 181tt., 187). Pirmiausia aptariami dariniai, besiremiantys kraujo pavadinimais.

Latvių kalba (vienintelė iš baltų kalbų) yra išlaikiusi labai seną, neabejotinai indoeuropietišką kraujo pavadinimą *asins*, plg.: he. *ešḫar* (gen. sg. *ešḫanaš*), toch. A *ysār*, toch. B *yasar*, s. i. *ásṛk* (gen. sg. *asnáḥ*), arm. *ariwn*, gr. poet. ἔαρ, s. lo. *as*(*s*)*er*, *assyr* ‘kraujas’ (ME I 143t.; LEW 290; IEW 343; *ИЯ* 816; Sabaliauskas 1990: 12; Smoczyński 2001: 123; Ademollo Gagliano 2007 ir lit.).

Iš žodžio *asins* atsirado keli latviškų kraujažolės pavadinimų tipai. Latgaloje (Balvuose, Kapiniuose, Skaistoje) ir Vidžemės šiaurrytinėje dalyje (Kalncempiuose, Galgauskoje, Litenėje) vartojamas dūrinys *asinszāle* ir žodžių junginys *asins zāle*, pvz.: *pàr asìnszuôli mes sàucàm pelašķi* ‘*asinszāle* mes vadiname kraujažolę’ Balvai (LVDA); *àr asìns zuôles lopâm vàr àisturêt asinis, sarèivèi, uzlèik, kad esi ìgrîš pìrstâ* ‘kraujažolės lapais galima sulaikyti kraują, sutrina, uždeda, kai įsipjauna pirštą’ Kalncempiai (LVDA).

Pavadinimas *asinszāle* (*asiņszâle*) užrašytas ir iš Kuržemės (Medzės).

Iš Latgalos ir šiaurės rytų Vidžemės užrašyti variantai *ašņa zāle* ir *ašņu zāle*, pvz.: *ašņa zuôļa taîdûs čupûs aûk*, *pàr ašņa zuôĺi sàuc*, *bòlt̂ìm źîd̂ìm źît* ‘kraujažolės tokiomis krūvomis auga, vadinamos *ašņa zāle*, baltais žiedais žydi’ Karsava (LVDA); *ìndykus baroi̯ ài ašņa zuôĺiś* ‘kalakutus lesina kraujažolėmis’ Mėrdzenė (LVDA).

Šių variantų antrasis dėmuo *zāle* atitinka lie. *žolẽ* (dėl jo kilmės žr. p. 109).

Augšžemėje ir Latgalos pietinėje dalyje paplitę pavadinimai *asins dziras*, *ašņa dziras*, *ašņa dzīras* (*ašņadzīras*) ir daug jų variantų.

Gana kompaktiškame Augšžemės areale (Abeliuose, Biržuose, Elkšniuose, Krustpilyje, Lašiuose, Neretoje, Pruodėje, Saukoje, Sėrenėje, Zalvėje), Vidžemės pietuose (Kuoknesėje, Pliaviniose), Latgaloje (Medniuose) paplitę variantai *asìndziras*, *asìnsdziras*, *asìns dzires*, *asìns dziriņas*, kurių pirmasis dėmuo yra daiktavardis *asins*, antrasis dėmuo – daiktavardis *dzira* (ar jo variantai), pvz.: *ˈasìnˈʒi:rᵘ ziédⁱ* – *tìe tę:jäⁱ, lopiņs, käd i puš̄ⁱ* ‘kraujažolių žiedai – arbatai, lapeliai – kai yra žaizdų’ Aizkrauklė (LVDA); *tùos peĺę:ņs pòr ä:sę̀ńć ʒi:riņàm sa̋uc* ‘tas kraujažoles *asins dziriņas* vadina’ Kuoknesė (LVDA).

Iš kompaktiško Augšžemės ir Latgalos arealo, pietinių ir pietvakarinių šnektų, užrašyti pavadinimai *ašņa dziras*, *ašņadziras*, *ašņa dzires*, *ašņadzires*, pvz.: *plòuce ašņazóᵃłys; vyslobóᵃkóᵃs – ašņadzires; kóᵃdràis skrìnút iz a:kmiņa acsitu pèrstagolu – óᵃda vaļá, a:šņi skrìn; pìplòuču ašņa dzires – tòᵃs skujiņas sabéržu, lài tèik sula, izłyku vèrsà un apsę̀ju* ‘skynė kraujažoles; kraujažolės geriausios; kitą kartą bėgdama į akmenį susimušiau piršto galą, odą nubraukiau, kraujas teka; prisiskyniau kraujažolių – jų spygliukus sutryniau, kad sultys tekėtų, uždėjau [ant žaizdos] ir aprišau’ Dignaja (Apv). Kai kuriose minėto arealo šnektose užrašyti ir variantai *ašņu dziras*, *ašņudzire*, *ašņa dziri*, *ašņa dzirenes*. Be to, Biržuose vartojamas ir variantas *ašņu dzīre*, Dagdoje – *ašņa dzìrkas*, o Aizkrauklėje – *ašņu dzìrnas*. Minėtus pavadinimus galima laikyti okazionalizmais, vartojamais greta kitų labiau paplitusių variantų.

Užrašyti ir trys variantai, kurių antrasis dėmuo yra šaknis *dzēr-*: *ašņadzeres* Lašiuose, *ašņadzēre* ir *ašņa dzére* Aknystoje.

Antrasis dėmuo *dzira* ‘gėrimas’ – tai pavadinimas, padarytas iš veiksmažodžio *dzeŕt* ‘gerti’ (ME I 557), dėl kurio įtakos atsirado minėto kraujažolės pavadinimo variantai *ašņadzeres*, *ašņadzēre*, *ašņa dzere*.

Pamatinis veiksmažodis *dzeŕt*, atitinkantis lie. *gérti*, senas, indoeuropietiškas. Tik anksčiau jis reiškė ‘ryti’ (vėliau ‘godžiai valgyti, gerti’), plg.: s. bažn. sl. *požirǫ* ‘praryju’, s. i. *giráti* ‘ryja’, Av. *ǰaraiti* ‘praryja’, lo. *vorō* ‘ryju’; gr. βορά, s. air. *túarae*, arm. *ker* ‘maistas’ ir t. t. (Trautmann 1923: 89t.; ME I 547; LEW 148t.; IEW 474tt.; *ИЯ* 702; Sabaliauskas 1990: 85; PKEŽ I 426; Smoczyński 2007: 172t.).

Iš Medzės užrašytas dūrinys *asiņspuķe*, kurio antrasis dėmuo yra skolinys *puķe* (apie jo kilmę žr. p. 111).

Beliavoje vartojamas žodžių junginys *ašņa ziêdi*, kurio antrasis dėmuo yra *zieds* (apie jo kilmę žr. p. 113).

Su žodžiu *asins* sietinas ir vedinys *asnenes*, vartojamas Škilbėnuose, padarytas iš daiktavardžio *asinis* su priesaga *-en-*.

Lie. *kraũjas*, pr. *crauyo* ‘kraujas’ E 160 turi kai kurių tą pačią reikšmę turinčių paralelių kitose giminiškose kalbose (plg. sl.**kry*, v. air.

lat. *cruor* ‘no brūces tekošas biezas asinis’, skat. Trautmann 1923: 142sk.; LEW 290; IEW 621sk.; ПЯ K–L 159skk. un lit.). Visdrīzāk *kraũjas* prototipam sākumā bijusi nozīme ‘jēla (asiņaina) gaļa’, sal. senind. *kraví-* ‘jēla gaļa’, gr. *κρέας* ‘gaļa’ (*ИЯ* 698sk.; Sabaliauskas 1990: 12; Mayrhofer I 411). Šeit jāmin arī la. *kreve* ‘sakaltušas asinis, krevele’, kas atspoguļo senāku stāvokli nekā lie. *kraũjas*, pr. *crauyo*. Šie varbūt ir seni determinatīvi, līdzīgi senind. *kravyám* ‘jēla gaļa, asinis’ : *kraví-* (Mayrhofer I 411; Skardžius I 60).

Vārds *kraũjas* kļuvis par pamatu dažādiem pelašķa nosaukumiem lietuviešu valodā. To starpā dominē saliktenis *kraujãžolė* (par tā otrā komponenta *žolẽ* cilmi skat. 108. lpp.), kas ir arī kopvalodas vārds. Dažās izloksnēs tas sastopams ar atšķirīgu akcentu – *kraũjažolė* (ap Vīgrēļiem, Išlaužu, Leipaliņģi, Markutišķiem un dažās rietumaukštaišu izloksnēs), *kraujažõlė* (ap Gaižūniem), *kraujažolẽ* (ap Pandēli, Kamajēļiem), pieder pie *iįo* celma forma *kraũjažolis* (ap Medeiķiem). Šos nosaukumus lieto dažādās aukštaišu un žemaišu izloksnēs, taču raksturīgāki rietumaukštaišiem, dienvidrietumaukštaišiem, austrumaukštaišu Panevēžas, Anīkšču un Kupišķu apkaimes izloksnēm, piem., *krå̃ujȁ.ža.la.s i̯na.̯ŝîr̃ů.ma.s geřù* ‘pelašķi arī pret palielinātu vairogdziedzeri dzeru’ KlŽ 120; *pridėk kraujažolių, ir nustos kraujas bėgęs* ‘uzliec pelašķi, un pārstās asinis tecēt’ Svēdasos (LKŽe); *pàs̃kãu ĩ kraujàžûol*^{ę}*s nù̯šęrdę̃is* ‘pēc tam ir pelašķi sirdij’ MoŽK.

Variantu *kravãžolė* (ap Jonišķiem), *krãvažolė* (ap Eržvilku), *krẽvažolė* (ap Īlaķiem, skat. A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēku) rašanos ietekmējis slāviskais asins nosaukums, sal. kr. *кровь*, baltkr. *кроў*, senbkr. *кров*, po. *krew* (ЭССЯ XIII 67skk.). Tie varētu būt arī saistāmi ar la. *krevele*, la. dial. *kreve*, *krevelis* ‘krevele’ (ME II 274sk.).

Nosaukuma *kraujãžolinis* otrais komponents ir īpašības vārds *žolìnis* (*-ė*) / *žõlinis* (*-ė*) ‘no zāles pagatavots; nepārkoksnējies, tāds kā zāle; tāds, kas ēd zāli; zālēm veltīts; pilns ar zāli’ (LKŽe). Šis nosaukums pierakstīts ap Jonišķiem (Molētu raj.; sal. ar A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēku).

Ap Priekuli, Endrejavu, Dargaičiem, Žemaišu Naumiesti, Vainutu, Tauragi, Skirsnemuni, Žagari, Girkalni, Dilbiņiem, Skaistģiri, Mištautiem, Norušaičiem lieto variantus *kraũkžolė*, *kriaũkžolė*, *kr(i)aũžolė*.

Nosaukums *kruviñžolė* pierakstīts ap Šuķoni, Berklaiņien, Derveļiem, Meilūniem, Vareikoņiem, Munišķiem, Kalvjiem, Punsku, piem., *kruvìnžolės – tokie tankūs lapeliai* ‘pelašķi – tādas lapiņas cieši viena pie otras’ Rozalimā (LKŽe). Tas veidots no *krùvinas*, kas atbilst sl. **krъvьnъ* ‘asiņains’ (Trautmann 1923: 143; ЭССЯ XIII 66sk.; PKEŽ II 262skk.; Smoczyński 2007: 320). Tāda tipa nominālo piedēkļu **-ino-/-iņo-* (cēlušies no **-no-*) īpašības vārdi raksturīgi baltu, slāvu, itāļu, grieķu valodām (sal. Ambrazas 2008b: 115sk. un lit.).

LKA (I 168) un A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēkā pelašķis apzīmēts arī ar vārdu savienojumiem *kraũjo žolẽ* (ap Mosēdi, Ratnīču), *kruvinóji žolẽlė* (ap Naujoji Ūtu), *kraujinė žolė* (ap Žemīti), sal. līdzīga tipa atbilsmes arī latviešu izloksnēs (skat. 116. lpp.).

Dažos salikteņos kā otrais komponents ir citi vārdi, sal.:

kraujãgėlė (pierakstīts ap Kulvu, Bijutišķiem, Šunkari) – lietuviešu valodā radies lietvārds *gėlẽ* (par tā cilmi skat. 108. lpp.);

kraujanõsis (dažās austrumaukštaišu Anīkšču, Kupišķu un Utenas apkaimes izloksnēs), piem., *kraujanosiais užkišk nosį, ir nustos kraujas* ‘ar pelašķiem aizbāz degunu, un pārstās asinis [tecēt]’ Dokišķos (LKŽe); *duokš kraujanosio – baisiai bėga kraujas* ‘dod šurp pelašķus – šausmīgi tek asinis’ Utenā (LKŽe); *paimk kraujanõsių ir uždėk ant žaizdos* ‘paņem pelašķus un uzliec uz brūces’ Šimonē (LKŽe); *kraujanõsė* (ap Subaču, Andrjonišķiem, Rubiķiem, Kabeļiem) – ļoti sens lietvārds *nósis*, sal. la. *nãss*, pr. *nozy* E 85, senbaznsl. (kr.) *носъ*, sav. *nasa*, lat. *nāris* ‘deguns’, senind. (divskaitlis) *nā́sā*, Av. *nāh-* utt. (Trautmann 1923: 193sk.; LEW 508; IEW 755; *ИЯ* 814; ME II 701; Sabaliauskas 1990: 13 un lit.; Smoczyński 2007: 428);

kraujãtekis (ap Medeiķiem) – ide. cilmes darbības vārds lie. *tekė́ti*, sal. la. *tecêt*, senbznsl. *tešti* ‘tecēt, kustēties, skriet’, senīr. *teichid* ‘aizbēg, aizskrien’, senind. *tákti* ‘steidzas, traucas (par upi, zirgu un meža zvēriem)’, av. *tačaiti* ‘skrien, traucas’, alb. *ndjek* ‘dzenas pakaļ’, toh. B *cake* ‘upe’ u. tml. (Trautmann 1923: 316sk.; LEW 1074sk.; IEW 1059sk.; *ИЯ* 670; Sabaliauskas 1990: 106; Jakulis 2004; Smoczyński 2007: 666sk.; Matasović 2009: 377).

Vārds *kraũjas* ir pamatā arī šādiem nosaukumiem:

kraujẽlė, *kraujùtis* dienvidaukštaišu izloksnēs, piem., *norėdami kraują sulaikyti, ant žaizdos deda kraujučių* ‘gribēdami asinis apturēt, uz brūces liek pelašķus’ Aukštadvarē (LKŽe); *uždėk kraujùčio, ir nustos kraujas bėgęs* ‘uzliec pelašķus, un pārstās tecēt asinis’ Alovē (LKŽe) ar deminutīva piedēkļiem *-elė* (piedēklis *-elis* (*-ė*) lietuviešu valodā kļuvis par svarīgāko deminutīvu darināšanas līdzekli, tas, iespējams, radies no determinanta **-l-*, skat. Ambrazas 2000: 93skk., 2006: 64sk. un lit.), *-utis* (šis piedēklis retāks, tas cēlies no determinanta **-t-*, skat. Ambrazas 2000: 103sk.);

kraujinỹkas / *kraujiniñkas*, *kraũjininkas* ar piedēkli *-inykas* / *-ininkas* (cēlies no **-inīko-*/*-ineiko-*, kurš baltu un slāvu valodās ir nozīmīgākais īpašību nesēju nosaukumu darināšanas līdzeklis);

kraũjinis, *kraujìnė*; no vēsturiskā skatupunkta tie ir substantivējušies īpašības vārdi ar piedēkli *-inis* (*-ė*); šā tipa īpašības vārdi mūsdienu lietuviešu valodā ir ļoti produktīvi (sal. Kniūkšta 1976), bet tik īpašs tā stāvoklis nav sens (sal. Ambrazas 2004a un lit.): substantivēdamies īpašības vārdi ar **-iņo-* lietuviešu valodā visbiežāk kļūst par īpašības nesēja nosaukumiem (Ambrazas 2000: 145skk. un lit.); savukārt latviešu valodā no **-iņo-* veidojies viens no galvenajiem deminutīvu darināšanas līdzekļiem *-iņš*, piem., *dēliņš* (Rūķe-Draviņa 1959: 168skk.; Ambrazas 2006: 65sk. un lit.);

kraũjė, *kraũjės* ar derivatīvo galotni *-ė* (par tās cilmi skat. Ambrazas 2000: 79skk. un lit.).

No *krùvinas* (*-à*) radušies nosaukumi *kruvìnė*, *kruvìnis*, *kruvìnius*. No *kraujìnis* darināti *kraujiniùkas*, *kraujinùkas*. Tiem ir no **-ko-* veidojies piedēklis *-(i)ukas*. Tas ir raksturīgs deminutīviem. Taču ar to dažkārt lietuviešu valodā darināti arī īpašības nesēja nosaukumi. Dažiem no tiem pamatā ir īpašības vārdi (plašāk par to visu skat. Ambrazas 2000: 90sk., 127skk.).

Aplūkotie darinājumi, kuri cēlušies no lietvārda *kraũjas*, saistāmi ar bkr. *крываўка*, *крываўнік*, *крывоўнік*, kr. dial. *кровавник*, po. *krwawnik* ‘pelašķis’. No minētajiem vārdiem radušies slāvismi lietuviešu un latviešu izloksnēs.

Dažās Latgales austrumu izloksnēs lieto slāvismus, piem., *kravņiks* Rundēnos, *kravavņiks* Pildā, Rundēnos, *krivaļņieki*, *kri̯vavņiks* Ezerniekos, *krivovka* Šķaunē, *krovavņiki* Mērdzenē, Pildā, Skaistā.

Lielā Lietuvas daļā izplatīts slāvisms *kriváunykas* ar variantiem *krivaũnykas*, *krivaunỹkas*, *kriváuninkas*, *krivaũninkas*, *krivauniñkas*; *krivãvnykas*, piem., *kriváunyko prìvirė ir gẽra* ‘pelašķus savārīja un dzēra’ LzŽ 130; *ìcie kriváunykai visuř áuga* ‘tie pelašķi visur auga’ DvŽ I 312; *kriváunykus dẽda kap kur vocìs yrà* ‘pelašķus liek, kad kaut kur augonis ir’ DvŽ I 312; *kab imp'jáuna p'iřšta, pried'ėd'in'ėja kriváun'i.ko* ‘kad sagriež pirkstu, uzliek pelašķus’ ZtŽ 318; *kr̲iváun̲inkų sùplàk i̲ díek pri̲ aùgmeñ.c* ‘pelašķi saspied un liec uz augoņa’ DūnŽ 152.

crú ‘kraujas’, lo. *cruor* ‘iš žaizdos bėgantis tirštas kraujas’, žr. Trautmann 1923: 142t.; LEW 290; IEW 621t.; ПЯ K–L 159tt. ir lit.). Veikiausiai *kraũjo* prototipas iš pradžių turėjo reikšmę ‘žalia (kraujuota) mėsa’, plg. s. i. *kravíṣ-* ‘žalia mėsa’, gr. κρέας ‘mėsa’ (ИЯ 698t.; Sabaliauskas 1990: 12; Mayrhofer I 411). Čia minėtinas ir la. *kreve* ‘sukrešėjęs kraujas, šašas’, atspindintis senesnę padėtį negu lie. *kraũjas*, pr. *crauyo*. Šie galbūt laikytini senuoju determinatyvu, panašiu į s. i. *kravyám* ‘žalia mėsa, kraujas’ : *kraví-* (Mayrhofer I 411; Skardžius I 60).

Žodis *kraũjas* padėjo pamatą įvairiems kraujažolės pavadinimams lietuvių kalboje. Jų tarpe vyrauja dūrinys *kraujãžolė* (dėl jo antrojo dėmens *žolẽ* kilmės žr. p. 109), kuris yra ir bendrinės kalbos žodis. Kai kur tarmėse jis dar kirčiuojamas *kraũjažolė* (apie Vygrelius, Išlaužą, Leipalingį, Markutiškius ir kai kuriose rytų aukštaičių šnektose), *kraujažõlė* (apie Gaižūnus), *kraujažolẽ* (apie Pandėlį, Kamajėlius), yra veikiausiai *i̯o* kamieno – *kraũjažolis* (apie Medeikius), neturi jungiamojo balsio ir priesagos. Šie pavadinimai vartojami įvairiose aukštaičių ir žemaičių šnektose, tačiau būdingesni vakarų aukštaičiams, vakariniams pietų aukštaičiams, rytų aukštaičiams panevėžiškiams, anykštėnams ir kupiškėnams, pvz.: *kråujà.ža.la.s i̯na.ˌ ŝfr̂ù.ma.s ger̂ù* ‘kraujažoles ir nuo strumos geriu’ KlŽ 120; *pridėk kraujažolių, ir nustos kraujas bėgęs* ‘pridėk kraujažolių, ir nustos kraujas bėgti’ Svėdasai (LKŽe); *pàs̃kãu ĩ kraujàžûol^{ę}s nù̯šę̂rdę̃is* ‘paskui yra kraujažolės nuo širdies’ MoŽK.

Variantams *kravãžolė* (apie Joniškį), *krãvažolė* (apie Eržvilką), *krẽvažolė* (apie Ylakius, žr. A. Salio *Apklauso* 1 kartoteką) atsirasti turėjo įtakos slaviškas kraujo pavadinimas, plg. ru. *кровь*, gu. *кроў*, s. gu. *кров*, le. *krew* (ЭССЯ XIII 67tt.). Jie gali būti sietini ir su la. *krevele* ‘šašas’, la. dial. *kreve*, *krevelis* ‘sukrešėjęs kraujas’ (ME II 274t.).

Pavadinimo *kraujãžolinis* antruoju dėmeniu eina būdvardis *žolìnis* (*-ė*) / *žõlinis* (*-ė*) ‘iš žolių padarytas; nesumedėjęs, toks kaip žolė; žole mintantis; skirtas žolėms; gausus žolės’ (LKŽe). Šis pavadinimas užrašytas apie Joniškį (Molėtų r.; plg. A. Salio *Apklauso* 1 kartoteką).

Apie Priekulę, Endriejavą, Dargaičius, Žemaičių Naumiestį, Vainutą, Tauragę, Skirsnemunę, Žagarę, Girkalnį, Dilbinus, Skaistgirį, Mištautus, Norušaičius vartojami variantai *kraũkžolė*, *kriaũkžolė*, *kr(i)aũžolė*.

Pavadinimas *kruviñžolė* užrašytas iš šnektų apie Šukionis, Berklainius, Dervelius, Meilūnus, Vareikonius, Muniškius, Kalvius, Punską, pvz.: *kruvìnžolės – tokie tankūs lapeliai* ‘kraujažolės – tokie tankūs lapeliai’ Rozalimas (LKŽe). Jis padarytas iš *krùvinas*, atitinkančio sl. **krъvьnъ* ‘kruvinas’ (Trautmann 1923: 143; ЭССЯ XIII 66t.; PKEŽ II 262tt.; Smoczyński 2007: 320). Tokio tipo vardažodiniai priesagos **-ino-* / *-i̯no-* (kilusios iš **-no-*) būdvardžiai būdingi baltų, slavų, italikų, graikų kalboms (plg. Ambrazas 2008b: 115t. ir lit.).

LKA (I 168) ir A. Salio *Apklauso* 1 kartotekoje kraujažolę žymi ir žodžių junginiai *kraũjo žolẽ* (apie Mosėdį, Ratnyčią), *kruvinóji žolẽlė* (apie Naująją Ūtą), *kraujinė žolė* (apie Žemytę), plg. panašaus tipo atliepinius latvių tarmėse žr. p. 117.

Kai kurių dūrinių antraisiais dėmenimis eina kitokie žodžiai, plg.: *kraujãgėlė* (užrašytas iš šnektų apie Kulvą, Bijutiškį, Šunkarius) – lietuvių kalbos dirvoje atsiradęs daiktavardis *gėlẽ* (apie jo kilmę žr. p. 109);

kraujanõsis (kai kuriose rytų aukštaičių anykštėnų, kupiškėnų ir uteniškių šnektose), pvz.: *kraujanosiais užkišk nosį, ir nustos kraujas* ‘kraujažolėmis užkišk nosį, ir nustos kraujas [bėgti]’ Duokiškis (LKŽe); *duokš kraujanosio – baisiai bėga kraujas* ‘duokš kraujažolės – baisiai bėga kraujas’ Utena (LKŽe); *paimk kraujanõsių ir uždėk ant žaizdos* ‘paimk kraujažolių ir uždėk ant žaizdos’ Šimonys (LKŽe); *kraujanõsė* (apie Subačių, Andrioniškį, Rubikius, Kabelius) – labai senas daiktavardis *nósis*, plg. la. *nãss* ‘šnervė’, pr. *nozy* E 85, bažn. sl. (ru.) *носъ*, s. vo. au. *nasa*, lo. *nāris* ‘nosis’, s. i. (dviskaitinis) *nā́sā*, Av. *nāh-* ir t. t. (Trautmann 1923: 193t.; LEW 508; IEW 755; ИЯ 814; ME II 701; Sabaliauskas 1990: 13 ir lit.; Smoczyński 2007: 428);

kraujãtekis (apie Medeikius) – indoeuropietiškas veiksmažodis *tekė́ti*, plg. la. *tecêt* ‘tekėti’, s. bažn. sl. *tešti* ‘tekėti, judėti, bėgti’, s. air. *teichid* ‘pabėga’, s. i. *tákti* ‘skuba, veržiasi (apie upes, arklius ir laukinius žvėris)’, Av. *tačaiti* ‘bėga, veržiasi’, alb. *ndjek* ‘vejuosi’, toch. B *cake* ‘upė’ ir pan. (Trautmann 1923: 316t.; LEW 1074t.; IEW 1059t.; ИЯ 670; Sabaliauskas 1990: 106; Jakulis 2004; Smoczyński 2007: 666t.; Matasović 2009: 377).

Žodžiu *kraũjas* remiasi dar šie pavadinimai:

kraujẽlė, *kraujùtis* vartojami pietų aukštaičių šnektose, pvz.: *norėdami kraują sulaikyti, ant žaizdos deda kraujučių* ‘norėdami kraują sulaikyti, ant žaizdos deda kraujažolių’ Aukštadvaris (LKŽe); *uždėk kraujùčio, ir nustos kraujas bėgęs* ‘uždėk kraujažolės, ir nustos kraujas bėgti’ Alovė (LKŽe) su deminutyvinėmis priesagomis *-elė* (priesaga *-elis* (*-ė*) lietuvių kalboje tapo svarbiausia deminutyvų darybos priemone, ji turbūt išriedėjo iš determinatyvo **-l-*, žr. Ambrazas 2000: 93tt.; 2006: 64t. ir lit.), *-utis* (ši priesaga retesnė, ji kilusi iš determinatyvo **-t-*, žr. Ambrazas 2000: 103t.);

kraujinỹkas / *kraujiniñkas*, *kraũjininkas* su priesaga *-inykas* / *-ininkas* (kilusi iš **-inīko-* / *-ineiko-*, kuri baltų, slavų kalbose yra svarbiausia ypatybės turėtojų pavadinimų darybos priemonė);

kraũjinis, *kraujìnė*. Istoriniu požiūriu tai sudaiktavardėjęs būdvardis su priesaga *-inis* (*-ė*); šio tipo būdvardžiai dabartinėje lietuvių kalboje labai produktyvūs (plg. Kniūkšta 1976), bet tokia išskirtinė jų padėtis nėra sena (plg. Ambrazas 2004a ir lit.): daiktavardėdami būdvardžiai su **-i̯no-* lietuvių kalboje dažniausiai tampa ypatybės turėtojų pavadinimais (Ambrazas 2000: 145tt. ir lit.); tuo tarpu latvių kalboje iš **-i̯no-* išriedėjo viena iš pagrindinių deminutyvų darybos priemonių *-iņš*, pvz.: *dēliņš* ‘sūnelis’ (Rūķe-Draviņa 1959: 168tt.; Ambrazas 2006: 65t. ir lit.);

kraũjė, *kraũjės* su darybos galūne *-ė* (dėl jos kilmės žr. Ambrazas 2000: 79tt. ir lit.).

Iš *krùvinas* (*-à*) kilo *kruvìnė*, *kruvìnis*, *kruvìnius*. Iš *kraujìnis* padaryti *kraujiniùkas*, *kraujinùkas*. Šie turi iš **-ko-* kilusią priesagą *-(i)ukas*. Ji būdinga deminutyvams. Tačiau su ja kartais lietuvių kalboje daromi ir ypatybės turėtojų pavadinimai. Kai kurie iš jų remiasi būdvardžiais (plačiau apie tai žr. Ambrazas 2000: 90t., 127tt.).

Aptartieji dariniai, kilę iš daiktavardžio *kraũjas*, siejasi su gu. *крываўка*, *крываўнік*, *крывоўнік*, ru. dial. *кровавник*, le. *krwawnik* ‘kraujažolė’. Iš čia atsirado slavizmų lietuvių ir latvių tarmėse.

Kai kuriose Latgalos šnektose vartojami slavizmai, pvz.: *kravņiks* Rundeniuose, *kravavņiks* Pildoje, Rundeniuose, *krivaļņieki*, *krĭvavņiks* Ezerniekuose, *krivovka* Škiaunėje, *krovavņiki* Mėdzenėje, Pildoje, Skaistoje.

Dideliame Lietuvos plote paplitęs slavizmas *kriváunykas* su variantais *krivaũnykas*, *krivaunỹkas*, *kriváuninkas*, *krivaũninkas*, *krivauniñkas*; *krivãvnykas*, pvz.: *kriváunyko prìvirė ir gẽra* ‘kraujažolių privirė ir geria’ LzŽ 130; *ìcie kriváunykai visuř áuga* ‘tos kraujažolės visur auga’ DvŽ I 312; *kriváunykus dẽda kap kur vocìs yrà* ‘kraujažoles deda, kai kur votis yra’ DvŽ I 312; *kab imp^{ʻ}jáuna p^{ʻ}iršta˙, pria^{ʻ}ėd^{ʻ}in^{ʻ}éja kriváun^{ʻ}i.ko* ‘kai įsipjauna pirštą, uždeda kraujažolės’ ZtŽ 318; *kr̲iva˙uni̲nkų sù̲plàk i̲ díek pri̲ aůgmeñ.c* ‘kraujažolę suplak ir dėk ant auglio’ DūnŽ 152.

Dažviet sastopami arī vėl šādi minėtā slāvisma pārveidojumi:

ar patskani *e* saknė (po. *krew* ‘asinis’ ietekmė): *kreváunykas*, *krevaũnykas*; *kreváuninkas*, *krevauniñkas*; *krevãvnykas*, *krevuovninkas*;

ar patskani *a* saknė: *kraváunykas*, *kravaũnykas*, *kravaunỹkas*; *kraváuninkas* (tos ietekmėjuši kr. *кровь*, baltkr. *крoў* ‘asinis’);

ar patskani *u* saknė: *kruváunykas*, *kr(i)uváuninkas*, *kurváunykas*, *kurváuninkas* (šeit iespējama saistība ar lie. *krùvinas*), piem., *kr̂ų̇vá·un̦inka· žī́t k̂á·ura vã·sara* | *i̯ gèrà liẽkarsta* ‘pelašķi zied cauru vasaru, un ir labas zāles’ DūnŽ 152; *kro̧vâ·unî·nko̧ arbã·ta gîerâ·u* | *prapûlę skãũsmas* ‘pelašķu tēju dzēru – pazuda sāpes’ DūnŽ 156;

ar saliktu (arī slāviskas cilmes) piedėkli *-al-nykas* / *-al-ninkas*: *kraválnykas*, *kriválninkas*, *kraválninkas*, *kruválninkas*;

saīsinātas formas: *kráunykas*, *kr(i)áuninkas*; *kraválkas*.

Pamanīts arī rets citādi darināts slāvisms *kriváuka* ar variantiem *krivaukà*, *krivúnka*.

Tālāk jāmin līdzīgas semantikas pelašķa nosaukumi, kas saistāmi ar senu darbības vārdu lie. *s(t)ravė́ti* ‘tecēt’, sal. la. *stràuja*, *stràume*, *stràva* ‘vētra’, *straũts*, varbūt arī pr. *stroio* (< **strujā*) ‘kakla dzīsla’ E 103 (PKEŽ IV 161); tālāk senbaznsl. *struja* ‘strauts’, *ostrovъ* ‘sala’, sav. *stroum* ‘vētra’; senind. *srávati* ‘tek’, gr. ῥέω ‘teku’, senīr. *sruaimm, sruth* ‘tecēšana’ u. c. (Trautmann 1923: 279sk.; LEW 888sk.; IEW 1003; *ИЯ* 227; Smoczyński 2007: 593sk.).

Jau 17. gs. Mazās Lietuvas rokrakstu vārdnīcās fiksēts vārdu savienojums *srãvo žolẽ*, piem., Schafſcheer *Srawo Zole* Lex 73a; Schaff= Scheeren. Herba *Srawo-Ź̨ole*, *ês.* F. C II 384.

Mūsdienu izloksnės tas ir rets (sal. vėl variantu *strãvo žolẽ*). Tā vietā parasti lieto salikteni *srãvažolė* ar variantiem *sravãžolė*, *sravažolẽ*; *strãvažolė*, *stravãžolė*; *sraũžolė*, *sráužolė*; *sriáužolė*, *sriaũžolė*; *stráužolė*, *striáužolė*; *srãvžolė*; *srẽvažolė*, *srẽvžolė*; *strẽvažolė*, *strevãžolė*, *strẽvžolė*; *trẽvažolė*; *trẽvžolė*, *trivãžolė*. Tie pierakstīti Klaipėdas apkārtnes un rietumaukštaišu Kauņas apkaimes izloksnės, dienvidžemaišu Raseiņu apkaimes, rietumžemaišu un atsevišķās ziemeļžemaišu Krētingas apkaimes rietumdaļas izloksnės, piem., *strã·važo·lę̇s píevo·se* | *šìčæ gã·lima ràst* ‘pelašķus pļavās, šeit, var atrast’ ZnŽ III 194; *srãvažolių syvais patrink žaizdą, ir nustos kraujas bėgę̇s* ‘ar pelašķu sulu paberzē rētu, un pārstās asinis tecēt’ Vadžiģirė (LKŽe); *uždėk srãvažolių ant žaizdos – užgys* ‘uzliec pelašķus uz brūces – sadzīs’ Skirsnemunė (LKŽe); *kurkos drūčiai lesa srãvažoles* ‘tītari labprāt knābā pelašķus’ Gelgaudišķos (LKŽe); *srãvžolės dėl kosulio* ‘pelašķi ir pret klepu’ Šilutė (LKŽe).

Darbības vārda *sravė́ti* formas *srū́ti* (sal. Smoczyński 2007: 593) un darbības nosaukuma *srujà* ‘straume’ ietekmē radušies varianti: *sraũjažolė*, *sraujãžolė*; *srùjažolė*; *srùvažolė*, *sruvãžolė*; *strujãžolė* (sal. LKŽe).

Variants *srãbžolė,* iespējams, saistīts ar īpašības vārdu *srabùs* ‘garšīgs (par šķidru ėdienu)’ (līdzskanis *v* pārvērties par *b*).

Variantam *sravìnžolė* (sal. vėl *sravìnė žolẽ*; *sravìnės žõlės*) pamatā īpašības vārds *sravìnis* (*-ė*) ‘saistīts ar straumi, plūsmu’.

Dažās austrumaukštaišu Panevėžas, Kupišķu, Anīkšču un Utenas izloksnės lieto vėl citu salikteni *sravanõsis* (darināšanu sal. ar *kraujanõsis,* skat. 118. lpp.) ar variantiem *stravanõsis*; *sravanõsė*, *stravanõsė*; *srevanõsė*, *srevenõsė*; *srevanõsis*, *strevanõsis*; *srevenõsis*, *strevenõsis*; *srėvanõsis*, piem., *uždėk žaizdą sravanosėm – nustos kraujas bėgt* ‘uzliec uz brūces pelašķus – pārstās asinis tecēt’ Debeikos (LKŽe).

Darbības vārds *srū́ti* un darbības nosaukums *srujà* ietekmējuši arī šos salikteņus, sal. *sraujanõsis*, *sraujanõsė*; *srujanõsis*; *sraujanõsiai*, piem., *sraujanosius sutrinam ir dedam prie žaizdos, kad įsipjaunam* ‘pelašķus saberžam un liekam uz brūces, ja iegriežam’ Vabalninkā (LKŽe); *sraujanósiais ištryniau žaizdą* ‘ar pelašķiem noberzēju brūci’ Andronišķos (LKŽe); *insipjovęs pirštą, pridėjau sraujanósių, tai tuoj sugijo* ‘kad iegriezu pirkstā, uzliku pelašķi, tā tūlīt sadzija’ Dokišķī (LKŽe); *kaip tik ažukiši nosį sraujanósiais, tuoj nustoja kraujas tekė̀t* ‘tiklīdz aizbāz degunu ar pelašķiem, tūlīt pārstāj asinis tecēt’ Utenā (LKŽe).

Variantā *sraunanõsis* var saskatīt ar piedėkli *-nus* (kas cēlies no **-no-*, sal. Ambrazas 2008b: 111sk.) darinātu īpašības vārdu *sraunùs* ‘straujš (par ūdeni)’.

Pierakstīti arī citādi salikteņa *sravanõsis* pārveidojumi, sal.: *varvanõsis*; *srijanosis*; *sravanóji*.

Dienvidaustrumu un austrumu dienvidaukštaišu, austrumaukštaišu Viļņas un vairumā Utenas izlokšņu, vietumis Širvintu (ap Šauļiem) un Anīkšču (ap Ķaukļiem) areālā, kā arī Gervėču tuvumā lieto līdzīgu salikteni, kura pirmais komponents ir lietvārds *nósis*, – *nosravà* ar daudziem variantiem *nósrava*, *nosravà*, *nosrãvė*; *nostravà*; *nãsrava, nasravà*, *nãsravas*, *nãsrova*; *nastravà*, *nãstrava*, *nastravaĩ*; *nãstvaras*, *nuósravas*, *nuostravaĩ*; *nestravà*, *nẽsrava*, *nẽsravas*, *nẽstravas*; *astravà*, *ãstravas*, piem., *nosravą sutrina ir deda, kad kraują sulaikytų* ‘pelašķus saberž un liek, lai apturētu asinis’ Giedraičos (LKŽe); *nãsravos gerai ažuturi kraują* ‘pelašķi labi aptur asinis’ Švenčoņos (LKŽe); *prirauk nasravų – pirštą insipjoviau* ‘saplūc pelašķus – iegriezu pirkstā’ Kuktišķos (LKŽe); *būdavo, insipjauni pirštą, tuoj nasravą sutrynęs pridedi, ir nebėga kraujas* ‘ja gadījies, ka iegriez pirkstā, tūlīt pieliec saberztus pelašķus, un asinis netek’ Linkmenė (LKŽe); *nasravų̃ sutrina, sutrina i apdeda itą sopulį* ‘pelašķus saberza, saberza un aplika ap brūci’ Dieveniškės (LKŽe).

Variants *nasruõtis* ir atvasinājums ar salikto piedėkli *-uotis* (< *-uotas* + *-is*, sal. Ambrazas 2000: 142).

Dažās rietumžemaišu un ziemeļžemaišu Kretingas izloksnės pelašķi apzīmė galotnes *-as* atvasinājums *srãvas* ar variantiem *sravai*; *strãvas*; *srẽvas*, *srevà*; *strẽvas*; *srẽvė*. Variants *strevà* pazīstams dažās rietumaukštaiču Kauņas apkaimes izloksnės, piem., *tó·k'o·s karbúoto·[s] žõ·lę̇s* | *vadí·davo· stræ̃·vo·s* ‘tādas čemurainas zāles, sauca *strevos* [pelašķi]’ ZnŽ III 195.

Tas ir konkretizējies darbības nosaukums, sal. *sravà*, *pãsravas* ‘tecēšana’, kam ir dažas paralēles citās radniecīgās valodās, sal. senind. *srava-* ‘iztecēšana, izliešanās’, gr. ῥόος ‘tecēšana, upe, plūdi’ (Būga II 508sk.; Trautmann 1923: 279; IEW 1003; Smoczyński 2007: 593).

Baltu (tāpat kā citās ide.) valodās ar galotni darināti darbības nosaukumi (īpaši ar **-o-* un **-ā-*) izplatījās tajā laikā, kad sāka zust senie piedėkļi **-ti-*, **-tu-* (piem., lie. *būtìs*, *lietùs*), kuri kādreiz bija svarīgākie darbības nosaukumu veidošanas līdzekļi (sal. Ambrazas 1993: 36skk. un lit.).

Starp pelašķa nosaukumiem ir arī ar piedėkļiem veidoti atvasinājumi. No *srãvas* darināts atvasinājums ar piedėkli *-inis* (*-ė*) *sravinìs*, *sravìnė* ar variantiem *stravinìs*, *stravìnė*; *srevinìs*, *srevìnė*, ko lieto dažās ziemeļrietumu žemaišu un ziemeļžemaišu rietumu izloksnės, piem., *lę̇ipžę̇id^{u} arbãt^{a}s tę̃n, kúokės grìpâs sę̇rks, nọ̀, tũ srevi̇̀n^{u} – ę̇ pràẽis* ‘liepziedu tēja tad, kad ar kādu gripu slimo, na, tos pelašķus – un pāries’ MoŽK; *srèvẹn$^{ę̇}$s šę̀tã, vu̇̀o tas kraujàžûol^{ę}s, sãk^{a}, diel nė̀rvũ* [renka] ‘*srevinės* šitā, lūk, tos pelašķus, saka, pret nerviem [vāc]’ MoŽK.

Ar darbības vārdu *s(t)ravė́ti* saistīts:

atvasinājums ar piedėkli *-auninkas* (par tā cilmi skat. Skardžius I 149; Ambrazas 1993: 145sk.);

sraváuninkas, sal. variantus *straváuninkas*; *sreváuninkas*; *sráuninkas*, *sraũninkas*, *stráuninkas*; *srevalninkas*, kas pierakstīts dažās rietumaukštaišu un žemaišu izloksnės (ap Vabaļiem, Vindeikiem, Babrunģēniem, Plunģes, Švėkšnas, Tvaskučiem, Žemaiču Naumiestes, Timsriem);

Kai kur randama dar šių jo perdirbinių:

su balsiu *e* šaknyje (dėl le. *krew* ‘kraujas’ įtakos): *kreváunykas*, *krevaũnykas*; *kreváuninkas*, *krevauniñkas*; *krevãvnykas*, *krevuovninkas*;

su balsiu *a* šaknyje: *kraváunykas*, *kravaũnykas*, *kravaunỹkas*; *kraváuninkas* (jiems turėjo įtakos ru. *кровь*, gu. *кроў* ‘kraujas’);

su balsiu *u* šaknyje: *kruváunykas*, *kr(i)uváuninkas*, *kurváunykas*, *kurváuninkas* (čia galima sąsaja su lie. *krùvinas*), pvz.: *kr̂ṵváuṇinkas žíṫ k̂áura vãsara | i̱ gèrà liẽkarsta* ‘kraujažolės žydi kiaurą vasarą, yra geri vaistai’ DūnŽ 152; *krọvâunî̃nkọ arbãta gîeîâu | prapûlę skãũsmas* ‘kraujažolių arbatą gėriau – prapuolė skausmas’ DūnŽ 156;

su sudėtine (irgi slaviškos prigimties) priesaga *-al-nykas* / *-al-ninkas*: *kraválnykas*, *kriválninkas*, *kraválninkas*, *kruválninkas*;

aptrumpėjusių formų: *kráunykas*, *kr(i)áuninkas*; *kraválkas*.

Pastebėtas ir retas kitokios darybos slavizmas *kriváuka* su variantais *krivaukà*, *krivúnka*.

Toliau minėtini panašios semantikos kraujažolės pavadinimai, besisiejantys su senu veiksmažodžiu *s(t)ravéti* ‘tekėti’, plg. la. *stràuja*, *stràume*, *stràva* ‘audra’, *straũts* ‘srautas’, gal ir pr. *stroio* (< **strujā*) ‘kaklagyslė’ E 103 (PKEŽ IV 161); toliau s. bažn. sl. *struja* ‘srautas’, *ostrovъ* ‘sala’, s. vo. au. *stroum* ‘audra’; s. i. *srávati* ‘teka’, gr. ῥέω ‘teku’, s. air. *sruaimm*, *sruth* ‘tekėjimas’ ir kt. (Trautmann 1923: 279t.; LEW 888t.; IEW 1003; *ИЯ* 227; Smoczyński 2007: 593t.).

Jau XVII a. Mažosios Lietuvos rankraštiniuose žodynuose užfiksuotas žodžių junginys *srãvo žolẽ*, pvz.: Schafſcheer *Srawo Zole* Lex 73a; Schaff=Scheeren. Herba *Srawo-Ź̀ole*, *ês.* F. C II 384.

Dabartinėse tarmėse jis retas (plg. dar variantą *strãvo žolẽ*). Vietoj šio žodžių junginio paprastai vartojamas dūrinys *srãvažolė* ir jo variantai *sravãžolė*, *sravažolẽ*; *strãvažolė*, *stravãžolė*; *sraũžolė*, *sráužolė*; *sriáužolė*, *sriaũžolė*; *stráužolė*, *striáužolė*; *srãvžolė*; *srẽvažolė*, *srẽvžolė*; *strẽvažolė*, *strevãžolė*, *strẽvžolė*; *trẽvažolė*; *trẽvžolė*, *trivãžolė*. Jų užrašyta Klaipėdos krašto ir vakarų aukštaičių kauniškių, pietų žemaičių raseiniškių, vakarų žemaičių ir kai kuriose vakarinėse šiaurės žemaičių kretingiškių šnektose, pvz.: *strã·važo·lęs píevo·se | šìčæ gã·lima ràst* ‘kraujažoles pievose, šičia galima rasti’ ZnŽ III 194; *srãvažolių syvais patrink žaizdą, ir nustos kraujas bėgę̃s* ‘kraujažolių sultimis patrink žaizdą, ir nustos kraujas bėgti’ Vadžgirys (LKŽe); *uždėk srãvažolių ant žaizdos – užgys* ‘uždėk kraujažolių ant žaizdos – užgis’ Skirsnemunė (LKŽe); *kurkos drūčiai lesa srãvažoles* ‘kalakutės labai lesa kraujažoles’ Gelgaudiškis (LKŽe); *srãvžolės dėl kosulio* ‘kraujažolės nuo kosulio’ Šilutė (LKŽe).

Dėl veiksmažodžio *sravéti* formos *srū́ti* (plg. Smoczyński 2007: 593) ir veiksmo pavadinimo *srujà* ‘srovė’ poveikio atsirado variantai *sraũjažolė*, *sraujãžolė*; *srùjažolė*; *srùvažolė*, *sruvãžolė*; *strujãžolė* (plg. LKŽe).

Variante *srãbžolė* galbūt slypi sąsaja su būdvardžiu *srabùs* ‘srebus’ (priebalsis *v* virtęs *b*).

Variantui *sravìnžolė* (plg. dar *sravìnė žolẽ*; *sravìnės žõlės*) pamatą padėjo būdvardis *sravìnis* (*-ė*) ‘susijęs su srovenimu’.

Kai kuriose rytų aukštaičių panevėžiškių, kupiškėnų, anykštėnų ir uteniškių šnektose vartojamas ir kitas dūrinys *sravanõsis* (dėl darybos plg. *kraujanõsis,* žr. p. 119) su variantais *stravanõsis*; *sravanõsė*, *stravanõsė*; *srevanõsė*, *srevenõsė*; *srevanõsis*, *strevanõsis*; *srevenõsis*, *strevenõsis*; *srėvanõsis*, pvz.: *uždėk žaizdą sravanosėm – nustos kraujas bėgt* ‘uždėk ant žaizdos kraujažolių – nustos kraujas bėgti’ Debeikiai (LKŽe).

Veiksmažodis *srū́ti* ir veiksmo pavadinimas *srujà* darė įtaką ir šiems dūriniams, plg. *sraujanõsis*, *sraujanõsė*; *srujanõsis*; *sraujanõsiai*, pvz.: *sraujanosius sutrinam ir dedam prie žaizdos, kad įsipjaunam* ‘kraujažoles sutriname ir dedame ant žaizdos, kai įsipjauname’ Vabalninkas (LKŽe); *sraujanósiais ištryniau žaizdą* ‘kraujažolėmis ištryniau žaizdą’ Andrioniškis (LKŽe); *insipjovęs pirštą, pridėjau sraujanósių, tai tuoj sugijo* ‘įsipjovęs pirštą uždėjau kraujažolių, tai tuoj sugijo’ Duokiškis (LKŽe); *kaip tik ažukiši nosį sraujanósiais, tuoj nustoja kraujas tekėt* ‘kai tik užkiši nosį kraujažolėmis, tuoj nustoja kraujas tekėti’ Utena (LKŽe).

Variante *sraunanõsis* galima matyti priesagos *-nus* (kilusios iš **-no-*, plg. Ambrazas 2008b: 111t.) būdvardį *sraunùs*.

Užrašyta dar ir kitokių dūrinio *sravanõsis* perdirbinių, plg.: *varvanõsis*; *srijanosis*; *sravanóji*.

Pietrytinėse ir rytinėse pietų aukštaičių, rytų aukštaičių vilniškių ir daugelyje uteniškių šnektų, kai kur širvintiškių (apie Šiaulius) ir anykštėnų (apie Kiauklius) plote, taip pat apie Gervėčius vartojamas panašus dūrinys, kurio pirmuoju sandu eina daiktavardis *nósis*, – *nosravà* su gausiais variantais *nósrava*, *nosravà*, *nosrãvė*; *nostravà*; *nãsrava, nasravà*, *nãsravas*, *nãsrova*; *nastravà*, *nãstrava*, *nastravaĩ̃*; *nãstvaras*, *nuósravas*, *nuostravaĩ̃*; *nestravà*, *nẽsrava*, *nẽsravas*, *nẽstravas*; *astravà*, *ãstravas*, pvz.: *nosravą sutrina ir deda, kad kraują sulaikytų* ‘kraujažolę sutrina ir deda, kad kraują sulaikytų’ Giedraičiai (LKŽe); *nãsravos gerai ažuturi kraują* ‘kraujažolės gerai sulaiko kraują’ Švenčionys (LKŽe); *pirauk nasravų – pirštą insipjoviau* ‘pirauk kraujažolių – pirštą įsipjoviau’ Kuktiškės (LKŽe); *būdavo, insipjauni pirštą, tuoj nasravą sutrynęs pridedi, ir nebėga kraujas* ‘būdavo, įsipjauni pirštą, tuoj kraujažolę sutrynęs pridedi, ir nebėga kraujas’ Linkmenys (LKŽe); *nasravų̃ sutrina, sutrina i apdeda itą sopulį* ‘kraujažolių sutrina, sutrina ir apdeda šitą žaizdą’ Dieveniškės (LKŽe).

Variantas *nasruõtis* yra sudėtinės priesagos *-uotis* (<*-uotas* + *-is*, plg. Ambrazas 2000: 142) vedinys.

Kai kuriose vakarų žemaičių ir šiaurės žemaičių kretingiškių šnektose kraujažolę žymi galūnės *-as* vedinys *srãvas* ir jo variantai *sravai*; *strãvas*; *srẽvas*, *srevà*; *strẽvas*; *srẽvė*. Variantas *strevà* žinomas kai kuriems vakarų aukštaičiams kauniškiams, pvz.: *tó·k’o·s karbúoto·[s] žõlę̃s | vadi·́davo· strẽ·vo·s* ‘tokios garbanotos žolės, vadindavo *strevos* [kraujažolės]’ ZnŽ III 195.

Tai sukonkretėjęs veiksmo pavadinimas, plg. *sravà*, *pãsravas* ‘tekėjimas’. Jis turi kai kurių paralelių kitose giminiškose kalbose, plg. s. i. *srava-* ‘ištekėjimas, išsiliejimas’, gr. ῥόος ‘tekėjimas, upė, potvynis’ (Būga II 508t.; Trautmann 1923: 279; IEW 1003; Smoczyński 2007: 593).

Baltų (kaip ir kitose ide.) kalbose galūnių darybos veiksmų pavadinimai (ypač su **-o-* ir **-ā-*) paplito tuo metu, kai ėmė nykti senosios priesagos **-ti-*, **-tu-* (pvz.: lie. *būtìs*, *lietùs*), kurios kadaise buvo svarbiausios veiksmų pavadinimų darybos priemonės (plg. Ambrazas 1993: 36tt. ir lit.).

Kraujažolės pavadinimai yra ir priesaginiai vediniai. Iš *srãvas* padarytos priesagos *-inis* (*-ė*) vedinys *sravinìs*, *sravìnė* su variantais *stravinìs*, *stravìnė*; *srevinìs*, *srevìnė*, kuriuos vartoja kai kurie šiauriniai vakarų žemaičiai ir vakariniai šiaurės žemaičiai, pvz.: *lę̂ipžę̂id̃ṵ arbãtas tę̃n, kúokẽs grìpâs sę̃rks, nọ̀, tũ srevi·́ñu – ę̀ pràẽis* ‘liepžiedžių arbatos ten, kokiu gripu serga, na, tų kraujažolių – ir praeis’ MoŽK; *srèvẹ̀nės šę̀tã, vu̇̀o tas kraujàžůolės, sãka, diel nėrvũ* [renka] ‘*srevinės* šitai, va tos kraujažolės, sako, nuo nervų [renka]’ MoŽK.

Veiksmažodžiu *s(t)ravéti* remiasi priesagos *-auninkas* (dėl jos kilmės žr. Skardžius I 149; Ambrazas 1993: 145t.) vedinys *sraváuninkas*, plg. variantus *straváuninkas*; *sreváuninkas*; *sráuninkas*, *sraũninkas*, *stráuninkas*; *srevalninkas*, užrašytus kai kuriose vakarinėse aukštaičių ir žemaičių šnektose (apie Vabalius, Vindeikius, Babrungėnus, Plungę, Švėkšną, Tvaskučius, Žemaičių Naumiestį, Timsrius);

priesagos *-yla*(*s*) (dėl jo kilmės plg. Ambrazas 1993: 124) vedinys *stravỹlas* ir jo variantai *stravýlas*, *stravýla*, *strevỹlas* vartojami dau-

atvasinājums ar piedēkli *-yla*(*s*) (par cilmi skat. Ambrazas 1993: 124): *stravỹlas* ar variantiem *stravýlas*, *stravýla*, *strevỹlas* biežāk sastopams dienvidaukštaišu areāla dienvidu daļā, piem., *strav'ĩ̌lai g'eraĩ̌.* | *kaĩ̌. ùžg'eda* | *kaĩ̌. in's'ip'á.una* 'pelašķi labi, kad uzliek, ja iegriež' DrskŽ 351; *strav'ĩ̌lai nuog mó̍t'eriško.s l'igõ̍s* 'pelašķi pret sieviešu slimību' DrskŽ 351; *stravĩ̌las* | *o.◡daŕ. kråujȁžo.lę̃*. '[senāk] *stravylas*, bet tagad *kraujažolė*' PpaŽK;

atvasinājums ar piedēkli *-iklis* (*-ė*) (cēlies no darbarīku nosaukuma piedēkļa **-tlo-*, ar kuru dažreiz veidoti arī darītāja nosaukumi, sal. Ambrazas 1993: 153skk., 171skk.): *stravìklis*, sal. variantus *stravìklė*, *strevìklė*; tas raksturīgs dienvidrietumu aukštaišiem un tiem kaimiņos esošajām rietumaukštaišu Kauņas apkaimes izloksnēm;

atvasinājums ar piedēkli *-enis* (*-ė*) (cēlies no īpašības vārda piedēkļa **-no-*, sal. Ambrazas 1993: 126sk.): *sravėnis*, sal. variantus *sraveniai*, *sravėnė*, *srevėnė*.

No iepriekš minētā lietvārda *srevėnė* darināts *srevenõkas* (sal. variantus *srevenõkai, srevėnõkai*) ar deminutīva piedēkli *-okas* (cēlies no **-ko-*), kas lietojams arī īpašības nesēja nosaukumu veidošanai (sal. Ambrazas 2000: 91sk., 113skk.).

Tās pašas pelašķa īpatnības atspoguļojas Mielaģėnu, Šauļėnu, Tvereču apkārtnē pierakstītajā nosaukumā *gijùtis*, piem., *pridėk gijùčio*, *tai netekės kraujas* 'pieliec pelašķi, tad netecēs asinis' Mielaģėnos (LKŽe) un ap Nairiem, Vindeiķiem lietotajā nosaukumā *gajùtė*, kurš bija zināms jau Jurģim Ambraziejam Pabrėžam, Frīdriham Kuršaitim (skat. A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēku; LKŽe).

Tie ir atvasinājumi ar deminutīva piedēkli *-utis* (*-ė*) (par to sal. 276. lpp.), kuri cēlušies no ļoti sena darbības vārda *gýti* (precīzāk sakot, no tā pagātnes formas *gìjo*, sal. arī īpašības vārdu *gajùs* 'dzīvotspējīgs'), kuram atbilst la. *dzît*, po. *goić* 'ārstēt', kr. *зажить* 'sadzīt' (ME I 559).

Tiesa, agrāk šim darbības vārdam bija senāka nozīme 'dzīvot', piem., *ir gijo Adomas ſzymtą ir triſdeſzymtis metu, ir pagimde ſunu* 'un dzīvoja Ādams simt trīsdesmit gadu, un viņam piedzima dēli' Ch 1 Moz 5,3, sal. sensl. *žiti* 'dzīvot', arm. *keam* 'dzīvoju', gr. Hom. βέομαι 'dzīvošu' (Trautmann 1923: 75; LEW 154sk.; IEW 467skk.; Smoczyński 2007: 184).

Vēlāk ar šo nozīmi lietuviešu valodā izplatījās nominālie atvasinājumi *gývoti* (sal. la. *dzîvât* 'strādāt; dzīvot' ME I 559) un *gyvénti*.

Vispār ide. īpašības vārds **g^{u}īu̯o-* 'dzīvs' ļoti agri ir iekļāvies darbības vārdu paradigmā, sal. pr. *giwassi* (lebest) III 29_{18}, 105_{12}, *gīwasi* (lebest) III 95_{1}, *giwa* (lebet) III 43_{24}, 49_{9}, 63_{20}, 97_{13}, *giwammai* (leben) III 33_{1}, 49_{7}, senla. *dzīvu* 'dzīvo', lat. *vīvo* 'dzīvoju', senind. *jī́vati* 'dzīvo', sensl. *živǫ* 'dzīvoju' (Fraenkel 1938: 19; Skardžius I 459sk.; Endzelīns 1951: 742; PKEŽ I 362, 375).

Ar tautas medicīnu saistīts nosaukums *rauklãžolė*, kuru lieto vietumis austrumaukštaišu Panevėžas apkaimes izloksnēs, ap Žeimeli, Steigviļiem, Jonišķiem, Megučoni (sal. Gritėnienė 2006: 186), piem., *žmogus, įsipjovęs pirštą, ieško rauklãžolių* 'cilvēks, iegriezis pirkstā, meklē pelašķi' Jonišķos (LKŽe); *rauklãžolės užtraukia tą kraują* 'pelašķis aptur tās asinis' Žeimelē (LKŽe). Lie. *rauklãžolė* ir radies no lie. **trauklažolė* 'zāle, kura sarecina asinis' (elements *-la-* ir radies kontaminācijas ar *traũklapis* dēļ).

Ap Saločiem (skat. A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēku) pierakstītais variants *raukãžolė* rāda sakaru ar darbības vārdu *raũkti* 'raukt, aizraukt caurumu'. Tam atbilst la. *ņaukt* 'raukt, kļūt mazākam' (par formas atšķirību sal. Karaliūnas 1987: 83; Smoczyński 2007: 502sk.). Šo vārdu mēģina saistīt arī ar sav. *rūh*, senind. *rūkṣá-* 'grumbuļains', lat. *rūga* 'grumba'; senind. *luncati* 'plūc', gr. ὀρύσσω 'roku, čabinu', lat. *runcō* 'ravēju' (LEW 706sk.; IEW 871sk.). Taču *raukãžolė* var būt arī aferēzes forma no *t-ráukti*.

Biežāk nosaukumu *raukãžolė* attiecina uz ceļteku (*Plantago*) (skat. LKŽe).

Užušiļos pierakstīts nosaukums *daktarẽlė*. Tas ir no leksiskā internacionālisma *dãktaras* 'ārsts' veidots atvasinājums ar deminutīvu piedēkļa *-ėlė* (*-elis*) (*-ė*) variantu (sal. Ambrazas 2000: 95).

Latviešu valodā ar tautas medicīnu saistīts gandrīz visā Kurzemē lietotais nosaukums *mę̂ra puķes* ar variantiem, piem., *mêra puķes iȓ dikti la:b^{a}s priêkš krûteḿ* 'pelašķi ir ļoti labi pret krūšu slimībām' Dunalkā (LVDA); *maṅ mãt^{e} kâdreīz stâstij^{a} – mērapuķ^{e}s* 'man māte kādreiz teica – *mērapuķes*' Vecpilī (LVDA); *vẹcuôs laīkuôs bi tikaî mę̂ṛ^{a} puķ^{e}s* 'senos laikos bija tikai [pelašķa nosaukums] mēra puķes' Kazdangā (LVDA); *mêrpuķs priêkš vę̂dẹr^{a}* 'pelašķi pret vēdera slimībām' Ulmalē (LVDA); *mêrpuķs i lâb zâl* 'pelašķi ir laba zāle' Kuldīgā (LVDA); *mẽs nuô seniêm laīkiêm saûcaḿ mērpuķîtes* 'mēs no seniem laikiem saucam [pelašķus] par mērpuķēm' Skrundā (LVDA). Daži šā nosaukuma varianti pierakstīti arī Mazsalacā un Stalbē.

Šo salikteņu un vārdu savienojumu neatkarīgais komponents ir somugrisms *puķe* (par tā cilmi skat. 110. lpp.).

Atsevišķās Kurzemes izloksnēs (Alsungā un Basos) fiksēts pelašķu nosaukums – *mę̂ṛa zâle(s), mêrzâles, mę̂ṛzâles*, kur atkarīgais komponents ir *zāle* (par tā cilmi skat. 108. lpp.).

17.–19. gs. vēsturiskajās vārdnīcās iekļauts pelašķu nosaukums *mēra zāle*, piem., *Mehra Sahles* Fürecker 1685 I 190; Fürecker 1685 II 211; *Mehṛa Sahles* MLG II 93; *mehṛa ſahle* Ulmann 1880: 615.

Sakā un Ziemupē sastopams atvasinājums ar **-no-*: *mêrenes*, piem., *te saûc mêren^{e}s – tās jaû zâļu grāmatâ priêkš visaḿ kaītaḿ* 'te sauc mērenes – tās jau zāļu grāmatās [paredzētas] priekš visām vainām' Ziemupē (LVDA).

Atkarīgais jeb pirmais komponents ir substantīvs *mēris*, kas saistīts ar la. *mirt* un *mērdēt*, kas savukārt ir radniecīgi ar lie. *mãras*, sensl. *morъ* 'mēris', senbaznsl. *mrěti*, lat. *morī* 'mirt', go. *maúrþra* 'nogalināšana', gr. μορτός, βροτός 'mirstīgs cilvēks' (ME II 619, 634sk.; Trautmann 1923: 186).

Ar nosaukumu *mēra puķes* sasaucas arī Nogalē pierakstītais nosaukums *nâves puķes*, kas norāda uz auga spēju izdziedēt nāvējošas slimības. Nosaukuma atkarīgais komponents ir substantīvs *nāve*, kam radniecīgs pr. *nowis* 'rumpis', go. *naus* 'mirušais', senče. *unaviti* 'nonāvēt', kr. *ныть* 'ilgstoši sāpēt' (ME II 703sk.; E 151; Trautmann1923: 201sk.).

Latviešu valodā un dažās lietuviešu izloksnēs Latvijas pierobežā sastopami pelašķa nosaukumi ar sakni *pel-*. Tie sastopami praktiski visā Vidzemes teritorijā (kā vienīgais vai viens no *Achillea* nosaukumiem), kompakti Ziemeļkurzemē, Zemgales vidienē, sporādiski pārējā teritorijā. Latgalē tas uzlūkojams par literārismu.

Latviešu literārajā valodā nostiprinājies nosaukums *pelašķi*, kam izloksnēs ir daudz variantu: *pelakšas*, *pelakši*, *pelakšņi*, *pelaškas*, *pẹlaškas*, *pelaški*, *pẹlaški*, *pelašķes*, *pẹlašķi*, *pelêči*, *pelêčki*, *pelakstes*, *pelekši*, *pelêkši*, *pelekšķes*, *pelešķi*, *pelêkšķi*, *pelenes*, *peles aste*(*s*), *pelestes*, *peleškas*, *peleški*, *pelešķes*, *pelieši*, *peliškas*, *pèlkši*, *pẹlušķi*, *pelušķes*, *pelušķi*, *pẹlušķs*, *peļuškas*, *peļušķes*, *peļušķi*, *peļu astes*.

Literārais nosaukums *pelašķi* un tā fonētiskais variants *pẹlašķi* sastopams visā minētajā *pelašķu* izplatības areālā, piem., *pelašķs liêta prekš gara klẹp*; *viņs nuôraû un vâr tẽj*, *več: agrak pīpeį̄* 'pelašķus lieto pret garo klepu; viņus norauj un vāra tēju, veči agrāk pīpēja [pelašķus]' Salacā (LVDA); *pelašķi i grãu̯malas a tiẽm baĩ̃tejim ziêdim*; *tĩri kuôš baĩ̃ti nau̯*;

giausia pietinėje pietų aukštaičių ploto dalyje, pvz.: *strav'ĩ̃lai g'eraĩ̃. | kaĩ̃. ùžg'eda | kaĩ̃. in's'ip'á.una* ‘kraujažolės gerai, kai uždeda, kai įsipjauna’ DrskŽ 351; *strav'ĩ̃lai nuog mót'eriško.s l'igõ̃s* ‘kraujažolės nuo moteriškos ligos’ DrskŽ 351; *stravĩ̃las | o.◡daŕ. kråujȧ́žo.lę.* ‘[anksčiau] *stravylas*, o dabar kraujažolė’ PpaŽK;

priesagos *-iklis* (*-ė*) (kilusios iš įrankių pavadinimų priesagos **-tlo-*, su kuria kartais daromi ir veikėjų pavadinimai, plg. Ambrazas 1993: 153tt., 171tt.) vedinys *stravìklis*, plg. variantus *stravìklė*, *strevìklė*; jis būdingas vakariniams pietų aukštaičiams ir gretimiems vakarų aukštaičiams kauniškiams;

priesagos *-enis* (*-ė*) (kilusios iš būdvardinės priesagos **-no-*, plg. Ambrazas 1993: 126t.) vedinys *sravẽnis*, plg. variantus *sraveniai*, *sravẽnė*, *srevẽnė*.

Iš ką tik minėto daiktavardžio *srevẽnė* padarytas *srevenõkas* (plg. variantus *srevenõkai, srevėnõkai*) su deminutyvine priesaga *-okas* (kilusia iš **-ko-*), vartojama ir ypatybės turėtojų pavadinimams daryti (plg. Ambrazas 2000: 91t., 113tt.).

Tas pačias kraujažolės ypatybes atspindi iš Mielagėnų, Šiaulėnų, Tverečiaus apylinkių užrašytas *gijùtis*, pvz.: *pridėk gijùčio*, *tai netekės kraujas* Mielagėnai (LKŽe), ir apie Nairius, Vindeikius vartotas pavadinimas *gajùtė*, žinomas jau Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, Frydricho Kuršaičio (žr. A. Salio *Apklauso* 1 kartoteką; LKŽe).

Tai deminutyvinės priesagos *-utis* (*-ė*) (dėl jos plg. p. 277) vediniai, kilę iš labai seno veiksmažodžio *gýti* (tiksliau sakant, iš jo būtojo laiko formos *gìjo*, plg. dar būdvardį *gajùs*), atitinkančio la. *dzît* ‘gyti’, le. *goić* ‘gydyti’, ru. *зажить* ‘užgyti’ (ME I 559).

Tiesa, anksčiau šis veiksmažodis turėjo senesnę reikšmę ‘gyventi’, pvz.: *Ir gijo Adomas ſzymtą ir triſdeſzymtis metu, ir pagimde ſunu* Ch 1 Moz 5,3, plg. s. sl. *žiti* ‘gyventi’, arm. *keam* ‘gyvenu’, gr. Hom. βέομαι ‘gyvensiu’ (Trautmann 1923: 75; LEW 154t.; IEW 467tt.; Smoczyński 2007: 184).

Vėliau šia reikšme lietuvių kalboje paplito vardažodiniai vediniai *gývoti* (plg. la. *dzîvât* ‘dirbti; gyventi’ ME I 559) ir ypač *gyvénti*.

Apskritai ide. būdvardis **g^{u}īu̯o-* ‘gyvas’ labai anksti pateko į veiksmažodžio paradigmą, plg. pr. *giwassi* (lebest) III 29_{18}, 105_{12}, *gīwasi* (lebest) III 95_{1}, *giwa* (lebet) III 43_{24}, 49_{9}, 63_{20}, 97_{13}, *giwammai* (leben) III 33_{1}, 49_{7}, s. la. *dzīvu* ‘gyvena’, lo. *vīvo* ‘gyvenu’, s. i. *jī́vati* ‘gyvena’, s. sl. *živǫ* ‘gyvenu’ (Fraenkel 1938: 19; Skardžius I 459t.; Endzelīns 1951: 742; PKEŽ I 362, 375).

Su liaudies medicina siejasi pavadinimas *rauklãžolė*, kuris vartojamas kai kur rytų aukštaičių panevėžiškių šnektose apie Žeimelį, Steigvilius, Joniškį, Megučionis (plg. Gritėnienė 2006: 186), pvz.: *žmogus, įsipjovęs pirštą, ieško rauklãžolių* Joniškis (LKŽe); *rauklãžolės užtraukia tą kraują* Žeimelis (LKŽe). Lie. *rauklãžolė* atsirado iš lie. **trauklažolė* ‘žolė, kuri sutraukia kraują’ (elementas *-la-* atsiradęs dėl kontaminacijos su *traũklapis*).

Apie Saločius (žr. A. Salio *Apklauso* 1 kartoteką) užrašytas variantas *raukãžolė* rodo ryšį su veiksmažodžiu *raũkti*. Jį atitinka la. *ņaukt* ‘raukti, mažėti’ (dėl formos skirtumo plg. Karaliūnas 1987: 83; Smoczyński 2007: 502t.). Jį bandoma sieti dar su s. vo. au. *rūh*, s. i. *rūkṣá-* ‘grubus’, lo. *rūga* ‘raukšlė’; s. i. *luncati* ‘peša’, gr. ὀρύσσω ‘kasu, krebždenu’, lo. *runcō* ‘raviu’ (LEW 706t.; IEW 871t.). Tačiau *raukãžolė* gali būti laikoma ir aferezine lytimi nuo *t-ráukti*.

Dažniau pavadinimas *raukãžolė* vartojamas gysločiui (*Plantago*) įvardyti (žr. LKŽe).

Iš Užušilių užrašytas pavadinimas *daktarẽlė*. Tai deminutyvų priesagos *-ėlė* (*-elis*) (*-ė*) varianto (plg. Ambrazas 2000: 95) vedinys, padarytas iš tarptautinio žodžio *dãktaras*.

Su liaudies medicina siejasi beveik visoje Kuržemėje vartotas latvių kraujažolės pavadinimas *mẹ̄ra puķes* ir jo variantai, pvz.: *mêra puķes iŕ dikti la:b^{a}s priêkš krûteḿ* ‘kraujažolės labai geros nuo krūtų ligų’ Dunalka (LVDA); *maṉ māt^{e} kâdreīz stâstij^{a} – mẽrapuķ^{e}s* ‘man mama kažkada pasakojo – *mērapuķes*’ Vecpilis (LVDA); *vẹcuôs laĩkuôs bi tikaî mêr^{a} puķ^{e}s* ‘senais laikais [kraujažolės pavadinimas] buvo tik *mēra puķes*’ Kazdanga (LVDA); *mêrpuķs priêkš vệdẹr^{a}* ‘kraujažolės nuo pilvo ligų’ Ulmalė (LVDA); *mêrpuķs i lâb zâl* ‘kraujažolės yra geri vaistai’ Kuldyga (LVDA); *mẽs nuô seniêm laĩkiêm saûcaḿ mẽrpuķîtes* ‘mes nuo senų laikų vadiname [kraujažoles] *mērpuķes*’ Skrunda (LVDA). Kai kurie šio pavadinimo variantai taip pat užrašyti iš Mazsalacos ir Stalbės.

Šių dūrinių ir žodžių junginių nepriklausomas dėmuo yra finų-ugrų kilmės žodis *puķe* (dėl jo kilmės žr. p. 111).

Pavienėse Kuržemės šnektose (Alsungoje ir Basuose) užfiksuotas kraujažolės pavadinimas *mệra zâle(s), mêrzâles, mệrzâles*, kur priklausomas dėmuo yra *zāle* (dėl jo kilmės žr. p. 109).

Į XVII–XIX a. istorinius žodynus įtrauktas kraujažolės pavadinimas *mēra zāle*, pvz.: *Mehra Sahles* Fürecker 1685 I 190; Fürecker 1685 II 211; *Mehŗa Sahles* MLG II 93; *mehŗa ſahle* Ulmann 1880: 615.

Sakoje ir Ziemupėje aptinkamas priesagos **-no-* vedinys *mêrenes*, pvz.: *te saûc mêren^{e}s – tãs jaû zâļu grãmatâ priêkš visaḿ kaĩtaḿ* ‘čia vadina *mērenes* – vaistų knygose jos [tiks] nuo visų ligų’ Ziemupė (LVDA).

Priklausomas arba pirmasis dėmuo yra daiktavardis *mēris* ‘maras’, sietinas su la. *mirt* ‘mirti’ ir *mērdēt* ‘marinti’, kurie savo ruožtu yra giminiški su lie. *mãras*, s. sl. *morъ* ‘maras’, s. bažn. sl. *mrěti*, lo. *morī* ‘mirti’, go. *maúrþra* ‘nužudymas’, gr. μορτός, βροτός ‘mirtingas žmogus’ (ME II 619, 634t.; Trautmann 1923: 186).

Su pavadinimu *mēra puķes* siejasi ir iš Nuogalės užrašytas pavadinimas *nâves puķes*, nurodantis augalo gebėjimą išgydyti mirtinas ligas. Priklausomas pavadinimo dėmuo yra daiktavardis *nāve* ‘mirtis’, kuriam giminiški yra pr. *nowis* ‘liemuo’, go. *naus* ‘mirusysis’, s. če. *unaviti* ‘nužudyti’, ru. *нытьь* ‘ilgai skaudėti’ (ME II 703t.; E 151; Trautmann 1923: 201t.).

Latvių kalboje ir kai kuriose palatvės šnektose randama kraujažolės pavadinimų su šaknimi *pel-*. Jie paplitę beveik visoje Vidžemės teritorijoje (kaip vienintelis arba vienas iš *Achillea* pavadinimų), kompaktiškai šiaurinėje Kuržemėje, vidurinėje Žiemgalos dalyje, sporadiškai ir likusioje teritorijoje. Latgaloje jis laikomas literatūrinės kalbos žodžiu.

Bendrinėje latvių kalboje įsitvirtino pavadinimas *pelašķi*, tarmėse turintis daug variantų: *pelakšas*, *pelakši*, *pelakšņi*, *pelaškas*, *pẹlaškas*, *pelaški*, *pẹlaški*, *pelašķes*, *pẹlašķi*, *pelêči*, *pelêčki*, *pelakstes*, *pelekši*, *pelêkši*, *pelekšķes*, *pelešķi*, *pelêkšķi*, *pelenes*, *peles aste*(s), *pelestes*, *peleškas*, *peleški*, *pelešķes*, *pelieši*, *peliškas*, *pèlkši*, *pẹlušķi*, *pelušķes*, *pelušķi*, *pẹlušķes*, *pẹluškas*, *pẹlušķes*, *pẹlušķi*, *pẹlu astes*.

Bendrinės latvių kalbos pavadinimas *pelašķi* ir jo fonetinis variantas *pẹlašķi* randami visame minėtame žodžio *pelašķi* paplitimo areale, pvz.: *pelašķs liêta prekš gara klẹp*; *viņš nuôraû un vâr tẽj*, *vẹč: agrak pĩpeį̂* ‘kraujažoles vartoja nuo kokliušo; jas nuskina ir verda arbatą, senoliai anksčiau rūkė’ Salaca (LVDA); *pelašķi i grãu̯malas a tiẽm baĺ̃tejim ziêdim*; *tĩri kuôš baĺ̃ti nau̯*; *pelašķi joû rûgti bez gaĺ̂*; *pelašķ tẽį̂ vâriį̂ priêkš klẹp* ‘kraujažolių su tais baltais žiedais yra pagrioviuose; nėra grynai balti; jau karčios kraujažolės be galo; kraujažolių arbatą virė nuo kosulio’ Svėtciemas (LVDA); *pelašķ^{u}s vaî piê zup^{a}s aî likt*, *ta pipar^{u}s neliêk* ‘kraujažolių galima ir į sriubą dėti, tada pipirų nededa’ Vilduoga (LVDA); *paʒẽ̂rdinaį̂ guôvi aî pelašķ^{u} tẽj^{u}* ‘pagirdė karvę kraujažolių arbata’ Inčukalnas (LVDA); *pelašķ åûg katra viêta – ceļmala,*

pelašķi joû rûgti bez gaĵ; *pelašķ tẽį̃ vâriį̃ priêkš klẹp* ‘pelašķi ir grāvmalās ar tiem baltajiem ziediem; īsti koši balti nav; pelašķi jau ļoti rūgti; pelašķu tēju vārīja pret klepu’ Svētciemā (LVDA); *pelašķ^{u}s vaŕ piê zup^{a}s aŕ likt*, *ta pipar^{u}s neliêk* ‘pelašķus var pie zupas arī likt, tad piparus neliek’ Vildogā (LVDA); *paʒẽrdinaį̃ guôvi aŕ pelašķ^{u} tẽj^{u}* ‘padzirdīju govi ar pelašķu tēju’ Inčukalnā (LVDA); *pelašķ åûg katra viêta – ceļmala, pagaĵma, tīruma* ‘pelašķi aug katrā vietā – ceļmalā, pagalmā, tīrumā’ Jeros (LVDA); *pelåšķus mēs låsåm teĩjài; kå zìemå̃ i kå̃s vai smågås krûc, pelåšķu teĩja pẹte låbå̃kå̃ zệle* ‘pelašķus mēs lasām tējai; kad ziemā ir klepus vai smagums krūtīs, pelašķu tēja pati labākā zāle’ Vecpiebalgā (LVDA); *pelašķus savàcẹ un kràsùoja kapu vàiņagus* ‘pelašķus savāca un krāsoja kapu vainagus’ Kārzdabā (LVDA); *asiņu tecẽšanu aptuŕ aŕ pẹlašķiêm* ‘asins tecēšanu aptur ar pelašķiem’ Medzē (LVDA); *pẹlašķi ziêd balt̃iêm ziêdiņiêm* ‘pelašķi zied baltiem ziediņiem’ Pēterniekos (LVDA).

Atsevišķās Zemgales (Lēdmanē) un Vidzemes (Dikļos, Raunā, Kārļos, Drabešos, Krapē, Bilskā) izloksnēs sastopams fonētiskais variants *pelaški*, piem., *pelašk^{u} tèja dikti veseliga* ‘pelašķu tēja ļoti veselīga’ Lēdmanē (LVDA); *jaûniê nezin pelašk^{u} labum^{u}* ‘jaunie nezina pelašķu labumu’ Dikļos (LVDA).

Varianti *pelaškes*, *pelaškas* un *pẹlaškas* sastopami kompaktā areālā Vidzemes sēliskajās izloksnēs (Bērzaunē, Cesvainē, Jumpravā, Kalsnavā, Krustpilī, Kusā, Liepkalnē, Liezērē, Lubejā, Mēdzūlā, Meirānos, Odzienā, Sarkaņos, Vējavā, Vestienā, Virānē), bet *pelaškes* – arī Sējā un Panemunē.

Reģistrēti arī nosaukumi ar citu formantu aiz saknes *pel-*, piem., ar formantu *-e-*: *pelešķi* fiksēti gan atsevišķās Kurzemes (Dundagā), gan Zemgales (Jaunaucē, Engurē, Irlavā, Anneniekos, Dobelē, Ozolniekos, Šķibē, Svētē, Penkulē, Tērvetē, Platonē, Lielvircavā, Jaunsvirlaukā, Ukros, Augstkalnē, Vilcē, Lielplatonē, Elejā, Sesavā, Svitenē, Iecavā, Zālītē, Mežotnē, Codē, Rundālē, Īslīcē, Ceraukstē, Secē) un Vidzemes (Slokā, Vainižos, Krimuldā, Sidgundā, Stopiņos, Mārupē, Katlakalnā, Salaspilī, Suntažos, Burtniekos, Kūdumā, Baižkalnā, Kārļos, Līgatnē, Taurenē, Kastrānē, Ķeipenē, Plāterē, Lauberē, Mārkalnē, Galgauskā, Madlienā, Iršos, Vestienā, Rankā, Lizumā, Druvienā, Ļaudonā, Saikavā) izloksnēs, piem., *pelešķiẽm bal̃ti ziêd^{i}* ‘pelašķiem balti ziedi’ Salaspilī (LVDA), *pelešku ziêdu tèju ʒer kr^{o}ùšu slimenìeki* ‘pelašķu ziedu tēju dzer krūšu slimnieki’ Galgauskā (LVDA). Nelielā areālā Vidzemes dienvidos (Madlienā, Bebros, Aizkrauklē, Sāvienā) sastopams *peleška*s, bet Cēsu tuvumā (Jaunraunā, Kārļos, Dzērbenē) – *pelešķi*. Variants *pelešķes* pierakstīts tikai Mēdzūlā, bet *pelêšķi* – Krustpilī, Sinolē, Lejasciemā.

Variants *pelišķi* ar formantu *-i-* lielākoties sastopams Zemgales dienvidos, piem., *dik:t^{i} laba krûtêm iŕ pelišķu tẽja* ‘ļoti laba krūtīm ir pelašķu tēja’ Vecsvirlaukā (LVDA), taču tas fiksēts arī Nītaurē. Arī variants *peliškas* pierakstīts vienā no Vidzemes sēliskajām izloksnēm – Saikavā.

Sastopami arī vairāki atvasinājumi ar formantu *-u-*, piem., *peluškķi* sastopami gan Kurzemē un Zemgalē, gan Vidzemē – līdzīgi izplatības areāls ir arī variantam *pẹlušķi*, piem., *nùo pẹlušķìem i lâb tẽį̃* ‘no pelašķiem ir laba tēja’ Pūrē (LVDA). Variants *peluškas* pierakstīts vienā Kurzemes un vienā Latgales izloksnē, kā arī Vidzemes vidus dialekta un augšzemnieku dialekta izloksnēs, bet *pẹluškas* – vienā Zemgales izloksnē un Vidzemes vidus dialekta un augšzemnieku dialekta atsevišķās izloksnēs. Tikai Vidzemē sastopams variants *peluški*, piem., *peluškus vàiguõt griêst*, *ka vêl pum̃puruôs* ‘pelašķus vajagot griezt, kad [tie] vēl pumpuros’ Ērģemē (LVDA); *peluški dẹ̀r pręt ìesnām ùn kãs^{u}* ‘pelašķi der pret iesnām un klepu’ Drustos (LVDA). Sērmūkšos fiksēti arī *pẹluški*, bet Jumpravā – *pelušķes*.

Atsevišķās Vidzemes un tikai dažās Zemgales un Latgales izloksnēs fiksēti arī varianti ar skaņu kopas *šk* > *kš* metatēzi, piem., *pelakšas* Jaunpiebalgā, *pẹlakšas* Rubeņos, *pelakši* Raiskumā, Jaunpiebalgā, Lejasciemā, Mazzalvē, Lašos, *pelakšņi* Naudītē, *pelekstes* Adulienā, *pelekši* Priekuļos, Dzērbenē, Drabešos, Rāmuļos, Taurenē, Viesītē, Lizumā, Lubānā, Annā, Balvos, *pelêkši* Sinolē, Lejasciemā, Liepnā, Viļakā, Balvos, *pelekšķes* Rugājos, *pelekšķi* Vaivē, Druvienā, Kraukļos, Adulienā, *pelēkšķi* Bērzpilī, *pelukši* Druvienā.

Zemgalē, Vidzemē un Latgalē sporādiski fiksēti arī vēl citi pelašķu nosaukumi ar sakni *pel-*, no kuriem daži varētu būt saistīti ar krāsas nosaukumu *pelēks* (vai tā variantiem). Nosaukums *pelači* pierakstīts Rāvā, *pẹlači* – Ārlavā. Variants *pelêči* dzirdēts Vidzemē vidus dialekta un augšzemnieku dialekta robežizloksnēs, piem., *ežmaļuôs aûg pelệci*; *viņa vèlèja pìelasît pelệčų ziêdu* ‘ežmalēs aug pelašķi; viņa vēlēja salasīt pelašķu ziedus’ Sinolē (LVDA), bet *pelêčki* – Mārkalnē. Atsevišķās Vidzemes sēliskajās izloksnēs (Viskāļos, Skrīveros, Aizkrauklē, Koknesē, Mētrienā) pierakstīts arī nosaukums *pelenes*, bet dažās Vidzemes sēliskajās izloksnēs (Dzelzavā, Oļos) un Latgales ziemeļrietumu izloksnēs (Barkavā, Varakļānos, Bērzpilī) – *pelestes*. Tikai Bikstos un Līvānos pierakstīts nosaukums *pelieši* un Launkalnē *pèlkši*.

Sporādiski visā Latvijas teritorijā, veidojot nelielus kompaktus areālus Ziemeļkurzemē, Zemgales centrālajā daļā, Dienvidvidzemē un Rietumlatgalē, sastopams saliktenis *peļastes*. Analoģiskais vārdu savienojums *peļu astes* minēts Viļānos, bet *peles aste*(*s*) Rēznā.

Ar sakni *peļ-* konstatēti trīs varianti, kas, iespējams, veidojušies iepriekšējo nosaukumu iespaidā; tie sporādiski fiksēti Kurzemē, Vidzemē, Latgalē, piem., *peļaškas* Ogrē, Bebros, *peļašķes* Jumpravā, Līksnā, *peļašķi* Popē, Puzē, Bīriņos, Siguldā, Lielvārdē, Zaubē, Jumpravā, Meirānos, Mārcienā, Ļaudonā, Vestienā, Saikavā.

Atsevišķi nosaukuma *pelašķi* varianti iekļauti vēsturiskajās 17.–19. gs. vārdnīcās, piem., *Pelli Aschkes* Fürecker 1685 I 189; Fürecker 1685 II 211; *Peļļaśchkes* MLG II 14; *pellaſte* Stender 1789 I 192; *pelafchķi* Ulmann 1880: 615.

Par pelašķu nosaukumu ar sakni *pel-*, *peļ-* cilmi ir izteikti dažādi viedokļi.

Minētais nosaukums (tāpat kā pr. *poalis* ‘balodis’ E 761 un gr. πέλεια, πελέιας ‘savvaļas balodis’) saistīts ar dažādiem krāsu nosaukumiem, sal. lie. *pìlkas*, *paĺšas*, *paĺvas*, la. *pelēks*, tāpat senbaznsl. *pelesъ* ‘melngans’, sl. **palvъ*, germ. **falva-* ‘iedzeltens’, lat. *pallidas* ‘bālgans’, senind. *palitá-* ‘sirms, vecs’, Av. *pouraša-* ‘pelēks, vecs’, gr. πελιτνός ‘pelēks’, πολιός ‘pelēks, vecs’ un līdzīgi (Schulze 1966: 112, 122; LEW 565; IEW 804sk.; Schmid 1970: 474sk.; Smoczyński 2007: 447).

Otrais salikteņa komponents la. *aste* salīdzināms ar krievu *остъ* ‘vārpas akots’ un saistāms ar la. *ass* (ME I 145). Pēdējais ir tādas pašas cilmes vārds kā lie. *ašu-taĩ*, sl. **osъ-tъ* ‘usne, dadzis, t. i., asa zāle’, lat. *acus* ‘adata’, gr. ἄχυ-ϱον ‘pelavas’, jav. *Achel* (< **ak’u-lo-*) ‘vārpa’ (Būga II 294; IEW 19; Smoczyński 2007: 27), he. *aku-* ‘ass akmens’ (Ivanov 1965: 44sk.).

Šis *u*-celma īpašības vārds kādreiz bijis saistīts ar atbilstošu piedēkļa **-ro-* atvasinājumu, kura atbilsmes ir lie. *ãštras*, sl. **ostrъ*, la. *asrs*, lat. *acer* ‘ass’ (par vārddarināšanu skat. Skardžius I 299; Mažiulis 1959: 178; Smoczyński 2007: 273; par afiksu **-u-* un **-ro-* attiecībām sal. vēl Ambrazas 2008b: 112sk. un lit.).

Minētie un citi saknes **ak-* vārdi (piem., *ak-muõ*, *ak-úotas*), iespējams, rāda kādreiz bijušo, bet tagad jau pilnībā zudušo darbības vārdu **ak-* ‘durt, badīt’ (PKEŽ I 64sk.).

pagalÎma, tĩruma ‘kraujažolės auga bet kurioje vietoje – pakelėje, kieme, lauke’ Jerai (LVDA); *pelåšķus mẽs låsåm teĩjài*; *kå zìemå̃ i kå̃s vai smågås krûc, pelåšķu teĩja pęte låbå̃kå̃ zę̂le* ‘kraujažoles mes renkame arbatai; kai žiemą kosulys arba sunkumas krūtinėje, kraujažolių arbata pats geriausias vaistas’ Vecpiebalga (LVDA); *pelašķus savàcę un kràsùoja kapu vàiņagus* ‘kraujažolių pririnkdavo ir dažydavo kapų vainikus’ Karzdaba (LVDA); *asiņu tecẽšanu aptuî aî pęlašķiêm* ‘kraujavimą sustabdo kraujažolėmis’ Medzė (LVDA); *pęlašķi ziêd balt̃iêm ziêdiņiêm* ‘kraujažolės žydi baltais žiedeliais’ Pėterniekai (LVDA).

Pavienėse Žiemgalos (Lėdmanėje) ir Vidžemės (Dikliuose, Raunoje, Karliuose, Drabešiuose, Krapėje, Bilskoje) šnektose užfiksuotas fonetinis variantas *pelašķi*, pvz.: *pelašķ^{u} tèja dikti veseliga* ‘kraujažolių arbata labai sveika’ Lėdmanė (LVDA); *jaûniê nezin pelašķ^{u} labum^{u}* ‘jaunimas nežino kraujažolių naudos’ Dikliai (LVDA).

Variantai *pelaškes*, *pelaškas* ir *pęlaškas* vartojami kompaktiškame areale Vidžemės sėliškosiose šnektose (Bėrzaunėje, Cesvainėje, Jumpravoje, Kalsnavoje, Krustpilyje, Kusoje, Liepkalnėje, Liezėrėje, Lubejoje, Mėdzūloje, Meiranuose, Uodzienoje, Sarkaniuose, Vėjavoje, Vestienoje, Viranėje), o *pelaškes* – dar Sėjoje ir Panemunėje.

Užrašyta ir pavadinimų, po šaknies *pel-* turinčių kitą formantą, pvz., *-e-*: *pelešķi* vartojamas tiek pavienėse Kuržemės (Dundagoje), tiek Žiemgalos (Jaunaucėje, Engurėje, Irlavoje, Aneniekuose, Duobelėje, Uozuolniekuose, Škibėje, Svėtėje, Penkulėje, Tėrvetėje, Platuonėje, Lielvircavoje, Jaunsvirlaukoje, Ukruose, Augstkalnėje, Vilcėje, Lielplatuonėje, Elejoje, Sesavoje, Svitenėje, Iecavoje, Zalytėje, Mežuotnėje, Cuodėje, Rundalėje, Yslycėje, Ceraukstėje, Secėje) ir Vidžemės šnektose (Sluokoje, Vainižiuose, Krimuldoje, Sidgundoje, Stuopiniuose, Marupėje, Katlakalne, Salaspilyje, Suntažiuose, Burtniekuose, Kūdume, Baižkalne, Karliuose, Lygatnėje, Taurenėje, Kastranėje, Keipenėje, Platerėje, Lauberėje, Markalnėje, Galgauskoje, Madlienoje, Iršuose, Vestienoje, Rankoje, Lizume, Druvienoje, Liauduonoje, Saikavoje), pvz.: *pelešķiẽm bal̃ti ziêd^{i}* ‘kraujažolių žiedai balti’ Salaspilis (LVDA); *pelešku ziêdu tèju ʒer kr^{o}ùšu slimenìeki* ‘kraujažolių žiedų arbatą geria sergančios krūtų ligomis’ Galgauska (LVDA). Nedideliame Vidžemės pietų areale (Madlienoje, Bebruose, Aizkrauklėje, Savienoje) pasitaiko variantas *peleškas*, o apie Cėsius (Jaunraunoje, Karliuose, Dzėrbenėje) – *peleški*. Variantas *pelešķes* užrašytas tik iš Mėdzūlos, o *pelêšķi* – iš Krustpilio, Sinuolės, Lejasciemo.

Variantas *pelišķi* (su formantu *-i-*) dažniausiai vartojamas Žiemgalos pietuose, pvz.: *dik:t^{i} laba krûtêm iî pelišķu tẽja* ‘labai gera krūtims kraujažolių arbata’ Vecsvirlaukas (LVDA), tačiau jis užfiksuotas ir Nytaurėje. Taip pat ir variantas *peliškas* užrašytas vienoje Vidžemės sėliškojoje šnektoje – Saikavoje.

Pavartojami ir keli vediniai su formantu *-u-*, pavyzdžiui, *pelušķi*, vartojamas tiek Kuržemėje ir Žiemgaloje, tiek Vidžemėje – lyviškosiose šnektose, vidurinės ir augšžemiečių tarmių šnektose. Panašus ir varianto *pęlušķi* paplitimo arealas, pvz.: *nùo pęlušķìem i lâb tẽį̨* ‘iš kraujažolių gera arbata’ Pūrė (LVDA). Variantas *peluškas* užrašytas iš vienos Kuržemės, vienos Latgalos šnektos, Vidžemės vidurinės tarmės ir augšžemiečių tarmės šnektų, o *pęluškas* – iš vienos Žiemgalos šnektos ir pavienių Vidžemės vidurinės ir augšžemiečių tarmių šnektų. Tik Vidžemėje vartojamas variantas *peluški*, pvz.: *peluškus vàiguõt griêst*, *ka vêl pum̃puruôs* ‘kraujažoles esą reikia pjauti, kai dar su pumpurais’ Ėrgemė (LVDA); *peluški dẹ̀r pręt ìesnãm ùn kãs^{u}* ‘kraujažolės tinka nuo slogos ir kosulio’ Drustai (LVDA). Be šių pavadinimų, iš Sėrmukšių užrašytas variantas *pęluški*, o iš Jumpravos – *pelušķes*.

Pavienėse Vidžemės ir tik keliose Žiemgalos ir Latgalos šnektose vartojama variantų su šaknies priebalsių samplaikos *šk* > *kš* metateze, pvz.: *pelakšas* Jaunpiebalgoje, *pęlakšas* Rubeniuose, *pelakši* Raiskume, Jaunpiebalgoje, Lejascieme, Mazzalvėje, Lašiuose, *pelakšņi* Naudytėje, *pelekstes* Adulienoje, *pelekši* Priekuliuose, Dzėrbenėje, Drabešiuose, Ramuliuose, Taurenėje, Viesytėje, Lizume, Lubanoje, Anoje, Balvuose, *pelêkši* Sinuolėje, Lejascieme, Liepnoje, Viliakoje, Balvuose, *pelekšķes* Rugajuose, *pelekšķi* Vaivėje, Druvienoje, Kraukliuose, Adulienoje, *pelēkšķi* Bėrzpilyje, *pelukši* Druvienoje.

Sporadiškai Žiemgaloje, Vidžemėje ir Latgaloje pasitaiko ir kitų kraujažolės pavadinimų su šaknimi *pel-*, kai kurie iš jų galėtų būti susiję su pilkos spalvos pavadinimu (arba jo variantais). Pavadinimas *pelači* užrašytas Ravoje, *pęlači* – Arlavoje. Variantas *pelêči* girdėtas Vidžemėje vidurinės tarmės ir augšžemiečių tarmės paribio šnektose, pvz.: *ežmaļuôs aûg pelę̂ci*; *viņa vèlèja pìelasît pelę̂čų ziêdu* ‘paežiuose auga kraujažolės; ji liepė pririnkti kraujažolių žiedų’ Sinuolė (LVDA), o *pelêčki* – Markalnėje. Pavienėse Vidžemės sėliškosiose šnektose (Viskaliuose, Skryveruose, Aizkrauklėje, Kuoknesėje, Mėtrienoje) užrašytas pavadinimas *pelenes*, o keliose Vidžemės sėliškosiose šnektose (Dzelzavoje, Uoliuose) ir Latgalos šiaurės vakarų šnektose (Barkavoje, Varaklianuose, Bėrzpilyje) – *pelestes*. Tik Bikstuose ir Lyvanuose užrašytas pavadinimas *pelieši*, o Launkalnėje – *pèlkši*.

Sporadiškai visoje Latvijos teritorijoje, sudarydamas nedidelius kompaktiškus arealus šiaurinėje Kuržemėje, centrinėje Žiemgalos dalyje, pietų Vidžemėje ir vakarinėje Latgaloje, vartojamas dūrinys *pęlastes*. Analogiškas žodžių junginys *pęļu astes* paminėtas Vilianuose, o *peles aste*(*s*) – Rėznoje.

Užfiksuoti trys variantai su šaknimi *pęl-*, galbūt susidarę anksčiau minėtų pavadinimų pagrindu, ir sporadiškai randami Kuržemėje, Vidžemėje ir Latgaloje, pavyzdžiui, *pęļaškas* Uogrėje, Bebruose, *pęļašķes* Jumpravoje, Lyksnoje, *pęļašķi* Puopėje, Puzėje, Byriniuose, Siguldoje, Lielvardėje, Zaubėje, Jumpravoje, Meiranuose, Marcienoje, Liauduonoje, Vestienoje, Saikavoje.

Atskiri pavadinimo *pelašķi* variantai įtraukti į XVII–XIX a. istorinius žodynus, pvz.: *Pelli Aschkes* Fürecker 1685 I 189; Fürecker 1685 II 211; *Peļļaśchkes* MLG II 14; *pellaſte* Stender 1789 I 192; *pelafchķi* Ulmann 1880: 615.

Dėl kraujažolės pavadinimų su šaknimi *pel-*, *pęl-* kilmės yra pareikšta įvairių nuomonių.

Minėtas pavadinimas (kaip ir pr. *poalis* ‘karvelis’ E 761 bei gr. πέλεια, πελέιας ‘laukinis karvelis’) siejasi su įvairiais spalvų pavadinimais, plg. lie. *pìlkas*, *pal̃šas*, *pal̃vas*, la. *pelēks* ‘pilkas’, taip pat s. bažn. sl. *plesъ* ‘juosvas’, sl. **palvъ*, germ. **falva-* ‘gelsvas’, lo. *pallidas* ‘išblyškęs’, s. i. *palitá-* ‘žilas, senas’, Av. *pouraša-* ‘pilkas, senas’, gr. πελιτνός ‘pilkas’, πολιός ‘pilkas, senas’ ir pan. (Schulze 1966: 112, 122; LEW 565; IEW 804t.; Schmid 1970: 474t.; Smoczyński 2007: 447).

Antrasis dūrinio dėmuo la. *aste* lyginamas su ru. *ostъ* ‘varpos akuotas’ ir siejamas su la. *ass* ‘aštrus’ (ME I 145). Pastarasis yra tos pat kilmės kaip ir lie. *ašu-taĩ̃*, sl. **osъ-tъ* ‘dagys, usnis, t. y. aštri žolė’, lo. *acus* ‘adata’, gr. ἄχυ-ρον ‘pelai’, n. vo. au. *Achel* (< **ak’u-lo-*) ‘varpa’ (Būga II 294; IEW 19; Smoczyński 2007: 27), he. *aku-* ‘aštrus akmuo’ (Иванов 1965: 44t.).

Šis *u* kamieno būdvardis kadaise buvo susijęs su atitinkamu priesagos **-ro-* vediniu, kurio atitikmenys yra lie. *ãštras*, sl. **ostrъ*, la. *asrs*, lo. *acer* ‘aštrus’ (dėl darybos žr. Skardžius I 299; Mažiulis 1959: 178; Smoczyński 2007: 273; dėl afiksų **-u-* ir **-ro-* santykio plg. dar Ambrazas 2008b: 112t. ir lit.).

Minėtini ir kiti šaknies **ak-* žodžiai (pvz.: *ak-muõ*, *ak-úotas*) gali rodyti kadaise buvus dabar visai išnykusį veiksmažodį **ak-* ‘durti, badyti’ (PKEŽ I 64t.).

Pēc cita uzskata (LVDA 59), nosaukuma pamatā varētu būt sakne *pel-* un piedēklis *-ast-*, iespējams, arī vārdkopa *peles* resp. *pelēkie ašķi*. Par labu šai hipotēzei liecina Dobelē fiksētais pelašķu nosaukums *ašķi*. Leksēma *ašķi* ir iekļauta arī vairākos citos pelašķu nosaukumos, kuru atkarīgais komponents ir kāds dzīvnieka nosaukums (skat. *aitašķi*, *aitu ašķi*).

Aplūkotajam latviešu pelašķa nosaukumam semantiski visā visumā atbilst lie. *péluodegis* (ar variantiem *péluodegė*; *pélvodegis*, *pélvodegė*), kurš, kā uzskata Vincs Urbutis (2009: 324), varētu būt tulkojums no latviešu valodas. Tas sastopams dažās austrumaukštaišu Panevēžas ziemeļaustrumu izloksnēs – ap Ožusaļiem, Pabirži, Geidžūniem (pēc A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēkas – un ap Nemunēles Radvilišķiem; sal. vēl LKŽe).

Šā salikteņa otrā komponenta lietvārda (*v*)*uodegà* 'aste' cilme nav skaidra. To mēģina saistīt ar lie. *vedegà* 'laivu vai siļu grebšanai paredzēts cirvis ar liektu asmeni; darbarīks sasalušas zemes vai ledu ciršanai' un ar *úodas* 'ods' (sal. Endzelīns 1979: 490skk.; LEW 1164sk. un lit.; Smoczyński 2007: 704).

Semantiski tuvi ir dažās latviešu valodas izloksnēs pierakstītie nosaukumi ar leksēmu *aita* pirmajā jeb atkarīgajā komponentā, piem., *aîtašķi* 'pelašķi' Valgalē (LVDA); *àitu ašķi* vai *aituašķi* Rubeņos (LVDA); *tùs pelaškus zèltinìši viêl sàuc pàr aitu aškîm*, *zîdus lìtuô tèijâ pret kùosi* 'tos pelašķus zeltinieši sauc arī par aitu ašķiem, ziedus lieto tējai pret klepu' Zeltiņos (Apv); *aîtu aste* 'aitu aste' Zebrenē (LVDA). Šeit minams arī variants ar dialektālo formu *vuška* 'aita' – *vušku astes* Baltinavā (LVDA).

Atsevišķās 17.–19. gs. vēsturiskajās vārdnīcās iekļauts pelašķu nosaukums *aitu ašķi* vai kāds no variantiem, piem., *awju afchķi* Ulmann 1880: 615.

Pirmais komponents *àita*, *vuška* ir no deminutīva saīsinājumiem radušies aitas nosaukumi (skat. ME I 14, IV 677). Kopumā senā forma *avs* ir reta mūsdienu latviešu valodā (sal. ME I 232; Sabaliauskas 1968: 114). Tai ir atbilsmes daudzās ide. valodās, sal. lie. *avìs*, senind. *ávi-*, gr. ὄϊς, lat. *ovis*, sav. *ou*, īr. *ói*, kimr. *ewig* 'aita' u. c. (Trautmann 1923: 20sk.; LEW 28; IEW 784; ИЯ 577; Smoczyński 2007: 38, 39).

Jāatzīmē, ka aitas nosaukums ietverts arī vā. *Schafgarbe* 'pelašķis'.

Dažās latviešu valodas izloksnēs ir sastopami pelašķu nosaukumi, kuru pamatā ir aizguvums no vā. *Schaff* 'aita', piemēram, *šãpšẽrenes* un *šãpšẽres* Pērkonē, *šâpšiẽri* Rudbāržos. Analoģisks nosaukums (*šapšér* 'Schafgarbe') bijis zināms arī Kuršu kāpās (Kwauka, Pietsch 1977: 75).

Lai nosauktu pelašķi, latvieši izmantojuši arī mājputna nosaukumu – *tītars*. Gan atvasinājumi, gan salikteņi un vārdu savienojumi ar leksēmu *tītars* sastopami Kurzemē.

Metonīmiskais pārnesums no mājputna nosaukuma uz auga nosaukumu *tītari* reģistrēts Zantē un Mērsragā. Mērsragā fiksēta arī paralēlforma *tīteri*.

Kompaktā Kurzemes reģionā, izņemot pašu Ziemeļkurzemi, lieto atvasinājumus ar piedēkļiem, kuri radušies no **-no-*: *tītarenes*, *tītarines*, *tītariņi*, *tītarini*; *tīterines*, *tīteriņi* (par patskani *e a* vietā piedēklī skat. Rudzīte 1964: 167), piem., *tītarenȇs – tik pêdiga laîka saûc* [pelašķus] 'par *tītarenēm* tikai pēdējā laikā sauc' Īvandē (LVDA); *tītarenes – viņas tītarẽniêm duô*, *tãs lapiņas; tẽjâ aî ʒeî̯* 'pelašķus – tos tītarēniem dod, tās lapiņas; tējā arī dzer' Rāvā (LVDA); *tītaren^{e}s i te – tãs gaî kãp^{u} vaî saraût* 'pelašķi ir šeit – tos gar kāpu var saraut' Pērkonē (LVDA); *tītarines velî tagad ziêd*; *tītari viņs dikti ẽd*, *tâl^{a}b viņs tâ saûc* 'pelašķi vēl tagad zied; tītari tos ļoti labprāt ēd, tāpēc viņus tā sauc [par tītarenēm]' Grobiņā (LVDA); *tītarìņ tẽi̯ i veselig* 'pelašķu tēja ir veselīga' Zentenē (LVDA); *tītẹrines ziêd balt̃i*; *tẽjas zâle priêkš plaûšiêm* 'pelašķi zied baltiem ziediem; tēja palīdz pret plaušu slimībām' Bārtā (LVDA); *tas i tītẹriš*, *tītẹriņ tẽj*, *bet viš joû nevīža ʒẽrt* 'tas ir pelašķis, pelašķu tēja, bet viņš jau nedzer' Mērsragā (LVDA).

Vietumis Kurzemē (Aizputē, Aisterē, Ancē, Ārlavā, Ciecerē, Dundagā, Durbē, Kabilē, Kandavā, Lubezerē, Nogalē, Puzē, Sātiņos, Strazdē, Ugālē, Upesgrīvā, Usmā, Vaiņodē, Valgalē, Vandzenē, Vecpilī, Virbos, Virgā, Zentenē, Zūrās, Zvārdē) un Zemgalē (Aizupē, Dobelē, Dzirciemā, Engurē, Grenčos, Īlē, Irlavā, Matkulē, Remtē, Rubeņos, Sēmē, Smārdē, Vānē, Vecmokās), kā arī atsevišķās Vidzemes (Drabešos, Duntē, Jaungulbenē, Slokā) un Latgales (Atašienē) izloksnēs atrodami salikteņi vai vārdu savienojumi, kuru otrais komponents ir vārds *zāle* (par cilmi skat. 108. lpp.), piem., *tītaŕzâl^{e} – kamẽr vêl neziêd*, *tãs lapiņas tītarẽni šaûsmîgi ẽd; aûg uz ežâm* 'pelašķi – kamēr vēl nezied, tās lapiņas tītarēni ļoti ēd; aug uz ežām' Aizupē (LVDA).

Atsevišķās Kurzemes (Saldū, Vārmē) un Zemgales (Dzirciemā) izloksnēs pierakstīts arī saliktenis vai vārdu savienojums, kura otrais komponents ir *puķe* (par cilmi skat. 110. lpp.), piem., *tītarpuķes*, *tītaru puķes*.

Usmā fiksēts arī saliktenis, kura otrais komponents ir neregulārais deminutīvs *dilliņš*, piem., *tītaŕdiĺliņ^{i} mazejim̂ tītariņim̂ labâkā tẽi̯*, *piŕmā zâl^{e}* 'pelašķi mazajiem tītariņiem labākā tēja, pirmās zāles' Usmā (LVDA).

Atsevišķās 17.–19. gs. vēsturiskajās vārdnīcās iekļauts pelašķa nosaukums *tītaru zāle* vai kāds no variantiem, piem., *tihteru ſahle* Ulmann 1880: 615.

Ņemot vērā, ka lie. *tỹtaras*, ko lieto Latvijas pierobežā, visdrīzāk ir latvisms (Urbutis 1963: 217), la. *tītars* varētu būt radies latviešu valodā. Tas veidots ar piedēkli *-ars* (sal. lietuviešu darītāju nosaukumus ar *-aras*, piem., *plẽparas* 'tāds, kas daudz pļāpā', skat. Ambrazas 1993: 133) no skaņu atdarinājuma darbības vārda *tītît* 'tiepties, spītēties, kairināt, kaitināt, pārmest; draudēt kaut ko sliktu izdarīt; rādīt savu ietiepību; kaulēties; urbt' (ME IV 206), kurš atbilst lie. *týtyti*, *týtinti* 'izsmiet, ņirgāties; censties uzzināt, noklausīties' (ME IV 208; LEW 1103).

Bērzgalē fiksēts nosaukums *kurkinu zāle*. V. Urbutis (2009: 319sk.) pieļauj iespēju, ka tam pamatā esošais la. dial. *kurkins* varētu būt lituānisms, kurš cēlies no Austrumlietuvā plaši izplatītā lie. *kuŕkinas* 'tītars', kas veidots no slāvisma *kùrka*, kam atbilst la. dial. *kùrka* 'tītaru mātīte', sal. po. *kurka* 'vista' (LEW 316). Tēviņa nosaukumus ar *-ins* latviešu valodā mūsdienās vairs nedarina, bet atbilstošu atvasinājumu ar *-inas* (par tā cilmi skat. Ambrazas 2000: 85sk.) lietuviešu valodā vēl ir daudz. Taču nepšaubāmi, ka pats aplūkojamais pelašķa nosaukums radies latviešu valodā.

Zemgalē ap Dobeli un Kurzemē ap Saldu diezgan plaši sastopams nosaukums *ežupuķe*(*s*) ar variantiem *ežpuķes*, *ežu puķe(s)*, *eža puķe(s)*, *ežapuķe(s)*, bet nelielā izlokšņu grupā ap Dobeli – arī *ežu zāle(s)*, piem., *eža puķ:e – tiẽ paši pẹlašķi* 'eža puķe – tie paši pelašķi' Vānē (LVDA); *jâsaplûc ežapuķes tẽjai* 'jāsaplūc pelašķi tējai' Sēmē (LVDA); *ežupuķ:e aûg uz ežas* 'pelašķi aug uz ežas' Zvārdē (LVDA); *senâk jaû īstaîs vârc bi ežu zâle* 'senāk jau pelašķu īstais vārds bija *ežu zāle*' Džūkstē (LVDA); *ežu zâle aûga pa ežãm*, *tùr viņas nèizara* 'pelašķi auga pa ežām, tur viņus neizara' Bērzē (LVDA).

Šiem nosaukumiem pamatā la. *eža* 'eža', kas atbilst lie. *ežià*, pr. *asy* 'eža' E 241, varbūt saistīts ar sl. **ežъ* 'dīķis', arm. *azr* 'krasts; robeža'. Nav izslēgta iespēja, ka tie savukārt radniecīgi ar lie. *ẽžeras*, la. *ezers*, pr. *assaran* E 60, sl. **ezero / ezerъ* 'ezers', gr. ἀχερούσια ὕδατα ἑλώδη 'pārpurvots ūdens', hidr. Ἀχέρων, ilīriešu vai trāķiešu cilts vārdu Ὀσεριάτες pie Balatona ezera, senang. *ēagor* 'jūra'. Tādā gadī-

Pasak kitos nuomonės (LVDA 59), pavadinimo pamatas galėtų būti šaknis *pel-* ir priesaga *-ast-*. Galimas daiktas, kad pavadinimo pagrindas taip pat galėtų būti ir žodžių junginys *peles*, atitinkamai *pelēkie ašķi* 'pilkieji asiūkliai'. Šią hipotezę patvirtina Duobelėje užfiksuotas kraujažolės pavadinimas *ašķi*. Leksema *ašķi* yra ir keliuose kituose kraujažolės pavadinimuose, kurių priklausomas komponentas žymi kokio nors gyvūno pavadinimą (žr. *aitašķi*, *aitu ašķi*).

Aptartąjį latvių kraujažolės pavadinimą maždaug atitinka lie. *péluodegis* (su variantais *péluodegė*; *pélvodegis*, *pélvodegė*), kuris, kaip mano Vincas Urbutis (2009: 324), gali būti vertinys iš latvių kalbos. Jis vartojamas kai kuriose šiaurrytinėse rytų aukštaičių panevėžiškių šnektose – apie Užušilius, Pabiržę, Geidžiūnus (pagal A. Salio *Apklauso* 1 kartoteką – ir apie Nemunėlio Radviliškį; dar plg. LKŽe).

Šio dūrinio antruoju dėmeniu einančio daiktavardžio (*v*)*uodegà* kilmė nėra aiški. Jį bandoma sieti su lie. *vedegà* 'lenktais ašmenimis kirvis laivams ar geldoms skobti; įrankis įšalusiai žemei, ledui kirsti' ir su *úodas* (plg. Endzelīns 1979: 490tt.; LEW 1164t. ir lit.; Smoczyński 2007: 704).

Semantiškai artimi ir vienoje kitoje latvių šnektoje užrašyti pavadinimai su leksema *aita* pirmajame arba priklausomame dėmenyje, pvz.: *aitašķi* Valgalė (LVDA); *aitu ašķi* arba *aituašķi* Rubeniai (LVDA); *tùs pelaškus zèltiniši viêl sàuc pàr aitu aškîm*, *zîdus lìtuô tèijâ pret kùosi* 'tas kraujažoles Zeltinių gyventojai dar vadina *aitu aškîm*, žiedus vartoja arbatai nuo kosulio' Zeltiniai (Apv); *aîtu aste* 'avių uodega' Zebrenė. Čia reikėtų paminėti ir variantą su tarmine forma *vuška* 'avis' – *vušku astes* Baltinavoje (LVDA).

Į atskirus XVII–XVIII a. istorinius žodynus įtrauktas kraujažolės pavadinimas *aitu ašķi* ir jo variantai, pvz., *awju afchķi* Ulmann 1880: 615.

Pirmasis dėmuo *àita*, *vuška* – tai iš deminutyvinių trumpinių atsiradę avies pavadinimai (žr. ME I 14, IV 677). Apskritai senoji forma *avs* reta dabartinėje latvių kalboje (plg. ME I 232; Sabaliauskas 1968: 114). Ji turi atitikmenų daugelyje ide. kalbų, plg. lie. *avìs*, s. i. *ávi-*, gr. ὄϊς, lo. *ovis*, s. vo. au. *ou*, air. *ói*, kimr. *ewig* 'avis' ir t. t. (Trautmann 1923: 20t.; LEW 28; IEW 784; *ИЯ* 577; Smoczyński 2007: 38t.).

Pažymėtina, kad avies pavadinimas slypi ir vo. *Schafgarbe* 'kraujažolė'.

Kai kuriose latvių kalbos šnektose randama kraujažolės pavadinimų, kurių pagrindas yra skolinys iš vokiečių kalbos *Schaff* 'avis', pavyzdžiui, *šãpšẽrenes* ir *šãpšẽres* Pėrkuonėje, *šâpšiẽri* Rudbaržiuose. Analogiškas pavadinimas (*šapšèr* 'Schafgarbe') buvo žinomas ir Kuršių kopose (Kwauka, Pietsch 1977: 75).

Latviai kraujažolei įvardinti pavartoja ir kito gyvūno – kalakuto – pavadinimą *tītars*. Tiek vediniai, tiek dūriniai ir žodžių junginiai su leksema *tītars* vartojami Kuržemėje.

Metoniminis gyvūno pavadinimo perkėlimas augalo pavadinimui *tītari* užfiksuotas Zantėje ir Mėrsrage. Mėrsrage užrašyta ir gretiminė forma *tīteri*.

Kompaktiškame Kuržemės regione, išskyrus pačią šiauriausią dalį, vartoti vediniai su priesagomis, kilusiomis iš **-no-*: *tītarenes*, *tītarines*, *tītariņi*, *tītarini*; *tīterines*, *tīteriņi* (dėl balsio *e* vietoj *a* priesagoje žr. Rudzīte 1964: 167), pvz.: *tītareñs – tik pêdiga laĩka saûc* 'kraujažoles *tītarenes* tik paskutiniuoju metu vadina' Yvandė (LVDA); *tītarenes – viņas tītarẽniêm duô*, *tãs lapiņas; tẽjâ arî ʒeļî* 'kraujažoles – jas kalakučiukams duoda, jų lapelius; ir kaip arbatą geria' Rava (LVDA); *tītaren^{e}s i te – tãs garî kãp^{u} varî saraût* 'kraujažolių čia yra – jų palei kopą galima prisirinkti' Pėrkuonė (LVDA); *tītarines velî tagad ziêd*; *tītari viņs dikti ệd*, *tâl^{a}b viņs tâ saûc* 'kraujažolės dar ir dabar žydi; kalakutai jas labai noriai lesa, todėl jas taip ir vadina [tītarenes]' Gruobinia (LVDA); *tītarìņ tẽį i veselig* 'kraujažolių arbata sveika' Zentenė (LVDA); *tītẹrines ziêd baĺ̃ti*; *tẽjas zâle priêkš plaûšiêm* 'kraujažolės žydi baltais žiedais; arbata padeda nuo plaučių ligų' Barta (LVDA); *tas i tītẹriš*, *tītẹriņ tẽj*, *bet viš joû nevĩža ʒệrt* 'tai yra kraujažolė, kraujažolių arbata, o jis jau negeria' Mėrsragas (LVDA).

Sporadiškai Kuržemėje (Aizputėje, Aisterėje, Ancėje, Arlavoje, Ciecerėje, Dundagoje, Durbėje, Kabilėje, Kandavoje, Lubezerėje, Nuogalėje, Puzėje, Satiniuose, Strazdėje, Ugalėje, Upesgryvoje, Usmoje, Vainiuodėje, Valgalėje, Vandzenėje, Vecpilyje, Virbuose, Virgoje, Zentenėje, Zūrose, Zvardėje) ir Žiemgaloje (Aizupėje, Duobelėje, Dzircieme, Engurėje, Grenčiuose, Ylėje, Irlavoje, Matkulėje, Remtėje, Rubeniuose, Sėmėje, Smardėje, Vanėje, Vecmuokose), taip pat pavienėse Vidžemės (Drabešiuose, Duntėje, Jaungulbenėje, Sluokoje) ir Latgalos šnektose (Atašienėje) randama dūrinių arba žodžių junginių, kurių antrasis dėmuo yra žodis *zāle* 'žolė' (dėl kilmės žr. p. 109), pvz.: *tītarîzâl^{e} – kamẽr vêl neziêd*, *tãs lapiņas tītarẽni šaûsmîgi ệd; aûg uz ežâm* 'kraujažolės – kol dar nežydi, jų lapelius kalakučiukai labai lesa; auga ežiose' Aizupė (LVDA).

Pavienėse Kuržemės (Salduje, Varmėje) ir Žiemgalos (Dzircieme) šnektose užfiksuotas ir dūrinys arba žodžių junginys, kurio antrasis komponentas yra žodis *puķe* 'gėlė' (dėl jo kilmės žr. p. 111), pvz.: *tītarpuķes*, *tītaru puķes*.

Usmoje taip pat užfiksuotas dūrinys, kurio antrasis dėmuo yra nereguliarus deminutyvas *dilliņš* 'krapelis', pvz.: *tītarîdiĺ̃liņ^{i} mazejiṃ̂ tītariņiṃ̂ labâkā tẽį*, *pirmā zâl^{e}* 'kraujažolės arbata mažiems kalakučiukams geriausia, pirmas vaistas' Usma (LVDA).

Į XVII–XIX a. istorinius žodynus įtrauktas kraujažolės pavadinimas *tītaru zāle* ir jo variantai, pvz., *tihteru ſahle* Ulmann 1880: 615.

Turint omenyje, kad lie. *tỹtaras*, vartojamas palatvėje, veikiausiai yra latvizmas (Urbutis 1963: 217), tai la. *tītars* turbūt atsirado latvių kalbos dirvoje. Jis padarytas su priesaga *-ars* (plg. lietuvių veikėjų pavadinimus su *-aras*, pavyzdžiui, *plẽparas* 'kas daug plepa', žr. Ambrazas 1993: 133) iš garsažodinės prigimties veiksmažodžio *tītît* 'spyriotis, ožiuotis, dirginti, pykinti, priekaištauti; grasinti ką nors bloga padaryti; rodyti savo užsispyrimą; derėtis; gręžti' (ME IV 206), atitinkančio lie. *týtyti*, *týtinti* 'pajuokti, tyčiotis; stengtis sužinoti, nugirsti' (ME IV 208; LEW 1103).

Beržagalėje užfiksuotas pavadinimas *kurkinu zāle*. V. Urbutis (2009: 319t.) svarsto, ar jam pamatą padėjęs la. dial. *kurkins* negalėtų būti lituanizmas, kilęs iš Rytų Lietuvoje plačiai paplitusio lie. *kuřkinas* 'kalakutas', padaryto iš slavizmo *kùrka*, atitinkančio la. dial. *kùrka* 'kalakutė', plg. le. *kurka* 'višta' (LEW 316). Mat patinų pavadinimų su *-ins* latvių kalboje dabar jau nebelinkstama daryti, o atitinkamų vedinių su *-inas* (apie jų kilmę žr. Ambrazas 2000: 85t.) lietuvių kalboje dar gausu. Tačiau neabejojama, kad pats aptariamasis kraujažolės pavadinimas atsirado latvių kalbos dirvoje.

Žiemgaloje, apie Duobelę, ir Kuržemėje, apie Saldų, gana plačiai vartojamas pavadinimas *ežupuķe*(*s*) su variantais *ežpuķes*, *ežu puķe(s)*, *eža puķe(s)*, *ežapuķe(s)*, o nedidelėje šnektų grupėje apie Duobelę – ir *ežu zāle(s)*, pvz.: *eža puķ:e – tiẽ paši pẹlašķi* '*eža puķe* – tos pačios kraujažolės' Vanė (LVDA); *jâsaplûc ežapuķes tẽjai* 'reikia prisirinkti kraujažolių arbatai' Sėmė (LVDA); *ežupuķ:e aûg uz ežas* 'kraujažolės auga ežiose' Zvardė (LVDA); *senâk jaû īstaîs vârc bi ežu zâle* 'seniau tikrasis kraujažolių pavadinimas buvo *ežu zāle*' Džūkstė (LVDA); *ežu zâle aûga pa ežãm*, *tùr viņas nèizara* 'kraujažolės auga ežiose, ten jų neišaria' Bėrzė (LVDA).

Jie išriedėję iš la. *eža* 'ežia', kuris atitinka lie. *ežià*, pr. *asy* 'ežia' E 241, galbūt siejasi su sl. **ězъ* 'tvenkinys', arm. *azr* 'krantas; riba'.

jumā tas varētu būt ļoti sens heteroklītisks vārds (Benveniste 1935: 11; LEW 125; ЭССЯ IV 33sk., 59; ПЯ A–D 120sk., 131skk.; PKEŽ I 101, 104 un lit.). Tiesa, daži pētnieki izvirza arī citādas alternatīvas (sal. Smoczyński 2007: 150).

Tostarp Vincs Urbutis (2009: 317), balstīdamies uz formām ar *eža* un staipekņa nosaukumu *eža cisas* (ME I 572 ar labotu drukas kļūdu), uzskata, ka aplūkotajiem pelašķa nosaukumiem pamatā la. *ezis*, bet iespējamā saistība ar *eža* ir sekundāra, radusies tautas etimoloģijas dēļ.

La. *ezis* atbilst lie. *ežỹs* (Vītauts Mažulis PKEŽ I 104sk. izsaka hipotēzi, ka tāds vārds varēja eksistēt prūšu valodā, sal. no tā veidoto atvasinājumu *assegis* 'asaris' E 572), baznsl. (serb.) *ežь*, varbūt arī frī. ἔξις 'ezis'. Tas var būt atvasinājums ar īpašības vārda afiksu *-*i̯o*-.

Līdzīgi eža nosaukumi citās radniecīgās valodās ir citādi darināti, sal. sav. *igil*, gr. ἐχῖνος, arm. *ozni* (Trautmann 1923: 73; IEW 292; LEW 1330). Taču to pamats tas pats – senatnīgs čūskas nosaukums, sal. īpaši gr. ἔχις 'čūska' (ЭССЯ VI 37; ИЯ 526; Urbutis 1981: 15; Sabaliauskas 1990: 30; Smoczyński 2007: 150). Tāla šā vārda atblāzma var būt arī lie. *angìs* 'čūska' ar mainītu formu varbūt tabu dēļ (sal. ИЯ 526).

Rets nosaukums *tūkstošziedi*, kas pierakstīts Vecmokās, semantiski daļēji atbilst kr. *тысячелистник* 'pelašķis'. Abos salikteņos ir baltiem, slāviem un ģermāņiem kopīgs skaitļa vārds, sal. la. *tūkstuotis*, lie. *tūkstantis*, pr. *tūsimtons* III 37_{18}; senbaznsl. *tysęšti*, go. *Þūsundi* 'tūkstotis'. Tas veidots ar piedēkli *-*nt*- no darbības vārda **tū*- 'piepūsties; palielināties; būt spēcīgam', kam pievienots no ide. pirmvalodas mantots skaitļa vārds **k'm̥tom*- 'simts' (plašāk skat. Blažek 1999: 315sk., 319sk. un tur minēto plašo literatūru).

Pamata darbības vārds **tū*- baltu valodās nav saglabājies, bet ir no tā veidotie atvasinājumi, sal. lie. *tū́las* (16.–17. gs. rakstos saglabājušās senas nozīmes 'biežs; ne viens, liels, lielā skaitā esošs, dažāds'), pr. *tūlan* 'daudz' III $55_{8–9}$ (par tā cilmi skat. Ambrazas 2008b: 110 un lit.), la. *tūte* 'spēks, enerģija' (Petit 2000: 123skk.; Smoczyński 2006: 161).

Jāatzīmē arī tas, ka baltu valodas saglabājušas diezgan daudz senatnīgu atvasinājumu ar piedēkli *-*nt*-:

1) te, tāpat kā daudzās citās ide. valodās, tiek lietoti no īpašības vārdiem veidojušies darāmās kārtas divdabji ar *-*nt*- (skat. Ambrazas V. 1979: 29skk. un lit.); īpaši sena cilme ir attālāk no divdabju sistēmas esošajam darbības vārda atvasinājumam lie. *dantìs*, sal. pr. *dantis* E 92, go. *tunÞus*, senīr. *dēt*, lat. *dens*, Av. *dant*(*an*), senind. *dá*(*n*)*t*-, daļēji arm. *atamn*, gr. ὀδών 'zobs' utt. (Frenkelis 1969: 97; LEW 82; IEW 289; ПЯ A–D 299sk.; ИЯ 302; Иванов 1981: 96sk.; PKEŽ I 179 un lit.; Smoczyński 2006: 92sk.);

2) Lietuvas teritorijā izplatīti arhaiski darināti hidronīmi ar *-*nt*-, piem., *Sãlantas* (skat. Skardžius IV 879–944);

3) tā pati cilme ir arī rietumlietuviešu izloksnēs jau sen lietotajiem deminutīviem ar *-*int*-*elis* (piem., *mažiñtelis* 'ļoti mazs'), kam ir arī paralēles dažās citās radniecīgās valodās (skat. Ambrazas 2004b; 2008b: 101 un lit.).

Otrais aplūkojamā salikteņa *tūkstuoššziedi* komponents *ziẽds* atbilst lie. *žiẽdas* (par to skat. 112. lpp.).

Šis vārds pamatā arī lie. *baltažiẽdis* ar variantiem *baltažiẽdė*, *báltažiedė*, *baltžiẽdė*, *balžiẽdis*, *balžiẽdė*. Tos lieto dažās rietumaukštaišu Šauļu apkaimes ziemeļdaļas (ap Lieporiem, Šapnaģiem, Bridiem, Dargaičiem, Rūdišķiem, Stupuriem, Dameļiem, Vaineķiem, Norjūniem) un austrumaukštaišu Panevēžas apkaimes (ap Ķirbaičiem, Krjukiem, Žeimeliem, Kuldūniem, Užušiļiem, Bučūniem, Gaižūniem, Kapčūniem, Joniškaičiem, Pakroji, Norušaičiem, Karčemu) izloksnēs.

No īpašības vārda *báltas* (-*à*) ar derivatīvo galotni -*ė* veidots atvasinājums *balẽtė*.

Īpašības vārds *báltas* (-*à*) ir sens. Tam atbilst la. *balẽts*, radniecīgs ir sensl. **blato* 'peļķe, purvs', alb. *baltë* 'dubļi, dūņas', rum. *baltă* 'peļķe, purvs, dīķis, ezers' u. c. Vispār **balt*- refleksi rodami lielā teritorijā no Baltijas jūras līdz Balkānu reģionam, Vidusjūras un Adrijas jūras krastiem (Pisani 1968: 18; ПЯ A–D 189sk.; Crevatin 1981: 7; Dini 2008: 18sk. un lit.; Dambe 1972: 125skk.).

Tas ir atvasinājums ar piedēkli *-*to*-, sal. lie. *bálti* 'bālēt', *bãlas* 'balts', *balà* 'purvs', la. *bãls*, senbaznsl. *bělъ*, gr. φαλιός 'balts', ķe. **belo*- 'mirdzošs, balts', arm. *bal* 'baltums, bālums; bāla krāsa'; pr. *batto* 'piere' E 77, senind. *bhāla*- 'piere; spīdums', alb. *balë* 'zirgs ar baltu laukumu pierē, lauķis', *ballë* 'piere', bret. *bal'* 'balts laukums dzīvnieka pierē' un līdzīgi (IEW 118skk.; ПЯ A–D 187sk. un lit.), bet tālāk varbūt arī senind. *bhā́ti* 'viņš spīd, mirdz, apspīd' (Schulze 1966: 111; LEW 32; Karaliūnas I 101skk. un lit.; Smoczyński 2007: 44).

Šeit vēl var pieminēt, ka aplūkojamais īpašības vārds **balt*- iekļaujas arī Užavā pierakstītā retā pelašķa nosaukumā *balẽtvėdere*. Tā otrais komponents ir *vę̂dęrs* 'vēders', kas atbilst lie. *vė́deras*, *vė́daras* 'iekšas, vēders, zarnas; cepta putraimu un kartupeļu desa', pr. *weders* 'vēders' E 122. Tas varētu būt radies no ide. tesmeņa nosaukuma **u̯ēd*^{h}*r̥*/ **ēud*^{h}*r̥*/**ūd*^{h}*n*-, sal. senind. *ū́dhar*/*ū́dhn*- 'tesmenis' (Būga II 274sk.; PKEŽ IV 227sk.).

No *vę̂dęrs* veidots arī cita ārstniecības auga nosaukums *vę̂dęrzâle* 'parastais augstiņš' (ME IV 549).

Pelašķa lapu formu atspoguļo nosaukumi *karpýtinė*, *karpýtinis*. Tie tiek lietoti rietumaukštaišu Kauņas apkaimes austrumdaļas izloksnēs, ap Kalvjiem, Pašlavanti, Margininkiem, Prieņiem, Biržtoni, Nemajūniem, Užugosti.

Šie nosaukumi radušies no īpašības vārda, kas darināts ar salikto piedēkli *-tinis* (-*ė*) (<-*tas*+ *-inis* (-*ė*), skat. Ambrazas 1993: 65sk., 128sk.) un substantivējies. Retākam atvasinājumam *karpýtė*, kas pierakstīts ap Mauručiem, ir piedēklis *-tė* (par tā cilmi skat. Ambrazas 1993: 42skk.).

Aplūkojamo atvasinājumu pamatā darbības vārds *karpýti* 'griezt, cirpt' (atbilst la. *kàrpît* ME II 198), kas apzīmē atkārtotu darbību, ir atvasināts ar piedēkli *-yti* (par to skat. Skardžius I 529skk.; Stang 1942: 147skk., 1966b: 326skk.; Jakaitienė 1994: 396sk.) no *kir̃pti*.

Šim vārdam ir diezgan daudz atbilsmju citās ide. valodās, sal. la. *cìrpt*, lat. *carpere* 'šķīt, plūkt; plūkāt, plūkt; baudīt, jūsmot; iet, doties; plēst, sadalīt, skaldīt; meklēt; mocīt; uzbrukt, nomelnot, nopelt, nosodīt', sav. *scarbōn* 'mazās daļās sagraizīt', *herbist* 'rudens', gr. καρπός 'auglis', κρώπιον, la. *cìrpe*, senīr. *corrán* 'sirpis', senind. *krpāṇa*- 'zobens, rituāla nazis', alb. *karpë* 'klints', he. *karp*- 'pacelt, aiznesti, ņemt, savākt'; pr. *kerpetis* 'galvaskauss' E 72, sensl. *чрьпъ* 'lauska, dakstiņš', sav. *scirbi*, senind. *karpara*- 'lauska' un līdzīgi (Trautmann 1923: 129; LEW 257sk.; IEW 944sk.; ПЯ I–K 332skk. ir lit.; ИЯ 691sk.; PKEŽ II 171skk.; Smoczyński 2007: 289).

Tālāk tas saistīts ar vēl senāku darbības vārdu *(s)*ker*- 'griezt', no kura veidojušies lie. *kir̃sti*, *skeř̃sti*, *skìrti* un līdzīgi (LEW 258; IEW 938skk.; Sabaliauskas 1990: 90).

Līdzīga motivācija ir arī saliktenim *mõrklapis*, kas pierakstīts ap Rūgaļiem (sal. variantu *morklapėlis*). To (un variantu *mórklapis*) lieto arī ap Vabalininku, Utenu, Sapieģišķiem (skat. A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēku).

Pirmais šī salikteņa komponents ir slāvisms *morkà* 'burkāns', kas radies no *morkvà* (kas savukārt aizgūts no bkr. *мóрква*, skat. Skardžius IV 193). No tā izveidoti arī uz pelašķiem attiecināti deminutīvi *mor-*

Neatmestina galimybė, kad jie giminiški ir lie. *ẽžeras*, la. *ezers*, pr. *assaran* E 60, sl. **ezero / ezerъ* ‘ežeras’, gr. ἀχερούσια ὕδατα ἑλώδη ‘pelkėti vandenys’, hidr. Ἀχέρων, ilyrų ar trakų genties vardas Ὀσεριάτες prie Balatono ežero, s. ang. *ēagor* ‘jūra’. Tokiu atveju tai galėtų būti labai senas heteroklitinio linksniavimo žodis (Benveniste 1935: 11; LEW 125; ЭССЯ IV 33t., 59; ПЯ A–D 120t., 131tt.; PKEŽ I 101, 104 ir lit.). Tiesa, kai kurie tyrėjai kelia ir kitokias alternatyvas (plg. Smoczyński 2007: 150).

Tuo tarpu V. Urbutis (2009: 317), remdamasis formomis su *eža* ir pãtaiso pavadinimu *eža cisas* (ME I 572 su ištaisyta spausdinimo klaida), mano, kad aptariamiems kraujažolės pavadinimams pamatą padėjo la. *ezis* ‘ežys’, o galimas ryšys su *eža* antrinis, atsiradęs dėl liaudies etimologijos.

La. *ezis* atitinka lie. *ežỹs* (Vytautas Mažiulis PKEŽ I 104t. spėjo, kad toks žodis galėjo egzistuoti prūsų kalboje, plg. iš jo padarytą vedinį *assegis* ‘ešerys’ E 572), bažn. sl. (serb.) *ežь*, gal ir fry. ἔξις ‘ežys’. Tai gali būti būdvardinio afikso *-*i̯o-* vedinys.

Panašūs ežio pavadinimai kitose giminiškose kalbose yra skirtingos darybos, plg. s. vo. au. *igil*, gr. ἐχῖνος, arm. *ozni* (Trautmann 1923: 73; IEW 292; LEW 1330). Tačiau jų pamatas tas pats – senovinis gyvatės pavadinimas, plg. ypač gr. ἔχις ‘gyvatė’ (ЭССЯ VI 37; ИЯ 526; Urbutis 1981: 15; Sabaliauskas 1990: 30; Smoczyński 2007: 150). Tolimas šio šešėlis gali būti ir lie. *angìs* ‘gyvatė’ su pakitusia forma turbūt dėl tabu (plg. ИЯ 526).

Retas pavadinimas *tūkstošziedi*, užrašytas iš Vecmuokų, maždaug atitinka ru. *тысячелистник* ‘kraujažolė’. Abiejuose dūriniuose slypi bendras baltams, slavams ir germanams skaitvardis, plg. la. *tūkstuotis*, lie. *tūkstantis*, pr. *tūsimtons* III 37_{18}; s. bažn. sl. *tysęšti*, go. *Þūsundi* ‘tūkstantis’. Jis padarytas su priesaga *-*nt-* iš veiksmažodžio **tū-* ‘pūstis; daugėti; turėti galios’, sujungto su iš ide. prokalbės paveldėtu skaitvardžiu **kʼm̥tom-* ‘šimtas’ (plačiau žr. Blažek 1999: 315t., 319t. ir ten aptartą gausią literatūrą).

Pamatinis veiksmažodis **tū-* baltų kalboje neišliko, bet yra iš jo padarytų vedinių, plg. lie. *tū́las* (XVI–XVII a. raštuose išlaikęs senas reikšmes ‘dažnas; ne vienas, daugus, įvairus’), pr. *tūlan* ‘daug’ III $55_{8–9}$ (dėl jo kilmės žr. Ambrazas 2008b: 110 ir lit.), la. *tūte* ‘jėga, energija’ (Petit 2000: 123tt.; Smoczyński 2006: 161).

Pažymėtina ir tai, kad baltų kalbos išlaikė nemažai senoviškų vedinių su priesaga *-*nt-*:

1) čia, kaip ir daugelyje kitų ide. kalbų, vartojami iš būdvardžių išriedėję veikiamieji *-*nt-* dalyviai (žr. Ambrazas V. 1979: 29tt. ir lit.); ypač senus laikus mena atokiai nuo dalyvių sistemos esantis veiksmažodinis vedinys lie. *dantìs*, plg. pr. *dantis* E 92, go. *tunÞus*, s. air. *dēt*, lo. *dens*, Av. *dant*(*an*), s. i. *dá*(*n*)*t-*, iš dalies arm. *atamn*, gr. ὀδών ‘dantis’ ir t. t. (Frenkelis 1969: 97; LEW 82; IEW 289; ПЯ A–D 299t.; ИЯ 302; Иванов 1981: 96t.; PKEŽ I 179 ir lit.; Smoczyński 2006: 92t.);

2) Lietuvos teritorijoje paplitę archajiškos darybos vandenvardžiai su *-*nt-*, pvz., *Sãlantas* (žr. Skardžius IV 879–944);

3) tos pat kilmės yra ir vakarinėse lietuvių tarmėse nuo seno vartojami deminutyvai su *-int-elis* (pvz., *mažiñtelis* ‘labai mažas’), irgi turintys paralelių kai kuriose kitose giminiškose kalbose (žr. Ambrazas 2004b, 2008b: 101 ir lit.).

Antrasis aptariamojo dūrinio *tūkstuoššziedi* dėmuo *ziêds* atitinka lie. *žiẽdas* (apie jį žr. p. 113).

Šiuo žodžiu remiasi ir lie. *baltažiẽdis* su variantais *baltažiẽdė*, *báltažiedė*, *baltžiẽdė*, *balžiẽdis*, *balžiẽdė*. Jie vartojami kai kuriose šiaurinėse vakarų aukštaičių šiauliškių (apie Lieporius, Šapnagius, Bridus, Dargaičius, Rudiškius, Stupurus, Damelius, Vaineikius, Noriūnus) ir rytų aukštaičių panevėžiškių (apie Kirbaičius, Kriukus, Žeimelį, Kuldūnus, Užušilius, Bučiūnus, Gaižūnus, Kapčiūnus, Joniškaičius, Pakruojį, Norušaičius, Karčemas) šnektose.

Vien iš būdvardžio *báltas* (*-à*) su darybos galūne *-ė* padarytas vedinys *baĺtė*.

Būdvardis *báltas* (*-à*) senas. Jis atitinka la. *baĺts* ‘baltas’, giminiškas s. sl. **blato* ‘bala, pelkė’, alb. *baltë* ‘purvas, dumblas’, rum. *baltă* ‘bala, tvenkinys, ežeras’ ir kt. Apskritai **balt-* apraiškų randama dideliame plote nuo Baltijos jūros iki Balkanų regiono, Viduržemio ir Adrijos jūrų krantų (Pisani 1968: 18; ПЯ A–D 189t.; Crevatin 1981: 7; Dini 2008: 18t. ir lit.; Dambe 1972: 125tt.).

Tai priesagos *-*to-* vedinys, plg. lie. *bálti*, *bãlas* ‘baltas’, *balà*, la. *bãls* ‘blyškus, blankus’, s. bažn. sl. *bělъ*, gr. φαλιός ‘baltas’, kel. **belo-* ‘spindintis, baltas’, arm. *bal* ‘blyškumas, išblyškimas; blyški spalva’; pr. *batto* ‘kakta’ E 77, s. i. *bhāla-* ‘kakta; švytėjimas’, alb. *balë* ‘arklys su balta dėme kaktoje, laukis’, *ballë* ‘kakta’, bret. *bal* ‘balta dėmė gyvulio kaktoje’ ir pan. (IEW 118tt.; ПЯ A–D 187t. ir lit.), o toliau galbūt ir s. i. *bhā́ti* ‘jis šviečia, žiba, spindi, švyti’ (Schulze 1966: 111; LEW 32; Karaliūnas I 101tt. ir lit.; Smoczyński 2007: 44).

Čia dar galima paminėti, kad aptartasis būdvardis **balt-* yra ir Užavoje užrašytame retame kraujažolės pavadinime *baĺtvêdere*. Jo antruoju dėmeniu eina *vę̂dę̀rs* ‘pilvas’, atitinkantis lie. *véderas*, *védaras* ‘viduriai, pilvas, žarnynas; kepta kruopų ar bulvių dešra’, pr. *weders* ‘pilvas’ E 122. Šis gali būti išriedėjęs iš ide. tešmens pavadinimo **u̯ēdʰr̥* / **ēudʰr̥* / **ūdʰn-*, plg. s. i. *ū́dhar* / *ū́dhn-* ‘tešmuo’ (Būga II 274t.; PKEŽ IV 227t.).

Iš *vę̂dę̀rs* padarytas ir kito vaistinio augalo pavadinimas *vę̂dę̀rzâle* ‘paprastoji širdažolė’ (ME IV 549).

Kraujažolės lapų formą atspindi pavadinimai *karpýtinė*, *karpýtinis*. Jie vartojami rytinėse vakarų aukštaičių kauniškių šnektose apie Kalvius, Pašlavantį, Margininkus, Prienus, Birštoną, Nemajūnus, Užuguostį.

Šie pavadinimai kilę iš sudurtinės priesagos *-tinis* (*-ė*) (<*-tas*+*-inis* (*-ė*), žr. Ambrazas 1993: 65t., 128t.) sudaiktavardėjusio būdvardžio. Retesnis vedinys *karpýtė*, užrašytas apie Mauručius, turi priesagą *-tė* (dėl jos kilmės žr. Ambrazas 1993: 42tt.).

Aptariamų vedinių pamatinis veiksmažodis *karpýti* (atitinkantis la. *kàrpît* ‘karpyti’ ME II 198), žymintis kartotinį veiksmą, yra priesagos *-yti* (apie ją žr. Skardžius I 529tt.; Stang 1942: 147tt., 1966b: 326tt.; Jakaitienė 1994: 396t.) vedinys, padarytas iš *kir̃pti*.

Šis žodis turi nemažai atitikmenų kitose ide. kalbose, plg. la. *cìrpt* ‘pjauti, kirpti’, lo. *carpere* ‘skinti, raškyti; pešioti, skabyti; mėgautis, gėrėtis; eiti, vykti; draskyti, skaidyti, skaldyti; ieškoti; varginti; užsipulti, išjuodinti, išpeikti, pasmerkti’, s. vo. au. *scarbōn* ‘į mažas dalis supjaustyti’, *herbist* ‘ruduo’, gr. καρπός ‘vaisius’, κρώπιον, la. *cìrpe*, s. air. *corrán* ‘pjautuvas’, s. i. *krpāṇa-* ‘kardas, ritualinis peilis’, alb. *karpë* ‘uola’, he. *karp-* ‘pakelti, nunešti, imti, surinkti’, pr. *kerpetis* ‘kaukolė’ E 72, s. sl. *чрьпъ* ‘šukė, čerpė’, s. vo. au. *scirbi*, s. i. *karpara-* ‘šukė’ ir pan. (Trautmann 1923: 129; LEW 257t.; IEW 944t.; ПЯ I–K 332tt. ir lit.; ИЯ 691t.; PKEŽ II 171tt.; Smoczyński 2007: 289).

Toliau jis siejasi su dar senesniu veiksmažodžiu *(s)*ker-* ‘pjauti’, iš čia išriedėjo lie. *kir̃sti*, *skeř̃sti*, *skìrti* ir pan. (LEW 258; IEW 938tt.; Sabaliauskas 1990: 90).

Panašios semantikos yra ir dūrinys *mõrklapis*, užrašytas apie Rūgalius (plg. variantą *morklapėlis*). Jis (ir variantas *mórklapis*) dar vartotas apie Vabalninką, Uteną, Sapiegiškius (žr. A. Salio *Apklauso* 1 kartoteką).

Pirmuoju šio dūrinio dėmeniu eina slavizmas *morkà*, atsiradęs iš *morkvà* (šis paskolintas iš gu. *мóрква*, žr. Skardžius IV 193). Iš jo

kùtė, *morkvẽlė*, kas pierakstīti ap Čeķišķiem, Vilkiju, Pravienišķiem (skat. A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēku).

Otrais komponents *lãpas* 'lapa' atbilst la. *lapa*. Tāds vārds varēja eksistēt arī prūšu valodā, sal. *lapinis* 'karote' E 359. Tas varētu būt darbības vārda atvasinājums, sal. lie. *ãtlapas* 'atloks', *lèpti* 'atlobīties, atlupt', *lẽpti* 'nokarāties, noliekties', gr. λέπω 'lobu, skuju' (LEW 339sk.; PKEŽ III 41skk.; Smoczyński 2007: 336sk.).

Aso pelašķa smaržu atspoguļo *smirduõklė*, piem., *Šiemet linuosa labai daug smirduõklių buvo* 'šogad linos bija ļoti daudz pelašķu' Dubičos (LKŽe). Tas ir atvasinājums ar piedēkli *-uoklė* (kas cēlies no **-tlo-*), kas veidots no darbības vārda *smirdė́ti*.

Tas atbilst la. *smîrdêt*, senbaznsl. *smrъděti* 'smirdēt'; mēģināts to saistīt arī ar lat. *merda* 'mēsli', gr. σμόρδωνες 'intrigants, kūdītājs' (Trautmann 1923: 271; IEW 970; LEW 847sk.; Sabaliauskas 1990: 103; Smoczyński 2007: 578sk.).

Tālāk tas varbūt cēlies no senāka darbības vārda *(*s*)*mer-* '(sa) berzt', sal. gr. μαραίνω 'satrinu, apēdu, novārdzinu', senbulg. *izmrъmьrati* 'raut, izrakt'; senind. *márdati* 'saberza, sašķaidīja'; gr. σμερδνός 'briesmīgs', v. *schmerzen* 'sāpēt' utt. (IEW 735skk., 970).

Dažās latviešu izloksnēs pelašķis salīdzināts ar čemeriņiem, ķimenēm, pipariem.

Kurzemes dienvidrietumos (Nīcā, Rucavā, Asītē) pierakstīti nosaukumi *čemeričas, čemerĩčas, čemeriņi*, *čemerijas,* piem., *īpaš*^{i} *liẽpâjniêk*^{i} *saûc par čemeriņiêm* 'īpaši liepājnieki sauc [pelašķus] par *čemeriņiêm*' Asītē (LVDA).

Nosaukums *čemeriņi* saistāms ar la. dial. *cemeriņš* 'cemera sakne (*Helleborus*)' (sal. ME I 372), bet *čemerĩčas* atbilst lie. *čemerýčia* 'liliju dzimtas daudzgadīgs indīgs ārstniecības augs (*Veratrum album*)', *čemerýčios* 'cemeru saknes, no tām gatavotas zāles (*Rhiroma veratri*)'. Tie ir slāvismi, sal. bkr. *чемерица*, kr. *чемерица*, senpo. *cziemerzyca* (Skardžius IV 111).

Atsevišķās latviešu valodas izloksnēs fiksēti pelašķa nosaukumi, kas saistīti ar leksēmu *ķimenes* vai tās dialektālo variantu *ķiemeles*. Puzē un Ugālē Kurzemes ziemeļu daļā pierakstīts nosaukums *aitķiemele*. Paralēli Ugālē fiksēts arī variants *aĩtkriẽmele*, kas, iespējams, ir okazionāls lietojums.

Savukārt atsevišķās augšzemnieku dialekta izloksnēs ir reģistrēti vārdu savienojumi ar leksēmu *ķimenes* (arī *ķimini*). Vārdu savienojums *cùku ķimenes* pierakstīts Vīksnā, *guovju ķimenes* – Meirānos, bet *vìlka ķimini* – Mērdzenē.

Nosaukumiem *aitķiemeles*; *cūku ķiemenes*, *guovju ķiemenes*; *vilku ķiminis* pamatā ir ģermānismi *ķimele* (sal. lie. *kìmeliai*, vav. *kümel* 'ķimene', skat. Čepienė 2006: 211), *ķimene*, kas saistāmi ar vav. *cimin* 'ķimene' (ME II 381); lie. *kmỹnas* ir slāvisms, sal. senbkr. *кминъ*, po. *kmin* (Skardžius IV 162). Vārdu savienojumu un salikteņu pirmie komponenti ir dzīvnieku nosaukumi *aita* (par cilmi skat. 126. lpp.), *cūka* (par cilmi skat. 92. lpp.), *guovs*, *vilks*, kas norāda uz auga neatbilstību īstajai jeb pļavas ķimenei (*Carum carvi*).

Nelielā kompaktā areālā pašos Kurzemes ziemeļos sastopams pelašķu nosaukums *laukpipari*, *lauka* (arī *lauku*) *pipari*, piem., *lauku piparus liek*, *svaigu gaļu vāruot* 'pelašķus liek, svaigu gaļu vārot' Dundagā (ME III 221).

Nosaukumu *lauka pipari*(*ņi*), *laukpipari*(*ni*) otrais komponents ir *pipars* 'pipars'. Tas, domājams, ir ģermānisms (ME III 221). Savukārt lie. *pipìras* pirms 12. gs. aizgūts no senkr. *пьпьръ* (Būga I 340).

Pirmais aplūkojamo nosaukumu komponents – sens lietvārds *laũks*, kurš atbilst lie. *laũkas*, pr. *laucks* 'lauks, tīrums' III 105_{10}. Visticamāk, ide. pirmvalodā no darbības vārda **leuk-* 'spīdēt' (sal. senind. *rócate* 'spīd', skat. IEW 687skk.) ar derivatīvo galotni **-o-* tika darināts abstraktas nozīmes vārds **leukos-* 'gaišums, spīdēšana', kurš vēlāk sāka apzīmēt izcirstu gaišu meža vietu, sal. senind. *uloká-*, *loká-* 'atbrīvota gaiša vieta; klajums, pasaule', lat. *lūcus* 'birztala', senang. *léah* 'lauks, pļava, mežs, atklāta vieta' (Schulze 1966: 121sk.; Trautmann 1923: 151; ME II 426, 427; LEW 343, 344; ПЯ L 147skk.; PKEŽ III 49sk.).

Pelašķi vai dažas tā pasugas lietuviešu izloksnēs, iespējams, apzīmē no slāvisma *pipìras* veidots atvasinājums ar piedēkli *-(i)nykas pipirnykas*, kas izplatīts ap Vilkavišķi, Ļeļūniem, Mielaģēniem (skat. A. Saļa 1. *aptaujas* kartotēku; sal. LKŽe).

Taču lietuvieši visbiežāk piparu salīdzina ar citiem augiem, sal.: *pipirẽlis*, *pipirùkas*, *pipìrlapė*, *pipìrlapis* 'aristolohiju dzimtas augs – parastā kumeļpēda (*Asmum europaeum*)', *pipìrmėtė* 'ārstniecības piparmētra (*Menta piperita*)', *pipiřnė* 'krustziežu dzimtas augs (*Lepidium*)' (LKŽe).

Iespējams, ar pelašķu tējas rūgtumu saistāmi atsevišķi Latgalē reģistrētie pelašķu nosaukumi, piemēram, *sùrines* Ciblā, Ezerniekos. Nosaukumi, iespējams, ir atvasinājumi ar **-no-* no adjektīva *sūrs*, kas radniecīgs lie. *sū́ras* 'sāļš', sl. *syrъ* 'jēls, neapstrādāts; mitrs', senrietskand. *súrr* 'skābs' un saistīts ar senpr. *suris* 'siers' (ME III 1134; Trautmann 1923: 293sk.; E 688; PKEŽ IV 169). Varbūt arī Šķilbēnos, Rugājos, Baltinavā pierakstītā izlokšņu forma *sîreńes* ir saistīta ar adjektīva *sūrs* dialektālo variantu *sūrs* (*syurs*).

Pelašķu nosaukumi ar sakni *žūž-* (*žùžaines*, *žùžaiņi*, *žùžàji*, *žùžàni*, *žùžaunas*, *žùžaunes*, *žùžènes*, *žùžẹ̀ni*, *žùžẽrnes*, *žùžẹ̃rni*, *žùveveņi*, *žùžìeni*, *žùžines*, *žūžuoni*) sastopami kompaktā areālā Latgalē, taču atsevišķi varianti savstarpēji krustojas, piem., *žỳužàiņa – bòlĩm zîļeńìm zîļ*, *tuôc kuô vàinaćèńć* 'pelašķi – baltiem ziediņiem zied, tāds kā vainadziņš' Nīcgalē (LVDA); *palaśeîšu žỳužàiņu* 'salasīšu pelašķus' Sakstagalā (LVDA); *ka ìgrîš pìerstâ*, *vajak satrèiť àr žẽužùonu sulu* 'ka iegriež pirkstā, vajag ierīvēt ar pelašķu sulu' Vārkavā (LVDA); *àr žỳužùonỳm ìndykus i boròi* 'ar pelašķiem tītarus arī baro' Silajāņos (LVDA); *žỳuža͡ãrńiś kuřkyńi ât* 'pelašķus tītari ēd' Nautrēnos (LVDA).

Latgalē sastopamie nosaukumi *žūžaines*, *žūžàji*, *žūžẹ̀ni*, *žūžernes,* iespējams, ir onomatopoētiskas cilmes vārdi, sal. *žūžêt*, *žūžinât*, *žūžuôt* 'čabēt, čaukstēt' (ME IV 838), bet tie var būt arī saistīti ar lie. *apžiužti* 'apaugt', sal. kr. *волосяная трава, волосецъ* (Анненковъ 1878: 4): *Apžiužęs plaukais kaip šuva* 'apaudzis ar matiem kā suns' Valkininkos (LKŽe).

Pelašķa ziedēšanas laiku atspoguļo nosaukums *indricenes* (ar variantiem), kurš cēlies no personvārda *Indriķis*; Indriķa diena senāk svinēta 15. jūlijā.

Nosaukumi *indricenes* un *incenes* veido nelielu kompaktu areālu Kurzemes ziemeļrietumos. Variants *iñdricenes* pierakstīts Ventā, Zūrās, Zirās un Ugālē, bet *iîndricenes* – Piltenē. Saīsinātais variants *iñcenes* fiksēts tikai Užavā.

Iespējams, pelašķu ziedēšanas laiku atspoguļo arī nosaukumi *sìrpenes* (Viļakā) un *sìrpines* (Sakstagalā, Maltā). Nosaukums varētu būt aizguvums no poļu valodas, tam pamatā augusta mēneša nosaukums *sierpień*, kas savukārt saistīts ar po. *sierp* 'sirpis', kas radniecīgs ar la. *sirpis*, serb. *sr̂p* un kr. *cepn* 'sirpis' un tālāk saistāms ar gr. ἄρπη 'sirpis' (ME III 847).

dar padaryti sukonkretėję deminutyvai *morkùtė*, *morkvẽlė*, užrašyti iš šnektų apie Čekiškę, Vilkiją, Pravieniškes (žr. A. Salio *Apklauso* 1 kartoteką).

Antrasis dėmuo *lãpas* atitinka la. *lapa* ‘lapas’. Toks žodis galėjo egzistuoti ir prūsų kalboje, plg. *lapinis* ‘šaukštas’ E 359. Tai gali būti veiksmažodinis vedinys, plg. lie. *ãtlapas*, *lèpti* ‘atsilupti’, *lẽpti* ‘aplepti, nulinkti’, gr. λέπω ‘lupu, skutu’ (LEW 339t.; PKEŽ III 41tt.; Smoczyński 2007: 336t.).

Aštrų kraujažolės kvapą atspindi *smirduõklė*, pvz.: *Šiemet linuosa labai daug smirduõklių buvo* ‘šiemet linuose labai daug kraujažolių buvo’ Dubičiai (LKŽe). Tai priesagos *-uoklė* (kilusios iš *-*tlo*-) vedinys, padarytas iš veiksmažodžio *smirdéti*.

Šis atitinka la. *smîrdêt*, s. bažn. sl. *smrъděti* ‘smirdėti’; bandoma jį sieti dar su lo. *merda* ‘mėšlas’, gr. σμόρδωνες ‘intrigantas, kiršintojas’ (Trautmann 1923: 271; IEW 970; LEW 847t.; Sabaliauskas 1990: 103; Smoczyński 2007: 578t.).

O toliau jis galbūt kilęs iš senesnio veiksmažodžio *(s)*mer*- ‘(su)trinti’, plg. gr. μαραίνω ‘sutrinu, suvalgau, išsekinu’, s. bulg. *izmrъmьrati* ‘rauti, (iš)kasti’; s. i. *márdati* ‘sutrina, sutraiško’; gr. σμερδνός ‘baisus’, vo. *schmerzen* ‘skaudėti’ ir t. t. (IEW 735tt., 970).

Kai kuriose latvių šnektose kraujažolė lyginama su čemeriais, kmynais, pipirais.

Iš Kuržemės pietvakarių (Nycos, Rucavos, Asytės) užrašyti pavadinimai *čemeričas*, *čemerĩčas*, *čemeriņi*, *čemerijas*, pvz.: *ĩpaš*^{i} *liẽpâjniêk*^{i} *saûc par čemeriņiêm* ‘ypač liepojiškiai vadina kraujažoles *čemeriņi*’ Asytė (LVDA).

Pavadinimas *čemeriņi* siejasi su la. dial. *cemeriņš* ‘čemerio šaknis (*Helleborus*)’ (plg. ME I 372), o *čemerĩčas* atitinka lie. *čemerýčia* ‘lelijinių šeimos daugiametis nuodingas, vaistinis augalas (*Veratrum album*)’, *čemerýčios* ‘čemerų šaknys, iš jų padaryti vaistai (*Rhiroma veratri*)’. Tai slavizmai, plg. gu. *чемерица*, ru. *чемерица*, s. le. *cziemerzyca* (Skardžius IV 111).

Pavienėse latvių kalbos šnektose užfiksuota kraujažolės pavadinimų, susijusių su leksema *ķimenes* ‘kmynai’ arba jos tarminiu variantu *ķiemeles*. Kuržemės šiaurinėje dalyje, Puzėje ir Ugalėje, užrašytas pavadinimas *aitķiemele*. Gretimai Ugalės užfiksuotas ir variantas *aĩtkriẽmele*, kuris galbūt yra okazinis darinys.

Pavienėse augšžemiečių tarmės šnektose užregistruota žodžių junginių su leksema *ķimenes* ‘kmynai’ (ir *ķimini*). Žodžių junginys *cùku ķimenes* užrašytas iš Vyksnos, *guovju ķimenes* – iš Meiranų, o *vìlka ķimini* – iš Mėrdzenės.

Pavadinimai *aitķiemeles*; *cūku ķiemenes*, *guovju ķiemenes*; *vilku ķiminis* remiasi germanizmais *ķimele* (plg. lie. *kìmeliai*, vid. vo. au. *kümel* ‘kmynas’, žr. Čepienė 2006: 211), *ķimene*, siejamas su vid. vo. au. *cimin* ‘kmynas’ (ME II 381); lie. *kmỹnas* yra slavizmas, plg. s. gu. *кминъ*, le. *kmin* (Skardžius IV 162). Žodžių junginių ir dūrinių pirmieji dėmenys yra gyvūnų pavadinimai *aita* ‘avis’ (dėl jo kilmės žr. p. 127), *cūka* ‘kiaulė’ (dėl jo kilmės žr. p. 92), *guovs* ‘karvė’, *vilks* ‘vilkas’, o tai rodo, kad augalas neatitinka paprastojo kmyno (*Carum carvi*).

Nedideliame kompaktiškame areale pačioje Kuržemės šiaurėje vartojamas kraujažolės pavadinimas *laukpipari*, *lauka* (ir *lauku*) *pipari*, pvz.: *lauku piparus liek*, *svaigu gaļu vāruot* ‘kraujažolių deda, verdant šviežią mėsą’ Dundaga (ME III 221).

Pavadinimų *lauka pipari*(*ņi*), *laukpipari*(*ni*) antruoju dėmeniu eina *pipars* ‘pipiras’. Šis turbūt pasiskolintas iš germanų kalbų (ME III 221). Tuo tarpu lie. *pipìras* prieš XII a. pasiskolintas iš s. ru. *пьпьръ* (Būga I 340).

Pirmasis aptariamų pavadinimų dėmuo – senas daiktavardis *laũks*, atitinkantis lie. *laũkas*, pr. *laucks* ‘laukas, dirva’ III 105_{10}. Veikiausiai ide. prokalbėje iš veiksmažodžio **leuk-* ‘šviesti’ (plg. s. i. *rócate* ‘šviečia’, žr. IEW 687tt.) su darybos galūne **-o-* buvo padarytas abstraktas **leukos-* ‘šviesumas, švietimas’, vėliau ėmęs reikšti iškirstą šviesią miško vietą, plg. s. i. *uloká-*, *loká-* ‘išlaisvinta šviesi vieta; erdvė, pasaulis’, lo. *lūcus* ‘giraitė’, s. ang. *léah* ‘laukas, pieva, miškas, atvira vieta’ (Schulze 1966: 121t.; Trautmann 1923: 151; ME II 426t.; LEW 343t.; ПЯ L 147tt.; PKEŽ III 49t.).

Kraujažolę ar kai kurias jos rūšis lietuvių šnektose galbūt žymi iš slavizmo *pipìras* padarytas priesagos *-(i)nykas* vedinys *pipirnykas*, vartotas apie Vilkaviškį, Leliūnus, Mielagėnus (žr. A. Salio *Apklauso* 1 kartoteką; plg. LKŽe).

Tačiau lietuviai dažniausiai pipirą lygina su kitokiais augalais, plg.: *pipirẽlis*, *pipirùkas*, *pipìrlapė*, *pipìrlapis* ‘kartuolių šeimos augalas (*Asmum europaeum*)’, *pipìrmėtė* ‘vaistinė mėta (*Menta piperita*)’, *pipiřnė* ‘kryžmažiedžių šeimos augalas (*Lepidium*)’ (LKŽe).

Galbūt su kraujažolių arbatos kartumu sietini ir Latgaloje užrašyti pavieniai kraujažolės pavadinimai, pavyzdžiui, *sùrines* Cibloje, Ezerniekuose. Pavadinimai, ko gero, yra **-no-* vediniai iš būdvardžio *sũrs* ‘kartus’, kuris giminiškas su lie. *sū́ras* ‘sūrus’, sl. *syrъ* ‘žalias, neapdorotas; drėgnas’, s. v. skand. *súrr* ‘raugas’, ir siejasi su s. pr. *suris* ‘sūris’ (ME III 1134; Trautmann 1923: 293t.; E 688; PKEŽ IV 169). Gali būti, kad ir iš Škilbėnų, Rugajų, Baltinavos užrašyta tarminė forma *sîreńęs* sietina su būdvardžio *sũrs* ‘kartus’ tarminiu variantu *syurs*.

Kraujažolės pavadinimai su šaknimi *žūž-* (*žùžaines*, *žùžaiņi*, *žùžàji*, *žùžàni*, *žùžaunas*, *žùžaunes*, *žùžènes*, *žùžęni*, *žùžērnes*, *žùžę̀rni*, *žùževeņi*, *žùžìeni*, *žùžines*, *žūžuoni*) randami kompaktiškame Latgalos areale, tačiau pavieniai variantai tarpusavyje susipina, pvz.: *žỳužàiņa – bòlʹtîm źîdeńìm źîtʹ*, *tuôc kuô vàinaćèńć* ‘kraujažolės – baltais žiedais žydi, toks kaip vainikėlis’ Nycgalė (LVDA); *palaśeîšu žỳužàiņu* ‘prisirinksiu kraujažolių’ Sakstagalas (LVDA); *ka ìgrîš pìerstâ*, *vajak satrèitʹ àr źèužùonu sulu* ‘kai įsipjauni pirštą, reikia įtrinti kraujažolių sultimis’ Varkava (LVDA); *àr žỳužùonỳm ìndykus i boròi* ‘kraujažolėmis kalakutus lesina’ Silajaniai (LVDA); *žỳuža̋rńiś kurʹkyńi ât* ‘kraujažoles kalakutai lesa’ Nautrėnai (LVDA).

Latgaloje vartojami pavadinimai *žūžaines*, *žūžāji*, *žūžēņi*, *žūžernes* galbūt yra garsažodinės prigimties, plg. *žūžêt*, *žūžinât*, *žūžuôt* ‘šlamėti, šnarėti’ (ME IV 838), bet turbūt labiau sietini su lie. *apžiužti* ‘apželti’, plg. ru. *волосяная трава*, *волосецъ* (Анненковъ 1878: 4): *Apžiužęs plaukais kaip šuva* Valkininkai (LKŽe).

Kraujažolės žydėjimo laiką rodo pavadinimas *indricenes* (ir jo variantai), kilęs iš asmenvardžio *Indriķis*; Indrikio diena seniau švęsta liepos 15-ąją.

Pavadinimai *indricenes* ir *incenes* sudaro nedidelį kompaktišką arealą Kuržemės šiaurės vakaruose. Variantas *iñdricenes* užrašytas Ventoje, Zūrose, Zirose ir Ugalėje, o *inîdricenes* – Piltenėje. Sutrumpėjęs variantas *iñcenes* užfiksuotas tik Užavoje.

Kraujažolių žydėjimo laiką galbūt atspindi ir pavadinimai *sìrpenes* (Viliaka) ir *sìrpines* (Sakstagalas, Malta). Pavadinimas galėtų būti skolinys iš lenkų kalbos. Skolinio pagrindas – rugpjūčio mėnesio pavadinimas *sierpień*, kuris yra susijęs su le. *sierp* ‘pjautuvas’, giminišku la. *sirpis* ‘pjautuvas’, serb. *sr̂p* ir ru. *cepn* ‘pjautuvas’, toliau siejamas su gr. ἄρπη ‘pjautuvas’ (ME III 847).

Ceļtekas nosaukumi

Ilga Jansone, Rima Bakšiene,
Sauļus Ambrazs

Kartes pamatā ir atbildes uz ALE leksikas aptaujas 82. jautājumu, atbildes uz KFRP 4. dialektoloģijas anketas 65. jautājumu, kā arī Aurelijas Gritėnienes pētījums (Gritėnienė, 2006) un Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas (2003: 58skk.) augu nosaukumu apkopojums.

Kartē atspoguļoti ceļteku (*Plantaginaceae*) dzimtas augu vispārinātie nosaukumi un to semantika.

Šim pret augstu temperatūru un citām slimībām izmantojamam augam baltu valodās ir nosaukumi, kas iedalāmi vairākās grupās.

Pirmās grupas nosaukumos, kurus lieto Lietuvas austrumdaļā un dažās latviešu izloksnēs, atspoguļojas norāde uz stiprām dzīslām izvagotām šā auga lapām (sal. Gritėnienė 2006: 154).

Nosaukumu darināšanas pamats – lie. *gýsla* / la. *dzîsla*. Šis vārds eksistējis arī prūšu valodā, sal. *pettegislo* ‘pleca cīpsla’ E 108. Tam ir paralēles arī citās radniecīgās valodās, sal. sensl. *žila* ‘asinsvads’, arm. *jil* ‘cīpsla; virve’, lat. *fīlum* ‘diegs, dzija’ (Trautmann 1923: 90; ME I 557sk.; LEW 150; IEW 489; Sabaliauskas 1990: 10; PKEŽ III 276sk.).

Nosaukums *gyslõtis*, *gyslõtys*, kas ir arī lietuviešu kopvalodas vārds, fiksēts ziemeļaustrumu aukštaišu Panevėžas, Kupišķu, Utenas apkārtnes izloksnēs (ap Pakroju, Kupišķiem, Zarasiem), piem., *nuťrí.ntu. ˈkɔ̀ju. nɔ́.kčei gi.sˈlɔ̀čeis abˈdẹ̀k | tɔ́.į̀ nutraũks kař šťti.* ‘noberztu kāju pa nakti ar ceļtekām apliec, tas noņems karstumu’ KpŽ I 678; *prie šulinio daug gyslõčių priaugo* ‘pie akas daudz ceļteku saauga’ Obeļos (LKŽe); *dabar gyslõčių jau gal niekas nevalgo* ‘tagad ceļtekas jau laikam neviens neēd’ Obeļos (LKŽe).

Šo vārdu tāpat lieto dienvidaustrumu lietuviešu valodas areāla nomalē – dienvidaukštaišu un austrumaukštaišu Viļņas apkārtnes izloksnēs (ap Leipaliņģi, Varēnu, Šaļčininkiem, Dievenišķēm, Gervėčiem u. c.), piem.: *uždėk pirštą gyslõčiais, ir nesuks* ‘apliec pirkstu ar ceļtekām, un nesāpēs’ Miroslavā (LKŽe).

Biežāk sastopamie šā nosaukuma varianti ir *gyslõčius* (Nairos, Anīkščos, Deguļos, Skraudžos, Žaļojā, Alksnėnos, Krosnā, Leipaliņģē, Punskā u. c.), piem., *gyslõčius labai tinka dėti ant žaizdos* ‘ceļteka labi noder likt uz brūces’ Būdviečos (LKŽe); *gyslõčius mačija nuo prietvaro* ‘ceļteka palīdz pret vēdera aizcietējumu’ Tverečos (LKŽe); kā arī *gysluõtis* (Jodaičos, Daugėlišķos u. c.), piem., *gˈi.sluõcai cíej placaĩ.s lãpais | gˈẽra juõs* ‘ceļtekas tās ar platām lapām, dzer tās’ DrskŽ 103; *gˈi.sluõčai labaĩ. geraĩ. | kap sùsmuši | àbˈdˈedzi taĩ.s lãpais* ‘ceļtekas ļoti labas, kad sasities, apliec ar tām lapām’ DrskŽ 103; *gi.slúočeį̀ | tɑ̀i_nuok_skrɑ̀ñ.ʒọ.* ‘ceļtekas tās no kuņģa [slimībām dziedina]’ PpaŽK; *mán̓ taį̀_ʒvi.likapiř.štẹ.n žaizdà | taį̀_às visa_lɑ̀ĩ.ka gerù | vìsu. žiẽmu. | gi.slúočus* ‘man divpadsmitpirkstu zarnā čūla, tāpēc es visu laiku dzeru, visu ziemu, ceļtekas’ PpaŽK; *geros žolės ten nėr – vieni gysluõčiai* ‘labas zāles tur nav – vienas ceļtekas’ Nemunaitė (LKŽe).

Retāk fiksēti *gyslõčis* (Medininkos), *gysluõčius* (Gervėčos), *gysliuotis* (Kučūnos, Kapčamiestā).

Vārdam *gyslõtis* ir salikts piedēklis *-otis* (< suff. *-ot-* + galotne *-is*), kas var būt kopīga lietuviešu un prūšu valodu inovācija, sal. pr. *nagotis* ‘vara pods ar kājām’ E 349 : *nage* ‘kājas pēda’ E 145 (Ambrazas 2000: 140sk.; 2006: 72 un lit.).

Gyslõčius, *gyslõčis* ir jaunāki šā vārda varianti. 17. gs. Konstantīna Sirvīda otrajā vārdnīcā rodam variantu *gyslõčia*: Bábká ʒiele. Plantago. *Giflocía* SD[3] 4. Tas fiksēts arī vēlākajās Pilīpa Ruiģa, Georga H. F. Neselmaņa vārdnīcās, Jurģa Ambrazieja Pabrėžas rakstos. Taču mūsdienu lietuviešu izloksnēs tā, šķiet, nav.

Gysluõtis (un varianti *gysliuõtis*, *gysluõčius*) veidots ar citu līdzīgu piedēkli *-uotis* (< suff. *-ōt-* + galotne *-is*, sal. Ambrazas 2000: 142).

Visi šeit aplūkotie atvasinājumi cēlušies no īpašības vārdiem *gyslótas* (*-a*), *gyslúotas* (*-a*) (jāatzīmē, ka *gyslõtas* Rukos apzīmē pašu ceļteku).

Piedēkļi *-(i)otas* (*-a*), *-(i)uotas* (*-a*) lietuviešu valodā ir ļoti produktīvi. Parasti īpašības vārdus ar *-(i)otas* (*-a*) darina no *ā*-celma, bet ar *-(i)uotas* (*-a*) – no *ŏ*-celma lietvārdiem. Taču izloksnēs šie piedēkļi sajaukušies savstarpēji un arī ar citiem tādas pašas izcelsmes piedēkļiem *-ėtas* (*-a*), *-ytas* (*-a*), kuri tāpat ir cēlušās no **-to*. Tādēļ izloksnēs radies daudz *gyslótas* (*-a*), *gyslúotas* (*-a*) tipa dubletu (sal. Skardžius I 348skk.; LKA III 143skk., kartes 130–134; Akelaitienė 1999). Tiem ir paralēles citās radniecīgās valodās (Brugmann 1906: 405skk.), sal. lie. *barzdótas* un sensl. *bradatъ*, lat. *barbatus* ‘bārdains’ (Ambrazas 2008b: 114 un lit.). Tiesa, latviešu valodā tāda tipa īpašības vārdi daudz retāki nekā lietuviešu valodā (sal. Endzelīns 1951: 383sk.). Savukārt latviešu valodā izplatījušies atbilstoši atvasinājumi ar piedēkli *-ains*, kurš cēlies no **-no-*, piem., *cẹl̂mains* ‘celmains’ (Endzelīns 1951: 325skk.; Blinkena 2002: 205skk. un lit.); tiem ir ļoti maz paralēļu lietuviešu valodā, piem., *pilváinas* ‘resnvēderains’ (Ambrazas 2005: 123sk.).

Nosaukums *gyslõnas* (ar variantiem *gyslõnė*, *gyslõnis*) sastopams pašā Lietuvas austrumu daļā – austrumaukštaišu Viļņas, Utenas, dažās Anīkščū apkārtnes izloksnēs, piem., *gyslõnas gerai pridėti prie tvinkstančios vietos* ‘ceļteku labi pielikt pie uztūkušas vietas’ Dusetās (LKŽe); *gyslõnai daugiausia papieviais auga* ‘ceļtekas visvairāk pļavmalās aug’

Gysločio pavadinimai

Ilga Jansone, Rima Bakšienė,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 82, į KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 65, taip pat Aurelijos Gritėnienės tyrimas (2006), Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos (Ēdelmane, Ozola 2003: 58tt.) augalų pavadinimų rinkinys.

Žemėlapyje vaizduojamas gyslotinių (*Plantaginaceae)* šeimos augalų apibendrintų pavadinimų paplitimas ir jų semantika.

Šis karštį traukiantis ir kitų vaistinių savybių turintis augalas baltų kalbose turi gana daug pavadinimų, kuriuos galima suskirstyti į kelias grupes.

Pirmosios grupės pavadinimai, vartojami rytinėje Lietuvos dalyje ir kai kuriose latvių šnektose, susiję su tvirtomis gyslomis išvagotais šio augalo lapais (plg. Gritėnienė 2006: 154).

Jų darybos pamatas – lie. *gýsla* / la. *dzîsla*. Šis žodis egzistavo ir prūsų kalboje, plg. *pettegislo* ‘peties gysla’ E 108. Jis turi paralelių ir kitose giminiškose kalbose, plg. s. sl. *žila* ‘gysla’, arm. *jil* ‘sausgyslė; virvė’, lo. *fīlum* ‘siūlas, gija’ (Trautmann 1923: 90; ME I 557t.; LEW 150; IEW 489; Sabaliauskas 1990: 10; PKEŽ III 276t.).

Pavadinimas *gyslõtis*, *gyslõtys*, kuriuo augalas vadinamas ir bendrinėje lietuvių kalboje, užrašytas šiaurinėse rytų aukštaičių panevėžiškių, kupiškėnų, uteniškių šnektose (apie Pakruojį, Kupiškį, Zarasus), pvz.: *nuťrí.ntu. ˈkɔju. nɔ̀.kčei gi.sˈlɔčeis abˈdẹ̀k | tɔ̀.į nutraũks kař šˈti.* ‘nutrintą koją nakčiai gysločiais apdėk, tai nutrauks karštį’ KpŽ I 678; *prie šulinio daug gyslõčių priaugo* ‘prie šulinio daug gysločių priaugo’ Obeliai (LKŽe); *dabar gyslõčių jau gal niekas nevalgo* ‘dabar gysločių jau gal niekas nevalgo’ Obeliai (LKŽe).

Jis taip pat vartojamas pietrytiniame lietuvių kalbos ploto pakraštyje – pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose (apie Leipalingį, Varėną, Šalčininkus, Dieveniškes, Gervėčius ir kt.), pvz.: *uždėk pirštą gyslõčiais*, *ir nesuk*s ‘apdėk pirštą gysločiais, ir nesuks’ Miroslavas (LKŽe).

Dažniau pasitaikantys šio pavadinimo variantai yra *gyslõčius* (Nairiai, Anykščiai, Deguliai, Skriaudžiai, Žalioji, Alksnėnai, Krosna, Leipalingis, Punskas ir kt.), pvz.: *gyslõčius labai tinka dėti ant žaizdos* ‘gyslotis labai tinka dėti ant žaizdos’ Būdvietis (LKŽe); *gyslõčius mačija nuo prietvaro* ‘gyslotis padeda nuo vidurių užkietėjimo’ Tverečius (LKŽe), bei *gysluõtis* (Juodaičiai, Daugėliškiai ir kt.), pvz.: *gˈi.sluõcai cíej placaĩ.s lãpais | gˈẽra juõs* ‘gysločiai tie plačiais lapais, geria juos’ DrskŽ 103; *gˈi.sluõčai labaĩ. geraĩ. | kap sùsmuši | àbˈdˈedzi taĩ.s lãpais ‘gysločiai labai gerai, kai susimuši, apdedi tais lapais’* DrskŽ 103; *gi.slúočeį | tɑi_nuok_skrɑñ.ʒǫ.* ‘gysločiai tai nuo skrandžio’ PpaŽK; *má·n tɑi_ʒvi.likapiř.štę.n žaizdà | tai_àš visa_laĩ.ka gerù | vìsu. žiẽmu. | gi.slúočus* ‘man tai dvylikapirštėje žaizda, tai aš visą laiką geriu, visą žiemą, gysločius’ PpaŽK; *geros žolės ten nėr – vieni gysluõčiai* ‘geros žolės ten nėra – vieni gysločiai’ Nemunaitis (LKŽe).

Rečiau fiksuoti *gyslõčis* (Medininkai), *gysluõčius* (Gervėčiai), *gysliuotis* (Kučiūnai, Kapčiamiestis).

Gyslõtis turi antrinę priesagą *-otis* (< suff. *-ot-* + galūnė *-is*), kuri gali būti bendra lietuvių ir prūsų kalbų inovacija, plg. pr. *nagotis* ‘varinis puodas su kojomis’ E 349 : *nage* ‘kojos pėda’ E 145 (Ambrazas 2000: 140t., 2006: 72 ir lit.).

Gyslõčius, *gyslõčis* yra naujesni šio žodžio variantai. XVII a. Konstantino Sirvydo antrajame žodyne randame variantą *gyslõčia*: Bábká źiele. Plantago. *Giflocía* SD[3] 4. Jis fiksuotas ir vėlesniuose Pilypo Ruigio, Georgo H. F. Nesselmanno žodynuose, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos raštuose. Tačiau dabartinėse lietuvių tarmėse jo, atrodo, nėra.

Gysluõtis (ir variantai *gysliuõtis*, *gysluõčius*) padarytas su kita panašia priesaga *-uotis* (< suff. *-ōt-* + galūnė *-is*, plg. Ambrazas 2000: 142).

Visi čia aptarti vediniai kilę iš būdvardžių *gyslótas* (*-a*), *gyslúotas* (*-a*) (pažymėtina, kad *gyslõtas* Rukuose žymi patį gyslotį).

Priesagos *-(i)otas* (*-a*), *-(i)uotas* (*-a*) lietuvių kalboje labai darios. Paprastai būdvardžiai su *-(i)otas* (*-a*) daromi iš *ā* kamieno, o su *-(i)uotas* (*-a*) – iš *ŏ* kamieno daiktavardžių. Tačiau tarmėse šios priesagos gerokai sumišusios tarpusavyje ir su kitomis tokios pat prigimties priesagomis *-ėtas* (*-a*), *-ytas* (*-a*), irgi kilusiomis iš **-to-*. Dėl to tarmėse atsirado daug *gyslótas* (*-a*), *gyslúotas* (*-a*) tipo dubletų (plg. Skardžius I 348tt.; LKA III 143tt., žemėl. 130–134; Akelaitienė 1999). Jos turi paralelių kitose giminiškose kalbose (Brugmann 1906: 405tt.), plg. lie. *barzdótas* ir s. sl. *bradatъ*, lo. *barbatus* ‘barzdotas’ (Ambrazas 2008b: 114 ir lit.). Tiesa, latvių kalboje tokio tipo būdvardžiai gerokai retesni negu lietuvių kalboje (plg. Endzelīns 1951: 383t.). Mat latvių kalboje paplito atitinkami vediniai su iš **-nŏ-* kilusia priesaga *-ains*, pvz.: *cę̂lmains* ‘kelmuotas’ (Endzelīns 1951: 325tt.; Blinkena 2002: 205tt. ir lit.), kurie turi labai mažai paralelių lietuvių kalboje, pavyzdžiui, *pilváinas* ‘pilvotas’ (Ambrazas 2005: 123t.).

Pavadinimas *gyslõnas* (su variantais *gyslõnė*, *gyslõnis*) vartojamas pačioje rytinėje Lietuvos dalyje – rytų aukštaičių vilniškių, uteniškių,

Tauragnos (LKŽe); *visas atšlaimas gyslõnais apaugo* ‘viss pagalms ar ceļtekām aizauga’ Molētos (LKŽe); *gyslonùs perka aptiekon* ‘ceļtekas pērk aptiekā’ Švenčoņos (LKŽe); *gyslõniai auga patakėm, pakelėm* ‘ceļtekas aug takas malās, ceļmalās’ Dusetās (LKŽe).

Šie nosaukumi veidoti ar piedēkļiem, kuri cēlušies no **-no-*. Šie īpašības nesēju nosaukumi ar atvasinātu piedēkli **-ā-no-* – tā ir baltu, slāvu, romāņu valodu kopīgā īpatnība, sal. la. *druvāns* ‘atmata’, baznsl. *bratanъ* ‘brāļa dēls’, lat. *īnsulānus* ‘salas iedzīvotājs’ (Ambrazas 2000: 162sk. un lit.).

Maišagalā fiksētais saliktenis *gyslū́nalapis* (*tenai gyslū́nalapiai auga* ‘tur ceļtekas aug’ [LKŽe]) rāda senāko atvasinājumu **gyslūnas*. Lai arī īpašības nesēju nosaukumi ar atvasināto piedēkli **-ū-no-* kā patstāvīgs darināšanas tips, visticamāk, noformējies baltu valodās un plašāk izplatījies tikai lietuviešu valodas rakstu tradīcijas laika posmā (Ambrazas 2000: 158skk. un lit.), taču arī tiem ir dziļas vēsturiskas saknes.

Iespējams, vēlās ide. pirmvalodas laikos sākusies tendence ar īpašības vārda piedēkli **-no-* veidot sociālus terminus ar ‘saimnieka, vadoņa’ nozīmi, sal. lat. *dominus* ‘valdnieks, kungs’, go. *þiudans* ‘karalis’, gr. κοίρανος ‘karavīru vadonis’ utt. (Saussure 1963: 309sk.; Meid 1957: 95sk.; Watkins 1966: 45sk.; Benveniste 1970: 301skk.).

Dažiem no šiem nosaukumiem ir atvasināts piedēklis **-ū-no-* (piem.: lat. *tribūnus* ‘apgabala vadonis’, senind. *dámūnas-* ‘mājām piederošs; māju sargātājs’), un tie zināmā mērā atbilst baltu atvasinājumiem ar **-ū-no-* (sal. Brugmann 1906: 280; Specht 1932: 215sk. u. c.).

Antalieptē sastapts nosaukums *gysluõnis*: *gysluoniais, arba pabaliais, gydo iššutimus tarp kojų piršty* ‘ar ceļtekām jeb *pabaliai* ārstē izsutumus starp kāju pirkstiem’ Antalieptē (LKŽe), bet Kavarskā – tā variants *gysluõnas*.

Atvasinājumi ar piedēkli *-uonis* radušies no līdzskaņu celma nomeniem (sal. Skardžius I 293skk.; Endzelīns 1951: 328sk.; Kazlauskas 1968: 273skk.; Ambrazas 1993: 150skk.; 2000: 167sk. un lit.), sal. senus vārdus: lie. *žmuõ*, pr. *smoy* E 187, go. *guma*, lat. **hemō* ‘cilvēks’, osk. *humuns* ‘cilvēki, ļaudis’, umbr. *homonus* ‘cilvēkiem’, toh. B *śaumo* ‘cilvēks’. To sākotnējā nozīme varēja būt ‘ar zemi saistīts’ (sal. Brugmann 1906: 295; Trautmann 1923: 369sk.; Skardžius I 296sk.; LEW 1320; IEW 415; Stang 1966b: 225sk.; ИЯ 821; PKEŽ IV 132skk.; Smoczyński 2007: 790sk.).

Reti sastopami saknes *gysl-* atvasinājumi *gyslõtas* (ap Anīkščiem), *gyslenis* (Obeļos, Krauņos), *gyslutis*.

Saliktenis *gýslalapis*, *gýslalapys*, *gyslalãpis*, *gyslãlapis* visvairāk izplatījies Lietuvas vidus izloksnēs: austrumaukštaišu Panevēžas, Širvintu, Kupišķu apkārtnes izloksnēs, rietumaukštaišu Kauņas apkārtnes izlokšņu austrumdaļā, fiksēts dienvidaukštaišu areālā ap Šaļčininkiem, piem.: *ˈgʲslalapi.šʼ čæ | ugnʼɔ́.žɔ.la.s pakrašʼčeĭ́[s] susɔ.díˑntɔ.s* ‘ceļteka šeit, strutenes malā sastādītas’ KpŽ I 678; *labaĭ́ gæraĭ́ ˈgʲslalapʼɔ. dẹ.lʼ íˑŋkstu. ligɔ́.s* ‘ļoti labi ceļteka [der] nieru slimībām’ KpŽ I 678; *ˈgʲslalapʼu. burbɔ.lʼů. | tai kai vĭ́.durʼus palá.idžæ* ‘ceļteku vālītes [dzert vajag], kad ir caureja’ KpŽ I 678; *gýslalapį dedu, karštį traukia* ‘ceļteku lieku, karstumu izvelk’ Ērišķos (LKŽe).

Retāk sastopami varianti *gýslapis*, *gýslapys*, *gyslapas* (Užušiļos, Daukņūnos, Saločos, Kalvarijā u. c.), piem., *ˈmɔ̃čækuˑ | ˈgʲslapʼu. prisĭ́.ræŋka* ‘māllēpju, ceļteku pielasīja’ KpŽ I 678; *nuvařgusæs ˈkɔ̃jæs abˈdẹ̃[k] ˈgʲslapeis | tɔ́.i̯ acigá.usi* ‘noguršas kājas apliec ar ceļtekām, tā atspirgsi’ KpŽ I 678; *nuskink gýslapį iš patvorio uždėti ant piršto* ‘noplūc ceļteku sētmalē, [ko] uzlikt uz pirksta’ Ļudvinavā (LKŽe).

Pasvalē, Medikoņos sastopams *ē*-celma saliktenis *gýslalapė*, *gyslalãpė*, piem., *dėk gýslalapę prie žaizdos – kraujas nebetekės* ‘liec ceļteku pie brūces – asinis vairs netecēs’ Pasvalē (LKŽe).

Šiem nosaukumiem ekvivalents ir la. *dzīsllapa* ‘ceļteka’ (par otrā salikteņa komponenta lie. *lãpas* / la. *lapa* cilmi skat. 290. lpp.).

Panevēžas un Sedas apkārtnē pierakstīts nosaukums *gyslãžolė* (par otrā salikteņa komponenta *žolẽ* cilmi skat. 108. lpp.).

Nosaukumi ar sakni *dzīsl-* sastopami Latgalē (Latgales austrumu, dienvidu un dienvidrietumu daļā) un Zemgalē ap Bausku. Nosaukumi ir semantiski motivēti un norāda uz auga lapu dzīslojumu.

Atsevišķās augšzemnieku dialekta latgaliskajās izloksnēs (Balvos, Liepnā, Šķilbēnos) un vidus dialekta zemgaliskajā izloksnē Skaistkalnē sastopams variants *dzīslene*, kas atvasināts ar izskaņu *-ene*, piem., *ʒeîśĺeńęs so iz ràˑnu ĺìk vîersâ, làˑi krušuôk ʒeîst* ‘ceļtekas vis uz brūces liek virsū, lai labāk dzīst’ Šķilbēnos (ALE).

Šis atvasinājums no Zemgales iekļauts arī vārdnīcā: *dzîslene* ‘der Wegerich’ Bārbelē, Vecumniekos, Stelpē (EH I 362).

Augšzemnieku dialekta latgaliskajās izloksnēs gan izplatītāks ir variants *dzīsline*, kas atvasināts ar izskaņu *-ine*, piem., *ʒeîśĺìńiś pi ràˑnys ĺìk, pi aûgùˑņa* ‘ceļtekas pie brūces liek, pie augoņa’ Ciblā (ALE); *vajak izĺikt́ ʒèisĺíńi is sópuma* ‘vajag uzlikt ceļteku uz sāpošās vietas’ Līvānos (ALE). Variants *dzīsline* fiksēts arī Aizkalnē un Nīcgalē.

Skaistā pierakstīts arī variants *dzīsleņa* (*ʒeîśĺeņa*), bet Ezerniekos – *dzīsliene* (*ʒîslîńä*). Atvasinājums ar izskaņu *-iene* iekļauts arī Kārļa Mīlenbaha un Jāņa Endzelīna vārdnīcā: *dzîsliene* Eversmuižā (Ciblā) (EH I 362).

Vārdu savienojums *dzīsliņu lapiņas* pierakstīts Ludzā, bet salikteņa *dzīsllapa* fiksēts gan augšzemnieku dialekta dziļajās latgaliskajās izloksnēs (Kalupē, Višķos), gan vidus dialekta zemgaliskajās izloksnēs (Bārbelē, Jaunsaulē, Panemunē, Skaistkalnē), piem., *ʒeîslopys daĺìk pi kuôdys ràˑnys*; *ʒeîslopys tuôdys ʒeîsluôtys, pàr tû jùos tuô sàuc*; *ʒeîslopys aûk pogoĺmâ i pa ćeļamołys*; *ka kùoja pùordùˑrta, to vajak daĺikt́ ʒeîslopu àr tàukìm*; *tàuki izvàlk naĺèiràˑms, a ʒeîslopa atjàm koŕstumu* ‘ceļtekas pieliek pie kādas brūces; *dzīsllapas* tādas dzīslotas, tāpēc tās tā sauc; ceļtekas aug pagalmā un pa ceļmalām; ka kāja pārdurta, vajag pielikt ceļteku ar taukiem; tauki izvelk netīrumus, bet ceļteka noņem karstumu’ Kalupē (ALE); *pakryta i sadauźà ćeĺi, a patuŕà viersâ soĺtu ʒeîslopu i vàļ jàu varà skrît* ‘pakrita un sasita ceļgalu, bet paturēja virsū aukstu ceļteku un atkal jau varēja skriet’ Višķos (ALE).

Vārdnīcās iekļauta *e*-celma forma: *dzîsllape* Bārbelē, Vecumniekos, Stelpē (EH I 362).

Saliktenis *dzīsleņlapa* (dsk. *ʒîsleņlapas*) reģistrēts Skaistkalnē.

Otro ceļtekas (tāpat kā pelašķu, sal. 116. lpp.) nosaukumu grupu lietuviešu valodā ietekmējusi tautas medicīna – ceļtekas lapas liekamas uz sasitumiem, brūcēm, kukaiņu sadzeltajām vietām (sal. Gritėnienė 2006: 182sk.).

Lielāko daļu no šiem nosaukumiem veido vārdi ar sakni *trauk-*, kas sastopami Lietuvas rietumu daļā, aptverot žemaišu un rietumaukštaišu Kauņas apkārtnes izlokšņu areālus.

Tie saistīti ar darbības vārdu *tráukti*. Tam atbilst la. *tràukt* ‘skriet, ātri skriet; plēst, raut’, pr. *per-traūki* ‘uzrāva, uzvilka’ III 101_{14}, varbūt radniecīgs sav. *drucken* ‘spiest’, kim. *trychu* ‘griezt’ (IEW 1074; LEW 1113sk.; Stang 1972: 9; Sabaliauskas 1990: 191; PKEŽ III 273sk.; Smoczyński 2007: 682sk.).

No šīs grupas nosaukumiem pirmām kārtām minami salikteņi.

Salikteņus ar otro komponentu *lap-* (*traũklapis*, *tráuklapis*, *traukãlapis*) lieto ziemeļu un rietumžemaišu, kā arī Klaipēdas apkaimes aukštaišu areālā, piem., *traũ.klapu̯ lãˑpaˑ dị̀delì̯ | uo ànĩˑ nežĩ́ˑd* ‘ceļteku lapas lielas, bet tās nezied’ DūnŽ 403; *traũ.klapu̯s aˑ prì̯ˌruonuõz dèd | àlè ànĩˑ pràstì̯ vaĩ̃.staˑ* ‘ceļtekas arī pie brūces liek, bet tās ir sliktas

kai kuriose anykštėnų šnektose, pvz.: *gyslõnas gerai pridėti prie tvinkstančios vietos* ‘gyslotis gerai pridėti prie tvinkstančios vietos’ Dusetos (LKŽe); *gyslõnai daugiausia papieviais auga* ‘gysločiai daugiausia papieviais auga’ Tauragnai (LKŽe); *visas atšlaimas gyslõnais apaugo* ‘visas kiemas gysločiais apaugo’ Molėtai (LKŽe); *gyslonùs perka aptiekon* ‘gysločius perka vaistinėje’ Švenčionys (LKŽe); *gyslõniai auga patakėm, pakelėm* ‘gysločiai auga patakėse, pakelėse’ Dusetos (LKŽe).

Šie pavadinimai padaryti su iš *-*nŏ*- kilusiomis priesagomis. Ypatybės turėtojų pavadinimai su išvestine priesaga *-*ā-no*- – tai baltų, slavų, italikų kalbų bendrybė, plg. la. *druvāns* ‘dirvonas’, bažn. sl. *bratanъ* ‘brolio sūnus’, lo. *īnsulānus* ‘salos gyventojas’ (Ambrazas 2000: 162t. ir lit.).

Maišiagaloje užfiksuotas dūrinys *gyslűnalapis* (*tenai gyslűnalapiai auga* ‘ten gysločiai auga’ [LKŽe]) rodo buvus vedinį **gyslūnas*. Nors ypatybės turėtojų pavadinimai su antrine priesaga *-*ū-no*- kaip savarankiškas darybos tipas veikiausiai susiformavo baltų kalbose ir labiau paplito tik lietuvių kalbos rašytinės tradicijos laikotarpiu (Ambrazas 2000: 158tt. ir lit.), tačiau ir jie turi gilias istorines šaknis.

Galbūt vėlyvosios ide. prokalbės laikus siekia polinkis su būdvardine priesaga *-*nŏ*- daryti ‘šeimininko, vado’ reikšmę turinčius socialinius terminus, plg. lo. *dominus* ‘viešpats’, go. *þiudans* ‘karalius’, gr. κοίρανος ‘karių vadas’ ir t. t. (Saussure 1963: 309t.; Meid 1957: 95t.; Watkins 1966: 45t.; Benveniste 1970: 301tt.).

Kai kurie iš šių pavadinimų turi išvestinę priesagą *-*ū-no*- (pvz.: lo. *tribūnus* ‘apygardos vadas’, s. i. *dámūnas*- ‘priklausantis namams; namų saugotojas’) ir iš dalies atitinka baltų vedinius su *-*ū-no*- (plg. Brugmann 1906: 280; Specht 1932: 215t. ir kt.).

Antalieptėje išgirstas *gysluõnis*: *gysluoniais, arba pabaliais, gydo iššutimus tarp kojų pirštų* ‘gysločiais, arba *pabaliais*, gydo iššutimus tarp kojų pirštų’ Antalieptė (LKŽe), o Kavarske – jo variantas *gysluõnas*.

Priesagos *-uonis* vediniai kilę iš priebalsinio linksniavimo vardažodžių (plg. Skardžius I 293tt.; Endzelīns 1951: 328t.; Kazlauskas 1968: 273tt.; Ambrazas 1993: 150tt., 2000: 167t. ir lit.), plg. seną žodį lie. *žmuõ*, pr. *smoy* E 187, go. *guma*, lo. **hemō* ‘žmogus’, os. *humuns* ‘žmonės’, umb. *homonus* ‘žmonėms’, toch. B *śaumo* ‘žmogus’. Jo pirminė reikšmė galėjo būti ‘žemiškas’ (plg. Brugmann 1906: 295; Trautmann 1923: 369t.; Skardžius I 296t.; LEW 1320; IEW 415; Stang 1966b: 225t.; ИЯ 821; PKEŽ IV 132tt.; Smoczyński 2007: 790t.).

Retai pasitaikantys šaknies *gysl-* vediniai: *gyslõtas* (apie Anykščius), *gyslenis* (Obeliai, Kriaunos), *gyslutis*.

Dūrinys *gýslalapis*, *gýslalapys*, *gyslalãpis*, *gyslãlapis* labiausiai paplitęs Lietuvos vidurio šnektose: rytų aukštaičių panevėžiškių, širvintiškių, kupiškėnų, rytinėje vakarų aukštaičių kauniškių dalyje, fiksuotas pietų aukštaičių plote apie Šalčininkus, pvz.: *ˈgi̯slalapi.šʼ čæ | ugnʼɔ.žɔ.la.s pakrašʼčeiˈ̯[s] susɔ.diˈ.ntɔ.s* ‘gyslotis čia, ugniažolės pakraščiais susodintos’ KpŽ I 678; *labaiˈ̯ gæraiˈ̯ ˈgi̯slalapʼɔ. dẹ.lʼ iˈ.ŋkstu. ligɔ́.s* ‘labai gerai gyslotis nuo inkstų ligos’ KpŽ I 678; *ˈgi̯slalapʼu. burbɔ.lʼů. | tai kai viˈ̯.durʼus palá.idžæ* ‘gysločių burbuolių [gerti reikia], kai vidurius paleidžia’ KpŽ I 678; *gýslalapį dedu, karštį traukia* ‘gyslotį dedu, karštį traukia’ Ėriškiai (LKŽe).

Rečiau pasitaiko variantai *gýslapis*, *gýslapys*, *gyslapas* (Užušiliai, Daukniūnai, Saločiai, Kalvarija ir kt.), pvz.: *ˈmɔčæku. | ˈgi̯slapʼu. prisiˈ̯.ræŋka* ‘šalpusnių, gysločių prisirenka’ KpŽ I 678; *nuvarg̃usæs ˈkɔjæs abˈdẹ̯[k] ˈgi̯slapeis | tɔ́.i̯ acigá.usi* ‘nuvargusias kojas apdėk gysločiais, tai atsigausi’ KpŽ I 678; *nuskink gýslapį iš patvorio uždėti ant piršto* ‘nuskink gyslotį iš patvorio uždėti ant piršto’ Liudvinavas (LKŽe).

Iš Pasvalio, Medikonių užrašytas *ē* kamieno dūrinys *gýslalapė*, *gyslalãpė*: *dėk gýslalapę prie žaizdos – kraujas nebetekės* ‘dėk gyslotį prie žaizdos – kraujas nebetekės’ Pasvalys (LKŽe).

Šie pavadinimai yra la. *dzīsllapa* ‘gyslotis’ atitikmenys (dėl antrojo dūrinio dėmens lie. *lãpas* / la. *lapa* kilmės žr. p. 291).

Panevėžio ir Sedos apylinkėse užrašytas pavadinimas *gyslãžolė* (dėl antrojo dūrinio dėmens *žolẽ* kilmės žr. p. 109).

Pavadinimai su šaknimi *dzīsl-* aptinkami Latgaloje (Latgalos rytų, pietų ir pietvakarių dalyje) ir Žiemgaloje apie Bauskę. Jie irgi yra semantiškai motyvuoti ir susiję su augalo lapų gyslotumu.

Pavienėse augšžemiečių tarmės latgališkosiose šnektose (Balvai, Liepna, Škilbėnai) ir vidurio tarmės žiemgališkojoje Skaistkalnės šnektoje pasitaiko variantas *dzīslene*, padarytas su baigmeniu *-ene*: *ʒ̂eîśĺeńẹs so iz ràn̂u Íìk vîersâ, lài krušuôk ʒ̂eîst* ‘gysločius ant žaizdos deda, kad geriau gytų’ Škilbėnai (ALE). Variantas *dzīsline* užrašytas Aizkalnėje ir Nycgalėje.

Šis vedinys randamas ir žodynuose iš Žiemgalos: *dzîslene* ‘der Wegerich’ Barbelė, Vecumniekai, Stelpė (EH I 362).

Augšžemiečių tarmės latgališkosiose šnektose labiau paplitęs variantas *dzīsline*, padarytas su baigmeniu *-ine*, pvz.: *ʒ̂eîśĺíńiś pi ràn̂ys Íìk, pi aûgùn̦a* ‘gysločius ant žaizdos deda, ant voties’ Cibla (ALE); *vajak izĺíkt̂ ʒ̂èisĺíńi is sópuma* ‘reikia uždėti gyslotį ant skaudančios vietos’ Lyvanai (ALE).

Iš Skaistos užrašytas ir variantas *dzīsleņa* (*ʒ̂eîśĺeņa*), o iš Ezerniekų – *dzīsliene* (*ʒîslîńä*). Vedinys su baigmeniu *-iene* randamas Kārlio Miülenbacho ir Jānio Endzelīno žodyne – *dzîsliene* Eversmuiža (Cibla) (EH I 362).

Žodžių junginys *dzīsliņu lapiņas* užrašytas iš Ludzos, o dūrinys *dzīsllapa* užfiksuotas tiek augšžemiečių tarmės „giliosiose“ latgališkosiose šnektose (Kalupė, Viškiai), tiek vidurio tarmės žiemgališkosiose šnektose (Barbelė, Jaunsaulė, Panemunė, Skaistkalnė), pvz.: *ʒ̂eîslopys daĺìk pi kuôdys ràn̂ys*; *ʒ̂eîslopys tuôdys ʒ̂eîsluôtys, pàr tû jùos tuô sàuc*; *ʒ̂eîslopys aûk pogoĺmâ i pa ćeļamołys*; *ka kùoja pùordũrta, to vajak daĺìkt̂ ʒ̂eîslopu àr tàukȋm*; *tàuḱi izvàlk naĺèirùms, a ʒ̂eîslopa atjàm koŕstumu* ‘gysločius deda ant kokios nors žaizdos; *dzīsllapas* ‘gysločiai’ – tokie gysloti, todėl juos taip vadina; gysločiai auga kieme ir pakelėse; jei koja perdurta, reikia uždėti gyslotį su taukais; taukai išvalo nešvarumus, o gyslotis ištraukia karštį’ Kalupė (ALE); *pakryta i sadauźà ćeĺi, a patuŕà viersâ soĺtu ʒ̂eîslopu i vàļ jàu varà skrît* ‘pargriuvo ir susimušė kelį, bet palaikė ant viršaus gysločio ir vėl jau galėjo bėgioti’ Viškiai (ALE).

Žodynuose aptinkama *ē* kamieno forma *dzîsllape* Barbelė, Vecumniekai, Stelpė (EH I 362).

Dūrinys *dzīsleņlapa* (dgs. *ʒîsleņlapas*) užfiksuotas Skaistkalnėje.

Antrajai grupei lietuvių gysločio (kaip ir kraujažolės, plg. p. 117) pavadinimų turėjo įtakos liaudies medicina – gysločio lapai dedami ant sumušimų, žaizdų, vabzdžių įgeltų vietų (plg. Gritėnienė 2006: 182t.).

Daugiausia tai pavadinimai su šaknimi *trauk-*, vartojami vakarinėje Lietuvos dalyje, apimančioje žemaičių ir vakarų aukštaičių kauniškių plotus.

Jie sietini su veiksmažodžiu *tráukti*. Pastarasis giminingas su la. *tràukt* ‘lėkti, dumti; draskyti, traukti’, pr. *per-traūki* ‘užtraukė, užvilko’ III 101_{14}, galbūt giminiškas s. vo. au. *drucken* ‘spausti’, kimr. *trychu* ‘pjauti’ (IEW 1074; LEW 1113t.; Stang 1972: 9; Sabaliauskas 1990: 191; PKEŽ III 273t.; Smoczyński 2007: 682t.).

Iš šios grupės pavadinimų pirmiausia minėtini dūriniai.

zāles' DūnŽ 403; *jêg^{o} vẹdọr̂ộuj^{i}, pệrmās^{i}s vãists ĩ trãuklap^{i}s* 'ja slimo ar caureju, pirmās zāles ir ceļteka' MoŽK; *ka kãrtâs mọ̀n skrộnd^{i}s skãud, sọsẹvẹ̀rẹn^{o} trãuklap̂^{u}* 'kad dažreiz man kuņģis sāp, savāru ceļtekas' MoŽK; *pajieškó·k švã·ru. trãũklapi.* 'pameklē tīru ceļteku' ZnŽ III 453; *traukãlapiai pri kelio auga* 'ceļtekas pie ceļa aug' Plašķos (LKŽe); *traũklapiai labai karštį trauka* 'ceļtekas ļoti labi karstumu noņem' Klaipēdā (LKŽe); *a parsipjovei, a koja suputo – dėk traũklapį, ir ištrauks* 'vai pārgriezi, vai kāja sapampa – liec ceļteku, izvilks' Barstīčos (LKŽe); *traũklapiai nu pilvo skaudėjimo* 'ceļtekas pret vēdera sāpēm' Akmenā (LKŽe); *traũklapius ant auglių deda, i tada pratrauka* 'ceļtekas uz augoņiem liek, un tad izvelk' Kražos (LKŽe); *trauklapis valo gleives iš plaučių* 'ceļteka tīra gļotas no plaušām' Smalininkos (LKŽe).

Užpeļos (Tveros) fiksēts variants *traũlapis*.

Dienvidžemaišu izloksnės izplatīti salikteņi ar otro komponentu *žol-*: *traũkažolė, traukãžolė, traũkžolė, tráukžolė, traukžolẽ,* piem., *išsikėlė pik[v]otė, reik pridėt traukãžolės, kad pratrūktų* 'parādījās augonis, vajag pielikt ceļteku, lai pārplīstu' Pocūneļos (LKŽe); *ten prasti laukai, ten auga tik traukãžolės ir šuncibuliai* 'tur slikti lauki, tur aug tikai ceļtekas un savvaļas sīpoli' Ķeturvalaķos (LKŽe); *traukžolẽs platus lapas su gyslom* 'ceļtekas platām lapām ar dzīslām' Šauļēnos (LKŽe); *uždėk traũkžolės lapą, ir nebėgs kraujas* 'uzliec ceļtekas lapu, un netecēs asinis' Raseiņos (LKŽe).

Dažās Rietumlietuvas (galvenokārt žemaišu) izloksnēs lieto *traũkas,* piem., *iš trauko – žolė prasta, bet vaistas* 'no ceļtekas zāle slikta, bet zāles [labas]' Kropjos (LKŽe); *še, užsidėk ant voties traũką, kad karštį sumažytų* 'še, uzliec uz augoņa ceļteku, lai karstumu samazinātu' Vilkavišķos (LKŽe). Viduklē pierakstīts *traũkis,* Žaiginā – *traũkė*.

Tie ir konkrētu nozīmi ieguvuši ar derivatīvo galotni darināti darbības nosaukumi, sal. *traukà*, *traũkas* 'pievilkšana, iespēja pievilkt' (LKŽe). Tāda tipa paralēli atvasinājumi kā *traũkas*, *traũkis*, *traũkė* sastopami diezgan bieži, fiksēti jau 16.–17. gs. rakstos.

Jāatzīmē, ka darbības nosaukumi ar *-is, -ys, -ė* plašāk izplatījās krietni vēlāk nekā atbilstoši atvasinājumi ar *-as, -a* (sal. Ambrazas 1993: 28skk.).

Daļā rietumu un austrumaukštaišu izlokšņu sastopami no deminutīviem veidojušies nosaukumi ar piedēkli *-utis*: *traukùtis* (par to skat. 276. lpp.), piem., *traukùčei | žinãũ | ka_no_skrãñdž'o· uždegìmu· gærãĩ* 'ceļtekas, zinu, ka pret kuņģa iekaisumu labas' ZnŽ III 462; *mẽ·z gi·slo·č'ùs vadìnamæ traukùčeis* 'mēs [lietuvieši] ceļtekas saucam *traukučiai*' ZnŽ III 462; *žoliums, traukùčiais gydydavo kitąsyk* 'ar zālītēm, ceļtekām dziedināja kādreiz' Žemoji Panemunē (LKŽe); *tie traukùčiai labai gerai, kai suka, tep ištraukia, visi pūliai išeina* 'tās ceļtekas ļoti labas, kad pampst, tā izvelk, [ka] visas strutas iziet' Kazlu Rūdā (LKŽe); *užsilipyk traukùtį, vis ne teip bėgs kraujas* 'uzlipini ceļteku, vairs tik ļoti netecēs asinis' Šaķos (LKŽe); *užsidėk ant prisūko traukùtį ir per naktį pratrauks* 'uzliec uz augoņa ceļteku, un pa nakti izvilks [strutas]' Garļavā (LKŽe); *traukučiùs tik ant žaizdų dedam* 'ceļtekas tikai uz brūcēm liekam' Ilguvā (LKŽe); *duok vaikui traukùčių arbatos – nustos viduriuot* 'dod bērnam ceļteku tēju – pārstās slimot ar caureju' Lukšos (LKŽe); *traukùčiai, kap nuskini, tai tokios gysliukės traukiasi* 'ceļtekas – kad noplūc, tad tādas dzīsliņas stiepjas' Pilvišķos (LKŽe).

Atsevišķās vietās sastopamas arī vārdkopas *traũko lãpas* (Medingēnos arī *traũko lãpai*), *traũko žolẽ*, piem., *traũ.ka lã·pa· vaĩ.sta· nu̯ kraũ.je spá.udi̯ma* 'ceļtekas – zāles pret asinsspiedienu' DūnŽ 403; *če ĩ trãuk^{a} làpâ* 'te ir ceļtekas' MoŽK; *kad gîvuolê trę̂id, tùs tàtã trãuk^{a} žũol^{ė}s, trãuklap̂^{u}s [suvirina]* 'kad mājdzīvniekiem ir caureja, tad, lūk, tās ceļtekas [savāra]' MoŽK; *traũko lãpai nū šlapinimos tie, nū pūslės* 'ceļtekas pret slapināšanu [gultā], pret pūšļa slimībām' Judrēnos (LKŽe); *traũko lãpas i čia auga* 'ceļtekas arī te aug' Pagramantē (LKŽe).

Līdzīga izcelsme varbūt ir vārdkopai *straũko lãpai*; sal. arī salikteņus *straũklapis, striaũklapis*, piem., *striaũklapio plati lapai, kraują sulaiko* 'ceļtekām platas lapas, asinis aptur' Pluņģē (LKŽe). Par mīksto *r* saliktenī *striaũklapis* skat. Zinkevičius 1966: 153skk.; par „mobilo" *s* skat. Fraenkel 1922: 1949; vēl sal. verbu *sutráukti* 'savilkt'.

Gegrēnos pierakstīts nosaukums *traũko kiaulẽlė*: *traũko kiaulẽlės užtrauka vidurius kiaulėms ir žmonims* 'ar ceļtekām izārstē caureju cūkām un cilvēkiem' Gegrēnos (LKŽe).

Vārds *kiaulẽlė* – piedēkļa *-elė* (par to skat. 118. lpp.) deminutīvs, veidots no neskaidras cilmes lietvārda *kiaũlė* 'cūka' (sal. LEW 249; Sabaliauskas 1968: 175skk.; 1990: 200; Smoczyński 2007: 281sk.).

Vītauts Mažulis (PKEŽ IV 120sk.) mēģinājis to reizē ar pr. *skewre* 'cūka' E 685 atvedināt no baltu un slāvu darbības vārda **(s)keu-* '(no)griezt, (no)lobīt', no kura radies lie. *skùsti,* la. *skaût* 'sist, belzt' ME III 877, *kàusa* 'skausts; kalna, uzkalna kore' u. c. (sal. IEW 954; Urbutis 1981: 83sk.). Tādā veidā *kiaũlė* būtu substantivējies īpašības vārds ar piedēkli **-lo-*, kas nozīmējis 'tas, tā, kurš nogriezts, nolobīts'. Citiem vārdiem sakot, šis mājdzīvnieks tā nosaukts tā atlupušo ausu dēļ.

Ar vārdu *kiaũlė* saistāmi arī daži citi augu nosaukumi (sal. Gritėnienė 2006: 72, 74, 94, 99, 110sk., 131, 134sk., 169, 175sk.).

17. gs. Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcā *Clavis Germanico-Lithvana* atrodam vārdkopu *raũko žolẽ:* Weg Blatt. ſ. Wegerich. *Rauko Zole* C II 921.

Tā sastopama arī dažos vēlākā laika rakstos. Tur ceļteku reizēm apzīmē arī ar vienu vārdu *raũkas,* kas parasti nozīmē 'grumba; [tas], kas vienmēr viebjas; saitīte, ar ko pastalām galus aizsiet, savilkt; krokojums, kroka; siera resnais gals; dibens; virsmas nelīdzenums' (LKŽe).

Taču mūsdienu izloksnēs tā vietā lieto salikteni *raukãžolė* (rakstos fiksēts no 18. gs.) ar variantiem *raũkažolė, raũkžolė*, piem., *mūsų patvoriuos labai daug yra raukãžolių* 'mūsu sētmalēs ir ļoti daudz ceļteku' Pasvalē (LKŽe); *uždėk sutrynęs raukãžolių ant sumuštos vietos* 'uzliec saberztas ceļtekas uz sasistās vietas' Vašķos (LKŽe); *raukažolės vartojamos nuo rožės ir galvos skaudėjimo* 'ceļtekas lieto pret rozi un galvassāpēm' LTR Židikos (LKŽe); *raũkžolių pumpurai vidurius sustabdo, o lapelius deda an piršto, kai įsipjauja* 'ceļteku ziedkopas caureju aptur, bet lapiņas liek uz pirksta, kad iegriež' Jurbarkā (LKŽe); *dėk raũkžolių, tuoj kraują užrauks* 'liec ceļtekas [pie brūces], tūlīt asinis pārstās tecēt' Gelgaudišķos (LKŽe).

Smalininkos pierakstīts arī *raũklapis*: *raũklapis žaizdas gydo* 'ceļteka brūces dziedē' (LKŽe).

Neskaidra ir visu šo ceļtekas nosaukumu ar sakni *rauk-* cilme. Daži ceļtekas nosaukumi radušies no darbības vārda *raũkti* (par tā cilmi skat. 122. lpp.), bet tie varētu būt uzskatāmi arī par *t-ráukti* aferēzes variantu.

Visticamāk, ka šai grupai piekļaujas Aulejā sastopamais ceļtekas nosaukums *rautine* (EH II 359; Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Iespējams, nosaukums saistīts ar verbu *raut* un norāda uz ceļtekas ārstnieciskajām spējām – izvilkt strutas. Nosaukums darināts ar senāko adjektīva izskaņu *-ine*.

Lietuviešu valodā pierakstīti tikai daži ceļtekas nosaukumi ar vārdu *kẽlias* 'ceļš'. Ceļa tēls ir skaidri izteikts dažu citu valodu ceļteku nosaukumos, sal. kr. *подорожник*, *дорожник*, *попутник*, bkr. *дарожник*, horv. *trputac*, vā. *Wegerich*, taču lietuviešu valodā tas ir ļoti rets (sal. Gritėnienė 2006: 155).

Dūriniai su antruoju dėmeniu *lap-* (*traũklapis*, *tráuklapis*, *traukãlapis*) vartojami šiaurės ir vakarų žemaičių bei Klaipėdos krašto aukštaičių plote, pvz.: *traũ.klapų lãpa· dìdelì | uo ànř· nežř́d* ‘gysločių lapai dideli, bet jie nežydi’ DūnŽ 403; *traũ.klapų a· prì◡ruonuõz dèd | àlè ànř· pràstì vaĩ.sta·* ‘gysločius ir prie žaizdos deda, bet jie prasti vaistai’ DūnŽ 403; *jêg^{o} vẹdọr̂ǫ̂uj^{i}, pệrmãs^{i}s vãists ĩ trãuklap^{i}s* ‘jeigu viduriuoji, pirmutinis vaistas yra gyslotis’ MoŽK; *ka kãrtâs mǫ̂n skrǫ̂n-d^{i}s skãud, sǫsẹvẹ̀rẹn^{o} trãuklap^{u}* ‘kai kartais man skrandį skauda, susivirinu gysločių’ MoŽK; *pajieškó·k švã·ru. trãũklapi.* ‘paieškok švaraus gysločio’ ZnŽ III 453; *traukãlapiai pri kelio auga* ‘gysločiai prie kelio auga’ Plaškiai (LKŽe); *traũklapiai labai karštį trauka* ‘gysločiai labai karštį traukia’ Klaipėda (LKŽe); *a parsipjovei, a koja suputo – dėk traũklapį, ir ištrauks* ‘ar persipjovei, ar koja sutino – dėk gyslotį, ir ištrauks’ Barstyčiai (LKŽe); *traũklapiai nu pilvo skaudėjimo* ‘gysločiai nuo pilvo skaudėjimo’ Akmenė (LKŽe); *traũklapius ant auglių deda, i tada pratrauka* ‘gysločius ant auglių deda, ir tada ištraukia’ Kražiai (LKŽe); *trauklapis valo gleives iš plaučių* ‘gyslotis valo gleives iš plaučių’ Smalininkai (LKŽe).

Užpeliuose (Tveruose) fiksuotas variantas *traũlapis*.

Pietų žemaičių šnektose paplitę dūriniai su antruoju dėmeniu *žol-*: *traũkažolė, traukãžolė, traũkžolė, tráukžolė, traukžolẽ,* pvz.: *išsikėlė pik[ʊ]otė, reik pridėt traukãžolės, kad pratrūktų* ‘iškilo piktvotė, reikia pridėti gysločio, kad pratrūktų’ Pociūnėliai (LKŽe); *ten prasti laukai, ten auga tik traukãžolės ir šuncibuliai* ‘ten prasti laukai, ten auga tik gysločiai ir laukiniai svogūnai’ Keturvalakiai (LKŽe); *traukžolẽs platus lapas su gyslom* ‘gysločio platus lapas su gyslomis’ Šiaulėnai (LKŽe); *uždėk traũkžolės lapą, ir nebėgs kraujas* ‘uždėk gysločio lapą, ir nebėgs kraujas’ Raseiniai (LKŽe).

Kai kuriose vakarinėse (daugiausia žemaičių) tarmėse vartojamas *traũkas,* pvz.: *iš trauko – žolė prasta, bet vaistas* ‘iš gysločio žolė prasta, bet vaistas [geras]’ Kruopiai (LKŽe); *še, užsidėk ant voties traũką, kad karštį sumažytų* ‘še, užsidėk ant voties gyslotį, kad karštį sumažintų’ Vilkaviškis (LKŽe). Viduklėje užrašytas *traũkis,* Žaiginyje – *traũkė*.

Tai sukonkretėję galūnių darybos veiksmų pavadinimai, plg. *traukà*, *traũkas* ‘pritraukimas, galėjimas pritraukti’ (LKŽe). Tokio tipo paraleliniai vediniai kaip *traũkas*, *traũkis*, *traũkė* gana dažnas reiškinys, užfiksuotas jau XVI–XVII a. raštuose.

Pažymėtina, kad veiksmų pavadinimai su *-is*, *-ys*, *-ė* labiau paplito gerokai vėliau negu atitinkami vediniai su *-as*, *-a* (plg. Ambrazas 1993: 28tt.).

Dalyje vakarų ir rytų aukštaičių šnektų turimas deminutyvinės prigimties pavadinimas *traukùtis* su priesaga *-utis* (apie ją žr. p. 277), pvz.: *traukùčei | žinãũ | ka◡no◡skrãñdž·o· uždegìmu· gærãĩ* ‘gysločiai, žinau, kad nuo skrandžio uždegimų geraĩ’ ZnŽ III 462; *mẽz gi·sloč· ùs vadìnamæ traukùčeis* ‘mes gysločius vadiname *traukučiais*’ ZnŽ III 462; *žoliums, traukùčiais gydydavo kitąsyk* ‘žolėmis, gysločiais gydydavo kitąsyk’ Žemoji Panemunė (LKŽe); *tie traukùčiai labai gerai, kai suka, tep ištraukia, visi pūliai išeina* ‘tie gysločiai labai gerai, kai suka, taip ištraukia, visi pūliai išeina’ Kazlų Rūda (LKŽe); *užsilipyk traukùtį, vis ne teip bėgs kraujas* ‘užsilipink gyslotį, vis ne taip bėgs kraujas’ Šakiai (LKŽe); *užsidėk ant prisūko traukùtį ir per naktį pratrauks* ‘užsidėk ant voties gyslotį ir per naktį ištrauks’ Garliava (LKŽe); *traukučiùs tik ant žaizdų dedam* ‘gysločius tik ant žaizdų dedame’ Ilguva (LKŽe); *duok vaikui traukùčių arbatos – nustos viduriuot* ‘duok vaikui gysločių arbatos – nustos viduriuoti’ Lukšiai (LKŽe); *traukùčiai, kap nuskini, tai tokios gysliukės traukiasi* ‘gysločiai – kai nuskini, tai tokios gysliukės traukiasi’ Pilviškiai (LKŽe).

Vienur kitur rasta ir žodžių junginių *traũko lãpas* (Medingėnuose ir *traũko lãpai*), *traũko žolẽ*, pvz.: *traũ.ka lã·pa· vaĩ.sta· nų kraũ.je spá.udịma* ‘gysločiai – vaistai nuo kraujo spaudimo’ DūnŽ 403; *če ĩ trãuk^{a} làpâ* ‘čia yra gysločiai’ MoŽK; *kad gîvuolê trę̂id, tùs tàtã trãuk^{a} žũol^{ẹ}s, trãuklap^{u}s [suvirina]* ‘kai gyvuliai viduriuoja, tuos štai gysločius [suvirina]’ MoŽK; *traũko lãpai nū šlapinimos tie, nū pūslės* ‘gysločiai nuo šlapinimosi tie, nuo pūslės’ Judrėnai (LKŽe); *traũko lãpas i čia auga* ‘gysločiai ir čia auga’ Pagramantis (LKŽe).

Galima manyti, jog panašios kilmės yra ir *straũko lãpai*; plg. dar dūrinius *straũklapis*, *striaũklapis*, pvz.: *striaũklapio plati lapai, kraują sulaiko* ‘gysločio platūs lapai, kraują sulaiko’ Plungė (LKŽe). Dėl minkštojo *r* dūrinyje *striaũklapis* žr. Zinkevičius 1966: 153tt.; dėl „judriojo“ *s* žr. Fraenkel 1922: 1949; dar plg. veiksmažodį *sutráukti*.

Iš Gegrėnų užrašytas pavadinimas *traũko kiaulẽlė*: *traũko kiaulẽlės užtrauka vidurius kiaulėms ir žmonims* ‘gysločiai užtraukia vidurius kiaulėms ir žmonėms’ (LKŽe).

Žodis *kiaulẽlė* – priesagos *-elė* (apie ją žr. p. 119) deminutyvas, padarytas iš neaiškios kilmės daiktavardžio *kiaũlė* (plg. LEW 249; Sabaliauskas 1968: 175tt., 1990: 200; Smoczyński 2007: 281t.).

Vytautas Mažiulis (PKEŽ IV 120t.) bandė jį kartu su pr. *skewre* ‘kiaulė’ E 685 kildinti iš balt.-sl. veiksmažodžio **(s)keu-* ‘(at)pjauti, (atsi)knoti’, iš kurio vestini lie. *skùsti,* la. *skaũt* ‘mušti, smogti’ ME III 877, *kàusa* ‘gogas; kalno, kalvos ketera’ ir pan. (plg. IEW 954; Urbutis 1981: 83t.). Taigi *kiaũlė* būtų sudaiktavardėjęs priesagos **-lo-* būdvardis, reiškęs ‘tas, ta, kuris atpjautas, atsiknojęs’. Kitaip tariant, šis gyvulys taip pavadintas dėl jo atsiknojusių ausų.

Su žodžiu *kiaũlė* siejami ir kai kurie kiti augalų pavadinimai (plg. Gritėnienė 2006: 72, 74, 94, 99, 110t., 131, 134t., 169, 175t.).

XVII a. Mažosios Lietuvos rankraštiniame žodyne *Clavis Germanico-Lithvana* randame žodžių junginį *raũko žolẽ:* Weg Blatt. ſ. Wegerich. *Rauko Zole* C II 921.

Jis aptinkamas ir kai kuriuose vėlesniuose raštuose. Ten gyslotis retkarčiais žymimas ir vienu žodžiu *raũkas,* kuris paprastai reiškia ‘raukšlė; kas nuolat susiraukęs; virvelė naginės galui užraukti, užveržti; paraukimas, klostė; sūrio storgalys; užpakalis; paviršiaus nelygumas’ (LKŽe).

Tačiau dabartinėse tarmėse vietoj jų vartojamas dūrinys *raukãžolė* (raštuose fiksuojamas nuo XVIII a.) su variantais *raũkažolė, raũkžolė*, pvz.: *mūsų patvoriuos labai daug yra raukãžolių* ‘mūsų patvoriuose labai daug yra gysločių’ Pasvalys (LKŽe); *uždėk sutrynęs raukãžolių ant sumuštos vietos* ‘uždėk sutrynęs gysločių ant sumuštos vietos’ Vaškai (LKŽe); *raukažolės vartojamos nuo rožės ir galvos skaudėjimo* ‘gysločiai vartojami nuo rožės ir galvos skaudėjimo’ LTR Židikai (LKŽe); *raũkžolių pumpurai vidurius sustabdo, o lapelius deda an piršto, kai įsipjauja* ‘gysločių pumpurai viduriavimą sustabdo, o lapelius deda ant piršto, kai įsipjauna’ Jurbarkas (LKŽe); *dėk raũkžolių, tuoj kraują užrauks* ‘dėk gysločių, tuoj kraują užrauks’ Gelgaudiškis (LKŽe).

Smalininkuose užrašytas ir *raũklapis*: *raũklapis žaizdas gydo* ‘gyslotis žaizdas gydo’ (LKŽe).

Kilmės atžvilgiu dėl šių visų gysločio pavadinimų su šaknimi *rauk-* diskutuojama. Jie gali būti siejami su veiksmažodžiu *raũkti* (apie jo kilmę žr. p. 123), bet gali būti ir laikomi aferezine lytimi nuo *t-ráukti*.

Greičiausiai tai pačiai grupei priklauso Aulejoje vartojamas gysločio pavadinimas *rautine* (EH II 359; Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Šis pavadinimas susijęs su žodžiu *raut* ‘traukti, plėšti, rauti’ ir žymi gysločio gydomąsias galias – ištraukti pūlius. Pavadinimas padarytas su baigmeniu *-ine*.

Līdoķos pierakstīti nosaukumi *kẽlio lãpas* (atbilst la. *ceļa lapa*, sal. 140. lpp.), *kẽlio lẽtena*. Pēdējā vārdkopa vēl sastopama Antakmenē, to lieto arī dažos Austrumprūsijas rakstos (LKŽe).

Jurģis Ambraziejs Pabrēža lietojis vārdkopu *kelio retina*. 1938. g. izdotajā *Lietuviešu botānikas vārdnīcā* ar atsauci uz Šiluti atrodam salikteni *kelretinis* (LKŽe).

Jāatzīmē, ka J. A. Pabrēža un vēlāka laika botāniķi ar [lietuviešu] vārdu *retina* apzīmēja dipsaku dzimtas augu pļavas vilkmēli (*Succisa*) (LKŽe).

Latviešu valodā, darinot ceļtekas nosaukumus, svarīga loma ir bijusi šā auga augšanas vietai.

Latviešu valodas izloksnēs visizplatītākie ir ceļtekas nosaukumi ar lietvārdu *ceļš* (lie. *kelias*) salikteņa vai vārdu savienojuma pirmajā daļā.

Visbiežāk sastopams nosaukums *ceļmallapa*, tas reģistrēts visā Latvijas teritorijā (Latgalē sporādiski kā literārisms). Latviešu valodas izloksnēs vērojamas vārda *ceļmallapa* atšķirīgas intonācijas; izplatītākie intonatīvie varianti ir *ceļ̂mal̂lapa* un *cèļmàllapa*, piem., *ceļ̂mal̂laps lik uz oûgoniṁ, us pušumiṁ, aŕ biêspiẽn*; *nuôvệlk kaŕstuṁ* ‘ceļtekas lika uz augoņiem, uz pušumiem, ar biezpienu; noņem karstumu’ Duntē (ALE); *ceļmallapa*, *ceļa lapa*, *ceļtẹka* – *tã i laba zâle*; *ka pušums pãgriêsts*, *liêk viŕ[a]sû*; *ar*, *ka caũrejai*, *savāra un iêzeļ̂*, *ta aptuŕ* ‘*ceļ̂mallapa*, *ceļa lapa*, *ceļ̂tẹka* – tā ir laba zāle; ka pušums pārgriezts, liek virsū; arī, kad caureja, savāra un iedzer, tad pāriet [caureja]’ Kursīšos (ALE); *ceļ̂mal̂lapi ģeĺd priêkš kaŕstum*; *ja uzliêk*, *kur uspaṁps*, *viņč nuôvệlk kaŕstum* ‘ceļtekas der priekš karstuma; ja uzliek, kur uzpampis, tās novelk karstumu’ Svētciemā (ALE); *kad apoûʒs bi* [radies augonis], *ta sêi̯ ceļ̂mal̂laps viŕsa*; *viņ nuôņêm kaŕstuṁ dikt* ‘kad apaudzis bija ‘radies augonis’, tad sēja ceļtekas virsū; tās ļoti [labi] noņēma karstumu’ Vainižos (ALE); *cèļmàllaps mùms jàu mìlzig åûg te* ‘ceļtekas mums jau ļoti aug te’ Ancē (Apv); *tãs cèļmàllapas agrâk sàukuši pa dzeĺbežlapãm* ‘tās ceļtekas senāk saukuši pa *dzeĺbežlapãm*’ Ērģemē (ALE); *cèļmàllopas aûg cîtâs gràvu ùn ceļu molâs*; *lìk uz sasitumîm svaîgas lopas*; *nù cèļmàllapiņâm vùorija zupu*; *cèļmàllopas sagrîza, nùplàuceja ùn vùorija àr putraîmîm, gaļu vài tàukîm cèļmàllopu zupu*; *ko skuôbeņu moz vareja salasît, to vùorija cèļmòllopu zupu* ‘ceļtekas aug cietās grāvju un ceļu malās; no ceļtekām vārīja zupu; ceļtekas sagrieza, noplaucēja un vārīja ar putraimiem, gaļu vai taukiem ceļteku zupu; kad skābenes maz varēja salasīt, tad vārīja ceļteku zupu’ Kalncempjos (Apv); *cẹ̀ļmòllo:p[å]s i:skẹ̀ļtẹ̀ ùn vâ[ẹ]ŕiį̄ tẹ:i̯u* ‘ceļtekas izkaltēja un vārīja tēju’ Kalsnavā (Apv); *áug pìe celiņíem, ku:r dâudz stâigá, màlná zemé*; *jà pàrskràpẹ́ cỳlvàka ádu, tad vàr ły:kt klát sabàrzátu cèļmàllopu, lèi àtrắk ʒíų̄st* ‘[ceļtekas] aug pie celiņiem, kur daudz staigā, melnzemē; ja pārskrāpē cilvēks ādu, tad var likt klāt saberztu ceļteku, lai ātrāk dzīst’ Lazdonā (ALE); *cèļmàllapa ìr pa daũʒ laba zâle*; *prìekš klepus dèr*; *ja àug pìrksc, uzlìek, tad ràuj ârà* ‘ceļteka ir pa daudz ‘daudz kam’ laba zāle; priekš klepus der; ja aug pirksts, uzliek [ceļteku], tad rauj [strutas] ārā’ Lutriņos (Apv); *cèļmàllapas izãrstẽ nùo aûguôņiẽm* ‘ceļtekas izārstē no augoņiem’ Rūjienā (Apv); *cèļmàllopas nùdèr àrstnìcîbai*; *nùplòucu plotu cèļmòllopu* ‘ceļtekas noder ārstniecībā; noplūcu platu ceļteku’ Stāmerienā (ALE); *cèļmòllo:pas senoàk iz visàm celèitèm ùn làuku ceļiem aúga* ‘ceļtekas agrāk uz visiem celiņiem un lauku ceļiem auga’ Sunākstē (ALE); *cèļmòllo:p[u̯] tẹi̯s jàʒèŕ ẏ́:r*, *kåd daʒän[a] m[o]âgà* ‘ceļteku tēja jādzer, kad dedzina kuņģī’ Virānē (Apv); *cèļmallapas i labas*, *ka acces sãp un kājas sãp* ‘ceļtekas ir labas, kad acis sāp un kājas sāp’ Medzē (Apv); *cèļmollo:pås i jàiskẹ̀ĺtẹ̀, ùn tẹt tik vâ[ẹ]ŕiį̄* [tēju] ‘ceļtekas ir jāizkaltē un tad tikai vārīja [tēju]’ Praulienā (Apv); *ceļmallap’s ẹsot labak’s ka ziv’ eļ̦̃ļ*; *visâdìm nĩkuļ̦ìm bệrìm vaj̆ g[u̯]ot dùot* ‘ceļtekas esot labākas par zivju eļļu; visādiem nīkulīgiem bērniem vajagot dot’ Idū (Apv); *ceļmallaps priêkš plaũšam, priêkš kuņģa* ‘ceļtekas [derīgas] priekš plaušām, priekš kuņģa’ Lodē (Apv).

Atsevišķās Vidzemes un Zemgales izloksnēs (Augstkalnē, Druvienā, Duntē, Ipiķos, Jaungulbenē, Liepupē, Lībagos, Liepkalnē, Līvbērzē, Mazsalacā, Mētrienā, Naukšēnos, Odzienā, Rūjienā, Sēlpilī, Skaistkalnē, Vējavā) fiksēta regulārā deminutīva forma *ceļmallapiņa,* piem., *ceļmallapiņas lika virsu visur uz sasitumiêm*, *visvaīrāk tûkum lai ņẹ̦mtu ârã* ‘ceļtekas lika virsū visur uz sasitumiem, visvairāk, lai noņemtu pietūkumu’ Mazsalacā (Apv).

Vienā izloksnē (Oļos) pierakstīta deminutīva forma *ceļmallapīte* (*cèļmàllapítẹ*).

Atsevišķās Zemgales izloksnēs (Bauskā, Mežotnē, Platonē) fiksēti varianti ar salikteņa otrā komponenta *mala* saknes patskaņa pagarinājumu *ceļ̂mãllapa*, piem., *ceļ̂mãllapas palĩʒ pret paṁpumu* ‘ceļtekas palīdz pret pampumu’ Bauskā (Apv); *labas zâles iŕ peleș̌ki, ceļ̂mãllapas* ‘labas zāles ir pelašķi, ceļtekas’ Mežotnē (Apv).

Vēsturiskajās vārdnīcās iekļauti analogi vārdu savienojumi, piem. *zeļmallu lappas* Wegerich Lange 1773: 399; Wegerich Plantago *zeļmalu lapas*, *zẻlines* Ulmann 1880: 757; *zeļļmallu lappas* Wegerich Stender 1789 I 367.

Ziemeļrietumvidzemes izloksnē Idū pierakstīts ceļtekas nosaukums *ceļmal̂lapa*, piem., *ceļ̂mal̂lapa:m sẹ̃kl’s i tâda: ruñʒina:*; *ceļ̂mallap’s oûg tâda: ciêta:, samĩdita: zeme:* ‘ceļteku sēkla ir tāda rundziņa; ceļtekas aug tādā cietā, samīdītā zemē’ Idū (ALE). Iespējams, nosaukumā atspoguļojas sena *ļ* : *j* mija.

Nosaukuma *ceļmallapa* (ar variantu *ceļmallapa*) pirmais komponents *ceļmala* arī ir saliktenis. Tam pamatā ir *ceļš*, kam atbilst lie. *kẽlias* ‘ceļš’, šie vārdi varbūt saistīti ar gr. κέλευθος ‘ceļš, taka’ (ME I 371; LEW 236).

Tie ir atvasinājumi ar sufiksu **-*io*-* no ide. darbības vārda ***kel*-, no kura radies lie. *kélti*, la. *celt̂*, sal. arī lat. *ex-cellere* ‘izcelties, būt pacēlušamies pāri’, *prae-cellere* ‘būt pārākam’; gr. κολωνός, lat. *collis*, ang. *hill* ‘paugurs’; sensl. *čelo* ‘piere’ u. c. (ME I 369sk.; IEW 544sk.; LEW 236skk.; Sabaliauskas 1990: 184sk.; Smoczyński 2007: 271sk., 274).

Otrais komponents *mala* saistāms ar lie. *lýgmalas* ‘līdz krastam, ļoti pilns’, daļēji ar rum. *mal* ‘krastmala’, alb. *mal* ‘kalns’, senīsl. *mьlъ* ‘no sīkiem akmeņiem samūrēta siena gar krastu’, arm. *mala* ‘uzacs’ u. c. (ME II 555sk.; LEW 400sk.). Tas varētu būt arī atvasinājums no darbības vārda, sal. baznsl. *iz-moléti* ‘izspiesties’, gr. μολεῖν ‘aiziet, atnākt’ (IEW 721sk.).

No *ceļmala* atvasināts deminutīvs *ceļmalīte*. Jāatzīmē, ka latviešu valodā izskaņa *-ītis* (*-e*) ir viens no diviem (otrs – *-iņš*, *-iņa*) nozīmīgākajiem deminutīvu darināšanas līdzekļiem (Rūķe-Draviņa 1959: 168skk., 232skk.). Lietuviešu valodā ar izskaņu *-ytis* (*-ė*) deminutīvus atvasina retāk, biežāk lieto citu šo izskaņu apofonisko variantu *-aitis* (*-ė*), kam nav atbilsmes latviešu valodā.

Vispār saliktās izskaņas ***-īt-i̯o-*, *-oit-i̯o-*, *-eit-i̯o-* (ar pēdējo lietuviešu valodā plaši tiek darināti īpašības nesēju nosaukumi) pēc būtības ir vienu un to pašu izskaņu varianti, sal. lie. *vókietis*, la. *vācietis* un lie. *vókytis*, la. *vācītis* ‘vācietis’, lie. *giminaitis* un *giminiẽtis* ‘radinieks’.

Ar šo izskaņu baltu, slāvu (sal. dienvidsl. *brъ̀tiť ъ* ‘brāļa dēls’, skat. Sławski 1976: 55skk.), varbūt arī ģermāņu (sal. sav. *jungīdi* ‘dzīvnieku mazulis’, skat. Mezger 1953) valodās sākumā tika darināti īpašības nesēju nosaukumi. Vēlāk šī izskaņa pārgāja deminutīvu darināšanas kategorijā. Viens tās apofoniskais variants vairāk izplatījās latviešu, bet cits – lietuviešu valodā (plašāk skat. Ambrazas 2000: 108sk., 135skk.; 2006: 66sk. un lit.).

Lietuvių kalboje užrašyti tik keli gysločio pavadinimai su žodžiu *kẽlias*. Sąsajos su šiuo žodžiu ryškesnės kai kurių kitų kalbų gysločio pavadinimuose, plg. ru. *подорожник*, *дорожник*, *попутник*, blr. *дарожник*, kro. *trputac*, vo. *Wegerich*, tačiau lietuvių kalboje jis labai retas (plg. Gritėnienė 2006: 155).

Lyduokiuose užrašyta *kẽlio lãpas* (atitinkantis la. *ceļa lapa*, plg. p. 141), *kẽlio lẽtena*. Pastarasis žodžių junginys, dar išgirstas Antakmenėje, vartotas ir kai kuriuose Rytų Prūsijos raštuose (LKŽe).

Jurgis Ambraziejus Pabrėža vartojo žodžių junginį *kelio retina*. 1938 m. išleistame *Lietuviškame botanikos žodyne* su Šilutės nuoroda randame dūrinį *kelretinis* (LKŽe).

Pažymėtina, kad J. A. Pabrėža ir vėlesni botanikai žodžiu *retina* žymėjo karšulinių šeimos augalą – miegalę (*Succisa*) (LKŽe).

Latvių kalboje, darant gysločio pavadinimus, reikšmingą vaidmenį turėjo šio augalo augimo vieta.

Latvių kalbos tarmėse labiausiai paplitę yra gysločio pavadinimai, turintys daiktavardį *ceļš* (lie. *kelias*) dūrinio ar žodžių junginio pirmojoje dalyje.

Dažniausiai sutinkamas pavadinimas – *ceļmallapa*, jis registruotas visoje Latvijos teritorijoje (Latgaloje – sporadiškai, kaip literatūrinės kalbos žodis). Latvių tarmėse žodis *ceļmallapa* vartojamas su skirtingomis priegaidėmis. Labiau paplitę variantai *ceļmaĵlapa* ir *cèļmàllapa*, pvz.: *ceļmaĵlaps lik uz oûgoniṃ, us pušumiṃ, aŕ biêspiẽn*; *nuôvẹĵk kaŕstuṃ* ‘gysločius dėjo ant vočių, ant žaizdų – su varške; ištraukia karštį’ Duntė (ALE); *ceļmallapa*, *ceļa lapa*, *ceļtẹka – tã i laba zâle*; *ka pušums pãgriêsts*, *liêk viŕ^{a}sû*; *ar*, *ka caũrejai*, *savãra un iêʒeệ*, *ta aptuŕ ceļmallapa*, *ceļa lapa*, *ceļtẹka* ‘gyslotis – tai gera žolė; jei žaizda perpjauta, deda ant viršaus; ir kai viduriuoja, priverda ir išgeria, tai praeina’ Kursyšiai (ALE); *ceļmaĵlapi ģeĩd priêkš kaŕstum*; *ja uzliêk*, *kur uspaṃps*, *viņč nuôvẹĵk kaŕstum* ‘gysločiai padeda nuo karščio; jei uždeda, kur ištinę, ištraukia karštį’ Svėtciemas (ALE); *kad apoûʒs bi* [radies augonis], *ta sẽi̯ ceļmaĵlaps viŕsa*; *viņ nuôņêm kaŕstuṃ dikt* ‘jei iškyla votis, deda ant viršaus gysločių; jie labai [gerai] nutraukia karštį’ Vainižiai (ALE); *cèļmàllaps mùms jàu mìlzig åûg te* ‘gysločiai pas mus labai čia auga’ Ancė (Apv); *tãs cèļmàllapas agrâk sàukuši pa dzeĵbežlapãm* ‘tuos gysločius seniau vadinę *dzeĵbežlapas*’ Ėrgemė (ALE); *cèļmàllopas aûg cîtâs gràvu ùn ceļu molâs*; *lìk uz sasitumîm svaĩgas lopas nù cèļmàllapiņâm vùorija zupu*; *cèļmàllopas sagrîza, nùplàuceja ùn vùorija àr putraîmîm, gaļu vài tàukîm cèļmàllopu zupu*; *ko skuôbeņu moz vareja salasît, to vùorija cèļmòllopu zupu* ‘gysločiai auga kietuose pagrioviuose ir pakelėse; iš gysločių virdavo sriubą; gysločius supjaustydavo, nuplikydavo ir virdavo su kruopomis, mėsa ar riebalais gysločių sriubą; kai rūgštynių mažai teprisirinkdavo, virė gysločių sriubą’ Kalncempiai (Apv); *cẹ̀ļmòllo:p^{å}s i:skẹ̀ltẹ̀ ùn vâ^{ę}ŕi̯ tẹ:i̯u* ‘gysločius sudžiovindavo ir virdavo arbatą’ Kalsnava (Apv); *áug pìe celiņíem, ku:r dâudz stâigá, màlná zemẹ́*; *jà pȁrskrȁpẹ́ cỳlvàka ádu, tad vàr ły:kt klát sabàrzátu cèļmàllopu, lèi àtrăk ʒíu̯st* ‘[gysločiai] auga prie keliukų, kur daug vaikščiojama, juodžemis; jei persidreskia žmogus odą, tai galima dėti sutrintų gysločių, kad greičiau gytų’ Lazduona (ALE); *cèļmàllapa ìr pa daũʒ laba zâle*; *prìekš klepus dèr*; *ja àug pìrksc, uzlìek, tad ràuj ârà* ‘gysločio žolė labai vertinga; nuo kosulio padeda; jei tinsta pirštas, uždeda [gysločio], tai ištraukia [pūlius]’ Lutriniai (Apv); *cèļmàllapas izãrstẽ nùo aûguôņiẽm* ‘gysločiai gydo votis’ Rūjiena (Apv); *cèļmàllopas nùdèr àrstnìcîbai*; *nùplòucu plotu cèļmòllopu* ‘gysločiai tinka gydyti; nuskyniau platų gyslotį’ Stameriena (ALE); *cèļmòllo:pas senoàk iz visàm celèitèm ùn làuku ceļìem aúga* ‘gysločiai anksčiau prie visų keliukų ir lauko kelių augo’ Sunakstė (ALE); *cèļmòllo:p^{u} tẹi̯s jȁʒèŕ ẏ́:r*, *kåd daʒän^{a} m^{o}âgà* ‘gysločių arbatos reikia gerti, kai degina skrandį’ Viranė (Apv); *cèļmallapas i labas*, *ka acces sãp un kãjas sãp* ‘gysločiai tinka, kai akis skauda ir kojas skauda’ Medzė (Apv); *cèļmollo:pås i jàiskẹ̀lĺẹ̀, ùn tẹt tik vâ^{ę}ŕi̯ẹ̀* [tėju] ‘gysločius reikėdavo sudžiovinti ir tada tiktai virdavo [arbatą]’ Prauliena (Apv); *ceļmallap's ẹsot labak's ka ziv' eĵĺ*; *visâdìm nīkuļìm bệrìm vaj'g^{u}ot dùot* ‘gysločiai esą geresni už žuvų taukus; visiems liguistiems vaikams esą reikia duoti’ Idus (Apv); *ceļmallaps priêkš plaũšam, priêkš kuņģa* ‘gysločiai [padeda] nuo plaučių, nuo skrandžio’ Luodė (Apv).

Kai kuriose Vidžemės ir Žiemgalos šnektose (Augstkalnė, Druviena, Duntė, Ipikiai, Jaungulbenė, Liepupė, Lybagai, Liepkalnė, Lyvbėrzė, Mazsalaca, Mėtriena, Naukšėnai, Uodziena, Rūjiena, Sėlpilis, Skaistkalnė, Vėjava) reguliariai fiksuojama deminutyvinė forma *ceļmallapiņa*, pvz.: *ceļmallapiņas lika virsu visur uz sasitumiêm*, *visvaĩrãk tûkum lai ņẹ̃mtu ârã* ‘gysločius dėjo visur ant sumušimų, labiausiai, kad sumažintų sutinimą’ Mazsalaca (Apv).

Tiktai iš vienos šnektos – Uolių – užrašyta deminutyvinė forma *ceļmallapīte* (*cèļmàllapítẹ̀*).

Atskirose Žiemgalos šnektose (Bauskė, Mežuotnė, Platuonė) užfiksuoti variantai su dūrinio antrojo komponento *mala* pailgėjusiu šaknies balsiu *ceĵmãllapa*, pvz.: *ceĵmãllapas palĩʒ pret paṁpumu* ‘gysločiai padeda nuo tinimo’ Bauskė (Apv); *labas zâles iŕ pelešķi, ceĵmãllapas* ‘geros vaistažolės yra kraujažolės, gysločiai’ Mežuotnė (Apv).

Istoriniuose žodynuose randami analogiški žodžių junginiai, pvz.: *zeļmallu lappas* Wegerich Lange 1773: 399; Wegerich Plantago *zeļmalu lapas*, *zėlines* Ulmann 1880: 757; *zeļļmallu lappas* Wegerich Stender 1789 I 367.

Tiktai iš vienos šiaurės vakarų Vidžemės šnektos – Idaus – užrašytas gysločio pavadinimas *cejmaĵlapa*, pvz.: *ceĵmaĵlapa:m sẹ̃kl's i tâda: ruñʒina:*; *ceĵmallap's oûg tâda: ciêta:, samīdita: zeme:* ‘gysločių sėklos yra tokia lazdelė; gysločiai auga tokioje kietoje, sumintoje žemėje’ Idus (ALE). Gali būti, kad šiame pavadinime atspindima sena *ļ* : *j* kaita.

Pavadinimo *ceļmallapa* (su variantu *cejmallapa*) pirmasis dėmuo *ceļmala* ‘kelkraštis’ irgi yra dūrinys. Jo pagrindas – *ceļš* ‘kelias’, atitinkantis lie. *kẽlias*, galbūt sietinas su gr. κέλευθος ‘kelias, takas’ (ME I 371; LEW 236).

Tai yra priesagos *-*io*- vedinys iš ide. veiksmažodžio **kel*-, iš kurio išriedėjo lie. *kélti*, la. *celt* ‘būti išsikišusiam, kelti’, plg. dar lo. *ex-cellere* ‘prasikišti, kyšoti’, *prae-cellere* ‘būti pranašesniam’; gr. κολωνός, lo. *collis*, ang. *hill* ‘kalva’; s. sl. *čelo* ‘kakta’ ir pan. (ME I 369t.; IEW 544t.; LEW 236tt.; Sabaliauskas 1990: 184t.; Smoczyński 2007: 271t., 274).

Antrasis dėmuo *mala* ‘kraštas, krantas; vietovė’ siejasi su lie. *lýgmalas* ‘sulig kraštais, sklidinas’, iš dalies su rum. *mal* ‘krantas’, alb. *mal* ‘kalnas’, s. isl. *mǫl* ‘palei krantą iš smulkių akmenų sumūryta siena’, arm. *mala* ‘antakis’ ir pan. (ME II 555t.; LEW 400t.). Tai irgi gali būti veiksmažodinis vedinys, plg. bažn. sl. *iz-moléti* ‘iššikišti’, gr. μολεῖν ‘nueiti, ateiti’ (IEW 721t.).

Iš *ceļmala* padarytas deminutyvinės reikšmės vedinys *ceļmalīte*. Pažymėtina, kad latvių kalboje priesaga *-ītis* (*-e*) yra viena iš dviejų (greta *-iņš*, *-iņa*) svarbiausių deminutyvų darybos priemonių (Rūķe-Draviņa 1959: 168tt., 232tt.). Lietuvių kalboje *-ytis* (*-ė*) mažiau dari. Čia daugiau deminutyvų padaroma su kitu šios priesagos apofoniniu variantu *-aitis* (*-ė*).

Apskritai sudėtinės priesagos *-*īt-ĭo-*, *-*oit-ĭo-*, *-*eit-ĭo-* (su pastarąja lietuvių kalboje plačiai daromi ypatybės turėtojų pavadinimai) – tai iš esmės tos pačios priesagos variantai, plg. lie. *vókietis*, la. *vācietis* ir lie. *vókytis*, la. *vācītis* ‘vokietis’, lie. *gimináitis* ir *giminiẽtis* ‘giminaitis’.

Nosaukums *ceļmale* (parasti deminutīva formā – *ceļmalīte*, ļoti reti – *ceļmaliņa*) pierakstīts kompaktā areālā Vidzemes sēliskajās izloksnēs, taču atsevišķi reģistrējumi ir arī no citām Latvijas vietām (piem., no Rietumkurzemes un Latgales).

Atvasinājums *ceļmala* ar fonētiskajiem variantiem fiksēts Liezērē, Mārcienā, Preiļos, Saikavā, piem., *cèļmęļę́m i tádas zoļas stíʒiņas, ka nùoroún lępiņu*, *cèļmęļę́m ziéc i tàc ká vā̏ᵉrpiņa* ‘ceļtekām ir tādas zaļas stīdziņas; kad norauj lapiņu, ceļtekām zieds ir tāds kā vārpiņa’ Saikavā (Apv).

Saliktenis *ceļmala* (*a*-celma un *e*-celma formā) iekļauts vēsturiskajās vārdnīcās: Wegebletter *Zeļļmales* Phras 1638: 331; *Zeļļmales* Wegblätter MLG II 369; *ceļmala* der Wegerich (Lubānā) EH I 264; *ceļmale* ‘plantago major’ Bārbelē, Liepkalnē, Lubānā, Vecumniekos; ‘plantago media’ (Rankā) EH I 264.

Deminutīva forma *ceļmalīte* sporādiski sastopama visā Latvijas teritorijā, piem., *tagad saka cèļmalîtes*; *aûg grañc zemẽ, ceļu malās* ‘tagad saka *cèļmalîtes*; aug grants zemē, ceļmalās’ Blīdenē (Apv); *ęs tàs cèļmälitas nùoskoluôi̯ᵘ ùn tá stiñgri pìesiênᵘ pìe tà vâíg*ᵃ ‘es tās ceļtekas noskaloju un tā stingri piesienu pie vaiga’ Kraukļos (Apv); *cèļmęl̇iš loːpås samå̦ļ ùn tẹţ tùo zuːpu ʒèŕ prìexš ę́šș̌ęnᵃ̈s* ‘ceļteku lapas samaļ un tad to sulu dzer pirms ēšanas’ Lazdonā (Apv); *cèļmäl̇íšu čäːḿi tę viénc pìe ùotra, soːplùˣc, cik voîg!* ‘ceļteku čemuri te viens pie otra, saplūc, cik vajag’ Liepkalnē (Apv).

Deminutīvs *ceļmalīte* atspoguļots arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā: *ceļmalīte*, *ceļmalu lapa* od. *ceļmallapa* od. *ceļlapiņa* ‘Wegerich (plantago)’ ME I 371.

Variants ar salikteņa otrās daļas *mala* saknes patskaņa pagarinājumu sastopams Augstkalnē (*ceļmālīte*).

Deminutīvs *ceļmaliņa* pierakstīts Kusā un Lazdonā.

Kurzemē un Ziemeļrietumvidzemē sastopams nosaukums *ceļlapa* (arī formālie deminutīvi *ceļlapiņa* un *ceļlapīte*).

Dienvidrietumkurzemē izplatītāks ir salikteņa variants ar pirmās daļas pilno ģenitīva formu, piem., *ceļalapas vaŕ uzlikt uz nuôbę̂rzumiêm, tās nuôjeḿ sâpes* ‘ceļtekas var uzlikt uz noberzumiem, tās noņem sāpes’ Kalētos (Apv); *pušumaḿ uslika ceļalapu, skâbu kreîmu* ‘pušumam uzlika ceļteku, skābu krējumu’ Kursīšos (ALE); *ceļalapas aug uz tādiem lauku ceļiem*; *tās labas uzlikt, kad asiņi tek, citādi lielāku pāpu jau grūti apturēt* ‘ceļtekas aug uz tādiem lauku ceļiem; tās [ir] labas uzlikt, kad asins tek, citādi lielāku brūci jau grūti apturēt’ Rucavā (ALE).

Kursīšos paralēli saliktenim *ceļalapa* minēts arī vārdu savienojums *ceļa lapa*.

Saliktenis *ceļlapa* fiksēts gan Kurzemē, gan arī Ziemeļrietumvidzemē, piem., *ceļl̄aps a guôu̯s neę̂d, viņìm nesmeķe, tâds sîksc ùn ciêc* ‘ceļtekas arī govis neēd, viņām negaršo, tādas sīkstas un cietas’ Ģeros (ALE); *ceļl̄aps i dikt lâbs*; *ceļl̄aps svaîks samaļ gâļs mašine, ta ispiêž suliņ, liêk a mę̂d kuõpe*; *ka apaũkstejiês, ta i lâb klępuḿ* ‘ceļtekas ir ļoti labas; svaigas ceļtekas samaļ gaļas mašīnā, tad izspiež suliņu, liek ‘samaisa’ ar medu kopā; ka apaukstējies, tad ir labas klepum’ Rendā (ALE).

Deminutīva forma *ceļlapiņa* pierakstīta Ainažos, Ķoņos, Rendā, Ternejā, Virgā, bet deminutīva forma *ceļlapīte* – Engurē. Deminutīva forma fiksēta arī Izvaltā (Latgalē) – *ćèļlaṕeîtis laṕ koŕstumu atvalk* ‘ceļteka labi karstumu noņem’ (ALE).

Senākajos rakstu avotos vārdu savienojums *ceļa lapa* minēts kopš 17. gs.: wegrich / *zeļļa=lappa* Lettus 1638: 204; wegtritt, ein Kraut, *Ʒeļļa lappa* Elvers 1748: 283; *Zẻļa lapas*, z. *tekas*, *zẻļiņas* Wegerich, Plantago major Ulmann 1872: 347; *zeļļa lappas* Wegtritt, ein Kraut Stender 1789 I 367.

ME iekļauts saliktenis kopā ar vārdu savienojumu – *ceļlapa* od. *ceļa lapa* Wegerich (plantago major) ME I 370 un deminutīva forma – *ceļmalīte*, *ceļmalu lapa* od. *ceļmallapa* od. *ceļlapiņa* Wegerich (plantago) ME I 371.

Tikai Dvietē pierakstīts atvasinājums *ceļiniece* (*ceļiníca*). Tas darināts no substantīva *ceļš* (par tā cilmi skat. 138. lpp.) ar sieviešu dzimtes izskaņu *-nīca*.

Latviešu valodas izloksnēs sastopami arī salikteņi ar *ceļ-*, kuru otrais komponents ir cits lietvārds.

Dažās izloksnēs registrēts saliktenis *ceļalēpe*, piem., *ceļalēpes aûg grañc zemẽ, ceļu malâs, apaļām lapām* ‘ceļtekas aug grants zemē, ceļu malās, [tās ir ar] apaļām lapām’ Blīdenē (ALE).

Nosaukuma otrā daļa – lietvārds *lēpe* ‘parastā māllēpe (*Tussilago farfara*)’ ir radniecīga lie. *lė́pė* ‘ūdensroze (*Nymphaea*); lēpe (*Nuphar*)’ (ME II 461). Šis vārds, kā arī lie. *lãpas* / la. *lapa* (skat. 290. lpp.), varētu būt atvasinājums no darbības vārda, sal. īpaši lie. *lẽpti*, *lépti* ‘apvīst, vīst; liekties, liekties uz zemi; sakristies; ģībt’ (LKŽe).

Kompaktā areālā Ziemeļkurzemē sastopami nosaukumi *ceļvārpa* un *ceļvārplapa*.

Variants *ceļvārpa* sastopams Ancē, Dundagā (Kolkā, Mazirbē, Nevejā, Pitragā, Slīterē). Saliktenis *ceļvārplapa* pierakstīts Dundagā (Kolkā, Mazirbē, Lubezerē), Nogalē. Deminutīva forma *ceļvārplapiņa* fiksēta Dundagā.

No Ances saliktenis *ceļvārplapa* iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcas papildinājumos – *ceļvārplapa* ‘Wegerich’ EH I 265.

Atsevišķās Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs sastopami varianti *celmežlapa*, *celmežu lapa*, *celbežlapa*, *dzelbežlapa*.

Tikai Ērģemē reģistrēts ceļtekas nosaukums *celbežlapa*, piem., *viņas i divẽjâdas – liẽlās ceļ̂bežlapas ùn mazās, abas divas labas ęsuõt*; *tās ceļ̂bežlapas, tās gàn i gàuži labas, ka aûguõni* ‘viņas ir divējādas – lielās ceļtekas un mazās, abas divas labas esot; tās ceļtekas, tās gan ir ļoti labas, ka augoņi’ (ALE).

Turpat Ērģemē fiksēts arī variants *dzeļ̂bežlapa*, piem., *viņa sacīsi, lài ļìek tās dzeļ̂bežlapas virsũ tàm pušaînumàm* ‘viņa sacījusi, lai liek tās ceļtekas virsū tam pušumam’ (ALE).

Salikteņa *celbedes* (ar variantiem *celbeži*, *celbežlapa*, *dzelbežlapa*) cilme neskaidra, kā samērā nedrošu var minēt iespējamo saistījumu ar senu darbības vārdu *best*, sal. lie *bèsti*, pr. *boadis* ‘dūriens’ E 164, *embaddusisi* ‘viņi atrodas nekustīgā stāvoklī’ III 113_{15}, senbaznsl. *bosti* ‘badīt; bakstīt’, ģerm. **badja-* ‘zemē izrakta miga, guļvieta’, lat. *fadio* ‘roku’, kimr. *bedd* ‘kaps’, toh. A *pat*, *pāt* ‘art’, het. *pid-dai* ‘rakt bedri’ (Trautmann 1923: 29; Būga II 588; Stang 1942: 39sk., 1966b: 133; LEW 41; IEW 113sk.; ПЯ A–D 238sk., E–H 25sk.; Sabaliauskas 1990: 81; PKEŽ I 150, 249skk.).

Šai grupai – ar jēdzienu *ceļš* saistītajiem nosaukumiem – piekļaujas arī aizguvums no krievu valodas *padarožņiks*, kas sastopams tikai atsevišķās Latgales izloksnēs, piem., *ṕi ránu Íik padarožńiku* ‘pie brūces liek ceļteku’ Kaunatā (ALE). Nosaukums ir aizgūts no kr. *подорожник* ‘ceļmallapa’, kur tas ir semantiski motivēts un sastāv no diviem komponentiem – kr. priedēkļa *по* ‘pa’ un kr. substantīva *дорога* ‘ceļš’. Kr. *дорога* ‘ceļš’ līdz ar ukr. *дорога* un po. *droga* ‘ceļš’ saistāms ar ide. **dorgh-* (Фасмер I 530). Slāvu *no* ‘pa’ un baltu *pa-* saistāms ar ide. **pas-* (Фасмер III 293).

Nākamo ceļtekas nosaukumu grupu veido darinājumi no semantiski tuviem substantīviem *ceļš* un *taka* (arī *tęka*).

Lai gan nosaukums *ceļtęka* ir latviešu literārās valodas vārds, izloksnēs tas sastopams ļoti kompaktā areālā Kurzemē, piem., *ceļtęks*

Su šia priesaga baltų, slavų (plg. pietų sl. *brȁtiʹь* ‘brolio sūnus’, žr. Sławski 1976: 55tt.), gal ir germanų (plg. s. vo. au. *jungīdi* ‘žvėrių jauniklis’, žr. Mezger 1953) kalbose iš pradžių buvo daromi ypatybės turėtojų pavadinimai. Vėliau ši priesaga pateko į deminutyvų darybos kategoriją. Vienas jos apofoninis variantas labiau paplito latvių, o kitas – lietuvių kalboje (plačiau žr. Ambrazas 2000: 108t., 135tt., 2006: 66t. ir lit.).

Pavadinimas *ceļmale* (paprastai deminutyvinė forma *ceļmalīte*, labai retai – *ceļmaliņa*) užrašytas iš kompaktiško arealo Vidžemės sėliškųjų šnektų, tačiau pasitaiko ir kitose Latvijos vietose (pavyzdžiui, Vakarų Kuržemėje ir Latgaloje).

Vedinys *ceļmala* su fonetiniais variantais užfiksuotas Liezėrėje, Marcienoje, Preiliuose, Saikavoje, pvz.: *cèļmęļę́m i tádas zoļas stíʒiņas, ka nùoroún lępiņu*, *cèļmęļę́m ziéc i tàc ká vā̏ᵉrpiņa* ‘gysločiuose yra tokios žalios gyslelės; jei nutrauki lapelį, gysločių žiedas toks kaip varpelė’ Saikava (Apv).

Dūrinys *ceļmala* (*a* ir *e* kamienų formos) randamas istoriniuose žodynuose: Wegebletter *Zeļļmales* Phras 1638: 331; *Zeļļmales* Wegblätter MLG II 369; *ceļmala* der Wegerich (Lubana) EH I 264; *ceļmale* ‘plantago major’ (Barbelė, Liepkalnė, Lubana, Vecumniekai); ‘plantago media’ (Ranka) EH I 264.

Deminutyvinė forma *ceļmalīte* sporadiškai pasitaiko visoje Latvijos teritorijoje, pvz.: *tagad saka cèļmalîtes*; *aûg grañc zemẽ, ceļu malãs* ‘dabar sako *cèļmalîtes* ‘gysločiai’; auga žvyringoje žemėje, pakelėse’ Blydenė (Apv); *ęs tàs cèļmälitas nùoskoluôi̯ᵘ ùn tá stiñgri pìesiẽnᵘ pìe tà vâígᵃ* ‘aš tuos gysločius nuplaunu ir taip stipriai pririšu prie skruosto’ Kraukliai (ALE); *cèļmęl̇iš loːpås samå̀ļ ùn tę̣t tùo zuːpu ʒèŕ prìexš ę́šš̨ęnᵃs* ‘gysločių lapus sumala ir tada tas sultis geria prieš valgį’ Lazduona (Apv); *cèļmäl̇íšu čäːḿi tę viénc pìe ùotra, soːplùˣc, cik voîg!* ‘gysločių kerai čia vienas prie kito, priskink, kiek reikia’ Liepkalnė (Apv).

Deminutyvas *ceļmalīte* užrašytas ir K. Mülenbacho ir J. Endzelīno žodyne: *ceļmalīte*, *ceļmalu lapa* od. *ceļmallapa* od. *ceļlapiņa* ‘Wegerich (plantago)’ ME I 371.

Variantas su dūrinio antros dalies *mala* pailgėjusiu šaknies balsiu užfiksuotas Augstkalnėje (*ceļ̂mãlīte*).

Deminutyvas *ceļmaliņa* užrašytas Kusoje ir Lazduonoje.

Kuržemėje ir šiaurės vakarų Vidžemėje vartojamas pavadinimas *ceļlapa* (su deminutyviniais variantais *ceļlapiņa* ir *ceļlapīte*).

Pietvakarių Kuržemėje labiau paplitęs dūrinio variantas su pirmosios dalies pilnąja genityvo forma, pvz.: *ceļalapas vaŕ uzlikt uz nuôbę̂rzumiêm, tãs nuôjeḿ sâpes* ‘gysločių galima uždėti ant nutrynimų, jie nuima skausmą’ Kalėtai (Apv); *pušumaḿ uslika ceļalapu, skâbu kreîmu* ‘ant žaizdos uždėjo gysločių, rūgščios grietinės’ Kursyšiai (ALE); *ceļalapas aug uz tādiem lauku ceļiem*; *tās labas uzlikt, kad asiņi tek, citādi lielāku pāpu jau grūti apturēt* ‘gysločiai auga prie tokių laukų keliukų; juos gerai uždėti, kai kraujas teka, o didesnę žaizdą jau sunku sulaikyti’ Rucava (ALE).

Kursyšiuose kartu su dūriniu *ceļalapa* randamas ir žodžių junginys *ceļa lapa*.

Dūrinys *ceļlapa* užfiksuotas ir Kuržemėje, ir šiaurės vakarų Vidžemėje, pvz.: *cē̦ļlaps a guôu̯s neę̂d, viņìm nesmeķe, tâds sîksc ùn ciêc* ‘gysločių ir karvės neėda, joms neskanu, tokie tamprūs ir kieti’ Gerai (ALE); *ceļ̂laps i dikt lâbs*; *ceļ̂laps svaîks samaļ̂ gâļs mašine, ta ispiêž suliņ, liêk a mę̂d kuõpe*; *ka apaũkstejiês, ta i lâb klępuḿ* ‘gysločiai labai geri; šviežius gysločius sumala mėsmale, tada išspaudžia sultis, sumaišo su medum; kai peršąli, tai gerai nuo kosulio’ Renda (ALE).

Deminutyvinė forma *ceļlapiņa* užrašyta Ainažiuose, Kiuoniuose, Rendoje, Ternejoje, Virgoje, o deminutyvas *ceļlapīte* – Engurėje. Deminutyvinė forma fiksuota ir Latgaloje Užvalde: *ćèļlaṕeîtis laṕ koŕstumu atvalk* ‘gyslotis gerai karštį nutraukia’ (ALE).

Senųjų raštų šaltiniuose žodžių junginys *ceļa lapa* minimas nuo XVII a.: wegrich / *zeļļa=lappa* Lettus 1638: 204; wegtritt, ein Kraut, *Ʒeļļa lappa* Elvers 1748: 283; *Zẻļa lapas*, z. *tekas*, *zẻļiņas* Wegerich, Plantago major Ulmann 1872: 345t.; *zeļļa lappas* Wegtritt, ein Kraut Stender 1789 I 367.

ME įtrauktas dūrinys kartu su žodžių junginiu – *ceļlapa* od. *ceļa lapa* Wegerich (plantago major) ME I 370 ir deminutyvinė forma – *ceļmalīte*, *ceļmalu lapa* od. *ceļmallapa* od. *ceļlapiņa* Wegerich (plantago) ME I 371.

Tiktai Dvietėje užrašytas vedinys *ceļiniece* (*ceļiníca*). Jis padarytas iš daiktavardžio *ceļš* (apie jo kilmę žr. p. 139) su moteriškosios giminės baigmeniu *-nīca*.

Latvių tarmėse randama ir dūrinių, kurių antruoju dėmeniu eina kitokie daiktavardžiai.

Tik keliose šnektose randamas dūrinys *ceļalēpe*, pvz.: *ceļalēpes aûg grañc zemẽ, ceļu malâs, apāļām lapām* ‘gysločiai auga žvyringoje žemėje, pakelėse, jų lapai apvalūs’ Blydenė (ALE).

Pavadinimo antroji dalis – daiktavardis *lēpe* ‘ankstyvasis šalpusnis (*Tussilago farfara*)’ yra giminiškas lie. *lépė* ‘vandens lelija (*Nymphaea*); lūgnė (*Nuphar*)’ (ME II 461). Šis, kaip ir lie. *lãpas* / la. *lapa* (žr. p. 291), gali būti veiksmažodinis vedinys, plg. ypač lie. *lẽpti*, *lépti* ‘glebti, vysti; svirti, linkti žemyn; darytis sudribusiam; alpti’ (LKŽe).

Kompaktiškame areale šiaurės Kuržemėje sutinkami pavadinimai *ceļvārpa* ir *ceļvārplapa*.

Variantas *ceļvārpa* vartojamas Ancėje, Dundagoje (Kolkoje, Mazirbėje, Nevejoje, Pitrage, Slyterėje). Dūrinys *ceļvārplapa* užrašytas Dundagoje (Kolkoje, Mazirbėje, Lubezerėje, Nuogalėje). Deminutyvinė forma *ceļvārplapiņa* užfiksuota Dundagoje.

Iš Ancės dūrinys *ceļvārplapa* pateiktas ir K. Mülenbacho ir J. Endzelīno žodyno papildymuose – *ceļvārplapa* ‘Wegerich’ EH I 265.

Atskirose šiaurės vakarų Vidžemės šnektose aptinkami variantai *celmežlapa*, *celmežu lapa*, *celbežlapa*, *dzelbežlapa*. Tiktai Ėrgemės šnektoje registruotas gysločio pavadinimas *celbežlapa*, pvz.: *viņas i divẽjâdas – liẽlās ceļ̂bežlapas ùn mazās, abas divas labas ęsuõt*; *tās ceļ̂bežlapas, tās gàn i gàuži labas, ka aûguõni* ‘jų yra dvejopų – didieji gysločiai ir mažieji, abudu esą naudingi; tie gysločiai, jie tai labai tinka, kai votys’ (ALE).

Toje pačioje Ėrgemėje užfiksuotas ir variantas *dzelˆbežlapa*, pvz.: *viņa sacīsi, lài lìek tās dzelˆbežlapas virsũ tàm pušaînumàm* ‘ji sakiusi, tegu deda tuos gysločius ant žaizdos’ (ALE).

Dūrinio *celbedes* (su variantais *celbeži*, *celbežlapa*, *dzelbežlapa*) kilmė nėra aiški, galima mėginti jį sieti su senu veiksmažodžiu *best* ‘besti’, plg. lie *bèsti*, pr. *boadis* ‘dūris’ E 164, *embaddusisi* ‘jie tūno’ III 113_{15}, s. bažn. sl. *bosti* ‘badyti’, germ. **badja-* ‘žemėje iškastas guolis, patalas’, lo. *fadio* ‘kasu’, kimr. *bedd* ‘kapas’, toch. A *pat*, *pāt* ‘arti’, he. *pid-dai* ‘kasa duobę’ (Trautmann 1923: 29; Būga II 588; Stang 1942: 39t., 1966b: 133; LEW 41; IEW 113t.; ПЯ A–D 238t., E–H 25t.; Sabaliauskas 1990: 81; PKEŽ I 150, 249tt.).

Šiai grupei – su sąvoka *kelias* susijusiems pavadinimams – priklauso ir skolinys iš rusų kalbos *padarožņiks*, pasitaikantis tik pavienėse Latgalos šnektose, pvz.: *pi ràn̦u Ĺìk padarožńiku* ‘ant žaizdos deda gysločio’ Kaunata (ALE). Pavadinimas pasiskolintas iš ru. *подорожник* ‘gyslotis’, kur jis semantiškai motyvuotas ir sudarytas iš dviejų komponentų ru. *no* ‘palei’ + ru. *дорога* ‘kelias’. Ru. *дорога* ‘kelias’, kaip ir ukr. *дорога,* le. *droga* ‘ceļš’, sietinas su ide. **dorgh-* (Фасмер I 530). Sl. *no* ‘po’ ir balt. *pa-* siejamas su ide. **pas-* (Фасмер III 293).

las priêkš zâlêm ‘ceļtekas lasa zālēm’ Alsungā (ALE); *ceĺtẹka – tuõ liêtuô priêkš vaĩnâm*; *viņ(a)s jaû aûg*[a] *tik pa sẹ̃tu* ‘ceļteka – to lieto pret slimībām; tās jau aug tikai pa pagalmu’ Nīcā (ALE).

Ārpus areāla nosaukums *ceļteka* pierakstīts Kauguros (Vidzemē), kur tas varētu būt zināms kā literārisms.

Variants *ceļtẹka* (bieži kopā ar citiem variantiem) sastopams arī vārdnīcās: *ceļtẹka* od. *ceļa tẹka* ‘Wegerich (plantago major)’ ME I 371, *ceļtẹka* Kuldīgā, *ceļtẹku lapa* Snēpelē (EH I 265).

Izplatītāks ir trīskomponentu saliktenis. Variants *ceļtaklapa* pierakstīts Ancē (*cèļtaklaps*), Užavā (*ceļtakļlap*), bet variants *ceļteklapa* – Ancē, Ēdolē, Īvandē, Laucienē, Lielirbē, Piltenē, Planīcā, Popē, Puzē, Rendā, Ugālē, Ventā, Zūrās, piem., *ceĺtẹklapš nojẹm̂ kârstum̂, ka piêliêk piê pušum̂ va aûgoî* ‘ceļtekas noņem karstumu, kad pieliek pie brūces vai augoņa’ Laucienā (Apv); *ceĺtẹklapš katra ceĺmale aûg, pastãvig brada pa vîrs* ‘ceļteka katrā sētmalē aug, pastāvīgi min virsū’ Rendā (ALE).

Vārdu savienojums *ceļtaku lapa* pierakstīts Nīcā un Puzē, piem., *taûku saknes, ceĺtaku lapas bi aûguônièm*, *ceĺtakas lapas liêk uz ievaĩnuôjumu* ‘tauksaknes, ceļtekas labas bija augoņiem, ceļtekas liek uz ievainojuma’ Nīcā (ALE); *kad sâpę̣ gâ:l, tad siẽvišk̦ sę̣i pe gâ:l klât ceļtak lāps ùn dâʒ lāps àr* ‘kad sāpēja galva, tad sievietes sēja pie galvas ceļtekas un dadžu lapas’ Puzē (ALE).

Variants *ceļtẹku lapa* fiksēts Popē, piem., *ta .pièliêk̑ tùos liẽlẹs dâʒ lapš klât, un .ceļ· tę̣k̑ lapš a·kal, ka kâc âu·gẹńs .uz·met:ẹs, kas .netrũkst âukša* ‘tad pieliek tās lielās dadža lapas klāt, un ceļtekas atkal, kad kāds augonis uzmetās, kas neplīsa pušu’ (ALE).

EH I 265 *ceĺtẹklapa* dots no Popes un Puzes.

Variants bez salikteņa pirmā komponenta mīkstinājuma *celtaka* EH I 264 dots no Nīcas, kur mūsdienās tas nav fiksēts. Stendē reģistrēta vārdkopa *ceļstẹklu lapa – ceļ̄stẹkl lapā* (Mund. Stende I 52); tā atrodama arī EH I 264: *ceļstẹklu lapa* Wegerich.

Nīcā fiksēti arī nosaukumi *tẹka lapa* un *tẹku lapa*, piem., *tẹku lapas – tãs tag àr liêk* [uz vainām] ‘ceļtekas – tās arī tagad liek [uz vainām]’ (ALE).

Visu šo minēto nosaukumu komponenti *taka*, *tẹka* saistāmi ar la. *taks* ‘t. p.’, lie. *tãkas*; bet šis ir sens konkrētu nozīmi ieguvis darbības nosaukums, sal. sl. **tokъ* ‘tecējums, skrējiens’, Av. *taka-* ‘skrējiens’ (Trautmann 1923: 316sk.; LEW 1051sk.; IEW 1059sk.; Ambrazas 1993: 110; Smoczyński 2007: 257sk.); tas atvasināts ar vārddarināšanas galotni **-o-* no ide. darbības vārda **tek-*, no kura cēlies la. *tecêt*, lie. *tekéti* (plašāk par to skat. 118. lpp.).

Ceļtekas nosaukumi *celmine* un *celmene* sastopami divos kompaktos savstarpēji attālos areālos – Latgalē (īpaši Latgales austrumu, dienvidu un dienvidrietumu daļā) un Zemgalē (izloksnēs ap Bausku un Jelgavu).

Izplatītāks ir variants *celmine,* piem., *ćẹĺm̂ińiś aûg ćîtâ źẹm̂ệ* ‘ceļtekas aug cietā zemē’ Galēnos (ALE); *ćäĺ̊ḿińiś aûk stygu moluôs, taîduôs vîtuôs, kùr źäḿä ćîta, kùr dàuć stàigòi* ‘ceļtekas aug stigu malās, tādās vietās, kur zeme cieta, kur daudz staigā’ Nautrēnos (ALE); *pùordỳuru kùoju, Ĺikšu ćẹĺḿińiś ṕi ràny*s ‘pārdūru kāju, likšu ceļtekas uz brūces’ Varakļānos (ALE); *ćäĺ̊m̂iņài ləlys, ìopolys, ʒeîslàinys lopys*; *źîc taîda k̑eî zaļa vùorṕeņa* ‘ceļtekai lielas, ieapaļas, dzīslainas lapas; zieds tāda kā zaļa vārpiņa’ Makašēnos (ALE); *ćẹĺm̂ińiś ṕi ràny*s *Ĺik* ‘ceļtekas liek uz brūces’ Varakļānos (ALE).

Variants *celmine* iekļauts arī vēsturiskajās vārdnīcās – *ceĺmine* Aknīstē, Varakļānos (EH I 263).

Latgalē pierakstīts arī variants *ceļmine*, piem., *ćeļ̂ḿiņiś sasytuma vîtâ atvàlk koŕstumu* ‘ceļtekas sasituma vietā noņem karstumu’ Ozolainē (ALE).

Variants *celmene*, kas varētu būt nosaukuma *celmine* tālākas attīstības rezultāts, pierakstīts gan Zemgalē, gan arī Austrumvidzemē, piem., *ceĺmenes ruʒu rugãjuôs bi tâ nuô viênas viêtas; citi ceĺmenes plûc, duô guôvĩm, ẹsuôt laps krêms, guôvis viņas ệd* ‘ceļtekas rudzu rugājos bija no vienas vietas; citi celmenes plūc, dod govīm; esot labs krējums, govis viņas [ceļtekas] ēd’ Džūkstē (Apv); *nù ceĺmenêm vùorija lopu kùopustus àr gaļu* ‘no ceļtekām vārīja lapu kāpostus (= zupu) ar gaļu’ Kalncempjos (Apv); *ceĺmenes aûg uz sàusàm, ciêtàm vìetàm, uz celiņiem, kur samìdîc*; *ceĺmeņu ziêc ir tºâda kºâ vºàlîte*; *luopi labi âd tºàs*; *kozas ìr varèn pệc ceĺmeņẹ̀m* ‘ceļtekas aug uz sausām, cietām vietām, uz celiņiem, kur samīdīts; ceļteku zieds ir tāda kā vālīte; lopi labi ēd tās [ceļtekas]; kazām ļoti garšo ceļtekas’ Sinolē (ALE); *ceĺmenes aûg iz pogaĺmîm*; *ceĺmenes dèr pret toûškumu*; *piêc acu operàcijas liku ceĺmenes uz acîm* ‘ceļtekas aug pagalmā; ceļtekas der pret tūkumu; pēc acu operācijas liku ceļtekas uz acīm’ Stāmerienā (ALE); *ja esi ìgrîzs pierstâ, lèic bròucèi vìersâ celmẹnes lopu, asìns vàirs nateciês* ‘ja esi iegriezis pirkstā, liec brūcei ceļteku virsū, asinis vairs netecēs’ Ziemerī (ALE).

Nosaukums *ceĺmene* ‘plantago major’ iekļauts arī vēsturiskajās vārdnīcās – Biržos, Jaunsvirlaukā, Rundālē, Gulbenē (ME I 369); *ceĺmene* Džūkstē, Sunākstē (EH I 263). Atsevišķās izloksnēs (Adulienā, Balvos, Codē, Jaunlaicenē, Liepnā, Vecgulbenē, Viesītē, Vīksnā, Vilcē) pierakstīta arī deminutīva forma *celmenīte*.

Dažās izloksnēs sastopams variants *ceļmene* (ar atbilstošu deminutīva formu), piem., *ceļmene*s Jēkabniekos (Apv), *ceļ̃mene* Sesavā (Apv), *cèļmeníte* un *cèļmẹneítẹ* Elkšņos (ALE).

Ievērojot semantiskās motivācijas modeli un analogus darinājumus (*ceļtẹka*, *ceļtaka*), nosaukuma pamatā varētu būt substantīvs *ceļš* un verbs *mīt*, resp., tā tagadnes celma forma *min*.

Par substantīva *ceļš* cilmi skat. 138. lpp.

Verbs la. *mît*, *mîdît*, liet. *minti*, *mindyti* saistāms ar baznīcsl. *męti* ‘saspiest’, kr. *mjatь* ‘mīcīt, mīdīt, lauzīt; burzīt, gumzīt’, kas tālāk atvedināms uz gr. μάτεισαι ‘iemīdīts’ (LEW 454sk.; Trautmann 1923: 185).

Mūsdienu latviešu valodā šim saliktenim ir izveidojušās homoformas ar atvasinājumu *celmene* (no substantīva *celms* ar izskaņu *-ene*), kas latviešu literārajā valodā ir sēnes (*Armillaria*) apzīmējums.

Pēc cita uzskata (J. Endzelīns, S. Ambrazs) daži ceļtekas nosaukumi latviešu valodā saistāmi ar vārdu *ceĺms*. Tas atbilst lie. *kélmas*, pr. *kalmus* ‘kelmas’ E 633, radniecīgs senang. *helma* ‘aira kāts’, sav. *scalm* ‘kuģis’, gr. σκαλμός ‘kociņi, kuros ielikt airus, dullis’, σκάλμη ‘nazis, zobens, duramais’, kas atvasināti no ide. darbības vārda **(s)kel-* ‘cirst’, no kura radies lie. *skélti*, *kálti*, *kùlti* u. c. (IEW 923sk.; LEW 237; Откупщиков 1967: 249sk.; ПЯ I–K 171skk.; PKEŽ II 90 un lit.).

Tas pieder pie izskaņas **-mo-* nomeniem, kuri kādreiz lietoti gan kā īpašības vārdi (lielākā daļa no tiem baltu, slāvu, albāņu valodās kļuvuši par ciešamās kārtas divdabjiem), gan kā abstraktu jēdzienu nosaukumi, sal. visai produktīvos lietuviešu darbības nosaukumus ar atvasināto izskaņu *-i-mas, -y-mas* (plašāk skat. Ambrazas 2007 un lit.).

Minētais atvasinājums *celmene* savukārt ir salikteņa *celmeņlapa* (ar variantiem) pamatā.

Atvasinājumi *celmiņlapa* un *celmeņlapa,* kā arī vārdu savienojumi *celmiņu lapa* un *celmeņu lapa* sastopami tai pašā izplatības areālā kā *celmene*, *celmine*, piem., *ćeĺḿiń̦ś łopas Ĺik yz ràn̦oám*; *gùv́ím dúd, ka buļu naḿek̑Ĺêj*; *ćeĺ̊ḿiń̦eíšu ťeja ďèŕ skrùpuļàm* ‘ceļtekas liek uz brūcēm; govīm dod, kad nemeklējas (= nemeklē buļļus); ceļteku tēja der pret skrofulozi’ Aknīstē (Apv); *ćeĺ̊ ḿiņu łopys Ĺitòi ďiêl ùorsťeîšonys* ‘ceļtekas lietoja ārstēšanai’ Dricēnos (ALE).

Kitą gysločio pavadinimų grupę sudaro vediniai iš dviejų semantiškai artimų daiktavardžių *ceļš* ‘kelias’ ir *taka, tęka* ‘takas’.

Nors pavadinimas *ceļtęka* yra latvių bendrinės kalbos žodis, jis vartojamas labai kompaktiškame areale Kuržemėje, pvz.: *ceļtęks las priêkš zâlêm* ‘gysločius renka vaistams’ Alsunga (ALE); *ceļ̂tęka – tuõ liêtuô priêkš vaĩnâm*; *viņ(a)s jaû aûg^{a} tik pa sę̃tu* ‘gyslotis – jį nuo ligų vartoja; jie jau tik kieme auga’ Nyca (ALE).

Už šio arealo ribų pavadinimas *ceļteka* užrašytas iš Vidžemės – Kaugurų, kur jis galėtų būti laikomas bendrinės kalbos žodžiu.

Variantas *ceļtęka* (dažnai kartu su kitais variantais) randamas ir istoriniuose žodynuose: *ceļtęka* od. *ceļa tęka* ‘Wegerich (plantago major)’ ME I 371; *ceļtęka* Kuldygoje, *ceļtęku lapa* Snėpelėje (EH I 265).

Labiau paplitęs trijų komponentų dūrinys. Variantas *ceļtaklapa* fiksuotas Ancėje, Užavoje, o variantas *ceļteklapa* – Ancėje, Ėduolėje, Yvandėje, Laucienėje, Lielirbėje, Piltenėje, Planicoje, Puopėje, Puzėje, Rendoje, Ugalėje, Ventoje, Zūrose, pvz.: *ceļ̂tęklapš nojęm̂ kârstum̂, ka piêliêk piê pušum̂ va aûgon̂* ‘gysločiai ištraukia karštį, jei uždeda ant žaizdos ar voties’ Lauciena (Apv); *ceļ̂tęklapō katra ceļ̂male aûg, pastãvig brada pa vîrs* ‘gyslotis kiekviename patvoryje auga, nuolat po juos vaikščiojame’ Renda (ALE).

Žodžių junginys *ceļtaku lapa* užrašytas iš Nycos ir Puzės, pvz.: *taûku saknes, ceļ̂taku lapas bi aûguônîêm*, *ceļ̂takas lapas liêk uz ievaĩnuôjumu* ‘taukės, gysločiai gerai buvo nuo vočių, gysločius deda ant sužeidimų’ Nyca (ALE); *kad sâpę̂ gâ:l, tad siẽvišk̂ sę̂ļ pe gâ:l klât ceļtak lāps ùn dâž̌ lāps àr* ‘jei skaudėdavo galvą, moterys apsirišdavo gysločiais ir usnių lapais’ Puzė (ALE).

Variantas *ceļtęku lapa* užfiksuotas Puopėje, pvz.: *ta .pìeliêk̂ tùos liẽlę̦s dâž̌ lapš klât, un .ceļ̇tęk̂ lapš a̗kal, ka kâc âu̗gę̦ńs .uz̗met:ę̦s, kas .netrũkst âukša* ‘tada deda tos didžiosios varnalėšos lapus ir dar gysločio, jei kokia votis iškyla, kuri nepratrūksta’ (ALE).

Šis variantas iš Puopės ir Puzės pateiktas ir istoriniuose žodynuose – *ceļtęklapa* EH I 265.

Variantas be dūrinio pirmojo komponento minkštinimo pateiktas istoriniuose žodynuose iš Nycos – *celtaka* EH I 264. Dabartinėje Nycos šnektoje šis variantas neužfiksuotas.

Rašytiniuose šaltiniuose iš Stendės šnektos pateikta pavadinimo *ceļteka* forma *ceļsteklu lapa – ceļ̃stękl lapō* Mund. Stende I 52; *ceļ̃steklu lapa* ‘Wegerich’ EH I 264.

Nycoje užfiksuoti ir pavadinimai *teka lapa* ir *teku lapa*, pvz.: *tęku lapas – tãs tag àr liêk* [uz vainām] ‘gysločius – juos ir šiandien deda [ant žaizdų]’ (ALE).

Visų šių aptartųjų pavadinimų komponentai *taka*, *tęka* ‘takas’ sietini su la. *taks* ‘t. p.’, lie. *tãkas*; o šis yra senas sukonkretėjęs veiksmo pavadinimas, plg. sl. **tokъ* ‘tekėjimas, bėgimas’, Av. *taka-* ‘bėgimas’ (Trautmann 1923: 316t.; LEW 1051t.; IEW 1059t.; Ambrazas 1993: 110; Smoczyński 2007: 257t.); jis padarytas su darybos formantu **-ŏ-* iš ide. veiksmažodžio **tek-*, iš kurio vedami la. *tecêt*, lie. *tekéti* (plačiau apie jį žr. p. 119).

Gysločio pavadinimai *celmine* ir *celmene* randami dviejuose kompaktiškuose nesusisiekiančiuose arealuose – Latgaloje (ypač jos rytinėje, pietinėje ir pietvakarinėje dalyje) ir Žiemgaloje (šnektose apie Bauskę ir Jelgavą).

Labiau paplitęs variantas *celmine*, pvz.: *ćę̦l̂m̂ińiś aûg ćîtâ źę̦m̂ę̂* ‘gysločiai auga kietoje žemėje’ Galėnai (ALE); *ćäl̂̆mińiś aûk stygu moluôs, taîduôs vîtuôs, kùr źäḿä ćîta, kùr dàuć stàigòi* ‘gysločiai auga proskynų pakraščiuose, tokiose vietose, kur žemė kieta, kur daug vaikščiojama’ Nautrėnai (ALE); *pùordỳuru kùoju, Ĺikšu ćę̦l̂ḿińiś pi ràny*s ‘persidūriau koją, dėsiu gysločių ant žaizdos’ Varaklianai (ALE); *ćäl̂̆ḿiņài ləlys, ìopolys, ź̦eîslàinys lopy*s; *źîc taîda keî zaļa vùorṕeņa* ‘gysločio dideli, apvalūs, gysloti lapai; žiedas – tokia kaip žalia varpelė’ Makašėnai (ALE); *ćę̦l̂ḿińiś pi ràny*s *Ĺik* ‘gysločius deda ant žaizdos’ Varaklianai (ALE).

Variantas *celmine* randamas ir istoriniuose žodynuose – *ceļ̂mine* Aknysta, Varaklianai (EH I 263).

Iš Latgalos užrašytas ir variantas *ceļmine*, pvz.: *ćeļ̂ḿiņiś sasytuma vîtâ atvàlk koŕstumu* ‘gysločiai iš sumuštos vietos ištraukia karštį’ Uozuolainė (ALE).

Variantas *celmene*, kuris galėtų būti laikomas žodžio *celmine* tolesnės raidos rezultatu, užrašytas tiek iš Žiemgalos, tiek iš Rytų Vidžemės, pvz.: *ceļ̂menes ruź̦u rugãjuôs bi tâ nuô viênas viêtas; citi ceļ̂menes plûc, duô guôvĩm, ę̦suôt laps krêms, guôvis viņas ę̂d* ‘rugienose ištisai priaugę gysločių; kiti gysločius renka, duoda karvėms; esą gera grietinė, karvės juos ėda’ Džūkstė (Apv); *nù ceļ̂menêm vùorija lopu kùopustus àr gaļu* ‘iš gysločių virė lapienę su mėsa’ Kalncempiai (Apv); *ceļ̂menes aûg uz sàusàm, ciêtàm vìetàm, uz celiņiem, kur samìdîc*; *ceļ̂meņu ziêc ir t^{o}âda k^{o}â v^{o}àlîte*; *luopi labi âd t^{o}às*; *kozas ìr varèn pę̦c ceļ̂menę̦m* ‘gysločiai auga sausose, kietose vietose, ant keliukų, kur suminta; gysločių žiedas yra toks kaip lazdelė; gyvuliai gerai juos ėda; ožkos irgi labai gysločius [mėgsta]’ Sinuolė (ALE); *ceļ̂menes aûg iz pogaļ̂mîm*; *ceļ̂menes dèr pret toûškumu*; *piêc acu operàcijas liku ceļ̂menes uz acîm* ‘gysločiai auga kieme; gysločiai padeda nuo patinimų; po akių operacijos dėjau gysločius ant akių’ Stameriena (ALE); *ja esi ìgrîzs pierstâ, lèic bròucèi vìersâ celmę̦nes lopu, asìns vàirs nateciês* ‘jei įsipjovei pirštą, uždėk ant žaizdos gysločio, kraujas nebetekės’ Ziemeris (ALE).

Pavadinimas randamas ir istoriniuose žodynuose – *ceļ̂mene* ‘plantago major’ Biržai, Jaunsvirlauka, Rundalė, Gulbenė (ME I 369); *ceļ̂mene* Džūkstė, Sunakstė (EH I 263).

Iš pavienių šnektų (Aduliena, Balvai, Cuodė, Jaunlaicenė, Liepna, Vecgulbenė, Viesytė, Vyksna, Vilcė) užrašyta ir deminutyvinė forma *celmenīte*.

Keliose šnektose randamas variantas *ceļmene* su atitinkama deminutyvine forma, pvz.: *ceļmenes* Jėkabniekai (Apv), *ceļ̃mene* Sesava (Apv), *cèļmeníte* ir *cèļmęneítę* Elkšniai (ALE).

Atsižvelgus į semantinės motyvacijos modelį ir analogiškus darinius (*ceļtęka*, *ceļtaka*), pavadinimo pamatu galima būtų laikyti daiktavardį *ceļš* ‘kelias’ ir veiksmažodį *mīt* ‘mindžioti, mindyti’, t. y. šio veiksmažodžio esamojo laiko kamieno formą *min-*.

Dėl daiktavardžio *ceļš* kilmės žr. p. 139.

Latvių kalbos veiksmažodis *mīt*, lie. *minti*, *mindyti*, sietinas su bažn. sl. *męti* ‘suspausti’, ru. *mjatь* ‘minkyti, mindyti, laužyti; glamžyti, gniaužyti’, kuris toliau kildinamas iš gr. μάτεισαι ‘įmintas’ (LEW 454t.; Trautmann 1923: 185).

Dabartinėje latvių kalboje susidarė šio dūrinio homoforminis vedinys *celmene* (iš daiktavardžio *celms* su baigmeniu *-ene*), bendrinėje latvių kalboje žymintis grybo (*Armillaria*) pavadinimą.

Manoma (J. Endzelīnas, S. Ambrazas), kad kai kurie latvių gysločio pavadinimai remiasi žodžiu *ceļ̂ms* ‘kelmas’. Šis atitinka lie. *kélmas*, pr. *kalmus* ‘kelmas’ E 633, giminiškas s. ang. *helma* ‘irklo rankena’, s. vo. au. *scalm* ‘laivas’, gr. σκαλμός ‘kuoleliai irklams įdėti, įkaba’, σκάλμη ‘peilis, kardas, durklas’, padarytas iš ide. veiksmažodžio **(s)kel-* ‘kirsti’, iš kurio radosi lie. *skélti*, *kálti*, *kùlti* ir pan. (IEW 923t.; LEW 237; Откупщиков 1967: 249t.; ПЯ I–K 171tt.; PKEŽ II 90 ir lit.).

Jis priklausė priesagos **-mŏ-* vardažodžiams, kurie kadaise ėjo tiek būdvardžiais (dauguma jų baltų, slavų, albanų kalbose virto neveikiamaisiais dalyviais), tiek abstraktais, plg. labai produktyvius lietuvių veiksmų pavadinimus su išvestine priesaga *-i-mas, -y-mas* (plačiau žr. Ambrazas 2007 ir lit.).

Citi ceļteku nosaukumi ir reti, sastopami tikai vienā vai dažās lietuviešu vai latviešu valodas izloksnēs.

Dubičos pierakstīts nosaukums *gailúotis*. Tas ir piedēkļa *-uotis* atvasinājums, veidots no īpašības vārda *gailùs* (senajos rakstos rodama tā senāka forma *gaĩlas*) 'ass, gļotains; rūgts, sīvs; auksts; dusmīgs, bargs; ar velēnām apaudzis, sazēlis, sakrities, neirdināts; žēlsirdīgs; pažēlošanas vērts, žēls, raudulīgs, skumjš' (LKŽe).

Pēc Vītauta Mažuļa domām (PKEŽ I 312skk.), tas ir radniecīgs ar pr. *gaylis* 'balts' E 459, senče. *zielo* 'ļoti', sav. *geil* 'palaidnīgs' un ir atvasinājums ar piedēkli *-*lŏ-* no ide. darbības vārda *g^{h}ei-* 'spīdēt', no kura radies arī sens atvasinājums lie. *žiemà* (PKEŽ IV 97sk.). No tās pašas saknes, tikai paplašinātas ar determinatīvu *-*d^{h}-*, atvedināms arī īpašības vārds ar piedēkli *-*rŏ-* lie. *giẽdras*, la. *dzìedrs* (PKEŽ I 340skk.).

No *gailùs* veidots arī cita auga nosaukums *gaĩlis* 'purva vaivariņš; purva viršu dzimtas augs ar spēcīgu smaržu (*Ledum palustre*)' (LKŽe), sal. vēl *gailiarūgštė* 'ūdens pipars (*Polygonum hydropiper*)' (Gritėnienė 2006: 99).

Pļupos ar nozīmi 'ceļteka' sastopams saliktenis *kaulãžolė*. Taču parasti tas apzīmē citu augu – ārstniecisko tauksakni (*Symphytum officiale*) (sal. Gritėnienė 2006: 180sk.).

Šī salikteņa pamats – vārds *káulas*. Tas atbilst la. *kaûls*, pr. *caulan* 'kauls' E 155. Tālāk tas parasti saistāms ar gr. καυλός 'stiebrs, stumbrs, dzīvnieka ķermeņa stobrveida daļa u. c.', lat. *caulis* 'auga stiebrs', īr. *cuaille* 'miets' u. c., uzskatot, ka tā sākotnējā nozīme bijusi 'ar tukšu vidu/dobs' (Trautmann 1923: 122; IEW 537; LEW 230; ПЯ I–K 375skk.; Sabaliauskas 1990: 144; PKEŽ II 142sk.; Smoczyński 2007: 266).

Benjamiņš Jēgers (1970) aplūkojamo baltisko vārdu tiecās uzskatīt par atvasinājumu no darbības vārda lie. *káuti*, la. *kaût* 'sist', kurš ir sens, sal. pr. *cugis* (< baltu **kūjas*) 'veseris' E 518, sensl. *kovati* 'kalt, apkalt', sav. *houwan* 'cirst, sist', toh. B *kau* 'nosist' utt. (Būga I 447; Trautmann 1923: 123; IEW 535; LEW 232; ИЯ 715; ПЯ I–K 238skk.; Sabaliauskas 1990: 89; PKEŽ II 292skk.; Smoczyński 2007: 267sk.).

Vairākās lietuviešu izloksnēs, lielākoties aiz Lietuvas robežas esošajos Lazūnos un Zietelā un vietumis Lietuvas vidienē (Labūnavā, Ērišķos) lieto nosaukumus *bóba*, *bobẽlė*, *bobkẽlė*, piem., *bopkẽlės un atšlaĩmo áuga* 'ceļtekas pagalmā aug' LzŽ 38; *ìtuoj bopkelì àždemam ronàs, kap unsipjáunam* 'ar šito ceļteku apliekam brūces, kad iegriežam' LzŽ 38; *prisiskynę vaikai bóbom muša* 'saplūkuši ceļtekas, bērni ar tām sita' Ērišķos (LKŽe); *bob'ælɛs tok'ōs áuga an k'iẽmo* 'ceļtekas tādas aug pagalmā' ZtŽ 89; *kazõkai an bob'æl'u. b'l'ɨnùs k'æpa* 'kazaki uz ceļtekām pankūkas cep' ZtŽ 89; *bobùt'ės an k'ĩ̃mo v'ìsa háuga* 'ceļtekas pagalmā visur aug' ZtŽ 89.

Šo nosaukumu cilmi acīmredzot var saistīt ar polonismu *babka* lietojumu (sal. SP XVI w. I 259; Linde I 39sk.; SJPD I 283). Turklāt, slāvisms *bóba* un no tā darinātie atvasinājumi lietuviešu izloksnēs dažreiz apzīmē arī citus augus, balstoties uz to izskatu (sal. Gritėnienė 2006: 73, 77, 153sk.).

Sesavā fiksēts ceļtekas nosaukums *baltvėdere*. Parasti ar nosaukumu *baltvėdere* (ar variantiem) tiek apzīmēti citi augi – parastā māllēpe (*Tussilago farfara*) un maura retējs (*Potentilla anserina*). Nosaukums ir semantiski motivēts un norāda uz auga lapu gaišāku apakšpusi.

Nosaukuma pamatā ir adjektīvs *balts* (par tā cilmi skat. 128. lpp.) un substantīvs *vẽders*. La. *vẽders*, līdz ar lie. *vėdaras* 'kuņģis', pr. *weders* 'vēders' E 122, saistāms ar lat. *uterus*, *venter* 'vēders; mātes klēpis' (ME IV 548; LEV II 498; LEW 1210sk.; PKEŽ I 218). Tiek uzskatīts, ka morfēma *vėd-* radusies no **u̯ēd-*, bet tālākie sakari nav droši (Smoczyński 2007: 727).

Liepnā fiksēts nosaukums *slīdzene*, kura autentiskums nav īsti drošs. Nosaukums varētu būt semantiski motivēts un norādīt uz auga lapu zemo novietojumu.

Stirnienē fiksēts ceļtekas nosaukums *cūkaustiņa* (Ēdelmane, Ozola 2003: 60), tas varētu būt veidots uz ārējās līdzības pamata ar cūkas ausi. Salikteņa *cūkaustiņa* pamatā substantīvs *cūka* (par tā cilmi skat. 92. lpp.) un substantīva *auss* deminutīva forma, kas darināta ar deminutīvpiedēkli *-iņ-*. La. *auss* līdz ar lie. *ausis*, pr. *ausins* E 83 (pl. acc.) saistāms ar sl. *ucho*, gotu *ausō*, lat. *auris*, gr. οὖς (ME I 227sk.; PKEŽ I 123; LEV I 90sk.; LEW 26).

Liepnā reģistrēts ceļtekas nosaukums *stidzene* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61), bet Skaistā *stidzenīte* un *stidzeņa* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Nosaukuma pamatā ir augšanas vieta *stiga*. Nosaukums darināts no substantīva *stiga* ar piedēkļiem *-en-*, un *-īt-*. La. substantīvs *stiga* radniecīgs senbaznsl. *stъdza* 'taka; celiņš' un tālāk cilmes ziņā ar verbu *steigt* (arī ar iteratīvo verbu *staigāt*), kas līdz ar lie. *steigti* saistīts ar gr. στείχω 'eju', go. *steiga* 'kāpju', alb. *štek* 'ceļš', lat. *vestīgium* 'pēda; zole' (ME III 1058sk., 1065sk.; Trautmann 1923: 285; LEW 899; Smoczyński 2007: 599sk.).

Šķilbēnos pierakstīts ceļtekas nosaukums *vālītes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Tā pamatā ir vienas auga daļas – ziedkopas – apzīmējums. Nosaukums saistāms ar substantīvu *vāle*, tas darināts ar deminutīvpiedēkli *-īt-*. La. substantīvs *vāle* saistāms ar verbu *velt* (ME IV 497; Trautmann 1923: 349), savukārt la. *velt* līdz ar lie. *velti* – ar senbaznsl. *валъ* 'veltnis', gr. εἰλέω 'veļu', lat. *volvere* 'velt' (ME IV 533; Trautmann 1923: 349; LEW 1221; Smoczyński 2007: 732).

Latviešu valodas izloksnēs, iespējams, reģistrēts arī atsevišķs vidējās ceļtekas (*Plantago media*) nosaukums *saldati*, *zaldāti*. Variants *saldati* fiksēts Mērdzenē, Nirzā, Pildā, Rundēnos, Zvirgzdenē (Ēdelmane, Ozola 2003: 63), bet *zaldāti* Rēzeknē un *zaldāteņš* Skaistā (Ēdelmane, Ozola 2003: 63).

Nosaukuma pamatā substantīvs *saldāts* (ar variantu *zaldāts*), kam Skaistā veidota deminutīvforma ar deminutīvpiedēkli *-en-*. La. *saldāts* resp. *zaldāts* ir aizguvums no vā. *Soldat* 'karavīrs' vai kr. *солдам* 'kareivis'; pēdējais savukārt ir aizguvums no vā. *Soldat*, hol. *soldaat* vai fr. *soldat*, kuru pamatā it. *soldato*, kas radies no it. verba *soldare* 'nolīgt' (Фасмер III 709).

Nosaukuma motivācija saistīta ar Latgalē agrāk izplatīto bērnu rotaļu – sacensību, kurš sitot nolauzīs vairāk pretinieka *saldatu* jeb vidējo ceļteku ziedu.

Ozolainē fiksēts nosaukums *baicele*: *śeņuôk saućä muna mùoťä bàićäĺiś* 'senāk sauca mana māte [ceļtekas par] *bàićẹĺiś*', tas minēts arī no Naujenes (Ēdelmane, Ozola 2003: 58). Cits variants *boicovais* (Ēdelmane, Ozola 2003: 58) pierakstīts Ružinā.

Lai gan visi šie nosaukumi norādīti kā vispārināti ceļtekas apzīmējumi, šķiet, ka arī tie varētu būt attiecināmi uz vidējo ceļteku (*Plantago media*).

Tādējādi minētie nosaukumi sasauktos ar nosaukumiem *saldati* un *zaldāti* un būtu saistāmi ar kr. *бой* 'kauja', kam pamatā kr. verbs *бить* 'sist'.

Iespējams arī cits cilmes skaidrojums. Salikteņa *baicele* pirmais komponents, iespējams, saistāms ar *baĩce* 'īsa, resna pātaga', kam pamatā vā. *Peitsche* 'pātaga' (ME I 249).

Vilcē fiksēts ceļtekas nosaukums *puolis* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Nosaukuma pamatā etnonīms *puolis*. Iespējams, apzīmējums attiecināms uz vidējo ceļteku (*Plantago media*) un saistīts ar minēto

Minėtas vedinys *celmene* padėjo pamatą dūriniui *celmeņlapa* (su variantais).

Vediniai *celmiņlapa* ir *celmeņlapa*, taip pat ir žodžių junginiai *celmiņu lapa* ir *celmeņu lapa* randami tame pačiame areale kaip ir *celmene*, *celmine*, pvz.: *ćeĺmińęś łopas Íìk yz ràn̂oâm*; *gùv̂îḿ dûd, ka buļu naḿeḱĺę̂j*; *ćeĺmińeîšu ŕeja d́ėŕ skrùpuļàm* ‘gysločius deda ant žaizdų; karvėms duoda, kai nesilaksto; gysločių arbata padeda nuo skrofuliozės’ Aknysta (Apv); *ćeĺ́ḿińu łopys Íìtòi d́iêl ùorsŕeîšonys* ‘gysločius vartojo gydymuisi’ Dricėnai (ALE).

Kiti gysločio pavadinimai retesni, aptinkami tik pavienėse lietuvių ar latvių šnektose.

Iš Dubičių užrašytas pavadinimas *gailúotis*. Tai priesagos *-uotis* vedinys, padarytas iš būdvardžio *gailùs* (senuosiuose raštuose randame jo senesnę formą *gaĩlas*) ‘aštrus, glitus; aitrus, kartus; šaltas; piktas, rūstus; velėnuotas, sužėlęs, suzmekęs, neišpurentas; gailestingas; pasigailėjimo vertas, graudus, verksmingas, liūdnas’ (LKŽe).

Pasak Vytauto Mažiulio (PKEŽ I 312tt.), šis giminiškas pr. *gaylis* ‘baltas’ E 459, s. če. *zielo* ‘labai’, s. vo. au. *geil* ‘išdykęs’ ir yra priesagos **-lŏ-* vedinys, padarytas iš ide. veiksmažodžio **g^{h}ei-* ‘spindėti’, iš kurio vestinas senas vedinys lie. *žiemà* (PKEŽ IV 97t.). Iš tos pačios šaknies, tik išplėstos determinatyvu **-d^{h}-*, kildinamas ir priesagos **-rŏ-* būdvardis lie. *giẽdras*, la. *dzìedrs* (PKEŽ I 340tt.).

Iš *gailùs* padarytas ir kito augalo pavadinimas *gaĩlis* ‘pelkėtų pušynų, durpynų stipraus kvapo augalas (*Ledum palustre*)’ (LKŽe), plg. dar *gailiarūgštė* ‘kartusis rūgtis (*Polygonum hydropiper*)’ (Gritėnienė 2006: 99).

Pliupuose gysločio reikšme vartojamas dūrinys *kaulãžolė*. Tačiau paprastai jis žymi kitą augalą – vaistinę taukę (*Symphytum officiale*) (plg. Gritėnienė 2006: 180t.).

Šio dūrinio pamatas – žodis *káulas*. Jis atitinka la. *kaûls*, pr. *caulan* ‘kaulas’ E 155. Toliau jis paprastai siejamas su gr. καυλός ‘augalo kotas, atžala; vamzdiškoji gyvūno kūno dalis ir kt.’, lo. *caulis* ‘augalų stiebas’, air. *cuaille* ‘mietas’ ir pan., spėjant, kad jie iš pradžių reiškę ‘tuščiaviduris’ (Trautmann 1923: 122; IEW 537; LEW 230; ПЯ I–K 375tt.; Sabaliauskas 1990: 144; PKEŽ II 142t.; Smoczyński 2007: 266).

Benjaminis Jėgeris (1970) aptariamąjį baltišką žodį linkęs laikyti vediniu iš veiksmažodžio lie. *káuti*, la. *kaût* ‘mušti’, kuris senas, plg. pr. *cugis* (< baltų **kū́jas*) ‘kūjis’ E 518, s. sl. *kovati* ‘kalti, kaustyti’, s. vo. au. *houwan* ‘kirsti, mušti’, toch. B *kau* ‘užmušti’ ir t. t. (Būga I 447; Trautmann 1923: 123; IEW 535; LEW 232; ИЯ 715; ПЯ I–K 238tt.; Sabaliauskas 1990: 89; PKEŽ II 292tt.; Smoczyński 2007: 267t.).

Keliose lietuvių šnektose, daugiausia už Lietuvos ribų esančiose Lazūnų ir Zietelos bei vienur kitur vidurio Lietuvoje (Labūnava, Ėriškiai) vartojami pavadinimai *bóba*, *bobẽlė*, *bobkẽlė*, pvz.: *bopkẽlės un atšlaĩmo áuga* ‘gysločiai kieme auga’ LzŽ 38; *ìtuoj bopkelĩ àždemam ronàs, kap unsipjáunam* ‘šituo gysločiu apdedame žaizdas, kai įsipjauname’ LzŽ 38; *prisiskynę vaikai bóbom muša* ‘prisiskynę vaikai gysločiais muša’ Ėriškiai (LKŽe); *bob'ǣlɛs tok'õs áuga an k'iẽmo* ‘gysločiai tokie auga kieme’ ZtŽ 89; *kazõkai an bob'ǣl'u. b'l'ɨ̃nùs k'ǣpa* ‘kazokai ant gysločių blynus kepa’ ZtŽ 89; *bobùt'ės an k'ĩ̃mo v'ìsa háuga* ‘gysločiai kieme visur auga’ ZtŽ 89.

Šių pavadinimų atsiradimą galima sieti su polonizmo *babka* vartosena (plg. SP XVI w. I 259; Linde I 39t.; SJPD I 283). Be to, slavizmas *bóba* ir iš jo padaryti dariniai lietuvių tarmėse kartais žymi ir kitus augalus, atsižvelgiant į jų išvaizdą (plg. Gritėnienė 2006: 73, 77, 153t.).

Sesavoje užfiksuotas gysločio pavadinimas *baltvėdere*. Paprastai pavadinimas *baltvėdere* (ir jo variantai) žymi kitus augalus – ankstyvąjį šalpusnį (*Tussilago farfara*) ir žąsinę sidabražolę (*Potentilla anserina*). Pavadinimas yra semantiškai motyvuotas – žymi šviesesnę apatinę augalo lapų pusę.

Pavadinimo pamatą sudaro būdvardis *balts* ‘baltas’ (dėl jo kilmės žr. p. 129) ir daiktavardis *vēders* ‘pilvas’. La. *vēders* ‘pilvas’, kaip ir lie. *vėdaras* ‘skrandis’, pr. *weders* ‘pilvas’ E 122 sietinas su lo. *uterus*, *venter* ‘pilvas; motinos glėbys’ (ME IV 548; LEV II 498; LEW 1210t.; PKEŽ I 218). Manoma, kad morfema *vėd-* yra kilusi iš **u̯ēd-*, tačiau tolesnės sąsajos nėra patikimos (Smoczyński 2007: 727).

Liepnoje užfiksuotas pavadinimas *slīdzene*, kurio autentiškumas nėra labai patikimas. Galima manyti, kad šis žodis yra semantiškai motyvuotas ir rodo augalo lapų išsidėstymą pažeme.

Stirnienėje fiksuotas gysločio pavadinimas *cūkaustiņa* (Ēdelmane, Ozola 2003: 60), jis galėtų būti padarytas pagal išorinį panašumą su kiaulės ausimi. Dūrinio *cūkaustiņa* pagrindas yra daiktavardis *cūka* ‘kiaulė’ (dėl jo kilmės žr. p. 93) ir daiktavardžio *auss* ‘ausis’ deminutyvinė forma, pasidaryta su deminutyvų priesaga *-iņ-*. La. *auss* ‘ausis’, kaip ir lie. *ausis*, pr. *ausins* E 83 (acc. pl.), sietina su sl. *ucho*, go. *ausō*, lo. *auris*, gr. οὖς (ME I 227t.; PKEŽ I 123; LEV I 90t.; LEW 26).

Liepnoje registruotas gysločio pavadinimas *stidzene* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61), o Skaistoje – *stidzenīte* ir *stidzeņa* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Jo pamatas – augimo vieta *stiga* ‘proskyna, aikštelė’. Pavadinimas pasidarytas iš daiktavardžio *stiga* su priesagomis *-en-* ir *-īt-*. Latvių kalbos daiktavardis *stiga* giminiškas su s. bažn. sl. *stьdza* ‘takas; keliukas’, o toliau pagal kilmę – su veiksmažodžiu *steigt* ‘skubėti, skubinti’ (taip pat ir su iteratyviniu veiksmažodžiu *staigāt* ‘vaikščioti’), kuris, kaip ir lie. *steigti*, sietinas su gr. στείχω ‘einu’, go. *steiga* ‘kopiu’, alb. *štek* ‘kelias’, lo. *vestīgium* ‘pėda; padas’ (ME III 1058t., 1065t.; Trautmann 1923: 285; LEW 899; Smoczyński 2007: 599t.).

Iš Škilbėnų užrašytas gysločio pavadinimas *vālītes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Jo pamatas yra vienos augalo dalies – žiedyno pavadinimas. Žodis siejamas su daiktavardžiu *vāle* ‘kultuvė, kuoka, vėzdas’, jis padarytas su deminutyvine priesaga *-īt-*. Latvių kalbos daiktavardis *vāle* sietinas su veiksmažodžiu *velt* ‘velti’ (ME IV 497; Trautmann 1923: 349), o la. *velt*, kaip ir lie. *velti*, – su s. bažn. sl. *валъ* ‘didelė banga’, gr. εἰλέω ‘veliu’, lo. *volvere* ‘velti’ (ME IV 533; Trautmann 1923: 349; LEW 1221; Smoczyński 2007: 732).

Latvių kalbos šnektose, galimas daiktas, užrašytas ir atskiros rūšies – plaukuotojo gysločio (*Plantago media*) pavadinimas *saldati*, *zaldāti*. Variantas *saldati* užfiksuotas Mėrdzenėje, Nirzoje, Pildoje, Rundėnuose, Zvirgzdenėje (Ēdelmane, Ozola 2003: 63), *zaldāti* – Rėzeknėje, *zaldāteņš* – Skaistoje (Ēdelmane, Ozola 2003: 63).

Pavadinimo pagrindas yra daiktavardis *saldāts* ‘kareivis’ (ir variantas *zaldāts*), kuris Skaistoje pasidarytas su deminutyvine priesaga *-en-*. La. *saldāts*, *zaldāts* yra skolinys iš vo. *Soldat* ‘kareivis’ arba ru. *солдам* ‘kareivis’; pastarasis yra skolinys iš vo. *Soldat*, ol. *soldaat* arba pranc. *soldat*, kurių pagrindas – it. *soldato*, kilęs iš it. veiksmažodžio *soldare* ‘pasamdyti’ (Фасмер III 709).

Pavadinimo pamatas – Latgaloje anksčiau populiarus žaidimas – muštynės plaukuotojo gysločio žiedynais.

Uozuolainėje fiksuotas pavadinimas *baicele*: *śeņuôk saućä muna mùoŕä bàićäĺiś* ‘seniau vadino mano motina [gysločius] *bàićęĺiś*’; jis pateiktas ir iš Naujinio (Ēdelmane, Ozola 2003: 58). Kitas variantas *boicovais* (Ēdelmane, Ozola 2003: 58) užrašytas iš Ružinos.

Nors visi šie žodžiai pateikti kaip apibendrinti gysločio pavadinimai, matyt, kad jie irgi galėtų būti priskiriami plaukuotojo gysločio (*Plantago media*) pavadinimams.

Todėl šie pavadinimai galėtų būti siejami su žodžiais *saldati* un *zaldāti* ir su ru. *бой* ‘mūšis’, kurio pamatas – ru. veiksmažodis *бить* ‘mušti’.

rotaļu. Etnonīms *puolis* ir atvasināts no po. *pole* ‘lauks, tīrums’, kā pamatā, iespējams, ir ide. **pel-* ‘gaišs, pelēks’, no kā arī la. *palss*, *pelēks*. Vārds sākumā attiecināts uz lauku ļaudīm pretstatā mežiniekiem. Vēsturiski ar šo vārdu vispirms saistījusies poļānu cilts (pie Vartas upes). Vārds po. *pole* radniecīgs lat. *palam* ‘atklāti, skaidri’ (Фасмер III 307sk., 321sk.; LEV II 73; Rozenbergs 2005: 65).

Šķilbēnos pierakstīts ceļtekas nosaukums *turki* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Nosaukuma pamatā etnonīms *turks*. Iespējams, apzīmējums attiecināms uz vidējās ceļtekas (*Plantago media*) nosaukumu un saistīts ar minēto spēli.

La. etnonīms *turks* līdz ar lie. *turkas* un kr. *мурок* ir aizguvums no sentjurk. un tjurk. *türk* ‘dinastija, kuru ķīnieši dēvēja par *tu-kiu*; tai pakļautā tauta’ (Фасмер IV 125).

Aglonā pierakstīts ceļtekas nosaukums *tripatnieks* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61), kura cilme un semantiskā motivācija nav skaidra. Iespējams, ka tas saistāms ar bērnu rotaļu, sal. *tripatas* ‘rotaļa ar skriešanu un piesišanu’.

Rendā kā okazionāls lietojums pierakstīts ceļtekas nosaukums – saliktenis *zeltiklapa*, kura otrais komponents ir substantīvs *lapa* (par tā cilmi skat. 290. lpp.). Pirmā komponenta cilme nav skaidra.

Yra ir kitas kilmės aiškinimas. Dūrinio *baicele* pirmasis dėmuo galbūt sietinas su *baĩce* ‘trumpas storas botagas’, kildinamu iš vo. *Peitsche* ‘botagas’ (ME I 249).

Vilcėje fiksuotas gysločio pavadinimas *puolis* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Pavadinimo pagrindas – etnonimas *puolis* ‘lenkas’. Gali būti, kad žodis irgi priskiriamas plaukuotojo gysločio (*Plantago media*) pavadinimams ir siejamas su minėtu žaidimu. Etnonimas *puolis* yra vedinys iš le. *pole* ‘laukas, dirva’. Galima manyti, kad jo pamatas yra ide. **pel-* ‘šviesus, pilkas’, iš kurio kilęs ir la. *palss*, *pelēks* ‘balkšvas, pilkas’. Pradžioje šiuo žodžiu tiesiog vadinti kaimo gyventojai priešinant juos su miško gyventojais. Istoriškai pavadinimas pirmiausia siejamas su polianų gentimi (gyvenusia prie Vartos upės). Le. *pole* gimininga lo. *palam* ‘atvirai, aiškiai’ (Фасмер III 307t., 321t.; LEV II 73; Rozenbergs 2005: 65).

Škilbėnuose vartojamas gysločio pavadinimas *turki* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61). Pavadinimo pagrindas – etnonimas *turks* ‘turkas’. Gali būti, kad jis taip pat priskirtinas plaukuotojo gysločio (*Plantago media*) pavadinimams ir sietinas su minėtu žaidimu.

Latvių kalbos etnonimas *turks*, taip pat kaip lie. *turkas* ir ru. *мурок*, yra skolinys iš s. tiurk. ir tiurk. *türk* ‘dinastija, kurią kinai vadino *tukiu*; jai pavaldi tauta’ (Фасмер IV 125).

Iš Agluonos užrašytas gysločio pavadinimas *tripatnieks* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61), kurio kilmė ir semantinė motyvacija nėra aiški. Galimas daiktas, kad jis siejamas su tokiu vaikų žaidimu, plg. *tripatas* ‘žaidimas bėgant su primušimu’.

Iš Rendos kaip okazionalizmas užrašytas gysločio pavadinimas – dūrinys *zeltiklapa*, kurio antrasis dėmuo yra daiktavardis *lapa* ‘lapas’ (dėl jo kilmės žr. p. 291). Pirmojo dėmens kilmė nėra išaiškinta.

Āboliņa nosaukumi

Asta Leskauskaite, Rolands Kregždis,
Anna Stafecka

Kartes un komentāra pamatā atbildes uz ALE leksikas aptaujas 84. jautājumu un atbildes uz LVDA leksikas daļas 396. jautājumu. Papildus izmantots I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003).

Kartē rādīta baltā āboliņa (*Trifolium repens*) un sarkanā āboliņa (*Trifolium pratense*) nosaukumu izplatība.

Kopīgu nepārtrauku areālu latviešu un lietuviešu valodā veido lie. *dóbilas* un varianti / la. *dābuols* un varianti.

Visos lietuviešu valodas dialektos lieto *o*-celma nosaukumu *dóbilas*, retāk tā akcentējuma variantu *dóbilas*, piem., *alæ̯do·bilãĩ labãĩ gærãĩ krá.ujesi* ‘bet āboliņu ir ļoti labi kraut’ ZnŽ I 295; *gerì do·bilãĩ | ka̯nę̯̃ ̯išpjǽ.ut nẽĩna* ‘[tik] labs āboliņš, ka nevar ne izpļaut’ ZnŽ I 295; *bú·davo· | sę́jæ dó·bilus vìšnı̇̃č’us | víena· sı́ki· pjǽ·uje | daugæ̃ũ nèželæ | dvìšnı̇̃č’us | ató·la[s] žẽlæ | galì vę̃l ganı́t* ‘bija dažreiz tā, ka sēja vienreiz pļaujamu āboliņu, vienu reizi nopļauj, vairs nesazeļ, [ja] divreiz pļaujams [āboliņš], atāls ataug, var vēl ganīt’ ZnŽ I 295; *pavæktúok | kat̯ká.rvęs i·̯dó·bilus næsuẽĩtu.* ‘pieskati, lai govis nesaiet āboliņā’ ZnŽ I 295; *dobìlu· da·̯tur’ù | va̯dabaĩ̃ [karvė] gá.una* ‘āboliņš vēl man ir, lūk, tagad [govs] dabū’ KzRŽ I 152; *žag’in’aĩ̃. dzo.v’ı́c šiẽnu | do.b’ilá.m* ‘zārdi, kur žāvēt sienu, āboliņu’ DrskŽ 69–70; *do.b’ilũ arbo·tà nuk s’kl’eròzė.s* ‘āboliņa tēja pret sklerozi’ DrskŽ 70; *žɔ.lå.s priá.ugɔ.| ɔ. dɔ.bilaı̨́ ne'diksta* ‘zāle saaugusi, bet āboliņš nedīgst’ KpŽ I 429; *kat pri̇̀.varta. dɔ.bilů. | pradal’geı̨́ didžǽ.usi | dí.rba jìs | sɔ̀.kɔ. | ir’ dí.rba* ‘kad nopļāva āboliņu, vāli vislielākie, strādā viņš, saka, un strādā’ KpŽ I 429; *næraĩ̃kæ vaĨ̃kɔ.tis pɔ. šlap’jùz 'dɔ·bilus ir næsušlap’s’ì* ‘nevajag vazāties pa slapju āboliņu, un neizmirksi’ KpŽ I 429; *næsů.vežę. | tai dabaŕ̃ sušů.tɔ. tę. dɔ.bilaı̨́ | supa'la·jɔ.* ‘nesaveda, tā tagad sasuta tas āboliņš, sapelēja’ KpŽ I 429; *visùs rug’ùz dɔ.bilaı̨̃s ap'sa·davɔ.m | tai 'ę·des’ɔ. 'sɔ·čei tu'ra·davɔ.m* ‘visus rudzus ar āboliņu apsējām, tās lopbarības daudz mums bija’ KpŽ I 429; *dóbilus jaũ nušienãvom* ‘āboliņu jau nopļāvām’ LzŽ 61; *žołẽ gražì, dobilaĩ̃ áuga* ‘zāle skaista, āboliņš aug’ LzŽ 61; *trikampùkai to.kì lapǽ.lei | panå.šu.s ⁞ in̯dó·bilo. | bet̯įíeį á·uga | an̯krú·mu. bå.lo.sa* ‘trīsstūrainas tādas lapiņas, līdzīgas āboliņam, bet tās aug uz krūmiem purvos’ PpaŽK; *kab̯dar̃.̯va ìš̃vesta | tai̯dar̃. | geráusi ⁞ mọ.tiejùkai | duobilaı̨̃* ‘kā tagad, lūk, aizvests, tā tagad vislabākais timotiņš, āboliņš’ PpaŽK; *dóbiluo ir rugiuo reik geros žemės* ‘āboliņam un rudziem vajag labu zemi’ Veiviržėnos (LKŽe); *einam dóbilo vežt* ‘ejam āboliņu vest’ Biržos (LKŽe); *karvės ant dóbilo atsigauna* ‘govis pie āboliņa, t. i., ēzdamas āboliņu, atkopjas’ Jonišķėlė (LKŽe).

Lietuvas rietumu daļā ap Kuršēniem, Šiluti un Kavoļiem lieto variantu *dóbelas*, piem., *tẹn duóbelã· pàsiẽtę̀* ‘te iesēts āboliņš’ DūnŽ 73.

Dienvidaukštaišu izloksnes Leipaliņģes izloksnē lieto arī formu ar pagarināto celma beigu patskani *-i-* lie. dial. *dobýlas* 1 ‘(bot.) daudzgadīgs lopbarības augs (*Trifolium*)’ (LKŽe) (dažkārt to saista ar senās divskaitļa nominatīva formas izskaņu [plašāk skat. Skardžius I 182; skat. arī Ambrazas 2000: 178]).

Dažās aukštaišu izloksnēs baltā āboliņa nosaukšanai izmanto deminutīva formas ar lie. suf. *(į)ũk* (skat. Skardžius I 137–138) *dobil(i)ùkas*, piem., *baltũ· do·bil’ùku· labãĩ̃ puikùs mædùs* ‘no baltā āboliņa ļoti labs medus’ ZnŽ I 295; *pará.uk do·bil’ùku· kraliká.m* ‘saplūc āboliņu trušiem’ KzRŽ I 152; *čæ̀ 'bũ̃davɔ. 'pieva | dɔ.bil’ů.kai | bi̇̀.ta.s prisi̇̀.naša | madaŭz dau'gi·ba. 'bu·davɔ. | kẹ̇.tur’us piĩ̃’k’u[s] šeš’ùs ɔ̀.vil’us tu'rẹ·jɔ.m* ‘šeit bija pļava, āboliņš, bites sanesa, medus bija daudz, četri, pieci, seši stropi bija’ KpŽ I 429; *'gri·nɔ. gɔ.l’ madaŭz mažaĩ̇́ 'i·ra | jɔ́.z’ gi 'vienɔ.s iš’ 'liepu. jæ̇.ma | ki̇̀.tɔ.s iž dɔ.bil’ů.ku. | mai̇̈'ši·taz 'bu·va* ‘tīra medus varbūt (laikam) ir maz, vienas [bites] ņem no liepām, citas no āboliņa, jaukts bija’ KpŽ I 429; *šitame pūdyme daug yra dobilùkų* ‘šajā papuvē daudz āboliņa’ Leipaliņģē (LKŽe); *su dobilùkais šienas geresnis* ‘ar āboliņu siens labāks’ Rudaminā (LKŽe); *parnešk žąsiukam dobiliùkų* ‘atnes zoslēniem āboliņu’ Garļavā (LKŽe); *visa pievelė balta nuo dobiliùkų* ‘visa pļaviņa balta no āboliņa’ Salamiestē (LKŽe).

Latgalē un galvenokārt Zemgales sēliskajās izloksnēs plaši izplatīta jau zudušā la. **dābils* ‘āboliņš’ (skat. Endzelīns 1951: 348) refleksija *dābuols*, kā arī tā fonētiskie un morfoloģiskie varianti. Tas veido kopēju nepārtrauktu areālu ar lie. *dóbilas*, kas, kā jau iepriekš minēts, izplatīts gandrīz visā lietuviešu valodas teritorijā un ir arī lietuviešu literārās valodas vārds. Izloksnēs sastopami varianti *dābuols* un *dābuls*, kas no visiem la. nosaukumiem ir vistuvākie nosaukumam *dobilas*.

La. dial. *dābuols* reģistrēts dažās Vidzemes dienvidu izloksnēs (Birzgalē, Aizkrauklē, Koknesē, Pļaviņās, Viskāļos), kā arī nelielā areālā Zemgales austrumos (Bārbelē, Bruknā, Panemunē, Vecsaulē), Augšzemē (Ābeļos, Aknīstē, Bebrenē, Mazzalvē, Mēmelē, Saukā, Secē, Susējā, Vārnavā), kā arī Latgales dienvidos (Aulejā, Izvaltā, Kapiņos, Krāslavā, Šķaunē, Višķos) un dienvidrietumos (Kalupē, Līksnā, Nīcgalē), piem., *ka gribi lùpus turēt, ta bez doábùla navar* ‘ja gribi turēt

Dobilo pavadinimai

Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys,
Anna Stafecka

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 84 ir į LVDA leksikos dalies klausimą Nr. 396. Papildomai naudotasi I. Ėdelmanės ir Ā. Ozolos augalų pavadinimų rinkiniu (Ėdelmane, Ozola 2003).

Žemėlapyje pateikiamas baltojo dobilo (*Trifolium repens*) ir raudonojo dobilo (*Trifolium pratense*) pavadinimų paplitimas.

Bendrą nenutrūkstamą arealą latvių ir lietuvių kalbose sudaro lie. *dóbilas* ir variantai / la. *dābuols* ir variantai.

Visose lietuvių kalbos tarmėse vartojamas *ŏ* kamieno pavadinimas *dóbilas*, rečiau – jo kirčiavimo variantas *dobìlas*, pvz.: *alæ̯do·bilãĩ labãĩ gærãĩ krá.ujesi* ‘bet dobilus labai gerai krauti’ ZnŽ I 295; *gerì do·bilãĩ | ka̯nę̯̃ išpjǽ.ut nẽĩna* ‘geri dobilai, kad nei išpjauti negalima’ ZnŽ I 295; *bú·davo· | sę́jæ dó·bilus vìšnɨčʼus | víena· sɨ́kɨ· pjǽ·uje | daugæ̃ũ nèželæ | dvìšnɨčʼus | ató·la[s] žẽlæ | galì vę̃l ganɨ́t* ‘būdavo, sėja dobilus vienąsyk pjaunamus, vieną sykį pjauna, daugiau neželia, dukart pjaunamas, atolas želia, gali vėl ganyti’ ZnŽ I 295; *pavæktúok | kat̯ká.rvęs ɨ̯̇dó·bilus næsuẽĩtu.* ‘pasaugok, kad karvės į dobilus nesueitų’ ZnŽ I 295; *dobìlu· da̯turʼù | va̯dabař [karvė] gá.una* ‘dobilų dar turiu, va dabar [karvė] gauna’ KzRŽ I 152; *žagʼinʼaĩ. dzo.vʼɨ́c šiẽnu | do.bʼilá.m* ‘žaiginiai džiovinti šienui, dobilams’ DrskŽ 69–70; *do.bʼilũ̃ arbo·tà nuk sʼkľeròzė.s* ‘dobilų arbata nuo sklerozės’ DrskŽ 70; *žɔ.lą́.s priá.ugɔ.| ɔ. dɔ.bilaį̃ neˈdiksta* ‘žolės priaugo, o dobilai nedygsta’ KpŽ I 429; *kat prɨ̇́.varta. dɔ.bilų́. | pradaľgeį̃ didžǽ.usi | dí.rba jìs | sɔ̀.kɔ. | irʼ dí.rba* ‘kad privertė dobilų, pradalgiai didžiausi, dirba jis, sako, ir dirba’ KpŽ I 429; *næraĩ̃kæ vaĨ̃kɔ.tis pɔ. šlapʼjùz ˈdɔ·bilus ir næsušlapʼsʼìˈ* ‘nereikia valkiotis po šlapius dobilus, ir nesušlapsi’ KpŽ I 429; *næsú̇.vežę. | tai dabaŕ sušú̇.tɔ. tę. dɔ.bilaį̃ | supaˈla·jɔ.* ‘nesuvežė, tai dabar sušuto tie dobilai, supelijo’ KpŽ I 429; *visùs rugʼùz dɔ.bilaį̃s apˈsa·davɔ.m | tai ˈę̇desʼɔ. ˈsɔ̌čei tuˈra·davɔ.m* ‘visus rugius dobilais apsėdavome, tai ėdesio sočiai turėdavome’ KpŽ I 429; *dóbilus jaũ nušienãvom* ‘dobilus jau nušienavome’ LzŽ 61; *žołẽ gražì, dobilaĩ áuga* ‘žolė graži, dobilai auga’ LzŽ 61; *trikampùkai to.kì lapæ̇.lei | panȧ́.šu.s ⁞ in̯dó·bilo. | betį̯ɨ́ęį á·uga | an̯krú·mu. bȧ́.lo.sa* ‘trikampukai tokie lapeliai, panašūs į dobilo, bet jie auga ant krūmų balose’ PpaŽK; *kab̯dař.̯va ìš̃vesta | tai̯dař. | geráusi ⁞ mọ.tiejùkai | duobilaį̃* ‘kaip dabar va išvesta, tai dabar geriausi motiejukai, dobilai’ PpaŽK; *dóbiluo ir rugiuo reik geros žemės* ‘dobilui ir rugiui reikia geros žemės’ Veiviržėnai (LKŽe); *einam dóbilo vežt* ‘einame dobilų vežti’ Biržai (LKŽe); *karvės ant dóbilo atsigauna* ‘karvės ant dobilų, t. y. ėsdamos dobilus, atsigauna’ Joniškėlis (LKŽe).

Vakarinėje Lietuvos dalyje, apie Kuršėnus, Šilutę ir Kavolius, vartojamas variantas *dóbelas*, pvz., *tẹn duȯbelã· pàsiẽtę̀* ‘ten dobilai pasėti’ DūnŽ 73.

Pietų aukštaičių patarmės Leipalingio šnektoje vartojama ir pailginto kamiengalio *-i-* (kartais jis siejamas su senosios dviskaitos vardininko formos baigmeniu [plačiau žr. Skardžius I 182; dar žr. Ambrazas 2000: 178]) lytis lie. dial. *dobýlas* 1 ‘(bot.) toks daugiametis pašarinis augalas (*Trifolium*)’ (LKŽe).

Kai kuriose aukštaičių šnektose baltajam dobilui įvardyti vartojama deminutyvinė forma su suff. lie. *(į)ŭk* (žr. Skardžius I 137–138) *dobil(i)ùkas*, pvz.: *baltũ̃ doˈbiľ ùku· labãĩ puikùs mædùs* ‘baltų dobiliukų labai puikus medus’ ZnŽ I 295; *pará.uk doˈbiľ ùku· kraliká.m* ‘parauk dobiliukų triušiams’ KzRŽ I 152; *čæ̀ ˈbɨ̃davɔ. ˈpieva | dɔ.biľu̇.kai | biĩ̇.ta.s prisĩ̇.naša | madaůz dauˈgɨ̇ba. ˈbʊdavɔ. | kę̇.turʼus piĩ̃ʼkʼu[s] šešʼùs ɔ́.viľus tuˈrę̇jɔ.m* ‘čia būdavo pieva, dobiliukai, bitės prisineša, medaus daugybė būdavo, keturis, penkis, šešis avilius turėjome’ KpŽ I 429; *ˈgrɨ̇nɔ. gɔ.ľ madaůz mažaį̃ ˈɨ̇ra | jɔ́.zʼ gi ˈvienɔ.s išʼ ˈliepu. jæ̇.ma | kɨ̇̃.tɔ.s iž dɔ.biľu̇.ku. | maɨ̈ˈšɨ̇taz ˈbʊva* ‘gryno gal medaus mažai yra, jos gi vienos iš liepų ima, kitos iš dobiliukų, maišytas buvo’ KpŽ I 429; *šitame pūdyme daug yra dobilùkų* Leipalingis (LKŽe); *su dobilùkais šienas geresnis* Rudamina (LKŽe); *parnešk žąsiukam dobiliùkų* ‘parnešk žąsiukams dobiliukų’ Garliava (LKŽe); *visa pievelė balta nuo dobiliùkų* Salamiestis (LKŽe).

Latgaloje ir ypač Žiemgalos sėliškosiose šnektose plačiai paplitusi jau išnykusio la. **dābils* ‘dobilas’ (žr. Endzelīns 1951: 348) refleksija *dābuols* bei fonetiniai ir morfologiniai jo variantai. Jis sudaro bendrą nenutrūkstamą arealą su lie. *dóbilas*, kuris, kaip jau minėta anksčiau, paplitęs beveik visoje lietuvių kalbos teritorijoje ir taip pat yra bendrinės lietuvių kalbos žodis. Šnektose vartojami variantai *dābuols* ir *dābuls*, kurie iš visų la. pavadinimų artimiausi pavadinimui *dobilas*.

La. dial. *dābuols* užregistruotas kai kuriose pietų Vidžemės šnektose (apie Birzgalę, Aizkrauklę, Kuoknesę, Pliavinias, Viskalius), nedideliame areale Žiemgalos rytuose (apie Barbelę, Brukną, Panemunę, Vecsaulę), Augšžemėje (apie Abelius, Aknystą, Bebrenę, Mazzalvę, Nemunėlį, Sauką, Secę, Susėją, Varnavą), taip pat Latgalos pietuose (apie Auleją, Užvaldą, Kapinius, Kraslavą, Škiaunę, Viškius) ir

lopus, bez āboliņa nevar [iztikt]' Aknīstē (LVDA); *duôbûlu aûʒàiˆ dèļ lùpu* 'āboliņu audzē lopiem' Izvaltā (ALE); *sîeja śeņuôk duôbùlu dèļ zyr̂gu* 'sēja senāk āboliņu zirgiem' Kalupē (LVDA); *duôbùlu sîeja iz rudzu* 'āboliņu sēja rudziem virsū' Kalupē (ALE); *duôbûls vyss jàu nùpļàuts* 'āboliņš viss jau nopļauts' Nīcgalē (LVDA); *senàk sàuca pàr dâbùolu* 'senāk [āboliņu] sauca par dābolu' Skaistkalnē (LVDA); *zîmâ gùś âd duôbûlu pỳłnu muńti* 'ziemā govs ēd āboliņu pilnu muti' Višķos (ALE).

Plašāk sastopams variants ar īsu piedēkļa patskani (par tā cilmi skat. iepriekš) – *dābuls*, to lieto Augšzemē, piem., Bebrenē, Elkšņos, Neretā, Pilskalnē, Prodē, Sunākstē, Viesītē, Zalvē un lielākajā daļā Latgales (Aglonā, Asūnē, Kalupē, Ozolainē, Pildā, Vārkavā, Zvirgzdenē u. c.): *vàiruôk pàr duôbulu sàućä* 'biežāk [āboliņu] par dābolu sauca' Aglonā (LVDA); *pļavâ âuk dûobuls* 'pļavā aug āboliņš' Asūnē (LVDA); *natyka dóabuła sàkłu* 'nepietika āboliņa sēklu' Bebrenē (LVDA); *nùoveįi nùo dóbula vàinagu* 'noviji no āboliņa vainagu' Sunākstē (LVDA); *citùr joú dóbulu pļaún* 'citur jau āboliņu pļauj' Viesītē (LVDA); *dábulu kad kàltę́, saslìen žeperus* 'āboliņu kad žāvē, saslien zārdus' Zalvē (LVDA).

Fiksētas arī formas, kas atspoguļo adjektīvu darināšanas pirmformas izskaņu la. *-iņš* (< la. suf. *-iņĭ̆* [plašāk skat. Endzelīns 1951: 313; skat. arī Skardžius I 246 un lit.; Ambrazas 2011: 71–73, 129, 186]): *dābuoliņš* (Baldonē, Ikšķilē, Īslīcē, Jumpravā, Lielvārdē, Misā, Panemunē, Viskāļos u. c.), *dābuliņš* (Biržos (EH), Elkšņos, Koknesē, Lēdmanē, Lielvārdē (EH), Mežotnē, Pļaviņās, Sēlpilī (ME), Sunākstē) un *dābuleņš* (Ciblā, Ezerniekos, Rubeņos, Rudzētos), piem., *pļavá aúg dóbulèņč* 'pļavā aug āboliņš' Rubeņos (LVDA); *duôbuĺeņa ťèirùms źît* 'āboliņa lauks zied' Ciblā (LVDA); *atvädä́ duôbuĺeņu – tŕeîś vazuńi* 'atveda āboliņu – trīs vezumus' Rudzētos (Apv).

Gandrīz vienīgo argumentēto auga *Trifolium* baltu valodu nosaukumu cilmes aprakstu ir devis Konstantīns Karulis (LEV I 194). La. *dâbuols*, dial. *dâbuls* 'āboliņš (Trifolium)', lie. *dóbilas* 't. p.', pr. *wobilis* 't. p.' (E 290) viņš atvedina no balt. adj. saknes **dăb-* *'derīgs barībai (lopbarībai); blīvi augošs, sulīgs augs', kurš radies no ide. adj. **dheb-* 'biezs, blīvs, resns' / **dhăb(h)-* 'derīgs, piemērots' (LEV ibd.), kas etimoloģiski saistīts ar la. subst. *daba* (ME I 427). Diemžēl šāda āboliņa nosaukumu etimoloģiskā attīstība baltu valodās pārliecina ne visus pētniekus, jo tai pietrūkst sīkākas morfoloģiskās analīzes. Tādēļ, piemēram, V. Smočiņskis (2007: 117) apgalvo, ka līdz šim vārda cilme nav atklāta.

Pamatojoties uz sekundāro balt. suf. *ilŏ* (< I. [celma beigas] *-i-* + ide. suf. **lŏ* [skat. Ambrazas 1993: 123; sal. Smoczyński 2006: 122]; II. [determinatīvs] ide. **i* + ide. suf. **lŏ* [Бенвенист 1955: 66–67; Абаев 1995: 365; Meissner 2005: 47]) divējāda darināšanas modeļa pastāvēšanu lietuviešu valodā – ar tā palīdzību tiek veidoti ne tikai K. Karuļa rekonstruētie denominatīvie (senāks darināšanas tips [sal. Джаукян 1982: 83]), bet arī deverbatīvie (arhaisks un senāks, resp., pēc analoģijas radies morfoloģiskais modelis), kā arī latviešu suf. *(s)l* (LLVMSA 110), sal. lie. subst. *biñbilas* 'lielais dundurs, spindele' K 48 ← lie. verb. *biñbti* 'izplatīt skaņu, trīcinot spārnus (par kukaiņiem), sanēt, sīkt u. c.' (vairāk piemēru skat. Skardžius I 181–182), var piesardzīgi pieņemt, ka rekonstruējamais balt. **dāb-ilas* 'āboliņš' (PKEŽ IV 259) ierindojams starp pirmbl. verb. **dāb-* 'belzt, sist; sitot / belžot nocirst, nopļaut u. c.' (< I. verb. ide. *deh$_2$b-* / **deh$_2$b^h-* < verb. ide. **deh$_2$-* 'dalīt' [Smoczyński 2001: 147]; II. verb. ide. **d^{h}eb^h-* / iterat.? **d^{h}ób^h-i̯e-* 'samazināt; likvidēt' [LIV^2 132–133]) deverbatīviem, t. i., lie. *dóbti* 'nosist; nopļaut (Būga I 359) / la. *dâbt* 'sist, belzt; pļaut' (ME I 446) + balt. suf. **ilo* tiek pieņemts kā atvasināts no balt. **dābilas* *'pļaujama / sienam derīga zāle' → lie. *dóbilas*, *dobýlas* '*Trifolium*', la. **dābils* 't. p.' (Endzelīns 1951: 348; ME I 446; LEV ibd.). Pieņemt verba atvasinājuma ar sekundāro balt. suf. **ilo* rekonstrukciju iespējams, pamatojoties uz denominatīvā modeļa trūkumu prūšu (sal. Mažiulis 2004: 29; PKEŽ I 157–158; Kaukienė 2004: 27) un latviešu areālā, sal. la. top. *Kabili*, *Tapilnieki*, personv. *Butill*, ko J. Endzelīns piesardzīgi minējis kā la. suf. *il* atvasinājumus (Endzelīns 1951: 349), lai gan tos var interpretēt arī kā balt. suf. **el* reprezentus, sal. iespējamas atbilsmes rietumbaltu areālā: pr. top. *Cabeln* 1363 (skat. Gerullis 1922: 52, 250–251; vēl skat. Endzelīns 1961: 1; Przybytek 1993: 344), pr. top. *Tapilkayme* 1409 / *Tappelkeim* 1585 (nav skaidrs, vai ar struktūrelementu *-il-* vai *-el-* [skat. Gerullis 1922: 181; Przybytek 1993: 300; Blažienė 2005: 205]), personv. *Butil* 1363 ↔ pr. top. *Butele* (Trautmann 1974: 22, 134; Gerullis 1922: 24). Jāatzīst, ka, saskaņā ar Volfganga P. Šmida (NHRK 31) apgalvojumu, balt. suf. **ilo* atvasinājumi bijuši kuršu apdzīvotajā areālā, sal. kuršu *Cabele*, *Kabillen* (vēl skat. Kiseliūnaitė, Simutytė 2005: 21–22), lai gan, tā kā nav ticama šo onomastisko formu cilmes apraksta, minētos nomenus var interpretēt arī kā suf. **el* refleksijas (starp citu, daudz biežāk sastopamas latviešu valodas areālā [vairāk skat. Endzelīns 1951: 241–243]).

Baltu **dābilas* 'āboliņš' struktūrelementu mijas dēļ minētajos latviešu un prūšu valodas piemēros etimoloģijas vārdnīcās un ide. salīdzināmās gramatikas problemātikai veltītajos darbos šie vārdi ierindoti kontaminantu grupā (skat. LEW 99; LEV ibd.; PKEŽ IV 259; Zinkevičius 1984: 230; Wodtko, Irslinger, Schneider 2008: 204), t. i., lie. *dóbilas* 3^a (sm.), *dobýlas* 1 Lp **1**. R 225, K '(bot.) daudzgadīgs lopbarības augs (*Trifolium*)': *baltasis dobilas* (*T. repens*) 'baltais āboliņš' P. Snar; *raudonasis dobilas* (*T. pratense*) 'sarkanais āboliņš' P. Snar; *Jonio dóbilas* (*kalninis dobilas*; *T. montanum*) 'kalnu āboliņš' LBŽ; *Švento Jono dóbilas pievose auga, baltai žydi* 'kalnu āboliņš pļavās aug, baltiem ziediem [zied]' Skr; **2**. 'daudzgadīgu lopbarības augu lauks, sažuvusi masa (siens) vai graudi': *retoj vietoj dobilas auga* 'retā vietā āboliņš aug' Kupišķos; *dóbiluo ir rugiuo reik geros žemės* 'āboliņam un rudziem vajag labu zemi' Veiveržēnos; *einam dóbilo vežt* 'ejam āboliņu vest' Biržos u. c. (Jnšk, NS 115, KrvD 183); **3**. (bot.) *drugio dóbilas* (*trilapis pupalaiškis; Menyanthes trifoliata*) 'trejlapu puplaksis' K I 243, P; *pelės dóbilas* (*geltonžiedis kiškiakopūstis*; *Oxalis stricta*) 'Eiropas zaķskābene' Tauragnos; *zuikio dóbilas* (*kiškiakopūstis*; *Oxalis* 'zaķskābene') Marijampolē; **4**. (par. demin.) 'puiša mīlinājuma epitets': *bernuži mano, dobilai mano, kalba mudu žmonužiai daug neviernais žodeliais* 'puisīti manu, dāboliņ manu, runā par mums ļautiņi daudz nepatiesu vārdu' JD 463; *ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis* 'un atjāja bāleliņš, balts skaists dāboliņš'; *sūnytis dobilýtis į krygužę jojo* 'dēliņš dāboliņš uz kariņu jāja' LB 45 (LKŽe) atspoguļo mantotu (ar suf. **ilŏ*) formu, bet la. *dâbuols*, dial. *dâbuls*, *dabūls* 'āboliņš (*Trifolium*)': *dzīsim guovis dābuolā* BW 7201; *brūnais cūku dābuliņš* (*Brunella vulgaris*)' Biržos (ME I 446; EH I 301) un pr. *wobilis* 'āboliņš' E 290 (= pr. **vābilas* 't. p.' [PKEŽ IV 259]) kontaminācijas dēļ ar la. *âbuõls* / *âbuolis*, dial. *âbuls* 'ābols; āboliņš' (ME I 234, 235) resp. pr. *woble* 'ābols' E 616, pr. *wobalne* 'ābele' E 615 (PKEŽ IV 259–260) – inovatīvo struktūrelementu *-uõ-* (~ la. *âb-uõls*), protētisko **v-* (pr. **v-ābilas*). Šo kontamināciju acīmredzot noteica abu šo augu funkcionāla īpašība – meteorisma indukcija (vairāk skat. Nutton 2004: 34, 241), sal. la. dial. *ja luõpus uzlaîž uz âbuôliņu, ta drīz jâdzęn̂ nuõst, ka neuspûš* 'ja lopus palaiž āboliņā, tad tie drīz jādzen nost, lai neuzpūš' Pēterniekos (LVDA); *gùos pìepùšâs, ka uz âbuõlīna gana* 'govis piepūšas, ja āboliņā gana' Ērģemē (ALE) (šos piemērus skat. turpmāk).

pietvakariuose (apie Kalupę, Lyksną, Nycgalę), pvz.: *ka gribi lùpus turēt, ta bez doábùla navar* ‘jei nori laikyti gyvulių, be dobilų negali [išsiversti]’ Aknysta (LVDA); *duôbûlu aûʒǎi dẽļ lùpu* ‘dobilus augina gyvuliams’ Užvaldas (ALE); *sîeja śeņuôk duôbùlu dẽļ zyr̃gu* ‘sėjo anksčiau dobilus arkliams’ Kalupė (LVDA); *duôbùlu sîeja iz rudzu* ‘dobilus sėjo į rugius’ Kalupė (ALE); *duôbûls vyss jàu nùpļàuts* ‘dobilai visi jau nupjauti’ Nycgalė (LVDA); *senàk sàuca pàr dâbùolu* ‘anksčiau [dobilą] vadino *dābols*’ Skaistkalnė (LVDA); *zîmâ gùś âd duôbûlu pỳłnu muťi* ‘žiemą karvė ėda dobilus pilna gerkle’ Viškiai (ALE).

Plačiau paplitęs variantas su trumpu priesagos balsiu (apie jo kilmę žr. anksčiau) – *dābuls*, jis vartojamas Augšžemėje, pavyzdžiui, apie Bebrenę, Elkšnius, Neretą, Pilskalnę, Pruodę, Sunakstę, Viesytę, Zalvę, ir didžiojoje Latgalos dalyje (apie Agluoną, Asūnę, Kalupę, Uozuolainę, Pildą, Varkavą, Zvirgzdenę ir kt.): *vàiruôk pàr duôbulu sàućä* ‘dažniau [dobilą] *dābols* vadino’ Agluona (LVDA); *pļavâ âuk dûobuls* ‘pievoje auga dobilai’ Asūnė (LVDA); *natyka dóabuła sàkłu* ‘neužteko dobilų sėklų’ Bebrenė (LVDA); *nùoveįi nùo dóbula vàinagu* ‘nupynė iš dobilų vainiką’ Sunakstė (LVDA); *citùr joú dóbulu pļaún* ‘kitur jau dobilus pjauna’ Viesytė (LVDA); *dábulu kad kàltę, saslìen žeperus* ‘dobilus kai džiovina, pastato žaiginius’ Zalvė (LVDA).

Užregistruota ir formų su adjektyvine darybos prolytę reflektuojančiu baigmeniu la. *-iņš* (< suff. la. *iņĭŏ* [plačiau žr. Endzelīns 1951: 313; dar žr. Skardžius I 246 ir lit.; Ambrazas 2011: 71–73, 129, 186]): *dābuoliņš* (apie Balduonę, Ikškilę, Yslykį, Jumpravą, Lielvardę, Misą, Panemunę, Viskalius ir kt.), *dābuliņš* (apie Biržus (EH), Elkšnius, Kuoknesę, Lėdmanę, Lielvardę (EH), Mežuotnę, Pliavinias, Sėlpilį (ME), Sunakstę) ir *dābuleņš* (apie Ciblą, Ezerniekus, Rubenius, Rudzėtus), pvz.: *pļavá aúg dóbulèņč* ‘pievoje auga dobilai’ Rubeniai (LVDA); *duôbuĺeņa ťèirùms zîť* ‘dobilų laukas žydi’ Cibla (LVDA); *atv́äd̂ä duôbuĺeņu – tŕeîś vazuḿi* ‘atvežė dobilus – tris vežimus’ Rudzėtai (Apv).

Bene vienintelį argumentuotą augalo *Trifolium* baltų kalbų pavadinimų kilmės aprašą pateikė Konstantinas Karulis (LEV I 194). La. *dâbuols*, dial. *dâbuls* ‘dobilas (Trifolium)’, lie. *dóbilas* ‘t. p.’, pr. *wobilis* ‘t. p.’ (E 290) jis kildina iš šaknies adj. balt. **dăb-* *‘tinkamas šerti (pašarui); tankiai augantis, sodrus augalas’, vestiną iš adj. ide. **dheb-* ‘tankus, tirštas, storas’ / **dhăb(h)-* ‘tinkamas, deramas, naudingas’ (LEV ibd.), kurį etimologine sąsaja jungia su subst. la. *daba* ‘būdas, charakteris; gamta’ (ME I 427). Deja, tokia etimologinė dobilo pavadinimų baltų kalbose raida įtikino ne visus tyrėjus, mat ji stokoja detalesnės morfologinės analizės. Todėl, pavyzdžiui, W. Smoczyńskis (2007: 117) teigia, kad iki šiol žodžio kilmė nėra atskleista.

Remiantis antrinio suff. balt. *ilŏ* (< I. [kamiengalis] *-i-* + suff. ide. **lŏ* [žr. Ambrazas 1993: 123; plg. Smoczyński 2006: 122]; II. [determinatyvas] ide. **i* + suff. ide. **lŏ* [Бенвенист 1955: 66–67; Абаев 1995: 365; Meissner 2005: 47]) dvejopo darybinio modelio egzistavimu lietuvių kalboje – su juo formuojami ne tik K. Karulio rekonstruojami denominatyvai (senesnis darybos tipas [plg. Джакян 1982: 83]), bet ir deverbatyvai (archajinis ir vėlesnis resp. analogijos suponuotas morfologinis modelis), kaip ir latvių suff. *(s)l* (LLVMSA 110), plg. subst. lie. *bim̃bilas* ‘sparva, gylys’ K 48 ← verb. lie. *bim̃bti* ‘skleisti garsą virpinant sparnus (apie vabzdžius), zirzti, zvimbti ir kt.’ (daugiau pavyzdžių žr. Skardžius I 181–182), galima atsargiai spėti, kad rekonstruojamas balt. **dāb-ilas* ‘dobilas’ (PKEŽ IV 259) priskirtinas verb. prabalt. **dāb-* ‘smogti, mušti; mušant / smogiant nukirsti, nušienauti ir kt.’ (< I. verb. ide. *deh$_2$b-* / **deh$_2$b^h-* < verb. ide. **deh$_2$-* ‘dalinti’ [Smoczyński 2001: 147]; II. verb. ide. **d^{h}eb^h-* / iterat.? **d^{h}ób^h-i̯e-* ‘sumažinti; pašalinti’ [LIV^2 132–133]) deverbatyvams, t. y. lie. *dóbti* ‘užmušti; nušienauti’ (Būga I 359) / la. *dâbt* ‘mušti, smogti; šienauti’ (ME I 446) + suff. balt. **ilo* vestinas iš balt. **dābilas* *‘šienautina / tinkama šienui žolė’ → lie. *dóbilas*, *dobýlas* ‘*Trifolium*’, la. **dābils* ‘t. p.’ (Endzelīns 1951: 348; ME I 446; LEV ibd.). Suponuoti veiksmažodinio vedinio su antriniu suff. balt. **ilo* rekonstrukciją galima, remiantis denominatyvinio modelio stoka prūsų (plg. Mažiulis 2004: 29; PKEŽ I 157–158; Kaukienė 2004: 27) ir latvių areale, plg. top. la. *Kabili*, *Tapilnieki*, avd. la. *Butill*, J. Endzelīno atsargiai priskirtus suff. la. *il* vediniams (Endzelīns 1951: 349), nors jie gali būti interpretuojami ir kaip suff. balt. **el* reprezentantai, plg. galimus atitikmenis vakarų baltų areale: top. pr. *Cabeln* 1363 (žr. Gerullis 1922: 52, 250–251; dar žr. Endzelīns 1961: 1; Przybytek 1993: 344), top. pr. *Tapilkayme* 1409 / *Tappelkeim* 1585 (neaišku, ar su struktūriniu elementu *-il-* ar *-el-* [žr. Gerullis 1922: 181; Przybytek 1993: 300; Blažienė 2005: 205]), avd. pr. *Butil* 1363 ↔ top. pr. *Butele* (Trautmann 1974: 22, 134; Gerullis 1922: 24). Tiesa, Wolfgango P. Schmido (NHRK 31) teigimu, suff. balt. **ilo* vedinių būta kuršių gyventame areale, plg. kurš. *Cabele*, *Kabillen* (dar žr. Kiseliūnaitė, Simutytė 2005: 21–22), nors nesant patikimo šių onomastinių lyčių kilmės aprašo, minėti vardažodžiai gali būti interpretuojami ir kaip suff. **el* refleksijos (beje, daug dažnesnės latvių kalbos areale [plačiau žr. Endzelīns 1951: 241–243]).

Dėl balt. **dābilas* ‘dobilas’ struktūrinių elementų kaitos minėtuose latvių ir prūsų kalbų pavyzdžiuose, etimologiniuose žodynuose ir ide. lyginamosios gramatikos problematikai skirtuose veikaluose šie žodžiai priskiriami kontaminantų grupei (žr. LEW 99; LEV ibd.; PKEŽ IV 259; Zinkevičius 1984: 230; Wodtko, Irslinger, Schneider 2008: 204), t. y. lie. *dóbilas* 3^a (sm.), *dobýlas* 1 Lp **1**. R 225, K ‘(bot.) toks daugiametis pašarinis augalas (*Trifolium*)’: *baltasis dobilas* (*T. repens*) P. Snar; *raudonasis dobilas* (*T. pratense*) P. Snar; *Jonio dóbilas* (*kalninis dobilas*; *T. montanum*) LBŽ; *Švento Jono dóbilas pievose auga, baltai žydi* Skr; **2**. ‘tokių daugiamečių pašarinių augalų laukas, išdžiūvusi masė (šienas) ar grūdai’: *retoj vietoj dobilas auga* Kp; *dóbiluo ir rugiuo reik geros žemės* Vvr; *einam dóbilo vežt* Brž ir kt. (Jnšk, NS 115, KrvD 183); **3**. (bot.) *drugio dóbilas* (*trilapis pupalaiškis; Menyanthes trifoliata*) K I 243, P; *pelės dóbilas* (*geltonžiedis kiškiakopūstis*; *Oxalis stricta*) Trgn; *zuikio dóbilas* (*kiškiakopūstis*; *Oxalis*) Mrj; **4**. (ppr. dem.) ‘maloninis bernelio epitetas’: *bernuži mano, dobilai mano, kalba mudu žmonužiai daug neviernais žodeliais* JD 463; *ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis* (d.); *sūnytis dobilýtis į krygužę jojo* LB 45 (LKŽe) reflektuoja paveldėtą (su suff. **ilŏ*) formą, o la. *dâbuols*, dial. *dâbuls*, *dabūls* ‘dobilas (*Trifolium*)’: *dzīsim guovis dābuolā* BW 7201 ‘ginsim karves dobiluosna’; *brūnais cūku dābuliņš* ‘rudasis kiauldobilis resp. paprastasis ilgmoliūgis (*Brunella vulgaris*)’ Biržai (ME I 446; EH I 301) bei pr. *wobilis* ‘dobilas’ E 290 (= pr. **vābilas* ‘t. p.’ [PKEŽ IV 259]) dėl kontaminacijos su la. *âbuõls* / *âbuolis*, dial. *âbuls* ‘obuolys; dobilas’ (ME I 234, 235) resp. pr. *woble* ‘obuolys’ E 616, pr. *wobalne* ‘obelis’ E 615 (PKEŽ IV 259–260) – inovacinį struktūrinį elementą *-uõ-* (~ la. *âb-uõls*), protezinį **v-* (pr. **v-ābilas*). Šią kontaminaciją, matyt, lėmė funkcinė abiejų šių augalų ypatybė – meteorizmo indukcija (plačiau žr. Nutton 2004: 34, 241), plg. la. dial. *ja luõpus uzlaîž uz âbuôliņu, ta drĩz jâdzęĥ nuõst, ka neuspûš* ‘jei gyvulius paleidžia į dobilus, tai juos greit reikia išginti, kad neišpūstų’ Pėterniekai (LVDA); *gùos pìepùšâs, ka uz âbuõlīna gana* ‘karvės išsipučia, jei dobiluose gano’ Ėrgemė (ALE) (apie šiuos pavyzdžius žr. toliau).

Čia minėtina, kad V. Mažiulio (PKEŽ IV 260) spėjimas, neva lie. dial. *óbulas* (že.; sm.) 3^a ‘obels vaisius’ J, Kl, Ms, Slnt, Als (LKŽe) su trumpuoju struktūriniu elementu *-ŭ-* resp. la. dial. *âbuls* ‘obuolys;

Te jāatzīmē, ka V. Mažuļa (PKEŽ IV 260) minējums, ka lie. dial. *óbulas* (že.; sm.) 3ª ‘ābeles auglis’ J, Kuļos, Mosēdē, Salantos, Alsēdžos (LKŽe) ar īso struktūrelementu *-ŭ-* resp. la. dial. *âbuls* ‘ābols; āboliņš’ (ME I 234) atspoguļo paratētisko lie.-la. *-u-* paplašinātu rietbalt. dial. (kuršu, jātvingu) subst. **ābla-* ‘ābols’ (par šī fitonīma nosaukumiem baltu valodās vairāk skat. ME I 295–296), ir vāji pamatots. Šīs hipotēzes autors nez kādēļ neapskata saīsinātā mantotā austr. balt. dial. **-u-* (< **-uo₂-* [sal. PKEŽ IV 261]) lietojuma iespējas, lai gan šīs austrumbaltu dialektālās formas tiek minētas līdzās, sal. lie. dial. *óbūlas* 3ª Girdišķē, Švēkšnā, Pajūrēj ‘t. p.’ (LKŽe) resp. la. dial. *âbūls*[2] ‘āboliņš’ (EH I 192). Daudz vairāk šādu fonētisko alternantu min J. Endzelīns (1951: 347–348): la. *vab-o-le* ↔ la. dial. *vab-u-le* ‘t. p.’ Valmierā; la. *vìes-u-lis* ↔ la. dial. *vìes-uo-ls* ‘t. p.’ u. c. Tāpēc daudz drošāk ir formas ar īso *-u-* ierindot starp vēlīnajiem fonētiskajiem alternantiem (ne obligāti dialektismiem), nesaistot to attīstību ar zudušu baltu cilšu neapliecinātu formu ietekmi.

Vārds *ābuols* ‘āboliņš’ (cilmes ziņā saistāms ar latv. *ābele*, senpr. *wobilis* ‘āboliņš’, la. *ābuols* ‘ābols’, plašāk skat. ME I 235), t. i., tas tiek traktēts kā kontaminants (skat. iepriekš), reģistrēts dažās Kurzemes izloksnēs, piemēram, Gaiķos, Remtē Vērgalē, Nīgrandē (*ka nāk âbuôls gatavs, ta griêze dikti griêž* ‘kad āboliņš nogatavojas, tad grieze skaļi griež’ [LVDA]), dažās Zemgales izloksnēs, piemēram, Bērzē, Bukaišos, Dobelē, Glūdā (*saŕkanaîs âbuôls* ‘sarkanais āboliņš’), Jaunaucē, Platonē, Šķibē, tas fiksēts arī Vidzemē – Ogresgalā.

No la. dial. *dābuoliņš* ‘āboliņš (ar minēto adjektīvu darināšanas tipa un *n. qualitatis* konotācijas izskaņu la. *-iņš* [skat. iepriekš]) kontaminācijas dēļ ar la. *ābuols* ‘ābols’ (par šī procesa iemesliem skat. iepriekš) darināts variants *ābuoliņš* (ar *d-* aferēzi, sal. la. *abuls* ‘āboliņš’ BW 21871, Ungurmuiža, Mazsalaca [ME I 6; EH I 2] ← la. dial. *dābuls / dabūls* ‘t. p.’ [skat. iepriekš; vēl skat. EH I 301]). Šī forma ir latviešu literārās valodas norma.

Nosaukumu *ābuoliņš* vai tā fonētiskos un morfoloģiskos variantus lieto latviešu izlokšņu lielākajā daļā. Vārds *ābuoliņš* sastopams visos Latvijas novados, izņemot Latgali. Tas izplatīts Kurzemē, piem., *tiẽ âbuôliņi jaû vaĩrâki, mazuô baĺtuô mẽs saûcam cũkâbuôliņu* ‘tie āboliņi jau ir vairāki, mazo, balto mēs saucam par cūkāboliņu’ Asītē (ALE); *laps saîmniêks saviêm luõpiêm deve âbuôliņu* ‘labs saimnieks saviem lopiem deva āboliņu’ Bārtā (LVDA); *saŕkanaîs âbuôliš ir gaŗâks* ‘sarkanais āboliņš ir garāks’ Basos (LVDA); *tagad vaîs âbuôliņ tik dâũdz nesẽj* ‘tagad vairs āboliņu tik daudz nesēj’ Ēdolē (LVDA); *âbuôliņe ệd guôves* ‘āboliņā ēd govis’ Kazdangā (LVDA); *iesẽi̯ lẽcs ar âbuõliņ* ‘iesēja lēcas ar āboliņu’ Laucienē (LVDA); *uz čačiêm žâvê âbuôliņu* ‘zārdos žāvē āboliņu’ Medzē (LVDA); *pļã:v âbuôliņ* ‘pļāva āboliņu’ Stendē. Kurzemes dziļajām lībiskajām izloksnēm raksturīgi dažādi šī nosaukuma varianti. *Ābaliņš*: *â:bliš* reģistrēts Dundagā (*â: bliš*, ak. *â:bliņ*), Ugālē, Užavā, Vandzenē (*â:blî:š*; *â:blìņ*); *âbliš*, dat. *âbliņam* – Popē, Ugālē, *âblìņ* – Ancē, Lubezerē, Nogalē, Ventā, Zirās, Zūrās u. c., piem., *sâk ziêdêt baĺtaîs âbuôlîš* ‘sāk ziedēt baltais āboliņš’ Alsungā (ALE); *bi âbuôlîš pasẽc zèm miêžiêm; ta tuõreĩz sẽi̯ zèm rudziêm, bet zèm miêžiêm âbuôlîš labâk åûg* ‘bija iesēts āboliņš miežiem virsū; tad sēja virsū rudziem, bet uz miežiem āboliņš labāk aug’ Kandavā (ALE); *âbuôlîš i vệlaîs, agraîs, cũkâbuôlîš un bastaŕs* ‘āboliņš ir vēlais, agrais, cūkāboliņš ‘baltais āboliņš’ un bastarda [āboliņš]’ Kazdangā (ALE); *ziêm, ka broûc mežẹ ta joû vaîg ziŕgaḿ âbuôliš* ‘ziemā, kad brauc mežā, tad jau vajag zirgam āboliņu’ Mērsragā (LVDA); *mẽs tokš puĺk âbliņ sẽ:i̯* ‘mēs taču daudz āboliņa sējām’ Popē (ALE); *âbuôliš* arī Usmā, *âbliņ̂ lõkẹ ziêrgs ganẹ* ‘āboliņa laukā zirgus ganīja’ Ventā (ALE).

Nosaukums *ābuoliņš* izplatīts arī Zemgales izloksnēs, piem., *rõzâ ziêdiņiêm bastaŕ âbuôliņš* ‘sārtiem ziediem [zied] bastarda āboliņš’ Augstkalnē (ALE); *bites âbuôliņu nigrib, grũti viņâm* ‘bitēm āboliņš nepatīk, grūti viņām [ņemt medu]’ Bauskā (LVDA); *âbuõliņš ziêd àr baĺtrozîgiẽm ùn sàrkaniẽm ziêdiẽm* ‘āboliņš zied baltsārtiem un sarkaniem ziediem’ Blīdenē (ALE); *âbuõliņu duôd zir[a]giem* ‘āboliņu dod zirgiem’ Bukaišos (LVDA); *ja luõpus uzlaîž uz âbuôliņu, ta drĩz jâdzện nuõst, ka neuspûš* ‘ja lopus palaiž uz āboliņa, tad tie drīz jādzen nost, lai neuzpūš’ Pēterniekos (LVDA); *zeģenês liêk âbuôliņu* ‘zārdos liek āboliņu’ Svētē (LVDA); *guôvêm jaũ âbuôliņu nedeva* ‘govīm jau āboliņu nedeva’ Vecumniekos (LVDA). Retāk vārds *ābuoliņš* sastopams Vidzemē, piem., *nùo ábúeliņa zíedíem biːtes naːs madu* ‘no āboliņa ziediem bites nes medu’ Lazdonā (ALE); *ábuâlìņč läbi páːdeviés* ‘āboliņš labi padevies’ Ļaudonā (LVDA); *ziːrgìem vòirák ǻ buo[e]ļeņč* ‘zirgiem vairāk [deva] āboliņu’ Mētrienā (LVDA); *bija jàìet uz âbùoliņa ceĺšanu* ‘bija jāiet uz āboliņa kraušanu’ Vildogā (LVDA), un Augšzemē.

Nīcā pierakstīts la. *ābuols* ‘āboliņš’ la. izskaņas *-īns* (< la. suf. *īnŏ*[*-ā*], kas nosaka *n. qualitatis* konotāciju resp. semēmu **‘āboliņa-, āboliņam raksturīgs’ (par šādu darināšanas veidu [un lit.] skat. Kregždys 2011: 54; vēl skat. Endzelīns 1951: 319) la. dial. atvasinājums – *ābuolīns* (*ceļmalê pļãve âbuôlĩnu* ‘ceļmalā pļāva āboliņu’), bet vietumis Vidzemes vidus izloksnēs (Burtniekos, Drabešos, Gatartā, Mujānos, Rankā, Skaņkalnē, Smiltenē, Valkā u. c.) sastopams mijas variants ar *-īns* > *-īc* (ģen. *-īna* [skat. Endzelīns 1951: 318]), piem., *gùos pìepùšâs, ka uz âbuõlĩna gana* ‘govis uzpūšas, ja āboliņā gana’ Ērģemē (ALE); *âbuõlĩc zemi tak uzlabuõ* ‘āboliņš taču augsni uzlabo’ Sērmūkšos (LVDA).

Atsevišķās izloksnēs konstatēti vēl citi varianti: ar la. izskaņu *-ins* (par to skat. Endzelīns 1951: 319) *ābuolins* – Dunikā (*aûg âbuôlinc* ‘aug āboliņš’), Pērkonē, Purmsātos, Vērgalē, arī Idū, Ķoņos, Lodē; *āboliņš* – Alojā, Pālē, Vitrupē (*âboliņ jāsastumb̃ure, ka liêk ķ̃ẽrps* ‘āboliņš ir jāsaliek zārdos [lai izžūst], ja ‘pirms’ liek stirpās’), *ābolīns* – Kārļos, Priekuļos, Rankā (*ābolĩns labi nuoaûdzs* ‘āboliņš labi saaudzis’), Vaivē. Dažās Ziemeļvidzemes izloksnēs, piemēram, Mazsalacā, Rozēnos fiksēts variants *ābulins*, tas reģistrēts arī Birzuļos.

Sporādiski reģistrēts arī variants ar la. izskaņu *-tiņš* (skat. Endzelīns 1951: 316–317): la. dial. *ābuoltiņš* ‘āboliņš’ (Aisterē, Grenčos, Zvārtavā [sal. ME I 234–235]).

Kurzemes austrumu daļā (Ciecerē, Gaiķos, Kabilē, Kursīšos, Lutriņos, Saldū, Sātiņos, Zvārdē u. c.), Zemgales ziemeļrietumu daļā gar Kurzemes robežu (Vānē, Zemītē, Zantē u. c.), kā arī Zemgales centrālajā daļā ap Auriem, Dobeli, Jaunauci, Penkuli kompakti sastopams variants *ābuls* (sal. līdzās lie. *óbuolas*, *obuolys* jeb *obuolis*, *-ies* arī *óbulas*, Endzelīns 1951: 348), piem., *uz rudziêm paũsari sẽi̯ âbulu* ‘rudziem virsū pavasarī sēj āboliņu’ Aizupē (LVDA); *sâk akal sẽt âbulu, gana uz âbuliêm* ‘sāk atkal sēt āboliņu, gana āboliņā’ Zantē (ALE); *brũnaîs âbuls aug pac nuô sevis* ‘brūnais āboliņš aug pats no sevis [t. i., nesēts]’ Kabilē (LVDA); *vaî tu âbulu nuôpļãvi?* ‘vai tu āboliņu nopļāvi?’ Vānē (LVDA); *tiẽ i trizari, ku siênu, âbulu kraũ* ‘tās ir trijzaru [dakšas], ar ko sienu, āboliņu krauj’ Valgundē (LVDA).

Vārds *ābuls* (*uobuls*) galvenokārt ar nozīmi ‘sarkanais āboliņš’ reģistrēts arī vairākās Latgales izloksnēs (Gaigalavā, Makašēnos, Nautrēnos, Rundēnos, Viļānos u. c.), piem., *uôbula ťèirùms nùpļàuts* ‘āboliņa lauks nopļauts’ Dricēnos (LVDA); *łynus śå uôbula źämî, aûga ťèiroîķi i loboîķi* ‘linus sēja āboliņa zemē [t. i., tur, kur iepriekš bijis āboliņš], auga tīrāki un labāki’ Nautrēnos (Apv); *źiŕģi salàkuši uôbulâ* ‘[sapītie] zirgi salekuši āboliņā’ Varakļānos (Apv). Latgaliskajās izlok-

dobilas' (ME I 234) reflektuoja paratetiniu lie.-la. *-u-* išplėstą subst. v. balt. dial. (kurš., jotv.) **ābla-* 'obuolys' (apie šio fitonimo pavadinimus baltų kalbose plačiau žr. ME I 295–296 psl.), yra menkai argumentuotas. Šios hipotezės autorius kažkodėl neaptaria sutrumpėjusio paveldėto ryt. balt. dial. **-u-* (< **-uo$_2$-* [plg. PKEŽ IV 261]) vartojimo galimybės, nors minėtos rytų baltų dialektinės lytys pasakomos pagrečiui, plg. lie. dial. *óbūlas* 3ª Grd, Šv, Pj 't. p.' (LKŽe) resp. la. dial. *âbūls*[2] 'dobilas' (EH I 192). Kur kas daugiau tokių fonetinių alternantų nurodo J. Endzelīnas (1951: 347–348): la. *vab-o-le* 'vabalas' ↔ la. dial. *vab-u-le* 't. p.' Valmiera; la. *vìes-u-lis* 'viesulas' ↔ la. dial. *vìes-uo-ls* 't. p.' ir kt. Todėl daug patikimiau lytis su trumpuoju *-u-* priskirti vėlyviesiems fonetiniams alternantams (nebūtinai dialektizmams), nesiejant jų raidos su išnykusių baltų genčių nepaliudytų formų įtaka.

Žodis *ābuols* 'dobilas' (pagal kilmę sietinas su la. *ābele* 'obelis', s. pr. *wobilis* 'dobilas', la. *ābuols* 'obuolys', plačiau žr. ME I 235), t. y. jis traktuotinas kaip kontaminantas (žr. anksčiau), užregistruotas keliose Kuržemės šnektose, pavyzdžiui, apie Gaikius, Remtę, Vėrgalę, Nygrandę (*ka nāk âbuôls gatavs, ta griêze dikti griêž* 'kai dobilai nunokst a, tada griežlė garsiai griežia' [LVDA]), keliose Žiemgalos šnektose, pavyzdžiui, apie Bėrzę, Bukaišius, Duobelę, Glūdą (*saŕkanaîs âbuôls* 'raudonasis dobilas'), Jaunaucę, Platuonę, Škibę, taip pat ir Vidžemėje – apie Uogresgalą.

Iš la. dial. *dābuoliņš* 'dobilas' (su minėtu adjektyvinio darybos tipo ir *n. qualitatis* konotacijos baigmeniu la. *-iņš* [žr. anksčiau]) dėl kontaminacijos su la. *ābuols* 'obuolys' (apie šio proceso priežastis žr. anksčiau) pasidarytas variantas *ābuoliņš* (su *d-* afereze, plg. la. *abuls* 'dobilas' BW 21871, Ungurmuiža, Mazsalaca [ME I 6; EH I 2] ← la. dial. *dābuls / dabūls* 't. p.' [žr. anksčiau; dar žr. EH I 301]). Ši forma yra bendrinės latvių kalbos norminis žodis.

Pavadinimas *ābuoliņš* arba jo fonetiniai ir morfologiniai variantai vartojami didžiojoje latvių šnektų dalyje. Žodis *ābuoliņš* užfiksuotas visose Latvijos srityse, išskyrus Latgalą. Jis paplitęs Kuržemėje, pvz.: *tiẽ âbuôliņi jaû vaĩrâki, mazuô baĺtuô mẽs saûcam cũkâbuôliņu* 'tų dobilų jau yra keli, mažus baltus mes vadiname *cūkāboliņi*' Asytė (ALE); *laps saîmniêks saviêm luõpiêm deve âbuôliņu* 'geras šeimininkas savo gyvuliams duodavo dobilų' Barta (LVDA); *saŕkanaîs âbuôliš ir gaŗâks* 'raudonasis dobilas yra aukštesnis' Basai (LVDA); *tagad vaîs âbuôliņ tik dåũdz nesẽj* 'dabar jau dobilų tiek daug nebesėja' Ėduolė (LVDA); *âbuôliņe ệd guôves* 'dobiluose ėda karvės' Kazdanga (LVDA); *iesẽį lệcs ar âbuõliņ* 'pasėjo lęšius su dobilais' Laucienė (LVDA); *uz čačiêm žâvê âbuôliņu* 'ant žaiginių džiovina dobilus' Medzė (LVDA); *pļã:v âbuôliņ* 'pieva dobilų' Stendė. Kuržemės giliosioms lybiškosioms šnektoms būdingi įvairūs šio pavadinimo variantai. *ābaliņš*: *â:bliš* užregistruotas apie Dundagą (*â: bliš*, ak. *â:bliņ*), Ugalę, Užavą, Vandzenę (*â:blî:š*; *â:blìņ*); *âbliš*, naud. *âbliņam* – apie Puopę, Ugalę, *âblìņ* – apie Ancę, Lubezerę, Nuogalę, Ventą, Ziras, Zūras ir kt., pvz.: *sâk ziêdêt baĺtaîs âbuôlîš* 'pradeda žydėti baltieji dobilai' Alsunga (ALE); *bi âbuôlîš pasệc zèm miêžiêm; ta tuõreĩz sẽį̯ zèm rudziêm, bet zèm miêžiêm âbuôlîš labâk åûg* 'dobilai buvo pasėti po miežių; tada sėjo po rugių, bet po miežių dobilai geriau auga' Kandava (ALE); *âbuôlîš i vệlaîs, agraîs, cũkâbuôlîš un bastaŕs* 'dobilai yra vėlyvieji, ankstyvieji, baltieji dobilai ir rausvieji [dobilai]' Kazdanga (ALE); *ziêm, ka broûc mežę ta joû vaîg ziŕgam̂ âbuôliš* 'žiemą, kai važiuoji į mišką, tada jau reikia arkliui dobilų' Mėrsragas (LVDA); *mẽs tokš puĺk âbliņ sẽ:į̯* 'mes juk daug dobilų sėdavome' Puopė (ALE); *âbuôliš* taip pat ir apie Usmą: *âbliņ lõkę ziêrgs ganę* 'dobilų lauke arklius ganydavo' Venta (ALE).

Pavadinimas *ābuoliņš* paplitęs ir Žiemgalos šnektose, pvz.: *rõzâ ziêdiņiêm bastaŕ âbuôliņš* 'raudonais žiedais [žydi] rausvieji dobilai' Augstkalnė (ALE); *bites âbuôliņu nigrib, grũti viņâm* 'bitėms dobilai nepatinka, sunku joms [medų rinkti]' Bauskė (LVDA); *âbuõlìņš ziêd àr baĺtrozîgiẽm ùn sàrkaniẽm ziêdiẽm* 'dobilai žydi baltrausviais ir raudonais žiedais' Blydenė (ALE); *âbuõliņu duôd zir^{a}giem* 'dobilų duoda arkliams' Bukaišiai (LVDA); *ja luõpus uzlaîž uz âbuôliņu, ta drĩz jâdzện nuõst, ka neuspûš* 'jei gyvulius paleidžia į dobilus, tai juos greit reikia išginti, kad neišpūstų' Pėterniekai (LVDA); *zeģenês liêk âbuôliņu* 'ant žaiginių deda dobilus' Švėtė (LVDA); *guôvêm jaũ âbuôliņu nedeva* 'karvėms jau dobilų neduodavo' Vecumniekai (LVDA). Rečiau žodis *ābuoliņš* vartojamas Vidžemėje, pvz.: *nùo ábúeliņa zíedíem bi:tes na:s madu* 'iš dobilų žiedų bitės neša medų' Lazduona (ALE); *ábuâlìņč läbi pá:deviés* 'dobilai gerai nusisekė' Liauduona (LVDA); *zi:rgìem vòirák ǻ buo^{e}ļeņč* 'arkliams daugiau [duodavo] dobilų' Mėtriena (LVDA); *bija jàìet uz âbùoliņa celŝanu* 'reikėjo eiti krauti dobilų' Vilduoga (LVDA), ir Aukšžemėje.

Nycoje užrašytas la. *ābuols* 'dobilas' baigmens la. *-īns* (< suff. la. *īnŏ*[*-ā*], suponuojančio *n. qualitatis* konotaciją resp. sememą **'dobilo, dobilui būdingas'* (apie tokį darybos būdą [ir lit.] žr. Kregždys 2011: 54; dar žr. Endzelīns 1951: 319) vedinys la. dial. *ābuolīns* (*ceļmalê pļãve âbuôlīnu* 'pakelėje pieva dobilų'), o kai kuriose Vidžemės vidurinėse šnektose (apie Burtniekus, Drabešius, Gatartą, Mujānus, Ranką, Skankalnę, Smiltenę, Valką ir kt.) užfiksuotas kaitos *-īns* > *-īc* (gen. *-īna* [žr. Endzelīns 1951: 318]) variantas, pvz.: *gùos pìepùšâs, ka uz âbuõlīna gana* 'karvės išsipučia, jei dobiluose gano' Ėrgemė (ALE); *âbuõlīc zemi tak uzlabuõ* 'dobilai juk dirvą pagerina' Sėrmūkšiai (LVDA).

Pavienėse šnektose užfiksuota ir kitokių variantų: su baigmeniu la. *-ins* (apie jį žr. Endzelīns 1951: 319) *ābuolins* – apie Duniką (*aûg âbuôlinc* 'auga dobilai'), Pėrkonę, Purmsatus, Vėrgalę, taip pat Idų, Kiuonius, Luodę; *ābolìņš* – apie Aluoją, Palę, Vitrupę (*âboliņ jāsastum̃bure, ka liêk ķẽrps* 'dobilus reikia sudėti į žaiginius [kad išdžiūtų], jei 'prieš tai' deda į kupetas'), *ābolīns* – apie Karlius, Priekulius, Ranką (*ābolīns labi nuoaûdzs* 'dobilai gerai suaugę'), Vaivę. Keliose šiaurės Vidžemės šnektose, pavyzdžiui, apie Mazsalacą, Ruozėnus, užfiksuotas variantas *ābulins*. Jis užregistruotas ir apie Birzulius.

Sporadiškai pasitaiko variantas su baigmeniu la. *-tiņš* (žr. Endzelīns 1951: 316–317): la. dial. *ābuoltiņš* 'dobilas' (apie Aisterę, Grenčius, Zvartavą [plg. ME I 234–235]).

Rytinėje Kuržemėje (apie Ciecerę, Gaikius, Kabilę, Kursyšius, Lutrinius, Saldų, Satinius, Zvardę ir kt.), Žiemgalos šiaurės vakarų dalyje palei ribą su Kuržeme (apie Vanę, Zemytę, Zantę ir kt.), taip pat centrinėje Žiemgalos dalyje apie Aurus, Duobelę, Jaunaucę, Penkulę kompaktiškai paplitęs variantas *ābuls* (plg. lie. *óbuolas*, *obuolys* arba *obuolis*, *-iesi,* taip pat *óbulas*, Endzelīns 1951: 348), pvz.: *uz rudziêm paũsari sẽį̯ âbulu* 'į rugius pavasarį įsėja dobilus' Aizupė (LVDA); *sâk akal sẽt âbulu, gana uz âbuliêm* 'vėl pradeda sėti dobilus, gano dobiluose' Zantė (ALE); *brũnaîs âbuls aug pac nuô sevis* 'rudasis dobilas auga pats (t. y. nesėtas)' Kabilė (LVDA); *vaî tu âbulu nuôpļãvi?* 'ar tu dobilus nupjovei?' Vanė (LVDA); *tiẽ i trizari, ku siênu, âbulu kraũ* 'tai yra trinagės [šakės], su kuriomis šieną, dobilus krauna' Valgundė (LVDA).

Žodis *ābuls* (*uobuls*) dažniausiai reikšme 'raudonasis dobilas' užregistruotas ir daugelyje Latgalos šnektų (apie Gaigalavą, Makašėnus, Nautrėnus, Rundėnus, Vilianus ir kt.), pvz.: *uôbula ťèirùms nùpļàuts* 'dobilų laukas nupjautas' Dricėnai (LVDA); *łynus śå uôbula źämî, aûga ťèiroîķi i loboîķi* 'linus sėjo į dobilų žemę (t. y. ten, kur prieš tai būta

snēs piedēklis *-ul-*, iespējams, varētu būt radies saīsinājuma rezultātā (*-uol->-ūl->-ul-*), skat. Endzelīns 1951: 70.

Dažviet Kurzemes austrumu daļā (Gaiķos, Pampāļos, Zvārdē) un Zemgalē (Augstkalnē, Bērzē, Naudītē, Pūrē, Smārdē, Vilcē u. c.) fiksēts arī variants ar jau minēto la. izskaņu *-iņš*: *ābuliņš*, piem., *âbuliņu, salîmus, siênu, auzas – senâk tâ zirgus baruôja* ‘āboliņu, salmus, sienu – senāk tā zirgus baroja’ Augstkalnē (ALE); *âbuliņš i jâčačuô – čačuôs jâsakrauˌ* ‘āboliņš ir jāzārdo – zārdos jākrauj’ Pampāļos (LVDA); *âbuliņu pļauj* ‘āboliņu pļauj’ Šķibē (LVDA). Tas reģistrēts arī Vidzemē – Kocēnos, Līgatnē, Nītaurē, Pļaviņās, Skrīveros, Vecpiebalgā, Zaubē u. c. Šis vārds samērā plašā kompaktā areālā sastopams arī Vidzemes ziemeļaustrumu daļā ap Alūksni, Gulbeni, Druvienu, kur tas arī varētu būt radies kontaminācijas rezultātā tāpat kā iepriekš aplūkotais *ābuls*, piem., *vokàr nùpļùova vusu uôbuliņu* ‘vakar nopļāva visu āboliņu’ Annā (LVDA); *pļavuôs aûg soŕkanìs ùn bòltìs uôbulìņš* ‘pļavās aug sarkanais un baltais āboliņš’ Bejā (LVDA); *smaŕžùo âbuliņa làuks* ‘smaržo āboliņa lauks’ Gaujienā (LVDA); *loba smoka uôbuliņàm* ‘laba smarža āboliņam’ Jaunrozē (LVDA); *pinàm krùņus nù uôbuliņa zîdìm* ‘pinām vainagus no āboliņa ziediem’ Kalncempjos (LVDA); *uôbuliņa tèirùms salikc* (-ts) *veldê* ‘āboliņa lauks sagāzts veldrē’ Litenē (LVDA); *linus ìesèja óbuliņa zemé, lobók tùr pa-auga* ‘linus iesēja āboliņa zemē, labāk tur izauga’ Mazzalvē (LVDA); *gùvìm uôbuliņu dava tikài svâdinas reîtûs* ‘govīm āboliņu deva tikai svētdienas rītos’ Pededzē (LVDA); *°âbuliņu aûdzè prìekš lùopu barìbas* ‘āboliņu audzē lopbarībai’ Sinolē (ALE); *to nu gòn jùsiém ir pìeoúdzs šùgod óbuliņa* ‘tad nu gan jums ir saaudzis šogad āboliņš’ Tirzā (LVDA); *lùpus ganeju uôbuliņâ* ‘lopus ganīju āboliņā’ Vīksnā (LVDA); *te vînu làiku moûsîm beja àr soŕkanù uôbuliņu dàudzi tèirumi apsàti, kas tèi pàr goŕdu barîbu gùtiņuôm!* ‘šeit vienu laiku mums bija ar sarkano āboliņu daudzi lauki apsēti, kas tā par garšīgu barību gotiņām!’ Ziemerī (ALE).

Nīcā pierakstīts variants *ābulins*: *linus paûsarî sẽ vęcâ âbulinâ – ku i âbulins bijis, âbulinš izguĺ nezâli* ‘linus pavasarī sēja vecā āboliņā – [tur], kur āboliņš bijis [iesēts], āboliņš izguļ nezāles’ Nīcā (ALE); *nuô saŕkanâ âbulina* [bites] *nevaŕ dabũt tuõ sulu, tuŕ i dziļš* [zieds] ‘no sarkanā āboliņa [bites] nevar dabūt to nektāru, tur ir dziļš [zieds]’ Nīcā (ALE).

Variants ar jau aplūkoto la. izskaņu *-īns* (skat. iepriekš) *ābulīns* kā senāk lietots vārds minēts no Nīcas (*vęcuôs laĩkuôs teîca – âbulĩns* ‘senos laikos teica – ābulīns’). Savukārt *ābulīns* (> *ābulīc*, gen. *ābulīna*, par *-īc* < *-īns* skat. Endzelīns 1951: 318) raksturīgs galvenokārt Vidzemes vidus izloksnēm ap Valmieru, Cēsīm, Vecpiebalgu, tas reģistrēts arī Jaunburtniekos, Jērcēnos, Stalbē, Valmierā u. c., piem., *âbulĩna gùovîtẽm nebija* ‘āboliņa gotiņām nebija’ Cēsīs (LVDA); *âbulĩnu sẽ rudzuôs ùn kvìešuôs* ‘āboliņu sēja tur, virsū rudziem un kviešiem’ Kārļos (LVDA); *âbulĩna laũks* ‘āboliņa lauks’ Kauguros (ALE); *âbulĩc*, *-ĩna* ‘āboliņš, ģen. *-ĩna*’ Sērmūkšos (LVDA); *gùovis ę̂d âbulĩnâ* ‘govis ēd āboliņā’ Bilskā (LVDA); *zaķis ìeskrẽja âbulĩnâ* ‘zaķis ieskrēja āboliņā’ Dzērbenē (LVDA); *âbulĩnu lìek zãrduôs* ‘āboliņu liek zārdos’ Kauguros (LVDA); *pàr âbulĩnu viê* [sauca] ‘par ābulīnu vien [āboliņu sauca]’ Launkalnē (LVDA); *âbulĩna tĩrùms* ‘āboliņa lauks’ Vijciemā (LVDA).

Latgalē dominē variants ar izskaņu *-eņš* (*-eņč*) < *-enis* (Endzelīns 1951: 302): *ābuleņš* (*uobuleņč*). Tas reģistrēts Barkavā, Dricēnos, Gaigalavā, Sakstagalā, Vārkavā, Viļānos u. c., piem., *tagat pàr uôbuĺeņu sàuc* ‘tagad par *uobuleņu* sauc’ Aglonā (LVDA); *bitíś na-ît soŕkonà óbuĺeņâ* ‘bites nelido sarkanajā āboliņā (t. i., nevāc nektāru no sarkanā āboliņa)’ Atašienē (LVDA); *apgùoju ap soŕkonùo uôbuĺeņa t́èirumu* ‘apgāju [apkārt] sarkanā āboliņa laukam’ Gaigalavā (LVDA); *uôbuĺèńč jàu lèls* ‘āboliņš jau liels’ Mērdzenē (LVDA); *uôbuĺeņu nùpļàun i saĺîk vùortûs, lài kòłst* ‘āboliņu nopļauj un saliek zārdos, lai žūst’ Nautrēnos (ALE); *uôbuĺèńč irâ soŕkònc i bòlc* (-ts) ‘āboliņš ir sarkans un balts’ Varakļānos (LVDA).

Ziemeļlatgales izloksnēs lieto variantu *ābulinis*. Tas reģistrēts Baltinavā, Balvos, Šķilbēnos, piem., *gùvîem dût soŕkanù uôbuĺíńi* ‘govīm dod sarkano āboliņu’ Šķilbēnos (ALE); *vòi, soŕkànc uôbuĺíńć, tārpińć tovu sakńi ât* ‘vai, sarkanais āboliņ, tārpiņš tavu sakni ēd ‘graužˮ Viļakā.

Dažās Kurzemes austrumu un Zemgales rietumu izloksnēs (Džūkstē, Gaiķos, Remtē, Vecaucē u. c.) sastopams variants *ābūls*, piem., *âbûlu aûdzẽ luõpbarîbài* ‘āboliņu audzē lopbarībai’ Blīdenē (ALE); *ka es bę̂ns biju, va ta sẽja âbũlus, rętaṁ kâdaṁ bi âbũls* ‘kad es bērns biju, vai tad sēja āboliņus, kādam retam bija āboliņš’ Džūkstē (ALE); *ābũls, ãbuôliņš – citâdi jau nesaûc* ‘*ābūls, ābuoliņš* – citādi jau nesauc’ Kursīšos (ALE). Variants ar deminutīva izskaņu *ābūliņš* pierakstīts Bikstos, Lestenē, Vecaucē, piem., *timuõtu, âbũliņu kŗaũ čačuôs; kad âbũliņš ziêd, viss laũks tad iŕ saŕkaṅs* ‘timotiņu, āboliņu krauj zārdos; kad āboliņš zied, viss lauks tad ir sarkans’ Džūkstē (ALE); *pļavâ aûg âbùliņš* ‘pļavā aug āboliņš’ Jaunpilī (LVDA).

Āboliņa apzīmēšanai sastopami vairāki nosaukumi ar īsu saknes patskani. Nosaukums *abuoliņš* reģistrēts dažās Vidzemes lībiskajās izloksnēs Ainažos, Tūjā, piem., *katar dien lîst, viss abuôliņč bûs galigi sapûveš* ‘katru dienu līst, viss āboliņš būs galīgi sapuvis’ Svētciemā (LVDA). Tas pierakstīts arī Dienvidrietumkurzemē – Kalētos.

Galvenokārt Vidzemes rietumu izloksnēs izplatīts variants *abuliņš*. Tas pierakstīts Duntē, Limbažos, Liepupē, Stalbē, Umurgā, Vainižos u. c., piem., *abuliņa vẹdãji* ‘āboliņa vedēji’ Augstrozē (LVDA); *agraš abuliņč joû ziêž, jâpļoũ nuôst* ‘agrais āboliņš jau zied, jāpļauj nost’ Duntē (ALE); *abuliņč smukk nuô-oudzs* ‘āboliņš skaisti noaudzis’ Katvaros (LVDA); *abuliņ sẽį̨ apuž rudzim, abuliņc i zirgim vis tas labakaš berips* ‘āboliņu sēj zem rudziem, āboliņš ir zirgiem vislabākā barība’ Svētciemā (ALE); *mûs abuliņa bi zaķ’ bę̂rn* ‘mūsu āboliņā bija zaķu bērni’ Tūjā (LVDA); *abuliņš bi veĺde*, *neˑkâ papļoũt* ‘āboliņš bija veldrē, nekā [nevarēja] nopļaut’ Vainižos (LVDA).

Variants *abulīns* (*-īc*, ģen. *-īna*) savukārt sastopams dažās Vidzemes ziemeļrietumu izloksnēs (Burtniekos, Kauguros, Ķieģeļos, Vilzēnos u. c.), piem., *nuô abulĩna ravẽju ârā* ‘no āboliņa ravēju ārā [nezāles]’ Braslavā (LVDA); *cik jaûki, ka griêzîte griêž ìekš abulĩna laũka* ‘cik jauki, ka griezīte griež āboliņa laukā’ Mārsnēnos (ALE); *pļavã aûg abulĩc* ‘pļavā aug āboliņš’ Rencēnos (LVDA); *abulĩna tĩrums* ‘āboliņa lauks’ Vecatē (LVDA).

Šajā areālā izplatīts arī variants *abulins*, piem., *abuliñc ir jâpļoų* ‘āboliņš ir jāpļauj’ Alojā (LVDA); *zirgiṁ piêtika ar abulinu viê* ‘zirgiem pietika tikai ar āboliņu’ Braslavā (LVDA); *abulinu ceļ stumb̃uruôs* ‘āboliņu krauj zārdos’ Mazsalacā (LVDA); *saŕkanaîs abulinc ziêd* ‘sarkanais āboliņš zied’ Ozolos (LVDA); *pļava oûg abuliñs*, loc. sg. *abulina* ‘pļavā aug āboliņš’ Puikulē (LVDA); *abulinc jau gåûži lab’ smàržùo* ‘āboliņš jau ļoti labi smaržo’ Skaņkalnē (LVDA); *abulins* pierakstīts arī Bauņos, Rozēnos, Vecatē, Vilzēnos u. c. Sporādiski reģistrēti vēl arī varianti ar lībiskajām izloksnēm raksturīgo piedēkļa zilbju pārveidojumu: *abolins* Idū (*ba`to abolìn oûdzina priekš cũkam* ‘āboliņu audzē cūkām’ LVDA); *abaliņš* un *aboliņš* Salacā (*pļava oûg tĩrs aboliņč* ‘pļavā aug tīrs āboliņš’ LVDA).

Vidzemes ziemeļrietumu izloksnēm raksturīgi āboliņa nosaukumi ar pārskaņu – *a* vai *ā* vietā vārda sākumā sastopams *ę* vai *ę̄*: *ębuls* reģistrēts Ķoņos (*ębuĺ tagad taĩsâs pļaũt* ‘āboliņu tagad gatavojas pļaut’ [LVDA]); *ębolins* – Ipiķos (*nu sẽj ębolinu* ‘nu sēj āboliņu’ [LVDA]), Jeros (*ka såûs ębolineˑdabu liêt, ta paliêk mę̨̃lc ùn saŕkanc* ‘ja sauss

dobilų), augo švaresni ir geresni' Nautrėnai (Apv); *źiȓǵi salàkuši uôbulâ* '[supančioti] arkliai sušokę į dobilus' Varaklianai (Apv). Latgališkose šnektose priesaga *-ul-*, galimas daiktas, atsirado dėl redukcijos (*-uol->-ūl->-ul-*), žr. Endzelīns 1951: 70.

Vietomis Kuržemės rytinėje dalyje (apie Gaikius, Pampalius, Zvardę) ir Žiemgaloje (apie Augstkalnę, Bėrzę, Naudytę, Pūrę, Smardę, Vilcę ir kt.) pasitaiko ir variantas su jau minėtu baigmeniu la. *-iņš*: *ābuliņš*, pvz.: *âbuliņu, salȋmus, siênu, auzas – senâk tâ zirgus baruôja* 'dobilus, šiaudus, šieną – anksčiau taip arklius šėrė' Augstkalnė (ALE); *âbuliņš i jâčačuô – čačuôs jâsakraų* 'dobilus reikia krauti ant žaiginių' Pampaliai (LVDA); *âbuliņu pļauj* 'dobilus pjauna' Škibė (LVDA). Jis užregistruotas ir Vidžemėje – apie Kuocėnus, Lygatnę, Nytaurę, Pliavinias, Skryverus, Vecpiebalgą, Zaubę ir kt. Šis žodis gana plačiame kompaktiškame areale vartojamas ir Vidžemės šiaurės rytų dalyje apie Alūksnę, Gulbenę, Druvieną, kur jis taip pat galėtų būti atsidaręs dėl kontaminacijos, kaip prieš tai aptartas *ābuls*, pvz.: *vokàr nùpļùova vusu uôbuliņu* 'vakar nupjovė visus dobilus' Anna (LVDA); *pļavuôs aûg soȓkanìs ùn bòltìs uôbulìņš* 'pievose auga raudonieji ir baltieji dobilai' Beja (LVDA); *smaȓžùo âbuliņa làuks* 'kvepia dobilų laukas' Gaujiena (LVDA); *loba smoka uôbuliņàm* 'skaniai kvepia dobilai' Jaunruozė (LVDA); *pinàm krùņus nù uôbuliņa zîdìm* 'pynėme vainikus iš dobilų žiedų' Kalncempjai (LVDA); *uôbuliņa tèirùms salikc* (-ts) *veĺdê* 'dobilų laukas suguldytas' Litenė (LVDA); *linus ìesèja óbuliņa zemé, lobók tùr pa-auga* 'linus pasėjo į dobilų žemę, geriau ten užaugo' Mazzalvė (LVDA); *gùvìm uôbuliņu dava tikài svâdinas reîtûs* 'karvėms dobilų duodavo tik sekmadienių rytais' Pededzė (LVDA); *°âbuliņu aûdzè prìekš lùopu barìbas* 'dobilus augina pašarui' Sinuolė (ALE); *to nu gòn jùsiém ir pìeoúdzs šùgod óbuliņa* 'na, jau ir jums užaugo šiais metais dobilai' Tirza (LVDA); *lùpus ganeju uôbuliņâ* 'gyvulius ganiau dobiluose' Vyksna (LVDA); *te vînu làiku moûsîm beja àr soȓkanù uôbuliņu dàudzi tèirumi apsàti, kas tèi pàr goȓdu barîbu gùtiņuôm!* 'čia vienu metu mums buvo raudonaisiais dobilais daugelis laukų užsėta, koks tai skanus pašaras karvytėms!' Ziemeris (ALE).

Nycoje užrašytas variantas *ābulins*: *linus paûsarî sẽ vęcâ âbulinâ – ku i âbulins bijis, âbulinš izgulĵ nezâli* 'linus pavasary sėdavo senoje dobilienoje – [ten], kur dobilai buvo [pasėta], dobilai išguli piktžoles' Nyca (ALE); *nuô saȓkanâ âbulina* [bites] *nevaȓ dabũt tuõ sulu, tuȓ i dziļš* [zieds] 'iš raudonojo dobilo [bitės] negali paimti to nektaro, ten gilus [žiedas]' Nyca (ALE).

Seniau vartotas variantas su jau aptartu baigmeniu la. *-īns* (žr. anksčiau) *ābulīns* užrašytas Nycoje (*vęcuôs laīkuôs teîca – âbulīns* 'anksčiau sakydavo – *ābulīns*'). *Ābulīns* (> *ābulīc*, gen. *ābulīna*, *-īc* < *-īns* žr. Endzelīns 1951: 318) labiausiai paplitęs Vidžemės vidurinėse šnektose apie Valmierą, Cėsius, Vecpiebalgą, užregistruotas ir apie Jaunburtniekus, Jėrcėnus, Stalbę, Valmierą ir kitur, pvz.: *âbulīna gùovîtẽm nebija* 'dobilų karvytėms nebuvo' Cėsys (LVDA); *âbulīnu sẽ rudzuôs ùn kvìešuôs* 'dobilus sėjo, kur anksčiau augo rugiai ir kviečiai' Karliai (LVDA); *âbulīna laũks* 'dobilų laukas' Kaugurai (ALE); *âbulīc*, *-īna* 'dobilas, gen. *-īna*' Sėrmūkšiai (LVDA); *gùovis ęd âbulīnâ* 'karvės ėda dobiluose' Bilska (LVDA); *zaķis ìeskrẽja âbulīnâ* 'kiškis įbėgo į dobilus' Dzėrbenė (LVDA); *âbulīnu lìek zãrduôs* 'dobilus deda ant žaiginių' Kaugurai (LVDA); *pàr âbulīnu viê* [sauca] '*ābulīns* tik [dobilus vadino]' Launkalnė (LVDA); *âbulīna tīrùms* 'dobilų laukas' Vijciemas (LVDA).

Latgaloje dominuoja variantas su baigmeniu *-eņš* (*-eņč*) < *-enis* (Endzelīns 1951: 302): *ābuleņš* (*uobuleņč*). Jis užregistruotas apie Barkavą, Dricėnus, Gaigalavą, Sakstagalą, Varkavą, Vilianus ir kt., pvz.: *tagat pàr uôbuĺeņu sàuc* 'dabar *uobuleņu* vadina' Agluona (LVDA); *biťiś na-ît soȓkonà óbuĺeņâ* 'bitės neskrenda prie raudonųjų dobilų (t. y. nerenka medaus iš raudonųjų dobilų)' Atašienė (LVDA); *apgùoju ap soȓkonùo uôbuĺeņa ťèirumu* 'apėjau [aplink] raudonųjų dobilų lauką' Gaigalava (LVDA); *uôbuĺèńč jàu lèls* 'dobilai jau dideli' Mėrdzenė (LVDA); *uôbuĺeņu nùpļàun i saĺìk vùortûs, lài kòłst* 'dobilus nupjauna ir sudeda ant žaiginių, kad džiūtų' Nautrėnai (ALE); *uôbuĺèńč irâ soȓkònc i bòlc* (-ts) 'dobilai yra raudoni ir balti' Varaklianai (LVDA).

Šiaurinėse Latgalos šnektose vartojamas variantas *ābulinis*. Jis užregistruotas apie Baltinavą, Balvus, Škilbėnus, pvz.: *gùvîem dût soȓkanù uôbuĺińi* 'karvėms duoda raudonųjų dobilų' Škilbėnai (ALE); *vòi, soȓkànc uôbuĺìńć, tārpińć tovu sakńi ât* 'oi, raudonasai dobile, kirminas tavo šaknį graužia' Viliaka.

Kai kuriose Kuržemės rytų ir Žiemgalos vakarų šnektose (apie Džūkstę, Gaikius, Remtę, Vecaucę ir kt.) vartojamas variantas *ābūls*, pvz.: *âbûlu aûdzẽ luõpbarībài* 'dobilus augina pašarui' Blydenė (ALE); *ka es bę̂ns biju, va ta sẽja âbũlus, rętaṃ kâdaṃ bi âbũls* 'kai aš vaikas buvau, argi tada sėjo dobilus, retai kas turėjo dobilų' Džūkstė (ALE); *ābũls, ābuôliņš – citâdi jau nesaûc* '*ābūls, ābuoliņš* – kitaip jau nevadina' Kursyšiai (ALE). Variantas su deminutyviniu baigmeniu *ābūliņš* užrašytas apie Bikstus, Lestenę, Vecaucę, pvz.: *timuõtu, âbũliņu kŗaũ čačuôs; kad âbũliņš ziêd, viss laũks tad iȓ saȓkañs* 'motiejukus, dobilus krauna į žaiginius; kai dobilai žydi, visas laukas tada yra raudonas' Džūkstė (ALE); *pļavâ aûg âbùliņš* 'pievoje auga dobilai' Jaunpilis (LVDA).

Yra keletas dobilo pavadinimų su trumpu šaknies balsiu. Forma *abuoliņš* užregistruota keliose Vidžemės lybiškosiose šnektose apie Ainažius, Tūją, pvz., *katar dien lîst, viss abuôliņč bûs galigi sapûveš* 'kiekvieną dieną lyja, visi dobilai bus visiškai supuvę' Svėtciemas (LVDA). Ji užrašyta ir pietvakarių Kuržemėje – Kalėtuose.

Labiausiai vakarinėse Vidžemės šnektose paplitęs variantas *abuliņš*. Jis užrašytas apie Duntę, Limbažius, Liepupę, Stalbę, Umurgą, Vainižius ir kitur, pvz.: *abuliņa vęd̃āji* 'dobilų vežėjai' Augstruozė (LVDA); *agraš abuliņč joû ziêž, jâpļoũ nuôst* 'ankstyvieji dobilai jau žydi, reikia pjauti' Duntė (ALE); *abuliņč smukk nuô-oudzs* 'dobilai gražiai užaugę' Katvarai (LVDA); *abuliņ sẽį apuž rudzim, abuliņc i zirgim vis tas labakaš berips* 'dobilus sėjo po rugių, dobilai yra geriausias pašaras arkliams' Svėtciemas (ALE); *mûs abuliņa bi zaķ' bę̂rn* 'mūsų dobiluose buvo kiškio vaikų' Tūja (LVDA); *abuliņš bi veĺde*, *neķâ papļoũt* 'dobilai buvo išgulę, niekaip [negalėjo] nupjauti' Vainižiai (LVDA).

Variantas *abulīns* (*-īc*, gen. *-īna*) vartojamas kai kuriose Vidžemės šiaurės vakarų šnektose (apie Burtniekus, Kaugurus, Kiegelius, Vilzėnus ir kt.), pvz.: *nuô abulīna ravẽju ârā* 'iš dobilų ravėjau [piktžoles]' Braslava (LVDA); *cik jaûki, ka griêzîte griêž ìekš abulīna laũka* 'kaip miela, kai griežlė griežia dobilų lauke' Marsnėnai (ALE); *pļavã aûg abulīc* 'pievoje auga dobilai' Rencėnai (LVDA); *abulīna tīrums* 'dobilų laukas' Vecatė (LVDA).

Šiame areale paplitęs ir variantas *abulins*, pvz.: *abuliņc ir jâpļoų* 'reikia pjauti dobilus' Aluoja (LVDA); *zirgiṃ piêtika ar abulinu viê* 'arkliams užteko tik dobilų' Braslava (LVDA); *abulinu ceļ stumburuôs* 'dobilus krauna į žaiginius' Mazsalaca (LVDA); *saȓkanaîs abulinc ziêd* 'raudonieji dobilai žydi' Uozuolai (LVDA); *pļava oûg abuliņs*, loc. sg. *abulina* 'pievoje auga dobilai' Puikulė (LVDA); *abulinc jau gåûži lab' smàržùo* 'dobilai jau labai skaniai kvepia' Skankalnė (LVDA); *abulins* užrašytas ir apie Baunius, Ruozėnus, Vecatę, Vilzėnus ir kt. Sporadiškai užregistruoti ir variantai su lybiškosioms šnektoms būdingu priesagos skiemenų pakitimu: *abolins* Idus (*ba`to abolìn oûdzina priekš*

āboliņš dabū lietu ‘salīst’, tad paliek melns un sarkans’ (LVDA), Ternejā; *ệbulīns* – Jērcēnos, Kārķos, Rencēnos; *ệbulins* – Jērcēnos, Ķoņos, Naukšēnos; *ệbuolins* – Idū, Ternejā.

Otro nosaukumu grupu veido vārdi ar *amuol-*. Etimoloģiski tie ir radniecīgi ar lie. *ãmalas / ẽmalas* ‘amulis’ (skat. ME I 70–71, 203skk.) un izplatīti galvenokārt Vidzemes rietumos ap Bīriņiem, Dunti, Krimuldu, Liepupi, Limbažiem. Izloksnēs pierakstīti vairāki varianti.

Nosaukums *amuols* reģistrēts dažās Vidzemes lībiskajās izloksnēs (Bīriņos, Limbažos, Nabē, Stienē (EH), kā arī Allažos, Krimuldā un Turaidā, bet variants *amals* – Duntē, piem., *amal̂s i kustaņpârtik* ‘āboliņš ir lopbarība’ Limbažos (LVDA); *guôs i sag!š amala* ‘govis sagājušas āboliņā’ Liepā (LVDA).

Āboliņa nosaukums ar deminutīva izskaņu *amuoliņš* ‘āboliņš’ (ME I 70) (sal. *amoliņš Melilotus* [skat. arī vēl ME I 206]) reģistrēts dažās Vidzemes rietumu izloksnēs, piemēram, Ādažos, Alojā, Drabešos, Lielstraupē (EH I 69), Līgatnē, Raiskumā, Ropažos, Siguldā, arī Zaubē (EH ibd.) u. c., piem., *ìesēju amuõliņu* ‘iesēju āboliņu’ Ikšķilē (LVDA); *pļava oûg amuõliņč* ‘pļavā aug āboliņš’ Nabē (LVDA).

Ozolos reģistrēts variants *amuolīns*.

Fiksēti vēl arī citi varianti: *amoliņš* Mazstraupē (*uz amoliņ veļ̂ vaŕ ganit pavasari* ‘āboliņā vēl var ganīt pavasarī’ [LVDA]), Stienē (*amoliņč jâu sâk ziêdet* ‘āboliņš jau sāk ziedēt’ [LVDA]); *amaliņš* Liepupē, Limbažos (*zirg bûs jāsāk siet uz amaliņ* ‘zirgus būs jāsāk siet āboliņā’), Tūjā, Vitrupē (*pļava oûg tīrs amaliņš* ‘pļavā aug tīrs āboliņš’), *amuliņš* Katvaros, Pociemā, Tūjā (*amuliņč ziêd* ‘aboliņš zied’).

Galvenokārt izloksnēs ap Ērģemi lieto variantus ar *ę – ęmuols*, *ęmuoliņš* un *ęmuolīns* (vēl skat. ME I 205). La. dial. *ęmuols* reģistrēts Ērģemē, Lugažos, Omuļos, Valkā (*sẽja luõpìm agruõ ęmuolu, agrâk vìņč i pļaũjams* ‘sēja lopiem agro āboliņu, agrāk tas ir pļaujams’ Ērģemē [ALE]), *ęmuoliņš* – Omuļos, *ęmuolīns* – Ērģemē (*vęci cìlvę̀ki runãja, ka prìekš Jāņa vàiguôt ęmuôlînu nùopļaũt* ‘veci cilvēki runāja, ka pirms Jāņiem vajagot āboliņu nopļaut’ [LVDA]), Kārķos (*nu vaĩ màizi tīrumâ nesẽšuot, nu sẽšuot ęmuôlînu* ‘nu vairs labību tīrumā nesēšot, nu sēšot āboliņu’ [LVDA]).

17. gs. latviešu rakstu avotos atrodami vairāki āboliņa nosaukumi: *Ahbolischi, Ahboļa = sahle* Lettus 1638: 103; Kleegraß *Aboliņi/ahbola ſahle* Phras 1638: 328; Klee / *ahbolites* Phras 1638: 331. Arī citās 17. gs. vārdnīcās sastop dažādus āboliņa nosaukumus: *Ahbole*, *Ahboles=Sahle* ‘Klee Graß’, *Ahboliņņu Sahle*, *Ahbu=liņsch / Ahboliņņe* /Klee; Amuls/ *Amules=sahle, Ammuls* Depkin I 10; *Amuls // Abuls* ‘Klee’, *Amula Sahle*, *Ahbole Sahle, Ahboliņņu Sahle* ‘Kleegraß’ Depkin I 42; *Abuls, Amuls, Abulen[s]; Abla=sahle*, Kleegraß. *Śiknis abuliņsch* Kleiner Klee, bludt gelb. *Abulena pļauwa,* Kleeichter Heu-schlag, wiese. *Śeens paju̇ku ar abuliņņu* mit Klee vermengtes Heu Fürecker I 6; *Amuls* der Klee. *amula Śahle*. Klee Graaß Fürecker I 10. Līdzīgi nosaukumi ir arī 18. gs. vārdnīcās: Klee, *ahboļu sahle, ahbolites* (*ahmuļa sahle*, *dahboliņņi*) Stender 1789 II: 356; *ahbolites*, *ahboliņņi*, *ahboļu sahles*, Klee Stender 1789 I 393; *Amuls* siehe *ahmals* Klee Unger Lange 1773: 14; *Ahmalls* ein Kleeanger; *Ahboles*, *ahbolites ahbolini* Klee Lange 1773: 4. Arī 19. gs. vārdnīcās sastopami vairāki šī auga nosaukumi: *āboliņsch*, *ābuliņsch* Ulmann 1872: 1; Klee, *āboliņsch, āmols*, kā lokālismi minēti *ahbuls*, *dahboliņsch* Ulmann 1880: 450.

Abu baltu valodu izloksnēs sastopami arī aizguvumi no slāvu valodām.

Lie. dial. baltkrievisms *kaniušinà* ‘āboliņš’ (< bkr. *канюшына* ‘āboliņš’ [Байкоў, Некрашэвіч 1993: 141; ЭСБМ IV: 243] < po. [dial.] *koniczyna* ‘baltais āboliņš u. c.’ [SW II 439; Karłowicz II 416–417]) lietuviešu valodas teritorijā pierakstīts no Palomenes, Valkininkiem, Miežoniem, Gervēčiem, Lazūniem. Vārdnīcās norādīts, ka šo nosaukumu vēl lieto ap Dievenišķēm, Breslauju, Zietelu, piem., *o̓ já.m dã̓v'ę̓ kan'ušỳno̓s* ‘bet viņam deva āboliņu’ DvŽ I 242; *vaď ìnam kan'ušinà, kad 'éjam an laũko árkl'u ję́st* ‘saucam *kaniušina*, kur sējam tīrumā, zirgiem ko ēst’ ZtŽ 264; *prišienáusim vežimáitį kaniušìnos* ‘savāksim vezumiņu āboliņa’ LzŽ 106; *balta kaniušinà, raudona kaniušinà* ‘baltais āboliņš, sarkanais āboliņš’ Breslaujā (LKŽe).

Galvenokārt Latgales austrumu daļā sastopami aizguvumi no austrumslāvu valodām *klevers* un *kleveris* (< kr. *клевер*) blr. dial. *клéвер, клéвір* ‘āboliņš’ [ТС I 194; Бялькевіч 1970: 227] / ← kr. *клéверъ* ‘dažādu šķirņu āboliņš [īpaši – baltais]’ [Даль II 115] < vlv. *klewer* ‘āboliņš’ [Фасмер II 245; Шанский, Иванов, Шанская 1971: 197; ЭСБМ V 52]). Parasti to attiecina uz kultivēto sarkano āboliņu. Ilustratīvā materiāla trūkuma dēļ vārda celms ne vienmēr ir nosakāms. Izlokšņu piemēri: *kĺevéŕś ka źíť, kas pàr smùordu!* ‘āboliņš kad zied, kas par smaržu!’ Dagdā (LVDA); *tagat pļàun kĺevéŕi* ‘tagad pļauj āboliņu’ Ezerniekos (LVDA), Kārsavā; *tāu̯s kĺevéŕi pļùovä* ‘tēvs āboliņu pļāva’ (LVDA); *śeņuôk kĺevery sabarùoja tòļka zyr̂ģ̀im* ‘senāk āboliņu izbaroja tikai zirgiem’ Kaunatā (ALE); *kĺevéra vazumu atvä̓ďä* ‘āboliņa vezumu atveda’ Pildā (LVDA); *myuš̄m šùgot to labi kĺevéra pì-aûź́ś* ‘mums šogad labi āboliņš saaudzis’ Šķilbēnos (ALE). Izlokšņu pieraksti liecina, ka senāk dažviet šajā areālā lietots nosaukums *dābuls*, bet aizguvums *klevers* ir jaunāks, piemēram, Asūnē, Kaunatā, Mērdzenē, Pildā.

Pamatojoties uz slāvu valodu ģeolingvistiskajām kartēm, lie. dial. nosaukums *kaniušinà* veido nepārtrauktu areālu ar baltkrievu *канюшына*, bet la. dial. *klevers* – ar baltkrievu vai krievu izloksnēs plaši izplatīto *клéвер* (ОЛА (4) 2012: 194–195).

cũkam ‘dobilus augina kiaulėms’ [LVDA]); *abaliņš* ir *aboliņš* Salaca (*pļava oûg tīrs aboliņč* ‘pievoje auga gryni dobilai’ [LVDA]).

Vidžemės šiaurės vakarų šnektoms būdingi dobilo pavadinimai su vietoj *a* arba *ā* žodžio pradžioje esančiu *ę* arba *ē*: *ębuls* užregistruotas Kiuoniuose (*ębuĺ tagad taĩsâs pļaũt* ‘dobilus dabar ruošiasi pjauti’ [LVDA]); *ębolins* – Ipikiuose (*nu sẽj ębolinu* ‘dabar sėja dobilus’ [LVDA]), Jeruose (*ka såûs ębolineˆdabu liêt, ta paliêk mę̃lc ùn sarkanc* ‘jei sausi dobilai gauna lietaus, tada tampa juodi ir raudoni’ (LVDA), Ternejoje; *ębulīns* – apie Jėrcėnus, Karkius, Rencėnus; *ębulins* – apie Jėrcėnus, Kiuonius, Naukšėnus; *ębuolins* – apie Idų, Terneją.

Antrąją pavadinimų grupę sudaro žodžiai su *amuol-*. Etimologiškai jie yra sietini su lie. *ãmalas / ẽmalas* (žr. ME I 70–71, 203tt.) ir labiausiai paplitę Vidžemės vakaruose apie Byrinius, Duntę, Krimuldą, Liepupę, Limbažius. Šnektose užrašyta keletas variantų.

Pavadinimas *amuols* užregistruotas keliose Vidžemės lybiškosiose šnektose (apie Byrinius, Limbažius, Nabę, Stienę (EH)), taip pat apie Alažius, Krimuldą ir Turaidą, o variantas *amals* – apie Duntę, pvz.: *amaĺs i kustaņpârtik* ‘dobilai yra pašaras’ Limbažiai (LVDA); *guôs i sag!š amala* ‘karvės suėjusios į dobilus’ Liepa (LVDA).

Dobilo pavadinimas su deminutyviniu baigmeniu *amuoliņš* ‘dobilas’ (ME I 70) (plg. *amoliņš Melilotus* [dar žr. ME I 206]) užregistruotas keliose Vidžemės vakarų šnektose, pavyzdžiui, apie Adažius, Aluoją, Drabešius, Lielstraupę (EH I 69), Lygatnę, Raiskumą, Ruopažius, Siguldą, taip pat apie Zaubę (EH ibd.) ir kitur, pvz.: *ìesẽju amuõliņu* ‘pasėjau dobilus’ Ikškilė (LVDA); *pļava oûg amuõliņč* ‘pievoje auga dobilai’ Nabė (LVDA).

Apie Uozuolus užregistruotas variantas *amuolīns*.

Užfiksuota ir kitų variantų: *amoliņš* Mazstraupė (*uz amoliņ veĺ vaŕ ganit pavasari* ‘dobiluose dar pavasarį galima ganyti’ [LVDA]), Stienė (*amoliņč jåu sâk ziêdet* ‘dobilai jau pradeda žydėti’ [LVDA]); *amaliņš* Liepupė, Limbažiai (*zirg bûs jāsāk siet uz amaliņ* ‘reikės pradėti arklius rišti dobiluose’), Tūja, Vitrupė (*pļava oûg tīrs amaliņš* ‘pievoje auga gryni dobilai’), *amuliņš* Katvarai, Puociemas, Tūja (*amuliņč ziêd* ‘dobilai žydi’).

Daugiausia šnektose apie Ėrgemę vartojami variantai su *ę – ęmuols*, *ęmuoliņš* ir *ęmuolīns* (dar žr. ME I 205). La. dial. *ęmuols* užregistruotas apie Ėrgemę, Lugažius, Uomulius, Valką (*sẽja luõpìm agruõ ęmuolu, agrâk vìņč i pļaũjams* ‘sėjo gyvuliams ankstyvuosius dobilus, jie anksčiau pjaunami’ Ėrgemė [ALE]), *ęmuoliņš* – Uomuliuose *ęmuolīns* – Ėrgemėje (*vę̣ci cìlvę̣ki runãja, ka prìekš Jāņa vàiguôt ęmuôlînu nùopļaũt* ‘seni žmonės sakydavo, kad prieš Jonines reikią dobilus nupjauti’ [LVDA]), Karkiuose (*nu vaĩ màizi tīrumâ nesẽšuot, nu sẽšuot ęmuôlînu* ‘na daugiau javų į dirvą nesėsiąs, dabar sėsiąs dobilus’ [LVDA]).

XVII a. latvių rašytiniuose šaltiniuose užfiksuota keletas dobilo pavadinimų: *Ahbolischi, Ahboļa = sahle* Lettus 1638: 103; Kleegraß *Aboliņi/ahbola ſahle* Phras 1638: 328; Klee / *ahbolites* Phras 1638: 331. Ir kituose XVII a. žodynuose esama skirtingų dobilo pavadinimų: *Ahbole*, *Ahboles=Sahle* ‘Klee Graß, *Ahboliņņu Sahle*, *Ahbu=liņsch* / *Ahboliņņe* / Klee; Amuls / *Amules=sahle, Ammuls* Depkin I 10; *Amuls // Abuls* ‘Klee’, *Amula Sahle*, *Ahbole Sahle, Ahboliņņu Sahle* ‘Kleegraß’ Depkin I 42; *Abuls, Amuls, Abulen[s]; Abla=sahle*, Kleegraß. *Śiknis abuliņsch* Kleiner Klee, bludt gelb. *Abulena pļauwa*, Kleeichter Heu-schlag, wiese. *Śeens pajuku ar abuliņņu* mit Klee vermengtes Heu Fürecker I 6; *Amuls* der Klee. *amula Śahle*. Klee Graaß Fürecker I 10. Panašių pavadinimų yra ir XVIII a. žodynuose: Klee, *ahboļu sahle, ahbolites* (*ahmuļa sahle*, *dahboliņņi*) Stender 1789 II: 356; *ahbolites*, *ahboliņņi*, *ahboļu sahles*, Klee Stender 1789 I 393; *Amuls* siehe *ahmals* Klee Unger Lange 1773: 14; *Ahmalls* ein Kleeanger; *Ahboles*, *ahbolites ahbolini* Klee Lange 1773: 4. XIX a. žodynuose yra keletas šio augalo pavadinimų: *āboliņsch, ābuliņsch* Ulmann 1872: 1; Klee, *āboliņsch, āmols*, kaip lokalizmai minėtini *ahbuls*, *dahboliņsch* Ulmann 1880: 450.

Abiejų baltų kalbų tarmėse yra ir skolinių iš slavų kalbų.

Gudizmas lie. dial. *kaniušinà* ‘dobilai’ (< blr. *канюшына* ‘dobilas’ [Байкоў, Некрашэвіч 1993: 141; ЭСБМ IV: 243] < le. [dial.] *koniczyna* ‘baltasis dobilas ir kt.’ [SW II 439; Karłowicz II 416–417]) lietuvių kalbos plote užrašytas iš Palomenės, Valkininkų, Miežionių, Gervėčių, Lazūnų. Žodynuose nurodoma, kad šis pavadinimas dar vartojamas apie Dieveniškes, Breslaują, Zietelą, pvz.: *o jám dãv'ę kan'ušьino̍s* ‘o jam davė dobilų’ DvŽ I 242; *vad'ìnam kan'ušinà, kad s'éjam an laũko árkl'u jést* ‘vadiname *kaniušina*, kur sėjame lauke arkliui ėsti’ ZtŽ 264; *prišienáusim vežimáitį kaniušìnos* ‘prišienausime vežimaitį dobilų’ LzŽ 106; *balta kaniušinà, raudona kaniušinà* ‘balti dobilai, raudoni dobilai’ Breslauja (LKŽe).

Dažniausiai rytinėje Latgalos dalyje vartojami rytų slavų kalbų skoliniai *klevers* ir *kleveris* (< blr. dial. *клéвер, клéвір* ‘dobilai’ [ТС I 194; Бялькевіч 1970: 227] / ← ru. *клéверъ* ‘įvairių rūšių dobilai [ypač baltasis]’ [Даль II 115] < vo. že. *klewer* ‘dobilas’ [Фасмер II 245; Шанский, Иванов, Шанская 1971: 197; ЭСБМ V 52]). Paprastai jais pavadinami auginami raudonieji dobilai. Dėl iliustracinės medžiagos stokos ne visada galima nustatyti žodžio kamieną. Šnektų pavyzdžiai: *kĺevéŕś ka źíť, kas pàr smùordu!* ‘dobilai kai žydi, kas per kvapas!’ Dagda (LVDA); *tagat pļàun kĺevéŕi* ‘dabar pjauna dobilus’ Ezerniekai (LVDA); *tāụs kĺevéŕi pļùovä* ‘tėvas dobilus pjovė’ Kārsava (LVDA); *śeņuôk kĺevery sabarùoja tòļka zyŕģìm* ‘seniau dobilus šėrė tik arkliams’ Kaunata (ALE); *kĺevéra vazumu atväd́ä* ‘dobilų vežimą atvežė’ Pilda (LVDA), *myušīm šùgot to labi kĺevéra pì-aûźś* ‘mums šiemet gerai dobilai užaugo’ Škilbėnai (ALE). Šnektų įrašai liudija, kad seniau šiame areale kai kur vartotas pavadinimas *dābuls*, o skolinys *klevers* yra naujesnis, pavyzdžiui, Asūnėje, Kaunatoje, Mėrdzenėje, Pildoje.

Remiantis slavų kalbų geolingvistiniais žemėlapiais, pavadinimas lie. dial. *kaniušinà* sudaro nenutrūkstamą arealą su baltarusių *канюшына*, o la. dial. *klevers* – su baltarusių arba rusų šnektose plačiai paplitusiu *клéвер* (ОЛА (4) 2012: 194–195).

Saulespuķes nosaukumi

Asta Leskauskaite, Rolands Kregždis,
Anna Stafecka

Kartes un komentāra pamatā – atbildes uz ALE leksikas aptaujas 86. jautājumu. Izmantots arī I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003).

Kartē rādīta viengadīga kurvjziežu dzimtas lakstauga – saulespuķes jeb vasaras saulgriezes (*Helianthus annuus*) – auga un tā sēklu nosaukumu izplatība.

Latviešu un lietuviešu valodas izloksnēs sastopami vairāki radniecīgi saulespuķes nosaukumi. Parasti tie ir salikteņi (retāk vārdkopas) ar komponentu *saule*.

Abās baltu valodās ir kopīgas cilmes nosaukumi, kuru motivācijas pamatā ir šī auga zieda forma, koloristikas un sānos esošo ziedlapu dēļ, kuras rada radiāla riņķa iespaidu, saistītu ar debess ķermeni – sauli, t. i., ir pamatā *tatpuruša* tipa kompozītam, kas darināts no lie. subst. *sáulė* 1 (sf.) K, *saulẽ* 3 DP 593, Lz; SD 342, H, R 330, B, Sut, N, J ‘debess ķermenis, ap kuru riņķo Zeme un citas planētas’ Šlčn, Nmč, J. Gruš, Jsv, Kl, Nmč, BsMt I 68 u. c.; ‘šī debess ķermeņa stari, gaisma, saulgozis’ Dv, J. Jabl, K. Būg, Ds, Lkč, N, Ms, Plng, Rgv, Plm u. c.; ‘(pārn.) šī debess ķermeņa attēls’ Trgn, BsMt I 86; ‘pie galda piestiprināms salmu rotājums, dārzs’ Trgn (LKŽe) / la. *saũle*, *saul(īt)e* ‘saule; saulaina diena; pasaule’ (ME III 772–773) + lie. subst. *grąžas* 4 (sm.) ‘sieta krijas, aploks, koka riteņa loks; cepures loks, sāni; bungu sāni; apcirkņa mala, galda pamats’ Ds, Užp, Rš, Ktk u. c.; ‘lūku tītavas diegu tīšanai’ Lkm, Grv, Tvr (LKŽe) / la. *grieze* ‘cepures loks’ (ME I 660), sal. lie. *saulė́grąžas* / la. *saulgrieze* – tiek atspoguļots denotāts *‘saules loks / aplis / riņķis’.

Neveiksmīgo K. Būgas (I 218) mēģinājumu pamatot salikteņa cilmi, ko ilustrē ar pavisam cita auga gr. ἡλιοτρόπιον, ἡλιότροπος ‘(bot.) heliotrops; augs, kas savas lapas un ziedus vērš uz saules pusi u. c.’ (LS 647) piemēriem, atkārto E. Frenkels (LEW 766). Vēlāk līdzīgu minējumu sniedzis Vaclavs Maheks (1954: 243; skat. arī ЭСБМ XII 176). Šādi auga nosaukuma cilmes skaidrojumi sastopami arī lauku vidē, sal. la. dial. *saũlgriẽzes pa diẽnu griẽžas līdz aĩ saũli uñ nakti ačivâķas apakaļ* ‘saulespuķes pa dienu griežas kopā ar sauli, bet naktī atgriežas atpakaļ’ Rucavā (ALE [skat. turpmāk]). Diemžēl acīmredzot nav tāda auga, kas nestieptos pret sauli resp. gaismas avotu – vienu no galvenajiem hlorofila sintēzes faktoriem.

Žemaišu un dažās aukštaišu izloksnēs lieto nosaukumu *saulė́grąža* (tā cilmi skat. iepriekš) un tā variantus *sáulėgrąžė*, *saulė́grąžas*, *saulė́grąžis*, *saulãgrąža*, *sáulagrąžė*, *saulãgrąžė*, *sáulagrąžis*, *saulógrąžas*, *saulógrąžis*, *saulū́grąža*, piem., *daržì aš v’is sá.ułė.gru.žu. inbarstaũ.* ‘dārzā es arvien saulgriezes pabārstu ‘iesēju’’ DrskŽ 318; *sá.ułėgru.žė.s t’ẽl’o.s daržì* ‘dažas saulespuķes dārzā’ DrskŽ 318; *gùdru.s paũ.kščai | žìno. | kū̃ sá.ułėgru.žė. gardzì* ‘putni ir gudri, zina, ka saulespuķes ir garšīgas’ DrskŽ 318; *sá.ulagra·žọs tig‿bãl̃tuojæ* [javuose] ‘[labībā] tik saulespuķes balo’ ZnŽ III 22; *dáržę̀ ęšdîga kėlęs saulàgrộžas* ‘dārzā uzdīga dažas saulespuķes’ KrŽ 357; *saulãgrąžės vis pryš saulę sukas* ‘saulespuķes arvien pret sauli griežas’ Klaipēdā (LKŽe); *prie pabalio saulãgrąžės daug geriau inauga* ‘purva malā saulespuķes daudz labāk saaug’ Krikštonē (LKŽe); *sáulagrąžės, jas vaikai myli* ‘saulespuķes, tās bērniem garšo’ Dubičos (LKŽe); *mano vaikas tų saulė́grąžių augina* ‘mans bērns tās saulespuķes audzē’ Leipaliņģē (LKŽe); *sáulėgrąžės žydi* ‘saulespuķes zied’ Druskininkos (LKŽe); *žydi ir pas mus saulė́grąžiai* ‘zied arī pie mums saulespuķes’ Šauļos (LKŽe); *mūs saulógrąžių labai didelės galvos* ‘mūsu saulespuķēm ļoti lielas galvas’ Simnā (LKŽe); *tai daug būt tų saulógrąžų, bet aš ravėdama daug išroviau* ‘tā būtu daudz saulespuķu, bet es ravēdama daudz izrāvu’ Palomenē (LKŽe).

Saliktenis *saulãgrįža* un varianti *sáulagrįža*, *saulãgrįžė*, *sáuliagrįžis*, *saulė́grįža*, *saulė́grįžė*, *saulė́grįžis*, *saulógrįžis*, pierakstīti aukštaišu rietumu un dienvidu izloksnēs, atspoguļo otrā komponenta lie. subst. *grįžas* (sm.) K I 171, K II 207, 334, Kos 122 ‘riņķa ceļš’; ‘sieta (sietiņa) loks, sāns’ Trgn (LKŽe), sal. *tatpuruša* tipa identiskas semantiskās vērtības kompozītu lie. subst. *grįžažolė* (sf.) LBŽ ‘(bot.) saulespuķe (*Helianthus annuus*)’ (LKŽe), kas etimoloģiski saistāma (motivāciju skat. turpmāk) ar iepriekš minēto lie. subst. *saulė́grąža*, piem., *sá.ulagrìžu | bùrdao | prisodinì | tai‿vá.lgai | i‿aliẽju spá.udę* ‘saulespuķes bija sastādītas, tās ēdi un eļļu spieda’ KzRŽ II 204–205; *čæ saulógrìžei* ‘šeit saulespuķes’ KzRŽ II 205; *ažu gryčios auga sáulagrįžiai* ‘aiz mājas aug saulespuķes’ Obeļos (LKŽe); *pakrimtau sáuliagrįžių* ‘pagrauzu saulespuķes’ Dusetās (LKŽe); *zylės pradėjo lesti saulãgrįžės sėklas* ‘zīles sāka knābāt saulespuķu sēklas’ Jieznā (LKŽe); *ar skanios saulãgrįžės?* ‘vai garšīgas saulespuķes?’ Kruķos (LKŽe); *saulė́grįžės į saulę žiūria* ‘saulespuķes uz sauli skatās’ Kiduļos (LKŽe); *saulógrįžius sėja* ‘saulespuķes sēj’ Bartninkos (LKŽe).

Lietuviešu valodas vārdnīcā doti arī nosaukumi *sáulagrąžtė*, *saulãgrąžtis*, *saulė́graiža*, *saulėgręžė*, *saulė́gręžis,* kuru otrais kompo-

Saulėgrąžos pavadinimai

Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys,
Anna Stafecka

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 86. Taip pat naudotasi I. Ėdelmanės ir Ā. Ozolos augalų pavadinimų rinkiniu (Ėdelmane, Ozola 2003).

Žemėlapyje pateikiamas vienmečio graižažiedžių šeimos žolinio augalo – saulėgrąžos (*Helianthus annuus*) – ir jo sėklų pavadinimų paplitimas.

Latvių ir lietuvių kalbų tarmėse esama keleto giminiškų saulėgrąžos pavadinimų. Paprastai tai yra dūriniai (rečiau – žodžių junginiai), kurių vienas iš komponentų yra žodis *saulė*.

Abiejose baltų kalbose esama bendros kilmės pavadinimų, kurių motyvacijos pagrindas yra šio augalo žiedo pavidalas, dėl koloristikos ir šonuose esančių žiedlapių, sudarančių radialinio apskritimo įspūdį, susietas su dangaus kūnu – saule, t. y. jis suponuoja *tatpuruṣa* tipo kompozitą, sudarytą iš subst. lie. *sáulė* 1 (sf.) K, *saulẽ* 3 DP 593, Lz; SD 342, H, R 330, B, Sut, N, J ‘dangaus kūnas, aplink kurį skrieja Žemė ir kitos planetos’ Šlčn, Nmč, J. Gruš, Jsv, Kl, Nmč, BsMt I 68 ir kt.; ‘to dangaus kūno spinduliai, šviesa, atokaita’ Dv, J. Jabl, K. Būg, Ds, Lkč, N, Ms, Plng, Rgv, Plm ir kt.; ‘(prk.) to dangaus kūno atvaizdas’ Trgn, BsMt I 86; ‘ties stalu kabinamas šiaudų papuošalas, sodas’ Trgn (LKŽe) / la. *saũle*, *saul(īt)e* ‘saulė; saulėta diena; pasaulis’ (ME III 772–773) + subst. lie. *grąžas* 4 (sm.) ‘sieto krijas, aptvaras, skrytis; skrybėlės lankas, šonai; būgno šonai; aruodo šonas; stalo liemuo’ Ds, Užp, Rš, Ktk ir kt.; ‘luobinis lanktis siūlams vyti, vynioti’ Lkm, Grv, Tvr (LKŽe) / la. *grieze* ‘skrybėlės lankas’ (ME I 660), plg. lie. *saulė́grąžas* / la. *saulgrieze* – reflektuojamas denotatas *‘saulės lankas / ratas / apskritimas’.

Nesėkmingą K. Būgos (I 218) bandymą pagrįsti dūrinio kilmę, iliustruojamą visai kito augalo gr. ἡλιοτρόπιον, ἡλιότροπος ‘(bot.) raukšlius; augalas, savo lapus ir žiedus nukreipiantis saulės pusėn ir kt.’ (LS 647) pavyzdžiais, kartoja E. Fraenkelis (LEW 766). Vėliau panašų spėjimą pateikė Václavas Machekas (1954: 243; dar žr. ЭСБМ XII 176). Tokių augalo pavadinimo kilmės aiškinimų būta ir kaimo aplinkoje, plg. la. dial. *saũlgriêzes pa diênu griẽžas līdz aî saũli uñ nakti ācivâḳas apākaḷ* ‘saulėgrąžos dieną sukasi kartu su saule, o naktį atsisuka atgal’ Rucava (ALE [žr. toliau]). Deja, matyt, nėra augalo, kuris nesistiebtų saulės resp. šviesos šaltinio – vieno pagrindinių chlorofilo sintezės veiksnių – link.

Žemaičių ir kai kuriose aukštaičių šnektose vartojamas pavadinimas *saulė́grąža* (jo kilmę žr. anksčiau) ir jo variantai *sáulėgrąžė*, *saulė́grąžas*, *saulė́grąžis*, *saulãgrąža*, *sáulagrąžė*, *saulãgrąžė*, *sáulagrąžis*, *saulógrąžas*, *saulógrąžis*, *saulū́grąža*, pvz.: *daržì aš v’is sá.ulė.gru.žu. inbarstaũ.* ‘darže aš vis saulėgrąžų pabarstau’ DrskŽ 318; *sá.ulėgru.žė.s ť ẽl’o.s daržì* ‘saulėgrąžos kelios darže’ DrskŽ 318; *gùdru.s paũ.kščai | žìno. | kũr sá.ulėgru.žė. gardzì* ‘gudrūs paukščiai, žino, kad saulėgrąža gardi’ DrskŽ 318; *sá.ulagra·žọs tig_bãl̃tuojæ* [javuose] ‘saulėgrąžos tik baltuoja [javuose]’ ZnŽ III 22; *dàržę̀ ęšdîga kėlęs saulàgrǫ̂žas* ‘darže išdygo kelios saulėgrąžos’ KrŽ 357; *saulãgrąžės vis pryš saulę sukas* ‘saulėgrąžos vis prieš saulę sukasi’ Klaipėda (LKŽe); *prie pabalio saulãgrąžės daug geriau inauga* ‘prie pabalio saulėgrąžos daug geriau suauga’ Krikštonys (LKŽe); *sáulagrąžės, jas vaikai myli* ‘saulėgrąžos, jas vaikai mėgsta’ Dubičiai (LKŽe); *mano vaikas tų saulė́grąžių augina* ‘mano vaikas tų saulėgrąžų augina’ Leipalingis (LKŽe); *sáulėgrąžės žydi* ‘saulėgrąžos žydi’ Druskininkai (LKŽe); *žydi ir pas mus saulė́grąžiai* ‘žydi ir pas mus saulėgrąžos’ Šiauliai (LKŽe); *mūs saulógrąžių labai didelės galvos* ‘mūsų saulėgrąžų labai didelės galvos’ Simnas (LKŽe); *tai daug būt tų saulógrąžų, bet aš ravėdama daug išroviau* ‘tai daug būtų tų saulėgrąžų, bet aš ravėdama daug išroviau’ Palomenė (LKŽe).

Dūrinys *saulãgrįža* ir variantai *sáulagrįža*, *saulãgrįžė*, *sáuliagrįžis*, *saulė́grįža*, *saulė́grįžė*, *saulė́grįžis*, *saulógrįžis,* užrašyti iš vakarų ir pietų aukštaičių šnektų, reflektuoja antrojo sando subst. lie. *grį̃žas* (sm.) K I 171, K II 207, 334, Kos 122 ‘grįžalas, grįžulas’; ‘sieto (rėčio) lankas, graižas’ Trgn (LKŽe), plg. *tatpuruṣa* tipo identiškos semantinės vertės kompozitą subst. lie. *grįžažolė* (sf.) LBŽ ‘(bot.) saulėgrąža (*Helianthus annuus*)’ (LKŽe), etimologiškai sietiną (motyvus žr. toliau) su anksčiau minėtu subst. lie. *saulė́grąža*, pvz.: *sá.ulagri·ž'u· | bú·dao· | priso·dinì | tai_vá.lgai | i_aliẽju· spá.udę·* ‘saulėgrąžų, būdavo, prisodini, tai valgai ir aliejų spaudė’ KzRŽ II 204–205; *čæ saulógri·žei* ‘čia saulėgrąžos’ KzRŽ II 205; *ažu gryčios auga sáulagrįžiai* ‘už gryčios auga saulėgrąžos’ Obeliai (LKŽe); *pakrimtau sáuliagrįžių* ‘pakrimtau saulėgrąžų’ Dusetos (LKŽe); *zylės pradėjo lesti saulãgrįžės sėklas* ‘zylės pradėjo lesti saulėgrąžos sėklas’ Jieznas (LKŽe); *ar skanios saulãgrįžės?* ‘ar skanios saulėgrąžos?’ Kriukai (LKŽe); *saulė́grįžės į saulę žiūria* ‘saulėgrąžos į saulę žiūri’ Kiduliai (LKŽe); *saulógrįžius sėja* ‘saulėgrąžas sėja’ Bartninkai (LKŽe).

Lietuvių kalbos žodyne pateikiami ir pavadinimai *sáulagrąžtė*, *saulãgrąžtis*, *saulė́graiža*, *saulėgręžė*, *saulė́gręžis*, kurių antrasis sandas reflektuoja dalinius darybinius ir semantinius alternantus (nurodomų

nents atspoguļo daļējus vārddarināšanas un semantiskos alternantus (norādīto formu etimoloģiskā saikne tiek pamatota ar *e* rindas piemēru sonanta *n* neizrunāšanu [vairāk skat. Urbutis 1981: 102; sal. LEW 167–168]): 1) lie. verb. *grę̃žti*, *-ia*, *-ė* (tr.) ‘vērst, griezt atpakaļ’ Lp, JD 508, Tvr, Ėr, Pšl u. c. (LKŽe); 2) lie. subst. *graĩžas* 4 (sm.) ‘sieta (sietiņa) krija, sāni’ Mrj, Kpč, Pns, Vs, Lp, Lš, Kb, ‘cepures loks’ Švn, ‘cepures mala’ Brt, ‘loks’ Alk, ‘pīts vāks ar nolocītām malām abras apsegšanai’ Prn, Klvr, Smn, Alk ‘apaļa šķēle; rats, riņķis; ripināms priekšmets’ Pjv, Vv, Vlk u. c. (LKŽe); 3) lie. subst. *grąžtìs* 4 (sf.) ‘grīste, saite (no klūgām savīts vainadziņš, ko uzmauc uz ass)’ Dbk (LKŽe).

Šos salikteņus lieto Varēnas un Trāķu rajonos (*sáulagrąžtes sėjo an pašaro* ‘saulespuķes sēja lopbarībai’ Rūdišķēs [LKŽe]), tie fiksēti K. Būgas un Vīdūna (*ir įžengiau į sodą, kur saulėgręžės sau pakraščiuose dailiai stovi* ‘un iegāju dārzā, kur saulespuķes gar malām skaisti aug’ [LKŽe]) darbos, *Lietuviešu botānikas vārdnīcā*, kā arī M. Nīdermana, A. Senna, F. Brendera un A. Saļa sastādītajā *Lietuviešu rakstu valodas vārdnīcā*.

Latviešu literārajā valodā un izloksnēs sastopams atbilstošais lietuviešu fitonīma nosaukums *saulgrieze* (tā cilmi skat. iepriekš) reģistrēts visos novados, izņemot Latgali, piem., *us krâś man vieñs saũlgriêzs priêkš sę̃kļ* ‘uz krāsns man ir viena saulespuķe sēklai’ Popē (ALE); *bę̃ni joû rudeņuôs gaĩda, kad saũlgriêžu gal̂vas iẽnāksiês* ‘bērni jau rudeņos gaida, kad saulespuķu galvas nogatavosies’ Džūkstē (ALE); *saũlgriêzes pa diênu griẽžas līdz aŕ saũli uñ nakti ac̃ivâķas apakaļ* ‘saulespuķes dienā griežas līdz ar sauli un naktī atgriežas atpakaļ’ Rucavā (ALE).

Vīriešu dzimtes forma *saulgrieži* minēta 18. gs. vārdnīcā: Sonnenblumen – *faulgreefchi* Stender 1789 II 767.

Balbierišķē pierakstīts nosaukums *saul(i)ógrūzdis* darināts ar pagarināto saknes *-ū-* (sal. lie. subst. *gr-ù-zdas* 4 (sm.) ↔ *gr-ū̃-zdas* 4 ‘izdegas’: *iš tvarto beliko gruzdai* ‘no kūts palika [pāri] vien krāsmatas’ Lnkv; *tų durpių tik grūzdaĩ liko* ‘no tās kūdras tik izdegas palika’ Šn [LKŽe; skat. arī Būga I 284]) deverbatīvu (sal. identiskas darināšanas lie. subst. *véjavaikis*, *-ė* 1 [smob.] Š, DŽ, NdŽ, DrskŽ, *vėjãvaikis* 1, *vėjavaĩkis* 2; Kos 58, Amb, LL 141, 258, 276, 278, L, Rtr, E, ŠT 121, 195 ‘[niev.] nenopietna rakstura [LKŽe] ← lie. subst. *véjas* ‘horizontāla gaisa plūsma; vējgrābslis’ + deverb. *-vaikis* < lie. verb. *vaikýtis* ‘dzenāt, trenkāt; meklēt, tiekties u. c.’ [DLKŽ[5]], t. i., *‘tas, kas dzenas pakaļ vējam’), kas atvedināmi no verb. lie. *grùzdinti* (*-yti*), *-ina*, *-ino*, *grū́zdinti*, *gruzdìnti*, *-ìna*, *-ìno* Š, J. Jabl (caus.) *gruzti* (tr.) ‘pamazām dedzināt, karsēt, cepināt’ P. Cvir, J. Jabl, J, Lš, Ktk, Kel 1881: 120; (tr.) ‘dedzināt’ S. Dauk (LKŽe), atspoguļo aplūkojamā auga sēklu apstrādes tehnoloģisko īpatnību, t. i., saulespuķu sēklas pirms lietošanas bieži tiek apgrauzdētas.

Otrs kopīgs nosaukums ir lie. *sáulažolė* un varianti / la. *sauleszāle*, kura otrs komponents atspoguļo nevis asociatīvā referenta strukturālu īpašību – dzeltenas krāsas (ziedēšanas laikā) apaļas formas objektu, bet gan auga (resp., kurvjziežu dzimtas, t. i., to, kuru „virszemes daļa nav pārkoksnējusies, ziemā parasti iznīkst” [LTE XII 544]) ģints piederību: lie. subst. *žolẽ* 4 (sf.) KB II 91, K I 169, K, I, LsB 462, Rtr, Š, RŽ, DŽ, KŽ, FrnW; SD1 182 u. c. ‘augs, kura virszemes daļa nav pārkoksnējusies un ziemā iznīkst’ Mž 241, Jrb, Pš, Krtn, Ant, Šts, Alz, Dglš; (sg.) ‘lopbarības augi, ko ēd lopi’ Nmč, P, R 112, Sb, Jrb, LTR (Jž), Švnč, D. Pošk, J. Jabl, Klt, Tr u. c. (LKŽe) / la. subst. *zâle* (ME IV 696–698).

Tematisko nosaukumu *sáulažolė* un variantus *saulãžolė*, *sauliažolẽ*, *sáulažolis*, *sáulėžolis* lieto rietumu un austrumu aukštaišu izloksnēs, piem., *sá.ulažo˙lęs agurkùz daržẽli˙ stẽl̃bæ* ‘saulespuķes gurķus dārziņā aizēno’ ZnŽ III 22; *sá.ulažo˙ľu. aliẽjus lengvèsnis sveikèsni[s] sæná.m žmõgui | o˙ linũ˙ gardèsnis* ‘saulespuķu eļļa vieglāka, veselīgāka vecam cilvēkam, bet linsēklu – garšīgāka’ ZnŽ III 22; *nors vaikų daliai saulãžolių pasodinsiu* ‘kaut bērniem saulespuķes iestādīšu’ Sidabravā (LKŽe); *sáulažolių prisodina, tai paskum vaikai ir šiukšlina* ‘saulespuķes sastāda, bērni pēc tam arī piegružo’ Karsakišķē (LKŽe); *sáulažolių galvos kaip kepurės* ‘saulespuķu galvas kā cepures’ Alizava (LKŽe); *vis matysi – pakramto i meta tą saulãžolę* ‘arvien var redzēt – pagrauž un nomet to saulespuķi’ Žeimelē (LKŽe); *sáuliažolis vis an saulę žiūria* ‘saulespuķe arvien uz sauli skatās’ Dusetās (LKŽe); *sáuliažolius kremta* ‘saulespuķes grauž’ Dusetos (LKŽe).

Varianti *saulė́žolė* un *saulė́žolis* sastopami Staša Dabuša un Prana Mašota rakstos, piem., *saulėžolės sudygsta per vieną dieną* ‘saulespuķes sadīgst vienā dienā’ (LKŽe); *saulėžoliai ir darže savo žiedus į saulę gręžia* ‘saulespuķes arī dārzā savus ziedus pret sauli griež’ (LKŽe).

Salikteņi *sáulėžolynis*, *sáulažolynis*, *sáuliažolynis*, *sáužolynis* darināti ar lie. subst. *žolýnas* 1 (sm.) K, Rtr, Š, RŽ, DŽ, FrnW, NdŽ, LKA I 188 (Kin, Šlv, Všk, Pbr, Krč, Pnm, Sdk, Vdšk), Vžns, 3 KŽ, DūnŽ, LKA I 188 (Rk, Ob, Sv, Brsl, Šč), Blnk, *žolỹnas* 4 DrskŽ, Vdn, Dgl, *žõlynas* 1 LKA I 188 (Plvn, Ign), Pun ‘jebkāds (augošs vai noplūkts) zālaugs’ u. c. (LKŽe) atspoguļo *ŏ*-celma > *i̯ŏ*-celma formu miju. Tie pierakstīti Utenas (Dusetu) un Viļņas apkaimes (Dūkštas, Mielagėnu) izloksnēs, piem., *vienos tik sáulažolynių lazdos, o galvas piemenys išnešiojo* ‘tik vieni saulespuķu stublāji, bet galvas gani aiznesuši [prom]’ Dusetās (LKŽe); *graži vasara bus – saulažolyniai nedėlioj žydėt pradėjo* ‘skaista vasara būs – saulespuķes svētdienā ziedēt sāka’ Sugінčos (LKŽe); *sáuliažolyniai daržą glušina* ‘saulespuķes dārzu aizēno’ Švenčonē (LKŽe); *vaikai valgo sáuliažolynius* ‘bērni ēd saulespuķes’ Balninkos (LKŽe); *saulė́žolynis* – [jei] *traukulys kokis, itai mačija* ‘saulespuķe – [ja] krampji kādi, tad palīdz’ Adutišķē (LKŽe).

Latvijā nosaukums *sauleszāle* reģistrēts Dienvidlatgalē – Asūnē: *nu sàuľiśzuôļu maslu dzàn i śem'ečkysât* ‘no saulespuķēm eļļu gatavo un sēklas ēd’ Asūnē (ALE).

Lietuvā ap Šiluti lieto nosaukumu *saulérožis*. Šīs leksēmas cilmi var skaidrot divējādi: 1) kā latvismu (skat. turpmāk), kas kaut kādā veidā no Latvijas robežas izloksnēm nonācis rietumu žemaišu apakšizloksnē; 2) kā determinatīvo kompozītu, kura otrs komponents atvedināms no nenoteikto polonismu apakšgrupā ierindojamā lie. *rõžė* 2 (sf.) DŽ, *rožẽ* 4 K; R, MŽ, N, Sut ‘kartupeļu šķirne’ (← [sen.] po. *róża* ‘roze; rozete; Rožukroņa pulciņš; jauniešu pulciņš, kas dzied baznīcas dziesmas; infekcijas slimība u. c.’ [< senče. *rózě* ‘t. p.’ ← vav. *rôse* / sav. *rôsa* ‘roze’ ← lat. *rosa* ‘roze, rožu krūms; rožu eļļa’ (SJP V 749–750; SSt VIII 38; ЭСБМ XI 167–168; Rejzek 2001: 551; Фасмер III 493; Wackernagel 1878: 241)] → senbkr. *рожа* ‘roze’ [ГСБМ XXX: 149–150], bkr. *ро́жа* ‘roze [*Rosa* L.]; malva [*Malva neglecta* Wallr.; *Malva silvestris* L.]; infekcijas slimība [*erysipelas*]’ [Носовичъ 1984: 565; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 278], kr. *рожа* ‘malva’ [Даль IV: 101]): *ankstyvoji rožė – daugiausia mūsų respublikoj auginama ankstyvųjų bulvių veislė* ‘*agrīnā roze* – visvairāk mūsu republikā audzētā agrīno kartupeļu šķirne’ r. av. (LKŽe), t. i., tiek noteikta nevis viengadīgā *Helianthus annuus*, bet daudzgadīgā *Helianthus tuberosus*, t. i., bumbuļu saulespuķes (topinambūra) semēma. Šī auga „sakneņi, kas ir līdzīgi kartupeļiem, ir vērtīga barība, īpaši diabētiķiem” (LE XXVI 544).

Daļējs homofons la. forma *saul(e)sruoze* pierakstīta divās lībiskajās izloksnēs – Dundagā (Kurzemē) un Svētciemā (Vidzemē). Tā

lyčių etimologinis santykis grindžiamas *e* eilės pavyzdžių sonanto *n* netarimu [plačiau žr. Urbutis 1981: 102; plg. LEW 167–168]): 1) verb. lie. *grę́žti*, *-ia*, *-ė* (tr.) ‘kreipti, sukti atgal’ Lp, JD 508, Tvr, Ėr, Pšl ir kt. (LKŽe); 2) subst. lie. *graĩžas* 4 (sm.) ‘rėčio (sieto) krijus, šonai’ Mrj, Kpč, Pns, Vs, Lp, Lš, Kb, ‘kepurės lankas’ Švn, ‘skrybėlės kraštas’ Brt, ‘lankas’ Alk, ‘pintas lenktais kraštais dangtis duonkubiliui dengti’ Prn, Klvr, Smn, Alk, ‘griežinys; skridinys, skritulys; ritinys’ Pjv, Vv, Vlk ir kt. (LKŽe); 3) subst. lie. *grąžtìs* 4 (sf.) ‘grįžtė, ryšys (iš vytelių susuktas vainikėlis, maunamas ant ašies)’ Dbk (LKŽe).

Šie dūriniai vartojami Varėnos ir Trakų rajonuose (*sáulagrąžtes sėjo an pašaro* ‘saulėgrąžas sėjo pašarui’ Rūdiškės [LKŽe]), užfiksuoti K. Būgos ir Vydūno (*ir įžengiau į sodą, kur saulėgręžės sau pakraščiuose dailiai stovi* [LKŽe]) darbuose, *Lietuviškame botanikos žodyne* bei M. Niedermanno, A. Senno, F. Brenderio ir A. Salio sudarytame *Lietuvių rašomosios kalbos žodyne*.

Bendrinėje latvių kalboje ir tarmėse vartojamas lietuviškojo fitonimo atitikmuo *saulgrieze* (jo kilmę žr. anksčiau) užfiksuotas visuose regionuose, išskyrus Latgalą, pvz.: *us krâś man vieñs saũlgriêzs priêkš sę̃kļ* ‘ant krosnies aš turiu vieną saulėgrąžą sėklai’ Puopė (ALE); *bę̀ni joû rudeņuôs gaĩda, kad saũlgriêžu gal̂vas iẽnãksiês* ‘vaikai jau rudenį laukia, kada saulėgrąžų galvos nunoks’ Džūkstė (ALE); *saũlgriêzes pa diênu griẽžas līdz aŕ saũli uñ nakti ac̄ivâķas apākaļ* ‘saulėgrąžos dieną sukasi kartu su saule, o naktį atsisuka atgal’ Rucava (ALE).

Vyriškosios giminės forma *saulgrieži* užfiksuota XVIII a. žodyne: Sonnenblumen – *ſaulgreeſchi* Stender 1789 II 767.

Iš Balbieriškio užrašytas pavadinimas *saul(i)ógrūzdis* pasidarytas su pailgintojo šaknies *-ū-* (plg. subst. lie. *gr-ù-zdas* 4 (sm.) ↔ *gr-ū̃-zdas* 4 ‘degėsiai’: *iš tvarto beliko gruzdai* Lnkv; *tų durpių tik grūzdaĩ liko* Šn [LKŽe; dar žr. Būga I 284]) deverbatyvu (plg. identiškos darybos subst. lie. *vė́javaikis*, *-ė* 1 [smob.] Š, DŽ, NdŽ, DrskŽ, *vėjãvaikis* 1, *vėjavaĩkis* 2; Kos 58, Amb, LL 141, 258, 276, 278, L, Rtr, E, ŠT 121, 195 ‘[menk.] kas nerimto būdo’ [LKŽe] ← subst. lie. *vė́jas* ‘gulsčia oro srovė; vėjavaikis’ + deverb. *-vaikis* < verb. lie. *vaikýtis* ‘varinėti, gainiotis; ieškoti, siekti ir kt.’ [DLKŽ^5], t. y. *‘tas, kuris vaikosi vėją’), vestinu iš verb. lie. *grùzdinti* (*-yti*), *-ina*, *-ino*, *grū́zdinti*, *gruzdìnti*, *-ìna*, *-ìno* Š, J. Jabl (caus.) *gruzti* (tr.) ‘pamažu deginti, kaitinti, kepinti’ P. Cvir, J. Jabl, J, Lš, Ktk, Kel 1881: 120; (tr.) ‘deginti’ S. Dauk (LKŽe), reflektuoja aptariamo augalo sėklų apdorojimo technologinį ypatumą, t. y. saulėgrąžų sėklos prieš vartojimą dažnai pakepinamos.

Kitas abiem kalboms bendras pavadinimas yra lie. *sáulažolė* ir jo variantai / la. *sauleszāle*, kurio antrasis sandas reflektuoja ne asociatyvaus referento struktūrinę ypatybę – geltonos spalvos (žydėjimo metu) apvalios formos objektą, bet augalo (resp. žolinių šeimos, t. y. tų, kurių „antžeminė dalis nesumedėjusi, žiemą dažniausiai sunyksta“ [LTE XII 544]) gentinę priklausomybę: subst. lie. *žolẽ* 4 (sf.) KB II 91, K I 169, K, I, LsB 462, Rtr, Š, RŽ, DŽ, KŽ, FrnW; SD1 182 ir kt. ‘augalas, kurio antžeminė dalis nesumedėjusi ir žiemą sunykstanti’ Mž 241, Jrb, Pš, Krtn, Ant, Šts, Alz, Dglš; (sg.) ‘pašaro augalai, kuriuos ėda gyvuliai’ Nmč, P, R 112, Sb, Jrb, LTR (Jž), Švnč, D. Pošk, J. Jabl, Klt, Tr ir kt. (LKŽe) / subst. la. *zâle* ‘žolė’ (ME IV 696–698).

Tematinis pavadinimas *sáulažolė* ir variantai *saulãžolė*, *sauliažolẽ*, *sáulažolis*, *sáulėžolis* vartojami vakarų ir rytų aukštaičių šnektose, pvz.: *sá.ulažo˙lę̃s agurkùz daržẽ˙lʏ stẽĨbæ* ‘saulėgrąžos agurkus darželyje stelbia’ ZnŽ III 22; *sá.ulažo˙ľu. aliẽjus lengvèsnis sveikèsni[s] sæná.m žmõ˙gui | o˙ linũ̃ gardèsnis* ‘saulėgrąžų aliejus lengvesnis, sveikesnis senam žmogui, o linų – gardesnis’ ZnŽ III 22; *nors vaikų daliai saulãžolių pasodinsiu* ‘nors dėl vaikų saulėgrąžų pasodinsiu’ Sidabravas (LKŽe); *sáulažolių prisodina, tai paskum vaikai ir šiukšlina* ‘saulėgrąžų prisodina, tai paskui vaikai ir šiukšlina’ Karsakiškis (LKŽe); *sáulažolių galvos kaip kepurės* ‘saulėgrąžų galvos kaip kepurės’ Alizava (LKŽe); *vis matysi – pakramto i meta tą saulãžolę* ‘vis matysi – pakramto ir meta tą saulėgrąžą’ Žeimelis (LKŽe); *sáuliažolis vis an saulę žiūria* ‘saulėgrąža vis į saulę žiūri’ Dusetos (LKŽe); *sáuliažolius kremta* ‘saulėgrąžas kremta’ Dusetos (LKŽe).

Variantai *saulė́žolė* ir *saulė́žolis* yra patekę į Stasio Dabušio ir Prano Mašioto raštus, pvz.: *saulėžolės sudygsta per vieną dieną* ‘saulėgrąžos sudygsta per vieną dieną’ (LKŽe); *saulėžoliai ir darže savo žiedus į saulę gręžia* ‘saulėgrąžos ir darže savo žiedus į saulę gręžia’ (LKŽe).

Dūriniai *sáulėžolynis*, *sáulažolynis*, *sáuliažolynis*, *sáužolynis* pasidaryti su subst. lie. *žolýnas* 1 (sm.) K, Rtr, Š, RŽ, DŽ, FrnW, NdŽ, LKA I 188 (Kin, Šlv, Všk, Pbr, Krč, Pnm, Sdk, Vdšk), Vžns, 3 KŽ, DūnŽ, LKA I 188 (Rk, Ob, Sv, Brsl, Šč), Blnk, *žolỹnas* 4 DrskŽ, Vdn, Dgl, *žõlynas* 1 LKA I 188 (Plvn, Ign), Pun ‘bet koks žolinis (augantis ar skintas) augalas’ ir kt. (LKŽe) reflektuoja *õ* kam. > *į̃õ* kam. formų kaitą. Jie užrašyti iš rytų aukštaičių uteniškių (Dusetų) ir vilniškių (Dūkšto, Mielagėnų) šnektų, pvz.: *vienos tik sáulažolynių lazdos, o galvas piemenys išnešiojo* ‘vieni tik saulėgrąžų stiebai, o galvas piemenys išnešiojo’ Dusetos (LKŽe); *graži vasara bus – saulažolyniai nedėlioj žydėt pradėjo* ‘graži vasara bus – saulėgrąžos sekmadienį žydėti pradėjo’ Suginčiai (LKŽe); *sáuliažolyniai daržą glušina* ‘saulėgrąžos daržą stelbia’ Švenčionys (LKŽe); *vaikai valgo sáuliažolynius* ‘vaikai valgo saulėgrąžas’ Balninkai (LKŽe); *saulė́žolynis – [jei] traukulys kokis, itai mačija* ‘saulėgrąža – [jei] traukulys koks, tai padeda’ Adutiškis (LKŽe).

Latvijoje pavadinimas *sauleszāle* užfiksuotas pietinėje Latgalos dalyje, apie Asūnę: *nu sàuľiśzuôļu maslu dzàn i śem′ečkys ât* ‘iš saulėgrąžų aliejų gamina ir sėklas valgo’ Asūnė (ALE).

Lietuvoje apie Šilutę vartojamas pavadinimas *saulérožis*. Šios leksemos kilmė gali būti aiškinama dvejopai: 1) kaip leticizmas (žr. toliau), kažkokiu būdu iš palatvės šnektų patekęs į vakarų žemaičių patarmę; 2) kaip determinatyvinis kompozitas, kurio antrasis sandas vestinas iš neapibrėžtųjų polonizmų pogrupiui priskiriamo lie. *rõžė* 2 (sf.) DŽ, *rožẽ* 4 K; R, MŽ, N, Sut ‘tokia bulvių veislė’ (← [s.] le. *róża* ‘rožė; rozetė; rožinio draugija; vaikinų, giedančių bažnytines giesmes, būrelis; tokia infekcinė liga ir kt.’ [< s. če. *róžě* ‘t. p.’ ← vid. vo. au. *rôse* / s. vo. au. *rôsa* ‘rožė’ ← lo. *rosa* ‘rožė, rožių krūmas; rožių aliejus’ (SJP V 749–750; SSt VIII 38; ЭСБМ XI 167–168; Rejzek 2001: 551; Фасмер III 493; Wackernagel 1878: 241)] → s. blr. *рожа* ‘rožė’ [ГСБМ XXX: 149–150], blr. *ро́жа* ‘rožė [*Rosa* L.]; dedešva [*Malva neglecta* Wallr.; *Malva silvestris* L.]; tokia infekcinė liga [*erysipelas*]’ [Носовичъ 1984: 565; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 278], ru. *рожа* ‘dedešva’ [Даль IV: 101]): *ankstyvoji rožė – daugiausia mūsų respublikoj auginama ankstyvųjų bulvių veislė* rš. (LKŽe), t. y. suponuotina ne vienmečio *Helianthus annuus*, bet daugiamečio *Helianthus tuberosus*, t. y. bulvinės saulėgrąžos (topinambo) semema. Šio augalo „šakniastiebiai, panašūs į bulves, yra vertingas maistas, ypač diabetikams“ (LE XXVI 544).

Dalinis homofonas la. *saul(e)sruoze* užrašytas iš dviejų lybiškųjų šnektų – Dundagos (Kuržemė) ir Svėtciemo (Vidžemė). Jo kilmė visiškai kitokia, t. y. šis žodis reflektuoja *tatpuruṣa* tipo kompozitą – asociatyvą – su antrojo sando pradžios priebalsio (-)*g*- absorbcija, plg. la. *saules gruoza* ‘saulėgrąža (*Helianthus annuus*)’ (ME I 671) resp. suponuoja ekspresyviąją sememą *‘saulės krepšys’.

cilme ir pilnīgi cita, t. i., šis vārds atspoguļo *tatpuruṣa* tipa kompozītu – asociatīvu – ar otra komponenta sākuma līdzskaņa (-)*g*- absorbciju, sal. la. *saules gruoza* ‘saulespuķe (*Helianthus annuus*)’ (ME I 671) resp., nosaka ekspresīvo semēmu *‘saules grozs’.

Latvijā izplatītāks ir saliktenis *saulespuķe* un tā varianti. Vārds *saulespuķe* ar otrā komponenta la. *puķe* aizguvumu no somugru valodām (ME III 405–406; skat. arī LEV II 85) ir arī literārās valodas vārds. To lieto visos novados, piem., *saũlespuķes luõpbarîbai, skâbbarîbu taîsa luõpiẽm* ‘saulespuķes lopbarībai, skābbarību gatavo lopiem’ Blīdenē (ALE); *nu sàulíśpuču gaļúveņòm lùb́èi śeḿičkys* ‘no saulespuķu galviņām loba sēklas’ Dricēnos (ALE); *soũlspuķs bi sasę̂t gaî celiņiḿ* ‘saulespuķes bija iesētas gar celiņiem’ Duntē (ALE); *saũlespuķes mę̂dz iêstãdît sakņu dârzuôs šuî tuî duôbju malâs* ‘saulespuķes mēdz iestādīt sakņu dārzos šur tur dobju malās’ Džūkstē (ALE); *saũlespuķes jàu riñdâs iî* ‘saulespuķes jau rindās ir [iesētas]’ Ērģemē (ALE); *sâulespuķèi i:r lîels, dza:ltànc zíec, sàaklas vàr ást* ‘saulespuķei ir liels dzeltens zieds, sēklas var ēst’ Lazdonā (ALE); *saũlespuķes senâk neaũdzinâị* ‘saulespuķes senāk neaudzēja’ Nīcā (ALE); *saũlespuķes es vêl taga stãdu, liẽls, dzę̂lañs ziêc (-ds), nuôkrît ziêdi, meļ̃la baũze karajas* ‘saulespuķes es vēl tagad stādu, liels, dzeltens zieds, nokrīt ziedi, melna galva karājas’ Rendā (ALE); *saũlespuķe, tã tâda dīvẹna – griẽžas visu laĩku saũlei līdzâ* ‘saulespuķe tāda dīvaina – griežas visu laiku saulei līdzi’ Rucavā (ALE); *saũlᵉspuķⁱ iêstãd dârzâ krâšņum pêc, lai pušķuô* ‘saulespuķes iestāda [dārzā] krāšņuma pēc, lai rotā dārzu’ Ropažos (ALE); *sàulespuķes pret sàuli viên grìež tᵒas goļ̂vas* ‘saulespuķes pret sauli vien griež tās galvas’ Sinolē (ALE); *senoàk sàulespuķes làukà nasę̀ja, ìedę̀steja koàdu doa̋rzà pìe moàjàm* ‘senāk saulespuķes laukā nesēja, iestādīja kādu dārzā pie mājas’ Sunākstē (ALE); *dùrzâ pîstuôd́iêc* (-ts) *sàuĺespuču* ‘dārzā sastādītas saulespuķes’ Šķilbēnos (ALE); *sàuĺiśpučiś b́eja Bŕîža ťèirumâ, ka saźîda, vyss ťèirùms dzaĺ̂tonc* ‘saulespuķes bija Brieža [uzvārds] tīrumā, kad uzziedēja, viss tīrums dzeltens’ Varakļānos (ALE); *pìmùoju dàrziņûs vînâ ùtrâ vìtâ radzamas sàulespuķes* ‘piemājas dārziņos vienā otrā vietā redzamas saulespuķes’ Ziemerī (ALE).

Dažās izloksnēs reģistrēta arī vārdkopa *saules puķe*, piem., *saũlᵉs puķᵉ – tās iî liêlâ svarâ, sẽị̃ liẽlâ platîbâ, guôvîm duôd* ‘saules puķes – tās ir ļoti svarīgas, sēj lielā platībā, govīm dod [zaļbarībā]’ Augstkalnē (ALE); *saũles puķẽm aûg garîdas sę̃klas* ‘saulespuķēm aug garšīgas sēklas’ Morē (ALE); *sàuĺiś pučä ṕŕet sàuĺi vîń grîžâs* ‘saulespuķe pret sauli vien griežas’ Nautrēnos (ALE); *saũlᵉs puķᵉs sẽị̃ zàļbarîbai* ‘saulespuķes sēj zaļbarībai’ Panemunē (ALE), *viss laũks pret saũlⁱ ziêdᵘs griêž, tâpêc parî saũlᵉs puķêm saûc* ‘viss lauks pret sauli ziedus griež, tāpēc par saulespuķēm sauc’ Zālītē (ALE).

Variants *saulspuķe* reģistrēts vairākās Kurzemes lībiskajās izloksnēs (Dundagā, Popē, Stendē, Ventā, Zūrās u. c.), Vidzemes lībiskajās izloksnēs (Duntē, Svētciemā, Vainižos), kā arī dažās vidus izloksnēs Kurzemē (Dzērvē, Snēpelē, Kazdangā u. c.) un Vidzemē (Ģeros, Kauguros, Krapē, Krimuldā u. c.), piem., *saũlspuķᵉs dârzâ piê vârtiêm stãdiị̃* ‘saulespuķes dārzā pie vārtiem stādīja’ Kazdangā (ALE); *soũlspuķ sę̃kļ̃s agrak vareị̃ dabut, bet paš soũlspuķs joû tikaî puģdârziņas dabuị̃ redzet* ‘saulespuķu sēklas agrāk varēja dabūt, bet pašas saulespuķes jau tikai puķu dārziņos varēja redzēt’ Vainižos (ALE).

Atsevišķās izloksnēs (Alsungā, Augstkalnē, Salacā, Svētciemā u. c.) pierakstīts variants *saulpuķe*, piem., *ši saũlpuķe i daũdz sę̃kļ̣s* ‘šai saulespuķei ir daudz sēklu’ Alsungā (ALE); *saũlpuķᵉs bę̣rᵉni lupinᵃ ârâ uî zviřabuļi* ‘saulespuķes bērni loba un zvirbuļi’ Augstkalnē (ALE); *manî labi smeķe saũlpuķ sę̃kli* ‘man labi garšo saulespuķu sēklas’ Svētciemā (ALE).

Dažās Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs reģistrēts la. suf. *-ene* (par to skat. Endzelīns 1951: 298) atvasinājums *saulene*, piem., *ku tã saũlene tùr ìesę̃jusiês* ‘kur tā saulespuķe tur iesējusies’ Ērģemē (ALE); *soũlenᵉ oûg pãri ciĺ̂vẹķ’garumam* ‘saulespuķe aug pāri cilvēka garumam, t. i., aug garāka par cilvēku’ Idū (ALE); *soũlenam sę̃kli i, tâdas riñdiņas tama gaĺ̂va* ‘saulespuķei sēklas ir tādās rindiņās tai galvā’ Svētciemā (ALE).

Lietuviešu valodā reti sastopams nosaukums *saulóleitis*, zināms tikai no Gervēču izloksnes, tas atspoguļo lie. dial. subst. *saulólaidis* 1 (sm.) ‘(bot.) kurvjziežu dzimtas augs ar lielu ziedkopu (*Helianthus*)’: *pasodinom vaikam saulólaidžių* ‘iestādījām bērniem saulespuķes’ LKK XIII 26 (Grv) (LKŽe) pārveidojumu (ar *-ai-* > *-ei-* un *-d-* > *-t-* miju kontaminācijas dēļ ar lie. verb. *l-**éi**-s-**t**-is* (intr.) ‘slēpties aiz horizonta, norietēt, nolaisties zemāk [par debess spīdekļiem]’ [LKŽe (motivāciju skat. turpmāk)]), savukārt pēdējais ir pamatā tautas etimoloģijas piemēriem, kuros auga nosaukums tika saistīts ar debess ķermeņa referenta signifikatīvās semēmas uzsverošu lie. subst. *saulólaidis* 1 (sm.) 1. Grv, Mlt, Auk ‘saules rietēšanas laiks’ Klt, Trgn, LzP; 2. ‘norietējušas saules atspīdums, stari’ Lel, K. Bor (LKŽe).

Kopīgi abās valodās ir slāviskās cilmes (austrumslāvu) nosaukumi la. *semečka, semička* / lie. *sèmečkė* (sal. kr. dial. [pl.] *сéмечки* ‘saulespuķe’ [СРНГ XXXVII: 151]). Lietuvā *sèmečkė* pierakstīts Viduklē un Jurbarkā, Latvijā – dažās Latgales izloksnēs (Andrupenē, Galēnos, Pildā, Silajāņos, Višķos u. c.), piem., *śeḿičkys śę̀ję dùorzâ pa rùnkùļ i gùļb vyd* ‘saulespuķes sēja dārzā pa vidu starp kartupeļiem un runkuļiem’ Galēnos (ALE); *śeḿičkys pàrn̦ nadazasṕàjâś* ‘saulespuķes pērn nenogatavojās’ Kaunatā (ALE); *śeḿičku sàklys* ‘saulgriežu sēklas’ Pildā (ALE); *śeḿičkys sàklys i pošys taî sàuc* ‘saulespuķes sēklas un pašus [augus] tā sauc’ Skaistā (ALE).

Dažviet slāvisko aizguvumu *semečka* attiecina tikai uz saulespuķes sēklām, nevis uz pašu augu, piem., *nu sàuĺiśzuôļu maslu dzàn i śeḿečkys ât* ‘no saulgriezēm eļļu gatavo un sēklas ēd’ Asūnē (ALE); *nu sàuĺiśpuču śeḿečku tàisa maslu* ‘no saulgriežu sēklām gatavo eļļu’ Makašēnos (ALE).

Nenoteikto polonismu apakšgrupā iekļaujamie *slanèčnykas*, *slaniẽšnykas* (← po. *słonecznik* ‘saules pulkstenis; kompass; apzeltīts baznīcas kupols; saulespuķe [*Helianthus* L.] u. c.’ [SJP VI: 213–214) → bkr. *слонéчникъ* / *сланéчнік* ‘saulespuķe’ (Носовичъ 1984: 591; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 293; ЭСБМ XII: 176), reģistrēti Lazūnos un Zietalā, piem., *aĺ’iẽjis iš slanèč̌’ni.ko bústa* ‘eļļa no saulespuķēm būs’ ZtŽ 603; *slan’iẽšn’i.kas man’iḿp č̌à pàts pas’is’éjo, ãnas ažimď’in’éja, glùšina k’itùs* ‘saulespuķe man pati te iesējās, tā uzauga priekšā un aizēno citus [augus]’ ZtŽ 603; *prisodzinaũ vìso: ir avuř̃kų, ir cibùlių, ir slanèčnyko* ‘sastādīju visu kaut ko: gan gurķus, gan sīpolus, gan saulespuķes’ LzŽ 239.

Latvijoje labiausiai paplitęs dūrinys *saulespuķe* ir jo variantai. Pavadinimas *saulespuķe* su antrojo sando skoliniu iš finų kalbų la. *puķe* ‘gėlė ir kt.’ (ME III 405–406; dar žr. LEV II 85) yra ir bendrinės kalbos žodis. Jis vartojamas visuose regionuose, pvz.: *saũlespuķes luõpbarîbai, skâbbarîbu taĩsa luõpiẽm* ‘saulėgrąžos pašarams, silosą ruošia gyvuliams’ Blydenė (ALE); *nu sàulĺíspuču gaĮ́véņòm lùb′èi śemíčkys* ‘iš saulėgrąžų galvelių lukštena sėklas’ Dricėnai (ALE); *soũlspuķs bi sasę̃t gaî celiņiṁ* ‘saulėgrąžų buvo pasėta palei keliukus’ Duntė (ALE); *saũlespuķes mę̃dz iêstãdît sakņu dârzuôs šuî tuî duôbju malâs* ‘saulėgrąžas paprastai sodina daržuose, šen ten lysvių pakraščiuose’ Džūkstė (ALE); *saũlespuķes jàu riñdâs iî* ‘saulėgrąžos jau eilėmis [pasėtos]’ Ėrgemė (ALE); *sâulespuķèi i:r lîels, dza:ltànc zíec, sàaklas vàr ást* ‘saulėgrąža turi didelį geltoną žiedą, sėklas galima valgyti’ Lazduona (ALE); *saũlespuķes senâk neaũdzinâį̃* ‘anksčiau saulėgrąžų neaugindavo’ Nyca (ALE); *saũlespuķes es vêl taga stãdu, liẽls, dzę̂lañs ziêc (-ds), nuôkrît ziêdi, meĺla baũze karajas* ‘saulėgrąžas aš dar ir dabar sodinu, didelis, geltonas žiedas, nukrinta žiedlapiai, juoda galva kabo’ Renda (ALE); *saũlespuķe, tã tâda dĩvęna – griẽžas visu laĩku saũlei lĩdzâ* ‘saulėgrąža tokia keista – sukasi visą laiką kartu su saule’ Rucava (ALE); *saũl^{e}spuķ^{i} iêstãd dârzâ krâšņum pêc, lai pušķuô* ‘saulėgrąžas sodina darže dėl gražumo, kad daržą puoštų’ Ruopažiai (ALE); *sàulespuķes pret sàuli viên grìež t^{o}as goĺvas* ‘saulėgrąžos į saulę tik suka tas galvas’ Sinuolė (ALE); *senoàk sàulespuķes làukà nasę̀ja, ìedę̀steja koàdu doa̋rzà pìe moàjàm* ‘anksčiau saulėgrąžų lauke nesėdavo, pasodindavo kokią darže prie namų’ Sunakstė (ALE); *dùrzâ pîstuôd′iêc* (-ts) *sàuĺespuču* ‘darže prisodinta saulėgrąžų’ Škilbėnai (ALE); *sàuĺíspučiś b′eja Brîža ťèirumâ, ka saźîda, vyss ťèirùms dzaĺ̂tonc* ‘saulėgrąžų buvo Briedžio [pavardė] lauke, kai pražysdavo, visas laukas geltonas’ Varaklianai (ALE); *pìmùoju dârziņûs vînâ ùtrâ vìtâ radzamas sàulespuķes* ‘darželiuose prie sodybų vienoje kitoje vietoje matyti saulėgrąžų’ Ziemeris (ALE).

Kelios šnektos turi ir žodžių junginį *saules puķe*, pvz.: *saũl^{e}s puķ^{e} – tãs iî liêlâ svarâ, sę̃į liẽlâ platîbâ, guôvîm duôd* ‘saulėgrąžos – jos yra labai reikalingos, sėja dideliuose plotuose, karvėms šeria [žaliąjį pašarą]’ Augstkalnė (ALE); *saũles puķẽm aûg gaîdas sę̃klas* ‘saulėgrąžose auga skanios sėklos’ Muorė (ALE); *sàuĺíś pučä ṕret sàuĺi vîń grîžâs* ‘saulėgrąžos tik į saulę sukasi’ Nautrėnai (ALE); *saũl^{e}s puķ^{e}s sę̃į zàļbarîbai* ‘saulėgrąžas sėja žaliajam pašarui’ Panemunė (ALE), *viss laũks pret saũl^{i} ziêd^{u}s griêž, tâpêc paî saũl^{e}s puķêm saûc* ‘visas laukas į saulę žiedus gręžia, todėl saulėgrąžomis vadina’ Zalytė (ALE).

Variantas *saulspuķe* užrašytas iš kelių Kuržemės lybiškųjų (Dundagos, Puopės, Stendės, Ventos, Zūrų ir kt.) ir Vidžemės lybiškųjų šnektų (Duntės, Svėtciemo, Vainižių), vienos kitos vidurio Kuržemės šnektos (Dzėrvės, Snėpelės, Kazdangės ir kt.) ir Vidžemės (Gerų, Kaugurų, Krapės, Krimuldos ir kt.), pvz.: *saũlspuķ^{e}s dârzâ piê vârtiêm stãdį̃* ‘saulėgrąžas darže prie vartų sodindavo’ Kazdanga (ALE); *soũlspuķ sę̃ķļs agrak vareį̨ dabut, bet paš soũlspuķs joû tikaî puģdârziņas dabuį̨ redzet* ‘saulėgrąžų sėklų anksčiau galima buvo gauti, bet pačias saulėgrąžas tik darželiuose galėdavai pamatyti’ Vainižiai (ALE).

Kai kuriose šnektose (apie Alsungą, Augstkalnę, Salacą, Svėtciemą ir kt.) vartojamas variantas *saulpuķe*, pvz.: *ši saũlpuķe i daũdz sę̃ķļs* ‘ši saulėgrąža turi daug sėklų’ Alsunga (ALE); *saũlpuķ^{e}s bę̀r^{e}ni lupin^{a} ârâ uî zvĩ̃rabuļi* ‘saulėgrąžas lukštena vaikai ir žvirbliai’ Augstkalnė (ALE); *maî labi smeķe saũlpuķ sę̃kli* ‘man labai skanu saulėgrąžų sėklos’ Svėtciemas (ALE).

Šiaurės vakarų Vidžemės šnektose vartojamas suff. la. *-ene* (apie jį žr. Endzelīns 1951: 298) vedinys *saulene,* pvz.: *ku tã saũlene tùr ìesę̃jusiês* ‘kur ta saulėgrąža ten įsiveisusi’ Ėrgemė (ALE); *soũlen^{e} oûg pãri ciĨvę̀k’garumam* ‘saulėgrąžos perauga žmogų (t. y. užauga didesnės nei žmogus)’ Idus (ALE); *soũlenam sę̃kli i, tâdas riñdiņas tama galv̂a* ‘saulėgrąžos sėklos yra tokiomis eilutėmis jos galvoje’ Svėtciemas (ALE).

Lietuvių kalboje pavadinimas *saulóleitis* retas, žinomas tik iš Gervėčių šnektos, reflektuoja subst. lie. dial. *saulólaidis* 1 (sm.) ‘(bot.) graižažiedžių šeimos augalas dideliu žiedynu (*Helianthus*)’: *Pasodinom vaikam saulólaidžių* LKK XIII 26 (Grv) (LKŽe) perdirbinį (su *-ai-* > *-ei-* ir *-d-* > *-t-* kaita dėl kontaminacijos su verb. lie. *l-**éi**-s-**t**-is* (intr.) ‘slėptis už horizonto, sėsti, žemėti [apie dangaus šviesulius]’ [LKŽe (motyvaciją žr. toliau)]), o pastarasis suponuoja liaudies etimologijos pavyzdį, kai augalo pavadinimas buvo susietas su dangaus kūno referento signifikatines sememas pažyminčiu subst. lie. *saulólaidis* 1 (sm.) 1. Grv, Mlt, Auk ‘saulės leidimosi laikas’ Klt, Trgn, LzP; 2. ‘nusileidusios saulės atšvaitas, spinduliai’ Lel, K. Bor (LKŽe).

Bendri abiem kalboms yra slaviškos kilmės (rytų slavų) pavadinimai la. *semečka, semička* / lie. *sèmečkė* (plg. ru. dial. [pl.] *сéмечки* ‘saulėgrąža’ [СРНГ XXXVII: 151]). Lietuvoje *sèmečkė* vartojama Viduklėje ir Jurbarke, Latvijoje – keliose Latgalos šnektose (apie Andrupenę, Galėnus, Pildą, Silajanius, Viškius ir kt.), pvz.: *śemíčkys śę̀ję dùorzâ pa rùnkùļ i gùļb vyd* ‘saulėgrąžas sėjo darže, viduryje, tarp bulvių ir runkelių’ Galėnai (ALE); *śemíčkys pàrņ nadazasṕäjâś* ‘saulėgrąžos pernai nenunoko’ Kaunata (ALE); *śemíčku sàklys* ‘saulėgrąžų sėklos’ Pilda (ALE); *śemíčkys sàklys i pošys taî sàuc* ‘saulėgrąžų sėklas ir pačius [augalus] taip vadina’ Skaista (ALE).

Kai kur slaviškas skolinys *semečka* vartojamas tik saulėgrąžos sėkloms, o ne visam augalui pavadinti, pvz.: *nu sàuľiśzuôļu maslu dzàn i śem′ečkys ât* ‘iš saulėgrąžų aliejų gamina ir sėklas valgo’ Asūnė (ALE); *nu sàuľíspuču śemečku tàisa maslu* ‘iš saulėgrąžų sėklų gamina aliejų’ Makašėnai (ALE).

Neapibrėžtųjų polonizmų pogrupiui priskirtini *slanèčnykas*, *slaniẽšnykas* (← le. *słonecznik* ‘saulės laikrodis; kompasas; auksuotas cerkvės kupolas; saulėgrąža [*Helianthus* L.] ir kt.’ [SJP VI: 213–214) → blr. *слане́чникъ* / *слане́чнік* ‘saulėgrąža’ (Носовичъ 1984: 591; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 293; ЭСБМ XII: 176), užrašyti iš Lazūnų ir Zietelos, pvz.: *al′iẽjis iš slanèč′ni.ko bústa* ‘aliejus iš saulėgrąžų bus’ ZtŽ 603; *slan′iẽšn′i.kas man′imp č′à pàts pas′is′éjo, ãnas ažimd′in′éja, glùšina k′itùs* ‘saulėgrąža pas mane čia pati pasisėjo, ji užstoja, stelbia kitus’ ZtŽ 603; *prisodzinaũ vìso: ir avuřkų, ir cibùlių, ir slanèčnyko* ‘prisodinau visko: ir agurkų, ir svogūnų, ir saulėgrąžų’ LzŽ 239.

Ziemas kviešu nosaukumi

Asta Leskauskaite, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Kartes un komentāra pamatā LKA I 94. un LVDA 39. B karte un komentārs, atbildes uz ALE leksikas aptaujas 70. jautājumu.

Graudaugu dzimtas vārpaugiem (*Triticum hiemales*), no kuru miltiem cep baltmaizi vai pīrāgus, abās baltu valodās ir kopīgi nosaukumi, kuri veido plašus nepārtrauktus areālus Latvijas un Lietuvas teritorijā: lie. *kviečiaĩ* / la. *kvìeši* un lie. *pūraĩ* / la. *pūri*.

Nosaukums *kviečiaĩ* izplatīts visā Lietuvas teritorijā, izņemot ziemeļrietumu daļu. Tas ir arī lietuviešu kopvalodas vārds, piem., *mus̯ tę̃tis tai̯ vìsku sę́davu | i̯ rug̑ ù[s] sę́davu | i̯ kviečiùs, i̯ miẽž̑u. | dá· i̯ linũ* ‘mūsu tētis visu kaut ko mēdza sēt: gan rudzus sēja, gan kviešus, gan miežus un vēl arī linus’ ZnŽ I 828; *jis̯ acilį́gi.s pasmẽr̃t kviečẽĩs* ‘viņš atlīdzinās pēc nāves ar kviešiem’ ZnŽ I 828; *kvieceĩ.* | *tɑi̯ mú̱ s̱ bù-o̧.* | *be̯ ũ̱ su.* ‘mūsu kvieši bija bez akotiem’ PpaŽK; *kap kviečių̃ bùs, tai ir pyrãgų bùs* ‘ja kvieši būs, tad arī pīrāgi būs’ DvŽ I 331; *t'eñ b'ìt pas'éta ãv'ižos, kviečeĩ, l'inaĩ* ‘tur bija iesētas auzas, kvieši, lini’ ZtŽ 337; *v'ienà išk'ep'ė iš kv'ieč̑ũ dúonos, tai òt gard'ì* ‘viena [saimniece] izcepa no kviešiem maizi, ak, cik garšīgs’ ZtŽ 337; *iš kviecių̃ grãžūs pyrãgai* ‘no kviešiem skaisti pīrāgi’ LzŽ 138; *bu.tinaĩ jæu raĩkæ nup'jé.uť p'rę.š lau'ri·nu.* kvę.-čeĩ žę.mi̇̀.nei* ‘ziemas kvieši noteikti jānopļauj pirms Laura dienas’ KpŽ II 554; *zací.rkai va arba 'b'li·nɔ.m tai iř gi mɔ́.ldavɔ.m 'kviečus* ‘klimpu zupai vai pankūkām arī maļam kviešus’ KpŽ II 554.

Vārds *kvieši*, kas ir arī latviešu literārās valodas vārds, izplatīts visā Latvijas teritorijā, izņemot Kurzemi. Šķirņu diferencēšanai tiek lietots vārdkopnosaukums *ziemas kvieši*.

Par nosaukuma lie. *kviečiaĩ* / la. *kvieši* cilmi izteikti dažādi viedokļi. Kazimiers Būga (II 85, 230sk.), Ernsts Frenkelis (LEW 326), Vojcehs Smočiņskis (2007: 331) un daži citi valodnieki apgalvo, ka šis nosaukums aizgūts no ziemeļģermāņu valodām un saistīts ar ide. **k̂ᵘei-* ‘spīdēt; gaišs, balts’.

Pēc Aļģirda Sabaļauska domām (Сабаляускас 1959: 219skk.; Sabaliauskas 1990: 41), abiem minētajiem austrumbaltu vārdiem varētu būt baltiska cilme, jo baltu un slāvu valodās (sal. la. *kvitēt* ‘mirgot, spīdēt’, *kvitināt* ‘izstarot spīdumu’, kr. *цвет* ‘zieds’, *цвести* ‘ziedēt’) saknei **k̂u̯ei-* ir ne tikai satem, bet arī centum refleksi. Tiem ir semantiskas paralēles ar pr. *gaydis* ‘kvieši’ un *gaylis* ‘balts’ (PKEŽ I 311skk.).

Nosaukums *kviečiaĩ* bieži minēts Jona Rikovija dziesmu grāmatā, Daniela Kleina gramatikā (PLKG 166), Mikaloja Daukšas *Postilā*, Jona Bretkūna *Postilā*, vācu-lietuviešu vārdnīcā *Clavis-Germanico-Lithvana*, 1647, 1674, 1690 un 1705 g. Jona Jaknaviča *Evaņģẽlijos*, Samuela Hilinska *Bībelē*, Sapūna un Šulca gramatikā *Compendium Grammaticae Lithvanicae*, Konstantina Sirvīda vārdnīcas pirmajā izdevumā, dažādās 20. gs. vārdnīcās: *nėwiens Kwietys nenéſʒ waiſaus / Net ʒémen' tur ypulti* ‘neviens kviesis (grauds) nedod augļus, kamēr neiekrīt zemē’ RG 483,13; *a tu Pone Diewe gelbek / idant mes cʒiſtu grudeliu kwieczu geru / iſſilaikitumbim / Ieib ing Diewo klůna butumbi* ‘bet, tu Kungs Dievs, atpestī, lai mēs saglabātos kā tīri, labi kviešu graudi, lai Dieva rijā nokļūtu’ BP I 216,10; *kwietei cʒiſti atſkirami ira nůg kukaliu / alba kitu piktu ſʒoli* ‘tīri kvieši ir nošķirami no kokaļiem vai citām nezālēm’ BP I 210,23; *idant raudami kukalus / ne iſʒrautumet ſu ieys draugie ir kwiećiu* ‘lai, raudami kokaļus, neizrautu ar tiem arī kviešus’ JE5, 30, 8–9; *surinkite iuos peduoſn vnt ſudeginimo, o kwiećius ſukraukite kłuonan mano* ‘savāciet tos kūļos, lai sadedzinātu, bet kviešus sakraujiet manā rijā’ PS I 281,17; *kwėcʒiû grud'ſ ʒémena ſėtas / Gul kaip mirres ir bepuwas* ‘kviešu grauds, zemē iesēts, guļ kā miris un pūst’ KlNG 448,13.

Vārds *kvieši* fiksēts 17.–19. gs. vārdnīcās: Weitzen-Mehl / *Queeſcho= millt* ‘kviešu milti’ Lettus 1638: 120; Semelmål / *Queeſcho-millti / ballto Mais-millti* ‘kviešu milti / balti maizes milti’ Lettus 1638: 167; Weitzen / *Queeſchi* Lettus 1638: 209; *Kweeschi* pl. Weitzen Fürecker 1685 I 116, II 157; *Qweeschis* weitzen Fürecker 1685 I 196, II 234; *Qveeschis* Weitzen. *Qweeschi* Kweeschi Depkin 1704 I 291; *Kweeschi* Weizen; *breeduſchi kweeśi*; *Apśeemes kweeśchi* winter weizen, *Zeemes= Kweeschi* Depkin 1704 II 93; *Queefchi* Sommerweitzen Langius 1685: 208; *Kweefchi* Weizen Lange 1773: 164; *Kweefchi* Weizen Stender 1789 II 126; Pszenica. Triticum. *Kwiszy* Kurmin 1858: 177; *kwėefchi* der Waizen Ulmann 1872: 130.

Nosaukums *kvieši* bieži lietots arī citos senākajos latviešu rakstu avotos: *ne kahdu Wahrpu tas Kweefchagṛauds nefs / Ja tas neeekriht Semmê* ‘nekādu ‘nevienu’ vārpu tas kviešagrauds nes[ī]s ‘nenesīs’, ja tas neiekrīt zemē’ LGL 1685 K1 180; *bet teem Łaudim gulloht nah-ze winna Eenaidneeks / un fehje niknas Sahles ſtarp Kweefcheem / un gahje nohſt* ‘bet tiem ļaudīm guļot, nāca viņa ienaidnieks un sēja niknas zāles ‘nezāles’ starp kviešiem un aizgāja prom’ JT 1685, Mt 13,25; *un tas / ko tu fehji / ne irrtas pats / kas augams irr / bet tik-kai Grauds / jeb Kweefcho jeb kahds no teem zitteem* ‘un tas, ko tu sēj, nav tas pats, ko audzē, bet tikai grauds jeb kviešu, jeb kāds no tiem citiem’ JT

Žieminių kviečių pavadinimai

Asta Leskauskaitė, Ilga Jansone, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – LKA I Nr. 94 ir LVDA Nr. 39B žemėlapiai bei komentarai, atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 70.

Varpinių šeimos javams (*Triticum hiemales*), iš kurių miltų kepami balta duona ir pyragai, įvardyti abiejose baltų kalbose vartojami bendri pavadinimai – lie. *kviečiaĩ* / la. *kvìeši* ir lie. *pūraĩ* / la. *pūri*, Lietuvos ir Latvijos teritorijoje sudarantys didelius vientisus arealus.

Pavadinimas *kviečiaĩ* paplitęs visoje Lietuvoje, išskyrus šiaurės vakarinę jos dalį, įsitvirtinęs ir bendrinėje kalboje, pvz.: *mu˙s‿tę̃tis tai‿vìsku sę̃davu | i‿rug'ù[s] sę̃davu | i‿kviečiùs, i‿miẽž'u. | dá˙ i‿linũ* ‘mūs tėtis tai visko sėdavo: ir rugius sėdavo, ir kviečius, ir miežių, dar ir linų’ ZnŽ I 828; *jis‿acilį́gi.s pasmẽ̃rt kviečẽ̃is* ‘jis atsilygins po mirties kviečiais’ ZnŽ I 828; *kvieceĩ. | tai‿mú˙ų bù-o. | be‿ũ˙su.* ‘kviečiai tai mūsų buvo be akuotų’ PpaŽK; *kap kviečių̃ bùs, tai ir pyrãgų bùs* ‘kai kviečių bus, tai ir pyragų bus’ DvŽ I 331; *t'eñ b'ìt pas'éta ãv'ižos, kviečeĩ, l'inaĩ* ‘ten buvo pasėta avižos, kviečiai, linai’ ZtŽ 337; *v'ienà išk'ep'ė iš kv'ieč'ũ dúonos, tai òt gard'ì* ‘viena [šeimininkė] iškepė iš kviečių duonos, tai ot gardi’ ZtŽ 337; *iš kviecių̃ grãžūs pyrãgai* ‘iš kviečių gražūs pyragai’ LzŽ 138; *bu.tinaĩ jæu raĩkæ nup'jé.ut' p'rę.š lau'rinu.* kvę.čeĩ žę.mi̇́.nei* ‘būtinai jau reikia nupjauti prieš Lauryną žieminius kviečius’ KpŽ II 554; *zací.rkai va arba 'b'lìnɔ.m tai iř'gi mɔ́.ldavɔ.m 'kviečus* ‘kukulaičių sriubai va arba blynams tai irgi maldavome kviečius’ KpŽ II 554.

Latvių bendrinėje kalboje ir tarmėse paplitęs pavadinimas *kvieši*. Jis vartojamas visoje Latvijos teritorijoje, išskyrus Kuržemę. Nurodant šios maistinės kultūros rūšis, vartojamas junginys *ziemas kvieši*.

Dėl lie. *kviečiaĩ* / la. *kvieši* kilmės yra įvairių nuomonių. Kazimieras Būga (II 85, 230t.), Ernstas Fraenkelis (LEW 326), Wojciechas Smoczyński (2007: 331) ir kai kurie kiti tyrėjai teigia, kad šis pavadinimas galbūt pasiskolintas iš šiaurės germanų ir sietinas su ide. **k̂*^{u}*ei-* ‘šviesti; šviesus, baltas’.

Algirdas Sabaliauskas (Сабаляускас 1959: 219tt.; Sabaliauskas 1990: 41) iškėlė hipotezę, kad nagrinėjamieji rytų baltų žodžiai gali būti baltiškos kilmės. Mat baltų ir slavų kalbose (plg. la. *kvitēt* ‘mirgėti, spindėti’, *kvitināt* ‘suteikti spindesį’, ru. *цвет* ‘žiedas’, *цвести* ‘žydėti’), be sateminių, esama ir kentuminių šaknies ide. **k̂*^{u}*ei-* refleksų. Semantiškai jis gretintinas su pr. *gaydis* ‘kviečiai’ ir *gaylis* ‘baltas’ (plg. PKEŽ 311tt.).

Lie. *kviečiaĩ* dažnai minimi Jono Rikovijaus giesmyne, Danieliaus Kleino gramatikoje (PLKG 166), Mikalojaus Daukšos *Postilėje*, Jono Bretkūno *Postilėje*, vokiečių ir lietuvių kalbų žodyne *Clavis Germanico-Lithvana*, 1647, 1674, 1690 ir 1705 m. Jono Jaknavičiaus *Evangelijose*, Samuelio Chylinskio *Biblijoje*, Sapūno ir Šulco gramatikoje *Compendium Grammaticae Lithvanicae*, Konstantino Sirvydo žodyno pirmajame leidime, įvairiuose XX a. žodynuose: *nėwiens Kwietys nenéſʒ waiſaus / Net ʒémen' tur ypulti* ‘nė vienas kvietys neduoda vaisiaus, kol į žemę nenukrenta’ RG 483,13; *a tu Pone Diewe gelbek / idant mes cʒiſtu grudeliu kwiecʒu geru / iſſilaikitumbim / Ieib ing Diewo klůna butumbi* ‘o tu, Pone Dieve, gelbėk, kad mes išsilaikytume švarūs kaip grūdeliai kviečių, jei Dievo kluone būtume’ BP I 216,10; *kwietei cʒiſti atſkirami ira nůg kukaliu / alba kitu piktu ſʒoli* ‘kviečiai švarūs atskiriami yra nuo raugių arba kitų piktžolių’ BP I 210,23; *idant raudami kukalus / ne iſʒrautumet ſu ieys draugie ir kwiećiu* ‘kad raudami rauges, neišrautumėte su jais drauge ir kviečių’ JE5, 30, 8–9; *surinkite iuos peduoſn vnt ſudeginimo, o kwiećius ſukraukite kłuonan mano* ‘surinkite juos į pėdus sudeginti, o kviečius sukraukite į kluoną mano’ PS I 281,17; *kwėczių gruď's ʒémena ſėtas / Gul kaip mirres ir bepuwas* ‘kviečių grūdas, į žemę pasėtas, guli kaip miręs ir bepūvąs’ KlNG 448,13.

La. *kvieši* minimi XVII–XIX a. žodynuose: Weitzen-Mehl / *Queefcho=millt* ‘kviečių miltai’ Lettus 1638: 120; Semelmål / *Queefcho-millti / ballto Mais-millti* ‘kviečių miltai / balti duonmilčiai’ Lettus 1638: 167; Weitzen / *Queefchi* Lettus 1638: 209; *Kweeschi* pl. Weitzen Fürecker 1685 I 116, II 157; *Qweeschis* weitzen Fürecker 1685 I 196, II 234; *Qveeschis* Weitzen. *Qweeschi* Kweeschi Depkin 1704 I 291; *Kweeschi* Weizen; *breeduſchi kweeśi* ‘subrendę kviečiai’; *Apśeemes kweeſchi* winter weizen, *Zeemes=Kweeschi* Depkin 1704 II 93; *Queefchi* Sommerweitzen Langius 1685: 208; *Kweefchi* Weizen Lange 1773: 164; *Kweefchi* Weizen Stender 1789 II 126; Pszenica. Triticum. *Kwiszy* Kurmin 1858: 177; *kwėefchi* der Waizen Ulmann 1872: 130.

Pavadinimas *kvieši* dažnai vartojamas ir kituose seniausiuose latvių raštuose: *ne kahdu Wahrpu tas Kweefchagʒrauds neſs / Ja tas neeekriht Semmê* ‘jokių varpų tas kviečio grūdas neužaugins, jei neįkris į žemę’ LGL 1685 K1 180; *bet teem Łaudim gulloht nah-ze winna Eenaidneeks / un fehje niknas Sahles ſtarp Kweefcheem / un gahje nohſt* ‘bet tiems žmonėms miegant, atėjo jo priešas ir pasėjo piktžolių tarp kviečių ir nuėjo’ JT 1685, Mt 13,25; *un tas / ko tu fehji / ne irrtas pats / kas*

1685, 1 Kor 15,37; *weens Mehrs Kweefcho par weenu Graffi* ‘viens mērs kviešu par vienu grasi’ JT 1685, Atk 6,6; *jo ta Semme no fewispafchas nefs augļus / papreekfchu Sahli / pehz Wahrpu / pehz pillus Kweefchs eekfch Wahrpas* ‘jo tā zeme no sevis pašas ‘pati no sevis’ nesīs augļus, papriekšu ‘vispirms’ zāli, pēc [tam] pilnus kviešus iekš vārpas ‘pilnas vārpas kviešu” JT 1685, Mk 4,28; *ne / ka juhs to nikno Sahli israwedami ir tohs Kweefchus ne-ispluhzaht* ‘ne kā jūs, to nikno zāli izravēdami, arī tos kviešus neizplūcat’ JT 1685, Mt 13,29; *atgoja inaydniks jo, und ayzśeja kyukalus storp kwiszim, und nugoja* ‘atnāca viņa ienaidnieks un iesēja kokaļus starp kviešiem un aizgāja’ EvTA 1753: 19.

Otru nepārtrauktu kopīgā nosaukuma areālu veido lie. *pūraĩ* / la. *pūri*.

Nosaukums *pūraĩ* sastopams Lietuvas ziemeļrietumos – rietumžemaišu, ziemeļžemaišu un dažviet dienvidžemaišu runā, piem., *žęimęnê kvėitẽ ĩ vãrdǫ pǫ́rã* ‘ziemas kviešus sauc par *pūriem*’ MoŽK; *púrã stǫ́mbesnę ĩ, kvėitĩs ĩ smǫlkẽsnis* ‘ziemas kvieši ir lielāki, kvieši – sīkāki’ MoŽK; *ã, pǫ́rã ĩ rǫ́dini sîejamis* ‘ā, ziemas kviešus rudenī sēj’ MoŽK; *pūraĩ yr stambesni, iš pūrų̃ skanesnis pyragas, baltesnis* ‘ziemas kvieši ir lielāki, no tiem garšīgāks pīrāgs, baltāks’ Kuļos (LKŽe); *šiemet geri pūraĩ*: *būs pyrago* ‘šogad labi ziemas kvieši, būs pīrāgi’ Veiviržėnos (LKŽe); *kartais mažai tekrimta pūrų̃* ‘dažkārt maz ēda ziemas kviešus’ Mosēdē (LKŽe); *pūrams pryš paaugant, perinsiu vištą, būs kuo lesinti* ‘pirms paaugsies kvieši, likšu vistu perēt, būs ar ko barot’ Gegrėnos (LKŽe). Retāk sastopami akcentuācijas varianti *pũ̃rai* (Pikeļos, Leckavā, Gudaļos, Kalgraužos, Darbēnos u. c.), *pǫ́rai* (Pikeļos, Skļaustē, Židikos, Puokē, Gadūnavā u. c.).

Ziemas kviešu apzīmēšanai nosaukumu *pūri* vai *pūŗi* lieto visā Kurzemē, tas reģistrēts arī vietumis Zemgalē, kā arī Vidzemes dienvidaustrumos (Ērgļos, Vējavā, Ļaudonā, Saikavā u. c.), piem., *pû:rs a sẽį rudiņas* ‘ziemas kviešus arī sēj rudeņos’ Popē (LVDA); *kviêšs sẽį paųsar, bet pûrs – ruden* ‘kviešus sēj pavasarī, bet ziemas kviešus – rudenī’ Īvandē (LVDA); *senâk pûŗs sẽį mãl zemę* ‘agrāk ziemas kviešus sēja māla zemē’ Ēdolē (LVDA); *ziêmas kviêši – pûŗi – i brũnâki, sîkâki* ‘ziemas kvieši ir brūnāki, sīkāki’ Bārtā (LVDA); *vasaras pûŗus sâka sẽt tikaî pêc kaŗa* ‘vasaras kviešus sāka sēt tikai pēc kara’ Lutriņos (LVDA). Kurzemē šo nosaukumu dažkārt lieto arī vasaras kviešu apzīmēšanai (*vasaras pûŗi*).

Nosaukuma *pūraĩ* / la. *pūri* cilme nav skaidra. Iespējams, šis nosaukums ir sens mantots vārds, kam ir atbilstība citās valodās, sal. pr. *pure* ‘lāčauzas’, kr. *пырей* ‘vārpata’, po. *perz*, gr. πῦρός ‘kviesis, kviešu grauds’, serb.-horv. *nȕp* ‘spelta jeb *plēkšņu kvieši* (*Triticum aestivum*)’, slov. *pȋr*, če. *pýr* (Skardžius I 31; Vasmer 1950: 474; IEW 850; LEW 671; Сабаляускас 1959: 221skk.; Sabaliauskas 1990: 42; PKEŽ III 363skk.; Smoczyński 2007: 490).

Vārds *pūri* atrodams 17.–19. gs. vārdnīcās: *Puhri* winter weizen Langius 1685: 202; *Puhri* Winter weitzen Fürecker 1685 II 227; *puhri tee* Winterweizen Lange 1773: 242; *puhri* Winterweizen Stender 1789 II 209; *puhri* (*kweefchi* in Weĺt-Kurland Sommerwaizen den *pǫ̀hri* gegenüber) Ulmann 1872: 130.

Senākajos lietuviešu rakstos nosaukums *pūraĩ* nav minēts. Tas sastopams Simona Daukanta, Jurģa Ambrazieja Pabrēžas darbos, piem., *Iš ragų gerdamys, pūrų duona užkandos* ‘no ragiem dzerdami, kviešu maizi piekozdami’ S. Dauk (LKŽe).

augams irr / bet tik-kai Grauds / jeb Kweefcho jeb kahds no teem zitteem ‘ir tai, ką tu sėji, ne tas pats, ką augini, o tik grūdas arba kviečių, arba vienas iš tų kitų’ JT 1685, 1 Kor 15,37; *weens Mehrs Kweefcho par weenu Graffi* ‘vienas saikas kviečių už vieną grašį’ JT 1685, Atk 6,6; *jo ta Semme no fewispafchas nefs augļus / papreekfchu Sahli / pehz Wahrpu / pehz pillus Kweefchs eekfch Wahrpas* ‘nes ta žemė pati iš savęs augins vaisius, visų pirma žolę, po [to] pilnas varpas kviečių’ JT 1685, Mk 4,28; *ne / ka juhs to nikno Sahli israwedami ir tohs Kweefchus ne-ispluhzaht* ‘ne taip kaip jūs piktžolę išravėdami ir tuos kviečius išraunate’ JT 1685, Mt 13,29; *atgoja inaydniks jo, und ayzśeja kyukalus storp kwiszim, und nugoja* ‘atėjo jo priešas ir pasėjo rauges tarp kviečių, ir išėjo’ EvTA 1753: 19.

Kitą ištisinį bendrą arealą sudaro lie. *pūraĩ* / la. *pūri*.

Lie. *pūraĩ* vartojamas Lietuvos šiaurės vakaruose, vakarų, daugelyje šiaurės ir kai kuriose pietų žemaičių šnektose, pvz.: *žęimęnê kvėitẽ ĩ vãrdọ pů́rã* ‘žieminiai kviečiai yra vardu *pūrai*’ MoŽK; *púrã stọ́mbesnę ĩ, kvėitĩs ĩ smọlkẽsnis* ‘žieminiai kviečiai stambesni yra, kviečiai yra smulkesni’ MoŽK; *ã, pů́rã ĩ rů́dini sîejamis* ‘a, kviečiai yra rudenį sėjami’ MoŽK; *pūraĩ yr stambesni, iš pūrų̃ skanesnis pyragas, baltesnis* ‘žieminiai kviečiai yra stambesni, iš žieminių kviečių skanesnis pyragas, baltesnis’ Kuliai (LKŽe); *šiemet geri pūraĩ: būs pyrago* ‘šiemet geri kviečiai: bus pyrago’ Veiviržėnai (LKŽe); *kartais mažai tekrimta pūrų̃* ‘kartais mažai tevalgė kviečių’ Mosėdis (LKŽe); *pūrams pryš paaugant, perinsiu vištą, būs kuo lesinti* ‘kviečiams prieš paaugant, perinsiu vištą, bus kuo lesinti’ Gegrėnai (LKŽe). Retesni kirčiavimo variantai *pū̃rai* (Pikeliai, Leckava, Gudaliai, Kalgraužiai, Darbėnai ir kt.), *pů́rai* (Pikeliai, Skliaustė, Židikai, Puokė, Gadūnavas ir kt.).

Žieminių kviečių pavadinimas *pūri* arba *pūṛi* vartojamas visoje Kuržemėje, užfiksuotas ir kai kuriose Žiemgalos, Vidžemės pietryčių šnektose (Ėrgliai, Vėjava, Liauduona, Saikava ir kt.), pvz.: *pû:rs a sẽį rudiņas* ‘kviečius taip pat sėja rudenį’ Puopė (LVDA); *kviẽšs sẽį pauṣar, bet pûrs – ruden* ‘kviečius sėja pavasarį, o žieminius kviečius rudenį’ Yvandė (LVDA); *senâk pûṛs sẽį mãl zemę* ‘anksčiau kviečius sėjo molžemyje’ Ėduolė (LVDA); *ziêmas kviẽši – pûṛi – i brũnâki, sîkâki* ‘žieminiai kviečiai – pūrai – yra rudesni, smulkesni’ Barta (LVDA); *vasaras pûṛus sâka sẽt tikaî pêc kaṛa* ‘vasarinius kviečius pradėjo sėti tik po karo’ Lutriniai (LVDA). Kuržemėje minėtasis žodis kartais vartojamas ir vasariniams kviečiams pavadinti (*vasaras pûṛi*).

Lie. *pūraĩ* / la. *pūri* kilmė nėra aiški. Spėjama, kad šis pavadinimas galįs būti senas veldinys, turintis atitikmenų kitose kalbose, plg. pr. *pure* ‘dirsė’, ru. *пырей* ‘varputis’, le. *perz*, gr. πῡρός ‘kviečiai, kviečio grūdas’, serb.-kro. *nùp* ‘kvietys spelta (*Triticum aestivum*)’, slov. *pîr*, ček. *pýr* (Skardžius I 31; Vasmer 1950: 474; IEW 850; LEW 671; Сабаляускас 1959: 221tt.; Sabaliauskas 1990: 42; PKEŽ III 363t.; Smoczyński 2007: 490).

Pavadinimas *pūri* randamas XVII–XIX a. latvių žodynuose: *Puhri* winter weizen Langius 1685: 202; *Puhri* Winter weitzen Fürecker 1685 II 227; *puhri tee* Winterweizen Lange 1773: 242; *puhri* Winterweizen Stender 1789 II 209; *puhri* (*kweefchi* in Weĺt-Kurland Sommerwaizen den *pùhri* gegenüber) Ulmann 1872: 130.

Senuosiuose raštuose lie. *pūraĩ* neminimas. Jis užrašytas XIX a. Simono Daukanto, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos raštuose, pavyzdžiui, *Iš ragų gerdamys, pūrų duona užkandos* ‘iš ragų gerdami, kviečių duona užkąsdami’ S. Dauk (LKŽe).

Labības nosaukumi

Rima Bakšiene, Anna Stafecka,
Sauļus Ambrazs

Kartes pamatā atbildes uz ALE leksikas aptaujas 68. jautājumu un atbildes uz LVDA 46. jautājumu.

Kartē rādīta jēdziena ‘labība’ apzīmējumu izplatība. Gan lietuviešu, gan latviešu valodā lieto kopīgas nozīmes vārdus – lie. *duona* ‘maize’, la. *maize*. Abās baltu valodās šim vārdam ir pamatnozīme ‘pārtikas produkts, ko parasti no raudzētas mīklas cep krāsnī un kam ir klaipa forma’. Šī nozīme izplatīta visā latviešu un lietuviešu valodas teritorijā un arī abās literārajās valodās.

Taču izloksnēs sastop lie. *duona* un la. *maize* lietojumu arī ar nozīmi ‘labība’ jeb ‘graudzāļu, tauriņziežu, sūreņu dzimtas kultūraugi, ko audzē graudu ieguvei’; arī: ‘šo augu graudi’. La. *maize* ‘labība’ literārās valodas vārdnīcā dots ar norādi *poētisms* (Llvv V 52).

Nosaukums *maize* ‘labība’ raksturīgs galvenokārt augšzemnieku dialektam, samērā kompakti tas sastopams Latgalē, bieži to lieto deminutīva formā, piem., *jùonùjàm*’ *màiźeîťä, koļàm lops làiks* ‘jānovāc labība, kamēr labs laiks’ Dricēnos (ALE); *a łyka vysaku ģi, màiźeîťi łyka – ḿìžus, àuzys* ‘visu lika, labību lika – miežus, auzas’ Izvaltā (Adt 35); *a kulá ģi màiźi ṕìkràun i kùļ* ‘bet piedarbā labību sakrauj un kuļ’ Izvaltā (Adt 36); *šùgot skàista màiźä aûk* ‘šogad skaista labība aug’ Kalupē (KIV I 589); *ḱeja taîďi goďi, ka ḱàŕä gryûdus ài vusòm palovòm, ka màiźeîťä nanùjaûga* ‘bija tādi gadi, ka[d] bēra [apcirknī] graudus ar visām pelavām, kad labība neizauga’ Nautrēnos (LVDA); *pļàun màiźi, Ļìk màiźi pyuńî* ‘pļauj labību, liek labību šķūnī’ Pildā (ALE); *màiźiś ťèirùms; tymâ ťèirumâ śàjä màiźi* ‘labības tīrums; tajā tīrumā sēja labību’ Viļānos (Apv); *šùgot màiźîťę laḱi pa-aûguśę* ‘šogad labība labi padevusies’ Šķilbēnos (ALE).

Maize ar nozīmi ‘labība’ EH I 779 dots vēl arī no Aulejas, Līvāniem, Višķiem.

Šai nozīmē vārds *maize* sastopams arī Zemgales sēlisko izlokšņu teritorijā. Tas pierakstīts Bebrenē: *niaug ni zâle, ni maize* ‘neaug ne zāle, ne labība’ (EH I 779) un Dignājā, bet tautasdziesmā – arī no Sēlpils: *tīrumā maize auga / gar malām ganibiņas* ‘tīrumā labība auga, gar [tīruma] malām – ganības’ (LD 25941).

Šī nozīme fiksēta arī augšzemnieku dialekta teritorijā Vidzemē (Dzelzavā, Galgauskā, Kalncempjos, Mārcienā, Patkulē, Sinolē), piem., *pàr labîbu àr soka: nu gòn šùgod ìr loba màize* ‘par labību arī saka: nu gan šogad laba maize ‘labība” Kalncempjos (Apv); *as skåtuós làuciņā, våi m°àizīta tìrumā* ‘es skatos lauciņā, vai labība tīrumā’ Kalsnavā (FBR IV 74); *pàldìes Dìevàm, nu jòu màizîtes pìe-aûdzis!* ‘paldies Dievam, nu jau labība labi padevusies’ Sinolē (Apv).

Retumis vārds *maize* ‘labība’ reģistrēts arī vidusdialekta teritorijā – Zemgalē (Džūkstē, Ukros, Skaistkalnē), piem., *ta jaû aî bi priêkš Jęķaûpu jaûna maîze nuôpļaũta* ‘tad jau arī bija pirms Jēkaba dienas (25. jūlija) jauna labība nopļauta’ Džūkstē (ALE); *màize nebij vêl izkùlta* ‘labība nebija vēl nokulta’ Skaistkalnē (Apv).

Tas atrodams arī tautasdziesmā no Zālītes: *tīra maize tīrumā / bitīť meža maliņā* ‘tīra labība tīrumā, bitītes ‘drava’ mežmalā’.

Šī nozīme konstatēta arī Vidzemes lībiskajā izloksnē Vainižos: *maîzs noụ lãg pa-oûdzs, vaîrak jâ-ęd kaŕtiņs* ‘maize nav labi padevusies, vairāk jāēd kartupeļi’ (ALE), bet tautasdziesmā – arī no Vecates: *to vietiņu vien lūkoju / kur aug maize tīrumâ* ‘to vietiņu vien meklēju, kur aug labība tīrumā’ (LD 25911-2).

Vārdam *maize* ir arī nozīme ‘labības graudi’, piem., *aizdod maizes, bāleliņ, deviņàm nedeļàm* ‘aizdod labību ‘labības graudus’, bāleliņ, [uz] deviņām nedēļām’ Dzelzavā (LD 27958-1); *ka es bęņs aûgu, saîmniêki vê maîzi samala mājâs* ‘kad es vēl bērns augu ‘biju’, saimnieki vēl labību ‘labības graudus’ samala mājās’ Džūkstē (Apv); *śeņuôk màiźi ḱìera orùdûs* ‘agrāk labību ‘labības graudus’ bēra apcirkņos’ Kalupē (KIV I 589); *vīra māte mani rāja, ka nevaru maizes malt* ‘vīra māte mani rāja, [tāpēc] ka nevaru labību ‘labības graudus’ malt’ Patkulē (LD 22579-0); *gŗūti malti pūŗu maize / viegli nesti padusē* ‘grūti malt kviešu graudus, viegli nest padusē’ Turlavā (LD 1784-0); *kĺieťî vęĺ oroďi jiraîďeņa, màiźeîťi ḅęŕęḿ* ‘klētī vēl apcirkņi ir, labību ‘labības graudus’ bērām’ Varakļānos (ALE).

Tautasdziesmās (arī ārpus aplūkotā areāla) sastopama vārdkopa *maizes zeme* ‘laba, auglīga aramzeme, kurā sēj labību’, piem., *ļaudis teica maizes zemi, Laima gaužas asariņas* ‘ļaudis slavēja maizes zemi ‘labu aramzemi’, Laima [lēma] gaužas asariņas’ Ļaudonā (LD 10042-1); Mēdzulā (LD 10042-6); *še būť laba maizes zeme, kad būť gudris arājiņš* ‘šeit būtu laba aramzeme, ja būtu gudrs arājiņš’ Raņķos (LD 10893-1).

Vārdkopa *maizes zeme* ‘laba aramzeme’ reģistrēta arī 18.–19. gs. vārdnīcās: *maiſes ſemme* gut Ackerland ‘laba aramzeme’ Lange 1773: 184; Stender 1789 I 152; *maiſes ſeme* gut ackerland ‘laba aramzeme’ Ulmann 1872: 150.

Kurzemē, kur nav reģistrēts vārds *maize* ar nozīmi ‘labība’ (izņemot pāris tautasdziesmu), izplatīta vārdkopa *maizes arājs* ar nozīmi ‘zemkopis’: *màizes arâjs – zemkopis; màizes arâjiêm jau maziêm, maziêm*

Javų pavadinimai

Rima Bakšienė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 68 ir LVDA klausimą Nr. 46.

Žemėlapyje vaizduojamas sąvokos ‘javai’ pavadinimų paplitimas. Lietuvių ir latvių kalbose vartojami bendros reikšmės žodžiai – lie. *duona*, la. *maize* ‘duona’. Abiejose baltų kalbose šie žodžiai turi pagrindinę reikšmę ‘valgis, paprastai kepamas krosnyje iš raugintos tešlos ir turintis kepalo formą’. Ši reikšmė būdinga visam latvių ir lietuvių kalbų plotui, taip pat yra abiejų kalbų bendrinis žodis.

Tačiau tarmėse lie. *duona* ir la. *maize* vartojami ir reikšme ‘javai’ (‘varpinių, šluotelinių, rūgčių šeimos kultūriniai augalai, auginami grūdams; šių augalų grūdai’ LKŽe). La. *maize* ‘javai’ bendrinės kalbos žodyne priskirtas poetizmams (Llvv V 52).

La. *maize* ‘javai’ būdingiausias augšžemiečių tarmei. Gana kompaktiškame plote jis vartojamas Latgaloje, dažna ir deminutyvinė forma, pvz.: *jùonùjàm’ màiźeîťä, koļàm lops làiks* ‘reikia kirsti javus, kol geras oras’ Dricėnai (ALE); *a łyka vysaku ģi, màiźeîťi łyka – ḿìžus, àuzys* ‘viską krovė, javus krovė – miežius, avižas’ Užvaldas (Adt 35); *a kulá ģi màiźi ṕìkràun i kùļ* ‘o į klojimą javus sukrauna ir kulia’ Užvaldas (Adt 36); *šùgot skàista màiźä aûk* ‘šiemet gražūs javai auga’ Kalupė (KIV I 589); *ƀeja taîďi goďi, ka ƀàŕä gryûdus ài vusòm palovòm, ka màiźeîťä nanùjaûga* ‘buvo tokių metų, kai pylė [į aruodą] grūdus su visais pelais, kai javai neužaugo’ Nautrėnai (LVDA); *pļàun màiźi, Íìk màiźi pyuńî* ‘pjauna javus, krauna javus į daržinę’ Pilda (ALE); *màiźiś ťèirùms; tymâ ťèirumâ śâjä màiźi* ‘javų laukas; tame lauke sėjo javus’ Vilianai (Apv); *šùgot màiźîťę laƀi pa-aûguśę* ‘šiemet javai labai nusisekę’ Škilbėnai (ALE).

Reikšme ‘javai’ žodis *maize* EH I 779 pateiktas ir iš Aulejos, Lyvanų, Viškių.

Šia reikšme *maize* vartojamas ir Žiemgalos sėliškųjų šnektų plote. Jis užrašytas iš Bebrenės: *niaug ni zâle, ni maize* ‘neauga nė žolė, nė javai’ (EH I 779), ir Dignajos, o liaudies dainoje – ir iš Sėlpilio: *tīrumā maize auga / gar malām ganibiņas* ‘lauke javai augo, palei pakraščius – ganyklėlė’ (LD 25941).

Ši reikšmė užfiksuota ir augšžemiečių tarmės plote Vidžemėje (Dzelzava, Galgauska, Kalncempiai, Marciena, Patkulė, Sinuolė), pvz.: *pàr labîbu àr soka: nu gòn šùgod ìr loba màize* ‘apie javus irgi sako: tai gera duona ‘javai’ šiemet’ Kalncempiai (Apv); *as skåtuós làuciņā, vâi m°àizīta tìrumā* ‘aš žiūriu į laukelį, ar javai lauke’ Kalsnava (FBR IV 74); *pàldìes Dìevàm, nu jòu màizîtes pìe-aûdzis!* ‘ačiū Dievui, dabar jau javai užaugę’ Sinuolė (Apv).

Žodis *maize* ‘javai’ užregistruotas ir vidurio tarmės plote – Žiemgaloje (Džūkstė, Ukrai, Skaistkalnė), pvz.: *ta jaû arî bi priêkš Ję̄kaûpu jaûna maîze nuôpļaũta* ‘tai jau irgi buvo iki šv. Jokūbo (liepos 25 d.) naujieji javai nupjauti’ Džūkstė (ALE); *màize nebij vêl izkùlta* ‘javai dar nebuvo iškulti’ Skaistkalnė (Apv).

Jis užrašytas ir liaudies dainoje iš Zalytės: *tīra maize tīrumā / bitīt’ meža maliņā* ‘švarūs javai lauke, bitelės miško pakraštyje’.

‘Javų’ reikšmė užfiksuota ir Vidžemės lyviškojoje šnektoje Vainižiuose: *maîzs noụ lãg pa-oûdzs, vaĩrak jâ-ę̂d kaŕtiņs* ‘javai nelabai nusisekę, daugiau bulves reikia valgyti’ (ALE); o liaudies dainoje – ir iš Vecatės: *to vietiņu vien lūkoju / kur aug maize tīrumâ* ‘tos vietelės tik ieškojau, kur auga javai lauke’ (LD 25911-2).

Žodis *maize* taip pat vartojamas reikšme ‘javų grūdai’, pvz.: *aizdod maizes, bāleliņ, deviņàm nedeļàm* ‘paskolink grūdų, broleli, devynioms savaitėms’ Dzelzava (LD 27958-1); *ka es bę̀ns aûgu, saîmniêki vê maîzi samala mãjâs* ‘kai aš dar vaikas buvau, šeimininkai grūdus namuose malė’ Džūkstė (Apv); *śeņuôk màizi ƀìera orùdûs* ‘anksčiau grūdus pylė į aruodus’ Kalupė (KIV I 589); *vīra māte mani rāja, ka nevaru maizes malt* ‘anyta mane barė, kad negaliu grūdų malti’ Patkulė (LD 22579-0); *gṛūti malti pūṛu maize / viegli nesti padusē* ‘sunku malti kviečių grūdus, lengva nešti pažasty’ Turlava (LD 1784-0); *kĺìeťî óę̀Ì oroďi jiraîďeņa, màiźeîťi ƀę̀ŕę̀ḿ* ‘klėtyje dar aruodai yra, grūdus pylėme’ Varaklianai (ALE).

Liaudies dainose (dar platesniame plote už anksčiau apžvelgtąjį) randamas žodžių junginys *maizes zeme* ‘gera, derlinga dirbama žemė, kur sėjami javai’, pvz.: *ļaudis teica maizes zemi, Laima gaužas asariņas* ‘žmonės gyrė gerą žemę, Laima [lėmė] graudžias ašarėles’ Liauduona (LD 10042-1); Mėdzūla (LD 10042-6); *še būt’ laba maizes zeme, kad būt’ gudris arājiņš* ‘čia būtų gera žemė, jei būtų sumanus artojėlis’ Rankiai (LD 10893-1).

Žodžių junginys *maizes zeme* ‘gera žemė’ minimas XVIII ir XIX a. žodynuose: *maiſes ſemme* gut Ackerland ‘gera žemė’ Lange 1773: 184; Stender 1789 I 152; *maiſes ſeme* gut ackerland ‘gera žemė’ Ulmann 1872: 150.

Kuržemėje, kur žodis *maize* ‘javų’ reikšme nėra užfiksuotas (išskyrus porą liaudies dainų), paplitęs junginys *maizes arājs* ‘duonos artojas’, reiškiantis ‘žemdirbys’: *màizes arâjs – zemkopis; màizes arâjiêm jau*

jâstrâdâ ‘maizes arājs – zemkopis; zemkopjiem jau ļoti maziem jāstrādā’ Saldū (Apv).

Kurzemē pierakstītajās tautasdziesmās vārdkopa *maizes arājs*, arī deminutīva forma *maizes arājiņš* plaši izplatīta, parasti šeit pārklājas nozīme ‘zemes arājs, zemkopis’ un ‘ģimenes galva, vīrs, kas apstrādā zemi un sēj labību’. Vārdkopa *maizes arājs* veido plašu areālu Kurzemes vidus un dienvidu daļā, tautasdziesmās tā dota no Aizputes, Dzērves, Dunalkas, Ēdoles, Ezeres, Gaviezes, Grobiņas, Kuldīgas, Kursīšiem, Lutriņiem, Padures, Rāvas, Raņķiem u. c. Retāk šī vārdkopa sastopama Kurzemes ziemeļu daļā – tā fiksēta Dundagā, Vandzenē, Ventspilī, piem., *tēvs tureja, māte kūla / manu maizes arajiņu, / kam viņš art nemāceja, / kam kumeļu nelocija* ‘tēvs turēja, māte pēra manu maizes arājiņu, [tāpēc] ka viņš art nemācēja, [tāpēc] ka zirgu nevaldīja’ Kabilē (LD 22661-0); *sēd’, sēd’, māsiņa / te tava vietiņa / te tavs galdiņš, / te maizes arājs* ‘sēdi, sēdi, māsiņa, / te tava vieta / te tavs galdiņš, / te maizes arājs’ Kuldīgā (LD 18918-2); *Dievs aizliedza bititei / sarkanaju āboliņu; / tà aizliedza man ļautiņi / labu maizes arajiņu* ‘Dievs aizliedza bitītei / sarkano āboliņu; / tā aizliedza man ļaudis / labu maizes arājiņu’ Nīkrācē (LD 9458-0).

Citos novados šī vārdkopa sastopama reti, tautasdziesmās tā pierakstīta no Vaives Vidzemē: *mazai manim tēvs nomira / pusaugušai māmulite / pusmūžiņu dzīvojot / nomirst maizes arajiņis* ‘mazai ‘kad biju maza’ man tēvs nomira, pusaugušai māmulīte; pusmūžiņu dzīvojot, nomirst maizes arājiņš’ (LD 3975-0) un no Seces Augšzemē: *dzīvo gudri, man’ māsiņa / tautiņâs aizgājusi / pacel krēslu, noaun kājas / savam maizes arajam* ‘dzīvo gudri, mana māsiņa, tautiņās aizgājusi: pacel krēslu, noauj kājas savam maizes arājam’ (LD 17730-0).

Vārds *màize* radniecīgs la. *mìezis*, lie. *miẽžis*, *miežỹs*, *míežis* (par uzsvaru sal. Karaliūnas 1987: 154, 157), pr. *moasis* (< **maizis*) ‘miezis’ E 261 (Endzelīns 1943: 30, 212; LEW 451; Frenkelis 1969: 37; Stang 1966b: 8; PKEŽ III 146; Smoczyński 2007: 398sk.).

Tālāk to ir mēģināts saistīt ar irāņu *maiz-* ‘sēt’ (sal. Топоров, Трубачев 1962: 231; Sabaliauskas 1990: 157; Karaliūnas I 77).

Atsevišķās lietuviešu izloksnēs ar nozīmi ‘labība (parasti maizes labība, rudzi)’ pierakstīts arī *dúona*.

Skaidru tā lietojuma areālu lietuviešu valodā nav iespējams noteikt. ALE tas fiksēts rietumaukštaišu Šauļu izlokšņu grupas Labūnavas izloksnē, taču vārdnīcu materiāls uzrāda šīs nozīmes izplatību arī citur, kā rietumu, tā austrumu lietuviešu valodas izloksnēs, piem., *šĩmet vìskas vę̃lãũ ẽĩna | da◡šìta. dúona. pirmãũ pjãũs* ‘šogad viss vēlāk ienākas, šo labību vēl pirmo pļaus’ ZnŽ I 332; *paskũĩ ruõždavu dĩrva. dúonai* ‘pēc tam sagatavoja augsni labības [sēšanai]’ ZnŽ I 332; *kai◡tã· dúona. pasikĩrtọm i◡pasikúrlẹm | tai◡bùvu labãĩ skanì dúona* ‘kad to labību nopļāvām un izkūlām, tad bija ļoti garšīga maize’ ZnŽ I 332; *ir dúnos, ir kunõdu. bùs* ‘būs gan labība, gan kartupeļi’ ZtŽ 163; *nùv'ežė dú°na· mál't art'ì N'ãmano* ‘aizveda labību malt [dzirnavās] pie Nemunas’ ZtŽ 163; *vãkar an dú°nos pagãn'ė, tai jau kárv'ė namóp ir t'ãsas'i* ‘vakar kā labībā paganīja, tā jau govs mājup vien raujas’ ZtŽ 163; *paaugo duonos šiemet par visus* ‘izauga šogad visiem labība’ Kuktišķēs (LKŽe); *šiemet duonos neužaugo* ‘šogad labība neizauga‘ Ērišķos (LKŽe); *šiemet geri metai, daug duonos prikūlė* ‘šogad labs gads, daudz labības izkūla’ Jonišķēlē (LKŽe).

Lie. vārds *dúona* radniecīgs la. *duõna* ‘maizes šķēle, garoza’, senind. *dhānā́-* ‘labības graudi, labība’, vpers. *dān-* ‘graudi’ (LEW 111; Frenkelis 1969: 37; IEW 242; Sabaliauskas 1990: 56; Smoczyński 2007: 134).

Te vēl var pievērst uzmanību tam, ka prūšiem bija cits maizes nosaukums, sal. *geytye* (< **geitys*) E 339, *geits* III 53_9.

Tas saistāms ar sl. **žito*, kas apzīmē dažādu labību šķirnes (miežus, rudzus, kviešus u. c.) un maizi un radies no ide. **g^{u}ei-* / *g^{u}ĭ-* ‘tapt dzīvam’ (ПЯ E–H 194skk.; PKEŽ I 343sk.; Trautmann 1923: 58), no kā cēlies arī lie. *gýti* ‘dzīt, atveseļoties’, kam agrāk bijusi nozīme ‘dzīvot’.

Visā lietuviešu izlokšņu teritorijā, tāpat kā literārajā valodā, plaši izplatīts nosaukums *javaĩ*. Tas apzīmē maizes vai lopbarības graudzāles vai šo augu graudus, piem., *par švę̃nt^{a} *vũon^{a} jàvã nu lảukũ bọ́v^{a} vẽžam^{i}s* ‘no sv. Annas (26. jūlija) dienas labība jau bija no tīrumiem vedama’ MoŽK; *kọr jàv^{ù}s sĩej^{ę}, te(p) pàt bọ́v^{a} riežèlê* ‘kur labību sēja, tāpat bija šņores’ MoŽK; *kę̀tũs jàvũs nĩe dĩrš^{u}, tik rùĝũs* ‘citā labībā nav lāčauzu, tik rudzos’ MoŽK; *ka◡diẽvaz* dúotu. | jævùs lædãĩ næsukúltu. | ãũdrọs næužẽĩtu.* ‘lai Dievs dotu – labību krusa nesasistu, vētra neuznāktu’ ZnŽ I 567; *jævãĩ šĩmed gerì | ir◡žiemìnei | ir◡vasarìnei* ‘labība šogad laba – gan ziemāji, gan vasarāji’ ZnŽ I 567; *kur◡gæ̃ro·[s] žẽmę̣s | tai◡tiesó·[g] gražuõlei tie◡jævaĩ* ‘kur laba zeme, tā īsta skaistule tā labība’ KzRŽ I 288; *jævũ· nesę́jæu | tig◡búlv'u· pasodinaũ* ‘labību nesēju, tik kartupeļus iestādīju’ KzRŽ I 288; *ka(b)◡bũna◡jảu | darbĩmetę. | jảu◡túos javus ìmam* ‘kad ir jau darba laiks, jau to labību ņemam ‘vācam” PpaŽK; *taĩ.◡ir pabę́ga [karvės] | ir◡kuř. inbę́ga ir◡daržúosa | jævúosa | kur◡iškả.du. padả.ro.* ‘tā arī aizmūk [govis], kur ieskrien dārzos un labībā, kur kaitējumu nodara’ PpaŽK; *sv'iriẽpko.s javusà | vijõ·kl'ai bú.l'bo·sa ir l'inusà* ‘pērkones labībā, tīteņi kartupeļos un linos’ DvŽ I 214; *mũs javaĩ iškúlta* ‘mūsu labība nokulta’ DvŽ I 214; *javaĩ mac'itkì – n'ė p'jáut* ‘labība maza – ne pļaut [nevar]’ ZtŽ 246; *ìtus javùs žu.rét ir jau burokùs rav''éd reĩk'a* ‘šo labību uzmanīt un jau bietes ravēt vajag’ ZtŽ 246; *klėtį užvertė javaĩs* ‘klēti piebēra pilnu ar labību’ Linkuvā (LKŽe); *kol dar javai (grūdai) šiauduose, atsiimkit, kas prigul* ‘kamēr vēl labība (graudi) salmos, paņemiet, kas pienākas’ Skirsnemunē (LKŽe); *dviese ganė ir javùs išganė* ‘divatā ganīja un labību noganīja’ Daukšos (LKŽe).

Diezgan lielā lietuviešu izlokšņu daļā lieto vienskaitļa formu *jãvas*, piem., *bi· kûoks jâus gèrãu ọ̀nkšĩãu* [sėtas] ‘jebkura labība labāk [aug], agrāk [sēta]’ MoŽK; *jé.igu gæ̃·ras jæ̃·vas | tai◡tíek nualsí·davo· [kertant]* ‘ja laba labība, tā tik ļoti nogurdina [pļaujot]’ ZnŽ I 567; *kũr ta·◡jæ̃·va· nupjó·vez dę́si* ‘kur to nopļauto labību liksi?’ ZnŽ I 567; *pią́.utuvais nu-imʒinę́jom visó·ki. jæ̃·vu.* ‘ar sirpjiem pļāvām dažādu labību’ PpaŽK; *kiek◡tĩ· sùdera užmo.kę́c pinigaĩ.s ar◡ko.ĥù javù* ‘cik tur vienojas samaksāt naudā vai ar kādu labību’ PpaŽK; *àt'v'ežė. jãvo. t'el'ìs maišùs* ‘atveda dažus maisus labības’ DrskŽ 125; *jáujo.n jã·vu. krá.una | búrlo. | t'i kùl'a* ‘rijā labību mēdza salikt, tad kuļ’ DrskŽ 125; *jiẽ ir bú.l'bas addúos ir jã·βo· dúrs* ‘viņi gan kartupeļus atdos, gan labību dos’ DvŽ I 214; *pérstovėj jau jãvas, grūdaĩ bỹra* ‘pārauga jau labība, graudi birst’ DvŽ I 214; *veizdėjom arklių ir radom net svetiman jave* ‘meklējām zirgu un atradām pat svešā labībā’ DvŽ I 214; *labaĩ daũg jau jãvo dãvė* ‘ļoti daudz jau labības deva’ LzŽ 97; *matai, koks javas – kur nebuvęs, geriau ir auga* ‘skat, kāda labība – kur nebija [pērn nekas sēts], labāk arī aug’ Pocūnēļos (LKŽe); *kvietys – gležnas javas, bijo šalčių* ‘kviesis – vārīga labība, baidās aukstuma’ Salamiestē (LKŽe); *koks javas, toks grūdas* ‘kāda labība, tādi graudi’ Marijampolē (LKŽe); *sijotas jãvas kitoniškas* ‘sijāta labība citāda’ Panevēžā (LKŽe).

Šis vārds bieži sastopams arī 16.–17. gs. rakstos, piem., *Diews prikel debeſſis dangaus / Teikdams ʒemei Litaus / Sʒoles ijawus ßmogui augin / koßna kuna ſotin* ‘Dievs uzceļ mākoņus debesīs, dodams zemei lietu, zāles un labību cilvēkam audzē, ikvienai miesai dot sātu’ Mž $241_{10–13}$; *kaip iſch ſeklos iſch dryſta ir uſʒauga jawai / iſch kuriu ſʒmones paſſipen /‖ Schiteipo ir iſch Diewo ſʒodßio / penama ira duſche ‖ ſʒmogaus*

maziêm, maziêm jâstrâdâ ‘duonos artojas – žemdirbys; žemdirbiams jau labai mažiems reikia dirbti’ Saldus (Apv).

Kuržemėje užrašytose liaudies dainose junginys *maizes arājs* ir jo deminutyvinė forma *maizes arājiņš* labai dažni, jame paprastai persipina reikšmės ‘žemės artojas, žemdirbys’ ir ‘šeimos galva, vyras, kuris dirba žemę ir sėja javus’. Junginys *maizes arājs* apima platų arealą Kuržemės vidurio ir pietų dalyje, liaudies dainose jis užrašytas iš Aizputės, Dzērvės, Dunalkos, Ėduolės, Ezerės, Gaviezės, Gruobinios, Kuldygos, Kursyšių, Lutrinių, Padurės, Ravos, Rankių ir kt. Rečiau šis žodžių junginys vartojamas Kuržemės šiaurinėje dalyje – čia jis užfiksuotas Dundagoje, Vandzenėje, Ventspilyje, pvz.: *tēvs tureja, māte kūla / manu maizes arajiņu, / kam viņš art nemāceja, / kam kumeļu nelocija* ‘tėvas laikė, motina pėrė mano duonos artojėlį, kad jis arti nemokėjo, kad žirgo nesuvaldė’ Kabilė (LD 22661-0); *sēd’, sēd’, māsiņa / te tava vietiņa / te tavs galdiņš, / te maizes arājs* ‘sėsk, sėsk sesute, čia tavo vietelė, čia tavo stalelis, čia duonos artojas’ Kuldyga (LD 18918-2); *Dievs aizliedza bititei / sarkanaju āboliņu; / tà aizliedza man ļautiņi / labu maizes arajiņu* ‘Dievas užgynė bitelei raudonąjį dobilėlį, taip užgynė man žmoneliai gerą duonos artojėlį’ Nykracė (LD 9458-0).

Kituose regionuose šis žodžių junginys pasitaiko retai, liaudies dainose jis užrašytas iš Vaivės Vidžemėje: *mazai manim tēvs nomira / pusaugušai māmulite / pusmūžiņu dzīvojot / nomirst maizes arajiņis* ‘kai buvau maža, mano tėvas numirė, kai paaugau – motinėlė; pusę amžiaus pragyvenus, numiršta duonos artojėlis’ (LD 3975-0), ir iš Secės Augšžemėje: *dzīvo gudri, man’ māsiņa / tautiņâs aizgājusi / pacel krēslu, noaun kājas / savam maizes arajam* ‘būk sumani, mano sesute, ištekėjusi: pakelk kėdę, nuauk kojas savo artojėliui’ (LD 17730-0).

Žodis *màize* giminiškas la. *mìezis*, lie. *miẽžis*, *miežỹs*, *míežis* (dėl kirčiavimo plg. Karaliūnas 1987: 154, 157), pr. *moasis* (< **maizis*) ‘miežis’ E 261 (Endzelīns 1943: 30, 212; LEW 451; Frenkelis 1969: 37; Stang 1966b: 8; PKEŽ III 146; Smoczyński 2007: 398t.).

Toliau bandoma juos sieti su iran. *maiz-* ‘sėti’ (plg. Топоров, Трубачев 1962: 231; Sabaliauskas 1990: 157; Karaliūnas I 77).

Įvairiose lietuvių šnektose ‘javų (paprastai duoninių javų, dažniausiai rugių)’ reikšme užrašytas ir *dúona*.

Aiškaus jo vartojimo arealo lietuvių kalboje apibrėžti neįmanoma. ALE jis užfiksuotas vakarų aukštaičių šiauliškių plote – Labūnavoje, tačiau remiantis žodynų medžiaga galima teigti, kad šia reikšme žodis paplitęs ir kitur, tiek vakarinėse, tiek rytinėse lietuvių tarmėse, pvz.: *šĩmet vìskas vẹ̃lãũ ẽĩna | da˷šìta. dúona. pirmãũ pjãũs* ‘šįmet viskas vėliau eina, dar šituos javus pirmiau pjaus’ ZnŽ I 332; *paskũĩ ruõždavu dĩr̃va. dúonai* ‘paskui ruošdavo dirvą javams’ ZnŽ I 332; *kai˷tã· dúona. pasikĩr̃tọm i˷pasikúrlẹm | tai˷bùvu labãĩ skanì dúona* ‘kai tuos javus nukirtom ir iškūlėm, tai buvo labai skani duona’ ZnŽ I 332; *ir dúnos, ir kunõdu. bùs* ‘ir javų, ir bulvių bus’ ZtŽ 163; *nùvʲežė dúºna· málʲt artʲì Nʲæ̃mano* ‘nuvežė javus malti arti Nemuno’ ZtŽ 163; *vãkar an dúºnos pagãnʲė, tai jau kárvʲė namóp ir tʲæ̃sasʲi* ‘vakar javuose paganė, tai jau karvė namo ir veržiasi’ ZtŽ 163; *paaugo duonos šiemet par visus* ‘užaugo javų šiemet pas visus’ Kuktiškės (LKŽe); *šiemet duonos neužaugo* ‘šiemet javų neužaugo’ Ėriškiai (LKŽe); *šiemet geri metai, daug duonos prikūlė* ‘šiemet geri metai, daug javų prikūlė’ Joniškėlis (LKŽe).

Žodis *dúona* giminiškas la. *duõna* ‘duonos riekė, kriaukšlys’, s. i. *dhānā́-* ‘javų grūdai, javai’, vid. pers. *dān-* ‘grūdai’ (LEW 111; Frenkelis 1969: 37; IEW 242; Sabaliauskas 1990: 56; Smoczyński 2007: 134).

Čia dar galima atkreipti dėmesį, kad prūsai turėjo kitokį duonos terminą, plg. *geytye* (< **geitys*) E 339, *geits* III 53_9.

Šis siejamas su sl. **žito*, žyminčiu įvairias javų rūšis (miežius, rugius, kviečius ir kt.) bei duoną ir kilęs iš ide. **gʰei-*, *gʰī-* ‘darytis gyvam’ (ПЯ E–H 194tt.; PKEŽ I 343t.; Trautmann 1923: 58), iš kurio išriedėjo lie. *gýti*, anksčiau turėjęs reikšmę ‘gyventi’.

Visame lietuvių tarmių plote, taip pat ir bendrinėje kalboje plačiai paplitęs pavadinimas *javaĩ*. Juo vadinami tiek duoniniai ar pašariniai varpiniai augalai, tiek tų augalų grūdai, pvz.: *par švẹ̃ntª *vũonª jàvã nu làukũ bọ̀vª vẽžamⁱs* ‘per šventą Oną (liepos 26 d.) javai nuo laukų buvo vežami’ MoŽK; *kọr jàvʲ̏s sĩejᵉ, teˑ(p) pàt bọ̀vª riežèlê* ‘kur javus sėjo, taip pat buvo rėželiai’ MoŽK; *kẹ̀tũs jàvũs nĩe dĩr̃sʲ̏, tik rùgũs* ‘kituose javuose nėra dirsių, tik rugiuose’ MoŽK; *ka˷diẽvaz* dúotu. | jævùs lædãĩ næsukúltu. | ãũdrọs næužẽĩtu.* ‘kad Dievas duotų – javų ledai nesukultų, audros neužeitų’ ZnŽ I 567; *jævãĩ šĩ̃med gerì | ir˷žiemìnei | ir˷vasarìnei* ‘javai šįmet geri – ir žieminiai, ir vasariniai’ ZnŽ I 567; *kur˷gæ̃·roˑ[s] žẽmẹ̃s | tai˷tiesóˑ[g] gražuõlei tie˷jævaĩ* ‘kur geros žemės, tai tiesiog gražuoliai tie javai’ KzRŽ I 288; *jævũ̃r nesẹ̃jæu | tig˷búlvʲuˑ pasoˑdinaũ* ‘javų nesėjau, tik bulvių pasodinau’ KzRŽ I 288; *ka(b)˷bũ̃na˷jåu | darbĩ́metẹ. | jåu˷túos javus ìmam* ‘kai būna jau darbymetė, jau tuos javus imam’ PpaŽK; *taĩ.˷ir pabẹ́gα [karvės] | ir˷kuĩ̃r. inbẹ́ga ir˷daržúosa | jævúosa | kur˷iškå.du. padå.ro.* ‘tai ir pabėga [karvės], ir kur įbėga ir į daržus, ir į javus, kur žalos padaro’ PpaŽK; *sʋ̀iriẽpko.s javusà | vijõ·klʲai bú.lʲboˑsa ir lʲinusà* ‘svėrės javuose, vijokliai bulvėse ir linuose’ DvŽ I 214; *mũs javaĩ iškúlta* ‘mūsų javai iškulti’ DvŽ I 214; *javaĩ macʲitkì – nʲė pʲjáut* ‘javai maži – nė pjauti [negalima]’ ZtŽ 246; *ìtus javùs žu.rét ir jau burokùs ravʲʲíéd reĩ̃kʲa* ‘šituos javus žiūrėti ir jau burokus ravėti reikia’ ZtŽ 246; *klėtį užvertė javaĩs* ‘klėtį užvertė javais’ Linkuva (LKŽe); *kol dar javai (grūdai) šiauduose, atsiimkit, kas prigul* ‘kol dar javai (grūdai) šiauduose, atsiimkit, kas priklauso’ Skirsnemunė (LKŽe); *dviese ganė ir javùs išganė* ‘dviese ganė ir javus išganė’ Daukšiai (LKŽe).

Nemažoje dalyje lietuvių šnektų vartojama vienaskaitinė forma *jãvas*, pvz.: *biˑ kûoks jâus gèr̃ãu ộnkŝĩ̂ãu* [sėtas] ‘bet kokie javai geriau [auga] anksčiau [sėti]’ MoŽK; *jé.igu gæ̃·ras jæ̃·vas | tai˷tíek nualsĩ́davoˑ [kertant]* ‘jeigu geri javai, tai tiek išvargindavo [kertant]’ ZnŽ I 567; *kũr̃ taˑ˷jæ̃·vaˑ nupjóveˑz dẹ́si* ‘kur tuos javus nupjovęs dėsi?’ ZnŽ I 567; *pi̯á.utuvαis nu-imʒinéjom visóˑki. jæ̃·vu.* ‘pjautuvais pjovėm visokius javus’ PpaŽK; *kiek˷tĩ̃r sùdera užmo.kẹ́c pinigaĩ̃.s ar˷ko.k̂ù javù* ‘kiek ten sudera užmokėti pinigais ar kokiais javais’ PpaŽK; *àtʲvʲežė. jãvo. tʲelʲìs maišùs* ‘atvežė javų kelis maišus’ DrskŽ 125; *jáujo.n jãvu. krá.una | búrlo. | tʲi kùlʲa* ‘jaujon javus krauna, būdavo, ten kulia’ DrskŽ 125; *jiẽ ir bú.lʲbas addúos ir jãβoˑ dúˑs* ‘jie ir bulves atiduos, ir javų duos’ DvŽ I 214; *pérstovėj jau jãvas, grūdaĩ bỹra* ‘peraugo jau javai, grūdai byra’ DvŽ I 214; *veizdėjom arklių ir radom net svetiman jave* ‘ieškojom arklių ir radom net svetimuose javuose’ DvŽ I 214; *labaĩ daũg jau jãvo dãvė* ‘labai daug jau javų davė’ LzŽ 97; *matai, koks javas – kur nebuvęs, geriau ir auga* ‘matai, kokie javai – kur nebuvę [pernai nieko sėta], geriau ir auga’ Pociūnėliai (LKŽe); *kvietys – gležnas javas, bijo šalčių* ‘kvietys – gležnas javas, bijo šalčių’ Salamiestis (LKŽe); *koks javas, toks grūdas* ‘kokie javai, tokie ir grūdai’ Marijampolė (LKŽe); *sijotas jãvas kitoniškas* ‘sijoti javai kitokie’ Panevėžys (LKŽe).

Žodis dažnas ir XVI–XVII a. raštuose, pvz.: *Diews prikel debeſſis dangaus / Teikdams ʒemei Litaus / Sʒoles ijawus ßmogui augin / koßna kuna ſotin* ‘Dievas prikelia debesis dangaus, teikdamas žemei lietaus, žoles ir javus žmogui augina, kiekvieną kūną sotina’ Mž $241_{10–13}$; *kaip iſch ſeklos iſch dryſta ir uſʒauga jawai / iſch kuriu ſʒmones paſſipen / Schiteipo ir iſch Diewo ſʒodßio / penama ira duſche ſʒmogaus ant amſʒino iſchganimo* ‘kaip iš sėklos išdygsta ir užauga javai, kuriais žmonės

ant amſʒino iſchganimo ‘kā no sēklas uzdīgst un izaug labība, no kuras cilvēki pārtiek, tā arī no Dieva vārda pārtiek dvēsele, lai cilvēks būtu mūžīgi glābts’ BP I $245_{16–20}$; *tada wiſsa mumis paſsiwede, a palaiminga bua, ‖ teip iawoſa kaip ir kittoſų daiktoſų* ‘tad viss mums veicās un svētīts bija – kā labība, tā arī citas lietas’ WP $108r_{34}$–$108v_{3}$; *Nes’ ioģ nu rugiapîutis / kád ʒmônes iawús iʒģ łâuko kůpia* ‘jo jau no rudzu pļaujas, kad cilvēki labību no lauka vāc’ DP $297_{22–23}$; *Tegul kiti tur iaváys kleti pripildita* ‘lai citiem ir klēts piepildīta ar labību’ SG_2 3_4; *Ir bus tey jumus pryſkaytyta and afieros juſu: kaypo jewey iſz asłos, ir kaypo ‖ piłnumas iſz proſos-kubiła* ‘un lai jums būtu ieskaitīta jūsu upurī gan labība no klona, gan viss izspiestais vīns’ Ch Sk 18,27.

Tas ir ļoti sens, no ide. pirmvalodas mantots vārds. Sevišķi daudz tuvu atbilsmju vārdam *javai* ir indoirāņu valodās, sal. senind. *yáva-* ‘labība, graudi, mieži’, Av. *yava-* ‘labība’ (Porzig 1954: 169). Tālāk var minēt gr. ζειαί ‘kāda labības šķirne (Spelta jeb *plēkšņu kvieši*)’, ζείδωρος ‘tas, kas dod labību’; īr. *éorna*, he. *eṷan* ‘miezis’ u. c. (Trautmann 1923: 107; LEW 192; Sabaliauskas 1959b, 1990: 40; IEW 512; *ИЯ* 655sk.; Smoczyński 2007: 232).

Citās baltu valodās šī vārda vietā ienākuši jaundarinājumi. Tā, piemēram, prūšiem bija *arrien* ‘labība’ III 89_2, kuru var saistīt ar lie. *arúodas*, la. *aruods* (sal. BVAP 118sk. un lit.).

Latviešu valodā ir nostiprinājies nosaukums *labība*, kas izplatīts visā Latvijā, tas ir arī latviešu literārās valodas vārds. Nosaukumam *labība* ir nozīme ‘graudzāļu, tauriņziežu, sūreņu dzimtas kultūraugi, ko audzē graudu ieguvei’; arī: ‘šo augu graudi’. Izloksnēs sastopami daži fonētiski (retāk morfoloģiski) varianti.

Vārdu *labība* lieto Kurzemē un Zemgalē, arī Vidzemē, piem., *šuôgad labîb lab padęvusês* ‘šogad labība labi padevusies’ Alsungā (ALE); *labîb^{u} nuô pęlavâm sijâj^{a} nuõst* ‘labību no pelavām sijāja nost’ Asītē ALE; *labibas laiks* ‘labības [pļaujamais] laiks’ Augstkalnē (FBR XII 13); *rudzi, kviêši, miêži, aũzas – tã visa iȓ labība; nȩkad tagad labībaî tãda raža naû kâ senâk, ritîgi leca iskaptis apakaļ, kâdi rudzi bi, ziȓņi ari iȓ labība, pļaũjami tâ̇pat kâ cita labība* ‘rudzi, kvieši, mieži, auzas – tā visa ir labība; nekad tagad labībai tāda raža nav kā senāk, riktīgi ‘pamatīgi’ leca izkaptis atpakaļ, kādi rudzi bija; zirņi arī ir labība, pļaujami tāpat kā cita labība’ Džūkstē (ALE); *aũzas, mìežus – vasarãja labību, tùo tâ̇pat iz àdìm sameta* ‘auzas, miežus – vasarāja labību, to tāpat [rijā] uz ārdiem sameta [žāvēšanai]’ Ērģemē (ALE); *a ka pļàun labîbu, toț ìr îksâ kuôtâ* ‘bet kad pļauj labību, tad ir īsā kātā [izkapts]’ Mārkalnē (LVDA); *pę̂rkuôņi aûg labîbâ* ‘pērkones aug labībā’ Morē (LVDA); *lâcaûza aûg iêkš labîbas, labîba – graûdu labība, kas i vãrpu augi* ‘lāčauzas aug labībā, labība – graudu labība, kas ir vārpu augi’ Nīcā (ALE); *kâ, vài vàr lùop^{u}s labîbà làist?* ‘kā, vai [tad] var lopus labībā laist?’ Panemunē (ALE); *krusa, tã îr vêl juô bļaũra, visa labîba pêc tam̂ sakrītusi veĺdrê* ‘krusa, tā ir vēl nejaukāka ‘bīstamāka’, visa labība pēc tam sakritusi veldrē’ Rucavā (ALE); *labîbas pļàve viêl nàu pabàikta* ‘labības pļauja vēl nav pabeigta’ Stāmerienā (ALE).

Dažās izloksnēs pierakstīti varianti ar saīsinātu piedēkļa patskani *labiba* (Augstkalnē, Jaunsaulē, Kazdangā, Krapē, Rāvā, Rendā, Rucavā u. c.), piem., *tã i labib, kuô nùokùļ* ‘tā ir labība, ko nokuļ’ Kandavā (ALE).

Galvenokārt Kurzemes lībiskajās izloksnēs (Jūrkalnē, Kandavā, Kazdangā, Laidzē, Laucienā, Pastendē, Pūrē u. c.), Vidzemes lībiskajās izloksnēs (Duntē, Liepupē, Limbažos, Pabažos, Puikulē, Rūjienā, Rozēnos, Salacā u. c.) lieto bezgalotnes formu *labib*, piem., *rudzi i ziem’s labib* ‘rudzi ir ziemas labība’ Idū (ALE); *vęca mēnesi sę̂t labib birst* ‘vecā mēnesī sētai labībai [graudi] birst laukā’ Ģeros (Apv); *labib – katraṁ labibeî iȓ soṷ saĺm* ‘labība – katrai labībai ir savi salmi’ Vainižos (ALE).

Kurzemes lībiskajās izloksnēs (Dundagā, Zūrās u. c.) lieto variantu *labęb*, piem., *braũc uz muĩž pêc labęb, sabẽ:r un vêd uz mãjęm* ‘brauca uz muižu pēc labības, sabēra un veda mājās’ Popē (ALE); *sẽ labęb, põsaȓ, piêrmes sẽ ziẽrniņš, ta õ^{u}zs, miêžz – citt labęb* ‘sēja labību pavasarī, pirmos sēja zirņus, tad auzas, miežus – citu labību’ Ventā (ALE).

Vīriešu dzimtes forma ar galotnes patskaņa zudumu un piedēkļa patskaņa saīsinājumu *labip* fiksēta Mērsragā: *labib smuk nuô-oûdzs* ‘labība skaisti noaugusi’ (LVDA); Svētciemā: *labibam jâlaîž nuôgatavotes* ‘labībai jāļauj nogatavoties’ (ALE).

Variants *labeíba* raksturīgs Zemgales sēliskajām izloksnēm, piem., *ťèi èistòa łaǵeíba je rudźi, ḿìži, kv̂ìši, àuzas, ǵeť iz rata pàr łaǵeíbu sàuc i ź̂ierņus, i vyku, ·i cyta kù, kas kuļàms* ‘tā īstā labība ir rudzi, kvieši, mieži, auzas, bet retumis par labību sauc arī zirņus un vīķus, un ko citu, kas kuļams’ Aknīstē (ALE); *kat tra:kna labèiba un iznoàk vèji, leíti – sakrèit véldę́* ‘kad trekna ‘labi padevusies’ labība un uznāk vēji, lieti – sakrīt veldrē’ Sunākstē (ALE); *labeíbas gubas* ‘labības kaudzes’ Sēlpilī (FBR XX 73). Šajā areālā sastop arī *labieba*: *labìeba* Dvietē; *slapņà vosorà švoka labʲèba izaúg* ‘slapjā vasarā slikta labība izaug’ Bebrenē (Apv) u. c.

Vidzemes sēliskajās izloksnēs reģistrēti dažādi fonētiskie varianti: *Įębîba* Lazdonā, Lubejā, *läbíba* Lazdonā, Praulienā, Sarkaņos, *läᵉǵib* Pļaviņās, *Įäbîba* Praulienā, *Įębíba* Saikavā u. c.

Latgales (īpaši tās austrumu) izloksnēs vārds *labība* (*laǵeîba*) nostiprinājies literārās valodas ietekmē, piem., *laǵeîbu ǵìeļ màiźiś ìśàjòm* ‘labību maizei iesējam’ Asūnē (ALE); *kĺìeíî stùovʲęję laǵeîba* ‘klētī glabājās labība’ Galēnos (ALE); *laǵeîba jau pļàunoma* ‘labība jau pļaujama’ Kalupē (ALE); *ƀèidźâś sîna pļùovʲä, jàu laǵeîba bŕîdâ* ‘beidzās siena pļauja, jau labība nogatavojusies’ Nautrēnos (ALE); *laǵeîba stajànkuôs iskòłta* ‘labība statos izžuva’ Zvirgzdenē (Apv).

Vārds *labība* plaši pārstāvēts senākajos rakstu avotos. Tas reģistrēts vairākās vārdnīcās: *Labbiba* Getreide, Korn Langius 1685: 129; *labbiba tik śauśa*, das getreÿde raßelt gantz Fürecker 1685 I 313; *labbiba* Depkin 1704 II 102; *labbiba ta* das Getreide Lange 1773: 165; *labbiba* Getreide, Korn Stender 1789 I 127; *labiba*, *-as* das Getreide, das Korn Ulmann 1872: 130; getreide, *labiba* Ulmann 1880: 342.

Vārds *labība* lietots arī citos 17. gs. avotos: *Ta tirum labbibe vnd wuſſes czittes augles wurſon to ſemme dod vnde paſſargat* ‘to tīrumu labību un visus citus augļus virs zemes dod un pasargāt ‘pasargā’’ Ps 1615: 51; *Tu eepreezini mannu Śirrdi / Jebſche winjeems ghann dauds Wiena vnd Labbibas gir* ‘tu iepriecini manu sirdi, jebšu ‘jo’ viņiem gan daudz vīna un labības ir’ LGL 1631: 424; *Weens Puhrs labbibas gir dauds gulldinņus maxayis* ‘viens pūrs labības ir daudz guldeņus maksājis’ Mancelius 1631 LVM 229; *Kad nu ta Labbiba auge / un auglojahs / tad atraddahs arri ta nikna Sahle* ‘kad nu tā labība auga un zēla, atradās arī tā nikna zāle ‘nezāle’’ JT 1685 Mt 13,26; *Laizighas Leetas gir / Ehſchana / Dſerrſchana / Drahnas / Labbiba / Lohpi / Weſſeliba / Meers / und tahdas Leetas warram mehß arridſan no Deewu luhkt* ‘laicīgas lietas ir ēšana, dzeršana, drānas, labība, lopi, veselība, miers, un tādas lietas mēs varam arīdzan no Dieva lūgt’ Mancelius 1654 LP1 496; *Aiſto ta Labbiba us Lauku nhe augh no śöw paſſchu / no nhejauſchu / nhe tadehļ ween / ka ta kļuhſt labbe ee=ſtrahdata; bett taß ſchehligs Deews audſena to...* ‘jo tā labība uz lauka neaug no sevis pašas, nejauši, ne tādēļ vien, ka tā kļūst labi iestrādāta, bet tas žēlīgs Dievs audzē to’ Mancelius 1654 LP2 124.

pasipeni, šitaip ir iš Dievo žodžio penima yra siela žmogaus amžinam išganymui' BP I $245_{16–20}$; *tada wiſsa mumis paſsiwede, a palaiminga bua,* ‖ *teip iawoſa kaip ir kittoſų daiktoſų* 'tada viskas mums pasisekė ir palaiminta buvo, taip ir javai, kaip ir kiti daiktai' WP $108r_{34}$–$108v_{3}$; *Nes' ioǥ nu rugiapîutis / kád ǯmônes iawús iǯǥ łâuko kůpia* 'nes jau nuo rugiapjūtės, kai žmonės javus nuo lauko ima' DP $297_{22–23}$; *Tegul kiti tur iawáys kleti pripildita* 'tegul kiti turi javų klėtį pripiltą' SG_2 3_4; *Ir bus tey jumus pryſkaytyta and afieros juſu: kaypo jewey iſz asłos, ir kaypo* ‖ *piłnumas iſz proſos-kubiła* 'ir bus tai jums įskaityta kaip jūsų auka: ir javai iš aslos, ir pilnumas iš vyno spaustuvo' Ch Sk 18,27.

Tai didžiai senas žodis, paveldėtas iš ide. prokalbės. Ypač artimų *javų* atitikmenų yra indoiranėnų kalbose, plg. s. i. *yáva-* 'javai, grūdai, miežiai', Av. *yava-* 'javai' (Porzig 1954: 169). Toliau eina gr. ζειαί 'tam tikra javų rūšis (kvietys Spelta)', ζείδωρος 'javus teikiančioji'; air. *éorna*, he. *e̯ṷan* 'miežis' ir kt. (Trautmann 1923: 107; LEW 192; Sabaliauskas 1959b, 1990: 40; IEW 512; ИЯ 655t.; Smoczyński 2007: 232).

Kitose baltų kalbose ilgainiui radosi naujadarų. Antai prūsų kalboje vartotas *arrien* 'javai' III 89_2, kuris galėtų būti siejamas su lie. *arúodas*, la. *aruods* (plg. BKAP 118t. ir lit.).

Latvių kalboje įsivyravo pavadinimas *labība* 'javai', jis paplitęs visoje Latvijoje, yra ir latvių bendrinės kalbos žodis. Pavadinimas *labība* turi reikšmę 'varpinių, šluotelinių, rūgčių šeimos kultūriniai augalai, auginami grūdams; šių augalų grūdai'. Tarmėse yra įvairių šio žodžio fonetinių (rečiau morfologinių) variantų.

Žodis *labība* vartojamas Kuržemėje ir Žiemgaloje, taip pat ir Vidžemėje, pvz.: *šuôgad labîb lab padęvusês* 'javai šiemet labai vykę' Alsunga (ALE); *labîbᵘ nuô pęlavâm sijâjᵃ nuõst* 'pelus atskyrė nuo grūdų' Asytė (ALE); *labibas laĩks* 'javų [kirtimo] laikas' Augstkalnė (FBR XII 13); *rudzi, kviêši, miêži, aũzas – tã visa iȓ labĩba; neꞏkad tagad labĩbaî tãda raža naû kâ senâk, ritĩgi leca iskaptis apakaļ, kâdi rudzi bi, ziȓņi ari iȓ labĩba, pļaũjami tâꞏpat kâ cita labĩba* 'rugiai, kviečiai, miežiai, avižos – tai javai; dabar niekad tokių javų derlių nebūna kaip anksčiau, smarkiai traukdavo dalgį atgal, kokie rugiai būdavo, žirniai irgi javai, kertami taip pat kaip ir kiti javai' Džūkstė (ALE); *aũzas, mìežus – vasarãja labĩbu, tùo tâꞏpat iz àdìm sameta* 'avižas, miežius – vasarojų, jį irgi jaujoje ant ardų sumeta [džiūti]' Ėrgemė (ALE); *a ka pļàun labîbu, toț ìr îksâ kuôtâ* 'o kai kerta javus, tai trumpu kotu [dalgis]' Markalnė (LVDA); *pęȓkuôņi aûg labĩbâ* 'svėrės auga javuose' Muorė (LVDA); *lâcaûza aûg iêkš labîbas, labîba – graûdu labĩba, kas i vãrpu augi* 'dirsės auga javuose, javai – grūdiniai javai, jie varpiniai augalai' Nyca (ALE); *kâ, vài vàr lùopᵘs labîbà làist?* 'kaip, argi [taip] galima gyvulius į javus leisti?' Panemunė (ALE); *krusa, tã îr vêl juô bļaũra, viša labîba pêc taṁ sakrītusi veĨdrê* 'kruša tai dar pavojingesnė, po jos visi javai išgulę' Rucava (ALE); *labîbas pļàve viêl nàu pabàikta* 'javapjūtė dar nebaigta' Stameriena (ALE).

Iš kelių šnektų užrašyti variantai su sutrumpėjusiu priesagos balsiu *labiba* (Augstkalnė, Jaunsaulė, Kazdanga, Krapė, Rava, Renda, Rucava ir kt.), pvz.: *tã i labib, kuô nùokùļ* 'tai yra javai, kuriuos kulia' Kandava (ALE).

Daugiausia Kuržemės lyviškosiose šnektose (Jūrkalnė, Kandava, Kazdanga, Laidzė, Lauciena, Pastendė, Pūrė ir kt.), Vidžemės lyviškosiose šnektose (Duntė, Liepupė, Limbažiai, Pabažiai, Puikulė, Rūjiena, Ruozėnai, Salaca ir kt.) vartojama apokopuota forma *labib*, pvz.: *rudzi i ziem's labib* 'rugiai yra žieminiai javai' Idus (ALE); *vęca mẽnesi sę̃t labib birst* 'per delčią sėtų javų [grūdai] išbyra' Gerai (Apv); *labib – katraṁ labibeî iȓ sou̯ saĨm* 'javai – kiekvienų javų šiaudai kitokie' Vainižiai (ALE).

Kuržemės lyviškosiose šnektose (Dundaga, Zūros ir kt.) vartojamas variantas *labęb*, pvz.: *braũc uz muĩž pêc labęb, sabẽːr un vêd uz mãjęm* 'važiavo į dvarą javų, prisipylė ir vežė namo' Puopė (ALE); *sẽ labęb, põsaȓ, piêrmes sẽ ziẽrniņš, ta ôᵘzs, miêžz – citt labęb* 'sėjo javus pavasarį, pirma sėjo žirnius, tada avižas, miežius – kitus javus' Venta (ALE).

Vyriškosios giminės forma su išnykusiu galūnės balsiu ir sutrumpėjusiu priesagos vokalizmu *labip* fiksuota Mėrsrage: *labib smuk nuô-oûdzs* 'javai gražūs išaugę' (LVDA); Svėtcieme: *labibam jâlaîž nuôgatavotes* 'javams reikia leisti sunokti' (ALE).

Variantas *labeíba* būdingas Žiemgalos sėliškosioms šnektoms, pvz.: *ťèi èistòa łaǵeíba je rudźi, ḿìži, kvîši, àuzas, ǵeť iz rata pàr łaǵeíbu sàuc i źîerņus, i vyku, ·i cyta kù, kas kuļàms* 'tikri javai yra rugiai, kviečiai, miežiai, avižos, bet kartais javais vadina ir žirnius bei vikius ir viską, kas kuliama' Aknysta (ALE); *kat traːkna labèiba un iznoàk vẹ̀ji, leíti – sakrèit véldẹ́* 'kai vešlūs javai, ir užeina vėjai, lietūs – išgula' Sunakstė (ALE); *labeíbas gubas* 'javų kaugės' Sėlpilis (FBR XX 73). Šiame plote užrašytas ir variantas *labieba*: *labìeba* (Dvietė); *slapņà vosorà švoka labʲèba izaúg* 'šlapią vasarą prasti javai užauga' Bebrenė (Apv) ir kt.

Vidžemės sėliškosiose šnektose registruoti įvairūs fonetiniai variantai: *lębîba* (Lazduona, Lubeja), *läbíba* (Lazduona, Prauliena, Sarkaniai), *läᵉbib* (Pliavinios), *läbîba* (Prauliena), *lębíba* (Saikava) ir kt.

Latgalos (ypač rytų) šnektose žodis *labība* (*labeîba*) įsivyravęs dėl bendrinės kalbos įtakos, pvz.: *labeîbu ďìeļ màiźiś ìśàjòm* 'javų duonai pasėjome' Asūnė (ALE); *kĺieťî stùovẹ̀jẹ labeîba* 'klėtyje laikė javus' Galėnai (ALE); *labeîba jau pļàunoma* 'javus jau reikia kirsti' Kalupė (ALE); *ǵèidźâś śìna pļùová, jàu labeîba brťîdâ* 'baigiasi šienapjūtė, jau javai nunokę' Nautrėnai (ALE); *labeîba stajànkuôs iskòłta* 'javai gubose išdžiūvo' Zvirgzdenė (Apv).

Žodis *labība* dažnai minimas ir senuosiuose raštuose. Jis paminėtas daugelyje žodynų: *Labbiba* Getreide, Korn Langius 1685: 129; *labbiba tik śauśa*, das getreÿde raßelt gantz 'javai tokie sausi' Fürecker 1685 I 313; *labbiba* Depkin 1704 II 102; *labbiba ta* das Getreide Lange 1773: 165; *labbiba* Getreide, Korn Stender 1789 I 127; *labiba*, *-as* das Getreide, das Korn Ulmann 1872: 130; getreide, *labiba* Ulmann 1880: 342.

Žodis *labība* vartotas ir kituose XVII a. šaltiniuose: *Ta tirum labbibe vnd wuſſes czittes augles wurſon to ſemme dod vnde paſſargat* 'laukų javus ir visus kitus vaisius žemėje duok ir globok' Ps 1615: 51; *Tu eepreezini mannu Śirrdi / Jebſche winjeems ghann dauds Wiena vnd Labbibas gir* 'tu džiugini mano širdį, nes jie turi daug vyno ir javų' LGL 1631: 424; *Weens Puhrs labbibas gir dauds gulldinņus maxayis* 'už vieną pūrą javų yra daug guldenų sumokėta' Mancelius 1631 LVM 229; *Kad nu ta Labbiba auge / un auglojahs / tad atraddahs arri ta nikna Sahle* 'kai tie javai augo ir vešėjo, atsirado ir ta piktžolė' JT 1685 Mt 13,26; *Laizighas Leetas gir / Ehſchana / Dferrſchana / Drahnas / Labbiba / Lohpi / Weſſeliba / Meers / und tahdas Leetas warram mehß arridſan no Deewu luhkt* 'laikini dalykai yra valgis, gėrimas, drabužiai, javai, gyvuliai, sveikata, ramybė, ir šių dalykų mes galime irgi Dievo prašyti' Mancelius 1654 LP1 496; *Aiſto ta Labbiba us Lauku nhe augh no ſöw paſſchu / no nhejauſchu / nhe tadehļ ween / ka ta kļuhſt labbe ee=ſtrahdata; bett taß ſchehligs Deews audſena to…* 'nes javai neauga lauke patys savaime, nejučiomis, ne tik todėl, kad jis gerai įdirbtas, bet ir dėl to, kad gailestingas Dievas juos augina' Mancelius 1654 LP2 124.

Iš kelių šnektų užrašytas žodžių junginys *maizes labība* arba dūrinys *maiz*[*e*]*slabība* 'duonos, duoniniai javai', kuriais žymimi grūdiniai augalai, iš kurių kepama duona, pvz.: *màizes labìba – tikai rudzi, miežì, kvieši* 'duoniniai javai – tiktai rugiai, miežiai, kviečiai' Nytaurė

Dažās izloksnės pierakstīta vārdkopa *maizes labība* vai saliktenis *maiz*[*e*]*slabība*, ar to apzīmējot graudaugus, no kuriem cep maizi, piemēram, *màizes labìba – tikai rudzi, mieži, kvieši* ‘maizes labība – tikai rudzi, mieži, kvieši’ Nītaurē (Apv); *maîzs labib / maîzslabib – ispalīdz nu manì aî maîzs labib – piêtrūkst kâc (-ds) pūrs* ‘*maizes labība / maizeslabība* – izpalīdzi nu man ar maizes labību – pietrūkst kāds pūrs’ Vainižos (Apv); *kâdreīz runã pàr màizes labîbu* ‘kādreiz runā[ja] par maizes labību’ Blīdenē (ALE).

Labība – tas ir konkretizēts īpašības nosaukums. Sākumā tam bija nozīme ‘labums, vērtība’ (sal. ME II 396).

Piedēklis *-*ībā*, ar kuru veidots aplūkojamais atvasinājums, baltu valodās kādreiz ir bijis nozīmīgākais īpašību nosaukumu darināšanas līdzeklis. Latvieši vislabāk ir saglabājuši tā formu. Vairumā lietuviešu izlokšņu (sal. LKA III 137, 123. k.) sen ieviesusies jaunāka – *ē*-celma forma *-*ībē*. Šī inovācija var būt kopīga lietuviešu un prūšu valodai, sal. lie. *pagonýbė* un pr. *pogonbe* ‘pagānisms’ E 795.

Tiesa, ar *-*ībā* lietuviešu (tāpat kā latviešu) valodā tagad nereti darina darbības nosaukumus, piem., *darýba* ‘darināšana’. Taču tā ir visai nesena inovācija.

Baltu *-*ībā* tikai ar celma izskaņu atšķiras no sl. *-*ьbā*, sal. lie. dial. *lýgyba* (la. *līdzība*): *lygùs / lýgus* ‘līdzens’ un sensl. *borьba* : *borь* ‘cīņa, kauja’.

Tālāk šos piedēkļus parasti saista ar ide. **bhā*-‘spīdēt, vizēt, parādīties’ (varbūt attāls šī darbības vārda atspulgs ir lie. *bálti* ‘kļūt baltam’ vai *bhŭ*- ‘augt, būt, tapt’, sal. lie. *bū́ti* ‘būt’ (plašāk par to skat. Ambrazas 1993: 76sk., 2000: 8skk., 2006: 70 un lit.).

Aplūkojamā atvasinājuma la. *labība* darināšanas pamats – visām baltu valodām kopīgais īpašības vārds, sal. la. *labs*, lie. *lãbas* ‘labs’, pr. *labs* ‘labs’ III 51_{20}.

Parasti uzskata, ka *labs* savukārt attīstījies no ide. **lab*^{h} ‘ķert, grābt’, sal. senind. *lábhatē* ‘ņem, ķer, sasniedz, iegūst’, gr. λάφῡρον ‘laupījums’, ἀμφι-λαφής ‘plats, liels, bagāts’ u. c. (Būga I 156skk.; Trautmann 1923: 148; ME II 397sk.; LEW 327; IEW 652; ПЯ K–L 401sk.; PKEŽ III 14sk.).

Taču tas nav īsti skaidrs (sal. Smoczyński 2007: 331).

No semantiskā viedokļa la. *labība* daļēji varētu būt saistāms ar po. *zboże* ‘labība’ (par tā cilmi skat. Brückner ^{3}1974: 647), kas darināts no tās pašas saknes kā *bogaty* ‘bagāts’ (sal. Frenkelis 1969: 38).

Dažās lietuviešu valodas izloksnēs labības apzīmēšanai lieto arī nosaukumu *naudà*. ALE tas fiksēts Klaipēdas novada aukštaišu izlokšņu teritorijā ap Trakininkiem, Lauksargiem, bet LKŽe piemēri rāda šī vārda izplatību arī austrumaukštaišu izloksnēs, piem., *pripyliau pilnus aruodus naudõs* ‘piebēru pilnus apcirkņus labības’ Pariņģē (LKŽe); *aruodai náudai pilt* ‘apcirkņi, [kur] labību bērt’ Rimšē (LKŽe); *kultuve kuliam visokią naũdą* ‘ar spriguli kuļam dažādu labību’ Apsā (LKŽe); *nedygsta naudà* ‘nedīgst labība’ Apsā (LKŽe); *jaujy džiovinom naũdą ir linus mynėm* ‘rijā žāvējām labību un linus mīstījām’ Breslauja (LKŽe); *kuom mokėsit – náuda ar pinigais?* ‘kā maksāsiet – ar labību vai naudā?’ Pariņģē (LKŽe); *seniau žmonės patys žinodavo, kada kokia naudà sėtie* ‘senāk cilvēki paši zināja, kad kādu labību sēt’ Tverečos (LKŽe); *šįmet nauda neužaugo – bloga vasara buvo* ‘šogad labība neizauga – slikta vasara bija’ Salakā (LKŽe); *klaimas su visa náuda sudegė* ‘piedarbs ar visu labību nodega’ Dusetās (LKŽe); *karvė naudõj, eikit – išvarysit!* ‘govs labībā, ejiet – izdzīsiet!’ Dusetās (LKŽe); *kai prireikia pinigo, insipiliu naudõs maišelį ir nuvežu turgun* ‘kad ievajadzējās naudas, iebēru labības maišeli un aizvedu uz tirgu’ Daugaiļos (LKŽe); *nelygu malimas, nelygu naudà* ‘nav vienāda maluma, nav vienādas labības’ Dīsnā (LKŽe).

Vārds *naudà* (arī bieži sastopams jau 16.–18. gs. rakstos) atbilst la. *naûda*. Rietumbaltu onīmi (toponīmi *Nauden*, *Naudithen*, *Nawdisken* u.tml.) un personvārdi *Naudyn*, *Naudicz*, *Nawdiocz* rāda, ka tāds vārds ir bijis arī prūšu valodā. Tālāk minamas ģermāņu atbilsmes, piemēram, sav. *nuz* ‘labums’, senisl. *naut* ‘mājlopi’, go. *niutan* ‘sasniegt, būt, piederēt’ u. c. (LEW 487; IEW 768; Stang 1972: 42; Sabaliauskas 1990: 73; Smoczyński 2007: 418).

Varētu apsvērt arī to varbūtējo saikni ar vēl senāku ide. darbības vārdu **neu*- ‘pamudināt, pavirzīt’ bez determinatīva *-d*-, sal. senind. *návatē*, *nāuti* ‘pagriežas, sakustas’, *nudáti* ‘pastumj’, gr. νεύω ‘palokos’, lat. *ab-nuo* ‘dodu aizlieguma zīmi, nepiekrītu, noliedzu, nepaklausu, neatļauju’ u. c. (IEW 767).

(Apv); *maîzs labib / maîzslabib* ‘duoniniai javai’ – *ispalĩdz nu manì aî maîzs labib – piêtrũkst kâc* (-ds) *pũrs* ‘paskolink man duoninių javų – trūksta kokio pūro’ Vainižiai (Apv); *kâdreĩz runã pàr màizes labîbu* ‘kažkada kalbėjo apie duoninius javus’ Blydenė (ALE).

Labība – tai sukonkretėjęs ypatybės pavadinimas. Iš pradžių jis reiškė ‘gerumas, vertybė’ (plg. ME II 396).

Priesaga **-ībā*, su kuria padarytas aptariamasis vedinys, baltų kalbose kadaise buvo svarbiausia ypatybių pavadinimų darybos priemonė. Latviai geriausiai išlaikė jos formą. Daugumoje lietuvių tarmių (plg. LKA III 137, žemėl. 123) seniai įsivyravo naujesnė *ē* kamieno jos forma **-ībē*. Ši inovacija gali būti bendra lietuvių ir prūsų kalboms, plg. lie. *pagonýbė* ir pr. *pogonbe* ‘pagonybė’ E 795.

Tiesa, su **-ībā* lietuvių (kaip ir latvių) kalboje dabar neretai daromi veiksmų pavadinimai, pavyzdžiui, *darýba*. Tačiau tai visai nesena inovacija.

Baltų **-ībā* tik kamiengaliu skiriasi nuo sl. **-ьbā*, plg. lie. dial. *lýgyba* (la. *līdzība*) ‘lygybė’ : *lygùs, lýgus* ir s. sl. *borьba* : *borь* ‘kova, mūšis’.

Toliau šios priesagos paprastai siejamos su ide. **bhā-* ‘šviesti, blizgėti, pasirodyti’ arba *bhŭ-* ‘augti, būti, tapti’, plg. lie. *bū́ti* (plačiau apie visa tai žr. Ambrazas 1993: 76t., 2000: 8tt., 2006: 70 ir lit.).

Aptariamojo vedinio la. *labība* darybos pamatas – bendras visoms baltų kalboms būdvardis, plg. la. *labs*, lie. *lãbas*, pr. *labs* ‘geras’ III 51_{20}.

Paprastai manoma, kad šis atsiradęs iš ide. **labh-* ‘stverti, griebti’, plg. s. i. *lábhate* ‘ima, griebia, pasiekia, įgyja’, gr. λάφῡρον ‘grobis’, ἀμφι-λαφής ‘platus, didelis, turtingas’ ir kt. (Būga I 156tt.; Trautmann 1923: 148; ME II 397t.; LEW 327; IEW 652; ПЯ K–L 401tt.; PKEŽ III 14t.).

Tačiau tai nėra visai aišku (plg. Smoczyński 2007: 331).

Semantiniu požiūriu la. *labība* ‘javai’ taip pat galima sieti su le. *zboże* ‘javai’ (apie jo kilmę žr. Brückner ^{3}1974: 647), kuris priklauso tai pačiai šakniai kaip ir *bogaty* ‘turtingas’ (plg. Frenkelis 1969: 38).

Vienoje kitoje lietuvių šnektoje javams pavadinti pavartojamas ir žodis *naudà*. ALE jis užfiksuotas Klaipėdos krašto aukštaičių plote apie Trakininkus, Lauksargius, o remiantis LKŽe medžiaga galima teigti, kad jis paplitęs įvairiose rytų aukštaičių šnektose, pvz.: *pripyliau pilnus aruodus naudõs* ‘pripyliau pilnus aruodus javų’ Paringys (LKŽe); *aruodai náudai pilt* ‘aruodai javams pilti’ Rimšė (LKŽe); *kultuve kuliam visokią naũdą* ‘spragilu kuliam visokius javus’ Apsas (LKŽe); *nedygsta naudà* ‘nedygsta javai’ Apsas (LKŽe); *jaujy džiovinom naũdą ir linus mynėm* ‘jaujoj džiovinome javus ir linus mynėme’ Breslauja (LKŽe); *kuom mokėsit – náuda ar pinigais?* ‘kuo mokėsit – javais ar pinigais?’ Paringys (LKŽe); *seniau žmonės patys žinodavo, kada kokia naudà sėtie* ‘seniau žmonės patys žinodavo, kada kokius javus sėti’ Tverečius (LKŽe); *šįmet nauda neužaugo – bloga vasara buvo* ‘šįmet javai neužaugo – bloga vasara buvo’ Salakas (LKŽe); *klaimas su visa náuda sudegė* ‘klojimas su visais javais sudegė’ Dusetos (LKŽe); *karvė naudõj, eikit – išvarysit!* ‘karvė javuose, eikit – išvarysit!’ Dusetos (LKŽe); *kai prireikia pinigo, insipiliu naudõs maišelį ir nuvežu turgun* ‘kai prireikia pinigų, įsipilu javų maišelį ir nuvežu į turgų’ Daugailiai (LKŽe); *nelygu malimas, nelygu naudà* ‘nelygu malimas, nelygu javai’ Dysna (LKŽe).

Žodis *naudà* (dažnas jau XVI–XVIII a. raštuose) vartojamas ir latvių – *naûda* ‘pinigai’. Remiantis vakarų baltų onimais (toponimais *Nauden*, *Naudithen*, *Nawdisken* ir pan.; nomina propria *Naudyn*, *Naudicz*, *Nawdiocz*), galima atsargiai spėti, kad tokio žodžio būta ir prūsų kalboje. Toliau minėtini germanų atitikmenys, pvz.: s. vo. au. *nuz* ‘nauda’, s. isl. *naut* ‘naminiai galvijai’, go. *niutan* ‘pasiekti, turėti’ ir kt. (LEW 487; IEW 768; Stang 1972: 42; Sabaliauskas 1990: 73; Smoczyński 2007: 418).

Nagrinėtinos ir galimos jų sąsajos su dar senesniu ide. veiksmažodžiu **neu-* ‘duoti postūmį’ be determinatyvo *-d-*, plg. s. i. *návatē*, *nāuti* ‘pasisuka, pajuda’, *nudáti* ‘pastumia, stumteli’, gr. νεύω ‘linkteliu’, lo. *ab-nuo* ‘duodu neigiamą ženklą, nesutinku, neigiu, nepaklūstu, neleidžiu’ ir kt. (IEW 767).

Griķu nosaukumi

Asta Leskauskaite, Rolands Kregždis,
Anna Stafecka

Kartes un komentāra pamatā – atbildes uz ALE leksikas aptaujas 74. jautājumu, kā arī LVDA 42. karte un komentārs.

Kartē rādīta smilšainos laukos audzējamas sūreņu dzimtas labības – sējas griķu (*Fagopyrum esculentum*) – nosaukumu izplatība.

Griķa (un tā graudu) apzīmēšanai latviešu un lietuviešu valodā ir kopīgs vārds: la. *griķis*, lie. *grìkis*, *grìkas*. Latviešu valodā, tostarp izloksnēs [sal. ĒIV I 365], parasti lieto daudzskaitļa formu *griķi*.

Visā Lietuvā lieto *į̀ŏ*-celma formas, piem.: *kadái séjom grikiùs* ‘kādreiz sējām griķus’ LzŽ 86; *grìkiai ir un peskaũs áuga* ‘griķi arī smiltīs aug’ LzŽ 86; *dzìg’el’i grìk’ai* | *p’óvė.m* ‘lieli griķi, pļāvām’ DrskŽ 113; *grik’ùs šùcina kab žį́.rn’us* ‘griķus sautē tāpat kā zirņus’ DrskŽ 113; *sùmalam grìk̂u.* | *isijójam ir ̯pàkepam to.k̂ũ̆ bą́.bku.* ‘samaļam griķus, izsijājam un izcepam tādu plātsmaizi’ PpaŽK; *kuŕ meŋkèsnę. žą́.mę. tɑi ̯grik̂ù(s) sę́į̀* | *lùbinu(s) sę́į̀* ‘kur mazvērtīgāka zeme, tur griķus sēja, lupīnu sēja’ PpaŽK; *ǫ. ̯jåu ̯kvǽ.pe* | *kɑib ̯žį́ di* | *grìk̂u. žiedɑĩ.* | *nęi ̯dixalǫ̀nas tèp nekvepę̃s* ‘ak, kā smaržo, kad zied, griķu ziedi, pat odekolons tā nesmaržos’ PpaŽK; *pas ̯mùs̨ bù-o to.k̂õs prą́sto.(s) žą́mę.s* | *pieskà* | *grìkæm ciktɑĩ.* | *grìkæm labɑĩ. tìko.* ‘pie mums bija tāda neauglīga zeme, smilts, griķiem tikai, griķiem ļoti labi der’ PpaŽK; *ruksę́jo aštuoñó̜likto. gimd̂åų* | *ir ̯grik̂ùs ró̜våu* ‘astoņpadsmitajā septembrī dzemdēju un griķus plūcu’ PpaŽK; *c’à grìk’ei g’eraĩ á.ugo.* ‘šeit griķi labi auga’ DvŽ I 187sk.; *grìk’u. m’í.ltai bl’i̯n’ìn’ai* | *ãn’i̯s gá.rdu.s* ‘griķu milti pankūkām, tās garšīgas’ DvŽ I 188; *šiuosmet gražūs grìkiai užderėjo* ‘šogad skaisti griķi padevušies’ Merkinē (LKŽe); *kupstais augo grikiai* ‘ceriem auga griķi’ Birštonā (LKŽe); *aš nemėgstu grìkių košės* ‘man negaršo griķu biezputra’ Daukšos (LKŽe); *tyli kaip grikis prie keliui* ‘klusē kā griķis ceļmalā’ Svēdasos (LKŽe).

Visvairāk *o*-celma formu pierakstīts no Lietuvas ziemeļiem un Zietelas izloksnes piem.: *grìkas, ìtai v’í̯ᵉnaz ď’í̯ᵉgas grìko* ‘griķis, tas viens griķa asns’ ZtŽ 218; *ť’eñ grìkai pas’éta iž ìtu. av’ižũ* ‘te griķi iesēti, pēc šīm auzām’ ZtŽ 218; *grìkai dúºja m’edaũs* ‘griķi dod medu’ ZtŽ 218; *mu̯s’ìp k’ǽpa bl’i̯nùs iš grìku.* ‘pie mums cep pankūkas no griķiem’ ZtŽ 218; *grikùs v’is’ì aug’ìnom* ‘griķus visi audzējām’ ZtŽ 218; *grikaĩ ť’ĩ̯ᵉ ď’v’ejì̃ m’ǽtai stóv’i* ‘griķi, tie divus gadus glabājas’ ZtŽ 218; *daĩ grikũ̆ n’es’éja* ‘tagad griķus nesēj’ ZtŽ 218; *kɔ.l á.ugau* | *àš neži̯ˈnɔ̯jæu* | *kàs’ ti da grį̀.kas* | *ir’ nævɔ́.l’gæu* | *ɔ. dabaŕ tai ir vɔ́.lgau* | *ir patiñka* ‘kad augu, es nezināju, kas tas griķis, un neēdu, bet tagad ēdu, un garšo’ KpŽ I 740; *grį̀.ku. par muḿ næbų̀.vɔ.* | *kur žę́.ma.z gerę́.sna.s* | *tai tì grį̀.ku. næˈsɑ̀davɔ.* ‘griķu pie mums nebija, kur zeme labāka, tur griķus nesēja’ KpŽ I 740; *grìkų daug sėjom* ‘griķu daudz sējām’ Pilvišķos (LKŽe); *grikaĩ baltai žydi* ‘griķi balti zied’ Ramīgalā (LKŽe).

Latviešu valodas izloksnēs pazīstami trīs griķu pamatnosaukumi, kas veido kompaktus izplatības areālus.

Nosaukums *griķi*, kas ir arī latviešu literārās valodas vārds, kompakti sastopams Kurzemē, Zemgalē, Augšzemē un Vidzemē (retāk tās ziemeļu daļā), piem.: *priekš bittę̀m griķ un bòltęs dábulìnč* ‘bitēm griķi un baltais āboliņš’ Aizkrauklē (LVDA); *ne te griķs sẽį̨, ne te åûg* ‘ne te griķus sēja, ne te [tie] auga’ Cērē (LVDA); *mum̃s viênc rac* (-ds) *sẽį̨ griķs, kad aîzbroûc, deų griķ putr̨* ‘viens mūsu radinieks sēja griķus, kad aizbrauca, deva griķu putru [ēst]’ Duntē (ALE); *griķu putra jaû tâda viêgla putra* ‘griķu putra jau [ir] tāda viegla putra’ Džūkstē (LVDA); *griķi – tiẽ visˑšvakâkâ zemẽ* ‘griķi – tie vissliktākajā zemē [tika sēti]’ Ērģemē (ALE); *griķs kuŕzemniêk nesẽį̨* ‘griķus kurzemnieki nesēj’ Kandavā (ALE); *agrak plês lîdum̃s oûkša, sẽį̨ griķs* ‘agrāk līda līdumus, sēja griķus’ Katvaros (LVDA); *griķ^{u} putraîm^{i} mîkstâk^{i} un garšîgâk^{i}* ‘griķu putraimi mīkstāki un garšīgāki’ Mālpilī (LVDA); *griķus bitẽm kâdu drusciņu sẽja* ‘griķus bitēm mazliet sēja’ Nīcā (ALE); *smuks aûks i griķs; griķus sẽį̨, bites gãį̨* ‘skaists augs ir griķis, griķus sēja, bites gāja [ziedos]’ Rendā (ALE); *griķi skàidrâ dìenâ jº̓àsẹ̀į̨, ka migla, ta griķi na-izduôdâs* ‘griķi skaidrā dienā jāsēj, ja ir migla, tad griķi nepadodas’ Sinolē (LVDA); *griķ^{i} vaîrak tâdas smiĹt zemas mīl oûkt* ‘griķi vairāk smilts augsnē mīl augt’ Svētciemā (LVDA); *bites mīl griķ^{u} ziêdus, tâpêc sẽį̨ te aŕ* ‘bitēm patīk griķu ziedi, tāpēc [griķus] sēj te arī’ Zālītē (ALE); *àr griķîm apsàts vuss tèirùms* ‘ar griķiem apsēts viss tīrums’ Ziemerī (ALE).

V. Urbutis (2009: 362–363), pievienodamies M. Fasmera (Фасмер 1909: 50) izvirzītajai hipotēzei, auga *Fagopyrum esculentum* lie. nosaukumu *grìkai* / *grìkiai* atvedina no senkrievu valodas, sal. senkr. **grъka* ‘t. p.’ (skat. vēl arī Smoczyński 2007: 200–201) ← senkr. **grъkъ* ‘griķis resp. grieķa grauds’ (Шанский I 169; Шанский, Иванов, Шанская 1971: 114; Фасмер I: 457) ← sensl. **грькъ** ‘grieķis’ (Шанский ibd.; skat. vēl arī ЭССЯ VII 163). Saskaņā ar šai pētījumā izteikto atzinumu (Urbutis ibd.), minētie *Fagopyrum esculentum* nosaukumi no austrumbaltu areāla vēlāk tikuši aizgūti baltkrievu un poļu

Grikio pavadinimai

Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys,
Anna Stafecka

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 74 ir LVDA žemėlapis Nr. 42 bei komentaras.

Žemėlapyje pateikiamas smėlėtose dirvose auginamo rūgtinių šeimos javo – sėjamojo grikio (*Fagopyrum esculentum*) – pavadinimų paplitimas.

Grikiui (ir jo grūdui) įvardyti lietuvių ir latvių tarmėse turimi bendri pavadinimai: la. *griķis*, lie. *grìkis*, *grìkas*. Latvių kalboje, taip pat ir šnektose [plg. ĒIV I 365], paprastai vartojama daugiskaitos forma *griķi*.

Visoje Lietuvoje vartojamos *į̃ō* kamieno formos, pvz.: *kadái séjom grikiùs* ‘kadaise sėjom grikius’ LzŽ 86; *grìkiai ir un peskaũs áuga* ‘grikiai ir smėlyje auga’ LzŽ 86; *dzìg’el’i grìk’ai* | *p’óvė.m* ‘dideli grikiai, pjovėme’ DrskŽ 113; *grik’ùs šùcina kab žį́.rn’us* ‘grikius šutina kaip žirnius’ DrskŽ 113; *sùmalam grìk̂u.* | *isijójam ir ◡pàkepam to.k̂ū bą́.bku.* ‘sumalame grikių, išsijojame ir pakepame tokį plokštainį’ PpaŽK; *kur̀ meŋkèsnę. žą́.mę. tɑi ◡grik̂ù(s) sę́į̃* | *lùbinu(s) sę́į̃* ‘kur menkesnė žemė, tai grikius sėjo, lubinus sėjo’ PpaŽK; *ọ. ◡jǫ́u ◡kvǽ.pe* | *kɑib ◡žį́ di* | *grìk̂u. žiedaĩ̃.* | *nẹi ◡dixalọ̀nas tèp nekvepẽ̀s* ‘o jau kvepia, kai žydi, grikių žiedai, nei odekolonas taip nekvepės’ PpaŽK; *pas ◡mùs̨ bù-o to.k̂õs prą́sto.(s) žą́mę.s* | *pieskà* | *grìkæm ciktɑĩ̃.* | *grìkæm labɑĩ̃. tìko.* ‘pas mus buvo tokios prastos žemės, smėlis, grikiams tiktai, grikiams labai tiko’ PpaŽK; *rukṣ́ejo aštuoñó̜likto. gim̂dą́u̯* | *ir ◡grik̂ùs ró̜vą́u* ‘rugsėjo aštuonioliktą gimdžiau ir grikius roviau’ PpaŽK; *c’à grìk’ei g’eraĩ á.ugo.* ‘čia grikiai gerai augo’ DvŽ I 187t.; *grìk’u. m’í.ltai bl’ɨn’ìn’ai* | *ãn’ɨs gá.rdu.s* ‘grikių miltai blyniniai, jie gardūs’ DvŽ I 188; *šiuosmet gražūs grìkiai užderėjo* ‘šiemet gražūs grikiai užderėjo’ Merkinė (LKŽe); *kupstais augo grikiai* ‘kupstais augo grikiai’ Birštonas (LKŽe); *aš nemėgstu grìkių košės* ‘aš nemėgstu grikių košės’ Daukšiai (LKŽe); *tyli kaip grikis prie keliui* ‘tyli kaip grikis prie kelio’ Svėdasai (LKŽe).

Daugiausia *ŏ* kamieno formų užrašyta iš šiaurinės Lietuvos dalies ir Zietelos šnektos, pvz.: *grìkas, ìtai v’í̯ᵉnaz d’í̯ᵉgas grìko* ‘grikis, tai vienas daigas grikio’ ZtŽ 218; *t’eñ grìkai pas’éta iž ìtu. av’ižũ* ‘ten grikiai pasėti už šitų avižų’ ZtŽ 218; *grìkai dúᵒja m’edaũs* ‘grikiai duoda medaus’ ZtŽ 218; *murs’ìp k’æ̃pa bl’ɨ̀nùs iš grìku.* ‘mūsuose kepa blynus iš grikių’ ZtŽ 218; *grikùs v’is’ì aug’ìnom* ‘grikius visi auginome’ ZtŽ 218; *grikaĩ̃ t’ĩ̃ᵉ d’v’ejì̀ m’æ̃tai stóv’i* ‘grikiai tie dvejus metus stovi’ ZtŽ 218; *daĩ̃ grikũ̃ n’es’éja* ‘dabar grikių nesėja’ ZtŽ 218; *kɔ.l á.ugau* | *àš neži̯nɔ̀jæu* | *kàs’ ti da grì̯.kas* | *ir’ nævɔ́.l’gæu* | *ɔ. dabar̃ tai ir vɔ́.lgau* | *ir patiñka* ‘kol augau, aš nežinojau, kas ten per grikis, ir nevalgiau, o dabar tai ir valgau, ir patinka’ KpŽ I 740; *grì̯.ku. par muḿ næbų́.vɔ.* | *kur žę́.ma.z gerę́.sna.s* | *tai tì grì̯.ku. næ̯̀sɑ̀davɔ.* ‘grikių pas mus nebuvo, kur žemės geresnės, tai ten grikių nesėdavo’ KpŽ I 740; *grìkų daug sėjom* ‘grikių daug sėjome’ Pilviškiai (LKŽe); *grikaĩ̃ baltai žydi* ‘grikiai baltai žydi’ Ramygala (LKŽe).

Latvių kalbos tarmėse dažniausiai vartojami trys grikio pavadinimai, sudarantys kompaktiškus paplitimo arealus.

Forma *griķi*, vartojama ir bendrinėje latvių kalboje, paplitusi kompaktiškuose arealuose Kuržemėje, Žiemgaloje, Augšžemėje ir Vidžemėje (rečiau jos šiaurinėje dalyje), pvz.: *priekš bittẹ̀m griķ un bòltẹs dábulìnč* ‘bitėms grikiai ir baltasis dobilas’ Aizkrauklė (LVDA); *ne te griķs sẽį̃, ne te åûg* ‘nei čia grikius sėjo, nei čia [jie] augo’ Cėrė (LVDA); *mum̃s viênc rac* (-ds) *sẽį̃ griķs, kad aîzbroûc, deų griķ putę̣* ‘vienas mūsų giminaitis sėjo grikius, kai nuvažiavo, davė grikių košės [valgyti]’ Duntė (ALE); *griķu putra jaû tâda viêgla putra* ‘grikių košė tai jau [yra] tokia lengva košė’ Džūkstė (LVDA); *griķi – tiẽ vis·švakâkâ zemẽ* ‘grikiai – juos blogiausioje žemėje [sėdavo]’ Ėrgemė (ALE); *griķs kuŕzemniêk nesẽį̃* ‘kuržemiečiai grikių nesėja’ Kandava (ALE); *agrak plês lîdum̃s oûkša, sẽį̃ griķs* ‘anksčiau valė lydimus, sėjo grikius’ Katvarai (LVDA); *griķᵘ putraîmⁱ mîkstâkⁱ un garšîgâkⁱ* ‘grikių kruopos minkštesnės ir skanesnės’ Malpilis (LVDA); *griķus bitẽm kâdu drusciņu sẽja* ‘grikių bitėms truputį sėjo’ Nyca (ALE); *smuks aûks i griķs; griķus sẽį̃, bites gãį̃* ‘gražus augalas yra grikis, grikius sėjo, bičių atskrisdavo [į žiedus]’ Renda (ALE); *griķi skàidrâ dìenâ jᵒàsẹ̀į̃, ka migla, ta griķi na-izduôdâs* ‘grikius reikia sėti giedrą dieną, jei yra rūkas, grikiai nenusiseks’ Sinuolė (LVDA); *griķⁱ vaĩrak tâdas smiĺt zemas mĩl oûkt* ‘grikiai daugiau smėlingoje dirvoje mėgsta augti’ Svėtciemas (LVDA); *bites mĩl griķᵘ ziêdus, tâpêc sẽį̃ te aî̯* ‘bitėms patinka grikių žiedai, todėl [grikius] čia ir sėja’ Zalytė (ALE); *àr griķîm apsàts vuss tèirùms* ‘grikiais visas laukas užsėtas’ Ziemeris (ALE).

V. Urbutis (2009: 362–363), pritardamas M. Vasmerio (Фасмер 1909: 50) iškeltai hipotezei, augalo *Fagopyrum esculentum* pavadinimus lie. *grìkai* / *grìkiai* kildina iš senosios rusų kalbos, plg. s. ru. **grъka* ‘t. p.’ (dar žr. Smoczyński 2007: 200–201) ← s. ru. **grъkъ* ‘grikis resp. grikio grūdas’ (Шанский I 169; Шанский, Иванов, Шанская 1971: 114; Фасмер I: 457) ← s. sl. **грькъ** ‘graikas’ (Шанский ibd.; dar žr.

valodā, sal. (sen.) po. *gryka* ‘sējas griķis (*Fagopyrum esculentum* L.)’ (SW I 926; Linde II 790; SP XVI w. VIII: 183) → (?) senbkr. *грика*, *грыка*, *кгрыка* ‘griķis, griķi’ (ГСБМ VII 161–162), bkr. dial. *грыка* ‘griķi’ (ЭСБМ III 109). Iespējams (Urbutis ibd.; Bauer 2005: 18), ka no lietuviešu izlokšņu areāla šī auga nosaukums varēja ienākt arī austrumprūšu valodā: austrpr. *Grick*, *Gricken*, *Grücken* ‘sējas griķis (*Polygonum fagopýrum* L.)’ (Fr I 252).

Tādēļ senākā šī auga nosaukumu ierindošana starp polonismiem, baltkrievismiem vai ģermānismiem (ME I 654–655; Skardžius IV: 136; LVDA 107) ir nepareiza.

Vienskaitļa forma *griķis* reģistrēta Aknīstē, Birzgalē, Ērgļos, Ezerē, Lauberē, Ropažos (piem., *griķis jaû iȓ bišu ganîbâm nuôderîks* ‘griķi ir noderīgi bišu ganībām’ [ALE]), Ērģemē, Gārsenē, Irlavā, Krapē, Krimuldā, Svētciemā (skat. Ēdelmane, Ozola 2003: 111).

Kurzemes nedziļajā lībiskajā izloksnē Strazdē vārds *griķis* apzīmē citu augu – maura sūreni (*Polygonum aviculare* L.) (Ēdelmane, Ozola 2003: 381).

Vārds *griķi* minēts 17. gs. avotos: *Gricken/gricki* Phras 1638: 327; *Griķķi*. buchweitzen Fürecker 1685 II 112; *Tas leddus tà is= spregajs, kà grikķu maise* ‘ledus tā sasprēgājis kā griķu maize’ Fürecker 1685 II: 262, 18. gs. vārdnīcās: *Griķķi tee,* Buchweißen Lange 1773: 124, Gricken Buchweißen, *grikki* Stender 1789 II 763, arī 19. gs. vārdnīcā: *griķi*, *-u* (Lith. *grikai*) Ulmann 1872 80.

Galvenokārt Kurzemes ziemeļrietumos (ap Anci, Dundagu, Ventu), Vidzemes ziemeļos (ap Ģeriem, Naukšēniem, Smilteni, Valmieru, Valku, Jaunlaiceni), vidienē (ap Jaunpiebalgu, Vecpiebalgu, Drustiem, Vaivi) un ziemeļrietumos sastopams fonētiskais variants *kriķis*, *kriķi* (pl.), kas radies asimilācijas ceļā no *griķi* (LEW 169), piem., *nuô kriķiṁ vãr biêsputr̨* ‘no griķiem vāra biezputru’ Alsungā (ALE); *kriķ:ᵘs sẽ, tiẽm liẽlc saÎdumˆs ẹsuôt* ‘griķus sēja, tie ļoti saldi esot’ Braslavā (LVDA); *varẽju tùoreīz panest trîs pūru kriķu màisu* ‘varēju toreiz panest trīs pūrus (smagu) griķu maisu’ Kauguros (ALE); *mẽs agrak kriķ putr̨ viê êd* ‘mēs agrāk griķu putru vien ēdām’ Smiltenē (LVDA); *nùo kriķìm taīsija putraîmus ùn miÎltus* ‘no griķiem gatavoja putraimus un miltus’ Ērģemē (LVDA); *agrâk kriķus sẽja, kriķu laũki bi piÎlli a bitēm* ‘agrāk griķus sēja, griķu lauki bija pilni ar bitēm’ Ērģemē (ALE); *kriķⁱ i ciÎvẹk’ barib’, kriķ’groûdⁱ* ‘griķi ir cilvēku uzturs, griķu graudi’ Idū (ALE); *ågrâk kåtrå mãjå biį̀ sâų̀s kriķu laũcĩc* ‘agrāk katrās mājās bija savs griķu lauciņš’ Vecpiebalgā (LVDA); *kriķu putraîmu bìzaputra àr svîsta pikucîti vidâ ùn soÎdu pìnu labi smeķiê* ‘griķu putraimu biezputra ar sviesta pikucīti vidū un svaigu pienu labi garšo’ Ziemerī (ALE).

Vienskaitļa forma *kriķis* pierakstīta Cēsīs, Dikļos (*kriķis putrā ìr gàršîks* ‘griķi [izvārīti] putrā ir garšīgi’), Jaunburtniekuos, Jaunraunā, Mazsalacā.

Iespējams, ka nebalsīgais līdzskanis *k* radies arī Baltijas somu valodu ietekmē (LVDA 1999: 107; sal. Pare 1970: 145).

Vidzemes lībiskajā Jeru izloksnē fiksēts atvasinājums ar la. suf. *-ājs*, *-āja*: *kriķāji* ‘griķi’ (Ēdelmane, Ozola 2003: 111), kas tomēr varētu būt apšaubāms, sal. „Daudzskaitlī atvasinājumi no stādu vārdiem apzīmē šo stādu stiebrus vai paliekas: *kviesāji* ‘kviešu salmi’, *auzāji* ‘auzu salmi, auzu stublāji’...” (Endzelīns 1951: 284–285), sal. arī *griķāji* ‘griķu salmi’ Vidzemes lībiskajā Vainižu izloksnē (VIV I 226).

Augšzemnieku dialektā plašā areālā izplatīts fonētiskais variants *driķi*, kas, iespējams, radies ar disimilāciju no *griķi* (ME I 499), piem., *dŕiķus soákòᵃm naśẹ̀t pʹecˊ pyŕmoa kara* ‘griķus sākām nesēt pēc pirmā [pasaules] kara’ Aknīstē (ALE); *driķi źîdʹie ružaŭìm źîdʹìm* ‘griķi ziedēja sārtiem ziediem’ Kalupē (LVDA); *nùo drí:ķu ziédiêm bí:tes naːs madu* ‘no griķu ziediem bites nes medu’ Lazdonā (LVDA); *drikʹi lobʹi madam* ‘griķi noderīgi medum [kā nektāraugs]’ Skaistā (ALE); *driķus moz aûdzèi, bitenìki sìeja driķus* ‘griķus maz audzē, biškopji sēja griķus’ Stāmerienā (ALE); *pʹi mʹeža śmˆlĹšàina źàmʹś, tùr śàjàm drikʹis* ‘pie meža smilšaina augsne, tur sējām griķus’ Višķos (ALE).

Daļā Latgales izlokšņu fiksēta mīkstā *ķ* afrikatizācija (sekundāra [plašāk skat. Breidaks I: 408–409; skat. arī Endzelīns 1951: 187–188]), t. i., *ķ* > *č: driķi* > *driči* (par izplatību skat. LVDAF 91. karti), piem., *myûsu puśâ dŕičus na-aûžeį̀* ‘mūsu pusē griķus neaudzēja’ Dricēnos (LVDA); *gońi kĹìdźę, gońi bŕę̀ćę: bítä dŕiču dŕiv́eņâ* ‘gani kliedza, gani brēca: bite griķu druviņā’ Galēnos; *dŕičus to mos śàjä* ‘griķus gan maz sēja’ Nautrēnos (LVDA); *dričˆìm vùorpu nàu* ‘griķiem nav vārpu’ Ozolainē (ALE); *pʹi myûsu dŕiču màiźi naćäpʹä, vùorâ vîń kàšu* ‘pie mums griķu maizi necepa, vārīja vien biezputru’ Pildā (ALE); *myûsu tàų̀s dryčus śìeja* ‘mūsu tēvs griķus sēja’ Šķilbēnos (ALE).

Vīksnā līdzās nosaukumam *driči* pierakstīts variants *drici – vài dricus ìsîeji?* ‘vai griķus iesēji?’ (LVDA).

Dažās sēliskajās izloksnēs reģistrēta vienskaitļa forma *driķis*: Aknīstē, Cesvainē, Dignājā (*drí:čis vôaŕęíks ńi só:łnòm* ‘griķi jutīgi pret salnām’), Kalsnavā, Sēlpilī.

Vārds *driķi* minēts 18. gs. vārdnīcās: Lange 1773: 85; *driķķi*, Gricken Buchweißen Stender 1789 I 47; Gricken Buchweißen Stender 1789 II 763); *driķi* Ulmann1872 51.

Divās Latgales austrumu izloksnēs – Mērdzenē un Zvirgzdenē – reģistrēts acīmredzot krievu valodas ietekmē radies nosaukums *greči* (sal. kr. *гречиха*).

ЭССЯ VII 163). Šio tyrėjo teigimu (Urbutis ibd.), iš rytų baltų arealo ilgainiui minėti *Fagopyrum esculentum* pavadinimai buvo pasiskolinti gudų ir lenkų, plg. (s.) le. *gryka* ‘sėjamasis grikis (*Fagopyrum esculentum* L.)’ (SW I 926; Linde II 790; SP XVI w. VIII: 183) → (?) s. blr. *грика*, *грыка*, *кгрыка* ‘grikis, grikiai’ (ГСБМ VII 161–162), blr. dial. *гры́ка* ‘grikiai’ (ЭСБМ III 109). Spėjama (Urbutis ibd.; Bauer 2005: 18), kad iš lietuvių tarminio ploto šio augalo pavadinimas galėjo patekti ir į rytprūsių kalbą: RPr. *Grick*, *Gricken*, *Grücken* ‘sėjamasis grikis (*Polygonum fagopýrum* L.)’ (Fr I 252).

Todėl ankstesnis šio augalo pavadinimų priskyrimas polonizmams, gudizmams ar germanizmams (ME I 654–655; Skardžius IV: 136; LVDA 107) nėra teisingas.

Vienaskaitos forma *griķis* užfiksuota apie Aknystą, Birzgalę, Ėrglius, Ezerę, Lauberę, Ruopažius (pvz., *griķis jaû iř bišu ganîbâm nuôderîks* ‘grikiai tinkami bitėms medui rinkti’ [ALE]), Ėrgemę, Garsenę, Irlavą, Krapę, Krimuldą, Svėtciemą (žr. Ēdelmane, Ozola 2003: 111).

Kuržemės negiliosios lybių patarmės Strazdės šnektoje la. dial. *griķis* įvardijamas visai kitas augalas – ‘takažolė (*Polygonum aviculare* L.)’ (Ēdelmane, Ozola 2003: 381).

Žodis *griķi* minimas XVII a. šaltiniuose: *Gricken/gricki* Phras 1638: 327; *Griķķi*. buchweitzen Fürecker 1685 II 112; *Tas leddus tà is= spregajs, kà grikķu maise* ‘ledas suskylinėjęs kaip grikių duona’ Fürecker 1685 II: 262, XVIII a. žodynuose: *Griķķi tee,* Buchweißen Lange 1773: 124; Gricken Buchweißen, *grikki* Stender 1789 II 763, taip pat XIX a. žodyne: *griķi*, *-u* (Lith. *grikai*) Ulmann 1872 80.

Fonetinis variantas *kriķis*, *kriķi* (pl.), dėl asimiliacijos atsiradęs iš *griķi* (LEW 169), dažniausiai vartojamas Kuržemės šiaurės vakarų dalyje (apie Ancę, Dundagą, Ventą), Vidžemės šiaurėje (apie Gerus, Naukšėnus, Smiltenę, Valmierą, Valką, Jaunlaicenę), vidurinėje dalyje (apie Jaunpiebalgą, Vecpiebalgą, Drustus, Vaivę) ir šiaurės vakaruose, pvz.: *nuô kriķiḿ vãr biêsputr̨* ‘iš grikių verda košę’ Alsunga (ALE); *kriķ:ᵘs sẽ, tiẽm liẽlc saĺdum̂s ęsuôt* ‘grikius sėja, jie esą labai saldūs’ Braslava (LVDA); *varẽju tùoreĩz panest trîs pũru kriķu màisu* ‘tąsyk galėjau panešti trijų pūrų (svorio) grikių maišą’ Kaugurai (ALE); *mẽs agrak kriķ putr̨ viê êd* ‘mes anksčiau tik grikių košę valgėme’ Smiltenė (LVDA); *nùo kriķìm taĩsija putraîmus ùn miĺtus* ‘iš grikių darė kruopas ir miltus’ Ėrgemė (LVDA); *agrâk kriķus sẽja, kriķu laũki bi piĺli a bitẽm* ‘anksčiau grikius sėjo, grikių laukai buvo pilni bičių’ Ėrgemė (ALE); *kriķ*ⁱ *i ciĺvęk’ barib’, kriķ’groûd*ⁱ ‘grikiai yra žmonių maistas, grikių grūdai’ Idus (ALE); *ågrâk kåtrå mãjå biį̃ såų̃s kriķu laũcĩc* ‘anksčiau kiekviena sodyba turėjo savo grikių laukelį’ Vecpiebalga (LVDA); *kriķu putraîmu bìzaputra àr svîsta pikucîti vidâ ùn soĺdu pìnu labi smęķiê* ‘grikių kruopų košė su sviesto gabalėliu ir šviežiu pienu labai skanu’ Ziemeris (ALE).

Vienaskaitos forma *kriķis* užrašyta apie Cėsius, Diklius (*kriķis putrā ìr gàršîks* ‘[išvirta] grikių košė skanu’), Jaunburtniekus, Jaunrauną, Mazsalacą.

Gali būti, kad duslusis priebalsis *k* šioje pozicijoje yra ir dėl Baltijos finų kalbų įtakos (LVDA 1999: 107; plg. Pare 1970: 145).

Vidžemės lybiškoje Jerių šnektoje užfiksuotas pavienis formos su suff. la. *-ājs*, *-āja* vartojimo atvejis *kriķāji* ‘grikiai’ (Ēdelmane, Ozola 2003: 111), kurį reikia vertinti labai atsargiai, plg. „Tokių žodžių daugiskaitos lytimis įvardijami augalų šiaudai ar atliekos: *kviesāji* ‘kviečių šiaudai’, *auzāji* ‘avižų šiaudai, stambai’...“ (Endzelīns 1951: 284–285), dar plg. Vidžemės lybiškojoje Vainižių šnektoje vartojamą *griķāji* ‘grikių šiaudai’ (VIV I 226).

Dideliame augšžemiečių tarmės areale paplitęs fonetinis variantas *driķi*, kuris, ko gero, dėl disimiliacijos atsirado iš *griķi* (ME I 499), pvz.: *dŕiķus soákòᵃm naśę̀t pʹeć pyŕmoa kara* ‘grikių nebesėjome po Pirmojo [pasaulinio] karo’ Aknysta (ALE); *driḱi źîdĺe ružaûm źîdĺm* ‘grikiai žydėjo rausvais žiedais’ Kalupė (LVDA); *nùo drĺ:ķu ziédiêm bĺ:tes ná:s madu* ‘iš grikių žiedų bitės neša medų’ Lazduona (LVDA); *drikʹi lobʹi madam* ‘grikiai tinka medui [kaip medingas augalas]’ Skaista (ALE); *driķus moz aûdzèi, bitenìki sìeja driķus* ‘grikių mažai augina, bitininkai sėja grikius’ Stameriena (ALE); *pʹi mʹeža śmîĺšàina źằmʹś, tùr śằjằm drikʹis* ‘prie miško smėlinga dirva, ten sėjome grikius’ Viškiai (ALE).

Dalyje Latgalos šnektų užfiksuota minkštojo *ķ* afrikatizacijos (antrinės [plačiau žr. Breidaks I: 408–409; dar žr. Endzelīns 1951: 187–188]) atvejų, t. y. *ķ* > *č: driķi* > *drič̣i* (paplitimą žr. LVDAF 91 žemėl.), pvz.: *myûsu puśâ dŕičus na-aûžeį̯* ‘mūsų pusėje grikių neaugino’ Dricėnai (LVDA); *gońi klĺîdźę, gońi bŕę̀ćę: bíťä dŕiču dŕivéņâ* ‘piemenys rėkia, piemenys šaukia: bitė grikių laukelyje’ Galėnai; *dŕičus to mos śằjä* ‘grikių tai mažai sėjo’ Nautrėnai (LVDA); *driči̯m vùorpu nàu* ‘grikiai neturi varpų’ Uozuolainė (ALE); *pʹi myûsu dŕiču màiźi naćäpʹä, vùoŕằ vîń kằšu* ‘pas mus grikinės duonos nekepė, tik košę virdavo’ Pilda (ALE); *myûsu tằu̯s dryčus sîeja* ‘mūsų tėvas grikius sėjo’ Škilbėnai (ALE).

Vyksnoje, be pavadinimo *driči*, užrašytas ir variantas *drici – vài dricus ìsîeji?* ‘ar grikius pasėjai?’ (LVDA).

Kai kuriose sėliškosiose šnektose užfiksuota vienaskaitos forma *driķis*: Aknystoje, Cesvainėje, Dignajoje (*drĺ:čis vôaŕę́íks ńi só:łnòm* ‘grikiai jautrūs šalnoms), Kalsnavoje, Sėlpilyje.

Žodis *driķi* minimas XVIII a. žodynuose: Lange 1773: 85; *driķķi*, Gricken Buchweißen Stender 1789 I 47; Gricken Buchweißen Stender 1789 II 763); *driķi* Ulmann 1872 51.

Dviejose Latgalos rytų šnektose – Mėrdzenės ir Zvirgzdenės – užrašytas turbūt dėl rusų kalbos įtakos atsiradęs pavadinimas *greči* (plg. ru. *гречиха*).

Sīpola nosaukumi

Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite,
Sauļus Ambrazs

Kartes un komentāra pamatā – atbildes uz ALE leksikas aptaujas 79. jautājumu. Papildinājumi balstīti uz atbildēm uz Antana Saļa 1. *aptaujas* (*Apklausas*) 80. jautājumu, KFRP 4. dialektoloģijas anketas 11. jautājumu un Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas augu nosaukumu apkopojumu (Ēdelmane, Ozola 2003: 351sk.).

Garšas dārzeņa (*Allium Cepa*), kam ir ēdami loki un viss apakšzemes bumbuļveida sīpols, nosaukumi lietuviešu un latviešu valodā ir aizguvumi (sal. Sabaliauskas 1958b; Urbutis 1981: 192sk.).

Visizplatītākais un abām valodām kopīgs ir lie. *cibùlis* / la. *cibulis*.

ALE un KFRP materiāli rāda, ka lie. *cibùlis* lieto visos lietuviešu dialektos, piem., *šiemet ir mūs menki cibùliai* ‘šogad arī mums nepadevušies sīpoli’ Ūdrijā (LKŽe); *įdėk cibulio, kvepės labiau* ‘ieliec sīpolu, smaržos vairāk’ Alītā (LKŽe); *viralas be cibùlių negardus* ‘zupa bez sīpoliem nav garšīga’ Kropjos (LKŽe); *po·⌣mę·nul'ù so·dinaĩ | uštaĩ tavo·⌣to·kì cibùlei* ‘pēc mēness [fāzes] stādīji, tāpēc tev tādi sīpoli’ KzRŽ I 102; *prisipjáe·ustai lašin'ũr su⌣cibùleis | i⌣skanù* ‘sagriez speķi ar sīpoliem, un [būs] garšīgi’ KzRŽ I 102; *jis⌣teĩp išpũ·[s] sàvo· pɔlìtika· kɑip⌣cibùli· bæ⌣kvã·po·* ‘viņi tā uzpūš savu politiku kā sīpolus bez smaržas’ KzRŽ I 102; *cibul'ù patrini | i⌣nejištĩ·s [bitei įgėlus]* ‘ar sīpolu paberzē, un neuzpamps [kad bite iedzēlusi]’ ZnŽ I 205; *pasiso·dìnǫm cibùl'u. gi·vĩ·bei palaikí·t* ‘iestādījām sīpolus, lai dzīvību uzturētu’ ZnŽ I 205; *mažùlis kaip⌣cibul'ùkas ritinę́·jesi pã·žemæ* ‘mazulis kā sīpols veļas pa zemi’ ZnŽ I 205; *liko jis toks cibùlis (neūžauga)* ‘palika viņš tāds sīpols (neizauga)’ Geistaros (LKŽe); *akys išlindę kai cibùliai* ‘acis izbolījušās kā sīpoli’ Tauragņos (LKŽe); *cibù̇.lẹi ži.duõlẹis išę́ | be⌣cibù̇.Îlu. šiẽmet* ‘sīpoli sagāja ziedos/izziedēja, bez sīpoliem šogad’ KlŽ 30; *atá· cibù̇.Îlu. priri̇́.ji.s | smí̇.rdɑ vi̇́.sɑs* ‘atnāca sīpolus sarijies, viss smird’ KlŽ 30; *šitù̇. kviẽtku. šą̇.kni.s kɑi⌣cibù̇.lẹi* ‘šīm puķēm saknes kā sīpoli’ KlŽ 30; *vɑĩkɑs kɑi⌣cibù̇.lis* ‘bērns kā sīpols’ KlŽ 30; *nekrimsk cibùlio – nė nesmirdės* ‘negrauz sīpolu – nesmirdēs’ Daukšos (LKŽe); *cibùl'o n'egalė́jau jė́st* ‘sīpolus nevarēju ēst’ ZtŽ 110; *va ir cibùl'is kok'ìs ir morkvà* ‘lūk, arī sīpols kāds, arī burkāns’ ZtŽ 110.

Tiek lietoti arī citi aizguvuma *cibùlis* varianti: *cibùlė* un *čibùlis* (par *č* līdzskani *c* vietā sal. Urbutis 1981: 193), piem., *cibulės der ir ašaroms bėginti* ‘sīpoli der arī, lai izraisītu asaras’ Šatēs (LKŽe); *pasodinau cibulės* ‘iestādīju sīpolus’ Dieveniškēs (LKŽe); *kàp cibulės sùpina, sãko – cibùlių vainìkas* ‘kad sīpolus sapin, saka – sīpolu vainags’ DvŽ I 85; *pasodzinaũ visàs cibulės* ‘iestādīju visus sīpolus’ DvŽ I 85.

Citi varianti sastopami reti: *cybùlis* (Ceikinēļos, Greičūnos), *ciubùlis* (Barzdos, Žaļojos); *cibuliùkai* (‘sīpola galviņa’, Balčos); *cybùlė* (Pēžaičos), *cibulẽ* (Ķelmē), *cibũlė* (Telšos); *cibulià* (Ruģēnos, Josvaiņos, Labūnavā, Užpeļos, Lazūnos, Dievenišķēs), *cibūlià*, *cybulia* (Gervēčos), piem., *nuv'ẽjo c'bùl'o·s stumbuõsna* ‘sagāja sīpoli lakstos’ DvŽ I 85; *reikia cebulės apravėti, par žoles nė matyt nebesimato* ‘jāizravē sīpoli, caur zāli ne redzēt neredz’ Viekšņos (LKŽe); *aš ankstie pasisvadinu cẽbulių* ‘es agri iestādu sīpolus’ Švēkšnā (LKŽe); *ta obelis kitą metą turi obulų kaip cebùlių* ‘tai ābelei dažu gadu ābolu kā sīpolu’ Gargždos (LKŽe).

Latviešu valodas izloksnēs aizguvums *cibulis* sastopams reti, taču tas veido kompaktu areālu Latgales dienvidu izloksnēs, piem., *źàmî*, *kur aûk vỳrza*, *laṕ pasadût ćibul'i* ‘zemē, kur aug virza, labi padodas sīpoli’ Izvaltā (ALE); *ćibuļu loksty* ‘sīpolu laksti’ Kapiņos (LVDA); *ćibuļu lokśty* ‘sīpolu laksti’ Krāslavā (LVDA).

Vienā no Zemgales sēliskajām izloksnēm Ritē pierakstīts sīpola nosaukums *čibulis*. ME I 412 arī no Bērzaunes iekļauts sīpola nosaukums *čibuļi* (ar piebildi – žargonā).

Nosaukums lie. *cibùlis* / la. *cibulis* – aizguvums no senpo. *cybula*. Šis senpoļu valodas vārds ir hibrīdģermānisms, kas aizgūts no vav. *Zibolle*, *Zebulle* (Brückner [3]1974: 56), kurš savukārt veidojies no vlat. *caepola*, *cipolla* (sal. it. *Cipolla*), kas ir lat. *cēpa* ‘sīpols’ deminutīva forma (Kluge [24]2002: 1021). Līdzīgi varētu skaidrot arī nosaukumus *cìbulis* (Agurkišķē, Kazlu Rūdā), *cìbulė* (Rusnē, Plašķos, Žemaiču Kalvarijā, Līdoķos); *cỹpuolė* (Kunigišķos), *ceĩpulis* (Užubaļos); *sìbulis* (Pakrojā), *sibùlis* (Bitēnos, Sukaičos, Viešvilē, Smalininkos, Sudargā, Jurbarkā, Vilenčūnos, Jotijā, Kulvā, Markutišķos, Vepros, Pabaiskā, Krikštēnos, Kaukļos, Šaudžos, Bijutišķos, Inturkē, Medeiķos, Švenčonēļos, Švenčonē, Trešūnos, Adutišķē); *zibùlis* (Barzdos). Līdzskaņu *s, c, z* maiņa pamanīta arī citos lietuviešu valodas ģermānismos (sal. Čepienė 2006: 292skk.). Par ģermānismiem uzskatāmi arī no Pliķiem zināmie lie. *cypule*, sal. Austrumprūsijas vā. *Zippel* un F. Kuršaiša *cìbūlė*, sal. lv. *Zibbel* (Urbutis 1981: 192).

Variants *cibulia* fiksēts 1690. g. rakstīt pabeigtajā Motieja Pretorija rokrakstā *Deliciae Prussiciae* (sal. Skardžius IV 109).

Variants lie. *cebùlė, cẽbulė* fiksēts 19. gs. Jurģa Ambrazieja Pabrēžas rakstos un tagad tiek lietots dažās žemaišu (Švēkšnā, Viekšņos, Veiviržēnos, Gargždos) un rietumaukštaišu (Lenčos) izloksnēs, tas aizgūts no mūsdienu po. *cebula* (Urbutis 1981: 192).

Svogūno pavadinimai

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 79. Papildomai remtasi atsakymais į Antano Salio *Apklauso* 1 klausimą Nr. 80, KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 11 ir Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos surinktais augalų pavadinimais (Ēdelmane, Ozola 2003: 351–352).

Prieskoninės daržovės valgomais laiškais ir apvaliais požeminiais gumbais svogūno (*Allium cepa*) pavadinimai lietuvių ir latvių kalbose yra skolinti (plg. Sabaliauskas 1958b; Urbutis 1981:192t.). Labiausiai paplitęs ir bendras abiem kalboms – lie. *cibùlis* / la. *cibulis*.

ALE ir KFRP medžiaga rodo, kad lie. *cibùlis* vartojamas visose lietuvių tarmėse, pvz.: *šiemet ir mūs menki cibùliai* ‘šiemet ir mūsų menki svogūnai’ Ūdrija (LKŽe); *įdėk cibulio, kvepės labiau* ‘įdėk svogūno, kvepės labiau’ Alytus (LKŽe); *viralas be cibùlių negardus* ‘viralas be svogūnų negardus’ Kruopiai (LKŽe); *po‿mę̃ nuĺù so·dinaĩ | uštaĩ tavo·‿to·kì cibùlei*. ‘po mėnuliu sodinai, todėl tavo tokie svogūnai’ KzRŽ I 102; *prisipjáu·stai lašin'ũ su‿cibùleis | i‿skanù* ‘prisipjaustai lašinių su svogūnais, ir skanu’ KzRŽ I 102; *jis‿teĩp išpū̃ [s] sàvo· pɔlìtika· kaip‿cibùli· bæ‿kvã·po·* (juok.) ‘jis taip išpūs savo politiką kaip svogūną be kvapo’ KzRŽ I 102; *cibuĺ ù patrini | i‿nejištĩ·s [bitei įgėlus]* ‘svogūnu patrini, ir neištins [bitei įgėlus] ZnŽ I 205; *pasiso·dìnọm cibùl'u. gi·vĩ·bei palaikí·t* ‘pasisodinom svogūnų gyvybei palaikyti’ ZnŽ I 205; *mažùlis kaip‿cibuĺ ùkas ritinę́ jesi pã·žemæ* ‘mažulis kaip svogūnas ritinėjasi pažeme’ ZnŽ I 205; *liko jis toks cibùlis* (*neužauga*) ‘liko jis toks svogūnas (neužauga)’ Geistarai (LKŽe); *akys išlindę kai cibùliai* ‘akys išlindusios kaip svogūnai’ Tauragnai (LKŽe); *cibů.lẹi ži.duõlẹis išę́ | be‿cibů.Îu. šiẽmet* ‘svogūnai žyduoliais išėjo, be svogūnų šiemet’ KlŽ 30; *atá· cibů.Îu. priri̇́.ji.s | smi̇́.rdα vi̇́.sαs* ‘atėjo svogūnų pririjęs, smirda visas’ KlŽ 30; *šitů. kviẽtku. šą́.kni.s kαi‿cibů.lẹi* ‘šitų gėlių šaknys kaip svogūnai’ KlŽ 30; *vαĩkαs kαi‿cibů.lis* ‘vaikas kaip svogūnas’ KlŽ 30; *nekrimsk cibùlio – nė nesmirdės* ‘nekrimsk svogūno – nė nesmirdės’ Daukšiai (LKŽe); *cibùl'o n'egalėjau jést* ‘svogūno negalėjau valgyti’ ZtŽ 110; *va ir cibùl'is kok'ìs ir morkvà* ‘va, ir svogūnas koks, ir morka’ ZtŽ 110.

Greta vartojami ir kiti skolinio *cibùlis* variantai: *cibùlė* ir *čibùlis* (dėl priebalsio *č* vietoj *c* plg. Urbutis 1981: 193), pvz.: *cibulės der ir ašaroms bėginti* ‘svogūnai tinka ir ašaroms bėginti’ Šatės (LKŽe); *pasodinau cibulės* ‘pasodinau svogūnus’ Dieveniškės (LKŽe); *kàp cibulės sùpina, sãko – cibùlių vainìkas* ‘kai svogūnus supina, sako – svogūnų vainikas’ DvŽ I 85; *pasodzinaũ visàs cibulės* ‘pasodinau visus svogūnus’ DvŽ I 85.

Kiti variantai reti: *cybùlis* (Ceikinėliai, Greičiūnai), *ciubùlis* (Barzdai, Žalioji); *cibuliùkai* (‘svogūno galvelė’, Balčiai); *cybùlė* (Pėžaičiai), *cibulẽ* (Kelmė), *cibũlė* (Telšiai); *cibulià* (Rugėnai, Josvainiai, Labūnava, Užpeliai, Lazūnai, Dieveniškės), *cibūlià*, *cybulia* (Gervėčiai), pvz.: *nuv'ẽ·jo· c'ibùl'o·s stumbuõsna* ‘nuėjo svogūnai į stiebus’ DvŽ I 85; *reikia cebulės apravėti, par žoles nė matyt nebesimato* ‘reikia svogūnus apravėti, per žoles nė matyti nesimato’ Viekšniai (LKŽe); *aš ankstie pasisvadinu cẽbulių* ‘aš anksti pasisodinu svogūnų’ Švėkšna (LKŽe); *ta obelis kitą metą turi obulų kaip cebùlių* ‘ta obelis kai kuriais metais turi obuolių kaip svogūnų’ Gargždai (LKŽe).

Latvių kalbos tarmėse skolinys *cibulis* retas, tačiau jis vartojamas kompaktiškame areale pietinėje Latgalos šnektų dalyje: *źàmî*, *kur aûk vỳrza*, *laṕ pasadût ćibuĺ'i* ‘žemėje, kur auga žliūgė, gerai dera svogūnai’ Užvaldas (ALE); *ćibuļu loksty* ‘svogūnų laiškai’ Kapiniai (LVDA); *ćibuļu lokśty* ‘svogūnų laiškai’ Kraslava (LVDA).

Vienoje iš sėliškųjų Žiemgalos šnektų, Ritėje, užfiksuotas svogūno pavadinimas *čibulis*. ME I 412 taip pat užrašytas svogūno pavadinimas *čibuļi* (su pastaba – žargonas), nurodoma, kad jis vartojamas apie Bėrzaunę.

Lie. *cibùlis* / la. *cibulis* – skoliniai iš s. le. *cybula*. Pastarasis – hibridinis germanizmas iš v. vo. au. *Zibolle*, *Zebulle* (Brückner ^{3}1974: 56), kuris savo ruožtu išriedėjęs iš vid. lo. *caepola*, *cipolla* (plg. it. *cipolla*). O tai deminutyvinė lo. *cēpa* ‘svogūnas’ forma (Kluge ^{24}2002: 1021). Panašiai galėtų būti traktuojami ir pavadinimai *cìbulis* (Agurkiškė, Kazlų Rūda), *cìbulė* (Rusnė, Plaškiai, Žemaičių Kalvarija, Lyduokiai); *cỹpuolė* (Kuniškiai), *ceĩpulis* (Užubaliai); *sìbulis* (Pakruojis), *sibùlis* (Bitėnai, Sukaičiai, Viešvilė, Smalininkai, Sudargas, Jurbarkas, Vilenčiūnai, Jotija, Kulva, Markutiškiai, Vepriai, Pabaiskas, Krikštėnai, Kaukliai, Šiaudžiai, Bijutiškis, Inturkė, Medeikiai, Švenčionėliai, Švenčionys, Trešiūnai, Adutiškis); *zibùlis* (Barzdai). Priebalsių *s*, *c*, *z* kaita pastebėta ir kituose lietuvių kalbos germanizmuose (plg. Čepienė 2006: 292tt.). Germanizmais laikomi ir iš Plikių žinomos lie. *cypulė*, plg. Rytprūsių vokiečių kalbos *Zippel* bei F. Kuršaičio *cìbūlė*, plg. vo. že. *Zibbel* (Urbutis 1981: 192).

Variantas *cibulia* užfiksuotas 1690 m. baigtame rašyti Motiejaus Pretorijaus rankraštiniame veikale *Deliciae Prussiciae* (plg. Skardžius IV 109).

Variantas lie. *cebùlė, cẽbulė* užfiksuotas XIX a. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos raštuose ir dabar vartojamas kai kuriose žemaičių (Švėkšna,

Lietuviešu literārajā valodā nostiprinājies *svogū̃nas* izloksnēs izplatīts šaurākā areālā nekā aplūkotais *cibùlis*. Galvenokārt šo vārdu lieto Kauņas apkārtnes rietumaukštaišu, dienvidrietumaukštaišu rietumdaļas, Širvintas apkārtnes austrumaukštaišu, Panevėžas apkārtnes austrumaukštaišu dienviddaļas izloksnēs, piem., *einam svogū̃nų sodyt, ravėt* ‘ejam sīpolus stādīt, ravēt’ Druskininkos (LKŽe); *sako, svogūnùs reik sodyt pryš vyšnių žydėjimą* ‘saka, sīpolus vajag stādīt pirms ķiršu ziedēšanas’ Eržvilkā (LKŽe); *ir seniau mes svogū̃nais vadėm* ‘arī senāk *svogū̃nais* ‘par sīpoliem’ saucām’ Rudnia (LKŽe); *kopūstai su svogū̃nais tai gardu* ‘kāposti ar sīpoliem – tas ir garšīgi’ Žirmūnos (LKŽe); *įdedi svogūnų py padažo* ‘pieliec sīpolus pie mērces’ Priekulē (LKŽe); *užsiėmė pūt svogū̃nai* ‘iesāka pūt sīpoli’ Pivašūnos (LKŽe); *didesnei kasai svogū̃nų trijų rublių prašo* ‘par lielu sīpolu pīni prasa trīs rubļus’ Kuktiškės (LKŽe); *ir valgė, kas papuolė: ridikas – ridikas, svogū̃nas – svogū̃nas* ‘un ēda, kas pagadās: [ja] rutks – rutku, [ja] sīpols – sīpolu’ Daugos (LKŽe); *svogū̃nas dešims ligų invaro, česnakas dešims išvaro* ‘sīpols desmit slimības iedzen, ķiploks desmit izdzen’ Vidišķos (LKŽe); *kad tau Dievas duot sveikatą gražią ir svogūnų ežią* ‘kaut tev Dievs dotu skaistu veselību un sīpolu dobi’ Kroķalauķē (LKŽe).

Šeit tam ir vairāki varianti: *svogū́nas* (Kaldūnos, Nemunėļa Radvilišķē, Suvainišķē, Totorkalnē, Kervjos, Skļaustē, Židikos, Dapšos, Zastaučos, Urviņos, Purvėnos, Kivīļos, Gėpaičos, Dilbinos, Skaistģirē, Vareiķos, Krjukos, Žeimelė, Nemajūnos, Užušiļos), *svagū̃nas* (Sodeļos, Antazavė, Ribokos, Roķišķos, Kreščonė, Līdoķos, Labanorā, Čulos, Tverečā, Birštonā), *svagū́nas* (Sodeļos, Anīkščos), *cvagū́nas* (Čekonā), *svigū́nas*, *svogū̃nis* (Užušiļos), *svagunas* (Dusetā, Skiemonā).

Neraugoties uz šaurāku izplatību nekā *cibulis,* nosaukums *svogūnas* ir pietiekami sens. Tas atrodams jau Konstantina Sirvīda otrajā vārdnīcā (Cebulá. Cepe, cepa ‖ *Swogunas* SD^{3}27; pioro ábo piezre v cy‖bule. Stylus, thallus cæ-‖parū. łayſʒkas *fwagunu* SD^{3} 296) un Mazās Lietuvas 17. gs. rokrakstu vārdnīcās (Zwiebel *Swogunas* Lex 113; Zwiebelſaamm *Swokuno* Sekla Lex 113a; Zwiebel. *Swogúnas*, *ô*. M C II 1111).

Par šī vārda cilmi vēl joprojām diskutē. Ernsts Frenkelis (LEW 956) leksēmas aprakstā tikai piemin tās reģistrāciju senākajos un vēlākā laika tekstos (papildus viņa minētajiem piemēriem no K. Sirvīda un Georga H. F. Neselmaņa vārdnīcām, augu fitosegregācijas aprakstam ļoti būtiski ir lie. dial. *Swogunátis, -czio* Ragainė ‘maurloki (*Allium schoenoprasum*); puravi (*Allium porrum*)’, ko minējis G. H. F. Neselmanis [1851: 510]), dažas dialektālas formas un secina, ka lie. *svogū̃nas* etimoloģija nav skaidra.

Vienīgo ticamo, bet neizvērsto šā auga nosaukumu cilmes aprakstu sniedz Aļģirds Sabaļausks (1990: 278sk.; vēl skat. 1958a: 171skk.), acīmredzot, visai pamatoti salīdzinot lie. *svogū̃nas* un karaīm. *sogán* ‘Allium Cepa’, tat. *sugan* ‘t. p.’. A. Sabaļauska minējumu atkārto Vojcehs Smočinskis (2007: 621), taču nez kādēļ nenorāda tā autoru.

Latviešu valodā *Allium cepa* pamatnosaukums ir *sīpuols* [literārajā rakstībā *sīpols*]. Tas un izlokšņu varianti *sīpuolis, sīpuls*, *sīpals*, *sīpols* aizgūti no vlv. *sipolle* (ME III 855; Sehwers 1953: 305; LEV II 184), bet Jura Plāķa (1927: 52) kursenieku valodā pierakstītais *cīpûolis* – no vav. *Zipolle* (Urbutis 1981: 193). Lietuviešu izloksnēs atbilstošu *cỹpuolė* rāda tikai ALE Klaipēdā.

Latviešu valodas izloksnēs nosaukums *sīpols* [*sīpuols*] pazīstams visā Latvijas teritorijā (mazāk šis nosaukums sastopams Latgalē, Ziemeļrietumvidzemē un Ziemeļkurzemē, kur lieto citus nosaukuma *sīpuols* variantus), piem., *kad mizã sĩpuõlus*, *jàraûd*; *uõlas vàr krãsuôt àr sĩpuõla mizãm* ‘kad mizo sīpolus, jāraud; olas var krāsot ar sīpola mizām’ Blīdenē (ALE); *sĩpuõlus aûʒê sakņu dârzuôs piê mãjãm*; *sĩpuôls i vęcu vęcaîs aûks*; *vasarâ êdãm luõkus, ziêmâ pašus sĩpuõlus* ‘sīpolus audzē sakņu dārzos pie mājām; sīpols ir vecu vecais augs; vasarā ēdām lokus, ziemā pašus sīpolus’ Džūkstē (ALE); *luôki sĩpuõlìm un ķipluõkìm* ‘loki [ir] sīpoliem un ķiplokiem’ Jaunraunā (LVDA); *sĩpuõli kuôž acîs* ‘sīpoli kož acīs’ Kauguros (ALE); *sĩpuõlam kupl luõk* ‘sīpolam kupli loki’ Nabē (LVDA); *sĩpuõlus*, *diĨlîtes lìekàm* [pie salātiem] ‘sīpolus, dillītes liekam [pie salātiem]’ Panemunē (ALE); *griêz viê tuõs sĩpuõlus ar visim luõkim* ‘griez vien tos sīpolus ar visiem lokiem’ Raunā (LVDA); *reʒ*, *kâdi mumȓs sĩpuõlu luõki: liẽli, tùmši zaļi* ‘redzi, kādi mums sīpolu loki: lieli, tumši zaļi’ Trikātā (LVDA); *vâsârâ sĩpuõlu luõkus sęcepe, kâ tâîsijâ zuõ^{e}sti* ‘vasarā sīpolu lokus sacepa, kad taisīja mērci’ Vecpiebalgā (LVDA); *sĩpuôl i piêcs viẽrkņs* ‘sīpolu ir piecas virknes’ Alsungā (ALE); *tu stãdi tuõs sĩpuôlus divdesmit pìektã maĩja vakarã bes saũles*, *ta*, *ka neviênc neŗędz ùn a tevi nerunã*, *ta neaûg dubuĨti tiẽ sĩpuôli* ‘tu stādi tos sīpolus divdesmit piektā maija vakarā bez saules, tad, kad neviens tevi neredz un ar tevi nerunā, tad neaug dubulti tie sīpoli’ Ērģemē (ALE); *sĩpuôliêm paûsarî aûg luõki* ‘sīpoliem pavasarī aug loki’ Grobiņā (LVDA); *sĩpuôlu luõkus šķinaȓ*, *likaȓ piê mêrcêm*, *biêspiẽna*; [pīrāgiem] *iêkšâ lika sagriêztu speķi uȓ sĩpuôlus* ‘sīpolu lokus šķinām, likām pie mērcēm, biezpiena; [pīrāgiem] iekšā lika sagrieztu speķi un sīpolus’ Iecavā (LVDA); *sĩpuôl^{i} jâu nùoņęm̃ti, vĩņs âũgusta vâc nuôst* ‘sīpoli jau noņemti, viņus augustā vāc nost’ Kandavā (ALE); *sĩpuôl^{u}*, *pipar^{u}s nevar^{u} êst* ‘sīpolu, piparus nevaru ēst’ Kazdangā (ALE); *ka aûg piȓksc, ta piȓmâ zâle bij knipluõks, vai maîze a sâli, sĩpuôlu, pãrstâja aûgt* ‘kad aug pirksts, tad pirmās zāles bija ķiploks, vai maize ar sāli, sīpolu, pārstāja augt’ Kursīšos (Apv); *ustaĩsîs salat^{a}s aȓ sĩpuôl^{u} luõkiêm* ‘sataisīsim salātus ar sīpolu lokiem’ Matkulē (LVDA); *paûsaruõs nuô sĩpuôliêm izdîkst luõki* ‘pavasaros no sīpoliem izdīgst loki’ Medzē (LVDA); *sacęp uz pañnu taûkus a sĩpuôliẽm*; *manȓs dęĺs dikti grib sĩpuôlus*; *us pañnu sacepa gaļu – kumâsĩnus a sĩpuõliêm* ‘sacep uz pannas taukus ar sīpoliem; mans dēls ļoti grib sīpolus; uz pannas sacepa gaļu – gabaliņus ar sīpoliem’ Nīcā (ALE); *sĩpuôli šogad tâd videį aûguš*, *vĩņ tâd^{i} pusgataų bi jaisraû*, *saĨs nãc vîrse*; *ja dabũ sâl, sĩpuôl ziêd* ‘sīpoli šogad tādi vidēji izauguši, viņi tādi pusgatavi bija jāizrauj, sals nāca virsū; ja dabū salu, sīpoli zied’ Rendā (ALE); *sĩpuôlus mẽs tûr taį stûrę̂nâ* [stādām] ‘sīpolus mēs tai stūrītī [stādām]’ Rucavā (ALE); *piê zupꝑ labak likt sĩpuôl luõks nekâ pašs sĩpuôls* ‘pie zupas labāk likt sīpolu lokus, nekā pašus sīpolus’ Svētciemā (LVDA); *sĩpuôlu luõki jaû ʒeltê* ‘sīpolu loki jau dzeltē’ Vānē (LVDA); *sĩpuôlu luõki garšîgi uz sviêstmaîzes* ‘sīpolu loki garšīgi uz sviestmaizes’ Vecaucē (LVDA); *sĩpuôlu luõki vis˙garšîgâki iȓ paûsari uz maîzes vaî kaȓt’ feļiêm* ‘sīpolu loki visgaršīgākie ir pavasarī uz maizes vai kartupeļiem’ Vecsvirlaukā (LVDA); *sĩpuôl^{a} luõk^{i}*; [jāēd] *pa viênaȓ sĩpuôlaȓ katr^{u} diên^{u}* ‘sīpolu loki; jāēd pa vienam sīpolam katru dienu’ Zālītē (ALE); *śèipùlu łàuṕeídama*, *ńeť apsaraúdavu* ‘sīpolu mizodama, gandrīz apraudājos’ Aknīstē (ALE); *śèipùla łokstus ât i pošus śèipùlus* ‘sīpola lokus ēd un pašus sīpolus’ Asūnē (ALE); *tàvàm gàršùo sèipùlu lùki* ‘tēvam garšo sīpolu loki’ Mālupē (LVDA); *lùoki ìr småĺki zìemas sìpùoliém* ‘loki ir tievi ziemas sīpoliem’ Meirānos (LVDA); *sìį́púoļłoˊ:ksti:ņi òr krę̂į̨u:m^{u} ùn vát̀ gurḱ^{i} kłó^{a}t* ‘sīpollociņi ar krējumu un vēl gurķi klāt’ Odzienā (Apv); *pašķin sìpùolu lakstus*, *kùo pìegriést pìe salàtìem* ‘sarauj sīpolu lokus, ko piegriezt pie salātiem’ Oļos (LVDA); *sìpùolu lokstus mẹ̀s âdàm t^{o}âpot viênus pošus*, *i sagriêžàm pìe bìezapìena* ‘sīpolu lokus mēs ēdam tāpat vienus pašus, un sagriežam pie biezpiena’ Sinolē (LVDA); *nùojámtùos sèipùolus la:bi iskàltẹ̀ja* ‘noņemtos sīpolus labi izžāvēja’ Sunākstē (ALE); *sìpùolu lokstus lìek pìe mẹ̀rcẹs*, *tìe pa ziêmu àr âûg* ‘sīpolu lokus liek

Viekšniai, Veiviržėnai, Gargždai) ir vakarų aukštaičių (Lenčiai) šnektose, kilęs iš dabartinės le. *cebula* (Urbutis 1981: 192).

Bendrinėje lietuvių kalboje įsitvirtinęs *svogū̃nas* tarmėse paplitęs siauresniame areale negu aptartasis *cibùlis*. Daugiausia vartojamas vakarų aukštaičių kauniškių, vakarinėje pietų aukštaičių, rytų aukštaičių širvintiškių, pietinėje rytų aukštaičių panevėžiškių dalyje, pvz.: *einam svogū̃nų sodyt, ravėt* ‘einam svogūnų sodinti, ravėti’ Druskininkai (LKŽe); *sako, svogūnùs reik sodyt pryš vyšnių žydėjimą* ‘sako, svogūnus reikia sodinti prieš vyšnių žydėjimą’ Eržvilkas (LKŽe); *ir seniau mes svogū̃nais vadėm* ‘ir seniau mes svogūnais vadinom’ Rudnia (LKŽe); *kopūstai su svogū̃nais tai gardu* ‘kopūstai su svogūnais – tai gardu’ Žirmūnai (LKŽe); *įdedi svogūnų py padažo* ‘įdedi svogūnų prie padažo’ Priekulė (LKŽe); *užsiėmė pūt svogū̃nai* ‘užsiėmė pūti svogūnai’ Pivašiūnai (LKŽe); *didesnei kasai svogū̃nų trijų rublių prašo* ‘už didesnę kasą svogūnų trijų rublių prašo’ Kuktiškės (LKŽe); *ir valgė, kas papuolė: ridikas – ridikas, svogū̃nas – svogū̃nas* ‘ir valgė, kas papuolė: ridikas – ridikas, svogūnas – svogūnas’ Daugai (LKŽe); *svogū̃nas dešims ligų invaro, česnakas dešims išvaro* ‘svogūnas dešimt ligų įvaro, česnakas dešimt išvaro’ Vidiškiai (LKŽe); *kad tau Dievas duot sveikatą gražią ir svogūnų ežią* (juok.) ‘kad tau Dievas duotų sveikatą gražią ir svogūnų ežią’ Krokialaukis (LKŽe).

Galimi keli variantai: *svogū́nas* (Kaldūnai, Nemunėlio Radviliškis, Suvainiškis, Totorkalnis, Kerviai, Skliaustė, Židikai, Dapšiai, Zastaučiai, Urviniai, Purvėnai, Kivyliai, Gėpaičiai, Dilbinai, Skaistgirys, Vareikiai, Kriukai, Žeimelis, Nemajūnai, Užušiliai), *svagū̃nas* (Sodeliai, Antazavė, Ribokai, Rokiškis, Kreščionys, Lyduokiai, Labanoras, Čiulai, Tverečius, Birštonas), *svagū́nas* (Sodeliai, Anykščiai), *cvagū́nas* (Čekonys), *svigū́nas*, *svogū̃nis* (Užušiliai), *svagunas* (Dusetos, Skiemonys).

Nepaisant siauresnio paplitimo nei *cibulis,* pavadinimas *svogūnas* yra gana senas. Jį randame jau Konstantino Sirvydo antrajame (Cebulá. Cepe, cepa ‖ *Swogunas* SD[3] 27; pioro ábo piezre v cy‖bule. Stylus, thallus cæ-‖parū. łayʃʒkas *ſwagunu* SD[3], 296) ir Mažosios Lietuvos XVII a. rankraštiniuose žodynuose (pvz.: Zwiebel *Swogunas* Lex 113; Zwiebelʃaamm *Swokuno* Sekla Lex 113a; Zwiebel. *Swogúnas, ô*. M C II 1111).

Dėl šio žodžio kilmės iki šiol diskutuojama. Ernstas Fraenkelis (LEW 956) leksemos apraše tik pateikia jos paminėjimo faktus senuosiuose bei vėlesniojo laikotarpio raštuose (be jo minimų pavyzdžių iš K. Sirvydo bei Georgo H. F. Nesselmanno žodynų, augalo fitosegregacijai aprašyti labai svarbus lie. dial. *Swogunátis, -czio* Ragainė ‘smulkusis svogūnas (*Allium schoenoprasum*); poras (*Allium porrum*)’, minimas G. H. F. Nesselmanno [1851: 510]), kelias dialektines lytis ir konstatuoja, kad lie. *svogū̃nas* etimologija neaiški.

Vienintelę patikimą, bet neišplėtotą šio augalo pavadinimo kilmės aprašą pateikė Algirdas Sabaliauskas (1990: 278t.; dar žr. 1958b: 171tt.), matyt, visiškai teisingai sulyginęs lie. *svogū̃nas* ir karaimų *sogán* ‘Allium Cepa’, tot. *sugan* ‘t. p.’. A. Sabaliausko spėjimą kartoja ir Wojciechas Smoczyńskis (2007: 621), tačiau kažkodėl nenurodo jo autoriaus.

Pagrindinis latvių kalbos *Allium cepa* pavadinimas yra *sīpuols*. Jis ir jo tarminiai variantai *sīpuolis, sīpuls, sīpals*, *sīpols* kilę iš v. vo. že. *sipolle* (ME III 855; Sehwers 1953: 305), o Jurio Plaķio (1927: 52) iš Kuršo užrašytas *cīpuolis* – iš n. vo. au. *Zipolle* (Urbutis 1981: 193). Lietuvių tarmėse atitikmenį *cỹpuolė* Klaipėdoje nurodo tik ALE.

Latvių kalbos tarmėse pavadinimas *sīpols* [*sīpuols*] vartojamas visoje Latvijos teritorijoje (retesnis šis pavadinimas Latgaloje, Vidžemės šiaurės vakarų dalyje ir šiaurinėje Kuržemės dalyje, kur vartojami kiti pavadinimo *sīpols* variantai).

Tarmių pavyzdžiai: *kad mizã sĩpuõlus*, *jàraûd*; *uõlas vàr krãsuôt àr sĩpuõla mizãm* ‘kai lupi svogūnus, verkti reikia; kiaušinius galima dažyti svogūnų lukštais’ Blydienė (ALE); *sĩpuõlus aûʒê sakņu dârzuôs piê mãjãm*; *sĩpuôls i vęcu vęcaîs aûks*; *vasarâ êdãm luõkus, ziêmâ pašus sĩpuõlus* ‘svogūnus augina lysvėse prie namų; svogūnas yra labai senas augalas; vasarą valgėme laiškus, žiemą – pačius svogūnus’ Džūkstė (ALE); *luôki sĩpuõlìm un ķipluõkìm* ‘laiškus [turi] svogūnai ir česnakai’ Jaunrauna (LVDA); *sĩpuõli kuôž acîs* ‘svogūnai graužia akis’ Kaugurai (ALE); *sĩpuõlam kupl luõk* ‘svogūno vešlūs laiškai’ Nabė (LVDA); *sĩpuõlus*, *diĹĺtes lìekàm* [pie salātiem] ‘svogūnus, krapukus dedam [į salotas]’ Panemunė (ALE); *griêz viê tuõs sĩpuõlus ar visim luõkim* ‘tik pjauna tuos svogūnus su visais laiškais’ Rauna (LVDA); *reʒ*, *kâdi muṁs sĩpuõlu luõki: liẽli, tùmši zaļi* ‘matai, kokie mūsų svogūnų laiškai: dideli, tamsiai žali’ Trikata (LVDA); *våsårå̂ sĩpuõlu luõkus sęcepe, kå tåîsijå zuõ˝sti* ‘vasarą svogūnų laiškų prikepė, kai ruošė padažą’ Vecpiebalga (LVDA); *sĩpuôl i piêcs viẽrkņs* ‘yra penkios svogūnų pynės’ Alsunga (ALE); *tu stãdi tuõs sĩpuôlus divdesmit pìektã maĩja vakarã bes saũles*, *ta*, *ka neviênc neręd̂z ùn a tevi nerunã*, *ta neaûg dubuĹ̂ti tiẽ sĩpuôli* ‘tu sodink tuos svogūnus gegužės dvidešimt penktą, saulei nusileidus, tada, kai nė vienas tavęs nemato ir su tavim nekalba, tada neauga dvigubi tie svogūnai’ Ėrgemė (ALE); *sĩpuôliêm paûsarî aûg luõki* ‘svogūnams pavasarį auga laiškai’ Gruobinia (LVDA); *sĩpuôlu luõkus šķinaṁ*, *likaṁ piê mêrcêm*, *biêspiẽna*; [pīrāgiem] *iêkšâ lika sagriêztu speķi uṅ sĩpuôlus* ‘svogūnų laiškus skynėm, dėjom į padažą, varškę; [į pyragėlius] dėjo supjaustytus lašinius ir svogūnus’ Iecava (LVDA); *sĩpuôl^{i} jåu nùoņęm̃ti, vĩņs åũgusta vâc nuôst* ‘svogūnai jau nurauti, juos rugpjūtį nurenka’ Kandava (ALE); *sĩpuôl^{u}*, *pipar^{u}s nevar^{u} ệst* ‘svogūnų, pipirų negaliu valgyti’ Kazdanga (ALE); *ka aûg pir̂ksc, ta pir̃mâ zâle bij knipluõks, vai maîze a sâli, sĩpuôlu, pãrstâja aûgt* ‘kai pirštas tinsta, tai pirmas vaistas buvo česnakas, arba duona su druska, svogūnu, nustodavo tinti’ Kursyšiai (Apv); *ustaĩsîs salat^{a}s ar̂ sĩpuôl^{u} luõkiêm* ‘padarome salotų su svogūnų laiškais’ Matkulė (LVDA); *paûsaruõs nuô sĩpuôliêm izdîkst luõki* ‘pavasarį iš svogūnų išdygsta laiškai’ Medzė (LVDA); *sacęp uz pañnu taûkus a sĩpuôliẽm*; *maṅs dę̂ls dikti grib sĩpuôlus*; *us pañnu sacepa gaļu – kumâsĩnus a sĩpuõliêm* ‘prikepa keptuvėje lašinių su svogūnais; mano sūnus labai nori svogūnų; keptuvėje prikepa mėsos – gabaliukų su svogūnais’ Nyca (ALE); *sĩpuôli šogad tâd videį aûguš*, *vĩņ tâd^{i} pusgataų bi jaisraû*, *saĹs nãc vîrse*; *ja dabũ sâl, sĩpuôl ziêd* ‘svogūnai šiemet tokie vidutiniai užaugo, juos tokius nenunokusius reikėjo išrauti, užšalo; jei pašąla, svogūnai žydi’ Renda (ALE); *sĩpuôlus mẽs tûr taį̇ stûrę̂nâ* [stādām] ‘svogūnus mes tame kampelyje [sodiname]’ Rucava (ALE); *piê zupē labak likt sĩpuôl luõks nekâ pašs sĩpuôls* ‘į sriubą geriau dėti svogūnų laiškus nei pačius svogūnus’ Svėtciemas (LVDA); *sĩpuôlu luõki jaû ʒeltê* ‘svogūnų laiškai jau gelsta’ Vanė (LVDA); *sĩpuôlu luõki gaŕšîgi uz sviêstmaîzes* ‘svogūnų laiškai skanu ant sumuštinio’ Vecaucė (LVDA); *sĩpuôlu luõki vis˙garšîgâki iŕ paûsari uz maîzes vaî kaŕt̂ feļiêm* ‘svogūnų laiškai skaniausi pavasarį ant duonos arba bulvių’ Vecsvirlauka (LVDA); *sĩpuôl^{a} luõk^{i}*; [jāēd] *pa viênaṁ sĩpuôlaṁ katr^{u} diên^{u}* ‘svogūnų laiškai; reikia suvalgyti po vieną svogūną kasdien’ Zalytė (ALE); *śèipùlu łàupéidama*, *ńeť apsaraúdavu* ‘svogūną lupdama vos neapsiverkiau’ Aknysta (ALE); *śèipùla łokstus ât i pošus śèipùlus* ‘svogūno laiškus valgo ir pačius svogūnus’ Asūnė (ALE); *tàvàm gàršùo sèipùlu lùki* ‘tėvas mėgsta svogūnų laiškus’ Malupė (LVDA); *lùoki ìr småĹ́ki zìemas sìpùoliém* ‘žieminių svogūnų laiškai yra smulkūs’ Meiranai (LVDA); *sìį̇púoļ̨ló:ksti:ņi òr krę̂į̇u:m^{u} ùn vál gurķ^{i} kłó^{a}t* ‘svogūnų laiškučiai su grietine ir dar su agurkais’ Uodziena (Apv); *pašķin sìpùolu lakstus*, *kùo pìegriést pìe sa-*

pie mērces, tie pa ziemu arī aug' Trapenē (LVDA); *tíem sìṕúeĺíem*, *kas izzíed*, *nɨ̀kádu lâga loːkstu naụ̯* 'tiem sīpoliem, kas izzied, nekādu lāga loku nav' Mārcienā (Apv); *seîpùls ìr lops un veselîks*; *nùlàupi seîpulu sìenîm kù pìgrîst* 'sīpols ir labs un veselīgs; nomizo sīpolu, sēnēm ko piegriezt' Stāmerienā (ALE); *śeîpùĺi kûs aćuôs; sasavîļćś kaî śeîpùls* 'sīpoli kodīs acīs; saģērbies kā sīpols' Višķos (ALE); *seîpùls nùdèr vusùr pì cẹpẹšîm ùn zupuôm* 'sīpols derīgs visur pie cepešiem un zupām' Ziemerī (ALE).

Nosaukums *sīpols* [*sīpuols*] iekļauts lielākajā daļā 17.–19. gs. latviešu valodas vārdnīcu: Zwiebel – *Siepohls* Lettus 1638: 222; Zwiebeln – *Siepoli* Phras1638: 330; *Sihpols*, pl. *Sihpoli* – Zwiebeln Langius 1685: 253; *Sihpoli tee* – Zwiebeln Lange 1773: 296; Zwiebel – *fihpols* Stender 1789 II 742; *fihpols* – Zwiebel Stender 1789 I 262; *fihpols* – die Zwiebel Ulmann 1872: 256; Zwiebel *fihpols* Ulmann 1880: 795.

Atsevišķās izloksnēs (lielākoties sēliskajās) fiksēta arī *iụ̯o*-celma forma *sīpuolis*, piem., *pe salatàm vaîg sīpuôļ luõk* 'pie salātiem vajag sīpolu lokus' Laidzē (LVDA); *sīpuõlim laksti nuôʒeĺtẽši* 'sīpolam laksti nodzeltējuši' Skaņkalnē (LVDA); *sìụ̯púoļàm vìrs zemes loːksti*, *poc zemé*; *sîụ̯púoļus nûovàlk ùn säːpìn rìņkúos zîemài*; *kat sìụ̯pùeli mizùo*, *vìņč kúož äːcíes* 'sīpolam virs zemes laksti, pats zemē; sīpolus novāc un sapin riņķos ziemai; kad sīpolu mizo, viņš kož acīs' Lazdonā (ALE); *łùokäᵉvi iˊːr zîemas sìụ̯púoĺíem* 'loki ir ziemas sīpoliem' Vējavā (LVDA); *sìụ̯puôļu lóːkstus pìegriéž pìe zúːpas* 'sīpolu lokus piegriež pie zupas' Kalsnavā (LVDA).

Variants *sīpolis* [*sīpuolis*] sastopams arī 18. gs. sākuma četrvalodu (vācu-zviedru-poļu-latviešu) vārdnīcā: Die Zwibel/Zipolle – Rǒlǒǒk – Cybulá – *Tee Sihpoli* Wörterbüchlein 1705: 76–77.

Latvijas austrumdaļā kompaktā areālā sastopams variants *sīpuls*, resp., *seipuls*, kas acīmredzot radies divskanim *uo* kļūstot par monoftongu, piem., *naskot śèipulus ćẹṕẹ̀m pĺitâ i âd́ẹ̀m béz màiźiś* 'kādreiz sīpolus cepām plītī un ēdām bez maizes' Bērzgalē (ALE); *śèipułàm ìr ìʒaĺtana myza*; *śèipulus âśt́ ìr véśeĺeîĝi* 'sīpolam ir iedzeltena miza; sīpolus ēst ir veselīgi' Dricēnos (ALE); *śèipuĺi kûš aćîś* 'sīpoli kož acīs' Kalupē (ALE); *śèipuly labʼi aûk pàr tù, ka ťẹ bʼìejuš bùļbys* 'sīpoli labi aug tāpēc, ka te bijuši kartupeļi' Kārsavā (ALE); *śèipulus sapỳn véîťińâ i pàr zîmu tùr is ćepļa*; *śèipulỳm ìr sakńiś i loksťi* 'sīpolus sapin virtenē un pa ziemu tur uz krāsns; sīpoliem ir saknes un laksti' Makašēnos (ALE); *zîmâ sasoła śèipułu sàkła*, *sagùo vusi śèipuły strèļčûs* 'ziemā sasala sīpolu sēkla, sagāja visi sīpoli ziedos' Nautrēnos (ALE); *zyni*, *taîc tùorps śèipulâ*; *kaîc gàrs śèipula laksc*; *śèipulàm d́eveńiś uôdys* 'zini, tāds tārps sīpolā; kāds garš sīpola laksts; sīpolam deviņas ādas' Ozolainē (ALE); *sèipulu lokstus pì bîspìna sagrîž* 'sīpolu lokus pie biezpiena sagriež' Pededzē (LVDA); *itaîc sàusùms suôc ʒäl̂ĺâĺ śèipuĺu loksťi* 'tāds sausums, sāk dzeltēt sīpolu laksti' Sakstagalā; *iťèi muna śèipułu dùbʼẹ* 'šī mana sīpolu dobe' Šķilbēnos (ALE); *àizàị̯ atnes seîpulu lokstus*, *kù pì zùstes pìlikt* 'aizej atnes sīpolu lokus, ko pie mērces pielikt' Stāmerienā (LVDA); *seîpulu lokstûs dàuʒ vitaminu* 'sīpolu lokos daudz vitamīnu' Ziemerī (LVDA).

Variants *sīpuls* resp. *seipuls* iekļauts arī 19. gs. Jana Kurmina trīsvalodu (poļu-latīņu-latviešu [augšzemnieku tradīcijā]) vārdnīcā: Cebula – Cepa, cepe – *Sejpułs*, pl. *Sejpuły* (Kurmin 1858: 13).

Variants *sīpols* sastopams nelielā kompaktā areālā Vidzemes lībiskajās izloksnēs, kur tas radies, neuzsvērtajā zilbē saīsinot divskani *uo* (skat. Rudzīte 1993: 144) tad, kad aizguvumu *sīpuols* sāka uzskatīt par mantotu vārdu. Izlokšņu piemēri: *sĩpoľs joû stādiị̯*, *bet mumš tuŕ sĩpuôl lãg negribeị̯ oûkt* 'sīpolus jau stādīja, bet mums tur sīpoli īsti negribēja augt' Duntē (ALE); *sĩpoľs vàr stãdit a sẹ̃klam un a sĩpolìm*; *ka sĩpolⁱ i dabuš oũkstum*', *ta ziêd vasara* 'sīpolus var stādīt ar sēklām un ar sīpoliem; kad sīpoli ir dabūjuši aukstumu, tad zied vasarā' Idū (ALE); *sĩpoľ luõks pe mêrc' liêk* 'sīpolu lokus pie mērces liek' Mazstraupē (LVDA); *sĩpoľ luõks*, *ka salats taĩs*, *liêk klâ*; *es ta liêk pa kriêtnaṁ* 'sīpolu lokus, kad salātus taisa, liek klāt; es tad lieku krietni [daudz]' Rozēnos (LVDA); *sĩpoli jâstād piĽla mẽnesi*, *ta viņi neoûg struôbas*; *ka sĩpol mizo*, *viņč kuôž acis* 'sīpoli jāstāda pilnā mēnesī, tad viņi neaug stobros; kad sīpolu mizo, viņš kož acīs' Svētciemā (ALE); *es viên gabaliņ̂ sĩpoľ nuôeîd*; *es uzgriêz tâd maːz sĩpaliņ̂ uz maîz* 'es vienu gabaliņu sīpola noēdu; es uzgriezu tādu mazu sīpoliņu uz maizes' Vainižos (ALE).

Variants *sīpols* resp. *seipols* sastopams atsevišķās augšzemnieku dialekta izloksnēs, piem., *julʼî agreînùs śèipołus jùoizlasa i jùosîeị̯ raʒisku* 'jūlijā agrie sīpoli jānolasa un jāsēj redīsi' Kaunatā (ALE); *ùn sẹːụ̯iškỳn sìụ̯pòlló:ksti:ņ – tʲẹ múːn gäːˊᵉʳžụ̯o* 'un sevišķi sīpollociņi man te garšo' Koknesē (LVDA).

Varianti *sīpals, sīpalis* sastopami arī kompaktā areālā Ziemeļrietumvidzemes lībiskajās izloksnēs un dziļajās tāmnieku izloksnēs: *sĩpals – tuõs es slẹ̃ñger ệd*, *pat pie piẽnzupˉ vel šaũị̯ klât* 'sīpolus – tos es ļoti ēdu, pat pie piena zupas vēl lieku klāt' Popē (ALE); *ka luõk nokaĺst*, *ta sĩpàl neˑoûg* 'kad loki nokalst, tad sīpoli neaug' Zūrās (LVDA); *sĩplẹm uzmetẹ̀s slimẹ̀b* 'sīpoliem uzmetās slimība' Dundagā (ALE); *puĺk sĩpaļ izôg, bûs jaiẽt us tiêrg* 'daudzi sīpoli izauga, būs jāiet uz tirgu' Ventā (ALE); *sĩpaļẹm luõk savĩst* 'sīpoliem loki savīst' Zirās (LVDA); *viņč i saĺdes sĩpaĺ luõks* 'tas ir saldā sīpola loks' Stienē (LVDA); *sĩpalim joû nuôgãš laĸst* 'sīpolam jau nokrituši laksti' Vainižos (LVDA); *sĩpalaṁ papriêkš iŕ luõk*, *bet kad saʒeĺte*, *tad iŕ lakst* 'sīpolam vispirms ir loki, bet, kad sadzeltē, tad ir laksti' Vitrupē (LVDA).

làtìem ‘priskink svogūnų laiškų į salotas pripjaustyti’ Uoliai (LVDA); *sìpùolu lokstus mẹ̀s âdàm tºâpot viênus pošus*, *i sagriêžàm pìe bìezapìena* ‘svogūnų laiškus mes valgome ir vienus, ir supjaustome į varškę’ Sinuolė (LVDA); *nùojámtùos sèipùolus la:bi iskàltẹ̀ja* ‘nurautus svogūnus gerai išdžiovino’ Sunakstė (ALE); *sìpùolu lokstus lìek pìe mẹ̃rcẹs*, *tìe pa ziêmu àr âûg* ‘svogūnų laiškus deda į padažą, jie ir žiemą auga’ Trapenė (LVDA); *tíem sìṕuelĺiem*, *kas izzíed*, *nı̇kádu lâga ló:kstu nau̯* ‘tie svogūnai, kurie pražysta, gerų laiškų neturi’ Marciena (Apv); *seîpùls ìr lops un veselîks*; *nùlàupi seîpulu sìenîm kù pìgrîst* ‘svogūnai gerai ir sveika; nulupk svogūną į grybus pripjaustyti’ Stameriena (ALE); *śeîpùĺi kûs aćuôs*; *sasavîl̦ćś kaî śeîpùls* ‘svogūnai grauš akis; prisirengęs kaip svogūnas’ Viškiai (ALE); *seîpùls nùdèr vusùr pì cẹpẹšîm ùn zupuôm* ‘svogūnas tinka visur, prie kepsnių ir į sriubas’ Ziemeris (ALE).

Pavadinimas *sīpols* [*sīpuols*] užfiksuotas daugumoje XVII–XIX a. latvių kalbos žodynų: Zwiebel – *Siepohls* Lettus 1638: 222; Zwiebeln – *Siepoli* Phras 1638: 330; *Sihpols*, pl. *Sihpoli* – Zwiebeln Langius 1685: 253; *Sihpoli tee* – Zwiebeln Lange 1773: 296; Zwiebel – *fihpols* Stender 1789 II 742; *fihpols* – Zwiebel Stender 1789 I 262; *fihpols* – die Zwiebel Ulmann 1872: 256; Zwiebel *fihpols* Ulmann 1880: 795.

Kai kuriose šnektose (daugiausia sėliškosiose) užfiksuota ir *i̯i̯ŏ* kamieno forma *sīpuolis*. Tarmių pavyzdžiai: *pe salatàm vaîg sīpuôl̦ luõk* ‘salotoms reikia svogūnų laiškų’ Laidzė (LVDA); *sīpuõlim laksti nuôʒeĺtẽši* ‘svogūno laiškai pagelto’ Skankalnė (LVDA); *sìi̯púoļàm vìrs zemes lo:ksti*, *poc zemé*; *śìi̯púoļus nûovàlk ùn sä:pìn rìn̦kúos zîemài*; *kat sìi̯pùeli mizùo*, *vìn̦č kúož ä:cíes* ‘svogūno laiškai virš žemės, pats žemėje; svogūnus nurauna ir supina į pynes žiemai; kai svogūną lupi, jis graužia akis’ Lazduona (ALE); *łùokäᵉvi i:ŕ zîemas sìi̯púoļíem* ‘laiškus turi žieminiai svogūnai’ Vėjava (LVDA); *sìi̯puôļu ló:kstus pìegriéž pìe zú:pas* ‘svogūnų laiškų pripjausto į sriubą’ Kalsnava (LVDA).

Variantas *sīpolis* [*sīpuolis*] randamas ir XVIII a. pradžios keturkalbiame (vokiečių-švedų-lenkų-latvių) žodyne: Die Zwibel/Zipolle – Rȯlo͡ȯk – Cybulá – *Tee Sihpoli* Wörterbüchlein 1705: 76–77.

Kompaktiškame rytinės Latvijos areale vartojamas variantas *sīpuls* / *seipuls*, kuris greičiausiai atsirado dvibalsiui *uo* virtus monoftongu. Tarmių pavyzdžiai: *naskot śèipulus ćẹpẹ̀m plítâ i âd́ẹ̀m béz màizíś* ‘kažkada svogūnus kepėme krosnyje ir valgėme be duonos’ Bėrzgalė (ALE); *śèipułàm ìr ìʒaĺtana myza*; *śèipulus âśt́ ìr véśeĺeîĝi* ‘svogūnas turi gelsvoką lukštą; svogūnus valgyti sveika’ Dricėnai (ALE); *śèipuĺi kûš aćîś* ‘svogūnai graužia akis’ Kalupė (ALE); *śèipuly lab’i aûk pàr tù, ka ŕẹ b’ìejuš̄ bùl̦bys* ‘svogūnai gerai auga todėl, kad čia buvo bulvės’ Karsava (ALE); *śèipulus sapỳn véît́ińâ i pàr zîmu tùr is ćepļa*; *śèipulỳm ìr sakńiś i loksťi* ‘svogūnus supina į pynę ir per žiemą laiko prie duonkepės; svogūnai turi galvas ir laiškus’ Makašėnai (ALE); *zîmâ sasoła śèipułu sàkła*, *sagùo vusi śèipuły strèl̦čûs* ‘žiemą sušalo svogūnų sėklos, visi svogūnai žiedais nuėjo’ Nautrėnai (ALE); *zyni*, *taîc tùorps śèipulâ*; *kaîc gàrs śèipula laksc*; *śèipulàm d́eveńiś uôdys* ‘žinai, toks kirminas svogūne; koks ilgas svogūno laiškas; svogūnas devynias odas turi’ Uozuolainė (ALE); *sèipulu lokstus pì bîspìna sagrîž* ‘svogūnų laiškų į varškę pripjausto’ Pededzė (LVDA); *itaîc sàusùms suôc ʒäĺ̦tât́ śèipuĺu loksťi* ‘tokia sausuma, svogūnų laiškai pradeda gelsti’ Sakstagalas; *itèi muna śèipułu dùb’ẹ* ‘šita mano svogūnų lysvė’ Škilbėnai (ALE); *àizài̯ atnes seîpulu lokstus*, *kù pì zùstes pìlikt* ‘nueik atnešk svogūnų laiškų į padažą įdėti’ Stameriena (LVDA); *seîpulu lokstûs dàuʒ vitaminu* ‘svogūnų laiškuose daug vitaminų’ Ziemeris (LVDA).

Variantas *sīpuls* / *seipuls*, įtrauktas ir į XIX a. Jano Kurmino trikalbį žodyną (lenkų-lotynų-latvių [pagal augšžemiečių tradiciją]): *Cebula – Cepa*, *cepe – Sejpułs*, pl. *Sejpuły* (Kurmin 1858: 13).

Variantas *sīpols* užfiksuotas nedideliame kompaktiškame areale Vidžemės lyviškosiose šnektose, kur šis atsirado nekirčiuotame skiemenyje sutrumpėjus dvibalsiui *uo* (žr. Rudzīte 1993: 144) tada, kai skolinį *sīpuols* imta laikyti paveldėtu žodžiu. Tarmių pavyzdžiai: *sīpoĺ̂s joû stādi̯ı̯*, *bet mumš̃ tuî sīpuôl lãg negribẹi̯ oûkt* ‘svogūnus tai sodino, o mums, iš tikrųjų, ten svogūnai nelabai norėjo augti’ Duntė (ALE); *sīpol’s vàr stādit a sẹ̃klam un a sīpolìm*; *ka sīpoli i dabuš oũkstum’*, *ta zîêd vasara* ‘svogūnus galima sodinti iš sėklų arba iš svogūnų; kai svogūnai pašąla, tada vasarą žydi’ Idus (ALE); *sīpoĺ luõks pe mêrc’ liêk* ‘svogūnų laiškus į padažą deda’ Mazstraupė (LVDA); *sīpoĺ̂ luõks*, *ka salats taīs*, *liêk klâ*; *es ta liêk pa kriêtnam̂* ‘svogūnų laiškų, kai salotas ruošia, prideda; aš tai dedu kaip reikiant [daug]’ Ruozėnai (LVDA); *sīpoli jâstād pi͡Ĺla mẽnesi*, *ta viņi neoûg struôbas*; *ka sīpol mizo*, *viņč kuôž acis* ‘svogūnus reikia sodinti per pilnatį, tada jie neauga tuščiaviduriai; kai svogūną lupi, jis graužia akis’ Svėtciemas (ALE); *es viên gabaliņ̂ sīpoĺ̂ nuôeîd*; *es uzgriêz tâd ma:z sīpaliņ̂ uz maîz* ‘aš vieną gabalėlį svogūno suvalgiau; aš supjausčiau tokį mažą svogūniuką ant duonos’ Vainižiai (ALE).

Variantas *seipols* / *sīpols* vartojamas pavienėse augšžemiečių tarmės šnektose, pvz.: *jul’î agreînùs śèipołus jùoizlasa i jùosîẹi̯ raʒisku* ‘liepą ankstyvuosius svogūnus reikia nurauti ir sėti ridikus’ Kaunata (ALE); *ùn sẹ:u̯iškỳn sìi̯pòlló:ksti:ņ – tʲẹ mu:́n gä:́ᵉr̃žu̯o* ‘o ypač svogūnų laiškučiai man skanūs’ Kuoknesė (LVDA).

Variantai *sīpals*, *sīpalis* vartojami kompaktiškame areale Vidžemės šiaurės vakarų lyviškosiose šnektose ir „giliosiose“ tamniekų šnektose: *sīpals – tuõs es slẹ̃ŋger ę̂d*, *pat pie piẽnzup̄ vel šaũi̯ klât* ‘svogūnus – tuos aš labai valgau, net ir į pieninską sriubą dedu’ Puopė (ALE); *ka luõk nokaĺ̂st*, *ta sīpàl neˑoûg* ‘kai laiškai nudžiūsta, tada svogūnai neauga’ Zūros (LVDA); *sīpl̦ẹm uzmetẹs slimẹb* ‘svogūnus užpuolė liga’ Dundaga (ALE); *puĺ̂k sīpaļ izôg, bûs jaiẽt us tiêrg* ‘daug svogūnų užaugo, reikės eiti į turgų’ Venta (ALE); *sīpaļẹm luõk savīst* ‘svogūnų laiškai suvysta’ Ziros (LVDA); *viņč i saĺ̂des sīpaĺ̂ luõks* ‘šitas yra saldžiojo svogūno laiškas’ Stienė (LVDA); *sīpalim joû nuôgãš lakst* ‘svogūnų laiškai jau nukrito’ Vainižiai (LVDA); *sīpalam̂ papriêkš iŕ luõk*, *bet kad saʒelte*, *tad iŕ lakst* ‘svogūnas iš pradžių turi laiškus, bet kai pagelsta, tada yra suvytę laiškai’ Vitrupė (LVDA).

Ķiploka nosaukumi

Rima Bakšiene, Liene Markus-Narvila,
Rolands Kregždis

Kartes un komentāra pamatā ir atbildes uz ALE materiālu vākšanas programmas 80. jautājumu un KFRP 4. dialektoloģijas anketas 8.a jautājumu, kā arī I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003).

Kartē atspoguļoti liliju (*Liliaceae*) dzimtas sīpolu ģints asas smaržas garšaugu dārzeņa (*Allium sativum*), kā arī tā augļa (daivu sīpola / galviņas) nosaukumu izoleksas.

Kopīgie šī dārzeņa nosaukumi abās baltu valodās ir aizguvumi no slāvu valodām.

Lietuviešu literārajā valodā un gandrīz visās izloksnēs lieto nosaukumu *česnãkas*. Tas minēts jau senajos lietuviešu rakstu avotos, sal. *ćieſnakay* (pl.): *cʒoſnek / allium,* ♦*ćie=‖ſnakay* SD 18v II.7 (SDK); *cʒeſnakų* (pl. gen.): *Mes atmenam… cʒeſnakų* ‘mēs atceramies… ķiplokus’ BB 4Moz 11,5 (Skardžius IV 113); *czeſnaku* (gen. pl.): *Atmename and źuwu, kuros walgiem Egypte ‖ uź nieką, agurku, ir dyniu, ir pładyſtu, ir ‖ ſwogunu, ir czeſnaku* ‘atceramies zivis, kuras ēdām Ēģiptē par velti, gurķus un ķirbjus, un puravus, un sīpolus, un ķiplokus’ Chyl 4 Moz 11,5; *czesnakas* Lex 109 (Skardžius ibd.).

Šo lietuviešu valodas aizguvumu parasti uzskata par baltkrievismu (skat. Skardžius IV 113; LEW 73; Sabaliauskas 1958c: 166; Smoczyński 2007: 86), jo pretēji Aleksandram Brikneram (Brückner 1877: 78), kas aplūkojamo leksēmu atvasināja no ukr. *часни́к* ‘ķiploks’ (par šo formu skat. arī ЭСУМ VI 283), P. Skardžus (ibd.) norāda senbkr. *чеснокъ* ‘t. p.’, kas fiksēta 1521. g. Lietuvas Metrikā. Tomēr jaunās hipotēzes autors neņem vērā šī vārda – okazionālisma – statusu, t. i., šāda forma senās baltkrievu valodas rakstu pieminekļos netiek minēta (skat. СЛw), tāpēc var atspoguļot lietuviešu valodas aizguvumu, nevis slāvu indigenu.

Tātad nevar atmest iespēju, ka leksēmu varētu interpretēt arī kā nenoteikto (no etniskā aspekta) slāvismu grupas vārdu, t. i., tā cilmi var atvedināt gan no rietumu, gan austrumslāvu valodu indigeniem, sal. po. dial. *czesnak* ‘ēdamais ķiploks (*Allium sativum*); sēne ar ķiploka smaržu (*Marasmius scorodonius*)’ (SGP V[1]: 120, 156; skat. arī Brückner [4]1985: 80) / bkr. (dial.) *часно́к* ‘ēdamais ķiploks’ (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 344; ТСБМ V[2]: 306; СБГП V 414–415), bkr. dial. *чэсно́к* ‘ķiploks’ (СБГП ibd.), senkr. *чеснокъ* ‘t. p.’ ([no 14. gs.] Срезневскій III 1503), kr. *чесно́къ* ‘t. p.’ (Даль IV 599 [ar sekundāro suf. *-ок* (Шанский, Иванов, Шанская 1971: 493)]) ← pirmsl. **česnъ* ‘ķiploks (< *‘sadalīts daivās’)’ + pirmsl. suf. *-k-* (Фасмер IV 350; Шанский, Иванов, Шанская ibd.; skat. arī Хабургаев 1974: 199).

Piemēri no žemaišu izloksnēm: *vîrǫu česnãk[a] negâl dǫ̂ut[e], àtvęrkščẽ vẽik* ‘vīram ķiploku nevar dot, iedarbojas pretēji vēlamajam’ MoŽK; *česnaku patrintoms rankoms vyksta viskas* ‘ar ķiploku ieberzēja rokas un visu darīja’ Šatės (LKŽe).

Šo nosaukumu lieto arī rietumaukštaišu Kauņas areālā, piem., *žiemìnei česnãkai per‿žiẽma bũva* ‘ziemas ķiploki visu ziemu ir’ ZnŽ I 213; *šĩmæt vasarìn'u. čæsnãku. nę‿nætur'ù* ‘šogad vasaras ķiploku man pat nav’ ZnŽ I 213; *če‿reĩke inveñdzi̇t‿juos | čæsnãko· dę́t* ‘te vajag tos izkūpināt, pielikt ķiploku’ KzRŽ I 107; *čæsnãko· galvùte· ĩdedi | kìta[s] skõnis* ‘pieliec ķiploka galviņu – cita garša’ KzRŽ I 107; *česnakùs deda į dešras* ‘ķiplokus liek desās’ Veiveros (LKŽe).

To pašu vārdu šī dārzeņa apzīmēšanai lieto arī dienvidaukštaišu izloksnēs, piem., *niẽko. nevá.lgo.* ⁞ *dúok sȧ·ko.* ⁞ *cik‿česnȧ́.ko.* ‘neko neēda, dod, saka, tik ķiploku’ PpaŽK; *visǫ́· ǩu. príeskǫ.ǹu. | ir‿pipìru. dæ̇· da | ir‿lapæ̇· Ǐu. | čæsnȧ· kǫ* ‘dažādas garšvielas un piparus liek, un lauru lapiņas, ķiploku’ PpaŽK; *tĩ‿ir svogū̇rnu trí̇ndavo.‿i̯ãu | jir‿česnȧ́.kai jū.‿ti. trí̇ndau̯o.* ‘tad gan sīpolu lika klāt, gan ķiploku saberza’ PpaŽK.

Tāpat šo vārdu lieto arī dažās austrumaukštaišu izloksnēs, piem., *čæsnɔ́.kai tai ˈmɔ·li. labaĩ̇ á.uga* ‘ķiploki tai mālā labi aug’ KpŽ I 285; *duonɔ.s pavɔ́.lgai | drū.skɔs u[ž]sibarstaĩ̇ | dɔ. čibū.ľ'ɔ bi̇̀.š'k'i. arba čæsnɔ́.-kɔ.* ‘maizi ieēd, sāli uzkaisi, vēl sīpolu mazliet vai ķiploku’ KpŽ I 285; *čæsnɔ́.kas nɔ. kaľˈkę̇jimu. | nɔ. vi̇̈sɔ·k'u. bę.sū́.* ‘ķiploki pret apkaļķošanos, pret visādām vainām’ KpŽ I 285; *česnȧ́.kas geraĩ̇ i‿na.‿sluñksta. | i‿kai‿kɔ́·sti geraĩ̇* ‘ķiploks labs gan pret iesnām, gan pret klepu’ KlŽ 33; *sa.dinù česnȧ́.ku. nemažaĩ̇* ‘stādu ne mazumu ķiploku’ KlŽ 33; *kilbasàs kai‿dedù | raĩ̃kæ i‿vę̃ česnȧ́.ku.* ‘desas kad gatavoju, vajag arī vēl ķiplokus’ KlŽ 33; *česnãko nevalgę̨s nesmirdė̀si* ‘ķiploku neēdis, nesmirdēsi’ Naujamiestė (LKŽe).

Vārds *česnakas* pierakstīts arī lietuviešu perifērajās izloksnēs, piem., *paz d'ešràs kráuna č'esnãko* ‘desās liek ķiploku’ ZtŽ 115; *prìv'irė sa č'esnakù* ‘savārīja ar ķiploku’ ZtŽ 115; *reĩk'a česnak'ẽl'o krūpa· ir krapùku.* ‘vajag mazliet ķiplociņu un dillīšu’ ZtŽ 115; *česnakùs dẽmam dešrõs* ‘ķiplokus liekam desās’ LzŽ 47; *ť'ĩ· g'ì (į skilandį) ir p'ip'ìru. | ir č'esnãko. prɔ̀id'eʒ'i* ‘tur taču (kuņģa desā) gan piparus, gan ķiploku pieliec’ DvŽ I 89; *uñ.d'edam kat kv'ep'ẽt č'esnãku* ‘pieliekam, lai smaržotu, ķiplokus’ DvŽ I 89; *č'esnãku· žĩ̆m'ìn'u· tùrim* ‘mums ir ziemas ķiploki’ DvŽ I 89.

Česnako pavadinimai

Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila,
Rolandas Kregždys

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 80 ir į KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 8a, taip pat I. Ēdelmanės ir Ā. Ozolos augalų pavadinimų rinkinys (Ēdelmane, Ozola 2003).

Žemėlapyje pateiktos lelijinių (*Liliaceae*) šeimos, svogūninės žolių genties aštraus kvapo prieskoninės daržovės (*Allium sativum*) bei jos vaisiaus (skiltinio svogūno / dėžutės) pavadinimų izoleksos.

Šiai daržovei pavadinti abiejose baltų kalbose vartojami bendri skoliniai iš slavų kalbų.

Lietuvių bendrinėje kalboje vartojamas ir beveik visose tarmėse užrašytas pavadinimas *česnãkas*. Jis minimas jau senuosiuose lietuvių raštuose, plg. *ćieſnakay* (pl.): *cʒoſnek / allium, ♦ćie=‖ſnakay* SD 18v II,7 (SDK); *cʒeſnakų* (pl. gen.): *Mes atmenam... cʒeſnakų* ‘mes atmename... česnakus’ BB 4Moz 11,5 (Skardžius IV 113); *czeſnaku* (gen. pl.): *Atmename and źuwu, kuros walgiem Egypte ‖ uź nieka, agurku, ir dyniu, ir pładyſtu, ir ‖ ſwogunu, ir czeſnaku* ‘atsimename žuvis, kurias dykai valgėme Egipte, agurkus ir moliūgus, ir porus, ir svogūnus, ir česnakus’ Chyl 4Moz 11,5; *czesnakas* Lex 109 (Skardžius ibd.).

Šį lietuvių kalbos skolinį įprasta priskirti gudizmams (žr. Skardžius IV 113; LEW 73; Sabaliauskas 1958c: 166; Smoczyński 2007: 86), mat, priešingai Aleksanderiui Brückneriui (1877: 78), vedusiam aptariamą leksemą iš ukr. *часни́к* ‘česnakas’ (apie šią formą dar žr. ЭСУМ VI 283), P. Skardžius (ibd.) nurodo s. blr. *чеснокъ* ‘t. p.’, užfiksuotą 1521 m. Lietuvos Metrikoje. Vis dėlto naujos hipotezės autorius neatsižvelgia į šio žodžio – okazionalizmo – statusą, t. y. tokia lytis senosios baltarusių kalbos rašto paminkluose nėra minima (žr. СЛw), todėl gali reflektuoti lietuvių kalbos skolinį, o ne slavų indigeną.

Vadinasi, neatmestina galimybė, kad leksema galėtų būti interpretuojama ir kaip neapibrėžtųjų (etniniu aspektu) slavizmų grupės žodis, t. y. jis gali būti kildinamas ir iš vakarų, ir rytų slavų kalbų indigenų, plg. le. dial. *czesnak* ‘valgomasis česnakas (*Allium sativum*); toks česnako kvapo grybas (*Marasmius scorodonius*)’ (SGP V[1]: 120, 156; dar žr. Brückner [4]1985: 80) / blr. (dial.) *часно́к* ‘valgomasis česnakas’ (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 344; ТСБМ V[2]: 306; СБГП V 414–415), blr. dial. *чэсно́к* ‘česnakas’ (СБГП ibd.), s. ru. *чеснокъ* ‘t. p.’ ([nuo XIV a.] Срезневскій III 1503), ru. *чесно́къ* ‘t. p.’ (Даль IV 599 [su antriniu suff. *-ок* (Шанский, Иванов, Шанская 1971: 493)]) ← prasl. **česnъ* ‘česnakas (< *‘padalintas į skiltis’)’ + suff. prasl. *-k-* (Фасмер IV 350; Шанский, Иванов, Шанская ibd.; dar žr. Хабургаев 1974: 199).

Pavyzdžiai iš žemaičių šnektų: *vîrǫ̂u česnãk[a] negâl dǫ̂ut[e], àtvęrkščẽ vẽik* ‘vyrui česnako negalima duoti, atvirkščiai veikia’ MoŽK; *česnaku patrintoms rankoms vyksta viskas* ‘česnaku patrintomis rankomis visa daroma’ Šatės (LKŽe).

Šis pavadinimas vartojamas ir vakarų aukštaičių kauniškių plote, pvz.: *žiemìnei česnã·kai per‿žiẽma bũrva* ‘žieminiai česnakai per žiemą išsilaiko’ ZnŽ I 213; *šĩ·mæt vasarìn’u. cæsnã·ku. nę‿nætur’ù* ‘šiemet vasarinių česnakų nė neturiu’ ZnŽ I 213; *če‿reĩke inveñdzi·t‿juos | čæsnã·ko· dę́·t* ‘čia reikia išrūkyti juos, česnako dėti’ KzRŽ I 107; *čæsnã·ko· galvùte· ĩ·dedi | kìta[s] skõnis* ‘česnako galvutę įdedi – kitas skonis’ KzRŽ I 107; *česnakùs deda į dešras* ‘česnakų deda į dešras’ Veiveriai (LKŽe).

Tuo pačiu žodžiu ši daržovė įvardijama ir pietų aukštaičių šnektose: *niẽko. nevá.lgo.* ⁞ *dúok sà·ko.* ⁞ *cik‿česnà.ko.* ‘nieko nevalgo, duok, sako, tik česnako’ PpaŽK; *visǫ̀· k̂u. príeskǫ.n̂u. | ir‿pipìru. dæ̀·da | ir‿lapæ̀· l̂u. | čæsnà·kǫ* ‘visokių prieskonių ir pipirų deda, ir lauro lapelių, česnako’ PpaŽK; *tĩ‿ir svogū́nu trį́ndavo.‿jáu | jir‿česnà.kais jū.‿ti. trį́ndaų̃o.* ‘ten ir svogūnu trindavo jau, ir česnakais ją ten trindavo’ PpaŽK.

Taip pat jis vadinamas ir įvairiose rytų aukštaičių patarmėse, pvz.: *čæsnɔ́.kai tai ˈmɔ·li. labaĩ̯ á.uga* ‘česnakai tai molyje labai auga’ KpŽ I 285; *duonɔ.s pavɔ́.lgai | drū.skɔs u[ž]sibarstaĩ̯ | dɔ. čibū.l’ɔ bi̇̃.š’k’i. arba čæsnɔ́.kɔ.* ‘duonos pavalgai, druskos užsibarstai, dar svogūno truputį arba česnako’ KpŽ I 285; *čæsnɔ́.kas nɔ. kal’ˈkę̃jimu. | nɔ. viˈsɔ·k’u. bę̃.sū̃.* ‘česnakas nuo kalkėjimų, nuo visokių ligų’ KpŽ I 285; *česnà.·kas geraĩ̯ i‿na.‿sluñksta. | i‿kai‿kɔ́·sti geraĩ̯* ‘česnakas gerai ir nuo slogos, ir kai kosti, gerai’ KlŽ 33; *sa.dinù česnà.ku. nemažaĩ̯* ‘sodinu česnakų nemažai’ KlŽ 33; *kilbasàs kai‿dedù | raĩkæ i‿vę̃· česnà.ku.* ‘dešras kai darau, reikia ir vėl česnakų’ KlŽ 33; *česnãko nevalgęs nesmirdėsi* ‘česnako nevalgęs nesmirdėsi’ Naujamiestis (LKŽe).

Žodis *česnakas* užrašytas ir iš periferinių lietuvių kalbos šnektų ploto, pvz.: *paz ď’ešràs kráuna č’esnãko* ‘į dešras deda česnako’ ZtŽ 115; *prìv’irė sa č’esnakù* ‘privirė su česnaku’ ZtŽ 115; *reĩk’a česnak’ẽl’o krũpa· ir krapùku.* ‘reikia česnakėlio truputį ir krapukų’ ZtŽ 115; *česnakùs dẽmam dešrõs* ‘česnakus dedame į dešras’ LzŽ 47; *t’ĩ· g’ì (į skilandį) ir p’ip’ìru. | ir č’esnã·ko. prʲìď’eʒ’i* ‘ten gi (į skilandį) ir pipirų,

Nosaukumam *česnakas* ir vairāki fonētiskie varianti. Lielākā daļa no tiem izplatīti Žemaitijā. Ziemeļžemaišu izloksnēs bieži pierakstīti varianti ar struktūrelementu *-g-* etimoloģiskā *-k-* vietā (sporādiskās mijas dēļ [sal. Urbutis 1981: 195; Zinkevičius 2010: 136]): *česnãgas* (dienvidrietumu daļā – Kartenā, Laukuvā, Veiviržėnos [Urbutis 1981: 194]), *češnãgas* (Pluņģē) un *čečnãgas* (Gargždos) – divi pēdējie piemēri atspoguļo līdzskaņu *č...s* > *č...š* / *č...s* > *č...č* sinharmonismu, t. i., *alveolārais č... dentālais s* > *alveolārais č... alveolārais š* [Urbutis (ibd.) šo procesu sauc par progresīvo asimilāciju]); *čišnãgas* (ALE dots no Padvarēļiem, Vismaldiem, Grūšlauķes), [ar saknes *-i-* *-e-* vietā, kas acīmredzot saistāms ar austrumslāvu indigeniem, sal. bkr. dial. *ч-**ы**-сно́к* 'ķiploks' [СБГП V: 414], kr. dial. *ч-**и**-сно́к* 't. p.' [ОЛА IV 72–73], jo žemaišu īsā *e* sašaurinājumu šī vārda fonētiskā / fonoloģiskā struktūra nenosaka [vairāk skat. Zinkevičius 1966: 56–57; Grinaveckis 1973: 140–141, 145–146]), bet dienvidžemaišu – *cesnãkas*, *cesnãgas*, *cisnãgas*, *cicnãgas* (ALE no Vidukles, Kuršėniem, Kvėdarnas u. c.), [ar jau minēto līdzskaņu sinharmonismu atspoguļotāju struktūrelementu *č...s* > *c...s* [tikai šajā gadījumā – atpakaļejošu] miju [skat. iepriekš] un austrumslāvu saknes *-ы-* / *-и-* refleksiju [skat. iepriekš], jo dienvidu žemaišiem [tāpat kā ziemeļu žemaišiem] šādā pozīcijā nav ierasts šaurināt īso *e* [skat. arī Grinaveckis 1973: 128–129]).

Izlokšņu piemēri: *neėsk česnãgo, nesmirdėsi* 'neēd ķiploku, nesmirdēsi' Viekšņos (LKŽe); *patrînk sọ̀_čẹ̃šnagọ̀ ẹ̀_prẽs* 'ieberzē ar ķiploku, un pāries' KrŽ 65; *ėinę mėinę mikipů̀orę | i_čẹ̃šnå̀ga isẹ̀kộndẹs | tråiž låiž | lìžù làžù | àps làps | ĥãulęs pàps* (skaitāmpantiņš) KrŽ 65; *cisnãgu reĩ.g dešrúoms* 'desām vajag ķiplokus' DūnŽ 60; *vá·lgi·k cisnã·gu | slúogums nesĩrksi* 'ēd ķiplokus, ar iesnām nesirgsi' DūnŽ 60; *įdeda [į dešrą] cisnãgo, pipirų kvepančiųjų* 'pieliek [desām] ķiploku, smaržīgos piparus' Švēkšnā (LKŽe). Pēc ALE dotumiem, variants *cesnakas* ir arī dienvidaukštaišu teritorijā ap Ratnīču.

Variantu *čisnãkas* arī lieto žemaišu izloksnēs (ALE tas pierakstīts no Šilutes, Judrēniem, Vismaldiem), retumis sastopams arī rietumaukštaišu Kauņas apkaimē, piem., *čisnã·kai | šnapsù ùšpila* 'ķiploki, degvīnu uzlej' KzRŽ I 110.

Cita fonētisko pārveidojumu grupa – varianti *šešnãkas*, *šešnãgas*, *šašnãgas*, *šišnãkas*, *šišnãgas* (no jau minētajām strukturālajām mijām [skat. iepriekš], tikai lie. dial. *šašnãgas* vēl raksturīga arī saknes patskaņa mija divu tālāk sekojošu pakaļējās rindas patskaņu *-a-...-a-* dēļ). Tos visus bieži lieto ziemeļžemaišu izloksnēs (ALE doti no Dumpjiem), piem., *kãsteṇ*^{i} *sọsọ́ks*^{i}*, a cẹbọ́l*^{u} *idîes*^{i}*, a šešnãku kẹ̀ts dèd* 'balto sviestu sakulsi, vai sīpolus pieliksi, vai ķiplokus dažs liek' MoŽK; *įdedi ten kokią šešnãko skiltelę* 'pieliec tur kādu ķiploka daiviņu' Palangā (LKŽe); *dvok šešnaku* 'ož pēc ķiplokiem' S. Dauk (LKŽe); *sukapo[ja], sumala, suminko, pipirų, druskos, šešnãgų pydeda* 'sakapā, samaļ, samīca [masu desām], piparus, sāli, ķiplokus pieliek' Kintos (LKŽe); *šešnãgo užėsiam – tas pilvas i praeis skaudėti* 'ieēdīsim ķiploku, vēders pārstās sāpēt' Kartenā (LKŽe); *šašnãgų reik į męsą – gerai y*[ra] 'ķiplokus vajag gaļai [pielikt], labi ir' Dovilos (LKŽe); *nu pavietrės arba antkryčio šišnakus valgė* 'pret mēri vai epidēmiju ķiplokus ēda' S. Dauk (LKŽe); *pilvą ka skaudės, liuobam kvynų tujau pasikramsnosiam, šišnãgo užėsiam, tas pilvas i preis skaudėti* 'vēders ja sāpēja, ķimenes tūlīt pakošļājām, ķiploku uzēdām, vēders pārstāja sāpēt' Kartenā (LKŽe); *motina užpylė ant šišnãgų šnapšės* 'māte uzlēja ķiplokiem degvīnu' Klaipēdā (LKŽe).

Varianti *česnìkas*, *česnõkas* pierakstīti perifērijas izloksnēs – Zietelā un Lazūnos – nosaka baltkrievisma un / vai polonisma lietojuma gadījumus, sal. bkr. dial. *часны́к*, *чэсно́к* 'ķiploks' (СБГП V 414), po. dial. *czesnak* 'ēdamais ķiploks (*Allium sativum*) u. c.' (SGP V[1]: 120, 156), piem., *č'esn'ìko reĩk'a kráut* 'ķiploku vajag likt' ZtŽ 115; *česnõkas nog visókių kvarãbų* 'ķiploks pret visādām kaitēm' LzŽ 47.

Gandrīz visā Latgalē reģistrētās leksēmas *casnag*s, *casnāg*s ir atvedināmas no kr. dial. *ꙋосно́к* 'ēdamais ķiploks (*Allium sativum*)' (ОЛА IV 72–73), kas atspoguļo sporādisku struktūrelementa *–k-* > *-g-* miju (par to skat. iepriekš), piem., *lai naslymuôt, kotru dîinu vàg âšt casnagus* 'lai neslimotu, katru dienu vajag ēst ķiplokus' Kaunatā (LVDA); *casnagus i šipulus pàr zîmu tùr is ćepļa* 'ķiplokus un sīpolus pa ziemu tur uz krāsns' Makašēnos (LVDA); *casnagus stota vogâ vòi gràdâ* 'ķiplokus stāda vagā vai dobē' Nautrēnos (ALE); *galî ka sùoĺèi pîtrỳn casnagu ài sùoĺi* 'gaļu kad sāla, saberž ķiplokus ar sāli' Nautrēnos (LVDA); *casnagu pîbuôžu àuśiês, i goĺva nasuôp* 'ķiplokus sabāžu ausīs, un galva nesāp' Šķilbēnos (ALE); *casnagus âšt vèśeĺeîģi* 'ķiplokus ēst [ir] veselīgi' Ozolainē (LVDA); *casnags* arī Andrupenē, Baltinavā, Balvos, Bērzgalē, Bērzpilī, Dricēnos, Kārsavā, Tilžā, Preiļos, Prodē, Rugājos, Vīksnā, Viļakā (ALE; Apv; LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

Arī variants *casnàgs* kompaktu areālu veido Latgalē, tas pierakstīts izloksnēs ap Ludzu, Līvāniem, Rēzekni, Varakļāniem u. c. (ALE; LVDA), tas reģistrēts Nirzā un Vīpē (LVDA), piem., *casnàgu gaĺ'veńâ ìr dòuʒ zùbeńu* 'ķiploka galviņā ir daudz daiviņu' Dricēnos (LVDA); *casnàgus ât(d), lai nasasłỳmtu ài gripu; casnàgus ĺ'ìk kìlbasuôs* 'ķiplokus ēd, lai nesaslimtu ar gripu; ķiplokus liek desās' Pildā (ALE).

Konstatētas arī formas ar slāviskā indigena (skat. iepriekš) līdzskani *k*, kas galvenokārt reģistrētas Latgalē un Sēlijā, piem., *casnak*s Andrupenē, Asarē, Bebrenē, Bērzgalē, Biržos, Makašēnos, Padedzē, Rubeņos, Susējā u. c. un *casnāk*s Kaunatā, Mērdzenē, Pildā, Sakstagalā u. c. (LVDA), piem., *casnàku vajak dźẹļ kìlbasu* 'ķiploku vajag desai' Kalupē (ALE); *ât dàuć casnàku* 'ēd daudz ķiploku' Līksnā (LVDA); *sâdynòi casnàka zùbeņus* 'sēdina 'stāda' ķiploka daiviņas' Nīcgalē (LVDA); *ńi·vîna casnàka napaĺićś; dabùoju vîna casnàku; casnàkàm osa smoka* 'nav palicis neviena ķiploka; dabūju vienu ķiploku; ķiplokam asa smaka' Ozolainē (ALE; LVDA). Leksēma *casnàk*s reģistrēta galvenokārt Dienvidrietumlatgalē un Sēlijā, piem., Biržos, Nīcgalē, Vārkavā, Zasā (ALE; LVDA), *casnāk*s – Aulejā, Kārsavā, Krāslavā, Krustpilī, Līksnā, Pilskalnē, Skaistā, Slatē, Viesītē, Zvirgzdenē (EH I 267; LVDA), variants *cosnags* – Karvā, Liepnā, Mārkalnē (LVDA).

Reģistrētas austrumslāvu indigenu refleksijas (sal. bkr. dial. *часно́к*, *часна́к*, *чо́снак* 'ķiploks' [СБГП V 414–415; ОЛА IV 72–73], kr. dial. *чосно́к*, *часно́к* 't. p.' [ОЛА ibd.]), ar jau aplūkoto *–k-* > *-g-* sporādisko miju (skat. iepriekš) vai bez tās: *časnags* Vārkavā, Vārnavā, Viļānos (LVDA); *časnāgs* Aiviekstē, Aizkalnē, Meirānos, Višķos (LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *časnak*s Gārsenē, Raudā, Saukā, Susējā, Varakļānos (LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *časnāk*s Krāslavā, Lašos, Šķaunē (FBR XII 26; LVDA); *čosnags* Annā, Bejā, Jaunlaicenē, Litenē, Mālupē, Veclaicenē (LVDA) un *čosnak*s Kalncempjos, Zeltiņos, Ziemerī, piem., *vîns ùtris navàr tuòs čosnaka stiprùos smokas pacìst* 'viens otrs nevar to ķiploka spēcīgo smaku paciest' (ALE; LVDA); *čosnak*s arī Kalncempjos, Zeltiņos, Ziemerī (LVDA).

Karvā, Mārkalnē pierakstīta forma *čošnags* (ar līdzskaņu *č...s* > *č...š* sinharmonismu, kas raksturīgs arī lietuviešu izloksnēs fiksētiem šī fitonīma nosaukumiem [skat. iepriekš]), Alsviķos – *čošnak*s, Annā, Kalncempjos – *čošņak*s (LVDA).

Leksēmas *čosnak*s, *časnak*s atrodamas arī 19. gs. rakstu avotos: Czosnek. *Allium*. Czosnaks, *v.* czasnaks Kurmin 1858: 21.

Sporādiski fiksētas formas *cẹ̀snàgs*, ko formāli varētu uzskatīt par rusismu, sal. kr. dial. *ꙋеснóк* 'ēdamais ķiploks (*Allium sativum*)' (ОЛА

ir česnako pridedi' DvŽ I 89; *uñ.ď edam kat kv'ep'ẽt č'esnã·ku* 'įdedam, kad kvepėtų, česnakų' DvŽ I 89; *č'esnã·ku· žiᵉm'ìn'u· tùrim* 'česnakų žieminių turim' DvŽ I 89.

Pavadinimas *česnaka*s turi įvairių fonetinių variantų. Daugiausia jų paplitę Žemaitijoje. Šiaurės žemaičių šnektose dažniau užrašyti variantai su struktūriniu elementu *-g-* vietoj etimologinio *-k-* (dėl sporadinės kaitos [plg. Urbutis 1981: 195; Zinkevičius 2010: 136]): *česnãgas* (pietvakarinėje dalyje – Kartenoje, Laukuvoje, Veiviržėnuose [Urbutis 1981: 194]), *češnãgas* (Plungėje) ir *čečnãgas* (Gargždуose) – pastarieji du pavyzdžiai reflektuoja priebalsių *č...s* > *č...š* / *č...s* > *č...č* sinharmonizmą, t. y. *alveolinis č... dantinis s* > *alveolinis č... alveolinis š* [Urbutis (ibd.) šį procesą įvardija progresyvine asimiliacija]); *čišnãgas* (ALE pateikta iš Padvarėlių, Vismaldų, Grūšlaukės [su šaknies *-i-* vietoj *-e-*, matyt, sietinu su rytų slavų indigenais, plg. blr. dial. *ч-ы-снóк* 'česnakas' [СБГП V: 414], ru. dial. *ч-и-снóк* 't. p.' [ОЛА IV 72–73], mat žemaičių trumpojo *e* siaurėjimo šio žodžio fonetinė / fonologinė struktūra nesuponuoja [plačiau žr. Zinkevičius 1966: 56–57; Grinaveckis 1973: 140–141, 145–146]), o pietų žemaičių – *cesnãkas*, *cesnãgas*, *cisnãgas, cicnãgas* (ALE iš Viduklės, Kuršėnų, Kvėdarnos ir kt. [su jau minėtą priebalsių sinharmonizmą reflektuojančia struktūrinių elementų *č...s* > *c...s* [tik šiuo atveju – retrogradine] kaita [žr. anksčiau] bei rytų slavų šaknies *-ы-* / *-u-* refleksija [žr. anksčiau], mat pietų žemaičiams [kaip ir šiaurės] tokioje pozicijoje nėra įprasta siaurinti trumpojo *e* [dar žr. Grinaveckis 1973: 128–129]), pvz.: *neėsk česnãgo, nesmirdėsi* 'nevalgyk česnako, nesmirdėsi' Viekšniai (LKŽe); *patrîṅk sọ̀_čẹ̀šnagọ̀ ẹ̀_prẽs* 'patrink su česnaku, ir praeis' KrŽ 65; *ėinę mėinę mikipů̀orę | i_čẹ̀šnàga isẹ̀kộndẹs | tràiž làiž | lìžù làžù | àps làps | k̂ãulẹs pàps* 'eini meini mikipori, česnaką įsikandęs, traiž laiž, ližu lažu, apas lapas, kiaulės papas' (skaičiuotė) KrŽ 65; *cisnã·gu reĩ.g dešrúoms* 'česnakų reikia dešroms' DūnŽ 60; *vál·gi·k cisnã·gu | slúogums nesir̃ksi* 'valgyk česnakų – sloga nesirgsi' DūnŽ 60; *įdeda [į dešrą] cisnãgo, pipirų kvepančiųjų* 'įdeda [į dešrą] česnako, pipirų kvepiančiųjų' Švėkšna (LKŽe). ALE duomenimis, variantas *cesnakas* turimas ir pietų aukštaičių plote apie Ratnyčią.

Variantas *čisnãkas* taip pat vartojamas žemaičių šnektose (ALE užrašyta iš Šilutės, Judrėnų, Vismaldų), retkarčiais pasitaiko ir vakarų aukštaičių kauniškių plote, pvz., *čisnã·kai | šnapsù ùšpila* 'česnakai, degtine užpila' KzRŽ I 110.

Kita fonetinių perdirbinių grupė – variantai *šešnãkas*, *šešnãgas*, *šašnãgas*, *šišnãkas*, *šišnãgas* (iš jau minėtų struktūrinių kaitų [žr. anksčiau], tik lie. dial. *šašnãgas* dar būdinga ir šaknies balsio kaita dėl dviejų, toliau einančių, užpakalinės eilės balsių *-a-...-a-* sekos). Jie visi dažniausiai vartojami šiaurės žemaičių šnektose (ALE pateiktas iš Dumpių), pvz.: *kãstẹn^i sọsọ́ks^i, a cẹbọ́l̂^u idîes^i, a šešnãku kẹ̀ts dèd* 'kastinį susuksi, ar svogūnų įdėsi, ar česnakų kitas deda' MoŽK; *įdedi ten kokią šešnãko skiltelę* 'įdedi ten kokią česnako skiltelę' Palanga (LKŽe); *dvok šešnaku* 'dvokia česnaku' S. Dauk (LKŽe); *sukapo[ja], sumala, suminko, pipirų, druskos, šešnãgų pydeda* 'sukapoja, sumala, suminko [tešlą dešroms], pipirų, druskos, česnakų prideda' Kintai (LKŽe); *šešnãgo užėsiam – tas pilvas i praeis skaudėti* 'česnako užvalgysim – tas pilvas ir praeis skaudėti' Kartena (LKŽe); *šašnãgų reik į męsą – gerai y[ra]* 'česnakų reikia į mėsą – gerai yra' Dovilai (LKŽe); *nu pavietrės arba antkryčio šišnakus valgė* 'nuo maro arba epidemijų česnakus valgė' S. Dauk (LKŽe); *pilvą ka skaudės, liuobam kvynų tujau pasikramsnosiam, šišnãgo užėsiam, tas pilvas i preis skaudėti* 'pilvą jei skaudėdavo, kmynų tuojau pakramsnodavome, česnako užvalgydavome, tas pilvas ir praeidavo skaudėti' Kartena (LKŽe); *motina užpylė ant šišnãgų šnapšės* 'motina užpylė ant česnakų degtinės' Klaipėda (LKŽe).

Variantai *česnìkas*, *česnõkas* užrašyti periferinėse šnektose – Zieteloje ir Lazūnuose – suponuoja gudizmo ir / ar polonizmo vartosenos atvejus, plg. blr. dial. *часныk*, *чэснóк* 'česnakas' (СБГП V 414), le. dial. *czesnak* 'valgomasis česnakas (*Allium sativum*) ir kt.' (SGP V[1]: 120, 156), pvz.: *č'esn'ìko reĩk'a kráut* 'česnako reikia dėti' ZtŽ 115; *česnõkas nog visókių kvarãbų* 'česnakas nuo visokių ligų' LzŽ 47.

Beveik visoje Latgaloje užregistruotos leksemos *casnags*, *casnāgs* yra vestinos iš ru. dial. *цоснóк* 'valgomasis česnakas (*Allium sativum*)' (ОЛА IV 72–73), reflektuojančios sporadinę struktūrinio elemento *-k-* > *-g-* kaitą (apie ją žr. anksčiau), pvz.: *lai naslymuôť, kotru ďìnu vàg âšť casnagus* 'kad nesirgtum, kiekvieną dieną reikia valgyti česnakų' Kaunata (LVDA); *casnagus i šipulus pàr žìmu tùr is ćepļa* 'česnakus ir svogūnus per žiemą laiko ant krosnies' Makašėnai (LVDA); *casnagus stota vogâ vòi gràdâ* 'česnakus sodina į vagą arba lysvę' Nautrėnai (ALE); *gaĺi ka sùoĺèi pîtrỳn casnagu ài sùoĺi* 'kai mėsą sūdo, sutrina česnakų su druska' Nautrėnai (LVDA); *casnagu pîbuôžu àušiês, i goĺva nasuôp* 'česnako įkišu į ausis, ir galvos neskauda' Škilbėnai (ALE); *casnagus âšť véšeĺeîģi* 'česnakus valgyti sveika' Uozuolainė (LVDA); *casnags* taip pat užrašytas ir iš Andrupenės, Baltinavos, Balvų, Bėrzgalės, Bėrzpilio, Dricėnų, Karsavos, Tilžos, Preilių, Pruodės, Rugajų, Vyksnos, Viliakos (ALE; Apv; LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

Variantas *casnàgs*, sudarantis kompaktišką arealą Latgaloje, vartojamas šnektose apie Ludzą, Lyvanus, Rėzeknę, Varaklianus ir kt. (ALE; LVDA), taip pat užrašytas Nirzoje ir Vypėje, pvz.: *casnàgu gaĺ'veńâ ìr dòuʒ zùbeńu* 'česnako galvelėje yra daug skiltelių' Dricėnai (LVDA); *casnàgus ât(d), lai nasasłỳmtu ài gripu; casnàgus l'ìk kìlbasuôs* 'česnakų valgo, kad nesusirgtų gripu; česnakų deda į dešras' Pilda (ALE).

Formų su slaviškojo indigeno (žr. anksčiau) priebalsiu *k* daugiausia užrašyta Latgaloje ir Sėlijoje, pvz., *casnaks* iš Andrupenės, Asarės, Bebrenės, Bėrzgalės, Biržų, Makašėnų, Padedzės, Rubenių, Susėjos ir kt.; *casnāks* iš Kaunatos, Mėrdzenės, Pildos, Sakstagalos ir kt. (LVDA). Tarmių pavyzdžiai: *casnàku vajak ďèļ kìlbasu* 'česnako reikia dešrai' Kalupė (ALE); *ât dàuć casnàku* 'valgo daug česnakų' Lyksna (LVDA); *sâdynòi casnàka zùb̂eņus* 'sodina česnako skilteles' Nycgalė (LVDA); *ńrvîna casnàka napaĺićś; dabùoju vîņu casnàku; casnàkàm osa smoka* 'neliko nė vieno česnako; gavau vieną česnaką; česnako aštrus kvapas' Uozuolainė (ALE; LVDA). Leksema *casnàks* dažniausiai užregistruota pietvakarių Latgaloje ir Sėlijoje, pvz., apie Biržus, Nycgalę, Varkavą, Zasą (ALE; LVDA), *casnāks* – apie Auleją, Karsavą, Kraslavą, Krustpilį, Lyksną, Pilskalnę, Skaistą, Slatę, Viesytę, Zvirgzdenę (EH I 267; LVDA), variantas *cosnags* – apie Karvą, Liepną, Markalnę (LVDA).

Rytų slavų indigenų refleksijų (plg. blr. dial. *часнóк*, *часнáк*, *чóснак* 'česnakas' [СБГП V 414–415; ОЛА IV 72–73], ru. dial. *чоснóк*, *часнóк* 't. p.' [ОЛА ibd.]) su jau aptarta *-k-* > *-g-* sporadine kaita (žr. anksčiau) arba be jos užfiksuota: *časnags* – apie Varkavą, Varnavą, Vilianus (LVDA); *časnāgs* – apie Aiviekstą, Aizkalnę, Meiranus, Viškius (LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *časnaks* – apie Garsenę, Raudą, Sauką, Susėją, Varaklianus (LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *časnāks* – apie Kraslavą, Lašius, Škiaunę (FBR XII 26; LVDA); *čosnags* – apie Aną, Beją, Jaunlaicenę, Litenę, Malupę, Veclaicenę (LVDA) ir *čosnaks* – apie Kalncempjus, Zeltinius, Ziemerį. Pvz.: *vîns ùtris navàr tuòs čosnaka stiprùos smokas pacìst* 'vienas kitas negali to stipraus česnako kvapo pakęsti' (ALE; LVDA); *čosnaks* – apie Kalncempjus, Zeltinius, Ziemerį (LVDA).

IV 72–73), lai gan ir iespējama arī *č...s* > *c...s* mijas refleksija (skat. turpmāk), Biržos (EH I 267); *cesnāgi* Ābeļos (Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *cęsnaks* Neretā (LVDA) un *cesneks* (ar struktūrelementa *-a-* > *-e-* miju progresīvās asimilācijas dēļ) Kalupē (Ēdelmane, Ozola 2003: 353), kā arī formas ar mīkstināto līdzskani: *čęsnags* Zalvē, *česnaks* Daudzesē, Elkšņos, Galgauskā, Pļaviņās, Taurkalnē (LVDA), *česnoks* Skaistkalnē, Taurkalnē (Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

Atsevišķās Sēlijas un Dienvidlatgales izloksnēs reģistrētie nosaukumi *sasnags*, *sasnaks*, piem., Aknīstē, ir pamatā regresīvās asimilācijas refleksijai (sal. la. dial. *casnags*, *casnaks* [vēl skat. LVDA 117]), t. i., *c...s* > *s...s*: *sasnakus l'ìk pi dasoám, pi gur'ķím* 'ķiplokus liek pie desām, pie gurķiem' (ALE; LVDA), arī Balvos (Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *sasnāgs* Krustpilī, Rubeņos, Skaistā, Slatē, Vārkavā, Višķos, *sasnāks* Kārsavā, Skaistā, *sosnàgs* Rubeņos (ALE; LVDA).

Daļā Kurzemes dienvidrietumu izlokšņu reģistrēti nosaukumi *šašņaks*, *šišnaks*, *šišņaks*, kas aizgūti no lietuviešu valodas (par cilmi skat. ME IV 19), piem., *piê dęsu jaû mēs liêkaṁ šišnaǩus, bet ari diži maģ* 'pie desām jau mēs liekam ķiplokus, bet arī diezgan maz' Rucavā (LVDA); *šišņaki – krûteniêki saka* 'ķiploki – krūtenieki 'Krūtes iedzīvotāji' saka' Bārtā (LVDA); *ķēmeles piê dęsâm vaîrâk* [lika], *knipluõkus aka – šašņakus agrâk saûca;* [aitas gaļu sautējot] *piêlika šišņakus – ta jaû neteîca knipluõkus; agrâk jaû šišņakus viẽn teîca* 'ķimenes pie desām biežāk [lika], ķiplokus atkal – par *šašņakiem* agrāk sauca; [aitas gaļu sautējot] pielika ķiplokus – tad jau neteica *kniploki*; agrāk jau [teica] *šišņaki*' Nīcā (ALE; LVDA).

Forma *šišnaks* reģistrēta arī Nīcā un Vaiņodē (LVDA); *šišņaki* Dunikā, Purmsātos (LVDA); *šišņaki*, *šisnaki* Rucavā (ME IV 19).

Nīcā fiksēts arī okazionāls darinājums *šņikšņaks*: *knipluõkus pa šņikšņakiêm saûca – šišņaki* 'ķiplokus par *šņikšņakiem* sauca – *šišņaki*' Nīcā (ALE).

Lietuviešu valodas vārdnīcā (LKŽe) minēts ķiploka nosaukums – siev. dz. *ā*-celma forma *lakšta*. Izloksnēs tas, šķiet, nav atrodams. Šis vārds ar nozīmi 'ķiploks' fiksēts tikai 19. gs. tā sauktajā Karaļauču arhīva vācu-lietuviešu nezināma autora vārdnīcas manuskriptā (resp. Q 319 [Msc. 83]). Piesardzīgi var pieņemt, ka šī leksēma atspoguļo pirmā *-a-* < *-u-* miju, kas balstās uz regresīvo asimilāciju, t. i., rekonstruējama lie. dial. forma *lukšta* *'ar mizu klāts sakņaugs resp. ķiploks' (← lie. *lùkštas* 2, 4 'miza, čaula, čaumala, maksts, futrālis u. c.', sal. *Kiaušinius dažėm cibulių lukštaĩs* 'olas krāsojam sīpolu čaumalās' Dglš [LKŽe]), kura dzimtes kategorijas (fem.) etioloģija pamatojas uz analoģiju ar Austrumprūsijā lietoto lie. dial. *cibulià* 2 'sīpols (*Allium cepa*)' fem. (LKŽe [par to skat. nodaļā *Sīpola nosaukumi*]). Minētā *-u-* > *-a-* fonētiskā mija varēja noteikt arī austrumprūšu *Lôk* 'gludsporu ezerene' (Fr II 35), kas atvedināms no lv. *Lauch* 'sīpols' (sal. Kluge [24]2002: 560), jo šie augi, pēc Hermaņa Frišbīra atzinuma (Fr ibd.), ir ļoti līdzīgi.

Nosaukums *svētenis* reģistrēts galvenokārt Vidzemes sēliskajās izloksnēs, ir asociatīvs, darināts ar sekundāro la. suf. *enį̆ŏ* (par to skat. Endzelīns 1951: 301) no la. subst. *svę̆tas* 'meža suņuburkšķis (*Anthriscus silvestris*)' (ME III 1154–1155), t. i., to nosaka garšauga referents, sal. lie. dial. *buĩlis* 2 (sm.), *builỹs* 4 K '(bot.) maurloks (*Allium schoenoprasum*)': *Svogūnai ir builiai priverčia tūlas liaukas daugiau išduoti sulčių* 'sīpoli un maurloki piespiež dažu labu dziedzeri izdalīt vairāk sulas' Vd (LKŽe [par šo augu vēl skat. LE III 328]), piem., *svèteņus lika ko:tletèm* 'ķiplokus lika [klāt] kotletēm' Sunākstē (ALE); *svę̀te:ņi joù jàņę̀m nuóst* 'ķiploki jau jāņem nost' Bebros (LVDA); *svę̀teņi daruot visádám vâĩņám* 'ķiploki derot visādām kaitēm' Mārcienā (LVDA). Leksēma *svètenis* sastopama galvenokārt Dienvidaustrumvidzemē ap Madonu (Bērzaunē, Grostonā, Mētrienā, Odzienā, Praulienā, Saikavā, Viesienā, Vietalvā, Virānē, Zalvē [ME III 1155; EH II 617; LVDA]); *svētenis* reģistrēts Aiviekstē, Krapē, Kusā, Zalvē (Ēdelmane, Ozola 2003: 353), Varakļānos (ALE).

Forma ar lauzto intonāciju *svêtenis* pierakstīta Madlienā, Mangaļos un Vecpiebalgā (LVDA), bet *svêtenis* Lazdonā (ALE).

Sporādiski fiksēta arī forma ar izskaņu *-inis*: *svètinis* Aizkrauklē, Bērzaunē, Daudzesē, Krustpilī, Lubānā, Mārcienā, Meirānos, Mētrienā, Saukā, Secē, Vējavā, kā arī vārdkopnosaukums *svę̀tais sìpuols* Aiviekstē (LVDA).

Ar komponentu *svēt-* vārda pirmajā daļā veidota arī leksēma *svētiņš*: *svētiņi vai ķiplùoki – kā tagad saka* 'svētiņi vai ķiploki – kā tagad saka' Krapē (ALE), arī Sērenē (Ēdelmane, Ozola 2003: 354); variants *svêtiņš* fiksēts Kastrānē, Lauberē, Madlienā, Suntažos (LVDA), bet *svètiņš* – Biržos, Daudzesē, Krapē, Ķeipenē, Mēmelē, Neretā, Ogrē, Ritē, Saukā, Secē, Sēlpilī, Sērenē, Skrīveros, Taurupē, Vārnavā, Viskāļos, Zalvē (LVDA). Nosaukums *svētiņš, svētiņi* reģistrēts 18. un 19. gs. vārdnīcās: *fwehtini* Knoblauch Stender 1789 II 400, 764; *fwehtins, -a* ein dem Knoblauch ähnliches Gewächs Ulmann 1872: 289.

Zemgalē un Vidzemē lieto nosaukumu *ķipluoks* (< vlv. *kluflôk* vai *klüflōk* [ME II 383, LEV I 474; skat. arī Kluge [24]2002: 504]), kas ir arī latviešu literārās valodas vārds un literārās valodas ietekmē sastopams dažviet Kurzemē, Latgalē un Sēlijā. Leksēma *ķipluoks* iekļauta arī pirmajās latviešu valodas vārdnīcās un citos senajos tekstos, piem., *Kipploki*, Knoblauch Lettus 1638: 104; Phras 1638: 330; *Ķiploki*, *Ķniploki*, Knob=lauch, *Kaśu ķiploki* wilder Knooblauch 'savvaļas ķiploki' Fürecker 1685 I 106; *Kiploki*, *Ķniploki*, Knob=lauch, *kaśu Ķiploki* wilder Knob=lauch 'savvaļas ķiploki' Fürecker 1685 II 135; Knoblauch, *Ķiploks*, wilder Knoblauch *kaſu Ķiploki* 'kazu ķiploki [savvaļas ķiploki]' Elvers 1748: 188; Knoblauch, *ķiplohks*, *kaſa ķiplohki* 'savvaļas ķiploki' Stender 1789 I 764; *ķiplohks*, *-a*, auch *ķipjuks* der Knoblauch Ulmann 1872: 110; Knoblauch, *kiplohki* Ulmann 1880: 454; *ķiplohks*, der Knoblauch Braſche 1875: 81; Knoblauch, *kniplohks*, *ķiplohks* Braſche 1875: 288.

Nosaukums *ķipluoks* kompakti sastopams plašā areālā, piem., *ķipluôk i labs zâls* 'ķiploki ir labi medikamenti' Alsungā (ALE); *ziêmas ķipluõki iŕ tâdi liẽli* 'ziemas ķiploki ir tādi lieli' Iecavā (LVDA); *ķipluõku lìetuõ gaŕšviẽlām; u:zturā vìņš laps* 'ķiploku lieto garšvielām; uztura tas [ir] labs' Blīdenē (ALE); *ķiploks aŕ drusku stādiį; ķipluôk iŕ stiprak ka sīpoĺ* 'ķiplokus arī nedaudz stādīja; ķiploki ir stiprāki nekā sīpoli' Duntē (ALE); *šuôgad nebi ķipluôku nemaz, vaîrâk nebi kâ struôbi* 'šogad nebija ķiploku nemaz, vairāk [nekas] nebija kā kāti' Braslavā (LVDA); *ķipluõkus aûzę̂ maz, iêstāda kâdu puzduôbîti vaî duôbes galâ; ķipluôku aûzê tikaî gaŕšas pêc piê êdiêniêm šuŕ tuŕ* 'ķiplokus audzē maz, iestāda kādu pusi dobes vai dobes galā; ķiplokus audzē tikai garšai pie ēdienieniem šur tur' Džūkstē (ALE); *sàlijumàm klâ vêl lika zaĹ̃pẽteri, ķipluõkus, piparus, diĹ̃les iê ìeliku gùrķus, ķiplõkus a pìeliku klâ* 'sālījumam klāt vēl lika salpetri, ķiplokus, piparus, dilles, ieliku gurķus, ķiplokus arī pieliku' Ērģemē (ALE; LVDA 18); *ķiplokim ìr stipr̨ smak, pa gabal jût, ka kâc ìr êds* 'kiplokam ir spēcīga smaka, pa gabalu var just, ka kāds ir ēdis' Jeros (LVDA); *ķiploks i a stipr^{u} smak^{u}; ķiploks i sĩpolveĩdiks a sîka:m daļiņam* 'ķiploks ir ar spēcīgu smaku; ķiploks ir sīpolveidīgs ar sīkām daļiņām' Idū (ALE); *ķipluôks – baîg smaǩ viņàm i* 'ķiploks – spēcīga smaka tam ir' Kandavā (ALE); *ķipluõki ir stiprâki*

Iš Karvos, Markalnės užrašyta forma *čošnags* (su priebalsių *č...s* > *č...š* sinharmonizmu, būdingu ir lietuvių šnektose užfiksuotiems šio fitonimo įvardijimams [žr. anksčiau]), Alsvikiuose – *čošnaks*, Anoje, Kalncempjuose – *čošņaks* (LVDA).

Leksemos *čosnaks*, *časnaks* randamos ir XIX a. rašytiniuose šaltiniuose: Czosnek. *Allium*. Czosnaks, *v.* czasnaks Kurmin 1858: 21.

Sporadiškai formos *cęsnàgs*, kurią formaliai galima būtų priskirti rusizmams, plg. ru. dial. *уесно́к* 'valgomasis česnakas (*Allium sativum*)' (ОЛА IV 72–73), nors galima ir *č...s* > *c...s* kaitos refleksija (žr. toliau), užfiksuotos Biržuose (EH I 267; LVDA); *cesnāgi* – Abeliuose (Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *cęsnaks* – Neretoje (LVDA) ir *cesneks* (su struktūrinio elemento *-a-* > *-e-* kaita dėl progresyvinės asimiliacijos) – Kalupėje (Ēdelmane, Ozola 353). Taip pat pasitaiko variantų su suminkštėjusiu priebalsiu: *čęsnags* – Zalvėje, *česnaks* – apie Daudzesę, Elkšnius, Galgauską, Pliavinias, Taurkalnę (LVDA), *česnoks* – apie Skaistkalnę, Taurkalnę (Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

Kai kuriose Sėlijos ir pietų Latgalos šnektose, pavyzdžiui, Aknystoje, užregistuoti pavadinimai *sasnags*, *sasnaks* suponuoja regresyvinės asimiliacijos refleksiją (plg. la. dial. *casnags*, *casnaks* [dar žr. LVDA 117]), t. y. *c...s* > *s...s*: *sasnakus ľìk pi dasoám, pi guŕ ķím* 'česnakų deda į dešras, į agurkus' (ALE; LVDA); šis pavadinimas taip pat užrašytas iš Balvų (Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *sasnāgs* – iš Krustpilio, Rubenių, Skaistos, Slatės, Varkavos, Viškių, *sasnāks* – iš Karsavos, Skaistos, *sosnàgs* iš Rubenių (ALE; LVDA).

Dalyje pietvakarinių Kuržemės šnektų užregistruoti pavadinimai *šašņaks*, *šišnaks*, *šišņaks*, perimti iš lietuvių kalbos (dėl kilmės žr. ME IV 19), pvz.: *piê dęšu jaû mẽs liêkam̂ šišnak̃us*, *bet ari diži maģ* 'į dešras jau mes dedame česnakų, nors nedaug' Rucava (LVDA); *šišņaki – krûteniêki saka* 'šišņaki – krūteniškiai (Krūtės gyventojai) sako' Barta (LVDA); *ķẽmeles piê dęsâm vaĩrâk* [lika], *knipluõkus aka – šašņakus agrâk saûca;* [aitas galų sautėjot] *piêlika šišņakus – ta jaû neteîca knipluõkus; agrâk jaû šišņakus viẽn teîca* 'kmynus dažniau į dešras [dėdavo], o česnakus – *šašņaki* anksčiau vadino; [avieną troškindami] dėdavo česnakų – tada jau nesakė *kniploki*; anksčiau jau [sakydavo] *šišņakiʼ* Nyca (ALE; LVDA).

Forma *šišnaks* užfiksuota apie Nycą ir Vainiuodę (LVDA); *šišņaki* – apie Duniką, Purmsatus (LVDA); *šišņaki*, *šisnaki* – Rucavoje (ME IV 19).

Nycoje užfiksuotas ir okazionalizmas *šņikšņaks*: *knipluõkus pa šņikšņakiêm saûca – šišņaki* 'česnakus vadindavo *šņikšņaki – šišņakiʼ* Nyca (ALE).

LKŽe pateiktas česnako pavadinimas – moteriškosios giminės *ā* kamieno lytis *lakšta*. Tarmėse ji, atrodo, neaptinkama. Šis žodis reikšme 'česnakas (*Allium*)' užfiksuotas tik XVIII a. vadinamajame Karaliaučiaus archyvo rankraštiniame vokiškai lietuviškame nežinomo autoriaus žodyne (resp. Q 319 [Msc. 83]). Galima atsargiai spėti, kad leksema reflektuoja pirmojo *-a-* < *-u-* kaitą, suponuotą regresyvinės asimiliacijos, t. y. rekonstruotina lytis lie. dial. **lukšta* *'lukštais padengtas šakniavaisis resp. česnakas' (← lie. *lùkštas* 2, 4 'žievelė, kiautas, lupena; makštis, futliaras ir kt.', plg. *Kiaušinius dažėm cibulių lukštaĩs* Dglš [LKŽe]), kurio giminės kategorijos (fem.) etiologija grįstina analogija su Rytprūsiuose vartotu lie. dial. *cibulià* 2 'svogūnas (*Allium cepa*)' fem. (LKŽe [dėl jo žr. skyrių *Svogūno pavadinimai*]). Minėtą *-u-* > *-a-* fonetinę kaitą galėjo lemti ir RPr. *Lôk* 'ežerinė slepišerė (*Isoëtes lacustris*)' (Fr II 35), kildintinas iš vo. že. *Lauch* 'svogūnas' (plg. Kluge [24]2002: 560), mat, pasak Hermanno Frischbierio (Fr ibd.), šie augalai labai panašūs.

Pavadinimas *svētenis*, dažniausias Vidžemės sėliškosiose šnektose, yra asociatyvas, pasidarytas su antriniu suff. la. *eņ̦ŏ* (apie jį žr. Endzelīns 1951: 301) iš subst. la. *svę̄tas* 'krūminis builis (*Anthriscus silvestris*)' (ME III 1154–1155), t. y. suponuojamas prieskoninio augalo referentas, plg. lie. dial. *buĩlis* 2 (sm.), *builỹs* 4 K '(bot.) laiškinis česnakas (*Allium schoenoprasum*)': *Svogūnai ir builiai priverčia tūlas liaukas daugiau išduoti sulčių* Vd (LKŽe [apie šį augalą dar žr. LE III 328]), pvz.: *svèteņus lika ko:tletèm* 'česnakų dėdavo į kotletus' Sunakstė (ALE); *svę̀te:ņi joù jàņ̦ę̀m nuóst* 'jau reikia nurauti česnakus' Bebrai (LVDA); *svę̀teņi daruot visádám vâĩņám* 'česnakai esą tinka nuo visokių ligų' Marciena (LVDA); leksema *svètenis* dažniausiai vartojama Vidžemės pietryčiuose, apie Maduoną (apie Bėrzaunę, Gruostuoną, Mėtrieną, Uodzieną, Praulieną, Saikavą, Viesieną, Vietalvą, Viranę, Zalvę [ME III 1155; EH II 617; LVDA]); *svētenis* – apie Aiviekstę, Krapę, Kusą, Zalvę (Ēdelmane, Ozola 2003: 353), Varaklianus (ALE).

Forma su laužtine priegaide *svêtenis* užrašyta iš Madlienos, Mangalių ir Vecpiebalgos (LVDA), o *svêtenis* – Lazduonoje (ALE).

Sporadiškai užfiksuota forma su baigmeniu *-inis*: *svètinis* apie Aizkrauklę, Bėrzaunę, Daudzesę, Krustpilį, Lubaną, Marcieną, Meiranus, Mėtrieną, Sauką, Secę, Vėjavą; Aiviekstoje užrašytas žodžių junginys *svę̀tais sìpuols* (LVDA).

Su pirmuoju sandu *svēt-* sudaryta ir leksema *svētiņš*: *svētiņi vai ķiplùoki – kā tagad saka* '*svētiņi* ar česnakai – kaip dabar sako' Krapėje (ALE), taip pat Sėrenėje (Ēdelmane, Ozola 2003: 354); variantas *svêtiņš* užfiksuotas apie Kastranę, Lauberę, Madlieną, Suntažius (LVDA), o *svètiņš* – apie Biržus, Daudzesę, Krapę, Keipenę, Nemunėlį, Neretą, Uogrę, Ritę, Sauką, Secę, Sėlpilį, Sėrenę, Skryverus, Taurupę, Varnavą, Viskalius, Zalvę (LVDA). Pavadinimas *svētiņš, svētiņi* užregistruotas XVIII ir XIX a. žodynuose: *ſwehtiņi* Knoblauch Stender 1789 II 400, 764; *ſwehtiņs, -a* ein dem Knoblauch ähnliches Gewächs Ulmann 1872: 289.

Žiemgaloje ir Vidžemėje vartojamas pavadinimas *ķipluoks* (< vid. vo. že. *kluflôk* arba *klüflōk* [ME II 383, LEV I 474; dar žr. Kluge [24]2002: 504]). Jis yra ir bendrinės latvių kalbos žodis, o dėl jos poveikio vartojamas kai kur Kuržemėje, Latgaloje ir Sėlijoje. Leksema *ķipluoks* įtraukta ir į pirmąjį latvių kalbos žodyną, užfiksuota kituose senuosiuose rašytiniuose tekstuose, pvz.: *Kipploki*, Knoblauch Lettus 1638: 104; Phras 1638: 330; *Ķiploki*, *Ķniploki*, Knob=lauch, *Kasu ķiploki* wilder Knooblauch 'laukiniai česnakai' Fürecker 1685 I 106; *Kiploki*, *Ķniploki*, Knob=lauch, *kaśu Ķiploki* wilder Knob=lauch 'laukiniai česnakai' Fürecker 1685 II 135; Knoblauch, *Ķiploks*, wilder Knoblauch *kaſu Ķiploki* 'ožkiniai česnakai [laukiniai česnakai]' Elvers 1748: 188; Knoblauch, *ķiplohks*, *kaſa ķiplohki* 'laukiniai česnakai' Stender 1789 I 764; *ķiplohks*, *-a*, auch *ķipjuks* der Knoblauch Ulmann 1872: 110; Knoblauch, *kiplohki* Ulmann 1880: 454; *ķiplohks*, der Knoblauch Braſche 1875: 81; Knoblauch, *kniplohks*, *ķiplohks* Braſche 1875: 288.

Pavadinimas *ķipluoks* kompaktiškai vartojamas plačiame areale, pvz.: *ķipluôk i labs zâls* 'česnakai yra geri vaistai' Alsunga (ALE); *ziêmas ķipluõki iŕ tâdi liẽli* 'žieminiai česnakai yra tokie dideli' Iecava (LVDA); *ķipluõku lìetuõ gaŕšviẽlām; u:zturã vìņš laps* 'česnaką naudoja kaip prieskonį; maiste jis gerai' Blydenė (ALE); *ķiploks aŕ drusku stādiį; ķipluôk iŕ stiprak ka sĩpoĺ* 'česnakų irgi nedaug sodindavo; česnakai yra aštresni nei svogūnai' Duntė (ALE); *šuôgad nebi ķipluôku nemaz, vaĩrâk nebi kâ struôbi* 'šiais metais visai nebuvo česnakų, daugiau [nieko] nebuvo, tik žieduoliai' Braslava (LVDA); *ķipluõkus aûzê maz, iêstãda kâdu puzduôbîti vaî duôbes galâ; ķipluôku aûzê tikaî gaŕšas pêc piê êdiêniêm šuŕ tuŕ* 'česnakų mažai augina, pasodina kokią pusę

pàr sĩpuõlu ‘ķiploki ir stiprāki par sīpolu’ Kauguros (ALE); *apuž zemenēm iêstādiju ķipluõkus* ‘abpus zemenēm iestādīju ķiplokus’ Kūdumā (LVDA); *ķi:plùokàm lo:pas i:r plo:kanas ká zā́lę, navis câuri lo:ksti ká sìepúoļàm*; *ķi:plùoks nau víenc po:c o:pàls ká sìepûelŝ, bet viņàm i:r vairák doļu; ķi:plùokàm i:r sti:par smo:ka* ‘ķiplokam lapas ir plakanas kā zāle, nevis cauri laksti kā sīpolam; ķiploks nav vienā gabalā apaļš kā sīpols, bet viņam ir vairākas daļas; ķiplokam ir slikta smaka’ Lazdonā (ALE); [desu masai] *piẽlika ķipluõkus* ‘[desu masai] pielika [klāt] ķiplokus’ Nīcā (ALE); *ķiplùoks – tas ìr sʲùs ùn smiŕd* ‘ķiploks – tas ir sīvs un smird’ Panemunē (ALE); *es negrib ķiplok smaǩ; ķiplok piê dẹsaḿ liêk; ka viš i iêêds ķupluôk, laî viš iẽt âre gulet; mañ gâršuô ķupluôk; ķiploks aûʒe paš, liêk piê kotletem̂, dẹsam* ‘es negribu ķiploku smaku; ķiploku pie desām liek; kad viņš ir ieēdis ķiploku, tad lai viņš iet ārā gulēt; man garšo ķiploki; ķiplokus audzē paši, liek pie kotletēm, desām’ Rendā (ALE); *ķipluõks aŕ iŕ laps; daĩviņ*^{a} *iŕ ķipluõkaḿ* ‘ķiploks arī ir labs; daiviņa ir ķiplokam’ Ropažos (ALE); *ķiplùokus àr aûʒẹ̀ja; màn gòndrìz lobâk patìk ķiplùoks nikə̂ sîpùols; ķiplùoki aûg smìlšàinâ zemę̂* ‘ķiplokus audzēja; man gandrīz labāk patīk ķiploks nekā sīpols; ķiploki aug smilšainā zemē’ Sinolē (ALE; LVDA); *kat ķiplùokus toápat pìeád – ak tu – tùo smírdẹ̀šanu* ‘kad ķiplokus [...] pieēd – ak, tu – to smirdēšanu’ Sunākstē (ALE); *sĩpoĺ uñ ķiplok a veĺ i, kuô griêst us sviêstmaîz* ‘sīpoli un ķiploki arī vēl ir, ko griezt uz sviestmaizes’ Vainižos (ALE); *ķipluôku dẹsa; grip*^{a} *nimę̣tuôtiês, tikaî katr*^{u} *vakar*^{u} *vajag saêsties ķipluôk*^{u}*s* ‘ķiploku desa; gripa nepielīp, tikai katru vakaru vajag saēsties ķiplokus’ Zālītē (ALE; LVDA).

Leksēma *ķipluoks* (*ķiplùoks*, *ķipluôks*, *ķipluõks*) reģistrēta ne tikai minētajās izloksnēs, bet vēl arī Aiviekstē, Aknīstē, Ābeļos, Bebros, Cesvainē, Dobelē, Garozā, Irlavā, Jūrkalnē, Kocēnos, Krapē, Krimuldā, Kusā, Liezērē, Nīcā, Oļos, Pabažos, Praulienā, Saldū, Sērenē, Skaistkalnē, Taurkalnē, Užavā, Vecpiebalgā, Zalvē, Ziemupē un citur. Latgalē tā sastopama tikai sporādiski, piemēram, Atašienē, Krustpilī, Rugājos, Sakstagalā. Kompaktu areālu tā veido Kurzemes dienvidrietumos un austrumu daļā pie Zemgales robežas, piemēram, Ciecerē, Dunikā, Gaiķos, Gaviezē, Kursīšos, Nīcā, Rucavā, bet Kurzemes vidienē un ziemeļos (Basos, Dundagā, Klosterē, Rendā, Usmā u. c.) tā fiksēta tikai retumis (skat. ALE; Apv; LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

Sporādiski reģistrēti arī fonētiskie varianti *ķiplaks*, *ķipluks*, *ķiplūks*, piem., *pàr ķipłùkîm aḱńeîšòańi sàuc zímas śèipùlus* ‘par ķiplokiem Aknīstes iedzīvotāji sauc ziemas sīpolus’ Aknīstē (ALE); *ķipluks ìr lèiʒîks seîpulàm, ķiplukus vajag iêst; ķipluki ìr veselîgi; ķiplùki i labi cìermes ʒèit* ‘ķiploks ir līdzīgs sīpolam, ķiploku vajag ēst; ķiploki ir veselīgi; ķiploki ir labi cērmes dzīt [pret cērmēm]’ Stāmerienā (ALE; LVDA; forma *ķipluks* fiksēta arī Beļavā, Elkšņos, Jumpravā, Kalncempjos, Lejasciemā, Litenē, Neretā, Zeltiņos, Ziemerī u. c. [LVDA]); *ķiplaks uzgriêž uz maîz un ta ę̂d* ‘ķiplokus uzgriež uz maizes un tad ēd’ Vainižos (LVDA); *ķiplùku lìtuô kuô garŝvìlu pì gaļas iêdinîm* ‘ķiploku lieto kā garšvielu pie gaļas ēdieniem’ Ziemerī (ALE).

Sporādiski – galvenokārt Ziemeļaustrumvidzemē un Augšzemē – fiksētas formas *čipluks* (Jaunlaicenē), *čipluoks* (Jaunlaicenē, Jaunrozē, Slatē, Susējā, Zasā [LVDA]), kā arī *ciploks* (Balvos), *ciplùoks* (Rubeņos, Varakļānos [ALE; LVDA]).

Visā Kurzemē (Ancē, Bunkā, Kalētos, Kursīšos, Lībagos, Matkulē, Medzē, Rucavā, Užavā, Ventā u. c.; plašāk skat. LVDA 118; ME; EH), kā arī atsevišķās Zemgales izloksnēs (Aizupē, Irlavā, Matkulē, Praviņos, Pūrē, Vānē, Zantē, Zemītē) lieto leksēmu *knipluoks*, piem., *knipluôk dikt smiŕd* ‘ķiploki spēcīgi smird’ Cērē (LVDA); *mañ nav vaĩrs knipluõki, varbût, ka i vêl kâda gaĺviņa*; *ka aûg piŕ*^{a}*ksc, ta piŕmâ zâle bij knipluõks* ‘man nav vairs ķiploku, varbūt, ka ir kāda galviņa; kad apaug pirksts, tad pirmais medikaments [ko lietot] bija ķiploks’ Kursīšos (ALE; LVDA); *knipluôk liʒ Miķèļdiên janoņẹ̀m* ‘ķiploki līdz Miķeļdienai [29. septembrim] jānoņem’ Laidzē (LVDA); *knipluõkus aûʒêi savâm vaîʒîbâm* ‘ķiplokus audzēja savām vajadzībām’ Nīcā (ALE). *Knipluoks* arī lietojams Dundagā, Kandavā, Kazdangā, Lubezerē, Rendā, Ventā, Ziemupē (ALE; LVDA).

Dažviet, visbiežāk Kurzemes ziemeļrietumos, taču arī citviet Latvijā, izplatīti tādi nosaukumi kā *klipnuõks* Turlavā (LVDA), *knibluoks* Ventā (*vîņ dikt ę̂d knibluôks uñ smiêŕd peʒ vẹĺl* ‘viņi daudz ēd ķiplokus un smird pēc velna ‘ļoti smird’ [ALE]), Zūrās (EH I 630; ALE; LVDA), *kniplauks* Ancē, Dundagā, Popē, Zūrās (ALE; LVDA), *knīplauks* Ancē, Dundagā (EH I 632; ALE; LVDA); *knīpluôks* Ārlavā (LVDA), Ventā (ALE), Sarkanmuižā (EH I 632), *knipnuõks* Klosterē (LVDA), *kņipluôks* Dzirciemā, Užavā (LVDA).

lysvės arba lysvės gale; česnakus augina tik dėl skonio, į valgius dėti šen ten' Džūkstė (ALE); *sàlijumàm klâ vêl lika zaĨpẽteri, ķipluõkus, piparus, diĨles iê ìeliku gùrķus, ķiplõkus a pìeliku klâ* 'į sūrymą dar dėdavo salietros, česnakų, pipirų, krapų, sudėdavau agurkus ir česnako pridėdavau' Ėrgemė (ALE; LVDA 18); *ķiplokim ìr stipr̨ smak, pa gabal jût, ka kâc ìr êds* 'česnako stiprus kvapas, iš tolo galima pajusti, kad kas valgė' Jerai (LVDA); *ķiploks i a stipr^{u} smak^{u}; ķiploks i sĩpolveĩdiks a sîka:m daļiņam* 'česnakas stipraus kvapo; česnakas yra panašus į svogūną, su smulkiomis skiltelėmis' Idus (ALE); *ķipluôks – baîg smaķ viņàm i* 'česnakas – jis stipraus kvapo' Kandava (ALE); *ķipluõki ir stiprâki pàr sĩpuõlu* 'česnakai yra aštresni už svogūną' Kaugurai (ALE); *apuž zemenẽm iêstãdiju ķipluõkus* 'abipus braškių pasodinau česnakų' Kūdumas (LVDA); *ķi:plùokàm lo:pas i:r plo:kanas ká zâlę, navis câuri lo:ksti ká sìepúoļàm*; *ķi:plùoks nau víenc po:c o:pàls ká sìepûelŝ, bet viņàm i:r vairák doļu; ķi:plùokàm i:r sti:par smo:ka* 'česnako lapai yra plokšti kaip žolė, o ne tuščiaviduriai kaip svogūno laiškai; česnakas nėra vienas apvalus gabalas kaip svogūnas, bet iš kelių dalių; česnako blogas kvapas' Lazduona (ALE); [desu masai] *piẽlika ķipluõkus* '[į dešrų masę] dėjo česnakų' Nyca (ALE); *ķiplùoks – tas ìr sùs ùn smiřd* 'česnakas – jis aštrus ir smirdi' Panemunė (ALE); *es negrib ķiplok smaĸ; ķiplok piê dęsaḿ liêk; ka viš i iêêds ķupluôk, laî viš iẽt âre gulet; maǹ gâršuô ķupluôk; ķiploks aûže paš, liêk piê kotletem̂, dęsam* 'aš nenoriu česnakų kvapo; česnako į dešras deda; kai jis užvalgęs česnako, tada tegul eina į lauką miegoti; man skanu česnakai; česnakus augina patys, deda į maltinukus, dešras' Renda (ALE); *ķipluõks aŕ iŕ laps; daĩviņ^{a} iŕ ķipluõkaḿ* 'ir česnakas gerai; skilteles turi česnakas' Ruopažiai (ALE); *ķiplùokus àr aûžẹ̀ja; màn gòndrìz lobâk patìk ķiplùoks nikŕâ sîpùols; ķiplùoki aûg smìlšàinâ zemę̂* 'česnakus augino; man beveik labiau patinka česnakas nei svogūnas; česnakai auga smėlingoje žemėje' Sinuolė (ALE; LVDA); *kat ķiplùokus toá·pat pìeád – ak tu – tùo smírdẹ̀šanu* 'kai česnakų [...] privalgo – kad jį kur, tą smirdėjimą' Sunakstė (ALE); *sĩpoĺ uñ ķiplok a veĺ i, kuô griêst us sviêstmaîz* 'svogūnų ir česnakų taip pat dar yra, ką papjaustyti ant sumuštinio' Vainižiai (ALE); *ķipluôku dęsa; grip^{a} nimę̣tuôtiẽs, tikaî katr^{u} vakar^{u} vajag saêsties ķipluôk^{u}s* 'česnakinė dešra; gripas nekimba, tik kiekvieną vakarą reikia suvalgyti česnakų' Zalytė (ALE; LVDA).

Leksema *ķipluoks* (*ķiplùoks*, *ķipluôks, ķipluõks*) vartojama ne tik minėtose šnektose, bet ir apie Aiviekstą, Aknystą, Abelius, Bebrus, Cesvainę, Duobelę, Garuozą, Irlavą, Jūrkalnę, Kuocėnus, Krapę, Krimuldą, Kusą, Liezėrę, Nycą, Uolius, Pabažius, Praulieną, Saldų, Sėrenę, Skaistkalnę, Taurkalnę, Užavą, Vecpiebalgą, Zalvę, Ziemupę ir kitur. Latgaloje ji vartojama tik sporadiškai, pavyzdžiui, apie Atašienę, Krustpilį, Rugajus, Sakstagalą. Kuržemėje ši leksema sudaro kompaktišką arealą pietvakarinėje ir rytinėje dalyse apie Žiemgalą, pavyzdžiui, apie Ciecerę, Duniką, Gaikius, Gaviezę, Kursyšius, Nycą, Rucavą, o Kuržemės vidurinėje dalyje ir šiaurėje (apie Basus, Dundagą, Kluosterę, Rendą, Usmą ir kt.) ji užfiksuota tik vienur kitur (žr. ALE; Apv; LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

Sporadiškai vartojami ir fonetiniai variantai *ķiplaks*, *ķipluks*, *ķiplūks*, pvz.: *pàr ķipłùkîm aķńeîšòańi sàuc zímas śèipùlus* 'česnakais Aknystos gyventojai vadina žieminius svogūnus' Aknysta (ALE); *ķipluks ìr lèižîks seîpulàm, ķiplukus vajag iêst; ķipluki ìr veselîgi; ķiplùki i labi cìermes žèit* 'česnakas panašus į svogūną, česnaką reikia valgyti; česnakai yra sveika; česnakai gerai askaridėms išvaryti' Stameriena (ALE; LVDA; forma *ķipluks* užfiksuota ir apie Beliavą, Elkšnius, Jumpravą, Kalncempjus, Lejasciemą, Litenę, Neretę, Zeltinius, Ziemerį ir kt. [LVDA]); *ķiplaks uzgriêž uz maîz un ta ę̂d* 'česnakų pripjausto ant duonos ir taip valgo' Vainižiai (LVDA); *ķiplùku lìtuô kuô gaîšvìlu pì gaļas iêdinîm* 'česnakus naudoja kaip prieskonį mėsos valgiams' Ziemeris (ALE).

Sporadiškai, dažniausiai Vidžemės šiaurės rytuose ir Augšžemėje, užfiksuotos formos *čipluks* – Jaunlaicenėje, *čipluoks* – apie Jaunlaicenę, Jaunruozę, Slatę, Susėją, Zasą (LVDA), taip pat *ciploks* – Balvuose, *ciplùoks* – apie Rubenius, Varaklianus (ALE; LVDA).

Visoje Kuržemėje (apie Ancę, Bunką, Kalėtus, Kursyšius, Lybagus, Matkulę, Medzę, Rucavą, Užavą, Ventą ir kt.; plačiau žr. LVDA 118; ME; EH), taip pat kai kuriose Žiemgalos šnektose (apie Aizupę, Irlavą, Matkulę, Pravinius, Pūrę, Vanę, Zantę, Zemytę) vartojama leksema *knipluoks*, pvz.: *knipluôk dikt smiřd* 'česnakai labai smirdi' Cėrė (LVDA); *maǹ nav vaĩrs knipluõki, varbût, ka i vêl kâda gaĺviņa*; *ka aûg piŕ^{a}ksc, ta piŕmâ zâle bij knipluõks* 'aš jau nebeturiu česnakų, galbūt yra kokia galvelė; kai ištvinksta pirštas, tai pirmas vaistas buvo česnakas' Kursyšiai (ALE; LVDA); *knipluôk liž Miķèļdiên janoņèm* 'česnakus iki Šv. Mykolo [rugsėjo 29 d.] reikia nurauti' Laidzė (LVDA); *knipluõkus aûžêi savâm vaîžîbâm* 'česnakus augino savo reikmėms' Nyca (ALE). *Knipluoks* taip pat vartojamas apie Dundagą, Kandavą, Kazdangą, Lubezerę, Rendą, Ventą, Ziemupę (ALE; LVDA).

Kai kur, dažniausiai Kuržemės šiaurės vakaruose, taip pat ir kitose Latvijos vietose, paplitę tokie pavadinimai: *klipnuõks* – Turlavoje (LVDA), *knibluoks* – Ventoje (*vîņ dikt ę̂d knibluôks uñ smiêrd pež vę̨Ĩl* 'jie valgo daug česnakų ir smirdi kaip velniai' [ALE]), Zūrose (EH I 630; ALE; LVDA), *kniplauks* – apie Ancę, Dundagą, Puopę, Zūras (ALE; LVDA), *knīplauks* – apie Ancę, Dundagą (EH I 632; ALE; LVDA); *knĩpluôks* – apie Arlavą (LVDA), Ventą (ALE), Sarkanmuižą (EH I 632), *knipnuõks* – Kluosterėje (LVDA), *kņipluôks* – apie Dzirciemą, Užavą (LVDA).

Gurķa nosaukumi

Rima Bakšiene, Liene Markus-Narvila,
Rolands Kregždis

Kartes pamatā ir atbildes uz ALE materiālu vākšanas programmas 77. jautājumu un KFRP 4. dialektoloģijas anketas 7. jautājumu, kā arī I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003).

Kartē atspoguļota ķirbjaugu dzimtas (*Cucurbitaceae*) ēdamā dārzeņa un tā augļa – parastā gurķa (*Cucumis sativus*) – nosaukumu izplatība.

Abās baltu valodās šī dārzeņa nosaukumi ir seni aizguvumi – Latvijas lielākajā daļā (Kurzemē, Vidzemē un Zemgalē) aizguvums no ģermāņu valodām (to pamatā – polonisms [skat. turpmāk]), bet Lietuvā un Latvijas austrumu daļā (Latgalē) – no slāvu valodām.

Šo nosaukumu cilmes interpretācija ir dažāda. K. Būga (III 322) un V. Smočinskis (2007: 3), balstoties uz K. Būgu, droši apgalvo, ka lie. *agurkas* esot polonisms, sal. senpo. *ogorek*, *ogurek*, po. *ogórek* ‘parastais gurķis (*Cucumis sativus* L. (Rost); šī auga auglis; ābolu šķirne; (pl.) dažu mūku ordeņu apģērba daļa – jostas virve ar mezgliem u. c.’ (SJP III 717; SP XVI w. XXI 102–103; skat. arī Brückner [4]1985: 376), kas, pēc K. Būgas (ibd.) domām, ir pamatā ne tikai austrumslāvu aizguvumiem (sal. senbkr. *огурокъ*, *огорокъ* ‘gurķis’ [ГСБМ XXI 384], bkr. [dial.] *агурóк* ‘t. p.’ [Байкоў, Некрашэвіч 1993: 18; ТСБМ I 111; СБГП I 50], senkr. *огурокъ* ‘t. p.’ [СРЯВ XII 262], kr. dial. *огýрóк* ‘t. p.’ [СРНГ XXII 366–367], senkr. *огурóкъ* ‘t. p.’ [Rudnyckij II 868]), bet arī lv. *augurke* ‘gurķis’ (sal. Kluge [24]2002: 378; skat. arī LEW 178). Jāatzīmē, ka neviens no slāvu valodu etimoloģijas vārdnīcu autoriem nepiemin iespējamo sākotnējo poļu valodas indigenu, bet atvedina šī auga nosaukumu, balstoties uz Frana Miklošiča (Miklosich 1886: 371) hipotēzi par grieķismu, pārņemtu no Bizantijas rakstu avotiem (Brückner ibd.; Преображенский I 639; Цыганенко 1989: 271; Фасмер III 120; ЭСБМ I 77; ЭСУМ IV 153; Огієнко III 338–339; Skok III 537–538), sal. vgr. ἄγουρος ‘grieķis’ ← gr. [sen.] ἄγουρος ‘nenogatavojies, nenobriedis’ (Fresne, Cange I 17–18). Pamatojoties uz šo argumentu, lie. *agurkas* ierindojams neitrālajos (no cilmes aspekta) slāvismos (sal. Sabaliauskas 1960: 257utt.; Reķēna I 177), nevis polonismos.

Kā latviešu, tā lietuviešu valodā kopīgs nosaukums ir la. *agurks* / lie. *agurkas*.

Lietuvas teritorijas lielākajā daļā, vairumā aukštaišu izlokšņu un literārajā valodā lieto *o*-celma nosaukumu *agurkas* (2. akcentējuma paradigma).

Izlokšņu vārdnīcās un LKŽe šis auga nosaukums reģistrēts no visām rietumaukštaišu Kauņas apkaimes izloksnēm, piem., *agurko su ˌžuvè imk* ‘gurķi ar zivi ņem’ KzRŽ I 4; *mædù[s] su ˌagurkù noˌkietũ vidurʼũ* ‘medus ar gurķi [der] pret vēdera aizcietējumu’ KzRŽ I 4; *šá.lta* | *agurkai nèmæzga* ‘auksti, gurķi neaizmetas’ KzRŽ I 4; *gal nebebus šalnų, sodinkim agurkùs* ‘varbūt vairs nebūs salnu, stādīsim gurķus’ Marijampolē (LKŽe); *rauginti agurkai su mėsa tinka* ‘skābēti gurķi ar gaļu garšo’ Daukšos (LKŽe).

Vārdu *agurkas* lieto arī viscaur dienvidaukštaišu teritorijā, piem., *àtnešę. agurˀ.ku.* | *àplupę.* | *irˀ. ir ˌsu ˌaguˀ.kɑis mès ˌti. užváˀlgęm [medaus]* ‘atnesa gurķus, nomizoja, un ar gurķiem mēs tad ieēdām [medu]’ PpaŽK; *pas ˌmùs péˑrmiego.si* | *ri.tóˑju taˀbæ̀.lę̨.n aš ˌtá.ų inˀdę́ˑšu pietùmi* | *dù ˆkåušiñùs* | *aguˀ.ku.* | *dúono.s rɪɛkæ̀.lы.* | *ir ˌgiˑ sì káˑrves* ‘pie mums pārgulēsi, rīt es tev maisiņā ielikšu pusdienām divas olas, gurķi, maizes riecienu, un dzīsi govis’ PpaŽK; *suiˀ́ˑdɑ ir ˌagurkùs* | *ir ˌko.puˑstu(s) suiˀ́ˑdɑ* | *ir ˌbúˑˆlba(s) sujˀ́ˑdɑ mȧ.rɑs* ‘saēd gan gurķus, gan kāpostus saēd, gan kartupeļus saēd mēris’ PpaŽK; *keliñ.to. cæ̀ gegùžo.* | *ar ˌšešóˑlikto* | *ar ˌʒvìdešim šæ̇.što.* | **alenõˑs ʒienà* | *tɑi ˌtadù sę́je agurkùs* | *tai ˌbũˑna labɑ̃ˆ. bráˑndu.s aguˀ.kai* ‘kurā te maijā, sešpadsmitajā vai divdesmit sestajā – Elenas dienā – sēj gurķus, tad mēdz būt ļoti cieti gurķi’ PpaŽK; *arklys priėdęs kaip aguˀrkas* ‘zirgs pieēdies [pilns] kā gurķis’ Leipalingē (LKŽe).

Šis nosaukums ir arī daudzās austrumaukštaišu izloksnēs ap Viļņu, Utenu, Anīkščiem, Panevēžu, kā arī rietumaukštaišu Šauļu apkaimes izloksnēs, piem., *gɔ.lʼ paràˀ.jɔ. rugʼùs ˈpʼjɔvi.* | *aguˀrkɔ. pavɔ́.lgę. su dɔ.ˈnɨˑti* | *irʼ gæraiˆ́* ‘varbūt atnāca no rudzu pļaujas, gurķus ar maizīti paēda, un labi’ KpŽ I 8; *dabaˀ́ gi kad ˈžɨˑdžæ aguˀrkai* | *ale vę́.n pu.stɔ́.žę.džei* ‘tagad gurķi gan zied, bet tik vēja ziediem’ KpŽ I 8; *aguˀrkus kai sɔ.diˀ̇.na* | *atɔ́.žagarʼu. ˈvɨˑžu. vȧ.ža daržaˀ́* ‘kad gurķus stāda, vīzi ačģārni velk dārzā’ KpŽ I 8; *agurkùs rá.uĝu* | *tɑi ˌdedù visɔ́ˑkˆu. lȧ.pu.* | *úˑžuola.* | *vɨˇ̊šˆnu* ‘gurķus skābēju, tad lieku dažādas lapas – ozola, ķiršu’ KlŽ 2; *laistinéju agurkelˆ́ùs* | *gelta.núojæ* ‘laistu gurķus – dzeltē’ KlŽ 2; *šiemet šilta vasara, gerai mezga aguˀrkai* ‘šogad silta vasara, labi ienākas gurķi’ Panevēžā (LKŽe); *aguˀrkų šiandien turgus lūžta* ‘gurķu šodien – tirgus lūst’ Kupiškē (LKŽe); *agurkùs su medum šveičia, net ausys linksta* ‘gurķus ar medu ēd, pat ausis kust’ Anīkščos (LKŽe); *po aguˀrkam auga ir kanapės gerai* ‘pēc gurķiem arī kaņepes labi aug’ Švenčonē (LKŽe); *jo nosis kaip aguˀrkas* ‘viņa deguns kā gurķis [liels]’

Agurko pavadinimai

Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila,
Rolandas Kregždys

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 77 ir į KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 7, taip pat I. Ėdelmanės ir Ā. Ozolos augalų pavadinimų rinkinys (Ėdelmane, Ozola 2003).

Žemėlapyje vaizduojamas moliūginių šeimos (*Cucurbitaceae*) valgomosios daržovės ir jos vaisiaus – paprastojo agurko (*Cucumis sativus*) – pavadinimų paplitimas.

Abiejose baltų kalbose šios daržovės pavadinimai yra seni skoliniai – didžiojoje Latvijos dalyje (Kuržemėje, Vidžemėje ir Žiemgaloje) pasiskolinta iš germanų (jų indigenas – polonizmas [žr. toliau]), o Lietuvoje ir rytinėje Latvijos dalyje (Latgaloje) – iš slavų kalbų.

Pastarųjų kilmės interpretacija įvairuoja. K. Būga (III 322) ir juo besiremiantis Wojciechas Smoczyńskis (2007: 3) drąsiai teigia lie. *agurkas* esant polonizmą, plg. s. le. *ogorek*, *ogurek*, le. *ogórek* ‘paprastasis agurkas (*Cucumis sativus* L. (Rost); šio augalo vaisius; tokia obuolių rūšis; (pl.) kai kurių vienuolių ordinų aprangos dalis – juosiamoji virvelė su mazgais ir kt.’ (SJP III 717; SP XVI w. XXI 102–103; dar žr. Brückner [4]1985: 376), kurie, pasak K. Būgos (ibd.), suponuoja ne tik rytų slavų skolinius (plg. s. blr. *огурокъ*, *огорокъ* ‘agurkas’ [ГСБМ XXI 384], blr. [dial.] *агурóк* ‘t. p.’ [Байкоў, Некрашэвіч 1993: 18; ТСБМ I 111; СБГП I 50], s. ru. *огурокъ* ‘t. p.’ [СРЯВ XII 262], ru. dial. *огýрóк* ‘t. p.’ [СРНГ XXII 366–367], s. ukr. *огурóкъ* ‘t. p.’ [Rudnyckij II 868]), bet ir vo. že. *augurke* ‘agurkas’ (plg. Kluge [24]2002: 378; dar žr. LEW 178). Minėtina, kad nė vienas slavų kalbų etimologinių žodynų autorių nemini galimo pirminio lenkų kalbos indigeno, bet kildina šio augalo pavadinimą, remdamiesi Frano Miklošičiaus (Miklosich 1886: 371) hipoteze, iš Bizantijos sklidusių raštų graikizmo (Brückner ibd.; Преображенский I 639; Цыганенко 1989: 271; Фасмер III 120; ЭСБМ I 77; ЭСУМ IV 153; Огієнко III 338–339; Skok III 537–538), plg. vid. gr. ἄγουρος ‘agurkas’ ← gr. [vėlyv.] ἄγουρος ‘neprinokęs, nesubrendęs’ (Fresne, Cange I 17–18). Remiantis šiuo argumentu, lie. *agurkas* priskirtinas neutraliesiems (kilmės aspektu) slavizmams (plg. Sabaliauskas 1960: 257tt.; Reķēna I 177), o ne polonizmams.

Bendras pavadinimas latvių ir lietuvių kalbose yra la. *agurks* / lie. *agurkas*.

Didesnėje Lietuvos teritorijos dalyje, daugelyje aukštaičių tarmių ir bendrinėje kalboje vartojamas *õ* kamieno pavadinimas *agurkas* (kirčiuojamas pagal 2-ąją akcentinę paradigmą).

Tarminiuose žodynuose ir LKŽe toks šio augalo pavadinimas užfiksuotas visose vakarų aukštaičių kauniškių šnektose, pvz.: *agurko· su‿žuvè imk* ‘agurko su žuvimi imk’ KzRŽ I 4; *mædù[s] su‿agurkù no·‿kietũ̃ vidur’ũ̃* ‘medus su agurku nuo vidurių užkietėjimo’ KzRŽ I 4; *šá.lta | agurkai nèmæzga* ‘šalta, agurkai nemezga’ KzRŽ I 4; *gal nebebus šalnų, sodinkim agurkùs* ‘gal nebebus šalnų, sodinkim agurkus’ Marijampolė (LKŽe); *rauginti agurkai su mėsa tinka* ‘rauginti agurkai su mėsa tinka’ Daukšiai (LKŽe).

Žodis *agurkas* vartojamas ir visame pietų aukštaičių plote, pvz.: *àtnešę. agur.ku. | àplupę. | ir. ir‿su‿agur.kais mès‿ti. užvál̂gęm [medaus]* ‘atnešė agurkų, nulupo, ir su agurkais mes ten užvalgėm [medaus]’ PpaŽK; *pas‿mùs pé·r̂miego.si | ri.tó·ju tar̂bæ.lę.n aš‿tą.ų in̂dę̂·s̃u pietùmi | dù k̂åušin̂ùs | agur.ku. | dúono.s rɪɛkæ.lвɪ. | ir‿gi· sì ká·r̂ves* ‘pas mus permiegosi, rytoj į maišelį aš tau įdėsiu pietums du kiaušinius, agurką, duonos riekelę, ir ginsi karves’ PpaŽK; *su̯ię́ dα ir‿agurkùs | ir‿ko.pū́ stu(s) su̯ię́ dα | ir‿bú·l̂ba(s) su̯ję́ dα mą.rαs* ‘suėda ir agurkus, ir kopūstus suėda, ir bulves suėda maras’ PpaŽK; *keliñ.to. cæ gegùž̃o. | ar‿šešólikto | ar‿ʒvìdešim šæ.što. | *alenõ·s ʒienà | tαi‿tadù sę́je agurkùs | tαi‿bū̃na labaĩ. brą́ndu.s agur.kai* ‘kelintą čia gegužės, ar šešioliktą, ar dvidešimt šeštą – Elenos diena – tai tada sėja agurkus, tai būna labai kieti agurkai’ PpaŽK; *arklys priėdęs kaip agurkas* ‘arklys priėdęs kaip agurkas’ Leipalingis (LKŽe).

Šį pavadinimą turi daugelis rytų aukštaičių šnektų: vilniškiai, uteniškiai, anykštėnai, kupiškėnai, širvintiškiai, panevėžiškiai bei vakarų aukštaičiai šiauliškiai, pvz.: *gɔ.l’ parą.jɔ. rug’ùs ˈp’jɔrvi. | agurkɔ. pavɔ́.lgę. su dɔ.ˈnɨ̇ti | ir’ gæraĩ* ‘gal parėjo rugius pjovę, agurko pavalgė su duonele, ir gerai’ KpŽ I 8; *dabar̃ gi kad ˈžɨ̇džæ agurkai | ale vę̃.n pu.stɔ́.žę.džei* ‘dabar gi kad žydi agurkai, bet vien tuščiažiedžiai’ KpŽ I 8; *agurkus kai sɔ.dɨ̇̃.na | atɔ́.žagar’u. ˈvɨ̇žu. vą̇.ža daržañ* ‘agurkus kai sodina, atžagarią vyžą veža į daržą’ KpŽ I 8; *agurkùs rá.ugu | tαi‿dedù visɔ́r̂ku. lą̇.pu. | ɨ́ržuola. | vɨ̃s̃ʰn̂u* ‘agurkus raugiu, tai dedu visokių lapų – ąžuolo, vyšnių’ KlŽ 2; *laistinę́ju agurkel̂ùs | gelta.núojæ* ‘laistinėju agurkėlius, geltonuoja’ KlŽ 2; *šiemet šilta vasara, gerai mezga agurkai* ‘šiemet šilta vasara, gerai mezga agurkai’ Panevėžys (LKŽe); *agurkų šiandien turgus lūžta* ‘agurkų šiandien – turgus lūžta’ Kupiškis (LKŽe); *agurkùs su medum šveičia, net ausys linksta* ‘agurkus su medumi valgo, net ausys linksta’ Anykščiai (LKŽe); *po agurkam auga ir kanapės gerai* ‘po agurkų auga ir kanapės gerai’ Švenčionys (LKŽe); *jo nosis kaip*

Ērišķos (LKŽe); *nutvėrė kaip agurkuose* ‘noķēra kā gurķos [zogot]’ Dusetās (LKŽe).

Perifērajās lietuviešu izloksnēs – Zietalā, Lazūnos, Gervēčos un Dievenišķēs – pierakstītas divas formas. Izplatīta literārajai valodai analogā *agurkas*, piem., *muːsʼìp nʼė agurku. nʼėrà, nʼiẽko* ‘pie mums, nē, gurķu nav, nekā [nav]’ ZtŽ 46; *sɛːdʼéj sɛːdʼéj agurkai | oː dar̃ išáugo* ‘bija, bija gurķi, arī tagad izauga’ DvŽ I 4; *vaiḱa.m ir ìtu. sausaĩ̃.nʼu. nùpʼerka | ir ìtu. agur̃.ku.* ‘bērniem arī tos cepumus nopērk, un tos gurķus’ DvŽ I 4; *žiẽmų geraĩ̃, ka yrà agur̃kų* ‘ziemā labi, kad ir gurķi’ DvŽ I 4; *nebùs šiuõmet agur̃kų, lapẽlei sussùkį, pageĨ̃cį* ‘nebūs šogad gurķu, lapiņas sagriezušās, nodzeltējušas’ DvŽ I 4; *pavasarį dar tik krautuvėse agurkáičiai būva* ‘pavasarī tagad tik veikalos gurķīši ir’ Gervēčos (LKŽe).

Virknē perifēro izlokšņu (skat. DvŽ I 37; Zinkevičius 1966: 153) lieto arī formu *avur̃kas* (ALE materiāls liecina, ka ir sastopama arī krītoši akcentētā *avùrkas*, izlokšņu vārdnīcās tāds akcentējums nav fiksēts), kas atspoguļo baltkrievismu, t. i., bkr. (dial.) *агурóк* ‘gurķis’ (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 18; ТСБМ 111; СБГП I 50) resp. frikatīvā faringālā baltkrievu *g* /h/ (par šīs fonēmas izrunu vairāk skat. Pashkievich I 3; Чахоўскі, Чахоўская 2010: 104) aizstāšanu ar labiodentālo *v* /ų/ (skat. Zinkevičius ibd.), piem., *pasodzinaũ avurkùs* ‘iestādīju gurķus’ LzŽ 28; *prisū́dėm avur̃kų, bùs dòs un visõs žiemõs* ‘iesālījām gurķus, būs visai ziemai’ LzŽ 28; *búlʼbu. prьišùcʼina | ar awur̃.ku. | ar tʼi̯. ko.pů.stu. ko.kʼũ̃r apskvõrija* ‘kartupeļus sasautē, vai nu gurķus [klāt ēd], vai kāpostus ar kādiem dradžiem’ DvŽ I 4; *ir avur̃kai padžúvo* ‘arī gurķi nokalta’ ZtŽ 70; *sajésk avur̃ku.* ‘apēd gurķi’ ZtŽ 70; *parduoďinʼéja avurkùs vʼiᵉdrù, kʼíek iñlanda vʼĩ̃dran* ‘pārdod gurķus spaiņiem, cik ietilpst spainī’ ZtŽ 70; *garďì avurkʼẽ̃lʼai* ‘garšīgi gurķīši’ ZtŽ 70; *riñk avurkʼùkɑ kokʼĩ̃* ‘ņem kādu gurķīti’ ZtŽ 70.

Lai arī ne bieži, tomēr vārds *agurkas* ir fiksēts 17.–19. gs. lietuviešu senajās vārdnīcās: *agurkas* SD[3] 111; *agurkas* Lex 44a; *agúrkas*, *ô*, M. C II 820 un rakstos: *agurkų* (gen. pl.); *Mes atsimenam... Agurkų* ‘mēs atceramies... gurķus’ BB 4Moz 11,5 u. c. (Skardžius IV 84); *agurku* (gen. pl.); *Atmename and źuwu, kuros walgiem Egypte ‖ uź nieka, agurku, ir dyniu, ir pładyſtu, ir ‖ ſwogunu, ir czeſnaku* ‘atceramies zivis, ko mēs ēdām Ēģiptē un kas mums neko nemaksāja; gurķus un melones, un puravus, un sīpolus un ķiplokus’ Chyl 4Moz 11,5.

Slāvisms *agurks* (par tā cilmi skat. iepriekš; arī LEV I 326) ir izplatīts galvenokārt Latgales dienvidu un dienvidrietumu izloksnēs, piem., *agur̃ku pì-aũk, to jàu laďi* ‘[ja] gurķi izaug, tad jau [ir] labi’ Kalupē (ALE; *agur̃ks* arī KIV I 47); *pâd́ejûs godûs vys nàisadùdâs agùŕki* ‘pēdējos gados arvien nepadodas gurķi’ Višķos (Apv); *agùrks* Skaistā (ALE); *aś agur̃kus àr madu ļùbeju, vosòr itaĩ̃ âdu* ‘man garšo gurķi ar medu, vasarā tā ēdu’ Asūnē (ALE); *agur̃ks* arī Aglonā un Kalupē, piem., *agur̃ki ďìžy nasaśìejâs*; *agur̃ku sàkłys deidźèi lupotâ vài syũ̂nuôs, i nadeîdzâtys sàkłys sîẹį*; *jira d́iv́eju šk̑iru agur̃ku – agrèimuôki – mazuôkeńi, a vâĺèimuôkì aũk ĺeĺi, raśńi*; *agur̃ki źíť i źíť da àugusta bàigys*; *ka nùjàm agur̃ks, tot ḿìercèi*; *ka agur̃ks ḿìerćèi, to vajag kropu, upynùoju i krenu*; *agur̃k̑ìm źeḿi sagatav́èi, kuô i v́iśìm dùorzùoj̃ìm, lài byutu źeḿś ìerdona* ‘gurķus bieži nesēj; gurķu sēklas diedzē lupatā vai sūnās, arī nediedzētas sēklas sēj; ir divējādu šķirņu gurķi – agrīnākie – mazāki, bet vēlīnākie aug lieli, resni; gurķi zied līdz augusta beigām; kad gurķus noņem, tad mērcē ‘skābē’; kad gurķus skābē, tad vajadzīgas dilles, upenāju lapas un mārrutki; gurķiem zemi sagatavo tāpat kā visiem dārzeņiem, [raugās], lai zeme būtu irdena’ (Apv); *ogurks* Kalupē (Ēdelmane, Ozola 2003: 119).

Latgalē plašāk izplatīta leksēma, kas atspoguļo struktūrelementa *-ķ-* asibilāciju (t. i., la. *į̯ŏ*-celma dial. **ogurķis* → *ogurcis* [par šo fonētisko procesu skat. Endzelīns 1951: 187–188]), *ogurcis* vai *ogūrcis* un varianti, piem., *ogurčus skuôb̃eî d́éļ zîmys*; *ogrejùs ogur̃̂č*: *àuʒèi zàm pĺâv́iś*; *ogur̃̂či gar̃šèiģi àr kriejumu i śèipùĺ̂ìm*; *ogreji ogur̃̂či âdami vosorâ, tùs zîmài naskuôbeî* ‘gurķus skābē ziemai; agros gurķus audzē zem plēves; gurķi garšīgi ar krējumu un sīpoliem; agrie gurķi ēdami vasarā, tos ziemai neskābē’ Barkavā (Apv); *zîmài b̃ìe pỳlna ogùrču buca, a tolḱìņ v́eļ da pavasara nadavỳlkòm* ‘ziemai bija [ieskābēta] pilna gurķu muca, bet līdz pavasarim tomēr neizvilkām’ Bērzgalē (ALE); *ogùrčus ìːskuôbʼèi zîmài i ât àr bùĺv̀òm i b̃ìspînu* ‘gurķus ieskābē ziemai un ēd ar kartupeļiem un biezpienu’ Dricēnos (ALE); *man ir lels duorzs – vīna grāda seipulu, ūtra – ogūrču* ‘man ir liels [sakņu] dārzs – viena dobe sīpolu, otra – gurķu’ Kārsavā (Apv); *lai iz ogurču lopom napazarùod́ùtùs ṕätnys, sàkla jùokùdynoį* ‘lai uz gurķu lapām neparādītos plankumi, sēkla jākodina’ Kaunatā (ALE); *ogùrčus stota vâlu, ka źäḿä sỳłta; ogùrčus sùoĺ̂äjä, zaļus ât̂d́ä àr krîejumu, àr madu toža* ‘gurķus stāda vēlu, kad zeme silta; gurķus skābēja, svaigus ēda ar krējumu, ar medu arī’ Nautrēnos (ALE); *pagùojušâ godâ nabeja ńi ogùrča a šùgot jau atrodu ogùrci, vâļ byûs* ‘pagājušajā gadā nebija neviena gurķa, bet šogad jau atradu vienu, vēl būs’ Ozolainē (ALE); *sùoĺîety ogùrčy* ‘skābēti gurķi’ Pildā (ALE); *ṕìḿìerćèm iz źîmas ogùrču* ‘ieskābējām ziemai gurķus’ Šķilbēnos (ALE); un *ogùrĉś*, piemēram, *zàm vokoru apĺâi ogùrčus* ‘pievakarē aplej gurķus’ Kārsavā (ALE); *lài laďi aûktu, ogùrči jùoĺeį ŕeîtâ i vokorâ* ‘lai gurķi labi augtu, [tie] jālaista no rīta un vakarā’ Makašēnos (ALE).

Rēznā reģistrēts variants *agùrcis*.

Sporādiski fiksēta arī leksēma *agòrks*: *agòrku sàklys zàm* [pirms] *sîešonys iźḿìerćài* ‘gurķu sēklas pirms sēšanas izmērcē’ Izvaltā (Apv).

Retumis sastopami arī *agurklis*, *ogurklis* ar līdz šim nenoskaidrotas izcelsmes paratētisko resp. neetimoloģisko struktūrelementu *-l-*, kas acīmredzot skaidrojams ar analoģiju ar la. *aûg-**l**-is* ‘koka auglis; mātes miesas auglis; produkts; peļņa, procenti’ (ME I 216); la. *âbuõ-**l**-s* ‘ābols; āboliņš; (pl.) kartupeļi’ (ME I 235), jo jau senākajos un vēlāka laika latviešu rakstu avotos aplūkotais fitonīms tiek saukts par *karmadhāraya* tipa kompozītu: Gurcken, *Kreewabohli* Phras. 1638: 330; Kreewabohli *Gurcken* XVI 330 (Fennell 1989: 57); Kreew=Ahboļi. *ruschapfeln Reuse. gurken. Augurken. Agurken* Depkin 1704: 694 (II 64), *Kreewo=abohli* ‘krievu ābuoli’ Lange 1773: 122; *kreewu ahbols* Gurke Stender 1789 I 117 (ME II 285); *Kreew Abals* ‘gurķis’ Elvers 1748: 173 (skat. arī LEV I 326), piem., *agur̃kļi izaûga labi dàuć; agur̃kļu ìskuôb̃ệjẹ̀m* ‘gurķu izauga diezgan daudz; gurķus ieskābējām’ Preiļos (Apv); *nùo dàrzeņiém vàiràk àuʒé̯ gùrķus, kurus sàucám pàr agùrkļiem* ‘no dārzeņiem visvairāk audzē gurķus, kurus saucam par *agurkļiem*’ Medņos (Apv); *ogur̃̂kļus ę̂d́ę̯ àr kr̃ìejùm* ‘gurķus ēda ar krējumu’ Galēnos (ALE). Reģistrēta arī deminutīvforma *agurklītis*: *àr kropîm sùolę́i ogùrkĺeîšs* ‘ar dillēm skābē gurķīšus’ Stirnienē (Apv).

Ģermānisms *gurķis* (< vā. *Gurke* ‘gurķis’ [LEV I 326]) fiksēts arī 17.–19. gs. vārdnīcās: *gurki* Gurken Kreew ahboli Fürecker 1650 I 76; II 148; *gurķis* Gurke Stenders 1789 I 84; Ulmann 1872: 83; *agurķis* die Gurke Ulmann 1872: 1; *gurķi.* augurken. Kreew=ahboli. Depkin 1704 I 475.

Fiksētas arī formas *agurķe*, *-is*: Gurke, *agurķe*, Kreewu ahbols Stenders 1789 II 736; *agurķis* = gurķis Ulmann 1872: 1.

Žemaitijā izplatīts nosaukums *agur̃klas* un *vagur̃klas*.

Forma *agur̃klas* ar paratētisku resp. neetimoloģisku *-l-* acīmredzot skaidrojama kā: I. nevis kontaminācija ar lie. subst. *gùnk-**l**-as* 3 (sm.)

agurkas ‘jo nosis kaip agurkas (didelė)’ Ėriškiai (LKŽe); *nutvėrė kaip agurkuose* ‘nutvėrė kaip agurkuose (vagiant)’ Dusetos (LKŽe).

Periferinėse lietuvių šnektose – Zieteloje, Lazūnuose, Gervėčiuose ir Dieveniškėse užrašytos dvi formos. Paplitusi analogiška bendrinei kalbai – *agurkas*, pvz.: *muːsʼìp nʼė agurkų. nʼėrà, nʼiẽko* ‘pas mus nė agurkų nėra, nieko’ ZtŽ 46; *sɛːdʼéj sɛːdʼéj agurkai | oː dar išáugo* ‘buvo buvo agurkai, o dabar išaugo’ DvŽ I 4; *vaiká.m ir ìtu. sausaĩ.nʼu. nùpʼerka | ir ìtu. agurkų.* ‘vaikams ir šitų sausainių nuperka, ir šitų agurkų’ DvŽ I 4; *žiẽmų geraĩ, ka yrà agurkų* ‘žiemą gerai, kai yra agurkų’ DvŽ I 4; *nebùs šiuõmet agurkų, lapẽlei sussùkį, pageĩlį* ‘nebus šiemet agurkų, lapeliai susisukę, pageltę’ DvŽ I 4; *pavasarį dar tik krautuvėse agurkáičiai būva* ‘pavasarį dabar tik parduotuvėse agurkėlių būna’ Gervėčiai (LKŽe).

Greta jos šiose šnektose (žr. DvŽ I 37; Zinkevičius 1966: 153) vartota ir lytis *avuřkas* (ALE medžiaga liudija esant ir tvirtapradiškai kirčiuotą *avùrkas*, nors tarminiuose žodynuose tokio kirčiavimo neužfiksuota), reflektuojanti gudizmą, t. y. blr. (dial.) *агурóк* ‘agurkas’ (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 18; ТСБМ 111; СБГП I 50) resp. frikatyvinio faringalinio baltarusių *g* /h/ (apie šios fonemos tartį plačiau žr. Pashkievich I 3; Чахоўскі, Чахоўская 2010: 104) pakeitimą labiodentaliniu *v* /ų/ (žr. Zinkevičius ibd.), pvz.: *pasodzinaũ avurkùs* ‘pasodinau agurkus’ LzŽ 28; *prisū́dėm avuřkų, bùs dòs un visõs žiemõs* ‘prisūdėm agurkų, bus visai žiemai’ LzŽ 28; *búlʼbu. prʊišùcʼina | ar awuř.ku. | ar tʼi̯. ko.pū.stu. ko.kʼũ apskvõrija* ‘bulvių prišutina, ar agurkų, ar ten kopūstų kokių užspirgina’ DvŽ I 4; *ir avuřkai padžúvo* ‘ir agurkai nudžiūvo’ ZtŽ 70; *sajésk avuřku.* ‘suvalgyk agurką’ ZtŽ 70; *parduoďinʼéja avurkùs vʼiᵉdrù, kʼíek iñlanda vʼĩdran* ‘pardavinėja agurkus kibiru, kiek telpa į kibirą’ ZtŽ 70; *garďì avurkʼẽlʼai* ‘skanūs agurkėliai’ ZtŽ 70; *riñk avurkʼùkɐ kokʼĩ* ‘imk agurkiuką kokį’ ZtŽ 70.

Nors ir negausiai, tačiau žodis *agurkas* yra užfiksuotas XVII–XIX a. lietuvių senuosiuose žodynuose: *agurkas* SD[3] 111; *agurkas* Lex 44a; *agúrkas*, *ô*, M. C II 820 bei raštuose – *agurkų* (gen. pl.): *Mes atmenam… Agurkų* ‘mes atmename… agurkus’ BB 4Moz 11,5 ir kt. (Skardžius IV 84); *agurku* (gen. pl.): *Atmename and źuwu, kuros walgiem Egypte ‖ uź nieką, agurku, ir dyniu, ir pładyſtu, ir ‖ ſwogunu, ir czeſnaku* ‘atmename žuvis, kurias dykai valgėme Egipte; agurkus ir melionus, ir porus, ir svogūnus, ir česnakus’ Chyl 4Moz 11,5.

Slavizmas *agurks* (apie jo kilmę žr. anksčiau; dar žr. LEV I 326) paplitęs pietinėse ir pietvakarinėse Latgalos šnektose, pvz.: *agu̯rku pì-aũk, to jàu laďi* ‘[jei] agurkų priauga, tada jau [yra] gerai’ Kalupė (ALE; *agu̯rks* taip pat užfiksuotas ir KIV I 47); *pâďejûs godûs vys nàisadùdâs agùŕki* ‘pastaraisiais metais vis nenusiseka agurkai’ Viškiai (Apv); *agùrks* – apie Skaistą (ALE): *aś agu̯rkus àr madu ļùbeju, vosòr itaî âdu* ‘man skanu agurkai su medumi, vasarą taip valgau’ Asūnė (ALE); *agu̯rks* – apie Agluoną ir Kalupę, pvz.: *agu̯rki ďìžy nasaŝìejâs; agu̯rku sàkłys ďeidźèi lupotâ vài syûnuôs, i nadeîdzâtys sàkłys ŝìeį; jira ďivéju šķiru agu̯rku – agrèimuôki – mazuôkeńi, a vâĺèimuôkì aũk ĺeĺi, raśńi*; *agu̯rki źîĺ i źîĺ da àugusta bàigys*; *ka nùjàm agu̯rks, tot ḿìercèi*; *ka agu̯rks ḿìerćèi, to vajag kropu, upynùoju i krenu*; *agu̯rkìm źeḿi sagatavėi, kuô i víšìm dùorzùojìm, lài byutu źeḿś ìerdona* ‘agurkų tankiai nesėja; agurkų sėklas daigina skudurėlyje arba samanose, taip pat ir nedaigintas sėklas sėja; yra dviejų rūšių agurkų – ankstyvieji mažesni, o vėlyvieji auga dideli, stori; agurkai žydi iki rugpjūčio pabaigos; kai agurkus nuskina, tai raugia; kai raugia agurkus, reikia krapų, juodųjų serbentų lapų ir krienų; agurkams žemę ruošia taip pat kaip ir visoms daržovėms, [žiūri], kad žemė būtų puri’ (Apv); *ogurks* – apie Kalupę (Ēdelmane, Ozola 2003: 119).

Latgaloje labiau paplitusi leksema, reflektuojanti struktūrinio elemento *-ķ-* asibiliaciją (t. y. *į̆ŏ* kam. la. dial. **ogurķis* → *ogurcis* [apie šį fonetinį procesą žr. Endzelīns 1951: 187–188]), – *ogurcis* arba *ogūrcis* ir jos variantai, pvz.: *ogurčus skuôb̆eî ďéļ źîmys*; *ogrejùs ogu̯rč*: *àuʒèi zàm pĺäv́iś*; *ogu̯rči gaŕšèiģi àr kriejumu i śèipùĺìm*; *ogreji ogu̯rči âdami vosorâ, tùs źîmài naskuôbeî* ‘agurkus raugia žiemai; ankstyvuosius agurkus augina po plėvele; agurkai skanu su grietine ir svogūnais; ankstyvuosius agurkus valgo vasarą, jų žiemai neraugina’ Barkava (Apv); *źîmài b̆ie pỳlna ogùrču buca*, *a tolḱìņ véļ da pavasara nadavỳlkòm* ‘žiemai buvo [užraugta] pilna statinė agurkų, bet iki pavasario vis dėlto neužtekome’ Bėrzgalė (ALE); *ogùrčus ìːskuôbʼèi źîmài i ât àr bùĺvòm i b̆ìspîn̆u* ‘agurkus užraugia žiemai ir valgo su bulvėmis ir varške’ Dricėnai (ALE); *man ir lels duorzs – vīna grāda seipulu, ūtra – ogūrču* ‘aš turiu didelį daržą – viena lysvė svogūnų, kita - agurkų’ Karsava (Apv); *lai iz ogurču lopom napazarùodùtùs ṕätnys, sàkla jùokùdynoį* ‘kad ant agurkų lapų neatsirastų dėmių, sėklą reikia beicuoti’ Kaunata (ALE); *ogùrčus stota vâlu, ka źäḿä sỳłta; ogùrčus sùoĺâjä, zaļus âďä àr kŕîejumu, àr madu toža* ‘agurkus sodina vėlai, kai žemė šilta; agurkus raugino, šviežius valgė su grietine, taip pat ir su medumi’ Nautrėnai (ALE); *pagùojušâ godâ nabeja ńi ogùrča a šùgot jau atrodu ogùrci, vâļ byûs* ‘praėjusiais metais nebuvo nė vieno agurko, o šiemet jau radau vieną, dar bus’ Uozuolainė (ALE); *sùoĺîety ogùrčy* ‘rauginti agurkai’ Pilda (ALE); *p̂ìmìerćèm iz źîmas ogùrču* ‘užraugėme žiemai agurkų’ Škilbėnai (ALE); yra ir variantas *ogùrčś*, pvz.: *zàm vokoru apĺâi ogùrčus* ‘pavakare palaistyk agurkus’ Karsava (ALE); *lài laďi aûktu, ogùrči jùoĺeį ŕeîtâ i vokorâ* ‘kad agurkai gerai augtų, [juos] reikia laistyti iš ryto ir vakare’ Makašėnai (ALE).

Rėznoje užregistruotas variantas *agùrcis*.

Sporadiškai pasitaiko leksema *agòrks*: *agòrku sàklys zàm* [pirms] *ŝìešonys iźḿìerćài* ‘agurkų sėklas prieš sėjant išmirko’ Užvaldas (Apv).

Keliose vietovėse užrašyti *agurklis, ogurklis* su iki šiol neišaiškintos kilmės paratetiniu resp. neetimologiniu struktūriniu elementu *-l-*, kuris, matyt, aiškintinas analogija su la. *aûg-l-is* ‘medžio vaisius; įsčių vaisius; produktas; pelnas, procentai’ (ME I 216); la. *âbuõ-l-s* ‘obuolys; dobilas; (pl.) bulvės’ (ME I 235), mat jau senuosiuose ir vėlesniojo laikotarpio latvių raštuose aptariamas fitonimas įvardijamas *karmadhāraya* tipo kompozitu: Gurcken, *Kreewabohli* Phras 1638: 330; Kreewabohli *Gurcken* XVI 330 (Fennell 1989: 57), Kreew=Ahboļi. *ruschapfeln Reuse. gurken. Augurken. Agurken* Depkin 1704: 694 (II 64), *Kreewo=abohli* ‘rusų obuoliai’ Lange 1773: 122; *kreewu ahbols* Gurke Stender 1789 (ME II 285), *Kreew Abals* ‘agurkas’ Elvers 1748: 173 (dar žr. LEV I 326), pvz.: *agu̯rkļi izaûga labi dàuć; agu̯rkļu ìskuôb̆ę̂jęm* ‘agurkų gana daug užaugo; agurkus užraugėme’ Preiliai (Apv); *nùo dàrzeņiém vàiràk àuʒę́ gùrķus, kurus sàucám pàr agùrkļiem* ‘iš daržovių daugiausia augina agurkų, kuriuos vadiname *agurkļi*’ Medniai (Apv); *ogu̯rkļus ę̂ďę àr kŕìejùm* ‘agurkus valgė su grietine’ Galėnai (ALE). Užregistruota ir deminutyvinė forma *agurklītis*: *àr kroṕìm sùoĺę́i ogùrkĺeîšs* ‘su krapais raugia agurkėlius’ Stirnienė (Apv).

Germanizmas *gurķis* (< vo. *Gurke* ‘agurkas’ [LEV I 326]) užfiksuotas XVII–XIX a. žodynuose: *gurki* Gurken Kreew ahboli Fürecker 1650 I 76; II 148; *gurķis* Gurke Stenders 1789 I 84; Ulmann 1872: 83; *agurķis* die Gurke Ulmann 1872: 1; *Gurķi.* augurken. Kreew=ahboli. Depkin 1704 I 475.

Užfiksuotos ir formos *agurķe*, *-is*: Gurke, *agurķe*, Kreewu ahbols Stenders 1789 II 736; *agurķis* = gurķis Ulmann 1872: 1.

Žemaitijoje paplitę pavadinimai *agurřklas* ir *vagurřklas*.

‘virves vai diega resnāka vieta, piepampšana’ Klaipēdā, ‘koka izaugums, puns’ Raseiņos (LKŽe), kā norāda Z. Zinkevičs (Zinkevičius 1966: 196), jo žemaišu areālā lietotās šī vārda semēmas [areālajai šīs leksēmas izplatībai nez kādēļ neviens nav centies pievērst uzmanību (sal. Kabašinskaitė 1998: 86)] uz aplūkojamā dārzeņa nosaukumu skaidri nenorāda, vai [tā paša iemesla dēļ] lie. subst. *gurk-**l**-ỹs* 3, 4 (masc.) ‘putna barības vada gala paplašinājums, guza’ J, Dov, JD 1435, ‘pazode [cilvēka vai dzīvnieka], pakakle’ J [LKŽe] – uz šādu Kazimiera Jauņa minējumu norāda K. Būga [III 323], arī ne no vārddarināšanas viedokļa, ne semantiski nesaistītu polonismu lie. *cvìklas* 1 (sm.); SD 33 ‘(bot.) parastā biete (*Beta vulgaris*)’ Kairos, Priekulė, Kuršėnos (LKŽe) – E. Frenkelis (LEW 178) ar šo vārdu mēģinājis pamatot lie. dial. *gurk-l-as* (skat. turpmāk) neskaidras cilmes *-l-*, bet gan pēc analoģijas ar subst. lie. (dem.) *agurkẽ-**l**-is* ‘neliels gurķis’, sal. *Pas močiutę augau, agurkėliùs valgiau* ‘pie māmiņas augu, gurķus ēdu’ JV 734 [LKŽe]; II. latvisma lietojums, sal. la. dial. *agurklis*, *ogurklis* [skat. iepriekš]), kas fiksēts ne tikai dažās žemaišu izloksnēs (kā ziemeļu, tā dienvidu areālā), bet arī rietumaukštaišu šauliešu Šakīnas un Gruzdžu izloksnēs (skat. Būga III 323). ALE materiālos šī forma konstatēta ap Padvarēli, Kuršēniem, Judrēnu, Kvēdarnu, Vismaldu. Izlokšņu vārdnīcās tā dota no dienvidžemaišu dūnininku teritorijas, bet LKŽ liecina, ka tā sastopama arī ziemeļžemaišu areālā ap Viekšņiem, Kuļiem, piem., *a pàčuõs agộrklâ jãũ mèzg* ‘vai pašai gurķi jau ienākušies?’ DūnŽ 22; *màlavá | sàké | ka niẽr agu̯rklu̯* ‘meloja, teica, ka nav gurķu’ DūnŽ 22; *àgộrklọs | kuópũrstọs râugdavuom* ‘gurķus, kāpostus skābējām’ DūnŽ 22; *gali valgyti bulves su agurklais* ‘vari ēst kartupeļus ar gurķiem’ Viekšņos (LKŽe); *nosis kaip agurklas* ‘deguns kā gurķis’ Kuļos (LKŽe).

Variants ar protētisko *v-* *vagurklas* fiksēts Ziemeļžemaitijā (ap Kretingu, Viekšņiem, Kuļiem, Kalnali [skat. Zinkevičius 1966: 189]). ALE materiālos tas rodams no Sedas un Grūšlaukes, izlokšņu vārdnīcās un LKŽe – no Kretingas, Tirkšļiem, Truikiniem, Mažeikiem, piem., *šimėta vagộrklâ ọ̃žderîejẹ̃ põikê* ‘šogad gurķi padevušies skaisti’ KrŽ 471; *vagurklų po rublį už kilogramą, tokie nedideli šitai* ‘gurķi rubli kilogramā, tādi nelieli šie’ Tirkšļos (LKŽe); *pagrobiau vagurklų su lašiniais* ‘pieēdos gurķu ar speķi’ Truikinos (LKŽe); *mūsų vagurklai dar nežyda* ‘mūsu gurķi vēl nezied’ Mažeikos (LKŽe).

Ļoti reti lietuviešu izloksnēs ir ģermānismi *gurkis, gurklis, gurklas, gurklẽlis* (trīs pēdējie ar neetimoloģisku *-l-* pēc analoģijas ar lie. dial. *agurklas* [skat. iepriekš]). Tie sastopami dažviet pašās rietumžemaišu izloksnēs. ALE materiālos *gurkis* fiksēts no Dumpjiem, *gurklis*, *gurklẽlis* – no Šilutes. Izlokšņu vārdnīcās šie nosaukumi vispār nav minēti, bet LKŽe dots pāris piemēru bez precīzas izloksnes piederības: *gurkliniai obuoliai panašūs į gurklus, prinoksta vėlai rudenį* ‘tādi āboli, līdzīgi gurķiem, ienākas vēlā rudenī’ (LKŽe); *gurklelius ilgai šviežius išlaikyti norėdamas, išsiskirk benuimant gražiausius* ‘ja gurķus gribi ilgāk saglabāt svaigus, izlasi, noņemdams skaistākos’ LC1879,35 (LKŽe).

Nosaukums *gurķis* sastopams gandrīz visā Latvijā: Ērģemē, Irlavā, Kalupē, Kārķos, Krapē, Krimuldā u. c., piem., *kuo līdz lieli gurķi, kad vidi tukši* ‘ko dod lieli gurķi, ja vidi tukši’ (ME I 684) (Ēdelmane, Ozola 2003: 119).

Latviešu valodas izloksnēs sastopama gan leksēma *gurķis*, gan tās fonētiskie un morfoloģiskie varianti, piem., *ńi̯kas jòu nu toáda gúŕķa navaíd́e*: *oúd́ìńć vîń*, *ìń ta vêĺ tòas sàkłas ìń myzas*, *b̓eť ę́śť gorc*, *èipaš*, *kad łab̓i ìskoápst*; *jums šùgod łob̓i gúŕķi: tik̓ gaŕi yzaúguši*; *úzuła łopas Íìk, ka gúŕķus skoáb̓ę̂i* ‘nekas jau no tāda gurķa nav: ūdens vien, un tad vēl tās sēkas un mizas, bet ēst [ir] garšīgs, īpaši, kad labi ieskābst; jums šogad labi gurķi: tik gari izauguši; ozola lapas liek, kad gurķus skābē’ Aknīstē (ALE; Apv); *tam̂ vecim̂ dęguñs kâ gurķis* ‘tam vecim deguns kā gurķis’ Bauskā (Apv); *ę̂d gurķus skâbę̂tus, marinę̂tus, svaîgus* ‘ēd gurķus skābētus, marinētus, svaigus’ Blīdenē (ALE); *gùrķìm tâdu aũkstâku meta tùo dùobi, lài ta laîž uz leju tãs stîgas*; *diĨlês iê ìeliku gùrķus, ķipluõkus a pìeliku klâ* ‘gurķim tādu augstāku meta to dobi, lai tad laiž uz leju tās stīgas; dilles ieliku, gurķus, ķiplokus ar pieliku klāt [skābējot]’ Ērģemē (ALE; arī *gùrķis* ĒIV I 376–377); *ka i tâc labvẽliks laîks priekš gùrķìm, ta’ jòu diẽzgàn vàr dabut* ‘kad ir tāds labvēlīgāks laiks gurķiem, tad jau diezgan var dabūt’ Idū (Apv); *gurķu solatus tàisija*; *nùmizinaja gurķus, sagrîza, pìmeta sùoli ùn to iêda*; *jo moz krìejuma bej*, *to lika ij roûgušpìnu gurķu solatîm*; *skuôbâti gurķi agrâk bej, tuôdu marinâtu gurķu agrâk nabej*; *skuôbẽšanai tuôdus napùoraûgušus gurķus niêma*; *tuôdi, kas jàu ʒaĨtani palîk, tuôdi pùoraûguši, tuôdi jàu nabej skuôbẽšanai lobi*; *màn patèik pusskuôbuši gurķi*; *èllîgi gaŕšuį̄ šmùrâta jàra gaļa àr pusskuôbušîm gurķîm*; *gurķus iêdam àr krìejumu, àr svîsta màizi iêdam*; *skuôbejam kuôdu spàini gurķu*; *gurķus jàu gòn aûʒeja dìzgòn sèn*; *mes agrâk tàisijam tuôdas plotas gràdas kuô zemenêm ùn tod sìejam gurķus kotrâ gràdâ treîs rìndas*; *mìerceį̄ pirms sìešanas sàklas, tod àtri deîkst*; *labi mâslâtâ zemê gurķi labi aûg*; *gurķus nasìej ʒiļi, viņi naspìej izlèist aũkšâ* ‘gurķu salātus taisīja; nomizoja gurķus, sagrieza, piemeta sāli un tad ēda; ja maz krējuma bija, tad lika arī rūgušpienu gurķu salātiem; skābēti gurķi agrāk bija, tādu marinētu gurķu agrāk nebija; skābēšanai tādus nepāraugušus gurķus ņēma; tādi, kas jau dzelteni paliek, tādi pārauguši, tādi jau nebija skābēšanai labi; man patīk pusskābuši gurķi; ļoti garšoja šmorēta jēra gaļa ar pusskābušiem gurķiem; gurķus ēdām ar krējumu, ar sviestmaizi ēdām; skābējām kādu spaini gurķu; gurķus jau gan audzēja diezgan sen; mēs agrāk taisījām tādas platas grēdas kā zemenēm un tad sējām gurķus katrā grēdā trīs rindas; sēklas pirms sēšanas mērcēja, tad ātri dīgst; labi mēslotā zemē gurķi labi aug; gurķus nesēj dziļi, viņi nespēj uzdīgt’ Kalncempjos (Apv); *šùogad labi gùrķi padę̆vušìes* ‘šogad labi gurķi padevušies’ Krapē (ALE; Apv); *jâpaņę̀m jĩskañna ùn jâapleî tiẽ gùrķi*; *iêskâbejàm vę̀sę̀lu mucu gùrķus*, *bûs visaî ziêmaî* ‘jāpaņem lejkanna un jāaplej tie gurķi; ieskābējām veselu mucu gurķus, būs visai ziemai’ Krimuldā (Apv); *gurķus ę̂d svaîgus un skâbę̂tus* ‘gurķus ēd svaigus un skābētus’ Kursīšos (ALE); *guˈrķis* arī Ērgļos, Ogrē (ALE; Apv) un Sausnējā (Apv; skat. arī FBR XI 114); *uôzuôllapas, ka gurķus skâbê, liêk* ‘ozollapas, kad gurķus skābē, liek’ Nīcā (ALE); *gurķi mums neizaûga* ‘gurķi mums neizauga’ Ropažos (ALE); *gurķus drusku sâka sę̆t pêc pirmâ kara*; *[gurķus] sẽį, kad ķirši ziêd*; *sẽį strīpiņâs*; *vaʒiņu pataĩsa veĺ ʒiļâku, laî mitrumˆs glabâjas* ‘gurķus drusku sāka sēt pēc Pirmā pasaules kara; [gurķus] sēj, kad ķirši zied; sēj strīpiņās; vadziņu pataisa vēl dziļāku, lai mitrums glabājas’ Nīgrandē (Apv); *gurķus ziêmu mẽs diẽzgañ daũg apę̂damˆ* ‘ziemā mēs apēdam diezgan daudz gurķu’ Rucavā (ALE); *gurķus aũʒẹ̀ja*; *skˑâbẹ̀ja gurķus tˑâdus, kas naų pˑàraûguši* ‘gurķus audzēja; skābēja gurķus tādus, kas nav pārauguši’ Sinolē (ALE); *ka es strùodaju pàr dàrznìku, to es gurķus moz cìniju*; *kod gurķi riktîgi iškuôbuši, tod var iêst*; *salasiju gurķus* ‘kad es strādāju par dārznieku, es gurķus maz cienīju; kad gurķi kārtīgi ieskābuši, tad var ēst; salasīju gurķus’ Stāmerienā (ALE); *kad gúrķus skoábę́ja, liːka dìlles, ķíršu loːpas, màľnùo joàņuuógu loːpas*. ‘kad gurķus skābēja, lika dilles, ķiršu lapas, melno jāņogu lapas’ Sunākstē (ALE); *gurķus âd zaļus ùn skuôbâtus* ‘gurķus ēd zaļus un skābētus’ Ziemerī (ALE); *gurķis* arī Bauskā, Kalupē (ALE; Apv; jaunākās pa-

Lytis *agur̃klas* turi paratetinį resp. neetimologinį *-l-*, kuris, matyt, aiškintinas: I. ne kontaminacija su subst. lie. *gùnk-**l**-as* 3 (sm.) ‘virvės ar siūlo storesnė vieta, pumputys’ Klaipėda, ‘medžio gumbas, antauga’ Raseiniai (LKŽe), kaip nurodo Z. Zinkevičius (1966: 196), mat žemaičių plote vartojamos šio žodžio sememos [į arealinį šios leksemos paplitimą kažkodėl niekas nėra linkęs kreipti dėmesio (plg. Kabašinskaitė 1998: 86)] aptariamos daržovės aiškių konotatų nesuponuoja, arba [dėl tos pačios priežasties] subst. lie. *gurk-l-ỹs* 3, 4 (sm.) ‘paukščio stemplės galo išsiplėtimas, gūžys’ J, Dov, JD 1435, ‘pasmakrė [žmogaus ar gyvulio], paliaukis’ J [LKŽe] – tokį Kazimiero Jauniaus spėjimą nurodo K. Būga [III 323], taip pat nei darybiškai, nei semantiškai nesusijusiu polonizmu lie. *cvìklas* 1 (sm.); SD 33 ‘(bot.) raudonasis burokas (*Beta vulgaris*)’ Kairiai, Priekulė, Kuršėnai (LKŽe) – E. Fraenkelis (LEW 178) šiuo žodžiu mėgino pagrįsti lie. dial. *gur̃k-l-as* (žr. toliau) neaiškios kilmės *-l-*, bet pagal analogiją su subst. lie. (dem.) *agurkẽ-l-is* ‘nedidelis agurkas’, plg. *Pas močiutę augau, agurkėliùs valgiau* JV 734 [LKŽe]; II. leticizmo vartosena, plg. la. dial. *agurklis*, *ogurklis* [žr. anksčiau]) užfiksuota ne tik iš įvairių žemaičių šnektų (tiek šiaurės, tiek pietų žemaičių plote), bet ir vakarų aukštaičių šiauliškių Šakynos bei Gruzdžių šnektose (žr. Būga III 323). ALE ji užrašyta iš Padvarėlių, Kuršėnų, Judrėnų, Kvėdarnos, Vismaldų. Tarminiuose žodynuose pateikiama iš pietų žemaičių dūnininkų ploto, LKŽe paliudyta ir šiaurės žemaičiuose apie Viekšnius, Kulius, pvz.: *a pàčiūõs agõrklâ jãũ mèzg* ‘ar pačios agurkai jau mezga?’ DūnŽ 22; *màlavá | sàké | ka niẽr agu̯r̃klu̯* ‘melavai – sakei, kad nėra agurkų’ DūnŽ 22; *àgõrklọ̀s | kuópũstọ̀s râugdavuom* ‘agurkus, kopūstus raugdavom’ DūnŽ 22; *gali valgyti bulves su agur̃klais* ‘gali valgyti bulves su agurkais’ Viekšniai (LKŽe); *nosis kaip agur̃klas* ‘nosis kaip agurkas’ Kuliai (LKŽe).

Variantas su protetiniu *v-* *vagur̃klas* užfiksuotas šiaurės Žemaitijoje (apie Kretingą, Viekšnius, Kulius, Kalnalį [žr. Zinkevičius 1966: 189]). ALE jį pateikia iš Sedos ir Grūšlaukės, tarminiai žodynai ir LKŽe – iš Kretingos, Tirkšlių, Truikinų, Mažeikių, pvz.: *šimẽta vagõrklâ ǫ̣žderîeję pǫ̃ikê* ‘šiemet agurkai užderėjo puikiai’ KrŽ 471; *vagur̃klų po rublį už kilogramą, tokie nedideli šitai* ‘agurkų po rublį už kilogramą, tokie nedideli šitai’ Tirkšliai (LKŽe); *pagrobiau vagur̃klų su lašiniais* ‘privalgiau agurkų su lašiniais’ Truikinai (LKŽe); *mūsų vagur̃klai dar nežyda* ‘mūsų agurkai dar nežydi’ Mažeikiai (LKŽe).

Labai reti lietuvių tarmėse yra germanizmai *gur̃kis, gur̃klis, gur̃klas, gurklẽlis* (pastarieji trys su neetimologiniu *-l-* pagal analogiją su lie. dial. *agur̃klas* [žr. anksčiau]). Jie retkarčiais pasitaiko pačiose vakarinėse žemaičių šnektose. ALE *gur̃kis* užfiksuotas Dumpiuose, *gur̃klis*, *gurklẽlis* – Šilutėje. Tarminiuose žodynuose šie pavadinimai išvis neminimi, o LKŽe pateikia porą pavyzdžių be tikslios tarminės priklausomybės: *gurkliniai obuoliai panašūs į gurklus, prinoksta vėlai rudenį* ‘agurkiniai obuoliai panašūs į agurkus, prinoksta vėlai rudenį’ (LKŽe); *gurklelius ilgai šviežius išlaikyti norėdamas, išsiskirk benuimant gražiausius* ‘agurkus ilgai šviežius išlaikyti norėdamas, išsiskirk benuimant gražiausius’ LC1879,35 (LKŽe).

Pavadinimas *gurķis* vartojamas beveik visoje Latvijoje: apie Ėrgemę, Irlavą, Kalupę, Karkius, Krapę, Krimuldą ir kt., pvz., *kuo līdz lieli gurķi, kad vidi tukši* ‘kas iš didelių agurkų, jei vidus tuščias’ (ME I 684) (Ēdelmane, Ozola 2003: 119).

Latvių kalbos šnektose vartojama ir leksema *gurķis*, ir fonetiniai bei morfologiniai jos variantai, pvz.: *ńi̯kas jòu nu toáda gúŕķa navaíde*: *oúdi̯ńć vîń*, *ìń ta véĺ tòas sàkłas ìń myzas*, *beĺ ę́śĺ gorc*, *èipaš*, *kad łaƀi ìskoápst*; *jums šùgod łoƀi gúŕķi: tiḱ gaŕi yzaúguši*; *úzuła łopas Íi̯k, ka gúŕķus skoáƀę̂i* ‘nieko jau iš tokio agurko nėra: tik vanduo ir dar tos sėklos, ir žievė, bet valgyti skanu, ypač kai gerai įrūgsta; jūsų šiemet geri agurkai: tokie ilgi užaugo; ąžuolo lapų deda, kai agurkus raugia’ Aknysta (ALE; Apv); *tam̂ vecim̂ dęgunȋs kâ gurķis* ‘to senio nosis kaip agurkas’ Bauskė (Apv); *ę̂d gurķus skâbę̂tus, marinę̂tus, svaîgus* ‘valgo agurkus raugintus, marinuotus, šviežius’ Blydenė (ALE); *gùrķìm tâdu aûkstâku meta tùo dùobi, lài ta laîž uz leju tãs stîgas*; *diĨlês iê ìeliku gùrķus, ķipluõkus a pìeliku klâ* ‘agurkams tokią aukštesnę kasė tą lysvę, kad leistų žemyn tuos ūselius; krapų įdėjau, agurkų ir česnakų pridėjau [raugdama]’ Ėrgemė (ALE; *gùrķis* užfiksuotas ir ĒIV I 376–377); *ka i tâc labvẽliks laĩks priekš gùrķìm, ta’ jòu diẽzgàn vàr dabut* ‘kai toks tinkamas oras agurkams, tai jau užtektinai gali prisiauginti’ Idus (Apv); *gurķu solatus tàisija*; *nùmizinaja gurķus, sagrîza, pìmeta sùoli ùn to iêda*; *jo moz krìejuma bej*, *to lika ij roûgušpìnu gurķu solatîm*; *skuôbâti gurķi agrâk bej, tuôdu marinâtu gurķu agrâk nabej*; *skuôbẽšanai tuôdus napùoraûgušus gurķus niêma*; *tuôdi, kas jàu ʒaĺtani palîk, tuôdi pùoraûguši, tuôdi jàu nabej skuôbẽšanai lobi*; *màn patèik pusskuôbuši gurķi*; *èllîgi gaŕšuį̀ šmùrâta jàra gaļa àr pusskuôbušîm gurķîm*; *gurķus iêdam àr krìejumu, àr svîsta màizi iêdam*; *skuôbejam kuôdu spàini gurķu*; *gurķus jàu gòn aûʒeja dìzgòn sèn*; *mes agrâk tàisijam tuôdas plotas gràdas kuô zemenêm ùn tod sìejam gurķus kotrâ gràdâ treîs rìndas*; *mìerceį̀ pir̃ms sìešanas sàklas, tod àtri deîkst*; *labi mâslâtâ zemê gurķi labi aûg*; *gurķus nasìej ʒiļi, viņi naspìej izlèist aûkšâ* ‘agurkų salotas ruošdavo; nuskusdavo agurkus, supjaustydavo, pridėdavo druskos ir tada valgydavo; jei mažai grietinės turėjo, tada dėdavo ir rūgpienio į agurkų salotas; rauginti agurkai anksčiau buvo, tokių marinuotų agurkų anksčiau nebuvo; rauginimui tokius neperaugusius agurkus imdavo; tokie, kur jau geltoni, tokie peraugę, tokie jau rauginti netiko; man patinka pusrūgščiai agurkai; buvo labai skanu troškinta ėriena su pusrūgščiais agurkais; agurkus valgydavome su grietine, su sumuštiniu valgydavome; raugdavome kokį kibirą agurkų; agurkus tai jau senokai augino; anksčiau mes darydavome tokias plačias lysves kaip braškėms, ir tada sėdavome agurkus kiekvienoje lysvėje trimis eilėmis; sėklas prieš sėjimą mirkydavo, tada greitai dygsta; gerai patręštoje žemėje agurkai gerai auga; agurkų nesėja giliai, jie gali neišdygti’ Kalncempjai (Apv); *šùogad labi gùrķi padęvušìes* ‘šiais metais gerai agurkai nusisekę’ Krapė (ALE; Apv); *jâpaņę̀m jīskañna ùn jâapleî tiẽ gùrķi*; *iêskâbejàm vęsẹ̀lu mucu gùrķus*, *bûs visaî ziêmaî* ‘reikia paimti laistytuvą ir palaistyti tuos agurkus; užraugėme visą statinę agurkų, bus visai žiemai’ Krimulda (Apv); *gurķus ę̂d svaîgus un skâbę̂tus* ‘agurkus valgo šviežius ir raugintus’ Kursyšiai (ALE); variantas *gu[ʲ]rķis* užrašytas iš Ėrglių, Uogrės (ALE; Apv) ir Sausnėjos (Apv; dar žr. FBR XI 114), pvz.: *uôzuôllapas, ka gurķus skâbê, liêk* ‘ąžuolo lapų, kai agurkus raugia, deda’ Nyca (ALE); *gurķi mums neizaûga* ‘mūsų agurkai neužaugo’ Ruopažiai (ALE); *gurķus drusku sâka sę̃t pêc pir̃mâ kara*; *[gurķus] sẽį, kad ķir̃ši ziêd*; *sẽį strĩpiņâs*; *vaʒiņu pataĩsa veĺ ziļâku, laî mitrum̂s glabâjas* ‘agurkus po truputį pradėjo sėti po Pirmojo [pasaulinio] karo; [agurkus] sėja, kai vyšnios žydi; sėja eilėmis; vagelę padaro dar gilesnę, kad drėgmė išsilaikytų’ Nygrandė (Apv); *gurķus ziêmu mẽs diẽzgan̂ daũg apę̂dam̂* ‘žiemą mes suvalgome gana daug agurkų’ Rucava (ALE); *gurķus aûʒę̀ja ùn skə̂bę̀ja tik izcilu mə̀jâs*; *skə̂bę̀ja gurķus tə̂dus, kas naų pə̀raûguši* ‘agurkus augindavo; raugdavo agurkus tokius, kurie nebuvo peraugę’ Sinuolė (ALE); *ka es strùodaju pàr dā̀rznìku, to es gurķus moz cìniju*; *kod gurķi riktîgi iškuôbuši, tod var iêst*; *salasiju gurķus* ‘kai dirbau sodininku, aš agurkus mažai vertinau; kai agurkai kaip reikiant įrūgę, tada galima valgyti; surinkau agurkus’ Stameriena (ALE); *kad gúŕķus skoáƀ́ęja, li:ka dìlles, ķíršu lo:pas, màl’ nùo joàņuuógu lo:pas* ‘kai raugdavo agurkus, dėdavo krapų, vyšnių lapų, juodųjų serbentų lapų’ Su-

audzes valodā KIV I 47), Kauguros, Vainižos, Vecgulbenē, Ziemupē, Zlēkās (plašāk skat. ALE; Apv).

Sastopams arī leksēmas variants ar daļēji vai pilnīgi reducētu gala zilbes patskani, piem., *guŕķs ệd nuômizuôts a krejumȓ* ‘gurķus ēd nomizotus ar krējumu’ Ainažos (Apv); *maziệ guŕķ^{i}; liẽliệ ķirbj^{i}*; *manȓ tiẽ pirmiệ guŕķi nuôsal^{a}* ‘mazie – gurķi, lielie – ķirbji; man tie pirmie gurķi nosala’ Asītē (Apv); *guŕķ^{u}s, dilĨlît^{e}s, kâļ^{u}s sẽį* ‘gurķus, dillītes, kāļus sēj’ Augstkalnē (Apv); *guŕķim es noų cit vârd ʒirdeš*; *guŕķ mumȓs oûg dũšig*; *es pīls baroį a guŕķimȓ, kâds sẽnals klât* [pieliku] ‘gurķim es neesmu citu vārdu dzirdējis; gurķi mums aug kārtīgi; es pīles baroju ar gurķiem, kādas sēnalas klāt [pieliku]’ Duntē (Apv); *guŕķ i liẽliẽ, ùn maziẽ i guŕķîš*; *skãbe guŕķîš, bet guŕķs vãr zupa* ‘gurķi ir lielie, un mazie ir gurķīši; skābē gurķīšus, bet gurķus vāra zupā’ Kandavā (ALE); *guŕķi i tâd^{i} maz’apaļ^{i} un i tâd^{i} pumȓpẹn^{i} guŕķ^{i} ari:* ‘gurķi ir tādi mazi apaļi un ir tādi pumpaini arī’ Idū; *guŕķ^{u}s marinệjàm* ‘gurķus marinējām’ Panemunē (Apv); *guŕķi joû grib siĨt laīk un tâd sutig*; *ệd prišs guŕķs un skâbs*; *guŕķam ziêdi i ʒẹĨtani* ‘gurķi jau grib siltu laiku un tādu sutīgu; ēd svaigus gurķus un skābus; gurķim ziedi ir dzelteni’ Svētciemā (Apv); *šuôgad mũs dârze guŕķ nemaz negrib åûkt* ‘šogad mūsu dārzā gurķi nemaz negrib augt’ Strazdē (Apv); *uz guŕķimȓ lik kreîm aŕ viŕsa*; *saĨds guŕķs aŕ la·prât ệd*; *daž guŕķ joû sâk nãkt oûkša, jâlaîst*; *guŕķ nedabu gaîsmȩ nemaz*; *kuôks mẹt ẽn viŕsa*; *viñč brĩnuȓ mĩl skâbs guŕķs* ‘uz gurķiem liek krējumu arī virsū; saldus gurķus arī labprāt ēd; daži gurķi jau sāk dīgt, jālaista; gurķi nemaz nedabū gaismu, koks met virsū ēnu; viņam ļoti garšo skābi gurķi’ Vainižos (Apv); *guŕķs skâbę* ‘gurķus skābē’ Ventā (ALE); *iêskâbêjaȓ guŕķ^{u}s* ‘ieskābējam gurķus’ Zālītē (Apv); *guŕķ^{i} aûg* ‘gurķi aug’ Ziemupē (Apv); arī *guŕķs* Ainažos, Salacā (Apv).

Kurzemē vidus dialekta izloksnēs un lībiskajās izloksnēs sastopamas leksēmas *gurķis* varianti ar *u* pagarinājumu tautosillabiska *r* priekšā (skat. Endzelīns 1951: 149–151), kuram gan saglabāta, gan reducēta galotne, piem., *aîz meža jaû saĨna – ·tālab jàu ne gûrķi neaûg* ‘aiz meža jau salna – tāpēc jau ne gurķi neaug’ Nīcā; *gûrķi isaûg braŋ̃gi, iêmarine a gûrķus*; *ka marine, gûrķiem kârst ûdeñ leį viŕse*; *gûrķi šogad nosaĨ*; *duôbe iêrak mệsls, iêstãdi gûrķs, kũrms israk viš âre, izpurineį duôbi, paliŕ gûrķ pa viŕs* ‘gurķi izaug lieli, iemarinē arī gurķus; kad marinē, gurķiem lej virsū karstu ūdeni; gurķi šogad nosala; dobē ieraka mēslus, iestādīja gurķus, kurmis izraka visus ārā, izpurināja dobi, gurķi palika pa virsu’ Rendā (ALE, Apv); vai ar divskani *uo* saknes zilbē, piem., *daũʒ guôrķi iêskâbệt* ‘daudz gurķi ieskābēti’ Alsungā (ALE); *mazẹs guôrķs skâbe, liẽles vãr zupẹ* ‘mazos gurķus skābē, lielos vāra zupā’ Ventā (ALE); *guôrķs, ra, taīs a krệjum* ‘gurķus, re, taisa ar krējumu’ Alsungā (Apv), arī *guôrķ* Īvandē (Apv), *guôrķs* Zlēkās (Apv), bet variants *guệrķs* reģistrēts Zūrās (Apv).

Atsevišķās Kurzemes izloksnēs reģistrēts atematiskais *karmadhārāya* tipa saliktenis *mazgurķs,* piem., *guŕķs – agrâk teîč „mazgurķs” un ķirbs neteîč, teîč „dižgurķs”*; *mazguŕķ man nesmeķẹ un es vîņs nestã:d* ‘gurķis – agrāk teica „mazgurķis” un ķirbis neteica, teica „dižgurķis”; mazgurķi man negaršo, un es tos nestādu’ Popē (ALE); vai vārdkopas *mazaîs guŕķis*: *maziệ guôrķ*; *mazuôs guôrķs ệd zâļs a*; *cic ệd tâ ka sprũt: krops, krops*; *ka sagriệž ripâs, uzlej krejum un uzber sâl, ta vîņ i gârd*; *viņiệm i ʒẹĨtẹn ziệd* ‘mazie gurķi; mazos gurķus ēd arī zaļus; cits [tos] ēd tā kā kāļus: krops, krops; kad [gurķus] sagriež ripās, uzlej krējumu un uzber sāli, tad tie ir gardi; tiem ir dzelteni ziedi’ Īvandē (Apv); *liẽliệ gûrķi, maziệ gûrķi – zaliệ gûrķi* [tie ir] ‘lielie gurķi, mazie gurķi – zaļie gurķi [tie ir]’ Nīcā (ALE).

Izloksnēs sastopamas arī formas ar deminutīva izskaņu, piem., *es tuõ nemaz nereʒệju, ka stãdîja guŕķîšus, ka aûgu uñ vệ ka pa meîtu biju*; *liẽluôs guŕķus* ‘ķirbjus’, *tuõs stãdîja, bet mazuôs nệ*; *iệliệkiệt vẹ̣râ uñ stãdiệt pệc pruõv^{e}s viện^{u} duôbît^{i} gur^{i}ķîšu Urbãn diệnâ, ta lab izduôsiệs* ‘es to nemaz neredzēju, ka stādīja gurķīšus, kad augu un vēl kad par kalponi biju; lielos gurķus ‘ķirbjus’, tos stādīja, bet mazos [gurķus] nē; ņemiet vērā un stādiet pēc parauga vienu dobīti gurķīšus Urbāna dienā, tad labi izdosies’ Džūkstē (Apv); *guŕķîši jãisretina* ‘gurķīši jāizretina’ Kursīšos (ALE); *guŕķ i liẽliẽ, ùn maziẽ i guŕķîš*; *skãbe guŕķîš, bet guŕķs vãr zupa* ‘gurķi ir lielie, un mazie ir gurķīši; skābē gurķīšus, bet gurķus [‘ķirbjus’] vāra zupā’ Kandavā (ALE); *tùolaĩk veĨ mazuôs guŕķeļ^{u}s diệz kuô neciệnija – tas veĨ nãc^{a} pệc kâd^{i} trĩzdesmit gadi* ‘tolaik vēl mazos gurķīšus īpaši necienīja – tas vēl nāca pēc kādiem trīsdesmit gadiem’ Nīcā (ALE); *daž guŕķeñ jou iŕ tĩri paliẽl*; *drĩz vares sâkt ệst* ‘daži gurķīši jau ir diezgan palieli; drīz varēs sākt ēst’ Vainižos (Apv).

Izloksnēs tiek lietoti vairāki salikteņi un atvasinājumi ar leksēmu *gurķis*, piem., *guŕķbaĨļiņa* ‘gurķu muciņa’; *sẽņbaĨļiņ, guŕķbaĨļiņ bi, kuŕ sluôʒiį sẽns, iêskâbeį uñ glabeį guŕķs* ‘sēņu muciņa, gurķu muciņa bija, kur slodzīja sēnes, ieskābēja un uzglabāja gurķus’ Vainižos (Apv); *guŕķbuŕka* ‘gurķu burka’; *guŕķbuŕk bûs izệse*; *pa biškaȓ nuôʒeŕs tuô su:l aŕ* ‘gurķu burka būs izēsta; pa druskai nodzers arī sulu’ Vainižos (Apv); *guŕķdegunis* ‘cilvēks ar neglītu, gurķim līdzīgu degunu’; *meît piệ tuô puĩš negrib iệt, soũka viņ paŕ guŕģdẹguñ* ‘meita pie tā puiša [par sievu] negrib iet, apsaukā viņu par gurķdeguni’ Vainižos (Apv); *guŕķduôbe* ‘gurķu dobe’; *es izraveį uñ izružineį viš guŕģduôb* ‘es izravēju un izrušināju visu gurķu dobi’ Vainižos (Apv); *guŕķduôbgaĨs* ‘gurķu dobes gals’; *es saraveteįs zâls iznes guŕķduôbgalas*; *ka varg, vaŕ nẹst us si:l uñ kapat kuõpa sivenȓ* ‘izravēto zāli es iznesu gurķu dobes galā; kad vajag, var nest uz sili un kapāt kopā sivēniem’ Vainižos (Apv); *guŕķgabaliņš* ‘gurķa gabaliņš’; *ãtro zup vâr tâ: viện piñjkuĨ sviệst, drusk kreîm, sĩpoĨs, ķiploks, pẽteŕsiĮ̃s,* (*skâb*) *guŕķgabaliņš ûdeni iệkša uñ vâr* ‘ātro zupu vāra tā: [ieliek] ūdenī vienu gabaliņu sviesta, nedaudz krējumu, sīpolu, ķiploku, pētersīļus, (skāba) gurķa gabaliņu un vāra’ Vainižos (Apv); *guŕķlaĩks* ‘gurķu laiks; laiks, kad gurķi ienākas’; *svaîg guŕķripiņs sĩpoĨšķệlits klât uñ kreîms viŕsa iŕ laps eîdeñc guŕķlaĩka* ‘svaiga gurķa ripiņa, sīpola šķēlīte klāt un krējums virsū ir labs ēdiens gurķu laikā’ Vainižos (Apv); *guŕķlaîstīšana* ‘gurķu laistīšana’; *guŕķlaîstišañ atkrît: liệts sâk lît* ‘gurķu laistīšana atkrīt: lietus sāk līt’ Vainižos (Apv); *guŕķmaîze* ‘maize ar gurķi’; *guŕķmaîz iŕ sviệstmaîz, guŕķripiņs viŕsa*; *tas iŕ laps uskuôžaȓs, ja grib kuô skâbak* ‘gurķu maize ir sviestmaize, [kam] virsū gurķa ripiņas; tas ir labs uzkožamais, ja grib kaut ko skābāku’ Vainižos (Apv); *guŕķmuciņa* ‘gurķu muciņa’; *guŕķmuciņš smiŕd*; *es iệliệs kaŕst ûdeñ uñ izbreĩjas, laĨ nesmiŕd*; *vares skâbet guŕķs akaĨ iệkša* ‘gurķu muciņa smird; es ieliešu karstu ūdeni un izberzīšu, lai nesmird; varēs atkal iekšā skābēt gurķus’ Vainižos (Apv); *guŕķmučele* ‘gurķu muciņa’; *guŕķlaĩka piệskâbe guŕķmučeĨ piĨl a guŕķimȓ, laĨ tiệk pa ziệm, kuô ệst* ‘gurķu laikā pieskābē gurķu muciņu pilnu ar gurķiem, lai pietiek pa ziemu, ko ēst’ Vainižos (Apv); *guŕķripiņa* ‘gurķa ripiņa’; *guŕķmaîz iŕ sviệstmaîz, guŕķripiņs viŕsa*; *tas iŕ laps uskuôžaȓs, ja grib kuô skâbak* ‘gurķu maize ir sviestmaize, [kam] virsū gurķa ripiņas; tas ir labs uzkožamais, ja grib kaut ko skābāku’ Vainižos (Apv); *guŕķspaĩnis* ‘gurķu spainis’; *pagrabkakta iŕ guŕķspaĩns*; *nuôleį nu, paņeȓ uñ uznes kâds guŕķiš! tagad deŕ uskuôst kuô skâb* ‘pagraba stūrī ir gurķu spainis; nolej nost, paņem un uznes kādus gurķīšus! tagad der uzkost ko skābu’ Vainižos (Apv); *guŕķšķệlīte*

nakstė (ALE); *gurĵkus âd zaļus ùn skuôbâtus* ‘agurkus valgo žalius ir raugintus’ Ziemeris (ALE). Variantas *gurĵkis* užfiksuotas ir apie Bauskę, Kalupę (ALE; Apv; jaunesnės kartos atstovų kalboje pateiktas ir KIV I 47), Kaugurus, Vainižius, Vecgulbenę, Ziemupę, Zlėkas (plačiau žr. ALE; Apv).

Užrašytas ir leksemos variantas su iš dalies arba visiškai redukuotu galūnės balsiu, pvz.: *gurĵks ệd nuômizuôts a krejumî* ‘agurkus valgo nuluptus su grietine’ Ainažiai (Apv); *maziê gurĵk^{i}; liẽliê ķirîbj^{i}*; *manî tiẽ pirmiê gurĵki nuôsal^{a}* ‘mažieji – agurkai, didieji – moliūgai; man tie pirmieji agurkai nušalo’ Asytė (Apv); *gurĵk^{u}s, diĽĽît^{e}s, kâļ^{u}s sẽį* ‘agurkus, krapukus, griežčius sėja’ Augstkalnė (Apv); *gurĵkim es noų cit vârd ʒirîdeš*; *gurĵk mumȭs oûg dũšig*; *es pīls baroį a gurĵkim̂, kâds sę̃nals klât* [pieliku] ‘aš kito agurko pavadinimo negirdėjau; mūsų agurkai auga gerai; aš antis lesinu agurkais, kokių sėlenų dar [pridedu] Duntė (Apv); *gurĵk i liẽliẽ, ùn maziẽ i gurĵkîš*; *skãbe gurĵkîš, bet gurĵks vãr zupa* ‘agurkai yra didieji, o mažieji – agurkėliai; raugia agurkėlius, o iš agurkų verda sriubą’ Kandava (ALE); *gurĵki i tâd^{i} maz’apaļ^{i} un i tâd^{i} pumpęn^{i} gurĵk^{i} ari:* ‘agurkai yra tokie maži, apvalūs; yra ir tokių gumbuotų agurkų’ Idus; *gurĵk^{u}s marinêjàm* ‘agurkus marinuodavome’ Panemunė (Apv); *gurĵki joû grib silt laĩk un tâd sutig*; *ệd prišs gurĵks un skâbs*; *gurĵkam ziêdi i ʒęĹtani* ‘agurkai mėgsta šiltą orą ir tokį tvankų; valgo šviežius agurkus ir raugintus; agurko žiedai yra geltoni’ Svėtciemas (Apv); *šuôgad mũs dârze gurĵk nemaz negrib åûkt* ‘šiais metais mūsų darže agurkai nė kiek nenori augti’ Strazdė (Apv); *uz gurĵkim̂ lik kreîm arî virîsa*; *saĹds gurĵks arî la·prât ệd*; *daž gurĵk joû sâk nãkt oûkša, jâlaîst*; *gurĵk nedabu gaîsmį nemaz*; *kuôks męt ę̃n virîsa*; *viñč brīnum̂ mīl skâbs gurĵks* ‘ant agurkų taip pat ir grietinę pila; saldžius agurkus irgi mielai valgo; kai kurie agurkai jau pradeda dygti, reikia laistyti; agurkai nė trupučio negauna šviesos, medis šešėlį meta; jam labai skanu rauginti agurkai’ Vainižiai (Apv); *gurĵks skâbę* ‘agurkus raugia’ Venta (ALE); *iêskâbêjam̂ gurĵk^{u}s* ‘raugiam agurkus’ Zalytė (Apv); *gurĵk^{i} aûg* ‘agurkai auga’ Ziemupė (Apv). Variantas *gurĵks* užrašytas iš Ainažių, Salacos (Apv).

Kuržemės vidurio tarmės šnektose ir lyviškosiose šnektose vartojami leksemos *gurķis* variantai su pailgėjusiu *u* prieš tautosilabinį *r* (žr. Endzelīns 1951: 149–151). Jie gali būti tiek su išlaikyta, tiek su redukuota galūne, pvz.: *aîz meža jaû saĹna – ·tãlab jàu ne gûrķi neaûg* ‘už miško jau šalna – todėl jau nė agurkai neauga’ Nyca; *gûrķi isaûg braĥgi, iêmarine a gûrķus*; *ka marine, gûrķiem kârst ûdeñ leį vîrse*; *gûrķi šogad nosaĹ*; *duôbe iêrak mę̃sls, iêstãdi gûrķs, kũrms israk viš âre, izpurineį duôbi, paliķ gûrĵk pa vîrs* ‘agurkai užauga dideli, taip pat ir marinuoja agurkus; kai marinuoja, ant agurkų pila karštą vandenį; agurkai šiais metais nušalo; į lysvę įkasė mėšlo, pasodino agurkus, kurmis išrausė visus lauk, išpureno lysvę, agurkai liko viršuje’ Renda (ALE; Apv). Pasitaiko ir variantas su dvibalsiu *uo* šaknyje, pvz.: *daũʒ guôrķi iêskâbęt* ‘daug agurkų užraugta’ Alsunga (ALE); *mazęs guôrķs skâbe, liẽles vãr zupę* ‘mažus agurkus raugia, iš didelių sriubą verda’ Venta (ALE); *guôrķs, ra, taĩs a krêjum* ‘agurkus, štai, ruošia su grietine’ Alsunga (Apv). Forma *guôrĵk* užrašyta iš Yvandės (Apv), *guôrķs* – iš Zlėkų (Apv), o variantas *guę̂rķs* – iš Zūrų (Apv).

Iš kai kurių Kuržemės šnektų užrašytas atematinis *karmadharāya* tipo dūrinys *mazgurķs*, pvz.: *gurĵ̃ks – agrâk teîc̄ „mazgurķs” un ķirîbs neteîc̄, teîc̄ „dižgurķs”*; *mazgurĵk man nesmeķę un es vîņs nestã:d* ‘*agurkas* – anksčiau sakydavo *mazgurķs*, ir *moliūgas* nesakydavo, sakydavo *dižgurķs*’; agurkai man neskanu ir aš jų nesodinu’ Puopė (ALE). Užfiksuotas ir žodžių junginys *mazaîs gurĵkis*: *maziê guôrĵk*; *mazuôs guôrķs ệd zâļs a*; *cic ệd tâ ka sprũt: krops, krops*; *ka sagriêž ripâs, uzlej krejum un uzber sâl, ta vîņ i gârd*; *viņiêm i ʒęĹtęn ziêd* ‘mažieji agurkai; mažuosius agurkus valgo ir žalius; kitas [juos] valgo taip, kaip griežčius: kriaukšt, kriaukšt; kai [agurkus] supjausto griežinėliais, užpila gietine ir užbarsto druskos, jie labai gardūs; jų geltoni žiedai’ Yvandė (Apv); *liẽliê gûrķi, maziê gûrķi – zaliê gûrķi* [tie ir] ‘didieji agurkai, mažieji agurkai – žali agurkai [jie yra]’ Nyca (ALE).

Šnektose esama ir formų su deminutyviniu baigmeniu, pvz.: *es tuõ nemaz nereʒêju, ka stãdîja gurĵkîšus, ka aûgu unî vê ka pa meîtu biju*; *liẽluôs gurĵkus* ‘ķirbjus’, *tuõs stãdîja, bet mazuôs nê*; *iêliêkiêt vę̂râ unî stãdiêt pêc pruõv^{e}s viên^{u} duôbît^{i} gur^{i}ķîšu Urîbãn diênâ, ta lab izduôsiês* ‘aš nė nemačiau, kaip sodindavo agurkėlius, kai augau ir dar kai tarnaite buvau; didžiuosius agurkus – juos sodindavo, bet mažųjų – ne; įsidėmėkite ir sodinkite pagal pavyzdį vieną lysvelę agurkėlių šv. Urbono dieną, tada gerai nusiseks’ Džūkstė (Apv); *gurĵkîši jãisretina* ‘reikia agurkėlius išretinti’ Kursyšiai (ALE); *gurĵk i liẽliẽ, ùn maziẽ i gurĵkîš*; *skãbe gurĵkîš, bet gurĵks vãr zupa* ‘agurkai yra didieji, o mažieji yra agurkėliai; raugia agurkėlius, o iš agurkų verda sriubą’ Kandava (ALE); *tùolaĩk veĹ mazuôs gurĵkeļ^{u}s diêz kuô neciênija – tas veĹ nãc^{a} pêc kâd^{i} trĩzdesmit gadi* ‘tais laikais mažųjų agurkėlių dar labai nevertino – tai prasidėjo dar po kokių trisdešimties metų’ Nyca (ALE); *daž gurĵkeñ jou irî tĩri paliẽl*; *drĩz vares sâkt ệst* ‘kai kurie agurkėliai jau gana dideli; greitai galima bus pradėti valgyti’ Vainižiai (Apv).

Pasitaiko dūrinių ir vedinių su leksema *gurķis*, pvz.: *gurĵkbaĻļiņa* ‘agurkų statinaitė’; *sẽņbaĻļiņ, gurĵkbaĻļiņ bi, kurî sluôʒiį sẽns, iêskâbeį unî glabeį gurĵks* ‘grybų statinaitė, agurkų statinaitė buvo, kur slėgdavo grybus, raugdavo ir laikydavo agurkus’ Vainižiai (Apv); *gurĵkburîka* ‘agurkų stiklainis’; *gurĵkburîk bûs izę̂se*; *pa biškam̂ nuôʒerîs tuô su:l arî* ‘agurkų stiklainis bus išvalgytas; po truputį nugers ir skystimą’ Vainižiai (Apv); *gurĵkdegunis* ‘žmogus su negražia, į agurką panašia, nosimi’; *meît piê tuô puīš negrib iêt, soũka viņ parî gurĵ̃gdęguñ* ‘mergina už to vaikino nenori eiti, vadina jį agurkanosiu’ Vainižiai (Apv); *gurĵkduôbe* ‘agurkų lysvė’; *es izraveį unî izružineį viš gurĵ̃gduôb* ‘aš išravėjau ir išpurenau visą agurkų lysvę’ Vainižiai (Apv); *gurĵkduôbgaĹs* ‘agurkų lysvės galas’; *es saraveteįs zâls iznes gurĵkduôbgalas*; *ka varg, varî nęst us si:l unî kapat kuõpa sivenim̂* ‘išravėtas žoles aš išnešu į agurkų lysvės galą; kai reikia, galima nešti į lovį ir sukapoti paršiukams’ Vainižiai (Apv); *gurĵkgabaliņš* ‘agurko gabalėlis’; *ãtro zup vâr tâ: viên piĵkuĹ sviêst, drusk kreîm, sĩpoĹs, ķiploks, pẽteŕsiĻs,* (*skâb*) *gurĵkgabaliņš ûdeni iêkša unî vâr* ‘greitą sriubą verda taip: [įdeda] į vandenį gabalėlį svieston, truputį grietinės, svogūną, česnaką, petražolių, (rauginto) agurko gabalėlį ir verda’ Vainižiai (Apv); *gurĵklaĩks* ‘agurkų metas; laikas, kai agurkai užauga’; *svaîg gurĵkripiņs sĩpoĹšķêlits klât unî kreîms virîsa irî laps eîdenĉ gurĵklaĩka* ‘šviežio agurko griežinėlis, svogūno skiltelė ir grietinė ant viršaus yra geras valgis agurkų metu’ Vainižiai (Apv); *gurĵklaîstīšana* ‘agurkų laistymas’; *gurĵklaîstīšanî atkrît: liêts sâk lît* ‘agurkų laistymas atkrinta: lietus pradeda lyti’ Vainižiai (Apv); *gurĵkmaîze* ‘duona su agurku’; *gurĵkmaîz irî sviêstmaîz, gurĵkripiņs virîsa*; *tas irî laps uskuôžam̂s, ja grib kuô skâbak* ‘duona su agurku yra sumuštinis, ant kurio yra agurko griežinėlis; tai geras užkandis, kai nori kažko rūgštesnio’ Vainižiai (Apv); *gurĵkmuciņa* ‘agurkų statinaitė’; *gurĵkmuciņš smirîd*; *es iêliês kaîst ûdeñ unî izbreĩjas, laî nesmirîd*; *vares skâbet gurĵks akaĹ iêkša* ‘agurkų statinaitė smirdi; aš įpilsiu karšto vandens ir išgramdysiu, kad nesmirdėtų; galima bus vėl joje raugti agurkus’ Vainižiai (Apv); *gurĵkmučele* ‘agurkų statinaitė’; *gurĵklaĩka piêskâbe gurĵkmučeĹ pilĽ a gurĵkim̂, laî tiêk pa ziêm, kuô ệst* ‘agurkų metu priraugia statinaitę pilną agurkų, kad per žiemą užtektų ką valgyti’ Vainižiai (Apv); *gurĵkripiņa* ‘agurko griežinėlis’; *gurĵkmaîz irî sviêstmaîz, gurĵkripiņs virîsa*; *tas irî laps uskuôžam̂s, ja grib kuô skâbak* ‘duona su agurku yra

‘gurķa šķēlīte’; *uzgriêz manî arî kâds gurķšķêlits us sviêstmaîz, laî labak smeķe* ‘uzgriez man arī kādu gurķa šķēlīti uz sviestmaizes, lai labāk garšo’ Vainižos (Apv).

Sastopami arī vairāki darbības vārdi, piemēram, *gurķêtiês* ‘nestrādāt, slinkot’ (EH I 421), *gurķuoties* ‘t. p.’ Vandzenē (ME I 684); Dunikā, Gramzdā (EH I 421); *kuô tu gurķuôjiês! celiês aûkšâ unî eļ dârzâ ravêt buŗkânus!*; *kuô tu te gurķuôjies pa istabu! eļ paravê, pašķiņ lapas sivẹnam!*; *mãsicas vĩrs sliñks, gurķuôjâs tik pa mãju* ‘ko tu slinko! celies augšā un ej dārzā ravēt burkānus! ko tu te slinko pa istabu! ej paravē, sasmalcini sivēnam lapas! māsīcas vīrs slinks, mājās neko nedara, slinko’ Bauskā (Apv); *ja cil̂kam nẹtîk ʒî:vt dâ:rb, tad cilaks gurķẹs* ‘ja cilvēkam nepatīk strādāt darbu, tad [tas] cilvēks slinko’ Dundagā (Apv); *gurķûtîs – soka, kod slàistâs ùn nagrib strùodât* ‘gurķoties – saka, kad slaistās un negrib strādāt’ Kalncempjos (Apv); *negurķojas, negurķojas! kad ta tuô siên sagrâps, ja ne tagad – soûsa laĩka?*; *daš joû mâceļ nuôgurķotes arî kâd cêleń, kad liļ liẽts*; *nepadariļ ne·kuô* ‘neslinkojat, neslinkojat! kad sagrābs sienu, ja ne tagad – sausā laikā?; dažs jau mācēja nogurķoties ar kādu cēlienu, kad bija lietus; nepadarīja neko’ Vainižos (Apv); *gurķuoties* ‘t. p.’ arī Bauskā, Dundagā, Kuldīgā (Apv), Vainižos (Apv; VIV I 233), *gùrķuôtiês* ‘t. p.’ Ērģemē (ĒIV I 377).

sumuštinis, ant kurio yra agurko griežinėlis; tai yra geras užkandis, jei nori kažko rūgštesnio' Vainižiai (Apv); *gurķskâbẽšana* 'agurkų raugimas'; *jâsamekle muciņ. mãt taĩsas uz gurķskâbešanȃ*; *gãdas paî ziêm, laî tiê tad aî kas, kuô uskuôst* 'reikia surasti statinaitę; mama ruošiasi agurkus raugti; būna per žiemą, kai tenka tada taip pat kažko užkąsti' Vainižiai (Apv); *gurķspaĩnis* 'agurkų kibiras'; *pagrabkakta iî gurķspaĩns*; *nuôleį nu, paņeṁ uñ uznes kâds gurķiš̃! tagad deî uskuôst kuô skâb* 'rūsio kampe yra agurkų kibiras; nupilk, paimk ir užnešk kelis agurkėlius! dabar gerai užkąsti ko nors rūgštaus' Vainižiai (Apv); *gurķšķêlīte* 'agurko griežinėlis'; *uzgriêz mañ aî kâds gurķšķêlits us sviêstmaîz, laî labak smeķe* 'atpjauk ir man kokį agurko griežinėlį ant sumuštinio, kad būtų skaniau' Vainižiai (Apv).

Vartojama ir veiksmažodžių vedinių iš leksemos *gurķis*, pvz.: *gurķêtiês* 'nedirbti, tinginiauti' (EH I 421), *gurķuoties* 't. p.' Vandzenė (ME I 684); Dunika, Gramzda (EH I 421); *kuô tu gurķuôjiês! celiês aûkšâ uñ eį dârzâ ravêt burkânus!*; *kuô tu te gurķuôjies pa istabu! eį paravê, pašķiñ lapas sivẹnam!*; *mãsicas vĩrs sliĩņks, gurķuôjâs tik pa mãju* 'ko tu tinginiauji! kelkis ir eik į daržą morkų ravėti! ko tu čia tinginiauji kambaryje! eik paravėti, susmulkink paršiukui lapus! pusseserės vyras tingus, namuose nieko nedaro, tinginiauja' Bauskė (Apv); *ja cilkam nẹtîk ʒî:vt dâ:rb, tad cilaks gurķẹs* 'jei žmogui nepatinka dirbti darbą, tai žmogus tingi' Dundaga (Apv); *gurķûtîs – soka, kod slàistâs ùn nagrib strùodât* '*gurķoties* – sakoma, kai slampinėja ir nenori dirbti' Kalncempjai (Apv); *negurķojas, negurķojas! kad ta tuô siên sagrâps, ja ne tagad – soûsa laĩka?*; *daš joû mâceį nuôgurķotes aî kâd cêleñ, kad liį liẽts; nepadariį nekuô* 'netinginiauk, netinginiauk! kada sugrėbsi šieną, jei ne dabar – sausu metu? kai kas jau mokėjo patinginiauti dėl kokios nors priežasties, kai lijo lietus; nepadarė nieko' Vainižiai (Apv); *gurķuoties* 't. p.' užrašytas iš Bauskės, Dundagos, Kuldygos (Apv), Vainižių (Apv; VIV I 233), *gùrķuôtiês* 't. p.' – iš Ėrgemės (ĒIV I 377).

Kartupeļa nosaukumi

Rima Bakšiene, Anna Stafecka,
Sauļus Ambrazs

Kartē rādīti nakteņu dzimtas lauksaimniecības kultūrauga *kartupeļa* (*Solanum tuberosum*) nosaukumi.

Kartes pamatā LKA I 87. karte un komentārs, atbildes uz KFRP 5. dialektoloģijas anketas 42. jautājumu, LVDA 44. karte un komentārs, atbildes uz ALE 340. jautājumu.

Kartupeļus Latvijā un Lietuvā sāka audzēt tikai 17. gs. beigās, taču plašāk tos sāka stādīt 18.–19. gs. (skat. Niedermann 1923; Strods 1958; Zinkevičius 1990: 82).

Matejs Valančus apcerējumā *Terciārieša Antana stāsts* (*Pasakojimas Antano tretininko*; uzrakstīts 1872. g., izdots pēc autora nāves 1890.–1891. g. ASV) attēlojis šā dārzeņa ienākšanu Žemaitijā:

Pilipas Brazdauskis Sałąntu parakwijes, Nasrienu sodos pasituris ukinikas, metusi 1806 pavasari isz Kłajpiedas parwaźiawes tare szejminaj sawa "Szitaj pirkau Kłajpiedoj septines kartopeles, wokitej saka esąnt jes isz Amerikos parweźtas, łabaj naudingas ir skanes; mergajte toriełką jemusi sugrajzik, wieną paragausma ir suprasma ar tijsą wokitej saka? Mergajte tujaus sugrajźe wieną źalę kartopelę. Pilipas ir wisa szejmyna su drusku apsudidama, kąnda, bet prariti negaleje. Petris sunus dar tare "et negut wokitej gal jes walgiti ne źmones." Pilipas lijpe duoti [*bulvę*] *kiaulej: ta beregięnt wieną szucziaupioje. Pilipas atsilijpe, pęnkies likusioses idigkiet darzy, kad patis negalesma walgiti bęn kiaules paszersma. Mergajte tujaus darzi pas numą ir sudjigie. Iszdigus stebiejos łapams ir łajszkams naujos źoles. Tąn pat meta rudinop atwaźiawa isz Lijpojes wokitis linu pirkti, tam Brazdauskis tare "pirkau kieles kartopeles, bet neźinau kajp su juomis apsiejti? pamokik mani". Wokitis apsakie: jogiej wiełaj rudini rejk jes rauti, noręnt walgiti, rejk jes wirti ar kiepti, par źijma łajkiti arba rusie arba kamaroj it batwinius. pavasari ankstij sieti bet retaj. Pilipas gawes rudeni isz pęnkiu bulwiu tris deszimtis tris; kieletą iszwirina ir wisi ragawa o likusioses siekłaj uźłajkie.*

O jogiej bulwes ira apwales kajp ropes; *dielto ir pramine roputiemis. Kitur jes wadęn bulwiemis dar kitur dulemis. Uzrasziau taj kad butu źinoma kajp nesenej tas wajsius źiames iwejstu palika Zemajcziu kraszti.*

'Pilips Brazdauskis no Salantu draudzes Nasrienu ciema, turīgs zemnieks, 1806. gada pavasarī no Klaipēdas atbraucis, teica savai ģimenei: "Redz, nopirku Klaipēdā septiņus kartupeļus, vācieši saka, tie esot no Amerikas atvesti, ļoti vērtīgi un garšīgi; meit, paņem šķīvi, sagriez vienu, pagaršosim un redzēsim, vai taisnību vācieši saka." Meitene tūlīt pat sagrieza vienu zaļu kartupeli. Pilips un visa ģimene, to, ar sāli apkaisījuši, koda, bet norīt nevarēja. Dēls Petris vēl noteica: "Eh, tikai vācieši var tos ēst, ne cilvēki". Pilips lika atdot [kartupeli] cūkai: tā uzreiz šmakstināšama to apēda. Atlikušos piecus Pilips lika iestādīt dārzā, sak, ja paši nevarēsim ēst, vismaz cūkas pabarosim. Meitene tūlīt pat dārzā pie mājas tos iedēstīja. Vēroja dīgstam jauno zāli ar lapām un lakstiem. Tā paša gada rudenī no Liepājas atbrauca vācietis linus pirkt, viņam Brazdauskis stāstīja: "Nopirku dažus kartupeļus, bet nezinu, ko ar tiem darīt. Pamāci mani!" Vācietis pastāstīja, ka vēlu rudenī tie jāizrok, ja grib ēst, tos vajag vārīt vai cept, pa ziemu glabāt pagrabā vai pieliekamajā tāpat kā bietes. Pavasarī agri, bet reti jāiestāda. Pilips, ieguvis rudenī no pieciem kartupeļiem trīsdesmit trīs, dažus izvārīja, un visiem garšoja, bet atlikušos sēklai paturēja.

Bet tā kā kartupeļi ir apaļi kā rāceņi, tos iesauca par *roputēm* 'rācenīšiem'. Citur tos sauc par *bulvēm* 'kartupeļiem', vēl citur – par *dūlēm* 'bumbieriem'. Uzrakstīju to, lai [jūs] zinātu, cik nesen tas zemes auglis ieviests tika žemaišu novadā' (ValančR I 574–576).

Lietuviešu un latviešu valodā vairums kartupeļa nosaukumu ir aizguvumi – ģermānismi vai slāvismi.

Plašu kopīgu areālu lietuviešu un latviešu valodas izloksnēs veido aizguvumi no slāvu valodām.

M. Valančus stāsta fragmentā minētais, bet vēlāk lietuviešu literārajā valodā nostiprinājies nosaukums *bùlvė* (reti varianti – *buĨvė*, *bulvẽ*) lietuviešu izloksnēs ir izplatījies trijos savstarpēji nesaistītos areālos.

Tas raksturīgs rietumaukštaišu Kauņas izloksnei, bet fiksēts arī pierobežā un dienvidaukštaišu izloksnēs ap Alītu, Lazdijiem, kā arī dienvidrietumaukštaišu Šauļu izloksnēs ap Ķēdaiņiem, piem., *màno· búlvẹ̃s kai ̯rʊ̀tà* | *žǐ́di ̯jæu* 'mani kartupeļi kā rūta, zied jau' ZnŽ I 187; *búlv'u. so·dìnimu lãĩ̃ks* | *kai ̯žǐ́di alĩ̵̃vọs aba ̯žǐ́dint vĩ̵̃šn'ọms* 'kartupeļu stādāmais laiks – kad zied ceriņi vai ķirši' ZnŽ I 188; *niẽko· mẽ·s nætùrim* | *čè nẹ̃ ̯búlvẹ̃ á.uga* | *nẹ̃ ̯kàs* 'nekā mums nav, te ne kartupeļi aug, ne kas [cits]' KzRŽ I 91; *sudǐ́go· búlvẹ̃s* | *jæu ̯reĩ̃k[s] skabǐ́t* 'sadīga kartupeļi, jau vajadzēs lauzt [asnus]' KzRŽ I 91; *patùši.davo búrĨ̂vu.* | *sugrũ̃zdavo. taṣ ̯búrĨ̂væs* 'sasautē kartupeļus, samīca tos kartupeļus' PpaŽK; *kur ̯kokìs* | *laukẽ̃ lis má.žas* | *tai ̯raikẹ́ į̃ žu.rẹ́ c* | *kat ̯neinlĩ̵̃ st búrĨ̂vẹ̃.sna* | *a(r) ̯ruĝúosna* 'kur kāds lauciņš mazs, tad vajadzēja skatīties, lai neielīstu kartupeļos vai rudzos [lopi]' PpaŽK; *dygsta bùlvės kamaroj, diegus reikia skabyt* 'dīgst kartupeļi pieliekamajā, asnus vajag lauzt' Veiveros (LKŽe); *jau trečia eile bulves kaupiu, matosi ir bulvýčių*

Bulvės pavadinimai

Rima Bakšienė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

Žemėlapyje pateikti kiauliauogių genties sukultūrinto žemės ūkio augalo *bulvės* (*Solanum tuberosum*) pavadinimai.

Žemėlapio pagrindas – LKA I žemėlapis Nr. 87 su komentarais, atsakymai į KFRP 5-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 42, LVDA žemėlapis Nr. 44 su komentaru, atsakymai į ALE klausimą Nr. 340.

Bulves Latvijoje ir Lietuvoje pradėta auginti tiktai XVII a. pabaigoje, o plačiau jas imta sodinti XVIII–XIX a. (žr. Niedermann 1923; Strods 1958; Zinkevičius 1990: 82).

Motiejus Valančius kūrinyje *Pasakojimas Antano tretininko* (parašytame 1872 m., išleistame po autoriaus mirties 1890–1891 m. JAV) aprašė šios daržovės atsiradimą Žemaitijoje:

Pilipas Brazdauskis Sałąntu parakwijes, Nasrienu sodos pasituris ukinikas, metusi 1806 pavasari isz Kłajpiedas parwaźiawes tare szejminaj sawa „Szitaj pirkau Kłajpiedoj septines kartopeles, wokitej saka esąnt jes isz Amerikos parweźtas, łabaj naudingas ir skanes; mergajte toriełką jemusi sugrajzik, wieną paragausma ir suprasma ar tijsą wokitej saka? Mergajte tujaus sugrajźe wieną źalę kartopelę. Pilipas ir wisa szejmyna su drusku apsudidama, kąnda, bet prariti negaleje. Petris sunus dar tare „et negut wokitej gal jes walgiti ne źmones.“ Pilipas lijpe duoti [bulvę] *kiaulej: ta beregięnt wieną sucziaupioje. Pilipas atsilijpe, pęnkies likusioses idigkiet darzy, kad patis negalesma walgiti bęn kiaules paszersma. Mergajte tujaus darzi pas numą ir sudjigie. Iszdigus stebiejos łapams ir łajszkams naujos źoles. Tąn pat meta rudinop atwaźiawa isz Lijpojes wokitis linu pirkti, tam Brazdauskis tare „pirkau kieles kartopeles, bet neźinau kajp su juomis apsiejti? pamokik mani. Wokitis apsakie: jogiej wiełaj rudini rejk jes rauti, noręnt walgiti, rejk jes wirti ar kiepti, par źijma łajkiti arba rusie arba kamaroj it batwinius. pavasari ankstij sieti bet retaj. Pilipas gawes rudeni isz pęnkiu bulwiu tris deszimtis tris; kieletą iszwirina ir wisi ragawa o likusioses siekłaj uźłajkie.*

O jogiej bulwes ira apwales kajp ropes; *dielto ir pramine roputiemis. Kitur jes wadęn bulwiemis dar kitur dulemis. Uzrasziau taj kad butu źinoma kajp nesenej tas wajsius źiames iwejstu palika Zemajcziu kraszti* (ValančR I 574–576).

Lietuvių ir latvių kalbose daugelis bulvės pavadinimų yra skoliniai – germanizmai arba slavizmai.

Dideliame bendrame areale abiejų kalbų tarmėse paplitę skoliniai iš slavų kalbų.

M. Valančiaus kūrinio ištraukoje minėtas, o vėliau lietuvių bendrinėje kalboje įsitvirtinęs pavadinimas *bùlvė* (reti variantai – *bul̃vė*, *bulvẽ*) lietuvių tarmėse paplitęs trijuose nesusisiekiančiuose arealuose.

Jis būdingiausias vakarų aukštaičiams kauniškiams, bet paribyje pasitaiko ir pietų aukštaičių šnektose apie Alytų, Lazdijus bei pietinėje vakarų aukštaičių šiauliškių dalyje apie Kėdainius, pvz.: *màno· búlvę̇s kai_rutà* | *žį́di_jæu* ‘mano bulvės kai rūta, žydi jau’ ZnŽ I 187; *búlv’u. so·dìnimu lãĩks* | *kai_žį́di alį̃vọs aba_žį́dint vį̃šn’ọms* ‘bulvių sodinimo laikas – kai žydi alyvos arba žydint vyšnioms’ ZnŽ I 188; *niẽko· mẽs nætùrim* | *čè nę̇_búlvę̇ á.uga* | *nę̇_kàs* ‘nieko mes neturim, čia nė bulvės auga, nė kas’ KzRŽ I 91; *sudį́go· búlvę̇s* | *jæu_reĩk[s] skabį́t* ‘sudygo bulvės, jau reiks skabyti’ KzRŽ I 91; *patùši.davo búl̂vû.* | *sugrũzdavo. taș_búl̂væs* ‘patroškindavo bulvių, sugrūsdavo tas bulves’ PpaŽK; *kur_kokìs* | *laukę̃lis má.žas* | *tai_raikę́į žu.rę́c* | *kat_ne-inlį̃st búr̂vę.sna* | *a(r)_rûgúosna* ‘kur koks laukelis mažas, tai reikėjo žiūrėti, kad neįlįstų į bulves ar į rugius [galvijai]’ PpaŽK; *dygsta bùlvės kamaroj, diegus reikia skabyt* ‘dygsta bulvės kamaroje, diegus reikia skabyti’ Veiveriai (LKŽe); *jau trečia eile bulves kaupiu, matosi ir bulvýčių* ‘jau trečią kartą bulves kaupiu, matyti ir bulvyčių’ Kudirkos Naumiestis (LKŽe); *susileido kaip šutinta bùlvė* ‘susileido kaip šutinta bulvė (ištižo)’ Vilkaviškis (LKŽe).

Šis pavadinimas vartojamas ir šiaurinėse rytų aukštaičių panevėžiškių šnektose apie Panevėžį, Pakruojį, Pasvalį bei šiaurės žemaičių kretingiškių patarmėje ir telšiškių šiaurės vakarų kampe apie Skuodą, pvz.: *kãp ta jọ̀d^{ę}, ka bǫ̂l̂ũ^{u} nèkasatâų?* ‘kaip tai judvi, kad bulvių nekasate?’ MoŽK; *mọ̀n^{a} bǫ̂lv^{ę}s vę̀s^{a}s jau kãsam^{a}s ĩ* ‘mano bulvės visos jau kasamos yra’ MoŽK; *pę̃it^{ù}s vêrd^{o} sọ bǫ̂l̂vûoms* ‘pietus verdu su bulvėmis’ MoŽK; *bùlvės apdygo, gali vagoti* ‘bulvės sudygo, gali vagoti’ Skuodas (LKŽe); *nukaišiau pietams bulves* ‘nuskutau pietums bulves’ Skuodas (LKŽe); *šiandien po pavakarės bùlves sėsim* ‘šiandien pavakare bulves sodinsim’ Skuodas (LKŽe).

Variantas *bùlva* (labai retai – *bul̃va*) pasakomas kai kuriose rytų aukštaičių uteniškių šnektose apie Uteną, Zarasus, Rokiškį, pvz.: *bùl’vos duonai užùmaina* ‘bulvės – duonos pakaitalas’ Dusetos (LKŽe); *ar druskos dėjai bulvos?* ‘ar druskos dėjai į bulves?’ Obeliai (LKŽe); *apskritus kaip bùl’va* ‘apskrita kaip bulvė’ Dusetos (LKŽe).

Kitas variantas *bùliava*, savo forma šiek tiek primenantis lietuviškus vedinius su priesaga *-(i)ava*, pvz.: *brol(i)avà* ‘broliai ir seserys’,

‘jau trešo reizi kartupeļus ravēju, var redzēt jau kartupelīšus’ Kudirkas Naumiestē (LKŽe); *susileido kaip šutinta bùlvė* ‘atmiekšķējās [kļuva mīksts] kā sautēts kartupelis’ Vilkavišķos (LKŽe).

Šo nosaukumu lieto arī ziemeļaustrumaukštaišu Panevēžas izloksnēs ap Panevēžu, Pakroji, Pasvali, kā arī ziemeļžemaišu Kretingas izloksnē un ziemeļrietumu Telšu izloksnes daļā ap Skodu, piem., *kãp ta jọ̀d^{e}, ka bǫ̂lv̂^{u} nèkasatâų?* ‘ko tad jūs tā abi divi, ka kartupeļus nerokat?’ MoŽK; *mọ̀n^{a} bǫ̂lv^{e}s vẹ̀s^{a}s jau kãsam^{a}s ĩ* ‘mani kartupeļi visi jau ir rokami’ MoŽK; *pẽit^{u}s vêrd^{o} so bǫ̂lv̂ûoms* ‘vārīju pusdienās kartupeļus’ MoŽK; *bùlvės apdygo, gali vagoti* ‘kartupeļi sadīga, var vagot’ Skodā (LKŽe); *nukaišiau pietams bulves* ‘nomizoju pusdienām kartupeļus’ Skodā (LKŽe); *šiandien po pavakarės bùlves sėsim* ‘šodien pievakarē kartupeļus stādīsim’ Skodā (LKŽe).

Variants *bùlva* (ļoti reti – *bulv̂a*) rodams dažās austrumaukštaišu Utenas apkaimes izloksnēs ap Utenu, Zarasiem, Rokišķiem, piem., *bùl’vos duonai užùmaina* ‘kartupeļi – otrā maize’ Dusetās (LKŽe); *ar druskos dėjai bulvos?* ‘vai sāli pieliki kartupeļiem?’ Obeļos (LKŽe); *apskritus kaip bùl’va* ‘apaļa kā kartupelis’ Dusetās (LKŽe).

Cits variants – *bùliava* – formas ziņā nedaudz atgādina lietuviskus atvasinājumus ar piedēkli *-(i)ava*, piem., *brol(i)avà* ‘brāļi un māsas’, *velniavà* ‘velna būšana, arī: elle’ (sal. Ambrazas 2000: 50), pierakstīts Panevēžas ziemeļu izloksnē, piem., *bùliava ir duoną užvaduoja* ‘kartupelis pat maizi aizstāj’ Jonišķēlē (LKŽe); *šįmet bùliavų daug prikasėm* ‘šogad kartupeļu daudz sarakām’ Klovaiņos (LKŽe). Taču, kā rāda 19. gs. Antana Juškas vārdnīca, tas agrāk varēja būt pazīstams arī dažās Rietumlietuvas izloksnēs.

Lielāko lietuviešu valodas areāla daļu aizņem nosaukumi *bùlbė*, *bùlba*.

Pirmo no tiem – *bùlbė* (retāk *bulb̃ė*, *bulbẽ*) lieto vairums žemaišu: visi Telšu, Kretingas, Varņu un Raseiņu austrumu daļas izlokšņu runātāji, piem., *ọn tũ bûl̃b^{u} ušpjâustûom krãp^{u}* ‘uz tiem kartupeļiem uzgriezām dilles’ MoŽK; *šę̀tã pasęsíejîem cĩela dãrža bǫ̂l̃bu* ‘lūk, iestādījām visu dārzu ar kartupeļiem’ KrŽ 55; *je neọžâuks bǫ̂lbę | bûs blůogã* ‘ja neizaugs kartupeļi, būs slikti’ DūnŽ 55; *bǫ̂lbę | ànà ọžâug* ‘kartupelis, tas izauga’ DūnŽ 55; *tàva núosi̲ kã*[*p*] *bų́lbi̲* ‘tavs deguns kā kartupelis’ DūnŽ 55; *muno boba dabar bùlbes skuta* ‘mana sieva tagad kartupeļus mizo’ Šaukėnos (LKŽe); *šiemet daug bùlbių užderėjo* ‘šogad kartupeļi labi padevušies’ Raseiņos (LKŽe).

To lieto arī gandrīz visā rietumaukštaišu Šauļu areālā, austrumaukštaišu Panevēžas izlokšņu areālā ap Pakroji, Radvilišķiem, Panevēžu, piem., *bùlbė – duonos užvadas* ‘kartupelis – maizes aizstājējs’ Ramīgalā (LKŽe); *tos bùlbės ankstyvos, greit užauga* ‘tie kartupeļi agrīnie, ātri izaug’ Ramīgalā (LKŽe); *bùlbės didelės kaip kamuoliai* ‘kartupeļi lieli kā kamoli’ Linkuvā (LKŽe); *šiemet bùlbės verdamos sukrinta, miltingos* ‘šogad kartupeļi vārīdamies sašķīst, miltaini’ Ērišķos (LKŽe); *nusipirksiu greitųjų bulbių ir pasisodinsiu* ‘nopirkšu agrīnos kartupeļus un iestādīšu’ Linkuvā (LKŽe); *kiaulines bùlbes gyvuliams supenėsiu* ‘cūku kartupeļus lopiem izbarošu’ Ērišķos (LKŽe); *nuvažiavo su bùlbėm į malūną!* ‘aizbrauca ar kartupeļiem uz dzirnavām (aizrunājās šķērsām)’ Panevēžā (LKŽe).

Šis nosaukums raksturīgs arī pašos dienvidaukštaišu areāla dienvidos ap Varēnu, Druskininkiem, paretam dzirdēts arī citās atsevišķās dienvidu, kā arī rietumaukštaišu Kauņas apkaimes izloksnēs, piem., *bú.l̃bũ kõšę.s púodu. privé.rʒı* ‘kartupeļu putras podu izvārīji’ PpaŽK; *cık‿bú.l̂bi. išvìrus* ‘tikko kartupelis izvārījies’ PpaŽK; *kæ̀·pam bú·l̂bes kap‿kæ̀·sam* ‘cepam kartupeļus, kad rokam’ PpaŽK; *prabá·ltọ. šıtúoi̯ grę.tinì [sriubą] | ir‿vá·lgọ. su‿bú·l̂bę.m* ‘aizdara ar krējumu [zupu] un ēd ar kartupeļiem’ PpaŽK; *kas mˈẽtai bú.lˈbė.s | tai jau nˈelabaĩ. á.ugo.* ‘katru gadu kartupeļus [stādīja tajā pašā vietā], tie jau ne visai auga’ DrskŽ 45; *bú.lˈbˈu. já.m dúodu | rugˈũ̃ tá.m mˈé.istru* ‘kartupeļus viņam dodu, rudzus, tam meistaram’ DrskŽ 45; *kepa iš grikių, búlbių* ‘cepa no griķiem, kartupeļiem’ DvŽ I 75.

Nosaukums *bùlba* (retāk *bulb̃a*) izplatīts visā dienvidaukštaišu areālā, austrumaukštaišu Viļņas, Utenas, Anīkšču, Kupišķu, Širvintu izloksnēs, austrumu un centrālajās Panevēžas izloksnēs, kā arī dienvidrietumaukštaišu Šauļu areālā ap Jonavu, Kedaiņiem, piem., *karalå.dai ⁞ bú.l̂bas ę́·da | žmó·nę.s lá·isto lá·ist^{o}* ‘kolorado [vaboles] kartupeļus ēd, cilvēki laista, laista’ PpaŽK; *pritarkúoji bú.l̂bu. | skarvå·du. prispí·rgai lašiñũ̃ | arˇ.‿ten tũ̃ pacũ̃ tåukũ̃* ‘sarīvēji kartupeļus, pannā sacep speķi vai tur tos pašus taukus’ PpaŽK; *pavá.lga.m bú.l̂bu. i‿geraí̯ mú.m | dai̯núojæm | net‿låukaí̯ žvå.gα* ‘paēdam kartupeļus, un labi mums, dziedam, pat lauki skan’ KlŽ 27; *bú.l̂ba.s ka.pu·stùs apgažę́je.* ‘kartupeļi kāpostus nomākuši’ KlŽ 27; *ˈgru·dɔ. [vištoms] raĩkæ | bú.lˈba tai nælabaí̯* ‘graudus [vistām] vajag, kartupeļus tās ne visai [ēd]’ KpŽ I 246; *bú.lˈbå.[s] sɔ.dí.nˈtˈ [reikia] sanagaˈli· | sanaĩ̃ ˈmę·nesi. daugǽ.usæ* ‘kartupeļus stādīt [vajag] dilstošā mēnesī, vecā mēnesī vairāk’ KpŽ I 246; *bú.lˈbɔ.z buz grɔ́.žˈɔ.s | kaip abɔ.leí̯* ‘kartupeļi būs skaisti kā āboli’ KpŽ I 246.

Šis nosaukums sastopams Dieveniškēs un daudzās Baltkrievijas lietuviešu izloksnēs ap Breslauju, Apsu, Kamoju, Lazūniem, Gervēčiem, piem., *jåũ prazdˈėdzˈinéja žʁıdˈéc ˈ bú.lˈbos* ‘jau sāka ziedēt kartupeļi’ DvŽ I 75; *má.no. spˈę̃ško.s bú.lˈbo.s | skåũ.ʒˈei̯ ʒˈùs | aš ɑŋksˈcˈì jir kasˈù* ‘mani agrīnie kartupeļi ātri žūs, es agri arī roku’ DvŽ I 75; *å.nas vˈeĩ.kˈa | so·dzˈìno. bú.lˈbu· jir sá.u | jir má.n* ‘viņš patiešām stādīja kartupeļus gan sev, gan man’ DvŽ I 75; *ká.rˈvˈė. bˈéga tai búlˈbó·sna | tai rugˈúosna* ‘govs skrien te kartupeļos, te rudzos’ DvŽ I 75; *vogˈaũ búlˈbas, àlˈe nˈė kañto nˈesagáu* ‘zagu kartupeļus, bet ne reizi nenoķēra’ ZtŽ 99; *ir búlˈbų daũg sodzìnam* ‘arī kartupeļus daudz stādām’ LzŽ 42; *òt, kokià bulˈbà dzìdełė* ‘re, kāds kartupelis liels’ LzŽ 42; *aĩsim krésc trųšàs ir sodzýsim bulˈbàs* ‘iesim ārdīt mēslus un stādīsim kartupeļus’ LzŽ 42.

Ziemeļžemaišu Kretingas areālā ap Pluņģi, Kretingu sastopams nosaukums *bùilė* (ļoti reti – *buĩlė*), piem., *šiemet daug bùilių prikasiau* ‘šogad daudz kartupeļu saraku’ Tveros (LKŽe); *lapė bùiles kasė ir kurmį užprašė* ‘lapsa kartupeļus raka un kurmi ielūdza’ Nevarēnos (LKŽe).

Nosaukums *bùlvė* (ar variantiem) cēlies no po. *bulwa*, bet *bùlbė* (tas, tāpat kā *bùlvė*, zināms jau no 19. gs. vidus, to lietojis Simons Daukants, piem., *diegimas bulbių, sietinių stiprina žemę* ‘kartupeļus, kāļus iestādot, uzlabo zemi’ [LKŽe]), *bùlˈba* – no bkr. *бу́льба*, retāk sastopamais *bùilė* – no bkr. *быль* (sal. Niedermann 1923; LEW 63; Smoczyński 2007: 80sk.). Šie slāvu valodas vārdi savukārt ir ģermānismi, sal. vā. *Bolle* ‘bumbulis, sīpols’ (Фасмер I 240; Sabaliauskas 1990: 238).

Ļoti līdzīgi slāvismi ar saknēm *buļb-* un *buļv-* ir arī Austrumlatvijas izloksnēs, īpaši Latgalē un vietām Augšzemē.

Visbiežāk sastopami ir tādas pašas cilmes nosaukumi ar *buļb-*: *buļba*, *buļbe*, *buļbis* un *buļbs*.

a-celma forma *buļba* (*bùļba*) reģistrēta Zemgales sēliskajās izloksnēs (Aknīstē, Lašos, Pilskalnē u. c.) un lielā daļā Latgales izlokšņu (Asūnē, Aulejā, Baltinavā, Balvos, Ciblā, Stirnienē, Varakļānos, Kārsavā, Krāslavā, Makašēnos, Maltā, Mērdzenē, Nirzā, Rēznā, Sakstagalā, Skaistā, Zvirgzdenē u. c.), piem., *ṕìsaḋẹ̀śťejòam bùļbu, boús i poším, i łùpím* ‘sastādījām kartupeļus, būs pašiem un lopiem’ Aknīstē (ALE); *dŕèizùos bùļbys vàk staťât̂ agrẏ* ‘agrie kartupeļi jāstāda agri’ Bērzgalē.

Šajā areālā sastopama arī *ē*-celma forma *buļbe* (*bùļb́ä vai bùļb́ę*), tā reģistrēta Bebrenē, Bērzgalē, Brigos, Istrā, Naujenē, Nirzā, Pildā, Rēznā, Skaistā, Višķos, Zvirgzdenē u. c., piem., *bùļb́ä ǩeî ùtrùo màiźä*

velniavà (plg. Ambrazas 2000: 50), užrašytas iš šiaurinių panevėžiškių šnektų, pvz.: *bùliava ir duoną užvaduoja* ‘bulvė ir duoną pakeičia’ Joniškėlis (LKŽe); *šįmet bùliavų daug prikasėm* ‘šįmet bulvių daug prikasėm’ Klovainiai (LKŽe). Tačiau, remiantis XIX a. Antano Juškos žodyno medžiaga, galima daryti prielaidą, kad jis anksčiau galėjo būti vartojamas ir kai kuriose vakarinėse Lietuvos šnektose.

Didžiojoje lietuvių kalbos ploto dalyje paplitę pavadinimai *bùlbė*, *bùlba*.

Pirmąjį iš jų – *bùlbė* (rečiau *bul̃bė*, *bulbẽ*) vartoja daugelis žemaičių: visi telšiškiai, rytinė dalis kretingiškių, varniškių ir raseiniškių, pvz.: *ọn tũ bûl̃bᵘ ušpjâustûom krãpᵘ* ‘ant tų bulvių užpjaustom krapų’ MoŽK; *šẹ̀tã pasẹsíejîem cĩela dãrža bộl̃bu* ‘štai pasisodinom visą daržą bulvių’ KrŽ 55; *je neọžâ·uks bộ·lbę | bû·s blůogã·* ‘jei neužaugs bulvės, bus blogai’ DūnŽ 55; *bộ·lbę | ànà ọžâ·ug* ‘bulvė, ji užauga’ DūnŽ 55; *tàva núosi̲ kã·*[*p*] *bų́lbi̲* ‘tavo nosis kaip bulvė’ DūnŽ 55; *muno boba dabar bùlbes skuta* ‘mano žmona dabar bulves skuta’ Šaukėnai (LKŽe); *šiemet daug bùlbių užderėjo* ‘šiemet daug bulvių užderėjo’ Raseiniai (LKŽe).

Be to, jis dar vartojamas beveik visame vakarų aukštaičių šiauliškių plote, pietvakarinėse rytų aukštaičių panevėžiškių šnektose apie Pakruojį, Radviliškį, Panevėžį, pvz.: *bùlbė – duonos užvadas* ‘bulvė – duonos pakaitalas’ Ramygala (LKŽe); *tos bùlbės ankstyvos, greit užauga* ‘tos bulvės ankstyvos, greit užauga’ Ramygala (LKŽe); *bùlbės didelės kaip kamuoliai* ‘bulvės didelės kaip kamuoliai’ Linkuva (LKŽe); *šiemet bùlbės verdamos sukrinta, miltingos* ‘šiemet bulvės verdamos sukrinta, miltingos’ Ėriškiai (LKŽe); *nusipirksiu greitųjų bulbių ir pasisodinsiu* ‘nusipirksiu ankstyvųjų bulvių ir pasisodinsiu’ Linkuva (LKŽe); *kiaulines bùlbes gyvuliams supenėsiu* ‘kiaulines bulves gyvuliams supenėsiu’ Ėriškiai (LKŽe); *nuvažiavo su bùlbėm į malūną!* ‘nuvažiavo su bulvėmis į malūną (nusikalbėjo)’ Panevėžys (LKŽe).

Šis pavadinimas būdingas ir labiausiai į pietus nutolusioms pietų aukštaičių šnektoms apie Varėną, Druskininkus, retkarčiais girdėtas ir kitose pavienėse pietų bei vakarų aukštaičių kauniškių šnektose, pvz.: *bú.l̃bũr kõ·šę.s púodu. privé.rʒɪ* ‘bulvių košės puodą priverdi’ PpaŽK; *cɪk‿bú.l̂bi. išvìrus* ‘tik bulvę išvirusi’ PpaŽK; *kæ̀·pam bú·l̂bes kap‿kæ̀·sam* ‘kepame bulves, kai kasam’ PpaŽK; *prabá·ltọ. šitúoi̯ grę.tinì [sriubą] | ir‿vá·lgọ. su‿bú·l̂bę.m* ‘užbaltina šitąja grietine [sriubą] ir valgo su bulvėmis’ PpaŽK; *kas mˈẽtai bú.lˈbė.s | tai jau nˈelabaĩ. á.ugo.* ‘kas metai bulvės [sodintos toje pačioje vietoje], tai jau nelabai augo’ DrskŽ 45; *bú.lˈbˈu. já.m dúodu | rugˈũr tá.m mˈé.istru* ‘bulvių jam duodu, rugių tam meistrui’ DrskŽ 45; *kepa iš grikių, búlbių* ‘kepa iš grikių, bulbių’ DvŽ I 75.

Pavadinimas *bùlba* (rečiau *bul̃ba*) paplitęs visame pietų aukštaičių plote, rytų aukštaičių vilniškių, uteniškių, anykštėnų, kupiškėnų, širvintiškių patarmėse, rytinėse ir centrinėse panevėžiškių šnektose bei pietinėje vakarų aukštaičių šiauliškių dalyje apie Jonavą, Kėdainius, pvz.: *karalà.dai ⁞ bú.l̂bas ę́·da | žmó·nę.s lá·isto lá·istᵒ* ‘koloradai bulves ėda, žmonės laisto, laisto’ PpaŽK; *pritarkúoji bú.l̂bu. | skarvà·du. prispŕ·rgai lašinũ̃r | ar̃.‿ten tũr pacũr tåukũr* ‘pritarkuoji bulvių, keptuvę prispirgai lašinių ar ten tų pačių taukų’ PpaŽK; *pavá.lga.m bú.l̂bu. i‿geraĩ mú.m | dainúojæm | net‿låukaĩ žvà.gα* ‘pavalgome bulvių, ir gerai mums, dainuojam, net laukai skamba’ KlŽ 27; *bú.l̂ba.s ka.pʊstùs apgažę́je.* ‘bulvės kopūstus užgožusios’ KlŽ 27; *ˈgrʊ·dɔ. [vištoms] raĩ·kæ | bú.lˈba tai nælabaĩ* ‘grūdų [vištoms] reikia, bulvės tai nelabai’ KpŽ I 246; *bú.lˈbå.[s] sɔ.dí.nˈtˈ [reikia] sanagaˈlɪ· | sanaⁿ̃ ˈmę·nesi. daugǽ.usæ* ‘bulves sodinti [reikia] delčioj, senam mėnesy daugiausia’ KpŽ I 246; *bú.lˈbɔ.z buz grɔ̀.žˈɔ.s | kaip abɔ.leĩ* ‘bulvės bus gražios kaip obuoliai’ KpŽ I 246.

Šis žodis vartojamas Dieveniškėse ir daugelyje Baltarusijos lietuvių šnektų: apie Breslaują, Apsą, Kamojį, Lazūnus, Gervėčius, pvz.: *jåũ prazdˈėdzˈinéja žʁɪdˈécˈ bú.lˈbos* ‘jau pradeda žydėti bulvės’ DvŽ I 75; *má.no. spˈę̃ško.s bú.lˈbo.s | skåũ.ʒˈeį̯ ʒˈùs | aš αŋksˈcˈì̃ jir kasˈù* ‘mano ankstyvos bulvės greitai džius, aš anksti ir kasiu’ DvŽ I 75; *á.nas vˈeĩ̃.kˈa | so·dzˈìno. bú.lˈbu· jir sá.u | jir má.n* ‘jis tikriausiai sodino bulvių ir sau, ir man’ DvŽ I 75; *ká.rˈvˈė. bˈéga tai búlˈbósna | tai rugˈúosna* ‘karvė bėga tai į bulves, tai į rugius’ DvŽ I 75; *vogˈaũ búlˈbas, àlˈe nˈė kařto nˈesagáu* ‘vogiau bulves, bet nė karto nesugavo’ ZtŽ 99; *ir búlˈbų daũg sodzìnam* ‘ir bulvių daug sodinam’ LzŽ 42; *òt, kokià bulˈbà dzìdelė* ‘ot, kokia bulvė didelė’ LzŽ 42; *aĩ̃sim krésc trųšàs ir sodzýsim bulˈbàs* ‘eisim krėsti trąšas ir sodinsim bulves’ LzŽ 42.

Šiaurės žemaičių kretingiškių plote apie Plungę, Kretingą turimas pavadinimas *bùilė* (labai retai – *buĩlė*), pvz.: *šiemet daug bùilių prikasiau* ‘šiemet daug bulvių prikasiau’ Tverai (LKŽe); *lapė bùiles kasė ir kurmį užprašė* ‘lapė bulves kasė ir kurmį užprašė’ Nevarėnai (LKŽe).

Pavadinimas *bùlvė* (su variantais) kilęs iš le. *bulwa*, o *bùlbė* (šis, kaip ir *bùlvė*, žinomas jau iš XIX a. vidurio, jį vartojo Simonas Daukantas, pvz.: *Diegimas bulbių, sėtinių stiprina žemę* ‘sodinimas bulvių, sėtinių gerina žemę’ [LKŽe]), *bùľba* – iš blr. *бу́льба*, retas *bùilė* – iš blr. *быль* (plg. Niedermann 1923; LEW 63; Smoczyński 2007: 80t.). O šie yra germanizmai, plg. vo. *Bolle* ‘gumbas, svogūnas’ (Фасмер I 240; Sabaliauskas 1990: 238).

Labai panašių slavizmų su šaknimis *buļb-* ir *buļv-* yra ir rytinėse latvių tarmėse, ypač Latgaloje ir kai kur Augšžemėje.

Dažniausiai vartojami tos pačios kilmės pavadinimai su *buļb-*: *buļba*, *buļbe*, *buļbis* ir *buļbs*.

Kamieno *a* forma *buļba* (*bùļba*) užfiksuota sėliškosiose Žiemgalos šnektose (Aknysta, Lašiai, Pilskalnė ir kt.) ir daugumoje Latgalos šnektų (Asūnė, Auleja, Baltinava, Balvai, Cibla, Stirnienė, Varaklianai, Karsava, Kraslava, Makašėnai, Malta, Mėrdzenė, Nirza, Rėzna, Sakstagalas, Skaista, Zvirgzdenė ir kt.), pvz.: *pìsaďę̀śtejòam bùļbu, boús i poším, i łùpím* ‘prisisodinom bulvių, bus mums patiems ir gyvuliams’ Aknysta (ALE); *dŕèizùos bùļbys vàk staŕẫŕ agrỳ* ‘ankstyvąsias bulves reikia anksti sodinti’ Bėrzgalė.

Šiame areale vartojama ir *ē* kamieno forma *buļbe* (*bùļb́ä* arba *bùļb́ę*), ji užfiksuota Bebrenėje, Bėrzgalėje, Briguose, Istroje, Naujinyje, Nirzoje, Pildoje, Rėznoje, Skaistoje, Viškiuose, Zvirgzdenėje ir kt., pvz.: *bùļb́ä ķeî ùtrùo màiźä* ‘bulvė – kaip antra duona’ Bėrzgalė (Apv); *ḿäś salosòm tòlku i pa svàďińi bùļb́iś nùkašàm* ‘pasikviečiam į talką ir per sekmadienį bulves nukasam’ Viškiai (LVDA).

Esama ir *o* kamieno varianto *buļbs* (*bùļbs*) – jis vartojamas Dagdoje (plg. *bulbs* Niedermann 1923: 70), Kaunatoje, Nirzoje, Lašiuose, Pilskalnėje, pvz.: *pỳłna voga – bùļbs ṕi bùļba* ‘pilna vaga – bulvė prie bulvės’ Kaunata (Apv).

Kamieno *įjo* forma *buļbis* (*bùļb́s*) vartojama daugiausia šiaurinėse Latgalos šnektose (Liepna, Škilbėnai, Rugajai, Tilžė, Viliaka), pvz.: *bùļbus jàu dzonoį̀* ‘bulves jau vagoja’ Škilbėnai (ALE).

Pavadinimas *buļbs* arba *buļbis* užrašytas ir iš Aizkalnės, Bėrzgalės, Maltos, Rundėnų, Vilianų, Viškių (dėl negausios medžiagos neįmanoma nustatyti žodžio kamieno; taip pat ir žodžio *buļbi* nom. pl. formos iš Alūksnės, Liauduonos ir Stamerienos; pateikta ME I 347).

XIX a. rašytiniuose šaltiniuose aptinkama nom. pl. forma *bulbes*, *-u*, Kartoffeln (iš Bebrenės) Ulmann 1872: 39; Kartoffel, *bulbes* Ulmann 1880: 439.

Iš šaknies *buļb-* veikiausiai kilęs ir *uļbiks*, *ulbiķis*.

Pavadinimas *uļbiks* užregistruotas Nautrėnuose ir kai kuriose gretimose šnektose (Bėrzgalė, Bėrzpilis, Makašėnai, Tilžė), pvz.: *sàušn̦oji*

‘kartupelis [tikpat] kā otrā maize’ Bērzgalē (Apv); *mäś salosòm tòlku i pa svàdińi bùļ́biś nùkašàm* ‘mēs sapulcinām talkā [palīgus] un pa svētdienu kartupeļus norokam’ Višķos (LVDA).

Reģistrēta arī *o*-celma forma *buļbs* (*bùļbs*) – Dagdā (sal. *bulbs* Niedermann 1923: 70), Kaunatā, Nirzā, arī Lašos un Pilskalnē, piem., *pỳłna voga – bùļbs pi bùļba* ‘pilna vaga – kartupelis pie kartupeļa’ Kaunatā (Apv).

Galvenokārt Ziemeļlatgales izloksnēs (Liepnā, Šķilbēnos, Rugājos, Tilžā, Viļakā) fiksēta *i̯o*-celma forma *buļbis* (*bùļb́s*), piem., *bùļbus jàu dzonoi̯* ‘kartupeļus jau vago’ Šķilbēnos (ALE). Nosaukums *buļbs* vai *buļbis* fiksēts vēl arī Aizkalnē, Bērzgalē, Maltā, Rundēnos, Viļānos, Višķos (nepietiekamā ilustratīvā materiāla dēļ nav iespējams noteikt vārda celmu, to nevar arī ME I 347 dotajai nom. pl. formai *buļbi* no Alūksnes, Ļaudonas un Stāmerienas).

19. gs. rakstu avotos atrodama nom. pl. forma: *bulbes*, *-u*, Kartoffeln (no Bebrenes) Ulmann 1872: 39; Kartoffel, *bulbes* Ulmann 1880: 439.

No saknes *buļb-* visdrīzāk cēlies arī *uļbiks* un *ulbiķis*.

Nosaukums *uļbiks* reģistrēts Nautrēnos un dažās kaimiņizloksnēs (Bērzgalē, Bērzpilī, Makašēnos, Tilžā), piem., *sàušņoji šùgod ùļ́biki; ùļ́bikus stota, ka źîd uôbèĺńeîcys* ‘miltaini šogad kartupeļi; kartupeļus stāda, kad zied ābeles’ Nautrēnos (LVDA); *ka nau̯ ùļ́biku goc* (-ds), *napỳjaûg itymâ ťèirumâ* ‘ja nav kartupeļu gads, neizaug šajā tīrumā [kartupeļi]’ Makašēnos (Apv).

Variants *ulbiķis* ME IV 297 dots no Domopoles (Bērzpils) un Zaļmuižas (Nautrēniem), bet EH II 712 – no Bērzgales. Citos vākumos tas nav reģistrēts.

Otru plašāku areālu veido nosaukumi ar *buļv-*: *buļva*, *buļve*, *buļvis* un *buļvs*. Tie arī izplatīti augšzemnieku dialekta teritorijā – Latgalē, retāk Augšzemē.

ā-celma forma *buļva* reģistrēta Bērzpilī, Dricēnos, Gaigalavā, Kalupē, Līvānos, Rugājos, Sakstagalā, Tilžā, Varakļānos, piem., *bùļvys cỳłvàkàm ìr ùtrùo màiźä* ‘kartupeļi cilvēkam ir [tikpat kā] otrā maize’ Dricēnos (LVDA); *kaî ḿèilàm bàrnàm dàudźi vùordu, taî i bùļvài* ‘[tāpat] kā mīļam bērnam, arī kartupelim daudz vārdu ‘nosaukumu’’ Gaigalavā (LVDA).

ē-celma forma *buļve* fiksēta Aizkalnē, Bebrenē, Dricēnos, Dvietē, Kaunatā, Maltā, Pilskalnē, Rēznā, Rubeņos, Viļānos, Višķos, piem., *bùļviś stota maja ùtŕejâ puśâ, a losa śèńťebŕî* ‘kartupeļus stāda maija otrajā pusē, bet novāc septembrī’ Dricēnos (LVDA); *lài łałys izaûktu bùļviś, jùos ďiu ràiźiś jùotàr* ‘lai kartupeļi izaugtu lieli, tie divas reizes jāizvago’ Kaunatā (LVDA); *sàusâ vosorâ izaûg łałys bùļviś* ‘sausā vasarā izaug lieli kartupeļi’ Ozolainē (LVDA).

Dažās Zemgales sēliskajās izloksnēs (Pilskalnē, Rubeņos) reģistrēta *o*-celma forma *buļvs* (*bùļvs*).

i̯o-celma forma *buļvis* (*bùĺv́ś*) sastopama dažās Latgales ziemeļu izloksnēs (Balvos, Rugājos, Šķilbēnos), Latgales dienvidrietumu izloksnēs (Kalupē, Līksnā, Līvānos, Vārkavā), kā arī atsevišķās Zemgales sēliskajās izloksnēs (Bebrenē, Susējā), piem., *àr bùļ́vi vîń napùordźeîvùośi* ‘ar kartupeli vien nepārdzīvosi ‘neiztiksi’’ Kalupē (LVDA); *vòi, ćik skàists ťèirùms, ka bùļ́vi źî́ť, bùļvîm jira bòļ́ti i ružóvi źîďi* ‘vai, cik skaists tīrums, kad kartupeļi zied, kartupeļiem ir balti un sārti ziedi’ Kalupē (KIV I 197).

Variants *buļvs* vai *buļvis* (nav skaidra celma forma) fiksēts vēl arī Istrā, Maltā, Preiļos, Varakļānos.

Divās Ziemeļlatgales izloksnēs (Šķilbēnos un Viļakā) fiksēts variants *bullis* (*bùĺĺś*), (laikam no *bùĺu̯ś* > *bùĺĺś?*), piem., *Àndru Zosę saćeja: bùĺĺi, na bùļbi* ‘Andru Zose [saīsinājums no vārda *Sofija*] teica *buļļi* ‘kartupeļi’, nevis *buļbi*’ Šķilbēnos (ALE); *joûnùs bùļļus napatìi̯k lòupiêt – zìžâs pì:rsti* ‘jaunos kartupeļus nepatīk mizot – smērējas pirksti’ Viļakā.

Nosaukums *bullis* fiksēts arī Ziemeļaustrumvidzemē – Alūksnē (Niedermann 1923: 69).

No tā ar deminutīva piedēkli *-ītis* darināts atvasinājums *bullītis*, kas reģistrēts atsevišķās Ziemeļkurzemes izloksnēs (Ēdolē, Piltenē, Usmā, Zirās), ME tas dots no Kalupes Latgalē.

Nom. pl. *buļvas* fiksēts 19. gs. avotā: *buļvas*, Kartoffeln. Ulmann 1872: 40.

Latgales izloksnēs izplatīti arī nosaukumi ar *guļb-*: *guļba, guļbe, guļbis, guļbs*; sal. *gulbīši* Ventā (ME), kuri visdrīzāk aizgūti no bkr. *гульба* (Niedermann 1923).

Biežāk sastopama *ā*-celma forma *guļba* (*gùļba*), tā reģistrēta izloksnēs ap Aglonu, Preiļiem, Viļāniem, kā arī Kaunatā, Maltā, Pildā, Ružinā, Skaistā, Šķaunē u. c., piem., *mudri vaŕâŝìm rakť gùļbys* ‘drīz varēsim rakt kartupeļus’ Galēnos (LVDA); *saguluši gùļbu mùotrùoji* ‘sagūluši kartupeļu laksti’ Sakstagalā (LVDA); *gùļbu dàudź ŝìei̯, àr gùļbys cə̀ukys baròi, i pošy âdàm* ‘kartupeļu daudz stāda, ar kartupeļiem cūkas baro, arī paši ēdam’ Vārkavā (LVDA).

Galvenokārt Latgales dienvidu izloksnēs (Aglonā, Dagdā, Izvaltā, Kapiņos, Krāslavā, Maltā, Višķos) sastopama *ē*-celma forma *guļbe* (*gùļb́ä*), piem., *mozùos gùļb́iś lùpỳm barojàm* ‘mazos kartupeļus lopiem [iz]barojam’ Izvaltā (LVDA); *suôka gùļb́iś kaśť* ‘sāka rakt kartupeļus’ Krāslavā (Apv).

Dagdā un Kaunatā reģistrēta *o*-celma forma *guļbs* (*gùļbs*), piem., *kot śńìks pa daļài nùkust, jùopòrlosa gùļby* ‘kad sniegs daļēji nokūst, jāpārlasa kartupeļi’ Kaunatā (ALE), bet Aizkalnē, Andrupenē, Kapiņos, Kaunatā, Maltā, Rundēnos – *i̯o*-celma forma *guļbis* (*gùĺb́ś*).

Lielākajā Latvijas teritorijas daļā lieto vāciskas cilmes nosaukumu *kartupelis* (< lv. *kartuffel*, skat. Sehwers 1953: 47; sal. vēl ar mūsdienu augšvācu *Kartoffel*; kas aizgūts no it. *tartuficolo*, skat. Kluge [24]2002: 473sk.).

Kartupelis ir arī latviešu literārās valodas vārds un izloksnēs bieži sastopams līdzās kādam citam senākam nosaukumam.

Izlokšņu piemēri: *pìsaďę̀śťejòam kaŕtupę̀ļu: boúś i poším, i łùpìm* ‘sastādījām kartupeļus, būs pašiem un lopiem’ Aknīstē (LVDA); *kuôka ecêš[a]s bi kâdreĩz priêkš kaŕtupeļiêm* ‘koka ecēšas bija kādreiz kartupeļiem ‘kartupeļu ecēšanai’’ Grobiņā (LVDA); *kaŕtupeļus cepa àr visâm mizâm kruôš prìškâ vòi koŕstâs ùglês* ‘kartupeļus cepa ar visām mizām krāsns priekšā vai karstās oglēs’ Kalncempjos (LVDA); *ka jau grib tâ smaĺkâk runât, tâ glaũnâk, ta teîc – kaŕtupeļ* ‘ja jau grib tā smalkāk runāt, tad saka – kartupeļi’ Planīcā (LVDA); *mum̂s puĺk izaû:g, tik briẽ:smik kaŕtupę̀ļ aû:g* ‘mums daudz izauga, tik briesmīgi ‘ļoti labi’ kartupeļi auga’ Popē (LVDA); *ka kaŕtupeļus apstãdija ùn nùoraka, tanĩ dìenã vàrija kaŕtupeļu bìezputru* ‘kad kartupeļus iestādīja vai noraka, tajā dienā vārīja kartupeļu biezputru’ Rencēnos (LVDA); *kàrtupe̍ĺś – tys pa jaûnàm* ‘*kartupelis* – tas ir jauns [nosaukums]’ Sakstagalā (LVDA); *kàrtupeļi vacâ j°àst°àda, ta tik lìeli loksti naaûgùot* ‘kartupeļi vecā [mēnesī] jāstāda, tad tik lieli laksti neaugot’ Sinolē (ALE); *gùs iêda kaŕtupeļu lokstus* ‘govs ēda kartupeļu lakstus’ Stāmerienā (LVDA); *kaŕtupeļs stād abuliņ zeme, agrak stādi̯ rudz rugaja* ‘kartupeļus stāda āboliņa zemē [tur, kur iepriekš audzis āboliņš], senāk stādīja rudzu rugainē’ Svētciemā (LVDA); *bet nu sâk saûkt pa kaŕtupeļiêm ar* ‘nu ‘tagad’ sāk saukt par kartupeļiem arī’ Zantē (LVDA).

18. un 19. gs. vārdnīcās reģistrēts *kartupelis* un nom. pl. *kartupeles:* Kartoffeln, *kartuppeles* Stender 1789 II 762; *kartupelis*, *-ļa*, pl. *-i*, die

šùgod ùļ́biki; ùļ́bikus stota, ka źîd́ uôbèĺńeîcys ‘miltingos šiemet bulvės; bulves sodina, kai žydi obelys’ Nautrėnai (LVDA); *ka nauˌ ùļ́biku goc* (-ds), *napìjaûg itymâ ťèirumâ* ‘jei būna ne bulvių metai, neužauga šitame lauke [bulvių]’ Makašėnai (Apv).

Variantas *ulbiķis* ME IV 297 pateikiamas iš Domopolės (Bėrzpilio) ir Zalmuižos (Nautrėnų), o EH II 712 – iš Bėrzgalės. Kituose rinkiniuose jis nėra užrašytas.

Kitame didesniame areale paplitę pavadinimai, kurių šaknis *buļv-*: *buļva*, *buļve*, *buļvis* ir *buļvs*. Jie irgi paplitę augšžemiečių tarmės plote – Latgaloje, rečiau Augšžemėje.

Kamieno *ā* forma *buļva* užrašyta iš Bėrzpilio, Dricėnų, Gaigalavos, Kalupės, Lyvanų, Rugajų, Sakstagalo, Tilžės, Varaklianų, pvz.: *bùļvys cyłvàkàm ìr ùtrùo màiźä* ‘bulvės žmogui yra kaip antra duona’ Dricėnai (LVDA); *kaî ḿèilàm bā̀rnàm dàudźi vùordu, taî i bùļvài* ‘kaip ir mylimas vaikas, taip ir bulvės daug vardų turi’ Gaigalava (LVDA).

Kamieno *ē* lytis *buļve* užfiksuota Aizkalnėje, Bebrenėje, Dricėnuose, Dvietėje, Kaunatoje, Maltoje, Pilskalnėje, Rėznoje, Rubeniuose, Vilianuose, Viškiuose, pvz.: *bùļviś stota maja ùtŕejâ puśâ, a losa śèńťebŕî* ‘bulves sodina antroje gegužės pusėje, o kasa rugsėjį’ Dricėnai (LVDA); *lài łałys izaûktu bùļviś, jùos ďìu ràiźiś jùotàr* ‘kad bulvės didelės užaugtų, jas reikia du kartus vagoti’ Kaunata (LVDA); *sàusâ vosorâ izaûg łałys bùļviś* ‘sausą vasarą užauga didelės bulvės’ Uozuolainė (LVDA).

Kai kuriose Žiemgalos sėliškosiose šnektose (Pilskalnė, Rubeniai) vartojama *o* kamieno forma *buļvs* (*bùļvs*).

Kamieno *iįo* forma *buļvis* (*bùĺv́ś*) paplitusi kai kuriose Latgalos šiaurinėse (Balvai, Rugajai, Škilbėnai) ir pietvakarinėse šnektose (Kalupė, Lyksna, Lyvanai, Varkava), taip pat kai kuriose Žiemgalos sėliškosiose šnektose (Bebrenė, Susėja), pvz.: *àr bùļ́vi vîń napùordźeîvùośi* ‘vien iš bulvės neišgyvensi’ Kalupė (LVDA); *vòi, ćik skàists ťèirùms, ka bùļ́vi źîť, bùļ́vîm jira bòļ́ti i ružóvi źîďi* ‘oi, koks gražus laukas, kai bulvės žydi, bulvių žiedai balti ir rausvi’ Kalupė (KIV I 197).

Buļvs arba *buļvis* (kamienas neaiškus) užrašytas ir iš Istros, Maltos, Preilių, Varaklianų.

Dviejose šiaurės Latgalos šnektose (Škilbėnai ir Viliaka) vartojamas variantas *bullis* (*bùĺĺś*) (galbūt iš *bùĺuį́ś* > *bùĺĺś?*), pvz.: *Àndru Zosę saćeja: bùĺĺi, na bùļbi* ‘Andrių Zosė sakydavo *buļļi* ‘bulvės’, o ne *buļbi*’ Škilbėnai (ALE); *joûnùs bùļļus napatìįk lòupiêt – zìžâs pì:rsti* ‘nepatinka šviežias bulves skusti – išsitepa pirštai’ Viliaka.

Lytimi *bullis* bulvė įvardijama ir šiaurės rytų Vidžemėje – Alūksnėje (Niedermann 1923: 69).

Su deminutyvine priesaga *-ītis* sudaromas minėtojo pavadinimo vedinys *bullītis*, registruotas atskirose šiaurės Kuržemės šnektose (Ėduolė, Piltenė, Usma, Ziros), ME jis pateikiamas iš Latgaloje esančios Kalupės šnektos.

Nom. pl. *buļvas* žinomas iš XIX a. šaltinio: *buļvas*, Kartoffeln. Ulmann 1872: 40.

Latgalos šnektose paplitę šaknies *guļb-* pavadinimai: *guļba*, *guļbe*, *guļbis*, *guļbs*; plg. *gulbīši* Venta (ME), kurie veikiausiai kilę iš blr. *гульба* (Niedermann 1923).

Dažniau pasitaiko *ā* kamieno forma *guļba* (*gùļba*), ji žinoma šnektose apie Agluoną, Preilius, Vilianus, registruota ir Kaunatoje, Maltoje, Pildoje, Ružinoje, Skaistoje, Škiaunėje ir kt., pvz.: *mudri varâsìm rakť gùļbys* ‘greitai galėsim kasti bulves’ Galėnai (LVDA); *saguluši gùļbu mùotrùoji* ‘sugulę bulvienojai’ Sakstagalas (LVDA); *gùļbu dàudź sìeį, àr gùļbys cə̀ukys baròi, i pošy âdàm* ‘bulvių daug sodina, bulvėmis kiaules šeria, patys irgi valgome’ Varkava (LVDA).

Daugiausia pietinėse Latgalos šnektose (Agluona, Dagda, Užvaldas, Kapiniai, Kraslava, Malta, Viškiai) vartojama *ē* kamieno forma *guļbe* (*gùļb́ä*), pvz.: *mozùos gùļb́iś lùpỳm barojàm* ‘mažas bulves gyvuliams sušeriame’ Užvaldas (LVDA); *suôka gùļb́iś kaśť* ‘pradėjo kasti bulves’ Kraslava (Apv).

Dagdoje ir Kaunatoje užfiksuota *o* kamieno forma *guļbs* (*gùļbs)*, pvz.: *kot śńìks pa daļài nùkust, jùopòrlosa gùļby* ‘kai sniegas šiek tiek aptirps, reikės perrinkti bulves’ Kaunata (ALE). *iįo* kamieno forma *guļbis* (*gùĺb́ś*) vartojama Aizkalnėje, Andrupenėje, Kapiniuose, Kaunatoje, Maltoje, Rundėnuose.

Didžiojoje Latvijos teritorijos dalyje vartojamas germaniškos kilmės pavadinimas *kartupelis* (< vo. že. *kartuffel*, žr. Sehwers 1953: 47; plg. dar dabartinį vo. au. *Kartoffel*; šis pasiskolintas iš it. *tartuficolo*, žr. Kluge [24]2002: 473t.).

Kartupelis yra latvių bendrinės kalbos žodis, dažnai vartojamas ir tarmėse greta kito senesnio pavadinimo.

Tarmių pavyzdžiai: *pìsaďęśťejòam kaŕtupę̀ļu: boúś i poším, i łùpìm* ‘pasisodinome bulvių, bus mums patiems ir gyvuliams’ Aknysta (LVDA); *kuôka ecêšª́s bi kâdreĩz priêkš kaŕtupeļiêm* ‘seniau bulves akėdavo medinėmis akėčiomis’ Gruobinia (LVDA); *kaŕtupeļus cepa àr visâm mizâm kruôš prìškâ vòi koŕstâs ùglês* ‘bulves kepė su lupenomis krosnies priekyje arba karštose žarijose’ Kalncempiai (LVDA); *ka jau grib tâ smaĺkâk runât, tâ glaũnâk, ta teîc – kaŕtupeļ* ‘kai nori gudriau, šiuolaikiškiau pasakyti, sako – *kartupeļi* ‘bulvės’ Planyca (LVDA); *mum̂s puĺk izaû:g, tik briẽ:smik kaŕtupeļ aû:g* ‘mums daug užaugo, taip baisiai ‘labai gerai’ bulvės augo’ Puopė (LVDA); *ka kaŕtupeļus apstādija ùn nùoraka, tanĩ dìenã vàrija kaŕtupeļu bìezputru* ‘kai bulves pasodindavo arba nukasdavo, tą dieną virdavo bulvių košę’ Rencėnai (LVDA); *kàrtupę́ĺś – tys pa jaûnàm* ‘*kartupelis* – čia jau naujoviškai’ Sakstagalas (LVDA); *kàrtupeļi vacâ jºàstºàda, ta tik lìeli loksti naaûgùot* ‘bulves reikia per delčią sodinti, kad bulvienojai dideli neaugtų’ Sinuolė (ALE); *gùs iêda kaŕtupeļu lokstus* ‘karvė ėdė bulvienojus’ Stameriena (LVDA); *kaŕtupeļs stād abuliņ zeme, agrak stādiį rudz rugaja* ‘bulves sodina žemėje, kur prieš tai augo dobilai, seniau sodino ten, kur augo rugiai’ Svėtciemas (LVDA); *bet nu sâk saûkt pa kaŕtupeļiêm ar* ‘dabar pradėjo irgi *kartupeļi* vadinti’ Zantė (LVDA).

XVIII ir XIX a. žodynuose užfiksuotas *kartupelis* ir nom. pl. *kartupeles*: Kartoffeln, *kartuppeles* Stender 1789 II 762; *kartupelis*, *-ļa*, pl. *-i*, die Kartoffel. *Kartupeļus rakt* un *vilkt*, kartoffeln ausnehmen ‘bulves kasti’ Ulmann 1872: 103; Kartóffel, *kàrtupelis* Ulmann 1880: 439.

Tarmėse šis pavadinimas turi daug fonetinių ir morfologinių variantų.

Kartufelis daugiausia vartojamas Kuržemėje ir Žiemgaloje, rečiau Vidžemės pietryčiuose ir Augšžemėje, pvz.: *pa kaŕtufeļìm àr pasoûc, bet paš̄ sova stârpa pa rãceņìm runa* ‘[bulves] vadina ir *kartufeļi*, bet tarpusavyje vadina *rāceņi*’ Stendė (LVDA).

Kartupulis daugiausia vartojamas sėliškosiose Latgalos šnektose (Abeliuose, Elkšniuose, Zasoje, taip pat Druvienoje ir Rudzėtuose), pvz.: *kàrtupuĺi ćiťi sàuc i gùļba* ‘kiti bulvę vadina ir *guļba*’ Rudzėtai (LVDA). Jis taip pat užrašytas iš Abelių, Druvienos, Krustpilio, Rudzėtų, Zasos.

Kartopelis vartojamas daugiausia Kuržemės lyviškosiose šnektose, jaunesniosios kartos vartojamas ir kai kuriose Latgalos šnektose, pvz.: *pa Jāņ nedeļ mum̂s ju biį̀ izvā:rc kaŕtopeļ zupā* ‘Joninių savaitę mes jau būdavome išsivirę bulvienės’ Puopė (LVDA); *es ēd kartopaļs* ‘aš valgau bulves’ Venta (LVDA).

Kartup(i)s paplitęs Vidžemėje (apie Cėsis, Smiltenę, aptinkamas ir Augšžemėje), pvz.: *šùodìe izvàrĩju kaŕtupus* ‘šiandien išviriau bulvių’

Kartoffel. *Kartupeļus rakt* un *vilkt,* kartoffeln ausnehmen ‘kartupeļus rakt’ Ulmann 1872: 103; Kartóffel, *kàrtupelis* Ulmann 1880: 439.

Izloksnēs šim vārdam ir daudz fonētisku un morfoloģisku variantu.

Nosaukums *kartufelis* sastopams galvenokārt Kurzemē un Zemgalē, retāk Vidzemes dienvidaustrumos un Augšzemē, piem., *pa kaŕtufeļìm àr pasoûc, bet paš̄ sova stârpa pa rãceņìm runa* ‘par *kartufeļiem* arī [dažreiz] sauc, bet paši savā starpā par rāceņiem sauc’ Stendē (LVDA).

Nosaukums *kartupulis* reģistrēts galvenokārt sēliskajās izloksnēs (Ābeļos, Elkšņos, Zasā), arī Druvienā un Rudzētos (Latgalē), piem., *kàrtupuĺi ćiťi sàuc i gùļba* ‘kartupeli citi sauc arī *guļba*’ Rudzētos (LVDA). Nosaukums reģistrēts arī Ābeļos, Druvienā, Krustpilī, Rudzētos, Zasā.

Nosaukums *kartopelis* fiksēts galvenokārt Kurzemes lībiskajās izloksnēs, jaunākās paaudzes runā fiksēts arī vairākās Latgales izloksnēs, piem., *pa Jāņ nedeļ mum̂s ju bi̯ izvā:rc kaŕtopeļ zup̄* ‘Jāņu nedēļā mums jau bija izvārīta kartupeļu zupa’ Popē (LVDA); *es ēd kartopaļs* ‘es ēdu kartupeļus’ Ventā (LVDA).

Nosaukums *kartup(i)s* izplatīts Vidzemē (ap Cēsīm, Smilteni, fiksēts arī Augšzemē), piem., *šùodìe izvàrīju kaŕtupus* ‘šodien izvārīju kartupeļus’ Kauguros (ALE); *kaŕtupus smìlc* (-ts) *zemê viê vaîrâk stāda* ‘kartupeļus smilšainā augsnē vien vairāk stāda’ Smiltenē (LVDA).

Nosaukums *katupelis* sastopams dažās Zemgales izloksnēs (Bēnē, Bikstos, Sniķerē, Ukros, Vecaucē, Zaļeniekos; EH I 593 tas dots vēl arī no Augstkalnes), piem., *vagas katupeļiêm dzẹn a mazuô aŕkli* ‘vagas kartupeļiem dzen ar spīļarklu’ Zaļeniekos (LVDA).

Kurzemē, vietām Zemgalē, arī Vidzemē (Burtniekos, Grundzālē, Nītaurē, Raiskumā, Rencēnos, Valmierā u. c.) lieto variantu *kartpelis,* piem., *kaŕtpeļu tũcis* ‘kartupeļu biezenis’ Burtniekos (LVDA); *kaŕtpeļus nuôtīra un vâra* ‘kartupeļus nomizo un vāra’ Iecavā (LVDA); *kaŕtpeļus nùokàsa, sapèncẽja a drẽbu mazgãjamuo vāli* ‘kartupeļus nokāsa, samīcīja ar drēbju mazgājamo ‘velējamo’ vāli’ Kārķos (LVDA); *duñgava i tâda biêsputra – kaŕtpeļ[u]s nuovār[a], sabakâ, pieleį piẽnu* ‘*dungava* ir tāda biezputra – kartupeļus novāra, samīca, pielej pienu’ Virgā (LVDA).

Kurzemē un Zemgalē sastopams variants *kartfelis*, piem., *viênâ ruôkâ siĺ̃ķe, viênâ kaŕtfelis* ‘vienā rokā siļķe, vienā kartupelis’ Nīcā (LVDA); *kaŕtfeļiêm iŕ rōzâ ziêdi* ‘kartupeļiem ir sārti ziedi’ Vecsvirlaukā (LVDA).

Variants *karpelis* izplatīts Vidzemē, retāk sastopams Augšzemē (te arī *karpalis* – Secē, Sērenē, sporādiski tas reģistrēts Kurzemē – Dunalkā, Kalvenē), piem., *kaŕpeļ[a] kluč[u]s vàrija* ‘kartupeļu klimpas vārīja’ Burtniekos (LVDA); *kaŕpeļi agrâk vaîrâk nebi kâ maziẽ ziliẽ* ‘kartupeļu agrāk vairāk ‘citu’ nebija kā [tikai] mazie zilie’ Ērģemē (LVDA); *kaŕpeļs stād liẽlus låũks* ‘stāda lielus laukus kartupeļu’ Jeros (LVDA); *kaŕpeļiẽm šuôgad miĺ̂zîgi laksti* ‘kartupeļiem šogad ļoti lieli laksti’ Kūdumā (LVDA); *iêsim kaŕpeļus ņẹm̃tu!* ‘iesim ņemt ‘novākt’ kartupeļus!’ Skaņkalnē (LVDA).

Nosaukums *kartins, kartiņš* (arī *kartīns*) sastopams galvenokārt Vidzemes lībiskajās izloksnēs, piem., *iês kaŕtinu stādîtu* ‘ies kartupeļus stādīt’ Braslavā (LVDA); *kaŕtins a vis miz vâri* ‘kartupeļus ar visu mizu vārīja’ Kārķos (LVDA); *kaŕtiņs stādi̯ diẽzgañ doũdz* ‘kartupeļu stādīja diezgan daudz’ Duntē (LVDA); *smaga zeme stādīt kaŕtiņ noų miĺ̃tan* ‘smagā zemē stādīti kartupeļi nav miltaini’ Pociemā (LVDA); *joûna mẽnesa stāditi kaŕtiņi izoûg lakstas* ‘jaunā mēnesī stādīti kartupeļi izaug lakstos’ Svētciemā (LVDA).

19. gs. avotā fiksēta nom. pl. forma *kartiņi*, *-u*, Kartoffeln Ulmann 1872: 102.

Variants *karpāns* reģistrēts Vecpiebalgā un kaimiņizloksnēs, *karpans* Grostonā, Jaunpiebalgā, Jumurdā, Vecpiebalgā, piem., *kåŕpå̃nus vågå̃ vis·måz di̯ureĩz* ‘kartupeļus vago vismaz divas reizes’ Vecpiebalgā (LVDA).

Retāk reģistrēti citi varianti: *karpulis* – ar iespējamu distanto regresīvo asimilāciju (*-upe- > -upu-*) un vēlāku *-tu-* zudumu vai ar pielāgošanos izskaņai *-ulis*, tas pierakstīts Skujenē, Sunākstē, piem., *es na:zinu, koá bes kaŕpuļìem cìlvàks varàtu dzeívùot* ‘es nezinu, kā bez kartupeļiem cilvēks varētu dzīvot’ Sunākstē (ALE); *kartapelis* Neretā (Niedermann 1923: 41), *kartapulis* Ābeļos (Niedermann 1923: 41), Biržos.

Iespējams aizguvums *tupulis* (< lv. *tuffel* EH II 704) izplatīts galvenokārt Vidzemes dienvidaustrumu un dažās Rietumlatgales izloksnēs, piem., *tupuļus st[o]àdija tad, kad t[o]âds gobolàins debess – àr mozâkìem m[o]àkùonîšìem*; *ka bi̯ skaidris, ta tukšš* (-šs) *tìrums, ta tupuļi na-izaûgùot* ‘kartupeļus stādīja tad, kad tāda *gabalaina* debess – ar mazākiem mākonīšiem; ja bija skaidrs [laiks], tad tukšs tīrums, tad kartupeļi neizaugot’ Sinolē (Sgr 304).

Variants *tupelis* (ar aferēzi *tupelis* < **kar-tupelis)* sastopams izloksnēs ap Jumpravu, arī Ziemeļkurzemē (Dundagā, Popē), piem., *vé:cìe po tuppeļìem* ‘vecie par *tupeļiem* [sauc kartupeļus]’ Meņģelē (LVDA).

Vidzemes dienviddaļā, retāk Rietumlatgalē izplatīts nosaukums *tupenis*, tas fiksēts arī Talsos, Duntē, Kursīšos, Džūkstē u. c., piem., *adbràuć is tupèń rakšonys tòłk* ‘atbrauc uz kartupeļu rakšanas talku’ Galēnos (LVDA); *iscep uôglês tupenîti un êd* ‘izcep oglēs kartupelīti un ēda’ Kursīšos (ALE).

Dažviet sastopami arī varianti *tupene*, *tupine, tupinis* (Dagdā), *tupiņš*, piem., *muna tànte sîkus tupiņus saskrùotẹ̀ja, sagriêze sàklài – soŕkanìe spìrta brùža tupiņi toàpot aûga* ‘mana tante mazus kartupeļus notīrīja, daļēji noberžot mizu, sagrieza sēklai – sarkanie spirta brūzim [domātie] kartupeļi tāpat auga’ Sinolē (ALE).

Lietuviešu valodas areālā Kibartos pierakstīti lie. *kartùpelis* (Mazajā Lietuvā lietots jau 18. gs., piem., *Sėkĭtĕ Kopuſtùs, Môrkùs ſu diddĕlĕ Sáuje; || Rópju, Paſtarnókû Swiklû beygĭ Rĕpukkû*; || *Taip ir Sʒalkiû, ſù gardʒeis Kartuppĕliŭ Walgeis* ‘stādiet kāpostus, burkānus ar lielu sauju; rāceņus, pasternakus, bietes arī kartupeļus; tāpat kāpostus, ar garšīgiem kartupeļu ēdieniem...’ DonelR 126), *kardùpelis*, kas arī cēlušies no iepriekšminētā lv. *kartuffel* (sal. Alminauskis 1934: 63sk.; Smoczyński 2007: 260).

Zietelas *kurdùplis* varēja ienākt caur bkr. dial. *картóфля*.

Baltkrievisks ir arī cits Zietelā reģistrēts kartupeļa nosaukums *kunodà*, *kunõdas*, sal. bkr. dial. *кунада* (LKA I 161), piem., *drámnos kunõdos* ‘sīkie kartupeļi’ ZtŽ 331; *kunõdu. ar dúot põnu?* ‘vai kartupeļus dot kungam?’ ZtŽ 331; *žmón'ės ẽm'ė kunodàs sod'ínt'i* ‘cilvēki ņēmās kartupeļus stādīt’ ZtŽ 331; *t'egù jẽs p'íno sa kunõdom* ‘lai ēd pienu ar kartupeļiem’ ZtŽ 331; *gražì kunod'ẽlɛ* ‘skaists kartupelītis’ ZtŽ 331; *dú[o]k'it nór po kunod'ẽla·* ‘dodiet kaut pa kartupelītim’ ZtŽ 331; *kap m'ėnùkas mãc'itkas, tai ir kunodíkos mãc'itkos* ‘kad mēness mazs, tad arī kartupeļi mazi’ ZtŽ 331; *kunodàs kasėm* ‘kartupeļus rakām’ Zietelā (LKŽe); *prapuolė kunõdos čionai* ‘pazuda kartupeļi te’ Zietelā (LKŽe).

Sokaiču *ėčiùkas* un Smalininku *íečukas* varbūt radies no v. dial. *Erdschocke* (plašāk skat. Kluge [24]2002: 63, 253).

Pārējie lietuviešu un latviešu kartupeļa nosaukumu saistīti ar kartupeļa bumbuļa līdzību ar cita veida dārzeņiem vai augļiem.

Rietumžemaišu un dažas tuvumā esošās ziemeļžemaišu Kretingas, dienvidžemaišu Varņu, kā arī Raseiņu izlokšņu (ap Šilali, Tauragi) runātāji, Klaipēdas puses aukštaiši (19. gs. arī Austrumprūsijā dzīvojošie lietuvieši) kartupeļa nozīmē lieto senu vārdu *rópė* vai tā demi-

Kauguriai (ALE); *kařtupus smìlc* (*-ts*) *zemê viê vaĩrâk stãda* ‘bulves daugiau smėlingoje dirvoje sodina’ Smiltenė (LVDA).

Katupelis aptinkamas kai kuriose Žiemgalos šnektose (Bėnėje, Snikerėje, Ukriuose, Vecaucėje, Zaleniekuose; EH I 593 jis pateiktas ir iš Augstkalnės), pvz.: *vagas katupeļiêm dzęn a mazuô arkli* ‘vagas bulvėms daro su mažu arklu’ Zaleniekai (LVDA).

Kuržemėje, kai kur Žiemgaloje ir Vidžemėje (Burtniekai, Grundzalė, Nytaurė, Raiskumas, Rencėnai, Valmiera ir kt.) vartojamas variantas *kartpelis*, pvz.: *kařtpeļu tũcis* ‘bulvių troškienė’ Burtniekai; *kařtpeļus nuôtĩra un vâra* ‘bulves nuskuta ir verda’ Iecava (LVDA); *kařtpeļus nùokàsa, sapèncẽja a drẽbu mazgãjamuo vãli* ‘bulves nukasė, sugrūdo su žlugto kultuve’ Karkiai (LVDA); *duñgava i tâda biêsputra – kařtpeļ*^{u}*s nuovãr*^{a}*, sabakâ, pieleį piẽnu* ‘*dungava* yra tokia košė – bulves išverda, sutrina, įpila pieno’ Virga (LVDA).

Kuržemėje ir Žiemgaloje vartojamas variantas *kartfelis*, pvz.: *viênâ ruôkâ siļķe, viênâ kařtfelis* ‘vienoje rankoje silkė, kitoje – bulvė’ Nyca (LVDA); *kařtfeļiêm iř rōzâ ziêdi* ‘bulvių žiedai rausvi’ Vecsvirlauka (LVDA).

Variantas *karpelis* paplitęs Vidžemėje, rečiau vartojamas Augšžemėje (ten pasitaiko ir *karpalis* – Secė, Sėrenė, sporadiškai aptinkamas ir Kuržemėje – Dunalka, Kalvenė), pvz.: *kařpeļ*^{a} *kluč*^{u}*s vàrija* ‘bulvių kukulius virė’ Burtniekai (LVDA); *kařpeļi agrâk vaĩrâk nebi kâ maziẽ ziliẽ* ‘seniau bulvių kitokių nebuvo, tik tos mažos mėlynos’ Ėrgemė (LVDA); *kařpeļs stād liẽlus lůũks* ‘sodina didelius laukus bulvių’ Jerai (LVDA); *kařpeļiẽm šuôgad miĹzîgi laksti* ‘šiemet labai dideli bulvienojai’ Kūdumas (LVDA); *iêsim kařpeļus ņęmtu!* ‘eisim kasti bulvių!’ Skankalnė (LVDA).

Kartins, *kartiņš* (ir *kartīns*) vartojami daugiausia Vidžemės lyviškosiose šnektose, pvz.: *iês kařtinu stādîtu* ‘eis bulvių sodinti’ Braslava (LVDA); *kařtins a vis miz vâri* ‘bulves su lupena virė’ Karkiai (LVDA); *kařtiņs stādiį diẽzgañ doũdz* ‘bulvių gana daug sodindavo’ Duntė (LVDA); *smaga zeme stādīt kařtiņ̯ noų̯ miĹtan* ‘sunkioje žemėje sodintos bulvės nebūna miltingos’ Puociemas (LVDA); *joûna mẽnesa stāditi kařtiņi izoûg lakstas* ‘per jauną mėnulį sodintos bulvės išauga į bulvienojus’ Svėtciemas (LVDA).

XIX a. šaltinyje fiksuota nom. pl. forma *kartiņi*, *-u*, Kartoffeln. Ulmann 1872: 102.

Karpāns fiksuotas Vecpiebalgoje ir gretimose šnektose, *karpans* – Gruostuonoje, Jaunpiebalgoje, Jumurdoje, Vecpiebalgoje, pvz.: *kåřpãnus vågã vis*^{ə}*måz diu̯reĩz* ‘bulves vagoja bent du kartus’ Vecpiebalga (LVDA).

Rečiau aptinkama kitokių variantų. *Karpulis* gali būti atsiradęs dėl distancinės regresyvinės asimiliacijos (*-upe-* > *-upu-*) ir vėlesnio *-tu-* iškritimo ar priderinimo prie baigmens *-ulis*. Užrašytas iš Skujenės, Sunakstės, pvz.: *es na:zinu, koá bes kařpuļiem cìlvàks varàtu dzeívùot* ‘nežinau, kaip galėtų žmogus gyventi be bulvių’ Sunakstė (ALE); *kartapelis* – iš Neretos (Niedermann 1923: 41); *kartapulis* – iš Abelių (Niedermann 1923: 41), Biržų.

Skolinys *tupulis* (< vo. že. *tuffel* EH II 704) labiausiai paplitęs Vidžemės pietryčiuose ir keletoje vakarų Latgalos šnektų, pvz.: *tupuļus st*^{o}*àdija tad, kad t*^{o}*âds gobolàins debess àr mozâkìem m*^{o}*àkùonîšìem*; *ka biį skaidris, ta tukšš* (*-šs*) *tìrums, ta tupuļi na-izaûgùot* ‘bulves sodino, kai danguje maži kamuoliniai debesėliai; jeigu giedra, tai laukas tuščias, tada bulvės neužauga’ Sinuolė (Sgr 304).

Aferezinis variantas *tupelis* < **kar-tupelis* vartojamas šnektose apie Jumpravą, šiaurinėje Kuržemės dalyje (Dundaga, Puopė), pvz.: *vé:cìe po tuppęļìem* ‘sėniai *tupeliais* [vadina bulves]’ Mengelė (LVDA).

Pietinėje Vidžemės dalyje, rečiau vakarų Latgaloje paplitęs pavadinimas *tupenis*, jis aptinkamas ir Talsuose, Duntėje, Kursyšiuose, Džūkstėje ir kt., pvz.: *adbràuć is tupèń rakšonys tòłk* ‘atvažiuok į talką bulvių kasti’ Galėnai (LVDA); *iscep uôglês tupenîti un êd* ‘iškepa žarijose bulvelę ir valgo’ Kursyšiai (ALE).

Vietomis pasakoma ir variantų *tupene*, *tupine*, *tupinis* (Dagdoje), *tupiņš*, pvz.: *muna tànte sîkus tupiņus saskrùotęja, sagriêze sàklài – soř̂kanìe spìrta brùža tupiņi toàpot aûga* ‘mano teta mažas bulvytes nuvalė, supjaustė sėklai – raudonos bulvės spiritui varyti irgi augo’ Sinuolė (ALE).

Lietuvių kalbos plote Kybartuose užrašyti lie. *kartùpelis* (Mažojoje Lietuvoje vartotas jau XVIII a., pvz.: *Sėkĭtė Kopuſtùs, Môrkùs ſu diddĕlė Sáuje; || Rópju, Paſtarnókû Swiklû beygĭ Rĕpukkû*; || *Taip ir Sʒalkiû, ſù gardʒeis Kartuppĕliŭ Walgeis* ‘sėkite kopūstus, morkas su didele sauja; ropių, pasternokų, burokėlių bei bulvių; taip pat ir kopūstų, su gardžiais bulvių valgiais...’ DonelR 126), *kardùpelis* irgi kilę iš minėto vo. že. *kartuffel* (plg. Alminauskis 1934: 63t.; Smoczyński 2007: 260).

Zietelos *kurdùplis* galėjo ateiti per blr. dial. *картóфля*.

Baltarusiškas yra ir kitas Zieteloje vartotas bulvės pavadinimas *kunodà*, *kunõdas*, plg. blr. dial. *кунада* (LKA I 161), pvz.: *drámnos kunõdos* ‘smulkios bulvės’ ZtŽ 331; *kunõdu. ar dúot põnu?* ‘bulvių ar duoti ponui?’ ZtŽ 331; *žmónʲės ẽmʲė kunodàs sodʲínʲtʲi* ‘žmonės ėmė bulves sodinti’ ZtŽ 331; *tʲegù jẽs pʲíno sa kunõdom* ‘tegu valgo pieno su bulvėm’ ZtŽ 331; *gražì kunodʲẽlɛ* ‘graži bulvelė’ ZtŽ 331; *dúºkʲit nór po kunodʲẽla* ‘duokit nors po bulvę’ ZtŽ 331; *kap mʲėnùkas mãcʲitkas, tai ir kunodíkos mãcʲitkos* ‘kai mėnulis mažas, tai ir bulvės mažos’ ZtŽ 331; *kunodàs kasėm* ‘bulves kasėme’ Zietela (LKŽe); *prapuolė kunõdos čionai* ‘prapuolė bulvės čia’ Zietela (LKŽe).

Sokaičių *ėčiùkas* ir Smalininkų *íečukas* galbūt išriedėję iš vo. dial. *Erdschocke* (plačiau žr. Kluge [24]2002: 63, 253).

Kita dalis lietuvių ir latvių bulvės pavadinimų atsirado dėl bulvės gumbo panašumo su kitokiomis daržovėmis bei vaisiais.

Vakarų žemaičiai ir kai kurios gretimos šiaurės žemaičių kretingiškių, pietų žemaičių varniškių bei raseiniškių šnektos (apie Šilalę, Tauragę), Klaipėdos krašto aukštaičiai (XIX a. ir Rytų Prūsijoje gyvenę lietuviai) bulvės reikšme vartoja seną žodį *rópė* ar jo deminutyvinį variantą *ropùtė* (retai – *rapùtė*, *rupùtė*), pvz.: *šimėta rọpọ̀tęs âug kāp‿paš̀ọ̀tọsęs* ‘šįmet bulvės auga kaip pasiutusios’ KrŽ 349; *palĩndọsîs pọ‿stàla sọ̀rĩnk tas‿rọ̀pọ̀tęs* ‘palindusi po stalu surink tas bulves’ KrŽ 349; *pẽitâms ęšsęvę̂rs̃ọ sáusũ rọpọ́ũ* ‘pietums virsiu sausų bulvių’ KrŽ 349; *ropių cielą pūrą priroviau* ‘bulvių visą pūrą priroviau’ Palanga (LKŽe); *aš eisu į kelnerį sėklai rópes pjaustyt* ‘aš eisiu į rūsį sėklai bulvių pjaustyti’ Ramučiai (LKŽe); *ankstybes roputės mes jau nukasėm* ‘ankstyvąsias bulves mes jau nukasėme’ Skirsnemunė (LKŽe); *ropùčių neskustų išvirs gaspadinė, kanapių vėl sutrins* ‘bulvių neskustų išvirs šeimininkė, kanapių vėl sutrins’ Judrėnai (LKŽe); *atnešk krestį didelių ropùčių – kugelį kepsim* ‘atnešk pintinę didelių bulvių – kugelį kepsim’ Tauragė (LKŽe); *pietums išvirsiu ropùčių su lupenom* ‘pietums išvirsiu bulvių su lupenom’ Kartena (LKŽe); *mes turėjom tų roputìkių, buvo skanios, miltingos* ‘mes turėjom tų bulvių, buvo skanios, miltingos’ Šilutė (LKŽe) (plg. anksčiau minėtą M. Valančiaus kūrinio ištrauką, žr. p. 205).

Vienoje kitoje Klaipėdos krašto bei pietinėje Nemuno pusėje esančiose vakarų aukštaičių kauniškių šnektose žinomas tos pat kilmės bulvės pavadinimas *rapùkas* (kai kur ir *ropùkas*), tik turintis kitą deminutyvinę priesagą *-ukas* bei dažnai kitokį šaknies vokalizmą.

nutīva variantu *ropùtė* (reti – *rapùtė*, *rupùtė*), piem., *šimėta rọpọ́tęs âug kāp◡ paŝọ́tọsęs* ‘šogad kartupeļi aug kā traki’ KrŽ 349; *palĩndọsîs po◡stàla sọ̀rĩnk tas◡rọ̀pọtę̀s* ‘palīdusi zem galda, salasi tos kartupeļus’ KrŽ 349; *pẽitâms ęššęvę̂rsọ sáusũ rọpọ́ĵu* ‘pusdienām vārīšu sausus kartupeļus’ KrŽ 349; *ropių cielą pūrą priroviau* ‘kartupeļu veselu pūru salasīju’ Palangā (LKŽe); *aš eisu į kelnerį sėklai rópes pjaustyt* ‘es iešu uz pagrabu sēklai kartupeļus griezt’ Ramučos (LKŽe); *ankstybes roputės mes jau nukasėm* ‘agrīnos kartupeļus mēs jau norakām’ Skirsnemunē (LKŽe); *ropùčių neskustų išvirs gaspadinė, kanapių vėl sutrins* ‘kartupeļus nemizotus izvārīs saimniece, kaņepes vēl sagrūdīs’ Judrēnos (LKŽe); *atnešk krestį didelių ropùčių – kugelį kepsim* ‘atnes grozu lielo kartupeļu – kuģeli cepsim’ Tauragē (LKŽe); *pietums išvirsiu ropùčių su lupenom* ‘pusdienām izvārīšu kartupeļus ar mizu’ Kartenā (LKŽe); *mes turėjom tų roputìkių, buvo skanios, miltingos* ‘mums bija tie kartupeļi, bija garšīgi, miltaini’ Šilutē (LKŽe) (sal. ar agrāk minēto M. Valančus stāsta izrakstu, skat. 204. lpp.).

Citā Klaipēdas areāla pusē, kā arī Nemunas dienvidu pusē esošās rietumaukštaišu Kauņas izloksnēs zināms tādas pašas cilmes kartupeļa nosaukums *rapùkas* (šur tur arī *ropùkas*), kuram ir cits deminutīva piedēklis *-ukas,* kā arī dažreiz atšķirīgs saknes vokālisms.

Aplūkotais nosaukums arī nav gluži jauns, tas fiksēts no Griškabūdas apkārtnes (Rīgišķu ciema) nākušā Antana Tatares (1805–1889) rakstos (par viņa valodu skat. Zinkevičius 1981): *darbų kuo daugiausia: miežius, avižas, žirnius, rapukus iš lauko namo pargabenti* ‘darbu daudz jo daudz: miežus, auzas, zirņus, kartupeļus no lauka mājās pārvest’ (LKŽe), piem., *pirmà niẽgz búlv’u· neminavó·jo· | sakí·davo· | rapùkai* ‘sākumā neviens *kartupeļus* neminēja, teica *rapuka*’ ZnŽ II 523; *rapùkai šẽĩs mæ̃·tais prastãĩ užderę́ju* ‘kartupeļi šajos gados slikti izauga’ ZnŽ II 523; *mæ̃·s laukuosè rĩñko·mæ rapukùs* ‘mēs laukos vācām kartupeļus’ ZnŽ II 523; *tĩñka kaip◡svíestas su◡rapùkais* ‘sader kā sviests ar kartupeļiem’ ZnŽ II 523; *ka◡rapùku. turę́si | bã·du næmatí·si* ‘ja kartupeļi būs, badu neredzēsi’ ZnŽ II 523; *apie mus senieji žmonės visi tik rapùkais bulves vadina* ‘pie mums vecie cilvēki visi tikai par *rapukiem* kartupeļus sauca’ Kiduļos (LKŽe); *jau rapùkų mažai sklepe, reiks iš kaupo atsinešt* ‘jau kartupeļu maz pagrabā, vajadzēs no kaudzes atnest’ Sudargā (LKŽe); *kad tie rapùkai šįmet ir visai neužderėjo* ‘kad tie kartupeļi šogad pavisam neizauga’ Ragainē (LKŽe); *dažylą valgydavo su rapùkais* ‘mērci ēda ar kartupeļiem’ Smalininkos (LKŽe); *išvirk man ropukų* ‘izvāri man kartupeļus’ Girkalnē (LKŽe).

Radniecīgi nosaukumi sastopami arī latviešu valodā: *rācis* pierakstīts Blīdenē. Kuršu kāpu latviešu runā fiksēts nosaukums *rāpucis* (EH II 361).

Vārda *rópė* nozīmi ‘krustziežu dzimtas zāles augs (*Brassica rapa*)’ rodam kā pirmajā (rзepá / rapa. *Rope* SPr 161), tā otrajā (Rзepa okrągłá / Rapa, æ. Rapum, *Rope* SD^3 395) Konstantina Sirvīda vārdnīcā, tāpat 17. gs. Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcā *Clavis Germanico-Lithvana* (Růbe. *Rópe*, *ês*. F. C II 355).

Tam ir atbilsmes citās ide. valodās, sal. baznsl. *rěpa*, sav. *ruoba,* lat. *rāpum*, *rāpa*, gr. ῥάπυς ‘rācenis’. Tas ir neskaidras cilmes „ceļojošs” vārds (sal. Trautmann 1923: 237; LEW 743; IEW 852; Sabaliauskas 1959a, 1990: 43 un lit.; Smoczyński 2007: 520).

Semantiski analogs ir Kurzemē un Rietumzemgalē kompaktā plašā areālā sastopamais nosaukums *rācenis* (sal. *rācenis – Brassica rapa*), piem., *kad sę̂rmuôkšļiêm pulĨk uôg^{a}s, tad rãceņ^i la:b^i paduôdâs* ‘kad pīlādžiem daudz ogu, tad kartupeļi labi padodas ‘izaug” Asītē (LVDA); *manî cũk^u rãcen^{i}s vêl tagad iẽt* ‘man [nosaukums] *cūku rācenis* ‘cūku kartupelis’ vēl tagad iet [es to lietoju]’ Dzirciemā (LVDA); *ka jau i rãcenis, ta badâ nuômiŕt nevaî* ‘ja jau ir kartupelis, tad badā nomirt nevar’ Kursīšos (ALE); *mẽs jaû parast^i turiḿ tuõ var^{a}du – rãceņ^i* ‘mums jau parasti ir tas vārds – *rāceņi*’ Kursīšos (LVDA).

Dažviet Kurzemes dienvidos reģistrēts variants *rācinis* (Bārtā, Dunikā, Kursīšos, Nīcā, Rucavā, Saldū, Sātiņos), bet atsevišķās izloksnēs *arī rāciņš* – Dundagā (FBR V 132), Pūrē (FBR XIV 46), *rācēnis* (Blīdenē, Džūkstē, Garozā), piem., *rãcẽņus ka stâda, a cacîti izdzęn̂ vagas* ‘kad stāda kartupeļus, ar spīļarklu izdzen vagas’ Džūkstē (ALE); *rācīnis – rãcĩnis jaû grib, ka gaî viņu rušinâs. rãcĩņus iêraûsa pęlnuôs, icepa, senâk bi saĩ’ kaniẽ, ziliẽ, liẽliê balt̃iê rãcĩņi* ‘kartupelis jau grib, lai ap viņu rušinās; kartupeļus ierausa pelnos, izcepa, senāk bija sarkanie, zilie, lielie baltie kartupeļi’ Džūkstē (ALE).

19. gs. avotos ar nozīmi ‘kartupelis’ atrodams arī nosaukums *rācens*: in Kurland hier und da auch ‘šur tur Kurzemē’ *rahcens* Ulmann 1880: 439; kā arī nom. pl. *zemes rāciņi*: *ſemes rahciņi*, Kartoffeln Ulmann 1872: 234.

Jānis Endzelīns (ME III 494) uzskata, ka la. *rācenis* varēja rasties kontaminācijas ceļā no saknes *rāp-* (sal. lie. *rópė*) un *rac-*, sal. la. *rakt*. Šis darbības vārds radniecīgs lie. *ràkti* ‘bakstīt, durt, rakt’ (Būga I 276, II 195, 258, 534sk.; ME III 475, 699; Smoczyński 2007: 498sk.).

Latvieši kartupeļus salīdzina arī ar pupām.

Galēnos un Varakļānos pierakstīts nosaukums *pupa* (sal. *pupa – Vicia faba*), bet ME IV 712 reģistrēts nosaukums *zempupa* no Neretas un Saukas.

La. *pupa* (*Faba vulgaris*) atbilst lie. *pupà* (ME III 414). Vietvārdi *Pupayn*, *Pupekaymen* un līdzīgi (Gerulis 1922: 137; Endzelīns 1943: 237) rāda, ka šis vārds eksistējis arī prūšu valodā.

Augusts Leskīns (1891: 225) *pùpa* salīdzina ar *putà*, *pũsti*. Tiešām *pupà*, tāpat kā citi šeit minētie vārdi, var būt cēlies no tā paša ide. darbības vārda **peu- / *pou- / *pū-* ‘pūst’, tikai paplašināts ar citu determinatīvu *-p-*, sal. īpaši la. *paupt* ‘pampt’ (tas radniecīgs arī lie. *paũpti* ‘sprāgt, (no)sprāgt’, skat. Urbutis 2009: 100), la. *pups* ‘sievietes krūts’, lat. *pūpus* ‘mazs bērns’, alb. *pupë* ‘krūts, pups, pumpurs’ (Сабаляускас 1959: 232skk.; Sabaliauskas 1990: 158; LEW 670sk.; IEW 847skk.; Smoczyński 2007: 489sk.). Tiesa, Vītauts Mažulis (PKEŽ I 129sk.) izvirzījis domu, ka tāpat kā lie. *pupà*, arī pr. *babo* ‘pupas’ E 263 ir bērnu vārdi.

Semantiskā skatījumā ar iepriekšējiem saistīts arī Kurzemē – īpaši tās dienvidrietumos – sastopamais nosaukums *pampālis*, piem., *apaļ^{u}s pam̃paļ^{u}s izvārîja* ‘apaļus ‘veselus, nesagrieztus’ kartupeļus izvārīja’ Asītē (LVDA); *pam̃paļi biį senâk, tagad kaîtfeļi* ‘[nosaukums] *pampaļi* bija senāk, tagad [ir] *kartfeļi*’ Ziemupē (ALE).

Kurmenē un Taurkalnē reģistrēts nosaukums *pimpulis*. Dažās Kurzemes izloksnēs pierakstīti nosaukumi *pęntupelis* (Priekulē) un *pęntups* (Asītē (EH), Bunkā (EH), Gramzdā (ME), Priekulē).

19. gs. avotos reģistrēts vārds *pampaļi*: *pampaļi*, *-u*, Kartoffeln Ulmann 1872: 188; *pimpuļi* kartoffeln (no Taurkalnes) Ulmann 1872: 201.

Arī vārds *pentups* atrodams 19. gs. avotā: *pentups,* -a, die Kartoffel Ulmann 1872: 199.

Tiem tuvs ir lie. *pam̃palas*, kura raksturīgākā nozīme ir ‘bumbulis’ (LKŽe).

Tas veidots ar īpašības vārda piedēkli (tas radies no **-lo-*, sal. Ambrazas 1993: 98skk.) no bērnu valodas darbības vārda, sal. lie. *pam̃pti*, la. *pàmpt*, tāpat pr. *papinipis* (< **papimpis*) ‘seglu sēdeklis’ E 444, sl. **pupъ* ‘naba’, senisl. *fimbul* ‘spēcīgs, liels’, lat. *pampinus* ‘vīnkoka lapas, stīga’, *papula* ‘pūte’, gr. πομφός ‘sastrutojums, augonis, apdeguma pūslis’, arm. *p̣amp̣ušt* ‘urīnpūslis’ (Trautmann 1923: 205; ME III 73; LEW 535sk.; PKEŽ III 222sk.).

Aptariamasis pavadinimas irgi nėra visai naujas, jis užfiksuotas iš Griškabūdžio apylinkių (Rygiškių kaimo) kilusio Antano Tatarės (1805–1889) raštuose (apie jų kalbą žr. Zinkevičius 1981): *darbų kuo daugiausia: miežius, avižas, žirnius, rapukus iš lauko namo pargabenti* (LKŽe). Tarmių pavyzdžiai: *pirmà niẽgz búlv̓u· neminavójo·* | *sakǐ́davo·* | *rapùkai* ‘pirma niekas bulvių neminėjo, sakydavo *rapukai*’ ZnŽ II 523; *rapùkai šẽĩs mæ̃·tais prastãĩ užderę́ju* ‘bulvės šiais metais prastai užderėjo’ ZnŽ II 523; *mæ̃·s laukuosè rĩñko·mæ rapukùs* ‘mes laukuose rinkome bulves’ ZnŽ II 523; *tĩñka kaip‿svíestas su‿rapùkais* ‘tinka kaip sviestas su bulvėmis’ ZnŽ II 523; *ka‿rapùku. turę́si* | *bã·du næmatǐ́si* ‘jei bulvių turėsi, bado nematysi’ ZnŽ II 523; *apie mus senieji žmonės visi tik rapùkais bulves vadina* ‘apie mus senieji žmonės visi tik *rapukais* bulves vadina’ Kiduliai (LKŽe); *jau rapùkų mažai sklepe, reiks iš kaupo atsinešt* ‘jau bulvių mažai rūsyje, reiks iš kaupo atsinešti’ Sudargas (LKŽe); *kad tie rapùkai šįmet ir visai neužderėjo* ‘kad tos bulvės šįmet ir visai neužderėjo’ Ragainė (LKŽe); *dažylą valgydavo su rapùkais* ‘padažą valgydavo su bulvėmis’ Smalininkai (LKŽe); *išvirk man ropukų* ‘išvirk man bulvių’ Girkalnis (LKŽe).

Giminiški pavadinimai vartojami ir latvių kalboje: *rācis* užrašytas Blydenėje. Kuršių Nerijos latvių kalboje užfiksuotas pavadinimas *rāpucis* (EH II 361).

Žodį *rópė* reikšme ‘kryžmažiedžių šeimos vaistinis augalas (*Brassica rapa*)’ randame tiek pirmajame (rʒepá / rapa. *Rope* SPr 161), tiek antrajame (Rʒepa okrągłá / Rapa, æ. Rapum, *Rope* SD[3] 395) Konstantino Sirvydo žodyne, taip pat XVII a. Mažosios Lietuvos rankraštiniame žodyne *Clavis Germanico-Lithvana* (Růbe. *Rópe*, *ês*. F. C II 355).

Jis turi giminaičių kitose ide. kalbose, plg. s. bažn. sl. *rěpa*, s. vo. au. *ruoba,* lo. *rāpum*, *rāpa*, gr. ῥάπυς ‘ropė’. Tai neaiškios kilmės „keliaujantis“ žodis (plg. Trautmann 1923: 237; LEW 743; IEW 852; Sabaliauskas 1959a, 1990: 43 ir lit.; Smoczyński 2007: 520).

Kuržemėje ir vakarų Žiemgaloje plačiame kompaktiškame areale vartojamas pavadinimas *rācenis* yra *ropės* semantinis analogas (plg. *rācenis – Brassica rapa*), pvz.: *kad sę̂rmuôkšļiêm pulĵk uôg[a]s, tad rãceņ[i] la:b[i] paduôdâs* ‘kai šermukšniuose pulkai uogų, tai ir bulvės gerai dera’ Asytė (LVDA); *manî cũk[u] rãcen[i]s vêl tagad iẽt* ‘dabar vėl vartoju [pavadinimą] *cūku rācenis* ‘kiaulinės bulves’ Dzirciemas (LVDA); *ka jau i rãcenis, ta badâ nuômiřt nevaŕ* ‘jei jau bulvių yra, iš bado nemirsi’ Kursyšiai (ALE); *mẽs jaû parast[i] turiḿ tuõ var[a]du – rãceņ[i]* ‘mes paprastai tą žodį vartojame – *rāceņi*’ Kursyšiai (LVDA).

Kai kur Kuržemės pietuose vartojama lytis *rācinis* (Barta, Dunika, Kursyšiai, Nyca, Rucava, Saldus, Satiniai), pavienėse šnektose pasakoma ir *rāciņš* – (Dundaga FBR V 132, Pūrė FBR XIV 46), *rācēnis* (Blydenė, Džūkstė, Garuoza), pvz.: *rãcẽņus ka stâda, a cacîti izdzęǹ vagas* ‘kai sodina bulves, arklu išaria vagas’ Džūkstė (ALE); *rācīnis – rãcĩnis jaû grib, ka gaŕ viņu rušinâs*; *rãcĩņus iêraûsa pęlnuôs, icepa, senâk bi saŕ’kaniẽ, ziliẽ, liẽliê baĺtiê rãcĩņi* ‘bulvei patinka, kai apie ją kapstosi; bulves įkasa į pelenus, iškepa, seniau buvo raudonos, mėlynos, didelės baltos bulvės’ Džūkstė (ALE).

XIX a. šaltiniuose bulvės reikšme vartojamas ir pavadinimas *rācens* ‘ropė’: in Kurland hier und da auch ‘šen bei ten Kuržemėje’ *rahcens* Ulmann 1880: 439; taip pat nom. pl. *zemes rāciņi*: *ſemes rahciņi* ‘žemės ropės’, Kartoffeln. Ulmann 1872: 234.

Jānis Endzelīnas (ME III 494) teigia, kad la. *rācenis* galėjo atsirasti kontaminacijos būdu iš šaknies *rāp-* (plg. lie. *rópė*) ir *rac-*, plg. la. *rakt* ‘kasti’. Šis veiksmažodis giminiškas lie. *ràkti* ‘krapšyti, durti, kasti’ (Būga I 276, II 195, 258, 534t.; ME III 475, 699; Smoczyński 2007: 498t.).

Latviai bulves taip pat lygina su pupomis.

Iš Galėnų ir Varaklianų užrašytas pavadinimas *pupa* (plg. *pupa – Vicia faba*), o ME IV 712 užfiksuotas pavadinimas *zempupa* iš Neretos ir Saukos.

La. *pupa* (*Faba vulgaris*) giminingas lie. *pupà* (ME III 414). Vietovardžiai *Pupayn*, *Pupekaymen* ir pan. (Gerullis 1922: 137; Endzelīns 1943: 237) suponuoja, kad šis žodis egzistavo ir prūsų kalboje.

Augustas Leskienas (1891: 225) *pùpą* lygino su *putà*, *pũsti*. Iš tiesų *pupà*, kaip ir kiti čia minėti žodžiai, gali būti kilęs iš to paties ide. veiksmažodžio **peu- / *pou- / *pū-* ‘pūsti’, tik išplėsto kitu determinatyvu *-p-*, plg. ypač la. *paupt* ‘pampti’ (jis giminiškas ir lie. *paũpti* ‘dvėsti, stipti’, žr. Urbutis 2009: 100), la. *pups* ‘moters krūtis’, lo. *pūpus* ‘berniukas, vaikas’, alb. *pupë* ‘krūtis, spenys, pumpuras’ (Сабаляускас 1959: 232tt.; Sabaliauskas 1990: 158; LEW 670t.; IEW 847tt.; Smoczyński 2007: 489t.).

Tiesa, Vytautas Mažiulis (PKEŽ I 129t.) kėlė mintį, kad tiek lie. *pupà*, tiek pr. *babo* ‘pupos’ E 263 yra vaikų žodžiai.

Semantiniu požiūriu prie minėtųjų dera Kuržemėje, ypač jos pietvakariuose, sutinkamas pavadinimas *pampālis*, pvz.: *apaļ[u]s pam̃paļ[u]s izvārîja* ‘sveikas bulves išvirė’ Asytė (LVDA); *pam̃paļi biį senâk, tagad kaŕtfeļi* ‘seniau buvo [pavadinimas] *pampaļi*, o dabar *kaŕtfeļi*’ Ziemupė (ALE).

Kurmenėje ir Taurkalnėje vartojamas pavadinimas *pimpulis*. Kai kur Kuržemėje pasakomi *pęntupelis* (Priekulė) ir *pęntups* (Asytė [EH], Bunka [EH], Gramzdas [ME], Priekulė).

XIX a. šaltiniuose aptinkamas pavadinimas *pampaļi*: *pampaļi*, *-u*, Kartoffeln. Ulmann 1872: 188; *pimpuļi* kartoffeln (iš Taurkalnės) Ulmann 1872: 201.

Pavadinimas *pentups* taip pat nurodytas XIX a. šaltinyje: *pentups, -a*, die Kartoffel Ulmann 1872: 199.

Jiems artimas lie. *pam̃palas*, kurio svarbiausia reikšmė yra ‘gumbas’ (LKŽe).

Šis padarytas su būdvardine priesaga (kilusia iš **-lo-*, plg. Ambrazas 1993: 98tt.) iš vaikų kalbos veiksmažodžio, plg. lie. *pam̃pti*, la. *pàmpt*, taip pat pr. *papinipis* (< **papimpis*) ‘balno pasėdas’ E 444, sl. **pupъ* ‘bamba’, s. isl. *fimbul* ‘stiprus, didelis’, lo. *pampinus* ‘vynmedžio lapai, ūglys’, *papula* ‘spuogas, pūlinėlis’, gr. πομφός ‘odos pūslė’, arm. *p̔ampu̔št* ‘šlapimo pūslė’ (Trautmann 1923: 205; ME III 73; LEW 535t.; PKEŽ III 222t.).

ME I 235 reikšme ‘bulvė’ pateikiamas žodis *ābuols* ‘obuolys’ iš Alūksnės, o EH *ābals* – iš Ventos. Esama ir kitų pavadinimų: *zemes ābuols* ‘žemės obuolys’ Balvai (Niedermann 1923: 75); *zemes ābuls* (Sinuolė), pvz.: *tupuļus sàuce gòn pàr zemes °âbulîem*, *bet reši* ‘bulves vadina ir *zemesāboli*, bet retai’; *zemābuols* (Vainižiai), *zem(e)sābuols* (pl. *zemsâbuļ*) Duntė (FBR VIII 69).

Tokie pavadinimai galėjo rastis dėl seno vokiečių bulvės įvardijimo *Erdapfel*, kuris yra vertinys iš lo. *mālam terrae*. Šis, iš pradžių žymėjęs ciklamenus, melionus, moliūgus, agurkus, vėliau Europoje plačiai imtas vartoti bulvėms įvardinti (Kluge [24]2002: 253).

Kita vertus, aptariamasis latvių dūrinys (resp. žodžių junginys) sudarytas iš dviejų senų žodžių. Ypač archajiškas pirmasis – *zeme*, plg. lie. *žẽmė*, pr. *same* E 24, *semmē* III 105_{17}, s. sl. *zemlja*, lo. *humus*, s. i. *kṣam-*, Av. *ząm* (acc. sg.), gr. χθών, he. *tegan* (gen. sg. *tákna(a)š*), toch. A *tkaṃ* (gen. sg. *tkanis*) ir t. t. (Trautmann 1923: 369; ME IV 708t.; Benveniste 1935: 147tt.; LEW 1299; IEW 414tt.; Иванов 1965: 25tt.; *ИЯ* 821; Sabaliauskas 1990: 53t.; PKEŽ IV 58tt.; Smoczyński 2007: 777t.).

Antrasis dėmuo *âbuõls* irgi gana senas, jis kadaise buvo *l* kamieno daiktavardis, plg. lie. *obuolỹs*, pr. *woble* E 616, sl. **āblu-*, **ablъko*,

ME I 235 ar nozīmi ‘kartupelis’ dots vārds *ābuols* no Alūksnes, bet EH *ābals* no Ventas. Reģistrēti vēl arī citi nosaukumi: *zemes ābuols* Balvos (Niedermann 1923: 75); *zemes ābuls* Sinolē, piem., *tupuļus sàuce gòn pàr zemes °âbulìem*, *bet reši* ‘kartupeļus sauca gan par *zemes āboliem*, bet reti’); *zemābuols* Vainižos, *zem(e)sābuols* (pl. *zemsâbuļ*) Duntē (FBR VIII 69).

Šādu nosaukumu rašanos visdrīzāk veicināja vecs vāciešu kartupeļa nosaukums *Erdapfel*, kurš ir tulkojums no lat. *mālam terrae*. Tas sākumā apzīmēja ciklamenes, melones, ķirbjus, gurķus, bet vēlāk Eiropā plaši sākts lietot kartupeļu apzīmēšanai (Kluge [24]2002: 253).

Savukārt aplūkojamais latviešu saliktenis (resp. vārdu savienojums) darināts no diviem seniem vārdiem. Īpaši arhaisks ir pirmais – *zeme*, sal. lie. *žẽmė*, pr. *same* E 24, *semmē* III 105_{17}, baznsl. *zemlja*, lat. *humus*, senind. *kṣam-*, Av. *ząm* (acc. sg.), gr. χθών, he. *tegan* (gen. sg. *tákna(a)š*), toh. A *tkaṃ* (gen. sg. *tkanis*) utt. (Trautmann 1923: 369; ME IV 708sk.; Benveniste 1935: 147skk.; LEW 1299; IEW 414skk.; Иванов 1965: 25skk.; ИЯ 821; Sabaliauskas 1990: 53sk.; PKEŽ IV 58skk.; Smoczyński 2007: 777sk.).

Otrs komponents *âbuõls* arī diezgan sens, tas kādreiz bijis *l*-celma lietvārds, sal. lie. *obuolỹs*, pr. *woble* E 616, sl. * *ābl̥u-*, **abl̥ъko*, sav. *aphol, -ul*, senīr. *ubúll* u. c. (Būga I 433; Trautmann 1923: 2; ME I 234sk.; Fraenkel 1936: 108; LEW 515; IEW 1sk.; Kazlauskas 1968: 286; ЭССЯ I 44skk.; ИЯ 637sk.; Sabaliauskas 1990: 41sk.; PKEŽ IV 259skk.; Smoczyński 2007: 432).

Dažās Lietuvas izloksnēs kartupeļus salīdzina ar citu līdzīgu augli – bumbieri. Ziemeļžemaišu Telšu izloksnē ap Mažeiķiem, Akmeni lieto nosaukumu *dũlė* (ar variantiem *dũlis, dùlė, dùlis*), piem., *kad aš buvau maža, kitaip nevadino kaip dũlės* ‘kad es biju maza, citādi nesauca, kā *dūlės*’ Akmenē (LKŽe); *eisiam dũlių kasti* ‘iesim kartupeļus rakt’ Akmenē (LKŽe); *nulupk dūlès, virsiam šutinio* ‘nomizo kartupeļus, vārīsim sautējumu’ Papilē (LKŽe); *šiemet miltingi dūliai* ‘šogad miltaini kartupeļi’ Klīkoļos (LKŽe) (plašāk par slāvismu *dūlià* ‘bumbieris’ skat. 252. lpp.), sal. vēl ar minēto M. Valanča stāsta fragmentu (204. lpp.).

Reti sastopami vairāki citi nosaukumi: *kaņķis* – dažās Kurzemes izloksnēs – Alsungā, Jūrkalnē, Ulmalē (Niedermann 1923: 90), Užavā, Ventā (pl. *kaņķi* ME II 157), *kaņķęns* (Alsungā, Jūrkalnē, Užavā), *kaņķęns* Ventā (pl. *kaņķęni* ME II 157), piem., *kaņķi – maziņi, sîki* ‘*kaņķi* – mazi, sīki [kartupeļi]’ Blīdenē (LVDA).

19. gs. avotā fiksēts nosaukums *kankeni* Kartoffeln Ulmann 1872: 102.

Nosaukums *ķępulis* reģistrēts Baižkalnā (nom. pl. *ķępuļi* ME II 367), *ķēpulis* – Remtē, Strutelē, Zebrenē, nom. pl. *ķẽpuļi* ME II 374 dots no Remtes, Struteles, kā arī no Jelgavas un Tukuma apkārtnes.

Nom. pl. *ķẽpuļi* atrodams 19. gs. avotā: *ķehpuļi* Kartoffeln Ulmann 1872: 106.

Sporādiski reģistrēti arī vēl vairāki citi nosaukumi: *kaftelis* Bīriņos, Vecumniekos, nom. pl. *bimbaži* Dzirciemā (ME I 296); *kankumi* (Ulmann 1872: 102); *kañtuļi* Valmierā (ME II 156), *papučis* Alūksnē (ME), *pāpulis* (Biržos, Zasā) u. c.

No aktīvā lietojuma izzudis vārds *čāčis* Nīcā un Nīgrandē.

Izloksnēs nav reģistrēti tādi dažādos avotos minētie nosaukumi kā, piem., *bambuļi*, *bumbēži, bumburs, gartupeļi* u. c.

s. vo. au. *aphol*, *-ul*, s. air. *ubúll* ir kt. (Būga I 433; Trautmann 1923: 2; ME I 234t.; Fraenkel 1936: 108; LEW 515; IEW 1t.; Kazlauskas 1968: 286; ЭССЯ I 44tt.; ИЯ 637t.; Sabaliauskas 1990: 41t.; PKEŽ IV 259tt.; Smoczyński 2007: 432).

Kai kuriose Lietuvos šnektose bulvės lyginamos su kitu panašiu vaisiumi – kriauše. Vienoje kitoje šiaurės žemaičių telšiškių šnektoje apie Mažeikius, Akmenę vartojamas pavadinimas *dū̃lė* (su variantais *dū̃lis*, *dùlė*, *dùlis*), pvz.: *kad aš buvau maža, kitaip nevadino kaip dū̃lės* ‘kai aš buvau maža, kitaip nevadino, kaip *dūlės*’ Akmenė (LKŽe); *eisiam dū̃lių kasti* ‘eisime bulvių kasti’ Akmenė (LKŽe); *nulupk dūlės, virsiam šutinio* ‘nulupk bulves, virsime šutinio’ Papilė (LKŽe); *šiemet miltingi dūliai* ‘šiemet miltingos bulvės’ Klykoliai (LKŽe) (plačiau apie slavizmą *dūlià* ‘kriaušė’ žr. p. 253), plg. dar minėtą M. Valančiaus kūrinio ištrauką (p. 205).

Retai latvių kalboje vartojami keli kiti pavadinimai: *kaņķis* – keletoje Kuržemės šnektų (Alsunga, Jūrkalnė, Ulmalė) (Niedermann 1923: 90), Užava, Venta (pl. *kaņķi* ME II 157), *kaņķẹns* (Alsunga, Jūrkalnė, Užava), *kaņķẹns* (Venta) (pl. *kaņķẹni* ME II 157), pvz.: *kaņķi – maziņi, sîki* ‘*kaņķi* – mažos, smulkios [bulvės]’ Blydenė (LVDA).

XIX a. šaltinyje užfiksuotas pavadinimas *kankeni* Kartoffeln. Ulmann 1872: 102.

Pavadinimas *ķẹpulis* išgirstas Baižkalne (nom. pl. *ķẹpuļi* ME II 367), *ķēpulis* – Remtėje, Strutelėje, Zebrenėje, nom. pl. *ķẽpuļi* ME II 374 pateikta iš Remtės, Strutelės, taip pat iš Jelgavos ir Tukumo apylinkių.

Nom. pl. *ķẽpuļi* aptinkamas XIX a. šaltinyje: *ķehpuļi* Kartoffeln Ulmann 1872: 106.

Sporadiškai pasakoma ir keletas kitų pavadinimų: *kaftelis* (Byriniai, Vecumniekai), nom. pl. *bimbaži* (Dzirciemas ME I 296); *kankumi* (Ulmann 1872: 102); *kañtuļi* (Valmiera ME II 156), *papučis* (Alūksnė ME), *pāpulis* (Biržai, Zasa) ir kt.

Iš aktyvios vartosenos išnykęs žodis *čāčis* Nycoje ir Nygrandėje.

Tarmėse neaptinkama šių iš įvairių šaltinių žinomų pavadinimų: *bambuļi*, *bumbēži*, *bumburs*, *gartupeļi* ir kt.

Kāļa nosaukumi

Rima Bakšiene, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Kartes un komentāra pamatā LKA I 89. karte un LVDA 47. karte un komentārs.

Kartē rādīta kāļa (*Brassica napus* L. var. *rapifera*) nosaukumu izplatība.

Kā latviešu, tā lietuviešu valodas izloksnēs sastopami vairāki nosaukumu varianti ar sakni *griez-* / *griež-*. Lie. *griežtis* un la. *grieznis*, *griezinis* veido plašu kopīgu areālu Latvijas un Lietuvas austrumu daļā.

Variants *grieznis* izplatīts Vidzemes dienvidaustrumos – latviešu valodas sēliskajās izloksnēs, bet *griezinis* kompakti sastopams lielākajā Latgales daļā. Sporādiski reģistrēti arī *griežinis*, *griežņa*, *griezenis*, *griezēnis*, *griezienis*, *griezine*, *grieznis*, piem., *vòirák gòn kâļi, griêžņi sák àizmìrstìes* ‘vairāk gan [lieto vārdu] *kāļi*, [vārds] *griežņi* sāk aizmirsties’ Ērgļos (LVDA); *griêžņus togad moș ku:ŕ raç* ‘kāļus tagad maz kur redz’ Sausnējā (LVDA); *grîźiņus śeņuôk ćîš ļàuds âd΄ä* Asūnē ‘kāļus senāk ļaudis ļoti ēda’ (LVDA); *vasalus grîźiņus ćäp΄ä ćepl΄î, i grîźiņus łyka kluôt p΄i màiźiś* ‘veselus kāļus cepa krāsnī, un kāļus lika klāt pie maizes [mīklas]’ Nautrēnos (LVDA).

La. *grieznis*, *griežinis* sastopams 18.–19. gs. latviešu rakstu avotos: *greeſni tee* Schnittkohl Lange 1773: 122; *greeſchini* (*greeſni*) Schnittkohl Stender 1789 II 520; *greeſņi*, *greeſchņi* Schnittkohl Ulmann 1872: 79.

Lietuvas teritorijā nosaukums *griẽžtis*, *gríežtis* un tā varianti *griežtỹs*, *griežtìnis* izplatīti ziemeļaustrumu daļā: austrumaukštaišu Viļņas, Utenas, Anīkšču, Kupišķu izloksnēs, Panevēžas izlokšņu austrumu daļā, piem., *i[š]si˙rɔvæu ˈgrieš̆ˇti. | muñ'dreı̇ vɔ́.ikš̆ˇč̆ˇɔ.ju ir vɔ́.lgau* ‘izrāvu sev kāli, lepni staigāju un ēdu’ KpŽ I 740; *ˈgrieš̆ˇčei bu˙davɔ. d'væˈjɔpi | gæl'tɔni ir baĽ.ti* ‘kāļi mēdza būt divu veidu – dzelteni un balti’ KpŽ I 740; *ˈmu˙su. ˈniekas nævɔ́.lgɔ. ˈgrieš̆ˇč̆ˇu. | kæũla.m ataˈduodam* ‘no mums neviens neēd kāļus, cūkām atdodam’ KpŽ I 740; *gríešti. búrdava. nusi̇̀.-lupu | pakì atainù iž‿dařža. i‿suvá.lgåu* ‘bija tā, kamēr atnāku no dārza, kāli nomizoju un apēdu’ KlŽ 81; *gríešč̆ˇu. nesa.di̇̀.nα dabaŕ* ‘tagad kāļus nestāda’ KlŽ 81; *nulupk man griẽžtį* ‘nomizo man kāli’ Kupišķos (LKŽe); *kopūstai griežčiais išvirto* ‘kāposti par kāļiem pārvērtās’ Skapišķos (LKŽe); *kai motulė griežčius sės, ant rytojaus raut galės, tai tada gi, motinėle, aš pas tave sugrįšiu* ‘kad māmiņa kāļus sēs un jau otrā dienā izraut varēs, tad gan, māmiņ, es pie tevis atgriezīšos’ Pandēlē (LKŽe); *mūsų šiais metais tik balti griežtìniai užaugo, geltonų visai nėra* ‘mums šogad tikai baltie kāļi izauga, dzelteno pavisam nav’ Ragainē (LKŽe).

Variantu ar kāpjošo intonāciju *griẽžtis* lieto arī lietuviešu literārajā valodā.

Visi minētie nosaukumi ir atvasinājumi no verbiem, sal. la. *griezt* / lie. *griežti* (EH I 409; LEW 169).

Vārds *kālis*, kas ir arī latviešu literārās valodas vārds, kompakti izplatīts Kurzemes ziemeļaustrumos, Zemgalē un Vidzemes rietumdaļā, piem., *kâļs var pa Jāņim iêsẽt, ātr isaûg* ‘kāļus var pa Jāņiem iesēt, ātri izaug’ Aizputē (LVDA); *kâļu lapas guôvei duôd* ‘kāļu lakstus govij dod’ Nītaurē; *kàļus cepa rijâ, bę̀rìm liẽlais prìeks* ‘kāļus cepa rijā, bērniem lielais prieks’ Omuļos (LVDA); *luõpu kâļi baĽti, dzęĽtâniê i suluôti* ‘lopu kāļi balti, dzeltenie ir sulīgi’ Rucavā (LVDA). Tas veido nepārtrauktu izplatības areālu ar Lietuvas ziemeļos izplatīto *kolis*.

Kurzemē ap Saldu nelielā kompaktā areālā sastopami nosaukumi *kūle* un *kūlis* (< vā. *Kohl*), piem., *kûlᵉs senâk tikaî saûca* ‘[kāļus] senāk sauca tikai *kūles*’ Ciecerē (LVDA); *mañ vêl tagad aûg kûļi* ‘man vēl tagad aug kāļi’ Gaiķos (LVDA).

La. *kālis* reģistrēts 17.–19. gs. vārdnīcās: *Kahli* Schnittkohl Fürecker 1685 I 107; *kahls*, *kahli* Wurzelwerk in Gårten Lange 1773: 138; *kahli* Schnittkohl Stender 1789 II 93; *kàhļi*, *-u* Schnittkohl Ulmann 1872: 96.

La. *kālis* līdz ar ig. *kaal* aizgūts no zviedru vai vlv. *kål* ME II 191 (sal. *kôl* ‘Kohl, Gemüse’ Schiller II 516) vai arī no lv. *kāl* (LEV I 371; sal. LEW 281; Urbutis 1981: 210).

Atbilstošais lietuviešu valodas vārds *kõlis* un tā varianti *kolỹs*, *kolìnis* tiek lietoti austrumaukštaišu Panevēžas izlokšņu ziemeļu daļā, kā arī rietumaukštaišu Šauļu izlokšņu ziemeļu daļas pašā austrumu nomalē, piem.: *eik čia, duosiu kolio pagraužt* ‘nāc šurp, došu kāli pagrauzt’ Paīstrē (LKŽe); *neleisk karvių į kolius* ‘nelaid govis kāļos’ Pakrojā (LKŽe); *galva kaip kolis* ‘galva kā kālis (plika)’ Grūžos (LKŽe).

Šis vārds lietuviešu valodā visdrīzāk ir ienācis no latviešu valodas, kaut arī nevar atmest iespēju, ka atsevišķās lietuviešu rietumu izloksnēs tas varēja būt aizgūts tieši no vācu valodas (Sabaliauskas 1990: 271).

Latgales dienvidu un dienvidrietumu daļā izplatīts kāļa nosaukums *sakne*. Šis vārds raksturīgs visām baltu valodām, sal. la. *sakne*, lie. *šaknìs*, pr. *sagnis* ‘sakne’ (ME III 652; Sabaliauskas 1990: 158; LEW 958).

Nosaukums *sprūte* (< vlv. *sprute* ME III 1026; sal. vlv. *sprote*, *sprute* ‘Sproß, Sprößling’ Schiller IV 348) un tā varianti *sprūta*, *sprūtis*, *šprūte* sastopami Kurzemē, piem., *sẽsim biẽtes, sẽsim̂ sprũtas; nuô*

Griežčio pavadinimai

Rima Bakšienė, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – LKA I žemėlapis Nr. 89, LVDA žemėlapis Nr. 47 ir jų komentarai.

Žemėlapyje pateikiamas griežčio (*Brassica napus* L. var. *rapifera*) pavadinimų paplitimas.

Lietuvių ir latvių šnektose vartojama nemažai pavadinimų variantų, turinčių šaknį *griez-* / *griež-*. Lie. *griežtis* ir la. *grieznis*, *griezinis* paplitę dideliame bendrame areale Lietuvos ir Latvijos rytinėje dalyje.

Variantas *grieznis* paplitęs Vidžemės pietryčiuose – sėliškosiose latvių kalbos šnektose, *griezinis* sudaro kompaktišką arealą didesnėje Latgalos dalyje. Kai kuriose šnektose pasitaiko ir *griežinis*, *griežņa*, *griezenis*, *griezēnis*, *griezienis*, *griezine*, *grieznis*.

Tarmių pavyzdžiai: *vòirák gòn kâļi, griêžņi sák àizmìrstìes* ‘daugiau [vartoja žodį] *kolis*, [žodis] *griežnis* imamas pamiršti’ Ėrgliai (LVDA); *griêžņ^{u}s tog^{a}d moș ku:ŕ raç* ‘griežčių dabar mažai kur pamatysi’ Sausnėja (LVDA); *grîźiņus śeņuôk ćîš ļàuds âd΄ä* ‘griežčius žmonės seniau labai valgė’ Asūnė (LVDA); *vasalus grîźiņus ćäp΄ä ćepl΄î, i grîźiņus łyka kluôt p΄i màiźiś* ‘sveikus griežčius kepė krosnyje, griežčių taip pat dėdavo į duonos [tešlą]’ Nautrėnai (LVDA).

La. *grieznis*, *griežinis* užfiksuoti XVIII–XIX a. latvių rašytiniuose šaltiniuose: *greeſni tee* Schnittkohl Lange 1773: 122; *greeſchini* (*greeſni*) Schnittkohl Stender 1789 II 520; *greeſņi*, *greeſchņi* Schnittkohl Ulmann 1872: 79.

Lietuvos teritorijoje pavadinimas *griẽžtis*, *grĩežtis* ir jo variantai *griežtỹs*, *griežtìnis* paplitę šiaurės rytų dalyje: rytų aukštaičių vilniškių, uteniškių, anykštėnų, kupiškėnų šnektose, rytinėje panevėžiškių pusėje, pvz.: *i[š]si'rɔvæu 'grieš'ti.* | *muñ'dreɨ vɔ́.ikš'č'ɔ.ju ir vɔ́.lgau* ‘išsiroviau griežtį, mandrai vaikščioju ir valgau’ KpŽ I 740; *'grieš'čei buɾdavɔ. ď'væ'jɔpi* | *gæl'tɔni ir baĽ.ti* ‘griežčiai būdavo dvejopi – geltoni ir balti’ KpŽ I 740; *'muɾsu. 'niekas nævɔ́.lgɔ. 'grieš'č'u.* | *kæũla.m ata'duodam* ‘iš mūsų niekas nevalgo griežčių, kiaulėms atiduodame’ KpŽ I 740; *gríešti. búrdava. nusi̇̀.lupu* | *pakì ataɨnù iž_dařža. i_suvá.lgåu* ‘griežtį, būdavo, nusilupu, kol pareinu iš daržo, ir suvalgau’ KlŽ 81; *gríeš̌č̌u. nesa.di̇.nα dabaŕ* ‘griežčių nesodina dabar’ KlŽ 81; *nulupk man griẽžtį* ‘nulupk man griežtį’ Kupiškis (LKŽe); *kopūstai griežčiais išvirto* ‘kopūstai griežčiais pavirto’ Skapiškis (LKŽe); *kai motulė griežčius sės, ant rytojaus raut galės, tai tada gi, motinėle, aš pas tave sugrįšiu* ‘kai motulė griežčius sės, ant rytojaus rauti galės, tai tada gi, motinėle, aš pas tave sugrįšiu’ Pandėlys (LKŽe); *mūsų šiais metais tik balti griežtìniai užaugo, geltonų visai nėra* ‘mūsų šiais metais tik balti griežčiai užaugo, geltonų visai nėra’ Ragainė (LKŽe).

Tvirtagališkai kirčiuotas variantas *griẽžtis* vartojamas ir bendrinėje lietuvių kalboje.

Visi minėti pavadinimai yra veiksmažodiniai vediniai, plg. la. *griezt* / lie. *griežti* (EH I 409; LEW 169).

Bendrinėje latvių kalboje vartojamas *kālis* sudaro kompaktišką arealą Kuržemės šiaurės rytuose, Žiemgaloje ir vakarinėje Vidžemės dalyje, pvz.: *kâļs var pa Jāņim iêsẽt, ātr isaûg* ‘griežčius galima per Jonines pasėti, greitai užauga’ Aizputė (LVDA); *kâļu lapas guôvei duôd* ‘griežčių lapus karvei duoda’ Nytaurė; *kàļus cepa rijâ, bẹ̀rìm liẽlais prìeks* ‘griežčius kepdavo jaujoje, didžiulis džiaugsmas vaikams’ Uomuliai (LVDA); *luõpu kâļi baĹ̃ti, dzęĹ̂tâniê i suluôti* ‘gyvuliniai griežčiai balti, geltoni ir sultingi’ Rucava (LVDA). Šis arealas nepertraukiamai susijęs su šiaurinėje Lietuvos dalyje paplitusio varianto *kolis* plotu.

Kuržemėje apie Saldų nedideliame kompaktiškame plote vartojami *kūle* ir *kūlis* (< vo. *Kohl*), pvz.: *kûl^{e}s senâk tikaî saûca* ‘[griežčius] seniau vadino tik *kūlės*’ Ciecerė (LVDA); *mañ vêl tagad aûg kûļi* ‘aš ir dabar auginu griežčius’ Gaikiai (LVDA).

La. *kālis* užfiksuotas XVII–XIX a. žodynuose: *Kahl* Schnittkohl Fürecker 1685 I 107; *kahls*, *kahli* Wurzelwerk in Gårten Lange 1773: 138; *kahli* Schnittkohl Stender 1789 II 93; *kàhļi*, *-u* Schnittkohl Ulmann 1872: 96.

La. *kālis*, kaip ir est. *kaal*, kildinamas iš šv. arba vid. vo. že. *kål* ME II 191 (plg. *kôl* ‘Kohl, Gemüse’ Schiller II 516) arba vo. že. *kāl* (LEV I 371; plg. LEW 281; Urbutis 1981: 210).

Lietuvių atitikmuo *kõlis* ir variantai *kolỹs*, *kolìnis* vartojami šiaurinių panevėžiškių plote bei pačiose rytinėse šiaurinės dalies vakarų aukštaičių šiauliškių šnektose, pvz.: *eik čia, duosiu kolio pagraužt* ‘eik čia, duosiu griežčio pagraužti’ Pajstrys (LKŽe); *neleisk karvių į kolius* ‘neleisk karvių į griežčius’ Pakruojis (LKŽe); *galva kaip kolis* ‘galva kaip griežtis (*plika*)’ Grūžiai (LKŽe).

Jis veikiausiai pateko iš latvių kalbos, nors negalima atmesti galimybės, kad į kai kurias vakarines lietuvių tarmes galėjo ateiti ir tiesiai iš vokiečių kalbos (Sabaliauskas 1990: 271).

Pietinėje ir pietvakarinėje Latgalos dalyje griežtis vadinamas *sakne*. Šis žodis būdingas visoms baltų kalboms, plg.: la. *sakne*, lie. *šaknìs*, pr. *sagnis* ‘šaknis’ E 629 (ME III 652; Sabaliauskas 1990: 158; LEW 958).

sprũtâm vãra cimi – biêsputru taûkuôs ‘sēsim bietes, sēsim kāļus; no kāļiem vāra *cimi* – biezputru taukos’ Bārtā (LVDA); *sprũtᵉs maz aûdzê, te zeme pa stipru, vaig smiÎkc zemi* ‘kāļus maz audzē, te zeme par stipru, vajag smilts zemi’ Valtaiķos (LVDA); *sprũtᵉs ir balt̃ᵃs, – tãs luõpiêm, tãs aûg liẽlâkas, viênᵃs iȓ dzęÎtęnas – ciÎvêkiêm* ‘kāļi ir balti – tie lopiem, tie aug lielāki, vieni ir dzelteni – cilvēkiem’ Vecpilī (LVDA).

Kurzemes dienvidrietumos reģistrēts nosaukums *cimenis* (Aisterē, Grobiņā, Tāšos), piem., *cimenis* (senāk), *bet maz tuô teîcᵃ* ‘*cimenis* (senāk), bet maz to teica’ Aisterē (LVDA). Ziemeļos (Dundagā) – *struņķis*.

Lietuviešu valodas rietumizloksnēs plašu areālu veido nosaukums *sėtinỹs* un tā varianti *sétinis*, *sėtìnis*. Šis vārds tiek lietots visās žemaišu izloksnēs, arī rietumaukštaišu Šauļu izlokšņu ziemeļdaļā, kā arī bijušā Klaipēdas novada izloksnēs, piem., *sọmã·la vẹ̀sọ̀[s] sÎetęñọs ę sọšÎere bàdũ·n mètâ·s* ‘samala visus kāļus un izbaroja bada gados’ DūnŽ 321; *siėtęñũ pasẹsÎejọ ažę́.kę* ‘kāļus iesēja ežā’ DūnŽ 321; *ką́m siėtį̃nẽ làbã· pàtį̃ñ.k* | *i̱r i̱ bu̱lbȋ̃nį̃ dèd* ‘tie, kam ļoti patīk kāļi, tos liek arī kartupeļu zupā’ DūnŽ 321; [nudegus] *pẹrmę̂jê vȧ̀istã ĩ sÎetinⁱs* ‘[apdegumiem] pirmās zāles ir kāļi’ MoŽK; *sÎetęnê vâlgûomⁱs ĩ* ‘kāļi ir ēdami’ MoŽK; *bâltᵉ ĩ givọlẹ̀nê sÎetęnê* ‘lopu kāļi ir balti’ MoŽK; *sÎetiñᵘ sọsẹ̀tarkavuojÎiem vâlguomũjᵘ* ‘kāļus sarīvējam, ēdamos’ MoŽK; *ẹ dộunᵃ ẹš sÎetiñᵘ Îộbâm kẽptᵉ* ‘arī maizi no kāļiem cepām’ MoŽK; *vaikas sétinį grauža* ‘bērns graužkāli’ Šilalē (LKŽe); *sėtiniaĩ dideli kaip kepurės* ‘kāļi lieli kā cepures’ Kretingalē (LKŽe); *tėvai, eisiam sėtinių diegti* ‘tēvs, iesim kāļus sēt’ Mažeiķos (LKŽe); *mūso sėtiniám visus lapus spragės nuėdė* ‘mūsu kālim visas lapas spradži nograuza’ Kropos (LKŽe); *sétiniai išeita į kūlas* ‘kāļi izauga lapās’ Šatēs (LKŽe); *sėtináičiai sultingi, skani* ‘kālīši ir sulīgi, garšīgi’ Laukuvā (LKŽe); *dailūs tokie sėtinùkai, nedideli* ‘skaisti tādi kālīši, nelieli’ Kražos (LKŽe).

Nosaukuma variants *sėtinỹs* (3a akcentējuma grupa) ir arī lietuviešu kopvalodas vārds.

Vārds *sétinis*, *sėtinỹs* ir ar adjektīva piedēkli *-tinis*, *-tinys* atvasināts no darbības vārda *séti*. Tas ir radies no ide. saknes **sē(i)-*, kam ir atbilsmes daudzās radniecīgajās valodās: kr. *сеять*, po. *siać*, skr. *sìjati*, lat. *sero*, go. *saian* u. c. (LEW 778; IEW 840; Sabaliauskas 1990: 101; Smoczyński 2007: 545).

Plašā areālā Lietuvas dienvidos, kas aptver dienvidaukštaišu un rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu teritoriju, kā arī rietumaukštaišu Šauļu izlokšņu dienviddaļu, lieto nosaukumus *krùčkas*, *grùčkas*.

Mēdz būt dažādi šā nosaukuma varianti: lielā daļā dienvidaukštaišu izlokšņu lieto formu *krùčkas*, pašā dienvidrietumu stūrī ap Varēnu – *kručkà*, *krùčkė*; Šauļu un ziemeļrietumaukštaišu izloksnēs ap Raseiņiem, Jurbarku lieto formas *kriùčkas*, *kriučkà*, *kriùčkė*, piem., *i̯rũñkeľu.* | *i̯kr̓ùčku. dę́davọm ir̯dúona.* ‘gan bietes, gan kāļus likām klāt maizei [mīklai]’ ZnŽ I 777; *búlvæ[s] skùta* | *kručkùs lùpa* | *vakarĩẽnæ. kãĩčæ* ‘kartupeļus mizo, kāļus mizo, vakariņas silda’ ZnŽ I 782; *a̯žìnoт* | *kas̯krùčkas* | *kap̯ká.ime gi̯væ̃·nus* ‘vai zināt, kas ir kālis, ja laukos dzīvojat’ KzRŽ I 397; *kap kuř. so.dzìna daũ.gʲi. tu. krùčku.* ‘kaut kur stāda daudz to kāļu’ DrskŽ 171; *šiemet kriùčkai dideli užaugo* ‘šogad kāļi lieli izauga’ Kroķalaukē (LKŽe); *tuoj jau možnės ir krùčkų išsivirt* ‘tūlīt jau varēs arī kāļus vārīt’ Lišķavā (LKŽe); *krùčkai geriau auga susodinti ant kitos vietos* ‘kāļi labāk aug, ja tos [katru reizi] stāda citā vietā’ Marijampolē; *aš kručkas mėgstu – jos saldžios* ‘man kāļi patīk – tie ir saldi’ Šauļos (LKŽe).

Rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu areālā ap Šaķiem, Vilkavišķiem, Marijampoli izplatītas formas *grùčkas*, *griùčkas*, piem., *búrdavu* | *užá.uga grùčkai bačkõ̃s didùmu* ‘gadījās, ka izauga kāļi mucas lielumā’ ZnŽ I 514; *dúona búrdavu su̯gr̓ùčkais* ‘maize mēdza būt ar kāļiem’ ZnŽ I 509; *jæu̯grùčkas vé.rda* | *tai̯taⁿ kiemè kvẽpæ* ‘jau kāļi vārās, tā tajā pagalmā smaržo’ KzRŽ I 258; *i̯daržaĩ reikę́jo· ravę́t* | *i̯ruñkelei* | *i̯grùčkai* | *i̯mõ̃rkos te̯visóʲkʲos* ‘arī dārzus vajadzēja ravēt, arī runkuļus, kāļus un burkānus, tur visu kaut ko’ KzRŽ I 258; *nuaĩsʲu i̯búlvinæ· grùčku·* ‘aiziešu uz pagrabu pēc kāļiem’ KzRŽ I 258; *ar jūs šįmet gerai užaugo grùčkai?* ‘vai jums šogad kāļi labi izauga?’ Ļubavā (LKŽe).

Dievenišķu izloksnē, kā arī lietuviešu izloksnēs Baltkrievijā ap Varanavu, Noču, Rodūņu izplatīti varianti *bručkà*, *bruškà*, piem., *cʲà vʲisaipõ· vadzʲìna* | *ir kručkà* | *ir bruškà* ‘te visādi sauc – gan *kručka*, gan *bruška*’ DvŽ I 313; *brùškuր kap kadù bũ̃rna labaĩ̃. dzʲidʲelʲũ̃* ‘kāļi dažkārt mēdz būt ļoti lieli’ DvŽ I 73; *sãko, bruškàs sveĩ̃ka válgyc’* ‘saka, kāļus esot veselīgi ēst’ DvŽ I 73; *brùškos bū́sta báltos ir geltónos* ‘kāļi mēdz būt balti un dzelteni’ LzŽ 41; *nà, iⁿ pagraũš bruškẽ̃lį* ‘še, ņem pagrauz kālīti’ LzŽ 41.

Variants *gručkas* fiksēts kopš 17. gs. vairākās senākajās Mazās Lietuvas vārdnīcās, piem., *Rappuck: Ʒemlindei, dʒû M.* ‖ *Rappukai, kû [M.]* ‖ *Grucʒkai, û. M.* C II 262 (III 270); *Rappucken Ʒemlindei Reppukai, Grucʒkai* B 994; *Grucʑ́kas, ko,* m. eine harte Růbe, *Rẽpukẽ* ſonſt *Rappukas, ko* R I 43 (Urbutis 1981: 207).

Sākotnēji tika uzskatīts, ka šie nosaukumi ir aizguvumi no slāvu valodām, sal. bkr. *брушка*, *бручка*, bkr. dial. *кручка,* po. *gruszki* ‘kāda kartupeļu šķirne’ (skat. LEW 302; Skardžius IV 137). Tomēr Vincs Urbutis (1981: 205skk.) ir pierādījis, kad tie ir ģermānismi, sal. vā. dial. *Brûke*, *Brucke*, *Wrûke*, *Wru(c)ke* < lv. *Wruuk* ‘baļķa gals, bluķis’, *Wrūck* ‘sakne’, bet bkr. dial. *кручка* uzskatāms par lituānismu (ЭСБМ V 127). Perifērajās izloksnēs sastopamie baltkrievismi *bručkà*, *bruškà* ir daudz jaunākas cilmes vārdi.

Pavadinimas *sprūte* (< vid. vo. že. *sprute* ME III 1026; plg. vid. vo. že. *sprote*, *sprute* ‘Sproß, Sproßling’ Schiller IV 348) ir jo variantai *sprūta*, *sprūtis*, *šprūte* vartojami Kuržemės plote, pvz.: *sẽsim biẽtes, sẽsim̂ sprũtas; nuô sprũtâm vãra cimi – biêsputru taûkuôs* ‘sėsim burokus, sėsim griežčius; iš griežčių verda *cimę* – košę taukuose’ Barta (LVDA); *sprũtᵉs maz aûdzê, te zeme pa stipru, vaịg smiÎkc zemi* ‘griežčių mažai augina, žemė per riebi, reikia smėlingos žemės’ Valtaikiai (LVDA); *sprũtᵉs ir baÎtᵃs, – tãs luõpiêm, tãs aûg liẽlâkas, viênᵃs ir̂ dzę̂ltęnas – ciÎvêkiêm* ‘griežčių būna baltų – gyvuliams, tie auga didesni, o kiti būna geltoni – žmonėms’ Vecpilis (LVDA).

Kuržemės pietvakariuose vartojamas pavadinimas *cimenis* (Aisterė, Gruobinia, Tašai), pvz.: *cimenis* (senāk), *bet maz tuô teîcᵃ* ‘*cimenis* (anksčiau), bet mažai kas taip vadino’ Aisterė (LVDA). Šiaurinėje dalyje (Dundaga) – *struņķis*.

Vakarinėse lietuvių kalbos šnektose didelį arealą sudaro pavadinimas *sėtinỹs* ir jo variantai *sétinis*, *sėtìnis*. Tai visų žemaičių šnektų žodis, vartojamas ir šiaurinėje vakarų aukštaičių šiauliškių dalyje bei buvusio Klaipėdos krašto šnektose, pvz.: *sọmã·la vę̀sọ̀[s] sîetęn̂ọs ę sọšîere bàdũ̃n mètâ·s* ‘sumalė visus griežčius ir sušėrė bado metais’ DūnŽ 321; *siėtęn̂ũ̃ pasęsîejọ ažę́.kę* ‘griežčių pasisėjo ežikę’ DūnŽ 321; *ką́m siėtį̃nẽ· làbã· pàtį̃n.k | ir į̃ bų̃lbĩ̃nį̃ dèd* ‘kam griežčiai labai patinka, ir į bulvienę deda’ DūnŽ 321; [nudegus] *pęrmę̂jê vảistã ĩ sîetinⁱs* ‘[nudegus] pirmieji vaistai yra griežtis’ MoŽK; *sîetęnê vâlgûomⁱs ĩ* ‘griežčiai valgomi yra’ MoŽK; *bâltᵉ ĩ givọlę̀nê sîetęnê* ‘balti yra gyvuliniai griežčiai’ MoŽK; *sîetiñᵘ sọsę̀tarkavuojîem vâlguomũ̃jᵘ* ‘griežčių susitarkuojame valgomųjų’ MoŽK; *ę dộunᵃ ęš sîetiñᵘ Îộbâm kẽptᵉ* ‘ir duoną iš griežčių kepdavome’ MoŽK; *vaikas sétinį grauža* ‘vaikas griežtį graužia’ Šilalė (LKŽe); *sėtiniaĩ dideli kaip kepurės* ‘griežčiai dideli kaip kepurės’ Kretingalė (LKŽe); *tėvai, eisiam sėtiniũ̃ diegti* ‘tėve, eisime griežčių sodinti’ Mažeikiai (LKŽe); *mūso sėtiniám visus lapus spragės nuėdė* ‘mūsų griežčiams visus lapus spragės nuėdė’ Kruopiai (LKŽe); *sétiniai išeita į kūlas* ‘griežčiai išeina į kūles’ Šatės (LKŽe); *sėtináičiai sultingi, skani* ‘griežčiai sultingi, skanūs’ Laukuva (LKŽe); *dailūs tokie sėtinùkai, nedideli* ‘dailūs tokie griežčiai, nedideli’ Kražiai (LKŽe).

Pavadinimo variantas *sėtinỹs* (3ª kirčiuotė) vartojamas ir bendrinėje lietuvių kalboje.

Lie. *sétinis*, *sėtinỹs* yra būdvardinės priesagos *-tinis*, *-tinys* vedinys iš veiksmažodžio *séti*. Šis kilęs iš ide. šaknies **sē(i)-*, turi atitikmenų daugelyje giminiškų kalbų: ru. *сеять*, le. *siać*, skr. *sìjati*, lo. *sero*, go. *saian* ir kt. (LEW 778; IEW 840; Sabaliauskas 1990: 101; Smoczyński 2007: 545).

Didelėje pietinės Lietuvos dalyje, kuri apima pietų, vakarų aukštaičių kauniškių plotus bei pietinę vakarų aukštaičių šiauliškių dalį, vartojami pavadinimai *krùčkas*, *grùčkas*.

Pasitaiko įvairių jų variantų: didžiojoje pietų aukštaičių dalyje vartojamas *krùčkas*, pačiame pietrytiniame kampe, apie Varėną – *kručkà*, *krùčkė*; šiauliškių ir šiaurinių vakarų aukštaičių šnektose, apie Raseinius, Jurbarką turimi *kriùčkas*, *kriučkà*, *kriùčkė*. Pvz.: *i‿rũñkel’u. | i‿kr’ùčku. dę́davọm i‿dúona.* ‘ir runkelių, ir griežčių dėdavome į duoną’ ZnŽ I 777; *búlvæ[s] skùta | kručkùs lùpa | vakarĩẽnæ. kãĩčæ* ‘bulves skuta, griežčius lupa, vakarienę kaičia’ ZnŽ I 782; *a‿žĩnot | kas‿krùčkas | kap‿ká.ime gi·væ̃·nus* ‘ar žinote, kas griežtis, jei kaime gyvenusi’ KzRŽ I 397; *kap kuř. so.dzìna daũ.g'i. tu. krùčku.* ‘kaip kur sodina daug tų griežčių’ DrskŽ 171; *šiemet kriùčkai dideli užaugo* ‘šiemet griežčiai dideli užaugo’ Krokialaukis (LKŽe); *tuoj jau možnės ir krùčkų išsivirt* ‘tuoj jau bus galima ir griežčių išsivirti’ Liškiava (LKŽe); *krùčkai geriau auga susodinti ant kitos vietos* ‘griežčiai geriau auga susodinti kitoje vietoje’ Marijampolė (LKŽe); *aš kručkas mėgstu – jos saldžios* ‘aš griežčius mėgstu – jie saldūs’ Šiauliai (LKŽe).

Vakarų aukštaičių kauniškių plote, apie Šakius, Vilkaviškį, Marijampolę, paplitę *grùčkas*, *griùčkas*, pvz.: *búrdavu | užá.uga grùčkai bačkõs didùmu* ‘būdavo, užauga griežčiai statinės didumo’ ZnŽ I 514; *dúona búrdavu su‿gr’ùčkais* ‘duona būdavo su griežčiais’ ZnŽ I 509; *jæu‿grùčkas vé.rda | tai‿tam̃ kiemè kvẽpæ* ‘jau griežtis verda, tai tame kieme kvepia’ KzRŽ I 258; *i‿daržaĩ reikę́jo· ravę́t | i‿ruñkelei | i‿grùčkai | i‿mõrko·s te·‿visók'o·s* ‘ir daržus reikėjo ravėti, ir runkelius, ir griežčius, ir morkas ten visokias’ KzRŽ I 258; *nuaĩs'u i·‿búlvinæ· grùčku·* ‘nueisiu į bulvinę griežčių’ KzRŽ I 258; *ar jūs šį̃met gerai užaugo grùčkai?* ‘ar jūsų šįmet gerai užaugo griežčiai?’ Liubavas (LKŽe).

Dieveniškių šnektoje bei Baltarusijoje esančiose Varanavo, Nočios, Rodūnios apylinkėse vartojami variantai *bručkà*, *bruškà*, pvz.: *c'à v'isaipõ· vadz'ìna | ir kručkà | ir bruškà* ‘čia visaip vadina [griežčius] – ir *kručka*, ir *bruška*’ DvŽ I 313; *brùšku· kap kadù bũ̃na labaĩ. dz'id'el'ũ̃* ‘griežčių kaip kada būna labai didelių’ DvŽ I 73; *sãko, bruškàs sveĩka válgyc'* ‘sako, griežčius sveika valgyti’ DvŽ I 73; *brùškos bū́sta báltos ir geltónos* ‘griežčiai būna balti ir geltoni’ LzŽ 41; *nà, iñ pagraũš bruškẽ̄lį̄* ‘na, imk, pagraužk griežtį’ LzŽ 41.

Variantas *gručkas* užfiksuotas daugelyje senųjų Mažosios Lietuvos žodynų nuo pat XVII a., pvz.: Rappuck: *Ʒemlindei, dʒû* M. ‖ *Rappukai, kû* [M.] ‖ *Gruczkai, û.* M. C II 262 (III 270); Rappucken *Ʒemlindei Reppukai, Grucʒkai* B 994; *Grucźkas, ko,* m. eine harte Růbe, *Rẽpukẽ* ſonſt *Rappukas, ko* R I 43 (Urbutis 1981: 207).

Anksčiau manyta, kad šie pavadinimai yra slavizmai, plg. blr. *брушка*, *бручка*, blr. dial. *кручка,* le. *gruszki* ‘tokia bulvių rūšis’ (žr. LEW 302; Skardžius IV 137). Tačiau Vincas Urbutis (1981: 205tt.) įrodė, kad tai germanizmai, plg. vo. dial. *Brûke*, *Brucke*, *Wrûke*, *Wru(c)ke* < vo. že. *Wruuk* ‘rąstgalis, trinka’, *Wrūck* ‘šaknis’, o blr. dial. *кручка* laikytinas lituanizmu (ЭСБМ V 127). Periferinėse lietuvių šnektose pasitaikantys baltarusizmai *bručkà*, *bruškà* yra daug vėlesnės kilmės.

Meža zemenes nosaukumi

Asta Leskauskaite, Rolands Kregždis,
Anna Stafecka

Kartes un komentāra pamatā – atbildes uz ALE leksikas aptaujas 67. jautājumu un LVDA *Leksikas* 23. karte un komentārs. Izmantots arī Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003).

Kartē atspoguļoti meža zemenes (*Fragaria vesca* L.) – rožu dzimtas (*Rosaceae* Juss.) daudzgadīga lakstauga ar īsu horizontālu sakneni, trīslapiņu lapu rozeti, baltiem ziediem un sarkaniem sulīgiem augļiem (ogām) – nosaukumu izplatība.

Kopīgie nosaukumi latviešu un lietuviešu valodā ir la. *zemine* un lie. *žemìnė*.

Ar piedēkli lie. *-ine* (par to plašāk skat. Skardžius I 263–266; par piedēkļa *-ine* izplatību latviešu valodas izloksnēs skat. Vulāne 1986: 73–84) atvasināto lie. nosaukumu *žemìnė* un vārdu savienojumu *žemìnė úoga* lieto ziemeļžemaišu Kretingas (Grūšlaukes) izloksnē, dienvidaukštaišu un vietumis austrumaukštaišu Viļņas apkaimes izloksnēs, piem., *žam'ìn'u. ìrà po. m'išku.* 'zemenes ir mežā' DrskŽ 475; *žam'ìn'u. (v)úogu. lã·pai g'eraĩ. no.g v'idurũ* 'zemeņu lapas labas pret iekšķīgām [sāpēm]' DrskŽ 475; *žam'ìn'u. dař.t'(i)es labaĩ. sumažéjo | v'ìsko. mažéja* 'zemeņu tagad kļuvis daudz mazāk, visa kļūst mazāk' DrskŽ 475; *žemìnės auga, kur iškirsta* 'zemenes aug izcirtumos' Armonišķēs (LKŽe); *imas žemìnių uogojų ir šitų sesiabrolių po arbotinio šaukštuko gert, saldžioj votis išeina viršuj* 'sākam zemeņu stīgu un to lauka atraitnīšu pa tējkarotei dzert, ekzēma iziet virspusē' Kapčamiestē (LKŽe); *anksti žemìnės spėja* 'agri zemenes ienākas' Dieveniškēs (LKŽe; skat. vēl arī DvŽ II 564); *parsinešė pilną uzboną žemìnių* 'pārnesa pilnu krūzi zemeņu' Leipaliņģē (LKŽe); *iš visų uogų žemìnės gardžiausios* 'no visām ogām zemenes visgaršīgākās' Varanavā (LKŽe); *vaikai neina, tingi žemìnių uogaut* 'bērni neiet, slinki zemenes lasīt' Kučūnos (LKŽe).

P. Skardžus (I 272) norāda uz ziemeļžemaišu Telšu izlokšņu grupas Īlaķu izloksnē lietoto lie. dial. formu *žemỹnė* 'zemene', kuras suf. *-ỹnė* cilme var atspoguļot ide. suf. **-ĭnŏ- / -ĭna* ↔ **-īnŏ- // *-īnā* vēlīno refleksiju (plašāk skat. Kregždys 2011: 55; Skardžius I 270).

Ziemeļžemaišu Kretingas areālā fiksēts arī atvasinājums ar sekundārā lie. suf. *-ėlį̃ė* variantu ar pagarinātu struktūras elementu *-ẽ-* (jo uzsvērts [skat. Ambrazas 2000: 94]), t. i., *-ėlė* (fem.), kas atspoguļo *n. concreticum* semantisko konotāciju (sal. Skardžius I 176): lie. dial. *žeminẽlė* 2 'zemene': *Darže y*[ra] *žeminės, o miške – žeminẽlės* 'dārzā ir *žeminės* '[dārza] zemenes', bet mežā – *žeminẽlės* '[meža] zemenes' Palangā (LKŽe). Jāpiemin, ka *n. concreticum* lie. suf. *-ėlį̃ė-* atbilst itin senajiem hetu (sal. Hrozný 1917: 53–54; Marstrander 1919: 68) un itāļu valodās (Palmer 1988: 240, 259; Тронский 2001: 358) lietotajiem darināšanas formantiem *ěl* un *ēl*, kas pieder pie posesīvas konotācijas (Hrozný 1917: 58, 109, 112; Hoffner, Melchert 2008: 133, 170–171) denominatīvu darināšanas tipa (plašāk skat. Бенвенист 1955: 67–68, 71, 74, 93, 238).

Denominatīvs la. *zemine* ar senāko adjektīva izskaņu *-ine* (skat. Endzelīns 1951: 298, 313) sastopams vairākās Kurzemes dienvidrietumu izloksnēs, tas reģistrēts Bārtā, Gramzdā (EH), Kalētos, Nīcā, Purmsātos, Rucavā, Ziemeļkurzemē (Dundagā) un daļā augšzemnieku izlokšņu – galvenokārt Zemgales sēliskajās izloksnēs (Bebrenē, Daudzesē (EH), Dvietē, Lašos, Pilskalnē, Prodē) un Latgalē (izloksnēs ap Līvāniem, Preiļiem, Varakļāniem), tas pierakstīts arī vēl Asūnē, Izvaltā, Naujenē, Gaigalavā, Tilžā, Kaunatā, Kārsavā u. c., piem., *mež zemiņ salʃdâk nekâ mãį̯ zemiņ* 'meža zemenes saldākas nekā dārza zemenes' Dundagā (ALE); *mež^{a} zemin^{e}s lasij^{a} priêkš kãs^{u}s, bet tig ziêd^{u}s* 'meža zemenes lasīja klepum, bet tik ziedus' Nīcā (LVDA); *zemines gaṅ drīz bûs iêsĩrpušas* 'zemenes gan drīz būs ienākušās' Rucavā (LVDA); *šùgot byûś dàudź źemiņu – sỳłc pavasàrs* 'šogad būs daudz zemeņu – silts pavasaris' Izvaltā (LVDA).

Ar la. suf. *-ene*, ar ko parasti darina sēņu un ogu nosaukumus (plašāk skat. Endzelīns 1951: 298), veidots atvasinājums *zemene*, kas ir arī latviešu literārās valodas vārds un izplatīts visā Latvijas teritorijā, izņemot Latgali, piem., *zemeńs bi šuôvasaŕ, bet maaz, vǫ̂l bi salo̯s* 'zemenes bija šovasar, bet maz, vēl bija salnas [kad ziedēja]' Duntē (ALE); *grãu̯mâlî brangi iêteceĩšas zemenîtes* 'grāvmalī labi ienākušās zemenītes' Džūkstē (LVDA); *zemenes gàn ziêd, meža zemenes, viss bal̃c nùo ziêdiêm* 'zemenes gan zied, meža zemenes, viss balts no ziediem' Ērģemē (ALE); *zemenes pa grãu̯malãm aûg* 'zemenes grāvmalās aug' Kauguros (ALE); *meža zemene – viņ^{a} vērtîgâka daũdz pàr mãju zemeni* 'meža zemene – tā ir daudz vērtīgāka par dārza zemeni' Nīcā (ALE); *ka ganuôs gãį̯, lasį̯ zemeńs* 'kad ganos gāju, lasīju zemenes' Rendā (ALE); *zemenāį̯s – kuŕ daũdz zemeņu* 'zemenājs – [tā ir vieta], kur daudz zemeņu' Ropažos (ALE); *zemenes munu làiku tùr pa tìem lìcĩšìem aûga* 'zemenes manā laikā tur tajos līcīšos auga' Sinolē (LVDA); *zemenes aûg mežûs, grāu̯s molâs, iz droviņâm* 'zemenes aug mežos, grāvmalās,

Žemuogės pavadinimai

Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys,
Anna Stafecka

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 67 ir LVDA *Leksikos* 23 žemėlapis bei komentaras. Be to, naudotasi Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos augalų pavadinimų rinkiniu (Ēdelmane, Ozola 2003).

Žemėlapyje pateikiamas paprastosios žemuogės (*Fragaria vesca* L.) – erškėtinių šeimos (*Rosaceae* Juss.) žemo daugiamečio žolinio augalo trumpu horizontaliu šakniastiebiu, trinariais lapais, baltais žiedais ir raudonais sultingais vaisiais (uogomis) – pavadinimų paplitimas.

Bendri pavadinimai latvių ir lietuvių kalbose yra la. *zemine* ir lie. *žemìnė*.

Priesagos lie. *-inė* (apie ją plačiau žr. Skardžius I 263–266; dėl priesagos *-ine* paplitimo latvių kalbos šnektose žr. Vulāne 1986: 73–84) vedinys *žemìnė* ir žodžių junginys *žemìnė úoga* vartojami šiaurės žemaičių kretingiškių (Grūšlaukės), pietų aukštaičių ir kai kuriose rytų aukštaičių vilniškių šnektose, pvz.: *žam'ìn'u. ir̃à po. m'ìšku.* ‘žemuogių yra miške’ DrskŽ 475; *žam'ìn'u. (v)úogu. lãpai g'eraĩ. no.g v'idurũ* ‘žemuogių lapai gerai nuo vidurių [skausmų]’ DrskŽ 475; *žam'ìn'u. dař.t'(i)es labaĩ. sumažéjo | v'ìsko. mažéja* ‘žemuogių dabar labai sumažėjo, visko mažėja’ DrskŽ 475; *žemìnės auga, kur iškirsta* ‘žemuogės auga, kur iškirsta’ Armoniškės (LKŽe); *imas žemìnių uogojų ir šitų sesiabrolių po arbotinio šaukštuko gert, saldžioj votis išeina viršuj* ‘imama žemuogių stiebelių ir šitų laukinių našlaičių po arbatinį šaukštelį gerti, egzema išeina į paviršių’ Kapčiamiestis (LKŽe); *anksti žemìnės spėja* ‘anksti žemuogės noksta’ Dieveniškės (LKŽe; dar žr. DvŽ II 564); *parsinešė pilną uzboną žemìnių* ‘parsinešė pilną ąsotį žemuogių’ Leipalingis (LKŽe); *iš visų uogų žemìnės gardžiausios* ‘iš visų uogų žemuogės gardžiausios’ Varanavas (LKŽe); *vaikai neina, tingi žemìnių uogaut* ‘vaikai neina, tingi žemuogių uogauti’ Kučiūnai (LKŽe).

P. Skardžius (I 272) nurodo šiaurės žemaičių telšiškių Ylakių šnektoje vartojamą lytį lie. dial. *žemỹnė* ‘žemuogė’, kurios suff. *-ỹnė* kilmė gali reflektuoti suff. ide. **-ĭnŏ- / *-ĭna ↔ *-īnŏ- // *-īnā* vėlyvą refleksiją (plačiau žr. Kregždys 2011: 55; Skardžius I 270).

Šiaurės žemaičių kretingiškų plote užfiksuotas ir antrinio lie. suff. *-ẽl̦ỹ̆* varianto su pailgėjusiu struktūriniu elementu *-ẽ-* (nes kirčiuotas [žr. Ambrazas 2000: 94]), t. y. *-ėlė* (fem.) vedinys, reflektuojantis *n. concreticum* semantinę konotaciją (plg. Skardžius I 176): lie. dial. *žeminẽlė* 2 ‘žemuogė’: *Darže y[ra] žeminės, o miške – žeminẽlės* Plng (LKŽe). Minėtina, kad *n. concreticum* suff. lie. *-ẽl̦ỹ̆-* koreliuoja su itin senais hetitų (plg. Hrozný 1917: 53–54; Marstrander 1919: 68) ir italikų kalbose (Palmer 1988: 240, 259; Тронский 2001: 358) vartotais darybos formantais *ĕl* ir *ēl*, suponuojančiais posesyvinės konotacijos (Hrozný 1917: 58, 109, 112; Hoffner, Melchert 2008: 133, 170–171) denominatyvų darybos tipą (plačiau žr. Бенвенист 1955: 67–68, 71, 74, 93, 238).

Denominatyvas la. *zemine* su senuoju būdvardžio baigmeniu la. *-ine* (žr. Endzelīns 1951: 298, 313) užregistruotas keliose pietvakarių Kuržemės šnektose (Bartoje, Gramzdoje (EH), Kalėtuose, Nycoje, Purmsatuose, Rucavoje), šiaurinėje Kuržemėje (Dundagoje), kai kuriose augšžemiečių, ypač sėliškosiose Žiemgalos, šnektose (Bebrenėje, Daudzesėje (EH), Dvietėje, Lašuose, Pilskalnėje, Pruodėje) ir Latgaloje (apie Lyvanus, Preilius, Varaklianus). Ji užrašyta dar ir iš Asūnės, Užvaldo, Naujinio, Gaigalavos, Tilžos, Kaunatavos, Karsavos ir kt., pvz.: *mež zemiņ salĉdâk nekâ mãį̯ zemiņ* ‘žemuogės saldesnės nei braškės’ Dundaga (ALE); *mež^{a} zemin^{e}s lasij^{a} priêkš kãs^{u}s, bet tig ziêd^{u}s* ‘žemuoges rinkdavo nuo kosulio, bet tik žiedus’ Nyca (LVDA); *zeminesgaĥ drīz bûs iêsīrpušas* ‘žemuogės tai greit prinoks’ Rucava (LVDA); *šùgot byûś dàudź źemiņu – sỳłc pavasàrs* ‘šiais metais bus daug žemuogių – šiltas pavasaris’ Užvaldas (LVDA).

Suff. la. *-ene* – su juo paprastai daromi grybų ir uogų pavadinimai (plačiau žr. Endzelīns 1951: 298) – vedinys *zemene*, kuris yra ir bendrinės latvių kalbos žodis, paplitęs visoje Latvijos teritorijoje, išskyrus Latgalą, pvz.: *zemeñs bi šuôvasaĥ, bet maaz, vę̯l bi salņs* ‘žemuogių buvo šią vasarą, bet mažai, dar buvo šalnos [kai žydėjo]’ Duntė (ALE); *grãu̯mâlî brangi iêteceĩšas zemenîtes* ‘pagriovyje gerai prinokusios žemuogytės’ Džūkstė (LVDA); *zemenes gàn ziêd, meža zemenes, viss baĺc nùo ziêdiêm* ‘tai žemuogės žydi, miško žemuogės, viskas balta nuo žiedų’ Ėrgemė (ALE); *zemenes pa grãu̯malãm aûg* ‘žemuogės pagrioviuose auga’ Kaugurai (ALE); *meža zemene – viņ^{a} vẽrtîgâka daũdz pàr mãju zemeni* ‘žemuogė – ji yra daug vertingesnė už braškę’ Nyca (ALE); *ka ganuôs gãį̯, lasį̯ zemeñs* ‘kai piemenavau, rinkdavau žemuoges’ Renda (ALE); *zemenāį̯s – kuŕ daũdz zemeņu* ‘žemuogynas – [tai yra vieta] kur daug žemuogių’ Ruopažiai (ALE); *zemenes munu làiku tùr pa tìem lìcîs̆ìem aûga* ‘žemuogės mano laikais ten, tose įlankėlėse, augo’ Sinuolė (LVDA); *zemenes aûg mežûs, grāu̯s molâs, iz droviņâm* ‘žemuogės auga miškuose, pagrioviuose, šlaituose’ Stameriena (ALE); *atlaśiêś laśejàm źeḿeņ̯eś* ‘atžalynuose rinkdavome žemuoges’ Škilbėnai (ALE);

nogāzēs' Stāmerienā (ALE); *atlaśiẽś laśejàm źeḿeńe̯ś* 'jaunaudzēs lasījām zemenes' Šķilbēnos (ALE); *zemeñs iȓ piȓmei̯ uôgs, kuô vasara bę̂n sâk lasit* 'zemenes ir pirmās ogas, ko vasarā bērni sāk lasīt' Vainižos (LVDA); *zemeñ – piêrmę uôg* 'zemene – pirmā oga' Ventā (ALE).

Vārds *zemenes* minēts 17.–18. gs. avotos: Erdbeer / *Señenes* Lettus 1638: 54; Erdbeer / *Semmenes* Phras 1638: 325; *ſemmenes tahs* / Erdbeern Lange 1773: 85; Erdbeeren. *ſemmenes* Stender 1789 II 760.

Lietuviešu valodas izloksnēs visbiežāk lietojamais šī auga nosaukums ir visai senas struktūras *tatpuruṣa* kompozīts (skat. turpmāk) *žẽmuogė* 1 un tā akcentējuma varianti *žémuogė* 1 (šī forma ir arī literārās valodas norma [DLKŽ^{5}]), *žémuogė* 1, *žèmuogė*, *žemuogẽ* 3^{b}, piem., *žǽmuogę̃.s ɑ̇pę̯ ̑kǽ.lmus tai ̯spró̇ksta pirmǽ.usæ* 'zemenes vispirms saplaukst pie celmiem' KzRŽ II 532; *šitañ. m'iškañ. búrlo. (j)ir žã̀muog'u.* 'šajā mežā mēdza būt arī zemenes' DrskŽ 475; *žã̀muog'u. raĩ̃.k'a prirá.uc su šakn'im'ì* 'zemenes vajag saraut ar saknēm' DrskŽ 475; *visǫ́̀ku. lȁ.pu.* [prisirenku] | *tɑi ̯žɑm̃.vuogu. lȁ.pu.* | *tɑĩ̃.* | *cíe̯ erškė́tro̯.žu.* 'dažādas lapas [salasīju]: tās zemeņu lapas, tās tur ērkšķrožu' PpaŽK; *žẽmuogės augo prie mūs eglių* 'zemenes aug pie mūsu eglēm' Tilžē (LKŽe); *antvynioji žẽmuogės lapelį, antriši kojinėn ir verdi svogūnų lukštuos* '[Lieldienu olas] ietin zemeņu lapiņās, iesien zeķē un vāri sīpolu čaumalās' Kavarskā (LKŽe); *žẽmuogės ar į daržą, ar į girę auga* 'zemenes gan dārzā, gan mežā aug' Plašķos (LKŽe); *žemuogių lapų prisipešiau arbatai* 'zemeņu lapas saplūcu tējai' Kuršēnos (LKŽe); *žẽmuogės miško pakraščiais pryš saulikę* 'zemenes mežmalās piesaulē [aug]' Viduklē (LKŽe); *žemuogės teip kvėpia, kai sudžiūsta, bais skani arbata* 'zemenes tā smaržo, kad sažūst, ļoti garšīga tēja' Kavarskā (LKŽe); *gegužė[je] labai lijo, išplovė žiedus – nebūs žemuogių* 'maijā ļoti lija, izskaloja ziedus – nebūs zemeņu' Raudēnos (LKŽe); *po biškį žẽmuogių yr pakrūmiais* 'pa drusciņai zemeņu ir pakrūmēs' Šatēs (LKŽe); *prastos uogos žemuogės: varlių apmaižiotos* 'sliktas ogas zemenes – varžu apslapinātas' Miežišķos (LKŽe); *ašiai žẽmuogių nevalgau, mane beria* 'es zemenes neēdu, man rodas izsitumi' Skapišķē (LKŽe); *aviečių gerai būna, tik žémuogių mažai* 'aveņu diezgan daudz ir, tik zemeņu maz' Alītā (LKŽe); *žémuogė – brangus daiktas, ba jų mažai yr, ne tep, kap kitų uogų* 'zemene – dārga lieta, jo to ir maz, ne tā kā citu ogu' Pivašiūnos (LKŽe); *žẽmuogės ankstie pavasarį išsirpsta* 'zemenes agri pavasarī ienākas' Pluņģē (LKŽe); *koki yr skani pirmoji žẽmuogė, nors i šonai balti* 'cik garšīga ir pirmā zemene, kaut arī sāni balti' Sedā (LKŽe).

Neapšaubāmi šī determinatīvā (*tatpuruṣa* tipa) kompozīta un iepriekš minēto sufiksālo atvasinājumu cilmi nosaka aplūkojamā auga augļu lokalizācija resp. ienākušos augļu atrašanās tuvu zemei (Jēkaba Grimma skaidrojums [skat. Boehtling 1897: 272]), t. i., to visu pamats – *n. abstractum* ide. **dheghm* / **dhghem* 'zeme' (*K*-kam. neutr. [PKEŽ IV 59]), kura vēlīnajām dialektālajām formām pievienoti: a) prefikss (sal. po. *poziemka*, *poziomka* 'zemene' SW IV 912 [← pref. po. *po-* [< prep. / pref. bl.-sl. **pă(-)* (plašāk skat. Brückner ^{3}1974: 423; PKEŽ III 298; Фасмер II 292–293)] → kr. dial. *позёмка* '*Fragaria vesca* L.' [СРНГ XXVIII 332; skat. vēl Вендина 1998: 227]); b) sufikss (sal. kr. [dial.] *земляни́ка* [un forma ar absorbētu strukturālo elementu *-ú-*, bet ne suf. *-янка*, sal. kr. dial. *землянка* 'zemene' (Меркулова 1967: 205–206)], *земляни́ца*, *земленúца* 'zemene' ← kr. *земля́* 'lauks, zeme u. c.' [Даль I 678–680] + suf. kr. *-ик-а* [Шанский II^{6} 87–88; Фасмер II 93] / suf. *-иц-а* [Меркулова ibd.]).

No šīs protoide. formas (skat. iepriekš) refleksiem līdzīgi veidots arī divkomponentu saliktenis (skat. iepriekš) vai leksiskā sintagma, sal. lie. *žeminė uoga* 'zemene' (ME IV 709; skat. vēl arī LEW 1299; Smoczyński 2007: 778), kuri, šķiet, datējami ar ide. pirmvalodas atsevišķu dialektu veidošanās laikaposmu un saistāmi ar baltu-slāvu valodām (sal. kr. *земляная ягода* 'zemene' [Шанский ibd.; Меркулова 1967: 206]; tiesa, slāvu areālā pirmais salikteņa vai sintagmas komponents bl.-sl. **źemi̯ā* 'zeme' [sal. PKEŽ IV 58] ar laiku [varbūt auga augšanas vietas – meža- dēļ] varēja tikt nomainīts ar kr. dial. *чернь*, *чéрень* 'biezs mežs, gārša; ozolu birzs u. c.' [Даль IV 595], sal. kr. dial. *черная ягода* / *черницa* 'zemene' – pēc Valentinas Merkulovas [Меркулова 1967: 206] atzinuma, tieši šis auga *Fragaria* nosaukums slāvu valodās bijis senākais) un ģermāņu izoleksām, sal. zv. *jord-bär* 'zemene' (< senzv. *iorþ-* 'zeme' + senzv. *bær* 'oga' [Hellquist 1922: 78, 281]), ags. *eorð-berize* (fem.) 't. p.', vlv. *erd-bere* 't. p.', sav. *erd-beri* 't. p.' (Wackernagel 1878: 84) < germ. **erþa-þazjan* (neutr.) 't. p.' (Orel 2003: 85).

Visās žemaišu un aukštaišu izloksnēs lieto arī salikteņus ar savienotājpatskani *žẽmauogė*, *žemiaúogė*, *žemauõgė*, *žemiauõgė*, piem., *mėlynės auga eglyne, tankiam miške, spalgenos – samanose, baloj, žẽmauogės auga int ežių ir miške gražiam* 'mellenes aug eglainē, biezā mežā, dzērvenes – sūnās, purvā, zemenes aug uz ežām un skaistā mežā' Apsā (LKŽe); *šitiek buvo žemaúogių, o dabar išórė, išdraskė viską* 'tik daudz bija zemeņu, bet tagad izara, izplēsa visu' Alantā (LKŽe); *žẽmauogės būdavo te mūsų miškelių, aliksnynų pakraščiais* 'zemenes bija te, mūsu mežiņu, alksnāju malās' Suginčos (LKŽe); *žẽmauogių yr, kibirus prisiuogauna* 'zemenes ir, spaiņiem salasa' Stakišķēs (LKŽe); *miške šiemet buvo daug žemaúogių* 'mežā šogad bija daudz zemeņu' Kazitišķē (LKŽe); *žemaúogių dar kur ne kur viena kita* 'zemeņu vietām pa kādai' Tverečū (LKŽe); *pilni miškai bus žẽmauogių šiais metais* 'šogad būs pilni meži zemeņu' Kuktišķēs (LKŽe); *žẽmauogės prieš saulytę jau raudonos daros* 'zemenes saulainā vietā jau kļūst sarkanas' Zarasos (LKŽe); *aš nueinu žẽmauogių, jų nereik nei lėt, nei žiūrėt* 'es aizeju zemenes salasīt, tās nevajag ne apliet, ne kopt' Puņā (LKŽe); *žemiaúogė raudona in saulės* 'zemene sarkana saulē' Apsā (LKŽe); *net raudona, kai yra žemiaúogių* '[viss] sarkans, kad ir tik [daudz] zemeņu' Tauragnos (LKŽe); *ažužėlė visos pleikės, nėr žemiaúogių* 'aizauga visas vietas, nav zemeņu' Švenčionē (LKŽe); *jau sirpsta po biškį ir žẽmiauogės* 'jau pamazām gatavojas arī zemenes' Užpaļos (LKŽe); *ale žemiaúogių kiek, tik raudona* 'bet cik zemeņu [daudz], viss sarkans' Obeļos (LKŽe); *man žemiaúogė tai uogų uoga* 'man zemene ir ogu oga' Salakā (LKŽe).

Reti sastopams ir variants *žénuogė*, kas atspoguļo sporādisku lūpeņa sonanta *m* pārveidošanos par dentālo sonantu *n*, piem., *žénuogės tai jau ankstyvos uogos* 'zemenes, tās jau agrīnās ogas' Ramīgalā (LKŽe); *nuog slogos žénuogės, avietės* 'pret iesnām zemenes, avenes' Čobišķē (LKŽe).

Līdzīgas struktūras salikteņnosaukumi reģistrēti arī latviešu valodā. Nosaukums *zemiņuoga* pierakstīts Ziemeļkurzemē: *sârc* (-ts) *ka zemiņuâg* 'sārts kā zemeņoga 'zemene'' Dundagā (ALE). Vidzemes izloksnēs reģistrēti varianti *zemenuoga* (Kauguros) un *zemeņuoga* Dauguļos, Dikļos, Ērģemē, Jaunlaicenē, Jumpravā, Kārķos, Ķoņos, Liepupē, Naukšēnos, Ropažos, Sinolē, Skrīveros. Nosaukums *zemeņuoga* pierakstīts arī Kurzemē – Jūrkalnē, Zlēkās, piem., *smaĺcĩnas i tãs meža zemèņuôgas* 'sīkas ir tās meža zemenes' Ērģemē (LVDA); *tas i kâ lâcim̂ zemeņuôg* 'tas ir tikpat kā lācim zemene (saka par kaut ko sīku, nelielu ļoti garšīgu)' Nabē (LVDA). Vārdkopa *zemeņu uôgas* fiksēta Ugālē (FBR VII 17).

Plašu kompaktu areālu Augšzemē un Latgalē veido nosaukums ar la. suf. *-īca* < (la. suf. *-īk-* [Endzelīns 1951: 361]) *zemnīca*; tas reģistrēts arī dažās Vidzemes sēliskajās izloksnēs (Aiviekstē, Lubānā, Mār-

zemeñs iř piřmeį uôgs, kuô vasara bę̂n sâk lasit ‘žemuogės yra pirmosios uogos, kurias vasarą vaikai pradeda rinkti’ Vainižiai (LVDA); *zemeñ – piêrmę uôg* ‘žemuogė – pirmoji uoga’ Venta (ALE).

Žodis *zemenes* minimas XVII–XVIII a. šaltiniuose: Erdbeer / *Seműnes* Lettus 1638: 54; Erdbeer / *Semmenes* Phras 1638: 325; *ſemmenes tahs* / Erdbeern Lange 1773: 85; Erdbeeren. *ſemmenes* Stender 1789 II 760.

Lietuvių kalbos tarmėse šiam augalui pavadinti dažniausiai vartojamas itin senos struktūros *tatpuruṣa* kompozitas (žr. toliau) *žẽmuogė* 1 ir jo akcentiniai variantai *žémuogė* 1 (ši lytis yra bendrinės kalbos norma [DLKŽ[5]]), *žèmuogė* 1, *žemuogẽ* 3[b], pvz.: *žáˑmuogę.s apę̇‿kė́.lmus tai‿spróˑksta pirmė́.usæ* ‘žemuogės apie kelmus tai sprogsta pirmiausia’ KzRŽ II 532; *šitañ. mˈiškañ. búˑlo. (j)ir žãˑmuogˈu.* ‘šitame miške būdavo ir žemuogių’ DrskŽ 475; *žãˑmuogˈu. raĩ.kˈa prirá.uc su šakn’imˈì* ‘žemuogių reikia prirauti su šaknimis’ DrskŽ 475; *visṓ̂ku. là.pu.* [prisirenku] | *tαi‿žαm̃.vuoĝu. là.pu.* | *taĩ.* | *cíeį erškė́troˑ.žu.* ‘visokių lapų [prisirenku]: tai žemuogių lapų, tai tie erškėtrožių’ PpaŽK; *žẽmuogės augo prie mūs eglių* ‘žemuogės augo prie mūsų eglių’ Tilžė (LKŽe); *antvynioji žẽmuogės lapelį, antriši kojinėn ir verdi svogūnų lukštuos* [margučius] ‘apvynioji žemuogės lapelį, įriši į kojinę ir verdi svogūnų lukštuose [margučius]’ Kavarskas (LKŽe); *žẽmuogės ar į daržą, ar į girę auga* ‘žemuogės ir darže, ir girioje auga’ Plaškiai (LKŽe); *žemuogių̃ lapų prisipešiau arbatai* ‘žemuogių lapų prisipešiau arbatai’ Kuršėnai (LKŽe); *žẽmuogės miško pakraščiais pryš saulikę* ‘žemuogės miško pakraščiais prieš saulikę’ Viduklė (LKŽe); *žemuogės teip kvėpia, kai sudžiūsta, bais skani arbata* ‘žemuogės taip kvepia, kai sudžiūsta, baisiai skani arbata’ Kavarskas (LKŽe); *gegužė[je] labai lijo, išplovė žiedus – nebūs žemuogių̃* ‘gegužėje labai lijo, išplovė žiedus – nebus žemuogių’ Raudėnai (LKŽe); *po biškį žẽmuogių yr pakrūmiais* ‘po truputį žemuogių yra pakrūmiais’ Šatės (LKŽe); *prastos uogos žemuogės: varlių apmaižiotos* ‘prastos uogos žemuogės: varlių apšlapintos’ Miežiškiai (LKŽe); *ašiai žẽmuogių nevalgau, mane beria* ‘aš žemuogių nevalgai, mane beria’ Skapiškis (LKŽe); *aviečių gerai būna, tik žémuogių mažai* Alytus (LKŽe); *žémuogė – brangus daiktas, ba jų mažai yr, ne tep, kap kitų uogų* ‘žemuogė – brangus daiktas, nes jų mažai yra, ne taip, kaip kitų uogų’ Pivašiūnai (LKŽe); *žẽmuogės ankstie pavasarį išsirpsta* ‘žemuogės anksti pavasarį išsirpsta’ Plungė (LKŽe); *koki yr skani pirmoji žẽmuogė, nors i šonai balti* ‘kokia yra skani pirmoji žemuogė, nors ir šonai balti’ Seda (LKŽe).

Neabejojama, kad šio determinatyvinio (*tatpuruṣa* tipo) kompozito ir anksčiau minėtų sufiksinių vedinių atsiradimas nulemtas aptariamo augalo vaisių lokalizacijos resp. prinokusių uogų buvimo arti žemės (Jacobo Grimmo aiškinimas [žr. Boehtling 1897: 272]), t. y. visų jų pamatas – *n. abstractum* ide. **dheghm* / **dhghem* ‘žemė’ (*K*-kam. neutr. [PKEŽ IV 59]), prie kurio vėlyvų dialektinių formų buvo pridedami: a) prefiksas (plg. le. *poziemka*, *poziomka* ‘žemuogė’ SW IV 912 [← praef. le. *po-* [< praep. / praef. balt.-sl. **pă(-)* (plačiau žr. Brückner [3]1974: 423; PKEŽ III 298; Фасмер II 292–293)] → ru. dial. *позёмка* ‘*Fragaria vesca* L.’ [СРНГ XXVIII 332; dar žr. Вендина 1998: 227]); b) sufiksas (plg. ru. [dial.] *земляни́ка* [ir lytis su absorbuotu struktūriniu elementu *-ú-*, o ne suff. *-янка*, plg. ru. dial. *землянка* ‘žemuogė’ (Меркулова 1967: 205–206)], *земляни́ца*, *земляни́ца* ‘žemuogė’ ← ru. *земля́* ‘dirva, žemė ir kt.’ [Даль I 678–680] + suff. ru. *-ик-а* [Шанский II[6] 87–88; Фасмер II 93] / suff. *-иц-а* [Меркулова ibd.]).

Iš šios protoide. lyties (žr. anksčiau) refleksijų taip pat formuotas dvisandis sudurtinis žodis (žr. anksčiau) arba leksinė sintagma, plg. lie. *žeminė uoga* ‘žemuogė’ (ME IV 709; dar žr. LEW 1299; Smoczyński 2007: 778), kurie, matyt, datuotini ide. prokalbės atskirų dialektų formavimosi laikotarpiu ir priskirtini baltų ir slavų (plg. ru. *земляная ягода* ‘žemuogė’ [Шанский ibd.; Меркулова 1967: 206]; tiesa, slavų areale pirmasis dūrinio ar sintagmos dėmuo balt.-sl. **źemį̄ā* ‘žemė’ [plg. PKEŽ IV 58] ilgainiui [galbūt dėl augalo paplitimo vietos – miško] galėjo būti pakeistas ru. dial. *чернь*, *че́рень* ‘tankus miškas, giria; ąžuolynas ir kt.’ [Даль IV 595], plg. ru. dial. *черная ягода* / *черница* ‘žemuogė’ – Valentinos Merkulovos [Меркулова 1967: 206] teigimu, būtent šis augalo *Fragaria* pavadinimas slavų kalbose buvo seniausias) bei germanų izoleksoms, plg. šv. *jord-bär* ‘žemuogė’ (< s. šv. *iorþ-* ‘žemė’ + s. šv. *bær* ‘uoga’ [Hellquist 1922: 78, 281]), ags. *eorð-berize* (fem.) ‘t. p.’, vid. vo. že. *erd-bere* ‘t. p.’, s. vo. au. *erd-beri* ‘t. p.’ (Wackernagel 1878: 84) < germ. **erþa-ƀazjan* (neutr.) ‘t. p.’ (Orel 2003: 85).

Visose žemaičių ir aukštaičių šnektose vartojami ir dūriniai su jungiamaisiais balsiais: *žẽmauogė*, *žemiaúogė*, *žemauõgė*, *žemiauõgė*, pvz.: *mėlynės auga eglyne, tankiam miške, spalgenos – samanose, baloj, žẽmauogės auga int ežių ir miške gražiam* ‘mėlynės auga eglyne, tankiame miške, spanguolės – samanose, baloje, žemuogės auga ežiose ir miške gražiame’ Apsas (LKŽe); *šitiek buvo žemaúogių, o dabar išórė, išdraskė viską* ‘šitiek buvo žemuogių, o dabar išarė, išdraskė viską’ Alanta (LKŽe); *žẽmauogės būdavo te mūsų miškelių, aliksnynų pakraščiais* ‘žemuogės būdavo ten mūsų miškelių, alksnynų pakraščiais’ Suginčiai (LKŽe); *žẽmauogių yr, kibirus prisiuogauna* ‘žemuogių yra, kibirus prisiuogauja’ Stakiškės (LKŽe); *miške šiemet buvo daug žemaúogių* ‘miške šiemet buvo daug žemuogių’ Kazitiškis (LKŽe); *žemaúogių dar kur ne kur viena kita* ‘žemuogių dar kur ne kur viena kita’ Tverečius (LKŽe); *pilni miškai bus žẽmauogių šiais metais* ‘pilni miškai bus žemuogių šiais metais’ Kuktiškės (LKŽe); *žẽmauogės prieš saulytę jau raudonos daros* ‘žemuogės prieš saulytę jau raudonos darosi’ Zarasai (LKŽe); *aš nueinu žẽmauogių, jų nereik nei lėt, nei žiūrėt* ‘aš nueinu žemuogių, jų nereikia nei lieti, nei prižiūrėti’ Punia (LKŽe); *žemiaúogė raudona in saulės* ‘žemuogė raudona saulėje’ Apsas (LKŽe); *net raudona, kai yra žemiaúogių* ‘net raudona, kai yra žemuogių’ Tauragnai (LKŽe); *ažužėlė visos pleikės, nėr žemiaúogių* ‘užžėlė visi ploteliai, nėra žemuogių’ Švenčionys (LKŽe); *jau sirpsta po biškį ir žẽmiauogės* ‘jau sirpsta po truputį ir žemuogės’ Užpaliai (LKŽe); *ale žemiaúogių kiek, tik raudona* ‘bet žemuogių kiek, tik raudona’ Obeliai (LKŽe); *man žemiaúogė tai uogų uoga* ‘man žemuogė tai uogų uoga’ Salakas (LKŽe).

Retas yra variantas *žénuogė*, reflektuojantis sporadinį lūpinio sonanto *m* virsmą į dantinį sonantą *n*, pvz.: *žénuogės tai jau ankstyvos uogos* ‘žemuogės tai jau ankstyvos uogos’ Ramygala (LKŽe); *nuog slogos žénuogės, avietės* ‘nuo slogos žemuogės, avietės’ Čiobiškis (LKŽe).

Panašios struktūros dūrinių užregistruota ir latvių kalboje. Pavadinimas *zemiņuoga* užrašytas Kuržemės šiaurėje: *sârc* (-ts) *ka zemiņuâg* ‘rausvas kaip žemuogė’ Dundaga (ALE). Vidžemės šnektose esama variantų *zemenuoga* (apie Kaugurus) ir *zemeņuoga* apie Daugulius, Diklius, Ėrgemę, Jaunlaicenę, Jumpravą, Karkius, Kiuonius, Liepupę, Naukšėnus, Ruopažius, Sinuolę, Skryverus. Pavadinimas *zemeņuoga* užrašytas ir Kuržemėje – apie Jūrkalnę, Zlėkas, pvz.: *smaĺcīnas i tãs meža zemèņuôgas* ‘mažos yra tos žemuogės’ Ėrgemė (LVDA); *tas i kâ lâcim̂ zemeņuôg* ‘tai yra tas pats kaip meškai žemuogės (sako apie ką nors smulkų, mažą labai skanų)’ Nabė (LVDA). Žodžių junginys *zemeņu uôgas* užrašytas apie Ugalę (FBR VII 17).

Platų kompaktišką arealą Augšžemėje ir Latgaloje sudaro pavadinimas su suff. la. *-īca* (< suff. la. *-īk-* [Endzelīns 1951: 361]) *zemnī-*

cienā, Praulienā, Saikavā, Sarkaņos, Sāvienā), piem., *mẽža źèmńeícys dàudz soĵdonoákas* ‘meža zemenes daudz saldākas’ Aknīstē (ALE); *źèmńeîcys aûg koĵnàinuôs vîtuôs* ‘zemenes aug kalnainās ‘paugurainās’ vietās’ Galēnos (LVDA); *źèmńeîcys irâ ap Jùoņa dĩnu* ‘zemenes ir ap Jāņiem’ Nautrēnos (LVDA); *pìvîera źèmńeîcu iz smyĵgys* ‘savēra zemenes uz smilgas’ Kalupē (ALE); *na kotru vosoru dàuć źèmńeîcu mẽžâ* ‘ne katru vasaru mežā ir daudz zemeņu’ Kaunatā (LVDA); *źèmńeîcys pyr̃ma gataźejâs, a tot klubńìki* ‘zemenes nogatavojas vispirms, tikai tad – dārza zemenes’ Pildā (ALE).

Tā paša vārddarināšanas elementa *ē*-celma variants *zemnīce* pierakstīts vairākās Zemgales sēliskajās izloksnēs (Biržos, Krustpilī, Neretā, Sunākstē (*zèmnèiču za:pte ìr bišķiņ roúkta, bet sti:pri goŕda* ‘zemeņu ievārījums ir rūgtens, bet ļoti garšīgs’), Zasā, kā arī dažās Vidzemes sēliskajās izloksnēs (Lazdonā, Mētrienā, Sarkaņos, Sāvienā).

Dažās Latgales izloksnēs reģistrēts aizguvums no austrumslāvu valodas areāla: la. dial. *zemlīca* (< kr. dial. *земляни́ца*, *земленúца* ‘zemene’ [Даль I 679; СРНГ XI 257; skat. vēl. Меркулова 1967: 205–206; ОЛА III 116] ar struktūrelementa *-ян-* / *-ен-* absorbciju) Brigos, Nirzā, Pildā (EH), sal. vēl arī *ē*-celma formu *zemlīce* Ciblā.

La. dial. *zemnīdza* fiksēta Augšzemē (Dvietē, Rubeņos, Vīpē), Latgales dienvidu un dienvidrietumu izloksnēs (Andrupenē, Asūnē, Aulejā, Dagdā, Ezerniekos, Kalupē (*źèmńeîdzys – goŕdys ûgys* ‘zemenes ir garšīgas ogas’), Līksnā, Naujenē, Skaistā, *zemnīdze* – Silajāņos (Ēdelmane, Ozola 2003: 460), *zemnīdzes* pierakstīts Maltā, Silajāņos (Ēdelmane, Ozola 2003: 460), un acīmredzot ir la. suf. *-īga* (par to skat. Endzelīns 1951: 371) atvasinājums (par la. *g* > *dz* miju priekšējās rindas patskaņa *i* priekšā skat. Endzelīns 1951: 314), kura refleksija, bez la. *g* > *dz* mijas ir la. dial. *zemnīgas,* ME reģistrēts no Cesvaines, Dzelzavas, Lubānas, Meirāniem.

Struktūrelementa *-l-* dēļ, tāpat kā la. dial. *zem-l-īca*, la. dial. *zemlīdzas*, piem., *źèmĺeîdzys pa mẽžìm aûg* ‘zemenes mežos aug’ Asūnē (LVDA); *źàmĺeîdzys jira, bet mos* ‘zemenes ir, bet maz’ Skaistā (ALE), ierindojamas pie aizguvumiem no austrumslāvu valodām, sal. kr. dial. *земляни́га* ‘zemene’ (СРНГ XI 257) – ar struktūrelementa *-ян-* absorbciju un la. *g* > *dz* miju [skat. iepriekš].

Pierakstītas arī vārdkopas ar minēto slāvismu un komponentu *uoga*: *zemnīcas uogas* Nautrēnos (*kas źèmńeîcu ûgu – vuss soŕkònc!* ‘kas zemeņu – viss sarkans!’), Makašēnos, Šķilbēnos (*źèmńîcas ûgas*), Tilžā, Varakļānos, *zemlīdzas uogas* Asūnē, Skaistā, *zemlīdzās uogas* Aulejā.

Reti sastopami daži citi nosaukumi: *zemìenas* pierakstīts Sāvienā, *zeminīcas* – Dricēnos (Ēdelmane, Ozola 2003: 460), Preiļos; *zemlinkas* – Viļakā, *zemetene* Liepupē (Ēdelmane, Ozola 2003: 469), *zemtene* – Ārlavā (ME), Vandzenē, *zeḿteņuôga* Ārlavā (ME).

18. gs. avotā fiksēti zemeņu nosaukumi: Erdbeeren. *femm-ohgas, femmiņohgas* Stender II 1789: 760.

Vārdnīcās fiksēts vēl viens koloristikas jeb krāsu jomai piederīgs lie. zemenes nosaukums – *raudónė,* kas pieskaitāms lie. *ē* sufiksa atvasinājumiem (par tiem plašāk skat. Skardžius I 72) no lie. adj. *raudónas*, *-a* 1, *-à* 3 ‘tāds, kurš ir sarkanā krāsā u. c.’ (DLKŽ[5]). To lieto dienvidaukštaišu izloksnēs, piem., *parink raudónių uogų* ‘palasi zemeņu’ Varēnā (LKŽe); *prisivalgiau raudónių su cukrum* ‘pieēdos zemeņu ar cukuru’ Lišķavā (LKŽe); *man mėlynės gardesnės už raudónes* ‘man mellenes garšo labāk par zemenēm’ Varēnā (LKŽe).

Slāvismi *paziòmka*, *pazèmka* (par to cilmi skat. turpmāk) pierakstīti Gervēču izloksnē.

Zietelas izloksnē lietotais polonisms lie. dial. *padzeḿnykas* 1 (sm.) ‘zemene’ (*paˈdzeḿni.kai, kad gˈìrosa áuga* ‘zemenes [tās], kur mežos aug’ ZtŽ 447) ← po. *podzimka*, po. dial. *podziemka* ‘zemene (*Fragaria vesca, elatior*)’ (SJP IV: 912; Karłowicz IV: 205, 320), po. dial. *podziomki* ‘zemenes’ (Karłowicz IV: 320), sal. citas struktūras senpo. *poziemki*, *pozimki*, po. *poziomka*, *pozimka* ‘u. c.’ (SJP IV: 912; SP XVI w. XIX: 325), kam pamatā ir bkr. *позёмка / пазёмка, пазёмкі*, *пазю́мкі*, *позі́нкі* ‘zemene, -es’ (Носовичъ 1984: 455; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 115; ЭСБМ VIII: 118), kr. *позе́мка*, *на́земка* ‘u. c.’ (Даль III: 8).

ca; jis užregistruotas ir kai kuriose Vidžemės sėliškosiose šnektose (apie Aiviekstę, Lubaną, Marcieną, Praulieną, Saikavą, Sarkanius, Savieną), pvz.: *ḿeža źèḿńeícys dàudz soÎdonoákas* ‘miško žemuogės daug saldesnės’ Aknysta (ALE); *źèḿńeîcys aûg koÎnàinuôs vîtuôs* ‘žemuogės auga kalvotose vietose’ Galėnai (LVDA); *źèḿńeîcys irâ ap Jùoņa dÍnu* ‘žemuogių yra apie Jonines’ Nautrėnai (LVDA); *pìvîera źèḿńeîcu iz smyÎgys* ‘suvėrė žemuoges ant smilgos’ Kalupė (ALE); *na kotru vosoru dàuć źèḿńeîcu ḿežâ* ‘ne kiekvieną vasarą miške yra daug žemuogių’ Kaunata (LVDA); *źèḿńeîcys pyŕma gataávejâs, a tot klubńìki* ‘pirmiausia prisirpsta žemuogės, tik tada – braškės’ Pilda (ALE).

To paties darybinio elemento *ē* kamieno variantas *zemnīce* užrašytas keliose sėliškosiose Žiemgalos šnektose (apie Biržus, Krustpilį, Neretą, Sunakstę (*zèmnèiču za:pte ìr bišķiņ roúkta, bet sti:pri goŕda* ‘žemuogių uogienė kartoka, bet labai skani’), apie Zasą, taip pat kai kuriose sėliškosiose Vidžemės šnektose (apie Lazduoną, Mėtrieną, Sarkanius, Savieną).

Keletoje Latgalos šnektų užrašytas skolinys iš rytų slavų kalbinio arealo: la. dial. *zemlīca* (< ru. dial. *земляни́ца*, *земленúца* ‘žemuogė’ [Даль I 679; СРНГ XI 257; dar žr. Меркулова 1967: 205–206; ОЛА III 116] su struktūrinio elemento *-ян-* / *-ен-* absorbcija) Briguose, Nirzoje, Pildoje (EH), plg. dar *ē* kam. lytį *zemlīce* Cibloje.

La. dial. *zemnīdza*, užfiksuotas Augšžemėje (Dvietėje, Rubeniuose, Vypėje), Latgalos pietuose ir pietvakariuose (apie Andrupenę, Asūnę, Auleją, Dagdą, Ezerniekus, Kalupę (*źèḿńeîdzys – goŕdys ûgys* ‘žemuogės yra skanios uogos’), apie Lyksną, Naujinį, Skaistą, *zemnīdze* – Silajaniuose (Ēdelmane, Ozola 2003: 460), *zemnīdzes* užrašytas apie Maltą, Silajanius (Ēdelmane, Ozola 2003: 460), suponuoja suff. la. *-īga* (apie jį žr. Endzelīns 1951: 371) vedinį (apie la. *g* > *dz* kaitą prieš priešakinės eilės balsį *i* žr. Endzelīns 1951: 314), kurio refleksija, be kaitos la. *g* > *dz* (žr. anksčiau), yra la. dial. *zemnīgas*, ME užregistruotas Cesvainės, Dzelzavos, Lubanos, Meiranų šnektose.

Dėl struktūrinio elemento *-l-*, kaip ir la. dial. *zem-l-īca*, la. dial. *zemlīdzas*, pvz.: *źèḿĺeîdzys pa ḿežìm aûg* ‘žemuogės miškuose auga’ Asūnė (LVDA); *źàḿĺeîdzys jira, bet mos* ‘žemuogių yra, bet mažai’ Skaista (ALE) priskirtinas skoliniams iš rytų slavų kalbų, plg. ru. dial. *земляни́га* ‘žemuogė’ (СРНГ XI 257) – su struktūrinio elemento *-ян-* absorbcija ir la. *g* > *dz* kaita [žr. anksčiau].

Užrašyta ir minėtų slavizmų junginių su komponentu *uoga*: *zemnīcas uogas* iš Nautrėnų (*kas źèḿńeîcu ûgu – vuss soŕkònc!* ‘kiek žemuogių – visa raudona!’), Makašėnų, Škilbėnų (*źèḿńîcas ûgas*), Tilžos, Varaklianų, *zemlīdzas uogas* iš Asūnės, Skaistos, *zemlīdzās uogas* iš Aulejos.

Retai vartojami keli kiti pavadinimai: *zemìenas* užrašytas iš Savienos, *zeminīcas* iš Dricėnų (Ēdelmane, Ozola 2003: 460), Preilių; *zemlinkas* iš Viliakos, *zemetene* iš Liepupės (Ēdelmane, Ozola 2003: 469), *zemtene* iš Arlavos (ME), Vandzenės, *zeḿteņuôga* iš Arlavos (ME).

XVIII a. šaltinyje nurodyti žemuogių pavadinimai: Erdbeeren. *femm-ohgas, femmiņohgas* Stender II 1789: 760.

Žodynuose užfiksuotas ir dar vienas, koloristinės uzemos suponuotas, lietuvių žemuogės pavadinimas – *raudónė*, priskirtinas adj. lie. *raudónas*, *-a* 1, *-à* 3 ‘kuris raudonos spalvos ir kt.’ (DLKŽ[5]) suff. lie. *ē* vediniams (apie juos plačiau žr. Skardžius I 72). Jis vartojamas pietų aukštaičių šnektose, pvz.: *parink raudónių uogų* ‘parink žemuogių’ Varėna (LKŽe); *prisivalgiau raudónių su cukrum* ‘prisivalgiau žemuogių su cukrumi’ Liškiava (LKŽe); *man mėlynės gardesnės už raudónes* ‘man mėlynės gardesnės už žemuoges’ Varėna (LKŽe).

Slavizmai *paziòmka*, *pazèmka* (dėl jų kilmės žr. toliau) užrašyti iš Gervėčių šnektos.

Zietelos šnektoje vartotas polonizmas lie. dial. *padzeḿnykas* 1 (sm.) ‘žemuogė’ (*paˈdzeḿni.kai, kad gˈìrosa áuga* ‘žemuogės, kur miškuose auga’ ZtŽ 447) ← le. *podzimka*, le. dial. *podziemka* ‘žemuogė (*Fragaria vesca, elatior*)’ (SJP IV: 912; Karłowicz IV: 205, 320), le. dial. *podziomki* ‘žemuogės’ (Karłowicz IV: 320), plg. kitos struktūros s. le. *poziemki*, *pozimki*, le. *poziomka*, *pozimka* ‘t. p.’ (SJP IV: 912; SP XVI w. XIX: 325), suponavusius blr. *позёмка / пазёмка, пазёмкі*, *пазю́мкі*, *позі́нкі* ‘žemuogė, -ės’ (Носовичъ 1984: 455; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 115; ЭСБМ VIII: 118), ru. *позе́мка*, *на́земка* ‘t. p.’ (Даль III: 8).

Mellenes nosaukumi

Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite,
Rolands Kregždis

Kartes un komentāra pamatā ir atbildes uz ALE leksikas aptaujas 66. jautājumu, LVDA leksikas 425. jautājumu, kā arī Aurelijas Gritėnienes (Gritėnienė, 2006) un Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas (Ēdelmane, Ozola 2003) pētījums. Lietuviešu valodas materiāls papildināts ar datiem no atbildēm uz KFRP 4. anketas *Augu nosaukumi* 157. jautājumu.

Kartē un komentārā rādīti ēriku dzimtas melleņu ģints auga (*Vaccinium myrtillus*) ar zili melnām ogām un tā ogas nosaukumi.

Kopīgi latviešu un lietuviešu valodā ir mellenes nosaukumi ar sakni la. *mel-* / lie. *mėl-*, taču to darināšana atšķiras.

Sauļus Ambrazs (Ambrazas 2000: 166; 2011: 135–136, 195), pamatojoties uz J. Endzelīna (Endzelīns 1951: 298) la. *melĩlene* (← la. *melĩnene* [ar *-ll-* < *-ln-* progresīvās asimilācijas dēļ (Endzelīns 1951: 207–208)]) 'mellene (*Vaccinium myrtillus*); tumšmataina meitene' (ME II 595–596) darināšanas modeļa skaidrojumu, šo vārdu ierindo īpašības nēsātāja konotācijas nosaukumos ar la. suf. *-enė* fem. (↔la. suf. *-enįŏ-* masc.) un kļūdaini saista (tāpat kā J. Endzelīns [1951: 298]) ar daudz arhaiskākas darināšanas lie. dial. *mėlẽnė* 2 '(bot.) viršu dzimtas augs (*Vaccinium myrtillus*); šī auga oga' (LKŽe), kas nosaka substantivizāciju.

Vītauts Mažulis (PKEŽ III 123) minēto lietuviešu leksēmu (tiesa, viņš norāda nevienā leksikogrāfiskā kopsavilkumā nefiksētu lie. dial. [že.] formu *mélenė* 'mellene [oga]') interpretē kā pārveidotu balt. dial. suf. *-ĭn- atvasinājumu (skat. arī Smoczyński 2000: 197), t. i., rekonstruē *n. abstractum* lie.-la. **mēlĭnē* '(tumšs) zilums (zilgme)'.

Abi šie minējumi jāprecizē, jo pirmās hipotēzes autori ne tikai nenošķīra la. *melĩlene*, *melĩnene* vēlīno divējādā sufiksa darināšanas modeli, bet neapskatīja arī la. dial. *melĩline* 'mellene (*Vaccinium myrtillus*)' Rucavā (ME II 596), lai gan J. Endzelīns (ibd.) apgalvo, ka la. suf. *-ene* un la. suf. *-ine* variantumu ir noteikusi fonētiska struktūrelementa *-i-* > *-e-* mija resp. asimilācijas process. V. Mažulis balt. suf. **-ĭne* rekonstruē, pamatojoties uz akcentoloģiskiem argumentiem resp. neuzsvērtā afiksa un uzsvērtas saknes pozīcijām, lai gan viņa sniegtais ilustratīvais žemaišu piemērs nav fiksēts nevienā šī dialekta izloksnē (sal. DūnŽ 193; KrŽ 233), apgalvojot, ka prūšu valodas leksēmas ar suf. **-ĭn-* Elbingas vārdnīciņā grafiski attēlotas kā *-en-* Pamedes dialekta izloksnes **ĭ* fonoloģiskā platā patskaņa statusa dēļ (skat. PKEŽ II 103; Girdenis, Mažiulis 2000: 91–92). Tāpēc ticamāk būtu pieļaut, ka lie. dial. *mėlẽnė* 'mellene' un lie. *mėlỹnė* 't. p.' ar balt. suf. **-en-* / **-ĭn-* (> **-īn-* [skat. PKEŽ III 124], sal. lie. *mėlĩnė* 2 't. p.' [LKŽe]) variantums radies nevis atsevišķās baltu valodās, bet gan baltu un slāvu pirmvalodā kontaminācijas ar citiem *-e-* struktūrelementu atspoguļotājiem afiksiem dēļ (piem., balt.-sl. suf. **-ĕl-* [sal. PKEŽ II 87; SP I 108, 124]).

Minētie lietuviešu mellenes nosaukumi, pamatojoties uz V. Mažuļa (PKEŽ III 124) iepriekš minēto *Vaccinium myrtillus* cilmes skaidrojumu un iespējamo balt. suf. **-en-* / **-ĭn-* divu variantu eksistenci, jāuzskata par denominatīviem resp. atvasinātiem no balt. adj. **mēlinā-* / **mēlinā* // **mēlĕnā-* / **mēlĕnā* '(tumši) zils' (< bt.-sl. verb. **mĕl-* / **măl-* / **mĭl-* [**mul-*] '[iz]smērēt[ies] ar kaut ko, ietrīt[ies] ar kaut ko, palikt tumšākam no kaut kā' + suf. **-ĭnă-*, **-ĭnā* / **-ĕnă-*, **-ĕnā*) (turpmāku cilmes aprakstu skat. PKEŽ III 125; IEW 720–721). Tātad tiek atspoguļota balt. adj. **mēlinā-* / **mēlinā* // **mēlĕnā-* / **mēlĕnā* '(tumši) zils' > balt. subst. **mēlinā-* / **mēlinā* (> **mēlīnā*) // **mēlĕnă-* / **mēlĕnā* 'zilas krāsas objekts' substantivizācija.

Latviešu mellenes nosaukumiem raksturīga sekundāra sufiksācija la. adj. **mēl-ĭ/ĕ-nă/ā* '(tumši) zils' struktūrelementa *-ĭ/ĕ-* izzušanas dēļ (tā iemeslus skat. PKEŽ III 124), kas noteica adj. la. *mę̃lns* 'melns, tumšs u. c.' (ME II 598–599), t. i., la. *melĩlene*, *melĩnene* 'mellene' ir atvedināmi no la. adj. *mę̃lns* + la. suf. *-ene* (ar *-i-* > *-e-* miju, sal. la. dial. *melĩline* 't. p.' [skat. arī Endzelīns 1951: 55–56; Rudzīte 1993: 136]).

La. *melns* saistāms ar gr. μέλας 'melns', gallu *melinus* 'melna krāsa' (LEW 430skat., Smoczyński 2007: 386; Chantraine III 680–681; vēl skat. Endzelīns 1974: 340; 1982: 259; LEŽDB).

Lietuvas žemaišu izloksnēs nostiprinājies variants *mėlenė* (par tā darināšanu skat. iepriekš), piem., *jau mėlenės ėdei, rupūžoke, ka visa nosė mėlena* 'jau mellenes ēdi, rupucīti, jo viss deguns melns' Kuršėnos (LKŽe); *iš tiek mažai mėlenių nebūs nė dantys juodi* 'no tik maz mellenēm nebūs pat zobi melni' Tirkšļos (LKŽe); *dabar jau mėlẽnės pasibengė – aviečių yr* 'tagad jau mellenes beidzās – avenes ir' Tirkšļos (LKŽe); *eikiav į mėlenės (mėlenių rinkti) šiokią dieną* 'iesim mellenes lasīt darbdienā' Žemaiču Kalvarijā (LKŽe).

Nosaukums *mellenes* (par tā cilmi skat. iepriekš), kas ir arī latviešu literārās valodas vārds, izplatīts visā vidus dialekta un lībiskā dialekta teritorijā, kā arī augšzemnieku dialekta ziemeļrietumu daļā, sporādiski tas fiksēts arī pārējā teritorijā, piem., *mèllen^{e}s àug mežùos*

Mėlynės pavadinimai

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Rolandas Kregždys

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 66, LVDA leksikos klausimą Nr. 425, taip pat Aurelijos Gritėnienės (2006) bei Inesės Ėdelmanės ir Ārijos Ozolos (Ėdelmane, Ozola 2003) tyrimai. Lietuvių kalbos medžiaga papildyta atsakymais į KFRP 4-osios anketos *Augalų pavadinimai* klausimą Nr. 157.

Žemėlapyje ir komentare pateikiami erikinių šeimos, šilauogių genties augalo (*Vaccinium myrtillus*) ir mėlynai juodų jo uogų pavadinimai.

Bendri latvių ir lietuvių kalbose yra mėlynės pavadinimai su šaknimi la. *mel-* / lie. *mėl-*, tačiau jų daryba skiriasi.

Saulius Ambrazas (2000: 166; 2011: 135–136, 195), remdamasis J. Endzelīno (1951: 298) la. *meĪlene* (← la. *meĪnene* [su *-ll-* < *-ln-* dėl progresyvinės asimiliacijos (Endzelīns 1951: 207–208)]) ‘mėlynė (*Vaccinium myrtillus*); tamsiaplaukė mergina’ (ME II 595–596) darybos modelio aiškinimu, šį žodį priskiria prie ypatybės turėtojo konotacijos pavadinimų su suff. la. *-enē* fem. (↔ suff. la. *-enį̆ŏ-* masc.) ir klaidingai sieja (kaip ir J. Endzelīnas [1951: 298]) su daug archajiškesnės darybos lie. dial. *mėlėnė* 2 ‘(bot.) viržinių šeimos augalas (*Vaccinium myrtillus*); to augalo uoga’ (LKŽe), suponuojančiu substantyvizaciją.

Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 123) minėtą lietuvių leksemą (tiesa, jis nurodo jokiame leksikografiniame sąvade neužfiksuotą lytį lie. dial. [že.] *mélenė* ‘mėlynė [uoga]’) interpretuoja kaip pakitusį suff. balt. dial. *-ĭn-* vedinį (dar žr. Smoczyński 2000: 197), t. y. rekonstruoja *n. abstractum* lie.-la. **mēlīnē* ‘(tamsi) mėlynuma (mėlynumas)’.

Abu šie spėjimai tikslintini, mat pirmosios hipotezės autoriai ne tik neišskyrė la. *meĪlene*, *meĪnene* vėlyvo dupletinio sufikso darybos modelio, bet neaptarė ir la. dial. *meĪline* ‘mėlynė (*Vaccinium myrtillus*)’ Rucava (ME II 596), nors J. Endzelīnas (ibd.) teigia, kad suff. la. *-ene* ir suff. la. *-ine* variantiškumą lėmė fonetinis struktūrinio elemento *-i-* > *-e-* kitimas resp. asimiliacinis procesas. V. Mažiulis suff. balt. **-ĭne* rekonstruoja, remdamasis akcentologiniais argumentais resp. nekirčiuoto afikso ir kirčiuotos šaknies pozicijomis, nors jo iliustracinis žemaičių pavyzdys nėra užfiksuotas jokioje šios patarmės šnektoje (plg. DūnŽ 193; KrŽ 233), teigdamas, kad prūsų kalbos leksemos su suff. **-ĭn-* Elbingo žodynėlyje grafiškai perteiktos kaip *-en-* dėl pamedėnų tarmės **ĭ* fonologinio plačiojo balsio statuso (žr. PKEŽ II 103; Girdenis, Mažiulis 2000: 91–92). Todėl patikimiau būtų spėti, kad lie. dial. *mėlėnė* ‘mėlynė’ ir lie. *mėlỹnė* ‘t. p.’ su suff. balt. **-en-* / **-ĭn-* (> **-īn-* [žr. PKEŽ III 124], plg. lie. *mėlìnė* 2 ‘t. p.’ [LKŽe]) variantiškumas radosi ne atskirose baltų kalbose, bet baltų ir slavų prokalbėje dėl kontaminacijos su kitais *-e-* struktūrinį elementą reflektuojančiais afiksais (pavyzdžiui, suff. balt.-sl. **-ĕl-* [plg. PKEŽ II 87; SP I 108, 124]).

Minėti lietuvių mėlynės pavadinimai, remiantis V. Mažiulio (PKEŽ III 124) anksčiau minėtų *Vaccinium myrtillus* kilmės aiškinimu ir galimu suff. balt. **-en-* / **-ĭn-* dupletinių variantų egzistavimu, priskirtini denominatyvams resp. vestini iš adj. balt. **mēlină-* / **mēlinā* // **mēlĕnă-* / **mēlĕnā* ‘(tamsiai) mėlynas’ (< verb. balt.-sl. **mĕl-* / **măl-* / **mĭl-* [**mul-*] ‘[išsi]tepti kuo, iš[si]trinti kuo, patamsėti nuo ko’ + suff. **-ĭnă-*, **-ĭnā* / **-ĕnă-*, **-ĕnā*) (tolimesnės kilmės aprašą žr. PKEŽ III 125; IEW 720–721). Vadinasi, reflektuojama adj. balt. **mēlină-* / **mēlinā* // **mēlĕnă-* / **mēlĕnā* ‘(tamsiai) mėlynas’ > subst. balt. **mēlină-* / **mēlinā* (> **mēlīnā*) // **mēlĕnă-* / **mēlĕnā* ‘mėlynos spalvos objektas’ substantyvizacija.

Latvių mėlynės pavadinimams būdinga antrinė sufiksacija dėl adj. la. **mēl-ĭ/ĕ-nă/ā* ‘(tamsiai) mėlynas’ struktūrinio elemento *-ĭ/ĕ-* nykimo (jo priežastis žr. PKEŽ III 124), suponavusio adj. la. *mę̆Ĩns* ‘juodas, tamsus ir kt.’ (ME II 598–599), t. y. la. *meĪlene*, *meĪnene* ‘mėlynė’ vestini iš adj. la. *mę̆Ĩns* + suff. la. *-ene* (su *-i-* > *-e-* kaita, plg. la. dial. *meĪline* ‘t. p.’ [dar žr. Endzelīns 1951: 55–56; Rudzīte 1993: 136]).

La. *melns* ‘juodas’ sietinas su gr. μέλας ‘juodas’, galų *melinus* ‘juoda spalva’ (LEW 430–431, žr. Smoczyński 2007: 386; Chantraine III 680–681; dar žr. Endzelīns 1974: 340; 1982: 259; LEŽDB).

Lietuvos žemaičių patarmėse įsigalėjęs variantas *mėlenė* (dėl jo darybos žr. anksčiau), pvz.: *jau mėlenės ėdei, rupūžoke, ka visa nosė mėlena* ‘jau mėlynes valgei, rupūžioke, kad visa nosis mėlyna’ Kuršėnai (LKŽe); *iš tiek mažai mėlenių nebūs nė dantys juodi* ‘nuo tiek mažai mėlynių nebus nė dantys juodi’ Tirkšliai (LKŽe); *dabar jau mėlẽnės pasibengė – aviečių yr* ‘dabar jau mėlynės pasibaigė – aviečių yra’ Tirkšliai (LKŽe); *eikiav į mėlenės (mėlenių rinkti) šiokią dieną* ‘eikime mėlynių rinkti šiokią dieną’ Žemaičių Kalvarija (LKŽe).

Pavadinimas *mellenes* (dėl jo kilmės žr. anksčiau), kuris yra ir bendrinės latvių kalbos žodis, paplitęs visoje vidurinėje tarmėje, lyviškosios tarmės teritorijoje, taip pat augšžemiečių tarmės šiaurės

‘mellenes aug mežos’ Aizkrauklē (LVDA); *iẽs uz mež melL̃enês* ‘iešu uz mežu mellenēs’ Alsungā (LVDA); *no melL̃ẹneṃ̂ paliêk mẹl̃ mutī* ‘no mellenēm paliek melna mute’ Ārlavā (LVDA); *aî melL̃lenêm mẹl̃l^{u} mut^{i} gaṇ̂ dabû* ‘ar mellenēm melnu muti gan dabū’ Bauskā (LVDA); *taî pùriṇâ aûg mèllenes* ‘tai purviņā aug mellenes’ Bejā (LVDA); *melL̃lenes tìeši purus negrib*, [aug], *ku tâdas ruôzas i* ‘mellenes tieši purvus negrib, [aug], kur tādas augstākas vietas ir’ Bērzē (LVDA); *melL̃lèṇ ķīsèl izvārịi̯* ‘melleņu ķīseli izvārīja’ Cērē (LVDA); *melL̃lenîs nãk pêc zemenemˆ; uz rudeñ paliêk skâban* ‘mellenes nogatavojas pēc zemenēm; uz rudeni paliek skābenas’ Duntē (LVDA); *melL̃lenês bi jâiêt; melL̃leṇu viêtas vaî bût ûskalL̂niṇuôs* ‘mellenēs bija jāiet; melleņu vietas var būt uzkalniņos’ Džūkstē (LVDA); *a melL̃lenemˆ paliêk mẹl̃ mutī* ‘ar mellenēm paliek melna mute’ Ēdolē (LVDA); *mèlleṇẹs, tās jaụ̄ kàltèja prìekš ķìseḷa* ‘mellenes, tās jau kaltēja ķīselim’ Gaujienā (LVDA); *melL̃lens ìr dažâdaks – cits i garẹns, cits i apaḷš, cits i pa·visàm mẹl̃s ùn spîdigs* ‘mellenes ir dažādas – citas ir garenas, citas ir apaļas, citas ir pilnīgi melnas un spīdīgas’ Ģeros (LVDA); *mẽs melL̃len^{e}s aî cukur^{u} tikaî, nivâramˆ viṇ^{a}s* ‘mēs mellenes ar cukuru tikai [saglabājam], nevārām viņas’ Iecavā (LVDA); *melL̃lenes i labas a piẽnu* ‘mellenes ir garšīgas ar pienu’ Jērcēnos (LVDA); *melL̃leṇ mẹ̃tẹr̂s priêkš tẽ:j* ‘melleņu mētras [lieto] tējai’ Jūrkalnē (LVDA); *jâsavãr melL̃lèṇ zapt un ệd a ķiḽ̃ķeniêm* ‘jāsavāra melleņu ievārījums un [tad to] ēd ar klimpām’ Kandavā (LVDA); *mèllenes ka sapṇuôs lasa, ta jàraûd* ‘mellenes, ja sapņos lasa, tad jāraud’ Lauberē (LVDA); *pìlasiju lilu ķerzi mèlleṇu* ‘pielasīju lielu grozu melleņu’ Litenē (LVDA); *mèlleṇu ìevàrìjumàm vajg vis·mozák cukura* ‘melleņu ievārījumam vajaga vismazāk cukura’ Mēmelē (LVDA); *melL̃leñs savâr, saleį̣ pudeles* ‘mellenes savāra, salej pudelēs’ Rozēnos (LVDA); *melL̃lenes labas mãgaî* ‘mellenes labas kuņģim’ Rudbāržos (LVDA); *melL̃len^{e}s vaî vârît bes cukur^{a}* ‘mellenes var vārīt bez cukura’ Sidgundā (LVDA); *mèllenes ira pa·visàm veselìgas ùogas* ‘mellenes ir ļoti veselīgas ogas’ Sinolē (LVDA); *melL̃lenes pa rẹtìm silìm aûg* ‘mellenes pa retiem siliem aug’ Smiltenē (LVDA); *melL̃lèṇ laĩks – tas tâ jũlija* ‘melleņu laiks – tas jūlijā’ Stendē (LVDA); *mèllenes galv̂enàis lìdzẹ̀klis pret asìns sẹ̀rgu* ‘mellenes – galvenais līdzeklis pret asins saindēšanos’ Tirzā (LVDA); *melL̃leñs ệd, kad pãrstiêpiês* ‘mellenes ēd, kad pārstiepies’ Valgalē (LVDA); *mañ velˆ taga iî pẹ̃rnâ gada melL̃leṇu sula* ‘man vēl tagad ir pagājušā gada melleņu sula’ Vecsvirlaukā (LVDA); *melL̃lenes ìr mẹllas uôgas, tās pret caũreju* ‘mellenes ir melnas ogas, tās [lieto] pret caureju’ Veselavā (LVDA); *mẹ̀llẹne ìr moza, màlla âdama ûga, kas aûg mežûs ùn pùruôs* ‘mellene ir maza, melna oga, kas aug mežos un purvos’ Ziemerī (LVDA).

Vārds *mellenes* iekļauts latviešu leksikogrāfiskajos avotos kopš 17. gs. beigām: *Mellenes* ‘Schwartze heidel=beeren’ Fürecker 1685 I 158; *Mellenes* ‘Schwartz=heidel=beeren’ Fürecker 1685 II 223; *mellenes* ‘Blaubeern’ Lange 1773: 192; *mellenes* ‘Blaubeeren’ Stender I 161; *mellenes* ‘Blaubeeren’ Stender II 76; *melene* ‘Черника, Heidelbere, Schwarzbeere’ Valdemārs 1872: 644; *mellene*, *melnene* ‘die Schwarzbeere (*vaccinium myrtillus*)’ ME II 595, 596; *mèllene* Alsviķos, Vietalvā EH I 798.

Nosaukumi ar *meln- > mell-* latviešu valodā radušies progresīvās asimilācijas rezultātā (Endzelīns 1951: 207sk.).

Dažos piemēros fiksēts arī saliktenis *melleṇ(u)uoga* vai vārdu savienojums *melleṇu uoga*, kas vairumā gadījumu varētu norādīt nevis uz augu, bet tikai uz tā ogu, piem., *kad sapnî rẹdz melL̃leṇu uôgas, tad bûs jâraûd* ‘ja sapnī redz melleņu ogas, tad būs jāraud’ Iecavā (LVDA).

Atsevišķās Vidzemes lībiskā dialekta izloksnēs (Ainažos, Svētciemā, Umurgā) pierakstīta *o*-celma forma *mellens* (dsk. *melleni*), piem., *bet nuô melL̃lenìm gan nekas nav* ‘bet no mellenēm gan nekas nav’ Svētciemā (LVDA).

Sporādiski atsevišķās lībiskā dialekta izloksnēs Kurzemē (Dundagā) un Vidzemē (Salacā) fiksēta arī *i̯o*-celma forma *mellenis* (dsk. *melleṇi*) (Apv).

Visvairāk lietuviešu valodā zināms viršu dzimtas *Vaccinium myrtillus* auga un tā ogas nosaukums *mẹ̀lynė* (par tā cilmi skat. iepriekš). Tas ir arī kopvalodā nostiprinājies nosaukums. Pamatojoties uz ALE materiāliem, redzams, ka to lieto visās aukštaišu izloksnēs līdz līnijai Šauļi, Radviliškis, Taurag̃e rietumos un gar robežu ar Kaļiņingradas apgabalu, piem., *mẹ̀lỹnės auga eglyne, tankiam miške* ‘mellenes aug eglainē, biezā mežā’ Breslaujā (LKŽe); *šiemet daug mẹ̀lỹnių yra; einam į mẹ̀lynès* ‘šogad ir daudz melleņu; ejam lasīt mellenes’ Kairos (LKŽe); *α̃inam *labanõ·ra. miškan me.li.n̂á.uî | tì me.lĩ·n̂u. net ̯mé·li.na* ‘ejam uz Labanora mežu mellenēs, tur melleņu tā, ka zils’ KlŽ 167; *mẹ̃·lĩ·nẹ̃·s pasìbaigẹ̃· | pradẹ́·jæụ aĩt bruknǽut* ‘mellenes beidzās, sāku iet brūklenēs’ KzR I 491; *m’ė.l’ĩ·n’u· c’à i·rà dåũ.g’el’* ‘melleņu šeit ir daudz’ Dv I 392; *mẹ̃.ˈli·na.s tai vaikɔ́.m nɔ. piL̃vɔ. sɔ.ˈpẹ̃·jimɔ. | jæu tì tai mẹ̃.ˈli·na.s* ‘mellenes – tās bērniem pret sāpošu vēderu, priekš tam ir mellenes’ Kp II 830.

Atsevišķās Vidzemes un Zemgales sēliskajās izloksnēs (Aizkrauklē, Bebrenē, Lašos, Līvānos, Skrīveros) un Kurzemes dienvidrietumos (Bārtā, Dunikā, Kalētos, Nīcā, Purmsātos, Rucavā) pierakstīts variants *mellines*, piem., *ar melĺiņu ūgòm vàr smaģi nùsaźĩśt́* ‘ar melleņu ogām var ļoti nosmērēties’ Bebrenē (LVDA); *aîzgãjâm melL̃linês* ‘aizgājām mellenēs’ Kalētos (LVDA); *melL̃linês eĩma aî* ‘mellenēs arī iet’ Nīcā (LVDA); *senẹ̀k tèicẹ̀: iêsìm mẹ̀lliṇ^{u} uôgẹs* ‘agrāk teica: iesim melleņu ogās’ Skrīveros (LVDA).

Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *melL̃line* dots no Rucavas (ME II 596), *melL̃line* ‘die Schwarzbeere’ – no Dunikas, Rucavas (ME II 597).

Tikai Meirānos izdevies pierakstīt substantivētu adjektīvu ar *-īg-* – melleņu nosaukumu *mellīgas* (*mèllīgas*).

Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *mellīga* ‘die Schwarzbeere’ dots no Dzelzavas (ME II 596).

Kompaktā areālā Vidzemes sēliskajās izloksnēs un atsevišķās robežizloksnēs sastopams nosaukums *melmene*, piem., *^{ə}íi̯stàs mẹ̯lmẹ̯:n̯s tădám zamám mẹ̀triṇám* ‘īstās mellenes ar tādām zemām mētriņām’ Bebros (LVDA); *mùsu mežuós aúg arí mèlmenes* ‘mūsu mežos aug arī mellenes’ Grostonā (LVDA); *melĺmẹ̯nẹ̯s sål̃iek kó:tlá, vâ^{e}ra, salẹ̀i̯ bú:tẹ̯lẹ́s* ‘mellenes saliek katlā, vāra, salej pudelēs’ Kalsnavā (LVDA); *jaiét uz mežu mèlmeṇu läsít* ‘jāiet uz mežu mellenes lasīt’ Lubejā (LVDA); *tùr på käĺnìem å̃ug melL̂menītẹ̯s* ‘tur pa kalniem aug mellenītes’ Odzienā (LVDA); *mẹ̀lmẹ̯nẹ̯s jàẹ́t tat, kat iét càuri vádẹ̀rs* ‘mellenes jāēd tad, kad ir caureja’ Vestienā (LVDA); *mẹ̀lnu mu:ti dabi̯į̣ nùo mèlmenẽ̀m* ‘melnu muti dabū no mellenēm’ Viskāļos (LVDA).

Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *melmene* dots no Vietalvas, *mèlmene* ‘die Schwarzbeere’ – no Sausnējas, Bērzaunes, Ērgļiem, Vestienas, Liezēres (ME II 596), *melL̃mene* – no Vecpiebalgas, *mèlmene* – no Sarkaņiem, Liezēres, Cesvaines, *melL̂mene* – no Ērgļiem, Vestienas, Liezēres (EH I 798).

Nosaukums radies progresīvās asimilācijas rezultātā no *melnenes*.

Pierakstīts arī vārdu savienojums *mẹ̯lnās uogas*. Tas fiksēts divās atstatu izloksnēs – Kusā (Vidzemē) un Ugālē (Kurzemē).

Atsevišķās Vidzemes un Zemgales sēliskajās izloksnēs, kā arī Medņos un Vīpē Latgalē zināms nosaukums *melnenes*, piem., *tu:rẹ̯jàs mẹ̯L̂nẹ̀ṇ zå̃́:pta* ‘turējās melleņu ievārījums’ Cesvainē (LVDA); *iêsim̂ melL̃nenes lasît; melL̃nenêm vajag bût* ‘iesim mellenes lasīt; mellenēm vajag būt’ Ciecerē (LVDA); *nùo mẹ̀lnẹṇẹ̀^{a}m màlna múẗẹ̯* ‘no mellenēm

vakarų dalyje, sporadiškai užfiksuotas ir likusioje teritorijoje, pvz.: *mèllen^{e}s àug mežùos* ‘mėlynės auga miškuose’ Aizkrauklė (LVDA); *iẽs uz mež meĨlenês* ‘eisiu į mišką mėlynių’ Alsunga (LVDA); *no meĨl̦ẹn̦m̂ paliêk mẹĨ̀ mut̄* ‘nuo mėlynių burna pasidaro juoda’ Arlava (LVDA); *aŕ meĨlenêm mẹĨ̀^{u} mut^{i} gañ dabû* ‘nuo mėlynių burna juoda’ Bauskė (LVDA); *taî pùriņâ aûg mèllenes* ‘tame pelkyne auga mėlynės’ Beja (LVDA); *meĨlenes tìeši purus negrib*, [aug], *ku tâdas ruôzas i* ‘mėlynės kaip tik pelkės nemėgsta, [auga] kur tokios aukštesnės vietos yra’ Bėrzė (LVDA); *meĨlèn̦ ķĩsèl izvãrin̦* ‘išvirė mėlynių kisieliaus’ Cėrė (LVDA); *meĨleñs nãk pêc zemenem̂; uz rudeñ paliêk skâban* ‘mėlynės prisirpsta po žemuogių; rudeniop tampa rūgštokos’ Duntė (LVDA); *meĨlenês bi jâiêt; meĨleņu viêtas vaŕ bût ûskaĺniņuôs* ‘reikėjo eiti mėlynių; mėlynių vietos gali būti ant kalniukų’ Džūkstė (LVDA); *a meĨlenem̂ paliêk mẹĨ̀ mut̄* ‘nuo mėlynių pasidaro juoda burna’ Ėduolė (LVDA); *mèll̦ẹn̦es, tãs jaų kàltẹ̀ja prìekš ķìseļa* ‘mėlynės, jas tai džiovindavo kisieliui’ Gaujiena (LVDA); *meĨlens ìr dažâdaks – cits i garę̣ns, cits i apaļš, cits i pavisàm mẹĨ̀s ùn spîdigs* ‘mėlynių yra įvairių – vienos yra pailgos, kitos yra apvalios, kitos yra visiškai juodos ir blizgios’ Gerai (LVDA); *mẽs meĨlen^{e}s aŕ cukur^{u} tikaî, nivâram̂ viņ^{a}s* ‘mes mėlynes tik su cukrumi [laikome], neverdame jų’ Iecava (LVDA); *mellenes i labas a piẽnu* ‘mėlynės skanu su pienu’ Jėrcėnai (LVDA); *meĨleñ mẽt̨ệrs priêkš tẽ:j* ‘mėlynių uogienojus [vartoja] arbatai’ Jūrkalnė (LVDA); *jâsavãr meĨlèn̦ zapt un ệd a ķiĺ̦ķę̣niêm* ‘reikia privirti mėlynių uogienės, o [tada ją] valgo su kukuliais’ Kandava (LVDA); *mèllenes ka sapn̦uôs lasa, ta jàraûd* ‘mėlynes kai sapne renka, tai reiks verkti’ Lauberė (LVDA); *pìlasiju lilu ķerzi mèlleņu* ‘pririnkau didelę pintinę mėlynių’ Litenė (LVDA); *mèlleņu ìevàrìjumàm vajg vis·mozák cukura* ‘mėlynių uogienei reikia mažiausiai cukraus’ Nemunėlis (LVDA); *meĨleñs savâr, saleį pudeles* ‘mėlynių priverda, supila į butelius’ Ruozėnai (LVDA); *meĨlenes labas mãgaî* ‘mėlynės gerai skrandžiui’ Rudbaržiai (LVDA); *meĨlen^{e}s vaŕ vârît bes cukur^{a}* ‘mėlynes galima virti be cukraus’ Sidgunda (LVDA); *mèllenes ira pa·visàm veselìgas ùogas* ‘mėlynės yra labai sveikos uogos’ Sinuolė (LVDA); *meĨlenes pa rę̣tìm silìm aûg* ‘mėlynės retuose šiluose auga’ Smiltenė (LVDA); *meĨlèn̦ laĩks – tas tâ jũlija* ‘mėlynių laikas – tai liepą’ Stendė (LVDA); *mèllenes gaĺvenàis lìdzẹ̀klis pret asìns sẹ̀rgu* ‘mėlynės – pagrindinė priemonė nuo kraujo užkrėtimo’ Tirza (LVDA); *meĨleñs ệd, kad pãrstiêpiês* ‘mėlynes valgo, kai gauna trūkį’ Valgalė (LVDA); *man̂ veĨ̂ taga iŕ pę̣rnâ gada meĨleņu sula* ‘aš dar ir dabar turiu praeitų metų mėlynių sulčių’ Vecsvirlauka (LVDA); *meĨlenes ìr mẹļlas uôgas, tãs pret caũreju* ‘mėlynės yra juodos uogos, jas [vartoja] nuo viduriavimo’ Veselava (LVDA); *mẹ̀llẹne ìr moza, màlla âdama ûga, kas aûg mežûs ùn pùruôs* ‘mėlynė yra maža, juoda uoga, kuri auga miškuose ir pelkėse’ Ziemeris (LVDA).

Žodis *mellenes* latvių leksikografiniuose šaltiniuose fiksuojamas nuo XVII a. pabaigos: *Mellenes* ‘Schwartze heidel=beeren’ Fürecker 1685 I 158; *Mellenes* ‘Schwartz=heidel=beeren’ Fürecker 1685 II 223; *mellenes* ‘Blaubeern’ Lange 1773: 192; *mellenes* ‘Blaubeeren’ Stender I 161; *mellenes* ‘Blaubeeren’ Stender II 760; *melene* ‘Черника, Heidelbeere, Schwarzbeere’ Valdemārs 1872: 644; *meĨ̃lene*, *meĨ̃nene* ‘die Schwarzbeere (*vaccinium myrtillus*)’ ME II 595, 596; *mèllene* apie Alsvikius, Vietalvą EH I 798.

Pavadinimai su *meln- > mell-* latvių kalboje susidarė dėl progresyvinės asimiliacijos (Endzelīns 1951: 207).

Kai kuriuose pavyzdžiuose užfiksuotas ir dūrinys *melleņ(u)uoga* arba žodžių junginys *melleņu uoga*, kurie daugeliu atvejų galėtų pavadinti ne augalą, o tik jo uogą, pvz.: *kad sapnî rę̣dz meĨ̃leņu uôgas, tad bûs jâraûd* ‘jei sapne mato mėlynių uogas, reikės verkti’ Iecava (LVDA).

Iš pavienių Vidžemės lyviškosios tarmės šnektų (Ainažių, Svėtciemo, Umurgos) užrašyta *o* kamieno forma *mellens* (dgs. *melleni*), pvz.: *bet nuô meĨ̃lenìm gan nekas nav* ‘o iš mėlynių tai nieko nėra’ Svėtciemas (LVDA).

Pavienėse lyviškosios tarmės šnektose Kuržemėje (Dundagoje) ir Vidžemėje (Salacoje) užfiksuota sporadiškai vartojama *iį̃o* kamieno forma *mellenis* (dgs. *melleņi*) (Apv).

Labiausiai lietuvių kalboje paplitęs erikinių šeimos augalo *Vaccinium myrtillus* ir jo uogos pavadinimas *mėlynė* (dėl jo kilmės žr. anksčiau). Tai ir bendrinėje kalboje įsitvirtinęs pavadinimas. Iš ALE medžiagos matyti, kad jis vartojamas visose aukštaičių patarmėse iki linijos, einančios vakariau Šiaulių, Radviliškio, Tauragės ir siena su Kaliningrado sritimi, pvz.: *mėlỹnės auga eglyne, tankiam miške* ‘mėlynės auga eglyne, tankiame miške’ Breslauja (LKŽe); *šiemet daug mėlỹnių yra; einam į mėlynės* ‘šiemet daug mėlynių yra; einame mėlynių rinkti’ Kairiai (LKŽe); *aĩnam *labanɔ̃ ra. miškan me.li.ńá.uî | tì me.lĩ̃ ńu. net mé li.na* ‘einame į Labanoro mišką mėlyniauti, ten mėlynių net mėlyna’ KlŽ 167; *mẹ̃ lĩ̃ nẹ̃ s pasìbaigẹ̃ | pradẹ́ jæ̨ aĩt bruknǽut* ‘mėlynės pasibaigė, pradėjau eiti brukniauti’ KzR I 491; *m’ė.l’ĩ̃ n’ur c’à ir rà dåũ.g’el’* ‘mėlynių čia yra daug’ Dv I 392; *mẹ̃.ˈlĩ̃ na.s tai vaikɔ́.m nɔ. pilv̂ɔ. sɔ.ˈpẽ̃ jimɔ. | jæu tì tai mẹ̃.ˈlĩ̃ na.s* ‘mėlynės tai vaikams nuo pilvo skaudėjimo, jau ten tai mėlynės’ Kp II 830.

Pavienėse Vidžemės ir Žiemgalos sėliškosiose šnektose (apie Aizkrauklę, Bebrenę, Lašius, Lyvanus, Skryverus) ir Kuržemės pietvakariuose (apie Bartą, Duniką, Kalėtus, Nycą, Purmsatus, Rucavą) vartojamas variantas *mellines*, pvz.: *ar meĺiņu ũgòm vàr smaģi nùsaźĩšt́* ‘mėlynių uogomis galima stipriai išsitepti’ Bebrenė (LVDA); *aîzgãjâm meĨ̃linês* ‘nuėjome mėlynių’ Kalėtai (LVDA); *meĨ̃linês eĩma aŕ* ‘mėlynių taip pat eina’ Nyca (LVDA); *senę̣k tèicę̣: iêsìm mẹ̀lliņ^{u} uôgę̣s* ‘anksčiau sakydavo: eisime mėlynių uogų’ Skryverai (LVDA).

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *meĨ̃line* Rucava (ME II 596), *meĨ̃line* ‘die Schwarzbeere’ Dunika, Rucava (ME II 597).

Tik Meiranuose užrašytas sudaiktavardėjęs būdvardis su *-īg-* – mėlynių pavadinimas *mellīgas* (*mèllîgas*).

Pavadinimas taip pat įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *mellīga* ‘die Schwarzbeere’ Dzelzava (ME II 596).

Kompaktiškame areale, Vidžemės sėliškosiose ir pavienėse paribio šnektose, vartojamas pavadinimas *melmene*, pvz.: *ʾíį̃stàs mę̣lmẹ̃:n̦s tădám zamám mẹ̀triņám* ‘tikrų mėlynių tokie žemi uogienojai’ Bebrai (LVDA); *mùsu mežuós aúg arí mèlmenes* ‘mūsų miškuose auga ir mėlynės’ Gruostuona (LVDA); *meĺmę̣nę̣s sål̀iek kó:tlá, vâ^{e}ra, salẹ̀į̃ bú:tę̣lẹ́s* ‘mėlynes sudeda į katilą, verda, supila į butelius’ Kalsnava (LVDA); *jaiét uz mežu mèlmeņu läsít* ‘reikia eiti į mišką mėlynių rinkti’ Lubeja (LVDA); *tùr på käĺnìem å̀ug meĺmenĩ̃tę̣s* ‘ten ant kalnų auga mėlynės’ Uodziena (LVDA); *mẹ̀lmę̣nę̣s jàẹ́t tat, kat iét càuri vádẹ̀rs* ‘mėlynes reikia valgyti tada, kai viduriuoji’ Vestiena (LVDA); *mę̣lnu mu:ti dabiį̃ nùo mèlmenèm* ‘juodą burną turi nuo mėlynių’ Viskaliai (LVDA).

Pavadinimas taip pat įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *melmene* Vietalva, *mèlmene* ‘die Schwarzbeere’ Sausnėja, Bėrzaunė, Ėrgliai, Vestiena, Liezerė, ‘die Schwarzbeere’ (ME II 596), *meĨ̃lmene* Vecpiebalga, *mèlmene* Sarkaniai, Liezerė, Cesvainė, *meĨ̂lmene* Ėrgliai, Vestiena, Liezerė (EH I 798).

Pavadinimas susidaręs iš *melnenes* dėl progresyvinės asimiliacijos.

Kartais vartojamas ir žodžių junginys *mę̣lnās uogas*. Jis užfiksuotas dviejose viena nuo kitos nutolusiose šnektose – Kusoje (Vidžemė) ir Ugalėje (Kuržemė).

[paliek] melna mute' Medņos (LVDA); *nu mèļņeņ^{i}om palìk màļńi zùb´i* 'no mellenēm paliek melni zobi' Naujenē (LVDA); *mèlneņu zápti netiku vàrìjuse* 'melleņu ievārījumu netiku vārījusi' Patkulē (LVDA); *meĪnenes vå̂r vẹ̀rît bẹs cukurå, viņås nẹmåîtå̂jås* 'mellenes var vārīt bez cukura, viņas nebojājas' Vecpiebalgā (LVDA); *mèlnenes šùogad nau padevušás, nẹvàr nẹ̀kà salasít* 'mellenes šogad nav padevušās, nevar neko salasīt' Viesienā (LVDA).

Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *meĪnene* 'die Schwarzbeere (*vaccinium myrtillus*)' (ME II 596); *meĪnene*, *mèlnene* (ME II 597) dots no Bērzaunes.

Variants *melnine* atrodams tikai K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *mèlnine* 'die Scwarzbeere' dots no Varakļāniem un Vārkavas (ME II 597).

Plašā kompaktā areālā augšzemnieku dialekta teritorijā Latgalē, Zemgalē un Vidzemes dienvidaustrumu daļā izplatīts nosaukums *melnīcas* (deminutīvās konotācijas la. suf. *-īk-* atvasinājums [skat. Endzelīns 1951: 361]), piem., *vakàr lasevu meļ̂ņèicys* 'vakar lasīju mellenes' Aglonā (LVDA); *mousu mežā jou losa mèlneícas* 'mūsu mežā jau lasa mellenes' Aiviekstē (LVDA); *bàrni pîlaśàja dàudźi mẹļneîcu* 'bērni piecināma tikai uz ogu, piem., *nu mèļņeîdzu ûgu muŕ a màlna paļìkļi* 'no melleņu ogām mute melna palikusi' Asūnē (LVDA).

Maltā fiksēta arī *ē*-celma forma *melnīdzes*.

Atsevišķās Vidzemes sēliskajās izloksnēs zināms nosaukums *melnīgas*, piem., *mèlnígas jàu gåtavas, bet síkas* 'mellenes jau gatavas, bet sīkas' Kraukļos (LVDA). Nosaukums atrodams arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos: *mèlnîga* 'die Schwarzbeere' reģistrēts no Lubānas (EH I 799).

Aulejā pierakstīts vārdu savienojums *melnīgās uogas*.

Atsevišķās Latgales izloksnēs sastopams nosaukums *melnines*, piem., *gaĪĺińiś ləluôkys pàr mèĺńińẹ̀m* 'zilenes lielākas par mellenēm' Rudzētos (LVDA).

Tikai K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā* iekļauts variants *melnītes* (ar deminutīvās konotācijas la. suf. *-īte* [skat. Endzelīns 1951: 386–387]): *melnītes* 'Schwarzbeeren' dots no Dignājas (ME II 598).

Ziemeļaustrumvidzemē fiksēts somugru valodu daļējs aizguvums (hibrīds) *mustene* (< ig. *must-ikas* 'mellenes [*Vaccinium*]' [EVS III 268] + la. suf. *-ene* [par to skat. Endzelīns 1951: 298]), piem., *pùlka mustẹņu šùogod, pìls mežs, mùosa pìlasîse pìllu grùziņu* 'daudz melleņu šogad, pilns mežs, māsa pielasīja pilnu groziņu' Alūksnē (LVDA); *pìlasîse mustẹņu pìllu kòrbuli* 'pielasījusi melleņu pilnu grozu' Veclaicenē (LVDA).

Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos: *mustenes* 'gewisse Waldbeeren (wohl Schwarzbeeren)' dots no Adulienas, Gulbenes (EH I 835).

Veclaicenē zināms arī cits somugru valodu aizguvums *mustika* (skat. iepriekš), piem., *ti vacì vaclàicenìši, kas dzèivuô gar Igaunijas rùbežu, soka: „jùoît mustikuôs"* 'tie vecie veclaicenieši, kas dzīvo gar Igaunijas robežu, saka jāiet *mustikuos* (jāiet mellenēs)' Veclaicenē (LVDA).

Atsevišķās izloksnēs (Drabešos, Drustos, Gatartā, Kūdumā, Lenčos, Sērmūkšos, Stalbē, Šķilbēnos, Taurenē, Vaivē, Viļakā) mellenes sauc par *zilenēm* – ar krāsu konotācijas denominatīvu (← la. adj. *zils* 'zils' + la. suf. *-ene* [skat. iepriekš]), piem., *mẹ̄s pa zilenēm saûcam, bet cit^{i} pa meĪlenẽm; nùo zilenēm paliêk mẹļla mutẹ̄* 'mēs par *zilenēm* saucam, bet citi par mellenēm; no mellenēm paliek zila mute' Taurenē (LVDA); *źilenes kòlta i vùorèi čajàm, ka vâdàrs ît còuri* 'mellenes kaltēja un vārīja tējā, kad bija caureja' Viļakā (LVDA).

Latviešu literārajā valodā ar vārdu *zilenes* parasti apzīmē citu ēriku dzimtas augu *Vaccinium uliginosum* L.

Nosaukums *zilenes* ir iekļauts G. F. Stendera vārdnīcā (*fillenes* 'Blaubeeren' Stender I 263; *fillenes*, *mellenes* 'Blaubeeren' Stender II 760), taču nav skaidrs, vai šis nosaukums attiecināts uz *Vaccinium myrtillus* vai uz *Vaccinium uliginosum*. Abu vārdu *zilenes* un *mellenes* apvienošana vienā šķirklī varētu liecināt, ka šie nosaukumi tikuši lietoti kā sinonīmi.

Nosaukums *zilene*(*s*), *meĪnene(s)* 'Schwarzbeeren (*Vaccinium myrtillus*)' atrodams arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: tas dots no Āraišiem, Drustiem (ME IV 719).

La. *zils*, lie. *žìlas* 'sirms' radniecīgs lie. *žélti*, *žãlias* 'zelt, zaļš' (ME IV 720; LEW 1308; Smoczyński 2007: 784skk.).

Atsevišķās Vidzemes ziemeļu daļas izloksnēs (Ēvelē, Ģeros, Idū, Jērcēnos) pazīstams arī melleņu nosaukums *cūcenes*, piem., *agrak cũcens viê bi mežos, meĪlens nemaz nesåûc; tâ saci: iêsim cũcens lasit* 'agrāk *cūcenes* vien bija mežos, par mellenēm nemaz nesauca; tā sacīja: iesim cūcenes lasīt' Ģeros (LVDA).

Pavienėse Vidžemės ir Žiemgalos sėliškosiose šnektose, taip pat Latgaloje, Medniuose ir Vypėje, žinomas pavadinimas *melnenes*, pvz.: *tu:rę̂jàs mę̀l̃nę̀ņ zǻ́:pta* ‘laikėsi mėlynių uogienė’ Cesvainė (LVDA); *iê-sim̂ melt̃nenês lasît; melt̃nenêm vajag bût* ‘eisim mėlynių rinkti; turi būti mėlynių’ Ciecerė (LVDA); *nùo mę̀lnę̀ņ̯ᵃm màlna múńę* ‘nuo mėlynių [lieka] juoda burna’ Medniai (LVDA); *nu ḿèļņeņⁱom palìk màļńi zùb´i* ‘nuo mėlynių lieka juodi dantys’ Naujinis (LVDA); *mèlneņu zápti ne-tiku vàrìjuse* ‘mėlynių uogienės nebuvau virusi’ Patkulė (LVDA); *melt̃nenes vå̀r vę̀rît bę̀s cukurå, viņås nę̀måîtå̃jås* ‘mėlynes galima virti be cukraus, jos negenda’ Vecpiebalga (LVDA); *mèlnenes šùogad nau̯ padevušás, nę̀vàr nę̀kà salasít* ‘mėlynės šiemet nenusisekusios, negalima nieko pririnkti’ Viesiena (LVDA).

Pavadinimas taip pat įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *melt̃nene* ‘die Schwarzbeere (*vaccinium myrtillus*)’ (ME II 596); *melt̃nene*, *mèlnene* Bėrzaunė (ME II 597).

Variantas *melnine* užfiksuotas tik K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyne*: *mèlnine* ‘die Scwarzbeere’ Varaklianai, Varkava (ME II 597).

Plačiame kompaktiškame areale augšžemiečių tarmės teritorijoje Latgaloje, Žiemgaloje ir Vidžemės pietrytinėje dalyje paplitęs pavadinimas *melnīcas* (deminutyvinės konotacijos suff. la. *-īk-* vedinys [žr. Endzelīns 1951: 361]), pvz.: *vakàr lasevu meļ̂ņèicys* ‘vakar rinkau mėlynes’ Agluona (LVDA); *mousu mežā jou losa mèlneícas* ‘mūsų miške jau renka mėlynes’ Aiviekstė (LVDA); *bàrni pîlaśàja dàudźi mę̀lneîcu* ‘vaikai pririnko daug mėlynių’ Bėrzgalė (LVDA); *mę̀lneícys pùrá aúg, nu mę̀lneícòm màlna mutę palìk* ‘mėlynės pelkėje auga, nuo mėlynių lieka juoda burna’ Dignaja (LVDA); *meļņeîca źîd´ soŕkoņim źîd´ìm, a ûga zyla* ‘mėlynės žydi raudonais žiedais, o uoga mėlyna’ Dricėnai (LVDA); *sá:ldàm ę́diênàm bú:s mèl̇nicas àr piênu* ‘desertui bus mėlynės su pienu’ Lazduona (LVDA); *mèl̇nicas àr piênu ùn cú:kuru mú:n smé:ķę̀ tikpó:t lę̀bi ká zę̄mę̄nęs vå̀i ą̄viéksteņęs* ‘mėlynės su pienu ir cukrumi man skanu taip pat, kaip ir žemuogės ar avietės’ Prauliena (LVDA); *jùopalosa ḿèļńeîcu kоč zuôļę̀m* ‘reikia pririnkti mėlynių bent jau vaistams’ Sakstagalas (LVDA).

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną* bei jo papildymus: *melt̃nîca*, *mèlnîca* Varkava, ‘die Schwarzbeere’ Biržai, Sėlpilis (ME II 597); *melt̃nîca* Bėrzgalė, Biržai, Sarkaniai, Bebrenė, Lubana, Aknysta, Pilda, Pilskalnė, Saikava, Suseja, Zasa, Zvirgzdenė, *mèlnica* Prauliena (EH I 799).

Tik Agluonoje užrašytas pavadinimas *melnīcas uogas*, kuris, galimas daiktas, sietinas tik su šio augalo uogomis.

Pavienėse augšžemiečių tarmės Žiemgalos ir Vidžemės sėliškosiose šnektose, taip pat Krustpilyje užfiksuotas mėlynių pavadinimas *melnīces* (su tuo pačiu suff. la. *-īk-* [žr. anksčiau]), pvz.: *tú:r i tⁱę̄ mę̀l̃-ni:č mę̄:ži* ‘ten yra tie mėlynių miškai’ Mėtriena (LVDA); *mę̄l̃ni:cᵉs mo:z bi; mę̀l̃ni:čᵘ zǻ́:ᵉptä* ‘mėlynių mažai buvo; mėlynių uogienė’ Saviena (LVDA).

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną* bei jo papildymus: *melnīce* Nereta (ME II 597); *mèlnīce* Sunakstė (EH I 799).

Tik Sarkaniuose užrašytas variantas *melniči*.

Užvalde užfiksuotas uogienojo pavadinimas *melnīdzāji* (*ḿèļņeîdzùoji*), o uogų pavadinimas – *melnīdzāja uogas*.

Pietinėje Latgalos dalyje vartojamas pavadinimas *melnīdzas*, pvz.: *îśèm ḿèlńeîdzuôs* ‘eisime mėlynių’ Kalupė (LVDA); *mę̀ļnèidzys gàušỳ laśiêt´* ‘mėlynes lėta rinkti’ Lyksna (LVDA); *nu mèlneîdzòm palîk màl-na muta* ‘nuo mėlynių lieka juoda burna’ Nycgalė (LVDA).

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *mèlnīdza* ‘die Schwarzbeere’ Auleja (EH I 799).

Pavienėse Latgalos šnektose (apie Asūnę, Auleją, Užvaldą, Nycgalę, Skaistą) užregistruota sintagma *melnīdzas uogas*, kuria greičiausiai įvardijama tik uoga, pvz.: *nu mèļņeîdzu ûgu muŕ a màlna paļìkļi* ‘nuo mėlynių uogų burna juoda liko’ Asūnė (LVDA).

Maltoje užfiksuota *ē* kamieno forma *melnīdzes*.

Pavienėse Vidžemės sėliškosiose šnektose žinomas pavadinimas *melnīgas*, pvz.: *mèlnígas jàu gåtavas, bet síkas* ‘mėlynės jau prisirpusios, bet mažos’ Kraukliai (LVDA).

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *mèlnîga* ‘die Schwarzbeere’ Lubana (EH I 799).

Iš Aulejos užrašytas žodžių junginys *melnīgās uogas*.

Pavienėse Latgalos šnektose vartojamas pavadinimas *melnines*, pvz.: *gaîĺińiś ləluôkys pàr mèĺńińę̀m* ‘vaivorai didesni už mėlynes’ Rudzėtai (LVDA).

Tik į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną* įtrauktas variantas *melnītes* (su deminutyvinės konotacijos suff. la. *-īte* [žr. Endzelīns 1951: 386–387]): *melnītes* ‘Schwarzbeeren’ Dignaja (ME II 598).

Šiaurės rytų Vidžemėje užfiksuotas finų kalbų dalinis skolinys (hibridas) *mustene* (< est. *must-ikas* ‘mėlynės [*Vaccinium*]’ [EVS III 268] + suff. la. *-ene* [dėl jo žr. Endzelīns 1951: 298]), pvz.: *pùlka mustę̀ņu šùogod, pìls mežs, mùosa pìlasîse pìllu grùziņu* ‘daug mėlynių šiemet, pilnas miškas, sesuo pririnko pilną pintinėlę’ Alūksnė (LVDA); *pìlasîse mustę̀ņu pìllu kòrbuli* ‘pririnkau mėlynių pilną pintinę’ Veclaicenė (LVDA).

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *mustenes* ‘gewisse Waldbeeren (wohl Schwarzbeeren)’ Aduliena, Gulbenė (EH I 835).

Veclaicenėje žinomas ir kitas finų kalbų skolinys – *mustika* (žr. anksčiau), pvz.: *ti vacì vaclàicenìši, kas dzèivuô gar Igaunijas rùbežu, soka: „jùoît mustikuôs“* ‘tie seni veclaiceniškiai, kurie gyvena palei Estijos sieną, sako reikia eiti *mustikuos* (mėlyniauti)’ Veclaicenė (LVDA).

Pavienėse šnektose (apie Drabešius, Drustus, Gatartą, Kūdumą, Lenčius, Sėrmūkšius, Stalbę, Škilbėnus, Taurenę, Vaivę, Viliaką) mėlynes vadina koloristinės konotacijos denominatyvu *zilenes* (← adj. la. *zils* ‘mėlynas’ + suff. la. *-ene* [žr. anksčiau]), pvz.: *mę̄s pa zilenę̄m saûcam, bet cit̄ pa melt̃lenę̄m; nùo zilenę̄m paliêk mę̀lla mutę* ‘mes *zilenes* vadiname, o kiti mėlynėmis; nuo mėlynių lieka mėlyna burna’ Taurenė (LVDA); *źilenes kòlta i vùorèi čajàm, ka vâdàrs ît còuri* ‘mėlynes džiovindavo ir virdavo arbatą, kai viduriuodavo’ Viliaka (LVDA).

Bendrinėje latvių kalboje žodžiu *zilenes* paprastai vadinamas kitas erikinių šeimos augalas – *Vaccinium uliginosum* L.

Pavadinimas *zilenes* įtrauktas į G. F. Stendero žodyną (*ſillenes* ‘Blaubeeren’ Stender I 263; *ſillenes*, *mellenes* ‘Blaubeeren’ Stender II 760), tačiau nėra aišku, ar jis pavadina *Vaccinium myrtillus*, ar *Vaccinium uliginosum*. Abiejų žodžių, *zilenes* ir *mellenes*, sujungimas į vieną antraštinį žodį galėtų rodyti, kad šie pavadinimai vartoti kaip sinonimai.

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *zilene*(*s*), *melt̃nene(s)* ‘Schwarzbeeren (*Vaccinium myrtillus*)’ Araišiai, Drustai (ME IV 719).

La. *zils* ‘mėlynas’, lie. *žìlas*, giminiškas lie. *žélti*, *žãlias* (ME IV 720; LEW 1308; Smoczyński 2007: 784t.).

Šī forma kā sinonīms vārdam *mellenes* iekļauta arī K. Fīrekera 17. gs. vārdnīcā: *Zuhzenes* ‘Schwartze heidel=beeren’ Fürecker 1685 I 158; *Zuhzenes* ‘Schwartz=heidel=beeren’ Fürecker 1685 II 223.

Šis fitonīms atvedināms no la. *cūka*, nosaka la. suf. *-ene* (skat. iepriekš) atvasinājumu.

Dažos senajos latviešu rakstos la. *cūcenes* vārdā tiek nosaukts nevis augs *Vaccinium myrtillus*, bet noteikta pīlādžu šķirne un kazenes (skat. LVDA 76), sal. la. *cũcene* ‘krokainā cūcene, kazene (*Rubus fruticosus*); zilganā kazene (*Rubus caesius*)’ (ME I 398). Šāds šī fitonīma referentais daudzums motivējams ar 3 dažādu augu interferentām pazīmēm, kas noteica viena pejoratīvā denotāta ‘cūkas oga’ rašanos: 1) mellene (*Vaccinium myrtillus*) ar savu virszemes daļas struktūru ļoti atgādina citu ēriku dzimtas augu, ko lietuviešu valodā (lie. dial.) sauc *kiaũliauogė* 1 ‘(bot.) brūklenei līdzīgs augs, mūžzaļā miltene (*Arctostaphylos uva ursi*), tā oga u. c.’ ↔ lie. dial. *kiaũliabruknė* 1 ‘t. p.’ (LKŽe; vēl skat. LTE I 346); saskaņā ar A. Gritėnienes (Gritėnienė 2006: 176), minēto augu saistību ar pejoratīvās konotācijas referentu *kiaulė* ‘cūka’ (par tādu vēl skat. nodaļā *Avenes nosaukumi*) noteikusi to indīgās ogas; 2) minētā *Arctostaphylos uva ursi* ogas ir tādā pašā (resp., sarkanā) krāsā kā brūklenes un pīlādža augļi; 3) zilganās kazenes (*Rubus caesius*) nozīme radusies melleņu un šī auga ogu zilās krāsas dēļ, bet vēlāk tā varēja tikt nosauktas arī citas kazeņu (sal., *Rubus fruticosus*) šķirnes, kuru ogas ir melnā krāsā (skat. LTE IV 80). Tātad latviešu valodā ārējas strukturālas un krāsu līdzības dēļ tika saistīti trīs dažādi augi. Pamatojoties uz šo analīzi, la. *cūcenes* jāuzskata par asociatīvu nosaukumu.

Apskatītā vārda sakne atspoguļo seno ide. cūkas nosaukumu **sŭ̆-*, sal. Av. *hū-*, gr. σῦς, lat. *sūs*, senisl. *sýr* utt. (sīkāk par to skat. Specht 1944: 123; IEW 1038sk.; Benveniste 1970: 27skk.; *ИЯ* 393).

Atsevišķās Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs (Ipiķos, Mazsalacā, Sēļos) un Ziemeļkurzemes izloksnē (Ancē) sastopams melleņu nosaukums *glāzenes,* resp., asociatīvs nosaukums (par šī vārda semēmas ‘sila oga, resp., zilene saistību ar reibšanu un žūpošanu [skat. nodaļu *Avenes nosaukumi*]), kas darināts no la. subst. *glāze* ‘stikls; glāze’ (ME I 624) un la. suf. *-ene* (skat. iepriekš), piem., *glãzen^{e}s kâdreĩz sacij^{a}* ‘glāzenes kādreiz sacīja [par mellenēm]’ Sēļos (LVDA).

Biežāk ar vārdu *glāzenes* apzīmē zilenes (*Vaccinium uliginosum*), tāpēc arī 17.–18. gs. latviešu valodas tulkojošajās vārdnīcās iekļauti nosaukumi, kuru tulkojums ļauj tās drīzāk attiecināt uz zilenēm: *ghlaſenes* ‘Blawbeern’ Phras 1638: 325; *glahſenes* ‘Blaubeeren’ Lange 1773: 117.

K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā* šis nosaukums attiecināts arī uz mellenēm: *glãzene* ‘die Schwarzbeere’ Mazsalacā (ME I 624). Šīs vārdnīcas papildinājumos abas nozīmes (‘mellene’ un ‘zilene’) nav šķirtas: *glãzene* (EH I 392).

No I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas vākumiem Jeros zināms melleņu nosaukums *gailenes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 216). Biežāk ar šo vārdu apzīmē zilenes (*Vaccinium uliginosum*). Iespējams, nosaukums saistāms ar lie. *gaĩlis* ‘vaivariņi, *Ledum palustre*’ (Bušs, Siliņa-Piņķe 2012: 48). Par motivējošo pazīmi būtu uzlūkojama melleņu (biežāk zileņu) augšana kopā ar vaivariņiem (skat. arī nodaļu *Avenes nosaukumi*).

No I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas vākumiem Virbos fiksēts nosaukums *sustrenes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 217). Visbiežāk nosaukumu *sustrenes*, *zustrenes* (ar fonētiskajiem un morfoloģiskajiem variantiem) attiecina uz upenēm (*Ribes nigrum*) vai sarkanajām jāņogām (*Ribes rubrum*). Vārds aizgūts no ig. *sõstar* ‘Johannisbeere (Ribes L.)’ (EVS IV 749).

No sinonīmu vārdnīcas I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas augu nosaukumu apkopojumā iekļauts nosaukums *silenes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 217).

Nosaukuma pamatā ir substantīvs *sils*, kas norāda uz melleņu augšanas vietu. La. *sils*, lie. *šìlas* cilme neskaidra (LEW 982sk., Smoczyński 2007: 636sk.).

Atsevišķos latviešu valodas leksikogrāfiskajos avotos fiksēti arī iespējams melleņu nosaukumi *mizenes* un *mīzenes* – deverbatīvi, atvasināmi no la. verb. *mìzt* ‘slapināties’ (ME II 650), jo tie nosauc gan ar urīna izdalīšanos veicinošām vielām bagātās, gan arī pēc krāsas un garšas īpašībām mellenēm līdzīgās vistenes *Empetrum nigrum* ogas (skat. ME ibd.; LTE XII 92): *Misenes* ‘Schwartze heidel=beeren’ Fürecker 1685 I 158; *Misenes* ‘Schwartz=heidel=beeren’ Fürecker 1685 II 223; *mihſenes* ‘eine Art kleine Ameiſen, lt. kleine Heidelbeern’ Lange 1773: 196. Tāpēc nerodas šaubas, ka abi nosaukuma varianti ir saistīti ar augu *Vaccinium myrtillus*.

Asītē pierakstīts metaforisks melleņu nosaukums *gluodeņu aces*, piem., *viên^{a}s* [mellenes] *ir spîdîg^{a}s, spîdîg^{a}s, tã saûc par gluõdeņ^{u} acêm; tâc viņâm piêduôc vârc* ‘vienas [mellenes] ir spīdīgas, spīdīgas, tās sauc par glodeņu acīm; tāds viņām iedots vārds’ Asītē (LVDA).

Vārdu savienojuma pirmais komponents ir rāpuļa *Anguis fragilis* nosaukums la. *gluodene*, lie. *gluodenas*, kas saistāms ar lie. *gluodùs* ‘gluds, līdzens’, senpr. *glosano* ‘glodene’ (ME I 631). Otrs komponents ir la. *acs*, kam atbilst lie. *akìs* ‘acs’, senpr. dsk. nom. *ackis* (LEW 5; ME I 7; Smoczyński 2007: 6sk.).

Anketās fiksēti arī citi visā lietuviešu valodas areālā sporādiski lietoti nosaukumi: *juoda uoga, retuogė, tikroji, vaivoriukas, mėleniukas*.

ALE materiāli rāda, ka lietuviešu valodas salās Baltkrievijā blakus ierastajam nosaukumam *mėlynė* lieto slāvismus *černika*, *černica*, *černyčia* piem., *č'ern'ič'u. v'ìre an Ku.č'õs* ‘mellenes vārīja Kūču vakarā’ (ZtŽ 114).

Brigos zināms slāvisms *càrnicas*, piem., *càrńicys jir soĺdonys ûgys* ‘mellenes ir saldas ogas’ Brigos (LVDA).

Nosaukums aizgūts no baltkrievu valodas vai tās izloksnēm, sal. bkr. *чарні́ца*, *чарні́цы* ‘mellenes’ (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 343; ТСБМ V^{2} 300), bkr. dial. *чарні́цы* ‘t. p.’ (СБГП V 409; skat. vēl ОЛА III 112) vai atspoguļo poļu dialektismu *czarnica* ‘t. p.’ (SGP IV^{3} 639).

Pavienėse Vidžemės šiaurės šnektose (apie Ėvelę, Gerus, Idų, Jėrcėnus) žinomas mėlynių pavadinimas *cūcenes*, pvz.: *agrak cũcens viê bi mežos, meĨlens nemaz nesâûc; tâ saci: iêsim cũcens lasit* ‘anksčiau miškuose tik *cūcenes* buvo, mėlynėmis visai nevadindavo; taip sakydavo: eisim *cūcenes* rinkti’ Gerai (LVDA).

Ši lytis kaip žodžio *mellenes* sinonimas įtrauktas ir į K. Füreckerio XVII a. žodyną: *Zuhzenes* ‘Schwartze heidel=beeren’ Fürecker 1685 I 158; *Zuhzenes* ‘Schwartz=heidel=beeren’ Fürecker 1685 II 223.

Šis fitonimas, vestinas iš la. *cūka*, suponuoja suff. la. *-ene* (žr. anksčiau) vedinį.

Kai kuriuose senuosiuose latvių raštuose la. *cūcenes* įvardijamas ne augalas *Vaccinium myrtillus*, bet tam tikra šermukšnių rūšis ir gervuogės (žr. LVDA 76), plg. la. *cũcene* ‘raukšlėtoji gervuogė, krūminė avietė (*Rubus fruticosus*); gervuogė (*Rubus caesius*)’ (ME I 398). Tokia šio fitonimo referentinė gausa motyvuotina trijų skirtingų augalų interferentiniais požymiais, nulėmusiais pejoratyvinio denotato ‘kiaulės uoga’ atsiradimą: 1) mėlynė (*Vaccinium myrtillus*) savo antžeminės dalies struktūra yra itin panaši į kitą erikinių šeimos augalą, kuris lietuvių kalboje įvardijamas lie. dial. *kiaũliauogė* 1 ‘(bot.) panašus į bruknę augalas, miltinė arkliauogė (*Arctostaphylos uva ursi*), jo uoga ir kt.’ ↔ lie. dial. *kiaũliabruknė* 1 ‘t. p.’ (LKŽe; dar žr. LTE I 346); pasak A. Gritėnienės (2006: 176), minėtų augalų sąsaja su pejoratyvinės konotacijos referentu *kiaulė* (apie tokią dar žr. skyrių *Avietės pavadinimai*) yra nulemta nuodingų jų uogų; 2) minėto *Arctostaphylos uva ursi* uogos yra tokios pat (resp. raudonos) spalvos kaip bruknės ir šermukšnio vaisių; 3) paprastosios gervuogės (*Rubus caesius*) reikšmė atsirado dėl mėlynių ir šio augalo uogų mėlynos spalvos, o vėliau šiuo pavadinimu galėjo būti įvardytos ir kitos gervuogių (pavyzdžiui, *Rubus fruticosus*) rūšys, kurių uogų spalva juoda (žr. LTE IV 80). Vadinasi, latvių kalboje dėl išorinio struktūrinio ir koloristinio panašumo buvo siejami trys skirtingi augalai. Remiantis nurodyta analize, la. *cūcenes* priskirtinas asociatyvams.

Aptarto žodžio šaknis reflektuoja senąjį ide. kiaulės pavadinimą **sŭ̄-*, plg. Av. *hū-*, gr. σῦς, lo. *sūs*, s. isl. *sýr* ir kt. (plačiau apie tai žr. Specht 1944: 123; IEW 1038t.; Benveniste 1970: 27tt.; ИЯ 393).

Pavienėse Vidžemės šiaurės vakarų šnektose (apie Ipikius, Mazsalacą, Sėlius) ir šiaurinėje Kuržemės šnektoje (Ancėje) vartojamas mėlynių pavadinimas *glāzenes* resp. asociatyvas (dėl šio žodžio sememos ‘šilauogė resp. girtuoklė’ sąsajos su apgirtimu ir girtuokliavimu [žr. skyrių *Avietės pavadinimai*]), pasidarytas iš subst. la. *glãze* ‘stiklas; stiklinė’ (ME I 624) ir suff. la. *-ene* (žr. anksčiau), pvz.: *glãzenes kâdreīz sacij*^{a} ‘*glāzenes* kažkada sakydavo [apie mėlynes]’ Sėliai (LVDA).

Dažniau *glāzenes* vadinami vaivorai (*Vaccinium uliginosum*), todėl ir į XVII–XVIII a. latvių kalbos dvikalbius žodynus įtrauktų pavadinimų vertimas leidžia šį žodį veikiau sieti su vaivorais: *ghlafenes* ‘Blawbeern’ Phras 1638: 325; *glahfenes* ‘Blaubeeren’ Lange 1773: 117.

K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyne* minėtas pavadinimas siejamas ir su mėlynėmis: *glãzene* ‘die Schwarzbeere’ Mazsalaca (ME I 624). Šio žodyno papildymuose abi reikšmės (‘mėlynė’ ir ‘vaivoras’) nėra atskirtos: *glãzene* (EH I 392).

I. Ēdelmanės ir Ā. Ozolos duomenimis, Jeruose žinomas mėlynių pavadinimas *gailenes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 216). Dažniau šiuo žodžiu vadinami vaivorai (*Vaccinium uliginosum*). Galimas daiktas, kad pavadinimas siejasi su lie. *gaĩlis* ‘*Ledum palustre*’ (Bušs, Siliņa-Piņķe 2012: 48). Motyvaciniu požymiu laikytina tai, kad mėlynės (dažniau vaivorai) auga kartu su gailiais (dar žr. skyrių *Avietės pavadinimai*).

I. Ēdelmanės ir Ā. Ozolos duomenimis, Virbuose užfiksuotas pavadinimas *sustrenes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 217). Dažniausiai pavadinimu *sustrenes*, *zustrenes* (su fonetiniais ir morfologiniais variantais) pavadinami juodieji (*Ribes nigrum*) arba raudonieji serbentai (*Ribes rubrum*). Žodis pasiskolintas iš est. *sõstar* ‘serbentai (Ribes L.)’ (EVS IV 749).

Iš sinonimų žodyno į I. Ēdelmanės ir Ā. Ozolos augalų pavadinimų rinkinį įtrauktas pavadinimas *silenes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 217).

Pavadinimo pagrindas yra daiktavardis *sils* ‘šilas’, suponuojantis mėlynių augimo vietą. La. *sils*, lie. *šìlas* kilmė nėra aiški (LEW 982t., Smoczyński 2007: 636t.).

Pavieniuose latvių kalbos leksikografiniuose šaltiniuose užfiksuoti mėlynių pavadinimai *mizenes* ir *mīzenes* – deverbatyvai, vedami iš verb. la. *mìzt* ‘šlapintis’ (ME II 650), mat jie įvardija ir šlapimo išsiskyrimą skatinančių medžiagų turinčias bei tos pačios spalvos ir panašių skonio savybių kaip mėlynių varnauogės *Empetrum nigrum* uogas (žr. ME ibd.; LTE XII 92): *Misenes* ‘Schwartze heidel=beeren’ Fürecker 1685 I 158; *Misenes* ‘Schwartz=heidel=beeren’ Fürecker 1685 II 223; *mihſenes* ‘eine Art kleine Ameiſen, lt. kleine Heidelbeern’ Lange 1773: 196. Todėl nekyla abejonių, kad abu pavadinimo variantai yra susiję su augalu *Vaccinium myrtillus*.

Asytėje užrašytas metaforiškai vartojamas mėlynių pavadinimas *gluodeņu aces*, pvz.: *viên*^{a}*s* [mellenes] *ir spîdîg*^{a}*s, spîdîg*^{a}*s, tã saûc par gluõdeņ*^{u} *acêm; tâc viņâm piêduôc vârc* ‘vienos [mėlynės] yra blizgios blizgios, jas vadina *glodeņu acis* (gluodenų akys); toks joms duotas vardas’ Asytė (LVDA).

Pirmasis žodžių junginio komponentas yra roplio *Anguis fragilis* pavadinimas la. *gluodene*, lie. *gluodenas*, kuris siejamas su lie. *gluodùs*, s. pr. *glosano* ‘gluodenas’ (ME I 631). Antrasis komponentas yra la. *acs*, kurį atitinka lie. *akìs*, s. pr. dgs. vard. *ackis* (LEW 5; ME I 7; Smoczyński 2007: 6t.).

Anketose užfiksuota ir kitų visame lietuvių kalbos plote sporadiškai pavartojamų pavadinimų: *juoda uoga, retuogė, tikroji, vaivoriukas, mėleniukas*.

ALE medžiaga rodo, kad lietuvių kalbos salose Baltarusijoje greta įprasto pavadinimo *mėlynė* vartojami slaviški įvardijimai *černika*, *černica*, *černyčia*, pvz.: *č’ern’ìč’u. v’ìre an Ku.č’õs* ‘mėlynių virė Kūčioms’ (ZtŽ 114).

Briguose žinomas slavizmas *càrnicas*, pvz.: *càrńicys jir soÎdonys ûgys* ‘mėlynės yra saldokos uogos’ Brigai (LVDA).

Pavadinimas pasiskolintas iš gudų kalbos ar jos šnektų, plg. blr. *чарні́ца*, *чарні́цы* ‘mėlynės’ (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 343; ТСБМ V^{2} 300), blr. dial. *чарні́цы* ‘t. p.’ (СБГП V 409; dar žr. ОЛА III 112) arba reflektuoja lenkų dialektizmą *czarnica* ‘t. p.’ (SGP IV^{3} 639).

Kazenes nosaukumi

Ilga Jansone, Asta Leskauskaite,
Sauļus Ambrazs, (parindes) Rolands Kregždis

Kartes un komentāra pamatā ir atbildes uz ALE leksikas daļas 64. jautājumu. Papildinājumi balstīti uz KFRP 4. dialektoloģijas anketas 154. jautājuma atbildēm, kā arī Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas augu nosaukumu apkopojumu (Ēdelmane, Ozola 2003: 147–148).

Kartē rādīti rožu dzimtas ērkšķaina augļu krūma ar avenei līdzīgiem tumši ziliem, sarkaniem vai melniem skābiem augļiem (*Rubus caesius*) un tā ogu nosaukumu izplatība.

Latviešu un lietuviešu valodas kazeņu nosaukumus saista savstarpēji tikai dažās izloksnēs pamanītā kazeņu līdzība ar avenēm.

Žemaišu un dažās austrumu un dienvidu aukštaišu izloksnēs lieto vārdkopu *juodà aviẽtė* ‘melnā avene’ ar variantiem *júodoji avietẽ*, *juodóji avétė*, *juodóji avėčia*, *juodóji avėčià* (sal. vēl Gervēčos pierakstīto *juodà malinà*, kur vārdu *aviẽtė* nomaina atbilstošs slāvisms, sal. sl. **malina* ‘avene’, skat. ЭССЯ XVII 158sk.), tāpat salikteņi *júodavėčia*, *júodavėtė*.

Saskaņā ar KFRP 4. dialektoloģijas anketu *juodóji avietẽ* pierakstīta ap Padvarēļiem, *júodoji avíetė* ap Plašķiem, *júodas avietỹs* ap Anīkščiem, *juodíeji aviečiaĩ* ap Vīžonu, Sudeiķiem, Tauragniem, *júodavietis* ap Biržinišķi, *júodavėtė* ap Rusni, *júodavietė* ap Pluņģi, Medingēniem, Rietavu, Užpeļiem, Stirbišķi, Straguti u. c.

Varianti *juodà avétė* / *avėtẽ*, *juodóji avétė* / *avėtẽ* zināmi ap Mosēdi, piem., *gripǫ̂ujênt jǫ̂ud^{a}s avîet^{e}s làbã gèrã* ‘slimojot ar gripu kazenes ļoti labas [zāles]’ MoŽK; *avîet^{e}s nu kûosǫlę jǫ̂udûosęs* ‘kazenes pret klepu’ MoŽK.

Daļā latviešu izlokšņu (augšzemnieku dialektā) sastop ekvivalentus kazeņu nosaukumus ar vārdu savienojumu, kura komponenti ir adjektīvs *męlns* un substantīvs *avene* (dažādās dialektālās formās).

Variants *męlnā avieša* pierakstīts Dricēnos un Makašēnos, piem., *màłnuôs avîšys ìr màłnâ krùosâ* ‘kazenes ir melnā krāsā’ Dricēnos (ALE); *ka gotova*, *màłnùo avîša tymśi zyla* ‘kad gatava, kazene ir tumši zila’ Makašēnos (ALE).

Variants *melnā avieška* ar piedēkļa *-k-* iespraudumu reģistrēts Šķilbēnos, piem., *màłnùos avîškas ìr ośejuôm łopuôm* ‘kazenes ir [ar] asajām lapām’ (ALE).

Variants *męlnais avietis* sastopams Nautrēnos un Viļānos, piem., *màłńì avîši łobi pŕet kùosu; màłńì avîši irâ taîdys màłnys ûgys, vâłu źît, na taî ḱeî avîši* ‘kazenes labas pret klepu; kazenes ir tādas melnas ogas, vēlu zied, ne tā kā avenes’ Nautrēnos (ALE).

Turpat Latgalē sastopami arī nosaukumi ar vārdu savienojuma otro komponentu *avene*, *avine* un var.

Variants *męlnā avene* pierakstīts Skaistā, kur vārds *avene uzskatāms* par literārismu, un Sinolē, piem., *malnùos aveņu lopas* ‘kazeņu lapas’ Skaistā (Apv); *màllàs avenes ìr zìlganas*, *t^{o}às vàr ệst*, *pa gràvìem aûga* ‘kazenes ir zilganas, tās var ēst, pa grāvjiem auga’ Sinolē (Apv).

Sinolē sastopams arī variants *męlnās aviekstenes*: *kazenàjus sàuce pàr màllajàm aviêksteņệm* ‘kazenes sauca par melnajām aviekstenēm’ (Apv).

Cits variants *męlnā avine* pierakstīts Višķos, piem., *mỳusu puśî màlnû avíņu nau̯* ‘mūsu pusē kazeņu nav’ (ALE).

Otrais minēto nosaukumu komponents lie. *aviẽtės* ‘avenes’ (šis vārds fiksēts jau 17. gs. vārdnīcās) un la. *aviešas* ‘avenes’ – ir austrumbaltu inovācija (sal. LEW 28; Sabaliauskas 1990: 154). Tā radusies no ide.**avi-* (sal. lie. *avìs* / la. *avs*, skat. 126., 240. lpp.), atvasināta ar piedēkli **-eiti̯o-*, kas ir piedēkļa **-īt-i̯o-* (< **-ī-to* + **-i̯o-*) apofonisks variants (sal. Ambrazas 2000: 135sk.).

Pirmais komponents ir atšķirīgs. La. *męlns* radniecīgs lie. *mėlynas* (sal. Ļutkišķos fiksēto kazenes nosaukumu *mėlyna aviẽtė*) un tam ir sena ide. sakne (sal. 112. lpp.), bet lie. *júodas* ‘melns’ cilme ir neskaidra.

Balninkos pierakstīts nosaukums *bráižanti avéčia*. Pēc KFRP 4. dialektoloģijas anketas datiem, pie Plašķiem saka *bráižanti avíetė*. Šo nosaukumu pirmajam komponentam jau ir pavisam cita semantika. Tas ir darbības vārda *bráižyti* darāmās kārtas tagadnes divdabis, kas savukārt ar piedēkli *-yti* atvasināts no liet. *brė́žti*, kurš vispirms saistāms ar liet. *brúožti* ‘skrāpēt, svītrot, berzēt, plēst (apavus); ātri iet’, *bróžti* ‘svītrot’, *brõžyti* ‘dzīt, trenkt’, la. *brāzt* ‘aurot, sist, trokšņot; steigties, ātri braukt, bēgt; strīdēties; mest, sviest, trāpīt, dauzīt’ (Būga II 366; Karaliūnas 1987: 175; Smoczyński 2007: 72, 76), tālāk – varbūt ar senīsl. *brĭke* ‘dēlis’ un la. *berzt* ‘trīt, berzēt’ (LEW 56sk.; IEW 167).

Latviešu valodas izloksnēs visai izplatīts nosaukums *kazene*, kas ir latviešu literārās valodas vārds un auga *Rubus caesius* L. botāniskais nosaukums.

Nosaukums *kazene* ir sastopams dažādās latviešu valodas izloksnēs (tikai kā literārisms tas ienācis Latgales izloksnēs), piem., *kazen^{e}s ir męĨl^{a}s*, *tãs te iȓ lę̃rumȓs mežâ* ‘kazenes ir melnas, to te ir lērums ‘daudz’ mežā’ Augstkalnē (ALE); *kazene isskatâs kâ aviẽte*, *bet viņa iȓ męĨla* ‘kazene izskatās kā avene, bet tā ir melna’ Bauskā (Apv); *kazenes męĨlas*;

Gervuogės pavadinimai

Ilga Jansone, Asta Leskauskaitė,
Saulius Ambrazas, (išnašų) Rolandas Kregždys

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 64. Papildomai remtasi KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimo Nr. 154 atsakymais, taip pat Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos (2003: 147–148) tyrimu.

Žemėlapyje parodytas erškėtinių šeimos laukinio dygliuoto vaiskrūmio, vedančio į avietę panašius tamsiai mėlynus, raudonus arba juodus rūgščius vaisius (*Rubus caesius*), ir jo uogos pavadinimų paplitimas.

Lietuvių ir latvių kalbose vartojamus gervuogės pavadinimus sieja tik kai kuriose šnektose pastebėtas jų panašumas su avietėmis.

Žemaičių ir kai kuriose rytinėse bei pietinėse aukštaičių šnektose vartojamas žodžių junginys *juodà aviẽtė* su variantais *júodoji avietẽ*, *juodóji avétė*, *juodóji avėčia*, *juodóji avėčià* (plg. dar Gervėčiuose užrašytą *juodà malinà*, kur *aviẽtę* pakeitė atitinkamas slavizmas, plg. sl. **malina* ‘avietė’, žr. ЭССЯ XVII 158tt.), taip pat dūriniai *júodavėčia*, *júodavėtė*.

Pagal KFRP 4-ąją dialektologijos anketą *juodóji avietẽ* užrašyta iš šnektų apie Padvarėlius, *júodoji avíetė* apie Plaškius, *júodas avietỹs* apie Anykščius, *juodíeji aviečiaĩ* apie Vyžuonas, Sudeikius, Tauragnus, *júodavietis* apie Biržiniškę, *júodavėtė* apie Rusnę, *júodavietė* apie Plungę, Medingėnus, Rietavą, Užpelius, Stirbiškę, Stragutę ir kitur.

Variantai *juodà avétė* / *avėtẽ*, *juodóji avétė* / *avėtẽ* žinomi apie Mosėdį, pvz.: *gripǫ̂ujênt jǫ̂ud*^{a}*s avîet*^{e}*s làbã gèrã* ‘gripuojant gervuogės labai gerai’ MoŽK; *avîet*^{e}*s nu kûosǫlę jǫ̂udûosęs* ‘gervuogės nuo kosulio’ MoŽK.

Dalyje latvių tarmių (augšžemiečių šnektose) randama ekvivalentiškų gervuogių pavadinimų atitikmenų – žodžių junginių, kurių komponentai yra būdvardis *mę̃lns* ir daiktavardis *avene* (įvairios tarminės formos).

Variantas *mę̃lnā avieša* užrašytas iš Dricėnų (*màlnuôs avîšys ìr màlnâ krùosâ* ‘gervuogės yra juodos spalvos’ ALE) ir Makašėnų (*ka gotova*, *màlnùo avîša tymśi zyla* ‘kai prinokusi, gervuogė tamsiai mėlyna’ ALE).

Variantas *melnā avieška* su priesaga *-k-* užrašytas iš Škilbėnų, pvz.: *màlnùos avîškas ìr ošejuôm łopuôm* ‘gervuogės yra aštriais lapais’ (ALE).

Variantas *mę̃lnais avietis* vartojamas Nautrėnuose ir Vilianuose, pvz.: *màlńì avîši łoбi pŕet kùosu; màlńì avîši irâ taîdys màlnys ûgys, vâłu źît́, na taî ќeî avîši* ‘gervuogės geros nuo kosulio; gervuogės yra tokios juodos uogos, vėlai žydi, ne taip kaip avietės’ Nautrėnai (ALE).

Ten pat Latgaloje pasakoma žodžių junginių su antruoju dėmeniu *avene*, *avine* ir jų variantų.

Variantas *mę̃lnā avene* vartojamas Skaistoje, kur *avene* laikomas bendrinės kalbos žodžiu, ir Sinuolėje, pvz.: *malnùos aveņu lopas* ‘gervuogių lapai’ Skaista (Apv); *màllàs avenes ìr zìlganas*, *t*^{o}*às vàr ę̂st*, *pa gràvìem aûga* ‘gervuogės yra melsvos, jas galima valgyti, grioviuose auga’ Sinuolė (Apv).

Sinuolėje pasitaiko ir pavadinimas *mę̃lnās aviekstenes*, pvz.: *kazenàjus sàuce pàr màllajàm aviêkstenę̃m* ‘gervuoges vadina juodosiomis avietėmis’ (Apv).

Variantas *mę̃lnā avine* užrašytas Viškiuose, pvz.: *mỳusu puśî màlnû av́iņu nau̯* ‘mūsų krašte gervuogių nėra’ (ALE).

Antrieji minėtų pavadinimų dėmenys lie. *aviẽtės* (šis žodis užfiksuotas jau XVII a. žodynuose) ir la. *aviešas* ‘avietės’ – tai rytų baltų inovacija (plg. LEW 28; Sabaliauskas 1990: 154). Ji vestina iš ide.**avi-* (plg. lie. *avìs* / la. *avs*, žr. p. 127, 241), padaryta su priesaga **-eitį̄o-*, kuri yra priesagos **-īt-į̄o-* (< **-ī-to* + **-į̄o-*) apofoninis variantas (plg. Ambrazas 2000: 135tt.).

Pirmasis dėmuo yra skirtingas. La. *mę̃lns* ‘juodas’ giminiškas lie. *mėlynas* (plg. Liutkiškėse užfiksuotą gervuogės pavadinimą *mėlyna aviẽtė*) ir turi gilias ide. šaknis (plg. p. 113), o lie. *júodas* kilmė nėra aiški.

Iš Balninkų užrašytas pavadinimas *bráižanti avéčia*. Renkant medžiagą pagal KFRP 4-ąją dialektologijos anketą pastebėta, kad apie Plaškius sakoma *bráižanti avíetė*. Šių pavadinimų pirmasis dėmuo jau visai kitokios semantikos. Tai veiksmažodžio *bráižyti* veikiamasis esamojo laiko dalyvis. Šis savo ruožtu su priesaga *-yti* padarytas iš *brę́žti*, kuris pirmiausia siejasi su lie. *brúožti* ‘drėksti, braukti, brūžuoti, plėšti (batus); smarkiai eiti’, *bróžti* ‘braukti’, *brõžyti* ‘varyti, ginti’, la. *brāzt* ‘ūžti, siausti, triukšmauti; skubėti, greitai važiuoti, bėgti; ginčytis; mesti, sviesti, pataikyti, mušti’ (Būga II 366; Karaliūnas 1987: 175; Smoczyński 2007: 72, 76), toliau – galbūt su s. isl. *brīke* ‘lenta’ bei la. *berzt* ‘trinti, brūžuoti’ (LEW 56t.; IEW 167).

Latvių tarmėse labai paplitęs pavadinimas *kazene*, kuris yra bendrinės kalbos žodis ir augalo *Rubus caesius* L. botaninis terminas.

Pavadinimas *kazene* vartojamas įvairiose latvių šnektose (iš bendrinės kalbos jį perėmė Latgalos šnektos), pvz.: *kazen*^{e}*s ir mę̃ļļ*^{a}*s*, *tãs te iȓ lę̃rum̂s mežâ* ‘gervuogės yra juodos, jų čia miške daug’ Augstkalnė (ALE); *kazene isskatâs kâ aviẽte*, *bet viņa iȓ mę̃ļļa* ‘gervuogė atrodo kaip avietė, bet ji yra juoda’ Bauskė (Apv); *kazenes mę̃ļļas*; *viņas i*

viņas i mežã; *aûg zęmâkã*, *mitrâkã mežã*; *vakar kazenes trãpîju lasît* ‘kazenes melnas; viņas ir mežā; aug zemākā, mitrākā mežā; vakar kazenes uzgāju [kur] lasīt’ Blīdenē (ALE); *dzērven^{e}s*, *brùklen^{e}s*, *aviẽsen^{e}s*; *viênas bi tâdas zilas – kazen^{e}s, tâdas pašas kâ aven^{e}s* ‘dzērvenes, brūklenes, avenes; vienas bija tādas zilas – kazenes, tādas pašas kā avenes’ Burtniekos (Apv); *avenes salÎdâkas*, *kazenes naû tik salÎdas*, *bet labâ zemê liẽlas kâ îkšķa galÎs*; *kazenẽm mę̃lla krãsa uî tâda kâ zilÎgana migliņa* ‘avenes saldākas, kazenes nav tik saldas, bet labā zemē lielas kā īkšķa gals; kazenēm melna krāsa un tāda kā zilgana migliņa’ Džūkstē (ALE); *es jàu nàu tãs kazenes lasīš* ‘es jau neesmu tās kazenes lasījis’ Ērģemē (ĒIV II 80); *kazenes ir tàdas mę̃Ilas*, *tùmšas – gàrdas èst* ‘kazenes ir tādas melnas, tumšas – garšīgas ēst’ Ezerē (Apv); *käzenę i:r táda pä:^{e}tę úoga ká âivíekstenę*, *tikài màlna* ‘kazene ir tāda pati oga kā avene, tikai melna’ Lazdonā (ALE); *kazenes – mę̃Ilas uôgas viņâm*, *garŝîgas*; *te˙pat mežâ viņ^{a}s viêtu viêtâm aûg*; *badîgas dikti*, *ẽrkšķainas* ‘kazenes – melnas ogas viņām, garšīgas; tepat mežā viņas vietu vietām aug; ļoti durstīgas, ērkšķainas’ Nīcā (ALE); *kazęns ir mę̃lls*, *tumŝš*, *tâ:ds ka avęns* ‘kazenes ir melnas, tumšas, tādas kā avenes’ Popē (ALE); *kazene tâc krũmliš bi*, *balÎti ziêdeļ̂*; *tûr jaû nevâr ne âre tikt*, *stîgs piêķêrs*, *plêš liẽls*, *a dusmaṁ skriên kazenem̂ gaŗâm; kazenes nelasaṁ*, *nejęmaṁ* ‘kazene tāds krūmiņš bija, balti ziediņi; tur jau nevar ne ārā tikt, stīgas pieķērušās, plēš lielus, ar dusmām skrien kazenēm garām; kazenes nelasām, neņemam’ Rendā (ALE); *kazenes ar âbuôļiêm savãra* ‘kazenes ar āboliem savāra’ Sesavā (ALE); *kazenes tùmši*, *tùmši bròunas*, *tik˙pat kuô màllas ûgas*, *soÎdas*, *sulaînas*; *osi zori*, *gròutas lasît* ‘kazenes tumši, tumši brūnas ogas, tikpat kā melnas ogas, saldas, sulīgas; asi zari, grūti lasīt’ Stāmerienā (ALE); *ka:zenèm màlnas uógas*; *te viːņu moːz beja* ‘kazenēm melnas ogas; te viņu maz bija’ Sunākstē (ALE); *nuô kazenêm laps vîns* ‘no kazenēm labs vīns’ Vilcē (ALE); *lasa kaze-n^{e}s*, *taîs^{a} vîn^{u}*; *viêtâm iî daũʒ kazeņ^{u}* ‘lasa kazenes, taisa vīnu; vietām ir daudz kazeņu’ Zālītē (ALE).

Nosaukums iekļauts arī senākajās vārdnīcās, piem., Brombeern *Kaſenes* Phras 1638: 325; *kaſſenes* (arī *kaſſu ohgas*) Brombeern Lange 1773: 145.

Latviešu literārajā valodā un izloksnēs dominējošais nosaukums *kazenes* atvasināts no slāvisma *kaza* (sal. sl. **koza*; kas radniecīgs liet. *ožkà* ‘kaza’, skat. ЭССЯ XII 197sk.) ar piedēkli *-ene* (par to skat. Endzelīns 1951: 298).

Atsevišķās latviešu valodas izloksnēs sastopami arī varianti *kazines*, *kaziņi* ar piedēkli **-iņio-*, piem., *t^{o}às kaźińęs ỳŕ k^{o}ā àvíksťińęs*, *tikai malÎnas* ‘tās kazenes ir kā avenes, tikai melnas’ Biržos (Apv); *iẽs lãst kaziņs* ‘ies lasīt kazenes’ Dundagā (ALE); *nuô tuõ kaziņu gañ ne˙kã naų̇*, *zaptej bišķi vâr sašivâkt* ‘no tām kazenēm gan nekā nav, ievārījumam nedaudz var savākt’ Rucavā (ALE); *kazine ìr* [...] *uôga* ‘kazene ir [...] oga’ Sinolē (ALE). Pēc I. Ēdelmanes vākumiem, nosaukums *kazine* sastopams arī Gaigalavā.

Dažās Kurzemes izloksnēs sastopams variants *kazlene*, piem., *kazlenes i tãs mę̃Ilâs* ‘kazenes ir tās melnās’ Kandavā (ALE); *kazleñs jo nelaš* ‘kazenes jau nelasa’ Ventā (ALE).

Dažviet pierakstītais nosaukums *kazlenes* varētu būt saistāms vai nu ar la. *kazlēns*, vai arī pamatojoties uz retu kazas nosaukuma variantu *kazla*, kas, iespējams, radies krievu *козёл* (< sl. **kozьlъ*, skat. ЭССЯ XII 32sk.) ‘āzis’ ietekmē (EH I 597).

Tikai vienā Latvijas pierobežas izloksnē fiksēts kazenes nosaukums *kazļipe*, piem., *kaźļipę́ś ę̀ŕšķi koâ ę̀ŕšku ûgoâm*; *kaźļipu ûgas ta mozoâkas ìń màłnas* ‘kazenes ērkšķi kā ērkšķu krūmam; kazeņu ogas mazākas un melnas’ Aknīstē (ALE).

Šī nosaukuma otrais komponents *ļipa* (ar variantu *ļipe*) ‘īsa astīte’ aizgūts no ig. *lippu* ‘aste’ (ME II 540sk.; SKES II 298; SSA II 81; Zeps 1962: 150). Pēc cita uzskata (LEV I 553), tam pamatā ide. **lei-* ‘liekt’.

Nīcas izloksnē Kurzemē kā apšaubāms pierakstīts saliktenis *kazuzemenīte* (arī *kazuzemenīte*) (Ēdelmane, Ozola 2003: 147). Nosaukuma otrais komponents *zemene*, kas ir gan meža, gan dārza ogas apzīmējums, neatbilst ne kazenes augšanas veidam, ne ārējam veidolam.

Līdzīgi la. *kazene* darināts arī nosaukums *cūcene*, kurš saistāms ar cūkas nosaukumu (par tā cilmi skat. 92. lpp.)[1].

Latviešu valodā *cūcene* ir vienas *Rubus* ģints sugas *Rubus nessensis* (lie. *stačioji gervuogė*) terminoloģiskais apzīmējums, taču izloksnēs šīs abas sugas netiek šķirtas.

Apzīmējums *cūcene* sastopams Vidzemes lībiskajās izloksnēs, piem., *cũceñs aî oûg grãvas*, *tâd kâ aveseñs*, *bet mę̃Ll uôg*; *noų̇ tik smeķig* ‘kazenes arī aug grāvjos, tādas kā avenes, bet melnas ogas; nav tik garšīgas’ Duntē (ALE); *kazeni saûc ari paî cũceni* ‘kazeni sauc arī par cūceni’ Kauguros (ALE); *cũceni tâdi mę̃Ili, ziÎgani, negataų̇s tas uôg i saîkanc; cũcens ne˙kuô nelas* ‘kazenes tādas melnas, zilganas, negatavas tās ogas ir sarkanas; kazenes neko [daudz] nelasa’ Svētciemā (ALE); *cũceñs iî tâd uôgleį̇*, *tâd ka aveseñs*, *tikeî uôgs iî tâd mę̃Ll*, *kad nuôgatavejas* ‘kazenes ir tādi ogulāji, tādi kā avenāji, tikai ogas ir tādas melnas, kad nogatavojas’ Vainižos (ALE). Ārpus areāla nosaukums *cùcene* sastopams Krapē, kas šķiet apšaubāms.

Nosaukums iekļauts arī 19. gs. vārdnīcā: *zuhzenes* Brombeeren Ulmann 1872: 350.

Dažās latviešu valodas izloksnēs gar Igaunijas pierobežu sastopams arī kazenes nosaukums *lācene*, piem., *lâcenes ìr tùmšas*, *brùnas*; *asi kàrti*; *tā jàu nàk vèlak pec avenèm*; *tad*, *kad mìežus pļàun*, *viņas ìr gatavas*; *àug uz kàlliņìem*; *pacèlàm krūmiņu àukša ùn ta lasijam* ‘kazenes ir tumšas, brūnas; asi kāti; tās jau nāk vēlāk pēc avenēm; tad, kad miežus pļauj, viņas ir gatavas; aug uz kalniņiem; pacēlām krūmiņu augšā un tad lasījām’ Ilzenē (Apv); *luôcanas aûg mežûs* ‘kazenes aug mežos’ Jaunrozē (Apv); *luôcanas ìr kuô avenas*, *tikai bròunas*, *lìllà*, *soŕkanas ùn zilas* ‘kazenes ir kā avenes, tikai brūnas, lillā, sarkanas un zilas’ Karvā (Apv).

Šo *lācenes* areālu papildina arī materiāli no dažām sēliskajām izloksnēm un izloksnēm ap Bausku (galvenokārt pēc I. Ēdelmanes vākumiem), kur vērojama somugriskā ietekme. Jāpiebilst, ka latviešu literārajā valodā ar vārdu *lācene* apzīmē citu *Rubus* ģints augu – *Rubus chamaemorus*. Kazenes nosaukuma *lācene* rašanos varēja ietekmēt vairāki apstākļi: pirmkārt, igauņu valoda, kurā šiem augiem ir savstarpēji nosaukumi (*Rubus caesius – põldmurakas*, *Rubus nessesis – kitsemurakas*, *Rubus chamaemorus – rabamurakas*), otrkārt, tas, ka vairākās Igaunijas pierobežas izloksnēs (īpaši Ziemeļaustrumvidzemē) ir brīvs nosaukums *lācene* (t. i., tas netiek lietots ar nozīmi *Rubus chamaemorus*), jo tur lācenes (*Rubus chamaemorus*) apzīmēšanai lieto somugrismu *muraka*, *mureka*, *murika*.

Lietuviešu valodā dominē nosaukums *gérvuogė*. Tas ir kopvalodas vārds. Lie. *gérvuogė* ‘kazene’, iespējams, radniecīgs ar la. *dzērvene* (sal. la. *dzērve*), kas ir citas ogas (*Oxycoccus*) apzīmējums.

Šim atvasinājumam izloksnēs ir daudz variantu:

akcentējuma varianti, piem., *geřvuogė* (tāds akcents ir jau 19. gs. Frīdriha Kuršaiša vārdnīcā), *gervúogė*, *gervuõgė*: *riẽtenọs ã˙štr’ọs | gǽ.r-*

1 Taču iespējams arī cits hipotētisks cilmes skaidrojums: *cūcene* ← **kūcene* – asociācija ar kazenes krūma fitomorfoloģisko struktūru, t. i., ‘saaudzis, kaudzē savēlies krūms’, ~ la. dial. *kūcens*, *kūcene* ↔ la. *kūce* ‘labības kaudze’ ← la. dial. *kūķis* ‘slapja, gubā saaugusi labība’ (plašāk skat. ME II 332sk.).

mežã; *aûg zęmâkã*, *mitrâkã mežã*; *vakar kazenes trãpîju lasît* ‘gervuogės juodos; jų yra miške; auga žemame, drėgname miške; vakar gervuogių išėjau rinkti’ Blydenė (ALE); *dzẽrven^{e}s*, *brùklen^{e}s*, *aviẽsen^{e}s*; *viênas bi tâdas zilas – kazen^{e}s, tâdas pašas kâ aven^{e}s* ‘spanguolės, bruknės, avietės; vienos buvo tokios mėlynos – gervuogės, tokios pačios kaip avietės’ Burtniekai (Apv); *avenes saĨdâkas*, *kazenes naû tik saĨdas*, *bet labâ zemê liẽlas kâ îkšķa gaĨs*; *kazenẽm męĨla krãsa uñ tâda kâ ziĨgana migliņa* ‘avietės saldokos, gervuogės nėra tokios saldžios, bet geroje žemėje didelės kaip nykščio galas; gervuogių spalva juoda ir tokia kaip melsva miglelė’ Džūkstė (ALE); *es jàu nàu tãs kazenes lasĩš* ‘aš jau nesu tų gervuogių rinkęs’ Ėrgemė (ĒIV II 80); *kazenes ir tàdas męĨlas*, *tùmšas – gàrdas èst* ‘gervuogės tokios juodos, tamsios – skanios valgyti’ Ezerė (Apv); *käzenę i:r táda pä:^{e}tę úoga ká âivíekstenę*, *tikài màlna* ‘gervuogė yra tokia pati uoga kaip avietė, tik juoda’ Lazduona (ALE); *kazenes – męĨlas uôgas viņâm*, *gaĨšĩgas*; *te˙pat mežâ viņ^{a}s viêtu viêtâm aûgl; badĩgas dikti*, *ẽrkšķainas* ‘gervuogės – jų uogos juodos, skanios; čia pat miške kai kur auga; labai dygliuotos’ Nyca (ALE); *kazęns ir męĨls*, *tuñšš*, *tâ:ds ka avęns* ‘gervuogės yra juodos, tamsios, tokios kaip avietės’ Puopė (ALE); *kazene tâc krũmliš bi*, *baĨti ziêdeĨl*; *tûr jaû nevâr ne âre tikt*, *stĩgs piẽķêrs*, *plẽš liẽls*, *a dusmaĩ skriẽn kazeneĩ gaŗâm*; *kazenes nelasaĩ*, *nejęmaĩ* ‘gervuogė buvo toks krūmas, balti žiedeliai; čia jau negali nei į lauką išeiti, ūgliai įsikibę, labai plėšia, pykdamas per gervuoges lekia; gervuogių nerenkame, neimame’ Renda (ALE); *kazenes ar âbuôļiêm savãra* ‘gervuoges su obuoliais verda’ Sesava (ALE); *kazenes tùmši*, *tùmši bròunas*, *tik˙pat kuô màllas ûgas*, *soĨdas*, *sulaĩnas*; *osi zori*, *gròutas lasît* ‘gervuogės tamsiai tamsiai rudos, beveik juodos uogos, saldžios, sultingos; aštrios šakos, sunku rinkti’ Stameriena (ALE); *ka:zenèm màlnas uógas*; *te vi:ņu mo:z beja* ‘gervuogių uogos juodos; čia jų mažai buvo’ Sunakstė (ALE); *nuô kazenêm laps vĩns* ‘gervuogių geras vynas’ Vilcė (ALE); *lasa kazen^{e}s*, *taĩs^{a} vĩn^{u}*; *viêtâm iŕ daũʒ kazeņ^{u}* ‘renka gervuoges, daro vyną; kai kur yra daug gervuogių’ Zalytė (ALE).

Pavadinimas įtrauktas ir į senuosius žodynus, pvz.: Brombeern *Kaſenes* Phras 1638: 325; *kaſſenes* (ir *kaſſu ohgas*) Brombeern Lange 1773: 145.

Latvių bendrinėje kalboje ir tarmėse vyraujantis pavadinimas *kazenes* padarytas iš slavizmo *kaza* ‘ožka’ (plg. sl. **koza*; šis giminiškas lie. *ožkà*, žr. ЭССЯ XII 197t.) su priesaga *-ene* (apie ją žr. Endzelīns 1951: 298).

Kai kuriose latvių šnektose žinomi ir variantai *kazines*, *kaziņi* su priesaga **-iņio-*, pvz.: *t^{o}às kaźiņęs ỳŕ k^{o}ā àvíksťiņęs*, *tikai maĨnas* ‘tos gervuogės yra kaip avietės, tik juodos’ Biržai (Apv); *iẽs lāst kaziņs* ‘eis rinkti gervuogių’ Dundaga (ALE); *nuô tuõ kaziņu gañ ne˙kã nauˬ*, *zaptej bišķi vâr sāsivâkt* ‘tų gervuogių tai beveik nėra, uogienei nedaug gali pririnkti’ Rucava (ALE); *kazine ìr* [...] *uôga* ‘gervuogė yra [...] uoga’ Sinuolė (ALE). Pasak I. Ėdelmanės, pavadinimas *kazine* vartojamas ir Gaigalavoje.

Kai kuriose Kuržemės šnektose pasitaiko variantas *kazlene*, pvz.: *kazlenes i tãs męĨlâs* ‘gervuogės yra tos juodos’ Kandava (ALE); *kazleñs jo nelasū* ‘gervuogių jau nerenka’ Venta (ALE).

Kai kur vartojamas pavadinimas *kazlenes* galėtų būti siejamas arba su la. *kazlēns* ‘ožiukas’, arba galbūt su retu variantu *kazla*, atsiradusiu dėl ru. *козёл* (< sl. **kozьlъ*, žr. ЭССЯ XII 32t.) ‘ožys’ įtakos (EH I 597).

Tik vienoje Latvijos paribio šnektoje užfiksuotas gervuogės pavadinimas *kazļipe*, pvz.: *kaźļipẹś ę̀ŕški koâ ę̀ŕšku ûgoâm*; *kaźļipu ûgas ta mozoâkas ìń màlnas* ‘gervuogės dygliai kaip erškėčių krūmų; gervuogių uogos mažesnės ir juodos’ Aknysta (ALE).

Šio pavadinimo antrasis dėmuo *ļipa* (su variantu *ļipe*) ‘trumpa uodegėlė’ paskolintas iš est. *lippu* ‘uodega’ (ME II 540t.; SKES II 298; SSA II 81; Zeps 1962: 150). Kita nuomonė (LEV I 553) – jo pagrindą sudaro ide. **lei-* ‘lenkti’.

Iš Nycos šnektos, Kuržemėje, kaip abejotinas užrašytas dūrinys *kazuzemenīte* (ir *kazuzemenīte*) (Ėdelmane, Ozola 2003: 147). Pavadinimo antrasis dėmuo *zemene*, reiškiantis ir miško, ir sodo uogą, nesuponuoja nei gervuogės augavietės, nei išorinių savybių.

Pagal la. *kazene* padarytas ir pavadinimas *cūcene*, kuris sietinas su kiaulės pavadinimu *cūka* (dėl jo kilmės žr. p. 93)[1].

Latvių kalboje *cūcene* yra vienos *Rubus* genties rūšies – stačiosios gervuogės (*Rubus nessensis*) – terminas, tačiau šnektose abi rūšys neskiriamos.

Pavadinimas *cūcene* vartojamas Vidžemės lyviškosiose šnektose, pvz.: *cūceñs aŕ oûg grãvas*, *tâd kâ aveseñs*, *bet męĨl uôg*; *noų tik smeķig* ‘gervuogės irgi auga grioviuose, tokios kaip avietės, bet juodos uogos; ne tokios skanios’ Duntė (ALE); *kazeni saûc ari paŕ cũceni* ‘gervuogė vadinama ir *cūcene*’ Kauguriai (ALE); *cũceni tâdi męĨli, ziĨgani, negataų tas uôg i saŕkanc; cũcens ne˙kuô nelas* ‘gervuogės tokios juodos, melsvos, neprinokusios uogos yra raudonos; gervuogės nelabai renkamos’ Svėtciemas (ALE); *cũceñs iŕ tâd uôgleį*, *tâd ka aveseñs*, *tikeĩ uôgs iŕ tâd męĨl*, *kad nuôgatavejas* ‘gervuogės yra tokie uogienojai, tokie kaip avietojai, tik uogos yra tokios juodos, kai prinoksta’ Vainižiai (ALE). Už minėto arealo, Krapėje, užrašytas pavadinimas *cùcene* abejotinas.

Pavadinimas įtrauktas ir į XIX a. žodynus: *zuhzenes* Brombeeren Ulmann 1872: 350.

Kai kuriose latvių šnektose Estijos pasienyje vartojamas gervuogės pavadinimas *lācene*, pvz.: *lâcenes ìr tùmšas*, *brùnas*; *asi kàrti*; *tā jàu nàk vèlak pec avenèm*; *tad*, *kad mìežus pļàun*, *viņas ìr gatavas*; *àug uz kàlliņìem*; *pacèlàm krũmiņu àukša ùn ta lasijam* ‘gervuogės yra tamsios, rudos; aštrūs stiebai; jos jau prinoksta vėliau už avietes; tada, kai pjauna miežius, jos būna prinokusios; auga ant kalnelių; pakėlėme krūmelį aukštyn ir tada rinkome’ Ilzenė (Apv); *luôcanas aûg mežûs* ‘gervuogės auga miškuose’ Jaunruozė (Apv); *luôcanas ìr kuô avenas*, *tikai bròunas*, *lìllà*, *soŕkanas ùn zilas* ‘gervuogės yra kaip avietės, tik rudos, violetinės, raudonos ir mėlynos’ Karva (Apv).

Šį pavadinimo *lācene* arealą papildo kai kurių sėliškųjų ir apie Bauskę esančių šnektų, kur įžvelgiama finougrų įtaka, duomenys (ypač surinkti I. Ėdelmanės). Pridurtina, kad bendrinėje latvių kalboje pavadinimas *lācene* reiškia kitą *Rubus* genties augalą – paprastąją tekšę (*Rubus chamaemorus*). Gervuogės pavadinimas *lācene* galėjo atsirasti dėl įvairių priežasčių: pirma, dėl estų kalbos, kurioje šie augalai vadinami panašiai (*Rubus caesius* – *põldmurakas*, *Rubus nessesis* – *kitsemurakas*, *Rubus chamaemorus* – *rabamurakas*); antra, dėl to, kad keliose Estijos pasienio šnektose (ypač šiaurės rytų Vidžemėje) pavadinimas *lācene* nevartojamas *Rubus chamaemorus* reikšme, nes čia paprastajai tekšei (*Rubus chamaemorus*) įvardyti vartojami finougrizmai *muraka*, *mureka*, *murika*.

Lietuvių kalboje vyrauja pavadinimas *gérvuogė*. Tai ir bendrinės kalbos žodis. Jis galbūt yra gimininga la. *dzērvene* (plg. la. *dzērve*), kuriuo vadinama kita uoga – spanguolė (*Oxycoccus*).

1 Tačiau galimas ir kitoks hipotetinis kilmės aiškinimas: la. dial. *cūcene* ← **kūcene* – asociatyvas pagal gervuogės krūmo fitomorfinę struktūrą, t. y. ‘susivėlęs, suaugęs į krūvą’ krūmas ~ la. dial. *kūcens*, *kūcene* ↔ la. *kūce* ‘javų krūva’ ← la. dial. *kūķis* ‘šlapi, krūvon (gubon) susimetę javai’ (plačiau žr. ME II 332t.).

vuogẹm vadìna ‘uz augšu stīgojošie augi asi, par kazenēm *gervuogės* sauc’ ZnŽ I 442; *i̯aviẽč̓u | i̯gǽ.rvuog̓u te̯pílna* ‘gan aveņu, gan kazeņu te pilns’ KzRŽ I 227; *a ne gêrvọugîems vadện kaškûokẹs avîetẹs* ‘vai ne par *gervuogės* sauc kaut kādas avenes’ MoŽK; *parnešė pilną uzboną gervuogių* ‘pārnesa pilnu krūzi kazeņu’ Linkuvā (LKŽe); *net burnoj nuo gervuogių kartu* ‘no kazenēm pat mutē rūgtums jūtams’ Šunskos (LKŽe); *geřvuogės išsirpsta šienpjūtė[je]* ‘kazenes ienākas ap siena pļauju’ Barstīčos (LKŽe);

īsinājuma variants *géruogė* (LKŽe);

varianti ar savienotājpatskani *-a-*, piem., *gérva(v)uogė*, *gervã(v)uogė*; *gerãuogė*, *gérvavagė*; *-ia-*: *gérviauogė*, piem., *palei upę radau gérvauogių* ‘gar upi atradu kazenes’ Kupišķos (LKŽe); *ar daug parsinešei gérviauogių* ‘vai daudz pārnesi kazeņu’ Būdviečos (LKŽe); *mergaitės renka gerviauoges* ‘meitenes lasa kazenes’ Miroslavā (LKŽe).

Nosaukums *gérvuogė* atrodams jau pašā senākajā Mazās Lietuvas vārdnīcā *Lexicon Lithuanicum*: Krazelbeeren *Gerwûges* Lex 55a.

Pirmajam salikteņa komponentam *gérvė* (fiksēts jau 17. gs. vārdnīcās) ir atbilsmes baltu (la. *dzẽrve*, pr. *gerwe* E 715), daļēji sl. (sal. senkr. *жеравь*) valodās. Tālāk tas saistāms ar sav. *kranuh*, arm. *krúnk*, gr. γέρν, γέρανος ‘dzērve’ u. c. (Trautmann 1923: 87; LEW 137; IEW 383sk.; ИЯ 540; ПЯ E–H 223sk.; Smoczyński 2007: 174; par darināšanu sal. Ambrazas 1993: 134 un lit.)[2].

Otrais komponents *úoga* (izplatīts jau 16.–17. gs. rakstos) ir kopīgs baltu (la. *uôga*) un slāvu (**ag-oda*) valodās. Tālākā cilme ir neskaidra (skat. Trautmann 1923: 202; LEW 1165; IEW 773; ЭССЯ I 57sk.; Sabaliauskas 1990: 121, 122; Smoczyński 2007: 704).

Kunigišķos pierakstītais *gervìnė* ‘kazene’ radies no substantivēta īpašības vārda ar izskaņu *-inis* (*-ė*).

Ap Bubļiem kazeni sauc *várnuogė* un *varnãuogė* ar savienotājpatskani. KFRP 4. dialektoloģijas anketas materiālu vācēji pirmo variantu vēl pierakstījuši no Šaķīnas, Skaistģires un Salantiem, bet otro – no Šaķīnas. Variants *várnuogė* zināms arī no Rodūņas, piem., *nuejo medžian várnuogių* ‘aizgāja uz mežu pēc kazenēm’ (LKŽe).

Šo salikteņu pirmais komponents *várna* (sastopams jau 16.–17. gs. rakstos), tāpat kā *úoga*, ir kopīgs baltu (la. *vãrna*, pr. *warne* E 722) un slāvu (sal. senbaznsl. *vrana*) valodās (Trautmann 1923: 343; LEW 1201; Smoczyński 2007: 723). Līdzīgi darinātais toch. B *wrauña* (< **u̯rn-*) ‘vārna’ pēc savas formas no iepriekšējiem stipri atšķiras (Windekens 1976: 121, 583). Parasti tie atvedināmi no ide. **u̯er* ‘degt, apjozt’ (plg. IEW 1166; Sabaliauskas 1990: 120). Taču tas varētu būt arī onomatopoētiskas cilmes darinājums (ИЯ 540; PKEŽ IV 225).

Atsevišķi aplūkojami divi reti kazenes nosaukuma varianti, kas pierakstīti, vācot materiālus pēc KFRP 4. dialektoloģijas anketas.

Grībėnos sastapts nosaukums *krū́muogė*. Šo salikteni lietojis Vīdūns (1868–1953), piem., *Panašiai veikiančios ir krūmuogės. Jos išvaro diegus, kurie žarnų darbą gadina* ‘Līdzīgi iedarbojas arī kazenes. Tās izdzen parazītus, kuri traucē zarnu darbību’ (LKŽe). Tas iekļauts arī 1938. g. *Lietuviešu botānikas vārdnīcā*.

Kazenes bieži aug pie ezera vai upes krasta. Tas atspoguļojas nosaukumā *krañtuogė* (LKŽe).

Šā salikteņa pirmais komponents ir *krañtas* ‘krasts’. Tas atbilst latviešu kursismam *krañts* ‘krasts’ (ME II 259) un visticamāk saistāms ar lie. *krìsti* tagadnes laika formu *kreñta* (sal. ПЯ K–L 218; ЭССЯ XIII 35; Smoczyński 2007: 307). Šis darbības vārds atbilst la. *krist*. Tālāk tas salīdzināms ar lie. *krẽsti*, *kratýti*, la. *krèst*, *kratît* un iespējams meklēt atbilsmes ar vidusīr. *crothaim* ‘kratu’, sav. *reden* ‘sijāt’ u. c. (sal. Būga II 464; LEW 295; IEW 620; Sabaliauskas 1990: 185; Smoczyński 2007: 308, 316).

Te var minēt, ka tādas pašas cilmes vārdi ir arī latviešu valodas krasta nosaukums *kràuja*, *kràujš*. Tam radniecīgs lie. *kriaũšis*, varbūt arī kuršu *Croye* (sal. hidronīmus la. *Kruõja*, lie. *Krúoja*), lie. *pa-kruoja* ‘pakalne’; lie. hidr. *Kraũjaupė*, *Kraujãupis*, *Kraujìnis*; *Krūvandà* (Karaliūnas 1987: 199, sal. arī Ademollo Gagliano 2007: 14sk.). Tālāk tas acīmredzot saistāms ar pr. *krūt* III $101_{12}[63^{20}]$, senisl. *hrynja* ‘krist’ utt. (ПЯ K–L 216sk.; PKEŽ II 288, 289 un lit.).

Tikai Zvārtavas izloksnē Igaunijas pierobežā reģistrēts kazenes nosaukums *ķepene*, piem., *Gaũjas malã atruôd avenes*, *bet mẹĺlas*, *tãs sàuc pàr ķepenẽm* ‘Gaujas malā atrod avenes, bet melnas, tās sauc par *ķepenẽm*’ (ALE).

Tas ir atvasinājums ar izskaņu *-ene*, kura pirmā daļa, iespējams, ir uzlūkojama par aizguvumu no somugru valodām un varbūt saistāma ar ig. *käbi* (dsk. *käpad*) ‘pūpols, čiekurs’ Wied. 238.

2 Pārliecinošāka ir auga nosaukuma fitonīmiskā motivācija. Lie. *gérvuogė* varētu būt skaidrojama kā *karmadhāraya* tipa saliktenis: lie. subst. *kẽras* ‘krūms (arī aveņu)’ (sal. lie. adj. *kervas* ‘gauss, lācīgs’ ← *‘zarains, sazarojies, sacerojis, izlocījies’ [Vanagas 1981: 154]) + lie. subst. *uoga* (ar *k-...g-* > *g-g-* regresīvās asimilācijas rezultātā), sal. lie. dial. *krū́muogė*. Šī salikteņa *-v-* ir neetimoloģisks, radies, lai izvairītos no hiāta, t. i., **kera-uog-* > **ker(a)-v-uog-* > **kervuog-* > **gervuog-*, ieviesies tautas etimoloģijas resp. fonētiskās homonīmijas ceļā ar lie. *gervė* ‘dzērve’ (sal. Kabašinskaitė 1998: 18).

Šis dūrinys tarmėse turi nemažai variantų:

kirčiavimo, pvz.: *geřvuogė* (toks kirtis turimas jau XIX a. Frydricho Kuršaičio žodyne), *gervúogė*, *gervuõgė*: *riẽtenọs ãštr'ọs* | *gǽ.rvuogẹm vadìna* ‘aukštyn besiriečiantys augalai aštrūs, gervuogėmis vadina’ ZnŽ I 442; *i◡aviẽč'ur* | *i◡gǽ.rvuog'ur te◡pílna* ‘ir aviečių, ir gervuogių ten pilna’ KzRŽ I 227; *a ne gêrvọugîems vadện kaškûokẹs avîetẹs* ‘ar ne gervuogėmis vadina kažkokias avietes’ MoŽK; *parnešė pilną uzboną gervuogių* ‘parnešė pilną ąsotį gervuogių’ Linkuva (LKŽe); *net burnoj nuo gervuogių kartu* ‘net burnoje nuo gervuogių kartu’ Šunskai (LKŽe); *geřvuogės išsirpsta šienpjūtė[je]* ‘gervuogės prisirpsta per šienapjūtę’ Barstyčiai (LKŽe);

trumpinys *géruogė* (LKŽe);

su jungiamuoju balsiu *-a-*, pvz.: *gérva*(*v*)*uogė*, *gervã*(*v*)*uogė*; *gerãuogė*, *gérvavagė*; *-ia-*: *gérviauogė*, pvz.: *palei upę radau gérvauogių* ‘palei upę radau gervuogių’ Kupiškis (LKŽe); *ar daug parsinešei gérviauogių* ‘ar daug parsinešei gervuogių’ Būdvietis (LKŽe); *mergaitės renka gerviauoges* ‘mergaitės renka gervuoges’ Miroslavas (LKŽe).

Pavadinimas *gérvuogė* užfiksuotas jau pačiame seniausiame Mažosios Lietuvos žodyne *Lexicon Lithuanicum*: Krazelbeeren *Gerwûges* Lex 55a.

Pirmasis dūrinio dėmuo *gérvė* (užfiksuotas jau XVII a. žodynuose) turi atitikmenų baltų (la. *dzẽrve*, pr. *gerwe* E 715), iš dalies slavų (plg. s. ru. *жеравь*) kalbose. Toliau jis siejasi su s. vo. au. *kranuh*, arm. *krúnk*, gr. γέρν, γέρανος ‘gervė’ ir kt. (Trautmann 1923: 87; LEW 137; IEW 383tt.; ИЯ 540; ПЯ E–H 223tt.; Smoczyński 2007: 174; dėl darybos plg. Ambrazas 1993: 134 ir lit.)[2].

Antrasis dėmuo *úoga* (paplitęs jau XVI–XVII a. raštuose) – baltų (la. *uôga*) ir slavų (**ag-oda*) kalbų bendrybė. Tolesnė etimologija neaiški (plg. Trautmann 1923: 202; LEW 1165; IEW 773; ЭССЯ I 57tt.; Sabaliauskas 1990: 121t.; Smoczyński 2007: 704).

Iš Kunigiškių užrašytas *gervìnė* ‘gervuogė’ kilęs iš sudaiktavardėjusio būdvardžio su *-inis* (*-ė*).

Apie Bublius gervuogę žymi *várnuogė* ir variantas *varnãuogė* su jungiamuoju balsiu. *Kalbos faktų rinkimo programos* 4-osios dialektologijos anketos faktų rinkėjai pirmąjį variantą dar yra užrašę iš Šakynos, Skaistgirio ir Salantų, o antrąjį – iš Šakynos. Variantas *várnuogė* žinomas ir iš Rodūnios, pvz.: *nuejo medžian várnuogių* ‘nuėjo į mišką gervuogių’ (LKŽe).

Šio darinio pirmasis dėmuo *várna* (randamas jau XVI–XVII a. raštuose), kaip ir *úoga*, taip pat baltų (la. *vãrna*, pr. *warne* E 722) ir slavų (plg. s. bažn. sl. *vrana*) kalbų bendrybė (Trautmann 1923: 343; LEW 1201; Smoczyński 2007: 723). Panašios darybos toch. B *wrauña* (< **u̯rn-*) ‘varna’ savo forma nuo pastarųjų smarkiai skiriasi (Windekens 1976: 121, 583). Paprastai jie vedami iš ide. **u̯er* ‘degti, juosti’ (plg. IEW 1166; Sabaliauskas 1990: 120). Tačiau tai gali būti ir garsažodinės kilmės dariniai (ИЯ 540; PKEŽ IV 225).

Atskirai aptartini du reti gervuogės pavadinimo variantai, užrašyti renkant medžiagą pagal KFRP 4-ąją dialektologijos anketą.

Iš Grybėnų užrašyta *krū́muogė*. Šį dūrinį vartojo Vydūnas (1868–1953), pvz.: *Panašiai veikiančios ir krūmuogės. Jos išvaro diegus, kurie žarnų darbą gadina* (LKŽe). Jis įtrauktas ir į 1938 m. *Lietuvišką botanikos žodyną*.

Gervuogės dažnai auga ant ežero ar upės kranto. Tai atspindi pavadinimas *krañtuogė* (LKŽe).

Šio dūrinio pirmasis dėmuo yra *krañtas*. Jis atitinka latvių kuronizmą *krañts* ‘krantas’ (ME II 259) ir veikiausiai siejasi su lie. *krìsti* esamojo laiko forma *kreñta* (plg. ПЯ K–L 218; ЭССЯ XIII 35; Smoczyński 2007: 307). Šis veiksmažodis atitinka la. *krist*. Toliau jis lyginamas su lie. *krẽsti*, *kratýti*, la. *krèst*, *kratît* ir bandoma ieškoti ryšių su v. air. *crothaim* ‘krečiu’, s. vo. au. *reden* ‘sijoti’ ir pan. (plg. Būga II 464; LEW 295; IEW 620; Sabaliauskas 1990: 185; Smoczyński 2007: 308, 316).

Čia galima atkreipti dėmesį, kad panašios semantikos yra ir latvių kalbos kranto pavadinimas *kràuja*, *kràujš*. Jam giminiškas lie. *kriaũšis*, galbūt ir kuršių *Croye* (plg. vandenvardžius la. *Kruõja*, lie. *Krúoja*), lie. *pa-kruoja* ‘pakalnė’; lie. hidr. *Kraũjaupė*, *Kraujãupis*, *Kraujìnis*; *Krūvandà* (Karaliūnas 1987: 199, plg. dar Ademollo Gagliano 2007: 14t.). O toliau jis, matyt, siejasi su pr. *krūt* III $101_{12}[63^{20}]$, s. isl. *hrynja* ‘kristi’ ir t. t. (ПЯ K–L 216tt.; PKEŽ II 288t. ir lit.).

Tik Zvartavos šnektoje Estijos pasienyje pavartojamas gervuogės pavadinimas *ķepene*, pvz.: *Gaũjas malã atruôd avenes*, *bet mę̃Ļlas*, *tãs sàuc pàr ķepenẽm* ‘Gaujos pakrantėje randama aviečių, bet juodų, jas vadina *ķepenes*’ (ALE).

Tai vedinys su baigmeniu *-ene*, kurio pirmoji dalis gali būti laikoma skoliniu iš finougrų kalbų ir galbūt sietina su est. *käbi* (dgs. *käpad*) ‘kačiukas, kankorėžis’ Wied. 238.

2 Įtikinamesnė yra fitoniminė augalo įvardijimo motyvacija. Lie. *gérvuogė* galėtų būti aiškintina kaip *karmadhāraya* tipo dūrinys: subst. lie. *kẽras* ‘krūmas (ir aviečių)’ (plg. adj. lie. *kervas* ‘kerveziškas, nerangus’ ← *‘šakotas, išsišakojęs, išsikerojęs, išsirangęs’ [Vanagas 1981: 154]) + subst. lie. *uoga* (su *k-...g-* > *g-g-* dėl regresyvinės asimiliacijos), plg. lie. dial. *krū́muogė*. Šio dūrinio *-v-* yra neetimologinis, atsiradęs vengiant hiato, t. y. **kera-uog-* > **ker(a)-v-uog-* > **kervuog-* > **gervuog-*, įsigalėjusi dėl liaudies etimologijos resp. fonetinės homonimijos su lie. *gervė* (plg. Kabašinskaitė 1998: 18).

Avenes nosaukumi

Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite,
Rolands Kregždis

Kartes un komentāra pamatā ir atbildes uz ALE leksikas aptaujas 63. jautājumu, LVDA leksikas 423. jautājumu, kā arī Aurelijas Gritėnienes (Gritėnienė 2006), Rolanda Kregžda (Kregždys 2013) un Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas (Ēdelmane, Ozola 2003) pētījums. Lietuviešu valodas materiāli papildināti ar atbildēm uz KFRP 4. dialektoloģijas anketas 153. jautājumu.

Kartē un komentārā rādīti rožu dzimtas auga (*Rubus idaeus*) ar saldām, aromātiskām, parasti violeti sarkanām ogām un tā ogas nosaukumi.

Gan latviešu, gan lietuviešu valodā avenes nosaukumus attiecina uz austrumbaltu valodu leksikas kopīgo slāni. To cilme skaidrojama divējādi, t. i., tie var būt atvasināti no: 1) saknes *av-* ar atšķirīgiem vārddarināšanas afiksiem; 2) austrbalt. adj. **(v)aiv-* / **(v)av-* ‘tādas krāsas kā varavīksnei resp. sarkanas / zilas’ + austrbalt. suf. *-eitē* (ar posesīvu konotāciju [skat. Skardžius I 360]), kaut arī J. Endzelīns [1951: 389] to interpretē kā deminutīvu, kas realizējies ar sākuma *v* aferēzi (Kregždys 2013: 75).

Cilmes skaidrojuma ziņā tos tradicionāli saista ar zoonīmiskiem referentiem la. *avs*, lie. *avìs* ‘avs’. Tiem paralēles rodamas daudzās valodās, piem., senind. *ávi-* ‘aita’, gr. ὄϊς ‘t. p.’, lat. *ovis* ‘t. p.’, sav. *ou* ‘t. p.’, īr. *ói* ‘t. p.’, kimr. *ewig* ‘t. p.’ u. c. (Trautmann 1923: 20; LEW 28; IEW 784; ИЯ 577; Smoczyński 2007: 38, 39).

Par šādas etimoloģiskās analīzes lingvistisko pamatotību skat. Kregždys 2013: 64–66.

Salīdzinot lietuviešu valodas datus, jāpievērš uzmanība tam, ka latviešu valodas izloksnēs *Rubus idaeus* nosaukumu ir krietni vairāk nekā lietuviešu valodas izloksnēs (skat. Kregždys 2013: 66–70).

Kopīgu areālu Lietuvā un Latvijā veido nosaukumi ar piedēkli *-iet-* – lie. *avietė*, la. *aviete* (Endzelīns 1951: 389; vēl skat. Kregždys 2013: 66–68).

Lie. *aviẽtė* ir arī literārajā valodā nostiprinājies nosaukums. Pamatojoties uz ALE materiāliem, redzams, ka to lieto visās austrumu un centrālajās lietuviešu valodas izloksnēs līdz Šauļiem, Radviliškiem, Raseiņiem, Jurbarkai austrumos un Akmenei, Kelmei rietumos, piem., *aviẽtės auga giriose ir soduose ar daržuose* ‘avenes aug mežos un augļu un sakņu dārzos’ Daukšos (LKŽe); *aviẽtės pradeda raudonuoti, greit išsirps* ‘avenes sāk sārtoties, drīz ienāksies’ Ērišķos (LKŽe); *dabar pačios aviẽtės, skubinkim rinkti* ‘pašlaik aveņu laiks, jāsteidz lasīt’ Ramīgalā (LKŽe); *aviečių yra* ‘avenes ir’ Tverečos (LKŽe); *ir‿brùkn’u. i.rà* | *ir‿paz’eñ.ku. irà* | *av’iẽt’u. i.rà* ‘gan brūklenes ir, gan zemenes ir, avenes ir’ DvŽ I 36; *aviẽtę̃s tæ̀‿bũ̀na dìdelę̃s* | *siřp’os* ‘avenes tur parasti ir lielas, gatavas’ KzRŽ I 42; *ave.ĉù. kašelĵúːti. atsi̇̂.nešæ iš‿maladĵnỹ̀ːka.* ‘aveņu grozu pārnesa no jaunaudzes’ KlŽ 13; *kur i̇̂.šˀkærta mi̇̂.šku.* | *tai avę̃.čˀů. daugæ̀ů* ‘kur izcirta mežu, tur aveņu daudz’ KpŽ I 110.

Pēc A. Sabaļauska (1990: 154) datiem, lietuviešu rakstu avotos vārds *avietė* sākts lietot kopš 17. gs.

Latviešu valodā nosaukums *aviete* veido nelielu kompaktu areālu Lietuvas pierobežā Zemgalē, piem., *piêliêkamâ kamb̃arî viênmę̃r atradâs kâc puôdiņš arˆ aviẽtêm* ‘pieliekamajā vienmēr atradās kāds podiņš ar avenēm’ Bauskā (Apv); *māte pārveda vęselu buķeti tās aviẽtes, ta biį tẽja* ‘māte atveda veselu buķeti aveņu, tad bija tēja’ Iecavā (Apv); *mũsu mājâs arˆ irˆ aviẽtes* ‘mūsu mājās arī ir avenes’ Rundālē (LVDA).

20. gs. sākumā šis nosaukums pierakstīts arī Rucavā (FBR VIII 140) un Blīdenē (FBR XVI 99).

Vārds iekļauts K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā – aviete* (ME I 232).

Divos kompaktos areālos sastopams nosaukums *avietenes*, kas darināts ar piedēkļiem, la. suf *-iet-* un la. suf. *-ene* (skat. Kregždys 2013: 67). Nelielu kompaktu areālu šis variants veido Lietuvas pierobežā Kurzemē (Ezerē, Kursīšos, Nīgrandē, Pampāļos). Lielākā kompaktā areālā tas sastopams Vidzemē (ap Cēsīm), piem., *aviêteņu tẽja pręt apsalĵdêšanuôs* ‘aveņu tēja pret apaukstēšanos’ Drustos (LVDA); *aviẽtenes aûg isciřtumuôs* ‘avenes aug izcirtumos’ Līgatnē (LVDA); *aviẽtenes nu·pat nãk gatavas* ‘avenes nupat nāk gatavas’ Vaivē (LVDA).

Uz minēto areālu attiecināmi arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* un tās papildinājumos reģistrētie nosaukumi – *aviẽtene* (lie. *aviẽtė*) ‘Himbeere’ no Raunas, Limbažiem, Cēsīm (ME I 232); *aviêtene* no Drustiem (ME I 232); *aviêtene* no Valmieras (EH I 190).

Daudz šaurākā areālā lietuviešu valodā lieto citus avenes nosaukumus.

Lietuvas rietumu daļā, žemaišu izlokšņu areālā, lieto variantu avėtė (par *-ie-* > *-ė-* miju skat. Kregždys 2013: 64), piem., *avė́tės jau išsirpo* ‘avenes jau nogatavojās’ Gargždos (LKŽe); *auga ant kalnu žalios avėtelės* ‘auga kalnos zaļas avenītes’ Plateļos (LKŽe); *šį metą žmonys galės avėtãlių prisivirinti* ‘šogad cilvēki varēs avenītes [aveņu odziņas] savārīt’ Gargždos (LKŽe).

Avietės pavadinimai

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Rolandas Kregždys

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 63, LVDA leksikos klausimą Nr. 423, taip pat Aurelijos Gritėnienės (2006), Rolando Kregždžio (2013) bei Inesės Ėdelmanės ir Ārijos Ozolos (Ėdelmane, Ozola 2003) tyrimai. Lietuvių kalbos medžiaga papildyta atsakymais į KFRP 4-osios anketos klausimą Nr. 153.

Žemėlapyje ir komentare pateikiami erškėtinių šeimos augalo (*Rubus idaeus*) saldžiomis kvapniomis paprastai violetinės ar raudonos spalvos uogomis ir jo uogų pavadinimai.

Tiek lietuvių, tiek latvių kalbose avietės pavadinimai yra priskiriami bendram rytų baltų kalbų leksikos sluoksniui. Jų kilmės aiškinimų esama dvejopų, t. y. jie vedami iš: 1) šaknies *av-* su skirtingais žodžių darybos afiksais; 2) adj. ryt. balt. **(v)aiv-* / **(v)av-* ‘tokių spalvų, kaip vaivorykštės resp. raudonos / mėlynos’ + suff. ryt. balt. *-eitē* (posesyvinės konotacijos [žr. Skardžius I 360], nors J. Endzelīnas [1951: 389] ją interpretuoja kaip deminutyvinę) su įvykusia pradžios *v-* afereze (Kregždys 2013: 75).

Tradicinis kilmės aiškinimas grindžiamas sąsaja su zooniminės konotacijos referentais la. *avs*, lie. *avìs*. Jų paralelių esama daugelyje kalbų, pvz.: s. ind. *ávi-* ‘avis’, gr. ὄϊς ‘t. p.’, lot. *ovis* ‘t. p.’, s. vo. au. *ou* ‘t. p.’, air. *ói* ‘t. p.’, kimr. *ewig* ‘avis’ ir kt. (Trautmann 1923: 20; LEW 28; IEW 784; ИЯ 577; Smoczyński 2007: 38, 39).

Apie tokios etimologinės analizės lingvistinį pagrįstumą žr. Kregždys 2013: 64–66.

Palyginus su lietuvių kalbos duomenimis matyti, kad latvių kalbos tarmėse *Rubus idaeus* pavadinimai įvairuoja kur kas labiau nei lietuvių kalbos tarmėse (žr. Kregždys 2013: 66–70).

Bendrą arealą Lietuvoje ir Latvijoje sudaro pavadinimai su priesaga *-iet-* – lie. *avietė*, la. *aviete* (Endzelīns 1951: 389; žr. Kregždys 2013: 66–68).

Lie. *aviẽtė* yra ir bendrinėje kalboje įsitvirtinęs pavadinimas. Remiantis ALE medžiaga matyti, kad jis vartojamas visose rytinėse ir centrinėse lietuvių kalbos tarmėse iki linijos, einančios vakariau Šiaulių, Radviliškio, Raseinių, Jurbarko ir ryčiau Akmenės, Kelmės, Tauragės, pvz.: *aviẽtės auga giriose ir soduose ar daržuose* ‘avietės auga giriose ir soduose ar daržuose’ Daukšiai (LKŽe); *aviẽtės pradeda raudonuoti, greit išsirps* ‘avietės pradeda raudonuoti, greitai prisirps’ Ėriškiai (LKŽe); *dabar pačios aviẽtės, skubinkim rinkti* ‘dabar pačios avietės, skubėkime rinkti’ Ramygala (LKŽe); *aviečiũ yra* ‘aviečių yra’ Tverečius (LKŽe); *ir_brùkn'u. i.rà | ir_paz'emˀ.ku. irà | av'iẽt'u. i.rà* ‘ir bruknių yra, ir žemuogių yra, aviečių yra’ DvŽ I 36; *aviẽtę̃s tæ̀ˑ_bũ̃na dìdelę̃s | siřp'os* ‘avietės ten būna didelės, sirpios’ KzRŽ I 42; *ave.čů. kašelǐ́ ti. atsi̇̀.nešæ̀ iš_maladn̂ɔ̃ˑka.* ‘aviečių krepšelį parsinešė iš jaunuolyno’ KlŽ 13; *kur i̇̀.šˀkærta mi̇̀.šku. | tai avę̃.čˇ̃ ů. daugǽů* ‘kur iškerta mišką, tai aviečių daugiau’ KpŽ I 110.

A. Sabaliausko (1990: 154) teigimu, lietuvių raštuose *avietė* pradedama vartoti nuo XVII a.

Latvių kalboje pavadinimas *aviete* sudaro nedidelį kompaktišką arealą Lietuvos pasienyje, Žiemgaloje, pvz.: *piêliêkamâ kaṃbarî viênmę̃r atradâs kâc puôdiņš arˆ aviẽtêm* ‘podėlyje visada atsirasdavo koks puodelis aviečių’ Bauskė (Apv); *mãte pãrveda vęselu buķeti tãs aviẽtes, ta biį̀ tẽja* ‘motina atvežė visą puokštę aviečių, po to sudžiovinome arbatai’ Iecava (Apv); *mũsu mãjâs arˆ irˆ aviẽtes* ‘mūsų namuose taip pat yra aviečių’ Rundalė (LVDA).

XX a. pradžioje šis pavadinimas užrašytas Rucavoje (FBR VIII 140) ir Blydenėje (FBR XVI 99).

Žodis yra įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną – aviete* ME I 232.

Dviejuose kompaktiškuose arealuose vartojamas pavadinimas *avietenes*, pasidarytas su priesagomis suff. la. *-iet-* ir suff. la. *-ene*, (žr. Kregždys 2013: 67). Nedidelį kompaktišką arealą šis variantas sudaro paribyje su Lietuva, Kuržemėje (apie Ezerę, Kursyšius, Nygrandę, Pampalius). Didesniame kompaktiškame areale jis vartojamas Vidžemėje (apie Cėsius), pvz.: *aviêteņu tẽja pręt apsaÎdêšanuôs* ‘aviečių arbata nuo peršalimo’ Drustai (LVDA); *aviẽtenes aûg iscirtumuôs* ‘avietės auga kirtimuose’ Lygatnė (LVDA); *aviẽtenes nu·pat nãk gatavas* ‘avietės dabar jau nunokusios’ Vaivė (LVDA).

Nurodytam arealui taip pat priskirtini K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* bei jo papildymų duomenys – *aviẽtene* (lie. *aviẽtė*) ‘Himbeere’ apie Rauną, Limbažius, Cėsius ME I 232; *aviêtene* Drustuose ME I 232; *aviêtene* Valmieroje EH I 190.

Kur kas siauriau lietuvių kalboje vartojami kiti avietės pavadinimai.

Vakarinėje Lietuvos dalyje, žemaičių tarmės plote, vartojamas variantas *avėtė* (dėl *-ie-* > *-ė-* kaitos žr. Kregždys 2013: 64), pvz.: *avė́tės jau išsirpo* ‘avietės jau prisirpo’ Gargždai (LKŽe); *auga ant kalnu žalios avėtelės* ‘auga ant kalnų žalios avietėlės’ Plateliai (LKŽe); *šį metą žmonys galės avėtãlių prisivirinti* ‘šiais metais žmonės galės avietėlių [aviečių uogienės] prisivirti’ Gargždai (LKŽe).

Šaurā areālā Vidzemes līībiskajās izloksnēs (Ainažos, Duntē, Lādē, Lēdurgā, Liepupē, Limbažos, Svētciemā, Tūjā, Umurgā, Vainižos, Vidrižos, Vitrupē) pierakstīts variants *avetenes* ar la. dial. suf. *-et-* (< la. suf. *-iet-* [LVDA 73]) + la. suf. *-ene* (skat. Kregždys 2013: 67), piem., *avetens pat bi puĪk, tâ ka viêni zvãrguļi ritigi* 'aveņu pat bija daudz, tā kā vieni īsti zvārguļi' Svētciemā (Apv); *dârza aveteñc bi iêoûguš* 'dārzā avenes bija ieaugušas' Tūjā (LVDA); *aîz mãį oûg aveteñs aŕ liẽls lêveñs* 'aiz mājas aug aveņu arī liels daudzums' Vainižos (Apv); *aveteņ̂ zapt i lab priêkš tẽį* 'aveņu ievārījums ir labs tējai' Vidrižos (LVDA). Ainažos fiksēta arī vīriešu dzimtes daudzskaitļa forma *aveteņi*. Uz minēto areālu attiecināmi arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumu dotumi – *avetene* Lielsalacā (EH I 190). Ārpus areāla variants *avetene* reģistrēts Alūksnē.

Pabažos sastopams nosaukums *avitenes* ar *-ie- > -ī- > -ĭ-* miju (LVDA 74; Kregždys 2013: 67), piem., *aviteņu ķĩsẽlis àr laps* 'aveņu ķīselis arī labs' Pabažos (LVDA).

Brigos pierakstīts nosaukums *avîtes* (*aúveîťiś*) ar *-ī- < -ie-* miju (skat. Rudzīte 1993: 243; Kregždys 2013: 67).

Līdzās atvasinājumiem ar piedēkli *-iet-* reģistrēti arī avenes nosaukumi, kas atspoguļo dažādas strukturālas pārmaiņas (skat. Kregždys 2013: 68). Nelielā kompaktā areālā Zemgalē pierakstīts aveņu nosaukums *avieses*, piem., *kâ bę̂ni mẽs runājām: aviẽsᵉs*; *vistas aviẽsês* 'bērnībā mēs teicām: *avieses*; vistas avenēs' Vilcē (LVDA); *aviẽses tâdas panĩkušas* 'avenes tādas panīkušas' Zaļeniekos (Apv). Ārpus areāla šis nosaukums fiksēts Zalvē, kur pierakstīts arī variants *avìesnes*[2] ar struktūrelementa *-e-* absorbciju (← la. dial. *avìes-e-nes* [skat. Kregždys 2013: 68]).

Uz minēto areālu attiecināmi arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumu dotumi – *aviêse* dots no Mežmuižas (Jelgavas apr.) (EH I 190).

Kompaktā areālā Vidzemē izplatīts aveņu nosaukums *aviesenes* (pl.) ar struktūrelementu *-k-*, *-t-* absorbciju (skat. Kregždys 2013: 68), piem., *màn gaŕšuõ aviêseņu zapte* 'man garšo aveņu ievārījums' Bilskā (LVDA); *kùŋga laĩkã jàu a gãja uôgâs, lasija meĪlenes ùn aviẽsenes* 'kunga laikā jau arī gāja ogās, lasīja mellenes un avenes' Ērģemē (LVDA); *aviẽsenes i dikti saÎdas* 'avenes ir ļoti saldas' Jērcēnos (LVDA); *mežuôs jàu šùogad bi diẽzgàn pùlka aviẽseņu* 'mežos jau šogad bija diezgan daudz aveņu' Kauguros (LVDA); *šuôgad uôgs nedabuį pa·visaḿ* [...], *tik kâď s astoņ̂s buŕkiņ̂s aviêseñ̂s izvârių* 'šogad ogas nedabūju pavisam [...], tikai kādas astoņas burciņas aveņu izvārīju' Mazstraupē (LVDA); *dârzâ aŕ aûg aviêsenes* 'dārzā arī aug avenes' Siguldā (LVDA); *aviêsenes aûg mežmalâs, izcìrtumuôs* 'avenes aug mežmalās, izcirtumos' Smiltenē (LVDA); *aviẽsenes tik mežâ te àug* 'avenes tik mežā te aug' Vildogā (LVDA).

Minētajā areālā reizumis lieto arī vārdu savienojumu *avieseņu uogas*, piem., *tùr gājām aviẽseņu uôgâs* 'tur gājām aveņu ogās' Ērģemē (LVDA).

Nosaukums *aviesenes* iekļauts vārdnīcās kopš 19. gs. otrās puses: *aweefenes* 'Himbeere' Ulmann 1880: 401; *aweefenes* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22; *aviesene* 'Himbeere' ME I 232; *aviẽsene* dots arī no Kūduma EH I 190.

Variants *aviesnenes* ar regresīvo struktūrelementa *-t- > -n-* disimilāciju (← la. dial. *avìes-t-enes*[2] ← la. dial. *avìeks-t-enes* [Kregždys 2013: 69]), fiksēts jau 18. gs. otrās puses vārdnīcā: *aweefnenes* 'Hindbeeren, in Liefl. Mahdbeern, genant' Lange 1773: 44.

Kompaktā areālā Ziemeļrietumvidzemē sastopami nosaukumi *avēsenes*, *avesenes*, *aveseņi* ar struktūrelementu *-k-*, *-t-* absorbciju un saknes *-e- < -ie-* miju (Kregždys 2013: 68) un *avesenuogas*. Variants *avēsenes* pierakstīts areāla austrumu un vidus daļā, kas atbilst vidus dialekta teritorijai (Braslavā, Kārķos, Omuļos, Skaņkalnē, Valkā, Vecatē), bet variants *avesenes* aptver Vidzemes līībisko izlokšņu teritoriju, piem., *avesens gataų̆s, ùn vis, kas maz var iêt, las avesens; avesenèm puĪk târp* 'avenes gatavas, un visi, kas vien var iet, lasa avenes; avenēm daudz tārpu' Jeros (LVDA); *te jàu bę̂n salasij piĪn grùoz avesens* 'te jau bērni salasīja pilnu grozu aveņu' Lodē (LVDA); *es aîziẽs uz piŕcpuriņ̂ avesenes* 'es aiziešu uz pirts purviņu avenēs' Pociemā (LVDA); *aveseni oûg joûnas cę̂rtumas; vę̂lak viņč tâ ka pãroûg un neņ̂s vaĩ lãgs uôgs klâta; kâd pãr gad i vis·labaki* 'avenes aug jaunos izcirtumos; vēlāk viņas tā kā pāraug un nedod vairs īsti ogas, kādus pāris gadus viņas ir vislabākās' Svētciemā (Apv); *bę̂n bi aîzgãš uz mèž avesenes* 'bērni bija aizgājuši uz mežu avenēs' Vainižos (LVDA). Šai areālā – Naukšēnos – fiksēts arī saliktenis *aveseņuoga*, bet Viļķenē – vīriešu dzimtes daudzskaitļa forma *aveseņi*.

Uz minēto areālu attiecināmi arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumu dotumi – *avesene* reģistrēts no Limbažiem (EH I 190).

Tikai vienā Vidzemes līībiskajā izloksnē fiksēta forma *avisenes* ar *-ĭ- < -ī- < -ie-* miju (Kregždys 2013: 68), piem., *aviseñs a drĩz i gataų̆s* 'avenes arī drīz būs gatavas' Idū (LVDA).

Kompaktā areālā Latgales austrumos un ziemeļaustrumos sastopami nosaukumi ar piedēkli **-sj-*, resp., *-š-* (ar šā piedēkļa atšķirīgiem paplašinājumiem).

Kompaktā areālā Latgalē pazīstams nosaukums *aviešas* ar zudušu *-k-* (skat. Kregždys 2013: 67–68), piem., *avìšys jau gotovys* 'avenes jau gatavas' Bērzgalē (LVDA); *gotovys avîšys ìr soŕkonys* 'gatavās avenes ir sarkanas' Dricēnos (LVDA); *avîšys vùoreį̆ čajî i dzèr pi prastudys* 'avenes vāra tējā un dzer pret saaukstēšanos' Kaunatā (LVDA); *šugot ḿežâ daûć avîšu* 'šogad mežā daudz aveņu' Rēznā (LVDA); *šùgot vysys avíîšys tùorpàińiś* 'šogad visas avenes tārpainas' Sakstagalā (LVDA).

Ārpus areāla vārds *aviešas* reģistrēts Zemgalē – Blīdienē un Jaunaucē, piem., *aviêšu zapte* 'aveņu ievārījums' Blīdienē (LVDA).

Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Enzdelīna *Latviešu valodas vārdnīcā* un tās papildinājumos: *aviešas* [lie. *aviẽčios*] 'Himbeere' (ME I 232), *avieša* (EH I 190), *aviêša* no Zvirgzdenes (EH I 190), *aviêšu*, gen. pl. – no Pildas (EH I 190).

Variants *avieši* papildina nosaukuma *aviešas* izplatības areālu Latgalē, piem., *izcîerta ḿežu, tàn pì-aûdźś avîšu, ka navàr càuŕi izĺèišŕ; avîši źîd, vuśi bòłťi* 'izcirta mežu, tagad pieaudzis aveņu, ka nevar cauri izlīst; avenes zied, visas baltas' Nautrēnos (Apv).

Ārpus areāla *avieši* pierakstīts Bēnē.

Latviešu valodas leksikogrāfiskajos avotos nosaukums *avieši* iekļauts kopš 17. gs.: *Aweefchi* 'Madbeern' Phras 1638: 325; *Aweefchi* 'Himbeern oder Mad=beern' Langius 1685: 22; *aweefchi* 'Hin= oder Mad=beeren' Stender 1789 I 11; *aweefchi* 'Madbeeren' Stender 1789 II 40; *aweefchi* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22; *aweefchi* 'Himbeere' Ulmann 1880: 401; *avieši* [lie. *aviečiai*] 'Himbeere' ME I 232; *avieši* EH I 190.

Atsevišķos gadījumos Latgalē un Zemgalē, runājot par aveņu ogām, lieto arī vārdu savienojumu *aviešu uogas*, piem., *aviešu uôgas iŕ saÎdas* 'aveņu ogas ir saldas' Lielvircavā (LVDA); *avîšu ûgys łosa śìna łàikâ* 'avenes lasa siena laikā' Nautrēnos (LVDA).

Tikai latviešu valodas vēsturiskajās vārdnīcās sastopams nosaukums *aveši*: *Aweśchi* 'Madbeeren' MLG I 39; *Aweśchi* 'made – hinde beeren' Fürecker 1685 I 31; *Aweschi* 'made – Hinde beeren' Fürecker 1685 II

Nedideliame Vidžemės lyviškųjų šnektų areale (apie Ainažius, Duntę, Ladę, Lėdurgą, Liepupę, Limbažius, Svėtciemą, Tūją, Umurgą, Vainižius, Vidrižius, Vitrupę) užrašytas variantas *avetenes* su suff. la. dial. *-et-* (< suff. la. *-iet-* [LVDA 73]) + suff. la. *-ene* (žr. Kregždys 2013: 67), pvz.: *avetens pat bi pulk, tâ ka viêni zvãrguļi ritigi* ‘aviečių buvo daug, kaip tikri žvangučiai’ Svėtciemas (Apv); *dârza aveteñc bi iêoûguš* ‘darže buvo priaugę aviečių’ Tūja (LVDA); *aîz mãį oûg aveteñs arî liẽls lêveñs* ‘ir už namo auga daug aviečių’ Vainižiai (Apv); *aveteņî zapt i lab priêkš tẽį* ‘aviečių uogienė gerai arbatai’ Vidrižiai (LVDA). Ainažiuose užfiksuota ir daugiskaitos vyriškosios giminės forma *aveteņi*. Minėtam arealui taip pat priskirtini K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymų duomenys – *avetene* Lielsalaca EH I 190. Už šio arealo ribų variantas *avetene* užrašytas Alūksnėje.

Pabažiuose užrašytas pavadinimas *avitenes* su *-ie-* > *-ī-* > *-ĭ-* kaita (LVDA 74; Kregždys 2013: 67), pvz., *aviteņu ķĩsẽlis àr laps* ‘ir aviečių kisielius geras’ Pabažiai (LVDA).

Briguose užfiksuotas pavadinimas *avîtes* (*aúveîtíś*) su *-ī-* < *-ie-* kaita (žr. Rudzīte 1993: 243; Kregždys 2013: 67).

Greta vedinių su priesaga *-iet-* esama ir avietės pavadinimų, reflektuojančių keleriopus struktūrinius kitimus (žr. Kregždys 2013: 68). Nedideliame kompaktiškame areale Žiemgaloje užrašytas aviečių pavadinimas *avieses*, pvz.: *kâ bę̀ni mẽs runãjãm: aviẽs*ᵉ*s; vistas aviẽsês* ‘vaikystėje mes sakydavome: *avieses*; vištos avietėse’ Vilcė (LVDA); *aviẽses tâdas panīkušas* ‘avietės tokios sunykusios’ Zaleniekai (Apv). Už minėto arealo ribų šis pavadinimas užfiksuotas Zalvėje, kur užrašyta ir forma *avìesnes*[2] su struktūrinio elemento *-e-* absorbcija (← la. dial. *avìes-e-nes* [žr. Kregždys 2013: 68]).

Nurodytam arealui taip pat priskirtini K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymų duomenys – *aviêse* Mežmuiža (Jelgavos aps.) EH I 190.

Kompaktiškame areale Vidžemėje žinomas aviečių pavadinimas *aviesenes* (pl.) su struktūrinių elementų *-k-*, *-t-* absorbcija (žr. Kregždys 2013: 68), pvz.: *màn garšuõ aviêseņu zapte* ‘man skanu aviečių uogienė’ Bilska (LVDA); *kùŋga laīkã jàu a gãja uôgâs, lasija melĪlenes ùn aviẽsenes* ‘ir ponų laikais eidavo uogauti, rinko mėlynes ir avietes’ Ėrgemė (LVDA); *aviẽsenes i dikti salÎdas* ‘avietės yra labai saldžios’ Jėrcėnai (LVDA); *mežuôs jàu šùogad bi diẽzgàn pùlka aviẽseņu* ‘jau šiemet miškuose buvo nemažai aviečių’ Kaugurai (LVDA); *šuôgad uôgs nedabuį pa·visam̂* [...], *tik kâd's astoņ's buŕkiņ's aviêseń's izvârię* ‘šiemet uogų visai negavau [...], tik kokius aštuonis stiklainiukus aviečių išviriau’ Mazstraupė (LVDA); *dârzâ arî aûg aviêsenes* ‘ir sode auga avietės’ Sigulda (LVDA); *aviêsenes aûg mežmalâs, izcìrtumuôs* ‘avietės auga pamiškėse, skynimuose’ Smiltenė (LVDA); *aviẽsenes tik mežâ te àug* ‘avietės tik miške čia auga’ Vilduoga (LVDA).

Minėtame areale kartais vartojamas ir žodžių junginys *avieseņu uogas*, pvz., *tùr gãjãm aviẽseņu uôgâs* ‘ten ėjome aviečių’ Ėrgemė (LVDA).

Pavadinimas *aviesenes* žodynuose pradėtas vartoti nuo XIX a. antrosios pusės: *aweefenes* ‘Himbeere’ Ulmann 1880: 401; *aweefenes* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22; *aviesene* ‘Himbeere’ ME I 232; *aviẽsene* taip pat Kūdume EH I 190.

Variantas *aviesnenes* su regresyvine struktūrinio elemento *-t-* > *-n-* disimiliacija (← la. dial. *avìes-t-enes*[2] ← la. dial. *avìeks-t-enes* [Kregždys 2013: 69]), užfiksuotas jau XVIII a. antrosios pusės žodyne: *aweefnenes* ‘Hindbeeren, in Liefl. Mahdbeern, genant’ Lange 1773: 44.

Kompaktiškame areale šiaurės vakarų Vidžemėje vartojami pavadinimai *avẽsenes*, *avesenes*, *aveseņi* su struktūrinių elementų *-k-*, *-t-* absorbcija ir šaknies *-e-* < *-ie-* kaita (Kregždys 2013: 68) ir *avesenuogas*. Variantas *avẽsenes* užrašytas rytinėje ir vidurinėje arealo dalyje, atitinkančioje vidurinės tarmės teritoriją (apie Braslavą, Karkius, Uomulius, Skankalnę, Valką, Vecatę), o variantas *avesenes* paplitęs Vidžemės lyviškųjų šnektų teritorijoje, pvz.: *avesens gataụs, ùn vis, kas maz var iêt, las avesens; avesenèm pulk târp* ‘avietės prinoko, ir visi, kas mažai gali vaikščioti, skina avietes; avietėse daug kirminų’ Jerai (LVDA); *te jàu bę̂n salasij pilN grùoz avesens* ‘čia jau vaikai pririnko pilną pintinę aviečių’ Luodė (LVDA); *es aîziẽs uz pirĉpuriņ avesenes* ‘aš nueisiu į pirties raistelį aviečių’ Puociemas (LVDA); *aveseni oûg joûnas cę̂rtumas; vę̂lak viņč tâ ka pãroûg un nenęs vaĩ lãgs uôgs klâta; kâd pãr gad i vis labaki* ‘avietės auga jaunuose skynimuose; vėliau jos lyg ir perauga ir daugiau visai uogų neveda, kokius porą metų jos yra geriausios’ Svėtciemas (Apv); *bę̂n bi aîzgãš uz mèž avesenes* ‘vaikai buvo nuėję į mišką aviečių’ Vainižiai (LVDA). Šiame areale – Naukšėnuose – užfiksuotas ir dūrinys *aveseņuoga*, o Vilkenėje – daugiskaitinė vyriškosios giminės forma *aveseņi*.

Nurodytajam arealui taip pat priskirtini K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymų duomenys – *avesene* Limbažiai EH I 190.

Tik vienoje Vidžemės lybiškojoje šnektoje užfiksuota forma *avisenes* su *-ĭ-* < *-ī-* < *-ie-* kaitomis (Kregždys 2013: 68), pvz., *aviseñs a drĩz i gataụs* ‘ir avietės tuoj prisirps’ Idus (LVDA).

Kompaktiškame areale Latgalos rytuose ir šiaurės rytuose žinomi pavadinimai su priesaga **-sj-*, tiksliau *-š-* (su skirtingais šios priesagos plėtiniais).

Kompaktiškame areale Latgaloje vartojamas pavadinimas *aviešas* su nunykusiu *-k-* (žr. Kregždys 2013: 67–68), pvz.: *avìšys jau gotovys* ‘avietės jau prisirpusios’ Bėrzgalė (LVDA); *gotovys avîšys ìr soŕkonys* ‘prisirpusios avietės yra raudonos’ Dricėnai (LVDA); *avîšys vùoreį čajî i dzèr pi prastudys* ‘iš aviečių verda arbatą ir geria nuo peršalimo’ Kaunata (LVDA); *šugot mežâ daûć avîšu* ‘šiemet miške daug aviečių’ Rėzna (LVDA); *šùgot vysys avíšys tùorpàiníś* ‘šiemet visos avietės sukirmiję’ Sakstagalas (LVDA).

Už arealo ribų žodis *aviešas* užregistruotas Žiemgaloje – apie Blydienę ir Jaunaucę, pvz., *aviêšu zapte* ‘aviečių uogienė’ Blydenė (LVDA).

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Enzdelīno *Latvių kalbos žodyną* ir jo papildymus: *aviešas* [lie. *aviẽčios*] ‘Himbeere’ ME I 232; *avieša* EH I 190; *aviêša* Zvirgzdenė EH I 190; *aviêšu*, dgs. gen. Pilda EH I 190.

Variantas *avieši* papildo pavadinimo *aviešas* paplitimo arealą Latgaloje, pvz., *izcîerta mežu, tàn pì-aûdźś avíšu, ka navàr càuŕi izĺèiśt; avíîši zîd vuśi bòłti* ‘iškirto mišką, dabar priaugo aviečių, kad negalima pralįsti; avietės žydi visos baltos’ Nautrėnai (Apv).

Už arealo ribų *avieši* užrašyta Bėnėje.

Latvių kalbos leksikografijos šaltiniuose pavadinimas *avieši* minimas nuo XVII a.: *Aweefchi* ‘Madbeern’ Phras 1638: 325; *Aweefchi* ‘Himbeern oder Mad=beern’ Langius 1685: 22; *aweefchi* ‘Hin= oder Mad=beeren’ Stender 1789 I 11; *aweefchi* ‘Madbeeren’ Stender 1789 II 401; *aweefchi* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22; *aweefchi* ‘Himbeere’ Ulmann 1880: 401; *avieši* [lie. *aviečiai*] ‘Himbeere’ ME I 232; *avieši* EH I 190.

Pavieniais atvejais Latgaloje ir Žiemgaloje kalbant apie aviečių uogas vartojamas ir žodžių junginys *aviešu uogas*, pvz.: *aviešu uôgas irî salÎdas* ‘avietės yra saldžios’ Lielvircava (LVDA); *avíîšu ûgys łosa sîna łàikâ* ‘avietes skina per šienapjūtę’ Nautrėnai (LVDA).

Tik latvių kalbos senuosiuose žodynuose užfiksuotas pavadinimas *aveši*: *Aweśchi* ‘Madbeeren’ MLG I 39; *Aweśchi* ‘made – hinde beeren’ Fürecker 1685 I 31; *Aweschi* ‘made – Hinde beeren’ Fürecker 1685 II 37; *Aweschi* Madebern. Himbeeren *Awohschi* Depkin 1704 I 89;

37; *Aweschi* Madebern. Himbeeren *Awohschi* Depkin 1704 I 89; *aveši* 'Himbeeren' EH I 190. Iespējams, vācu tautības vārdnīcu sastādītāji nav spējuši precīzi uztvert latviešu valodas fonoloģisko sistēmu, tāpēc atsevišķos gadījumos diftongoīda *ie* vietā ir pierakstīts patskanis, sal. la. dial. *av-iê-ši*[2] Bēnē (LVDA 74).

Istrā pierakstīts nosaukums *avīši*, bet Brigos – *avīšu uogas*.

Tikai Blīdenē, Nīkrācē un Zvārdē reģistrēts nosaukums *aviêšenes*, *aviêšenes*[2]. No Nīkrāces tas dots arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos: *aviešene* (EH I 190).

Latgales ziemeļaustrumu daļā, kā arī kompaktā areālā Zemgalē (sēliskajās izloksnēs) zināmi nosaukumi *aviêškas*, *aviéškas*, *avìeškas*[2] (la. suf. *-iet-* + la. dial. suf. *-ĭšķ-* [> *-išk-*] [skat. Kregždys 2013: 67, 69]), piem., *avîšku kàuļus dźèr ťejá, dźęš korstumu* 'aveņu kātus dzer tējā, [tie] noņem karstumu [temperatūru]' Aknīstē (Apv); *avîškys aûg iscîertumûs*; *avîškys dźèr pret sazasaĺďeîšonûs* 'avenes aug izcirtumos; avenes dzer pret saaukstēšanos' Makašēnos (LVDA); *ìesviéžᵘ muťę aviéškᵘ sàuļu, ùn màń go:nå* 'iemetu mutē aveņu sauju, un man pietiek' Sunākstē (Apv); *avîškùom šùgot mozînkas ûdźińes* 'avenēm šogad maziņas odziņas' Šķilbēnos (LVDA). Baltinavā un Šķilbēnos paralēli sastopama arī vīriešu dzimtes forma *aviešķi*, piem., *avíškus vùorejit, dźerit čaja vîtâ* 'avenes vāriet, dzeriet tējas vietā' Šķilbēnos (LVDA).

Nosaukums *avieška* iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos: *avìeška* dots no Aknīstes, Sunākstes (EH I 190), *aviêška – no* Andrupenes (EH I 190).

Šaurā areālā Zemgales sēliskajās izloksnēs (Daudzesē, Elkšņos, Neretā, Sunākstē, Zalvē) un atsevišķās Vidzemes sēliskajās izloksnēs (Jumpravā, Skrīveros) lieto nosaukumu *aviškas*, *avišķas* (iespējama arī *ē*-celma forma – *avišķes* – suf. *-ĭšķē* formas [skat. Kregždys 2013: 69]), piem., *sęnęk tęìc: ovišķᵉs / ovišķᵃs* 'agrāk teica: *avišķas / avišķes*' Skrīveros (LVDA).

No Neretas variants *aviškas* dots arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *aviškas* (aus **avišķes*, od. **avišķas*) 'Himbeeren' (ME I 232).

Zalvē fiksēts variants *aveškas* (la. suf. *-iet-* + la. dial. suf. *-ĭšķ-* [> *-išk-*]) (skat. Kregždys 2013: 67).

Latviešu valodas izloksnēs sastopami arī avenes nosaukumi ar *-šk-* un *-kš-* metatēzi (Endzelīns 1951: 233sk.). Savstarpēji nesaistītos areālos Lietuvas pierobežā, kā arī Latgalē sastopams *Rubus idaeus* nosaukums *aviekšas*, *aviekšes* (la. suf. *-iet-* + metatēzes [*-ti-* absorbcijas dēļ] *-kš-* [< *-šk-* (Kregždys 2013: 67)]). Nelielā kompaktā areālā šie nosaukumi sastopami Dienvidrietumkurzemē, piem., *eķam raût aviêkšᵃs!* 'ejam lasīt avenes!' Dunikā (LVDA); *aviêkšu tēja laba vi̯sâdâm kaĩtêm* 'aveņu tēja laba visādām vainām' Kalētos (Apv); *aviêkšâš bijâm* 'avenēs bijām' Nīcā (LVDA); *gar žuôgu jau sęr̂kanas aviẽkšes ienãkušᵃs* 'gar žogu jau ienākušās sarkanas avenes' Nīcā (Apv). Zemgalē variants *aviekšas* pierakstīts no Panemunes uz austrumiem, piem., *aví̯kšas aúg ap gròᵃvim ḿežà* 'avenes aug ap grāvjiem mežā' Bebrenē (LVDA); *mežà jàu ìr arì avìkšęs* 'mežā jau ir arī avenes' Kurcumā (LVDA).

Latgalē tas izplatīts dienvidu un vidus daļā, piem., *cîrśḿuôs b̃ie dàuć aví̯kšu ûgu* 'cirsmās bija daudz aveņu ogu' Kalupē (LVDA).

Nosaukums *aviekšas* iekļauts vārdnīcās kopš 19. gs. beigām: *aweekfchas* 'Himbeere' (Ulmann 1880: 401); *aviekša – no* Bebrenes (EH I 190), *aviêkša* – no Dunikas, Gramzdas, Kalētiem (EH I 190), *aviẽkša* – no Nīcas, Rucavas (EH I 190).

K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos minēts arī vārdu savienojums *avieksu uoga*: *avieksu uoga* no Prodes (EH I 190).

Atsevišķās Latgales izloksnēs (Andrupenē, Dagdā, Līksnā, Maltā, Nīcgalē, Vārkavā) zināma arī vīriešu dzimtes daudzskaitļa forma *aviekši*. No Līksnas tā dota arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos: *aviekši* (EH I 190).

Tikai Nīcas izloksnē izdevies fiksēt nosaukumu *aviekšnes* ar struktūrelementa *-e-* absorbciju (skat. Kregždys 2013: 68), piem., *te tik daũdz aviẽkšņu krũmu, iŕ daũdz kuô darît uôgu laĩkâ* 'te tik daudz aveņu krūmu, ir daudz ko darīt ogu laikā' Nīcā (Apv). Savukārt vārdu savienojums *aviekšņu uogas* iekļauts K. K. Ulmaņa vārdnīcā: *aweekfchņu ohgas* 'Himbeere' Ulmann 1880: 401.

Georga Elgera 17. gs. beigu vārdnīcā reģistrēts variants *avekšenes* ar la. suf. *-iet-* (> *-īt-* [ar *-t-* un *-k-* transpozīciju un / vai *-t-* absorbciju]) + la. suf. *-iskŏ-* + la. suf. *-ene* un *-ie-* > *-e-* miju (skat. Kregždys 2013: 68): *Awekßenes* 'Maliny, malinowe ia=gody. Mora rubi idaæi' Elger 1683: 207. Iespējams, šās vārdnīcas rakstības specifikas dēļ šeit atspoguļots variants *aviekšenes* (sal. *Dæws* 'Dievs', *Krewe baſnic* 'krievu baznīca' Elger 1683: 20, 31).

Nelielā apvidū ap Aglonu, kā arī Raudā sastopams nosaukums *avīkšas* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 67), piem., *jùoît avéîkšuôs* 'jāiet avenēs' Aglonā (LVDA). Turpat sastopams arī vārdu savienojums *avīkšu uogas*. Vārdu savienojums iekļauts arī Jana Kurmina 19. gs. vidus vārdnīcā: *awikszu ugas* 'Maliny, malinowe jagody. Mora rubi idaei' Kurmin 1858: 73.

Variants *avêkšas* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 67) fiksēts Birzgalē, Skaistkalnē, Taurkalnē, piem., *avêkšas dikti târpàinas* 'avenes ļoti tārpainas' Birzgalē (LVDA). Tas iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārd*nīcā: *avẽkša* 'die Himbeere' [Zum ē vgl. li. dial. *avétė*] (ME I 232).

Asūnes izloksnē Baltkrievijas pierobežā pierakstīta sintagma *avẽkšāja uogas*, piem., *avìekšùoja ûgys soŕkonys i soĺdys* 'aveņu ogas sarkanas un saldas' (LVDA).

Savukārt Rembatē sastopams variants *avekšķes* (ar struktūrelementa *-ne-* absorbciju un *-e-* < *-ie-* miju (← la. dial. *aviêkšķe-ne-s* [skat. Kregždys 2013: 68]).

Sporādiski atsevišķās Latgales izloksnēs sastopams nosaukums *avîkšines* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 68), piem., *aźeîkšińiś ćîš tùorpuôtys* 'avenes ļoti tārpainas' Aulejā. Analogs nosaukums poliskajā transkripcijā iekļauts arī J. Kurmina 19. gs. vidus vārdnīcā: *awikszynes* 'Maliny, malinowe jagody. Mora rubi idaei' Kurmin 1858: 73.

Atsevišķās Latgales dienvidaustrumu izloksnēs fiksēti arī nosaukumi *avīkšājas*, *avīkšāji* un vārdu savienojumi *avīkšāja uogas* un *avīkšāju ogas*.

Plašā areālā sastopami avenes nosaukumi ar *avieks-*. Izplatītākais ir variants *aviekstenes* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 68), kas pierakstīts Vidzemē, Zemgalē (sēliskajās izloksnēs) un Latgalē un vai nu pārklājas ar varianta *aivieks-* (skat. turpmāk) izplatības areālu, vai arī paplašina to, piem., *ar avíksteņem soŕkånu muti nùtàiseít* 'ar avenēm sarkanu muti nosmērēt' Biržos (Apv); *drusku avîkstenes gòn ìvùorijam zìmai, lài boûtu kù ìdzeŕt àr čaju* 'nedaudz avenes gan pievārījām ziemai, lai būtu ko iedzert ar tēju' Kalncempjos (Apv); *aviêksteņu kàulus vàrija* 'aveņu kātus vārīja [tējai]' Lauberē (LVDA); *aviêkstenes aûg sàusâkâs vìetâs, vis·vàirâk aûg iscìrtumuôs, atvasęs; jaûnàm aviêksteņęm ìr soĺdanas uôgas ùn smaŕžìgas* 'avenes aug sausākās vietās, visvairāk aug izcirtumos, uz atvasēm; jaunām avenēm ir saldenas ogas un smaržīgas' Sinolē (Apv). Nosaukums iekļauts K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā* un tās papildinājumos: *aviekstene* 'Himbeere' (ME I 232), *aviekstene* dots arī no Mēdzūlas (EH I 190), *aviêkstene* – no Ērgļiem un Ogres, Vecpiebalgas, Rankas (EH I 19).

aveši ‘Himbeeren’ EH I 190. Galimas daiktas, kad vokiečių tautybės žodynų sudarytojai neįstengė tiksliai perprasti latvių kalbos fonologinės sistemos, todėl atskirais atvejais vietoj diftongoido *ie* yra užrašytas balsis, plg. la. dial. *av-iê-ši*[2] Bėnė (LVDA 74).

Istroje užfiksuotas pavadinimas *avīši*, o Briguose – *avīšu uogas*.

Tik Blydenėje, Nykracėje ir Zvardėje užregistruotas pavadinimas *aviêšenes*, *aviêšenes*[2]. Iš Nykracės jis įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *aviešene* Nykracė EH I 190.

Latgalos šiaurės rytų dalyje, taip pat kompaktiškame areale Žiemgaloje (sėliškosiose šnektose) žinomi pavadinimai *aviêškas*, *aviéškas*, *avìeškas*[2] (suff. la. *-iet-* + suff. la. dial. *-išķ-* [> *-išk-*] [žr. Kregždys 2013: 67, 69]), pvz.: *avîšku kàulus dźèr ťejâ, dźęš korstumu* ‘aviečių stiebų arbatą geria, nuima karštį [temperatūrą]’ Aknysta (Apv); *avîškys aûk isĉiertumûs; avîškys dźèr pret sazasaĮďeîšonûs* ‘avietės auga skynimuose; avietes geria nuo peršalimo’ Makašėnai (LVDA); *ìesviéžᵘ muťę aviéškᵘ sàuļu, ùn màń go:nå* ‘įsimetu į burną aviečių saują ir man užtenka’ Sunaksė (Apv); *avîškùom šùgot mozînkas ûdźińes* ‘aviečių šiemet mažutės uogytės’ Škilbėnai (LVDA). Baltinavoje ir Škilbėnuose gretimai vartojama ir vyriškosios giminės forma *aviešķi*, pvz., *avîškus vùorejit, dźerit čaja vîtâ* ‘avietes virkite, gerkite vietoje arbatos’ Škilbėnai (LVDA).

Pavadinimas *avieška* įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *avìeška* Aknysta, Sunakstė EH I 190, *aviêška* Andrupenė EH I 190.

Siaurame areale Žiemgalos sėliškosiose šnektose (apie Daudzesę, Elkšnius, Neretą, Sunakstę, Zalvę) ir pavienėse Vidžemės sėliškosiose šnektose (Jumprava, Skryverai) vartojami pavadinimai *aviškas*, *avišķas* (esama ir *ē* kamieno formos – *avišķes* – suff. *-išķē* lyties [žr. Kregždys 2013: 69]), pvz., *sęnęk tęic: ovišķᵉs / ovišķᵃs* ‘anksčiau sakydavo: *avišķas / avišķes*’ Skryverai (LVDA).

Iš Neretos variantas *aviškas* įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *aviškas* (aus **avišķes*, od. **avišķas*) ‘Himbeeren’ Nereta (ME I 232).

Tik Zalvėje užfiksuotas variantas *aveškas* (suff. la. *-iet-* + suff. la. dial. *-išķ-* [> *-išk-*]) (žr. Kregždys 2013: 67).

Latvių kalbos šnektose vartojami avietės pavadinimai su *-šk-* ir *-kš-* metateze (Endzelīns 1951: 233t.). Nesusijungiančiuose arealuose paribyje su Lietuva, taip pat Latgaloje vartojamas *Rubus idaeus* pavadinimas *aviekšas*, *aviekšes* (suff. la. *-iet-* + metatezinis [dėl *-ti-* absorbcijos] *-kš-* [< *-šk-* (Kregždys 2013: 67)]). Šie pavadinimai užfiksuoti nedideliame kompaktiškame areale Kuržemės pietvakariuose, pvz.: *eķam raût aviêkšᵃs!* ‘einam skinti aviečių!’ Dunika (LVDA); *aviêkšu tẽja laba vi̇sâdâm kaĩtêm* ‘aviečių arbata gerai nuo visokių negalavimų’ Kalėtai (Apv); *aviêkšâš bijâm* ‘aviečių buvome’ Nyca (LVDA); *gar žuôgu jau sęrkanas aviẽkšes ienãkušᵃs* ‘palei tvorą jau prinoko raudonos avietės’ Nyca (Apv). Žiemgaloje variantas *aviekšas* užrašytas nuo Panemunės į rytus, pvz.: *avíkšas aúg ap gròᵃvim ḿežà* ‘avietės auga apie griovius miške’ Bebrenė (LVDA); *mežà jàu ìr arì avìkšęs* ‘yra ir miško avietės’ Kurcumas (LVDA).

Latgaloje jis paplitęs pietinėje ir vidurio dalyje, pvz.: *ĉìrśḿuôs bȉe dàuć avíîkšu ûgu* ‘kirtavietėse buvo daug aviečių uogų’ Kalupė (LVDA).

Pavadinimas *aviekšas* žodynuose fiksuojamas nuo XIX a. pabaigos: *aweekfchas* ‘Himbeere’ Ulmann 1880: 401; *aviekša* Bebrenė EH I 190; *aviêkša* Dunika, Gramzda, Kalėtai EH I 190; *aviẽkša* Nyca, Rucava EH I 190.

K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymuose minimas ir žodžių junginys *avieksu uoga*: *avieksu uoga* Pruodė EH I 190.

Pavienėse Latgalos šnektose (apie Andrupenę, Dagdą, Lyksną, Maltą, Nycgalę, Varkavą) vartojama daugiskaitinė vyriškosios giminės forma *aviekši*. Iš Lyksnos ji įtraukta į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *aviekši* Lyksna EH I 190.

Tik Nycos šnektoje užfiksuotas pavadinimas *aviekšnes* su struktūrinio elemento *-e-* absorbcija (žr. Kregždys 2013: 68), pvz., *te tik daũdz aviẽkšņu krũmu, iŕ daũdz kuô darît uôgu laĩkâ* ‘čia tiek daug aviečių krūmų, yra ką veikti uogų metu’ Nyca (Apv). Žodžių junginys *aviekšņu uogas* įtrauktas į K. K. Ulmanio žodyną: *aweekfchņu ohgas* ‘Himbeere’ Ulmann 1880: 401.

Į Georgo Elgerio XVII a. pabaigos žodyną įtrauktas variantas *avekšenes* su suff. la. *-iet-* (> *-īt-* [su *-t-* ir *-k-* transpozicija ir / arba *-t-* absorbcija]) + suff. la. *-iskŏ-* + suff. la. *-ene* ir *-ie-* > *-e-* kaita (žr. Kregždys 2013: 68): *Awekßenes* ‘Maliny, malinowe ia=gody. Mora rubi idaæi’ Elger 1683: 207. Galimas daiktas, kad dėl šio žodyno rašybos specifikos čia galvoje turėta *aviekšenes* (plg.: *Dæws* ‘Dievas’, *Krewe baſnic* ‘rusų bažnyčia’ Elger 1683: 20, 31).

Nedideliame plote apie Agluoną, taip pat Raudoje žinomas pavadinimas *avīkšas* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 67), pvz., *jùoît aźeîkšuôs* ‘reikia eiti aviečių’ Agluona (LVDA). Ten pat vartojamas ir žodžių junginys *avīkšu uogas*. Žodžių junginys įtrauktas ir į Jano Kurmino XIX a. vidurio žodyną: *awikszu ugas* ‘Maliny, malinowe jagody. Mora rubi idaei’ Kurmin 1858: 73.

Variantas *avêkšas* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 67) užfiksuotas apie Birzgalę, Skaistkalnę, Taurkalnę, pvz., *avêkšas dikti târpàinas* ‘avietės labai sukirmijusios’ Birzgalė (LVDA). Jis įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *avēkša* ‘die Himbeere’ [Zum ē vgl. lie. dial. *avétė*] ME I 232.

Tik Asūnės šnektoje, paribyje su Baltarusija, užrašyta sintagma *avēkšāja uogas*, pvz., *avìekšùoja ûgys sorkonys i solîdis* ‘aviečių uogos raudonos ir saldžios’ (LVDA).

Rembatėje vartojamas variantas *avekšķes* su struktūrinio elemento *-ne-* absorbcija ir *-e-* < *-ie-* kaita (← la. dial. *aviêkšķe-ne-s* [žr. Kregždys 2013: 68]).

Sporadiškai pavienėse Latgalos šnektose pasitaiko pavadinimas *avîkšines* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 68), pvz., *aźeîkšińiś ćîš tùorpuôtys* ‘avietės labai sukirmijusios’ Auleja. Šis pavadinimas lenkiška transkripcija įtrauktas ir į J. Kurmino XIX a. vidurio žodyną: *awikszynes* ‘Maliny, malinowe jagody. Mora rubi idaei’ Kurmin 1858: 73.

Pavienėse pietrytinėse Latgalos šnektose užfiksuoti pavadinimai *avīkšājas*, *avīkšāji* bei žodžių junginiai *avīkšāja uogas* ir *avīkšāju ogas*.

Dideliame areale vartojami avietės pavadinimai su *avieks-*. Labiausiai paplitęs variantas yra *aviekstenes* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 68), užrašytas Vidžemėje, Žiemgaloje (sėliškosiose šnektose), Latgaloje; jis arba persipina su varianto *aivieks-* (žr. toliau) paplitimo arealu, arba jį praplečia, pvz.: *ar avíksteņęm sorkånu muti nùtàiseít* ‘avietėmis raudonai burną ištepėte’ Biržai (Apv); *drusku avîkstenes gòn ìvùorijam zìmai, lài boûtu kù ìdzeŕt àr čaju* ‘nedaug vis dėlto aviečių privirėme žiemai, kad būtų ką gerti su arbata’ Kalncempjai (Apv); *aviêksteņu kàulus vàrija* ‘aviečių stiebus virė [arbatai]’ Lauberė (LVDA); *aviêkstenes aûg sàusâkâs vìetâs, vis vàirâk aûg iscìrtumuôs, atvasęs; jaûnàm aviêkstenęm ìr solîdanas uôgas ùn smaŕžigas* ‘avietės auga sausesnėse vietose, dažniausiai auga skynimuose, ant atžalų; jaunų aviečių saldokos uogos ir kvapnios’ Sinuolė (Apv). Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną* ir jo papildymus: *aviekstene* ‘Himbeere’ ME I 232, *aviekstene* taip pat ir Mėdzūloje EH I 190, *aviêkstene* Ėrgliuose ir Uogrėje, Vecpiebalgoje, Rankoje EH I 190.

Fonētiskais variants *aviekstines* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 68) sastopams Zemgalē (sēliskajās izloksnēs) un Latgalē – Ābeļos, Biržos, Dignājā, Rubeņos, Varakļānos, Zasā, piem., *apsùl̦e̯i̯*^{a}*, ka izgríś vá:c*^{o}*às avíkstiņes* ‘apsolīja, ka izgriezīs vecās avenes’ Biržos (Apv). No Zemgales tas iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos: *aviêkstine* konstatēts Biržos (EH I 190).

Variants *avieksenes* ar struktūrelementu *-t-* / *-te-* absorbciju (← la. dial. *aviêks-t-enes* [skat. Kregždys 2013: 69]) fiksēts tikai Gaujienā un iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā* (*avieksene* ‘Himbeere’ [ME I 232]), bet *avieksnes* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 69) reģistrēts Mālpilī (*jâ-iêt lasît aviêksnes* ‘jāiet lasīt avenes’ LVDA). Cits variants – *aviekstes* ar struktūrelementa *-ne-* absorbciju (skat. Kregždys 2013: 68) – sporādiski sastopams atsevišķās Zemgales (Daudzesē, Mežotnē, Slatē, Susejā, Zasā) un Latgales (Asūnē, Balvos) izloksnēs, piem., *mežà ẹ̀ug dẹ̀udz uóg*^{u} *– zeman*^{e}*s, avìeksẗ*^{e}*s, brùklen*^{e}*s, zilan*^{e}*s àr* ‘mežā aug daudz ogu – zemenes, avenes, brūklenes, arī zilenes’ Daudzesē (LVDA). Tas iekļauts K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos: *aviêkste* (EH I 190) dots no Susejas, Zasas.

Nosaukumi ar *avieksn-* mūsdienu latviešu valodas izlokšņu materiālu pierakstos nav konstatēti, taču tie iekļauti vārdnīcās, sākot ar 18. gs. otro pusi: *aweekfnes* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22; *aweekfnes* ‘Himbeere’ Ulmann 1880: 401; *aviêksne* ‘Himbeere’ Krimuldā ME I 232; *aweekfnenes* ‘Hindbeeren, in Liefl. Mahdbeern, genant’ Lange 1773: 44; *aweekfnenes* ‘Hin= oder Mad=beeren’ Stender 1789 I 11; *avie(k)snene* ‘Himbeere’ ME I 232; *aweekfni* ‘Hin= oder Mad=beeren’ Stender 1789 I 11; *aweekfni* ‘Madbeeren’ Stender 1789 II 401. Pēc Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas dotumiem, nosaukumi ar *avieksn-* iekļauti arī vairākos botānikas izdevumos (Ēdelmane, Ozola 2003: 35).

Divās atstatus esošās izloksnēs – Augstrozē un Aizkrauklē – fiksēts variants ar struktūrelementa *-k-* absorbciju (← la. dial. *avìe-k-stenes*[2] [skat. Kregždys 2013: 68]).

Atsevišķās Latgales izloksnēs sastopams variants *aviežas* ar struktūrelementu *-kš-* > *-ž-* miju (par to plašāk skat. Endzelīns 1951: 251; arī vēl Kregždys 2013: 68), piem., *avîžys aûg pa izcîertumȉm, jùs vareņa ďereeîga ďeļ̂ pasaļ̂šonys* ‘avenes aug pa izcirtumiem, to ievārījums derīgs pret saaukstēšanos’ Dricēnos (LVDA); *ûgu jàu navâ, vot, ćik pa grùośmolòm irâ źèmńeîcys, a cìertumâ aívîžys* ‘ogu jau arī nav, tikai tik, cik pa grāvju malām ir zemeņu, bet izcirtumā – aveņu’ Tilžā (LVDA). Paralēli nosaukumam *aviežas* Bērzpilī un Gaigalavā pierakstīts arī vārdu savienojums *aviežu uogas*, piem., *pìlaśeju dàudźi avîžu ûgu* ‘pielasīju daudz aveņu’ Bērzpilī (LVDA).

Ārpus areāla šis nosaukums fiksēts Kursīšos.

Latvijas dienvidrietumos – Dunikā un Rucavā – minēts *ē* / *i̯ā* celma variants *aviečas*, *avieču̇es* (atvasinājumi ar la. suf. *-iet-* [Kregždys 2013: 67]), piem., *jẽmu un nuôgriêzu visas aviẽču atzalas* ‘ņēmu un nogriezu visas aveņu atvases’ Rucavā (Apv).

Liborija Depkina 18. gs. sākuma vārdnīcā ievietots arī variants ar struktūrelementa *-k-* absorbciju *avuoši* (skat. Kregždys 2013: 70): *Awohschi* ‘Madebern. Himbeeren’ Depkin 1704 I 89. Šai avotā sniegts arī šā nosaukuma aprakstošs cilmes skaidrojums ‘Awohschi weil sie gerne bei denen qvellen wachsen’, norādot uz saikni ar citu šā celma vārdu *avuots*, lai gan īstenā šīs formas cilme pamatota ar fonētiskām pārmaiņām, kas raksturīgas latviešu izloksnēm (skat. Kregždys 2013: 70).

Liepnā sastopams nosaukums *avuoškas* (*avûškas*) ar la. dial. suf. *-išk-* > *-ušk-* miju (augšzemnieku dialekta īpatnība [skat. Endzelīns 1951: 366; vēl skat. Kregždys 2013: 69–70]), bet Vīksnā – *avuoškas* un *avuošku uogas*, piem., *avûšku ûgas soľdanas, garšîgas* ‘aveņu ogas saldas, garšīgas’ Vīksnā (LVDA).

Blakus esošajās Balvu un Viļakas izloksnēs sastopams atvasinātais variants *avuošķenes* ar la. suf. *-ene* (skat. Kregždys 2013: 70), piem., *avîškas oûk cì:rsmiês* ‘avenes aug cirsmās’ Viļakā (LVDA).

Kompaktā areālā Ziemeļaustrumvidzemē un Ziemeļlatgalē sastopams nosaukums *auškenes* ar struktūrelementa *-i-* absorbciju (skat. Kregždys 2013: 70), piem., *Luôču koktâ aûškeņu tèiri soŕkàns* ‘Lāču kaktā aveņu īsti sarkans’ Alūksnē (LVDA); *aûškenês bẹja pùłka tùorpu* ‘avenēs bija daudz tārpu’ Annā (LVDA); *izcìertumiņâ aûg pùlka aûškeņu* ‘izcirtumiņā aug daudz aveņu’ Bejā (LVDA); *aûškenes àr sacèja kuôdu ràizi* ‘*auškenes* ‘avenes’ arī teica kādu reizi’ Kalncempjos (Apv); *aûškaņu vèins gaŕšîgs* ‘aveņu vīns garšīgs’ Ziemerī (LVDA). Beļavā paralēli pierakstīts arī vārdu savienojums *aûšķeņu uôgas* resp. *aûškeņu ûgas*.

Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *aušķenes* dots no Alūksnes, Opekalna (ME I 230).

Kā norāda J. Endzelīns, forma *aušķenes* veidojusies no **avišķenes*, zūdot piedēkļa patskanim (Endzelīns 1951: 71; skat. Kregždys 2013: 70).

Tai pašā areālā sastopama forma *aukšenes* ar *-šk-* (< *-šķ-*) > *-kš-* metatēzi (skat. Kregždys 2013: 70), piem., *atnas manî aûkšanas*! ‘atnes man avenes!’ Jaunrozē (LVDA). Minētā forma radusies metatēzes rezultātā no *auškenes*. Šis variants iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos: *aukšene* ‘die Himbeere’ (EH I 186) reģistrēts no Opekalna.

K. K. Ulmaņa 19. gs. otrās puses vārdnīcā minēta forma *aušenes* ar *-k-* absorbciju (← la. dial. *aû-k-šenes* [skat. Kregždys 2013: 70]): *aufchenes* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22.

La. suf. *-ene* atvasinājums *avenes* (skat. Kregždys 2013: 69), kas ir arī latviešu literārās valodas vārds, sastopams vienotā kompaktā areālā Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē, piem., *åveņu zapte ìr gȁršìga* ‘aveņu ievārījums ir garšīgs’ Aizkrauklē (LVDA); *kad avenẽm sâk iênâktiês uôdziņas, saraûjiêt aveņu kaũlus aŕ visãm lapãm* ‘kad avenēm sāk ienākties odziņas, saraujiet aveņu kātus ar visām lapām’ Džūkstē (LVDA); *pavasarì aveņu zìedẹ́šanas làikà ìr pìe mùms ļùoti labi ìeņẹsumi* ‘pavasarī aveņu ziedēšanas laikā ir pie mums [bitēm] ļoti labi ienesumi’ Gārsenē (Apv); *ciêtâ mežâ jau avenes neaûg, viņas tig pa tâdâm vẹcâm šļakâm, pa tiem līņiêm* ‘cietā mežā jau avenes neaug, viņas [aug] tik pa tādām vecām cirsmām, pa tām stigām’ Grobiņā (Apv); *priêkš apaûkstêšanâs dikti labas iŕ meža avenes; salaûza meža aveņu kâtus uń iêbâza katliņâ ûdenî* ‘pret saaukstēšanos ļoti labas ir meža avenes; salauza meža aveņu kātus un ielika katliņā ūdenī’ Iecavā (Apv); *nu avenes – tãs jaû gaŕ šîgas uôgas; sula ar ļuôti laba; tuŕ vaîg pusi uz pusi cukuru, citâdi nestãv* ‘nu avenes – tās jau garšīgas ogas; sula arī ļoti laba; [sulai] tur vajag pusi uz pusi cukuru, citādi nesaglabājas’ Kursīšos (Apv); *aveņu zapte smaŕžìga ùn gaŕšìga* ‘aveņu ievārījums smaržīgs un garšīgs’ Sinolē (Apv); *avenes nuôziêd a baĺtiêm ziêdiêm* ‘avenes nozied ar baltiem ziediem’ Valgundē (LVDA). Atsevišķās Latgales izloksnēs (Asūnē, Balvos, Līvānos, Naujenē, Rugājos, Varakļānos) tas pazīstams kā literārisms.

Šis nosaukums leksikogrāfiskajos avotos iekļauts tikai 19. gs. otrajā pusē: *awene* ‘Малина, Himbeerſtrauch, Himbeere’ Valdemārs 1872: 236, *awenes* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22, *avene* ‘Himbeere’ pierakstīts Ventspilī, Sabilē, Strutelē, Salgalē ME I 232, *avene* reģistrēts arī Grobiņā, Strazdē EH I 189.

Tas ir pazīmes nesēja nosaukums, kas atvasināts ar latviešu valodā produktīvo izskaņu *-ene*, kura plaši izmantota augu nosaukumu darināšanā (skat. Endzelīns 1951: 298).

Fonetinis variantas *aviekstines* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 68) vartojamas Žiemgaloje (sėliškosiose šnektose) ir Latgaloje – apie Abelius, Biržus, Dignają, Rubenius, Varaklianus, Zasą, pvz., *apsùl̦ę̣ᵃ, ka izgríś vá:cᵒàs avíkstiń̦es* ‘pažadėjo, kad išpjaus senas avietes’ Biržai (Apv). Iš Žiemgalos jis įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *aviêkstine* Biržai EH I 190.

Variantas *avieksenes* su struktūrinių elementų *-t-* / *-te-* absorbcija (← la. dial. *aviêks-t-enes* [žr. Kregždys 2013: 69]) užfiksuotas tik Gaujienoje ir yra įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną* (*avieksene* ‘Himbeere’ ME I 232), o *avieksnes* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 69) – Malpilyje (*jâ-iêt lasît aviêksnes* ‘reikia eiti skinti aviečių’ [LVDA]). Kitas variantas – *aviekstes* su struktūrinio elemento *-ne-* absorbcija (žr. Kregždys 2013: 68) – sporadiškai užfiksuotas kai kuriose Žiemgalos (apie Daudzesę, Mežuotnę, Slatę, Susėją, Zasą) ir Latgalos (apie Asūnę, Balvus) šnektose, pvz., *mežà ẹ̀ug dẹ̀udz uógᵘ – zemanᵉs, avìekstᵉs, brùklenᵉs, zilanᵉs àr* ‘miške auga daug uogų – žemuogės, avietės, bruknės, taip pat vaivorai’ Daudzesė (LVDA). Jis įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *aviêkste* Suseja, Zasa EH I 190.

Pavadinimų su *avieksn-* šių dienų latvių kalbos šnektų įrašuose neužfiksuota, tačiau žodynuose jie minimi nuo XVIII a. antrosios pusės: *aweekfnes* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22; *aweekfnes* ‘Himbeere’ Ulmann 1880: 401; *aviêksne* ‘Himbeere’ Krimuldā ME I 232; *aweekfnenes* ‘Hindbeeren, in Liefl. Mahdbeern, genant’ Lange 1773: 44; *aweekfnenes* ‘Hin= oder Mad=beeren’ Stender 1789 I 11; *avie(k)snene* ‘Himbeere’ ME I 232; *aweekfni* ‘Hin= oder Mad=beeren’ Stender 1789 I 11; *aweekfni* ‘Madbeeren’ Stender 1789 II 401. Inesės Ēdelmanės ir Ārijos Ozolos duomenimis pavadinimai su *avieksn-* įtraukti ir į keletą botanikos leidinių (Ēdelmane, Ozola 2003: 35).

Dviejose viena nuo kitos nutolusiose šnektose – Augstruozėje ir Aizkrauklėje – užfiksuotas variantas *aviestenes* su struktūrinio elemento *-k-* absorbcija (← la. dial. *avìe-k-stenes*[2] [žr. Kregždys 2013: 68]).

Pavienėse Latgalos šnektose vartojamas variantas *aviežas* su struktūrinių elementų *-kš-* > *-ž-* kaita (dėl jos plačiau žr. Endzelīns 1951: 251; dar žr. Kregždys 2013: 68), pvz.: *avîžys aûg pa izcîertumȉm, jùs vareņa ďereeîga ďeļ̂ pasaļ̂šonys* ‘avietės auga skynimuose, jų uogienė tinka nuo peršalimo’ Dricėnai (LVDA); *ûgu jàu navâ, vot, ćik pa grùośmolòm irâ źèmńeîcys, a cìertumâ avížys* ‘uogų jau taip pat nėra, tik tiek, kiek griovų kraštuose yra žemuogių, o skynyme – aviečių’ Tilža (LVDA). Be pavadinimo *aviežas* Bėrzpilyje ir Gaigalavoje dar užrašytas žodžių junginys *aviežu uogas*, pvz., *pìlaśeju dàudźi avîžu ûgu* ‘priskyniau daug aviečių’ Bėrzpilis (LVDA).

Už arealo ribų pavadinimas užfiksuotas Kursyšiuose.

Latvijos pietvakarinėje dalyje – Dunikoje ir Rucavoje – minimi *ē* / *i̯ā* kam. variantai *aviečas*, *avieče*s (suff. la. *-iet-* vediniai [Kregždys 2013: 67]), pvz., *jẽmu un nuôgriêzu visas aviẽčᵘ atzalas* ‘paėmiau ir nupjoviau visas aviečių atžalas’ Rucava (Apv).

Liborijaus Depkino XVIII a. pradžios žodyne yra ir variantas su struktūrinio elemento *-k-* absorbcija *avuoši* (žr. Kregždys 2013: 70): *Awohschi* ‘Madebern. Himbeeren’ Depkin 1704 I 89. Šiame šaltinyje pateiktas ir aprašomojo pobūdžio tokio pavadinimo kilmės aiškinimas ‘Awohschi weil sie gerne bei denen qvellen wachsen’, kur nurodomas ryšys su kitu šio kamieno žodžiu – *avuots*, nors tikroji šios lyties kilmė argumentuotina fonetiniais kitimais, būdingais latvių šnektoms (žr. Kregždys 2013: 70).

Liepnoje vartojamas pavadinimas *avuoškas* (*avûškas*) su suff. la. dial. *-išk-* > *-ušk-* kaita (aukšžemiečių tarminė ypatybė [žr. Endzelīns 1951: 366; dar žr. Kregždys 2013: 69–70]), o Vyksnoje – *avuoškas* ir *avuošku uogas*, pvz., *avûšku ûgas solîdanas, garŝîgas* ‘aviečių uogos saldokos, skanios’ Vyksna (LVDA).

Šalia esančiose Balvų ir Viliakos šnektose užfiksuotas išvestinis variantas *avuošķenes* su suff. la. *-ene* (žr. Kregždys 2013: 70), pvz., *avûškas oûk cì:rsmiês* ‘avietės auga kirtavietėse’ Viliaka (LVDA).

Kompaktiškame areale šiaurės rytų Vidžemėje ir šiaurinėje Latgaloje vartojamas pavadinimas *auškenes* su struktūrinio elemento *-i-* absorbcija (žr. Kregždys 2013: 70), pvz.: *Luôču koktâ aûškeņu tèiri soŕkàns* ‘meškų kampe aviečių net raudona’ Alūksnė (LVDA); *aûškenês beja pùłka tùorpu* ‘avietėse buvo daug kirminų’ Anna (LVDA); *izcìertumiņâ aûg pùlka aûškeņu* ‘skynimėlyje auga daug aviečių’ Beja (LVDA); *aûškenes àr sacèja kuôdu ràizi* ‘*auškenes* taip pat kokį kartą pasakydavo [apie avietes]’ Kalncempjai (Apv); *aûškaņu vèins gaŕšîgs* ‘aviečių vynas skanus’ Ziemeris (LVDA). Beliavoje užrašytas ir gretiminis žodžių junginys *aûšķeņu uôgas* / *aûšķeņu ûgas*.

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *aušķenes* Alūksnė, Uopekalne ME I 230.

Kaip nurodo J. Endzelīnas, forma *aušķenes* išnykus priesagos balsiui susidarė iš **avišķenes* (Endzelīns 1951: 71; žr. Kregždys 2013: 70).

Tame pačiame areale vartojama forma *aukšenes* su *-šk-* (< *-šķ-*) > *-kš-* metateze (žr. Kregždys 2013: 70), pvz., *atnas manî aûkšanas*! ‘atnešk man aviečių!’ Jaunruozė (LVDA). Ši forma dėl metatezės atsirado iš *auškenes*. Minėtasis variantas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus: *aukšene* ‘die Himbeere’ Uopekalnas EH I 186.

K. K. Ulmanio XIX a. antrosios pusės žodyne minima forma *aušenes* su *-k-* absorbcija (← la. dial. *aû-k-šenes* [žr. Kregždys 2013: 70]): *aufchenes* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22.

Suff. la. *-ene* vedinys *avenes* (žr. Kregždys 2013: 69), kuris yra ir bendrinės latvių kalbos žodis, vartojamas vientisame kompaktiškame areale Kuržemėje, Žiemgaloje ir Vidžemėje, pvz.: *åveņu zapte ìr gâršìga* ‘aviečių uogienė yra skani’ Aizkrauklė (LVDA); *kad avenẽm sâk iênâktiês uôdziņas, saraûjiêt aveņu kaũlus aŕ visām lapām* ‘kai aviečių uogelės pradeda sirpti, prisiraukite aviečių stiebų su visais lapais’ Džūkstė (LVDA); *pavasarì aveņu zìedẹ́šanas làikà ìr pìe mùms l̦ùoti labi ìenẹsumi* ‘pavasarį, kai avietės žydi, pas mus [bičių] labai geras suneštas medus yra’ Garsenė (Apv); *ciêtâ mežâ jau avenes neaûg, viņas tig pa tâdâm vẹcâm šl̦akâm, pa tiem lĩņiêm* ‘brandžiame miške tai avietės neauga, jos [auga] tik tokiose senose kirtavietėse, tose proskynose’ Gruobinia (Apv); *priêkš apaûkstẽšanâs dikti labas iŕ meža avenes; salaûza meža aveņu kâtus uñ iêbâza katliņâ ûdenî* ‘nuo peršalimo labai gerai yra miškinės avietės; prilauži miškinių aviečių stiebų ir įdedi į katiliuką su vandeniu’ Iecava (Apv); *nu avenes – tãs jaû gaŕ šîgas uôgas; sula ar l̦uôti laba; tuŕ vaîg pusi uz pusi cukuru, citâdi nestãv* ‘na, avietės – šitos tai skanios uogos; sultys taip pat labai geros; [sultims] ten reikia per pusę cukraus, kitaip neišsilaiko’ Kursyšiai (Apv); *aveņu zapte smaŕžìga ùn gaŕšìga* ‘aviečių uogienė kvapni ir skani’ Sinuolė (Apv); *avenes nuôziêd a baĨtiêm ziêdiêm* ‘avietės žydi baltais žiedais’ Valgundė (LVDA). Kai kuriose Latgalos šnektose (apie Asūnę, Balvus, Lyvanus, Naujinį, Rugajus, Varaklianus) jis žinomas kaip bendrinės kalbos žodis.

Šis pavadinimas į leksikografinius šaltinius įtrauktas tik XIX a. antrojoje pusėje: *awene* ‘Малина, Himbeerſtrauch, Himbeere’ Valdemārs 1872: 236; *awenes* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22; *avene* ‘Himbeere’ apie Ventspilį, Sabilę, Strutelę, Salgalę ME I 232; *avene* taip pat apie Gruobinią, Strazdę EH I 189.

Tai yra požymio turėtojo pavadinimas, pasidarytas su latvių kalboje produktyviu baigmeniu *-ene*, kuris plačiai vartojamas augalų pavadinimams pasidaryti (žr. Endzelīns 1951: 298).

Reizēm paralēli mūsdienu kopvalodas formai *avenes* Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē tiek lietoti arī šādi salikteņi: *aveņuôgas*[2], *avèņuógas*[2]. Tie pierakstīti Dundagā, Gārsenē, Iecavā, Īslīcē, Jaunsvirlaukā (*aveņuôgas nu iznîkušas* 'avenes tagad iznīkušas' [LVDA 73]), Kursīšos, Ropažos, Ugālē. Vārdu savienojums atrodams arī K. K. Ulmaņa vārdnīcā: *aweņa ȯhgas* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22.

Atsevišķās lībiskā dialekta izloksnēs Vidzemē (Salacā) un Kurzemē (Dundagā) pierakstīta vīriešu dzimtes daudzskaitļa forma *aveņi* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 69), piem., *slãģę trešę cętartę gadę peîc izciršęn bi pulĺk aviņ* 'izcirtumā trešā ceturtā gadā pēc izciršanas bija daudz aveņu' Dundagā (Apv).

Sporādiski atsevišķās augšzemnieku dialekta izloksnēs Vidzemē (Aizkrauklē), Zemgalē (Lašos, Prodē) un Latgalē (Aglonā, Bērzpilī, Līvānos, Mērdzenē, Rundēnos, Vārkavā, Višķos), kā arī vidus dialekta izloksnēs Kurzemes dienvidrietumos (Bārtā, Rucavā) pazīst nosaukumu *avines* ar suf. *-ene* > *-ine* miju (skat. Kregždys 2013: 69), piem., *zìmá àr blìņìm vys·lobókò jy aviņu zapć* 'ziemā ar pankūkām vislabākais ir aveņu ievārījums' Līvānos (LVDA); *kuô avines, ta jaû, ja grib, âziēt uz mežu uñ sasīlasa spaññiêm* 'ko avenes, tās jau, ja grib, aiziet uz mežu un salasa spaiņiem' Rucavā (LVDA).

Tikai Nīcā pierakstīti aveņu nosaukumi *avĩrkšas* un *aviẽrkšas* ar epentēzes resp. neetimoloģiska *-r-*, kā arī *-ĭ-* < *-ī-* < *-ie-* miju (skat. Kregždys 2013: 68).

Samērā lielu kompaktu areālu (galvenokārt augšzemnieku dialekta teritorijā) veido *Rubus idaeus* nosaukumi ar sakni *aiv-*.

Aveņu nosaukums *aiviekstenes* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 68) sastopams kompaktā areālā augšzemnieku dialekta sēliskajās izloksnēs, piem., *cìrtumùos juų ų̄otrà god:à aîviékstęņęs* 'izcirtumos jau otrā gadā [aug] avenes' Grašos (LVDA); *àivìksteņu màtras lobas dèl tę̄jas* 'aveņu kāti labi tējai' Līvānos (LVDA); *zā̆:pć nùo aîvìksteņém łoba gòn* 'ievārījums no avenēm labs gan' Ļaudonā (LVDA); *pârn bię̄ dåudzi âivíeksteņu*; *âivíekstenęm ā̆ᵉŕpi* 'pērn bija daudz aveņu; avenēm ātri metas tārpi' Mārcienā (LVDA); *àiviékstęnęs aúk us gęrìem kùociņìem* 'avenes aug uz gariem kātiem' Medņos (LVDA); *oîviékstęņ zā̆:ᵉpć í:r vis·gó:rdákà* 'aveņu ievārījums ir visgaršīgākais' Odzienā (Apv); *àiviékstenes jàu bìrst nuóst, sàusa vasara* 'avenes jau birst, sausa vasara' Oļos (LVDA); *tåda cìrsmiĺ:is bi:i̯a, kùr àiviékstęņⁱs aúgå* 'tādas cirsmiņas bija, kur avenes auga' Saikavā (Apv); *åîviêksteņu kå̄tus, tå̄·påt å uôgås iskęĺtẽ ùn dzèr teĩi̯å̃; tådå teĩi̯å låbå, kå i saselđējiês* 'aveņu kātus, tāpat arī ogas izkaltē un dzer tējā; tāda tēja laba, kad ir saaukstējies' Vecpiebalgā (Apv); *å̃îviékstęņᵘ kå̄ᵘs ar visåm ló:på̃m ùn uédźⁱņâm sä:śiẽn bùńt̨ę ùn kęĺt̨ę* 'aveņu kātus ar visām lapām un odziņām sasien buntē un kaltē' Virānē (Apv). Šis nosaukums sastopams arī atsevišķās sēliskajam areālam tuvajās augšzemnieku dialekta latgaliskajās izloksnēs, piem., *àiviêkstenes šùogod nau̯ tòrpainas* 'avenes šogad nav tārpainas' Galgauskā (Apv); *pìlaśès àivîkśt̂eņu i vùoŕęja zapt̂i* 'pielasīja avenes un vārīja ievārījumu' Stirnienē (Apv), kā arī netālajā vidus dialekta izloksnē – Suntažos.

Atsevišķās izloksnēs (Atašienē, Barkavā, Gaigalavā, Galēnos, Līvānos, Rudzētos, Stirnienē, Varakļānos) pierakstīts variants *aiviekstines* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 68), piem., *àivîkśt̂iń zòrs iskàĺt̨ę i dźę̂ŕę čajâ* 'aveņu kātus izkaltēja un dzēra tējā' Galēnos (LVDA); *àivîkśt̂iņu ûgys ìr vys·gorduôkuôs* 'aveņu ogas ir visgaršīgākās' Varakļānos (LVDA).

Arī daži citi varianti ar sakni *aiv-* sporādiski sastopami vai nu augšzemnieku dialekta sēlisko un latgalisko izlokšņu areālā, vai tā tuvumā. Ja nosaukumi *aiviekstenes* un *aiviekstines* veido saknes *aiv-* centru, tad pārējie nosaukumi sastopami galvenokārt areāla perifērijā.

Aveņu nosaukums *aiviekstes* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 68) pierakstīts Bārbelē, Kārsavā Pļaviņās, Saukā.

Variants *aiviekšas* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 67) sastopams Latgalē (Galēnos, Maltā, Varakļānos, Viļānos), piem., *àivîkš zapć là:p smùard̂èi* 'aveņu ievārījums labi smaržo' Galēnos (LVDA), kā arī Biržos.

K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* papildinājumos iekļauts variants *aiviekša* 'die Himbeere' no latviešu tautasdziesmām (EH I 5).

Tikai Galēnos pierakstīts variants *aiviekšine* ar struktūrelementu *-t-* / *-te-* absorbciju (← la. dial. *àiviêks-t-ines*[2] [skat. Kregždys 2013: 69]), piem., *àivîkšińę̂š ìr dàudź tùorpu* 'avenēs ir daudz tārpu' Galēnos (LVDA).

Variants *aiviestene* ar struktūrelementa *-k-* absorbciju (← la. dial. *avìe-k-stenes*[2] [skat. Kregždys 2013: 68]) fiksēts atsevišķās sēliskajās izloksnēs (Aizkrauklē, Mārcienā, Mētrienā) paralēli variantam *aiviekstene* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 68).

Aizkalnē pierakstīti arī varianti *aivīkste* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 68) un *aivīkšu uoga* (*àivîeîkšu ûgas pa èļķšņu cîersmòm* 'aveņu ogas pa alkšņu cirsmām [lasīja]' (LVDA)), bet Maltā *aivīkša* (par darināšanu skat. Kregždys 2013: 67).

Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *aiviekstene* no Preiļiem, Madlienas, *aiviekstu krūmi* no Vecpiebalgas (ME I 14).

Ar sakni *aiv-* sastopami vairāki hidronīmu un zemnieku saimniecību nosaukumi, kuru rašanos J. Endzelīns saista ar disimilāciju no reduplicēta **vai-viekst-* (Endzelīns 1961: 7).

Atsevišķās augšzemnieku dialekta sēliskajās izloksnēs (Kraukļos un Lubejā) dzirdēts avenes nosaukums *aizviekstene* (ar paratētisko *-z-*), piem., *vâru nùo meža ôizvíekstęnám* 'vāru [ievārījumu] no meža avenēm' Lubejā (LVDA). Nosaukums iekļauts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcā*: *àizviekstene* 'Himbeere' dots no Jaungulbenes (ME I 61).

ALE materiāls rāda, ka lietuviešu valodas salās Baltkrievijā līdzās ierastajam nosaukumam *avietė* tiek lietots slāviskais nosaukums *malina / malyna*, piem., *ìtus m'etùs maĺ'ĩnu. d'aũg'is bìt* 'šogad aveņu bija daudz' ZtŽ 380.

Atsevišķās Latgales dienvidaustrumu izloksnēs (Asūnē, Ezerniekos, Kapiņos, Kaunatā, Naujienā, Rēznā, Rundēnos, Skaistā, Šķaunē) arī pazīst *Rubus idaeus* nosaukumu *maļina*, ko parasti lieto paralēli kādam no nosaukumiem ar sakni *av-*, piem., *·maļinys śeņuôk aûdźâja·na vysûs sàdûs* 'avenes agrāk audzēja ne visos dārzos' Kaunatā (LVDA); *jòu maĺ'inys soŕkonys* 'jau avenes sarkanas' Šķaunē (LVDA). Vārds *maļina* ir aizguvums no slāvu valodām (sal. kr. *малúна*, ukr. *малúна*, bu. *малúна*, serb.-horv. *мàлина*, slov. *malína*, če. *malina*, po. *malina*), kur to saista ar lie. *mélynas* 'zils', la. *mę̣lns*, pr. *mīlinan* 'traipu' III 103_{12} (PKEŽ III 140). Kā mazāk ticams cilmes skaidrojums saistīts ar gr. μῆλον 'aita, sīklopi', ukr. *малъ* 'jaunas aitas' (skat. Фасмер II 563).

I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas augu nosaukumu apkopojumā no botānikas vārdnīcām u. c. publicētiem avotiem iekļauti vairāki nosaukumi, piem., *kazuogas*, *lācenes*, *sarmene* (Ēdelmane, Ozola 2003: 35), kas visticamāk apzīmē nevis *Rubus idaeus*, bet gan citas *Rubus* sugas.

Kartais šalia šių dienų bendrinės kalbos formos *avenes* Vidžemėje, Kuržemėje ir Žiemgaloje vartojami ir dūriniai *aveņuôgas*[2], *avèņuógas*[2]. Jie užrašyti apie Dundagą, Garsenę, Iecavą, Yslykį, Jaunsvirlauką (*aveņuôgas nu iznîkušas* ‘avietės dabar išnyko’ [LVDA 73]), apie Kursyšius, Ruopažius, Ugalę. Žodžių junginys užfiksuotas ir K. K. Ulmanio žodyne: *aweņa ȯhgas* ‘Himbeeren’ Ulmann 1872: 22.

Kai kuriose lybiškosios tarmės šnektose Vidžemėje (Salaca) ir Kuržemėje (Dundaga) užrašyta daugiskaitos vyriškosios giminės forma *aveņi* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 69), pvz., *slãģę trešę cętartę gadę peîc izciršẹn bi pulÎk aviņ* ‘skynime trečiais ketvirtais metais po iškirtimo buvo daug aviečių’ Dundaga (Apv).

Atskirose augšžemiečių tarmės šnektose Vidžemėje (Aizkrauklė), Žiemgaloje (Lašiai, Pruodė) ir Latgaloje (apie Agluoną, Bėrzpilį, Lyvanus, Mėrdzenę, Rundėnus, Varkavą, Viškius), o taip pat vidurio tarmės šnektose, Kuržemės pietvakariuose (apie Bartą, Rucavą), sporadiškai pasitaiko pavadinimas *avines* su suff. *-ene* > *-ine* kaita (žr. Kregždys 2013: 69), pvz.: *zìmá àr blìņìm vys·lobókò jy aviņu zapć* ‘žiemą su blynais geriausia yra aviečių uogienė’ Lyvanai (LVDA); *kuô avines, ta jaû, ja grib, âziẽt uz mežu uñ sasīlasa spaņņiêm* ‘ką avietes, tų jau, jei nori, nueina į mišką ir prisiskina kibirais’ Rucava (LVDA).

Tik Nycoje užrašyti aviečių pavadinimai *avīrkšas* ir *aviẽrkšas* su epenteziniu resp. neetimologiniu *-r-* bei *-ĭ-* < *-ī-* < *-ie-* kaitomis (žr. Kregždys 2013: 68).

Palyginti didelį kompaktišką arealą (daugiausia augšžemiečių tarmės teritorijoje) sudaro *Rubus idaeus* pavadinimai su šaknimi *aiv-*.

Aviečių pavadinimas *aiviekstenes* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 68) užfiksuotas kompaktiškame areale augšžemiečių tarmės sėliškosiose šnektose, pvz.: *cìrtumùos juų ụotrà god:à aîviékstẹnęs* ‘skynimuose jau antrais metais [auga] avietės’ Grašiai (LVDA); *àivìkstẹņu màtras lobas dèl tẹjas* ‘aviečių stiebai gerai arbatai’ Lyvanai (LVDA); *zā́:pć nùo aîvìekstẹnę́m łoba gòn* ‘uogienė iš aviečių tai gera’ Liauduona (LVDA); *pârn biį dåudzi âiviéksteņu; âiviéksteną̇m ȁ̃ᵉ́ri má:tas tȁ̃ᵉ́rpi* ‘pernai buvo daug aviečių; avietėse greitai atsiranda kirminų’ Marciena (LVDA); *àiviékstẹnẹs aúk us gẹ̀riem kùociņìem* ‘avietės auga ant ilgų stiebų’ Medniai (LVDA); *oîviékstẹ̀ņ zā́:ᵉpć í:r vis·gó:rdákà* ‘aviečių uogienė yra pati skaniausia’ Uodziena (Apv); *àiviékstenes jàu bìrst nuóst, sàusa vasara* ‘avietės jau byra, sausa vasara’ Uoliai (LVDA); *tā́das cìrsmiĺ:is bi:ịa, kùr àiviékstẹn[i]s aúgå* ‘tokie skynimėliai buvo, kur avietės augo’ Saikava (Apv); *åĩviiêksteņu kå̃tus, tå̃·på̃t å uôgås iskę̣Ĺtẽ ùn dzèr teĩ̯å̃; tå̃då teĩ̯å̃ lå̃bå, kå i saseĺdẽjiês* ‘aviečių stiebus, taip pat ir uogas išdžiovina ir geria arbatą; tokia arbata gerai, kai esi peršalęs’ Vecpiebalga (Apv); *å̃îviékstę̣ņ[u] kå̃t[u]s ar visåm ló:på̃m ùn uédźi̯ņâm sä:śiên bùńtẹ̀ ùn kẹ̀lt́ẹ̀* ‘aviečių stiebus su visais lapais ir uogytėmis suriša ir džiovina’ Viranė (Apv). Šis pavadinimas vartojamas ir kai kuriose sėliškajam arealui artimose augšžemiečių tarmės latgališkosiose šnektose, pvz.: *àiviêkstenes šùogod naụ tȍrpainas* ‘avietės šiemet nesukirmijusios’ Galgauska (Apv); *pîlaśès àiviìkśt́eņu i vùoŕẹ̀ja zapt́i* ‘priskynė aviečių ir virė uogienę’ Stirnienė (Apv), taip pat artimoje vidurio dialektui šnektoje – Suntažiuose.

Pavienėse šnektose (apie Atašienę, Barkavą, Gaigalavą, Galėnus, Lyvanus, Rudzėtus, Stirnienę, Varaklianus) užrašytas variantas *aiviekstines* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 68), pvz.: *àiviĩ̀kśt́iń zòrs iskàĺt́ẹ̀ i dźệŕę̣ čajâ* ‘aviečių stiebus išdžiovindavo ir gerdavo arbatą’ Galėnai (LVDA); *àiviĩ̀kśt́iņu ûgys ìr vys·gorduôkuôs* ‘aviečių uogos yra pačios skaniausios’ Varaklianai (LVDA).

Užrašyta ir keletas kitų variantų su šaknimi *aiv-*, kurie sporadiškai vartojami arba augšžemiečių tarmės sėliškųjų ir latgališkųjų šnektų areale, arba netoli jo. Pavadinimai *aiviekstenes* ir *aiviekstines* sudaro šaknies *aiv-* realo centrą, kiti pavadinimai dažniausia vartojami periferijoje.

Aviečių pavadinimas *aiviekstes* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 68) užrašytas apie Barbelę, Karsavą Pliavinias, Sauką.

Variantas *aiviekšas* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 67) vartojamas Latgaloje (apie Galėnus, Maltą, Varaklianus, Vilianus), pvz., *àivîkš zaṕć là:p smùard́èi* ‘aviečių uogienė skaniai kvepėjo’ Galėnai (LVDA) ir Biržai.

Į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyno* papildymus įtrauktas variantas *aiviekša* ‘die Himbeere’ iš latvių liaudies dainų EH I 5.

Tik Galėnuose užrašytas variantas *aiviekšine* su struktūrinių elementų *-t-* / *-te-* absorbcija (← la. dial. *àiviêks-t-ines*[2] [žr. Kregždys 2013: 69]), pvz., *àivîkšiń̇ę̇š ìr dàudź tùorpu* ‘avietėse yra daug kirminų’ Galėnai (LVDA).

Variantas *aiviestene* su struktūrinio elemento *-k-* absorbcija (← la. dial. *avìe-k-stenes*[2] [žr. Kregždys 2013: 68]) užfiksuotas pavienėse sėliškosiose šnektose (apie Aizkrauklę, Marcieną, Mėtrieną) greta varianto *aiviekstenes* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 68).

Aizkalnėje vartojami variantai *aivīkste* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 68) ir *aivīkšu uoga* (*àivéîkšu ûgas pa èl̨ḱšņu cîersmòm* ‘aviečių uogas alksnių skynimuose [rinkdavome]’ [LVDA]), o Maltoje *aivīkša* (dėl darybos žr. Kregždys 2013: 67).

Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *aiviekstene* iš Preilių, Madlienos, *aiviekstu krūmi* – iš Vecpiebalgos ME I 14.

Užfiksuota keletas hidronimų ir valstiečių sodybų pavadinimų su šaknimi *aiv-*, kurių susidarymą J. Endzelīnas sieja su disimiliacija iš reduplikuoto **vai-viekst-* (Endzelīns 1961: 7).

Tik pavienėse augšžemiečių tarmės sėliškosiose šnektose (apie Krauklius ir Lubeją) girdėtas avietės pavadinimas *aizviekstene* (su paratetiniu *-z-*), pvz., *vâru nùo meža ôizvíekstẹnám* ‘verdu [uogienę] iš miškinių aviečių’ Lubeja (LVDA). Pavadinimas įtrauktas į K. Mülenbacho ir J. Endzelīno *Latvių kalbos žodyną*: *àizviekstene* ‘Himbeere’ Jaungulbenė ME I 61.

ALE medžiaga rodo, kad lietuvių kalbos salose Baltarusijoje lygiagrečiai įprastam pavadinimui *avietė* pavartojamas slaviškas įvardijimas *malina / malyna*, pvz.: *ìtus m'etùs maĺ'īnu. d'aũg'is bìt* ‘šiais metais aviečių daug buvo’ ZtŽ 380.

Pavienėse šnektose Latgalos pietryčiuose (apie Asūnę, Ezerniekus, Kapinius, Kaunatą, Naujinį, Rėzną, Rundėnus, Skaistą, Škiaunę) žinomas *Rubus idaeus* pavadinimas *maļina*, paprastai vartojamas gretimai su kuriuo nors pavadinimu, turinčiu šaknį *av-*, pvz.: *·maļinys śeņuôk aûdźâja na vysûs sàdûs* ‘aviečių anksčiau neaugino visuose soduose’ Kaunata (LVDA); *jòu maĺ'inys soŕkonys* ‘jau avietės raudonos’ Škiaunė (LVDA). Žodis *maļina* yra skolinys iš slavų kalbų (plg. ru. *малúна*, ukr. *малúна*, bulg. *малúна*, serb.-kro. *màлина*, slov. *malína*, če. *malina*, le. *malina*), kur jis siejamas su lie. *mélynas*, la. *mẹlns* ‘juodas’, pr. *mīlinan* ‘dėmę’ III 103_{12} (PKEŽ III 140). Mažiau tikėtinas aiškinimas, kad jo kilmė sietina su gr. μῆλον ‘avis, smulkūs naminiai gyvuliai’, ukr. *малъ* ‘jaunos avys’ (žr. Фасмер II 563).

Iš botanikos žodynų ir kitų publikuotų šaltinių I. Ēdelmanė ir A. Ozola į savo augalų pavadinimų rinkinį yra įtraukusios kelis pavadinimus, pvz.: *kazuogas*, *lācenes*, *sarmene* (Ēdelmane, Ozola 2003: 35), kurie, tikėtina, žymi ne *Rubus idaeus*, o kitas *Rubus* veisles.

Bumbieres nosaukumi

Asta Leskauskaite, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazs

Kartes pamatā atbildes uz ALE leksikas aptaujas 59. jautājumu. Komentārā izmantota arī LVDA leksikas daļas 2. karte un komentārs, atbildes uz IV (2) aptaujas jautājumiem. Izmantotas arī atbildes uz Antana Saļa 1. *aptaujas (Apklausas)* 69. jautājumu un KFRP 4. dialektoloģijas anketas 2. jautājumu.

Viens aplūkojamā koka (*Pirus* L.) un tā augļu (lat. *pirum*) nosaukums šķiet kopīgs lietuviešu, latviešu un prūšu valodā, sal. lie. *kr*(*i*)*áušė* (ar variantiem *kriaũšė*, *kriáušia*, *kriáušis*; *tráušė* (šeit *t* varbūt cēlies no *k*); *kráušis*; tas varēja rasties cita līdzīga augļu koka *obelìs*, *obelė* nosaukuma formas ietekmē, skat. PKEŽ II 267sk.), la. *kraûsis* 'bumbiere (koks un tā auglis)', pr. *crausy* 'bumbieris (koks)' E 617, *crausios* 'bumbieri (augļi))' E 618 (Trautmann 1923: 140; ME II 264; LEW 296; Smoczyński 2007: 313).

Vietvārds *Krawselauken* ļauj domāt, ka arī prūšiem (tāpat kā lietuviešiem), bez *ī*- / *į̄*-celma, varēja būt arī *ē*-celma forma (PKEŽ II 266skk.).

Taču, uzmanīgāk ielūkojoties, kļūst skaidrs, ka šo vārdu vēsture nav tik vienkārša. Neapšaubāmi, *kráušė*, *kráušis* Mazajā Lietuvā ir lietots jau 17.–18. gs.:

Birn *Krauße* item Birnbaum Lex 18;

Birn-----*Krauße. Gruße;* Birnbaum-----*Krauße* Q92 (Kazimira Būgas izraksti rāda, ka divi identiski vārdu apraksti eksistējuši arī Otrā pasaules kara laikā pazudušajā Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcā Q[1], skat. Zubaitienė 2009: 46sk., 158, 186);

Birn. *Kráuße*, *ês*. F. *Gruße*, *ês*. F.; Birn=Baum. *Kráußis*, *iô*. M. *Kráuße*, *és*. F. C I 356; *jeyb ʒałotumbim / ir ʒijdėtumbim kaip ůbelis ir krauβes* 'ja mēs zaļotu un ziedētu kā ābeles un bumbieres' ŠM 97, 22–23.

Lietuviešu literārajā valodā nostiprinājusies forma *kriáušė* drīzāk ir jaunāka (par mīksto vai cieto līdzskani *r* dažādās izloksnēs, sal. Zinkevičius 1966: 153skk.).

Kopumā šis nosaukums un tā varianti lietuviešu izloksnēs sastopami reti. Tagad tos lieto tikai dažās austrumaukštaišu un Kauņas apkaimes rietumaukštaišu, kā arī žemaišu izloksnēs, piem., *kræ̀.uš̓u· bùvo·* | *ko·kæ̀_dù mẽdžei* 'bumbieru bija kādi divi koki' KzRŽ II 392; *trẽšnẹs ẹšãl*^{a}, *kr̂âušẹs ẹšãla ẹš tũos žẹ̀imũos* 'saldais ķirsis izsala, bumbieres izsala tajā ziemā' MoŽK.

Vīriešu dzimtes variants *kráušis* pierakstīts rietumžemaišu areālā, piem., *kráušiai skani* 'bumbieri garšīgi' Saugās (LKŽe).

20. gs. piektajā desmitgadē pēc A. Saļa 1. *aptaujas* savāktais materiāls rāda, ka nosaukums *kriáušė* un tā varianti minētajās izloksnēs bijuši biežāk sastopami. Turklāt tos lieto arī daži Kauņas apkaimes rietumaukštaišu kaimiņi – dienvidaukštaiši.

Šie fakti daļēji balsta K. Būgas (Būga I 478) hipotēzi, ka *kriáušė* varētu būt prūsisms.

Atbilstošais la. *krausis* sastopams reti. LVDA doti Lejaskurzemē (Nīcā) reģistrētie nosaukumi *krausis* un *kraušu bumbiere*: *kraûsis i nepuõtệta bum̃biẽre* 'krausis ir nepotēta bumbiere' Nīcā (LVDA). Nosaukums *krause* reģistrēts arī Vidzemē – sēliskajā izloksnē Grostonā, bet vietvārds *Kràusaiņi* – Liezērē (Endzelīns 1961: 127).

LVDA komentārā nosaukums *kraũse* dots vēl no Ugāles (*lidz žuôgmalî jastād viss piĨl a kraũsem̂, le nẹrẹdz coũr* 'līdz žogmalei jāstāda viss pilns ar bumbierēm, lai neredz cauri'), bet *krausis* – no Klosteres, kur tas, pēc teicēju atmiņām, dzirdēts 19. un 20. gs. mijā. Arī Kuršu kāpu latviešu runā reģistrēti nosaukumi *krâušis* (Plāķis 1927: 63), *kṛaušu kuoks* (ME II 296), *kraũškuoks* (EH I 644).

Tādēļ ir tikusi izvirzīta hipotēze, ka la. *krausis* ienācis caur lietuviešu valodu (sal. Sabaliauskas 1966: 111; ПЯ K–L 168). Vītauts Mažulis (PKEŽ II 268) domā, ka tas ir latviešu valodā pārveidots senais kuronisms. Tātad sākotnēji, pēc viņa domām, **krauśjā* piederējis rietumbaltiem. Nav tālu arī sl. **gruša* 'bumbieris' fonētiskā varianta **kruša* areāls (sal. jo īpaši Бернштейн 1961: 73sk.; ПЯ K–L 169skk.).

Tālāka šā vārda cilme nav skaidra. Vairākums pētnieku ir pārliecināti, ka tas ir aizguvums no Kaspijas jūras reģiona valodām, minot kurdu *korēš*(*i*), *kurēš(i)*, taču arī šīs saknes nogrimst neziņas miglā (sal. ПЯ K–L 170sk. un lit.).

Oļegs Trubačovs (ЭССЯ VII 156sk.) aplūkojamo baltu un slāvu bumbieres nosaukumu ir mēģinājis saistīt ar sl. **grušiti*, **krušiti* 'graut, sadalīt', lie. *krùšti* 'grūst, berzt, smalcināt; grūst, gremdēt, sist, blietēt, sist, kult; badīt; ēst, bāzt; apkampt; stumdīties; dzīt, trenkt', *kraušýti* 'ņurcīt, burzīt; darīt pāri, sist; stumdīt' (radušies no ide. **g*^{h}*reu̯*-*s*-, **kreu̯*-*s*-). Taču šī hipotēze semantisko iemeslu dēļ ir vēl mazāk ticama (sal. ПЯ K–L 171sk.).

No minētā sl. **gruša,* kā arī no tā atvasinātajām formām lietuviešu un latviešu valodā aizgūti slāvismi.

Nosaukums *grūšia* 'bumbiere' koka nozīmē vienu reizi fiksēts jau 16. gs. Mikolaja Daukšas *Postilā*: *wêliième iimé turét' óbelis / grûβias /*

Kriaušės pavadinimai

Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 59 ir LVDA leksikos dalies žemėl. Nr. 2 bei jo komentarai. Papildomai remtasi atsakymais į Antano Salio *Apklauso* 1 klausimą Nr. 69 ir KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 2.

Vienas aptariamo medžio (*Pirus* L.) ir jo vaisiaus (lo. *pirum*) pavadinimas atrodo besąs bendras lietuvių, latvių ir prūsų kalboms, plg. lie. *kr*(*i*)*áušė* (su variantais *kriaũšė*, *kriáušia*, *kriáušis*; *tráušė* (čia *t* turbūt kilęs iš *k*); *kráušis*; šiam atsirasti galėjo įtakos kito panašaus vaismedžio *obelìs*, *obelė* formos, žr. PKEŽ II 267t.), la. *kraûsis* ‘kriaušė (medis ir vaisius)’, pr. *crausy* ‘kriaušė (medis)’ E 617, *crausios* ‘kriaušės (vaisiai)’ E 618 (Trautmann 1923: 140; ME II 264; LEW 296; Smoczyński 2007: 313).

Vietovardis *Krawselauken* leidžia manyti, kad ir prūsai (kaip ir lietuviai), be *ī* / *i̯ā* kamieno, galėjo turėti ir *ē* kamieno lytį (PKEŽ II 266tt.).

Tačiau atidžiau patyrinėjus paaiškėja, kad šių žodžių istorija nėra tokia paprasta. Neabejotina, jog *kráušė*, *kráušis* Mažojoje Lietuvoje vartotas jau XVII–XVIII a.:

Birn *Krauβe* item Birnbaum Lex 18;

Birn-----*Krauβe. Gruβe;* Birnbaum-----*Krauβe* Q 92 (Kazimiero Būgos išrašai rodo, kad analogiški identiški žodžių aprašai egzistavo ir per Antrąjį pasaulinį karą dingusiame Mažosios Lietuvos rankraštiniame žodyne Q[1], žr. Zubaitienė 2009: 46t., 158, 186);

Birn. *Kráuβe*, *ês*. F. *Gruβe*, *ês*. F.; Birn=Baum. *Kráuβis*, *iô*. M. *Kráuβe*, *és*. F. C I 356; *jeyb ʒałotumbim / ir ʒijdėtumbim kaip ůbelis ir kraußes* ‘jei žaliuotume ir žydėtume kaip obelys ir kriaušės’ ŠM 97, 22–23.

Bendrinėje lietuvių kalboje įsitvirtinusi forma *kriáušė* veikiausiai naujesnė (dėl minkštojo ir kietojo priebalsio *r* įvairavimo tarmėse plg. Zinkevičius 1966: 153tt.).

Apskritai šis pavadinimas ir jo variantai lietuvių tarmėse reti. Dabar jie vartojami tik kai kuriose rytų aukštaičių ir vakarų aukštaičių kauniškių, žemaičių šnektose, pvz.: *krǽ.uš'u· bùvo· | ko·kæ◡dù mẽ̃džei* ‘kriaušių buvo kokie du medžiai’ KzRŽ I 392; *trẽšnẹs ẹšãl*^{a}, *krȇušẹs ẹšãla ẹš tũos žẹ̃imũos* ‘trešnės iššalo, kriaušės iššalo tą žiemą’ MoŽK.

Vyriškosios giminės variantas *kráušis* užrašytas iš vakarų žemaičių ploto, pvz.: *kráušiai skani* ‘kriaušės skanios’ Saugos (LKŽe).

Iš XX a. penktajame dešimtmetyje pagal A. Salio *Apklausą* 1 surinktos medžiagos matyti, kad pavadinimas *kriáušė* ir jo variantai minėtose šnektose buvę dažnesni. Be to, juos vartojo ir kai kurie vakarų aukštaičių kauniškių kaimynai pietų aukštaičiai.

Šiais duomenimis iš dalies galima paremti K. Būgos (I 478) mintį, kad *kriáušė* esąs prūsizmas.

Atitikmenys latvių kalboje irgi reti. LVDA pateikti iš Žemutinės Kuržemės (Nycos) užrašyti pavadinimai *krausis* ir *kraušu bumbiere*, pvz.: *kraûsis i nepuõtệta bum̃biẽre* ‘*krausis* yra neskiepyta kriaušė’ Nyca (LVDA). Variantas *krause* vartojamas Vidžemėje – sėliškojoje Gruostuonos šnektoje, o Liezerėje yra vietovardis *Kràusaiņi* (Endzelīns 1961: 127).

LVDA komentaruose nurodytas pavadinimas *kraũse* dar vartojamas apie Ugalę (*lidz žuôgmaÎ jastād viss piĨl a kraũsem̂, le nẹrẹdz coũr* ‘iki tvoros reikia viską užsodinti kriaušėmis, kad kiaurai nesimatytų’), o *krausis* – apie Kluosterę, kur jis, pasak pateikėjų, girdėtas XIX ir XX a. sandūroje. Kuršių nerijos latvių šnektoje taip pat vartoti variantai *krâušis* (Plāķis 1927: 63), *kṛaušu kuoks* (ME II 296), *kraũškuoks* (EH I 644).

Todėl buvo iškelta hipotezė, kad la. *krausis* atėjęs per lietuvių kalbą (plg. Sabaliauskas 1966: 111; ПЯ K–L 168). Vytautas Mažiulis (PKEŽ II 268) manė tai buvus latvių kalboje perdirbtą kuronizmą. Pasak jo, iš pradžių **krausjā* priklausęs vakarų baltams. Netoliese yra sl. **gruša* ‘kriaušė’ fonetinio varianto **kruša* arealas (plg. ypač Бернштейн 1961: 73t.; ПЯ K–L 169t.).

Tolesnė kilmė neaiški. Dauguma tyrėjų įsitikinę, kad tai skolinys iš Kaspijos regiono kalbų, plg. kurdų *korēš*(*i*), *kurēš(i)*, bet šio šaknys irgi skendi nežinios ūkanose (plg. ПЯ K–L 170t. ir lit.).

Olegas Trubačiovas (ЭССЯ VII 156t.) aptariamąjį baltų ir slavų kriaušės pavadinimą bandė sieti su sl. **grušiti*, **krušiti* ‘griauti, skaidyti’, lie. *krùšti* ‘grūsti, trinti, smulkinti; kimšti, murdyti, daužyti, plūkti; badyti; valgyti, kimšti; glėbesčiuoti; stumdytis; varyti, vyti’, *kraušýti* ‘niurkyti, lamdyti; skriausti, mušti; stumdyti’ (kilusius iš ide. **g*^{h}*reu̯*-s-, **kreu̯*-s-). Tačiau ši hipotezė dėl semantinių priežasčių dar mažiau patikima (plg. ПЯ K–L 171t.).

Iš minėto sl. **gruša* bei jo išvestinių formų lietuvių ir latvių kalbose atsirado slavizmų.

Pavadinimas *grūšia* ‘kriaušė’ medžio reikšme vieną kartą užfiksuotas jau XVI a. Mikalojaus Daukšos *Postilėje*: *wêliième iimé turéť óbelis* /

ir kítus mêdžius ‘gribam, lai tajā ir ābeles, bumbieres un citi koki’ DP 558_{40} (sal. Skardžius IV 137).

Tāda pati nozīme atrodama arī 17. gs. Konstantīna Sirvīda otrajā vārdnīcā, kur *grūšia* ir blakus citam slāvismam *dūlia*.

Dažās 17. gs. Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcās *į̄ā-* un *ē-* celmu jaukuma dēļ (sal. Ambrazas 1993: 32 un lit.) izveidojies *grūšia* variants *grūšė* (līdzās *kraušė*) apzīmē bumbierkoka augļus.

Vēlākajos rakstos un izloksnēs *grūšià* (resp. *grū́šia*; *grū́ša*, *grū̃ša*, *grūšà*), *grū̃šė* (resp. *grū́šė*) lietota abās nozīmēs. Turklāt vietām (tāpat kā vārdā *kráušė*, skat. 250. lpp.) līdzskanis *r* tiek mīkstināts: *griūšià*, *griū̃šė*, *griū́šė*, *griušià*. Sastopami arī morfoloģiski varianti *grū̃šas*, *griū̃šas*; *grū̃šis*, *griū̃šis* (par cilmi sal. 250. lpp.).

Pēc A. Saļa 1. *aptaujas* savāktais materiāls liecina, ka izloksnēs ir ne tikai šie, bet arī citi fonētiskie un morfoloģiskie varianti: *griū̃šia*, *grušià*, *grùšia*, *grùšė*, *grū́šas*, *grùšas*, *grū́šis*, *griūšìs*, *grūšìs* u. c.

Šos nosaukumus lietoja un joprojām lieto gandrīz visās aukštaišu un žemaišu izloksnēs, piem., *šiẽmet tój grūšà pirmųkarť a(ž)žydéjo* ‘šogad tā bumbiere pirmoreiz ziedēja’ LzŽ 88; *ladùs nakciù dáu kap grū̃šos dzidziumõs* ‘naktī bija tik liela krusa kā bumbieri’ LzŽ 88; *súltingoːs grū̃šˈoːs* | *burnõ· lé.idžesi* ‘sulīgi bumbieri mutē kūst’ KzRŽ I 259; *juõkemę̇ˑs* | *bá.ikaujæm* | *i‿vá.lgɔm tá.is gruːšæ̀s* ‘jokojāmies, blēņojāmies un ēdām tos bumbierus’ KzRŽ I 259; *šitój gruːšà paso.dzíːta dá.r màno. dziẽdo.* ‘šī bumbiere vēl mana vectēva stādīta’ DrskŽ 115; *kab grū̃šo.s màno. brãːškˈė.s* | *dzidzùlė.s* ‘kā bumbieri manas zemenes milzīgas’ DrskŽ 115; *dabar gi tas grūšias padėk* ‘tagad gan tos bumbierus noliec’ DvŽ I 189; *anà aĩt jau – kˈità stóvˈi gru.šẽ ir prãšosˈi* ‘viņa [meitene] jau [gatavojas] iet – cita bumbiere jau stāv un lūdz’ ZtŽ 222; *sakaũ, dúˀk mán gadnõs gru.šẽs* ‘saku, dod man labu bumbieri’ ZtŽ 222; *nuvˈæ̃j pažu.rét tõn gru.šẽn ir rãdo tã žíedaˑ* ‘aizgāja paskatīties uz to bumbieri un atrada to gredzenu’ ZtŽ 222sk.; *pakė́lę.m nuo‿žæ̇.mę.s óˑbuoli. ar‿grū̃šu.* | *tai̯̇ mùs nùbaudę.* ‘ja pacēlām no zemes ābolu vai bumbieri, tad mūs sodīja’ PpaŽK; *to.k̂õˑs ʒìdelę.s grū̃šo.s* ⁞ *ale‿kad‿dá.r žæ̇ˑî̂o.s* ‘tik lieli bumbieri, bet vēl zaļi’ PpaŽK; *sodinykas nuskynė grūšas* ‘dārznieks noplūca bumbierus’ Leipaliņģē (LKŽe); *išdžiūvo mūsų sode žieminė grūšià* ‘nokalta mūsu dārzā ziemas bumbiere’ Veiveros (LKŽe); *skani ta grū̃šė* ‘garšīgs tas bumbieris’ Mosēdē (LKŽe); *šiemet mūsų saldinis grūšis labai žydėjo* ‘šogad mūsu saldā bumbiere ļoti ziedēja’ Kuļos (LKŽe); *rudenį grū̃šai prinoksta* ‘rudenī bumbieres nogatavojas’ Akmenē (LKŽe).

Simons Daukants savās vārdnīcās min bumbiera nosaukumu variantus *grūšė*, *grūšas*, *grūšus*: *grusze*, *gruszùs*; *grusze*, *gruszas* (DaDLL I 224); *gruszas* (DAMLL 50).

No bkr. *грушня* ‘bumbiere’ (kurš, šķiet, cēlies no īpašības vārda **grušьnъjь* ‘bumbieru-’, sal. ЭССЯ VII 157) radies *grūšnià*, *grū́šnia*, *grū̃šnia*, *grū̃šnė*, *grū́šnė*, *grušnià*, *grùšnia*, *griū̃šnė*, *griū́šnė*, *griūšnià*, *griū́šnia*, *griū̃šnia*, *grùšnė* u. c. Šie nosaukumi zināmi no dažām Klaipēdas novada aukštaišu, rietumaukštaišu un austrumaukštaišu izloksnēm, piem., *ˈgruːšˈnˈɔ.s bu̯̇.vɔ. rudeni̯̇.na.s pí.lnɔ.s* | *nù tai ˈgɔrˈčeiz dalí.ndavɔ. senǽˑ* ‘rudens bumbieres bija pilnas, bumbierus garnicām (tilpuma mērs) dalīja agrāk’ KpŽ I 760; *ˈtiek privɔ́ˑlˈgę.m klæbɔ.ni̯̇.jɔ.i̯̇ ši̯̇.tu. ˈgruːšˈnˈu.* | *kad privɔ́.lˈgæu kad li.g ˈtɔlai* ‘tā pieēdāmies mācītāja mājā tos bumbierus, ka pieēdos līdz šejienei’ KpŽ I 760; *man geriau tinka grūšnės, ne obuoliai* ‘man labāk garšo bumbieri nekā āboli’ Žagarē (LKŽe).

Pēc LVDA materiāliem, vārds *gruša* sastopams visā Latgalē, izņemot dažas dienvidrietumu, ziemeļrietumu un dienvidu izloksnes, bet *gruška* (radies no sl. **gruša* deminutīva formas **gruška*; par izplatību skat. Бернштейн 1961: 72) – izloksnēs ap Rēzekni, Dricēniem, Gaigalavu, Viļāniem, Kalupi, Vārkavu, Aglonu, Izvaltu, Krāslavu; *gruža* reģistrēts Makašēnos un Nautrēnos, piem., *sadâ aûg grušys, uôbèĺńeîcys, šĺ ivys* ‘dārzā aug bumbieres, ābeles, plūmes’ Dricēnos (LVDA); *navaru daudź grušku iêśť* ‘nedrīkstu daudz bumbieru ēst’ Kalupē (ALE); *ťèi ťä łełuo ƀeja ḿežoga gruža* ‘tā te lielā bija savvaļas bumbiere’ Nautrēnos (LVDA); *ƥi mŷsu moz grušu* ‘pie mums ir maz bumbieru’ Pildā (ALE); *bàrńìm grušas paťèik* ‘bērniem bumbieri garšo’ Šķilbēnos (ALE).

Lejaskurzemē reģistrēti citi varianti, acīmredzot aizguvumi no slāvu valodām caur lietuviešu valodu *grūša*, *grūšis* un *grūšu kuoks* – Rucavā, bet *grūše* – Dunikā.

Variants *gruškakuoks* Grußká drzewo. Pyrus. *Grußka kôks* minēts Georga Elgera vārdnīcā Elger 1683: 99, *grušņa kuoks* – Gruszka drzewo. Pyrus. *Grusznia kuks* Kurmin 1858: 37.

Lietuviešu, kā arī latviešu valodā slāvismi radušies arī no bkr. *дýля* vai po. *dula*, kurš savukārt cēlies no sensl. **kъdunʼa / kъduľa*. Bet tas varbūt ir caur latīņu valodu ienācis aizguvums no gr. κυδώνια. Tas ir Krētas vietvārds, kas apzīmē ābolu šķirni (sal. ЭССЯ XIII 174sk. un lit.).

Nosaukumu *dūlia* rodam jau 17. gs. K. Sirvīda otrajā vārdnīcā: Grußká drzewo. Py-‖rus. *Gruśia / dula;* Grußká owoc / Pirum.‖ *Dula* SD[3] 77.

Lietuviešu izloksnēs vārdam *dulià*, tāpat kā *grūšia*, *grūšnia*, arī ir *ē*-celma varianti (*dū̃lė*, *dū́lė*, *dūlẽ*). Tos visbiežāk lieto dienvidaukštaišu un austrumaukštaišu, rietumaukštaišu Kauņas izloksnēs, kā arī Baltkrievijas lietuviešu izloksnēs, piem., *kap kàs dūliàs válgė su meduñ* ‘daži bumbierus ēd ar medu’ LzŽ 63; *vaĩkai, nerãškait dū̃lių* ‘bērni, neraujiet bumbierus!’ LzŽ 63; *eĩ, bóba, po kám dū̃lios?* ‘ei, sieva, cik maksā bumbieri?’ DvŽ I 132; *šiemet jūs dū̃lių dū̃lių – net linksta šakos* ‘šogad to bumbieru, bumbieru – pat zari līkst’ Švenčonē (LKŽe); *pernoko dū̃lios, kap miltai* ‘gatavie bumbieri kā milti’ Rudaminā (LKŽe); *šiąnakt vėtra išpurtino visas dūlias* ‘šonakt vētra nopurināja visus bumbierus’ Kupišķos (LKŽe); *šiais metais tik dū́liai teužderėjo* ‘šogad tikai bumbieri labi padevušies’ Breslaujā (LKŽe).

Tomēr dažās izlokšņu vārdnīcās norādītas arī konkrētākas šo vārdu kā arī to variantu nozīmes:

‘vasaras bumbieru šķirne, ražo sulīgus augļus; tās auglis’, piem., *mačæ̃ũ dū̃ľu. dauk‿prikrìtæ.* | *susirĩ̃ñki[t] dzˈovíˑt* ‘redzēju bumbieru daudz sakritušu, salasiet žāvēšanai’ ZnŽ I 326; *dū̃lęz grẽĩ[t] trãːšta* ‘bumbieri ātri pūst’ ZnŽ I 326;

‘bumbiere, kurai lieli augļi (koks un augļi)’, piem., *senǽũ tai ˈbuːdavɔ. ˈviena* [rūšis] | *vadí.ndavɔ. ˈduľˈɔ.s* | *alæ kú.mˈšˈtina.[s] ši̯̇.tɔ.z ˈduːľˈɔ.s* ‘senāk tā bija viena [šķirne], kuru sauca *dūlios*, bet dūres lielumā šie bumbieri’ KpŽ I 467; *bu̯̇.vɔ. senǽũ ˈduľˈu.* | *bu̯̇.vɔ. labai̯̇ di̯̇.deli.[s] ˈsɔrdas* ‘bija agrāk bumbieri, bija ļoti liels dārzs’ KpŽ I 467; *dûlê smãilᵉ gru.šèlê, tę̃ivᵉ gàlã, par vę̇dǫrⁱ drų̇ktesnᵉ* ‘*dūliai* – smaili bumbieri, tievi gali, vidū resnāki’ MoŽK.

Līdzīgas nozīmes ir arī dažiem citiem variantiem, kas pierakstīti kā atbildes uz A. Saļa 1. *aptaujas* jautājumiem, piem., ap Kuniģišķiem – *dū́lia* ‘lieli bumbieri, saldi, plaisājoši’, ap Seirijiem – ‘potēta bumbiere’; ap Pandēli – *dū̃lė* ‘bumbiere, kurai lieli augļi, vasaras [šķirne]’; ap Kazlu Rūdu – *dūlė* ‘kāda bumbieru šķirne’.

Arī Latgalē (galvenokārt tās austrumu un dienvidu izloksnēs) reģistrēts slāvisms *duļa*. Tas parasti apzīmē lielaugļu bumbieru šķirni: *duļa – Íeluôka gruša – aûgĺiś i stumbrys* ‘*duļa* – lielāka bumbiere – auglis un stumbrs’ Istrā (LVDA); *duļa – ĺelùo gruša – kùks i aûgĺiś* ‘*duļa*

grûßias / ir kítus mêdžius ‘norime jame turėti obelų, kriaušių ir kitų medžių’ DP 558_{40} (plg. Skardžius IV 137).

Tokią pat reikšmę randame ir XVII a. Konstantino Sirvydo antrajame žodyne, kur *grūšia* eina greta kito slavizmo *dūlia*.

Kai kuriuose XVII a. Mažosios Lietuvos rankraštiniuose žodynuose dėl *į̇ā* ir *ē* kamienų mišimo (plg. Ambrazas 1993: 32 ir lit.) atsiradęs *grūšia* variantas *grūšė* (vartojamas greta *kraušė*) žymi kriaušės medžio vaisių.

Vėlesniuose raštuose ir tarmėse *grūšià* (resp. *grúšia*; *grúša*, *grū̃ša*, *grūšà*), *grū̃šė* (resp. *grúšė*) vartojama abiem reikšmėmis. Be to, kai kur (kaip ir žodyje *kráušė*, žr. p. 251) priebalsis *r* minkštinamas: *griūšià*, *griū̃šė*, *griúšė*, *griušià*. Esama ir morfologinių variantų: *grū̃šas*, *griūšas*; *grū̃šis*, *griū̃šis* (dėl kilmės plg. p. 251).

Pagal A. Salio *Apklausą* 1 surinkta medžiaga liudija, kad tarmėse būta ne tik šių, bet ir kitų fonetinių bei morfologinių variantų: *griū̃šia*, *grušià*, *grùšia*, *grùšė*, *grúšas*, *grùšas*, *grúšis*, *griūšìs*, *grūšìs* ir kt.

Šie pavadinimai vartoti ir tebevartojami beveik visose aukštaičių ir žemaičių šnektose, pvz.: *šiẽmet tój grūšà pirmųkařt a(ž)žydéjo* ‘šiemet toji kriaušė pirmąkart sužydėjo’ LzŽ 88; *ladùs nakciù dáu kap grū̃šos dzidziumõs* ‘kruša nakčia davė kriaušės dydžio’ LzŽ 88; *súltingo˙s grū̃š'o˙s | burnõ˙ lé.idžesi* ‘sultingos kriaušės, burnoje leidžiasi’ KzRŽ I 259; *juõkemę̇s | bá.ikaujæm | i_vá.lgɔm tá.is gru˙šæ̀s* ‘juokiamės, pokštaujame ir valgome tas kriaušes’ KzRŽ I 259; *šitój gru˙šà paso.dzírta dá.r màno. dziẽdo.* ‘šitoji kriaušė pasodinta dar mano senelio’ DrskŽ 115; *kab grū̃šo.s màno. brã̃šk'ė.s | dzidzùłė.s* ‘kaip kriaušės mano braškės, didžiulės’ DrskŽ 115; *dabar gi tas grūšias padėk* ‘dabar gi tas kriaušes padėk’ DvŽ I 189; *anà aĩt jau – k'ità stóv'i gru.šẽ ir prãšos'i* ‘ji eiti jau – kita stovi kriaušė ir prašosi’ ZtŽ 222; *sakaũ, dú°k mán gadnõs gru.šẽs* ‘sakau, duok man gerą kriaušę’ ZtŽ 222; *nuv'ãj pažu.rét tõn gru.šẽn ir rãdo tã žíeda˙* ‘nuėjo pažiūrėti į tą kriaušę ir rado tą žiedą’ ZtŽ 222t.; *pakẹ́lẹ.m nuo_žǽ.mẹ.s ó˙buoli. ar_grū̃šu. | tai̯̇ mùs nùbaudẹ.* ‘pakėlėme nuo žemės obuolį ar kriaušę, tai mus nubaudė’ PpaŽK; *to.k̂õ˙s ʒìdelẹ.s grū̃šo.s ⁞ ale_kad_dá.r žà˙l̂o.s* ‘tokios didelės kriaušės, bet kad dar žalios’ PpaŽK; *sodinykas nuskynė grūšas* ‘sodininkas nuskynė kriaušes’ Leipalingis (LKŽe); *išdžiūvo mūsų sode žieminė grūšià* ‘išdžiūvo mūsų sode žieminė kriaušė’ Veiveriai (LKŽe); *skani ta grū̃šė* ‘skani ta kriaušė’ Mosėdis (LKŽe); *šiemet mūsų saldinis grūšis labai žydėjo* ‘šiemet mūsų saldinė kriaušė labai žydėjo’ Kuliai (LKŽe); *rudenį grū̃šai prinoksta* ‘rudenį kriaušės prinoksta’ Akmenė (LKŽe).

Simonas Daukantas savo žodynuose mini *grūšios* variantus *grūšė*, *grūšas*, *grūšus*: *grusze*, *gruszùs*; *grusze*, *gruszas* (DaDLL I 224); *gruszas* (DAMLL 50).

Iš gu. *грушня* ‘kriaušė’ (turbūt kilusio iš būdvardžio **grušьnъjь* ‘kriaušinis’, plg. ЭССЯ VII 157) atsirado *grūšnià*, *grúšnia*, *grū̃šnia*, *grū̃šnė*, *grúšnė*, *grušnià*, *grùšnia*, *griū̃šnė*, *griúšnė*, *griūšnià*, *griúšnia*, *griū̃šnia*, *grùšnė* ir kt. Šie pavadinimai žinomi iš kai kurių Klaipėdos krašto aukštaičių, vakarų ir rytų aukštaičių šnektų, pvz.: *'gruš'n'ɔ.s bu̯̇.vɔ. rudeni̯̇.na.s pí.lnɔ.s | nù tai 'gɔr'čeiz dalí.ndavɔ. senǽų̊* ‘rudeninės kriaušės buvo pilnos, na tai gorčiais dalindavo seniau’ KpŽ I 760; *'tiek privɔ́'gẹ.m klæbɔ.ni̯̇.jɔ.i̯̇ ši̯̇.tu. 'gruš'n'u. | kad privɔ́.l'gæu kad li.g 'tɔlai* ‘tiek privalgėme klebonijoje šitų kriaušių, kad privalgiau, kad iki čia’ KpŽ I 760; *man geriau tinka grūšnės, ne obuoliai* ‘man geriau tinka kriaušės, ne obuoliai’ Žagarė (LKŽe).

Pagal LVDA, pavadinimas *gruša* vartojamas visoje Latgaloje, išskyrus kai kurias pietvakarines, šiaurvakarines ir pietines šnektas, o *grušk̂a* (kilęs iš sl. **gruša* deminutyvinės formos **gruška*; dėl šio paplitimo plg. Бернштейн 1961: 72) – apie Rėzeknę, Dricėnus, Gaigalavą, Vilianus, Kalupę, Varkavą, Agluoną, Užvaldą, Kraslavą, *gruža* užfiksuotas Makašėnuose ir Nautrėnuose, pvz.: *sadâ aûg grušys, uôbèĺńeîcys, šĺivys* ‘sode auga kriaušės, obelys, slyvos’ Dricėnai (LVDA); *navaru daudź grušku iêšt* ‘negaliu daug kriaušių valgyti’ Kalupė (ALE); *t́ei t́ä łełuo b́eja ḿežoga gruža* ‘taigi čia didelė buvo laukinė kriaušė’ Nautrėnai (LVDA); *ṕi mŷsu moz grušu* ‘mes turime mažai kriaušių’ Pilda (ALE); *bàrńìm grušas paťèik* ‘vaikams patinka kriaušės’ Škilbėnai (ALE).

Žemutinėje Kuržemėje užrašyta kitų variantų, veikiausiai pasiskolintų iš slavų kalbų: *grūša*, *grūšis* ir *grūšu kuoks* – iš Rucavos, o *grūše* – iš Dunikos.

Variantas *gruškakuoks* Grußká drzewo. Pyrus. *Grußka kôks* minimas Georgo Elgero žodyne Elger 1683: 99, *grušn̦a kuoks* – Gruszka drzewo. Pyrus. *Grusznia kuks* Kurmin 1858: 37.

Lietuvių bei latvių kalbose slavizmų atsirado ir iš gu. **dǘlя* ar le. *dula*, kilusių iš prasl. **kъdun'a / kъduĺ'a*. O šis yra galbūt per lotynų kalbą atėjęs skolinys iš gr. κυδώνια. Tai Kretos vietovardis, kuriuo žymėta obuolių veislė (plg. ЭССЯ XIII 174t. ir lit.).

Pavadinimą *dūlia* randame jau XVII a. K. Sirvydo antrajame žodyne: Grußká drzewo. Py-‖rus. *Gruśia / dula;* Grußká owoc / Pirum.‖ *Dula* SD[3] 77.

Lietuvių tarmėse *dulià*, kaip ir *grūšia*, *grūšnia*, irgi turi *ē* kamieno variantų (*dū̃lė*, *dúlė*, *dūlẽ*). Jie vartojami daugiausia vakarų aukštaičių kauniškių, pietų ir rytų aukštaičių, taip pat Gudijos lietuvių šnektose, pvz.: *kap kàs dūliàs válgė su medum̃* ‘kai kas kriaušes valgė su medumi’ LzŽ 63; *vaĩkai, neráškait dū̃lių* ‘vaikai, neraškykite kriaušių’ LzŽ 63; *eĩ, bóba, po kám dū̃lios?* ‘ei, boba, po kiek kriaušės?’ DvŽ I 132; *šiemet jūs dū̃lių dū̃lių – net linksta šakos* ‘šiemet jūsų kriaušių kriaušių – net linksta šakos’ Švenčionys (LKŽe); *pernoko dū̃lios, kap miltai* ‘pernoko kriaušės, kaip miltai’ Rudamina (LKŽe); *šiąnakt vėtra išpurtino visas dūlias* ‘šiąnakt vėtra išpurtė visas kriaušes’ Kupiškis (LKŽe); *šiais metais tik dúliai teužderėjo* ‘šiais metais tik kriaušės teužderėjo’ Breslauja (LKŽe).

Tačiau kai kuriuose tarmių žodynuose nurodytos ir konkretesnės šio žodžio bei jo variantų reikšmės:

‘vasarinių kriaušių veislė, vedanti sultingus vaisius; jos vaisius’, pvz.: *mačæ̃ũ dū̃l'u. dauk_prikrìtæ. | susirĩñki[t] dz'ovít* ‘mačiau kriaušių daug prikritę, susirinkite džiovinti’ ZnŽ I 326; *dū̃rlẹz grẽĩ[t] trǽ˙šta* ‘kriaušės greitai tręšta’ ZnŽ I 326;

‘kriaušė, kurios dideli vaisiai (medis ir vaisius)’, pvz.: *senǽų̊ tai 'bu˙davɔ. 'viena* [rūšis] *| vadí.ndavɔ. 'du˙l'ɔ.s | alæ kú.m'š'tina.[s] ši̯̇.tɔ.z 'du˙l'ɔ.s* ‘seniau tai buvo viena [rūšis], vadindavo *dūlios*, bet kumštinės šitos kriaušės’ KpŽ I 467; *bu̯̇.vɔ. senǽų̊ 'du˙l'u. | bu̯̇.vɔ. labai̯̇ di̯̇.deli.[s] 'sɔdas* ‘buvo seniau kriaušių, buvo labai didelis sodas’ KpŽ I 467; *dûlê smãil^{ę} gru.šèlê, tę̃iv^{ę} gàlã, par vẹ̀dọr^{i} drùktesn^{ę}* ‘*dūliai* – smailios kriaušės, ploni galai, per vidurį drūtesnės’ MoŽK.

Panašias reikšmes turi ir kai kurie variantai, užrašyti pagal A. Salio *Apklausą* 1, pvz.: apie Kunigiškius – *dū́lia* ‘didelė kriaušė, saldi, sutrūkinėjanti’; apie Seirijus – ‘skiepyta kriaušė’; apie Pandėlį – *dū̃lė* ‘kriaušė, kurios dideli vasariniai vaisiai’; apie Kazlų Rūdą – *dūlė* ‘tam tikra kriaušių atmaina’.

Latgaloje irgi (daugiausia rytinėse ir pietinėse šnektose) užregistruotas slavizmas *duļa*. Jis dažniausiai žymi stambiavaisių kriaušių veislę, pvz.: *duļa – Íeluôka gruša – aûgĺiś i stumbrys* ‘*dulia* – didoka kriaušė – vaisius ir kamienas’ Istra (LVDA); *duļa – Íelùo gruša – kùks i aûgĺiś* ‘*dulia* yra didelė kriaušė – medis ir vaisius’ Nirza (LVDA); *kas soka – grušys, kas – duĺiś* ‘vienas vadina *grūšys*, kitas – *dulis* [kriaušės]’ Škiaunė (LVDA).

ir lielā bumbiere – koks un auglis' Nirzā (LVDA); *kas soka – grušys, kas – duĺiś* 'cits sauc par *grušām*, cits par *duļām*' Šķaunē (LVDA).

Lielākajā Latvijas teritorijas daļā izplatīts ģermānisms *bumbiere* – aizguvums no vā. dial. *Bumbeere* (ME I 349; Sehwers 1953: 20 un lit.) – vai tā fonētiskie un morfoloģiskie varianti. Vārds *bumbiere* ir arī latviešu literārās valodas vārds. Tas izplatīts lielākajā daļā Kurzemes izlokšņu, Zemgalē, retāk Vidzemē un Latgalē: *buñbiẽres piĪlas a buñbiẽriêm; rudzu buñbiẽrus vaî êst rudzu pļaũjamâ laīkâ; meža buñbiẽrẽm iî mazi uñ ciêti buñbiẽrîši* 'bumbieres pilnas ar bumbieriem; rudzu bumbierus var ēst rudzu pļaujas laikā; savvaļas bumbierēm ir mazi un cieti bumbierīši' Džūkstē (ALE); *pa buñbiẽri mẽs saûcam gañ aûgli, gañ kuôku* 'par bumbieri mēs saucam gan augli, gan koku' Kursīšos (ALE); *mumˀs bi buñbiẽri, ziêms sâl nevareļ isturęt* 'mums bija bumbieres, ziemas salu nevarēja izturēt' Rendā (ALE); *buñbiẽreî ir gaîršîgi buñbiẽri* 'bumbierei ir garšīgi bumbieri' Ropažos (ALE); *bùmbìra aûglis ìr bùmbĩrs* 'bumbieres auglis ir bumbieris' Stāmerienā (ALE).

iįo-celma forma *bumbieris* kompakti sastopama Kurzemes ziemeļu daļā, tā reģistrēta arī Kurzemes vidusdaļā un ap Lutriņiem, Saldu, kā arī plašā areālā Vidzemē (retāk tās dienvidrietumu un dienvidaustrumu daļā): *buñbiẽris – gàn kùoks, gàn aûglis* 'bumbieris – gan koks, gan auglis' Kauguros (ALE).

LVDA kartotēkā atrodami arī vairāki citi šā nosaukuma varianti. *o*-celma forma *bumbiers* sastopama daļā Kurzemes ziemeļu izlokšņu (Alsungā, Užavā, Vandzenē, Zlēkās u. c.), Vidzemē (Alsviķī, Augstrozē, Ērģemē, Gaujienā, Litenē, Pabažos, Raunā u. c.): *buñbʲeram i oûkstak tʲe zarʲ* 'bumbierei ir augstāk tie zari' Idū (ALE).

Variants *bumbere* reģistrēts galvenokārt Vidzemes lībiskajās izloksnēs (Alojā, Salacā, Svētciemā u. c.), bet *bumbēre* – vietām Kurzemē (Dunikā, Usmā u. c.), Zemgales dienvidos (Ceraukstē, Jaunsvirlaukā, Sesavā, Vilcē, Panemunē, plašā kompaktā areālā Vidzemes un Zemgales sēliskajās izloksnēs ap Dvieti, Sunāksti, Susēju, Vidzemes sēliskajās izloksnēs ap Aizkraukli, Iršiem, Kraukļiem, Plāteri, Sarkaņiem).

Plaši pazīstami ir arī nosaukumi *bumbēre, bumbernīca*, *bumbērnīca*, *bumbērnīce*, kuri reģistrēti galvenokārt Vidzemes un Zemgales sēliskajās izloksnēs: *vacòa buḿbę̏ŕńeíca pỳłnài pỳłna bùḿbę̏ru* 'vecā bumbiere pilnum pilna bumbieru' Aknīstē (ALE).

Izplatīti arī salikteņnosaukumi: *bumberkuoks* – lībiskajās izloksnēs (Rozēnos, Svētciemā, Vitrupē, Tūjā u. c.), arī Bauņos, Naukšēnos; *bumbērkuoks* (Bērzaunē, Drabešos, Jaunpiebalgā, Meņģelē, Sarkaņos, Sērmūkšos, Skaņkalnē u. c.); *bumbierkuoks* – galvenokārt Kurzemē (Bārtā, Dundagā, Matkulē, Padurē, Popē, Usmā, Zlēkās u. c.) un Vidzemē (Ainažos, Naukšēnos, Rozulā, Sēļos, Vitrupē u. c.). Sastopama arī vārdkopa *bumbieru kuoks* (Asītē, Naudītē, Jērcēnos, Kārķos, Lejasciemā, Mārkalnē, Vecgulbenē u. c., kā arī dažās Latgales izloksnēs – Balvos, Rugājos, Varakļānos).

Šo nosaukumu otrais komponents ir *kuoks* (par tā cilmi skat. 114. lpp.).

Retāk sastopami daži citi varianti: *bumbēģis* Bauņos, Burtniekos, *bumbēra* Aiviekstē, *bùmbire* Viļakā, *buñbure* Vecsaulē, *bùmbùrs* Vīksnā, vārdkopas *buñbẽrģa kuôks* Vilzēnos, *buñbiẽra kùoks* Kauguros, *bùmbieres kùoks* Mārkalnē, *bùmbiru kuoks* Pededzē, *bùmburu kùoks* Vīksnā.

Ar nozīmi 'bumbiere' 18. un 19. gs. rakstu avotos atrodamas sintagmas *bumbehŗa kohs* Birnbaum Lange 1773: 68; *bumberu kohks* Stender 1789 I 32; *bumbehru kohks* Stender 1789 II 144; *bumbehŗu kóhks* Ulmann 1872: 40.

Didelėje Latvijos teritorijos dalyje paplitęs germanizmas *bumbiere* – skolinys iš vo. dial. *Bumbeere* (ME I 349; Sehwers 1953: 20 ir lit.) – ir jo fonetiniai bei morfologiniai variantai. Pavadinimas *bumbiere* yra ir bendrinės latvių kalbos žodis. Jis vartojamas daugelyje Kuržemės šnektų, Žiemgaloje, rečiau Vidžemėje ir Latgaloje, pvz.: *buñbiẽres piĨlas a buñbiẽriêm*; *rudzu buñbiẽrus vaî êst rudzu pļaũjamâ laĩkâ*; *meža buñbiẽrẽm iî mazi uñ ciêti buñbiẽrîši* ‘kriaušės pilnos kriaušių; rugines kriaušes galima valgyti per rugiapjūtę; miškinių kriaušių vaisiai maži ir kieti’ Džūkstė (ALE); *pa buñbiẽri mẽs saûcam gañ aûgli, gañ kuôku* ‘*bumbiere* mes vadiname ir vaisių, ir medį’ Kursyšiai (ALE); *mumĩs bi buñbiẽri, ziêms sâl nevareļ isturẹt* ‘mes turėjome kriaušių, žiemos šalčio neištvėrė’ Renda (ALE); *buñbiẽreî ir gaîršîgi buñbiẽri* ‘kriaušės vaisiai yra skanūs’ Ruopažiai (ALE); *bùmbìra aûglis ìr bùmbȉrs* ‘kriaušės vaisius yra kriaušė’ Stameriena (ALE).

i̯i̯o kamieno forma *bumbieris* kompaktiškai vartojama Kuržemės šiaurėje, taip pat užrašyta Kuržemės vidurinėje dalyje ir apie Lutrinius, Saldų, dideliame Vidžemės areale (rečiau pietvakariuose ir pietryčiuose), pvz.: *buñbiẽris – gàn kùoks, gàn aûglis* ‘kriaušė – tiek medis, tiek vaisius’ Kaugurai (ALE).

LVDA kartotekoje pateikiama ir kitų šio pavadinimo variantų. *o* kamieno forma *bumbiers* vartojama kai kuriose šiaurinėse Kuržemės šnektose (Alsungoje, Užavoje, Vandzenėje, Zlėkose ir kitur), Vidžemėje (Alsvikiuose, Augstruozėje, Ėrgemėje, Gaujienoje, Litenėje, Pabažiuose, Raunoje ir kitur), pvz.: *buñbʲeram i oûkstak tʲe zarʲ* ‘kriaušės tos šakos yra aukščiau’ Idus (ALE).

Variantas *bumbere* užrašytas daugiausia iš Vidžemės lyviškųjų šnektų (Aluoja, Salaca, Svėtciemas ir kitur), o *bumbēre* – kai kur iš Kuržemės (Dunika, Usma ir kitur), Žiemgalos pietų (Ceraukstė, Jaunsvirlauka, Sesava, Vilcė, Panemunė), didelio kompaktiško arealo Vidžemės ir Žiemgalos sėliškųjų šnektų apie Dvietę, Sunakstę, Susėją, Vidžemės sėliškųjų šnektų apie Aizkrauklę, Iršus, Krauklius, Platerę, Sarkanius.

Plačiai žinomi ir pavadinimai *bumbēre*, *bumbernīca*, *bumbērnīca*, *bumbērnīce*, dažniausi Vidžemės ir Žiemgalos sėliškosiose šnektose, pvz.: *vacòa buḿbe̯ŕńeíca pỳlnài pỳlna bùḿbe̯ru* ‘sena kriaušė pilnut pilnutėlė kriaušių’ Aknysta (ALE).

Paplitę ir dūriniai: *bumberkuoks* – lyviškosiose šnektose (Ruozėnuose, Svėtcieme, Vitrupėje, Tūjoje ir kitur), taip pat Bauniuose, Naukšėnuose; *bumbērkuoks* (Bėrzaunėje, Drabešiuose, Jaunpiebalgoje, Mengelėje, Sarkaniuose, Sėrmūkšiuose, Skankalnėje ir kitur); *bumbierkuoks* – daugiausia Kuržemėje (Bartoje, Dundagoje, Matkulėje, Padurėje, Puopėje, Usmoje, Zlėkose bei kitur) ir Vidžemėje (Ainažiuose, Naukšėnuose, Ruozuloje, Sėliuose, Vitrupėje ir kitur). Be to, vartojamas žodžių junginys *bumbieru kuoks* (Asytėje, Naudytėje, Jėrcėnuose, Karkiuose, Lejascieme, Markalnėje, Vecgulbenėje ir kitur, kai kuriose Latgalos šnektose – Balvuose, Rugajuose, Varaklianuose).

Šių pavadinimų antrasis dėmuo yra *kuoks* ‘medis’ (dėl jo kilmės žr. p. 115).

Rečiau vartojami kiti variantai: *bumbēg̑is* (Bauniai, Burtniekai), *bumbēra* (Aiviekstė), *bùmbire* (Viliaka), *buñbure* (Vecsaulė), *bùmbùrs* (Vyksna), žodžių junginys *buñbẽrg̑a kuôks* (Vilzėnai), *buñbiẽra kùoks* (Kaugurai), *bùmbieres kùoks* (Markalnė), *bùmbiru kuoks* (Pededzė), *bùmburu kùoks* (Vyksna).

XVIII–XIX a. rašytiniuose šaltiniuose reikšme ‘kriaušė’ užfiksuotos sintagmos *bumbehŗa kohs* Birnbaum Lange 1773: 68; *bumberu kohks* Stender 1789 I 32; *bumbehru kohks* Stender 1789 II 144; *bumbehŗu kóhks* Ulmann 1872: 40.

Plūmes nosaukumi

Rima Bakšiene, Liene Markus-Narvila,
Rolands Kregždis

Kartes pamatā ir atbildes uz ALE materiālu vākšanas programmas 60. jautājumu un KFRP 4. dialektoloģijas anketas 4. jautājumu, kā arī I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas augu nosaukumu apkopojums (Ēdelmane, Ozola 2003).

Kartē rādītas rožu dzimtas (*Rosaceae*) koka (*Prunus*) ar nelieliem augļiem, kam vidū kauliņš, nosaukumu izoleksas.

Rietumbaltu un austrumbaltu valodās tika un joprojām tiek lietoti fitonīmi ar saknēm rietbalt. **slīv-* (PKEŽ IV 131), austrbalt. *slyv-* / *sļiv-*, *šļiv*, kuru slāvisko cilmi gandrīz neviens neapšauba (vairāk skat. Brückner [4]1985: 531; LEW 833; PKEŽ ibd.; Smoczyński 2007: 573), t. i., leksēma pr. *sliwaytos* ‘plūmes’ E 619 (nom. pl. fem.) = **slīvaitās* (PKEŽ IV 131) atvedināma no po. (dial.) *śliwa* ‘plūmes koks (*Prunus*); plūmes auglis; tulzna, iespiedums, čulga’ (SW VI 731; Karłowicz V 347) (sal. Trautmann 1910: 431; Trautmann 1923: 269–270; Endzelīns 1982: 309; Levin 1974: 98; PKEŽ ibd.; LEW 833; Blažek 2001: 46), bet lie. *slyvà* ‘plūme’ un la. dial. *sļiva*, *šļiva*, *sļivka*, *šļivka* – no bkr. *слі́ва* ‘plūmes koks; plūmes auglis’ (ТСБМ V[1] 202), bkr. *слі́вка* ‘plūmīte’ (Носовичъ 1984: 590), senkr. *слива* ‘t. p.’ (СРЯВ XXV 84; Даль IV 220) (skat. arī ОЛА IV 44–47; sal. Būga II 574; Skardžius IV 258; Walde 1938: 816; LEW ibd.; Smoczyński ibd.; Фасмер III 670) vai jau minētā po. (dial.) *śliwa*.

P. Skardžus (ibd.) norāda, ka lie. leksēmu *slyvà* Aloiss Valde (1910: 437) uzskata par mantotu vārdu no baltu valodām. Vēlākā šā autora darba izdevumā (Walde 1938: 816) vairs nav sastopams šāds leksēmas cilmes skaidrojums. Līdzīgu ideju vēlāk neveiksmīgi centās pamatot Bernds Gliva un Adams Hīlesteds (Glywa, Hyllested 2006: 87skk.). Pamatojoties uz K. Būgas (ibd.) šīs leksēmas cirkumfleksa intonācijas (sal. arī lie. [dial.] *slỹvas* 2 ‘plūme’ [skat. turpmāk]) slāvisma argumentāciju, šie pētnieki galveno uzmanību velta iespējamai vārda akcentuālajai analīzei, to skaidrojot ar pilnībā neticamām, it kā līdzīgas darināšanas, vārdu attīstības īpatnībām, neņemot vērā ne tikai *ŏ-* / *ā-*celmu leksiski semantiskās līdzības (par tām [un lit.] vairāk skat. Kregždys 2010a: 17–21) etioloģiju un morfoloģiski semantiskās īpatnības, bet arī akcentuālo leksēmu statusu, t. i., rekonstruējot etimoloģisko attīstību subst. lie. *slỹvas* 2 ‘plūme’ ← adj. balt. **slyvas* ‘zils’ < balt. **slī-va-* < ide. **sliH-u̯ŏ-* (Gliwa, Hyllested 2006: 87–88) un nosakot cirkumflektēto metatoniju, to pamato ar pilnīgi citas morfoloģiskās struktūras piemēriem (tā ignorējot lietuviešu valodas morfēmu akcentuālo klasifikāciju, kas pamatota uz Pauļa Garda teoriju [vairāk skat. Stundžia 1995: 4–5; Mikulėnienė 2005: 57, 59, 72, 87, 92, 191, 206]): 1) adj. lie. *gývas*, *-à* 3 ‘tāds, kam ir dzīvība, dzīvojošs’ + *-is* → subst. lie. *gývis* 1 ‘dzīva būtne’ ↕ subst. lie. *gỹvis* 2 ‘dzīvums’ (DLKŽ[5]); 2) adj. lie. *šývas*, *-à* 3 ‘gaiši pelēks, sirms’ + *-is* → subst. lie. *šývis*, *-ė* 1 ‘gaiši pelēks zirgs’ (DLKŽ[5]) ↕ subst. lie. *šỹvis* 2 ‘sirmums’ (LKŽe); 3) adj. lie. *plýnas*, *-à* 3 ‘kails, bez augu valsts u. c.’ + *-is* → subst. lie. *plýnis* 1 ‘klaja vieta, līdzenums’ ↕ subst. lie. *plỹnis* 2 ‘līdzenums’ (DLKŽ[5]; LKŽe), kas nosaka pavisam citu, nevis kā lie. *slỹvas*, ar dominatīvo pastiprinošo mutagēno afiksu *-is*, *-ė*, implicējošu denominālu atvasinājumu cirkumflekso metatoniju tikai tad, kad tie ir *n. abstracta* (vairāk skat. Stundžia 1995: 95; Mikulėnienė 2005: 74, 80–82, 85–86), darināšanas tipu. Subst. lie. *slỹvas* – *n. concreticum* (denominmāls atvasinājums) – ar dominatīvu vājinošu afiksu *-as*, denominatīvu darināšanai nemaz nav raksturīgs (izņemot subst. lie. *gõbšas* 2 ‘alkatīgs cilvēks, daudzgribis, skopulis’ [LKŽe] ← adj. lie. *gobšùs*, *-ì* 4 ‘daudz gribošs, alkatīgs’ [DLKŽe], kas intonācijas maiņu neatspoguļo [sal. Mikulėnienė 2005: 74]). Minēto autoru mērķis vārdā lie. *slỹvas* it kā notikušu intonācijas maiņu pamatot ar atšķirīgas nozīmes morfoloģiski homogēnu (resp. tā paša celma, kas nosaka substantivizāciju) adj. lie. *áukštas* ‘tāds, kam ir liels apjoms uz augšu / augsts, gara auguma’ → subst. lie. *aũkštas* ‘vieta virs griestiem, bēniņi’ (DLKŽ[5]; skat. Gliwa, Hyllested 2006: 87–88) ir kazuistisks, jo šādi leksiskie pāri radās, neeksistējot morfoloģiskajam alternantam (t. i., *ā-*celma forma lie. **aukšta* [sal. lie. *slyvà*] neeksistē) resp. šāda akcentu mija jāpamato nevis ar derivatīvā afiksa *-as*, bet sekundāro diferenciāli semantisko (ekstralingvistisku) motivāciju, ko apskatāmā lie. leksēma *slỹvas* nenosaka. B. Glivas un A. Hīlesteda (2006: 88–89) mēģinājums ņemt talkā uz ide. pirmvalodu attiecināmu atvasinājumu (neminot lielo deverbatīvu grupu, kas no darināšanas viedokļa nav saistāma ar apskatāmo vārdu) pāri – lie. subst. *laũkas* ‘bez kokiem, parasti līdzena vieta u. c.’ (DLKŽ[5]) ↕ lie. dial. *laũkas* / *láukas* ‘ar baltu pieri vai baltu purnu (par dzīvniekiem) u. c.’ (LKŽe) ir nekorekts šo vārdu akcentu atšķirības temporālā aspekta un dupletīvo formu etimoloģijas dēļ (vairāk skat. Крегждис 2011b: 60, 2011c: 101; Kregždys 2012: 304). Vēlīnā vīriešu dzimtes *ŏ-*celma forma lie. *slỹvas* acīmredzot radusies analoģijas dēļ (vairāk skat. Kregždys 2010a: 51, 54, 56, 58, 61, 70) ar: 1) g. masc. subst.

Slyvos pavadinimai

Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila,
Rolandas Kregždys

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 60 ir į KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 4, taip pat I. Ēdelmanės ir Ā. Ozolos augalų pavadinimų rinkinys (Ēdelmane, Ozola 2003).

Žemėlapyje pateiktos erškėtinių šeimos (*Rosaceae*) medžio (*Prunus*) su nedideliais vaisiais, viduje turinčiais kauliuką, bei jo vaisiaus pavadinimų izoleksos.

Vakarų ir rytų baltų kalbose buvo ir yra vartojami fitonimai su šaknimis v. balt. **slīv-* (PKEŽ IV 131), ryt. balt. *slyv-* / *sļiv-*, *šļiv*, kurių slaviška kilme beveik niekas neabejoja (plačiau žr. Brückner [4]1985: 531; LEW 833; PKEŽ ibd.; Smoczyński 2007: 573), t. y. leksema pr. *sliwaytos* ‘slyvos’ E 619 (nom. pl. fem.) = **slīvaitās* (PKEŽ IV 131) kildinama iš le. (dial.) *śliwa* ‘slyvos medis (*Prunus*); slyvos vaisius; nuospauda, įspaudas, pūslė’ (SW VI 731; Karłowicz V 347) (plg. Trautmann 1910: 431; Trautmann 1923: 269–270; Endzelīns 1982: 309; Levin 1974: 98; PKEŽ ibd.; LEW 833; Blažek 2001: 46), o lie. *slyvà* ir la. dial. *sļiva*, *šļiva*, *sļivka*, *šļivka* ‘slyva’ – iš blr. *сліва* ‘slyvos medis; slyvos vaisius’ (ТСБМ V[1] 202), blr. *слі́вка* ‘slyvaitė’ (Носовичъ 1984: 590), (s.) ru. *слива* ‘t. p.’ (СРЯВ XXV 84; Даль IV 220) (dar žr. ОЛА IV 44–47; plg. Būga II 574; Skardžius IV 258; Walde 1938: 816; LEW ibd.; Smoczyński ibd.; Фасмер III 670) arba jau minėto le. (dial.) *śliwa* ‘slyva’.

P. Skardžius (ibd.) nurodo, kad lie. *slyvà* Aloisas Walde (1910: 437) priskiria baltų kalbų veldiniams. Vėlesniame šio autoriaus veikalo leidime (Walde 1938: 816) tokio leksemos kilmės aiškinimo būdo atsisakyta. Panašią idėją vėliau nesėkmingai mėgino pagrįsti Berndas Gliwa ir Adamas Hyllestedas (2006: 87tt.). Remdamiesi K. Būgos (ibd.) šios leksemos cirkumfleksinės priegaidės (plg. dar lie. [dial.] *slỹvas* 2 ‘slyva’ [žr. toliau]) slavizmo argumentacija, šie tyrėjai visą dėmesį sutelkia galimai akcentinei žodžio analizei, ją aiškindami visiškai neįtikėtinais, neva panašios darybos, žodžių raidos ypatumais, neatsižvelgdami ne tik į *ŏ* / *ā* kamienų leksinių semantinių gretybių (apie jas [ir lit.] plačiau žr. Kregždys 2010a: 17–21) etiologijos bei morfologinį semantinį ypatumus, bet ir į akcentinį leksemų statusą, t. y. rekonstruodami etimologinę seką subst. lie. *slỹvas* 2 ‘slyva’ ← adj. balt. **slyvas* ‘mėlynas’ < balt. **slī-va-* < ide. **sliH-u̯ŏ-* (Gliwa, Hyllested 2006: 87–88) ir suponuodami cirkumfleksinę metatoniją, ją grindžia visai kitos morfologinės struktūros pavyzdžiais (taip ignoruodami lietuvių kalbos morfemų akcentinę klasifikaciją, grindžiamą Paulio Garde’o teorija [plačiau žr. Stundžia 1995: 4–5; Mikulėnienė 2005: 57, 59, 72, 87, 92, 191, 206): 1) adj. lie. *gývas*, *-à* 3 ‘turintis gyvybę, gyvenantis’ + *-is* → subst. lie. *gývis* 1 ‘gyvas padaras’ ↕ subst. lie. *gỹvis* 2 ‘gyvumas’ (DLKŽ[5]); 2) adj. lie. *šývas*, *-à* 3 ‘šviesiai pilkas, žilas’ + *-is* → subst. lie. *šývis*, *-ė* 1 ‘šyvas arklys’ (DLKŽ[5]) ↕ subst. lie. *šỹvis* 2 ‘šyvumas’ (LKŽe); 3) adj. lie. *plýnas*, *-à* 3 ‘plikas, neturintis augmenijos ir kt.’ + *-is* → subst. lie. *plýnis* 1 ‘plyna vieta, lyguma’ ↕ subst. lie. *plỹnis* 2 ‘lygumas’ (DLKŽ[5]; LKŽe), kurie suponuoja visai kitą, nei yra lie. *slỹvas*, dominacinių stiprinančiųjų mutageninių afiksų *-is*, *-ė*, implikuojančią vardažodinių vedinių cirkumfleksinę metatoniją tik tuomet, kai šie yra *n. abstracta* (plačiau žr. Stundžia 1995: 95; Mikulėnienė 2005: 74, 80–82, 85–86), darybos tipą. Subst. lie. *slỹvas* – *n. concreticum* (vardažodinis vedinys) – su dominaciniu silpninančiuoju afiksu *-as*, denominatyvų darybai visiškai nebūdingas (išskyrus subst. lie. *gõbšas* 2 ‘godus žmogus, daugianoris, šykštuolis’ [LKŽe] ← adj. lie. *gobšùs*, *-ì* 4 ‘daug norintis, godus’ [DLKŽe], kuris priegaidžių kaitos nereflektuoja [plg. Mikulėnienė 2005: 74]). Minėtų autorių siekis lie. *slỹvas* neva įvykusią priegaidžių kaitą argumentuoti skirtingos reikšmės morfologiškai homogeniniu (resp. to paties kamieno, suponuojančiu substantyvizaciją) adj. lie. *áukštas* ‘turintis didelį mastą į viršų’ → subst. lie. *aũkštas* ‘vieta ant lubų, antlubis’ (DLKŽ[5]; žr. Gliwa, Hyllested 2006: 87–88) yra kazuistinis, mat tokios leksinės poros radosi, neegzistuojant morfologiniam alternantui (t. y. *ā* kam. lytis lie. **aukšta* [plg. lie. *slyvà*] neegzistuoja) resp. tokia akcentinė kaita grįstina ne darybinio afikso *-as*, bet antrine diferentine semantine (ekstralingvistine) motyvacija, kurios aptariamas lie. *slỹvas* nesuponuoja. B. Gliwos ir A. Hyllestedo (2006: 88–89) mėginimas pasitelkti ide. prokalbei priskirtinų veldinių (neminint gausios deverbatyvų grupės, darybiškai nesietinos su aptariamu žodžiu) porą subst. lie. *laũkas* ‘be medžių, ppr. lygi vieta ir kt.’ (DLKŽ[5]) ↕ lie. dial. *laũkas* / *láukas* ‘su balta kakta ar baltu snukiu (apie gyvulius) ir kt.’ (LKŽe) yra nekorektiškas dėl šių žodžių akcentinio skirtumo temporalinio aspekto bei dupletinių formų etiologijos (plačiau žr. Крегждис 2011b: 60, 2011c: 101; Kregždys 2012: 304). Vėlyva vyriškosios giminės *ŏ* kam. forma lie. *slỹvas*, matyt, radosi dėl analogijos (plačiau žr. Kregždys 2010a: 51, 54, 56, 58, 61, 70) su: 1) g. masc. subst. lie. *vaĩsius* ‘iš vaismedžių ir vaiskrūmių užsimez-

lie. *vaĩsius* ‘auglis, no zieda, kas izaudzis no augļu kokiem un augļu krūmiem, nogatavojies sulīgs audu kopums ar kauliņu vai sēklām iekšā u. c.’ (LKŽe); 2) *ŏ*-celma ģermānismu lie. *bliúmas* ‘plūme; tās auglis’ (LKŽe); 3) *ŏ*-celma subst. lie. dial. *óbuolas* 3ª ‘ābols, ābeles auglis u. c.’ (LKŽe), sal. arī *į̃ŏ*-celma lie. *obuolỹs* 3ª ‘t. p.’ (DLKŽ[5]). Vēlīno morfoloģiskā *ā*-celma > *ŏ*-celma miju atspoguļo arī subst. lie. *úogas* 1 (sm.) KŽ, LKK II 208, XI 164 (Zt); N ‘neliels, sulīgs daudzsēklu auga auglis, oga’ (LKŽe) ← subst. lie. *úoga* 1 ‘auglis ar sēklām un kauliņu mīkstumā’ (DLKŽ[5]).

Pamatojoties uz šiem argumentiem, var apgalvot, ka lie. *slỹvas / slyvà* uzskatāmi par aizguvumiem no slāvu valodām, bet mēģinājums saskatīt šo formu baltisko cilmi ir kļūdains.

Slāviskas cilmes nosaukumus lieto visā Lietuvā, kā arī Latvijas austrumu daļā – Latgalē.

Lietuviešu literārajā valodā šim augam ir sieviešu dzimtes *ā*-celma nosaukums *slyvà* (2. akcentējuma paradigma), bet *ē*-celma forma lie. *slyvė* (sf.) SD 341, MŽ 371, P, N, KŽ ‘(bot.) rožu dzimtas koks ar nelieliem augļiem, kuriem iekšā ir kauliņš (*Prunus*); šā koka auglis’ (LKŽe) fiksēta vecākā un vēlākā laikposma lietuviešu valodas vārdnīcās.

Nosaukums *slyvà* izplatīts arī visās aukštaišu izloksnēs (tas var tikt akcentēts gan saskaņā ar 2., gan 4. paradigmu). Izlokšņu vārdnīcās un LKŽe šis koka un tā augļu nosaukums pierakstīts no vairākām rietumaukštaišu Kauņas apkaimes izloksnēm, piem., *slĩvọz dìdeļęs kaip_nį́kščʼu gãlas* ‘plūmes lielas kā īkšķa gals’ ZnŽ III 109; *tẽ žį̀dę́ju slį̀vùki | tai_tó́k[s] slį̀vùks užãũks* ‘tur ziedēja plūmīte, gan kāda plūmīte izaugs’ ZnŽ III 109; *vĩšnʼu daũk | o_slį̀vùkę̃s tik_dvì* ‘ķiršu daudz, bet plūmītes tik divas’ KzRŽ II 248; *menkai auga – po tris, po dvi slyvàs an slyvẽlės* ‘maz aug – pa divām, pa trim plūmēm plūmītē’ Smalininkos (LKŽe); *slyvaitės, vyšnaites kaip blauzda storumo iškirto* ‘plūmītes, ķiršīšus apakšstilba resnumā izcirta’ Vilkavišķē (LKŽe); *nosis kai slyvà pamėlynavus* ‘deguns kā plūme kļuvis zils’ Daukšos (LKŽe); *vaikas riebus kaip slyvà* ‘bērns tukls kā plūme’ Kazlu Rūdā (LKŽe).

Šo nosaukumu lieto arī dienvidaukštaišu teritorijā, piem., *cæ_slį̀vináʼitę. áʼuga | jį̃ʼ [pušelė] nereikalíʼŋga | betʼ_nepâʼuna | neklaũʼso. manį̃ʼ* [sūnus] ‘šeit plūmīte aug, tā [priedīte] nav vajadzīga, bet nenocērt, neklausa mani [dēls]’ PpaŽK; *slỹvos gelsta lapai – šalčio prigautos* ‘plūmei dzeltē lapas – apsalušas’ Daugos (LKŽe); *slỹvos karo kap apyniai* ‘plūmes karājas kā apīņi’ Pivašūnos (LKŽe).

Šis nosukums ir arī vairumā austrumaukštaišu izlokšņu: Viļņas, Utenas, Anīkšču, Kupišķu, Širvintu, Panevēžas, kā arī Šauļu apkaimē, piem., *prisa.díʼnta slĩʼvu.* | *abelʼúrĉu.* ‘sastādītas plūmes, ābelītes’ KlŽ 281; *nepraɑinù ɔ́rɑn | rɑĩkæ slĩʼvu. ažváʼlgiʼt* ‘neeju laukā (aizcietējis vēders), jāuzēd plūmes’ KlŽ 281; *jau perniai ne visos slỹvos sprogo* ‘jau pērn ne visas plūmes plauka’ Skudutišķē (LKŽe); *slỹvos kai kūlokai* ‘plūmes kā dūres’ Daugēlišķos (LKŽe); *par mane slỹvų yra baltų* ‘man ir baltās plūmes’ Paberžē (LKŽe); *slỹvos kvepia medu* ‘plūmes smaržo pēc medus’ Ērišķos (LKŽe).

ā-celma forma pierakstīta arī perifērajās lietuviešu izloksnēs – Zietelā, Dievenišķēs un Lazūnos, piem., *sʼlʼɨ̃và bʼìt ir obolikà bʼìt* ‘plūme bija un ābelīte bija’ ZtŽ 605; *sʼlʼĩvu. dabaĩ daugʼèst kap kʼitaĩs mʼæ̃tais* ‘plūmju šogad vairāk nekā citus gadus’ ZtŽ 605; *gárdžòs ir pasʼkʼìlʼæ. sʼlʼĩvos* ‘garšīgas arī ieplīsušās plūmes’ ZtŽ 605; *tʼĩ̃ ir sõ̃das dʼìdʼelʼis | ir sʼlʼĩ̃ɨβu | ir vʼĩ̃šnʼu | ir vʼìsa kõ̃ | sã̃kɔ̃ ɨrà* ‘tur ir liels dārzs, gan plūmes, gan ķirši, gan viss kas ir’ DvŽ II 268; *slỹvos paiššãlo* ‘plūmes izsala’ DvŽ II 268; *vìsos slỹvos peržiẽm panušãlo* ‘visas plūmes ziemā nosala’ LzŽ 239.

ALE materiāls rāda, ka Žemaišu teritorijā *ā*-celma forma pierakstīta tikai Klaipēdas rajona Dovilu apkaimē.

Žemaitijā izplatīta vīriešu dzimtes *o*-celma forma *slỹvas* (tās cilmi skat. iepriekš), retumis tā fiksēta arī aukštaišu izloksnēs pie žemaišu robežas.

Izlokšņu vārdnīcu un LKŽe materiāls rāda šī nosaukuma izplatību ziemeļžemaišu Telšu, Kretingas un dienvidžemaišu Raseiņu, Varnu teritorijā, piem., *slĩvâ· ę̣šã·lî̃n | làbã· spêigâ bọ̀vî̃n* ‘plūmes izsalušas, ļoti liels sals bija’ DūnŽ 336; *pù̱pt pù̱pt i̱škrá·ičo̱uoje vi̱sì̱ slĩva·* ‘pupt pupt – nobira visas plūmes’ DūnŽ 336; *su̱ñ.ke· ì̱šemàmì̱ slĩvá·ms kauĺù̱ka·* ‘grūti izņemt plūmju kauliņus’ DūnŽ 336; *skáni slĩva radâu ọ́nt_žemę̀* ‘garšīga plūme, ko atradu [nobirušu] zemē’ KrŽ 374; *slĩvᵘ bọ́vª – vę̃inᵉ̀ rọdẹnẹ̀nê túokẹ̃i màžᵉ̀, kẹ̀tᵉ̀ dẹ̀dẹlᵉ̀* ‘plūmes bija – vienas rudens, tādas mazas, citas lielas’ MoŽK; *nọ̀jâu ĩ abọ́dº kãp slĩvâ* ‘nu jau ir abi divi, tiklīdz plūmes (kļuvušas sarkanas)’ MoŽK; *kàžẹ̃n_kàs slĩvᵉ̀ ĩ* ‘diez kas plūmē ir’ MoŽK; *slĩvâ bẹ́škⁱ pẹ́rmãu prãded ži.dîetᵉ kãp vúobẹlᵉ̀s* ‘plūmes mazliet agrāk sāk ziedēt nekā ābeles’ MoŽK; *lygu bi tie muniejai slỹvai – tiek išaugę, pakol munęs nebuvo* ‘kā tās manas plūmes – tik izaugušas, kamēr manis nebija’ Salantos (LKŽe); *rūgšti tie slỹvai, fe!* ‘skābas tās plūmes, fe!’ Kuršėnos (LKŽe); *vaikai, slyvùs valgydami, kauliukų neprarykiat* ‘bērni, plūmes ēzdami, nenorijiet kauliņus!’ Viekšņos (LKŽe).

o-celma forma pierakstīta arī žemaišiem tuvākajās rietumaukštaišu Kauņas, Šauļu, dažkārt var būt arī austrumaukštaišu Panevēžas izloksnēs, piem., *tẽ slĩvai búrdavu | raudoníejie | mę̣lĩníejie* ‘te [parasti] bija sarkanās, zilās plūmes’ ZnŽ III 109; *gražūs arkliai kaip slỹvai* ‘skaisti zirgi kā plūmes’ Šimkaičos (LKŽe); *šiemet gal jau slyvùkų bus* ‘šogad gan jau plūmes būs’ Ērišķos (LKŽe).

Lai arī ne bieži, taču vārdi *slyva / slyvas* ir fiksēti senajās 17. gs. un vēlāka laika lietuviešu vārdnīcās: *sliwa* SD[3] 169; *slywa* Lex 67a; nom. sg. *Slywa*, *ôs*, F. C III 209; nom. sg. *Slywas*, *ô*, M. C III 210; *sliwa* DaDLL 118.

Latvijā leksēmas *sļiva*, *šļiva*, *sļivka*, *šļivka* un varianti sastopamas galvenokārt Latgalē, kur tās apzīmē gan koku, gan šī koka augļus, piem., *śĺivu ar vîšńi istatìeju tymâ molâ*; *taîdâ śĺivâ – treîś ûgys* ‘plūmi un ķirsi iestādīju tajā malā; tādā plūmē – trīs ogas’ Ozolainē (ALE); *šĺivu ûguôs ìr kàuĺeńi; šĺivu ķèiśèļś* ‘plūmju ogām ir kauliņi; plūmju ķīselis’ Dricēnos (ALE; Apv); *munâ làikâ jàu ťä tŕešù ŕäiźi šĺivys nùsola* ‘manā (manas dzīves) laikā jau te trešo reizi plūmes nosala’ Nautrēnos (Apv; *šĺiva* arī ALE); *jèr bòłtùos ružios i màłnùos šĺivys* ‘ir dzeltenās, sārtās un tumši zilās plūmes’ Pildā (ALE); *vacîstàvàm to šĺivu capuriê ƀeį pìlaśiêc* ‘vecamtēvam plūmju bija pielasīts cepurē’ Šķilbēnos (ALE); *nu šļivàm vùoŕej zapť* ‘no plūmēm vāra ievārījumu’ Galēnos (ALE); *pyŕma nùzagatavéjâs víšńiś, a tòļka tot šĺivys* ‘vispirms nogatavojas ķirši, tikai pēc tam plūme’ Kaunatā (ALE), *bòłtùos šĺivys ləloîkys i soł̂donoîkys nakeî zylùos* ‘baltās plūmes ir lielākas un saldākas nekā zilās’ Makašēnos (ALE); *šļiva* Balvos (Ēdelmane, Ozola 2003: 291).

Dienvidlatgalē lieto variantu *šļivka* (pierakstos arī *šĺiu̯ka*, *šliuka*, *šļivka*), piem., *šļivka* ‘plūmes’ Krāslavā (Apv); *myûs ƀìe dàuć šĺîuku*; *nu šĺîuku vyròm zapťi* ‘mums bija daudz plūmju; no plūmēm vārījām ievārījumu’ Kalupē (ALE; *šĺîuka* KIV II 476); *šĺîuka* arī Skaistā (ALE); *šliv̆ka* ‘t. p.’ Kalupē (Ēdelmane, Ozola 2003: 291); *iŕ màlnuôs*, *ʒaĺ̂tonuôs i soŕ̂konuôs šĺiu̯kys* ‘ir melnās (tumši zilās), dzeltenās un sarkanās plūmes’ Višķos (ALE).

Savukārt Kurzemes dienvidrietumos reģistrētā *ē*-celma forma *slīve*, piem., *nuopirku tirgū slīves* ‘nopirku tirgū plūmes’ Rucavā (Apv), visticamāk ir ienākusi izloksnē no lietuviešu valodas.

gusio žiedo išaugęs sultingas valgomas audinys su kauliuku ar sėklomis viduje ir kt.' (LKŽe); 2) *ŏ* kam. germanizmu lie. *bliúmas* 'slyva; jos vaisius' (LKŽe); 3) *ŏ* kam. subst. lie. dial. *óbuolas* 3ª 'obelies vaisius ir kt.' (LKŽe), dar plg. *įŏ* kam. lie. *obuolỹs* 3ª 't. p.' (DLKŽ[5]). Vėlyvą morfologinę *ā* kam. > *ŏ* kam. kaitą reflektuoja ir subst. lie. *úogas* 1 (sm.) KŽ, LKK II 208, XI 164 (Zt); N 'nedidelis, sultingas daugiasėklis augalo vaisius' (LKŽe) ← subst. lie. *úoga* 1 'vaisius su sėklomis ar kauliuku minkštime' (DLKŽ[5]).

Remiantis šiais argumentais, galima teigti, kad lie. *slỹvas / slyvà* priskirtini slavų kalbų skoliniams, o mėginimas įžvelgti šių lyčių baltišką kilmę yra klaidingas.

Slaviškos kilmės pavadinimai vartojami visoje Lietuvos teritorijoje bei rytinėje Latvijos pusėje – Latgaloje.

Lietuvių bendrinėje kalboje šis augalas įvardijamas moteriškosios giminės *ā* kamieno pavadinimu *slyvà* (kirčiuojamas pagal 2-ąją akcentinę paradigmą), o *ē* kam. lytis lie. *slyvė* (sf.) SD 341, MŽ 371, P, N, KŽ '(bot.) erškėtinių šeimos medis su nedideliais vaisiais, viduje turinčiais kauliuką (*Prunus*); to medžio vaisius' (LKŽe) užfiksuota senojo ir vėlesniojo laikotarpio lietuvių kalbos žodynuose.

Pavadinimas *slyvà* paplitęs ir visose aukštaičių tarmėse (gali būti kirčiuojamas ir pagal 2-ąją, ir pagal 4-ąją akcentines paradigmas). Tarminiuose žodynuose ir LKŽe šis medžio ir jo vaisiaus įvardijimas užrašytas iš įvairių vakarų aukštaičių kauniškių šnektų, pvz.: *slĩvọz dìdeles kaip_nĩkščiu gãlas* 'slyvos didelės kaip nykščio galas' ZnŽ III 109; *tẽ žiɾdẽ́ju sliɾvùki | tai_tó·k[s] sliɾvùks užãũks* 'ten žydėjo slyvukė, tai tokia slyvukė užaugs' ZnŽ III 109; *vĩšn'u daũk | o_sliɾvùkẹ̃s tik_dvì* 'vyšnių daug, o slyvukės tik dvi' KzRŽ II 248; *menkai auga – po tris, po dvi slyvàs an slyvẽlės* 'menkai auga – po tris, po dvi slyvas ant slyvelės' Smalininkai (LKŽe); *slyvaitės, vyšnaites kaip blauzda storumo iškirto* 'slyvaites, vyšnaites kaip blauzda storumo iškirto' Vilkaviškis (LKŽe); *nosis kai slyvà pamėlynavus* 'nosis kaip slyva pamėlynavus' Daukšiai (LKŽe); *vaikas riebus kaip slyvà* 'vaikas riebus kaip slyva' Kazlų Rūda (LKŽe).

Toks pavadinimas taip pat vartojamas pietų aukštaičių plote, pvz.: *cæ_sliɾviná.itę. á.uga | jĩ· [pušelė] nereikalí.ŋga | bet_nepá.una | neklaũ.so. manĩ· [sūnus]* 'čia slyvaitė auga, ji [pušelė] nereikalinga, bet nepjauna, neklauso manęs [sūnus]' PpaŽK; *slỹvos gelsta lapai – šalčio prigautos* 'slyvos gelsta lapai – apšalusios' Daugai (LKŽe); *slỹvos karo kap apyniai* 'slyvos karo kap apyniai' Pivašiūnai (LKŽe).

Šį pavadinimą turi daugelis rytų aukštaičių šnektų – vilniškiai, uteniškiai, anykštėnai, kupiškėnai, širvintiškiai, panevėžiškiai bei pietinė šiauliškių dalis, pvz.: *prisa.dí.nta slĩ·vu. | abelʃúrc̃u.* 'prisodinta slyvų, obelaičių' KlŽ 281; *nepraɑ̃inù ɔ́rɑn | rɑ̃ĩkæ slĩ·vu. ažvá.lgi.t̂* 'neišeinu laukan (užkietėjo viduriai), reikia slyvų užvalgyti' KlŽ 281; *jau perniai ne visos slỹvos sprogo* 'jau pernai ne visos slyvos sprogo' Skudutiškis (LKŽe); *slỹvos kai kūlokai* 'slyvos kaip kumščiai' Daugėliškis (LKŽe); *par mane slỹvų yra baltų* 'pas mane slyvų yra baltų' Paberžė (LKŽe); *slỹvos kvepia medu* 'slyvos kvepia medumi' Ėriškiai (LKŽe).

ā kamieno forma taip pat užrašyta periferinėse lietuvių šnektose – Zieteloje, Dieveniškėse ir Lazūnuose, pvz.: *s'l'ɨvà b'ìt ir obolikà b'ìt* 'slyva buvo ir obelaitė buvo' ZtŽ 605; *s'l'ĩvu. dabaɾ̃ daug'èst kap k'itaĩs m'ætais* 'slyvų dabar daugiau negu kitais metais' ZtŽ 605; *gárdžos ir pas'k'ìl'æ. s'l'ĩvos* 'gardžios ir suskilusios slyvos' ZtŽ 605; *t'ĩ· ir sõ·das d'ìd'el'is | ir s'l'ĩβu· | ir v'ĩšn'u· | ir v'ìsa kõ· | sã·ko· ɨrà* 'ten ir sodas didelis, ir slyvų, ir vyšnių, ir visa ko, sako, yra' DvŽ II 268; *slỹvos paiššãlo* 'slyvos iššalo' DvŽ II 268; *vìsos slỹvos peržiẽm panušãlo* 'visos slyvos peržiem nušalo' LzŽ 239.

ALE medžiaga rodo, kad žemaičių plote *ā* kamieno forma užrašyta tik Klaipėdos rajone Dovilų apylinkėse.

Žemaitijoje paplitusi vyriškosios giminės *ŏ* kamieno lytis *slỹvas* (jos kilmę žr. anksčiau), retkarčiais ji užfiksuojama ir pažemaitės aukštaičių šnektose.

Tarminių žodynų ir LKŽe medžiaga rodo šį pavadinimą paplitus šiaurės žemaičių telšiškių, kretingiškių ir pietų žemaičių raseiniškių, varniškių teritorijose, pvz.: *slĩ·vâ· ę̣šã·lî·n | làbã· spêigâ bọ̀vî·n* 'slyvos iššalusios, labai speigai buvę' DūnŽ 336; *pù̱pt pù̱pt i̱škrá·ič̣uoje vì̱sì̱ slĩ·va·* 'pupt pupt – nukrito visos slyvos' DūnŽ 336; *su̱ñ.ke· ì̱šemàmì̱ slĩ·vá·ms kauĺù̱ka·* 'sunkiai išimami slyvų kauliukai' DūnŽ 336; *skȧ̀ni slĩ·va radâu ọ̀nt_žemẹ̀* 'skanią slyvą radau ant žemės' KrŽ 374; *slĩ·vu bọ̀vᵃ – vẹ̃inᵉ̀ rọdę̣nẹ̀nê túokẹ̃i màžᵉ̀, kẹ̀tᵉ̀ dẹ̀dę̣lᵉ̀* 'slyvų buvo – vienos rudeninės, tokios mažos, kitos didelės' MoŽK; *nọ̀jâu ĩ abọ̀dᵒ kãp slĩ·vâ* 'najau yra abudu kaip slyvos (išraudę)' MoŽK; *kàžẹ̃n_kàs slĩ·vᵉ̀ ĩ* 'kažin kas slyvoje yra' MoŽK; *slĩ·vâ bẹ̀škⁱ pẹ́rmãu prãded ži.dîetᵉ kãp vúobę̣lᵉ̀s* 'slyvos truputį pirmiau pradeda žydėti negu obelys' MoŽK; *lygu bi tie muniejai slỹvai – tiek išaugę, pakol munęs nebuvo* 'kaip tos manosios slyvos – tiek išaugusios, kol manęs nebuvo' Salantai (LKŽe); *rūgšti tie slỹvai, fe!* 'rūgščios tos slyvos, fe!' Kuršėnai (LKŽe); *vaikai, slyvùs valgydami, kauliukų neprarykiat* 'vaikai, slyvas valgydami, kauliukų neprarykit' Viekšniai (LKŽe).

ŏ kam. lytis užrašyta ir žemaičiams artimesnėse vakarų aukštaičių kauniškių, šiauliškių, kartais gali pasitaikyti ir rytų aukštaičių panevėžiškių plote, pvz.: *tẽ· slĩ·vai búrdavu | raudo·nío̱jie | mę̣·li·nío̱jie* 'ten slyvos būdavo raudonosios, mėlynosios' ZnŽ III 109; *gražūs arkliai kaip slỹvai* 'gražūs arkliai kaip slyvos' Šimkaičiai (LKŽe); *šiemet gal jau slyvùkų bus* 'šiemet gal jau slyvukių bus' Ėriškiai (LKŽe).

Nors ir negausiai, žodžiai *slyva / slyvas* yra užfiksuoti senuosiuose XVII a. ir vėlesnio laikotarpio lietuvių žodynuose: *sliwa* SD[3] 169; *slywa* Lex 67a; nom. sg. *Slywa*, *ôs*, F. C III 209; nom. sg. *Slywas*, *ô*, M. C III 210; *sliwa* DaDLL 118.

Latvijoje leksemos *sļiva*, *šļiva*, *sļivka*, *šļivka* ir jų variantai dažniausiai vartojami Latgaloje, kur jais pavadinamas ir medis, ir jo vaisiai, pvz.: *śĺivu ar vîšńi istatìeju tymâ molâ*; *taîdâ śĺivâ – treîś ûgys* 'slyvą ir vyšnią pasodinau tame šone; ant tos slyvos – trys uogos' Uozuolainė (ALE); *šĺivu ûguôs ìr kàuĺeńi; šĺivu ķèiśèļś* 'slyvų uogos turi kauliukus; slyvų kisielius' Dricėnai (ALE; Apv); *munâ làikâ jàu ťä ťŕešù ŕàiźi šĺivys nùsola* 'per mano gyvenimą čia jau trečią kartą slyvos nušalo' Nautrėnai (Apv; *šĺiva* taip pat ir ALE); *jèr bòłtùos ruːžios i màłnùos šĺivys* 'yra geltonosios, raudonosios ir tamsiai mėlynos slyvos' Pilda (ALE); *vacîstàvàm to šĺivu capuriê b̃eį pìlaśiêc* 'senelis turėjo slyvų pririnkęs į kepurę' Škilbėnai (ALE); *nu šļivàm vùoŕej zapt'* 'iš slyvų verda uogienę' Galėnai (ALE); *pyŕma nùzagataǘejâs víšńiś, a tòļka tot šĺivys* 'pirmiausia prinoksta vyšnios, tik po to slyvos' Kaunata (ALE); *bòłtùos šĺivys ləloîkys i soĺdonoîkys nakeî zylùos* 'baltosios slyvos yra didesnės ir saldesnės nei mėlynosios' Makašėnai (ALE); *šļiva* – Balvai (Ēdelmane, Ozola 2003: 291).

Pietinėje Latgalos dalyje vartojamas variantas *šļivka* (užrašyta ir *šĺi̯uka*, *šliuka*, *šļivka*), pvz.: *šļivka* 'slyva' Kraslava (Apv); *myûs b̃ie dàuć šĺi̯uku*; *nu šĺi̯uku vyròm zapĺi* 'mes turėjome daug slyvų; iš slyvų virėme uogienę' Kalupė (ALE; *šĺi̯uka* KIV II 476); *šĺi̯uka* ir Skaistoje (ALE); *šlivka* Kalupėje (Ēdelmane, Ozola 2003: 291); *iŕ màlnuôs, ʒaĺtonuôs i soŕkonuôs šĺi̯ukys* 'yra juodosios (tamsiai mėlynos), geltonosios ir raudonosios slyvos' Viškiai (ALE).

Galimas daiktas, kad Kuržemės pietvakariuose užregistruota *ē* kamieno forma *slīve* yra perimta iš lietuvių kalbos, pvz., *nuopirku tirgū slīves* 'pirkau turguje slyvų' Rucava (Apv).

Nosaukums *sliva* reģistrēts J. Kurmina vārdnīcā: śliwa drzewo. Prunus. *Sliwu kuks* ‘plūmju koks’; śliwa owoc. Pruna demascena. *Ugos sliwu* ‘plūmju ogas’ Kurmin 1858: 198.

Abās baltu valodās plūmes nosaukumi ir arī aizguvumi no ģermāņu valodām.

Latvijā izloksnēs izplatītais ģermānisms *plūme* (un varianti; sal. arī igauņu *ploom* ‘plūme’ [EVS III 987]), aizgūts no vlv. *plume* (ME III 362), ir arī literārās valodas vārds. Gandrīz visā Latvijas teritorijā izplatīta *e*-celma forma *plūme*, kas apzīmē gan ogu, gan augļu koku, piem., *zilas ùn ʒęĺtęņas plūmes*; *plūme – ęḑams aûglis*, *vidū kaũlìņš* ‘zilas un dzeltenas plūmes; plūme – ēdams auglis, [kam] vidū kauliņš’ Blīdenē (ALE); *kad es vê bęņs biju, bi tikaî saŕkanâs uñ ʒęĺtęņâs plūmes – saŕkanâs bi mazâkas*, *ʒęĺtęņâs biį liẽlâkas uñ saĺdâkas*; *papurināju plūmi, un nuôkrita ʒęĺtęņas mîkstas plūmîtes*; *pa plūmēm bûs sakritušas plūmes*, *eî salasi!* ‘kad es vēl bērns biju, bija tikai sarkanās un dzeltenās plūmes – sarkanās bija mazākas, dzeltenās bija lielākas un saldākas; papurināju plūmi, un nokrita dzeltenas, mīkstas plūmītes; plūmēs būs sakritušas plūmes, ej salasi!’ Džūkstē (ALE); [dārzā] *aûga upenes, jāņuôgas, ķìrši ùn plūmes*; *es duõmāju, ka dabûšu âbuõlus, ta vàrîšu tām plūmītēm klâtî* ‘[dārzā] auga upenes, jāņogas, ķirši un plūmes; es domāju, kad dabūšu ābolus, tad vārīšu tām plūmītēm klāt’ Ērģemē (ALE; *plūme*, arī *pļūme*, retāk *pļūmis* ĒIV III 112); *mºûsu dòrzâ vàirâk zilùo plùmu kô ʒaĺtanuo* ‘mūsu dārzā [ir] vairāk zilo plūmju nekā dzelteno’ Galgauskā (Apv); *plũmem i tâdi uôgveĩdigj oûgļi*; *plũm’s i ʒęĺtęņ’s, ziĺ’s* ‘plūmēm ir tādi ogveidīgi augļi; plūmes ir dzeltenas, zilas’ Idū (ALE); *vacâs mùojâs bej vîns plùmu kùks*; *tùr aûga plùmes tik ʒaĺtanas, lilas, kuô ikša goli* ‘vecās mājās bija viens plūmju koks; tur auga plūmes tik dzeltenas, lielas, kā īkšķa gali’ Kalncempjos (Apv); *plũmes nenùoêstiês, cik garšîgas* ‘dzeltenās plūmes nevar beigt ēst, cik [tās] ir garšīgas’ Ķēčos (Apv); *dārzâ aûg ķiršu kùoks, plùme*; *gàršigas plùmes* ‘dārzā aug ķiršu koks, plūme; garšīgas plūmes’ Krapē (ALE); *plũmes zilâs*, *sârkanâs*, *dzęĺtęņâs*; *tās dzęĺtęņas plūmes ar i labas uôgas*; *plūmu mumš nav* ‘plūmes zilās, sarkanās, dzeltenās; tās dzeltenās plūmes arī ir labas ogas; plūmju mums nav’ Rāmuļos (Apv); *man iŕ viêna plũme*; *plũmes iŕ saĺdas* ‘man ir viena plūme; plūmes ir saldas’ Ropažos (ALE); *plũmes akaĺ labas iêkoñʒęŕvęt* ‘plūmes ir atkal labi iekonservēt’ Rucavā (ALE); *mûsu plùmes nuosalušas* ‘mūsu plūmes nosalušas’ Sinolē (ALE); *neražuojuošu plùmju rìnda* ‘neražojošu plūmju rinda’ Skaistkalnē (Apv); *plùmes ìr ʒaĺtanas, zilas, soŕkanas*; *atradu vînu gotavu plùmi*; *pì durîm ìstùodîtas plùmes*; *plùmêm šùgod nabeja ûgu* ‘plūmes ir dzeltenas, zilas, sarkanas; atradu vienu nogatavojušos plūmi; pie durvīm iestādītas plūmes; plūmēm šogad nebija ogu’ Stāmerienā (ALE); *meita kā plũme* ‘meita kā plūme’ Stendē (Apv); *visádas škírnes àbèles bìja ùn bùmbìeres, ùn plùmes* ‘dažādas šķirnes ābeles bija un bumbieres un plūmes’ Viesītē (Apv); *moûsu dùorzâ ìr zilùos ùn ʒaĺtanùos plùmes* ‘mūzu dārzā ir zilās un dzeltenās plūmes’ Ziemerī (ALE). *Plũme* arī Aizvīķos, Allažos, Bauņos, Cirgaļos, Danguļos, Drabešos, Druvienā, Irlavā, Kalētos, Kauguros, Kosā, Krimuldā, Kurmenē, Kursīšos, Kūdumā, Ķieģeļos, Līvos, Lubezerē, Mazgramzdā, Mazzalvē, Mālpilī, Medņos, Morē, Nīcā, Nīkrācē, Nītaurē, Priekuļos, Raunā, Skaistkalnē, Sērmūkšos, Smiltenē, Svētciemā, Svētē, Šķilbēnos, Vaivē, Vecgulbenē, Vecpiebalgā, Vildogā, Zalvē, Ziemupē (plašāk skat. ALE; Apv; Ēdelmane, Ozola 2003: 291).

Latviešu valodas izloksnēs lietota arī forma ar pilnīgi vai daļēji reducētu gala zilbes patskani gan nominatīvā, gan citos locījumos: *ʒęĺtęņâs, zilâs plũmes – diːvas zortes ir*; *mazâs plũmîtes (zilās) saũc par bũciņâm* ‘dzeltenās, zilās plūmes – divas šķirnes ir; mazās plūmītes (zilās) sauc par būciņām’ Asītē (ALE); *plũms aûg plũmkuôkęs*; *plũms ir dâːrz oûgeļ*; *ir visâdigs plũm šķiŕns*; *ir ʒeĺtans, esârkans un zîːls plũms* ‘plūme aug plūmju kokos; plūmes ir dārza augļi; ir dažādas plūmju šķirnes; ir dzeltenas, iesarkanas un zilas plūmes’ Dundagā (ALE); *plũms vis doũʒ nedrîkst ệst: vaŕ dabut pļũteñ* ‘plūmes vis daudz nevar ēst, var dabūt caureju’ Duntē (ALE); *plũms i divejâds: zilas ùn ʒęĺtęņas* ‘plūmes ir divējādas: zilas un dzeltenas’ Ģeros (ALE); *plũms i puõtętas ùn nepuõtęts, krẽķ i tâds màzs zìls plũmic* ‘plūmes ir potētas un nepotētas, krēķi ir tādas mazas zilas plūmītes’ Kandavā (ALE); *ʒęĺtânâs plũmes bi, zilâs plũmes ùn bũkas*; *plũmes i liẽlas* ‘dzeltenās plūmes bija, zilās plūmes un būkas; plūmes ir lielas’ Nīcā (ALE); *ātraks bi tik tãːd uõliņ plũːms glũds* ‘agrāk bija tikai tādas olu plūmes gludas’ Popē (ALE); *viêna ziême mumš plũms nuosâl, 40° sâl nevareį isturęt, ta bi žęĺ*; *ʒęĺtanâs plũms, zilâs plũms, zilâs i piĹlas tâ ka traks* ‘vienu ziemu mums plūmes nosala, 40° salu nevarēja izturēt, tad bija žēl; dzeltenās plūmes, zilās plūmes, zilās ir [ļoti pilnas]’ Rendā (ALE); *šuôgad viņam dârze bi dåũʒ plũms*; *man dikt smeķ ʒęĺtęne plũms*; *mũs dârze åûg veñs jåûns plũm kuôks* ‘šogad viņam dārzā bija daudz plūmju; man ļoti garšo dzeltenās plūmes; mūsu dārzā aug viens jauns plūmju koks’ Strazdē (Apv); *plũms vis doũʒ nedrîkst ệst*; *vaŕ atroût vędaŕ vaļa* ‘plūmes daudz nedrīkst ēst; var atraut vaļā vēderu’ Vainižos (ALE); *plũm i dikt smeķigi, ka dõʒ vîņs saędęs, ta gañ slikt*; ‘plūme ir ļoti garšīga, kad to daudz saēdas, tad gan [ir] slikti’ Ventā (ALE); *abus tâ saûc, gañ pašu kuôku, gañ aûgli, abi iŕ plũmes*; *viênu laĩku biį maz plũmju* ‘abus tā sauc, gan pašu koku, gan augli, abi ir plūmes; vienu laiku bija maz plūmju’ Zālītē (ALE); arī Īvandē, Kazdangā, Rojā, Rūjienā, Salacā, Zūrās (Apv; ALE).

Atsevišķās Vidzemes ziemeļrietumu izloksnēs fiksēta *a*-celma forma *plũma*: Rūjienā (ME III 362), Vainižos (VIV II 192).

Sporādiski fiksēti *ē*- un *į̄ŏ*-celmu varianti *pļūme*, *pļūmis*, piem., *pļũmēm a tiẽ jaûniẽ aûgumi ęsuõt apsaluši*; *cāļi iêt pa tiẽm pļũmìm* ‘plūmēm arī tie jaunie dzinumi esot apsaluši; cāļi iet pa plūmēm’ Ērģemē (ALE); *ʒęĺtaneį plũmi i traki saĺdi un smeķigi*; *mazeį zileį plũmiši jâstādat tiẽm lîʒas, laî sazièdas* ‘dzeltenās plūmes ir ļoti saldas un garšīgas; mazās zilās plūmītes jāstāda tām līdzās, lai saziedās’ Svētciemā (ALE). Reģistrēta arī deminutīvforma ar suf. la. *-īte* (skat. Endzelīns 1951: 386–387): *zilās pļũmītes* ‘zilās plūmītes’ Ērģemē (ALE), arī *pļūme* Bebrenē, Ģeros (ALE), Gārsenē, Mazsalacā, Rucavā (ALE; ME III 374).

Pierakstīti atvasinājumi un salikteņi ar sakni *plūm-*, piem., ar jau minēto la. deminutīva suf. *-īte* fem. (skat. iepriekš): *iznāk mazas plũmītes* ‘iznāk mazas plūmītes’ Augstkalnē (ALE); *aîs klẽc jaû kâdas trîsas plũmītes iŕ* ‘aiz klēts jau kādas trīs plūmītes ir’ Braslavā (Apv); *tãs plũmîtes ’a te aûg, uñ aûgļi jau viņaṁ naû* ‘tās plūmītes arī te aug, un augļi jau viņām nav’ Džūkstē (Apv); ar tās pašas konotācijas suf. la. *-ītis* masc. (skat. Endzelīns ibd.), kura *-ī- > -ĭ-* pēc analoģijas ar (dem.) suf. la. *-ĭņš*, *-ĭņa* (skat. Endzelīns 1951: 316, 387): *muñs i tiẽ paši zileį mazeį plũmiši* ‘mums ir tās pašas zilās mazās plūmītes’ Svētciemā (ALE); *pie plũmelēm* Vadakstē ‘pie plūmītēm’ (Apv); *plũmatvaš: klẽtsgalę varęn sasjędmešęs*; *rędʒ, kas plũmkuôkam pa gudrędb! gan viš zin, kur sôːvs saǩęns stiêpt un atvaš: ʒīt* ‘plūmju atvases klēts galā vareni saņēmušās; redz, cik [kas] plūmju kokam ir [daudz] gudrības! gan tas zina, kur savas saknes stiept un atvases dzīt’ Dundagā (Apv).

Sporādiski fiksēts fonētiskais variants ar diftongoīdu *ou* (< *ū* [skat. Endzelīns 1951: 139–140; Rudzīte 1993: 134; Trumpa 2012: 57–58, 60, 184) *plouma*, piem., *senoàk bej dàuc plòumu – nalìelas zilas* ‘senāk bija daudz plūmju – nelielas zilas’ Sunākstē (ALE); *voi tad tùos plòumes ir mikstas joûsîm!* ‘vai tās plūmes ir mīkstas jums’ Vecgulbenē (Apv); *plòuma* arī Neretā (Apv); *plòume* Lejasciemā, Vecgulbenē (ALE).

Pavadinimas *sliva* įtrauktas į J. Kurmino žodyną: śliwa drzewo. Prunus. *Sliwu kuks* ‘slyvų medis’; śliwa owoc. Pruna demascena. *Ugos sliwu* ‘slyvų uogos’ Kurmin 1858: 198.

Slyvai pavadinti abiejose baltų kalbose esama ir skolinių iš vokiečių kalbos.

Latvijos šnektose paplitęs germanizmas *plūme* (su variantais; plg. dar est. *ploom* ‘slyva’ [EVS III 987]) perimtas iš vid. vo. že. *plume* (ME III 362); jis yra ir bendrinės latvių kalbos žodis. Beveik visoje Latvijos teritorijoje paplitusi *ē* kamieno forma *plūme*, kuria įvardijamas ir vaisius, ir vaismedis, pvz.: *zilas ùn ʒę̂ltę̃nas plūmes*; *plūme – ę̂dams aûglis*, *vidū kaūlìņš* ‘mėlynos ir geltonos slyvos; slyva – valgomas vaisius, [kurio] viduje kauliukas’ Blydenė (ALE); *kad es vê bę̃ns biju, bi tikaî saŕkanâs uñ ʒę̂ltę̃nâs plūmes – saŕkanâs bi mazâkas*, *ʒę̂ltę̃nâs bi̯ı̨ liẽlâkas uñ salD̂âkas*; *papurinãju plūmi*, *un nuôkrita ʒę̂ltę̃nas mîkstas plūmîtes*; *pa plūmẽm bûs sakritušas plūmes*, *eî salasi!* ‘kai aš buvau dar vaikas, buvo tik raudonosios ir geltonosios slyvos – raudonosios buvo mažesnės, geltonosios buvo didesnės ir saldesnės; papurčiau slyvą ir nukrito geltonų minkštų slyvelių; po slyvomis (medžiais) bus sukritusios slyvos (vaisiai), eik, surink!’ Džūkstė (ALE); [dārzā] *aûga upenes, jāņuôgas, ķìrši ùn plūmes*; *es duõmāju, ka dabûšu âbuõlus, ta vàrîšu tām plūmītẽm klâtî* ‘[sode] augo juodieji serbentai, raudonieji serbentai, vyšnios ir slyvos; aš galvojau, kai gausiu obuolių, tada virsiu su tomis slyvelėmis’ Ėrgemė (ALE; *plūme*, taip pat *pļūme*, rečiau – *pļūmis* ĒIV III 112); *mºûsu dòrzâ vàirâk zilùo plùmu kô ʒaÎtanuo* ‘mūsų sode daugiau mėlynų slyvų nei geltonų’ Galgauska (Apv); *plūmem i tâdi uôgveĩdigi oûgļi*; *plūm’s i ʒę̂ltę̄n’s, zil’s* ‘slyvų tokie uogos pavidalo vaisiai; slyvų yra geltonų, mėlynų’ Idus (ALE); *vacâs mùojâs bej vîns plùmu kùks*; *tùr aûga plùmes tik ʒaÎtanas, lilas, kuô ikša goli* ‘senuosiuose namuose buvo viena slyva [medis]; ten augo tokios geltonos, didelės slyvos, kaip nykščio galas’ Kalncempjai (Apv); *plūmes nenùoêstiês, cik garšîgas* ‘geltonųjų slyvų negali atsivalgyti, tokios skanios’ Kėčiai (Apv); *dārzâ aûg ķìršu kùoks, plùme*; *gàršigas plùmes* ‘sode auga vyšnia [medis], slyva; skanios slyvos’ Krapė (ALE); *plūmes zilâs*, *sârkanâs*, *dzę̂ltę̂nâs*; *tās dzę̂ltę̂nas plūmes ar i labas uôgas*; *plūmu mumš nav* ‘slyvos mėlynos, raudonos, geltonos; tos geltonosios slyvos taip pat yra geros uogos; slyvų mes neturime’ Ramuliai (Apv); *man irî viêna plūme*; *plūmes irî saÎdas* ‘aš turiu vieną slyvą; slyvos yra saldžios’ Ruopažiai (ALE); *plūmes akaÎ labas iêkoñʒêrvę̂t* ‘slyvas dar gerai konservuoti’ Rucava (ALE); *mûsu plùmes nuosalušas* ‘mūsų slyvos nušalo’ Sinuolė (ALE); *neražuojuošu plùmju rìnda* ‘nevaisingų slyvų eilė’ Skaistkalnė (Apv); *plùmes ìr ʒaÎtanas, zilas, soŕkanas*; *atradu vînu gotavu plùmi*; *pì durîm ìstùodîtas plùmes*; *plùmêm šùgod nabeja ûgu* ‘slyvų yra geltonų, mėlynų, raudonų; radau vieną prinokusią slyvą; prie durų pasodintos slyvos; slyvos šiemet nevedė vaisių’ Stameriena (ALE); *meita kā plūme* ‘mergina kaip slyva’ Stendė (Apv); *visádas škírnes àbèles bìja ùn bùmbìeres, ùn plùmes* ‘skirtingų veislių obelų buvo, ir kriaušių, ir slyvų’ Viesytė (Apv); *moûsu dùorzâ ìr zilùos ùn ʒaÎtanùos plùmes* ‘mūzų sode yra mėlynųjų ir geltonųjų slyvų’ Ziemeris (ALE). Forma *plūme* taip pat vartojama apie Aizvykius, Alažius, Baunius, Cirgalius, Dangulius, Drabešius, Druvieną, Irlavą, Kalėtus, Kaugurus, Kuosą, Krimuldą, Kurmenę, Kursyšius, Kūdumą, Kiegelius, Lyvus, Lubezerę, Mazgramzdą, Mazzalvę, Malpilį, Mednius, Muorę, Nycą, Nykracę, Nytaurę, Priekulius, Rauną, Skaistkalnę, Sėrmūkšius, Smiltenę, Svėtciemą, Švėtę, Škilbėnus, Vaivę, Vecgulbenę, Vecpiebalgą, Vilduogą, Zalvę, Ziemupę (plačiau žr. ALE; Apv; Ēdelmane, Ozola 2003: 291).

Latvių kalbos šnektose vartojama ir forma su visiškai ar iš dalies redukuotu galūnės balsiu tiek vardininko, tiek ir kituose linksniuose, pvz.: *ʒę̂ltę̂nâs, zilâs plūmes – di:vas zortes ir*; *mazâs plūmîtes (zilās) saûc par būciņâm* ‘geltonosios, mėlynosios slyvos – dvi veislės yra; mažas slyvutes (mėlynąsias) vadina *būciņas*’ Asytė (ALE); *plūms aûg plūmkuôkęs*; *plūms ir dâ:rz oûgeļ*; *ir visâdigs plūm šķirn̂s*; *ir ʒeÎtans, esârkans un zî:ls plūms* ‘slyvos auga ant slyvų medžių; slyvos yra sodo vaisiai; yra įvairių slyvų veislių; yra geltonos, rausvos ir mėlynos slyvos’ Dundaga (ALE); *plūms vis doũʒ nedrîkst ę̂st: vaî dabut pļūteñ* ‘slyvų daug negalima valgyti, gali suviduriuoti’ Duntė (ALE); *plūms i divejâds: zilas ùn ʒę̂ltę̂nas* ‘slyvų yra dvejopų: mėlynų, geltonų’ Gerai (ALE); *plūms i puõtętas ùn nepuõtęts, krẽķ i tâds màzs zîls plūmic* ‘slyvų yra skiepytų ir neskiepytų, *krẽķi* yra tokios mažos mėlynos slyvelės’ Kandava (ALE); *ʒę̂ltânâs plūmes bi, zilâs plūmes ùn būka*s; *plūmes i liẽla*s ‘geltonosios slyvos buvo, mėlynosios slyvos ir mižnės; slyvos yra didelės’ Nyca (ALE); *ātraks bi tik tã:d uõliņ plū:ms glūds* ‘anksčiau buvo tiktai tokios „kiaušininės“ slyvos lygios’ Puopė (ALE); *viêna ziême mumš plūms nʺosâl, 40˚ sâl nevareį isturęt, ta bi žę̃l*; *ʒę̂ltanâs plūms, zilâs plūms, zilâs i piĨlas tâ ka traks* ‘vieną žiemą mūsų slyvos nušalo, 40 laipsnių šalčio neatlaikė, tai buvo gaila; geltonosios slyvos, mėlynosios slyvos, mėlynosios yra [labai pilnos]’ Renda (ALE); *šuôgad viņam dârze bi dåũʒ plūms*; *man dikt smeķ ʒę̂ltęne plūms*; *mūs dârze åûg veñs jåûns plūm kuôks* ‘šiais metais jo sode buvo daug slyvų; man labai skanu geltonosios slyvos; mūsų sode auga viena jauna slyva’ Strazdė (Apv); *plūms vis doũʒ nedrîkst ę̂st*, *vaî atroût vę̂daî vaļa* ‘negalima daug slyvų valgyti, gali paleisti pilvą’ Vainižiai (ALE); *plūm i dikt smeķigi, ka dõʒ vîņs saę̂dęs, ta gañ slikt*; ‘slyvos labai skanios, kai jų daug prisivalgai, tada jau blogai’ Venta (ALE); *abus tâ saûc, gañ pašu kuôku, gañ aûgli, abi irî plūmes*; *viênu laīku bi̯ı̨ maz plūmjʺ* ‘abu taip vadina, ir patį medį, ir vaisių, abudu yra slyvos; vienu metu buvo mažai slyvų’ Zalytė (ALE); taip pat apie Yvandę, Kazdangą, Ruoją, Rūjieną, Salacą, Zūras (Apv; ALE).

Pavienėse Vidžemės šiaurės vakarų šnektose užfiksuota *ā* kamieno forma *plūma*: Rūjienoje (ME III 362), Vainižiuose (VIV II 192).

Sporadiškai užrašyti *ē* ir *i̯ō* kamienų variantai *pļūme*, *pļūmis*, pvz.: *pļūmẽm a tiẽ jaûniẽ aûgumi ęsuõt apsaluši*; *cãļi iêt pa tiẽm pļūmìm* ‘slyvų ir tie jauni ūgliai esą apšalo; viščiukai eina per slyvas’ Ėrgemė (ALE); *ʒę̂ltaneį plūmi i traki saÎdi un smeķigi*; *mazeį zileį plūmiši jâstãdat tiẽm lĩʒas, laî saziêdas* ‘geltonosios slyvos yra labai saldžios ir skanios; mažas mėlynąsias slyveles reikia sodinti vieną šalia kitos, kad susikryžmintų’ Svėtciemas (ALE). Užregistruota ir deminutyvinė forma su suff. la. *-īte* (žr. Endzelīns 1951: 386–387): *zilās pļūmītes* ‘mėlynosios slyvelės’ Ėrgemė (ALE), taip pat *pļūme* – Bebrenė, Gerai (ALE), Garsenė, Mazsalaca, Rucava (ALE; ME III 374).

Užrašyta vedinių ir dūrinių su šaknimi *plūm*, pavyzdžiui, su jau minėtu deminutyvo suff. la. *-īte* fem. (žr. anksčiau): *iznāk mazas plūmītes* ‘išeina mažos slyvelės’ Augstkalnė (ALE); *aîs klẽc jaû kâdas trîsas plūmītes iî* ‘už klėties jau kokios trys slyvelės yra’ Braslava (Apv); *tãs plūmîtes ’a te aûg, uñ aûgļi jau viņaṁ naû* ‘tos slyvelės čia taip pat auga, o vaisių tai nėra’ Džūkstė (Apv); su tos pačios konotacijos suff. la. *-ītis* masc. (žr. Endzelīns ibd.), kurio *-ī- > -ĭ-* pagal analogiją su (dem.) suff. la. *-ĭņš*, *-ĭņa* (žr. Endzelīns 1951: 316, 387): *mumš i tiẽ paši zileį mazeį plūmiši* ‘mes turime tų pačių mažųjų mėlynųjų slyvelių’ Svėtciemas (ALE); *pie plūmelēm* ‘prie slyvelių’ Vadakstė (Apv); *plūmatvaš: klẽtsgalę varęn sasjẽmešęs*; *rę̄ʒ, kas plūmkuôkam pa gudrẽb! gan viš zin, kur sô:vs saķęns stiêpt un atvaš: ʒĩt* ‘gale klėties slyvų atžalos smarkiai sužėlė; matai, kiek slyva turi proto! Ji gi žino, kur savo šaknis tiesti ir atžalas leisti’ Dundaga (Apv).

Dažās izloksnēs pierakstīti vēl daži citi varianti: *plūne* – ar *m* > *n* disimilāciju (sal. Rudzīte 1993: 337; skat. arī Endzelīns 1951: 210–211), piem., *bę̂rnuⁿ̂ smeķ zilâs plūn̦s* ‘bērniem garšo zilās plūmes’ Alsungā (ALE); *plaume* – ar *-au- -ū-* vietā, jo latviešu izloksnēs diftongs *au* var kļūt par *ou* vai *eu*, bet *ū* par *ou* (Endzelīns 1951: 124; Rudzīte 1993: 149) resp. tiek noteikta šāda fonēmos *ū* pārmaiņu secība: *ū* → *ou* / *eu* ↔ *au* ↕ *ū*, piem., *dûd maîtìn̦, màn kuôdu mìkstu plàumi, ʒalÎtanùos ìr solÎdas ùn gorÎdas* ‘dod, meitiņ, man kādu mīkstu plūmi (plūmes augli), dzeltenās ir saldas un gardas’ Ziemerī (ALE); *pluvmas* Krustpilī (ALE); *pļuvmę* Krustpilī (ALE).

Lietuvā ģermānismi sporādiski fiksēti rietumu izloksnēs: tos regulāri lieto rietumaukštaišu Kauņas apkaimē, tie sastopami arī Klaipēdas apkaimes aukštaišu un rietumžemaišu teritorijā. Biežāk šie nosaukumi lietuviešu izloksnēs apzīmē konkrētu plūmju šķirni.

ALE un LKŽe dotumi liecina, ka nosaukums *pliūmė,* atvedināms no austrpr. *plûme* ‘plūme’ (LEW 626), (LKŽe atrodama norāde, ka tā varētu būt viena no mājas plūmes (*Prunus domestica*) šķirnēm – būka), pierakstīts tikai dažās izloksnēs pie Klaipēdas apkaimes aukštaišu un žemaišu robežas – ap Rusni, Šiluti, Kavoļiem, piem., *slỹvas saldesnis, raudonesnis, pliūmė rūgštesnė* ‘plūme saldāka, sarkanāka, būka skābāka’ Rusnē (LKŽe).

Minētu baltu valodu ģermānismu varianti ar sākuma balsīgo *b-* ir la. *blūme*, *bļūme*, lie. *bliūmas* (< rietpr. *plûm* ‘plūme; cunnus’ (Fr II 161) un lie. *bloms* ‘plūme’ (< vā. dial. *pflome* ‘t. p.’ [LEW 51]). Tie atspoguļo konsonantisko sinharmonismu, t. i., nebalsīgais *p*... balsīgais *m* → balsīgais *b*... balsīgais *m*.

Latviešu valodas augšzemnieku dialekta sēliskajās izloksnēs sastopami radniecīgi nosaukumi *bluome, blūme, bļūme*, piem., *blùome* ‘plūme’ Lazdonā (ALE), arī Bērzaunē, Kalsnavā, Saikavā, Sausnējā (Apv); *šùogad muⁱms krìetni vién blùoᵉmu* ‘šogad mums ir diezgan daudz plūmju’ Saikavā (Apv); *blûemu bija bârùms*; *biį̀ ʒa:ltánas iį̀ zilas blûem’úogas* ‘plūmju bija daudz; bija dzeltenās un zilās plūmes’ Mārcienā (Apv); *tá iét, ka nauspę̀sę́jas, te otkòn meítìeši pļòustidę̀mi nùospļàvuši divas blùoᵉmitas* ‘tā iet, ka neuzmanās, te atkal sievietes pļaustīdamas nopļāvušas divas plūmes’ Saikavā (Apv), *bluõme* ‘plūme’ arī Vērgalē (ME I 319; ALE).

Leksēma *blūme* sastopama galvenokārt Vidzemes un Zemgales sēliskajās izloksnēs: *blúmęs* Sērenē (ALE), *blùme* Cesvainē, Liezērē, Lubejā (EH I 232; ALE); *vòi sę:ptiņęs zòrtęs tùo blûmu biį̀ muîžà* ‘vai septiņas šķirnes to plūmju bija muižā’ Grašos (Apv); *kà uôlas – tik lylas tàs blùḿęs*; *ʒaĺtânàs blûmęs* ‘kā olas – tik lielas tās plūmes; dzeltenās plūmes’ Cesvainē (Apv); *divàm blùmìtę̀m uógas bus* ‘divām plūmītēm ogas būs’ Kārzdabā (Apv); *vis:gę́rám gę̀r grâu̯ḿäᵉĺiti îedę̀stijám blûeḿiťes va:́càs blûeḿęs vijš issolišas* ‘visgarām gar grāvmalu iestādījām plūmītes, vecās plūmes visas izsalušas’ Mārcienā (Apv). Lubejā un Mārcienā fiksēta arī deminutīvforma *blūmīte*: *zilàs blùmìtęs* ‘zilās plūmītes’ Lubejā (Apv); *po:́šas síkàs blĺûemítęs o:́pę̂dę̀ cùkas* ‘pašas mazās plūmītes apēda cūkas’ Mārcienā (Apv).

Savukārt leksēma *bļūme* reģistrēta Aknīstē: *sórkanòa bļ̀umę̀*; *kółna dòarzá ƀeja bļ̀umęś*; *úgu joám ćîši dàuʒ ńi·kod naƀeja, ƀeĺ górdas*; *bļ̀umęś sółtòas ẑìmas nadagàiḋeja: pa vínài víiņ yznyka*; *múms jòu naƀeja ńi zyłù, ńi ʒaĺtanù bļ̀umu, ťik sórkanòas*, *bļ̀umu vàr póarsa-éśt, na to koá ķiŕšu*; *kàuliņu àr víģļoók nùŕèiť, kas ta, ka łáłs* ‘sarkanā plūme; kalna dārzā bija plūmes; ogu tām ļoti daudz nekad nebija, bet garšīgas; plūmes auksto ziemu nesagaidīja, pa vienai vien iznīka; mums jau nebija ne zilo, ne dzelteno plūmju, tikai sarkanās; plūmes var pārēsties, ne tā kā ķiršus; kauliņu arī vieglāk norīt, tas nekas, ka liels’ Aknīstē (Apv).

Atsevišķās izloksnēs reģistrēti arī nosaukumi ar sakni *gluom-*, kas atspoguļo līdzskaņu rindas *b...m* → *g...m* disimilāciju (par to sīkāk skat. LEW 51), piem., *gluõme*, *gluõma* Nīgrandē un la. suf. *-ene* atvasinājums (skat. Endzelīns 1951: 298) *gluõmene* Vecpiebalgā (ME I 532). J. Endzelīns pieļauj, ka iepriekš minēto līdzskaņu *p-* (nevis *b-*) → *g-* miju noteica kontaminācija ar adj. la. *glums* ‘lipīgs, slidens; glums; īsts’ (ME I 630), sal. *glūme*, *-is* ‘plūme’ (par to skat. ME I 631). Vēlāk izteikta versija, ka la. „*gluome* laikam nav šķirama no lie. *bloms* „zilā plūme” [...]. Mūsu *gluome* tad būtu radusies disimilējoties no **bluomes*; ar *g* no *b* [..]” (par to plašāk skat. FBR XIII 98).

Leksēmas *gluome*, *glūme* reģistrētas arī 18. un 19. gs. vārdnīcās: *glohmes* pflaumen Depkin 1704 I 428; Pflaume, *Gluhme*, Baum *Gluhmju Kohks* Elvers 1748: 214; *gluhme*=glohme Ulmann 1872: 75; *gluhme*, Pflaume, *meſcha gluhmes* ‘meža plūmes’ Schlehen. Stenders 1789 I 73; *glohme*, für pluhme (Pflaume) Ulmann 1872: 75.

Lietuviešu valodā rietumaukštaišu Kauņas apkaimē, sevišķi tās ziemeļu daļā ap Šakiem, Griškabūdi, Barzdiem, nosaukums *bliúmas* (par tā cilmi skat. iepriekš) apzīmē ungāru šķirnes plūmi, piem., *gra-žùz buvo˙lãĩkas | kai˙bl’úrmai žỉdę́jo·* ‘skaists bija laiks, kad plūmes ziedēja’ ZnŽ I 154; *nupjóvę̣m ta˙bl’u·mùka·* ‘nozāģējām to plūmīti’ ZnŽ I 154; *šiẽmed bl’úrmu· tai˙nębùs* ‘šogad plūmju nebūs’ ZnŽ I 154; *pé̯.rnai buvo˙dãũk o·buol’ùku. | bl’úrmu. labai˙dãũk* ‘pērn bija daudz ābolīšu, plūmju ļoti daudz’ ZnŽ I 154; *ar šiemet žydėjo bliúmas?* ‘vai šogad ziedēja plūme?’ Barzdos (LKŽe); *nosis pamėlynavo kai bliúmas* ‘deguns kļuvis zils kā plūme’ Griškabūdē (LKŽe); *da žali bliúmai* ‘plūmes vēl zaļas’ Geistaros (LKŽe). Jāpiezīmē, ka šajās izloksnēs nosaukumus *bliūmas* un *slyva* diezgan skaidri nošķir, piem., *bl’úrmai bũrva didesnì mẽdžei nægu˙slỹvu· ‘bliūmai* ir lielāki koki nekā *slyvai* (plūmei)’ ZnŽ I 154; *mažỉtæs vadìnọm slỹvọs | o·˙dìdeļes bl’úrmai* ‘maziņās saucam *slyvos,* bet lielās – *bliūmai*’ ZnŽ I 154.

Latviešu izloksnēs konstatēti plūmju salikteņnosaukumi ar komponentu *blūm-*, piem., *tùo zilùo síkùo blùmuóʒiņu – klàjiênc pìebìr’ś* ‘to sīko zilo plūmjogu klājiens piebiris’ Lubejā (Apv), *ę̀rkškuógas ìetàisìtas bùrćiņàs ùn blùmuógâs* ‘ērkšķogas ietaisītas burciņās un plūmjogas’ Karzdabā (Apv); *blûmúogu dâuʒi, vèi še, jàsalosa, pa z’ä̯ᵉlíti màtájas* ‘plūmju daudz, vēl te, jāsalasa, pa zālīti mētājas’ Mārcienā (Apv); *blûemu bija bârùms*; *biį̀ ʒa:ĺtánas iį̀ zilas blûem’úogas* ‘plūmju bija daudz; bija dzeltenās un zilās plūmes’ Mārcienā (Apv), arī *blŭ̀muôga* Liezērē (EH I 232; ALE); *plūnu uoga* (ME III 362).

Latviešu izloksnēs fitonīma *plūme* apzīmēšanai izmanto dažādus vārdkopnosaukumus, piem., *cūku bluome* ‘zilā plūme’, *cūku plūme* ‘t. p.’, *cūku bluome* ‘t. p.’: *tùo cùku bĺuêmiš gòn a:tkrovam* ‘to cūku plūmīti gan nošķīrām, atkrāvām atsevišķi’ Lazdonā (Apv); *tãs mazãs sàucàm cũku plũmᵉs* ‘tās mazās [plūmes] saucām cūku plūmes’ Panemunē (ALE); *zilâs plũmes* ‘zilās plūmes’ Nīcā (ALE); *mûsìem bija zilàs plùmes, tagad tàs sàuc: cùku plùmes, pamozas (ogas), tik lìelas nabiį̀ kâ tàs ʒaÎtanàs* ‘mums bija zilās plūmes, tagad tās sauc cūku plūmes, pamazas, tik lielas nebija kā tās dzeltenās’ Sinolē (ALE); *nù zilâm còuku plùmêm vùorija zapti*; *viņa iznùok loba, nau̯ tik stipra kuô nù bròunâm plùmêm* ‘no zilajām cūku plūmēm vārīja ievārījumu; tas iznāk labs, nav tik stiprs kā no brūnajām plūmēm’ Kalncempjos (Apv).

Reģistrēti arī vārdu savienojumi *lęišu plûmęs* ‘mazās, zilās plūmītes’ Skaistkalnē, Taurkalnē (Apv); *vẽja plũmes* ‘plūmes bez kauliņiem’ Grobiņā (Apv), *zyłòa bļ̀uḿę* ‘zilā plūme’ Aknīstē (Apv).

Kurzemē fiksētās leksēmas *pļūtkene* ‘plūme’ pamatā asociatīvā uzēma ‘vēderu atbrīvojošs līdzeklis / caureju veicinošs līdzeklis’ (sal. *pļūtkene* ‘caureja’), piem., *tâdas brũnîgi saf̂kanas plũmes saûc pa pļũt-*

Sporadiškai užfiksuotas fonetinis variantas su diftongoidu *ou* (< *ū* [žr. Endzelīns 1951: 139–140; Rudzīte 1993: 134; Trumpa 2012: 57–58, 60, 184) *plouma*, pvz.: *senoàk bej dàuc plòumu – nalìelas zilas* ‘anksčiau buvo daug slyvų – nedidelės mėlynos’ Sunakstė (ALE); *voi tad tùos plòumes ir mikstas joûsîm!* ‘ar tos slyvos jums minkštos’ Vecgulbenė (Apv); *plòuma* taip pat apie Neretą (Apv); *plòume* Lejasciemas, Vecgulbenė (ALE).

Kai kuriose šnektose užrašyta keletas kitų variantų: *plūne* – su *m* > *n* disimiliacija (plg. Rudzīte 1993: 337; dar žr. Endzelīns 1951: 210–211), pvz., *bę̂rnum̂ smeķ zilâs plūn̦s* ‘vaikams skanu mėlynosios slyvos’ Alsunga [ALE]); *plaume* – su *-au-* vietoj *-ū-*, mat latvių tarmėse diftongas *au* gali kisti į *ou* arba *eu*, o *ū* į *ou* (Endzelīns 1951: 124; Rudzīte 1993: 149) resp. suponuotina tokia fonemos *ū* kitimų seka: *ū* → *ou* / *eu* ↔ *au* ↕ *ū*, pvz.: *dûd maîtiņ, màn kuôdu mìkstu plàumi, ʒaÎltanùos ìr soÎdas ùn goŕdas* ‘duok, mergele, man kokią minkštą slyvą, geltonosios yra saldžios ir gardžios’ Ziemeris (ALE); *pluvmas* Krustpilis (ALE); *pļuvmę* Krustpilis (ALE).

Lietuvoje germanizmai sporadiškai užfiksuoti vakarinėse tarmėse: sistemingiau vartojami vakarų aukštaičių kauniškių, pasitaiko Klaipėdos krašto aukštaičių bei vakarų žemaičių plote. Dažniausiai šiais pavadinimais lietuvių tarmėse įvardijama konkreti slyvų veislė.

ALE ir LKŽe duomenys liudija, kad pavadinimas *pliūmė*, vestinas iš RPr. *plûme* ‘slyva’ (LEW 626), (LKŽe pateikta nuoroda, kad tai turėtų būti viena iš naminės slyvos (*Prunus domestica*) veislių – kryklė slyva) užfiksuotas vos keliose šnektose ties Klaipėdos krašto aukštaičių ir vakarų žemaičių riba – apie Rusnę, Šilutę, Kavolius, pvz.: *slỹvas saldesnis, raudonesnis, pliūmė rūgštesnė* ‘slyva saldesnė, raudonesnė, kryklė slyva rūgštesnė’ Rusnė (LKŽe).

Minėtų baltų kalbų germanizmų variantai su pradžios skardžiuoju *b-* yra la. *blūme*, *bļūme*, lie. *bliūmas* (< RPr. *plûm* ‘slyva; cunnus’ (Fr II 161) bei lie. *bloms* ‘slyva’ (< vo. dial. *pflome* ‘t. p.’ [LEW 51]). Jie reflektuoja konsonantinį sinharmonizmą, t. y. duslusis *p*... skardusis *m* → skardusis *b*... skardusis *m*.

Latvių kalbos aukšžemiečių tarmės sėliškosiose šnektose vartojami giminiški pavadinimai *bluome, blūme, bļūme*, pvz., *blùome* Lazduona (ALE); taip pat jis užrašytas iš Bėrzaunės, Kalsnavos, Saikavos, Sausnėjos (Apv): *šùogad muˈms krìetni vién blùoᵉmu* ‘šiemet pas mus yra nemažai slyvų’ Saikava (Apv); *blûemu bija bârùms*; *biį̀ ʒaˊltánas iį̀ zilas blûemˈuogas* ‘slyvų buvo daug; buvo geltonųjų ir mėlynųjų slyvų’ Marciena (Apv); *tá iét, ka nauspę̀sę́jas, te otkòn meítìeši pļòustidę̀mi nùospļàvuši divas blùoᵉmitas* ‘taip ir būna, kai nesaugo, čia vėl moterys pjaudamos nupjovė dvi slyvas’ Saikava (Apv), *bluõme* taip pat užrašyta Vėrgalėje (ME I 319; ALE).

Leksema *blūme* vartojama daugiausia Vidžemės ir Žiemgalos sėliškosiose šnektose: *blúmę̀s* – Sėrenėje (ALE), *blùme* – apie Cesvainę, Liezėrę, Lubeją (EH I 232; ALE): *vòi sę̀:ptiņę̀s zòrtę̀s tùo blûmu biį̀ muîžà* ‘ar septynios veislės tų slyvų buvo dvare’ Grašiai (Apv); *kà uôlas – tik lylas tàs blùm̂ę̀s*; *ʒaĺtânàs blûmę̀s* ‘kaip kiaušiniai – tokios didelės tos slyvos; geltonosios slyvos’ Cesvainė (Apv); *divàm blùmìtę̀m uógas bus* ‘ant dviejų slyvelių uogų bus’ Karzdaba (Apv); *visˑgę́rám gę̀r grâu̯mäᵉĺiti îedę̀stijám blûeḿitˈes vaˑ́càs blûeḿę̀s vijs̄ issolišas* ‘palei griovį pasodinome slyvelių, senos slyvos visos iššalo’ Marciena (Apv). Iš Lubejos ir Marcienos užrašyta ir deminutyvinė forma *blūmīte*: *zilàs blùmìtę̀s* ‘mėlynosios slyvelės’ Lubeja (Apv); *poˑ́šas síkàs bĺûemítę̀s oˑ́pę̂dę̀ cùkas* ‘pačias smulkiausias slyveles suėdė kiaulės’ Marciena (Apv).

Leksema *bļūme* užregistruota Aknystoje, pvz.: *sórkanòa bļ̀ùmę̀*; *kółna dòarzá beja bļ̀ùmę̀ś*; *úgu joám ćíši dàuʒ ńiˑkod nabeja, beĺ górdas*; *bļ̀ùmę̀ś sółtòas zîmas nadagàiḋeja: pa vîǹài víiǹ yznyka*; *múms jòu nabeja ńi zyłù, ńi ʒaĺtanù bļ̀ùmu, ťik sórkanòas*, *bļ̀ùmu vàr póarsa-éšt́, na to koá ķiřšu*; *kàuliņu àr víģ̀loók nùŕèiť, kas ta, ka łáłs* ‘raudonoji slyva; sode ant kalno buvo slyvų; vaisių ant jų labai daug niekada nebuvo, bet skanios; slyvos šaltos žiemos neatlaikė, po vieną išnyko; mes neturėjome nei mėlynų, nei geltonų slyvų, tik raudonų; slyvų galima persivalgyti, ne taip kaip vyšnių; kauliuką taip pat lengviau nuryti, nieko, kad didelis’ Aknysta (Apv).

Atskirose šnektose užrašyti pavadinimai su šaknimi *gluom-*, reflektuojančia priebalsių sekos *b...m* → *g...m* disimiliaciją (apie ją plačiau žr. LEW 51), pvz.: *gluõme*, *gluõma* – Nygrandėje ir suff. la. *-ene* vedinys (žr. Endzelīns 1951: 298) *gluõmene* Vecpiebalgoje (ME I 532). J. Endzelīnas spėja, kad anksčiau minėtą priebalsių *p-* (o ne *b-*) → *g-* kaitą lėmė kontaminacija su adj. la. *glums* ‘glitus, slidus; landus; tikras’ (ME I 630), plg. *glūme*, *-is* ‘slyva’ (apie tai žr. ME I 631). Vėliau pareikšta nuomonė, kad la. „*gluome*, ko gero, neskiriama nuo lie. *bloms* „mėlynoji slyva” [...]. Tad mūsų *gluome* būtų susidariusi dėl disimiliacijos iš **bluomes*; su *g* iš *b* [...]” (apie tai plačiau žr. FBR XIII 98).

Leksemos *gluome*, *glūme* užregistruotos XVIII ir XIX a. žodynuose: *glohmes* pflaumen Depkin 1704 I 428; Pflaume, *Gluhme*, Baum *Gluhmju Kohks* Elvers 1748: 214; *gluhme*=glohme Ulmann 1872: 75; *gluhme*, Pflaume, *meſcha gluhmes* ‘meža plūmes’ Schlehen. Stenders 1789 I 73; *glohme*, für pluhme (Pflaume) Ulmann 1872: 75.

Vakarų aukštaičių kauniškių plote, ypač jo šiaurinėje dalyje, apie Šakius, Griškabūdį, Barzdus, vengrinės slyvos veislėms apibūdinti vartojamas pavadinimas *bliūmas* (apie jo kilmę žr. anksčiau), pvz.: *gražùz buvoˑ‿lãĩkas* | *kai‿blˈúrmai žĭrdę́joˑ* ‘gražus buvo laikas, kai slyvos žydėjo’ ZnŽ I 154; *nupjóvę̣m taˑ‿blˈuˑmùkaˑ* ‘nupjovėme tą slyvukę’ ZnŽ I 154; *šiẽmed blˈúrmuˑ taiˑ‿næbùs* ‘šiemet slyvų tai nebus’ ZnŽ I 154; *pǽ.rnai buvoˑ‿dãũk oˑbuolˈùku.* | *blˈúrmu. labai‿dãũk* ‘pernai buvo daug obuoliukų, slyvų labai daug’ ZnŽ I 154; *ar šiemet žydėjo bliūmas?* ‘ar šiemet žydėjo slyva?’ Barzdai (LKŽe); *nosis pamėlynavo kai bliūmas* ‘nosis pamėlynavo kaip slyva’ Griškabūdis (LKŽe); *da žali bliūmai* ‘dar žalios slyvos’ Geistarai (LKŽe). Minėtina, kad šiose šnektose *bliūmas* gana aiškiai skiriamas nuo *slyvos*, pvz.: *blˈúrmai bũrva didesnì mẽdžei nægu‿slĩvuˑ* ‘*bliūmai* būna didesni medžiai negu slyvos’ ZnŽ I 154; *mažìtæs vadìnọm slĩvọs* | *oˑ‿dìdelęs blˈúrmai* ‘mažytes vadinom – slyvos, o didelės – *bliūmaiˮ* ZnŽ I 154.

Latvių šnektose užrašyta sudurtinių slyvos pavadinimų su komponentu *blūm-*, pvz.: *tùo zilùo síkùo blùmuózi̯ņu – klàjiẽnc pìebìrˈś* ‘tų mažų mėlynų slyvų asla prikritusi’ Lubeja (Apv); *ę̣̀rkškuógas ìetàisìtas bùrćiņàs ùn blùmuógå̀s* ‘agrastai užkonservuoti stiklainėliuose ir slyvos’ Karzdaba (Apv); *blûmúogu dâuʒi, vèi še, jàsalosa, pa zˈäᵉlíti màtájas* ‘slyvų daug, dar čia reikia surinkti, žolytėje mėtosi’ Marciena (Apv); *blûemu bija bârùms*; *biį̀ ʒaˊ:ltánas iį̀ zilas blûemˈúogas* ‘slyvų buvo daug; buvo geltonųjų ir mėlynųjų slyvų’ Marciena (Apv); taip pat *blùmuôga* – Liezėrėje (EH I 232; ALE); *plūnu uoga* (ME III 362).

Latvių šnektose fitonimui *slyva* apibūdinti vartojamos įvairios sintagmos, pvz.: *cūku bluome* ‘mėlynoji (kiaulinė) slyva’, *cūku plūme* ‘t. p.’, *cūku bluome* ‘t. p.’: *tùo cùku bĺuêmiš gòn aːtkrovam* ‘tą kiaulinę slyvelę atskyrėme’ Lazduona (Apv); *tãs mazãs sàucàm cũku plũmᵉs* ‘tas mažas [slyvas] vadinome kiaulinėmis slyvomis’ Panemunė (ALE); *zilâs plũmes* ‘mėlynosios slyvos’ Nyca (ALE); *mûsìem bija zilàs plùmes, tagad tàs sàuc: cùku plùmes, pamozas, tik lìelas nabiį̀ kˑâ tˑàs ʒaÎltanàs* ‘mes turėjome mėlynųjų slyvų, dabar jas vadina kiaulinėmis slyvomis, mažokos, nebuvo tokios didelės kaip tos geltonosios’ Sinuolė (ALE); *nù zilâm*

kenêm, tâdas sulîgas, zupîgas ‘tādas brūni sarkanas plūmes sauc par *pļūtkenēm*, tādas sulīgas, zupīgas’ Kursīšos (ALE).

Leksēma *plūme* reģistrēta arī 17.–19. gs. vārdnīcās, piem., *pluhme*, Pflaume *dſeltana pluhme* ‘dzeltena plūme’ Spillins Stenders 1789 I 201; *gluhme*, Pflaume. E. *meſcha gluhmes* ‘meža plūmes’ Schlehen. E. Stenders 1789 I 201; *gluhme*=glohme Ulmann 1872: 75; *glohme*, für pluhme (Pflaume) Ulmann 1872: 75; arī *pluhmaji*, *-u* ‘plūmju stādījums, -u’ Pflaumenbaum, Pflaumengeſtraüch; *meſcha pluhmaji* ‘meža plūmju stādījums’, Schlehdorn, Prunus spinosa Ulmann 1872: 207; *pluhme*, *-es*, die Pflaume Ulmann 1872: 207.

Atsevišķi aplūkojama galvenokārt Kurzemes izloksnēs reģistrētā leksēma *būka* ‘melnā plūme, mazā, zilā plūme’, piem., Aizputē, Alsungā, Gramzdā, Grobiņā, Īvandē, Kuldīgā, Nīcā, Nīgrandē, Puzē, Rucavā, Saldū, Stendē, Vaiņodē (ME I 357–358; EH I 257; Apv), ‘melnā plūme’ Ventspilī (EH I 257), saistāma ar subst. la. *budzis* ‘neienākusies oga, nenogatavojies auglis u. c.’ (ME I 345; EH I 249) < la. **bugis* (vairāk skat. LEV I 151–152; skat. arī ME I 267, 345), un tā atspoguļo struktūrelementa *g* > *k* miju, ko acīmredzot noteikusi analoģija ar adj. la. *s-k-āņš*, *-ņa* ‘rūgts, paskābs u. c.’, *š-k-ērms*, *-a* ‘t. p.’ (J. Endzelīns [1951: 205] šādas mijas sliecas pamatot ar fonēmu asimilācijas procesiem); kā arī *krēķis* ‘mazas, zilas plūmītes (*Prunus insititia*)’ Dundagā, Gaiķos, Kandavā, Mērsragā, Stendē, Talsos (ME II 275; Apv).

Vārds aizgūts no vlv. *krēke* ‘Schlehenpflaume’ (ME II 275; sal. LEW 297).

còuku plùmêm vùorija zapti; *viņa iznùok loba, naų tik stipra kuô nù bròunâm plùmêm* ‘iš mėlynųjų kiaulinių slyvų virė uogienę; ji gera išeina, ne tokia stipri kaip iš ruduųjų slyvų’ Kalncempjai (Apv).

Užrašyti ir žodžių junginiai *lęišu plûmęs* ‘mažos mėlynos slyvelės’ Skaistkalnė, Taurkalnė (Apv), *vẽja plũmes* ‘slyvos be kauliukų’ Gruobinia (Apv), *zyłòa ƀļùmę* ‘mėlynoji slyva’ Aknysta (Apv).

Kuržemėje užfiksuota leksema *pļūtkene* ‘slyva’ suponuoja asociatyvą dėl uzemos ‘vidurių laisvinamoji priemonė’ (plg. *pļūtkene* ‘viduriavimas’), pvz.: *tâdas brũnîgi saŕkanas plũmes saûc pa pļũtkenêm, tâdas sulîgas, zupîgas* ‘tokias rudai raudonas slyvas vadina *pļūtkenes*, tokios sultingos’ Kursyšiai (ALE).

Leksema *plūme* įtraukta į XVII–XIX a. žodynus, pvz.: *pluhme*, Pflaume *dſeltana pluhme* ‘geltonoji slyva’ Spillins Stenders 1789 I 201; *gluhme*, Pflaume. E. *meſcha gluhmes* ‘miško slyvos’ Schlehen. E. Stenders 1789 I 201; *gluhme*=glohme Ulmann 1872: 75; *glohme*, für pluhme (Pflaume) Ulmann 1872: 75; arī *pluhmaji*, *-u* ‘slyvų sodinys’ Pflaumenbaum, Pflaumengeſtraüch; *meſcha pluhmaji* ‘miško slyvų sodinys’, Schlehdorn, Prunus spinosa Ulmann 1872: 207; *pluhme*, *-es*, die Pflaume Ulmann 1872: 207.

Atskirai aptartina daugiausia Kuržemės šnektose užfiksuota leksema *būka* ‘juodoji slyva, maža mėlyna slyva, mižnė’ – apie Aizputę, Alsungą, Gramzdą, Gruobinią, Yvandę, Kuldygą, Nycą, Nygrandę, Puzę, Rucavą, Saldų, Stendę, Vainiuodę (ME I 357–358; EH I 257; Apv), ‘juodoji slyva’ – Ventspilyje (EH I 257), sietina su subst. la. *budzis* ‘neprisirpusi uoga, neprinokęs vaisius ir kt.’ (ME I 345; EH I 249) < la. **bugis* (plačiau žr. LEV I 151–152; dar žr. ME I 267, 345) ir reflektuojanti struktūrinio elemento *g* > ***k*** kaitą, matyt, nulemtą analogijos su adj. la. *s-**k**-āņš*, *-ņa* ‘aitrus, rūgštokas ir kt.’, *š-**k**-ērms*, *-a* ‘t. p.’ (J. Endzelīnas [1951: 205] tokius kitimus yra linkęs grįsti fonemų asimiliaciniais procesais); taip pat *krēķis* ‘mažos mėlynos slyvelės (*Prunus insititia*)’ apie Dundagą, Gaikius, Kandavą, Mėrsragą, Stendę, Talsus (ME II 275; Apv).

Žodis perimtas iš vid. vo. že. *krēke* ‘Schlehenpflaume’ (ME II 275; plg. LEW 297).

Lazdas nosaukumi

Anna Stafecka, Rima Bakšiene,
Saulus Ambrazs

Kartes pamatā ir atbildes uz ALE leksikas aptaujas 62. jautājumu. Komentārā izmantotas arī atbildes uz KFRP 4. dialektoloģijas anketas 140. jautājumu un uz *Lietuviešu valodas izlokšņu un to mijiedarbības pētījumu programmas* (*Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa*) 64. jautājumu, kā arī atbildes uz LVDA programmas 382. jautājumu.

Kartē atspoguļota lazdu dzimtas (*Corylaceae*) krūma, kurā aug rieksti, – parastās lazdas (*Corylus avellana*) – nosaukumu izplatība.

Nosaukums *lazda*, kas ir arī literārās valodas vārds, ir sens baltu vārds, izplatīts visā Latvijas teritorijā. To sastop visos vēsturiskajos novados, augšzemnieku dialektā izplatīts fonētiskais variants *lozda*, piem., *šùgod rîkstu goc* (-ds): *pyłnas łozdas* ‘šogad riekstu gads: pilnas lazdas’ Aknīstē (ALE); *mežâ bi daũdz lazdu, ùn citu gadu bi traki daũdz riẽkstu* ‘mežā bija daudz lazdu, un dažu gadu bija ļoti daudz riekstu’ Ērģemē (ALE); *lazda:m i ciêti riẽkst*^{i} ‘lazdām ir cieti rieksti’ Idū (ALE); *kuru god lozdòm jìr dàuć rìkstu* ‘dažu gadu lazdām ir daudz riekstu’ Kalupē (ALE); *pèickài kuôtu nu lozdys grîźä* ‘pātagai kātu no lazdas grieza’ Nautrēnos (LVDA); *šis i lazdeles* [zars] ‘šis ir lazdiņas zars’ Nīcā (ALE); *lozdu Líču, rìkstus râvu* ‘lazdu liecu, riekstus rāvu ‘plūcu’’ Šķilbēnos (ALE); *kuŕ riẽkstus dabûs*^{i}*, ja lazd*^{u} *naụ* ‘kur riekstus dabūsi, ja lazdu nav’ Zālītē (ALE); *kùr ìr lozdas, tùr pùikas ùn vùovẹres mẹkliê rìkstus* ‘kur ir lazdas, tur zēni un vāveres meklē riekstus’ Ziemerī (ALE).

Variantu *lazds* lieto Vidzemes vidus izloksnēs ap Bilsku, Jumurdu, Kauguriem, Sēļiem, Trikātu, Vaivi, Vecpiebalgu, piem., *lazds, tas jàu mùms tepat ir* ‘lazda, tā jau mums tepat ir’ Dzērbenē (LVDA); *pàr lazdìm sàuc*; *lazda rĩksti* ‘par lazdām sauc; lazdas rieksti’ Jaunraunā (LVDA); *neviêna lazda* ‘[nav] nevienas lazdas’ Raunā (LVDA); *lazdi dikti agri ziêd* ‘lazdas ļoti agri zied’ Smiltenē (LVDA).

Tas sastopams arī dažās augšzemnieku dialekta izloksnēs Vidzemē (Galgauskā, Jaunrozē, Lejasciemā, Tirzā u. c.), piem., *màjas dàrzâ lozdus sastàdija* ‘mājas dārzā lazdas sastādīja’ Lizumā (LVDA); *lozdi ziêd gavìeniê àr soŕkanìem, mozìem ziêdiņìem* ‘lazdas zied gavēnī sarkaniem, maziem ziediņiem’ Sinolē (ALE).

Retāk variants *lazds* reģistrēts Kurzemē – Dunikā, Kandavā, Laidzē u. c., kā arī Zemgalē – Salgalē, piem., *lazdàm i riẽkst* ‘lazdai ir rieksti’ Zūrās (LVDA); *lazduôs aûg riẽksti* ‘lazdās aug rieksti’ Vecmokās (LVDA).

Variants *lęzda* izplatīts Vidzemes vidus izloksnēs (ap Ērģemi, Omuļiem, Krimuldu) un Vidzemes lībiskajās izloksnēs (Ainažos, Alojā, Lēdurgā, Puikulē, Idū, Rozulā, Svētciemā u. c.), piem., *lęzd aûg krũmos* ‘lazda aug krūmos ‘krūmveidīgi’’ Alojā (LVDA); *div*^{a}*s lęzd*^{a}*s tīrum*^{a} *malà* ‘divas lazdas tīruma malā’ Plāņos (LVDA); *lęzdãs aûg riẽksti čẹmuriem* ‘lazdās aug rieksti čemuriem’ Skaņkalnē (LVDA).

Gandrīz tai pašā areālā sastopams *o*-celma vārds *lęzds*, piem., *lęzdu stīpas bi mucãm* ‘lazdu stīpas bija mucām’ Ērģemē (ALE); *lęzdi, lęzdìm riẽksti aûg* ‘lazdām rieksti aug’ Kauguros (ALE); *pavasari mumș patik lęzd bārbaliņ’s, ka lęzd ziêdẽį* ‘pavasarī mums patika lazdu spurdzes, kad lazdas ziedēja’ Ozolos (LVDA); *agrâk jaû pina kuřvus, krệslus taĩsija, ta jaû briẽsmīgi izmañtuõja tuõs lęzdus, lęzdi labi liêcâs* ‘agrāk jau pina grozus, krēslus gatavoja, tad jau ļoti izmantoja tās lazdas, lazdas labi liecās’ Vilzēnos (LVDA).

Variants *lagzda* plaši izplatīts Kurzemē (Kurzemes lībiskajās izloksnēs sastop fonētiskos variantus *làgzd* Zlēkās, Zūrās (FBR VII 41), *lâgzd* Ēdolē, Īvandē, Padurē, Zūrās, *lâgzd*^{a} Engurē), piem., *lagzd*^{a}*s miza, lagzdaî riẽksti* ‘lazdas miza, lazdai rieksti’ Asītē (ALE); *šuôgad lagzdaĥ daũdz riẽkst* ‘šogad lazdām daudz riekstu’ Alsungā (ALE); *lagzdę puĹk riẽkst* ‘lazdā daudz riekstu’ Jūrkalnē (LVDA); *lagzdu krũms* ‘lazdu krūms’ Rendā (ALE).

Tas sastopams arī Zemgalē, piem., *tepat aûg lagzdas* ’tepat aug lazdas’ Jaunaucē (LVDA); *lagzdâm tiẽ ziêdi tâdi maziņi* ‘lazdām tie ziedi tādi maziņi’ Līvbērzē (LVDA); retumis fiksēts arī Vidzemē (Ādažos, Bīriņos, Dauguļos u. c.), piem., *lagzdas bi piĹs a riẽkstiĥ* ‘lazdas bija pilnas ar riekstiem’ Skultē (LVDA).

Vārdu *lagzds* lieto galvenokārt Kurzemes ziemeļu un vidusdaļā, piem., *lâgzds åûg mežẹ* ‘lazda aug mežā’ Laucienē (LVDA); *te gâr ẹzệrmâl i lagzdi* ‘te gar ezermalu ir lazdas’ Rendā (ALE); *lagzduôs aûg riẽkst* ‘lazdās aug rieksti’ Stendē (LVDA); šis variants fiksēts arī Zemgalē, piem., *tuŕ, tai mežâ vẹșẹlas ciŕsmas piĹlas lagzdiêm, kad nãk riêksti, maîsiêm var nest* ‘tur, tajā mežā, veselas cirsmas pilnas lazdu, kad ienākas rieksti, maisiem var nest’ Zemītē (LVDA).

Variants *lęgzda* plašāk sastopams Zemgalē (Bukaišos, Dobelē, Džūkstē, Naudītē, Sniķerē, Tērvetē, Vilcē u. c.), piem., *lęgzdas – agrâki tautas mutē* ‘*lęgzdas* ‘lazdas’ – agrāk tautas mutē’ Bērzē (LVDA); *lęgzda ziêd gavẽnî saŕkaniêm ziêdiņiêm* ‘lazda zied gavēnī sarkaniem ziediņiem’ Džūkstē (ALE). Tas izplatīts arī Vidzemes lībiskajās izloksnēs, reģis-

Lazdyno pavadinimai

Anna Stafecka, Rima Bakšienė,
Saulius Ambrazas

Žemėlapio pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 62. Rašant komentarą papildomai naudotasi atsakymais į KFRP 4-osios dialektologijos anketos klausimą Nr. 140, į *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos* klausimą Nr. 64, taip pat atsakymais į LVDA klausimą Nr. 382.

Žemėlapyje vaizduojamas lazdyninių (*Corylaceae*) šeimos riešutus auginančio krūmo – paprastojo lazdyno (*Corylus avellana*) pavadinimų paplitimas.

La. *lazda*, kuriuo lazdynas vadinamas ir bendrinėje kalboje, yra senas baltų žodis, paplitęs visoje Latvijos teritorijoje. Jis vartojamas visuose istoriniuose regionuose, augšžemiečių tarmėje paplitęs fonetinis variantas *lozda*.

Tarmių pavyzdžiai: *šùgod rîkstu goc*(*-ds*): *pyłnas łozdas* ‘šiemet riešutų metai: pilni lazdynai’ Aknysta (ALE); *mežâ bi daũdz lazdu, ùn citu gadu bi traki daũdz riẽkstu* ‘miške buvo daug lazdynų, o kai kuriais metais būdavo labai daug riešutų’ Ergemė (ALE); *lazda:m i ciêti riẽkst*^{i} ‘lazdynų kieti riešutai’ Idus (ALE); *kuru god lozdòm jìr dàuć rìkstu* ‘kaip kuriais metais lazdynuose būna daug riešutų’ Kalupė (ALE); *pèickài kuôtu nu lozdys grîžä* ‘botagui kotą iš lazdyno pjovė’ Nautrėnai (LVDA); *šis i lazdeles* [zars] ‘tai lazdynėlio šaka’ Nyca (ALE); *lozdu Ĺičču, rìkstus râvu* ‘lazdyną lenkiau, riešutus skyniau’ Škilbėnai (ALE); *kuî riẽkstus dabûs*^{i}*, ja lazd*^{u} *nạ̀* ‘kur riešutų gausi, jei lazdynų nėra’ Zalytė (ALE); *kùr ìr lozdas, tùr pùikas ùn vùovẹ̀res mę̣kliê rìkstus* ‘kur yra lazdynų, ten berniukai ir voverės ieško riešutų’ Ziemeris (ALE).

Variantas *lazds* vartojamas Vidžemės vidurio šnektose apie Bilską, Jumurdą, Kaugurus, Sėlius, Trikatą, Vaivę, Vecpiebalgą, pvz.: *lazds, tas jàu mùms tepat ir* ‘lazdynas, čia pat mūsų yra’ Dzėrbenė (LVDA); *pàr lazdìm sàuc*; *lazda rĩksti* ‘lazdynais vadina; lazdyno riešutai’ Jaunrauna (LVDA); *neviêna lazda* ‘[nėra] nė vieno lazdyno’ Rauna (LVDA); *lazdi dikti agri ziêd* ‘lazdynai labai anksti žydi’ Smiltenė (LVDA).

Šis žodis vartojamas ir kai kuriose augšžemiečių šnektose Vidžemėje (Galgauska, Jaunruozė, Lejasciemas, Tirza ir kt.), pvz.: *màjas dā̀rzâ lozdus sastàdija* ‘namų sode lazdynų prisodino’ Lizumas (LVDA); *lozdi ziêd gavìeniê àr soŕkanìem, mozìem ziêdiņìem* ‘lazdynai žydi per gavėnią raudonais mažais žiedeliais’ Sinuolė (ALE).

Variantas *lazds* rečiau užfiksuotas Kuržemėje – Dunikoje, Kandavoje, Laidzėje ir kt., ir Žiemgaloje – Salgalėje, pvz.: *lazdàm i riẽkst* ‘lazdyne yra riešutų’ Zūros (LVDA); *lazduôs aũg riẽksti* ‘lazdynuose auga riešutai’ Vecmuokos (LVDA).

Variantas *lę̣zda* paplitęs Vidžemės vidurio (apie Ėrgemę, Uomulius, Krimuldą) ir Vidžemės lyviškosiose šnektose (Ainažiai, Aluoja, Lėdurga, Puikulė, Idus, Ruozula, Svėtciemas ir kt.), pvz.: *lę̣zd aũg krũmos* ‘lazdynai auga krūmais’ Aluoja (LVDA); *div*^{a}*s lę̣zd*^{a}*s tĩrum*^{a} *malà* ‘du lazdynai lauko pakraštyje’ Planiai (LVDA); *lę̣zdãs aũg riẽksti čę̣muriem* ‘lazdynuose riešutai auga kekėmis’ Skankalnė (LVDA).

Beveik tame pačiame areale vartojamas ir *o* kamieno žodis *lę̣zds*, pvz.: *lę̣zdu stĩpas bi mucãm* ‘statinių lankai buvo iš lazdynų’ Ėrgemė (ALE); *lę̣zdi, lę̣zdìm riẽksti aũg* ‘lazdynuose riešutai auga’ Kaugurai (ALE); *pavasari mumš patik lę̣zd bārbaliņ’s, ka lę̣zd ziêdẽį* ‘pavasarį mums patiko lazdynų žirginiai, kai lazdynai žydėjo’ Uozuolai (LVDA); *agrâk jaû pina kuŕvus, krę̣slus taĩsija, ta jaû briẽsmīgi izmañtuõja tuõs lę̣zdus, lę̣zdi labi liêcâs* ‘anksčiau pynė pintines, kėdes dirbo, tai jau labai naudodavo tuos lazdynus, lazdynai gerai lenkėsi’ Vilzėnai (LVDA).

Variantas *lagzda* labai dažnas Kuržemėje. Lyviškosiose šnektose randami jo fonetiniai variantai *là̀gzd* – Zlėkose, Zūrose (FBR VII 41), *lâgzd* – Ėduolėje, Yvandėje, Padurėje, Zūrose, *lâgzd*^{a} – Engurėje, pvz.: *lagzd*^{a}*s miza, lagzdaî riẽksti* ‘lazdyno žievė, lazdyno riešutai’ Asytė (ALE); *šuôgad lagzdaḿ daũdz riẽkst* ‘šiemet lazdynuose daug riešutų’ Alsunga (ALE); *lagzdę puĺk riẽkst* ‘lazdyne daug riešutų’ Jūrkalnė (LVDA); *lagzdu krũms* ‘lazdynų krūmas’ Renda (ALE).

Jis vartojamas ir Žiemgaloje, pvz.: *tepat aũg lagzdas* ‘čia pat auga lazdynai’ Jaunaucė (LVDA); *lagzdâm tiẽ ziêdi tâdi maziņi* ‘tie lazdyno žiedai tokie mažučiai’ Lyvbėrzė (LVDA); atskirose vietose užfiksuotas ir Vidžemėje (Adažiai, Byriniai, Dauguliai ir kt.), pvz.: *lagzdas bi piĹs a riẽkstiḿ* ‘lazdynai buvo pilni riešutų’ Skultė (LVDA).

Lagzds daugiausia vartojamas Kuržemės šiaurės ir vidurio dalyse, pvz.: *lâgzds åũg mežę̣* ‘lazdynas auga miške’ Laucienė (LVDA); *te gâr ę̣zệrmâl i lagzdi* ‘čia palei ežero pakraštį lazdynai’ Renda (ALE); *lagzduôs aũg riẽkst* ‘lazdynuose auga riešutai’ Stendė (LVDA). Šis variantas užfiksuotas ir Žiemgaloje, pvz.: *tuŕ, tai mežâ vę̣sę̣las ciŕsmas piĹlas lagzdiêm, kad nãk riêksti, maîsiêm var nest* ‘ten, tame miške, ištisos kirtavietės pilnos lazdynų, kai prinoksta riešutai, maišais gali nešti’ Zemytė (LVDA).

Variantas *lę̣gzda* dažniau pasitaiko Žiemgaloje (Bukaišiai, Duobelė, Džūkstė, Naudytė, Snikerė, Tėrvetė, Vilcė ir kt.), pvz.: *lę̣gzdas* – *agrâki tautas mutẽ* ‘*lę̣gzdas* ‘lazdynai’ – anksčiau žmonės sakė’ Bėrzė (LVDA); *lę̣gzda ziêd gavẽnî saŕkaniêm ziêdiņiêm* ‘lazdynas žydi per gavėnią raudonais žiedeliais’ Džūkstė (ALE). Jis paplitęs ir Vidžemės

trēts Ainažos, Duntē, Lādē, Liepupē, Limbažos, Nabē, Rūjienā, Salacā u. c., piem., *lęgzd zìetd gavèņ laĩka* ‘lazdas zied gavēņa laikā’ Lādē (LVDA); *pũiki lęgzda šķiñ riẽksts* ‘zēni lazdā plūc riekstus’ Svētciemā (LVDA).

EH I 731 vārds *lęgzda* dots vēl no dažām citām izloksnēm – Bēnes, Ērģemes, Lugažiem, Smārdes, Sējas, Lestenes, Vecates, Liepupes, Duntes, Svētciema, Stienes.

o-celma forma *lęgzds* sastopama galvenokārt Vidzemes lībiskajās izloksnēs, piem., *lęgzdi – tiẽ åûg tâ krũmos* ‘lazdas – tās aug tā krūmos ‘krūmveidīgi’’ Lēdurgā (LVDA); *gan puĩk nuôlaûzs lęgzdam gal* ‘ganu zēns nolauzis lazdai galu ‘galotni’’ Umurgā (LVDA); *lęgzd šuôgad piĪl a riẽkstiṁ* ‘lazdas šogad pilnas riekstu’ Vainižos (ALE).

Senākajās latviešu vārdnīcās minēti vairāki šā krūma nosaukuma varianti: *laſdi* Lettus 1636: 85; *lagsdi* hasel strauch ‘riekstu koki’ Fürecker 1685 I 138; II 159; *Lagsdi*, haselstrauch Depkin 1704 II 105; *laſda* Ulmann 1872: 135; *legſds, legſda* Ulmann 1872: 139; *lagſda* Ulmann 1872: 135; Leszczyna, *Corylus*. *lozda* Kurmin 1858: 67.

Atbilstošajam lietuviešu valodas vārdam *lazdà* mūsdienu lietuviešu valodā tagad ir nozīme ‘pagale, nūja’, un tikai dažās izloksnēs saglabāta senā nozīme ‘lazda’, sal. vēl variantus *lãzdas; lazà, lãzas* (par pēdējo divu cilmi skat. Būga I 273).

Nosaukumu *laz(d)à* ar nozīmi ‘lazda’ joprojām lieto dažās dienvidžemaišu (ap Raseiņiem, Ķelmi, Kuršēniem) un to kaimiņu rietumaukštaišu izloksnēs (ap Jurbarku, Marijampoli), piem., *lu̯ńkã [buvo] ìš̡ lazũ* ‘loki [bija] no lazdas’ DūnŽ 170; *senúovie viẽdra· bu̯va làzuõs mẽdže lu̯ńkã̃s* ‘senos laikos spaiņiem bija lazdas koka stīpas’ DūnŽ 170; *lazdos šį̃met nu riešutų linksta* ‘lazdas šogad no riekstiem līkst’ Karklēnos (LKŽe); *sniegui bėgant, lãzdos pradeda žydėti* ‘sniegam kūstot, lazdas sāk ziedēt’ Užventē (LKŽe).

Šis vārds ar seno nozīmi fiksēts arī lietuviešu valodas dienvidaustrumu areālā: austrumaukštaišu Viļņas izloksnēs – ap Dūkštu, Dieveniškėm (šajā izloksnē pierakstīts arī vārdu savienojums *lazdų̃ krū́mas* ‘lazdu krūms’), dienvidaukštaišu izloksnēs – ap Traķiem, Onušķiem, Leipaliņģi, piem., *lazdũ̃ aĩ̃.k pririñ.k ir suv́ŕk* [akėčias] ‘ej pie lazdām, salasi un nopin [ecēšas]’ DrskŽ 186; *in lazdõ̃s ko·kꞌĩ̃· rí́ešutꞌi· randzꞌì* ‘lazdā kādu riekstu var atrast’ DvŽ I 346; *daũ.gelꞌ lazdũ | alꞌ mã̃·ža riešutũ̃* ‘daudz lazdu, bet maz riekstu’ DvŽ I 346; *Ivonẽ̃lis kãro lazdų̃ krū́me* ‘Ivonēlis karājas lazdā’ DvŽ I 346; *paskꞌorė* [...] *krumi lazdu· šilꞌko kustu. ažû. kaꞌklɔ* ‘pakārās [...] lazdā, zīda lakats ap kaklu’ DvŽ I 346; *šiemet pilnos lazdos riešutų* ‘šogad pilnas lazdas riekstu’ Onušķos (LKŽe); *visa lazda apkepus kekėm* ‘visa lazda pilna čemuru’ Traķos (LKŽe).

Tas izplatīts Baltkrievijas lietuviešu izloksnēs (Gervēčos, Lazūnos, Pelesā, Varanavas apkaimē), piem., *ãnas lazõn inl̓iñdo ir sédzꞌ* ‘viņš ielīda lazdā un tup’ LzŽ 141; *un lazdõs riešutaĩ́ áuga* ‘lazdā rieksti aug’ LzŽ 141; *cia daũg tų̃ lazdų̃ yrà* ‘šeit daudz to lazdu ir’ LzŽ 141; *svietas renka riešutus – kas lazdà, tai žmogus* ‘cilvēki vāc riekstus – katrā lazdā pa cilvēkam’ Žirmūnos (LKŽe); *gaidukas inlindo lazdõn* ‘gailītis ielīda lazdā’ Pelesā (LKŽe); *pririšė veršelį pas lazdelę ir nuej[o] medin* ‘piesēja bullēnu pie lazdiņas un aizgāja uz mežu’ Armonišķēs (LKŽe).

Lietuviešu senajos rakstos arī dominē nozīme ‘spieķis; nūja, rīkste’, nereti ar simboliskām funkcijām, piem., *Purpurá apwîlko / erßkeczáis karunawôio / wieton’ łazdós karâleus nę́ndrę iam’ padawinóio* ‘purpura drēbes apvilka, ar ērkšķiem kronēja, karaļa zižļa vietā niedri viņam uzdāvināja’ DP $169_{41–42}$; *Ir norint waiſchczoczìau* [sic!] *tamſsoia pakalnya, neſsibijau ne quartunos, neſa tu ſu manim eſsi, tawa laſda ir tawa ramtis linksmin mane* ‘kaut es staigātu tumšā ielejā, nebaidos nelaimes, jo tu ar mani esi, tavs spieķis un tavs balsts ielīksmo mani’ BB Ps 23,4; *Lázdá Aroná pádžiuwuſi ir umay prážiduſi* ‘Ārona rīkste nokaltusi un pēkšņi uzziedējusi’ SE $80_{19–20}$; Heroldſka laſká. Caduceum. *łazda paſiuntinio* ‘sūtņa spieķis’ SD^3 82; Laſka páſtuba. Pedū. *łazda piemenies* ‘gana rīkste’ SD^3 149skk.

Taču otrajā Konstantina Sirvīda vārdnīcā (Leßczyzná / drzewo leßczyznowe. Corylus. *łazda* ‘lazda’ SD^3 152; Orzech laſkowy / Auellana nux *Rießutis lazdos* ‘lazdas rieksts’ SD^3 270) un 17. gs. Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcās (Nußbaum *Lazda* ‘lazda’ Lex 65a; NußBaum. *Lazda, ôs*. F. ‘lazda’ C II 156) atrodama arī nozīme ‘lazda’.

To, ka šī nozīme ir primāra, papildus latviešu valodas dotumiem rāda arī pr. *laxde* (< **lagzdē*) ‘lazda’ E 607. Šis vārds, tāpat kā iepriekš minētais la. *lagzda*, *lagzds*, *lęgzda, lęgzds*, ir ar *-g-* iespraudumu (ME II 399; Endzelīns 1943: 40; Endzelynas 1957: 57; Stang 1966b: 108; PKEŽ III 55).

No otras puses, mūsdienu lietuviešu valodā nostiprinājusies nozīme ‘nūja’, kaut arī ir sekundāra, tomēr nav gluži jauna. Kā rāda saliktenis *kel-laxde* ‘šķēpa kāts’ E 423 (: *kelian* ‘šķēps’ E 422), tā nav bijusi sveša arī prūšu valodā.

Baltu vārdam **laź-da* ‘lazda’ (darināts līdzīgi kā lie. *žaiz-dà* ‘brūce, ievainojums’, sal. Ambrazas 1993: 87sk.), šķiet, ir radniecīgs alb. *lajthi*, *ledhi* ‘lazda’ (Широков 1984: 17; Sabaliauskas 1990: 41). Šeit jāņem vērā, ka starp baltu un paleobalkānu valodām kādreiz ir bijuši ļoti cieši kontakti (sal. Dini 2000: 162skk.; Karaliūnas II 331skk. un lit.).

Līdzīgi radniecīgi vārdi augu apzīmēšanai ir arī slāvu valodās, piem., sensl. un mūsdienu krievu *loza* ‘vīnogulāja zars, vīnogulājs, po. *łoza* ‘vītols, kārkls; rīkste; kārklājs’; po. *łaska* ‘nūja, lazda’, kr. *лязга* ‘lazdājs’ u. c. (Trautmann 1923: 153; LEW 348; ЭССЯ XIV 239skk., XV 34, XVI 118skk.; ПЯ L 48skk.; Smoczyński 2007: 341).

Tie visi, iespējams, darināti no viena un tā paša baltu-slāvu darbības vārda **leź-* ‘rāpot, līst’ (PKEŽ III 56; līdzīgi arī ПЯ L 50skk.), sal. jo sevišķi pr. *līse* ‘rāpo, lien’ III 107_3, la. *lẽzêt* ‘pamazām līst, rāpot pie kaut kā’, sl. **lěsti* ‘rāpot, līst’.

Bet šā vārda sakne varētu būt radusies no ide. **leg*$^{h-}$ ‘gulties, gulēt’ (PKEŽ III 70skk.), sal. lie. *légti* ‘guldīt’, baznsl. *lešti* ‘gulties’, gr. λέχεται ‘apgūlās’ utt. (tālāk skat. IEW 658sk.).

Lietuviešu literārajā valodā un izloksnēs ieviesies kopuma atvasinājums *lazdýnas* (ar variantiem *lazdỹnas*, *lazýnas*), kas darināts no jau aplūkotā vārda *lazdà*.

Tas izplatīts gandrīz visā lietuviešu valodas teritorijā, tikai nomales izloksnēs to lieto līdzās citiem nosaukumiem, piem., *isę̀lępâu i tũ lazdîn*^{a}*, nọ̀, rẽk skabît*^{e} *tus rę̂išọt*^{u}*s* ‘iekāpu tai lazdā, nu vajag šķīt tos riekstus’ MoŽK; *vẽd*^{o} *priėjûoų po tuok*^{o} *lazdîn*^{o} *ę sọ̀gọlîeų* ‘mēs abi divi piegājām pie tādas lazdas un likāmies gulēt’ MoŽK; *ę dȧuĝãu anũos (rudmėsės) âug kọr ĩ làzdi·nã* ‘un visvairāk tās (rudmieses) aug, kur ir lazdas’ MoŽK; *pêrnâ tũs lazdînũs bọ̀v*^{a} *dãug rę́išutũ* ‘pērn tajās lazdās bija daudz riekstu’ MoŽK; *lazdzi.nũ· bùvo. daũ.gꞌis* ‘lazdu bija daudz’ DrskŽ 186; *tì apæ.◡*kirdaiĥùs lazdi.naì | ȧ.nies ræ.šutů. tů.ri* ‘te ap Kirdeiķiem lazdas, tajās ir rieksti’ KlŽ 140; *tꞌĩ̃· lazdzꞌí·nas á.uga* | [...] *tꞌi· vꞌi·tꞌæ·lꞌu· ir ri*^{e}*šutũ̃ bùvo·* ‘te lazdas auga, [...] te klūgu un riekstu [daudz] bija’ DvŽ I 346; *nėr lazdynų̃ par mum* ‘nav lazdu pie mums’ Labanorā (LKŽe); *ant lazdynų šiemet daug žirginų* ‘lazdās šogad daudz spurdžu’ Ramīgalā (LKŽe); *lazdynè radau ežio lizdą* ‘lazdā atradu eža midzeni’ Užventē (LKŽe); *šį metą mūso lazdýnūs nė vieno riešuto nebuvo* ‘šogad mūsu lazdās neviena rieksta nebija’ Salantos (LKŽe).

K. Sirvīda otrajā vārdnīcā vārdam *lazdynas* ir arī nozīme ‘lazdu birzīte’: Leßczyná laſek leßczynowy / Coryletum. *łazdinas* SD^3 270. Šī nozīme fiksēta arī Druskininku izloksnē (LKŽe).

lyviškosiose šnektose, užregistruotas Ainažiuose, Duntėje, Ladėje, Liepupėje, Limbažiuose, Nabėje, Rūjienoje, Salacoje ir kt., pvz.: *lęgzd zìetd gavèn̦ laīka* ‘lazdynai žydi per gavėnią’ Ladė (LVDA); *pūiki lęgzda šk̦iî riẽksts* ‘berniukai lazdyne raško riešutus’ Svėtciemas (LVDA).

EH I 731 žodis *lęgzda* pateiktas ir iš kelių kitų šnektų – Bėnės, Ėrgemės, Lugažių, Smardės, Sėjos, Lestenės, Vecatės, Liepupės, Duntės, Svėtciemo, Stienės.

Kamieno *o* forma *lęgzds* daugiausia vartojama Vidžemės lyviškosiose šnektose, pvz.: *lęgzdi – tiẽ åûg tâ krūmos* ‘lazdynai – jie taip krūmais auga’ Lėdurga (LVDA); *gan puīk nuôlaûzs lęgzdam gal* ‘piemuo nulaužęs lazdyno viršūnę’ Umurga (LVDA); *lęgzd šuôgad pil̃ a riẽkstim̂* ‘lazdynai šiemet pilni riešutų’ Vainižiai (ALE).

Senuosiuose latvių žodynuose minima keletas šio krūmo pavadinimo variantų: *laſdi* Lettus 1636: 85; *lagsdi* hasel strauch ‘lazdynai’ Fürecker 1685 I 138; II 159; *Lagsdi*, haselstrauch Depkin 1704 II 105; *laſda* Ulmann 1872: 135; *legſds, legſda* Ulmann 1872: 139; *lagſda* Ulmann 1872: 135; Leszczyna, *Corylus. lozda* Kurmin 1858: 67.

Dabartinės lietuvių kalbos atitikmuo *lazdà* įprastai vartojamas ‘pagalio’ reikšme ir tik vienoje kitoje šnektoje išlaikyta senoji ‘lazdyno’ semema, dar plg. variantus *lãzdas*; *lazà, lãzas* (dėl pastarųjų dviejų kilmės žr. Būga I 273).

Pavadinimą *laz(d)à* ‘lazdyno’ reikšme dar vartoja kai kurios pietų žemaičių šnektos (apie Raseinius, Kelmę, Kuršėnus) bei jų kaimynai vakarų aukštaičiai (apie Jurbarką, Marijampolę), pvz.: *l̨ṷ́kã [buvo] i̯š̯ lazũ̇* ‘lankai [buvo] iš lazdyno’ DūnŽ 170; *senúovie viẽdra· bu̯va làzuõs mẽdže l̨ṷ́kã·s* ‘senovėje kibirai buvo lazdyno medžio lankais’ DūnŽ 170; *lazdos šįmet nu riešutų linksta* ‘lazdynai šįmet nuo riešutų linksta’ Karklėnai (LKŽe); *sniegui bėgant, lãzdos pradeda žydėti* ‘sniegui tirpstant lazdynai pradeda žydėti’ Užventis (LKŽe).

Šis žodis senąja reikšme užfiksuotas ir pietrytiniame lietuvių kalbos plote: rytų aukštaičių vilniškių – apie Dūkštą, Dieveniškes (šnektoje užrašytas ir žodžių junginys *lazdų krū́mas*), pietų aukštaičių – apie Trakus, Onuškį, Leipalingį, pvz.: *lazdũ· aĩ̯.k pririñ.k ir suví̯k [akėčias]* ‘lazdynų eik, prirink ir suvyk [akėčias]’ DrskŽ 186; *in lazdõs ko·k'ĩ· rí̯ešut'i· randz'ì* ‘ant lazdyno kokį riešutą randi’ DvŽ I 346; *daũ.gel' lazdũ | al' mãža riešutũ̇* ‘daug lazdynų, bet mažai riešutų’ DvŽ I 346; *Ivonẽlis kãro lazdų̇ krū́me* ‘Ivonėlis karo lazdyne’ DvŽ I 346; *pask·orė* [...] *krumi lazdu· šil'ko kustu. ažû. ka·klɔ* ‘pasikorė [...] lazdyne šilko skara už kaklo’ DvŽ I 346; *šiemet pilnos lazdos riešutų* ‘šiemet pilni lazdynai riešutų’ Onuškis (LKŽe); *visa lazda apkepus kekėm* ‘visas lazdynas aplipęs kekėmis’ Trakai (LKŽe).

Jis paplitęs Baltarusijos lietuvių Gervėčių, Lazūnų, Pelesos šnektose, Varanavo apylinkėse, pvz.: *ãnas lazõn inl̥iñdo ir sédz'* ‘jis į lazdyną įlindo ir tupi’ LzŽ 141; *un lazdõs riešutaĩ áuga* ‘ant lazdyno riešutai auga’ LzŽ 141; *cia daũg tų̃ lazdų̃ yrà* ‘čia daug tų lazdynų yra’ LzŽ 141; *svietas renka riešutus – kas lazdà, tai žmogus* ‘žmonės renka riešutus – kas lazdynas, tai žmogus’ Žirmūnai (LKŽe); *gaidukas inlindo lazdõn* ‘gaidžiukas įlipo į lazdyną’ Pelesa (LKŽe); *pririšė veršelį pas lazdelę ir nuej[o] medin* ‘pririšo veršelį prie lazdynėlio ir nuėjo į mišką’ Armoniškės (LKŽe).

Lietuvių senuosiuose raštuose taip pat labai dažna ‘pagalio’, neretai turinčio simbolinę prasmę, reikšmė, pvz.: *Purpurá apwîlko / erßkeczáis karunawôio / wieton' łazdós karâleus néndrę iam' padawinóio* ‘purpuriniu drabužiu apvilko, erškėčiais karūnavo, vietoj karaliaus lazdos nendrę jam padovanojo’ DP $169_{41–42}$; *Ir norint waiſchczoczìau* [sic!] *tamſsoia pakalnỵa, neſsibijau ne quartunos, neſa tu ſu manim eſsi, tawa laſda ir tawa ramtis linksmin mane* ‘ir nors vaikščiočiau tamsioje pakalnėje, nebijau nelaimės, nes tu su manim esi, tavo lazda ir tavo ramstis linksmina mane’ BB Ps 23,4; *Lázdá Aroná pádźiuwuſi ir umay práźiduſi* ‘lazda Arono padžiūvusi ir ūmai pražydusi’ SE $80_{19–20}$; Heroldſka laſká. Caduceum. *łazda paſiuntinio* ‘pasiuntinio lazda’ SD³ 82; Laſka páſtuba. Pedū. *łazda piemenies* ‘piemens lazda’ SD³ 149 ir t. t.

Tačiau antrajame Konstantino Sirvydo (Leßczyzná / drzewo leßczyznowe. Corylus. *łazda* ‘lazdynas’ SD³ 152; Orzech laſkowy / Auellana nux *Rießutis lazdos* ‘lazdyno riešutas’ SD³ 270) ir XVII a. Mažosios Lietuvos rankraštiniuose žodynuose (Nußbaum *Lazda* ‘lazdynas’ Lex 65a; NußBaum. *Lazda, ôs.* F. ‘lazdynas’ C II 156) pateikiama ir ‘lazdyno’ reikšmė.

Jos senumą, be latvių kalbos duomenų, liudija ir pr. *laxde* (< **lagzdē*) ‘lazdynas’ E 607. Šis žodis, kaip ir minėti la. *lagzda*, *lagzds*, *lęgzda*, *lęgzds*, turi įterptinį *-g-* (ME II 399; Endzelīns 1943: 40; Endzelynas 1957: 57; Stang 1966b: 108; PKEŽ III 55).

Kita vertus, dabar lietuvių kalboje įsigalėjusi ‘pagalio’ reikšmė, nors ir antrinė, bet ne visai nauja. Remiantis dūrinio *kel-laxde* ‘ieties kotas’ E 423 (: *kelian* ‘ietis’ E 422) semantine sklaida, galima manyti, kad ji nebuvo svetima ir prūsų kalbai.

Baltų **laź-da* ‘lazdynas’ (panašios darybos kaip ir lie. *žaiz-dà*, plg. Ambrazas 1993: 87t.), atrodo, turi atitikmenį alb. kalboje *lajthi*, *ledhi* ‘lazdynas’ (Широков 1984: 17; Sabaliauskas 1990: 41). Čia reikia turėti omenyje, kad baltų ir paleobalkanų kalbos kadaise turėjo labai glaudžių kontaktų (plg. Dini 2000: 162tt.; Karaliūnas II 331tt. ir lit.).

Panašių augalus žyminčių giminaičių esama ir slavų kalbose, pvz.: s. sl. ir dabartinės rusų kalbos *loza* ‘vynšakė; vynuogienojas’, le. *łoza* ‘gluosnis, karklas; rykštė; karklynas’; le. *łaska* ‘lazda; lazdynas’, ru. *лязга* ‘lazdynas’ ir kt. (Trautmann 1923: 153; LEW 348; ЭССЯ XIV 239tt., XV 34, XVI 118tt.; ПЯ L 48tt.; Smoczyński 2007: 341).

Visi jie galbūt padaryti iš to paties baltų-slavų veiksmažodžio **leź-* ‘šliaužti’ (PKEŽ III 56; panašiai ir ПЯ L 50tt.), plg. ypač pr. *līse* ‘šliaužia’ III 107_3, la. *lẽzêt* ‘pamažu šliaužti prie ko’, sl. **lěsti* ‘šliaužti’.

O šio šaknys gali glūdėti ide. **leg*$^{h-}$ ‘gulti, gulėti’ (PKEŽ III 70tt.), plg. lie. *légti* ‘guldyti’, s. bažn. sl. *lešti* ‘gulti’, gr. λέχεται ‘atsigula’ ir t. t. (žr. toliau IEW 658t.).

Lietuvių bendrinėje kalboje ir tarmėse įsigalėjo kuopinės prigimties vedinys *lazdýnas* (su variantais *lazdỹnas*, *lazýnas*), padarytas iš aptartojo *lazdà*.

Jis vartojamas beveik visame lietuvių kalbos plote, tik pakraštinėse šnektose kartu su kitais pavadinimais, pvz.: *isę̀lępâu i tũ lazdîn*^{a}*, nọ̀, rẽk skabît*^{e} *tus rę̂išọt*^{u}*s* ‘įsilipau į tą lazdyną, nu, reikia skabyti tuos riešutus’ MoŽK; *vẽd*^{o} *priėjûo̯ų̇ po tuok*^{o} *lazdîn*^{o} *ę̀ sòg̨ọlîe̯ų̇* ‘mudu priėjome po tokiu lazdynu ir sugulėme’ MoŽK; *ę̀ dȧ̀ugãu anũos (rudmėsės) âug kọr ĩ làzdi̯rnã* ‘ir daugiau jos (rudmėsės) auga, kur yra lazdynai’ MoŽK; *pêrnâ tũs lazdînũs bó̯v*^{a} *dãug rę́išutũ* ‘pernai tuose lazdynuose buvo daug riešutų’ MoŽK; *lazdzi.nữ bùvo. daũ.g'is* ‘lazdynų buvo daug’ DrskŽ 186; *tì apæ.◡*kirdaikĩ̯ùs lazdi.naĩ̯ | ȧ.nies ræ.šutu̇̀. tu̇̀.ri* ‘ten apie Kirdeikius lazdynai, jie riešutų turi’ KlŽ 140; *t'ĩ· lazdz'í̯nas á.uga* | [...] *t'i· v'i̯t'æ·l'u· ir ri*^{e}*šutũ· bùvo·* ‘ten lazdynas augo, [...] ten vytelių ir riešutų buvo’ DvŽ I 346; *nėr lazdynų̃ par mum* ‘nėra lazdynų pas mus’ Labanoras (LKŽe); *ant lazdynų šiemet daug žirginų* ‘ant lazdynų šiemet daug žirginių’ Ramygala (LKŽe); *lazdynè radau ežio lizdą* ‘lazdyne radau ežio lizdą’ Užventis (LKŽe); *šį metą mūso lazdýnūs nė vieno riešuto nebuvo* ‘šiemet mūsų lazdynuose nė vieno riešuto nebuvo’ Salantai (LKŽe).

K. Sirvydo antrajame žodyne *lazdynu* dar buvo įvardijamas ‘lazdynų miškelis’: Leßczyná laſek leßczynowy / Coryletum. *łazdinas* SD³ 270. Ši reikšmė užfiksuota ir Druskininkų šnektoje (LKŽe).

Lietuviešu valodā piedēkli *-ynas* (kas radies no īpašības vārda formanta*-*no*-) jau sen plaši izmanto, lai darinātu atvasinājumus, kas apzīmē augu un citu priekšmetu vai lietu kopumu vienā vietā (Ambrazas 2000: 53sk.). Šā tipa kopuma apzīmējumiem ir atbilsmes prūšu, slāvu, daļēji arī latīņu, varbūt arī ģermāņu un albāņu valodā, bet pavisam nav latviešu valodā, kurā kopuma atvasinājumus darina nevis ar piedēkli *-*īno*-, bet ar tā apofono variantu *-*eino*- / -*oino*-, sal. lie. *eglýnas* un la. *egliene*, *egliens*, *eglainis* 'eglaine' (skat. Ambrazas 2006: 67sk. un lit.).

Žemaitijā ap Mosēdi fiksēts no vārda *lazdynas* ar piedēkli *-ojas* veidots atvasinājums *lazdynójas*: *o̰ns tę̀n brâižîes po̰ tus krûm*ū*s, nârdę̀ po̰ tus lazdi.nûoj*ū*s* 'viņš te lauzās caur tiem krūmiem, šaudījās (turp šurp) pa to lazdāju' MoŽK.

Balčos (austrumaukštaišu Utenas izlokšņu grupa) pierakstīts nosaukums *lazdõs mẽdis* 'lazdas koks'. Šīs sintagmas otrā komponenta pirmformas attīstība ir šāda: ide. adj. **med*^{h}*i̯o*- 'vidējais' > bl.-sl. adj. **medja*- 't. p.' > bl.-sl. subst.**medja(n)* / **medjā* 'tas, kas starpā, vidū' > bl. **medja(n)* / bl. dial. *medjā* 'mežs' (mežs kādreiz varēja būt robeža, kas šķīra saimniecības, ciltis).

Šī nozīme sevišķi raksturīga latviešiem (*mežs*) un prūšiem (*median* E 586). Tā saglabājusies arī dažās lietuviešu valodas dienvidaustrumu izloksnēs (sal. LKA I 191sk., 113. k., III 24, 3. k.). Taču ide. pirmvalodā **med*^{h}*i̯o*- ir bijis īpašības vārds, piem., go. *midjis*, lat. *medius*, senind. *mádhya*- 'vidējais' (Būga II 257; LEW 424sk.; IEW 706sk.; *ИЯ* 485sk.; PKEŽ III 119sk.; Smoczyński 2007: 382).

Dažās lietuviešu valodas izloksnēs lazdu apzīmē vārds *ríešutas* (ar variantiem *riẽšutas*, *riešutỹs*).

Biežāk to lieto visā lietuviešu valodas teritorijas dienvidrietumu nomalē: tas fiksēts dienvidaukštaišu teritorijā ap Druskininkiem, Lazdijiem; rietumaukštaišu Kauņas apkaimes izloksnēs (līdzās vārdkopai *riešutų krū́mas*) – ap Kazlu Rūdu, Vilkavišķiem, Šakiem, Jurbarku, kā arī Klaipēdas novada izloksnēs, piem., *ríešuto šãka· palenkì | i̯ skinì* 'lazdas zaru pieliec un šķin' KzRŽ II 174; *bùvo· i̯riešutữ | lìpam i̯ ríešutus i̯trẽškinam* 'bija arī rieksti, kāpām lazdās un brakšķinājām' KzRŽ II 174; *nuv'é.i gaidùko. v'i.zg'éc | rã·do. gaidùku. riešuciñ.* 'aizgāja gailīti paskatīties, atrada gailīti lazdā' DrskŽ 304; *teñ mezìnę.s [šakės] bù-o̰. và to̰.k̂o̰·s | padarí·ta | gá·Î i(š)̯šìto̰. iš̯ ríešuc̮o̰* 'tur koka [dakšas] bija, lūk, tādas sataisītas – varbūt no tās, no lazdas' PpaŽK; *raugytų agurkų gausi mieste nusipirkti, o briliantų rasi sode po riešuto krūmu* 'skābētus gurķus varēsi pilsētā nopirkt, bet briljantu atradīsi dārzā zem lazdas' Žaļojos (LKŽe).

Riešutas 'lazdas' nozīmē pierakstīts arī žemaišu teritorijā ap Mosēdi un Pelesā (Baltkrievijā), piem., *nebo̰v*^{a} *tũs krûmûs ni vę̂in*^{a} *rę̂išo̰t*^{a} 'nebija tajos krūmos nevienas lazdas' MoŽK; *marškinius paleidžia, eina riešutúosna basi bernai* 'kreklus izlaiduši, iet lazdās (riekstot) basi puiši' Pelesā (LKŽe).

Aplūkotais senākais *t*-celma (sal. Trautmann 1923: 241; Fraenkel 1936: 192sk.; Skardžius I 361; Specht 1944: 23; Stang 1966b: 223; Zinkevičius 1966: 265; Kazlauskas 1968: 286) atvasinājums darināts ar piedēkli *-ut*- (kas radies no determinatīva *-*t*-, kurš varbūt ir heteroklītiskas locīšanas relikts, skat. Ambrazas 2000: 103sk. un lit.) no**reiśas / raiśas*, sal. la. *rieksts*, pr. *bucca-reisis* 'dižskābarža rieksts' E 593, sl. **orěchъ* 'rieksts', alb. *arrë* 'lazda' (LEW 731; PKEŽ I 163sk.; *ПЯ* A–D 261; Smoczyński 2007: 515sk.).

Pēdējais savukārt varētu būt radniecīgs lie. *rìšti* 'siet', la. *rist*, *riest*, pr. *per-rēist* 'aizsiet' III 89_2 utt. (PKEŽ I 163sk., III 270sk.), kam pamatā ide. **u̯reis*- 'griezt(ies)' (par to skat. IEW 1152sk.). Šajā gadījumā **reiśas* sākotnējā nozīme varēja būt 'lokans, vijīgs koks' (PKEŽ I 164).

Taču parasti šis vārds lietuviešu valodā apzīmē nevis lazdu, bet tās augļus. Tādēļ daudz plašākā izlokšņu teritorijā lazdas nozīmē lieto kopuma nosaukumu *riešutýnas*, kas darināts ar jau minēto piedēkli *-ynas*.

Šis vārds pierakstīts dažādās Lietuvas vietās – biežāk lietuviešu valodas nomales izloksnēs: dienvidaukštaišu izloksnēs – ap Druskininkiem, rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu areālā – ap Vištīti, dienvidžemaišu izloksnēs – ap Tauraģi, rietumžemaišu izloksnēs – ap Klaipēdu, ziemeļžemaišu izloksnēs – ap Naujoji Akmeni, austrumaukštaišu Panevėžas izloksnēs – ap Pakroji, Pasvali, Viļņas apkaimes izloksnēs – ap Dūkštu, kā arī Zietelā (Baltkrievijā), piem., *vę́.štas o̰ntã rẹišo̰tînę bèso̰ntẹ̀s* 'vistas, lūk, lazdā' KrŽ 343; *inlìpo. taș̯ gaidùkas riešucí̯nan* 'iekāpa tas gailītis lazdā' PpaŽK; *riešucí̯ no̰. žievẹ̃ | tɑi i̯to̰.kè kaip i̯ižžữ sta | tai i̯bữ na to̰.kè rudà* 'lazdas miza tā tāda, kā izžūst, tā ir tāda ruda' PpaŽK; *verbɔ̃ę̣ apí̯.švi.sta. ræ.šutí̯na. | là.pɑi apsá.uga.jæ na. i̯perkúrna.* 'svētītās lazdas lapas pasargā no pērkona' KlŽ 249; *tav'è g'i riešut'ínas nug n'ešč̮ ẽs't'i.s pakũps* 'vai tad tevi lazda no nelaimes paslēps' ZtŽ 546; *iž ri*^{e}*šut'íno d'írba lañka·* 'no lazdas taisīja loku' ZtŽ 546; *par mus riešutynų̃ priaugę* 'pie mums lazdas saaugušas' Vidišķos (LKŽe); *inlindo gaidys riešutynañ ir riešutauna* 'ielīda gailis lazdā un rieksto' LKT387 Dubičos (LKŽe); *nuog riešutýno mesiu kekelę, – sako gaidaitis* 'no lazdas nometīšu čemuriņu – saka gailītis' Perlojā (LKŽe); *voverės riešutus neša nuo riešutyno* 'vāveres riekstus nes no lazdas' Pasvalē (LKŽe).

19. gs. Frīdriha Kuršaiša vārdnīcā līdzās šai nozīmei minēta vēl cita – 'lazdu mežs (birzīte)'. Pēdējā atrodama arī 17. gs. rokraksta vārdnīcā *Clavis Germanico-Lithvana*: NußGarten. *Reßutínne, ês.* F. *Reſʒutynas, ô.* M. C II 156.

Šī nozīme pazīstama arī dažās mūsdienu izloksnēs, piem., *Šimonių girioj tai ne riešutýnas, o šič vien lazdynai* 'Šimoņu mežā – tā nav lazdu birzs, bet tikai šeit [t. i., citā vietā] vienas lazdas' Salamiestē (LKŽe); *riešutynė riešutus skabo, laužo* 'lazdu birzī riekstus šķina, lauza' Raudēnos (LKŽe); *nuėjau į riešutyną ir nusipjoviau lazdą* 'aizgāju uz lazdu birzi un nogriezu nūju' Viekšņos (LKŽe).

Pabiržē pierakstīts variants *riešutýnė* 'lazda'.

Georga H. F. Nesselmaņa, F. Kuršaiša vārdnīcā un Užpaļu izloksnē fiksēts *riešutỹnė* 'lazdu birzīte'. LKŽe mēģināts šādu atvasinājumu saskatīt arī vārdnīcā *Clavis Germanico-Lithvana* minētajā citātā no Bībeles: *Aß nuejau i Reßutinnę* 'es aizgāju uz lazdu birzi' Levit 6.10 (C II 156). Tomēr dubultais *n* liek apšaubīt šādu interpretāciju un liek domāt, ka te bijis piedēkļa *-inė* atvasinājums *riešutinė*, jo vairāk tādēļ, ka Apsā pierakstīts *riešutìnis* 'lazda': *Kai vėjas palėpes drasko, reikia švęsto riešutinio inkišt* 'kad vējš plosa pažobeles, vajag svētīto lazdu ielikt' (LKŽe). Tas ir substantivējies adjektīvs *riešutìnis* (*-ė*).

Līdzās vārdam *riešutýnas* galvenokārt Lietuvas dienvidu daļā (Kučūnos, Rūdninkos, Vievē) daudz retāk lieto *riešutójas* un tā variantus *riešutójis* (Lazdijos, Seinos), *riešutojỹs* (Krosnā, Barčos), piem., *eina eina jiej ir daeina riešutójį – lazdyną* 'iet, iet viņi un pienāk pie lazdas' LKT375 Lazdijos (LKŽe); *lipk, vaike, riešutojiñ ir mums paraškyk riešutų* 'kāp, bērns, lazdā, un pašķin mums riekstu' Seinos (LKŽe); *čia tik riešutojaĩ auga, o riešutų nėra* 'šeit tik lazdas aug, bet riekstu nav' Kučūnos (LKŽe).

Dažviet lazdu apzīmē saliktenis *ríešutmedis* (Vertimos), *riešùtmedis* (Ļutkišķos), *riešutmedis* (Karčemās) vai vārdu savienojumi: *ríešuto mẽdis* (Balninkos), *riešutìnis mẽdis* (Līdoķos, Plašķos, Daršišķos), *riešutų̃ krū́mas* (Rusnē, Balbierišķē).

Lietuvių kalboje su priesaga *-ynas* (kilusia iš būdvardinio formanto **-no-*) nuo seno plačiai daromi vediniai, reiškiantys augalų ir kitokių daiktų sankaupas vienoje vietoje (Ambrazas 2000: 53t.). Šio tipo kuopiniai pavadinimai turi atitikmenų prūsų, slavų, iš dalies lotynų, galbūt germanų, albanų kalbose, bet jų visai neturi latviai. Jie kuopinės prigimties vediniams daryti vartoja ne priesagą **-īno-*, bet jos apofoninį variantą **-eino- / -oino-*, plg. lie. *eglýnas* ir la. *egliene*, *egliens*, *eglainis* 'eglynas' (žr. Ambrazas 2006: 67t. ir lit.).

Žemaičiuose apie Mosėdį užfiksuotas iš *lazdyno* pasidarytas priesagos *-ojas* vedinys *lazdynójas*: *ọ́ns tę̀n brâižîes pọ tus krûm^{u}s, nârdę pọ tus lazdi.nûoj^{u}s* 'jis ten braižėsi po tuos krūmus, nardė po tuos lazdynojus' MoŽK.

Iš Balčių (rytų aukštaičių uteniškių plote) užrašytas pavadinimas *lazdõs mẽdis*. Šios sintagmos antrojo dėmens prolytės raida: ide. adj. **med^{h}i̯o-* 'vidurinis' > balt.-sl. adj. **medja-* 't. p.' > balt.-sl. subst. **medja(n) / *medjā* 'tai, kas tarpinis, vidurinis' > balt. **medja(n)* / balt. dial. *medjā* 'miškas' (tai kadaise galėjo būti riba, skirianti sodybas, gentis).

Ši reikšmė ypač būdinga latviams (*mežs*) ir prūsams (*median* E 586). Ji vartojama ir kai kuriose lietuvių pietrytinėse šnektose (plg. LKA I 191t., žemėl. 113; LKA III 24, žemėl. 3). Ide. prokalbėje **med^{h}i̯o-* reiškė būdvardį, pvz.: go. *midjis*, lo. *medius*, s. i. *mádhya-* 'vidurinis' (Būga II 257; LEW 424t.; IEW 706t.; *ИЯ* 485t.; PKEŽ III 119t.; Smoczyński 2007: 382).

Kai kuriose lietuvių tarmėse lazdyną žymi žodis *ríešutas* (su variantais *riẽšutas*, *riešutỹs*).

Dažniausiai jis vartojamas visame lietuvių kalbos ploto pietvakariniame pakraštyje: pietų aukštaičių plote apie Druskininkus, Lazdijus; vakarų aukštaičių kauniškių (kartu su junginiu *riešutų krū́mas*) – apie Kazlų Rūdą, Vilkaviškį, Šakius, Jurbarką bei Klaipėdos krašto šnektose, pvz.: *ríešuto šãka· palenkì | i̯skinì* 'lazdyno šaką palenki ir skini' KzRŽ II 174; *bùvo· i̯riešutr̃ | lìpam ir̯ ríešutus i̯trẽškinam* 'buvo ir riešutų, lipam į lazdynus ir traškinam' KzRŽ II 174; *nuv'é.i gaidùko. v'i.zg'é·c | rã·do. gaidùku. riešuciñ.* 'nuėjo gaidelio pažiūrėti, rado gaidelį lazdyne' DrskŽ 304; *teṅ mez̨ìnę.s̨ [šakės] bù-ọ. và tọ.k̂ọ̃·s | padarí·ta | gá·Î i(š)̯šìtọ. iš̨̯ríešucộ* 'ten medinės [šakės] buvo va tokios padaryta – gal iš šito, iš lazdyno' PpaŽK; *raugytų agurkų gausi mieste nusipirkti, o briliantų rasi sode po riešuto krūmu* 'raugintų agurkų gausi mieste nusipirkti, o briliantų rasi sode po lazdynu' Žalioji (LKŽe).

Riešutas 'lazdyno' reikšme taip pat užrašytas žemaičių plote apie Mosėdį ir Baltarusijoje esančioje Pelesoje, pvz.: *nebọ́v^{a} tũs krûmûs ni vę̂in^{a} rę̂išọt^{a}* 'nebuvo tuose krūmuose nė vieno lazdyno' MoŽK; *maršk̃inius paleidžia, eina riešutúosna basi bernai* 'marškinius paleidžia, eina į lazdynus (riešutauti) basi bernai' Pelesa (LKŽe).

Aptariamasis žodis kadaise buvęs *t* kamieno (plg. Trautmann 1923: 241; Fraenkel 1936: 192t.; Skardžius I 361; Specht 1944: 23; Stang 1966b: 223; Zinkevičius 1966: 265; Kazlauskas 1968: 286) vedinys, padarytas su priesaga *-ut-* (kilusia iš determinatyvo **-t-*, galbūt heteroklitinio linksniavimo liekanos, žr. Ambrazas 2000: 103t. ir lit.), iš baltų **reišas*, plg. la. *rieksts* 'riešutas', pr. *bucca-reisis* 'buko riešutas' E 593, sl. **orěchъ* 'riešutas', alb. *arrë* 'lazdynas' (LEW 731; PKEŽ I 163t.; *ПЯ* A–D 261; Smoczyński 2007: 515t.).

O pastarasis gali būti giminiškas lie. *rìšti*, la. *rist* 'rišti', *riest* 'surišti', pr. *per-rēist* 'užrišti' III 89_2 ir t. t. (PKEŽ I 163t., III 270t.), vedamiems iš ide. **u̯reis-* 'sukti(s)' (apie jį žr. IEW 1152tt.). Todėl baltų **reišas* pirminė reikšmė galėjo būti '*lankstus, sukrus medis' (PKEŽ I 164).

Tačiau dažniausiai šis žodis lietuvių kalboje žymi ne lazdyną, o jo vaisių. Todėl daug didesniame tarmių plote 'lazdyno' reikšme vartojamas kuopinis pavadinimas *riešutýnas*, padarytas su jau aptarta priesaga *-ynas*.

Šis žodis užrašytas įvairiose Lietuvos vietose, dažniau lietuvių kalbos ploto pakraštinėse tarmėse: pietų aukštaičių – apie Druskininkus, vakarų aukštaičių kauniškių – apie Vištytį, pietų žemaičių – apie Tauragę, vakarų žemaičių – apie Klaipėdą, šiaurės žemaičių – apie Naująją Akmenę, rytų aukštaičių panevėžiškių – apie Pakruojį, Pasvalį, vilniškių – apie Dūkštą, taip pat Baltarusijoje esančioje Zieteloje, pvz.: *vę́.štas ọ́ntã rę̀išọtîn̂ę bèsộntęs* 'vištos antai lazdyne beesančios' KrŽ 343; *inlìpo. taș̨̯gaidùkas riešucí·nan* 'įlipo tas gaidžiukas į lazdyną' PpaŽK; *riešucí· nọ. žievẹ̃ | tai̯tọ.kè kaip̯iž̃ʒ̃ĩr̃ sta | tai̯bũr̃ na tọ.kè rudà* 'lazdyno žievė tai tokia, kai išdžiūsta, tai būna tokia ruda' PpaŽK; *apį́.švi.sta. ræ.šutí·na. | là.pai apsá.uga.jæ na.̯perkú·na.* 'šventinto lazdyno lapai apsaugojo nuo perkūno' KlŽ 249; *tav'è g'i riešut'ínas nug n'ešč'ẽs't'i.s pakũps* 'tave gi lazdynas nuo nelaimės paslėps' ZtŽ 546; *iž ri^{e}šut'íno d'írba lañka·* 'iš lazdyno dirbo lanką' ZtŽ 546; *par mus riešutynų̃ priaugę̃* 'pas mus lazdynų priaugę' Vidiškiai (LKŽe); *inlindo gaidys riešutynañ ir riešutauna* 'įlindo gaidys į lazdyną ir riešutauja' LKT387 Dubičiai (LKŽe); *nuog riešutýno mesiu kekelę, – sako gaidaitis* 'nuo lazdyno mesiu kekelę, – sako gaidžiukas' Perloja (LKŽe); *voverės riešutus neša nuo riešutyno* 'voverės riešutus neša nuo lazdyno' Pasvalys (LKŽe).

XIX a. Frydricho Kuršaičio žodyne, be šios, minima ir 'lazdynų miškelio' reikšmė. Pastaroji užfiksuota XVII a. rankraštiniame žodyne *Clavis Germanico-Lithvana*: NußGarten. *Reßutínne, ês.* F. *Reʃutynas, ô.* M. C II 156.

Tokia reikšme žodis vartojamas ir kai kuriose dabartinėse tarmėse, pvz.: *Šimonių girioj tai ne riešutýnas, o šič vien lazdynai* 'Šimonių girioje tai ne lazdynynas, o šičia vien lazdynai' Salamiestis (LKŽe); *riešutynė riešutus skabo, laužo* 'lazdynyne riešutus skabo, laužo' Raudėnai (LKŽe); *nuėjau į riešutyną ir nusipjoviau lazdą* 'nuėjau į lazdynyną ir nusipjoviau lazdą' Viekšniai (LKŽe).

Pabiržėje užrašytas *riešutýno ē* kamieno variantas *riešutýnė* 'lazdynas'. Georgo H. F. Nesselmanno, F. Kuršaičio žodynuose ir Užpalių šnektoje užfiksuota lytis *riešutỹnė* 'lazdynų miškelis'. LKŽe bandyta tokį vedinį įžvelgti ir minėtame žodyne *Clavis Germanico-Lithvana*, minint ten pateiktą citatą iš Biblijos: *Aß nuejau i Reßutinnę* 'aš nuėjau į lazdynyną' Levit. 6.10 (C II 156). Tačiau sudvigubinta raidė *n* verčia abejoti tokia interpretacija ir spėti čia buvus priesagos *-inė* vedinį *riešutinė*, juolab kad Apse užrašytas *riešutìnis* 'lazdynas': *Kai vėjas palėpes drasko, reikia švęsto riešutinio inkišt* (LKŽe). Tai sudaiktavardėjęs būdvardis *riešutìnis* (*-ė*).

Be *riešutýno*, yra ir žymiai retesnis, daugiausia pietų Lietuvos dalyje vartojamas, *riešutójas* (Kučiūnai, Rūdninkai, Vievis) su variantais *riešutójis* (Lazdijai, Seinai), *riešutojỹs* (Krosna, Barčiai), pvz.: *eina eina jiej ir daeina riešutójį – lazdyną* 'eina eina jie ir prieina *riešutojį* – lazdyną' LKT375 Lazdijai (LKŽe); *lipk, vaike, riešutojiñ ir mums paraškyk riešutų* 'lipk, vaike, į lazdyną ir mums paraškyk riešutų' Seinai (LKŽe); *čia tik riešutojaĩ auga, o riešutų nėra* 'čia tik lazdynai auga, o riešutų nėra' Kučiūnai (LKŽe).

Vienur kitur lazdynas įvardijamas dūriniu *ríešutmedis* (Vertimai), *riešùtmedis* (Liutkiškiai), *riešutmedis* (Karčemos) ar žodžių junginiais: *ríešuto mẽdis* (Balninkai), *riešutìnis mẽdis* (Lyduokiai, Plaškiai, Daršiškiai), *riešutų̃ krū́mas* (Rusnė, Balbieriškis).

Aptartieji lietuvių dūriniai bei žodžių junginiai iš dalies primena latvių tarmėse sporadiškai vartojamus junginius *lazdu* (*lęgzdu*) *krūms*,

Aplūkotie lietuviešu valodas salikteņi un vārdu savienojumi daļēji atgādina latviešu valodas izloksnēs sporādiski reģistrētas vārdkopas *lazdu* (*lęgzdu*) *krūms*, *riekstu kuoks* un salikteņus *lazdkuoks* (Pabažos), *lazdukuoks, lagzdkrūms*, *lęgzdkuoks (*Ainažos), *lęgzdkrūms* (Duntē, Liepupē), *riekstkuoks* (Mārupē), piem., *lęgzdu krũms ar čemuriêm* 'lazda ar [riekstu] čemuriem' Allažos (LVDA); *kas te bi̯ į lazdkuôk*^{i}*!* 'kas te bija lazdu!' Dauguļos (LVDA); *laũkmale aûg liẽls lagzdkrũms* 'lauka malā aug liela lazda' Piltenē (LVDA); *apuž lęzd krũm bi nuôbirušš laps* 'zem lazdas bija nobirušās lapas' Stienē (LVDA); *lęgzd krũma åûg riẽksti* 'lazdā aug rieksti' Salacā (LVDA); *manî aî iî lęgzdkuôks* 'man arī ir lazda' Vitrupē (LVDA). Tiem pamatā mums jau zināmie la. *lazda*, *lagzda, lęzda*, *krūms*, *riekst*s un vēl neiztirzātais *kùoks* 'koks, koksne, nūja'.

Tas radniecīgs lie. *kúoka* 'runga', *kùkis* 'āķis', pr. *queke* E 635 'žoga miets', serb.-horv. *kvȁka* 'durvju rokturis; āķis' u. c.

Tie (tāpat kā lie. *Kaũkas* 'mājas gars', la. *kauks*, pr. *cawx* 'velns' E 11, lie. *kaũkuras* 'paugurs', *káukė*, *káuk-olė*, *kiáuk-utas*, *kiaũk-uras, kùkuras* 'muguras daļa pie sprandas; kupris', la. *kukurs* 'kupris', go. *hauhs* 'augsts', *hiuhma* 'kaudze' u. c.) radušies no ide. darbības vārda **(s)keuk-* (sal. lie. *kùkti* 'liekties, svērties, uzmest kūkumu', la. *kukt* 'uzmest kūkumu', senind. *kuc-áti* 'viņš saliecas' (pēdējais savukārt varbūt no ide. **(s)keu-* 'loku apliekt', no kā radies lie. *kiáutas* 'čaula', pr. *kento* (labojams uz **keuto*) 'cilvēka āda' E 156 u. c.; skat. Būga I 368, II 211; ПЯ I–K 293skk., 349, K–L 380skk.; PKEŽ II 148skk., 182skk., 327skk. un lit.).

Nosaukumi *lazdu krūms*, *lazdu kuoks, riekstu kuoks* arī atrodami senākajās vārdnīcās: *Laſdakohx Laβda=kohx* Haſelſtaude 'lazdu krūms' Phras 1638: 333; *Lagsda kohks* Depkin 1704 II 105; Leszczyna, drzewo leszczynowe. *Coryłus*. *łozdas kuks, rykstu kuks*. Leszczyna, lasek leszczynowy. Corylentum. *łozdu kryums* Kurmin 1858: 67.

Griškabūdē ar nozīmi 'lazda' fiksēts *žilvìtis*. Šis vārds parasti apzīmē citus kokus: 'vītolu, kārklu' (*Salix*)' (šāda nozīme tam ir jau abās K. Sirvīda vārdnīcās) un 'klūdziņu kārklu (*Salix viminalis*)' (LKŽe).

Tas ir saliktenis, kas saistāms ar *žãlias* (sal. 108. lpp.) un *vytìs* 'lokans zariņš': *výti* 'tīt, griezt' (Schulze 1966: 118; Būga II 661; LEW 1309; Smoczyński 2007: 785).

No tā paša ide. darbības vārda **u̯ei-* 'griezt' (par to skat. IEW 1120skk.), tāpat kā *vytìs*, radies pr. *witwan* 'kārkls' E 603, arī šī paša koka nosaukumi citās ide. valodās, piem., la. *vîtuõls*, Av. *vaēiti-*, gr. ἰτέα, lat. *vītis*, senisl. *víðir* u. c. (ИЯ 628).

Skodā fiksētajam nosaukumam *bardýnas* ir neskaidra cilme. Iespējams, tas saistāms ar *barzdà* (bez līdzskaņa *z*, sal. *skruzdėlẽ* un *skrudėlẽ*, skat. LKA III 135, 120. k.; iespējama arī latviešu valodas ietekme, sal. la. *bȁrda*), kas ir kopīgs vārds baltu (piem., la. *bȁrda*, dial. *bȁrzda*, pr. *bordus* E 101), sl. (piem., sensl. *brada*), ģerm. (piem., sav. *bart*), it. (piem., lat. *barba*), varbūt arī ilīr. (sal. personvārdu Σκενό-βαρδος) valodām (Trautmann 1923: 27; Specht 1944: 87; LEW 36; Фасмер I 196; Porzig 1954: 134; ПЯ A–D 240skk.; PKEŽ I 150sk.; Smoczyński 2007: 48).

Daži šī vārda atvasinājumi tiek izmantoti augu nosaukumu darināšanai, piem., *bařzdis* 'meža zirdzene (*Angelica silvestris*)', *barzdõnas*, *barzdžiū́klis*, *barzdùkas*, *burzdùklis* 'pļavas kosa', *barzdžiùkas* 'tīruma kosa (*Equisetum arvense*)' (LKŽe).

riekstu kuoks ir dūrinius *lazdkuoks* (Pabažiai)*, lazdukuoks, lagzdkrūms*, *lęgzdkuoks (*Ainažiai), *lęgzdkrūms* (Duntė, Liepupė), *riekstkuoks* (Marupė), pvz.: *lęgzdu krūms ar čemuriêm* ‘lazdynas su [riešutų] kekėmis’ Alažiai (LVDA); *kas te biį lazdkuôk*ʲ*!* ‘kiek čia buvo lazdynų!’ Dauguliai (LVDA); *laũkmale aûg liẽls lagzdkrũms* ‘lauko pakraštyje auga didelis lazdynas’ Piltenė (LVDA); *apuž lęzd krũm bi nuôbirušš laps* ‘po lazdynu prikritę lapų’ Stienė (LVDA); *lęgzd krũma åûg riẽksti* ‘lazdyne auga riešutai’ Salaca (LVDA); *manˆ arˆ irˆ lęgzdkuôks* ‘aš irgi turiu lazdyną’ Vitrupė (LVDA). Jie sudaryti iš mums jau pažįstamų la. *lazda*, *lagzda, lęzda* ‘lazdynas, lazda’, *krūms* ‘krūmas’, *rieksts* ‘riešutas’ ir dar neaptarto *kùoks* ‘medis; mediena; lazda’.

Pastarasis giminiškas lie. *kúoka* ‘lazda drūtu galu’, *kùkis* ‘kablys’, pr. *queke* E 635 ‘žaginys (tvorai)’, serb.-kro. *kvàka* ‘durų rankena; kablys’ ir kt.

Jie (kaip ir lie. *kaũkas*, la. *kauks* ‘kaukas’, pr. *cawx* ‘velnias’ E 11, lie. *kaũkuras* ‘kalva’, *káukė*, *káuk-olė*, *kiáuk-utas*, *kiaũk-uras, kùkuras* ‘nugaros dalis ties sprandu; kupra, kukštera’, la. *kukurs* ‘kupra’, go. *hauhs* ‘aukštas’, *hiuhma* ‘krūva’ ir kt.) kilę iš ide. veiksmažodžio **(s)keuk-* (plg. lie. *kùkti* ‘linkti, svirti, kumpti’, la. *kukt* ‘kumpti’, s. i. *kuc-áti* ‘jis susitraukia, susilenkia’ (pastarasis savo ruožtu turbūt iš ide. **(s)keu-* ‘lenkiančiai dengti’, iš kurio atsirado lie. *kiáutas*, pr. *kento* (taisoma į **keuto*) ‘žmogaus oda’ E 156 ir pan.; žr. Būga I 368, II 211; ПЯ I–K 293tt., 349, K–L 380tt.; PKEŽ II 148tt., 182tt., 327tt. ir lit.).

Pavadinimai *lazdu krūms*, *lazdu kuoks, riekstu kuoks* ‘lazdynas’ taip pat randami senuosiuose žodynuose *Laſdakohx Laβda=kohx* Haſel*ſ*taude. ‘lazdynas’ Phras 1638: 333; *Lagsda kohks* Depkin 1704 II 105; Leszczyna, drzewo leszczynowe. *Coryłus*. *łozdas kuks, rykstu kuks*. Leszczyna, lasek leszczynowy. Corylentum. *łozdu kryums* Kurmin 1858: 67.

Griškabūdyje ‘lazdyno’ reikšme užfiksuotas *žilvìtis*. Šis žodis paprastai žymi kitokius augalus: ‘gluosnį (*Salix*)’ (tokia reikšmė nurodoma jau K. Sirvydo abiejuose žodynuose) ir ‘žilvitinį karklą (*Salix viminalis*)’ (LKŽe).

Tai dūrinys, sudarytas iš *žãlias* (plg. p. 109) ir *vytìs* ‘lanksti šakelė’: *výti* ‘vynioti, sukti’ (Schulze 1966: 118; Būga II 661; LEW 1309; Smoczyński 2007: 785).

Iš to paties ide. veiksmažodžio **u̯ei-* ‘sukti’ (apie jį žr. IEW 1120tt.), kaip ir *vytìs*, vedamas pr. *witwan* ‘karklas’ E 603, taip pat šio medžio pavadinimai kitose ide. kalbose, pvz.: la. *vîtuõls*, Av. *vaēiti-*, gr. ἰτέα, lo. *vītis*, s. isl. *víðir* ir kt. (ИЯ 628).

Iš Skuodo užrašytas *bardýnas* yra neaiškios kilmės. Gal kartais jis sietinas su *barzdà* (be priebalsio *z*, plg. *skruzdėlẽ* ir *skrudėlẽ*, žr. LKA III 135, žemėl. 120; galima ir latvių kalbos įtaka, plg. la. *bàrda* ‘barzda’), kuris yra bendras baltų (la. *bàrda*, dial. *bàrzda*, pr. *bordus* E 101), slavų (pvz., s. sl. *brada*), germanų (pvz., s. vo. au. *bart*), italikų (pvz., lo. *barba*), gal ir ilr. (plg. asmenvardį Σκενό-βαρδος) kalboms (Trautmann 1923: 27; Specht 1944: 87; LEW 36; Фасмер I 196; Porzig 1954: 134; ПЯ A–D 240tt.; PKEŽ I 150t.; Smoczyński 2007: 48).

Kai kurie šio žodžio vediniai vartojami įvardyti augalų pavadinimus, pvz.: *bařzdis* ‘miškinis skudutis (*Angelica silvestris*)’, *barzdõnas*, *barzdžiúklis*, *barzdùkas*, *burzdùklis* ‘ožkabarzdis (toks augalas)’, *barzdžiùkas* ‘dirvinis asiūklis (*Equisetum arvense*)’ (LKŽe).

Čiekura nosaukumi

Asta Leskauskaite,
Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs,
(parindes) Rolands Kregždis

Kartes un komentāra pamatā LKA I 93., LVDA 10. karte un komentārs, kā arī atbildes uz ALE leksikas aptaujas 49. jautājumu.

Kartē un komentārā rādīti nosaukumi skuju koku (egles, priedes) ieapaļam vai garenam auglim, kurā nogatavojas sēklas.

Kopīgu nepārtrauktu areālu Lietuvas ziemeļaustrumu daļā un Latvijas austrumu daļā veido lie. un la. nosaukumi ar sakni *kirk-* / *cirk-*.

Nosaukumus *kìrkužė, kirkužẽ, kìrkužis, kirkužỹs*, *kiřkužiai*; *kìrkužas*; *kérkužis* lieto austrumu aukštaišu Kupišķu un Utenas apkaimes ziemeļdaļas izloksnēs (ap Suvainišķiem, Užubaļiem, Onušķiem, Jodupi, Aukštadvari, Šiekštininkiem, Paliepi, Sodeļiem, Lukštiem, Bučiūņiem, Svobišķiem, Kuprelišķiem, Pandēli un citur).

Te šie nosaukumi sastopami bieži, piem., *kìrkužės auga ant pušų ir eglių* ‘čiekuri auga priedēs un eglēs’ Panemunēlē (LKŽe); *voverys pušų ir eglių sėklom minta, iš kirkužių jas išgliaudydamos* ‘vāveres ar priežu un egļu sēklām barojas, no čiekuriem tās izlobīdamas’ Panemunē (LKŽe); *voverys tai mėgsta kìrkužų sėklas* ‘vāverēm tā garšo čiekuru sēklas’ Šimonē (LKŽe); *prie miško gyveną žmonės kurui dažnai vartoja kìrkužius* ‘pie meža dzīvojošie cilvēki kurināmajam bieži lieto čiekurus’ Užpaļos (LKŽe); *kìrkužiai suskloję rudenį išsikečia* ‘sakļāvušies čiekuri rudenī izplešas’ Zarasos (LKŽe); *eglės kirkužiaĩ dideliai, drūti* ‘egļu čiekuri lieli, resni’ Rokišķos (LKŽe).

Latvijas austrumu daļā (galvenokārt Augšzemē un Latgalē, izņemot tās ziemeļu un austrumu izloksnes) – izplatīti nosaukumi *cirkuzis*, *cirkūzis*, *cirkužs*, *cirkūžs*, retāk *cirkucis*.

La. nosaukumiem ar *cirk-* ir vairāki fonētiski un morfoloģiski varianti. Izplatītākais no tiem ir *cirkuzis,* kas veido plašu kompaktu areālu Augšzemē ap Dignāju, Pilskalni, Dvieti un Latgales rietumu un centrālajā daļā ap Līvāniem, Vārkavu, Aglonu, Preiļiem, Viļāniem.

Izloksnēs sastopami fonētiskie varianti: *cîerkuśś* (-zis) un *cỳrkuśś* vai *cyr̂kuśś* (-zis) Latgalē, retāk Augšzemē, piem., *pỳlna agļa àr cîerkužìm* ‘pilna egle čiekuru’ Aglonā (LVDA); *cîerkužu pỳłna źeḿe, pìĺńi kùki* ‘čiekuru pilna zeme, pilni koki’ Aknīstē (ALE); *pŕîd̀òm i ägļòm dàuć cîerkužu* ‘priedēm un eglēm daudz čiekuru’ Bērzgalē (LVDA); *pr̂ìžu i ägļu sàklys aûk cîerkužûs* ‘priežu un egļu sēklas aug čiekuros’ Bērzpilī (LVDA); *àr cîerkužìm krùosùo dźeji* ‘ar čiekuriem krāsoja dziju’ Galēnos (LVDA); *pr̂ìžu sàklys daboį nu cîerkužu* ‘priežu sēklas dabū ‘iegūst’ no čiekuriem’ Izvaltā (ALE); *pìlaśejom cîerkužu pỳłnu kèrzi* ‘salasījām čiekuru pilnu grozu’ Kalupē (ALE); *pỳlna ägĺä cỳrkužu* ‘pilna egle čiekuru’ Maltā (LVDA); *pùika sâĺ kaî cyr̂kuśś* (-zis) ‘zēns sēž kā čiekurs’ Sakstagalā (LVDA).

Zemgales sēliskajā apgabalā dominē variants ar *-ìer->-ę̀r-*, piem., *vò^{a}vęreítę nùmętę zęḿę cę̀rkuzi* ‘vāverīte nometa zemē čiekuru’ Dignājā (LVDA), tas reģistrēts arī Latgales sēliskajā izloksnē – Līvānos: *ka naḿeja moĺkys, gòjòm zoru i ćę̀rkužu laśeíť* ‘ja nebija malkas, gājām zarus un čiekurus lasīt’ Līvānos (ALE).

Vairākās Latgales izloksnēs (Baltinavā, Balvos, Mērdzenē, Naujenē, Tilžā, Šķilbēnos u. c.) reģistrēts variants *cirkūzis* (*cìèrḱiûśś)*, piem., *cìèrḱiûśś vùoóäŕäi lobuôkais jiêd̀ìńć* ‘čiekurs vāverei [ir] labākais ēdiens’ Aulejā (LVDA); *cîèrḱiûžy aûg iz prỳžu i agļu* ‘čiekuri aug priedēs un eglēs’ Kārsavā (LVDA); *vyssmukoîḱì ìr ägļu cîèrḱiûži* ‘visskaistākie ir egļu čiekuri’ Makašēnos (ALE); *ka ägĺíś pavasarî pỳłnys cîèrrḱiûžu, byûś ùļb́iku goc* (-ds) ‘ja egles pavasarī pilnas čiekuru, būs [labs] kartupeļu gads’ Nautrēnos (ALE).

Pildā reģistrēts variants *cirkûžs* (*cierkiûžs*) (FBR XIII 46).

Galvenokārt Latgalē (Aglonā, Bērzpilī, Galēnos, Kapiņos, Maltā, Sakstagalā, Skaistā, Šķaunē, Šķilbēnos, Tilžā, Vārkavā, Vīksnā, Viļakā, Višķos u. c.) sastopams variants *cirkuozis,* tas reģistrēts arī Augšzemē (Dvietē, Slatē) un Vidzemes ziemeļaustrumos (Beļavā), piem., *vùoóäŕä graûš cîerḱûžus* ‘vāvere grauž čiekurus’ Aulejā (LVDA); *ęglęi apkrytuši cîerkúži* ‘eglei nobiruši čiekuri’ Dvietē (LVDA); *prìžu cîerkûži* ‘priežu čiekuri’ Nautrēnos (LVDA).

Atsevišķās Latgales izloksnēs sastopams variants *cirkužs* (*cỳrkužs*) – Aizkalnē, Naujenē, Rugājos, Pildā, Varakļānos, piem., *vùoóäŕä losa cỳrkužus* ‘vāvere lasa čiekurus’ Naujenē (LVDA).

EH I 273 reģistrēts variants *cirkučs* no Aizkalnes, Preiļiem, Viļāniem, Zvirgzdenes.

Latgales ziemeļos (Šķilbēnos) konstatēts variants *cę̄rkūzis* (*càrḱiûśś*).

Kazimiers Būga (III 693) uzskata, ka lie. *kìrkužė* un tam atbilstošais la. *cirkuzis* (ME I 386) ir sēļu valodas mantojums.

Šo nosaukumu mēģināts saistīt ar la. *karāties*, lie. *karóti* (sal. ME I 393; LEW 216). Šie verbi ir atvasināti ar piedēkli **-āti* (par to skat. Stang 1942: 155skk., 1966b: 360skk.; Skardžius I 504skk.; Endzelīns 1951: 816skk.) no lie. *kárti*, la. *kārt*.

Kankorėžio pavadinimai

Asta Leskauskaitė,
Anna Stafecka, Saulius Ambrazas,
(išnašų) Rolandas Kregždys

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – LKA I žemėl. 93, LVDA žemėl. 10 ir komentarai, atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 49.

Žemėlapyje parodyti ir komentaruose aptariami spygliuočio medžio (eglės, pušies) apvaloko arba pailgo vaisiaus, kuriame susidaro sėklos, pavadinimai.

Bendrą arealą Lietuvos šiaurrytinėje ir Latvijos rytinėje dalyje sudaro lietuvių ir latvių pavadinimai su šaknimi *kirk- / cirk-*.

Lie. *kìrkužė*, *kirkužė̃*; *kìrkužis*, *kirkužỹs*, *kiřkužiai*; *kìrkužas*; *kérkužis* vartojami šiaurinėse rytų aukštaičių kupiškėnų ir uteniškių šnektose (apie Suvainiškį, Užubalius, Onuškį, Juodupę, Aukštadvarį, Šiekštininkus, Paliepį, Sodelius, Lukštus, Bučiūnus, Svobiškį, Kupreliškį, Pandėlį ir kitur).

Čia šie pavadinimai dažni, pvz.: *kìrkužės auga ant pušų ir eglių* ‘kankorėžiai auga ant pušų ir eglių’ Panemunėlis (LKŽe); *voverys pušų ir eglių sėklom minta, iš kirkužių jas išgliaudydamos* ‘voverės pušų ir eglių sėklomis minta, iš kankorėžių jas išgliaudydamos’ Panemunis (LKŽe); *voverys tai mėgsta kìrkužų sėklas* ‘voverės tai mėgsta kankorėžių sėklas’ Šimonys (LKŽe); *prie miško gyveną žmonės kurui dažnai vartoja kìrkužius* ‘prie miško gyvenantys žmonės kurui dažnai naudoja kankorėžius’ Užpaliai (LKŽe); *kìrkužiai suskloję rudenį išsikečia* ‘susiglaudę kankorėžiai rudenį išsiskečia’ Zarasai (LKŽe); *eglės kirkužiaĩ dideliai, drūti* ‘eglės kankorėžiai dideli, drūti’ Rokiškis (LKŽe).

Latvijos rytuose (daugiausia Augšžemėje ir Latgaloje, išskyrus šiaurines ir rytines jos šnektas) paplitę pavadinimai *cirkuzis*, *cirkūzis*, *cirkužs*, *cirkūžs*, rečiau *cirkucis*.

Pavadinimai su *cirk-* įvairūs fonetikos ir morfologijos požiūriu. Dažniausias yra *cirkuzis*, sudarantis didelį kompaktišką arealą Augšžemėje (apie Dignają, Pilskalnę, Dvietę) ir Latgalos rytinėje bei centrinėje dalyje (apie Lyvanus, Varkavą, Agluoną, Preilius, Vilianus).

Šnektose pasitaikantys fonetiniai variantai: *cìerkuśś* (-zis) ir *cỳrkuśś* arba *cyr̂kuśś* (-zis) Latgaloje, rečiau Augšžemėje, pvz.: *pỳlna agļa àr cìerkužìm* ‘pilna eglė kankorėžių’ Agluona (LVDA); *cìerkužu pỳłna źeḿe, pìĺńi kùǩi* ‘kankorėžių pilna žemė, pilni medžiai’ Aknysta (ALE); *pŕìd̀òm i ägļòm dàuć cìerkužu* ‘pušys ir eglės turi daug kankorėžių’ Bėrzgalė (LVDA); *pŕìžu i ägļu sàklys aûk cìerkužûs* ‘pušų ir eglių sėklos auga kankorėžiuose’ Bėrzpilis (LVDA); *àr cìerkužìm krùosùo dźeji* ‘kankorėžiais dažo siūlus’ Galėnai (LVDA); *pŕìžu sàklys daboį nu cìerkužu* ‘pušų sėklas gauna iš kankorėžių’ Užvaldas (ALE); *pìlaśejom cìerkužu pỳłnu kèrzi* ‘pririnkome kankorėžių pilną pintinę’ Kalupė (ALE); *pỳlna ägĺä cỳrkužu* ‘pilna eglė kankorėžių’ Malta (LVDA); *pùika sâĺ kaî cyr̂kuśś* (-zis) ‘berniukas sėdi kaip kankorėžis’ Sakstagalas (LVDA).

Žiemgalos sėliškojoje dalyje dominuoja variantas su *-ìer->-ę̀r-*, pvz.: *vò^{a}vęreítę nùmętę zęmę́ cę̀rkuzi* ‘voverytė numetė žemėn kankorėžį’ Dignoja (LVDA); jis užrašytas ir Latgalos sėliškojoje šnektoje – Lyvanuose: *ka naḃeja moĺkys, gòjòm zoru i ćę̀rkužu laśeíĺ* ‘jeigu nebūdavo malkų, eidavome rinkti šakų ir kankorėžių’ Lyvanai (ALE).

Iš kelių Latgalos šnektų (apie Baltinavą, Balvus, Mėrdzenę, Naujinį, Tilžę, Škilbėnus ir kitur) užrašytas variantas *cirkūzis* (*cìerkiûśś)*, pvz.: *cìerkiûśś vùoṽäŕäi lobuôkais jiêd̂ĩńć* ‘kankorėžis voverei – geriausias maistas’ Auleja (LVDA); *cìerrkiûžy aûg iz prỳžu i agļu* ‘kankorėžiai auga ant eglių ir pušų’ Karsava (LVDA); *vyssmukoîǩì ìr ägļu cìerrkiûži* ‘patys gražiausi yra eglių kankorėžiai’ Makašėnai (ALE); *ka ägĺiś pavasaŕî pỳłnys cìerrkiûžu, byûś ùļḂiku goc* (-ds) ‘jeigu eglės pavasarį pilnos kankorėžių, bus bulvių metai’ Nautrėnai (ALE).

Pildoje vartojamas variantas *cirkûžs* (*cierkiûžs*) (FBR XIII 46).

Daugiausia Latgaloje (apie Agluoną, Bėrzpilį, Galėnus, Kapinius, Maltą, Sakstagalą, Skaistą, Škiaunę, Škilbėnus, Tilžę, Varkavą, Vyksną, Viliaką, Viškius ir kitur) vartojamas variantas *cirkuozis*, kuris užrašytas ir iš Augšžemės (apie Dvietę, Slatę), ir Vidžemės šiaurryčių (Beliavos), pvz.: *vùoṽäŕä graûš cìerḱûžus* ‘voverė graužia kankorėžius’ Auleja (LVDA); *ęglęi apkrytuši cìerkúži* ‘eglės kankorėžiai nukrito’ Dviete (LVDA); *prỳžu cìerkûži* ‘pušų kankorėžiai’ Nautrėnai (LVDA).

Pavienėse Latgalos šnektose pasitaiko variantas *cirkužs* (*cỳrkužs*) – Aizkalnėje, Naujinyje, Rugajuose, Pildoje, Varaklianuose, pvz.: *vùoṽäŕä losa cỳrkužus* ‘voverė renka kankorėžius’ Naujinis (LVDA).

EH I 273 iš Aizkalnės, Preilių, Vilianų, Zvirgzdenės užrašytas variantas *cirkučs*.

Latgalos šiaurėje (apie Škilbėnus) aptiktas variantas *cę̄rkūzis* (*cār-kiûśś*).

Kazimieras Būga (III 693) teigė, kad lie. *kìrkužė* ir jo atitikmuo la. *cirkuzis* (ME I 386) yra sėlių kalbos žodis.

Šį pavadinimą bandyta sieti su la. *karāties*, lie. *karóti* (plg. ME I 393; LEW 216). Tai priesagos **-āti* (apie ją žr. Stang 1942: 155tt.,

Tie savukārt ir attīstījušies no ide. *(s)*ker-*; tikai nav vienota viedokļa – vai pamatā bijusi nozīme ‘griezt, zāģēt’ (sal. LEW 224sk.; Jēgers 1966a: 22sk.), vai ‘liekt, griezt, vīt’ (sal. PKEŽ II 133sk.). Taču šeit nav principiālas atšķirības, nozīme ‘liekt, griezt, vīt’, visdrīzāk, cēlusies no senākas ‘griezt, zāģēt’ (Трубачев 1966: 246skk.).

Pieņemot iepriekš minēto hipotēzi, rodas sarežģījumi, skaidrojot minēto čiekura nosaukumu un to iespējamā pamatvārda formu atšķirības. Ne velti Jānis Endzelīns (ME I 393) pie šī sastatījuma licis jautājuma zīmi.

Šeit jāņem vērā, ka diezgan liela daļa lietuviešu valodas čiekuru nosaukumu varētu būt onomatopoētiskās cilmes vārdi (sal. Ambrazas 2010a).

Tā atsevišķās ziemeļaustrumu aukštaišu Panevėžas un Kupišķu grupas izloksnēs līdzās aplūkojamajam *kìrkužė* lieto nosaukumu *gurgùtis* (un variantu *gurgùtė*)[1], piem., *gurgů.tas nuď riñba nɔ. ę.gl’u. ir pušů.* ‘čiekuri nokrīt no eglēm un priedēm’ KpŽ I 777; *parnę.š’kit šaků. su gurgů.ta.m* ‘pārnesiet zarus ar čiekuriem’ KpŽ I 777; *miške daug eglių ir pušų gurgùčių* ‘mežā daudz egļu un priežu čiekuru’ Papilē (LKŽe); *eglių gurgučiùs išgliaudė voverys* ‘egļu čiekurus izlobīja vāveres’ Biržos (LKŽe); *šiemet ant eglių labai daug yra gurgučių* ‘šogad eglēs ir ļoti daudz čiekuru’ Raseiņos (LKŽe).

Tas var būt veidots no darbības vārda *guřgti* ‘burbuļot; ņurdēt, rūkt’ (LKŽe). Turklāt atvasinājums *kìrkužė* arī no darināšanas viedokļa ir diezgan līdzīgs *gurgùčio* variantam *gurgõzas* (Kuldūnos).

Citam *gurgùtis* variantam *gurgùckas*, kas pierakstīts ap Subaču, ir piedēklis *-uckas*. Tas, liekas, radies no lietuviskā piedēkļa *-utis (-ė)*, ko divvalodības vai vairākvalodības rezultātā ietekmējuši no *-*ko-* izveidojušies slāvu valodu piedēkļi. Līdzīgā veidā radušies arī īpašības vārdu piedēkļi *-itkas*, *-ickas*, kas raksturīgi dienvidu un dienvidaustrumu lietuviešu izloksnēm (par tām skat. Vidugiris 1997).

Piedēklis *-utis* (cēlies no determinatīva *-*t-*, kas raksturīgs deminutīviem, bet dažkārt to izmanto arī darbības veicēju jeb darītāju nosaukumu darināšanā, skat. Ambrazas 1993: 142sk., 2000: 103sk.) pārstāvēts arī blakus esošajā austrumaukštaišu Panevėžas izlokšņu areālā atrodamajā formā *burkùtis*, sal. *ant šios eglės nėra nė vieno burkùčio* ‘šai eglē nav neviena čiekura’ Antašavā (LKŽe).

Šis vārds saistāms[2] ar lie. *buřkti* ‘burkšķēt, murkšķēt’, *burkúoti*, interj. *bùrkt*, *burkũ* / *buřkū* (LKŽe), bet tālāk daļēji ar lie. *buřkšti* ‘spēlēt dūdas’, *burkšnóti* ‘klaudzināt, grabināt’, la. *burškêt* ‘tarkšķēt; velties; čīkstēt; neskaidri runāt, pļāpāt’, po. *burczeć*, *burknąć* ‘murmināt, ņurdēt, sīkt, dīkt, dūkt’, če. *burčeti* ‘žvadzēt, šķindēt, klaudzināt, sīkt, dīkt’ u. c. (ME I 353; LEW 66 un lit.).

Pie tā paša darināšanas tipa pieder vairākās ziemeļrietumu aukštaišu Šauļu apkaimes izloksnēs (ap Žagari, Dilbiniem, Vaineiķiem, Skaistģiri, Dameļiem, Ķīburiem, Šakīnu) ar nozīmi ‘čiekurs’ lietotais *kukùtis*. Parasti ar šo atvasinājumu apzīmē dzegužu dzimtas putnu pupuķi jeb badadzeguzi (*Upupa epops*).

Tas darināts[3] no sena, varbūt pat vēlīnajā ide. pirmvalodā atrodama darbības vārda, sal. lie. *kùkti* ‘iekliegties’, *kaũkti*, la. *kàukt*, kr. *кукать* ‘ņurdēt’, senpo. *kukać* ‘kliegt, brēkt’, vav. *hiulen* ‘kaukt, gaudot’, senind. *kauti* ‘kliedz’, gr. κωκύω ‘kliedzu’ utt. (Trautmann 1923: 122; IEW 535sk.; LEW 230; Sabaliauskas 1990: 89; Smoczyński 2007: 267sk.).

Atsevišķās dienvidaukštaišu, austrumaukštaišu Utenas un Viļņas apkaimes izloksnēs atrodami vēl citi čiekuru nosaukumi, kas darināti no onomatopoētiskiem darbības vārdiem.

1 Piesardzīgi var pieņemt, ka lie. dial. *gurgùtis*, *-ė* 2. ‘čiekurs’ DŽ, Š, Vb, Slm, Pp, Ppl, Brž, Rs, ‘ēdiens no mīklas gabaliņiem, kuru formu iegūst ar rīves palīdzību’ Pmp, ‘metālliešanā – lējuma formā ievietojams nedegoša materiāla ieliktnis’ (LKŽe) nav onomatopoētiskas cilmes vārds. Balstoties uz lie. *kankórėžis* 1. ‘egles vai priedes auglis; čiekurs’ R, S. Dauk, J. Jabl, K. Būg, P, K, Kv, Žgč, KlvrŽ, Lkv, LT II 436, Škn, J, Sr, Lnkv, ‘(anat.) epifīze jeb čiekurveida ķermenis (*corpus pineale*), virsnieru dziedzeris’ r. av., ‘kukurūzas vālīte’ Jms (LKŽe) referenta semēmu konotāciju, t. i., (I) skuju un cikadeju koku čiekuru ziedi, skujeņu sēklinieku, kā arī putekšņlapu koncentrējums’, (II) (pēc savas formas) konusveida-, retāk olveida-, kamolveida- (LE X 444), leksēma salīdzināma ar lie. *spùrgas* 3. ‘apiņa auglis’ SD[1] 32, R 210, MŽ 279, N, Kos 59, J, RtŽ, L, Rtr, Š, DŽ, NdŽ, KŽ, Sml, Pn, Vb, Pšl, Slm, Sdk u. c., ‘koka pumpurs’ R, N, [K], Rtr, L VIII 1030, NdŽ, KŽ, Erž, Jnš, Švnč, Knv, DŽ, MŽ, Grv, Sv, Gdž, ČrP, ‘neizplaucis zieds, pumpurs’ L, Rtr, NdŽ, Ar, ‘spurdze’ Pnd, ‘lāse’ P. Cvir, ‘(parasti daudzskaitlī) bārksts, spura’ SD1 32, Kos 59, LL 36, 71, BŽ 15, Rtr, Š, DŽ, Pkr, Grž, Šmn, Ob, Km, Pnd, Pl, Pnd, LTR (Rk), NdŽ, ‘apaļš kareklis (rotaslieta)’ MLTE II 259, Šd, KŽ, ‘kaut kāda bumbiņa’ r. av., ‘pūte, punkts, neliels traips’ Prk, Gs, KzR (LKŽe) resp. lie. dial. subst. *spurgùtis* ‘burbulītis’, sal. *Sukrešėjusio kraujo spurgùtis* [sarecējušu asiņu gabaliņš] Dkš u. c. (sk. lie. *spùrgas* – LKŽe), kas sākotnējās kontaminācijas dēļ ar lie. subst. *burbuolẽ* 3.[a,b] ‘resnāks gals, rokturis’ Ds, Kp, Ob, Tvr, ‘pumpurs’ Š, LTR (Pnd), Tvr, ‘čiekurs’ Sl, Km, Š, ‘kukurūzas ziedkopa ar ziediem vai graudiem’ Pn, ‘gaisa pūslis, kas veidojas vai ceļas šķidrumā’ B, SD 8, Mrs, ‘(bot.) ūdensroze (Nymphaea)’ Tvr (LKŽe [sīkāk par semēmām ‘resnāks gals, rokturis’ un ‘čiekurs’ (tiesa, citas cilmes vārdiem) plašāk skat. Трубачев II 155]) → lie. dial. subst. **burgutis* ‘koka pumpurs; čiekurs’ → subst. lie. dial. *gurgutis* (ar *b-* > *g-* [1] sekundārās kontaminācijas dēļ [par šādām pārmaiņām skat. Zinkevičius 2011: 86] ar subst. lie. *gùrguolė* 1 ‘virtene, kaudze, bars’ Rt, Kv, Pln, Grg, ‘organizēta pajūgu rinda kaut kā vešanai (karaspēka, graudu u. tml.)’ BŽ 171, LTR, A. Vencl., ‘burbulis’ Drs (LKŽe) ↔ lie. subst. *buřbulas* 3[b] K, *bùrbulas* 3[a] Sb, Užp; SD 8 ‘gaisa pūslis, kas veidojas vai ceļas šķidrumā’ Gs, Grž, Lnkv, Dbk, Všk, Kp, J, Krkl, S. Dauk., K I 244, ‘mazsvarīga lieta, sīkums, nieki’ Krkl, Sl, Ds, ‘vālīte, rokturis’ S. Dauk, J. Jabl, J, ‘bumbuļains koks’ Alk, ‘vīkšķis, gabals’ Gl, Skr, Rs u. c. [LKŽe; sal. arī lie. subst. *garĝalas* ‘virves mezgls, bumbulis, burbulis’ J (par to skat. LEW 134)]; [2] par regresīvo asimilāciju, t. i., *b...g* > *g...g* [skat. arī Kregždys 2010a: 67sk., 2011: 65]).

2 Pamatojoties uz 1. parindē norādītajām referenta *čiekurs* konotatīvajām semēmām (forma) konusveida-, retāk olveida-, bumbveida-, šis vārds acīmredzot saistāms ar lie. verbu *buřkti* ‘pampt, tūkt, briest’ Skdv, J, Gr (LKŽe), sal. arī prefiksālos atvasinājumus: lie. verbu *išbuřkti* ‘izpurt, pietūkt, piepampt’ Rm, Šlv, Šll, Užv, Skr; lie. verbu *pabuřkti* ‘nedaudz uzpampt, uztūkt’ C I 1117, Vdk, Bru, J; lie. verbu *subuřkti* ‘sapampt, pietūkt’ Bt, Rs; lie. verbu *užbuřkti* ‘aizpampt, aiztūkt’ Skdv, Skr (LKŽe), t. i., var izveidot integrālo nozīmi ‘uzpampis / pietūcis / ieapaļš objekts’ resp. ‘čiekurs’ (šāda nozīme tiek atspoguļota arī austrumslāvu valodās, sal. senkr. *шишька* ‘skuju koku auglis ar sēklām; lode, grozīklis [rotaļlieta resp., vilciņš]’ [sk. Срезневскій III 1596], kr. *шишка* ‘priekšmeta virsmas pietūkums, pacēlums; dažu koku konusveida auglis, kas sastāv no zvīņām, kuras pārklāj sēklas, kas atrodas tā vidū pie serdes stiebra’ [CAP VI 891] – par referenta *čiekurs* semantisko sasaisti ar nozīmēm ‘piepūsties, būt uzpūtušamies, pietūkušam’ vairāk skat. Топоров 1974: 29).

3 Iespējams, ka šis vārds atspoguļo regresīvās asimilācijas noteiktu miju *k...k* < *b...k* (sk. 1. parindi), t. i., lie. dial. *kukùtis* ← lie. dial. subst. *bukùtis* 2 ‘čiekurs’ Dglš, OG 121 u. c. (LKŽe) < lie. adj. *bùkas, -à* 4 ‘neass, truls’ Ėr, Kp, Dkš, Plv (↔lie. dial. adv. *bukaĩ* ‘ar apaļu galu’ Kp, ‘plikgalvis, bezragu’ Vrn, Pbs u. c. [LKŽe]) + suf. *-ut-* (par to skat. Skardžius I 363); sal. arī iespējamo „nelīdzenuma, izspūruma“ konotatīvo refleksiju: *striukas bukas ponaičiukas po karklyną šoka* (burt. īss kundziņš pa kārklāju lec) (KpŽ I 245) = šepetys plaukams šukuoti (suka matus ķemmēt), sal. lie. dial. *budùkas* 2. ‘čiekurs’ Slk, S I 260 ← lie. dial. *bubùkas* ‘t. p.’ (saknes *-b-* > *-d-* kontaminācijas dēļ ar līdzīgiem vārdiem lie. dial. subst. *badùkas* ‘ērkšķis, skuja, badīklis’ Dkš resp. lie. dial. subst. *badìklis* 2 ‘smaila nūja vai rīks badīšanai, duršanai’ Sv, Vlkv, Rk, Mš, ‘ērkšķis, skuja, badīklis’ Smn, Ob, lie. dial. subst. *badìklis*, *-ė* 2 ‘dzīvnieks, kas daudz badās’ J, Grv, Rm vai verb. lie. *badýti* ‘sist, durt ar ragiem’ R, J, Šl, Lš, Škn, ‘durt, durstīt, bakstīt’, Jnš, Jnšk, M. Valanč, Šts, SD 102, Vrnv, Ėr, PPr 167, KrvP, Jnš, Varn u. c., sal. arī lie. dial. adj. *badýtinis, -ė* 1 ‘sadurstīts, sašūts no atgriezumiem’ Šts, ‘paveikts durot’ r. av. (LKŽe).

1966b: 360tt.; Skardžius I 504tt.; Endzelīns 1951: 816tt.) vedinys, padarytas iš lie. *kárti*, la. *kārt*.

O šis išriedėjęs iš ide. *(s)*ker-*; tik nesutariama, ar iš jo reikšmės ‘pjauti’ (plg. LEW 224t.; Jēgers 1966a: 22t.), ar iš ‘lenkti, sukti’ (plg. PKEŽ II 133t.). Tačiau čia nėra principinio skirtumo. Mat reikšmė ‘lenkti, sukti’ veikiausiai kilusi iš senesnės ‘pjauti’ (Трубачев 1966: 246tt.).

Priėmus minėtą hipotezę, kyla sunkumų aiškinant aptariamojo kankorėžio pavadinimo ir jo spėjamojo pamatinio žodžio formų skirtumus. Ne veltui Jānis Endzelīnas (ME I 393) prie šios sąsajos padėjo klaustuką.

Kai kurie lietuvių kalbos kankorėžių pavadinimai galėtų būti garsažodinės kilmės (plg. Ambrazas 2010a).

Antai kai kuriose šiaurinėse rytų aukštaičių panevėžiškių ir kupiškėnų šnektose pagrečiui su aptariamuoju *kìrkužė* vartojamas *gurgùtis* (ir variantas *gurgùtė*)[1], plg.: *gurgů.tas nuď riñba nɔ. ę́.gl’u. ir pušů.* ‘kankorėžiai nudrimba nuo eglių ir pušų’ KpŽ I 777; *parnę́.š’kit šaků. su gurgů.ta.m* ‘parneškit šakų su kankorėžiais’ KpŽ I 777; *miške daug eglių ir pušų gurgùčių* ‘miške daug eglių ir pušų kankorėžių’ Papilys (LKŽe); *eglių gurgučiùs išgliaudė voverys* ‘eglių kankorėžius išgliaudė voverės’ Biržai (LKŽe); *šiemet ant eglių labai daug yra gurgučių* ‘šiemet ant eglių yra labai daug kankorėžių’ Raseiniai (LKŽe).

Jis gali būti padarytas iš veiksmažodžio *guřgti* ‘burbuliuoti; urgzti’ (LKŽe). Be to, vedinys *kìrkužė* ir darybos požiūriu gana panašus į *gurgùčio* variantą *gurgõzas* (Kuldūnai).

Kitas *gurgùčio* variantas – *gurgùckas*, užrašytas apie Subačių, padarytas su priesaga *-uckas*. Ji, matyt, išriedėjo iš lietuviškos priesagos *-utis* (*-ė*), kuri dėl dvikalbystės ar daugiakalbystės buvo paveikta slaviškųjų priesagų, kilusių iš *-*ko-*. Panašiu būdu atsirado ir būdvardžių priesagos *-itkas*, *-ickas*, būdingos pietinėms ir pietrytinės lietuvių šnektoms (apie jas žr. Vidugiris 1997).

Priesagą *-utis* (kilusią iš determinatyvo *-*t-*, būdingą deminutyvams, bet kartais panaudojama ir veikėjų pavadinimams daryti, žr. Ambrazas 1993: 142t., 2000: 103t.) irgi turi ir netoliese, rytų aukštaičių panevėžiškių šnektose, vartojamas *burkùtis*, plg. *ant šios eglės nėra nė vieno burkùčio* ‘ant šios eglės nėra nė vieno kankorėžio’ Antašava (LKŽe).

Jis sietinas[2] su lie. *buřkti* ‘murkti; bambėti’, *burkúoti*, interj. *bùrkt*, *burkũ* / *buřkū* (LKŽe), o toliau iš dalies lie. *buřkšti* ‘dūduoti su odine dūdele’, *burkšnóti* ‘barkšnoti’, la. *burškêt* ‘tarškėti, baladoti; riedėti; girgždėti; neaiškiai kalbėti, plepėti’, le. *burczeć*, *burknąć* ‘murmėti, urgzti, zvimbti, dūgzti’, če. *burčeti* ‘džerškėti, žvangėti, barškėti, zvimbti’ ir kt. (ME I 353; LEW 66 ir lit.).

Tam pačiam darybos tipui priklauso keliose šiaurės vakarų aukštaičių šiauliškių šnektose (apie Žagarę, Dilbinus, Vaineikius, Skaistgirį, Damelius, Kyburius, Šakyną) kankorėžio reikšme vartojamas *kukùtis*. Šiuo vediniu paprastai žymimas kukučių šeimos paukštis (*Upupa epops*).

Jis padarytas[3] iš seno, gal net vėlyvąją ide. prokalbę siekiančio veiksmažodžio, plg. lie. *kùkti* ‘surikti’, *kaũkti*, la. *kàukt*, ru. *кукать* ‘urgzti’, s. le. *kukać* ‘klykti’, vid. vo. au. *hiulen* ‘kaukti’, s. i. *kauti* ‘rėkia’, gr. *κωκύω* ‘rėkiu’ ir t. t. (Trautmann 1923: 122; IEW 535t.; LEW 230; Sabaliauskas 1990: 89; Smoczyński 2007: 267t.).

Kai kuriose pietų aukštaičių, rytų aukštaičių uteniškių ir vilniškių šnektose kankorėžis įvardijamas ir kitokiais pavadinimais, padarytais iš onomatopėjinių veiksmažodžių.

1 Galima atsargiai spėti, kad lie. dial. *gurgùtis*, *-ė* 2 ‘kankorėžis, žebelys, skuja’ DŽ, Š, Vb, Slm, Pp, Ppl, Brž, Rs, ‘valgis iš susuktų ant tarkos tešlos grumuliukų, kiaurutis, birbizas’ Pmp, ‘liejininkystėje – įdedamas į liejimo formą nedegamos medžiagos įdėklas’ (LKŽe) nėra onomatopėjinės kilmės žodis. Remiantis lie. *kankórėžis* 1 ‘eglės ar pušies vaisius; gurgutis, burkutis, žebelys, kirkužė, brekis, vėjo vaikas’ R, S. Dauk, J. Jabl, K. Būg, P, K, Kv, Žgč, KlvrŽ, Lkv, LT II 436, Škn, J, Sr, Lnkv, ‘(anat.) uždaros liaukos (*corpus pineale*), antinksčiai’ rš, ‘kukurūzo burbuolė’ Jms (LKŽe) referentinių sememų konotacija, t. y. (I) ‘spygliuočių ir sagainių medžių kankorėžiniai žiedai, skujinių sėklapumpurių ir taip pat kuokelių telkinys’, (II) (savo forma) kūginiai, rečiau kiaušinio pavidalo, kamuoliniai (LE X 444), leksema lygintina su subst. lie. *spùrgas* 3 ‘apynio vaisius’ SD[1] 32, R 210, MŽ 279, N, Kos 59, J, RtŽ, L, Rtr, Š, DŽ, NdŽ, KŽ, Sml, Pn, Vb, Pšl, Slm, Sdk ir kt., ‘medžio pumpuras’ R, N, [K], Rtr, L VIII 1030, NdŽ, KŽ, Erž, Jnš, Švnč, Knv, DŽ, MŽ, Grv, Sv, Gdž, ČrP, ‘neišsiskleidęs žiedas, pumpuras’ L, Rtr, NdŽ, Ar, ‘žirginys’ Pnd, ‘lašas’ P. Cvir, ‘(ppr. pl.) kutas’ SD1 32, Kos 59, LL 36, 71, BŽ 15, Rtr, Š, DŽ, Pkr, Grž, Šmn, Ob, Km, Pnd, Pl, Pnd, LTR (Rk), NdŽ, ‘apvalus pakabutis’ MLTE II 259, Šd, KŽ, ‘koks nors bumbuliukas’ rš, ‘spuogas, taškas, dėmelė’ Prk, Gs, KzR (LKŽe) resp. subst. lie. dial. *spurgùtis* ‘gurguliukas’, plg. *Sukrešėjusio kraujo spurgùtis* Dkš ir kt. (žr. lie. *spùrgas* – LKŽe), kuris dėl pirminės kontaminacijos su subst. lie. *burbuolẽ* 3[a,b] ‘sustorėjimas ant galo, buožulas’ Ds, Kp, Ob, Tvr, ‘pumpuras’ Š, LTR (Pnd), Tvr, ‘kankorėžis, žebelys’ Sl, Km, Š, ‘kukurūzų žiedynas su žiedais ar grūdais’ Pn, ‘iš skysčio kylanti ar susidaranti oro pūslė’ B, SD 8, Mrs, ‘(bot.) vandens lelija (Nymphaea)’ Tvr (LKŽe [dėl sememų ‘sustorėjimas ant galo, buožulas’ ir ‘kankorėžis’ (tiesa, kitos kilmės žodžių) plačiau žr. Трубачев II 155]) → subst. lie. dial. **burgutis* ‘medžio pumpuras; kankorėžis, žebelys’ → subst. lie. dial. ***g**urgutis* (su *b-* > *g-* dėl [1] antrinės kontaminacijos [apie tokius kitimus dar žr. Zinkevičius 2011: 86] su subst. lie. *gùrguolė* 1 ‘virtinė, krūva, būrys’ Rt, Kv, Pln, Grg, ‘organizuota vežimų virtinė kam nors vežti (kariuomenei, grūdams ir pan.)’ BŽ 171, LTR, A. Vencl, ‘burbulas’ Drs (LKŽe) ↔ subst. lie. *burbulas* 3[b] K, *bùrbulas* 3[a] Sb, Užp; SD 8 ‘iš skysčio kylanti ar susidaranti oro pūslė’ Gs, Grž, Lnkv, Dbk, Všk, Kp, J, Krkl, S. Dauk, K I 244, ‘menkas daiktas, niekniekis, niekai’ Krkl, Sl, Ds, ‘burbuolė, buožulas’ S. Dauk, J. Jabl, J, ‘gumbuotas medis’ Alk, ‘gumulas, gabalas’ Gl, Skr, Rs ir kt. [LKŽe; dar plg. subst. lie. *gařgalas* ‘virvelės mazgas, bumbulas, gurgulas’ J (dėl jo žr. LEW 134)]; [2] dėl regresyvinės asimiliacijos, t. y. *b...g* > *g...g* [dar žr. Kregždys 2010a: 67t., 2011: 65]).

2 Remiantis 1 išnašoje nurodytomis referento *kankorėžis* konotacinėmis sememomis (forma) kūginiai, rečiau kiaušinio pavidalo, kamuoliniai, šis žodis, matyt, sietinas su verb. lie. *buřkti* ‘pusti, pursti, brinkti, tinti’ Skdv, J, Gr (LKŽe), dar plg. prefiksinius vedinius: verb. lie. *išburřkti* ‘išpurti, išpursti, ištinti’ Rm, Šlv, Šll, Užv, Skr; verb. lie. *paburřkti* ‘papursti, patinti’ C I 1117, Vdk, Bru, J; verb. lie. *subuřkti* ‘supusti, sutinti’ Bt, Rs; verb. lie. *užburřkti* ‘užtinti, užpusti’ Skdv, Skr (LKŽe), t. y. suponuotina integralioji reikšmė ‘paburkęs / papurtęs / apvalainas objektas’ resp. ‘kankorėžis’ (tokia reflektuojama ir rytų slavų kalbose, plg. s. ru. *шишька* ‘spygliuočių medžių vaisius su sėklomis; rutulys, sukutis [toks žaislas resp. vilkutis]’ [žr. Срезневскій III 1596], ru. *шишка* ‘daikto paviršiaus paburkimas, iškilumas; kūgiškas kai kurių medžių vaisius, sudarytas iš žvynelių, dengiančių sėklas, prigludusių prie šerdinio stiebelio jo viduje’ [CAP VI 891] – apie referento *kankorėžis* semantinę sąsają su reikšmėmis ‘pūstis, būti pasipūtusiu, pabrinkusiu’ plačiau žr. Топоров 1974: 29).

3 Gali būti, kad šis žodis reflektuoja regresyvinės asimiliacijos nulemtą kaitą *k...k* < *b...k* (žr. 1 išnašą), t. y. lie. dial. *kukùtis* ← subst. lie. dial. *bukùtis* 2 ‘burkutis, kankorėžis, žebelys’ Dglš, OG 121 ir kt. (LKŽe) < adj. lie. *bùkas, -à* 4 ‘nesmailus, atbukęs’ Ėr, Kp, Dkš, Plv (↔ adv. lie. dial. *bukaĩ* ‘su apvaliu galu’ Kp, ‘buolas, baužas’ Vrn, Pbs ir kt. [LKŽe]) + suff. *-ut-* (apie jį žr. Skardžius I 363); dar plg. ir galimą „nelygumo, pasišiaušimo“ konotacinę refleksiją: *striukas bukas ponaičiukas po karklyną šoka* (KpŽ I 245) = šepetys plaukams šukuoti, plg. lie. dial. *budùkas* 2 ‘kankorėžis’ Slk, S I 260 ← lie. dial. *bubùkas* ‘t. p.’ (su šakninio *-b-* > *-d-* dėl kontaminacijos su panašiais žodžiais į subst. lie. dial. *badùkas* ‘dyglys, spyglys, badeklis’ Dkš resp. subst. lie. dial. *badìklis* 2 ‘smailus pagalys ar įrankis kam badyti, besti’ Sv, Vlkv, Rk, Mš, ‘dyglys, spyglys, badeklis’ Smn, Ob, subst. lie. dial. *badìklis*, *-ė* 2 ‘gyvulys, kuris labai badosi’ J, Grv, Rm ar verb. lie. *badýti* ‘mušti, durti su ragais’ R, J, Šl, Lš, Škn, ‘durti, smaigyti, baksnoti’, Jnš, Jnšk, M. Valančius, Šts, SD 102, Vrnv, Ėr, PPr 167, KrvP, Jnš, Varn ir kt., dar plg. adj. lie. dial. *badýtinis, -ė* 1 ‘sudurstytas, susiūtas iš skiaučių’ Šts, ‘atliktas badymu’ rš (LKŽe).

Ap Kiemjoni, Tolimēniem, Kazitišķiem, Kirdeiķiem, Linkmeni, Motiejūniem pierakstīti atvasinājumi *baubùkas*, *baubẽlis*; *bubùkas*. Tie saistāmi[4] ar lie. *baũbti*, *bū̃bti*, *bubéti* ‘baurot’, la. *baubt*; lat. *būbō* ‘lielais ūpis’ (LEW 37 un lit.), piem., *šiais metais ant pušų ir eglių yra daug baũbelių* ‘šogad priedēm un eglēm daudz čiekuru’ Linkmenē (LKŽe); *rudenį labai daug baubukų miške* ‘rudenī ļoti daudz čiekuru mežā’ Salakā (LKŽe).

Ap Berčūniem, Gaidi, Vigutēniem, Lodžiem, Biržinišķi, Rimši, Kazitišķiem, Medeišiem, Antakmeni, Kačerģišķi, Linkmeni, Šūlēniem, Ceikinēļiem, Mielagēniem, Švenčoņiem, Gervēčiem lieto variantus *bū̃kas*, *būkẽlis*, *būkẽlys*, *būkẽlė*, *būkùtis*; *bùkas*, *bukẽlis*, *bukùtis*, *bùkšis*, piem., *mum būkaĩ labai kojas sudurstė* ‘mums čiekuri ļoti kājas sadurstīja’ Linkmenē (LKŽe); *šiandie važiuosme girion būkų̃ rinkt, ba iš jų geros pakuros* ‘šodien brauksim uz mežu čiekurus vākt, jo no tiem labs iekurs’ Mielagēnos (LKŽe); *pušų būkẽlės jau krinta* ‘priežu čiekuri jau krīt’ Ceikinos (LKŽe); *nueik miškan ir atnešk būkẽlių vaikam* ‘aizej uz mežu un atnes čiekurus bērniem’ Daugēlišķos (LKŽe); *mažai šiemet būkẽlių – nebus kuom sėt miško* ‘maz šogad čiekuru – nebūs ar ko mežu sēt’ Pariņģē (LKŽe); *mažutis kai būkẽlis, ė jau bernauna* ‘maziņš kā čiekurs, bet jau kalpo’ Mielagēnos (LKŽe).

Šie varianti saistāmi ar *baũkti* ‘baurot, bļaut; kliegt’, *bū̃kti* ‘bļaut, baurot’, *bū̃kas* ‘kāds purva putns, dumpis’; la. *bucêt* ‘skanēt’, *būkšķêt*, interj. *būkš*; sl. **bučati*, **bukati* ‘saukt, baurot, raudāt, trokšņot’, **bykъ* ‘vērsis’, senind. *bukkati* ‘rej’, gr. βύκτης ‘baurojošs’ (Endzelīns 1980: 411; LEW 37; Sabaliauskas 1968: 135; ЭССЯ III 74, 88, 147sk. un lit.).

Ap Šklēriem, Tiltiem, Akmeni, Čebatoriem, Varēnu, Vēžoni, Vīdeņiem sastopami arī *bumborỹs*, *bumburỹs*, *bamborỹs*, *bamburỹs*, *bambuorỹs*; *bumbuorỹs*; *kvajų bùmbuoras*, *bumburỹs*, *bum̃buras*[5], piem., *bá.mbuorus nˈẽša ir sė́klas lugždžìna* ‘čiekurus nes un sēklas loba’ DrskŽ 29; *gˈenùkai lã·sa bum̃.burus* ‘dzenīši knābā čiekurus’ DrskŽ 46; *kvajū̃ bambuoraĩ. prikrìti. an tã·ko.* ‘priežu čiekuri sakrituši uz takas’ DrskŽ 29; *eglės bambuorỹs ilgas, o kvajos trumpesnis* ‘egles čiekurs garš, bet priedes – īsāks’ Azierkos (LKŽe); *pilna pušelė bumbuoriū̃* ‘pilna priedīte čiekuru’ Leipaliņģē (LKŽe).

Šie vārdi saistāmi ar lie. *bambéti*, *bumbéti*, interj. *bámbt*, *bùmbt*, *bum̃bt*; la. *bumbât*, *bumbêt* ‘sist, klaudzināt’; po. *bęben*, kr. *бубен* ‘bungas’, gr. βομβεῖν ‘neskanīgi, dobji skanēt’ u. c. (ME I 261; LEW 33sk. un lit.).

Līdzīga semantika ir arī dažiem samērā retiem čiekuru nosaukumiem, kas zināmi tikai no atsevišķām vietām:

bibỹkas (no Druskininkiem), *bim̃bė*[6] (no Valkininkiem, sal. *perka tepgi ir eglių bìmbes* ‘pērk tāpat arī egļu čiekurus’ [LKŽe]); šim vārdam lietuviešu valodā ir arī nozīmes: ‘vilkvālīte; kāds augs pie zemes gu-

4 Var piesardzīgi pieņemt, ka lie. dial. subst. *baũbukas* 1 ‘skuja, čiekurs’ Lkm, Slk, lie. dial. subst. *baũbelis* 1 ‘skuja, čiekurs’ Lkm, ‘gurķa vai vāles veida augu auglis’ Dgl (LKŽe) referenta denotatīvās vērtības dēļ (sk. 1. parindi) skaidrojami kā defektīvas formas, t. i., var rekonstuēt formu **baubu-riu-kas* (ar absorbētu *-riu-*) < lie. dial. subst. *bum̃buras* 3.[b] ‘pumpurs, čiekurs, bumbulis’ J. Jabl, J, Lš, Ds, Kt, A 1885, 128, Kt, J V 968, ‘pārziedējis auga zieds’ Skr, ‘auga locījuma vieta’ J, ‘resnākais gals, bumbulis, vāle’ Lp, Vv, V. Kudir, ‘diega nelīdzenums, paresninājums’ Kp, ‘aizsietais desas gals’ Vrn (LKŽe) (saknes *-au-* < *-am-* kontaminācijas dēļ ar lie. *kauburys* 3.[b] ‘neliels izcilnis’ J, LV II 172, Kv, Kp, Pl, Mrk, J. Balt, V. Myk-Put, ‘kalna, pakalna kore, virsotne’ J. Jabl, Žem, Pžrl, ‘cinis, paaugstinājums’ Rš, Sv, Vvr, Pč, J. Dov, Škn, ‘[anat.] uzpūšanās, paaugstinājums’ rakstu f., Nt [LKŽe] resp. [dem.] *kaubu-riu-kas* ‘neliels uztūkums, izcilnis’), resp., tiek atspoguļots kā *„tas, kas ir piepūties, resp., ieapaļš u. tml.“ (sk. 3. parindi). Forma lie. dial. *bubùkas* atspoguļo iepriekš minētā lie. dial. subst. *bum̃buras* deminutīvās formas variantu ar saknes *-u- -um-* vietā, sal. lie. dial. subst. *buburai* ‘izsitumi; zosādas pumpiņas’ ↔ lie. dial. subst. *bubarai* ‘pūtes; izsitumi’ (Būga I 323), sal. arī lie. dial. subst. *bùburas* 3[b], 1 ‘pumpa’ Dov ↔ lie. dial. *bùbaras* 3[b] ‘pūte, pumpa’ GGA 1885, 936, Klp (LKŽe) (šāda mija / variantums sastopams arī latviešu valodā, sal. [ar alternantīvu suf. *-ul-* (par to plašāk skat. Skardžius I 186)] la. *bumbul(i)s* ‘neliels uztūkums; čiekurs u. c.’ [ME I 349] ↔ la. dial. *bubulis* ‘diegu mezgls; auduma pika’ [ME I 243–244; skat. arī EH I 248] – skat. arī LEW 64).

5 Var pieņemt, ka šo leksēmu cilmi vajadzētu saistīt ar 2. parindē minēto lie. dial. *bum̃buras* 3[b] ‘pumpurs, čiekurs, bumbulis’ J. Jabl, J, Lš, Ds, Kt, A 1885, 128, Kt, JV 968, ‘pārziedējis auga zieds’ Skr, ‘auga posms’ J, ‘resnākais gals, bumbulis, vāle’ Lp, Vv, V. Kudir, ‘diega nelīdzenums, paresninājums’ Kp, ‘aizsietais desas gals’ Vrn (LKŽe; skat. vēl KpŽ I 149), bet lie. dial. *bamborỹs*, *bamburỹs*, *bambuorỹs* saknes *-um-* > *-am-* mija acīmredzot skaidrojama ar kontamināciju ar lie. dial. *bam̃bti* ‘kļūt resnākam, piepūsties, pampt’ J, ‘tūkt’ Ut u. c. (LKŽe), sal. arī lie. dial. verbu *apibam̃bti* ‘kļūt nedaudz resnākam’ J, *išbam̃bti* ‘kļūt resnākam, piepampt’ J, Ds u. c., *nubam̃bti* ‘piepampt, kļūt resnākam’ Ll, Up u. c., *pabam̃bti* ‘kļūt resnākam’, Km u. c., *užbam̃bti* ‘pietūkt’ Ktk, Slk u. c. (LKŽe), resp., lie. *bámba* 1. J, Klov, *bambà* 4 Vlkš ‘(anat.) naba (*umbilicus*)’ SD 245, Gs, M. Valanč, Šts, Trgn, Slm, Krkl, Pn, ‘ābola gals, kur bijis zieds’ P, ‘pēdējais kūlis vai vāls’ Vlkj, ‘uztūkums, bumbulis’ Ss, Trgn, Km, Ggr, Lp, Lzd, ‘sēņu augļu ķermeņa augšējās daļas pacēlums vidū, pie kātiņa’ P, ‘no kāposta galvas izaugusi otra galviņa’ Lzd, ‘tabakas vēl neuzziedējis pumpurs’ Lzd u. c. (LKŽe), t. i., to pamatformu (sal. LEW 33), lai gan Vītauts Mažulis (PKEŽ I 129) sniedz citādu (ļoti apšaubāmu) lie. dial. *bam̃bti* cilmes aprakstu.

6 Piesardzīgi var pieņemt, ka lie. dial. subst. *bibỹkas* ‘čiekurs’, lie. dial. subst. *bim̃bė* 1 ‘vilkvālīte’ Lp, ‘zāle ar dzelteniem ziediem, kas aug neauglīgā zemē, ar zemē gulošām lapām’ Vlk, ‘kartupeļu ziedu auglis’ Pl, ‘čiekurs’ Vlk, ‘aste’ Lp (LKŽe) čiekura nosaukumu ģenēze saistāma ar egles augļa (sākotnējā denotāta, sal. la. *egĺeį tódi łelóki ùn garóki čìkuri, prìdeį mozóki, tódi opolóki* ‘egles čiekuri tādi lielāki un garāki, priedei – mazāki, tādi apaļāki’) un *membrum virile* ārējo līdzību (šāda referentu identificēšana raksturīga slāvu nupciālajam rituālam – kāzu pīrāgs [kr. *коровай*] tika dekorēts, resp., [no apakšas] *aplipināts* ar čiekura formas mīklas veidojumiem, kas saistāmi ar fallisko simboliku [plašāk skat. Иванов, Топоров 1974: 245; skat. arī Сумцов 1996: 110, 196; Toporov 2000: 215] – par tā atspulgiem (aizgūtiem no slāviem) Lietuvas pierobežā ar slāviem plašāk skat. Baldžius 2005: 75) (šāds kultūras motīvs raksturīgs arī citām ide. tautām, t. i. [seno indiešu un (īpaši) grieķu] ceremoniālās simbolikas atribūtikai [plašāk skat. (indiešu) Dowson 1888: 177; (grieķu) Lurker 2005: 49, 51; Скржинская 2009: 119], kas itāliskajās [РИС 132 (tiesa, var būt, ka romieši šo dekora un kara simbolu pārņēmuši no ķeltiem, kuri izgatavoja arī bronzas ieroču piederumus čiekura formā – skat. Диллон, Чедвик 2006: 362, 396, 399, 401; Роллестон 2004: 47, 66, 85; Широкова 2005: 140)], bet vēlāk arī ģermāņu tautās [acīmredzot romiešu kultūras aizguvums] ieguva militārā lietojuma konotāciju, tāpēc čiekurs [kā vīrišķības simbols], izgatavots no koka vai dzelzs, tika piestiprināts vairoga vidū [skat. Тодд 2005: 38; Симпсон 2005: 151, 229]). Šāda leksiskā minēto referentu saistība īpaši raksturīga slāvu (visu grupu) valodām (skat. Плуцер-Сарно I 42, 44, II 238), t. i., lie. subst. *bỹbis* 2 K, Dkš, Grg, Vkš, Sut, *bybỹs* (4) Š; Kv, Ds ‘*membrum virile, penis*’ kontaminācijas dēļ (pieņemt, ka tas ir suf. *-ikŏ-* atvasinājums, ir riskanti, jo tādu lietuviešu valodas izloksnēs ir ļoti maz [Skardžius I 131]) ar lie. dial subst. *rỹkas* ‘trauks; rīks; pirksts bez naga resp. *membrum virile*’ (žr. Būga II 86) ~ ‘penis’ J, E, Mrj, Lkš, Gl, Jrb, JV 747, Tv, Sch 64, 192, Sim, Plv, ‘cunnus’ BsP III 219, N (LKŽe) → **bybykas* *‘priekšmets, kas līdzīgs *membrum virile*’ → *bibỹkas* ‘t. p.’ (ar *-i-* etimoloģiskā [skat. LEW 43] *-y-* vietā fonētiskās [acīmredzot to ir noteikusi otrās morfēmas akcentuācija (šādas mijas baltu valodām raksturīgas kopš senatnes, sal. neuzsvērto galotņu saīsināšanu, bet vēlāk redukciju, kā arī citās pozīcijās bijušo garo neuzsvērto patskaņu pārmaiņas (vairāk skat. [un lit.] Mikulėnienė 2005: 40, 172, 175, 200–201)], nevis morfoloģiskās kodifikācijas dēļ), bet lie. dial. subst. *bim̃bė* ← lie. dial. subst. *pim̃pis* 2 ‘neliela sāpīga pumpa’ Užv, Krš, Mžk, Varn, ‘(eif. hum.) *penis*’ Ms, Slnt, Jnš, Grž, ‘lamas’ Kl, Varn, Brs, Skd (LKŽe) (ar sākuma *b-* < *p-* kontaminācijas dēļ ar jau minēto lie. subst. *bỹbis*, *bybỹs* ‘*membrum virile, penis*’ [kura fleksīvais *-ė* pēc analoģijas ar lie. dial. subst. *kulẽ* (kr. *куль*) 4, *kùlė* 2 M, Kos 36, ‘maisiņš tabakai, naudai’ Krš, JD 547, Jnk, NdŽ, ‘(anat.) *scrotum* resp. sēklinieku maisiņš [jo izloksnēs vīrieša dzimumlocekli sauc par kuli (resp. lie. dial. *kulys* – skat. LE XVI 294), sal. vēl arī lie. dial. subst. *kùlis* 2 ‘*scrotum*’ J, Š, BsP II 37, Skd, Užv, Kp, Pnd, Lž, Slnt, Šts, Vkš, Dr (LKŽe) ⇨ lie. dial. subst. *pìmpė* 1 ‘sievietes dzimumorgāns’ Ds (LKŽe)]’ J, Rmš, Kv u. c. (LKŽe)]). Šādu pieņēmumu var pamatot ar semēmas ‘aste’ eksistēšanu, jo lietuviešu izloksnēs šis tabu leksikai piešķiramais cilvēka ķermeņa daļas nosaukums tiek minēts kā aizguvums no vā. *Schwanz* ‘zirga aste; *membrum virile*’: lie. dial. subst. *šváncas* 1, *švañcas* 2 Plv ‘(vlg.) *penis*’ Skr, ‘tāds lamuvārds’ Kri (LKŽe).

Apie Kiemionis, Tolimėnus, Kazitiškį, Kirdeikius, Linkmenis, Motiejūnus užrašyti vediniai *baubùkas*, *baubẽlis*; *bubùkas*. Jie siejasi[4] su lie. *baũbti*, *bũbti*, *bubė́ti*, la. *baubt*; lo. *būbō* ‘didysis apuokas’ (LEW 37 ir lit.), pvz.: *šiais metais ant pušų ir eglių yra daug baũbelių* ‘šiais metais ant pušų ir eglių daug kankorėžių’ Linkmenys (LKŽe); *rudenį labai daug baubukų miške* ‘rudenį labai daug kankorėžių miške’ Salakas (LKŽe).

Apie Berčiūnus, Gaidę, Vigutėnus, Luodžius, Biržiniškę, Rimšę, Kazitiškį, Medeišius, Antakmenę, Kačergiškę, Linkmenis, Šiūlėnus, Ceikinėlius, Mielagėnus, Švenčionis, Gervėčius vartojami variantai *bũkas*, *būkẽlis*, *būkẽlys*, *būkẽlė*, *būkùtis*; *bùkas*, *bukẽlis*, *bukùtis*, *bùkšis*, pvz.: *mum būkaĩ labai kojas sudurstė* ‘mums kankorėžiai labai kojas subadė’ Linkmenys (LKŽe); *šiandie važiuosme girion būkų̃ rinkt, ba iš jų geros pakuros* ‘šiandien važiuosime į girią kankorėžių rinkti, nes iš jų geras prakuras’ Mielagėnai (LKŽe); *pušų būkẽlės jau krinta* ‘pušų kankorėžiai jau krinta’ Ceikiniai (LKŽe); *nueik miškan ir atnešk būkẽlių vaikam* ‘nueik į mišką ir atnešk kankorėžių vaikams’ Daugėliškis (LKŽe); *mažai šiemet būkẽlių – nebus kuom sėt miško* ‘mažai šiemet kankorėžių – nebus kuo miško sėti’ Paringys (LKŽe); *mažutis kai būkẽlis, ė jau bernauna* ‘mažutis kaip kankorėžis, o jau tarnauja’ Mielagėnai (LKŽe).

Jie siejasi su *baũkti* ‘baubti, bliauti; rėkti’, *bũkti* ‘bliauti, baubti’, *bũkas* ‘toks balų paukštis, baublys’; la. *bucêt* ‘skambėti’, *būkšķêt* ‘dusliai aidėti, dundėti’, interj. *būkš*; sl. **bučati*, **bukati* ‘šaukti, baubti, verkti, triukšmauti’, **bykъ* ‘jautis’, s. i. *bukkati* ‘loja’, gr. βύκτης ‘baubiantis’ ir kt. (Endzelīns 1980: 411; LEW 37; Sabaliauskas 1968: 135; ЭССЯ III 74, 88, 147t. ir lit.).

Apie Šklėrius, Tiltus, Akmenį, Čebatorius, Varėną, Vėžionis, Vydenius pasakoma ir *bumborỹs*, *bumburỹs*, *bamborỹs*, *bamburỹs*, *bambuorỹs*; *bumbuorỹs*; *kvajų bùmbuoras*, *bumburỹs*, *bum̃buras*[5], pvz.: *bá.mbuorus n'ẽša ir sė́klas lugždžìna* ‘kankorėžius neša ir sėklas lukštena’ DrskŽ 29; *g'enùkai lã·sa bum̃.burus* ‘geniukai lesa kankorėžius’ DrskŽ 46; *kvajū̃r bambuoraĩ. prikrìti. an tã·ko.* ‘pušų kankorėžių prikritę ant tako’ DrskŽ 29; *eglės bambuorỹs ilgas, o kvajos trumpesnis* ‘eglės kankorėžis ilgas, o pušies trumpesnis’ Azierkai (LKŽe); *pilna pušelė bumbuorių̃* ‘pilna pušelė kankorėžių’ Leipalingis (LKŽe).

Jie siejasi su lie. *bambė́ti*, *bumbė́ti*, interj. *bámbt*, *bùmbt* / *bum̃bt*; la. *bumbât*, *bumbêt* ‘mušti, baladoti’; le. *bęben*, ru. *бубен* ‘būgnas’, gr. βομβεῖν ‘dusliai skambėti’ ir kt. (ME I 261; LEW 33t. ir lit.).

Panašios semantikos yra ir kai kurie visai reti kankorėžių pavadinimai, žinomi tik iš atskirų vietų:

bibỹkas (Druskininkai), *bim̃bė*[6] (Valkininkai, plg. *perka tepgi ir eglių bìmbes* ‘perka taip pat ir eglių kankorėžius’ [LKŽe]); šis žodis lietuvių kalboje dar turi reikšmes ‘švendro buožė; tokia geltonai žydinti žolė,

4 Galima atsargiai spėti, kad subst. lie. dial. *baūbukas* 1 ‘skuja, kankorėžis’ Lkm, Slk, subst. lie. dial. *baūbelis* 1 ‘skuja, kankorėžis’ Lkm, ‘agurko ar buožės pavidalo augalų vaisius’ Dgl (LKŽe) dėl referento denotatinės vertės (žr. 1 išnašą) aiškintini kaip defektyvinės lytys, t. y. suponuotina lytis **baubu-riu-kas* (su absorbuotu *-riu-*) < subst. lie. dial. *bum̃buras* 3[b] ‘pumpuras, bumbuoras, bumbulas’ J. Jabl, J, Lš, Ds, Kt, A 1885, 128, Kt, J V 968, ‘peržydėjęs augalo žiedas’ Skr, ‘augalo kelys’ J, ‘storesnis galas, bumbulas, buožė’ Lp, Vv, V. Kudir, ‘siūlo nelygumas, sustorėjimas’ Kp, ‘užrištasis dešros galas’ Vrn (LKŽe) (su šakninio *-au-* < *-am-* dėl kontaminacijos su lie. *kauburys* 3[b] ‘neaukšta iškilumėlė’ J, LV II 172, Kv, Kp, Pl, Mrk, J. Balt, V. Myk-Put, ‘kalno, kalnelio ketera, viršukalnė’ J. Jabl, Žem, Pžrl, ‘kupstas, pakilimas’ Rš, Sv, Vvr, Pč, J. Dov, Škn, ‘[anat.] koks pasipūtimas, pakilimas’ rš, Nt [LKŽe] resp. [dem.] *kaubu-riu-kas* ‘nedidelis pasipūtimas, iškilimas’) resp. reflektuojama *„tas, kuris pasipūtęs resp. apvalainas ir pan.“ (žr. 3 išnašą). Lytis lie. dial. *bubùkas* reflektuoja aukščiau minėto subst. lie. dial. *bum̃buras* deminutyvinės formos variantą su šaknies *-u-* vietoj *-um-*, plg. subst. lie. dial. *buburai* ‘bėrimas; pašiurpusios odos spuogeliai’ ↔ subst. lie. dial. *bubarai* ‘spuogai; bėrimas’ (Būga I 323), dar plg. subst. lie. dial. *bùburas* 3[b], 1 ‘bubaras’ Dov ↔ lie. dial. *bùbaras* 3[b] ‘spuogas, puškas’ GGA 1885, 936, Klp (LKŽe) (tokios kaitos / variantiškumo esama ir latvių kalboje, plg. [su alternantiniu suff. *-ul-* (dėl jo plačiau žr. Skardžius I 186)] la. *bumbul(i)s* ‘nedidelis išsipūtimas; kankorėžis ir kt.’ [ME I 349] ↔ la. dial. *bubulis* ‘siūlų mazgas; medžiagos gniutulas’ [ME I 243–244; dar žr. EH I 248] – dar žr. LEW 64).

5 Spėtina, kad šių leksemų kilmę reiktų sieti su 2 išnašoje minėtu lie. dial. *bum̃buras* 3[b] ‘pumpuras, bumbuoras, bumbulas’ J. Jabl, J, Lš, Ds, Kt, A 1885, 128, Kt, JV 968, ‘peržydėjęs augalo žiedas’ Skr, ‘augalo kelys’ J, ‘storesnis galas, bumbulas, buožė’ Lp, Vv, V. Kudir, ‘siūlo nelygumas, sustorėjimas’ Kp, ‘užrištasis dešros galas’ Vrn (LKŽe; dar žr. KpŽ I 149), o lie. dial. *bamborỹs*, *bamburỹs*, *bambuorỹs* šaknies *-um-* > *-am-* kaita, matyt, aiškintina kontaminacija su lie. dial. *bam̃bti* ‘storėti, pūstis, pampti’ J, ‘tvinkti’ Ut ir kt. (LKŽe), dar plg. verb. lie. dial. *apibam̃bti* ‘kiek įaugti į pilvą’ J, *išbam̃bti* ‘išaugti į pilvą, išpusti’ J, Ds ir kt., *nubam̃bti* ‘išpusti, sustorėti’ Ll, Up ir kt., *pabam̃bti* ‘išaugti į pilvą, sustorėti’ Km ir kt., *užbam̃bti* ‘ištinti’ Ktk, Slk ir kt. (LKŽe) resp. lie. *bámba* 1 J, Klov, *bambà* 4 Vlkš ‘(anat.) duobelė pilvo viduryje (*umbilicus*)’ SD 245, Gs, M. Valanč, Šts, Trgn, Slm, Krkl, Pn, ‘obuolio galas, kur buvęs žiedas’ P, ‘paskutinis pėdas ar pradalgys’ Vlkj, ‘koks pasipūtimas, bumbulas’ Ss, Trgn, Km, Ggr, Lp, Lzd, ‘kremblių vaisinio kūno viršutinės dalies iškilimas viduryje, ties koteliu’ P, ‘iš kopūsto galvos išaugusi antra galvutė’ Lzd, ‘tabako dar nepražydęs pumpuras’ Lzd ir kt. (LKŽe), t. y. jų pamatinės lyties (plg. LEW 33), nors Vytautas Mažiulis (PKEŽ I 129) pateikia kitokį (labai abejotiną) lie. dial. *bam̃bti* kilmės aprašą.

6 Galima atsargiai spėti, kad subst. lie. dial. *bibỹkas* ‘kankorėžis’, subst. lie. dial. *bim̃bė* 1 ‘švendro buožė’ Lp, ‘tokia geltonai žydinti žolė, auganti prastoje žemėje su gulinčiais ant žemės lapais’ Vlk, ‘bulvių žiedų vaisius’ Pl, ‘kankorėžis’ Vlk, ‘uodega’ Lp (LKŽe) kankorėžio pavadinimų genezė sietina su eglės vaisiaus (pirminio denotato, plg. la. *egĺeį tódi łelóki ùn garóki čìkuri, prìdeį mozóki, tódi opolóki* ‘eglės kankorėžiai tokie didoki ir ilgoki, pušies – mažesni, tokie apskritoki’) ir *membrum virile* išorinio panašumo (toks referentų tapatinimas būdingas slavų nupcialiniam apeigynui – vestuvinis pyragas [ru. *коровай*] buvo puošiamas resp. aptaisomas [iš apačios] kankorėžio formos, iš tešlos padarytais minkiniais, siejamais su falistine simbolika [plačiau žr. Иванов, Топоров 1974: 245; dar žr. Сумцов 1996: 110, 196; Toporov 2000: 215] – apie tokio refleksijas (skolintas iš slavų) Lietuvos pasienio su slavais vietovėse plačiau žr. Baldžius 2005: 75) (toks kultūrinis motyvas būdingas ir kitoms ide. tautoms, t. y. [senųjų indų ir (ypač) graikų] apeiginės simbolikos atributikai [plačiau žr. (indų) Dowson 1888: 177; (graikų) Lurker 2005: 49, 51; Скржинская 2009: 119], kuri italikų [РИС 132 (tiesa, gali būti, kad romėnai šį dekoro ir karinį simbolį perėmė iš keltų, gaminusių ir bronzinius kankorėžio formos ginklų priedus – žr. Диллон, Чедвик 2006: 362, 396, 399, 401; Роллестон 2004: 47, 66, 85; Широкова 2005: 140)], o vėliau ir germanų tautose [matyt, kultūrinis romėnų skolinys] įgijo karinės uzemos konotaciją, todėl kankorėžis [kaip vyriškumo simbolis], pagamintas iš medžio ar geležies, buvo tvirtinamas skydo viduryje [žr. Тодд 2005: 38; Симпсон 2005: 151, 229]). Tokia leksinė minėtų referentų sąsaja ypač būdinga slavų (visų grupių) kalboms (žr. Плуцер-Сарно I 42, 44, II 238), t. y. subst. lie. *bỹbis* 2 K, Dkš, Grg, Vkš, Sut, *bybỹs* (4) Š; Kv, Ds ‘*membrum virile, penis*’ dėl kontaminacijos (spėti, kad tai suff. *-ikŏ-* vedinys rizikinga, mat tokių lietuvių kalbos šnektose labai negausu [Skardžius I 131]) su subst. lie. dial. *rỹkas* ‘indas; įrankis; pirštas be nago resp. *membrum virile*’ (žr. Būga II 86) ~ ‘penis’ J, E, Mrj, Lkš, Gl, Jrb, JV 747, Tv, Sch 64, 192, Sim, Plv, ‘cunnus’ BsP III 219, N (LKŽe) → **bybykas* *‘dalykas, panašus į *membrum virile*’ → *bibỹkas* ‘t. p.’ (su *-i-* vietoj etimologinio [žr. LEW 43] *-y-* dėl fonetinės [matyt, nulemtos antrosios morfemos kirčiuotumo (tokie kitimai baltų kalboms būdingi iš seno, plg. nekirčiuotų galūnių trumpėjimą, o vėliau ir redukciją bei kitose pozicijose buvusių ilgųjų nekirčiuotų balsių kitimus (plačiau žr. [ir lit.] Mikulėnienė 2005: 40, 172, 175, 200–201)], o ne morfologinės kodifikacijos), o subst. lie. dial. *bim̃bė* ← subst. lie. dial. *pim̃pis* 2 ‘nedidelis skauduliukas, spuogas’ Užv, Krš, Mžk, Varn, ‘(euf. juok.) *penis*’ Ms, Slnt, Jnš, Grž, ‘toks keiksmas’ Kl, Varn, Brs, Skd (LKŽe) (su pradžios *b-* < *p-* dėl kontaminacijos su jau minėtu subst. lie. *bỹbis*, *bybỹs* ‘*membrum virile, penis*’ [kurio fleksinis *-ė* pagal analogiją su subst. lie. dial. *kulẽ* (ru. *куль*) 4, *kùlė* 2 M, Kos 36, ‘maišelis tabakui, pinigams’ Krš, JD 547, Jnk, NdŽ, ‘(anat.) *scrotum* resp. mašnelė [mat šnektose vyro varpa vadinama kuliu (resp. lie. dial. *kulys*, žr. LE XVI 294), plg. dar subst. lie. dial. *kùlis* 2 ‘*scrotum*’ J, Š, BsP II 37, Skd, Užv, Kp, Pnd, Lž, Slnt, Šts, Vkš, Dr (LKŽe) ⇨ subst. lie. dial. *pìmpė* 1 ‘moters lyties organas’ Ds (LKŽe)]’ J, Rmš, Kv ir kt. (LKŽe)]). Tokį spėjimą galima argumentuoti ememos ‘uodega’ egzistavimu, mat lietuvių šnektose šis, tabu leksikai priskiriamas, žmogaus kūno dalies pavadinimas įvardijamas skoliniu vo. *Schwanz* ‘arklio uodega; *membrum virile*’: subst. lie. dial. *švánca*s 1, *švañcas* 2 Plv ‘(vlg.) *penis*’ Skr, ‘toks keiksmažodis’ Kri (LKŽe).

lošām lapām un dzelteniem ziediem, kas aug sliktā augsnē; kartupeļu ziedu auglis; aste', sal. *bìbyti* 'šaudīt', *biñbti*, interj. *bibýmpt*, *bibìmt*, *bìmbt* un līdzīgi (LKŽe);

borškė (Ventē, Kintos, sal. LKŽe); varbūt saistāms[7] ar *barškéti*, interj. *bárkš*(*t*); la. *brakstêt*, *brakšêt* 'dunēt, brakšķēt', interj. *braks*; tālāk daļēji sal. vlv. *brāsken* 'brakšķēšana', vav. *brastōn* 'sprakšķēt', senisl. *braka* 'čirkstēt, čīkstēt', īr. *brosc* 'troksnis, pērkona negaiss', lat. *fragor* 'brakšķēšana' u. c. (ME I 322skk.; Stang 1942: 136; LEW 35 un lit.);

budùkas[8] (Lodžos, Salakā), sal. interj. *budùkš* (LKŽe); *voverys mėgsta budukùs* 'vāverēm patīk čiekuri' Salakā (LKŽe); *budùkai auga tik ant pušų*; *ant eglių auga šiškos* 'čiekuri aug tikai priedēs, eglēs aug *šiškos* 'čiekuri" Salakā (LKŽe).

Lietuvas ziemeļos, netālu no Latvijas pierobežas (Daukņūnos, Jurgēnos, Berklaiņos, Vabalninkā, Daržišķos, Stumbrišķos, Šalteņos, Piņavā, Karsakišķos, Subačū, Miežišķos, Navikos, Viešintās) lieto arī nosaukumu *brẽkis* (ar variantiem *brekỹs*, *brẽkė*), piem., *ka[d] dẏ.va. gal'vɔn b'rek'ù* 'kā deva pa galvu ar čiekuru' KpŽ I 228; *vaikai renka brekiùs ir kūrina* 'bērni vāc čiekurus un kurina' Paīstrē (LKŽe); *žiemą voverys minta eglių ir pušų brẽkiais* 'ziemu vāveres pārtiek no egļu un priežu čiekuriem' Vabalninkā (LKŽe).

Šis nosaukums radies[9] no la. *brẽķis* 'raudošs bērns, brēkulis, bļauris,' kas darināts no darbības vārda *brèkt* 'kliegt, raudāt' (pēdējo mēģina saistīt ar sl. **brechati* 'kliegt, riet, šņākt', sav. *pracht* 'troksnis', īru *bressen* 'kliedziens', skat. ME I 330sk.).

Ar nosaukumu *brẽkis* cieši saistīts netālu tajā pašā areāla vietumis (ap Saločiem, Užušiļiem, Geidžūniem, Šuķoni, Gataučiem, Berklaiņiem, Vabalninku, Alizavu, Salamiesti, Daržišķiem, Karsakišķiem, Panevēžu, Jotaiņiem, Ramīgalu) lietotais *vė́javaikis* (ar variantiem *vė́jãvaikis*, *vėjavaĩkis*, *vė́jo vaĩkas*, *vė́jo vaikaĩ*)[10], piem., *pilna eglė vėjavaikių, lyg ant obelės obuolių* 'pilna egle čiekuru kā ābele ābolu' Klovaiņos (LKŽe); *mes vaikai žiemą eidavom vė́javaikių rinkt* 'mēs, bērni, ziemā mēdzām iet čiekurus vākt' Karsakišķos (LKŽe); *Petras parnešė iš girios vaikam vėjavaĩkių* 'Petrs atnesa no meža bērniem čiekurus' Ramīgalā (LKŽe); *Jonai, parvežk mums šiandie iš miško vėjo vaikų* 'Jon, atved mums šodien no meža čiekurus' Biržos (LKŽe).

Šis ir saliktenis, kurš parasti apzīmē nemierīgu, nenopietnu cilvēku (LKŽe). Pirmais tā komponents ir lietvārds *vė́jas*, kam atbilst la. *vējš*. *Vė́jas* pamatvārds *vė́ti* 'pūst; vētīt, pērt' lietuviešu valodā ir jau kļuvis ļoti rets (skat. LKŽe), bet tam ir ļoti dziļas saknes, sal. sensl. *vějati* 'pūst', he. *huu̯ai-* 'bēgt, lekt', senind. *vāyati* 'pūš', arm. *hovem* 'pūšu' utt. No tā ide. valodās darināts daudz dažādu vēju nosaukumu, no tiem īpaši arhaisks ir **u̯ent-*, sal. he. *huu̯ant-*, toh. A *want*, lat. *ventus*, go. *winds* (Trautmann 1923: 345sk.; LEW 1216sk.; IEW 81skk.; Иванов 1965: 91skk., 1981: 166sk.; ИЯ 677; Smoczyński 2007: 745).

Otrais komponents – *vaĩkas*, radniecīgs pr. *waix* 'kalps (puisis)' III 67_4, *waiklis* 'dēls' E 190, arī darināts no visai sena darbības vārda **u̯eik-*, sal. lie. *veĩkti* (tāpat arī *veiklùs*, *vikrùs*, *víekas* 'spēks, dzīve'), la. *vèikt*, sensl. **vě̀kъ* 'spēks, mūžs, gadsimts', go. *weihan* 'karot', īr. *fichim* 'karo', lat. *vincere* 'uzveikt, uzvarēt ienaidnieku' u. c. (Būga I 43; Trautmann 1923: 339; LEW 1180sk., 1213sk.; IEW 1128sk.; Sabaliauskas 1990: 148; PKEŽ IV 213; Smoczyński 2007: 712, 728).

Mazliet vairāk uz dienvidaustrumiem, galvenokārt austrumuaukštaišu Kupišķu, Anīkšču, Utenas un Viļņas izlokšņu ziemeļaustrumu daļā plešas diezgan liels areāls, kuram raksturīgi nosaukumi *žebelỹs*, *žẽbelis*, *žebẽlis*; *žẽvelis*, *ževelỹs*; *šebežìs*, *šebežỹs*[11].

Minētajās izloksnēs šos nosaukumus lieto plaši, piem., *sako mat, kai pavasarį daug žebelių̃ in eglių, tai ir bulbų bus* 'saka, redz, ja pavasarī daudz čiekuru eglēs, tad arī kartupeļu būs [daudz]' Suginčos (LKŽe); *šaką nuskyniau eglelės su šešiais žebeliaĩs* 'nolauzu eglītes zaru ar sešiem čiekuriem' Kamajos (LKŽe); *pilna žemė žebelių̃ – voveryčių pričekšlinta* 'pilna zeme čiekuru – vāverīšu piemētāta' Kuktišķēs (LKŽe); *šiemet žebelių̃ ant eglių tai kaip žvakių prikarta* 'šogad čiekuru eglēs kā sveču sakārts' Vīžonās (LKŽe); *kad pliekia geniai žẽbelius, net miškas skamba* 'kad kaļ dzeņi čiekurus, pat mežs skan' Užpaļos (LKŽe); *važiuotumėm miškan žẽvelių rinktų, tik greit vakaras, sutems* 'brauktu uz mežu čiekurus vākt, tikai drīz jau vakars, satumsīs' Skapišķos (LKŽe); *žẽveliais pečių kūrina* '[ar] čiekuriem krāsni kurina' Kupišķos (LKŽe); *kartais ir šẽbežį vadina skuja* 'dažreiz arī čiekuru sauc par *skuju*' Leļūnos (LKŽe); *nuo bulbų kasimo kad pasidarė rankos kaip šebežìs* 'no kartupeļu rakšanas rokas kļuvušas kā čiekurs' Anīkšķos (LKŽe); *tu ko čia paspūtęs kaip šebežỹs* 'ko tu te piepūties kā čiekurs' Utenā (LKŽe).

Nosaukumu *žebelỹs*, *žẽbelis*, *žebẽlis*; *žẽvelis*, *ževelỹs*; *šebežìs*, *šebežỹs* pamatā varbūt ir skaņu atdarinājuma vārds *žèbel*, ko attiecina ar nievājuma niansi uz runu, sal. vēl *žẽbelė* 'pasaka; spoks; neveiksminieks, tūļa, lempis; aklais', *žèbelis* / *žẽbelis* 'pasaka; pļāpa, niekkalbis'; *ževelióti*, *ževernóti*, *ževérgoti* 'niekus runāt', *ževóti* '(skaļi) kliegt, kliegt';

7 Acīmredzot tas ir ģermānisms, kas atvasināts no vā. *Borste* 'sari; sars resp. cietsmats; pumpa (uz kakla)' (Pawlowsky 1911: 260) ar sporādisku *-t-* > *-k-* miju, kas reizēm sastopama lietuviešu izloksnēs, sal. lie. *sterblẽ* ↔ *skerblẽ*.

8 Var piesardzīgi pieņemt, ka lie. dial. *budùkas* atspoguļo regresīvās asimilācijas miju (par šādu deverbālu substantīvu darināšanas veidu vairāk skat. Skardžius I 136sk.).

9 Šāds pieņēmums būtu pārliecinošs, ja la. *brẽķis* 'brēkulis, raudošs bērns' (ME I 331) tiktu lietots ar nozīmi 'čiekurs', taču tā nav (sal. ME ibd.; EH I 241). Var piesardzīgi pieņemt, ka lie. dial. *brẽkis* 2. 'čiekurs' Antš, Paį, Vb (LKŽe) (*brekỹs, brẽkė*) rāda vokālo sinharmonismu, t. i., asimilācijas procesu atkarībā no patskaņu rindas: la. *bruka* 'plīsums, trūce' (skat. ĒIV I 189 [vēl sal. la. dial. adj. *brukaiņš* / *brukains* 'tāds, kam ir trūce' (ĒIV ibd.)]); *trūkis* (lat. *hernia, ruptura*) resp. *bruka* „[...] ārēji izskatās pēc mīksta uztūkuma, kas izspiests no iekšpuses uz āru" (LE XXXI 531), t. i., čiekurs un bruka varēja būt saistīti identiska referenciālā denotāta dēļ 'izspiests uz āru /pacelts no iekšpuses resp. uztūkums' (sk. 2. parindi) ↔ la. *trūce* 't. p.' → la. dial. **bruke* 't. p.' (fleksīvā *-a* > *-e-* analoģijas dēļ ar la. *trūce*) → la. dial. **breke* 't. p.' (jau minētā vokālā sinharmonisma dēļ vai regresīvās asimilācijas dēļ, sal. la. *meîtaîņīte* 'meitenīte' ↔ la. *meîtanīte* 't. p.' BW 12060, 13010 [ME II 593]) ⇨ (aizg.; leticisms) *ē*-celma lie. dial. *brẽkė* 'čiekurs' → *į̃ō*-celma lie. dial. *brẽkis* 't. p.' (ar fleksīvā *-e* > *-is* kontaminācijas dēļ ar lie. *kankórėž-is* 't. p.') → lie. dial. *brekỹs* 't. p.' (pēc analoģijas ar lie. dial. *žebelỹs* 't. p.').

10 Varētu pieļaut, ka čiekura nosaukumu noteikusi mitoloģiskā motivācija, jo lietuvieši egli ir saistījuši ar htonisko auglību (čiekurs – velna cigārs [Vėlius 1983: 120]): tā dzemdēja bērnus no rokām, galvas, kājām (LM I 213); Dieva dēli (vēji – LM I 409) to apdāvināja ar zelta gredzeniem; tas var būt arī eifēmisks *membrum virile* nosaukums (skat. 5. parindi), sal. lie. sintagmu *vė́jo pāmušalas* 'nenopietns cilvēks, vējgrābslis, blandonis' Gs, Plv, Auk, A. Vencl, LzP, Kt, Krok, Mrj (LKŽe), sal. arī la. *vēja zaķis* 'palaidnis' (ME IV 554); cilvēki tā dēvējuši čiekurus, šo nosaukumu ģenēzi saistot ar vēja darbību, it kā „[...] tos vējš aizpūš, nodauza nost" (Dulaitienė 1958: 431).

11 Var pieļaut, ka lie. dial. subst. *žebelỹs* 3^b K. Būg, Š, DŽ, NdŽ, KŽ, LKA I 166 (Rk), Ds, Krns, Jž, Sv, Antz, Kp, *žẽbelis* 1 LKA I 166, Ukm, Adm, Blnk, Rk, *žebẽlis* 2 LKA I 166 (Dgl); S. Dauk, Rtr, Blv, E 'čiekurs' Sug, Ut, Km, Ob, Ktk, Skp, Vžns, Užp, Sv, 'miltu klimpa, ko gatavo, uzspiežot uz rīves otrās puses' Dbk (LKŽe) būtu jāuzskata par vokālās sinharmonijas refleksijām (par šādām vokālām izmaiņām lietuviešu un latviešu valodā [kā arī lit.] plašāk skat. Breidaks I 337; skat. arī 7. parindi), t. i., lie. dial. **žiobelys* 'tas, kuram pavērta vaļā mute' (← lie. verb. *žióbauti* 'žāvāties' Trgn, Ktk, Aln, Blnk, Klt, Sv, Ant, Slk, Lkm, Ldk, 'plātīt muti' Dgč, A. Rūt, '[pa jokam] ēst, bāzt iekšā' Švnč, 'ēst (par dzīvniekiem)' Slk, 'kvernēt, būt izklaidīgam, neuzmanīgam' NdŽ [LKŽe] + suff. **-eli̯ŏ-* [par šādu darināšanas veidu plašāk skat. Skardžius I 175skk.] – čiekuri žūstot „paver vaļā mutes", t. i., paveras resp. „žāvājas" [skat. LE X 444], sal. lie. dial. verbu *žiobúoti* 'plātīt muti' [KlŽ 428]) > lie. dial. *žebelỹs* > *ževelỹs*.

auganti prastoje žemėje su gulinčiais ant žemės lapais; bulvių žiedų vaisius; uodega', plg. *bìbyti* 'šaudyti', *bim̃bti*, interj. *bibýmpt*, *bibìmt*, *bìmbt* ir pan. (LKŽe);

borškė (Ventė, Kintai, plg. LKŽe); turbūt sietinas[7] su *barškéti*, interj. *bárkš*(*t*); la. *brakstêt*, *brakšêt* 'dundėti, braškėti', interj. *braks*; toliau iš dalies plg. vid. vo. že. *brāsken* 'braškėjimas', vid. vo. au. *brastōn* 'spragsėti', s. isl. *braka* 'girgždėti', air. *brosc* 'triukšmas, perkūnija', lo. *fragor* 'braškėjimas' ir kt. (ME I 322t.; Stang 1942: 136; LEW 35 ir lit.);

budùkas[8] (Luodžiai, Salakas), plg.: interj. *budùkš* (LKŽe); *voverys mėgsta budukùs* 'voverės mėgsta kankorėžius' Salakas (LKŽe); *budùkai auga tik ant pušų*; *ant eglių auga šiškos* 'kankorėžiai auga tik ant pušų; ant eglių auga *šiškos*' Salakas (LKŽe).

Šiauriniame Lietuvos kampe netoli Latvijos pasienio (Daukniūnai, Jurgėnai, Berklainiai, Vabalninkas, Daržiškiai, Stumbriškis, Šalteniai, Piniava, Karsakiškis, Subačius, Miežiškiai, Navikai, Viešintos) vartojamas ir pavadinimas *brẽkis* (su variantais *brekỹs*, *brẽkė*), pvz.: *ka[d] dɔ̀.va. gal'vɔn b'rek'ù* 'kaip davė į galvą kankorėžiu' KpŽ I 228; *vaikai renka brekiùs ir kūrina* 'vaikai renka kankorėžius ir kūrina' Pajstrys (LKŽe); *žiemą voverys minta eglių ir pušų brẽkiais* 'žiemą voverės minta eglių ir pušų kankorėžiais' Vabalninkas (LKŽe).

Šis pavadinimas atsirado[9] iš la. *brẽķis* 'rėksnys, verkiantis vaikas', padaryto iš veiksmažodžio *brèkt* 'rėkti, verkti' (pastarąjį bandoma sieti su sl. **brechati* 'šaukti, loti, šniokšti, šnypšti', s. vo. au. *pracht* 'triukšmas', air. *bressen* 'šauksmas', žr. ME I 330t.).

Su pavadinimu *brẽkis* glaudžiai susijęs netoliese ir tame pačiame plote vienoje kitoje vietoje (apie Saločius, Užušilius, Geidžiūnus, Šukionis, Gataučius, Berklainius, Vabalninką, Alizavą, Salamiestį, Daržiškius, Karsakiškį, Panevėžį, Jotainius, Ramygalą) vartojamas *vė́javaikis* (su variantais *vė́jãvaikis*, *vė́javaĩkis*, *vė́jo vaĩkas*, *vė́jo vaikaĩ*)[10], pvz.: *pilna eglė vė́javaikių, lyg ant obelės obuolių* 'pilna eglė kankorėžių, lyg ant obels obuolių' Klovainiai (LKŽe); *mes vaikai žiemą eidavom vė́javaikių rinkt* 'mes, vaikai, žiemą eidavome kankorėžių rinkti' Karsakiškis (LKŽe); *Petras parnešė iš girios vaikam vėjavaĩkių* 'Petras parnešė iš girios vaikams kankorėžių' Ramygala (LKŽe); *Jonai, parvežk mums šiandie iš miško vėjo vaikų* 'Jonai, parvežk mums šiandien iš miško kankorėžių' Biržai (LKŽe).

Tai dūrinys, paprastai žymintis nerimtą žmogų (LKŽe). Pirmuoju jo dėmeniu eina daiktavardis *vė́jas*, atitinkantis la. *vējš*. Jo pamatinis žodis *vė́ti* 'pūsti; vėtyti' lietuvių kalboje labai jau retas (žr. LKŽe), bet turi labai gilias šaknis, plg. s. sl. *vějati* 'pūsti', he. *huu̯ai-* 'bėgti, lėkti', s. i. *vāyati* '(iš)džiovina', arm. *hovem* 'pučiu' ir t. t. Iš jo ide. kalbose padaryta daug įvairių vėjų pavadinimų, iš jų ypač archajiškas yra **u̯ent-*, plg. he. *huu̯ant-*, toch. A *want*, lo. *ventus*, go. *winds* (Trautmann 1923: 345t.; LEW 1216t.; IEW 81tt.; Иванов 1965: 91tt., 1981: 166t.; ИЯ 677; Smoczyński 2007: 745).

Antrasis dėmuo – *vaĩkas*, giminiškas pr. *waix* 'tarnas (bernas)' III 67_4, *waiklis* 'sūnus' E 190, padarytas irgi iš gana seno veiksmažodžio **u̯eik-*, plg. lie. *veĩkti* (taip pat *veiklùs*, *vikrùs*, *víekas* 'jėga, gyvenimas'), la. *vèikt*, s. sl. **vĕkъ* 'jėga, amžius', go. *weihan* 'kovoti', air. *fichim* 'kovoja', lo. *vincere* 'nugalėti, įveikti priešą' ir kt. (Būga I 43; Trautmann 1923: 339; LEW 1180t., 1213t.; IEW 1128t.; Sabaliauskas 1990: 148; PKEŽ IV 213; Smoczyński 2007: 712, 728).

Šiek tiek labiau į pietryčius, daugiausia šiaurrytinėse rytų aukštaičių kupiškėnų, anykštėnų, uteniškių ir vilniškių šnektose, plyti gerokai didesnis arealas, kuriam būdingi *žebelỹs*, *žẽbelis*, *žebẽlis*; *žẽvelis*, *ževelỹs*; *šebežìs*, *šebežỹs*[11].

Minėtose šnektose šie pavadinimai vartojami plačiai, pvz.: *sako mat, kai pavasarį daug žebeliũ in eglių, tai ir bulbų bus* 'sako, mat, kai pavasarį daug kankorėžių ant eglių, tai ir bulvių bus' Suginčiai (LKŽe); *šaką nuskyniau eglelės su šešiais žebeliaĩs* 'šaką nuskyniau eglelės su šešiais kankorėžiais' Kamajai (LKŽe); *pilna žemė žebeliũ – voveryčių pričekšlinta* 'pilna žemė kankorėžių – voveryčių priaižyta' Kuktiškės (LKŽe); *šiemet žebeliũ ant eglių tai kaip žvakių prikarta* 'šiemet kankorėžių ant eglių tai kaip žvakių prikarta' Vyžuonos (LKŽe); *kad pliekia geniai žẽbelius, net miškas skamba* 'kad pliekia geniai kankorėžius, net miškas skamba' Užpaliai (LKŽe); *važiuotumėm miškan žẽvelių rinktų, tik greit vakaras, sutems* 'važiuotume į mišką kankorėžių rinkti, tik greitai vakaras, sutems' Skapiškis (LKŽe); *žẽveliais pečių kūrina* 'kankorėžiais krosnį kūrina' Kupiškis (LKŽe); *kartais ir šẽbežį vadina skuja* 'kartais ir kankorėžį vadina skuja' Leliūnai (LKŽe); *nuo bulbų kasimo kad pasidarė rankos kaip šebežìs* 'nuo bulvių kasimo kad pasidarė rankos kaip kankorėžis' Anykščiai (LKŽe); *tu ko čia paspūtęs kaip šebežỹs* 'ko tu čia pasipūtęs kaip kankorėžis' Utena (LKŽe).

Pavadinimams *žebelỹs*, *žẽbelis*, *žebẽlis*; *žẽvelis*, *ževelỹs*; *šebežìs*, *šebežỹs* pamatą turbūt padėjo prastai kalbai nusakyti vartojamas garsažodis *žèbel*, plg. dar *žẽbelė* 'pasaka; vaiduoklis; nevykėlis, žioplys; ža-

7 Matyt, tai germanizmas, vestinas iš vo. *Borste* 'šeriai; šerys resp. kietas plaukas; spuogas (ant kaklo)' (Pawlowsky 1911: 260) su sporadine *-t-* > *-k-* kaita, pasitaikančia lietuvių šnektose, plg. lie. *sterblẽ* ↔ *skerblẽ*.

8 Galima atsargiai spėti, kad lie. dial. *budùkas* reflektuoja regresyvinės asimiliacijos kaitą (apie tokį deverbatyvų darybos būdą plačiau žr. Skardžius I 136t.).

9 Toks spėjimas būtų įtikinamas, jei la. *brẽķis* 'rėksnys, verkiantis vaikas' (ME I 331) būtų vartojamas reikšme 'kankorėžis', tačiau taip nėra (plg. ME ibd.; EH I 241). Galima atsargiai spėti, kad subst. lie. dial. *brẽkis* 2 'kankorėžis, žebelys, burkutis' Antš, Paj, Vb (LKŽe) (*brekỹs, brẽkė*) reflektuoja vokalinį sinharmonizmą, t. y. asimiliacinį procesą pagal vokalinės eilės priklausomumą: la. *bruka* 'trūkis, išvarža' (žr. ĒIV I 189 [dar plg. adj. la. dial. *brukaiņš* / *brukains* 'turintis išvaržą' (ĒIV ibd.)]; trūkis (lo. *hernia*, *ruptura*) resp. išvarža „[...] išoriškai turi pavidalą minkšto išsipūtimo, išspausto iš vidaus į viršų“ (LE XXXI 531), t. y. kankorėžis ir trūkis galėjo būti susietas dėl identiško referentinio denotato 'išsipūtimas resp. pabrinkimas' (žr. 2 išnašą) ↔ la. *trūce* 't. p.' → la. dial. **bruke* 't. p.' (su fleksinio *-a* > *-e-* dėl analogijos su la. *trūce*) → la. dial. **breke* 't. p.' (dėl jau minėto vokalinio sinharmonizmo ar regresyvinės asimiliacijos, plg. la. *meîtaĩnīte* 'mergaičiukė' ↔ la. *meîtanīte* 't. p.' BW 12060, 13010 [ME II 593]) ⇨ (skol.; leticizmas) *ē* kam. lie. dial. *brẽkė* 'kankorėžis, žebelys, burkutis' → *į̃ǒ* kam. lie. dial. *brẽkis* 't. p.' (su fleksinio *-e* > *-is* dėl kontaminacijos su lie. *kankórėž-is* 't. p.') → lie. dial. *brekỹs* 't. p.' (pagal analogiją su lie. dial. *žebelỹs* 't. p.').

10 Spėtina, kad toks kankorėžio įvardijimas nulemtas mitologinės motyvacijos, mat eglė lietuvių sieta su chtoniškuoju vaisingumu (kankorėžis – velnio cigaras [Vėlius 1983: 120]): ji gimdė vaikus iš rankų, galvos, kojų (LM I 213); Dievo sūnūs (vėjai – LM I 409) ją apdovanoja aukso žiedais; tai gali būti ir eufemistinis *membrum virile* įvardijimas (žr. 5 išnašą), plg. sintagmą lie. *vė́jo pãmušalas* 'nerimtas žmogus, vėjavaikis, padauža' Gs, Plv, Auk, A. Vencl, LzP, Kt, Krok, Mrj (LKŽe), dar plg. la. *vēja zaķis* 'pasileidėlis' (ME IV 554); žmonės, taip vadinę kankorėžius, šio pavadinimo genezę siejo su vėjo veikla, neva „[...] juos vėjas nupučia, nudaužo“ (Dulaitienė 1958: 431).

11 Galima spėti, kad subst. lie. dial. *žebelỹs* 3[b] K. Būg, Š, DŽ, NdŽ, KŽ, LKA I 166 (Rk), Ds, Krns, Jž, Sv, Antz, Kp, *žẽbelis* 1 LKA I 166, Ukm, Adm, Blnk, Rk, *žebẽlis* 2 LKA I 166 (Dgl); S. Dauk, Rtr, Blv, E 'kankorėžis' Sug, Ut, Km, Ob, Ktk, Skp, Vžns, Užp, Sv, 'virtinis, daromas užspaudžiant ant brazduoklės antros pusės' Dbk (LKŽe) traktuotini kaip vokalinio sinharmonizmo refleksijos (apie tokius vokalinius kitimus lietuvių ir latvių kalbose [ir lit.] plačiau žr. Breidaks I 337; dar žr. 7 išnašą), t. y. lie. dial. **žiobelys* 'tas, kuris prasižioję̃s' (← verb. lie. *žióbauti* 'norint miego ar nuvargus, plačiai praverta burna nevalingai įkvėpti ir iškvėpti orą' Trgn, Ktk, Aln, Blnk, Klt, Sv, Ant, Slk, Lkm, Ldk, 'žiopčioti' Dgč, A. Rūt, '[juok.] valgyti, kimšti' Švnč, 'ėsti' Slk, 'žiopsoti' NdŽ [LKŽe] + suff. **-elį̃ǒ-* [apie tokį darybos tipą plačiau žr. Skardžius I 175tt.] – kankorėžiai džiūdami „prasižioja“, t. y. skečiasi resp. „žiovauja“ [žr. LE X 444], plg. verb. lie. dial. *žiobúoti* 'žiopčioti' [KlŽ 428]) > lie. dial. *žebelỹs* > *ževelỹs*.

šebaldẽlė ‘niekkalbis’, *šẽbeldoti* ‘kairināt, kaitināt, aizāķēt; skarbi, izaicinoši pielabināties’ (LKŽe).

Nosaukumu *čiũtė* lieto gandrīz visi rietumžemaiši un ziemeļžemaišu Kretingas izlokšņu grupas runātāji, piem., *tuos ĩ· čiũtᵉs* ‘tie ir čiekuri’ MoŽK; *čiũtᵉs Îļôb vadînt*ᵉ ‘[par] čiekuriem sauca’ MoŽK; *ant eglių auga čiũtės* ‘eglės aug čiekuri’ Dovilos (LKŽe); *pušų čiũtės kojas bado, o eglių ne* ‘priežu čiekuri kājas dur, bet egļu – ne’ Palangā (LKŽe); *žiūrėk, kaip gražiai eglė[je] čiũtės atrodo* ‘skaties, cik skaisti eglē čiekuri izskatās’ Kretingā (LKŽe); *kūrėme ugnį su čiũtėms* ‘kūrām uguni ar čiekuriem’ Klaipēdā (LKŽe).

Aļģirds Sabaļausks (1972: 167sk.), iepazīdamies vēl tikai ar *Lietuviešu valodas atlanta* melnraksta karti (sal. LKA I karte 93), secinājis, ka vārda *čiũtė* ‘čiekurs’ pamatā nevis slāvisma *šyškà* varianti *čečkà*, *čyčkà* (par to skat. 288. lpp.), kā domā Ernsts Frenkelis (LEW 72, 77), bet gan no skaņu atdarinājuma veidotais cūkas nosaukums[12], sal. lie. *čiúotė*, *čiúotis*; *čiūkà*, *čiũkas*, la. *čūčis* ‘sivēns’ (plašāk skat. Sabaliauskas 1968: 172skk.)[13].

Atsevišķās ziemeļžemaišu Telšu izloksnēs (ap Kaloti, Serapiniem, Salantiem, Grūšlauķi, Mosēdi, Gudaļiem, Mažaičiem, Gadūnavu), kas ir daļēji tajā pašā areālā, kur lieto minēto vārdu *čiũtė*, čiekuru apzīmē vārdi *kiaũlė* (par tā cilmi skat. 136. lpp.)[14], *kiaulẽlė*, *kiaulìkė*, piem., *vůoverẽis mãists – ẽglᵉs k̂aulẽlᵉs* ‘vāveres barība – egļu čiekuri’ MoŽK; *vadẽn kẹ̀tẹjê kọnkûoriežês, be(t) dåuĝãu k̂aulèl̂ûoms* ‘sauc citi *kankorėžiai*, bet vairāk par *kiaulelės* (cūciņām)’ MoŽK; *eglės šakos su kiaũlėms yr diktai smagios* ‘egļu zari ar čiekuriem ir ļoti smagi’ Gargždos (LKŽe); *bėkiam kiaulẽlių pasirinkti* ‘skriesim čiekurus salasīt’ Žemaiču Kalvarijā (LKŽe).

Pie paša *čiũtės* areāla – Klaipēdas novada aukštaišu un tiem blakus esošajās atsevišķās dienvidžemaišu izloksnēs – lieto nosaukumus *bùrė*, *bùris*, *burìkė*, *buriùkas*, *buriùkė*, *burýtis*, *buriùlis*, piem., *kiti eina buriùs rinkti kūrenti* ‘citi iet čiekurus vākt kurināšanai’ Paģēģos (LKŽe); *eglės ir pušies vaisius yra bùrės* ‘egļu un priežu augļi ir čiekuri’ Paģēģos (LKŽe); *voverė burės yra išaižiusi* ‘vāvere čiekurus ir izlobījusi’ Klaipēdā (LKŽe); *prisirinkim bùrių ir užkurkim, jos gerai dega* ‘savāksim čiekurus un iekursim, tie labi deg’ Taurağē (LKŽe); *ot gražūs burkùliai, prisirinkim* ‘re, skaisti čiekuri, savāksim’ Krinčinā (LKŽe); *ant šios eglės nėra nė vieno burkùčio* ‘šajā eglē nav neviena čiekura’ Antašavā (LKŽe).

Šie čiekuru nosaukumi visdrīzāk saistāmi ar skaņu atdarināšanas cilmes aitas nosaukumiem *bùrė*, *burẽlė*, *burùtė* un līdzīgi (par tiem skat. Sabaliauskas 1968: 116; Откупщиков 1993 un lit.)[15].

12 Var piesardzīgi pieļaut, ka lie. dial. subst. *čiũtė* 2 ‘čiekurs’ Kal, Prk, Krg, Dov, Plng, Krtn, Klp, ‘dzeloņains šķērskoks, ko sien starp zirgiem, kad tos jūdz pārī’ Dr (LKŽe) būtu atvedināms no lie. dial. **džiūtė* *‘tas, kas ir izžuvis / sauss’ ar sporādisko miju *č-* < *dž-*, sal. lie. dial. adj. *džiũtis* 2 ‘kaut kas kalsns, izkaltis’ Šts (LKŽe) ↔ lie. dial. subst. *džiūtìs* 4 ‘kaltēšana, žāvēšana; kalšana’ Ktk, Grl, ‘kalšana, nīkšana’ DŽ, Mž 288, Ch5Moz 28, 22, ‘plaušu slimība, dilonis’ SD 356, [K], Vvr, M. Valanč, LC 1887, 9, Rod (LKŽe), lie. dial. subst. *džiūtẽ* 4, *džiū́tė* 1 ‘plaušu slimība, dilonis’ Bdr, Srj, Krok (LKŽe), sal. arī patskaņu mijas citas pakāpes lie. dial. subst. *džiaũtas* ‘groziņš siera žāvēšanai’ Jz (skat. Skardžius I 320), *džiáutas* 1 ‘vieta rijā starp diviem ārdiem, rijas gulta; rijas gultā kaltējamo linu vai labības daudzums’ Sd, KlvrŽ, ‘groziņš siera žāvēšanai’ Tv ↔ *džiáuta* 1 ‘vieta rijā starp diviem ārdiem, rijas gulta’ Žd, ‘uz ārdiem žāvējamo linu vai labības daudzums’ Skd, Šts, ‘groziņš siera žāvēšanai’ Lkv, Varn, J, Krkl (LKŽe) ← lie. verb. *džiúti* ‘kļūt sausam, žūt’ K, Kp, N, Ds, Lp, A. Baran, Lg, Prl, Šl, Pn, ‘sacietēt, zaudējot sulu’ J, Ėr, Lp, Q 508, M. Valanč, B, ‘izzust tvaikojot’ JD 466, B. Sruog, KrvP (Vlkv), ‘vīst, kļūt ļenganam, nīkt, iet bojā (par augiem)’ LTR (Lbv, Mrk), Dbč, D 3, JD 903, KrvD 20, LT III 414 (Sln), ‘kalst, novājēt’ Lz, Užp, OG 339, K, Ėr, M. Valanč, K I 36, A. Baran, DP 7, BP I 14, K II 39, R[1] 72, ‘slimot ar diloni’ SD 356, K I 36, Ds (LKŽe) / lie. verb. *džiáuti* ‘kārt, likt, lai žūst, žaut’ J, Rz, Všk, Plv, D 110, OG 321, LTR (Šll), ‘žāvēt’ Bsg u. c. (LKŽe) (par šādu darināšanas veidu plašāk skat. Skardžius I 320skk.).

13 Pieļaujams, ka lie. dial. *čiúotė* 1 ‘cūka, ruksis’ Ssk, Ds, Užp (LKŽe), *čiúotis* ‘t. p.’ nav vis skaņas vārds, jo, saucot cūkas, nelieto verbu čiučiuoti (sal. lie. dial. verbu *čiučiúoti, čiūčiúoti* ‘saukt suni’ Kp vai lie. verbu *čiūčiúoti, čiučiúoti* ‘aijāt, žūžot, šūpot, midzināt’ Tvr, Slk, LTR (Smn), J, JV 220, Žvr, ‘gulēt’ J, OG 313, LTR (Tvr), ‘būt viļņu šūpotam, šūpoties virs ūdens’ LTR (Mrj), FM 31, ‘ilgi gatavoties, darboties (pie kaut kā), aizņemt laiku’ Šmk, Ds, ‘mocīties, velti tērēt laiku sargājot, lutinot’ J, Rdm, ‘biezi apsiet, vilkt’ Gs [LKŽe]), bet gan kriuksėti. Tādēļ šie dialektismi acīmredzot būtu skaidrojami kā absorbcijas ceļā radušās formas no lie. dial. **čiuo-p-tė(-is)*, kura cilme būtu jāsaista ar lie. dial. verbālo sakņu *čiuop-* ↔ *čiaup-* ↔ *čiop-* ↔ *čep-* dialektālo diversifikāciju, t. i., šī onomatopoētiskas cilmes lietvārda ģenēze būtu saistāma ar lie. dial. verbu *čióptelti* ‘iečāpstināties’ J. Balt (LKŽe), kas atvedināms no lie. verba *čepsė́ti* ‘ar lūpām čāpstināt, šmaukstināt‘ Š, Vaižg, Pn, Alv, ‘ēst, čāpstinot ar lūpām’ Grž, Dkš, Vv, Št, ‘būt apmierinātam čāpstinot (ēdot)’ Dglš, Vaižg, ‘neveikli iet, velkot kājas pa zemi’ Pl, Gs (LKŽe): (1) saknes *-io-* < *-e-* mija jāskaidro ar atšķirīga vokālisma un atšķirīgas cilmes darbības vārdu dialektālu sastatījumu (resp., ar morfoloģisku kontamināciju) lietuviešu izloksnēs, sal. lie. verbu *čepsė́ti* semēmu ‘čāpstināt, šmakstināt’ ↔ lie. verbu *čiáupti*, *čiaũpti* ‘pavērt (lūpas, muti)’ K, Pn, Nmn, Gs, ‘saķert’ J, ‘čāpstināt’ J, ‘runāt, pļāpāt’ Arm (LKŽe); (2) turklāt jāpiebilst, ka lietuviešu izloksnēs sastopami lie. verba *čiopti* (ar saknes *-io-*) un lie. verba *čiúopti*, dial. *čiuõpti* Rdm ‘skart, taustīt, grābstīt, čamdīt’ R 151, C II 577, ‘ķert, grābt’ J, ‘zagt’ Jz (LKŽe) identiska lietojuma gadījumi (par **čiuo-p-tė(-is)* derivatīvo tipu skat. 8. parindi), t. i., būtu jārekonstruē semēma *‘tā, kas never muti ciet, resp., pastāvīgi (čāpstināda ma) ēd ↔ ir ēdelīga’.

Jāuzsver, ka la. dial. *čūčis, čūča, čūčele, čūčuks* ‘cūka (cūciņa, sivēntiņš)’ (ME I 424; EH I 298) acīmredzot būtu uzskatāmi par aizguvumiem no krievu valodas, sal. kr. *чýшка* ‘cūka’, kr. *чýха* ‘cūkas šņukurs; cūka’ (Даль IV 616sk.; Ожегов, Шведова V 575; CAP VI 835), tāpēc lietuviešu un latviešu minēto cūkas nosaukumu saistījums acīmredzot nav iespējams.

14 Čiekura nosaukšana ar cūkas denotātu ir saistīta ar 4. parindē izklāstītiem subst. lie. dial. *borškė* ‘čiekurs’ cilmes skaidrojuma argumentiem, t. i., lie. dial. *borškė* (ģerm.) < vācu *Borste* ‘sari; sars resp. ciets mats; pūte (uz kakla)’ (Pawlowsky 1911: 260) ↔ vācu *Borstenvieh* ‘cūka’, t. i., būtu jākonstruē asociatīvā semēma ‘objekts tāds, kāda ir cūka ↔ sarains / ar saceltām spalvām dzīvnieks’. Tādēļ var izvirzīt hipotēzi, ka zoonīmiskā fitonīma konotācija nav vis baltiskas, bet gan ģermāniskas cilmes, bet tādas nozīmes leksēma *kiaulė* ‘cūka’ acīmredzot būtu jāiedala semantisko kalku leksiskajā grupā.

15 Subst. *bùris* 2 ‘čiekurs’ Pgg ~ *bùrė* 2 ‘aita’ Krž, Skr, J, Grš, Grdž, Vlkv, ‘čiekurs’ Pgg, Klp, Trg, ‘(alkšņa, bērza, lazdas) spurdze’ K, Bru, ‘(bot.) *Vexillum*’ P (LKŽe) cilme tiek skaidrota divējādi: I. šīs formas atspoguļo absorbcijas ceļā radušos formu **bur-buol-ė* (ar absorbētu *-buol-*; par šādām izmaiņām plašāk skat. 9. parindē), sal. lie. subst. *burbuolẽ* ‘čiekurs’ Sl, Km, Š (LKŽe; skat. arī 1. parindi); *į̆ŏ*-celma forma varēja rasties pēc analoģijas ar lie. *kankórėžis*; II. vārdi būtu uzskatāmi par baltu un slāvu pimvalodas izoleksas vārdiem, sal. lie. subst. *gùras* ‘(kalna) rags (‘paugurs, kalna virotne’ [LKŽ III 741])’ J I 715 ↔ kr. *гупя* ‘čiekurs; tulzna (zem ādas); audzējs’ (Būga I 330, 441 [jāpiebilst, ka par šādu K. Būgas saistījumu šaubas izteica Olegs Trubačovs (skat. Фасмер I 473), lai gan pats (Трубачев I 279, II 155) konstatē semēmu ‘gabals (akmens) / kaut kas saspiests’ un ‘čiekurs’ ģenētiskās saiknes esamību un izsaka kazuistisku varbūtību, it kā kr. *гупя* < pirmsl. **guļ̇a* ‘čiekurs’ ← ‘trīt, (no)laupīt, (no)driskāt, (no)plēst’ (ЭССЯ VII 170) – nav skaidrs, kas ar tiem čiekuriem ko trin vai mizo, ja tās ir uzuālo konotāciju atspoguļojošās nozīmes]), po. *gula* ‘puns (sasituma)’, *gulka* ‘čiekurs’ (Linde I 801) u. c. (vairāk piemēru skat. ЭССЯ ibd.), kuru sufiksālo *-r-* un *-l-* neatbilsme būtu skaidrojama ar sonantu derivatīvo elementu biežu disimilācijas miju jau ide. pirmvalodā (plašāk skat. Benveniste 1984: 40), < bl.-sl. adj. **gŭr(l)a-* ‘salīcis, saliekts’ (> bl.-sl. verb. **gŭr(l)-* *‘kļūt salīkušam) < ide. adj. **gŭr(l)o-* ‘t. p.’ (ar ide. determinatīvu **-r-* un **-l-* miju) < ide. verb. **gŭ-* ‘liekt(ies), līkt’ (sal. Urbutis 1981: 33; PKEŽ I 331, 425), kas atspoguļo sākumlīdzskaņa miju *g-* > *b-*, ko var skaidrot divējādi: (1) kā sporādisku, ko ir noteikusi tautas etimoloģija (skat. LEW 65; Kabašinskaitė 1998: 83); (2) vācu valodas identiskā lietojuma alternantu (vārdus lieto Klaipēdas apgabalā) ietekmē, sal. vācu *Borke* ‘miza, tāss, sakaltuša koka sveķaina brūce’ / vā. adj. *borkig* ‘ar biezu mizu, sakaltis’ – sal., asociatīvi, jo čiekuri tika izmantoti kā iekurs (sal. subst. lie. *prãkuras* 3[b] Kl ‘iekurs’ Pln, Kal, Užv, Trg (LKŽe) ~ (pl.) *prakuraĩ* ‘ar ko tiek iekurts‘ Dkš, Pln, Dovydai (Biržu raj.), Sb (Skardžius I 444) ↔ ‘skali, skaidas, tāss uguns iekuram’ (DLKŽ[5]), sal arī. la. *salas čiẽkaŕs, pakùr ugẹ̀n a tiem*; lie. *prisirinkim bùrių ir užkurkim, jos gerai dega* ‘salasīsim čiekurus un iekursim, tie labi deg’). Tātad var secināt, ka LKŽ sastādītāji kļūdaini vienā leksiski semantiskajā ligzdā apvienojuši lie. dial. *bùrė* ‘čiekurs’ (< **gurė* ‘t. p.’) ar pilnīgi citas (onomatopoētiskas – par to skat. LEW 65) cilmes lie. dial. *bùrė* ‘aita’.

balius', *žèbelis / žẽbelis* 'pasaka; plepys, niektauška'; *ževelióti*, *ževernóti*, *ževérgoti* 'niekus kalbėti', *ževóti* 'garsiai rėkti, šaukti'; *šebaldẽlė* 'kas vis niekus kalba', *šẽbeldoti* 'erzinti, užkabinėti; atžariai meilintis' (LKŽe).

Pavadinimą *čiũtė* vartoja beveik visi vakarų žemaičiai ir vakarinė šiaurės žemaičių kretingiškių dalis, pvz.: *tuos ĩ ◌̂ čũt^{e}s* 'tie yra kankorėžiai' MoŽK; *◌̂ čũt^{e}s Įǫ̂b vadînt^{e}* 'kankorėžiais vadindavo' MoŽK; *ant eglių auga čiũtės* 'ant eglių auga kankorėžiai' Dovilai (LKŽe); *pušų čiũtės kojas bado, o eglių ne* 'pušų kankorėžiai kojas bado, o eglių ne' Palanga (LKŽe); *žiūrėk, kaip gražiai eglė[je] čiũtės atrodo* 'žiūrėk, kaip gražiai ant eglės kankorėžiai atrodo' Kretinga (LKŽe); *kūrėme ugnį su čiũtėms* 'kūrėme ugnį su kankorėžiais' Klaipėda (LKŽe).

Algirdas Sabaliauskas (1972: 167t.), turėdamas po ranka dar tik juodraštinį *Lietuvių kalbos atlaso* žemėlapį (plg. LKA I žemėl. 93), nustatė, kad *čiũtė* 'kankorėžis' išriedėjęs ne iš slavizmo *šyškà* variantų *čečkà*, *čyčkà* (apie juos žr. p. 289), kaip manė Ernstas Fraenkelis (LEW 72, 77), o iš garsažodinės kilmės kiaulės pavadinimų[12], plg. lie. *čiúotė*, *čiúotis*; *čiūkà*, *čiũkas*, la. *čūčis* 'kiaulaitė, paršas' (apie juos plačiau žr. Sabaliauskas 1968: 172tt.)[13].

Mat kai kuriose šiaurės žemaičių telšiškių šnektose (apie Kalotę, Serapinus, Salantus, Grūšlaukę, Mosėdį, Gudalius, Mažaičius, Gadūnavą), t. y. kai kur tame pačiame plote kaip minėta *čiũtė*, kankorėžį žymi žodžiai *kiaũlė* (apie jo kilmę žr. p. 137)[14], *kiaulẽlė*, *kiaulìkė*, pvz.: *vu̇overę̃is mãists – ẽgl^{e}s ◌̂ kaulẽl^{e}s* 'voverės maistas – eglės kankorėžiai' MoŽK; *vadę̀n kę̀tę̀jê kǫnkûoriežês, be(t) dȧuĝãu ◌̂ kaulèl◌̂ ûoms* 'vadina kiti kankorėžiais, bet daugiau kiaulelėmis' MoŽK; *eglės šakos su kiaũlėms yr diktai smagios* 'eglės šakos su kankorėžiais yra labai sunkios' Gargždai (LKŽe); *bėkiam kiaulẽlių pasirinkti* 'bėkime kankorėžių prisirinkti' Žemaičių Kalvarija (LKŽe).

Prie pat *čiũtės* arealo, Klaipėdos krašto aukštaičių ir prie jų prisišliejusiose kai kuriose pietų žemaičių šnektose, vartojami pavadinimai *bùrė*, *bùris*, *burìkė*, *buriùkas*, *buriùkė*, *burýtis*, *buriùlis*, *burkùlis*, pvz.: *kiti eina buriùs rinkti kūrenti* 'kiti eina kankorėžių rinkti kūrenti' Pagėgiai (LKŽe); *eglės ir pušies vaisius yra bùrės* 'eglės ir pušies vaisiai yra kankorėžiai' Pagėgiai (LKŽe); *voverė burės yra išaižiusi* 'voverė kankorėžius yra išaižiusi' Klaipėda (LKŽe); *prisirinkim bùrių ir užkurkim, jos gerai dega* 'prisirinkime kankorėžių ir užkurkime, jie gerai dega' Tauragė (LKŽe); *ot gražūs burkùliai, prisirinkim* 'ot gražūs kankorėžiai, prisirinkime' Krinčinas (LKŽe); *ant šios eglės nėra nė vieno burkùčio* 'ant šios eglės nėra nė vieno kankorėžio' Antašava (LKŽe).

Šie kankorėžių pavadinimai veikiausiai sietini su garsažodinės kilmės avies pavadinimais *bùrė*, *burẽlė*, *burùtė* ir pan. (apie juos žr. Sabaliauskas 1968: 116; Откупщиков 1993 ir lit.)[15].

12 Galima atsargiai spėti, kad subst. lie. dial. *čiũtė* 2 'kankorėžis' Kal, Prk, Krg, Dov, Plng, Krtn, Klp, 'dygliuotas branktelis, rišamas tarp arklių, sukinkytų poroje' Dr (LKŽe) vestinas iš lie. dial. **džiūtė* *'tai, kas sudžiūvę / sausa' su sporadine kaita *č- < dž-*, plg. adj. lie. dial. *džiũtis* 2 'kas liesas, sudžiūvęs' Šts (LKŽe) ↔ subst. lie. dial. *džiūtìs* 4 'džiovinimas; džiūvimas' Ktk, Grl, 'džiūvimas, nykimas' DŽ, Mž 288, Ch5Moz 28, 22, 'plaučių liga, džiova' SD 356, [K], Vvr, M. Valanč, LC 1887, 9, Rod (LKŽe), subst. lie. dial. *džiūtẽ* 4, *džiū́tė* 1 'plaučių liga, džiova' Bdr, Srj, Krok (LKŽe), dar plg. kito balsių kaitos laipsnio subst. lie. dial. *džiaũtas* 'pintinaitė sūriams džiovinti' Jz (žr. Skardžius I 320), *džiáutas* 1 'vieta jaujoje tarp dviejų ardų, jaujos lova; jaujos lovoje džiaunamas linų ar javų kiekis' Sd, KlvrŽ, 'pintinė sūriams džiovinti' Tv ↔ *džiáuta* 1 'vieta jaujoje tarp dviejų ardų, jaujos lova' Žd, 'jaujos lovoje džiaunamas linų ar javų kiekis' Skd, Šts, 'pintinė sūriams džiovinti' Lkv, Varn, J, Krkl (LKŽe) ← verb. lie. *džiū́ti* 'darytis sausam, sausėti' K, Kp, N, Ds, Lp, A. Baran, Lg, Prl, Šl, Pn, 'kietėti netenkant sulčių' J, Ėr, Lp, Q 508, M. Valanč, B, 'išnykti garuojant' JD 466, B. Sruog, KrvP (Vlkv), 'vysti, glebti, nykti, žūti (apie augalus)' LTR (Lbv, Mrk), Dbč, D 3, JD 903, KrvD 20, LT III 414 (Sln), 'lysti, menkėti' Lz, Užp, OG 339, K, Ėr, M. Valanč, K I 36, A. Baran, DP 7, BP I 14, K II 39, R[1] 72, 'sirgti džiova' SD 356, K I 36, Ds (LKŽe) / verb. lie. *džiáuti* 'kabinti, dėti, kad džiūtų' J, Rz, Všk, Plv, D 110, OG 321, LTR (Šll), 'džiovinti' Bsg ir kt. (LKŽe) (apie tokį darybos būdą plačiau žr. Skardžius I 320tt.).

13 Galima atsargiai spėti, kad lie. dial. *čiúotė* 1 'kiaulė, čiukė' Ssk, Ds, Užp (LKŽe), *čiúotis* 't. p.' nėra garsažodžiai, mat kiaulės ne čiučiuoja (plg. verb. lie. dial. *čiučiúoti, čiūčiúoti* 'šaukti šunį' Kp ar verb. lie. *čiūčiúoti, čiučiúoti* 'liūliuoti, supti, migdyti' Tvr, Slk, LTR (Smn), J, JV 220, Žvr, 'miegoti' J, OG 313, LTR (Tvr), 'būti bangų supamam, plūduriuojant sūpuotis' LTR (Mrj), FM 31, 'ilgai ruoštis, darbuotis (apie ką), trukti laiką' Šmk, Ds, 'vargti, gaišti saugojant, popinant' J, Rdm, 'storai rišti, vilkti' Gs [LKŽe]), bet kriuksi. Todėl šie dialektizmai, matyt, aiškintini kaip absorbcinės lytys iš lie. dial. **čiuo-p-tė(-is)*, kurios kilmė sietina su veiksmažodinių šaknų lie. dial. *čiuop- ↔ čiaup- ↔ čiop- ↔ čep-* dialektine diversifikacija, t. y. šio onomatopėjinės kilmės daiktavardžio genezė sietina su verb. lie. dial. *čióptelti* 'sučepsėti' J. Balt (LKŽe), vestinu iš verb. lie. *čepséti* 'lūpomis pliaukšėti, čiaupsėti, čiulpsėti' Š, Vaižg, Pn, Alv, 'valgyti pliaukšint lūpomis' Grž, Dkš, Vv, Št, 'gardžiuotis čepsėjimu (valgant)' Dglš, Vaižg, 'šlepsėti' Pl, Gs (LKŽe), raida: (1) šaknies *-io- < -e-* kaita aiškintina dialektiniu skirtingo vokalizmo ir diferencinės kilmės veiksmažodžių gretinimu (resp. morfologiniu kontaminavimu) lietuvių šnektose, plg. verb. lie. *čepséti* sememą 'čiaupsėti' ↔ verb. lie. *čiáupti*, *čiaũpti* 'verti, daryti (lūpas, burną)' K, Pn, Nmn, Gs, 'gniaužti, čiupti' J, 'čiulpsėti' J, 'kalbėti, plepėti' Arm (LKŽe); (2) be to, minėtina, kad lietuvių tarmėse pasitaiko verb. lie. *čiopti* (su šaknies *-io-*) ir verb. lie. *čiúopti*, dial. *čiuõpti* Rdm 'liesti, čiupinėti, grabinėti' R 151, C II 577, 'stverti, griebti' J, 'vogti' Jz (LKŽe) identiškos vartosenos atvejų (dėl darybinio **čiuo-p-tė(-is)* tipo žr. 8 išnašą), t. y. rekonstruotina semema *'ta, kuri neužsičiaupia resp. pastoviai (čepsėdama) ėda ↔ yra ėdri'.

Akcentuotina, kad la. dial. *čūčis*, *čūča*, *čūčele*, *čūčuks* 'kiaulė (*-aitė*, *-iukas*)' (ME I 424; EH I 298), matyt, priskirtini skoliniams iš rusų kalbos, plg. ru. *чýшка* 'kiaulė', ru. *чýха* 'snukis, kiaulės šnipas; kiaulė' (Даль IV 616t.; Ожегов, Шведова V 575; САР VI 835), todėl lietuvių ir latvių minėtų kiaulės pavadinimų siejimas, matyt, yra negalimas.

14 Kankorėžio įvardijimas kiaulės denotatu koreliatyvus 4 išnašoje išdėstytiems subst. lie. dial. *borškė* 'kankorėžis' kilmės aiškinimo argumentams, t. y. lie. dial. *borškė* (germ.) < vo. *Borste* 'šeriai; šerys resp. kietas plaukas; spuogas (ant kaklo)' (Pawlowsky 1911: 260) ↔ vo. *Borstenvieh* 'kiaulė', t. y. suponuotina asociatyvinė semema 'objektas toks, kokia yra kiaulė ↔ šeriuotas / pasišiaušęs gyvūnas'. Todėl galima iškelti hipotezę, kad zooniminė fitonimo konotacija nėra baltiškos, o germaniškos kilmės, o tokios reikšmės leksema *kiaulė*, matyt, priskirtina semantinių vertinių leksinei grupei.

15 Subst. *bùris* 2 'kankorėžis, žebelys' Pgg ~ *bùrė* 2 'avis' Krž, Skr, J, Grš, Grdž, Vlkv, 'kankorėžis' Pgg, Klp, Trg, 'žirginys' K, Bru, '(bot.) *Vexillum*' P (LKŽe) kilmė aiškintina dvejopai: I. Šios formos reflektuoja absobcinę lytį **bur-buol-ė* (su absorbuotu *-buol-*; apie tokius kitimus plačiau žr. 9 išnašą), plg. subst. lie. *burbuolẽ* 'kankorėžis, žebelys' Sl, Km, Š (LKŽe; dar žr. 1 išnašą); *į◌̆* kam. lytis galėjo rastis pagal analogiją su lie. *kankórėžis*; II. Žodžiai traktuotini kaip baltų ir slavų kalbų prokalbės izoleksos, plg. subst. lie. *gùras* '(kalno) iškyšulys ('kauburys, kalno viršūnė' [LKŽ III 741])' J I 715 ↔ ru. *гупя* 'kankorėžis; pūslė (po oda); auglys' (Būga I 330, 441 [minėtina, kad tokiu K. Būgos siejimu suabejojo Olegas Trubačiovas (žr. Фасмер I 473), nors pats (Трубачев I 279, II 155) konstatuoja sememų 'luitas (akmens) / gniužulas' ir 'kankorėžis' genetinės sąsajos buvimą ir pateikia kazuistinį spėjimą, neva ru. *гупя* < prasl. **gulį̀a* 'kankorėžis' ← 'trinti, (nu)lupti, (nu)draskyti' (ЭССЯ VII 170) – neaišku, kas tais kankorėžiais ką trina ar lupa, jei tai uzualinę konotaciją reflektuojančios reikšmės]), le. *gula* 'gumbas (sumušimo)', *gulka* 'kankorėžis' (Linde I 801) ir kt. (daugiau pavyzdžių žr. ЭССЯ ibd.), kurių sufiksinių *-r-* ir *-l-* neatitikimas aiškintinas sonantinių darybinių elementų itin dažna disimiliacine kaita jau ide. prokalbėje (plačiau žr. Benveniste 1984: 40) < adj. balt.-sl. **gŭr(l)a-* 'sulinkęs, sulenktas' (> verb. balt.-sl. **gŭr(l)-* *'darytis sulinkusiam') < adj. ide. **gŭr(l)o-* 't. p.' (su ide. determinatyvų **-r-* ir **-l-* kaita) < verb. ide. **gŭ-* 'lenkti(s), linkti' (plg. Urbutis 1981: 33; PKEŽ I 331, 425), reflektuojančios inicialinio priebalsio kaitą *g- > b-*, kuri gali būti aiškintina dvejopai: (1) kaip sporadinė, suponuota liaudies etimologijos (žr. LEW 65; Kabašinskaitė 1998: 83); (2) tapačios uzemos vokiečių kalbos alternantų (žodžiai vartojami Klaipėdos krašte) įtakos, plg. vo. *Borke* 'žievė, tošė, nudžiūvusi medžio sakinga žaizda' / adj. vo. *borkig* 'storos žievės, sudžiūvęs' – plg. t. y. asociatyvai, mat kankorėžiai buvo naudojami kaip prakuras (plg. subst. lie. *prãkuras* 3[b] Kl 'prakurai' Pln, Kal, Užv, Trg (LKŽe) ~ (pl.) *prakuraĩ* 'kuo prakuriama' Dkš, Pln, Dovydai (Biržų r.), Sb (Skardžius I 444) ↔ 'skalelės, skiedros, tošelės ugniai užkurti' (DLKŽ[5]), dar plg. la. *salas čiẽkaĩs, pakùr ugę̀n a tiem* 'surink kankorėžius ir įkurk jais ugnį'; lie. *prisirinkim bùrių ir užkurkim, jos gerai dega*. Vadinasi, galima daryti išvadą, kad LKŽ sudarytojai klaidingai į vieną leksinį semantinį lizdą susiejo lie. dial. *bùrė* 'kankorėžis' (< **gurė* 't. p.') su visai kitos (onomatopėjinės – dėl jos žr. LEW 65) kilmės lie. dial. *bùrė* 'avis'.

Minētajiem vārdiem līdzīgi ir ar govju vai teļu nosaukumiem saistītie apzīmējumi *buziõkas*, *buziùkas*, *buziùlis*, *bùzulas*, *buziùlas*; *bužỹs*, *bužẽlis*, *bužiùkas*, *bužùkas*, *bužùlis*; *būžỹs*, *būžẽlis*, *būžiùkas*, *būžùkas*, sal. *bùzė*, *bùžė* ‘govs’, *buziùkas*, *buziùlis* ‘telēns’; *bučiùkas*, *bučùkas*, *bùčius*, *bùčiai*, sal. *bučiùlis* ‘telēns’, *bùčkė* ‘govs’.

Šie nosaukumi raksturīgi dienvidaukštaišu un dažām tiem tuvām rietumaukštaišu izloksnēm, piem., *ãgłė.s bu.žaĩ. í.lgus* ‘egles čiekuri gari’ DrskŽ 48; *vˈisóʻkˈu. bužũ dař.* | *ir kvãjo.s tùri bu.žũ* ‘visādi čiekuri tagad, arī priedēm’ DrskŽ 48; *antà buzùku. ãglˈu. suprañ.ta* [orą] ‘pēc egļu čiekuriem noteica [laiku]’ DrskŽ 48; *prisirinkom nuo pušelaičių būžių* ‘salasījām no priedītēm čiekurus’ Marcinkonē (LKŽe); *nuo añkslio puola bumbuoriai, nuo eglės būžiaĩ* ‘no alkšņa krīt *bambuoriai*, no egles *būžiai*’ Leipaliņģē (LKŽe); *po eglėm pilna būžių prikritę* ‘zem eglēm pilns čiekuru [sakritis]’ Lišķavā (LKŽe); *pilna žemė prikrito bužiùkų* ‘pilna zeme sakritusi čiekuru’ Daukšos (LKŽe); *neturi kuo kūrenti, tai eglių buziùkų prisirinko* ‘[kad] nebija ko kurināt, tad egļu čiekurus savāca’ Alītā (LKŽe); *ant eglių tiek daug buziùlių* ‘eglēs tik daudz čiekuru’ Seinos (LKŽe); *parink eglių bučiùkų, bus pakurom* ‘palasi egļu čiekuru, būs iekuram’ Valkininkos (LKŽe); *šįmet ant eglės daug bučiùkų* ‘šogad eglē daudz čiekuru’ Kroķalauķē (LKŽe).

Vēl šeit var pievērst uzmanību Jodpēnos pierakstītam nosaukumam *kakaráitas*, kas visdrīzāk saistīts ar gaiļa dziedāšanas atdarinājumu *kakarí̇eku*, sal. vēl *kakarìnė*, *kakarýnė* (LKŽe)[16].

Latviešu izloksnēs bez jau minētā (sal. 274. lpp.) *cirkuzis* (ar variantiem *cirkuozis*, *cirkūzis*), kas raksturīgs bijušajai sēļu apdzīvotajai teritorijai (Augšzemei) un Latgalei, lieto vēl vairākus līdzīga skanējuma čiekura nosaukumus.

Visos dialektos sastopams nosaukums *čiekurs*, kas ir arī latviešu literārās valodas vārds un kam izloksnēs ir fonētiski pārveidojumi un morfoloģiski varianti. Izplatītāka ir *o*-celma forma, piem., *ka sakaĵst, ta vĩņ aš – duręs kājęs tie priẽž čiẽkàr* ‘kad sakalst, tad viņi asi – duras kājās tie priežu čiekuri’ Ancē (LVDA); *egleĩ tâdi pagarâkⁱ čiẽkurĩšⁱ* ‘eglei tādi garāki čiekuriņi’ Asītē (LVDA); *čiẽkuruôs sę̃klᵃs iêkšâ* ‘čiekuros sēklas iekšā’ Augstkalnē (LVDA); *vùovere âd čìkurus* ‘vāvere ēd čiekurus’ Bejā (LVDA); *paêglîm naų̇ čiẽkurⁱ, priẽdeĩ i čiẽkurⁱ* ‘paeglim nav čiekuru, priedei ir čiekuri’ Dauguļos (LVDA); *bi atnesis viênu zaru a visìm čiẽkurìm* ‘bija atnesis vienu zaru ar visiem čiekuriem’ Ērģemē (ĒIV I 234); *aˊ:s kápą̇i pa kùokiêm, čiekurᵘs läˊːᵉśi:i̯* ‘es kāpelēju pa kokiem, čiekurus lasīju’ Grašos (LVDA); *priẽžu čiẽkurus cilvę̂ki lasa maîsiêm* ‘priežu čiekurus cilvēki lasa maisiem’ Inčukalnā (LVDA); *čiekurim i kařsts uguñs* ‘[no] čiekuriem ir karsta uguns’ Ķoņos (LVDA); *egĺeį̇ tódi łelóki ùn garóki čìkuri, prìdeį̇ mozóki, tódi opolóki* ‘eglei tādi lielāki un garāki čiekuri, priedei – mazāki, tādi apaļāki’ Līvānos (LVDA); *àr čìkurîm kurynòi kruôsńi* ‘ar čiekuriem kurina krāsni’ Naujenē (LVDA); *lasija prìežu čìekurus ùn krᵒàsùoja tamiê čìekuru zupâ pùikulîšàm bikses* ‘lasīja priežu čiekurus un krāsoja tajā čiekuru novārījumā puisēnam bikses’ Sinolē (LVDA); *vãverⁱ čiẽkuriņ̇s gråûž* ‘vāveres čiekuriņus grauž’ Skultē (LVDA); *ka doũdz egļ̇ čiẽkari, ta labi kařtiņi* ‘ja daudz priežu čiekuru, tad labi kartupeļi’ Svētciemā (LVDA); *priẽž čiẽkuřs muĩža pârdeų̇* ‘priežu čiekurus muižā pārdeva’ Vainižos (ALE); *priẽž čiẽkařs* ‘priežu čiekurs’ Ventā (ALE); *salas čiẽkařs, pakùr ugę̀n a tiem* ‘salasi čiekurus un iekur uguni ar tiem’ Zlēkās (LVDA).

i̯o-celma forma *čiekuris* reģistrēta Kurzemes dienvidu daļā (Apriķos, Bunkā, Kuldīgā, Nīcā, Rudbāržos, Snēpelē, Valtaiķos u. c.), kā arī Zemgalē (Lestenē, Sēmē, Valgundē u. c.) un visai bieži arī Vidzemē – tās ziemeļu daļā (Dikļos, Ipiķos, Jeros, Mazsalacā, Pālē, Umurgā u. c.) un dienvidaustrumos (Kalsnavā, Praulienā, Vējavā), dažviet Augšzemē (Salienā, Saukā, Zasā) un vairākās Latgales izloksnēs (Aglonā, Andrupenē, Bērzpilī, Dagdā, Kaunatā, Ozolainē, Rugājos, Tilžā, Viškos u. c.), piemēri: *jâvâķ čiẽkuŗi* ‘jāvāc čiekuri’ Asītē (LVDA); *atradu viênu čiẽkuri* ‘atradu vienu čiekuru’ Kabilē (LVDA); *čiẽkuŗuôs ir sę̃klas* ‘čiekuros ir sēklas’ Kalētos (LVDA); *priẽdêm i tâdi mazâki čiẽkurîši* ‘priedēm ir tādi mazāki čiekuriņi’ Pālē (LVDA); *egļu čìeˣkɨ̀ɨ̯ŕi i liĺę̣ki* ‘egļu čiekuri ir lielāki’ Praulienā (LVDA).

Tomēr daļā izlokšņu nepietiekamā materiāla dēļ ne vienmēr iespējams noteikt vārda *čiekur(i)s* celmu.

Vārds *čiekurs* minēts 18. gs. un 19. vārdnīcās: *tſcheekurs* Tann= oder Fihten=zapfen Stender 1789 I 329; *zeekurs*, *-a*, Tannenzaften, f. tſcheekurs Ulmann 1872: 435.

Visai plašā areālā Kurzemē uz dienvidiem no Alsungas, Kuldīgas, Matkules, Zentenas līdz pat Lietuvas robežai, Zemgalē uz rietumiem no Bārbeles, Iecavas, Misas, kā arī vietām Vidzemē ap Aloju, Mazsalacu, Vecati, arī Dzērbenē, Jaunrozē, Līgatnē, Lubānā, Mēdzūlā, Rozulā, Smiltenē, Vecpiebalgā u. c., kā arī Augšzemē izplatīts nosaukums *ciekurs* (gan *o*-celma forma *ciekurs*, gan arī *i̯o*-celma forma *ciekuris*).

o-celma forma *ciekurs* sastopama Kurzemē, tā reģistrēta Asītē, Dzirciemā, Īvandē, Kalētos, Lažā, Medzē, Pūrē, Purmsātos, Usmā, Zemgalē (Blīdenē, Garozā, Iecavā, Jaunpilī, Neretā, Penkulē, Platonē, Sātiņos, Sēmē, Smārdē, Svētē, Vircavā, Zasā u. c.), Vidzemē (Burtniekos, Daugmalē, Idū, Ipiķos, Līgatnē, Lubānā, Mazsalacā, Patkulē, Puikulē, Rankā, Sarkaņos, Skultē, Vecpiebalgā, Krapē u. c.), retāk Latgalē – (Medņos, Šķilbēnos), piem., *ja i eglem doũdz ciẽkurⁱ, ta i laps kàrtupeļ̇ gac* (*-ds*) ‘ja eglēm ir daudz čiekuru, tad ir labs kartupeļu gads’ Idū (ALE).

i̯o-celma forma *ciekuris* fiksēta galvenokārt Kurzemē (Asītē, Dunikā, Gaiķos, Grobiņā, Nīkrācē, Rudbāržos, Vecpilī, Ziemupē u. c.), retāk Zemgalē (Auros, Ezerē, Kursīšos, Nīgrandē, Sātiņos, Vilcē) un Vidzemē (Ipiķos, Lubejā, Pālē u. c.), piem., *taga priẽdᵉs ciẽkurᵘs salasᵃ, beř bedrê – zivis kûpinᵃ* ‘tagad priedes čiekurus salasa, ber bedrē – zivis kūpina’ Nīcā (ALE).

Dažkārt nepietiekamā materiāla dēļ nav iespējams noteikt vārda *ciekur(i)s* celmu.

Vārds *ciekuris* minēts 17.–18. gs. vārdnīcās: Dannapfel / *zeekuris* Lettus 1638: 22; *Zeekuris*, ein dann apfel Fürecker 1685 I 316; *Zeekuris*, ein dann=apfel. *Zeekuŗi*, pl. Depkin 1704 IV 216; *Zeekuris* Langius 1685: 351; Tannẵpffel, *Zeekuris*, pl. *Zeekuri* Phras 1638: 325.

Variants *čiekurzis* sastopams dažās Kurzemes un Zemgales izloksnēs (Gaviezē, Embūtē, Nīcā, Pampāļos, Lielplatonē, Iecavā u. c.), bet plašāku kompaktu areālu tas veido Vidzemes dienvidaustrumu daļā (ap Iršiem, Kalsnavu, Kraukļiem, Ļaudonu, Mētrienu, Vestienu). Nosaukums *čiekurzis* pierakstīts arī dažās izloksnēs Vidzemes ziemeļaustrumos, piem., Beļavā, Galgauskā, Gaujienā, Sinolē u. c., piem., *vą̀ᵉće tùos čiekûŕžùs, põᵉŕdʹᵉų̇ᵉ vą̀ᵉĺsʹẹ̀i tàs sàkļs* ‘vāca tos čiekurus, pārdeva valstij tās sēklas’ Cesvainē (LVDA); *vàvere sę̂d eglę̂ un graûž čìekùržus*

16 Piesardzīgi var pieļaut, ka lie. dial. subst. *kakaráitas* ‘čiekurs’ ← lie. subst. *kaũkaras* ‘kalniņš, kalva, paugurs’ B, R, MŽ[2] 118 u. c.; ‘kalna virsotne’ M, S. Dauk, RB 4 Moz 23,9; ‘zemes paugurs, cinis, uzbērums’ B, J; ‘piere, pakausis’ Kair (LKŽe) (sal. arī. lie. *kaúkoras*, *ô* ‘*Mandragora officinarum* (kartupeļu dzimtas augs)’ C I 75; t. i., ko reflektē auglības semēma [LE XVII 225; plašāk skat. Kregždys 2010b: 66] + suf. *-ait-* [par šādu derivatīvo tipu skat. Skardžius I 358skk.] – ar *au...a* > *a...a* vokālā sinharmonisma dēļ [par šādu maiņu skat. 7., 9. parindi]), t. i., atšķirīgas konotācijas uzēmas: (1) ‘izvirzījies uz priekšu (kā piere); pietūcis (kā cinis)’, sal arī. lie. dial. subst. *kaukorìkas* 2 ‘bērns ar lielu galvu‘ Šmn (LKŽe; skat. arī KpŽ I 228); (2) ‘auglīgs, resp., pilns ar sēklām (kā mandragora)’.

Į minėtus žodžius panašūs su karvių ar veršiukų pavadinimais besisiejantys:

buziõkas, *buziùkas*, *buziùlis*, *bùzulas*, *buziùlas*; *bužỹs*, *bužẽlis*, *bužiùkas*, *bužùkas*, *bužùlis*; *būžỹs*, *būžẽlis*, *būžiùkas*, *būžùkas*, plg. *bùzė*, *bùžė* ‘karvė’, *buziùkas*, *buziùlis* ‘veršiukas’;

bučiùkas, *bučùkas*, *bùčius*, *bùčiai*, plg. *bučiùlis* ‘veršiukas’, *bùčkė* ‘karvė’.

Šie pavadinimai būdingi pietų aukštaičiams ir vienai kitai gretimai vakarų aukštaičių šnektai, pvz.: *ãgłė.s bu.žaĩ. í.lgu.s* ‘eglės kankorėžiai ilgi’ DrskŽ 48; *vˈisóˈku. bužũr dař.* | *ir kvãjo.s tùri bu.žũr* ‘visokių kankorėžių dabar, ir pušys turi kankorėžių’ DrskŽ 48; *antà buzùku. ãglˈu. suprañ.ta* [orą] ‘pagal eglių kankorėžius supranta [orą]’ DrskŽ 48; *prisirinkom nuo pušelaičių būžių* ‘prisirinkome nuo pušelių kankorėžių’ Marcinkonys (LKŽe); *nuo añkslio puola bumbuoriai, nuo eglės būžiaĩ* ‘nuo alksnio krenta *bambuoriai*, nuo eglės *būžiaĩ*’ Leipalingis (LKŽe); *po eglėm pilna būžių prikritę* ‘po eglėmis pilna kankorėžių’ Liškiava (LKŽe); *pilna žemė prikrito bužiùkų* ‘pilna žemė prikrito kankorėžių’ Daukšiai (LKŽe); *neturi kuo kūrenti, tai eglių buziùkų prisirinko* ‘neturi kuo kūrenti, tai eglių kankorėžių prisirinko’ Alytus (LKŽe); *ant eglių tiek daug buziùlių* ‘ant eglių tiek daug kankorėžių’ Seinai (LKŽe); *parink eglių bučiùkų, bus pakurom* ‘parink eglių kankorėžių, bus prakurui’ Valkininkai (LKŽe); *šįmet ant eglės daug bučiùkų* ‘šįmet ant eglės daug kankorėžių’ Krokialaukis (LKŽe).

Dar čia galima atkreipti dėmesį į Juodpėnuose užrašytą pavadinimą *kakaráitas*, susijusį veikiausiai su gaidžio skleidžiamu garsu *kakaŕieku*, plg. dar *kakarìnė*, *kakarýnė* (LKŽe)[16].

Latvių tarmėse, be minėtojo (plg. p. 275) *cirkuzis* (su variantais *cirkuozis*, *cirkūzis*), būdingo buvusiam sėlių kraštui (Augšžemei) ir Latgalai, vartojami dar keli panašiai skambantys kankorėžių pavadinimai.

Visoms latvių tarmėms ir bendrinei kalbai būdingas pavadinimas *čiekurs*, kuris tarmėse turi fonetinių ir morfologinių variantų. Dažniausia yra *o* kamieno forma, pvz.: *ka sakaĺst, ta vĩņ aš – dureș kãjęs tie priẽž čiẽkàr* ‘kai sudžiūsta, tada jie aštrūs – bado kojas tie pušų kankorėžiai’ Ancė (LVDA); *egleî tâdi pagarâkʲ čiẽkurîšʲ* ‘eglės kankorėžėliai tokie ilgoki’ Asytė (LVDA); *čiẽkuruôs sę̃klᵃs iêkšâ* ‘kankorėžių sėklos viduje’ Augstkalnė (LVDA); *vùovere âd čìkurus* ‘voverė ėda kankorėžius’ Beja (LVDA); *paêglîm nauˌ čiẽkurʲ, priẽdeî i čiẽkurʲ* ‘kadagys neturi kankorėžių, pušis turi kankorėžius’ Dauguliai (LVDA); *bi atnesis viênu zaru a visìm čiẽkurìm* ‘buvo atnešęs vieną šaką su kankorėžiais’ Ėrgemė (ĒIV I 234); *aˊ:s kápâi̯ pa kùokiêm, čiekurᵘs läˊ:ᵉši:i̯* ‘aš laipioju po medžius, kankorėžius renku’ Grašiai (LVDA); *priẽžu čiẽkurus cilvę̃ki lasa maîsiêm* ‘pušų kankorėžius žmonės renka maišais’ Inčukalnas (LVDA); *čiekurim i kařsts uguñs* ‘nuo kankorėžių karšta ugnis’ Kiuoniai (LVDA); *egĺeį tódi łelóki ùn garóki čìkuri, prìdeį mozóki, tódi opolóki* ‘eglės kankorėžiai tokie didoki ir ilgoki, pušies – mažesni, tokie apskritoki’ Lyvanai (LVDA); *àr čìkurîm kurynòi kruôsńi* ‘kankorėžiais kūrena krosnį’ Naujinis (LVDA); *lasija prìežu čìekurus ùn krᵒàsùoja tamiê čìekuru zupâ pùikulîšàm bikses* ‘renka pušų kankorėžius ir dažo tuo kankorėžių nuoviru berniukų kelnes’ Sinuolė (LVDA); *vãverʲ čiẽkuriņs gråûž* ‘voverės kankorėžėlius graužia’ Skultė (LVDA); *ka doũdz egl̨ čiẽkari, ta labi kařtiņi* ‘jeigu daug pušų kankorėžių, tai geros bulvės’ Svėtciemas (LVDA); *priẽž čiẽkuŕs muĩža pârdeu̯* ‘pušų kankorėžius dvarui pardavė’ Vainižiai (ALE); *priẽž čiẽkaŕs* ‘pušų kankorėžis’ Venta (ALE); *salas čiẽkařs, pakùr ugę̃n a tiem* ‘surink kankorėžius ir įkurk jais ugnį’ Zlėkos (LVDA).

i̯o kamieno forma *čiekuris* užrašyta Kuržemės pietinėje dalyje (apie Aprikius, Bunką, Kuldygą, Nycą, Rudbaržius, Snėpelę, Valtaikius ir kitur), Žiemgaloje (apie Lestenę, Sėmę, Valgundę ir kitur) bei labai retai – Vidžemės šiaurinėje dalyje (apie Diklius, Ipikius, Jerius, Mazsalacą, Palę, Umurgą ir kitur), pietryčiuose (apie Kalsnavą, Praulieną, Vėjavą), vietomis Augšžemėje (apie Salieną, Šauką, Zasą) ir įvairiose Latgalos šnektose (apie Agluoną, Andrupenę, Bėrzpilį, Dagdą, Kaunatą, Uozuolainę, Rugajus, Tilžę, Viškius ir kitur), pvz.: *jâvâķ čiẽkuŗi* ‘reikia surinkti kankorėžius’ Asytė (LVDA); *atradu viênu čiẽkuri* ‘radau vieną kankorėžį’ Kabilė (LVDA); *čiẽkuŗuôs ir sę̃klas* ‘kankorėžiuose yra sėklų’ Kalėtai (LVDA); *priẽdêm i tâdi mazâki čiẽkurîši* ‘pušų kankorėžiai tokie mažoki’ Palė (LVDA); *egļu čìeˣkŭˈŕi i lilę́ki* ‘eglių kankorėžiai didoki’ Prauliena (LVDA).

Tačiau dėl medžiagos trūkumo dalyje šnektų ne visada įmanoma nustatyti pavadinimo *čiekur(i)s* kamieną.

Pavadinimas *čiekurs* minimas XVIII–XIX a. žodynuose: *tſcheekurs* Tann= oder Fihten=zapfen Stender 1789 I 329; *zeekurs*, *-a*, Tannenzaften, f. tſcheekurs Ulmann 1872: 435.

Dideliame Kuržemės areale į pietus nuo Alsungos, Kuldygos, Matkulės, Zentenės iki pat Lietuvos sienos, Žiemgaloje į vakarus nuo Barbelės, Iecavos, Misos, kai kur Vidžemėje apie Aluoją, Mazsalacą, Vecatę, taip pat Dzėrbenėje, Jaunruozėje, Lygatnėje, Lubanoje, Mėdzūloje, Ruozuloje, Smiltenėje, Vecpiebalgoje ir kitur, Augšžemėje paplitęs pavadinimas *ciekurs* (tiek *o* kamieno forma, tiek *i̯o* kamieno variantas *ciekuris*).

o kamieno forma *ciekurs* vartojama Kuržemėje (Asytėje, Dzirciemе, Yvandėje, Kalėtuose, Lažoje, Medzėje, Pūrėje, Purmsatuose, Usmoje), Žiemgaloje (Blydenėje, Garuozoje, Iecavoje, Jaunpilyje, Neretoje, Penkulėje, Platuonėje, Satiniuose, Sėmėje, Smardėje, Svėtėje, Vircavoje, Zasoje ir kitur), Vidžemėje (Burtniekuose, Daugmalėje, Iduje, Ipikiuose, Lygatnėje, Lubanoje, Mazsalacoje, Patkulėje, Puikulėje, Rankoje, Sarkaniuose, Skultėje, Vecpiebalgoje, Krapėje ir kitur), rečiau Latgaloje – Medniuose, Škilbėnuose, pvz.: *ja i eglem doũdz ciẽkurʲ, ta i laps, ta i laps kàrtupeļ gac* (-ds) ‘jeigu ant eglių daug kankorėžių, tai bus bulvių metai’ Ida (ALE).

i̯o kamieno forma *ciekuris* užrašyta daugiausia iš Kuržemės (apie Asytę, Duniką, Gaikius, Gruobinią, Nykracę, Rudbaržius, Vecpilį, Ziemupę ir kitur), rečiau Žiemgalos (Auruose, Ežerėje, Kursyšiuose, Nygrandėje, Satiniuose, Vilcėje) ir Vidžemės (Ipikiuose, Lubejoje, Palėje bei kitur), pvz.: *taga priẽdᵉs ciẽkurᵘs salasᵃ, beř bedrê – zivis kûpinᵃ* ‘dabar pušies kankorėžius surenka, beria į duobę – žuvis rūko’ Nyca (ALE).

Kartais dėl medžiagos trūkumo neaiškus pavadinimo *ciekur(i)s* kamienas.

Pavadinimas *ciekuris* minimas XVII–XVIII a. žodynuose: Dannapfel / *zeekuris* Lettus 1638: 22; *Zeekuris*, ein dann apfel Fürecker 1685 I 316; *Zeekuris*, ein dann=apfel. *Zeekuŗi*, pl. Depkin 1704 IV 216; *Zeekuris* Langius 1685: 351; Tannåpffel, *Zeekuris*, pl. *Zeekuri* Phras 1638: 325.

Variantas *čiekurzis* vartojamas keliose Kuržemės ir Žiemgalos šnektose (Gaviezėje, Embūtėje, Nycoje, Pampaliuose, Lielplatuonėje, Iecavoje ir kitur), o didesnį kompaktišką arealą sudaro Vidžemės pietryti-

16 Galima atsargiai spėti, kad subst. lie. dial. *kakaráitas* ‘kankorėžis’ ← subst. lie. *kaũkaras* ‘kalnelis, kalva, kaubrys’ B, R, MŽ[2] 118 ir kt.; ‘kalno viršūnė’ M, S. Dauk, RB 4 Moz 23,9; ‘žemės pakilimas, kupstas, kapčius’ B, J; ‘kakta, pakaušis’ Kair (LKŽe) (dar plg. lie. *kaúkoras*, *ô* ‘*m a n d r a g o r a*’ C I 75; t. y. reflektuojama ‘v a i s i n g u m o’ semema [LE XVII 225; plačiau žr. Kregždys 2010b: 66] + suff. *-ait-* [dėl tokio darybinio tipo žr. Skardžius I 358tt.] – su *au...a* > *a...a* dėl vokalinio sinharmonizmo [apie tokią kaitą žr. 7, 9 išnašas]), t. y. suponuotinos skirtingos konotacijos uzemos: (1) ‘atsikišęs (kaip kakta); paburkęs (kaip kupstas)’, dar plg. subst. lie. dial. *kaukorìkas* 2 ‘vaikas didele galva’ Šmn (LKŽe; dar žr. KpŽ I 228); (2) ‘vaisingas resp. pilnas sėklų (kaip mandragora)’.

‘vāvere sēž eglē un grauž čiekurus’ Galgauskā (LVDA); *čiekûrž*^{i} – *va꞉cs vā̂rds* ‘*čiekurži* – sens vārds’ Grašos (LVDA); *skài*^{x}*sti, so꞉rkåni ęgļu čìekùrži* ‘skaisti, sarkani egļu čiekuri’ Kraukļos (LVDA); *čìekü꞉ržìem i꞉r zvîi̯ņas, storpà zvîi̯ņám áuk sàa̯klas* ‘čiekuriem ir zvīņas, starp zvīņām aug sēklas’ Lazdonā (ALE); *mẽs* – *čiẽkurîži* ‘mēs [sakām] – *čiekurži*’ Nīcā (ALE); *kod ęgl̓ę́m i꞉r dôuc̣ čiekîi̯ŕžu, bu꞉s ło꞉bå zire꞉ņ rôža* ‘ja eglēm ir daudz čiekuru, būs bagāta zirņu raža’ Odzienā (LVDA); *čìekurzis* – *eglę̀m aûg čìekùrži* ‘[saka] *čìekurzis* – eglēm aug čiekuri’ Sinolē (ALE).

Dažās izloksnēs reģistrēts variants *ciekurzis*, piem., *zàm kotras cìekùrža lapiņas ìr sę̀kliņa àr spārniņu* ‘zem katras čiekura zvīņas ir sēkliņa ar spārniņu’ Sinolē (ALE); *egles ciẽkuřzis, priẽdes ciẽkuřzis* ‘egles čiekurs, priedes čiekurs’ Kauguros (ALE); *kûpinâj*^{a} *si̯ļķel*^{e}*s ciẽkurž*^{u} *dūmuôs* ‘kūpināja siļķītes čiekuru dūmos’ Nīcā (ALE); *svîdu àr cìkurîzi* ‘metu ar čiekuru’ Stāmerienā (ALE); *prìdiêm ùn egliêm ìr cìkurîži, kurûs nùgatavejâs itù kùku sàklas* ‘priedēm un eglēm ir čiekuri, kuros nogatavojas šo koku sēklas’ Ziemerī (ALE); arī Kursīšos, Sunākstē.

EH I 227 dots variants *ciekuzis* no Skaistas.

Atsevišķās izloksnēs (Aiviekstē, Ozolniekos, Taurenē, Jaunpiebalgā, Valkā, Vecpiebalgā, Vējavā, Veļķos, Sēlpilī, Susējā) reģistrēts variants *ciekurznis: šuogad eglẽm daũdz ciẽkuržņu* ‘šogad eglēm daudz čiekuru’ Vecpiebalgā (ALE) un *čiekurznis* (Vecpiebalgā).

Retāk reģistrēti daži citi varianti: *čiekurzs* Liepnā*; čiekuzis (čìkuśś)* Līvānos*; čikuzis* Atašienē; *čirkužs* Sakstagalā*; čirkuzis* (*čyr̂kuśś*) Rēznā, Elkšņos, Ritē, Susejā, piem., *prìžu čę̀rkužìm vînc gåls tìvìņč, ùtrs rę̀snáks* ‘priežu čiekuriem viens gals tievs, otrs resnāks’ Elkšņos (LVDA); *činkurs* Barkavā, Dzelzavā, Varakļānos; *cinkurs* (*cyn̂kùrs*) Varakļānos; *čuokurs* – Limbažos (ME), Salacā; *čenčere* Vecgulbenē; *čenkurs* Trikātā.

Dažās Kurzemes izloksnēs pierakstīti vēl citi varianti: *ciekausis* Dundagā (ME); *ciekauzis (ciẽkaûzs*, dat. *-žam): priẽde šuôgad daũdz ciẽkaûž* ‘priedē šogad daudz čiekuru’ Alsungā (ALE); *čiẽkaûsis*, piem., *egleî ir čiẽkaûš* ‘eglei ir čiekuri’ Īvandē (LVDA), Alsungā; *čiẽkaûšam̂ i sę̃ķļs* ‘čiekuram ir sēklas’ Padurē (LVDA), arī Kurmālē; *čiẽkaûzis* (*čiẽkaûžuos tâs sę̃ķļs* ‘čiekuros tās sēklas’) Planīcā (LVDA); *ciekuozis* Ziemupē (ALE), Kazdangā, Skaistā (EH); *čiẽkuôž* Valgalē. EH I 227 *ciekuozis* dots arī no Skaistas Latgalē.

Atsevišķās izloksnēs pierakstīti nosaukumi ar *ķ* vārda sākumā: *ķiekurs* Ābeļos, Koknesē, Secē, Sērenē, Sunākstē, *ķiekuris* Koknesē, Mārcienā, arī Kurzemē (Vaiņodē), piem., *saka arî – ķiẽkur*^{i}*s* ‘saka arī – *ķiẽkur*^{i}*s* ‘čiekurs’’ (LVDA); *ķiekurs* Sunākstē; *ķiekurzis* Aizvīķos; *zàm egliêm ìr sabirušš skujas ùn ķìkurîži* ‘zem eglēm ir sabirušas skujas un čiekuri’ Bejā (LVDA), Daudzesē, Gramzdā; *mü꞉*^{i}*s tę so꞉k: ķìekîi̯ŕži* ‘[pie]mums te saka *ķiekurži* ‘čiekuri’ Iršos (LVDA), Kalētos, Koknesē, Pededzē, Pļaviņās, Sēlpilī, Sunākstē, Vaiņodē, Vietalvā, *ķiekuzis* Krustpilī, *ķikuozis* Maltā.

Lejaskurzemē reģistrēti nosaukumi ar *ķēk-: ķēkurzis*, piem., *priẽdês aûg ķę̃ķurîži* ‘priedēs aug čiekuri’ Dunikā (ALE); *ķę̃ķurîžus gan nelasi-ju* ‘čiekurus gan nelasīju’ Rucavā (ALE); *ķēkuzis* (*ķę̃ķuzis*) Dunikā, Rucavā; *ķēkužis* (*ķę̃ķužis*) Rucavā.

Dažās Latgales izloksnēs (Asūnē, Dagdā, Ezerniekos, Skaistā) reģistrēts variants *ķikurs,* piem., *prîdź̀ai mozi ķikuŕeîši, a agļai ĺeĺi ķikuŕi, gaŕi* ‘priedei mazi čiekuriņi, bet eglei lieli čiekuri, gari’ Asūnē (LVDA), bet Andrupenē, Asūnē, Dagdā, Ezerniekos – *ķikuris*.

Pierakstīti arī vēl citi varianti – *ķirkurs* un *ķirkurzis* Sunākstē; *ķirkusis* un *ķirkuozis* Krāslavā; *ķirkuzis* Aknīstē (Ancītis 1977: 119), Skaistā, Sunākstē, Višķos; *ķiekuzis* Krustpilī; *ķikūzis* (*ķikûśś* (*-zis*) Maltā.

No la. *ciekurs* un tā variantiem aizgūti dažās Latvijas pierobežas lietuviešu izloksnēs sastopamie latvismi *cíekuras*, *cíekužė*, *ciekūžė*, *kíekužis*.

Kā radušies aplūkotie latviešu valodas čiekuru nosaukumi, nav pilnīgi skaidrs. Taču iespējams, ka sēļiem, pārceļoties no savām apdzīvotajām vietām uz citām mūsdienu Latvijas vietām, līdzi ceļoja arī čiekura nosaukums un, pārtrūkstot saiknei ar pamatvārdu, šeit radās jauni nosaukuma varianti.

Turklāt, balstoties uz vārdu *ciekurs* un kuronismu *cinkuris*, liekas, ka līdzās **kerk-* eksistējis arī tā senākais variants **kenk-*. Ar pēdējo mēģināts saistīt arī lie. *kankórėžis* (ME I 393; LEW 216). Taču šeit atkal rodas problēma, kā skaidrot formu atšķirības.

Mūsdienās *kankórėžis* (sal. arī tā variantus *kankorė́žis*, *kankóraižis*, *kankaróžis*, *kankóžėris*, *kankurė́žis*, *kunkórėžis*, *kunkurė́žis*; *kankõrai*) sevišķi raksturīgs žemaišu izloksnēm Lietuvas rietumos, piem., *kọnkûorîež*^{i} *jê tùr*$^{i̯}$ – *gèrã, ẹr iki̯.š*^{i} *i* [besmegenio] *nûos*^{i} ‘čiekurs ja tev ir – labi, arī iebāz [sniegavīram] kā degunu’ MoŽK; *kọnkûorieželê vẹ̀s_tę̀ik ẹr ọ̀n_pọšę̀ ĩr* ‘čiekuri tomēr arī priedēs ir’ MoŽK; *jêig*^{o} *kārtâs kârv*^{e}*s nuorîedav*^{a} *ẹsẹmẽst*^{e}*, jãu, nọ̀, sọvẹ̀rîndav*^{a} *kunkûorîež*^{u} ‘ja dažreiz govis gribēja priekšlaikus atnesties, jau, nu, izvārīja čiekurus’ MoŽK; *surinkom eglės kankórėžių ir susikūrėm ugnį* ‘savācām egļu čiekurus un sakūrām uguni’ Barstīčos (LKŽe); *kankórėžių daug, kitą metą būs rugių gerų* ‘čiekuru daudz, citugad būs labi rudzi’ Šatēs (LKŽe); *ir lakstys paskuo kaip kunkorėžis, ar neisi numie* ‘tā arī lēkāsi pakaļ kā čiekurs, vai neiesi mājās’ Veiviržēnos (LKŽe).

17. gs. šis nosaukums fiksēts ne vien uz rietumaukštaišu dialektu balstītajā Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcā *Clavis-Germanico-Lithvana* (Dann=Aepffel. *Skujos, û* Pl. M. *Kankorecʒei* ‖ *Cʒyʒka, os.* F C I 443), bet arī austrumaukštaišu Konstantina Sirvīda otrajā vārdnīcā (*βyβka*/Conus, *Kun=*‖*kareʒis/ʃkuia* SD^{3} 440).

Tālāk meklējot šī salikteņa avotu, jāpievērš uzmanība sena skaņu vārda reduplikācijas (par šo parādību skat. Brugmann 1906: 46skk.; Skardžius I 22skk.; ИЯ 219skk. un lit.) darinājumam *kañkalas* (fiksēts kopš pirmajiem rakstu avotiem), ar kuru parasti apzīmē govīm ap kaklu sienamu zvaniņu.

Tas darināts līdzīgi kā sl. **kolkolъ* ‘zvans’, senind. *karkari-* ‘flauta’, *kalakala-* – ‘nesakarīgs kliedziens, troksnis’, sal. vēl la. *kaļuôt* ‘pļāpāt’, gr. καλεῖν ‘kliegt’, sav. *hellan* ‘ieskanēties’ un līdzīgi (Skardžius I 23; LEW 215; ЭССЯ X 137skk. un lit.).

Jāatzīmē, ka Kazimiera Jauņus rakstos *kañkalas* lietots čiekura nozīmē, bet atsevišķās izloksnēs tam ir nozīme ‘gabals, pika, kušķis’, arī ‘augs ar zvanveida ziediem, apaļlapu pulkstenīte’ (*Campanula rotundifolia*) (LKŽe). Tādējādi varbūt arī vārds *kankórėžis* darināts čiekura formas līdzības dēļ ar to, ko sauc *kañkalas*.

Otrais aplūkojamā salikteņa *kankórėžis* komponents ir skaidrs – tas ir darbības vārds *rė́žti* (Smoczyński 2007: 253), radniecīgs ar sl. **rězati* ‘griezt, sist’ un laikam cēlies no ide. **u̯rēg*’- ‘lauzt, lauzīt’, sal. gr. ῥήγνυμι ‘laužu’ (Trautmann 1923: 245sk.; LEW 245; IEW 1181sk.; Sabaliauskas 1990: 139; Smoczyński 2007: 212).

Savukārt varianta *kankóraižis* pamatā ir darbības vārdi *ráižyti* / *raižýti*, kas saistāmi ar la. *riẽzt* ‘griezt, griezt riku’ un varbūt radušies no citas ide. saknes **rei-* ‘griezt’, tāpat kā lie. *riẽ-k-ti* (Karaliūnas 1982).

Asociatīvs (radies uz ārējās līdzības pamata) ir nosaukums *agurkas* (tas ir sens slāvisms, sal. sbkr. *огурокъ*, senpo. *ogurek*, skat. Būga III 322; Skardžius IV 84; Sabaliauskas 1960: 262skk.).

Šo nosaukumu lieto ap Gostagaļiem, Podžiem, Jonišķēli, Pasvali, Dikoņiem, Jurgēniem, Medikoņiem, Sereikoņiem, Pandēli, Jutkoni, Kupišķiem, Norūniem, piem., *ant eglės auga agurkai* ‘eglē aug čiekuri’ Kupišķos (LKŽe); *šitoj eglėj šiemet daug agurkų* ‘šajā eglē šogad daudz čiekuru’ Pandēlē (LKŽe).

nėje dalyje (apie Iršus, Kalsnavą, Krauklius, Liauduoną, Mėtrieną, Vestieną). Šis pavadinimas užrašytas ir iš įvairių šiaurrytinių Vidžemės šnektų (Beliavos, Galgauskos, Gaujienos, Sinuolės ir kitur), pvz.: *vàᵉće tùos čiekûŕžùs, põᵉŕdᵉ́uᵉ vàᵉĺsfẹ̀i tàs sàkl̨s* ‘rinko tuos kankorėžius, pardavė valstybei tas sėklas’ Cesvainė (LVDA); *vàvere sę̂d eglę̂ un graûž čìekùržus* ‘voverė sėdi eglėje ir graužia kankorėžius’ Galgauska (LVDA); *čiekûržⁱ – va:́cs vā̃rds* ‘*čiekurži* – senas pavadinimas’ Grašiai (LVDA); *skàiˣsti, so:́rkåni ẹgl̨u čìekùrži* ‘gražūs, raudoni eglių kankorėžiai’ Kraukliai (LVDA); *čìekü:́rčiem i:r zvīi̯n̨as, storpà zvīi̯n̨ám áuk sàa̯klas* ‘kankorėžiai turi žvynus, tarp žvynų auga sėklos’ Lazduona (ALE); *mẽs – čiẽkur̃ži* ‘mes [sakėme] – *čiekurži*’ Nyca (ALE); *kod ẹgl̨ę́m i:́r dôuc̨ čiekûⁱŕžᵘ, bu:́s ło:bå zirẹ:n̨ rôžᵃ* ‘jeigu ant eglių daug kankorėžių, bus didelis žirnių derlius’ Uodziena (LVDA); *čìekurzis – egl̨ę̀m aûg čìekùrži* ‘[sako] *čiekurzis* – ant eglių auga kankorėžiai’ Sinuolė (ALE).

Iš kelių šnektų užrašytas variantas *ciekurzis*, pvz.: *zàm kotras čìekùrža lapiņas ìr sę̀kliņa àr spā̀rniņu* ‘po kiekvienu kankorėžio žvynu yra sėklytė su sparneliu’ Sinuolė (ALE); *egles ciẽkur̃zis, priẽdes ciẽkur̃zis* ‘eglės kankorėžis, pušies kankorėžis’ Kaugurai (ALE); *kûpinâjᵃ siĺ̦kelᵉs ciẽkuŕžᵘ dūmuôs* ‘rūkino silkytes kankorėžių dūmuose’ Nyca (ALE); *svîdu àr cìkuŕzi* ‘mečiau kankorėžį’ Stameriena (ALE); *prìdiêm ùn egliêm ìr cìkuŕži, kurûs nùgatavejâs itù kùku sàklas* ‘pušys ir eglės turi kankorėžius, kuriuose subręsta šių medžių sėklos’ Ziemeris (ALE); taip pat Kursyšiai, Sunakstė.

EH I 227 pateiktas variantas *ciekuzis* iš Skaistos.

Iš pavienių šnektų (Aiviekstėje, Uozuolniekuose, Taurenėje, Jaunpiebalgoje, Valkoje, Vecpiebalgoje, Vėjavoje, Velkiuose, Sėlpilyje, Susėjoje) užrašyti variantai *ciekurznis – šuogad eglẽm daũdz ciẽkuržn̨u* ‘šiemet ant eglių daug kankorėžių’ Vecpiebalga (ALE) – ir *čiekurznis* (Vecpiebalga).

Retesni keli kiti variantai: *čiekurzs* Liepna; *čiekuzis* (*čìkuśś*) Lyvanai; *čikuzis* Atašienė; *čirkužs* Sakstagalas; *čirkuzis* (*čyrkuss*) Rėzna, Elkšniai, Ritė, Suseja, pvz.: *prìžu čę̀rkužī̃m vîn̨c gål̨s tìvìn̨č, ùtrs rẹsnáks* ‘pušų kankorėžių vienas galas laibas, kitas storesnis’ Elkšniai (LVDA); *činkurs* Barkava, Dzelzava, Varaklianai; *cinkurs* (*cyn̂kùrs*) Varaklianai; *čuokurs* Limbažiai (ME), Salaca; *čenčere* Vecgulbenė; *čenkurs* Trikata.

Kai kuriose Kuržemės šnektose vartojama ir kitų variantų: *ciekausis* Dundaga (ME); *ciekauzis* (*ciẽkaûzs*, dat. *-žam*): *priẽde šuôgad daũdz ciẽkaûž* ‘ant pušies šiemet daug kankorėžių’ Alsunga (ALE); *čiẽkaûsis*, pvz.: *egleî ir čiẽkaûš* ‘eglė turi kankorėžių’ Yvandė (LVDA), Alsunga; *čiẽkaûšam̂ i sę̆kl̨s* ‘kankorėžyje yra sėklų’ Padurė (LVDA), taip pat Kurmalė; *čiẽkaûzis* (*čiẽkaûžuos tâs sę̆kl̨s* ‘kankorėžiuose tos sėklos’) Planyca (LVDA); *ciekuozis* Ziemupė (ALE), Kazdanga, Skaista (EH); *čiẽkuôž* Valgalė. EH I 227 pateikiamas *ciekuozis* užrašytas iš Skaistos (Latgalos).

Iš pavienių šnektų užrašyta pavadinimų su *ķ* žodžio pradžioje: *ķiekurs* apie Abelius, Kuoknesę, Secę, Sėrenę, Sunakstę, *ķiekuris* apie Kuoknesę, Marcieną, Kuržemėje (apie Vainiuodę), pvz.: *saka aŕ – ķiẽkurⁱs* ‘sako taip pat *kiekuris* – kankorėžis’ (LVDA); *ķiekurs* Sunakstė; *ķiekurzis* Aizvykiai; *zàm egliêm ìr sabirušš skujas ùn ķìkuŕži* ‘po eglėmis yra pribyrėję spyglių ir kankorėžių’ Beja (LVDA); Daudzesė, Gramzda; *mü:ⁱs tę̀ so:́k: ķìekü̂ⁱŕži* ‘mūsų tai sakoma *kiekurži* (‘kankorėžiai’)’ Iršai (LVDA), Kalėtai, Kuoknesė, Pededzė, Pliavinios, Sėlpilis, Sunakstė, Vainiuodė, Vietalva, *ķiekuzis* Krustpilis, *ķikuozis* Malta.

Iš Didžiosios Kuržemės užrašyta pavadinimų su *ķēk-*: *ķēkurzis*, pvz.: *priẽdês aûg ķę̆kuŕži* ‘ant pušų auga kankorėžiai’ Dunika (ALE); *ķę̆kuŕžus gan nelasiju* ‘kankorėžių tai nerinkau’ Rucava (ALE); *ķēkuzis* (*ķę̆kuzis*) Dunika, Rucava; *ķēkužis* (*ķę̆kužis*) Rucava.

Kai kuriose Latgalos šnektose (Asūnėje, Dagdoje, Ezerniekuose, Skaistoje) vartojamas variantas *ķikurs*, pvz.: *prîdā̀i mozi ķikuŕeîši, a agl̨ai Íeĺi ķikuŕi, gaŕi* ‘pušies maži kankorėžiukai, o eglės dideli kankorėžiai, ilgi’ Asūnė (LVDA), o Andrupenėje, Asūnėje, Dagdoje, Ezerniekuose – *ķikuris*.

Užrašyta ir kitokių variantų – *ķirkurs* ir *ķirkurzis* apie Sunakstę; *ķirkusis* ir *ķirkuozis* apie Kraslavą; *ķirkuzis* apie Aknystą (Ancītis 1977: 119), Skaistą, Sunakstę, Viškius; *ķiekuzis* apie Krustpilį; *ķikūzis*, *ķikûśś* (*-zis*) Maltoje.

Iš la. *ciekurs* ir jo variantų atsirado vienoje kitoje palatvės lietuvių šnektoje vartojami latvizmai *cíekuras*, *cíekužė*, *ciekūžė*, *kíekužis*.

Kaip atsirado aptartieji latvių kalbos kankorėžių pavadinimai, nėra visai aišku. Tačiau galimas daiktas, kad sėliams iš savo gimtųjų vietų keliantis į kitas dabartinės Latvijos vietas kartu migravo ir kankorėžio pavadinimas ir, nutrūkus jo ryšiui su pamatiniu žodžiu, būdavo iš naujo perkuriamas.

Be to, remiantis *ciekurs* ir kuronizmu *cinkuris*, keliama mintis, jog greta **kerk-* buvęs ir jo senas variantas **kenk-*. Su pastaruoju bandyta sieti ir lie. *kankórėžį* (ME I 393; LEW 216). Tačiau čia vėl iškyla problema, kaip paaiškinti formų skirtumus.

Dabar *kankórėžis* (plg. jo variantus *kankorė́žis*, *kankóraižis*, *kankaróžis*, *kankóžėris*, *kankurė́žis*, *kunkórėžis*, *kunkurė́žis*; *kankõrai*) ypač būdingas vakarinėms lietuvių tarmėms – žemaičių šnektoms, pvz.: *kọnkûoriẽžⁱ jê tùrⁱ – gèrã, ẹr ikĭ̇.šⁱ i* [besmegenio] *nûosⁱ* ‘kankorėžį jei turi – gerai, ir įkiši [besmegenio] nosį’ MoŽK; *kọnkûorieželê vę̀s_tę̀ik ẹr ọ̀n_pọšę̀ ĩr* ‘kankorėžėlių vis tiek ir ant pušų yra’ MoŽK; *jêigᵒ kārtâs kârvᵉs nuorîedavᵃ ẹsẹmēstᵉ, jãu, nọ̀, sọvę̀rîndavᵃ kunkûorîežᵘ* ‘jeigu kartais karvės norėdavo persileisti, jau, na, išvirdavo kankorėžių’ MoŽK; *surinkom eglės kankórėžių ir susikūrėm ugnį* ‘pririnkome eglės kankorėžių ir susikūrėme ugnį’ Barstyčiai (LKŽe); *kankórėžių daug, kitą metą būs rugių gerų* ‘kankorėžių daug, kitais metais bus rugių gerų’ Šatės (LKŽe); *ir lakstys paskuo kaip kunkorėžis, ar neisi numie* ‘ir lakstysi iš paskos kaip kankorėžis, ar neisi namo’ Veiviržėnai (LKŽe).

XVII a. jis užfiksuotas ne tik vakarų aukštaičių tarme besiremiančiame Mažosios Lietuvos rankraštiniame žodyne *Clavis Germanico-Lithvana* (Dann=Aepffel. *Skujos, û* Pl. M. *Kankoreczei* ‖ *Czyzka, os.* F C I 443), bet ir rytų aukštaičio Konstantino Sirvydo antrajame žodyne (*βyβka*/Conus, *Kun=‖kareżis/ſkuia* SD³ 440).

Toliau ieškant šio dūrinio ištakų, galima būtų atkreipti dėmesį į seną garsažodinį reduplikacinį (apie šį reiškinį žr. Brugmann 1906: 46tt.; Skardžius I 22tt.; ИЯ 219tt. ir lit.) darinį *kañkalas* (fiksuojamą nuo raštijos pradžios), paprastai žymintį karvėms po kaklu rišamą varpelį.

Šis panašiõs darybos kaip sl. **kolkolъ* ‘varpas’, s. i. *karkari-* ‘fleita’, *kalakala-* ‘padrikas šauksmas, ūžesys’, plg. dar la. *kaļuôt* ‘plepėti’, gr. καλεῖν ‘šaukti’, s. vo. au. *hellan* ‘suskambėti’ ir pan. (Skardžius I 23; LEW 215; ЭССЯ X 137tt. ir lit.).

Pažymėtina, kad Kazimiero Jauniaus raštuose *kañkalas* vartojamas kankorėžio reikšme, o kai kuriose tarmėse jis žymi ‘gumulą’, tai pat ‘augalą panašiais į varpelį žiedais, apskritalapį katilėlį (*Campanula rotundifolia*)’ (LKŽe). Tad galbūt ir žodis *kankórėžis* buvo padarytas dėl kankorėžio formos panašumo su *kañkalu*.

Antrasis aptariamojo dūrinio *kankórėžis* dėmuo visai aiškus – tai veiksmažodis *rė́žti* (Smoczyński 2007: 253), giminiškas sl. **rězati* ‘pjauti, mušti’ ir turbūt kilęs iš ide. **u̯rēg’-* ‘laužyti’, plg. gr. ῥήγῡμι ‘laužau’ (Trautmann 1923: 245t.; LEW 245; IEW 1181t.; Sabaliauskas 1990: 139; Smoczyński 2007: 212).

O variantas *kankóraižis* remiasi veiksmažodžiu *ráižyti* / *raižýti*, besisiejančiu su la. *riẽzt* ‘pjauti, riekti’ ir galbūt išriedėjusiu iš kitõs ide. šaknies **rei-* ‘pjauti’, kaip ir lie. *riẽ-k-ti* (Karaliūnas 1982).

Dažviet kā čiekura apzīmējumu lieto slāvismu *bóba*, sal. *bobùkas* (Daugelišķos), *bóbeliai* (Linkmenė). Jāatzīmē, ka šo slāviskās cilmes vārdu nereti izmanto, tautas valodā darinot augu nosaukumus (sal. Gritėnienė 2006: 77, 153sk.).

Vietumis čiekurs salīdzināts vēl ar burbuli, vāli, suku: *burbùliai* (Timsros, sal. auga nosaukumu *burbùlis* (*Trollius*), kas radies no *burbùlis* 'burbulis', sal. Gritėnienė 2006: 64sk.), *buřbuolės* (Rībokos, piem., *prisraškiau eglės burbuolių* 'sarāvu egļu čiekurus' Kamajos, skat. LKŽe), *buožùkė* (Ūdrijā), *šepetẽlis* (Namajūnos).

Atvasinājumi *buřbuolės*, *burbùlis*, kā arī *buřbulas* ir darbības rezultāta nosaukumi, kas darināti no darbības vārda *buřbti* ar piedēkļiem, kuri radušies no īpašības vārda piedēkļa **-lo-* (sal. Ambrazas 1993: 92). Pārējie divi ir deminutīva rakstura nosaukumi – *buožùkė* saistāms ar lietvārdu *búožė* (atbilstošu la. *buõze*; tālāk šī vārda cilme nav skaidra, sal. LEW 37; Smoczyński 2007: 81), bet *šepetẽlis* – ar *šepetỹs* 'suka'.

Pēdējais ir atvasināts ar piedēkli *-etys* (izveidojies no īpašības vārda piedēkļa **-to-*) no *šèpti* (*šeñpa, šẽpo*) 'neglīti, nekārtīgi augt (par matiem, bārdu)' (par to plašāk skat. LEW 963; Smoczyński 2007: 629sk.), sal. piemēru no Antana Juškas vārdnīcas: *Šeñpa tavo barzda, t. y. želia skeberė[ja] kaip šepetys* 'noaugusi tava bārda, t. i., aug kā suka' (LKŽe). Tātad vārda *šepetỹs* motivācijas pamatā varēja būt sukas līdzība ar neglītu, nekoptu bārdu, un acīmredzot *šepetỹs* pieder tam pašam darināšanas tipam kā *meketỹs* 'tas, kas stostās', arī *klebẽtis* 'izļodzījies priekšmets, lieta; nekrietnelis, nevīža', *plepẽtis* 'pļāpa', *raukẽtis* 'īgņa' (sal. Ambrazas 1993: 130sk.).

Nosaukumu *skujà* (sal. variantus *skùjė*, *skùjas*, *skùjis*, *skujỹs*, *skùjus*, *skujùkas*) plašāk lieto rietumaukštaišu un dienvidžemaišu areālā, kā arī atsevišķās tam tuvākajās izloksnēs.

Tā izplatību apliecina arī izlokšņu piemēri: *nà | kurìz didèsnæ. skùjæ. ràs* 'nu, kurš lielāku čiekuru atradīs' ZnŽ III 95; *skȕjẽ saũ.sì saũ.sì | rį̀ñ.kuom į̀ láuža kúriem* 'čiekuri sausi, sausi, lasījām un ugunskuru kūrām' DūnŽ 332; *skọ̀jọ̀kâ· bọ̀.va vàikũ̃n zabũõvas* 'čiekuri bija bērnu rotaļlieta' DūnŽ 332; *kį̀šenį̀kie skȕjį̀s | mañáu | ka uȍburlĩ̃s* 'kabatā čiekurs, domāju, ka ābols' DūnŽ 332; *seneliuk, numušk man skùją* 'vetētiņ, nosit 'notrauc' man čiekuru' Linkuvā (LKŽe); *pušies skujùtės irgi yr, mažesnės kaip eglės* 'priedēs čiekuri arī ir, mazāki nekā egles' Klovaiņos (LKŽe); *terp tų skùjų yra eglės sėklės* 'tajos čiekuros ir egles sēklas' Žeimeļos (LKŽe); *eglių skujùs voverės aižo* 'egļu čiekurus vāveres loba' Laukuvā (LKŽe); *einant par mišką, skujùkai kojas bado* 'ejot caur mežu, čiekuri kājas dursta' Betīgalā (LKŽe).

Nosaukumu *skujà* atrodam jau senākajā no saglabātajām Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcām *Lexicon Lithuanicum*:

Dannenapfel *Skujos*, *Cʒyʒkas* Lex 22a;
Thannapfel, Thannzapff } *Cʒyʒka*, *Skuja* Lex 87.

Vēlākajā, taču ar iepriekšējo saistītajā vārdnīcā *Clavis Germanico-Lithvana* vienā rindā ar *skujos* iekļauts arī *kankorėžis* (Dann=Aepffel. *Skujos, û* Pl. M. *Kankoreczei* ‖ *Cʒyʒka, os*. F C I 443), bet K. Sirvīda otrajā vārdnīcā *skuja* seko pēc *kankorėžio* (*βyβka*/Conus, *Kun*‖*kareʒis*/*ſkuıa* SD[3] 440).

Vārdam *skujà* lietuviešu valodā ir ne tikai nozīme 'čiekurs', bet diezgan bieži arī – 'skuja' (LKŽe). Tieši šī nozīme parasti ir atbilstošajam latviešu valodas vārdam *skuja* (ME III 902). Tālāk vārdu *skujà* mēģināts salīdzināt ar kr. *хвоя* un citiem līdzīgi skanošiem vārdiem dažās citās ide. valodās, piem., vdīr. *scē* 'vilkābele' (sal. Būga I 599, II 315, 618, III 877; Trautmann 1923: 268; LEW 821; IEW 938).

Taču diezin vai *skujà* ir tik sens vārds. Tas, tāpat kā citi minētie čiekuru nosaukumi, varēja rasties no skaņu atdarinājuma vārdiem baltu valodās. Kazimiers Būga (I 297), runādams par divskani *ui*, kurš ir jauns, ir minējis vārda *skuja* saikni ar līdzīgas semantikas lietuviešu vārdiem *skuĩstas* 'krūms, cers; priežu mežs', *skuĩstis* 'biezs egļu mežs', *kuĩstas* 'krūms, cers', *kuĩtas*, *kuĩtis* 'bieza skujkoku jaunaudze; biezi krūmi'.

Tiem var pievienot arī lietuviešu darbības vārdus *kuĩsti*, *skuĩsti* 'palaidņoties, trakot, draiskoties' (LKŽe) un īpaši la. *skuit*, *skuju* 'skūt, cirpt, tīrīt' (ME III 902).

No bkr. *шúшка*, kr. *шишка* vai po. *szyszka* 'čiekurs' (sal. Skardžius IV 115) radies lietuviešu un latviešu izloksnēm kopīgs slāvisms.

Visai plašā teritorijā Austrumlatgalē (Ciblā, Istrā, Kaunatā, Nirzā, Pildā, Zvirgzdenē u. c.) un vietām arī Dienvidlatgalē (Kapiņos, Naujenē, Skaistā, Višķos) sastopams nosaukums *šiška* vai *šiška,* piem., *ài agļu šyškòm var kraśâĺ vỳlnys dźeji* 'ar egļu čiekuriem var krāsot vilnas dziju' Kaunatā (ALE); *šiška, prỳžu i agļu šyškys* 'čiekurs, priežu un egļu čiekuri' Pildā (ALE).

Nosaukuma *šyškà* (ar variantiem *šýška*, *šyškẽlė*, *šyškùtė*; *šiškà*; *šỹškas*, *šìškas*; *šỹskas*) areāls lietuviešu valodā plašāks, tas aptver palielu aukštaišu (īpaši austrumu) dialekta daļu, piem., *šiškàs saringd'inéjom* 'čiekurus vācām' ZtŽ 665; *jĩ̌e'l'ni.kas b'ìd n'emã·žas, ãglɛs sa šìškom'i* 'egļu mežs bija liels, egles ar čiekuriem' ZtŽ 247; *šìškos kvajìnės mãskickos, krũglickos* 'priežu čiekuri mazi, apaļi' LzŽ 257; *šyškàs ìtai riñkom ir kūrìnom* 'čiekurus tā vācām un kurinājām' LzŽ 257; *po kvajù pílna šiškẽlių* 'zem priedēm pilns čiekuru' LzŽ 257; *šiškàs žiemą ėda žvėriukai* 'čiekurus ziemā ēd zvēriņi' Paberžē (LKŽe).

Lietuviešu dialektos ir vēl divi attālāki fonētiskie varianti:

šyčkà, *šỹčka*, *šýčka*; *šičkà,* ko sastop atsevišķās austrumaukštaišu Viļņas izloksnēs, rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu areālā un dienvidaukštaišu izloksnēs, piem., *po egle nerasi grūšią, bet šỹčką* 'zem egles neatradīsi bumbierus, bet čiekurus' Daukšos (LKŽe); *šyčkùtės tai eglių, didesnės, o pušų mažesnės* 'čiekuri, tie egļu, lielāki, bet priežu mazāki' Prienos (LKŽe);

čyčkà, *čýčka*; *čičkà*; *čyškà*; *čỹčkas* raksturīgi rietumaukštaišu Kauņas areālam, piem., *tę̃tę̃ iš_mìško· pařnešę̃ čĩ̌čku· ragã·žæ·* 'tētis no meža pārnesa čiekuru grozu' KzRŽ I 108; *čĩ̌čkùč'u· pílno·s rankùtę̃s | nę̃r kur_dę́t* [kitų] 'čiekuru pilnas rociņas, nav kur likt [citus]' KzRŽ I 108; *voverės labai mėgsta čyčkàs* 'vāverēm ļoti garšo čiekuri' Veiveros (LKŽe).

Pēdējais variants *čyčka* līdzās lietuviskas cilmes čiekuru nosaukumiem fiksēts jau 17. gs. Mazās Lietuvas rokraksta vārdnīcās. Vēlākajās iespiestajās šī novada vārdnīcās minēts arī variants *čečka* (skat. Schulze 1966: 626; LEW 72; LKŽe).

Punskā pierakstītais nosaukums *kvajùkė* 'priežu čiekurs', darināts ar deminutīva piedēkli *-ukas* (*-ė*) (radies no **-ko-*, skat. Ambrazas 2000: 87skk. un lit.) no slāvisma *kvajà* 'priede' (sal. bkr., kr. *хвоя*), ko lieto atsevišķās dienvidu un dienvidaustrumu lietuviešu izloksnēs, sal. vēl variantu *kvajẽ*, kas fiksēts 18.–19. gs. Mazās Lietuvas vārdnīcās (LKŽe).

Latvijā reģistrēti vēl daži citi nosaukumi: *aitiņa* 'priedes čiekurs' Rudbāržos; *bullītis* 'jauns, gluds čiekurs' Zantē; *kukuodzis* Mērdzenē.

Asociatyvinė (pagal referentų panašumą) yra pavadinimo *agurkas* kilmė (tai senas slavizmas, plg. s. gu. *огурокъ*, s. le. *ogurek*, žr. Būga III 322; Skardžius IV 84; Sabaliauskas 1960: 262tt.).

Šis pavadinimas vartojamas apie Guostagalį, Puodžius, Joniškėlį, Pasvalį, Dikonius, Jurgėnus, Medikonis, Sereikonis, Pandėlį, Jutkonis, Kupiškį, Noriūnus, pvz.: *ant eglės auga agurkai* 'ant eglės auga kankorėžiai' Kupiškis (LKŽe); *šitoj eglėj šiemet daug agurkų* 'šitoje eglėje šiemet daug kankorėžių' Pandėlys (LKŽe).

Vietomis, žymint kankorėžį, panaudotas ir kitas slavizmas *bóba*, plg. *bobùkas* (Daugėliškis), *bóbeliai* (Linkmenys). Pažymėtina, kad šis slaviškos kilmės žodis neretai vartojamas darant liaudiškus augalų pavadinimus (plg. Gritėnienė 2006: 77, 153t.).

Vienur kitur kankorėžis lyginamas dar su burbulu, burbuole, buože, šepetėliu: *burbùliai* (Timsriai, plg. augalo pavadinimą *burbùlis* (*Trollius*), kilusį iš *burbùlis* 'burbulas', plg. Gritėnienė 2006: 64t.), *burbuolės* (Rybokai, pvz.: *prisiraškiau eglės burbuolių* 'prisiraškiau eglės kankorėžių' Kamajai, žr. LKŽe), *buožùkė* (Ūdrija), *šepetėlis* (Namajūnai).

Vediniai *burbuolės*, *burbùlis*, kaip ir *burbulas*, yra veiksmo rezultato pavadinimai, padaryti iš veiksmažodžio *burbti* su priesagomis, kilusiomis iš būdvardinės priesagos **-lo-* (plg. Ambrazas 1993: 92). Kiti du pavadinimai – deminutyvinės prigimties: *buožùkė* remiasi daiktavardžiu *búožė* (atitinkančiu la. *buõze*; tolesnė šio žodžio kilmė neaiški, plg. LEW 37; Smoczyński 2007: 81), o *šepetėlis* – *šepetỹs*.

Pastarasis yra priesagos *-etys* (kilusios iš būdvardinės priesagos **-to-*) vedinys iš *šèpti* (*šeñpa, šẽpo*) 'negražiai, netvarkingai augti (apie plaukus, barzdą)' (apie jį plačiau žr. LEW 963; Smoczyński 2007: 629t.), plg. pavyzdį iš Antano Juškos žodyno: *Šeñpa tavo barzda, t. y. želia skeberė[ja] kaip šepetys* (LKŽe). Taigi žodis *šepetỹs* galėjo atsirasti dėl šepečio išvaizdos panašumo su negražia barzda ir, matyt, priklausė tam pačiam darybos tipui, kaip ir *meketỹs* 'mikčius', taip pat *klebẽtis* 'iškleręs daiktas; netikėlis; išgverėlis', *plepẽtis* 'plepys', *raukẽtis* 'susiraukėlis' (plg. Ambrazas 1993: 130t.).

Pavadinimas *skujà* (plg. variantus *skùjė*, *skùjas*, *skùjis*, *skujỹs*, *skùjus*, *skujùkas*) plačiausiai vartojamas vakarų aukštaičių ir pietų žemaičių bei kai kuriose gretimose šnektose.

Jo paplitimą liudija ir šnektų pavyzdžiai: *nà | kurìz didèsnæ. skùjæ. ràs* 'na, kuris didesnį kankorėžį ras' ZnŽ III 95; *skų̀jẽ saũ.sį̀ saũ.sį̀ | rį̃ñ.-kuom į̀ láuža kúriem* 'kankorėžiai sausi sausi, rinkome ir laužą kūrėme' DūnŽ 332; *skọjọ̀kâ· bọ́.va vàikũ̃n zabũõvas* 'kankorėžiai buvo vaikų žaislas' DūnŽ 332; *kį̀šenį̀kie skų̀jis | mañáu | ka uóbu·lĩs* 'kišenėje kankorėžis, maniau, kad obuolys' DūnŽ 332; *seneliuk, numušk man skùją* 'seneliuk, numušk man kankorėžį' Linkuva (LKŽe); *pušies skujùtės irgi yr, mažesnės kaip eglės* 'pušies kankorėžiai irgi yra, mažesni negu eglės' Klovainiai (LKŽe); *terp tų skùjų yra eglės sėklės* 'tuose kankorėžiuose yra eglės sėklos' Žeimelis (LKŽe); *eglių skujùs voverės aižo* 'eglių kankorėžius voverės aižo' Laukuva (LKŽe); *einant par mišką, skujùkai kojas bado* 'einant per mišką, kankorėžiai kojas bado' Betygala (LKŽe).

Pavadinimą *skujà* randame jau pačiame seniausiame iš išlikusių Mažosios Lietuvos rankraštinių žodynų *Lexicon Lithuanicum*:

Dannenapfel *Skujos*, *Сзуzkas* Lex 22a;
Thannapfel, Thannzapff } *Сзуzka*, *Skuja* Lex 87.

Vėlesniojo laikotarpio *Clavis Germanico-Lithvana* žodyne greta *skujos* atsiranda ir *kankorėžis* (Dann=Aepffel. *Skujos, û* Pl. M. *Kankorecзei* ‖ *Сзуzka, os*. F C I 443), o K. Sirvydo antrajame žodyne *skuja* eina po *kankorėžio* (*βyβka*/Conus, *Kun*‖*kareżis*/*ſkuıa* SD[3] 440).

Aptariamasis žodis *skujà* lietuvių kalboje žymi ne tik 'kankorėžį', bet labai dažnai ir 'spyglį' (LKŽe). Būtent 'spyglio' reikšmę paprastai turi jo atitikmuo latvių kalboje *skuja* (ME III 902). Toliau *skùją* bandyta lyginti su ru. *хвоя* 'spyglys' ir kitokiais panašiai skambančiais žodžiais kai kuriose kitose ide. kalbose, pvz.: v. air. *scē* 'gudobelė' (plg. Būga I 599, II 315, 618, III 877; Trautmann 1923: 268; LEW 821; IEW 938).

Tačiau vargu, ar *skujà* – jau toks senas žodis. Jis, kaip ir kiti minėti kankorėžių pavadinimai, galėjo atsirasti iš garsažodžio baltų kalbų dirvoje. Kazimieras Būga (I 297), kalbėdamas apie dvibalsį *ui*, kuris yra naujas, minėjo *skujõs* ryšius su panašiõs semantikos lietuvių žodžiais *skuĩstas* 'krūmas, keras; pušynas', *skuĩstis* 'tankus eglynas', *kuĩstas* 'krūmas, keras', *kuĩtas*, *kuĩtis* 'jaunas, tankus spygliuočių miškelis; tankūs krūmokšniai'.

Prie jų dar galima būtų pridurti ir lietuvių veiksmažodžius *kuĩsti*, *skuĩsti* 'išdykauti, dūkti, šėlti' (LKŽe) ir ypač la. *skuit*, *skuju* 'skusti, kirpti; valyti' (ME III 902).

Iš gu. *шúшка*, ru. *шишка* ar le. *szyszka* 'kankorėžis' (plg. Skardžius IV 115) atsirado lietuvių ir latvių tarmėms bendras slavizmas.

Didelėje teritorijoje Rytų Latgaloje (apie Ciblą, Istrą, Kaunatą, Nirzą, Pildą, Zvirgzdenę ir kitur), taip pat kai kur Pietų Latgaloje (apie Kapinius, Naujinį, Skaistą, Viškius) vartojamas pavadinimas *šiška* ir jo variantas *šišks*, pvz.: *ài agļu šyškòm var kraśâĺ vỳlnys dźeji* 'eglių kankorėžiais galima dažyti vilnonius siūlus' Kaunata (ALE); *šiška, prỳžu i agļu šyškys* 'kankorėžis, pušų ir eglių kankorėžiai' Pilda (ALE).

Lie. *šyškà* (su variantais *šýška*, *šyškẽlė*, *šyškùtė*; *šiškà*; *šỹškas*, *šìškas*; *šỹskas*) arealas kur kas platesnis, apima nemažą aukštaičių (ypač rytų) tarmės dalį, pvz.: *šiškàs saringd'inéjom* 'kankorėžius rinkome' ZtŽ 665; *jĩ̯ĕ'l'ni.kas b'ìd n'emã·žas, ãglɛs sa šìškom'i* 'eglynas buvo nemažas, eglės su kankorėžiais' ZtŽ 247; *šìškos kvajìnės mãskickos, krũ̃glickos* 'pušų kankorėžiai maži, apvalūs' LzŽ 257; *šyškàs ìtai riñkom ir kūrìnom* 'kankorėžius šitaip rinkome ir kūrinome' LzŽ 257; *po kvajù pílna šiškẽlių* 'po pušimi pilna kankorėžių' LzŽ 257; *šiškàs žiemą ėda žvėriukai* 'kankorėžius žiemą ėda žvėriukai' Paberžė (LKŽe).

Lietuvių tarmėse yra dar du tolimesni fonetiniai variantai:

šyčkà, *šỹčka*, *šýčka*; *šičkà* vartojamas kai kuriose rytų aukštaičių vilniškių, vakarų aukštaičių kauniškių ir pietų aukštaičių šnektose, pvz.: *po egle nerasi grūšią, bet šỹčką* 'po egle nerasi kriaušės, bet kankorėžį' Daukšiai (LKŽe); *šyčkùtės tai eglių, didesnės, o pušų mažesnės* 'kankorėžiai tai eglių didesni, o pušų mažesni' Prienai (LKŽe);

čyčkà, *čýčka*; *čičkà*; *čyškà*; *čỹčkas* būdingas vakarų aukštaičiams kauniškiams, pvz.: *tẽtẹ iš_mìško· pařnešę čĩčku· ragãžæ* 'tėtė iš miško parnešė kankorėžių pintinę' KzRŽ I 108; *čĩčkùč'u· pílnos rankùtẹs | nẽ̯r kur_dẽ́t* [kitų] 'kankorėžių pilnos rankutės, nėra kur dėti [kitų]' KzRŽ I 108; *voverės labai mėgsta čyčkàs* 'voverės labai mėgsta kankorėžius' Veiveriai (LKŽe).

Pastarasis *čyčka* greta lietuviškų kankorėžių pavadinimų užfiksuotas jau XVII a. Mažosios Lietuvos rankraštiniuose žodynuose. Vėlesniuose spausdintuose šio krašto žodynuose minimas dar *čečka* (žr. Schulze 1966: 626; LEW 72; LKŽe).

Iš Punsko užrašytas pavadinimas *kvajùkė* 'pušies kankorėžis' padarytas su deminutyvų priesaga *-ukas* (*-ė*) (kilusia iš **-ko-*, žr. Ambrazas 2000: 87tt. ir lit.) iš slavizmo *kvajà* 'pušis' (plg. gu., ru. *хвоя*), vartojamo kai kuriose pietinėse ir pietrytinėse lietuvių šnektose, plg. dar variantą *kvajẽ*, užfiksuotą XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos žodynuose (LKŽe).

Latvijos šnektose dar užrašyta kitokių pavadinimų: *aitiņa* 'pušies kankorėžis' Rudbaržiai; *bullītis* 'jaunas, lygus kankorėžis' Zantė; *kukuodzis* Mėrdzenė.

Lapas nosaukumi

Ilga Jansone, Violeta Meiļūnaite,
Rolands Kregždis

Kartes un komentāra pamatā ir atbildes uz ALE leksikas aptaujas 45. jautājumu.

Lietuviešu un latviešu valodā visizplatītākie auga elpošanas orgāna, visbiežāk plānas zaļas plāksnītes veida stiebra vai zara izauguma (*folium*), nosaukums parasti ir lie. *lãpas* / la. *lapa*.

Lie. *lãpas* ‘lapa’ parasti tiek sastatīta ar la. *lapa*, taču atšķiras šo formu dzimtes kategorija.

Lie. *ŏ*-celma subst. *lãpas* 2 ‘auga elpošanas orgāns, visbiežāk plānas zaļas plāksnītes veida stiebra vai zara izaugums (*folium*); metāliska lapa u. c.’ (LKŽe) veido leksiski semantisku līdzību (par *ŏ*- / *ā*-celmu variantu etioloģiju vairāk [un lit.] skat. Kregždys 2010a: 51–58) ar *ā*-celma lie. subst. *lapa* (sf.) ‘t. p.’ (LKŽe). Pamatojoties uz prūšu valodas rakstu pieminekļos nefiksētu, bet rekonstruējamu atbilstošu leksisko pāri pr. subst. **lapan* ‘lapa’ (*ŏ*-celm. [neutr.]) / pr. subst. **lapā* ‘t. p.’ (*ā*-celm. [fem.]) (~ pr. *lapinis* ‘karote’ E 359 [PKEŽ III 42]), ko pamato ar Jona Kazlauska (1968: 125) hipotēzi, kas ļoti līdzinās senākajam Vladislava Illiča-Svitiča (Иллич-Свитыч 1963: 38) minējumam (par tiem vairāk skat. Kregždys 2010: 53), minētās līdzības būtu jāapskata kā baltu pirmvalodai piederīgas. Šīs formas Vītauts Mažulis (PKEŽ III 42–43) atvedina no balt. dial. subst. **lapa*- ‘lapa’ / **lapā*- ‘t. p.’, ko atvasina no balt. adj. **lapa*- (masc.), **lapā*- ‘atlocīts (atlocījies)’, bet tos – no bl.(-sl.) verb. **lep*- (↔ **lap*-) ‘(noteiktā veidā) lobīt, mizot; lobīties, mizoties’ (< bl.-sl. verb. **lěp*- / **lăp*- ‘lobīt[ies], mizot[ies]’ < ide. verb. **lěp*- / **lŏp*- ‘t. p.’), kas noteica sl. adj. **lepena*- (masc.) / **lepenā* ‘lobīts, mizots’, no kura atvedina sl. subst. **lepenъ*, **lepeno*, **lepenь* (sal. ЭССЯ XIV 121), kas noteica slov. *lépen* ‘auga lapa; papīra lapa; *Adenostyles alpina*; platāna (*Platanus*)’ (Pleteršnik I 508), kr. *лепе́нь*, *лъпе́нь*, *лепе́нье* ‘gabals, lapa; atgriezums; pārpalikums u. c.’ (Даль II 248), augšlužu. *łopjeno* ‘auga, papīra lapa’ (Trofimowič 1974: 104) u. c.

Ar minētajiem vārdiem saistāmi go. **lofa* (~ go. *lofin* [dat. sg.] Jn 18.22, *lofam* [dat. pl.] Mr 14.65) ‘delna’ (Lehmann 1986: 237) un citas ģermāņu minētās leksēmas atbilsmes (skat. Kluge [24]2002: 560; Buck 1988: 525–526; Casaretto 2004: 220). Alberts Joris van Vindekens (Windekens 1960: 160) lie. *lãpas* mēģinājis saistīt arī ar gr. λάπαθον ‘skābene (Rumex)’ (vēl skat. LEŽDB).

Iespējams, līdzīgs vārds varēja būt arī prūšu valodā, sal. jau minēto *lapinis* ‘karote’ E 359. Tas varētu būt darbības vārda atvasinājums, sal. lie. *ãtlapas* ‘atloks’, *lèpti* ‘atlobīties, atlupt’, *lẽpti* ‘nokarāties, noliekties’, gr. λέπω ‘noplēst, nodīrāt ādu, sasist’ (LEW 339sk.; PKEŽ III 41skk.; Smoczyński 2007: 336sk.).

Lie. *lãpas* ir arī literārajā valodā lietotais nosaukums. Pamatojoties uz ALE materiāliem, redzams, ka to lieto visā lietuviešu valodas izlokšņu teritorijā, piem., *duoną kepa an ąžuolo lãpų* ‘maizi cepa uz ozola lapām’ Palūšē (LKŽe); *paskink lãpų (burokų) kiaulėm* ‘pašķin (biešu) lapas cūkām’ Ērišķos (LKŽe); *lãpuose radau obuoluką* ‘lapās atradās ābolītis’ Veisiejos (LKŽe); *iškrito kaip lãpas (visi išmirė maro metais)* ‘nokrita kā lapas (visi izmira mēra gados)’ Upīnā (LKŽe); *žali lãpai džiūsta, kaip anys in jūs verčia (jus keikia)* ‘zaļas lapas kalst, kā viņi jūs rāj (lamā)’ Armoniškės (LKŽe); *ka.pũ̂ stu. là.pu. | bura.kiẽ̂nu. ĵkåũlai iñmetu | prirĩ̂jæ i_gù.li* ‘kāpostu lapas, bietīšu [lapas] cūkai iemetu, pieēdās un guļ’ KlŽ 137; *o· ‿žĩ̂ di mẽ̂ džei | to· s‿alĩ̂ viną̃ s [obelys] | nǽ· t lã̂· pu· nę̃ rà* ‘kā zied koki, tās olīvas [ābeles], pat lapu nav’ KzR I 427; *anà tai jau ras’ilá.iď i. | tai lã̂· pai ʒ’iď eľ ì* ‘tā jau izplaukusi, tai lapas lielas’ Dv I 340; *ramù.mai dẹnė́.ľ u. | nė́.kruta nei lỳ.pas* ‘mierīgās dienās, nekustas ne lapas’ KpŽ II 589.

Senajos lietuviešu rakstos *lapas* lietots no 16. gs., piem., *Ir lapai krint ant Żemes* ‘un lapas krīt uz zemes’ MžRŽ, 62_{10}, 354_{12}; *Ir ♦Lapai‖jo nepawyſta / Ir ka ghiſſai dara paſſiſeka gerra* ‘un tā lapas pat nenovīst, un viņš padara tās par labumu’ RPs ≫16954.

La. *lapa* (augšzemnieku dialektā – fonētiskais variants lopa [par *a* > *o* mijas izcelsmi skat. Endzelīns 1951: 120; Rudzīte 1993: 144, 229] ir vienīgais latviešu literārajā valodā un izloksnēs lietotais nosaukums. Tas sastopams visu latviešu valodas dialektu izloksnēs, piem., *uz kļavu lapām u:zliẽka màizes kuk̃uļus cẹpuôt* ‘uz kļavu lapām cepot uzlika maizes klaipus’ Blīdenē (ALE); *kad kãjas issutûšas, piř kstu staŕpâs liêk meĺmežu lapas* ‘kad kājas izsutušas, pirkstu starpās liek melnalkšņu lapas’ Džūkstē (ALE); *vẹciẽ cìlvệki pareģuõ vệlu rudeni, lapas nedzeĺtẽjuõt ùn nebiř stuõt* ‘vecie cilvēki pareģo vēlu rudeni, lapas nedzeltējot un nebirstot’ Ērģemē (ALE); *uôšam vệľ nãk lap’s, iẽvam un aĺkšņim piŕmim nãk lap’s* ‘osim vēl plaukst lapas, ievām un alkšņiem pirmiem plaukst lapas’ Idū (ALE); *dreb kâ apšu lapa* ‘dreb kā apšu lapa’ Kazdangā (ALE); *bẽ̂rza lapu tẽja i labas zâles* ‘bērza lapu tēja ir labas zāles’ Kursīšos (ALE); *kļava lopys savẹ̀rę̀ àukĺiņá, kù likĥ zàm kukuļa* ‘kļavu lapas savēra uz aukliņas, ko likt zem klaipa’ Līvānos (ALE); *kùki łopys ìlģi tùr, byûś vîeji* ‘koki lapas ilgi tur, būs vējš’ Nau-

Lapo pavadinimai

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Rolandas Kregždys

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – atsakymai į ALE leksikos klausimyno klausimą Nr. 45.

Labiausiai lietuvių ir latvių kalbose paplitę augalo kvėpavimo, dažniausiai plonos žalios plokštelės pavidalo stiebo ar šakos išaugos (*folium*), organo pavadinimai yra lie. *lãpas* / la. *lapa*.

Lie. *lãpas* įprastai lyginamas su la. *lapa* ‘lapas’, tačiau skiriasi šių lyčių giminės kategorija.

ŏ kamieno subst. lie. *lãpas* 2 ‘augalo kvėpavimo organas, dažniausiai plonos žalios plokštelės pavidalo stiebo ar šakos išauga (*folium*); metalinis lakštas ir kt.’ (LKŽe) sudaro leksinę semantinę gretybę (apie *ŏ* / *ā* kamienų variantų etiologiją plačiau [ir lit.] žr. Kregždys 2010a: 51–58) su *ā* kam. subst. lie. *lapa* (sf.) ‘t. p.’ (LKŽe). Remiantis prūsų kalbos rašto paminkluose neužfiksuotos, bet rekonstruojamos atitinkamos leksinės poros subst. pr. **lapan* ‘lapas’ (*ŏ* kam. [neutr.]) / subst. pr. **lapā* ‘t. p.’ (*ā* kam. [fem.]) (~ pr. *lapinis* ‘šaukštas’ E 359 [PKEŽ III 42]), grindžiamos Jono Kazlausko (1968: 125) hipoteze, itin panašia į ankstesnį Vladislavo Illič-Svityčiaus (Иллич-Свитыч 1963: 38) spėjimą (apie juos dar žr. Kregždys 2010: 53), minėtas gretybes reikėtų priskirti baltų prokalbei. Šias formas Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 42–43) sieja su subst. balt. dial. **lapa-* ‘lapas’ / **lapā-* ‘t. p.’, kuriuos veda iš adj. balt. **lapa-* (masc.), **lapā-* ‘atluptas (atsilupęs)’, o šiuos – iš verb. balt.(-sl.) **lep-* (↔ **lap-*) ‘(tam tikru būdu) lupti, skusti; luptis, skustis’ (< verb. balt.-sl. **lĕp-* / **lăp-* ‘lupti[s], skusti[s] < ide. verb. **lĕp-* / **lŏp-* ‘t. p.’), suponavusio adj. sl. **lepena-* (masc.) / **lepenā* ‘luptas, skustas’, iš kurio kildina subst. sl. **lepenъ*, **lepeno*, **lepenь* (plg. ЭССЯ XIV 121), suponavusius slov. *lépen* ‘augalo lapas; popieriaus lapas; *Adenostyles alpina*; platanas (*Platanus*)’ (Pleteršnik I 508), ru. *лепе́нь*, *лъпе́нь*, *лепе́нье* ‘gabalas, lakštas; atraiža; likutis ir kt.’ (Даль II 248), au. luž. *łopjeno* ‘augalo, popieriaus lapas’ (Trofimowič 1974: 104) ir kt.

Su aptariamais žodžiais siejami go. **lofa* (~ go. *lofin* [dat. sg.] Jn 18.22, *lofam* [dat. pl.] Mr 14.65) ‘delnas’ (Lehmann 1986: 237) ir kiti germanų pastarosios leksemos atitikmenys (žr. Kluge [24]2002: 560; Buck 1988: 525–526; Casaretto 2004: 220). Albertas Joris van Windekenas (1960: 160) lie. *lãpas* mėgino susieti ir su gr. λάπαθον ‘rūgštynė (Rumex)’ (dar žr. LEŽDB).

Vadinasi, gali būti, kad panašus žodis buvo ir prūsų kalboje, plg. jau minėtą *lapinis* ‘šaukštas’ E 359. Tai galėtų būti veiksmažodinis vedinys, plg. lie. *ãtlapas*, *lèpti*, *lẽpti*, gr. λέπω ‘luobo, spyglių’ (LEW 339t.; PKEŽ III 41tt.; Smoczyński 2007: 336t.).

Lie. *lãpas* yra ir bendrinėje kalboje vartojamas pavadinimas. Iš *Europos kalbų atlaso* medžiagos matyti, kad jis paplitęs visose lietuvių kalbos tarmėse, pvz.: *duoną kepa an ąžuolo lãpų* ‘duoną kepa ant ąžuolo lapų’ Palūšė (LKŽe); *paskink lãpų (burokų) kiaulėm* ‘paskink lapų (burokų) kiaulėms’ Ėriškiai (LKŽe); *lãpuose radau obuoluką* ‘lapuose radau obuoliuką’ Veisiejai (LKŽe); *iškrito kaip lãpas (visi išmirė maro metais)* ‘iškrito kaip lapas (visi išmirė maro metais)’ Upyna (LKŽe); *žali lãpai džiūsta, kaip anys in jūs verčia (jus keikia)* ‘žali lapai džiūsta, kaip jie į jus verčia (jus keikia)’ Armoniškės (LKŽe); *ka.pū̃stu. là.pu. | bura.kiẽñu. ĥåũlai iñmetu | prirĩ̃jæ i_gů.li* ‘kopūstų lapų, burokinių kiaulei įmetu, priryja ir guli’ KlŽ 137; *o·_žĩ̃·di mẽ̃·džei | to·s_alĩ̃·vinę̃·s [obelys] | nǽ·t lã̃·pu· nę̃·rà* ‘o žydi medžiai, tos alyvinės [obelys], net lapų nėra’ KzR I 427; *anà tai jau ras’ilá.i-d’i. | tai lã̃·pai ʒ’id’el’ì* ‘štai jau išsiskleidę, tai lapai dideli’ Dv I 340; *ramů.mai dẹnẹ̃.l’u. | nẹ̃.kruta nei lɔ̀.pas* ‘ramumai dienelių, nekruta nei lapas’ KpŽ II 588.

Senuosiuose lietuviškuose raštuose lapas vartojamas nuo XVI a., pvz.: *Ir lapai krint ant Żemes* ‘ir lapai krenta ant žemės’ MžRŽ, 62_{10}, 354_{12}; *Ir ♦Lapai‖jo nepawyſta / Ir ką ghiſſai dara paſſiſeka gerra* ‘ir lapai jo nenuvysta, ir ką jis daro tampa gera’ RPs ≫16954.

La. lapa (augšžemiečių tarmėje – fonetinis variantas *lopa* [dėl *a* > *o* kaitos etiologijos žr. Endzelīns 1951: 120; Rudzīte 1993: 144, 229]) yra vienintelis latvių bendrinėje kalboje ir tarmėse vartojamas pavadinimas. Jis registruotas visų latvių kalbos tarmių šnektose, pvz.: *uz kļavu lapām u:zliẽka màizes kuẽkuļus cępuôt* ‘kepant ant klevų lapų dėdavo duonos kepalus’ Blydenė (ALE); *kad kãjas issutûšas, piř̂kstu staŕpâs liêk meĹmežu lapas* ‘kai kojos iššutusios, tarp pirštų deda juodalksnio lapų’ Džūkstė (ALE); *vẹciẽ cìlvệki pareģuõ vệlu rudeni, lapas nedzeĹtẽjuõt ùn nebiř̃stuõt* ‘seni žmonės nuspėja vėlų rudenį, lapams negelstant ir nekrintant’ Ėrgemė (ALE); *uôšam vệļ nãk lap’s, iẽvam un aĹkšņim piř̂mim nãk lap’s* ‘uosio lapai dar sprogsta, ievų ir alksnių pirmų sprogsta lapai’ Idus (ALE); *dreb kâ apšu lapa* ‘dreba kaip epušės lapas’ Kazdanga (ALE); *bẽ̃rza lapu tẽja i labas zâles* ‘beržo lapų arbata yra geras vaistas’ Kursyšiai (ALE); *kļava lopys savẹ̀rę̀ àukĹîņá, kù liĹk̂ zàm kukuļa* ‘klevų lapus suverdavo ant virvelės, dėdavo po kepalu’ Lyvanai (ALE); *kùńki łopys ìlģi tùr, byûś vîeji* ‘medžiai lapus

trēnos (ALE); *dzęguze kūkuô, sâk ātri, ka kuôkiṁ vêl naų lapū, beîdz pêc Jāņ tūlît* ‘dzeguze kūko, sāk ātri [kūkot], kad kokiem vēl nav lapu, beidz tūlīt pēc Jāņiem’ Rendā (ALE); *lapi rudeni kuôkim nuôbiřst; nuô âbel lapim taīs tēį, nuô ķiřš lapim ari* ‘lapas rudenī kokiem nobirst; no ābeļu lapām gatavo tēju, no ķiršu lapām arī’ Svētciemā (ALE); *vîksnaṁ iř tâd garanak lapš uñ guôbaṁ iř platak* ‘vīksnām ir tādas garenākas lapas un gobām ir platākas [lapas]’ Vainižos (ALE).

Senajos rakstos latviešu valodā vārds *lapa* sastopams kopš 16. gs. beigām. Sākotnēji – 16. gs. beigās, 17. gs. sākumā – raksturīga *ē*-celma forma, piem., *Vnde winge Lappes nhe Sawys / vnde ko thas dar /* tas *labbe packlayas* ‘un viņa lapas nesavītīs, un, ko tas dara, tas labi izdodas’ UP 1587: [2]; Vnde winge Lappes ne *ſakaltis / vnnd ko tas darre tas labbe klaiaß* ‘un viņa lapas nesakaltīs, un, ko tas dara, tas labi izdodas’ Ps 1615: 2, kas vēlāk pāriet *ā*-celma formā, piem., *Kaß föw vs ſawu wiļļahß / taß ißniex / bett te Taiſſni ſaļļohß ka kahda Lappa* ‘kas uz sevi paļaujas, tas iznīks, bet tie taisnie zaļos kā lapas’ Mancelius 1637 Sal 36; *un tahs Lappas ta Kohka (derr) par dſeedinafchanu to Pagaņo* ‘un tā koka lapas der to pagānu dziedināšanai’ JT1685, Atk, 22: 2.

Vārds *lapa* iekļauts arī visās latviešu valodas vārdnīcās, sākot ar 17. gs. pirmo pusi, piem., *Lappa* ‘Blatt (am Baume)’ Lettus 1638: 36; *lappa ta* ‘ein Blatt’ Lange 1773: 169; (*koka*) *lapa*; (*papihra*) *lapa* ‘Листъ, Baumblatt; Papierblatt’ Valdemārs 1872: 227; *lapa* ‘das Blatt’ Ulmann 1872: 135; *lapa* ‘Blatt’ Ulmann 1880: 142.

ALE materiāli rāda, ka lietuviešu valodas salās Baltkrievijā paralēli ierastajam nosaukumam *lapas* lietots *lakštas* ‘laksts’, piem., *apgriuvo (nukrito) lakštaĩ* [*nuo obelės*] ‘nobira lapas [no ābeles]’ Lazūnos (LKŽe); *kuodin krausim kopūstų lakštùs* ‘kad krausim kāpostu lapas’ Lazūnos (LKŽe).

Pēc A. Sabaļauska (1990: 156–157) datiem, *lakštas* ar dažādām nozīmēm, ieskaitot auga lapas nozīmi, tika lietots arī senajos rakstos kopš 16. gs.

Šī vārda cilmi E. Frenkels (LEW 337) mēģināja pamatot, sekodams Herberta Petešona (Petersson 1920: 91–92) mazticamam, jo neatbilst semantiskā salīdzināmo leksēmu vērtība (sal. Martirosyan 2010: 410) minējumam par lie. *lākštas* un la. *laksts*, *laksti*, ko šis pētnieks atvedina no ide. **loiǩ-s-kŏ-* (< ide. **leiǩ-s-to-*), un arm. *lešk* ‘nolietots, nodilis; noberzts’, arm. verb. *leškim* ‘nonēsāt; nodilt’, arm. verb. *lesum* ‘sarukt, samīcīt, saspiest’ radniecību. K. Karulis (LEV I 497–498) mēģinājis la. *laksts*, *laksti* (pl.) ‘lapas; auga kāts, stīgas’ (ME II 416) ierindot starp vēlīnajiem deverbatīviem, resp., atvasināt no la. dial. verb. *lakstît* ‘lēkāt; būt nekaunīgam’, *lakstîties* ‘lidināties, lidot; jokot’ (ME II 416). Diemžēl šāda hipotēze ir maz ticama vārda semantikas dēļ, jo minējums, ka auga lapu tā sauc tādēļ, ka tā lido, atbilstu tikai koka struktūrelementu nosaukšanai.

E. Frenkels nesniedz vārda morfoloģisko analīzi (LEW ibd.). Tāpēc V. Smočiņskis (Smoczyński 2007: 335) apgalvo, ka šīs leksēmas cilme ir neskaidra un sniedz tautas etimoloģijai piederīgu apskatāmā vārda saistības iespēju ar lie. *lakštiñgala* 1, *lakštìngala* 1 ‘(zool.) neliels pelēks dziedātājputnu sugas putniņš (*Luscinia*)’ (LKŽe).

Diemžēl, meklējot radniecīgas ide. valodu atbilsmes, šie pētnieki nav analizējuši leksiski semantiskās *ŏ- / ā*-celmu līdzības, lie. *lākštas* 2, 4 ‘auga lapa; liela auga (kāposta, kļavas) lapa (par. izžāvēta, sausa), uz kuras tiek likta cepamā mīkla, lai tā neliptu pie lizes vai maizes krāsns pamatnes; (bot.) auga lapas plakanā daļa (*Lamina*); papīra lapa; grāmatas lapa u. c.’ (LKŽe) un lie. *lakšta* ‘karte; kaut kas saplacināts, plāksne’ (LKŽe) izpausmes īpatnības, t. i., abas šīs formas nosaka nevis „lidojošu”, bet plakanas formas referentu. Tātad piesardzīgi iespējams pieļaut, ka pētāmā vārda tuvākais radinieks ir lie. adj. *lẽkštas*, *-à* 4 ‘plakans, klajš, līdzens; nolaidens, nogāzens, nestāvs; ar nogāzenām malām, nedziļš; sekls; uz leju vērstiem asmeņiem (par izkapti) u. c.’ (LKŽe), sal. darināšanas modeļa alternantu lie. adj. *n-ẽ-šč̃ias*, *-ià* 4 ‘pārpilns, pārņemts, apgrūtināts u. c.’ ↔ lie. subst. *n-a-štas* ‘tas, kas tiek nests (par. uz pleciem), nasta, nesamais u. c.’ / lie. *n-a-štà* 2, 4 ‘t. p.’ (LKŽe). Deverbatīvus lie. *lẽkštas*, *-à* (< pirmlie. **lẽž-tas*) resp. la. adj. *lę̂zns* ‘plakans; līdzens; nogāzens’ (ME II 465) V. Mažulis (PKEŽ III 72) atvedina no ide. **legh-* ‘gulēt’ (skat. arī IEW 658–659; LEW 353).

Lie. *lākštas* lietuviešu izloksnēs tika kontaminēts ar citu auga pamatatribūtu – *lapas* nosaukumu – ar leksiski semantisko *ŏ- / ā*-celmu paralēli lie. subst. *láiškas* 3, *laĩškas* 4 ‘gara šaura labības vai zāles lapa; zaļš auga stiebrs; koka vai vienkārši plata auga lapa; papīra lapa u. c.’ / *laiška* ‘papīra lapa’ (LKŽe), sal. lie. dial. *l-ai-kš-t-as* ‘papīra loksne, lapa’ Linkmenē, ‘vēstule’ Švenčonē (LKŽe), kas atspoguļo *-šk-* > *-kš-* metatēzes miju un kontaminācijas *-t-*.

Lie. *láiškas* 3, *laĩškas* un tā tuvāko radinieku la. subst. *laiska* ‘lina stublāja lapa’ (ME II 410–411), pamatojoties uz J. Kazlauska *ŏ- / ā*-celmu paralēļu rašanās teoriju (skat. iepriekš), V. Mažulis (PKEŽ III 28–29) atvedina no balt. adj. **laĩska-* / **láiskā* ‘tievs, trausls, maigs’ (par turpmāku šā vārda cilmi skat. PKEŽ ibd.).

ilgai laiko, bus vėjas' Nautrėnai (ALE); *dzęguze kukuô, sâk ãtri, ka kuôkiṁ vêl naų̇ lapᾱ, beîdz pêc Jãņ tūlît* 'gegutė kukuoja, pradeda greitai [kukuoti], kai medžiai dar be lapų, baigia tuoj po Joninių' Renda (ALE); *lapi rudeni kuôkim nuôbiř̃st; nuô âbel lapim taĩs tẽį̨, nuô ķiř̃š lapim ari* 'rudenį medžių lapai nukrenta; iš obelų lapų ruošia arbatą, ir iš vyšnių lapų' Svėtciemas (ALE); *vîksnaṁ iř tâd garanak lapᾱs uṅ guôbaṁ iř platak* 'vinkšnų tokie pailgesni lapai, o guobų yra platesni [lapai]' Vainižiai (ALE).

Senuosiuose raštuose latvių kalba žodis *lapa* fiksuojamas nuo XVI a. pabaigos. XVI a. pabaigai ir XVII a. pradžiai būdinga *ē* kamieno forma, pvz.: *Vnde winge Lappes nhe Sawys / vnde ko thas dar / tas labbe packlayas* 'ir jo lapai nenuvys, ir ką jis daro, tas gerai nusiseka' UP 1587: [2]; *Vnde winge Lappes ne ſakaltis / vnnd ko tas darre tas labbe klaiaß* 'ir jo lapai nenudžius, ir ką jis daro, tas gerai nusiseka' Ps 1615: 2, kuri vėliau pakeičiama į *ā* kamieno formą, pvz.: *Kaß föw vs fawu wiļļahß / taß ißniex / bett te Taiſſni ſaļļohß ka kahda Lappa* 'kas savimi pasikliauja, tas prapuls, o tie teisingieji žaliuos kaip lapai' Mancelius 1637 Sal 36; *un tahs Lappas ta Kohka (derr) par dſeedinaſchanu to Pagaņo* 'o to medžio lapai tinka tiems pagonims gydyti' JT1685, Atk, 22: 2.

Nuo XVII a. pirmosios pusės žodis lapa įtrauktas ir į visus latvių kalbos žodynus, pvz.: *Lappa* 'Blatt (am Baume)' Lettus 1638: 36; *lappa ta* 'ein Blatt' Lange 1773: 169; (*koka*) *lapa*; (*papihra*) *lapa* 'Листъ, Baumblatt; Papierblatt' Valdemaras 1872: 227; *lapa* 'das Blatt' Ulmann 1872: 135; *lapa* 'Blatt' Ulmann 1880: 142.

Iš ALE medžiagos matyti, kad lietuvių kalbos salose Baltarusijoje greta įprasto pavadinimo *lapas* vartojamas *lakštas*, pvz.: *apgriuvo (nukrito) lakštaĩ* [*nuo obelės*] 'nukrito lapai [nuo obels]' Lazūnai (LKŽe); *kuodin krausim kopūstų lakštùs* 'kada krausim kopūstų lapus' Lazūnai (LKŽe).

A. Sabaliausko (1990: 156–157) duomenimis, *lakštas* įvairiomis reikšmėmis, įskaitant augalo lapo reikšmę, buvo vartojamas ir senuosiuose raštuose nuo XVI a.

Šio žodžio kilmę E. Fraenkelis (LEW 337) mėgino grįsti, sekdamas Herberto Peterssono (1920: 91–92) menkai tikėtinu, mat neatitinka semantinė lyginamų leksemų vertė (plg. Martirosyan 2010: 410), spėjimu apie lie. *lãkštas* ir la. *laksts*, *laksti*, šio tyrėjo kildinamų iš ide. **loiǩ-s-kŏ-* (< ide. **leiǩ-s-to-*), ir arm. *lešk* 'nudėvėtas, nudilęs; nutrintas', verb. arm. *leškim* 'sunešioti; sudilti', verb. arm. *lesum* 'sutraiškyti, suspausti' gimininguma̧. K. Karulis (LEV I 497–498) bandė la. *laksts*, *laksti* (pl.) 'lapai; augalo kotas, ūsai' (ME II 416) priskirti vėlyviesiems deverbatyvams resp. vesti iš verb. la. dial. *lakstît* 'šokinėti; būti įžūliam', *lakstîties* 'lakioti, skraidyti; pokštauti' (ME II 416). Deja, tokia hipotezė menkai tikėtina dėl žodžio semantikos, mat spėjimas, neva augalo lapas taip vadinamas todėl, kad skraido, tiktų tik medžių struktūriniams elementams įvardyti.

E. Fraenkelis morfologinės žodžio analizės (LEW ibd.) nepateikia. Todėl W. Smoczyński (2007: 335) teigia šios leksemos kilmę esant neaiškią ir pateikia liaudies etimologijai priskirtiną aptariamo žodžio siejimo galimybę su lie. *lakštiñgala* 1, *lakštìngala* 1 '(zool.) nedidelis pilkas giesmininkų šeimos paukštelis (*Luscinia*)' (LKŽe).

Tenka apgailestauti, kad ieškodami giminiškų ide. kalbų atitikmenų, šie tyrėjai neanalizavo leksinės semantinės *ŏ* / *ā* kamienų gretybės lie. *lãkštas* 2, 4 'augalo lapas; stambus augalo (kopūsto, klevo) lapas (ppr. išdžiovintas), ant kurio dedama kepamoji tešla, kad ji neliptų prie ližės ar duonkepės pado; (bot.) augalo lapo plokščioji dalis (*Lamina*); popieriaus lapas; knygos lapas ir kt.' (LKŽe) ir lie. *lakšta* 'žemėlapis; kas nors išplota, plokštė' (LKŽe) raiškos ypatumų, t. y. abi šios lytys suponuoja ne „skraidantį", bet plokščios formos referentą. Vadinasi, galima atsargiai spėti, kad nagrinėjamo žodžio artimiausias giminaitis yra adj. lie. *lẽkštas*, *-à* 4 'plokščias, plynas, lygus; nuolaidus, nuožulnus, nestatus; su nuolaidžiais kraštais, negilus, nedubus; seklus; žemyn verstais ašmenimis, klotai įtvertas (apie dalgį) ir kt.' (LKŽe), plg. darybinio modelio alternantą adj. lie. *n-ẽ-ščias*, *-ià* 4 'kupinas, apimtas, apsunkintas ir kt.' ↔ subst. lie. *n-a-štas* 'kas nešama (ppr. ant pečių), nešmenė, nešulys ir kt.' / lie. *n-a-štà* 2, 4 't. p.' (LKŽe). Deverbatyvus lie. *lẽkštas*, *-à* (< pralie. **lẽž-tas*) resp. adj. la. *lę̂zns* 'plokščias; lygus; nuožulnus' (ME II 465) V. Mažiulis (PKEŽ III 72) veda iš ide. **legh-* 'gulėti' (dar žr. IEW 658–659; LEW 353).

Lie. *lãkštas* lietuvių tarmėse buvo kontaminuojamas su kitu augalo vieno pagrindinių atributų *lapo* įvardijimu – leksine semantine *ŏ* / *ā* kamienų gretybe subst. lie. *láiškas* 3, *laĩškas* 4 'ilgas siauras javo ar žolės lapas; žalias augalo stiebas; medžio ar šiaip platus augalo lapas; popieriaus lapas ir kt.' / *laiškas* 'popieriaus lapas' (LKŽe), plg. lie. dial. *l-ai-kš-t-as* 'popieriaus lapas, lakštas' Linkmenys, 'laiškas' Švenčionys (LKŽe), reflektuojantį *-šk-* > *-kš-* metatezinę kaitą ir kontaminacinį *-t-*.

Lie. *láiškas* 3, *laĩškas* ir jo artimiausią giminaitį subst. la. *laiska* 'lino stieblapis' (ME II 410–411), remdamasis J. Kazlausko *ŏ* / *ā* kamienų gretybių atsiradimo teorija (žr. anksčiau), V. Mažiulis (PKEŽ III 28–29) veda iš adj. balt. **laĩska-* / **láiskā* 'laibas, gležnas, švelnus' (apie tolimesnę šio žodžio kilmę žr. PKEŽ ibd.).

Galotnes nosaukumi

Rima Bakšiene, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Sauļus Ambrazs

Kartes un komentāra pamatā LVDA 12. karte un komentārs, LKŽe materiāls.

Kartē rādīti koka galotnes nosaukumi. Kompaktu kopīgu areālu baltu valodu teritorijā veido lie. *viršū́nė* / la. *virsūne*.

Lietuviešu *viršū́nė* ir kopvalodas vārds, ko lieto gandrīz visās izloksnēs, piem., *anã· tã· viršúrne· ę̇da ã·maras* ‘to galotni ēd laputis’ ZnŽ III 682; *jǽ·gu vá.rno·s viršúrnę̃ | tai‿žinó·k | šãĨs* ‘ja vārnas [sēž] galotnē, tad, zini, tas uz salu’ ZnŽ III 682; *ìtai kaml'ĩs, o ìtai v'iršún'ė* ‘šis ir resgalis, bet šī – galotne’ ZtŽ 774; *kap atp'jáunam v'iršún'æ· m'æ̃džò, tadà jau d'erev'ẽkas* ‘kad nozaģējam koka galotni, tad jau [paliek] resgalis’ ZtŽ 774; *véjas nugùrino agłẽs viršū́nį* ‘vējš nolauza egles galotni‘ LzŽ 289; *pati viršū́nė obeles nušalo* ‘pati ābeles galotne nosala’ Daugēlišķos (LKŽe); *varnos ka liuob tūps į pačią viršū́nę, sakys – priš speigą* ‘ja vārnas mēdz nolaisties pašā koku galotnē, saka – tas uz aukstumu’ Endriejavā (LKŽe); *aprišimas te tavo, visos viršū́nės liko grynos obeliūčių* ‘te nu tavs apsējs – visas ābelīšu galotnes palika neapsegtas’ Kaltanēnos (LKŽe); *amalai viršū́nėsa išauga, krūmas didelis* ‘āmuļi galotnēs aug, krūms liels’ Kapčamiestē (LKŽe).

Nosaukums *viršùs* un atvasinājums *viršū́nė* (ar variantu *viršūnis*) diezgan bieži atrodams 16.–17. gs. rakstu avotos, taču šie vārdi bieži apzīmē ne tikai koka galotni, bet arī kāda priekšmeta augšējo daļu, aso galu, tiem ir arī nozīme ‘vara, spēks’, piem., *wirßune* Lex 42v, 82r; *wirßunis* Lex 106v; *padarítas ant' wirßúnes kálnu* ‘izveidots uz kalnu virsotnes’ DP 458_{17}; *wiſſokia wirßune ir prakelimas nůģ Diewò yrá* ‘jebkura vara un paaugstinājums ir no Dieva’ DP 497_{27}.

Latviešu izlokšņu *virsūne* (ME IV 610; Endzelīns 1951: 320; LEW 1262) un šī vārda varianti izplatīti Latvijas austrumu daļā – augšzemnieku dialekta teritorijā. Nosaukums *virsūne* veido plašu kompaktu areālu Latgalē, tas izplatīts arī Augšzemē un Vidzemes dienvidaustrumos. Variants *virsaune* (atvasināts ar piedēkli *-aun-* [Endzelīns 1951: 320sk.]) reģistrēts galvenokārt Vidzemes sēliskajās izloksnēs (Aiviekstē, Bērzaunē, Lubānā, Sarkaņos u. c.), kur to bieži lieto blakus nosaukumam *galuotne*. Galvenokārt Vidzemes un Zemgales sēliskajās izloksnēs sastopams variants *virsuone*. Vārds *virsuotne* arī raksturīgs galvenokārt Zemgales un Vidzemes sēliskajām izloksnēm, taču tas reģistrēts arī dažās Kurzemes izloksnēs (piem., Pērkonē, Planīcā [LD 220,1], Tāšos, Vērgalē). Variants *virsūtne* fiksēts sēliskajās (Ērgļos, Koknesē, Liepkalnē, Susējā) un latgaliskajās izloksnēs (Kalncempjos, Kārsavā, Mērdzenē, Nīcgalē u. c.), bet *virsūtnis* EH dots no Kaunatas.

Citi varianti sastopami retāk – *virsaine* reģistrēts Saukā (LD 2763,1), *virsaunīce* – Mētrienā, *virsautne* Kraukļos, *virsene* Beļavā, Stāmerienā (FBR XIX 126), Zeltiņos, *virsuokne* Trikātā. Apzīmējumi *virsi*, *virsus* zināmi galvenokārt tikai no tautasdziesmām. Piemēri: *vìrsoûnic^{i} nùozô^{a}ģę̃* ‘galotni nozāģēja’ Mētrienā; *źìmâ ka vùornys sazamat kùka vîersyûńî, soka – byûś soĺtum'i* ‘ziemā, kad vārnas nosēžas koka galotnē, saka – būs aukstums’ Nautrēnos (LVDA); *kùkàm jìr kàmĺiś, vyducś i vîersyûņa* ‘kokam ir resgalis, vidus un galotne’ Asūnē (LVDA); *noiet saule vakarā, meža virsus līgodama* ‘noriet saule vakarā, mežu galotnes šūpodama’ Pļaviņās (LD 33879,3v).

Latviešu 18.–19. gs. vārdnīcās minēti dažādi nosaukuma *virsūne* varianti: *wirfons* Gipfel eines Baumes Stender 1789 I 363; *wirfonis, -ņa* der Gipfel Ulmann 1872: 342; *wirfenes* die Spitzen von Bäumen Jaunlaicenē, Veclaicenē Ulmann 1872: 342; *wirfune, wirfunite* Gipfel des Baumes Ulmann 1872: 343.

Lie. *viršūnė* / la. *virsūne* ir atvasinājumi ar piedēkli *-ūnė* / *-ūne* no lietvārda – lie. *viršùs,* la. *virsa* ‘augšēja kāda priekšmeta daļa, augšpuse’ (Ambrazas 2000: 159), kas tiek saistīts ar sensl. **vьrchъ*, kr. *верх*, po. *wierzch*. Tālāk šis baltu un slāvu vārds ir saistāms ar senind. *várṣma* ‘augstiene, virsotne, virsma’, gr. οὐρανός ‘debesis’, lat. *verrūca* ‘paaugstinājums, uzkalns’ (LEW 1262; Sabaliauskas 1990: 134sk.; LEV II 537sk.).

Nosaukumu *galuotne*, kas par literārās valodas vārdu nostiprinājies 20. gs. sākumā, izloksnēs lieto visplašāk, galvenokārt Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē. Retāk tas sastopams sēliskajās izloksnēs un Latgalē.

Variants *galuokne* kompakti sastopams Kurzemē un Zemgales rietumu daļā, *galuoksne* – Kurzemes dienvidrietumos, retāk ziemeļos (Stendē, Strazdē u. c.), kā arī Zemgalē ap Tērveti, retāk Vidzemē, *galuone* – reģistrēts Dienvidrietumkurzemē (Grobiņā, Nīcā, Rucavā, Pērkonē [EH], Bārtā [EH] u. c.). Sporādiski fiksēti vēl citi varianti: *galūne* Rankā, Sinolē, Tirzā, *galaine* Vārvē, Ugālē (FBR VII 17), *galainis* (Piltenē, Užavā, Ventā, Zirās), *galautne* (Ērģemē, Kārķos, Kūdumā, Omuļos), *galuote* (Kandavā [LD 33748,1]) u. c., piem., *pa galuôkni vaĩrak saûc, galuôkne – kas tâc gaŗâks istecẽjis* ‘par *galokni* vairāk

Viršūnės pavadinimai

Rima Bakšienė, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Žemėlapio ir komentaro pagrindas – LVDA žemėlapis Nr. 12 ir komentaras, LKŽe medžiaga.

Žemėlapyje pateikiami medžio viršūnės pavadinimai. Kompaktišką bendrą arealą baltų kalbų teritorijoje sudaro lie. *viršū́nė* / la. *virsūne*.

Lietuvių *viršū́nė* yra bendrinės kalbos žodis, taip pat vartojamas beveik visose tarmėse, pvz.: *anã· tã· viršúrne· ę̇da ã·maras* ‘aną tą viršūnę ėda amaras’ ZnŽ III 682; *jæ·gu vá.rno·s viršúrnę· | tai_žinó·k | šãĩ̃s* ‘jeigu varnos viršūnėje, tai, žinok, šals’ ZnŽ III 682; *ìtai kaml'ĩs, o ìtai v'iršún'ė* ‘tai kamblys, o tai – viršūnė’ ZtŽ 774; *kap atp'jáunam v'iršún'æ· m'ædžȯ, tadà jau d'erev'ẽkas* ‘kai atpjauname viršūnę medžio, tai jau rąstas’ ZtŽ 774; *vė́jas nugùrino agłẽs viršū́nį* ‘vėjas nudraskė eglės viršūnę’ LzŽ 289; *pati viršū́nė obeles nušalo* ‘pati viršūnė obelies nušalo’ Daugėliškis (LKŽe); *varnos ka liuob tūps į pačią viršū́nę, sakys – priš speigą* ‘varnos kai tūpdavo į pačią viršūnę, sakydavo – prieš speigą’ Endriejavas (LKŽe); *aprišimas te tavo, visos viršū́nės liko grynos obeliūčių* ‘aprišimas ten tavo – visos viršūnės liko plikos obelaičių’ Kaltanėnai (LKŽe); *amalai viršū́nėsa išauga, krūmas didelis* ‘amalai viršūnėse išauga, krūmas didelis’ Kapčiamiestis (LKŽe).

Lie. *viršùs* ir jo vedinys *viršū́nė* (su variantu *viršūnis*) gana dažnai vartojamas XVI–XVII a. raštuose, tačiau šie žodžiai reiškia ne vien tik ‘medžio viršūnę’, bet ir ‘viršutinę dalį, smailųjį galą’ arba ‘valdžią, galią’. Pvz.: *wirßune* Gipffel Lex 42v, 82r; *wirßunis* Lex 106v; *padarítas añt' wirßúnes kálnu* ‘padarytas ant viršūnės kalnų’ DP 458_{17}; *wiſſokia wirßune ir prakelimas nůġ Diewò yrá* ‘visokia galia ir išaukštinimas priklauso nuo Dievo’ DP 497_{27}.

Latvių tarmių *virsūne* (ME IV 610; Endzelīns 1951: 320; LEW 1262) ir variantai paplitę rytinėje Latvijos dalyje – augšžemiečių tarmės teritorijoje. Pavadinimas *virsūne* vartojamas plačiame kompaktiškame areale Latgaloje, taip pat Augšžemėje ir Vidžemės pietryčiuose. Variantas *virsaune* (priesagos *-aun-* vedinys [Endzelīns 1951: 320t.]) pasitaiko daugiausia Vidžemės sėliškosiose šnektose (Aiviekstė, Berzaunė, Lubana, Sarkaniai ir kt.), kur dažnai vartojamas šalia pavadinimo *galuotne*. Variantas *virsuone* labiausiai paplitęs Vidžemės ir Žiemgalos sėliškosiose šnektose. Žodis *virsuotne* taip pat daugiausia būdingas Žiemgalos ir Vidžemės sėliškosioms šnektoms, bet jis užfiksuotas ir keliose Kuržemės šnektose (pavyzdžiui, Perkuonėje, Planycoje [LD 220,1], Tašuose, Vergalėje). Variantas *virsūtne* užfiksuotas sėliškosiose (Ergliai, Kuoknesė, Liepkalnė, Susėja) ir latgališkosiose šnektose (Kalncempiai, Karsava, Merdzenė, Nycgalė ir kt.), o *virsūtnis* EH pateikiamas iš Kaunatos.

Kiti variantai kur kas retesni – *virsaine* užfiksuotas Saukoje (LD 2763,1), *virsaunīce* – Metrienoje, *virsautne* – Kraukliuose, *virsene* – Beliavoje, Stamerienoje (FBR XIX 126), Zeltiniuose, *virsuokne* – Trikatoje. Pavadinimai *virsi*, *virsus* daugiausia vartojami tik liaudies dainose. Pvz.: *vìrsoûnic^{i} nùozô^{a}ģ̨ę̨* ‘viršūnę nupjovė’ Metriena; *zîmâ ka vùornys sazamat kùka vîersyûńî, soka – byûś soĺtum'i* ‘žiemą, kai varnos sutupia medžių viršūnėje, sako – bus šalčių’ Nautrėnai (LVDA); *kùkàm jìr kàml'iś, vydućś i vîersyûņa* ‘medis turi drūtgalį, vidurį ir viršūnę’ Asūnė (LVDA); *noiet saule vakarā, meža virsus līgodama* ‘leidžiasi saulė vakarop, medžių viršūnes linguodama’ Pliavinios (LD 33879,3v).

Latvių XVIII–XIX a. žodynuose fiksuojama įvairių pavadinimo *virsūne* variantų: *wirfons* Gipfel eines Baumes Stender 1789 I 363; *wirfonis, -ņa* der Gipfel Ulmann 1872: 342; *wirfenes* die Spitzen von Bäumen, Jaunlaicenė, Veclaicenė Ulmann 1872: 342; *wirfune, wirfunite* Gipfel des Baumes Ulmann 1872: 343.

Lie. *viršū́nė* / la. *virsūne* yra priesagos *-ūnė* / *-ūne* vediniai iš daiktavardžio lie. *viršùs,* la. *virsa* ‘aukštutinė ko nors dalis, viršutinė pusė’ (Ambrazas 2000: 159), kuris sietinas su s. sl. **vьrchъ*, ru. *верх*, le. *wierzch*. Toliau šis baltų ir slavų žodis sietinas su s. i. *várṣma* ‘aukštuma, viršūnė, paviršius’, gr. οὐρανός ‘dangus’, lo. *verrūca* ‘iškilimas, kalva’ (LEW 1262; Sabaliauskas 1990: 134t.; LEV II 537t.).

Bendrinėje latvių kalboje pavadinimas *galuotne* įsitvirtino XX a. pradžioje, jis dažniausiai vartojamas ir tarmėse, daugiausia Kuržemėje, Žiemgaloje ir Vidžemėje, rečiau – sėliškosiose šnektose ir Latgaloje.

Variantas *galuokne* vartojamas kompaktiškame areale Kuržemėje ir Žiemgalos vakarų dalyje, *galuoksne* – Kuržemės pietvakariuose, rečiau šiaurėje (Stendė, Strazdė ir kt.) ir Žiemgaloje apie Tervetę, rečiau Vidžemėje, *galuone* – pietvakarių Kuržemėje (Gruobinia, Nyca, Rucava, Perkuonė [EH], Barta [EH] ir kt.). Sporadiškai pasitaiko ir kitų variantų: *galūne* (Ranka, Sinuolė, Tirza), *galaine* (Varvė, Ugalė [FBR VII 17]), *galainis* (Venta, Užava, Ziros, Piltenė), *galautne* (Ėrgemė, Karkiai, Kūdumas, Uomuliai), *galuote* (Kandava [LD 33748,1]) ir kt. Tarmių pavyzdžiai: *pa galuôkni vaĩrak saûc, galuôkne – kas tâc gaŗâks istecẽjis* ‘dažniau viršūne vadina, viršūnė – kas aukščiau išaugę’ Vergalė (LVDA); *tâdi kuôki kam̂ kruõņi kâ âbeleî, tiẽm nevar atrast galuôkni* ‘tokie medžiai, vainikai kaip obels, sunku rasti viršūnę’ Gren-

sauc, *galokne* – kas tāds garāks iztecējis ‘izaudzis, izstiepies’ Vērgalē (LVDA); *tâdi kuôki kam̂ kruõņi kâ âbeleî, tiẽm nevar atrast galuôkni* ‘tādi koki, kam vainagi kā ābelei, tiem nevar atrast galotni’ Grenčos (LVDA); *zeģenes biį nuôcirstas priẽdes galuõtnes* ‘zārdu koki bija nocirstas priedes galotnes’ Iecavā (LVDA).

Varianti *galuotne* (arī *galuodne*), *galuotnis* reģistrēti 18.–19. gs. vārdnīcās: *gallodne* der Gipfel Lange 1773: 115; *gallotnis* Gipfel am Baum Stender 1789 II 66; *galohtnis, -ņa, galohtne, -es* der Gipfel Ulmann 1872: 70; Gipfel .. des Baumes *galotnis, galotne* Ulmann 1880: 346.

Varianti *galuote* un *galuone* (*galuons*) sastopami 17.–19. gs. rakstu avotos: *gallohtes* die Zopff=Enden von gefälleten bäumen Fürecker 1685 II 99; *Gallohns* ein End vom abgehauenen Balcken oder Holtz Langius 1685: 72; *Gallohns* Ein Ende vom abgehauenen balken oder Holz MLG I 141; *Gallohtes* die Zopf=Enden Von gefelleten bäumen Depkin 1704 I 219; Gipfel .. des Baumes .. *galone* Ulmann 1880: 346.

Latviešu rakstu avotos reģistrēti arī vēl citi koka galotnes nosaukumi: *kuoka gals* – der Gipffel / *Kohka-ghalls* Phras 1638: 332; Gipfel des Baums, *kohka gals* (*gallohtnis, wehjenize*) Stender 1789 I 289; *virsgals*: *wirśs=galls* spitze. E.g. des bergs, baumes etc. Fürecker 1685 II 98.

18. gs. vārdnīcā minētais galotnes nosaukums *vējenīce* (*wehjenize* Stender 1789 I 289) izlokšņu materiālu vākumos nav fiksēts.

Lietuviešu valodā nosaukums *galū́nė* un tā akcentētais variants *galūnẽ* ar nozīmi ‘galotne’ sastopams reti, biežāk to lieto žemaišu izloksnēs, galvenokārt tas fiksēts folkloras materiālos, piem., *kâm reikîej*^{e} *lę̀pt*^{e} *i tûok*^{i} *aukš̃ĵâus*^{i} *bêrž*^{a}, *kêlt*^{e} *un pat gàlu̯nĩes* ‘kam vajadzēja kāpt tādā augstā bērzā, celt pašā galotnē [stārķa ligzdu]’ MoŽK; *ẽgl*^{e} *dọ̀ mèt*^{ọ} *netọrîej*^{e} *gàlu̯nĩes* ‘egle divus gadus bija bez galotnes’ MoŽK; *anâm tọ̀r*^{i} *mèd̂ûs galûn*^{e} *išp̂jâut*^{e} ‘viņam [stārķim] vajag koka galotni nozāģēt’ MoŽK; *sâul*^{e} *ẽit unt mẽd̂*^{u} *gàlu̯nĩems* ‘saule iet ‘riet’ aiz koku galotnēm’ MoŽK; *taboko galū́nes skabo, kad neišeitų į žydūles* ‘tabakas galotnes noplūc, lai nesāktu ziedēt’ J (LKŽe); *aug galūnėlė aukštesniai, linkst pašakėlės žemesniai* ‘aug galotnīte uz augšu, liecas zariņi uz leju’ JD 1516 (LKŽe); *tų liepelių galūnėlėj margoji gegelė* ‘to liepiņu galotnītē raiba dzeguzīte’ D8 (LKŽe); *galūnẽ prigaunama, šaknis išraunama* ‘galotne tiek sasniegta, sakne tiek izrauta’ Salantos (LKŽe).

Nosaukuma cilme acīmredzot saistāma ar vārda *gals* nozīmi ‘augstāka vieta’ (LEV I 284). Nosaukums *kuoka gals* sastopams arī 17. gs. avotā: der Gipffel / *Kohka-ghalls* Phras 1638: 332.

Samērā plaši Vidzemes ziemeļrietumu daļā un izloksnēs ap Valmieru, Cēsīm, retāk Kurzemes ziemeļu daļā ap Snēpeli, Usmu, Vandzeni sastop nosaukumu *spice*, Vidzemes ziemeļos un ziemeļaustrumos arī *špice* (< vā. *Spitze*), piem., *kuôks bez spic:es nemaz neaûg* ‘koks bez galotnes nemaz neaug’ Vilzēnos (LVDA).

Sporādiski reģistrēti vēl citi varianti: *spicaune* Saikavā, Sinolē, *spicene* Ozolos, *spicgale* Kauguros, *spicuotne* Vējavā, *špicaune* Sinolē.

Latgalē reģistrēti daži slāvismi: *makuška* Krāslavā (< bkr., kr. *макушка* ‘koka galotne; kalna virsotne; galvvidus’) un *makouka* Rundēnos (< bkr. *макаўка*; skat. ЛАБ I 169); semantiski tuvi Vidzemes austrumos sporādiski fiksētie *galvenīce* (Lubānā LD 13250, 530, tā reģistrēta arī 19. gs. vārdnīcā [Ulman 1872: 72]) un *galvenieks* Cesvainē (LD 13250, 12, sal. *galva*).

čai (LVDA); *zeģenes biį nuôcîrstas priẽdes galuõtnes* ‘žardakartės buvo nukirstos pušies viršūnės’ Iecava (LVDA).

La. *galuotne* (ir *galuodne*), *galuotnis* užfiksuoti XVIII–XIX a. žodynuose: *gallodne* der Gipfel ‘viršūnė’ Lange 1773: 115; *gallotnis*, Gipfel am Baum ‘medžio viršūnė’ Stender 1789 II 66; *galohtnis, -ņa, galohtne, -es,* der Gipfel ‘viršūnė’ Ulmann 1872: 70; Gipfel .. des Baumes ‘medžio viršūnė’, *galotnis, galotne* ‘viršūnė’ Ulmann 1880: 346.

Variantai *galuote* ir *galuone* (*galuons*) vartojami XVII–XIX a. šaltiniuose: *gallohtes* die Zopff=Enden von gefälleten bäumen Fürecker 1685 II 99; *Gallohns* ein End vom abgehauenen Balcken oder Holtz Langius 1685: 72; *Gallohns* Ein Ende vom abgehauenen balken oder Holz MLG I 141; *Gallohtes* die Zopf=Enden Von gefelleten bäumen Depkin 1704 I 219; Gipfel .. des Baumes .. *galone* Ulmann 1880: 346.

Latvių rašytiniuose šaltiniuose yra ir kitų viršūnės pavadinimų: *kuoka gals* – der Gipffel / *Kohka-ghalls* Phras 1638: 332; Gipfel des Baums, *kohka gals* (*gallohtnis, wehjenize*) Stender 1789 I 289; *virsgals*: *wirśs= galls:* spitze. E.g. des bergs, baumes etc. Fürecker 1685 II 98.

XVIII a. žodyne randamas viršūnės pavadinimas *vējenīce* (*wehjenize* Stender 1789 I 289) tarmių medžiagos rinkiniuose nėra užrašytas.

Lietuvių kalboje pavadinimas *galū́nė* ir jo akcentinis variantas *galūnẽ* reikšme ‘viršūnė’ pasitaiko retai, šiek tiek dažniau vartojamas žemaičių šnektose, daugiausia užfiksuotas tautosakoje, pvz.: *kâm reikîej^{e} lẹ̀pt^{e} i tûok^{i} aukščiâus^{i} bêržą, kêlt^{e} un pat gàlu˙nĩes* ‘kam reikėjo lipti į tokį aukščiausią beržą, kelti į pačią viršūnę [gandralizdį]’ MoŽK; *ẽgl^{e} dọ̀ mèt^{ọ} netọrîej^{e} gàlu˙nĩes* ‘eglė dvejus metus neturėjo viršūnės’ MoŽK; *anâm tọ̀r^{i} mèdûs galûn^{e} išpjâut^{e}* ‘jam [gandrui] turi medžiuose viršūnę nupjauti’ MoŽK; *sâul^{e} ẽit unt mẽd^{u} gàlu˙nĩems* ‘saulė eina medžių viršūnėmis’ MoŽK; *taboko galū́nes skabo, kad neišeitų į žydūles* ‘tabako viršūnes skabo, kad neišeitų į žyduolius’ J (LKŽe); *aug galūnėlė aukštesniai, linkst pašakėlės žemesniai* ‘auga viršūnėlė aukštai, linksta pašakėlės žemai’ JD 1516 (LKŽe); *tų liepelių galūnėlėj margoji gegelė* ‘tų liepelių viršūnėlėje margoji gegelė’ D8 (LKŽe); *galūnẽ prigaunama, šaknis išraunama* ‘viršūnė pasiekiama, šaknis išraunama’ Salantai (LKŽe).

Pavadinimo kilmė greičiausiai sietina su daiktavardžio *gals* reikšme ‘aukštesnė vieta’ (LEV I 284). Pavadinimas *kuoka gals* fiksuojamas ir XVII a. šaltinyje: der Gipffel / *Kohka-ghalls* Phras 1638: 332.

Palyginti plačiai Vidžemės šiaurvakarinėje dalyje ir šnektose apie Valmierą, Cėsis, rečiau Kuržemės šiaurinėje dalyje apie Snėpelę, Usmą, Vandzenę vartojamas pavadinimas *spice*, Vidžemės šiaurėje ir šiaurės rytuose – *špice* (< vo. *Spitze*), pvz.: *kuôks bez spic:es nemaz neaûg* ‘medis be viršūnės visai neauga’ Vilzėnai (LVDA).

Sporadiškai pavartojama ir kitų variantų: *spicaune* – Saikavoje, Sinuolėje, *spicene* – Uozuoluose, *spicgale* – Kauguruose, *spicuotne* – Vėjavoje, *špicaune* – Sinuolėje.

Latgaloje fiksuota keletas slavizmų: *makuška* Kraslavoje (< blr., ru. *макушка* ‘medžio viršūnė; kalno viršūnė; viršugalvis’) ir *makouka* Rundėnuose (< blr. *макаўка*; žr. ЛАБ I 169) – jie semantiškai artimi Vidžemės rytuose užfiksuotiems *galvenīce* (Lubanoje LD 13250, 530, šis žodis užfiksuotas ir XIX a. žodyne [Ulman 1872: 72]) ir *galvenieks* Cesvainėje (LD 13250, 12; plg. *galva*).

KARTĖS

ŽEMĖLAPIAI

MAPS

la. *paeglis*

lie. *kadagys*

THE JUNIPER

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
KALINIGRADAS APGABALS
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
RĪGA
JŪRMALA
VENTSPILS
LIEPĀJA
KLAIPĖDA
KURŠU MARIS
CURONIAN GULF
VILNIUS
KAUNAS
ALYTUS
MARIJAMPOLE
PANEVĖŽYS
ŠIAULIAI
TELŠIAI
TAURAGĖ
UTENA
ALŪKSNE
VALKA
VALMIERA
CĒSIS
SIGULDA
GULBENE
MADONA
JELGAVA
JĒKABPILS
DAUGAVPILS
REZEKNE
LUDZA
ZILUPE
KRĀSLAVA
ILŪKSTE
AUCE
BAUSKA
DOBELE
TUKUMS
KULDĪGA
SALDUS
AIZPUTE
DURBE
GROBIŅA
PRIEKULE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
KELMĖ
ŠILALĖ
RADVILIŠKIS
PASVALYS
BIRŽAI
AKMENĖ
JONIŠKIS
ŠILUTĖ
RASEINIAI
JURBARKAS
ŠAKIAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
TRAKAI
ŠALČININKAI
VARĖNA
LAZDIJAI
KUPIŠKIS
ANYKŠČIAI
IGNALINA
MOLĖTAI
UKMERGĖ
ŠVENČIONYS
ŠIRVINTOS
KAIŠIADORYS
JONAVA
KĖDAINIAI
ROKIŠKIS
JŪBARTAI
ŽARĖNAI
PIEVIENOTS
PIEVIENOTS
PIEVIENOTS

la. *pienene*

lie. *kiaulpienė*

THE DANDELION

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
LIETUVA
LATVIA
BELARUS
AINAŽI
SALACGRĪVA
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PIĻTENE
TALSI
KULDĪGA
SABILE
KANDAVA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
LIMBAŽI
VALMIERA
STRENČI
RŪJIENA
MAZSALACA
VALKA
APE
ALŪKSNE
SMILTENE
CĒSIS
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
SIGULDA
MADONA
OGRE
JELGAVA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
KRUSTPILS
JĒKABPILS
VIESĪTE
AIZPUTE
LIEPĀJA
GROBIŅA
DURBE
PRIEKULE
SALDUS
DOBELE
AUCE
BAUSKA
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
KĀRSAVA
PREIĻI
AKNĪSTE
SUBATE
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
ROKIŠKIS
KRĀSLAVA
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
ŠIAULIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
PANEVĖŽYS
KUPIŠKIS
ZARASAI
KELMĖ
ŠILALĖ
ANYKŠČIAI
UTENA
IGNALINA
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
ŠIRVINTOS
VILNIUS
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
PRIENAI
TRAKAI
ALYTUS
ŠALČININKAI
LAZDIJAI
VARĖNA
NEMUNAS
VENTA
LĖLUPĖ
ŠEŠUPĖ
NEVĖŽIS
ŠVENTOJI
JONAVA
NERIS
MERKYS
63
1
81
12
24
31
133
106
110
53
92
43
164
35
49
109
102
112
190
191
247
286
288
263
203
174
212
313
305
300
374
418
353
388
363
392
441
451
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
462
392
402
474
316
209
480
419
338
426
490
492
353
229
245
368
445
507
189
185
175
249
262
281
316
209
338
353
490
492
507
445
368
245
229
164
133
106
110
63
1
81
12
24
31
53
92
43
35
49
109
102
112
190
191
247
286
288
263
203
174
212
313
305
300
374
418
353
388
363
392
441
451
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
la. cūk- / cuk- un var. lie. kiaulpienė
lie. kiaupienė, kialpienė, kiaul(i)apienė
la. pienene, lielā piene un var. lie. pienė
lie. pienis, pienys
lie. snaudalė

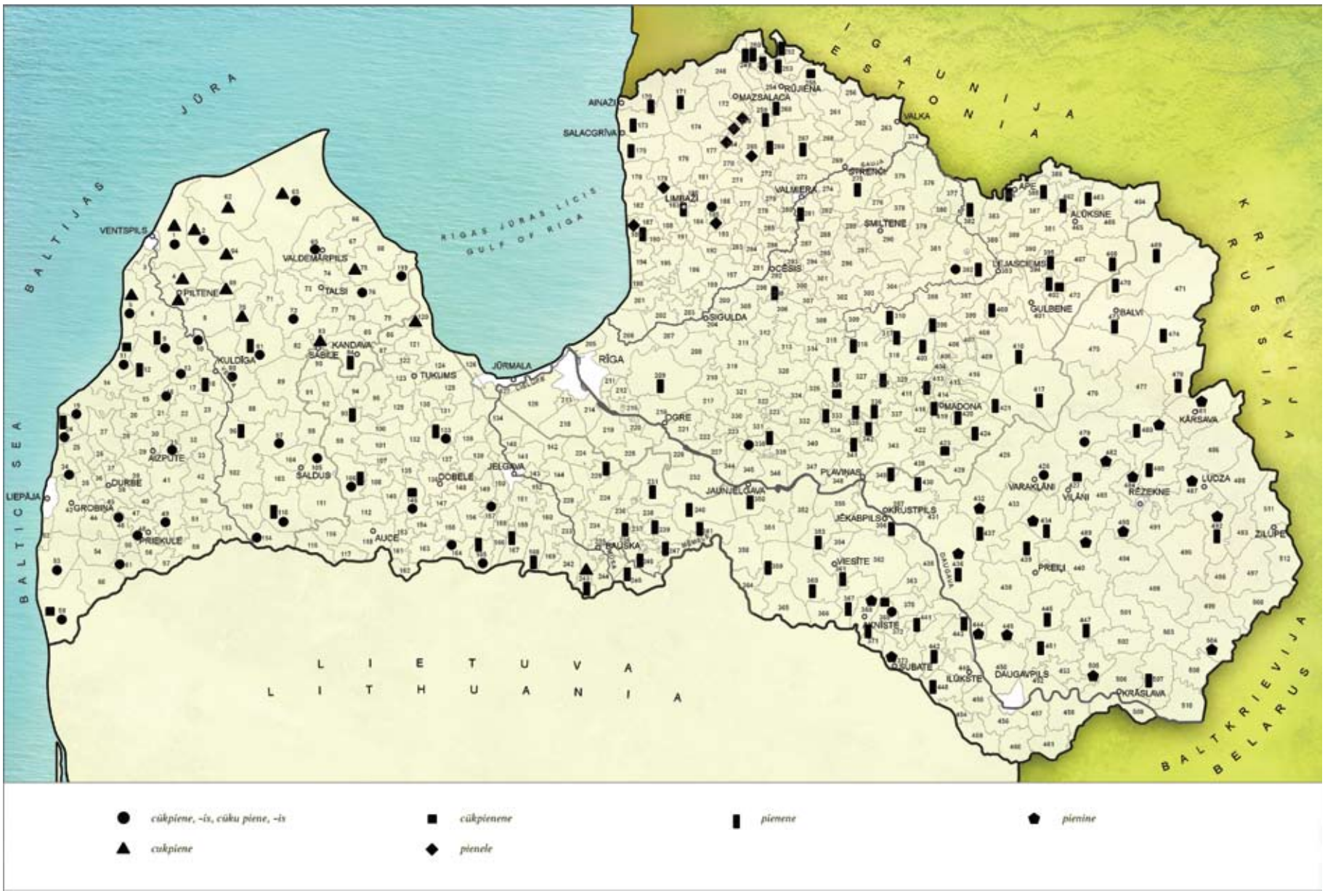

cūkpiene, -iņš, cūku piene, -iņš
cūkpieneme
pieneme
piemine
cukpiene
pienele

la. *nātre*

lie. *dilgėlė*

THE NETTLE

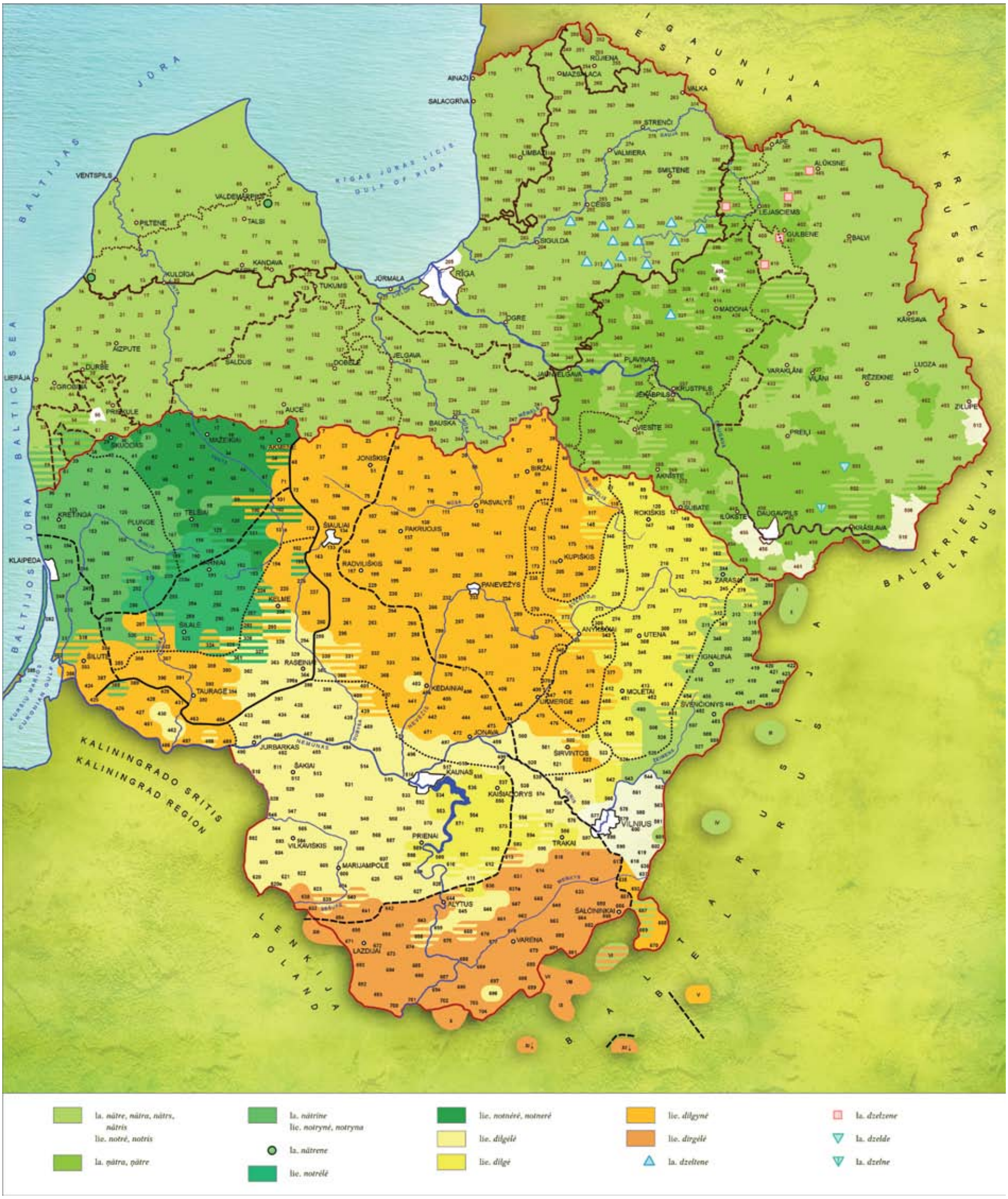
BALTIJAS JŪRA
BALTIJOS JŪRA
BALTIC SEA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
ESTIJA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LATVIA
LIETUVA
LITHUANIA
LENKIJA
POLAND
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
VENTSPILS
LIEPĀJA
KLAIPĖDA
RĪGA
DAUGAVPILS
JŪRMALA
JELGAVA
ŠIAULIAI
PANEVĖŽYS
KAUNAS
VILNIUS
ALYTUS
MARIJAMPOLĖ
TAURAGĖ
TELŠIAI
UTENA
ALŪKSNE
CĒSIS
VALMIERA
VALKA
RĒZEKNE
LUDZA
JĒKABPILS
KRUSTPILS
BAUSKA
SIGULDA
LIMBAŽI
STRENČI
APE
GULBENE
BALVI
MADONA
KĀRSAVA
LIEPĀJA
TUKUMS
KULDĪGA
VENTSPILS
DOBELE
AIZPUTE
DURBE
GROBIŅA
PRIEKULE
SALDUS
AUCE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
AKMENĖ
KRETINGA
PLUNGĖ
KELMĖ
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJUS
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
ROKIŠKIS
AKNĪSTE
ILŪKŠTE
ZĀRASAI
ANYKŠČIAI
IGNALINA
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
KEDAINIAI
JONAVA
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAIŠIADORYS
SIRVINTOS
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
TRAKAI
VARĖNA
LAZDIJAI
ŠALČININKAI
PIEŠIŅI
VIESĪTE
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
ZILUPE
ŠIAULIAI
PLUNGĖ
TELŠIAI
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
KELMĖ
JONAVA
KAIŠIADORYS
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
VARĖNA
LAZDIJAI
ŠALČININKAI
TRAKAI
VILNIUS
UTENA
IGNALINA
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
ANYKŠČIAI
ZĀRASAI
ROKIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
BIRŽAI
JONIŠKIS
AKNĪSTE
ILŪKŠTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
VIESĪTE
PIEŠIŅI
JĒKABPILS
KRUSTPILS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
ALŪKSNE
GULBENE
BALVI
MADONA
KĀRSAVA
CĒSIS
VALMIERA
VALKA
STRENČI
APE
LIMBAŽI
SMILTENE
SIGULDA
JŪRMALA
RĪGA
OGRE
JELGAVA
JAUNJELGAVA
TUKUMS
KULDĪGA
KANDAVA
TALSI
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PIĻTENE
AIZPUTE
DURBE
GROBIŅA
LIEPĀJA
SALDUS
DOBELE
AUCE
PRIEKULE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
AKMENĖ
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
KELMĖ
ŠIAULIAI
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJUS
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
ROKIŠKIS
AKNĪSTE
ILŪKŠTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
ZĀRASAI
ANYKŠČIAI
UTENA
IGNALINA
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
KEDAINIAI
JONAVA
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
SIRVINTOS
VILNIUS
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
TRAKAI
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
VARĖNA
LAZDIJAI
ŠALČININKAI
la. nãtre, nãtra, nãtrs, nãtris
lie. notrė, notris
la. ņãtra, ņãtre
la. nãtrine
lie. notrynė, notryna
la. nãtrene
lie. notrėlė
lie. notnėrė, notneris
lie. dilgėlė
lie. dilgė
lie. dilgynė
lie. dirgėlė
la. dzeltene
la. dzeltene
la. dzelde
la. dzelne

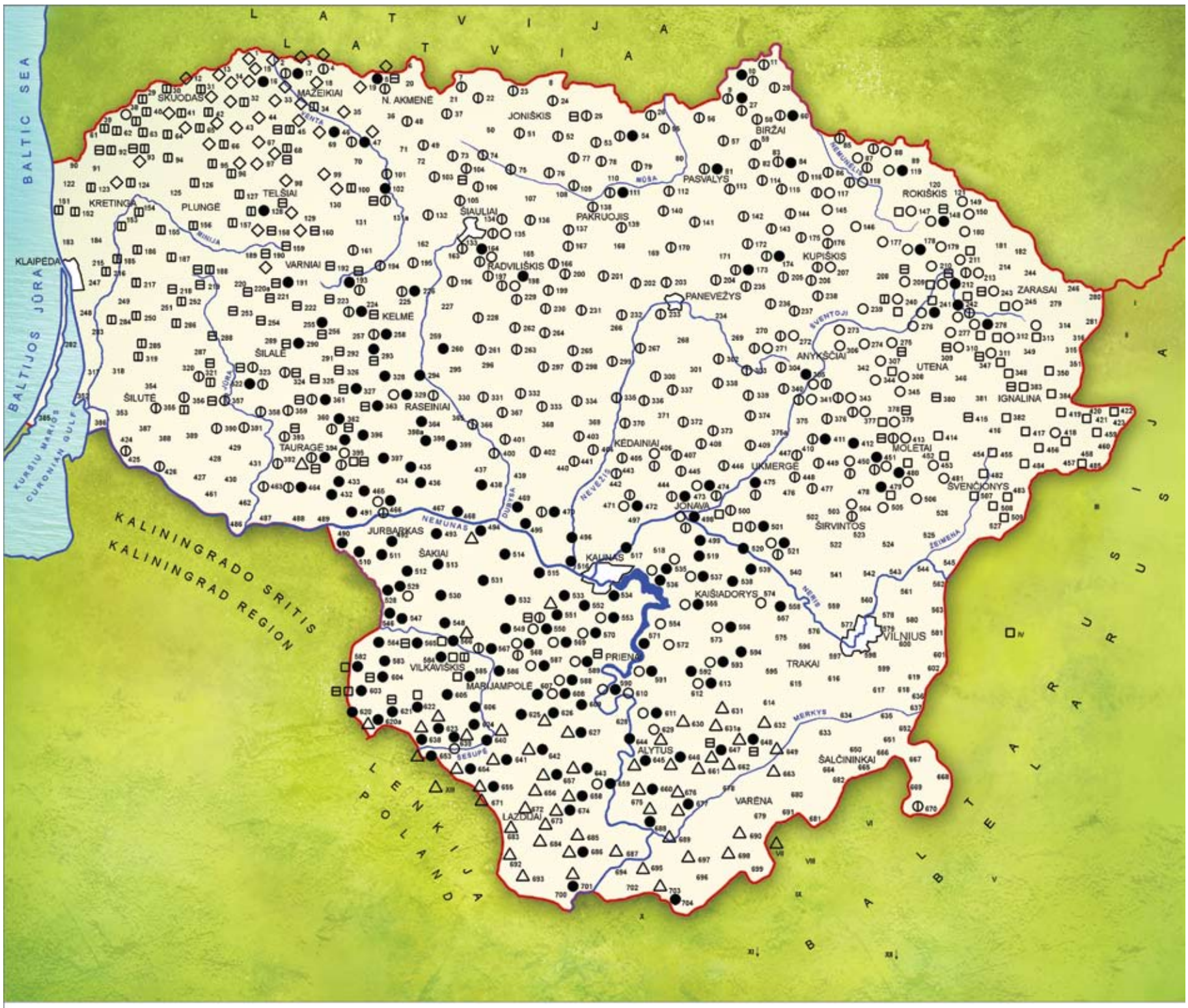
LATVIJA
LATVIJA
BALTIC SEA
BALTIJOS JŪRA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
BALTARUSIJA
BELARUS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
SKUODAS
TELŠIAI
PLUNGĖ
KRETINGA
PASVALYS
ROKIŠKIS
ŠIAULIAI
PAKRUOJIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
ZARASAI
KELMĖ
ŠILALĖ
ANYKŠČIAI
UTENA
ŠILUTĖ
RASEINIAI
IGNALINA
KĖDAINIAI
MOLĖTAI
UKMERGĖ
ŠVENČIONYS
JONAVA
ŠIRVINTOS
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
PRIENAI
TRAKAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
ŠALČININKAI
MERKYS
VARĖNA
LAZDIJAI
NEMUNAS
NEVĖŽIS
DUBYSA
MINIJA
MŪŠA
ŠVENTOJI
ŠEIMENA
NERIS
SESUPĖ
dilgėlė / dilgelė
dilgynė / dilgynė
not(e)ra / not(e)rė / not(a)rė / notrìs
notrėlė / notrelė
dilgė / dilga
dirgėlė
notrynė / notrinė / notryna
notnėrė

Baltu valodu atlants
Leksika 1: *flora*

Baltų kalbų atlasas
Leksika 1: *flora*

Atlas of the Baltic Languages
Leksika 1: *flora*

---

la. *rudzupuķe*

lie. *rugiagėlė*

THE CORNFLOWER

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIC SEA
BALTIJOS JŪRA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
ESTIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
LATVIJA
LATVIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LIETUVA
LITHUANIA
LENKIJA
POLAND
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
VENTSPILS
KULDĪGA
LIEPĀJA
AIZPUTE
SALDUS
TALSI
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
SALACGRĪVA
AINAŽI
MAZSALACA
RŪJIENA
VALKA
STRENČI
LIMBAŽI
VALMIERA
CĒSIS
SIGULDA
SMILTENE
APE
ALŪKSNE
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
MADONA
OGRE
JELGAVA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
KRUSTPILS
JĒKABPILS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
KĀRSAVA
ZILUPE
PREIĻI
VIESĪTE
AKNĪSTE
DAUGAVPILS
ILŪKSTE
KRĀSLAVA
SUBATE
ROKIŠKIS
DOBELE
AUCE
BAUSKA
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
ŠIAULIAI
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
ANYKŠČIAI
UTENA
ZARASAI
IGNALINA
ŠVENČIONYS
MOLĖTAI
UKMERGĖ
KEDAINIAI
JONAVA
ŠIRVINTOS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
MARIJAMPOLĖ
VILKAVIŠKIS
ALYTUS
VARĖNA
LAZDIJAI
ŠALČININKAI
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
KELMĖ
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
JURBARKAS
ŠAKIAI
NEMUNAS
VENTA
LĖLUPĖ
SVENTOJI
NEVĖŽIS
DUBYSA
NERIS
MERKYS
NEMUNĖLIS
DAUGAVA
SESUPĖ
249
262
175
185
189
281
392
462
402
474
316
209
419
480
338
426
229
106
133
110
164
245
353
490
492
507
368
445
59
109
112
174
203
212
313
305
374
418
451
263
300
363
441
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
247
190
191
286
288
353
388
392
92
43
35
49
102
53
24
31
12
81
84
1
63
IV
V
la. rudzupuķe
lie. rudzupukis
la. vasilka, vasiļka
lie. vasilka, vasilka
lie. vasilkas, vasilkas
lie. vasilkė
lie. rugiagėlė
lie. kornblumė
la. naktsvieca, naktenica
la. zilene
la. zilā puķe
la. zīdene
lie. žiedene

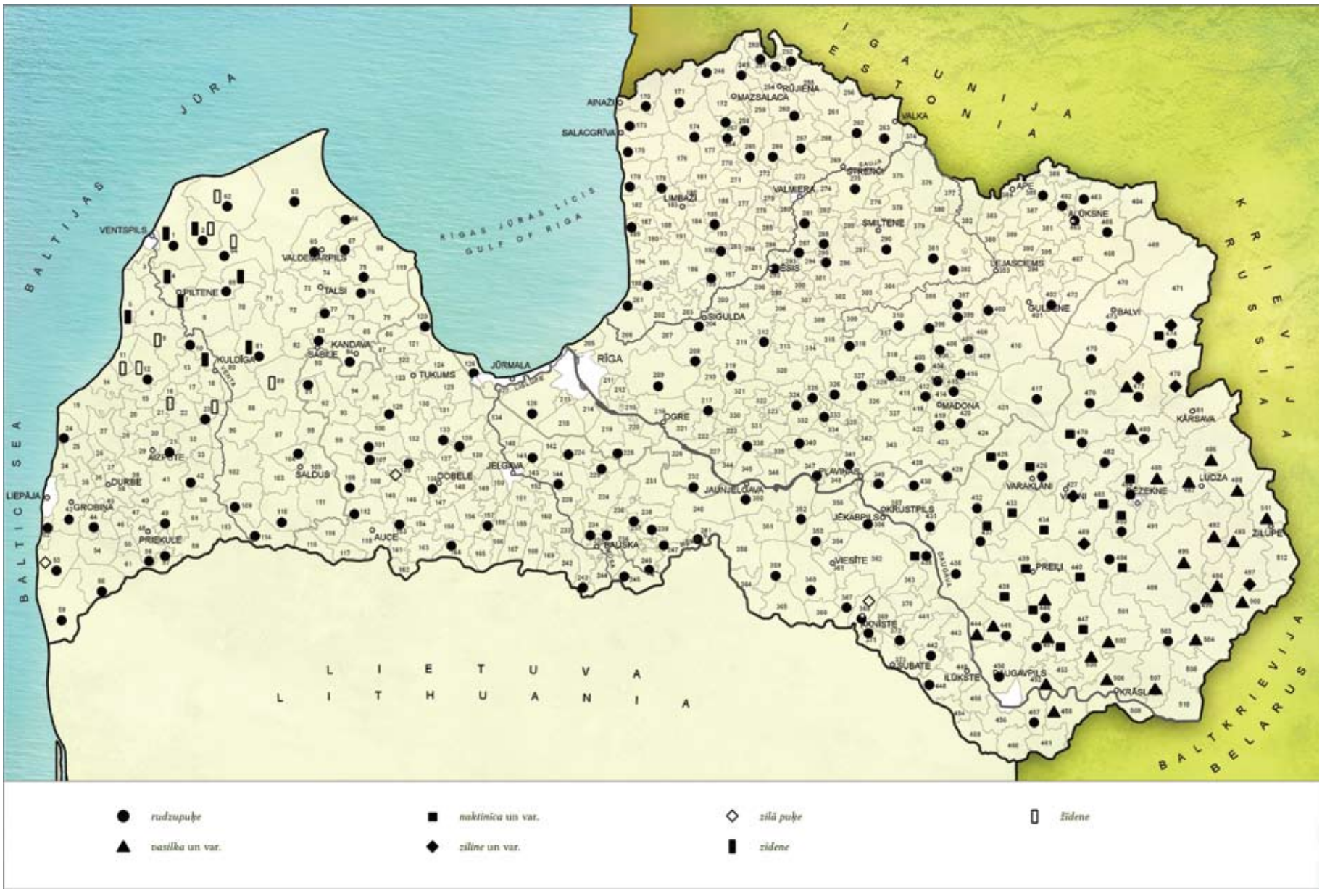
BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
BALTIC SEA
LIETUVA
LITHUANIA
VENTSPILS
KULDĪGA
KANDAVA
SABILE
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
OGRE
AINAŽI
SALACGRĪVA
MAZSALACA
RŪJIENA
VALKA
VALMIERA
LIMBAŽI
SMILTENE
ALŪKSNE
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
MADONA
KĀRSAVA
LUDZA
ZILUPE
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
ZEKNE
JĒKABPILS
KRUSTPILS
JAUNJELGAVA
JELGAVA
DOBELE
BAUSKA
SALDUS
AUCE
DURBE
GROBIŅA
LIEPĀJA
PRIEKULE
AIZPUTE
TALSI
PILTENE
VALDEMĀRPILS
SIGULDA
SĒSIS
PREIĻI
VIESĪTE
AUGŠDAUGAVA
DAUGAVPILS
ILŪKSTE
KRĀSLA
SUBATE
KONISTE
ŠIAULIAI
rudzupuķe
dadzis un var.
naktsvijole un var.
zilā puķe
zilene
zilene
zilene

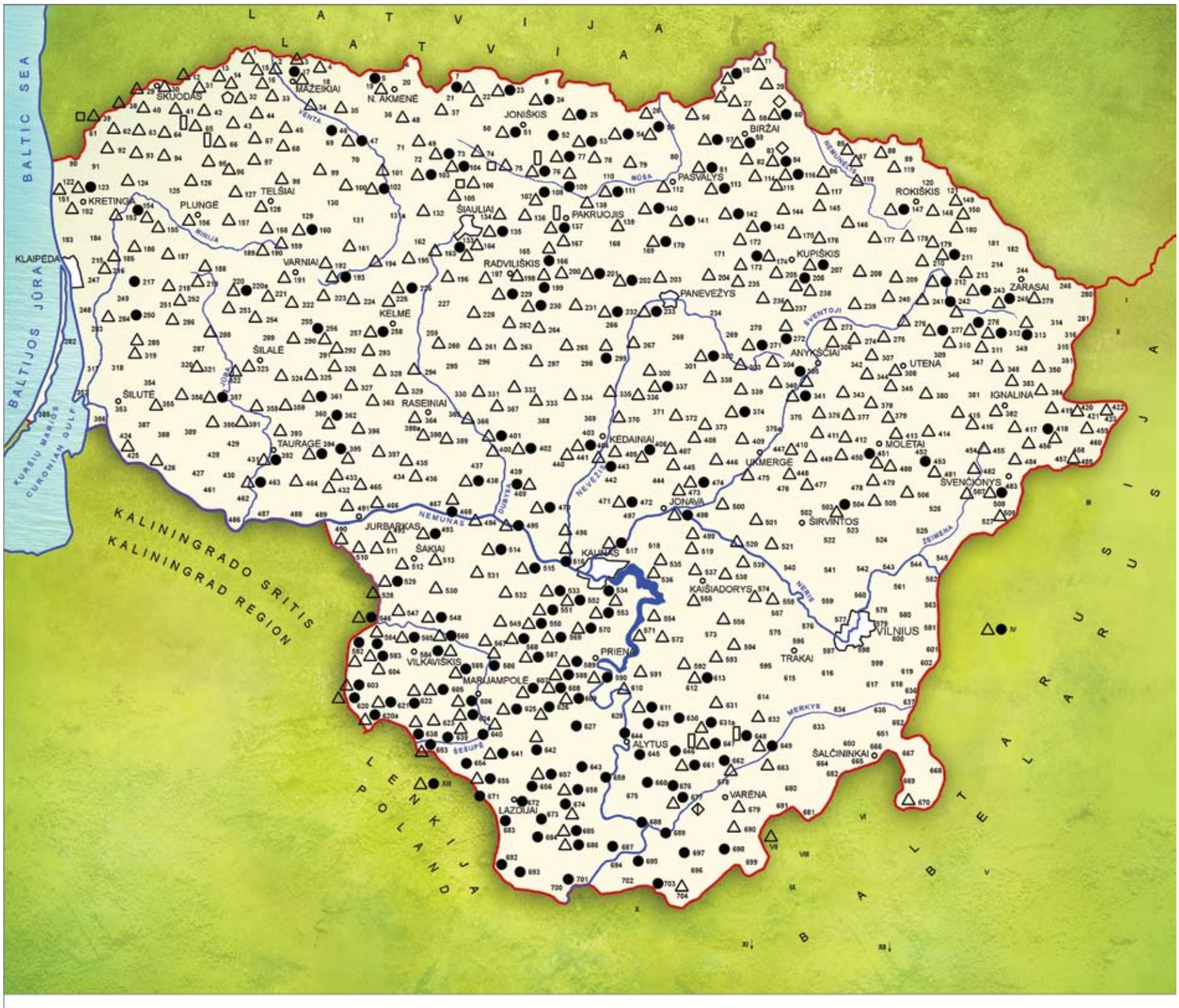
LATVIJA
LATVIJA
BALTIC SEA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
BALTARUSIJA
BELARUS
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
ŠIAULIAI
PAKRUOJIS
PASVALYS
ROKIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
ZARASAI
KELMĖ
ŠILALĖ
ANYKŠČIAI
UTENA
ŠILUTĖ
RASEINIAI
IGNALINA
TAURAGĖ
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
SVENČIONYS
JONAVA
JURBARKAS
ŠAKIAI
ŠIRVINTOS
KALNUKAI
KAIŠIADORYS
VILNIUS
PRIENAI
TRAKAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
ŠALČININKAI
LAZDIJAI
VARĖNA
NEMUNAS
VENTA
JŪRA
ŠEŠUPĖ
MERKYS
ŠVENTOJI
ŽEIMENA
NEVĖŽIS
DUBYSA
MŪŠA
MINIJA
rugiagėlė
kaukutis / kukalis
mėlynė
rugiakvietka
vasil-, vasil- var.
mėlužiedis
silk-, šilk- var.

la. *pelašķis*

lie. *kraujažolė*

THE YARROW

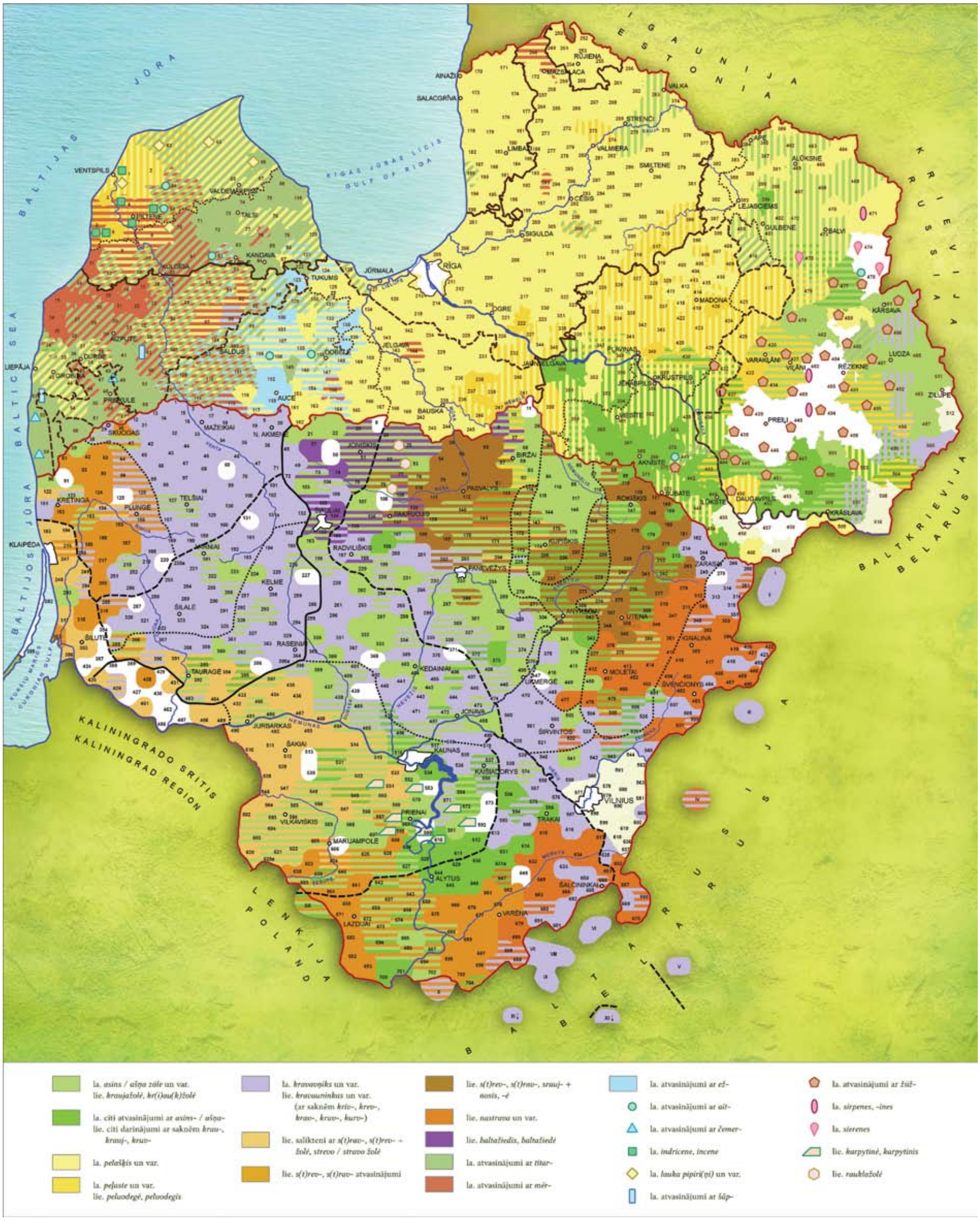
BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTIJOS JŪRA
BALTIC SEA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
LIETUVA
LITHUANIA
KURŠIU MARIOS
CURONIAN GULF
VENTSPILS
KANDAVA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
SALACGRĪVA
AINAŽI
RŪJIENA
VALKA
STRENČI
LIMBAŽI
VALMIERA
SMILTENE
CĒSIS
SIGULDA
LEJASCIEMS
GULBENE
ALŪKSNE
BALVI
MADONA
LIEPĀJA
AIZPUTE
DURBE
SALDUS
DOBELE
JELGAVA
JĒKABPILS
KRUSTPILS
PĀVILOSTA
PRIEKULE
AUCE
BAUSKA
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
AKMENĖ
KRETINGA
TELŠIAI
PLUNGĖ
MAŽEIKIAI
KLAIPĖDA
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
KELMĖ
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
KEDAINIAI
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
JONAVA
ŠIRVINTOS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
UTENA
ANYKŠČIAI
IGNALINA
ŠVENČIONYS
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
ŠALČININKAI
VARĖNA
LAZDIJAI
RĖZEKNE
VIĻĀNI
VARAKĻĀNI
LUDZA
ZILUPE
PREIĻI
AKNĪSTE
JĒKABPILS
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
RIEBIŅI
SUBATE
LĪKSNE
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
AIZKRAUKLE
CARAVAS
la. asins / ašņa zāle un var.
lie. kraujažolė, kr(i)au(k)žolė
la. citi atvasinājumi ar asins- / ašņa-
lie. citi darinājumi ar sakņēm krau-, krauj-, kruv-
la. pelašķis un var.
la. pefaste un var.
lie. peluodegė, peluodegis
la. kraukšķis un var.
lie. kraukuminkas un var.
(ar sakņēm kriv-, krev-, krav-, kruv-, kurv-)
lie. salikteni ar s(t)rau-, s(t)rov- + žolė, strevo / stravo žolė
lie. s(t)rev-, s(t)rav- atvasinājumi
lie. s(t)rev-, s(t)rav-, srauj- + nosis, -ė
lie. nastrava un var.
lie. baltažiedis, baltažiedė
la. atvasinājumi ar ītar-
la. atvasinājumi ar mēr-
la. atvasinājumi ar ež-
la. atvasinājumi ar ait-
la. atvasinājumi ar čemer-
la. indrīcene, incene
la. lauku pipiŗi(ņi) un var.
la. atvasinājumi ar šāp-
la. atvasinājumi ar žūž-
la. sirpenes, -ines
la. sieremes
lie. karpytinė, karpytinis
lie. raukšlažolė

la. *ceļteka*

lie. *gyslotis*

THE PLANTAIN

la. *cefmallapa, cefmallapa*
la. *cefmaltite*
la. *cefa lapa, cefalapa, ceflapa*
lie. *kelio lapas*
lie. *kelio tetena*
la. *cefalépe*
la. *celmene, celmine*
la. *celmeylapa*
la. *cefteka*
la. *cefteklapa*
la. *cefbežlapa, dzefbežlapa*
la. *dzīslene*
lie. *gyslotis, gysluotis, gyslotas, gyslonas*
la. *dzīsllapa*
lie. *gyslalapis*
la. *taka lapa, teka lapa*
lie. *traukšlapis, traukalapis*
lie. *traukžolė, traukažolė*
lie. *traukas, traukutis*
lie. *raukžolė*
la. *baicele*
lie. *bebkelė*

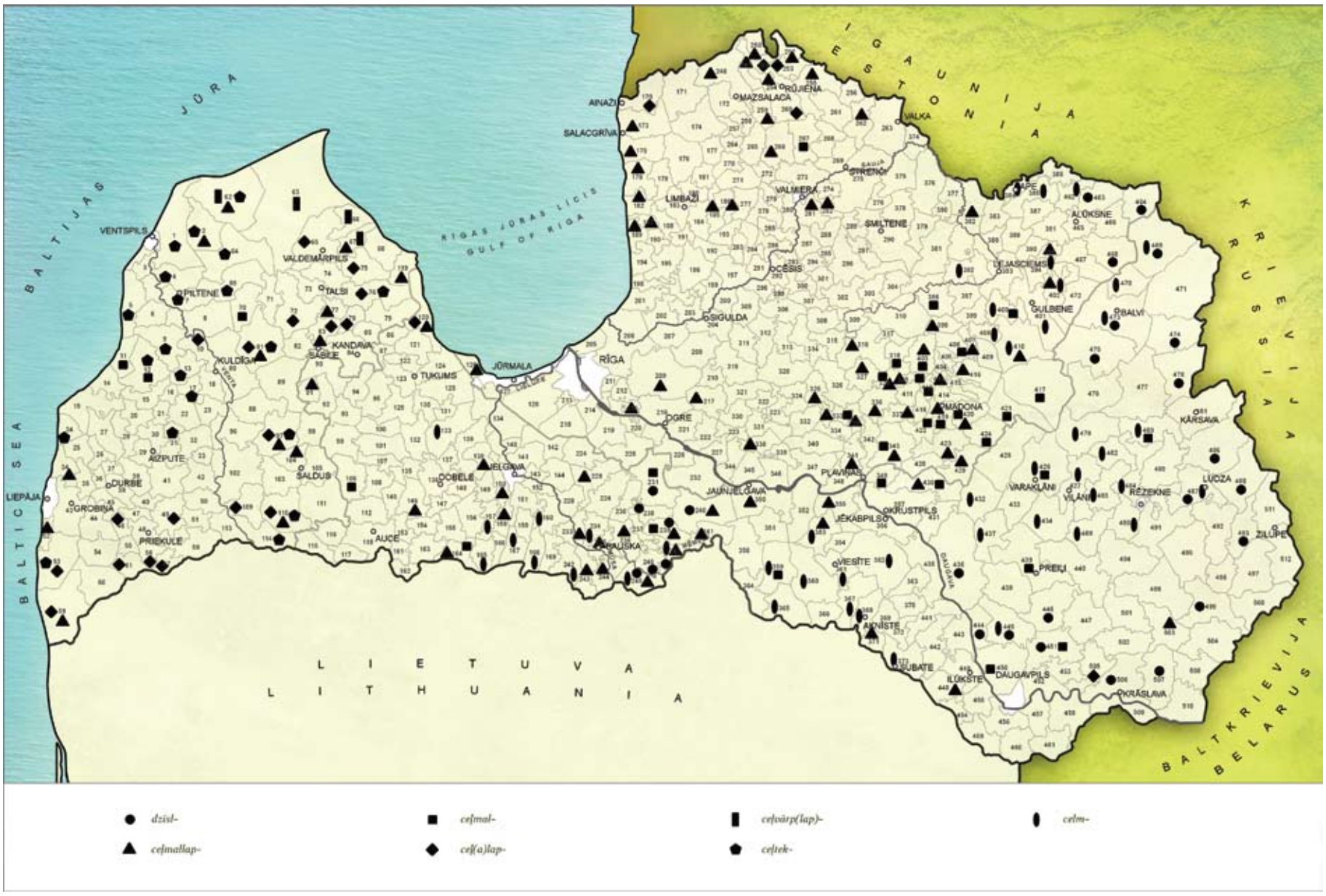

● *dzīvl-* ■ *ceļmal-* ▮ *ceļvārp(lap)-* ⬮ *celm-*

▲ *ceļmallap-* ◆ *ceļ(a)lap-* ⬟ *ceļtek-*

la. *āboliņš*

lie. *dobilas*

THE CLOVER

BALTIJAS JŪRA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIA
LIETUVA
LITHUANIA
BALTIJOS JŪRA
BALTIC SEA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
VENTSPILS
KULDĪGA
PIEKULE
LIEPĀJA
GROBIŅA
DURBE
AIZPUTE
SALDUS
TALSI
PILTENE
VALDEMĀRPILS
SABILE
KANDAVA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
AINAŽI
SALACGRĪVA
LIMBAŽI
MAZSALACA
RŪJIENA
VALKA
STRENČI
VALMIERA
SMILTENE
CĒSIS
SIGULDA
APE
ALŪKSNE
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
MADONA
OGRE
JELGAVA
DOBELE
AUCE
BAUSKA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
KRUSTPILS
JĒKABPILS
VIESĪTE
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
KĀRSAVA
ZILUPE
PREIĻI
AKNĪSTE
ROKIŠKIS
SUBATE
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
ŽARĖNAI
UTENA
IGNALINA
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
ANYKŠČIAI
PANEVĖŽYS
KUPIŠKIS
RADVILIŠKIS
PAKRUOJIS
PASVALYS
BIRŽAI
ŠIAULIAI
KELMĖ
ŠILALĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
ŠILUTĖ
KLAIPĖDA
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
VARNIAI
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
JONAVA
ŠIRVINTOS
UKMERGĖ
KĖDAINIAI
JURBARKAS
ŠAKIAI
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
VARĖNA
LAZDIJAI
ŠALČININKAI
249
262
175
189
185
281
392
462
402
474
316
209
419
480
338
426
133
106
229
110
164
245
353
490
492
445
368
59
109
112
102
49
43
92
53
35
190
191
247
203
174
212
313
263
300
305
374
418
288
286
363
353
388
392
441
451
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
63
1
81
84
12
24
31
I.
II.
III.
IV.
V.

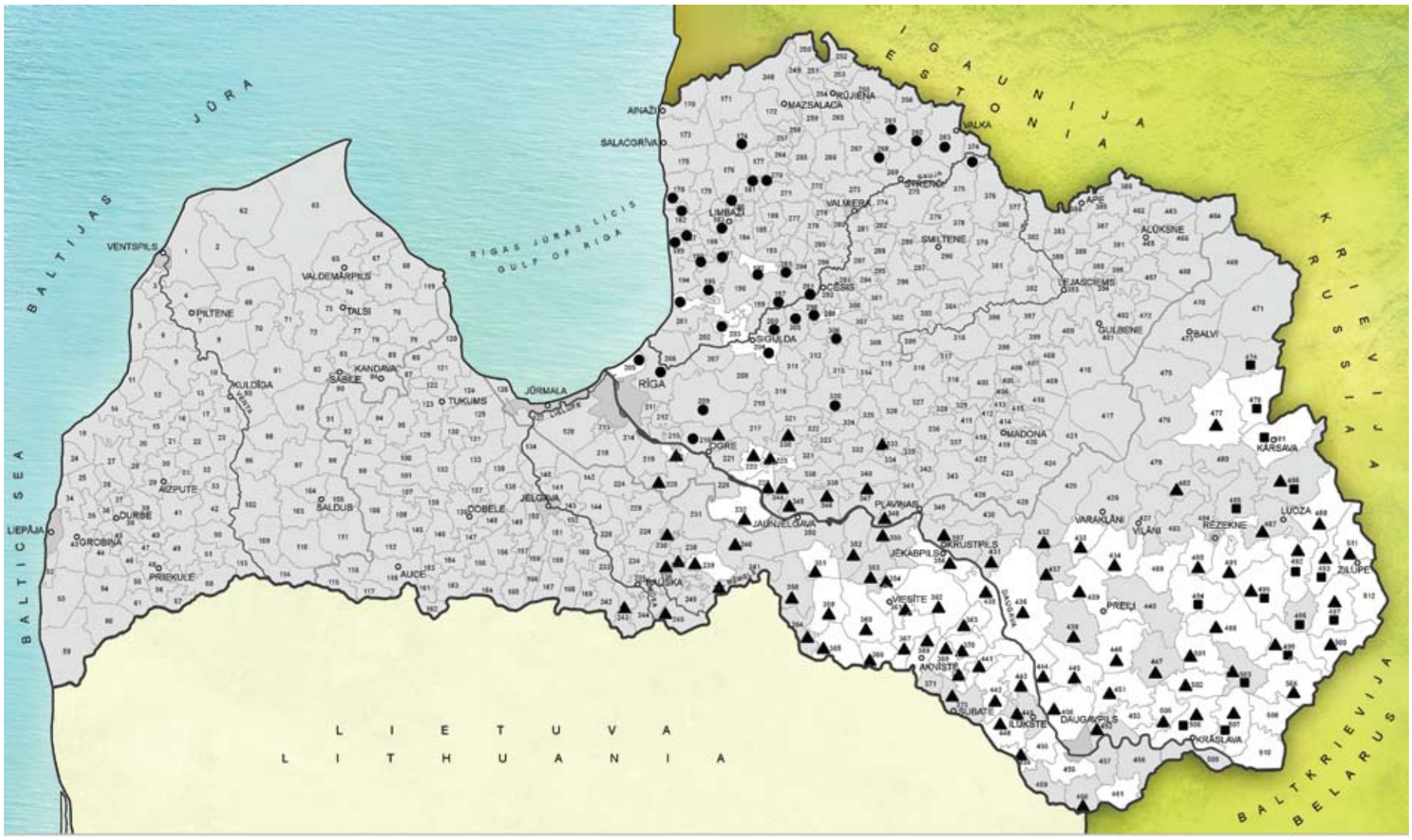

ābuols, ābuoliņš un var. ● *amuols, amuoliņš un var.* ▲ *dābuols, dābuoliņš un var.* ■ *klevers*

la. *saulespuķe*

lie. *saulėgrąža*

THE SUNFLOWER

BALTIJAS JŪRA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIC SEA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
LATVIJA
LATVIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LIETUVA
LITHUANIA
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
BALTIJOS JŪRA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PIĻTENE
TALSI
SABILE
KANDAVA
KULDĪGA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
AIZPUTE
DURBE
LIEPĀJA
GRĪNIŅA
PRIEKULE
SALDUS
DOBELE
JELGAVA
AUCE
BAUSKA
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
SKUODAS
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
ŠIAULIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
KELMĖ
ŠILALĖ
PANEVĖŽYS
KUPIŠKIS
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
JONAVA
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
ŠIRVINTOS
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
PRIENAI
TRAKAI
VILNIUS
ALYTUS
LAZDIJAI
VARĖNA
ŠALČININKAI
RŪJIENA
MAZSALACA
AINAŽI
SALACGRĪVA
VALKA
STRENČI
LIMBAŽI
VALMIERA
SMILTENE
CĒSIS
SIGULDA
APE
ALŪKSNE
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
MADONA
OGRE
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
KRUSTPILS
JĒKABPILS
VIESĪTE
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
PREIĻI
AKNĪSTE
SUBATE
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
ROKIŠĶIS
ZARASAI
UTENA
ANYKŠČIAI
IGNALINA
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
KĀRSAVA
175
249
282
189
185
281
392
462
402
474
316
209
419
480
338
426
229
133
106
110
164
245
353
490
492
53
92
43
35
49
59
368
445
102
109
112
507
247
190
191
212
174
203
263
286
288
313
305
300
374
418
363
353
388
392
441
451
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
I. saulėspaukštė ir var.
Lie. saulėgrąžų, saulagrįžų ir var.
Ia. saulgrįžos
Lie. saul(ė)žolė ir var.
Lie. saul(ė)žolynis ir var.
Ia. saulstruoze
Lie. saulstrofės
Lie. saul(ė)ogrėzdis
Lie. saulolestis
Ia. saulene
Lie. slunečnikas
Ia. semiĉka
Lie. semečke

la. *ziemas kvieši*

lie. *žieminiai kviečiai*

THE WINTER WHEAT

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIC SEA
ESTIJA
KRIEVIJA
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PIĻTENE
TALSI
KANDAVA
KULDĪGA
ĀZPUTE
DURBE
LIEPĀJA
GROBIŅA
PRIEKULE
SKUODAS
AUCE
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
KLAIPĖDA
ŠILUTĖ
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
ŠILALĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
KELMĖ
ŠIAULIAI
RADVILIŠKIS
JONIŠKIS
PAKRUOJIS
PASVALYS
BIRŽAI
JŪRMALA
TUKUMS
RĪGA
DOBELE
JELGAVA
JAUNJELGAVA
DOGRE
AINAŽI
SALACGRĪVA
RŪJIENA
MAZSALACA
VALKA
STRENČI
LIMBAŽI
VALMIERA
CĒSIS
SMILTENE
SIGULDA
APE
ALŪKSNE
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
MADONA
KĀRSAVA
PLAVIŅAS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
REZEKNE
LUDZA
JĒKABPILS
KRUSTPILS
ZILUPE
VIESĪTE
PREIĻI
AKNĪSTE
ROKIŠKIS
JŪBARAI
LŪKŠTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
KUPIŠKIS
ZARASAI
PANEVĖŽYS
ANYKŠČIAI
UTENA
IGNALINA
MOLĖTAI
UKMERGĖ
ŠVENČIONYS
KEDAINIAI
JONAVA
ŠIRVINTOS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ŠAKIAI
JURBARKAS
ALYTUS
SALČININKAI
VARĖNA
LAZDIJAI
KALINIGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
BALTKRIEVIJA
BELARUS
la. (ziemas) kviešiir. (žieminiai) kviečiai
la. pūri / pūķi
lie. pūrai

la. *labība*

lie. *javai*

THE CROPS

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LIETUVA
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
VENTSPILS
LIEPĀJA
KLAIPĖDA
JŪRMALA
RĪGA
DAUGAVPILS
VILNIUS
KAUNAS
ŠIAULIAI
PANEVĖŽYS
ALYTUS
MARIJAMPOLĖ
TAURAGĖ
TELŠIAI
UTENA
ZARASAI
IGNALINA
ŠVENČIONYS
KRĀSLAVA
ILŪKSTE
ROKIŠKIS
SUBATE
ŠALČININKAI
VARĖNA
LAZDIJAI
PRIENAI
TRAKAI
VILKAVIŠKIS
KAIŠIADORYS
ŠAKIAI
JURBARKAS
ŠILUTĖ
RASEINIAI
KELMĖ
ŠILALĖ
PLUNGĖ
KRETINGA
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
KUPIŠKIS
ANYKŠČIAI
MOLĖTAI
ŠVIRINTOS
KEDAINIAI
JONAVA
UKMERGĖ
VARNIAI
RADVILIŠKIS
AUCE
DOBELE
BAUSKA
JELGAVA
SALDUS
AIZPUTE
KULDĪGA
TUKUMS
OGRE
SIGULDA
CĒSIS
LIMBAŽI
SALACGRĪVA
AINAŽI
ROJIENA
MAZSALACA
VALKA
STRENČI
VALMIERA
SMILTENE
APE
ALŪKSNE
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
MADONA
VARAKĻĀNI
PLAVIŅAS
JAUNJELGAVA
KRUSTPILS
JĒKABPILS
VIESĪTE
AKNĪSTE
PREIĻI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
KĀRSAVA
VENTSPILS
PIĻTENE
TALSI
VALDEMĀRPILS
SABILE
KANDAVA
63
1
81
84
12
24
31
133
106
110
53
92
43
35
49
102
109
112
59
164
245
190
191
247
286
288
363
353
388
392
491
495
441
263
300
374
203
174
212
313
305
451
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
249
262
175
185
189
281
392
402
474
316
209
419
338
480
426
490
492
353
368
445
507
229
NEMUNAS
VENTA
LIELUPE
DAUGAVA
NEVĖŽIS
ŠVENTOJI
SVIRNA
ŽEIMENA
MERKYS
NEMUNAS
NERIS
VILIJA
NEMUNAS
la. labība
la. maize 'labība'
lie. duona 'labība'
lie. javai
lie. nauda

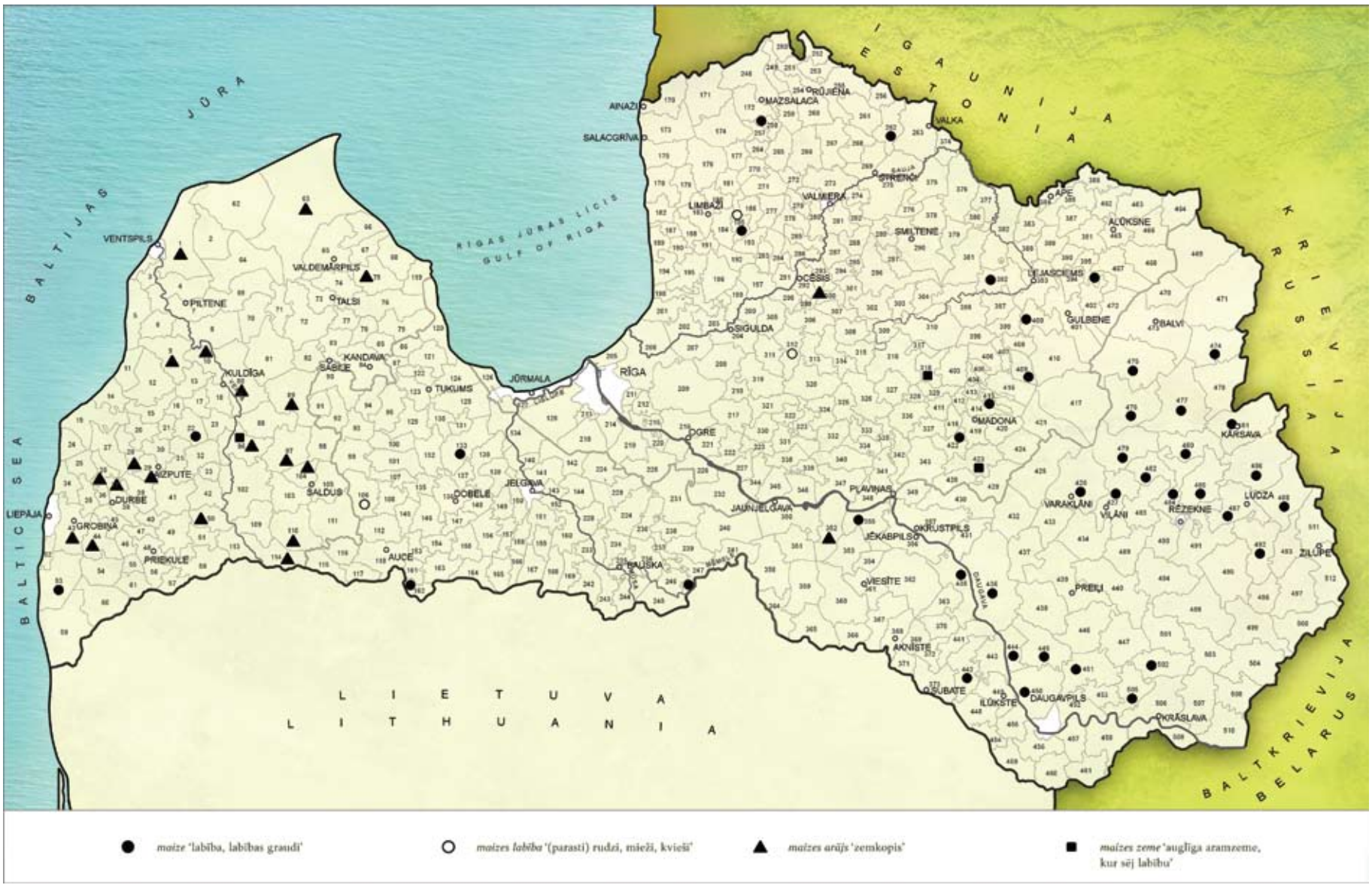
JŪRA
BALTIJAS
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTIC SEA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LIETUVA
LITHUANIA
AINAŽI
SALACGRĪVA
MAZSALACA
RŪJIENA
VALKA
STRENČI
VALMIERA
LIMBAŽI
SMILTENE
ALŪKSNE
CĒSIS
LĒDURGA
GULBENE
BALVI
SIGULDA
RĪGA
JŪRMALA
TUKUMS
KANDAVA
SABILE
KULDĪGA
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
TALSI
PĀVILOSTA
LIEPĀJA
GROBIŅA
DURBE
AIZPUTE
SALDUS
OBELE
JELGAVA
DOBELE
AUCE
PRIEKULE
BAUSKA
DOGRE
MADONA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
JĒKABPILS
KRUSTPILS
VIESĪTE
AKNĪSTE
ILŪKSTE
SUBATE
DAUGAVPILS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
KRĀSLAVA
ZILUPE
PREIĻI
KĀRSAVA
DAUGAVA
maize ‘labība, labības graudi’
maizes labība ‘(parasti) rudzi, mieži, kvieši’
maizes arājs ‘zemkopis’
maizes zeme ‘augliga aramzeme, kur sēj labību’

la. *griķi*

lie. *grikiai*

THE BUCKWHEAT

BALTIJAS JŪRA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIC SEA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LIETUVA
LENKIJA
POLAND
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
BALTIJOS JŪRA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
RŪJIENA
MAZSALACA
AINAŽI
SALACGRĪVA
VALKA
STRENČI
APE
ALŪKSNE
LIMBAŽI
VALMIERA
SMILTENE
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
CĒSIS
LEJASCIEMS
PILTENE
TALSI
GULBENE
BALVI
SIGULDA
SABILE
KANDAVA
KULDĪGA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
MADONA
KĀRSAVA
DOBELE
DOGNE
JELGAVA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
LIEPĀJA
AIZPUTE
DURBE
GROBIŅA
SALDUS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
KRUSTPILS
JĒKABPILS
PRIEKULE
AUCE
BAUSKA
ZILUPE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
VIESĪTE
PREIĻI
JONIŠKIS
BIRŽAI
AKNĪSTE
SUBATE
ROKIŠKIS
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
ŠIAULIAI
KUPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
PANEVĖŽYS
ZARASAI
KELMĖ
ANYKŠČIAI
UTENA
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
IGNALINA
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
TAURAGĖ
ŠVENČIONYS
JURBARKAS
JONAVA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
TRAKAI
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
ŠALČININKAI
LAZDIJAI
VARĖNA
249
262
175
185
189
281
462
392
402
474
316
209
419
480
338
426
133
106
229
353
490
492
110
164
245
53
92
43
35
49
109
112
368
445
102
190
191
174
212
247
203
507
286
288
263
313
305
300
374
418
363
353
388
392
441
451
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
IV
Ia. grįžis
Iav. grįžės, grįžus
Ia. dirįsi
Ia. ėmęsi

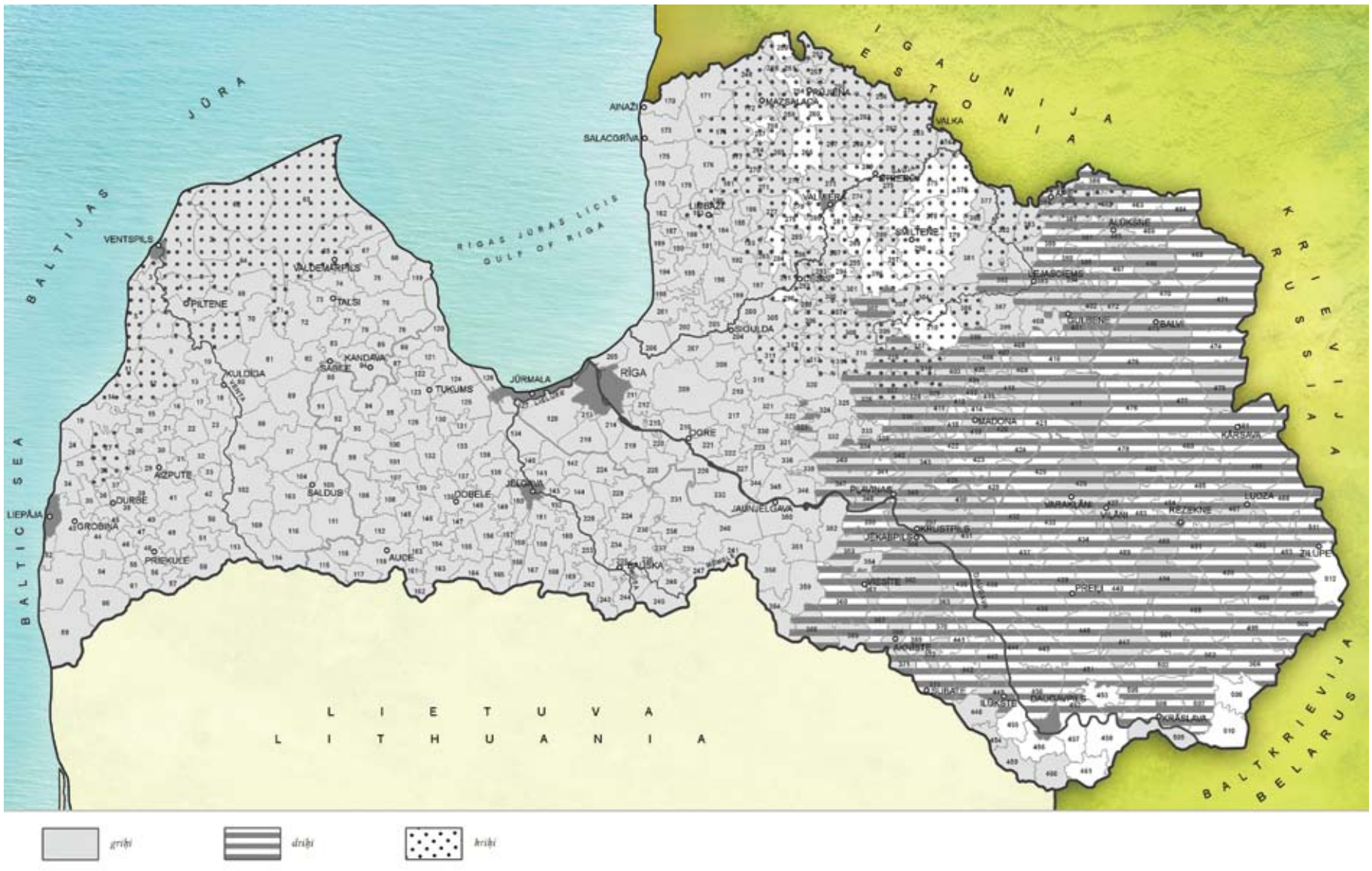

griķi *drišķi* *kriķi*

la. *sīpols*

lie. *svogūnas*

THE ONION

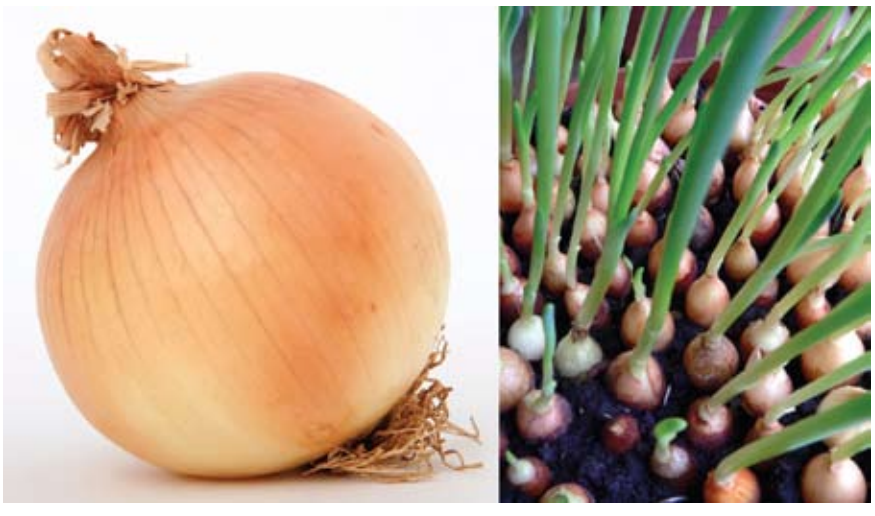

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
KURŠU MARIŅAS
CURONIAN GULF
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
ESTIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LATVIA
LIETUVA
LITHUANIA
VENTSPILS
1
63
PIEVENAS
PIEVENAS
PIEVENAS

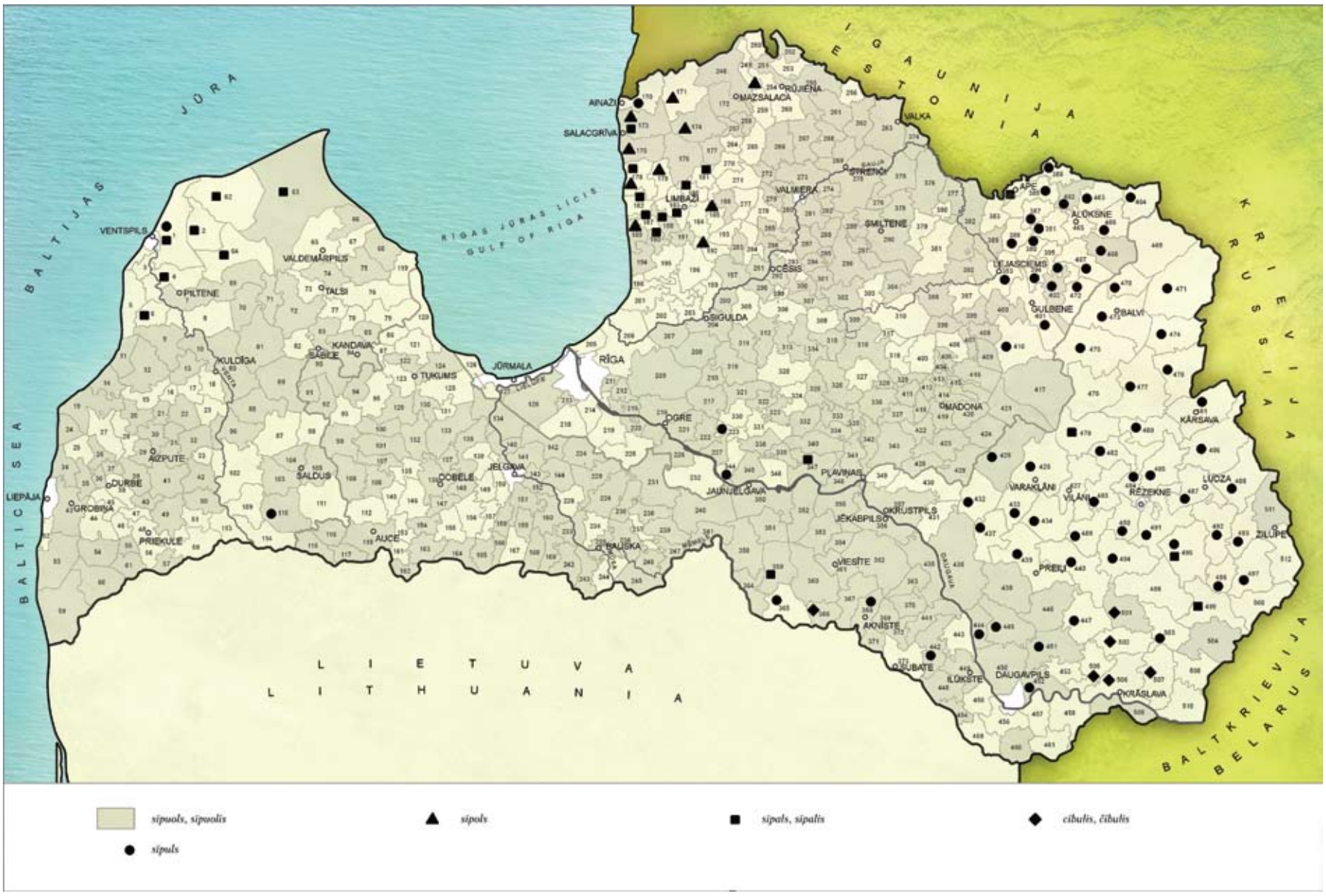

sīpuols, sīpoolis ▲ *sīpols* ■ *sīpals, sīpalis* ◆ *cibulis, čibulis*

● *sīpuls*

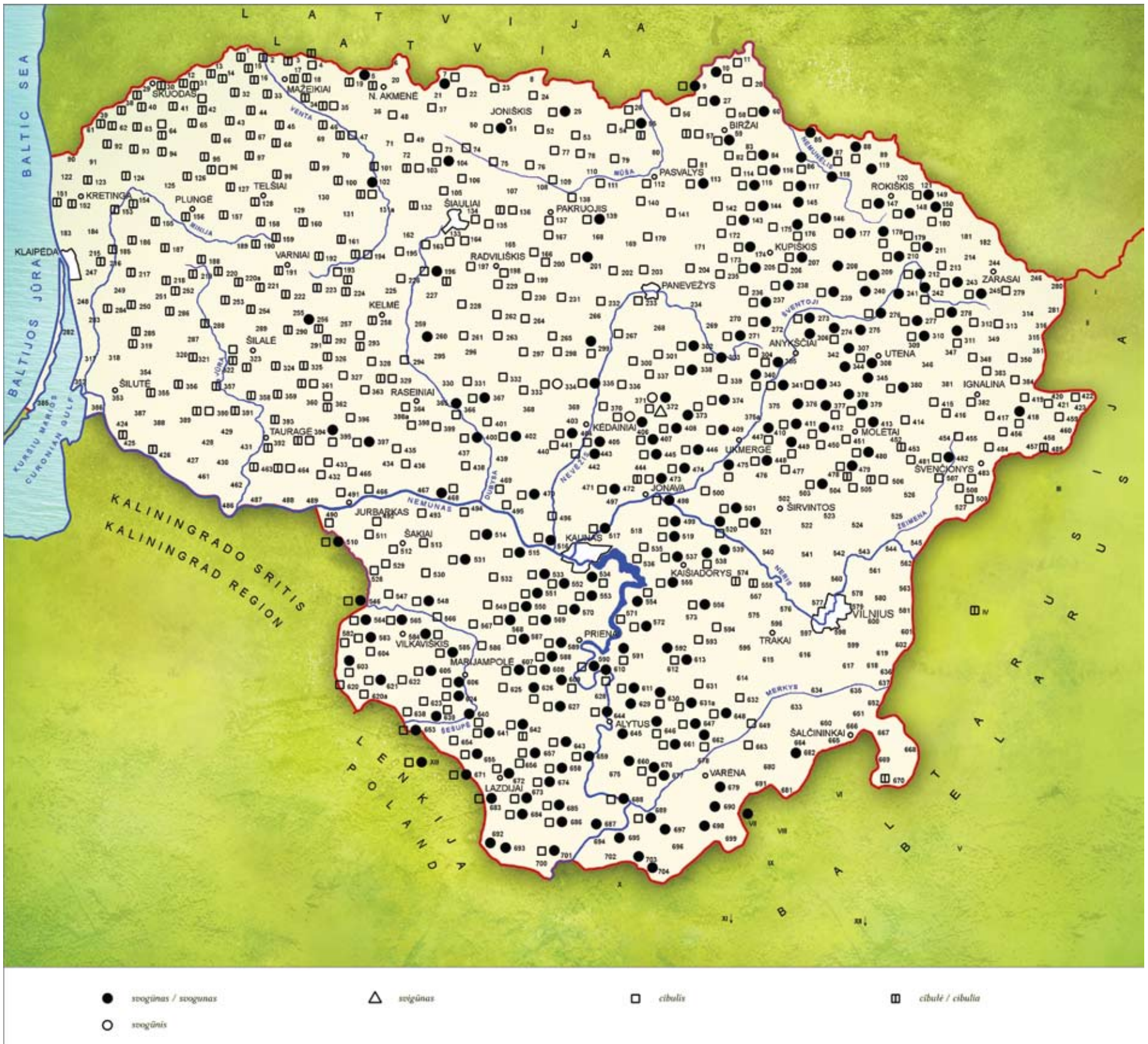
LATVIJA
LATVIA
BALTIC SEA
BALTIJOS JŪRA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
LIETUVA
LITHUANIA
BALTARUSIJA
BELARUS
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
ŠIAULIAI
PAKRUOJIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
ZARASAI
KELMĖ
ŠILALĖ
ANYKŠČIAI
UTENA
ŠILUTĖ
RASEINIAI
IGNALINA
TAURAGĖ
KĖDAINIAI
MOLĖTAI
UKMERGĖ
ŠVENČIONYS
JONAVA
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
ŠIRVINTOS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
ŠALČININKAI
VARĖNA
LAZDIJAI
NEMUNAS
VENTA
DUBYSA
NEVĖŽIS
MINIJA
NEMUNĖLIS
NEVĖŽIS
ŠEŠUPĖ
MERKYS
ŠVENTOJI
ŽEIMENA
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
svogūnas / svogunas
svogūnis
svėgūnas
cibulis
cibulė / cibulia

la. *ķiploks*

lie. *česnakas*

THE GARLIC

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTIJOS JŪRA
BALTIC SEA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LIETUVA
LATVIA
RŪJIENA
MAZSALACA
VALKA
AINAŽI
SALACGRĪVA
STRENČI
APE
ALŪKSNE
LIMBAŽI
VALMIERA
SMILTENE
CĒSIS
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
SIGULDA
RĪGA
JŪRMALA
MADONA
KĀRSAVA
OGRE
JELGAVA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
KRUSTPILS
JĒKABPILS
VIESĪTE
PREIĻI
ZILUPE
AKNĪSTE
SUBATE
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
ROKIŠĶIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
ŠIAULIAI
RADVILIŠKIS
PANEVĖŽYS
KUPIŠKIS
ZARASAI
UTENA
ANYKŠČIAI
IGNALINA
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
UKMERGĖ
JONAVA
ŠIRVINTOS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
ALYTUS
MARIJAMPOLE
VILKAVIŠKIS
LAZDIJAI
VARĖNA
ŠALČININKAI
DZŪKIJA
AUCE
BAUSKA
DOBELE
TUKUMS
KULDĪGA
TALSI
SABILE
KANDAVA
PILTENE
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
SALDUS
AIZPUTE
DURBE
GROBIŅA
LIEPĀJA
PRIEKULE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
KLAIPĖDA
ŠILUTĖ
TAURAGĖ
ŠILALĖ
RASEINIAI
KELMĖ
JURBARKAS
ŠAKIAI
NEMUNAS
NEMUNĖLIS
NERIS
VENTA
LĖLUPĖ
DUBYSA
MINIJA
63
1
24
31
53
92
12
81
84
133
106
110
164
43
35
49
102
190
191
247
286
288
363
353
388
392
491
495
530
620
625
609
649
669
686
702
175
185
189
249
262
281
392
402
474
316
209
419
480
426
338
229
353
490
492
368
445
59
109
112
507
174
203
212
313
263
300
305
374
418
441
451
500
519
245
IV
V
Ia. cząstėje tos var.
IIa. česnakas ir var.
Ia. ãnyplaukės tos var.
Ia. ãnyplaukės tos var.
Ia. užėmęs, užėmęs

la. *gurķis*

lie. *agurkas*

THE CUCUMBER

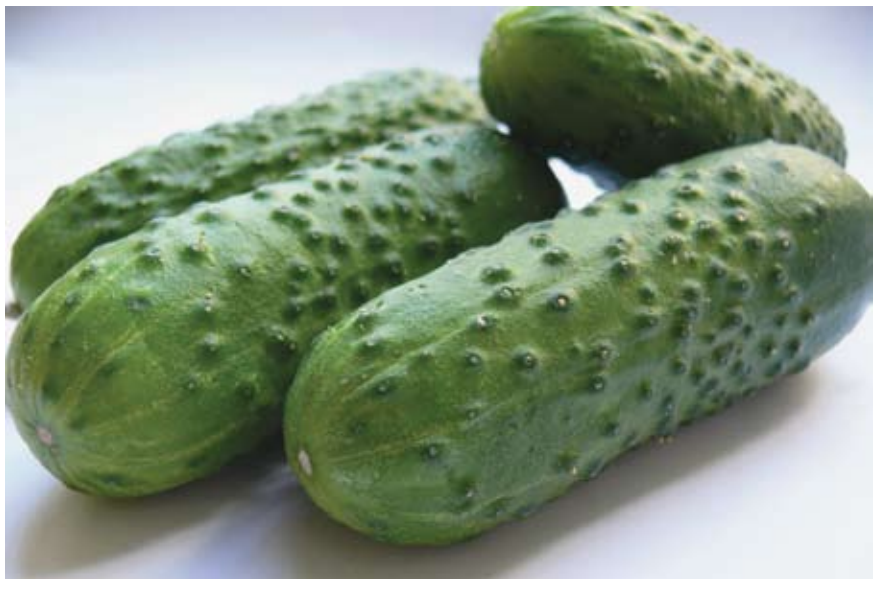

BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LIETUVA
LENKIJA
POLAND
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
BALTIJOS JŪRA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
VENTSPILS
1
63
VALDEMĀRPILS
PILTENE
TALSI
81
SABILE
84
KANDAVA
12
KULDĪGA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
209
24
31
AIZPUTE
LIEPĀJA
GROBIŅA
DURBE
PRIEKULE
53
SKUODAS
92
43
MAŽEIKIAI
35
N. AKMENĖ
AUCE
164
SALDUS
106
DOBELE
133
110
JELGAVA
229
OGRE
338
AINAŽI
SALACGRĪVA
175
LIMBAŽI
185
189
CĒSIS
SIGULDA
249
RŪJIENA
MAZSALACA
262
VALKA
STRENČI
VALMIERA
281
SMILTENE
316
392
LEJASCIEMS
APE
462
ALŪKSNE
402
GULBENE
BALVI
474
MADONA
419
480
KRĀSLAVA
426
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
LUDZA
RĒZEKNE
490
492
ZILUPE
JĒKABPILS
KRUSTPILS
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
353
VIESĪTE
PREIĻI
368
AKNĪSTE
445
SUBATE
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
507
ROKIŠKIS
BIRŽAI
59
49
JONIŠKIS
109
PASVALYS
112
PAKRUOJIS
ŠIAULIAI
102
BAUSKA
245
NEMUNAS
DUBYSA
NEVĖŽIS
MŪŠA
VENTA
MINIJA
DAUGAVA
ŠVENTOJI
KUPIŠKIS
174
203
PANEVĖŽYS
212
ZARASAI
313
UTENA
305
ANYKŠČIAI
263
300
374
363
RASEINIAI
KELMĖ
ŠILALĖ
286
288
247
KLAIPĖDA
TELŠIAI
190
VARNIAI
191
PLUNGĖ
ŠILUTĖ
353
388
TAURAGĖ
392
491
JURBARKAS
495
441
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
451
MOLĖTAI
IGNALINA
418
ŠVENČIONYS
500
JONAVA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
530
KAUNAS
519
KAIŠIADORYS
VILNIUS
IV
TRAKAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
620
625
609
ALYTUS
649
SALČININKAI
669
LAZDIJAI
686
702
VARĖNA
la. gurķis, gurķītis
lie. gurķis
lie. gurķis, gurķelis
la. mazais gurķis, mazgurķis
la. agurķe
lie. agurkas
lie. arurkas
lie. (v)agurkas
la. ogurcis

la. *kartupelis*

lie. *bulvė*

THE POTATO

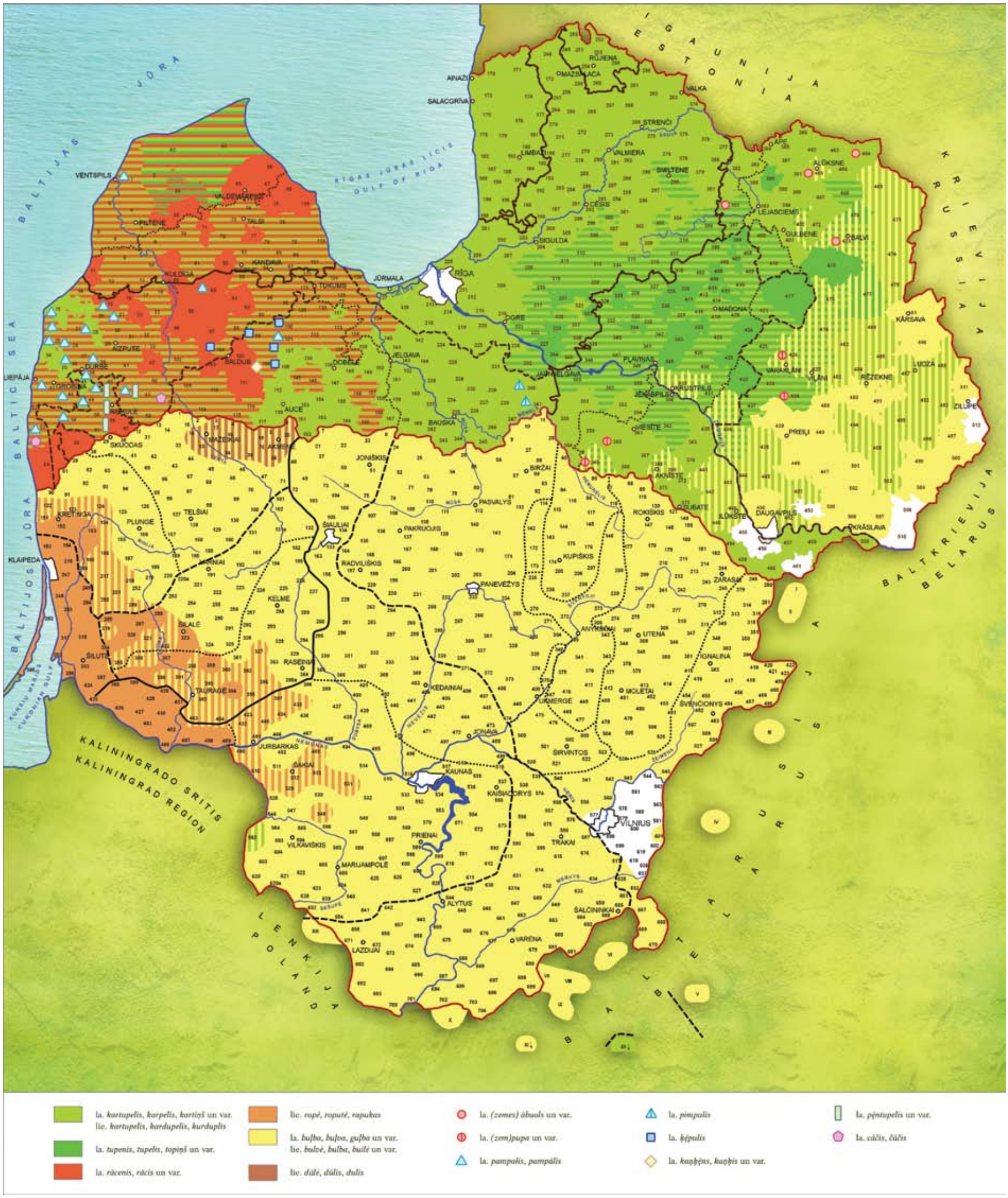

la. *kartupelis, karpelis, kartiņš* un var.
lie. *kartupelis, kardupelis, kurdupelis*

la. *tupenis, tupelis, topiņš* un var.

la. *rācenis, rācis* un var.

lie. *ropė, raputė, rapukas*

la. *buļba, buļva, guļba* un var.
lie. *bulvė, bulba, builė* un var.

lie. *dūlė, dūlis, dulis*

la. *(zemes) ābuols* un var.

la. *(zem)pupa* un var.

la. *pampalis, pampālis*

la. *pimpulis*

la. *ķ̦ēpulis*

la. *kaņķ̦ēns, kaņķ̦is* un var.

la. *pēntupelis* un var.

la. *cāčis, čāčis*

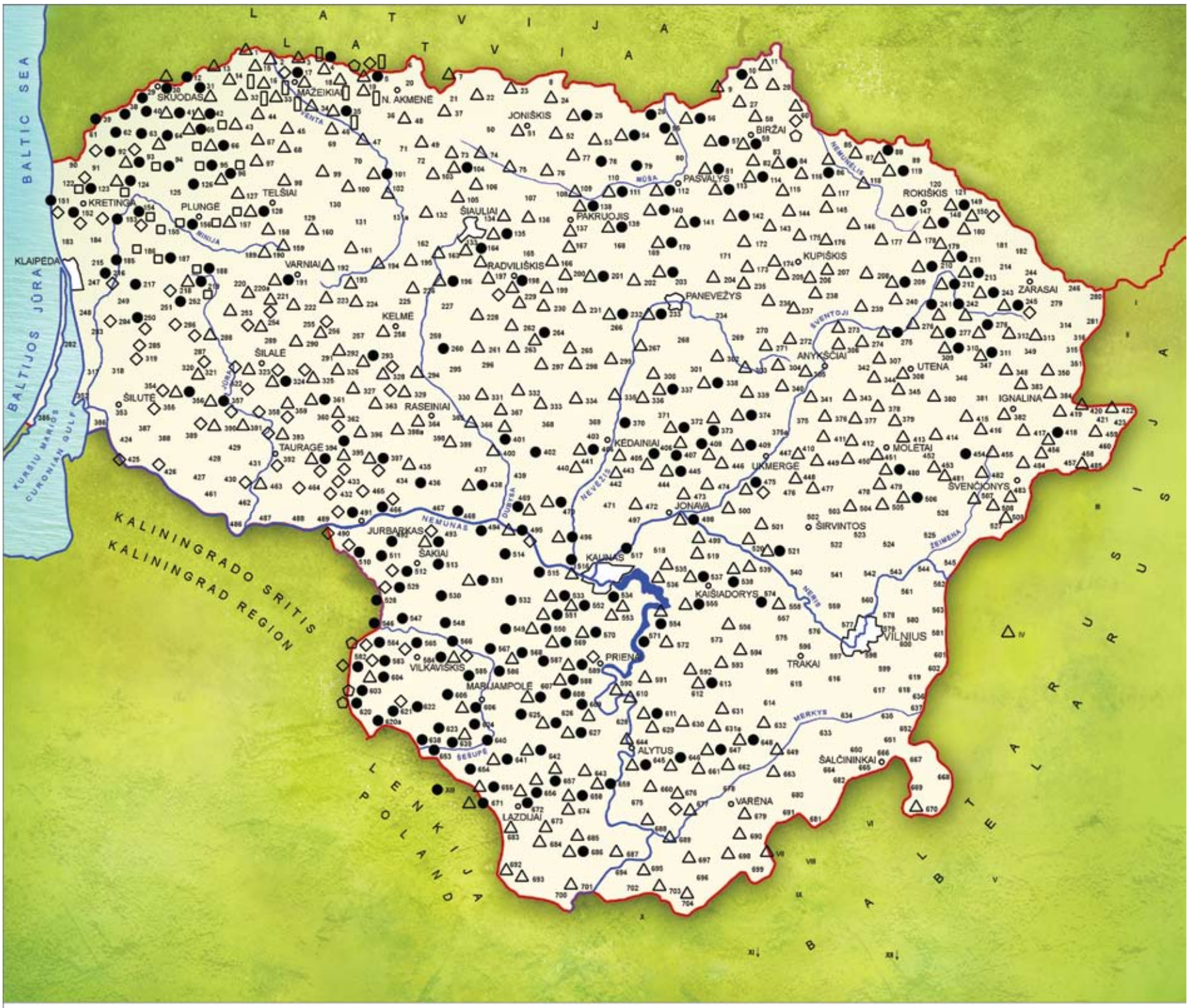

bulvė un var. — *buil-* var. — *dūl-, dul-* var. — *kurtupėlė, kurdupelis*

bul(i)b- var. — *rop-, rap-, rup-* var.

la. *kālis*

lie. *griežtis*

THE SWEDISH TURNIP

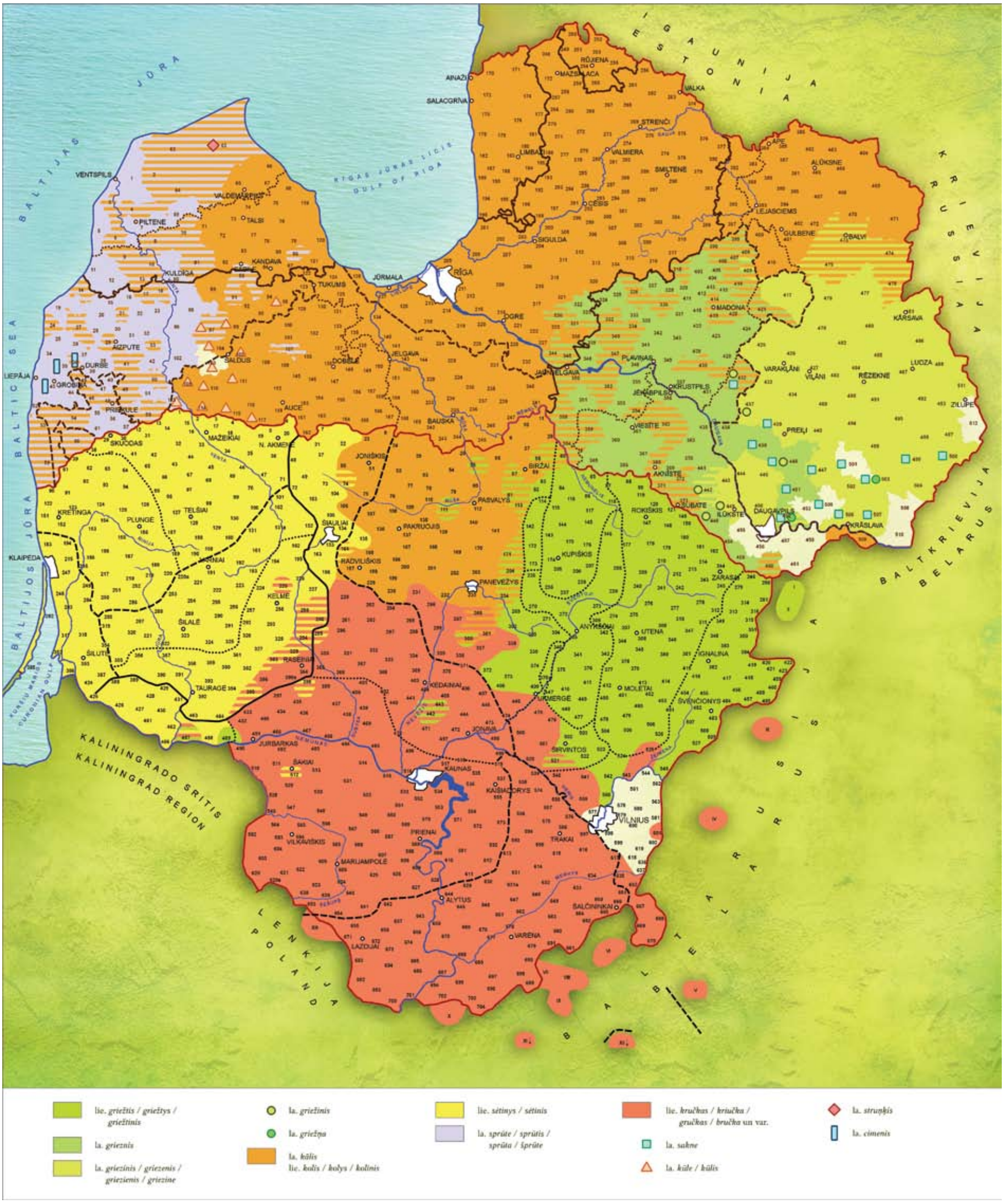
BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
VENTSPILS
PIEMARE
LIEPĀJA
KLAIPĖDA
RĪGA
JŪRMALA
DAUGAVA
LIELUPE
VENTA
NEMUNAS
NERIS
ŠVENTOJI
MINIJA
DUBISA
SVILAINĖ
KURŠIŲ MARIOS
KURSKIJ ZALIV
KURŠIŲ LAGUNA
KURONIAN LAGOON
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LIETUVA
RŪJIENA
MAZSALACA
APAŽI
SALACGRĪVA
VALKA
STRENČI
LIMBAŽI
VALMIERA
APE
ALŪKSNE
SMILTENE
CĒSIS
LEJASCIEMS
SIGULDA
GULBENE
BALVI
KANDAVA
TUKUMS
MADONA
KĀRSAVA
AIZPUTE
SALDUS
DOBELE
JELGAVA
PLAVIŅAS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
LUDZA
DURBE
GROBIŅA
PRIEKULE
AUCE
JĒKABPILS
KRUSTPILS
RĒZEKNE
ZILUPE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
BAUSKA
JONIŠKIS
BIRŽAI
AKNĪSTE
VIESĪTE
PREIĻI
KRETINGA
TELŠIAI
PLUNGĖ
PASVALYS
PAKRUOJUS
ŠIAULIAI
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
KLAIPĖDA
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
ZĀRASAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
ANYKŠČIAI
UTENA
ŠILUTĖ
RASEINIAI
IGNALINA
TAURAGĖ
KEDAINIAI
MOLĖTAI
UKMERGĖ
ŠVENČIONYS
JURBARKAS
JONAVA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
TRAKAI
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
ŠALČININKAI
LAZDIJAI
VARĖNA
lie. griežtis / griežtys / griežtinis
la. griezenis
la. griezinis / griezenis / griezienis / griezine
la. griežinis
la. griežņa
la. kāļis
lie. kalis / kalys / kalinis
lie. sėtinys / sėtinis
la. sprāte / sprātis / sprāta / šprāte
lie. kruchas / kriučka / gručkas / bručka un var.
la. sakne
la. kāle / kālis
la. struņķis
la. cimenis

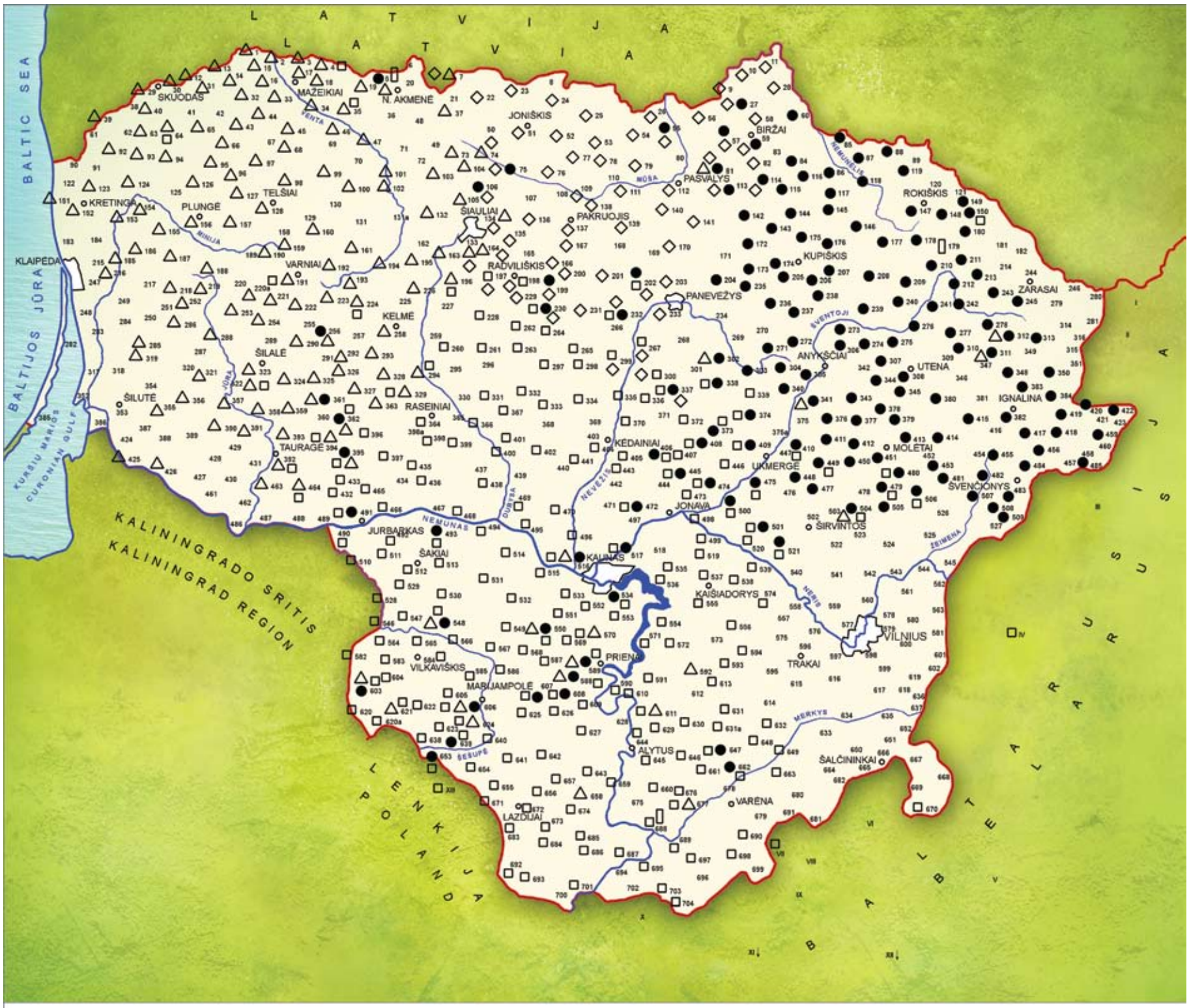

● *griežtis / griežtys / griežtinis*
□ *kr(i)učk-, gr(i)učk-, bručk-, dručk- var.*
◇ *kolis / kolys / kolinis / kolinys*
▯ *ropė / ropukas / roputis*
△ *sėtinis / sėtinys*

Baltu valodu atlants
Leksika 1: *flora*

Baltų kalbų atlasas
Leksika 1: *flora*

Atlas of the Baltic Languages
Leksika 1: *flora*

---

la. *meža zemene*

lie. *žemuogė*

THE WILD STRAWBERRY

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
ESTIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LATVIA
LIETUVA
LITHUANIA
VENTSPILS
KULDĪGA
TALSI
SABILE
KANDAVA
LIEPĀJA
GROBIŅA
AIZPUTE
SALDUS
DOBELE
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
JELGAVA
OGRE
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
AUCE
BAUSKA
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
ŠIAULIAI
PAKRUOJIS
RADVILIŠKIS
KELMĖ
KLAIPĖDA
VARNIAI
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
PANEVĖŽYS
KUPIŠKIS
ANYKŠČIAI
UTENA
ZARASAI
IGNALINA
ŠVENČIONYS
MOLĖTAI
UKMERGĖ
KĖDAINIAI
JURBARKAS
ŠAKIAI
JONAVA
KAUNAS
KAIŠIADORYS
ŠIRVINTOS
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
LAZDIJAI
VARĖNA
ŠALČININKAI
SUBATĖ
ROKIŠKIS
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
AKNĪSTE
VIESĪTE
JĒKABPILS
KRUSTPILS
VARAKLĀNI
VIĻĀNI
PREIĻI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
KĀRSAVA
MADONA
GULBENE
ALŪKSNE
APE
LEJASCIEMS
CĒSIS
SMILTENE
VALMIERA
STRENČI
LIMBAŽI
VALKA
MAZSALACA
RŪJIENA
AINAŽI
SALACGRĪVA
SIGULDA
BALVI
249
262
175
185
281
189
392
402
474
316
209
419
480
426
338
133
106
229
110
164
245
353
490
492
53
92
43
35
49
59
109
112
102
190
191
247
286
288
263
300
374
212
313
305
203
174
363
388
353
392
441
451
418
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
368
445
507
63
1
81
84
12
24
31
53
resursai
ištekliai
resources

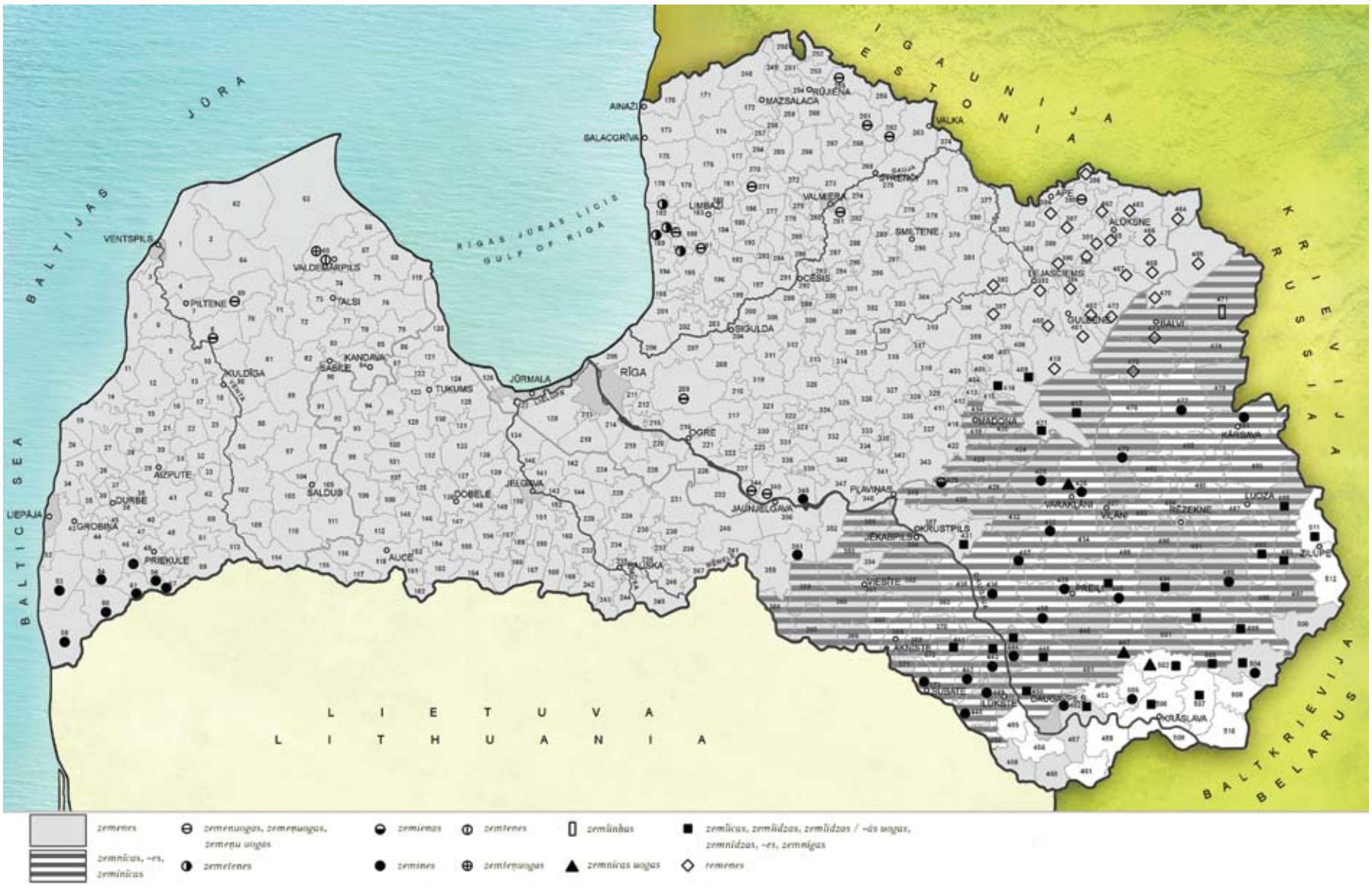
BALTIJAS JŪRA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LIETUVA
LITHUANIA
BALTIC SEA
VENTSPILS
LIEPĀJA
AINAŽI
SALACGRĪVA
MAZSALACA
RŪJIENA
VALKA
LIMBAŽI
VALMIERA
APE
ALŪKSNE
SMILTENE
CĒSIS
LIELVĀRDE
GULBENE
RIJALVI
SIGULDA
RĪGA
JŪRMALA
TUKUMS
KANDAVA
SABILE
KULDĪGA
VENTA
PIEŅAVA
LIELUPE
DAUGAVA
OGRE
JELGAVA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
MADONA
KRĀSLAVA
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
JĒKABPILS
AKNĪSTE
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
AIZPUTE
DURBE
GROBIŅA
PRIEKULE
SALDUS
AUCE
DOBELE
BAUSKA
ZEMGALE
ŽEMAITIJA
ŽEMAITIJOS NACIONALINIS PARKAS
ŽEMAITIJOS NACIONALINIS PARKAS
žemenes
žemenuogos, žemepuogos, žemeņu uogas
žemiemas
žemtenes
žemlinkas
žemlicas, žemlidzas, žemlidzas / -ds uogas, žemnidzas, -es, žemmigas
žemnīcas, -es, žemnīcas
žemetenes
žemines
žemteņuogas
žemnīcas uogas
remenes

la. *mellene*

lie. *mėlynė*

THE BILBERRY

BALTIJAS JŪRA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIC SEA
BALTIJOS JŪRA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
ESTIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LIETUVA
LENKIJA
POLAND
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
RŪJIENA
MAZSALACA
AINAŽI
SALACGRĪVA
VALKA
STRENČI
LIMBAŽI
VALMIERA
SMILTENE
APE
ALŪKSNE
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PIltENE
TALSI
CĒSIS
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
SIGULDA
SABILE
KANDAVA
KULDĪGA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
MADONA
KĀRSAVA
OGRE
AIZPUTE
SALDUS
JELGAVA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
LIEPĀJA
DURBE
GROBIŅA
PRIEKULE
DOBELE
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
KRUSTPILS
JĒKABPILS
ZILUPE
AUCE
BAUSKA
VIESĪTE
PREIĻI
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
AKNĪSTE
BIRŽAI
SUBATE
ROKIŠKIS
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
KRETINGA
PLUNGE
TELŠIAI
PAKRUOJIS
PASVALYS
KUPIŠKIS
ŽARĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
PANEVĖŽYS
ANYKŠČIAI
UTENA
ŠILUTĖ
KELMĖ
ŠILALĖ
RASEINIAI
IGNALINA
TAURAGĖ
KEDAINIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
JURBARKAS
JONAVA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
TRAKAI
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
ŠALČININKAI
LAZDIJAI
VARĖNA
63
1
249
262
175
185
189
281
392
462
402
474
316
209
419
480
338
426
133
106
229
110
164
245
490
492
353
368
445
53
92
43
35
49
59
102
109
112
507
247
190
191
203
174
212
286
288
263
300
305
313
374
418
363
353
388
392
441
451
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
IV
I. melleme su var., melleņu uogu su var.
II. melnica, -e, melnēdzu (uoga)
III. zilene lie. melenė
lie. samoriukas
lie. tikroji
lie. mylių uoga lie. juoda uoga
lie. mėlynė, mėlynuoke
lie. melenukas
lie. retuogė
lie. žemuogė

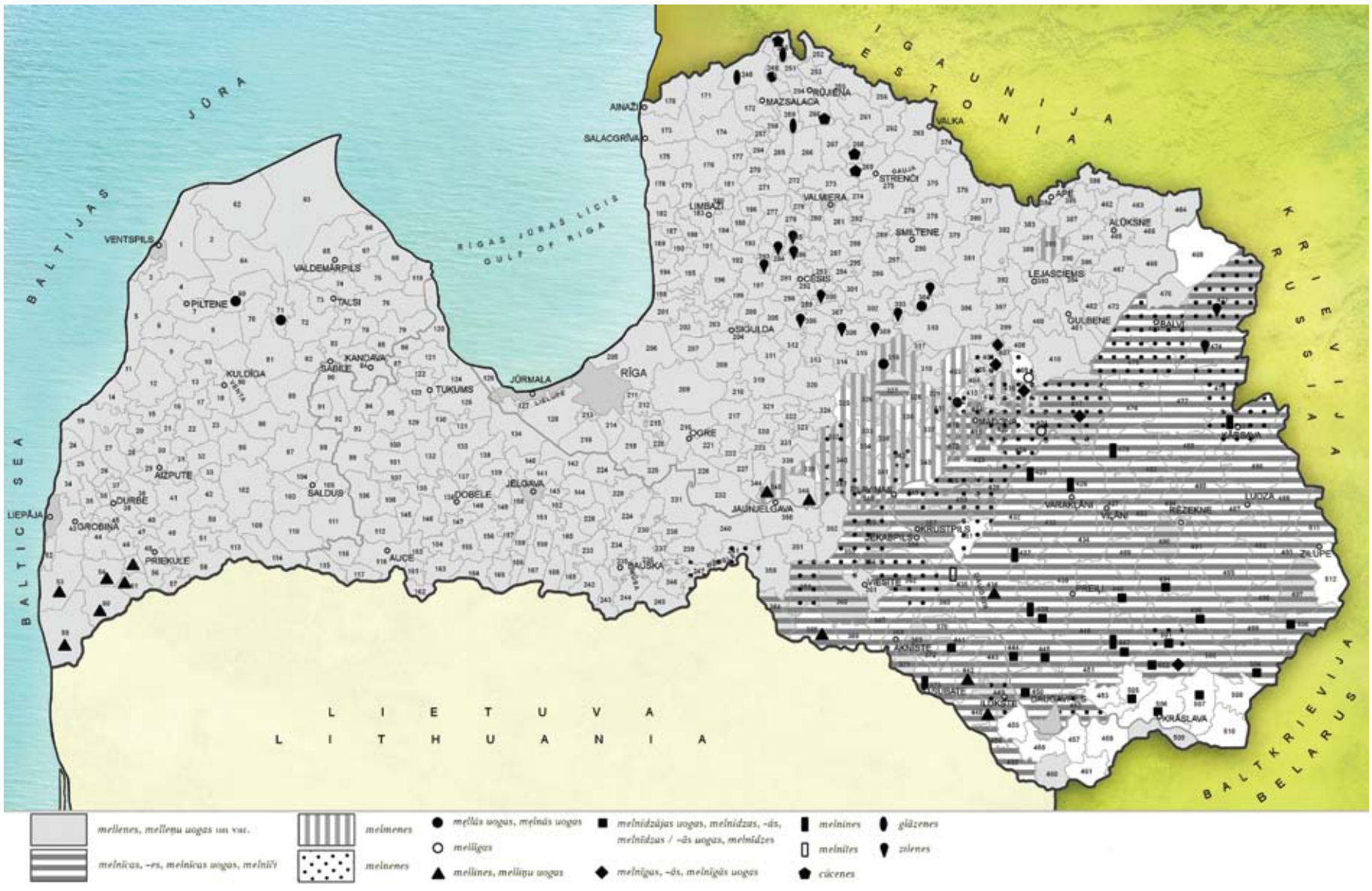
JŪRA
BALTIJAS
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
BALTIC SEA
LIETUVA
LITHUANIA
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PIĻTENE
TALSI
KULDĪGA
KANDAVA
SABILE
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
AINAŽI
SALACGRĪVA
MAZSALACA
RUJIENA
VALKA
STRENČI
VALMIERA
LIMBAŽI
SMILTENE
ALOKSNE
LEJASCIEMS
CĒSIS
SIGULDA
GULBENE
BALVI
OGRE
JĒKABPILS
AIZKRAUKLE
OKRUĻI
VIĻĀNI
REZEKNE
LUDZA
ZILUPE
JELGAVA
DOBELE
SALDUS
AIZPUTE
DURBE
LIEPĀJA
AIGROBIŅA
PRIEKULE
AUCE
BAUSKA
JAUNJELGAVA
AKNĪSTE
LUKNAJA
KRĀSLAVA
mellenes, melleņu ogas un var.
melnīcas, -es, melnīcas ogas, melnāčī
melmenes
melnenes
mellās ogas, mellnās ogas
melliģas
mellenes, melliņu ogas
melnidzājas ogas, melnidzas, -ās, melnīdzas / -ās ogas, melnidzes
melnīgas, -ās, melnīgās ogas
melnines
melnītes
cūcenes
gāzenes
zilenes

la. *kazene*

lie. *gervuogė*

THE BLACKBERRY

la. *kazene* un var.
la. *cūcene*
lie. *meškos ausietė*
lie. *geresnė*
lie. *braižanti avėčia*
la. *kazlipe, kažlipe*
lie. *kiaul(ia)ausietė*
lie. *geruogė, geruogė, gerv(i)auogė*
lie. *varnuogė, varnauogė*
lie. *draskė*
la. *meĺnā aviek(k)a* un var. lie. *juoda avietė, juodavėtė juodoji avėčia* un var.
la. *lācene*

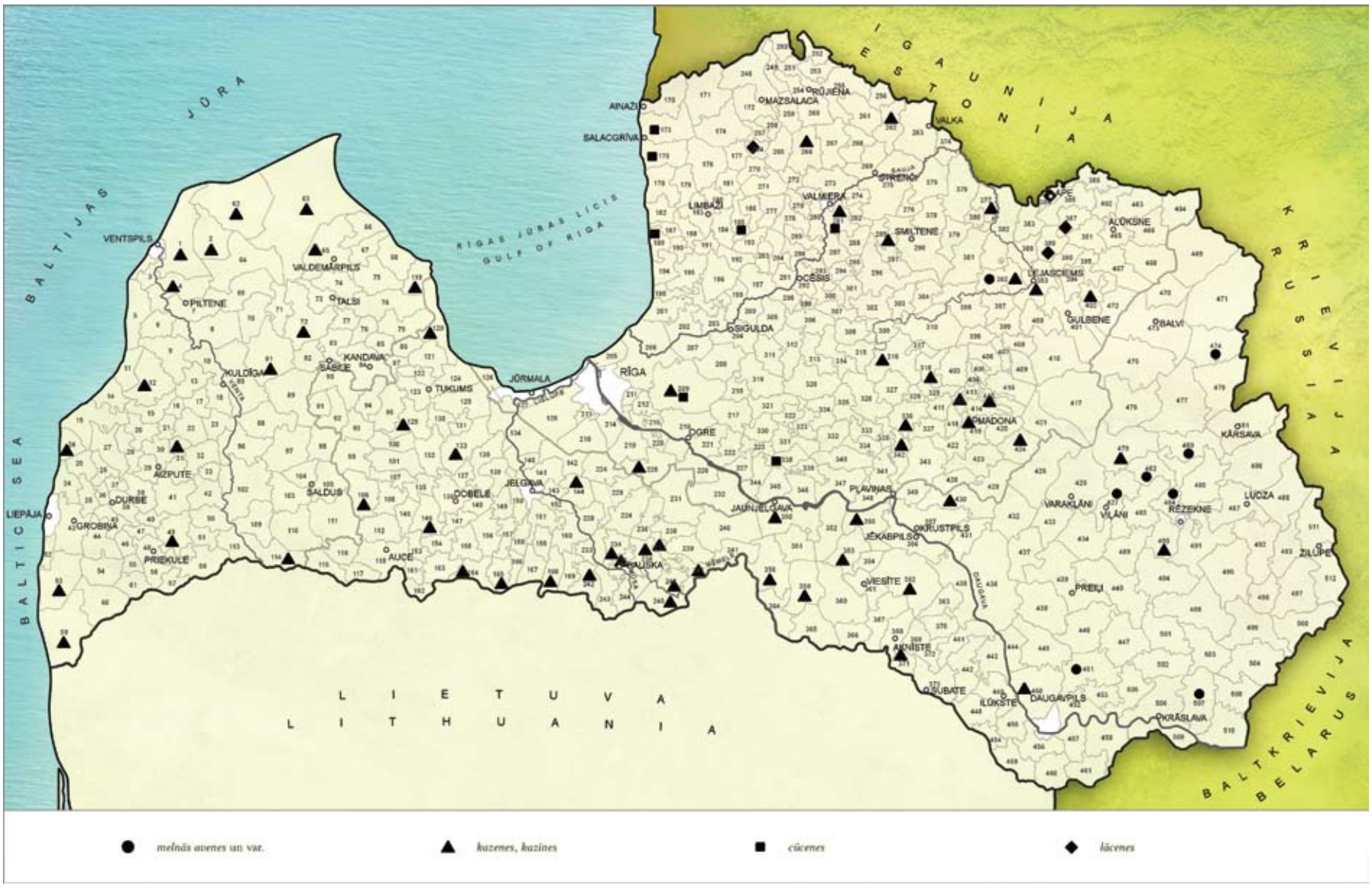
BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
BALTIC SEA
LIETUVA
LITHUANIA
AINAŽI
SALACGRĪVA
MAZSALACA
RŪJIENA
VALKA
LIMBAŽI
VALMIERA
STRENČI
SMILTENE
ALŪKSNE
CĒSIS
LĀSMAIĻI
GULBENE
BALVI
SIGULDA
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PILTENE
TALSI
KANDAVA
SĀBILE
KULDĪGA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
MADONA
KārsAVA
DOBELE
JELGAVA
DOBELE
AIZPUTE
DURBE
SALDUS
LIEPĀJA
GROBIŅA
PRIEKULE
AUCE
PLAVIŅAS
JAUNJELGAVA
JĒKABPILS
KRUSTPILS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
VIESĪTE
PREIĻI
AIZKRAUKLE
SUBATE
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
DAUGAVA
melnās alkenes un var.
kazenes, kazines
cūcenes
lācenes

la. *avene*

lie. *avietė*

THE RASPBERRY

Ia. *aviete, avietene* un var.
Iie. *avietė* ir var.

Ia. *avene, –is, avinį, avenė- / avėnuoga*

Ia. *avierkšla, avirkša*

Ia. *aviese* un var., *avuolis / avieseņa uoga*

Ia. *avietene*
Iie. *avietė* ir var.

Ia. *avieškša, –e, avieškša, avieškšāju uoga*

Ia. *aviekstene, aviekstene*

Ia. *maļina*
Iie. *malina*

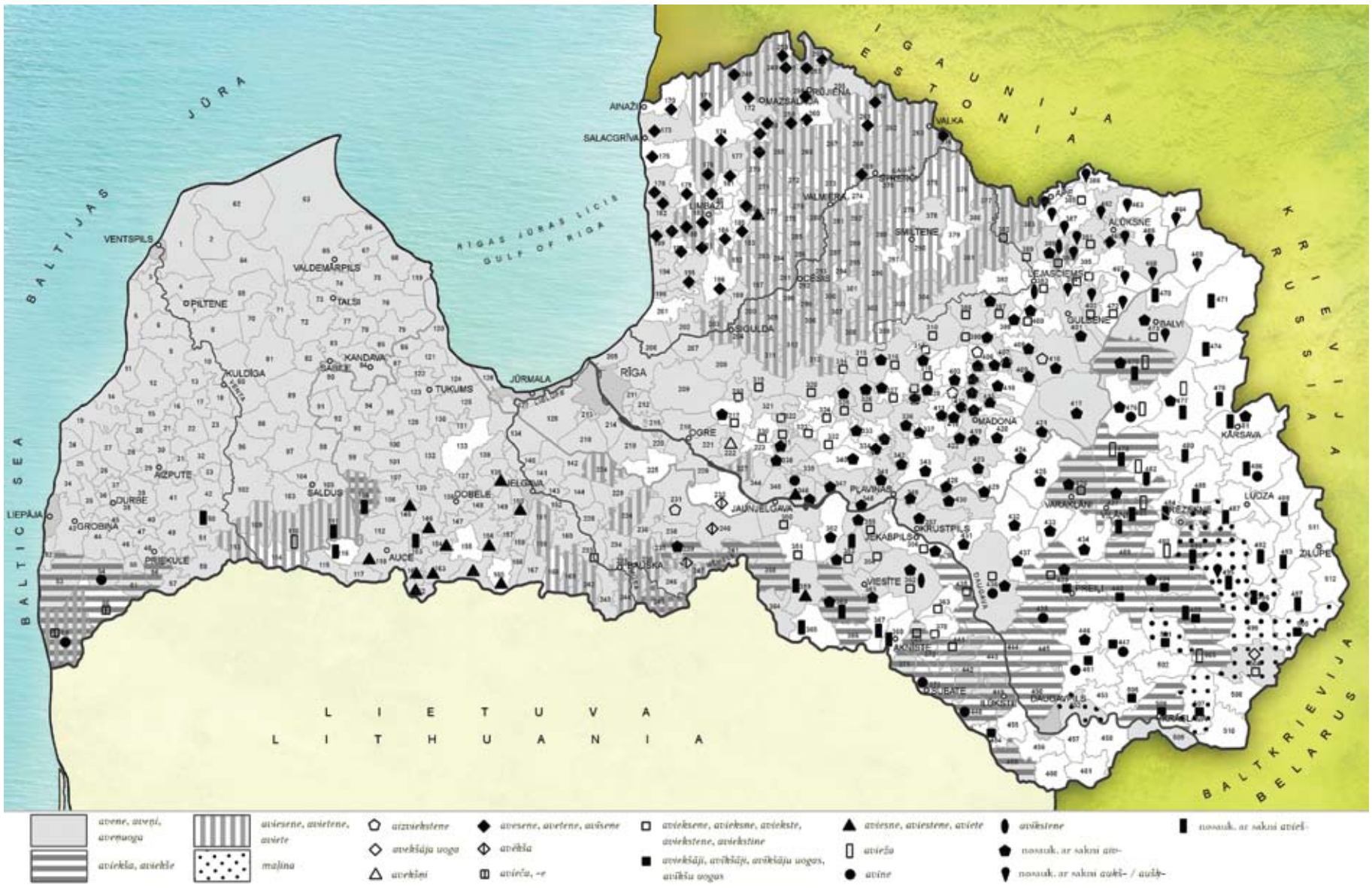
BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
ESTONIJA
KRIEVIJA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LIETUVA
LITHUANIA
BALTIC SEA
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PIĻTENE
TALSI
KANDAVA
KULDĪGA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
AINAŽI
SALACGRĪVA
MAZSALACA
VALKA
VALMIERA
LIMBAŽI
CĒSIS
SMILTENE
ALŪKSNE
GULBENE
BALVI
OGRE
MADONA
KĀRSAVA
JELGAVA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
JĒKABPILS
AIZKRAUKLE
VARAKĻĀNI
LUDZA
ZILUPE
LIEPĀJA
GROBIŅA
AIZPUTE
DURBE
SALDUS
AUCE
DOBELE
BAUSKA
VIESĪTE
AKNĪSTE
BĒRZPILS
LOKNE
DAUGAVPILS
PREIĻI
REZEKNE
aizvieksteine
avieksāja voga
avieksāji
avesene, avetene, aušene
avēkša
avieča, -e
avieksene, avieksne, aviekste, avieksteine, avieksstine
avieksāji, avīkšāji, avīkšāju vogas, avīkšu vogas
aviesene, avietene, aviete
mežiņa
avene, aveņi, aveņuoga
avieksla, avieksle
aviesne, aviestene, aviete
aviežu
avīne
avīkstene
nosauk. ar sakni avo-
nosauk. ar sakni aveķ- / aušķ-
nosauk. ar sakni avieš-

la. *bumbiere*

lie. *kriaušė*

THE PEAR

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
LATVIJA
LIETUVA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
RĪGA
VENTSPILS
JŪRMALA
TUKUMS
KULDĪGA
SABILE
KANDAVA
PIEVE
TALSI
VALDEMĀRPILS
LIEPĀJA
GROBIŅA
DURBE
AIZPUTE
SALDUS
DOBELE
JELGAVA
OGRE
SIGULDA
CĒSIS
LIMBAŽI
VALMIERA
STRENČI
SMILTENE
ALŪKSNE
APE
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
MADONA
LUBĀNA
VARAKĻĀNI
PLAVIŅAS
JAUNJELGAVA
KRUSTPILS
JĒKABPILS
VIESĪTE
AUCE
BAUSKA
AIZKRAUKLE
PRIEKULE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
ŠIAULIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
KELMĖ
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
PANEVĖŽYS
KUPIŠKIS
ANYKŠČIAI
UTENA
IGNALINA
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
ŠIRVINTOS
UKMERGĖ
KĖDAINIAI
JONAVA
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
LAZDIJAI
VARĖNA
ŠALČININKAI
DAUGAVPILS
ILŪKSTE
KRĀSLAVA
ROKIŠKIS
SUBATE
AKNĪSTE
ZARASAI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
PREIĻI
KĀRSAVA
ROJIENA
MAZSALACA
VALKA
AINAŽI
SALACGRĪVA
LIELUPE
VENTA
NEMUNAS
NEMUNĖLIS
NERIS
DAUGAVA
SVENTOJI
ŠVENTOJI
ŽEIMENA
VERSMĖ
MERKYS
NĖRIS
63
1
81
84
12
24
31
133
106
110
164
53
35
43
92
49
102
109
112
190
191
247
286
288
263
203
174
212
313
305
300
374
363
353
388
392
441
451
491
495
500
519
530
418
620
625
609
649
669
686
702
175
185
189
249
262
281
392
316
209
338
419
480
426
402
474
462
490
492
353
368
445
507
229
245
59
I
II
III
IV
V
la. bumbiere / -is
la. gruša, grušķe
lie. gr(i)ūš-, gr(i)ūšn- var.
lie. kriaušė
lie. dūlia

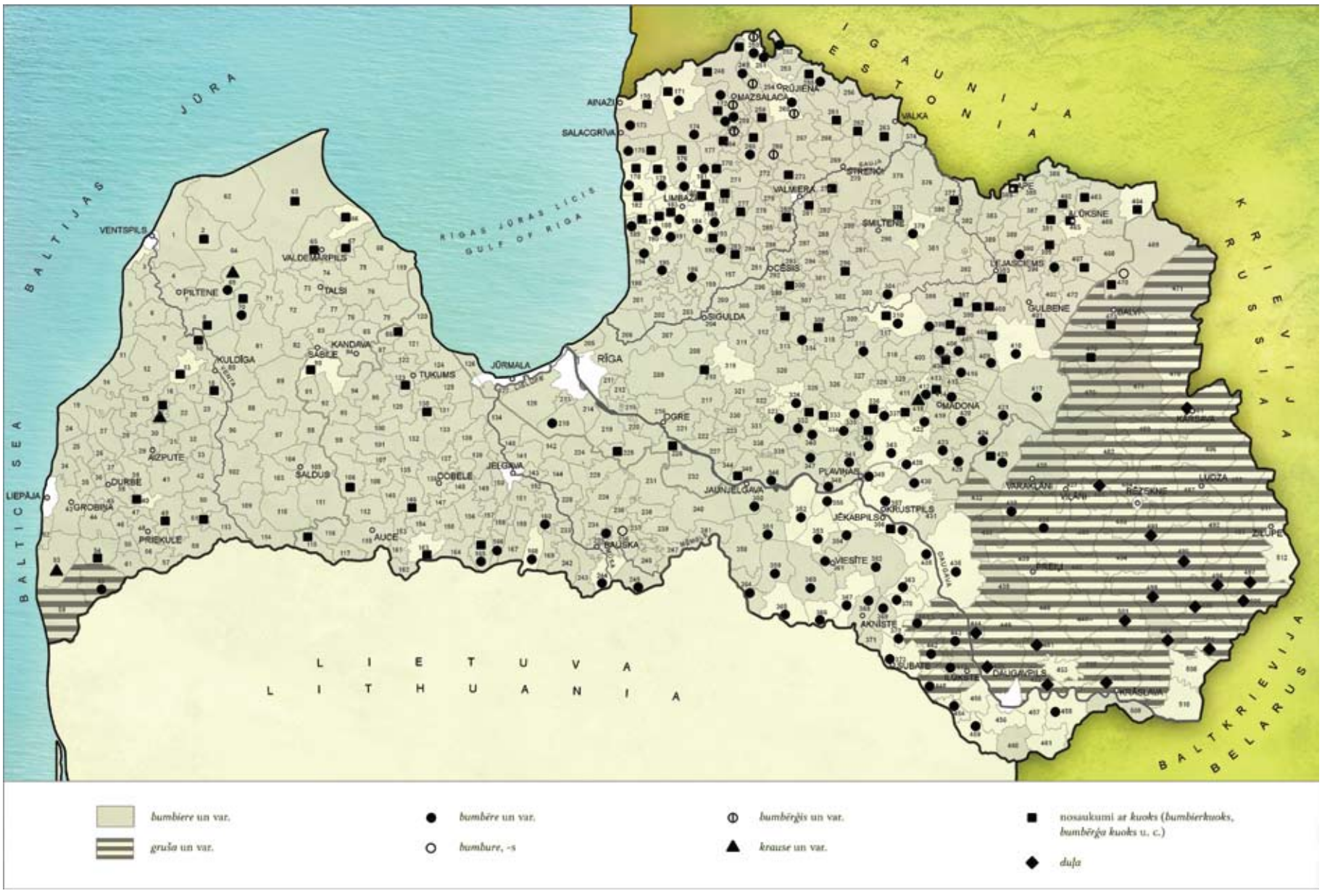

bumbiere un var.

gruša un var.

bumbēre un var.

bumbure, -s

bumbērģis un var.

krauze un var.

nosaukumi ar *kuoks* (*bumbierkuoks*, *bumbērģa kuoks* u. c.)

dufa

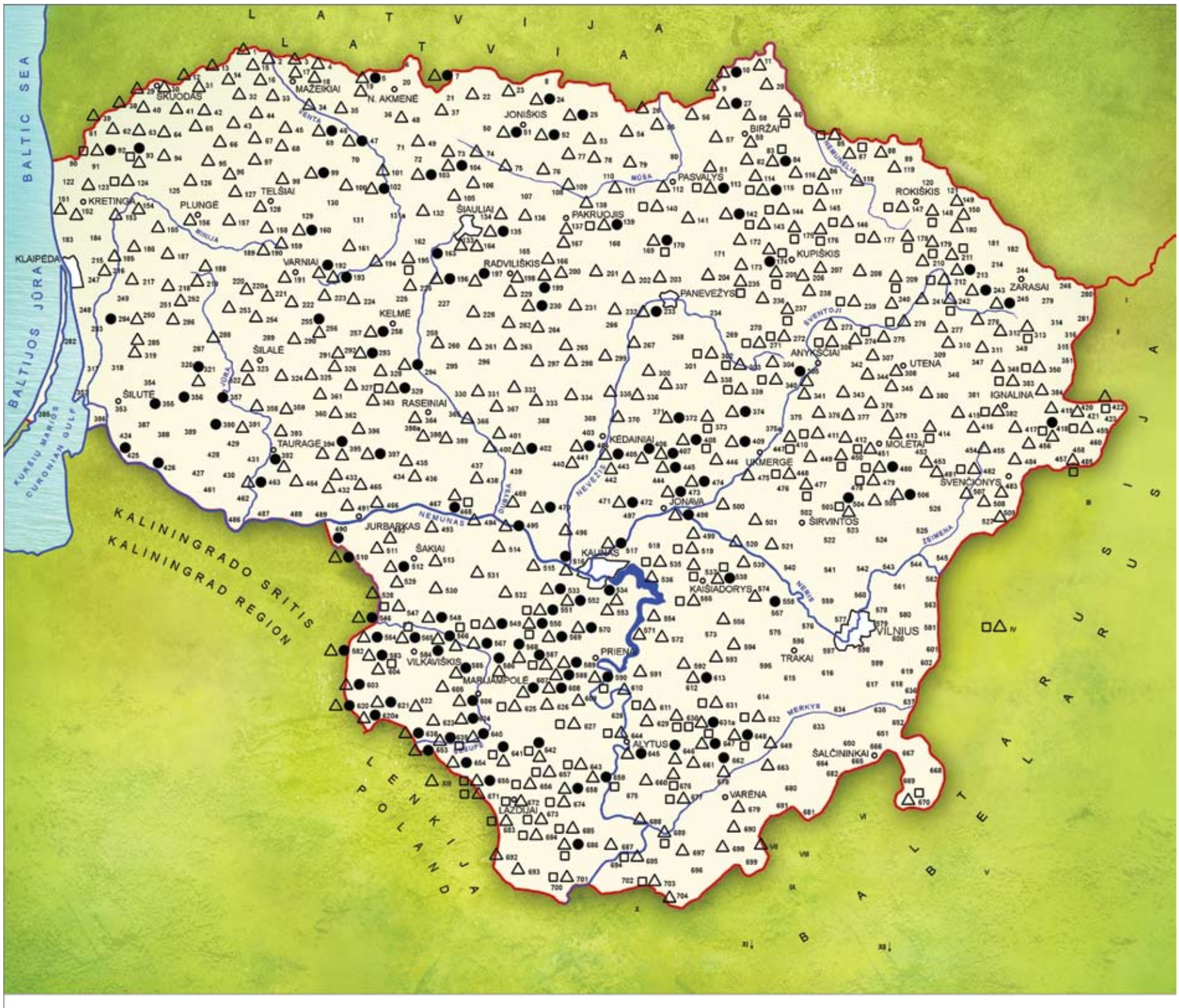

● *kriaušė* un var.

△ *gr(i)už-, gruš-, gr(i)ūš-, grus-, gr(i)ušn-, gr(i)ūšn-, grūsn-, gruž-, grūž-, grūžn-, grūšč-, griež-* var.

□ *dūl-, dul-, dūn-, dun-* var.

la. *plūme*

lie. *slyva*

THE PLUM

BALTIJAS JŪRA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
ESTIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
LATVIJA
LATVIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LENKIJA
POLAND
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LIETUVA
LITHUANIA
AINAŽI
SALACGRĪVA
RŪJIENA
MAZSALACA
VALKA
STRENČI
APE
ALŪKSNE
LIMBAŽI
VALMIERA
SMILTENE
CĒSIS
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
SIGULDA
VENTSPILS
VALDEMĀRPILS
PILTENE
TALSI
SABILE
KANDAVA
KULDĪGA
TUKUMS
JŪRMALA
RĪGA
MADONA
KĀRSAVA
OGRE
AIZPUTE
SALDUS
JELGAVA
DOBELE
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
LIEPĀJA
GRĪBIŅA
DURBE
PRIEKULE
KRUSTPILS
JĒKABPILS
ZILUPE
AUCE
BAUSKA
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
VIESĪTE
PREIĻI
JONIŠKIS
BIRŽAI
AKNĪSTE
SUBATE
ROKIŠKIS
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
PASVALYS
ŠIAULIAI
PAKRUOJIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
ZARASAI
KELMĖ
ŠILALĖ
UTENA
ŠILUTĖ
RASEINIAI
ANYKŠČIAI
IGNALINA
TAURAGĖ
KEDAINIAI
LIKMERGE
MOLĖTAI
ŠVENČIONYS
JURBARKAS
JONAVA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
TRAKAI
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
ŠALČININKAI
LAZDIJAI
VARĖNA
Ia. plūme, plūne, plūme, plūmis
IIe. plūmė
Ia. plaume
Ia. blaume, blaume
Ia. sfitu, šlitu, šlitu
IIe. slytė
IIe. slytas

la. *lazda*

lie. *lazdynas*

THE HAZEL TREE

BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
IGAUNIJA
ESTONIA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
LATVIJA
LIETUVA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
VENTSPILS
PIEVENAIS
AINAŽI
SALACGRĪVA
VALMIERA
LIMBAŽI
STRENČI
VALKA
APE
ALŪKSNE
SMILTENE
CĒSIS
LEJASCIEMS
GULBENE
BALVI
SIGULDA
RĪGA
JŪRMALA
TUKUMS
KULDĪGA
PIltene
TALSI
SABILE
KANDAVA
VALDEMĀRPILS
MADONA
KĀRSAVA
OGRE
JELGAVA
JAUNJELGAVA
PLAVIŅAS
VARAKĻĀNI
VIĻĀNI
RĒZEKNE
LUDZA
ZILUPE
KRUSTPILS
JĒKABPILS
AIZPUTE
SALDUS
DOBELE
AUCE
BAUSKA
LIEPĀJA
GROBIŅA
DURBE
PRIEKULE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
ŠIAULIAI
RADVILIŠKIS
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
ROKIŠKIS
SUBATE
ILŪKSTE
DAUGAVPILS
KRĀSLAVA
AKNĪSTE
PREIĻI
VIESĪTE
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
KELMĖ
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
ANYKŠČIAI
UTENA
IGNALINA
ŠVENČIONYS
MOLĖTAI
UKMERGĖ
KEDAINIAI
JONAVA
ŠIRVINTOS
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
TRAKAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
ALYTUS
LAZDIJAI
VARĖNA
ŠALČININKAI
249
262
175
185
189
281
392
402
474
316
209
419
480
338
426
229
133
106
110
164
245
353
490
492
53
35
43
92
49
59
102
109
112
445
507
247
190
191
286
288
263
300
374
212
313
305
363
353
388
392
441
451
418
491
495
500
519
530
620
625
609
649
669
686
702
la. lazda, lazds
lie. laz(d)a
la. lagzda, lagzds
la. lezda, lezds
la. legzda, legzds
lie. laz(d)ynas
lie. riešutynas
lie. riešutas, riešutys
lie. riešutmedis, riešuto / riešutinis medis

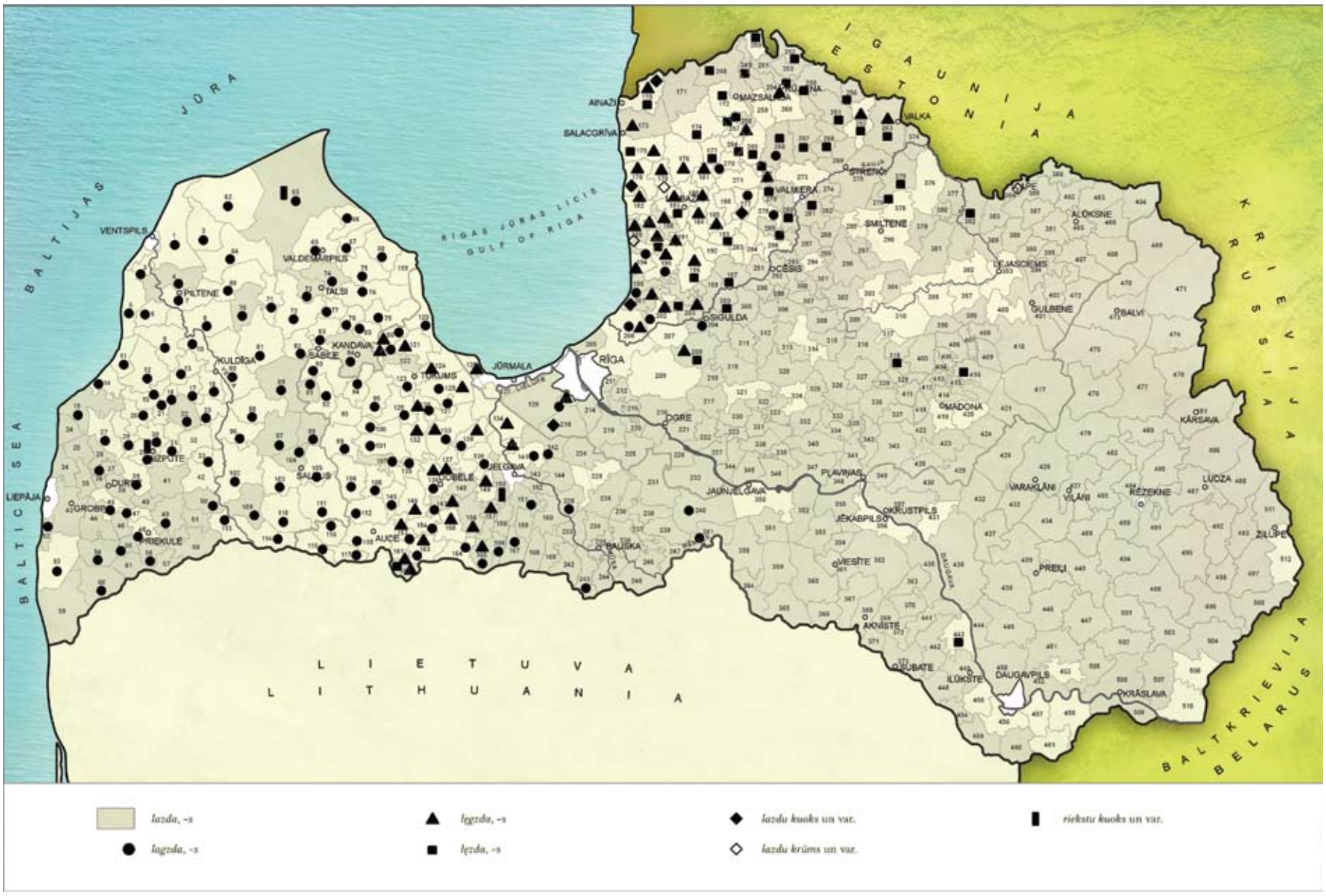

lazda, -s — *lagzda, -s* — *lązda, -s* — *lęzda, -s* — *lazdu kuoks un var.* — *lazdu krūms un var.* — *riekstu kuoks un var.*

la. *čiekurs*

lie. *kankorėžis*

THE CONE

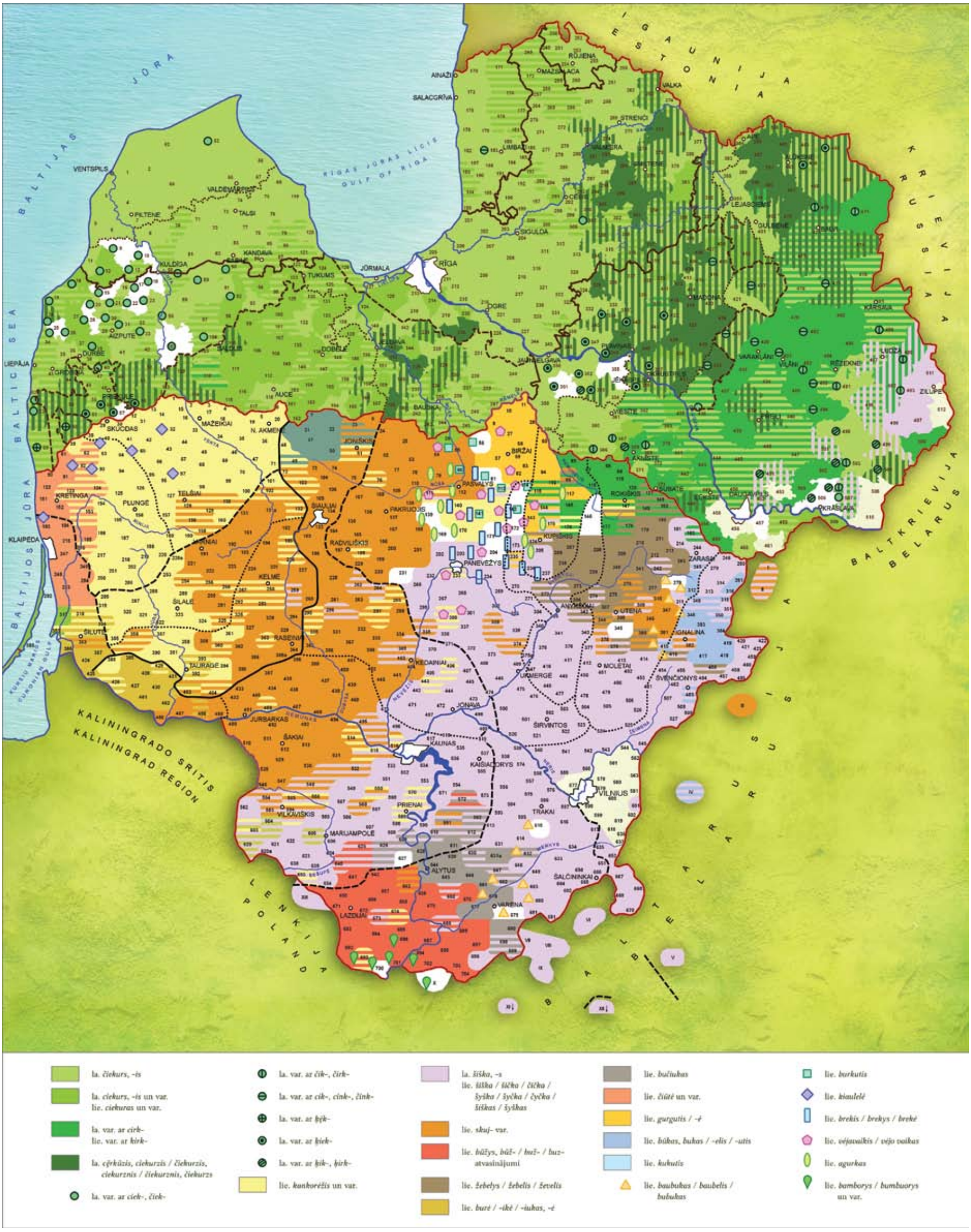

la. *čiekurs, -ēs*

la. *ciekurs, -ēs* un var.
lie. *ciekuras* un var.

la. var. ar *cirk-*
lie. var. ar *kirk-*

la. *cērkšķis, ciekurzis / čiekurzis, ciekurznis / čiekurznis, čiekurzs*

la. var. ar *ciek-, čiek-*

la. var. ar *čik-, čirk-*

la. var. ar *cik-, cink-, čink-*

la. var. ar *ķik-*

la. var. ar *ķiek-*

la. var. ar *ķik-, ķirk-*

lie. *kunkorėžis* un var.

la. *šiška, -s*
lie. *šiška / šišha / šičha / šyška / šyčha / čyčha / šiškas / šyškas*

lie. *skuj-* var.

lie. *būžys, būž-* / *buž-* / *buz-* atvasinājumi

lie. *žebelys / žebelis / ževelis*

lie. *buzė / -ikė / -iukas, -ė*

lie. *bučiukas*

lie. *čiūtė* un var.

lie. *gurgutis / -ė*

lie. *būkas, bukas / -elis / -utis*

lie. *kukutis*

lie. *baubukas / baubelis / bubukas*

lie. *burkutis*

lie. *kiaulelė*

lie. *brekis / brekys / brekė*

lie. *vėjavalkis / vėjo vaikas*

lie. *agurkas*

lie. *bamborys / bumbuorys* un var.

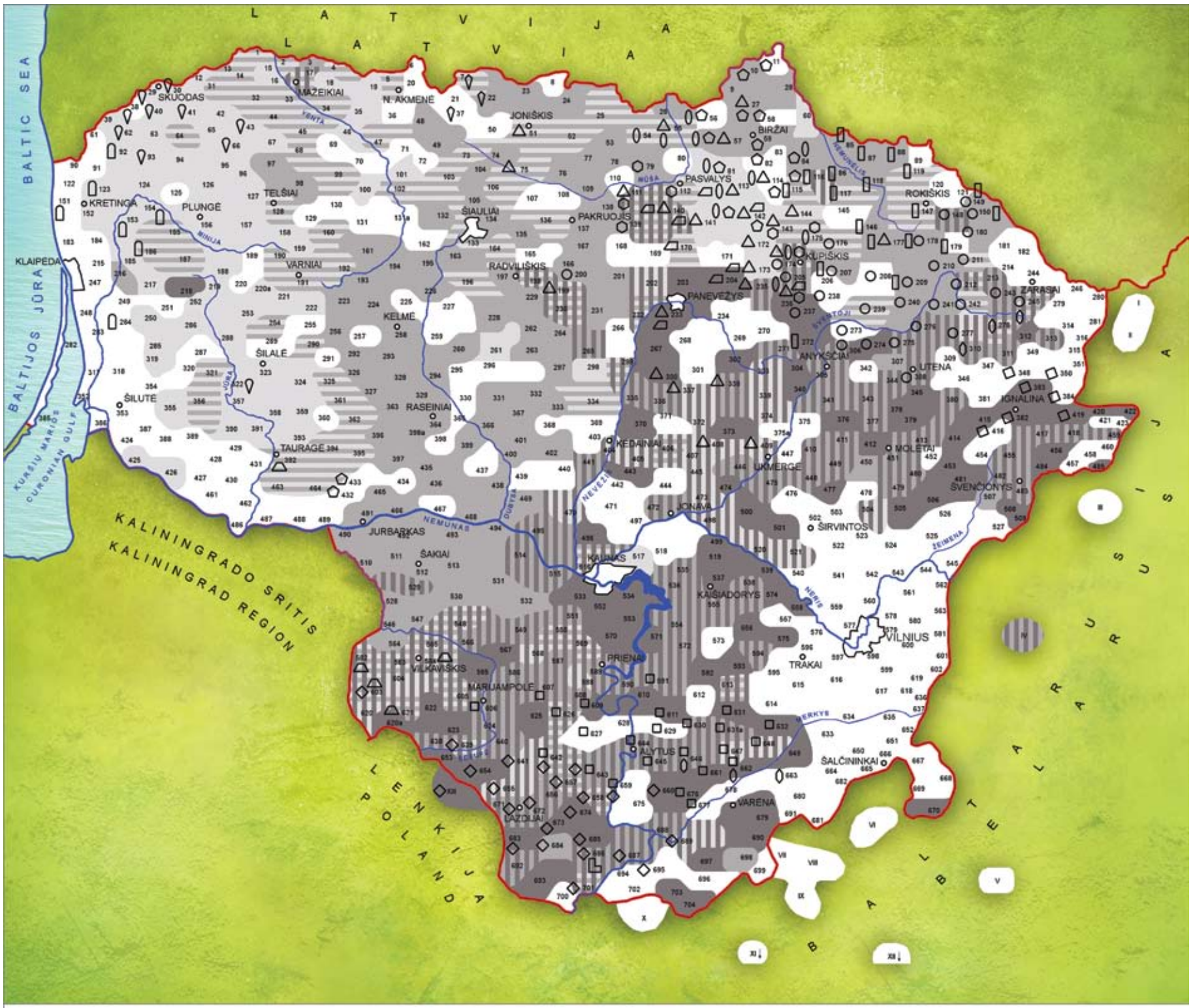

hankorėžis un var.

skuj- var.

šiūk-, šyšk-, šiūk-, šyčk-, čyčk-, cyčk-, sūk-, čyšk-, sūk- var.

žebelys / žibelio vaikas, ževelis / ževelys, ševelys / ševelio vaikas

vėjavaikis / vėjavaikas / vėjo vaikas

bučius, bučis, buč- atvasinājumi

būžys, būž- / buž- / buz- atvasinājumi

kirkužė / -is, kirkušė

gurgutis / -ė

burkutis

kiaulė, kiaulelė

brekis / brekys / brekė

agurkas, agurkėlis

čiūtė

būkas, bukas, buk- / buk- atvasinājumi

baubelis, babukas

burė / -ikė / -iukas

kukutis

bumbuoras

la. *lapa*

lie. *lapas*

THE LEAF

BALTIJAS JŪRA
BALTIC SEA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
IGAUNIJA
ESTONIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
LATVIJA
LIETUVA
LENKIJA
POLAND
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
BALTIJOS JŪRA
KURŠIŲ MARIOS
CURONIAN GULF
RĪGA
JŪRMALA
VENTSPILS
LIEPĀJA
KLAIPĖDA
ŠIAULIAI
PANEVĖŽYS
VILNIUS
KAUNAS
JELGAVA
DAUGAVPILS
REZEKNE
VALMIERA
CĒSIS
SIGULDA
TUKUMS
SALDUS
DOBELE
AIZPUTE
KULDĪGA
TALSI
VENTSPILS
PIEKŠĀLE
GROBIŅA
DURBE
SKUODAS
MAŽEIKIAI
N. AKMENĖ
JONIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAKRUOJIS
RADVILIŠKIS
KELMĖ
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
RASEINIAI
TAURAGĖ
JURBARKAS
ŠAKIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
VARNIAI
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
JONAVA
KAIŠIADORYS
ŠIRVINTOS
TRAKAI
VILKAVIŠKIS
MARIJAMPOLĖ
PIRIEČIAI
ALYTUS
LAZDIJAI
VARĖNA
SALČININKAI
ŠVENČIONYS
ANYKŠČIAI
UTENA
IGNALINA
MOLĖTAI
KUPIŠKIS
PANEVĖŽYS
ROKIŠKIS
SUBAČIUS
AKMENĖ
BIRŽAI
JĖKABPILS
KRUSTPILS
PLAVIŅAS
JAUNJELGAVA
AUCE
BAUSKA
SKRĪVERI
AIZKRAUKLE
OGRE
MADONA
GULBENE
ALŪKSNE
APE
SMILTENE
LIMBAŽI
STRENČI
VALKA
MAZSALACA
RŪJIENA
AINAŽI
SALACGRĪVA
LEJASCIEMS
VIESĪTE
PREIĻI
ILŪKSTE
KRĀSLAVA
BALVI
VIĻĀNI
VARAKĻĀNI
ZILUPE
LUDZA
KĀRSAVA
63
1
12
81
84
24
31
53
92
43
35
49
102
109
112
190
191
247
286
288
363
353
388
392
491
495
530
519
620
625
609
649
669
702
441
263
300
374
305
313
418
451
500
203
174
212
133
106
110
164
245
229
338
209
316
189
185
175
281
262
249
392
402
474
480
426
419
490
492
507
353
368
445
59
92
43
35
49
102
109
112
190
191
247
286
288
363
353
388
392
491
495
530
519
620
625
609
649
669
702
441
263
300
374
305
313
418
451
500
203
174
212
133
106
110
164
245
229
338
209
316
189
185
175
281
262
249
392
402
474
480
426
419
490
492
507
353
368
445
59
I
II
III
IV
V
Ia. lapai
Ib. lapai
IIa. lapai
IIb. lapai
IIIa. lapai
IIIb. lapai
IIIv. lapai
IVa. lapai
IVb. lapai
Va. lapai
Vb. lapai
IIIa. lakštas
IIIb. lakštas
IIIv. lakštas
IVa. lakštas
IVb. lakštas
Va. lakštas
Vb. lakštas

la. *galotne*

lie. *viršūnė*

THE TOP

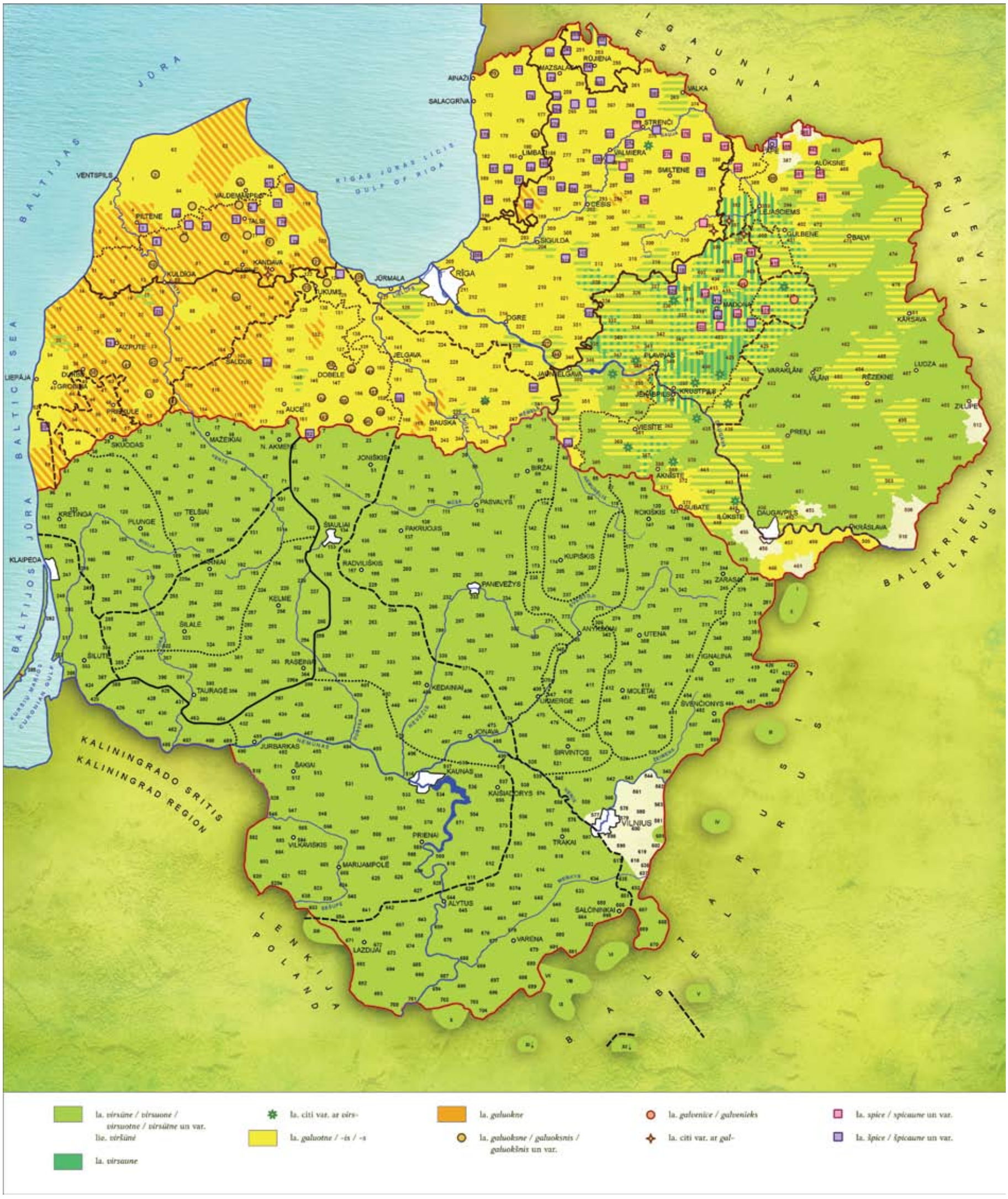
BALTIJAS JŪRA
RIGAS JŪRAS LĪCIS
GULF OF RIGA
ESTIJA
LATVIJA
KRIEVIJA
RUSSIA
BALTIJOS JŪRA
BALTIC SEA
BALTKRIEVIJA
BELARUS
KALININGRADO SRITIS
KALININGRAD REGION
LENKIJA
POLAND
VENTSPILS
LIEPĀJA
KLAIPĖDA
RĪGA
JŪRMALA
DAUGAVPILS
VILNIUS
KAUNAS
ŠIAULIAI
PANEVĖŽYS
la. virsūne / virsuone / virsuotne / virsūtne un var.
lie. viršūnė
la. virsaune
la. citi var. ar virs-
la. galuotne / -is / -s
la. galuokne
la. galuoksne / galuoksnis / galuokšnis un var.
la. galvenice / galvenieks
la. citi var. ar gal-
la. spice / spicaune un var.
la. špice / špicaune un var.

Atlas of the Baltic *languages*

LEXIS 1: *FLORA*

Contents

Preface ❧ 376

INTRODUCTION ❧ 377

Geolinguistic Research of the Latvian and Lithuanian Lexis ❧ 379
Danguolė Mikulėnienė, Anna Stafecka

Common Lexis of the Baltic Languages: Flora ❧ 389
Rolandas Kregždys

Phonetic Transcription of the Latvian Dialects ❧ 413
Edmundas Trumpa

Phonetic Transcription of the Lithuanian Dialects ❧ 415
Asta Leskauskaitė, Rima Bakšienė

COMMENTARIES ❧ 417

Names of the Juniper ❧ 419
Rima Bakšienė, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Names of the Dandelion ❧ 422
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Saulius Ambrazas

Names of the Nettle ❧ 427
Rima Bakšienė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Names of the Cornflower ❧ 433
Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Names of the Yarrow ❧ 437
Ilga Jansone, Asta Leskauskaitė, Saulius Ambrazas

Names of the Plantain ❧ 446
Ilga Jansone, Rima Bakšienė, Saulius Ambrazas

Names of the Clover ❧ 454
Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

Names of the Sunflower ❧ 459
Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

Names of the Winter Wheat ❧ 462
Asta Leskauskaitė, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Names of the Crops ❧ 464
Rima Bakšienė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Names of the Buckwheat ❧ 468
Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

Names of the Onion ❧ 470
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Saulius Ambrazas

Names of the Garlic ❧ 473
Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila, Rolandas Kregždys

Names of the Cucumber ❧ 477
Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila, Rolandas Kregždys

Names of the Potato ❧ 482
Rima Bakšienė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Names of the Swedish Turnip ❧ 488
Rima Bakšienė, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Names of the Wild Strawberry ❧ 490
Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

Names of the Bilberry ❧ 493
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Rolandas Kregždys

Names of the Blackberry ❧ 498
Ilga Jansone, Asta Leskauskaitė, Saulius Ambrazas,
(footnotes) Rolandas Kregždys

Names of the Raspberry ❧ 501
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Rolandas Kregždys

Names of the Pear ❧ 507
Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

Names of the Plum ❧ 510
Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila, Rolandas Kregždys

Names of the Hazel Tree ❧ 515
Anna Stafecka, Rima Bakšienė, Saulius Ambrazas

Names of the Cone ❧ 519
Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas,
(footnotes) Rolandas Kregždys

Names of the Leaf ❧ 528
Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė, Rolandas Kregždys

Names of the Top ❧ 530
Rima Bakšienė, Ilga Jansone, Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

MAPS ❧ 299

Names of the Juniper ❧ 300
Edmundas Trumpa, Laura Geržotaitė

Names of the Dandelion ❧ 302
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Nettle ❧ 305
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Names of the Cornflower ❧ 308
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Names of the Yarrow ❧ 312
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Names of the Plantain ❧ 314
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Clover ❧ 317
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Sunflower ❧ 320
Laura Geržotaitė

Names of the Winter Wheat ❧ 322
Edmundas Trumpa, Laura Geržotaitė

Names of the Crops ❧ 324
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Buckwheat ❧ 327
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Onion ❧ 330
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Names of the Garlic ❧ 334
Laura Geržotaitė

Names of the Cucumber ❧ 336
Laura Geržotaitė

Names of the Potato ❧ 338
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Names of the Swedish Turnip ❧ 341
Edmundas Trumpa, Laura Geržotaitė

Names of the Wild Strawberry ❧ 344
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Bilberry ❧ 347
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Blackberry ❧ 350
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Raspberry ❧ 353
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Pear ❧ 356
Laura Geržotaitė, Liene Markus-Narvila

Names of the Plum ❧ 360
Laura Geržotaitė

Names of the Hazel Tree ❧ 362
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Names of the Cone ❧ 365
Laura Geržotaitė, Ilona Akmentiņa

Names of the Leaf ❧ 368
Laura Geržotaitė

Names of the Top ❧ 370
Edmundas Trumpa, Laura Geržotaitė

SUPPLEMENTS ❧ 533

LVDA Dialect List ❧ 534
LVDA Alphabetical List of Dialects ❧ 537
LKA Items List ❧ 540
LKA Alphabetical List of Items ❧ 548
References ❧ 555
Abbreviations ❧ 568

Preface

The idea of publishing the *Baltu valodu atlants • Baltų kalbų atlasas • Atlas of the Baltic Languages*[1] was welcomed internationally.[2] Therefore, the scholars of the Institute of the Latvian Language of the University of Latvia and the Institute of the Lithuanian Language continued the project following the same research and methodical principles of work. This time, the first part of the Lexicon, Flora, which introduces the part of the lexis characteristic of the Baltic languages on a wider scale, is presented to the academic establishment.[3] In this CD it is introduced with a comprehensive introductory article, sixteen linguistic lexical maps and comments as well as fifteen smaller maps on which the name of one or another plant is shown in the area of prevalence only in one of the languages in Latvia or Lithuania. The readers also get acquainted with the history of the geolinguistic research conducted by the scholars of the two countries in the second half of the 19th and 20th centuries.

As the maps in the CDs are not convenient to use it was decided to prepare with the help of the Lithuanian and Latvian linguists a second edited edition of the *Baltų kalbų atlasas. Leksika* 1: *Flora • Baltu valodu atlants. Leksika* I: *Flora • Atlas of the Baltic Languages. Lexis* 1: *Flora* as a separate volume. It carries ten new maps and comments as well as five additional maps. The preface and the supplements remain almost without changes.

We express our gratitude to the office of the Lithuanian Government for financial support to the publication of the volume.

1 *Baltu valodu atlants. Prospekts • Baltų kalbų atlasas. Prospektas • Atlas of the Baltic Languages. Prospect.* Ed. A. Stafecka, D. Mikulėnienė, Vilnius–Rīga, 2009, 180 p. ISBN 978-9984-742-49-6.

2 Zigmas Zinkevičius. [Rec.] *Baltu valodu atlants – Baltų kalbų atlasas – Atlas of the Baltic Languages.* Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 180 p. – *Gimtoji kalba* 1, 2010, p. 25; Jožica Škofic. [Rec.] Anna Stafecka & Danguolė Mikulėnienė, ed. *Baltu valodu atlants – Baltų kalbų atlasas – Atlas of the Baltic Languages.* Riga / Vilnius: University of Latvia, 2009. 184 p. – *Dialectologia et geolinguistica* 19, 2011, p. 119–121; Dorota Kristina Rembiševska. Par Baltu valodu Atlantu. – *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, 2011, 65. sēj., 1./2. nr., p. 100–102; [Inform.] Baltu valodu atlants. – *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, 2010, 64. sēj., 3./4. nr., p. 139; Dorota Krystyna Rembiszewska [Rec.] *Baltu valodu atlants. Prospekts* (*Baltų kalbų atlasas. Prospektas Atlas of the Baltic Languages*), Rīga–Vilnius 2009, ss. 183. – *Acta Baltico-Slavica* 34, 2010, 301–304 ss.

3 Baltu *valodu atlants. Leksika* 1. *Flora* / *Baltų kalbų atlasas. Lexis 1.* / *Flora Atlas of the Baltic Languages. Lexis* 1. *Flora*. Red. A. Stafecka, D. Mikulėnienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts, 2012.

INTRODUCTION

Geolinguistic Research of the Latvian and Lithuanian Lexis

Danguolė Mikulėnienė, Anna Stafecka

Thus far the descriptive method of describing dialectal material collected by individual researchers has prevailed in the history of both Latvian and Lithuanian linguistics. It is quite often that different aims and methods of analysis applied by the authors impede synthesis of the data, do not allow a clearer picture of the whole to be seen. On the contrary, properly compared facts help us understand the development of the Baltic linguistics better and assess it within a broader European context (cf. Dini 2000). Then parallels of geolinguistic research in Latvia and Lithuania become clearly distinct; see Table 1.[1]

PERIOD	LATVIA	LITHUANIA
End of the 19th century	1892. E. Volters et al. *Programma tautas gara mantu krājejiem* (Jelgava)	1886. Э. Вольтеръ. *Программа для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди* (Санкт-Петербургъ)
	1886–1905. *Dienas Lapa's* supplements *Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem*	1890–1898. K. Jaunius' description of dialects in the calendar *Памятная книжка Ковенской губернии*
First half of the 20th century	1923. P. Šmits. *Programma tautas tradīciju krājejiem*	1924. K. Būga. *Klausimų lapas* (questionnaires No. 1, No. 2 and No. 3) published as a supplement to the newspaper *Lietuva,* 23–25 July 1924
	1940. V. Rūķe. *Programma izlokšņu aprakstiem*	1940 (1941?). A. Salys. *Apklausas* 1 (Questionnaire 1)
Second half of the 20th century[2]	1954. *Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programma*	1951. *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa* (Programme for Data Collection for the Atlas of the Lithuanian Language) (authors J. Balčikonis, B. Larinas, J. Senkus; 2nd edition, 1956)
	1963–1992. *Palīgs apvidu vārdu vācējiem* (16 questionnaires, see the text)	
	1967–1976. *Apvidvārdu aptaujas* (7 questionnaires, see the text)	
	since 1976. *Atlas linguarum Europae* (36 points)	since 1976. *Atlas linguarum Europae* (42 points)
	1999. *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika* (102 maps, vad. B. Laumane)	1977. *Lietuvių kalbos atlasas* 1. *Leksika* (Atlas of the Lithuanian Language 1. The Lexicon) (120 maps, managing editor K. Morkūnas)
		1983. *Lietuvių kalbos faktų rinkimo programa* (Programme for Collecting Facts of the Lithuanian Language) (5 questionnaires are devoted to the lexicon)
		1995. *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa* (Programme for Lithuanian Dialects and Research into of their Interaction)
21st century	2009 m. *Baltu valodu atlants. Prospekts / Baltų kalbų atlasas. Prospektas / Atlas of the Baltic languages. A Prospect*. Sastādītājas un ievada autores / Sudarytojos ir įvado autorės / Editing and introduction by: A. Stafecka, D. Mikulėnienė, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas	

Table 1. Geolinguistic research into the lexicon of the Latvian and Lithuanian dialects

1 Perhaps the report "*Baltu valodu atlants*: latviešu un lietuviešu paralēles" (Mikulēniene, Stafecka 2010: 118f.) delivered by Danguolė Mikulėnienė and Anna Stafecka at the 11th International Congress of Balticists "Past, Present and Future of the Baltic Languages" (Riga, 27–30 September 2010) should be considered the first attempt to present a synthetic picture of research into the Latvian and Lithuanian dialects. The first part of the report on the beginning of research into the Latvian and Lithuanian dialects was published separately (Mikulėnienė, Stafecka 2011: 123–133).

2 It should be noted that in the 1960s outstanding scholarly works on dialectology were published in Latvia and Lithuania: Marta Rudzīte's *Latviešu dialektoloģija* (Latvian Dialectology) (1964) and Zigmas Zinkevičius' *Lietuvių dialektologija* (Lithuanian Dialectology) (with 75 maps, 1966), which laid a sound foundation for future studies of dialectology in both countries.

Geolinguistic research into the Lithuanian and Latvian lexicon is to be related to the first questionnaires. The beginning of this research is the second half of the 19th century when collection of data on folklore, ethnography and the language was started in the north-western part of the Russian Empire, in the current territory of Lithuanian and Latvia, on a broad scale. With this aim in view, the first programmes of collecting the material were prepared.

The first questionnaires and questions about the lexis. Eduards Volters' programmes

The first questionnaires of the cultural and linguistic heritage of the Lithuanian and Latvian nations are to be related to the name of Volters, a privat-docent at the University of St Petersburg. It is true, they were quite dissimilar and of unequal value: the first one (Программа 1886) was of a narrower character and intended for collecting exclusively linguistic facts of Lithuanian dialects, whereas the second one (Programma 1892) was much broader and encompasses the entire ethnographic and spiritual heritage of the Latvian nation (more about it see Mikulėnienė, Stafecka 2011: 123ff.).

GENERAL FEATURES OF THE PROGRAMMES. The 1886 program developed on Volters' initiative is to be regarded as the first questionnaire of research into the Lithuanian dialects. This is a small format thin book (12 pp.) containing more than 50 questions attributed to different levels of the language (Mikulėnienė, Stafecka 2011: 124). Under Volters' guidance the second *Programma tautas gara mantu krājējiem* (Programme for the Collectors of the Spiritual Heritage of the Nation; Jelgava, 1892) drawn up by several Latvian students[3] and published by the Jelgava Latvian Society Department of Literature. This programme was much larger (80 pp.) than the first one: it consisted of about 950 questions divided into sections. Questions that were related to the language directly or indirectly were found in all sections of this programme.

The programme devoted to the Lithuanian language had no detailed introductory part. Information that the Imperial Russian Geographical Society asks answers to and comments on the presented questions to be sent only to the specified address is given in the first sentences.[4] At the end of the book it is requested that a dialectal text (a song, a fairy-tale or a legend) written down as exactly as possible should be added to the answers without fail, as well as folk stories about the language, dialects and nicknames of other localities. To take down a dialectal text exactly it was advised to make use of two alphabets presented at the end of the book: Russian-Lithuanian and Latin-Lithuanian.[5] The collection of songs compiled by Jonas Juška (*Литовскія Народныя Пѣсни*, 1867) was indicated as an example of applying the Cyrillic script to the Lithuanian language to be followed. Though the Lithuanian texts could be written down in the Cyrillic script, the accent of a word was asked to be marked with the grave and acute accent symbols, and it was recommended to mark the length of vowels with a bar (Программа 1886: 12).

The detailed introduction of the Latvian programme also specified that folklore material had to be written down in the way it was presented by the informants, nothing could be corrected or added. Folklore material and all answers, for example, to the questions presented in Section 8 "Dievu un mānu ticība" (Belief in Gods and Ghosts) had to be taken down in the semi-dialect of the informant following the instructions given to the collectors of dialectal material by the Jelgava Latvian Society Department of Literature.[6] Dialecticisms had to be explained.[7]

All sources were listed in the introduction to the Latvian programme (Programma 1892: 9). They were as follows: 1) *Программа для собиранія этнографическихъ свѣденій* (1887) issued by the Society of Amateurs of Natural Science, Anthropology and Ethnography at Moscow University, 2) *Программа для собиранія народныхъ юридическихъ обычаевъ* (1887)[8] published by the Ethnographic Division of the Imperial Russian Geographical Society, 3) on the issues published by the Society of Latvian Friends (Bīlenšteins, Auniņš, Volters 1888), 4) material on Latvian mythology collected by Volters (Programma 1892: 9).[9]

The two latter sources can be regarded as the first questionnaires though of a very small volume. The questionnaire of the Society of Latvian Friends consisted of 80 questions devoted to ethnography and mythology (only one of them "Kā vēl citādi sauc varavīksni?" [What are other names of the rainbow?] was related to the language), and the questionnaire of Volters (Volters 1892) about St John's Day published in the supplements *Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem* (Ethnographic knowledge about the Latvians) to the newspaper *Dienas lapa* consisted of 151 questions, and some of them were related to the language: about the names of dishes on St John's Day (VI, 70), the names of grasses (IV, 5, 34; X, 27), place names containing Jānis and the refrain Līgo (X, 65).

The introduction to the Latvian programme ends with the wish: "Follow your own road for the first time, our creation, make new

3 According to Pēteris Šmits (1923), the author of the exhaustive introduction to this programme, the then student of law and later the lawyer Jānis Ansberģis made the greatest contribution to this programme. At the end of the Introduction all people who contributed to the creation of the programme were mentioned: first and foremost, gratitude was expressed to the Assoc. Prof. Eduards Volters, and the co-workers of the Jelgava Latvian Society Department of Literature Kalācis, Stoķets, Berģs, Kalniņš, Brēdenfelds.

4 *Императорское Русское Географическое Общество, желая собрать подробныя свѣдѣнія о литовскомъ языкѣ и племени, покорнѣйше проситъ любителей и знатоковъ литовскаго языка и народности сообщать указанія и замѣтки по прилагаемымъ вопросамъ. Общество съ благодарностью приметъ всѣ такія замѣтки, которыя могутъ быть высылаемы въ С.-Петербургъ, въ Императорское Русское Географическое Общество, у Чернышева моста, въ домѣ 6-й гимназіи* (Программа 1886: 1).

5 "Русско-литовская азбука" (Программа 1886: 11), "Латинско-литовская азбука" (Программа 1886: 12).

6 The instructions "Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas lūgums tautas garamantu krājējiem" were published in the magazine *Austrums* (1890, 2, 907–909 col.).

7 The first section of the Latvian programme also contained a comment that when writing down words it is necessary to take into consideration the dialectal peculiarities, the broken, acute, durative accents and other details of the language (Programma 1892: 12).

8 At the request of the chairman of the peace jury meeting of Aizpute and Grobiņa this programme was translated into the Latvian language (*Programma tautas juridisku ierašu krāšanai*) and published in Liepaja in 1892.

9 Most probably the questions refer to St John's Day; see Volters 1892.

friends and lovers of spiritual creation of the nation; help the flames of love for the legacy of the forefathers to be fanned in the hearts of the younger generation because only by knowing it shall we understand better what we were, what we are, what we have, and what else should be received"[10] (Programma 1892: 10). However, from the last sentence of the Introduction "Due to some circumstances some numbers had to be removed"[11] the conclusion can be drawn that the censorship crossed out some of the questions. This is seen from the missing numbering of the questions (for example, Question 104 follows Question 102, and Question 110 is presented straight after Question 108 etc.).

STRUCTURE OF THE PROGRAMMES. The majority of the questions devoted to Lithuanian dialects were arranged in ascending numerical order (1–41), later questions were marked with letters (A–L). The questions were divided neither into smaller levels of the languages nor in any other manner, however, each of them was presented with certain explanations, which had to help the collectors of the material orient themselves in a variety of Lithuanian dialects. The programme devoted to the Lithuanian dialects shows that the compilers were well acquainted with both dialects and their descriptions published at that time. It is quite obvious that the programmes were based on the grammars of August Schleicher (1856), Jonas Juška (1861), and Friedrich Kurschat (1876).

The programme began with the questions about phonetics and their detailed comments. The first questions (1–18) were devoted to vowels and their dialectal variants (for example, the first question is as follows: "1) How is the stressed *a* pronounced? It is pronounced as *o* in the dialects of eastern Highlanders, residents of Anykščiai and others. When it is unstressed *a* is preserved. For example, *króštas* 'edge', the instrumental case is *kraštù*; *gołas* 'end', the instrumental case is *gałù*; *oítvaras* 'kite'[12] (Программа 1886: 1), two questions (19–20) were devoted to consonants, the analysis of the phenomena of the Dzūkian pronunciation. Twenty other questions (21–41) were devoted to describing various morphological forms (for example, Question 34 was devoted to the subjunctive mood of the verb: "What does the first person of the subjunctive (optative) mood end in: *buťau, buťeu, buťo, bučau, bučа* or *buče*?"[13] (Программа 1886: 8). The remaining eleven questions were devoted to the lexicon.

Compilers of the Latvian programme divided almost a thousand questions into ten thematic sections. These were questions related to the following: 1) geography and history (I, 1–33), 2) anthropology (II, 1–23), 3) buildings and their parts (III, 1–35), 4) garments (IV, 1–21), 5) human food – dishes and beverages (V, 1–33), 6) man's lifestyle and occupations (VI, 1–67), 7) the family and customs (VII, 1–275), 8) faith (VIII, 1–783), 9) the Latvian language and writings (IX, 1–61), 10) common law (X, 1–132).

The Latvian programme also presented several possible variants of the answers, for example, the following answers were possible to Question 7 "What material is used for roofing?"[14] presented in Section 3: "E.g.: with straw, shingle, tiles, lath and others"[15] (Programma 1892: 15). Sometimes the question itself contained a possible answer – for example, Question 12: "What is every building called in the informant's place (a dwelling house, e.g.: *ērbeģis, istaba, kalns* and others)"[16] (Programma 1892: 15).

QUESTIONS ABOUT AND RELATED TO THE LEXIS. Volters related questions and answers of the Lexis to the ethnography of the Lithuanian nation (*для этнографіи литовскаго племени*) (Программа 1886: 9), therefore he numbered them separately by letters (A–L). These questions could be related to some semantic groups of words. Some of them were common to both the programme of the Lithuanian dialects and the Latvian programme therefore they are to be discussed in more detail. Three common groups of semantic questions are to be distinguished.

First of all, they are the names of the Lithuanian (and Lowlanders) and Latvian nations being researched, as well as the names of their neighbouring nations (Belarusians, Russians, Curonians) (questions A–C, see Программа 1886: 9). It is specified in the comments that in some places a Lithuanian (*Lëtuwis)* does not call himself like that, he calls himself only a Lowlander (*Жемайтисъ*), that a Belarusian is also referred to as *gudas* (*Гудасъ*), a Russian (*великоруссъ*) as *burl(i)okas* (*бурло́кас*), *maskolius* (*масколіус*), *starovieras* (*староверас*). These questions coincide with the questions in the first section of the Latvian programme "Jautājumi iz geogrāfijas un vēstures" (Questions from geography and history): what the Latvians call themselves, their land, and their neighbours, what the neighbouring nations call the Latvians (for example, it is specified that the Latvians of Vitebsk Gubernia are referred to as *igauņi* (i.e. Estonians) (*около Риги живут чухонцы*). There are also questions about the nations residing among the Latvians – *krievini*[17] near Bauska, Iršu colonists in Liepkalne Parish[18], the Estonians in Laicene, Mazsalaca (Programma 1892: 12). In the opinion of the compilers of the programme the answers to some of the questions would explain semantics of some words, for example, whether the name *krievi* was used to name the Russian nationality or service in the army (*viņš aizgāja krievos*) (Programma 1892: 11).

Essentially the questions about the names of the places of residence (*kaimas*, *kiemas*, *ulyčia*) (D) and the names of a dwelling and a homestead (E) in the programme devoted to the Lithuanian dialects coincided. However, these names were asked to be defined in more detail

10 *Uzņem tad, mūsu lolojum, pirmo reiz savu ceļu, iemanto pie līdzšinējiem, tautas gara mantu draugiem un cienītājiem jaunus klāt; palīdzi jaunās paaudzes sirdīs iedēstīt mīlestību uz senču mantojumu, jo, viņu pazīdami, mēs visdrīzāki atzīsim, kas mēs bijām, kas mēs esam, kas mums ir un kas mums vēl jāiegūst.*

11 *Trūkstošie numuri bija apstākļu dēļ jāizlaiž.*

12 *1) Какъ произносится а ударяемое? Въ говорахъ восточнолитовскихъ, оникштскомъ и другихъ оно переходитъ въ о. Когда на немъ нѣтъ ударенія, то остается* a. *Напр.* króštas *(край), тв. падежъ* kraštù; gołas *(конецъ), тв. пад.* gałù; oítvaras *(хлѣбной ужъ).*

13 *34) Какъ оканчивается первое лицо желательнаго наклоненія (оптатива):* but'au, but'eu, but'o, bučau, buč'a *или* buče?

14 *Ar kādu materiālu apjumj jumtus?*

15 *Piem., ar salmiem, lubām, dakstiņiem, skaidām utt.*

16 *Kā ziņotāja apgabalā nosauc katru ēku (dzīvojamo, piem., par ērbeģi, istabu, kalnu utt.).*

17 Cf. Latv. *krieviņi*. This is what people of Votes (called Vod) were called. In the 15th century they were brought as war prisoners and settled in the environs of Bauska.

18 In the 18th century a colony of German farmers was established in the area where the Irši lived with the aim of forming model farms. During World War 1 the colonists were moved to Central Russia (they returned in 1918). In 1939 the Germans returned to the homeland, and only several German families stayed behind.

in the Latvian programme. The collectors were encouraged to write down legends about the origin of the names, surnames, houses, estates, small rural districts, parishes, to explain whether there was any link between the names of homesteads and the names, whether the names of homesteads were used in the singular or plural, etc. This section also contained a recommendation about adding a list of names and homesteads that were more commonly used, urged microtoponyms (names of swamps, ditches, meadows, etc.) to be recorded.

Some questions about the lifestyle of the Latvians (whether they lived in a farmstead or villages) of the third section *Par ēkām un to piederumiem* (About buildings and their parts) of the Latvian programme were attributable here too. The questions about the parts of a dwelling house, the names of a dwelling house and outbuildings, etc. were related to the following question of the programme devoted to the Lithuanian dialects (E): "What is the Lithuanian for a house and a peasant's farmstead? What are the names of the parts of a house? Does not a house built in an old way have a different name from a newly built one?"[19] (Программа 1886: 9).

The programme of the Lithuanian dialects contained questions about the names of a rainbow, a shadow, a grass snake and a snake, a stork and a crane. Thus six questions could be attributed to mythology (F–H, L). Questions about folk traditions and mythology could be found almost in every section of the Latvian programme, and the exhaustive Section Eight was devoted separately to this theme (Belief in Gods and Ghosts), which consisted of 783 questions.

Among the initial questions in the Latvian programme, there was a question about the names of a rainbow: "Is there no place where the rainbow is called in a different way?"[20] (Programma 1892: 35). Possible variants of answers were presented: *laimes josta*, *garvērdze*, *dzelverdze*, *gardadze*, *dardadzis*, *garvēle*, *garvelce*, *Dieva josta*, *Dieva kopis* [most probably *kopls (kuoplis*) 'a bow' – A. S.], *driksna* and *darva*[21]. The programme of Lithuanian dialects presented only some names of the rainbow – *orãrykštė*, *drīgsn'ä*, *cmokas* [it should be *smokas* – D. M.] (*смакъ*) (Программа 1886: 9).

More names of a grass snake and a snake were presented and they were described in more detail: "In Prussian, the grass snake is called *angis*, in the Suvalkai Gubernia *анге* (*angė*); in the parish of Mėmelis [present day Klaipėda] the name of a poisonous snake: *kirmens* (*червь*). In the Vilnius Gubernia it corresponds to *giwate*. Besides, in fairy tales *žaltis*, *želektis*, *žalktis* = змѣй 'gyvatė' (snake) are used"[22] (Программа 1886: 9). In the Latvian programme the question about the grass snake (VIII, 552) is linked to domestic animals: "Is *žaltys* (grass snake) connected with livestock in any way (grass snake – the spirit of the barn?)"[23] (Programma 1892: 58).

On the whole, many questions in the Latvian programme were devoted to different mythological creatures (home, forest and water spirits, devils, brownies, witches, werewolves, their relationships with man, etc.). A very detailed calendar of both holidays and memorable days were presented there (VIII, 474–783): old holidays (St John's Day, Shrovetide, All Souls' Day, etc.) and religious ones (Three Kings' Day, the Virgin Mary's Birthday, Ash Wednesday, Good Friday, etc.) (Programma 1892: 54–67).

This section of the Latvian programme contained several interesting questions about the language: for example, what place names and names reminded us of ancient Latvian gods and other mythological creatures (175); how the language originated (198), what taught people to speak (200); what language the first people used to communicate among themselves, with God and animals (201).

Since the authors of the Latvian programme were more interested in the world view and the attitude that the nation adopted, the programme contained comparatively few questions devoted to nature (e.g.: the landscape, seasons, and different natural phenomena), plants or animals. The programme of Lithuanian dialects contained only one question about the names of the earth's relief (valley) (I) and the names of horned cattle (including an ox, a bull, a calf) (K) (more about it see Программа 1886: 9–10).

Section 9 about language and writing (*Valoda un rakstniecība*) of the Latvian programme is of great significance to the history of research into the Latvian dialects. The collectors are urged to record words for the Latvian dictionary, they are recommended they should draw up lists of words on related themes – about natural phenomena, plants, animals, residential and other premises, farm implements, clothes, etc.[24] Informants are urged to collect phraseological units, figurative expressions, similes, to specify when they are used (for example, when eating, playing cards, etc.), loanwords from the Russian and German languages. They were recommended they make lists of christening names, names of houses and locations, pay special attention to the words and constructions that were found in folk songs but that were not common in spoken language. Synonyms were to be collected too providing a sentence underlying its meaning next to each word. The collectors were asked to pay attention to folk etymologies, taboo words: the names of the living or mythological creatures (devil, a wolf, a snake, etc.) that were avoided to be used and to indicate what they were replaced with.

The questions of the programme were aimed at elucidating whether, for example, the dialect was preserved for a long time after the dialect speaker had moved to live permanently in the area of another dialect (IX, 18), what attitude the Latvians took towards the people belonging to another nation who spoke Latvian (IX, 18)[25], etc. (Programma 1892: 69). Thus it is obvious that though this programme was not specially devoted to collecting facts of the language, answers to the questions of ethnography had, without doubt, to hide treasures of the lexis of the dialects (and quite often those of phonetics and morphology too).

19 *Какъ называется по литовски домъ и крестьянскій дворъ? Какія названія существуютъ для отдѣльныхъ частей этого дома? Домъ старинной постройки не имѣетъ ли другаго названія, нежели новомодный домъ?*

20 *Vai kādā apgabalā varavīksni citādi nesauc un kā īpaši?*

21 These words (with the exception of *darva*) were recorded in the High Latvian dialect in the 20th century, mainly in Latgale and presented in Map 84 of the LVDA (192–195).

22 *Въ Пруссіи ужъ называется* angis, *въ Сувалкск. губ.* анге (anġė); *въ Мемельскомъ приходѣ названіе ядовитой змѣи:* kirmens *(червь). Въ Виленской губерніи соотвѣтствуетъ ему* giwate. *Кромѣ того, въ сказкахъ употребляется слово* žaltis, želektis, žalktis = *змѣй.*

23 *Vai un kāda nozīme zaltim priekš lopiem (zaltis – kūts gars?).*

24 Reference to the newspaper *Dienas Lapa* No. 61, 1891 where the instruction to the collectors of the material was published is presented here.

25 The same issue 18 is presented next to two questions of the Programme.

SIGNIFICANCE OF THE PROGRAMMES. As has already been mentioned, both programmes were prepared for different purposes: the linguistic programme was aimed at gathering material on the Lithuanian dialects, and the Latvian programme focused about ethnography.

The Latvian programme was remade and published once again by Pēteris Šmits (1923). In the introduction to the programme he underlined that the old programme prepared under the supervision of Volters had become outdated, it was a bibliographic rarity; besides, it had to be remade, as it had not stood the test of time.

The section on mythology constituted almost half the remade programme because Šmits himself, who had greatly contributed to preparing this section before, supplemented it with new questions and made the old questions more exact. For example, the calendar part contained more ancient Latvian and Christian holidays and the afore-mentioned days, for example, Day of St Agatha, St Job, St Vitas, Seven Brothers, St Barbara and others. The sections about dishes, beverages, and family customs were supplemented with the questions about mythology. Other sections contained additional questions whether people remembered the names of ancient tribes, what names of parts of small rural districts and ancient parishes were, etc.

Šmits crossed out the second section of anthropology altogether. Only the last section about common law was left unchanged. The language of the earlier programme was amended significantly; some terms or words of dialects or the spoken language were replaced with the words belonging to Standard language (for example, *kartupeļi* 'potatoes' was written instead of *tupeņi*, the word *kārtība* 'order' was written in place of *vīze,* etc.). Instead of the word *uzvārds* 'surname' used by Volters, Šmits used the word *pavārds*.

The section about the language, which carried the title *Valoda un tautas dzeja* (Language and poetry of the nation) in Šmits' questionnaire, as compared with Volters' questionnaire, was abridged by as much as half. According to the author, the questions related to the language were also outdated because "study of the language and collection of songs have progressed so far that that there is no need to repeat such elementary questions again"[26]. It no longer contained questions, which would relate to collecting words for the purpose of a dictionary, compiling a list of thematic words, loanwords and phraseology.

Hence, Volters' Latvian Programme, amended and renewed, went on existing. This cannot be said about the questionnaire devoted to the Lithuanian dialects published in the Russian language. Though the questions and their comments were formulated comparatively accurately and reflected the level of research into the Lithuanian dialects, Volters remained isolated in Lithuanian geolinguistics and had no followers. Due to this reason, his programme has not been discussed in more detail in the history of Lithuanian linguistics thus far either.

Nonetheless, common semantic groups of the lexis can be already distinguished in the first Latvian and Lithuanian programmes. A detailed analysis of these programmes created conditions for further searches for parallels in the research into the Latvian and Lithuanian dialects.

Lexical questionnaires of the dialects of the first half of the 20th century in Latvia and Lithuania

The first four decades of the 20th century (until the end of the Second World War) are to be regarded as the second period of preparing programmes of the lexis of the dialects in Latvia and Lithuania. In the history of Latvian linguistics, it is related to the names of Jānis Endzelīns and Velta Rūķe, and in Lithuania with the activities of Kazimieras Būga and Antanas Salys.

Since special attention was devoted to the lexis rather than to phonetics and morphology in the first programme of collecting Latvian dialects and their description, which was prepared and published in the magazine *Druva* by Endzelīns in 1912 and 1913, and in the descriptions of dialects prepared according to a general system and published in the journal *Filologu biedrības raksti* which came out from 1920 to 1940, the first lexical questionnaire of the Baltic dialects in the history of lexical questionnaires of the Baltic dialects was undoubtedly that of Būga.

BŪGA'S *KLAUSIMŲ LAPAI* (QUESTIONNAIRES, No. 1, No. 2, No. 3). The new period of questionnaires of the Lithuanian language started with the rebirth of national science at the beginning of the 20th century in independent Lithuania.[27] Būga who delivered lectures on Lithuanian dialectology at the Faculty of the Humanities of Vytautas Magnus University did everything to encourage his students and scientists to study the dialects, to collect data on the dialects and prepared four *Klausimų lapų* questionnaires for this purpose (Pupkis 2010: 315). It is true, only three of them (No. 1, No. 2, No. 3) were published as supplements to the newspaper *Lietuva* in 1924. The structure and questions of the questionnaire show that Būga did not base himself on Volters' programme.

The questionnaire, which is referred to as "geographies of phonetics and words" by Būga himself started with methodological instructions *Kalbos tyrimo reikalu* (On the issue of research into the language). It is recommended that material be collected from "typical" representatives of the location of the dialect, the people between the ages of 30 and 50. People are questioned in approximately two-three places in a single small rural district. If the difference between dialects is noticed people may be questioned in more than two or three places.

STRUCTURE OF THE QUESTIONNAIRES. The structure of all the questionnaires prepared by Būga is the same. At the top of the questionnaire, on the left side of the page, the name and Prof. Būga's address are given (Kaunas, Vilniaus g-vė 2). On the right side of the questionnaire the surname, name, the place of residence and the occupation (profession) of the interviewer, the place (i.e. the village, the small rural district, the district) in which "the questionnaire was answered" were to be indicated. Also, it was asked to write down the surname, name, age and occupation of the person who answered

26 *valodas pētīšana un dziesmu krāšana jau ir gājusi tik tālu uz priekšu, ka atkārtot gluži elementārus jautājumus vairs nav vajadzīgs*.

27 It should be underlined that the linguist Nikolai Sokolov, a pupil of Filip Fortunatov, was the first to emphasize the significance of the research into Lithuanian dialects at the general meeting of the Lithuanian Scientific Society in 1912 (for more information about it see Palionis 1975: 47ff.; Sabaliauskas 1979: 131ff.; Mikulėnienė 2009: 40).

the questionnaire. The page of the questionnaire was divided vertically in half: numbered questions were presented on the left and some space for answers was left on the right.

Questionnaire No. 1 consisted of 106 questions, to be more exact, of 106 lines of words, which showed that, first and foremost, Būga was interested in the phonetics of the dialects: how one or another sound was pronounced in different positions of the word: for example, the stressed and unstressed vowel [i·] at the beginning of the word *yla* 'awl', *ylelė* 'little awl' (17), the stressed and unstressed vowel [i·] at the end of the word *šį* 'this', *akį* 'eye' (16), a stressed rising accent (and circumflex) [i·] *dygti* 'to sproud', *dyvai* 'great surprise' (18). Only several cases were devoted to consonants, mainly, this was a possible different pronunciation of the affricates: *jaučiai* 'oxen', *žodžiai* 'words', *stačias* 'standing', *gaidžio* 'of a rooster', *mačiau* 'I saw', *vedžiau* 'I led' (89), *čia* 'here', *čiaudėti* 'to sneeze' (103), assimilation of consonants: *džiaugsmas* 'joy' (102) or the pronunciation of a combination of non-Lithuanian consonants: *ščiūrys* 'peninsula' (104). There were questions devoted to morphonology, for example, to variants of prefixes that were possible in dialects: *ant* 'on', *andėti* 'put on' (96), *ažeiti* 'call at; drop in; overcome', *ažlipti* 'to get on', *užeiti (ušeiti)* 'call at; drop in; overcome', *užlipti (ušlipti)* 'to get on' (99), *apnešti*, *apineša* 'carry round; cover' (100).

QUESTIONS ABOUT THE LEXIS. Questionnaire No. 2 and Questionnaire No. 3 devoted to the lexis of the dialects had the same structure. In the first questionnaire the questions were grouped into eleven different groups: 1) Buildings; 2) Trees and bushes; 3) Vegetables; 4) Animals; 5) Fish; 6) Reptiles; 7) Insects; 8) Weather; 9) Birds; 10) Seasons; 11) Varia. Hence, it can be said that they encompassed semantic groups of man's dwelling (1), nature and its phenomena (8, 10), plants (2, 3) and animals (4, 5, 6, 7, 9).

Questions are numbered with letters inside each group – for example, the section Vegetables: a) potatoes, b) carrots, c) beets, d) Swedish turnips, turnips etc. The interviewers had to write dialectal names of the adequate vegetables on the right side of the page.

It should be noted that groups of questions differed in volume in Questionnaire No. 2: for example, the group of trees and bushes contained as many as 14 names (*a–o* cases), whereas the section Vegetables had only four names. Both domestic (sheep, cat, dog, bitch) and wild animals (hare, hedgehog, mole, ferret, otter) were included in the group of animals. Questions related to mythology, faith, customs were put in the section Varia: for example, c) smallpox, d) freckles, h) dusk, i) kite, k) devil, p) church. Over a hundred questions were included in Questionnaire No. 2.

Questionnaire No. 3 as though supplemented the first questionnaire. As many as 58 questions arranged in ascending order were presented there, two of which were divided into smaller ones. They were names of fingers: a) thumb, b) index finger, c) middle finger, d) ring finger, e) little finger (1), and words defining the colour of hair: a) auburn, b) blond, c) dark, d) brown, e) grey, f) white (2). Additionally, it was asked to specify the names of animal hair mainly that of horses, cattle, cats. Other questions were related to a human being, for example, blind (6), squinting (7), parts of his body: eyelid (3), eyebrow (4), eyelash (5) or actions performed by an individual: to yawn (8), to spit (10), to sneeze (11), to stammer (14)... Names of implements, for example, a pitchfork (26), a hoe (27), a saw (28), parts of a cart (hub of a wheel (23), spoke (24), iron rim of a wheel (25) and others) were included additionally. Questionnaire No. 2 was supplemented with several more questions: for example, a weasel (31), a squirrel (30) supplemented the section Animals, a flea (32), a bug (33), a louse (34) supplemented the section Insects (?) and the names of the months (55) supplemented the section Seasons.

Būga left more space to the questions of the third questionnaire because he asked to put down the following: the names of the village (the environs), rivers, lakes, marshes, mountains, forests, etc. (56), the surnames of the people who lived in the village (in the environs) (57) and the names of the dogs (58). From this point of view the questionnaire prepared by Būga did not differ from the above-discussed Latvian questionnaires.

VELTA'S RŪĶE'S PROGRAMME. In the 1930s, Endzelīns put forward the idea of the atlas of the isoglosses of the Latvian language. Encouraged by him, the society Ramave of the students of the Faculty of Philology and Philosophy of the University of Latvia prepared a project of the atlas of the isoglosses, which was never carried out (Rūķe 1947: 63). Cf.: "After the dialects have been thoroughly studied it will be possible and necessary to draw isogloss (i.e. boundaries) of separate subdialects and to group the subdialects. The isogloss of not only grammatical but also lexical peculiarities must be drawn because words found in subdialects differ. In this way dialectology of the Latvian language could be created and a linguistic atlas could appear. Following A. Bielenstein's example, at the same time material about the forms of material culture (e.g. about different forms of courtyards and fences), which separate one area from another should be collected. These data could help draw the boundaries of the ancient tribes"[28] (Endzelīns 1980 [1933]: 105).

In 1940 *Programma izlokšņu aprakstiem* (The programme of describing dialects) drawn up by Rūķe appeared, which in fact was a preparatory work of compiling the atlas of the dialects of the Latvian language. Questions whose answers had to reflect the peculiarities characteristic of that dialect alone were devoted to each dialect. Phonetics and morphology were given special attention in that programme, and somewhat more than one page out of 110 pages was devoted to the lexis (91 questions).

In 1941, under Rūķe's supervision, preparatory work for The Atlas of the Dialects of the Latvian Language was begun in the archives of the Latvian language (Latviešu valodas krātuve): in 1941 a questionnaire consisting of 500 questions about the lexis was compiled (Rūķe 1947: 95–98), and by 1944 about 200 experimental maps had been drawn.

QUESTIONS ABOUT THE LEXIS. Questions about the lexis were not divided into thematic groups in this programme, however, the following semantic groups of the lexis could be distinguished on the basis of the contents: 1) objects of nature and natural phenomena (*akmens* 'stone', *auksts* 'cold', *lietus* 'rain', *pērkuons* 'thunder', *tumšs* 'dark', *varavīksne* 'rainbow' and so on); 2) plants and the lexis

28 *Pēc tam, kad izloksnes būs pamatīgi izpētītas, varēs un vajadzēs nospraust izoglosas (i.e., robežas atsevišķām izlokšņu īpatnībām) un grupēt izloksnes. Tādas izoglosas pie tam jānosprauž ne tikai gramatikas, bet arī leksikas īpatnībām, jo, kā zināms, ne visi vārdi ir sastopami visās izloksnēs. Rezultātā mums tad radīsies latviešu valodas dialektoloģija un lingvistisks atlants. Sekojot A. Bīlensteina paraugam, derētu reizē ievākt ziņas par materiālās kultūras formām (piem., par dažādajām sētu vai žogu formām), kas atšķir apgabalus citu no cita. Šādi dati tad varētu noderēt arī seno cilšu robežu nospraušanai.*

related to them: wild plants and trees (*alksnis* 'alder', *avene* 'raspberry', *bērzs* 'birch', *kļava* 'maple', *liepa* 'lime tree', *paeglis* 'juniper', *pīlādzis* 'rowan tree', etc.), including cultivated plants (*ābuoliņš* 'clover', *ērkšķogas* 'gooseberries', *kālis* 'turnip', *kaņepe* 'hemp', *kvieši* 'wheat' and others); 3) animals – insects, slugs, reptiles (*ķirzaka* 'lizard', *muša* 'fly', *varde* 'frog', *zalktis* 'grass snake'), birds (*stārķis* 'stork'), beasts of pray (*lapsa* 'fox'), rodents (*žurka* 'rat'), domesticated animals (*aita* 'sheep'); 4) a human being and the lexis related to him (*azuote* 'bosom', *bārda* 'beard', *delna* 'palm', *kreilis* 'left-handed', *sauja* 'cupped hand', *pierast* 'to get used to', *seja* 'face', *uzvārds* 'surname') are attributed to this group; the names related to a place of residence of an individual are also attributed to this group: *ciems* 'village', *pilsēta* 'town', *kaimiņš* 'neighbour', etc.; 5) the lexis related to material culture: this group consisted of fieldwork (*rudzu stati* 'rye shock', *linus plūc* 'pull flax', *sienu grābj* 'rake hay'), working tools, implements (*rati* 'cart'), household articles (*karuote* 'spoon', *pulkstenis* 'clock'), buildings and their parts (*aruods* 'corn bin', *istaba* 'room', *pagalms* 'courtyard', *kluons* 'dirt floor, barn, hay barn'), fences, buildings for animals (*aizgalds* 'enclosure'), food and making it (*aizdars* 'seasoning', *kartupelis* 'potato', *paniņas* 'butter-milk', *pienu kāst* 'to strain milk', *putraimi* 'groats', *rausis* 'bun', *salds* 'sweet' and others), clothes (*lakats* 'kerchief', *piedurkne* 'sleeve', etc.).

It is easy to notice that the names of some realities differed only phonetically, for example, *alksnis*, *elksnis* 'alder' (LVDA Map 8) or morphologically, for example, *kļava*, *kļavs* 'maple' (LVDA Map 4A), *liepa*, *lieps* 'lime tree' (LVDA Map 4B, etc.).

ANTANAS SALYS' *APKLAUSAS* 1 (QUESTIONNAIRE 1). Because of Būga's death (in 1924) the collection of material about the Lithuanian dialects was not organised on a massive scale in Lithuania. It was only in the 1930s that Salys, upon his return to Lithuania after his studies in philology in Leipzig, strongly encouraged by Georg Gerullis, started to collect material about the Lithuanian dialects systematically once again.

Probably it was a collective idea: the recently discovered source of the linguist Mindaugas Šinkūnas allows the supposition to be made that Lithuanian linguists of that time intended to publish the thus far unheard of *Lietuvių kalbos tarmynas* (A Series of Lithuanian Dialects) (Schrijnen 1933: 77).[29]

The lexical Questionnaire 1 published by Salys might have been a part of this plan though no more data on the intent to publish the Series has been available thus far. Since the questionnaire is marked with number one, it can be thought that there were more such questionnaires or it was planned to have more of them. The purpose of the questionnaire was indicated "for the geography of words". Judging from the book of registration of the answers that has survived at the Institute of the Lithuanian Language all data were collected during the war, through a comparatively short period of time – between 1942 and 1943.[30]

Methodological instructions to this questionnaire ("Explanations to the respondents of the questionnaire") were presented on a separate sheet where the aim of this work was specified ("the geography of the word is established on the basis [...] of the area where the name is used"[31]). Education workers and school youth, teachers of the Lithuanian language and natural sciences together with the pupils of higher forms of high schools and lower high schools, teachers of primary schools and students of higher educational institutions were invited to be questioners. It was recommended that "a typical" representative of the dialect should be chosen, only one person rather than several people at a time should be interviewed so that different subdialects should not become confused. Hence, "only those who know their dialect answer the questionnaire".[32] The following is to be described when asking and answering the questions of the questionnaire: 1) to elucidate the conceptions of the questions themselves, therefore equivalents in other languages were given next to the questions, e.g. *gegutė* 'a cuckoo' (Lat. *Cuculus canorus*, Germ. *der Kuckuck*, Russ. *кукушка*, Pol. *kukułka*); 2) to draw attention to the fact that one and the same name could have different meanings in dialects; 3) several plants or living creatures could be called by the same name. Hence, the same name could be written in several sections of the answers to the questionnaire.

The answers were asked to be written in the following way: 1) dialectally in the letters of the written language (in case of need it was recommended that (*Tautosakos rinkėjo vadovas*; 2nd edition, Kaunas, 1940; Manual of the Folklore Collector) be used; 2) not to turn the dialectal genders into Standard Language; 3) to stress the words (if the accent is unclear to underline the stressed syllable).[33]

STRUCTURE OF SALYS' QUESTIONNAIRE 1. The questionnaire consisted of 12 pages bound in a single book, as many as 92 questions, and with additional 97 questions were presented in 11 of them (Geržotaitė 2011: 13f.). The questions were published on one side of the page only (the other side and page 12 were left blank for remarks). At the top of the questionnaire, the following was specified: LMA[34], the Institute of the Lithuanian Language, the Section of Dialectology.

The respondent's surname, name, occupation and the location of the dialect (the village, the small rural district, the region) were asked to be written, the address and the date of filling in the questionnaire to be indicated under the title of the questionnaire. In addition the data of the person who checked the questionnaire (the name and surname, occupation and the address) were to be specified.

As in Būga's questionnaire, pages of Questionnaire 1 were vertically divided in half: the numbered questions were presented on the left side and some space for answers was left on the right side.

LEXICAL QUESTIONS. All questions were divided into eight large groups: 1) Animals (1–7); 2) Birds (8–25); 3) Reptiles (26–29); 4) Amphibians (30–31); 5) Fish (32–41); 6) Invertebrates (42–58);

29 The authors express sincere thanks to Dr. Šinkūnas who shared this important information with them and to Dr. Habil. Jolanta Gelumbeckaitė for the source found in the libraries in Germany.

30 This conclusion can be drawn on the basis of the date of publishing Questionnaire 1: the following is written at the bottom of the first page in small letters: Švyturys Publishing House, Vilnius – 1942.

31 *Žodžio geografija nustatoma iš [...] vardo vartojamojo ploto*.

32 *apklausus atsako tik mokantieji savo tarmę*.

33 Three cases were to be indicated to determine the stress paradigm: the singular accusative case, the singular possessive case, the plural accusative case, e.g.: *griežlẽ*, *griežlẽs*, *gríežles*.

34 The Lithuanian Academy of Sciences.

7) Plants (59–83); 8) Mushrooms (84–92). Hence, Questionnaire 1 covered only two semantic groups – plants and animals. From this point of view Salys' questionnaire was narrower than the questionnaire compiled by Būga, however, it was obvious that other books of the Questionnaire had to be prepared for other semantic groups.

Here, as in Būga's questionnaire, groups of questions differed in volume: only two questions devoted to the names of the tadpole (30) and the toad (31) constituted the Amphibians group, four questions about the names of the lizard (26), snake (27), blind-worm (28), grass snake (29) made up the group of Reptiles. In his questionnaire, Salys dissociated himself completely from a mythological treatment of the names of these living creatures and limited himself to the aspect of the geography of the words.

The groups, which contained more questions did not differ from the small groups: instead of being grouped additionally inside a group the questions were presented in alphabetical order, for example, the sequence of the questions in the group of Plants was as follows: the names of *asiūklis* 'horsetail' (59), *ąžuolas* 'oak tree' (60), *bulvė* 'potato' (61), *burokas* 'beet-root' (62), *dilgėlė* 'nettle' (63), *durnaropė* 'thorn apple' (64) and others. If the species of a living creature or a plant is asked to be indicated additionally (for example, *burokas* 'beet root'*: cukrinis* 'sugar beet'*, cviklas, barštinis* 'red beet', *pašarinis* 'mangel wurzel'*, sviklas*...), the additional answer was asked to be given at the same question without numbering it separately. It should be noted that in Salys' Questionnaire, as in Rūķe's programme, all possible phonetic (*cviklas*, *sviklas*...) or morphological (*zuikis*, *zuikys*...) variants of the answers were recorded alongside the lexis.

Since the dialectal data of Salys' Questionnaire 1 collected during World War II have just been started to be researched (Pranskūnaitė 1993, 1994, 1997; Geržotaitė 2011), at the present time it is difficult to objectively assess Antanas Salys' contribution to Lithuanian geolinguistics. However, one thing is quite obvious: the compilers of the *Lietuvių kalbos atlasas* (Atlas of the Lithuanian Language) and the researchers made use of the network of dialectal points created by Salys and his supporters on the basis of the pre-war administrative-territorial division of Lithuania (Mikulėnienė 2012).

Geolinguistic research of the lexis of dialects in Latvia and Lithuania in the second half of the 20th century

Since the 1940s geolinguistic research into the lexis in Latvia and Lithuania have in essence been related to the preparation of atlases of national dialects. The preparatory period in both former Soviet republics lasted more than two decades (in Lithuania from 1951 to 1977, in Latvia from 1954 to 1999).

LIETUVIŲ KALBOS ATLASAS (ATLAS OF THE LITHUANIAN LANGUAGE). In 1950, *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa* (Programme for Data Collection for the Atlas of the Lithuanian Language) was prepared (1st edition in 1951, 2nd edition in 1956; authors: Juozas Balčikonis, Borisas Larinas, Juozas Senkus). In 1954 the supplement to the programme *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo instrukcija* (Instruction on How to Collect Data for the Atlas of the Lithuanian Language) (LKA MRI; 2nd edition in 1958) was issued, for more information about it see Mikulėnienė 2009: 41.[35] By 1970 all material had been collected and started to be transferred onto the maps following *Atlaso rengimo prospektas ir instrukcija* (Instructions and Prospectus of Preparing the Atlas) (authors: Elena Grinaveckienė, Aldona Jonaitytė, Kazys Morkūnas, Aloyzas Vidugiris)[36] that was finally approved in 1968.

The volume of the Lexicon, like all others, consisted of a collection of maps (120) and the book of commentaries on the maps (1977, authors: Grinaveckienė, Jonaitytė, Jonina Lipskienė, Morkūnas, Marija Razmukaitė, Birutė Vanagienė, Vidugiris, editor Morkūnas).[37] As many as 114 questions (98 basic and 16 additional) were devoted to the lexis of the Lithuanian dialects in Programme for Data Collection for the Atlas of the Lithuanian Language. When answering the questions on the lexis it was recommended to become acquainted with the things and made use of the drawings of the Instruction in the place of investigation, in case of need the researchers were recommended to make drawings by themselves, to specify the size of a thing or parts thereof, etc.; to present at least brief explanations of manufacture and use of the things and, first and foremost, to write down the word (the term) in a sentence, which would show its meaning. If several words were used to name the same thing, it was asked to specify a degree of their prevalence (LKA MRI 71–72).

The wording about all first questions of the lexis was similar, for example: *Kaip vadinasi pas jus* 'What is the following called in your place': 1. *Gyvenami namai* 'dwelling houses'. 2. *Gyvenamųjų namų dalys* 'parts of dwelling houses': a) *stogas* 'roof', b) *pamatas* 'foundation', c) *lubos* 'ceiling', d) *grindys (lentų)* 'floor; made of boards', *asla (molio)* 'dirt floor; made of clay', e) *priesienis (priemenė, prieangis)* 'porch; entryway', f) *priebutis* (*gonkas*) 'porch'*?* (Programa 1951: 12).

The questions of the lexis were not divided into separate semantic groups though they were arranged in a certain consecutive order, for example, a dwelling house and its parts, other buildings and their parts (1–20); household appliances, tools and their parts (21, 23–34); names of dishes (22); names of clothes (35–36), etc. The largest number of questions was devoted to animals (19), somewhat fewer to plants (15), natural phenomena (5), etc. The researchers were asked to write down what different animals were called or how they were urged (92–93), for example, a) horses (*kòš-kòš*, *kùzi-kùzi*), b) cows (*tprùke-tprùke*, *prù-prù*), c) sheep (*buř-buř*, *bùre-bùre*, *bàs-bàs*, *bàse-bàse*)..., i) dogs (*ciù-ciù*, *ciùce-ciùce*, *na-na*), j) cats (*kàc-kàc*, *kìc-kìc*).

The second part of the questionnaire about the lexis of the Atlas was related to the prevalence of rarer words: *Ar žinomi šie žodžiai ir ką jie reiškia?* ('Are the following words known and what do they mean?')

35 Material on dialects was collected for fifteen years according to the plan drawn up in advance from more than 800 places of residence (officially as many as 704 settlements in the territory of Lithuania were planned to be researched). In the course of collecting material more than 30 000-meter long audio tapes were recorded; and more than 15 000 pages of manuscripts of other material were collected. More than 600 persons collected material for the Atlas.

36 On the basis of the material collected *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija* (Sampler of Lithuanian Dialects) was compiled (1970) and three volumes of *Lietuvių kalbos atlasas* (Atlas of the Lithuanian Language) were published *Leksika* (The Lexicon), 1977; *Fonetika* (Phonetics), 1982; *Morfologija* (Morphology), 1991).

37 The Lithuanian linguists drew and explained a total of 376 maps for the Atlas. They reflect as many as 560 different phenomena of the Lithuanian language. If we add to them what was written in the commentaries, it would make more than two thousand different data about the language. The main authors and compilers were awarded the Science Prize of the Republic of Lithuania for this significant work of linguistics (1994).

99. *Geinys* 'sort of rope ladder to climb trees to gather honey'. 100. *Drevė* 'hollow'... 114. *Bičiulis* 'pal'. Terms related to family connections were asked most often (101. *Avynas* 'mother's brother'. 102. *Anyta* 'mother-in-law'. 103. *Šešuras* 'father-in-law' 104. *Moša* 'sister-in-law'. 105. *Dieveris* 'brother-in-law'. 108. *Marti* 'daughter-in-law').

The same order of presentation was followed in the Atlas – both in presenting the maps and their commentaries. As many as 119 maps of the lexis were presented in the first volume of the Atlas. From the point of view of the contents almost half of them (58) had the same theme, i.e. reflected one thing, others had two or more themes. Overall, there were names of 190 realities, even more of them were discussed in the commentaries because not all the names had been transferred onto the maps (LKA I 13).

From the thematic point of view maps of the lexis of the Atlas of the Lithuanian Language mainly showed the geography of the words with the same meaning, i.e. synonyms, and were absolute, representing variation of the names throughout the whole area of the Lithuanian language. The differential or partial maps presented only a dialectal name used in certain places, and the names that coincided with the norm of Standard Language were usually not transferred onto the maps (LKA I 13). Dialectal words were presented transcribed into Standard Language both in the comments and in the legends of the maps.

Maps of the lexis differed from the graphical point of view too: prevalence of names was marked by different figures, dashes, separate lines – isoglosses or were mixed (when several earlier specified ways of marking were used). Symbols, dashes, lines of isoglosses had a strictly established sequence and distinctness (LKA I 13). The names that were marked with shaded marks and that coincided with the norms of Standard Language, when unshaded were used to represent dialectal phenomena. The borrowed lexis – loanwords and hybrids – also had their own conventional symbols (LKA I 13). In essence this traditional classification on maps was taken as a basis in preparing prospect Atlas of the Baltic Languages though full-colour printing offered even more possibilities (more about it see Mikulėnienė, Stafecka 2009: 46).

All comments on the questions about the lexis were written following the general principles of writing therefore their structure was the same: the theme of the map was presented, the reality was defined narrowly and the most significant knowledge of ethnography was presented, Latin names of plants and small animals were specified in the introductory part of the comments; the special part of the comments was devoted to the linguistic material (if necessary ethnographic material too), which was discussed according to the order of the map legend. A list of the most important bibliographic references was presented at the end of the commentaries.

Apart from the lexical maps and comments on them, the first volume of the Atlas also contained a map of the Lithuanian dialects, a list of places of residence and legends of the lexical maps, as well as the register of the words of the Lithuanian language mentioned in the comments. The contents of the publication were presented in three languages – Lithuanian, Russian and German.

LATVIEŠU VALODAS DIALEKTU ATLANTS (*THE DIALECTAL ATLAS OF LATVIAN*).[38] Endzelīns was the first to put forward the idea of an atlas of the Latvian language. In 1946, under his supervision, an atlas of the dialects of the Latvian language was started to be prepared at the Institute of Language and Literature. Practical work was mainly done by Elfrīda Šmite. In 1947, the *Leksikas aptauja* (Lexis Questionnaire), which consisted of 254 questions, appeared, and in 1954 *Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programma* (Programme for Data Collection for the Atlas of the Dialects of the Latvian Language) based on the questions prepared by Šmite was issued (Programma 1954). At first Šmite and Milda Graudiņa worked on the atlas. In 1962 Benita Laumane joined in this work and in 1977 she began to supervise this work. Brigita Bušmane, Laumane, and Anna Stafecka prepared the final wording of the lexical part of the Atlas.

As many as 300 questions (371–670) were devoted to the *Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programma* (Programme for Data Collection for the Atlas of the Dialects of the Latvian Language). Unlike the Atlas of the Lithuanian Language all questions of the Latvian lexical programme were formulated in the same way and formed on the principle of the *conception and its definition*. A respective name of the concept or a thing in the Standard Latvian language was presented in a semi-dark print in the programme. Several dialectal variants were given next to that too, for example, Question 402: ***pelašķi***, *peļaste*, *aitašķi*... 'yarrow'; Question 416: ***kālis***, *grieznis*, *sprūte*... 'Swedish turnip'; one could find somewhat additional questions and explanations, for example, Question 396: ***ābuoliņš***, *dābuols*, *amuols*... 'clover' (*pļavā aug ābuoliņš* 'clover grows in a field'); Question 470: ***putēt***, *kūpēt*... 'to become dusty' (*ceļš put* 'road gets dusty').

The lexical part consisted of 102 maps, with 100 of them being devoted to the lexis. As many as 118 questions out of 300 lexical ones were about the maps with comments. Only one name of a conception or reality was presented in the largest part of the maps, material of two questions was represented in 19 maps and the material of three questions was presented in one map. Three maps were devoted to the name of the rowan tree (5–7). All maps of the Lexis were coloured. Language phenomena were represented in areas of different colours and special marks therein. Isoglosses were also marked in the maps.

Separate lexical semantic groups were not separated in the Programme of Data Collection for the Atlas, however, the questions were arranged on the basis of an associative link – at the same time names of the conceptions and realia of different thematic groups were presented. Several lexical semantic groups were distinguished on the maps: 1) natural phenomena (*atkala* 'freezing rain, glazed frost' (Map 86), *kalva* 'island' (Map 31B), *timss* 'dark' (Map 83A), *salts* 'cold' (Map 83), *varavīksne* 'rainbow' (Map 84) and others); 2) plants and the lexis related to them (it consisted of wild plants, berries, fruit trees, cultured plants, and others); 3) animals (insects, worms, reptilians, birds, fish, beasts of pray, rodents, domestic animals; 4) the lexis related to a human being: this groups consisted of the questions in which a human being was characterised as a physical creature (*kreilis* 'left-handed' (Map 91), *kūds* 'weak' (Map 87B), *plaušas* 'lungs' (Map 90), *smaganas* 'gums' (Map 88), *zods* 'chin' (Map 87) and others) and as a communal being *vuicīt* 'to teach' (Map 87A), *slinks* 'lazy' (Map 93A), *pierast* 'to get used to smth.' (Map 97A), *iet raudzībās* 'visiting an infant' (Map 95) and others); 5) the lexis related to material culture that formed the largest groups of questions. These were work and household tools and other instruments used in the activi-

38 More about the course of writing *The Dialectal Atlas of Latvian* see Laumane 1999.

ties: (*abra* 'dough kneading tub' (Map 77B), *atspole* 'shuttle' (Map 82), *grābeklis* 'rake' (Map 65A), *spīļarkls* 'wooden plough' (Map 64), *stelles* 'loom' (Map 81), *malku zāģēt* 'to saw wood' (Map 98), etc.); field work and the lexis related to it (*darbu dzīvot* 'to work' (Map 97B), *grūds* 'grain' (Map 56B), *papuve* 'fallow' (Map 62), *stirpa* 'stack' (Map 69), *linus plūkt* 'to pull flax' (Map 79A), etc.); buildings, buildings to keep animals and the lexis related to that (*apcirknis* 'cornbin' (Map 56A), *akas grodi* 'curb' (Map 61), *klons* 'dirt floor' (Map 59), *ķieģelis* 'brick' (Map 60), *tvans* 'toxic fumes' (Map 76), etc.); food and making food (*biezpiens* 'curd' (Map 71), *dradži* 'cracklings' (Map 73), *jaunpiens* 'first milk' (Map 70), *sviestu taisīt* 'make butter' (Map 72)); only names of skirts were mentioned among the clothes (Map 94).

The structure of the comments was similar to that in the Atlas of Lithuanian Language. General remarks about prevalence of a respective word, references to its etymology, its recording in old writings and other remarks were presented therein. Contrary to the Atlas of the Lithuanian Language, the whole material presented in the map, which, taking into consideration the accent was divided according to the title words, was specified further. Numbers of subdialects were given next to the latter, sometimes illustrative material of the subdialects was presented in brackets, which gave some information about the use of the word in different dialects now and earlier, ethnographic data or belief of the nation was reflected. Dialectal words in the title words of the commentaries and map explanations (legends) were transcribed into Standard Language.

Two additional maps were presented in the volume of the lexis: prevalence of the dialects and accents of the Latvian language. References to the dialects and the words presented in the commentaries, a list of collectors and informants of the material were presented in the book of commentaries on the lexis.

Abstracts of the introduction of the Atlas and the commentaries were presented in the English and Russian languages.

OTHER LEXICAL PROGRAMMES. In the second half of the 20th century, in Latvia (1963–1992), 16 questionnaires *Palīgi apvidu vārdu vācējie* (Aid for the Collectors of Dialectisms) or methodological instructions with more precise questions about different lexical thematic groups of dialects were prepared for collecting material for the dictionary of functional words being planned to be compiled: *Lopkopība* (Cattle breeding, comp. Silvija Raģe, 1963); *Zemkopība* (Agriculture, comp. Elga Kagaine, 1964); *Zvejniecība* (Fisheries, comp. Benita Laumane, 1964); *Vērpšana un aušana* (Spinning and weaving, comp. Elga Kagaine, 1965); *Noskaidrojamie vārdi* (Explanatory words, 1–5, comp. Daina Zemzare, 1966); *Apģērbs, tekstīlijas, apavi* (Garments, fabrics, footwear, comp. Elga Kagaine, Silvija Raģe, 1966); *Apgaismošana* (Lighting, comp. Brigita Bušmane, 1968); *Ēdieni* (Food, 1–2, comp. Brigita Bušmane, 1969); *Izsauksmes vārdi* (Interjections, comp. Daina Zemzare, 1971); *Skaņu vārdi* (Onomatopoeic words, comp. Daina Zemzare, 1971); *Daba. Cilvēks* (Nature. Man, comp. Brigita Bušmane, 1984); *Apdzīvotās vietas. Iedzīvotāju ģimenes un sabiedriskā dzīve* (Places of residence. Family and social life, comp. Brigita Bušmane, 1992).

In 1967–1976, seven more questionnaires were issued: *Apvidvārdu aptaujas* (Questionnaire of dialectisms): *Sēnes* (Mushrooms, comp. Daina Zemzare, 1967); *Zivis* (Fish, comp. Benita Laumane, 1967), *Noskaidrojamie augu nosaukumi* (Explanatory plant names, comp. Inese Ēdelmane, 1969), *Aizguvumi no Baltijas somu valodām* (Loanwords from the Baltic Finnic languages, comp. Silvija Raģe, 1969); *Zemkopības darbarīki* (Agricultural tools, comp. Dzintra Liepiņa, 1970); *Putni* (Birds, comp. Lilija Smagare, 1971); *Aizguvumi no ģermāņu valodām* (Loanwords from the Germanic languages, comp. Ojārs Bušs, 1976). Many questions were included in the questionnaires, however, thematic groups were reflected fragmentally in them, e.g.: craftsmanship, the lexis related to holidays and traditions etc.

In the 1990s Lithuanian dialectologists prepared *Kalbos faktų rinkimo programa* (Programme for Collecting Facts of the Language, KFRP; 1983, authors: Antanas Balašaitis, Aleksas Girdenis, Jonaitytė, Vitas Labutis, Adelė Laigonaitė, Vitalija Maciejauskienė, Morkūnas, Marija Razmukaitė, Adelė Valeckienė, Aleksandras Vanagas, Vidugiris, Vytautas Vitkauskas, Zigmas Zinkevičius). As many as five dialectological questionnaires containing about 900 questions were devoted to the lexis of dialects there: 1) Terms of relationship (it consisted of 121 questions); 2) Names of animals (87 questions); 3) Names of the parts of the body (219 questions); 4) Names of plants (173 questions); 5) Different questions of the lexis (300 questions), more about it see KFRP 57–128.

Questions in the second, third and fourth dialectological questionnaires were divided into sections – for example, Names of animals were divided into the questionnaire as follows: I. Mammals (1–17 questions); II. Birds (18–43 questions); III. Reptiles (44–47 questions); IV. Fish (48–57 questions); V. Invertebrates (58–87 questions) (more about it see KFRP 71–76). Questions about the names of plants were divided into even smaller sections, e.g.: I. Cultured plants: a. Fruit trees and berry bushes; b. Vegetables; c. Fibre and feeding plants; d. Garden flowers and ornamental plants; e. Indoor plants and the like (KFRP 92–116).

The fifth dialectological questionnaire, which, according to the authors (KFRP 116), is designed according to the section of the lexis of the Programme for Data Collection for the Dialectological Atlas of the Latvian Language was to be discussed separately. The questionnaire containing three hundred questions testified to differences in collecting dialectal material for the atlases of not only the Lithuanian and Latvian languages but it also testified to the desire to work jointly in the future. The prospect of the Atlas of the Baltic Languages has realised that wish.

In 1990, after the independent Institute of the Lithuanian Language was re-established, *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa* (Programme for the Lithuanian Dialects and Research into their Interaction) devoted, first and foremost, to the peripheral and disappearing Lithuanian dialects was designed (authors: Kazys Morkūnas, Laima Grumadienė, Danguolė Mikulėnienė, Aloyzas Vidugiris, Valerijus Čekmonas, Bonifacas Stundžia). Parts of socio-linguistics, the lexis, accentuation and morphology were issued in separate books. This Programme created conditions for investigating the peripheral dialects as a continuation of the largest area of the Lithuanian language therefore the programme of the lexis (Programa 1995; comp. Vidugiris) was selective. In developing the Programme attempts were made not to repeat the questions of the previous programmes (they totalled 415). The questions were presented with possible answers, for example, 21 the country of the world towards the east: *rytai* 'the east', *žaros* 'glow', *saulėtekis* 'sunrise' and others (Programa 1995: 19).

The dialectal data of the latest Lithuanian programmes are being digitized and maps drawn.

Common Lexis of the Baltic Languages: Flora

Rolandas Kregždys

BIOLOGICAL CORRELATION OF FLORA NOMENCLATURE. The formation of phytonyms usually reflects structural features of plants (according to the internal and external morphology) and their biospheric localisation (according to toponymic or endemic, i.e. the geographical range of prevalence and synergetic one, i.e. grouping of plants according to their specific features). Both principles of this systematic analysis when dividing them into separate groups, are applied on the basis of methodology developed by the Swedish botanist Karl von Linné' (for more about it see: LE I 400; XVI 245f.), cf. a description of the canna (*Canna*), a plant belonging to the genus of perennial grass of the canna family (*Cannaceae*).

CANNA
Indica
1. Canna foliis ovatis utrinque acuminatis nervosis. Roy. lugdb. 11.
Fl. zeyl. 1. Hort. ups. 1.
Canna spatulis bifloris. Hort. cliff. 1.
Arundo indica latifolia. Bauh. pin. 19.
Habitat inter tropicos Asiæ, Africæ, Americæ. ♃ angustifol.

2. Canna foliis lanceolatis petiolatis nervosis.
Canna foliis lanceolatis petiolatis. Hort. cliff. 1.
Arundo indica florida angustifolia. Moris. hist. 3. p. 250. s. 8. t. 14. f. 6.
Habitat inter tropicos Americæ: Umbrosis spongiosis. ♃ glauca.

3. Canna foliis lanceolatis petiolatis enervibus. Roy. lugdb. 11.
Canna foliis enervibus. Virid. cliff. 104.
Cannoides. Hort. cliff. 488.
Canna Acorus glaucophyllus, ampliore flore, iridis palustris facie. Dill. elth. 69. t. 59. f. 69.
Habitat in Carolina ? ♃ (for more see Linnaeus 1753: 10).

LINGUISTIC STUDY OF PHYTONYMS. The analysis of the plant names is heterogenic because apart from the above-mentioned classification, it is based on a diverse system of lexical diversification. First of all the words of the Baltic languages are grouped according to a temporal attribution. This is: 1) the old Indo-European lexis; 2) the general lexis of the Baltic and Slavic languages; 3) the lexis characteristic exceptionally of the Baltic languages; 4) the lexis characteristic only of the Lithuanian (resp. Latvian, Prussian) language (-es).

The identification of ethnic dependence of words is another especially important way of differentiation of the lexis. On its basis lexemes are divided into two groups. They are as follows: 1) the inherited lexis (inheritances) and 2) the borrowed lexis (loanwords). The latter group is further divided according to the filiation of the loanword. This is: 1) loanwords from the Baltic Finns; 2) Slavisms; 3) Germanisms; 4) Lithuanianisms or Latvianisms; 5) loanwords from other languages.

In his fundamental work *Lietuvių kalbos leksika* (The Lexis of the Lithuanian Language) Algirdas Sabaliauskas (1990) presents separate groups of phytonyms divided according to the discussed system of classifying words of the Lithuanian language. *Baltų kalbų atlasas* (Atlas of the Baltic Languages; BKA) presents representatives of all the mentioned subgroups of the lexis, however, due to the unknown origin of some words their attribution to the listed systematic subclasses is highly complicated. Therefore, some of the lexemes, having carried out their detailed analysis, are attributed to a different subclass in this work, contrary to what was common to do in the past.

The Old Indo-European Lexis

The words attributed to this stratum of the lexis by their origin are the oldest inherited words of the Baltic languages dating back to the period of the Indo-European parent language.[1] A chronological division of lexemes is based on the identity of the morphological (often also semantic) archetype of the words of the Indo-European languages. Most often lexemes of the underived or simple stem are attributed to the old Indo-European lexis but representatives of the primary stem whose suffixation is often dated back to a much later period than the main morpheme of the word – the root – are also found.

The comparison of lexical stems according to the grammatical class of words is possible only when reconstructing the protosememe rather than the base of the words atributed to the lexical layer. Therefore, the derivational status of the words belonging to this period must be correlative with respect to the morphological type of all

1 Due to the specificity of BKA the words attributed to this layer of the lexis are not divided into correlative subclasses of the Indo-European parent-language: 1) formation (i.e. etiological beginning); 2) stable usage; 3) the period of splitting into dialects. The abbreviation IE denotes the convergent conception of the period of the Indo-European parent language.

samples of different Indo-European languages being compared: nominal (*nomina substantiva* / *adjectiva* / *numeralia* / *pronominalia*), verbal (*nomina verbalia*), adverbial (*nomina adverbia*) and others.

Table 1 presents the names of phytonyms attributed to the layer of the lexis of the period of the Indo-European parent language; some of them that have been traditionally interpreted as especially archaic thus far, on the basis of the latest etymological investigations are to be treated as later inherited words, therefore they are attributed to the representatives of the verbal heritage of a respective period in BKA (i.e. Latv. *riẽkst*s, dial. *riekša* (gen. sg.) // Lith. *ríešutas* 'nut', dial. *ríešutìs*, *ríešas*, *riešutỹs*, *ruošutỹs* as a segregate of the Baltic and Slavic languages [see Table 4 – as to their origin see PKEŽ I 163f.], rather than the relic of the lexis of the Indo-European period [cf. Sabaliauskas 1990: 43]). It is true, Sabaliauskas (1990: 121) presented the description of this word twice, i.e. he attributed the lexemes meaning 'nut' to both layers of the Indo-European period and the common lexis of the Baltic and Slavic languages.

No special problems arise as to the classification of phytonyms though the etymological development of some of them is quite clear (e.g.: OIr. *lín* 'flax (*Linum usitatissimum*)', OE *līn* 'ditto' are currently interpreted as cultural loanwords from the Latin language rather than words inherited from the Indo-European parent language; see Matasović 2009: 240).

EXAMPLES OF THE BALTIC LANGUAGES			EQUIVALENTS OF THE SLAVIC LANGUAGES	EQUIVALENTS OF THE GERMANIC LANGUAGES	EQUIVALENTS OF THE ITALIC LANGUAGES	EQUIVALENTS OF THE GREEK LANGUAGES	EQUIVALENTS OF THE INDIAN AND IRANIAN LANGUAGES	EQUIVALENTS OF OTHER INDO-EUROPEAN LANGUAGES
LATVIAN	LITHUANIAN	PRUSSIAN						
1. *àlksnis*(2), *alȋksnis*2, *alksnis*, *alkšnis*, *aluksnis*, *alȋksis*2; *eliksnis*, *elikšnis*, *eleksnis*, *elekšnis*, *elèkšnis*2, *elēkšnis*, *èlksnis*(2), *elȋksnis*(2), *elksnis*, *èlkšnis*2, *elkšnis*, *elsnis*; *ulksnis*; *alȋkškuôks*2, *alȋkšn̦kuôks*2	*alìksnis* (>), *alȋksnis*, *alȋksnỹs*; *elȋksnis*, *elȋksnys*	*abskande* ↔ **aliksnas*	(O)Russ. *ólьха́*, dial. *ёлха*, Pol. *olcha* / *olsza*, Bulg. *елха́* and others	OHG *elira* / *erila*, NHG *Erle*, OIc. *ǫlr* / *alr*	Lat. *alnus*			Maced. ἄλιζα
2. *àuza*	*avižà*	*wyse* ↔ **avizē* < **avizā*	ORuss. *овьсъ*, Russ. *овёс*, Ukr. *овéс*, Pol. *owies*, Bulg. *овéс* and others		Lat. *avēna*			
3. *bę̃rzs*, *bę̃rza*, *bērze*, *bērze*, *bērzis*	*béržas*, *béržė*, *beržỹs*	*berse* ↔ **berzē*	Russ. *берёза*, Pol. *brzoza*, Bulg. *бре́за*, Serb.-Cr. *brèz(a)* and others	OHG *birihha*, OIc. *bjǫrk*	Lat. *fraxinus*		Skr. *bhūrjáḥ*, Oset. *bærz*, *bærzæ*	Dac. Top. *Bers-ovia*
4. *apse*, *apsa*	*ãpùšẽ*, *ẽpušẽ* / *ãpušìs*, *ẽpušìs*, *apušỹs*, *lãpušė*	*abse* ↔ **apsē*	ORuss. *осина*, Russ. *осúна*, Bulg. *осúка*, Pol. *osa* / *osina*, UpSo. *wosa* / *wosyna*, LoSo. *wósa* and others	OHG, OS. *aspa*, OLG *espe*, NHG *Wespe*				
5. *iẽva*	*ievà*	*iuwis* ↔ **ivas*	Russ., Bulg. *úва*, Pol. *iwa*, Srb. *ìva* and others	OHG *īwa*, MHG *īwe*, OIc. *ýr*		ὄα, οἴη		OIr. *eó*, MW *ywen*, MBret. *ivin*, Arm. *aygi*
6.	*jãvas*, (pl.) *javaĩ*					ξειά, ξειαί	Skr. *yávaḥ*, Av. *yava-*, Pers., Kurd. *ǰaw*, Os. *jæw*, dial. *xwar*	
7. *kl̦avs*, *kl̦ava*, *kl̦avis*, *kl̦ęvs*, *kl̦ęva*	*klẽvas*, *kliãvas*		Russ. *клён*, Bulg. *клен*, Serb.-Cr. *клѐн*, Pol., UpSo. *klon* and others	OIc. *hlynr*				Maced. κλινό-τροχον, OCo. *kelin*, Cymr. *Kelyn*
8. *kvìesis*, (pl.) *kvìeši*	*kviẽtis*, *kvietỹs*, (pl.) *kviečiaĩ*			Goth. *ƕaiteis*, OIc. *hveiti*, OHG *(h)weizi* / *weiz*, MHG *weiz(z)e* / *weiz*, Germ. *Weizen*, Engl. *wheat* and others				
9. *lazds* / *lazda*, *lazde*, *lagzds* / *lagzda*, *lagzde*, *lę̨gzds*, *lę̨gzda*, *lę̨zds* / *lę̨zda*	*lazdà*	*laxde* ↔ **lagzdē*	OSlav. **лозꙗ**, Bulg. *лозá*, Serb.-Cr. *lȍza*, Sloven. *lóza*, Slovak. dial. *lodza*, (O.) Pol. *łoza*, CS, O.) Russ. *лоза* and others					Alb. *lajthi*, *lakthi*

EXAMPLES OF THE BALTIC LANGUAGES			EQUIVALENTS OF THE SLAVIC LANGUAGES	EQUIVALENTS OF THE GERMANIC LANGUAGES	EQUIVALENTS OF THE ITALIC LANGUAGES	EQUIVALENTS OF THE GREEK LANGUAGES	EQUIVALENTS OF THE INDIAN AND IRANIAN LANGUAGES	EQUIVALENTS OF OTHER INDO-EUROPEAN LANGUAGES
LATVIAN	LITHUANIAN	PRUSSIAN						
10. *lins*, (pl.) *lini*	*lìnas*, (pl.) *linaĩ*	*lino* ↔ **linā*	Bulg. *лен*, Serb.-Cr. *лȁн*, Pol. *len*, Russ. *лён* and others	OHG *līn*	Lat. *līnum*	λίνον		OIr. *lín*
11. *âbels* / *âbele*(2), *âbēle*2, *ábele*, *ābēle*, *ábels*, *ábēls*, *âbẽls*, *âbẽ̀ls*2, *ábēla*, *âbuõls* / *âbuõlis*, *âbuole*, *abuls*, *ábule*, *ābule*, *ábulis*, *ābulis*, *vâbèle*2	*obelìs* / *obelẽ́*, *óbalas* / *obalỹs*, *óbelas* / *obelỹs*, *vobelẽ́;* (gen. pl.) *obel(i)ų̃*, *obil(i)ų̃*	*wobalne* ↔ **ābalnis*	Bulg. *абла́н* / *ябла́н*, Serb.-Cr. *jȁблан*, Sloven. *jáblan*, ORuss. *яболонь*, Russ. *яблоня* and others		Lat. *Abella* (town in Campania that was famous for its fruit)			OIr. *aball*
12. *papaŕde*, *papardis*, *papaŕde*, *papârde*, *paperde*, *paparda*, *papards*, *paports*, *paparnīte*; *paperkstīte*, *paparkstina*, *paparkśtena*, *paparkši*, *paparškis*, *papark(s)ts*, *paparkste*, *papaŕksne*	*pãpártis* / *papaŕtis*, *papartỹs*, *papartė*, *popartis*, *pãparnikas*	Top. *Paparthen* ↔ **Papartjai*	Serb.-Cr. *paprat*, *pȁprâti*, *prȁprot*, Slovak. *paprad'*, Cz. *paprad* / *kaprad*, Sloven. *paprad* (masc.), *-de* (fem.), Pol. *paproć*, Bel. *нáпарaць*, *нáпарaтнік* and others	OHG *farn*			Skr. *parṇám*, Av. *parəna*	OIr. *raith*, MBret. *raden*
13. *pûri*, *pûṛi*, *pūṛi*, *pūri*	*pũ̃ras*, (pl.) *pũ̃raĩ*, *pū́rai*	*pure* ↔ **pūrē*	Russ. *пырéй*, Pol. *perz*, Serb.-Cr. *пȕр*, Sloven. *pîr*, Cz. *pýr*	OE *fyrs*		(σ)πυρός		
14.	*pušìs*, *pùšė*; (dat. pl. dial.) *pušẽ̃m(s)*, *pùšėm*	*peuse* ↔ **pjausē*		OHG *fiuhta* / *fiehta*, MHG *viehte*, OS *fiohta* / *fiuhtia*		πεύκη		
15. *rãcenis*, *rācenis*, *rãcēnis*, *rācienis*, *rācins*, *rãcinis*, *rācinis*, *rãcīnis*, *rãciņš*, *rãcis*	*rópẽ̃*		Bulg. *ря́на*, (East) CS *рѣпа*, Russ. *péna*, Serb.-Cr. *pȅna*, Pol. *rzepa* and others	OHG *râba*, *ruoba*	Lat. *rāpum*, *rāpa*	ῥάπυς, ῥάφυς		
16. *rudzis*, (pl.) *rudzi*	*rùgis*, *rugỹs*, (pl.) *rugiaĩ*	*ruggis* ↔ **rugis*	Bulg. *ръж*, ORuss. *гъžъ*, Russ. *рожь*, Pol. *reż* and others	OIc. *rugr*, OE *ryge*, OS *roggo*, OHG *rocko*				Thr.-Maced. βρίζα
17.	*sėmuõ*, (pl.) *sémenys*, *sémen(e)s*, *sėmenaĩ*, *sėminiaĩ*, *sémenės*	*semen* ↔ **sēmen*	OSlav. **сѣмѧ**, (gen. pl.) **сѣмєнъ**, Bulg. *сéме*, Serb.-Cr. *сjȅме* and others	OHG, OS *samo*	Lat. *sēmen*			
18. *uôsis*	*úosis*, *vuosis*	*woasis* ↔ **āsis*	Bulg. *я́сен*, Serb.-Cr. *jȁсên*, Sloven. *jásen*, Russ. *я́сень* and others	OHG *asc*, OIc. *Askr*	Lat. *ornus*	ὀξύη, ἀχερ-ωίς		Alb. *ah*, Arm. *hac'i*, OCo. *onnen*, MIr. *onn*
19. *vîksna*, *vìksna*2, *vīksna*, *vîksne*, *vìksne*2, *vîksnis*, *vìkšņa*2, *vìkšņis*2, *višne* / *višņa*, *vìšne*2 / *vìšņa*2	*vìnkšnà*, *vìnkšnas*, *vinkšnė*, *vìnkšnis*	*wimino* ↔ **vinksnā*	ORuss. *вязъ*, Russ. *вяз*, Serb.-Cr. *вȇз*, Sloven. *vêz* and others					Alb. *vidh*, (pl.) *vidha*
20. *zirņis*, (pl.) *zirņi*	*žìrnis*, (pl.) *žìrniai*	*syrne* ↔ **zirnē*	OSlav. **зрьно**, Bulg. *зьрно*, ORuss. *зьрно*, Russ. *зерно́*, Pol. *ziarno* and others	Goth. *kaúrn*, OHG *corn* / *kerno*, NHG *Korn* and others	Lat. *grānum*			OIr. *grán*, MW *gronyn*, MBret. *greun*

Table 1. Phytonyms of the Baltic languages attributed to the stratum of the old Indo-European lexis

Names of the Alder

A pragmatic (genetic) relationship between such words is most often motivated by the transparency of their origin determining the establishment of the words of the subgroup of segregate lexical units of the Indo-European languages of a certain period, e.g. names of the plant – the alder (*Alnus*) of the genus of trees and bushes of the spontaneous birch (*Betulaceae*) family of the Baltic languages (Latv. *àlksnis* 'alder', Lith. *alk̃snis* 'ditto', Pruss. *abskande* 'Erle' E 602) two kinds of which are found in Latvia and Lithuania (*grey adler* [*A. incana Mnch.*, *Willd.*], *black alder* [*A. glutinosa Gaertn.*]) are correlated with the equivalents of other Indo-European languages, first and foremost, on the principle of the identity of the morphological structure (see Table 1): WBalt. **aliksna-* ↔ EBalt. **aliksna-* / **eliksna-* // **aliksn̥ia-* / **eliksn̥ia-* < Balt. **e(a)liksna-* // **e(a)liksn̥ia-* < Balt. **e(a)lisna* // **e(a)liksn̥ia-* (with epenthetic *-k-* and suff. **-nŏ-*) < Balt. **e(a)lisa-* // **e(a)lisi̯a-* ↔ Slav. **e(a)lisā* (> Proto-Slav. **jelьxa* / **olьxa*) // **e(a)lisi̯ā* (> Proto-Slav. *jelьša* / **olьša*) ↔ OHG *elira* (< **alizō*) (for more about it see PKEŽ I 46).

The usage of the phytonym in the dialects of the Latvian language has been described in detail (see LVDA 45f.): the most common is Latv. *alksnis* which is not only the word of the Standard Latvian language (Llvv I 160) but also the most common name of this plant found in subdialects (other phonetic words for this phytonym are represented in Table 2).

In the area of the Lithuanian language, as in that of the Latvian language, phytonyms of a double initial element of this plant are used: 1) Lith. *alk̃snis* 2 K, Krtn; SD 225, *alksnỹs* 4 Būga (Dv, Lz [ME I 68; Būga Aist. Stud. I 51 – LKŽK]) 'tree of the birch family (*Alnus*)' J, LBŽ, Dkš, Tt, S. Dauk, LTR (Vlkj), Žg, Sr (e-LKŽ); 2) Lith. *el̃ksnis* 2 'tree of the birch family (*Alnus*)' K, Nm, Jrb; C I 553, R, Erž, Gs (e-LKŽ). It is thought that the origin of these two forms is highly archaic, i.e. a qualitative pophony of two kinds of IE **ĕl-* / **ŏl-* (PKEŽ I 47) are reconstructed.

The forms of an especially old morphological structure have been used in the eastern Baltic languages thus far: Lith. *alìksnis* 2 'tree of the birch family (*Alnus*)' An, Km, Brž, Ut, Kp, Rk, Pn (e-LKŽ); Aln, Pnm, Ds, Jž, Slm (LKŽK), Žl[2], Latv. dial. *eliksnis* 'ditto' 427, 479, *elikšnis* 491, 501-2,-5,-11 (LVDA 46) (also see Tables 1 and 2), also the reconstructed Pruss. **aliskande* / **aliskands* (↔ Pruss. *abskande* 'alder') ⇦ Pruss. **aliskans* < Pruss. **aliksnas* (PKEŽ I 44f.), determines the WBalt. **aliksna-* 'alder', EBalt. **e/aliksn(i̯)a-* 'ditto' (< Balt. **e/alisksn(i̯)a-* 'ditto' < Balt. **e/alisn(i̯)a-* 'ditto' < Balt. **e/alis(i̯)a-* 'ditto' < Balt.-Slav. **e/alis(i̯)ă-* 'ditto' < IE dial. **e/alis(i̯)ă-* 'ditto' > Gallic top. *Alisia*, NHG *Elsenz*; OHG *elira* and others [IEW 302; PKEŽ ibd.]).

The following **-ā* derivates of a collective formant deserve separate mention: Lith. *álksna* 1 Gk, *alksnà* 4 K. Būg, Š 'place overgrown with alders, alder grove' Skd, Smln, J, Als, Vdk, VšR, Grg; 'puddle, a dale, a valley' Mžk, BB 1 Mak 9,45 (e-LKŽ) ↔ Latv. *àlksna* 337 / *àlksne* / *alkšn̥a* 410 'place overgrown with alders, alder grove', *àlksna*[2], *aluksna* 'swamp, marshland, especially in the fields' written lang. (ME I 67) and a large group of derivatives with a common root: 1) adj. Lith. *alìksninis* 1 Ktk; SD1 113 'of an alder tree' Ds, An, BM 209; 'of such kind (about apple trees)' Ds (e-LKŽ), *alksnìnis*, *-ė* 2 Jnšk, *alk̃snininis* 1 Ut 'of an alder tree' OG 174, Kp, Grž, J; 'of this kind (about apple-trees)' Rm (e-LKŽ) (*alksnìnis* 'ditto' K, Tvr, M, Ds [LKŽK]) ↔ Latv. *àlkšn̥aîns* 'overgrown with alders' (ME I 68); *elksnìnis*, *-ė* 2 R 'of alder' K I 366, Gs; 'growing in an alder grove' Gs, *alksnalìngas*, *-a* 1 'overgrown with alders' P (e-LKŽ); 2) subst. Lith. dial. *aliksniõkas* 2 'small, stunted alder' Ds, *alìksnynė* J. Jabl, *alksnìnas* 2 'small, medium-sized alder' SD 225, Grg, *alksnìnis*, *-ė* 2 Rdm 'black-and-brown man' Tvr, Ig (e-LKŽ) ↔ Latv. *alksnene* / *alksnīte* / *alksnītis*, *elksnene* written lang. / *el̃ksnene*[2] / *êlksnene*[2] 337, 397 / *ẽlksnine*[2] 426 'rufous milkcap (*Lactarius rufus*)' written lang., 'mallow' written lang. (ME I 68, 567; EH I 368); *alksnýnas* 1 Brsl, 3 Š, SD 225 'alder forest' Mrs, Grg (e-LKŽ) / *alksnỹnas* 'ditto' K (LKŽK) /*elksnỹnas* 1 'ditto' K; R, Skr (e-LKŽ) ↔ Latv. *àlksniens* BW 19488,2, 19877,11 (~ Latv. dial. *alÎksniens*[2] 43, written lang. [EH I 68]), *àlksnājs* (~ la. *ẹlksnājs* BW 18911 [EH I 364]) / *àlksnāja* written lang. / *àlksnaîne* written lang., *alksnene*, *ẹ̀lksnaine* 337, *èlksniens* / *elkšnaĩne* / *êlkšnājs* BW 11623 'ditto' (ME I 68, 567) ~ Latv. *alksneņinš* BW 19488,2 (EH I 68); *aliksnỹnė* 2 'place overgrown with alders' Užp, *alksnỹnė* 2 J 'place overgrown with alders' Kp (e-LKŽ), 'place abounding in alders' Kp, Dovydėnai, Grž (LKŽK), *alksnýtė* 1 Šd, Rgv, Rs, *alksnỹtė* 2 Š, K. Būg 'alder bushes, alder grove' Klov, Pg, J. Jabl, J (e-LKŽ), Rm, Ssk, Iš, Kp (LKŽK) ↔ Latv. *alksnĩte*, *alÎksnīte*[2] 64 'alder forest' (EH I 68) ~ Latv. *àlksnîši* / *alksnesīši* BW 25950, *èlkšn̥uši*[2] 465 'small alders' (ME I 68, 567); *alksnótas* 1 'alder wood' J I 96[b] (e-LKŽ), Rs (LKŽK) ↔ adj. Latv. *êlkšn̥uôts* 'overgrown with alders' written lang. (ME I 567); *alksnėnìnis*, *-ė* 2 Alk 'from Alksnėnai' Gs, *alksninùkas* 2 T. Ivan '(zool.) bird of the finch family (*Carduelis spinus*)' Bd (e-LKŽ), 'small bird' Bd, Db, 'black-and-brown man' Ig (LKŽK), *alksnaitė* 'wood of small bushes' Pšl, J, *alksnalingas* 'place where alders grow' P 427, *alksninãlis*, *-ėlis* Grg, Yl, *alksnãlė* Grg (LKŽK).

MIDDLE DIALECT			LIVONIAN DIALECT				HIGH LATVIAN DIALECT				
Z	SC	V	KDLS	KPLS	VLS	SAFLD	DLS	PLS	DSS	PSS	SAFHL
alksnis **40**,-5-8, 53-7,-9, 99-**101**,-3,-5-18,-32-3,-5-7,-9,-45-50,-3-8,-61-67	*alksnis* **15**-39, 41-44,-49-53,-8-60, 88-98, **102**,-4,-23	*alksnis* **124**-31,-4,-8,-40-4,-51-2,-9-60,-8-9,-86,-92-3,-6-7,-9-**200**,-3-6,-8-14,-19,-22-38,-40-44,-47-8,-56-9,-61-97,-99-**302**,-4-6,-9-10,-12-17,-19-21,-31,-8,-74-81,-96	*alksnis* **1**-7, **62**-7,-9	*alksnis* **8**-13, 68, 70-87, 90, **119**-121;	*alksnis* **170**-1,-3-185,-7-191,4-5,-8, **249**-255, 260	*alksnis* **14**, **192**-3,-6, **222**-3,-7, **344**,-52	*alksnis* **384**-391,-3,-5, **401**, **462**-9,-71	*alksnis* **382**-3,-92,-7, 400,-10	*alksnis* **359**-60, 371, 460, 509	*alksnis* **318**,-24,-6,-33-4,-40-1,-7-8,-52,-57-8, **403**,-9,-14,-16,-24,-9-30	*alksnis* **222**,-7,-31-2,-40-1,-7, **331**,-8
							alkšnis 483, **502**,-7				
			alkškuoks 63								

2 Personal information from Dr. Ritutė Petrokienė, researcher at the Centre of Lexicography of the Institute of the Lithuanian Language.

MIDDLE DIALECT			LIVONIAN DIALECT				HIGH LATVIAN DIALECT				
Z	SC	V	KDLS	KPLS	VLS	SAFLD	DLS	PLS	DSS	PSS	SAFHL
			alksis 63								
							aluksnis 384, 462,-5-8				
				alkšņkuoks 8	*alkšņkuoks* 180						
							eleksnis 440,-52,-89, **502**			*eleksnis* 414	
							elekšnis 481,-6-8,-92-**500**,-2-5				
									ulksnis 368		
							elkšnis 439,-44-5,-47,-50,-52,-71,-8,-87,-91-2, **502**,-6-7		*elkšnis* 442-3,-9		
elksnis 101,-7,-9-10,-32-3,-46,-8-9,-50,-5-6,-63-65,-7	*elksnis* **50**, **80**,-9, **91**,-4-5	*elksnis* **129**-30,-4,-8,-40-2,-4,-51,-9-60,-8,-93,-7, **226**,-33,-42,-4-8,-66,-73,-7,-93,-6, **300**-17,-19-23,-30-1,-8,-44-5,-74-5,-96		*elksnis* 79, 80,-4	*elksnis* **170**-1,-3,-5,-83-4,-7,-94-5,-8, **254**	*elksnis* **193**, **201**,-22-3,-7, **344**-5,-8,-50-1	*elksnis* **384**,-8-9,-93-5, **401**-2,-25-7,-33-4,-6-9,-44-7,-50-1,-65,-70-80,-2-5,-90,-5,-8, **501**,-3	*elksnis* **382**,-92,-7, **400**,-10	*elksnis* **356**,-9-63,-5-73, **414**,-21,-32,-5-6,-41-3,-8-9,-54,-8-9 *elsnis* 417	*elksnis* **318**,-24-2-9,-32-7,-9-43,-6-55,-7-8,-64,-98-9, **403**-9,-11-6,-8-20,-2-4,-8-31 *elsnis* 332, 346	*elksnis* **222**-3,-7,-31-2,-9,-40-1,-5-7, **323**,-31,-8,-44-5
							elēkšnis 452, 504				
							eliksnis 427, 479				
							elikšnis 491, 501-2,-5,-11				

Table 2. Distribution of Latvian phytonyms naming *Alnus* in the dialectal usage (by points) [[without any mark] according to LVDA data; [1] ME data, [2] EH data; Z – Zemgale; SC – Southern Curonian; V – Vidzeme; KDLS – Kurzeme deep (or northern) Livonian subdialects; KPLS – Kurzeme peripheral (or southern) Livonian subdialects; VLS – Vidzeme Livonian subdialects; SAFLD – subdialects of other areas bearing the features of the Livonian dialect; DLS – Deep (or eastern) Latgalian subdialects; PLS – Peripheral (or western) Latgalian subdialects; DSS – deep Selonian subdialects; PSS – Peripheral Selonian subdialects; SAFHL – subdialects of other areas bearing the features of High Latvian dialect

There are also composites: Lith. dial. *alìksniabudė* 1 '(bot.) a mushroom in the gill fungi family that grows on the stems of trees (usu. alders) (*Schizophyllum commune*)' Ds / *alksniãbudė* 1 'ditto' LBŽ (e-LKŽ), *alksnialenkė* 'small basket made of alder bark' Dglš (LKŽK), *aĨ̃ksniapievė* 1 'meadow overgrown with alders' Ds (e-LKŽ); Latv. dial. *aÎ̃kškuôks*[2], *aÎ̃kšņkuôks*[2] (LVDA 46).

Names of the Fern

The names of the fern: Latv. *papaÎ̃de*, *papardis*, *papaĩ̃de*, *papârde* '*Dryopteris filix-mas*' and others; Lith. *papártis*, *papaĩ̃tis*, *papartỹs*, *pãpartis*, *papartė*, *popartis* 'ditto', Pruss. Top. *Paparthen*.

Compounds are rather rare lexical units from the period of the Indo-European parent language (or its division into dialects) that account for the unity of the expression of the lexicon and the content. One of them is names of the phytonym *papartis* 'fern' (based on the new description of its origin).

Lith. *papártis/papaĩ̃tis* is 'cryptogamous, non-flowering plant, *Filix*, dial. *papartỹs* (gen. *pãparčio*) 'ditto' (cf. Būga I 473) and dial. *pãpartis*[3] the explanation of the origin of which has not been considered in detail. Ernst Fraenkel (LEW 538) limited himself to attributing related lexemes to the same lexical family of words without presenting any reliable arguments to reveal the origin of the word. He only stated that this was a word of derivational reduplication; the type of incomplete (partial) reduplication is being reconstructed (for more information about these derivational models see ИЯ 219ff.). This is not Fraenkel's original idea. Earlier this hypothesis was put forward by Holger Pedersen (1909: 91); Reinhold Trautmann (1923: 206), Būga (I 342), Alexander Brückner (1957: 395) and others based themselves on it too. Nonetheless, some facts, especially gaps in the accentological and semantic interpretation, make one doubt such an explanation of the origin.

A non-flowering broad-leaved plant – the fern – is defined in LKŽ as 'a cryptogamous plant with large toothed leaves (*Dryopteris*)' (IX 349).[4] This meaning is found in old writings and writings of a later period (SD 241, Q 173, R, and works by Jurgis Pabrėža). No more meanings are indicated. LKŽ indicates Lith. *papaĩ̃tis* 'ditto' of the second stress paradigm as the first word-form used in Joniškėlis (LKŽK failed to find this case of usage, with the exception of Joniškis – it might be a proof-reader's mistake), Daukšiai, Paparčiai and Ėriškiai

3 According to Dr. Klementina Vosylytė (personal information), this form is used in Alizava.

4 In the Systematic Dictionary of the Lithuanian Language, it is attributed to the subclass of caulescent cryptogamous plants (SLKŽ 210).

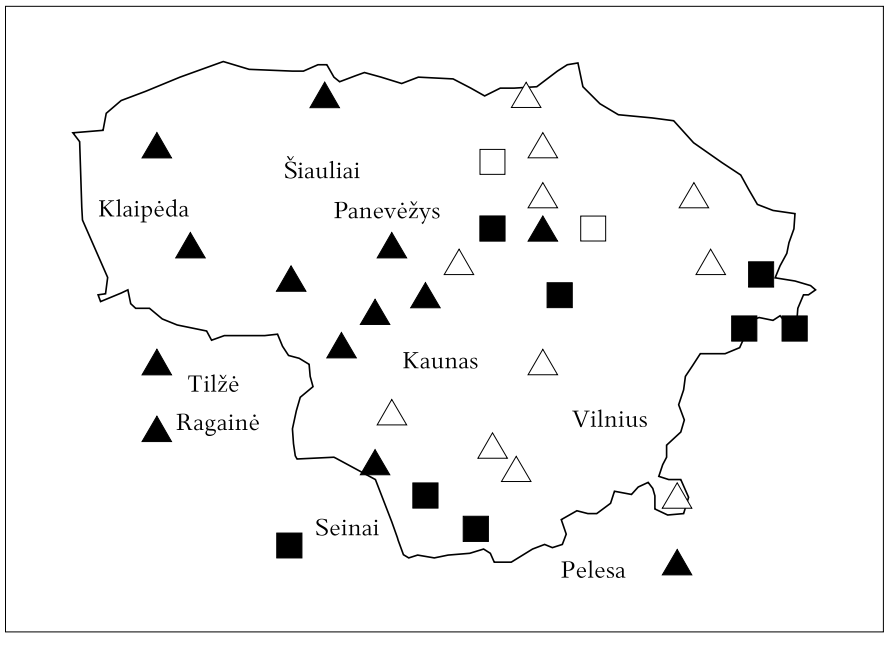

Fig. 1. Prevalence of Lith. *papar̃tis* and other stressed forms in dialects (symbol △ denotes form *papar̃tis*, ▲ – *papártis*, □ – *pãpartis*, ■ – areas where *papartỹs* is used)

DIALECT SUBDIALECTS	ACUTE ROOT	CIRCUMFLEX ROOT
Highlanders: Western: of Kaunas area	+	+
Šiauliai area	+	
Eastern: of Panevėžys area		+
Kupiškis area		+
Anykščiai area	+	+
Utena area		+
Vilnius area		+
Southern		+
Lowlanders: of the northern Kretinga area	+	
Southern: of Varniai area	+	
of Raseiniai	+	
Periferial subdialects: Pelesa	+	
Tilžė, Ragainė	+	

Table 3. Usage of Lith. *papar̃tis* / *papártis* in dialects

(also see ZnŽ II 330; KlŽ 201), Lith. *papártis* 'ditto' of the first accentual paradigm is presented as the second word form mentioned by Frydrichas Kuršaitis and Antanas Juška in the writings of a later period, also used in Lithuanian dialects too (Gs, Tlž, Kv, Klk, Erž, Vl). The third wordform is indicated to be *papartỹs*, *-čio* of the 3[b] stress paradigm used in the areas of dialects of western and eastern Highlanders (Prgn, Dglš, Tv [*paparčĩs* – Otrębski 1934: 226], Klvr).[5]

On the basis of the LKŽK data, it can be stated that this form is used in a much broader area: [RAU] Ds, Smlv, Lln, [RAK] Kp, Alz, [RAV] Gvk, Dv. Perhaps this model of accentuation could come from the area of estern Highlanders of Vilnius district and became common in the subdialects of southern Highlanders, and later in other dialectal areas, with the exception of the subdialects of Lowlanders: *papartỹs*, *pãparčio* (3[b]) Kbl, Mrk, and from them in periferial subdialects too – *papartỹs*, *-čio* Sn and in the area of Kaunas (Nvn).

LKŽ also mentions that cases of the use of the forms of feminine gender are also found in dialects. The latter, Lith. dial *papartė* (fem.) 'ditto' attributed to the same lexical type is presented unstressed. This form is used only in Giedraičiai (LKŽ IX 349). It should be mentioned that Pabrėža indicated the form *Papárčiai* '*Felices*' (Bot 17th century), and from the unspecified sources the word *papartis* (fem.) (LKŽK [LKŽ (IX 349) does not indicate where this form is used or in what old writings or writings of a later period it is mentioned]), *Papārtis* (masc.), cf. *Papārtey* 'Filix' (PŽ II 19) and *papàrtis*/*popartis* (MLLG II 137) should also be mentioned.

The formation and origin of the first two examples have not been elucidated thus far. The reconstruction of the accentual archetype of the names of the fern is under discussion too. On the basis of the material presented in LKŽ it could be stated that the circumflex form is used more frequently than the acute one. George Gerullis (1922: 237) and Trautmann (1923: 206) who indicated the acute derivation only were of different opinion. Būga (I 342, 473) who regarded Lith. *papar̃tis* (II 412) as metatonic one, behaved in a similar way. Pranas Skardžius (I 23f.) also forgot to mention the circumflex form.

First of all the boundaries of the areas where these variants are used should be defined more exactly (the data are taken from LKŽK, LKŽKP). Only the acute form *papártis* is found in the area of the dialects of Lowlanders. It is used by northern Lowlanders of Kretinga area (Slnt), southern Lowlanders of Varniai (Kv; also cf. DūnŽ 238) and Raseiniai (Erž). Western Highlanders stress the word in accentual paradigms 2 and 1: [VAK] *papar̃tis* Dkš, *papártis* Ddv, Vl; [VAŠ] *papártis* Jnš, Bsg, Jsv. Eastern Highlanders use both forms (in some subdialects cases of a parallel use are found): people in Utena district use only the form of the second stress paradigm: *papar̃tis*, *paparčiùs*, *papar̃čiams* (2) Sld, Ds, and people in Anykščiai area stress this word in three different ways: *papar̃tis* (2) Sb, *papártis* (1) Sb, *pãpartis*[6] Sb (LKŽKP). People of Kupiškis like those in Anykščiai, use the form of the second accentual paradigm *papar̃tis* (2) Kzl and that of the first accentual paradigm – *pãpartis* Alz. People of Panevėžys and Vilnius areas use the form of the second stress paradigm *papar̃tis* (2) Slč, Dv. There is a tendency in some areas of southern Highlanders to stress this word in the second stress paradigm: Pv, Ppr, cf. *papar̃tis*, *-čiù* 'nickname of a drunkard' Dvrč.

Only the acute form of the first stress paradigm *papártis* (1) – Pls, Tlž, Rgn is found in peripheral subdialects. The word *pãparnikas* 'a fern' Lz that is also used there is clearly of Slavic origin ~ Bel. *нáпараць* 'a plant of the fern family', *нáпарацнік* 'ditto' (ЭСБМ VIII 154). A similar use was found in Pasvalys and Jurotiškės: *pãparninkas*, *pãparninko* 'fern' (LKŽK).

On the basis of the data presented in Table 3 and Fig. 1 it can be stated that the form of the mobile paradigm of the circumflex root is used by western and southern, and especially often by eastern

5 According to Zigmas Zinkevičius (1966: 217), this form is found in the environs of Seinai, Leipalingis, Subačius, Svėdasai, Dusetos, Dotenėnai, Adutiškis, and Tverečius.

6 The following correction *pãpartis* → *papar̃tis* has been specified by the workers of the LKI in the card where this form is characterised. According to Petrokienė, this might be the incorrectly recorded form of Lith. dial. *papartỹs* (personal information).

Highlanders. The form of the acute root of the first stress paradigm prevails in the subdialects of Lowlanders, in peripheral dialects of Lithuania Minor; this form is also used in Pelesa. Sporadically this form is found in the subdialects of Kaunas and Anykščiai areas. The word *pãpartis* of the first stress paradigm is still used in Anykščiai and Kupiškis, and the word *papartỹs* is found in the subdialects of southern and eastern Highlanders, as well as in the peripheral subdialect of Seinai. It is believed that the relationship between the two latter forms is derivational, i.e. the accusative of the form *papartỹs* could form a basis for Lith. dial. *pãpartis* of the barytone stress paradigm to appear though it might be that namely this form is the most archaic one (see further about the prefix accentuation).

When studying the forms of Lith. *papařtis* and *papártis* of different accentuation, first of all, the phenomenon of metatony is to be discussed. It was applied by Būga (II 412) to interpret these examples, only it is not clear which of the forms is metatonic.

On the basis of the regularity established by Bonifacas Stundžia (1981: 61–62) – "... circumflex metatony of derivative nouns in the subdialects of eastern Highlanders of Utena district reflects an older situation than the analogous phenomenon of western Highlanders or Lowlanders"[7] – it is known that Lowlanders and western Highlanders are apt to generalise the variant with circumflex: this is related to the paradigm of the base words, which most often (second components of compound words) was accentual paradigms 2, 3, 4. Therefore in determining the old accentual paradigm of the lexeme under investigation, first of all, the names of "the fern" used in the subdialect of eastern Highlanders in Utena are to be reviewed. To determine the old model, the data of southern Highlanders are also of great significance (Mikulėnienė 1994: 126, 1998: 59).

It has already been mentioned that eastern Highlanders of Utena use the form of the second paradigm *papařtis*, *paparčiùs*, *papařčiams* (2) Ds, Sld. The form of the *į̆ŏ* stem *papartỹs*, *-čio* is used in Dusetos too. Zigmas Zinkevičius (1966: 217) wrote about the peculiarities of accentuating the latter form as follows: its accentuation and the choice of inflections in dialects are quite confused. Būga (I 437) stated that this is the oldest form dating back to the period of the IE parent language.

It should be underlined that no acute forms have been found in the areas of eastern Highlanders in Utena and Vilnius and the areas of southern Highlanders (this statement is made on the basis of the LKŽK data because the Archive of Dialects contains no investigation material about the use of the word in different areas). Danguolė Mikulėnienė, when establishing a temporal relationship between the acute and circumflex forms of compound words – "compound words which differ in circumflex metatony are not so old"; "... compound words that differ in circumflex metatony are quite late and remade from the words of the mobile paradigm ..."[8] (1998: 59f.), based herself on the cases of metatony in the dialects of Lowlanders and western Highlanders (1997: 99).

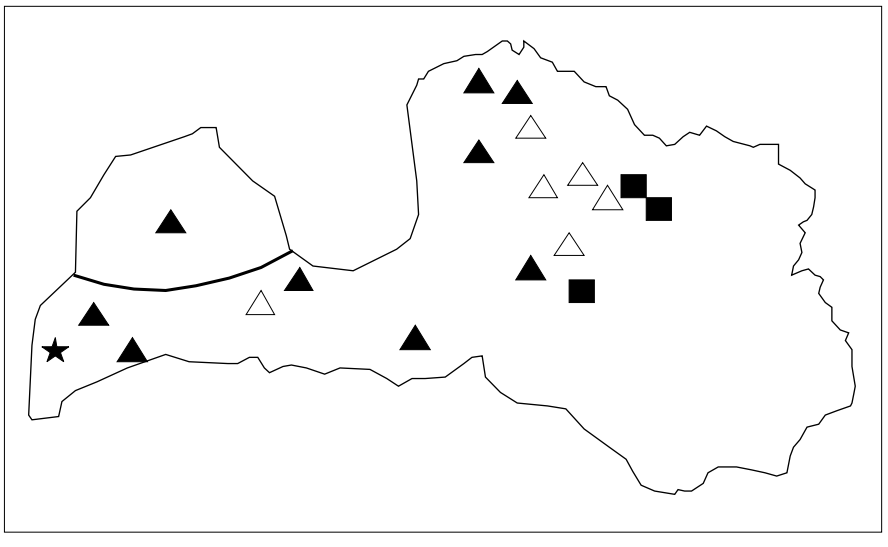

Fig. 2. Prevalence of accent forms of the Latv. *papaŕde* and others in dialects (symbol △ marks prevelance of the form *papaŕde* in subdialects of three accents; ▲ – in dialects of two accents where falling and broken accents coincide, ★ – *papařde*, ■ – *papaŕde* in subdialects where the rising accent coincides with the falling one)

Therefore, it is important to determine whether the above-mentioned presumption about the origin of Lith. *papártis* of acute syllable accent is in line with the regularities of accentuation of the derivatives of the Lithuanian language with the prefix *pa-* (see further about the prefix *pa-*).

Mikulėnienė (1994: 118), having analysed accentuation of the derivatives with the prefix *pa-* states that a mobile stress is characteristic of such compound words though examples of the barytone paradigm can also be found – earlier the compound words belonged to the barytone paradigm in all cases. She supposes that accentuation of the prefix in such compound words is most probably related to the mobile stress of the base word. Kuršaitis stresses the derivatives that are derived from the nouns with a circumflex or short root in this way (Mikulėnienė 1994: 122). On the basis of the hypothesis put forward by Mikulėnienė (1994: 126) genesis of the circumflex form could be related to the shift of the stress to the right: *pãpartis* > *papařtis* > *papartỹs*. Therefore, this form would be secondary instead of the older acute one *papártis*.

This explanation would be really acceptable if the verb under investigation were in line with the area of circumflex metatony and were semantically transparent; however, this is not the case (see Fig. 1). To solve the problem examples from the Latvian language are made use of which most often are stressed in a broken accent: *papaŕde*[9] (from the zone of three accents): Cirgaļi, Drusti, Jaunpiebalga, Rauna, Valmiera, Vecpiebalga (ME III 80)[10], Drusti, Rauna (Būga II 412), and the origin of the broken accent is related to the recessive stress from the shortened inflection to the acute stress in

7 *... rytų aukštaičių uteniškių šnektose išvestinių daiktavardžių cirkumfleksinė metatonija atspindi senesnę padėtį, negu analogiškas vakarų aukštaičių ar žemaičių reiškinys*. On the whole, circumflex metatony is more characteristic of the dialects of western Highlanders and Lowlanders (Lyberis 1972: 43ff.).

8 *Cirkumfleksine metatonija besiskiriantys dūriniai ne tokie seni; [...] cirkumfleksine metatonija besiskiriantys dūriniai yra gana vėlyvi ir perdirbti iš kilnojamosios paradigmos žodžių [...].*

9 Konstantīns Karulis (LEV II 18) indicates the form *papârde* from the zone of two accents; however, he does not specify the area of use of this form. This example can reflect the peculiarity of Latvian dialects to move the stress on the first component of the tautosyllabic syllables – in the Letgalian subdialect this regularity distinguishes itself in that it makes the latter component longer, cf. Latv. dial. *bârda* 'beard' though there is no common agreement on its pronunciation (Breidaks 1972: 96f.).

10 Attention is to be paid to the fact that Latv. *papaŕde*, is defined by ME as a representative of the zone of three accents because the indicator of the coincidence of accents is not specified (cf. Tamian *papaŕde*[2] – ME III 80), actually it is from the area where the rising accent has coincided with the falling one (Sausnēja, Lizums, Galgauska) or the falling accent has coincided with the broken one (Nītaure).

the words of the mobile paradigm (Endzelīns 1971: 126ff., 200ff.; Stundžia 1981: 62). On the other hand, this Latvian accent does not necessarily have to reflect the acute syllable – it can be secondary instead of the old falling one in those subdialects where broken and falling accents coincide (Endzelīns 1974: 152): *papaŝde*[2] – Rūjiena, Mazsalaca, Limbaži, Aizpute, Nīgrande, Dzirciems, Bauska; *papaŝde*[2] – in the Tamian subdialect (ME III 80). Būga (II 412) also presents an example of a rising accent: Latv. *papař̃de*.

There are, however, certain dialectal peculiarities, which are necessary to be discussed in more detail. It would be worth starting with a review of the material on Latvian dialects. When elucidating the reasons of the origin of the Latvian broken accent in this word, it is accentuated that Drusti subdialect is near the point of intersection of Selonian and Latgalian subdialects (see the map Rudzīte 1993: 369; LVDA first map). It is known that a level accent in the High Latvian dialectal area is replaced with the falling one and vice versa. Features of Latgalian dialects are characteristic of the Drusti subdialect, though formally it is attributed to the Middle dialectal zone, therefore Latv. dial. *papaŝde* can reflect the form **papàrde* due to the accentual change common in the High Latvian dialectal zone (in non-Selonian subdialects): the falling accent is replaced with the broken one, respectively \ → ∧ (Андронов 1996: 203).

Rick Derksen (1996: 50) compares examples of the Baltic languages and attributes them to the forms of circumflex metatony. On the basis of the material collected by Būga he presents examples from the Drusti subdialect (I. Cīrulis. *Par drustēniašu izluāksni – Rakstu krājums* XV 51–103), examples collected by Prof. Pēteris Šmits (from Rauna) – Latv. dial. *papaŝde*, from volume two of August Bielenstein (1863–1864; further BGr) – Latv. dial. *papaŝde*. It is true, when discussing Latv. *papaŝde* as a reflection of the old accentual paradigm, Derksen (1996: 263) contradicts himself, because he states that the examples with the rising accent provided by coincide with the examples of the Middle dialect of Latvian Language with the falling accent, cf. Latv. *ruõta* (BGr): *rùota*. Thus, the arguments on the basis of which Derksen presupposed the old barytonic archetype testified to the existence of the weak root rather than the opposite.

Another problem to be solved is finding out the causes that could have determined the origin of double forms of stressing in the eastern Baltic languages. One can only guess that the name of the fern under study earlier was of a quite different morphological structure and ended in another affix that determined the model of the accentual paradigm of the word, cf. OLatv. *paparda*[11] 'fern' BW 32984, 32399 (ME III 80), with which the origin of the form of the aforementioned *ē* stem of the Latvian language is likely to be related, i.e. EBalt. **papar(d)tā* > 1) Latv. *papardā* → Latv. *papardē* (due to Latv. *-ā* > *-ē* cf. Latv. *padẹga* > *padeģe* 'a burned out place in a forest' [ME III 16]); 2) Lith. **papartā* → Lith. **papartē* > Lith. dial. *papartė*, cf. OLith. *drauga* → Lith. *draũgė* (Skardžius I 36), OLith. *garbà* → Lith. *garbẽ*, Lith. *tamsà* → Lith. dial. *tamsẽ*, Lith. *dainà* → Lith. dial. *dainẽ* (for more examples see Ambrazas 1993: 33f.). The possibility cannot be rejected that the appearance of forms with the *ē* stem was determined by the word's attribution to the derivatives with the prefix *pa-*: Lith. *vařtai*, Latv. *vàrti* ~ Lith. *pavartẽ*, Latv. *pavārte* (Ambrazas ibd.).

The supposition is made that a difference in accents between these words can be explained by a different formation of the forms of male and female genders though their archetype is the same (see further about it).

When solving this problem it is worth basing oneself on the features of the use of the lexeme by southern Lowlanders in the area of Raseiniai – in Eržvilkas (LKŽK) where acute and circumflex forms are used, and the noun differs in the category of gender (fem. / masc.): *papártis* (fem.) (1) / *papařtis*, *-čio* (masc.), which (g. fem.) is obviously an archaism. This pair of derivatives should be considered as an old lexical variant due to the following causes: the use of the examples of the same formation in the languages of neighbouring Slavs: Serb.-Cr. *paprat* masc. / fem. (Stulićev), *pàprâti* (fem.) (RHS IX 630); Serb.-Cr. *prȁprot* (Vodice, Istra); toponyms with the suffix *-j*: *Paprać* (masc.), *Pȁpraća* (fem.) (Skok II 602), the latter form can be said to be originated from the *nomen collectivum* form **papraṭjā* (Proto-Slav. **tj̨* > Serb.-Cr. *ć* [Вейк ван 1957: 109]); the meaning of both pairs coincides in the Baltic and Slavic languages.

Based on these examples the supposition can be made that derivatives of all three genders existed in the Baltic and Slavic parent language whose meaning, most probably, was the same, i.e. 'the fern'. This supposition can be substantiated by the neutral gender form which is reflected by the toponyms of the Serbo-Croatian area: *Paprata* (fem.) (a field near the Istra): *Pàprata*, gen. *Pàprati*; *Paprata* (neutr. pl.) (village on the island of Krka).

This material is of great significance because it enables the supposition to be made that there was a stem of two kinds of the lexeme under discussion: Slav. **papart-* (masc., neutr.), **paparta* (fem.) (< **papartā* (collect.]) → **paparti-* (fem.), **papartj̨o-* > **papartj̨ā-* (for more about *j̨ŏ* stem → *j̨ā* stem see PKEŽ II 264).

It is obvious that formation of the nouns of different genders differs in the ending of the stem only. This allows the supposition to be made that at least in the Slavic parent language there existed a collective noun *'paparčiai' → top. *'a place that abounds in ferns'. A similar derivative most likely existed in the Baltic languages too: Lith. *Paparčià* (!) river Kėdainiai dictrict < Proto-Lith. **papartj̨ā* (fem. < n. collect.) (Trautmann gives a different explanation [1923: 206]), whose origin related to the form with the *ĭ* stem **paparti-* (for more about the existence of such a model in the Baltic languages see Szemerényi 1970: 531), i.e. an inflected formant *-ā* determined appearance of the metatonic form Lith. dial. *papártis* (that originated from the archetype of female gender – LKŽ indicates that it is the examples of the acute form that are of the female gender).

Alongside **paparti-* (fem.) there existed the form of the *ŏ* stem **papartj̨ŏ-* (masc.), which due to the stem change was started to be stressed in the circumflex accent because the root of the word his

11 Būga (I 440, II 247f.) drew attention to the fact that the formant **-ā* (it is true, he speaks about appearance of variants of g. masc./fem. apophonic derivatives) can turn the circumflex root into the acute one, i.e. determined acute metatony: the *ā* stem form is most often stressed with acute though the *ŏ* stem form is stressed with the circumflex accent, cf. Lith. *vařnas* – *várna* (Būga II 395f.). Though Būga did not explain the causes of this change of the accent it can be supposed that it was the collective formant **ā* (< **aH* [Дегтярев 1994: 30ff.]), which in the long run coincided with the g. fem. inflected formant *-a*, that could determine the origin of metatonic forms, i.e. the weak stem could turn into the strong one. After the laryngeals had disappeared these formants came even closer and in the long run coincided but their derivational-semantic motivation could be still distinguished for some time. After analogous forms from the point of view of their formation formed – when *nomina collectiva* was no longer a derivative form – forms of g. fem. and coll. coincided due to morphological neutralisation but only when the meanings of the words were not defined by specific (differentiating) integral features (cf. Mikulėnienė 2005: 15, 19, 34, 38, 80, especially 155–156, 160, 197, 203).

torically was the weak stem (cf. examples of Serbian and Croatian languages), cf. top. *Papařčiai* ~ river *Papařčius* Kėdainiai dictrict, which Aleksandras Vanagas (1981: 244) cautiously related to Lith. *papařtis*; top. *Papařčiai* village; Vdž, Bb, Užl, Brs, *Papárčiai* Kš (LATŽ 225), also cf. Pruss. *Paparthen* 1450 (in the lands of Sembs) (cf. Gerullis 1922: 237; PKEŽ III 221f.; also see Blažienė 2005: 310f.).

Hence, the acute forms used in the Lithuanian and Latvian languages (broken, i.e. mobile paradigms in the Latvian language) can also be secondary whose appearance was determined by the collective formant *-*ā*. Thus the acute form, specified by Būga as primary[12], actually is a very old reflection of other than the IE archetype. It is supposed that the latter reflected the weak stem. Hence, the accent of the masculine gender could be even more archaic. This is also confirmed by the use of the examples of the second acute paradigm only by people living in the eastern areas of Utena.

Among the inadequacies of phonetic Baltic examples, first of all the problem of the origin of the root Latv. *-d-* (Latv. *papaŕ-d-e*, dial. *papar-d-is* 'ditto', *papar-d-a*, *papar-d-s* [ME III 80]) alongside Lith. *-t-* (Lith. *papařt-is*) is to be discussed. Due to the phonetic similarity of the Latvian examples with the *-d-* root to the Slavic equivalents (based on the principles of phonetic homonymy), the Baltic origin of Latv. *papaŕ(âr)de* was doubted (Brückner 1877: 43) but Jānis Endzelīns (1971: 89f.) disapproved of that. Thus far Brückner's supposition has been given approval in the works of Polish linguists. The latest etymological dictionary of the Polish language states that Lith. *papařtis* has been borrowed from the Slavs (Bańkowski II 496). To solve the problem of usage of the inherited or borrowed names of the fern a morphological analysis of the lexeme is to be detailed.[13]

Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 221), describing the etymology of the lexeme supposed that there had to be a certain taboo seeking to separate the referent of 'a fern blossom (*Farnblüte*)' from the common name of the object 'the fern', cf. Latv. *paparnīte* (with the insert *-nī-*).[14] However, he does not explain why the form with *-d-* had become prevalent, and the form with *-t-* disappeared[15], and is not reflected even in toponymics (cf. Blažienė 2005: 310).

Karulis (LEV II 18) also tried to solve this problem – he tried to substantiate the variation of *-t-* / *-d-* in the eastern Baltic languages by dissimilation but this supposition is not grounded on the examples of a similar change therefore it is difficult to believe this explanation.

This discrepancy can be accounted for as a dialectal feature of the Latvian language in a certain area, which later became frequent in other subdialects too if we have in mind a rather significant interchange of consonants in the Latvian language following the split of the eastern Baltic parent language, however, a much broader linguistic area of the spread of this phenomenon (it is characteristic not only of the phytonyms of 'the fern' of the Baltic languages) determines the invalidity of this hypothesis: Slovk. *paprad'* 'the fern', Cz. *paprad* / *kaprad* 'ditto' (Brückner 1957: 395; Eckert 1971: 15), Sloven. *paprad* (masc.), *-de* (fem.) 'ditto' (SSJ III 24). Vaclav Machek (1957: 192; 1971: 241), seeking to substantiate this interchange in the Czech language tried to reconstruct the forms of both consonant variants but he noted that their further division and origin were unclear: Cz. *kapradi*, OCz. *kapratie*, Sloven. *paprad* < **porḏ/t/n*. The form with the root *-d-* is used in the Serbian and Croatian dialects: *paprád* (Madžari), whose *-d* Petar Skok derived from *-t* without presenting any arguments, only specifying Cz. *kapradi* (Skok II 602).

It is difficult to believe that it would be possible to explain such an obvious discrepancy in root conconantism by assimilation or taboo. Attention is also to be drawn to the acute Serb.-Cr. dial. *paprád*[16], whose recessive acute determines the isolated status of the form alongside other forms of the weak root used in the same area: Serb.-Cr. *pȁprâti* (fem.), Pol. *paproć* (fem.); Serb.-Cr. *paprat* masc. / fem. (Stulićev); top. *Paprat* (masc.; a settlement in Dalmatia), *Pȁprâti* (pl.; a village in Montenegro) (RHS IX 630)[17]. This dialectism is easy to be interpreted according to certain neutralisation of the accent in some Serbian dialects in which the old circumflex is replaced with neoacute (Ивић 1994: 28). Thus, the acute of this form can be secondary.

It should be mentioned that the turning of *-t-* into *-d-* in other IE lexemes, which mean 'fern' has been determined by phonetic

12 Latv. *papaŕde* (pl. *paparši*), Lith. *papártis* < **po-porətīs* (Būga's card LKŽK; Būga I 473).

13 Būga thought that borrowing of the Lithuanian word from the Proto-Russ. **paportъ* could be proved only if the use of the form Lith. **põpartis* had been recorded (Būga's card LKŽK), though actually this form is known: *popartis* (MLLG II 137 [LKŽK]).

14 Though Mažiulis stated with confidence that there was the suffix and a part of the stem, Būga was not so sure about the derivative forms: Latv. *paperkstīte*, *paparkstina*; *paparkśtena*, *paparkši*, *papar-škis* (LD 17634), *papar-kste* < **papar-ste* or **papar-sk-tē* (LKŽK). It can be cautiously supposed that Latv. dial. *paparksne* 'the fern' is to be treated as an absorptive form derived from Latv. dial. *paparks-**ti**-ņa* 'ditto', cf. Latv. dial. *paparšiņa* 'ditto' ← Latv. dial. *papār-k-šiņa* 'ditto' (about prevalence of the dialectal forms of these Latvian phytonyms see Ēdelmane, Ozola 2003: 259f.; registry of morphological variants see Ēdelmane, Ozola 2007: 114f.). The appearance of the root *-k-* of this form most likely related to the contamination factor determined by morphology of the leaves of the plant under discussion, respectively the factor of folk etymology (cf. deriving the meaning of Pol. *paproć* 'fern' from the syntagma Pol. *poprute liśce* 'torn leaves' [see further]), i.e. Latv. *papaŕde* (pl. *paparši*) ↔ subst. Latv. *šķīšana* 'plucking, gathering in, tearing (down) leaves; (wood-) cutting area, harvesting (of crop)', *šķinums* 'ditto' ← verb. Latv. *šķīt* 'plucking, tear down, tear off' (ME IV 50). Hence, Latv. (pl.) *paparši* + Latv. *šķīšana* → (parity composite-contaminant) **papar(š)-šķī-ša-na* > 1. Latv. dial. *paparšķi* / *papāršķi*; 2. (with *-šk-* > *-kš-* because of metathesis) Latv. dial. *papārkšiņa* → Latv. dial. *paparšiņa* and others. Hence, it can be supposed that Latv. dial. *paparnīte* reflects the absorptive form: Latv. dial. *paparksne* + suff. (dimin.) *-īt-* > **papar-ks-nīte* → 1. Latv. dial. *paparnīte*; 2. Latv. dial. *paparkste* (< **paparks-nī-te*) rather than the insert *-nī-*, as Mažiulis stated. The existence of absorptive forms can also be reasoned by Latv. **paparsnis* 'papartis' (↔ Latv. [dimin.; pl. acc.] *paparsnīšus* [EH II 162]) < **papar-k-snis* 'ditto' (← **paparkstinis*, cf. Latv. dial. *paparkstiņa* 'ditto'), cf. Latv. dial. *paparksne* 'ditto'.

15 The example of the Latvian language with the root *-t-* was recorded on Būga's card (LKŽK): ELatv. *paports* 'fern', though Adalbert Bezzenberger (1885: 403) was inclined to derive the latter from the suffixed derivative Latv. *paparkts*.

16 The consonant *r* is moved to another syllable: *paprot* (Montenegro, Istra) = *páprut* (masc.) (Jabrešić), with suff. formant *paprutan* = *praputan*, top. *Praputnik* (with *-ik-*), *prèput* (Krašić, Chak.). Sloven. *prapot* ~ *praport*, the syllable *-pra-* formed under the influence of liquid metathesis, cf. Pol. *paproć* (SJP IV 48f.: Pol. *paparć*, *parpać*, *parparć*) and ORuss. *paporotь*. Serb.-Cr. *pràprot* (Vodice, Istra) reflect the innovative first syllable. According to Petar Skok, two C *r-r* in the Proto-Slav. parent language were dissimilated therefore it is not an old thing. **praprать* > Serb.-Cr. *pȁprat*. *p-p* > *k-p* (dissimilation): *kapradi* < **papradi* (Skok II 602): **paprat-* > **praprat-*, cf. Bulg. *nánpm*, Serb.-Cr. *nȁnpam*, Sloven. *praprot* < **paprat*, Cz. *kaprad* < **paprat*, Slovk. *paprad*, UpSo. *paproš* : *papruš* (also see Преображенский II 15f.; Фасмер III 202; Черных II 4; ЕСУМ IV 285).

17 Toponyms of this root can be found in many Slavic lands, cf. Pol. top. *Paprotna* (14 c.) < *pa-portь* (fem.) < **po-por-ti* 'papartis', top. *Parpartno* (12–14 c.) with the added *-r-* instead of *Papartno* < **paportьno* (Bańkowski II 496); Serb.-Cr. Top. *Papratni*, *Prapatno*, *Prapatnica*, *Paprać* (masc.), *Pȁpraća* (fem.), *Prapašnica* (*šn* < *ćn*), *Papraćani* (Skok II 602).

changes characteristic of those languages only: Bret. *raden* (*-d-* < **-t-*) (Matasović 2009: 139), i.e. this *-d-* is not etymological. It should be underlined that no formative analysis of a single lexeme meaning 'the fern' in an IE language related to Lith. *papar̃tis* 'filix', has been carried out to the end. Unfortunately, in the latest works on the formation of words of the Lithuanian language this word on the whole has not been analysed (cf. Ambrazas 1993, 2000, 2011). Therefore the use of different accent models of the Baltic languages only one of which corresponds to the derivative of the circumflex root used in Slavonic languages is difficult to explain. Causes of different root consonantism are unclear either. The semantic evolution of these nouns is absolutely unknown either, cf. deriving the origin of the meaning of Pol. *paproć* 'the fern' from *poprute liśce* attributed to folk etymologisation (Bańkowski II 496), i.e. 'leaves that are torn up or ripped to pieces'.

At the beginning of the research it was mentioned that the origin of the beginning of the noun *pa-* was explained by reduplication (cf. Endzelynas 1957: 62; Skardžius I 23f.): Lith. *papártis* / *papar̃tis* resp. Latv. *papar̂de* / *papârde* was compared with Lith. *kakarìnė* 'the throat, Schlund' (Būga I 342), i.e. onomatopoeic reduplication was supposed (Lith. *kakarìnė* ← sounds imitating crowing of a rooster), however, a great inadequacy between the chronological and semantic factors of the lexemes being compared make us doubt the validity of this comparison.

Furthermore, on the basis of the reduplication hypothesis it would be difficult to explain the quality resp. quantity of the vowels of the reduplicant and the part being reduplicated in Slavic languages. First of all, vowels differ in their quality: *pa-* < **pō-*, *-prat* < **pŏr-* (more about this syllable change see Чекмонас 1988: 158; this contradicts the principle of reduplication that the vowel of a repeated syllable is short [more about it see ИЯ 219ff.; Smoczyński 2001: 336]): OCS *páporotь* 'fern', Serb.-Cr. *pȁprôt* 'ditto', Pol. *paproć* 'ditto' (with *-or-* > *-ro* ← Proto-Slav. **paportь* [Būga I 473]). There is no reason to doubt the acute beginning of a word in the Serbian and Croatian language, cf. Serb.-Cr. dial. *páprut* (masc.) (Jabrešić) (Skok II 602). This length could be related to Srb. *nȁnpāð*, thus determining the barytone type because of the long root vowel *-ā-* which, on the basis of this logic, should also be acute. Nevertheless it would be necessary to explain the root circumflex accent of Serb.-Cr. *pȁprôt*, which should also reflect itself in the reduplicant. It is possible to deny this supposition on the basis of Serb.-Cr. *pȁprâti* (fem.), which has the circumflex in the root (!). It might be that this form is much more archaic than it can seem at first glance. It should be remembered that alongside the name of the feminine gender of fern the equivalent of the masculine gender is also used in the Slavic languages: Sloven. *paprad* (masc.), *-de* (fem.) 'fern' (SSJ III 24) < **pŏr[d/t/n]* (Machek 1957: 192).

Variants of both genders found in the Slavic languages allow the supposition about the adjectival origin of these nouns to be made (see further). Hence, one should look for the causes of existence of different root variants in the formation of adjectives. It is known that adjectives of both genders are often united into a single morphologically identical form in Serbian dialects (Serb.-Cr. *paprat* masc./fem. (Stulićev) [RHS IX 630]), which retain the phonological status of the root structure: Serb.-Cr. *млâд*, *млāда*, *mladô* (Ивић 1994: 28). Therefore it is supposed that appearance of the weak stem of the name of the fern in the Serbian language has originated according to this model, i.e. Serb.-Cr. *-prôt-* (masc.), *-prāt-* (fem.). The accent of both of these forms is the same – circumflex because the strong stem of the feminine gender is of secondary length due to Proto-Slav. **-ŏr-* > **-rā-* (cf. Хабураев 1974: 131): *pȁprôt* (Vodice, Istra), Serb.-Cr. *pȁprâti* (fem.). Hence, the length of the root is not a reliable argument to determine the acute prefix (!), cf. attempts to reconstruct Proto-Slav., archetype: Balt.-Slav. **paparti-* ↔ Proto-Slav., **paporti-* / *papordi-* (Горячева 1989: 154; Eckert 1971: 15) < **pratь-* 'fern', determining the acute root (Proto-Slav. *-or-* > *ra* [acute] – Вейк ван 1957: 85), however, examples of the Slavs fail to confirm that, because Slovk. *paprad'* 'fern', Cz. *paprad* / *kaprad* 'ditto' *-ra-* can also be circumflex *-ro-* (cf. Вейк ван 1957: 88), i.e. circumflex **protь*, cf. Serb.-Cr. *pȁ–prôt*. is to be reconstructed.

Thus, due to the acute at the beginning of the word Serb.-Cr. *pȁprôt* 'the fern' the hypothesis of reduplication is hardly possible if the already mentioned morphological regularity is taken as the basis: the reduplicant corresponds to the part of the word being reduplicated without changing the phonological status of the latter (Бенвенист 1955: 44), i.e. the circumflex root cannot reflect the acute reduplicant. It is a well-known fact that neoacute in place of the old circumflex (a change in the same position) is not characteristic of the Slavic languages, i.e. it does not determine acute metatony (Stang 1966a: 21), unless the beginning of the word *pa-* is regarded to be a prefix rather than a reduplicant – it is only in this way that we could explain the existence of the acute component alongside the circumflex root (cf. Булатова 1975: 12), but then problems would arise in explaining the semantic evolution of this derivative. In the Lithuanian language the prefix *pa-* can have a similar meaning as the preposition *po – po kuo* 'under what'. Most often this connotation is characteristic of the verbs meaning movement, and when the semantic structure of a sentence consists of the predicate and tree actants – the agent, the patient and the directive, the verbs with that prefix mean weak (or strong) intensity (Sakalauskienė 1995: 123).[18]

18 Cf. LKŽ (IX 1): I. derivatives of the verbs with it denote the following: 1) the direction of an action: *po kuo nors pakišti* 'to stuck under smth.'; 2) the end of an action: *padaryti* 'to do'; 3) an action that lasts for a certain (short) time: *pakalbėti* 'to talk for some time'; 4) shortness of an action: *padirbėti* 'do some work for some time'; 5) ability to do smth.: *paeiti* 'be able to walk'; 6) a poor performance of an action: *pailginti* 'to make smth longer'; 7) an action of an individual significance: *pagauti*, *pakakti* 'to catch, to suffice'; II. Derivatives of nouns with it denote: 1) a place under smth or next to smth: *palovis*, *pastogė* 'under the bed, the attic'; 2) a thing that is under smth. or next to smth: *pakojis* 'treadle', *pagalvis* 'pillow'; 3) approximate time: *pavakarys*, *parytys* 'time towards the evening, towards the morning'; III. In the derivatives of the nouns that originated from verbs: *padėtis*, *pamatas*, *pačiūžos*, *pasėlis* 'position, foundation, skates, crop'; IV. In the derivatives of adjectives: *parankus* 'handy'; V. In the derivatives of adjectives that originated from nouns: *palengva* 'slowly'.

Also cf. the semantic extensionale of the prefix Lith. *põ* (LKŽ X 382ff.): I. to denote relationship between a place and direction: 1) with the instr. when showing the position or an action below, under smth: *po suolu* 'under a bench'; 2) with the instr. next to, at, by: *po langu* 'under the window'; 3) with the instr. *pãskui* 'after, under': *Vinciukas kviečius pjauna*, *o Levutė po dalge ima* 'Vinciukas reaps the wheat, while Levutė removes it from the scythe' Pc; 4) with the acc. when indicating the place of prevalence of an action: *Nebėginėk po kiemą* 'Do not run in the yard' Grž; 5) with the instr. to express direction: *Atsisėdai man ne po ta ranka* 'You have sat down on the wrong side of me' Ds; 6) (dial.) with the dat. 'iki' 'up to': *Žolė po juostai* 'Grass is up to the waist' Sv; 7) (dial.) with the gen. 'ant' 'on': *Nestovėk mun po tako* 'Don't stand in my way' Sd; 8) with the gen. 'be, išskyrus' 'without, except': *Po tavęs man niekas ne(be)miela* 'After you no one is dear to me' NdŽ; II. to express relations of time; III. to express relations of sequence: *pãskui*; IV. to express quantitative, manner, causal relations.

This is believed to be related to attributing the above-mentioned lexeme to the derivational model of the prefixed derivatives. This supposition can be reasoned by the facts of the Lithuanian language: ***po****partis* (MLLG II 137), cf. Lith. *povydas* 'envy' (Lith. *po-* ~ Proto-Slav. *pa-* < *pō-* < IE **pō* [Skok II 583]). Hence, the issue can be easily solved with the help of the regularities of accent changes of the prefix *pa-* < Slav. **po-* reflected in the dialectal zone of the Serbian and Croatian languages in which adv. Serb.-Cr. *pâ* 'again, anew; further; after that; untill' are used ~ prefix *pâ* can be of another phonological status – Cr. *pȁ* (Skok II 541). It is not by chance that prefixes of different quality of vowels are related because it is known that Slavic prefix *pa-* changed into *po-*, as Pol. *paproć*, Russ. *paporotь* (Skok II 602).

Hence, despite the origin of the accent of the prefix (on the basis of the theory of the origin of the prefix *pa-* rather than reduplication) different accentuation of the components of the noun proves it to be made of separate independent components. Examples of similar formation but of other lexical semantic groups abound in the Slavic languages (Kregždys 2006: 137): Proto-Slav. **podъgъrdlica*, *-ača* 'the bottom part of the yoke' [? < *'a tool fastened at the bottom of the neck' – R. K.] > Serb.-Cr. *nòдгрљача*, *nòдгрлац*; Proto-Slav.**po**(**dъ**)**lazъnikъ*, **po*(**dъ**)*lazъ* 'the first guest (at Christmas or the New Year) [< ? the first who stepped on the floor – R. K.]; Christmas of the New Year rituals; a ritual object (a branch of a fir tree, a cake)' > Serb.-Cr. *nȍлазнūк*, *nȍлажāj* (Гиндин, Калужская 1991: 31) < (?) **pŏd-* + *ložit-* 'what is placed on the floor in the house'; Proto-Slav. **po(dъ)prǫgъ* (Bulg. *попръг*, Sloven. *podprôg* (!!!) 'belly-band', Cz. *popruh*, Pol. *poprąg*; Proto-Slav. **podvolka* and others [Варбот 1984: 96]; Serb. *pòdbradak* (gen. *-tka*) 'the bottom of the chin' < **podъbrada* and lots of other compound words with Proto-Slav. *podъ* [Skok I 195]).[19]

Therefore Lith. dial. *pãpartis*[20] can be hypothetically treated as an atematic composite of two lexemes.[21]

Balt.-Slav. ******pă̆d-* 'foundation; what is under one's feet (soil ↔ earth)' (< IE **pŏd-* 'a foot; the sole of a foot; the foundation' → Lith. *pãdas* 'threshing floor' Žž (LKA I 53); 'earth' Guostagalis (LKA I 43)

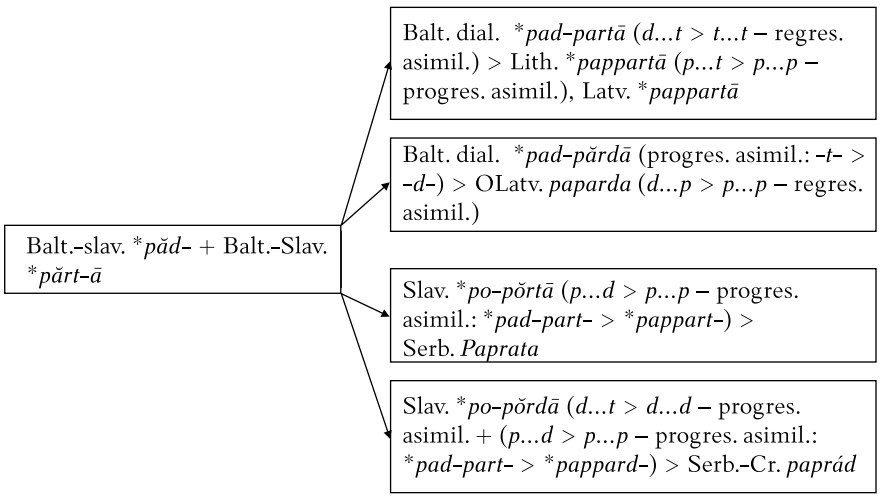

Diagram 1. Reconstruction of the phytonym 'fern'

'sutrypta ganykla' 'trampled pasture' Ds, Dgl (LKŽK [Petras Vileišis presents a similar meaning too: *padas* 'soil of a field' – *Trys pam. gasp.* 1894: 50 (LKŽK)] and others; Latv. *pads* 'threshing floor'[22], Latv. dial. *pads* ~ *poc* 'earthen floor' and in almost all Latgallian and in some Selonian subdialects (Reķēna 1975: 146, 578; for more see LVDA 138); OSlav. *pòdъ* (= Lith. *pãdas*) and OSlav. *pod*; *podà* (→ Serb.-Cr. (Chak.) *pȍd*, *podȁ* 'floor (of a room); storey', Russ. dial. *nôд* [Дыбо, Иллич-Свитыч 1963: 75, 79], Serb.-Cr. *pȍd*, *pȍda* [Иллич-Свитыч 1963: 124f.], UpSo. *póda* 'soil, foundation', Russ. *нод* 'earthen floor; hearthstone; foundation; floor; bottom', Bel. *нод* 'bottom part; the foot of a hill' ~ OSlav. *podъ* 'soil' [Мейе 1951: 399][23] + Balt.-Slav. ******pă̆rt-ā* 'wings, feathers'[24]). The origin of the root of this form is most probably to be related to Balt.-Slav **(s)per-* 'move, penetrate, flap one's wings, fly'[25] < verb. IE **(s)p(h)er-* 'ditto') (cf. PKEŽ III 221f.), cf. Slav.**papordъ* being reconstructed by Rainer Eckert (1971: 15).

Balt.-Slav. **pă̆rt-ā* root *-t-* should not necessarily be derived from the verbal Balt.-Slav. formant **-ti-* < **-tį̄-* (see Footnote 24) but it can be related to the morphological changes in the archetype IE **pteróm* 'feather; wing' > Gk. πτερόν 'feather, wing' (Иллич-Свитыч

19 Vaclav Machek (1966: 93ff.), on the basis of the method of a diachronic analysis, studied derivatives with Lith. *pa-* but he did not discuss these examples.

20 Bonifacas Stundžia (1995: 109; ibid. see references) noted that in Standard Lithuanian the words having a direct or rarely figurative metaphoric meaning, almost exclusively nouns, are apt to receive the barytone stress of the first component and the mobile stress of the second component (accentual paradigm 2) is characteristic of the compound words of a figurative metonymic meaning.

21 Recently more and more works have appeared in which the periodisation of determinative or endocentric (= Skr. *tatpuruṣa*) compound words is critically assessed and the existence of these derivatives in the IE parent language is doubted because they have been *hardly* found in the Greek language of the Mycenae period, and relict examples found in other IE languages 'can often be referred to as simple juxtaposition of two words" (Clackson 2002: 166; also see references; for a similar opinion about compound words of old Slavic languages see Хабургаев 1974: 206f.; Мейе 1951: 300ff.).

One report delivered at the conference devoted to the problems of noun composites held at Cambridge University in 1999 was devoted to the theme of compound words in the Baltic languages (see Larsson 2002). The conference underlined once again the importance of the analysis of compound words to establish phonological changes in the Indo-European languages – this problem is reviewed in detail in the report by Jens E. Rasmussen (2002: 331ff.). In her later works, Helena Larsson (2003) analysed structural peculiarities of compound words of the Prussian languages; these study was further carried out in Lithuania (see Lašinytė 2007).

22 The following are also attributed to this family of words: Latv. *pada* 'a low place in the middle of a field where it is impossible to plough', Latv. *pade* 'place overgrown with grass in a forest [= 'opening' – R. K.]; pasture separating forests; small pond; ploughed field covered with water' (ME III 16), which are groundlessly attributed to loanwords, cf. Fin. *padu* 'low place; lowland' (Rağe 1986: 62) – an obvious derivational and semantic link with the examples of the Slavic languages makes us doubt the existence of the loanwords in the Latvian rather than in the Finnic language.

23 The loanword from the Slavic languages is used in the Romanian language: *pod* 'bridge; earth, soil; floor' ~ Lith. *pãdas* 'foot' < IE **ped-* / *pod-* 'foot' (Skok II 693).

24 It should be mentioned that Hitt. *pár-ta-(a)u-wa-ar* 'nest' (nom.-acc. sg. neutr.) (< IE **per-* 'fly') related to Lith. *papar̃tis* has, most probably, the same verbal formant *-t-* (< **-ti-*) whose origin is explained in different ways: a) as a later verbal infix by analogy with the verb. Hitt. *partaizzi* 'ruffle wool; be unravelled, pulled out' (Kronasser 1966-1987: 283); b) the form is restored with *-ā-*: *partā(e)-* (*partaizzi*) 'fly', *partă̆wwar* (instr. *partāuni-*) 'nest, swinging' (Sturtevant 1936: 119), though this *-ta-* can be interpreted as suffix, which is highly efficient in Vedas (cf. Елизаренкова 1987: 138); cf. also Toch. A *spartu* 'top' < **spartw* (Schulze 1931: 2), attributable most probably to this family of words (see also Footnote 25).

25 A different interpretation of the origin of the word is presented by Mažiulis (PKEŽ III 221): Balt. **paparti-* (< Balt.-Slav. **papārti-*) < verb. Balt.-Slav. **(s)per-* 'move, penetrate, flutter one's wings, fly' + suff. **-ti-* (for more about it see Барроу 1976: 156) ~ Russ. *пар* 'steam' = *'what rises up, i.e. can fly', cf. verb. Russ. *парить* 'fly, glide', Russ. *перо* 'feather' ← *'what can fly, what flies in the air (nomen abstract.)'. Unfortunately, forms of the Latvian ā stem and Serbian and Croatian forms of the circumflex root are left aside. If this hypothesis were right the form Latv. **paparža* (about Latv. *dj* > *ž* see Endzelynas 1957: 38f.) rather than the recorded form Latv. *paparda* > *paparde* would exist.

1963: 121)[26], i.e. one can guess that metathesis had taken place and to reconstruct **pert-óm* (traces of this change most likely are reflected by Toch. A *spartu* 'top' < **spartw*). In the long run this *-t-* was absorbed (cf. Gk. [Cyprus, Arcadia, Cretes, Thessalia] πτόλις 'town' and Lith. *pilìs*, Gk. πτόλεμος [Cyprus, Crete (rarely) – Buck 1928: 57]) (for more about absorption changes in the Baltic languages see Крегждис 2009: 281) and the form **peróm* 'feather' was made (> Proto-Slav. **peró*) (cf. Иллич-Свитыч 1963: 121). Thus, it can be supposed that the morphological evolution of 'the fern' archetype has taken place (cf. Kregždys 2006: 138–139; 2010a: 225): IE **pteróm* 'feather; wing' > Balt.-Slav. **pteróm* 'ditto' > **pertóm* + Balt.-Slav. **păd* → Balt.-Slav. **păd-pert-óm*[27] → **pă̆d-pă̆rt-óm* (*a...e* > *a...a* – progressive assimilation) 'feather, a wing on the ground' → **păd-părt-ā* (n. collect.) 'feathers, wings on the ground'[28] > *păd-părt-i̯ā* (the appearance of *i̯* most likely can be accounted for by transition of the word from the *ā* stem to the *ĭ* stem, and later to the derivational groups of *i̯o* stems) > Lith. *Paparčià*, Serb. *Pàpraća*; Latv. *papardis* BW 32412, 4311 (ME III 80).

When examining the causes of the origin of different stems of the lexeme under discussion Mažiulis (PKEŽ III 221) did not mention the *ā* stem from Latv. *paparda*, and interpreted Latv. *papardis* as a dialectal form; it is found in a folk song (see ME III 80) whose specific dialectal area was not indicated. This kind of treatment of linguistic facts might be a cause for doubting etymology because Latv. *paparda* cannot be derived from the form of the *ĭ* stem (fem.), and determining the masculine gender of Latv. *papardis* (ME does not indicate the gender of this form) is Mažiulis' hypothetical statement rather than the fact based on linguistic data. This form can be interpreted as the *ĭ* stem form of feminine gender (cf. ELatv. *paports* 'the fern' [*ĭ* stem. fem.] recorded by Būga – LKŽK), because it is known that the inflexional *-i-* in nom. sg. form is sometimes retained in the old Latvian texts and in some dialects, i.e. the vocal element was not eliminated when contraction of the inflexion occurred (Endzelynas 1957: 21, 118). It is true, Endzelīns (1951: 78, 84) stated that all *ĭ* stem three-syllable words underwent inflexion reduction.

This statement determines absolutely different regularities of the formation of the stems of lexemes: Proto-Balt. **papart(d)ā* (n. collect.) 'wings, feathers on the ground' > 1) Proto-Latv. **papardā* 'fern' > OLatv. *paparda* (*ā* stem fem.) → *papardis* (*ĭ* stem fem.) → *paparde* (*ē* stem fem.) (for more about *ĭ* stem > *ē* stem see Endzelīns 1951: 425); 2) Proto-Lith. **papartis* (*ĭ* stem fem.) (> Lowland. *papártis* [*ĭ* stem fem.]) → **paparti̯ŏ-* (*i̯ŏ* stem masc.) (for more about *ĭ* stem fem. > *i̯ŏ* stem masc. see Būga II 58). Thus, the conclusion can be drawn that masculine forms have never existed in the Latvian language.

In the long run, after phonetic changes had taken place resp. after formal distinguishing features of structural elements had changed, this word began to be perceived as a prefixed derivative rather than a compound word. It is known that it is very difficult to establish the semantic connotation of determinative compound words because denotations of both components form independent semantic units the second of which can acquire a denotation function (Brugmann 1903: 303). The initial position of the subordinate component is characteristic of compound words of Old Indian (Vedas) *tatpuruṣa* type, whereas the position of the dominant one is final (Елизаренкова 1982: 180). This structural system is reflected in the formation of compound words of this type of classical Sanskrit: the first component of the compound word (having a specific meaning) cannot semantically be referred to as denotative because the second component can function in the meaning of the composite even without the first component (Кочергина 1990: 147). Therefore, recently it has been stated that the referent of determinative compound words is expressed by the second component (Beekes 1995: 172).

The following sememes found in Slavic dialects and old writings correspond to the semantic archetype 'wing ↔ feather on the ground (foundation)': ORuss. *nanopomoк* 'the second joint of a bird's wing' (СРЯ XIV 148), *nanopomь* 'bones of a bird's wing between the shoulder and the claw; webbed feet of water birds' (СЦРЯ III 330; also cf. Даль III 12). One can suppose that the feet (their form) of water birds could have been perceived by Old Slavs as 'wings that are on the ground'[29] because spread webbed feet resemble small wings.

All these hypotheses are of great significance to reconstructing the Indo-European archetype because due to an unclear status of accents the root of the strong stem was started to be reconstructed in the names of the fern: Derksen (1996: 79), on the basis of Peter Schrijver's (1995: 382) new etymology MIr. *raith* 'fern' < **prHti* (that thus far has been derived from **prati-*, cf. Pedersen ibd.; also see Matasović 2009: 139), reconstructs the root with the laryngeal, i.e. (due to the Latvian broken accent too) gives priority to Lith. *papártis*. Julius Pokorny (IEW 850) presents a highly doubtful reconstruction: Lith. *papártis* < IE **po-port-i̯ŏ-* (of a weak stem – R. K.).

26 Opinions differ as to the reconstruction of IE **pteróm* and the origin of the initial element of Gk. πτερόν Johannes Schmidt (1889: 174), Trautmann (1923: 216) and Vladislav Illich-Svitych (1963: 121) state that it has been inherited, others see the influence of analogy (due to Gk. πτέρυξ 'feather') (IEW 826, 850; Mayrhofer II 204). There are also scalars who are apt to support the substantivation of the verbal suffix **-er-* (ИЯ 218, 226), however, this hypothesis is doubtful because of some examples thereby it is sought to substantiate it - Lat. *penna* 'feather' (ИЯ 537) < Proto-It. **pet-nā-* (~ verb. *peto*) (Baldi 1999: 276; Vaan de 2008: 458).

27 It might be that the relic of this archetype is Latv. *paperde* BW 7243, Nt (312) (ME III 80), because Mažiulis (PKEŽ II 262ff.), when considering the name of blood did not support the secondary root *-e-* in Latv. dial. *kreve* 'clotted blod, scab' because of the inflexion *-e*, but treated it as an especially big archaism. This form is found in C. Füreckers' dictionary (data from www.ailab.lv): Fuer 1650: 70, 24: *Paperdes*, *farrenkraut alij Paparschi*.

28 Mayrhofer (II 225) states that Lith. *papar̃tis* should be related to Skr. *párpaṭaḥ* 'a certain herb', *parpaṭī* (fem.) 'red oldenlandia', *parpaṭakaḥ* (masc.), *-ī* (fem.) < **par-pṛ-ta* though metathesis can be seen in the formation of these examples: *párpaṭaḥ* < **papartaḥ*. Therefore they can actually be treated as related. The form of the gen. sg./pl. case of the first component is characteristic of the compound words of Old Indian *tatpuruṣa* type (Барроу 1976: 199). It is thought that such a construction can reflect the initial syntagmic sequence of the attributive structure of the IE parent language (Бенвенист 1974: 241ff.; ИЯ 351).

For more about the comparison of Lith. *papar̃tis* with Skr. *parṇám* 'feather', Av. *parəna* 'feather, wing' see Kregždys 2010a: 202.

29 Bernd Gliwa's (2009: 82) guess that the 'fern' protosememe *'eagle's wing' that should be reconstructed is most likely to be treated as a joke or a result of the investigator's vivid imagination as it is motivated by a highly unsuccessful mythological analysis of etymological equivalents of this plant, which is also invented by and clear only to Gliwa himself, cf. "[...] lit. *spirti* ist nicht auf 'mit dem Fuß stoßen' beschränkt, sondern kommt im Zusammenhang mit dem Blitzschlag *Perkūnas spirė* vor, und wäre auch auf den Flügelschlag zu beziehen" and "Anzumerken ist, dass lit. *spar̃nas* leicht aus **spárinas* entstanden sein könnte und damit nicht als Beleg für den Aniṭ-Charakter der Wurzel taugt". It can be stated that Lith. *reconstruction of **spárinas* is impossible because of **-ə-* phonologisation tendencies of *svarabhakti* type and a lack of genetic link of Lith. *spar̃nas* 'flying organ of birds, insects' and verb. Lith. *spìrti* 'strike, hit with foot' (for more about it see Kregždys 2010a: 202, 208).

The existence of the examples of names of a similar morphological structure of the plant is of great significance to the substantiation of the hypothesis of the origin of *papartis* 'the fern'. This derivational model is characteristic of the names of the Slavic languages of 'the sunflower': Russ. *подсо́лнух*, *-ха* 'the sunflower (*Helianthus annuus*)' (Даль III 205), determining the designation 'the sun on the ground (foundation)': Slav. **pŏd-* 'soil' + **sulnuko-* 'the sun'. Therefore it is possible to draw the conclusion that once there was a derivational model of determinative composites:

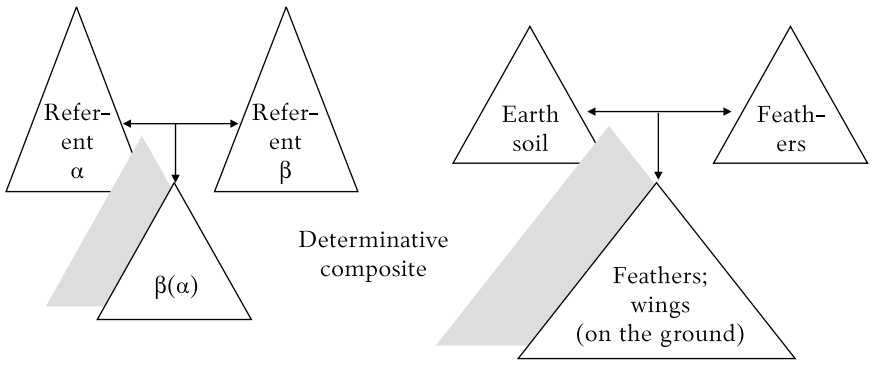

Diagram 2. Balt-Slav. **pād-* + Balt.-Slav. **pārt-ā* model of determinative composite

In the long run, with the formal morphological boundaries between the components of the composites disappearing (assimilation processes and others – see further) the word was attributed to prefixed derivatives.

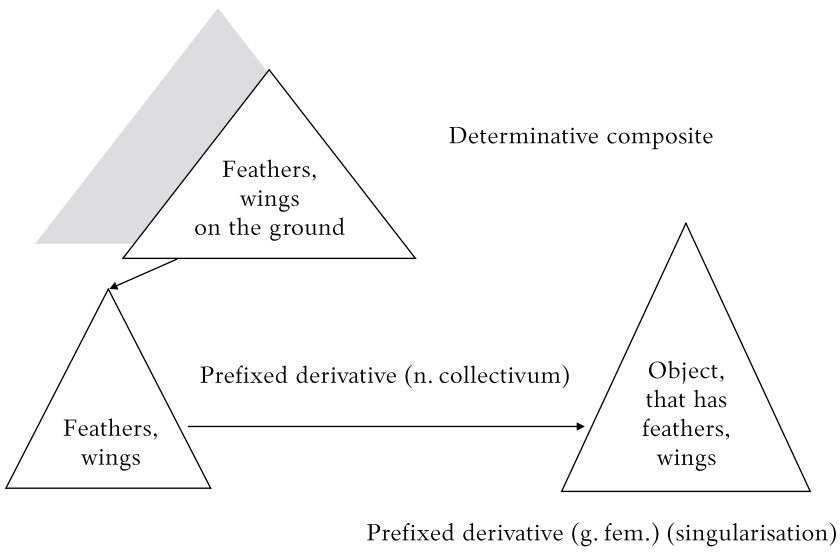

Diagram 3. Balt.-Slav. **pād-* + Balt.-Slav. **pārt-ā* composite derivative singularisation

The accentual paradigm of the compound word of the Slavic languages is a (cf. Ukr. *на́пороть* 'the fern' [Trautmann 1923: 206]). Its origin is discussed in more detail[30]: *-prôt* < **prôt'* < **prôtį̂* (**-â* < **-ā* a change in acute [a change in the inflexion format is characteristic of Serb.-Cr. language]) < Proto-Slav. **pŏrtįā* (cf. Дыбо 2000: 34) related to Serb.-Cr. (in old writings) *pèriti*, *pèrim* 'fly, run about' ~ Serb.-Cr. *nèpo*, *nèpa* and Serb.-Cr. (dial., in old writings) *perȍ*, (pl.) *pȅrā*, *perȍ*, (pl.) *pȅra*, (gen. pl.) *pēr* (barytone accentual paradigm) (for more about it see Булатова 1975: 92). This model of accentual paradigm could be determined by the recessive stress from the shortened inflection to the root characteristic of this language (cf. Russ. *трова́* 'grass' ↔ Serb.-Cr. *tráva* 'ditto' [an example of neoacute]) (Stang 1966a: 40) due to the afore-mentioned structural change in the semantic lexeme determined by the disappearance of clear morphological boundaries of the compound word. It is supposed that this could also be influenced by the factor of analogy, cf. prefix Slav. **pā-* (PKEŽ III 221).

The same accentual type should exist in the Lithuanian language too. Therefore it can be said that Lith. dial. *pãpartis* is an archaic form.

A detailed analysis of the derivatives with the confix prefix *pa-* and inflection *-i(y)s* (Lith. *papar̃tis* was early perceived as a derivative of the mentioned confix rather than a compound word) carried out by Vladimir Dybo showed that only Lith. *papartỹs* (3^b accent [Būga II 412]; 4 accent [DrskŽ 224], also cf. Lith. top. *Paparčiaĩ* [Būga I 229]), determining only belonging to a mobile accentual paradigm (attributable to the class of compound circumflex [mobile accentual paradigm] root derivatives [Дыбо 1981: 77] can be attributed to them). Non-belonging of the discussed Lith. *papar̃tis* to a group of these derivatives can be motivated by the accentual type (2) of the lexeme that is atypical of such derivatives and the first prabalt. accentual paradigm of the root derivatives of this structure (according to Derksen [R + S]) a change in the accentual paradigm is not typical on the whole and the mentioned lexemes should be treated as belonging to accentual type 1 (Дыбо 1981: 75f.).

Based on this etymology of Lith. *papar̃tis* it is possible to re-interpret the explanation of the semantic evolution of the word presented by Mažiulis (cf. PKEŽ III 221f.): Balt.-Slav. **paporti-* 'the fern' ← *'what moves by fluttering (similarly to wings)' to *'feathers, wings on the ground (foundation)'.[31]

At the beginning of the investigation it was mentioned that LKŽ defined Lith. *papar̃tis* monosemically. It should be underlined that the denotation of the lexeme under study coincides with the connotation 'plant'. However, to detail the conotational value of the word, derivatives with a common root, which are not numerous either, are to be discussed: Lith. dial. *papartė́nas*, *-ė* 'resident of Paparčiai' Ppr, *papartỹnas*, *-no*, *-naĩ* 'a place where ferns grow in abundance' Lš. Derivatives of the Latvian language whose number is larger than that of Lithuanian ones are defined in a similar way: Latv. *paperkstīte*, *paparkstina*, *paparkśtena*, *paparkši*, *paparškis* 'the fern' and others (Būga's card [LKŽK]; Ēdelmane, Ozola 2007: 114f.). On the basis of the structure of a semantic extensionale of these examples it is possible to support the statement that the name of the fern in the Baltic zone is monosemic. The referent is the name of a plant.

This statement is also substantiated by the examples of current usage collected in VDU Corpus,[32] which confirm and make more exact the conotational value of the sememe 'a cryptogamous plant with large toothed leaves (*Dryopteris*)' presented in LKŽ: *Kelminis*

30 Compound words of the Old Indian (Vedas) *tatpuruṣ* a type most often are stressed in the second component (Елизаренкова 1982: 180, 1987: 149), and compound words of *bahuvrīhi* type area always stressed in the first component (Барроу 1976: 202).

31 The semantic link of 'the word for the part of the body' and 'fern' of a referent was established by Goriacheva (Горячева 1989: 153), cf. Russ. *напороть* 'the fern', *на́пороток* 'ditto', *напороткu* 'ditto (*plurale tantum*)', which can mean the following in the dialects of the Russian language: 'the small wing = the second part of a wing; a small elbow, two bones between the shoulder and the claw; web between the fingers of water birds'; in the dialectal zone of Yaroslavl the subst. *напороткu* 'armpits (*plurale tantum*)'.

32 See http://donelaitis.vdu.lt.

papartis – daugiametis, *papartinių šeimos augalas*, *turintis trumpą*, *storą šakniastiebį*, *sporinis augalas*; *... papartis*, *kuris augdamas gamtoje užaugina beveik metro ilgio plačius šviesios žalios spalvos lapus su tamsia gysla per vidurį*. 'Common male fern is a perennial plant of the fern family, which has a short, thick rhizoid, a cryptogamous plant; [...] a fern that when growing in nature grows almost one-meter long broad light green leaves with a dark fibre in the middle.'

This sememe fully corresponds with the meaning specified in LKŽ: *Papartis – ypač populiarus kambarinis augalas*. 'The fern is an especially popular indoor plant.' This is not a new meaning because ferns have been grown indoors since olden times but this meaning is not specified LKŽ.

The fact of the use of the anthroponym is not distinguished in LKŽ: *Mokyklos direktorius Stasys Papartis įsitikinęs*, *kad šiuolaikiniam mokytojui yra būtina mokėti dirbti kompiuteriu ir mokėti nors vieną užsienio kalbą*; *Rezultatą sušvelnino Robertas Papartis*. 'The headmaster Stasys Papartis is convinced that a contemporary teacher should be computer literate and should be able to speak at least one foreign language; Robertas Papartis changed the result.'

The name of the ritual plant is not distinguished in LKŽ either: *Pagal padavimą papartis pražysta Joninių naktį lygiai dvyliktą valandą*; *Paparčio žiedas siejasi ir su požemio pasaulio jėgomis. Atkreiptinas dėmesys į tai*, *jog papartis pražysta lygiai vidurnaktį*, *kada suaktyvėja ano pasaulio jėgos*; *... papartis žydi "tik ten*, *kur žmogaus niekados nėra būta*, *taigi jį ir surasti*, *ir paimti labai sunku*, *nes jį saugojančios nelabos dvasios*". 'Legend has it that the fern bursts into blossom at midnight on St John's night'; 'the blossom of the fern is related to the forces of the underground world. Attention should be paid to the fact that the fern bursts onto blossom at midnight sharp when forces of the beyond world become active; ... the fern blossoms "only in places man has never visited so it is very difficult both to find and take it because evil forces guard it."'

In conclusion, it can be stated that the semantic extensionale of 'the fern' of the Lithuanian language consists of the following sememes: 1) a cryptogamous plant of the fern family; 2) a popular indoor plant; 3) a mythological plant that bursts into blossom on St John's night.

Thus, the integral sememe of the conception 'the fern' used in the Lithuanian language can be defined as 'a cryptogamous plant grown indoors too'.

The integral meaning of the Latvian 'fern' is established with the help of folklore collections. The first conotational sememe, as in the Lithuanian language, is 'a cryptogamous plant; Filix' – it is designated by the term of the hyperonym, and its additional semantic association is 'food product at the time of famine' determining the meaning 'edible = non-poisonous plant': [fairytales] *No bada ļaudis dažreiz esot ēduši kaltētas papardes*, *sūnu*, *skostas*, *gobu mizas un citas līdzīgas lietas* 'Famished people sometimes ate dried ferns, moss, horse-tail, the bark of elm trees and the like' (J. Rubenis Ērgļos. *Laužu dzīve senos laikos*; People's Lives in Olden Times).[33]

Appearance of another associative meaning is to be related to treatment (worming ascarids and tapeworms from the human body): [prejudice] 22259. *Jāņa naktī jārok papardes sakne*, *kuŗu lieto pret cērmēm un īpaši pret bantes tārpu* 'On the night of St John's you have to dig up the root of the fern, which is later used for roundworms and especially for tapeworms' (P. J., Jaunlaicene). It is related to the connotation of 'black fern' 'medicine for snake poison' (see further). This notional integrity is to be considered separately by ethnologists because the mythologem of a [poisonous] snake's bite is related, most likely, to the action of the creatures of the chthonic world (attention is to be drawn to a non-accidental similarity in the appearance of worms and the snake) whose supernatural effect is determined by the power of "preparation of the blossoming fern" (the wing that is an attribute of Uranus, the deity of the sky; for more see Kregždys 2008: 99) (blossoms spreading light[34]) that provide man with wealth, riches and wisdom: [prejudice] 25131. *Jāņu naktī ap pašu pusnakti zied papardes ar spožiem zeltītiem ziediņiem* ... 'On St. John's night at midnight, the fern blooms with shiny little golden blossoms' (Vensku Edvards, *Balss* 1879: 91) [fairy tales]; *... pašā Jāņu pusnaktī visas ceru papardes ziedējušas tādiem ziediem*, *kā uguns dzirksteles* 'at exactly midnight on St. John's night all fern bushes bloomed with blossoms that looked like fire sparks' (Papardes, I. Maksims ar skolotāju J. Pelēko Āraišos 'I. Maksims with his teatcher J. Pelēkais from Āraiši' LP, VII, I, 1275, 2. Augi).

The extra-linguistic (distant) sememe 'hygiene product' is to be mentioned separately: 22260. *No papardēm senāk esot ziepes vārījuši* 'Earlier soap was made from ferns' (K. Jansons, Vijciems).

Without doubt, the hyponymic sememe often used in folklore collections is 'the fern blossoming on St John's night': [songs] *Vysas naktis skaistas naktis*, | *Jòņu nakte vysskaistoka:* | *Tad zídèja papardeite* | *Zelteitimi zideņimi* 'All nights are beautiful, St John's night is the most beautiful; then the little fern bloomed with little golden blossoms' (14843); [prejudice]: 22253. *Jāņa vakarā vajaga iet uz mežu un iegulties papardēs. Pusnaktī papardes sāks ziedēt ar zelta ziediem un tūliņ arī parādīsies visādi zvēri* 'In the evening on St John's Day you have to go to the woods and lie down among ferns. At midnight the ferns will bloom with golden blossoms, and various animals will appear in no time' (F. Brīvzemnieks, 1881. VI, 207).

On the basis of some examples of superstitions the connotation of 'black fern' can be determined, which corresponds to the meaning of 'the blossoming fern'. This sememe can be one of the arguments for doubting the abovementioned Mažiulis' taboo theory because the miracle-working plant is given a hyponymic differentiating feature 'black'. In this way an ordinary fern is separated from the ritual one, which can be used in the meaning of taboo: [prejudice] 22254. *Teika stāsta*, *ka pazīstamās krūmu jeb melnās papardes Jāņa naktī ziedot*, *bet tikai tās*, *kas esot jau vairāk gadu no vietas augušas* [...] 'Legend has it that the widespread bushes black ferns blossom on St John's night but only those which have been growing in that place for a long time ...' (Mākonis, *Balss*, 1893: 31).

The fern of this kind can be used as medicine against a snake bite: [prejudice] 22268. *Melnās papardes lieto* (*Aspidium filixmas*) *pret čūskas kodumu* 'Black fern is used for snake bites' (J. Ilsters).

The semantic association of the black colour is reflected by the denotation 'black silk' of another semantic group: [prejudice] 22255. *Lai Jāņu naktī dabūtu redzēt papardes ziediņu*, *tad vajadzīgs apvilkt ar*

33 For explanations of the quoted bibliographic references to Latvian folklore and literary works, see www.ailab.lv.

34 All these three elements are interrelated, cf. [fairy tales] *Vietu, kur nauda ir aprakta, var atrast gan ar "melnās grāmatas"*, *gan ar papardes zieda*, *gan ar čūsku ķēniņa "kroņa" palīdzību* 'The spot where treasure is buried can be discovered either by saying magic words, with a fern blossom or the crown of the snake king' (2. P. Šmits [has recorded] from P. Dank in Rauna. *Pērkons nospeŗ lietuvēnu*. 'Thunder strikes night-bogey.')

dzelzs nūju trīs riņķus ap papardi un pašam nostāties šo riņķu vidū pie papardes. Pēc tam paparde jāpārklāj ar melnu zīda drēbi. Kad tuvojas pusnakts, *tad ap papardi salasās velni*, *raganas*, *pūķi un taisa troksni*, *gribēdami tikt riņķu vidū un aizdzīt prom nelūgto viesi*, *lai neviens nedabūtu papardes ziedu. Tomēr uz tiem nav jāgriež vērība*, *bet cieši jāskatās uz papardi. Taisni plkst. 12 jānoņem drēbe un*, *skatoties uz papardi*, *jāmet velniem virsū. Tie nobijušies aizbēg*, *un tajā pašā laikā parādās brīnišķīgais zieds* 'If you happen to see a little fern blossom on St John's night then you should draw three circles around the fern with a iron stick and stand in the centre of the circle by the bush. Then you have to cover the fern with a piece of black silk fabric. At the midnight, devils, witches and dragons gather around the fern and make noise as they want to get into the middle of the circle to drive away an unexpected guest so that no one gets then fern blossom. However, no attention should be paid to them; you have to look closely at the fern. Sharp at midnight the cloth has to be taken off and, looking at the fern, has to be thrown at the devils. They will get scared and run away, and then the magic blossom will appear' (Sal. Jāņa diena. J. Miljons, st. Birze).

Additional conotational units of the lexeme Latv. *paparde* are 'golden blossoms', 'silver blossoms', 'ends of the leaves spangled with golden buttons': [songs] *Zied paparde Jāņu nakti | Deviņiem žuburiem; | Devītâ žuburâ | Zelta poga galiņâ* 'the fern blooms on St John's night with nine blossoms, nine bright lights with golden buttons on the ends' (14865); [prejudice] 22256. *Paparde zied ar zelta ziediem*, *skatīties jāiet ar vīzēm. Ja ziedi iekrīt vīzēs*, *tad nekad netrūkst naudas* 'The fern has golden blossoms, you have to wear bast shoes when you go to look for them. If the blossoms fall into your shoes, then you will never be short of money' (Z. Lancmanis, Lejasciems); 22257. *Jāņa naktī pulkstin 12 zied paparde ar sidraba ziediem*, *bet tikai tādiem cilvēkiem laimējas tos redzēt*, *kas tai gadā precējas* 'On St John's night, at midnight, fern blooms with silver blossoms but only those who will get married that year manage to see them' (Z. Lancmanis, Lejasciems).

The latter sememes are to be related to the extra-linguistic meaning of 'benefit': [prejudice] 22258. *Ja kur Jāņu naktī redz papardi ziedot*, *tad tai vieta esot aprakta zelta nauda* 'at the place where you see the fern blooming on St John's night golden coins are buried' (V. Līce, Līgatne).

The meaning 'the broad-leaved fern' is to be treated as an integral feature of 'the blossoming fern' determining a differential semantic feature of the latter comparing it with 'ordinary fern': [songs] *Jānis kliedza*, *Jānis brēca*, | *Jānim bērni pazuduši*, | *Jānim bērni pazuduši* | *Lielajâsi papardêsi* 'Janis screams, Janis cries, Janis' children have got lost, Janis' children have got lost among tall ferns' (15925); *Liela resna Jāņa māte* | *Vara stīpu sastīpota*, | *Ieraudzijse Jāņa bērnus*, | *Papardês paslēpàs* 'Janis' mother, tall and fat, with a brass rim round the waist hids in the ferns when seeing revellers on St John's night' (16368).

On the contrary, the sememe 'the small leaf fern' found in the collections of fairy tales often reflects a mythological connotation: *Arī tāds zinot apraktu naudu atrast*, *kas mazās papardes ziedu iemantojis. Mazās papardes aug pļavās*, *ganībās un ziedot tikai Jāņu naktī* 'And those could discover the hidden money who have found a little fern blossom. Small ferns grow in fields, pastures and bloom only on St John's night' (10. Emsiņu Gasiņš Susējā. Zin. Kom. kr. LP, VI, 229, 30, 22. *Dažādas teikas par naudu* 'Various stories about money').

Nonetheless, the functional purpose of these both sememes is the same – to isolate the common fern from the mythological one.

Most probably the superstition about judging about abundance of the crops and the seasons according to whether the fern gets frost-bitten in autumn or not is related to the conception of a mythological fern: [prejudice] 22267. *Kad pavasarī papardes un apiņi nosalst*, *tad būs bada gads: labība nosals* 'If in spring ferns and hops are damaged by frost there will be famine that year, the crops will be damaged by frost' (Atbalss k. 1892. J. Kriķis, Starti); 22261. *Ja pavasarī mežā apsalst papardes*, *tad rudenī agri būs salnas* 'If the ferns in the woods get damaged by frost in spring, then there will be early frosts in autumn' (Latvis, 1929, VII, 26); 22264 (L. Reiteris, Lubāna) and 22262 (E. Slavinska, Cēsis) ~ 22263. *Ja pavasarī papardes apsalst*, *tad rudenī labība apsalst* 'If ferns get damaged by frost in spring, then the crops will be damaged in autumn' (Z. Lāce, Veclaicene); 22265 (P. Atspulgs, Rauna); 22266 (L. Berkholce, Vaive).

Hence, the semantic extensionale of the Latvian fern consists of the following meanings: 1) 'a cryptogamous plant; Filix'; 2) 'a mythological plant that blossoms with golden and silver blossoms'; 3) 'the black fern that saves one from the snake bite'; 4) 'foodstuff = an edible plant'; 5) 'medicine for worms (ascarids, tapeworms) and snake poison'; 6) 'hygiene product'.

Thus, on the basis of this semantic sequence it is possible to define the following referent of the fern in the Latvian language: 'a leaf cryptogamous edible medicinal plant; a hygiene product', which determines the integral sememe 'a cryptogamous plant'.

Also, it is possible to state that neither Lithuanian nor Latvian examples reflect any semantic relationship of *papartis* 'the fern' with the above-mentioned meaning of 'the wing'.

Equivalents of the Slavic languages are much more informative. They clearly reflect links with the denotation of 'the wing': Russ. *напоротокъ* (masc.) 'the second joint of a bird's wing' ~ *напоротьѣ* (fem.) 'fernery; the fern' (СРЯ XIV 148); Russ. *напоротьѣ* (fem.) 'bones of a bird's wing between the shoulder and the claw; webbed feet of water birds'; *напоротникъ* 'the fern' (СЦРЯ III 330; also cf. Даль III 12; also see footnote 30). These data are important not only to establishing connotations of words and the number of denotations but also to confirming a morphological link with Balt. **sparnŏ-* < ide. **(s)porno-* 'the wing' < verb. IE **per-* 'to fly' (IEW 850). Manfred Mayrhofer (II 225) doubts this relationship. Valentina Merkulova (Меркулова 1967: 118) proved that there was close semantic relationship between 'feather' and 'fern', cf. Russ. dial. *нáпоротокъ* 'wing of a bird'.

In summing up it can be stated that historically Lith. *papar̃tis* can be treated as a determinative compound word: Balt.-Slav. **pād-* 'soil' + Balt.-Slav. **pārtā* 'wings, feathers' (therefore the protosememe 'feathers, wings on the ground [soil]' to be reconstructed), the accent evolution of which was influenced by the collective formant *-ā́*. A different structure of the consonant root of the lexemes meaning 'the fern' was determined by the factor of progressive resp. regressive assimilation.

Common Lexis of the Baltic and Slavonic Languages

As many as seven common phytonims have been counted to exist in the Baltic and Slavic languages (see Sabaliauskas 1990: 120ff.). BKA also attributes the names of 'a nut' to the layer of the lexis of this period (for motivation see the chapter *Old Indo-European Lexis*):

EXAMPLES OF THE BALTIC LANGUAGES			EQUIVALENTS OF SLAVONIC LANGUAGES
LATVIAN	LITHUANIAN	PRUSSIAN	
1. *amuols*, *amuolis*, *amuls*, *āmuls*, *āmulis*, *āmals*; *ęmuols*	*ãmalas*, *emalas*	*emelno* ↔ **emelnā*	Bulg. *и́мел(-а, -о)*, *и́мала*, *е́мила*, Serb.-Cr. *мѐла*, *ùмела*, *omela*, Sloven. *imêla*, *oméla*, *méla*, *melje* (collect.; g. neutr.), UpSo. (arch.) *jemlina*, UpSo. *jemjelina*, LoSo. *jemjoł*, *jèḿelica*, *jeḿelina*, Pol. *jemioła*, dial. *jemiel*, ORuss. *омела*, Russ. *оме́ла*, Ukr. *ямели́на* and others.
2. *egle*, *eglis*	*ẽglė*, *ãglė*, *ẽglìs*, *ẽglis*, *églis*, *ėglỹs*, *ẽglius*, *ãglius*; (abl. [loc.] pl., dial.) *ẽglyse*, *ẽglos(e)*, *ẽgliose*, *egliõs*	*addle* ↔ **adlē*	Bulg. *ела́*, Serb.-Cr. *jе́ла*, *jѐла*, Sloven. *jêla*, Pol. *jedła* / *jodła*, Russ. *ель* and others.
3. *kràuse*[2], *kraũse*, *kraûsis*[2], *kraûšis*[2]	*kr(i)áušė*, *kráušia*, *kr(i)áušis*	*crausy*, *crausios* ↔ **krausī*, **kraûsās*	Bulg. *круша*, Serb.-Cr. *кр̏ушка*, Chak. *krùšva*, Pol. dial. *krusza*, Kashub. *kreša*, UpSo. *krušwa*, LoSo. *kruša*, *kšuša*, CS(Russ.) *хруша*; Pol. *grusza*, Russ. *гру́ша*, Sloven. *grûška* and others.
4. *liẽpa*, *lìepa*[2] / *liẽps*, *lìeps*[2], *liẽpe*	*líepa* / *líepas*, *líepẽ*	*lipe* ↔ **līpē*	Bulg. *липа́*, *ли́па*, Serb.-Cr. *л̀ипа*, Sloven., Cz. *lípa*, Pol., UpSo, LoSo. *lipa*, Polab. *leipó*, Russ. *ли́па* and others.
5. *cẽrmaûkša*, *cẽ̀rmaukša*[2], *cẽ̀rmauška*[2], *cẽ̀rmaušķe*[2], *cẽ̀rmaušķis*[2], *cẽ̀rmaúkšķis*[2], *cẽ̀(r)mauksis*, *cẽrmauksis*[2], *cẽ̀rmuoksis*, *cẽrmuokslis*, *cẽrmūksis*, *cẽ̀rmúkse*[2], *cẽ̀rmūkša*, *cẽ̀rmūkša*[2] / *cẽ̀rmukša*[2], *cẽ̀rmuokša*[2] / *càrmûkša*, *cẽ̀rmūkška*[2] / *cẽ̀rmukška*[2], *cẽ̀rmūkšķis*[2], *cẽ̀rmûkslis*, *cẽrmūkslis*, *cẽ̀rmūkslis*[2], *cẽ̀rmaûkslis*, *cẽrmaukstis*, *cẽ̀rmûška*[2] / *càrmyûška*, *cẽ̀rmūška*[2] / *cẽ̀rmuška*[2], *cẽrmūška*, *cẽ̀rmuôška*[2] / *càrmûška* / *càrmûšk*, *cẽ̀rmûša*[2], *cẽ̀rnûška*[2]; *čẽ̀rmaûksis*[2], *čẽrmaukste*, *čẽ̀rmaukste*[2], *čẽ̀rmaûkša*[2], *čẽrmaukša*, *čẽrmaukts*, *čẽ̀rmauška*[2], *čẽ̀rmûgža*[2] / *čàrmyûgža*, *čẽ̀rmūksis*[2], *čẽ̀rmūkslis*[2], *čẽ̀rmúksta*[2], *čẽrmūkste*, *čẽ̀rmúkste*[2], *čẽrmukstis*, *čẽ̀rmúkstis*[2], *čẽ̀rmūkša*[2], *čẽrmūkšķis*, *čẽ̀rmûkšņa*[2], *čẽ̀rmùkšs*[2], *čẽrmuokste*, *čẽ̀rmuokša*[2], *čẽrmuokša*, *čẽrmuška*, *čẽ̀rmūška*[2], *čẽ̀rmūška*[2], *čẽrmušks*, *čẽ̀rmūšks*[2], *čẽ̀rmûža*[2]; *ķẽ̀rmúkste*[2], *ķẽ̀rmúkša*[2], *ķẽ̀rmùkšis*[2], *ķẽ̀rmúkška*[2], *ķẽ̀rmúška*[2]; *sẽrmuoksis*, *sērmuksis*, *sẽrmuksis*, *sẽrmauksis*, *sẽ̀rmaûklis* / *sẽ̀rmaũklis*, *sẽ̀rmauksis*, *sẽ̀rmaûksis*, *sẽ̀rmàuksis*[2], *sẽrmauksis*, *sẽ̀rmàukslis*[(2)], *sẽ̀rmaûkslis*, *sẽ̀rmaúkslis*[2], *sẽrmaukslis*, *sẽ̀rmaûkša*, *sẽ̀rmaukša*[2], *sẽrmaukša*, *sęrmaukša*, *sẽ̀rmaukšis*[2], *sẽ̀rmaûkšķis*[2], *sẽ̀rmaûkšs*, *sẽ̀rmàukšs*[2], *sẽ̀rmauslis*[2], *sẽ̀rmauška*[2], *sẽ̀rmaušķis*[2] / *sàrmaúšk*[i]*s*, *sẽrmûklis*, *sẽ̀rmûklis*, *sẽ̀rmúklis*[2], *sẽrmuklis*, *sẽ̀(r)mûkslis*[(2)], *sẽrmūkslis*, *sẽ̀rmūkslis*[2], *sẽrmukslis*, *sęrmūkslis*, *sęr̂mukslis*[2], *sẽrmûkslis*[2], *sērmūkslis*, *sērmukslis*, (pl.) *sērmaukši*, *sērmukši*, *sērmaušļi*, *sẽrmûksis*[(2)], *sẽ̀rmûksis*, *sęrmūksis*, *sẽrmuksis*, *sẽrmuoksnis*, *sẽrmūksnis*, *sẽrmūkšs*, *sẽ̀rmukša*, *sẽ̀rmûkste*[2], *sẽrmūkste*, *sẽrmūkstis*, *sẽrmûkša*, *sẽ̀rmûkša*, *sẽ̀rmūkša*[2], *sẽrmūkša*, *sẽrmûkšis*, *sẽ̀rmúkšis*[2], *sẽ̀rmûkšķe*[2], *sẽ̀rmukšķe*[2], *sẽrmûkšķis*[2], *sẽrmūkšķis*, *sẽ̀(r)mūkšķis* / *sẹmukšķis*, *sẽ̀rmukšķis*[2], *sęr̂mûkšlis*[2] / *seŕmûkšlis*[2], *sẽrmûkšs*, *sẽ̀rmûkšs*, *sẽ̀rmūkšs*[2], *sẽrmūkšs*, *sẽ̀rmūkte*[2], *sẽrmulis*, *sęr̂mulis*[2] / *sęŕmulis*[2], *sẽ̀rmuôksis*, *sẽrmuoksis*, *sẽrmuoklis*, *sẽ̀(r)muôklis*, *sęr̂muoklis*[2] / *sęrmuoklis*[2], *sẽrmuoklis*, *sẽrmuoksis*, *sẽ̀rmuôksis*, *sẽ̀rmùoksis*[2], *sęr̂muôksle*[2], *sẽrmuokslis*, *sẽrmuokslis* / *sęŕmuokslis*, *sẽrmūkslis*, *sẽ̀rmuokslis*, *sęr̂muôkslis*[2], *sęr̂muokslis*[2] / *sęŕmuokslis*[2], *sẽ̀rmuôkslis*[2], *sẽ̀rmuokslis*[2], *sęr̂muoksnis*[2], *sẽrmuoksnis*, *sẽrmuoksta*, *sẽ̀rmuokste*[2], *sẽ̀rmuokša*, *sẽ̀rmuôkša*[2], *sẽrmuokša*, *sẽrmuokšis*, *sẽ̀rmuôkška*[2], *sẽ̀rmuokšķis*[2], *sẽrmuôkšķis*[2], *sęr̂muôle*[2], *sẽ̀rmùoška*[2], *sẽ̀rmuôška*[2] / *sàrmûška*, *sẽ̀rmuošķis*[2], *sẽ̀rmúslis*[2], *sẽrmūste*, *sẽ̀rmūška*[2], *sẽ̀rmuška*[2], *sẽ̀rmùšks*[2], *sẽ̀rmùšķis*[2] / *sàrmùškis*, *sẽrmūte*, *sęr̂mutnējs*[2], *sẽ̀rmuîška*[2], *sẽ̀rnuôška*[2], *sẽ̀rnûška*[2] / *sàrnyûška*; *šęr̂mūkšle*[2], *šẽ̀rmùoksis*[2], *šẽrmuôksle*[2], *šẽrmuôkslis*[2], *šęr̂muõkšle*[2], *šẽ̀rmúška*[2]	*šermùkšis*, *šermùkšnis*, *šermùkšnė*, *šermùkšlė*, *šermùkšlis*	Sloven. *črệmha* / *črệmsa*, OCz. *třěmcha*, Cz. *střemcha*, Pol. *trzemcha*, Russ. dial. *черёмха*, Russ. *черёмуха*, Ukr. *чере́муха*, *чере́мха* and others.
6. *uôga* / *uogs*	*úoga*, *vúoga*, *voga*		OSlav. **агѳда**, Bulg. *я́года*, Serb.-Cr. *jа̀года*, Sloven. *jágoda*, Cz., Slovak. *jahoda*, Pol. *jagoda*, UpSo. *jahoda*, LoSo. *jagoda*, Polab. (pl.) *jagödói*, ORuss. *ягода*, Russ. *я́года* and others.
7. *virzs*, *viî̃zis*, *virza*, *virze*, (pl.) *virži*, *viî̃ži*[2], *viî̃ži*; *virsis*, *vìrsis*[2], (pl.) *vireži*, *irši*, *vìrši*, *vìršį*[2], *viî̃ši*, *virši*, *viî̃ši*, *viî̃šį*[2]	*vìržis*, *vìržė*, *viî̃žis*, *viržỹs*, (pl.) *vìržiaĩ*		OCS (East) *врьсьнь*, Serb.-Cr. *вр̀ijec*, *врêc*, Sloven. *vrês*, Cz. *vřes*, Pol. *wrzos*, UpSo. *wrjos*, LoSo. *rjos*, Russ. *ве́рес*, *ве́реск*, Ukr. *ве́ресень*, Bel. *ве́рес* and others.
8. *riẽksts*, dial. *riekša* (gen. sg.)	*ríešutas*, *ríešutìs*, *ríešas*, *riešutỹs*, *ruošutỹs*	*buccareisis* ↔ **bukareisīs* (< **-reisas*)	Bulg. *опе́х*, ORuss., OCS *орьхъ*, Russ. *опе́х*, Serb.-Cr. *òрах*, Pol. *orzech* and others.

Table 4. Phytonyms of the Baltic languages attributed to the layer of the common Baltic and Slavonic lexis

Names of the Mistletoe

The origin of the phytonyms meaning 'mistletoe' generates the largest number of discussions among the words belonging to the layer of the common lexis of the Baltic and Slavic languages.

Lith. *ãmalas* 3[b] 'a parasite that grows over other trees and is highly branched, like a broom; a witches broom (*Viscum album*)' R 257, K, MŽ 144, Kos 106, KzR, Vvr, Lp, Pn, J, Tl (LKŽ I[2] 115), Lith. *emalas* '*Viscum album*' SD[1] 71, SD 77 (LKŽ II[2] 1127) and Latv. *amuols*, *amuls*, *āmuls*, *āmulis*, *āmals* 'mistletoe; clover; the English daisy (*Bellis perennis*)' (ME I 71) (forms with the root *-uo-* and *-u-* due to contamination with Latv. *âbuõls* 'an apple, clover', Latv. *âbuls* 'ditto' [for more about it see ME I 72; PKEŽ I 252]); Latv. *ęmuols* 'clover' BW 21871,2 (ME I 569) and Pruss. *emelno* 'mistletoe, aphid' E 646 (< **emelnā*, i.e. Pruss. **emel-* + suff. **-nā* < **emel-ā* [PKEŽ ibd.])[35] are reasonably attributed to the layer of the Baltic and Slavic lexis (Sabaliauskas 1990: 120), because they are correlated only with the codified morphological semantic equivalents of the Slavic languages: Bulg. *úмел*(*-а*, *-о*), *úмала*, *éмила* 'parasitic plant *Viscum*, *Loranthus*'[36], Serb.-Cr. *мèла*, *ìмела*, *omela* '*Viscum album* L.', Sloven. *imêla*, *oméla*, *méla* 'ditto', *melje* (n. collect.; g. neutr.) 'ditto' and others, UpSo. (arch.) *jemlina*, UpSo. *jemjelina*, LoSo. *jemjoł* '*Viscum album* L.', *jèmelica*, *jemelina*; Pol. *jemioła*, dial. *jemiel* '*Viscum*', ORuss. *омела* 'bait for birds', Russ. *омéла* '*Viscum album* = a whirlpool nest, bird glue, oak-tree berries' (cf. Даль II 672), 'evergreen parasitic plant having a form of a bush that grows on the trees', Ukr. *ямелúна* and others < Proto-Slav. **emela* / **emelo* / **emelъ* (ЭССЯ VI 26).

The origin of these lexemes has not been elucidated and aphoric thus far (PKEŽ I 253) due to the Brückner's hypothesis. According to him, bird glue was made from the bark and berries of this plant, and the plant itself was called "as seizing, taking' (cf. ЭССЯ VI 26; Brückner 1957: 206), therefore phytonyms denoting it are translated from Proto-Slav. **em-* 'imti' + suff. **-el-*.[37] This supposition, of course, is casuistic because its author did not only take into consideration other meanings of this plant that are presented in lexicographic dictionaries but also failed to analyse the morphological development of the lexemes, for example, the following is specified in the 1419 Polish document: *Dambowe gemyolo lignum sanctum* 1419 Rost No. 5173; *Dambowa yamyola viscus* 1437 No. 2837 (SS III 160).[38] It is impossible to believe the Brückner hypothesis not only because of its semantic non-motivation since the examples of the Slavic Languages do not determined the meaning of *'snatching, taking, grabbing', cf. OCS *imǫ*, *jęti* 'take' (perf.), *jemlǫ*, *imati* (imperf.) 'to have' (< ide. **em-*, *$_{e}$*m-* 'take') (cf. IEW 310f.), but also because of biological morphology – none of the structural elements of the mistletoe is sticky resp. determining the sememe of the snares of birds (birds feed on mistletoe berries rather than stick to them, cf. in 1472 Polish documents it is referred to as *jemielucha* [Brückner 1957: 206]). Furthermore, the sememe 'bird glue' is used only in the Slavic languages (Serbian and Croatian, Polish and Russian [and in old writings]) (also cf. Linde II 888; Skok I 718).[39]

This supposition is also impossible due to a lack of Baltic and Slavic examples of morphological structural compounds of verb. IE **em-*/**m̥-* 'to take' with the root *a-*/*o-* grade because *guṇa* grade forms of the root *om-* are reflected only in Toch. A *yomär* 'is achieved' and others, and are explained as examples of late vowel gradation determined by the late changes in the language itself (for more about it see LIV 210), cf. Proto-Slav. ****jьm****ovitъ(jь)*: Bulg. ***им****овитъ* adj. 'wealthy', Maced. ***им****овит* 'ditto', Serb.-Cr. ***им****òvit* 'ditto', ORuss., OCS *имовитый* and others (ЭССЯ VIII 228f.).

Mažiulis' (PKEŽ I 252f.) attempt to reconstruct the morphologic sequence EBalt. **emela-* / **amela-* // WBalt. **emelā* ↔ Slav. **emelā* / **amelā* / **imelā* (apophonic forms) is unsuccessful either – structural boundaries of the lexemes, tendencies and regularities of the change in the initial element are absolutely unclear because the author failed to make a morphological analysis of Slavic examples, which is decisive seeking to reveal the origin of the phytonyms meaning 'the mistletoe' not only in these but also in the Baltic languages.

Thus far nobody has developed the Bezzenberger hypothesis (see further) on the basis of which one may cautiously suppose that phytonyms of 'the mistletoe' used by western and eastern Slavs due to the peculiarities of their morphological structure are to be treated as compound words: UpSo. (arch.) *jemlina* (← ? **jem-je-lina* [see absorption of *-je-*]), cf. UpSo. *jem-jel-ina* '*Viscum album* L.', *jemelina*; Ukr. *ямелúна* (← ? **jem-je-lina* [see above]) ← (1) *jem-* (with *o-* of the first component → *(j)e/i-* due to regressive assimilation, i.e. *o...e/i* > 1. *(j)e...e/i*; 2. *i...e* [see further]) + (2) Slav. **edlina* (> Pol. *jedlina* 'a fir; a silver fir; a branch of a conifer'[40], Ukr. *ялúна* 'a fir' [< Proto-Slav. **edlъ* 'a fir' + suff. **-ina* (ЭССЯ VI 15]); also cf. Russ. dial. *омéльня* 'mistle

35 See further about the peculiarities of determining the semantic extentional of Lith. *ãmalas*, i.e. 1) 'aphid' Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk; 2) 'sweet sticky substance on the leaves produced by aphids (parasites); honeydew' Up, Vkš, Kos 106; 3) 'plant desease (rust), that supposedly appears after lightning without thunder' Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; 4) 'lightning without thunder' Jnšk, Kp, Žml, Dkk; 5) 'all kinds of gadflies, their buzzing; insect buzzing in the air' Dglš, Viln (LKŽ I[2] 115), because LKŽ attributes homophones of different origin to a single lexical semantic family of words. Būga (Fraenkel also follows him – LEW 9) interprets both Lith. *ãmalas* and *ãmaras* as phonetic alternants, however, on the basis of the presented analysis of the word this explanation is to be doubted (see further).

36 Plinius the Elder (C. P. Secundus – HN XVI 31) asserts that the oak mistletoe, which Jacques André (1956: 332) termed *Loranthus Europaeus Joch.* (according to the Linnaean Classification – *Viscum album* 'white mistletoe' [for more about medicinal preparations made in antiquity, the Middle Ages and during later periods see Грошева 2009: 369ff.]) suited best for making medicine.

37 This supposition is highly doubtful because *verbum* + suff. IE **-ĕl-* reflect an especially archaic way of formation in the existing IE languages that has almost disappeared resp. especially rare (for more about it see Бенвенист 1955: 68; Баррoу 1976: 115).

38 The sacral meaning of the plant is specified in Samuil B. Linde's dictionary: Pol. *jemiel*, *jemioła*, *jemiołka*, **jemioło* 'a parasitic plant that grows on the branches of different trees; the best mistletoe is that of an oak-tree; used to make glue; fruit and seeds are favourite feed of the thrush; it is also specified that the Druids used to make medicine for different diseases and preparations increasing animals' desire to reproduce' (the statement is based on the publication *Dykcyonarz powszechny Medyki*, *Chirurgii* i t.d. II, 1788; 668) (Linde II 888). Special importance of the plant in the rituals of Celtic prophets is discussed in the work by Victor Henn's (1874: 528) book.

39 The use of this meaning in Serbian and Croatian languages should be doubted because actual material specified by Skok's a word by word narration of Brückner's supposition, cf. Serb.-Cr. *ìmela* fem. = *mèla* with the disappeared initial *i-*, like *mati* next to *imati* – Balt.-Slav., ESlav. and Proto-Slav. 'viscum'. Its bark has been used to catch birds since olden times (cf. "i jagody i kora służą od niepamiętnych czasów wyrabianiu lepu ptaszego (opis z r. 1584)"), though only berries of this plant contain sticky substances (!!! – see further). Apart from these forms the form *omelj* (Stulić) is used alongside which *omela*, as Sloven., Russ., and Pol. *jemioła*, whose *je-* < *jь*, cf. also Serb.-Cr. *omelan* (Vrančić), denominatives: *omeljiti*, *-im* 'coat with mistletoe', *omeljivati*, *omelivati*, should be used.

40 The absence of the consonant *-d-* UpSo. *jemjelina*, LoSo. *jemjoł* 'Viscum album L.', *jèmelica*, *jemelina*; Pol. *jemioła*, dial. *jemiel* 'Viscum' is not an obstacle to relate these words to Pol. *jedlina* 'fir tree; silver fir; branch of a conifer' because in this linguistic area of western Slavs the change of *-dl-* and *-l-* occurs, cf. Pol. *jelca* 'a handle' ↔ *je****dl****ca* 'ditto', *jelec* 'such fish' ↔ *je****dl****ec* 'ditto', Pol. *nakowa****dl****nia* 'an anvil' ↔ *nakowalnia* 'ditto' and others (see Brückner 1957: 205, 429; Linde III 225).

toe' (ПЯ E–H 26 – Vladimir Toporov heard this form used in the district of Vladimir; [⇦ Russ. *ом-* + Russ. dial. *е́льня* 'a small coniferous bush (-s) that was left after a forest has been cut; a windfallen fir trees' (СРНГ VIII 352f.)]). The origin of the second component is quite clear, while the interpretation of the first one is complicated. Semantic motivation of this compound word is also quite clear because both a fir and mistletoe determine the already mentioned referent 'an evergreen plant' resp. vegetational connotation. Words of the Slavic languages of another morphological structure meaning mistletoe reflect the same referent of 'a fir': OPol. *yam-yol-a*, *gem-yol-o* (SS III 160), Bulg. *и́мел* (*-a*, *-o*), *и́мала*, *е́мила* 'a parasitic plant *Viscum*, *Loranthus*', Serb.-Cr. *мѐла*, *ùмела*, *omela* '*Viscum album L.*', Sloven. *imêla*, *oméla*, *méla* 'ditto', *melje* (n. collect.; g. neutr.) 'ditto', LoSo. *jem-joł*, Pol. *jemioł-a* and others ← (1) *(i-*, *o-)m-* + (2) Proto-Slav. **edla* > Bulg. *елá* 'a fir (*Abies excelsa*)', Serb.-Cr. *jéла*, *jèла* 'ditto', Sloven. *jêla* 'ditto', Pol. *jedła* / *jodła* 'ditto' and others; UpSo. *jèmelica* ← (1) *jem-* + (2) Slav. **edlica* < Proto-Slav. **edlъ* 'a fir' + suff. **-ica* (ЭССЯ VI 14).

Compound words of another morphological structure and semantic expression (from the point of view of diachronic analysis) (?) are found in Eastern Baltic languages (it has been stated up till now that there was only the contamination process – see ME I 71; PKEŽ I 252), as well as words formed of two components: (**1**) *(e-*, *a-)m-* + (2) EBalt. **ābel-* / **ābal-* / **ābla-* 'an apple' → **am-āb-e(a)l-* → 1) Lith. **amal-* / **amel-* (with the absorption of the second component *āb-*) > *ãmalas*, *emalas* '*Viscum album*' (< **amelas* [*a…e* > *e…a* metathesis rather than archaism, cf. Skardžius I 174] ~ Lith. dial. *óbalas* / *obalỹs* ↔ *óbelas* / *obelỹs* 'an apple'); 2) Latv. **amal-* / **amel-* (with the absorption of the second component *āb-*) > *amuols*, *emuols* (< **āmelas* [*ā…e* > *e…ā* metathesis; with the secondary *ā-*, cf. Latv. dial. *āmuls*, *āmulis* 'mistletoe; clover; English daisy (*Bellis perennis*)' (ME I 70)] contaminating with Latv. **ābuo₂la-* 'apple'; due to the same reason Latv. **amals* / **emals* turned into *amuols*, *emuols* with *-uo-* [see PKEŽ I 252] ~ Latv. *âbuõls* / *âbuõlis* 'an apple'), most probably reflecting the protosememe *'a plant fertility / vitality (fruit)' (cf. the Slavonic symbolic connotation of fertility, richness of the soil, love, marital relations, healthy offsprings of this fruit and plant [see CM 497], which is identical to symbolics of the mistletoe '*Viscum album*' [see CM 344f.; CD III 548]) resp. the usual connotation.

Reconstruction of the compound word can be substantiated not only by the secondary (resp. non-etymological) short initial element Latv. dial. ***a**buls* 'clover' BW 21871, ***a**buliņš* Valmiera (ME I 6), (?) reflecting the phonological quality of the component (**1**) *(e-*, *a-)m-* (cf. ME I 235), Latv. dial. *āmuls* '1. mistletoe; 2. clover; 3. perennial daisy (*Bellis perennis*)', polysemism (the first and third sememes are associative according to the form of leaves of these plants – on the contrary it is egg-shaped resp. spade-shaped [LTE X 54; Грошева 2009: 369], the second etymological differential reflecting the hyponymic localized reference ['plant of an apple-tree' – see further]), but also by biological localisation – the mistletoe often grows on apple trees, pear trees and other fruit trees (see Грошева 2009: 369).

Bezzenberger (1897: 297) was the first to perceive the structural system of the composites of these lexemes. He saw their genetic (resp. of derivational type) links with Gk. ἀμᾱ-μηλίς 'a plant of the genus of bushes and trees of the Rosaceae family, the medlar (*Mespilus L.*); rowan tree' (LS 71) / ὀμο-μηλίς (LS 1051) ↔ Gk. μῆλον 'an apple; a fruit-tree' (LS 960) – the origin of the first component is unclear though Hjalmar Frisk (I 85) reconstructed *ἀμά-μηλος, i.e. the sememe *'together with an apple-tree resp. what is characteristic of an apple-tree' ~ Gk. ἐπι-μηλίς 'a medlar; a pear' (LS 544) ↔ Gk. ἐπί 'on; expression of a link and others' is determined, cf. Gk. αμ-, ομ- ↔ Lat. *simul*, OHG *sama* and others (LS 71) – both a mistletoe and a medlar are an evergreen shrub (tree) (LTE X 611), as Proto-Slav. **edlъ* 'evergreen coniferous tree of the pine family' (ЭССЯ VI 15), cf. an especially exact definition of etiology of the mistletoe by Publius V. Maro: *quale solet silvis brumali frigore viscum / fronde verere nova*, *quod non sua seminat arbos* (V. A. VI 205–206), i.e. 'so during the winter solstice the mistletoe is lush with its fresh greenness, and it is not from its seeds that a tree grows it'.

If this hypothesis of the origin of the names of the mistletoe is correct due to the initial element and the root *e-e-* and the semantic value (resp. the phytonym rather than the localisation of the plants in the Latvian language, which is not mentioned by Toporov [ПЯ E–H 27; see further]) Pruss. *emelno* could be explained not as a compound word of the western Balts (cf. PKEŽ I 252f.) but as a loanword from the Slavic languages (it might have been taken over from the western Slavs, cf. UpSo. *jemelina* '*Viscum album L.*'), i.e. WSlav. **jemelina* '*Viscum album*" → WBalt. **emelina* 'ditto' (> Pruss. **emelnā* perhaps with a possibly orthographic mistake – the missed suffixed *-i-*, cf. Pruss. *melne* 'bruise' E 161 ↔ **mēlinē* 'ditto' [Mažiulis (PKEŽ III 123) stated that *-i-* in this lexeme had disappeared] because it was inserted rather than syncopated in the loanwords, cf. Pruss. *medinice* 'brass bowl' E 357 ← Pol. *miednica* 'ditto' [Levin 1974: 34, 66; PKEŽ III 121] because in the eastern Baltic languages derivatives of this phytonym with **-nā* are not used, cf. Latv. dial. *āmulene* 'clover meadow' [ME I 239] determine localisational [resp. toponymic; for more see Endzelīns 1951: 299], rather than referential phytonymic connotation though such is possible if the referent is a plant, mushroom or berry [Endzelīns 1951: 298], and Latv. *amoliņš* [Llvv I 167] diminutive, resp. late).

Hence, it can be supposed that all these forms are associative compound words that reflect highly archaic sacral[41] and usual sememes, which determine the primary meaning 'a plant that lends force, power' ⇳ *'power of a fir' ↔ *'power of an apple / apple tree' (see further).

This supposition can be based on the analysis of the origin of the first component. The noun *ãmas* used in the Lithuanian language is defined in LKŽ as having the following meanings: 1) 'the power of speech, voice' Š, V. Kudirka, M. Šalčius, Mrj, Gs, Vrb, Brš, Šn, Ss, Bd; 2) 'a dog' (usually in baby talk) Gršk, B, M. Slančiauskas (Trp) (LKŽ I 96; I² 117; also cf. ZnŽ I 34), though LKŽK and LKŽKP, apart from already mentioned meanings, give not only more various sememes but also a wider area of the use of the word: 1) 'spirits, mood' Gršk, Vinkšnupiai (small rural district of Jankai); 'feeling (of elation), enthusiasm; character, relation; suggestion' Jž; 2) 'force, power' (P. Andr. RR I 92 [he came from the village of Gaidžiai, small rural district of Tauragnai]; examples see Kregždys 2003: 270).

Georg H. F. Nesselmann and Frydrichas Kuršaitis present an example of the use of the word that is unknown to them from Jokūbas Brodovski's dictionary who most probably mentioned that word for the first time: [*amas ?: amas ama*, *o pati ama wifi βùnes loja*] (N 5; K I 8; also cf. LT V 287).

41 It is thought that in some nations of Europe (Celts in particular) gathering mistletoe was sacralised and related to the festival of the summer equinox when fires were burned and special rituals were performed (NEB VIII 191), i.e. this plant was as significant to the Celts as the fern was to the Balts.

Būga (III 433) divided sentences containing the word concerned into three semantic families of words one of which, most likely, was clear to him therefore he specified its meaning – 'speech, consciousness, the power of speech' Š, Kdl, Dkš, Rmš (corresponds to the first meaning in LKŽ). He compares the example given by Nesselmann and Kuršaitis with the one presented by Matas Slančiauskas but he does not specify the meaning (it is defined by the sememe 'dog' in LKŽ [Lallwort]).

Aleksandras Kuršaitis defined the third meaning that was not specified by Būga by the sememe 'cursing; abuse; quarrel' (KŽ I 34). The compilers of LKŽ, most probably, doubting this meaning presented it next to the first one, i.e. 'the power of speech, voice', which in essence coincides with the first sememe distinguished by KŽ 'the power of speech; the ability to speak; speech'. Hence, both LKŽ and KŽ distinguish two meanings of the Lithuanian word *ãmas*: the first one is defined in the same way (or very similarly) whereas the second one differs (it is 'dog' in LKŽ and KŽ defines it as 'cursing; abuse; quarrel'). The word concerned is presented in the meaning of 'the power of speech, voice' in all editions of *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (the Dictionary of Modern Lithuanian) though the characterisation of the use of the word in the first edition differs from that in the later editions: according to DLKŽ[1] this is a word of the spoken language, and DLKŽ[2-4] characterises it as used in the area of western Highlanders, i.e. as a dialecism.

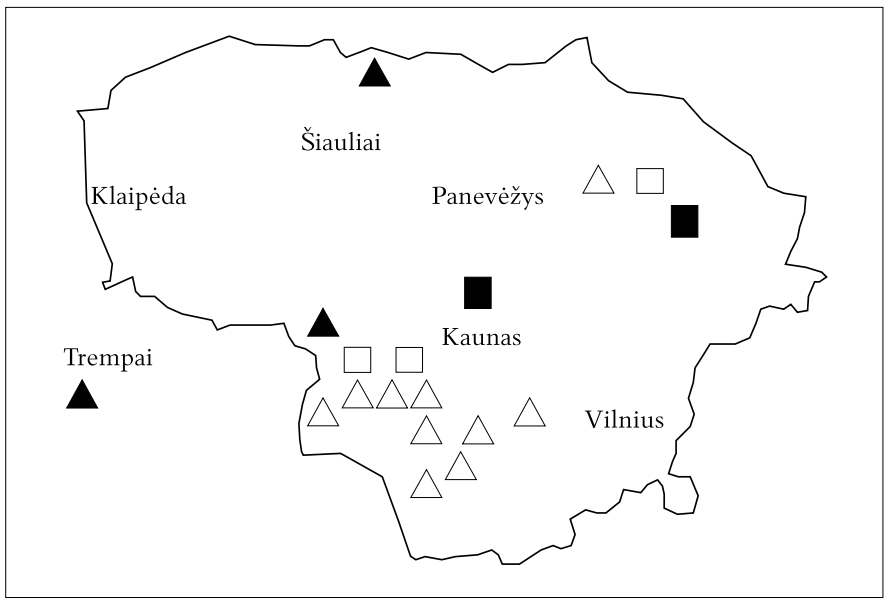

Fig. 3. Area of prevalence of Lith. *ãmas* (symbol △ denotes the area of the use of the sememe 'the power of speech, voice', ▲ – that of 'dog', □ – that of 'mood' and ■ – 'force, power')

It should be stated that LKŽ and DLKŽ do not present all meanings of Lith. *ãmas*, cf. the material of the Corpus of the Lithuanian Language of the Computer Linguistics Centre of Vytautas Magnus University (http://donelaitis.vdu. lt) determining the already mentioned sememes that were not included in these publications: 'consciousness (physical ability to think; to be perceived)', 'force, power'[42] (see examples in Kregždys 2003: 270f.).

The formation and origin of Lith. *ãmas* has not been investigated in more detail thus far[43] – Fraenkel did not even mention this word (LEW 8f.). Būga (III 433) tried to relate it to the verb Lith. *ãmalioti* 'to chat; to drivel' resp. *ãmelėti* 'to approve lovingly, to speak to smb. pleasantly' Užp, 'to domesticate, to train to' Vžns (Būga III 436; also cf. LKŽ I^2 119), though he did not study the origin of the latter in more detail (cf. Būga III 432). It is obvious that such a supposition is more likely due to both the semantic conformity and the geography of the use of the word – verb Lith. *àmalioti*, *amalióti*, *ãmalioti* 'to talk rubbish not knowing for sure, doubting; to drivel', Lith. dial. *ãmaliuoti* 'to chatter' the eastern part of the Pavandenė rural district (Telšiai and Kelmė districts), Užv (DūnŽ 25) are used together with Lith. *ãmas* in the area of both southern, western and eastern Highlanders though the noun being studied is known neither to the Lowlanders not to the western Highlanders in the area around Šiauliai – Slnt, Plt, Gs, J, Kair, Lith. *išàmalioti* 'to blab out' Slnt, Lith. *ãmalis* 'he who talks rubbish' Brs (LKŽ I^2 116), also cf. Lith. *ãmalioti* 'to chatter' J, Vl, Pšl, Slnt (Būga III 432).

One of the feasible possibilities for relating these words is their common origin, i.e. substantival verbs denominatives if Lith. *ãmas* in the meaning of 'dog (lallwort)' were treated as a word of onomatopoeic origin, cf. the indeclinable noun of nanny talk *ám* (LKŽ I^2 115) that originated from the interjection *ám* / *am̃* 'to define the sound of a dog's barking', i.e. a dog's yelping is put on the same footing with the speech of people that is worth nothing: 'a dog's yelping' > 'a dog' > 'speaking similar to the yelping of a dog' (→ Lith. *ãmalioti*) > 'a quarrel', enabling the origin of the sememes 'voice, language, speaking' to be explained.

It is true, quite a different origin of the verb Lith. *ãmalioti* 'to talk rubbish; to chatter' can be presented. Jan Otrębski specifies that Lith. *ãmanas* 'a talk, noise' used in Tverečius subdialect is to be compared with Bel. *го́ман*, Russ. dial. *го́мон*: Lith. *pakélė ãmanū* 'started to make noise', *amanúoti* 'to speak in a loud voice', Bel. *гаманíць* (inf.), Russ. *гомонить*, i.e. he treats these Lithuanian words as loanwords from the Slavic languages (Otrębski 1932: 5), also cf. Russ. dial. *гаме́ть*/ *га́метъ* 'to shout, to speak in a loud voice, to bark (about a dog), to wobble (about birds), to chatter' (СРНГ VI 130), Russ. dial. *га́мкать*, *га́мнуть* 'to curse, to speak impolitely' (Немченко, Синица, Мурникова 1963: 64).

The sememes 'to speak rubbish; to chatter' / 'to approve lovingly, to talk to smb. pleasantly' ↔ 'to domesticate, to train to' could be of Slavic origin[44]. Therefore, one can make a supposition that the

42 One can quite often hear and use the phraseologisms in the meaning of *ūpa*s 'spirit' ↔ the ability (power)' (Kaunas): *turėti amą* 'to be able, capable, have the strength; to be agile, rested, strong, powerful; to be quick-witted', *būti be amo* 'to be emaciated, tired, weak, etc.'. These combinations of words are not given in the dictionary of phraseologisms (FrŽ 60).

43 For a short review of this word and possibilities of related it with the equivalents in other IE languages see Kregždys 2003: 269ff.

44 Mention is to be made here of Jonas Klimavičius' (1970: 189f.) linking the mentioned verbs with the old derivatives of the Lithuanian language – Lith. *omuõ* 'memory; understanding, perception', *omenìs* 'mind, intellect, consciousness; memory' and others, which is to be discussed due to a notional incompatibility, cf. Lith. *omuõ* 'understanding, perception' Krs, 'memory' Krš, Krs (LKŽ VIII 1004) ~ Lith. *aumuõ* 'grief, chagrin' Kos 41, 'understanding, perception' Rš, 'intellect' FT (LKŽ I^2 499); Lith. *omẽ* 'instinct' K. Jaun (Kv, Rt), K. Būg, Vaižg, Vd, FT (LKŽ VIII 1002f.); Lith. *ómena* 'the ability to think; mind, intellect' Lz, M. Valanč, Lith. *ómenas* 'power of recollection, memory' S. Dauk; Lith. *ómenė* 'power of recollection, memory' S. Dauk, Žem, J. Biliūn, Blv, Plng, Vd, Ms, 'instinct' Vaižg, *omenìs* 'power of recollection, memory' K. Būg, BsMt I 17, BsV 16, prš, Sb, A 1884, 148, Rd, Gl, Gs, I. Simon, BsMt I 22, BsV 29, 'the ability to think; mind, intellect' BsP IV 244; *ómynė*, *óminė* 'power of recollection, memory' K. Būg, Brs, Slnt, J, K. Jaun, Žem, 'omė' Kv, Rt, K. Jaun, Vd, 'the ability to think; mind, intellect' Vaižg; adj. Lith. *omìngas* 'having an instinct, instinct' FT (LKŽ VIII 1003f.) does not determine the integral sense of 'speaking', but 'thinking' (for more about the origin of these words see LEW 26).

The phonetic analysis of the words presented by Klimavičius (1970: 190) is to be reviewed separately. Stating that there is a sufficient possibility to treat the form *ãmelėti* as Žadininkai form, it should be restored in the literary language as *õmelėti* the author of the hypothesis does not present any semantic analysis of the words.

verbs compared with Lith. *ãmas* are of onomatopoeic origin or are adapted loanwords from the Slavic languages, which determined appearance of the meanings 'a dog' and 'a language, the power of speech'. Thus this sememe should be distinguished as foreign and should not be confused with the old derivative Lith. *ãmas* 'consciousness (physical ability to think, to be quick-witted [the latter meaning is indicated by Būga but it is not distinguished as specific, is not related to the process of speaking]); force, power', whose meanings are not characteristic of the Slavic languages.

Hence, due to phonetic homonymy[45] words of a completely different origin are put in one lexical family of words in LKŽ other above-mentioned dictionaries, that is, onomatopoeic or Slavism Lith. *ãmas* 'speech, the power of speech; a dog' with Lith. *ãmas* 'the power of speech, power, force, the ability, etc.' attributed to the lexical layer of the Indo-European parent language, which can be related to Ved. *áma-* 'force, power; action; difficulty; compulsion', Skr. *ámaḥ* (masc.) 'pressure; onrush; attack, attacking force; fear' (Monier-Williams 1872: 74), Av. adj. *ama-* (°*mā-* [fem.]) 'strong, firm', subst. *ama-* (masc.) 'power; male's sexual potency' (Y. 8.14); 'attacking force, impulse of attack' (Y. 9.17, 27; Yt. 14.45); 'deity of power (potency)' (Yt. 14.44) (Reichelt 1909: 420), further with Skr. *ámīti* 'to oppress; to bore; to make smb. do smth.' < Skr. *am-* 'to harm, to damage; to hurt' (see Macdonell 1910: 319f., 437), Lat. *amāre* 'to fall in love, to make love; to feel attracted to (smb./smth.); to be favourable to, grateful; to be content; to be related; to be inclined (to do smth.), etc.' (Lewis, Short 1958: 107; OLD 119), whose etymological development has not been fully elucidated yet: it is usual to attribute it to Lalworts, i.e. it is related to Lat. **ama* 'a child's affectionate word to address mother' (Walde 1910: 36, 1938: 40f.; Ernout, Meillet 2001: 28; IEW 36) and it is even related to adv. Skr. *amā́* 'at home', *amā́t* 'from home; from here', subst. *amā́tya-* 'an adviser, minister' (Walde 1910: 36, 1938: 40f.)[46], though recently attempts have been made to compare it with OIr. *námae* 'an enemy' (see about it Matasović 2009: 283), Skr. (Prakrt.) *amīṣi*, *amánti* 'to take; to swear an oath' and others (Vaan de 2008: 39). It is obvious that due to a semantic incompatibility of these words (cf. an especially doubtful explanation of the notional development: 'to move the hands off' > 'value as a friend' [Vaan de 2008: 39]) such etymology is not reliable. On the basis of a semantic differentiation of the compared lexemes the hypothesis can be put forwards that it is related to OIc. *ama* 'to torture, to bore' and perhaps Toch. A, B *art* / *ārt* 'to love, to praise, to glorify' (Schulze 1931: 422) < (?) **am-rt* (regressive assimilation; *ā* – due to compensational lengthening) < ide. **h₃em(ə-* 'to be able; to be firm, to be capable, to manage', rather than IE **h₂emh₃-* 'to touch; to undertake (smth.); to seize, to snatch' → 'to swear an oath, to take an oath; to undertake' (LIV 237)[47], since Lat. *amō* 'I love' < **amă-ō* < **amāō* (the first of the two inherited long vowels shortened – Baldi 1999: 232f., 258) determines n. collect. Lat. **ăm-ā* 'what makes man powerful (capable)' (< IE **-eh₂*), alongside which n. abstract. IE **ámă-* 'force, power', cf. Skr. (Ved.) *ámа-* 'ditto', gAv. *āma-*, Av. (late) *ama-* 'force of attack; male's force' < Proto-IE **h₃em-* 'to act energetically' (about abundant derivatives of this root see Расторгуева, Эдельман I 152) had to exist. Most probably it is not expedient to reconstruct the form with the laryngeal (IEW 778; PKEŽ I 75), on the basis of Lith. *ámžia* 'age' (LKŽ I[2] 123), whose acute can be secondary due to the inflexional *-ia* (cf. Stundžia 1995: 94).

Most probably it would be more reliable to suppose that Lat. *amō*, *āre* 'to love' is to be treated as a homonym to OLat. *am(m)a* 'an owl' (according to Georg S. Keller, this meaning originated from a derisive address of grandmother [Walde 1910: 35]) < lalwort IE **am(m)a*, *amĭ* 'mother' (IEW 36), from which the terms of family relations Lat. **amma* 'ditto', Lat. *amita* 'father's sister' and others that were compared with Lat. *amāre* being considered are derived.

The absence of genetic relationship between the above-mentioned Lalwort and Lat. *amāre* can be accounted for by the peculiarities of the use of this Latin verb, e.g. by the examples from poetry of Catullus[48] in which the sememe of 'carnal love' resp. 'sexual potency, power' is used to express the antagonistic conception of 'platonic love'[49]: 72 [...] *amare magis* (1), *sed bene velle* (2) *minus* (see Hamburger 1973: 50f.), i.e. 'values carnal lust (1) more than spiritual relationship (2)'; 75 *ut iam nec bene velle* (2) *queat tibi*, *si optuma fias*, ‖ *nec desistere amare* (1), *omnia si facias*, i.e. 'you can no longer feel

Substantive equivalents presented by him fail to determined the seemed 'language, speaking', which is the integral of the verbs under study because none of them means "to think, to consider'! Therefore, such an explanation of the origin of the verbs is doubtful due to putting the words of absolutely different origin in one lexical semantic family of words. Therefore, Būga's supposition is more acceptable, and *o-* at the beginning of the world determines the only possible conclusion – this can be a reflection of the dialectal variant of the loanword (or the word of onomatopoeic origin) *ãmalioti*.

45 Similar parallels when homonyms are related to synonyms can be seen in Indian-Iranian language group: Proto-Iran. **ama-* 'power' < Indian-Iranian **ama-* [→ Skr. *ámaḥ* 'pressure, onrush; drive, height, passion', Av. *amō* 'power, force' (Mayrhofer I 43)] are derived from Indian-Iranian verb **am-* 'act (energetically)'. According to Vera Rastorgujeva and Joy Edelman (Расторгуева, Эдельман I 151), the latter root, due to homophony, could be related to Proto-Iran. **am-* 'to seize, to grab' < Indian-Iranian **am-* 'ditto' (→ Skr. *am-* 'to seize' ~ Skr. *āmáy-* 'to hurt, to make ill, to suffer pains' < IE **omə-* 'to act energetically, to press' → 'to fasten' → 'to demand; to give an oath' > Gk. ὄμνυμι 'to swear, to undertake') < IE **om-* : **mē* 'ditto' (IEW 35) or **em-* : **ṃ-* 'to take' (→ Lat. *ēmō*, Lith. *imti* 'to take, to seize', Proto-Slav. **ęti*, **jьmǫ*) (IEW 310; ЭССЯ VI 71), also cf. Skr. *ámīti* 'to oppress; to bore; to lead (to)' < Skr. *am-* 'to do harm, to damage; to offend' (see Macdonell 1910: 319f., 437), OIc. *ama* 'to torture, to bore' < IE **h₂emh₃-* 'to touch; to undertake (to do smth.); to catch hold of smth. / smb.; to seize' → 'to swear, to give an oath; to undertake' (LIV 237).

46 Attempts are made to relate Lat. *amāre* even to Lat. *amoenus* 'nice, pleasant'. Alois Walde (1910: 36) approves of Karl Brugmann's statement that the mentioned Latin adjective was borrowed from the Greek language, cf. Gk. ἀμείνων 'better' (< *ἄμεινος).

47 It is stated that Gk. ὄμνυμι 'to take an oath, to undertake', ὤμοσ(σ)α 'an oath' are derived from this IE archetype. The fact that /o/ after /m/ is short is absolutely disregarded, cf. Lat. *-ā*; it is stated that assimilation **amo-* > *omo-* (LIV 237) took place but *ω* = *ō*, rather than *ā*. These words most likely belong to another lexical family of words and are to be related to Lat. *ōmen*, *-inis* 'a sign, feature, fate, a solemn oath'.

48 Investigators into Catullus' poetry state that this poet is important to Roman poetry not because he loved his Lesbia and with spontaneous sincerity glorified his passions by means of poems but because he was the first to think about his love and began to look for new exact words to name it: he started writing about love itself rather than about the woman he loved (Гаспаров 1986: 201f.). Mikhail Gasparov states it was difficult to find new words because the Latin word *amāre* means 'to crave for passion', and it was necessary to create new saying to describe platonic love. Catullus presents such verbal combinations in poems 72, 73, 75, 76, 87, 109, which can be found in the works by Cicero too, for example, Lat. *benevolentia* 'benevolence'. According to Gasparov, Lat. *Benevolentia* that is to be related to Lat. *beneficia* 'benefaction' meant much nobler and more important feelings than Lat. *amor* and *amāre* – it symbolised spiritual relationship between two lovers.

49 In modern Italian language the word *amare*, *-ai* means 'to love = a feeling when one person seeks for another's attention, liking' (Wagner 1960: 77) ~ It. *amàre* 'feel and express especially deep feelings to somebody' (Cortelazzo, Zolli 1999: 91).

spiritual relationship (2) no matter how chaste you are, ‖ and you cannot control your glust (1) whatever you try to do'.

Catullus strictly dissociated platonic love from carnal love expressed by Lat. *amāre – bene velle* 'wohlgesinnt sein'; 'to be well-wishing, kindly disposed' (Hamburger 1973: 34), i.e. Lat. *bene velle* is artificially contrasted with Lat. *amāre*: "bene velle seems to cover emphatically unsexual affection; so we may assume *amare* covers strongly sexual love: passion. In short antithesis helps to confine the general and vague term *amare* to a specific function" (Lyne 1996: 28)[50].

Apart from these hypothetic equivalents the noun of the Lithuanian language perhaps could be compared with some examples in the Anatolian languages: Hitt. *ḫašša-* 'offspring, heir/ess'; *ḫašša-hanzašša-* 'offspring; (great) grandchild'; nom. sg. *ha-as-sa-as* (cf. Puhvel III 224) ← verb. Anatol. *has(s)-* 'start to live; give birth', cf. Proto-Anatol. **hamsa-* < **h₂omso-* 'offspring' ~ Luw. *ham[ma]sa-* 'grandchild' < **am-s* or **ans* (**ons* or **n̥s* > *hassu-*, *assu-*, *dassu-*, *haski-* < **h₂m̥ské-* [Puhvel III 227; Melchert 1994: 163]). Incidentally, other investigators present highly doubtful etymological explanations of the mentioned Hittite words, for example, Johann Tischler (1983: 195) related Hitt. *ḫašša-* to Gk. ἐσσήν (pl. Ἐσσῆνες) 'Artemis' prophet in Ephesus; ruler (queen = μέλισσα 'Artemis' prophetess')' (LS 587), which most likely had nothing in common with the examples from the Anatolian languages (for more about the origin of Gk. ἐσσήν see Крегждис 2011a: 282ff.).

The practical function of the mistletoe that is often underlined in etymological descriptions – the production of bird glue from the berries of this plant, which was a means to catch wild birds (branches of trees were covered with sticky preparation to which birds; plant pests [e.g. vineyard caterpillars] got stuck) was known as far back as antiquity: *tum laqueis captare feras et fallere visco inventum* (V. G. 1. 139; also cf. C. Agr. 95. 2), i.e. 'then [a means] of catching a prey by loops and cheat with "bird glue" was invented'. According to Antonina Grosheva (Грошева 2009: 371), both of this means were used together. Besides, she adds that Plautus in his *Bacchides* compared viscosity resp. cajolery with Lat. *viscum*: *viscus merus vostra (e)st blanditia* (Pl. Bac. 50), i.e. 'undiluted mistletoe (g. neutr. → g. masc.) resp. bird glue is cajolery'. Later glue that was made not only from the berries of the mistletoe but also from other plants, glue made in another way was referred to as mistletoe (cf. Грошева 2009: 372f.). This means for catching birds was surely used by the Slavs.

Due to an obscure etymological and semantic development of this word a description of this lexeme presented in LKŽ most probably should be corrected. In this lexicographical registry dictionary the lexeme Lith. *ãmalas* is presented twice. In this way presence of oppositional notional referents is determined: 1) subst. Lith. *ãmalas* '(bot.) a parasite growing on trees that is abundantly branched out, like a broom, the European mistletoe (*Viscum album*)' K, R 257, Vvr, KzR, MŽ 144, Kos 106, Lp, Pn, An, J; 'luxuriantly' Tl; 2) subst. Lith. *ãmalas* '(zool.) such parasites of plants, greenflies (*Aphis*)' Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk, Plv; 'sweet viscose substance on the leaves produced by aphids (parasites), melliferous dew' Š, Up, Vkš, Kos 106; 'plant disease (rust) that supposedly appears after lightning without thunder' Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; 'lightning without thunder' Jnšk, Kp, Žml, Dkk; 'all kinds of gadflies, their buzzing, buzzing of insects in the air' Dglš, Viln (e-LKŽ).

It should be underlined that semantemes of the second lexical semantic family of words, which have not been singled out thus far on the whole are attributed to the first lexical semantic family of words, cf. *Visas ąžuolo liemuo amalaĩs apaugęs*, *iš tolo atrodo*, *kad žievė pilka* 'The entire trunk of an oak tree is overgrown with aphids; it seems from afar that the bark is grey' Pn (the sentence is attributed to the illustrative examples of the extentionale of Lith. *ãmalas* '(bot.) a parasite growing over trees that is abundantly branched out, like a broom, the European mistletoe (*Viscum album*)' [!!!]). Unfortunately, the decision of the compilers of the dictionary cannot be right because aphids do not grow on the trunk of a tree but only on its branches (for more about it see Грошева 2009: 369), and their colour is green rather than grey (throughout the entire year). It is obvious that groups of words of sonic expression that are of different origin but sound homophonically are confused here, i.e. thus far the sememe 'moss' or 'lichens' that is used metonymically has not been distinguished (most often they grow on the trunks of old trees, and lichens are of grey colour [!!!]), which are to be related to the meanings of Lith. *ãmalas* attributed to the second lexical semantic family of words in LKŽ 'plant disease (rust)' ⇦ subst. Lith. *ãmaras* 'parasitic fungus of the *Erysiphaceae* family' R (LEW 9; for more about this pest see LE XVIII 480) (unfortunately this meaning is not given in LKŽ).

It is important to underline that referents of these semantemes determine the pejorative connotation: subst. Lith. *sãmana* / *samanà* alongside the usual meaning of 'a cryptogamous plant of wet places with root hair instead of roots (*Bryophyta*)' Azr, SD 297, Pb, LKT 388 (Kpč), Šlčn, Ktk, Jrb and others, it can also mean 'discord, quarrels and the like' – *Nėra namų*, *kad nebūt samanų (nėra namų be dūmų)* 'There is no home without moss (there is no home without smoke)' LKT 210 (Dkš); 'a bumpkin, a namby-pamby' Brt; 'a poor, worthless, contemptible thing' B. Sruog; also cf. phraseologisms: *sãmanomis apaugìnti šìrdį* 'to become insensitive' P. Vaič; *sãmanomis apáugti (apžélti)* 'to grow slovenly, to become old, to fall into decay' Arm, BM 137 (Klov), A. Gric; subst. Lith. *kérpė* alongside the sememe '(bot.) small fine plant grows on rocks, trees, roofs, etc.' P, Mt, LBŽ, Mit II 141, F, P, R, Lex 60, J and others also have pejorative meanings: 'a core of a fruit (apple, pear)' Š, Ds; 'buttocks of the human body' Pl; 'a thin, scraggy, old man or animal' Trš, Žeml, Sd (e-LKŽ).

Another example to be interpreted that was attributed to the illustrative examples of the semantic extensionale by the compilers of LKŽ is Lith. *ãmalas* (European mistletoe) '(bot.) *Viscum album*' is *Berže yra amalo*, *reikia nugenėt* 'There is some mistletoe in the birch, it is necessary to trim it off' KzR. From all the sememes Lith. *ãmalas* attributed to the first lexical family of words this is the only one that reflects the pejorative connotation, i.e. a plant that does harm to a tree therefore it is necessary to remove it from the tree. On the basis of the ritual tradition of the Balts and other Indo-European nations to glorify this plant that has been sacralised since olden times (for more about it see LM II 194; MP I 221 [also see 643], III 109 [= BRMŠ III 111, 231]; BTB XII 624, XIV 124; Frazer 1925: 160, 537, 608f., 659ff., 700ff.; JBR II 163), it can be stated that the mentioned meaning is to be treated as innovative resp. secondary because its appearance is related to scientific discoveries resp. new ethnographic motives. On the basis of mythological descriptions of this plant by Indo-European nations and etymology of the lexeme, the conclusion

50 I thank Assoc. Prof. Dr. Skirmantė Šarkauskienė (VU) for the reference.

can be drawn that the oldest resp. authentic semanteme of this lexeme was positive and positivistic rather than pejorative reflected by the example of the first lexical semantic Lith. *ãmalas* '(bot.) a parasite growing on trees that is abundantly branched out, like a broom, the European mistletoe (*Viscum album*)'. There are no doubts whatsoever that in olden times people did not know that there existed plant parasites. That plant was sacralised. Hence, the link between these two lexemes is artificial and absolutely unsuccessful – the mistletoe (*Viscum album*) plant does not determine the pejorative connotation, and the meaning '*amalas* (lightning without thunder)' determines distant flashes of lightning without rain resp. without thunder. Absence of rain resp. water was the main reason that determined appearance of connotation sememes of "burning" blossoms of fruit trees and other misfortunes determined by fire falling from above and linking them with lightning because when there is both lightning and thunder, it most often rains. Hence, the pejorative sememe 'lightning without thunder' is not old.

As to the origin and semantic development of Lith. *ãmalas* '(zool.) such plant parasites, greenflies (*Aphis*)' Plv, Rk, Lnkv, Č, Ktk, Plv; 'sweet viscose substance on the leaves produced by aphids (parasites), melliferous dew' Š: *Šiemet kelis kartus ãmalas krito* (an identical motive is indicated in the description of Lith. *ãmaras* [see LKŽ s. v. *ãmaras* 1]), *todėl bitės daug medaus prinešė* 'This year aphis fell several times therefore bees gathered plenty of honey' Up, Vkš, Kos 106; 'plant disease (rust) that supposedly appears after lightning without thunder' Rk, Ppl, Vb, Jnšk, Ds; 'lightning without thunder' Jnšk, Kp, Žml, Dkk; 'all kinds of gadflies, their buzzing, buzzing of insects in the air' Dglš, Viln (e-LKŽ) the following has to be accentuated: 1) all meanings of this word are pejorative connotations; 2) none of the sememes determines the name of the plant Lith. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' – therefore compilers of LKŽ singled out several lexical semantic families of homophones; 3) some meanings of this lexeme are extralinguistic, i.e. not related to the origin of the word but also to the semantic development: 3a) the meaning 'all kinds of gadflies, their buzzing, buzzing of insects in the air' resulted from partial phonetic homonymy – relating the initial element *a-* (!!!) and the ending of the stem *-**la**-*, which determined the formal (phonetic) identity with (Slavism) Lith. ***ã-las**-as* (← Pol. *hałas*, Bel. *голас* [!!!] [see Būga III 387]) 'voice' JD 606, MŽ, Mrs, K. Donel, JV 180, TŽ I 213; 'noise, shout, hubbub' Ar, Vdžg, Mžk, Pn, LTR (Grk); also cf. the phraseologism *ãlasą paléisti* 'to sing in a loud voice, to start shouting' Gs (e-LKŽ); 3b) 'plant disease (rust) that appears supposedly after lightning without thunder' reflect contamination with Lith. *ãmaras* '(zool.) such plant parasites, greenflies (*Aphis*)', which is metonymically used in the meaning of parasitic fungi instead of the name of an insect that has absolutely nothing in common with the first lexical semantic family of words Lith. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' except partitive homophony; 4) the appearance of the sememe 'lightning without thunder' is related to mythological motivation – this meaning is late and according to the denoted object is secondary due to a connotational link with a mythological significant of Lith. *ãmalas* '*Viscum album*' of the first lexical semantic family of words – Perkūnas – because on the basis of ethnographic material of the neighbouring Slavs etiology of the mentioned plant is related namely to this mythologema (this is one of the cultural archetypical motives of IE tribes, cf. Greek [birth of Adonis] and northern Germans [Baldrus myth] etiological equivalents of this plant), cf. Russ. *оме́ла* '*Viscum album*; a whirlwind's nest[51], bird glue, oak tree berries' (Даль II 672) ↔ Russ. dial. *оме́льня* 'mistletoe' (also see Footnote 51); 5) the current morphonetic structure of the word is secondary; it appeared due to contamination with the member of the first lexical semantic family of words Lith. *ãmalas* '(bot.) *Viscum album*' due to already mentioned partitive homophony. This supposition can be reasoned by the etiology of the sememe 'all kinds of gadflies, their buzzing, buzzing of insects in the air' (see above), i.e. subst. Lith. *ãmalas* '(zool.) such plant parasites, greenflies (*Aphis*)' ⇦ subst. Lith. *ãmaras* 'ditto' (with *-r-* > *-l-*)[52], and the latter is a reflection of dispersive contamination (resp. motivated only by random correlation of sounds [partitive homophony]) with Lith. *mãras* 'highly infectious epidemic disease (*pestis*)' (see further), cf. semantic motivation of subst. Lith. dial. *amariùkas* 'lungwort (*Pulmonaria*)' Všk, Grž whose etiology is presented by Aurelija Gritėnienė (2006: 76f.). On the basis of a faulty semasiological analysis of Lith. *ãmalas* carried out by Daiva Vaitkevičienė (2001: 81f.)[53] this researcher specifies several doubtful ways of ethymologisation of the phytonym of the perennial grass genus of the borage (*Boraginaceae*) family: 1) the morphological semantic structure of the word is determined by the link with Lith. *ãmaras* 'a great number', as though the

51 For more about relationship between a whirlwind and Thunder of the Slavs, the Prussian deity of storm see Крегждис 2010: 225. In the long run, due to the influence of promoters of Christianity this deity was identified with devil resp. the chtonical world and started to be imagined as one of reincarnations of Russ. *дьявол* (rather than *Велес* resp. *Волос* [!!!] of the pagan period; for more about it see Власова 2008: 86ff.). The same change in the mythological connotation of the referent was found in the Baltic lands when after Thunder had been identified with devil, secondary *de sexu* mythological characters appeared – witches (female devils), and links with them determined the appearance of the sememe 'broom, witche's broom'.

52 Wojciech Smoczyński (2007: 13) also sees this link though he does not specify it concretely because he (like earlier researchers into the origin of this word) finds the lexeme "pochdzenie nejasne" 'origin not clear'.

53 This researcher interprets LKŽ material in her own way, i.e. creates meanings that are not contained in this lexicographical work. When discussing the importance of *bees' feeding on honeydew*, Vaitkevičienė (2001: 81f.) for some reason treats it as mythological though she does not present any arguments to support her statement. Making use of the folklore material collected by Ambraziejus Pranciškus Kašarauskis (he himself signed Kossarzewski – for more see LE XI 144) from Lowland where phonetic contamination is reflected most clearly (*amalas* ↔ *amaras*), relates this fact to some especially sacral use for bees though Kašarauskis himself mentions directly only the 'food of bees', and any beekeeper would deny such considerations – honeydew honey is the poorest honey of the lowest nutritional and healing value.
LKŽ does not give the sememe Lith. *ãmalas* 'dew of honey' either but gives Lith. *ãmaras* '(zool.) such plant parasites, greenflies (*Aphis*)' On, Mrs, Lp, J, J. Jabl; 'sweet sticky substance on the leaves produced by aphis (parasites), honeydew' MŽ, K: *Amaro ar medaus rasos* 'the dew of the aphid or of honey' S. Dauk, Brs, J; 'a great number' Vlkv, Skr, V. Krėv, Plv, Ds (e-LKŽ), which Vaitkevičienė calls nectar collected and produced from pollen. On the contrary, *Lietuvių enciklopedija* (Lithuanian Encyclopaedia [LE I 137]) states that amphis excrement contains 50% of sugar (dew of honey)'. Thus, Vaitkevičienė, as though discussing the semantic development of the lexeme Lith. *ãmalas considers in fact the notional spread of Lith. ãmaras* without understanding it herself and, unfortunately, makes mistakes that can be referred to as queer: 1) she states that honey is confectionery transformation of the aphis though referents of either the plant '*Viscum album*' or those of Lith. *ãmaras* '(zool.) such plant parasites, greenflies (*Aphis*)' on the whole are in no way related to honey – this, of course is determined by objective and well-known reasons: this plant is neither covered with honeydew nor is it sweet, nor it is frequented by bees (its blossoms are small greenish and dioecious [cf. LE I 137]); 2) wishing to relate the medicinal function of the amphis to the object of honey by all means, she interprets Latvian superstitions in the wrong way: the following translation of *Slimam cilvēkam*, *kam ir liels karstums*, *nevar dot medu*, *jo medus karsē* is presented: 'A sick person who is running a high temperature must not be given honey because honey heats.' It is impossible to agree to this interpretation of the sentence because Latv. *mędus* does not mean only 'honey – the product of bees' but also Latv.

plant blossoms especially abundantly though this is not the case (see the picture of the plant LTE IX 48); 2) the lexeme reflects the connotation of Lith. *ãmalas* 'sweet sticky substance on the leaves produced by aphids (parasites), honeydew' because according to Gritėnienė (2006: 77) 'the lungwort is especially highly melliferous'. The second hypothesis presented by Gritėnienė is not sufficiently argumented due to a lack of the analysis of the hyperonimic identification of the lungwort resp. practical usage connotation (i.e. therapeutically) connotation. It should be underlined that this plant is melliferous only in nectar of its blossoms (БСЭ XV 586), rather than in sticky surface substance of the leaves called honeydew (!!!), cf. the polygenismic structure of the indicated Slavic genotypic equivalent Russ. *медуни́ца* – this phytonym (as well as its phonetic variants Russ. dial. *медуни́ка*, *медуни́ха*) is used to refer to not only *Pulmonaria molissima* but also to grasses of quite different genera: *Trifolium pratense* L., *Trifolium repens* L., *Spiraea ulmaria* L., *Mentha agrestis* Soll., *Melilotus officinalis* L. and others (for more about it see СРНГ XVIII 73). Hence, Lith. dial. *amariùkas* cannot be related to Lith. *ãmaras* as a semantic equivalent because 'honeydew' is not 'nectar of blossoms' but an associative of pejorative connotation (see further).

One can make a supposition that Lith. dial. *amariùkas* 'lungwort (*Pulmonaria*)' reflects practical usage connotation resp. the name of the disease against which preparations of this plant were used. It is known that *Pulmonaria officinalis* L. grass was used to treat not only lung diseases (⇨ Lith. 'lungwort (*Pulmonaria*)' (cf. LE XXIII 115) but also scrophulosis (Анненковъ 1878: 279) whose symptoms are identical to those of plague: the face and lymph nodes of the neck become swollen; the skin has all kinds of rashes; pus oozes from the fistula of the neck lymph nodes; the skin scars over (for more about it see LE XVII 271, XXVIII 96). Hence, it can be supposed that this phytonym is to be treated as an associative due to the pejorative dominant of Lith. *ãmaras* and the derivational semantic partitive identity of Lith. *mãras* 4 'highly infectious epidemic disease (*pestis*)' SD 285, R, K, I, Kp, Tv and others; 'epidemics of this disease' J, Dkš, Žem, LTR (Jnš); 'death, dying' N, J, JD 368, 1081, SP II 168, Tl, Grg (e-LKŽ), cf. Lith. dial. *tóks maras apipuolė medžius – lytaus nėr*, *lapai susukti* 'the trees are suffering from such plague – there is no rain, the leaves are curled' Kl (see e-LKŽ s. v. *mãras*; also cf. the syntagma *augalų utėlės – amaras* 'plant lice – aphis' [LE I 401]).

A change in the hyperonym and hyponym, i.e. the identity of the name of the disease and a means to combat it is characteristic not only of Lith. dial. *amariùkas* but also of a semantic distribution of other phytonyms, cf. Lith. dial. *gel͂tžolė* 1 '(bot.) ašariukė, mėlynukė, miegažolė, neužmiršuolė, rasutė ('forget-me-not') (*Myosotis*)' K, Š (LKŽ III 227), *gel͂žolė* 1 'ditto' K (LKŽ III 231) ↔ Lith. *geltà* 4 'yellowness, turning yellow' K, Alk, KlvrŽ, Gs, Lš, Ds, Skr; 'yellow jaundice' SD 458, K, Ds, Tršk, BP I 112, J, Rod; 'perennial herb of the Serratula genus (*Serratula*)' P, Slk; 'yellow paint' Lš; 'yellow threads' Rdm, J (e-LKŽ); Lith. *landonės* LBŽ 227 (LKŽ VII 120), *landonės žolė* LBŽ 227 (i.e. Lith. *landonė* [= *landuonė*] '(bot.) nemiršėlė ('forget-me-not') (*Myosotis*)' LBŽ [e-LKŽ]) ↔ Lith. *landonìs* 3[b] K, LsB 394 '(med.) a boil at the tip of a finger (under the nail), whitlow, caries (*Panaritium*)' R 231, MŽ 309, LTR; '(zool.) a white round intestine worm of a size of a pinworm, pinworm (*Enterobius vermicularis*)' written lang. (e-LKŽ; also see Gritėnienė 2006: 101).

It has already been mentioned that both of these forms were explained by Fraenkel (LEW 9) as genetic alternants. Without correcting this especially big mistake Mažiulis (PKEŽ I 252) created new meanings of Pruss. *emelno* 'mistletoe, greenfly' E 646 though CGL *mispel* (resp. Germ. *Mispel*)[54] 'amalas (mistletoe)' does not determine the sememe 'amaras ('aphid')' i.e. 'Blattlaus' (!!!). Furthermore, very important formal linguistic drawbacks of this hypothesis are not taken into consideration because if the subst. Lith. *ãmalas* and subst. Lith. *ãmaras* were genetically related resp. derived from the single archetype, then Lith. *ãmaras* would mean the plant '*Viscum album*', but this is not the case. Lith. *amaras* '(bot.) common barberry (*Berberis vulgaris*)' Mt, LBŽ (e-LKŽ) cannot be related to the mythological plant under discussion because it is determined by lexical metonymy when due to a semantic link with black rust of crops (*Pucciniaceae*), i.e. parasitic fungi causing rust diseases in herbaceous and woody plants (for more about it see LE XXVI 63f.), the name of the plant Lith. *raugeřškis*, common barberry '*Berberis vulgaris*' – 'an intermediate host of black rust of the crops' (!!!) (LTE IX 343) – was replaced with Lith. *ãmaras* 'such plant parasites, greenflies (*Aphis*)' that had an identical semantic value. Lith. *raugeřškis*, common barberry '*Berberis vulgaris*' and Lith. *amaras* 'ditto' the practical usage connotational identity could have influenced this comparison of the plants, i.e. *Berberis vulgaris* was used to produce dye (Анненковъ 1878: 63), i.e. the colour connotation characteristic of both Lith. *ãmaras* 'greenflies, rūdas (*Aphis*)' ↔ subst. Lith. *rũdys* 'brown metal oxidation substance; (biol.) a plant disease caused by different fungi whose brown spores spread in damaged places' is to be determined (DLKŽ[5]).

The Lexis Characteristic Exclusively of the Baltic Languages

Those names of phytonyms are attributed to the lexical layer characteristic of the Baltic languages only which derivationally and semantically are correlated with the equivalents of western and eastern Baltic languages only resp. do not determine morphological semantic parallels with other IE languages. The number of such lexemes totals 28:

mędalus 'mead (alcoholic beverage)' and Latv. *miẽstiņš* 'mash resp. home-brewed beer; mead' (for more about it see ME III 590f.; KLV I 747). Hence, Vaitkevičienė, disregarding the temporal factor and polysemy of the lexeme erroneously relates the meanings of 'mead' or '(strong) home-brewed beer' to the semem of 'honey – the product of bees' (during the late period honey might not have been put in the mentioned beverages). Hence, this Latvian superstition should be translated as follows: *Sergančiam ir labai karščiuojančiam žmogui nevalia duoti misos (resp. naminio alaus)*, *mat ji kaitina* 'A sick person who is running a fever must not be given mash (resp. home-brewed beer) because it heats.'

54 It is worth analysing the semem 'Miʃpel' singled out in Elbing vocabulary (see Mažiulis 1981: 39) because Germ. *Mispel* means 'dogwood – *Mespilus* L.' rather than 'aphis – *Viscum album*', i.e. an entirely different plant from which, as from the aphis, 'bird glue' (!!!) was made (for more see Грошева 2009: 376).
Hence, the supposition can be made that Peter Holczwesscher, who copied this especially significant Prussian lexicographical source, did not know the Prussian language at all (for more see LE V 439), in place of CLG *mistel* '*Viscum album*' (Lex [29]1959: 142) he presented CLG *mispel* 'dogwood – *Mespilus* L.' (cf. Lex [29]1959: 141) (with-*sp*- ← CLG *wi**sp**el* 'dogwood' [Грошева 2009: 376]). Attention should be drawn to the fact that in preparing the second volume of *Prūsų kalbos paminklai* (Monuments of the Prussian Language) Mažiulis (1981: 39) did not specify the sememe 'amaras' ('aphis') (!!!). It was presented in the etymological dictionary of this language that was published later. This, most likely, was determined by Fraenkel's casuistic description of Lith. *ãmalas* ('mistletoe').

EXAMPLES OF THE BALTIC LANGUAGES		
LATVIAN	LITHUANIAN	PRUSSIAN
1. *apenis*, *apeins*, *apeinis*, *apins*, *apīns*, *apinis*, *apìnis*[2], *apînis*[2], *apīnis*, *apīnis*, *appīnis*, *appiņa*, *apiens*, *apienis*, *apvīnis*, (pl.) *apeni*, *apeņi*, *apēņi*, *apîņi*[(2)], *apiņi*, *apeņi*, *ap(v)iņi*, *appiņi*	*apynỹs*, *apvynỹs*, (pl.) *ap(v)yniaĩ*	
2. *atals*, *atala*, *atãls*, *atȁls*[2], *atâls*[2], *atāla*, *otūls*; *attals*, *attāls*	*atólas*, *atólis*	*attolis* ↔ **atālas*
3. *avieksne*, (pl.) *avietes*, *aviētes*, *aviêtes*, *aviêtes*[2], *avìetes*[2], *avieses*, *avie(k)šas*, *avieši*, *aviêši*, *aviêši*[2], *aviekšes*, *aviekši*, *avēkšas*, *avītes*, *aviečas*, *aviêčas*[2], *avieček*, *avenes*, *aviêžas*, *avîši*, *avîtes*, etc.	*aviẽtė*, *avétė*, *aviečià*, (pl.) *aviẽtės*, *aviẽčios*, *aviečiai*	
4. *uôzuõls*, *uôzuols*[(2)], *uôzuôls*[2], *uôzuolis*[2], *uôzals*, *uôzuls*, *uozuls*, *uozulus*	*ą́žuolas*, *áižuolas*, *áužuolas*, *áržuolas*, (pl.) *ąžuolaĩ*	*ansonis* ↔ **anzōn*^{i}*s*
5. *baluoda*, *baluôda*, *baluode*, *baluôdene*, *balùodene*[2], *baluôdne*, *balùodne*[2], *balañda*, *baludne*, *bala*, *balata*, *baluotne*	*bãlándà*, *balañdẽ́*, *balándra*, *balandrė*, *balandris*	
6. *brūkle*, *brùklene*, *brūklene*, *brúkline*[2], *brùkline*[2], *brûkline*[2], *brukline*, *brūkline*, *brùkliene*[2]	*brùknė*, *bruknià*	
7. *dadzis*, *dadzs*, (pl.) *dadži*, *dadzi*	*dagỹs*, *dãgis*, *dàgis*	*wobilis* ↔ **vābil*^{i}*s*
8. *dâbuols*[(2)], *dâbuls*, *dabūls*, *dābūls*, *âbuõls*, *âbuls*	*dóbilas*, *dóbelas*	
9. *dziņa*, *dzìre*, *dzire*	*girià*, *gìrė*	*garian* ↔ **gaŕan*
10.	*glúosna*, *glúosnẽ́*, *glúosnìs*, *gluosnỹs*, *glúosis*, *glúoksnis*, *gluoksnỹs*, *glùnsnis*; *blúoksnis*, *bluoksnỹs*, *blúosnis*	*glossis* ↔ **glōsīs*
11. *kȁrkls*, *kārkls*, *kārklis*	*karĩklas*	
12. *krūms*, (?) *krūma*, *krûms*	*krū́mas*	
13. *kūls*, *kūla*, *kûla*, *kùla*[2]	*kū̃lė*, *kūlẽ*	
14. *laiska*	*láiškas*, *laĩškas*, *laiška*	*laisken* ↔ **lāiskan*
15. *laksts*, (pl.) *laksti*, *lakši*, *lakšķi*	*lãkštas*, *làkštas*	
16. *lapa*	*lãpas*	
17. *mežs*	*mẽdis*, *mẽdžias*, *mẽdė*, *medỹs*	*median* ↔ **me͡dan*
18. *mę̂lda*[2], *melde*, *męldi*, *mę̂ldri*, *mę̀ldri*, *mę̂ldri*[2]	*méldas*, *mélda*, *meldà*, *maĺdas*, *maldà*, *máudas*, *maũdas*	
19. *mìezis*, *mìezis*[2], *miēzis*, (pl.) *mìeži*, *miēži*[2]	*miẽžis*, *míežis*, *miežỹs*, (pl.) *míežiai*	*moasis* ↔ **māzīs*
20. *niedrs*, *niēdra*, *niêdra*, *niedra*, *niêdre*[(2)], *niedris*, *ņiêdra*, *ņiedra*, *ņiêdre*[(2)], *ņiedre*	*néndrė*, *nindrė*, *méndrė*, *mindrė*, *léndrẽ́*, *éndrė*, *jéndrẽ́*	
21. *pìene*[2], *piēne*, *piene*, *pienis*, (pl.) *piēnes*, *pìenes*[2]	*piẽnẽ́*	
22. *pupa*, (pl.) *pupas*	*pupà*, (pl.) *pùpos*	Top. *Pupkaym*, *Pupekaymen*, *Pupayn*
23.	*skiř̃pstas*, *skìrpstùs*, *skiř̃pstė*, *skirpsts*, *skìrpsta*, *skirptas*	*skerptus* ↔ **skirptùs*
24. *skābars*, *skabarda*, *skabarde*, *skābarde*, *skābards*, *skābardis*, *skabārdis*, *skābardze*, *skabārdzis*, *skābârzde*[2], *skābārzde*	*skrõblas*, *skroblà*, *skrobl(i)ùs*, *skrúoblas*	*stoberwis* ↔ **skābervīs*
25. *sakns*, *sakne*, *sakņa*, *saknis*, (pl.) *saknes*	*šãknìs*, *šaknẽ́*	*sagnis* ↔ **saknis*
26. *vȁrps*[2], *vārpa*, *vārpis*	*várpa*, *várpis*	
27. *zievis*	*žievẽ́*, *žiebẽ́*	
28. *zâle*	*žolẽ́*	*soalis* ↔ **zālīs*

Table 5. Phytonyms of the Baltic languages attributed to the layer of the lexis characteristic exclusively of the Baltic languages

Phytonyms characteristic exclusively of the Lithuanian (resp. Latvian, Prussian) language (-s) are not reviewed separately due to BKA specificity and the subject being considered (for more about them see Sabaliauskas 1990: 201ff.). The names of plants belonging to the group of loanwords (they are divided on the basis of their ethnic belonging) are most often of differential etiology (sometimes there are exceptions, e.g.: Lith. *aguona* ('poppy') 'Papaver', dial. *mãguonė* / *maguona*, Latv. *maguône* / *maguona* 'poppy', Pruss. *moke* 'ditto' (↔ **mākē*), Slav. **makъ* 'ditto', OHG *mago*, OE *magosāmo* and others, however, the origin of all of them is unclear [see PKEŽ III 147; Kluge [24]2002: 627]) therefore they are mentioned fragmentally discussing separate phytonyms (for more about the loanwords of the Baltic languages from Finnic see Sabaliauskas 1990: 226f.; about the loanwords of the Lithuanian language from the Slavic languages see Sabaliauskas 1990: 237ff.; from the Germanic languages, Sabaliauskas 1990: 261f.; from the Latvian language, Sabaliauskas 1990: 271; from other [IE and not IE] languages, Sabaliauskas 1990: 278f.).

Phonetic Transcription of the Latvian Dialects

Edmundas Trumpa[1]

Stress and syllable accents

The main principle of phonetic transcription is to write as it is heard (for more see Rudzīte 1964: 47). If phonetic transcription is not clear a morphologic written form is given in brackets, e.g. *gac* (-ds).

The stress in the Latvian language, which is usually on the first syllable is not marked. If the stress falls on another syllable, it is marked as a dot [·] before the stressed syllable at the level of a small letter, e.g. *nemaz*.

The accents are marked in long syllables (when there is a long vowel, diphthong or a combination of diphthongs).

The level (*stieptā*) accent is represented by the tilde (˜), placed above the long vowel, and the bar marking the length of the vowel above the long vowel is omitted, e.g. *pũce*; in diphthongs the tilde is placed above the second component, e.g.: *saũle*, *liẽpa*, *pum̃purs*.

The falling (*krītošā*) accent is represented by the grave symbol [̀] above the long vowel (the bar signalling a long vowel is omitted), e.g. *kàzas*, *mèle*; in diphthongs the grave symbol is placed above the first component, e.g.: *màize*, *gàls*. If a long vowel with a falling accent is followed in the same syllable by a liquid or a nasal sound, the vowel has both the syllable accent and the vowel length marked above it, e.g.: *dȁrzi*, *lę̏ns*.

The grave symbol is also used to mark the acute (*grūstā*) accent, which is a variety of a falling accent before voiceless consonants; the accent is used in the Selonian subdialects, e.g. *mùxsa*.

The broken (*lauztā*) accent is represented by an upward pointing wedge [ˆ] above a long vowel (the symbol of length is omitted), e.g.: *âbele*, *dêle*; in diphthongs it is usually placed above the second component, e.g.: *meîta*, *vaŕde*. When the second component of the diphthong is weak the broken accent is placed above the first component e.g. *tô*^{u}*t* in Livonian subdialects. Sometimes in Latgalian subdialects and in combinations of diphthongs the upward pointing wedge is placed above the first component, e.g.: *dôrps* (-bs), *ûob̀ẻĺś*.

The rising (*kāpjošā*) accent is represented by an acute accent symbol [́] placed above a long vowel (the symbol of length is omitted), e.g.: *ábele*, *déle;* in diphthongs it is usually placed above the second component, e.g.: *meíta*, *vaŕde*. The accent is used in Selonian subdialects.

The rising-falling (*kāpjoši krītošā*) accent is represented by a downward facing parenthesis [ˆ], which is placed above a long vowel or the second component of a diphthong. The downward facing parenthesis is used to mark the rising-falling intonation of vowels of secondary length in Livonian dialect, e.g.: *kâz*, *dâb* and to mark a modified falling accent before voiced consonants in the Selonian subdialects, e.g. *pilnc*.

Vowels

The vowels *a*, *ā*, *i*, *ī*, *o*, *ō*, *u*, *ū* are used to mark the sounds of Standard Latvian.

The pronunciation of slender vowels is marked by a dot under the respective vowel (*e̯*, *ē̯*), a broader realisation is signalled by a horizontal or vertical bar under or after the vowel (*e̲*, *ē̲*/*e̯*, *ē̯*). Open vowels *e*, *ē* are marked by a comma after the letter: *ę*, *ę̄*.

A dot above the vowel signals a closer pronunciation of the vowel (*ȧ*, *ä*, *ė*).

A non-syllabic vowel is marked by a semi-circle under the letter, e.g.: *sa̯us*, *se̯i*.

The length of vowels is marked by the diacritic [:] placed after a respective vowel, e.g. *so:ka*.

Sometimes long vowels have a bar above them, e.g. *lapā* (loc.).

A reduced vowel is a vowel in weak position or an element of a diphthong, a vowel of anaptyxis or epenthesis is marked by a small vowel in superscript, e.g.: *māt*^{e}, *v*^{i}*enc*, *zir*^{a}*ņi*.

If the quality of the reduced sound is not identified, it is marked by an apostrophe, e.g. *zir'ks*.

å, *a̋* – Bilabialized *a*, *ā* mostly used in the subdialects of Livonian and High Latvian, e.g. *gåbana*.

1 The version is supplemented and edited by A. Stafecka; for the first version see BVAP 50–51.

ä, *ā̈* – Fronted *a*, *ā*, its pronunciation is similar to the pronunciation of the broad *ę*, *ę̄*, e.g. *ńäśä*.

ę, *ę̄* – Broad *e*, *ē*, e.g. *bę̀rns*.

e̯, *ē̯* or *ę*, *ę̄* – Half-broad *e*, *ē*, e.g.: *pe̯ldē̯t* or *pę̀ldę̄t*.

e, *ē* – Usual slender *e*, *ē*, e.g. *dêle*.

ę, *ę̄* – More slender than *e*, *ē*; used in Selonian subdialects, e.g. *paņę̀m*.

y, *ȳ* – Velar *i*, *ī*, used in the High Latvian dialect, particularly in the Latgallian subdialects, e.g. *cỳłvàks*.

o, *ō* – A sound used in international words and loanwords of Standard Latvian; also used in some subdialects (particularly in High Latvian) and in some old words, e.g.: *kopona*, *lopa*.

ö, *ō̈* – Fronted *o*, *ō*; used mainly in Selonian subdialects.

ü, *ṻ* – Fronted *u*, *ū*; used mainly in Selonian subdialects, e.g. *čüpiņa*, rarer in the Latgalian subdialects in Latgale, e.g.: *śüńć*, *ćüks*.

ə – Central tense mid vowel; used in subdialects of High Latvian, e.g. *łəłs*.

Diphthongs

uo – Diphthong *uo*, e.g.: *kùoks*, *sluôta*, *uõla*.

üo – Diphthong with front *üo*, e.g. *ćüoļś* is mostly used in the High Latvian dialect.

åu, *ou* – Bilabialised *au*, e.g.: *låũks*, *loũks*, *åûnc*.

Consonants

The letters *b*, *c*, *č*, *d*, *f*, *g*, *ģ*, *h*, *j*, *k*, *ķ*, *l*, *ļ*, *m*, *n*, *ņ*, *p*, *r*, *s*, *š*, *t*, *v*, *z* are used to mark the same consonants as in Standard Language.

Voiced affricates *dz*, *dž* are marked as *ʒ*, *ǯ*.

The palatalised *r* is marked as *ŗ*.

Velar *l* and *n* are marked as *ł* and *ŋ*.

Palatalised vowels are marked by an acute symbol placed above smaller signs and on the larger signs' right side, e.g. *ḿ*, *ń*, *b́*, *d́*, *ť*.

The length of consonants is usually marked by a bar above the letter, e.g. *lapā*. If the consonants occur at the syllable junction, long consonants are marked by double letters, e.g.: *akka*, *uppe*.

A very long consonant is marked by the symbol of length above a consonant and the colon after it e.g. *sīt:* 'sita'.

Other symbols

In dialectal texts, ordinary punctuation is used.

In comments, the following additional symbols are used:

> – turned into.

< – originated from.

: or // – a parallel form.

Explanations and additions to the text are given in square brackets e.g. *neviêna lazda* '[nav] *nevienas lazdas*'.

The meaning of the word is given in single inverted commas, e.g. *dzelzene* 'nātre'.

Phonetic Transcription of the Lithuanian Dialects

Asta Leskauskaitė, Rima Bakšienė

Sources of samples of dialects have been recorded at different periods; therefore, some phonetic features are represented differently.

Transcription symbols

VOWELS. Vowels are transcribed using the following symbols: *a*, *e*, *i*, *u*, *o*, *ė*. Their quality is marked by special signs:

å – A labialized retracted open variant of the vowel *a*, e.g.: *låuk'ìn'u*, *råudǫ́no.s*.

ɑ – A weak reduced variant of the vowel *a* (fronted and slightly closer), e.g.: *tɑí̯*, *bū̃nɑ*.

æ – An open front variant of *e*, e.g.: *bæ̃ñdra.*, *næpastìps*.

ɪ – A slightly retracted variant of the front vowel *i*, e.g.: *rùpužɪ.*, *ranʒì*.

ʁɪ – A very retracted variant of the front vowel *i*, e.g. *rʁɪj̃.kc*.

i̯ – A non-syllabic *i*, e.g.: *gañdruį̇*, *tɔ·i̯*.

ɘ – A retracted variant of the vowel *e*, e.g. *žɘ̀brai*.

ɛ – A very retracted variant of the vowel *e* after hard (velar) consonants, e.g.: *kunoď'ẽlɛ, ď'iřg'ėlɛs*.

ę́ – A tense front mid vowel, e.g.: *turę́·kit*, *acitvę́·ræ.*.

ę – Not very tense, front mid vowel, e.g.: *n'ę.rà*, *klaĩp'ę.do.s**. The notation is also used to mark a broader variant of the Lowlanders' short vowel *i* and a shortened *e*, e.g.: *sǫsępîlęs*, *cir̥olĩẽlę̀*.

ę̇ ė́ – A retracted variant of the mid vowel *ę* after hard (velar) consonants and in the word beginning, e.g.: *rùpu.žę̇.s*, *ẽ́·gl'o.*.

ǫ – Not very tense, a closer variant of *o*, e.g. *kǫ́jo.s*. The notation is also used to mark a broader variant of the Lowlanders' vowel *u*, e.g. *c̊̃ǫ̃ršk*.

ɔ – A slightly labialized, fairly open back mid vowel *o*, e.g.: *a'ruodɔ.*, *bů.vɔ.*.

i̲ u̲ – Vowels more open than *i*, *u*, e.g.: *šaũ.ki̲*, *kru̲pe*.

u̯̲ – A non-syllabic *u*, e.g. *stó·u̯̲*.

ᵃ ⁱ ᵘ ᵒ – The superscripts mark a quantitative reduction of vowels and consonants and diphthongs, e.g.: *sàkᵃ*, *pêl͡kᵘ*, *kr̂ůpⁱs*.

· – A long vowel or a component of a diphthong, e.g.: *padã·ri*, *kứ·gi̇·*. In some sentences, the length of the vowel is marked with a dash above the letter, e.g. *kāp‿paŝǫ̇tǫsę̇s*.

. – A half-long vowel or a component of a diphthong, e.g.: *råudǫ́no.s*, *sa.žiní.ŋgi*.

CONSONANTS. Consonants have the notation of the corresponding sounds of Standard Lithuanian: *s*, *z*, *š*, *ž*, *k*, *g*, *t*, *d*, *p*, *b*, *l*, *m*, *n*, *r*, *j*, *č*, *c*. Special marks are used in cases when qualitative changes occur and have to be shown.

The affricates *dž*, *dz* have double notation: *dž*, *dz* and *ʒ*, *ǯ*, e.g.: *dž'ɔ.ví.ntu.*, *m'æ·dz'i*, *ranʒì*.

In some examples the hard (dark) velar consonant *l* is marked as *ł*, e.g.: *varłèl'u.*, *parłẽ·gdamas*.

The mark *w*, *β* signals a bilabial variant of the consonant *v*; it is used alongside with bilabial vowels, e.g.: *wúogo·s*, *jãβo·*.

ᵽ ţ ķ ʂ̌ ʂ – Voiced in some positions, preserving very tense articulation, e.g. *mú·ʂ bù-o.*.

ŋ – A velar variant of the consonant *n*, e.g.: *duŋ̃'kčæuz*, *aŋ‿kứgo.*.

Palatal consonants have double notation: by a downward facing parenthesis above the letter (e.g.: *kứĝo.*, *ô̯m̂ž̊o̯*) and an apostrophe after the letter (e.g.: *ar'tipiĽn'ɔ.*, *g'i·v'æ·na*; *vĩšnˈǫms, búlvˈu.*).

Stress and syllable accents

The grave accent symbol (`) is used to show the accentuation of a vowel in a short stressed syllable, e.g.: *låuk'ìn'u·*, *kalv'ùs*.

The acute accent symbol (´) signals the acute accent of a long stressed syllable, e.g.: *pílti*, *búlvæs*.

The tilde (~) signals the circumflex accent, e.g. *mĩ·ga*. When the accent is durative, i.e. when the voice pressure is equally distributed between both components of the diphthong of the syllable, two the tilde is used, e.g. *gražẽĩ*. The above accent is characteristic of some western Highlanders around Kaunas, the southern part of western Highlanders around Šiauliai and some southern Lowlanders.

The upward pointing wedge symbol (ˆ) signals a broken accent, a variety of the acute accent of Lowlanders, e.g.: *pìnîngus*, *bǫvâu*.

The *s* symbol above the letter (ˢ) signals the middle accent, e.g.: *nu̍.gara*, *ki̍.šʼtʼ*.

The symbol (ˊ) signals an abrupt accent, a variety of the circumflex accent, e.g.: *avižu̍.*, *jåunu̍.*. In some subdialects of Eastern Highlanders the abrupt accent falls on the last circumflex syllable.

In cases when the accent is indefinable, the general syllable stress is represented by the following symbol ˈ, e.g.: *maltuˈvaːi̯*, *apˈruːkɔ.*.

Other notations

| – A pause signalling a syntagm border, e.g. *muːs‿tę̋tis taiᵕ vìsku sę́davu | i‿rugʼù[s] sę́davu | i‿kviečʼùs, i‿miežʼu. | dáː i‿linũ̋*.

ᵕ – A junction between a clitic and an orthotonic word, e.g.: *iː‿jiːᵕ‿pílti*, *taːi‿tĩ̋*.

[ ], () – A sound which is now extinct, e.g.: *bu[s]ᵕsausà*, *i(r) rùžavo.s.*

COMMENTARIES

Names of the Juniper

Rima Bakšienė, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

The map and the comments are based on LKA I Map No. 91 and LVDA Map No. 9, comments and answers to Question No. 61 of the Questionnaire on the Lexicon of the ALE.

A coniferous shrub of the cypress family bearing black berries (*Juniperus communis*) in both languages is referred to by the name with the common root *-egl-*; Lith. *kadagỹs*, Latv. *kadiķis* with their variants are also names common to both languages.

Lith. *ėgli(u)s* / Latv. *paeglis* are most widely used.

Lith. *ėgli(u)s* (usually with the circumflex accent, rarer with an acute) is used throughout eastern Lithuania, in almost all subdialects of Highlanders (with the exception of a large area of western Highlanders around Kaunas where *kadugỹs* is used), the word has not been recorded in the area of Lowlanders. E.g.: *iž vˈerb(u)õs | iž ẽ·glˈo. scipˈinaĩ.* 'spokes are made of willow trees, junipers' DrskŽ 84; *và | jiẽglˈu wúogos* 'look here, juniper berries' DvŽ I 141; *và ėglỹs veřbai* 'look, a juniper for a *verba* [a Sunday palm]' LzŽ 69; *ẽglius áuga gražùs* 'a nice juniper grows' LzŽ 69; *ˈẹgli.s labʾjǽů pʾrẹ. sʾmẹ.li.nů́. á.uga* 'junipers like growing near the sands' KpŽ I 524; *par vařbu.* nusi̇́.neši ˈẹglʾɔ. bažˈnɨ̇čʾɔ.n | paš'ví.nʾtina* 'on Palm Sunday one takes a juniper [twig] to the Church to consecrate' KpŽ I 524; *pavɔ́.seri. žu.sʾukùs pˈ[a]augí́.ntus apˈrɯkɔ. su api̇́.šʾvi.stu ˈẹglʾu* 'in spring ducklings are treated with smoke of a consecrated juniper sprig' KpŽ I 524; *ẹ́gl̂u. prisraškå̀ů mę̃sɑi veñdzi.ĵ* 'I pick juniper to smoke meat' KlŽ 60; *reikia išvirt ẽglio uogų – sako, geras vaistas* 'I have to cook juniper berries – they say it is good medicine' Nemunaitis (e-LKŽ); *ažeik ažeik – ėglio uogom pamylėsiu* 'come in, come in – I'll treat you to juniper berries' Leliūnai (e-LKŽ); *iš ẽglio verbas taiso* '*verbos* are made from juniper twigs' Joniškėlis (e-LKŽ); *mėsą rūkina su égliais* 'meat is smoked with juniper' Merkinė (e-LKŽ); *radau zuikį po égliu tupint* 'I found a hare sitting under a juniper bush' Rudamina (e-LKŽ); *ẽglius visada žalias* 'juniper is always green' Punia (e-LKŽ); *man negaila nei ẽgliaus grėblelio, nei lankos dobilėlio* 'I grudge neither a juniper rake nor a field clover' Onuškis (e-LKŽ).

In the periphery of eastern subdialects (eastern Highlanders around Vilnius) the variants *ẽgli(u)s*, *ãgli(u)s* and *egliùkas, agliùkas* are found, e.g.: *agl̂ů.ku. verbɔ̃·n dedù* 'I put junipers in a *verba*' KlŽ 60.

The name *ėgli(u)s* is found in Kristijonas Milkus' and Jurgis Šlapelis' dictionaries, in the book of hymns by Danielius Kleinas and other old writings of a later period, in Antanas Baranauskas' *Anykščių šilelis* and elsewhere (Lipskienė 1964: 64).

The name *paeglis* with its different variants is most often used in the eastern part of Latvia. It is less frequent in the western part of Latvia.

The word *paeglis* of Standard Latvian has been recorded throughout Vidzeme, in some places in Kurzeme (Aizupe, Kabile, Lauciena, Pampāļi, Renda, Zemīte, etc.; ME III 24 presents it also from Lubezere, Biksti, Ezere, Kursīši, and EH II 131 from Īvande and Sātiņi too), as well as in Zemgale (Auri, Bēne, Praviņi, Sēme, Valgunde and other places; ME III 24 give it recorded from Bukaiši, Eleja, Jaunsvirlauka, Lielauce, Līvbērze, Tērvete, Vilce, Vircava, and EH II 131 – also from Rundāle), in Augšzeme (Aknīste, Birži, Elkšņi, Laši, Rubeņi, Sauka, Sēlpils [ME III 23–24], Sērene, Viesīte, Zalve), it was also recorded from some subdialects of Latgale, e.g.: in Baltinava, Balvi, Dagda, Gaigalava, Kārsava, Līksna (ME III 24), Nautrēni, Tilža, Viļaka.

The feminine form *paegle* is used in the eastern part of Latvia, too. The variants *paēglis*, *paēgle* are used in Vidzeme in the environs of Valmiera and Cēsis. They have also been recorded in Bauņi, Burtnieki, Braslava, Kārķi, Kauguri, Mārsnēni, Raiskums, Vaive, Vecpiebalga, and ME III 24 presents them from Brenguļi, Ēvele, Jērcēni, Krimulda and Pāle, too.

In this area the variant *paērglis* with the insert *r* (it might be that it could have originated due to the contamination of the words *paeglis* and *ē-r-kšķis*) is sometimes found. It is quite often that *j* is inserted between two vowels in High Latvian dialect: the variant *pajegle* has been recorded in Latgale (in Aizkalne, Barkava [FBR XIII 26], Kalupe, Nautrēni, Nīcgale, Ozolaine, Rugāji, Rundēni, Ružina, Tilža, Sakstagals, Vārkava, Višķi, Zvirgzdene, etc.); *pajeglis* – in the subdialects used in the environs of Alūksne (in Alsviķi, Beja, Beļava, Jaunroze, Karva, Mārkalne, Veclaicene, Ziemeris). This word has also been recorded in Lazdona and Sarkaņi, in ME III 24 it is presented from Naukšēni, and in EH II 138 – from Susēja.

The variants *paiglis*, *paigle* are also used. *Paigle* is most often used in Livonian subdialects of Vidzeme, and *paiglis* is widespread in small areas in Livonian subdialects of Kurzeme (around Nogale, Vandzene) and the Selonian subdialects of High Latvian (around Sarkaņi, Lazdona, Cesvaine) of Kurzeme. The variants *pēgle*, *pēglis* have been recorded in the subdialects of eastern Latgale (in Andrupene, Asūne,

Cibla, Istra, Kaunata, Pilda, etc.), *pāglis* – in Selonian subdialects of Vidzeme (in the Middle dialect around Jaunpiebalga, e.g.: in Aduliena, Cesvaine, Graši, Lubeja, Tirza, also in some Latgalian subdialects of Vidzeme, e.g. in Lizums), *pāgle* – in several subdialects of Latgale (in Šķaune, Bērzgale, Mērdzene, Ružina). The material of toponyms testifies to a more diverse spread of phonetic variants of the lexeme *paeglis* (see Bušs 2003: 109ff.).

Examples from Latvian dialects: *màn biį̀ kuřų̀, no tīram paeglèm pît* 'I had a basket made of juniper' Ģeri (LVDA); *paeglam traki asi skuji* 'juniper needles are prickly' Svētciems (ALE); *paeglʲes uógas pìe cepešìem lìek* 'juniper berries are put into steaks' Krape (LVDA); *paegļu úgas ģèldùt zoáľèm* 'juniper berries are used for making medicine' Aknīste (ALE); *pa kanovas mołu paegľẹs pîaûgušš* 'junipers grow along the ditch' Šķilbēni (LVDA); *paegļàm ìr zaļas uôgas, bet, ka gotavas, tod ìr màllas* 'juniper berries are green but they turn black when they are ripe' Sinole (LVDA); *pajagļu pʹi myûsu moz jira* 'we have few junipers here' Nīcgale (LVDA); *pʹägľiś ûgys dyžàn ryûgtys* 'juniper berries are very bitter' Pilda (LVDA); *pàgľiś sakńiś śpîrtâ laƀi nu raka* 'juniper root liquor helps for cancer' Šķaune (LVDA).

Latv. *paeglis*, *paegle* was recorded in old written sources. Examples from the dictionaries of the 17th–19th century: Wacholder / *Pa=eggles* Lettus 1638: 198; Wacholderbaum / *Pa=eggles* Phras 1638: 333; *Pa=egle* Ein Wachholder strauch, baum Fürecker 1685 I 71, II 90; *Paëgles* Holunder oder Wacholder baum MLG I 130; *Pa=eggles* Holder oder Wachholderbaum Langius 1685: 67; *Paehgle* Wacholder Lange 1773: 221; Jadłowiec. Juniperus *Pieglis kuks* 'juniper tree' v. *paeglis* Kurmin 1858: 40; *pa-egle, -es* der Wachholder Ulmann 1872: 181.

Some examples from other sources of the 17th century: *kad tu gulley appeſke~ wene paegles koke / tas Dewe Engels py töw natcze* 'when you were lying under the juniper an angel of God came to see you' Ps 1615: 173; *kad tu gulleja appakſch weena Pa=Egli / Deewa Engļis pee tew nahze / atneśśe tew ehſt in dſert* 'when you were lying under the juniper an angel of God came to see you and brought you some food and drink' LGL 1685 K1 130.

It is thought that the names with the root *-egl-* are derivatives from the name of another coniferous tree – Latv. *egle* / Lith. *ẽglė*, relative to Pruss. *addle* E 596, Preslav. *edlā* 'fir tree'. In its turn the latter originated from IE **ed*^{h}- 'sharp', **ed*^{h}*-lo-s* 'prickly' (cf. LEW 118; PKEŽ I 48; ПЯ A–D 56f.; Smoczyński 2007: 141; LEV I 261).

The derivative with a quantitative vowel gradation *ẽglė* → *ėgli(u)s*, is more frequent in the area of the Lithuanian language, and the derivative without it *ẽgli(u)s* is found much rarer (LKA I 165).

Lith. *ẽgli(u)s* is also related to Pol. *ja(d)łowiec* and Bel. *jelenec* (LEW 118).

The name Lith. *kadagỹs* / Latv. *kadiķis* is widespread in both languages.

Lith. *kadagỹs*, *kàdagis* is used in the subdialects of Lowlanders, in rare cases in the area of Highlanders bordering Lowland. In the most westernly subdialects the variants *kadegỹs*, *kàdegis*, *kàdekis* are sometimes found. *Kadugỹs*, *kàdugis* has been found almost in the whole area of western Highlanders around Kaunas. Some Highlanders around Panevėžys use the forms *kadagỹs*, *kàdagis*; *kadugỹs*, *kàdugis*, southern Highlanders prefer *kadugỹs*, *kàdugis*, e.g.: *[griaudžiant] kãdugʼo dẽgina | labãĩ tĩñka švæntõs agõtos* vanduõ* '[when it thunders] people burn juniper, St. Agatha's water is also good' ZnŽ I 587; *kai ̮ ká.rves ižgi̇́davọm, kadugẽĩs ru·ki̇́davu* 'when we drove the cows to the pasture we smoked them with juniper' ZnŽ I 587; *kadugĩs ̮ va gæraĩ labaĩ no· ̮ plaũčʹu* 'juniper is very good for the lungs' KzRŽ I 303; *kãdugʹo· šakùtæ· ùškiši uš ̮ pavé.ikslo· | i ̮ stó·vi kelìs mætùs* 'you put a juniper twig behind a picture and it stays there for several years' KzRŽ I 303; *kãdag*^{ę} *ǫ̂ug*^{a}*s dîes i mẽs*^{a} 'they used to put juniper berries into meat dishes' MoŽK; *mę̃iž̃*^{ų}*s rẽk sîet*^{ę}*, ka kàdagẽ žîd* 'barley is to be sown when junipers are in blossom' MoŽK; *kãdag̃*^{ų}*s nusĩneš*^{ų} *i bažnîč*^{ę} 'you take junipers to the church to be [consecrated]' MoŽK; *geras botagas iš kadugių̃* 'a good whip is made of junipers' Skirsnemunė (e-LKŽ); *kur kadagiaĩ̃, ten ir erkės* 'where there are junipers there are ticks' Telšiai (e-LKŽ); *atnešk kadagių̃, reik rūkyti mėsą* 'bring some juniper, we must smoke the meat' Raseiniai (e-LKŽ).

The name *kadagys*, *kadugys* was found in the manuscript of a dictionary in Lithuania Minor in the 17th century (Wachholde *kadegis*; Wachholderbeer *kadagiu ûgos* Lex 102r), in the dictionaries compiled by Frydrich Kuršaitis, Antanas Juška, Mykolas Miežinis, Kristijonas Milkus, George Nesselmann, writings of Jurgis Ambraziejus Pabrėža, a collection of Lithuanian folk songs and fairytales compiled by August Leskien and Karl Brugmann, Lithuanian songs of East Prussia collected by Vilius Kalvaitis, in Juška's songs, etc. (Sabaliauskas 1990: 226).

The name *kadiķis* and its variants used in Standard Latvian were registered in the areas of Kurzeme, Zemgale, Augšzeme, rarer in Vidzeme. This name was heard in the Curonian Spit (Kuršių nerija) too (EH I 573).

The variant *kadeķis* is most often used in Zemgale (Bukaiši [ME II 131], Dobele, Mežotne, Ozolnieki, Rundāle, Salgale [ME II 131], Svēte) and in the south of Kurzeme (Aizpute, Ezere, Kalvene, Kazdanga, Kursīši [ME], Pampāļi, Strazde, etc.). Other variants are also sometimes found in Kurzeme: *kadegs* (Dunalka, Grobiņa, Nīca, Pērkone, Rucava, Saka, Ulmale, Ziemupe, etc.), *kadeģis* and *kadiģis* are widespread in almost the same area. The variant *kadiķe* has been recorded in Zemgale (Augstkalne [EH I 573], Brukna, Bukaiši [FBR XII 16], Vilce).

Other variants can also be sporadically found: *kadags* and *kadaģis* in Rucava, *kadaks* in Naukšēni (ME), *kadega* in Dunalka.

Examples from Latvian dialects: *ka bi reņsni kadiķi, tad nuô kadiķiêm liêca zirga luôkus* 'if juniper stems were thick they were used to make shaft bows for horses' Džūkste (ALE); *ka nebi krãsu, ta zaļu perṽẽja aŕ kadę̣gu* 'when there was no paint the green colour was made from juniper' Rucava (LVDA); *kadeķîši aûg smiĹšaiņâs viêtâs* 'junipers grow in sandy soil' Nīca (ALE); *kadiķàm aš: adats* 'juniper needles are prickly' Laidze (LVDA); *a kadiķ zariêm tĩr trâũk*^{u}*s* 'juniper twigs are used to clean dishes' Kandava (LVDA); *a kadiķ iskvêpin istab* 'the room was scented with juniper' Valgale (LVDA); *a kadiķi kûpinaja gaļu* 'the meat was smoked with juniper' Mežotne (LVDA); *nuô kadiģiêm pâtagas kâtus drãž* 'juniper is used to make whip handles' Rucava (LVDA).

This name is an old word frequent in many languages, its origin is difficult to explain. It has been used not only by the Balts but also by the Baltic Finns since olden times.

Latv. *kadiķis* was included in a dictionary of the 19th century: *kadiķis*, *-a* (Lith. *kadagys*) der Wachholder Ulmann 1872: 96.

There are several opinions as to the origin of Lith. *kadagys* / Latv. *kadiķis*, relative to Pruss. *kadegis* 'juniper' E 608. Some researchers treat it as a loanword from the Finnic languages, cf. Fin. *kataja*, Est. *kadak*, Liv. *kadāg*, *gadāg*, Veps *kadag*. Others think it to be a loanword from Low German, cf. *Kaddig*, *kaddik* (see LEV I 366; Sabaliauskas 1990: 226f.; PKEŽ II 65ff.). There are scholars

who treat it as a Baltic word and try to link it with Gk. κέδρος 'juniper', OSlav. *kaditi*, *kadilo* 'to incense, frankincense' (LEV 201f.; ПЯ I–K 111ff.). Jānis Endzelīns treats the forms *kadegs* and *kadeģis* recorded in Kurzeme as loanwords from the Lithuanian language (ME II 131).

The name *ērcis* and its variants *ēcis* is widespread in the north-east of Kurzeme. The origin of this word is the same as that of the noun *ērkšķis* (*-k-* > *-c-*, i.e. aphricatisation before the front vowel [see Endzelīns 1951: 181]) 'a prickly stipule or the shape of a shoot' Llvv II 507.

There are other variants too: *ēdzis* (Ēdole), *ērksis* (Ulmale), *ērkšķis* (Laža, Kuldīga), *ērķis* (Dundaga).

The variants *ērcetis*, *ērcietis*, *ērcēja* and *ērcaša*, on the basis of the data of the collection of songs *Latvju dainas*, were used in the southern part of Kurzeme.

According to the area of their use, the names with the root *ērc-*, *ēc-* can be treated as Couronisms.

Toponyms *Ērc-*, *Ērč-* containing the roots are also frequent in that area (for more about it see Hirša 1987: 76f.).

Examples from Latvian dialects: *atnes ērc, kuô krâsn isslaũcît!* 'bring some juniper twigs to clean the oven!' Alsunga (LVDA); *nᵘo ēč lûkęm pin vîːzs* 'bast-shoes were made from juniper splits' Pope (LVDA); *kas nu ēcs pa kuôk, tâc krũms* 'a juniper is not a tree, just a shrub' Venta (ALE); *ērč bĩrzes pa to pakaĺnᵘ* 'the slope of the hill is just a juniper grove' Renda (LVDA).

In some Lithuanian subdialects (particularly in the area of western Highlanders around Šiauliai) this plant is called *verbà*, e.g.: *palaužiau verbõs pušinei* 'I have brought some juniper [for a broom]' Kuktiškės (e-LKŽ); *parnešk verbõs bent vieną gražesnę šakelę* 'bring at least one nice branch of juniper' Debeikiai (e-LKŽ); *ir žiemą, ir vasarą verbà žaliuoja* 'juniper is green in winter and in summer' Balninkai (e-LKŽ).

It must have come later and its origin could be related to the custom to take a branch of juniper to the church to be consecrated on Palm Sunday. The word is related to Russ. and Bel. *verba*, *verbnaja nedelja* (LEW 1225; LKA I 165).

In some parts of the Lithuanian language area, mainly in the subdialects spoken outside the borders of Lithuania, the following loanwords have been recorded: *jalaũčis*; *jelaũčius*, *jẽlaučius*; *jedlaũčius*; *jeláuka*, *veláuka*, *vėláuka* (cf. Pol. *ja(d)łowiec*), e.g.: *jẽlaučius žiẽmų vãsarų žaliúoja* 'juniper is green in winter and summer' LzŽ 97; *jelaũčus áuga, vúogos nug jõ yrà* 'the juniper grows, its berries ripen' LzŽ 97; *jelaũcių medzỹ cià yrà: ìtai gùdziškai jelaũcius* 'there are junipers in the forest: *jalaučius* is a Belarusian word' DvŽ I 215; *kap kõšikə padãro iš jeláuku., tai mˈetùs būsta* 'a basket made of juniper serves you the whole year' ZtŽ 247; *vˈėláukə ir baznˈĩčˈoj švˈæntˈina* 'the juniper is even consecrated in church' ZtŽ 751; *mišk̃o slėny auga visas jalaũčių miškelis* 'there is a grove of junipers in the forest valley' Kučiūnai (e-LKŽ); *jo kolonijoj vieni jalaučiùkai auga* 'only junipers grow in his farmstead' Lazdijai (e-LKŽ).

Names of the Dandelion

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Saulius Ambrazas

The map and its comments are based on the answers to Question No. 81 of the Lexical Questionnaire of the ALE. In case of the Lithuanian language the answers to Question No. 103 of Part 2 of Dialectological Questionnaire No. 4 of the KFRP, and in case of the Latvian language – the material collected by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola were additionally (Ēdelmane, Ozola 2003: 273ff.).

The names of the perennial plant of the genus *Taraxacum* of the family *Asteraceae* whose feature is milky sap have been put on maps. Therefore the names, which from the derivational point of view are related to the noun Lith. *píenas* 'milk', Latv. *piẽns* are widespread mostly in the East Baltic languages. The latter is a derivative with the adjectival suffix **-no-* (cf. Skardžius I 217; Ambrazas 1993: 94).

Usually it is derived from IE **peį̆- / pǐ̆-* 'to be fat, abundant', cf. OInd. *páyas* 'milk, liquid, water', Av. *payah* 'milk', *paēman* 'mother's milk' and OInd. *pyāyate, pmavati* '(it) gushes, swells', *pī́van-*, Gk. πί(ϝ)ων 'fat', Lith. *pýti* 'soak, to be saturated (about ground); to give ot get milk', etc. (Trautmann 1923: 210; ME III 276ff.; Frenkelis 1969: 38; LEW 585; *ИЯ* 570; Sabaliauskas 1990: 50; IEW 793ff.).

However, Wojciech Smoczyński (2007: 455), apart from the discussed one, mentions another alternative trying to relate the word being discussed to another similar IE verb from which Slav. **piti* 'to drink', Gk. πῖθι 'drink', etc. have evolved. It should be remembered that one of three terms of milk in the Prussian language – *poadamynan* 'fresh milk' (E 695) – was derived from the adjective meaning 'drinkable' (PKEŽ III 298f.).

The Lithuanian and Latvian languages have one common name of the dandelion Lith. *piẽnė* (cf. also variants *píenė, pienẽ, piẽnis, pienỹs*) and Latv. *piene*. However, it includes only a small part of Lithuanian and Latvian dialects.

It is used in almost all dialects of Highlanders in Lithuania. For example: *tik usnės ir piẽnės* 'only thistles and dandelions' Daukšiai (e-LKŽ); *piẽnė prie žemės prigulusiais lapais, geltonais žiedais ant plikų liaunų rausvų stiebelių* 'leaves of dandelions are pressed close to the ground, with yellow blossoms on bare slender purplish stems' Ukmergė (e-LKŽ); *šiemet pūdyme daug piẽnių, užtat ir avys atsiganė* 'this year there are lots of dandelions in the fallow land, therefore the sheep are fat' Veliuona (e-LKŽ); *gera ganyt kiaules pūdyme, jei yra daug piẽnių prižėlusių* 'it is good for pigs to graze in the fallow if it is overgrown with dandelions' Pasvalys (e-LKŽ); *vieni pieniaĩ žydi* 'only dandelions are blooming' Rimšė (e-LKŽ); *išrauk pieniùs* 'pull out the dandelions' Rimšė (e-LKŽ).

In the Latvian language the lexeme *piene* has been recorded in some subdialects of Vidzeme, Latgale and Zemgale only, e.g.: *pìņu pỳłnc sàcvyc: ʒaĺtanài ʒaĺtànc* 'the whole yard is full of dandelions – it is yellow anywhere' Aknīste (ALE); *nu pìņu lopu cytu ràiźi vùoreį supu* 'sometimes soup was made from dandelion leaves' Kaunata (ALE); *pìenes ziêd agri povasaruôs – viīs ʒaĺtàns vìn*; *viņas nùoziêd*, *ta ceļâs tºàs pùkas – pìeņu sàklas* 'dandelions bloom early in spring – everything is yellow; after they finish blossoming those round balls of silver tufted fruits float in the wind' Sinole (ALE).

The idea promoted by Pranas Skardžius (I 73, 75) that *piẽnė*, *piẽnis* derived from the substantivised adjective should be shared. He had in mind the fact that adjectives with the attributive feature were widely made with the help of the affix **-(i)į̆o-* in the late Indo-European parent language. They began to be substantivised very early in the Baltic languages and had a great influence on the system of forming the noun, partly on the system of inflection too – they determined productivity of *-(i)į̆o-* and its constant spread (cf. Ambrazas 1992: 16ff., 2005: 130ff., 2006: 69f., 2008b: 116f. and lit.).

In the Latvian language the word *Taraxacum* most often denote *pienene*. The name *pienene* is a word of Standard Latvian and the term *Taraxacum* that is used all over Latvia. Somewhat rarer than in other places the word *pienene* is used in Kurzeme. Here the compound *cūkpiene* is more common. Examples of dialects are as follows: *mùsmãjã tak i daũ tãs piẽnenes*, *isplaûkušas i tagad*, *smukas*, *dzęĺtãnas*; *drẽbes aplipušas a piẽneņu pũkãm ùn sìena gružìm* 'there are lots of those dandelions in our house, they came into blossom and are still blooming, they are pretty, yellow; their tufts and hey stuck to our clothes' Ērģeme (ALE); *piẽnen's i nʺo pîrmìm oûgìm*, *kas ziêd*; *piẽnenem i iêkša piẽnc sũrs* 'dandelions are the first blossoming plants, dandelion sap is bitter' Idus (ALE); *ja tãs piẽnenes nebûtu*, *ta neʹkas gùovij nebûtu kùo êst* 'if there were no dandelions the cows would have nothing to eat' Kauguri (ALE); *piẽnenes pa atmataṁ aûg*, *tâ ka ʒęĺtaṅs viên, guôves a êda* 'dandelions grow in unbroken soil, everything is yellow, cows eat them too' Renda (ALE); *piẽnenim i ʒęĺtani ziêdi*, *un pêic tam pũki iẽt pa gaîs*; *cũki ruôk piẽnen sakņs, viņim tiẽ smeķigi* 'dandelion flowers

are yellow and then their round balls of tuft fly in the air; pigs root up dandelion, they like them' Svētciems (ALE); *piẽnen^{e}s nuôziêdêjuš^{a}s*, *viņ^{a}s aî pũkâm apsẽį̃ vaî vęsęl^{u} laũk^{u}* 'dandelions finish blossoming, their feathery tufts cover the whole field' Zālīte (ALE); *pîenenes zíed majá àr ʒe:ltę́níem zíedíem*; *kad lo:pu vài zíedu nûoráun*, *ta:k bòłta*, *rúu̯gta sula*; *zemę́ i:r ra:sna sa:knę* 'dandelions blossom in May with yellow flowers; if you pick a leaf or a blossom, white bitter sap starts running; their thick root is in the ground' Lazdona (ALE); *pìenenes ziêd povasaruôs ʒaĺtanìem ziêdìem*; *nùo pìenenę̀m* [govīm] *ʒaĺtàns pìens tìkùot* 'dandelions bloom in spring with yellow flowers; dandelions make milk yellower' Sinole (ALE); *pìnenèi garas lopas*; *pìnene ìr nazuôle*; *visâs molâs zîd pìnenes – ʒaĺtàns* 'dandelion leaf is long; the dandelion is a weed; dandelions bloom everywhere – everything is yellow' Stāmeriena (ALE); *kod pìnẹnes suôk zîdiêt*, *tod vuss làuks ʒaĺtàns*; *bites vàc pìneņu zîdûs madu* 'when dandelions start to blossom all the field becomes yellow; bees gather dandelion honey' Ziemeris (ALE); *sastopamas visur – ceļmalās*, *laukos*, *pļavās*; *saulainā maija dienā*, *kad atveras pieneņu ziedi*, *viss lauks pārklāts ar mazām saulītēm*; *pieneņu uzlējumu lieto ēstgribas veicināšanai*; *jaunās pieneņu lapas lieto salātiem* '[dandelions] are found everywhere – along the roadsides, in the fields, meadows; on a sunny May day when dandelion blossoms open, the entire field is covered with small suns; dandelion cordial is used to increase one's appetite; fresh leaves are used for salad' Aiviekste (Apv).

This is the *nomina qualitativa* of the Latvian productive suffix *-ene*, which is widely used to form the names of plants (see Endzelīns 1951: 298).

The diminutive form *pienenīte* has been recorded in some subdialects in Vidzeme and Zemgale, e.g.: *piẽnenit priêkš aknām* [lieto] 'dandelions are used to treat the liver' Lode (Apv).

The names *pienele* and *pienelis* that are found in a compact area in the subdialects of north-western Vidzeme can be of diminutive origin. Diminutives with the suffix **-eli̯o-* (derived from the diminutive **-l-*) were made not only in the Lithuanian language but also in some Latvian dialects (cf. Rūķe-Draviņa 1959: 245ff.).

Examples in dialects are as follows: *gušn̦s*, *piẽneĺs rave loũka*; *grũt izravet*; *sakn̦s ķęburaî*, *žuburaî*, *ʒiiļ* 'thistles and dandelions used to be pulled out; its hard to weed; their roots are branched out, deep' Dunte (ALE); *piẽneĺs ziêž a:gẹ̄ pavasari uî vę̀l rudeni*; *kaziņeî griêž piẽneĺs* 'dandelions blossom early in spring and the in autumn; dandelions are cut for the goat' Vainiži (ALE).

It is only in Vainiži that the form *piẽndele* (*piẽndeĺ*) has been recorded.

Attention should be paid to the fact that **-ini̯o-* adjectives turn into the *nomina qualitativa* very often in the Lithuanian language (cf. Ambrazas 2000: 145ff.), and in the Latvian language this happens much rarer and in some parts of dialects only (cf. Endzelīns 1951: 312f.; Reķēna 1995: 96). The name *pienine* found in Latgale is made with the help of a similar suffixes derived from *-no-* whose basis is the substantivised adjective *pieninis* 'milky': *pìņiņi kaî pùorlaûž, pîn̂c istak* 'when a dandelion is broken sap runs out' Asūne (ALE); *kot nùlaûš pìņiņi*, *nu kuôta tak bòlc*, *ryûkc pîn̂c* 'when a dandelion is broken white bitter sap runs out of its stem' Izvalta (ALE); *ka nàizràun pìńiń̀i àr vysu sakńi*, *ʒàn deviņỳs goĺ́vys vîtá* 'if a dandelion is not pulled out with its whole root nine heads grow in its place' Līvāni (ALE); *pìńiń́iś taîdys ķeî sàuĺ́eît́iś* 'dandelions are like suns' Makašēni (ALE); *vîeś pa t́èirumu nosòi̯ pìńiņu sàklys* 'the wind carries dandelion seed across the field' Nautrēni (Apv); *kot pìńiń́is zît́*, *to vysys pļavys kaî àr zàltu nùbàrtys* 'when dandelions are blooming all meadows look as though covered with gold' Višķi (ALE).

The form *piẽnine* formed with the ending *-ine* has been recorded in Rūjiena. The form *pieniene* has been recorded in Bērzgale (*pìńiņa zít́ ʒaĺtoń̀im zît́deń̀im* 'dandelions blossom with yellow flowers' ALE), but in Džūkste – *pienîte* (*cũkas rakâs kâdu piẽnîti*, *kâdu saknîti* 'pigs nuzzle for some small dandelion, some small root' Apv).

Another name *pieninīca* sporadically found in Latgale (Pilda) has the Slavonic suffix *-inīca* (about it see p. 435): *pìńiń́eîcu pa dùorzu pìaûćć* 'the garden is full of dandelions' Pilda (Apv).

Compounds whose basis is the name of an animal *cūka* (Lith. *kiaulė*) and liquid *piens* (Lith. *pienas*) form a large group of names. These names are used in a compact area in the subdialects of western Lithuania and Kurzeme.

The compound *kiaũlpienė* (cf. variants *kiaulĩpienė*, *kiaũpienė, kiaĺ̃pienė*), which is the norm of standard language is most common in the Lithuanian language. The first component *kiaũlė* 'pig' (about its origin see p. 448), apart from the pejorative meaning, can mean the purpose of the plant because dandelions is good early fodder for small livestock, cf. *gysiu kiaules ant dirvono, tenai tiek daug kiaulpienių* 'I'll drive pigs to unbroken soil, there are so many dandelions there' Baisogala (Gritėnienė 2006: 110).

Examples of dialects are as follows: *kiti kiaũlpienes vieto salotų valgo* 'others eat dandelions instead of salad' Viduklė (e-LKŽ); *tokias minkštas kiaũpienes ir žąsims gal duoti* 'such tender dandelions can be fed to geese' Salantai (e-LKŽ); *k̂aũpi· n̂u̯ pu̇· kũ· pri̯si̯víeli̯ i̯ plá·ukus* 'dandelion tufts get stuck in the hair' Dirvonėnai DšŽ 134; *kã·p k̂ãũpî· nę[s] žî·d / pu·k̂ọ̀kâ· lã·ksta* 'when dandelions are blooming tufts are flying' the western part of the environs of Pavandenė DšŽ 134.

Compound names of the dandelion whose first component has the form of the case are often found, e.g.: *kiaũliapienė*, *kiauliapiẽnė*, *kiauliãpienė*; *kiaulãpienė*, *kiaũlapienė*. Examples of dialects: *gyvuliai kiaũliapienes mėgsta – nieko, kad karčios* 'livestock likes dandelions – they don't mind their being bitter' Nemunaitis (e-LKŽ); *kiauliapiẽnės auga visuose patvoriuose* 'dandelions grow along all fences' Linkuva (e-LKŽ).

The name *kiaũlpienis* made from the compound *kiaulpienė* made with the derivational inflexion *-is* has been recorded in *Lietuviškas botanikos žodynas* (The Lithuanian Dictionary of Botany) (LBŽ 342).

In separate subdialects of the Lithuanian language such word combinations as *kiaũlių piẽnės*, *kiaulìnė piẽnė* are used to name the dandelion. The first component of the word combination is either the genitive case of the noun *kiaulė* or the derivative with the suffix *-in-*, and the second component is the noun *pienė*.

Names of similar formation are found in Latvian dialects too: *cūkpiene*, *cūkpienis* (Kurzeme), *cūkupiene* (Kurzeme, Zemgale), *cūkupienis* (Nīca), *cūku piene* (Latgalian subdialects of Vidzeme, Latgale).

The first component of these compounds is *cūka* 'pig'. Its origin is not quite clear. However, attempts are made to compare it to Latv. *suķis,* also NPers. *xūk*, OE *sugu*, Lat. *sucula*, Cymr. *hucc* (ME I 398). They are remakes of the old IE name of the pig **sŭ̆-*, cf. Av. *hū-*, Gk. σῦς, Lat. *sūs*, OInd. *sýr*, etc. (for more about it see Specht 1944: 123; IEW 1038f.; Benveniste 1970: 27ff.; ИЯ 393).

The *e*-stem form *cūkpiene* has been recorded in a large area in Kurzeme: *cũkpiẽns ziêd ʒęltẹnim̂ ziêdim̂* 'dandelions blossom with yellow flowers' Alsunga (ALE); *tâde mãl zeme kâdreĩz aûg tâʒ cũkpiẽns*;

lâbs jaų vîņs naų, tâ̆pat, ka viš nezâl 'in this clayey soil those dandelions sometimes grow; they are not good, like all weeds' Īvande (Apv); *miêžuôs saaûgušas cũkpiẽnes* 'barley is full of dandelions' Kalēti (Apv); *cũkâm gaŕšuô cũkpiẽnes*, *viŕ^{a}za*, *gušņu saknes*; *pavasarī aka va saràut cũkpiẽnes* 'pigs like dandelions, starwort, thistle roots; in spring one can pick dandelions instead of them' Kursīši (Apv); *cũkpiẽnes ệd salatuôs*, *lapiņs salaûž*, *sĩpuôlluõks klât*, *bišķit lện etiķ ûdeń*; *cũkpiẽņiḿ piẽns nejaûki rûkc* 'dandelions are eaten in salads, leaves are put, a little vinegar water; dandelion juice is very bitter' Renda (ALE); *cũkpìnẽ̃tes puõgaļiņa bitẽm laba*; *pavasarĩ nùo lapãm tàisa salãtus* 'dandelions are very good for bees; in spring salad is made from the leaves' Lutriņi (Apv). The *e*-stem form *cùkpìene* is also mentioned in Vidzeme (Krape).

The variant with the unabridged genitive form is found in Zemgale, Kurzeme and Latgale, e.g.: *iêt zemes pa gaîsu*, *kâ vepris ruôk cũkupiẽnes gŗãų̆mãlê* 'when a hog digs dandelions along the ditch earth flies in all directions' Džūkste (ALE); [salātos] *mẽs liêkaḿ jaûnas cũkupiẽņu lapiņ^{a}s* 'young dandelion leaves are put [into salads]' Nīca (ALE); *eku mỳusu gańeîbâ ńŗkùo cyta naų, b'ìdnys cỳukupĩńiś* 'well, in our pasture there is nothing else but dandelions' Varakļāni (ALE).

The *i̯o* stem form *cũkpienis* has been recorded in a large territory in Kurzeme: *cũkpiẽņ – doũʒgadig lakstoûg*; *rẹ̄snaks saķẹns treknę zemę oûgšẹm*; *saķẹns izruôk setẹm̃brę, oktõbrę*; *ãtẹr nomazgę oũkstę ûddńę*; *vĩtan vẽsẹ viêtę, lĩʒ nẹnãk piẽns*; *izliêk plâ:n žâ:u̯t siĺtę iš̄pę*; *nožûjš, kad lûst*; *5 g saķẹn diẽnę priêkš eîšen pret sklerõz un lẹ izdaļęs holasterins*; *tẽj jẹm 1 ệdam kart saķẹns uz 1 glãz vãreš ûdiņ, ʒeẹ̄ ½ glãz priêkš eîšẹn pret ʒẹl̂tnę kaĩt, žuĺcakminẹm, tûsk, urĩnpûšẹļ, niẽr vaĩn*; *ârig svaîg sûl pret ac̄ slimẹb, kãrpam, pinnẹm*; *joûns lap̄s un saķẹns pa sâltẹm pret mazas̄nẹb, noguram*; *epriêkš 30 minũc lap̄s nomêrcę oũkstę ûd'nę* 'the dandelion is a perennial grass plant; roots are thicker of those dandelions, which grow in richer soil; roots are dug out in September, October; they are washed with cold water quickly; are dried in a cold place until sap stops running; a thin layer of them is left to dry in the room; they are dry when they start to break; as many as five grams of roots are taken every day before the meals for sclerosis and to remove cholesterol; to make tea one spoonful of roots is taken per a glass of boiling water; half a glass is taken before the meals for jaundice, gallstones, dropsy, the bladder, kidney diseases; fresh juices are for eye diseases, warts, pimples; young leaves and roots are used in salads for anaemia and tiredness; prior to that the leaves are soaked in cold water for 30 minutes' Dundaga (Apv); *cũkpiẽņs pa vas̄aŕs sâkuḿ uñ pavasaŕ mẽs duôd luõpiḿ*; *guôų̆s vîņs ệd tapat, bet cũkam i jàsakape* 'at the beginning of summer and in spring dandelions are given to livestock; cows like them, and it is necessary to chop them for pigs' Lauciene (Apv).

Apart from Kurzeme the *i̯o*-stem form *cūkpienis* has been recorded in Vainiži.

The name with the shortened root syllable of the first part of the compound *cukpiene*, *cukpienis* has been recorded in Livonian subdialects of Kurzeme, which is related to the fact that the first component of the compound was unstressed in these subdiaqlects (Rudzīte 1993: 251).

The word combination *cūku piene* (*còuku pìnẹ*) was found in Susēja, but *cūku pienis* (*cyuku pìńi*) was recorded in Gaigalava. The word combination *cūku piene* is usually found in Zemgale, e.g.: *cũku piẽnẽm liẽlâ ziêdêšana âbeļziêdu laĩkâ* 'dandelions are blooming when apple trees are in blossom' Džūkste (Apv); *cùku pìenes àr nostàm nese nùo tìruma – t^{o}âdas tiêvàm*, *garàm lopàm bi̯ị* 'they carried dandelions in bundles from the ploughed field – [dandelions] have such thin, long leaves' Sinole (ALE).

The name *cūkpienene* has been recorded in some subdialects: *cũkpiẽnenes ệd luõpi*; *cũkâm duô* 'cattle eat dandelions; they are given to pigs' Nīca (Apv); *joûns meîts no cũkpiẽnenem nuôpiñ vaînadziñ* 'young girls make wreaths from dandelions' Naukšēni (Apv).

The variant with the shortened root vowel of the first part of the compound is found in Ance (*cukpiẽnens*) and in Panemune (*cukpiênenes*). In some dialects of Vidzeme and Zemgale, e.g.: in Ļaudona, Stāmeriena and Gārsene, the word combination *cūku pienene* is found.

The name *lielā piene* 'the large dandelion' is sporadically used in the Latgalian subdialects of Vidzeme. Examples of dialects: *lìelàm pìenẹ̀m ìr stùobri k^{o}â zìmuļi rasni*, *sàklas vẹ̀i̯s nas pa gàisu* 'stems of dandelions are as thick as pencils, seeds are carried by the wind in the air' Sinole (ALE). Its first component is the adjective *liẽls* 'large'.

This is, like Lith. *leĩlas* 'slender, slim, thin' (perhaps Pruss. *lailīsnan* 'torture' should also be mentioned here III 69_{11}) an adjective with the suffix **-lo-* related to the old *-no-* derivative Lith. *leĩnas* 'slender, thin, flexible, nimble, pliant' (of the same formation as MIr. *lían* 'gentle, soft', OIc. *linr* 'gentle, soft, weak') and Gk. χειρός 'lean, pails, delicate' with the suffix **-ro-* (cf. Otrębski 1939: 76; IEW 661f.; LEW 329f.; ПЯ L 24ff., 287, 297), made either from **lĕ- / lī-* 'pour, putty' (PKEŽ III 23, 341ff.) or from **lei-* 'disappear' (IEW 661f.).

It should be noted that such a change in suffixes **-lo-, *-no-, *-ro-* is a very old phenomenon dating back to the IE parent language (cf. Benveniste 1935; Fraenkel 1938: 25ff.; Specht 1944; Burrow 1955: 126ff., 146ff.; Иванов 1965; Buder 1975; Откупщиков 2001: 276ff.; Ambrazas 2008b: 111).

It is true that the above-mentioned adjectives are related to Lith. *líe-sas, lái-bas* of a different formation (LEW 329ff.).

One or another rare name of the dandelion can be found in Lithuanian dialects. Some of them are of similar semantics as *kiaũlpienė* (cf. Gritėnienė 2006: 135): *pienžolė* 'milk grass' (Josvainiai; concerning the second component *žolẽ* of the compound see p. 433), *baltpiẽnė* 'white dandelion' (Linkmenys; concerning the origin of the first component *báltas* see p. 444; the analogous word combination *baltā pienene* has been recorded in one of High Latvian central subdialects – Kalncempji: *bòltù pìneņu lopas iêda paveserî solatûs àr krìejumu* 'leaves of the white dandelions are eaten in salad with sour cream in spring' [Apv]), *karvãpienė* 'cow dandelions' (Skirsnemunė; e.g.: *kai karvãpienės žydi, karvės duoda daugiau pieno* 'when dandelions blossom cows give more milk' Kelmė, see Gritėnienė 2006: 135).

The word *karvažolė – Kuhbluhme* has been mentioned in the historical writings since the 17th century translated *karwʒoles* (Lex 248).

The word *kárvažolė* has the meaning 'the kingcup (*Caltha palustris*)' in the Dictionary of Kristijonas G. Milkus of the 18th century and in some later dictionaries (cf. Gritėnienė 2006: 81). The noun *kárvė* is the first component of the latter two compounds. First of all this relates to Slav. **korva* 'cow', Pruss. *carwis* 'bull' E 572, perhaps also to Alb. *ka* 'bullock, bull', and further to Pruss. *sirwis* 'roe-deer', Cymr. *carw*, Lat. *cerwus* 'deer' and Gk. κερα(ϝ)ός 'horned'. This is an old substantivised adjective with the suffix **-u̯o-* made from IE **k'r- / k'er-* 'power; horn' (for more about it see Ambrazas 2010b and lit.).

Names of dandelions with the root *sviest-* are found in a small compact area in north-eastern Vidzeme: *svîstẹnẹ* in Liepna, Mālupe, *sviêstene* in Jaunroze, Mārkalne, Pededze, Trikāta, *sviêstenîte* in Jaunlaicene. The noun *sviests* forms the basis of the name.

The derivative *karčiuškà* recorded in Antazavė defines the taste of dandelion juice. It is made with the help of the Slavonic suffix *-(i)uška* (about its origin see Ambrazas 2000: 112 and lit.) from the adjective *kartùs* 'bitter'. This is a derivative with the ending *-us,* which is widespread in the Lithuanian language (about it see Ambrazas 2008b: 108f. and lit.) from the verb *kir̃sti* (*ker̃ta*) (cf. Būga II 246; LEW 258f.; Smoczyński 2007: 260). And the latter has evolved from a very old and widely branched IE **(s)ker* 'to cut' (see IEW 938ff.; Jēgers 1966a; Откупщиков 1967).

The name of the dandelion *sīvene* is found in Ēdelmane's material from Labrags. This is a derivative with the suffix *-en-* from the adjective *sīvs* 'bitter'.

Those names of dandelions, which reflect folk medicine, form a separate group. Since olden times dandelion root-water was used to treat eczemas, furuncles, pimples. Therefore the names originated from the noun *šãšas* (scab) (cf. Gritėnienė 2006: 109f.), most probably made from the extinct verb **šaš*, cf. Latv. *sass* 'unripe', *sasi* 'small boils', Lith. *šàšti*, *šìšti* 'scab' (ME III 744f.; LEW 966; Smoczyński 2007: 625).

The name *šašùkas* with the diminutive suffix *-ukas* is found in the subdialects of the environs of Panevėžys, Deltuva, Joniškis, Pasvalys, Pumpėnai: *kai buvom maži, iš šašùkų vainikus pynėm, o dabar žąsim raunam* 'when we were small we made wreaths from dandelions, and now we pull them for geese' Pasvalys (e-LKŽ).

The following names of dandelions *pìktašašis*, *pìktšašis*, *pìktošašiai* have been recorded in north-eastern and east Lithuania (Biržai, Panevėžys, Vilnius area, Kupiškis, Subačius, Vabalninkas, Joniškis, Jonikaičiai, Medikiniai, Šeduva). Examples of dialects: *Nedideli tokie geltonai žydi. Vaistai nuo šašų. Seniau gi būdavo visokiais spuogais užsikrėtę, būdavo, kaip ir pūliuoja, tai piktašašį nuskina, patepa ir viskas* [pranyksta spuogai] 'small and bloom with yellow flowers; medicine for scabs; earlier people had pimples, sometimes they festered, then a dandelion was plucked, applied and that was all [pimples disappeared]' Panemunėlis, see Gritėnienė 2006: 110.

The first component of this compound is the adjective *pìktas* 'angry', which corresponds to Latv. *pikts*; this is a derivative with the suffix **-to-* from the verb **peik-*, cf. Lith. *pýkti, peĩkti,* Latv. *pîkt* 'to be angry', *peĩkt* 'to become spoilt, to get pampered', Pruss. *paikemmai* 'we cheat, lure', Gott. *bi-faihon* 'to cheat', *faih* 'deception, fraud' and other Germanic words related to them, perhaps also OInd. *píśunaḥ* 'slanderer' (ME III 213; LEW 525, 563, 589; IEW 795; Stang 1972: 40; Sabaliauskas 1990: 175; PKEŽ III 210ff.; Smoczyński 2007: 446, 457). Examples of dialects: *pìktašašių negraibykit: rankos bus karčios* 'do not touch dandelions: the hands will be bitter' Subačius (e-LKŽ); *iš pìktašašių bitės ima medų* 'bees gather honey from dandelions' Ėriškiai (e-LKŽ); *nebėr lietaus, net pìktašašių lapai suglebę* 'there is no rain, even dandelion leaves are limp' Salamiestis (e-LKŽ); *nuraškei pìktašašį – bėga toks pienas* 'when you pluck a dandelion – sap runs out of it' Vabalninkas (e-LKŽ).

The name *šašavalk̃is* is found in the dialects of Panevėžys, Miežiškiai, Biržai, Saločiai, Daujėnai, Subačius, Karsakiškis, Kupiškis: *dobilai šašavalk̃iais išėjo – geltona išvien* 'dandelions choked clovers – it is yellow all over' Miežiškiai (e-LKŽ); *nepink vainiko iš šašavalk̃ių: kai ant galvos užsidėsi – piktšašių atsiras* 'do not make a wreath from dandelions; when you put it on your head scabs will appear' Biržai (e-LKŽ).

The second component of the compound is derived from the verb **u̯elk-*, cf. Lith. *vilk̃ti* (*velk̃a*), Latv. *vìlkt* (*vę̀lku*), Slav.**velkti* 'to drag', Av. *varək-* 'to drag, to pull', Gk. ἄ(ϝ)οχξ, Lat. *sulcus* 'furrow', Alb. *helk* 'I pull, tear out', Arm. *hely* 'to carry slowly' (Trautmann 1923: 349f.; IEW 1145; LEW 1253; Smoczyński 2007: 753f.); this, in its turn, most likely originated from even older IE **u̯el-* 'to tear, to wound, to kill' (cf. *ИЯ* 492, Footnote 1), from here Lith. *vėlẽ*; besides, cf. also the old IE word *vilk̃as*.

Apart from these the derivative *šašūnas* with the suffix *-ūnas* is mentioned in the Lithuanian Dictionary of Botany (LBŽ 342).

Dandelion roots are used against insomnia (Gritėnienė 2006: 110). This is reflected in the names of this plant made from the verb *snáusti* 'to nap' (*snáudžia*, *snáudė*), which corresponds to Latv. *snaũst* (*snaũžu*, *snaũdu*) and most likely is an innovation of the East Baltic Languages because the attempts to relate it to Gk. νυστάζω 'I sleep, I am sleepy; negligent, untidy' (cf. Schulze 1966: 376; ME III 973f.; LEW 852f. and lit.) raise doubts (Smoczyński 2007: 580f.).

The names *snaudãlis*, *snaudãlė* are found on south-eastern Lithuania (in Marijampolė, Daukšiai, Pauliai): *vaikai snaudaliùs pusto – gražu, kaip pūkai lekia* 'children blow dandelions – it is nice when tufts fly' Daukšiai (e-LKŽ).

This derivative made with the help of the suffix *-alis* (*-ė*) (derived from the adjectival affix **-lo-*) is usually the name of the agent (cf. Ambrazas 1993: 120) but sometimes denotes other plants too (*snaudãlis* – 'yellow everlasting (*Helichrysum arenarium*)'; 'meadow pasque flower (*Pulsatilla prateusis*)', 'Eastern pasque-flower (*Pulsatilla patens*)'; *snaudãlė* 'milk gowan (*Leotundas*)'; is another field plant of the aster family'; 'cuckoo flower (*Coronaria flos-cuculi*)'; 'cat's-foot (*Antennaria dioica*)'; 'devil's-bit scabious (*Succisa pratensis*)' (e-LKŽ).

The names *snaũdė*, *snùdė*, *snũdė* are found in some other subdialects (in Alytus, Marijampolė, Švenčionys, Trakai, Birštonas, Joniškis): *kap išgysi kiaules, tai neskink daug snùdžių, ba ir snausi per visus metus* 'when you drive pigs do not pluck many dandelions because you will feel drowsy all the year round' Ūdrija (Gritėnienė 2006: 110); *pievose pas mus daug snaũdžių* 'there are many dandelions in our meadows' Trakai (e-LKŽ).

These names with the derivational inflextion *-ė* might be derived from concretised names of actions, cf. *snaudà, snaũdas*; *snudà*, *snùdas* 'doze' (e-LKŽ); *snaũdė*, like *snaudãlis*, *snaudãlė*, also other plants: 'yellow eveerlastings (*Helichrysium arenarium*)'; 'Alpine cat's-foot (*Antennaria dioica*)' (e-LKŽ).

As to the appearance of a fruit of the dandelion made from silver tufts (cf. Gritėnienė 2006: 110), some names of the plant is based on the old Slavism *pũkas* (cf. OBel. *nyxъ*). Such names were recorded in the writings of the 16th century already (cf. Būga II 364f.; Skardžius IV 240; LEW 664; Smoczyński 2007: 487): *pūkẽnė* (Alksnėnai, Zarasai; with the suffix *-enė*), *pūkùčiai* (Šiūlėnai; with the suffix *-utis*). Apart from these names, the derivative *pūkis* with the ending *-is* mentioned in the Lithuanian Dictionary of Botany (LBŽ 342).

The word *gegėlas* has been recorded in Tauragnai like a similar name of the field horsetail (*Equisetum arvense*) used in the same subdialect *gegẽlis* (e-LKŽ; Gritėnienė 2006: 38) most likely formed with the help of the suffix derived from the adjectival affix **-lo-* from *gẽgė* 'cuckoo'. And this one is a retrograde derivative (cf. Skardžius I 21f.) from the older *gegužẽ*, which has equivalents in other Baltic (Latv. *dzeguze*, Pruss. *geguze* E 731) and perhaps Slavonic languages (ORuss. *жегъзуля*, Pol. *gżegżółka,* etc., see Trautmann 1923: 81; LEW 142f.; *ПЯ* E-H 189f.; PKEŽ I 337; Sabaliauskas 1990: 117) if this in not a loanword from the Baltic languages into the Slavonic languages (see Prinz 1966).

According to Vytautas Mažiulis (PKEŽ I 337f.), the derivative with the suffix *-*uź*- (cf. also Ambrazas 2000: 98) Lith. *gegužė̃* and its relatives are from the onomatopoeia **ge-gŭ*).

The name *dvylikìnė* found in Mielagėnai is made with the help of the adjectival suffix -*inis* (-*ė*) from the numeral *dvýlika* (twelve). The latter, in its turn, is a compound. The first component *dvý*- perhaps originated from the older **dvei*- (cf. OCS *dъvě*, ORuss. *dvē*) and later changed due to the influence of *trýlika*. And the second component, as the forms used in the old writings *antras liekas* 'the twelfth' shows once was the adjective *liekas* 'extra' corresponding to Latv. *lieks* 'extra' (for more about it see Mažiulis 1957: 40ff.). This is a derivative with the ending *-*o*- from IE verb *leik*^{u}-, cf. Lith. *lìkti* (*líeka*), Latv. *likt* (*líeku*) 'to place, to build', Pruss. *polīnka* 'stays', Goth. *leihvan* to lend', Lat. *linguo*, Gk. χείπω 'I leave', OInd. *riṇákti* 'it remains', etc. (Trautmann 1923: 145f.; LEW 372f.; IEW 669f.; ПЯ L 22ff.; Sabaliauskas 1990: 92; PKEŽ III 318; Smoczyński 2007: 355f.).

Names of the Nettle

Rima Bakšienė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

The map is based on Map No. 94 of LKA I and comments, answers to Question No. 63 of Antanas Salys' *Apklausas* (Questionnaire) 1, the investigation carried out by Aurelija Gritėnienė (2006), answers to Question No. 401 of the Programme for Data Collection for LVDA, as well as the Collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003: 237ff.).

The perennial stinging nettle (*Urtica dioica*) and the annual nettle (*Urtica urens*) grow in Lithuania and Latvia. Based on the dialectal material the supposition can be made that the white nettle is often called the white deadnettle (*Lamium album*) (Latv. *baltā panātre*) in the Latvian language.

The map represents the generalised isolexes of the word for the nettle (*Urtica*).

Common words for this plant in the Lithuanian and Latvian languages have the root *notr- / nātr-*.

The word *nātre* is common in all dialects in the Latvian language. This is a word of Standard Latvian. Many phonetic and morphological variants of this word are used in the dialects of the Latvian language.

In the subdialects of the central dialect *nātre* are usually used, e.g.: *tava dzẹ̀dra valuôdiņa kâ nâtrîte dzệldinâja* 'your bitter words stung like a nettle flower' Medze (LVDA); *iekš nâtrem vajag sutẹnâtiês, kad ir rematisms* 'it is necessary to steam in nettles when you suffer from rheumatism' Nītaure (LVDA); *nâtres saʒêla tikpat kâ zaĵktis* 'nettles stung like a grass snake' Pampāli (LVDA).

Different phonetic variants of the lexeme *nātre* are spread in subdialects.

The variant *nâtṛ* is used in Livonian subdialects of Vidzeme (Aloja, Limbaži, Rozēni, Stiene, Umurga, Vitrupe and others), several other variants have been recorded in Livonian subdialects of Kurzeme (Ance, Dundaga, Piltene, Pūre, Spāre, Užava and others): *nâtaŕ, nâtẹŕ* (Dundaga), *nâter* (Strazde, Užava), *nâtiṛ* (Užava), *nâtur* (Zūras), e.g.: *nâtaŕs dzilaṅ* 'nettles sting' Dundaga (LVDA); *svệtas nâtṛs stiprak kuôž ka tãs liẽlas* 'holy 'bitter' nettles sting more painfully than those large ones' Ģeri (LVDA); *liẽles nâtᵉrs un sîkes nâtᵉrs* 'large nettles and bitter nettles' Pope (LVDA); *es i pêrs kãjs a nâtrem* 'I beat my legs with nettles' Rozēni (LVDA); *nâtur*; *ta ka nâtrẹs eskrẽi̯* 'nettle; fell into it like into nettles' Zūras (LVDA).

The following phonetic variants are used in the High Latvian dialect: *nóatre, nótrẹ, nuótrẹ* (mainly in Selonian subdialects), *nuôtŕä* (mostly in central and easten Latgalian subdialects), *nuôtrẹ* (in north western Latgalian subdialects), e.g.: *nuôtriś aûg źeḑiņa molâ* 'nettles grow by the fence' Bērzpils (LVDA); *nuôtres ìr divejuôdas – vinas ìr dzệlzs nuôtres, utras – porastuôs* 'there are two kinds of nettles – some are *iron*[1] nettles, others are ordinary' Pededze (LVDA); *nuôtriś ìr uôrys-kùos i prostùos* 'nettles are "bitter" wild and ordinary' Tilža (LVDA); *ka ài nuôtriêm izaperâs pì:rtiê, to dak kuô guniê* 'if you beat yourself with nettles in a bath house you burn like in a fire' Viļaka (LVDA).

The form *nātra* with the *ā* stem is used in all dialects. It is common in compact areas of central Zemgalian subdialects (around Bauska, Eleja, Iecava, Naudīte, Sesava, Strutele, Vecsvirlauka, Vilce), central subdialects of Vidzeme (around Ērģeme, Krimulda, Lielvārde, Smiltene, Ranka, Rencēni), it has also been recorded in Livonian subdialects of Vidzeme (around Aloja, Limbaži, Salaca, Svētciems, Vainiži) and in Latgalian subdialects of High Latvian around Alūksne (Alsviķi, Anna, Beļava, Ilzene, Jaunlaicene, Jaunroze, Kalncempji, Litene, Mālupe and others). The form with the *ā* stem is found in some places in Kurzeme (Aizupe, Dundaga, Dunalka, Īvande, Kalēti, Laidze, Pērkuone, Piltene, Saka, Snēpele, Stende, Ulmale, Užava). It has also been recorded in some Latgalian subdialects (Auleja, Ezernieki, Kārsava, Kaunata, Krāslava, Mērdzene, Nirza, Rēzna and others). For example: *ìelàs nâtras sàuc pàr dzèlžu nátràm* 'the large nettles are called *iron* nettles' Brukna (LVDA); *kuŕ meîtas bi̯ị̄ mãjâs, tuŕ puķes ziêdeja, kuŕ puĩši – tuŕ nâtras* 'where there were girls in the house flowers bloomed there, where there were fellows there were nettles there' Iecava (LVDA); *ìkrita nuôtrâs* 'fall into the nettles' Jaunlaicene (LVDA); *viņaṁ mêl aš ka nâtṛ* 'his tongue stings like nettles' Limbaži (LVDA); *pùiši àr nuôtrâm sadzêla maîtas* 'lads stung young girls with nettles' Mālupe (LVDA); *tãs liẽlãs i svệtãs nâtr^{a}s, tãm nevàr pìeduŕtiês* 'those large ones are holy nettles, they mustn't be touched' Pabaži (LVDA); *sènči vàrĩš^{i} nâtr^{u} zup^{u}* 'old people used to make nettle soup' Valka (LVDA); *nuôtrys dyžan osys* 'nettles are very painful' Zvirgzdene (LVDA).

1 It is not clear which kind of nettles is referred to here.

The masc. form *nâtrs* of the *o* stem has been recorded in Livonian subdialects of Vidzeme and Kurzeme (Svētciems, Tūja, Ugāle, Upesgrīva, Usma, Zūras), e.g.: *viš mâls a nâtrim pilˉ* 'all edges are full of nettles' Ugāle (LVDA); *nâtri tok i trîs zoŕt, dzeĺznâtri, liẽleļ̂ nâtri un baĺ̃teļ̂ nâtri, kas nekuôž*; *garaļ̂s nâtr̦s duôd guôvim pavasari, ta duô puĺ̂k piẽn un ir biês* (-zs) *kreîms* 'there are three kinds of nettles: *iron* 'bitter' nettles, large nettles and white dead nettles, which do not sting; large nettles are given to cows in spring, then they give more milk and sour cream is thicker' Svētciems (LVDA).

The masc. form of the *i̯o* stem *nātris* has been recorded in the south of Kurzeme (Apriķi).

Variants with palatalised *ņ – ņātre* and *ņātra* form a wide area in the Selonian subdialects of Vidzeme (around Madona, Pļaviņas, Krustpils), Selonian subdialects of Zemgale (around Viesīte, Aknīste, Ilūkste), as well as in the southern and south-eastern parts of Latgale (around Aglona, Višķi, Kalupe, Līksna). The form with the *a* stem *ņātra* is more common.

In the Selonian subdialects of Zemgale *ņátr*^{a}, *ņuótrę* are sometimes found, *ņä̋*^{e}*trę, ņȍ*^{e}*tŕę* and others have been recorded in the Selonian subdialects of Vidzeme, *ņuotre*, *ņ*^{o}*âtra, ņuôtra* – in Latgalian subdialects of Vidzeme, and *ņuôtra*, *ņuôtŕä*, *ņuôtŕę* are found in Latgalian subdialects.

For example, the form of the *ē* stem *ņātre*: *àr ņuôtŕiś tràukus dyžàn lab*^{i} *mozguôt́* 'nettles are good for washing up' Asūne (LVDA); *ņuótrę̂s aúg kàrtupús* 'potatoes grow in nettles' Bebrene (LVDA); *ņótres ģaĺda* 'nettles sting' Birži (LVDA); *vỳ:ˊs pogoĺms o ņä̋*^{e}*trę́m àisáućś* 'the entire yard is overgrown with nettles' Bebri (LVDA); *gèr zedeņíem ņä̋*^{e}*tŕu lârùms* 'there is plenty of nettles along the fence' Mārciena (LVDA); *ņȍ*^{e}*tŕę́m sma:gi stỳ:ˊpr*^{å} *tì škíedr*^{å} 'nettle fibre is very strong' Mētriena (LVDA); *cyti ņuôtŕiś vaŕd* 'others boil nettles' Višķi (LVDA); *skó:túos, kó:ķę́ni pîerodušíes ņä̋*^{e}*trę́s* 'the cat had kittens in the nettles' Vējava (LVDA).

Examples of dialects with the form of the *ā* stem *ņātra*: *ņátr*^{a}*, tà kuóž, tę̨ic, ka ņátràis å:s*^{i} *zùob*^{i} 'the nettle, it stings, they say that nettles have sharp teeth' Daudzese; *vacî ņuôtrys jam da pìerfâi* 'old people take nettles to the bath house' Naujene; *ņuôtras sadziêla rùokas* 'nettles stung my hands' Stāmeriena (LVDA); *ira lìelàs ņ*^{o}*âtras, zilàs, bòltàs ņ*^{o}*àtras* 'there are large nettles, blue "bitter", white-blossomed nettles' Sinole (LVDA); *ņắtras visàs sàtmalàs* 'there are nettles along all fences' Vārnava.

ME II 702 word *ņātra* has been recorded in the south-western part of Kurzeme (Dunika).

The variant *nātrena* has been recorded in Kurzeme subdialects: *nâtreń*; *viš iêskrê nâtrenâs* 'he fell into nettles' Jūrkalne (LVDA) and *nâ:trę̂ń* Vandzene. This word has been recorded in Strazde (Ēdelmane, Ozola 2003: 238).

Forms with both *ē* stem and *ā* stem are recorded in old Latvian writings.

The word *nātre* is presented in the dictionaries of the 17th–19th century: Neſſel / *Nahtre* Lettus 1638: 132; *Nahtre*, ein Neſſel, brennneſſel. *Nahtres ſeļļ*, die Neſſel beiſſenn 'nettles sting' Langius 1685: 176; *Nahtra pawaśśarî atdsehluśi, tudaļ dseļļ* 'the nettle, when it comes into leaf in spring, it stings' Fürecker 1685 I 57; *gann brihscham labbas Sahles eelassahs ir nahtres* 'sometimes one gathers good herbs, sometimes nettles' Fürecker 1685 I 134; *Nahtre: dselsa* = *Nahtre*. Kleine Nessel. *Nahtru kruhms*. Nesselstrauch 'a shrub of nettles' Depkin 1704 II 211; *Nahtres tahs*, Neßeln, *nahtres dzeļļ* die Neßeln brennen 'nettles sting'; *nahtre paſchâ pawasarâ atſehluſi, dſeļļ* Vrit mature quod vult vrtica manere 'the nettle, when it comes into leaf early in spring, stings' Lange 1773: 202; Neſſeln, *nahtres*. *Rokas pee nahtrehm ſadſelt*. ſeine Hånde an Neſſeln verbrennen 'to have one's hands stung by nettles'; Brennneſſeln, *ſihkas jeb ſwehtas nahtres* 'bitter, or holy nettles' Stender 1789 I 434; *nahtres, Nesseln, nahtres dſeļļ*, die Neſſeln brennen 'nettles sting', *ſwehtas nahtres* Brennneſſeln 'holy[2] nettles' Stender 1789 II 174; Neſſel, *nahtra, nahtre. Nahtres ſeļ* oder *dſeļ* 'nettles sting'; die Brennneſſel *ſwehtahs nahtres* 'holy nettles' Ulmann 1880: 541; *nahtra, -as, nahtre, -es*, die Neſſel. *Swehtas* u. *ſihkas nȧhtres* 'holy and bitter nettles', die Brennneſſel; *Nahtres kȯſch, dſeļ*, Stechen 'nettles bite, sting' Ulmann 1872: 167.

The word *nātre* (*-a*) has been recorded in other sources too: *Vnd redſi / turr by Nahtres ween wirſśu / vnd ſtahweya pills dadſcho / vnd taß Muhris by eekrittiß* 'and you see – there were only nettles above and the castle stood in the thistles, and the brick wall had fallen down' Mancelius 1637 Sal 81; *bett ja tu to nhe kohpśi pareiſe / tad aux Nahtreß / Dadſchi / Wirrſes / und zitta nhelabba Sahle* 'and if you do not take good care nettles, squelches and other weeds will grow' Mancelius 1654 LP2 402 {382}; *und eeraugha śchinny jeb zitta Dohbeh ſtarrp Kahpoſteem / Lohkeem / und ſtarrp zittu Deewa Dahwanu / kahdu Nahtru / jeb zittu nicknu Sahl?* 'and one sees some nettle or another weed in this or another bed among the cabbages, leaves [of onions or garlic] and other gifts of God?' Mancelius 1654 LP2 166.

The variant with the palatalised root consonant *ņ-* can also be found in some sources: masc. form *ņātri* Nesseln, (*ņahtri*, Obl.) Nesseln Stender 1789 II 174; Pokrzywa. Virtica. *Niotras* Kurmin 1858: 152.

Several sources also present the word combination *baltā nātre* (*-a*) 'white-blossomed dead nettle': *baltas nahtras* taube Neßeln Lange 1773: 101; *baltas nahtres* taube Neſſeln Stender 1789 II 174; *baltas nȧhtres* taube Neſſeln Ulmann 1872: 167 and others.

In Lithuania the words with the root *notr-* are used in a smaller part of the area of the Lithuanian language. They are common in two separate areas – on the easternmost border of Lithuania and in Lowland.

The eastern area of the Lithuanian dialectal *notr-* use directly adjoins the Latv. *ņātre / ņātra* area.

The word *nõtrė* with its variants *notrẽ*, *notrìs*, *nóterė*, *noterẽ*, *nótarė,* which is an equivalent of Latv. *nātre,* is used in the subdialect of eastern Highlanders in Vilnius district, in the eastern part of Utena district and in some Lithuanian islands in Belarus, e.g.: *prikapɔ́ju na.ĵr̂ů. kurĵk̃ɔ̀kam | apį̀.berû kuõm | prirĩ̀jæ i̯_vá.ikščæ.je gú.ĵrk̂lus ištimpi.* 'I cut nettles for young turkeys, sprinkle them with something – they devour it and walk with their crops stretched' KlŽ 191; *patvory priaugo daug notriųˊ* 'many nettles have grown by the fence' Ignalina (e-LKŽ); *notrės dalgos rankas* 'nettles sting hands' Apsas (e-LKŽ); *apsidilgiau notrè* 'I had my hand stung by nettles' Gervėčiai (e-LKŽ); *verdam notrės ir valgom* 'we cook nettles and eat' Dieveniškės (e-LKŽ).

Cases of the use of the plural form of *nõtrės* only (Vigutėnai, Kirdeikiai, Motiejūnai, Antaliedė, Medeikiai, Mielagėnai, Arnionys), *nõtrys* (Kirdeikiai) are found in some subdialects.

The word *notrà,* which is an equivalent of Latv. *nātra* and which denotes the annual nettle (*Urtica urens*) (e-LKŽ), has been recorded in some places in Eastern Lithuania, e.g.: *ištu.saů | išrá.unu nɔ̀tràs |*

2 It is not clear what kind of nettles is mentioned in this and further examples.

pí.lna.s á.žæ.s 'I pull up the nettles – the vegetable beds are full of them' KlŽ 191; *notrų prikapoju, rūgščiu pienu užpilu, tuom žąsiukus ir lesinu* 'I chop up nettles, pour sour milk over them, and give them to the ducklings' Imbradas (e-LKŽ); *ir mūs patvory pilna notrų* 'there are plenty of nettles along our fence' Švedriškė (e-LKŽ); *niekam netinka notra: nei gyvuliai ėda, nei paukščiai lesa* 'the nettle is goof for nothing: neither animals nor birds eat it' Daugailiai (e-LKŽ).

About other words for this kind of the nettle in Lithuanian dialects see Gritėnienė 2006: 43f., 173.

Adalbert Bezzenberger (1877: 239 [footnote 2]) indicates the variant *noterė* from the translation of the Bible by Jonas Bretkūnas (1536–1602): *Noteres iſchpeſchdawa pakrumeis* 'nettles were pulled out under the bushes' BB Job 30,4. The manuscript dictionary of Lithuania Minor of the end of the 17th century *Clavis Germanico-Lithvana* mentions it first along other words for the nettle: Neßel. *Notere, ês.* F. Dilgine, es F. Dilgele, ês, F. C II 328. By the way, the earlier edition of *Lexicon Lithuanicum* contained *dilgėlė* in a respective place. The word *noterė* was recorded in the dictionaries by Pilypas Ruigys and Kristijonas G. Milkus published later.

The above-mentioned words of the eastern Balts are of the same origin as Pruss. *noatis* 'nettle' E 291 and Ukr. *нать*, Pol. *nać*, Sloven. *nát* 'leaves, shoots, runners of a plant coming form earth (e.g. potato haulm)' (Trautmann 1923: 194; ME II 702f.; LEW 508f.; Smoczyński 2007: 428).

The formation of the latter Prussian and Slavonic words has been the subject of discussion thus far. This might be the derivative with the suffix **-ti-* from IE dial. verb **(s)nē- / (s)nā-* 'to spin, sew, tie, turn' (Persson 1912: 813, 815; PKEŽ I 299f., III 193; Smoczyński 2007: 428), cf. Latv. *snāt* 'to twist, spin', OInd. *snāyati* 'winds round, dresses', OIr. *snīid* 'turns, ties, tortures'; Gk. νέω 'I spin', Lat. *neō* 'I spin; weave', OHG *nāu* 'I sew', etc. (IEW 973; ИЯ 704; Karulis II 619).

It is very likely that the derivative **nāti-* at first meant 'spinning' and later on becoming more concrete (cf. Latv. *nātns* 'linen') started to denote the nettle as one of the old spinning plants, cf. the Lithuanian word of a similar formation *nýtis*, Latv. *nîts*, Slav. **nitь* 'harness thread' (PKEŽ I 299).

The suffix **-ti-* together with **-tu-* once was the main means of the formation of words denoting action in IE parent language (cf. Benveniste 1946) and in the Baltic languages for some, but later it began to disappear giving up their place to the inflexions **-o-*, **-ā-*. Somewhat later, the suffix *-imas / -ymas* began to be used in the Lithuanian language, the suffix *-šana* in the Latvian language (for more about this process see Ambrazas 1998).

The origin of Lith. *notrė* / Latv. *nātre* is not quite clear. Many investigators (especially having in mind Lith. *noterė*) try to reconstruct the derivative of the eastern Balts with the *r* stem **nāter* and to see the suffix **-ter-* there (cf. Specht 1935: 235; Skardžius I 306; LEW 508; Smoczyński 2007: 428).

However, the ancient suffix **-ter- / -tel-* in nomen agentis most probably disappeared for good as far back as the period of Proto-Balts (only its apophonic variant **-tlo-* used to form the words for tools have survived, cf. Lith. *árklas*, see Ambrazas 1993: 171ff.). It was replaced with the suffixes **tā-i̯o-*, **-ē-i̯o-* derived from the adjectival affix **-(i)i̯o-*, cf. OInd. *dā́tar*, *dātár*, Av. *dātar*, Gk. δώτωϱ, δωτήϱ, OSlav. *dateľь* 'giver' and Lith. *davė́jas* and *duotojas* 'giver' used in old writings (Ambrazas 1989, 1993: 112f., 2006: 69f., 2008b: 116f.).

Therefore Vytautas Mažiulis' idea (PKEŽ III 193f.) that the derivative **nāti-* was extended with the help of the suffix **-er-* in the languages of eastern Balts seems to be more substantiated. The Baltic languages contain more nominal derivatives with the suffixes derived from **-ro-* cf. Lith. *žãbras* 'switch, stick', *žãbaras* 'switch, pole, shrub; gravel, broken stone': *žãbas*, *koprẽ* 'hill': *kopà* and others (Ambrazas 2000: 178f.). Wolfgang P. Schmid (1993: 430) compared the Lithuanian word *noterė* with German *Nessel* 'nettle' from the point of view of formation.

The word *notrės* varies in the dialect of Lowlanders due to secondary suffixation (with different adjectival suffixes).

The word *nõtrėlė*, *notrėlẽ* is used in the southern area of Lowlanders, mainly in the subdialect of Southern Lowlanders in Varniai district, and in the neighbouring subdialects in Raseiniai, Kretinga districts, e.g.: *nu̇otrielĩẽ kộnt skãũdê* 'nettles sting painfully' DūnŽ 219; *ęškapûok nûotrîeles ęš pàtuor̃ũ̃n* 'cut out nettles from the under the fences' DūnŽ 219; *pri̇žîelę vęsọ̃r nuȯtrieĺ̃ũ̃n* 'there are nettles everywhere' DūnŽ 219; *pilni patvoriai notrėlių̃ prižėlę* 'there are plenty of nettles along the fences' Tverai (e-LKŽ); *nõtrėlės taip pat skaudžiai kanda kaip i blusos* 'nettles bite as painfully as fleas' Kvėdarna (e-LKŽ).

The variant *notrẽlė*, *notrelẽ* has been recorded in different places of the area of Lowlanders and in some dialects of western Highlanders in Kaunas.

The word *notrėlė* was mentioned in the manuscript dictionary of Dionizas Poška (1765–1830), in the manuscript *Litvanica* 91a by Ambraziejus Pranciškus Kašarauskis (1821–1882) (Būga II 692).

Notrėlė with the derivational suffix *-ėlė* (that originated from **-lo-*) belongs to the same type of formation as *kirmėlẽ* : *kirmẽ* 'worm', *musėlẽ* : *mùsė* 'a fly', *skru(z)dėlẽ* : *skrù(z)dė* 'ant', *utėlẽ* : *ùtė* 'louse' (LKA III 33, 135f., Map No. 24, 120, 121; Ambrazas 2000: 176).

The variant *notrelė* appeared due to the influence of the diminutives with *-elis* (*-ė*) (about the origin of this suffix see p. 438).

The word *notruolė* has been recorded in Petkaičiai. The words that have this peculiarity with the derivational suffix **-ō-li̯ŏ-* (used mainly in the western part of Lithuania) can be an innovation common to the Lithuanian and Prussian languages (cf. the Lithuanian noun *Aukštuõliai* and Pruss. *Auctol-iten*) (Ambrazas 2000: 172ff., 2006: 71 and lit.).

A derivative *nõtrynė* from the suffix *-ynė* and its variants *nótrynė, notrỹnė* are used in the western part of Lowlanders – in the subdialects of wester Lowlanders and northern Lowlanders in Kretinga, as well as in the subdialects of Telšiai and Varniai situated in the vicinity, e.g.: *ŝr̂ọ̇bª rẽk vę̂rtᵉ ęš nũotrîn̂ᵉs* 'soup must be made from nettles' MoŽK; *nũotrĩn̂ᵉs tuos ĩr kûokᵉs paŝọ̇tọsᵉs, kộnd dẹ̀dlê* 'those nettles are really mad, they sting bitterly' MoŽK; *nũotrîn̂ᵘ ĩ, gàlêm ęsęvę̂rtᵉ* 'there are nettles, we can boil them' MoŽK; *rẽk trĩ̃nktᵉ sọ nũotri̇nîems gâlvª s* 'the hair must be washed with nettles' MoŽK; *o tų nõtrynių daugumas: visas kojas ir rankas nudegiau* 'there are plenty of nettles: I had my feet and arms stung' Salantai (e-LKŽ); *į daržą nõtrynės auga* 'nettles grow in the kitchen garden' Priekulė (e-LKŽ); *jei notrynės varva šiltą rudens dieną, sėk rugius* 'if nettles are covered with dew on a warm autumn day, sow rye' Skaudvilė (e-LKŽ); *perkūnija dar negrumėjo, ir nõtrynės nedega* 'there has not been thunder yet and nettles do not sting' Gargždai (e-LKŽ).

The words *nõtryna*, *nótryna*, *notrynà* are also used there, e.g.: *anos darželė[je] nėko kito nėra, tik vienos notrynos* 'she has nothing else in her flower garden, only nettles' Kretinga (e-LKŽ); *nõtrynose kojas nusitvilkiau* 'I had my feet stung in the nettles' Gadūnavas (e-LKŽ); *daržai nõtrynoms apaugo, sunku ir išravėti* 'kitchen gardens became overgrown with nettles, it is difficult to weed' Rietavas (e-LKŽ).

The variant *nātrīne* has been recorded in Lejaskurzeme (Dunika): *nãtrĩnes vãrijuši* 'having boiled nettles' is presented in EH from Rucava. Most probably this word has been borrowed from the dialects of Lowlanders of the Lithuanian language.

Notrynė is found in the writings by Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Simonas Daukantas (1793–1864), e.g. *Notrynės aug nesėtos, o kviečiai ir pasėti neaug* 'nettles grow without being sown, and wheat does not grow even when sown' (e-LKŽ), it was used in East Prussia too (Būga II 692).

At first adjectives were formed with the help of the derivational suffix **-ī-nŏ-* (cf. *mėlynas* 'blue', see p. 435). However, the majority of them became substantivised in the Baltic languages. Collective words with *-ynas*, *-ynė* are common in the Lithuanian language (Ambrazas 2000: 83ff.). Thus, the supposition can be made that all derivatives under discussion are of collective origin. For example, *notrỹnė* in Rokiškis, Dusetos denote 'place overgrown with nettles' (e-LKŽ).

Attention should be drawn to the fact that it is not the suffix **-ī-nŏ-* but its apophonic variants **-ei-nŏ-*, **-ŏi-nŏ-* that are used in the Latvian language to form words of collective nature, cf. Lith. *eglýnas* 'fir tree forest' and Latv. *egliene, egliens, eglainis* 'ditto' (Ambrazas 2006: 67f. and lit.).

The word *nóterina* has been recorded in the environs of Klaipėda: *Muno vištytis, kurs jau toks didis buvo, įbėgo į nóterinas ir pražuvo* 'my chicken, which was so big already, ran into nettles and disappeared' (e-LKŽ); in Alsėdžiai the word *notrinis* is simply substantivised adjectives with the suffixes *-inas* (*-a*), *-inis* (*-ė*) (about their interrelation see Ambrazas 2005), cf. *notrìnis* (*-ė*) 'nettle' Tverečius, Kaltanėnai (e-LKŽ).

In the northern part of Lowlanders that covers almost the whole of the subdialect of northern Lowlanders in Telšiai, the remake *nõtnėrė* with its variants *nótnėrė*, *notnėrẽ*; *nõtnerė*, *notnerẽ* is common, e.g.: *sų nuȯtnieřĩř šlúta par nų̀gara čė́kšt | čė́kšt* 'he champed [the paralysed] across the back with a bunch of nettles' DūnŽ 219; *puo nûotnieres ìškûok lę̇.za* 'look for the [hen's] nest in the nettles' DūnŽ 219; *bãisê kǫ̂ndǫ̂nt^{e}s ĩr tuos nũoĩnîer^{e}s* 'those nettles sting really badly' MoŽK; *visi patvoriai priaugę nõtnėrių* 'nettles grow along all fences' Kruopiai (e-LKŽ); *mesk perekšlę į nõtnėres, páreis noras kvaksėti* 'drop a sitting hen into the nettles and the wish to cluck will disappear' Viekšniai (e-LKŽ); *nótnėrės, kur didesnės, mažiau dilgina, kaip tos daržo dilgynikės* 'nettles that are bigger sting less than those small ones that grow in the kitchen garden' Tryškiai (e-LKŽ); *nebrisk į nõtnėres* 'do not wade into the nettles' Gadūnavas (e-LKŽ); *nenudek rankas nu notnėrių* 'do not have your hands stung with nettles' Akmenė (e-LKŽ).

The word was recorded for the first time in the manuscript of the Comprehensive Polish–Lithuanian Dictionary of Simonas Daukantas in the 19th century: pokrzywa, dilgine, dilgie or *notnerie* DaDLL II 287.

The word under discussion could appear due to the link of *notrės* with the verb *nérti* 'to knit' (about its origin see p. 429) because it shows the old purpose of the nettle – its use for weaving and knitting. However, a more persuasive explanation would be to derive it from Lith. dial. **not-ri(e)-nė* due to the syllable change that took place.

Later words for this plant made in the Lithuanian and Latvian languages are of different semantics – they are related to stinging with nettles.

The Lithuanian word *dìlgė* is quite old. It has been recorded in the eastern part of the western Highlanders of Kaunas around the Nemunas River; it is used by eastern Highlanders in Utena, Kupiškis and Anykščiai, e.g.: *tu. dí.ľg'u. tai apę. namùs priviñsta | kap'ˈľuoji kap'ˈľuoji* 'those nettles grow in large numbers around the house, [though] one hoes and hoes' KpŽ I 414; *tu. dí.ľg'u. pavɔ̀.seri. i[š]sivá.rdu | dɔ. kɔ.ľ mažù.ta.s* 'I boil those nettles in spring while they are small' KpŽ I 414; *dí.ľgæs paršai labaĩ̀ ˈrɨ̀jæ* 'pigs gulp nettles gladly' KpŽ 414; *vaĩkas inľˈiñdo dˈíľgˈėsna ir apkˈæ̃pˈino kójas* 'a child got into the nettles and got his feet stung' ZtŽ 149; *tokioj žemėj tik dìlgės ir usnys auga* 'only nettles and thistles grow in this soil' Utena (e-LKŽ).

Accentuation variants *diĨgė* (Gaižūnai, Aleksandravėlė, Stelmužė, Imbradas, Skudutiškis, Pastovėlis) and *dilgẽ* (Kamajėliai) are recorded in separate subdialects.

The dictionary of Antanas Juška of the 19th century and folklore collections also record the word *dìlga*.

The words *dilgė*, *dilga* under discussion are verbal derivatives of inflexions, cf. *diĨgti* 'to ache because of nettle stinging; to itch', *dilgéti* 'to itch; to care, want', *dìlgyti*, *dìlginti* 'to cause itching, irritate, tease', *nudeĨgti* 'to begin to ache', *dálgyti* 'to sting with nettles'.

On the basis of the notional distribution of Lith. *daĨgis*, Pruss. *doalgis* 'scythe' E 546 earlier the verb **delg-*, most likely, could mean the sememes 'to hit, cut'. It is related to OIc. *telgja* 'to chop off, prune off', OIr. *dlongid* 'he chops' and others (cf. Leskien 1884: 323; Trautmann 1923: 44; LEW 81; ПЯ A–D 354ff.; PKEŽ I 213ff.; Smoczyński 2007: 91, 113).

Further, it is compared with IE **del-* 'to chop' from which Lith. *dalýti*, *dìlti*, etc. are derived (IEW 194ff.).

The word *dilgėlẽ* of Standard Lithuanian is used in the whole area of the western Highlanders of Kaunas and in some neighbouring subdialects: southern Highlanders around Alytus, Trakai, in the southern subdialects of the western Highlanders of Šiauliai around Jonava, Kėdainiai, southern Lowlanders in Raseiniai around Kelmė, Tauragė, e.g.: *piktóji dilgėłẽ ìta labaĩ kúnda* 'this nettle stings badly' DvŽ I 126; *prie⌣kamã·ro·s tai⌣tik ⌣víeno·s dílgę̇lę̇s* 'there are only nettles at the pantry' KzRŽ I 148; *šó·ko· kab⌣dílgę̇læ· po·⌣sùbinæ pakìšus* 'danced as if a nettle has been thrust under the bottom' KzRŽ I 148; *mūsų daržely priviso daug dilgėlių̃* 'nettles grow in large numbers in our flower garden' Leipalingis (e-LKŽ); *kad pakliuvau, tai pakliuvau, kaip nuogas į dilgėles* 'I've got into it as naked into nettles' Stakiai (e-LKŽ).

Rarer variants have been recorded in different places in Lithuania: *dilgẽlė* (around Anykščiai), *dìlgėlė* (Pagramantis, Nemakščiai, Užusaliai, Alvitas), *diĨgėlė* (Trakininkai) and the plural form *diĨgėlės* (Gegužinė).

The word *dilgėlė* was mentioned in the first manuscript dictionary of Lithuania Minor *Lexicon Lithuanicum*: Neβel *Dilgele* Lex 64a. in the 17th century. Later *Clavis Germanico-Lithvana* presents several words for the nettle; hence, they were not used in Lithuania Minor.

The word *dilgėlė* is a derivative of the same type of the suffix *-ėlė* as the word *notrėlė*. It was made from the older word *dilgė*.

Nearly in the whole area of southern Highlanders the word *dirgėlẽ*, *dìrgėlė*, *diřgėlė* is used, e.g.: *dzí.rgˈė.łė.s tõ·s no.g nəř.vu. | nok spaudzìmo.* 'those nettles are for nerves, for blood pressure' DrskŽ 69; *dzirgˈė.łé·sna šó·ko. | ir ã·kˈes apšó·ko.* 'jumped into nettles and the eyes bulged out' DrskŽ 69; *dˈirgˈėlẽs gri.nái rankái nˈeimsˈì, labaĩ kˈæ̃pˈinasˈi* 'you shouldn't take a nettle with a bare hand, it stings' ZtŽ153; *prikˈæ̃pˈi.su dˈirgˈėlái táu rankàs ir kójas* 'I shall beat your hands and legs with nettles' ZtŽ 153; *dˈiřgˈėlɛs saringdˈinˈétˈi reĩ̃kˈa* 'it is necessary to pick nettles' ZtŽ 153; *ʒirgelę̃· tɑi⌣plá.ukus åugìna* 'nettles help hair grow' PpaŽK; *an⌣ʒirgeĨũř ùšpilu | dekt̀ìnę̇.s | nuspirkåų̀ | ir⌣tadù trinù* 'I pour alcohol over nettles, I bought it, and then rub' PpaŽK; *išrauk nor*

šitas diřgėles: baisu žiūrėt, kokis darželis ‘pull out at least these nettles, the flower garden is a real mess’ Rudamina (e-LKŽ); *merga kap dirgėlẽ – neprisglausi* ‘the girl is like a nettle – you would not press her to you’ Rodūnia (e-LKŽ).

The following variants of the word are recorded much rarer: *diřgėlės* (Azierkai), *dirgelẽ* (Krosna, Simnas), *dìrgė* (Avižieniai), *dirgià* (Zietela), e.g. *kõ tˈeñ nˈebˈìt: lãpas bˈit nug dˈiřgˈos, rũšnˈu. ir krũºpu., vˈìsa rãzom sumaišíta* ‘there was everything there: the leaves were of nettles, sorrel and cereals’ ZtŽ 153. Cf. *dingelẽ* (Varanavas).

This is a variety of rotacism from the word *dilgėlẽ*, *dìlgė* (cf. Zinkevičius 1966: 171f.). A similar change in the sonants *r*, *l* and others (in particular in suffixes) is a very old phenomenon dating back the period of Indo-European parent language (cf. Benveniste 1935; Specht 1944; Откупщиков 1967; ИЯ 196).

On the other hand, the secondary link with the verb *dìrginti* could have had an impact here. Apart from the meaning ‘to tease, to excite; to disturb; to fire, to set a trap; to pamper, to corrupt, to damage’ has the meaning of ‘sting with nettles’, e.g. *Dirgina dirgėlė* ‘nettle stings’ Pelesa (e-LKŽ).

Attempts have been made to relate it to Russ. *дёргать* ‘to give a pull, to drag, to tear’, OIc. *draga* ‘to pull’, Goth. *dragan* ‘to drag, bring, to pile’ and others (Trautmann 1923: 55ff.; LEW 96). All these words are derived from IE **der-* ‘to skin, to flay; to chop off, to split’ from which Lith. *dìrti, dùrti, darýti, deréti, dìrbti*, etc. are derived (IEW 206ff.; Jēgers 1966b: 77ff.; Urbutis 2009: 54ff., 184, 200).

The area of the use of the word *dilgỹnė* covers the central part of Lithuania: it has been recorded in the subdialects of western Highlanders in Šiauliai, eastern Highlanders in Panevėžys, in western parts of the subdialects of Kupiškis, Anykščiai, Širvintos, as well as on the subdialects of Lowlanders of on the border with the Highlanders.

The variant *dilgìnė* is found in Central Lithuania (in some subdialects of the western Highlanders in Šiauliai, southern Panevėžys, eastern Highlanders in Anykščiai).

The forma *dilgynė* is common in the area of the Highlanders in Klaipėda region and the subdialects of Lowlanders that are close to it around Tauragė, Šilutė. LKA I 167 also presents the plural form *dilgynės* (Sablauskiai, Vaiguva, Ramučiai, Plaškiai) and the variant *dilgynẽ* (Papilė, Pakšteliai, Girdiškė, Juodaičiai).

The variants *dìlgynė*, *dìlginė*, *dilginẽ* have been recorded in the environs of Dieveniškės and Lithuanian subdialects in Belarus. *Dilginẽ* has been recorded in some subdialects of Lowlanders (Raudėnai, Kuršėnai, Urkuvėnai, Gudmoniškė), e.g.: *skɨ́ñáu dɨ́lgɨnes | vɨ́nas pũsles* ‘I picked nettles – my hands are all blisters’ DūnŽ 72; *dɨ̓.dž̓ɔ.sɔ.z diľˈgɨna.s dař̓ži næá.uga | tɛ̨.p kur pakraš̓čeĩs* ‘greater nettles do not grow in the kitchen garden, only somewhere at the edges’ KpŽ I 414; *ˈmiega kaip un diľˈgɨn̓u.* ‘sleeps like on nettles’ KpŽ I 414; *dilgynės auga patvoriuos* ‘nettles grow along the fences’ Panevėžys (e-LKŽ); *neik į dilgynes – išsidilgysi* ‘don’t go into the nettles – you will get stung’ Vabalninkas (e-LKŽ); *dilgynelėms takeliai apaugo* ‘paths became overgrown with nettles’ Gaurė (e-LKŽ); *nuvˈę̃jo.m su mo.mù rʉıj̃.kc žo.lė̇.s | nu ʒˈíˈlˈgˈi.nˈes rʉıj̃.ko.mˈe* ‘we went to pick weeds with mother, well, we picked nettles’ DvŽ I 126; *dˈíˈlˈgˈinˈu grɨ̓nà runkà nˈepajimˈsˈì | kú.nda* ‘you will not take nettles with a bare hand – they sting’ DvŽ I 126; *ìtu. dzˈilˈgˈinˈũ̓ dåũ.g vˈisuř̃.* ‘there are plenty of these nettles everywhere’ DvŽ I 126; *bundàs kẽpėm iš žołẽs ir dzilginių* ‘we baked loaves [of bread] from herbs and nettles’ LzŽ 59; *dzílginės runkàs dzílgina, kap ráuni jàs* ‘nettles sting hands when you pull them’ LzŽ 59.

The word for the plant *dilgynė* is mentioned as far back as 1599 in *Postilė* by Mikalojus Daukša: *Nes᷑ kitáip᷑ / iei tą Winîczią apłáiſimę ir důſimę iei apʒélł ‖ dilginemis / ne tiektái vʒmokėiimo ne imſime / bęt᷑ ir tatai ką pagadiſſime /‖ mokėł atpîldił túrime* ‘because otherwise, if we neglect that vineyard and let it become overgrown with nettles, we shall not only take payment but also have to compensate for what we will damage’ DP $96_{42–44}$.

It has been recorded in both dictionaries of Konstantinas Sirvydas in the 17th century: pokrʒywá / vrtica. *dilgine* SPr 130; pokrʒywá / Vrtica. *Dilgine* SD³ 319. Alongside other words for the nettle, it was also used in Lithuania Minor.

Dilgynė is a derivative of the same type as *notrynė* made from the word *dilgė*. *Dilginė* originated from the substantivised adjective with the suffix *-inis* (*-ė*), cf. *dilginis* (*-ė*) ‘what stings; overgrown with nettles’ (e-LKŽ).

The variant *dygelẽ* recorded in Naujoji Ūta most probably originated due to its link with *dygùs*, *dyglỹs*. These are derivatives with the suffix **-lo-* without an inflexion made from a rather old verb, cf. Lith. *dýgti, díegti*, Latv. *dîgt* ‘dygti’, *diêgt* ‘to stab, beat; stitch, make large stitches, to hem’, Pruss. *digno* ‘hilt of a sword’ E 427, Lat. *fīgere* ‘to prick, to stick in; to piece, to run through; to insult; to pin up, to fasten; to announce; to build; to plant; to insert; to hammer in; to to stick into cast down, to direct’ (ME I 477; LEW 93; IEW 243f.; Karaliūnas 1987: 74; PKEŽ I 199f.; Smoczyński 2007: 109).

The variant *dalgynė* recorded in Miežaičiai appeared due to the link with the verb *dálgyti* ‘to sting with nettles’, the adjective *dalgùs* ‘stinging, prickly, thorny’. Words for other plants have been made from them: *dalgùtė* ‘Common Stork’s-bill (*Erodium cicutarium*)’, *dalgùtis* ‘a plant of the Geranium family (*Erodium*)’, *dalg̃žolė* ‘ban sedge (*Carex Buekii*)’ (e-LKŽ).

In a compact area situated in the central part of Vidzeme (Kārļi, Dzērbene, Gatarta, Rāmuļi, Sērmūkši, Taurene, Jaunpiebalga, Ķēči, Kosa, Vecpiebalga, Ranka and others) the word *dzeltene* is used. It is recorded in ME I 542 from Bērzaune too. The majority of cases of this word are attributed to the greater nettle, however, on the basis of dialectal examples it can be stated that the annual nettle was called *dzeltene*, e.g.: *nâtrᵃs cits sàuc dzel̃tenes* ‘some people call nettles *dzeltenes*’ Dzērbene (LVDA); *nâtras aûg sakņu dàrzuôs, dzel̃tenes aûg gar sẹ̄tmalãm, tâs ìr daũdz liẽlâkas par nâtrãm* ‘nettles grow in kitchen gardens, *dzeltenes* ‘greater nettles’ grow along the fences, they are much larger than nettles’ Jaunpiebalga; *nâtrᵉs ìr tãs liẽlãs, un dzel̃tenes ìr tãs, kas aûg iekš saknēm dùobês* ‘nettles are those large ones, whereas *dzeltenes* ‘annual nettles’ are those that grow in vegetable beds’ Kārļi (LVDA); *dzel̃tenes ìr tãs liẽlâs* ‘*dzeltenes* are those large [nettles]’ Kosa (LVDA); *nâtres i dzeltenes såûca* ‘*dzeltenēm* were also referred to as nettles’ Ranka (LVDA); *dzel̃tene ìr pret rematismu* ‘the nettle is for rheumatism’ Sērmūkši (LVDA); *cic* (-ts) *sàuc pa nâtrãm, cic pa dzel̃tenēm, ìr sîkãs dzèltenᵉs ari* ‘some call them nettles, others call them *dzeltenēm*; there are also dead *dzeltenes* ‘nettles’ Skujene (LVDA); *dzel̃tenes, kas kuôž* ‘*dzeltenes* – [such nettles] which sting’ Taurene; *dzel̃tenes jåu mĩl låbu zemi, å kåtru gådu dzel̃teņu meš pę̣liêk liẽlẫks* ‘nettles like rich soil, a place overgrown with nettles increases with every year’ Vecpiebalga (LVDA).

This derivative has a compound suffix *-tene* (<*-t(a)s* + *-ene*), which is similar to Lith. *-tena* in its structure (<*-tas* + *-ena*, e.g. *kùltena* ‘overdriven horse, hack; a naughty child’, see Ambrazas 1993: 126), *-tinis* (*-ė*) (<*-tas* + *-inis* (*-ė*), e.g. *giltinẽ*).

The base verb *dzelt̂* 'to sting, to cut (usually with a sting); to butt, to prick (about needles); to sting with nettles, to burn' is old, cf. Lith. *gélti*, *gãlinti* 'to put an end to, to kill', *gìlti* 'to cut, to put the sting out, to bite', Latv. *galêt*, *galinât* 'to kill, to do harm, to murder', Pruss. *gallan* 'death' III $43_{3,15–16,\ 24}$, 61_4, 65_1, *gallintwey* I 5_{15}; II 5_{15}, *gallintwei* 'to kill' III 31_8, *gulsennin* 'soreness' III 105_2, Russ. *жалить* 'to sting', OCS *želěti* 'to mourn', OE *cwëlan* 'to die', *cwellan* 'to murder', OHG *quëlan* 'to suffer pain', Ir. *at-baill* 'dies', Arm. *kełem* 'to torture', Gk. *βελόνη* 'point, needle', etc. (Trautmann 1923: 83; ME I 541; LEW 145f.; IEW 470f.; ПЯ E–H 142ff., 334ff.; PKEŽ I 319ff., 422; Ambrazas 1993: 13, 85; Smoczyński 2007: 153, 168).

The variants *dzelne* (Izvalta) and *dzelde* (Kapiņi) have been registered in two subdialects of Latgale. The first of them is made form the above-discussed verb *dzelt̂* with the suffix *-n-*, whereas the second one is made from the derivational verb *dzelt̂dêt* 'to stab, to sting with nettles' (ME I 540) with the derivational inflexion *-e*.

The word *dzelzene* is used to denote the nettle in some north-eastern subdialects of Vidzeme (Gulbene). This word is used in Standard Latvian to refer to the knapweed (*Centaurea*), a plant of the thistle family.

In the mentioned subdialects it is usually used in the meaning of the annual nettle, and is rarer used to denote a generalised word for the nettle. E.g.: *mozàs dzęlzenes kuôž* 'annual nettles sting' Jaungulbene (LVDA); *viênas ìr líelàs n^{o}âtras un ùotras dzèlzenes*; *osâkas ir dzèlzenes, t^{o}àpêc pàr dzèlzenę̃m sauc* 'some are greater nettles and others are *dzelzenes* 'annual nettles', *dzelzenes* are stronger therefore they are called like that' Sinole (LVDA); *ņuôtras ir garâkas dzèlzenes ir gàišâkas* '[greater] nettles are taller, *dzelzenes* 'annual nettles' are lighter' Vecgulbene (LVDA).

The word *dzelzene* has also been recorded in northern Latgale – in Balvi and Liepna (Ēdelmane, Ozola 2003: 239). It is most probably kindred with another word for the annual nettle recorded in other subdialects *dzelzs nātre*, which word-for-word could be translated as 'iron nettle', e.g.: *maziê i dzelt̂znâțs* 'annual [nettles] are *dzelznātres*' Nabe; *i divejâdi nâtri: dzelt̂znâtri un nâtri* 'there are two kinds of nettles: annual nettles and [common] nettles' Salaca (LVDA); *zelš nâtra brìesmîgi kuôdîga* 'annual nettle is very sharp' Trapene (LVDA).

The word *dzelza nātre* was recorded in Liborius Depkin's dictionary: *dselsa = Nahtre*. Kleine Nessel 'annual nettle' Depkin 1704 II 211.

These words for the nettle are related to Latv. *dzèlzs* 'iron', which corresponds with Lith. *gel(e)žìs*, Pruss. *gelso* E 522, Slav. **želzo* 'iron' (Būga II 681ff.; Trautmann 1923: 83; ME I 543f.; LEW 144; РЯ E–H 200ff.; PKEŽ I 346f.; Sabaliauskas 1990: 123; Smoczyński 2007: 167).

Most likely, together with Gk. *χαλκός*, Mycenaean *ka-ko* 'bronze', Hitt. *ḫabalki* 'iron house' is a loanword from Asia Minor, cf. Ha. *ḫapalki* (Иванов 1977: 223ff. and lit.).

Some words for plants in the Lithuanian language have also been made from the word *gel(e)žìs*, e.g.: *gelžìnis* 'hoary plantain (*Plantago media*)' Žygaičiai, *gelžìnžolė* 'such grass' Gegrėnai (e-LKŽ).

In the Latvian language other words for plants are also made – *pļavas dzelzene* (*Centaurea jacea*) 'brown knapweed' and *lielā dzelzene* (*Centaurea scabiosa*) 'greater knapweed', the compound word *dzelzszāle* meaning a plant of the Carex family *Carex nigra* (syn. *Carex vulgaris*, *Carex stolonifera*) 'common black sedge'; all of them are words of Standard Latvian.

Very rare loanwords can sometimes be found in Lithuanian dialects. First and foremost loanwords from the Slavonic languages *krapýva*, *chrapýva* (cf. Bel. *крапіва*, Russ. *крапива*) (Breslauja, Zietela) deserve mention, e.g.: *iš krapĩvos ìtos sku.rõs n'èmč'us v'irv'ès v'ìjo* 'the Germans used to twist ropes from the fibre of nettles' ZtŽ 311; *prik'æp'inau rankàs krap'i.vái* 'I stung my hands with a nettle' ZtŽ 311; *tai tu krap'i.vái apáuks'i* 'you will overgrow with nettles' ZtŽ 311; also *pokrýva* (cf. Pol. *pokrzywa*) (Troškūnai, Nemenčinė), *žigùlka* (cf. Bel. *жыгучка* 'small nettle') (Breslauja). The word *drìginė* recorded in Nida could have been borrowed from Latv. *driģene* 'henbane' (LKA I 168).

Names of the Cornflower

Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

The map and its comments are based on the answers to Question No. 83 of the lexical Questionnaire of the ALE. Additionally, the answers to Question No. 76 of Antanas Salys' *Apklausas* (Questionaire) 1 and the collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003: 328f.) were used.

The wild plant of the family *Asteraceae*, the weed of winter wheat (*Centaurea cyanus*) is called in Lith. compounds *rùgiagėlė* and Latv. *rudzupuķe*. The basis of their formation is the word common to the Baltic (cf. Lith. *rugỹs*, Latv. *rudzis*, Pruss. *rugis* E 258), Slavonic (cf. ORuss. *рьжь*), Germanic (cf. OIc. *rugr*, OE *ryge*) languages (see Trautmann 1923: 246; Būga III 681; ME III 555; Porzig 1954: 143; Sabaliauskas 1958a: 455, 1990: 43; IEW 1183; LEW 745f.; Чемоданов 1962: 82f.; Stang 1972: 46; ИЯ 419, 658; PKEŽ IV 32f.; Smoczyński 2007: 523). Its further origin is not clear altogether.

The second components of the Lithuanian and Latvian compounds being discussed differ. In case of the Lithuanian (*rùgia-gėlė*) compound this is a rather old word *gėlẽ*. It most probably is a verbal derivative with the ending *-ė*, also cf. Lith. *geĺtas*, Latv. *dzeĺts* 'yellow', Lith. *geltónas*, Latv. *dzęltãns* 'yellow', Pruss. *gelatynan* < **geltaynan* 'yellow' E 464, also satemic variants Lith. *žélti,* Latv. *zeĺt* 'to shoot', Lith. *žãlias*, *žolẽ*, etc., and further Slav. **zelenъ* 'green', **žьltъ* 'yellow'; OHG *gëlo*, Cymr. *gell* 'yellow', OInd. *hári-* 'light, yellow' and so on (see LEW 144).

Lith. *rùgiagėlė* is frequent in the subdialects of southern Lowlanders in Varniai district, southern subdialects of southern and western Highlanders, cf.: *šic mˈenˈkˈìˌ rugˈaĩ. | vienˈìˌ kuˌkãˑlai | rùgˈagˈėˌlė̀ˌs gegę̃lę̀ˌs tèb gražaĩ. žĩʒɪ* 'cornflowers blossom so nicely' PpaŽK; *koki čia rugiai – vienos rùgiagėlės* 'what rye it is – mere cornflowers' Druskininkai (e-LKŽ).

The material collected according to Salys' Questionnaire 1 shows that this name (cf. also its other variants *rugiãgėlė*, *rugiagélė*, *rugiagẽlė*, *rugiagìlė, rugigėlė, rùgedėlė*, *rùdegėlė*, *rùdagėlė, rudagėlẽ, rùdalėlė*) earlier was used in the entire dialect of Highlanders and in the area of southern subdialect of Lowlanders, as well as beyond the borders of Lithuania (around Punsk).

The standard form is *rùgiagėlė*. However, in dialects one can observe the shift of the stress toward the inflexion: *rugiãgėlė*, *rugiagélė*, *rugiagẽlė*, *rugiagėlẽ*. Here one has to have in mind that compounds with a stress in the first component with the linking vowel *ia* are as though exceptions to the general tendency – to stress the linking vowel, cf. *spygliãtvorė*, *krumpliãratis,* etc. On the whole accentuation of compounds underwent changes of different nature (cf. Mikulėnienė 2005: 115ff. and lit.).

The name *rùgiagėlė* and its variants were not used in the old writings.

The names of the flower under discussion have variants with the linking vowel *i*: *rùgigėlė*, *rugìgėlė*, *rugigélė*, *rugigėlẽ*. In the Lithuanian language not only those compounds whose first component is the *i*-stem word have the liking vowel *i* (e.g.: *akìmirksnis*: *akìs*, *naktìžiedė*: *naktìs*; moment; eye, catchfly; night) but also those compounds whose first component is *ā*, *ŏ*, *i̯ŏ* or the *(i̯)ē* stem noun, e.g.: *vaikìgalis* : *vaĩkas*, *baslìgalis* : *baslỹs*, *blauzdìkaulis* : *blauzdà*, *eglìšakė* : *ẽglė* (cf. Urbutis 1965: 445f.).

Such distribution of the linking vowel *i* is very old, cf. the names *Gediminas*, *Minigaila*, *Noributas*, etc., which have parallels in other cognate languages (for more about it see Skardžius I 418ff., IV 665ff. and lit.).

The interchange of palatalised consonants *d̂* and *ĝ* in southern and some eastern subdialects of Highlanders (about it see Leskauskaitė, Mikulėnienė 1998 and lit.), as well as their link with the adjective *rùdas* determined the appearance of the forms *rùgiadėlė*, *rùdiagėlė*, *rùdagėlė, rudagėlẽ, rùdalėlė*.

The second component of the compound *rugiãžolė,* the word *žolẽ* used in all Baltic languages (cf. Latv. *zâle*, Pruss. *soalis* 'grass' E 293, acc. sing. *sālin* III 105_{13}) is of the same origin as the above-discussed *gėlẽ*, and the variant *rugiakvietkà* is a Slavism *kvietkà* recorded in the writings of the 16th century (cf. OBel. *квѣтка*, see Skardžius IV 175).

Neither of these compounds was recorded in the old writings and dialectal dictionaries. The name *rugiãžolė* is known from the material of the KFRP recorded around Juodupė from the written language; cf. *Ji pareina taku nuo alksnyno, rankose turėdama aibės rugiažolių* 'she is coming home along a path from the alder grove with a bunch of *rugiãžolės* in her hands' written lang. (e-LKŽ).

When collecting the material according to Salys' Questionnaire 1 it was established that the variant *rugiakvietkà* is used around Mažaičiai.

Latv. *rudzupuķe* is spread in the entire territory of Latvia. The variant *rudzpuķe* is used in the Livonian subdialects of Kurzeme and Vidzeme. The word combination *rudzu puķe*, which is also recorded in the whole of Latvia, is rarer.

This is testified to by the examples of Latvian dialects: *smukas jòu tòas rudzupuķęś je, bet i nazoálęś àr rę̀izę́* 'those cornflowers are pretty, and at the same time they are weeds' Aknīste (ALE); *naťèiŕi rudźi – kìukuĺi da rudzu pučiś* 'rye is not clean – only corn cockles and cornflowers' Nautrēni (ALE); *rudzpuķ' zil` krãs' i, tum̂ši zil'* 'cornflowers are blue, dark blues' Idus (ALE); *ziêdę̂t ziêd rudzu vãrpa, bet, kad ziêd rudzupuķe, vãrpa viņu neviñnêja* 'the ear of corn is in blossom, and when the cornflower is in blossom, the ear of the corn fails to overcome it' Nīca (ALE); *rudzpuķs ziêd pa rudziṃ̂, smuk, zil̂ ziêdiņ̂* 'cornflowers blossom in rye, pretty blue blossoms' Vainiži (ALE); *rudzupuķes aî̂ ęsuôt nizâlᵉs, bet maî̂ viņᵃs patîk* 'cornflowers are also weeds but I like them' Zālīte (ALE).

The masc. form *rudzupuķis* is also used in Livonian subdialects, e.g. *rudzupuķi oûg rudzos un ziĕd a zilim ziêdim* 'cornflowers grow in the rye and bloom with blue flowers' Svētciems (ALE).

The second component of all these Latvian names *puķe* 'flower' is a Finnic borrowing, cf. Livonian *putk*, *puk'k'*, *puť't'* 'flower' (ME III 405f.; Frenkelis 1969: 67; Sabaliauskas 1963: 134 and lit.).

Latv. *rudzu puķe* is used in the dictionaries of the 17th–18th century: *Rudsu Pukkes* Korn blumen Fürecker 1685 II 247; *Rudsu=puķķes* Korn=blumen Depkin 1704 III 1227; Kornåhre, *rudſu puķķe* Stender 1789 I 363; *Rudſu pukke.* Roggenblume Stender 1789 I 229.

The rare Latvian word *rùdzpūkis* in Lithuanian originated from Latv. *rudzupuķe*. This name and its variants *rùdzpukis*, *rudzpukė* are known from only from the western part of Lithuania (Klaipėda environs), e.g. *daug tų rùdzpūkių žyda į rugius, viskas mėlynuoſja]* 'many cornflowers bloom in the rye, everything is blue' Dovilai (e-LKŽ).

Germ. *Kornblume* 'cornflower' is of the same semantics as Lith. *rùgiagėlė* / Latv. *rudzupuķe*. The Germanism *kõrnblumė* recorded around Šilutė is related to that word. This name is used in the environs of Lyduokiai.

The Slavims of the same origin *vosilka* / *vasilka* are used in the meaning of the cornflower in Lithuanian and Latvian dialects and forms a common area of distribution (cf. OBel. *василёкъ*, gen. sg. *василька́,* Pol. *wasiłka, wasiłek* 'cornflower', see Skardžius IV 298; Даль I 167).

Lith. *vosilkà* (and its variants *vosìlka*, *võsilka*, *vosiĨkas*, *vosìlkas*, *võsilkas*, *vosiĨkė*, *vosìlkė*) is characteristic of all Lithuanian dialects.

The answers to Salys' Questionnaire 1 show that there used to be more variants: *vasilkà* (around Pikeliai, Skliaustė, Leckava, Klykoliai, Židikai, Tirkšliai, Viekšniai, Padvarėliai, Kriukai, Žeimelis, Namajūnai and other places), *vasìlka* (around Dapšiai, Zastaučiai, Tirkšliai, Kriukai, Žeimelis, Virškupėnai, Pabiržė, Daukniūnai, Geidžiūnai, etc.), *vasiĨkė* (around Laižuva, Tirkšliai, Viekšniai, Skuodiškiai), *vasìlkė* (around Zastaučiai, Urvikiai), *vósylka* (around Klykoliai, Urvikiai), *vasiĨkas* (around Pikeliai, Leckava, Kerviai, Skliaustė, Židikai, Skuodas, Šarkė, Ylakiai, Vabaliai, Padvarėliai, Paluknė, Mosėdis, Vabaliai, Puokė, Žemaičių Kalvarija, Seda, Dameliai, etc.), *vasìlkas* (around Virškupėnai, Kuršėnai, Šakiniai, Mižuikai, Varniai, Gomaliai, Karčemos, Vaiguva, Anykščiai, Kurkliai, Pagiriai and other places), *võsilkas* (around Kupreliškis, Šiekštininkai), *visìlka* (around Urvikiai, Naujamiestis), *visìlka* (around Dikoniai), *visiĨkas* (around Joniškėlis, Naujamiestis), *vusìlka* (around Krakės), *vusilkà* (around Surviliškis, Truskava, Ilgižiai, Andrioniškis), *vusiĨkas* (around Pašušvys), *vasélka* (around Švėkšna, Judrėnai), *vasélkas* (around Žlibinai), *vasielka* (around Viduklė), *vozilkà* (around Lekėčiai), *vozìlka* (around Paupys, Mauručiai), *osilkà* (around Gražuliai, Trečiūnai, Skriaudžiai, Pašlavantis, Prienai, Marijampolė, Igliauka, Liudvinavas and other places), *usilkà* (around Pakruojis), *usìlka* (around Kapčiūnai), *usiĨkas* (around Rudiškiai, Lūpaičiai, Norušaičiai, Pakruojis, Kapčiūnai, Šeduva, Raginėnai and other places), *asiĨkas* (around Joniškėlis).

The variety and distribution of these names can be illustrated by the examples from Lithuanian dialects: *dažnãĩ i‿vo·silkàs rĩñgdavo·m* 'we often gathered cornflowers too' ZnŽ III 701; *ruĝuõs va.siĨku. net‿mę́linα* 'there are plenty of cornflowers in the rye – everything is blue' KlŽ; *vosìlkos rugiuosà áuga, ãnos mėlynaĩ žýdz'* 'cornflowers grow in the rye, their blossoms are blue' LzŽ 291; *sako, pirmos vasiĨkos žydžia, tai reikia linai sėt* 'they say, the first cornflowers bloom, so it is time to sow flax' Biržai (e-LKŽ); *jauroj auga vosiĨkos* 'cornflowers grow in ashen-grey soil' Dusetos (e-LKŽ); *vasiĨkos – nė kokia kvietka: žolė, i gana* 'cornflowers are not flowers, that's grass, and that's it' Viduklė (e-LKŽ); *vasiĨkės auga rugiūse* 'cornflowers grow in the rye' Viekšniai (e-LKŽ); *iš vosiĨkių vainikėlis gražiai mėlynuojas* 'a cornflower wreath shows blue nicely' Valkininkai (e-LKŽ); *vosilkaĩ mėlynais teip jau daugiausia žiedeliais, ale bet būdavo ir rausvų* 'on the whole cornflowers have blue blossoms but there were also reddish ones' Suvainiškis (e-LKŽ).

The name *vosilkà* was recorded as far back as the 17th century:

• In both dictionaries of Konstantinas Sirvydas: modrak / caliba, calen-‖dula, *wośiłka* SPr 83; Modrak / modrʒeniec. Cyanus. *Wośiłka* SD[3]178;

• In the first manuscript German-Lithuanian dictionaries of Lithuania Minor; e.g.: Kornbluhm *Wośilka* Lex 55a; Korn=Bluhme. *Wośilka, ôs*, F. C I 1099.

The variant *vasilkà* (resp. *vasìlka*, *vãsilka*) with the vowel *a* in the root is also used in dialects. The vowels *o* and *a* gradation is quite a frequent phenomenon in Lithuanian Slavisms (cf. Zinkevičius 1997).

In some places instead of *a*, *o* the vowel *i* (*visilkà*, *visìlka*) or *u* (*vusilkà, vusìlka*) is pronounced, the vowel *i* is replaced with *e* (*vasélka*) or *ie* (*vasielka*), the voiced consonant *s→z* (*vozilkà, vozìlka*). The remake *valilka* has been recorded in Pavinkšniai.

The consonant *v* is not pronounced at the beginning of the word in some part of Lithuanian dialects, e.g.: *vóras→óras*, *vokietis / vokietỹs→ókietis / okietỹs*, etc. (see Zinkevičius 1966: 177f.; LKA II 112f., Map No. 94). This change is characteristic of the Slavism under study: *osilkà*, *usilkà*, *usìlka.*

Morphological variants are also to be mentioned: *vosiĨkas*, *vosìlkas*, *vósilkas*, *vòsilkas*; *vosiĨkė*, *vosìlkė*; *vasiĨkas*, *vasìlkas*, *vãsilkas*; *vasiĨkė, vasìlkė, vasilkià*; *voziĨkas*; *vasélkas*; *asiĨkas*; *usiĨkas.*

Stem variations of this nature are characteristic of Lithuanian nouns too. The parallel *ŏ* and *ā* stems are old, e.g. *nãgas‖nagà* (see Stundžia 1978).

Attempts to Lithuanianise this Slavism can be seen in Lithuanian dialects – diminutives with the suffix *-(i)ukas* (that originated from IE **-ko-*, see Ambrazas 2000: 90f. and lit.) are used: *vosilùkas*, *vosiliùkas*; *vasiliùkas.*

Latv. *vasilka* is used in the east and south of Latgale. In some of the dialects other variants of this name have been recorded – *vuosilka* (Kalupe), *vosilka* (Izvalta), e.g.: *vasîlkys – taîdys ziłys puķeîťiś pa rudzỳm žît* 'cornflowers are such blue small flowers, they bloom in

the rye' Asūne (ALE); *agruôk bàrnus pužàja ài rusàlkòm, lai, laśeîdami vaśìļkys, naḿèideîtu rudzu* 'earlier children were threatened with mermaids so that would not trample down rye when picking cornflowers' Kaunata (ALE); *vaśìļku vàiņuks* 'a cornflower wreath' Pilda (ALE); *vaśòlkys vys·vairuôk rudzûs aûk* 'cornflowers are most often grow in the rye' Izvalta (ALE); *rudzu ĺèirumâ aûk vùośìlkys, kìukûĺi, jì nagòņťi izbàic laƀeîbu* 'cornflowers, corn cockles that damage the corn badly, grow in the rye' Kalupe (KIV II 546).

The name *naktinīca* most often is used compactly in central subdialects of Latgale. It has been recorded in the answers to ALE Lexical questions in Ozolaine and Varakļāni, in the supplementary material – also in Aizkalne, Galēni, Višķi. The variant *naktenīca* (*nakťeńîca*) has been recorded in northen Latgale (in Šķilbēni) and the variant *naktinīdza* (*nakťińeidza*) – in southern Latgale (in Višķi), e.g.: *nakťińeîcys aûg rudzûs* 'cornflowers grow in the rye' Galēni (ALE); *nakťińeîcài gàrs kuôc* 'a cornflower has a long stem' Ozolaine (ALE); *nakťińeîca* (used by older generation) – *kas jàu ťî pàr puči, a ṕìļsàtuôs is ťìerga ṕìerk* 'the cornflower – it is not much of a flower, but people in towns buy it in the market' Varakļāni (ALE); *nakťińeîdzu vàinucéņu golv̂â* 'a cornflower wreath is on the head' Višķi (ALE).

The word *naktinīca* found in the Collection of the names of plants of the Latvian Language was recorded in Aizkalne, Barkava, Dignāja, Galēni, Malta, Preiļi, Rudzēti, Silajāņi, Varakļāni, Vārkava, *naktinīce* – in Ozolaine, *naktenīca* – in Aglona, Makašēni, Višķi, *naktine* – in Gaigalava, but *naktenīte* – in Sakstagals and Stirniene (Ēdelmane, Ozola 2003: 327).

The *e*-stem form *naktinīce* EH II 4 also has been recorded in Malta.

Latv. *naktinīca,* as well as its variant *naktenīca,* is hybrid. It is made from a very old noun *nakts* 'night' that dates back to the IE parent language, cf. Lith. *naktis*, Pruss. acc. sg. *naktin* 'at night', OCS. *noštь*, Goth. *nahts*, Alb. *natë*, Lat. *nox* (gen. sg. *noctis*), OInd. *nák* (acc. sg. *náktam*), Gk. νύξ, νυκτός 'night', OIr. *in-nocht* 'this night', Toch. A *n*[*a*]*ktim* 'nightly', Toch. B *nekciye* 'in the evening', Hitt. *nekut-* 'evening', etc. (Trautmann 1923: 193; ME II 690f.; IEW 762f.; LEW 482f.; *ИЯ* 791f., Footnote 1; Sabaliauskas 1990: 50; PKEŽ III 168f.; Smoczyński 2007: 415).

This might be a verbal derivative, cf. Hitt. *neku-* 'to get dark, the day is drawing to a close', perhaps partly Lith. *nakvóti* 'to sleep' too (Иванов 1965: 67f. and lit.).

On the other hand, the suffix *-inica* is Slavonic. It is true, it originated from **-inīko-* / *-ineiko-* (cf. Варбот 1969: 119ff.; Vaillant 1974: 349ff.). The latter evolved after two suffixes merged: the adjectival suffix **-ino-* and the one of diminutive origin **-iko-* / *-īko-* /*-eiko-* (cf. OCS *grěšьnikъ* 'sinner': *grěšьnъ* 'sinful', see Vaillant 1974: 306ff.) and reflects very old contacts between the pre-Baltic and Pre-Slavic languages. It should be noted that Lithuanians and Prussians used one apophonic variant of the suffix **-inīko-* / *-ineiko-* and Latvians used another, cf. Lith. *laukinỹkas* 'peasant', Pruss. *laukinikis* 'landowner' E 407 and Latv. *laũcinieks* 'peasant' (for more about it see Ambrazas 2000: 118ff., 2006: 68).

The equivalent in the Lithuanian language *naktinýčia* denotes other plants: 'common evening primrose (*Oenothera biennis*)', 'night scented stock (*Matthiola bicornis*)', 'self-heal (*Prunella*)' (Gritėnienė 2006: 108, 118, 180).

The names *zīdene* (Īvande, Renda, Venta) and *žīdene* (Alsunga, Pope) have been recorded in northern and central subdialects of Kurzeme, e.g.: *tûr puĺ̂ķ zīdeńs tuõs rudzuôs* 'there are plenty of cornflowers in the rye' Renda (ALE); *žīdene i ziĺ̂ ziêd* 'blossoms of the cornflower are blue' Alsunga (ALE); *uz Jāņem salasiļ žīdẹ̄ns un nuopîn jāņkruõn* 'On St. John's Day they picked cornflowers and made a St. John's wreath' Pope (ALE).

The names of the cornflower presented in the dictionary of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola broaden the area of distribution of *zīdene* and *žīdene* – *zīdene* is also used in Padure, Piltene, Renda, Ugāle, Užava, Zūras, *žīdene* – in Ance, Basi, Ēdole, Jūrkalne, Snēpele, and the compound *rudzzīdene* – in Venta (Ēdelmane, Ozola 2003: 329).

Jānis Endzelīns (ME IV 731) relates the word *zīdene* to the word *zīds* 'silk' (this is a borrowing, cf. Est. *sīt*, CLG *sīde*, see ME IV 731f.) on the basis of the blossom's resemblance to silk. The name *žīdene* most likely is to be regarded as its phonetic variant.

The name *šiĺ̃kas* recorded around Pakruojis semantically corresponds to Latv. *zīdene*, *žīdene,* cf. its variants *šilkẽlis* (around Mikniūnai, Pašvitinys), *siĺ̃kas* (around Gudaliai, Žemaičių Kalvarija; cf. e-LKŽ – around Kvėdarna), *siĺ̃kė* (around Genionys, Pūčkornės).

The word *šiĺ̃kas* is an old Slavism borrowed before the beginning of the 12th century, cf. ORuss. *шьлкъ* (Būga I 340f.). Thereby by this word, or its derivatives revealing the peculiarities of blossoms some other flowers are denoted in Lithuanian dialects (cf. Gritėnienė 2006: 80, 86, 151 etc.).

The names used in some Latvian subdialects are related to the blue colour of the plant's blossoms – *zilā puķe* (Nīca), *zilene* (Šķilbēni, Tilža), e.g.: *ruʒîc aûga maîzîteî, zilâ puķe – vaîņagaḿ* 'rye grows for bread, and a cornflower for a wreath' Nīca (ALE); *zyłejîm źîd́îm – źiĺeńiś* 'flowers with blue blossoms are cornflowers' Šķilbēni (ALE).

Ēdelmane and Ozola indicate that the name *zilā puķe* was also recorded in Aknīste and Annenieki, *zilene* – in Baltinava, *zilinīca* – in Istra, and the nom. pl. form of the diminutive *zilenītes* – in Ružina and Viļāni (Ēdelmane, Ozola 2003: 328f.).

The basis of these words is the adjective *zils* 'blue' that corresponds to Lith. *žìlas*, related Lith. *žélti*, *žãlias* (ME IV 720; LEW 1296; Smoczyński 2007: 784f.), *gėlẽ* (cf. p. 433).

Similar names of *nomina qualitativa* are often made with the suffix *-enis*, *-ene* (derived from **-no-*) in the Latvian language (cf. Endzelīns 1951: 298ff.). Derivatives of this type are much rarer in the Lithuanian language, cf. Latv. *meĺ̃lene* and Lith. *mėlẽnė* 'blueberry' (Ambrazas 2000: 166, 2006: 72).

It should be remembered here that Jurgis Pabrėža (1771–1849) and later botanists used the derivative with the ending *-ė žìlė* 'hair touched with grey; grey hair, gray head' (e-LKŽ) made of the adjective *žìlas* to name the flower (*Senecio*) of the *Asteraceae* family. It is true, different names of this flower are used in dialects (Gritėnienė 2006: 107f.).

A greater number of rare names of the cornflower have been recorded according to Salys' Questionnaire 1.

The word *mėlýnė* denotes the cornflower around Perloja. This derivative with the ending *-ė* has other meanings in dialects too: 'a plant of the *Ericaceae* family, bilberry (*Vaccinium myrtillus*)'; 'bog bilberry (*Vaccinium uliginosum*)'; 'a potato of bilberry species' (cf. e-LKŽ).

This derivative is based on the adjective *mélynas*, which is made with the help of the suffix *-ynas* (one few adjectives have retained it in the Baltic languages; with the derivative suffix **-ī-no-* that evolved from **-no-* different nouns are usually made here) from *mélas* 'blue', related to Latv. *meĺ̂ns* 'black', Pruss. *melne* 'bruise' E 161, and further most probably Gk. μέλᾱς 'black', Goth. *meljan* 'to write', OInd. *málam* 'mud, dirt' and others (see IEW 720f.).

According to Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 123ff.), they, in their turn, originated from the verb **mel(H)-* / **mol(H)-* / **mḷ(H)* 'to make oneself dirty, to darker', cf. also Lith. *meĨmas* 'pale, palish' (Ambrazas 2007: 17).

The compound *mėlinžiedis* is used around Virškupėnai, Papilys. Its second component *žíedas*, corresponding to Latv. *ziêds* 'blossom' is a derivative with the ending *-as* from the Baltic verb (cf. Lith. *žydéti*, Latv. *ziêdêt* 'to blossom'), which most probably has related words in the Germanic language, cf. Goth. *keinan* 'to germinate' (IEW 355f.; LEW 1305; Stang 1972: 65f.; Sabaliauskas 1990: 192; Smoczyński 2007: 781).

The word *šarkakõjis* in the meaning of the cornflower has been recorded around Gražiškiai. In a much larger area, however, this compound (more often stressed *šarkãkojis*, *šárkakojis*) denotes 'the forking larkspur (*Consolida regalis*)' whose leaves are divided twice or three times into narrow, linear sections resembling a bird's leg (Gritėnienė 2006: 147f.), 'ground pine (*Lycopodium clavatum*)', cosmos (*Cosmos*) (e-LKŽ).

The first component *šárka* is most probably of onomatopoeic origin (e.g.: *kar kar*), like some names of birds (cf. Urbutis 1981: 45ff.; PKEŽ IV 64). It corresponds to Pruss. *sarke* E 725, Slav. **sorka* 'magpie', has some parallels in other cognate languages, cf. OInd. *śāri-* 'such a bird', *śārikā* 'Indian magpie', Alb. *sorrë* 'crow' (Trautmann 1923: 299; LEW 964; IEW 569; Sabaliauskas 1990: 34; PKEŽ IV 63f.; Smoczyński 2007: 624). The second component *kója* is an innovation of the eastern Balts (cf. Latv. *kãja* 'leg') that has not had a convincing etymology thus far (see ME II 186ff.; LEW 280; Sabaliauskas 1990: 144; Smoczyński 2007: 303f.).

The word *meĨdas* denoted the cornflower around Sudargas. The word *méldas* / *meĨdas* usually means 'a plant of the *Cyperaceae* family (*Scirpus*)', sometimes 'the reed'; 'the rush (*Juncus*)' (e-LKŽ).

It is common to the Lithuanian and Latvian languages (cf. *męldi* 'bulrush'). Most likely this is a derivative (or it might be a substantivised adjective) made from the verb **meld*$^{(h)}$- 'to make gentle, soft', cf. Pruss. *maldai* 'young' III 97_2, Slav. **moldъ* 'young', Lat. *mollis* 'soft, flexible', Ir. *meldach* 'soft', Gk. μέλδομαι 'I soften', OInd. *mṛdú-* 'soft, delicate, pleasant' and others (Būga II 166, 211; ME II 594f.; LEW 431; Sabaliauskas 1990: 157; PKEŽ III 100ff.; Smoczyński 2007: 386).

In its turn it most probably evolved from the older **(s)mel-* 'to crush, to grind', Lith. *málti*, *smùlkus*, etc. originated from there (see IEW 716ff.; PKEŽ III 101, 105).

The names of the cornflower *kukãlis*, *kaukulis* used around Stupurai, Lūpaičiai, Žemytė most probably are related to Lith. *kùkti* (it should be noted that it most often is used to define drooping, flattening of ripe corn, e.g.: *tokia giedra, kad kasdien matyti, kaip javai kuñka* 'the weather is so fair that it can be seen every day how (ripening) crops bend' Bartninkai, see e-LKŽ), Latv. *kukt* 'to bend, to droop' (derived from IE **keu-* 'bend' expanded with the help of the determinant *-k-*, cf. IEW 588ff.), cf. Lith. *kùkis* 'hook' (for more about it see Mikulskas 2002), *kaũkas* 'wooden hook or bow, – a certain tool of fishermen', *kaũkaras* 'a small mountain, hill', *kúoka,* Latv. *kùoks* 'tree, stick', Pruss. *queke* 'fence-pole' E 635; Serb., Cro. *kùka* 'hook', *kvàka* 'door handle, hook'; Goth. *hauhs* 'high', OScand. *haugr* 'hill', etc. (Būga I 168; Trautmann 1923: 121; ME II 302; ПЯ K–L 380ff.; PKEŽ II 327ff.).

Hence, from the point of view of formation the names of the corflower being discussed can be treated as names of agents that have the suffix *-alis* (which originated from **-lo-*) and *-ulis*, which came from the names of actions to the category of the names of agents (cf. Ambrazas 1993: 120, 158f.).

This name, however, can mean another plant too – Lith. *kūkãlis* 'corn cockle (*Agrostemma githago*)', cf. Latv. *kuokalis*, *kaukuolis*, *kūkalis*, *kūkolis* 'corn cockle'.

Names of the Yarrow

Ilga Jansone, Asta Leskauskaitė,
Saulius Ambrazas

The map and its comments are based on LKA I Map No. 95 and comments on it, Map No. 16 of the lexical part of LVDA and its comment. Additionally, the collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003: 262–266), as well as answers to question No. 68 of Antanas Salys' *Apklausas* (Questionnaire) 1 were made use of.

The map represents the distribution of the names of the medicinal plant (*Achillea millefolium* L.) of the family *Asteraceae* that has fine featherly leaves.

Yarrow preparations are used in folk medicine to stop bleeding. This is reflected in many Lithuanian and some Latvian names of the yarrow (cf. Gritėnienė 2006: 181ff., 187). First of all, derivatives that are based on the names of blood are discussed.

The Latvian language (the only one of the Baltic languages) has preserved a very old, undoubtedly Indo-European name of blood *asins*, cf.: Hitt. *ešḫar* (gen. sg. *ešḫanaš*), Toch. A *ysār*, Toch. B. *yasar*, OInd. *ásṛk* (gen. sg. *asnáḥ*), Arm. *ariwn*, Gk. poet. ἔαρ, OLat. *as*(*s*)*er*, *assyr* 'blood' (ME I 143f.; LEW 290; IEW 343; *ИЯ* 816; Sabaliauskas 1990: 12; Smoczyński 2001: 123; Ademollo Gagliano 2007 and lit.).

The word *asins* gave rise to several types of the Latvian names of the yarrow. The compound *asinszāle* and the word combination *asins zāle* are used in Latgale (Balvi, Kapiņi, Skaista) and the north-eastern part of Vidzeme (Kalncempji, Galgauska, Litene), e.g.: *pàr asìnszuôli mes sàucàm ṕelašķi* 'we call the yarrow *asinszāle*' Balvi (LVDA); *àr asìns zuôles lopâm vàr àisturêt asinis, sarèivèi, uzlèik, kad esi ìgrîš pìrstâ* 'yarrow leaves can staunch blood, they are crushed up, put on the cut on the finger' Kalncempji (LVDA).

The name *asinszāle* (*asiņszâle*) also has been recorded in Kurzeme (Medze).

The variants *ašņa zāle* and *ašņu zāle* have been recorded in Latgale and north-eastern Vidzeme, e.g.: *ašņa zuôļa taîdûs čupûs aûk*, *pàr ašņa zuôĺi sàuc*, *bòltîm źîdîm źît* 'yarrow grows in clusters, is called *ašņa zāle*, has white flowers' Kārsava (LVDA); *ìndykus baroi̯ àì ašņa zuôĺiś* 'turkeys are fed on yarrow' Mērdzene (LVDA).

The second component *zāle* of these variants corresponds to Lith. *žolẽ* (see p. 433 about its origin).

The names *asins dziras*, *ašņa dziras*, *ašņa dzīras* (*ašņadzīras*) and many of their variants are common in Augšzeme and the southern part of Latgale.

The variants *asìndziras*, *asìnsdziras, asìns dzires, asìns dziriņas* whose first component is the noun *asins*, second component is the noun *dzira* (or its variants) have been recorded in a rather compact area of Augšzeme (Ābeļi, Birži, Elkšņi, Krustpils, Laši, Nereta, Prode, Sauka, Sērene, Zalve), in the south of Vidzeme (Koknese, Pļaviņas), in Latgale (Medņi), e.g.: *ˈasìnˈʒi:rᵘ ziédⁱ – tìe tę:jäⁱ, lopìņs, käd i pušⁱ* 'yarrow blossoms are for tea, leaves are for wounds' Aizkraukle (LVDA); *tùos pelẹ̀:ņs pòr ä:sẹ̀ńć ʒi:riņàm sa̍uc* 'the yarrow is called *asins dziriņas*' Koknese (LVDA).

The names *ašņa dziras, ašņadziras*, *ašņa dzires*, *ašņadzires* have been recorded in a compact area of Augšzeme and Latgale, in southern and south-western subdialects, e.g.: *plòuce ašņazóᵃłys; vyslobóᵃkóᵃs – ašņadzires; kóᵃdràis skrìnút iz a:kmiņa acsitu pèrstagolu – óᵃda vaļá, a:šņi skrìn; pìplòuču ašņa dzires – tòᵃs skujiņas sabéržu, làì tèik sula, izłyku vèrsà un apsẹ̀ju* 'picked some yarrow; yarrow is the best; once, when running, I hit the tip of my toe against a stone and skinned it, blood ran; I picked some yarrow stalks, crushed up their prickles so that juice could flow, put [on the wound] and tied' Dignāja (Apv). In some subdialects of the above-mentioned area the variants *ašņu dziras*, *ašņudzire*, *ašņa dziri*, *ašņa dzirenes* have been recorded. Furthermore, the variant *ašņu dzīre* is used in Birži, in Dagda – *ašņa dzìrkas*, and in Aizkraukle – *ašņu dzìrnas*. These names can be regarded as occasionalisms used alongside other more common variants.

Three variants whose second component is the root *dzer-* or *dzēr-* have also been recorded: *ašņadzeres* in Laši, *ašņadzēre* ir *ašņa dzére* in Aknīste.

The second component *dzira* 'a drink' is the name made from the verb *dzeŕt* 'to drink' (ME I 557), due to whose influence the variants *ašņadzeres*, *ašņadzēre*, *ašņa dzere* of the above-mentioned name of the yarrow appeared.

The basic verb *dzeŕt* corresponding to Lith. *gérti* is old, Indo-European. Only earlier it meant 'to swallow' (later 'to devour, to guzzle'), cf.: OCS *požirǫ* 'I swallow', OInd. *giráti* 'swallows', Av. *ǰaraiti* 'swallows up', Lat. *vorō* 'I swallow'; Gk. βοῤά, OIr. *túarae*, Arm. *ker* 'food', etc. (Trautmann 1923: 89f.; ME I 547; LEW 148f.; IEW 474ff.; *ИЯ* 702; Sabaliauskas 1990: 85; PKEŽ I 426; Smoczyński 2007: 172f.).

The compound *asiņspuķe* whose second component is the borrowing *puķe* (see p. 434 about its origin) has been recorded in Medze.

The word combination *ašņa ziêdi* whose second component is *zieds* (see p. 436 about its origin) has been recorded in Beļava.

The derivative *asnenes* used in Šķilbēni and made from the noun *asinis* with the suffix *-en-* is related to the word *asins*.

Lith. *kraũjas*, Pruss. *crauyo* 'blood' E 160 has some parallels with the same meaning in cognate languages (cf. Slav.**kry*, WIr. *crú* 'blood', Lat. *cruor* 'thick blood running from a wound', see Trautmann 1923: 142f.; LEW 290; IEW 621f.; ПЯ K–L 159ff. and lit.). In the beginning, the prototype of *kraũjas* most likely had the meaning of 'raw (bloody) meat', cf. OInd. *kravíṣ-* 'raw meat', Gk. κρέας 'meat' (ИЯ 698f.; Sabaliauskas 1990: 12; Mayrhofer I 411). Lat. *kreve* 'clotted blood, scab' reflecting an older state than Lith. *kraũjas*, Pruss. *crauyo* is to be mentioned here too. The latter most probably should be considered an old determinative similar to OInd. *kravyám* 'raw meat, blood': *kraví-* (Mayrhofer I 411; Skardžius I 60).

The word *kraũjas* laid the foundation for various names of the yarrow in the Lithuanian language. Among them is the compound *kraujãžolė* (see p. 433 about the origin of its second component *žolẽ*), which is a word of standard language. In some dialects it is accentuated *kraũjažolė* (around Vygreliai, Išlaužas, Leipalingis, Markutiškiai and in some subdialects of eastern Highlanders), *kraujažõlė* (around Gaižūnai), *kraujažolẽ* (around Pandėlys, Kamajėliai), has no connecting vowel and suffix, is most probably of the *i̯o* stem – *kraũjažolis* (around Medeikiai). These names are used in different subdialects of the Highlanders and Lowlanders, however, they are more characteristic of western Highlanders, west-eastern Highlanders, eastern Highlanders of Panevėžys, Anykščiai and Kupiškis, e.g.: *kråujȧ.ža.la.s i‿na.‿ŝĥů.ma.s geĥù* 'I take yarrow for goitre too' KlŽ 120; *pridėk kraujažolių, ir nustos kraujas bėgęs* 'put on yarrow, and blood will stop running' Svėdasai (e-LKŽ); *pàŝk̂ãu ĩ kraujàžuol^{ę}s nù‿šę̀rdę̃is* 'then there is yarrow for heart problems' MoŽK.

The Slavic name of blood influenced the appearance of the variants *kravãžolė* (around Joniškis), *krãvažolė* (around Eržvilkas), *krẽvažolė* (around Ylakiai, see the card index of Salys' Questionnaire 1), cf. Russ. *кровь*, Bel. *кроў*, Bel. *кров*, Pol. *krew* (ЭССЯ XIII 67ff.). They can be related to Latv. *krevele* 'scab', Latv. dial. *kreve, krevelis* 'clogged blood' (ME II 274f.).

The second component of the name *kraujãžolinis* is the adjective *žolìnis* (*-ė*) / *žõlinis* (*-ė*) 'made of grass; non-ligneous, like grass; feeding on grass; intended for grass; abounding in grass' (e-LKŽ). This name has been recorded around Joniškis (Molėtai district; cf. the card index of Salys' Questionnaire 1).

The following variants *kraũkžolė*, *kriaũkžolė*, *kr(i)aũžolė* are used around Priekulė, Endriejavas, Dargaičiai, Žemaičių Naumiestis, Vainutas, Tauragė, Skirsnemunė, Žagarė, Girkalnis, Dilbinai, Skaistgirys, Mištautai, Norušaičiai.

The name *kruviñžolė* has been recorded around Šukionys, Berklainiai, Derveliai, Meilūnai, Vareikoniai, Muniškiai, Kalviai, Punskas, e.g.: *kruvìnžolės – tokie tankūs lapeliai* 'the yarrow – such dense leaves' Rozalimas (e-LKŽ). It is made from *krùvinas*, corresponding to Slav. **krъvьnъ* 'bloody' (Trautmann 1923: 143; ЭССЯ XIII 66f.; PKEŽ II 262ff.; Smoczyński 2007: 320). Nominal adjectives of this type with the suffix **-ino-*/*-i̯o-* (derived from **-no-*) are characteristic of the Baltic, Slavic, Italic, Greek languages (cf. Ambrazas 2008b: 115f. and lit.).

The word combinations *kraũjo žolẽ* (around Mosėdis, Ratnyčia), *kruvinóji žolẽlė* ('blood grass', around Naujoji Ūta), *kraujinė žolė* ('blood grass', around Žemytė), cf. words of a similar type in Latvian dialects (see p. 437), denote the yarrow in LKA (I 168) and in the card index of Salys' Questionnaire 1.

Second components of certain compounds are other words, cf.: *kraujãgėlė* ('blood flower', recorded around Kulva, Bijutiškis, Šunkariai) – the noun *gėlẽ* that originated in the Lithuanian language (see p. 433 about its origin);

kraujanõsis (in some subdialects of eastern Highlanders of Anykščiai, Kupiškis and Utena, e.g.: *kraujanosiais užkišk nosį, ir nustos kraujas* 'stop the nose with yarrow [leaves] and blood will stop running' Duokiškis (e-LKŽ); *duokš kraujanosio – baisiai bėga kraujas* 'give me some yarrow – blood is running' Utena (e-LKŽ); *paimk kraujanõsių ir uždėk ant žaizdos* 'take some yarrow and put it on the wound' Šimonys [e-LKŽ]), *kraujanõsė* (around Subačius, Andrioniškis, Rubikiai, Kabeliai) – a very old noun *nósis*, cf. Latv. *nãss* 'nostril', Pruss. *nozy* E 85, OCS (Rus.) *носъ*, OHG *nasa*, Lat. *nāris* 'nose', OInd. (dual number) *nā́sā*, Av. *nāh-* and so on (Trautmann 1923: 193f.; LEW 508; IEW 755; ИЯ 814; ME II 701; Sabaliauskas 1990: 13 and lit.; Smoczyński 2007: 428);

kraujãtekis (around Medeikiai) – the Indo-European verb *tekéti*, cf. Latv. *tecêt* 'to flow', OCS *tešti* 'to flow, move, run', OIr. *teichid* 'runs away', OInd. *tákti* 'hurries, gushes, struggles through (about rivers, horses, wild animals)', Av. *tačaiti* 'runs, gushes', Alb. *ndjek* 'I chase', Toch. B *cake* 'river' and the like (Trautmann 1923: 316f.; LEW 1074f.; IEW 1059f.; ИЯ 670; Sabaliauskas 1990: 106; Jakulis 2004; Smoczyński 2007: 666f.; Matasović 2009: 377).

The following names are based on the word *kraũjas* ('blood'):

kraujẽlė, *kraujùtis* used in the subdialects of southern Highlanders (e.g.: *norėdami kraują sulaikyti, ant žaizdos deda kraujučių* 'to staunch blood yarrow is placed on the wound' Aukštadvaris (e-LKŽ); *uždėk kraujùčio, ir nustos kraujas bėgęs* 'put some yarrow, and blood will stop running' Alovė (e-LKŽ) with diminutive suffixes *-elė* (the suffix *-elis* (*-ė*) has become a major diminutive building means in the Lithuanian language, it might have resulted from the determinative **-l-*, see Ambrazas 2000: 93ff.; 2006: 64f. and lit.), *-utis* (this suffix is not so common, it was derived from the determinative **-t-*, see Ambrazas 2000: 103f.);

kraujinỹkas / *kraujiniñkas*, *kraũjininkas* with the suffix *-inykas* / *-ininkas* (derived from **-inīko-* / *-ineiko-*, which is the main means of building *nomina qualitativa* in the Baltic and Slavic languages);

kraũjinis, *kraujìnė*: from the historical point of view it is a substantivised adjective with the suffix *-inis* (*-ė*); adjectives of this type are very productive in the modern Lithuanian language (cf. Kniūkšta 1976) but this exceptional position of these adjectives is not old (cf. Ambrazas 2004a and lit.): while being substantivised adjectives with **-i̯no-* most often become names of *nomina qualitativa* in the Lithuanian language (Ambrazas 2000: 145ff. and lit.); whereas in the Latvian language one of the main diminutive building means *-iņš* resulted from **-i̯no-*, e.g. *dēliņš* 'small son' (Rūķe-Draviņa 1959: 168ff.; Ambrazas 2006: 65f. and lit.);

kraũjė, *kraũjės* with the derivational inflection *-ė* (about its origin see Ambrazas 2000: 79ff. and lit.).

The word *krùvinas* (*-à*) 'bloody' originated from *kruvìnė*, *kruvìnis*, *kruvìnius*. The words *kraujiniùkas*, *kraujinùkas* were made from *kraujìnis*. Those words have the suffix *-(i)ukas,* that was derived from **-ko-*. It is characteristic of diminutives. However, it is sometimes used to build the names of *nomina qualitativa* in the Lithuanian language. Some of them are based on adjectives (for more about all that see Ambrazas 2000: 90f., 127ff.).

The derivatives discussed, which originated from the noun *kraũjas*, are related to Bel. *крываўка*, *крываўнік*, *крывоўнік*, Rus. dial. *кровавник*, Pol. *krwawnik* 'yarrow'. This is where Slavisms have come from into the Lithuanian and Latvian dialects.

Slavisms are used in some subdialects of Latgale, e.g.: *kravņiks* in Rundēni, *kravavņiks* in Pilda, Rundēni, *krivaļņieki*, *krĭvavņiks* in Ezernieki, *krivovka* in Šķaune, *krovavņiki* in Mēdzene, Pilda, Skaista.

The Slavism *kriváunykas* with its variants *krivaũnykas*, *krivaunỹkas*, *kriváuninkas*, *krivaũninkas*, *krivauniñkas*; *krivãvnykas*, is widespread in a large area of Lithuania, e.g.: *kriváunyko prìvirė ir gẽra* 'he has boiled yarrow and drinks tea' LzŽ 130; *ìcie kriváunykai visuř áuga* 'yarrow grows everywhere' DvŽ I 312; *kriváunykus dẽda kap kur vocìs yrà* 'yarrow is put where there is a boil' DvŽ I 312; *kab impʹjáuna pʹiĭršta, pridʹėdʹinʹéja kriváunʹi.ko* 'when one cuts a finger, yarrow is put on it' ZtŽ 318; *kr̲iváuni̲nkų sùplàk i̲ díek pri̲ aůgmeñ.c* 'crush up the yarrow and put it on the sore place' DūnŽ 152.

In some places there are still words formed with different alterations:

- with the root vowel *e* (concerning the influence of Pol. *krew* 'blood' cf. also p. 438): *kreváunykas*, *krevaũnykas*; *kreváuninkas*, *krevauniñkas*; *krevãvnykas*, *krevuovninkas*;
- with the root vowel *a*: *kraváunykas*, *kravaũnykas*, *kravaunỹkas*; *kraváuninkas* (they were influenced by Russ. *кровь*, Bel. *кроў* 'blood', cf. p. 438);
- with the root vowel *u*: *kruváunykas*, *kr(i)uváuninkas*, *kurváunykas*, *kurváuninkas* (here a link with Lith. *krùvinas* is possible), e.g.: *kr̂u̲vá·uni̲nka· žĭ́t k̂á·ura vã·sara | i̲ gèrà liẽkarstva* 'yarrow blooms throughout the summer, and is good medicine' DūnŽ 152; *kro̧vâ·unî̃nko̧ arbã·ta gîeř̂â·u | prapû̃lę skãũsmas* 'I drank some yarrow tea – pain disappeared' DūnŽ 156;
- with the compound suffix (also of Slavic origin) *-al-nykas* / *-al-ninkas*: *kraválnykas*, *kriválninkas*, *kraválninkas*, *kruválninkas*;
- of shortened forms: *kráunykas*, *kr(i)áuninkas*; *kraválkas*.

A rare Slavism *kriváuka* of a different formation with its variants *krivaukà*, *krivúnka* was also found.

The names of the yarrow of similar semantics that are related to the old verb *s(t)ravéti* 'to flow' are to be mentioned further, cf. Latv. *stràuja*, *stràume*, *stràva* 'storm', *straũts* 'flow', perhaps also Pruss. *stroio* (< **strujā*) 'neck vein' E 103 (PKEŽ IV 161); then OCS *struja* 'a flow', *ostrovъ* 'island', OHG *stroum* 'storm'; OInd. *srávati* 'flows', Gk. ῥέω 'I flow', OIr. *sruaimm, sruth* 'flowing' and others (Trautmann 1923: 279f.; LEW 888 etc.; IEW 1003; *ИЯ* 227; Smoczyński 2007: 593f.).

The word combination *srãvo žolẽ* was recorded as far back as the 17th century in the manuscript dictionaries of Lithuania Minor, e.g.: Schafſcheer *Srawo Zole* Lex 73a; Schaff=Scheeren. Herba *Srawo-Zole*, *ês*. F. C II 384.

It is rare in the present day dialects (cf. also the variant *strãvo žolẽ*). Instead of this word combination the derivative *srãvažolė* and its variants *sravãžolė*, *sravažolẽ*; *strãvažolė*, *stravãžolė*; *sraũžolė*, *sráužolė*; *sriáužolė*, *sriaũžolė*; *stráužolė*, *striáužolė*; *srãvžolė*; *srẽvažolė*, *srẽvžolė*; *strẽvažolė*, *strevãžolė*, *strẽvžolė*; *trẽvažolė*; *trẽvžolė*, *trivãžolė* are usually used. They have been recorded in the subdialects of Klaipėda region and western Highlanders of Kaunas, southern Lowlanders of Raseiniai, western Lowlanders and some western subdialects of northern Lowlanders of Kretinga, e.g.: *strã·važo·lę̃s píevo·se | šìčæ gã·lima ràst* 'yarrow in the meadows, here, can be found' ZnŽ III 194; *srãvažolių syvais patrink žaizdą, ir nustos kraujas bėgęs* 'rub the wound with yarrow sap and blood will stop running' Vadžgirys (e-LKŽ); *uždėk srãvažolių ant žaizdos – užgys* 'put some yarrow on the wound – it will heal' Skirsnemunė (e-LKŽ); *kurkos drūčiai lesa srãvažoles* 'turkeys gladly peck yarrow' Gelgaudiškis (e-LKŽ); *srãvžolės dėl kosulio* 'yarrow is good for a cough' Šilutė (e-LKŽ).

Due to the influence of the form of the verb *sravéti, srū́ti* (cf. Smoczyński 2007: 593) and the nomen actionis *srujà* 'flow' variants *sraũjažolė*, *sraujãžolė*; *srùjažolė*; *srùvažolė*, *sruvãžolė*; *strujãžolė* appeared (cf. e-LKŽ).

The link with the adjective *srabùs* 'srebus' (the consonant *v* has turned into *b*) might be hidden in the variant *srãbžolė*.

The basis for the variant *sravìnžolė* (also cf. *sravìnė žolẽ*; *sravìnės žõlės*) was laid by the adjective *sravìnis* (*-ė*) 'related to flowing'.

In some subdialects of eastern Highlanders of Panevėžys, Kupiškis, Anykščiai and Utena another compound *sravanõsis* (about its formation cf. *kraujanõsis,* see p. 438) with its variants *stravanõsis*; *sravanõsė*, *stravanõsė*; *srevanõsė*, *srevenõsė*; *srevanõsis*, *strevanõsis*; *srevenõsis*, *strevenõsis*; *srėvanõsis* is used, e.g.: *uždėk žaizdą sravanosėm – nustos kraujas bėgt* 'put some yarrow on the wound – blood will stop running' Debeikiai (e-LKŽ).

The verb *srū́ti* and the name of action *srujà* had an influence on these compounds, cf. *sraujanõsis*, *sraujanõsė*; *srujanõsis*; *sraujanõsiai*, e.g.: *sraujanosius sutrinam ir dedam prie žaizdos, kad įsipjaunam* 'we crush up some yarrow and put it on the wound when we cut ourselves' Vabalninkas (e-LKŽ); *sraujanósiais ištryniau žaizdą* 'I rubbed the wound with yarrow' Andrioniškis (e-LKŽ); *insipjovęs pirštą, pridėjau sraujanósių, tai tuoj sugijo* 'after cutting my finger I put some yarrow on it and it healed immediately' Duokiškis (e-LKŽ); *kaip tik ažukiši nosį sraujanósiais, tuoj nustoja kraujas tekėt* 'after you stop the nose with yarrow it staunches blood immediately' Utena (e-LKŽ).

The adjective *sraunùs* with the suffix *-nus* (derived from **-no-*, cf. Ambrazas 2008b: 111f.) can be discerned in the variant *sraunanõsis*.

Other remakes of the compound *sravanõsis* have also been recorded, cf.: *varvanõsis*; *srijanosis*; *sravanóji*.

In the area of the southern and eastern subdialects of southern Highlanders, eastern Highlanders of Vilnius and the majority of subdialects of Utena, in some subdialects of Širvintai (around Šiauliai) and Anykščiai (around Kiaukliai), as well as around Gervėčiai, a similar compound is used whose first component is the noun *nósis*, – *nosravà* with many variants *nósrava*, *nosravà*, *nosrãvė*; *nostravà*; *nãsrava, nasravà*, *nãsravas*, *nãsrova*; *nastravà*, *nãstrava*, *nastravaĩ*; *nãstvaras*, *nuósravas*, *nuostravaĩ*; *nestravà*, *nẽsrava*, *nẽsravas*, *nẽstravas*; *astravà*, *ãstravas*, e.g.: *nosravą sutrina ir deda, kad kraują sulaikytų* 'the yarrow is crushed up and put to stop blood' Giedraičiai (e-LKŽ); *nãsravos gerai ažuturi kraują* 'yarrow stops blood very well' Švenčionys (e-LKŽ); *prirauk nasravų – pirštą insipjoviau* 'pull some yarrow – I have cut my finger' Kuktiškės (e-LKŽ); *būdavo, insipjauni pirštą, tuoj nasravą sutrynęs pridedi, ir nebėga kraujas* 'whenever I cut a finger I would crush up yarrow and put on it at once, and blood stopped running' Linkmenys (e-LKŽ); *nasravų̃ sutrina, sutrina i apdeda itą sopulį* 'yarrow is crushed up and put around that wound' Dieveniškės (e-LKŽ).

The variant *nasruõtis* is a derivative with the compound suffix *-uotis* (< *-uotas* + *-is*, cf. Ambrazas 2000: 142).

In some subdialects of western Lowlanders and northern Lowlanders of Kretinga the yarrow is denoted by the derivative *srãvas* with the inflection *-as* and its variants *sravai*; *strãvas*; *srẽvas*, *srevà*; *strẽvas*; *srẽvė*. The variant *strevà* is familiar to some western Highlanders of

Kaunas, e.g. *tó·k'o·s karbúoto·[s] žõ·lę̃s | vadí·davo· stræ̃·vo·s* 'such curly grass used to be called *strevos* [yarrow]' ZnŽ III 195.

This is concretised name of the action, cf. *sravà*, *pãsravas* 'flowing'. It has some parallels in other cognate languages, cf. OInd. *srava-* 'flow, overflow', Gk. ῥόος 'flowing, river, flood' (Būga II 508f.; Trautmann 1923: 279; IEW 1003; Smoczyński 2007: 593).

In the Baltic (like in other Indo-European) languages *nomina actionis* of inflection formation (especially with **-o-* and **-ā-*) became widespread at the time when the old suffixes **-ti-*, **-tu-* (e.g.: Lith. *būtìs*, *lietùs*), which once were the most important means of the formation of *nomina actionis*, began to disappear (cf. Ambrazas 1993: 36ff. and lit.).

The names of the yarrow are also suffixal derivatives. The derivative *sravinìs*, *sravìnė* with its variants *stravinìs*, *stravìnė*; *srevinìs*, *srevìnė*, which are used by some northern western Lowlanders and western northern Lowlanders, is made from *srãvas* with the help of the suffix *-inis* (*-ė*), e.g.: *lę̂ipžę̂id̂^{u} arbãt^{a}s tę̃n, kúokẽs grìpâs sę̃rks, nọ̀, tũ srevi̇̂ñ^{u} – ę̀ pràẽis* 'lime blossom tea when one has the flu, well, give him the yarrow and it will pass' MoŽK; *srèvęn^{ė}s šę̀tã, vu̇̀o tas kraujàžûol^{ę}s, sãk^{a}, diel nė̀rvũ* [renka] '*srevinės*, the yarrow, they say, is [picked] for nerves' MoŽK.

The derivative *sraváuninkas*, with the suffix *-auninkas* (concerning its origin see Skardžius I 149; Ambrazas 1993: 145f.) is based on the verb *s(t)ravéti,* cf. variants *straváuninkas*; *sreváuninkas*; *sráuninkas*, *sraũninkas stráuninkas*; *srevalninkas*, recorded in some subdialects of western Highlanders and Lowlanders (around Vabaliai, Vindeikiai, Babrungėnai, Plungė, Švėkšna, Tvaskučiai, Žemaičių Naumiestis, Timsriai);

• the derivative *stravỹlas* with the suffix *-yla(s)* (concerning its origin cf. Ambrazas 1993: 124) and its variants *stravýlas*, *stravýla*, *strevỹlas* are used mainly in the southern part of the area of southern Highlanders, e.g.: *strav'ī̃lai g'eraĩ. | kaĩ. ùžg'eda | kaĩ. in's'ip'á.una* 'yarrow is good when it is put on cuts' DrskŽ 651; *strav'ī̃lai nuog mót'eriško.s l'igõs* 'yarrow is for a female ailments' DrskŽ 651; *stravī̃las | o.ˌdaī̃. kråujȧ̀žo.lę̃*. '[earlier] *stravylas*, and now the yarrow' PpaŽK;

• the derivative *stravìklis* with the suffix *-iklis* (*-ė*) (derived from the suffix **-tlo-* of the names of tools with the help of which *nomina agentis* are sometimes made, cf. Ambrazas 1993: 153ff., 171ff.) cf. variants *stravìklė*, *strevìklė*; it is characteristic of western southern Highlanders and neighbouring western Highlanders of Kaunas;

• the derivative *sravẽnis* with the suffix *-enis* (*-ė*) (derived from the adjectival suffix **-no-*, cf. Ambrazas 1993: 126f.) cf. variants *sraveniai*, *sravẽnė*, *srevẽnė*.

The word *srevenõkas* (cf. variants *srevenõkai, srevėnõkai*) made from the above-mentioned noun *srevẽnė* with the suffix *-okas* (derived from **-ko-*) is used to form *nomina qualitativa* (cf. Ambrazas 2000: 91f., 113ff.).

The word *gijùtis* (the one that heals') recorded in the environs of Mielagėnai, Šiaulėnai, Tverečius reflects the same features of the yarrow, e.g. *pridėk gijùčio*, *tai netekės kraujas* 'put on some yarrow, it'll staunch blood' Mielagėnai (e-LKŽ), and the name *gajùtė* that was used around Nairiai, Vindeikiai was known to Jurgis A. Pabrėža, Friedrich Kuršaitis already (see the card index of Salys' Questionnaire 1; e-LKŽ).

These are derivatives with the diminutive suffix *-utis* (*-ė*) (concerning it cf. p. 438) which were derived from a very old verb *gýti* ('to heal'; to be more exact, from its past tense form *gìjo*, cf. also the adjective *gajùs*), corresponding Latv. *dzît* 'gyti', Pol. *goić* 'gydyti', Russ. *зажить* 'to heal' (ME I 559).

Earlier this verb had an older meaning 'to live', e.g. *Ir gijo Adomas ſzymta ir triſdeſzymtis metu, ir pagimde ſunu* Ch 1 Moz 5,3, cf. OSlav. *žiti* 'to live', Arm. *keam* 'I live', Gk. Hom. βέομαι 'I'll live' (Trautmann 1923: 75; LEW 15f.; IEW 467ff.; Smoczyński 2007: 184).

Later verbal derivatives *gývoti* having this meaning spread in the Lithuanian language (cf. Latv. *dzîvât* 'to work; live' ME I 559) and especially *gyvénti*. On the whole the IE adjective **g^{u}īu̯o-* 'alive' got into the paradigm of the verb very early, cf. Pruss. *giwassi* (lebest) III 29_{18}, 105_{12}, *gīwasi* (lebest) III 95_{1}, *giwa* (lebet) III 43_{24}, 49_{9}, 63_{20}, 97_{13}, *giwammai* (leben) III 33_{1}, 49_{7}, OLatv. *dzīvu* 'lives', Lat. *vīvo* 'I live', OInd. *jī́vati* 'lives', OSlav. *živǫ* 'I live' (Fraenkel 1938: 19; Skardžius I 459f.; Endzelīns 1951: 742; PKEŽ I 362, 375).

The name *rauklãžolė,* which is used in some subdialects of eastern Highlanders of Panevėžys around Žeimelis, Steigviliai, Joniškis, Megučionys is related to folk medicine (cf. Gritėnienė 2006: 186), e.g.: *žmogus, įsipjovęs pirštą, ieško rauklãžolių* Joniškis (e-LKŽ); *rauklãžolės užtraukia tą kraują* Žeimelis (e-LKŽ). Lith. *rauklãžolė* was derived from Lith. **trauklažolė* 'grass, which clots blood' (the element *-la-* appeared due to contamination with *traũklapis*).

The variant *raukãžolė* recorded around Saločiai (see the card index of Salys' Questionnaire 1) shows a link with the verb *raũkti*. Latv. *ļaukt* 'to wrinkle, decrease' (concerning the difference in the form cf. Karaliūnas 1987: 83; Smoczyński 2007: 502f.). Attempts are made to relate it also to OHG *rūh*, OInd. *rūkṣá-* 'rough', Lat. *rūga* 'wrinkle'; OInd. *luncati* 'plucks', Gk. ὀρύσσω 'I dig, scratch', Lat. *runcō* 'I weed' (LEW 706f.; IEW 871f.). However, *raukãžolė* can be considered to be also an apheresic form from *t-ráukti*.

The name *raukãžolė* is more often used to refer to the plantain (*Plantago*) (see e-LKŽ).

The name *daktarẽlė* has been recorded in Užušiliai. This is the derivative of the variant with the diminutive suffix *-ėlė* (*-elis*) (*-ė*) (cf. Ambrazas 2000: 95) made from the international word *dãktaras*.

The Latvian name of the yarrow *mę̃ra puķes* and its derivatives used in the whole of Kurzeme are related to folk medicine, e.g.: *mêra puķes iŕ dikti la:b^{a}s priêkš krûtem̂* 'yarrow is very good for treating the breasts' Dunalka (LVDA); *maṅ mãt^{e} kâdreīz stâstij^{a} – mērapuķ^{e}s* 'once mother told me – *mērapuķes*' Vecpils (LVDA); *vẹcuôs laīkuôs bi tikaî mę̂ŗ^{a} puķ^{e}s* 'in olden times [the name of the yarrow] was only *mēra puķes*' Kazdanga (LVDA); *mêrpuķs priêkš vę̂dęr^{a}* 'yarrow is for stomach diseases' Ulmale (LVDA); *mêrpuķs i lâb zâl* 'yarrow is good medicine' Kuldīga (LVDA); *mẽs nuô seniêm laīkiêm saûcam̂ mērpuķîtes* 'since olden times we call [yarrow] *mērpuķes*' Skrunda (LVDA). Some variants of this name have also been recorded in Mazsalaca and Stalbe.

The independent component of these compounds is the word *puķe* of Finnic origin (concerning its origin see p. 434).

In some subdialects of Kurzeme (in Alsunga and Basi) the name of the yarrow *mę̂ŗa zâle(s), mêrzâles, mę̂ŗzâle*, where the dependent component is *zāle* has been recorded (concerning its origin see p. 433).

The name of the yarrow *mēra zāle* was included in historical dictionaries of the 17th–19th century, e.g.: *Mehra Sahles* Fürecker 1685 I 190; Fürecker 1685 II 211; *Mehŗa Sahles* MLG II 93; *mehŗa ſahle* Ulmann 1880: 615.

The derivative *mêrenes* with the suffix **-no-* is found in Saka and Ziemupe, e.g. *te saûc mêren^{e}s – tãs jaû zâļu grãmatâ priêkš visam̂ kaītam̂* 'here they call *mērenes* – in books of medicine they [will be good] for all diseases' Ziemupe (LVDA).

The dependent or the first component is the noun *mēris* 'plague' related to Latv. *mirt* 'to die' and *mērdēt* 'to starve, to let famish', which, in their turn, are related to Lith. *mãras*, OSlav. *morъ* 'plaque', OCS *mrěti*, Lat. *morī* 'to die', Goth. *maúrþra* 'killing', Gk. μορτός, βροτός 'a mortal man' (ME II 619, 634f.; Trautmann 1923: 186).

The name *nâves puķes* denoting the ability of the plant to cure fatal diseases is also related to the name *mēra puķes* recorded in Nogale. The dependent component of the name is the noun *nāve* 'death', to which the following words are related: Pruss. *nowis* 'waist', Goth. *naus* 'the dead', OCz. *unaviti* 'to kill', Russ. *ныть* 'to have a pain for a long time' (ME II 703f.; E 151; Trautmann 1923: 201f.).

The names of the yarrow with the root *pel-* are found in the Latvian languages and in some subdialects at the border with Latvia. They are common almost in the whole of the territory of Vidzeme (as the only one or one of the names of *Achillea*), compactly in northern Kurzeme, in central part of Zemgale, and sporadically in the remaining territory. It is regarded as a word of the literary language in Latgale.

The name *pelašķi* has become established in the standard Latvian language; in subdialects it has many variants: *pelakšas*, *pelakši*, *pelakšņi*, *pelaškas*, *pęlaškas*, *pelaški*, *pęlaški*, *pelašķes*, *pęlašķi*, *pelêči*, *pelêčķi*, *pelakstes*, *pelekši*, *pelêkši*, *pelekšķes*, *pelešķi*, *pelêkšķi*, *pelenes*, *peles aste*(*s*), *pelestes*, *peleškas*, *pelešķes*, *pelešķi*, *pelieši*, *peliškas*, *pèlkši*, *pęlušķi*, *pelušķes*, *pelušķi*, *pęlušķs*, *peļuškas*, *peļušķes*, *peļušķi*, *peļu astes*.

The name *pelašķi* of the standard Latvian language and its phonetic variant *pęlašķi* are found in the entire above-mentioned area where the word *pelašķi* is widespread, e.g.: *pelašķs liêta prekš gara klęp*; *viņš nuôraû un vâr tẽj*, *več: agrak pĩpeį* 'yarrow is used for whooping-cough; they cut it and make tea, old people used to smoke it' Salaca (LVDA); *pelašķi i grãų̃malas a tiẽm baĨtejim ziêdim*; *tĩri kuôš baĨti nau̯*; *pelašķi joû rûgti bez gaĨ*; *pelašķ tẽį vâriį priêkš klęp* 'yarrow with those white blossoms in places along ditches; they are not purely white; yarrow is terribly bitter; yarrow tea was made for a cough' Svētciems (LVDA); *pelašķ^{u}s vaŕ piê zup^{a}s aŕ likt*, *ta pipar^{u}s neliêk* 'yarrow can be put into soups, then peppers are not used' Vildoga (LVDA); *paʒẽrdinaį guôvi aŕ pelašķ^{u} tẽj^{u}* 'the cow was given yarrow tea' Inčukalns (LVDA); *pelašķ åûg katra viêta – ceļmala, pagaĨma, tĩruma* 'yarrow grows in any place – along the roadside, in the yard, in the field' Ģeri (LVDA); *pelåšķus mẽs låsa̍m teĩjài*; *kå zìemå̍ i kå̍s vai smågås krûc, pelåšķu teĩja pęte låbå̍kå̍ zę̂le* 'we pick yarrow for tea; when we have a cough or feel some heaviness in the chest, yarrow tea is the best medicine' Vecpiebalga (LVDA); *pelašķus savàcę un kràsùoja kapu vàiņagus* 'yarrow was picked and used to colour funeral wreaths' Kārzdaba (LVDA); *asiņu tecẽšanu apturŕ aŕ pęlašķiêm* 'yarrow is used to staunch blood' Medze (LVDA); *pęlašķi ziêd baĨtiêm ziêdiņiêm* 'yarrow has white flowers' Pēternieki (LVDA).

The phonetic variant *pelašķi* has been recorded in some subdialects of Zemgale (Lēdmane) and Vidzeme (Dikļi, Rauna, Kārļi, Drabeši, Krape, Bilska), e.g.: *pelašķ^{u} tèja dikti veseliga* 'yarrow tea is very good for health' Lēdmane (LVDA); *jaûniê nezin pelašķ^{u} labum^{u}* 'young people do not know benefit of yarrow' Dikļi (LVDA).

Variants *pelaškes*, *pelaškas* andr *pęlaškas* are found in a compact area of Selonian subdialects of Vidzeme (Bērzaune, Cesvaine, Jumprava, Kalsnava, Krustpils, Kusa, Liepkalne, Liezēre, Lubeja, Mēdzūla, Meirāni, Odziena, Sarkaņi, Vējava, Vestiena, Virāne), and *pelaškes* is also found in Sēja and Panemune.

Names that have another formant following the root *pel-*, e.g. *-e-* have also been recorded: *pelešķi* is used both in some subdialects of Kurzeme (Dundaga), Zemgale (Jaunauce, Engure, Irlava, Anenieki, Dobele, Ozolnieki, Šķibe, Svēte, Penkule, Tērvete, Platone, Lielvircava, Jaunsvirlauka, Ukri, Augstkalne, Vilce, Lielplatone, Eleja, Sesava, Svitene, Iecava, Zālīte, Mežotne, Code, Rundāle, Īslīce, Ceraukste, Sece) and Vidzeme (Sloka, Vainiži, Krimulda, Sidgunda, Stopiņi, Mārupe, Katlakalns, Salaspils, Suntaži, Burtnieki, Kūduma, Baižkalns, Kārļi, Līgatne, Taurene, Kastrāne, Ķeipene, Plātere, Laubere, Mārkalne, Galgauska, Madliena, Irši, Vestiena, Ranka, Lizuma, Druviena, Ļaudona, Saikava), e.g.: *pelešķiēm baĨti ziêd^{i}* 'yarrow flowers are white' Salaspils (LVDA); *pelešku ziêdu tèju ʒer kr^{o}ùšu slimenìeki* 'women suffering from breast diseases drink yarrow blossom tea' Galgauska (LVDA). The variant *peleškas* is sometimes found in a small southern area of Vidzeme (Madliena, Bebri, Aizkraukle, Sāviena) and the variant *peleški* is sometimes found around Cēsis (Jaunrauna, Kārļi, Dzērbene). The variant *pelešķes* has been recorded only in Mēdzūla, and the variant *pelêšķi* – in Krustpils, Sinole, Lejasciems.

The variant *pelišķi* (with the formant *-i-*) is used mainly in the south of Zemgale, e.g. *dik:t^{i} laba krûtêm iŕ pelišķu tẽja* 'yarrow tea is very good for the breasts' Vecsvirlauks (LVDA), however it has also been recorded in Nītaure. The variant *peliškas* has been recorded in one Selonian subdialect of Vidzeme in Saikava.

Some derivatives with the formant *-u-* are also used, e.g. *pelušķi* is used both in Kurzeme and Zemgale, and in Vidzeme – in Livonian subdialects, in the subdialects of Middle and High Latvian dialects. The area of the distribution of the variant *pęlušķi* is similar, e.g.: *nùo pęlušķìem i lâb tẽį̯* 'tea made of yarrow is good' Pūre (LVDA). The variant *peluškas* has been recorded in one subdialect of Kurzeme, one subdialect of Latgale and in the subdialects of the Middle dialect and High Latvian, and the variant *pęluškas* has been recorded in one subdialect of Zemgale and in some subdialects of the Middle and High Latvian dialects. The variant *peluški* is used only in Vidzeme, e.g.: *peluškus vàiguõt griêst*, *ka vêl puműpuruôs* 'yarrow is to be cut when it still has buds' Ērģeme (LVDA); *peluški dẹ̀r prę̣t ìesnām ùn kās^{u}* 'yarrow is good for cold and a cough' Drusti (LVDA). Apart from these names the variant *pęluški* has been recorded in Sērmukši and the variant *pelušķes* in Jumprava.

In some subdialects of Vidzeme and only some subdialects of Zemgale and Latgale variants with metathesis of the root consonant fusion *šk* > *kš* are found, e.g.: *pelakšas* Jaunpiebalga, *pęlakšas* Rubeņi, *pelakši* Raiskums, Jaunpiebalga, Lejasciems, Mazzalve, Laši, *pelakšņi* in Naudīte, *pelekstes* in Aduliena, *pelekši* in Priekuļi, Dzērbene, Drabeši, Rāmuļi, Taurene, Viesīte, Lizums, Lubāna, Anna, Balvi, *pelêkši* in Sinole, Lejasciems, Liepna, Viļaka, Balvi, *pelekšķes* Rugāji, *pelekšķi* Vaive, Druviena, Kraukļi, Aduliena, *pelēkšķi* in Bērzpils, and *pelukši* in Druviena.

Other names of the yarrow with the root *pel-* are sporadically found in Zemgale, Vidzeme and Latgale, some of them could be related to the name (or its variant) of the grey colour. The name *pelači* has been recorded in Rāva, *pęlači* – in Ārlava. The variant *pelêči* was heard in the subdialects of the Middle dialect and the border subdialects of High Latvian dialect, e.g.: *ežmaļuôs aûg pelę̂ci*; *viņa vèlèja pìelasît pelę̂čų ziêdu* 'yarrow grows at the lakeside; she told us to pick yarrow blossoms' Sinole (LVDA), and *pelêčķi* – in Mārkalne. The name *pelenes* has been recorded in some Selonian subdialects of Vidzeme (Viskāļi, Skrīveri, Aizkraukle, Koknese, Mētriena), and the name *pelestes* has been recorded in several Selonian subdialects of Vidzeme (Dzelzava, Oļi) and in north-western subdialects of Latgale

(Barkava, Varakļāni, Bērzpils). The name *pelieši* has been recorded only in Biksti and Līvāni and the name *pèlkši* – in Launkalne.

The compound *peļastes* is used sporadically, in the whole territory of Latvia forming small compact areas in northern Kurzeme, central Zemgale, southern Vidzeme and western Latgale. The analogous word combination *peļu astes* has been mentioned in Viļāni, and *peles aste*(s) in Rēzna.

Three variants with the root *peļ-*, which might have formed on the basis of the above-mentioned names, have been recorded and they are sporadically found in Kurzeme, Vidzeme and Latgale, e.g.: *peļaškas* in Ogre, Bebri, *peļašķes* in Jumprava, Līksna, *peļašķi* in Pope, Puze, Bīriņi, Sigulda, Lielvārde, Zaube, Jumprava, Meirāni, Mārciena, Ļaudona, Vestiena, Saikava.

Separate variants of the name *pelašķi* are included in historical dictionaries of the 17th–19th century, e.g.: *Pelli Aschkes* Fürecker 1685 I 189; Fürecker 1685 II 211; *Peļļaśchkes* MLG II 14; *pellaſte* Stender 1789 I 192; *pelafchķi* Ulmann 1880: 615.

Opinions differ as to the origin of the names of the yarrow with the root *pel-*, *peļ-*.

The name mentioned (as Pruss. *poalis* 'dove' E 761 and Gk. πέλεια, πελέιας 'wild dove') is related to the names of different colours, cf. Lith. *pìlkas*, *paĨšas*, *paĨvas*, Latv. *pelēks* 'grey' also OCS *plesъ* 'blackish', Slav. **palvъ*, Germ. **falva-* 'yellowish', Lat. *pallidas* 'pale', OInd. *palitá-* 'grey, old', Av. *pouraša-* 'grey, old', Gk. πελιτνός 'grey', πολιός 'grey, old', etc. (Schulze 1966: 112, 122; LEW 565; IEW 804f.; Schmid 1970: 474f.; Smoczyński 2007: 447).

The second component Latv. *aste* of the compound is compared with Russ. *ostь* 'awn of the ear' and related to Latv. *ass* 'sharp' (ME I 145). The latter is of the same origin as Lith. *ašu-taĩ*, Slav. **osъ-tъ* 'thistle, i.e. sharp grass', Lat. *acus* 'needle', Gk. ἄχυ-ρον 'chaff', NHG *Achel* (< **ak'u-lo-*) 'ear' (Būga II 294; IEW 19; Smoczyński 2007: 27), Hitt. *aku-* 'sharp stone' (Иванов 1965: 44f.).

This *u*-stem adjective once related to a corresponding derivative with the suffix **-ro-* whose equivalents are Lith. *ãštras*, Slav. **stir*, Latv. *airs*, Lat. *acre* 'sharp' (about the formation see Skardžius I 299; Mažiulis 1959: 178; Smoczyński 2007: 273; concerning relation of the affixes **-u-* and **-ro-* cf. Ambrazas 2008b: 112f. and lit.).

The mentioned and other words with the root **ak-* (e.g.: *ak-muõ*, *ak-úotas*) can show that once there existed a currently totally extinct verb **ak-* 'stab, prick' (PKEŽ I 64f.).

According to another opinion (LVDA 59), the foundation of the name could be the root *pel-* and the suffix *-ast-*. It is also possible that the foundation of the name could also be the word combination *peles*, respectively *pelēkie ašķi* 'grey horsetails'. The name of the yarrow *ašķi* recorded in Dobele corroborates this hypothesis. Several other names of the yarrow, whose dependant component denotes the name of some animal, also contain the lexeme *ašķi* (see *aitašķi*, *aitu ašķi*).

Lith. *péluodegis* (with its variants *péluodegė*; *pélvodegis*, *pélvodegė*), which, according to Vincas Urbutis (2009: 324), can be a translation from the Latvian language approximately corresponds the discussed Latvian name of the yarrow. It is used in some north-eastern subdialects of eastern Highlanders of Panevėžys – around Užušiliai, Pabiržė, Geidžiūnai (according to the card index of Salys' Questionnaire 1 and around Nemunėlio Radviliškis; also cf. e-LKŽ).

The origin of the noun (*v*)*uodegà,* which is the second component of this compound is unclear. Attempts have been made to relate it to Lith. *vedegà* 'an axe with a bent blade to hollow boats or tubs; a tool to cut ground, ice' and to *úodas* (cf. Endzelīns 1979: 490ff.; LEW 1164f. and lit.; Smoczyński 2007: 704).

The names with the lexeme *aita* 'sheep' in the first or dependant component recorded in some Latvian subdialects are semantically close, e.g.: *aitašķi* Valgale (LVDA); *aitu ašķi* or *aituašķi* Rubeņi (LVDA); *tùs pelaškus zèltinìši viêl sàuc pàr aitu aškîm*, *zîdus lìtuô tèijâ pret kùosi* 'the inhabitants of Zeltiņi call the yarrow *aitu aškîm*, they use blossoms to make tea against a cough' Zeltiņi (Apv); *aîtu aste* 'sheep tail' Zebrene. Here the variant with the dialectal form *vuška* 'sheep' – *vušku astes* in Baltinava (LVDA) should be mentioned.

The name of the yarrow *aitu ašķi* and its variants are included in separate historical dictionaries of the 17th–18th century, e.g. *awju afchķi* Ulmann 1880: 615.

The first component *àita*, *vuška* is the names of a sheep derived from the diminutive clippings (see ME I 14, IV 677). On the whole, the old form *avs* is rare in the modern Latvian language (cf. ME I 232; Sabaliauskas 1968: 114). It has equivalents in many Indo-European languages, cf. Lith. *avìs*, OInd. *ávi-*, Gk. ὄϊς, Lat. *ovis*, OHG *ou*, Ir. *ói*, Cymr. *ewig* 'avis', etc. (Trautmann 1923: 20f.; LEW 28; IEW 784; ИЯ 577; Smoczyński 2007: 38f.).

It should be noted that the name of a sheep is hidden in the German word *Schafgarbe* 'yarrow'.

Names of the yarrow whose basis is the loanword from the German language *Schaff* 'sheep' are found in some subdialects of the Latvian language, e.g.: *šãpšẽrenes* and *šãpšẽres* in Pērkone, *šâpšiẽri* in Rudbārži. The analogous name (*šapšėr* 'Schafgarbe') was known in Kuršių kopos (Curonian dunes) (Kwauka, Pietsch 1977: 75).

Latvians use the name of another animal – the turkey – *tītars* for the yarrow. Both derivatives and compounds, as well as word combinations with the lexeme *tītars* are used in Kurzeme.

A metonymic transfer of the name of an animal to the name of a plant *tĩtari* has been recorded in Zante and Mērsrags. The neighbouring form *tĩteri* is also recorded in Mērsrags.

The derivatives with the suffixes derived from **-no-*: *tītarenes*, *tītarines*, *tītariņi*, *tītarini*; *tĩterines*, *tĩteriņi* (concerning the vowel *e* in place of *a* in the suffix see Rudzīte 1964: 167) are used in a compact area of Kurzeme region, with the exception of the very northern part of Kurzeme, e.g.: *tĩtarenȩ̂s – tik pêdiga laîka saûc* 'only recently yarrow has been called *tītarenes*' Īvande (LVDA); *tĩtarenes – viņas tĩtarę̂niêm duô*, *tãs lapiņas; tẽjâ aȓ ʒeȩ̂* 'yarrow – it is given to young turkeys, its leaves; and it is drunk like tea' Rāva (LVDA); *tĩtarenᵉs i te – tãs gaȓ kãpᵘ vaȓ saraût* 'there yarrow here – one can pick it near the dune' Pērkone (LVDA); *tĩtarines veĨ tagad ziêd*; *tĩtari viņs dikti ę̂d*, *tâlᵃb viņs tâ saûc* 'yarrow is still blooming; turkeys peck it gladly therefore it is called like that [tītarenes]' Grobiņa (LVDA); *tĩtarìņ tẽȩ̨ i veselig* 'yarrow tea is healthy to drink' Zentene (LVDA); *tĩteȩ̨rines ziêd baĨti*; *tẽjas zâle priêkš plaûšiêm* 'yarrow white blossoms; tea helps treat lung diseases' Bārta (LVDA); *tas i tĩtȩ̨riš*, *tĩtȩ̨riņ tẽj*, *bet viš joû nevĩža ʒę̂rt* 'this is yarrow, yarrow tea, and he no longer drinks' Mērsrags (LVDA).

Compounds or word combinations whose second component is the word *zale* 'grass' (concerning its origin see p. 433) are sporadically found in Kurzeme (Aizpute, Aistere, Ance, Ārlava, Ciecere, Dundaga, Durbe, Kabile, Kandava, Lubezere, Nogale, Puze, Sātiņi, Strazde, Ugāle, Upesgrīva, Usma, Vaiņode, Valgale, Vandzene, Vecpils, Virbi, Virga, Zentene, Zūras, Zvārde) and in Zemgale (Aizupe, Dobele, Dzirciems, Engure, Grenči, Īle, Irlava, Matkule, Remte, Rubeņi, Sēme, Smārde, Vāne, Vecmokas), as well as in separate subdialects of Vidzeme

(Drabeši, Dunte, Jaungulbene, Sloka) and Latgale (Atašiene), e.g. *tītaŕzâl^{e} – kamę̃r vêl neziêd*, *tās lapiņas tītarę̃ni šaûsmîgi ę̂d; aûg uz ežâm* ‘yarrow as long as it does not bloom, young turkeys peck the leaves gladly; grow on the edges of the field’ Aizupe (LVDA).

The compound or the word combination whose second component is the word *puķe* ‘flower’ (concerning its origin see p. 434) has been recorded in separate subdialects of Kurzeme (in Saldus, Vārme) and Zemgale (Dzirciems), e.g.: *tītarpuķes*, *tītaru puķes*.

The compound whose second component is the irregular diminutive *dilliņš* ‘small dill’ has also been recorded in Usma, e.g. *tītaŕdiĹ̃liņ^{i} mazejiṁ tītariņiṁ labâkā tę̃i*, *piŕmā zâl^{e}* ‘yarrow tea is best for young turkeys, it is the first medicine’ Usma (LVDA).

The name of the yarrow *tītaru zāle* and its variants were included in the historical dictionaries of the 17th–19th century, e.g. *tihteru ſahle* Ulmann 1880: 615.

Having in mind the fact that Lith. *tỹtaras*, used at the border with Latvia, is most probably a loanword from Latvian (Urbutis 1963: 217), Latv. *tītars* most likely appeared in the Latvians language. It is made with the help of the suffix *-ars* (cf. names of Lithuanian agents with *-aras*, e.g. *plẽparas* ‘who talks a lot’, see Ambrazas 1993: 133) from the onomatopoeic verb *tītît* ‘stubbornly refuse, be obstinate, to irritate, to make angry, to reproach; to threaten to do smth. bad; to show one‘s obstinacy; to bargain; to drill’ (ME IV 206), corresponding Lith. *týtyti*, *týtinti* ‘to ridicule, to mock; to try to find out, to overhear’ (ME IV 208; LEW 1103).

The name *kurkinu zāle* has been recorded in Bērzgale. Urbutis (2009: 319f.) contemplates whether Latv. *kurkins*, which laid the basis for it, could be a loanword from the Lithuanian language widespread in East Lithuania, which originated from Lith. *kuŕkinas* ‘turkey’ made from the loanword from the Slavic languages *kùrka* corresponding to Latv. dial. *kùrka* ‘turkey hen’, cf. Pol. *kurka* ‘hen’ (LEW 316). Nowadays there is no tendency in the Latvian language any more to form the names of males with *-ins* (about their origin, see Ambrazas 2000: 85f.) while they are still abundant in Lithuanian. However, there is no doubt that the name of the yarrow under discussion originated in the Latvian language.

The name *ežupuķe*(*s*) with the variants *ežpuķes*, *ežu puķe(s)*, *eža puķe(s)*, *ežapuķe(s)* is rather widely used in Zemgale, around Dobele, and in Kurzeme, around Saldus, and *ežu zāle(s)* is used in a small group of subdialects around Dobele, e.g.: *eža puķ:e – tiẽ paši pę̃lašķi* ‘*eža puķe* – the same yarrow’ Vāne (LVDA); *jâsaplûc ežapuķes tẽjai* ‘we have to gather yarrow for tea’ Sēme (LVDA); *ežupuķ:e aûg uz ežas* ‘yarrow grows on the edges of the bed’ Zvārde (LVDA); *senâk jaû īstaîs vârc bi ežu zâle* ‘earlier the real name of the yarrow was *ežu zāle*’ Džūkste (LVDA); *ežu zâle aûga pa ežãm*, *tùr viņas nèizara* ‘yarrow grows along the edges of the bed, they are not ploughed there’ Bērze (LVDA).

They are derived from Latv. *eža* ‘bed, boundary’, which corresponds to Lith. *ežià*, Pruss. *asy* ‘bed, boundary’ E 241, perhaps they are related to Slav. **ězъ* ‘pond’, Arm. *azr* ‘bank; boundary’. The possibility cannot be rejected that they are also related to Lith. *ẽžeras*, Latv. *ezers*, Pruss. *assaran* E 60, Slav. **ezero / ezerъ* ‘lake’, Gk. ἀχερούσια ὕδατα ἑλώδη ‘marshy waters’, hydr. Ἀχέρων, the name of an Illyrian or Thracian tribe Ὀσεριάτες near Lake Balaton, OE *ēagor* ‘sea’. In this case this could be a very old word of heteroclytic declension (Benveniste 1935: 11; LEW 125; ЭССЯ IV 33f., 59; ПЯ A–D 120f., 131ff.; PKEŽ I 101, 104 and lit.). Some researchers offer other alternatives too (cf. Smoczyński 2007: 150).

Urbutis (2009: 317), on the basis of the forms containing *eža* and the name of pātaisas (lycopod) *eža cisas* (ME I 572 with the corrected print error) thinks that Latv. *ezis* ‘hedgehog’ laid the basis for the names of the yarrow being discussed, and the possible relation with *eža* is secondary, and it appeared due to folk etymology.

Latv. *ezis* corresponds to Lith. *ežỹs* (Vytautas Mažiulis PKEŽ I 104f. supposed that the word could have exist in the Prussian language, cf. the word *assegis* ‘perch’ derived from it E 572), CS (Serb.) *ežь*, perhaps also Phryg. ἔξις ‘hedgehog’. This can be a derivative of the adjectival affix **-i̯o-*.

Similar names of the hedgehog in other cognate languages differ in their formation, cf. OHG *igil*, Gk. ἐχῖνος, Arm. *ozni* (Trautmann 1923: 73; IEW 292; LEW 1330). However, their basis is the same – the ancient name of the snake, cf. especially Gk. ἔχις ‘snake’ (ЭССЯ VI 37; ИЯ 526; Urbutis 1981: 15; Sabaliauskas 1990: 30; Smoczyński 2007: 150). A distantly related might be the Lith. *angìs* ‘snake’ whose form changed because of taboo (cf. ИЯ 526).

The rare name *tūkstošziedi* recorded in Vecmokas, approximately corresponds to Russ. *тысячелистник* ‘yarrow’. Both compounds conceal the numeral common to the Balts, Slavs and Germans, cf. Latv. *tūkstuotins*, Lith. *tūkstantis*, Pruss. *tūsimtons* III 37_{18}; OCS *tysęšti*, Goth. *Þūsundi* ‘thousand’. It was made with the help of the suffix **-nt-* from the verb **tū-* ‘to swell; increase; have power’, joined with the numeral **k̑ṃtom-* ‘hundred’ inherited from the Indo-European parent language (for more about it see Blažek 1999: 315f., 319f. and the abundant literature discussed therein).

The basic verb **tū-* did not survive in the Baltic languages but there are derivatives made from it, cf. Lith. *tū́las* (it preserved old meanings ‘frequent; more than one, numerous, various’ in the writings of the 16th–17th century), Pruss. *tūlan* ‘many’ III $55_{8–9}$ (concerning its origin see Ambrazas 2008b: 110 and lit.), Latv. *tūte* ‘power, energy’ (Petit 2000: 123ff.; Smoczyński 2006: 161).

It should be mentioned that the Baltic languages have preserved a large number of ancient derivatives with the suffix **-nt-*:

1) here, like in many other Indo-European languages, active **-nt-* particles (see Ambrazas V. 1979: 29ff. and lit.) made of adjectives are used; the verbal derivative Lith. *dantìs*, which is far from the system of participles, dates back to ancient times, cf. Pruss. *dantis* E 92, Goth. *tunÞus*, OIr. *dēt*, Lat. *dens*, Av. *dant*(*an*), OInd. *dá*(*n*)*t-*, partly Arm. *atamn*, Gk. ὀδών ‘tooth’, etc. (Frenkelis 1969: 97; LEW 82; IEW 289; ПЯ A–D 299f.; ИЯ 302; Иванов 1981: 96f.; PKEŽ I 179 and lit.; Smoczyński 2006: 92f.);

2) hydronyms with **-nt-* of archaic formation are widespread in the territory of Lithuania, e.g. *Sãlantas* (see Skardžius IV 879–944);

3) of the same origin are diminutives with *-int-elis* used in western Lithuanian dialects since olden times (e.g. *mažiñtelis* ‘very small’), which also have parallels in some other cognate languages (see Ambrazas 2004b, 2008b: 101 and lit.).

The second component *ziêds* of the compound *tūkstuoššziedi* under discussion corresponds to Lith. *žiẽdas* (see p. 436).

Lith. *baltažiẽdis* with its variants *baltažiẽdė*, *báltažiedė*, *baltžiẽdė*, *balžiẽdis*, *balžiẽdė,* is also based on this word. They are used in some subdialects of north-western Highlanders of Šiauliai (around Lieporiai, Šapnagiai, Bridai, Dargaičiai, Rudiškiai, Stupurai, Dameliai, Vaineikiai, Noriūnai) and eastern Highlanders of Panevėžys (around Kirbaičiai, Kriukai, Žeimelis, Kuldūnai, Užušiliai, Bučiūnai, Gaižūnai, Kapčiūnai, Joniškaičiai, Pakruojis, Norušaičiai, Karčemos).

The derivative *baĨtė* has been made from the adjective *báltas* (*-à*) alone with the derivational inflection *-ė*.

The adjective *báltas* (*-à*) is old. It corresponds with Latv. *baĨts* 'white', is related to OSlav. **blato* 'pool, marsh', Alb. *baltë* 'dirt, sludge', Rom. *baltă* 'puddle, pool, lake' and others. On the whole, manifestations of **balt-* are found in a large area from the Baltic Sea to the Balkan region, the shores of the Mediterranean and Adrian Seas (Pisani 1968: 18; ПЯ A–D 189f.; Crevatin 1981: 7; Dini 2008: 18f. and lit.; Dambe 1972: 125ff.).

This is a derivative of the suffix **-to-*, cf. Lith. *bálti*, *bãlas* 'whites', *balà*, Latv. *bãls* 'paledim', OCS *bělъ*, Gk. φαλιός 'white', Celt. **belo-* 'shining, white', Arm. *bal* 'paleness, pallor; pale colour'; Pruss. *batto* 'forehead' E 77, OInd. *bhāla-* 'forehead; radiance', Alb. *balë* 'horse with a white star on its forehead, an animal with a star on its forehead', *ballë* 'forehead', Bret. *bal'* 'a white star on an animal's forehead', etc. (IEW 118ff.; ПЯ A–D 187f. and lit.), and further perhaps also OInd. *bhā́ti* 'it shines, glitters, glows, gleams' (Schulze 1966: 111; LEW 32; Karaliūnas 2004: 101ff. and lit.; Smoczyński 2007: 44).

Here it should also be mentioned that the discussed adjective **balt-* is also found in a rare name of the yarrow *baltvêdere* recorded in Užava. Its second component is *vę̂dęrs* 'stomach' corresponding to Lith. *vę́deras*, *vę́daras* 'intestines, stomach, bowels; fried sausage of cereals or potatoes', Pruss. *weders* 'stomach' E 122. The latter word can be derived from the Indo-European name of the udder **u̯ēd*^{h}*r̥*/ **ēud*^{h}*r̥*/**ūd*^{h}*n-*, cf. OInd. *ū́dhar*/*ū́dhn-* 'udder' (Būga II 274f.; PKEŽ IV 227f.).

Another name of a medicinal plant *vę̂dęrzâle* 'common centaury' has been made from *vę̂dęrs* (ME IV 549).

The names *karpýtinė*, *karpýtinis* reflect the shape of the yarrow leaves. They are used in the eastern subdialects of western Highlanders in Kaunas district, around Kalviai, Pašlavantis, Margininkai, Prienai, Birštonas, Nemajūnai, Užuguostis.

These names are derived from the substantivised adjective of the compound suffix *-tinis* (*-ė*) (<*-tas*+ *-inis* (*-ė*), see Ambrazas 1993: 65f., 128f.). The derivative *karpýtė,* which is not so common and recorded around Mauručiai, have the suffix *-tė* (concerning its origin see Ambrazas 1993: 42ff.).

The basic verb *karpýti* of the derivatives discussed (corresponding to Latv. *kàrpît* 'to cut' ME II 198), denoting a repeated action, is a derivative with the suffix *-yti* (see about it Skardžius I 529ff.; Stang 1942: 147ff.; 1966b: 326ff.; Jakaitienė 1994: 396f.) made from *kir̃pti*.

This word have many equivalents in other Indo-European languages, cf. Latv. *cìrpt* 'to cut', Lat. *carpere* 'to pick, to peck, to nibble, to pluck; to enjoy, to admire; to go, to take place, to tear; to divide, to split; to look for; to tire; to attack, to speak ill, to condemn', OHG. *scarbōn* 'to cut into small pieces', *herbist* 'autumn', Gk. καρπός 'fruit', κρώπιον, Latv. *cìrpe*, OIr. *corrán* 'sickle', OInd. *krpāṇa-* 'sword, ritual knife', Alb. *karpë* 'rock', Hitt. *karp-* 'to pick up, to take, to carry, to collect'; Pruss. *kerpetis* 'scull' E 72, OSlav. *чрьпъ* 'chip, tile', OHG. *scirbi*, OInd. *karpara-* 'chip', etc. (Trautmann 1923: 129; LEW 257f.; IEW 944f.; ПЯ I–K 332ff. and lit.; ИЯ 691f.; PKEŽ II 171ff.; Smoczyński 2007: 289).

Further it is related to an even older verb *(*s*)*ker-* 'to cut', from which Lith. *kir̃sti*, *skeř̃sti*, *skìrti*, etc. were derived (LEW 258; IEW 938ff.; Sabaliauskas 1990: 90).

The compound *mõrklapis* recorded around Rūgaliai is of similar semantics (cf. the variant *morklapėlis*). The latter (and its variant *mórklapis*) was also used around Vabalninkas, Utena, Sapiegiškiai (see the card index of Salys' Questionnaire 1).

Slavism *morkà* derived from *morkvà* (the latter was borrowed from Bel. *мóрква*, see Skardžius IV 193) forms the first component of this compound. The concretised diminutives *morkùtė*, *morkvẽlė* were made from it which were recorded around Čekiškė, Vilkija, Pravieniškės (see the card index of Salys' Questionnaire 1).

The second component *lãpas* corresponds to Latv. *lapa* 'leaf'. This word could have existed in the Prussian language too, cf. *lapinis* 'spoon' E 359. This can be a verbal derivative, cf. Lith. *ãtlapas*, *lèpti* 'to come off', *lẽpti* 'ro wilt slightly, to bend down', Gk. λέπω 'I peal, scrape' (LEW 339f.; PKEŽ III 41ff.; Smoczyński 2007: 336f.).

The word *smirduõklė* reflects a sharp smell of the yarrow, e.g. *Šiemet linuosa labai daug smirduõklių buvo* 'this year there were a lot of yarrow in flax' Dubičiai (e-LKŽ). This is a derivative of the suffix *-uoklė* (that was derived from **-tlo-*) made from the verb *smirdė́ti*.

This corresponds to Latv. *smir̂dêt*, OCS *smrъděti* 'to stink'; attempts are made to relate it to Lat. *merda* 'dung', Gk. σμόρδωνες 'schemer, instigator' (Trautmann 1923: 271; IEW 970; LEW 847f.; Sabaliauskas 1990: 103; Smoczyński 2007: 578f.).

And further it might have been derived from the older verb *(s)*mer-* 'to crush up', cf. Gk. μαραίνω 'I crush up, eat up, exhaust', OBulg. *izmrъmьrati* 'to pull up, dig out'; OInd. *márdati* 'crushes up, squashes'; Gk. σμερδνός 'terrible', Germ. *schmerzen* 'to ache', etc. (IEW 735ff., 970).

In some Latvian subdialects the yarrow is compared to false hellebore, caraway, pepper.

The names *čemeričas*, *čemerīčas*, *čemeriņi*, *čemerijas* have been recorded in south-western part of Kurzeme (in Nīca, Rucava, Asīte), e.g.: *īpaš*^{i} *liẽpâjniêk*^{i} *saûc par čemeriņiêm* 'it is mainly people of Liepāja who call the yarrow *čemeriņi*' Asīte (LVDA).

The name *čemeriņi* is related to Latv. dial. *cemeriņš* 'false hellebore root (*Helleborus*)' (cf. ME I 372), and *čemerīčas* corresponds to Lith. *čemerýčia* 'a perennial poisonous medicinal plant of the lily family (*Veratrum album*)', *čemerýčios* 'false hellebore root', medicine made from them (*Rhiroma veratri*)'. These are Slavisms, cf. Bel. *чемерыца*, Russ. *чемерица*, OPol. *cziemerzyca* (Skardžius IV 111).

In some subdialects of the Latvian language names of the yarrow related to the lexeme *ķimenes* 'caraway' or its dialectal variant *ķiemeles* have been recorded. In the northern part of Kurzeme, in Puze and Ugāle, the name *aitķiemele* has been recorded. The variant *aĩtkriẽmele,* which might be an occasional derivative has been recorded in neighbouring Ugāle.

In some subdialects of High Latvian dialect word combinations with the lexeme *ķimenes* 'caraway' (and *ķimini*) have been recorded. The word combination *cùku ķimenes* has been recorded in Vīksna, *guovju ķimenes* – in Meirāni, and *vìlka ķimini* – in Mērdzene.

The names *aitķiemeles*; *cūku ķiemenes*, *guovju ķiemenes*; *vilku ķiminis* are based on the borrowings from the German language *ķimele* (cf. Lith. *kìmeliai*, CHG *kümel* 'caraway', see Čepienė 2006: 211), *ķimene*, is related to CHG *cimin* 'caraway' (ME II 381); Lith. *kmỹnas* is the borrowing from the Slavic languages, cf. Bel. *кминъ*, Pol. *kmyn* (Skardžius IV 162). The first components of word combinations and compounds are names of animals *aita* 'sheep' (concerning their origin see p. 442), *cūka* 'pig' (concerning its origin see p. 423), *guovs* 'cow', *vilks* 'wolf', and this shows that a plant does not correspond to the common caraway (*Carom carve*).

The name of the yarrow *laukpipari*, *lauka* (and *lauku*) *pipari* is used in a small compact area in Kurzeme itself, e.g.: *lauku piparus liek*, *svaigu gaļu vāruot* 'yarrow is added when fresh meat is cooked' Dundaga (ME III 221).

The second component of the names *lauka pipari*(*ņi*), *laukpipari*(*ni*) is *pipars* 'pepper'. The latter most probably was borrowed from the Germanic languages (ME III 221). Meanwhile Lith. *pipìras* was borrowed from ORuss. *пьпьрь* prior to the 12th century (Būga I 340).

The first component of the names under discussion is the old noun *laũks* corresponding to Lith. *laũkas*, Pruss. *laucks* 'field, soil' III 105_{10}. Most probably the abstract **leukos*- 'lightness, brightness', which later acquired the meaning of a light cleared place in a forest, cf. OInd. *uloká*-, *loká*- 'cleared light placed; space, the world', Lat. *lūcus* 'grove', OE *léah* 'field, meadow, forest, open place' (Schulze 1966: 121f.; Trautmann 1923: 151; ME II 426f.; LEW 343f.; ПЯ L 147ff.; PKEŽ III 49f.) was made from the verb **leuk*- 'to shine' with the derivational inflection **-o*- in the Indo-European parent language (cf. OInd. *rócate* 'shines', see IEW 687ff.).

Most likely the derivative *pipirnykas* with the suffix -(*i*)*nykas* made from the Slavism *pipìras*, which was used around Vilkaviškis, Leliūnai, Mielagėnai (see the card index of Salys' Questionnaire 1; cf. e-LKŽ) denotes the yarrow and some of its species in Lithuanian subdialects.

Lithuanians, however, most often compare the pepper with other plants, cf.: *pipirẽlis*, *pipirùkas*, *pipìrlapė*, *pipìrlapis* 'a plant of the birthwort family (*Asmum europaeum*)', *pipìrmėtė* 'medicinal peppermint (*Menta piperita*)', *pipiñnė* 'a plant of the mustard family *Brassicaceae* (*Lepidium*)' (e-LKŽ).

Perhaps separate names of the yarrow recorded in Latgale are also related to bitterness of the yarrow tea, e.g. *sùrines* in Cibla, Ezernieki. The names, most probably, are **-no*- derivatives from the adjective *sūrs* 'bitter', which is related to Lith. *sū́ras* 'salty', Slav. *syrъ* 'raw, unprocessed; wet', OWScand. *súrr* 'ferment', and is related to OPruss. *suris* 'cheese' (ME III 1134; Trautmann 1923: 293f.; E 688; PKEŽ IV 169). It migt be that the dialectal form *sîreńẹs* recorded in Šķilbēni, Rugāji, Baltinava is related to the dialectal variant *syurs* of the adjective *sūrs* 'bitter'.

The names of the yarrow with the root *žūž*- (*žùžaines*, *žùžaiņi*, *žùžàji*, *žùžàni*, *žùžaunas*, *žùžaunes*, *žùžènes*, *žùžẹ̀ni*, *žùžērnes*, *žùžẹ̀rni*, *žùževeņi*, *žùžìeni*, *žùžines*, *žūžuoni*) are found in a compact area of Latgale, however, separate variants intertwine between themselves, e.g.: *žỳužàiņa – bòĺ́îm źîd́eńìm źît́*, *tuôc kuô vàinaćèńć* 'the yarrow has white blossoms, which are like a wreath' Nīcgale (LVDA); *palaśeîšu žỳužàiņu* 'I shall gather some yarrow for myself' Sakstagals (LVDA); *ka ìgrîš pîerstâ*, *vajak satrèit̂ àr žẽužùonu sulu* 'when you cut your finger you have to rub yarrow juice in' Vārkava (LVDA); *àr žỳužùonỳm ìndykus i boròi* 'yarrow is given to turkeys to peck' Silajāņi (LVDA); *žỳuža͡ārńiś kuŕkyńiât* 'turkeys peck yarrow' Nautrēni (LVDA).

The names *žūžaines*, *žūžāji*, *žūžēņi*, *žūžernes* used in Latgale perhaps are of onomatopoeic origin, cf. *žūžêt*, *žūžinât*, *žūžuôt* 'to rustle, to murmur' (ME IV 838), but they are more likely to be related to Lith. *apžiùžti* 'to overgrow with grass', cf. Russ. *волосяная трава*, *волосецъ* (Анненковъ 1878: 4): *Apžiùžęs plaukais kaip šuva* Valkininkai (e-LKŽ).

The name *indricenes* (and its variants), which was derived from a person's personal name Indriķis, shows the time of yarrow's blooming; earlier the day of Indriķis was celebrated on 15 July.

The names *indricenes* and *incenes* form a small compact area in north-west of Kurzeme. The variant *iñdricenes* has been recorded in Venta, Zūras, Ziras and Ugāle, and *iî̃ndricenes* – in Piltene. Its shortened variant has been recorded in Užava only.

The name *sìrpenes* (Viļaka) and *sìrpines* (Sakstagals, Malta) most probably reflect the time of blossoming of the yarrow. The name could be a borrowing from the Polish language. The basis of the borrowing is the name of the month August *sierpień*, which is related to Pol. *sierp* 'sickle' that is related to Latv. *sirpis* 'sickle', Serb. *sr̂p* and Russ. *cepn* 'sickle', further it is related to Gk. ἄρπη 'sickle' (ME III 847).

Names of the Plantain

Ilga Jansone, Rima Bakšienė,
Saulius Ambrazas

The map is based on answers to Question No. 82 of the ALE lexical Questionnaire, to Question No. 65 of the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP, as well as on investigations carried out by Aurelija Gritėnienė (2006), Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (2003: 58ff.).

The map represents prevalence of the generalised names of the plants belonging to the plantain (*Plantaginaceae*) family.

This plant that reduces imflammation is also famous for other medicinal qualities and has quite a number of names in the Baltic languages, which can be divided into several groups.

The names of the first group used in the eastern part of Lithuania and in some Latvian subdialects are related to the leaves of this plant with parallel veins that fork outward from the central midrib (cf. Gritėnienė 2006: 154).

The basis of their formation is Lith. *gýsla* / Latv. *dzîsla*. This word existed in the Prussian language too, cf. *pettegislo* 'the shoulder vein' E 108. It has parallels in other cognate languages, cf. OSlav. *žila* 'vein', Arm. *ǰil* 'tendon; rope', Lat. *fīlum* 'thread' (Trautmann 1923: 90; ME I 557f.; LEW 150; IEW 489; Sabaliauskas 1990: 10; PKEŽ III 276f.).

The name *gyslõtis*, *gyslõtys* (plantain), thereby this plant is called in the Standard Lithuanian language too, has been recorded in northern subdialects of eastern Highlanders in Anykščiai, Panevėžys, Utena districts (around Pakruojis, Kupiškis, Zarasai), e.g.: *nuťrí̃.ntu. ˈkɔ̀ju. nɔ̀.kčei gi.sˈlɔ̀čeis abˈdẹ̀k | tɔ̀.į̀ nutraũks kař šˀti.* 'put plantains around the sore foot for the night, they will reduce heat' KpŽ I 678; *prie šulinio daug gyslõčių priaugo* 'a lot of plantains grow around the well' Obeliai (e-LKŽ); *dabar gyslõčių jau gal niekas nevalgo* 'most probably nobody eats plantains now' Obeliai (e-LKŽ).

It is also used at the south-eastern edge of the area of the Lithuanian language – in the subdialects of southern Highlanders and eastern Highlanders in Vilnius area (around Leipalingis, Varėna, Šalčininkai, Dieveniškės, Gervėčiai and other places), e.g.: *uždėk pirštą gyslõčiais, ir nesuk*s 'put plantains round your finger and it will not ache' Miroslavas (e-LKŽ).

The most common variants of this name are *gyslõčius* (Nairiai, Anykščiai, Deguliai, Skriaudžiai, Žalioji, Alksnėnai, Krosna, Leipalingis, Punskas, etc.), e.g.: *gyslõčius labai tinka dėti ant žaizdos* 'the plantain is good to be put on a wound' Būdvietis (e-LKŽ); *gyslõčius mačija nuo prietvaro* 'the plantain helps in case of constipation' Tverečius (e-LKŽ); and *gysluõtis* (Juodaičiai, Daugėliškiai and other places), e.g.: *gʼi.sluõcai cíej placaĩ̃.s lãpais | gẽra juõs* 'plantains are those with broad leaves, people drink them [tea]' DrskŽ 103; *gˈi.sluõčai labaĩ̃. geraĩ̃. | kap sùsmuši | àbˈdˈedzi taĩ̃.s lãpais* 'plantains are good when you bruise yourself, you put plantains round the bruise' DrskŽ 103; *gi.slúočeį | tɑi‿nuok‿skrɑñ̃.ʒǫ.* 'plantains are for the stomach' PpaŽK; *mán tɑi‿ʒvi.likapiř̃.štę.n žaizdà | tai‿àš visa‿laĩ̃.ka gerù | vìsu. žiẽmu. | gi.slúočus* 'I have duodenal ulcer, so I drink plantains all the time, all through the winter' PpaŽK; *geros žolės ten nėr – vieni gysluõčiai* 'there is no good grass there – only plantains' Nemunaitis (e-LKŽ).

The words *gyslõčis* (Medininkai), *gysluõčius* (Gervėčiai), *gysliuotis* (Kučiūnai, Kapčiamiestis) are recorded much rarer.

The word *gyslõtis* has the secondary suffix *-otis* (< suff. *-ot-* + root *-is*), which can be a common innovation of the Lithuanian and Prussian languages, cf. Pruss. *nagotis* 'brass pot with feet' E 349 : *nage* 'foot of the leg' E 145 (Ambrazas 2000: 140f., 2006: 72 and lit.).

The words *gyslõčius*, *gyslõčis* are later variants of the word. The variant *gyslõčia* is found in Konstantinas Sirvydas' second dictionary of the 17th century: Bábká ź̨iele. Plantago. *Giflocía* SD[3] 4. It is recorded in later dictionaries of Pilypas Ruigys, George H. F. Nesselmann, and the writings of Jurgis Pabrėža. However, it seems to be absent from the current Lithuanian dialects.

Gysluõtis (and its variants *gysliuõtis*, *gysluõčius*) was made with the similar suffix *-uotis* (< suff. *-ōt-* + root *-is*, cf. Ambrazas 2000: 142).

All the derivatives discussed here were derived from the adjectives *gyslótas* (*-a*), *gyslúotas* (*-a*) (it should be noted that *gyslõtas* denotes the plantain itself in Rukai).

The suffixes *-(i)otas* (*-a*), *-(i)uotas* (*-a*) are very productive in the Lithuanian language. As a rule, adjectives with *-(i)otas* (*-a*) are made from the *ā* stem nouns, and with *-(i)uotas* (*-a*) – from the *ŏ* stem nouns. However, in dialects these suffixes are mixed between themselves and with other suffixes of the same origin *-ėtas* (*-a*), *-ytas* (*-a*), which are also derived from **-to-*. Due to this, a great number of doublets of *gyslótas* (*-a*), *gyslúotas* (*-a*) type appeared in dialects (cf. Skardžius I 348ff.; LKA III 143ff., Map No. 130–134; Akelaitienė 1999). They have parallels in other cognate languages (Brugmann 1906: 405ff.), cf.

Lith. *barzdótas* and OSlav. *bradatъ*, Lat. *barbatus* 'barzdotas' (Ambrazas 2008b: 114 and lit.). It is true that in the Latvian language adjectives of this type are much rarer than in the Lithuanian language (cf. Endzelīns 1951: 383f.). Corresponding variants with the suffix *-ains* derived from *-*nŏ*- became widespread in the Latvian language, e.g. *cẹl̂mains* 'full of stumps' (Endzelīns 1951: 325ff.; Blinkena 2002: 205ff. and lit.), which have very few parallels in the Lithuanian language, e.g. *pilváinas* 'pilvotas' (Ambrazas 2005: 123f.).

The name *gyslõnas* (with its variants *gyslõnė*, *gyslõnis*) is used in the very eastern part of Lithuania – in subdialects of eastern Highlanders in Vilnius and Utena areas, in some subdialects in Anykščiai area, e.g.: *gyslõnas gerai pridėti prie tvinkstančios vietos* 'it is good to put the plantain on a swelling place' Dusetos (e-LKŽ); *gyslõnai daugiausia papieviais auga* 'plantains grow mainly at the edge of meadows' Tauragnai (e-LKŽ); *visas atšlaimas gyslõnais apaugo* 'the whole yard became overgrown with plantains' Molėtai (e-LKŽ); *gyslonùs perka aptiekon* 'plantains are bought at the chemist's' Švenčionys (e-LKŽ); *gyslõniai auga patakėm, pakelėm* 'plantains grow by the side of paths, by roadsides' Dusetos (e-LKŽ).

These names are made with the help of the suffixes derived from *-*nŏ*-. The names of *nomina qualitativa* with the derivative suffix *-*ā-no*- are common to the Baltic, Slavonic and Italic languages, cf. Latv. *druvāns* 'unbroken soil', CS *bratanъ* 'brother's son', Lat. *īnsulānus* 'islander' (Ambrazas 2000: 162f. and lit.).

The compound *gyslū́nalapis* (*tenai gyslū́nalapiai auga* 'plantains grow there' [e-LKŽ]) recorded in Maišiagala shows that once there was the derivative **gyslūnas*. Though the names of *nomina qualitativa* with the secondary suffix *-*ū-no*- as an independent type of formation most likely formed in the Baltic languages and became more common during the period of the writing tradition of the Lithuanian language only (Ambrazas 2000: 158ff. and lit.), they have deep historical roots too.

The tendency to make social terms with the meaning of 'master, leader' with the adjectival suffix *-*nŏ*- most probably goes back to the period of the late Indo-European parent language, cf. Lat. *dominus* 'the Lord', Goth. *þiudans* 'king', Gk. κοίρανος 'leader of worriers', etc. (Saussure 1963: 309f.; Meid 1957: 95f.; Watkins 1966: 45f.; Benveniste 1970: 301ff.).

Some of these names have the derivative suffix *-*ū-no*- (e.g.: Lat. *tribūnus* 'district leader', OInd. *dámūnas*- 'belonging to home; home guardian') and partly correspond to the Baltic derivatives with *-*ū-no*- (cf. Brugmann 1906: 280; Specht 1932: 215f. and others).

The word *gysluõnis*: *gysluoniais, arba pabaliais, gydo iššutimus tarp kojų pirštų* 'plantains, or *pabaliai*, are used to treat rash between the toes' has been recorded in Antalieptė (e-LKŽ), and its variant *gysluõnas* in Kavarskas.

Derivatives with the suffix *-uonis* are derived from the verbs of consonant declension (cf. Skardžius I 293ff.; Endzelīns 1951: 328f.; Kazlauskas 1968: 273ff.; Ambrazas 1993: 150ff., 2000: 167f. and lit.), cf. the old word Lith. *žmuõ*, Pruss. *smoy* E 187, Goth. *guma*, Lat. **hemō* 'human being', Os. *humuns* 'people', Umb. *homonus* 'to people', Toch. B *śaumo* 'human being'. Its primary meaning could be 'earthly' (cf. Brugmann 1906: 295; Trautmann 1923: 369f.; Skardžius I 296f.; LEW 1320; IEW 415; Stang 1966b: 225f.; ИЯ 821; PKEŽ IV 132ff.; Smoczyński 2007: 790f.).

The derivatives *gyslõtas* (around Anykščiai), *gyslenis* (Obeliai, Kriaunos), *gyslutis* with the root *gysl-* are quite rare.

The compound *gýslalapis*, *gyslalãpis*, *gyslãlapis* is widespread mainly in the subdialects of central Lithuania: in the subdialects of eastern Highlanders in Panevėžys, Širvintos, Kupiškis areas, in the eastern part of western Highlanders in Kaunas area, and it has been recorded in the area of southern Highlanders around Šalčininkai, e.g.: *ˈgʲslalapi.šˀ čæ | ugnɔ̀.žɔ.la.s pakrašˀčeĩ̯[s] susɔ.dí.ntɔ.s* 'the plantain is planted here, and greater celandines are planted at the edges' KpŽ I 678; *labaĩ̯ gæraĩ̯ ˈgʲslalapʲɔ. dẹ.lʲ í.ŋkstu. ligɔ́.s* 'the plantain is very good for kidney diseases' KpŽ I 678; *ˈgʲslalapʲu. burbɔ.lʲů. | tai kai vi̇̀.durʲus palá.idžæ* 'when one has diarrhoea he must drink plantain ears' KpŽ I 678; *gýslalapį dedu, karštį traukia* 'I place the plantain, it reduces heat' Ėriškiai (e-LKŽ).

The variants *gýslapis*, *gýslapys*, *gyslapas* are less common (Užušiliai, Daukniūnai, Saločiai, Kalvarija and other places), e.g.: *ˈmɔ̀čæku. | ˈgʲslapʲu. prisi.ræŋka* 'they gather the coltsfoot, plantains' KpŽ I 678; *nuvarg̃usæs ˈkɔ̀jæs abˈdẹ́[k] ˈgʲslapeis | tɔ̀.i̯ acigá.usi* 'put plantains round the tired legs, and you will become well again' KpŽ I 678; *nuskink gýslapį iš patvorio uždėti ant piršto* 'pick the plantain from the place along the fence and put it on the finger' Liudvinavas (e-LKŽ).

The *ē* stem compound *gýslalapė*, *gyslalãpė* has been recorded in Pasvalys, Medikoniai: *dėk gýslalapę prie žaizdos – kraujas nebetekės* 'put the plantain on the wound – blood will stop running' Pasvalys (e-LKŽ).

These names are equivalents of Latv. *dzīsllapa* 'plantain' (concerning the origin of the second component of the compound Lith. *lãpas* / Latv. *lapa* see p. 444, 451).

The name *gyslãžolė* has been recorded in the environs of Panevėžys and Seda (concerning the origin of the second component of the compound *žolẽ* see p. 433).

Names with the root *dzīsl-* are found in Latgale (in the eastern, southern and south-eastern part of Latgale) and in Zemgale around Bauska. They are also semantically motivated and are related to the venation of the leaves of the plant.

In some High Latvian subdialects of Latgale (Balvi, Liepna, Šķilbēni) and in Zemgalian subdialect of Skaistkalne of the central dialect the variant *dzīslene* made with the ending *-ene* is found: *ʒeîśĺeńẹs so iz ràns Ĺik vîersâ, lài krušuôk ʒeîst* 'plantains are put on a wound to help it heal better' Šķilbēni (ALE).

This derivative is found in dictionaries from Zemgale: *dzîslene* 'der Wegerich' (Bārbele, Vecumnieki, Stelpe) EH I 362.

The variant *dzīsline* made with the ending *-ine* is more frequent in the High Latvian subdialects of Latgale, e.g.: *ʒeîśĺńiś pi ràns Ĺik, pi aûgùn̦a* 'plantains are put on a wound, on an abscess' Cibla (ALE); *vajak izĺikt́ ʒèisĺiń is sópuma* 'it is necessary to put plantain on a sore place' Līvāni (ALE). The variant *dzīsline* has been recorded in Aizkalne and Nīcgale.

The variant *dzīsleņa* (*ʒeîśĺeņa*) has been recorded in Skaista, and the variant *dzīsliene* (*ʒîslîńä*) has been recorded in Ezernieki. The derivative *dzîsliene* with the ending *-iene* is found in the dictionary of Kārlis Mülenbahs and Jānis Endzelīns (Eversmuiža [Cibla]) EH I 362.

The word combination *dzīsliņu lapiņas* has been recorded in Ludza, and the compound *dzīsllapa* has been recorded both in the deep Latgalian subdialects of High Latvian dialect (Kalupe, Višķi), and in Zemgale subdialects of the Middle dialect (Bārbele, Jaunsaule, Panemune, Skaistkalne), e.g.: *ʒeîslopys dalĩ̀k pi kuôdys ràns*; *ʒeîslopys tuôdys ʒeîsluôtys, pàr tû jùos tuô sàuc*; *ʒeîslopys aûk pogol̂mâ i pa ćeļamołys*; *ka kùoja pùordùrta, to vajak dalĺikt́ ʒeîslopu àr tàukìm*; *tàukì izvàlk naťèirùms, a ʒeîslopa atjàm kor̂stumu* 'plantains are put on a

wound; *dzīsllapas* ‘plantains’ are veined therefore they are called like that; plantains grow in the yard and by the roadsides; if your leg is pierced it is necessary to put plantain with lard; lard clears dirt and the plantain removes heat’ Kalupe (ALE); *pakryta i sadauźà ćeĺi, a paturŕà viersâ solȋtu źeîslopu i vàḷ jàu varà skrît* ‘fell down and hurt the knee but put plantain on top and could run again’ Višķi (ALE).

The *ē* stem form *dzîsllape* is found in dictionaries (Bārbele, Vecumnieki, Stelpe) EH I 362.

The compound *dzīsleņlapa* (pl. *źîsleņlapas*) has been recorded in Skaistkalne.

Folk medicine has an impact on the second group of the Lithuanian name of the plantain (as in case of the yarrow, cf. p. 437) – plantain‘s leaves are put on hurt places, wounds, places stung by insects (cf. Gritėnienė 2006: 182f.).

Mainly these are names with the root *trauk-* used in the western part of Lithuania covering the areas of Lowlanders and western Highlanders in Kaunas area.

They are related to the verb *tráukti*. The latter is related to Latv. *tràukt* ‘to run, to speed; to tear, to pull’, Pruss. *per-traūki* ‘pulled over, put on’ III 101_{14}, perhaps is related to OHG *drucken* ‘to press’, Cymr. *trychu* ‘to cut’ (IEW 1074; LEW 1113f.; Stang 1972: 9; Sabaliauskas 1990: 191; PKEŽ III 273f.; Smoczyński 2007: 682f.).

Compounds are the first to be mentioned in this group of names.

Compounds with the second component *lap-* (*traũklapis*, *tráuklapis*, *traukãlapis*) are used in the area of northern and western Lowlanders and Highlanders in the Klaipėda region, e.g.: *traũ.klapų lã·pa· dìdelì | uo ànĩ· nežĩ·d* ‘plantain leaves are large but they do not bloom’ DūnŽ 403; *traũ.klapų aŕ prì_ruonuõz dèd | àlè ànĩ· pràstì vaĩ.sta·* ‘plantains are put on a wound too but they are poor medicine’ DūnŽ 403; *jêg^{o} vẹdọr̂ọuj^{i}, pệrmãs^{i}s vãists ĩ trãuklap^{i}s* ‘if you have diarrhoea the best medicine is the plantain’ MoŽK; *ka kãrtâs mộn skrộnd^{i}s skãud, sọsẹvẹ̀rẹn^{o} trãuklap^{u}* ‘when I sometimes have a stomach ache I boil plantains’ MoŽK; *pajieškó·k švã·ru. trãũklapi.* ‘look for a clean plantain’ ZnŽ III 453; *traukãlapiai pri kelio auga* ‘plantains grow by the roadside’ Plaškiai (e-LKŽ); *traũklapiai labai karštį trauka* ‘plantains remove heat very well’ Klaipėda (e-LKŽ); *a parsipjovei, a koja suputo – dėk traũklapį, ir ištrauks* ‘if you cut your leg or if it swells – put plantain on it, it will reduce heat’ Barstyčiai (e-LKŽ); *traũklapiai nu pilvo skaudėjimo* ‘plantains are good for stomach ache’ Akmenė (e-LKŽ); *traũklapius ant auglių deda, i tada pratrauka* ‘plantains are put on tumours, then they extract’ Kražiai (e-LKŽ); *trauklapis valo gleives iš plaučių* ‘the plantain cleans mucus from the lungs’ Smalininkai (e-LKŽ).

The variant *traũlapis* has been recorded in Užpeliai (Tverai).

Compounds with the second component *žol-* are common in the subdialects of southern Lowlanders: *traũkažolė*, *traukãžolė*, *traũkžolė*, *tráukžolė*, *traukžolẽ*, e.g.: *išsikėlė pik[v]otė, reik pridėt traukãžolės, kad pratrūktų* ‘a carbuncle appeared, it is necessary to put some plantain on it to make it burst’ Pociūnėliai (e-LKŽ); *ten prasti laukai, ten auga tik traukãžolės ir šuncibuliai* ‘fields are bad there, only plantains and wild onions grow there’ Keturvalakiai (e-LKŽ); *traukžolẽs platus lapas su gyslom* ‘a plantain leaf is broad and are veined’ Šiaulėnai (e-LKŽ); *uždėk traũkžolės lapą, ir nebėgs kraujas* ‘put a plantain leaf and blood will stop running’ Raseiniai (e-LKŽ).

The word *traũkas* is used in some western dialects (mainly in those of Lowlanders), e.g.: *iš trauko – žolė prasta, bet vaistas* ‘plantain grass is poor but medicine is [good]’ Kruopiai (e-LKŽ); *še, užsidėk ant voties traũką, kad karštį sumažytų* ‘take it, put the plantain of the abscess to reduce heat’ Vilkaviškis (e-LKŽ). The word *traũkis* has been recorded in Viduklė, and the word *traũkė* – in Žaiginys.

These are concretised names of the formation of *nomina actionis*, cf. *traukà*, *traũkas* ‘attraction, ability to attract’ (e-LKŽ). Such parallel derivatives of this type as *traũkas*, *traũkis*, *traũkė* are quite a frequent phenomenon that was recorded in the writings of the 16th–17th century.

It should be noted that nomen actionis with *-is*, *-ys*, *-ė* became more frequent much later than did the corresponding derivatives with *-as*, *-a* (cf. Ambrazas 1993: 28ff.).

The name of diminutive origin with the suffix *-utis traukùtis* (about it see p. 438) is found in some part of the subdialects of western and eastern Highlanders, e.g.: *traukùčei | žinãũ | ka_no·_skrãñdž’o· uždegìmu· gærãĩ* ‘I know that plantains are good for inflammation of the stomach’ ZnŽ III 462; *mẽz gi·slo·č’ ùs vadìnamæ traukùčeis* ‘we call plantains *traukučiai*’ ZnŽ III 462; *žoliums, traukùčiais gydydavo kitąsyk* ‘herbs, plantains were once used for treatment’ Žemoji Panemunė (e-LKŽ); *tie traukùčiai labai gerai, kai suka, tep ištraukia, visi pūliai išeina* ‘those plantains are very good, when a boil is forming, it extracts so well, all pus runs out’ Kazlų Rūda (e-LKŽ); *užsilipyk traukùtį, vis ne teip bėgs kraujas* ‘paste a plantain, it will not bleed so much’ Šakiai (e-LKŽ); *užsidėk ant prisūko traukùtį ir per naktį pratrauks* ‘put a plantain on the boil and it will extract pus overnight’ Garliava (e-LKŽ); *traukučiùs tik ant žaizdų dedam* ‘plantains are put on wounds only’ Ilguva (e-LKŽ); *duok vaikui traukùčių arbatos – nustos viduriuot* ‘give the child plantain tea – it will stop diarrhoea’ Lukšiai (e-LKŽ); *traukùčiai, kap nuskini, tai tokios gysliukės traukiasi* ‘plantains – when you break them of such veins are drawn out’ Pilviškiai (e-LKŽ).

Here and there the word combinations *traũko lãpas* (in Medingėnai also *traũko lãpai*), *traũko žolẽ* are found, e.g.: *traũ.ka lã·pa· vaĩ.sta· nų kraũ.je spá.udịma* ‘plantains are good for blood pressure’ DūnŽ 403; *če ĩ trãuk^{a} làpâ* ‘these are plantains’ MoŽK; *kad gîvuolê trę̂id, tùs tàtã trãuk^{a} žũol^{ė}s, trãuklap^{u}s [suvirina]* ‘when animals have diarrhoea these plantains are boiled’ MoŽK; *traũko lãpai nū šlapinimos tie, nū pūslės* ‘plantains are for urination, those are for the bladder’ Judrėnai (e-LKŽ); *traũko lãpas i čia auga* ‘plantains grow here too’ Pagramantis (e-LKŽ).

It can be thought that the word combination *straũko lãpai* is of similar origin; cf. also the compounds *straũklapis, striaũklapis*, e.g. *striaũklapio plati lapai, kraują sulaiko* ‘plantain leaves are broad, they stop blood’ Plungė (e-LKŽ). Concerning the softening *r* in the compound *striaũklapis* see Zinkevičius 1966: 153ff.; concerning the ‘mobile’ *s* see Fraenkel 1922: 1949; also cf. the verb *sutráukti*.

The name *traũko kiaulẽlė* has been recorded in Gegrėnai: *traũko kiaulẽlės užtrauka vidurius kiaulėms ir žmonims* ‘plantains help pigs and people when they have stomach problems’ (e-LKŽ).

The word *kiaulẽlė,* the diminutive with the suffix *-elė* (about it see p. 438), was made from the noun *kiaũlė* of unclear origin (cf. LEW 249; Sabaliauskas 1968: 175ff., 1990: 200; Smoczyński 2007: 281f.).

Vytautas Mažiulis (PKEŽ IV 120f.) tried to derive it, together with Pruss. *skewre* ‘pig’ E 685 from the Balt.-Slav. verb **(s)keu-* ‘to cut off, to peel off’, from which Lith. *skùsti,* Latv. *skaũt* ‘to beat, to hit’ ME III 877, *kàusa* ‘withers; the crest of a mountain, hill’ etc. are derived (cf. IEW 954; Urbutis 1981: 83f.). Thus, *kiaũlė* would be a substantivised adjective with the suffix **-lo-*, which meant ‘that is cut off, peeled off’. In other words, this animal was called like that because it is lop-eared.

Some other names of plants are also related to the word *kiaũlė* (cf. Gritėnienė 2006: 72, 74, 94, 99, 110f., 131, 134f., 169, 175f.).

The word combination *raũko žolẽ* is found in the manuscript dictionary of Lithuanian Minor of the 17th century: Weg Blatt. ſ. Wegerich. *Rauko Ʒole* C II 921.

It is also found in some later writings. There the plantain is sometimes denoted by one word *raũkas,* which usually means 'wrinkle; he who is always wrinkled; a string used to tighten the end of *naginė* (kind of sandal made of a single piece of leather); flounce, fold; the butt-end of cheese; bottom; unevenness of the surface' (e-LKŽ).

However, in present-day dialects the compound *raukãžolė* (recorded in writings since the 18th century) with the variants *raũkažolė, raũkžolė* is used in their place, e.g.: *mūsų patvoriuos labai daug yra raukãžolių* 'there are lots of plantains along our fences' Pasvalys (e-LKŽ); *uždėk sutrynęs raukãžolių ant sumuštos vietos* 'put the crushed plantain on the bruise' Vaškai (e-LKŽ); *raukažolės vartojamos nuo rožės ir galvos skaudėjimo* 'plantains are used for erysipelas and headaches' LTR Židikai (e-LKŽ); *raũkžolių pumpurai vidurius sustabdo, o lapelius deda an piršto, kai įsipjauja* 'plantain buds stop diarrhoea, and its leaves are put on a finger when it is cut' Jurbarkas (e-LKŽ); *dėk raũkžolių, tuoj kraują užrauk*s 'put on plantains, they will stop blood immediately' Gelgaudiškis (e-LKŽ).

The word *raũklapis* has been recorded in Smalininkai too: *raũklapis žaizdas gydo* 'plantain heals wounds' (e-LKŽ).

Discussions are still going on about the origin of all the names of the plantain with the root *rauk-*. They can be related to the verb *raũkti* (about its origin see p. 440) but they can also be regarded as the aphaeretic form from *t-ráukti*.

Most probably the name of the plantain *rautine* (EH II 359; Ēdelmane, Ozola 2003: 61) used in Auleja belongs to the same group. This name is related to the word *raut* 'to pull, to tear, to pull up' and denotes the healing properties of the plantain – to extract pus. The name is made with the ending *-ine*.

Only some names of the plantain with the word *kẽlias* have been recorded in the Lithuanian language. Links with this word are more pronounced in the names of the plantain in other languages, cf. Russ. *подорожник*, *дорожник*, *попутник*, Bel. *дарожник*, Cro. *trputac*, Germ. *Wegerich*, however, it is very rare in the Lithuanian language (cf. Gritėnienė 2006: 155).

The word combination *kẽlio lãpas* (corresponding to Latv. *ceļa lapa*, cf. p. 450), *kẽlio lẽtena* has been recorded in Lyduokiai. The latter word combination was also found in Antakmenė, used in some writings of East Prussia (e-LKŽ).

Jurgis A. Pabrėža used the word combination *kelio retina*. The compound *kelretinis* (e-LKŽ) is found in *Lietuviškas botanikos žodynas* (Lithuanian Dictionary of Botany) published with reference to Šilutė in 1938.

It should be noted that Pabrėža and later botanists used the word *retina* to denote a plant of the teasel family – the devil's bit (*Succisa*) (e-LKŽ).

The place where this plant grew played a significant role in making the names of the plantain in the Latvian language.

The names of the plantain containing the noun *ceļš* (Lith. *kelias* 'road') in the first part of the compound or a word combination are most common in the Latvian language.

The name *ceļmallapa* is found most often, it has been recorded in the whole territory of Latvia (sporadically, as a literary word in Latgale). The word *ceļmallapa* is used with different accents in Latvian dialects. The variants *ceļmaĵllapa* un *cèļmàllapa* are more frequent, e.g.: *ceļmaĵllaps lik uz oûgoniṁ, us pušumiṁ, aŕ biêspiẽn*; *nuôvẹļk kaŕstuṁ* 'plantains were put on abscesses, on wounds – with curd; reduces heat' Dunte (ALE); *ceļmallapa*, *ceļa lapa*, *ceļtẹka – tã i laba zâle*; *ka pušums pãgriêsts*, *liêk viŕ^{a}sû*; *ar*, *ka caũrejai*, *savãra un iêʒeŗ̂*, *ta aptuŕ ceļmallapa*, *ceļa lapa*, *ceļtẹka* 'the plantain is good grass; if the wound is cut it is put on top; in case of diarrhoea, it is boiled and drunk, diarrhoea is cured' Kursīši (ALE); *ceļmaĵlapi ģeĩd priêkš kaŕstum*; *ja uzliêk*, *kur uspaṁps*, *viņč nuôvẹļk kaŕstum* 'plantains help for heat; if they are put on a swollen place they remove heat' Svētciems (ALE); *kad apoûʒs bi* [radies augonis], *ta sẽį̂ ceļmaĵllaps viŕsa*; *viņ̂ nuôņêm kaŕstuṁ dikt* 'if an abscess forms plantains are put on top of it; they reduce heat [very well]' Vainiži (ALE); *cèļmàllaps mùms jàu mìlzig åûg te* 'plantains grow very well here' Ance (Apv); *tãs cèļmàllapas agrâk sàukuši pa dzeĵbežlapãm* 'earlier those plantains were called *dzeĵbežlapas*' Ērģeme (ALE); *cèļmàllopas aûg cîtâs gràvu ùn ceļu molâs*; *lìk uz sasitumîm svaîgas lopas nù cèļmàllapiņâm vùorija zupu*; *cèļmàllopas sagrîza, nùplàuceja ùn vùorija àr putraîmîm, gaļu vài tàukîm cèļmàllopu zupu*; *ko skuôbeņu moz vareja salasît, to vùorija cèļmòllopu zupu* 'plantains grow on hard soil along ditches and by the roadside; soup used to be made from plantains; plantains were cut, scalded and plantain soup was cooked with cereals, meat or fat; when they did not gather enough sorrels they cooked plantain soup' Kalncempji (Apv); *cẹ̀ļmòllo:p^{å}s i:skẹ̀ļtẹ̀ ùn vâ^{e}ŕiį̂ tẹ:į̂u* 'plantains were dried and tea was brewed' Kalsnava (Apv); *áug pìe celiņíem, ku:r dâudz stâigá, màlná zemẹ́*; *jà pãrskrãpẹ́ cỳlvàka ádu, tad vàr ły:kt klát sabàrzátu cèļmàłlopu, lèi àtrãk ʒíų̂st* '[plantains] grow by the paths where people walk a lot, where there is black soil; if a person scratches his skin he can put on crushed plantains to make it heal faster' Lazdona (ALE); *cèļmàllapa ìr pa daũʒ laba zâle*; *prìekš klepus dèr*; *ja àug pìrksc, uzlìek, tad ràuj ârà* 'plantain grass is very valuable; it helps when one has a cough; if a finger swells, and [plantain] is put on it, [pus] is extracted' Lutriņi (Apv); *cèļmàllapas izãrstẽ nùo aûguôņiẽm* 'plantains are used to treat abscesses' Rūjiena (Apv); *cèļmàllopas nùdèr ãrstnìcîbai*; *nùplòucu plotu cèļmòllopu* 'plantains are good for treatment; I picked a broad plantain' Stāmeriena (ALE); *cèļmòllo:pas senoàk iz visàm celèitèm ùn làuku ceļìem aúga* 'earlier plantains used to grow along every path and field roads' Sunākste (ALE); *cèļmòllo:p^{u} tẹ̀į̂s jã́ʒèŕ ẏ́:r*, *kåd daʒän^{a} m^{o}âgà* 'when one has a burning feeling in his stomach he must drink plantain tea' Virāne (Apv); *cèļmallapas i labas*, *ka acces sãp un kãjas sãp* 'plantains are good when your eyes and feet are sore' Medze (Apv); *cèļmollo:pås i jàiskẹ̀ļíẹ̀, ùn tẹt tik vâ^{e}ŕiį̂* [tēju] 'plantains had to be dried and then [tea] was brewed' Prauliena (Apv); *ceļmallap's ẹsot labak's ka ziv' eļ̂ļ*; *visâdìm nĩkuļìm bệrìm vaj'g^{u}ot dùot* 'plantains are better than cod oil; they must be given to all ailing children' Idus (Apv); *ceļmallaps priêkš plaũšam, priêkš kuņģa* 'plantains [help] when you have lung, stomach problems' Lode (Apv).

The diminutive form *ceļmallapiņa*, e.g. *ceļmallapiņas lika virsu visur uz sasitumiêm*, *visvaĩrãk tûkum lai ņẹmtu ârã* 'plantains were put on all bruises, mainly to reduce swelling' Mazsalaca (Apv) has been regularly recorded in some subdialects of Vidzeme and Zemgale (Augstkalne, Druviena, Dunte, Ipiķi, Jaungulbene, Liepupe, Lībagi, Liepkalne, Līvbērze, Mazsalaca, Mētriena, Naukšēni, Odziena, Rūjiena, Sēlpils, Skaistkalne, Vējava).

The diminutive form *ceļmallapīte* (*cèļmàllapítẹ*) has been recorded in one subdialect only – in Oļi.

Variants with the lengthened root vowel of the second component *mala* of the compound have been recorded in separate subdialects of Zemgale (Bauska, Mežotne, Platone), e.g.: *ceļ̂mãllapas palīʒ pret paṁpumu* ‘plantains help in swelling’ Bauska (Apv); *labas zâles iŕ pelešķi, ceļ̂mãllapas* ‘yarrows, plantains are good medicinal herbs’ Mežotne (Apv).

Analogous word combinations are found in historical dictionaries, e.g.: *zeļmallu lappas* Wegerich Lange 1773: 399; Wegerich Plantago *zeļmalu lapas*, *zėlines* Ulmann 1880: 757; *zeļļmallu lappas* Wegerich Stender 1789 I 367.

The name of the plantain *cejmaÎlapa* has been recorded in one subdialect of north-western Vidzeme – in Idus, e.g.: *ceļ̂maÎlapa:m sę̃kl̓s i tâda: ruñʒina:*; *ceļ̂mallap̓s oûg tâda: ciêta:, samīdita: zeme:* ‘plantain seeds are like a stick; plantains grow in hard, trampled soil’ Idus (ALE). It might be that this name reflects the old *ļ* : *j* change.

The first component *ceļmala* ‘roadside’ of the name *ceļmallapa* (with its variant *cejmallapa*) is also a compound. Its basis *ceļš* ‘road’ that corresponds to Lith. *kẽlias* ‘road’ perhaps is related to Gk. κέλευθος ‘road, path’ (ME I 371; LEW 236).

This is a derivative of the suffix *-*io-* derived from IE verb **kel-* from which Lith. *kélti*, Latv. *ceĺt* ‘to be protruded, to lift’, cf. also Lat. *ex-cellere* ‘to protrude, to stick out’, *prae-cellere* ‘to be superior’; Gk. κολωνός, Lat. *collis*, Eng. *hill* ‘hill’; OSlav. *čelo* ‘forehead’, etc. originated (ME I 369f.; IEW 544f.; LEW 236 etc.; Sabaliauskas 1990: 184f.; Smoczyński 2007: 271f., 274).

The second component *mala* ‘edge, bank; locality’ is related to Lith. *lýgmalas* ‘up to the brim, full to the brim’ partly to Rom. *mal* ‘bank’, Alb. *mal* ‘mountain’, OIc. *mǫ̀l* ‘a wall built from small stones along the bank’, Arm. *mala* ‘eyebrow’, etc. (ME II 555f.; LEW 400f.). This can also be a verbal derivative, cf. CS *iz-moleti* ‘to protrude’, Gk. μολεῖν ‘to go away, to come’ (IEW 721f.).

The derivative *ceļmalīte* having a diminutive meaning is derived from *ceļmala*. It should be noted that the suffix *-ītis* (*-e*) is one of two (alongside *-iņš*, *-iņa*) most significant derivational means of making diminutives in the Latvian language (Rūķe-Draviņa 1959: 168ff., 232ff.). in the Lithuanian language the suffix *-ytis* (*-ė*) is less productive. More diminutives are made with an apophonic variant of this suffix *-aitis* (*-ė*).

On the whole, compound suffixes **-īt-i̯o-*, *-oit-i̯o-*, *-eit-i̯o-* (the latter is widely used to make names of *nomina qualitativa*) are in essence variants of the same suffix, cf. Lith. *vókietis*, Latv. *vācietis* and Lith. *vókytis*, Latv. *vācītis* ‘a German’, Lith. *giminaitis* and *giminiẽtis* ‘a relative’.

At the beginning this suffix was used in the Baltic, Slavic (cf. southern Slav. *brȁtiʹь* ‘brother’s son’, see Sławski 1976: 55ff.) and perhaps in the Germanic languages (cf. OHG *jungīdi* ‘the young of an animal’, see Mezger 1953) to form names of *nomina qualitativa*. Later this suffix fell into the category of forming diminutives. One of its apophonic variants became more common in the Latvian, the other – in the Lithuanian languages (for more about it see Ambrazas 2000: 108f., 135ff., 2006: 66f. and lit.).

The name *ceļmale* (its usual diminutive form is *ceļmalīte*, very rarely – *ceļmaliņa*) has been recorded in a compact area of the Selonian subdialects of Vidzeme, however, it is also found in other places in Latvia (for example, in West Kurzeme and Latgale).

The derivative *ceļmala* with its phonetic variants has been recorded in Liezēre, Mārciena, Preiļi, Saikava, e.g.: *cèļmę̨lę́m i tádas zoļas stíʒiņas, ka nùoroún lę̨piņu*, *cèļmę̨lę́m ziéc i tàc ká vãᵉrpiņa* ‘plantains have such green veins; if you tear off a leaf, the plantain blossom is like a bell’ Saikava (Apv).

The compound *ceļmala* (*a* and *e* stem forms) is found in historical dictionaries: Wegebletter *Zeļļmales* Phras 1638: 331; *Zeļļmales* Wegblätter MLG II 369; *ceļmala* der Wegerich (Lubāna) EH I 264; *ceļmale* ‘plantago major’ (Bārbele, Liepkalne, Lubāna, Vecumnieki); ‘plantago media’ (Ranka) EH I 264.

The diminutive form *ceļmalīte* sporadically is found in the whole territory of Latvia, e.g.: *tagad saka cèļmalîtes*; *aûg grañc zemẽ, ceļu malãs* ‘now they say *cèļmalîtes*; [plantains] grow in soil abounding in gravel, by the roadsides’ Blīdene (Apv); *ę̨s tàs cèļmäl̇itas nùoskoluôi̯ᵘ ùn tá stiñgri pìesiênᵘ pìe tà vǻigᵃ* I wash those plantains and tie to the cheek very tightly’ Kraukļi (ALE); *cèļmę̨l̇iš loːpås samå̀ļ ùn tę̨ţ tùo zuːpu ʒèŕ prìexš ę́šš̨enᵃ̃s* ‘plantain leaves are ground and then the juice is drunk before meals’ Lazdona (Apv); *cèļmäl̇íšu čäːḿi tę viénc pìe ùotra, soːplùˣc, cik voîg!* ‘plantain stalks are one next to another, pick as many as you need’ Liepkalne (Apv).

The diminutive *ceļmalīte* has also been recorded in the dictionary of Mülenbachs and Endzelīns: *ceļmalīte*, *ceļmalu lapa* od. *ceļmallapa* od. *ceļlapiņa* Wegerich (plantago) ME I 371.

The variant with the lengthened root vowel of the second part *mala* of the compound has been recorded in Augstkalne (*ceļ̂mālīte*).

The diminutive *ceļmaliņa* has been recorded in Kusa and Lazdona.

The name *ceļļapa* (with its diminutive variants *ceļļapiņa* and *ceļļapīte*) is used in Kurzeme and north-western Vidzeme.

The variant of the compound with the full genitive form of the first part is widespread in south-western Kurzeme, e.g.: *ceļalapas vaŕ uzlikt uz nuôbę̨ŕzumiêm, tãs nuôjeṁ sâpes* ‘plantains can be put on bruises, they kill pain’ Kalēti (Apv); *pušumaṁ uslika ceļalapu, skâbu kreîmu* ‘plantains and sour cream were put on the wound’ Kursīši (ALE); *ceļalapas aug uz tādiem lauku ceļiem*; *tās labas uzlikt, kad asiņi tek, citādi lielāku pāpu jau grūti apturēt* ‘plantains grow by such field paths; they are good to be applied when blood runs, but it is difficult to staunch bleeding when a wound is lager’ Rucava (ALE).

The word combination *ceļa lapa* is found in Kursīši alongside the compound *ceļalapa*.

The compound *ceļļapa* has been recorded in Kurzeme, and in north-western Vidzeme, e.g.: *ceļ̄laps a guôu̯s neę̂d, viņìm nesmeķe, tâds sîksc ùn ciêc* ‘cows do not eat plantains, they do not like them, they are elastic and hard’ Ģeri (ALE); *ceļ̂laps i dikt lâbs*; *ceļ̂laps svaîks samaļ̂ gâļs mašine, ta ispiêž suliņ, liêk a mę̂d kuõpe*; *ka apaũkstejiês, ta i lâb klę̨puṁ* ‘plantains are very good; fresh plantain leaves are ground with a meat grinder, then juice is squeezed, mixed with honey; when one catches a cold, it is good for a cough’ Renda (ALE).

The diminutive form *ceļļapiņa* has been recorded in Ainaži, Ķoņi, Renda, Terneja, Virga, and the diminutive *ceļļapīte* – in Engure. The diminutive form has also been recorded in Izvalta in Latgale: *ćèļļaṕeîtis laṕ koŕstumu atvalk* ‘plantain reduces heat very well’ (ALE).

The word combination *ceļa lapa* was mentioned in the sources of old writings from the 17th century: wegrich / *zeļļa=lappa* Lettus 1638: 204; wegtritt, ein Kraut, *ʒeļļa lappa* Elvers 1748: 283; *Zėļa lapas*, z. *tekas*, *zėļiņas* Wegerich, Plantago major Ulmann 1872: 345t.; *zeļļa lappas* Wegtritt, ein Kraut Stender 1789 I 367.

Like the compound and the word combination *ceļļapa* od. *ceļa lapa* Wegerich (plantago major) ME I 370 and the diminutive form *ceļmalīte*, *ceļmalu lapa* od. *ceļmallapa* od. *ceļlapiņa* Wegerich (plantago) ME I 371.

It is only in Dviete that the derivative *ceļiniece* (*ceļińíca*) has been recorded. It was made from the noun *ceļš* 'road' (about its origin see p. 450) with the fem. ending *-nīca* (for more about it see p. 435).

Compounds whose second component contains different nouns are also found in Latvian dialects.

The compound *ceļalēpe* is found in several subdialects only, e.g. *ceļalēpes aûg grañc zemẽ, ceļu malâs, apāļām lapām* 'plantains grow in soil abounding in gravel, along roadsides, their leaves are oval' Blīdene (ALE).

The second part of the name – the noun *lēpe* 'coltsfoot (*Tussilago farfara*)' is related to Lith. *lépė* 'water lily (*Nymphaea*); spatterdock (*Nuphar*)' (ME II 461). This, like Lith. *lãpas* / Latv. *lapa* (see p. 444, 451), can be a verbal derivative, cf. especially Lith. *lẽpti*, *lépti* 'to droop, to wither; to bend, to bend down; to become flabby; to faint' (e-LKŽ).

The names *ceļvārpa* and *ceļvārplapa* are found in a compact area in northern Kurzeme.

The variant *ceļvārpa* is used in Ance, Dundaga (Kolka, Mazirbe, Neveja, Pitrags, Slītere). The compound *ceļvārplapa* has been recorded in Dundaga (Kolka, Mazirbe, Lubezere, Nogale). The diminutive form *ceļvārplapiņa* has been recorded in Dundaga.

The compound *ceļvārplapa* from Ance is also presented in the supplements to the dictionary by Mülenbachs and Endzelīns – *ceļvārplapa* 'Wegerich' EH I 265.

The variants *celmežlapa*, *celmežu lapa*, *celbežlapa*, *dzelbežlapa* are found in some subdialects of north-western Vidzeme. The name of the plantain *celbežlapa* has been registered in Ērģeme subdialect only, e.g.: *viņas i divējâdas – liẽlās ceĴbežlapas ùn mazās, abas divas labas ẹsuõt*; *tās ceĴbežlapas, tās gàn i gàuži labas, ka aûguõni* 'there are two kinds of them – large plantains and small ones, both are useful; those plantains, they are very good for abscesses' (ALE).

In the same Ērģeme the variant *dzeĴbežlapa* has been recorded, e.g. *viņa sacīsi, làiˈ lìek tās dzeĴbežlapas virsũ tàm pušaînumàm* 'she told them to put those plantains on the wound' (ALE).

The origin of the compound *celbedes* (with variants *celbeži*, *celbežlapa*, *dzelbežlapa*) is unclear, we can try to relate it to the old verb *best* 'to stick in', cf. Lith. *bèsti*, Pruss. *boadis* 'thrust' E 164, *embaddusisi* 'they stick in' III 113_{15}, CS *bosti* 'to butt', Germ. **badja-* 'lair, bed is dug in the ground', Lat. *fadio* 'I dig', Cymr. *bedd* 'grave', Toch. A *pat*, *pāt* 'to plough', Hitt. *pid-dai* 'digs a ditch' (Trautmann 1923: 29; Būga II 588; Stang 1942: 39f., 1966b: 133; LEW 41; IEW 113f.; ПЯ A–D 238f., E–H 25f.; Sabaliauskas 1990: 81; PKEŽ I 150, 249ff.).

The loanwords from the Russian language *padarožņiks* found in some subdialects of Latgale only belongs to this group, for example, *pi ràˈnu Ĺìk padarožńiku* 'the plantain is put on a wound' Kaunata (ALE). The name was borrowed from Russ. *подорожник* 'plantain' where it is semantically motivated and made from two components Russ. *no* 'along' + Russ. *дорога* 'road'. Russ. *дорога* 'road', like Ukr. *дорога* 'road', Pol. *droga* 'road', is related to IE **dorgh-* (Фасмер I 530). Slav. *no* 'under' and Balt. *pa-* related to IE **pas-* (Фасмер III 293).

Derivatives made from two semantically related nouns *ceļš* 'road' and *taka, tẹka* 'path' form another group of names of the plantain.

Though the name *ceļtẹka* is a word of the Standard Latvian language it is used in a very compact area in Kurzeme, e.g.: *ceļtẹks las priêkš zâlêm* 'plantains are gathered for medicine' Alsunga (ALE); *ceĴtẹka – tuõ liêtuô priêkš vaĩnâm*; *viņ(a)s jaû aûg*^{a} *tik pa sẹ̃tu* 'the plantain – it is used for diseases; it grows in the yard' Nīca (ALE).

The name *ceļteka* has been recorded beyond the borders of this area in Vidzeme – in Kauguri where it could be treated as a word of the standard language.

The variant *ceļtẹka* (often together with other variants) is found in historical dictionaries: *ceļtẹka* od. *ceļa tẹka* 'Wegerich (plantago major)' ME I 371; *ceļtẹka* (Kuldīga), *ceļtẹku lapa* Snēpele (EH I 265).

The compound of three components is more common. The variant *ceļtaklapa* has been recorded in Ance, Užava, and the variant *ceļteklapa* – in Ance, Ēdole, Īvande, Lauciena, Lielirbe, Piltene, Planīca, Pope, Puze, Renda, Ugāle, Venta, Zūras, e.g.: *ceĴtẹklapˉs nojẹm̂ kârstum̂, ka piêliêk piê pušum̂ va aûgoñ* 'plantains reduce heat if they are placed on a wound or an abscess' Lauciena (Apv); *ceĴtẹklapˉ katra ceĴmale aûg, pastãvig brada pa vîrs* 'the plantain grows along every fence, we walk in them constantly' Renda (ALE).

The word combination *ceļtaku lapa* has been recorded in Nīca and Puze, e.g.: *taûku saknes, ceĴtaku lapˉas bi aûguônieˆm*, *ceĴtakas lapas liêk uz ievaĩnuôjumu* 'comfreys, plantains were good for abscesses, plantains are placed on injuries' Nīca (ALE); *kad sâṕẹ gâ:l, tad siẽvišḳ sêi̯ pe gâ:l klât ceļtak lāpsˉ ùn dâǯ lāpsˉ àr* 'when they had a headache women tied plantains and thistle leaves around it [the head]' Puze (ALE).

The variant *ceļtẹku lapa* has been recorded in Pope, e.g. *ta .pìeliêḱ tùos liẽl̦s dâǯ lapˉs klât, un .ceļˑ tẹḳ lapˉs aˑkal, ka kâc âuˑgẹńs .uzˑ metːẹs, kas .netrũkst âukša* 'then leaves of that large burdock and also plantain are put in case any abscess forms, which does not burst' (ALE).

This variant from Pope and Puze is presented in historical dictionaries – *ceļtẹklapa* EH I 265.

The variant without palatalisation of the first component of the compound is presented in historical dictionaries from Nīca – *celtaka* EH I 264. This variant has not been recorded in the current subdialect of Nīca.

The written sources from Stende present the form *ceļsteklu lapa* of the name *ceļteka* – *ceĴstẹkl lapˉ* Mund. Stende I 52; *ceĴsteklu lapa* 'Wegerich' EH I 264.

The names *tẹka lapa* and *tẹku lapa* have been recorded in Nīca too, e.g.: *tẹku lapas – tās tag àr liêk* [uz vainām] 'plantains – today they are also placed [on wounds]' (ALE).

The components of all these names discussed here *taka*, *tẹka* 'path' are related to Latv. *taks* 'also', Lith. *tãkas*; and the latter is an old concretised nomen actionis, cf. Slav. **tokъ* 'flowing, running', Av. *taka* – 'running' (Trautmann 1923: 316f.; LEW 1051f.; IEW 1059f.; Ambrazas 1993: 110; Smoczyński 2007: 257f.); it is made with the derivational formant **-ŏ-* from IE verb **tek-* from which Latv. *tecêt*, Lith. *tekéti* (for more about it see p. 438) were derived.

The names of the plantain *celmine* and *celmene* are found in two compact non-adjoining areas – in Latgale (especially in its eastern, southern and south-western part) and in Zemgale (in the subdialects around Bauska and Jelgava).

The variant *celmine* is more common, e.g.: *ćẹĴm̂iṅiś aûg ćîtâ źẹm̂ệ* 'plantains grow in hard soil' Galēni (ALE); *ćäĴḿiṅiś aûk stygu moluôs, taîduôs vîtuôs, kùr źäḿä ćîta, kùr dàuć stàigòi* 'plantains grow at the edges of the clearings, in places where soil is hard, where it is trampled' Nautrēni (ALE); *pùordỳuru kùoju, Ĺikšu ćẹĴḿiṅiś ṕi ràny̆s* 'I pricked my foot, put plantains on the wound' Varakļāni (ALE); *ćäĴḿiṇài ləlys, ìopolys, ǯeîslàinys lopys*; *źîc taîda ḱeî zaļa vùorṕeņa* 'plantain leaves are large, oval, veined; the blossom looks like a green ear' Makašēni (ALE); *ćẹĴḿiṅiś ṕi ràny̆s Ĺik* 'plantains are put on a wound' Varakļāni (ALE).

The variant *celmine* is found in historical dictionaries – *ceĴmine* Aknīste, Varakļāni (EH I 263).

The variant *ceļmine* has been recorded in Latgale too, e.g. *ćeļ̂mińiś sasytuma vîtâ atvàlk koŕstumu* ‘plantains remove heat from the injured place’ Ozolaine (ALE).

The variant *celmene*, which could be treated as a result of a further development of the word *celmine,* has been recorded both in Zemgale, and in East Vidzeme, e.g.: *ceĺmenes ruʒu rugãjuôs bi tâ nuô viênas viêtas; citi ceĺmenes plûc, duô guôvĩm, ęsuôt laps krêms, guôvis viņas ęd* ‘stubble fields are overgrown with plantains; others gather plantains, give them to the cows; they say then sour cream is good, cows eat them’ Džūkste (Apv); *nù ceĺmenêm vùorija lopu kùopustus àr gaļu* ‘they made soup of vegetable leaves from plantains and meat’ Kalncempji (Apv); *ceĺmenes aûg uz sàusàm, ciêtàm vìetàm, uz celiņiem, kur samìdîc*; *ceĺmeņu ziêc ir tºâda kºâ vºàlîte*; *luopi labi âd tºàs*; *kozas ìr varèn pęc ceĺmenę̀m* ‘plantains grow in dry, hard places, on paths, where earth is trampled; a plantain flower is like a stick; animals eat them willingly; goats also like plantains very much’ Sinole (ALE); *ceĺmenes aûg iz pogaĺmîm*; *ceĺmenes dèr pret toûškumu*; *piêc acu operàcijas liku ceĺmenes uz acîm* ‘plantains grow in the yard; plantains are good for swelling; after the eye operation I put plantains on my eyes’ Stāmeriena (ALE); *ja esi ìgrîzs pierstâ, lèic bròucèi vìersâ celmęnes lopu, asìns vàirs nateciês* ‘if you cut your finger put some plantain on the wound, blood will stop running’ Ziemeris (ALE).

The name is found in historical dictionaries too – *ceĺ̂mene* ‘plantago major’ Birži, Jaunsvirlauka, Rundāle, Gulbene (ME I 369); *ceĺ̂mene* Džūkste, Sunākste (EH I 263).

The diminutive form *celmenīte* has been recorded in some subdialects (Aduliena, Balvi, Code, Jaunlaicene, Liepna, Vecgulbene, Viesīte, Vīksna, Vilce).

The variant *ceļmene* with a corresponding diminutive form is found in several subdialects, e.g.: *ceļmenes* Jēkabnieki (Apv), *ceļmeņes* Sakstagals (Apv), *ceĻ̂mene* Sesava (Apv)*, cèļmeníte* and *cèļmęneítę* Elkšņi (ALE).

Having taken into consideration the model of semantic motivation and analogous derivatives (*ceļtęka*, *ceļtaka*), the noun *ceļš* ‘road’ and the verb *mīt* ‘to trample’, i.e. the *min-* stem form of the present tense of this verb can be treated as the basis of this name.

Concerning the origin of the noun *ceļš* see p. 450.

The Latvian verb *mīt*, Lith. *minti*, *mindyti*, is related to CS *męti* ‘to press’, Russ. *mjatь* ‘to knead, to trample, to break, to crumple, to squeeze’, which further is derived from Gk. μάτεισαι ‘trampled down’ (LEW 454f.; Trautmann 1923: 185).

The homophonic derivative *celmene* (from the noun *celms* with the ending *-ene*) has formed in the present Latvian language denoting the name of a mushroom (*Armillaria*).

It is thought (Endzelīns, Ambrazas) that some names of Latvian plantain are based on the word *ceĺ̂ms* ‘stem’. The latter corresponds to Lith. *kélmas*, Pruss. *kalmus* ‘stem’ E 633, related to OE *helma* ‘handle of an oar’, OHG *scalm* ‘boat’, Gk. σκαλμός ‘oarlock, rowlock’, *σκάλμη* ‘knife, sward, dagger’ made from IE verb **(s)kel-* ‘to cut’ from which Lith. *skélti*, *kálti*, *kùlti*, etc. derived (IEW 923f.; LEW 237; Откупщиков 1967: 249f.; ПЯ I-K 171ff.; PKEŽ II 90 and lit.).

It belonged to the verbs with the suffix **-mŏ-*, which once acted both as adjectives (the majority of them turned into passive participles in the Baltic, Slavic and Albanian languages) and as abstracts, cf. highly productive Lithuanian *nomina actionis* with the derivative suffix *-i-mas, -y-mas* (for more about it see Ambrazas 2007 and lit.).

The above-mentioned derivative *celmene* laid the foundation for the compound *celmeņlapa* (with its variants).

The derivatives *celmiņlapa* and *celmeņlapa*, as well as word combinations *celmiņu lapa* un *celmeņu lapa* are found in the same area as *celmene*, *celmine*, e.g.: *ćeĺ̂mińęś łopas Íìk yz ránoâm*; *gùvîń dûd, ka buļu naḿekĺę̂j*; *ćeĺ̂mińeîšu ťeja ďèŕ skrùpuļàm* ‘plantains are put on wounds; given to cows when they are not in heat; plantain tea helps to treat scrophulosis’ Aknīste (Apv); *ćeĺ̂ḿińu łopys Íìtòi ďiêl ùorsťeîšonys* ‘plantains are used for treatment’ Dricēni (ALE).

Other names of the plantain are rarer, found only is some Lithuanian or Latvian subdialects.

The name *gailúotis* has been recorded in Dubičiai. This is a derivative with the suffix *-uotis* made from the adjective *gailùs* (its older form *gaĩlas* is found in old writings) ‘sharp, sticky; pungent, bitter; cold; angry, stern; covered with turfs, germinated, sodden, loosened; merciful; pitiful, sorrowful, lamentable, sad’ (e-LKŽ).

According to Vytautas Mažiulis (PKEŽ I 312ff.), this is related to Pruss. *gaylis* ‘white’ 459, OCz. *zielo* ‘very’, OHG *geil* ‘wicked’ and is a derivative with the suffix **-lŏ-* made from IE verb **g^{h}ei-* ‘glitter’ from which the old derivative Lith. *žiemà* ‘winter’ (PKEŽ IV 97f.) is derived. The adjective with the suffix **-rŏ-* Lith. *giẽdras* ‘bright’, Latv. *dzìedrs* (PKEŽ I 340ff.) is derived from the same root that has been expanded with the determinant **-d^{h}-*.

The name of another plant *gaĩlis* ‘a plant of swampy pine forests, peaty soil that has a strong smell (*Ledum palustre*)’ (e-LKŽ) is made from *gailùs*, cf. also *gailiarūgštė* ‘marsh pepper knotweed (*Polygonum hydropiper*)’ (Gritėnienė 2006: 99).

The compound *kaulãžolė* is used in the meaning of the plantain in Pliupai. However, usually it denotes another plant – the comfrey (*Symphytum officiale*) (cf. Gritėnienė 2006: 180f.).

The word *káulas* (bone) is the basis of this compound. It corresponds to Latv. *kaûls*, Pruss. *caulan* ‘bone’ E 155. Further it is usually related to Gk. καυλός ‘stem of a plant, a shoot; a tube-like part of an animal‘s body, etc.’, Lat. *caulis* ‘stem of plants’, Ir. *cuaille* ‘stake’ and the like, supposing that at first they meant ‘hollow’ (Trautmann 1923: 122; IEW 537; LEW 230; ПЯ I-K 375ff.; Sabaliauskas 1990: 144; PKEŽ II 142f.; Smoczyński 2007: 266).

Benjamiņš Jēgers (1970) is inclined to treat the Baltic word under discussion as a derivative from the verb Lith. *káuti*, Latv. *kaût* ‘to beat’, which is old, cf. Pruss. *cugis* (< Baltic **kū́jas*) ‘hammer’ E 518, OSlav. *kovati* ‘to forge, to shoe a horse’, OHG *houwan* ‘to hit, to beat’, Toch. B *kau* ‘to kill’, etc. (Būga I 447; Trautmann 1923: 123; IEW 535; LEW 232; ИЯ 715; ПЯ I-K 238ff.; Sabaliauskas 1990: 89; PKEŽ II 292ff.; Smoczyński 2007: 267f.).

The names *bóba*, *bobkẽlė* are used in several Lithuanian subdialects, mainly in Lazūnai and Zietela located outside the Lithuanian borders, as well as here and there in central Lithuania (in Labūnava, Ėriškiai), e.g.: *bopkẽlės un atšlaĩmo áuga* ‘plantains grow in the yard’ LzŽ 38; *ìtuoj bopkełì àždemam ronàs, kap unsipjáunam* ‘we put this plantain on the wounds when we cut ourselves’ LzŽ 38; *prisiskynę vaikai bóbom muša* ‘having picked plantains the children use them to flog’ Ėriškiai (e-LKŽ); *bobˈæ̃lɛs tokˈõs áuga an kˈiẽmo* ‘such plantains grow in the yard’ ZtŽ 89; *kazõkai an bobˈæ̃lˈu. bˈlˈɨnùs kˈæ̃pa* ‘Cossacks fry pancakes on plantains’ ZtŽ 89; *bobùtˈės an kˈĩ̃mo vˈìsa háuga* ‘plantains grow everywhere in the yard’ ZtŽ 89.

The appearance of these names can be related to the use of the Polonism *babka* (cf. SP XVI w. I 259; Linde I 39f.; SJPD I 283). Moreover, Slavism *bóba* and derivatives made from it sometimes denote other plants in Lithuanian dialects taking into consideration their appearance (cf. Gritėnienė 2006: 73, 77, 153f.).

The name of the plantain *baltvēdere* has been recorded in Sesava. Usually the name *baltvēdere* (and its variants) denotes other plants – the coltsfoot (*Tussilago farfara*) and the common silverweed (*Potentilla anserina*). The name is semantically motivated – it denotes a lighter lower part of the leaves of the plant.

The adjective *balts* 'white' (concerning its origin see p. 444) and the noun *vēders* 'stomach' form the basis of this name. Latv. *vēders* 'stomach', like Lith. *vėdaras* 'stomach', Pruss. *weders* 'stomach' E 122, is related to Lat. *uterus*, *venter* 'stomach; mother's embrace' (ME IV 548; LEV II 498; LEW 1210f.; PKEŽ I 218). The morpheme *vėd-* is thought to have originated from **u̯ēd-*, however, its further links are not reliable (Smoczyński 2007: 727).

The name *slīdzene* whose authenticity is not reliable enough has been recorded in Liepna. This word can be thought to be semantically motivated and shows the arrangement of the leaves of the plant just above the ground.

The name *cūkaustiņa* (Ēdelmane, Ozola 2003: 60) recorded in Stirniene could be made on the basis of its external similarity to the ear of a pig. The basis of the compound *cūkaustiņa* is the noun *cūka* 'kiaulė' (concerning its origin see p. 423) and the diminutive form of the noun *auss* 'ear' made with the diminutive suffix *-iņ-*. Latv. *auss* 'ear', like Lith. *ausis*, Pruss. *ausins* E 83 (acc. pl.), is related to Slav. *ucho*, Goth. *ausō*, Lat. *auris*, Gk. οὖς (ME I 227f.; PKEŽ I 123; LEV I 90f.; LEW 26).

The name of the plantain *stidzene* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61) has been recorded in Liepna, and *stidzenīte* and *stidzeņa* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61) – in Skaista. Its basis is the place where it grows *stiga* 'clearing, ground'. The name is made from the noun *stiga* with the suffix *-en-* and *-īt-*. The Latvian noun *stiga* is related to OCS *stьdza* 'path; byway', and further according to the origin – to the verb *steigt* 'to hurry, to hasten' (as well as to the iterative verb *staigāt* 'to walk'), which, like Lith. *steigti*, is related to Gk. στείχω 'I walk', Goth. *steiga* 'I climb', Alb. *štek* 'road', Lat. *vestīgium* 'foot, sole' (ME III 1058f., 1065f.; Trautmann 1923: 285; LEW 899; Smoczyński 2007: 599f.).

The name of the plantain *vālītes* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61) has been recorded in Šķilbēni. The name of the raceme of the plant forms its basis. The word is related to the noun *vāle* 'battledore, bludgeon, club', it is made with the help of the diminutive suffix *-īt-*. The Latvian noun *vāle* is related to the verb *velt* 'to full' (ME IV 497; Trautmann 1923: 349), and Latv. *velt*, as Lith. *velti*, – to OCS *валъ* 'a huge wave', Gk. εἰλέω 'I full', Lat. *volvere* 'to full' (ME IV 533; Trautmann 1923: 349; LEW 1221; Smoczyński 2007: 732).

It seems likely that the name of a separate species *saldati*, *zaldāti* – the hoary plantain (*Plantago media*) – has been recorded in Latvian subdialects. The variant *saldati* has been recorded in Mērdzene, Nirza, Pilda, Rundēni, Zvirgzdene (Ēdelmane, Ozola 2003: 63), *zaldāti* – in Rēzekne, *zaldāteņš* – in Skaistā (Ēdelmane, Ozola 2003: 63).

The basis of the name is the noun *saldāts* 'soldier' (and the variant *zaldāts*), which is made in Skaista with the diminutive suffix *-en-*. Latv. *saldāts*, *zaldāts* is a loanword from Germ. *Soldat* 'soldier' or Russ. *солдам* 'soldier'; the latter is a loanword from Germ. *Soldat*, Dutch *soldaat* or Fr. *Soldat* whose basis is It. *soldato* derived from It. verb *soldare* 'to hire' (Фасмер III 709).

The basis of the name is a game popular in Latgale – a scuffle with the leaves of the raceme of the hoary plantain.

The name *baicele* has been recorded in Ozolaine: *śeņuôk saućä muna mùoťä bàićäĺiś* 'earlier my mother called [plantains] *bàićẹ́liś*'; it has also been recorded in Naujene (Ēdelmane, Ozola 2003: 58). Another variant *boicovais* (Ēdelmane, Ozola 2003: 58) has been recorded in Ružina.

Though all these words are presented as generalised names of the plantain, it is seen that they all could be attributed to the names of the hoary plantain (*Plantago media*).

Therefore these names could be related to the words *saldati* un *zaldāti* and to Russ. *бой* 'a battle' whose basis is Russ. verb *бить* 'to beat'.

There is also another explanation of the origin. The first component of the compound *baicele* can possibly be related to *baĩce* 'short thick whip' derived from Germ. *Peitsche* 'whip' (ME I 249).

The name of the plantain *puolis* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61) has been recorded in Vilce. The basis of the name is the etnonym *puolis* 'a Pole'. It might be that this word is also attributed to the names of the hoary plantain (*Plantago media*) and is related to the above-mentioned game. The etnonym *puolis* is a derivative from Pol. *pole* 'field, soil'. Its basis can be thought to be IE **pel-* 'light, grey' from which Latv. *palss*, *pelēks* 'whitish, grey' was derived. At first this word was used to denote countrymen as opposed to forest dwellers. Historically, the name was first related to the Polish tribe (that lived on the Varta River). Pol. *pole* is related to Lat. *palam* 'openly, clearly' (Фасмер III 307f., 321f.; LEV II 73; Rozenbergs 2005: 65).

The name of the plantain *turki* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61) has been recorded in Šķilbēni. The basis of the name is the etnonym *turks* 'a Turk'. It is possible that it can also be attributed to the names of the hoary plantain (*Plantago media*) and is related to the mentioned game.

The Latvian etnonym *turks*, like Lith. *turkas* and Russ. *мурок*, is a loanword from OTurkic and Turkic *türk* 'dynasty, which Chinese called *tu-kiu*; the nation subordinate to it' (Фасмер IV 125).

The name of the plantain *tripatnieks* (Ēdelmane, Ozola 2003: 61) whose origin and semantic motivation are unclear has been recorded in Aglona. It is possible that it is linked with a children's game, cf. *tripatas*, a game when children run and 'register' at the appointed place.

The name of the plantain – the compound *zeltiklapa* whose second compound is the noun *lapa* 'leave' (concerning its origin see p. 444, 451) has been recorded as an occasionalism in Renda. The origin of the first component has not been elucidated.

Names of the Clover

Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys,
Anna Stafecka

The map and its comments are based on the answers to question No. 84 of the ALE lexical Questionnaire and the answer to question No. 396 of the lexical part of LVDA. Additionally, the collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003) was used.

The map represents prevalence of the names of the white clover (*Trifolium repens*) and the red clover (*Trifolium pratense*).

Lith. *dóbilas* and its variants / Latv. *dābuols* and its varians form a general continuous geographical range in the Latvian and Lithuanian languages.

The name of the *ŏ* stem *dóbilas* is used in all dialects of the Lithuanian language, and its accentuation variant *dobìlas* is found much rarer: *alæ‿doˑbilãĩ labãĩ gærãĩ krá.ujesi* ‘but clovers are very good to stack up’ ZnŽ I 295; *gerì doˑbilãĩ* | *ka‿nę̃‿išpjé.ut nẽĩna* ‘clovers are so good that it is impossible to reap them’ ZnŽ I 295; *búrdavoˑ* | *sę́jæ dóˑbilus vìšnɨčʼus* | *víenaˑ sʼĩkɨ pjǽˑuje* | *daugãũ nèželæ* | *dvìšnɨčʼus* | *atóˑla[s] žẽlæ* | *galì vę̃l ganʼĩt* ‘clover, which was reaped once, used to be sown, it was reaped once, and it does not grow again, reaped twice, aftermath sprouts, you can pasture cattle again’ ZnŽ I 295; *pavæktúok* | *kat‿ká.rvęs iˑ‿dóˑbilus næsuẽĩtu.* ‘take care that the cows should not get into clover’ ZnŽ I 295; *dobìluˑ daˑ‿turʼù* | *va‿dabaĩ̃ [karvė] gá.una* ‘I still have clover, well, now [the cow] gets it’ KzRŽ I 152; *žagʼinʼaĩ. dzo.vʼíc šiẽnu* | *do.bʼilá.m* ‘hay-racks for drying hay, clover’ DrskŽ 69f.; *do.bʼilũ arboˑtà nuk sʼkl̓ eròzė.s* ‘clover tea is against sclerosis’ DrskŽ 70; *žɔ.lʌ̃́.s priá.ugɔ.* | *ɔ. dɔ.bilaĩ̯ neˈdiksta* ‘grass grows and clover does not germinate’ KpŽ I 429; *kat prĩ̯.varta. dɔ.bilů.* | *pradalʼgeĩ̯ didžǽ.usi* | *dí.rba jìs* | *sɔ̀.kɔ.* | *irʼ dí.rba* ‘they made heaps of clover, the swathes are full of it, he works, they say, and works’ KpŽ I 429; *næraĩ̃kæ vaĨ̃kɔ.tis pɔ. šlapʼjùz ˈdɔrbilus ir næsušlapʼsʼìˈ* ‘don’t roam in wet clover and you won’t get wet’ KpŽ I 429; *næsů.vežę.* | *tai dabarʼ̃ sušů.tɔ. tę. dɔ.bilaĩ̯* | *supaˈlaˑjɔ.* ‘they failed to bring in the clover, so it got rotten, grew mouldy’ KpŽ I 429; *visùs rugʼùz dɔ.bilaĩ̯s apˈsaˑdavɔ.m* | *tai ˈę̣desʼɔ. ˈsɔ̯čei tuˈraˑdavɔ.m* ‘we sowed clover over rye, so we had plenty of forage’ KpŽ I 429; *dóbilus jaũ nušienãvom* ‘we have mowed the clover already’ LzŽ 61; *žołẽ gražì, dobilaĩ̃ áuga* ‘grass is fine, clover grows’ LzŽ 61; *trikampùkai to.kì lapǽ. lei* | *panǻ.šu.s* ⁞ *in‿dóˑbilo.* | *betˌi̯íeį́ á·uga* | *an‿krúˑmu. bǻ.lo.sa* ‘triangular leaves like those of a clover but they grow on shrubs in swamps’ PpaŽK; *kab‿dɑ̃ɾ.‿va ìš̃vesta* | *tai‿dɑ̃ɾ.* | *geráˑusi* ⁞ *mọ.tiejùkai* | *duobilɑĩ̯* ‘as now has been raised, meadow timothy and clover are best’ PpaŽK; *dóbiluo ir rugiuo reik geros žemės* ‘clover and rye need good soil’ Veiviržėnai (e-LKŽ); *einam dóbilo vežt* ‘let‘s go to bring in clover’ Biržai (e-LKŽ); *karvės ant dóbilo atsigauna* ‘cows on clover, that is, when eating clover, recover’ Joniškėlis (e-LKŽ).

The variant *dóbelas* is used in the western part of Lithuania, around Kuršėnai, Šilutė and Kavoliai: *tẹn duobelãˑ pàsiẽtẹ̀* ‘clover is sown there’ DūnŽ 73.

The form of the lenghtened ending of the stem *-i-* (sometimes it is related to the ending of the nominative of the old dual number [for more about it see Skardžius I 182; also see Ambrazas 2000: 178]) Lith. dial. *dobýlas* 1 ‘(bot.) such perennial fodder plant (*Trifolium*)’ is used in the subdialects of southern Highlanders of Leipalingis dialectal unit (e-LKŽ).

In some subdialects of Highlanders the diminutive form with the suff. Lith. *(į)ŭk* (see Skardžius I 137f.) *dobil(i)ùkas* is used for the white clover: *baltũ̃ doˑbiľ ùkuˑ labãĩ̃ puikùs mædùs* ‘white clover honey is excellent’ ZnŽ I 295; *paráˑuk doˑbiľ ùkuˑ kraliká.m* ‘pull up some clover for the rabbits’ KzRŽ I 152; *čæ̀ ˈbũ̃davɔ. ˈpieva* | *dɔ.biľ ů.kai* | *biĩ̯.ta.s prisĩ̯.naša* | *madaů̃z dauˈgiˑba. ˈbuˑdavɔ.* | *kę̇.turʼus piĩ̯ʼkʼu[s] šešʼùs ɔ̀.viľus tuˈrẹjɔ.m* ‘there used to be a meadow, clover here, bees carry honey, there used to be plenty of honey, we had four, five, six bee-hives’ KpŽ I 429; *ˈgriˑnɔ. gɔ.ľ madaů̃z mažaĩ̯ ˈiˑra* | *jɔ̃́.zʼ gi ˈvienɔ.s išʼ ˈliepu. jǽ.ma* | *kĩ̯.tɔ.s iž dɔ.biľ ů.ku.* | *maiˈšiˑtaz ˈbuˑva* ‘there is little pure honey, some [bees] gather from lime trees, others from clover, honey was mixed’ KpŽ I 429; *šitame pūdyme daug yra dobilùkų* Leipalingis (e-LKŽ); *su dobilùkais šienas geresnis* ‘hay with white clover is better’ Rudamina (e-LKŽ); *parnešk žąsiukam dobiliùkų* ‘bring clover for the ducklings’ Garliava (e-LKŽ); *visa pievelė balta nuo dobiliùkų* ‘the whole lawn is white with clover’ Salamiestis (e-LKŽ).

Reflection *dābuols* and its phonetic and morphological variants of the already extinct Latv. **dābils* ‘dobilas’ (see Endzelīns 1951: 348) are common in Latgale and Selonian subdialects of Zemgale. It forms a common continuous geographical range with Lith. *dóbilas*, which, as has been mentioned earlier, is common in almost all the territory of the Lithuanian language and also is a word of the Standard Lithuanian language. The variants *dābuols* and *dābuls*, which of all Latv. names are nearest to the name *dobilas*, are used in subdialects.

Latv. dial. *dābuols* has been recorded in some subdialects of south Vidzeme (around Birzgale, Aizkraukle, Koknese, Pļaviņas, Viskāļi),

in a small geographical range in the east of Zemgale (around Bārbele, Brukna, Panemune, Vecsaule), Augšzeme (around Ābeļi, Aknīste, Bebrene, Mazzalve, Mēmele, Sauka, Sece, Susēja, Vārnava), as well as in the south of Latgale (around Auleja, Izvalta, Kapiņi, Krāslava, Šķaune, Višķi) and in south-west (around Kalupe, Līksna, Nīcgale): *ka gribi lùpus turēt, ta bez doábùla navar* 'if you want to keep animals you [cannot do without] clover' Aknīste (LVDA); *duôbûlu aûźài dẻļ lùpu* 'clover is grown for animals' Izvalta (ALE); *sîeja śeņuôk duôbùlu dẻļ zyŕgu* 'earlier clover was sown for horses' Kalupe (LVDA); *duôbùlu sîeja iz rudzu* 'clover was sown in rye' Kalupe (ALE); *duôbûls vyss jàu nùpļauts* 'all lover has already been mown' Nīcgale (LVDA); *senàk sàuca pàr dâbùolu* 'earlier [clover] was called *dābols*' Skaistkalne (LVDA); *zîmâ gùś âd duôbûlu pỳłnu muńi* 'in winter the cow eats clover with its full mouth' Višķi (ALE).

A more common variant with a short suffix vowel (about its origin see above) is *dābuls*, it is used in Augšzeme, for example, around Bebrene, Elkšņi, Neretas, Pilskalne, Prode, Sunākste, Viesīte, Zalve and in a larger part of Latgale (around Aglona, Asūne, Kalupe, Ozolaine, Pilda, Vārkava, Zvirgzdene and others): *vàiruôk pàr duôbulu sàućä* ' [clover] more often was called *dābols*' Aglona (LVDA); *pļavâ âuk dûobuls* 'clover grows in a meadow' Asūne (LVDA); *natyka dóabuła sàkłu* 'we were short of clover seeds' Bebrene (LVDA); *nùoveịi nùo dóbula vàinagu* 'they made a garland of clover' Sunākste (LVDA); *citùr joú dóbulu pļaún* 'in other places they are reaping clover already' Viesīte (LVDA); *dábulu kad kàltę́, saslìen žeperus* 'when clover is dried hayracks are built' Zalve (LVDA).

Forms with the ending Latv. *-iņš* (< suff. Latv. *iņĭŏ* [for more about it see Endzelīns 1951: 313; also see Skardžius I 246; (and literature) Ambrazas 2011: 71–73, 129, 186]) reflecting the adjectival derivational pro-form have also been recorded: *dābuoliņš* (around Baldone, Ikšķile, Īslīce, Jumprava, Lielvārde, Misa, Panemune, Viskāļi and others), *dābuliņš* (around Birži (EH), Elkšņi, Koknese, Lēdmane, Lielvārde (EH), Mežotne, Pļaviņas, Sēlpils (ME), Sunākste) and *dābuleņš* (around Cibla, Ezernieki, Rubeņi, Rudzēti): *pļavá aúg dóbulèņč* 'clover grows in a meadow' Rubeņi (LVDA); *duôbuĺeņa ŕèirùms źîŕ* 'a clover field is in blossom' Cibla (LVDA); *atvädä́ duôbuĺeņu – tŕeîś vazuḿi* 'they have brought clover – three carts' Rudzēti (Apv).

Konstantīns Karulis (LEV I 194) most probably presented the only motivated description of the origin of the names of the Baltic languages of the plant *Trifolium*. He derived Latv. *dâbuols*, dial. *dâbuls* 'clover (Trifolium)', Lith. *dóbilas* 'ditto', Pruss. *wobilis* 'ditto' (E 290) from the root adj. Balt. **dăb-* *'suitable to feed (for fodder); growing densely, luxuriant plant', derived from the adj. IE **dheb-* 'thick, dense, heavy' / **dhăb(h)-* 'suitable, adequate, useful' (LEV ibd.), which is related with an etimological links to the subst. Latv. *daba* 'disposition, character; nature' (ME I 427). Unfortunately, this etimological development of the names of the clover in the Baltic languages did not persuade all the researchers, because it lacks a broader morphological analysis. Therefore, for example, Wojciech Smoczyński (2007: 117) states that the origin of this word has not been revealed thus far.

On the basis of the existence of the ambivalent derivational model of the secondary suff. Balt. *ilŏ* (< I. [ending of the stem] *-i-* + suff. IE **lŏ* [see Ambrazas 1993: 123; cf. Smoczyński 2006: 122]; II. [determinant] IE **i* + suff. IE **lŏ* [Бенвенист 1955: 66–67; Абаев 1995: 365; Meissner 2005: 47]) in the Lithuanian language – not only denominatives reconstructed by Konstantīns Karulis are formed with it (an older type of formation [cf. Джаукян 1982: 83]) but also deverbatives (archaic and later morphological model resp. determined by analogy), such as Latvian suff. *(s)l* (LLVMSA 110), cf. subst. Lith. *bim̃bilas* 'horsefly, gadfly' K 48 ← v. Lith. *bim̃bti* 'to make a sound by vibrating the wings (about insects), to buzz, hum, and others' (for more examples see Skardžius I 181–182), it can be cautiously supposed that the reconstructed Balt. **dāb-ilas* 'clover' (PKEŽ IV 259) is attributable to v. Proto-Balt. **dāb-* 'to hit, beat; to cut by beating / hitting, to mow, etc.' (< I. v. IE *deh₂b-* / **deh₂bʰ-* < v. IE **deh₂-* 'divide' [Smoczyński 2001: 147]; II. v. IE **dʰebʰ-* / iterat.? **dʰṓbʰ-ie-* 'to reduce; to eliminate' [LIV² 132–133]) deverbatives, i.e. Lith. *dóbti* 'to kill, to mow' (Būga I 359) / Latv. *dâbt* 'to beat, hit, mow' (ME I 446) + suff. Balt. **ilo* derived from Balt. **dābilas* *'grass to be mowed / suitable for hay' → Lith. *dóbilas*, *dobýlas* '*Trifolium*', Latv. **dābils* 'ditto' (Endzelīns 1951: 348; ME I 446; LEV ibd.). Reconstruction of the verbal derivative with the secondary suff. Balt. **ilo* can be determined on the basis of a lack of the deminutive model in the Prussian (cf. Mažiulis 2004: 29; PKEŽ I 157–158; Kaukienė 2004: 27) and Latvian geographica range, cf. top. Latv. *Kabili*, *Tapilnieki*, avd. Latv. *Butill*, attributed by Jānis Endzelīns to the suff. Latv. *il* derivatives (Endzelīns 1951: 349), though they can also be interpreted as the representatives of the suff. Balt. **el*, cf. possible equivalents in the geographical range of the western Balts: top. Pruss. *Cabeln* 1363 (see Gerullis 1922: 52, 250–251; also see Endzelīns 1961: 1; Przybytek 1993: 344), top. Pruss. *Tapilkayme* 1409 / *Tappelkeim* 1585 (it is not clear whether with the structural element *-il-* or *-el-* [see Gerullis 1922: 181; Przybytek 1993: 300; Blažienė 2005: 205]), avd. Pruss. *Butil* 1363 ↔ top. Pruss. *Butele* (Trautmann 1974: 22, 134; Gerullis 1922: 24). It is true, according to Wolfgang P. Schmid (NHRK 31), suff. Balt. **ilo* derivatives were also found in the geographical area of the Kurshes, cf. Kursh. *Cabele*, *Kabillen* (also see Kiseliūnaitė, Simutytė 2005: 21–22), though despite the absence of a reliable description of the origin of these onomastic forms the said nouns can be interpreted as the suff. **el* reflections (by the way, they are much more common in the Latvian geographical range [more about it see 1951: 241–243]).

Due to the interchange of the structural elements of the Balt. **dābilas* 'clover' in the above-mentioned examples of the Latvian and Prussian languages, these words are attributed to a group of contaminants in etymological dictionaries and the works devoted to the problems of comparative grammar (see LEW 99; LEV ibd.; PKEŽ IV 259; Zinkevičius 1984: 230; Wodtko, Irslinger, Schneider 2008: 204), i.e. Lith. *dóbilas* 3ª (masc.), *dobýlas* 1 Lp **1**. R 225, K '(bot.) such a perennial fodder plant (*Trifolium*)': *white clover* (*T. repens*) P. Snar; *red clover* (*T. pratense*) P. Snar; *Jonio dóbilas* (*mountain clover*; *T. montanum*) LBŽ; *Mountain clover grows in meadows, its blossoms are white* Skr; **2**. 'a field of such perennial fodder plant, dried mass (hay) or corn': *retoj vietoj dobilas auga* 'clover grows in few places' Kp; *dóbiluo ir rugiuo reik geros žemės* 'clover and rye need fertile soil' Vvr; *einam dóbilo vežt* 'let's go and bring the clover home' Brž and others (Jnšk, NS 115, KrvD 183); **3**. (bot.) *drugio dóbilas* (*common bogbean; Menyanthes trifoliata*) K I 243, P; *mouse clover* (*upright yellow sorrel*; *Oxalis stricta*) Trgn; *zuikio dóbilas* (*sorrel*; *Oxalis*) Mrj; **4**. (usually dimin.) 'epithet of endearment for a young man': *bernuži mano, dobilai mano, kalba mudu žmonužiai daug neviernais žodeliais* 'my dear sweetheart, my lovely, people tell many lies about us' JD 463; *ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis*; *sūnytis dobilýtis į krygužę jojo* 'a young boy came riding, like a nice white little clover; my dear little son rode to war' LB 45 (e-LKŽ) reflects the inherited form (with suff. **ilŏ*) and Latv. *dâbuols*, dial. *dâbuls*, *dabūls* 'clover (*Trifolium*)': *dzīsim guovis dābuolā* BW 7201 'we'll drive cows to graze in clover'; *brūnais cūku dābuliņš* 'rudasis kiauldobilis resp. calabash-marrow (*Brunella vulgaris*)' Biržai (ME I 446; EH I 301),

as well as Pruss. *wobilis* 'clover' E 290 (= Pruss. **vābilas* 'ditto' [PKEŽ IV 259]) due to contamination with Latv. *âbuõls / âbuolis*, dial. *âbuls* 'an apple, clover' (ME I 234, 235) resp. Pruss. *woble* 'an apple' E 616, Pruss. *wobalne* 'an apple-tree' E 615 (PKEŽ IV 259–260) – the innovative structural element *-uõ-* (~ Latv. *âb-uõls*), prosthetic **v-* (Pruss. **v-ābilas*). Apparently this contamination was determined by a functional feature of these both plants – induction of meteorism (for more about it see Nutton 2004: 34, 241), cf. Latv. dial. *ja luõpus uzlaîž uz âbuôliņu, ta drîz jâdzęņ nuõst, ka neuspûš* 'if cattle is let into clover, they must be driven out of it immediately so that they should not bloat' Pēternieki (LVDA); *gùos pìepùšâs, ka uz âbuõlīna gana* 'cows bloat if they graze in clover' Ērģeme (ALE) (see further about these examples).

It has been mentioned here that Vytautas Mažiulis' (PKEŽ IV 260) presumption that as though Lith. dial. *óbulas* (Lowlanders; masc.) 3ª 'fruit of an apple-tree' J, Kl, Ms, Slnt, Als (e-LKŽ) with the short structural element *-ŭ-* resp. Latv. dial. *âbuls* 'apple; clover' (ME I 234) reflects subst. WBalt. dial. (Kursh., Yotv.) **ābla-* 'apple' extended by the paratetic Lith.-Latv. *-u-* (for more about the names of this fitonym see pp. 295–296 of this work), is poorly argumented. For some reason the author of this hypothesis does not discuss the possibility of using the shortened inherited EBalt. dial. **-u-* (< **-uo$_2$-* [cf. PKEŽ IV 261]) though the mentioned dialectal forms of the eastern Balts are said beside each other, cf. Lith. dial. *óbūlas* 3ª Grd, Šv, Pj 'ditto' (e-LKŽ) resp. Latv. dial. *âbūls*[2] 'clover' (EH I 192). Jānis Endzelīns (1951: 347–348) indicates many more such phonetical alternants: Latv. *vab-o-le* 'a beetle' ↔ Latv. dial. *vab-u-le* 'ditto' Valmiera; Latv. *vìes-u-lis* 'whirlwind' ↔ Latv. dial. *vìes-uo-ls* 'ditto' and others. Therefore it is much more reliable to attribute the forms with the short *-u-* to the later phonetic alternants (not necesasry dialectisms) without relating their development to the influence of the untestified forms of the extinct Baltic tribes.

The word *ābuols* 'clover' (by its origin related to Latv. *ābele* 'an apple-tree', OPruss. *wobilis* 'clover', Latv. *ābuols* 'apple', for more about it see ME I 235), that is, it is treated as a contaminant (see above) recorded in several subdialects of Kurzeme, for example, around Gaiķi, Remte, Vērgale, Nīgrande (*ka nāk âbuôls gatavs, ta griêze dikti griêž* 'when clover ripens, the corn-crake sings loudly' [LVDA]), in several subdialects of Zemgale, for example, around Bērze, Bukaiši, Dobele, Glūda (*saŕkanaîs âbuôls* 'res clovers'), Jaunauce, Platone, Šķibe, as well as in Vidzeme – around Ogresgals.

The variant *ābuoliņš* (with *d-* apheresis, cf. Latv. *abuls* 'clover' BW 21871, Ungurmuiža, Mazsalaca [ME I 6; EH I 2] ← Latv. dial. *dābuls / dabūls* 'ditto' [see above and also see EH I 301]) was made from Latv. dial. *dābuoliņš* 'clover' (with the said ending Latv. *-iņš* [see above] of the adjectival derivational type and *n. qualitatis* connotation) due to contamination with Latv. *ābuols* 'apple' (about the reasons of this process see above). This form is a normal word of the Standard Latvian language.

The name *ābuoliņš* or its phonetic and morphological variants are used in the larger part of Latvian subdialects. The word *ābuoliņš* has been recorded in all regions of Latvia, with the exception of Latgale. It is common in Kurzeme: *tiẽ âbuôliņi jaû vaîrâki, mazuô baĺtuô mẽs saûcam cūkâbuôliņu* 'there are several of that clover, we call small and white *cūkāboliņi*' Asīte (ALE); *laps saîmniêks saviêm luõpiêm deve âbuôliņu* 'a good master used to give clover to his animals' Bārta (LVDA); *saŕkanaîs âbuôliš ir gaŗâks* 'red clover is taller' Basi (LVDA); *tagad vaîs âbuôliņ tik dåũdz nesẽj* 'today nobody sows so much clover' Ēdole (LVDA); *âbuôliņe ę̂d guôves* 'cows graze in clover' Kazdanga (LVDA); *iesẽ̦i lę̃cs ar âbuõliņ* 'lentils were sown together with clover' Lauciene (LVDA); *uz čačiêm žâvê âbuôliņu* 'clover is dried on hay-racks' Medze (LVDA); *pļã:v âbuôliņ* 'a meadow of clover' Stende. Different variants of the name *ābaliņš* are characteristic of central Livonian subdialects of Kurzeme. *Ābaliņš: â: bliš* has been recorded around Dundaga (*â: bliš*, acc. *â:bliņ*), Ugāle, Užava, Vandzene (*â:blî:š*; *â:blìņ*); *âbliš*, dat. *âbliņam* – around Pope, Ugāle, *âblìņ* – around Ance, Lubezere, Nogale, Venta, Ziras, Zūras and other places, e.g.: *sâk ziêdêt baĺtaîs âbuôlîš* 'white clover is starting to blossom' Alsunga (ALE); *bi âbuôlîš pasę̃c zèm miêžiêm; ta tuõreĩz sẽ̦i zèm rudziêm, bet zèm miêžiêm âbuôlîš labâk åûg* 'clover was sown after barley; then it was sown after ryem byr after barley clover grows better' Kandava (ALE); *âbuôlîš i vę̦laîs, agraîs, cūkâbuôlîš un bastaŕs* 'clover is late, early, white and red [clover]' Kazdanga (ALE); *ziêm, ka broûc mežę ta joû vaîg ziŕgam̂ âbuôliš* 'in winter when I go to the forest, the horse needs clover' Mērsrags (LVDA); *mę̃s tokš puĺk âbliņ sẽ:ẹ̦* 'we used to sow plenty of clover' Pope (ALE); *âbuôliš* also around Usma, *âbliņ̂ lõkę ziêrgs ganę* 'horses were pastured in a field of clover' Venta (ALE).

The name *ābuoliņš* is common in the subdialects of Zemgale: *rõzâ ziêdiņiêm bastaŕ âbuôliņš* 'red clover [blossom] with red blossoms' Augstkalne (ALE); *bites âbuôliņu nigrib, grũti viņâm* 'bees do not like clover, it is difficult for them [to gather honey]' Bauska (LVDA); *âbuõlìņš ziêd àr baĺtrozîgiẽm ùn sàrkaniẽm ziêdiẽm* 'clover blossoms with pale rosy and red blossoms' Blīdene (ALE); *âbuõliņu duôd zir^{a}giem* 'clover is given to horses' Bukaiši (LVDA); *ja luõpus uzlaîž uz âbuôliņu, ta drîz jâdzęņ nuõst, ka neuspûš* 'if animals are let to graze in clover, it is necessary to drive them away soon so that they should not bloat' Pēternieki (LVDA); *zeģenês liêk âbuôliņu* 'clover is put on hay-racks' Svēte (LVDA); *guôvêm jaũ âbuôliņu nedeva* 'cows were not given clover' Vecumnieki (LVDA). The word *ābuoliņš* is rarer used in Vidzeme: *nùo ábúeliņa zíedíem bi:tes na:s madu* 'bees gather honey in apple blossoms' Lazdona (ALE); *ábuâlìņč läbi pá:deviés* 'clover turn out good' Ļaudona (LVDA); *zi:rgìem vòirák ǻ buo^{e}ļeņč* 'horses [were given] more clover' Mētriena (LVDA); *bija jàìet uz âbùoliņa ceĺšanu* 'we had to go to stack clover' Vildoga (LVDA) and Augšzeme.

The derivative Latv. dial. *ābuolīns* (*ceļmalê pļãve âbuôlīnu* 'on the way there is a meadow of clover') of Latv. *ābuols* 'clover' with the ending Latv. *-īns* (< suff. Latv. *īnŏ*[*-ā*], determining *n. qualitatis* connotation resp. the sememe **'of clover, characteristic of clover'* (see Kregždys 2011: 54; also see Endzelīns 1951: 319 about this way of derivation [and Lith.]) has been recorded in Nīca, and the variant of the interchange *-īns* > *-īc* (gen. *-īna* [see Endzelīns 1951: 318]) has been recorded in some middle subdialects of Vidzeme (around Burtnieki, Drabeši, Gatarta, Mujāni, Ranka, Skaņkalne, Smiltene, Valka and others): *gùos pìepùšâs, ka uz âbuõlīna gana* 'cows bloat if they graze in clover' Ērģeme (ALE); *âbuõlīc zemi tak uzlabuõ* 'clover improves soil' Sērmūkši (LVDA).

Other variants have been recorded in some individual subdialects: with the ending Latv. *-ins* (about it see Endzelīns 1951: 319) *ābuolins* – around Dunika (*aûg âbuôlinc* 'clover grows'), Pērkone, Purmsāti, Vērgale, as well as around Idus, Ķoņi, Lode; *āboliņš* – around Aloja, Pāle, Vitrupe (*âboliņ jāsastumũbure, ka liêk ķẽ̦rps* 'it is necessary to put clover on hay-racks [to dry], if 'before that' it is put in stocks', *ābolīns* – around Kārļi, Priekuļi, Ranka (*ābolīns labi nuoaûdzs* 'clover is well grown'), Vaive. The variant *ābulins* has been recorded in several subdialects of northern Vidzeme, for example, around Mazsalaca, Rozēni. It has also been recorded around Birzuļi.

The variant with the ending Latv. *-tiņš* (see Endzelīns 1951: 316–317): Latv. dial. *ābuoltiņš* 'clover' is sporadically found (around Aistere, Grenči, Zvārtava [cf. ME I 234–235]).

In eastern Kurzeme (around Ciecere, Gaiķi, Kabile, Kursīši, Lutriņi, Saldus, Sātiņi, Zvārde, etc.), in the north-western part of Zemgale along the border with Kurzeme (around Vāne, Zemīte, Zante and others), as well as in the central part of Zemgale around Auri, Dobele, Jaunauce, Penkule the variant *ābuls* is compactly common (cf. Lith. *óbuolas*, *obuolys* or *obuolis*, *-iesi*, also *óbulas*, Endzelīns 1951: 348): *uz rudziêm paũsari sẽį âbulu* 'in spring clover is sown into rye' Aizupe (LVDA); *sâk akal sẽt âbulu, gana uz âbuliêm* 'clover is started to be sown again, animals are pastured in clover' Zante (ALE); *brũnaîs âbuls aug pac nuô sevis* 'brown clover grows by itself (i.e. without being sown)' Kabile (LVDA); *vaî tu âbulu nuôpļãvi?* 'have you mown clover?' Vāne (LVDA); *tiẽ i trizari, ku siênu, âbulu kraũ* 'this is a three-pronged [pitchfork] with which hay, clover is stacked' Valgunde (LVDA).

The word *ābuls* (*uobuls*) most often in the meaning of 'red clover' has been recorded in many subdialects of Latgale (around Gaigalava, Makašēni, Nautrēni, Rundēni, Viļāni, etc.): *uôbula ŕèirùms nùpļàuts* 'the clover field has been mown' Dricēni (LVDA); *łynus śâ uôbula źämî, aûga ŕèiroîķi i loboîķi* 'flax was sown in clover soil (that is, where clover had grown before), grew cleaner and better' Nautrēni (Apv); *źiŕģi salàkuši uôbulâ* '[shackled] horses have jumped into clover' Varakļāni (Apv). The suffix *-ul-* most likely has appeared due to reduction (*-uol-* > *-ūl-* > *-ul-*) in subdialects of Latgale, see Endzelīns 1951: 70.

In some places in the eastern part of Kurzeme (around Gaiķi, Pampāļi, Zvārde) and in Zemgale (around Augstkalne, Bērze, Naudīte, Pūre, Smārde, Vilce, etc.) the variant with the above-mentioned ending Latv. *-iņš: ābuliņš* is also found: *âbuliņu, salmus, siênu, auzas – senâk tâ ziŕgus baruôja* 'clover, straw, hay was used to be given to horses earlier' Augstkalne (ALE); *âbuliņš i jâčačuô – čačuôs jâsakrauˆ* 'clover must be put on hay-racks' Pampāļi (LVDA); *âbuliņu pļauj* 'clover is being mown' Šķibe (LVDA). It has also been recorded in Vidzeme – around Kocēni, Līgatne, Nītaure, Pļaviņas, Skrīveri, Vecpiebalga, Zaube, etc. This word is used in a rather wide compact geographical range in the north-eastern part of Vidzeme too, around Alūksne, Gulbene, Druviena where it could also have appeared due to contamination, like the above-discussed *ābuls*, e.g.: *vokàr nùpļùova vusu uôbuliņu* 'yesterday all clover was mown' Anna (LVDA); *pļavuôs aûg soŕkanìs ùn bòltìs uôbulìņš* 'red and white clover grow in the meadows' Beja (LVDA); *smaŕžùo âbuliņa làuks* 'a clover field smells well' Gaujiena (LVDA); *loba smoka uôbuliņàm* 'clover smells nice' Jaunroze (LVDA); *pinàm krùņus nù uôbuliņa zîdìm* 'we made wreaths from clover blossoms' Kalncempji (LVDA); *uôbuliņa tèirùms salikc* (-ts) *veldê* 'a clover field has been flattened' Litene (LVDA); *linus ìesèja óbuliņa zemé, lobók tùr pa-auga* 'flax was sown in clover soil, grew better there' Mazzalve (LVDA); *gùvìm uôbuliņu dava tikài svâdinas reîtûs* 'cows were given clover only on Sunday mornings' Pededze (LVDA); *°âbuliņu aûdzè prìekš lùopu barìbas* 'clover is grown for fodder' Sinole (ALE); *to nu gòn jùsiém ir pìeoúdzs šùgod óbuliņa* 'well, your clover grew well for you this year' Tirza (LVDA); *lùpus ganeju uôbuliņâ* 'I pastured animals in clover' Vīksna (LVDA); *te vînu làiku moûsîm beja àr soŕkanù uôbuliņu dàudzi tèirumi apsàti, kas tèi pàr goŕdu barîbu gùtiņuôm!* 'at one time most of the fields were sown with clover here, it is a delicious fodder for the cows!' Ziemeris (ALE).

The variant *ābulins* has been recorded in Nīca: *linus paûsarî sẽ vęcâ âbulinâ – ku i âbulins bijis, âbulinš izguld nezâli* 'flax used to be sown in the old mown clover field – [there], where clover had been [sown], clover trample down weeds' Nīca (ALE); *nuô saŕkanâ âbulina* [bites] *nevaŕ dabũt tuõ sulu, tuŕ i dziļš* [zieds] '[bees] cannot gather nectar from the red clover, [the blossom] is deep there' Nīca (ALE).

The earlier used variant with the already discussed ending Latv. *-īns* (see above) *ābulīns* has been recorded in Nīca (*vęcuôs laîkuôs teîca – âbulîns* 'ealier they used to say – *ābulīns*'). *Ābulīns* (> *ābulīc*, gen. *ābulīna*, *-īc* < *-īns* see Endzelīns 1951: 318) is most common in the central subdialects of Vidzeme around Valmiera, Cēsis, Vecpiebalga, has been recorded also around Jaunburtnieki, Jērcēni, Stalbe, Valmiera, etc.: *âbulīna gùovîtẽm nebija* 'there was no clover for cows' Cēsis (LVDA); *âbulīnu sẽ rudzuôs ùn kvìešuôs* 'clover was sown where rye and wheat grew earlier' Kārļi (LVDA); *âbulīna laũks* 'a clover field' Kauguri (ALE); *âbulīc*, *-īna* 'clover, gen. *-īna*' Sērmūkši (LVDA); *gùovis ęd âbulīnâ* 'cows graze in clover' Bilska (LVDA); *zaķis ìeskrēja âbulīnâ* 'a hare ran into clover' Dzērbene (LVDA); *âbulīnu lìek zārduôs* 'clover is put on hay-racks' Kauguri (LVDA); *pàr âbulīnu viê* [sauca] '*ābulīns* only [clover was called]' Launkalne (LVDA); *âbulīna tīrùms* 'a clover field' Vijciems (LVDA).

The variant with the ending *-eņš* (*-eņč*) < *-enis* prevails in Latgale (Endzelīns 1951: 302): *ābuleņš* (*uobuleņč*). It has been recorded around Barkava, Dricēni, Gaigalava, Sakstagals, Vārkava, Viļāni and other places: *tagat pàr uôbuleņu sàuc* 'now it is called *uobuleņu*' Aglona (LVDA); *biťiś na-ît soŕkonà óbuĺeņâ* 'bees do not fly to red clover (that is, they do not gather honey from red clover)' Atašiene (LVDA); *apgùoju ap soŕkonùo uôbuĺeņa ŕèirumu* 'I walked [round] a field of red clover' Gaigalava (LVDA); *uôbuĺèńč jàu lèls* 'clover is already big' Mērdzene (LVDA); *uôbuĺeņu nùpļàun i saĺìk vùortûs, lài kòłst* 'clover is mown and put on hay-racks to dry' Nautrēni (ALE); *uôbuĺèńč irâ soŕkònc i bòlc* (-ts) 'clover is red and white' Varakļāni (LVDA).

The variant *ābulinis* is used in the northern subdialects of Latgale. It has been recorded arund Baltinava, Balvi, Šķilbēni: *gùvîem dût soŕkanù uôbuĺińi* 'cows are given red clover' Šķilbēni (ALE); *vòi, soŕkànc uôbuĺîńć, tārpińć tovu sakńi ât* 'oh, red clover, a worm is gnawing your root' Viļaka.

The variant *ābūls* is used in some eastern subdialects of Kurzeme and western subdialects of Zemgale (around Džūkste, Gaiķi, Remte, Vecauce, etc.): *âbûlu aûdzẽ luõpbarībài* 'clover is grown for fodder' Blīdene (ALE); *ka es bę̂ns biju, va ta sẽja âbũlus, rętam̂ kâdam̂ bi âbũls* 'when I was a child, wasn't clover sown then, few people had it' Džūkste (ALE); *ãbũls, ãbuôliņš – citâdi jau nesaûc* '*ābūls, ābuoliņš* – it is not called otherwise' Kursīši (ALE). The variant with the diminutive ending *ābūliņš* has been recorded around Biksti, Lestene, Vecauce: *timuõtu, âbũliņu kŗaũ čačuôs; kad âbũliņš ziêd, viss laũks tad iŕ saŕkanîs* 'timothy grass, clover is put on hay-racks; when clover is in blossom, the entire field is red then' Džūkste (ALE); *pļavâ aûg âbùliņš* 'clover grows in a meadow' Jaunpils (LVDA).

There are several names of the clover with a short root vowel. The form *abuoliņš* has been recorded in some Livonian subdialects of Vidzeme around Ainaži, Tūja, e.g. *katar dien lîst, viss abuôliņč bûs galigi sapûveš* 'it rains every day, all clover will be rotten' Svētciems (LVDA). It has also been recorded in south-western Kurzeme – in Kalēti.

The variant *abuliņš* is most common in the western subdialects of Vidzeme. It has been recorded around Dunte, Limbaži, Liepupe, Stalbe, Umurga, Vainiži and other places: *abuliņa vędãji* 'carriers of clover' Augstroze (LVDA); *agraš abuliņč joû ziêž, jâpļoũ nuôst* 'early clover is in blossom already, it is necessary to mow it' Dunte (ALE); *abuliņč smukk nuô-oudzs* 'clover has grown well' Katvari (LVDA); *abuliņ sẽį apuž rudzim, abuliņc i ziŕgim vis tas labakaš berips* 'clover was sown after rye, clover is the best fodder for horses' Svētciems (ALE); *mûs abuliņa bi zaķ' bę̂rn* 'there were young hares in our clover' Tūja (LVDA); *abuliņš bi velde, neķâ papļoũt* 'clover was flattened, it could not be mown' Vainiži (LVDA).

The variant *abulīns* (*-īc*, gen. *-īna*) is used in some north-western subdialects of Vidzeme (around Burtnieki, Kauguri, Ķieģeļi, Vilzēni, etc.): *nuô abulīna ravēju ârā* 'I weeded clover' Braslava (LVDA); *cik jaûki, ka griêzîte griêž ìekš abulīna laũka* 'it is so nice when a corncrake sings in a clover field' Mārsnēni (ALE); *pļavã aûg abulīc* 'clover grows in a meadow' Rencēni (LVDA); *abulīna tīrums* 'a clover field' Vecate (LVDA).

The variant *abulins* is also common in this geographical range: *abuliņc ir jâpļou̯* 'it is necessary to mow clover' Aloja (LVDA); *zirgim̂ piêtika ar abulinu viê* 'clover alone will do for the horses' Braslava (LVDA); *abulinu ceļ stum̃buruôs* 'clover is put on hay-racks' Mazsalaca (LVDA); *saŕkanaîs abulinc ziêd* 'red clover is in blossom' Ozoli (LVDA); *pļava oûg abuliņs*, loc. sg. *abulina* 'clover grows in a meadow' Puikule (LVDA); *abulinc jau gåûži lab' smàržùo* 'clover smells nice' Skankalne (LVDA); *abulins* has also been recorded around Bauņi, Rozēni, Vecate, Vilzēni, etc. Variants with a change in the syllables of the suffix characteristic of Livonian subdialects have been sporadically recorded: *abolins* Idus (*ba`to abolìn oûdzina priekš cũkam* 'clover is grown for pigs' [LVDA]); *abaliņš* ir *aboliņš* Salaca (*pļava oûg tĩrs aboliņč* 'pure clover grows in a meadow' [LVDA]).

The names of clover with *ę* or *ē* at the beginning of a word instead of *a* or *ā* are characteristic of the north-western subdialects of Vidzeme: *ębuls* has been recorded in Ķoņi (*ębuĺ tagad taĩsâs pļaũt* 'now clover is going to be mown' [LVDA]); *ębolins* – Ipiķi (*nu sẽj ębolinu* 'clover is sown now' [LVDA]), Jeri (*ka såûs ęboline dabu liêt, ta paliêk mę̃lc ùn saŕkanc* 'if dry clover gets rain it becomes black and red' (LVDA), Terneja; *ębulīns* – around Jērcēni, Kārķi, Rencēni; *ębulins* – around Jērcēni, Ķoņi, Naukšēni; *ę̂buolins* – around Idus, Terneja.

The words with *amuol-* from a second group of names. Etimologically they are related to Lith. *ãmalas / ẽmalas* (see ME I 70–71, 203ff.) and are most common in the west of Vidzeme around Bīriņi, Dunte, Krimulda, Liepupe, Limbaži. Several variants have been recorded in subdialects.

The name *amuols* has been recorded in several Livonian subdialects of Vidzeme (around Bīriņi, Limbaži, Nabe, Stiene (EH)), also around Ādaži, Krimulda and Turaida, and the variant *amals* – around Dunte: *amaĺs i kustaņpârtik* 'clover is fodder' Limbaži (LVDA); *guôs i sagãš amala* 'cows have gone into clover' Liepa (LVDA).

The name of the clover with the deminutive ending *amuoliņš* 'clover' (ME I 70) (cf. *amoliņš Melilotus* [also see ME I 206]) has been recorded in several western subdialects of Vidzeme, for example, around Adaži, Aloja, Drabeši, Lielstraupe (EH I 69), Līgatne, Raiskums, Ropaži, Sigulda, as well as around Zaube (EH ibd.) and other places: *ìesẽju amuõliņu* 'I sowed clover' Ikšķile (LVDA); *pļava oûg amuõliņč* 'clover grows in a meadow' Nabe (LVDA).

The variant *amuolīns* has been recorded around Ozoli.

Other variants have been recorded too: *amoliņš* Mazstraupe (*uz amoliņ veĺ vaŕ ganit pavasari* 'animals can graze in clover even in spring' [LVDA]), Stiene (*amoliņč jåu sâk ziêdet* 'clover is starting to blossom' [LVDA]); *amaliņš* Liepupe, Limbaži (*zirg bûs jāsāk siet uz amaliņ* 'we'll have to start tying the horses in clover'), Tūja, Vitrupe (*pļava oûg tĩrs amaliņš* 'pure clover grows in a meadow'), *amuliņš* Katvari, Pociems, Tūja (*amuliņč ziêd* 'clover blossoms').

The variants with *ę – ęmuols*, *ęmuoliņš* ir *ęmuolīns* are mainly used in the subdialects around Ērģeme (also see ME I 205). Latv. dial. *ęmuols* has been recorded around Ērģeme, Lugaži, Omuļi, Valka (*sẽja luõpìm agruõ ęmuolu, agrâk vìņč i pļaũjams* 'early clover was sown for animals, it is mown earlier' Ērģeme [ALE]), *ęmuoliņš* – in Omuļi *ęmuolīns* – in Ērģeme (*vęci cìlvę̀ki runãja, ka prìekš Jāņa vàiguôt ęmuôlînu nùopļaũt* 'old people used to say that clover must be mown before St John's Day' [LVDA]), Kārķi (*nu vaĩ màizi tĩrumâ nesẽšuot, nu sẽšuot ęmuôlînu* 'well, no more corn will be sown in soil, now clover will be sown' [LVDA]).

Several names of the clover were recorded in the written sources of Latvia of the 17th century: *Ahbolischi, Ahboļa = sahle* Lettus 1638: 103; Kleegraß *Aboliņi/ahbola ſahle* Phras 1638: 328; Klee / *ahbolites* Phras 1638: 331. Other dictionaries of the 17th century also contain different names of the clover: *Ahbole*, *Ahboles=Sahle* 'Klee Graß, *Ahboliņņu Sahle*, *Ahbu=liņsch* / *Ahboliņņe* / Klee; Amuls / *Amules= sahle, Ammuls* Depkin I 10; *Amuls // Abuls* 'Klee', *Amula Sahle*, *Ahbole Sahle, Ahboliņņu Sahle* 'Kleegraß' Depkin I 42; *Abuls, Amuls, Abulen[s]; Abla=sahle*, Kleegraß. *Śiknis abuliņsch* Kleiner Klee, bludt gelb. *Abulena pļauwa*, Kleeichter Heu-schlag, wiese. *Śeens pajuku ar abuliņņu* mit Klee vermengtes Heu Fürecker I 6; *Amuls* der Klee. *amula Śahle*. Klee Graaß Fürecker I 10. Similar names are found in the dictionaries of the 18th century too: Klee, *ahboļu sahle, ahbolites* (*ahmuļa sahle*, *dahboliņņi*) Stender 1789 II: 356; *ahbolites*, *ahboliņņi*, *ahboļu sahles*, Klee Stender 1789 I 393; *Amuls* siehe *ahmals* Klee Unger, Lange 1773: 14; *Ahmalls* ein Kleeanger; *Ahboles*, *ahbolites ahbolini* Klee Lange 1773: 4. Dictionaries of the 19th century contain several names of this plant: *āboliņsch, ābuliņsch* Ulmann 1872: 1; Klee, *āboliņsch, āmols*, as localisms the following names deserve mention: *ahbuls*, *dahboliņsch* Ulmann 1880: 450.

Subdialects of both Baltic languages contain loanwords from the Slavic languages.

The loanword from Belarusian Lith. dial. *kaniušinà* 'clover' (< Bel. *канюшы́на* 'clover' [Байкоў, Некрашэвіч 1993: 141; ЭСБМ IV: 243] < Pol. [dial.] *koniczyna* 'white clover and others' [SW II 439; Karłowicz II 416–417]) was recorded in the area of the Lithuanian language from Palomenė, Valkininkai, Miežionys, Gervėčiai, Lazūnai. It is indicated in the dictionaries that this name is also used around Dieveniškės, Breslauja, Zietela: *o· já.m dãv'ę̣ kan'ušìno·s* 'and he was given clover' DvŽ I 242; *vaď ìnam kan'ušinà, kad s'éjam an laũko árkl'u jẽst* 'we call *kaniušina*, which we sow in a field for a horse to eat' ZtŽ 264; *prišienáusim vežimáitį kaniušìnos* 'will mow a cart of clover' LzŽ 106; *balta kaniušinà, raudona kaniušinà* 'white clover, red clover' Breslauja (e-LKŽ).

Loanwords from the eastern Slavic languages are most often used in the eastern part of Latgale *klevers* and *kleveris* (< Bel. dial. *клéвер, клéвір* 'clover' [TC I 194; Бялькевіч 1970: 227] / ← Russ. *клéверъ* 'clover of different kinds [especially the white clover]' [Даль II 115] < LG *klewer* 'clover' [Фасмер II 245; Шанский, Иванов, Шанская 1971: 197; ЭСБМ V 52]). Usually these names are used for the red clover. Due to a lack of illustrative material it is not always possible to determined the stem of the word. Examples of subdialects: *kĺévéŕś ka źíť, kas pàr smùordu!* 'when clover is in blossom, what a smell!' Dagda (LVDA); *tagat pļàun kĺévéŕi* 'now clover is being mown' Ezernieki (LVDA); *tāu̯s kĺévéŕi pļùóv́ä* 'father mowed clover' Kārsava (LVDA); *śeņuôk kĺévery sabarùoja tòļka zyŕĝìm* 'earlier clover was fed only to horses' Kaunata (ALE); *kĺévéra vazumu atv́äd́ä* 'a cart of clover was brought' Pilda (LVDA), *myušĩm šùgot to labi kĺévéra pì-aûʒś* 'clover grew well for us this year' Šķilbēni (ALE). Records of subdialects testify to the fact that earlier the name *dābuls* was used in some places in this geographical range, and the loanword *klevers* is later, for example, in Asūne, Kaunata, Mērdzene, Pilda.

On the basis of geolinquistic maps of the Slavic languages, the name Lith. dial. *kaniušinà* forms a continuous geographical range with the Bel. *канюшы́на* and Latv. dial. *klevers* – with *клéвер* that is widespread in Belarusian or Russian subdialects (ОЛА (4) 2012: 194–195).

Names of the Sunflower

Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys,
Anna Stafecka

The map and its comments are based on the answers to question No. 86 of the ALE lexical Questionnaire. The collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003) was also used.

The map represents prevalence of the names of the annual plant of the sunflower (*Helianthus annuus*) belonging to the family *Asteraceae* and its seeds.

There are several related names of the sunflower in the dialects of the Latvian and Lithuanian languages. Usually they are compound words (rarer phrases) the meaning of one of the components of which is the word *the sun*.

Both Baltic languages contain names of common origin and the basis of their motivation is the blossom shape of this plant, which due to the colour and the petals at the sides form the impression of a circle, is related to a celestial body – the sun, that is, it determines a *tatpuruṣa* type composition formed from of subst. Lith. *sáulė* 1 (fem.) K, *saulẽ* 3 DP 593, Lz; SD 342, H, R 330, B, Sut, N, J ‘a celestial body around which the Earth and other planets move’ Šlčn, Nmč, J. Gruš, Jsv, Kl, Nmč, BsMt I 68 and others; ‘rays, light, the sunshine of that celestial body’ Dv, J. Jabl, K. Būg, Ds, Lkč, N, Ms, Plng, Rgv, Plm and others; ‘(fig.) the image of that celestial body’ Trgn, BsMt I 86; ‘a decoration made of straw that is hung over a table, a garden’ Trgn (e-LKŽ) / Latv. *saũle*, *saul(īt)e* ‘the sun, a sunny day, the world’ (ME III 772–773) + subst. Lith. *grą̃žas* 4 (masc.) ‘a rim of a sieve, fencing, a wooden rim, a brim of a hat, sides; the sides of a drum; the side of a corn-bin; a table trunk’ Ds, Užp, Rš, Ktk and others; ‘a cortical yarn-windle to wind thread’ Lkm, Grv, Tvr (e-LKŽ) / Latv. *grieze* ‘a brim of a hat’ (ME I 660), cf. Lith. *saulégrąžas* / Latv. *saulgrieze* – reflected denotation *‘a solar arc / wheel / circle’.

Ernst Fraenkel (LEW 766) repeats Kazimieras Būga’s (I 218) unsuccessful attempt to substantiate the origin of the compound word illustrated by the examples of an absolutely different plant Gk. ἡλιοτρόπιον, ἡλιότροπος ‘(bot.) borecole; a plant, which turns its leaves and blossoms towards the sun, etc.’ (LS 647). Later Václav Machek (1954: 243 presented a similar presumption; also see ЭСБМ XII 176). Such explanations of the origin of the plant were also found in the rural environment, cf. Latv. dial. *saũlgriẽzes pa diẽnu griẽžas līdz aŕ saũli uñ nakti ac̄ivâḳas apākaḷ* ‘in the day time sunflowers turn together with the sun, and at night they turn back’ Rucava (ALE [see further]). Unfortunately, there is no plant that would not turn towards the sun resp. the source of light – one of the main chlorophyll synthesis factors.

The following name and its variants are used in the subdialects of Lowlanders and in some subdialects of Highlanders *saulégrąža* (about its origin see above): *sáulėgrąžė*, *saulégrąžas*, *saulégrąžis*, *saulãgrąža*, *sáulagrąžė*, *saulãgrąžė*, *sáulagrąžis*, *saulógrąžas*, *saulógrąžis*, *saulū́grąža*, e.g.: *daržì aš v’is sá.ułė.gru.žu. inbarstaũ.* ‘I always sprinkle some sunflower seeds in the garden’ DrskŽ 318; *sá.ułėgru.žė.s t’ẽl’o.s daržì* ‘there are some sunflowers in the garden’ DrskŽ 318; *gùdru.s paũ.kščai | žìno. | kū̃ sá.ułėgru.žė. gardzì* ‘birds are clever, they know that sunflower seeds are delicious’ DrskŽ 318; *sá.ulagra·žǫs tig_bãĨtuojæ* [javuose] ‘sunflowers show white [in the corn]’ ZnŽ III 22; *dȧržę̀ ęšdîga kėlęs saulàgrǫ̂žas* ‘several sunflowers germinated in the garden’ KrŽ 357; *saulãgrąžės vis pryš saulę sukas* ‘sunflowers always turn towards the sun’ Klaipėda (e-LKŽ); *prie pabalio saulãgrąžės daug geriau inauga* ‘sunflowers grow better in a place beside a marsh’ Krikštonys (e-LKŽ); *sáulagrąžės, jas vaikai myli* ‘sunflowers, children like them’ Dubičiai (e-LKŽ); *mano vaikas tų saulégrąžių augina* ‘my child grows those sunflowers’ Leipalingis (e-LKŽ); *sáulėgrąžės žydi* ‘sunflowers are in blossom’ Druskininkai (e-LKŽ); *žydi ir pas mus saulégrąžiai* ‘sunflowers are in blossom in our yard too’ Šiauliai (e-LKŽ); *mūs saulógrąžių labai didelės galvos* ‘heads of our sunflowers are very big’ Simnas (e-LKŽ); *tai daug būt tų saulógrąžų, bet aš ravėdama daug išroviau* ‘there could have been lots of those sunflowers but I pulled up many of them when weeding’ Palomenė (e-LKŽ).

The compound word *saulãgrįža* and its variants *sáulagrįža*, *saulãgrįžė*, *sáuliagrįžis*, *saulégrįža*, *saulégrįžė*, *saulégrįžis*, *saulógrįžis* recorded from the western and southern subdialects of Highlanders reflect subst. of the second component Lith. *grį̃žas* (masc.) K I 171, K II 207, 334, Kos 122 ‘grįžalas, grįžulas’; ‘a rim of a sieve, a rim’ Trgn (e-LKŽ), cf. the composite of *tatpuruṣa* type with the identical semantic meaning subst. Lith. *grįžažolė* (fem.) LBŽ ‘(bot.) sunflower (*Helianthus annuus*)’ (e-LKŽ), which is etymologically related (about the motives see further) to the above-mentioned subst. Lith. *saulégrąža*: *sá.ulagrɨ̇ž̍ur | búrdao· | prisǫ̇dinì | tai_vá.lgai | i_aliẽjur spá.udę̀* ‘one planted lots of sunflowers, and ate them and pressed oil’ KzRŽ II 204–205; *čæ̀ saulógrɨ̇žei* ‘čia saulėgrąžos’ KzRŽ II 205; *ažu gryčios auga sáulagrįžiai* ‘sunflowers grow behind the dwelling-house’ Obeliai (e-LKŽ); *pakrimtau sáuliagrįžių* ‘I nibbled sunflowers’ Dusetos (e-LKŽ); *zylės pradėjo*

lesti saulãgrįžės sėklas ‘titmice started eating sunflowers’ Jieznas (e-LKŽ); *ar skanios saulãgrįžės?* ‘are sunflower seeds delicious?’ Kriukai (e-LKŽ); *saulégrįžės į saulę žiūria* ‘sunflowers look at the sun’ Kiduliai (e-LKŽ); *saulógrįžius sėja* ‘sunflowers are sown’ Bartninkai (e-LKŽ).

The LKŽ presents also the names *sáulagrąžtė*, *saulãgrąžtis*, *saulégraiža*, *saulėgręžė*, *saulégręžis* whose second component reflects partial derivational and semantic alternants (the etymological relation of the specified forms is based on non-pronouncing the sonant *n* of the second *e* examples [for more about it see Urbutis 1981: 102; cf. LEW 167–168]): 1) v. Lith. *grę̃žti*, *-ia*, *-ė* (tr.) ‘direct, turn back’ Lp, JD 508, Tvr, Ėr, Pšl and others (e-LKŽ); 2) subst. Lith. *graĩžas* 4 (masc.) ‘a rim, sides of a sieve’ Mrj, Kpč, Pns, Vs, Lp, Lš, Kb, ‘brim of a hat’ Švn, ‘side of a hat’ Brt, ‘bow’ Alk, ‘wicker cover with bent rims to cover the kneading-trough’ Prn, Klvr, Smn, Alk, ‘a ring; disc, circle; a roll’ Pjv, Vv, Vlk and others (e-LKŽ); 3) subst. Lith. *grąžtìs* 4 (fem.) ‘a straw tie, tie (a wicker wreath mounted on the axis)’ Dbk (e-LKŽ).

These compound words used in Varėna and Trakai regions (*sáulagrąžtes sėjo an pašaro* ‘sunflowers were sown for fodder’ Rūdiškės [e-LKŽ]) were recorded in the works by Kazimieras Būga and Vydūnas (*ir įžengiau į sodą, kur saulėgręžės sau pakraščiuose dailiai stovi* ‘and I came into the garden where sunflowers stand nicely on the borders’ [e-LKŽ]), the Lithuanian Dictionary of Botanical terms and in the Dictionary of Lithuanian Writing Language compiled by Max Niedermann, A. Senn, F. Brender and Antanas Salys.

The equivalent of the Lithuanian fitonym *saulgrieze* is used in the Standard Latvian language (about its origin see earlier) recorded in all regions, with the exception of Latgale: *us krâś man vienîs saũlgriêzs priêkš sę̃kļ* ‘I have one sunflower for seeds on the stove’ Pope (ALE); *bę̂ni joû rudeņuôs gaĩda, kad saũlgriêžu galvas iẽnãksiês* ‘in autumn the children are looking forward to the time when sunflower heads ripen’ Džūkste (ALE); *saũlgriêzes pa diênu griẽžas līdz aĵ saũli uñ nakti acīvâķas apakaļ* ‘during the day sunflowers turn together with the sun, and at night they turn back’ Rucava (ALE).

The masculine form *saulgrieži* was recorded in the dictionary of the 18th century: Sonnenblumen – *ſaulgreeſchi* Stender 1789 II 767.

The name *saul(i)ógrūzdis* recorded from Balbieriškis has been made from a deverbative with the elongated root *-ū-* (cf. subst. Lith. *gr-ù-zdas* 4 (masc.) ↔ *gr-ū̃-zdas* 4 ‘scorched ruins’: *iš tvarto beliko gruzdai* Lnkv; *tų durpių tik grūzdaĩ liko* Šn [e-LKŽ; also see Būga I 284]) (cf. subst. Lith. *vė́javaikis*, *-ė* 1 of identical derivation [smob.] Š, DŽ, NdŽ, DrskŽ, *vėjãvaikis* 1, *vėjavaĩkis* 2; Kos 58, Amb, LL 141, 258, 276, 278, L, Rtr, E, ŠT 121, 195 ‘[derog.] who is of frivolous nature’ [e-LKŽ] ← subst. Lith. *vė́jas* ‘recumbent stream of air; a frivolous creature’ + deverb. *-vaikis* < v. Lith. *vaikýtis* ‘drive smb. from one place to another, chase; look for, seek for, etc.’ [DLKŽ^{5}], that is, *‘he who chases the wind’), derived from v. Lith. *grùzdinti* (*-yti*), *-ina*, *-ino*, *grū́zdinti*, *gruzdìnti*, *-ìna*, *-ìno* Š, J. Jabl (caus.) *gruzti* (tr.) ‘to burn slowly, to heat, to fry’ P. Cvir, J. Jabl, J, Lš, Ktk, Kel 1881: 120; (tr.) ‘to burn’ S. Dauk (e-LKŽ), reflects the technological peculiarity of processing the seed of the plant under discussion, i.e. sunflower seeds are often fried before eating them.

Another name common to both languages is Lith. *sáulažolė* and its variants / Latv. *sauleszāle* whose second component reflects not a structural quality of the associative referent – a yellow object (at the time of blossoming) of a round shape but genetic relationship of the plant (resp. of the grass family, i.e. whose “overground part is not woody, and rots away in winter” [LTE XII 544]): subst. Lith. *žolẽ* 4 (fem.) KB II 91, K I 169, K, I, LsB 462, Rtr, Š, RŽ, DŽ, KŽ, FrnW; SD1 182 and others ‘the plant whose overground part is not woody and rots away in winter’ Mž 241, Jrb, Pš, Krtn, Ant, Šts, Alz, Dglš; (sg.) ‘fodder plants eaten by animals’ Nmč, P, R 112, Sb, Jrb, LTR (Jž), Švnč, D. Pošk, J. Jabl, Klt, Tr and others (e-LKŽ) / subst. Latv. *zâle* ‘grass’ (ME IV 696–698).

The thematic name *sáulažolė* and its variants *saulãžolė*, *sauliažolẽ*, *sáulažolis*, *sáulėžolis* are used in the western and eastern subdialects of Highlanders: *sá.ulažo˙lęs agurkùz daržẽlı̇ stẽl̃bæ* ‘sunflowers grow over cucumbers in the garden’ ZnŽ III 22; *sá.ulažo˙ľu. aliẽjus lengvèsnis sveikèsni[s] sæná.m žmõgui | o˙ linũ̇ gardèsnis* ‘sunflower oil is lighter, healthier for an old man, and that of flax is more delicious’ ZnŽ III 22; *nors vaikų daliai saulãžolių pasodinsiu* ‘I’ll plant sunflowers for children’ Sidabravas (e-LKŽ); *sáulažolių prisodina, tai paskum vaikai ir šiukšlina* ‘they plant sunflowers and then children litter’ Karsakiškis (e-LKŽ); *sáulažolių galvos kaip kepurės* ‘heads of the sunflowers are like cap’ Alizava (e-LKŽ); *vis matysi – pakramto i meta tą saulãžolę* ‘one can often see – nibbles and drops that sunflower’ Žeimelis (e-LKŽ); *sáuliažolis vis an saulę žiūria* ‘a sunflower always looks at the sun’ Dusetos (e-LKŽ); *sáuliažolius kremta* ‘they nibble sunflowers’ Dusetos (e-LKŽ).

The variants *saulė́žolė* and *saulė́žolis* are found in the writings of Stasys Dabušis and Pranas Mašiotas: *saulėžolės sudygsta per vieną dieną* ‘sunflowers germinate in a day’ (e-LKŽ); *saulėžoliai ir darže savo žiedus į saulę grę̃žia* ‘even in the garden the sunflowers turn their blossoms towards the sun’ (e-LKŽ).

Compound words *sáulėžolynis*, *sáulažolynis*, *sáuliažolynis*, *sáužolynis* are made with subst. Lith. *žolýnas* 1 (masc.) K, Rtr, Š, RŽ, DŽ, FrnW, NdŽ, LKA I 188 (Kin, Šlv, Všk, Pbr, Krč, Pnm, Sdk, Vdšk), Vžns, 3 KŽ, DūnŽ, LKA I 188 (Rk, Ob, Sv, Brsl, Šč), Blnk, *žolỹnas* 4 DrskŽ, Vdn, Dgl, *žõlynas* 1 LKA I 188 (Plvn, Ign), Pun ‘any grass (growing or cut) plant’ and others (e-LKŽ) reflect the interchange of the *ŏ* stem > *i̯ŏ* stem forms. They have been recorded from the eastern subdialects of Highlanders in Utena (Dusetos) and Vilnius (Dūkštas, Mielagėnai) regions: *vienos tik sáulažolynių lazdos, o galvas piemenys išnešiojo* ‘only the stalks of sunflowers remained, shepherds took away the heads’ Dusetos (e-LKŽ); *graži vasara bus – saulažolyniai nedėlioj žydėt pradėjo* ‘the summer will be nice – the sunflowers started blossoming on Sunday’ Suginčiai (e-LKŽ); *sáuliažolyniai daržą glušina* ‘sunflowers grow over the whole garden’ Švenčionys (e-LKŽ); *vaikai valgo sáuliažolynius* ‘children eat sunflowers’ Balninkai (e-LKŽ); *saulė́žolynis – [jei] traukulys kokis, itai mačija* ‘the sunflower – [if] there is some spasm, it helps’ Adutiškis (e-LKŽ).

The name *sauleszāle* has been recorded in the eastern part of Latvia – in Latgale around Asūne: *nu sàuľiśzuôļu maslu dzàn i śem'ečkys ât* ‘oil is made from sunflowers and seeds are eaten’ Asūne (ALE).

The name *saulérožis* is used in Lithuania around Šilutė. The origin of this lexeme can be explained in two ways: 1) as a Letticism (see below), which somehow got into the dialectal unit of western Lowlanders from the subdialects of Palatvė region; 2) as a determinative composite whose second component is derived from Lith. *rõžė* 2 (fem.) attributed to a subgroup of undetermined Polonisms DŽ, *rožẽ* 4 K; R, MŽ, N, Sut ‘such species of potatoes’ (← [O.] Pol. *róża* ‘rose; rosette; the society of rosary; a group of young boys singing religious hymns; such infectious disease and others’ [< OCz. *růžě* ‘ditto’ ← MHG *rôse* / OHG *rôsa* ‘rožė’ ← Lat. *rosa* ‘a rose, a rose bush; rose oil’ (SJP V 749–750; SSt VIII 38; ЭСБМ XI 167–168; Rejzek 2001: 551; Фасмер III 493; Wackernagel 1878: 241)] → OBel. *рожа* ‘rose’ [ГСБМ XXX: 149–150], Bel. *ро́жа* ‘rose [*Rosa* L.]; dedešva [*Malva neglecta* Wallr.; *Malva silvestris* L.]; such infectious disease [*erysipelas*]’ [Носовичъ 1984: 565; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 278], Russ. *рожа* ‘dedešva’ [Даль IV: 101]): *ankstyvoji rožė – daugiausia mūsų*

respublikoj auginama ankstyvųjų bulvių veislė (e-LKŽ), that is, determined by perennial *Helianthus tuberosus* rather than annual *Helianthus annuus*, but by the sememe of the perennial tuberous rooted sunflower (topinambas). "The rootstocks of this plant similar to potatoes are valuable food, especially for diabetics" (LE XXVI 544).

The partial homophone Latv. *saul(e)sruoze* has been recorded from two Livonian subdialects – Dundaga (Kurzeme) and Svētciems (Vidzeme). Its origin is quite different, that is, this word reflects the *tatpuruṣa* type composite – associative – with absorption of the consonant (-)*g*- of the beginning of the second component, cf. Latv. *saules gruoza* 'sunflower (*Helianthus annuus*)' (ME I 671) resp. determines the expressive sememe *'the sun bag'.

The compound *saulespuķe* and its variants are most common in Latvia. The name *saulespuķe* with the loanword of the second component from the Finnic languages Latv. *puķe* 'flower and other' (ME III 405–406; also see LEV II 85) is also the word of the Standard language. It is used in all regions: *saũlespuķes luõpbarîbai, skâbbarîbu taĩsa luõpiẽm* 'sunflowers are for fodder, silage is made for animals' Blīdene (ALE); *nu sàulíspuču gaļ̂veņòm lùb'ei śemičkys* 'seeds are nibbled from sunflower heads' Dricēni (ALE); *soũlspuķs bi sasę̂t gaŕ celiņiṁ̂* 'sunflowers were sown along the paths' Dunte (ALE); *saũlespuķes mę̆dz iêstãdît sakņu dârzuôs šuŕ tuŕ duôbju malâs* 'sunflowers are usually planted in the gardens, here and there at the sides of the beds' Džūkste (ALE); *saũlespuķes jàu riñdâs iŕ* 'sunflowers have already been sown in rows' Ērģeme (ALE); *sâulespuķèi i:r lîels, dza:ltànc zíec, sàaklas vàr ást* 'sunflower has a big yellow blossom, its seeds can be eaten' Lazdona (ALE); *saũlespuķes senâk neaũdzinâį̀* 'earlier sunflowers were not grown' Nīca (ALE); *saũlespuķes es vêl taga stãdu, liẽls, dzę̆Ļaṅs ziêc (-ds), nuôkrît ziêdi, meĺla baũze karajas* 'I plant sunflowers even today, the blossom is big, yellow, the petals fall, a black head hangs' Renda (ALE); *saũlespuķe, tã tâda dīvẹna – griẽžas visu laĩku saũlei lĩdzâ* 'the sunflower is strange – it turns all the time with the sun' Rucava (ALE); *saũl^{e}spuķ^{i} iêstãd dârzâ krâšņum pêc, lai pušķuô* 'sunflowers are planted in the garden for beauty, so that they should decorate the garden' Ropaži (ALE); *sàulespuķes pret sàuli viên grìež t^{o}as goĻ̂vas* 'sunflowers turn their heads towards the sun' Sinole (ALE); *senoàk sàulespuķes làukà nasę̀ja, ìedę̀steja koàdu doa̋rzà pìe moàjàm* 'earlier sunflowers were not sown in a field, some sunflower was planted near the house' Sunākste (ALE); *dùrzâ pîstuôd'iêc* (-ts) *sàuĺespuču* 'sunflowers are planted in the garden' Šķilbēni (ALE); *sàuĺiśpučiś b'eja Bŕîža t́èirumâ, ka sazîda, vyss t́èirùms dzaĻ̂tonc* 'there were sunflowers in Briedis' [the surname] field, when they burst into blossom, the whole field was yellow' Varakļāni (ALE); *pìmùoju dàrziņûs vînâ ùtrâ vìtâ radzamas sàulespuķes* 'here and there sunflowers can be seen in flower-beds near the homesteads' Ziemeris (ALE).

Several subdialects have the phrase *saules puķe*, e.g.: *saũl^{e}s puķ^{e} – tās iŕ liêlâ svarâ, sẽį̀ liẽlâ platîbâ, guôvîm duôd* 'sunflowers are badly needed, they are sown in large areas, and are fed to the cows [green fodder]' Augstkalne (ALE); *saũles puķẽm aûg gaŕdas sę̆klas* 'delicious seeds grow in sunflowers' More (ALE); *sàuĺiś pučä ṕŕet sàuĺi vîń grîžâs* 'sunflowers turn only towards the sun' Nautrēni (ALE); *saũl^{e}s puķ^{e}s sẽį̀ zàļbarîbai* 'sunflowers are sown for green fodder' Panemune (ALE), *viss laũks pret saũl^{i} ziêd^{u}s griêž, tâpêc paŕ saũl^{e}s puķêm saûc* 'the whole field turns the blossoms towards the sun therefore they are called sunflowers' Zalīte (ALE).

The variant *saulspuķe* has been recorded from several Livonian subdialects of Kurzeme (Dundaga, Pope, Stende, Venta, Zūras and others) and from the Livonian subdialects of Vidzeme (Dunte, Svētciems, Vainiži), one or another subdialect of central Kurzeme (Dzērve, Snēpele, Kazdanga and others) and Vidzeme (Ģeri, Kauguri, Krape, Krimulda and others): *saũlspuķ^{e}s dârzâ piê vârtiêm stãdiį̀* 'sunflowers used to be planted in the garden near the gate' Kazdanga (ALE); *soũlspuķ sę̆ķ̦s agrak vareį̀ dabut, bet paš soũlspuķs joû tikaî puģdârziņas dabuį̀ redzet* 'earlier it was possible to get sunflower seeds but sunflowers themselves could be seen only in flower gardens' Vainiži (ALE).

The variant *saulpuķe* is used in some subdialects (around Alsunga, Augstkalne, Salaca, Svētciems and others): *ši saũlpuķe i daũdz sę̆ķ̦s* 'this sunflower has many seeds' Alsunga (ALE); *saũlpuķ^{e}s bę̀r^{e}ni lupin^{a} ârâ uñ zviŕabuļi* 'children and sparrows nibble sunflowers' Augstkalne (ALE); *mañ labi smeķe saũlpuķ sę̆kli* 'sunflower seeds are delicious to me' Svētciems (ALE).

The derivative *saulene* with the suff. Latv. *-ene* (about it see Endzelīns 1951: 298) is used in north-western subdialects of Vidzeme: *ku tã saũlene tùr ìesę̆jusiês* 'where has that sunflower grown up' Ērģeme (ALE); *soũlen^{e} oûg pãri ciĻ̂vę̀k'garumam* 'sunflowers outgrow a man (i.e. they grow bigger than a human being)' Idus (ALE); *soũlenam sę̆kli i, tâdas riñdiņas tama gaĻ̂va* 'sunflower seeds are arranged in such rows in a sunflower head' Svētciems (ALE).

The name *saulóleitis* is rare in the Lithuanian language, it is known only from Gervėčiai subdialect, it reflects subst. Lith. dial. *saulólaidis* 1 (masc.) '(bot.) a plant of the family Asteraceae with a large raceme (*Helianthus*)': *Pasodinom vaikam saulólaidžių* 'sunflowers are planted for children' LKK XIII 26 (Grv) (e-LKŽ) the neologism (with *-ai-* > *-ei-* and *-d-* > *-t-* interchange due to contamination with v. Lith. *l-**éi**-s-**t**-is* (intr.) 'hide behind the horizon, sit down, to go down [about celestial bodies]' [e-LKŽ (about motivation see below)]), and the latter determined the example of folk etymology when the name of the plant was related to subst. Lith. *saulólaidis* 1 (masc.) 1. Grv, Mlt, Auk 'the time of a sunset' Klt, Trgn, LzP; 2. 'reflection, rays of the set sun' Lel, K. Bor (e-LKŽ) denoting significative sememes of the celestial body referent.

The names Latv. *semečka, semička* / Lith. *sèmečkė* (cf. Russ. dial. [pl.] *се́мечки* 'sunflower' [СРНГ XXXVII: 151]) of Slavic origin (eastern Slavs) are common to both languages. The name *sèmečkė* is used in Viduklė and Jurbarkas in Lithuania, and in Latvia it is found in several subdialects of Latgale (around Andrupene, Galēni, Pilda, Silajāņi, Višķi and other places): *śemičkys śę̆ję dùorzâ pa rùnkùļ i gùļb vyd* 'sunflowers were sown in the garden, in the middle, among potatoes and beets' Galēni (ALE); *śemičkys pàrņ nadazaspȁjâś* 'last year sunflowers did not ripen' Kaunata (ALE); *śemičku sàklys* 'sunflower seeds' Pilda (ALE); *śemičkys sàklys i pošys taî sàuc* 'sunflower seeds and [the plants] themselves are called so' Skaista (ALE).

In some places the loanword from the Slavic languages *semečka* is used to denote sunflower seeds only rather than the plant: *nu sàuĺiśzuôļu maslu dzàn i śem'ečkys ât* 'oil is pressed from sunflowers and seeds are eaten' Asūne (ALE); *nu sàuĺiśpuču śemečku tàisa maslu* 'oil is made from sunflower seeds' Makašēni (ALE).

The words *slanèčnykas*, *slaniẽšnykas* (← Pol. *słonecznik* 'sundial; compass; a golden dome of an Orthodox church; sunflower [*Helianthus* L.] and others' [SJP VI: 213–214) → Bel. *слане́чникъ* / *слане́чнік* 'sunflower' (Носовичъ 1984: 591; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 293; ЭСБМ XII: 176), recorded from Lazūnai and Zietela are attributable to the subgroup of undetermined Polonisms: *aĺ'iẽjis iš slanèč'ni.ko bústa* 'oil will be made from sunflowers' ZtŽ 603; *slan'iẽšn'i.kas man'iṁp č'à pàts pas'is'éjo, ãnas ažimd'in'éja, glùšina k'itùs* 'a sunflower has sown by itself here, it grows over other plants' ZtŽ 603; *prisodzinaũ vìso: ir avuŕkų, ir cibùlių, ir slanèčnyko* 'I have planted everything: cucumbers, onions and sunflowers' LzŽ 239.

Names of the Winter Wheat

Asta Leskauskaitė, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

The map and the comments are based on LKA I Map No. 94 and LVDA Map No. 39B, as well as on maps, comments, and answers to Question No. 70 of the ALE Questionnaire on Lexicon.

To name the *Gramineae* family cereal (*Triticum hiemales*) which is used to make white bread and cakes, the two Baltic languages use common words: Lith. *kviečiaĩ* / Latv. *kvìeši* and Lith. *pūraĩ* / Latv. *pūri*. In Lithuania and Latvia, they form large compact areas.

The name *kviečiaĩ* is used throughout Lithuania, except for its north-western territory; the name is also firmly established in Standard Lithuanian: *muˑs‿tę̃tis tai‿vìsku sę́davu | i‿rugˀù[s] sę́davu | i‿kviečˀùs, i‿miẽžˀu. | dáˑ i‿linũˑ* 'our dad used to sow everything: rye and wheat, and barley, flax too' ZnŽ I 828; *jis‿acilʲíˑgi.s pasmẽr̃t kviečẽĩs* 'after his death he will pay back in wheat' ZnŽ I 828; *kvieceĩ. | tɑi‿múr̃ bù-ọ. | be‿ũr̃ su.* 'our wheat had no awn' PpaŽK; *kap kviečių bùs, tai ir pyrãgų bùs* 'if you have wheat, you will also have white bread' DvŽ I 331; *tˈeñ bˈìt pasˈéta ãvˈižos, kviečˇeĩ, lˈinaĩ* 'oat, wheat and flax were sown there' ZtŽ 337; *vˈienà išˈkepˈė iš kvˈieˇũ dúonos, tai òt gardˈì* 'one [housewife] baked bread from wheat, it was so delicious' ZtŽ 337; *iš kvieciũ grãžūs pyrãgai* 'from wheat you can bake nice cakes' LzŽ 138; *bu.tinaĩ jæu raĩkæ nupˈjé.utˈ pˈrẹ.š lauˈrɨnu.* kvẹ.čeĩ žẹ.mi̇̃.nei* 'winter wheat is necessary to be cut before St Laurence' KpŽ II 554; *zací.rkai va arba ˈblɨnɔ.m tai iř̃ gi mɔ́.ldavɔ.m ˈkvieˇus* 'we also ground wheat for dumpling soup or pancakes' KpŽ II 554.

Standard Latvian and Latvian dialects most often use the name *kvieši*. It has been recorded in the whole territory of Latvia, except for Kurzeme. When referring to the wheat variety used for food, the word combination *ziemas kvieši* is used.

The origin of the Lith. *kviečiaĩ* / Latv. *kvieši* is very much disputed. Kazimieras Būga (II 85, 230t.), Ernst Fraenkel (LEW 326), Wojciech Smoczyński (2007: 331) and some other researchers are of the opinion that the word might have been borrowed from northern Germanic and should be linked to the IE **k̂ʷei-* 'to light; white, light'.

Algirdas Sabaliauskas (Сабаляускас 1959: 219ff.; Sabaliauskas 1990: 41) states that the above words of the eastern Baltic languages could be of Baltic origin, since the Baltic and Slavic languages (cf. Latv. *kvitēt* 'to glimmer, glisten', *kvitināt* 'make smth glisten', Russ. *цвет* 'a blossom', *цвести* 'to bloom') have both – satem and centum reflexes of the root **k̂ʷei-*. Semantically, the word has parallels with the Pruss. *gaydis* 'wheat' and *gaylis* 'white' (cf. PKEŽ I 311ff.).

The Lith. *kviečiaĩ* is often mentioned in Jonas Rikovijus' book of psalms (RG), Danielius Klein's grammar (PLKG 166), Mikalojus Daukša's *Postilė* (DP), Jonas Bretkūnas' *Postilė*, the German-Lithuanian dictionary *Clavis Germanico-Lithvana*, in Jonas Jaknavičius' *Evangelijos* (The Gospels) of 1647, 1674, 1690 and 1705, Samuelis Chylinski's *Bible*, Sapūnas and Šulcas' grammar *Compendium Grammaticae Lithvanicae*, the first edition of Konstantinas Sirvydas' dictionary, several dictionaries of the 20th century: *nėwiens Kwietys nenéſʒ waiſaus / Net ʒémen' tur ypulti* 'no wheat bears fruit until it falls into soil' RG 483,13; *a tu Pone Diewe gelbek / idant mes cʒiſtu grudeliu kwiecʒu geru / iſſilaikitumbim / Ieib ing Diewo klůna butumbi* 'Oh, Lord, save us, help us stay clean like wheat grains in God's barn' BP I 216,10; *kwietei cʒiſti atſkirami ira nůg kukaliu / alba kitu piktu ſʒoli* 'wheat is separated from corn cockle or other weeds' BP I 210,23; *idant raudami kukalus / ne iſʒrautumet ſu ieys draugie ir kwiećiu* 'when pulling out corn cockles we should not pull out the wheat' JE5, 30, 8–9; *surinkite iuos peduoſn vnt ſudeginimo, o kwiećius ſukraukite kłuonan mano* 'get those sheaves for burning, put the wheat into my barn' PS I 281, 17; *kwėcʒiû grud's ʒémena ſėtas / Gul kaip mirres ir bepuwas* 'a grain of wheat, when sown into soil, lies like dead and rots' KlNG 448, 13.

Latv. *kvieši* was often used in dictionaries of the 17th–19th century: Weitzen-Mehl / *Queeſcho=millt* 'Wheat flour' Lettus 1638: 120; Semelmål / *Queeſcho-millti* / *ballto Mais-millti* 'wheat flour / white bread flour' Lettus 1638: 167; Weitzen / *Queeſchi* Lettus 1638: 209; *Kweeschi* pl. Weitzen Fürecker 1685 I 116, II 157; *Qweeschis* weitzen Fürecker 1685 I 196, II 234; *Qveeschis* Weitzen. *Qweeschi* Kweeschi Depkin 1704 I 291; *Kweeschi* Weizen; *breeduśchi kweeśi* 'ripe wheat'; *Apśeemes kweeśchi* winter weizen, *Zeemes=Kweeschi* Depkin 1704 II 93; *Queefchi* Sommerweitzen Langius 1685: 208; *Kweefchi* Weizen Lange 1773: 164; *Kweefchi* Weizen Stender 1789 II 126; Pszenica. Triticum. *Kwiszy* Kurmin 1858: 177; *kwėefchi* der Waizen Ulmann 1872: 130.

The name *kvieši* is often used in other old Latvian writings too: *ne kahdu Wahrpu tas Kweefchagʒrauds nefs / Ja tas neeekriht Semmê* 'that wheat grain will not grow any ears unless it falls onto the soil' LGL 1685 K1 180; *bet teem Łaudim gulloht nah-ze winna Eenaidneeks / un fehje niknas Sahles ſtarp Kweefcheem / un gahje nohſt* 'when the people were asleep, his enemies came and sowed some weeds into the wheat, then left' JT 1685, Mt 13,25; *un tas / ko tu fehji / ne irrtas pats / kas augams irr / bet tik-kai Grauds / jeb Kweefcho jeb*

kahds no teem zitteem ‘what you sow might be not the same as what you see growing afterwards; only grains of wheat or other crops are important’ JT 1685, 1 Kor 15,37; *weens Mehrs Kweefcho par weenu Graffi* ‘a measure of wheat for a penny’ JT 1685, Atk 6,6; *jo ta Semme no fewispafchas nefs augļus / papreekfchu Sahli / pehz Wahrpu / pehz pillus Kweefchs eekfch Wahrpas* ‘the land will bear fruit from its own resources: first grass, then ears full of wheat’ JT 1685, Mk 4,28; *ne / ka juhs to nikno Sahli israwedami ir tohs Kweefchus ne-ispluhzaht* ‘unlike you who weed the wheat and pull out crops’ JT 1685, Mt 13,29; *atgoja inaydniks jo, und ayzśeja kyukalus storp kwiszim, und nugoja* ‘here came his enemy and sowed some corn-cockle into the wheat, then left’ EvTA 1753: 19.

Lith. *pūraĩ* / Latv. *pūri* form another continuous common area.

Lith. *pūraĩ* is used in the north western Lithuania, in most westerly, northerly and some southern subdialects of Lowlanders: *žẹimẹ̀nė̂ kvẹ̀itẽ ĩ vãrdọ̀ pu̇̀rã* ‘winter wheat is called *pūrai*’ MoŽK; *púrã stọ̀mbesnẹ̀ ĩ, kvẹ̀itĩ̃s ĩ smọlkẽsnis* ‘winter wheat is bigger, (spring) wheat is smaller’ MoŽK; *ã, pu̇̀rã ĩ rù̇dini sîejamis* ‘wheat is sown in autumn’ MoŽK; *pūraĩ yr stambesni, iš pūrų̃ skanesnis pyragas, baltesnis* ‘winter wheat is bigger, winter wheat can be used to make a delicious cake, whiter than usual’ Kuliai (e-LKŽ); *šiemet geri pūraĩ: būs pyrago* ‘this year wheat is good; it will bring cakes’ Veiviržėnai (e-LKŽ); *kartais mažai tekrimta pūrų̃* ‘sometimes they ate too little wheat’ Mosėdis (e-LKŽ); *pūrams pryš paaugant, perinsiu vištą, būs kuo lesinti* ‘before the wheat grows, I will put a hen [on eggs], we will have feed’ Gegrėnai (e-LKŽ). Much less frequent variants of accentuation are *pũrai* (Pikeliai, Leckava, Gudaliai, Kalgraužiai, Darbėnai, etc.), *pűrai* (Pikeliai, Skliaustė, Židikai, Puokė, Gadūnavas, etc.).

The name the winter wheat *pūri* or *pūṛi* is used throughout Kurzeme; it has also been identified in some south eastern subdialects of Zemgale, Vidzeme (Ērgļi, Vējava, Ļaudona, Saikava, etc.): *pû:rs a sẽį̄ rudiņas* ‘wheat is also sown in autumn’ Pope (LVDA); *kviêšs sẽį̄ pa̯u̯sar, bet pûrs – ruden* ‘[spring] wheat is sown in spring and winter wheat in autumn’ Īvande (LVDA); *senâk pûṛs sẽį̄ mãl zemę̄* ‘earlier wheat was sown in clay’ Ēdole (LVDA); *ziêmas kviêši – pûṛi – i brũnâki, sîkâki* ‘winter wheat is browner and smaller’ Bārta (LVDA); *vasaras pûṛus sâka sę̃t tikaî pêc kaṛa* ‘they started sowing spring wheat only after the war’ Lutriņi (LVDA). In Kurzeme the above word is used to refer to spring wheat as well (*vasaras pûṛi*).

The origin of Lith. *pūraĩ* / Latv. *pūri* is unclear. Supposedly, the word could be old inheritance with some equivalents in other languages, cf. Pruss. *pure* ‘brome’, Russ. *пырей* ‘wheat-grass’, Pol. *perz*, Gk. πῡρός ‘wheat, a grain of wheat’, Serb.-Cro. *nȕp* ‘spelt (*Triticum aestivum*)’, Sloven. *pîr*, Cz. *pýr* (Skardžius I 31; Vasmer 1950: 474; IEW 850; LEW 671; Сабаляускас 1959: 221ff.; Sabaliauskas 1990: 42; PKEŽ III 363f.; Smoczyński 2007: 490).

The name *pūri* is found in the dictionaries of the Latvian language of the 17th–19th century: *Puhri* Winter weizen Langius 1685: 202; *puhri* winter weitzen Fürecker 1685 II 227; *puhri tee* Winterweizen Lange 1773: 242; *puhri* Winterweizen Stender 1789 II 209; *puhri* (*kweefchi* in Weĺt-Kurland Sommerwaizen den *pu̇̀hri* gegenüber) Ulmann 1872: 130.

In old writings, the Lith. *pūraĩ* is not mentioned. It can be found in the 19th century writings of Simonas Daukantas and Jurgis Pabrėža, for example, *Iš ragų gerdamys, pūrų duona užkandos* ‘drinking from horns, eating the bread of wheat’ S. Dauk (e-LKŽ).

Names of the Crops

Rima Bakšienė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

The map is based on the answers to Question No. 68 of the lexical questionnaire of ALE and Question No. 46 of LVDA.

The map represents the distribution of names of crops. Words of a general meaning – Lith. *duona* (bread), Latv. *maize* 'bread' are used in the Lithuanian and Latvian languages. These words have the main meaning of 'a food that is usually baked in an oven from leavened dough and has the shape of a loaf' in both Baltic languages. This meaning is characteristic of the entire area of the Latvian and Lithuanian languages, and it is a common word in both languages.

However, in dialects Lith. *duona* and Latv. *maize* are also used in the meaning of 'crops' 'cultured plants of grass family cereals grown for grain: grain of these plants' (e-LKŽ). The dictionary of Standard Latvian attributes Latv. *maize* 'crops' to poeticisms (Llvv V 52).

The latv. *maize* 'crops' is most characteristic of the High Latvian dialect. It is used in a rather compact area in Latgale, often in the diminutive form, e.g.: *jùonùjàm' màiźeîťă, koļàm lops làiks* 'crops have to be cut as long as the weather is fine' Dricēni (ALE); *a łyka vysaku ģi, màiźeîťi łyka – mìžus, àuzys* 'everything was stacked up, crops were stacked – barley, oats' Izvalta (Adt 35); *a kulá ģi màiźi pìkràun i kùļ* 'crops are stacked in a barn and threshed' Izvalta (Adt 36); *šùgot skàista màiźä aûk* 'this year crops grow well' Kalupe (KIV I 589); *ƀeja taîď i godi, ka ƀäŕă gryûdus ài vusòm palovòm, ka màiźeîťă nanùjaûga* 'there was a year when corn was put [into a corn bin] together with chaff when crops failed' Nautrēni (LVDA); *pļàun màiźi, ĺik màiźi pyuńî* 'corn is cut, corn is stacked in a barn' Pilda (ALE); *màiźiś ťèirùms; tymâ ťèirumâ śàjä màiźi* 'a field of corn; corn is sown in that field' Viļāni (Apv); *šùgot màiźîťę laƀi pa-aûguśę* 'this year corn turned out well' Šķilbēni (ALE).

EH I 799 presents the word *maize* in the meaning of 'crops' from Auleja, Līvāni, Višķi too.

The word *maize* is used in this meaning in the area of the Selonian subdialects of Zemgale. It has been recorded in Bebrene: *niaug ni zâle, ni maize* 'neither grass nor corn grows' (EH I 799) and in Dignāja, and in a folk song it has been recorded in Sēlpils too: *tīrumā maize auga / gar malām ganibiņas* 'corn grew in the field, there was a pasture along the edges' (LD 25941).

This meaning has been also recorded in the area of High Latvian dialect in Vidzeme (Dzelzava, Galgauska, Kalncempji, Mārciena, Patkule, Sinole), e.g.: *pàr labîbu àr soka: nu gòn šùgod ìr loba màize* 'the following is said about the crops: this year bread 'crops' are good' Kalncempji (Apv); *as skåtuós làuciņā, vâi mºàizīta tìrumā* 'I am looking at the field, whether the crops are in there in the field' Kalsnava (FBR IV 74); *pàldìes Dìevàm, nu jòu màizîtes pìe-aûdzis!* 'thank God, now the crops have turned out very good' Sinole (Apv).

The word *maize* 'crops' has been also recorded in the area of the middle dialect – in Zemgale (Džūkste, Ukri, Skaistkalne), e.g.: *ta jaû arî bi priêkš Jęķaûpu jaûna maîze nuôpļaũta* 'this was before St. Jacob's day (25 July) new crops were cut' Džūkste (ALE); *màize nebij vêl izkùlta* 'corn has not been threshed yet' Skaistkalne (Apv).

It has also been recorded in a folk song from Zālīte: *tīra maize tīrumā / bitīt' meža maliņā* 'crops are clean in the field, bees are at the edge of the forest'.

The meaning of 'crops' has been recorded in Livonian subdialects Vainiži of Vidzeme: *maîzs noụ lãg pa-oûdzs, vaĩrak jâ-ęd kaŕtiņs* 'the crops have not turned out very good, we have to eat more potatoes' (ALE); and in a folk song it has been recorded from Vecate too: *to vietiņu vien lūkoju/kur aug maize tīrumâ* 'I was looking for that spot where corn grew in the field' (LD 25911-2).

The word *maize* is also used in the meaning of 'grain', e.g.: *aizdod maizes, bāleliņ, deviņàm nedeļàm* 'lend me grain, my brother, for nine weeks' Dzelzava (LD 27958-1); *ka es bęns aûgu, saîmniêki vê maîzi samala mãjâs* 'when I was still a child the others used to grind corn at home' Džūkste (Apv); *śeņuôk màiźi ƀìera orùdûs* 'earlier corn used to be placed in corn bins' Kalupe (KIV I 589); *vīra māte mani rāja, ka nevaru maizes malt* 'my mother-in-law scolded me because I could not grind corn' Patkule (LD 22579-0); *gŗūti malti pūŗu maize / viegli nesti padusē* 'wheat grains are difficult to grind, it easy to carry them under your arm' Turlava (LD 1784-0); *kĺieîî vęļ orodi jiraîďeņa, màiźeîťi ƀęŕęḿ* 'there are still corn bins in the barn, we keep grain there' Varakļāni (ALE).

The word combination *maizes zeme* 'rich, fertile farmland where corn is sown' is found in folk songs (in a much wider area than the above-mentioned one), e.g.: *ļaudis teica maizes zemi, Laima gaužas asariņas* 'people praised good soil, Laima [fated] bitter tears' Ļaudona (LD 10042-1); Mēdzūla (LD 10042-6); *še būt' laba maizes zeme, kad būt' gudris arājiņš* 'soil would be good here if there was a clever ploughman' Raņķi (LD 10893-1).

The word combination *maizes zeme* ‘good soil’ was mentioned in the dictionaries of the 18th and 19th century: *maiſes ſemme* gut Ackerland ‘good soil’ Lange 1773: 184; Stender 1789 I 152; *maiſes ſeme* gut ackerland ‘good soil’ Ulmann 1872: 150.

In Kurzeme where the word *maize* in the meaning of ‘crops’ has not been recorded (with the exception of a couple of folk songs) the word combination *maizes arājs* ‘a bread ploughman’ meaning ‘a farmer’ is common: *màizes arâjs – zemkopis; màizes arâjiêm jau maziêm, maziêm jâstrâdâ* ‘a bread ploughman – a farmer; farmers start working when they are still very young’ Saldus (Apv).

The word combination *maizes arājs* and its diminutive form *maizes arājiņš* recorded in folk song in Kurzeme are very common, the following meaning usually intertwine within it: ‘ploughman, farmer’ and ‘the head of the family who works the soil and sows corn’. The combination *maizes arājs* covers a broad area in the central and southern part of Kurzeme; in folk songs it has been recorded from Aizpute, Dzērve, Dunalka, Ēdole, Ezere, Gavieze, Grobiņa, Kuldīga, Kursīši, Lutriņi, Padure, Rāva, Raņķi and others. This word combination is used much rarer in the northern part of Kurzeme – it has been recorded in Dundaga, Vandzene, Ventspils, e.g.: *tēvs tureja, māte kūla / manu maizes arajiņu, / kam viņš art nemāceja, / kam kumeļu nelocija* ‘father held and mother spanked my bread ploughman because he did not know how to plough, that he could not curb the horse’ Kabile (22661-0); *sēď, sēď, māsiņa / te tava vietiņa / te tavs galdiņš, / te maizes arājs* ‘sit down, sit down, sister, this is your table, there is a bread ploughman’ Kuldīga (LD 18918-2); *Dievs aizliedza bititei /sarkanaju āboliņu; / tà aizliedza man ļautiņi / labu maizes arajiņu* ‘God forbade the bee [to visit] the red clover, so me forbade people a good bread ploughman’ Nīkrāce (LD 9458-0).

In other regions this word combination is found rarely, in folk songs it has been recorded from Vaive in Vidzeme: *mazai manim tēvs nomira / pusaugušai māmulite / pusmūžiņu dzīvojot / nomirst maizes arajiņis* ‘when I was small my father died, when I grew a little – my dear mother died; having lived half the age the dear bread ploughman dies’ (LD 3975-0) and from Sece in Augšzeme: *dzīvo gudri, man’ māsiņa / tautiņâs aizgājusi / pacel krēslu, noaun kājas / savam maizes arajam* ‘be clever, my dear sister, after you get married: move a chair, take off the shoes for your dear ploughman’ (LD 17730-0).

The word *màize* is related to Latv. *mìezis*, Lith. *miẽžis*, *miežỹs*, *míežis* (as to accentuation cf. Karaliūnas 1987: 154, 157), Pruss. *moasis* (< **maizis*) ‘barley’ E 261 (Endzelīns 1943: 30, 212; LEW 451; Frenkelis 1969: 37; Stang 1966b: 8; PKEŽ III 146; Smoczyński 2007: 398f.).

Attempts were further made to relate them to Iran. *maiz-* ‘to sow’ (cf. Топоров, Трубачев 1962: 231; Sabaliauskas 1990: 157; Karaliūnas I 77).

The word *dúona* has also been recorded in the meaning of ‘crops (usually grain croops, rye)’ in different Lithuanian subdialects.

A clear area of its use in the Lithuanian language is impossible to define. ALE recorded it in the area of western Highlanders in Šiauliai district – in Labūnava, however, on the basis of dictionay material it can be stated that in this meaning the is common elsewhere too, both in western and eastern Lithuanian subdialects, e.g.: *šĩmet vìskas vẹ̀lãũ ẽĩna | da◡šìta. dúona. pirmãũ pjãũs* ‘this year everything is late, first these crops will be cut’ ZnŽ I 332; *paskũĩ rũõždavu dĩřva. dúonai* ‘later the soil for crops was prepared’ ZnŽ I 332; *kai◡tã· dúona. pasikĩřtọm i◡pasikúrlẹm | tai◡bùvu labãĩ skanì dúona* ‘after we have cut and threshed these crops, bread was very delicious’ ZnŽ I 332; *ir dúnos, ir kunõdu. bùs* ‘there will be both crops and potatoes’ ZtŽ 163; *nùv'ežė dú°na· mál't art'ì N'ãmano* ‘crops were taken to be ground near the Nemunas’ ZtŽ 163; *vãkar an dú°nos pagãn'ė, tai jau kárv'ė namóp ir t'ãsas'i* ‘yesterday the cow grazed in the crops so today it struggles to get home’ ZtŽ 163; *paaugo duonos šiemet par visus* ‘the crop is good this year everywhere’ Kuktiškės (e-LKŽ); *šiemet duonos neužaugo* ‘there is no crop this year’ Ėriškiai (e-LKŽ); *šiemet geri metai, daug duonos prikūlė* ‘this year is a good year, the yields of threshed crop are good’ Joniškėlis (e-LKŽ).

The word *dúona* is related to Latv. *duõna* ‘a slice of bread, the heel of a loaf’, OInd. *dhānắ-* ‘corn, crops’, MPers. *dān-* ‘grain’ (LEW 111; Frenkelis 1969: 37; IEW 242; Sabaliauskas 1990: 56; Smoczyński 2007: 134).

Here attention can be drawn to the fact that Prussians had another term for bread, cf. *geytye* (< **geitys*) E 339, *geits* III 53_9.

The latter is related to Slav. **žito*, denoting different kinds of crops (barley, rye, wheat, etc.), and bread and is derived from IE **g^{u}ei-* / *g^{u}ī̆-* ‘to become alive’ (ПЯ E–H 194ff.; PKEŽ I 343f.; Trautmann 1923: 58), from which Lith. *gýti* that earlier had the meaning of ‘to live’ has been derived (cf. p. 440).

Throughout the entire area of the dialects, as well as in Standard Lithuanian the name *javaĩ* is widespread. It is used to refer to both grain crops or feeding cereals crops, e.g.: *par švẹ̃nt^{a} *vũon^{a} jàvã nu lảukũ bọ̀v^{a} vẽžam^{i}s* ‘on St. Anne’s day (26 July) crops were carried from the fields’ MoŽK; *kọr jàv^{ii}s sîej^{e}, te·(p) pàt bọ̀v^{a} riežèlê* ‘where crops were sown there were also strips of land’ MoŽK; *kẹ̀tũs jàvũs nĩe dîr̃s^{u}, tik rùĝũs* ‘there was no brome in other crops, only in rye’ MoŽK; *ka◡diẽvaz* dúotu. | jævùs lædãĩ næsukúltu. | ãũdrọs næužẽĩtu.* ‘heaven forbid that hail flattens the crops, that storms break out’ ZnŽ I 567; *jævãĩ šĩ̃med gerì | ir◡žiemìnei | ir◡vasarìnei* ‘this year the crops are good – both spring and winter crops’ ZnŽ I 567; *kur◡gæ̃·ro·[s] žẽmẹ̣s | tai◡tiesó·[g] gražuõlei tie◡jævaĩ* ‘where soil is good the crop is simply beautiful’ KzRŽ I 288; *jævũ· nesẹ́jæu | tig◡búlv'u· paso·dinaũ* ‘I did not sow any crops, I planted only some potatoes’ KzRŽ I 288; *ka(b)◡bũ̃na◡i̯ảu | darbĩ́metẹ. | i̯ảu◡túos javus ìmam* ‘in busy days we harvest the crops’ PpaŽK; *tαĩ̃.◡ir pabẹ́◡gα [karvės] | ir◡kuř. inbẹ́◡ga ir◡daržúosa | jævúosa | kur◡išką.du. padą.ro.* ‘[cows] run away and wherever they run, either into the kitchen gardens or into crops, they do harm everywhere’ PpaŽK; *sv'iriẽpko.s javusà | vijõ·kl'ai bú.l'bo·sa ir l'inusà* ‘there is white charlock, runch winter cress in the crops, bindweeds in potatoes and flax’ DvŽ I 214; *mũs javaĩ iškúlta* ‘our crips have been threshed’ DvŽ I 214; *javaĩ mac'itkì – n'ė p'jáut* ‘crops are small – they canot be cut’ ZtŽ 246; *ìtus javùs žu.rét ir jau burokùs rav^{ii}éd reĩk'a* ‘it is necessary to take care of the crops and to weed the beetroot’ ZtŽ 246; *klėtį užvertė javaĩs* ‘the granary has been loaded with crops’ Linkuva (e-LKŽ); *kol dar javai (grūdai) šiauduose, atsimkit, kas prigul* ‘as long as crops (grain) are still on the stalks [unthreshed], take what belongs to you’ Skirsnemunė (e-LKŽ); *dviese ganė ir javùs išganė* ‘two of them pastured the cattle and the crops were grazed’ Daukšiai (e-LKŽ).

The singular form *jãvas* is used in the majority of Lithuanian subdialects, e.g.: *bi· kûoks jâus gèr̃ãu ộnkŝt̃ãu* [sėtas] ‘any crop grows better if sown earlier’ MoŽK; *jé.igu gæ̃·ras jæ̃·vas | tai◡tíek nualsí̯davo·* [kertant] ‘if the crops are good they make one exhausted [when reaping them]’ ZnŽ I 567; *kũr̃ ta◡jæ̃·va· nupjó·vez dẹ́si* ‘where will you put these crops after you have cut them?’ ZnŽ I 567; *pi̯á.utuvαis nuimʒinẹ́jom visó·ki. jæ̇·vu.* ‘we cut all kind of crops with sickles’ PpaŽK; *kiek◡tĩ̃ sùdera užmo.kẹ́c pinigaĩ̃.s ar◡ko.k̂ù javù* ‘they strike a bargain

to pay in cash or crops' PpaŽK; *àt'v'ežė. jãvo. t'el'ìs maišùs* 'several sacks of crops have been brought' DrskŽ 125; *jáujo.n jãvu. krá.una | búrlo. | t'i kùl'a* 'crops used to be loaded in the drying barn and then they were threshed there' DrskŽ 125; *jiẽ ir bú.l'bas addúos ir jãβo· dúrs* 'they will give the potatoes, and will also give crops' DvŽ I 214; *pérstovėj jau jãvas, grūdaĩ bỹra* 'the crops have overgrown, grain is falling' DvŽ I 214; *veizdėjom arklių ir radom net svetiman jave* 'we were looking for the horses and found them in somebody else's crops' DvŽ I 214; *labaĩ daũg jau jãvo dãvė* 'plenty of crops have been given' LzŽ 97; *matai, koks javas – kur nebuvęs, geriau ir auga* 'see what crops – where there was none [last year nothing was sown], they grow better' Pociūnėliai (e-LKŽ); *kvietys – gležnas javas, bijo šalčių* 'wheat is a fragile corn, it easily damaged by frost' Salamiestis (e-LKŽ); *koks javas, toks grūdas* 'like crops like corn' Marijampolė (e-LKŽ); *sijotas jãvas kitoniškas* 'sifted crops are different' Panevėžys (e-LKŽ).

This word is common in the writings of the 16th–17th century, e.g.: *Diews prikel debeſſis dangaus / Teikdams ʒemei Litaus / Sʒoles ijawus ßmogui augin / koßna kuna ſotin* 'God wakes up the clouds in the sky sending rain to the soil, grows grass and crops for man, satiates everybody' Mž $241_{10–13}$; *kaip iſch ſeklos iſch dryſta ir uſʒauga jawai / iſch kuriu ſʒmones paſſipen / Schiteipo ir iſch Diewo ſʒodßio / penama ira duſche ‖ ſʒmogaus ant amſʒino iſchganimo* 'as crops give shoots and grow from a seed on which people feed, so the human soul is fed by God's word for eternal salvation' BP I $245_{16–20}$; *tada wiſsa mumis paſsiwede, a palaiminga bua, teip iawoſa kaip ir kittoſų daiktoſų* 'when everything worked well for us and was blessed, so were the crops, and other things' WP $108r_{34}$–$198v_{3}$; *Nes' ioǥ nu rugiapîutis / kád ʒmônes iawús iʒǥ łâuko kůpia* 'because it's been since harvest time when people harvest crops in the fields' DP $297_{22–23}$; *Tegul kiti tur iawáys kleti pripildita* 'let others have the granary filled with crops' SG_2 3_4; *Ir bus tey jumus pryſkaytyta and afieros juſu: kaypo jewey iſz asłos, ir kaypo ‖ piłnumas iſz proſos-kubiła* 'and let it be included into our sacrifice: like crops from the dirt floor, like plenitude from the millet tub' Ch Sk 18,27.

This is a really old word inherited from the Indo-European parent language. Very near equivalents to the word *javai* are found in Indo-Iranian languages, cf. OInd. *yáva-* 'crops, grain, barley', Av. *yava-* 'crops' (Porzig 1954: 169). Then follows Gk. ζειαί 'a certain kind of crops (wheat Spelta)', ζείδωρος 'providing crops'; Ir. *éorna*, Hitt. *eu̯an* 'barley' and others (Trautmann 1923: 107; LEW 192; Sabaliauskas 1959b, 1990: 40; IEW 512; ИЯ 655f.; Smoczyński 2007: 232).

In the long run neologisms appeared in other Baltic languages. For example, the word *arrien* 'crops' III 89_2 was used in the Prussian language, which could be related to Lith. *arúodas*, Latv. *aruods* (cf. BVAP 118f. and lit.).

The name *labība* 'crops' has become prevalent in the Latvian language; it is widespread all over Latvia and it is the word of Standard Latvian. The name *labība* has the meaning of 'cultured plants of the cereals family grown for grain; grain of these plants'. Different phonetic (rarer morphological) variants of this word are found in dialects.

The word *labība* is used in Kurzeme and Zemgale, as well as in Vidzeme, e.g.: *šuôgad labîb lab padęvusês* 'crops this year are really good' Alsunga (ALE); *labîb^{u} nuô pęlavâm sijâj^{a} nuõst* 'chaff was separated from the crops' Asīte (ALE); *labibas laĩks* 'crop [reaping] time' Augstkalne (FBR XII 13); *rudzi, kviêši, miêži, aũzas – tã visa iȓ labība; nekad tagad labībaî tãda raža naû kâ senâk, kâdi rudzi bi, ziȓņi ari iȓ labība, pļaũjami tâ·pat kâ cita labība* 'rye, wheat, barley, oats are crops; now there is no such yield as before, what the rye was, peas were also crops cut in the same way as any other crops' Džūkste (ALE); *aũzas, mìežus – vasarãja labību, tùo tâ·pat iz àdìm sameta* 'oats, barley – spring crops, they were also thrown on the poles in a drying barn [to dry]' Ērģeme (ALE); *a ka pļàun labîbu, toț ìr îksâ kuôtâ* 'when crops are cut a scythe with a short handle is used' Mārkalne (LVDA); *pęȓkuôņi aûg labîbâ* 'white charlock grows in the crops' More (LVDA); *lâcaûza aûg iêkš labîbas, labība – graûdu labība, kas i vãrpu augi* 'brome grows in the crops, corn is grain crops, they are cereal plants' Nīca (ALE); *kâ, vài vàr lùop^{u}s labîbà làist?* 'how is it possible to let cattle graze in the corn?' Panemune (ALE); *krusa, tã îr vêl juô bļaũra, visa labîba pêc taṁ sakrītusi veĹdrê* 'hail is even more dangerous, after it all corn is flattened' Rucava (ALE); *labîbas pļàve viêl nàu pabàikta* 'harvesting time has not come to an end yet' Stāmeriena (ALE).

Variants with a shortened vowel in the suffix *labiba* (Augstkalne, Jaunsaule, Kazdanga, Krape, Rāva, Renda, Rucava and others) have been recorded in some subdialects, e.g., *tã i labib, kuô nùokùļ* 'these are crops that are threshed' Kandava (ALE).

The apokoped form *labib* is used mainly in the Livonian subdialects of Kurzeme (Jūrkalne, Kandava, Kazdanga, Laidze, Lauciena, Pastende, Pūre and others), in Livonian subdialects of Vidzeme (Dunte, Liepupe, Limbaži, Pabaži, Puikule, Rūjiena, Rozēni, Salaca and others), e.g.: *rudzi i ziem's labib* 'rye is winter crops' Idus (ALE); *vęca mẽnesi sęt labib birst* 'grain of crops sown when the moon is on the wane fall out' Ģeri (Apv); *labib – katraṁ labibeî iȓ sou̯ saĹm* 'crops – straw of each crop differs' Vainiži (ALE).

The variant *labęb* is used in the Livonian subdialects of Kurzeme (Dundaga, Zūras and others), e.g.: *braūc̄ uz muĩž pêc labęb, sabẽ:r un vêd uz mãjęm* 'went to the estate for crops, took some for themselves and took home' Pope (ALE); *sẽ labęb, põsaȓ, piêrmes sẽ ziĕrniņš, ta ôu̯zs, miêžz – citt labęb* 'sowed crops in spring, first sowed peas, then oats, barley, other crop' Venta (ALE).

The masculine form of with the extinct inflexional vowel and with a shortened suffix vocalism *labip* has been recorded in Mērsrags: *labib smuk nuô-oûdzs* 'the crop has brown beautiful' (LVDA); Svētciems: *labibam jâlaîž nuôgatavotes* 'crops are to be allowed to ripen' (ALE).

The variant *labeíba* is characteristic of Selonian subdialects of Zemgale, e.g.: *ĺèi èistòa łaḿeíba je rudźi, ḿìži, kv́îši, àuzas, ḱeť iz rata pàr łaḿeíbu sàuc i ẑìerņus, i vyku, ·i cyta kù, kas kuļàms* 'rye, wheat, barley and oat are real crops but peas and vetch, and all that is threshed sometimes are also called crops' Aknīste (ALE); *kat tra:kna labèiba un iznoàk vèji, leíti – sakrèit véldę́* 'when crop is lush and winds and rain start, they become flattened' Sunākste (ALE); *labeíbas gubas* 'stacks of crop' Sēlpils (FBR XX 73). The following variants of *labieba* have been recorded in that area: *labìeba* (Dviete); *slapņà vosorà švoka laḰ^{i}èba izaúg* 'crop is poor in a wet summer' Bebrene (Apv) and others.

Different phonetic variants have been registered in the Selonian subdialects of Vidzeme: *ļębîba* (Lazdona, Lubeja), *läbíba* (Lazdona, Prauliena, Sarkani), *ļä^{e}Ḱbiḅ* (Pļaviņas), *ļäbîba* (Prauliena), *ļębíba* (Saikava) and others.

In the dialects of Latgale (eastern, in particular) the word *labība* (*laḿeîba*) has become prevalent due to the influence of standard language, e.g.: *laḿeîbu ḱìeļ màiźiś ìśàjòm* 'we sowed crop for bread' Asūne (ALE); *kĹìeíî stùov́ęję laḿeîba* 'crop was kept in the granary' Galēni

(ALE); *laǵeîba jau pļàunoma* 'it is time to cut crop' Kalupe (ALE); *ǵèidźâś sîna pļùoóä, jàu laǵeîba bŕîdâ* 'harvesting is coming to an end, crop is ripe' Nautrēni (ALE); *laǵeîba stajànkuôs iskòłta* 'crop became dry in the stacks' Zvirgzdene (Apv).

The word *labība* is often mentioned in old writings. It is mentioned in many dictionaries: *Labbiba* Getreide, Korn Langius 1685: 129; *labbiba tik śauśa*, das getreÿde raßelt gantz 'crop is so dry' Fürecker 1685 I 313; *labbiba* Depkin 1704 II 102; *labbiba ta* das Getreide Lange 1773: 165; *labbiba* Getreide, Korn Stender 1789 I 127; *labiba*, *-as* das Getreide, das Korn Ulmann 1872: 130; getreide, *labiba* Ulmann 1880: 342.

The word *labība* is used in other sources of the 17th century: *Ta tirum labbibe vnd wuſſes czittes augles wurſon to ſemme dod vnde paſſargat* 'field corn and all other fruit on earth give and protect' Ps 1615: 51; *Tu eepreezini mannu Śirrdi / Jebſche winjeems ghann dauds Wiena vnd Labbibas gir* 'you make my heart glad because they have much wine and crops' LGL 1631: 424; *Weens Puhrs labbibas gir dauds gulldinņus maxayis* 'for one pood of corn many guldens were paid' Mancelius 1631 LVM 229; *Kad nu ta Labbiba auge / un auglojahs / tad atraddahs arri ta nikna Sahle* 'when this crop grew and thrived, the weed appeared' JT 1685 Mt 13,26; *Laizighas Leetas gir / Ehſchana / Dſerrſchana / Drahnas / Labbiba / Lohpi / Weſeliba / Meers / und tahdas Leetas warram mehß arridſan no Deewu luhkt* 'food, drink, clothes, crops, animals, health and peace are temporary things, and we can ask God for these things too' Mancelius 1654 LP1 496; *Aiſto ta Labbiba us Lauku nhe augh no śöw paſchu / no nhejauſchu / nhe tadehļ ween / ka ta kļuhſt labbe ee=ſtrahdata; bett taß ſchehligs Deews audſena to...* 'because crop does not grow in the field by itself, unawares, not only because it is well cultivated but also because merciful God grows them' Mancelius 1654 LP2 124.

The word combination *maizes labība* or the compound *maiz[e]slabība* 'bread, grain crop', which denotes cereals from which bread is baked, has been recorded in some subdialects, e.g.: *màizes labìba – tikai rudzi, mieži, kvieši* 'grain corn – only rye, barley, wheat' Nītaure (Apv); *maîzs labib / maîzslabib* 'grain corn' – *ispalīdz nu manî aŕ maîzs labib – piêtrūkst kâc* (-ds) *pūrs* 'lend me some grain corn – I am short of about a pood' Vainiži (Apv); *kâdreīz runã pàr màizes labîbu* 'once there talk was about grain corn' Blīdene (ALE).

Labība is a concretised name of a feature. At first it meant 'goodness, value' (cf. ME II 396).

The suffix **-ībā* with the help of which the derivative under discussion is made, once in the Baltic languages was the main means to form the name of a feature. Latvians preserved its form best. Its later *ē* stem form **-ībē* became prevalent in the majority of the Lithuanian dialects (cf. LKA III 137, Map No. 123) a long time ago. This innovation can be common to the Lithuanian and Prussian languages, cf. Lith. *pagonýbė* and Pruss. *pogonbe* 'paganism' E 795.

By the way, with the help of **-ībā* names of actions are often made in the Lithuanian (as well as in Latvian) languages, e.g. *darýba*. This is, however, quite a recent innovation.

The Baltic **-ībā* differs from Slav. **-ъ-bā* only in the ending of the stem, cf. Lith. dial. *lýgyba* (Latv. *līdzība*) 'equality' : *lygùs / lýgus* and OSlav. *borьba* : *borь* 'fight, battle'.

These suffixes are usually related with IE **bhā-* 'to shine, glitter, appear' (Lith. *bálti*, cf. p. 444 might be a distant reflection of this verb) or *bhŭ-* 'to grow, be, become', cf. Lith. *bū́ti* (for more about all that see Ambrazas 1993: 76f., 2000: 8ff., 2006: 70 and lit.).

The basis for the formation of the derivative Latv. *labība* under discussion is the adjective common to all Baltic languages, cf. Latv. *labs*, Lith. *lãbas*, Pruss. *labs* 'good' III 51_{20}.

It is usually thought that the latter was derived from IE **labh-* 'to seize, snatch', cf. OInd. *lábhate* 'takes, snatches, reaches, acquires', Gk. λάφῡρον 'plunder', ἀμφι-λαφής 'wide, large, wealthy' and others (Būga I 156ff.; Trautmann 1923: 148; ME II 397f.; LEW 327; IEW 652; ПЯ K–L 401ff.; PKEŽ III 14f.).

However, this is not absolutely clear (cf. Smoczyński 2007: 331).

From the semantic point of view Latv. *labība* 'crops' can also be related to Pol. *zboże* 'crops' (about its origin see Brückner ^{3}1974: 647), which belongs to the same root as *bogaty* 'wealthy' (cf. Frenkelis 1969: 38).

The word *naudà* to denote the crops is found in one or other Lithuanian subdialect. ALE recorded it in the area of Highlanders of Klaipėda region around Trakininkai, Lauksargiai, and on the basis of e-LKŽ material it can be stated that it is common in different subdialects of eastern Highlanders, e.g.: *pripyliau pilnus aruodus naudõs* 'I filled the corn-bins with crops' Paringys (e-LKŽ); *aruodai náudai pilt* 'corn-bins to pour crops in' Rimšė (e-LKŽ); *kultuve kuliam visokią naũdą* 'all kinds of corn is threshed with a beater' Apsas (e-LKŽ); *nedygsta naudà* 'crop does not germinate' Apsas (e-LKŽ); *jaujy džiovinom naũdą ir linus mynėm* 'we dried crops and broke flax in the drying barn' Breslauja (e-LKŽ); *kuom mokėsit – náuda ar pinigais?* 'will you pay in crops or in cash?' Paringys (e-LKŽ); *seniau žmonės patys žinodavo, kada kokia naudà sėtie* 'earlier people knew themselves when and what crop to sow' Tverečius (e-LKŽ); *šįmet nauda neužaugo – bloga vasara buvo* 'this year crop did not grow – the summer was bad' Salakas (e-LKŽ); *klaimas su visa náuda sudegė* 'the barn burned down with all the crops' Dusetos (e-LKŽ); *karvė naudõj, eikit – išvarysit!* 'the cow is in the crop field, go and drive it away!' Dusetos (e-LKŽ); *kai prireikia pinigo, insipiliu naudõs maišelį ir nuvežu turgun* 'when I need money, I put some property [grain] into a sack and take it to the market' Daugailiai (e-LKŽ); *nelygu malimas, nelygu naudà* 'corn is different, grinding is different' Dysna (e-LKŽ).

The word *naudà* (common in the writings of the 16th–18th century) is used in the Latvian language too – *naûda* 'money'. On the basis of the onyms of western Balts (toponyms *Nauden*, *Naudithen*, *Nawdisken* and the like; *nomina propria Naudyn*, *Naudicz*, *Nawdiocz*), the suppositon can be made that this word existed in the Prussian language too. Further German equivalents are mentioned, e.g.: OHG *nuz* 'nauda', OIc. *naut* 'domestic cattle', Goth. *niutan* 'to reach, have' and others (LEW 487; IEW 768; Stang 1972: 42; Sabaliauskas 1990: 73; Smoczyński 2007: 418).

Their possible links with the even older IE verb **neu-* 'to give stimulus' without the determinative *-d-* are also to be investigated, cf. OInd. *návatē*, *nāuti* 'turns, moves', *nudáti* 'pushes, move forward', Gk. νεύω 'I nod', Lat. *ab-nuo* 'I give a negative sign, I disagree, deny, disobey, do not allow' and others (IEW 767).

Names of the Buckwheat

Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys,
Anna Stafecka

The map and its comments are based on the answers to question No. 74 of the ALE lexical Questionnaire and LVDA Map No. 42 and its comments.

The map represents prevalence of the names of the common buckwheat (*Fagopyrum esculentum*) that belongs to the knotweed (*Polygonaceae*) family and is grown in sandy soil.

To name the buckwheat (and its corn) the Lithuanian and Latvian dialects have the following common names: Latv. *griķis*, Lith. *grìkis*, *grìkas*. The plural form *griķi* is usually used in the Latvian language and its subdialects [cf. ĒIV I 365].

The *i̯ŏ* stem forms are used all over Lithuania: *kadái sė́jom grikiùs* ‘at one time we sowed buckwheat’ LzŽ 86; *grìkiai ir un peskaũs áuga* ‘buckwheat grows in sand too’ LzŽ 86; *dzìg’el’i grìk’ai | p’óvė.m* ‘buckwheat was big, we mowed it’ DrskŽ 113; *grik’ùs šùcina kab žį́.rn’us* ‘they stew buckwheat like peas’ DrskŽ 113; *sùmalam grìk̂u. | isijó̜jam ir ⌣ pàkepam to.k̂ũ̇ bȧ́.bku.* ‘we grind buckwheat, sift it and bake some flat cake’ PpaŽK; *kuṙ meŋkèsnę. žȧ́.mę. tɑi ⌣ grik̂ù(s) sę́i̯ | lùbinu(s) sę́i̯* ‘where soil is poorer, buckwheat was sown, lupine was sown’ PpaŽK; *o̜. ⌣ i̯ȧu ⌣ kvæ̇.pe | kɑib ⌣ žį́ṙ di | grìk̂u. žiedɑĩ. | nẹi ⌣ dixalǫ̀nas tèp nekvepę̃ s* ‘when buckwheat is in blossom the smell is wonderful, no eau-de-cologne smells so nice’ PpaŽK; *pas ⌣ mùs̰ bù-o to.k̂õ̜s prȧ́sto.(s) žæ̇̀mę.s | pieskà | grìkæm ciktɑĩ. | grìkæm labɑĩ. tìko.* ‘our soil was so poor, sand, so it was good only for buckwheat’ PpaŽK; *ruksė́jo aštuoñó̜likto. gim-dåu̇ | ir ⌣ grik̂ùs ró̜vȏau* ‘on the eighteenth of September I was in labour and pulled buckwheat’ PpaŽK; *c’à grìk’ei g’eraĩ á.ugo.* ‘buckwheat grew well here’ DvŽ I 187f.; *grìk’u. m’í.ltai bl’i̯n’ìn’ai | ã̜n’i̯s gá.rdu.s* ‘buckwheat flour is for pancakes, they are delicious’ DvŽ I 188; *šiuosmet gražūs grìkiai užderėjo* ‘there is a good crop of buckwheat this year’ Merkinė (e-LKŽ); *kupstais augo grikiai* ‘buckwheat grew on mounds’ Birštonas (e-LKŽ); *aš nemėgstu grìkių košės* ‘I do not like buckwheat porridge’ Daukšiai (e-LKŽ); *tyli kaip grikis prie keliui* ‘keeps silent as the buckwheat on the roadside’ Svėdasai (e-LKŽ).

The largest number of the *ŏ* stem forms has been recorded in the subdialects of the northern part of Lithuania and in Zietela subdialects: *grìkas, ìtai v’í^{e}naz d’í^{e}gas grìko* ‘the buckwheat is one sprout of buckwheat’ ZtŽ 218; *t’eñ grìkai pas’éta iž ìtu. av’ižũ* ‘buckwheat is sown there, behind these oats’ ZtŽ 218; *grìkai dú^{o}ja m’edaũs* ‘buckwheat gives honey’ ZtŽ 218; *mus’ìp k’æ̃pa bl’i̯nùs iš grìku.* ‘our people make pancakes of buckwheat’ ZtŽ 218; *grikùs v’is’ì aug’ìnom* ‘we all grew buckwheat’ ZtŽ 218; *grikaĩ t’ĩ^{ĩ} d’v’ejì m’æ̃tai stóv’i* ‘buckwheat lasts for two years’ ZtŽ 218; *dañ grikũ̇ n’es’éja* ‘now buckwheat is no longer sown’ ZtŽ 218; *kɔ.l á.ugau | àš neži̯’nɔ̜jæu | kàs’ ti da grí̯.kas | ir’ nævɔ́.l’gæu | ɔ. dabaŕ tai ir vɔ́.lgau | ir patiñka* ‘until I grew up I did not know what buckwheat was, I did not eat it, and now I eat it and like it’ KpŽ I 740; *grí̯.ku. par muḿ næbu̇.vɔ. | kur žę́.ma.z gerę́.sna.s | tai tì grí̯.ku. næ'sa·davɔ.* ‘there was no buckwheat in our village, where soil was better buckwheat was not sown’ KpŽ I 740; *grìkų daug sėjom* ‘we sowed a lot of buckwheat’ Pilviškiai (e-LKŽ); *grikaĩ baltai žydi* ‘buckwheat blossoms are white’ Ramygala (e-LKŽ).

Three names of the buckwheat is most often used in the Latvian language, which form compact geographical ranges of prevalence.

The form *griķi*, which is used in the Standard Latvian language, is common in compact geographical ranges in Kurzeme, Zemgale, Augšzeme and Vidzeme (rarer in its northern part): *priekš bittę̦m griķ un bòltęs dábulìnč* ‘buckwheat and the white clover are for bees’ Aizkraukle (LVDA); *ne te griķs sẽi̯, ne te åûg* ‘neither buckwheat was sown here not it grew’ Cēre (LVDA); *muḿs viênc rac* (-ds) *sẽi̯ griķs, kad aîzbroûc, deu̯ griķ putr̦* ‘a relative of ours sowed buckwheat, when we went there we were given buckwheat porridge [to eat]’ Dunte (ALE); *griķu putra jaû tâda viêgla putra* ‘buckwheat porridge is light porridge’ Džūkste (LVDA); *griķi – tiẽ vis·švakâkâ zemẽ* ‘buckwheat – it was sown in the poorest soil’ Ērģeme (ALE); *griķs kuŕzemniêk nesẽi̯* ‘the residents of Kurzeme do not sow buckwheat’ Kandava (ALE); *agrak plês lîduḿs oûkša, sẽi̯ griķs* ‘earlier glades were cleared and buckwheat was sown’ Katvari (LVDA); *griķ^{u} putraîm^{i} mîkstâk^{i} un garšîgâk^{i}* ‘buckwheat is softer and more delicious’ Mālpils (LVDA); *griķus bitẽm kâdu drusciņu sẽja* ‘some buckwheat was sown for bees’ Nīca (ALE); *smuks aûks i griķs; griķus sẽi̯, bites gãi̯* ‘buckwheat is a beautiful plant, buckwheat was sown, bees used to come [to the blossoms]’ Renda (ALE); *griķi skàidrâ dìenâ j^{o}àsẹ̀i̯, ka migla, ta griķi na-izduôdâs* ‘buckwheat must be sown on a bright day, if it is foggy, buckwheat will not give a good crop’ Sinole (LVDA); *griķ^{i} vaĩrak tâdas smilt̂ zemas mīl oûkt* ‘buckwheat likes to grow in sandy soil’ Svētciems (LVDA); *bites mīl griķ^{u} ziêdus, tâpêc sẽi̯ te aŕ* ‘bees like buckwheat blossoms, therefore [buckwheat] is sown here’ Zalīte (ALE); *àr griķîm apsàts vuss tèirùms* ‘the whole field is sown up with buckwheat’ Ziemeris (ALE).

Vincas Urbutis (2009: 362–363), subscribing to the hypothesis put forward by Max Vasmer (Фасмер 1909: 50) derives the names of the plant *Fagopyrum esculentum* Lith. *grìkai / grìkiai* from the Old Russian language, cf. ORuss. **grъka* 'ditto' (also see Smoczyński 2007: 200–201) ← ORuss. **грькъ** **grъkъ* 'buckwheat resp. buckwheat grain' (Шанский I[4] 169; Шанский, Иванов, Шанская 1971: 114; Фасмер I: 457) ← OSlav. **грькъ** 'Greek' (Шанский ibd.; also see ЭССЯ VII 163). According to this researcher (Urbutis ibd.), from the eastern Baltic geographical range in the long run the said names *Fagopyrum esculentum* were borrowed from Belarusian and Polish languages cf. (O)Pol. *gryka* 'common buckwheat (*Fagopyrum esculentum* L.)' (SW I 926; Linde II 790; SP XVI w. VIII: 183) → (?) OBel. *грика*, *грыка*, *кгрыка* 'buckwheat, buckwheat' (ГСБМ VII 161–162), Bel. dial. *гры́ка* 'buckwheat' (ЭСБМ III 109). It is thought (Urbutis ibd.; Bauer 2005: 18) that the name of this plant could get from the Lithuanian dialectal area into the East Prussian language: EPruss. *Grick*, *Gricken*, *Grücken* 'common buckwheat (*Polygonum fagopýrum* L.)' (Fr I 252).

Therefore the earlier attribution of the name of this plant to the loanwords from the Polish, Belarusian or Germanic languages (ME I 654–655; Skardžius IV: 136; LVDA 107) is not correct.

The singular form *griķis* has been recorded around Aknīste, Birzgale, Ērgļi, Ezere, Laubere, Ropaži (e.g. *griķis jaû iŕ bišu ganîbâm nuôderîks* 'buckwheat is suitable for bees to collect honey [ALE]), Ērģeme, Gārsene, Irlava, Krape, Krimulda, Svētciems (see Ēdelmane, Ozola 2003: 111).

The Latv. dial. *griķis* is used to refer to quite a different plant 'knotgrass (*Polygonum aviculare* L.)' in Strazde dialectal unit of Livonian peripheral subdialect of Kurzeme (Ēdelmane, Ozola 2003: 381).

The word *griķi* is mentioned in the sources of the 17th century: *Gricken/gricki* Phras 1638: 327; *Griķķi*. buchweitzen Fürecker 1685 II 112; *Tas leddus tà is=spregajs, kà grikķu maise* 'ice, crumbled like buckwheat bread' Fürecker 1685 II: 262, in the dictionaries of the 18th century: *Griķķi tee,* Buchweißen Lange 1773: 124; Gricken Buchweißen, *grikki* Stender 1789 II 763, also in the dictionary of the 19th century: *griķi*, *-u* (Lith. *grikai*) Ulmann 1872 80.

The phonetic variant *kriķis*, *kriķi* (pl.), that emerged from *griķi* (LEW 169) as a result of assimilation, is most often used in the northwestern part of Kurzeme (around Ance, Dundaga, Venta), in the north of Vidzeme (around Ģeri, Naukšēni, Smiltene, Valmiera, Valka, Jaunlaicene), in the central part (around Jaunpiebalga, Vecpiebalga, Drusti, Vaive) and north-western part of Vidzeme: *nuô kriķiṁ vār biêsputŗ* 'porridge is made from buckwheat' Alsunga (ALE); *kriķ:ᵘs sẽ, tiẽm liẽlc salîdumˆs ẹsuôt* 'buckwheat is sown, they say it is very sweet' Braslava (LVDA); *varẽju tùoreĩz panest trîs pũru kriķu màisu* 'then I could carry a sack of buckwheat weighing three poods' Kauguri (ALE); *mẽs agrak kriķ putŗ viê êd* 'earlier we ate only buckwheat porridge' Smiltene (LVDA); *nùo kriķìm taĩsija putraîmus ùn milt̃us* 'cereal and flour were made from buckwheat' Ērģeme (LVDA); *agrâk kriķus sẽja, kriķu laũki bi pil̃li a bitēm* 'earlier buckwheat was sown, buckwheat fields were full of bees' Ērģeme (ALE); *kriķʲ i cilv̂ẹkʲ barib', kriķʲ groûdʲ* 'buckwheat is food for people, buckwheat grains' Idus (ALE); *ågrâk kåtrå mãjå biį̃ såų̃s kriķu laũcĩc* 'earlier each homestead had its small buckwheat field' Vecpiebalga (LVDA); *kriķu putraîmu bìzaputra àr svîsta pikucîti vidâ ùn solîdu pìnu labi smeķiê* 'buckwheat porridge with a piece of butter and fresh milk is very delicious' Ziemeris (ALE).

The singular form *kriķis* has been recorded around Cēsis, Dikļi (*kriķis putrā ìr gàršîks* '[cooked] buckwheat porridge is delicious'), Jaunburtnieki, Jaunrauna, Mazsalaca.

It might be that the voiceless consonant *k* is in this position because of the influence of the Baltic Finnic language (LVDA 1999: 107; cf. Pare 1970: 145).

An individual case of the use of the form with the suffix Latv. *-ājs*, *-āja kriķāji* 'buckwheat' has been recorded in the Livonian Ģeri subdialect of Vidzeme (Ēdelmane, Ozola 2003: 111), which must be treated with reserve cf. "The plural forms of such words are used to name straws or waste of the plants: *kviesāji* 'wheat straw', *auzāji* 'oats straw, stalks'..." (Endzelīns 1951: 284–285), also cf. the word *griķāji* 'buckwheat straw' used in Livonian Vainiži subdialect of Vidzeme (VIV I 226).

The phonetic variant *driķi*, which most likely emerged from *griķi* (ME I 499) due to dissimilation, is common in a large geographical range of High Latvian dialect: *dŕiķus soákòᵃm naśẹ̀t pʹeć pyŕmoa kara* 'after the First [World] War we did not sow buckwheat' Aknīste (ALE); *driķi źîd́ie ružaûˆm źîd́ìm* 'buckwheat blossomed with rosy blossoms' Kalupe (LVDA); *nùo drí:ķu ziédiêm bí:tes na:́s madu* 'bees carry honey from buckwheat blossoms' Lazdona (LVDA); *driḱi lob́i madam* 'buckwheat is good for honey [as a melliferous plant]' Skaista (ALE); *driķus moz aûdzèi, bitenìki sìeja driķus* 'they grow little buckwheat, beekeepers sow buckwheat' Stāmeriena (ALE); *pʹi mʹeža śmˆlĺšàina źàmʹś, tùr śàjàm drikʹis* 'near the forest soil is sandy, we sowed buckwheat there' Višķi (ALE).

Cases of affrication of the palatalised *ķ* have been recorded in some part of Latgale subdialects (secondary [for more about it see Breidaks I: 408–409; also see Endzelīns 1951: 187–188]), that is, *ķ* > *č: driķi* > *driči* (about prevalence see LVDAF map 91): *myûsu puśâ dŕičus na-aûžeį̃* 'on our side nobody grew buckwheat' Dricēni (LVDA); *gońi klîdźę, gońi bŕ̀ẹ́cę: ƀiťä dŕiču dŕivéņâ* 'shepherds cry, shepherds shout: a bee in a buckwheat field' Galēni; *dŕičus to mos śàjä* 'little buckwheat was sown' Nautrēni (LVDA); *dričìm vùorpu nàu* 'buckwheat have no ears' Ozolaine (ALE); *pʹi myûsu dŕiču màizi naćäpʹä, vùoŕà vîn̂ kàšu* 'nobody baked buckwheat bread in our village, only porridge was made' Pilda (ALE); *myûsu tàų̃s dryčus śìeja* 'our father sowed buckwheat' Šķilbēni (ALE).

Apart from the name *driči* the variant *drici – vài dricus ìsìeji?* 'have you sown buckwheat?' (LVDA) has been recorded in Vīksna.

The singular form *driķis* has been recorded in some Selonian subdialects: in Aknīste, Cesvaine, Dignāja (*dri:́čis vôaŕę́ĺks ńi so:́łnòm* 'buckwheat is sensitive to frosts) in Kalsnava, Sēlpils.

The word *driķi* is mentioned in the dictionaries of the 18th century: Lange 1773: 85; *driķķi*, Gricken Buchweißen Stender 1789 I 47; Gricken Buchweißen Stender 1789 II 763); *driķi* Ulmann1872 51.

The name *greči* (cf. Russ. *гречиха*), which most likely appeared due to the influence of the Russian language, has been recorded in two eastern subdialects of Latgale – Mērdzene and Zvirgzdene.

Names of the Onion

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Saulius Ambrazas

The map and its comments are based on the answers to Question No. 79 of the Lexical Questionnaire of ALE. Additionally answers to Question No. 80 of Antanas Salys' *Apklausas* (Questionnaire) 1, question No. 11 of KFRP and the names of plants collected by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola were made use of (Ēdelmane, Ozola 2003: 351–352).

The names of the vegetable with edible leaves and round underground bulbs called the onion (*Allium cepa*) in the Lithuanian and Latvian languages are loanwords (cf. Sabaliauskas 1958b; Urbutis 1981: 192f.). The most widespread and common to both languages is Lith. *cibùlis* / Latv. *cibulis*.

The material of the ALE and KFRP shows that Lith. *cibùlis* is used in all Lithuanian dialects, e.g.: *šiemet ir mūs menki cibùliai* 'this year our onions are poor too' Ūdrija (e-LKŽ); *įdėk cibulio, kvepės labiau* 'put in some onion, it will smell better' Alytus (e-LKŽ); *viralas be cibùlių negardus* 'soup without onions is not delicious' Kruopiai (e-LKŽ); *po‿mę̃nul'ù so·dinaĩ | uštaĩ tavo·‿to·kì cibùlei* 'You planted them under the moon that is why your onions are like that' KzRŽ I 102; *prisipjáu·stai lašin'ũ su‿cibùleis | i‿skanù* 'to slice bacon with onions, and it is delicious' KzRŽ I 102; *jis‿teĩp išpũ·[s] sàvo·pɔ̀litika· kαip‿cibùli· bæ‿kvã·po·* (joc.) 'he will exaggerate their policy like an onion without smell' KzRŽ I 102; *cibul'ù patrini | i‿nejištĩ·s [bitei įgėlus]* 'rub it with onion and it will not swell [after a bee stings]' ZnŽ I 205; *pasiso·dìnọm cibùl'u. gi·vĩ·bei palaikí·t* 'we'll plant onions to keep us alive' ZnŽ I 205; *mažùlis kaip‿cibul'ùkas ritinę́·jesi pã·žemæ* 'small as an onion rolling just above the ground' ZnŽ I 205; *liko jis toks cibùlis (neūžauga)* 'he remained like an onion (a midget)' Geistarai (e-LKŽ); *akys išlindę kai cibùliai* 'the eyes bulge like onions' Tauragnai (e-LKŽ); *cibů.lẹi ži.duõlẹis išę́· | be‿cibů.Îlu. šiẽmet* 'they bolt, we'll have no onions this year' KlŽ 30; *atá· cibů.Îlu. priri̇.ji.s | smí.rdα vi̇. sαs* 'he came after eating onions, stinks all over' KlŽ 30; *šitů. kviẽtku. šå.kni.s kαi‿cibů.lẹi* 'the roots of these flowers are like onions' KlŽ 30; *vαĩkαs kαi‿cibů.lis* 'a child is like an onion' KlŽ 30; *nekrimsk cibùlio – nė nesmirdės* 'don't eat onions – there will be no stink' Daukšiai (e-LKŽ); *cibùl'o n'egalėjau jė́st* 'I could not eat onion' ZtŽ 110; *va ir cibùl'is kok'ìs ir morkvà* 'look, what an onion, and a carrot' ZtŽ 110.

Alongside these names other variants of the loanword *cibùlis* are used: *cibùlė* and *čibùlis* (concerning the consonant *č* in place of *c* cf. Urbutis 1981: 193), e.g.: *cibulės der ir ašaroms bėginti* 'onions are good for making your eyes water' Šatės (e-LKŽ); *pasodinau cibulės* 'I planted onions' Dieveniškės (e-LKŽ); *kàp cibulės sùpina, sãko – cibùlių vainìkas* 'after onions are braided together they call it an onion wreath' DvŽ I 85; *pasodzinaũ visàs cibulės* 'I planted all the onions' DvŽ I 85.

Other variants are rare: *cybùlis* (Ceikinėliai, Greičiūnai), *ciubùlis* (Barzdai, Žalioji); *cibuliùkai* ('an onion', Balčiai); *cybùlė* (Pėžaičiai), *cibulẽ* (Kelmė), *cibũlė* (Telšiai); *cibulià* (Rugėnai, Josvainiai, Labūnava, Užpeliai, Lazūnai, Dieveniškės), *cibūlià*, *cybulia* (Gervėčiai), e.g.: *nu-v'ẽ·jo· c'ibùl'o·s stumbuõsna* 'onions grew into stems' DvŽ I 85; *reikia cebulės apravėti, par žoles nė matyt nebesimato* 'it is necessary to weed the onions, I cannot see them for weeds' Viekšniai (e-LKŽ); *aš anks-tie pasisvadinu cẽbulių* 'I planted onions early' Švėkšna (e-LKŽ); *ta obelis kitą metą turi obulų kaip cebùlių* 'that apple tree has as many apples as onions in some years' Gargždai (e-LKŽ).

The loanword *cibulis* is rare in the Latvian language, however, it is used in a compact area in the southern part of Latgalian subdialects: *źàḿî, kur aûk vỳrza, laṕ pasadût ćibuļi* 'onions give a good crop in the soil where chickweed grows' Izvalta (ALE); *ćibul'u loksty* 'green onions' Kapiņi (LVDA); *ćibuļu lokśty* 'green onions' Krāslava (LVDA).

The name of the onion *čibulis* has been recorded in one of the Selonian subdialects of Zemgale, in Rite. ME I 412 also recorded the name of the onion *čibuļi* (with the note – jargon), and indicated that it is used around Bērzaune.

Lith. *cibùlis* / Latv. *cibulis* are loanwords from OPol. *cybula*. The latter is a hybrid Germanism from WHG *Zibolle*, *Zebulle* (Brückner [3]1974: 56), which, in its turn originated from WLat. *caepola*, *cipolla* (cf. It. *cipolla*). And this is a diminutive form of Lat. *cēpa* 'onion' (Kluge [24]2002: 1021). The following names could be treated in a similar way: *cìbulis* (Agurkiškė, Kazlų Rūda), *cìbulė* (Rusnė, Plaškiai, Žemaičių Kalvarija, Lyduokiai); *cỹpuolė* (Kunigiškiai), *ceĩpulis* (Užubaliai); *sìbulis* (Pakruojis), *sibùlis* (Bitėnai, Sukaičiai, Viešvilė, Smalininkai, Sudargas, Jurbarkas, Vilenčiūnai, Jotija, Kulva, Markutiškiai, Vepriai, Pabaiskas, Krikštėnai, Kaukliai, Šiaudžiai, Bijutiškis, Inturkė, Medeikiai, Švenčionėliai, Švenčionys, Trešiūnai, Adutiškis); *zibùlis* (Barzdai). Interchange of consonants *s, c, z* has been noticed in other Germanisms of the Lithuanian language (cf. Čepienė 2006: 292ff.). Lith. *Cypule* known in Plikiai is also treated as Germanisms, cf. East

Prussian German *Zippel* and E. Kuršaitis' *cìbūlė*, cf. LG *Zibbel* (Urbutis 1981: 192).

The variant *cibulia* was recorded in the manuscript work *Deliciae Prussiciae* completed to be written by Motiejus Pretorijus in 1690 (cf. Skardžius IV 109).

The variant Lith. *cebùlė, cẽbulė* was recorded in the writings of Jurgis Pabrėža in the 19th century and now it is used in some subdialects of Lowlanders (Švėkšna, Viekšniai, Veiviržėnai, Gargždai) and western Highlanders (Lenčiai) and is derived from the current Pol. *cebula* (Urbutis 1981: 192).

The word *svogū̃nas*, which has become established in Standard Lithuanian is spread in a narrower area in subdialects than the discussed *cibùlis*. It is mostly used by western Highlanders of Kaunas, in the western part of southern Highlanders, eastern Highlanders in Širvintos district and the southern part of eastern Highlanders of Panevėžys, e.g.: *einam svogū̃nų sodyt, ravėt* 'let's go to plant, weed the onions' Druskininkai (e-LKŽ); *sako, svogūnùs reik sodyt pryš vyšnių žydėjimą* 'they say onions have to be planted before cherry trees burst into blossom' Eržvilkas (e-LKŽ); *ir seniau mes svogū̃nais vadėm* 'earlier we called onions too' Rudnia (e-LKŽ); *kopūstai su svogū̃nais tai gardu* 'cabbage with onions is delicious' Žirmūnai (e-LKŽ); *įdedi svogūnų py padažo* 'onion is added to the gravy' Priekulė (e-LKŽ); *užsiėmė pūt svogū̃nai* 'onions started to rot' Pivašiūnai (e-LKŽ); *didesnei kasai svogū̃nų trijų rublių prašo* 'they ask three roubles for a larger string of onions' Kuktiškės (e-LKŽ); *ir valgė, kas papuolė: ridikas – ridikas, svogū̃nas – svogū̃nas* 'and they ate whatever they found: [if it was a radish], [they ate] a radish; an onion – an onion' Daugai (e-LKŽ); *svogū̃nas dešims ligų invaro, česnakas dešims išvaro* 'the onion can cause ten diseases, the garlic drives ten diseases away' Vidiškiai (e-LKŽ); *kad tau Dievas duot sveikatą gražią ir svogūnų ežią* (joc.) 'let God give you good health and a bed of onions' Krokialaukis (e-LKŽ).

Several variants are possible: *svogū́nas* (Kaldūnai, Nemunėlio Radviliškis, Suvainiškis, Totorkalnis, Kerviai, Skliaustė, Židikai, Dapšiai, Zastaučiai, Urviniai, Purvėnai, Kivyliai, Gėpaičiai, Dilbinai, Skaistgirys, Vaireikiai, Kriukai, Žeimelis, Nemajūnai, Užušiliai), *svagū̃nas* (Sodeliai, Antazavė, Ribokai, Rokiškis, Kreščionys, Lyduokiai, Labanoras, Čiulai, Tverečius, Birštonas), *svagū́nas* (Sodeliai, Anykščiai), *cvagū́nas* (Čekonys), *svigū́nas*, *svogū̃nis* (Užušiliai), *svagunas* (Dusetos, Skiemonys).

Despite the fact that the name *svogūnas* is less common than that of *cibulis,* the word is quite old. It is found in the second dictionary of Konstantinas Sirvydas (Cebulá. Cepe, cepa ‖ *Swogunas* SD^{3}27; pioro ábo piezre v cy‖bule. Stylus, thallus cæ-‖parū. łayʃʒkas *ſwagunu* SD^3 296) and the manuscript dictionaries of Lithuanian Minor of the 17th century (Zwiebel *Swogunas* Lex 113; ZwiebelJaamm *Swokuno* Sekla Lex 113a; Zwiebel. *Swogúnas*, ô. M C II 1111).

Discussions are still going on about the origin of this word. In his description of the lexeme Ernst Fraenkel (LEW 956) presents only the facts of mentioning it in the old writings and the writings of a later period (apart from the examples that he mentioned from Sirvydas and Georg H. F. Nesselmann's dictionaries, of great importance in describing phytosegregation of the plant is Lith. dial. *Swogunátis, -czio* Ragainė 'the chive (*Allium schoenoprasum*); the leek (*Allium porrum*)' mentioned by Nesselmann [1851: 510]), several dialectic forms and states that etymology of Lith. *svogū̃nas* is unclear.

Algirdas Sabaliauskas (1990: 278f.; also see 1958b: 171ff.) presents the only reliable but not an exhaustive description of the name of this plant, having most likely quite correctly compared Lith. *svogū̃nas* and Caraim *sogán* 'Allium Cepa', Tat. *sugan* 'also'. Wojciech Smoczyński (2007: 621) repeated Sabaliauskas' supposition, but for some reason failed to specify its author.

The main name of the Latvian *Allium cepa* is *sīpuols*. It, as well as its dialectal variants *sīpuolis, sīpuls, sīpals*, *sīpols* originated from WLG *sipolle* (ME III 855; Sehwers 1953: 305), and the word *cīpuolis* recorded by Juris Plāķis (1927: 52) in Kurzeme is from NHG *Zipolle* (Urbutis 1981: 193). Only the ALE in Klaipėda specifies the equivalent *cỹpuolė* in Lithuanian dialects.

The name *sīpols* [*sīpuols*] is used in the dialects of the Latvian language in the entire the territory of Latvia (this name is rarer in Latgale, in the north-western part of Vidzeme and the northern part of Kurzeme where other variants of the name *sīpols* are used).

Dialectal examples: *kad mizã sīpuõlus*, *jàraûd*; *uõlas vàr krãsuôt àr sīpuõla mizãm* 'when you peel an onion you have to cry; eggs can be dyed with onion skin' Blīdene (ALE); *sīpuõlus aûzẽ sakņu dârzuôs piê mãjām*; *sīpuôls i vęcu vęcaîs aûks*; *vasarâ êdām luõkus, ziêmâ pašus sīpuõlus* 'onions are grown in beds near the house; the onion is a very old plant; in summer we ate green onions, and in winter onion bulbs' Džūkste (ALE); *luôki sīpuõlìm un ķipluõkìm* 'onions and garlic [have] leaves' Jaunrauna (LVDA); *sīpuõli kuôž acîs* 'onions make our eyes smart' Kauguri (ALE); *sīpuõlam kupl luõk* 'onion leaves are lush' Nabe (LVDA); *sīpuõlus*, *diĹlîtes lìekàm* [pie salātiem] 'we put onions, dill [into salad]') Panemune (ALE); *griẽz viê tuõs sīpuõlus ar visim luõkim* 'they cut the onions with all their leaves' Rauna (LVDA); *rezʒ*, *kâdi mum̂s sīpuõlu luõki: liẽli, tùmši zaļi* 'see what the leaves of our onions look like: large, dark green' Trikāta (LVDA); *vâsârâ sīpuõlu luõkus sęcepe, kå tâîsijå zuõ^{e}sti* 'in summer onion leaves were fried when gravy was being made' Vecpiebalga (LVDA); *sīpuôl i piêcs viẽrkņs* 'there are five strings of onions' Alsunga (ALE); *tu stãdi tuõs sīpuôlus divdesmit pìektã maĩja vakarã bes saũles*, *ta*, *ka nevièns neręd̃z ùn a tevi nerunã*, *ta neaûg dubuĹti tiẽ sīpuôli* 'plant those onions on the twenty-fifth of May, after the sunset, when nobody sees you and talks to you, then those onions do not grow double' Ērģeme (ALE); *sīpuôliêm paûsarî aûg luõki* 'in spring those onions grow leaves' Grobiņa (LVDA); *sīpuôlu luõkus šķinam̂*, *likam̂ piê mêrcêm*, *biêspiẽna*; [pīrāgiem] *iêkšâ lika sagriêztu speķi un̂ sīpuôlus* 'we plucked onion leaves, put them into the gravy, curd; chopped bacon and onions were put [into the muffins]' Iecava (LVDA); *sīpuôl^{i} jâu nùoņęm̃ti, vìņs âũgusta vâc nuôst* 'onions have been pulled out already, they are gathered in August' Kandava (ALE); *sīpuôl^{u}*, *pipar^{u}s nevar^{u} ệst* 'I cannot eat onions, peppers' Kazdanga (ALE); *ka aûg pir̂ksc, ta pirmâ zâle bij knipluõks, vai maîze a sâli, sīpuôlu, pārstâja aûgt* 'when a finger swells, the first medicine was garlic or bread and salt, onion, and the swelling stopped' Kursīši (Apv); *ustaĩsîs salat^{a}s aî sīpuôl^{u} luõkiêm* 'we made salad with green onions' Matkule (LVDA); *paûsaruõs nuô sīpuôliêm izdîkst luõki* 'in spring leaves shoot from onions' Medze (LVDA); *sacęp uz pañnu taûkus a sīpuôliẽm*; *man̂s dệls dikti grib sīpuôlus*; *us pañnu sacepa gaļu – kumâsīnus a sīpuõliêm* 'bacon and onions are fried on a frying pan; my son wants onions very much; pieces of meat with onions are fried on a frying pan' Nīca (ALE); *sīpuôli šogad tâd videį aûguš*, *vîņ tâd^{i} pusgataų bi jaisraû*, *saĹs nãc vîrse*; *ja dabũ sâl, sīpuôl ziêd* 'this year onions grew of average size, they had to be pulled out unripe, they froze; if they are frost-bitten onions bloom' Renda (ALE); *sīpuôlus mẽs tûr taį̨ stûrệnâ* [stādām] 'we [plant] onions in that corner' Rucava (ALE); *piê zup̄ labak likt sīpuôl luõks nekâ pašs sīpuôls* 'it is better to

put green onions than onion bulbs into soup' Svētciems (LVDA); *sīpuôlu luõki jaû ʒeltê* 'onion leaves are already turning yellow' Vāne (LVDA); *sīpuôlu luõki gaŕšîgi uz sviêstmaîzes* 'onion leaves are delicious on a sandwich' Vecauce (LVDA); *sīpuôlu luõki visˑgaŕšîgâki iŕ paûsari uz maîzes vaî kaŕt' feļiêm* 'green onions are most delicious in spring on bread or potatoes' Vecsvirlauka (LVDA); *sīpuôl^{a} luõk^{i}*; [jāēd] *pa viênam̂ sīpuôlam̂ katr^{u} diên^{u}* 'onion leaves; one must eat an onion a day' Zālīte (ALE); *śèipùlu łàupéidama*, *ńeĺ apsaraúdavu* 'when peeling an onion I nearly began to cry' Aknīste (ALE); *śèipùla łokstus ât i pošus śèipùlus* 'onion leaves, as well as onion bulbs, are eaten' Asūne (ALE); *tàvàm gàršùo sèipùlu lùki* 'father likes onion leaves' Mālupe (LVDA); *lùoki ìr småĺki zìemas sìpùoliém* 'leaves of winter onions are small' Meirāni (LVDA); *sìi̯púoļłó:ksti:ņi òr krę̂i̯u:m^{u} ùn váł guŕķ^{i} kłó^{a}t* 'onion leaves with sour cream and also with cucumbers' Odziena (Apv); *pašķin sìpùolu lakstus*, *kùo pìegriést pìe salàtìem* 'pluck onion leaves to put into the salad' Oļi (LVDA); *sìpùolu lokstus mę̀s âdàm t^{o}âpot viênus pošus*, *i sagriêžàm pìe bìezapìena* 'we eat onion leaves on their own and put them chopped into the curd' Sinole (LVDA); *nùojámtùos sèipùolus la:bi iskàltę̀ja* 'pulled out onions were dried well' Sunākste (ALE); *sìpùolu lokstus lìek pìe mę̀rçęs*, *tìe pa ziêmu àr åûg* 'onion leaves are put into gravy, they grow in winter too' Trapene (LVDA); *tíem sìpúeĺíem*, *kas izzíed*, *ni̯kádu lâga lo:́kstu nai̯* 'those onions which burst into blossom do not have good leaves' Mārciena (Apv); *seîpùls ìr lops un veselîks*; *nùlàupi seîpulu sìenîm kù pìgrîst* 'onions are good to eat; peel an onion, chop it and put it into mushrooms' Stāmeriena (ALE); *śeîpùĺi kûs aćuôs*; *sasavîļćś kaî śeîpùls* 'onions make your eyes smart; dressed like an onion' Višķi (ALE); *seîpùls nùdèr vusùr pì cępęšîm ùn zupuôm* 'an onion goes well with anything, with steaks and soups' Ziemeris (ALE).

The name *sīpols* [*sīpuols*] has been recorded in many Latvian dictionaries of the 17th–19th century: Zwiebel – *Siepohls* Lettus 1638: 222; Zwiebeln – *Siepoli* Phras 330; *Sihpols*, pl. *Sihpoli* – Zwiebeln Langius 1685: 253; *Sihpoli tee* – Zwiebeln Lange 1773: 296; Zwiebel – *fihpols* Stender 1789 II 742; *fihpols* – Zwiebel Stender 1789 I 262; *fihpols* – die Zwiebel Ulmann 1872: 256; Zwiebel *fihpols* Ulmann 1880 795.

The *i̯ŏ* stem form *sīpuolis* has been also recorded in some subdialects (mainly in Selonian ones). Dialectal examples are as follows: *pe salatàm vaîg sīpuôļ luõk* 'we need green onions for salad' Laidze (LVDA); *sīpuõlim laksti nuôʒeĺtẽši* 'onion leaves have turned yellow' Skaņkalne (LVDA); *sìi̯púoļàm vìrs zemes lo:ksti*, *poc zemé*; *sîi̯púoļus nûovàlk ùn sä:pìn rìņkúos zîemài*; *kat sìi̯pùeli mizùo*, *vìņč kúož ä:cíes* 'onion leaves are above the ground, the onion itself is under the ground; onions are pulled out and braided into strings for winter; when you peel an onion, it makes your eyes smart' Lazdona (ALE); *łùokä^{e}vi i:́r zîemas sìi̯púoĺíem* 'winter onions have leaves' Vējava (LVDA); *sìi̯puôļu ló:kstus pìegriéž pìe zú:pas* 'onion leaves are chopped and put into soup' Kalsnava (LVDA).

The variant *sīpolis* [*sīpuolis*] is found in the four-lingual (German-Swedish-Polish-Latvian) dictionary of the beginning of the 18th century: Die Zwibel/Zipolle – Rôlôôk – Cybulá – *Tee Sihpoli* Wörterbüchlein 1705: 76–77.

The variant *sīpuls*/*seipuls*, which most likely originated after the diphthong *uo* had turned into a monophtong, is used in a compact area of eastern Latvia. The dialectal examples are as follows: *naskot śèipulus ćę́pę̀m pĺitâ i âdę́m béz màiźiś* 'some time we baked onions in a stove and ate them without bread' Bērzgale (ALE); *śèipułàm ìr ìʒaĺtana myza*; *śèipulus âśt ìr véśeĺeîģi* 'an onion has a yellowish skin; it is goody to eat onions' Dricēni (ALE); *śèipuĺi kûš aćîś* 'onions make your eyes smart' Kalupe (ALE); *śèipuly lab'i aûk pàr tù, ka ŕę b'ìejuš bùļbys* 'onions grow well because there were potatoes here' Kārsava (ALE); *śèipulus sapỳn véîtíńâ i pàr zîmu tùr is ćepļa*; *śèipulỳm ìr sakńiś i loksťi* 'onions are braided into strings and are kept next to the bread-baking stove during the winter; onions have bulbs and leaves' Makašēni (ALE); *zîmâ sasoła śèipułu sàkła*, *sagùo vusi śèipuły strèļčûs* 'onion seeds got frozen in winter, all onions grew flowers' Nautrēni (ALE); *zyni*, *taîc tùorps śèipulâ*; *kaîc gàrs śèipula laksc*; *śèipulàm ďeveńiś uôdys* 'you know, such a worm inside an onion; what a long onion leaf; an onion has nine skins' Ozolaine (ALE); *sèipulu lokstus pì bîspìna sagrîž* 'onion leaves are cut and put into curd' Pededze (LVDA); *itaîc sàusùms suôc ʒäĺĺâŕ śèipuĺu loksťi* 'it is so dry, onion leaves are beginning to turn yellow' Sakstagals; *iťèi muna śèipułu dùb'ę* 'this is my bed of onions' Šķilbēni (ALE); *àizài̯ atnes seîpulu lokstus*, *kù pì zùstes pìlikt* 'fetch some onion leaves to put into the gravy' Stāmeriena (LVDA); *seîpulu lokstûs dàuʒ vitaminu* 'onion leaves abound in vitamins' Ziemeris (LVDA).

The variant *sīpuls / seipuls* is included in Kurmin's tri-lingual dictionary of the 19th century (Polish-Latin-Latvian, according to the tradition of Augšzemnieki): Cebula – Cepa, cepe – *Sejpuły*, pl. *Sejpuły* (Kurmin 1858: 13).

The variant *sīpols* has been recorded in a small compact area in Livonian subdialects of Vidzeme where it appeared in an unstressed syllable after the diphthong *uo* had shortened (see Rudzīte 1993: 144) when the loanword *sīpuols* was begun to be treated as an inherited word. Dialectal examples: *sīpoĺ's joû stādi̯*, *bet mum̃s tuŕ sīpuôl lãg negribei̯ oûkt* 'onions were planted but actually onions did not want to grow there' Dunte (ALE); *sīpoĺ's vàr stādit a sę̃klam un a sīpolìm*; *ka sīpol^{i} i dabuš oũkstum'*, *ta ziêd vasara* 'onions can be grown from seeds or from bulbs; when onions get frost-bitten, they bloom in summer' Idus (ALE); *sīpoĺ̂ luõks pe mêrc' liêk* 'onion leaves are put into gravy' Mazstraupe (LVDA); *sīpoĺ̂ luõks*, *ka salats taîs*, *liêk klâ*; *es ta liêk pa kriêtnam̂* 'onion leaves are put when salad is being made; I use a lot of them' Rozēni (LVDA); *sīpoli jâstād piĺ̃la mẽnesi*, *ta viņi neoûg struôbas*; *ka sīpol mizo*, *viņč kuôž acis* 'onions must be planted when the moon is full then they do not grow hollow*;* when you peel an onion, it makes your eyes smart' Svētciems (ALE); *es viên gabaliņ̂ sīpoĺ̂ nuôeîd*; *es uzgriêz tâd ma:z sīpaliņ̂ uz maîz* 'I ate one piece of onion; I chop a small onion on bread' Vainiži ALE).

The variant *seipols / sīpols* is used in separate subdialects of High Latvian. Dialectal examples: *jul'î agreînùs śèipołus jùoizlasa i jùosîei̯ raʒisku* 'in July it is necessary to pull out early onions and to sow radish' Kaunata (ALE); *ùn sę:u̯iškỳn sìi̯pòlló:ksti:ņ – t^{i}ę mú:n gä:$^{e\acute{r}}$žu̯o* 'I find onion leaves especially delicious' Koknese (LVDA).

The variants *sīpals*, *sīpalis* are also used in a compact area of the north-western Livonian subdialects of Vidzeme and in deep Tamian subdialects: *sīpals – tuõs es slę̦ñger ę̂d*, *pat pie piẽnzupē vel šaũi̯ klât* 'I eat onions a lot, even put them into milk soup' Pope (ALE); *ka luõk nokaĺ̂st*, *ta sīpàl ne$^{\cdot}$oûg* 'when leaves get dry onions stop growing' Zūras (LVDA); *sīplę̦m uzmetę̦s slimę̦b* 'a disease damaged onions' Dundaga (ALE); *puĺ̂k sīpaļ izôg, bûs jaiẽt us tiêrg* 'many onions have grown, I'll have to go to the market' Venta (ALE); *sīpaļę̦m luõk savīst* 'onion leaves wither' Ziras (LVDA); *viņč i saĺ̂des sīpaĺ̂ luõks* 'this is a leaf of the sweet onion' Stiene (LVDA); *sīpalim joû nuôgãš laǩst* 'onion leaves have fallen down' Vainiži (LVDA); *sīpalam̂ papriêkš iŕ luõk*, *bet kad saʒeĺ̂te*, *tad iŕ lakst* 'at first an onion has leaves but when it turns yellow, the leaves wither' Vitrupe (LVDA).

Names of the Garlic

Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila,
Rolandas Kregždys

The map and its comments are based on the answers to question No. 80 of the ALE lexical Questionnaire and the answer to question No. 8a of the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP, as well as the collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003).

The map represents the isolex of the names of the strong-flavoured herbal vegetable (*Allium sativum*) and its fruit (sectioned cloves) in the onion genus belonging to the lily family (*Liliaceae*).

Common loanwords from the Slavic languages are used to name this vegetable in both Baltic languages.

The name *česnãkas* is used in the standard Lithuanian language and in almost all its dialects. It is mentioned in old Lithuanian writings, cf. *ćieſnakay* (pl.): *cʒoſnek / allium,* ♦*ćie=‖ſnakay* SD 18v II,7 (SDK); *cʒeſnakų* (pl. gen.): *Mes atmenam… cʒeſnakų* ‘we remember … garlic’ BB 4Moz 11,5 (Skardžius IV 113); *czeſnaku* (gen. pl.): *Atmename and źuwu, kuros walgiem Egypte ‖ uź nieką, agurku, ir dyniu, ir pładyſtu, ir ‖ ſwogunu, ir czeſnaku* ‘we remember fish, which we ate free in Egypt, cucumbers and pumpkins, and onions, and garlic’ Chyl 4Moz 11,5; *czesnakas* Lex 109 (Skardžius ibd.).

It is common to attribute this Lithuanian loanword to the Belarusian language (see Skardžius IV 113; LEW 73; Sabaliauskas 1958c: 166; Smoczyński 2007: 86) because contrary to Alexander Brückner (1877: 78) who derived the lexeme under discussion from the Ukr. *часни́к* ‘garlic’ (about this form also see ЭСУМ VI 283), Pranas Skardžius (ibd.) indicates that OBel. *чеснокъ* ‘ditto’ has been recorded in the Metrics of Lithuania in 1521. Nevertheless, the author of the new hypothesis does not take into consideration the occasionalistic status of this word, i.e. this form is not mentioned in the written monuments of the old Belarusian language (see СЛw) therefore it can reflect a loanword of the Lithuanian language rather than the Slavic indigene.

Hence, the possibility cannot be rejected that the lexeme could be interpreted also as a word of a group of the undefined (from the ethnic aspect) Slavisms, that is, it can be derived from the indigenes of the western and eastern Slavic languages, cf. Pol. dial. *czesnak* ‘common garlic (*Allium sativum*); a mushroom that emanates a strong smell of garlic (*Marasmius scorodonius*)’ (SGP V[1]: 120, 156; also see Brückner [4]1985: 80) / Bel. (dial.) *часно́к* ‘common garlic’ (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 344; ТСБМ V[2]: 306; СБГП V 414–415), Bel. dial. *чэсно́к* ‘garlic’ (СБГП ibd.), ORuss. *чеснокъ* ‘ditto’ ([since the 14th century] Срезневскій III 1503), Russ. *чесно́къ* ‘ditto’ (Даль IV 599 [with the secondary suff. *-ок* (Шанский, Иванов, Шанская 1971: 493)]) ← Proto-Slav. **česnъ* ‘garlic (< *‘divided into cloves’)’ + suff. Proto-Slav. *-k-* (Фасмер IV 350; Шанский, Иванов, Шанская ibd.; also see Хабургаев 1974: 199).

The following are examples from the subdialects of Lowlanders: *vîrǫ̂u česnãk[a] negâl dǫ̂ut[e], àtvẹrkščẽ vẽik* ‘one cannot give garlic to a man, it affects him in the opposite way’ MoŽK; *česnaku patrintoms rankoms vyksta viskas* ‘everything is done with the hands that have been rubbed with garlic’ Šatės (e-LKŽ).

This name is used in the area of western Highlanders in Kaunas region, e.g.: *žiemìnei česnã·kai per‿žiẽma bū̃va* ‘winter garlic keeps through the winter’ ZnŽ I 213; *šĩ̃mæt vasarìn’u. čæsnã·ku. nę̃‿næturʼù* ‘this year I have no summer garlic’ ZnŽ I 213; *če‿reĩ̃ke inveñdzɨt‿juos | čæsnã·ko· dę́t* ‘it is necessary to smoke them, to add garlic’ KzRŽ I 107; *čæsnã·ko·galvùte· ĩ̃dedi | kìta[s] skõ̃nis* ‘you put a head of garlic and the taste is different’ KzRŽ I 107; *česnakùs deda į dešras* ‘garlic is put into sausages’ Veiveriai (e-LKŽ).

The same word is used to name this vegetable in the subdialects of southern Highlanders: *niẽko. nevá.lgo. | dúok sȧ́·ko. | cik‿česnȧ́.ko.* ‘eats nothing, give, they say, him only garlic’ PpaŽK; *visǫ́· k̂u. príeskǫ.nû. | ir‿pipìru. dæ̇· da | ir‿lapæ̇· l̂u. | čæsnȧ́· kǫ* ‘all kinds of spices and peppers are added, and bay leaves, garlic’ PpaŽK; *tĩ̃‿ir svogū́rnu trı́ndavo.‿jåu | jir‿česnȧ́.kais jū́.‿ti. trı́ndaų̃o.* ‘they rubbed her with onion and with garlic’ PpaŽK.

It is called in the same way in different subdialects of eastern Highlanders, e.g.: *čæsnɔ̀.kai tai ˈmɔ̀li. labaĩ́ á.uga* ‘garlic grows very well in clay’ KpŽ I 285; *duonɔ.s pavɔ́.lgai | drū́.skɔs u[ž]sibarstaĩ́ | dɔ. čibū́.lʼɔ bi̇̀.šʼkʼi. arba čæsnɔ̀.kɔ.* ‘you eat bread, sprinkle some salt, a little onion or garlic’ KpŽ I 285; *čæsnɔ̀.kas nɔ. kalʼˈkẹ̃jimu. | nɔ. viˈsɔ̀kʼu. bẹ̃.sū́.* ‘garlic is against calcification, against all other illnesses’ KpŽ I 285; *česnȧ́.kas geraĩ́ i‿na.‿sluñksta. | i‿kai‿kɔ́·sti geraĩ́* ‘garlic is good to use against a cold, and when you cough, it is good’ KlŽ 33; *sa.dinù česnȧ́.ku. nemažaĩ́* ‘sodinu česnakų nemažai’ KlŽ 33; *kilbasàs kai‿dedù | raĩ̃kæ i‿vę̃· česnȧ́.ku.* ‘when I make sausages it is necessary to add garlic’ KlŽ 33; *česnãko nevalgęs nesmirdėsi* ‘you will not smell if you don‘t eat garlic’ Naujamiestis (e-LKŽ).

The word *česnakas* has been also recorded in the area of the peripheral subdialects of the Lithuanian language, e.g.: *paz dʼešràs kráu-*

na čʼesnãko ‘garlic is put into sausages’ ZtŽ 115; *prìvʼirė sa čʼesnakù* ‘cooked with garlic’ ZtŽ 115; *reĩkʼa česnakʼẽlʼo krũpa ir krapùku.* ‘it is necessary to put some garlic and dill’ ZtŽ 115; *česnakùs dẽmam dešrõs* ‘we put garlic into sausages’ LzŽ 47; *tʼĩ gʼì (į skilandį) ir pʼipʼìru.* | *ir čʼesnã·ko. prʊ̀dʼezʒʼi* ‘there (in a smoked sausage) you add pepper and garlic’ DvŽ I 89; *uñ.dʼedam kat kvʼepʼẽt čʼesnã·ku* ‘we put garlic in to make it smell’ DvŽ I 89; *čʼesnã·ku· žiᵉmʼìnʼu· tùrim* ‘we have winter garlic’ DvŽ I 89.

The name *česnakas* has different phonetic variants. Their largest number is common in Lower Lithuania. Variants with the structural element *-g-* instead of the etymological *-k-* are more often recorded in the subdialects of northern Lowlanders (due to a sporadic interchange [cf. Urbutis 1981: 195; Zinkevičius 2010: 136]): *česnãgas* (in the south-western part – Kartena, Laukuva, Veiviržėnai [Urbutis 1981: 194]), *češnãgas* (in Plungė) and *čečnãgas* (in Gargždai) – the latter two examples reflect synharmonism of the consonants *č...s* > *č...š* / *č...s* > *č...č*, i.e. *alveolar č... dental s* > *alveolar č... alveolar š* [Urbutis (ibd.) refers to this process as progressive assimilation]); *čišnãgas* (ALE presents from Padvarėliai Vismaldai, Grūšlaukė [with the root *-i-* instead of *-e-*, most probably, related to the indigenes of the eastern Slavs, cf. Bel. dial. *ч-ы-снóк* ‘garlic’ [СБГП V: 414], Russ. dial. *ч-и-снóк* ‘ditto’ [ОЛА IV 72–73], because the phonetic / phonological structure of this word does not determine narrowing of the short *e* of the Lowlanders [for more about it see Zinkevičius 1966: 56–57; Grinaveckis 1973: 140–141, 145–146]), whereas that of southern Lowlanders – *cesnãkas*, *cesnãgas*, *cisnãgas, cicnãgas* (ALE from Viduklė, Kuršėnai, Kvėdarna and others [with the interchange of the structural elements *č...s* > *c...s* reflecting the already mentioned synharmonisation of the consonants [only in this case – retrograde] [see above] and reflection of the root *-ы-* / *-u-* of the eastern Slavs [see above], as it is not common for southern Lowlanders [as well as for the northern Lowlanders] to narrow the short *e* in this position [see also Grinaveckis 1973: 128–129]), e.g.: *neėsk česnãgo, nesmirdėsi* ‘do not eat garlic and you will not stink’ Viekšniai (e-LKŽ); *patrînk sǫ̣ ̮čẹšnagọ̀ ẹ̀ ̮prẽs* ‘rub with garlic and it will pass’ KrŽ 65; *ėinę mėinę mikipùorę* | *i ̮čẹšnága isẹkộndẹs* | *tràiž làiž* | *lĩžù làžù* | *àps làps* | *k̂ãulẹs pàps* (children’s counting out rhyme) KrŽ 65; *cisnãgu reĩ.g dešrúoms* ‘garlic is to be put into sausages’ DūnŽ 60; *vál·gi·k cisnã·gu* | *slúogums nesĩrksi* ‘eat garlic and you will not have a cold’ DūnŽ 60; *įdeda [į dešrą] cisnãgo, pipirų kvepančiųjų* ‘garlic and allspice are put [into a sausage]’ Švėkšna (e-LKŽ). According to the data presented in ALE, the variant *cesnakas* is found in the area of southern Highlanders around Ratnyčia.

The variant *čisnãkas* is also used in the dialects of Lowlanders (in ALE it is recorded from Šilutė, Judrėnai, Vismaldai), sometimes it is also found in the subdialects of western Highlanders in the area of Kaunas, *čisnã·kai* | *šnapsù ùšpila* ‘garlic, poured over by vodka’ KzRŽ I 110.

Another group of phonetic (unmotivated) neologisms are variants *šešnãkas*, *šešnãgas*, *šašnãgas*, *šišnãkas*, *šišnãgas* (from the already mentioned structural interchanges [see above], the gradation of the root vowel due to the sequence of two further standing back vowels *-a-...-a-*) is still characteristic of Lith. dial. *šašnãgas*. They all are most often used in the subdialects of northern Lowlanders (ALE presents from Dumpiai, e.g.: *kãstẹnⁱ sọsọ́ksⁱ, a cẹbọ́lʲᵘ idîesⁱ, a šešnãku kẹ̀ts dèd* ‘you will churn *kastinys* (a dish made of beaten cream), will add onions, another puts garlic’ MoŽK; *įdedi ten kokią šešnãko skiltelę* ‘you put in some clove of garlic there’ Palanga (e-LKŽ); *dvok šešnaku* ‘stinks of garlic’ S. Dauk (e-LKŽ); *sukapoⁱja], sumala, suminko, pipirų, druskos, šešnãgų pydeda* ‘chops, minces, kneads [minced meat for sausages], add peppers, salt, garlic’ Kintai (e-LKŽ); *šešnãgo užėsiam – tas pilvas i praeis skaudėti* ‘we’ll have garlic – the stomach-ache will be gone’ Kartena (e-LKŽ); *šašnãgų reik į męsą – gerai yⁱra]* ‘it is necessary to put garlic in meat – it is good’ Dovilai (e-LKŽ); *nu pavietrės arba antkryčio šišnakus valgė* ‘they ate garlic to protect themselves from plaque or epidemics’ S. Dauk (e-LKŽ); *pilvą ka skaudės, liuobam kvynų tujau pasikramsnosiam, šišnãgo užėsiam, tas pilvas i preis skaudėti* ‘if we had a stomach-ache we chewed caraway seeds, ate garlic immediately and the stomach-ache eased’ Kartena (e-LKŽ); *motina užpylė ant šišnãgų šnapšės* ‘mother poured vodka over garlic’ Klaipėda (e-LKŽ).

The variants *česnìkas*, *česnõkas* recorded in peripheral subdialects – Zietela and Lazūnai – determined the cases of Belarusian and / or polonism usage, cf. Bel. dial. *часны́к*, *чэсно́к* ‘garlic’ (СБГП V 414), Latv. dial. *czesnak* ‘common garlic (*Allium sativum*) and others’ (SGP V[1]: 120, 156), e.g.: *čʼesnʼìko reĩkʼa kráut* ‘it is necessary to put in garlic’ ZtŽ 115; *česnõkas nog visókių kvarãbų* ‘garlic is against different diseases’ LzŽ 47.

The lexemes *casnags*, *casnāgs* recorded almost all over Latgale are derived from Rus. dial. *ꙗосно́к* ‘common garlic (*Allium sativum*)’ (ОЛА IV 72–73), which reflect a sporadic change of *-k-* > *-g-* of the structural element (see about it above), e.g.: *lai naslymuôt́, kotru dìnu vàg âšt́ casnagus* ‘not to be ill you have to eat garlic every day’ Kaunata (LVDA); *casnagus i śipulus pàr žîmu tùr is ćepļa* ‘garlic and onions are kept above the stove throughout winter’ Makašēni (LVDA); *casnagus stota vogâ vòi gràdâ* ‘garlic is planted in a drill or a bed’ Nautrēni (ALE); *gaĺi ka sùoĺèi pìtrỳn casnagu ài sùoĺi* ‘when meat is salted, garlic is crushed together with salt’ Nautrēni (LVDA); *casnagu pìbuôžu àuśiês, i goĺva nasuôp* ‘I thrust garlic into my ears and have no headache’ Šķilbēni (ALE); *casnagus âšt́ váśeĺeîģi* ‘it is healthy to eat garlic’ Ozolaine (LVDA); *casnags* has also been recorded from Andrupene, Baltinava, Balvi, Bērzgale, Bērzpils, Dricēni, Kārsava, Tilža, Preiļi, Prode, Rugāji, Vīksna, Viļaka (ALE; Apv; LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

The variant *casnàgs*, which forms a compact geographical range in Latgala, is used in the subdialects around Ludza, Līvāni, Rēzekne, Varakļāni and elsewhere (ALE; LVDA), it has also been recorded from Nirza and Vīpe, e.g. *casnàgu gaĺ̂veńâ ìr dòuʒ zùbeńu* ‘a small head of garlic contains a lot of cloves’ Dricēni (LVDA); *casnàgus ât(d), lai nasasłỳmtu ài gripu; casnàgus l’ìk kìlbasuôs* ‘people eat garlic so that they should not fall ill with the flue; garlic is put into sausages’ Pilda (ALE).

The largest number of forms with the consonant *k* of the Slavic indigene (see above) have been recorded from Latgale and Sēlija, e.g. *casnaks* from Andrupene, Asare, Bebrene, Bērzgale, Birži, Makašēni, Pededze, Rubeņi, Susēja and others; *casnāks* from Kaunata, Mērdzene, Pilda, Sakstagals and others (LVDA), e.g.: *casnàku vajak d́èļ kìlbasu* ‘sausages need garlic’ Kalupe (ALE); *ât dàuć casnàku* ‘eats a lot of garlic’ Līksna (LVDA); *sâdynòi casnàka zùb̆eņus* ‘plants cloves of garlic’ Nīcgale (LVDA); *ńi·vîna casnàka napaĺićś; dabùoju vîńu casnàku; casnàkàm osa smoka* ‘not a single garlic was left; I got one garlic; garlic has a strong smell’ Ozolaine (ALE; LVDA). The lexeme *casnàks* most often has been recorded in south-western Latgale and Sēlija, e.g.: around Birži, Nīcgale, Vārkava, Zasa (ALE; LVDA), *casnāks* – around Auleja, Kārsava, Krāslava, Krustpils, Līksna, Pilskalne, Skaista, Slate, Viesīte, Zvirgzdene (EH I 267; LVDA), the variant *cosnags* – around Karva, Liepna, Mārkalne (LVDA).

Reflections of the indigenes of eastern Slavs (cf. Bel. dial. *часно́к*, *часна́к*, *чо́снак* 'garlic' [СБГП V 414–415; ОЛА IV 72–73], Russ. dial. *чосно́к*, *часно́к* 'ditto' [ОЛА ibd.]) with the discussed *-k- > -g-* sporadic interchange (see above) or without it have been recorded: *časnags* – around Vārkava, Vārnava, Viļāni (LVDA); *časnāgs* – around Aiviekste, Aizkalne, Meirāni, Višķi (LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *časnaks* – around Gārsene, Rauda, Sauka, Susēja, Varakļāni (LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *časnāks* – around Krāslava, Laši, Šķaune (FBR XII 26; LVDA); *čosnags* – around Anna, Beja, Jaunlaicene, Litene, Mālupe, Veclaicene (LVDA) and *čosnaks* – around Kalncempji, Zeltiņi, Ziemeris, e.g.: *vîns ùtris navàr tuòs čosnaka stiprùos smokas pacìst* 'some people cannot stand that strong smell of garlic' (ALE; LVDA); *čosnaks* – around Kalncempji, Zeltiņi, Ziemeris (LVDA).

The form *čošnags* has been recorded from Karva and Mārkalne (with synharmonism of the consonants *č...s > č...š*, which is characteristic of the names of this phytonym recorded in Lithuanian subdialects too [see above]), in Alsviķi – *čošnaks*, in Anna, Kalncempji – *čošņaks* (LVDA).

The lexemes *čosnaks*, *časnaks* are also found in the written sources of the 19th century: Czosnek. *Allium*. Czosnaks, *v.* czasnaks Kurmin 1858: 21.

Sporadically the forms *cęsnàgs*, which can formally be attributed to the Russicisms, cf. Russ. dial. *уесно́к* 'common garlic (*Allium sativum*)' (ОЛА IV 72–73), though reflection of the *č...s > c...s* interchange is also possible (see below), have been recorded in Birži (EH I 267; LVDA); *cesnāgi* – in Ābeļi (Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *cęsnaks* – in Nereta (LVDA) and *cesneks* (with *-a- > -e-* gradation of the structural element due to progressive assimilation) – in Kalupe (Ēdelmane, Ozola 353). Also, variants with a palatalised consonant are sometimes found: *čęsnags* – in Zalve, *česnaks* – around Daudzese, Elkšņi, Galgauska, Pļaviņas, Taurkalne (LVDA), *česnoks* – around Skaistkalne, Taurkalne (Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

In some subdialects of Sēlija and southern Latgale, e.g.: the names *sasnags*, *sasnaks* recorded in Aknīste determine reflection of regressive assimilation (cf. Latv. dial. *casnags*, *casnaks* [also see LVDA 117]), that is, *c...s > s...s*: *sasnakus l'ìk pi dasoám, pi gur̃ķím* 'garlic is put into sausages, into cucumbers' (ALE; LVDA); this name has also been recorded from Balvi (Ēdelmane, Ozola 2003: 353); *sasnāgs* – from Krustpils, Rubeņi, Skaista, Slate, Vārkava, Višķi, *sasnāks* – from Kārsava, Skaista, *sosnàgs* from Rubeņi (ALE; LVDA).

In some part of south-western subdialects of Kurzeme the names *šašņaks*, *šišnaks*, *šišņaks*, taken over from the Lithuanian language have been recorded (see ME IV 19 about the origin), e.g.: *piê dęsâm vaîrâk* [lika], *knipluõkus aka – šašņakus agrâk saûca;* [aitas gaļu sautējot] *piêlika šišņakus – ta jaû neteîca knipluõkus; agrâk jaû šišņakus viẽn teîca* 'caraway [was put] into sausages more often, and garlic was called *šašņaki* earlier; [in stewing mutton] garlic was put – then it was no longer called *kniploki*; earlier people used to say *šišņaki*' Nīca (ALE; LVDA).

The form *šišnaks* has been recorded around Nīca and Vaiņode (LVDA); *šišņaki* – around Dunika, Purmsāti (LVDA); *šišņaki*, *šisnaki* – in Rucava (ME IV 19).

The occasionalism *šņikšņaks*: *knipluõkus pa šņikšņakiêm saûca – šišņaki* 'garlic used to be called *šņikšņaki – šišņaki*' (ALE) has also been recorded in Nīca.

The Dictionary of the Lithuanian Language (e-LKŽ) presents the name of the garlic – the fem. form of the *ā* stem *lakšta*. It seems that it is not found in dialects. This word in the meaning of 'garlic (*Allium*)' has been recorded only in the so-called manuscript German-Lithuanian Dictionary of the 18th century by an unknown author in Karaliaučius Archives (resp. Q 319 [Msc. 83]). It seems reasonable to conjecture that the lexeme reflects the *-a- < -u-* gradation of the former that was determined by a regressive assimilation, that is, the Lith. dial form **lukšta* 'a root-crop covered with a skin or peel. resp. garlic' (← Lith. *lùkštas* 2, 4 'a rind, shell, peel; sheath, case, etc.', cf. *Kiaušinius dažėm cibulių lukštaĩs* 'we dyed eggs with outer onion peel' Dglš [e-LKŽ]), etiology of the gender category of which (fem.) is based on the analogy with the Lith. dial. *cibulià* 2 'onion (*Allium cepa*)' fem. used in East Prussia (e-LKŽ [see Chapter *Names of the Onion* about it]) is to be reconstructed. The said *-u- > -a-* phonetic interchange also could have been determined by East Prussian *Lôk* 'deep-water quillwort (*Isoëtes lacustris*)' (Fr II 35), derived from LG *Lauch* 'onion' (cf. Kluge [24]2002: 560), as, according to Hermann Frischbier (Fr ibd.), these plant are very similar.

The name *svētenis*, most common in the Selonian subdialects of Vidzeme, is associative, made with the secondary suff. Latv. *eņiŏ* (about it see Endzelīns 1951: 301) from subst. Latv. *svę̄tas* 'hedge parsley (*Anthriscus sylvestris*)' (ME III 1154–1155), i.e. the determined referent of the herbal plant cf. Lith. dial. *buĩlis* 2 (sm.), *builỹs* 4 K '(bot.) cive garlic (*Allium schoenoprasum*)': *Svogūnai ir builiai priverčia tūlas liaukas daugiau išduoti sulčių* Vd (e-LKŽ [for more about this plant see LE III 328]), e.g.: *svèteņus lika ko:tletèm* 'garlic was put into chops' Sunākste (ALE); *svę̀te:ņi joù jàņę̀m nuóst* 'it is time to pull up garlic' Bebri (LVDA); *svę̀teņi daruot visádám vâîņám* 'garlic is good for all diseases' Mārciena (LVDA); the lexeme *svètenis* is most often used in the south-east of Vidzeme, around Madona (around Bērzaune, Grostona, Mētriena, Odziena, Prauliena, Saikava, Viesiena, Vietalva, Virāne, Zalve [ME III 1155; EH II 617; LVDA]); *svētenis* – around Aiviekste, Krape, Kusa, Zalve (Ēdelmane, Ozola 2003: 353), Varakļāni (ALE).

The form with a broken accent *svêtenis* has been recorded from Madliena, Mangaļi and Vecpiebalga (LVDA), and *svêtenis* – in Lazdona (ALE).

The form with the ending *-inis* has been sporadically recorded: *svètinis* around Aizkraukle, Bērzaune, Daudzese, Krustpils, Lubāna, Mārciena, Meirāni, Mētriena, Sauka, Sece, Vējava. The phrase *svę̀tais sìpuols* has been recorded in Aiviekste (LVDA).

The lexeme *svētiņš* is formed with the first component *svēt-*: *svētiņi vai ķiplùoki – kā tagad saka* '*svētiņi* or garlic – as they say now' in Krape (ALE), also in Sērene (Ēdelmane, Ozola 2003: 354); the variant *svêtiņš* has been recorded around Kastrāne, Laubere, Madliena, Suntaži (LVDA), and *svètiņš* – around Birži, Daudzese, Krape, Ķeipene, Mēmele, Nereta, Ogre, Rite, Sauka, Sece, Sēlpils, Sērene, Skrīveri, Taurupe, Vārnava, Viskāļi, Zalve (LVDA). The name *svētiņš, svētiņi* was recorded in the dictionaries of the 18th and the 19th centuries: *ſwehtini* Knoblauch (Stender 1789 II 400, 764); *ſwehtins, -a* ein dem Knoblauch ähnliches Gewächs (Ulmann 1872: 289).

The name *ķipluoks* (< MLG *kluflôk* or *klüflōk* [ME II 383, LEV I 474; also see Kluge [24]2002: 504]) is used in Zemgale and Vidzeme. It is also a word of the Standard Latvian language and due to its impact it is used in some places in Kurzeme, Latgale and the Selonian territory. The lexeme *ķipluoks* is included in the first dictionary of the Latvian language, recorded in other old written texts, e.g.:

Kipploki, Knoblauch Lettus 1638: 104; Phras 1638: 330; *Ķiploki*, *Ķniploki*, Knob=lauch, *Kasu ķiploki* wilder Knooblauch 'field garlic' Fürecker 1685 I 106; *Kiploki*, *Ķniploki*, Knob=lauch, *kaśu Ķiploki* wilder Knob=lauch 'field garlic' Fürecker 1685 II 135; Knoblauch, *Ķiploks*, wilder Knoblauch *kaſu Ķiploki* 'field garlic' Elvers 1748: 188; Knoblauch, *ķiplohks*, *kaſa ķiplohki* 'field garlic' Stender 1789 I 764; *ķiplohks*, *-a*, auch *ķipjuks* der Knoblauch Ulmann 1872: 110; Knoblauch, *kiplohki* Ulmann 1880: 454; *ķiplohks*, der Knoblauch Braſche 1875: 81; Knoblauch, *kniplohks*, *ķiplohks* Braſche 1875: 288.

The name *ķipluoks* is compactly used in a wide geographical range, e.g.: *ķipluôk i labs zâls* 'garlic is good medicine' Alsunga (ALE); *ziêmas ķipluõki iŕ tâdi liẽli* 'winter garlic is so big' Iecava (LVDA); *ķipluõku lìetuõ gaŕšviẽlām; u:zturã vìņš laps* 'garlic is used as a spice; it is very good in food' Blīdene (ALE); *ķiploks aŕ drusku stãdiį; ķipluôk iŕ stiprak ka sĩpoĺ* 'not much garlic was planted; garlic is stronger than onions' Dunte (ALE); *šuôgad nebi ķipluôku nemaz, vaĩrâk nebi kâ struôbi* 'this year there was no garlic at all, there was [nothing] else, only the flowers' Braslava (LVDA); *ķipluõkus aûʒê maz, iêstãda kâdu puzduôbîti vaî duôbes galâ; ķipluôku aûzê tikaî gaŕšas pêc piê êdiêniêm šuŕ tuŕ* 'not much garlic is grown, some half a bed or the end of the bed is planted with them; garlic is grown for taste, to be put in some dishes' Džūkste (ALE); *sàlijumàm klâ vêl lika zaĪpẽteri, ķipluõkus, piparus, diĪles iê ìeliku gùrķus, ķiplõkus a pìeliku klâ* 'saltpetre, garlic, pepper and dill were also put into pickle, I put in the cucumbers and added garlic' Ērģeme (ALE; LVDA 18); *ķiplokim ìr stipr̦ smak, pa gabal jût, ka kâc ìr êds* 'garlic has a strong smell, it can be felt from afar that somebody ate it' Ģeri (LVDA); *ķiploks i a stipr^{u} smak^{u}; ķiploks i sĩpolveĩdiks a sîka:m daļiņam* 'garlic has a strong smell, garlic is similar to an onion, with small cloves' Idus (ALE); *ķipluôks – baîg smaķ viņàm i* 'garlic has a strong smell' Kandava (ALE); *ķipluõki ir stiprâki pàr sĩpuõlu* 'garlic is stronger than the onion' Kauguri (ALE); *apuž zemenẽm iêstãdiju ķipluõkus* 'I planted garlic on both sides of strawberries' Kūdums (LVDA); *ķi:plùokàm lo:pas i:r plo:kanas ká zā̆lę, navis câuri lo:ksti ká sìepúoļàm*; *ķi:plùoks nau víenc po:c o:pàls ká sìepûelŝ, bet viņàm i:r vairák doļu; ķi:plùokàm i:r sti:par smo:ka* 'garlic leaves are as flat as grass and not so hollow as onion leaves; garlic is not one round piece like an onion but is made of cloves; garlic has a bad smell' Lazdona (ALE); [desu masai] *piẽlika ķipluõkus* '[in sausage mass] put garlic' Nīca (ALE); *ķiplùoks – tas ìr sīu̯s ùn smiŕd* 'garlic is strong and stinks' Panemune (ALE); *es negrib ķiplok smaķ; ķiplok piê dęsaṁ liêk; ka viš i iêêds ķupluôk, laî viš iẽt âre gulet; maṅ gâršuô ķupluôk; ķiploks aûʒe paš, liêk piê kotletem̂, dęsam* 'I do not want a garlic smell; garlic is put into sausages; when he eats garlic he had better go outside to sleep; garlic tastes good; they themselves grow garlic, put into meat-balls, sausages' Renda (ALE); *ķipluõks aŕ iŕ laps; daĩviņ^{a} iŕ ķipluõkaṁ* 'garlic is also good; garlic has cloves' Ropaži (ALE); *ķiplùokus àr aûʒẹ̀ja; màn gòndrìz lobâk patìk ķiplùoks nik·â sîpùols; ķiplùoki aûg smìlšàinâ zemę̂* 'they grew garlic; I like garlic better than onions; garlic grows in sandy soil' Sinole (ALE; LVDA); *kat ķiplùokus toá·pat pìeád – ak tu – tùo smírdẹ̀šanu* 'when people eat garlic they stink' Sunākste (ALE); *sĩpoĺ uṅ ķiplok a veĺ i, kuô griêst us sviêstmaîz* 'there are onions and garlic, you can cut whatever you like to put on a sandwich' Vainiži (ALE); *ķipluôku dęsa; grip^{a} nimẹtuôtiẽs, tikaî katr^{u} vakar^{u} vajag saêsties ķipluôk^{u}s* 'garlic sausage; you have to eat garlic every evening not to catch the flue' Zālīte (ALE; LVDA).

The lexeme *ķipluoks* (*ķiplùoks*, *ķipluôks, ķipluõks*) is used not only in said subdialects but also around Aiviekste, Aknīste, Ābeļi, Bebri, Cesvaine, Dobele, Garoza, Irlava, Jūrkalne, Kocēni, Krape, Krimulda, Kusa, Liezēre, Nīca, Oļi, Pabaži, Prauliena, Saldus, Sērene, Skaistkalne, Taurkalne, Užava, Vecpiebalga, Zalve, Ziemupe and in other places. In Latgale it was used only sporadically, for example, around Atašiene, Krustpils, Rugāji, Sakstagals. In Kurzeme this lexeme forms a compact geographical range in south-western and eastern parts around Zemgale, for example, around Ciecere, Dunika, Gaiķi, Gavieze, Kursīši, Nīca, Rucava and in the central part of Kurzeme and in its north (around Basi, Dundaga, Klostere, Renda, Usma and others) it is recorded only here or there (see ALE; Apv; LVDA; Ēdelmane, Ozola 2003: 353).

Phonetic variants *ķiplaks*, *ķipluks*, *ķiplūks* are used sporadically too: *pàr ķipłùkîm aḱńeîšòańi sàuc zímas śèipùlus* 'residents of Aknīste call winter onions garlic' Aknīste (ALE); *ķipluks ìr lèiʒîks seîpulàm, ķiplukus vajag iêst; ķipluki ìr veselîgi; ķiplùki i labi cìermes ʒèit* 'garlic is similar to an onion, it is necessary to eat garlic; garlic is healthy; garlic is good to kill roundworms' Stāmeriena (ALE; LVDA; the form *ķipluks* has also been recorded around Beļava, Elkšņi Jumprava, Kalncempji, Lejasciems, Litene, Nereta, Zeltiņi, Ziemeris and other places [LVDA]); *ķiplaks uzgriêž uz maîz un ta ệd* 'garlic is chopped, put on bread and eaten' Vainiži (LVDA); *ķiplùku lìtuô kuô gaŕšvìlu pì gaļas iêdinîm* 'garlic is used as a spice in meat dishes' Ziemeris (ALE).

Sporadically, most often in north-east of Vidzeme and in Augšzeme, the forms *čipluks* in Jaunlaicene, *čipluoks* around Jaunlaicene, Jaunroze, Slate, Susēja, Zasa (LVDA), as well as *ciploks* in Balvi, *ciplùoks* around Rubeņi, Varakļāni have been recorded (ALE; LVDA).

All over Kurzeme (around Ance, Bunka, Kalēti, Kursīši, Lībagi, Matkule, Medze, Rucava, Užava, Venta and other places; for more about it see LVDA 118; ME; EH), as well as in some subdialects of Zemgale (around Aizupe, Irlava, Matkule, Praviņi, Pūre, Vāne, Zante, Zemīte) the lexeme *knipluoks* is used, e.g.: *knipluôk dikt smiŕd* 'garlic stinks' Cēre (LVDA); *maṅ nav vaĩrs knipluõki, varbût, ka i vêl kâda gaĺviņa*; *ka aûg piŕ^{a}ksc, ta piŕmâ zâle bij knipluõks* 'I have no more garlic, perhaps one head only; when a finger swells the first medicine is garlic' Kursīši (ALE; LVDA); *knipluôk liʒ Miķèļdiên janoņẹ̀m* 'garlic must be pulled up before St. Michael [the 29th of September]' Laidze (LVDA); *knipluõkus aûʒêi savâm vaîʒîbâm* 'they grew garlic for their own use' Nīca (ALE). *Knipluoks* is also used around Dundaga, Kandava, Kazdanga, Lubezere, Renda, Venta, Ziemupe (ALE; LVDA).

In some places, most often in north-east of Kurzeme, as well as in other locations in Latvia the following names are common: *klipnuõks* – in Turlava (LVDA), *knibluoks* – in Venta (*vîņ dikt ệd knibluôks uṅ smiêŕd peʒ vẹ̣Ĩl* 'they eat a lot of garlic and stink like hell' [ALE]), in Zūras (EH I 630; ALE; LVDA), *kniplauks* – around Ance, Dundaga, Pope, Zūras (ALE; LVDA), *knīplauks* – around Ance, Dundaga (EH I 632; ALE; LVDA); *knīpluôks* – around Ārlava (LVDA), Venta (ALE), Sarkanmuiža (EH I 632), *knipnuõks* – in Klostere (LVDA), *kņipluôks* – around Dzirciems, Užava (LVDA).

Names of the Cucumber

Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila,
Rolandas Kregždys

The map and its comments are based on the answers to question No. 77 of the ALE lexical Questionnaire and the answer to Question No. 7 of the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP, as well as the collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003).

The map represents prevalence of the names of the edible vegetable plant and its fruit – the cucumber (*Cucumis sativus*) belonging to the pumpkin family (*Cucurbitaceae*).

The names of this vegetable are old loanwords in both Baltic languages – in the largest part of Latvia (Kurzeme, Vidzeme and Zemgale) these words were borrowed from the Germanic (their indigene – polonism [see further]), and in Lithuania and the eastern part of Latvia (Latgale) – from the Slavic languages.

The interpretation of the origin of the latter varies. Kazimieras Būga (III 322) and his follower Wojciech Smoczyński (2007: 3) said with confidence that Lith. *agurkas* is a polonism, cf. OPol. *ogorek*, *ogurek*, Pol. *ogórek* ‘cucumber (*Cucumis sativus* Lat. (Rost); a fruit of this plant; such kind of apples; (pl.) a part of clothes of the monks of certain Orders – a girding string with knots and others’ (SJP III 717; SP XVI w. XXI 102–103; also see Brückner [4]1985: 376), which, according to Kazimieras Būga (ibd.), do not only determine the loan words from eastern Slavs (cf. OBel. *огурокъ*, *огорокъ* ‘cucumber’ [ГСБМ XXI 384], Bel. [dial.] *агурóк* ‘ditto’ [Байкоў, Некрашэвіч 1993: 18; ТСБМ I 111; СБГП I 50], ORuss. *огурокъ* ‘ditto’ [СРЯВ XII 262], Russ. dial. *огýрóк* ‘ditto’ [СРНГ XXII 366–367], OUkr. *огурóкъ* ‘ditto’ [Rudnyckij II 868]), but also LG *augurke* ‘cucumber’ (cf. Kluge [24]2002: 378; also see LEW 178). It should be mentioned that none of the authors of the Etymological Dictionary of the Slavic Languages mentions a possible original indigene of the Polish language but derives the name of this plant on the basis of Franz Miklosich’s (Miklosich 1886: 371) hypothesis of the loanwords from Greek in the writings that spread from Byzantium (Brückner ibd.; Преображенский I 639; Цыганенко 1989: 271; Фасмер III 120; ЭСБМ I 77; ЭСУМ IV 153; Огієнко III 338–339; Skok III 537–538), cf. MGk. ἄγουρος ‘cucumber’ ← Gk. [late] ἄγουρος ‘unripe, immature’ (Fresne, Cange I 17–18). On the basis of this argument Lith. *agurkas* is attributed to the neutral (from the aspect of origin) Slavisms (cf. Sabaliauskas 1960: 257ff.; Reķēna I 177) rather to polonisms.

The common name in the Latvian and Lithuanian languages is Latv. *agurks* / Lith. *agurkas*.

The name of the *ŏ* stem *agurkas* (accentuated according to the stress paradigm of the second accent) is used in the larger part of the territory of Lithuania, mainly in the dialects of Highlanders and Standard Lithuanian.

In dialect dictionaries and e-LKŽ this name of the plant has been recorded in all subdialects of western Highlanders of the Kaunas region: *agurkȍ su˽žuvė imk* ‘take a cucumber with fish’ KzRŽ I 4; *mædù[s] su˽agurkù nȍ˽kietũ vidur’ũ* ‘honey with a cucumber from constipation’ KzRŽ I 4; *šá.lta | agurkai nèmæzga* ‘it is cold, cucumber do not set’ KzRŽ I 4; *gal nebebus šalnų, sodinkim agurkùs* ‘perhaps there will be no frost, let us plant cucumbers’ Marijampolė (e-LKŽ); *rauginti agurkai su mėsa tinka* ‘pickled cucumbers go well with meat’ Daukšiai (e-LKŽ).

The word *agurkas* is also used all over the territory of southern Highlanders, e.g.: *àĩnešẹ. agur̃.ku. | àplupẹ. | iř. ir˽su˽agur̃.kɑis mès˽ti. užvá·Ĺgẹm [medaus]* ‘cucumbers were brought, peeled and we had a bite there [of honey]’ PpaŽK; *pas˽mùs pé·rmiego.si | ri.tó·ju tar̃bæ̇.-lę̣.n aš˽tȧ.u̯ indẹ́·ŝu pietùmi | dù Ĥåušiñùs | agur̃.ku. | dúono.s rɪɛkæ̇.-lʲɪ. | ir˽gi·sì ká·rves* ‘you’ll spend the night with us, tomorrow I’ll put two eggs, a cucumber, a slice of bread for dinner in a bag, and you’ll drive the cows to the pasture’ PpaŽK; *su̯iẹ́·dɑ ir˽agurkùs | ir˽ko.pu̍·s-tu(s) su̯iẹ́·dɑ | ir˽bú·Ĺba(s) su̯jẹ́·dɑ mȧ.rɑs* ‘plaque eats cucumbers, eats cabbages and eats potatoes’ PpaŽK; *keliñ.to. cæ̀ gegùž̊o. | ar˽šeš̊ó·lik-to | ar˽ʒvìdešim šæ̇.što. | *alenõ·s ʒienà | tɑi˽tadù sẹ́je agurkùs | tɑi˽bũ̃rna labɑĩ̃. brá·ndu.s agur̃.kai* ‘on the sixteenth or the twenty-sixth of May – on Helen’s Day – cucumbers are sown then, and they are very hard then’ PpaŽK; *arklys priėdęs kaip agur̃kas* ‘the horse is full up as a cucumber’ Leipalingis (e-LKŽ).

Many subdialectals of eastern Highlanders have this name: in the regions of Vilnius, Utena, Anykščiai, Kupiškis, Širvintos, Panevėžys and western Highlanders in the Šiauliai region, e.g.: *gɔ.l’ parȧ.jɔ. ru-g’ùs ˈp’jɔvi. | agur̃kɔ. pavɔ́.lgę̣. su dɔ.ˈnɨ̇ti | ir’ gæraĩ̯́* ‘perhaps they have come after cutting rye, ate a cucumber with bread, and that is fine’ KpŽ I 8; *dabaŕ gi kad ˈžɨ̇džæ agur̃kai | ale vę̣́.n pu.stɔ́.žę̣.džei* ‘now the cucumbers are in full blossom but all are barren’ KpŽ I 8; *agur̃kus kai sɔ.dĭ̇.na | atɔ́.žagar’u. ˈvɨ̇žu. vȧ.ža daržaň* ‘when cucumbers are

planted, a back to front bast-shoe is taken to the garden' KpŽ I 8; *agurkùs rá.ugu | tɑi_dedù visɔ́ku. lå.pu. | úžuola. | vĩšnu* 'when I pickle cucumbers I put different leaves in – oak leaves, cherry leaves' KlŽ 2; *laistinėju agurkeĨùs | gelta.núojæ* 'I water the cucumbers, they are turning yellow' KlŽ 2; *šiemet šilta vasara, gerai mezga agurkai* 'this year the summer is warm, cucumbers set very well' Panevėžys (e-LKŽ); *agurkų šiandien turgus lūžta* 'today the market bursts with cucumbers' Kupiškis (e-LKŽ); *agurkùs su medum šveičia, net ausys linksta* 'they eat cucumbers with honey, even their ears bend' Anykščiai (e-LKŽ); *po agurkam auga ir kanapės gerai* 'after cucumbers hemp grows very well' Švenčionys (e-LKŽ); *jo nosis kaip agurkas* 'his nose is like a cucumber (big)' Ėriškiai (e-LKŽ); *nutvėrė kaip agurkuose* 'was caught like in cucumbers (stealing)' Dusetos (e-LKŽ).

Two forms have been recorded in the periferal Lithuanian subdialectals – in Zietela, Lazūnai, Gervėčiai and Dieveniškės. The form analogous to the form in the standard language is common – *agurkas*, e.g.: *mus'ìp n'ė agurku. n'ėrà, n'iẽko* 'we have neither cucumbers nor anything' ZtŽ 46; *sɛ·d'éj sɛ·d'éj agurkai | o· dar išáugo* 'there were cucumbers, and now they have grown' DvŽ I 4; *vaiką.m ir ìtu. saũ.n'u. nùp'erka | ir ìtu. agurku.* 'they buy both these buiscuits and these cucumber for children' DvŽ I 4; *žiẽmų geraĩ, ka yrà agurkų* 'it is good when there are cucumbers in winter' DvŽ I 4; *nebùs šiuõmet agurkų, lapẽlei sussùkį, pageĨcį* 'there will be no cucumbers this year, the leaves are twisted, yellowed' DvŽ I 4; *pavasarį dar tik krautuvėse agurkáičiai būva* 'in spring now there are only cucumbers in the shops' Gervėčiai (e-LKŽ).

Alongside this form the form *avurkas* was also used in these subdialectals (see DvŽ I 37; Zinkevičius 1966: 153) (ALE material testifies to the presence of *avùrkas* stressed with the accute accent though in dialect dictionaries no such accentuation has been recorded) reflecting the Belarusian loanword, i.e. Bel. (dial.) *агурóк* 'cucumber' (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 18; ТСБМ 111; СБГП I 50) resp. the replacement of the fricative pharyngeal Belarusian *g* /*h*/ (more about the pronunciation of this phoneme see Pashkievich I 3; Чахоўскі, Чахоўская 2010: 104) with the labiodental *v* /*ų*/ (see Zinkevičius ibd.), e.g.: *pasodzinaũ avurkùs* 'I planted the cucumbers' LzŽ 28; *prisũdėm avurkų, bùs dòs un visõs žiemõs* 'we've salted plenty of cucumbers for the whole winter' LzŽ 28; *búl'bu. prʙišùc'ina | ar awurũ.ku. | ar t'i̯. ko.pů.stu. ko.k'ũr apskvõrija* 'potatoes are stewed, either cucumbers or some cabbage are fried there' DvŽ I 4; *ir avurkai padžúvo* 'cucumbers also dried off' ZtŽ 70; *sajésk avurku.* 'eat a cucumber' ZtŽ 70; *parduoď in'éja avurkùs v'i̯ᵉdrù, k'íek iñlanda v'ĩdran* 'cucumbers are sold by bucket, as many in the bucket as it can hold' ZtŽ 70; *gard'ì avurk'ẽl'ai* 'cucumbers are delicious' ZtŽ 70; *riñk avurk'ùkɑ· kok'ĩ* 'take some cucumber' ZtŽ 70.

Though scarcely, the word *agurkas* has been recorded in the old Lithuanian dictionaries of the 17th–19th centuries: *agurkas* SD[3] 111; *agurkas* Lex 44a; *agúrkas*, *ô*, M. C II 820 and in writings – *agurkų* (gen. pl.): *Mes atmenam... Agurkų* 'we remember ... cucumbers' BB 4Moz 11,5 and others (Skardžius IV 84); *agurku* (gen. pl.): *Atmename and źuwu, kuros walgiem Egypte ‖ uź nieka, agurku, ir dyniu, ir pładyſtu, ir ‖ ſwogunu, ir czeſnaku* 'we remember fish that we ate free in Egypt; cucumbers and melons, and leeks, and onions, and garlic' Chyl 4Moz 11,5.

The loanword from the Slavic languages *agurks* (about its origin see earlier; also see LEV I 326) is common in the subdialectals of southern and south-western Latgale: *agufku pì-aûk, to jàu laƀi* 'it is good if many cucumbers grow' Kalupe (ALE; *agufks* has also been recorded KIV I 47); *pâďejûs godûs vys nàisadùdâs agùŕki* 'recently cucumbers have turned out badly' Višķi (Apv); *agùrks* – around Skaista (ALE): *aś agufkus àr madu ļùbeju, vosòr itaî âdu* 'cucumbers with honey taste good, in summer I ate them like that' Asūne (ALE); *agufks* – around Aglona and Kalupe: *agufki ƀìžy nasaśìejâs*; *agufku sàkłys ďeidźèi lupotâ vài syûnuôs, i nadeîdzâtys sàkłys śìeį*; *jira ďivóeju škiru agufku – agrèimuôki – mazuôkeńi, a vâĺèimuôkì aûk ĺeĺi, raśńi*; *agufki źîť i źîť da àugusta bàigys*; *ka nùjàm agufks, tot ḿìercèi*; *ka agufks ḿìerćèi, to vajag kropu, upynùoju i krenu*; *agufkìm źeḿi sagataúèi, kuô i víśìm dùorzùoĵìm, lài byutu źeḿś ìerdona* 'cucumbers are not sown densely: cucumber seeds are sprouted on a cloth or in moss, ungerminated seeds are also sown; there are two kinds of cucumbers – the early ones are smaller and the late ones grow big, thick; cucumbers blossom until the end of August; after the cucumbers have been picked, they are pickled; when cucumbers are pickled, one needs dill, black current leaves and horse-reddish; soil for cucumbers is prepared in the same way as for all other vegetables, soil must be soft' (Apv); *ogurks* – around Kalupe (Ēdelmane, Ozola 2003: 119).

The lexeme reflecting the assibilation of the structural element *-ķ-* is more common in Latgale (i.e. *į̆ŏ* stem Latv. dial. **ogurķis* → *ogurcis* [about this phonetic process see Endzelīns 1951: 187–188]), – *ogurcis* or *ogūrcis* and its variants, e.g.: *ogurčus skuôƀeî ďéļ źìmys*; *ogrejùs oguŕč*: *àuźèi zàm pĺàvóiś*; *oguŕči gaŕšèiģi àr kriejumu i śèipùĺìm*; *ogreji oguŕči âdami vosorâ, tùs źîmài naskuôbeî* 'cucumbers are pickled for winter; the early cucumbers are grown under a plastic film; cucumbers are delicious with sour-cream and onions; early cucumbers are eaten in summer, they are not pickled for winter' Barkava (Apv); *źîmài ƀìe pỳlna ogùrču buca, a toĺkìņ véļ da pavasara nadavỳlkòm* 'a full barrel of cucumbers was pickled for winter but all the same we have run out of them by the spring' Bērzgale (ALE); *ogùrčus ì:skuôb'èi źîmài i ât àr bùĺvòm i ƀìspînu* 'cucumbers are pickled for winter and are eaten with potatoes and cottage cheese' Dricēni (ALE); *man ir lels duorzs – vīna grāda seipulu, ūtra – ogūrču* 'I have a large kitchen garden – one bed of onions, another one of cucumbers' Kārsava (Apv); *lai iz ogurču lopom napazarùoďùtùs pätnys, sàkla jùokùdynoį* 'to prevent spots appearing on cucumber leaves the seeds must be treated with mordant' Kaunata (ALE); *ogùrčus stota vâlu, ka źäḿä sỳłta; ogùrčus sùoĺâjä, zaļus âďä àr krîejumu, àr madu toža* 'cucumbers are planted late, when the soil is warm; cucumbers were pickled, eaten fresh with sour-cream and aslo with honey' Nautrēni (ALE); *pagùojušâ godâ nabeja ńi ogùrča a šùgot jau atrodu ogùrci, vâļ byûs* 'last year there wasn't a single cucumber, and this year I have already found one, and there will be more' Ozolaine (ALE); *sùoĺîety ogùrčy* 'pickled cucumbers' Pilda (ALE); *pìḿìerćèm iz źîmas ogùrču* 'we have pickled cucumbers for winter' Šķilbēni (ALE); there is also the variant *ogùrčś*, e.g.: *zàm vokoru apĺâi ogùrčus* 'water the cucumbers towards evening' Kārsava (ALE); *lài laƀi aûktu, ogùrči jùoĺeį ŕeîtâ i vokorâ* 'for cucumbers to grow well they have to be watered in the morning and in the evening' Makašēni (ALE).

The variant *agùrcis* has been recorded in Rēzna.

The lexeme *agòrks* occurs sporadically: *agòrku sàklys zàm* [pirms] *śìešonys iźḿìerćài* 'cucumber seeds are soaked before sowing' Izvalta (Apv).

In several locations *agurklis*, *ogurklis* with the parathetic resp. non-etymological structural element *-l-* of an unexplained origin has been recorded, which, most probably is to be explained by the anal-

ogy with the Latv. *aûg-l-is* 'a fruit of a tree; a fruit of the womb; a product; profit, per cent' (ME I 216); Latv. *âbuõ-l-s* 'apple, clover; (pl.) potatoes' (ME I 235), the phytonym discussed in the old Latvian writings and those of the later period is identified as a composite of *karmadhāraya* type: Gurcken, *Kreewabohli* Phras 1638: 330; Kreewabohli *Gurcken* XVI 330 (Fennell 1989: 57), Kreew=Ahboļi. *ruschapfeln Reuse. gurken. Augurken. Agurken* Depkin 1704: 694 (II 64), *Kreewo=abohli* 'Russian apples' Lange 1773: 122; *kreewu ahbols* Gurke Stender 1789 (ME II 285), *Kreew Abals* 'cucumber' Elvers 1748: 173 (also see LEV I 326), e.g.: *agurkļi izaûga labi dàuć; agurkļu ìskuôbẽjẹ̀m* 'a great number of cucumbers grew, we pickled cucumbers' Preiļi (Apv); *nùo dàrzeņiém vàiràk àuʒę́ gùrķus, kurus sàucám pàr agùrkļiem* 'in the line of vegetables mostly cucumbers are grown, which we call *agurkļi*' Medņi (Apv); *ogurķļus ệdẹ́ àr krȉejùm* 'cucumberswere eaten with sour cream' Galēni (ALE). The deminutive form *agurklītis* has also been recorded: *àr kropȉm sùolẹ́i ogùrkĺeîšs* 'small cucumbers are pickled with dill' Stirniene (Apv).

The loanword from the Germanic languages *gurķis* (< Germ. *Gurke* 'cucumber' [LEV I 326]) was recorded in the dictionaries of the 17th–19th centuries: *gurki* Gurken Kreew ahboli Fürecker 1650 I 76; II 148; *gurķis* Gurke Stenders 1789 I 84; Ulmann 1872: 83; *agurķis* die Gurke Ulmann 1872: 1; *Gurķi.* augurken. Kreew=ahboli. Depkin 1704 I 475.

Also, the forms *agurķe*, *-is* have been recorded: Gurke, *agurķe*, Kreewu ahbols Stenders 1789 II 736; *agurķis* = gurķis Ulmann 1872: 1.

In Lower Lithuania the names *agurklas* and *vagurklas* are common.

The form *agurklas* has a parathetic resp. non-etymological *-l-*, which, most likely, is to be explained by: I. not contamination with subst. Lith. *gùnk-**l**-as* 3 (masc.) 'a thicker part of a rope or thread' Klaipėda, 'a knot, a shoot of a tree' Raseiniai (e-LKŽ), as Z. Zinkevičius indicates (1966: 196), because the sememes of this word used in the area of Lowlanders [somehow nobody tends to pay attention to the spread of this lexeme in a geographical range (cf. Kabašinskaitė 1998: 86)] are do not determine clear connotations of the vegetable under discussion, or [for the same reason] subst. Lith. *gurk-l-ỹs* 3, 4 (masc.) 'extension of the end of a bird's gullet, the crop' J, Dov, JD 1435, 'the lower part of the chin [of man or animal], double chin, dewlap' J [LKŽ] – Kazimieras Būga indicates Kazimieras Jaunius' guess [III 323], also, by neither semantically nor derivationally related polonism Lith. *cvìklas* 1 (masc.); SD 33 '(bot.) the garden beetroot (*Beta vulgaris*)' Kairiai, Priekulė, Kuršėnai (e-LKŽ) – by means of this word E. Fraenkel (LEW 178) tried to substantiate *-l-* of an unclear origin of Lith. dial. *gurk-l-as* (see further) but by analogy with subst. Lith. (diminutive) *agurkẽ-l-is* 'small cucumber', cf. *Pas močiutę augau, agurkėliùs valgiau* 'I grew at my grandma's and ate small cucumbers' JV 734 [LKŽ]; II. the use of Latvianism, cf. Latv. dial. *agurklis*, *ogurklis* [see above]) recorded not only from different subdialects of the Lowlanders (both in the northern and southen areas of the Lowlanders) but also in Šakyna and Gruzdžiai subdialects of western Highlanders in the Šiauliai region (see Būga III 323). In ALE it has been recorded from Padvarėliai, Kuršėnai, Judrėnai, Kvėdarna, Vismaldai. Dialect dictionaries present it from the area of South Lowlanders, e-LKŽ indicates that it was found in the dialects of northern Lowlanders around Viekšniai, Kuliai, e.g.: *a pàc̊ũõs agǫ̃rklâ· jãũ mèzg* 'are your cucumbers setting already?' DūnŽ 22; *màlavá· | sàké | ka niẽr agu͜rklu͜* 'you told me a lie – you said there were no cucumbers' DūnŽ 22; *àgǫ̃rklǫ̀s | kuópũrstǫ̀s râ·ugdavuom* 'we used to pickle cucumbers, cabbage' DūnŽ 22; *gali valgyti bulves su agurklais* 'you can eat potatoes with cucumbers' Viekšniai (e-LKŽ); *nosis kaip agurklas* 'the nose is like a cucumber' Kuliai (e-LKŽ).

The variant with the prothetic *v-* *vagurklas* has been recorded in northern Lower Lithuania (around Kretinga, Viekšniai, Kuliai, Kalnalis [see Zinkevičius 1966: 189]). ALE presents it recorded from Seda and Grūšlaukė, dialect dictionaries and e-LKŽ – recorded from Kretinga, Tirkšliai, Truikinai, Mažeikiai, e.g.: *šimėta vagǫ̃rklâ ǫ̀zderîejẹ̀ pǫ̃ikê* 'this year the cucumber crop is good' KrŽ 471; *vagurklų po rublį už kilogramą, tokie nedideli šitai* 'cucumbers are a ruble a kilo, they are so small' Tirkšliai (e-LKŽ); *pagrobiau vagurklų su lašiniais* 'I filled myself up with cucumbers and flinch' Truikinai (e-LKŽ); *mūsų vagurklai dar nežyda* 'our cucumbers are not blossoming yet' Mažeikiai (e-LKŽ).

The loanwords from the Germanic languages *gurkis*, *gurklis*, *gurklas*, *gurklẽlis* (the three latter ones with a non-etymological *-l-* by analogy with Lith. dial. *agurklas* [see above]) are rare in Lithuanian dialects. They arer sometimes found in the subdialects of western Lowlanders. In ALE *gurkis* has been recorded from Dumpiai, *gurklis*, *gurklẽlis* – from Šilutė. Dialect dictionaries do not mention these names at all, and e-LKŽ presents a couple of examples without indicating to what dialect they belong: *gurkliniai obuoliai panašūs į gurklus, prinoksta vėlai rudenį* 'cucumber apples are like cucumbers, they ripen in late autumn' (e-LKŽ); *gurklelius ilgai šviežius išlaikyti norėdamas, išsiskirk benuimant gražiausius* 'if you want to keep cucumbers fresh for a long time, choose the most beautiful ones when picking them' LC1879,35 (e-LKŽ).

The name *gurķis* is used almost all over Latvia: around Ērģeme, Irlava, Kalupe, Kārķi, Krape, Krimulda, etc., e.g. *kuo līdz lieli gurķi, kad vidi tukši* 'what's the use of big cucumbers if the inside is hollow' (ME I 684) (Ēdelmane, Ozola 2003: 119).

The lexeme *gurķis*, and its phonetic, as well as its morphological variants, are used in the subdialects of the Latvian language: *ńi·kas jòu nu toáda gúŕķa navaíde*: *oúd̓ìńć víń*, *ìń ta véĺ tòas sàkłas ìń myzas*, *b̓eí ę́śĺ gorc*, *èipaš*, *kad łab̓i ìskoápst*; *jums šùgod łob̓i gúŕķi: tik gaŕi yzaúguši*; *úzuła łopas l̓ìk, ka gúŕķus skoáb̓ệi* 'there is nothing good of such a cucumber: only water and also those seeds, and the skin but it is good to eat, especially when it it well pickled; your cucumbers are good this year: they grew so long; oak leaves are put when cucumbers are pickled' Aknīste (ALE; Apv); *taȓ vecim̂ dęguȓs kâ guȓķis* 'that old man's nose is like a cucumber' Bauska (Apv); *ę̂d guȓķus skâbệtus, marinệtus, svaîgus* 'cucumbers are eaten pickled, and fresh' Blīdene (ALE); *gùrķìm tâdu aûkstâku meta tùo dùobi, lài ta laîž uz leju tãs stîgas*; *diĺlês iê ìeliku gùrķus, ķipluõkus a pìeliku klâ* 'the bed was dug higher for cucumbers so that they could send runners down; I put dill, cucumbers and garlic [when pickled]' Ērģeme (ALE; *gùrķis* has been recorded also in ĒIV I 376–377); *ka i tâc labvẽliks laīks priekš gùrķìm, ta' jòu diẽzgàn vàr dabut* 'when the weather is so good for cucumber, they can give a sufficient yield' Idus (Apv); *guȓķu solatus tàisija*; *nùmizinaja guȓķus, sagrîza, pìmeta sùoli ùn to iêda*; *jo moz krìejuma bej*, *to lika ij roûguškpìnu guȓķu solatîm*; *skuôbâti guȓķi agrâk bej, tuôdu marinâtu guȓķu agrâk nabej*; *skuôbêšanai tuôdus napùoraûgušus guȓķus niêma*; *tuôdi, kas jàu ʒaĺtani palîk, tuôdi pùoraûguši, tuôdi jàu nabej skuôbêšanai lobi*; *màn patèik pusskuôbuši guȓķi*; *èllîgi gaȓšuį̀ šmùrâta jàra gaļa àr pusskuôbušîm guȓķîm*; *guȓķus iêdam àr krìejumu, àr svîsta màizi iêdam*; *skuôbejam kuôdu spàini guȓķu*; *guȓķus jàu gòn aûʒeja dìzgòn sèn*; *mes agrâk tàisijam tuôdas plotas gràdas kuô*

zemenêm ùn tod sìejam guŕķus kotrâ gràdâ treîs rìndas; *mìerceį pirms sìešanas sàklas, tod àtri deîkst*; *labi mâslâtâ zemê guŕķi labi aûg*; *guŕķus nasìej ʒiļi, viņi naspìej izlèist aûkšâ* ‘cucumber salads used to be prepared; cucumbers were peeled, cut, salt was added and then eaten; if there was little sour cream, sour milk was put in the cucumber salad; earlier there were no pickled cucumbers; cucumbers that were not overgrown were used for pickling; those which were overgrown and yellow were not suitable for pickling; I like semi-sour cucumbers; stewed lamb with semi-sour cucumbers is delicious; we used to eat cucumbers with sour cream, with sandwiches; we pickled a bucket of cucumbers; cucumbers were grown a long time ago; ealier we made wide beds like those for strawberries and then planted cucumbers in every bed in three rows; seeds were soaked before sowing, then they germinate fast; cucumbers grow well in furtilised soil, cucumbers are not sown deep, they might not germinate then’ Krape (ALE; Apv); *jâpaņęm jĩskañna ùn jâapleî tiẽ gùrķi*; *iêskâbejàm vęsęlu mucu gùrķus*, *bûs visaî ziêmaî* ‘itis necessary to take a watering-can and water those cucumbers; we pickled the whole barrel of cucumbers, they will last all winter’ Krimulda (Apv); *guŕķus ęd svaîgus un skâbę̂tus* ‘cucumbers are eaten fresh and pickled’ Kursīši (ALE); the variant *gu^{i}rķis* has been recorded from Ērgļi, Ogre (ALE; Apv) and Sausnēja (Apv; also see FBR XI 114): *uôzuôllapas, ka guŕķus skâbê, liêk* ‘oak leaves are put when cucumbers are pickled’ Nīca (ALE); *guŕķi mums neizaûga* ‘our cucumber did not grow’ Ropaži (ALE); *guŕķus drusku sâka sę̃t pêc pirmâ kara*; *[gurķus] sẽį, kad ķiršši ziêd*; *sẽį strīpiņâs*; *vaʒiņu pataīsa veĺ ziļâku, laî mitrums glabâjas* ‘cucumbers were started to be gradually planted after the First [world] War; [cucumbers] are sown when cherries are in blossom; they are sown in rows; a drill is made deeper so as to hold in moisture’ Nīgrande (Apv); *guŕķus ziêmu mẽs diẽzgañ daũg apę̂dam* ‘in winter we ate quite a lot of cucumbers’ Rucava (ALE); *guŕķus aûʒę̀ja ùn sk·âbę̀ja tik izcilu m·àjâs*; *sk·âbę̀ja guŕķus t·âdus, kas naų p·àraûguši* ‘cucumbers were grown; those cucumbers were pickled, which were not overgrown’ Sinole (ALE); *ka es strùodaju pàr dàrznìku, to es guŕķus moz cìniju*; *kod guŕķi riktîgi iškuôbuši, tod var iêst*; *salasiju guŕķus* ‘when I worked as a gardener I did not appreciate cucumbers; when they are strongly pickled they can be eaten; I gathered cucumbers’ Stāmeriena (ALE); *kad gúrķus skoábéja, li:ka dìlles, ķíršu lo:pas, màl’ nùo joàņuuógu lo:pas* ‘when cucumbers were pickled dill, cherry leaves, black currant leaves were added’ Sunākste (ALE); *guŕķus âd zaļus ùn skuôbâtus* ‘cucumbers are eaten fresh and pickled’ Ziemeris (ALE). The variant *guŕķis* has been recorded around Bauska, Kalupe (ALE; Apv; presented in the speech of the representatives of younger generation and KIV I 47), Kauguri, Vainiži, Vecgulbene, Ziemupe, Zlēkas (for more about it see ALE; Apv).

The variant of the lexeme with a partly or fully reduced inflextional vowel has also been recorded, e.g.: *guŕķs ęd nuômizuôts a krejum̂* ‘cucumbers are eaten peeled and with sour cream’ Ainaži (Apv); *maziê guŕķ^{i}; liẽliê ķirbj^{i}*; *man̂ tiẽ pirmiê guŕķi nuôsal^{a}* ‘the small ones are cucumbers, the big ones are pumpkins; my first cucumbers were harmed by frost’ Asīte (Apv); *guŕķ^{u}s, diĨlît^{e}s, kâļ^{u}s sẽį* ‘cucumbers, dill, turnips are sown’ Augstkalne (Apv); *guŕķim es noų cit vârd ʒirdeš*; *guŕķ mum̃s oûg dũšig*; *es pĩls baroį a guŕķim̂, kâds sę̃nals klât* [pieliku] ‘I did not hear another name of a cucumber; our cucumbers grow well; I feed cucumbers to ducks, [add] some bran to them Dunte (Apv); *guŕķ i liẽliẽ, ùn maziẽ i guŕķîš*; *skãbe guŕķîš, bet guŕķs vãr zupa* ‘cucumbers are big, and the small ones are *agurkėliai* (small cucumbers); small cucumbers are pickled, and soup is made of cucumbers’ Kandava (ALE); *guŕķi i tâd^{i} maz’apaļ^{i} un i tâd^{i} pum̃pęn^{i} guŕķ^{i} ari:* ‘cucumbers are small, round; there are such knotty cucumbers’ Idus; *guŕķ^{u}s marinêjàm* ‘we pickled cucumbers’ Panemune (Apv); *guŕķi joû grib siĺt laīk un tâd sutig*; *ę̂d prišs guŕķs un skâbs*; *guŕķam ziêdi i ʒę̂ltani* ‘cucumbers like warm and muggy weather; cucumbers are eaten fresh and pickled; blossoms of cucumbers are yellow’ Svētciems (Apv); *šuôgad mũs dârze guŕķ nemaz negrib åûkt* ‘this year cucumbers do not want to grow in our garden at all’ Strazde (Apv); *uz guŕķim̂ lik kreîm arî virsa*; *salds guŕķs arî la·prât ę̂d*; *daž guŕķ joû sâk nãkt oûkša, jâlaîst*; *guŕķ nedabu gaîsm̨ nemaz*; *kuôks męt ę̃n virsa*; *viñč brĩnum̂ mĩl skâbs guŕķs* ‘sour cream is also poured over cucumbers; fresh cucumbers are also gladly eaten; some cucumbers are starting to germinate already, it is necessary to water them; cucumbers do not get any light, a tree casts a shadow; he likes pickled cucumbers very much’ Vainiži (Apv); *guŕķs skâbę* ‘cucumbers are pickled’ Venta (ALE); *iêskâbêjam̂ guŕķ^{u}s* ‘we pickle cucumbers’ Zālīte (Apv); *guŕķ^{i} aûg* ‘cucumbers grow’ Ziemupe (Apv). The variant *guŕķs* has been recorded in Ainaži, Salaca (Apv).

The variants of the lexeme *gurķis* with the elongated *u* before the tautosyllabic *r* are used in the subdialects of the middle dialects of Kurzeme and Livonian dialects (see Endzelīns 1951: 149–151). They can be both with the retained and with the reduced inflextion, e.g.: *aîz meža jaû saĺna – ·tãlab jàu ne gûrķi neaûg* ‘frost is already behind the forest – therefore even the cucumbers stopped growing’ Nīca; *gûrķi isaûg braĥgi, iêmarine a gûrķus*; *ka marine, gûrķiem kârst ûdeń leį vîrse*; *gûrķi šogad nosaĺ*; *duôbe iêrak mę̆sls, iêstãdi gûrķs, kũrms israk viš âre, izpurineį duôbi, paliĸ gûrĸ̆ pa vîrs* ‘cucumbers grow big, also, cucumbers are pickled; when they are pickled, hot water is poured over them; this year cucumbers frose; manure was dug in the bed, cucumbers were planted, a mole has tuned everything up, loosened the soil, the cucumbers found themselves on top’ Renda (ALE; Apv). The variant with the diphthong *uo* in the root is sometimes found, e.g.: *daũʒ guôrķi iêskâbę̂t* ‘lots of cucumbers have been pickled’ Alsunga (ALE); *mazęs guôrķs skâbe, liẽles vãr zupę* ‘small cucumbers are pickled, big cucumbers are used to make soup’ Venta (ALE); *guôrķs, ra, taīs a krêjum* ‘cucumbers, there, they are prepared with sour cream’ Alsunga (Apv). The form *guôrĸ̆* has been recorded from Īvande (Apv), *guôrķs* – from Zlēkas (Apv), and the variant *guę̂rķs* – from Zūras (Apv).

In some dialects of Kurzeme the athematic compound *mazgurķs* of *karmadharāya* type has been recorded, e.g.: *guŕĸ̆s – agrâk teîc̄ “mazgurķs” un ķirbs neteîc̄, teîc̄ “dižgurķs”*; *mazguŕĸ̆ man nesmeķę un es vîņs nestã:d* ‘*agurkas* – earlier it was said *mazgurķs*, nobody said *moliūgas*, they said *dižgurķs*’; I do not like cucumbers and I do not plant them’ Pope (ALE). The word combination *mazaîs guŕķis* has also been recorded: *maziê guôrĸ̆*; *mazuôs guôrķs ę̂d zâļs a*; *cic ę̂d tâ ka sprũt: krops, krops*; *ka sagriêž ripâs, uzlej krejum un uzber sâl, ta vîņ i gârd*; *viņiêm i ʒę̂ltęn ziêd* ‘the small cucumbers; the small cucumbers are also eaten fresh; other eat [them] like turnips: *kriaukšt, kriaukšt*; when [cucumbers] are sliced up, sour cream is poured and salt is sprinkled over them, they are delicious; their blossoms are yellow’ Īvande (Apv); *liẽliê gûrķi, maziê gûrķi – zaliê gûrķi* [tie ir] ‘big cucumbers, small cucumbers – green cucumbers [they are]’ Nīca (ALE).

Dialects also contain forms with the diminutive ending: *es tuõ nemaz nerezę̂ju, ka stãdîja guŕķîšus, ka aûgu uñ vê ka pa meîtu biju*; *liẽluôs guŕķus* ‘ķirbjus’, *tuõs stãdîja, bet mazuôs nê*; *iêliêkiêt vę̂râ uñ stãdiêt pêc pruõv^{e}s viên^{u} duôbît^{i} gur^{i}ķîšu Urbãn diênâ, ta lab izduôsiês* ‘I

did not see the cucumbers being planted when I grew up and worked as a maid; the big cucumbers were planted and the small ones were not; remmeber and plant one bed of small cucumbers according to the example on St. Urban Day, then everything will be all right' Džūkste (Apv); *gurķîši jãisretina* 'small cucumbers have to be thinned out' Kursīši (ALE); *gurķ i liẽliẽ, ùn maziẽ i gurķîš*; *skãbe gurķîš, bet gurķs vãr zupa* 'cucumbers are big, and the small ones are *agurkėliai*; they are pickled and cucumbers are used to make soup' Kandava (ALE); *tùolaĩk veĺ mazuôs gurķeļ[u]s diêz kuô neciênija – tas veĺ nãc[a] pêc kâd[i] trīzdesmit gadi* 'at that time small cucumbers were not appreciated yet – this started some thirty years later' Nīca (ALE); *daž gurķeñ jou iŕ tīri paliẽl*; *drīz vares sâkt ệst* 'some of the small cucumbers are already big; soon we shall be able to eat them' Vainiži (Apv).

Compounds and derivatives with the lexeme *gurķis* are sometimes found, e.g.: *gurķbaĻļiņa* 'a small barrel of cucumbers'; *sẽņbaĻļiņ, gurķbaĻļiņ bi, kuŕ sluôʒiį sẽns, iêskâbeį uñ glabeį gurķs* 'a small barrel of mushrooms, a cucumber barrel was that in which mushrooms used to be weighed down; cucumbers were pickled and kept' Vainiži (Apv); *gurķburka* 'a jar of cucumbers'; *gurķburk bûs izệse*; *pa biškaṁ nuôʒeŕs tuô su:l aŕ* 'a jar of cucumbers will be eaten up, liquid will be drunk too' Vainiži (Apv); *gurķdegunis* 'a man with an ugly cucumber-like nose'; *meît piê tuô puīs negrib iêt, soũka viņ paŕ gurǧdęguñ* 'a girl does not want to marry that young man, calls him cucumber-nosed' Vainiži (Apv); *gurķduôbe* 'a bed of cucumbers'; *es izraveį uñ izružineį visū gurǧduôb* 'I weeded and loosened the entire cucumber bed' Vainiži (Apv); *gurķduôbgaĺs* 'the end of a cucumber bed'; *es saraveteįs zâls iznes gurķduôbgalas*; *ka varg, vaŕ nęst us si:l uñ kapat kuõpa sivenim̂* 'I carry the weeds to the end of the cucumber bed; when needed thay can be carried to the trough and fed to the piglets' Vainiži (Apv); *gurķgabaliņš* 'a piece of a cucumber'; *ãtro zup vâr tâ: viên piñkuĺ sviêst, drusk kreîm, sīpoĺs, ķiploks, pētreŕsiļs,* (*skâb*) *gurķgabaliņš ûdeni iêkša uñ vâr* 'quick soup is made in the following way: a piece of butter, some sour cream, an onion, some garlic, some parsley, and a piece of a pickled cucumber [are put] into water and boiled' Vainiži (Apv); *gurķlaĩks* 'a cucumber season is the time when cucumbers grow up'; *svaîg gurķripiņs sīpoĺšķêlits klât uñ kreîms viŕsa iŕ laps eîdeñc gurķlaĩka* 'a slice of fresh cucumber, a piece of onion and sour cream on top is a good dish during the cucumber season' Vainiži (Apv); *gurķlaîstīšana* 'watering of cucumbers'; *gurķlaîstišañ atkrît: liêts sâk lît* 'watering of cucumbers is no longer necessary: it is starting to rain' Vainiži (Apv); *gurķmaîze* 'some bread and a cucumber'; *gurķmaîz iŕ sviêstmaîz, gurķripiņs viŕsa*; *tas iŕ laps uskuôžaṁs, ja grib kuô skâbak* 'some bread and a cucumber is a sandwich on which there is a slice of a cucumber; this is a good snack when you want something sour' Vainiži (Apv); *gurķmuciņa* 'a small barrel of cucumbers'; *gurķmuciņš smiŕd*; *es iêliês kaŕst ûdeñ uñ izbreĩjas, laî nesmiŕd*; *vares skâbet gurķs akaĺ iêkša* 'a small cucumber barrel stinks; I'll pour hot water in and scrub it so that it should not stink; it will be possible to pickle cucumbers in it again' Vainiži (Apv); *gurķmučele* 'a small barrel of cucumbers'; *gurķlaĩka piêskâbe gurķmučeĺ piĺl a gurķim̂, laî tiêk pa ziêm, kuô ệst* 'during the cucumber season a full small barrel of cucumbers is pickled so that there should be enought to eat through the winter' Vainiži (Apv); *gurķripiņa* 'a slice of a cucumber'; *gurķmaîz iŕ sviêstmaîz, gurķripiņs viŕsa*; *tas iŕ laps uskuôžaṁs, ja grib kuô skâbak* 'some bread and a cucumber is a sandwich on top of which there is a slice of a cucumber; thus it is a good snack, if you want something sour' Vainiži (Apv); *gurķskâbēšana* 'pickling of cucumbers'; *jâsamekle muciņ*; *mãt taĩsas uz gurķskâbešañ*; *gãdas paŕ ziêm, laî tiê tad aŕ kas, kuô uskuôst* 'it is necessary to find a small barrel; mother is going to pickle cucumbers; we have them through the winter when we want to have a bite of something' Vainiži (Apv); *gurķspaĩnis* 'a bucket of cucumbers'; *pagrabkakta iŕ gurķspaĩns*; *nuôleį nu, paņeṁ uñ uznes kâds gurķiš̃! tagad deŕ uskuôst kuô skâb* 'there is a bucket of cucumbers in the corner in the cellar; pour out, take and bring up some cucumbers! It is nice to have a bite of something sour now' Vainiži (Apv); *gurķšķêlīte* 'a slice of a cucumber'; *uzgriêz mañ aŕ kâds gurķšķêlits us sviêstmaîz, laî labak smeķe* 'cut some slice of a cucumber for me too to put on a sandwich to make it taste better' Vainiži (Apv).

Verbal derivatives from the lexeme *gurķis* are also used, e.g.: *gurķêtiês* 'not to work, to idle about' (EH I 421), *gurķuoties* 'ditto' Vandzene (ME I 684); Dunika, Gramzda (EH I 421); *kuô tu gurķuôjiês! celiês aûkšâ uñ eį dârzâ ravêt buŕkânus!*; *kuô tu te gurķuôjies pa istabu! eį paravê, pašķiñ lapas sivẹnam!*; *mãsicas vīrs sliñks, gurķuôjâs tik pa mãju* 'why are you idling about! Get up and go to the garden to weed the carrots! Why are you lazing around in your room! go and do the weeding, chop the leaves for the piglet! The cousin's husband is lazy, does nothing at home, only idles about' Bauska (Apv); *ja ciĺkam nętîk ʒî:vt dâ:rb, tad cilaks gurķęs* 'if a man does not like doing any job, the man is lazy' Dundaga (Apv); *gurķûtîs – soka, kod slàistâs ùn nagrib strùodât* '*gurķoties* – it is said when one loiters about, and does not want to work' Kalncempji (Apv); *negurķojas, negurķojas! kad ta tuô siên sagrâps, ja ne tagad – soûsa laĩka?*; *daš joû mâceį nuôgurķotes aŕ kâd cêleñ, kad liį liẽts; nepadariį ne·kuô* 'do not loiter about, do not loiter about! When are you going to rake the hey if not now, during the dry season? Some people knew how to idle for some reason when it was raining; they did nothing' Vainiži (Apv); *gurķuoties* 'ditto' recorded from Bauska, Dundaga, Kuldīga (Apv), Vainiži (Apv; VIV I 233), *gùrķuôtiês* 'ditto' – from Ērģeme (ĒIV I 377).

Names of the Potato

Rima Bakšienė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

The names of the potato (*Solanum tuberosum*), a cultivated agricultural plant of the *Solanaceae* family are presented in the map.

The map is based on Map No. 87 of LKA I and its comments, on the answers to Question No. 42 of the Fifth dialectological questionnaire of the KFRP, LVDA Map No. 44 and its comments, and ALE Question No. 340.

Potatoes were started to be grown in Latvia and Lithuania only at the end of the 17th century, and they were started to be cultivated more actively in the 18th–19th century (see Niedermann 1923; Strods 1958; Zinkevičius 1990: 82).

In his work *Pasakojimas Antano tretininko* (Tale of Antanas, a member of the Third Order of St. Francis; written in 1872 and published after the author's death in the USA in 1890–1891), Motiejus Valančius described the appearance of this vegetable in Žemaitija (Lowland):

Pilipas Brazdauskis Sałąntu parakwijes, Nasrienu sodos pasituris ukinikas, metusi 1806 pavasari isz Kłajpiedas parwaźiawes tare szejminaj sawa "Szitaj pirkau Kłajpiedoj septines kartopeles, wokitej saka esąnt jes isz Amerikos parweźtas, łabaj naudingas ir skanes; mergajte toriełką jemusi sugrajzik, wieną paragausma ir suprasma ar tijsą wokitej saka? Mergajte tujaus sugrajźe wieną źalę kartopelę. Pilipas ir wisa szejmyna su drusku apsudidama, kąnda, bet prariti negaleje. Petris sunus dar tare "et negut wokitej gal jes walgiti ne źmones." Pilipas lijpe duoti [*bulvę*] *kiaulej: ta beregięnt wieną sucziaupioje. Pilipas atsilijpe, pęnkies likusioses idigkiet darzy, kad patis negalesma walgiti bęn kiaules paszersma. Mergajte tujaus darzi pas numą ir sudjigie. Iszdigus stebiejos łapams ir łajszkams naujos źoles. Tąn pat meta rudinop atwaźiawa isz Lijpojes wokitis linu pirkti, tam Brazdauskis tare "pirkau kieles kartopeles, bet neźinau kajp su juomis apsiejti? pamokik mani. Wokitis apsakie: jogiej wiełaj rudini rejk jes rauti, noręnt walgiti, rejk jes wirti ar kiepti, par źijma łajkiti arba rusie arba kamaroj it batwinius. Pavasari ankstij sieti bet retaj. Pilipas gawes rudeni isz pęnkiu bulwiu tris deszimtis tris; kieletą iszwirina ir wisi ragawa o likusioses siekłaj uźłajkie.*

O jogiej bulwes ira apwales kajp ropes; *dielto ir pramine roputiemis. Kitur jes wadęn bulwiemis dar kitur dulemis. Uzrasziau taj kad butu źinoma kajp nesenej tas wajsiusźiames iwejstu palika Zemajcziu kraszti.*

'Pilipas Brazdauskis, a well-off farmer from the Salantai parish, Nasrėnai village in the spring of the year 1806 having returned from Klaipėda said to his family: "Here I bought in Klaipėda seven *kartopelės* [potatoes]. Germans say they have allegedly been brought from America, very good to eat and tasty; girl, take a plate and cut one raw potato; we'll taste one and see if the German told the truth. The girl sliced a raw potato immediately. Pilipas and all the family put some salt on it, tried to eat but could not swallow. Petris, his son, even said "maybe only the Germans can eat them not people". Pilipas told them to give [potato] to a pig: it ate it in no time. Pilipas answered plant the rest five in the vegetable garden: if we are not able to eat them we'll at least feed them to the pigs. The girl went to the garden by the house and planted them. When they sprouted they wondered at the leaves and stalks of the new grass [plant]. The same year in autumn a German from Liepaja came to buy flax and Brazdauskis said to him: "I bought some *kartopelės,* but do not know what to do with them, teach me." The German said: "You will have to lift them late in autumn; if you want to eat them they have to be boiled or fried; in winter they have to be kept in a cellar or pantry like beet and planted early in spring at some distance one from another." From the five potatoes Pilipas got three-three; they boiled some and all tasted them and kept the other for seed.

And those potatoes are as round as turnips; that's why they are called *roputės*. In some places they are called *bulvės*, in other *dulės*. I put it down so that it is known that fruit [vegetable] was started grown in the land of Žemaičiai' (ValančR I 574–576).

The majority of the names of the potato in the Lithuanian and Latvian languages are loanwords – Germanisms or Slavisms.

Loanwords from the Slavic languages are widespread in the dialects of both languages in a large common area.

The name *bùlvė* (its rare variants – *bul̃vė*, *bulvẽ*) mentioned in the extract from Valančius' book, which later became established in the Standard Lithuanian language, is frequent in Lithuanian dialects in three non-adjacent areas.

It is the most characteristic name of western Highlanders in Kaunas district but on the border it is also found in the subdialects of southern Highlanders around Alytus, Lazdijai and in the southern part of western Highlanders of Šiauliai around Kėdainiai, e.g.: *màno· búlvę̣s kai⁀rutà* | *žȋ́di⁀jæu* 'my potatoes like the rue, are in blossom already' ZnŽ I 187; *búlv'u. so·dìnimu lãĩ̃ks* | *kai⁀žȋ́di alȋ̃vọs aba⁀žȋ́dint vȋ́šn'ọms* 'the time for planting potatoes is when lilacs are in blossom

or when cherry trees are in blossom' ZnŽ I 188; *niẽko· mẽs nætùrim | čè nę̃ ̮ búlvę̃ á.uga | nę̃ ̮kàs* 'we have nothing, even potatoes do not grow here' KzRŽ I 91; *sudi᷇go· búlvę̃s | jæu ̮reĩk[s] skabi᷇t* 'potatoes geminated, we'll have to pluck' KzRŽ I 91; *patùši.davo búrĨõu. | sugrũzdavo. taš ̮búrĨvæs* 'potatoes were stewed and mashed' PpaŽK; *kur ̮kokìs | laukę̃ lis mȧ.žas | tɑi ̮raikę́ į žu.rę́ c | kɑt ̮ne-inlĩ᷇st búr Ĩvę̨.sna | a(r) ̮ruĝúosna* 'where there was some small field we had to watch that [cattle] should not get into the potatoes or rye' PpaŽK; *dygsta bùlvės kamaroj, diegus reikia skabyt* 'potatoes are sprouting in the lumber room, shoots have to be removed' Veiveriai (e-LKŽ); *jau trečia eile bulves kaupiu, matosi ir bulvýčių* 'I hoe potatoes for the third time, small potatoes can be seen' Kudirkos Naumiestis (e-LKŽ); *susileido kaip šutinta bùlvė* 'became limp like a stewed potato' Vilkaviškis (e-LKŽ).

This name is also used in the northern subdialects of the eastern Highlanders of Panevėžys around Panevėžys, Pakruojis, Pasvalys, in the subdialect of the northern Lowlanders in Kretinga district and in the north-western corner of Telšiai around Skuodas, e.g.: *kãp ta jǫ́dᵉ,ka bǫ̂Ĩõᵘ nèkasatâų?* 'how is it that you two are not lifting potatoes?' MoŽK; *mǫ́nᵃ bǫ̂lvᵉs vę́sᵃs jau kãsamᵃs ĩ* 'my potatoes are being dug up' MoŽK; *pę̃itᵘs vêrdº sǫ bǫ̂Ĩôûoms* 'I cook dinner with potatoes' MoŽK; *bùlvės apdygo, gali vagoti* 'potatoes have sprouted, you can furrow' Skuodas (e-LKŽ); *nukaišiau pietams bulves* 'I peeled potatoes for dinner' Skuodas (e-LKŽ); *šiandien po pavakarės bùlves sėsim* 'today about the nightfall we shall plant potatoes' Skuodas (e-LKŽ).

The variant *bùlva* (very rarely – *buĨva*) is used in some subdialects of eastern Highlanders around Utena, Zarasai, Rokiškis, e.g.: *bùl'vos duonai užùmaina* 'potatoes is a substitute for bread' Dusetos (e-LKŽ); *ar druskos dėjai bulvos?* 'have you put salt on the potatoes?' Obeliai (e-LKŽ); *apskritus kaip bùl'va* 'round like a potatoe' Dusetos (e-LKŽ).

Another variant *bùliava,* in its formresembling faintly the Lithuanian derivatives with the suffix *-(i)ava*, e.g.: *brol(i)avà* 'brothers and sisters', *velniavà* (cf. Ambrazas 2000: 50) has been recorded in the northern subdialects of Panevėžys, e.g.: *bùliava ir duoną užvaduoja* 'potatoes substitute even bread' Joniškėlis (e-LKŽ); *šįmet bùliavų daug prikasėm* 'this year we dug up a large crop of potatoes' Klovainiai (e-LKŽ). However, on the basis of the material in Antanas Juška's dictionary of the 19th century, the supposition can be made that earlier it could have been used in some western subdialects of Lithuania too.

The names *bùlbė*, *bùlba* are common in a larger part of the area of the Lithuanian language.

The first of them – *bùlbė* (rarer *buĨbė*, *bulbẽ*) is used by many Lowlanders: all people in the Telšiai area, the eastern part of Kretinga, Varniai and Raseiniai areas, e.g.: *ǫn tũ bûlbᵘ ušpĵâustûom krãpᵘ* 'we put some dill on the potatoes' MoŽK; *šę̀tã pasęsíejîem cĩela dãrža bǫ̂Ĩbu* 'well, we planted potatoes all over the garden' KrŽ 55; *je neǫžâ·uks bǫ̂·lbę | bûs blůogã·* 'it will be bad if potatoes do not grow' DūnŽ 55; *bǫ̂·lbę | ànà ǫžâ·ug* 'a potato, it grows' DūnŽ 55; *tàva núosi̲ kã·*[*p*] *bų́lbi̲* 'your nose is like a potato' DūnŽ 55; *muno boba dabar bùlbes skuta* 'my wife is peeling potatoes now' Šaukėnai (e-LKŽ); *šiemet daug bùlbių užderėjo* 'this year the potato crop is very good' Raseiniai (e-LKŽ).

Furthermore, it is also used in almost the entire area of the western Highlanders of Šiauliai, in the south-eastern subdialects of the eastern Highlanders of Panevėžys area around Pakruojis, Radviliškis, Panevėžys, e.g.: *bùlbė – duonos užvadas* 'a potato is a substitute for bread' Ramygala (e-LKŽ); *tos bùlbės ankstyvos, greit užauga* 'those potatoes are early, they grow fast' Ramygala (e-LKŽ); *bùlbės didelės kaip kamuoliai* 'potatoes are as big as balls' Linkuva (e-LKŽ); *šiemet bùlbės verdamos sukrinta, miltingos* 'this year potatoes become mealy when boiled' Ėriškiai (e-LKŽ); *nusipirksiu greitųjų bulbių ir pasisodinsiu* 'I bought early potatoes and shall plant them' Linkuva (e-LKŽ); *kiaulines bùlbes gyvuliams supenėsiu* 'I'll give small potatoes to the livestock' Ėriškiai (e-LKŽ); *nuvažiavo su bùlbėm į malūną!* 'went to the mill with potatoes (said nonsense)' Panevėžys (e-LKŽ).

This name is also characteristic of the most southerly subdialects of southern Highlanders around Varėna, Druskininkai, sometimes it is found in other single subdialects of southern and western Highlanders in Kaunas district, e.g.: *bú.lĨb ũ· kõ·šę̀.s púodu. privé.rʒɪ* 'you make a full pot of mashed potatoes' PpaŽK; *cɪk ̮bú.Ĩbi. išvìrus* 'just boiled potatoes' PpaŽK; *kȧ́· pam bú·Ĩbes kap ̮kȧ́· sam* 'we fry potatoes when we lift them' PpaŽK; *prabá· ltǫ. šɪtúoi̲ grę̨.tinì [sriubą] | ir ̮vá· lgǫ. su ̮bú·Ĩbę̨.m* 'this sour cream is added to soup and eaten with potatoes' PpaŽK; *kas mˈẽtai bú.lˈbė.s | tai jau nˈelabaĩ. á.ugo.* 'each year potatoes [planted in the same place] do not grow very well' DrskŽ 45; *bú.lˈbˈu. já.m dúodu | rugˈũ· tá.m mˈé.istru* 'I give some potatoes and rye to the master' DrskŽ 45; *kepa iš grikių, búlbių* 'they bake from buckwheat, potatoes' DvŽ I 75.

The name *bùlba* (rarer *buĨba*) is common in the entire area of the subdialects of southern Highlanders, eastern Highlanders of Vilnius, Utena, Anykščiai, Kupiškis, Širvintos areas, in eastern and central areas of the subdialect of Panevėžys as well as in the southwestern area of the Šiauliai Highlanders around Jonava, Kėdainiai, e.g.: *karalȧ.dai ⁞ bú.Ĩbas ę́ da | žmó· nę̨.s lá· isto lá· istº* 'Colorado beetles feed on potatoes, people keep watering them' PpaŽK; *pritarkúoji bú.Ĩbu. | skarvȧ· du. prispi᷇rgai lašinũ᷇ | ar̃.̮ten tũ᷇ pacũ᷇ tåukũ᷇* 'you grate potatoes, roast some bacon or lard in the frying-pan' PpaŽK; *pavá.lga.m bú.Ĩbu. i ̮geraı̇̃ mú.m | dainúojæm | net ̮låukaı̇̃ žvȧ.gɑ* 'we eat potatoes and feel good, we sing and the songs are heard across the fields' KlŽ 27; *bú.Ĩba.s ka.-pu·stùs apgažę́je.* 'potatoes have overgrown the cabbages' KlŽ 27; *ˈgru·dɔ. [vištoms] raĩkæ | bú.lˈba tai nælabaı̇̃* '[chickens] need corn, potatoes are not very good' KpŽ I 246; *bú.lˈbå.*[s] *sɔ.dí.nˈtˈ* [*reikia*] *sanagaˈlı̇̃· | sanaǹ ˈmę̨nesi. daugǽ.usæ* 'potatoes are to be planted when the moon wanes, mainly in the full moon' KpŽ I 246; *bú.lˈbɔ.z buz grɔ̀.žˈɔ.s | kaip abɔ.-leı̇̃* 'potatoes will be as nice as apples' KpŽ I 246.

This word is used in Dieveniškės and in many Lithuanian subdialects in Belarus: around Breslauja, Apsas, Kamojys, Lazūnai, Gervėčiai, e.g.: *jåũ prazdˈėdzˈinéˑja žъɪdˈéc bú.lˈbos* 'potatoes are starting to blossom' DvŽ I 75; *mȧ.no. spˈę̃ško.s bú.lˈbo.s | skåũ.ʒˈeı̯ ʒˈùs | aš ɑŋksˈcˈì jir kasˈù* 'the growth of my early potatoes will become dry, I am going to lift them early' DvŽ I 75; *ȧ.nas vˈeĩ.kˈa | soˑdzˈìno. bú.lˈbuˑ jir sá.u | jir má.n* 'he probably planted potatoes for himself and for me' DvŽ I 75; *ká.rˈvˈė. bˈéga tai búlˈbóˑsna | tai rugˈúosna* 'the cow runs either into potato or into the rye field' DvŽ I 75; *vogˈaũ búlˈbas, àlˈe nˈė kařto nˈesagáu* 'I stole potatoes but I was never caught' ZtŽ 99; *ir búlˈbų daũg sodzìnam* 'we plant a lot of potatoes too' LzŽ 42; *òt, kokià buľbà dzìdełė* 'look, what a big potato' LzŽ 42; *aĩsim krésc trųšàs ir sodzýsim bulˈbàs* 'we'll go and spread some fertilizer and plant potatoes' LzŽ 42.

In the area of the northern Lowlanders of Kretinga around Plungė and Kretinga the name *bùilė* (very rarely – *buĨlė*) is found, e.g.: *šiemet daug bùilių prikasiau* 'this year I dug out a lot of potatoes' Tverai (e-LKŽ); *lapė bùiles kasė ir kurmį užprašė* 'fox dug up potatoes and invited the mole' (tale) Nevarėnai (e-LKŽ).

The name *bùlvė* (with its variants) is derived from Pol. *bulwa*, and *bùlbė* (this, like *bùlvė*, was known as far back as the mid-19th century, it was used by Simonas Daukantas, e.g. *Diegimas bulbių, sėtinių stiprina žemę* 'planting of potatoes, Swedish turnip improves the soil' [e-LKŽ]), *bùl'ba* – from Bel. *бу́льба*, rare *bùilė* – from Bel. *быль* (cf. Niedermann 1923; LEW 63; Smoczyński 2007: 80f.). And they are Germanisms, cf. Germ. *Bolle* 'bulb, onion' (Фасмер I 240; Sabaliauskas 1990: 238).

Very similar Slavisms with the roots *buļb-* and *buļv-* are found in the eastern subdialects in Latvia, especially in Latgale and in some places in Augšzeme.

Most common are names of the same origin with *buļb-*: *buļba*, *buļbe*, *buļbis* and *buļbs*.

The *a* stem form *buļba* (*bùļba*) has been recorded in Selonian subdialects of Zemgale (Aknīste, Laši, Pilskalne and other places) and in most subdialects of Latgale (Asūne, Auleja, Baltinava, Balvi, Cibla, Stirniene, Varakļāni, Kārsava, Krāslava, Makašēni, Malta, Mērdzene, Nirza, Rēzna, Sakstagals, Skaista, Zvirgzdene, etc.), e.g.: *pìsadẹ́šfejòam bùļbu, boús i poším, i łùpím* 'planted lots of potatoes, for ourselves and the livestock' Aknīste (ALE); *dŕèizùos bùļbys vàk staťâť agrỳ* 'early potatoes are to be planted early' Bērzgale.

The *ē* stem form *buļbe* (*bùļb́ä* or *bùļb́ę*) is used in this area too, it has been recorded in Bebrene, Bērzgale, Brigi, Istra, Naujene, Nirza, Pilda, Rēzna, Skaista, Višķi, Zvirgzdene, etc., e.g.: *bùļb́ä ķeî ùtrùo màiźä* 'the potatoe is like second bread' Bērzgale (Apv); *mäś salosòm tòlku i pa svàd́ińi bùļb́iś nùkašàm* 'let us call somebody for help and we shall lift potatoes on Sunday' Višķi (LVDA).

There is also the *o* stem variant *buļbs* (*bùļbs*), which is used in Dagda (cf. *bulbs* Niedermann 1923: 70), Kaunata, Nirza, Laši, Pilskalne, e.g. *pỳłna voga – bùļbs ṕi bùļba* 'the row is full, potato after potato' Kaunata (Apv).

The *i̯o* stem form *buļbis* (*bùļb́s*) is mostly used in the northern subdialects of Latgale (Liepna, Šķilbēni, Rugāji, Tilža, Viļaka), e.g. *bùļbus jàu dzonoi̯* 'potatoes have already been hilled up' Šķilbēni (ALE).

The name *buļbs* or *buļbis* has also been recorded in Aizkalne, Bērzgale, Malta, Rundēni, Viļāni, Višķi (due to a lack of material it is impossible to determine the stem of the word; the same can be said about the word *buļbi* nom. pl. form from Alūksne, Ļaudona and Stāmeriena; presented in ME I 347).

The writing sources of the 19th century contain the nom. pl. form *bulbes*, *-u*, Kartoffeln (from Bebrene) Ulmann 1872: 39; Kartoffel, *bulbes* Ulmann 1880: 439.

The words *uļbiks* and *ulbiķis* most likely have been derived from the root *buļb-*.

The name *uļbiks* has been registered in Nautrēni and some neighbouring subdialects (Bērzgale, Bērzpils, Makašēni, Tilža), e.g.: *sàušņoji šùgod ùļb́iki; ùļb́ikus stota, ka źîd́ uôb́èĺńeîcys* 'this year potatoes are mealy; potatoes are planted when apple trees are in blossom' Nautrēni (LVDA); *ka nau̯ ùļb́iku goc* (-ds), *naṕìjaûg itymâ ťèirumâ* 'if it is not a good year for potato, [potatoes] do not grow in this field' Makašēni (Apv).

ME IV 297 presents the variant *ulbiķis* from Domopole (Bērzpils) and Zaļmuiža (Nautrēni), and EH II 712 – from Bērzgale. It is not recorded in other collections.

The names with the root *buļv* are widespread in another large area: *buļva*, *buļve*, *buļvis* and *buļvs*. They are also common in the area of the High Latvian dialect in Latgale rarer in Augšzeme.

The *ā* stem form *buļva* has been recorded in Bērzpils, Dricēni, Gaigalava, Kalupe, Līvāni, Rugāji, Sakstagals, Tilža, Varakļāni, e.g.: *bùļvys cỳłvàkàm ìr ùtrùo màiźä* 'potatoes for man is like bread' Dricēni (LVDA); *kaî ḿèilàm bȁrnàm dàudźi vùordu, taî i bùļvài* 'potatoe, like a beloved child, have many names' Gaigalava (LVDA).

The *ē* stem form *buļve* has been recorded in Aizkalne, Bebrene, Dricēni, Dviete, Kaunata, Malta, Pilskalne, Rēzna, Rubeņi, Viļāni, Višķi, e.g.: *bùļviś stota maja ùtŕejâ puśâ, a losa śèńťebŕî* 'potatoes are planted in the second half of May, and are lifted in September' Dricēni (LVDA); *lài łałys izaûktu bùļviś, jùos d́iu ràiźiś jùotàr* 'for potatoes to grow big it is necessary to earth them up twice' Kaunata (LVDA); *sàusâ vosorâ izaûg łałys bùļviś* 'potatoes grow big when the summer is dry' Ozolaine (LVDA).

The *o* stem form *buļvs* (*bùļvs*) is used in some Selonian subdialects of Zemgale (Pilskalne, Rubeņi).

The *i̯o* form *buļvis* (*bùĺv́s*) is widespread in some northern (Balvi, Rugāji, Šķilbēni) and south-western subdialects (Kalupe, Līksna, Līvāni, Vārkava) of Latgale, as well as in some Selonian subdialects of Zemgale (Bebrene, Susēja), e.g.: *àr bùļ́vi vîń napùordźeîvùośi* 'you cannot live on potatoes alone' Kalupe (LVDA); *vòi, ćik skàists ťèirùms, ka bùļ́vi źîť, bùļ́vîm jira bòļ́ťi i ružóvi źîd́i* 'look, what a beautiful field when potatoes are in blossom, potato blooms are white and pink' Kalupe (KIV I 197).

Buļvs or *buļvis* (the stem is not clear) has been recorded in Istra, Malta, Preiļi, Varakļāni.

The variant *bullis* (*bùĺĺś*) (perhaps from *bùĺu̯ś*>*bùĺĺś*?) is used in two subdialects of northern Latgale (Šķilbēni and Viļaka), e.g.: *Àndru Zosẹ saćeja: bùĺĺi, na bùļbi* 'Andru Zose used to say *buļļi* 'potatoes' rather than *buļbi*' Šķilbēni (ALE); *joûnùs bùļļus napatìi̯k lòupiêt – zìžâs pì:rsti* 'I do not like peeling new potatoes – the fingers become coloured' Viļaka.

The form *bullis* is used to denote the potato in north-eastern Vidzeme in Alūksne (Niedermann 1923: 69).

The derivative of the said name *bullītis*, is formed with the diminutive suffix *-ītis* recorded in some subdialects of northern Kurzeme (Ēdole, Piltene, Usma, Ziras), ME presents it from the subdialect of Kalupe in Latgale.

Nom. pl. *buļvas* is known from the source of the 19th century: *buļvas*, Kartoffeln. Ulmann 1872: 40.

Names with the root *guļb-* are frequent in the subdialects of Latgale: *guļba, guļbe, guļbis, guļbs*; cf. *gulbīši* Venta (ME), which most likely were derived from Bel. *гульба* (Niedermann 1923).

The *ā* stem form *guļba* (*gùļba*) is found more often, it is used in the subdialects around Aglona, Preiļi, Viļāni, has been registered in Kaunata, Malta, Pilda, Ružina, Skaista, Šķaune and other places, e.g.: *mudri varâsîm rakť gùļbys* 'soon we shall be able to lift potatoes' Galēni (LVDA); *saguluši gùļbu mùotrùoji* 'potato growth is flattened' Sakstagals (LVDA); *gùļbu dàudź sîei̯, àr gùļbys cə̀ukys baròi, i pošy âdàm* 'they plant lots of potatoes, feed them to pigs, and eat them themselves' Vārkava (LVDA).

The *ē* stem form *guļbe* (*gùļb́ä*) is used mostly in the southern subdialects of Latgale (Aglona, Dagda, Izvalta, Kapiņi, Krāslava, Malta, Višķi), e.g.: *mozùos gùļb́iś lùpỳm barojàm* 'we feed small potatoes to animals' Izvalta (LVDA); *suôkagùļb́iś kaśť* 'they started lifting the potatoes' Krāslava (Apv).

The *o* stem form *guļbs* (*gùļbs)* has been recorded in Dagda and Kaunata, e.g. *kot śńìks pa daļài nùkust, jùopòrlosa gùļby* 'when snow

melts a little we'll have to sort out the potatoes' Kaunata (ALE). The *i̯o* stem forma *guļbis* (*gùĺ́bś*) is used in Aizkalne, Andrupene, Kapiņi, Kaunata, Malta, Rundēni.

The name of the Germanic origin *kartupelis* is used in the large part of the territory of Latvia (< LG *kartuffel*, see Sehwers 1953: 47; cf. also the current HG *Kartoffel*; this word was borrowed from It. *tartuficolo*, see Kluge [24]2002: 473f.).

Kartupelis, a word of Standard Latvian, is often used in dialects along another older name.

The examples of dialects are as follows: *pìsad́ẹ̀sśejòam kaŕtuṕę̣ļu: boúś i poším, i łùṕìm* 'we planted potatoes, they will be for us and the animals' Aknīste (LVDA); *kuôka ecêš$^{x^a}$s bi kâdreĩz priêkš kaŕtupeļiêm* 'earlier potatoes were harrowed with wooden harrows' Grobiņa (LVDA); *kaŕtupeļus cepa àr visâm mizâm kruôs̄ prìškâ vòi koŕstâs ùglês* 'potatoes were fried in jackets at the front of the stove or in hot live coals' Kalncempji (LVDA); *ka jau grib tâ smaĺkâk runât, tâ glaũnâk, ta teîc – kaŕtupeļ* 'when one wants to say in a more modern way he says *kartupeļi* 'potatoes" Planīca (LVDA); *mum̂s puĺk izaû:g, tik briẽ:smik kaŕtupę̣ļ aû:g* 'many potatoes grew, they grew awfully well' Pope (LVDA); *ka kaŕtupeļus apstãdija ùn nùoraka, tanĩ dìenã vàrija kaŕtupeļu bìezputru* 'when potatoes were planted or lifted, mashed potatoes were served' Rencēni (LVDA); *kàrtuṕèĺś – tys pa jaûnàm* '*kartupelis* – this is in a new fashion' Sakstagals (LVDA); *kàrtupeļi vacâ j^{o}àst^{o}àda, ta tik lìeli loksti naaûgùot* 'potatoes are to be planted when the moon is on the wane so that the potato steams do not grow tall' Sinole (ALE); *gùs iêda kaŕtupeļu lokstus* 'cows eat the above-ground growth of potatoes' Stāmeriena (LVDA); *kaŕtupeļs stãd abuliņ zeme, agrak stãdi̯ rudz rugaja* 'potatoes are planted in the soil in which clover grew before, earlier they were planted where rye used to grow' Svētciems (LVDA); *bet nu sâk saûkt pakaŕtupeļiêm ar* 'now they started to call *kartupeļ* too' Zante (LVDA).

The dictionaries of the18th and 19th century record the word *kartupelis* and nom. pl. *kartupeles*: Kartoffeln, *kartuppeles* Stender 1789 II 762; *kartupelis*, *-ļa*, pl. *-i*, die Kartoffel. *Kartupeļus rakt* un *vilkt*, kartoffeln ausnehmen 'to lift potatoes' Ulmann 1872: 103; Kartóffel, *kàrtupelis* Ulmann 1880: 439.

This name has many phonetic and morphological variants in dialects.

The word *kartufelis* is most often used in Kurzeme and Zemgale, rarer in south-eastern Vidzeme and Augšzeme, e.g. *pa kaŕtufeļìm àr pasoûc, bet paš sova stârpa pa rãceņìm runa* '[potatoes] are also called *kartufeļi*, but among themselves they are called *rāceņi*' Stende (LVDA).

The word *kartupulis* is mostly used in Selonian subdialects of Latgale (Ābeļi, Elkšņi, Zasa, also in Druviena and Rudzēti), e.g. *kàrtupuĺi ćiťi sàuc i gùļba* 'others call a potato *guļba*' Rudzēti (LVDA). It has also been recorded in Ābeļi, Druviena, Krustpils, Rudzēti, Zasa.

The word *kartopelis* is used mostly in Livonian subdialects of Kurzeme, younger generation uses it in some subdialects of Latgale, e.g.: *pa Jāņ nedeļ mum̂s ju bi̯ļ izvā:rc kaŕtopeļ zup̄* 'in the week of St John's we already ate potato soup' Pope (LVDA); *es ēd kartopaļs* 'I eat potatoes' Venta (LVDA).

The word *kartup(i)s* is widespread in Vidzeme (around Cēsis, Smiltene, it is also found in Augšzeme), e.g.: *šùodìe izvàrĩju kaŕtupus* 'today I boiled potatoes' Kauguri (ALE); *kaŕtupus smìlc* (*-ts*) *zemê viê vaĩrâk stãda* 'potatoes are planted mostly in sandy soil' Smiltene (LVDA).

The word *katupelis* is found in some subdialects of Zemgale (Augstkalne [EH I 593], Bēne, Sniķere, Ukri, Vecauce, Zaļenieki), e.g. *vagas katupeļiêm dzę̣n a mazuô aŕkli* 'trenches for potatoes are made with a small wooden plough' Zaļenieki (LVDA).

The variant *kartpelis* is used in Kurzeme, in some places in Zemgale and Vidzeme (Burtnieki, Grundzāle, Nītaure, Raiskums, Rencēni, Valmiera, etc.), e.g.: *kaŕtpeļu tũcis* 'potatoe stew' Burtnieki; *kaŕtpeļus nuôtĩra un vâra* 'potatoes are peeled and boiled' Iecava (LVDA); *kaŕtpeļus nùokàsa, sapèncẽja a drẽbu mazgãjamuo vāli* 'potatoes were lifted, mashed with a washing beetle' Kārķi (LVDA); *duñgava i tâda biêsputra – kaŕtpeļ^{u}s nuovãr^{a}, sabakâ, pieleį̄ piẽnu* '*dungava* there is such porridge – they boil potatoes, pour milk over them' Virga (LVDA).

The variant *kartfelis* is used in Kurzeme and Zemgale, e.g.: *viênâ ruôkâ siĺķe, viênâ kaŕtfelis* 'a herring in one hand, a potato in the other' Nīca (LVDA); *kaŕtfeļiêm iŕ rōzâ ziêdi* 'potato blossoms are pink' Vecsvirlauka (LVDA).

The variant *karpelis* is widespread in Vidzeme, it is used rarer in Augšzeme (there the word *karpalis* is also found – Sece, Sērene, sporadically found in Kurzeme too – Dunalka, Kalvene), e.g.: *kaŕpeļ^{a} kluč^{u}s vàrija* 'potato dumplings were cooked' Burtnieki (LVDA); *kaŕpeļi agrâk vaĩrâk nebi kâ maziẽ ziliẽ* 'earlier there were no other potatoes, only those small and blue' Ērģeme (LVDA); *kaŕpeļs stād liẽlus lůũks* 'large fields are planted with potatoes' Ģeri (LVDA); *kaŕpeļiẽm šuôgad miĺzĩ̂gi laksti* 'this year the potato growth is very big' Kūdums (LVDA); *iêsim kaŕpeļus ņẹm̃tu!* 'we'll go to lift potatoes!' Skaņkalne (LVDA).

The words *kartins*, *kartiņš* (and *kartīns*) are used mainly in Livonian subdialects of Vidzeme, e.g.: *iês kaŕtinu stādîtu* 'they'll go to plant potatoes' Braslava (LVDA); *kaŕtins a vis miz vâri* 'potatoes were boiled in jackets' Kārķi (LVDA); *kaŕtiņs stādi̯ diẽzgaň doũdz* 'they used to plant a lot of potatoes' Dunte (LVDA); *smaga zeme stādīt kaŕtiņ noų̇ miĹtan* 'potatoes planted in heavy soil are never mealy' Pociems (LVDA); *joû-na mẽnesa stāditi kaŕtiņi izoûg lakstas* 'potatoes planted when the moon is young have large above-ground growth' Svētciems (LVDA).

The sources of the 19th century recorded the nom. pl. form *kartiņi*, *-u*, Kartoffeln. Ulmann 1872: 102.

The word *karpāns* has been registered in Vecpiebalga and the neighbouring subdialects, *karpans* – in Grostona, Jaunpiebalga, Jumurda, e.g. *kåŕpẵnus vågẵ vis·måz di̯ų̇reĩz* 'potatoes are hilled up at least twice' Vecpiebalga (LVDA).

Other variants are found much rarer. The variant *karpulis* could have appeared due to distant regressive assimilation (*-upe-* > *-upu-*) and due to later disappearance of *-tu-* or its adjustment to the ending *-ulis*. It has been recorded in Skujene, Sunākste, e.g. *es na:zinu, koá bes kaŕpuļìem cìlvàks varàtu dzeívùot* 'I do not know how one could live without potatoes' Sunākste (ALE); *kartapelis* – in Nereta (Niedermann 1923: 41); *kartapulis* – in Ābeļi (Niedermann 1923: 41), in Birži.

The loanword *tupulis* (< LG *tuffel* EH II 704) is most frequent in south-east of Vidzeme and in several western subdialects of Latgale, e.g. *tupuļus st^{o}àdija tad, kad t^{o}âds gobolàins debess àr mozâkìem m^{o}à-kùonîšìem*; *ka bi̯ļ skaidris, ta tukšš* (*-šs*) *tìrums, ta tupuļi na-izaûgùot* 'potatoes were planted when there were small cumulus in the sky – with small clouds; if the weather is fine the field is empty, potatoes do not grow then' Sinole (Sgr 304).

The aphaeretic variant *tupelis* < **kar-tupelis* is used in the subdialects around Jumprava, in the northern part of Kurzeme (Dundaga, Pope), e.g. *vé:cìe po tuppę̣ļìem* 'old people call [potatoes] *tupeliai*' Meņģele (LVDA).

The name *tupenis* is frequent in the southern part of Vidzeme, rarer in western Latgale; it is also found in Talsi, Dunte, Kursīši,

Džūkste and other places, e.g.: *adbràuć is tupèń rakšonys tòłk* ‘come to help lift potatoes’ Galēni (LVDA); *iscep uôglês tupenîti un êd* ‘they bake a potato in live coals and eat’ Kursīši (ALE).

In some places the variants *tupene*, *tupine*, *tupinis* (Dagda), *tupiņš* are used, e.g. *muna tànte sîkus tupiņus saskrùotẹ̀ja, sagriêze sàklài – soř kanìe spìrta brùža tupiņi toàpot aûga* ‘my aunt cleaned small potatoes, cut them for seed; red potatoes for making alcohol also grew’ Sinole (ALE).

Lith. *kartùpelis* has been recorded in the area of the Lithuanian language in Kybartai (used in Lithuania Minor as far back as the 18th century, e.g. *Sėkĭtě Kopuſtùs, Môrkùs ſu diddělě Sáuje; Rópju, Paſtarnókû Swiklû beygĭ Rěpukkû*; *Taip ir Sʒalkiû, ſù gardʒeis Kartuppěliŭ Walgeis* ‘sow a large handful of cabbages, carrots; turnips, parsnips, beetroots and potatoes; also cabbages, with delicious potato dishes...’ DonelR 126), the word *kardùpelis* is also derived from the said LG *kartuffel* (cf. Alminauskis 1934: 63f.; Smoczyński 2007: 260).

Kurdùplis of Zietela could come through Bel. dial. *картóфля*.

Another name of the potato *kunodà*, *kunõdas* used in Zietela is also Belarusian, cf. Bel. dial. *кунада* (LKA I 161), e.g.: *drámnos kunõdos* ‘small potatoes’ ZtŽ 331; *kunõdu. ar dúot põnu?* ‘shall I give potatoes to the master?’ ZtŽ 331; *žmónʼės ẽmʼė kunodàs sodʼínťi* ‘people started planting potatoes’ ZtŽ 331; *tʼegù jẽs pʼíno sa kunõdom* ‘let him eat milk with potatoes’ ZtŽ 331; *gražì kunodʼẽlɛ* ‘a nice small potato’ ZtŽ 331; *dúºkʼit nór po kunodʼẽla* ‘give at least a potato each’ ZtŽ 331; *kap mʼėnùkas mãcʼitkas, tai ir kunodíkos mãcʼitkos* ‘when the moon is small, potatoes are small too’ ZtŽ 331; *kunodàs kasėm* ‘we lifted potatoes’ Zietela (e-LKŽ); *prapuolė kunõdos čionai* ‘potatoes have disappeared here’ Zietela (e-LKŽ).

The word *ėčiùkas* from Sokaičiai and the word *íečukas* from Smalininkai are probably derived from Germ. dial. *Erdschocke* (for more about it see Kluge [24]2002: 63, 253).

Another part of Lithuanian and Latvian names of the potato appeared due to the similarity of the nodule of the potato to other vegetables and fruit.

Western Lowlanders and some neighbouring northern subdialects of Lowlanders in Kretinga district, southern Lowlanders in Varniai and Raseiniai districts (around Šilalė, Tauragė), Highlanders of Klaipėda region (Lithuanians that lived in East Prussia in the 19th century) used the old word *rópė* or its diminutive variant *ropùtė* (rarely *rapùtė*, *rupùtė*) in the meaning of the potato, e.g.: *šimėta rọpọ̀tẹs âug kāp_paŝọ̀tọsẹs* ‘this year potatoes grow like mad’ KrŽ 349; *palĩndọsîs pọ_stàla sọ̀rĩnk tas_rọ̀pọtẹ̀s* ‘get under the table and pick up those potatoes’ KrŽ 349; *pẽitâms ẹššẹvệrsọ sáusũ rọpọ̀ťu* ‘I’ll boil dry potatoes for dinner’ KrŽ 349; *ropių cielą pūrą priroviau* ‘I pulled out a pood of potatoes’ Palanga (e-LKŽ); *aš eisu į kelnerį sėklai rópes pjaustyt* ‘I’ll go to the cellar to cut potatoes to be planted’ Ramučiai (e-LKŽ); *ankstybes roputès mes jau nukasėm* ‘we have already lifted the early potatoes’ Skirsnemunė (e-LKŽ); *ropùčių neskustų išvirs gaspadinė, kanapių vėl sutrins* ‘the housewife will boil potatoes in jackets, will crush hemp again’ Judrėnai (e-LKŽ); *atnešk krestį didelių ropùčių – kugelį kepsim* ‘bring a basket of big potatoes – we’ll bake potato cake’ Tauragė (e-LKŽ); *pietums išvirsiu ropùčių su lupenom* ‘I’ll boil potatoes in jackets for dinner’ Kartena (e-LKŽ); *mes turėjom tų roputìkių, buvo skanios, miltingos* ‘we had those potatoes, they were delicious, mealy’ Šilutė (e-LKŽ) (cf. the above-mentioned extract from Valančius’ book, see p. 482).

In one or another subdialect in Klaipėda region and in the subdialects of western Highlanders on the southern side of the Nemunas River the name of the potato of the same origin *rapùkas* (in some places *ropùkas*) is found, only it has another diminutive suffix *-ukas* and often a different root vocalism.

The name being discussed is not absolutely new either, it has been recorded in the writings of Antanas Tatarė (1805–1889) who came from the environs of Griškabūdis (the village of Rygiškiai) (about their language see Zinkevičius 1981): *darbų kuo daugiausia: miežius, avižas, žirnius, rapukus iš lauko namo pargabenti* ‘there was much to do: to bring in from the field barley, oat, peas, and potatoes’ (e-LKŽ), e.g.: *pirmà niẽgz búlvʼu· neminavójo· | sakíʼdavo· | rapùkai* ‘earlier nobody mentioned potatoes, they said *rapukai*’ ZnŽ II 523; *rapùkai šẽĩs mæ̃·tais prastãĩ užderę́ju* ‘potatoes did not give a good crop this year’ ZnŽ II 523; *mæ̃·s laukuosè rĩñko·mæ rapukùs* ‘we gathered potatoes in the fields’ ZnŽ II 523; *tĩñka kaip_svíestas su_rapùkais* ‘like butter and potatoes’ ZnŽ II 523; *ka_rapùku. turę́·si | bã·du næmatʼ́si* ‘if you have potatoes you will never starve’ ZnŽ II 523; *apie mus senieji žmonės visi tik rapùkais bulves vadina* ‘around us the old people call potatoes *rapukai*’ Kiduliai (e-LKŽ); *jau rapùkų mažai sklepe, reiks iš kaupo atsinešt* ‘there aren’t many potatoes in the cellar left, I have to bring some from the heap covered with earth’ Sudargas (e-LKŽ); *kad tie rapùkai šįmet ir visai neužderėjo* ‘this year potatoes did not give a good crop at all’ Ragainė (e-LKŽ); *dažylą valgydavo su rapùkais* ‘they ate the gravy with potatoes’ Smalininkai (e-LKŽ); *išvirk man ropukų* ‘boil some potatoes for me’ Girkalnis (e-LKŽ).

Related names are also found in the Latvian language: *rācis* was recorded in Blīdene, while *rāpucis* was recorded in the Latvian language in Curonian Spit (Kuršių Nerija) (EH II 361).

The word *rópė* in the meaning of ‘a medicinal plant of the cruciferous family (*Brassica rapa*)’ is found both in the first (rʒepá / rapa. *Rope* SPr 161) and the second (Rʒepa okrągłá / Rapa, æ. Rapum, *Rope* SD[3] 395) dictionaries of Konstantinas Sirvydas, as well as in the manuscript dictionary of Lithuania Minor of the 17th century *Clavis Germanico-Lithvana* (Rů̊be. *Rópe*, *ês*. F. C II 355).

It has relative words in other IE languages, cf. CS *rěpa*, OHG *ruoba*, Lat. *rāpum*, *rāpa*, Gk. ῥάπυς ‘ropė’. This is a ‘travelling’ word of an unclear origin (cf. Trautmann 1923: 237; LEW 743; IEW 852; Sabaliauskas 1959a, 1990: 43 and lit.; Smoczyński 2007: 520).

The name *rācenis* used in Kurzeme and in a wide compact area in western Zemgale is a semantic analogue of *ropė* (cf. *rācenis – Brassica rapa*), e.g.: *kad sẹ̃rmuôkšļiêm pulĨk uôgᵃs, tad rãceņⁱ laːbⁱ paduôdâs* ‘when there are many berries on rowan trees, potatoes give a good crop’ Asīte (LVDA); *manˆ cũkᵘ rãcenⁱs vêl tagad iẽt* ‘now I use [the name] *cūku rācenis* “potatoes for pigs” again’ Dzirciems (LVDA); *ka jau i rãcenis, ta badâ nuômiřt nevaŕ* ‘if there are potatoes we shall not starve to death’ Kursīši (ALE); *mẽs jaû parastⁱ turiṁ tuõ varᵃdu – rãceņⁱ* ‘we usually use that word *rāceņi*’ Kursīši (LVDA).

The form *rācinis* is used in some places in the south of Kurzeme (Bārta, Dunika, Kursīši, Nīca, Rucava, Saldus, Sātiņi), in some subdialects the word *rāciņš* – (Dundaga FBR V 132, Pūre FBR XIV 46), *rācēnis* (Blīdene, Džūkste, Garoza) can be found, e.g.: *rãcẽņus ka stâda, a cacîti izdzện vagas* ‘when potatoes are planted trenches are made by a harrow’ Džūkste (ALE); *rācīnis – rãcĩnis jaû grib, ka gaŕ viņu rušinâs*; *rãcĩņus iêraûsa pę̣lnuôs, icepa, senâk bi saŕ’kaniẽ, ziliẽ, liẽliê baĨtiê rãcĩņi* ‘potatoes like to be taken care of; potatoes are put into ashes, baked, earlier there were red, blue, large white potatoes’ Džūkste (ALE).

The name *rācens* ‘turnip’ is also used in the meaning of the potato in the sources of the 19th century: in Kurland hier und da auch

'here and there in Kurzeme' *rahcens* Ulmann 1880: 439; also nom. pl. *zemes rāciņi*: *ʃemes rahciņi* 'turnips of the earth', Kartoffeln. Ulmann 1872: 234.

Jānis Endzelīns (ME III 494) stated that Latv. *rācenis* could appear by means of contamination from the root *rāp-* (cf. Lith. *rópė*) and *rac-*, cf. Latv. *rakt* 'to dig'. This verb is related to Lith. *ràkti* 'to peck, to stab, to dig' (Būga I 276, II 195, 258, 534f.; ME III 475, 699; Smoczyński 2007: 498f.).

Latvians also compare potatoes with beans.

The name *pupa* (cf. *pupa – Vicia faba*) has been recorded in Galēni and Varakļāni and ME IV 712 recorded the name *zempupa* from Nereta and Sauka.

Latv. *pupa* (*Faba vulgaris*) is related to Lith. *pupà* (ME III 414). The toponyms *Pupayn*, *Pupekaymen*, etc. (Gerullis 1922: 137; Endzelīns 1943: 237) testify to the fact that this word existed in the Prussian language too.

August Leskien (1891: 225) compared *pùpa* to *putà*, *pũ̃sti*. Actually, *pupà*, like all other words mentioned here, could have been derived from the same IE verb **peu-* / **pou-* / **pū-* 'to blow', only it was extended by another determinative *-p-*, cf. especialy Latv. *paupt* 'to swell' (it is also related to Lith. *paũ̃pti* 'to die', see Urbutis 2009: 100), Latv. *pups* 'woman's breast', Lat. *pūpus* 'boy, child', Alb. *pupë* 'breast, teat, bud' (Сабаляускас 1959: 232ff.; Sabaliauskas 1990: 158; LEW 670f.; IEW 847ff.; Smoczyński 2007: 489f.).

By the way, Vytautas Mažiulis (PKEŽ I 129f.) put forward the idea that both Lith. *pupà* and Pruss. *babo* 'beans' E 263 were children's words.

From the semantic point of view the name *pampālis* found in Kurzeme, especialy in its south western part, matches the said words, e.g.: *apaļ^{u}s pam̃paļ^{u}s izvārîja* 'whole potatoes were boiled' Asīte (LVDA); *pam̃paļi biį̀ senâk, tagad kaŕtfeļi* 'earier [the name] was *pampaļi*, and now it is *kaŕtfeļi*' Ziemupe (ALE).

The name *pimpulis* has been recorded in Kurmene and Taurkalne. In some places in Kurzeme the word *pẹ̀ntupelis* (Priekule) and *pẹ̀ntups* (Asīte [EH], Bunka [EH], Gramzda [ME], Priekule) are used.

The *pampaļi* is found in the sources of the 19th century: *pampaļi*, *-u*, Kartoffeln. Ulmann 1872: 188; *pimpuļi* kartoffeln (from Taurkalne) Ulmann 1872: 201.

The name *pentups* is also specified in the source of the 19th century: *pentups, -a*, die Kartoffel. Ulmann 1872: 199.

Lith. *pam̃palas* whose main meaning is 'lump' is related to them (e-LKŽ).

The latter was made with the adjectival suffix (derived from **-lo-*, cf. Ambrazas 1993: 98ff.) from the children's verb, cf. Lith. *pam̃pti*, Latv. *pàmpt*, also Pruss. *papinipis* (< **papimpis*) 'saddle' E 444, Slav. **pupъ* 'navel', OIc. *fimbul* 'strong, large', Lat. *pampinus* 'leaves of the vine, shoot', *papula* 'pimple, pustule', Gk. πομφός 'skin blister', Arm. *p̣amp̣ušt* 'bladder' (Trautmann 1923: 205; ME III 73; LEW 535f.; PKEŽ III 222f.).

ME I 235 presents the word *ābuols* 'apple' from Alūksne in the meaning of 'potato', and EH *ābals* from Venta. There are also other names: *zemes ābuols* 'apple of the earth' Balvi (Niedermann 1923: 75); *zemes ābuls* (Sinole), e.g. *tupuļus sàuce gòn pàr zemes °âbulìem*, *bet reši* 'potatoes are called *zemesāboli* too but rarely'; *zemābuols* (Vainiži), *zem(e)sābuols* (pl. *zemsâbuļ*) Dunte (FBR VIII 69).

These names could have appeared due to an old German name for the potato *Erdapfel*, which is a translation from Lat. *mālam terrae*. The latter, at first denoted cyclamens, melons, cucumers, and later was started to be used widely in Europe to name potatoes (Kluge [24]2002: 253).

On the other hand, the Latvian compound being discussed (resp. a word combination) is made from two old words. The first one is especially archaic – *zeme*, cf. Lith. *žẽmė*, Pruss. *same* E 24, *semmē* III 105_{17}, OSlav. *zemlja*, Lat. *humus*, OInd. *kṣam-*, Av. *ząm* (acc. sg.), Gk. χθών, Hitt. *tegan* (gen. sg. *tákna(a)š*), Toch. A *tkaṃ* (gen. sg. *tkanis*), etc. (Trautmann 1923: 369; ME IV 708f.; Benveniste 1935: 147ff.; LEW 1299; IEW 414ff.; Иванов 1965: 25ff.; ИЯ 821; Sabaliauskas 1990: 53f.; PKEŽ IV 58ff.; Smoczyński 2007: 777f.).

The second component *âbuõls* is also quite old; once it was a noun of the *l* stem, cf. Lith. *obuolỹs*, Pruss. *woble* E 616, Slav. **ābluko*, **ablъko*, OHG *aphol, -ul*, OIr. *Ubúll*, etc. (Būga I 433; Trautmann 1923: 2; ME I 234f.; Fraenkel 1936: 108; LEW 515; IEW 1f.; Kazlauskas 1968: 286; ЭССЯ I 44ff.; ИЯ 637f.; Sabaliauskas 1990: 41f.; PKEŽ IV 259ff.; Smoczyński 2007: 432).

In some Lithuanian subdialects potatoes are compared to another similar fruit – the pear. In some subdialects of northern Lowlanders of Telšiai around Mažeikiai, Akmenė the name *dũ̃lė* (with its variants *dũ̃lis*, *dùlė*, *dùlis*) is used, e.g.: *kad aš buvau maža, kitaip nevadino kaip dũ̃lės* 'when I was small potatoes were called *dūlės*' Akmenė (e-LKŽ); *eisiam dũ̃lių kasti* 'we'll go to lift potatoes' Akmenė (e-LKŽ); *nulupk dūlės, virsiam šutinio* 'peel potatoes, we'll cook ragout' Papilė (e-LKŽ); *šiemet miltingi dūliai* 'this year potatoes are mealy' Klykoliai (e-LKŽ) (for more about the Slavism *dūlià* 'pear' see p. 508), cf. also the above-mentioned extract from Valančius' book (see p. 482).

Several other names are rarely used in the Latvian language: *kaņ̃ķis* – in several subdialects of Kurzeme (Alsunga, Jūrkalne, Ulmale (Niedermann 1923: 90), Užava, Venta (pl. *kaņ̃ķi* ME II 157), *kaņķę̃ns* (Alsunga, Jūrkalne, Užava), *kaņ̃ķęns* (Venta) (pl. *kaņ̃ķęni* ME II 157), e.g., *kaņ̃ķi – maziņi, sîki* '*kaņķi* small [potatoes]' Blīdene (LVDA).

The name *kankeni* Kartoffeln was recorded in the source of the 19th century: Ulmann 1872: 102.

The name *ķẹ̀pulis* was found in Baižkalns (nom. pl. *ķẹ̀puļi* ME II 367), *ķẽ̀pulis* – in Remte, Strutele, Zebrene, nom. pl. *ķẽ̀puļi* ME II 374 presents it from Remte, Strutele, as well as from the environs of Jelgava and Tukums.

Nom. pl. *ķẽ̀puļi* is found in the source of the 19th century: *ķehpuļi* Kartoffeln Ulmann 1872: 106.

Sporadically some other names are sometimes used: *kaftelis* (Bīriņi, Vecumnieki), nom. pl. *bimbaži* (Dzirciems ME I 296); *kankumi* (Ulmann 1872: 102); *kañtuļi* (Valmiera ME II 156), *papučis* (Alūksne ME), *pāpulis* (Birži, Zasa), etc.

The word *čāčis* has disappeared from active usage in Nīca and Nīgrande.

The following names known to us from different sources are not found in dialects: *bambuļi*, *bumbēži, bumburs, gartupeļi* and others.

Names of the Swedish Turnip

Rima Bakšienė, Ilga Jansone, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

The map and the comments are based on LKA I Map No. 89 and LVDA Map No. 47 and its comments.

The names of the Swedish turnip (*Brassica napus* L. var. *rapifera*) are presented.

Many names with the root *griez-* / *grież-* are used in Lithuanian and Latvian subdialects. Lith. *griežtis* and Latv. *grieznis*, *griezinis* are widespread in a large compact area in the eastern part in Lithuania and Latvia.

The variant *grieznis* is widespread in south-east of Vidzeme – in the Selonian subdialects of the Latvian languge; *griezinis* forms a compact area in a larger part of Latgale. In some subdialects the words *griežinis*, *griežņa*, *griezenis*, *griezēnis*, *griezienis*, *griezine*, *grieznis* are also found.

Examples of dialects are as follows: *vòirák gòn kâļi, griêžņi sák àizmìrstìes* '[the word] *kolis* is used more often, [the word] *griežnis* is beginning to be forgotten' Ērgļi (LVDA); *griêžņ^{u}s tog^{a}d moș ku:ŕ raç* 'you can hardly see any turnips nowadays' Sausnēja (LVDA); *grîźiņus śeņuôk ćîš ļàuds âd´ä* 'some time ago people used to eat more turnips' Asūne (LVDA); *vasalus grîźiņus ćäp'ä ćepl´î, i grîźiņus łyka kluôt p'i màiźiś* 'they used to bake turnips in an oven, [they] also put it into bread [dough]' Nautrēni (LVDA).

Latv. *grieznis*, *griežinis* were recorded in the 18th–19th century Latvian written sources: *greeſni tee* Schnittkohl Lange 1773: 122; *greeſchini* (*greeſni*) Schnittkohl Stender 1789 II 520; *greeſņi*, *greeſchņi* Schnittkohl Ulmann 1872: 79.

In the territory of Lithuania the name *griẽžtis*, *gríežtis* and its variants *griežtỹs*, *griežtìnis* are widespread in the north-eastern part: in the subdialects of eastern Highlanders around Vilnius, Utena, Anykščiai, Kupiškis, in the eastern part of the Panevėžys district, e.g.: *i[š]siˈrɔvæu ˈgrieš’ti.* | *muñ’dreɨ vɔ́.ikš’č’ɔ.ju ir vɔ́.lgau* 'I have pulled up a turnip, now I am walking proudly and eating it' KpŽ I 740; *ˈgrieš’čei buɾdavɔ. d’væˈjɔrpi* | *gælˈtɔni ir balt̃.ti* 'turnips were either yellow or white' KpŽ I 740; *ˈmuɾsu. ˈniekas nævɔ́.lgɔ. ˈgrieš’č’u.* | *kæũla.m ataˈduodam* 'none of our family eats turnips, we feed them to pigs' KpŽ I 740; *gríešti. búŕdava. nusi̇́.lupu* | *pakì atɑinù iž‿dar̃ža. i‿suvá.lgåu* 'I used to peel a turnip on my way from the garden and eat it' KlŽ 81; *gríešč̊u. nesa.di̇́.nɑ dabɑŕ* 'nobody plants turnips now' KlŽ 81; *nulupk man griẽžtį* 'peel a turnip for me' Kupiškis (e-LKŽ); *kopūstai griežčiais išvirto* 'cabbages turned into turnips' Skapiškis (e-LKŽ); *kai motulė griežčius sės, ant rytojaus raut galės, tai tada gi, motinėle, aš pas tave sugrįšiu* 'when my mom sows turnips, the next morning she will pull them up, then, dear mummy, I'll be coming back' Pandėlys (e-LKŽ); *mūsų šiais metais tik balti griežtìniai užaugo, geltonų visai nėra* 'this year only white turnips have grown, there are no yellow turnips at all' Ragainė (e-LKŽ).

The variant *griẽžtis* with the rising accent is used in the Standard Lithuanian language too.

All the above-mentioned names are verbal derivatives, cf. Latv. *griezt* / Lith. *griežti* (EH I 409; LEW 169).

The name *kālis* in Standard Latvian forms a compact area in north-eastern Kurzeme, Zemgale and western Vidzeme, e.g.: *kâļs var pa Jāņim iêsẽt, ātr isaûg* 'Turnips can be sown on St. John's Day, they grow fast' Aizpute (LVDA); *kâļu lapas guôvei duôd* 'turnip leaves are given to cows' Nītaure; *kàļus cepa rijâ, bẹ̀rìm liẽlais prìeks* 'turnips were baked in the drying barn, the children were happy' Omuļi (LVDA); *luõpu kâļi baL̃ti, dzẹl̂tâniê i suluôti* 'turnips given to animals are white, yellow and succulent' Rucava (LVDA). This area extends further into northern Lithuania where the variant *kolis* is used.

In a small compact area in Kurzeme around Saldus the names *kūle* and *kūlis* (< Germ. *Kohl*), e.g.: *kûl^{e}s senâk tikaî saûca* 'earlier [turnips] were called *kūlės*' Ciecere (LVDA); *manˆ vêl tagad aûg kûļi* 'even today I grow turnips' Gaiķi (LVDA).

Latv. *kālis* was recorded in the dictionaries of the 17th–19th century: *Kahl* Schnittkohl Fürecker 1685 I 107; *kahls*, *kahli* Wurzelwerk in Gårten Lange 1773: 138; *kahli* Schnittkohl Stender 1789 II 93; *kàhļi*, *-u* Schnittkohl Ulmann 1872: 96.

Latv. *kālis*, like Est. *kaal*, originated from Sw. or MLG *kål* ME II 191 (cf. *kôl* 'Kohl, Gemüse' Schiller II 516) or LG *kāl* (LEV I 371; cf. LEW 281; Urbutis 1981: 210).

The Lithuanian equivalent *kõlis* and its variants *kolỹs*, *kolìnis* are used in the northern area of Panevėžys and in the eastern most subdialects of the northern part of western Highlanders around Šiauliai, e.g.: *eik čia, duosiu kolio pagraužt* 'come here, I'll give you some turnip to nibble' Paįstrys (e-LKŽ); *neleisk karvių į kolius* 'do not let the cows into the turnip field' Pakruojis (e-LKŽ); *galva kaip kolis* 'the head like a turnip *(bald)*' Grūžiai (e-LKŽ).

This word must have come into the Lithuanian language from Latvian; however, the possibility cannot be rejected that it might have come directly from German into some western dialects (Sabaliauskas 1990: 271).

In southern and south-western part of Latgale the turnip is referred to as *sakne*. This word is characteristic of all Baltic languages, cf.: Latv. *sakne*, Lith. *šaknìs*, Pruss. *sagnis* 'the root' E 629 (ME III 652; Sabaliauskas 1990: 158; LEW 958).

The name *sprūte* (< MLG *sprute* ME III 1026; cf. MLG *sprote*, *sprute* 'Sproß, Sproßling' Schiller IV 348) and its variants *sprūta*, *sprūtis*, *šprūte* are used in Kurzeme, e.g.: *sẽsim biẽtes, sẽsim̂ sprūtas; nuô sprūtâm vãra cimi – biêsputru taûkuôs* 'we will sow turnips; you can cook turnip mash *cimę* in fat' Bārta (LVDA); *sprūt^{e}s maz aûdzê, te zeme pa stipru, vaịg smiÎkc zemi* '[people] do not grow many turnips, the soil is too rich, you need sandy soil' Valtaiķi (LVDA); *sprūt^{e}s ir baĨt^{a}s, – tãs luõpiêm, tãs aûg liẽlâkas, viên^{a}s ir̂ dzęÎtęnas – ciÎvêkiêm* 'there are white turnips for animals and they grow larger, other turnips are yellow, they are for people' Vecpils (LVDA).

In south-western Kurzeme the name *cimenis* (Aistere, Grobiņa, Tāši) are used, e.g. *cimenis* (senāk), *bet maz tuô teîc^{a}* '(formerly) *cimenis* but hardly anyone used it' Aistere (LVDA). In the northern part (Dundaga) – *struņķis*.

In western subdialects of the Lithuanian language the name *sėtinỹs* and its variants *sétinis*, *sėtìnis* form a large area. This is the name used in all subdialects of Lowlanders; it is also used in the northern part of western Highlanders around Šiauliai and in subdialects of the Klaipėda region, e.g.: *sọmã·la vẹ̀sọ̀[s] sîetęnọs ę sọšîere bàdũn mètâ·s* 'mashed all turnips and fed [animals] during famine' DūnŽ 321; *siėtęnũ· pasęsîejọ ažę́.kę* '[they] have sowed a bed of turnips' DūnŽ 321; *ką́m siėtį̄nẽ· làbã· pàtį̄ñ.k | į̄r į̄ bụlbĩ̄nį̄ dèd* 'who likes turnips very much, puts them into potato soup' DūnŽ 321; [nudegus] *pęrmệjê vảistã ĩ sîetin^{i}s* '[in case of burn] the turnip is the first medicine' MoŽK; *sîetęnê vâlgûom^{i}s ĩ* 'turnips are edible' MoŽK; *bâlt^{e} ĩ givọlęnê sîetęnê* 'white turnips are for animals' MoŽK; *sîetiñ^{u} sọsẹ̀tarkavuojîem vâlguomũj^{u}* 'we grate turnips for eating' MoŽK; *ę dộun^{a} ęš sîetiñ^{u} Îộbâm kẽpt^{e}* 'we used to bake bread from turnips too' MoŽK; *vaikas sétinį grauža* 'the child nibbles at the turnip' Šilalė (e-LKŽ); *sėtiniaĩ dideli kaip kepurės* 'the turnips are as big as caps' Kretingalė (e-LKŽ); *tėvai, eisiam sėtinių̃ diegti* 'father, we will go to plant turnips' Mažeikiai (e-LKŽ); *mūso sėtiniám visus lapus spragės nuėdė* 'flea-beetles have eaten all the leaves of our turnips' Kruopiai (e-LKŽ); *sétiniai išeita į kūlas* 'the turnips have grown into leaves' Šatės (e-LKŽ); *sėtináičiai sultingi, skani* 'the turnips are succulent, delicious' Laukuva (e-LKŽ); *dailūs tokie sėtinùkai, nedideli* 'the turnips are nice and small' Kražiai (e-LKŽ).

The variant *sėtinỹs* (3^{a} stress paradigm) is found in Standard Lithuanian too.

Lith. *sétinis*, *sėtinỹs* has been derived with the help of the adjectival suffix *-tinis*, *-tinys* from the verb *séti*. The latter originated from the IE root **sē(i)-*, and has equivalents in many cognate languages: Russ. *сеять*, Pol. *siać*, Skr. *sìjati*, Lat. *sero*, Goth. *saian* and others (LEW 778; IEW 840; Sabaliauskas 1990: 101; Smoczyński 2007: 545).

In a large area of southern Lithuania, which includes the areas of western Highlanders around Kaunas and the southern part of western Highlanders around Šiauliai, the names *krùčkas*, *grùčkas* are used.

Its different various are found: in the largest part of southern Highlanders the name *krùčkas* is used, in the most southerly corner around Varėna – *kručkà*, *krùčkė* are frequent; in the subdialects of Šiauliai area and in northern subdialects of western Highlanders, around Raseiniai, Jurbarkas the names *kriùčkas*, *kriučkà*, *kriùčkė* are found, e.g.: *i‿rũñkel'u. | i‿kr'ùčku. dę́davọm i·‿dúona.* 'we used to add beetroots and turnips into bread dough' ZnŽ I 777; *búlvæ[s] skùta | kručkùs lùpa | vakarĩẽnæ. kãĩčæ* 'potatoes, turnips have been peeled, supper is cooking' ZnŽ I 782; *a‿žìno·t | kas‿krùčkas | kap‿ká.ime gi·væ̃·nus* 'do you know what a turnip is if you lived in a village?' KzRŽ I 397; *kap kuř. so.dzìna daũ.gˈi. tu. krùčku.* 'in some places many turnips are planted' DrskŽ 171; *šiemet kriùčkai dideli užaugo* 'this year turnips are big' Krokialaukis (e-LKŽ); *tuoj jau možnės ir krùčkų išsivirt* 'soon you will be able to cook some turnips' Liškiava (e-LKŽ); *krùčkai geriau auga susodinti ant kitos vietos* 'turnips grow better if planted in another place' Marijampolė (e-LKŽ); *aš kručkas mėgstu – jos saldžios* 'I like turnips, they are sweet' Šiauliai (e-LKŽ).

In the area of western Highlanders in Kaunas area, around Šakiai, Vilkaviškis, Marijampolė, the names *grùčkas*, *griùčkas* are widespread, e.g.: *búrdavu | užá.uga grùčkai bačkõ·s didùmu* 'turnips used to grow as big a barrel' ZnŽ I 514; *dúona búrdavu su‿gr'ùčkais* 'bread used to contain turnips' ZnŽ I 509; *jæu‿grùčkas vá́.rda | tai‿tam̃ kiemè kvẽpæ* 'when the turnip is cooking, its smell fills the yard' KzRŽ I 258; *i‿daržaĩ reikę́jo· ravę́t | i‿ruñkelei | i‿grùčkai | i‿mõ·rko·s te·‿visókˈo·s* 'the garden, the beets and turnips, and the carrots, and the like had to be weeded' KzRŽ I 258; *nuaĩsˈu i·‿búlvinæ· grùčku·* 'I'll go the potato cellar for turnips' KzRŽ I 258; *ar jūs šįmet gerai užaugo grùčkai?* 'Have your turnips grown well this year?' Liubavas (e-LKŽ).

In the subdialect of Dieveniškės and in the environs of Varanavas, Nočia and Rodūnia located in Belarus the variants *bručkà*, *bruškà* are preferred, e.g.: *cˈà vˈisaipõ· vadzˈìna | ir kručkà | ir bruškà* 'here they are called in different ways – *kručka*, and *bruška* (turnip)' DvŽ I 313; *brùškų· kap kadù bũ̃na labaĩ. dzˈidˈelˈũ·* 'sometimes turnips grow very big' DvŽ I 73; *sãko, bruškàs sveĩka válgyc'* 'they say turnips are healthy to eat' DvŽ I 73; *brùškos bū́sta báltos ir geltónos* 'turnips are white and yellow' LzŽ 41; *nà, iñ pagraũš bruškẽl̨į* 'well, take and nibble at a turnip' LzŽ 41.

The variant *gručkas* have been recorded in many old dictionaries of Lithuania Minor since the 17th century, e.g.: *Rappuck: Ʒemlindei, dʒû M. ‖ Rappukai, kû [M.] ‖ Grucʒkai, û. M.* C II 262 (III 270); *Rappucken Ʒemlindei Reppukai, Grucʒkai* B 994; *Grucʒ́kas, ko,* m. eine harte Růbe, *Rẽpukẽ* ſonſt *Rappukas, ko* R I 43 (Urbutis 1981: 207).

Earlier it was thought that these names were Slavisms, cf. Bel. *брушка*, *бручка*, Bel. dial. *кручка,* Pol. *gruszki* 'such kind of potatoes' (see LEW 302; Skardžius IV 137). However, Vincas Urbutis (1981: 205ff.) proved that they are Germanisms, cf. Germ. dial. *Brûke*, *Brucke*, *Wrûke*, *Wru(c)ke* < LG *Wruuk* 'a block, a log', *Wrūck* 'root', and Bel. dial. *кручка* is regarded as Lithuanianism (ЭСБМ V 127). Loanwords from Belarusian *bručkà*, *bruškà* that occur in Lithuanian subdialects are of much later origin.

Names of the Wild Strawberry

Asta Leskauskaitė, Rolandas Kregždys, Anna Stafecka

The map and its comments are based on the answers to question No. 67 of the ALE lexical Questionnaire and LVDA Map No. 23 and its comments. Besides, the collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003) was also used.

The map represents prevalence of the names of the wild strawberry (*Fragaria vesca* L.), a low perennial grass plant with a short horizontal rootstock, with trinomial leaves, white blossoms and red juicy fruit (berries) belonging to the rose family (*Rosaceae* Juss.).

Latv. *zemine* and Lith. *žemìnė* are common names.

The derivative of the suffix Lith. *-inė žemìnė* (about it see Skardžius I 263–266; about prevelence of the suffix *-ine* in the subdialect of the Latvian language see Vulāne 1986: 73–84) and the phrase *žemìnė úoga* are used in the subdialects of the northern Lowlanders in Kretinga region, southern Highlanders and some subdialects of eastern Highlanders in Vilnius region: *žam'ìn'u. ìrà po. m'išku.* 'there are wild strawberries in the forest' DrskŽ 475; *žam'ìn'u. (v)úogu. lãpai g'eraĩ. no.g v'idurũ* 'leaves of wild strawberries are good when one has pain in the intestines' DrskŽ 475; *žam'ìn'u. dař.t'(i)es labaĩ. sumažéjo | v'ìsko. mažéja* 'now wild strawberries are decreasing in number, as everything else is' DrskŽ 475; *žemìnės auga, kur iškirsta* 'wild strawberries grow in clearings' Armoniškės (e-LKŽ); *imas žemìnių uogojų ir šitų sesiabrolių po arbotinio šaukštuko gert, saldžioj votis išeina viršuj* 'teaspoonfuls of stalks of wild strawberries and wild violets are taken, and eczema comes to a surface' Kapčiamiestis (e-LKŽ); *anksti žemìnės spėja* 'wild strawberries ripen early' Dieveniškės (e-LKŽ; also see DvŽ II 564); *parsinešė pilną uzboną žemìnių* 'he brought a full jug of wild strawberries' Leipalingis (e-LKŽ); *iš visų uogų žemìnės gardžiausios* 'of all berries' strawberries are most delicious' Varanavas (e-LKŽ); *vaikai neina, tingi žemìnių uogaut* 'children do not go, they are lazy to pick wild strawberries' Kučiūnai (e-LKŽ).

Pranas Skardžius (I 272) specifies the form used in Ylakiai subdialect of the northern Lowlanders in Telšiai region Lith. dial. *žemỹnė* 'wild strawberry' the origin of whose suff. *-ỹnė* can reflect late reflection of the suffix IE **-ĭnŏ- / *-ĭna* ↔ **-īnŏ- // *-īnā* (for more about it see Kregždys 2011: 55; Skardžius I 270).

The derivative of the variant with the secondary Lith. suff. *-ėlį̃ŏ* with the elongated structural element *-ẽ-* (because it is stressed [see Ambrazas 2000: 94]) has also been recorded in the area of the northern Lowlanders in Kretinga region, that is, the *-ėlė* (fem.) derivative reflecting the semantic connotation of *n. concreticum* (cf. Skardžius I 176): Lith. dial. *žeminẽlė* 2 'wild strawberry': *Darže y[ra] žeminės, o miške – žeminẽlės* 'strawberries grow in vegetable gardens; wild strawberries grow in forests' Plng (e-LKŽ). It should be mentioned that *n. concreticum* suff. Lith. *-ĕlį̃ŏ-* correlates with especially old derivational formants *ĕl* and *ēl* used in the Hettite (cf. Hrozný 1917: 53–54; Marstrander 1919: 68) and Italic languages (Palmer 1988: 240, 259; Тронский 2001: 358), which determine the denominative derivational type of possessive connotation (Hrozný 1917: 58, 109, 112; Hoffner, Melchert 2008: 133, 170–171) (for more about it see Бенвенист 1955: 67–68, 71, 74, 93, 238).

The denominative Latv. *zemine* with the old ending of the adjective Latv. *-ine* (see Endzelīns 1951: 298, 313) has been recorded in several south-western subdialects of Kurzeme (Bārta, Gramzda (EH), Kalēti, Nīca, Purmsāti, Rucava), in northen Kurzeme (Dundaga), in some subdialects of Augšzeme, especially Selonian subdialects of Zemgale (Bebrene, Daudzese (EH), Dviete, Laši, Pilskalne, Prode) and Latgale (around Līvāni, Preiļi, Varakļāni). It has also been recorded in Asūne, Izvalta, Naujene, Gaigalava, Tilža, Kaunata, Kārsava and other places: *mež zemiņ salîdâk nekâ mãį̃ zemiņ* 'wild strawberries are sweeter than strawberries' Dundaga (ALE); *mež^{a} zemin^{e}s lasij^{a} priêkš kãs^{u}s, bet tig ziêd^{u}s* 'wild strawberries were gathered against cough, but only the blossoms' Nīca (LVDA); *zemines gań drīz bûs iêsīrpušas* 'wild strawberries will ripen soon' Rucava (LVDA); *šùgot byûš dàudź źemiņu – sỳłc pavasàrs* 'this year there will be plenty of wild strawberries – the spring is warm' Izvalta (LVDA).

The derivative *zemene* of the suff. Latv. *-ene,* which is usually used to forme the names of mushrooms and berries (for more about see Endzelīns 1951: 298) and which is a word of the Standard Latvian language, is common in the whole territory of Latvia, with the exception of Latgale: *zemeñs bi šuôvasaŕ, bet maaz, vę̂l bi salņs* 'there were wild strawberries this summer, but not plenty, there were frosts [when they blossomed]' Dunte (ALE); *grãuļmâlî brangi iêteceīšas zemenîtes* 'wild strawberries are fully ripen near the ditch' Džūkste (LVDA); *zemenes gàn ziêd, meža zemenes, viss bal̂c nùo ziêdiêm* 'wild strawberries are in blossom, everything is white with blossoms' Ērģeme (ALE);

zemenes pa grãu̯malãm aûg ‘wild strawberries grow near ditches’ Kauguri (ALE); *meža zemene – viņ[a] vẽrtîgâka daũdz pàr mãju zemeni* ‘a wild strawberry – it is much more valuable than a strawberry’ Nīca (ALE); *ka ganuôs gãi̯, lasi̯ zemeñs* ‘when I was a herdsman i used to pick wild straawberries’ Renda (ALE); *zemenāi̯s – kuŕ daũdz zemeņu* ‘a wild strawberry patch is [a place] where there are lots of wild strawberries’ Ropaži (ALE); *zemenes munu làiku tùr pa tìem lìcîšìem aûga* ‘in my days wild strawberries grew there, in those coves’ Sinole (LVDA); *zemenes aûg mežûs, grāu̯s molâs, iz droviņâm* ‘wild strawberries grow in forests, near ditches, on the slopes’ Stāmeriena (ALE); *atlaśiêś laśejàm źeḿeńi̯eś* ‘we used to gather wild strawberries in young forests’ Šķilbēni (ALE); *zemeñs iŕ piŕmei̯ uôgs, kuô vasara bę̂n sâk lasit* ‘wild strawberries are the first berries, which children start gathering in summer’ Vainiži (LVDA); *zemeñ – piêrmę uôg* ‘the wild strawberry is the first berry’ Venta (ALE).

The word *zemenes* is mentioned in the souces of the 17th–18th centuries: Erdbeer / *Semẽnes* Lettus 1638: 54; Erdbeer / *Semmenes* Phras 1638: 325; *ſemmenes tahs* / Erdbeern Lange 1773: 85; Erdbeeren. *ſemmenes* Stender 1789 II 760.

In the dialects of the Lithuanian language, to name this plant the composite *žẽmuogė* 1 of an especially old structure *tatpuruṣa* (see below) and its accentual variants *žémuogė* 1 is used (this form is the norm of the Standard language [DLKŽ[5]]), *žèmuogė* 1, *žemuogẽ* 3[b], e.g.: *žǽ·muogę̃.s a·pę̃_kǽ.lmus tai_spró·ksta pirmǽ.usæ* ‘wild strawberies germinate first around the tree stems’ KzRŽ II 532; *šitañ. m'iškañ. búrlo. (j)ir žã·muog'u.* ‘there used to be wild strawberries in this forest too’ DrskŽ 475; *žã·muog'u. raĩ.k'a prirá.uc su šakn'im'ì* ‘one has to pull up wild strawberries with roots’ DrskŽ 475; *visṓ̂ku. là.pu.* [prisirenku] | *tαi_žαm̃.vuoĝu. là.pu.* | *tαĩ.* | *cíeį erškę́trọ.žu.* ‘[I gather] all kinds of leaves: now wild strawberry leaves, now those of sweet brier’ PpaŽK; *žẽmuogės augo prie mūs eglių* ‘wild strawberries grew near our pine trees’ Tilžė (e-LKŽ); *antvynioji žẽmuogės lapelį, antriši kojinėn ir verdi svogūnų lukštuos* [margučius] ‘you tie a wild strawberry leaf, put it into a stocking and boil in onion peels [decorated eggs]’ Kavarskas (e-LKŽ); *žẽmuogės ar į daržą, ar į girę auga* ‘wild strawberries grow both in the garden and in a forest’ Plaškiai (e-LKŽ); *žemuogių lapų prisipešiau arbatai* ‘I picked wild strawberry leaves for tea’ Kuršėnai (e-LKŽ); *žẽmuogės miško pakraščiais pryš saulikę* ‘wild strawberries are at the edges of a forest in the sun’ Viduklė (e-LKŽ); *žemuogės teip kvėpia, kai sudžiūsta, bais skani arbata* ‘wild strawberries smell nice, when they dry their tea is very delicious’ Kavarskas (e-LKŽ); *gegužė[je] labai lijo, išplovė žiedus – nebūs žemuogių* ‘it rained a lot in May, washed the blossoms – there will be no wild strawberries’ Raudėnai (e-LKŽ); *po biškį žẽmuogių yr pakrūmiais* ‘po truputį žemuogių yra pakrūmiais’ Šatės (e-LKŽ); *prastos uogos žemuogės: varlių apmaižiotos* ‘wild strawberries are bad berries: wetted by frogs’ Miežiškiai (e-LKŽ); *ašiai žẽmuogių nevalgau, mane beria* ‘I do not eat wild strawberries, I break into a rash’ Skapiškis (e-LKŽ); *aviečių gerai būna, tik žémuogių mažai* ‘there are many raspberries, only wild strawberries are few’ Alytus (e-LKŽ); *žémuogė – brangus daiktas, ba jų mažai yr, ne tep, kap kitų uogų* ‘the wild strawberry is an expensive thing because there is not many of them, not like other berries’ Pivašiūnai (e-LKŽ); *žẽmuogės ankstie pavasarį išsirpsta* ‘wild strawberries ripen in early spring’ Plungė (e-LKŽ); *koki yr skani pirmoji žẽmuogė, nors i šonai balti* ‘the first wild strawberry is delicious though its sides are white’ Seda (e-LKŽ).

There is no doubt that appearance of this determinative composite (of *tatpuruṣa* type) and the earlier mentioned suffix derivatives was determined by the localisation of the fruit of the plant under discussion resp. the presence of ripened berries near the earth (Jacob Grimm's explanation [see Boehtling 1897: 272]), that is the basis of all of them – *n. abstractum* IE **dheghm* / **dhghem* ‘the earth’ (*K*-stem neut. [PKEŽ IV 59]) to whose late dialectal forms the following was added: a) the prefix (cf. Pol. *poziemka*, *poziomka* ‘wild strawberry’ SW IV 912 [← praef. Pol. *po-* [< praep. / praef. Balt.-Slav. **pă(-)* (for more about it see Brückner [3]1974: 423; PKEŽ III 298; Фасмер II 292–293)] → Russ. dial. *позёмка* ‘*Fragaria vesca* L.’ [СРНГ XXVIII 332; also see Вендина 1998: 227]); b) the suffix (cf. Russ. [dial.] *земляни́ка* [and the form with the absorbed structural element *-ú-*, rather than the suff. *-янка*, cf. Russ. dial. *землянка* ‘wild strawberry’ (Меркулова 1967: 205–206)], *земляни́ца*, *землени́ца* ‘wild strawberry’ ← Russ. *земля́* ‘soil, earth and others’ [Даль I 678–680] + suff. Russ. *-ик-а* [Шанский II[6] 87–88; Фасмер II 93] / suff. *-иц-а* [Меркулова ibd.]).

A two-component world (see earlier) or a lexical sintagma was also formed from reflections of this pro-IE form (see above), cf. Lith. *žeminė uoga* ‘wild strawberry’ (ME IV 709; also see LEW 1299; Smoczyński 2007: 778), which, most likely, are dated back to the period of formation of separate dialects of IE parent language and are attributable to the Baltic and Slavic languages (cf. Russ. *земляная ягода* ‘wild strawberry’ [Шанский ibd.; Меркулова 1967: 206]; it is true, the first component of the compound word or that of sintagma in the Slavic geographical range Balt.-Slav. **źemi̯ā* ‘earth’ [cf. PKEŽ IV 58] [perhaps due to a place where the plant was spread – a forest] could have been replaced in the long run by Russ. dial. *чернь*, *че́рень* ‘a dense forest, wood, oak tree grove, etc.’ [Даль IV 595], cf. Russ. dial. *черная ягода* / *черница* ‘wild strawberry’. According to Valentina Merkulova [Меркулова 1967: 206], it is the name of this plant *Fragaria* that was oldest in the Slavic languages and to Germanic izolexoms, cf. Sw. *jord-bär* ‘wild strawberry’ (< OSw. *iorþ-* ‘the earth’ + OSw. *bær* ‘berry’ [Hellquist 1922: 78, 281]), Anglo.-Sax. *eorð-berize* (fem.) ‘ditto’, MLG *erd-bere* ‘ditto’, OHG *erd-beri* ‘ditto’ (Wackernagel 1878: 84) < Germanic **erþa-ƀazjan* (neut.) ‘ditto’ (Orel 2003: 85).

Compound words with connecting vowels are used in all subdialects of Lowlanders and Highlanders: *žẽmauogė*, *žemiaúogė*, *žemauõgė*, *žemiauõgė*, e.g.: *mėlynės auga eglyne, tankiam miške, spalgenos – samanose, baloj, žẽmauogės auga int ežių ir miške gražiam* ‘bilberries grow in a juniper-grove, in a dense forest, cranberries grow in moss, in a swamp, wild strawberries grow in beds and in a nice forest’ Apsas (e-LKŽ); *šitiek buvo žemaúogių, o dabar išórė, išdraskė viską* ‘there were so many wild strawberries, and now they are ploughed up, destroyed everything’ Alanta (e-LKŽ); *žẽmauogės būdavo te mūsų miškelių, aliksnynų pakraščiais* ‘wild strawberries grew along the edges of our forests, places overgrown with alders’ Suginčiai (e-LKŽ); *žẽmauogių yr, kibirus prisiuogauna* ‘there are plenty of wild strawberries, people pick bucketfuls’ Stakiškės (e-LKŽ); *miške šiemet buvo daug žemaúogių* ‘there were lots of wild strawberries in the forest this year’ Kazitiškis (e-LKŽ); *žemaúogių dar kur ne kur viena kita* ‘there are one or two wild strawberries here and there’ Tverečius (e-LKŽ); *pilni miškai bus žẽmauogių šiais metais* ‘this year forests will be full of wild strawberries’ Kuktiškės (e-LKŽ); *žẽmauogės prieš saulytę jau raudonos daros* ‘wild strawberris are getting red in the sun’ Zarasai (e-LKŽ); *aš nueinu žẽmauogių, jų nereik nei lėt, nei žiūrėt* ‘I go to pick strawberries, they need neither watering nor taking care of’ Punia (e-LKŽ); *žemiaúogė raudona in saulės* ‘a wild strawberry is red in the sun’ Apsas (e-LKŽ); *net raudona, kai yra žemia-*

úogių ‘everything is red when there are wild strawberries’ Tauragnai (e-LKŽ); *ažužėlė visos pleikės, nėr žemiaúogių* ‘all patches became overgrown, there are no wild strawberries’ Švenčionys (e-LKŽ); *jau sirpsta po biškį ir žẽmiauogės* ‘wild strawberries are already ripening’ Užpaliai (e-LKŽ); *ale žemiaúogių kiek, tik raudona* ‘there are so many wild strawberries, it is red everywhere’ Obeliai (e-LKŽ); *man žemiaúogė tai uogų uoga* ‘the wild strawberry is a berry of berries for me’ Salakas (e-LKŽ).

The variant *žénuogė* reflecting the conversion of the sporadic labiant sonant *m* into the dental sonnat *n* is rare: *žénuogės tai jau ankstyvos uogos* ‘wild strawberries are early berries’ Ramygala (e-LKŽ); *nuog slogos žénuogės, avietės* ‘wild strawberries, raspberries are against a cold’ Čiobiškis (e-LKŽ).

Compound words of a similar structure have been recorded in the Latvian language too. The name *zemiņuoga* has been recorded in the north of Kurzeme: *sârc* (-ts) *ka zemiņuâg* ‘as rosy as a wild strawberry’ Dundaga (ALE). The subdialects of Vidzeme contain the variants *zemenuoga* (around Kauguri) and *zemeņuoga* around Dauguļi, Dikļi, Ērģeme, Jaunlaicene, Jumprava, Kārķi, Ķoņi, Liepupe, Naukšēni, Ropaži, Sinole, Skrīveri. The name *zemeņuoga* has been recorded in Kurzeme – around Jūrkalne, Zlēkas: *smaĺcīnas i tās meža zemèņuôgas* ‘small are those wild strawberries’ Ērģeme (LVDA); *tas i kâ lâcim̂ zemeņuôg* ‘this is the same as wild strawberries to a bear (said about something small, very untasty)’ Nabe (LVDA). The phrase *zemeņu uôgas* has been recorded around Ugāle (FBR VII 17).

The name with suff. Latv. *-īca* (< suff. Latv. *-īk-* [Endzelīns 1951: 361]) *zemnīca* forms a wide compact geographical range in Augšzeme and Latgale: it has been recorded in some Selonian subdialects of Vidzeme (around Aiviekste, Lubāna, Mārciena, Prauliena, Saikava, Sarkaņi, Sāviena): *mẽža źèmńeícys dàudz soĺdonoákas* ‘forest wild strawberries are much sweeter’ Aknīste (ALE); *źèmńeîcys aûg koĺnàinuôs vìtuôs* ‘wild strawberries grow in hilly places’ Galēni (LVDA); *źèmńeîcys irâ ap Jùoņa dìnu* ‘there are wild strawberries around the Midsummer‘s Day’ Nautrēni (LVDA); *pìvìera źèmńeîcu iz smyĺgys* ‘they strung wild strawberries on bent grass’ Kalupe (ALE); *na kotru vosoru dàuć źèmńeîcu mẽžâ* ‘it is not every summer that there are wild strawberries in a forest’ Kaunata (LVDA); *źèmńeîcys pyr̂ma gataźejâs, a tot klubńìķi* ‘first wild strawberries ripen and only then do strawberriesripen’ Pilda (ALE).

The variant of the same derivational element *ē* stem *zemnīce* has been recorded in the Selonian subdialects of Zemgale (around Birži, Krustpils, Nereta, Sunākste (*zèmnèiču za:pte ìr bišķiņ roúkta, bet sti:pri goŕda* ‘wild strawberry jam is somwhat bitter but very delicious’), around Zasa, also in some Selonian subdialects of Vidzeme (around Lazdona, Mētriena, Sarkaņi, Sāviena).

The loanword from the eastern Slavic linguistic geographical range has been recorded in several subdialects of Latgale: Latv. dial. *zemlīca* (< Russ. dial. *земляни́ца*, *земленúца* ‘wild strawberry’ [Даль I 679; СРНГ XI 257; also see Меркулова 1967: 205–206; ОЛА III 116] with absorption of the structural element *-ян-* / *-ен-*) in Brigi, Nirza, Pilda (EH), cf. also the *ē* stem form *zemlīce* in Cibla.

Latv. dial. *zemnīdza* recorded in Augšzeme (Dviete, Rubeņi, Vīpe), in the south and south-west of Latgale (around Andrupene, Asūne, Auleja, Dagda, Ezernieki, Kalupe (*źèmńeîdzys – goŕdys ûgys* ‘wild strawberries are delicious berries’), around Līksna, Naujene, Skaista, *zemnīdze* – in Silajāņi (Ēdelmane, Ozola 2003: 460), *zemnīdzes* recorded around Malta, Silajāņi (Ēdelmane, Ozola 2003: 460) determine the derivative with the suff. Latv. *-īga* (about it see Endzelīns 1951: 371) (about Latv. *g* > *dz* interchange before the front vowel *i* see Endzelīns 1951: 314), whose reflection, without interchange of Latv. *g* > *dz* (see earlier), is Latv. dial. *zemnīgas*, ME recorded in the subdialects of Cesvaine, Dzelzava, Lubāna, Meirāni.

Because of the structural element *-l-*, as Latv. dial. *zem-l-īca*, Latv. dial. *zemlīdzas*: *źèmĺeîdzys pa mẽžìm aûg* ‘wild strawberries grow in forests’ Asūne (LVDA); *źàmĺeîdzys jira, bet mos* ‘there are wild strawberries but few’ Skaista (ALE) is attributed to the loanwords from the eastern Slavic languages, cf. Russ. dial. *земляни́га* ‘wild strawberry’ (СРНГ XI 257) – with absorption of the structural element *-ян-* and Latv. *g* > *dz* interchange [see above].

The above-mentioned phrases of Slavisms with the component *uoga* have been recorded: *zemnīcas uogas* from Nautrēni (*kas źèmńeîcu ûgu – vuss soŕkònc!* ‘how many wild strawberries – everything is red!’), Makašēni, Šķilbēni (*źèmńîcas ûgas*), Tilža, Varakļāni, *zemlīdzas uogas* from Asūne, Skaista, *zemlīdzās uogas* from Auleja.

Several other names are used rarely: *zemìenas* has been recorded in Sāviena, *zeminīcas* in Dricēni (Ēdelmane, Ozola 2003: 460), Preiļi; *zemlinkas* in Viļaka, *zemetene* in Liepupe (Ēdelmane, Ozola 2003: 469), *zemtene* in Ārlava (ME), Vandzene, *zem̂teņuôga* in Ārlava (ME).

The following names of wild strawberries are specified in the source of the 18th century: Erdbeeren. *femm-ohgas, femmiņohgas* Stender II 1789: 760.

Dictionaries record another name of the Lithuanian wild strawberry determined by a coloristic uzema – *raudónė*, which is attributable to the suff. Lith. *ē* derivatives from adj. Lith. *raudónas*, *-a* 1, *-à* 3 ‘which is red and others’ (DLKŽ[5]) (for more about them see Skardžius I 72). It is used in the subdialects of southern Highlanders: *parink raudónių uogų* ‘pick some wild strawberries’ Varėna (e-LKŽ); *prisivalgiau raudónių su cukrum* ‘I have filled muself up with wild strawberries and sugar’ Liškiava (e-LKŽ); *man mėlynės gardesnės už raudónes* ‘I like bilberries better than wild strawberries’ Varėna (e-LKŽ).

The Slavisms *paziòmka*, *pazèmka* (about their origin see below) have been recorded from Gervėčiai subdialect.

The polonism Lith. dial. *padzemnykas* 1 (masc.) ‘wild strawberry’ is used in Zietela subdialect (*paˈdzemni.kai, kad gˈìrosa áuga* ‘wild strawberries, which grow in forests’ ZtŽ 447) ← Pol. *podzimka*, Pol. dial. *podziemka* ‘wild strawberry (*Fragaria vesca, elatior*)’ (SJP IV: 912; Karłowicz IV: 205, 320), Pol. dial. *podziomki* ‘wild strawberries’ (Karłowicz IV: 320), cf. OPol. *poziemki*, *pozimki*, Pol. *poziomka*, *pozimka* of another structure ‘ditto’ (SJP IV: 912; SP XVI w. XIX: 325), which determined Bel. *позёмка / пазёмка, пазёмкі*, *пазю́мкі*, *позі́нкі* ‘wild strawberry, -ies’ (Носовичъ 1984: 455; Байкоў, Некрашэвіч 1993: 115; ЭСБМ VIII: 118), Russ. *позе́мка*, *на́земка* ‘ditto’ (Даль III: 8).

Names of the Bilberry

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Rolandas Kregždys

The map and its comments are based on the answers to Question No. 66 of the ALE lexical Questionnaire, Question No. 425 on LVDA of lexical question as well as on investigations carried out by Aurelija Gritėnienė (2006), Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (2003). Material of the Lithuanian language was supplemented with the answers to Question No. 157 of the Fourth Questionnaire of the KFRP.

The map and its comments present the names of the plant (*Vaccinium myrtillus*), which is a member of the *Ericaceae* family in the genus *Vaccinium*, and its blue-black berries.

The names of the bilberry with the root Latv. *mel-* / Lith. *mėl-* are common in the Latvian and Lithuanian languages but their formation differs.

Saulius Ambrazas (2000: 166; 2011: 135–136, 195), on the basis of the explanation of the formation model presented by Jānis Endzelīns (1951: 298) Latv. *meĪlene* (← Latv. *meĪnene* [with *-ll-* < *-ln-* due to progressive assimilation (Endzelīns 1951: 207–208)]) 'bilberry (*Vaccinium myrtillus*); dark-haired girl' (ME II 595–596, attributes this word to the connotation names of the feature holder with the suff. Latv. *-enē* fem. (↔ suff. Latv. **-enį̆ŏ-* masc.) and wrongly relates it (like Jānis Endzelīnas [1951: 298]) to Lith. dial. *mėlẽnė* 2 '(bot.) the Calluna plant family (*Vaccinium myrtillus*), which is of much more archaic formation; a berry of that plant' (e-LKŽ) that determines substantivisation.

Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 123) interpreted the Lithuanian lexeme (though he indicated the form Lith. dial. [Lowlanders] *mélenė* 'bilberry [berry]' that has not been recorded in any lexicographic corpus) as a changed derivative of the suff. Balt. dial. **-ĭn-* (also see Smoczyński 2000: 197), i.e. reconstructs *n. abstractum* Lith.-Latv. **mēlĭnē* '(dark) blueness (dark blue colour)'.

These both suppositions were made more exact because the authors of the first hypothesis did not only distinguish the duplex suffix derivational model of Latv. *meĪlene*, *meĪnene* but they failed to discuss Latv. dial. *meĪline* 'bilberry (*Vaccinium myrtillus*)' Rucava (ME II 596), though Jānis Endzelīnas (ibd.) states that variability of the suff. Latv. *-ene* and the suff. Latv. *-ine* was determined by a phonetic change of the structural element *-i-* > *-e-* resp. the assimilation process. Vytautas Mažiulis reconstructs the suff. Balt. **-ĭne* on the basis of accentological arguments, resp. positions of the unstressed affix and the stressed root, though his illustrative example of Lowlanders has not been recorded in any subdialect of this dialectal unit (cf. DūnŽ 193; KrŽ 233), stating that the Prussian lexemes with the suff. **-ĭn-* in Elbing vocabulary were presented graphically as *-en-* due to the phonological status of the wide vowel **ĭ* of Pamedėnai subdialect (see PKEŽ II 103; Girdenis, Mažiulis 2000: 91–92). Therefore it would be more reliable to suppose that variability of Lith. dial. *mėlẽnė* 'bilberry' and Lith. *mėlỹnė* 'ditto' with the suff. Balt. **-en-* / **-ĭn-* (> **-īn-* [see PKEŽ III 124], cf. Lith. *mėlìnė* 2 'ditto' [e-LKŽ]) emerged not in separate Baltic languages but in the Baltic and Slavic parent language due to contamination with other affixes reflecting the structural element *-e-* (e.g. suff. Balt.-Slav. **-ĕl-* [cf. PKEŽ II 87; SP I 108, 124]).

The above-mentioned name of the bilberry, on the basis of the said explanation of the origin of *Vaccinium myrtillus* by Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 124) and the possible existence of duplex variants of the suff. Balt. **-en-* / **-ĭn-* are attributable to the diminutives resp. are derived from adj. Balt. **mēlină-* / **mēlinā* // **mēlĕnă-* / **mēlĕnā* '(dark) blue' (< v. Balt.-Slav. **mĕl-* / **măl-* / **mĭl-* [**mul-*] '[make oneself] dirty with, rub [oneself] with, get darker with' + the suff. **-ĭnă-*, **-ĭnā* / **-ĕnă-*, **-ĕnā*) (for a description of the further origin see PKEŽ III 125; IEW 720–721). Hence, substantivisation of adj. Balt. **mēlină-* / **mēlinā* // **mēlĕnă-* / **mēlĕnā* '(dark) blue' > subst. Balt. **mēlină-* / **mēlinā* (> **mēlīnā*) // **mēlĕnă-* / **mēlĕnā* 'an object of blue colour' is reflected.

The Latvian names of the bilberry are characterised by secondary suffixation due to the disappearance of the structural element *ĭ*/*ĕ-* of adj. Latv. **mēl-ĭ/ĕ-nă/ā* '(dark) blue' (about its causes see PKEŽ III 124), which determined adj. Latv. *mẹĪns* 'black, dark, etc.' (ME II 598–599), i.e. Latv. *meĪlene*, *meĪnene* 'bilberry' derived from adj. Latv. *mẹĪns* + suff. Latv. *-ene* (with *-i-* > *-e-* change, cf. Latv. dial. *meĪline* 'ditto' [also see Endzelīns 1951: 55–56; Rudzīte 1993: 136]).

Latv. *melns* 'black' is related to Gk. μέλας 'black', Gaelic *melinus* 'black colour' (LEW 430–431, see Smoczyński 2007: 386; Chantraine III 680–681; also see Endzelīns 1974: 340; 1982: 259; LEŽDB).

The variant *mėlenė* (see above about its formation) is firmly established in the dialectal units of Lowlanders in Lithuania: *jau mėlenès ėdei, rupūžoke, ka visa nosė mėlena* 'you ate bilberries, you

naughty child, because your nose is all blue' Kuršėnai (e-LKŽ); *iš tiek mažai mėlenių nebūs nė dantys juodi* 'such a small amount of bilberries does not make your teeth black' Tirkšliai (e-LKŽ); *dabar jau mėlẽnės pasibengė – aviečių yr* 'bilberries have come to an end already – there are raspberries' Tirkšliai (e-LKŽ); *eikiav į mėlenès (mėlenių rinkti) šiokią dieną* 'let's go to gather bilberries on a week day' Žemaičių Kalvarija (e-LKŽ).

The name *mellenes* (see above about its origin), which is a word of the Standard Latvian language, is common in the entire Middle dialect, in the territory of Livonian subdialect, as well as in the north-western part of High Latvian dialect, has been sporadically recorded in the rest of the territory too: *mèllen^{e}s àug mežùos* 'bilberries grow in forests' Aizkraukle (LVDA); *iẽs uz mež meĪlenês* 'I'll go to the forest to pick bilberries' Alsunga (LVDA); *no meĪl̦ẹn̦ẹm̂ paliêk mẹ̦Ī mutī* 'if you eat bilberries your mouth becomes black' Ārlava (LVDA); *aî meĪlenêm mẹ̦Īl^{u} mut^{i} gañ dabû* 'bilberries make your mouth black' Bauska (LVDA); *taî pùriņâ aûg mèllenes* 'bilberries grow in that bog' Beja (LVDA); *meĪlenes tìeši purus negrib*, [aug], *ku tâdas ruôzas i* 'bilberries do not like bogs, [grow] in somewhat higher places' Bērze (LVDA); *meĪlèn̦ ķīsèl izvãriį* 'they made bilberry jelly' Cēre (LVDA); *meĪleñs nãk pêc zemeneḿ; uz rudeñ paliêk skâban* 'bilberries ripen after wild strawberries; towards autumn they become sourly' Dunte (LVDA); *meĪlenês bi jâiêt; meĪleņu viêtas vaî bût ûskaĪniņuôs* 'you had to go for bilberries; places where bilberries grow are on the hills' Džūkste (LVDA); *a meĪleneḿ paliêk mẹ̦Ī mutī* 'bilberries make your mouth black' Ēdole (LVDA); *mèll̦ẹn̦ẹs, tãs jaų kàltẹ̀ja prìekš ķìseļa* 'bilberries, they used to be dried for jelly' Gaujiena (LVDA); *meĪlens ìr dažâdaks – cits i garẹ̦ns, cits i apaļš, cits i pa·visàm mẹ̦Īs ùn spîdigs* 'there are different kinds of bilberries – some are oblong, others are round, others are quite black and shiny' Ģeri (LVDA); *mẽs meĪlen^{e}s aî cukur^{u} tikaî, nivâraḿ viņ^{a}s* 'we [store] bilberries with sugar only, we do not cook them' Iecava (LVDA); *meĪlenes i labas a piẽnu* 'bilberries are delicious with milk' Jērcēni (LVDA); *meĪleņ mẹ̦tẹ̦îs priêkš tẽ:j* 'bilberry stalks [are used] for tea' Jūrkalne (LVDA); *jâsavãr meĪlèn̦ zapt un ệd a ķiĮĪķẹniêm* 'it is necessary to make bilberry jam, and than [it is] eaten with dumplings' Kandava (LVDA); *mèllenes ka sapņuôs lasa, ta jàraûd* 'if you gather bilberries in your dream you will have to cry' Laubere (LVDA); *pìlasiju lilu ķerzi mèlleņu* 'I picked a big basket of bilberries' Litene (LVDA); *mèlleņu ìevàrìjumàm vajg vis·mozák cukura* 'bilberry jam takes the least sugar' Mēmele (LVDA); *meĪleñs savâr, saleį pudeles* 'bilberries are cooked, poured into bottles' Rozēni (LVDA); *meĪlenes labas mãgaî* 'bilberries are good for your stomach' Rudbārži (LVDA); *meĪlen^{e}s vaî vârît bes cukur^{a}* 'bilberries can be cooked without sugar' Sidgunda (LVDA); *mèllenes ira pa·visàm veselìgas ùogas* 'bilberries are very healthy berries' Sinole (LVDA); *mellenes pa rẹ̦tìm silìm aûg* 'bilberries grow in thin pine forests' Smiltene (LVDA); *meĪlèn̦ laĩks – tas tâ jūlija* 'bilberry season is July' Stende (LVDA); *mèllenes galv́enàis lìdzẹ̀klis pret asìns sẹ̦̀rgu* 'bilberries is the main thing against blood-poisoning' Tirza (LVDA); *meĪleñs ệd, kad pãrstiêpiês* 'bilberries are eaten when one has hernia' Valgale (LVDA); *mañ veĪ taga iŕ pẹ̦rnâ gada meĪleņu sula* 'even now I have last year's bilberry juice' Vecsvirlauka (LVDA); *meĪlenes ìr mẹ̦llas uôgas, tãs pret caũreju* 'bilberries are black berries, they are used against diarrhoea' Veselava (LVDA); *mẹ̦llẹne ìr moza, màlla âdama ûga, kas aûg mežûs ùn pùruôs* 'a bilberry is a small black berry, which grows in forests and bogs' Ziemeris (LVDA).

The word *mellenes* has been recorded in Latvian lexicographical sources since the end of the 17th century: *Mellenes* 'Schwartze heidel=beeren' Fürecker 1685 I 158; *Mellenes* 'Schwartz=heidel=beeren' Fürecker 1685 II 223; *mellenes* 'Blaubeern' Lange 1773: 192; *mellenes* 'Blaubeeren' Stender I 161; *mellenes* 'Blaubeeren' Stender II 760; *melene* 'Черника, Heidelbeere, Schwarzbeere' Valdemārs 1872: 644; *meĪlene*, *meĪnene* 'die Schwarzbeere (*vaccinium myrtillus*)' ME II 595, 596; *mèllene* around Alsviķi, Vietalva EH I 798.

The names with *meln-* > *mell-* in the Latvian language formed two progressive assimilations (Endzelīns 1951: 207).

The compound *melleņ(u)uoga* or the phrase *melleņu uoga,* which in many cases could name only a berry rather then its plant, have been recorded in some examples: *kad sapnî rẹ̦dz meĪleņu uôgas, tad bûs jâraûd* 'if one sees berries in his dream, he will have to cry' Iecava (LVDA).

The *o* stem form *mellens* (pl. *melleni*) has been recorded from individual dialectal units of the Livonian subdialect of Vidzeme (Ainaži, Svētciems, Umurga): *bet nuô meĪlenìm gan nekas nav* 'bilberries are poor this year' Svētciems (LVDA).

The sporadically used *i̯o* stem form *mellenis* (pl. *melleņi*) (Apv) has been recorded from the dialectal units of the Livonian subdialect in Kurzeme (Dundaga) and Vidzeme (Salaca).

The most common name of the plant *Vaccinium myrtillus* and its berry in the plant family Ericaceae in the Lithuanian language is *mėlynė* (about its origin see above). This is also the name that has been firmly established in the Standard Lithuanian language. It can be seen from the ALE that it is used in all dialectal units of Highlanders as far as the line westward of Šiauliai, Radviliškis, Tauragė and along the border with Kaliningrad region: *mėlỹnės auga eglyne, tankiam miške* 'bilberries grow in a fur-grove, in a dense forest' Breslauja (e-LKŽ); *šiemet daug mėlỹnių yra; einam į mėlynès* 'this year there is plenty of bilberries; let us go to gather bilberries' Kairiai (e-LKŽ); *αĩnαm ˚labanɔ̃˙ra. miškαn me.li.ńá.uĩ | tì me.lĩ˙ńu. net‿mé˙li.nα* 'let us go to Labanoras wood to gather bilberries, everything is blue for bilberries there' KlŽ 167; *mẹ̦ lĩ˙nẹ̦ s pasìbaigẹ̦ | pradẹ́ jæų aĩt bruknæut* 'bilberries have come to an end, I began to gather mountain cranberries' KzR I 491; *m'ė.l'ĩ˙n'u· c'à i˙rà dåũ.g'el'* 'there is plenty of bilberries here' Dv I 392; *mẹ̦.'lĩ˙na.s tai vaikɔ́.m nɔ. piĪvɔ. sɔ.'pẹ̦ jimɔ. | jæu tì tai mẹ̦.'lĩ˙na.s* 'bilberries are for children; when they have a stomach-ache only bilberries can help' Kp II 830.

The variant *mellines* is used in some Selonian subdialects of Vidzeme and Zemgale (around Aizkraukle, Bebrene, Laši, Līvāni, Skrīveri) and in the south-western part of Kurzeme (around Bārta, Dunika, Kalēti, Nīca, Purmsāti, Rucava): *ar meĺiņu ũgòm vàr smaģi nùsaźĩšt́* 'one can smear himself badly with bilberry berries' Bebrene (LVDA); *aîzgãjâm meĪlinês* 'we went to gather bilberry' Kalēti (LVDA); *meĪlinês eĩma aî* 'people go to gather bilberries too' Nīca (LVDA); *senẹ̦k tèicẹ̦: iêsìm mẹ̦̀lliņ^{u} uôgẹ̦s* 'earlier they used to say: we'll go for bilberries' Skrīveri (LVDA).

The name is included in *Latviešu valodas vārdnīca* (the Dictionary of the Latvian Language) compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *meĪline* Rucava (ME II 596), *meĪline* 'die Schwarzbeere' Dunika, Rucava (ME II 597).

It is only in Meirāni that the substantivised adjective with *-īg-* – the name of bilberries *mellīgas* (*mèllīgas*) has been recorded.

The name has also been included in the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *mellīga* 'die Schwarzbeere' Dzelzava (ME II 596).

The name *melmene* is used in a compact geographical range, in the Selonian subdialects of Vidzeme and some border subdialects:

ˀíi̯stàs me̯lme̯:n̥s tădám zamám mę̀triņám ‘stalks of real bilberries are so low’ Bebri (LVDA); *mùsu mežuós aúg arí mèlmenes* ‘bilberries grow in our forests too’ Grostona (LVDA); *meĺmę̀ņes sål̀iek kó:tlá, vâᵉra, salę̀i bú:tę̀ĺs* ‘bilberries are put into a cauldron, cooked and bottled’ Kalsnava (LVDA); *jaiét uz mežu mèlmeņu läsít* ‘it is time to go to the forest to pick bilberries’ Lubeja (LVDA); *tùr på käĺnìem å̀ug melm̂enĩtę̀s* ‘there on the hills bilberries grow’ Odziena (LVDA); *mè̯lme̯ne̯s jàę́t tat, kat iét càuri vádę̀rs* ‘one should eat bilberries when he has diarrhoea’ Vestiena (LVDA); *mę̀lnu mu:ti dabii̯ nùo mèlmenèm* ‘you have a black mouth from bilberries’ Viskāļi (LVDA).

The name is also included in the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *melmene* Vietalva, *mèlmene* ‘die Schwarzbeere’ Sausnēja, Bērzaune, Ērgļi, Vestiena, Liezēre, ‘die Schwarzbeere’ (ME II 596), *melm̃ene* Vecpiebalga, *mèlmene* Sarkaņi, Liezēre, Cesvaine, *melm̂ene* Ērgļi, Vestiena, Liezēre (EH I 798).

The name has formed from *melnenes* due to progressive assimilation.

Sometimes the phrase *mę̀lnās uogas* is also used. It has been recorded in two subdialects, which are far apart – in Kusa (in Vidzeme) and Ugāle (in Kurzeme).

In some Selonian subdialects of Vidzeme and Zemgale, and also in Latgale, Medņi and Vīpe, the name *melnenes* is known: *tu:rę̂jàs me̯l̃ne̯n̥ zǻ́:pta* ‘bilberry jam kept well’ Cesvaine (LVDA); *iêsim̂ mel̃nenes lasît; mel̃nenêm vajag bût* ‘we’ll go to gather bilberries; there must be bilberries’ Ciecere (LVDA); *nùo mę̀lne̯ņę̂ᵃm màlna múte̯* ‘bilberries make your mouth black’ Medņi (LVDA); *nu ḿèl̥ņeņⁱom palìk màl̥ńi zùb´i* ‘bilberries make your teeth black’ Naujene (LVDA); *mèlneņu zápti netiku vàrìjuse* ‘I have never made bilberry jam’ Patkule (LVDA); *mel̃nenes vå̀r vę̀rît bę̀s cukurå, viņås nę̀måîtå̃jås* ‘bilberries can be cooked without sugar, they do not spoil’ Vecpiebalga (LVDA); *mèlnenes šùogad nau̯ padevušás, nę̀vàr nę̀kà salasít* ‘this year bilberries are scarce, one cannot pick anything’ Viesiena (LVDA).

The name has also been included in the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *mel̃nene* ‘die Schwarzbeere (*vaccinium myrtillus*)’ (ME II 596); *mel̃nene*, *mèlnene* Bērzaune (ME II 597).

The variant *melnine* has been recorded in the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *mèlnine* ‘die Scwarzbeere’ Varakļāni, Vārkava (ME II 597).

The name *melnīcas* (a derivative of the suff. Latv. *-īk-* of diminutive connotation [see Endzelīns 1951: 361]) is common in a wide compact geographical range in the territory of High Latvian subdialect in Latgale, Zemgale and the south-eastern part of Vidzeme: *vakàr lasevu me̯l̥ņèicys* ‘I picked bilberries yesterday’ Aglona (LVDA); *mousu mežā jou losa mèlneícas* ‘bilberries are already being picked in our forest’ Aiviekste (LVDA); *bàrni pîlaśàja dàudźi mę̀l̥neîcu* ‘children gathered plenty of bilberries’ Bērzgale (LVDA); *me̯lneícys pùrá aúg, nu me̯lneícòm màlna mute̯ palìk* ‘bilberries grow in a bog, one has a black mouth from bilberries’ Dignāja (LVDA); *mel̥ņeîca źîd´ soŕkoņim źîd´ìm, a ûga zyla* ‘bilberries have red blossoms, and its berry is blue’ Dricēni (LVDA); *sá:ldàm ę́diênàm bú:s mèl̇nicas àr piênu* ‘there will be bilberries with milk for dessert’ Lazdona (LVDA); *mèl̇nicas àr piênu ùn cú:kuru mú:n smé:ķę̀ tikpó:t lębi ká ze̯me̯ne̯s vå̀i ài̯viékste̯ne̯s* ‘bilberries with milk and sugar are delicious, as are wild strawberries or raspberries’ Prauliena (LVDA); *jùopalosa ḿèl̥ńeîcu koč zuôl̥ę̀m* ‘it is necessary to gather bilberries, at least for medicine’ Sakstagals (LVDA).

The name has been included in the *Dictionary of the Latvian Language* by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns and its supplements: *mel̃nîca*, *mèlnîca* Vārkava, ‘die Schwarzbeere’ Birži, Sēlpils (ME II 597); *mel̃nîca* Bērzgale, Birži, Sarkaņi, Bebrene, Lubāna, Aknīste, Pilda, Pilskalne, Saikava, Susēja, Zasa, Zvirgzdene, *mèlnica* Prauliena (EH I 799).

It was only in Aglona that the name *melnīcas uogas*, which most likely is related to the berries of this plant, has been recorded.

The name of bilberries *melnīces* (with the same suff. Latv. *-īk-* [see above]) has been recorded in some Selonian subdialects of Zemgale and Vidzeme of High Latvian dialect, as well as in Krustpils: *tú:r i tⁱe̯ mę̀l̇ni:č me̯:ži* ‘there are those bilberry forests there’ Mētriena (LVDA); *me̯l̇ni:cᵉs mo:z bi; me̯l̇ni:čᵛᵘ zǻ́:ᵉp´tä* ‘there were not many bilberries; bilberry jam’ Sāviena (LVDA).

The name has been included in the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns and its supplements: *melnīce* Nereta (ME II 597); *mèlnīce* Sunākste (EH I 799).

The variant *melniči* has been recorded in Sarkaņi only.

The name of the berry stalk *melnīdzāji* (*ḿèl̥ņeîdzùoji*) and the name of berries *melnīdzāja uogas* have been recorded in Izvalta.

The name *melnīdzas* is used in the southern part of Latgale: *îśèm ḿèl̥ńeîdzuôs* ‘we’ll go for bilberries’ Kalupe (LVDA); *mę̀l̥nèidzys gàušỳ laśiêt´* ‘bilberries are slow to pick’ Līksna (LVDA); *nu mèlneîdzòm palîk màlna muta* ‘bilberries leave your mouth black’ Nīcgale (LVDA).

The name has been included in the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns and its supplements: *mèlnīdza* ‘die Schwarzbeere’ Auleja (EH I 799).

The sintagma *melnīdzas uogas,* which most likely refers only to a berry, has been recorded in the subdialects of Latgale (around Asūne, Auleja, Izvalta, Nīcgale, Skaista): *nu mę̀l̥neîdzu ûgu muŕ a màlna pal̥ìkl̥i* ‘bilberries left my mouth black’ Asūne (LVDA).

The *ē* stem form *melnīdzes* has been recorded in Malta.

The name *melnīgas* is found in individual Selonian subdialects of Vidzeme: *mèlnígas jàu gåtavas, bet síkas* ‘bilberries are already ripe but small’ Kraukļi (LVDA).

The name has been included in the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns and its supplements: *mèlnîga* ‘die Schwarzbeere’ Lubāna (EH I 799).

The phrase *melnīgās uogas* has been recorded from Auleja.

The name *melnines* is used in individual subdialects of Latgale: *gaîĺińiś l̥aluôkys pàr mèĺńiń̥ę̀m* ‘bog blueberries are bigger than bilberries’ Rudzēti (LVDA).

Only the variant *melnītes* (with the suff. Latv. *-īte* with a diminutive connotation [see Endzelīns 1951: 386–387]) has been included in the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *melnītes* ‘Schwarzbeeren’ Dignāja (ME II 598).

A partial loanword (hybrid) from the Finnic language *mustene* (< Est. *must-ikas* ‘bilberries [*Vaccinium*]’ [EVS III 268] + suff. Latv. *-ene* [see about it Endzelīns 1951: 298]) has been recorded in north-eastern Vidzeme: *pùlka mustę̀ņu šùogod, pìls mežs, mùosa pìlasîse pìllu grùziņu* ‘this year there is plenty of bilberries, a full forest, my sister picked the whole basket’ Alūksne (LVDA); *pìlasîse mustę̀ņu pìllu kòrbuli* ‘I picked the whole basket of bilberries’ Veclaicene (LVDA).

The name has been included in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *mustenes* ‘gewisse Waldbeeren (wohl Schwarzbeeren)’ Aduliena, Gulbene (EH I 835).

Another borrowing from the Finnic language is found in Veclaicene – *mustika* (see above): *ti vacì vaclàicenìši, kas dzèivuô gar Igaunijas rùbežu, soka: "jùoît mustikuôs"* 'those old inhabitants of Veclaicene who live along the Estonian border say it is necessary to go *mustikuos* (to pick bilberries)' Veclaicene (LVDA).

Bilberries are called by the diminutive of colouristic diminutive *zilenes* (← adj. Latv. *zils* 'blue' + suff. Latv. *-ene* [see above]) in individual subdialects (around Drabeši, Drusti, Gatarta, Kūdums, Lenči, Sērmūkši, Stalbe, Šķilbēni, Taurene, Vaive, Viļaka): *mę̃s pa zilenẽm saûcam, bet cit̂ pa meĹlenẽm; nùo zilenẽm paliêk mẹlla mutẽ* 'we call *zilenes* and others call bilberries; the mouth becomes blue from bilberries' Taurene (LVDA); *źilenes kòlta i vùorèi čajàm, ka vâdàrs ît còuri* 'bilberries used to be dried and tea was made when people had diarrhoea' Viļaka (LVDA).

The word *zilenes* usually denoted another plant *Vaccinium uliginosum* L. of the *Ericaceae* family in the Standard Latvian language.

The name *zilenes* has been included in Gotthard Friedrich Stender's dictionary (*ſillenes* 'Blaubeeren' Stender I 263; *ſillenes*, *mellenes* 'Blaubeeren' Stender II 760), however, it is not clear if it refers to *Vaccinium myrtillus*, or to *Vaccinium uliginosum*. Joining both words *zilenes* and *mellenes* into one title word could indicate that these names were used as synonyms.

The name has been included in the Dictionary of the Latvian Language by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *zilene*(*s*), *meĹnene(s)* 'Schwarzbeeren (*Vaccinium myrtillus*)' Āraiši, Drusti (ME IV 719).

Latv. *zils* 'blue', Lith. *žìlas*, the kindred Lith. *žélti*, *žãlias* (ME IV 720; LEW 1308; Smoczyński 2007: 784f.).

The name of bilberries *cūcenes* is found in individual northern subdialects of Vidzeme (around Ēvele, Ģeri, Idus, Jērcēni): *agrak cũcens viê bi mežos, meĹlens nemaz nesâûc; tâ saci: iêsim cũcens lasit* 'earlier there were only *cūcenes* in the forests, nobody called them bilberries; they used to say like that: we'll go pick *cūcenes*' Ģeri (LVDA).

This form as a synonym of the word *mellenes* is included in Christopher Fürecker's dictionary of the 17th century: *Zuhzenes* 'Schwartze heidel=beeren' Fürecker 1685 I 158; *Zuhzenes* 'Schwartz=heidel=beeren' Fürecker 1685 II 223.

This fytonym translated from the Latv. *cūka* determines the suff. Latv. *-ene* derivative (see above).

In some old Latvian writings Latv. *cūcenes* denotes a certain variety of the mountain ash or the blackberry rather than the plant *Vaccinium myrtillus* (see LVDA 76), cf. Latv. *cũcene* 'evergreen blackberry, (*Rubus fruticosus*); blackberry (*Rubus caesius*)' (ME I 398). Such referntial abundance of this fytonym is motivated by the interferential features of three different plants, which determined the appearance of the pejorative denotation 'pig's tail': 1) by the structure of its overground part the bilberry (*Vaccinium myrtillus*) is very similar to another plant in the family *Ericaceae*, which is called in the Lith. dial. *kiaũliauogė* 1 '(bot.) a plant similar to the lingonberry, the bearberry (*Arctostaphylos uva ursi*), its berry, etc.' ↔ Lith. dial. *kiaũliabruknė* 1 'ditto' (e-LKŽ; also see LTE I 346); according to Aurelija Gritėnienė (2006: 176), relation of the said plants with the referent of a pejorative connotation *kiaulė* (pig) (see about it also the Chapter The Name of the Raspberry) is determined by their poisonous berries; 2) berries of the said *Arctostaphylos uva ursi* are of the same (resp. red) colour as the fruit of the longonberry or the mountain asp; 3) the meaning of the European dewberry (*Rubus caesius*) emerged due to bilberries and blue berries of this plant, and later other varieties of blackberries could be denoted by that name (e.g. *Rubus fruticosus*) the colour of whose berries is black (see LTE IV 80). Hence, in the Latvian language, due to the external structural and coloristic similarity three different plants were related. On the basis of the said analysis, Latv. *cūcenes* is attributable to the associatives.

The root of the discussed word reflects the old IE name of a pig **sŭ̆-*, cf. Av. *hū-*, Gk. σῦς, Lat. *sūs*, OIc. *sýr* and others (for more about it see Specht 1944: 123; IEW 1038f.; Benveniste 1970: 27ff.; *ИЯ* 393).

In individual north-western subdialects of Vidzeme (around Ipiķi, Mazsalaca, Sēļi) and in the northern subdialect of Kurzeme (Ance) the name of the bilberry *glāzenes* resp. associative (due to the link of the sememe of this word 'blueberry resp. *girtuoklė*' with tipsiness and drunkenness [see the Chapter Names of the Raspberry]), made from subst. Latv. *glãze* 'glass; a glass' (ME I 624) and the suff. Latv. *-ene* (see above) is used: *glãzen^{e}s kâdreĩz sacij^{a}* 'once they used to say *glāzenes* [about bilberries]' Sēļi (LVDA).

The world *glāzenes* is more often used to denote the bog blueberry (*Vaccinium uliginosum*) therefore a translation of the names included in the dictionaries of the 17th–18th centuries enables us to relate them to the bog blueberries: *ghlaſenes* 'Blawbeern' Phras 1638: 325; *glahſenes* 'Blaubeeren' Lange 1773: 117.

The said name is related to bilberries in the *Dictionary of the Latvian Language* by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *glãzene* 'die Schwarzbeere' Mazsalaca (ME I 624). Both meanings ('bilberry' and 'bog blueberry') are not separated in the supplements to the dictionary: *glãzene* (EH I 392).

On the basis of the data of Inese Ēdelmane and Ārija Ozola, the name of bilberries *gailenes* is known in Ģeri (Ēdelmane, Ozola 2003: 216). This word is more often used to name bog blueberries (*Vaccinium uliginosum*). It seems likely that the name is related to Lith. *gaĩlis* '*Ledum palustre*' (Bušš, Siliņa-Piņķe 2012: 48). The fact that bilberries (more often bog blueberries) grow together with wild rosemary (also see the Chapter Names of the Raspberry) can be regarded as a motivational feature.

According to the data of Inese Ēdelmane and Ārija Ozola, the name *sustrenes* has been recorded in Virbi (Ēdelmane, Ozola 2003: 217). Most often the name *sustrenes*, *zustrenes* (with phonetic and morphological variants) is used to denote black (*Ribes nigrum*) or red current (*Ribes rubrum*). The word has been borrowed from Est. *sõstar* 'currents (Ribes L.)' (EVS IV 749).

The name *silenes* has been included in Inese Ēdelmane and Ārija Ozola's collection of plant names from the dictionary of synonyms (Ēdelmane, Ozola 2003: 217).

The basis of the name is the noun *sils* 'pine forest' determining the place where bilberries grow. Latv. *sils*, Lith. *šìlas* origin is unclear (LEW 982f., Smoczyński 2007: 636f.).

The names of blueberries *mizenes* and *mīzenes* recorded in individual lexicographical sources of the Latvian language are deverbatives derived from the v. Latv. *mìzt* 'to urinate' (ME II 650), because they name the berries that contain substances stimulating the discharge of urine and are of the same colour and have a similar taste as the black crowberry *Empetrum nigrum* (see ME ibd.; LTE XII 92): *Misenes* 'Schwartze heidel=beeren' Fürecker 1685 I 158; *Misenes* 'Schwartz=

heidel=beeren' Fürecker 1685 II 223; *mihſenes* 'eine Art kleine Ameiſen, lt. kleine Heidelbeern' Lange 1773: 196. Therefore there are no doubts that both variants of the name are related to the plant *Vaccinium myrtillus*.

The metaphorically used name of bilberries *gluodeņu aces* has been recorded in Asīte: *viên^{a}s* [mellenes] *ir spîdîg^{a}s, spîdîg^{a}s, tã saûc par gluõdeņ^{u} acêm; tâc viņâm piêduôc vârc* 'some [bilberries] are shiny shiny, they are called *glodeņu acis* (eyes of the slow-worms); they are given this name' Asīte (LVDA).

The first component of the phrase is the name of the reptile *Anguis fragilis* Latv. *gluodene*, Lith. *gluodenas*, which is related to Lith. *gluodùs*, OPruss. *glosano* 'slow-worm' (ME I 631). The second component is Latv. *acs*, which corresponds to Lith. *akìs*, OPruss. pl. nom. *ackis* (LEW 5; ME I 7; Smoczyński 2007: 6f.).

The questionnaires record other names, which are sporadically used in the whole area of the Lithuanian language: *juoda uoga, retuogė, tikroji, vaivoriukas, mėleniukas*.

The material of the ALE shows that alongside the name *mėlynė* the Slavic names *černika, černica, černyčia* are used in the islands of the Lithuanian language in Belarus: *č' ern' ič' u. v' ìre an Ku.č' õs* 'bilberries were cooked for Christmas Eve' (ZtŽ 114).

The Slavism *càrnicas* is found in Brigi: *càrńicys jir soĺdonys ûgys* 'bilberries are rather sweet' Briģi (LVDA).

The name has been borrowed from the Belarusian language and its subdialects, cf. Bel. *чарні́ца*, *чарні́цы* 'bilberries' (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 343; ТСБМ V^{2} 300), Bel. dial. *чарні́цы* 'ditto' (СБГП V 409; also see ОЛА III 112) or reflects the Polish dialecticism *czarnica* 'ditto' (SGP IV^{3} 639).

Names of the Blackberry

Ilga Jansone, Asta Leskauskaitė,
Saulius Ambrazas, (footnotes) Rolandas Kregždys

The map and its comments are based on the answers to Question No. 64 of the Lexical Questionnaire of the ALE. Additionally, Question No. 154 of the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP, as well as the research carried out by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (2003: 147–148) was used.

The map represents prevalence of the name of the wild thorny berry shrub of the *Rosaceae* family bearing dark blue or black sour berries resembling raspberries (*Rubus caesius*) and the names of its berries.

The names of the blackberry used in the Lithuanian and Latvian languages are related only by their resemblance to raspberries noticed in some subdialects.

The word combination *juodà aviẽtė* with its variants *júodoji avietẽ*, *juodóji avétė*, *juodóji avėčia*, *juodóji avėčià* (cf. also *juodà malinà* recorded in Gervėčiai where *aviẽtė* has been replaced with a corresponding Slavism, cf. Slav. **malina* 'raspberry', see ЭССЯ XVII 158ff.), as well as the compounds *júodavėčia*, *júodavėtė*, is used in some subdialects of Lowlanders and some subdialects of eastern and southern Highlanders.

According to the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP, *juodóji avietẽ* has been recorded around Padvarėliai, *júodoji avíetė* – around Plaškiai, *júodas avietỹs* around Anykščiai, *juodíeji avietiaĩ* around Vyžuonos, Sudeikiai, Tauragnai, *júodavietis* around Biržiniškė, *júodavėtė* around Rusnė, *júodavietė* around Plungė, Medingėnai, Rietavas, Užpeliai, Stirbiškė, Stragutė and other places.

The variants *juodà avétė/avėtẽ*, *juodóji avétė/avėtẽ* are used around Mosėdis, e.g.: *gripǫ̂ujênt jǫ̂ud^{a}s avîet^{e}s làbã gèrã* 'when you have flu blackberries are very good' MoŽK; *avîet^{e}s nu kûosǫlę jǫ̂udûosęs* 'blackberries are good for a cough' MoŽK.

Equivalent names of blackberries – word combinations whose components are the adjective *mę̣lns* and the noun *avene* (various dialectal forms) are found in some part of Latvian dialects (in High Latvian dialect).

The variant *mę̣lnā avieša* has been recorded in Dricēni (*màłnuôs avîšys ìr màłnâ krùosâ* 'blackberries are black' ALE) and in Makašēni (*ka gotova*, *màłnùo avîša tymśi zyla* 'when ripe the blackberry is dark blue' ALE).

The variant *melnā avieška* with the suffix *-k-* has been recorded in Šķilbēni, e.g. *màłnùos avîškas ìr ośejuôm łopuôm* 'blackberries have prickly leaves' (ALE).

The variant *mę̣lnais avietis* is used in Nautrēni and Viļāni, e.g. *màłńì avîši łoбi pŕet kùosu; màłńì avîši irâ taîdys màłnys ûgys, vâłu źît́, na taî kệ avîši* 'blackberries are good for a cough; blackberries are such black berries, they bloom late, unlike raspberries' Nautrēni (ALE).

Word combinations with the second component *avene*, *avine* and its variants are also found in Latgale.

The variant *melnā avene* is used in Skaista where *avene* is considered a word of Standard Latvian and in Sinole, e.g.: *malnùos aveņu lopas* 'blackberry leaves' Skaista (Apv); *màllàs avenes ìr zìlganas*, *t^{o}às vàr ệst*, *pa gràvìem aûga* 'blackberries are bluish, they can be eaten, they grow in ditches' Sinole (Apv).

The name *mę̣lnās aviekstenes* is sometimes found in Sinole too, e.g. *kazenàjus sàuce pàr màllajàm aviêkstenę̀m* 'blackberries are called black raspberries' (Apv).

The variant *mę̣lnā avine* has been recorded in Višķi, e.g. *mỳusu puśî màlnû avíņu nau̯* 'there are no blackberries on our land' (ALE).

The second components of the names Lith. *aviẽtės* (this word has been recorded in the dictionaries of the 17th century) and Latv. *aviešas* 'raspberries' are an innovation of the East Balts (cf. LEW 28; Sabaliauskas 1990: 154). It is derived from IE **avi-* (cf. Lith. *avìs*, Latv. *avs*, see p. 442), made with the help of the suffix **-eitį̇o-*, which is an apophonic variant of the suffix **-īt-i̯o-* (<**-ī-to* + **-i̯o-*) (cf. Ambrazas 2000: 135ff.).

The first component is different. If Latv. *mę̣lns* 'black' is related to Lith. *mėlynas* (cf. the name of the blackberry *mėlyna aviẽtė* recorded in Liutkiškės) and has old IE roots (cf. p. 435), the origin of Lith. *júodas* 'black' is unclear.

The name *bráižanti avéčia* has been recorded in Balninkai. When collecting material according to the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP, it was noticed that the name *bráižanti avíetė* is used around Plaškiai. The first component of these names is of quite different semantics. This is active participle of the present tense of the verb *bráižyti* 'to scratch'. This, in its turn, is made, with the help of the suffix *-yti*, from *brė́žti* 'to draw', which first of all is related to Lith. *brúožti* 'to scratch, to brush, to rub, to tear (shoes); to run violently', *bróžti* 'to brush', *brõžyti* 'to drive, to chase', Latv. *brāzt* 'to have a spree, to go on a bender, to make noise; to hurry, to drive fast, to run; to argue; to throw, to fling, to hit the target, to beat' (Būga II 366; Karaliūnas

1987: 175; Smoczyński 2007: 72, 76), further most probably to OIc. *brīke* 'board' and Latv. *berzt* 'to rub, to scrape' (LEW 56f.; IEW 167).

The name *kazene*, which is a word of standard language and a botanical term of the plant *Rubus caesius* L. is very frequent in Latvian dialects.

The name *kazene* is used in different Latvian subdialects (the subdialects of Latgale took it over from Standard language), e.g.: *kazen^{e}s ir mę̃ll^{a}s*, *tãs te iȓ lę̃rum̂s mežâ* 'blackberries are black, there are plenty of them here, in the forest' Augstkalne (ALE); *kazene isskatâs kâ aviẽte*, *bet viņa iȓ mę̃lla* 'the blackberry looks like a raspberry but it is black' Bauska (Apv); *kazenes mę̃llas*; *viņas i mežã*; *aûg zę̃mâkã*, *mitrâkã mežã*; *vakar kazenes trãpîju lasît* 'blackberries are black; they are in the forest; grow in a low wet forest; yesterday I went to gather blackberries' Blīdene (ALE); *dzẽrven^{e}s*, *brùklen^{e}s*, *aviẽsen^{e}s*; *viênas bi tâdas zilas – kazen^{e}s, tâdas pašas kâ aven^{e}s* 'cranberries, red bilberries, raspberries; some were so blue – blackberries, the same as raspberries' Burtnieki (Apv); *avenes salȋdâkas*, *kazenes naû tik salȋdas*, *bet labâ zemê liẽlas kâ îkšķa galȋs*; *kazenẽm mę̃lla krãsa uñ tâda kâ zilȋgana migliņa* 'raspberries are sweetish, blackberries are not so sweet but in good soil they are as large as the tip of the thumb; blackberries are black and has as if a bluish haze' Džūkste (ALE); *es jàu nàu tãs kazenes lasĩš* 'I have never gathered those blackberries' Ērģeme (ĒIV II 80); *kazenes ir tàdas mę̃llas*, *tùmšas – gàrdas èst* 'blackberries are black, dark – delicious to eat' Ezere (Apv); *käzenę i:r táda pä:^{e}tę úoga ká âivíekstenę*, *tikài màłna* 'a blackberry is the same berry as a raspberry, only it is black' Lazdona (ALE); *kazenes – mę̃llas uôgas viņâm*, *garšîgas*; *te˙pat mežâ viņ^{a}s viêtu viêtâm aûgl*; *badîgas dikti*, *ẽrkšķainas* 'blackberries – their berries are black, delicious; they grow here in the forest; very prickly' Nīca (ALE); *kazęns ir mę̃lls*, *tum̂šš*, *tâ:ds ka avęns* 'blackberries are black, dark, just like raspberries' Pope (ALE); *kazene tâc krũmliš bi*, *balȋti ziêdeļ̂l*; *tûr jaû nevâr ne âre tikt*, *stîgs piêķêrs*, *plêš liêls*, *a dusmam̂ skriên kazenem̂ gaŗâm; kazenes nelasam̂*, *nejęmam̂* 'the blackberry was such a shrub, white flowers; you cannot even go outside here, shoots get stuck, tear badly, runs through the blackberries angry; we do not gather blackberries, do not take them' Renda (ALE); *kazenes ar âbuôļiêm savãra* 'blackberries are cooked together with apples' Sesava (ALE); *kazenes tùmši*, *tùmši bròunas*, *tik˙pat kuô màllas ûgas*, *soļ̂das*, *sulaînas*; *osi zori*, *gròutas lasît* 'blackberries are dark dark brown, almost black berries, sweet, succulent; branches are sharp, they are difficult to gather' Stāmeriena (ALE); *ka:zenèm màlnas uógas*; *te vi:ņu mo:z beja* 'blackberries are black; there were few of them here' Sunākste (ALE); *nuô kazenêm laps vĩns* 'blackberry wine is good' Vilce (ALE); *lasa kazen^{e}s*, *taĩs^{a} vĩn^{u}*; *viêtâm iȓ daũʒ kazeņ^{u}* 'gather blackberries, make wine; in some places there are many blackberries' Zālīte (ALE).

The name is included in old dictionaries, e.g.: Brombeern *Kaſenes* Phras 1638: 325, *kaſſenes* (and *kaſſu ohgas*) Brombeern Lange 1773: 145.

The name *kazenes* made from Slavism *kaza* 'goat' (cf. Slav. **koza*; this word is related to Lith. *ožkà*, see ЭССЯ XII 197f.) with the help of the suffix *-ene* (about it see Endzelīns 1951: 298) prevail in Standard Latvian.

In some Latvians subdialects the following variants with *kazines*, *kaziņi* with the suffix **-iņio-* are known, e.g.: *t^{o}às kaźińęs ẏŕ k^{o}ā àvíks-ſíńęs*, *tikai malȋnas* 'those blackberries are like raspberries, only black' Birži (Apv); *iẽs lašt kaziņs* 'will go to gather blackberries' Dundaga (ALE); *nuô tuõ kaziņu gañ ne˙kã nauˬ*, *zaptej bišķi vâr sašivâkt* 'there are almost no blackberries, one cannot pick enough for jam' Rucava (ALE); *kazine ìr* [...] *uôga* 'a blackberry is a [...] berry' Sinole (ALE). According to I. Ēdelmane, the name *kazine* is also used in Gaigalava.

The variant *kazlene* is found in some subdialects of Kurzeme, e.g.: *kazlenes i tãs mę̃llâs* 'blackberries are those black' Kandava (ALE); *kazleñs jo nelašā* 'blackberries are no longer gathered' Venta (ALE).

The name *kazlenes* used in some places could be related either to Latv. *kazlēns* 'a kid', or perhaps to a rare *kaza* variant *kazla*, which originated due to the influence of Russ. *козёл* (< Slav. **kozьlъ*, see ЭССЯ XII 32f.) 'goat' (EH I 597).

The name of the blackberry *kazļipe* has been recorded only in one subdialect of the Latvian border, e.g. *kaźļipẹ́ś ę̀ŕšķi koâ ę̀ŕšku ûgoâm*; *kaźļipu ûgas ta mozoâkas ìń màłnas* 'blackberry prickles are like those of dog rose shrubs; blackberries are smaller and black' Aknīste (ALE).

The second component of this name *ļipa* (with the variant *ļipe*) 'short tail' is borrowed from Est. *lippu* 'tail' (ME II 540f.; SKES II 298; SSA II 81; Zeps 1962: 150). Another opinion (LEV I 553) is that IE **lei-* 'to bend' forms its basis.

In the Nīca subdialect, in Kurzeme, the compound *kazuzemenīte* (and *kazuzemenīte*) (Ēdelmane, Ozola 2003: 147) has been recorded as a doubtful one. The second component *zemene*, which means a berry of both a forest and a garden, determines neither the features of the blackberry as a raspberry nor its external features.

The name *cūcene*, which is related to the name of a pig *cūka* (concerning its origin see p. 423)[1] was made according to Latv. *kazene*.

In the Latvian language *cūcene* is a term of one species of the blackberry of the *Rubus* genus – *Rubus nessensis* – the apomictic blackberry but in subdialects both of these species are not differentiated.

The name *cūcene* is used in the Livonian subdialects of Vidzeme, e.g.: *cũcenš aȓ oûg grãvas*, *tâd kâ avesenš*, *bet mę̃ll uôg*; *noˬ tik smeķig* 'blackberries also grow in ditches, they are like raspberries but their berries are black; not so delicious' Dunte (ALE); *kazeni saûc ari paȓ cũceni* 'the blackberry is also called *cūcene*' Kauguri (ALE); *cũceni tâdi mę̃lli, zilȋgani, negataˬs tas uôg i saȓkanc*; *cũcens ne˙kuô nelas* 'blackberries are black, bluish, unripe berries are not so blackberries much' Svētciems (ALE); *cũcenš iȓ tâd uôgleį̆*, *tâd ka avesenš*, *tikeî uôgs iȓ tâd mę̃ll*, *kad nuôgatavejas* 'blackberries are such berry stalks that look like raspberry ones, only berries are black when they ripen' Vainiži (ALE). The name *cùcene* recorded beyond the said area, in Krape, is doubtful.

The name is included in 19th dictionaries: *zuhzenes* Brombeeren Ulmann 1872: 350.

The name of the blackberry *lācene* used on the Estonian border, is not very common in Latvian subdialects, e.g.: *lâcenes ìr tùmšas*, *brùnas*; *asi kàrti*; *tā jàu nàk vèlak pec avenèm*; *tad*, *kad mìežus pļàun*, *viņas ìr gatavas*; *àug uz kàlliņìem*; *pacèlàm krũmiņu àukša ùn ta lasijam* 'blackberries are dark, brown; their stems are prickly; they ripen later than raspberries; then, when barley is cut, they are ripe; grow on hills; we lifted the shrub up and then gathered' Ilzene (Apv); *luôcanas aûg mežûs* 'blackberries grow in forests' Jaunroze (Apv); *luôcanas ìr kuô avenas*,

1 However, a different hypothetic explanation of the origin is also possible: Latv. dial. *cūcene* ← **kūcene* is an associative according to the phytomorphic structure of the blackberry shrub, i.e. 'a dishevelled, grown into a clump' shrub ~ Latv. dial. *kūcens*, *kūcene* ↔ Latv. *kūce* 'a heap of corn' ← Latv. dial. *kūķis* 'wet corn thrown into a heap (stack)' (for more about it see ME II 332f.).

tikai bròunas, *lìllà*, *soř̂kanas ùn zilas* ‘blackberries are like raspberries, only they are brown, violet, red and blue’ Karva (Apv).

The data (especially collected by I. Ēdelmane) of some Selonian subdialects and those found around Bauska in which the Finnic impact is felt, supplement the area of the name *lācene*. It should be added that the name *lācene* means another plant of the *Rubus* genus – the cloudberry (*Rubus chamaemorus*) in the standard Latvian language. The name of the blackberry *lācene* could have appeared due to different reasons: first, due to the Estonian language in which these plants are called in a similar way (*Rubus caesius* – *põldmurakas*, *Rubus nessesis* – *kitsemurakas*, *Rubus chamaemorus* – *rabamurakas*); second, due to the fact that in several subdialects on the Estonian border (especially in north-eastern Vidzeme) the name *lācene* is not used in the meaning of *Rubus chamaemorus* because to name the cloudberry (*Rubus chamaemorus*) the Finnic words *muraka*, *mureka*, *murika* are used.

The name *gérvuogė* prevails in the Lithuanian language. This is a word standard language. It can be related to Latv. *dzērvene* (cf. Latv. *dzērve*), the word used for another berry – the cranberry (*Oxycoccus*).

This compound has quite a lot of variants in subdialects:

• of accentuation, e.g.: *geřvuogė* (this stress already existed in F. Kuršaitis’ dictionary in the 19th century), *gervúogė*, *gervuõgė*, e.g.: *riẽtenọs ãštr’ọs | gǽ.rvuogẹm vadìna* ‘plants that turn up are prickly, called blackberries’ ZnŽ I 442; *i‿aviẽč'u· | i‿gǽ.rvuog'u· te‿pílna* ‘there is plenty of both raspberries and blackberries there’ KzRŽ I 227; *a ne gêrvọugîems vadę̀n kaškûokęs avîetęs* ‘don’t they call certain raspberries blackberries’ MoŽK; *parnešė pilną uzboną gervuogių* ‘brought a full jug of blackberries’ Linkuva (e-LKŽ); *net burnoj nuo gervuogių kartu* ‘blackberries left a bitter taste in my mouth’ Šunskai (e-LKŽ); *geřvuogės išsirpsta šienpjūtė[je]* ‘blackberries ripen at hay time’ Barstyčiai (e-LKŽ);

• the clipping *géruogė* (e-LKŽ);

• with the linking vowel *-a-*, e.g.: *gérva*(*v*)*uogė*, *gervã*(*v*)*uogė*; *gerãuogė*, *gérvavagė*; *-ia-*: *gérviauogė*, e.g.: *palei upę radau gérvauogių* ‘I found blackberries along the river’ Kupiškis (e-LKŽ); *ar daug parsinešei gérviauogių* ‘have you brought many blackberries’ Būdvietis (e-LKŽ); *mergaitės renka gerviauoges* ‘girls gather blackberries’ Miroslavas (e-LKŽ).

The name *gérvuogė* was recorded in the oldest dictionary of Lithuania Minor *Lexicon Lithuanicum*: Krazelbeeren *Gerwûges* Lex 55a.

The first component of the compound *gérvė* (recorded in the dictionaries of the 17th century) has equivalents in the Baltic (Latv. *dzẽrve*, Pruss. *gerwe* E 715), partly Slavic (cf. ORuss. *жеравь*) languages. Further, it relates to OHG *kranuh*, Arm. *krunk*, Gk. γέρν, γέρανος ‘the crane’ and others (Trautmann 1923: 87; LEW 137; IEW 383ff.; ИЯ 540; ПЯ E–H 223ff.; Smoczyński 2007: 174; concerning its formation cf. Ambrazas 1993: 134 and lit.)[2].

The second component *úoga* (already used in the writings of the 16th–17th century) is lexical-semantic variant of the Baltic (Latv. *uôga*) and Slavic (**ag-oda*) languages. Its further etymology is unclear (cf. Trautmann 1923: 202; LEW 1165; IEW 773; ЭССЯ I 57ff.; Sabaliauskas 1990: 121f.; Smoczyński 2007: 704).

The word *gervìnė* ‘blackberry’ recorded in Kunigiškiai originated from the substantivised adjective with the suffix *-inis* (*-ė*).

The word *várnuogė* and the variant *varnãuogė* with a linking vowel denote the blackberry around Bubliai. Collectors of facts of the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP recorded the first variant in Šakyna, Skaistgiris and Salantai, and the second one in Šakyna. The variant *várnuogė* is also known in Rodūnia, e.g. *nuejo medžian várnuogių* ‘went to the forest for blackberries’ (e-LKŽ).

The first component of this compound *várna* (found in the writings of the 16th–17th century), like the word *úoga*, is also a lexical-semantic variant of the Baltic (Latv. *vãrna*, Pruss. *warne* E 722) and Slavic (cf. OCS *vrana*) languages (Trautmann 1923: 343; LEW 1201; Smoczyński 2007: 723). Toch. B *wrauña* (< **u̯r̥n-*) ‘crow’ of similar formation differs greatly from the latter ones in its form (Windekens 1976: 121, 583). Usually they are derived from IE **u̯er* ‘to burn, to gird’ (cf. IEW 1166; Sabaliauskas 1990: 120). However, they can also be compounds of onomatopoeic origin (ИЯ 540; PKEŽ IV 225).

Two rare variants of the name of the blackberry recorded when collecting material according to Dialectological Questionnaire No. 4 of the KFRP are to be discussed separately.

The word *krū́muogė* has been recorded in Grybėnai. This compound was used by Vydūnas (1868–1953), e.g.: *Panašiai veikiančios ir krūmuogės. Jos išvaro diegus, kurie žarnų darbą gadina* ‘*krūmuogės* have a similar effect. They help get rid of colic pains that interfere with the work of the intestines’ (e-LKŽ). It is included in the 1938 *Lietuviškas botanikos žodynas* (Lithuanian Dictionary of Botany).

Blackberries often grow on the bank of a lake or a river. This is reflected by the name *krañtuogė* (e-LKŽ).

The first component of this compound is *krañtas*. It corresponds to Latvian couronism *krañts* ‘bank, shore’ (ME II 259) and most probably is related to the present tense form *kreñta* of Lith. *krìsti* (cf. ПЯ K–L 218; ЭССЯ XIII 35; Smoczyński 2007: 307). This verb corresponds to Latv. *krist*. Further, it is compared with Lith. *krẽsti*, *kratýti*, Latv. *krèst*, *kratît* and attempts are made to look for its links with WIr. *crothaim* ‘I shake’, OHG *reden* ‘to sift’, etc. (cf. Būga II 464; LEW 295; IEW 620; Sabaliauskas 1990: 185; Smoczyński 2007: 308, 316).

Attention should be drawn here to the fact that the Latvian name of the bank *kràuja*, *kràujš* is of similar semantics. Lith. *kriaũšis*, perhaps the Kurshian *Croye* (cf. the hydronyms Latv. *Kruõja*, Lith. *Krúoja*), Lith. *pa-kruoja* ‘foot of a hill’; Lith. hydr. *Kraũjaupė*, *Kraujãupis*, *Kraujìnis*; *Krūvandà* is related to it (Karaliūnas 1987: 199, cf. also Ademollo Gagliano 2007: 14f.). And further it most likely relates to Pruss. *krūt* III 101_{12}[63^{20}], OIc. *hrynja* ‘to fall’, etc. (ПЯ K–L 216ff.; PKEŽ II 88f. and lit.).

The name of the blackberry *ķepene* is used only in the Zvārtava subdialect on the Estonian border: *Gaũjas malã atruôd avenes*, *bet mę̣ĨIas*, *tãs sàuc pàr ķepenẽm* ‘raspberries but they are black, which are called *ķepenes* are found on the bank of the Gauja’ (ALE).

This is a derivative with the ending *-ene* whose first part can be treated as a borrowing from the Finnic languages and most probably is related to Est. *käbi* (pl. *käpad*) ‘katkin, cone’ Wied. 238.

2 Phytonimic motivation of the name of this plant is more convincing. Lith. *gérvuogė* could be explained as a compound of *karmadhāraya* type: subst. Lith. *kẽras* ‘a shrub (of raspberries too)’ (cf. adj. Lith. *kervas* ‘clusy, sluggish’ ← *‘branchy, branched out, spread, wriggled’ [Vanagas 1981: 154]) + subst. Lith. *uoga* (with *k-...g-* > *g-g-* due to regressive assimilation), cf. Lith. dial. *krū́muogė*. *-v-* in this compound is not etymological, it appeared to avoid hiatus, i.e. **kera-uog-* > **ker(a)-v-uog-* > **kervuog-* > **gervuog-*, and has become rooted due to folk etymology resp. phonetic homonimy with Lith. *gervė* (cf. Kabašinskaitė 1998: 18).

Names of the Raspberry

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Rolandas Kregždys

The map and its comments are based on the answers to Question No. 63 of the ALE lexical Questionnaire, the answer to Question No. 423 of LVDA, as well as the investigations carried out by Aurelija Gritėnienė (2006), Rolandas Kregždys (2013), and Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003). The material of the Lithuanian language is supplemented with the data of the answers to Question No. 153 of the Fourth Questionnaire of the KFRP.

The map and the comments present the names of the plant (*Rubus idaeus*) belonging to the family *Rosaceae* and its sweet tart-flavoured berries usually of violet or red colour.

The names of the red rasbery are attributed to the general lexical layer of the east Baltic languages in both the Lithuanian and Latvian languages. There are two kinds of explanations of their origin, that is, they are derived from the following: 1) the inflection *av-* with different word formation affixes; 2) adj. EBalt. **(v)aiv-* / **(v)av-* 'of the colours of the rainbow resp. red / blue' + suff. EBalt. *-eitē* (of possessive connotation [see Skardžius I 360], though Jānis Endzelīns [1951: 389] interpreted it as the deminutive) with the accomplished *v-* apheresis of the beginning (Kregždys 2013: 75).

A traditional explanation of the origin is based on the referents of zoonimic origin Lat. *avs*, Lith. *avìs*. Their parallels are found in many languages: OIE *ávi-* 'sheep', Gk. ὄϊς 'ditto', Lat. *ovis* 'ditto', OHG *ou* 'ditto', Irish *ói* 'ditto', Cymr. *ewig* 'sheep' and others (Trautmann 1923: 20 see; LEW 28; IEW 784; ИЯ 577; Smoczyński 2007: 38, 39).

About the linguistic validity of this etymological analysis see Kregždys 2013: 64–66.

Their comparison with the data of the Lithuanian language shows that the *Rubus idaeus* names in Latvian dialects vary much more than they do in the Lithuanian dialects (see Kregždys 2013: 66–70).

The names with the suffix *-iet-* – Lith. *avietė*, Lat. *aviete* form a general geographical range in Lithuania and Latvia (Endzelīns 1951: 389; see Kregždys 2013: 66–68).

Lith. *aviẽtė* is the name used in the standard language too. The material presented in the ALE shows that it is used in all eastern and central dialects of the Lithuanian language as far as the line further north of Šiauliai, Radviliškis, Raseiniai, Jurbarkas and eastward of Akmenė, Kelmė, Tauragė: *aviẽtės auga giriose ir soduose ar daržuose* 'red raspberries grow in forests and gardens and kitchen gardens' Daukšiai (e-LKŽ); *aviẽtės pradeda raudonuoti, greit išsirps* 'red raspberries start reddening, they will ripen soon' Ėriškiai (e-LKŽ); *dabar pačios aviẽtės, skubinkim rinkti* 'now raspberries are in abundance, let's hurry to pick them' Ramygala (e-LKŽ); *aviečių̃ yra* 'there are raspberries' Tverečius (e-LKŽ); *ir⁻brùkn'u. i.rà | ir⁻paz'eñ.ku. irà | av'iẽt'u. i.rà* 'and there are lingonberries, wild strawberries, and there are also raspberries' DvŽ I 36; *aviẽtę̃s tæ·⁻bũ̃na dìdelę̃s | sir̃p'os* 'raspberries are large, ripe there' KzRŽ I 42; *ave.ĉů. kašeĺ̃ú̇ti. atsi̇̀.nešæ iš⁻maladˆ-ñ̃ɔ̃·ka.* 'a small basket of raspberries was brought from the undergrowth' KlŽ 13; *kur i̇̀.š'kærta mi̇̀.šku. | tai avę.č'ů̃. daugæ̃ů̃* 'where the forest is cut down there are more rasberies there' KpŽ I 110.

According to Algirdas Sabaliauskas (1990: 154), the word *avietė* (red rasberry) was begun to be used in Lithuanian writings in the 17th century.

The name *aviete* in the Latvian language forms a small compact geographical range on the Lithuanian border, in Zemgale: *piêliêkamâ kam̃barî viênmę̃r atradâs kâc puôdiņš arˆ aviẽtêm* 'one can alway find some cup with raspberries in the larder' Bauska (Apv); *mãte pãrveda vę̃selu buķeti tãs aviẽtes, ta biį̃ tẽja* 'mother brought a big bunch of raspberries, then we dried them for tea' Iecava (Apv); *mũsu mãjâs arˆ irˆ aviẽtes* 'in our house there are raspberries too' Rundāle (LVDA).

At the beginning of the 20th century this name was recorded in Rucava (FBR VIII 140) and in Blīdene (FBR XVI 99).

The word is included in *Latviešu valodas vārdnīca* (the Dictionary of the Latvian Language) compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns – *aviete* ME I 232.

The name *avietenes* made with the suffixes suff. Lat. *-iet-* and suff. Lat *-ene* is used in two compact geographical ranges (see Kregždys 2013: 67). This variant forms a small compact geographical range on the border with Lithuania, in Kurzeme (around Ezere, Kursīši, Nīgrande, Pampāļi). In a larger geographical range it is used in Vidzeme (around Cēsis): *aviêteņu tẽja prẹ̣t apsalˆdêšanuôs* 'rasberry tea is against a cold' Drusti (LVDA); *aviẽtenes aûg iscirˆtumuôs* 'raspberries grow in cleared spaces' Līgatne (LVDA); *aviẽtenes nu·pat nãk gatavas* 'rasberies are already ripe' Vaive (LVDA).

The data of the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns and its supplements – *aviẽtene* (Lith. *aviẽtė* 'rasberry') 'Himbeere' around Rauna, Limbaži, Cēsis ME

I 232, *aviêtene* in Drusti ME I 232, *aviêtene* in Valmiera EH I 190 are also attributed to the said geographical range.

Other names of the rasberry are used in a much narrower way in the Lithuanian languages.

In the western part of Lithuania, in the area of the Lowland dialect, the variant *avėtė* is used (concerning *-ie-* > *-ė-* interchange see Kregždys 2013: 64): *avė́tės jau išsirpo* 'rasperies have already ripened' Gargždai (e-LKŽ); *auga ant kalnu žalios avėtelės* 'green raspberries grow on the mountains' Plateliai (e-LKŽ); *šį metą žmonys galės avėtãlių prisivirinti* 'this year people will be able to cook a lot of rasberies [rasberry jam]' Gargždai (e-LKŽ).

In a small geographical range of the Livonian subdialects of Vidzeme (around Ainaži, Dunte, Lāde, Lēdurga, Liepupe, Limbaži, Svētciems, Tūja, Umurga, Vainiži, Vidriži, Vitrupe) the variant *avetenes* with the Latv. dial. suff. *-et-* (< Latv. suff. *-iet-* [LVDA 73]) + Latv. suff. *-ene* (see Kregždys 2013: 67) has been recorded: *avetens pat bi puĺk, tâ ka viêni zvārguļi ritigi* 'there were plenty of raspberries, like real bells' Svētciems (Apv); *dârza avetenc bi iêoûguš* 'the kitchen garden was full of raspberries' Tūja (LVDA); *aîz mãį oûg avetenș aŕ liẽls lêvenș* 'lots of raspberries grow behind the house too' Vainiži (Apv); *aveteņ zapt i lab priêkš tẽį* 'raspberry jam is good for tea' Vidriži (LVDA). The pl. masc. form *aveteņi* has been recorded in Ainaži too. The data of the supplements to the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns *avetene* Lielsalaca EH I, 190 are also attributed to the said geographical range. The variant *avetene* recorded in Alūksne is used beyond the borders of this geographical range.

The name *avitenes* with *-ie-* > *-ī-* > *-ĭ-* interchange (LVDA 74; Kregždys 2013: 67) has been recorded in Pabaži, e.g. *aviteņu ķĭsẽlis àr laps* 'raspberry jelly is also good' Pabaži (LVDA).

The name *avîtes* (*avéiťiś*) with *-ī-* < *-ie-* interchange (see Rudzīte 1993: 243; Kregždys 2013: 67) has been recordered in Brigi.

Alongside the derivatives with the suffix *-iet-* there are names of the raspberry, which reflect several structural changes (see Kregždys 2013: 68). The name of the raspberries *avieses* has been recorded in a small compact geographical range in Zemgale: *kâ bę̀ni mẽs runājām: aviẽsᵉs*; *vistas aviẽsês* 'in our childhood we used to say: *avieses*; hens in the raspberries' Vilce (LVDA); *aviẽses tâdas panīkušas* 'raspberries are so stunted' Zaļenieki (Apv). Beyond the borders of the said geographical range this name was recorded in Zalve where the form *avìesnes*[2] with absorption of the structural element *-e-* (← Lat. dial. *avìes-e-nes* [see Kregždys 2013: 68]) was also recorded.

The data in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns – *aviêse* Mežmuiža (Jelgava district) EH I 190 are also attributed to the specified geographical range.

The name *aviesenes* (pl.) with absorption of the structural elements *-k-*, *-t-* (see Kregždys 2013: 68) is found in a compact geographical range in Vidzeme: *màn gaŕšuõ aviêseņu zapte* 'I find raspberry jam delicious' Bilska (LVDA); *kùŋga laĩkã jàu a gãja uôgâs, lasija meĺlenes ùn aviẽsenes* 'in the times of the Lords people used to go to pick berries too, they picked bilberries and raspberries' Ērģeme (LVDA); *aviẽsenes i dikti saĺdas* 'raspberries are very sweet' Jērcēni (LVDA); *mežuôs jàu šùogad bi diẽzgàn pùlka aviẽseņu* 'this year there were plenty of raspberries in the forests' Kauguri (LVDA); *šuôgad uôgs nedabuį pa·visaḿ* [...], *tik kâd's astoņ's buŕkiņ's aviêseń's izvârių* 'this year I did not get any berries [...], I cooked only some eight small jars of raspberries' Mazstraupe (LVDA); *dârzâ aŕ aûg aviêsenes* 'raspberries grow in the garden too' Sigulda (LVDA); *aviêsenes aûg mežmalâs, izcìrtumuôs* 'raspberries grow on the skirts of the forests, in cleared spaces' Smiltene (LVDA); *aviẽsenes tik mežâ te àug* 'raspberries grow only in the forest here' Vildoga (LVDA).

Sometimes the expression *avieseņu uogas* is used in the said geographical range, e.g. *tùr gãjām aviẽseņu uôgâs* 'we went there for raspberries' Ērģeme (LVDA).

The name *aviesenes* was begun to be used in dictionaries in the second half of the 19th century: *aweefenes* 'Himbeere' Ulmann 1880: 401; *aweefenes* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22; *aviesene* 'Himbeere' ME I 232; *aviẽsene* also Kūdums EH I 190.

The variant *aviesnenes* with the regressive dissimilation of the structural element *-t-* > *-n-* (← Lat. dial. *avìes-t-enes*[2] ← Lat. dial. *avìeks-t-enes* [Kregždys 2013: 69]) was recorded in a dictionary of the second half of the 18th century already: *aweefnenes* 'Hindbeeren, in Liefl. Mahdbeern, genant' Lange 1773: 44.

The names *avēsenes*, *avesenes*, *aveseņi* with absorption of the structural elements *-k-*, *-t-* and the root vowel *-e-* < *-ie-* interchange (Kregždys 2013: 68) and *avesenuogas* are used in a compact geographical range in north-western Vidzeme. The variant *avēsenes* has been recorded in the eastern and central parts of the geographical range that corresponds to the territory of the central dialect (around Braslava, Kārķi, Omuļi, Skaņkalne, Valka, Vecate), and the variant *avesenes* is common in the territory of the Livonian subdialects of Vidzeme: *avesens gataų̆s, ùn vis, kas maz var iêt, las avesens*; *avesenèm puĺk târp* 'raspberries have ripened, and everybody who can hardly walk, picks raspberries; there are many worms in the raspberries' Jeri (LVDA); *te jàu bę̀n salasij piĺn grùoz avesens* 'the children have picked a full basket of raspberries' Lode (LVDA); *es aîziẽs uz piŕcpuriņ̂ avesenes* 'I'll go to the marsh of the bath-house for raspberries' Pociems (LVDA); *aveseni oûg joûnas cę̂rtumas; vę̂lak viņč tâ ka pãroûg un neņęs vaĩ lãgs uôgs klâta; kâd pãr gad i vis·labaki* 'raspberries grow in young clearings, later they as if overgrow and no longer bear any berries, they are most abundant for a couple of years' Svētciems (Apv); *bę̀n bi aîzgãš uz mèž avesenes* 'the children have gone to the forest for raspberries' Vainiži (LVDA). The compound word *aveseņuoga* has been recorded in this geographical range – in Naukšēni, and the masc. form *aveseņi* has been recorded in Viļķene.

The data of the supplements to the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns – *avesene* Limbaži EH I 190 are also attributed to the said geographical range.

The form *avisenes* with *-ĭ-* < *-ī-* < *-ie-* interchange has been recorded in only one Livonian subdialect of Vidzeme (Kregždys 2013: 68), e.g. *aviseńs a drĩz i gataų̆s* 'raspberies will aslo ripen soon' Idus (LVDA).

The names with the suffix *-sj-*, to be more exact, *-š-* (with different extensions of this suffix) are found in a compact geographical range in the east and north-east parts of Latgale.

The name *aviešas* with the disappeared *-k-* (see Kregždys 2013: 67–68) is used in a compact geographical range of Latgale: *avìšys jau gotovys* 'raspberries have already ripened' Bērzgale (LVDA); *gotovys avîšys ìr soŕkonys* 'ripe raspberries are red' Dricēni (LVDA); *avíšys vùoreį čajî i dzèr pi prastudys* 'tea is made from raspberries and drunk when one has a cold' Kaunata (LVDA); *šugot ḿežâ daûć avîšu* 'this year there are lots of raspberries in the forest' Rēzna (LVDA); *šùgot vysys avíšys tùorpàińiś* 'this year all raspberries are worm-eaten' Sakstagals (LVDA).

The word *aviešas* has been recorded beyond the borders of the geographical range in Zemgale – around Blīdene and Jaunauce, e.g. *aviêšu zapte* 'raspberry jam' Blīdene (LVDA).

The name is included in the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns and its supplements: *aviešas* [Lith. *aviečios*] 'Himbeere' ME I 232, *avieša* EH I 190, *aviêša* Zvirgzdenė EH I 190, *aviêšu*, pl. gen. Pilda EH I 190.

The variant *avieši* supplements the geographical range of the prevelance of the name *aviešas* in Latgale, e.g. *izcîerta mežu, tàn pì-aûdźś avîšu, ka navàr càuŕi izĺèiśĺ*; *avîši źîd vuśi bòłĺi* 'they cut down the forest and now the place has overgrewn with raspberries so that it is impossible to get through; all raspberries blossom white' Nautrēni (Apv).

Beyond the borders of the geographical range the name *avieši* has been recorded in Bēne.

Lexicographical sources of the Latvian language have mentioned the name *avieši* since the 17th century: *Aweefchi* 'Madbeern' Phras 1638: 325; *Aweefchi* 'Himbeern oder Mad=beern' Langius 1685: 22; *aweefchi* 'Hin= oder Mad=beeren' Stender 1789 I 11; *aweefchi* 'Madbeeren' Stender 1789 II 401; *aweefchi* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22; *aweefchi* 'Himbeere' Ulmann 1880: 401; *avieši* [Lith. *aviečiai*] 'Himbeere' ME I 232; *avieši* EH I 190.

In single cases in Latgale and Zemgale, when speaking about raspberries the expression *aviešu uogas* is used: *aviešu uôgas iŕ saĺdas* 'raspberries are sweet' Lielvircava (LVDA); *avîšu ûgys łosa śìna łàikâ* 'raspberries are picked at haymaking' Nautrēni (LVDA).

The name *aveši* is recorded in the old dictionaries of the Latvian language only: *Aweśchi* 'Madbeeren' MLG I 39; *Aweśchi* 'made – hinde beeren' Fürecker 1685 I 31; *Aweschi* 'made – Hinde beeren' Fürecker 1685 II 37; *Aweschi* Madebern. Himbeeren *Awohschi* Depkin 1704 I 89; *aveši* 'Himbeeren' EH I 190. That is quite possible that the dictionary compilers of German nationality failed to accurately understand the phonological system of the Latvian language and therefore in separate cases wrote a vowel instead of the dipthong *ie*, cf. Lat. dial. *aviêši*[2] Bēne (LVDA 74).

The name *avīši* has been recorded in Istra and *avīšu uogas* – in Brigi.

The name *aviêšenes*, *aviêšenes*[2] has been recorded only in Blīdene, Nīkrāce and Zvārde. It was included in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns from Nīkrāce: *aviešene* Nīkrāce EH I 190.

The names *aviêškas*, *aviéškas*, *avìeškas*[2] (suff. Lat. *-iet-* + suff. Lat. dial. *-ĭšķ-* [> *-išk-*] [see Kregždys 2013: 67, 69]) are known in the north-eastern part of Latgale and also in a compact geographical range in Zemgale (in Selonian subdialects): *avîšku kàułus dźèr ťejâ, dźęš koŕstumu* 'when one drinks tea made of raspberry stems it kills the heat [temperature]' Aknīste (Apv); *avîškys aûk iscîertumûs*; *avîškys dźèr pret sazasaĺďeîšonûs* 'raspberries grow in clearings; raspberries are drunk when one has a cold' Makašēni (LVDA); *ìesviéžᵘ muťę aviéškᵘ sàuļu, ùn màń go:nå* 'I pop a handful of raspberries into my mouth and that is enough for me' Sunākste (Apv); *avîškùom šùgot mozîņkas ûdźińes* 'this year raspberries are small' Šķilbēni (LVDA). In Baltinava and Šķilbēni the masc. form *aviešķi* is parallelly used, e.g. *avîškus vùorejit, dźerit čaja vîtâ* 'boil raspberies and drink instead of tea' Šķilbēni (LVDA).

The name *avieška* is included in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *avìeška* Aknīste, Sunākste EH I 190, *aviêška* Andrupene EH I 190.

The names *aviškas*, *avišķas* (there is also the *ē* stem form – *avišķes* – suff. *-ĭšķē* form [see Kregždys 2013: 69]) are used in a narrow geograpgical range of the Selonian subdialect of Zemgale (around Daudzese, Elkšņi, Nereta, Sunākste, Zalve) and in separate Selonian subdialects of Vidzeme: *sęņęk tęic: ovišķᵉs / ovišķᵃs* 'ealier they used to say: *avišķas / avišķes*' Skrīveri (LVDA).

The variants *aviškas* from Nereta was included in the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *aviškas* (Aus **avišķes* od. **avišķas*) 'Himbeeren' Nereta (ME I 232).

The variant *aveškas* (Latv. suff. *-iet-* + Latv. suff. dial. *-ĭšķ-* [> *-išk-*]) (see Kregždys 2013: 67) has been recorded only in Zalve.

The names of the raspberry with the metathesis of *-šk-* and *-kš-* are used in the subdialects of the Latvian language (Endzelīns 1951: 233f.). The name *aviekšas*, *aviekšes* (Latv. suff. *-iet-* + metathesic [due to *-ti-* absorption] *-kš-* [< *-šk-* (Kregždys 2013: 67)]) of *Rubus idaeus* is used in the geographical ranges that do not merge on the border with Lithuania and also in a compact geographical range in Latgale. These names have been recorded in a small compact geographical range in the south-west part of Kurzeme: *eķam raût aviêkšᵃs!* 'let us go to pick raspberries!' Dunika (LDVA); *aviêkšu tẽja laba vīsâdâm kaĩtêm* 'raspberry tea is good for all kinds of dispositions' Kalēti (Apv); *aviêkšâš bijâm* 'we have been to pick raspberries' Nīca (LVDA); *gar žuôgu jau sę̂rkanas aviẽkšes ienãkušᵃs* 'red raspberries have already ripened along the fence' Nīca (Apv). The variant *aviekšas* has been recorded in Zemgale from Panemune towards the east: *avíkšas aúg ap gròᵃvim ḿežà* 'raspberries grow around the ditches in the forest' Bebrene (LVDA); *mežà jàu ìr arì avìkšęs* 'there are forest raspberries too' Kurcums (LVDA).

It is common in the southern and central parts of Latgale, e.g. *ĉìrśḿuôs b̂ie dàuć avîkšu ûgu* 'there were lots of raspberries in the clearings' Kalupe (LVDA).

The name *aviekšas* has been recorded in the dictionaries since the end of the 19th century: *aweekfchas* 'Himbeere' Ulmann 1880: 401, *aviekša* Bebrene EH I 190, *aviêkša* Dunika, Gramzda, Kalēti EH I 190, *aviẽkša* Nīca, Rucava EH I 190.

The expression *avieksu uoga*: *avieksu uoga* is mentioned in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns Prode EH I 190.

The pl. masc. form *aviekši* is used in separate subdialects of Latgale (around Andrupene, Dagda, Līksna, Malta, Nīcgale, Vārkava). It has been included in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns from Līksna: *aviekši* Līksna EH I 190.

The name *aviekšnes* with absorption of the structural element *-e-* (see Kregždys 2013: 68) has been recorded only in the subdialect of Nīca: *te tik daũdz aviẽkšņu krūmu, iŕ daũdz kuô darît uôgu laĩkâ* 'there are so many raspberry bushes, there is much to do during the berry season' Nīca (Apv). The expression *aviekšņu uogas* is included in Carl Christian Ulmann's dictionary: *aweekfchņu ohgas* 'Himbeere' Ulmann 1880: 401.

The variant *avekšenes* with the suff. Lat. *-iet-* (> *-īt-* [with *-t-* and *-k-* transposition and / or *-t-* absorption]) + suff. Lat. *-iskŏ-* + suff. Lat. *-ene* and *-ie-* > *-e-* interchange (see Kregždys 2013: 68) is included in George Elger's dictionary of the end of the 17th century: *Awekßenes* 'Maliny, malinowe ia=gody. Mora rubi idaæi' Elger 1683: 207. It seems likely that the *aviekšenes* became *avekšenes* due to the

specificity of spelling in that dictionary (cf. *Dæws* 'Dievas', *Krewe baſnic* 'Orthodox church' [Elger 1683: 20, 31]).

The name *avīkšas* is found in a small area around Aglona, as well as in Rauda (about its formation see Kregždys 2013: 67), e.g. *jùoît avéiîkšuôs* 'it is time we went for raspberries' Aglona (LVDA). The expression *avīkšu uogas* is also used there. The expression is included in the dictionary of Jan Kurmin of the middle of the 19th century: *awikszu ugas* 'Maliny, malinowe jagody. Mora rubi idaei' Kurmin 1858, 73.

The variant *avêkšas* (about its formation see Kregždys 2013: 67) has been recorded around Birzgale, Skaistkalne, Taurkalne, e.g. *avêkšas dikti târpàinas* 'raspberries are badly worm-eaten' Birzgale (LVDA). It is included in the Dictionary of the Latvian Language of Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *avēkša* 'die Himbeere' [Zum ē vgl. Lith. dial. *avétė*] ME I 232.

It is only in the subdialect of Asūne, on the border with Belarus, that the sintagma *avēkšāja uogas* has been recorded: *avìekšùoja ûgys soîrkonys i soÎdis* 'raspberries are red and sweet' (LVDA).

The variant *avekšķes* with absorption of the structural element *-ne-* and *-e-* < *-ie-* interchange (← Latv. dial. *aviêkšķe-ne-s* [see Kregždys 2013: 68]) is used in Rembate.

The name *avîkšines* (about its formation see Kregždys 2013: 68) is found sporadically in separate subdialects of Latgale: *avéiîkšińiś ćîš tùorpuôtys* 'raspberries are badly worm-eaten' Auleja. This name is included in the dictionary of Jan Kurmin of the middle of the 19th century: *awikszynes* 'Maliny, malinowe jagody. Mora rubi idaei' Kurmin 1858: 73.

The names *avīkšājas*, *avīkšāji* and the expressions *avīkšāja uogas* and *avīkšāju ogas* have been recorded in separate south-eastern subdialects of Latgale.

The names of the raspberry with *avieks-* are used in a large geographical range. The most common variant is *aviekstenes* (about its formation see Kregždys 2013: 68) recorded in Vidzeme and Zemgale (Selonian subdialects), in Latgale. It either intertwines with the geographical range of prevelance of the variant *aivieks-* (see further) or expands it, e.g.: *ar avíksteņem sorkånu muti nùtàiseít* 'his mouth was smeared with raspberries' Birži (Apv); *drusku avîkstenes gòn ìvùorijam zìmai, lài boûtu kù ìdzeît àr čaju* 'nonetheless, we did not cook much raspberry to have something to drink with tea' Kalncempji (Apv); *aviêksteņu kàulus vàrija* 'raspberry stems were boiled [for tea]' Laubere (LVDA); *aviêkstenes aûg sàusâkâs vìetâs, vis·vàirâk aûg iscìrtumuôs, atvasęs; jaûnàm aviêkstenęm ìr soÎdanas uôgas ùn smaîžigas* 'raspberries grow in drier places, most often in clearings, on shoots; young raspberries are sweetish and fragrant' Sinole (Apv). The name is included in the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns and its supplements: *aviekstene* 'Himbeere' ME I 232, *aviekstene* also in Mēdzūla EH I 190, *aviêkstene* in Ērgļi and Ogre, Vecpiebalga, Ranka EH I, 190.

The phonetic variant *aviekstines* (about its formation see Kregždys 2013: 68) is used in Zemgale (Selonian subdialects) and Latgale – around Ābeļi, Birži, Dignāja, Rubeņi, Varakļāni, Zasa: *apsùl̇e̯i̯ª, ka izgríś vá:cºàs avíkstińes* 'promissed to cut down old raspberries' Birži (Apv). It is included in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language of Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns from Zemgale: *aviêkstine* Biržai EH I 190.

The variant *avieksenes* with absorption of the structural element *-t-* / *-te-* (← Lat. dial. *aviêks-t-enes* [see Kregždys 2013: 69]) has been recorded only in Gaujiena and is included in the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns (*avieksene* 'Himbeere' ME I 232), and *avieksnes* (about its formation see Kregždys 2013: 69) – in Mālpils (*jâ-iêt lasît aviêksnes* 'it is time we went to pick raspberries' [LVDA]). Another variant – *aviekstes* with absorption of the structural element *-ne-* (see Kregždys 2013: 68) has been sporadically recorded in some dialects of Zemgale (around Daudzese, Mežotne, Slate, Susēja, Zasa) and Latgale (around Asūne, Balvi): *mežà ẹ̀ug dẹ̀udz uógᵘ – zemanᵉs, avìekstᵉs, brùklenᵉs, zilanᵉs àr* 'lots of berries grow in the forest – wild strawberries, raspberries, lingonberries, as well as bog blueberries' Daudzese (LVDA). It is included in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language of Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *aviêkste* Susēja, Zasa EH I 190.

No names with *avieksn-* have been recorded in the records of the present-day subdialects of the Latvian language but they have been mentioned in dictionaries since the second half of the 18th century: *aweekfnes* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22, *aweekfnes* 'Himbeere' Ulmann 1880: 401, *aviêksne* 'Himbeere' Krimulda ME I 232; *aweekfnenes* 'Hind-beeren, in Liefl. Mahdbeern, genant' Lange 1773: 44, *aweekfnenes* 'Hin= oder Mad=beeren' Stender 1789 I 11, *avie(k)snene* 'Himbeere' ME I 232; *aweekfni* 'Hin= oder Mad=beeren' Stender 1789 I 11, *aweekfni* 'Madbeeren' Stender 1789 II 401. According to the data of Inese Ēdelmane and Ārija Ozola, names with *avieksn-* have been included in several botanical publications (Ēdelmane, Ozola 2003: 35).

The variant *aviestenes* with absorption of the structural element *-k-* (← Lat. dial. *avìe-k-stenes*[2] [see Kregždys 2013: 68]) has been recorded in two subdialects that are far apart from each other – in Augstroze and Aizkraukle.

The variant *aviežas* with the interchange of the structural elements *-kš-* > *-ž-* (for more about it see Endzelīns 1951: 251; also see Kregždys 2013: 68), is used in separate subdialects of Latgale: *avîžys aûg pa izcîertumìm, jùs vareņa ďereeîga ďeļ̂ pasaļ̂šonys* 'raspberries grow in clearings, their jam is good for a cold' Dricēni (LVDA); *ûgu jàu navâ, vot, ćik pa grùośmolòm irâ źèmńeîcys, a cìertumâ avîžys* 'there are no berries either, only as much as there are wild strawberries on the edges of ditches and raspberries in the clearings' Tilža (LVDA). Apart from the name *aviežas* the expression *aviežu uogas* has been recorded in Bērzpils and Gaigalava: *pìlaśeju dàudźi avîžu ûgu* 'I've pick lots of raspberries' Bērzpils (LVDA).

Beyond the borders of the geographical range the name has been recorded in Kursīši.

In the southwestern part of Latvia – in Dunika and Rucava – the *ē / i̯ā* stem variants *aviečas*, *avieček* (suff. Lat. *-iet-* derivatives [Kregždys 2013: 67]) are mentioned: *jẽmu un nuôgriêzu visas aviẽčų atzalas* 'I have cut down all the shoots of raspberries' Rucava (Apv).

The dictionary of Liborius Depkin of the beginning of the 18th century contains a variant with absorption of the structural element *-k- avuoši* (see Kregždys 2013: 70): *Awohschi* 'Madebern. Himbeeren' Depkin 1704 I 89. This source contains the explanation of the origin of this name of a descriptive nature '*Awohschi weil sie gerne bei denen qvellen wachsen*', where relation with another word of this stem – *avuots* is specified though the real origin of the form is to be explained by phonetical changes characteristic of Latvian subdialects (see Kregždys 2013: 70).

The name *avuoškas* (*avûškas*) with the suff. Lat. dial. *-išk-* > *-ušk-* interchange (dialectal peculiarity of High Latvian dialect [see Endze-

līns 1951: 366; also see Kregždys 2013: 69–70]) is used in Liepna, and *avuoškas* and *avuošku uogas* are found in Vīksna: *avûšku ûgas soĺdanas, garŝîgas* 'raspberries are sweetish, delicious' Vīksna (LVDA).

The derivative variant *avuošķenes* with the Latv. suff. *-ene* (see Kregždys 2013: 70) has been recorded in the neighbouring subdialects in Balvi and Viļaka: *avûškas oûk cì:rsmiês* 'raspberries grow in clearings' Viļaka (LVDA).

The name *auškenes* with absorption of the structural element *-i-* (see Kregždys 2013: 70) is used in a compact geographical range of north-eastern Vidzeme and northern Latgale: *Luôču koktâ aûškeņu tèiri soŕkàns* 'in the bear corner everything is red from raspberries' Alūksne (LVDA); *aûškenês beja pùłka tùorpu* 'raspberries were badly worm-eaten' Anna (LVDA); *izcìertumiņâ aûg pùlka aûškeņu* 'many raspberries grow in the clearing' Beja (LVDA); *aûškenes àr sacèja kuôdu ràizi* '*auškenes* was also sometimes said when speaking [about raspberries]' Kalncempji (Apv); *aûškaņu vèins garŝîgs* 'raspberry wine is delicious' Ziemeris (LVDA). Parallelly, the expression *aûšķeņu uôgas/aûškeņu ûgas* has been recorded in Beļava.

The name is included in the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *aušķenes* Alūksne, Opekalns ME I 230.

As Jānis Endzelīns indicates, the form *aušķenes* formed from **avišķenes* after the vowel of the suffix has disappeared (Endzelīns 1951: 71; see Kregždys 2013: 70).

The form *aukšenes* with metathesis of *-šk-* (< *-šķ-*) > *-kš-* (see Kregždys 2013: 70) is used in the same geographical range: *atnas manî aûkšanas*! 'bring me some raspberries!' Jaunroze (LVDA). This form appeared from *auškenes* due to metathesis. The said variant is included in the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *aukšene* 'die Himbeere' Opekalns EH I 186.

Carl Christian Ulmann's dictionary of the second half of the 19th century mentiones the form *aušenes* with *-k-* absorption (← Lat. dial. *aû-k-šenes* [see Kregždys 2013: 70]): *aufchenes* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22.

The derivative of the Latv. suff. *-ene avenes* (see Kregždys 2013: 69), which is a word of the standard Latvian language, is used in the entire compact geographical range of Kurzeme, Zemgale and Vidzeme: *åveņu zapte ìr gåršìga* 'raspberry jam is delicious' Aizkraukle (LVDA); *kad avenēm sâk iênāktiês uôdziņas, saraûjiêt aveņu kaũlus aî visām lapām* 'when raspberries start to ripen, pull up raspberry stems with all the leaves' Džūkste (LVDA); *pavasarì aveņu zìedķšanas làikà ìr pìe mùms ļùoti labi ìenęsumi* 'in spring, when raspberries are in blossom, we have very good honey brough [by bees]' Gārsene (Apv); *ciêtâ mežâ jau avenes neaûg, viņas tig pa tâdâm vęcâm šļakâm, pa tiem līņiêm* 'raspberries do not grow in a mature forest, they [grow] in old cleared spaces, in the cuttings in a forest' Grobiņa (Apv); *priêkš apaûkstêšanâs dikti labas iŕ meža avenes*; *salaûza meža aveņu kâtus uñ iêbâza katliņâ ûdenî* 'forest raspberries are very good for a cold; you break stems of forest raspberries and put them into a pot with water' Iecava (Apv); *nu avenes – tãs jaû gaŕ šîgas uôgas*; *sula ar ļuôti laba; tuŕ vaîg pusi uz pusi cukuru, citâdi nestãv* 'well, raspberries – these are delicious berries; their juice is also very good; [juice] takes half-and-half sugar, otherwise it would not keep' Kursīši (Apv); *aveņu zapte smaŕžîga ùn gaŕšìga* 'raspberry jam is fragrant and delicious' Sinole (Apv); *avenes nuôziêd a baĪtiêm ziêdiêm* 'raspberry blossoms are white' Valgunde (LVDA). This word is known as a word of the literary language in some of the subdialects of Latgale (around Asūne, Balvi, Līvāni, Naujene, Rugāji, Varakļāni).

This name was started to be included in lexicographical sources only in the second half of the 19th century: *awene* 'Малина, Himbeerſtrauch, Himbeere' Valdemārs 1872: 236, *awenes* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22, *avene* 'Himbeere' around Ventspils, Sabile, Strutele, Salgale ME I 232, *avene* also around Grobiņa, Strazde EH I 189.

This is the name of the feature holder made with the help of the productive ending of the Latvian language *-ene*, which is widely used to form the names of plants (see Endzelīns 1951: 298).

Sometimes alongside the current form of the standard language *avenes* the compound words *aveņuôgas*[2] and *avèņuógas*[2] are used in Vidzeme, Kurzeme and Zemgale. They have been recorded around Dundaga, Gārsene, Iecava, Īslīce, Jaunsvirlauka (*aveņuôgas nu iznîkušas* 'raspberries have disappeared now' [LVDA 73]), around Kursīši, Ropaži, Ugāle. The expression has also been recorded in the dictionary of Carl Christian Ulmann: *aweņa ȯhgas* 'Himbeeren' Ulmann 1872: 22.

The pl. masc. form *aveņi* (about its formation see Kregždys 2013: 69) has been recorded in some subdialect of the Livonian dialect in Vidzeme (Salaca) and Kurzeme (Dundaga): *slãģę trešę cętartę gadę peîc izciršęn bi puĺk aviņ* 'there were plenty of raspberries in the clearing in the forest three-four years after felling' Dundaga (Apv).

The name *avines* with the suff. *-ene* > *-ine* interchange (see Kregždys 2013: 69) has been sporadically found in separate subdialects of High Latvian dialects in Vidzeme (Aizkraukle), Zemgale (Laši, Prode) and Latgale (around Aglona, Bērzpils, Līvāni, Mērdzene, Rundēni, Vārkava, Višķi), as well as in the subdialects of the middle dialect in the south-western part of Kurzeme (around Bārta, Rucava): *zìmá àr blìņìm vys·lobókò jy aviņu zapć* 'raspberry jam is best to eat with pancakes in winter' Līvāni (LVDA); *kuô avines, ta jaû, ja grib, âziẽt uz mežu uñ sasīlasa spaņņiêm* 'if you want raspberries, you go to the forest and pick bucketfulls of them' Rucava (LVDA).

The names of the raspberries *avīrkšas* and *aviẽrkšas* with the epenthesic resp. non-etymological *-r-* and *-ĭ-* < *-ī-* < *-ie-* interchanges (see Kregždys 2013: 68) have been recorded only in Nīca.

Rubus idaeus names with the inflection *aiv-* form a comparatively large compact geographical range (mainly in the territory of the High Latvian dialect).

The name of the raspberries *aiviekstenes* (about its formation see Kregždys 2013: 68) has been recorded in the Selonian subdialects of a compact geographical range of the High Latvian dialect: *cìrtumùos juų ǫotrà god:à aîviékstęņęs* 'raspberries [grow] in the clearings the second year already' Graši (LVDA); *àivìkstęņu màtras lobas dèl tęjas* 'raspberry stems are good for tea' Līvāni (LVDA); *zą̃:pć nùo aîviekstęņém łoba gòn* 'jam made of raspberries is good' Ļaudona (LVDA); *pą̃rn biį dą̃udzi âiviéksteņu*; *âiviéksteņém ą̃ᵉ́tri má:tas tą̃ᵉŕpi* 'last year there were plenty of raspberries; worms appear in raspberries very soon' Mārciena (LVDA); *àiviékstęņęs aúk us gęrìem kùociņìem* 'raspberries grow on long stems' Medņi (LVDA); *oîviékstęņ zą̃:ᵉpć í:r vis·gó:rdákà* 'raspberry jam is most delicious of all' Odziena (Apv); *àiviékstenes jàu bìrst nuóst, sàusa vasara* 'raspberries are falling down already, the summer is dry' Oļi (LVDA); *tą̃das cìrsmiĺ:is bi:ja, kùr àiviékstęnⁱs aúgå* 'there were such clearings where raspberries used to grow' Saikava (Apv); *ąĩviêksteņu ką̃tus, tą̃·påt å uôgås iskęĹtẽ ùn dzèr teĩį̃ą̃*; *tą̃då teĩį̃å låbå, kå i saseĹdẽjiês* 'raspberry stems, as well as berries, are dried and tea is drink; it is good to drink such tea when

you have a cold' Vecpiebalga (Apv); *ǎîviéksteņ^{u} kǎt^{u}s ar visǎm ló:pǎm ùn uédźʲņâm sä:śiên bùńtę̂ ùn kẹ̀lt́ę̂* 'raspberry stems together with all the leaves are tied into a bundle and dried' Virāne (Apv). This name is also used in some Latgalian subdialects of the High Latvian dialect, which are close to the Selonian geographical range: *àiviêkstenes šùogod naụ tȍrpainas* 'this year raspberries are not worm-eaten' Galgauska (Apv); *pìlaśès àivȋkśt́eņu i vùort́ęja zapt́i* 'they picked raspberries and made jam' Stirniene (Apv), and also in the subdialect close to the middle dialect – in Suntaži.

The variant *aiviekstines* (about its formation see Kregždys 2013: 68) has been recorded in separate subdialects (around Atašiene, Barkava, Gaigalava, Galēni, Līvāni, Rudzēti, Stirniene, Varakļāni): *àivîǩśt̂iń zòrs iskàĺt̂ę̂ i dźę̂ŕę čajâ* 'raspberry stems were dried and tea was drunk' Galēni (LVDA); *àivîǩśt̂iņu ûgys ìr vys·goŕduôkuôs* 'raspberries are the most delicious berries of all' Varakļāni (LVDA).

Several other variants with the inflection *aiv-*, which are sporadically used either in the geographical range of Selonian and Latgalian subdialects of the High Latvian dialect or near it, have been recorded. The names *aiviekstenes* and *aiviekstines* form the centre of the geographical range of the inflection *aiv-*, other names are most often used in the periphery.

The name of the raspberry *aiviekstes* (about its formation see Kregždys 2013: 68) has been recorded around Bārbele, Kārsava, Pļaviņas, and Sauka.

The variant *aiviekšas* (about its formation see Kregždys 2013: 67) is used in Latgale (around Galēni, Malta, Varakļāni, Viļāni): *àivîǩš zapć̀ là:p smùard́èi* 'raspberry jam smelt nicely' Galēni (LVDA) and Birži.

The variant *aiviekša* was included in the supplements to the Dictionary of the Latvian Language of Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns 'die Himbeere' from the Latvian folk songs EH I 5.

It was only in Galēni that the variant *aiviekšine* with absorption of the structural elements *-t-* / *-te-* (← Latv. dial. *àiviêks-t-ines*[2] [see Kregždys 2013: 69]) has been recorded: *àivîǩšiǹ̂ę̂ś ìr dàudź tùorṕu* 'there are many worms in raspberries' Galēni (LVDA).

The variant *aiviestene* with absorption of the structural element *-k-* (← Latv. dial. *avìe-k-stenes*[2] [see Kregždys 2013: 68]) has been recorded in separate Selonian subdialects (around Aizkraukle, Mārciena, Mētriena) alongside the variant *aiviekstenes* (about its formation see Kregždys 2013: 68).

The variants *aivīkste* (about its formation see Kregždys 2013: 68) and *aivīkšu uoga* are used in Aizkalne (*àivéeîǩšu ûgas pa èļǩšņu cîersmòm* 'we [used to pick] raspberries in alder clearings' [LVDA]), and *aivīkša* is used in Malta (about its formation see Kregždys 2013: 67).

The name is included in the Dictionary of the Latvian Language compiled by Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *aiviekstene* from Preiļi, Madliena, *aiviekstu krūmi* – from Vecpiebalga ME I 14.

Several hydronyms and the names of peasants' homesteads with the root *aiv-*, whose formation Jānis Endzelīns related to the dissimilation from the reduplicated **vai-viekst-* (Endzelīns 1961: 7) have been recorded.

The name of the raspberry *aizviekstene* (with the parathetic *-z-*) was found only in the Selonian subdialects of the High Latvian dialect (around Kraukļi and Lubeja): *vâru nùo meža ôizvíekst̲enám* 'I am making jam from forest raspberries' Lubeja (LVDA). The name is included in the Dictionary of the Latvian Language of Kārlis Mülenbachs and Jānis Endzelīns: *àizviekstene* 'Himbeere' Jaungulbene ME I 61.

The material of the ALE shows that the Slavic name *malina / malyna* is used parallelly to the common name *avietė* in the islands of the Lithuanian language in Belarus*: ìtus m'etùs maĺ'ĩnu. d'aũg'is bìt* 'this year were were plenty of raspberries' ZtŽ 380.

The name *maļina* of *Rubus idaeus* is usually used parallelly with some name that has the root *av-* in separate subdialects in the south-eastern part of Latgale (around Asūne, Ezernieki, Kapiņi, Kaunata, Naujene, Rēzna, Rundēni, Skaista, Šķaune): *maļinys śeņuôk aûdźâja na vysûs sàdûs* 'ealier raspberries were not grown in all gardens' Kaunata (LVDA); *jòu maĺ'inys soŕkonys* 'raspberries are already red' Šķaune (LVDA). The word *maļina* is a loanword from the Slavic languages (cf. Russ. *малúна*, Ukr. *малúна*, Bulg. *малúна*, Serb.-Cro. *màлина*, Sloven. *malína*, Cz. *malina*, Pol. *malina*), where it is related to Lith. *mélynas*, Latv. *mę̣lns* 'black', Pruss. *mīlinan* 'a stain' III 103_{12} (PKEŽ III 140). A less likely explanation is that its origin is related to Gk. μῆλον 'sheep, small domestic animals', Ukr. *малъ* 'young sheep' (see Фасмер II 563).

Inese Ēdelmane and Ārija Ozola have included several names from the dictionaries of botany and other published sources in their collection of the names of plants: *kazuogas*, *lācenes*, *sarmene* (Ēdelmane, Ozola 2003: 35), which are likely to signify other *Rubus* species rather than *Rubus idaeus*.

Names of the Pear

Asta Leskauskaitė, Anna Stafecka,
Saulius Ambrazas

The map and its comments are based on the answers to Question No. 59 of the lexical questionnaire of ALE and the Lexical Part of LVDA Map No. 2 and its comments. Additionally, the answers to Question No. 69 of Antanas Salys' *Apklausas* (Questionnaire) 1 and to question No. 2 of the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP were used.

One name of the tree under discussion (*Pirus* L.) and its fruit (Lat. *pirum*) seems to be common to the Lithuanian, Latvian and Prussian languages, cf. Lith. *kr*(*i*)*áušė* (with its variants *kriaũšė*, *kriáušia*, *kriáušis*; *tráušė* (here *t* most probably is derived from *k*); *kráušis*; the forms of another similar fruit tree *obelìs*, *obelė* could have influenced the origin of that word, see PKEŽ II 267f.), latv. *kraûsis* 'kriaušė (tree and fruit)', Pruss. *crausy* 'pear (tree)' E 617, *crausios* 'pears (fruit)' E 618 (Trautmann 1923: 140; ME II 264; LEW 296; Smoczyński 2007: 313).

The toponym *Krawselauken* allows us to maintain that the Prussians (like Lithuanians) apart from the *ī* / *i̯ā* stem could also have the *ē*-stem form (PKEŽ II 266ff.).

However, having studied it more thoroughly, it turns out that the history of these words is not so simple. There is no doubt that *kráušė*, *kráušis* was used in Lithuania Minor as far back as the 17th–18th century:

• Birn *Krauße* item Birnbaum Lex 18;

• Birn-----*Krauße. Gruße;* Birnbaum-----*Krauße* Q 92 (records made by Kazimieras Būga show that analogous identical descriptions of words existed in the manuscript dictionary Q[1] of Lithuania Minor that disappeared during World War II, see Zubaitienė 2009: 46f., 158, 186);

• Birn. *Kráuße*, *ês*. F. *Gruße*, *ês*. F.; Birn=Baum. *Kráußis*, *iô*. M. *Kráuße*, *és*. F. C I 356; *jeyb ǯałotumbim / ir ǯijdėtumbim kaip ůbelis ir kraußes* 'if we were green and bloomed like apple and pear trees' ŠM 97, 22–23.

The form *kriáušė* that became established in Standard Lithuanian is most likely later (due to a variation of the soft and hard consonant *r* in dialects, cf. Zinkevičius 1966: 153ff.).

On the whole, this name and its variants in Lithuanian dialects are rare. Currently they are used in some subdialects of eastern Highlanders and western Highlanders of Kaunas, as well as in the subdialects of Lowlanders only, e.g.: *krǽ.uš'u· bùvo·* | *ko·kæ̯dù mẽ̃džei* 'there were some two pear trees' KzRŽ II 392; *trẽšnẹs ẹšãl*^{a}, *kr̂âušẹs ẹšãla ẹš tũos žẹ̃imũos* 'sweet cherries were destroyed by frost, pear trees were destroyed by frost that winter' MoŽK.

The masculine form *kráušis* has been recorded in the area of western Lowlanders, e.g. *kráušiai skani* 'pears are delicious' Saugos (e-LKŽ).

The material collected in the 1940s according to Salys' *Questionnaire* 1 shows that the name *kriáušė* and its variants in the said subdialects were more frequent. Furthermore, they were used by some southern Highlanders who were neighbours of western Highlanders of Kaunas.

These data can partly support Būga's (I 478) idea that the word *kriáušė* was a loanword borrowed from the Prussian language.

Equivalents in the Latvian language are also rare. The Atlas of the Dialects of the Latvian Language presents the names *krausis* and *kraušu bumbiere* recorded in south-west Kurzeme (Nīca), e.g. *kraûsis i nepuõtệta bum̃biẽre* '*krausis* is not a grafted pear tree' Nīca (LVDA). The variant *krause* is used in Vidzeme in the Selonian subdialect of Grostona, and the toponym *Kràusaiņi* in Liezēre (Endzelīns 1961: 127).

The name *kraũse* specified in LVDA comments is also used around Ugāle (*lidz žuôgmal̂ jastād viss pil̃l a kraũsem̂, le nẹrẹdz coũr* 'it is necessary to plant pear trees as far as the fence so that nobody could see through'), and *krausis* around Klostere, where, according to the presenters, it was found at the turn of the 19th. The variants *kr̂âušis* (Plāķis 1927: 63), *kr̥aušu kuoks* (ME II 296), *kraũškuoks* (EH I 644) were also used in the subdialects of the Latvians of Curonian Spit (Lith. Kuršių nerija).

Therefore the hypothesis was put forward that Latv. *krausis* has come through the Lithuanian language (cf. Sabaliauskas 1966: 111; ПЯ K–L 168). Vytautas Mažiulis (PKEŽ II 268) thought that this was a Couronism remade in the Latvian language. According to him, at first **kraušjā* belonged to the western Balts. In the vicinity there was the area of the Slav. **gruša* 'pear' phonetic variant **kruša* (cf. especially Бернштейн 1961: 73f.; ПЯ K–L 169f.).

The further origin is unclear. The majority of researchers are convinced that this is a borrowing from the languages of the Caspian region, cf. Kurdish *korēš*(*i*), *kurēš(i)* but the roots of the latter are unknown either (cf. ПЯ K–L 170f. and lit.).

Oleg Trubachev (ЭССЯ VII 156f.) tried to relate the Baltic and Slavic name of the pear to Slav. **grušiti*, **krušiti* 'to destroy, to divide', Lith. *krùšti* 'to crush, to rub, to chop fine; to stuff, to dip into, to break, to ram; to butt; to eat, to stuff; to embrace each other; to push one another; to drive, to chase', *kraušýti* 'to rumple, to crumple; to harm, to beat; to push' (derived from IE **g^{h}reu̯-s-*, **kreu̯-s-*). This hypothesis, however, is even less reliable due to semantic reasons (cf. ПЯ K–L 171f.).

Slavisms occurred from Slav. **gruša* and its derivative forms in the Lithuanian and Latvian languages.

The name *grūšia* 'pear' in the meaning of a tree was once recorded as far back as the 16th century in Mikalojus Daukša *Postille*: *wêliième iimé turéť óbelis / grûβias / ir kítus mêdžius* 'we want to have apple, pear and other trees in it' DP 558$_{40}$ (cf. Skardžius IV 137).

The same meaning is also found in the second dictionary of Konstantinas Sirvydas in the 17th century where *grūšia* is given alongside another Slavism *dūlia*.

In some manuscript dictionaries of Lithuania Minor in the 17th century, the variant *grūšė* of the word *grūšia* that appeared due to merging of *i̯ā* and *ē* stems (cf. Ambrazas 1993: 32 and lit.) denotes the fruit of a pear tree.

The word *grūšià* (resp. *grū́šia*; *grū́ša*, *grũ̃ša*, *grūšà*), *grũ̃šė* (resp. *grū́šė*) is used in both meanings in later writings and dialects. Furthermore, in some places (as in the word *kráušė*) the consonant *r* is palatalised: *griūšià*, *griũ̃šė*, *griū́šė*, *griušià*. There are morphological variants too *grũ̃šas*, *griũ̃šas*; *grũ̃šis*, *griũ̃šis*.

According to Salys' Questionnaire 1, the material collected testifies to the fact that there were not only these but also other phonetic and morphological variants: *griũ̃šia*, *grušià*, *grùšia*, *grùšė*, *grū́šas*, *grùšas*, *grū́šis*, *griūšìs*, *grūšìs* and others.

These names were and are still used in almost all subdialects of Highlanders and Lowlanders, e.g.: *šiẽmet tój grūšà pirmų̃kaĩt a(ž) žydéjo* 'this year that pear tree has burst into blossom for the first time' LzŽ 88; *ladùs nakciù dáu kap grũ̃šos dzidziumõs* 'at night the hail of the size of a pear fell' LzŽ 88; *súltingo˙s grũ̃š'o˙s | burnõ˙ lé.idžesi* 'succulent pears melt in the mouth' KzRŽ I 259; *juõkemę̃s | bá.i-kaujæm | i̯vá.lgɔm tá.is gru˙šæ̀s* 'we laugh, play tricks and eat those pears' KzRŽ I 259; *šitój gru˙šà paso.dzíta dá.r màno. dziẽdo.* 'this pear tree was planted by my grandfather' DrskŽ 115; *kab grũ̃šo.s màno. brã˙šk'ė.s | dzidzùłė.s* 'my strawberries are as large as pears' DrskŽ 115; *dabar gi tas grūšias padėk* 'now put down those pears' DvŽ I 189; *anà aĩt jau – k'ità stóv'i gru.šẽ ir prãšos'i* 'she is about to go – she was about to go away, another pear tree stands and asks' ZtŽ 222; *sakaũ, dúºk mán gadnõs gru.šẽs* 'I say, give me a good pear' ZtŽ 222; *nuv'æj pažu.rét tõn gru.šẽn ir rãdo tã žíeda˙* 'went to look at that pear and found that blossom' ZtŽ 222f.; *pakė́lę.m nuo̯žæ̀.mę.s ó˙buoli. ar̯grũ̃šu. | taı̇̀ mùs nùbaudę.* 'we picked up an apple or a pear from the ground, and we were punished' PpaŽK; *to.kõ˙s ʒìdelę.s grũ̃šo.s ⁞ ale̯kad̯dá.r žą̀Î̃o.s* 'the pears are so big but are not ripe yet' PpaŽK; *sodinykas nuskynė grūšas* 'the gardener picked a pear' Leipalingis (e-LKŽ); *išdžiūvo mūsų sode žieminė grūšià* 'the winter pear tree died in our orchard' Veiveriai (e-LKŽ); *skani ta grũ̃šė* 'the pear is delicious' Mosėdis (e-LKŽ); *šiemet mūsų saldinis grūšis labai žydėjo* 'this year our sweet pear blossomed heavily' Kuliai (e-LKŽ); *rudenį grũ̃šai prinoksta* 'pears ripen in autumn' Akmenė (e-LKŽ).

In his dictionaries Simonas Daukantas mentioned the variants *grūšė*, *grūšas*, *grūšus*: *grusze*, *gruszùs*; *grusze*, *gruszas* (DaDLL I 224); *gruszas* (DAMLL 50) of the word *grūšia*.

The words *grūšnià*, *grū́šnia*, *grũ̃šnia*, *grũ̃šnė*, *grū́šnė*, *grušnià*, *grùšnia*, *griũ̃šnė*, *griū́šnė*, *griūšnià*, *griū́šnia*, *griũ̃šnia*, *grùšnė* and others most likely have originated from Bel. *грушня* 'pear' (most probably derived from the adjective **grušьnъjь* 'pear-shaped', cf. ЭССЯ VII 157). These names are known from some subdialects of the Highlanders in the Klaipėda area, western and eastern Highlanders, e.g.: *'gru˙š'n'ɔ.s bu̯̇.vɔ. rudeni̯̇.na.s pí.lnɔ.s | nù tai 'gɔr'čeiz dalí.ndavɔ. senæ̀̊* 'autumn pears were full, so they gave them out' KpŽ I 760; *'tiek privɔ́·l'gę.m klæbɔ.ni̯̇.jɔ.i̯̇ ši̯̇.tu. 'gru˙š'n'u. | kad privɔ́.l'gæu kad li.g 'tɔlai* 'we have eaten our fill of these pears in the presbytery' KpŽ I 760; *man geriau tinka grūšnės, ne obuoliai* 'pears are better for me than apples' Žagarė (e-LKŽ).

According to LVDA the name *gruša* is used all over Latgale, with the exception of some south-western, north-western and southern subdialects, and the word *gruška* (derived from the diminutive form **gruška* of Slav. **gruša*; concerning its distribution cf. Бернштейн 1961: 72) – around Rēzekne, Dricēni, Gaigalava, Viļāni, Kalupe, Vārkava, Aglona, Izvalta, Krāslava. The word *gruža* has been recorded in Makašēni and Nautrēni, e.g.: *sadâ aûg grušys, uôbėĺńeîcys, šĺ ivys* 'pear, apple and plum tees grow in the garden' Dricēni (LVDA); *navaru daudź grušku iêšt* 'I cannot eat too many pears' Kalupe (ALE); *ťèi ťä łełuo ƀeja ḿežoga gruža* 'hence, there used to be a large wild pear tree here' Nautrēni (LVDA); *ṕi mŷsu moz grušu* 'we have few pear trees' Pilda (ALE); *bàrńìm grušas paťèik* 'children like pears' Šķilbēni (ALE).

Other variants, which were most probably borrowed from the Slav. languages have been recorded in south-west Kurzeme: *grūša*, *grūšis* and *grūšu kuoks* – in Rucava, and *grūše* in Dunika.

The variant *gruškakuoks* – Grußká drzewo. Pyrus. *Grußka kôks* – is mentioned in Georg Elger's dictionary Elger 1683: 99, and *grušņa kuoks* – Gruszka drzewo. Pyrus. *Grusznia kuks* Kurmin 1858: 37.

Slavisms appeared in the Lithuanian and Latvian languages from Bel. *дýпя* or Pol. *dula*, derived from PreSlav. **kъdun'a / kъduĺ'a*. And the latter most probably is a borrowing that came through the Latin language from Gk. κυδώνια. This is a toponym of Crete thereby the variety of apples was denoted (cf. ЭССЯ XIII 174f. and lit.).

The name *dūlia* is found Sirvydas' second dictionary in the 17th century: Grußká drʒewo. Py-‖rus. *Gruśia / dula;* Grußká owoc / Pirum.‖ *Dula* SD^{3} 77.

The word *dulià*, like *grūšia*, *grūšnia*, also have *ē*-stem variants (*dũ̃lė*, *dū́lė*, *dūlẽ*) in Lithuanian dialects. They are used mainly in the subdialects of western Highlanders of Kaunas, southern and western Highlanders, as well as the subdialects of Lithuanians of Belarus., e.g.: *kap kàs dūliàs válgė su meduñ* 'some people ate pears with honey' LzŽ 63; *vaĩkai, nerãškait dũ̃lių* 'children, don't pluck pears' LzŽ 63; *eĩ, bóba, po kám dũ̃lios?* 'hey, woman, how much are the pears?' DvŽ I 132; *šiemet jūs dũ̃lių dũ̃lių – net linksta šakos* 'this year here is plenty of pears – the branches bend under them' Švenčionys (e-LKŽ); *pernoko dũ̃lios, kap miltai* 'the pears over ripened, became like flour' Rudamina (e-LKŽ); *šiąnakt vėtra išpurtino visas dūlias* 'at night the storm shook down all the pears' Kupiškis (e-LKŽ); *šiais metais tik dū́liai teužderėjo* 'this year only the pears gave a good crop' Breslauja (e-LKŽ).

However, more concrete meanings of this word or its variants are specified in some dictionaries of dialects:

• 'the variety of summer pears that bears succulent fruits; its fruit', e.g.: *mačæ̃ũ dũ̃r'u. dauk̯prikrìtæ. | susirĩ̃ñki[t] dz'ovi̯̇t* 'I saw many pears lying on the ground, gather them to dry' ZnŽ I 326; *dũ̃rlęz grẽĩ̃[t] træ̃˙šta* 'pears rot fast' ZnŽ I 326;

• ‘a pear whose fruit are large (a tree and a fruit)’, e.g.: *senæ̆̀ tai ˈbʊrdavɔ. ˈviena* [rūšis] | *vadí.ndavɔ. ˈdʊrʹɔ.s* | *alæ kú.mʹšʹtina.[s] šiᵎ.tɔ.z ˈdʊrʹɔ.s* ‘earlier there was one [variety], called *dūlios*, but they were as large as a fist’ KpŽ I 467; *bʊ̀.vɔ. senæ̆̀ ˈdʊrʹu.* | *bʊ̀.vɔ. labaĭ̂ diᵎ.deli.[s] ˈsɔrdas* ‘earlier there were pears, the garden was very large’ KpŽ I 467; *dûlê smãilᵉ̀ gru.šèlê, tę̃ivᵉ̀ gàlã, par vẹ̀dọrʲ drʊ̀ktesnᵉ̀* ‘*dūliai* are pointed pears, thin ends, thicker in the middle’ MoŽK.

Some variants that were recorded according to Salys’ Questionnaire 1 have similar meanings, e.g.: around Kunigiškiai – *dū́lia* ‘large pear, sweet, cracked’; around Seirijai – ‘grafted pear’; around Pandėlys – *dū̃lė* ‘a pear whose summer fruits are large’; around Kazlų Rūda – *dūlė* ‘certain variety of pears’.

The Slavism *duļa* has been recorded in Latgale (mostly in eastern and southern subdialects). It often denotes the variety of a large fruit, e.g.: *duļa – Íeluôka gruša – aûgĺiś i stumbrys* ‘*dulia* – a rather large pear – the fruit and the stem’ Istra (LVDA); *duļa – Íelùo gruša – kùks i aûgĺiś* ‘*dulia* is a large pear – the tree and the fruit’ Nirza (LVDA); *kas soka – grušys, kas – duĺiś* ‘one calls *grūšys*, another – *dulis* [pears]’ Šķaune (LVDA).

The Germanism *bumbiere* – a borrowing from Germ. dial. *Bumbeere* (ME I 349; Sehwers 1953: 20 and lit.) – and its phonetic and morphological variants are widespread in a large part of the territory of Latvia. The name *bumbiere* is a word of the standard Latvian language. It is used in many subdialects of Kurzeme, Zemgale, rarer in Vidzeme and Latgale, e.g.: *buműbiẽres piĨlas a buműbiẽriêm*; *rudzu buműbiẽrus vaŕ êst rudzu pļaũjamâ laĩkâ; meža buműbiẽrẽm iŕ mazi uń ciêti buműbiẽrîši* ‘pear trees are full of pears; rye pears can be eaten during the harvest time; fruit of forest pears are small and hard’ Džūkste (ALE); *pa buműbiẽri mẽs saûcam gań aûgli, gań kuôku* ‘we call both fruit and tree *bumbiere*’ Kursīši (ALE); *mumȭs bi buműbiẽri, ziêms sâl nevareį̀ isturę̣t* ‘we had pears, they did not survive winter colds’ Renda (ALE); *buműbiẽreî ir gaŕšîgi buműbiẽri* ‘fruits of the pear tree are delicious’ Ropaži (ALE); *bùmbìra aûglis ìr bùmbìrs* ‘fruit of a pear tree is a pear’ Stāmeriena (ALE).

The *iįŏ* stem form *bumbieris* is used compactly in the north of Kurzeme, it has also been recorded in the central part of Kurzeme and around Lutriņi, Saldus, in a large area of Vidzeme (rarer in southwest and southeast), e.g. *buműbiẽris – gàn kùoks, gàn aûglis* ‘pear is both a tree and a fruit’ Kauguri (ALE).

Other variants of this name are presented in the LVDA card index. The *ŏ* stem form *bumbiers* is used in come northern subdialects of Kurzeme (Alsunga, Užava, Vandzene, Zlēkas and other places), in Vidzeme (Alsviķi, Augstroze, Ērģeme, Gaujiena, Litene, Pabaži, Rauna and other places), e.g. *buműbʲeram i oûkstak tʲe zarʲ* ‘those pear branches are higher’ Idus (ALE).

The variant *bumbere* has been recorded mainly in Livonian subdialects of Vidzeme (Aloja, Salaca, Svētciems and other places), and *bumbēre* – in some places in Kurzeme (Dunika, Usma and other places), in the south of Zemgale (Ceraukste, Jaunsvirlauks, Sesava, Vilce, Panemune), in a large compact area in Vidzeme and in the Selonian subdialects of Zemgale around Dviete, Sunākste, Susēja, in the Selonian subdialects of Vidzeme around Aizkraukle, Irši, Kraukļi, Plātere, Sarkaņi.

The names *bumbēre*, *bumbernīca*, *bumbērnīca*, *bumbērnīce,* which most often are used in the Selonian subdialects of Vidzeme and Zemgale are widely known, e.g. *vacòa buḿbʲę̀ŕńeíca pỳłnài pỳłna bùḿbʲę̀ru* ‘the old pear tree is full of pears’ Aknīste (ALE).

The following compounds are also frequent: *bumberkuoks* in Livonian subdialects (in Rozēni, Svētciems, Vitrupe, Tūja and other places), also in Bauņi, Naukšēni; *bumbērkuoks* (Bērzaune, Drabeši, Jaunpiebalga, Meņģele, Sarkaņi, Sērmūkši, Skaņkalne and other places); *bumbierkuoks* – mainly in Kurzeme (in Bārta, Dundaga, Matkule, Padure, Pope, Usma, Zlēkas and other places) and Vidzeme (in Ainaži, Naukšēni, Rozula, Sēļi, Vitrupe and other places). Furthermore, the word combination *bumbieru kuoks* is used (in Asīte, Naudīte, Jērcēni, Kārķi, Lejasciems, Mārkalne, Vecgulbene and other places, as in some subdialects of Latgale – in Balvi, Rugāji, Varakļāni).

The second component of these names is *kuoks* ‘tree’ (concerning its origin see p. 436).

Other variants are not some common: *bumbēģis* (Bauņi, Burtnieki), *bumbēra* (Aiviekste), *bùmbire* (Viļaka), *buműbure* (Vecsaule), *bùmbùrs* (Vīksna), the word combination *buműbẽrģa kuôks* (Vilzēni), *buműbiẽra kùoks* (Kauguri), *bùmbieres kùoks* (Mārkalne), *bùmbiru kuoks* (Pededze), *bùmburu kùoks* (Vīksna).

The syntagms *bumbehŗa kohs* Birnbaum Lange 1773: 68; *bumberu kohks* Stender 1789 I 32; *bumbehru kohks* Stender 1789 II 144; *bumbehŗu kóhks* Ulmann 1872: 40 in the meaning of ‘pear’ were recorded in written sources of the 18th–19th century.

Names of the Plum

Rima Bakšienė, Liene Markus-Narvila,
Rolandas Kregždys

The map and its comments are based on the answers to Question No. 60 of the ALE lexical Questionnaire and the answer to Question No. 4 of the Fourth Dialectological Questionnaire of the KFRP, as well as the collection of the names of plants compiled by Inese Ēdelmane and Ārija Ozola (Ēdelmane, Ozola 2003).

The map represents prevalence of the names of a deciduous tree (*Prunus*) in the *Rosaceae* (rose) family with small fruit containing a stone inside and the isolexes of the names of its fruit.

In western and eastern Baltic languages the following was and is still used: fytonyms with the roots WBalt. **slīv-* (PKEŽ IV 131), EBalt. *slyv-* / *sļiv-*, *šļiv* whose Slavic origin nobody doubts (for more about it see Brückner [4]1985: 531; LEW 833; PKEŽ ibd.; Smoczyński 2007: 573), that is, the lexeme Pruss. *sliwaytos* 'plums' E 619 (nom. pl. fem.) = **slīvaitās* (PKEŽ IV 131) derived from Pol. (dial.) *śliwa* 'plum tree (*Prunus*); plum fruit; corn, pressed-in place, blister' (SW VI 731; Karłowicz V 347) (cf. Trautmann 1910: 431; Trautmann 1923: 269–270; Endzelīns 1982: 309; Levin 1974: 98; PKEŽ ibd.; LEW 833; Blažek 2001: 46), and Lith. *slyvà* and Latv. dial. *sļiva*, *šļiva*, *sļivka*, *šļivka* 'plum' – from Bel. *слі́ва* 'plum tree' (ТСБМ V[1] 202), Bel. *слі́вка* 'plum' (Носовичъ 1984: 590), (O)Russ. *слива* 'ditto' (СРЯВ XXV 84; Даль IV 220) (also see ОЛА IV 44–47; cf. Būga II 574; Skardžius IV 258; Walde 1938: 816; LEW ibd.; Smoczyński ibd.; Фасмер III 670) or the already mentioned Pol. (dial.) *śliwa* 'plum'.

Pranas Skardžius (ibd.) indicates that Alois Walde (1910: 437) attributes Lith. *slyvà* to the derivatives of the Baltic languages. This explanation of the lexeme is refused in a later publication of the work by this author (Walde 1938: 816). Bernd Gliwa and Adam Hyllested (2006: 87ff.) tried unsuccessfully to substantiate a similar idea.

On the basis of Kazimieras Būga's (ibd.) argument that the circumflex accent of this lexeme is of Slavic origin (cf. also Lith. [dial.] *slỹvas* 2 'plum' [see below]), these researchers focus their attention on the possible analysis of the accent of this word. They explain it by means of absolutely incredible, ostensibly of similar formation, peculiarities of the word development without taking into consideration not only etiological and morphological semantic peculiarities of lexical semantic variants of the *ŏ* / *ā* stems (for more about them [and Lith.] see Kregždys 2010a: 17–21) but also the accent status of the lexemes, that is, by reconstructing the etymological sequence subst. Lith. *slỹvas* 2 'plum' ← adj. Balt. **slyvas* 'blue' < Balt. **slī-va-* < IE **sliH-u̯ŏ-* (Gliwa, Hyllested 2006: 87–88). When determining circumlex metatony they base it on the examples of an absolutely different morphological structure (thus ignoring the accent classification of morphemes of the Lithuanian language based on Paul Garde's theory [for more about it see Stundžia 1995: 4–5; Mikulėnienė 2005: 57, 59, 72, 87, 92, 191, 206): 1) adj. Lith. *gývas*, *-à* 3 'who has life, living' + *-is* → subst. Lith. *gývis* 1 'living creature' ↕ subst. Lith. *gỹvis* 2 'vitality' (DLKŽ[5]); 2) adj. Lith. *šývas*, *-à* 3 'light grey, grey' + *-is* → subst. Lith. *šývis*, *-ė* 1 'grey horse' (DLKŽ[5]) ↕ subst. Lith. *šỹvis* 2 'greyness' (e-LKŽ); 3) adj. Lith. *plýnas*, *-à* 3 'bare, without vegetation, etc.' + *-is* → subst. Lith. *plýnis* 1 'open field, plain' ↕ subst. Lith. *plỹnis* 2 'evenness' (DLKŽ[5]; e-LKŽ). The said examples determine the derivational type, which is absolutely different from Lith. *slỹvas*, of the dominant strengthening mutagenic affixes *-is*, *-ė* that imply circumflex metatony of nominal derivatives only when they are *n. abstracta* (for more about it see Stundžia 1995: 95; Mikulėnienė 2005: 74, 80–82, 85–86). Subst. Lith. *slỹvas* – *n. concreticum* (nominal derivative) – with the dominant weakening affix *-as*, is absolutely uncharacteristic of the formation of denominatives (with the exception of subst. Lith. *gõbšas* 2 'greedy man, avid person, miser' [e-LKŽ] ← adj. Lith. *gobšùs*, *-ì* 4 'wanting much, greedy' [DLKŽ], which does not reflect the change of accents [cf. Mikulėnienė 2005: 74]). The aspiration of the said authors to explain the change of accents of Lith. *slỹvas* that supposedly has taken place by a homonym of morphologically different meaning (resp. of the same stem determining substantivisation) adj. Lith. *áukštas* 'tall' → subst. Lith. *aũkštas* 'a place on the ceiling, place above the ceiling' (DLKŽ[5]; see Gliwa, Hyllested 2006: 87–88) is casuistic because such lexical pairs do not seem to exist for a morpholol gical alternant (i.e. the *ā* stem form Lith. **aukšta* [cf. Lith. *slyvà*] does not exist) resp. this change of accent is based not on the derivational affix *-as* but on a secondary diferential semantic (extra-linguistic) motivation, which is not determined by Lith. *slỹvas* under discussion. The attempt of Bernd Gliwa and Adam Hyllested (2006: 88–89) to use a pair of the inheritances attributed to the IE parent language (without mentioning a large group of deverbatisms, which is derivationally not related to the word under discussion) subst. Lith. *laũkas* 'without trees, usually an even

place and others' (DLKŽ[5]) ↕ Lith. dial. *laũkas / láukas* 'with a white forehead or white snout (about animals) and others' (e-LKŽ) is incorrect due to a temporal aspect of the accent difference in these words and etyology of dupletic forms (for more about it see Крегждис 2011b: 60, 2011c: 101; Kregždys 2012: 304). The late masc. *ŏ* stem form Lith. *slỹvas*, most likely emerged due to analogy (for more about it see Kregždys 2010a: 51, 54, 56, 58, 61, 70) with: 1) g. masc. subst. Lith. *vaĩsius* 'juicy edible tissue with a stone or seeds inside that grew grom a blossom of fruit trees and fruit bushes and others' (e-LKŽ); 2) the *ŏ* stem Germanism Lith. *bliúmas* 'plum, its fruit' (e-LKŽ); 3) the *ŏ* stem subst. Lith. dial. *óbuolas* 3ª 'fruit of an apple tree and others' (e-LKŽ), also cf. the *i̯ŏ* stem Lith. *obuolỹs* 3ª 'ditto' (DLKŽ[5]). The late morphological change of the *ā* stem > *ŏ* stem is also reflected by subst. Lith. *úogas* 1 (masc.) KŽ, LKK II 208, XI 164 (Zt); N 'small, juicy multi-seed fruit of a plant' (e-LKŽ) ← subst. Lith. *úoga* 1 'fruit with seeds or a stone in the pulp' (DLKŽ[5]).

On the basis of these arguments it can be stated that Lith. *slỹvas / slyvà* are attributable to the borrowings from the Slavic languages, and the attempt to see the Baltic origin of these forms is not correct.

The names of Slavic origin are used in the whole territory of Lithuania and in the eastern part of Latvia – in Latgale.

In the Lithuanian Standard language this plant is called by the g. fem. *ā* stem word *slyvà* (second accent paradigm), and the *ē* stem form Lith. *slyvė* (fem.) SD 341, MŽ 371, P, N, KŽ '(bot.) a tree of the *Rosaceae* (rose) family with small fruit that have a stone inside (*Prunus*); fruit of that tree' (e-LKŽ) has been recorded in the dictionaries of the Lithuanian language of the old and later period.

Ther name *slyvà* is common in all the dialects of Highlanders (can be accentuated according to the second and fourth accent paradigms). The name of this word is recorded in dialect dictionaries and e-LKŽ from different subdialects of western Highlanders of Kaunas region: *slĩvọz dìdeles kaip‿nĩkščˀu gãˑlas* 'plums are as big as the end of a thumb' ZnŽ III 109; *tẽˑ žɪ̃dʲẽju slɪ̃vùki | tai‿tóˑk[s] slɪ̃vùks užãũks* 'there blossomed such a plum, so such a plum will grow' ZnŽ III 109; *vĩšnʲuˑ daũk | oˑ‿slɪ̃vùkẹ̃s tik‿dvì* 'there are many cherry trees and there are only two plum trees' KzRŽ II 248; *menkai auga – po tris, po dvi slyvàs an slyvẽlės* 'they grow badly – three or two plums on each plum tree' Smalininkai (e-LKŽ); *slyvaitès, vyšnaites kaip blauzda storumo iškirto* 'plum trees, cherry trees as thich as a calf of the leg were cut' Vilkaviškis (e-LKŽ); *nosis kai slyvà pamėlynavus* 'the nose is as blue as a plum' Daukšiai (e-LKŽ); *vaikas riebus kaip slyvà* 'a child is as fat as a plum' Kazlų Rūda (e-LKŽ).

This name is also used in the area of southern Highlanders: *cæ‿slɪ̃viná.itę. á.uga | jĩˑ [pušelė] nereikalĩ́.ŋga | bet‿nepá.una | neklaũ.-so. manĩˑ [sūnus]* 'a plum tree grows here, it [a pine tree] is not needed but nobody cuts it, [the son] does not listen to me' PpaŽK; *slỹvos gelsta lapai – šalčio prigautos* 'leaves of a plum tree are turning yellow – frozen' Daugai (e-LKŽ); *slỹvos karo kap apyniai* 'plums hang like hops' Pivašiūnai (e-LKŽ).

The majority of the subdialects of eastern Highlanders – in the regions of Vilnius, Utena, Anykščiai, Kupiškis, Širvintos, Panevėžys and the southern part of Šiauliai region have this name: *prisa.dí.nta slĩ̃vu. | abeĺúr̂cu.* 'plum trees and apple trees are planted' KlŽ 281; *nepraɑinù ɔ́rɑn | rɑĩ̃kæ slĩ̃vu. ažvá.lgi.t̂* 'I cannot releave myself (am constipated), I have to eat plums' KlŽ 281; *jau perniai ne visos slỹvos sprogo* 'not all the plum trees blossomed out last year' Skudutiškis (e-LKŽ); *slỹvos kai kūlokai* 'plums are like fists' Daugėliškis (e-LKŽ); *par mane slỹvų yra baltų* 'I have white plums' Paberžė (e-LKŽ); *slỹvos kvepia medu* 'plums smell of honey' Ėriškiai (e-LKŽ).

The *ā* stem form has also been recorded in the peripheral Lithuanian subdialects – in Zietela, Dieveniškės and Lazūnai: *sʲlʲɪ̃và bʲìt ir obolikà bʲìt* 'there was a plum tree and an apple tree' ZtŽ 605; *sʲlʲĩ̃vu. dabaĩ̃ daugʲèst kap kʲitaĩs mʲæ̃tais* 'this year there are more plums than any other year' ZtŽ 605; *gárdžos ir pasʲkʲìlʲæ. sʲlʲĩ̃vos* 'split plums are also delicious' ZtŽ 605; *tʲĩ̃ ir sõˑdas dʲìdʲelʲis | ir sʲlʲĩ̃βu | ir vʲĩ̃šnʲu | ir vʲìsa kõˑ | sãˑkoˑ ɪ̃rà* 'the garden is big there, and they say there are plum trees and cherry threes and everything there' DvŽ II 268; *slỹvos paiššãlo* 'plums were destroyed by frost' DvŽ II 268; *vìsos slỹvos peržiẽm panušãlo* 'in winter all plum trees were destroyed by frost' LzŽ 239.

ALE material shows that in the area of Lowlanders the *ā* stem form has been recorded only in in the environs of Dovilai in Klaipėda region.

The masc. *ŏ* stem form *slỹvas* (about its origin see above) is common in Lower Lithuania, sometimes it is recorded in *pažemaitė* subdialects of Highlanders.

Dialect dictionaries and e-LKŽ show that this name is common in the territories of northern Lowlanders in the regions of Telšiai, Kretinga and southern Lowlanders in the regions of Raseiniai, Varniai: *slĩ̃vâˑ ę̣šãˑlî̃n | làbãˑ spêigâ bọ̀vî̃n* 'plums have been destroyed by frost, there was hard frost' DūnŽ 336; *pù̜pt pù̜pt i̜škrá̜ičuoje vi̜sì̜ slĩ̃vaˑ* 'plop plop – all plums have fallen' DūnŽ 336; *su̜ñ.keˑ ì̜šemàmì̜ slĩ̃vámˑs kauĺù̜kaˑ* 'plum stones are difficult to take out' DūnŽ 336; *skảni slĩ̃va radâu ǫ̣nt‿žemę̀* 'I found a delicious plum on the ground' KrŽ 374; *slĩ̃vᵘ bǫ̣̀vᵃ – vę̣inᵉ̀ ro̜dę̣nẹ̀nê túokẹ̃i màžᵉ̀, kẹ̀tᵉ̀ dẹ̀dę̣lᵉ̀* 'plump crop was rich – some were autumn, small, others big' MoŽK; *nọ̀jâu ĩ abǫ̣dᵉ kãp slĩ̃vâ* 'both are like plums (red in the face)' MoŽK; *kàžẹ̃n‿kàs slĩ̃vᵉ̀ ĩ* 'there is something inside the plum' MoŽK; *slĩ̃vâ bę̣̀škʲ pẹ́rm̂ãu prãded ži.dîetᵉ kãp vúobę̣lᵉ̀s* 'plums burst into blossom a little earlier than do the apple trees' MoŽK; *lygu bi tie muniejai slỹvai – tiek išaugę, pakol munęs nebuvo* 'like those plums of mine – they have grown so much while I was away' Salantai (e-LKŽ); *rūgšti tie slỹvai, fe!* 'sour are those plums, yack!' Kuršėnai (e-LKŽ); *vaikai, slyvùs valgydami, kauliukų neprarykiat* 'children, down't swallow the stones when eating plums' Viekšniai (e-LKŽ).

The *ŏ* stem form has been recorded in the area of western Highlanders of Kaunas and Šiauliai regions which is closer to Lowlanders, and sometimes it can be found in the area of eastern Highlanders in Panevėžys region: *tẽ slĩ̃vai búrdavu | raudoˑníejie | mę̣lɪ̃ˑníejie* 'there used to be red and blue plums there' ZnŽ III 109; *gražūs arkliai kaip slỹvai* 'horses are as beautiful as plums' Šimkaičiai (e-LKŽ); *šiemet gal jau slyvùkų bus* 'this year there will perhaps be plums' Ėriškiai (e-LKŽ).

Though not so abundantly, but the words *slyva / slyvas* were recorded in the old Lithuanian dictionaries of the 17th century and later periods: *sliwa* SD[3] 169; *slywa* Lex 67a; nom. sg. *Slywa*, *ôs*, F. C III 209; nom. sg. *Slywas*, *ô*, M. C III 210; *sliwa* DaDLL 118.

In Latvia the lexemes *sļiva*, *šļiva*, *sļivka*, *šļivka* and their variants are most often used in Latgale, where this name denotes a tree and its fruit: *śĺivu ar vîšńi istatìeju tymâ molâ*; *taîdâ śĺivâ – treîś ûgys* 'I planted a plum tree and a cherry tree on that side; there are only three plums on that tree' Ozolaine (ALE); *šĺivu ûguôs ìr kàuĺeńi; šĺivu ķèiśèļś* 'plums have stones; plum jelly' Dricēni (ALE; Apv); *munâ làikâ jàu ťä tŕešù ŕàiźi šĺivys nùsola* 'it is a third time that plum trees have been destroyed by frost during my lifetime' Nautrēni (Apv; *šĺiva* taip pat ir ALE); *jèr bòłtùos ruˑžios i màłnùos šĺivys* 'there are yellow,

red and dark blue plums' Pilda (ALE); *vacîstàvàm to šĺivu capuriê b̃eį pìlaśiêc* 'grandfather has gathered a full cap of plums' Šķilbēni (ALE); *nu šļivàm vùoŕej zapt'* 'jam is made of plums' Galēni (ALE); *pyŕma nùzagataváejâs víšńiș́ a tòļka tot šĺivys* 'first cherries ripen and then plums' Kaunata (ALE); *bòłtùos šĺivys ləloîkys i soĺdonoîkys nakeî zylùos* 'white plums are larger and sweeter than blue ones' Makašēni (ALE); *šļiva* – Balvi (Ēdelmane, Ozola 2003: 291).

The variant *šļivka* (recorded also as *šĺiu̯ka*, *šliuka*, *šļivka*) is used in the southern part of Latgale: *šļivka* 'plum' Krāslava (Apv); *myûs b̃ie dàuć šĺiuku*; *nu šĺiuku vyròm zapťi* 'we had lots of plums; used plums to make jam' Kalupe (ALE; *šĺiuka* KIV II 476); *šĺiuka* in Skaista (ALE); *šlivka* in Kalupe (Ēdelmane, Ozola 2003: 291); *iŕ màlnuôs, ʒaĺtonuôs i soŕkonuôs šĺiu̯kys* 'there are black (dark blue), yellow and red plums' Višķi (ALE).

It seems likely that the *ē* stem form *slīve* recorded in south-west of Kurzeme is taken over from the Lithuanian language: *nuopirku tirgū slīves* 'I bought some plums in the market' Rucava (Apv).

The names *sliva* is included in Jan Kurmin dictionary: śliwa drzewo. Prunus. *Sliwu kuks* 'a plum tree'; śliwa owoc. Pruna demascena. *Ugos sliwu* 'plum berries' Kurmin 1858: 198.

Both Baltic languages contain loanwords from the German language to name the plum.

The Germanism *plūme* (with its variants) is common in the subdialects of Latvia; (cf. also Est. *ploom* 'plum' [EVS III 987]) taken over from LMG *plume* (ME III 362); it is also the word of the Standard Latvian language. The *ē* stem form *plūme* is found in almost all the territory of Latvia, which denotes both a fruit and a fruit tree: *zilas ùn ʒę̀ltę̂nas plūmes*; *plūme – ę̂dams aûglis*, *vidū kaūlìņš* 'blue and yellow plums; a plum is an edible fruit, with a stone inside' Blīdene (ALE); *kad es vê bę̂ns biju, bi tikaî saŕkanâs uñ ʒę̀ltę̂nâs plūmes – saŕkanâs bi mazâkas*, *ʒę̀ltę̂nâs bi̯ļ liẽlâkas uñ saĺdâkas*; *papurinãju plūmi*, *un nuôkrita ʒę̀ltę̂nas mîkstas plūmîtes*; *pa plūmẽm bûs sakritušas plūmes*, *eî salasi!* 'when I was still a child there were only red and yellow plums – the red ones were smaller and the yellow plums were bigger and sweeter; I shook a plum tree and yellow soft plums fell down; plums (fruit) will be under plum (trees), go and pick them up!' Džūkste (ALE); [dārzā] *aûga upenes, jāņuôgas, ķìrši ùn plūmes*; *es duõmāju, ka dabûšu âbuõlus, ta vàrîšu tām plūmîtẽm klâtî* 'black currents, red currents, cherries and plums grew [in the garden]; I thought when I got apples I would cook them together with these plums' Ērģeme (ALE; *plūme*, also *pļūme*, rarer – *pļūmis* ĒIV III 112); *mᵒûsu dȍrzâ vàirâk zilùo plȕmu kô ʒaĺtanuo* 'there are more blue than yellow plums in our garden' Galgauska (Apv); *plūmem i tâdʲ uôgveĩdigʲ oûgļi*; *plūm's i ʒę̀ltę̂n's, ziĺ's* 'fruit of plum trees are berry-shaped; there are yellow, blue plums' Idus (ALE); *vacâs mùojâs bej vîns plùmu kùks*; *tùr aûga plùmes tik ʒaĺtanas, lilas, kuô ikša goli* 'there was one plum [tree] in the old house; yellow, big plums like the end of the thumb used to grow there' Kalncempji (Apv); *plūmes nenùoêstiês, cik garšîgas* 'You cannot have enough of yellow plums, they are so delicious' Ķēči (Apv); *dārzâ aûg ķìršu kùoks, plùme*; *gàršigas plùmes* 'a cherry [tree], a plum grow in the garden; delicious plums' Krape (ALE); *plūmes zilâs*, *sârkanâs*, *dzę̀ltę̂nâs*; *tãs dzę̀ltę̂nas plūmes ar i labas uôgas*; *plūmu mumȓs nav* 'plums are blue, red, yellow; those yellow plums are also good; we have no plums' Rāmuļi (Apv); *man iŕ viêna plūme*; *plūmes iŕ saĺdas* 'I have one plum; plums are sweet' Ropaži (ALE); *plūmes akaĺ labas iêkoñʒę̂rvę̂t* 'it is good to preserve plums' Rucava (ALE); *mûsu plùmes nuosalušas* 'our plums have been destroyed by frost' Sinole (ALE); *neražuojuošu plùmju rìnda* 'a row of fertile plums' Skaistkalne (Apv); *plùmes ìr ʒaĺtanas, zilas, soŕkanas*; *atradu vînu gotavu plùmi*; *pì durîm ìstùodîtas plùmes*; *plùmêm šùgod nabeja ûgu* 'there are yellow, blue, red plums; I found one ripe plum; plum trees planted at the door did not bear fruit this year' Stāmeriena (ALE); *meita kā plūme* 'a girl like a plum' Stende (Apv); *visádas škírnes àbèles bìja ùn bùmbìeres, ùn plùmes* 'there were apple trees, and pear trees and plum trees of different varieties' Viesīte (Apv); *moûsu dùorzâ ìr zilùos ùn ʒaĺtanùos plùmes* 'there are blue and yellow plums in our garden' Ziemeris (ALE). The form *plūme* is also used around Aizvīķi, Allaži, Bauņi, Cirgaļi, Dauguļi, Drabeši, Druviena, Irlava, Kalēti, Kauguri, Kosa, Krimulda, Kurmene, Kursīši, Kūdums, Ķieģeļi, Līvi, Lubezere, Mazgramzda, Mazzalve, Mālpils, Medņi, More, Nīca, Nīkrāce, Nītaure, Priekuļi, Rauna, Skaistkalne, Sērmūkši, Smiltene, Svētciems, Svēte, Šķilbēni, Vaive, Vecgulbene, Vecpiebalga, Vildoga, Zalve, Ziemupe (for more about it see ALE; Apv; Ēdelmane, Ozola 2003: 291).

The form with a fully or partly reduced vowel of the inflection both in the nominative and other cases is used in the subdialects of the Latvian language: *ʒę̀ltę̂nâs, zilâs plũmᵉs – di:vᵃs zortᵉs ir*; *mazâs plũmîtᵉs (zilās) saûc par bũciņâm* 'yellow, blue plums – there are two varieties; small (blue) plums are called *būciņas*' Asīte (ALE); *plūms aûg plũmkuôkę̦s*; *plūms ir dâ:rz oûgeļ*; *ir visâdigs plũm šķiŕns*; *ir ʒeĺtans, esârkans un zî:ls plūms* 'plums grow on plum trees; plums are garden fruit; there are different varieties of plums; there are yellow and blue plums' Dundaga (ALE); *plūms vis doũʒ nedrîkst ę̂st: vaŕ dabut pļũteñ* 'one cannot eat too many plums, he can have diarrhoea' Dunte (ALE); *plūms i divejâds: zilas ùn ʒę̀ltę̂nas* 'there are two kinds of plums: blue and yellow' Ģeri (ALE); *plūms i puõtętas ùn nepuõtęts, krẽķ i tâds màzs zìls plũmic* 'there are grafted and ungrafted plums, *krẽķi* are such small blue plums' Kandava (ALE); *ʒę̀ltânâs plũmᵉs bi, zilâs plũmᵉs ùn bũkᵃs*; *plũmᵉs i liẽlᵃs* 'there were yellow plums, blue plums and damson plums; plums are big' Nīca (ALE); *ãtraks bi tik tã:d uõliņ plũ:ms glũds* 'earlier there were only such "egg-like" smooth plums' Pope (ALE); *viêna ziême mumȓs plũms nᵘosâl, 40° sâl nevareį isturęt, ta bi žę̦l*; *ʒę̀ltanâs plūms, zilâs plūms, zilâs i pi͂llas tâ ka traks* 'one winter our plum trees were destroyed by frost, they did not withstand minus 40 degrees, that was a shame; yellow plums, blue plum, the blue ones are [very full]' Renda (ALE); *šuôgad viņam dârze bi dåũʒ plūms*; *man dikt smeķ ʒę̀ltęne plūms*; *mũs dârze åûg veñs jåûns plũm kuôks* 'he had lots of plums in his garden this year; I like yellow plums; one young plum tree grows in our garden' Strazde (Apv); *plūms vis doũʒ nedrîkst ę̂st*, *vaŕ atroût vę̂daŕ vaļa* 'you cannot eat too many plums, you can have diarrhoea' Vainiži (ALE); *plũm i dikt smeķigi, ka dõʒ vîņs saę̂dęs, ta gañ slikt*; 'plums are very delicious but when you too many, it is already bad' Venta (ALE); *abus tâ saûc, gañ paš[u] kuôk[u], gañ aûgl[i], abi iŕ plũmᵉs*; *viẽn[u] laĩk[u] bi̯ļ maz plũmj[u]* 'both are called like that, a tree and a fruit, both are plums; at one time there were few plums' Zālīte (ALE); also around Īvande, Kazdanga, Roja, Rūjiena, Salaca, Zūras (Apv; ALE).

The *ā* stem form *plūma* has been recorded in individual subdialects of north-western Vidzeme: in Rūjiena (ME III 362), Vainiži (VIV II 192).

The *ē* and *i̯ŏ* stem variants *pļūme*, *pļūmis* have been sporadically recorded: *pļũmẽm a tiẽ jaûniẽ aûgumi ęsuõt apsaluši*; *cãļi iêt pa tiẽm pļũmìm* 'those young shoots of plums also were destroyed by frost; chickens go through plums' Ērģeme (ALE); *ʒę̀ltaneį plūmi i traki saĺdi un smeķigi*; *mazeį zileį plūmiši jâstãdat tiẽm līʒas, laî saziêdas* 'yellow plums are very sweet and delicious; small blue plums must be planted one next to another so that they should interbreed' Svētciems

(ALE). The deminutive form with the suff. Latv. *-īte* (see Endzelīns 1951: 386–387) has been registered: *zilãs pļũmĩtes* ‘blue small plums’ Ērģeme (ALE), also pat *pļūme* – in Bebrene, Ģeri (ALE), Gārsene, Mazsalaca, Rucava (ALE; ME III 374).

Derivatives and compound words with the root *plūm*, for example, with the already mentioned deminutive suff. Latv. *-īte* fem. (see above) have been recorded: *iznāk mazᵃs plũmĩtᵉs* ‘small plums appear’ Augstkalne (ALE); *aîs klẽc jaû kâdᵃs trîsᵃs plũmĩtᵉs iȓ* ‘there are some three plum trees behind the barn’ Braslava (Apv); *tãs plũmîtes ’a te aûg, uń aûgļi jau viņaḿ naû* ‘those small plums grow here too, but they do not bear fruit’ Džūkste (Apv); with the suff. Latv. *-ītis* masc. of the same connotation (see Endzelīns ibd.), whose *-ī- > -ĭ-* by analogy with (dem.) suff. Latv. *-ĭņš*, *-ĭņa* (see Endzelīns 1951: 316, 387): *mums i tiẽ paši zileį mazeį plūmiši* ‘we have those smallest blue plums’ Svētciems (ALE); *pie plũmelēm* ‘near the small plums’ Vadakste (Apv); *plũmatvaš: klẽtsgalę varęn sasjẽmešęs*; *ręʒ, kas plũmkuôkam pa gudrębˀ gan viš zin, kur sôːvs saǩęns stiêpt un atvaš: ʒĩt* ‘at the end of the barn plum shoots sprung up; you see how much reason the plum has! It knows where to spread its roots and shoot out’ Dundaga (Apv).

A phonetic variant with the diphthong *ou* (< *ū* [see Endzelīns 1951: 139–140; Rudzīte 1993: 134; Trumpa 2012: 57–58, 60, 184) *plouma* has been sporadically recorded: *senoàk bej dàuc plòumu – naľielas zilas* ‘earlier there were many plums – small blue’ Sunākste (ALE); *voi tad tùos plòumes ir mi̯kstas joûsîm!* ‘do you find these plums soft’ Vecgulbene (Apv); *plòuma* also around Nereta (Apv); *plòume* Lejasciems, Vecgulbene (ALE).

Several other variants have been recorded in some subdialects: *plūne* – with *m* > *n* dissimilation (cf. Rudzīte 1993: 337; also see Endzelīns 1951: 210–211), for example, *bę̂rnuḿ smeķ zilâs plūņs* ‘children like blue plums’ Alsunga [ALE]); *plaume* – with *-au-* instead of *-ū-*, because the diphthong *au* in Latvian dialects can change either into *ou* or *eu*, and *ū* into *ou* (Endzelīns 1951: 124; Rudzīte 1993: 149) resp. is determined by the following sequence of changes of the phoneme *ū*: *ū* → *ou* / *eu* ↔ *au* ↕ *ū*, e.g.: *dûd maîtìņ, màn kuôdu mìkstu plàumi, ʒaĺtanùos ìr soĺdas ùn goŕdas* ‘girl, give me some soft plum, yellow ones are sweet and delicious’ Ziemeris (ALE); *pluvmas* Krustpils (ALE); *pļuvmę* Krustpils (ALE).

Germanisms in Lithuania have been sporadically recorded in the western dialects: they are used more systematically in the areas of wester Highlanders in the region of Kaunas, sometimes are found in the area of the Highlanders of Klaipėda region and western Lowlanders. Most often these names are used to denote a specific variety of plums in Lithuanian dialects.

ALE and e-LKŽ data testify to the fact that the name *pliúmė* derived from EPruss. *plûme* ‘plum’ (LEW 626), (e-LKŽ present a reference that this should be one of the varieties of the garden plum (*Prunus domestica*) sloe plum) has been recorded in several subdialects near the border between the Highlanders and the Lowlanders of the Klaipėda region – around Rusnė, Šilutė, Kavoliai: *slỹvas saldesnis, raudonesnis, pliūmė rūgštesnė* ‘plum is sweeter, redder, sloe plum is sourer’ Rusnė (e-LKŽ).

Variants of the said Germanisms of the Baltic languages with the voiced *b-* are Latv. *blūme*, *bļūme*, Lith. *bliūmas* (< EPruss. *plûm* ‘plum; cunnus’ (Fr II 161) and Lith. *bloms* ‘plum’ (< Germ. dial. *pflome* ‘ditto’ [LEW 51]). They reflect consonant synharmonism, i.e. the voiceless *p*... the voiced *m* → the voiced *b*... the voiced *m*.

The kindred names *bluome*, *blūme*, *bļūme* are used in the Selonian subdialects of High Latvian dialect in the Latvian language: *blùome* from Lazdona (ALE); it has also been recorded from Bērzaune, Kalsnava, Saikava, Sausnēja (Apv); *šùogad muⁱms krìetni vién blùoᵉmu* ‘this year the plum crop is good’ Saikava (Apv); *blûemu bija bârùms*; *biį ʒáːltánas iį zilas blûemˈúogas* ‘there were lots of plums; there were yellow and blue plums’ Mārciena (Apv); *tá iét, ka nauspęsę́jas, te otkòn meítìeši pļòustidęmi nùospļàvuši divas blùoᵉmitas* ‘this is what happens when one does not take care, here again women cut down two plum trees when mowing’ Saikava (Apv), *bluõme* also recorded in Vērgale (ME I 319; ALE).

The lexeme *blūme* is used mainly in the Selonian subdialects of Vidzeme and Zemgale: *blúmęs* – in Sērene (ALE), *blùme* – around Cesvaine, Liezēre, Lubeja (EH I 232; ALE); *vòi sęːptiņęs zòrtęs tùo blûmu biį muîžà* ‘there were perhaps seven varieties of those plums in the estate’ Graši (Apv); *kà uôlas – tik lylas tàs blùḿęs*; *ʒaĺtânàs blûmęs* ‘like eggs – so big those plums were; yellow plums’ Cesvaine (Apv); *divàm blùmìtę̀m uógas bus* ‘two plum trees will bear fruit’ Kārzdaba (Apv); *visˑgęrám gę̀r grâu̯ḿäᵉĺiti îedę̀stijám blûeḿitˈes vaːćàs blûeḿęs vijs̄ issolišas* ‘we planted small plums along the ditch, old plum trees have all been destroyed by frost’ Mārciena (Apv). The deminutive *blūmīte* has been recorded from Lubeja and Mārciena: *zilàs blùmìtęs* ‘blue small plums’ Lubeja (Apv); *poːćšas síkàs bĺûemítęs oːpę̂dę cùkas* ‘pigs ate the smallest plums’ Mārciena (Apv).

The lexeme *bļūme* has been recorded in Aknīste: *sórkanòa b̆ļùmę*; *kółna dòarzá b̆eja b̆ļùmęś*; *úgu joám ćíši dàuʒ ńiˑkod nab̆eja, b̆eĺ górdas*; *b̆ļùmęś sółtòas zîmas nadagàiḑeja: pa vîmài víiń yznyka*; *múms jòu nab̆eja ńi zyłù, ńi ʒaĺtanù b̆ļùmu, ćik sórkanòas*, *b̆ļùmu vàr póarsa-éśt́, na to koá ķiŕ̂šu*; *kàuliņu àr víģļoók nùŕèiť, kas ta, ka ł̆ł̆s* ‘the red plum; there were plums in the garden on the hill; they never bore many fruit but delicious; plums did not withstand cold winter, disappear one by one; we had neither blue nor yellow plums, only red ones; one can overeat plums, not like cherries; it is also easier to swallow a stone, it‘s nothing, when it is big’ Aknīste (Apv).

The names with the root *gluom-*, which reflects dissimilation of the sequence of the consonants *b...m* → *g...m* (for more about it see LEW 51) have been recorded in individual subdialects: *gluõme*, *gluõma* – in Nīgrande and the suff. Latv. *-ene* derivative (see Endzelīns 1951: 298) *gluõmene* in Vecpiebalga (ME I 532). Jānis Endzelīns supposes that the earlier mentioned change of the consonants *p-* (rather than *b-*) → *g-* was determined by contamonation with the adj. Latv. *glums* ‘sticky, slippery; nosy; real’ (ME I 630), cf. *glūme*, *-is* ‘plum’ (see about it ME I 631). Later the opinion was expressed that Latv. “*gluome* most likely is not differentiated from Lith. *bloms* ‘blue plum’ [...]. Thus, our *gluome* must have formed as a result of dissimilation from **bluomes*; with *g* from *b* [...]” (for more about it see FBR XIII 98).

The lexemes *gluome*, *glūme* were recorded in the dictionaries of the 18th and 19th centuries: *glohmes* pflaumen Depkin 1704 I 428; Pflaume, *Gluhme*, Baum *Gluhmju Kohks* Elvers 1748: 214; *gluhme=* glohme Ulmann 1872 75; *gluhme*, Pflaume, *meſcha gluhmes* ‘meža plūmes’ Schlehen. Stenders 1789 I 73; *glohme*, für pluhme (Pflaume) Ulmann 1872 75.

In the area of western Highlanders in Kaunas region, and especially in its northern part, around Šakiai, Griškabūdis, Barzdai, to characterise the variety of the Italian plum the name *bliúmas* is used (see about its origin above): *gražùz buvoˑ‿lãĩkas | kai‿blˈúrmai žiˑdę́joˑ* ‘the time was nice when plum trees were in blossom’ ZnŽ I 154; *nupjóvę̣m taˑ‿blˈurmùkaˑ* ‘we cut down that small plum tree’ ZnŽ I 154; *šiẽmed*

bl̓úmu tai̯næbùs ‘there will be no plums this year’ ZnŽ I 154; *pǽ.rnai buvo̯dãũk o·buol̓ùku.* | *bl̓úmu. labai̯dãũk* ‘last year there were many apples and very many plums’ ZnŽ I 154; *ar šiemet žydėjo bliū́mas?* ‘did the plum tree bloom this year?’ Barzdai (e-LKŽ); *nosis pamėlynavo kai bliū́mas* ‘the nose turned blue like a plum’ Griškabūdis (e-LKŽ); *da žali bliū́mai* ‘plums are still raw’ Geistarai (e-LKŽ). It should be mentioned that in these subdialects *bliūmas* is clearly differentiated from *slyva*: *bl̓úmai bũ·va didesnì mẽdžei nægu̯slȳvu·* ‘*bliūmai* are bigger trees than plum trees’ ZnŽ I 154; *mažı̃tæs vadìnọm slȳvọs* | *o·̯dìdeļes bl̓úmai* ‘we called small ones plums and large ones *bliūmai*’ ZnŽ I 154.

Compound names of the plum with the component *blūm-* have been recorded in Latvian subdialects: *tùo zilùo síkùo blùmuózi̯ņu – klàjiẽnc pìebìr’ś* ‘the dirt floor is covered with small blue plums’ Lubeja (Apv); *ę̀rkškuógas ìetàisìtas bùrćiņàs ùn blùmuógås* ‘gooseberries are preserved in jars and plums too’ Kārzdaba (Apv); *blûmúogu dâuʒi, vèi še, jàsalosa, pa z’ä̰líti màtájas* ‘there are many plums, they have to be picked up, they lie around in the grass’ Mārciena (Apv); *blûemu bija bârùms*; *bi̯ı̨ ʒa:́ltánas i̯ı̨ zilas blûem’úogas* ‘there were plenty of plums; there were yellow and blue plums’ Mārciena (Apv); also *blùmuôga* – in Liezēre (EH I 232; ALE); *plūnu uoga* (ME III 362).

To characterise the fytonym *slyva* in the Latvian subdialects different sintagmas are used: *cūku bluome* ‘blue (pig) plum’, *cūku plūme* ‘ditto’, *cūku bluome* ‘ditto’: *tùo cùku bĺuêmiš gòn a:tkrovam* ‘we separated that pig plum’ Lazdona (Apv); *tãs mazãs sàucàm cũku plũm̰s* ‘we called those small [plums] pig plums’ Panemune (ALE); *zilâs plũmes* ‘blue plums’ Nīca (ALE); *mûsìem bija zilàs plùmes, tagad tȧs sàuc: cùku plùmes, pamozas, tik lìelas nabi̯ı̨ kȧ̂ tȧs ʒaĺ̂tanàs* ‘we had blue plums, now we call them pig plums, rather small, they were not as big as those yellow ones’ Sinole (ALE); *nù zilâm còuku plùmêm vùorija zapti*; *viņa iznùok loba, nau̯ tik stipra kuô nù bròunâm plùmêm* ‘they made jam from those blue pig plums; it turns out good, not so strong as from brown plums’ Kalncempji (Apv).

The phrases *lẹišu plûmẹs* ‘small blue plums’ have also been recorded in Skaistkalne, Taurkalne (Apv), *vẽja plũmes* ‘plums without stones’ in Grobiņa (Apv), *zyłòa bl̓ùḿẹ* ‘blue plum’ in Aknīste (Apv).

The lexeme *pļūtkene* ‘plum’ recorded in Kurzeme determines the associative concerning the uzema ‘laxative’ (cf. *pļūtkene* ‘diarrhoea’): *tâdas brũnîgi saŕkanas plũmes saûc pa pļũtkenêm, tâdas sulîgas, zupîgas* ‘these brown red plums are called *pļūtkenes*, they are so juicy’ Kursīši (ALE).

The lexeme *plūme* is included in the dictionaries of the 17th–19th centuries: *pluhme*, Pflaume *dfeltana pluhme* ‘yellow plum’ Spillins Stenders 1789 I 201; *gluhme*, Pflaume. E. *meſcha gluhmes* ‘forest plums’ Schlehen. E. Stenders 1789 I 201; *gluhme*=glohme Ulmann 1872 75; *glohme*, für pluhme (Pflaume) Ulmann 1872 75; arī *pluhmaji*, *-u* ‘plum seedling’ Pflaumenbaum, Pflaumengeſtraüch; *meſcha pluhmaji* ‘forest plum seedling’, Schlehdorn, Prunus spinosa Ulmann 1872 207; *pluhme*, *-es*, die Pflaume Ulmann 1872 207.

The lexeme *būka* ‘black plum, small blue plum, damson plum’ mostly recorded in the subdialests of Kurzeme around Aizpute, Alsunga, Gramzda, Grobiņa, Īvande, Kuldīga, Nīca, Nīgrande, Puze, Rucava, Saldus, Stende, Vaiņode (ME I 357–358; EH I 257; Apv) should be discussed separately, ‘black plum’ – in Ventspils (EH I 257), related to the subst. Latv. *budzis* ‘unripe berry, unripe fruit, etc.’ (ME I 345; EH I 249) < Latv. **bugis* (for more about it see LEV I 151–152; also see ME I 267, 345) and reflecting the change of the structural element *g* > ***k*** most likely determined by analogy with the adj. Latv. *s-**k**-āņš*, *-ņa* ‘bitter, soury and others’, *š-**k**-ērms*, *-a* ‘ditto’ (Jānis Endzelīnas [1951: 205] is inclined to base such changes on the assimilation processes of phonemes); also *krēķis* ‘small blue plums (*Prunus insititia*)’ around Dundaga, Gaiķi, Kandava, Mērsraga, Stende, Talsi (ME II 275; Apv).

The word has been taken over from the MLG *krēke* ‘Schlehenpflaume’ (ME II 275; cf. LEW 297).

Names of the Hazel Tree

Anna Stafecka, Rima Bakšienė,
Saulius Ambrazas

The map is based on the answers to Question No. 62 of the ALE lexical questionnaire. When writing comments the answers to Question No. 140 of the Fourth dialectological questionnaire of the KFRP, Question No. 64 of the *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa* (Programme for Lithuanian Dialects and Research into their Interaction), as well as answers to Question No. 382 of LVDA were additionally made use of.

The map shows the distribution of words referring to a nut-bearing shrub of the *Corylaceae* family – the Common Hazel (*Corylus avellana*).

Latv. *lazda* 'stick' that is also used to call the hazel in Standard Latvian is an old word of the Baltic languages that is spread all over the territory of Latvia. It is used in all historical regions; its phonetic variant *lozda* is common in the High Latvian dialect.

Examples of dialects are as folows: *šùgod rîkstu goc* (*-ds*): *pyłnas łozdas* 'this year is a year of nuts: hazels are full' Aknīste (ALE); *mežâ bi daũdz lazdu, ùn citu gadu bi traki daũdz riẽkstu* 'there were many hazels in the forest, and in some years there used to be many nuts' Ērģeme (ALE); *lazda:m i ciêti riẽkst*^{i} 'hazel nuts are hard' Idus (ALE); *kuru god lozdòm jìr dàuć rìkstu* 'in some years there are lots of nuts on the hazel trees' Kalupe (ALE); *pèickài kuôtu nu lozdys grîźä* 'the crop of a whip was cut out of the hazel tree' Nautrēni (LVDA); *šis i lazdeles* [zars] 'this is a branch of a young hazel tree' Nīca (ALE); *lozdu Íičču, rìkstus râvu* 'I bent the hazel tree, picked the nuts' Šķilbēni (ALE); *kuŕ riẽkstus dabûs*^{i}*, ja lazd*^{u} *naụ* 'where will you get nuts from if there are no hazel trees' Zālīte (ALE); *kùr ìr lozdas, tùr pùikas ùn vùovẹres mẹkliê rìkstus* 'boys and squirrels look for nuts where there are hazel trees' Ziemeris (ALE).

The variant *lazds* is used in the subdialects of central Vidzeme around Bilska, Jumurda, Kauguri, Sēļi, Trikāta, Vaive, Vecpiebalga, e.g.: *lazds, tas jàu mùms tepat ir* 'the hazel tree is right near us' Dzērbene (LVDA); *pàr lazdìm sàuc*; *lazda rĩksti* 'they are called hazel trees; hazel nuts' Jaunrauna (LVDA); *neviêna lazda* '[there isn't] a single hazel tree' Rauna (LVDA); *lazdi dikti agri ziêd* 'hazel trees blossom very early' Smiltene (LVDA).

This word is used in some subdialects of High Latvian dialect in Vidzeme (Galgauska, Jaunroze, Lejasciems, Tirza and others), e.g.: *màjas dàrzâ lozdus sastàdija* 'hazel trees have been planted in the garden of the house' Lizums (LVDA); *lozdi ziêd gavìeniê àr soŕkanìem, mozìem ziêdiņìem* 'hazel trees bloom with small read blossoms during Lent' Sinole (ALE).

The variant *lazds* has been rarer recorded in Kurzeme – Dunika, Kandava, Laidze and other places, and in Zemgale – Salgale. For example: *lazdàm i riẽkst* 'there are nuts on the hazel tree' Zūras (LVDA); *lazduôs aûg riẽksti* 'nuts grow on hazel trees' Vecmokas (LVDA).

The variant *lẹzda* is common in the dialects of central Vidzeme (around Ērgļi, Omuļi, Krimulda) and the Livonian subdialects of Vidzeme (Ainaži, Aloja, Lēdurga, Puikule, Idus, Rozula, Svētciems and others), e.g.: *lẹzd aûg krũmos* 'hazels grow in shrubs' Aloja (LVDA); *div*^{a}*s lẹzd*^{a}*s tĩrum*^{a} *malà* 'two hazel trees on the edge of a field' Plāņi (LVDA); *lẹzdãs aûg riẽksti čẹmuriem* 'nuts grow in clusters on hazel trees' Skaņkalne (LVDA).

The word *lẹzds* with the *o* stem is found almost in the same area, e.g.: *lẹzdu stĩpas bi mucãm* 'hoops of the barrels were made of hazel trees' Ērģeme (ALE); *lẹzdi, lẹzdìm riẽksti aûg* 'nuts grow on hazel trees' Kauguri (ALE); *pavasari mumš patik lẹzd bãrbaliņ's, ka lẹzd ziêdẽį* 'in spring we liked catkins of hazel trees when hazel trees were in blossom' Ozoli (LVDA); *agrâk jaû pina kuŕvus, krệslus taĩsija, ta jaû briẽsmīgi izmañtuõja tuõs lẹzdus, lẹzdi labi liêcâs* 'earlier baskets were woven, chairs were made so hazel trees were extensively used, hazel trees were easy to bend' Vilzēni (LVDA).

The variant *lagzda* is quite common in Kurzeme. Its phonetic variants are found in Livonian subdialects: *làgzd* – Zlēkas, Zūras (FBR VII 41), *lâgzd* – Ēdole, Īvande, Padure, Zūras, *lâgzd*^{a} – in Engure, e.g.: *lagzd*^{a}*s miza, lagzdaî riẽksti* 'hazel tree bark, hazel nuts' Asīte (ALE); *šuôgad lagzdaḿ daũdz riẽkst* 'there are plenty of nuts on hazel trees this year' Alsunga (ALE); *lagzdẹ puĺk riẽkst* 'there lots of nuts on a hazel tree' Jūrkalne (LVDA); *lagzdu krũms* 'a hazel shrub' Renda (ALE).

It is also used in Zemgale, e.g.: *tepat aûg lagzdas* 'hazel trees grow right here' Jaunauce (LVDA); *lagzdâm tiẽ ziêdi tâdi maziņi* 'those hazel tree blossoms are so small' Līvberze (LVDA); recorded in separate places and in Vidzeme (Ādaži, Bīriņi, Dauguļi and others), e.g. *lagzdas bi piĹs a riẽkstiḿ* 'hazel trees were full of nuts' Skulte (LVDA).

Lagzds is most often used in the northern and central parts of Kurzeme, e.g.: *lâgzds åûg mežẹ̲* 'a hazel tree grows in a forest' Lauciene (LVDA); *te gâr ẹzệrmâl i lagzdi* 'there are hazel trees along the shore of

the lake here' Renda (ALE); *lagzduôs aûg riẽkst* 'nuts grow on hazel trees' Stende (LVDA). This variant was recorded in Zemgale too, e.g. *tuŕ, tai mežâ vęsẹlas cirsmas piĹlas lagzdiêm, kad nãk riêksti, maîsiêm var nest* 'there, in that forest entire clearings are full of hazel trees, when nuts ripen one can pick them in abundance' Zemīte (LVDA).

The variant *lęgzda* is more common in Zemgale (Bukaiši, Dobele, Džūkste, Naudīte, Sniķere, Tērvete, Vilce and others), e.g.: *lęgzdas – agrâki tautas mutē* '*lęgzdas* 'hazel trees' – people used to say earlier' Bērze (LVDA); *lęgzda ziêd gavẽnî saŕkaniêm ziêdiņiêm* 'a hazel tree blooms with red blossoms during Lent' Džūkste (ALE). It is also common in Livonian subdialects of Vidzeme, has been recorded in Ainaži, Dunte, Lāde, Liepupe, Limbaži, Nabe, Rūjiena, Salaca and other places, e.g.: *lęgzd zìetd gavèņ laĩka* 'hazel trees bloom during Lent' Lāde (LVDA); *pũiki lęgzda šķiņ riẽksts* 'boys pick nuts in a hazel tree' Svētciems (LVDA).

The EH I 731 presents the word *lęgzda* from several subdialects – Bēne, Ērģeme, Lugaži, Smārde, Sēja, Lestene, Vecate, Liepupe, Dunte, Svētciems, Stiene.

The stem *o* form *lęgzds* is most often used in Vidzeme Livonian subdialects, e.g.: *lęgzdi – tiẽ âûg tâ krũmos* 'hazels – they grow in shrubs' Lēdurga (LVDA); *gan puĩk nuôlaûzs lęgzdam gal* 'a shepherd has broken the top of the hazel tree' Umurga (LVDA); *lęgzd šuôgad piĹl a riẽkstiṁ* 'this year hazel trees are full of nuts' Vainiži (ALE).

Several variants of the word for this shrub are mentioned in old Latvian dictionaries: *laſdi* Lettus 1636: 85; *lagsdi* hasel strauch 'hazel trees' Fürecker 1685 I 138; II 159; *Lagsdi*, haselstrauch Depkin 1704 II 105; *laſda* Ulmann 1872: 135; *legſds, legſda* Ulmann 1872: 139; *lagſda* Ulmann 1872: 135; Leszczyna, *Corylus. lozda* Kurmin 1858: 67.

The equivalent of the word *lazdà* in modern Lithuanian is usually used in the meaning of 'stick' and the old sememe of 'hazel tree' is retained in one or another subdialect only, also cf. variants *lãzdas*; *lazà, lãzas* (about the origin of the two latter see Būga I 273).

Some subdialects of western Lowlanders (around Raseiniai, Kelmė, Kuršėnai) still use the word *laz(d)à* in the meaning of 'hazel tree' and their neighbours western Highlanders (around Jurbarkas, Marijampolė), e.g.: *lu̯ṅkã [buvo] i̯š lazũr* 'bows [were made] from hazel tree' DūnŽ 170; *senúovie viẽdra bu̯va làzuõs mẽdže lu̯ṅkãs* 'in olden times buckets had hoops made of hazel tree wood' DūnŽ 170; *lazdos šįmet nu riešutų linksta* 'this year hazel trees bend under nuts' Karklėnai (e-LKŽ); *sniegui bėgant, lãzdos pradeda žydėti* 'hazel trees start blooming when snow melts' Užventis (e-LKŽ).

This word has been recorded in his old meaning in south-eastern are of the Lithuanian language: eastern Highlanders of Vilnius area – around Dūkštas, Dieveniškės (the word combination *lazdų krū́mas* has also been recorded in the subdialect), southern Highlanders – around Trakai, Onuškis, Leipalingis, e.g.: *lazdũr aĩ.k pririñ.k ir suvi̇́k [akėčias]* 'go for sticks, collect them and make [a harrow]' DrskŽ 186; *in lazdõs ko·kˈĩ rieškutˈi̇ randzˈì* 'you can find a nut or two on a hazel tree' DvŽ I 346; *daũ.gelˈ lazdũ | alˈ mã·ža riešutũr* 'there are many hazel trees but few nuts' DvŽ I 346; *Ivonẽlis kãro lazdų̃ krū́me* 'Ivonėlis dangles on a hazel tree' DvŽ I 346; *pask·orė ... kr·umi lazdu· šil·ko kustu. ažû. ka·klɔ* 'hanged himself ... with a silk kerchief on a hazel tree' DvŽ I 346; *šiemet pilnos lazdos riešutų* 'this year hazel trees are full of nuts' Onuškis (e-LKŽ); *visa lazda apkepus kekėm* 'the entire hazel tree is full of clusters' Trakai (e-LKŽ).

It is common in Gervėčiai, Lazūnai, Pelesa subdialects of the Belarusian Lithuanians, the environs of Varanavas, e.g.: *ãnas lazõn inłiñdo ir sė́dzˈ* 'he got onto a hazel tree and sits there' LzŽ 141; *un lazdõs riešutaĩ áuga* 'nuts grow on a hazel tree' LzŽ 141; *cia daũg tų̃ lazdų̃ yrà* 'there are lots of those hazel trees here' LzŽ 141; *svietas renka riešutus – kas lazdà, tai žmogus* 'people are picking nuts – a man in a hazel tree' Žirmūnai (e-LKŽ); *gaidukas inlindo lazdõn* 'a cockerel got onto a hazel tree' Pelesa (e-LKŽ); *pririšė veršelį pas lazdelę ir nuej[o] medin* 'tied a calf to a young hazel tree and went to the forest' Armoniškės (e-LKŽ).

The meaning of 'a stick', which often has a symbolic meaning, is very often found in old Lithuanian writings, e.g.: *Purpurá apwîlko / erßkeczáis karunawôio / wieton' łazdós karâleus néndrę iam' padawinóio*' 'he was dressed in purple clothes, crowned with a dog rose and presented with a reed instead of the King's staff' DP $169_{41–42}$; *Ir norint waiſchczoczìau* [sic!] *tamſsoia pakalnya, neſsibijau ne quartunos, neſa tu ſu manim eſsi, tawa laſda ir tawa ramtis linksmin mane* 'even if I walked in a dark hillside, I would not be afraid of misfortune because you are with me, your stick and your support cheer me up' BB Ps 23,4; *Lážda Aroná pádźiuwuſi ir umay práźiduſi* 'Aronas' stick is dry and suddenly in flower' SE $80_{19–20}$; Heroldſka laſká. Caduceum. *łazda paſiuntinio* 'a courier's staff' SD[3] 82; Laſka páſtuba. Pedū. *łazda piemenies* 'a shepherd's stick' SD[3] 149, etc.

However, the meaning of 'hazel tree' is also presented in the second dictionary compiled by Konstantinas Sirvydas (Leßczyzná / drzewo leßczyznowe. Corylus. *łazda* 'hazel tree' SD[3] 152; Orzech laſkowy / Auellana nux *Rießutis lazdos* 'a hazelnut' SD[3] 270) and in the manuscript dictionaries of Lithuania Minor of the 17th century (Nußbaum *Lazda* 'hazel' Lex 65a; NußBaum. *Lazda, ôs*. F. 'hazel' C II 156).

Apart from the data of the Latvian language, its old age is also testified to by Pruss. *laxde* (< **lagzdē*) 'hazel tree' E 607. This word, as the above-mentioned Latv. *lagzda*, *lagzds*, *lęgzda, lęgzds*, has the insert *-g-* (ME II 399; Endzelīns 1943: 40; Endzelynas 1957: 57; Stang 1966b: 108; PKEŽ III 55).

On the other hand, the meaning of 'a stick' that is dominant in the Lithuanian language now, though secondary, is not entirely new. On the basis of a semantic distribution of the compound word *kellaxde* 'shaft of a spear' E 423 (: *kelian* 'a spear' E 422) the supposition can be made that it was not alien to the Prussian language either.

The Baltic **laź-da* 'hazel tree' (of a similar formation as Lith. *žaiz-dà*, cf. Ambrazas 1993: 87f.), seems to have the equivalent in Alb. Language *lajthi*, *ledhi* 'hazel tree' (Ширnotов 1984: 17; Sabaliauskas 1990: 41). Here one should have in mind the fact that the Baltic and Paleo-Balkan languages once had very close contacts (cf. Dini 2000: 162ff.; Karaliūnas II 331ff. and lit.).

Similar kinship words denoting plants exist in the Slavonic languages too, e.g.: OSlav. and the current Russian word *loza* 'vine', Pol. *łoza* 'willow, osier; rod; willow thicket'; Pol. *łaska* 'stick; hazel tree', Russ. *лязга* 'hazel tree' and others (Trautmann 1923: 153; LEW 348; ЭССЯ XIV 239ff., XV 34, XVI 118ff.; ПЯ L 48ff.; Smoczyński 2007: 341).

They all might have been made from the same Baltic-Slavonic verb **leź-* 'crawl' (PKEŽ III 56; also ПЯ L 50ff.), cf. especially Pruss. *līse* 'crawls' III 107_3, Latv. *lẽzêt* 'to crawl slowly towards smb./smth.', Slav. **lěsti* 'to crawl'.

Ant its roots can be hidden in IE **leg*$^{h-}$ 'to lie down, to lie' (PKEŽ III 70ff.), cf. Lith. *légti* 'to lay down', OCS *lešti* 'to lie down', Gk. λέχεται 'lie down', etc. (see further IEW 658f.).

A collective compound word of a collective *lazdýnas* (with its variants *lazdỹnas*, *lazýnas*), made from the above-discussed *lazdà* became prevalent in Standard Lithuanian and its dialects.

It is used almost throughout the entire area of the Lithuanian language, only in the bordering subdialects ir is used together with other words, e.g.: *isèlẹpâu i tũ lazdîn^{a}, nọ, rẽk skabît^{e} tus rę̂išọt^{u}s* 'I climbed up that hazel tree, well it necessary to pick those nuts' MoŽK; *vẽd^{o} prièjûoų pọ tuok̂^{o} lazdîn^{o} ę sọ̀gọlîeų* 'we went up to such a hazel tree and lay down' MoŽK; *ę dȧuĝãu anũos (rudmėsės) âug kọr ĩ làzdi̇nã* 'and they (milk caps) grows more in places where there are hazel trees' MoŽK; *pêrnâ tũs lazdînũs bọ̀v^{a} dãug rę́išutũ* 'last year there were lots of nuts on those hazel trees' MoŽK; *lazdzi.nũ̇ bùvo. daũ.gʹis* 'there were many hazel trees' DrskŽ 186; *tì apæ.◡*kirdɑiǩùs lazdi.nɑi̯ | ȧ.nies ræ.šutu̇. tu̇.ri* 'there, near Kirdeikiai, there are hazel trees, they bear nuts' KlŽ 140; *tʹĩ̇ lazdzʹi̇nas á.uga* | [...] *tʹi̇ vʹi̇tʹæ̇lʹu̇ ir ri^{e}šutũ̇ bùvȯ* 'a hazel tree used to grow there, [...] there were twigs and nuts there' DvŽ I 346; *nėr lazdynų̃ par mum* 'there are no hazel trees with us' Labanoras (e-LKŽ); *ant lazdynų šiemet daug žirginų* 'there are many catkins on hazel trees this year' Ramygala (e-LKŽ); *lazdynè radau ežio lizdą* 'I found a hedgehog's nest under a hazel tree' Užventis (e-LKŽ); *šį metą mūso lazdýnūs nė vieno riešuto nebuvo* 'this year there was not a single nut in our hazel trees' Salantai (e-LKŽ).

In his second dictionary Sirvydas gave 'hazel tree grove': Leßczyná laſek leßczynowy / Coryletum. *łazdinas* SD^{3} 270. This meaning has also been recorded in Druskininkai subdialect (e-LKŽ).

Derivatives with the suffix *-ynas* (derived from the adjectival formant *-*no*-) have been made in the Lithuanian language since olden times, which mean accumulations of plants or other things in a single place (Ambrazas 2000: 53f.). Collective words this type have equivalents in the Prussian, Slavonic, partly Latin, perhaps, German, Albanian languages but they are not found in the Latvian language. To form derivatives of a collective nature Latvians use the apophonic variant *-*eino*- / -*oino*- of the suffix *-*īno*- rather than the suffix itself, cf. Lith. *eglýnas* 'fir tree grove' and Latv. *egliene*, *egliens*, *eglainis* 'hazel tree grove' (see Ambrazas 2006: 67f. and lit.).

In the dialect of the Lowlanders around Mosėdis the derivative *lazdynójas* made from the word *lazdynas* with the help of the suffix *-ojas* has been recorded: *ọ̇ns tẹn brâižîes pọ tus krûm^{u}s, nârdę pọ tus lazdi.nûoj^{u}s* 'he knocked about in those shrubs there, crawled about those hazel trees' MoŽK.

The word *lazdõs mẽdis* has been recorded in Balčiai (in the area of eastern Highlanders in Utena region). The development of the archetype of the second component of the syntagma is as follows: adj. IE **med^{h}i̯o*- 'middle one' > adj. Balt.-Slav. **medja*- 'also.' > subst. Balt.-Slav. **medja(n)* / **medjā* 'what is mediate, middle' > Balt. **medja(n)* / Balt. dial. *medjā* 'forest' (once this could be a boundary dividing homesteads, tribes).

This meaning is extremely characteristic of the Latvians (*mežs*) and Prussians (*median* E 586). It is also used in some south-eastern Lithuanian subdialects (cf. LKA I 191f., Map No. 113; LKA III 24, Map No. 3). In IE parent language **med^{h}i̯o*- meant the adjective, e.g.: Goth. *midjis*, Lat. *medius*, OInd. *mádhya*- 'middle' (Būga II 257; LEW 424f.; IEW 706f.; ИЯ 485f.; PKEŽ III 119f.; Smoczyński 2007: 382).

In some Lithuanian dialects the word *rí̇ešutas* (with its variants *riẽšutas*, *riešutỹs*) means a hazel tree.

Most often it is used on the whole south-western border of the area of the Lithuanian language: in the area of southern Highlanders around Druskininkai, Lazdijai; western Highlanders of Kaunas area (together with the combination *riešutų̃ krū̃mas*) around Kazlų Rūda, Vilkaviškis, Šakiai, Jurbarkas and the subdialects of the former Klaipėda region, e.g.: *rí̇ešuto šãkȧ palenkì | i◡skinì* 'you bend a branch of the hazel tree and pick [nuts]' KzRŽ II 174; *bùvȯ i◡riešutũ̇ | lìpam i̇◡rí̇ešutus i◡trẽškinam* 'there were also nuts, we climb on the hazel tree nuts and crack them' KzRŽ II 174; *nuvʹé.i gaidùko. vʹi.zgʹé̇c | rã̇do. gaidùku. riešuciñ.* 'went to see the cockerel, found the cockerel in a hazel tree' DrskŽ 304; *teń meʒìnẹ.ș [šakės] bù-ọ. và tọ.k̂ọ̃ s | padarí̇ ta | gá̇·Î i(š)◡šìtọ. iš◡rí̇ešucv̂ọ* 'there was a wooden pitchfork there, made perhaps from this hazel tree' PpaŽK; *raugytų agurkų gausi mieste nusipirkti, o briliantų rasi sode po riešuto krūmu* 'you will buy pickles in the city and will find diamonds under the hazel tree in the garden' (fairytale) Žalioji (e-LKŽ).

Riešutas 'nut' in the meaning of 'hazel tree' has also been recorded in the area of Lowlanders around Mosėdis and in Pelesa located in Belarus, e.g.: *nebọ̀v^{a} tũs krûmûs ni vę̂in^{a} rę̂išọt^{a}* 'there was not a single hazel tree in those shrubs' MoŽK; *marškinius paleidžia, eina riešutúosna basi bernai* 'barefoot chaps loosen their shirts and go into the hazel trees (to pick nuts)' Pelesa (e-LKŽ).

The word under discussion once was a derivative with the *t* stem (cf. Trautmann 1923: 241; Fraenkel 1936: 192f.; Skardžius I 361; Specht 1944: 23; Stang 1966b: 223; Zinkevičius 1966: 265; Kazlauskas 1968: 286) made with the help of the suffix *-ut*- (derived from the determinative *-*t*-, perhaps the remnant of heteroclitic declination, see Ambrazas 2000: 103f. and lit.), from the Baltic **reiśas*, cf. Latv. *rieksts* 'nut', Pruss. *bucca-reisis* 'beech nut' E 593, Slav. **orěchъ* 'nut', Alb. *arrë* 'hazel tree' (LEW 731; PKEŽ I 163f.; ПЯ A–D 261; Smoczyński 2007: 515f.).

The latter may be related to Lith. *rìšti*, Latv. *rist* 'to tie', *riest* 'to bind', Pruss. *per-rēist* 'to tie up' III 89$_{2,}$ etc. (PKEŽ I 163f.; III 270f.) derived from IE **u̯reis*- 'turn' (about it see IEW 1152ff.). Therefore the primary meaning of the Baltic **reiśas* could be '*flexible, twisted tree' (PKEŽ I 164).

Most often, however, this word in the Lithuanian language is used to denote the fruit of a hazel tree rather than the hazel tree itself. Therefore the collective word *riešutýnas* in the meaning of 'hazel tree' made with the help of the above-discussed suffix *-ynas* is used in a much larger area of dialects.

This word has been recorded in differences places in Lithuania, most often in the border dialects of the Lithuanian language area: southern Highlanders around Druskininkai, western Highlanders of Kaunas around Vištytis, southern Lowlanders around Tauragė, western Lowlanders around Klaipėda, northern Lowlanders around Naujoji Akmenė, eastern highlanders in Panevėžys district around Pakruojis, Pasvalys, Vilnius district – around Dūkštas, as well as in Zietela located in Belarus, e.g.: *vę̇.štas ọ́ntã rę́išọtîn̨ę bèsộntẹs* 'hens are there, in a hazel tree' KrŽ 343; *inlìpo. taș◡gaidùkas riešucí̇nan* 'that rooster climbed onto a hazel tree' PpaŽK; *riešucí̇ nọ. žievẽ̇ | tɑi̯◡tọ. kè kaip◡iž̊ž̊ũ̇ sta | tai◡bũ̇ na tọ.kè rudà* 'bark of a hazel tree is brown when it gets dry' PpaŽK; *api̯̇.švi.sta. ræ.šutí̇na.* | *lå.pɑi apsá.uga.jæ na.◡perkúrna.* 'leaves of a consecrated hazel tree protected against thunder' KlŽ 249; *tavʹè gʹi riešutʹínas nug nʹeščʹẽsʹtʹi.s pakũps* 'it is a hazel tree that will hide you from trouble' ZtŽ 546; *iž ri^{e}šutʹíno dʹírba lañkȧ̇* 'bow was made from a hazel tree' ZtŽ 546; *par mus riešutynų̃ priaugę* 'our place is overgrown with hazel trees' Vidiškiai (e-LKŽ); *inlindo gaidys riešutynañ ir riešutauna* 'a rooster got onto a hazel tree and is picking nuts' LKT387 Dubičiai (e-LKŽ); *nuog riešutýno mesiu kekelę, – sako gaidaitis* 'I shall throw down a cluster from a hazel tree, the cockerel says' Perloja (e-LKŽ); *voverės riešutus neša nuo riešutyno* 'squirrels carry nuts from a hazel tree' Pasvalys (e-LKŽ).

Apart from this one the meaning of 'hazel tree grove' is mentioned in the 19th-century Frydrichas Kuršaitis' dictionary. The latter meaning was recorded in the manuscript dictionary of the 17th century *Clavis Germanico-Lithvana*: NußGarten. *Reßutínne, ês.* F. *Reſʒutynas, ô.* M. C II 156.

The word in this meaning is still used in some current dialects, e.g.: *Šimonių girioj tai ne riešutýnas, o šič vien lazdynai* 'it is not a nut-tree grove in Šimonys wood, there are only hazel trees here' Salamiestis (e-LKŽ); *riešutynè riešutus skabo, laužo* 'nuts are picked, broken in a nut-tree grove' Raudėnai (e-LKŽ); *nuėjau į riešutyną ir nusipjoviau lazdą* 'I went to a nut-tree grove and cut a stick' Viekšniai (e-LKŽ).

A variant of *riešutýnas* with the *ē* stem *riešutýnė* 'hazel tree' has been recorded in Pabiržė. Dictionaries of George H. F. Nesselmann, Kuršaitis and Užpaliai subdialect recorded the form *riešutỹnė* 'nut-tree grove'. Attempts were made in e-LKŽ to find such a derivative in the above-mentioned dictionary *Clavis Germanico-Lithvana* mentioning the quotation given there from the Bible: *Aß nuejau į Reßutinnę* 'I went to a nut-tree grove' Levit. 6.10 (C II 156). However, the doubled *n* letter makes this interpretation doubtful and leads us to the supposition that there was the derivative *riešutinė* with the suffix *-inė*, all the more so that the word *riešutìnis* 'hazel tree' is recorded in Apsas: *Kai vėjas palėpes drasko, reikia švęsto riešutinio inkišt* 'when the wind roars in the attics a consecrated hazel branch should be stuck in' (e-LKŽ). This is a substantivised adjective *riešutìnis* (*-ė*).

Apart from *riešutýnas* there is a much rarer, word *riešutójas*, which is used mostly in a southern part of Lithuania (Kučiūnai, Rūdninkai, Vievis), *riešutójis* (Lazdijai, Seinai), *riešutojỹs* (Krosna, Barčiai), e.g.: *eina eina jiej ir daeina riešutójį – lazdyną* 'walk on and on and come to the *riešutojis* [hazel tree]' LKT375 Lazdijai (e-LKŽ); *lipk, vaike, riešutojiñ ir mums paraškyk riešutų* 'climb, lad, onto a hazel tree and pick some nuts for us' Seinai (e-LKŽ); *čia tik riešutojaĩ auga, o riešutų nėra* 'only hazel trees grow here, there are no nuts' Kučiūnai (e-LKŽ).

Here and there a hazel tree is referred to by a compound word *ríešutmedis* (Vertimai), *riešùtmedis* (Liutkiškiai), *riešutmedis* (Karčemos) or word combinations: *ríešuto mẽdis* (Balninkai), *riešutìnis mẽdis* (Lyduokiai, Plaškiai, Daršiškiai), *riešutų krū́mas* (Rusnė, Balbieriškis).

The Lithuanian compound words and word combinations discussed partly remind one of the combinations *lazdu* (*lęgzdu*) *krūms*, *riekstu kuoks* and compound words *lazdkuoks* (Pabaži), *lazdukuoks*, *lagzdkrūms*, *lęgzdkuoks* (Ainaži), *lęgzdkrūms* (Dunte, Liepupe), *riekstkuoks* (Mārupe) sporadically used in Latvian dialects, e.g.: *lęgzdu krũms ar čemuriêm* 'a hazel tree with clusters [of nuts]' Allaži (LVDA); *kas te bi̯ lazdkuôk*^{i}*!* 'what an abundance of hazel trees here!' Dauguļi (LVDA); *laũkmale aûg liẽls lagzdkrũms* 'a big hazel tree grows on the edge of the fields' Piltene (LVDA); *apuž lęzd krũm bi nuôbirušš laps* 'there are fallen leaves under a hazel tree' Stiene (LVDA); *lęgzd krũma åûg riẽksti* 'nuts grow on a hazel tree' Salaca (LVDA); *manî aî iî lęgzdkuôks* 'I have a hazel tree too' Vitrupe (LVDA). They are formed from the familiar to us Latv. *lazda*, *lagzda, lęzda* 'hazel tree, stick', *krūms* 'shrub', *rieksts* 'nut' and *kùoks* 'tree; wood; stick' that have not been discussed yet.

The latter related Lith. *kúoka* 'stick with a thick end', *kùkis* 'hook', Pruss. *queke* E 635 'fence-pole', Serb., Cro. *kvàka* 'door handle; hook' and others.

They (as Lith. *kaũkas*, Latv. *kauks* 'goblin', Pruss. *cawx* 'devil' E 11, Lith. *kaũkuras* 'hill', *káukė*, *káuk-olė*, *kiáuk-utas*, *kiaũk-uras, kùkuras* 'part of the back next to the name; hump, back', Latv. *kukurs* 'hump', Goth. *hauhs* 'high', *hiuhma* 'heap' and others) are derived from the IE verb **(s)keuk-* (cf. Lith. *kùkti* 'bend, incline, grow crooked', Latv. *kukt* 'grow crooked', OInd. *kuc-áti* 'he shrinks, bends' (the latter in its turn is perhaps from IE **(s)keu-* 'being bent to cover' from which Lith. *kiáutas*, Pruss. *kento* (corrected into **keuto*) 'human skin' E 156 and the like originated; see Būga I 368, II 211; ПЯ I–K 293ff., 349, K–L 380ff.; PKEŽ II 148ff., 182ff., 327ff. and lit.).

The words *lazdu krūms*, *lazdu kuoks, riekstu kuoks* 'hazel tree' are also found in old dictionaries *Laſdakohx Laßda=kohx* Haſelſtaude 'hazel tree' Phras 1638: 333; *Lagsda kohks* Depkin 1704 II 105; Leszczyna, drzewo leszczynowe. *Coryłus*. *łozdas kuks, rykstu kuks*. Leszczyna, lasek leszczynowy. Corylentum. *łozdu kryums* Kurmin 1858: 67.

The word *žilvìtis* in the meaning of 'hazel tree' has been recorded in Griškabūdis. This word usually denoted other melliferous plants: 'a willow (*Salix*)' (this meaning was already given in both dictionaries compiled by Sirvydas) and the 'common osier (*Salix viminalis*)' (e-LKŽ).

This is a compound word made of *žãlias* and *vytìs* 'flexible twig': *výti* 'to twist, turn' (Schulze 1966: 118; Būga II 661; LEW 1309; Smoczyński 2007: 785).

From the same IE verb **u̯ei-* 'to turn' (about it see IEW 1120ff.), as *vytìs*, Pruss. *witwan* 'osien' E 603 is derived, as well as words for this tree in other IE languages, e.g.: Latv. *vîtuõls*, Av. *vaēiti-*, Gk. ἰτέα, Lat. *vītis*, OIsl. *víðir* and others (ИЯ 628).

The word *bardýnas* recorded in Skuodas is of an unknown origin. It might be related to *barzdà* (without the consonant *z*, cf. *skruzdėlẽ* and *skrudėlẽ*, see LKA III 135, Map No. 120; the influence of the Latvian language is also possible, cf. Latv. *bàrda* 'beard'), which is a common to the Baltic (Latv. *bàrda*, dial. *bàrzda*, Pruss. *bordus* E 101), Slavonic (e.g. OSlav. *brada*), German (e.g. OHG *bart*), Italic (e.g. Lat. *barba*), perhaps also Illyrian (cf. the noun Σκενό-βαρδος) languages (Trautmann 1923: 27; Specht 1944: 87; LEW 36; Фасмер I 196; Porzig 1954: 134; ПЯ A–D 240ff.; PKEŽ I 150f.; Smoczyński 2007: 48).

Some derivatives of this word are used to denote names of plants, e.g.: *bařzdis* 'woodland angelica (*Angelica silvestris*)', *barzdõnas, barzdžiū́klis, barzdùkas, burzdùklis* 'meadow horsetail (such plant)', *barzdžiùkas* 'field horsetail (*Equisetum arvense*)' (e-LKŽ).

Names of the Cone

Asta Leskauskaitė,
Anna Stafecka, Saulius Ambrazas,
(footnotes) Rolandas Kregždys

The map and the comments are based on LKA I Map No. 93, LVDA Map No. 10 and its comments, answers to Question No. 49 of the Lexical Questionnaire of ALE.

The map represents and the comments discuss the names of the roundish or oblong fruit of a coniferous tree (a pine or a fir tree) in which seeds form.

Lithuanian and Latvian names with the root *kirk-* / *cirk-* form a common area in the north eastern part of Lithuania and eastern part of Latvia.

Lith. *kìrkužė*, *kirkužẽ*, *kìrkužis*, *kirkužỹs*, *kiřkužiai*; *kìrkužas*; *kérkužis* are used in the northern subdialects of the eastern Highlanders of Kupiškis and Utena (around Suvainiškis, Užubaliai, Onuškis, Juodupė, Aukštadvaris, Šiekštininkai, Paliepis, Sodeliai, Lukštai, Bučiūnai, Svobiškis, Kupreliškis, Pandėlys and other places).

Here these names are frequent, e.g.: *kìrkužės auga ant pušų ir eglių* 'cones grow on pines and fir trees' Panemunėlis (e-LKŽ); *voverys pušų ir eglių sėklom minta, iš kirkužių jas išgliaudydamos* 'squirrels feed on the seeds of pines and fir trees cracking them from cones' Panemunis (e-LKŽ); *voverys tai mėgsta kìrkužų sėklas* 'squirrels like cone seeds' Šimonys (e-LKŽ); *prie miško gyveną žmonės kurui dažnai vartoja kìrkužius* 'people who live near a forest often use cones as fuel' Užpaliai (e-LKŽ); *kìrkužiai susklọję rudenį išsikečia* 'closed cones open in autumn' Zarasai (e-LKŽ); *eglės kirkužiaĩ dideliai, drūti* 'fir tree cones are big, thick' Rokiškis (e-LKŽ).

The names *cirkuzis*, *cirkūzis*, *cirkužs*, *cirkūžs*, rarer *cirkucis* are common in the eastern part of Latvia (mainly in Augšzeme and Latgale, with the exception of its northern and eastern subdialects).

Names with *cirk-* are various from the phonetic and morphological point of view. The most frequent is *cirkuzis* forming a large compact area in Augšzeme (around Dignāja, Pilskalne, Dviete) and in the eastern and central part of Latgale (around Līvāni, Vārkava, Aglona, Preiļi, Viļāni).

The following phonetic variants are found in subdialects: *cìerkuśś* (-zis) and *cỳrkuśś* or *cyr̂kuśś* (-zis) in Latgale, rarer in Augšzeme, e.g.: *pỳlna agļa àr cìerkužìm* 'the pine is full of cones' Aglona (LVDA); *cìerkužu pỳłna źeḿe, pìĺńi kùḱi* 'the ground and the trees are full of cones' Aknīste (ALE); *pŕîd̀öm i ägļöm dàuć cìerkužu* 'pines and fir trees have many cones' Bērzgale (LVDA); *prîžu i ägļu sàklys aûk cìerkužûs* 'pine and fir seeds grow in cones' Bērzpils (LVDA); *àr cìerkužìm krùosùo dźeji* 'cones are used to dye threads' Galēni (LVDA); *prîžu sàklys daboį nu cìerkužu* 'pine seeds are obtained from cones' Izvalta (ALE); *pìlaśejom cìerkužu pỳłnu kèrzi* 'we gathered a full basket of cones' Kalupe (ALE); *pỳlna ägĺä cỳrkužu* 'the pine is full of cones' Malta (LVDA); *pùika sâĺ kaî cyr̂kuśś* (-zis) 'the boy sits like a cone' Sakstagals (LVDA).

The variant with *-ìer->-ę̀r-* prevails in the Selonian part of Zemgale, e.g. *vòᵃvẹreítę nùmętę zẹmé cę̀rkuzi* 'a squirrel dropped a cone' Dignāja (LVDA); it has been recorded in the Selonian subdialect of Latgale – in Līvāni: *ka naḃeja moĺkys, gòjòm zoru i ćę̀rkužu laśeíĺ* 'if there was no fire wood we used to go and gather branches and cones' Līvāni (ALE).

The variant *cirkūzis* (*cìèrḱiûśś)* has been recorded in several subdialects of Latgale (around Baltinava, Balvi, Mērdzene, Naujene, Tilža, Šķilbēni and other places), e.g.: *cìèrḱiûśś vùovärä́i lobuôkais jiêd̂ìńć* 'a cone is the best food for a squirrel' Auleja (LVDA); *cìèrrḱiûžy aûg iz prỳžu i agļu* 'cones grow on firs and pines' Kārsava (LVDA); *vyssmukoîḱì ìr ägļu cìèrrḱiûži* 'the most beautiful cones are pine cones' Makašēni (ALE); *ka ägĺiś pavasarî pỳłnys cìèrrḱiûžu, byûś ùļḃiku goc* (-ds) 'if fir trees in spring are full of cones it will be a good year for potatoes' Nautrēni (ALE).

The variant *cirkûžs* (*cierkiûžs*) is used in Pilda (FBR XIII 46).

The variant *cirkuozis,* which has also been recorded in Augšzeme (around Dviete, Slate) and in the north-east of Vidzeme (Beļava), is used mainly in Latgale (around Aglona, Bērzpils, Galēni, Kapiņi, Malta, Sakstagals, Skaista, Šķaune, Šķilbēni, Tilža, Vārkava, Vīksna, Viļaka, Višķi and other places), e.g.: *vùovärä graûš cìerḱûžus* 'a squirrel gnaws cones' Auleja (LVDA); *ęglẹi apkrytuši cìerkúži* 'pine cones have fallen' Dviete (LVDA); *prỳžu cìerkûži* 'pine cones' Nautrēni (LVDA).

The variant *cirkužs* (*cỳrkužs*) is sometimes found in some subdialects of Latgale – in Aizkalne, Naujene, Rugāji, Pilda, Varakļāni, e.g. *vùovärä losa cỳrkužus* 'squirrels gather cones' Naujene (LVDA).

The variant *cirkučs* from Aizkalne, Preiļi, Viļāni, Zvirgzdene is recorded in EH I 273.

In the north of Latgale (around Šķilbēni) the variant *cę̀rkūzis* (*cà̀rḱiûśś*) was found.

Kazimieras Būga (III 693) stated that Lith. *kìrkužė* and its equivalent Latv. *cirkuzis* (ME I 386) are words of the Selonian language.

Attempts were made to relate this name to Latv. *karāties*, Lith. *karóti* (cf. ME I 393; LEW 216). This is a derivative with the suffix *-*āti* (see about it Stang 1942: 155ff., 1966b: 360ff.; Skardžius I 504ff.; Endzelīns 1951: 816ff.) made from Lith. *kárti*, Latv. *kārt*.

And the latter evolved from the Indo-European *(*s*)*ker*-; however, opinions differ about whether it evolved from its meaning 'to cut' (cf. LEW 224f.; Jēgers 1966a: 22f.) or from 'to bend, to twist' (cf. PKEŽ II 133f.). Though there is no essential difference because the meaning 'to bend, to twist' most probably originated from the older meaning 'to cut' (Трубачев 1966: 246ff.).

Having adopted the said hypothesis difficulties arise in explaining differences in the forms of the name of the cone being discussed and its hypothetical basic word. It is not for nothing that Jānis Endzelīns (ME I 393) questioned this link.

Some names of the cone in the Lithuanian language could be of onomatopoeic origin (cf. Ambrazas 2010a).

For example, in some northern subdialects of eastern Highlanders of Panevėžys and Kupiškis alongside the discussed *kìrkužė* the word *gurgùtis* (and its variant *gurgùtė*)[1] is used, cf. *gurgù.tas nuď riműba nɔ. ẹ́.gl'u. ir pušů.* 'cones do not fall down from fir and pine trees' KpŽ I 777; *parnẹ́.š'kit šaků. su gurgù.ta.m* 'bring branches with cones' KpŽ I 777; *miške daug eglių ir pušų gurgùčių* 'there are plenty of fir and pine cones in the forest' Papilys (e-LKŽ); *eglių gurgučiùs išgliaudė voverys* 'squirrels shelled fir tree cones' Biržai (e-LKŽ); *šiemet ant eglių labai daug yra gurgučių* 'this year there are very many cones of fir trees' Raseiniai (e-LKŽ).

It might be made from the verb *guřgti* 'mutter; grumble' (e-LKŽ). Furthermore, the derivative *kìrkužė* is similar to *gurgõzas*, the variant of *gurgùtis* (Kuldūnai) from the point of view of its derivation.

Another variant of *gurgùtis* is *gurgùckas* recorded near Subačius and made with the suffix *-uckas*. The latter, most likely evolved from the Lithuanian suffix *-utis* (*-ė*), which due to bilingualism was influenced by Slavic suffixes derived from *-*ko*-. The suffixes of adjectives *-itkas*, *-ickas* characteristic of southern and south-eastern Lithuanian subdialects emerged in a similar way (see about them Vidugiris 1997).

The word *burkùtis* that is found in neighbouring subdialects of the eastern Highlanders of Panevėžys district also has the suffix *-utis* (derived from the determinative *-*t*-, characteristic of diminutives but sometimes it is also used to make *nomina agentis*, see Ambrazas 1993: 142f., 2000: 103f.), cf. *ant šios eglės nėra nė vieno burkùčio* 'there isn't a single cone on this fir tree' Antašava (e-LKŽ).

It is related[2] to Lith. *buřkti* 'to purr; grumble', *burkúoti*, interj. *bùrkt*, *burkũ* / *buřkū* (e-LKŽ), and further partly to Lith. *buřkšti* 'to play a little leather pipe', *burkšnóti* 'to clatter', Latv. *burškêt* 'to rattle, to knock; to roll; to squeak; to speak indistinctly, to chatter', Pol. *burczeć*, *burknąć* 'to mumble, to grumble, to buzz, to hum', Cz. *burčeti* 'to chink, to clank, to rattle, to buzz' and others (ME I 353; LEW 66 and lit.).

The word *kukùtis* in the meaning of the cone found in several subdialects of north-western Highlanders in Šiauliai district (around Žagarė, Dilbinai, Vaineikiai, Skaistgirys, Dameliai, Kyburiai, Šakyna) belongs to the same derivational type. The bird of the hoopoe family (*Upupa epops*) is usually denoted by this derivation.

It is made[3] from the old verb that most likely dates back to the late Indo-European parent language, cf. Lith. *kùkti* 'to give a cry', *kaũkti*, Latv. *kàukt*, Russ. *кукать* 'to grumble', OPol. *kukać* 'to scream', CHG. *hiulen* 'to howl', OInd. *kauti* 'creams', Gk. *κωκύω* 'I scream', etc. (Trautmann 1923: 122; IEW 535f.; LEW 230; Sabaliauskas 1990: 89; Smoczyński 2007: 267f.).

1 It can be tentatively supposed that Lith. dial. *gurgùtis*, *-ė* 2 'cone' DŽ, Š, Vb, Slm, Pp, Ppl, Brž, Rs, 'food made of small lumps of paste rolled on a grater' Pmp, 'in casting – an insert of incombustible substance placed in the casting form' (e-LKŽ) is not a word of onomatopoeic origin. On the basis of connotation of referential sememes of Lith. *kankórėžis* 1 'a fruit of a fir tree or a pine; *gurgutis, burkutis, žebelys, kirkužė, brekis, vėjo vaikas*' a cone' R, S. Dauk, J. Jabl, K. Būg, P, K, Kv, Žgč, KlvrŽ, Lkv, LT II 436, Škn, J, Sr, Lnkv, '(anat.) pineal gland (*corpus pineale*), adrenal glands' writ., 'corncob' Jms (e-LKŽ), i.e. (I) 'cone blossoms of coniferous and cycads trees, a cluster of pineal seedbuds, as well as stamens', (II) (in its form) cone-shaped, rarer egg-shaped, globe-shaped (LE X 444), the lexeme is comparable with subst. Lith. *spùrgas* 3 'fruit of the hop' SD[1] 32, R 210, MŽ 279, N, Kos 59, J, RtŽ, L, Rtr, Š, DŽ, NdŽ, KŽ, Sml, Pn, Vb, Pšl, Slm, Sdk and others, 'a tree bud' R, N, [K], Rtr, L VIII 1030, NdŽ, KŽ, Erž, Jnš, Švnč, Knv, DŽ, MŽ, Grv, Sv, Gdž, ČrP, 'unopened blossom, bud' L, Rtr, NdŽ, Ar, 'catkin' Pnd, 'drop' P. Cvir, '(usu. pl.) tassel' SD[1] 32, Kos 59, LL 36, 71, BŽ 15, Rtr, Š, DŽ, Pkr, Grž, Šmn, Ob, Km, Pnd, Pl, Pnd, LTR (Rk), NdŽ, 'round pendant' MLTE II 259, Šd, KŽ, 'some pompon' writ., 'pimple, dot, spot' Prk, Gs, KzR (e-LKŽ) resp. subst. Lith. dial. *spurgùtis* 'bubble', cf. *Sukrešėjusio kraujo spurgùtis* Dkš and others (see Lith. *spùrgas* – e-LKŽ), which due to initial contamination with subst. Lith. *burbuolẽ* 3[a,b] 'thickening at the end, knob' Ds, Kp, Ob, Tvr, 'bud' Š, LTR (Pnd), Tvr, 'cone' Sl, Km, Š, 'corn raceme with blossoms or corns' Pn, 'air bubble rising or forming from liquid' B, SD 8, Mrs, '(bot.) water lily (Nymphaea)' Tvr (e-LKŽ [due to the sememes 'thickening at the end, knob' and cone' (of words of other origin) for more about it see Трубачев II 155]) tuned into subst. Lith. dial. **burgutis* 'tree bud; cone' → subst. Lith. dial. *gurgutis* (with *b-* > *g-* due to [1] secondary contamination [about such changes see also Zinkevičius 2011: 86] with subst. Lith. *gùrguolė* 1 'row, heap, group' Rt, Kv, Pln, Grg, 'organised row of carts to carry smth. (the army, corn or the like)' BŽ 171, LTR, A. Vencl, 'bubble' Drs (e-LKŽ) ↔ subst. Lith. *buřbulas* 3[b] K, *bùrbulas* 3[a] Sb, Užp; SD 8 'air bubble rising or forming from liquid' Gs, Grž, Lnkv, Dbk, Všk, Kp, J, Krkl, S. Dauk, K I 244, 'unimportant thing, trifle, nonsense' Krkl, Sl, Ds, 'corncob, knob' S. Dauk, J. Jabl, J, 'a tree covered with knobs' Alk, 'lump, piece' Gl, Skr, Rs and others [e-LKŽ; also cf. subst. Lith. *gařgalas* 'string knot, pompon, lump' J (see about it LEW 134)]; [2] concerning regressive assimilation, i.e. *b...g* > *g...g* [also see Kregždys 2010a: 67f., 2011: 65]).

2 On the basis of the connotation sememes of the referent *cone* specified in Footnote 1 (the form) cone-shaped, rare egg-shaped, globe-shaped, this world most probably is related to v. Lith. *buřkti* 'to blow, to swell' Skdv, J, Gr (e-LKŽ), also cf. prefixed derivatives: v. Lith. *išbuřkti* 'to swell up, to grow fat and flabby' Rm, Šlv, Šll, Užv, Skr; v. Lith. *pabuřkti* 'to swell up, to swell out' C I 1117, Vdk, Bru, J; v. Lith. *subuřkti* 'to swell up/out' Bt, Rs; v. Lith. *užbuřkti* 'be swollen' Skdv, Skr (e-LKŽ), i.e. The integral meaning 'swollen / puffy / oval object' resp. 'the cone' (this meaning is also reflected in the languages of eastern Slavs, cf. ORuss. *шишька* 'fruit with seeds of coniferous trees; a ball, top [such a toy, a top]' [see Срезневскій III 1596], Russ. *шишка* 'swelling, protuberance of the surface of a thing; cone-shaped fruit of some trees made of squama covering the seed, which are close to the pithy stem inside it' [CAP VI 891] – more about the semantic link of the referent *cone* with the meanings 'to put on airs, to be conceited, swollen' see Топоров 1974: 29).

3 It might be that this word reflects the change *k...k* < *b...k* (see Footnote 1) determined by regressive assimilation i.e. Lith. dial. *kukùtis* ← subst. Lith. dial. *bukùtis* 2 'cone' Dglš, OG 121 and others (e-LKŽ) < adj. Lith. *bùkas, -à* 4 'not sharp, blunt' Ėr, Kp, Dkš, Plv (↔ adv. Lith. dial. *bukaĩ* 'with a round end' Kp, 'hornless' Vrn, Pbs and others [e-LKŽ]) + suff. *-ut-* (about it see Skardžius I 363); also cf. possible connotation reflection of "unevenness, dishevelment": *striukas bukas ponaičiukas po karklyną šoka* (KpŽ I 245) = a brush to brush hair, cf. Lith. dial. *budùkas* 2 'cone' Slk, S I 260 ← Lith. dial. *bubùkas* 'ditto' (with the root *-b-* > *-d-* due to contamination with similar words to subst. Lith. dial. *badùkas* 'thorn, needle, butter' Dkš resp. subst. Lith. dial. *badìklis* 2 'sharp stick or tool to butt smth., stick in' Sv, Vlkv, Rk, Mš, 'thorn, nreedle, butter' Smn, Ob, subst. Lith. dial. *badìklis*, *-ė* 2 'an animal that butts, which butts very much' J, Grv, Rm or v. Lith. *badýti* 'to beat, to stab with horns' R, J, Šl, Lš, Škn, 'to stab, to spike, to jab', Jnš, Jnšk, M. Valanč, Šts, SD 102, Vrnv, Ėr, PPr 167, KrvP, Jnš, Varn and others, also cf. adj. Lith. dial. *badýtinis, -ė* 1 'sewn together, sewn from patches' Šts, 'done by butting' writ. (e-LKŽ).

The cone has different names made from onomatopoeic verbs in some subdialects of southern Highlanders, eastern Highlanders of Utena and Vilnius.

The derivatives *baubùkas*, *baubẽlis*; *bubùkas* have been recorded around Kiemionys, Tolimėnai, Kazitiškis, Kirdeikiai, Linkmenys, Motiejūnai. They are related[4] to Lith. *baũbti*, *bũbti*, *bubéti*, Latv. *baubt*; Lat. *būbō* 'the great eagle-owl' (LEW 37 and lit.), e.g.: *šiais metais ant pušų ir eglių yra daug baũbelių* 'this year there are many cones on pine and fir trees' Linkmenys (e-LKŽ); *rudenį labai daug baubukų miške* 'in autumn there are many cones in the forest' Salakas (e-LKŽ).

The variants *bũkas*, *būkẽlis*, *būkẽlys*, *būkẽlė*, *būkùtis*; *bùkas*, *bukẽlis*, *bukùtis*, *bùkšis* are used around Berčiūnai, Gaidė, Vigutėnai, Luodžiai, Biržiniškė, Rimšė, Kazitiškis, Medeišiai, Antakmenė, Kačergiškė, Linkmenys, Šiūlėnai, Ceikinėliai, Mielagėnai, Švenčionys, Gervėčiai, e.g.: *mum būkaĩ labai kojas sudurstė* 'cones pricked our feet badly' Linkmenys (e-LKŽ); *šiandie važiuosme girion būkų̃ rinkt, ba iš jų geros pakuros* 'today we shall go to the forest to gather cones because they make good kindling wood' Mielagėnai (e-LKŽ); *pušų būkẽlės jau krinta* 'pine cones are already falling' Ceikiniai (e-LKŽ); *nueik miškan ir atnešk būkẽlių vaikam* 'go to the forest and bring cones for the children' Daugėliškis (e-LKŽ); *mažai šiemet būkẽlių – nebus kuom sėt miško* 'this year there are few cones – there will be nothing to sow the forest with' Paringys (e-LKŽ); *mažutis kai būkẽlis, ė jau bernauna* 'small as a cone and already employed' Mielagėnai (e-LKŽ).

They are related to *baũkti* 'to bellow, to bleat; to scream', *bũkti* 'to bleat, to bellow', *bũkas* 'the bird of swamps, the bittern'; Latv. *bucêt* 'to sound', *būkšķêt* 'to echo in a hollow way, to roar', interj. *būkš*; Slav. **bučati*, **bukati* 'to shout, to bleat, to cry, to make noise', **bykъ* 'ox', OInd. *bukkati* 'barks', Gk. βύκτης 'bleating' and others (Endzelīns 1980: 411; LEW 37; Sabaliauskas 1968: 135; ЭССЯ III 74, 88, 147f. and lit.).

The words *bumborỹs*, *bumburỹs*, *bamborỹs*, *bamburỹs*, *bambuorỹs*; *bumbuorỹs*; *kvajų bùmbuoras*, *bumburỹs*, *bum̃buras*[5] are found around Šklėriai, Tiltai, Akmuo, Čebatoriai, Varėna, Vėžionys, Vydeniai, e.g.: *bá.mbuorus n'ẽša ir sė́klas lugždžìna* 'cones are carried and seeds are cracked' DrskŽ 29; *g'enùkai lã·sa bum̃.burus* 'little woodpeckers peck cones' DrskŽ 46; *kvajũ̃ bambuoraĩ. prikrìti. an tã·ko.* 'there are pine cones on the path' DrskŽ 29; *eglės bambuorỹs ilgas, o kvajos trumpesnis* 'a pine cone is long, and that of a fir tree is shorter' Azierkai (e-LKŽ); *pilna pušelė bumbuorių̃* 'a young pine tree is full of cones' Leipalingis (e-LKŽ).

They are related to Lith. *bambéti*, *bumbéti*, interj. *bámbt*, *bùmbt* / *bum̃bt*; Latv. *bumbât*, *bumbêt* 'to beat, to knock'; Pol. *bęben*, Russ. *бубен* 'drum', Gk. βομβεῖν 'to sound in a hollow way' and others (ME I 261; LEW 33f. and lit.).

Some very rare cone names of similar semantics are known from separate places:

• *bibỹkas* (Druskininkai), *biműbė*[6] (Valkininkai, cf. *perka tepgi ir eglių bìmbes* 'also buy fir tree cones' [e-LKŽ]); this word in the Lithuanian

4 It can be supposed that subst. Lith. dial. *baũbukas* 1 'cone' Lkm, Slk, subst. Lith. dial. *baũbelis* 1 'cone' Lkm, 'cucumber-shaped or knob-shaped fruit of plants' Dgl (e-LKŽ) due to the denotation value of the referent (see Footnote 1) are to be explained as defective forms, i.e. the determined formed **baubu-riu-kas* (with the absorbed *-riu-*) < subst. Lith. dial. *bum̃buras* 3[b] 'bud, pompon' J. Jabl, J, Lš, Ds, Kt, A 1885, 128, Kt, J V 968, 'a blossom of a plant that ceased blooming' Skr, 'a bent place of a plant' J, 'thicker end, pompon, knob' Lp, Vv, V. Kudir, 'unevenness, thickening of a thread' Kp, 'the tied up end of a sausage' Vrn (e-LKŽ) (after the root *-au-* < *-am-* due to contamination with Lith. *kauburys* 3[b] 'a low protuberance' J, LV II 172, Kv, Kp, Pl, Mrk, J. Balt, V. Myk-Put, 'crest, top of a small mountain' J. Jabl, Žem, Pžrl, 'mound, rise' Rš, Sv, Vvr, Pč, J. Dov, Škn, '[anat.] what inflation, swelling' writ., Nt [e-LKŽ] resp. [dem.] *kaubu-riu-kas* 'a small inflation, swelling') resp. *"he who is conceited resp. oval, etc." is reflected (see Footnote 3). The form Lith. dial. *bubùkas* reflects the variant of the diminutive form with the root *-u-* instead of *-um-*of the above-mentioned subst. Lith. dial. *bum̃buras,* cf. subst. Lith. dial. *buburai* 'eruption, pimples of rough skin' ↔ subst. Lith. dial. *bubarai* 'pimples, eruptions' (Būga I 323), also cf. subst. Lith. dial. *bùburas* 3[b], 1 'bubaras' Dov ↔ Lith. dial. *bùbaras* 3[b] 'pimple, blackhead' GGA 1885, 936, Klp (e-LKŽ) (such change / variance exists in the Latvian language too, cf. [with the alternative suff. *-ul-* (for more about it see Skardžius I 186)] Latv. *bumbul(i)s* 'a small swelling; cone and others' [ME I 349] ↔ Latv. dial. *bubulis* 'knot of threads; lump of cloth' [ME I 243–244; also see EH I 248] – also see LEW 64).

5 The origin of these lexemes is supposed to be related to Lith. dial. *bum̃buras* 3[b] 'bud, pompon' J. Jabl, J, Lš, Ds, Kt, A 1885, 128, Kt, JV 968 mentioned in Footnote 2, 'a blossom of a plant that ceased blooming' Skr, 'a bent place of a plant' J, 'thicker end, a pompon, a knob' Lp, Vv, V. Kudir, 'unevenness, thickening of a thread' Kp, 'the tied up end of a sausage' Vrn (e-LKŽ; also see KpŽ I 149), and Lith. dial. *bamborỹs*, *bamburỹs*, *bambuorỹs* root change *-um-* > *-am-* most probably is to be explained by contamination with Lith. dial. *bam̃bti* 'to put on weight, to swell, to bloat' J, 'to swell' Ut and others (e-LKŽ), also cf. v. Lith. dial. *apibam̃bti* 'to grow into a stomach somewhat' J, *išbam̃bti* 'to grow into a stomach, to blow' J, Ds and others, *nubam̃bti* 'to blow, to grow fat' Ll, Up and others, *pabam̃bti* 'to grow into a stomach, to put on weight' Km and others, *užbam̃bti* 'to swell' Ktk, Slk and others (e-LKŽ) resp. Lith. *bámba* 1 J, Klov, *bambà* 4 Vlkš '(anat.) a depression in the middle of the abdomen (*umbilicus*)' SD 245, Gs, M. Valanč, Šts, Trgn, Slm, Krkl, Pn, 'the end of the apple where there was a blossom' P, 'the last sheaf or swath' Vlkj, 'what swelling, pompon' Ss, Trgn, Km, Ggr, Lp, Lzd, 'a swelling in the upper part of the fruity body of the fungi in the middle, near the stem' P, 'another small head will grow from the cabbage head' Lzd, 'the bud of tobacco has not burst into blossom yet' Lzd and others (e-LKŽ), i.e. their basic form (cf. LEW 33), though Vytautas Mažiulis (PKEŽ I 129) presents a different (highly doubtful) description of the origin of Lith. dial. *bam̃bti*.

6 It can be supposed that the genesis of the cone names subst. Lith. dial. *bibỹkas* 'cone', subst. Lith. dial. *biműbė* 1 'the knob of a reed' Lp, 'such grass that blooms with yellow blossoms growing in poor soil with leaves lying on the ground' Vlk, 'fruit of potato blossoms' Pl, 'cone' Vlk, 'tail' Lp (e-LKŽ) is related to the genesis of a fir fruit (the first denotation, cf. Latv. *egĺeį tódi łelóki ùn garóki čìkuri, prìdeį mozóki, tódi opolóki* 'fir tree cones are rather big and long, those of a pine are smaller, somewhat oval') and *membrum virile* external similarity (such identification of referents is characteristic of nuptial rituals of Slavs – a wedding cake [Russ. *коровай*] was decorated resp. dressed [from below] with dough pieces of the cone form, related to phallic symbolism [more about it see Иванов, Топоров 1974: 245; also see Сумцов 1996: 110, 196; Toporov 2000: 215] – for more about such reflections (borrowed from Slavs) on the Lithuania's border with Slavs see Baldžius 2005: 75) (this cultural motive is characteristic of the attributes of ritual symbolic of other Indo-European peoples, i.e. [old Indians and (especially) Greeks] [for more about it (Indians) see Dowson 1888: 177; (Greeks) Lurker 2005: 49, 51; Скржинская 2009: 119], which in the nations of Italics [РИС 132 (by the way, it might be that Romans took over this decorum and military symbol from Celts who used to make bronze supplements to guns in the shape of a cone – see Диллон, Чедвик 2006: 362, 396, 399, 401; Роллестон 2004: 47, 66, 85; Широкова 2005: 140)], and later in Germanic nations [most probably a cultural borrowing of the Romans] acquired the connotation of a military usable meaning therefore the cone [as a symbol of virility] made from wood or iron was fastened in the middle of a shield [see Тодд 2005: 38; Симпсон 2005: 151, 229]). This lexical link of the said referents is highly characteristic of the Slavonic (of all groups) languages (see Плуцер-Сарно I 42, 44, II 238), i.e. subst. Lith. *bỹbis* 2 K, Dkš, Grg, Vkš, Sut, *bybỹs* (4) Š; Kv, Ds '*membrum virile, penis*' due to contamination (it is risky to suppose that this is a derivative of the suff. *-īkŏ-* because they are very scarce in the subdialects of the Lithuanian language [Skardžius I 131]) with subst. Lith. dial. *rỹkas* 'vessel; tool; a finger without a nail resp. *membrum virile*' (see Būga II 86) ~ 'penis' J, E, Mrj, Lkš, Gl, Jrb, JV 747, Tv, Sch 64, 192, Sim, Plv, 'cunnus' BsP III 219, N (e-LKŽ) → **bybykas* *'a thing similar to *membrum virile*' → *bibỹkas* 'ditto' (with *-i-* instead of etymological [see LEW 43] *-y-* due to phonetic [most probably determined by accentuation of the second morpheme (such changes have been characteristic of the Baltic languages since olden times, cf. shortening of unstressed inflex-

language also has the meanings of 'knob of a reed; such grass that blooms with yellow flowers and grows in poor soil with leaves lying on the ground; fruit of potato blossoms; a tail', cf. *bìbyti* 'to fire', *biñbti*, interj. *bibýmpt*, *bibìmt*, *bìmbt* and the like (e-LKŽ);

• *borškė* (Ventė, Kintai, cf. e-LKŽ); most probably is related[7] to *barškéti*, interj. *bárkš*(*t*); Latv. *brakstêt*, *brakšêt* 'to roar, to crack', interj. *braks*; further partly cf. CLG *brāsken* 'crackling', CHG *brastōn* 'to crackle', OIc. *braka* 'to squeak', Ir. *brosc* 'noise, thunder', Lat. *fragor* 'crackling' and others (ME I 322f.; Stang 1942: 136; LEW 35 and lit.);

• *budùkas*[8] 'cone' (Luodžiai, Salakas), cf.: interj. *budùkš* (e-LKŽ); *voverys mėgsta budukùs* 'squirrels like *budukùs*' Salakas (e-LKŽ); *budùkai auga tik ant pušų*; *ant eglių auga šiškos* '*budùkai* grow only on pines, and *šiškos* grow on fir trees' Salakas (e-LKŽ).

In the northern corner of Lithuania, near the Latvian border (in Daukniūnai, Jurgėnai, Berklainiai, Vabalninkas, Daržiškiai, Stumbriškis, Šalteniai, Piniava, Karsakiškis, Subačius, Miežiškiai, Navikai, Viešintos) the name *brẽkis* (with its variants *brekỹs*, *brẽkė*) is used, e.g.: *ka[d] dɔ́.va. gal'vɔn b'rek'ù* 'suddenly I was hit with a cone on the head' KpŽ I 228; *vaikai renka brekiùs ir kūrina* 'children gather cones and burn them' Paįstrys (e-LKŽ); *žiemą voverys minta eglių ir pušų brẽkiais* 'in winter squirrels feed on pine and fir tree cones' Vabalninkas (e-LKŽ).

This name originated[9] from Latv. *brēķis* 'loudmouth, a crying child', made from the verb *brèkt* 'to scream, to cry' (attempts are made to relate the latter with Slav. **brechati* 'to shout, to bark, to roar, to hiss', OGH *pracht* 'noise', Ir. *bressen* 'a shout', see ME I 330f.).

The word *vė́javaikis* 'happy-go-lucky kind of person' (with its variants *vėjãvaikis*, *vėjavaĩkis*, *vė́jo vaĩkas*, *vė́jo vaikaĩ*)[10], which is used nearby and in one or another place of the same area (around Saločiai, Užušiliai, Geidžiūnai, Šukionys, Gataučiai, Berklainiai, Vabalninkas, Alizava, Salamiestis, Daržiškiai, Karsakiškis, Panevėžys, Jotainiai, Ramygala) is closely related to the name *brẽkis*, e.g.: *pilna eglė vėjavaikių, lyg ant obelės obuolių* 'the fir tree is full of cones, like an apple-tree with apples' Klovainiai (e-LKŽ); *mes vaikai žiemą eidavom vė́javaikių rinkt* 'we, children used to go to gather cones in winter' Karsakiškis (e-LKŽ); *Petras parnešė iš girios vaikam vėjavaĩkių* 'Petras brought cones for the children from the forest' Ramygala (e-LKŽ); *Jonai, parvežk mums šiandie iš miško vėjo vaikų* 'Jonai, bring us cones from the forest today' Biržai (e-LKŽ).

This is a compound that usually denotes a frivolous man (e-LKŽ). Its first component is the noun *vė́jas* corresponding to Latv. *vējš*. Its basic word *vė́ti* 'to blow; to winnow' is very rare in the Lithuanian language (see e-LKŽ) but it has very deep roots, cf. OSlav. *vějati* 'to blow', Hitt. *huu̯ai-* 'to run, to speed', OInd. *vāyati* 'dries (up)', Arm. *hovem* 'I blow', etc. Many names of the wind are made from it in IE languages, the most archaic of them being **u̯ent-*, cf. Hitt. *huu̯ant-*, Toch. A *want*, Lat. *ventus*, Goth. *winds* (Trautmann 1923: 345f.; LEW 1216f.; IEW 81ff.; Иванов 1965: 91ff.; 1981: 166f.; ИЯ 677; Smoczyński 2007: 745).

The second component is *vaĩkas*, which is related to Pruss. *waix* 'servant (farmhand)' III 67_4, *waiklis* 'son' E 190 made from a rather old verb **u̯eik-* too, cf. Lith. *veĩkti* (also *veiklùs*, *vikrùs*, *víekas* 'power, life'), Latv. *vèikt*, OSlav. **věkъ* 'power, century', Goth. *weihan* 'to fight', Ir. *fichim* 'fights', Lat. *vincere* 'to conquer, to overcome the enemy' and others (Būga I 43; Trautmann 1923: 339; LEW 1180f., 1213f.; IEW 1128f.; Sabaliauskas 1990: 148; PKEŽ IV 213; Smoczyński 2007: 712, 728).

Somewhat towards south-east, mainly in the north-eastern subdialects of eastern Highlanders of Kupiškis, Anykščiai, Utena and Vilnius there is a much larger area where *žebelỹs*, *žẽbelis*, *žebẽlis*; *žẽvelis*, *ževelỹs*; *šebežìs*, *šebežỹs*[11] are common.

ions and later reduction, as well as changes of long unstressed vowels, which were in other positions (for more about that see [and lit.] Mikulėnienė 2005: 40, 172, 175, 200–201)] rather than due to morphological codification), and subst. Lith. dial. *biñbė* ← subst. Lith. dial. *piñpis* 2 'insignificant sore, pimple' Užv, Krš, Mžk, Varn, '(euph. joc.) p e n i s' Ms, Slnt, Jnš, Grž, 'such curse' Kl, Varn, Brs, Skd (e-LKŽ) (with the initial *b-* < *p-* due to contamination with the already mentioned subst. Lith. *bỹbis*, *bybỹs* '*membrum virile, penis*' [whose flexic *-ė* according to analogy with subst. Lith. dial. *kulẽ* (Russ. *куль*) 4, *kùlė* 2 M, Kos 36, 'a pouch for tobacco, money' Krš, JD 547, Jnk, NdŽ, '(anat.) s c r o t u m resp. the external sack of skin inclosing the testes [in some subdialects man's penis is called 'kulys' (resp. Lith. dial. *kulys* – see LE XVI 294), cf. also subst. Lith. dial. *kùlis* 2 '*scrotum*' J, Š, BsP II 37, Skd, Užv, Kp, Pnd, Lž, Slnt, Šts, Vkš, Dr (e-LKŽ) ⇨ subst. Lith. dial. *pìmpė* 1 'female genitals' Ds (e-LKŽ)]' J, Rmš, Kv and others (e-LKŽ)]). This supposition can be substantiated by the existence of the sememe 't a i l' because in Lithuanian subdialects this name of the part of a human body attributed to the taboo language is called by the loanword Germ. *Schwanz* 'a h o r s e ' s t a i l; *m e m b r u m v i r i l e*': subst. Lith. dial. *švánca*s 1, *švañca*s 2 Plv '(vulg.) p e n i s' Skr, 'such a curse word' Kri (e-LKŽ).

7 Most probably this is a loanword from the G e r m a n l a n g u a g e, translated from Germ. *Borste* 'b r i s t l e s; b r i s t l e resp. h a r d h a i r; pimple (on the neck)' (Pawlowsky 1911: 260) with the sporadic change *-t-* > *-k-* found in the Lithuanian subdialects, cf. Lith. *sterblẽ* ↔ *skerblẽ*.

8 It can be cautiously supposed that Lith. dial. *budùkas* reflects a change in regressive assimilation (for more about this derivational method see Skardžius I 136–137).

9 This supposition would be convincing if Latv. *brēķis* 'loudmouth, a crying child' (ME I 331) were used in the meaning of 'cone', however, this is not the case (cf. ME ibd.; EH I 241). It can be cautiously supposed that subst. Lith. dial. *brẽkis* 2 'cone' Antš, Paį, Vb (e-LKŽ) (*brekỹs, brẽkė*) reflects vocal synharmonism, i.e. the process of assimilation according to the vocal series: Latv. *bruka* 'rupture, hernia' (see ĒIV I 189 [also cf. adj. Latv. dial. *brukaiņš* / *brukains* 'having hernia' (ĒIV ibd.)]); rapture (Lat. *hernia, ruptura*) resp. hernia "[...] externally has the shape of soft s w e l l i n g, pressed out from inside outside" (LE XXXI 531), i.e. a cone and rapture could have been related due to the identical referential denotation 's w e l l i n g r e s p. o e d e m a' (see Footnote 2) ↔ Latv. *trūce* 'ditto' → Latv. dial. **bruke* 'ditto' (with the inflected *-a* > *-e-* due to the analogy with Latv. *trūce*) → Latv. dial. **breke* 'ditto' (due to the already mentioned vocal synharmonism or regressive assimilation, cf. Latv. *meîtaîņīte* 'a young girl' ↔ Latv. *meîtanīte* 'ditto' BW 12060, 13010 [ME II 593]) ⇨ (loanword from Latvian) the *ē* stem Lith. dial. *brẽkė* 'cone' → the *i̯ŏ* stem Lith. dial. *brẽkis* 'also' (with the inflected *-e* > *-is* due to contamination with Lith. *kankórėž-is* 'also') → Lith. dial. *brekỹs* 'also' (according to the analogy with Lith. dial. *žebelỹs* 'ditto').

10 It is supposed that this name of the cone was determined by mythological motivation because Lithuanian related a fir tree with chthonic fertility (the cone is the d e v i l ' s c i g a r [Vėlius 1983: 120]): it gave birth to children from the hands, the head and the feet (LM I 213); God's sons (winds – LM I 409) presented it with gold rings; this can be euphemistic name for *membrum virile* (see Footnote 5), cf. syntagm Lith. *vė́jo pãmušalas* 'a frivolous man, happy-go-lucky kind of person, an urchin' Gs, Plv, Auk, A. Vencl, LzP, Kt, Krok, Mrj (e-LKŽ), also cf. Latv. *vēja zaķis* 'dissolute person' (ME IV 554); people who called the cones like that related the genesis of this name to the activity of the wind, as though "[...] the wind blows them off, beats them off" (Dulaitienė 1958: 431).

11 The supposition can be made that subst. Lith. dial. *žebelỹs* 3^b K. Būg, Š, DŽ, NdŽ, KŽ, LKA I 166 (Rk), Ds, Krns, Jž, Sv, Antz, Kp, *žẽbelis* 1 LKA I 166, Ukm, Adm, Blnk, Rk, *žebẽlis* 2 LKA I 166 (Dgl); S. Dauk, Rtr, Blv, E 'cone' Sug, Ut, Km, Ob, Ktk, Skp, Vžns, Užp, Sv, 'dumpling made by pressing it on the back side of a grater' Dbk (e-LKŽ) are to be treated as reflections of vocal synharmonism (for more about such vocal changes in the Lithuanian and Latvian languages [and lit.] see Breidaks I 337; also see footnote 7), i.e. Lith. dial. **žiobelys* 'he who is with his mouth open' (← v. Lith. *žiópauti* 'to breathe with one's mouth wide open when one is sleepy or tired' Trgn, Ktk, Aln, Blnk, Klt, Sv, Ant, Slk, Lkm, Ldk, 'gasp for breath' Dgč, A. Rūt, '[joc.] to eat, gorge' Švnč, 'to eat' Slk, 'to gasp for breath' NdŽ [e-LKŽ] + suff. **-el̨i̯ŏ-* [for more about this derivational type see Skardžius I 175ff.] – getting dry cones "open their mouths", i.e. expand themselves i.e. "yawn" [see LE X 444], cf. v. Lith. dial. *žiobúoti* 'to gasp for breath' [KlŽ 428]) > Lith. dial. *žebelỹs* > *ževelỹs*.

These names are widespread in the said subdialects, e.g.: *sako mat, kai pavasarį daug žebelių̃ in eglių, tai ir bulbų bus* 'they say that when there are plenty of cones on fir trees in spring there will also be potatoes' Suginčiai (e-LKŽ); *šaką nuskyniau eglelės su šešiais žebeliaĩs* 'I picked a branch of a fir tree with six cones' Kamajai (e-LKŽ); *pilna žemė žebelių̃ – voveryčių pričekšlinta* 'the ground is full of cones – squirrels shelled them' Kuktiškės (e-LKŽ); *šiemet žebelių̃ ant eglių tai kaip žvakių prikarta* 'this year cones hung like candles' on fir trees' Vyžuonos (e-LKŽ); *kad pliekia geniai žẽbelius, net miškas skamba* 'woodpeckers peck at the cones so hard that the entire forest resounds" Užpaliai (e-LKŽ); *važiuotumėm miškan žẽvelių rinktų, tik greit vakaras, sutems* 'we would go to the forest to gather cones but evening, dusk will soon fall' Skapiškis (e-LKŽ); *žẽveliais pečių kūrina* 'cones are used to fire a stove' Kupiškis (e-LKŽ); *kartais ir šẽbežį vadina skuja* 'sometimes a cone is called *skuja*' Leliūnai (e-LKŽ); *nuo bulbų kasimo kad pasidarė rankos kaip šebežìs* 'the hands became like a cone from lifting potatoes' Anykščiai (e-LKŽ); *tu ko čia paspūtęs kaip šebežỹs* 'why are you so puffed up like a cone' Utena (e-LKŽ).

The onomatopoeia *žèbel* used to define a common language perhaps laid the basis for the names *žebelỹs*, *žẽbelis*, *žebẽlis*; *žẽvelis*, *ževelỹs*; *šebežìs*, *šebežỹs,* cf. also *žẽbelė* 'fairy tale; ghost; failure, oaf; blind person', *žèbelis / žẽbelis* 'fairy tale; chatterbox, windbag'; *ževelióti*, *ževernóti*, *ževérgoti* 'to talk nonsense', *ževóti* 'to shout loudly, to scream'; *šebaldẽlė* 'he who talks nonsense', *šẽbeldoti* 'to tease, to accost; to make approaches to smb.' (e-LKŽ).

Almost all western Lowlanders and the western part of northern Lowlanders use the name *čiũtė*, e.g.: *tuos ĩ čũrt^{e}s* 'those are cones' MoŽK; *čũrt^{e}s lộb vadînt^{e}* 'called cones' MoŽK; *ant eglių auga čiũtės* 'cones grow on fir trees' Dovilai (e-LKŽ); *pušų čiũtės kojas bado, o eglių ne* 'pine cones prick your feet, and fir tree cones do not' Palanga (e-LKŽ); *žiūrėk, kaip gražiai eglė[je] čiũtės atrodo* 'look how beautiful the cones on the fir tree look' Kretinga (e-LKŽ); *kūrėme ugnį su čiũtėms* 'we made fire with cones' Klaipėda (e-LKŽ).

Algirdas Sabaliauskas (1972: 167f.) having only the rough copy of the map of *Lietuvių kalbos atlasas* (The Atlas of the Lithuanian Language) at hand (cf. LKA I Map No. 93) established that *čiũtė* 'cone' evolved from the names of a pig[12] of onomatopoeic origin rather than from the variants *čečkà*, *čyčkà* of the word *šyškà* borrowed from the Slavic languages (about them see p. 527) as Ernst Fraenkel thought (LEW 72, 77), cf. Lith. *čiúotė*, *čiúotis*; *čiūkà*, *čiũkas*, Latv. *čūčis* 'young pig, squealer' (for more about them see Sabaliauskas 1968: 172ff.)[13].

In some subdialects of the northern Lowlanders of Telšiai (around Kalotė, Serapinai, Salantai, Grūšlaukė, Mosėdis, Gudaliai, Mažaičiai, Gadūnavas), i.e. somewhere in the same area as the said *čiũtė*, the words *kiaũlė* (about its origin see p. 448)[14], *kiaulẽlė*, *kiaulìkė* 'pig, piglet' denote the cone, e.g.: *vůoverẽis mãists – ẽgl^{ę}s k̂aulẽl^{ę}s* 'the squirrels' food is cones' MoŽK; *vadę̀n kẹ̀tẹjê kọnkûoriežês, be(t) dȧ̀ugãu k̂aulèl̂ûoms* 'others call it cones but more often *kiaulelėmis* (piglets)' MoŽK; *eglės šakos su kiaũlėms yr diktai smagios* 'fir tree branches with cones are very heavy' Gargždai (e-LKŽ); *bėkiam kiaulẽlių pasirinkti* 'let us run to gather cones' Žemaičių Kalvarija (e-LKŽ).

Right at the area of *čiũtė*, in the subdialects of Highlanders of Klaipėda region and in some subdialects of southern Lowlanders adjacent to them, the names *bùrė*, *bùris*, *burìkė*, *buriùkas*, *buriùkė*, *burýtis*, *buriùlis* are used, e.g.: *kiti eina buriùs rinkti kūrenti* 'others go to gather cones to light the stove' Pagėgiai (e-LKŽ); *eglės ir pušies vaisius yra bùrės* 'cones are fruits of a pine and a fir tree' Pagėgiai (e-LKŽ); *voverė burės yra išaižiusi* 'a squirrel has shelled the cones' Klaipėda (e-LKŽ); *prisirinkim bùrių ir užkurkim, jos gerai dega* 'let us gather cones and light the stove, they burn very well' Tauragė (e-LKŽ);

12 It can be supposed that subst. Lith. dial. *čiũtė* 2 'cone' Kal, Prk, Krg, Dov, Plng, Krtn, Klp, 'a prickly swingletree tied between the horses harnessed in a pair' Dr (e-LKŽ) derived from Lith. dial. **džiūtė* *'what is dried / dry' with a sporadic change *č-* < *dž-*, cf. adj. Lith. dial. *džiũtis* 2 'what is thin, dried' Šts (e-LKŽ) ↔ subst. Lith. dial. *džiūtìs* 4 'airing; drying' Ktk, Grl, 'drying, disappearance' DŽ, Mž 288, Ch5Moz 28, 22, 'lung disease, consumption' SD 356, [K], Vvr, M. Valanč, LC 1887, 9, Rod (e-LKŽ), subst. Lith. dial. *džiūtẽ* 4, *džiū́tė* 1 'lung disease, consumption' Bdr, Srj, Krok (e-LKŽ), also cf. of another grade of vowel gradation Lith. dial. *džiaũtas* 'a basket for drying cheeses' Jz (see Skardžius I 320), *džiáutas* 1 'a place in a drying barn between two poles, a bed of a drying barn; amount of flax or corn put to dry on the bed of a drying barn' Sd, KlvrŽ, 'a basket for drying cheeses' Tv ↔ *džiáuta* 1 'a place in a drying barn between two poles, a bed of a drying barn' Žd, 'amount of flax or corn put to dry on the bed of a drying barn' Skd, Šts, 'a basket for drying cheeses' Lkv, Varn, J, Krkl (e-LKŽ) ← v. Lith. *džiū́ti* 'to become dry, to get dry' K, Kp, N, Ds, Lp, A. Baran, Lg, Prl, Šl, Pn, 'to become hard when losing juices' J, Ėr, Lp, Q 508, M. Valanč, B, 'to disappear by evaporating' JD 466, B. Sruog, KrvP (Vlkv), 'to wither, droop, to disappear, to perish (about plants)' LTR (Lbv, Mrk), Dbč, D 3, JD 903, KrvD 20, LT III 414 (Sln), 'to get lean, to grow feeble' Lz, Užp, OG 339, K, Ėr, M. Valanč, K I 36, A. Baran, DP 7, BP I 14, K II 39, R^{1} 72, 'to be ill consumption' SD 356, K I 36, Ds (e-LKŽ) / v. Lith. *džiáuti* 'to hang, to put to dry' J, Rz, Všk, Plv, D 110, OG 321, LTR (Šll), 'to dry' Bsg and others (e-LKŽ) (for more about this derivational method see Skardžius I 320ff.).

13 It can be supposed that Lith. dial. *čiúotė* 1 'pig, *čiukė*' Ssk, Ds, Užp (e-LKŽ), *čiúotis* 'ditto' are not onomatopoea because pigs do not rock [piglets] to sleep (cf. v. Lith. dial. *čiučiúoti, čiūčiúoti* 'to call a dog' Kp or v. Lith. *čiūčiúoti, čiučiúoti* 'to lull to sleep, to rock' Tvr, Slk, LTR (Smn), J, JV 220, Žvr, 'to sleep' J, OG 313, LTR (Tvr), 'to be rocked by the waves, to sway when floating' LTR (Mrj), FM 31, 'to make preparations for a long time, to toil (at smth.), take certain time' Šmk, Ds, 'to take pains, to waste time on preserving, pampering' J, Rdm, 'to tie thickly, to drag' Gs [e-LKŽ]), but to grunt. Therefore these dialectisms most likely are to be treated as absorptive forms from Lith. dial. **čiuo-p-tė(-is)* whose origin is related to dialectic diversification of verbal roots Lith. dial. *čiuop-* ↔ *čiaup-* ↔ *čiop-* ↔ *čep-*, i.e. the genesis of this noun of onomatopoeic origin is related to the development of v. Lith. dial. *čióptelti* 'to begin to smack one's lips' J. Balt (e-LKŽ) derived from v. Lith. *čepsė́ti* 'to smack one's lips, to champ, to suck (at)' Š, Vaižg, Pn, Alv, 'to eat smacking one's lips' Grž, Dkš, Vv, Št, 'to relish champing (when eating)' Dglš, Vaižg, 'to shuffle' Pl, Gs (e-LKŽ): (1) the root change *-io-* < *-e-* is explained by a dialectic comparison of verbs of different vocalism and differential origin (resp. morphological contamination) cf. v. Lith. *čepsė́ti* sememe 'to champ' ↔ v. Lith. *čiáupti*, *čiaũpti* 'open, make (lips, mouth)' K, Pn, Nmn, Gs, 'to clutch, to suck' J, 'to suck (at)' J, 'to talk, to chatter' Arm (e-LKŽ); (2) besides, it should be mentioned that in the Lithuanian subdialects sometimes cases of identical usage (due to the derivational **čiuo-p-tė(-is)* type, see Footnote 8) of v. Lith. *čiopti* (with the root *-io-*) and v. Lith. *čiúopti*, dial. *čiuõpti* Rdm 'to touch, to feel, to grope' R 151, C II 577, 'to snatch, seize' J, 'to steal' Jz (e-LKŽ) are found, i.e. the sememe *'she who does not shut her mouth resp. eats constantly (smacking her lips) ↔ is greedy (for eating)'.

It is to be underlined that Latv. dial. *čūčis*, *čūča*, *čūčele*, *čūčuks* 'pig (*-aitė*, *-iukas*)' (ME I 424; EH I 298), most likely should be attributed to the loanwords from the Russian language, cf. Russ. *чу́шка* 'pig', Russ. *чу́хa* 'muzzle, a pig's snout; pig' (Даль IV 616–617; Ожегов, Шведова V 575; CAP VI 835) therefore linking the Lithuanian and Latvian names of a pig is most likely impossible.

14 Naming the cone through the 'pig' denotation is correlative with the arguments of explaining the origin of subst. Lith. dial. *borškė* 'cone' presented in Footnote 4, i.e. Lith. dial. *borškė* (Germ.) < Germ. *Borste* 'bristles; a bristle resp. hard hair; pimple (on the neck)' (Pawlowsky 1911: 260) ↔ Germ. *Borstenvieh* 'pig', i.e. the determined associative sememe 'an object like a pig ↔ bristly / bristling animal'. Therefore, the hypothesis can be put forward that the zoonimic connotation of the phytonym is of German rather than Baltic origin, and the lexeme *kiaulė* 'pig' of this meaning, most probably, is attributable to a lexical group of semantic translations.

ot gražūs burkùliai, prisirinkim ‘how nice the cones are. Let us gather them’ Krinčinas (e-LKŽ); *ant šios eglės nėra nė vieno burkùčio* ‘there is not a single cone on this fir tree’ Antašava (e-LKŽ).

These names of cones are most likely related to the names *bùrė*, *burẽlė*, *burùtė* and the like of onomatopoeic origin (about them see Sabaliauskas 1968: 116; Откупщиков 1993 and lit.)[15].

The following words related to the names of cows and calves are similar to the said words:

• *buziõkas*, *buziùkas*, *buziùlis*, *bùzulas*, *buziùlas*; *bužỹs*, *bužẽlis*, *bužiùkas*, *bužùkas*, *bužùlis*; *būžỹs*, *būžẽlis*, *būžiùkas*, *būžùkas*, cf. *bùzė*, *bùžė* ‘cow’, *buziùkas*, *buziùlis* ‘calf’;

• *bučiùkas*, *bučùkas*, *bùčius*, *bùčiai*, cf. *bučiùlis* ‘calf’, *bùčkė* ‘cow’.

These names are characteristic of southern Highlanders and some neighbouring subdialects of western Highlanders, e.g.: *ãgłė.s bu.žaĩ. í.lgus* ‘cones of a fir tree are long’ DrskŽ 48; *vˈisókˈu. bužũ̃ dař.* | *ir kvãjo.s tùri bu.žũ̃* ‘there are various cones now, and pines have cones’ DrskŽ 48; *antà buzùku. ãgl’u. suprañ.ta* [the weather] ‘according to fir tree cones are understood’ DrskŽ 48; *prisirinkom nuo pušelaičių būžių̃* ‘we gathered cones from young fir trees’ Marcinkonys (e-LKŽ); *nuo añkslio puola bumbuoriai, nuo eglės būžiaĩ* ‘*bambuoriai* fall from an alder and *būžiai* fall from a fir tree’ Leipalingis (e-LKŽ); *po eglėm pilna būžių̃ prikritę* ‘there are plenty of cones under a fir tree’ Liškiava (e-LKŽ); *pilna žemė prikrito bužiùkų* ‘the ground is full of fallen cones’ Daukšiai (e-LKŽ); *neturi kuo kūrenti, tai eglių buziùkų prisirinko* ‘he does not have what to heat a stove with, so gathered cones’ Alytus (e-LKŽ); *ant eglių tiek daug buziùlių* ‘there are so many cones on fir trees’ Seinai (e-LKŽ); *parink eglių bučiùkų, bus pakurom* ‘gather fir cones for kindling wood’ Valkininkai (e-LKŽ); *šįmet ant eglės daug bučiùkų* ‘this year there are plenty of cones on the fir tree’ Krokialaukis (e-LKŽ).

Attention could be drawn here to the name *kakaráitas* recorded in Juodpėnai and most probably related to the sound made by a cock *kakaŕieku*, cf. also *kakarìnė*, *kakarýnė* (e-LKŽ)[16].

In Latvian subdialects, apart from the said (cf. p. 519) name *cirkuzis* (with its variants *cirkuozis*, *cirkūzis*) characteristic of the former Selonian land (Augšzeme) and Latgale, some other names of the cones sounding similarly are used.

The name *čiekurs*, which has phonetic and morphological variants in the dialects, is characteristic of all Latvian dialects and standard language. The form of the *o* stem is most common, e.g.: *ka sakaĺst, ta vĩņ aš – duŗęs kãjęs tie priẽž čiẽkàr* ‘when they dry up, they are sharp – those pine cones prick the feet’ Ance (LVDA); *egleî tâdi pagarâk^{i} čiẽkurîš^{i}* ‘fir cones are longish’ Asīte (LVDA); *čiẽkuruôs sę̃kl^{a}s iẽkšâ* ‘cone seeds are inside’ Augstkalne (LVDA); *vùovere âd čìkurus* ‘the squirrel eats cones’ Beja (LVDA); *paêglîm nau̯ čiẽkur^{i}, priẽdeî i čiẽkur^{i}* ‘the juniper has no cones, the pine has’ Dauguļi (LVDA); *bi atnesis viênu zaru a visìm čiẽkurìm* ‘one branch with cones was brought’ Ērģeme (ĒIV I 234); *a:́s kápâ̯ pa kùokiêm, čiekur^{u}s lä:́^{e}śi:į̯* ‘I climb the trees, gather the cones’ Graši (LVDA); *priẽžu čiẽkurus cilvę̂ki lasa maîsiêm* ‘people gather pine cones by sacks’ Inčukalns (LVDA); *čiekurim i kaŕsts uguñs* ‘cones make hot fire’ Ķoņi (LVDA); *eglĺe̯ tódi łelóki ùn garóki čìkuri, prìde̯ mozóki, tódi opolóki* ‘fir tree cones are rather big and long, those of the pine are smaller, oval’ Līvāni (LVDA); *àr čìkurîm kurynòi kruôsńi* ‘cones are used to heat a stove’ Naujene (LVDA); *lasija prìežu čìekurus ùn kr^{o}àsùoja tamiê čìekuru zupâ pùikulîšàm bikses* ‘gathers pine cones and dyes the boys’ trousers with the cone water’ Sinole (LVDA); *vãver^{i} čiẽkuriņ̂s grâûž* ‘squirrels gnaw cones’ Skulte (LVDA); *ka doũdz egļ̣ čiẽkari, ta labi kaŕtiņi* ‘if thwere is plenty of fir tree cones, potatoes are good’ Svētciems (LVDA); *priẽž čiẽkuŕs muĩža pârdeu̯* ‘pine cones were sold to the estate’ Vainiži (ALE); *priẽž čiẽkaŕs* ‘pine cone’ Venta (ALE); *salas čiẽkaĩ̃s, pakùr ugę̀n a tiem* ‘gather cones and fire the stove with them’ Zlēkas (LVDA).

The *i̯o* stem form *čiekuris* has been recorded in the southern part of Kurzeme (around Apriķi, Bunka, Kuldīga, Nīca, Rudbārži, Snēpele, Valtaiķi and in other places), in Zemgale (around Lestene, Sēme, Valgunde and other places) and very rarely in the northern part of Vidzeme (around Dikļi, Ipiķi, Ģeri, Mazsalaca, Pāle, Umurga and other places), in south-east of Vidzeme (around Kalsnava, Prauliena, Vējava), in some places in Augšzeme (around Saliena, Sauka, Zasa) and different subdialects of Latgale (around Aglona, Andrupene, Bērzpils, Dagda, Kaunata, Ozolaine, Rugāji, Tilža, Višķi and other places), e.g.: *jâvâ̯ čiẽkuŗi* ‘it is necessary to gather cones’ Asīte (LVDA); *atradu viênu čiẽkuri* ‘I found one cone’ Kabile (LVDA); *čiẽkuŗuôs ir sę̃klas* ‘there are seeds inside the cones’ Kalēti (LVDA); *priẽdêm i tâdi*

15 The origin of subst. *bùris* 2 ‘cone’ Pgg ~ *bùrė* 2 ‘sheep’ Krž, Skr, J, Grš, Grdž, Vlkv, ‘cone’ Pgg, Klp, Trg, ‘catkin’ K, Bru, ‘(bot.) *Vexillum*’ P (e-LKŽ) is explained in two ways: I. These forms reflect the absorptive form **bur-buol-ė* (with the absorbed *-buol-*; for more about such changes see Footnote 9), cf. subst. Lith. *burbuolẽ* ‘cone’ Sl, Km, Š (e-LKŽ; also see Footnote 1); the *i̯ŏ* stem form could appear by analogy with Lith. *kankórėžis* ‘cone’; II. The words are treated as isolexes of the parent language of the Baltic and Slavonic languages, cf. subst. Lith. *gùras* ‘shelf (of a mountain) (‘hummock, top of a mountain’ [LKŽ III 741])’ J I 715 ↔ Russ. *гуля* ‘cone; blister (under the skin); tumour’ (Būga I 330, 441 [it should be mentioned Oleg Trubatchev doubted this link proposed by Būga (see Фасмер I 473), though he himself (Трубачев I 279, II 155) states that there is a genetic link between the sememes ‘block (of stone) / lump’ and ‘cones’ and presents a casuistic supposition as if Russ. *гуля* < Preslav. **gulı̯a* ‘cone’ ← ‘to rub, to peal (off), to tear (off)’ (ЭССЯ VII 170) – it is not clear who rubs or peals what using those cones, if these are meanings reflecting a practical connotation]), Pol. *gula* ‘bump (of beating)’, *gulka* ‘cone’ (Linde I 801) and others (for more examples see ЭССЯ ibd.), the discrepancy between suffixal *-r-* and *-l-* of which is explained by an especially frequent dissimilative change in sonant derivational elements in the Indo-European parent language already (for more about it see Benveniste 1984: 40) < adj. Balt.-Slav. **gŭr(l)a-* ‘hunched, bent’ (> v. Balt.-Slav. **gŭr(l)-* *‘to become hunched’) < adj. IE **gŭr(l)o-* ‘ditto’ (with the IE determinant **-r-* and **-l-* change) < v. IE **gŭ-* ‘to bend down, to bend’ (cf. Urbutis 1981: 33; PKEŽ I 331, 425), reflecting a change in the initial consonant *g-* > *b-*, which can be accounted for in two ways: (1) as sporadic determined by folk etymology (see LEW 65; Kabašinskaitė 1998: 83); (2) the impact of alternants of the German language with the identical usable meaning (words used in Klaipėda region), cf. Germ. *Borke* ‘bark, birch-bark, a dried resinous cut on a tree’ / adj. Germ. *borkig* ‘thick bark, dried up’ – cf. i.e. these are associatives because cones were used as kindling wood (cf. subst. Lith. *prãkuras* 3^{b} Kl ‘kindling wood’ Pln, Kal, Užv, Trg (e-LKŽ) ~ (pl.) *prakuraĩ* ‘what is used to light fire’ Dkš, Pln, Dovydai (Biržai district), Sb (Skardžius I 444) ↔ ‘chips, slivers, birch-barks to make fire’ (DLKŽ[5]), also cf. Latv. *salas čiẽkaĩ̃s, pakùr ugę̀n a tiem* ‘gather cones and use them to make fire’; Lith. *prisirinkim bùrių ir užkurkim, jos gerai dega*. Hence, the conclusion can be drawn that compilers of LKŽ mistakenly put Lith. dial. *bùrė* ‘cone’ (< **gurė* ‘ditto’) and Lith. dial. *bùrė* ‘sheep’ of quite different (onomatopoeic – concerning it see LEW 65) origin in one lexical semantic family of words.

16 It is possible to suppose cautiously that Lith. dial. *kakaráitas* ‘cone’ ← subst. Lith. *kaũkaras* ‘a small mountain, hill, hillock’ B, R, MŽ[2] 118 and others; ‘the top of a mountain’ M, S. Dauk, RB 4 Moz 23,9; ‘a rise of earth, mound’ B, J; ‘forehead, back of the head’ Kair (e-LKŽ) (also cf. Lith. *kaúkoras*, ô 73 ‘*mandrake*’ C I 75; i.e. reflected by the sememe of ‘fertility’ [LE XVII 225; for more about it see Kregždys 2010b: 66] + suff. *-ait-* [about this derivational type see Skardžius I 358ff.] – with *au...a* > *a...a* due to vocal synharmonism [about this change see Footnotes 7, 9]), i.e. usable meanings of different connotation are determined: (1) ‘protruding (like a forehead); swollen (like a hillock)’, also cf. subst. Lith. dial. *kaukorìkas* 2 ‘a child with a large head’ Šmn (e-LKŽ; also see KpŽ I 228); (2) ‘fertile i.e. full of seeds (like mandrake’).

mazâki čiẽkurîši ‘pine cones are rather small’ Pāle (LVDA); *egļu čìe^{x}kïï^{i}ŕi i lilẹ́ki* ‘fir cones are rather big’ Prauliena (LVDA).

However, due to a lack of material it is not always possible to determined the stem of the name *čiekur(i)s* in some part of subdialects.

The name *čiekurs* was mentioned in the dictionaries of the 18th–19th century: *tſcheekurs* Tann=oder Fihten=zapfen Stender 1789 I 329; *zeekurs*, *-a* Tannenzaften, f. tſcheekurs Ulmann 1872: 435.

The name *ciekurs* (in the form of both the *o* stem and the variant *ciekuris* of the *i̯o* stem) is widespread in a large area of Kurzeme south of Alsunga, Kuldīga, Matkule, Zentene as far as the Lithuanian border, in Zemgale to the west of Bārbele, Iecava, Misa, in some places in Vidzeme around Aloja, Mazsalaca, Vecate, as well as in Dzērbene, Jaunroze, Līgatne, Lubāna, Mēdzūla, Rozula, Smiltene, Vecpiebalga and other places, in Augšzeme.

The *o* stem *ciekurs* is used in Kurzeme (Asīte, Dzirciems, Īvande, Kalēti, Laža, Medze, Pūre, Purmsāti, Usma), Zemgale (Blīdene, Garoza, Iecava, Jaunpils, Nereta, Penkule, Platone, Sātiņi, Sēme, Smārde, Svēte, Vircava, Zasa and other places), in Vidzeme (Burtnieki, Daugmale, Idus, Ipiķi, Līgatne, Lubāna, Mazsalaca, Patkule, Puikule, Ranka, Sarkaņi, Skulte, Vecpiebalga, Krape and elsewhere), rarer in Latgale – in Medņi, Šķilbēni, e.g. *ja i eglem doũdz ciẽkur^{i}, ta i laps, ta i laps kàrtupeļ̓ gac* (*-ds*) ‘if there are many cones on fir trees, we shall have a good harvest of potatoes this year’ Idus (ALE).

The form of the *i̯o* stem *ciekuris* has been mainly recorded in Kurzeme (around Asīte, Dunika, Gaiķi, Grobiņa, Nīkrāce, Rudbārži, Vecpils, Ziemupe and other places), rarer in Zemgale (in Auri, Ezere, Kursīši, Nīgrande, Sātiņi, Vilce) and in Vidzeme (in Ipiķi, Lubeja, Pāle and other places), e.g. *taga priẽd^{e}s ciẽkur^{u}s salas^{a}, beî bedrê – zivis kûpin^{a}* ‘now they are gathering pine cones and burying them in a ditch – they smoke fish’ Nīca (ALE).

Sometimes due to a lack of material the stem of the name *ciekur(i)s* is unclear.

The name *ciekuris* was mentioned in the dictionaries of the 17th–18th century: Dannapfel / *zeekuris* Lettus 1638: 22; *Zeekuris*, ein dann apfel Fürecker 1685 I 316; *Zeekuris*, ein dann=apfel. *Zeekuṛi*, pl. Depkin 1704 IV 216; *Zeekuris* Langius 1685: 351; Tannåpffel, *Zeekuris*, pl. *Zeekuri* Phras 1638: 325.

The variant *čiekurzis* is used in several subdialects of Kurzeme and Zemgale (in Gavieze, Embūte, Nīca, Pampāļi, Lielplatone, Iecava and other places), and it forms are larger compact area in the southern part of Vidzeme (around Irši, Kalsnava, Kraukļi, Ļaudona, Mētriena, Vestiena). This name has also been recorded in different subdialects of north-eastern Vidzeme (in Beļava, Galgauska, Gaujiena, Sinole and other places), e.g.: *vä̏^{e}će tùos čiekûŕžùs, põ^{e}ŕd^{e}u^{e} vä̏^{e}ĺsŧẹ̀i tàs sàkl̥s* ‘gathered those cones, sold the seeds to the state’ Cesvaine (LVDA); *vàvere sẹ̑d eglẹ̑ un graûž čìekùržus* ‘a squirrel sits in a fir tree and gnaws cones’ Galgauska (LVDA); *čiekûrž^{i} – va:́cs vā̆rds* ‘*čiekurži* is an old name’ Graši (LVDA); *skài^{x}sti, so:́rkåni ẹgļu čìekùrži* ‘fir cones are nice, red’ Kraukļi (LVDA); *čìekü:́ržìem i:r zvîi̯ņas, storpà zvîi̯ņám áuk sàa̯klas* ‘cones have scales, seeds grow between the scales’ Lazdona (ALE); *mẽs – čiẽkurî̆ži* ‘we [said] – *čiekurži*’ Nīca (ALE); *kod ẹgl̀ẹ́m i:́r dôuc̣ čiekûi̯ŕž^{u}, bu:́s ło:bå ziręː̣ rôž^{a}* ‘if there are many cones on fir trees there will be a good crop of peas’ Odziena (LVDA); *čìekurzis – eglẹ̀m aûg čìekùrži* ‘[says] *čiekurzis* – cones grow on fir trees’ Sinole (ALE).

The variant *ciekurzis* has been recorded in several subdialects, e.g.: *zàm kotras cìekùrža lapiņas ìr sẹ̀kliņa àr spā̀rniņu* ‘there is a small seed with a wing under each scale of the cone’ Sinole (ALE); *egles ciẽkuŗzis, priẽdes ciẽkuŗzis* ‘fir cone, pine cone’ Kauguri (ALE); *kûpinâj^{a} siļ̓ķel^{e}s ciẽkuŗž^{u} dũmuôs* ‘they smoked small herrings in cone smoke’ Nīca (ALE); *svîdu àr cìkuŗzi* ‘I threw a cone’ Stāmeriena (ALE); *prìdiêm ùn egliêm ìr cìkuŗži, kurûs nùgatavejâs itù kùku sàklas* ‘pines and fir trees have cones in which seeds of these trees ripen’ Ziemeris (ALE); as well as in Kursīši, Sunākste.

EH I 227 presents the variant *ciekuzis* from Skaista.

In separate subdialects (in Aiviekste, Ozolnieki, Taurene, Jaunpiebalga, Valka, Vecpiebalga, Vējava, Veļķi, Sēlpils, Susēja) the variants *ciekurznis – šuogad eglẽm daũdz ciẽkuržņu* ‘this year there are many cones on fir trees’ Vecpiebalga (ALE) – and *čiekurznis* (Vecpiebalga) have been recorded.

Several other variants are rarer: *čiekurzs* Liepna; *čiekuzis (čìkuśś)* Līvāni; *čikuzis* Atašiene; *čirkužs* Sakstagals; *čirkuzis (čyrkuśś)* Rēzna, Elkšņi, Rite, Suseja, e.g.: *prìžu čẹ̑rkužîm vînc gåls tìvìņč, ùtrs ręsnáks* ‘one end of pine cones is very thin, the other is thicker’ Elkšņi (LVDA); *činkurs* Barkava, Dzelzava, Varakļāni; *cinkurs* (*cyn̂kùrs*) Varakļāni; *čuokurs* – Limbaži (ME), Salaca; *čenčere* Vecgulbene; *čenkurs* Trikāta.

Other variants were also recorded in some subdialects of Kurzeme: *ciekausis* Dundaga (ME); *ciekauzis* (*ciẽkaûzs*, dat. *-žam*): *priẽde šuôgad daũdz ciẽkaûž* ‘this year there are many cones on the pine tree’ Alsunga (ALE); *čiẽkaûsis*, e. g.: *egleî ir čiẽkaûš* ‘a fir tree has cones’ Īvande (LVDA), Alsunga; *čiẽkaûšam̂ i sẹ̑kl̥s* ‘there are seeds inside the cone’ Padure (LVDA); also Kurmāle; *čiẽkaûzis (čiẽkaûzuos tâs sẹ̑kl̥s* ‘seeds are inside cones’) Planīca (LVDA); *ciekuozis* Ziemupe (ALE), Kazdanga, Skaista (EH); *čiẽkuôž* Valgale.

The variant *ciekuozis*, which has been recorded in Skaista (Latgale), is given in EH I 227.

Names with *ķ* at the beginning of the word have been recorded in separate subdialects: *ķiekurs* around Ābeļi, Koknese, Sece, Sērene, Sunākste, *ķiekuris* around Koknese, Mārciena, also in Kurzeme, e.g.: *saka aî – ķiẽkur^{i}s* ‘they also say *kiekuris* – a cone’ (LVDA); *ķiekurs* Sunākste; *ķiekurzis* – Aizvīķi; *zàm egliêm ìr sabirušš skujas ùn ķìkuŗži* ‘there are needles and cones under the fir trees’ Beja (LVDA), Daudzese, Gramzda; *mü:^{i}s tę so:́k: ķìekü̂i̯ŕži* ‘we say *kiekurži* (‘cones’)’ – Irši (LVDA), Kalēti, Koknese, Pededze, Pļaviņas, Sēlpils, Sunākste, Vaiņode, Vietalva, *ķiekuzis* Krustpils, *ķikuozis* Malta.

Names with *ķēķ-* have been recorded in the south-west of Kurzeme: *ķēkurzis*, e.g.: *priẽdês aûg ķẹ̑ķuŗži* ‘cones grow on pine trees’ Dunika (ALE); *ķẹ̑ķuŗžus gan nelasiju* ‘I did not gather cones’ Rucava (ALE); *ķēkuzis* (*ķẹ̑ķuzis*) Dunika, Rucava; *ķēkužis* (*ķẹ̑ķužis*) Rucava.

The variant *ķikurs* is used in some subdialects of Latgale (in Asūne, Dagda, Ezernieki, Skaista), e.g. *prìdâi mozi kikuŕeîši, a agļai ĺeĺi kikuŕi, gaŕi* ‘pine cones are small, and fir cones are long’ Asūne (LVDA), and in Andrupene, Asūne, Dagda, Ezernieki – *ķikuris*.

Other variants have also been recorded – *ķirkurs* and *ķirkurzis* around Sunākste; *ķirkusis* and *ķirkuozis* around Krāslava; *ķirkuzis* – around Aknīste (Ancītis 1977: 119), Skaista, Sunākste, Višķi; *ķiekuzis* around Krustpils; *ķikūzis*, *ķikûśś* (*-zis*) in Malta.

Loanwords from the Latvian language *cíekuras*, *cíekužė*, *ciekūžė*, *kíekužis* used in one or another Lithuanian subdialect at the border with Latvia appeared from Latv. *ciekurs* and its variants.

It is not quite clear how the names of cones originated in the Latvian language. However, it might be that when the Selonians were moving away from their native places to other places in current Latvia the name of the cone migrated together with them and after its relation with the basic word broke it was recreated anew.

Furthermore, on the basis of *ciekurs* and Curonism *cinkuris*, the idea is put forward that alongside **kerk-* there existed its old variant **kenk-*. Attempts were made to relate Lith. *kankórėžis* (the cone) to the latter (ME I 393; LEW 216). However, here again the problem arises of how to explain differences in the form.

At the present time *kankórėžis* (cf. its variants *kankorė́žis*, *kankóraižis*, *kankaróžis*, *kankóžėris*, *kankurė́žis*, *kunkórėžis*, *kunkurė́žis*; *kankõrai*) is extremely characteristic of the western Lithuanian subdialects – those of Lowlanders, e.g.: *kọnkûorîež^{i} jê tùr^{i} – gèrã, ẹr iki̇̀.š^{i} i* [snowman] *nûos^{i}* 'if you have a cone – it is good, also put a nose [of a snowman]' MoŽK; *kọnkûorieželê vẹ̀s_tệik ẹr ọ̀n_pọšę̀ ĩr* 'there are cones on pines all the same' MoŽK; *jêig^{o} kãrtâs kârv^{ę}s nuorîedav^{a} ẹsẹmẽst^{ę}, jãu, nọ̀, sọvẹ̀rîndav^{a} kunkûorîež$^{ų̃}$* 'if sometimes cows wanted to abort, then, well, cones were boiled' MoŽK; *surinkom eglės kankórėžių ir susikūrėm ugnį* 'we gathered fir cones and made fire' Barstyčiai (e-LKŽ); *kankórėžių daug, kitą metą būs rugių gerų* 'there are plenty of cones, next year the rye crop will be good' Šatės (e-LKŽ); *ir lakstys paskuo kaip kunkorėžis, ar neisi numie* 'and you are running after me like a cone, why don't you go home' Veiviržėnai (e-LKŽ).

In the 17th century it was recorded not only in the manuscript dictionary of Lithuanian Minor based on the dialect of wester Highlanders *Clavis Germanico-Lithvana* (Dann=Aepffel. *Skujos, û* Pl. M. *Kankoreczei* ‖ *Czyzka, os*. F C I 443), but also in the second dictionary of the eastern Highlander Sirvydas (*βyβka*/Conus, *Kun=‖kareżis/ſkuia* SD^{3} 440).

Looking for the sources of this compound further attention could be drawn to an old onomatopoeic reduplication (see about it Brugmann 1906: 46ff.; Skardžius I 22ff.; *ИЯ* 219ff. and lit.) derivative *kañkalas* (recorded since the beginning of writing) denoting a bell tied under cow's neck.

It is of similar formation as Slav. **kolkolъ* 'bell', OInd. *karkari-* 'flute', *kalakala-* 'a desultory cry, murmur', cf. also Latv. *kaļuôt* 'to chatter', Gk. καλεῖν 'to shout', OGH *hellan* 'to ring', etc. (Skardžius I 23; LEW 215; ЭССЯ X 137ff. and lit.).

It should be noted that in Kazimieras Jaunius' writings the word *kañkalas* is used in the meaning of a cone, and in some dialects it denotes 'lump', as well as 'a plant with the blossoms resembling a bell, the bluebell bellflower (*Campanula rotundifolia*)' (e-LKŽ). Thus, it might be that the word *kankórėžis* 'the cone' was made because its form resembled *kañkalas* 'the tongue of a bell'.

The second component of the compound *kankórėžis* 'the cone' is absolutely clear – it is the verb *rė́žti* 'to cut' (Smoczyński 2007: 253), relative to Slav. **rězati* 'to cut, to beat' and most probably derived from IE **u̯rēg'-* 'to break', cf. Gk. ῥήγῡμι 'I break' (Trautmann 1923: 245f; LEW 245; IEW 1181f.; Sabaliauskas 1990: 139; Smoczyński 2007: 212).

And the variant *kankóraižis* is based on the verb *ráižyti / raižýti* 'to carve', which is related to Latv. *riẽzt* 'to cut, to slice' and perhaps evolved from another IE root **rei-* 'to cut', as the Lith. *riẽ-k-ti* (Karaliūnas 1982).

The origin of the name *agurkas* is associative (according to the similarity of referents; this is an old loanword from the Slavic languages, cf. OBel. *огурокъ*, OPol. *ogurek*, see Būga III 322; Skardžius IV 84; Sabaliauskas 1960: 262ff.).

This name is used around Guostagalis, Puodžiai, Joniškėlis, Pasvalys, Dikoniai, Jurgėnai, Medikoniai, Sereikonys, Pandėlys, Jutkonys, Kupiškis, Noriūnai, e.g.: *ant eglės auga agurkai* 'cones grow on a fir tree' Kupiškis (e-LKŽ); *šitoj eglėj šiemet daug agurkų* 'there are many cones on this fir tree this year' Pandėlys (e-LKŽ).

In some places, when denoting a cone, another Slavism *bóba* is also used, cf. *bobùkas* (Daugėliškis), *bóbeliai* (Linkmenys). It should be noted that this word of Slavic origin is often used in forming folk names of plants (cf. Gritėnienė 2006: 77, 153f.).

Here or there the cone is also compared with a bubble, a corncob, a knob, a brush: *burbùliai* (Timsriai, cf. the name of the plant *burbulis* (*Trollius*) 'globe flower', which was derived from *burbùlis* 'bubble', cf. Gritėnienė 2006: 64f.), *burbuolės* (Rybokai, e.g.: *prisraškiau eglės burbuolių* 'picked fir cones' Kamajai, see e-LKŽ), *buožùkė* (Ūdrija), *šepetẽlis* (Namajūnai).

The derivatives *burbuolės*, *burbùlis*, like *burbulas*, are names of the result of an action made from the verb *burbti* with suffixes that originated from the adjectival suffix **-lo-* (cf. Ambrazas 1993: 92). Other two names are of diminutive origin: *buožùkė* is based on the noun *búožė* (corresponding with Latv. *buõze*; further origin of this word is unclear, cf. LEW 37; Smoczyński 2007: 81), and *šepetẽlis – šepetỹs*.

The latter is a derivative of the suffix *-etys* (that originated from the adjectival suffix **-to-*) from *šèpti* (*šempa, šẽpo*) 'to grow in an ugly, untidy way (about hair, beard)' (for more about it see LEW 963; Smoczyński 2007: 629f.), cf. the example from Antanas Juška's dictionary: *Šempa tavo barzda, t. y. želia skeberė[ja] kaip šepetys* (e-LKŽ). Thus, the word *šepetỹs* 'brush' could have appeared due to the similarity of the appearance of a brush to an ugly beard and, perhaps, belonged to the same derivational type as the word *meketỹs* 'stammerer', as well as *klebẽtis* 'a shaky thing; good-for-nothing', *plepẽtis* 'chatter-box', *raukẽtis* 'a frowner' (cf. Ambrazas 1993: 130f.).

The name *skujà* (cf. variants *skùjė*, *skùjas*, *skùjis*, *skujỹs*, *skùjus*, *skujùkas*) is most widely used in the subdialects of western Highlanders and southern Lowlanders, as well as in some neighbouring subdialects.

Its prevalence is testified to by the examples of subdialects: *nà | kurìz didèsnæ. skùjæ. ràs* 'well who will find a bigger cone' ZnŽ III 95; *skùjẽ saũ.sl̀ saũ.sl̀ | riñ.kuom i̲ láuža kúrriem* 'cones are dry, we gathered them and made fire' DūnŽ 332; *skọjọ̀kâ· bọ̀.va vàikũ̃n zabũõva* 'cones were a children's toy' DūnŽ 332; *ki̲šenl̀kie skùji̲s | mañáu | ka uòbu·lĩ̃s* 'there was a cone in the pocket, I thought it was an apple' DūnŽ 332; *seneliuk, numušk man skùją* 'grandad, knock down a cone for me' Linkuva (e-LKŽ); *pušies skujùtės irgi yr, mažesnės kaip eglės* 'there are also pine cones, they are smaller than those of a fir tree' Klovainiai (e-LKŽ); *terp tų skùjų yra eglės sėklės* 'there are fir seeds in those cones' Žeimelis (e-LKŽ); *eglių skujùs voverės aižo* 'squirrels shell fir cones' Laukuva (e-LKŽ); *einant par mišką, skujùkai kojas bado* 'when walking through the forest cones prick your feet' Betygala (e-LKŽ).

The name *skujà* is found in the oldest existing manuscript dictionary of Lithuania Minor *Lexicon Lithuanicum*:

Dannenapfel *Skujos*, *Czyzkas* Lex 22a;
Thannapfel, Thannzapff } *Czyzka*, *Skuja* Lex 87.

Alongside the word *skuja,* the word *kankorėžis* also appears in the dictionary *Clavis Germanico-Lithvana* of a later period (Dann=Aepffel. *Skujos, û* Pl. M. *Kankoreczei* ‖ *Czyzka, os*. F C I 443), and in Sirvydas' second dictionary the word *skuja* follows the word *kankorėžis* (*βyβka*/Conus, *Kun‖kareżis/ſkuıa* SD^{3} 440).

The word *skujà* under discussion denotes not only 'the cone' but also very often 'a needle' in the Lithuanian language (e-LKŽ). It is

its equivalent in the Latvian language *skuja* (ME III 902) that usually has the meaning of 'the needle'. Further attempts were made to compare the word *skujà* with Russ. *хвоя* 'needle' and other words that sound alike in some IE languages, e.g. WIr. *scē* 'the hawthorn' (cf. Būga I 599, II 315, 618, III 877; Trautmann 1923: 268; LEW 821; IEW 938).

However, the word *skujà* is hardly a very old word. It, like other afore mentioned names of the cone, could have appeared from the onomatopoeic word in the Baltic languages. Kazimieras Būga (I 297), when speaking about the diphthong *ui*, which is new, mentioned links of the word *skujà* with the Lithuanian words of a similar semantics *skuĩstas* 'shrub, bush pine; forest', *skuĩstis* 'thick fir grove', *kuĩstas* 'shrub, bush', *kuĩtas*, *kuĩtis* 'young, thick grove of coniferous trees; thick brushwood'.

The Lithuanian verbs *kuĩsti*, *skuĩsti* 'to play pranks, to romp, to go on the spree' (e-LKŽ) and especially Latv. *skuit*, *skuju* 'to shave, to cut; to clean' (ME III 902) can be also added to them.

The Slavism common to the Lithuanian and Latvian dialects was derived from Bel. *шышка*, Russ. *шишка* or Pol. *szyszka* 'cone' (cf. Skardžius IV 115).

The name *šiška* and its variant *šiškas* is used in a large territory of East Latgale (around Cibla, Istra, Kaunata, Nirza, Pilda, Zvirgzdene and other places), as well as somewhere in South Latgale (around Kapiņi, Naujene, Skaista, Višķi), e.g.: *ài agļu šyškòm var kraśâĺ vỳlnys dźeji* 'fir cones can be used to dye wool' Kaunata (ALE); *šiška, prỳžu i agļu šyškys* 'a cone, pine and fir cones' Pilda (ALE).

The area of the use of Lith. *šyškà* (with its variants *šýška*, *šyškẽlė*, *šyškùtė*; *šiškà*; *šỹškas*, *šìškas*; *šỹskas*) is much wider, it covers a part of the dialect of Highlanders (especially eastern ones), e.g.: *šiškàs saringd'inéjom* 'we gathered cones' ZtŽ 665; *jĩ̯ĕ̯l'ni.kas b'ìd n'emãːžas, ãglɛs sa šìškom'i* 'the fir grove was rather big, firs had cones' ZtŽ 247; *šìškos kvajìnės mãskickos, krũglickos* 'fir cones are small, oval' LzŽ 257; *šyškàs ìtai riñkom ir kūrìnom* 'we gathered and burned cones like that' LzŽ 257; *po kvajù pílna šiškẽlių* 'there are many cones under a pine' LzŽ 257; *šiškàs žiemą ėda žvėriukai* 'in winter wild animals eat cones' Paberžė (e-LKŽ).

There are two more distant phonetic variants in Lithuanian dialects:

• *šyčkà*, *šỹčka*, *šýčka*; *šičkà* is used in some subdialects of eastern Highlanders of Vilnius, western Highlanders of the Kaunas area and southern Highlanders, e.g. *po egle nerasi grūšią, bet šỹčką* 'you will not find a pear under a fir tree, but you will find a cone' Daukšiai (e-LKŽ); *šyčkùtės tai eglių, didesnės, o pušų mažesnės* 'fir cones are larger and pine cones are smaller' Prienai (e-LKŽ);

• *čyčkà*, *čýčka*; *čičkà*; *čyškà*; *čỹčkas* is characteristic of western Highlanders in Kaunas district, e.g.: *tẽ̯tẽ̯ iš‿mìškoˑ pañnešẽ̯ čĩ̯čkuˑ ragãːžæˑ* 'dad brought a basket of cones from the forest' KzRŽ I 108; *čĩ̯čkùčˇuˑ pílnoˑs rankùtẽ̯s | nẽ̯r kur‿dẽ̯t* [kitų] 'hands are full of cones, there is nowhere to put [others]' KzRŽ I 108; *voverės labai mėgsta čyčkàs* 'squirrels like cones very much' Veiveriai (e-LKŽ).

The latter *čyčka* was recorded alongside the Lithuanian name of the cone as far back as the 17th century in manuscript dictionaries of Lithuania Minor (cf. p. 526). The word *čečka* is also mentioned in the dictionaries of that region published later (see Schulze 1966: 626; LEW 72; e-LKŽ).

The name *kvajùkė* 'pine cone' registered in Punsk was made with the diminutive suffix *-ukas (-ė)* (derived from **-ko-*, see Ambrazas 2000: 87ff. and lit.) from the Slavism *kvajà* 'pine' (cf. Bel., Russ. *хвоя*) used in some southern and south-eastern Lithuanian subdialects, cf. also the variant *kvajẽ* recorded in the dictionaries of Lithuania Minor of the 18th–19th century (e-LKŽ).

More different names have been recorded in Latvian subdialects: *aitiņa* 'pine cone' in Rudbārži; *bullītis* 'young, even cone' in Zante; *kukuodzis* in Mērdzene.

Names of the Leaf

Ilga Jansone, Violeta Meiliūnaitė,
Rolandas Kregždys

The map and its comments are based on the answers to question No. 45 of the ALE lexical Questionnaire.

The most common names of the plant's organ of transpiration, which is most often shoots of a stem or branch in the shape of a thin green plate (*folium*), in the Lithuanian and Latvian languages are Lith. *lãpas* / Latv. *lapa*.

Lith. *lãpas* is usually compared with Latv. *lapa* 'leaf'; however, these forms differ in their gender category.

The *ŏ* stem subst. Lith. *lãpas* 2 'a plant's organ of transpiration, most often a shoot of a stem or branch in the shape of a thin green plate (*folium*); metal sheet, etc.' (e-LKŽ) form lexical semantic variants (for more about etiology of the *ŏ* / *ā* stem variants [and lit.] see Kregždys 2010a: 51–58) with the *ā* stem subst. Lith. *lapa* (sf.) 'ditto' (e-LKŽ). On the basis of the lexical pair that has not been recorded in the Prussian written sources but being reconstructed subst. Pruss. **lapan* 'leaf' (*ŏ* stem. [neutr.]) / subst. Pruss. **lapā* 'ditto' (*ā* stem. [fem.]) (~ Pruss. *lapinis* 'spoon' E 359 [PKEŽ III 42]), substantiated by Jonas Kazlauskas' hypothesis (1968: 125) that is especially similar to the earlier supposition by Vladislav Illich-Svitych (Иллич-Свитыч 1963: 38) (see about them also in Kregždys 2010: 53), the said variants should be attributed to the Baltic parent language. Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 42–43) derives these forms from subst. Balt. dial. **lapa-* 'leaf' / **lapā-* 'ditto', which are derived from adj. Balt. **lapa-* (masc.), **lapā-* 'torn off (ripped off)', and the latter – from v. Balt. (-Slav.) **lep-* (↔ **lap-*) 'to peel, scrape (in a certain way); to peel oneself' (< v. Balt.-Slav. **lĕp-* / **lăp-* 'peel[oneself] < IE. v. **lĕp-* / **lŏp-* 'ditto') that determined adj. Slav. **lepena-* (masc.) / **lepenā* 'peeled, scraped', from which subst. Slav. **lepenъ*, **lepeno*, **lepenь* (cf. ЭССЯ XIV 121) is derived that determined Sloven. *lépen* 'plant's leaf; sheet of paper; *Adenostyles alpina*; a plane tree (*Platanus*)' (Pleteršnik I 508), Russ. *лепе́нь*, *лпъпе́нь*, *лепе́нье* 'a piece, sheet; strip; remnant and others' (Даль II 248), HLus. *łopjeno* 'a plant's leaf, a sheet of paper' (Trofimowič 1974: 104) and others.

Goth. **lofa* (~ Goth. *lofin* [dat. sg.] Jn 18.22, *lofam* [dat. pl.] Mr 14.65) 'palms' (Lehmann 1986: 237) and other Germanic equivalents of the latter lexeme (see Kluge [24]2002: 560; Buck 1988: 525–526; Casaretto 2004: 220) are related to the above discussed words. Albert Joris van Windeken (1960: 160) Lith. *lãpas* tried to relate them to Gk. λάπαθον 'sorrel (Rumex)' too (also see LEŽDB).

Hence, a similar word is likely to have existed in the Prussian language, cf. the already mentioned *lapinis* 'spoon' E 359. This could have been a verbal derivative, cf. Lith. *ãtlapas*, *lèpti*, *lẽpti*, Gk. λέπω 'of bark, needles' (LEW 339f.; PKEŽ III 41ff.; Smoczyński 2007: 336f.).

Lith. *lãpas* is a name used in the Standard language too. The ALE shows that it is used in all dialects of the Lithuanian language: *duoną kepa an ąžuolo lãpų* 'bread is baked on oak-tree leaves' Palūšė (e-LKŽ); *paskink lãpų (burokų) kiaulėm* 'pick leaves (beet-root) for pigs' Ėriškiai (e-LKŽ); *lãpuose radau obuoluką* 'I found an apple in the leaves' Veisiejai (e-LKŽ); *iškrito kaip lãpas (visi išmirė maro metais)* 'died off like leaves (everybody died during the years of plague)' Upyna (e-LKŽ); *žali lãpai džiūsta, kaip anys in jūs verčia (jus keikia)* 'green leaves are getting dry, they all curse you' Armoniškės (e-LKŽ); *ka.pũ̂stu. là.pu. | bura.kiẽñu. k̂åũlɑi iñmetu | prirĩ̂ jæ i‿gů.li* 'I drop cabbage leaves, beet-root leaves to the pig, it pigs out on them and lies' KlŽ 137; *o‿žĩ̂ di mẽ džei | to s‿alĩ̂ vinę̃ s [obelys] | nǽ t lã pu nę̃ rà* 'trees are in blossom, this kind of summer [apple-trees], there are even no blossoms' KzRŽ I 427; *anà tai jau ras'ilá.idi. | tai lã̃ pai ʒ'i-d'el'ì* 'they have opened already, leaves are big' DvŽ I 340, *ramů.mai dęnę̇.l'u. | nę̇.kruta nei lɔ̀.pas* 'days are quiet, not a single leaf stirs' KpŽ II 589.

The word *lapas* has been used in old Lithuanian writings since the 16th century: *Ir lapai krint ant Żemes* 'and leaves fall to the ground' MžRŽ, 62_{10}, 354_{12}; *Ir ♦Lapai‖jo nepawyſta / Ir ka ghiſſai dara paſſiſeka gerra* 'and his leaves do not whither, and whatever he does turns good' RPs ≫16954.

Latv. *lapa* (in the subdialect of High Latvian dialect the phonetic variant *lopa* [due to *a* > *o* etiology change see Endzelīns 1951: 120; Rudzīte 1993: 144, 229]) is the only name used in the Standard Latvian language and in the dialects. It has been recorded in all subdialects of the dialects of the Latvian language: *uz kļavu lapām u:zliẽka màizes kuĺkuļus cępuôt* 'when bread was baked loaves of bread used to be put on maple leaves' Blīdene (ALE); *kad kãjas issutûšas, piĺkstu staĺpâs liêk meĺmežu lapas* 'when feet are raw a black alder leaf is put between the toes' Džūkste (ALE); *vęciẽ cìlvę̇ki pareģuõ vę̇lu rudeni, lapas nedzeĺtẽjuõt ùn nebiřstuõt* 'old people predict a late autumn when leaves do not go yellow and do not fall' Ērģeme (ALE); *uôšam vę̇ĺ nãk lap's, iẽvam un aĺkšņim piĺmim nãk lap's* 'ash tree leaves are still bursting, leaves of bird

cherries and alders first are bursting' Idus (ALE); *dreb kâ apšu lapa* 'trembles like an aspen leaf' Kazdanga (ALE); *bę̃rza lapu tẽja i labas zâles* 'birch leaf tea is good medicine' Kursīši (ALE); *kļava lopys savẹ̀rę àukl̂iņá, kù lik̂ zàm kukuļa* 'maple leaves were stringed, put under a loaf of bread' Līvāni (ALE); *kùki łopys ìlģi tùr, byûś vîeji* 'trees keep leaves for a long time, there will be wind' Nautrēni (ALE); *dzęguze kukuô, sâk ātri, ka kuôkim̂ vêl nau̯ lap̄, beîdz pêc Jāņ tūlît* 'the cuckoo is calling, starts [to cry cuckoo] soon, when trees are without leaves yet, finishes right after the Midsummer Day' Renda (ALE); *lapi rudeni kuôkim nuôbiř̃st; nuô âbel lapim taīs tẽį̄, nuô ķiř̂š lapim ari* 'in autumn leaves of the trees fall down; tea is made from apple-tree leaves, and also from cherry-tree leaves' Svētciems (ALE); *vîksnam̂ iř̂ tâd garanak lap̄s uñ guôbam̂ iř̂ platak* 'elm-tree leaves are somewhat longer, and [leaves] of elms are broader' Vainiži (ALE).

The word *lapa* has been recorded in old writings of the Latvian language since the end of the 16th century. The *ē* stem form is characteristic of the end of the 16th and the beginning of the 17th century: *Vnde winge Lappes nhe Sawys / vnde ko thas dar / tas labbe packlayas* 'and his leaves will not whither, whatever he does, everything turns out well' UP 1587: [2]; *Vnde winge Lappes ne ſakaltis / vnnd ko tas darre tas labbe klaiaß* 'and his leaves will not get dry, whatever he does, everything turns out well' Ps 1615: 2, which later is changed into the *ā* stem form: *Kaß ſöw vs ſawu wiļļahß / taß ißniex / bett te Taiſſni ſaļļohß ka kahda Lappa* 'he who relies on himself will be lost, and those right ones will go on prospering like leaves' Manc 1637 Sal : 36; *un tahs Lappas ta Kohka (derr) par dſeedinafchanu to Pagaņo* 'and the leaves of those trees are good to treat those pagans' JT1685, Atk, 22: 2.

Since the first half of the 17th century the word lapa has been included in all the dictionaries of the Latvian language: *Lappa* 'Blatt (am Baume)' Lettus 1638: 36; *lappa ta* 'ein Blatt' Lange 1773: 169; (*koka*) *lapa*; (*papihra*) *lapa* 'Листъ, Baumblatt; Papierblatt' Valdemaras 1872: 227; *lapa* 'das Blatt' Ulmann 1872: 135; *lapa* 'Blatt' Ulmann 1880: 142.

The material of the ALE shows that alongside the name *lapas* the word *lakštas* is used in the Lithuanian islands in Belarus: *apgriuvo (nukrito) lakštaĩ* [*nuo obelės*] 'leaves have fallen down [the apple-tree]' Lazūnai (e-LKŽ); *kuodin krausim kopūstų lakštùs* 'when we pile cabbage leaves' Lazūnai (e-LKŽ).

According to Algirdas Sabaliauskas (1990: 156–157), the word *lakštas* in different meanings, including that of a plant's leaf, has been used in the old writings since the 16th century.

Ernst Fraenkel (LEW 337) tried to substantiate the origin of this word following the hardly probable supposition of Herbert Petersson (1920: 91–92), as the semantic value of the lexemes being compared does not coincide (cf. Martirosyan 2010: 410), about cognation of Lith. *lãkštas* and Latv. *laksts*, *laksti*, derived by that researcher from IE **loik̂-s-kŏ-* (< IE **leik̂-s-to-*), and Arm. *lešk* 'worn out, shabby, threadbare', v. Arm. *leškim* 'to wear out, to become used up (*by rubbing)*', v. Arm. *lesum* 'crush, press'. Konstantīns Karulis (LEV I 497–498) tried to attribute Latv. *laksts*, *laksti* (pl.) 'leaves; a plant's stalk, runners' (ME II 416) to late deverbatisms resp. derive from v. Latv. dial. *lakstît* 'jump; be impudent', *lakstîties* 'to run about, fly; play tricks' (ME II 416). Unfortunately, this hypothesis is scarcely probably due to semantics of the word because the supposition that the leaf of a plant is called so because it flies would suit to name only the structural elements of the trees.

Ernst Fraenkel does not provide any morphological analysis of the word (LEW ibd.). Therefore Wojciech Smoczyński (2007: 335) states that the origin of this lexeme is unclear and presents the possibility attributed to folk etymology of relating the word under discussion to Lith. *lakštiñgala* 1, *lakštìngala* 1 '(zool.) a small grey songbird belonging to *Luscinia* species' (e-LKŽ).

It is regrettable that when looking for related equivalents of IE languages these researchers did not analyse the peculiarities of the expression of the lexical variants of the *ŏ* / *ā* stems Lith. *lãkštas* 2, 4 'a plant's leaf; a big leaf of a plant (cabbage, maple (usually dried) on which dough is placed so that it would not stick to the baker's peel or the hearth-stone of the bread-baking stove; (bot.) the flat part of a plant's leaf (*Lamina*); a sheet of paper; a page of a book, etc.' (e-LKŽ) and Lith. *lakšta* 'a map, smth. flattened, a plate' (e-LKŽ), i.e. both these forms determine the referent of a flat form rather than a "flying" one. Hence, it is possible to make the supposition that the nearest relative of the word under study is adj. Lith. *lẽkštas*, *-à* 4 'flat, bare, even; sloping, slanting, not steep; with sloping edges, not deep; shallow; with the blades turned downwards, with a blade held in place by a thick wedge (about a scythe), etc.' (e-LKŽ), cf. the alternant of the derivational model adj. Lith. *n-ẽ-ščias*, *-ià* 4 'full, encompassed, burdened and others' ↔ subst. Lith. *n-a-štas* 'what is being carried (usually on the shoulders), a pack, burden, etc.' / Lith. *n-a-štà* 2, 4 'ditto' (e-LKŽ). Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 72) derives deverbatisms Lith. *lẽkštas*, *-à* (< Proto-Lith. **lẽž-tas*) resp. adj. Latv. *lę̂zns* 'flat; even; slanting' (ME II 465) from IE **legh-* 'to lie' (also see IEW 658–659; LEW 353).

In Lithuanian subdialects Lith. *lãkštas* was contaminated with one of the main attributes of the name *lapas* of another plant – the lexical semantic variant of the *ŏ* / *ā* stem subst. Lith. *láiškas* 3, *laĩškas* 4 'a long narrow leaf of a corn or a blade of grass; a green stalk of a plant; a leaf of a tree of some wide plant; a sheet of paper and others' / *laiškas* 'a sheet of paper' (e-LKŽ), cf. Lith. dial. *l-ai-kš-t-as* 'a sheet of paper, a leaf' Linkmenys, 'a letter' Švenčionys (e-LKŽ) reflecting *-šk-* > *-kš-* metathesic change and contaminative *-t-*.

On the basis of Jonas Kazlauskas' theory of appearance of the *ŏ* / *ā* stem variants (see above), Vytautas Mažiulis (PKEŽ III 28–29) derives Lith. *láiškas* 3, *laĩškas* and its nearest relative subst. Latv. *laiska* 'leaf-stalk of a flax' (ME II 410–411) from adj. Balt. **laĩska-* / **láiskā* 'slim, delicate, gentle' (about a further origin of this word see PKEŽ ibd.).

Names of the Top

Rima Bakšienė, Ilga Jansone,
Anna Stafecka, Saulius Ambrazas

The map and the comments are based on LVDA Map No. 12 and its comments.

The map presents names of the top of a tree. In the area of the Baltic languages Lith. *viršū́nė* / Latv. *virsūne* forms a compact one.

The Lithuanian *viršū́nė* is a word of Standard Lithuanian that is also used in almost all dialects. Examples from Lithuanian dialects are as follows: *anã̃ tã̃ viršúrnẽ ę́da ã̃maras* 'that top is being damaged by aphids' ZnŽ III 682; *jǽgu vá.rnos viršúrnę̃ | tai_žinóṫ | šãĨs* 'if crows sit on the top, frost is coming soon' ZnŽ III 682; *ìtai kaml'ĩs, o ìtai v'iršún'ė* 'this is a stem and that is the top' ZtŽ 774; *kap atp'jáunam v'iršún'æ̃ m'ædžȯ, tadà jau d'erev'ẽkas* 'when the top of a tree is cut off, what remains is a log' ZtŽ 774; *véjas nugùrino agłẽs viršū́nį* 'the wind has torn off the top of the fir tree' LzŽ 289; *pati viršū́nė obeles nušalo* 'cold has nipped the very top of the apple tree' Daugėliškis (e-LKŽ); *varnos ka liuob tūps į pačią viršū́nę, sakys – priš speigą* 'they say that crows sit on the top of a tree before hard frost' Endriejavas (e-LKŽ); *aprišimas te tavo, visos viršū́nės liko grynos obeliūčių* 'you haven't wrapped up the apple trees properly, all the tops are bare' Kaltanėnai (e-LKŽ); *amalai viršū́nėsa išauga, krūmas didelis* 'mistletoe grows on the tops, the bush is large' Kapčiamiestis (e-LKŽ).

Lith. *viršùs* and its derivative *viršū́nė* (with its variant *viršūnis*) are often mentioned in the writings of the 16th–17th century. However, the names do not only refer to the 'tree top' but also to the 'upper part, sharp peak' or 'authority and power'. For example: *wirßune* Gipffel Lex 42v, 82r; *wirßunis* Lex 106v; *padarítas ant' wirßúnes kálnu* 'made on the top of the mountains' DP 458_{17}; *wiſſokia wirßune ir prakelimas nůg Diewò yrá* 'any power and praise depends on God' DP 497_{27}.

The Latvian dialectal *virsūne* (ME IV 610; Endzelīns 1951: 320; LEW 1262) and its variants are widespread in the eastern part of Latvia – in the territory of the High Latvian dialect. The name *virsūne* is used in a wide compact area in Latgale, also in Augšzeme and south-east of Vidzeme. The variant *virsaune* (derived with the suffix *-aun-* [Endzelīns 1951: 320f.]) is most frequent in the Selonian subdialects of Vidzeme (Aiviekste, Bērzaune, Lubāna, Sarkaņi and other places) where it is often used alongside *galuotne*. The variant *virsuone* is widespread mainly in the Selonian subdialects of Vidzeme and Zemgale. The name *virsuotne* is also most characteristic of the Selonian subdialects of Zemgale and Vidzeme but it has been also recorded in some subdialects of Kurzeme (e.g.: Pērkone, Planīca [LD 220,1], Tāši, Vērgale). The variant *virsūtne* has been recorded in Selonian (Ērgļi, Koknese, Liepkalne, Susēja) and Latgalian subdialects (Kalncempji, Kārsava, Mērdzene, Nīcgale, etc.), and EH presents *virsūtnis* from Kaunata.

Other variants are much rarer – *virsaine* has been recorded in Sauka (LD 2763,1), *virsaunīce* – in Mētriena, *virsautne* – in Kraukļi, *virsene* – in Beļava, Stāmerienā (FBR XIX 126), in Zeltiņi, *virsuokne* – in Trikāta. The names *virsi*, *virsus* are mainly used in songs. For example: *vìrsoûnic^{i} nùozô^{a}ģę̂* 'the top has been cut off' Mētriena; *zîmâ ka vùornys sazamat kùka vîersyûńî, soka – byûś soĨtum'i* 'in winter when cows perch on the tops, they say frost is coming' Nautrēni (LVDA); *kùkàm jìr kàmĺiś, vyducś i vîersyûņa* 'a tree has a butt end, trunk and top' Asūne (LVDA); *noiet saule vakarā, meža virsus līgodama* 'the sun is setting in the west swaying the trees tops' Pļaviņas (LD 33879,3v).

Latvian dictionaries of the 18th–19th century record different variants of the name for *virsūne*: *wirfons* Gipfel eines Baumes Stender 1789 I 363; *wirfonis, -ņa* der Gipfel Ulmann 1872: 342; *wirfenes* die Spitzen von Bäumen Jaunlaicenē, Veclaicenē Ulmann 1872: 342; *wirfune, wirfunite* Gipfel des Baumes Ulmann 1872: 343.

Lith. *viršū́nė* / Latv. *virsūne* are derivatives with the suffix *-ūnė* / *-ūne* from the noun Lith. *viršùs,* Latv. *virsa* 'the upper part of smth., the upper half' (Ambrazas 2000: 159), which is related to OSlav. **vьrchъ*, Russ. *верх*, Pol. *wierzch*. Futher this Baltic and Slavic word is related to OInd. *várṣma* 'height, top, upper surface', Gk. οὐρανός 'sky', Lat. *verrūca* 'mound, hill' (LEW 1262; Sabaliauskas 1990: 134f.; LEV II 537f.).

In Standard Latvian the name *galuotne* became established at the beginning of the 20th century; it is most often used in dialects, mainly in Kurzeme, Zemgale and Vidzeme, rarer in Selonian subdialects and Latgale.

The variant *galuokne* is used in a compact area in Kurzeme and the western part of Zemgale, *galuoksne* in south-west, rarer in the north of Kurzeme (Stende, Strazde, etc.) and in Zemgale around Tērvete and less frequently in Vidzeme, *galuone* – in south-west Kurzeme (Grobiņa, Nīca, Rucava, Pērkone [EH], Bārta [EH] and other places). Sporadically other variants are also found: *galūne* (Ranka, Sinole, Tirza), *galaine* (Vārve, Ugāle [FBR VII 17]), *galainis* (Venta, Užava, Ziras, Piltene), *galautne* (Ērģeme, Kārķi, Kūdums, Omuļi), *galuote*

(Kandava [LD 33748,1]) and others, e.g.: *pa galuôkni vaĩrak saûc, galuôkne – kas tâc gaŗâks istecẽjis* ‘it is often referred to as the top; top is anything that has grown higher’ Vērgale (LVDA); *tâdi kuôki kam̂ kruõņi kâ âbeleî, tiẽm nevar atrast galuôkni* ‘such trees, they have crowns like apple trees, their tops are difficult to find’ Grenči (LVDA); *zeģenes biį nuôcirstas priẽdes galuõtnes* ‘the poles were made by cutting off the tops of pine trees’ Iecava (LVDA).

Latv. *galuotne* (and *galuodne*), *galuotnis* were recorded in the dictionaries of the 18th–19th century: *gallodne* der Gipfel ‘top’ Lange 1773: 115; *gallotnis*, Gipfel am Baum ‘the top of a tree’ Stender 1789 II 66; *galohtnis, -ņa, galohtne, -es,* der Gipfel ‘top’ Ulmann 1872: 70; Gipfel … des Baumes ‘a tree top’, *galotnis, galotne* ‘top’ Ulmann 1880: 346.

The variants *galuote* and *galuone* (*galuons*) are also founding the sources of the 17th–19th century: *gallohtes* die Zopff=Enden von gefälleten bäumen Fürecker 1685 II 99; *Gallohns* ein End vom abgehauenen Balcken oder Holtz Langius 1685: 72; *Gallohns* Ein Ende vom abgehauenen balken oder Holz MLG I 141; *Gallohtes* die Zopf= Enden Von gefelleten bäumen Depkin 1704 I 219; Gipfel … des Baumes … *galone* Ulmann 1880: 346.

Latvian written sources contain some other names of the top too: *kuoka gals* – der Gipffel / *Kohka-ghalls* Phras 1638: 332; Gipfel des Baums, *kohka gals* (*gallohtnis, wehjenize*) Stender 1789 I 289; *virsgals*: *wirśs=galls:* spitze. E.g. des bergs, baumes, etc. Fürecker 1685 II 98.

The name *vējenīce* recorded in an 18th century dictionary (*wehjenize* Stender 1789 I 289) was not included in collections of subdialect material.

The Lithuanian name *galū́nė* and its accentual variant *galūnẽ* in the meaning of the ‘top’ is rare, it is somewhat more often used in the subdialects of Lowlanders, recorded mainly in folklore, e.g.: *kâm reikîej^{e} lę̣pt^{e} i tûok^{i} aukš̂îâus^{i} bêrž^{a}, kêlt^{e} un pat gàlurnĩes* ‘why did you have to climb the tallest birch, to put up [a nest of a stork] in the very top’ MoŽK; *ẽgl^{e} dọ̀ mèt^{ọ} netọrîej^{e} gàlurnĩes* ‘the fir tree had no top for two years’ MoŽK; *anâm tọ̀r^{i} mèd̂ûs galûn^{e} išp̂jâut^{e}* ‘we have to cut off the top of trees for it [a stork]’ MoŽK; *sâul^{e} ẽit unt mẽd̂^{u} gàlurnĩems* ‘the sun goes on the tops of the trees’ MoŽK; *taboko galū́nes skabo, kad neišeitų į žydūles* ‘they break off the tops of tobacco [plants] to prevent it from flowering’ J (e-LKŽ); *aug galūnėlė aukštesniai, linkst pašakėlės žemesniai* ‘the top grows high, the lower branches bend low’ JD1516 (e-LKŽ); *tų liepelių galūnėlėj margoji gegelė* ‘on the top of the lime trees there is a spotted cuckoo’ D8 (e-LKŽ); *galūnẽ prigaunama, šaknis išraunama* ‘the top can be reached, the root is pulled out’ Salantai (e-LKŽ).

The origin of the name is most probably related to the meaning of the noun *gals* a ‘higher place’ (LEV I 284). The name *kuoka gals* was recorded in the source of the 17th century: der Gipffel / *Kohka-ghalls* Phras 1638: 332.

The name is comparatively widely used in the north-western part of Vidzeme and the subdialects around Valmiera, Cēsis, rarer in the northern part of Kurzeme around Snēpele, Usma, Vandzene; in north-east of Vidzeme the name *spice* is found – *špice* (< Germ. *Spitze*), e.g.: *kuôks bez spic:es nemaz neaûg* ‘tree without a top would not grow’ Vilzēni (LVDA).

Sporadically other variants are also used: *spicaune* – in Saikava, Sinole, *spicene* – in Ozoli, *spicgale* – in Kauguri, *spicuotne* – in Vējava, *špicaune* – in Sinole.

Several Slavisms have been recorded in Latgale: *makuška* in Krāslava (< Bel., Russ. *макушка* ‘tree top; mountain peak; top of the head’) and *makouka* in Rundēni (< Bel. *макаўка*; see ЛАБ I 169); they are close semantically to *galvenīce* recorded in the east of Vidzeme (in Lubāna LD 13250, 530; this name was also recorded in the 19th century dictionary [Ulmann 1872: 72]) and *galvenieks* in Cesvaine (LD 13250, 12; cf. *galva* ‘head’).

PIELIKUMI

PRIEDAI

SUPPLEMENTS

*LVDA izlokšņu tīkls**
*LVDA šnektų tinklas***
*LVDA Dialect List****

Nr.	*Izloksne*						
Nr.	*Šnekta*						
No.	*Dialect*						
1	**Venta**	35	Tāši	69	Ugāle	103	Sātiņi
2	Pope	36	Aistere	70	Usma	104	Saldus
3	Vārve	37	Rāva	71	Spāre (Spārne)	105	Ciecere
4	Zūras	38	Durbe	72	Stende	**106**	**Blīdene**
5	Užava	39	Vecpils	73	Pastende	107	Biksti
6	Ziras (Dziras)	40	Krote	74	Laidze	108	Zebrene
7	Piltene	41	Kalvene	75	Vandzene	109	Pampāļi
8	Zlēkas	42	Rudbārži	76	Lauciene	**110**	**Kursīši**
9	Ēdole	43	Grobiņa	77	Lībagi	111	Zvārde
10	Padure	44	Gavieze	78	Strazde	112	Lielauce
11	Jūrkalne	45	Tadaiķi	79	Zentene	113	Nīgrande
12	**Alsunga**	46	Virga	80	Kuldīga	114	Ezere
13	Īvande	47	Bunka	**81**	**Renda**	115	Ruba
14	Ulmale	48	Priekule	82	Valgale	116	Jaunauce
15	Gudenieki	49	Asīte	83	Virbi	117	Vadakste
16	Basi	50	Nīkrāce	**84**	**Kandava**	118	Vecauce
17	Planīca	51	Embūte	85	Cēre	119	Mērsrags
18	Kurmāle	52	Pērkone	86	Dzirciems	120	Engure
19	Saka	**53**	**Nīca**	87	Pūre	121	Sēme
20	Apriķi	54	Bārta	88	Vārme	122	Vecmokas
21	Klostere	55	Purmsāti	89	Kabile	123	Tume
22	Turlava	56	Gramzda	90	Matkule	124	Milzkalne
23	Snēpele	57	Aizvīķi	91	Vāne	125	Smārde
24	**Ziemupe**	58	Vaiņode	92	Aizupe	126	Sloka
25	Vērgale	59	Rucava	93	Zante	127	Sala
26	Dunalka	60	Dunika	94	Zemīte	128	Babīte
27	Cīrava	61	Kalēti	95	Grenči	129	Irlava
28	Dzērve	62	Ance	96	Raņķi	130	Praviņi
29	Aizpute	**63**	**Dundaga**	97	Lutriņi	131	Slampe
30	Laža	64	Puze	98	Gaiķi	132	Lestene
31	**Kazdanga**	65	Ārlava	99	Remte	**133**	**Džūkste**
32	Valtaiķi	66	Lubezere	100	Strutele	134	Kalnciems
33	Sieksāte	67	Nogale	101	Jaunpils	135	Annenieki
34	Medze	68	Upesgrīva	102	Skrunda	136	Dobele

* ALE pārstāvēto izlokšņu numuri doti trekniem burtiem.
** ALE šnektos paryškintos.
*** ALE dialects are in bold.

137 Sīpele
138 Bērze
139 Līvbērze
140 Valgunde
141 Ozolnieki
142 Pēternieki
143 Tetele
144 Garoza
145 Īle
146 Naudīte
147 Auri
148 Šķibe
149 Glūda
150 Svēte
151 Vircava
152 Vecsvirlauka
153 Bēne
154 Penkule
155 Tērvete
156 Zaļenieki
157 Jēkabnieki
158 Platone
159 Lielvircava
160 Jaunsvirlauka
161 Sniķere
162 Ukri
163 Bukaiši
164 Augstkalne
165 Vilce
166 Lielplatone
167 Eleja
168 Sesava
169 Svitene
170 Ainaži
171 Rozēni
172 Skaņkalne
173 Salaca
174 Aloja
175 Svētciems
176 Pāle
177 Puikule
178 Vitrupe
179 Viļķene
180 Katvari
181 Pociems
182 Tūja
183 Limbaži
184 Umurga
185 Vainiži
186 Augstroze
187 Liepupe
188 Lāde
189 Dunte
190 Stiene
191 Nabe
192 Mazstraupe
193 Rozula
194 Skulte
195 Vidriži
196 Lēdurga
197 Lielstraupe
198 Bīriņi
199 Turaida
200 Vildoga
201 Pabaži
202 Sēja
203 Krimulda
204 Sigulda
205 Mangaļi
206 Ādaži
207 Inčukalns
208 Allaži
209 Ropaži
210 Sidgunda
211 Dreiliņi
212 Stopiņi
213 Mārupe
214 Katlakalns
215 Salaspils
216 Ikšķile
217 Suntaži
218 Olaine
219 Dole
220 Daugmale
221 Ogresgals
222 Rembate
223 Lēdmane
(A)224 Augšiecava
224 Iecava
(L)224 Lejasiecava
225 Baldone
226 Tome
227 Lielvārde
228 Salgale
229 Zālīte
230 Misa
231 Vecumnieki
232 Birzgale
233 Mežotne
234 Code
235 Bauska
236 Vecsaule
237 Brukna
238 Stelpe
239 Bārbele
240 Taurkalne
241 Kurmene
242 Rundāle
243 Īslīce
244 Ceraukste
245 Panemune
246 Jaunsaule
247 Skaistkalne
248 Mazsalaca
249 Idus
250 Ipiķi
251 Terneja
252 Lode
253 Ķoņi
254 Rūjiena
255 Naukšēni
256 Omuļi
257 Braslava
258 Vecate
259 Sēļi
260 Jeri (Ģeri)
261 Kārķi
262 Ērģeme
263 Lugaži
264 Vilzēni
265 Bauņi
266 Burtnieki
267 Rencēni
268 Ēvele
269 Jērcēni
270 Ozoli
271 Dikļi
272 Jaunburtnieki
273 Valmiera
274 Brenguļi
275 Trikāta
276 Plāņi
277 Dauguļi
278 Ķieģeļi
279 Mujāni
280 Kocēni
281 Kauguri
282 Jaunvāle
283 Stalbe
284 Kūdums
285 Vaidava
286 Lenči
287 Liepa
288 Mārsnēni
289 Blome
290 Smiltene
291 Raiskums
292 Cēsis
293 Priekuļi
294 Jaunrauna
295 Baižkalns
296 Rauna
297 Launkalne
298 Kārļi
299 Līvi
300 Vaive
301 Veselava
302 Dzērbene
303 Drusti
304 Gatarta
305 Līgatne
306 Drabeši
307 Rāmuļi
308 Sērmūkši
309 Taurene
310 Jaunpiebalga
311 More
312 Nītaure
313 Ķēči
314 Kosa
315 Skujene
316 Vecpiebalga
317 Veļķi
318 Mēdzūla
319 Mālpils
320 Zaube
321 Kastrāne
322 Ķeipene
323 Plātere
324 Taurupe
325 Ogre
326 Ērgļi
327 Jumurda
328 Vējava
329 Lubeja
330 Laubere
331 Madliena
332 Meņģele
333 Liepkalne
334 Irši
335 Sausnēja
336 Vestiena
337 Bērzaune
338 Krape
339 Viskāļi
340 Bebri
341 Odziena
342 Vietalva
343 Kalsnava
344 Jumprava
345 Skrīveri
346 Aizkraukle
347 Koknese
348 Pļaviņas
349 Aiviekste
350 Sērene
351 Daudzese
352 Sece
353 Sunākste
354 Vārnava
355 Sēlpils
356 Ābeļi
357 Krustpils
358 Mazzalve
359 Zalve
360 Sauka
361 Viesīte
362 Birži

363 Zasa
364 Mēmele
365 Nereta
366 Rite
367 Elkšņi
368 Aknīste
369 Susēja
370 Slate
371 Gārsene
372 Asare
373 Prode
374 Valka
375 Vijciems
376 Cirgaļi
377 Zvārtava
378 Bilska
379 Birzuļi
380 Grundzāle
381 Palsmane
382 Gaujiena
383 Trapene
384 Jaunroze
385 Jaunlaicene
386 Veclaicene
387 Karva
388 Dūre
389 Ilzene
390 Zeltiņi
391 Alsviķi
392 Sinole
393 Lejasciems
394 Beļava
395 Kalncempji
396 Ranka
397 Lizums
398 Druviena
399 Tirza
400 Galgauska
401 Vecgulbene
402 Stāmeriena
403 Liezēre
404 Kārzdaba
405 Graši
406 Kraukļi
407 Virāne
408 Aduliena
409 Dzelzava
410 Jaungulbene
411 Viesiena
412 Kusa
413 Oļi
414 Sarkaņi
415 Patkule
416 Cesvaine
417 Lubāna
418 Grostona
419 Lazdona
420 Prauliena
421 Meirāni
422 Mārciena
423 Ļaudona
424 Saikava
425 Barkava
426 Varakļāni
427 Viļāni
428 Sāviena
429 Mētriena
430 Medņi
431 Vīpe
432 Atašiene
433 Stirniene
434 Galēni
435 Dignāja
436 Līvāni
437 Rudzēti
438 Vārkava
439 Preiļi
440 Silajāņi
441 Rubeņi
442 Bebrene (Bebrine)
443 Dviete
444 Nīcgale
445 Kalupe
446 Aizkalne
447 Aglona
448 Laši
449 Pilskalne
450 Līksna
451 Višķi
452 Naujene (Naujine)
453 Biķernieki
454 Rauda
455 Svente
456 Laucesa
457 Skrudaliena
458 Saliena
459 Kurcums
460 Demene
461 Silene
462 Ziemeris
463 Mārkalne
464 Pededze
465 Alūksne
466 Beja
467 Anna
468 Mālupe
469 Liepna
470 Vīksna
471 Viļaka
472 Litene
473 Balvi
474 Šķilbēni
475 Rugāji
476 Bērzpils
477 Tilža
478 Baltinava
479 Gaigalava
480 Nautrēni
481 Kārsava
482 Dricēni
483 Sakstagals
484 Makašēni
485 Bērzgale
486 Mērdzene (Mērdzine)
487 Zvirgzdene (Zvirgzdine)
488 Cibla
489 Ružina
490 Ozolaine
491 Rēzna
492 Pilda
493 Nirza
494 Malta
495 Kaunata
496 Rundēni
497 Istra
498 Andrupene (Andrupine)
499 Ezernieki
500 Šķaune
501 Kapiņi
502 Auleja
503 Dagda
504 Asūne
505 Īzvalta
506 Krāslava
507 Skaista
508 Robežnieki
509 Kaplava
510 Indra
511 Brigi
512 Pasiene

LVDA izlokšņu alfabētiskais saraksts
LVDA šnektų abėcėlinis sąrašas
LVDA Alphabetical List of Dialects

Izloksne	*Nr.*						
Šnekta	*Nr.*						
Dialect	*No.*						
Ābeļi	356	Bārbele	239	Cirgaļi	376	Ezernieki	499
Ādaži	206	Barkava	425	Code	234	Gaigalava	479
Aduliena	408	Bārta	54	Dagda	503	Gaiķi	98
Aglona	447	Basi	16	Daudzese	351	Galēni	434
Ainaži	170	Bauņi	265	Daugmale	220	Galgauska	400
Aistere	36	Bauska	235	Dauguļi	277	Garoza	144
Aiviekste	349	Bebrene (Bebrine)	442	Demene	460	Gārsene	371
Aizkalne	446	Bebri	340	Dignāja	435	Gatarta	304
Aizkraukle	346	Beja	466	Dikļi	271	Gaujiena	382
Aizpute	29	Beļava	394	Dobele	136	Gavieze	44
Aizupe	92	Bēne	153	Dole	219	Glūda	149
Aizvīķi	57	Bērzaune	337	Drabeši	306	Gramzda	56
Aknīste	368	Bērze	138	Dreiliņi	211	Graši	405
Allaži	208	Bērzgale	485	Dricēni	482	Grenči	95
Aloja	174	Bērzpils	476	Drusti	303	Grobiņa	43
Alsunga	12	Biksti	107	Druviena	398	Grostona	418
Alsviķi	391	Biķernieki	453	Dunalka	26	Grundzāle	380
Alūksne	465	Bilska	378	Dundaga	63	Gudenieki	15
Ance	62	Bīriņi	198	Dunika	60	Ģeri	260
Andrupene (Andrupine)	498	Birzgale	232	Dunte	189	Idus	249
Anna	467	Birzuļi	379	Durbe	38	Iecava	224
Annenieki	135	Birži	362	Dūre	388	Ikšķile	216
Apriķi	20	Blīdene	106	Dviete	443	Īle	145
Ārlava	65	Blome	289	Dzelzava	409	Ilzene	389
Asare	372	Braslava	257	Dzērbene	302	Inčukalns	207
Asīte	49	Brenguļi	274	Dzērve	28	Indra	510
Asūne	504	Brigi	511	Dziras	6	Ipiķi	250
Atašiene	432	Brukna	237	Dzirciems	86	Irlava	129
Augstkalne	164	Bukaiši	163	Džūkste	133	Irši	334
Augstroze	186	Bunka	47	Ēdole	9	Īslīce	243
Augšiecava (A)	224	Burtnieki	266	Eleja	167	Istra	497
Auleja	502	Ceraukste	244	Elkšņi	367	Īvande	13
Auri	147	Cēre	85	Embūte	51	Izvalta	505
Babīte	128	Cēsis	292	Engure	120	Jaunauce	116
Baižkalns	295	Cesvaine	416	Ērgļi	326	Jaunburtnieki	272
Baldone	225	Cibla	488	Ērģeme	262	Jaungulbene	410
Baltinava	478	Ciecere	105	Ēvele	268	Jaunlaicene	385
Balvi	473	Cīrava	27	Ezere	114	Jaunpiebalga	310

Jaunpils 101
Jaunrauna 294
Jaunroze 384
Jaunsaule 246
Jaunsvirlauka 160
Jaunvāle 282
Jēkabnieki 157
Jērcēni 269
Jeri 260
Jumprava 344
Jumurda 327
Jūrkalne 11
Kabile 89
Kalēti 61
Kalncempji 395
Kalnciems 134
Kalsnava 343
Kalupe 445
Kalvene 41
Kandava 84
Kapiņi 501
Kaplava 509
Kārķi 261
Kārļi 298
Kārsava 481
Karva 387
Kārzdaba 404
Kastrāne 321
Katlakalns 214
Katvari 180
Kauguri 281
Kaunata 495
Kazdanga 31
Klostere 21
Kocēni 280
Koknese 347
Kosa 314
Krape 338
Krāslava 506
Kraukļi 406
Krimulda 203
Krote 40
Krustpils 357
Kūdums 284
Kuldīga 80
Kurcums 459
Kurmāle 18
Kurmene 241
Kursīši 110
Kusa 412
Ķēči 313
Ķeipene 322
Ķieģeļi 278
Ķoņi 253
Lāde 188
Laidze 74
Laši 448
Laubere 330
Laucesa 456
Lauciene 76
Launkalne 297
Lazdona 419
Laža 30
Lēdmane 223
Lēdurga 196
Lejasciems 393
Lejasiecava (L) 224
Lenči 286
Lestene 132
Lībagi 77
Lielauce 112
Lielplatone 166
Lielstraupe 197
Lielvārde 227
Lielvircava 159
Liepa 287
Liepkalne 333
Liepna 469
Liepupe 187
Liezēre 403
Līgatne 305
Līksna 450
Limbaži 183
Litene 472
Līvāni 436
Līvbērze 139
Līvi 299
Lizums 397
Lode 252
Lubāna 417
Lubeja 329
Lubezere 66
Lugaži 263
Lutriņi 97
Ļaudona 423
Madliena 331
Makašēni 484
Mālpils 319
Malta 494
Mālupe 468
Mangaļi 205
Mārciena 422
Mārkalne 463
Mārsnēni 288
Mārupe 213
Matkule 90
Mazsalaca 248
Mazstraupe 192
Mazzalve 358
Medņi 430
Medze 34
Mēdzūla 318
Meirāni 421
Mēmele 364
Meņģele 332
Mērdzene (Mērdzine) 486
Mērsrags 119
Mētriena 429
Mežotne 233
Milzkalne 124
Misa 230
More 311
Mujāni 279
Nabe 191
Naudīte 146
Naujene (Naujine) 452
Naukšēni 255
Nautrēni 480
Nereta 365
Nīca 53
Nīcgale 444
Nīgrande 113
Nīkrāce 50
Nirza 493
Nītaure 312
Nogale 67
Odziena 341
Ogre 325
Ogresgals 221
Olaine 218
Oļi 413
Omuļi 256
Ozolaine 490
Ozoli 270
Ozolnieki 141
Pabaži 201
Padure 10
Pāle 176
Palsmane 381
Pampāļi 109
Panemune 245
Pasiene 512
Pastende 73
Patkule 415
Pededze 464
Penkule 154
Pērkone 52
Pēternieki 142
Pilda 492
Pilskalne 449
Piltene 7
Planīca 17
Plāņi 276
Plātere 323
Platone 158
Pļaviņas 348
Pociems 181
Pope 2
Prauliena 420
Praviņi 130
Preiļi 439
Priekule 48
Priekuļi 293
Prode 373
Puikule 177
Pūre 87
Purmsāti 55
Puze 64
Raiskums 291
Rāmuļi 307
Ranka 396
Raņķi 96
Rauda 454
Rauna 296
Rāva 37
Rembate 222
Remte 99
Rencēni 267
Renda 81
Rēzna 491
Rīte 366
Robežnieki 508
Ropaži 209
Rozēni 171
Rozula 193
Ruba 115
Rubeņi 441
Rucava 59
Rudbārži 42
Rudzēti 437
Rugāji 475
Rūjiena 254
Rundāle 242
Rundēni 496
Ružina 489
Saikava 424
Saka 19
Sakstagals 483
Sala 127
Salaca 173
Salaspils 215
Saldus 104
Salgale 228
Saliena 458
Sarkaņi 414
Sātiņi 103
Sauka 360
Sausnēja 335
Sāviena 428
Sece 352
Sēja 202
Sēlpils 355
Sēļi 259
Sēme 121
Sērene 350
Sērmūkši 308
Sesava 168
Sidgunda 210

Sieksāte 33
Sigulda 204
Silajāņi 440
Silene 461
Sinole 392
Sīpele 137
Skaista 507
Skaistkalne 247
Skaņkalne 172
Skrīveri 345
Skrudaliena 457
Skrunda 102
Skujene 315
Skulte 194
Slampe 131
Slate 370
Sloka 126
Smārde 125
Smiltene 290
Snēpele 23
Sniķere 161
Spāre (Spārne) 71
Stalbe 283
Stāmeriena 402
Stelpe 238
Stende 72
Stiene 190
Stirniene 433
Stopiņi 212
Strazde 78
Strutele 100
Sunākste 353
Suntaži 217
Susēja 369
Svente 455
Svētciems 175
Svēte 150
Svitene 169
Šķaune 500
Šķibe 148
Šķilbēni 474
Tadaiķi 45
Tāši 35
Taurene 309
Taurkalne 240
Taurupe 324
Terneja 251
Tērvete 155
Tetele 143
Tilža 477
Tirza 399
Tome 226
Trapene 383
Trikāta 275
Tūja 182
Tume 123
Turaida 199
Turlava 22
Ugāle 69
Ukri 162
Ulmale 14
Umurga 184
Upesgrīva 68
Usma 70
Užava 5
Vadakste 117
Vaidava 285
Vainiži 185
Vaiņode 58
Vaive 300
Valgale 82
Valgunde 140
Valka 374
Valmiera 273
Valtaiķi 32
Vandzene 75
Vāne 91
Varakļāni 426
Vārkava 438
Vārme 88
Vārnava 354
Vārve 3
Vecate 258
Vecauce 118
Vecgulbene 401
Veclaicene 386
Vecmokas 122
Vecpiebalga 316
Vecpils 39
Vecsaule 236
Vecsvirlauka 152
Vecumnieki 231
Vējava 328
Veļķi 317
Venta 1
Vērgale 25
Veselava 301
Vestiena 336
Vidriži 195
Viesiena 411
Viesīte 361
Vietalva 342
Vijciems 375
Vīksna 470
Vilce 165
Vildoga 200
Vilzēni 264
Viļaka 471
Viļāni 427
Viļķene 179
Vīpe 431
Virāne 407
Virbi 83
Vircava 151
Virga 46
Viskāļi 339
Višķi 451
Vitrupe 178
Zālīte 229
Zalve 359
Zaļenieki 156
Zante 93
Zasa 363
Zaube 320
Zebrene 108
Zeltiņi 390
Zemīte 94
Zentene 79
Ziemeris 462
Ziemupe 24
Ziras 6
Zlēkas 8
Zūras 4
Zvārde 111
Zvārtava 377
Zvirgzdene (Zvirgzdine) 487

LKA *izlokšņu tīkls**
LKA *punktų tinklas***
LKA *Items List****

Nr.	*Izloksne*	*Rajons*	*Pagasts*
Nr.	*Punktas*	*Rajonas*	*Apylinkė*
No.	*Item*	*District*	*Administravite parish*
1	Pikeliai	Mažeikių	Juodeikių
2	Leckava	Mažeikių	Rievyčių
3	Knabikai	Mažeikių	Rievyčių
4	Laižuva	Mažeikių	Laižuvos
5	Klykoliai	Akmenės	Klykolių
6	Vegeriai	Akmenės	Vegerių
7	Žagarė	Joniškio	Žagarės
8	Gudaičiai	Joniškio	Gudaičių
9	Kuldūnai	Biržų	Sodeliškių
10	Nemunėlio Radviliškis	Biržų	Nemunėlio Radviliškio
11	Totorkalnis	Biržų	Nemunėlio Radviliškio
12	Kerviai	Skuodo	Aleksandrijos
13	Skliaustė	Skuodo	Ylakių
14	Židikai	Mažeikių	Židikų
15	Dapšiai	Mažeikių	Juodeikių
16	Zastaučiai	Mažeikių	Ukrinų
17	Urvikiai	Mažeikių	Mažeikių
18	Purvėnai	Mažeikių	Laižuvos
19	Kivyliai	Akmenės	Klykolių
20	Gėpaičiai	Akmenės	Vegerių
21	Dilbinai	Joniškio	Žagarės
22	Skaistgirys	Joniškio	Skaistgirio
23	Vaineikiai	Joniškio	Daunoravos
24	Kriukai	Joniškio	Kriukų, Bučiūnų
25	Žeimelis	Pakruojo	Žeimelio
26	Namajūnai	Pasvalio	Kiemėnų
27	Užušiliai	Biržų	Medeikių, Sodeliškių
28	Lujėnai	Biržų	Pundurių
29	Skuodas	Skuodo	Skuodo
30	Šarkė	Skuodo	Aleksandrijos
31	Ylakiai	Skuodo	Ylakių
32	Mažaičiai	Mažeikių	Šerkšnėnų
33	Tirkšliai	Mažeikių	Tirkšlių
34	Viekšniai	Akmenės	Viekšnių
35	Padvarėliai	Akmenės	Akmenės
36	Sablauskiai	Akmenės	Alkiškių
37	Dameliai	Joniškio	Juodeikių
38	Paluknė	Skuodo	Skuodo
39	Žemytė	Skuodo	Lenkimų
40	Mosėdis	Skuodo	Mosėdžio
41	Vabaliai	Skuodo	Šačių
42	Puokė, Barstyčiai	Skuodo	Barstyčių
43	**Seda**	**Mažeikių**	**Sedos**
44	Skuodiškiai (Skuodo Ketūnai)	Mažeikių	Šerkšnėnų
45	Pievėnai	Mažeikių	Tirkšlių
46	Avižliai	Akmenės	Ventos
47	Papilė	Akmenės	Papilės
48	Kruopiai	Akmenės	Kruopių
49	**Šakyna**	**Šiaulių**	**Šakynos**
50	Kyburiai	Joniškio	Buivydžių
51	Noriūnai	Joniškio	Kepalių
52	Bučiūnai	Joniškio	Bučiūnų
53	Steigviliai	Pakruojo	Lauksodžio
54	Nairiai	Pasvalio	Vaškų
55	Saločiai	Pasvalio	Saločių
56	Smilgiai	Biržų	Smilgių
57	Pabiržė	Biržų	Pabiržės, Biržų
58	Parovėja	Biržų	Parovėjos
59	Obelaukiai	Biržų	Biržų
60	Virškupėnai	Biržų	Pundurių
61	Įpiltis	Kretingos	Laukžemės
62	Serapinai	Kretingos	Grūšlaukės

* ALE pārstāvēto izlokšņu numuri doti trekniem burtiem.
** ALE punktai paryškinti.
*** ALE items are in bold.

63	Šaukliai	Skuodo	Mosėdžio
64	Vindeikiai	Skuodo	Notėnų
65	Gudaliai	Skuodo	Barstyčių
66	Žemaičių Kalvarija (Varduva)	Plungės	
67	Ketūnai	Mažeikių	Sedos, Šerkšnėnų
68	Trimėsėdis	Telšių	Nevarėnų
69	Dauginiai	Akmenės	Kairiškių
70	Mickiškė	Telšių	Tryškių
71	Klaišiai	Akmenės	Papilės
72	Auksučiai	Šiaulių	Šakynos
73	Dargaičiai	Šiaulių	Gruzdžių
74	Rudiškiai	Joniškio	Rudiškių
75	Stupurai	Joniškio	Stupurų
76	Mikniūnai	Pakruojo	Pašvitinio, Klovainių
77	Gaižūnai	Pakruojo	Linkuvos
78	Guostagalis	Pakruojo	Guostagalio
79	Kriaušiškiai	Pasvalio	Grūžių
80	Puodžiai	Pasvalio	Tetirvinų
81	Daukniūnai	Pasvalio	Krinčino
82	Geidžiūnai	Biržų	Geidžiūnų
83	Anglininkai	Biržų	Geidžiūnų
84	Papilys	Biržų	Biržų, Medeikių
85	Suvainiškis	Rokiškio	Suvainiškio
86	Aukštadvarys	Rokiškio	Panemunio
87	Užubaliai	Rokiškio	Juodupės
88	Onuškis	Rokiškio	Juodupės
89	Juodupė	Rokiškio	Juodupės
90	Kalgraužiai	Kretingos	Laukžemės
91	Darbėnai	Kretingos	Darbėnų
92	**Grūšlaukė**	**Kretingos**	**Grūšlaukės**
93	Salantai	Kretingos	Imbarės
94	Gintališkė	Plungės	Platelių
95	Skirpsčiai	Plungės	Alsėdžių
96	Alsėdžiai	Plungės	Alsėdžių
97	Gadūnavas	Telšių	Gadūnavo
98	Eigirdžiai	Telšių	Eigirdžių
99	Tryškiai	Telšių	Tryškių
100	Raudėnai	Šiaulių	Raudėnų
101	Pakšteliai	Šiaulių	Kuršėnų
102	**Kuršėnai**	**Šiaulių**	**Kuršėnų, Micaičių**
103	Lukošaičiai	Šiaulių	Gruzdžių
104	Dimšiai	Šiaulių	Gruzdžių
105	Bridai	Šiaulių	Šiaulių
106	Lūpaičiai	Šiaulių	Meškuičių
107	Beinoraičiai	Pakruojo	Lygumų
108	Norvaišiai	Pakruojo	Lygumų
109	Megučioniai	Pakruojo	Linkuvos
110	Gailioniai	Pakruojo	Linkuvos
111	Joniškėlis	Pasvalio	Joniškėlio
112	**Pasvalys**	**Pasvalio**	**Pasvalio**
113	Šukionys	Biržų	Vabalninko
114	Gataučiai	Biržų	Geidžiūnų
115	Kupreliškis	Biržų	Kupreliškio
116	Šiekštininkai	Biržų	Kupreliškio
117	Pandėlys	Rokiškio	Pandėlio
118	Paliepis	Rokiškio	Panemunio
119	Sodeliai	Rokiškio	Juodupės, Rokiškio
120	Lukštai	Rokiškio	Lukštų
121	Bučiūnai	Rokiškio	Lukštų, Obelių
122	Žibininkai	Kretingos	Darbėnų, Rūdaičių
123	Ruginiai	Kretingos	Kurmaičių
124	Stropeliai	Kretingos	Kūlupėnų
125	Mišėnai	Plungės	Šateikių
126	Babrungėnai	Plungės	Babrungo
127	Lieplaukė	Plungės, Telšių	Telšių, Varnių, Žlibinų, Paukštakių
128	Telšiai	Telšių	Telšių, Gadūnavo
129	Rūdupiai	Telšių	Luokės, Viešvėnų
130	Kaunatava	Šiaulių, Telšių	Raudėnų, Tryškių, Upynos
131	Ginteniai, Urkuvėnai	Telšių, Šiaulių	Upynos, Micaičių
132	Džiuikai	Šiaulių	Kužių
133	Lieporiai	Šiaulių	Šiaulių
134	Šapnagiai	Šiaulių	Šiaulių
135	Norušaičiai	Šiaulių	Kairių
136	Joniškaičiai	Pakruojo	Lygumų
137	Pakruojis	Pakruojo	
138	Kapčiūnai	Pasvalio	Joniškėlio
139	Dikoniai	Panevėžio	Skaistgirių
140	Jurgėnai	Pasvalio	Pumpėnų, Kriklinių
141	Berklainiai	Pasvalio	Daujėnų
142	Vabalninkas	Biržų	Vabalninko
143	Salamiestis	Kupiškio	Antašavos
144	Alizava	Rokiškio, Kupiškio	Alizavos, Pandėlio
145	Sriubiškiai	Rokiškio	Pandėlio
146	Rybokai	Rokiškio	Panemunėlio
147	Rokiškis	Rokiškio	Panemunėlio, Žiobiškio
148	Obeliai	Rokiškio	Obelių
149	Kreščionys	Rokiškio	Lukštų
150	Svobiškis	Rokiškio	Obelių
151	Pryšmančiai	Kretingos	Rūdaičių
152	Kretinga	Kretingos	
153	Budriai	Kretingos	Kartenos
154	Kalniškiai	Kretingos	Imbarės
155	Karklėnai	Plungės	Kulių
156	Plungė	Plungės	Nausodžio, Stalgėnų
157	Žlibinai	Plungės	Žlibinų
158	Lauko Soda	Telšių	Telšių
159	Eidžiotai	Telšių	Janapolės
160	Luokė	Telšių	Luokės
161	Vidsodis	Kelmės	Pašilėnų
162	Gudmoniškė	Kelmės	Šaukėnų
163	Aukštelkė	Šiaulių	Kurtuvėnų, Šiaulių
164	Kirbaičiai	Šiaulių, Radviliškio	Kairių, Radviliškio
165	Voskoniai	Radviliškio	Aukštelkų
166	Derveliai	Pakruojo	Rozalimo
167	Rozalimas	Pakruojo	Rozalimo
168	Getautai	Pakruojo	Klovainių
169	Medikoniai	Pasvalio, Panevėžio	Pušaloto, Skaistgirių

170	Sereikoniai	Pasvalio	Pumpėnų
171	Stumbriškis	Panevėžio, Pasvalio	Karsakiškio, Kriklinių
172	Daršiškiai	Kupiškio	Antašavos
173	Šalteniai	Kupiškio	Palėvenėlės, Subačiaus
174	**Kupiškis**	**Kupiškio**	**Aukštupėnų**
175	Jutkonys	Kupiškio	Palėvenėlės
176	Skapiškis	Kupiškio	Skapiškio
177	Robliai	Rokiškio	Panemunėlio
178	Rageliai	Rokiškio	Ragelių
179	Kriaunos	Rokiškio	Kriaunų
180	Aleksandravėlė	Rokiškio	Obelių
181	Suviekas	Zarasų	Suvieko
182	Stelmužė	Zarasų	Imbrado, Suvieko
183	Kalotė	Klaipėdos	Kretingalės
184	Plikiai	Klaipėdos	Kretingalės
185	Lapiai	Klaipėdos	Lapių
186	Šakiniai	Klaipėdos	Lapių
187	Mižuikai	Plungės	Kulių
188	Alkas	Plungės	Bubėnų
189	Medingėnai	Plungės	Medingėnų
190	Vismaldai	Telšių	Žarėnų
191	**Varniai**	**Telšių**	
192	Šlapgirė	Kelmės, Telšių	Luokės, Užvenčio
193	Užventis	Kelmės	Užvenčio
194	Šaukėnai	Kelmės	Šaukėnų
195	Kurtuvėnai	Šiaulių	Kurtuvėnų
196	Pakapė	Šiaulių	Pakapės
197	Liutkiškiai	Radviliškio	Radviliškio
198	Karčemos	Radviliškio	Sedūnų
199	Šeduva	Radviliškio	Alksniupių, Šeduvos
200	Raginėnai	Radviliškio	Pakalniškių
201	Smilgiai	Panevėžio	Smilgių
202	Spirakiai	Panevėžio	Berčiūnų
203	**Piniava**	**Panevėžio**	**Piniavos, Skaistgirių**
204	Karsakiškis	Panevėžio	Karsakiškio
205	Noriūnai	Kupiškio	Noriūnų
206	Papiliai	Kupiškio	Aukštupėnų
207	Juodpėnai	Kupiškio	Puožo
208	Verksnionys	Rokiškio	Kamajų
209	Kamajėliai	Rokiškio	Kamajų
210	Minkūnai	Rokiškio	Jūžintų
211	Antazavė	Zarasų	Antazavės
212	Dusetos	Zarasų	Pakniškių, Žukliškių
213	Aviliai	Zarasų	Avilių
214	Imbradas	Zarasų	Imbrado, Kavoliškių
215	Birbinčiai	Klaipėdos	Dovilų, Gargždų
216	Gargždai	Klaipėdos	Gargždų, Vėžaičių
217	Antkoptis	Klaipėdos	Antkopčio
218	Endriejavas	Klaipėdos	Endriejavo
219	Rietavas	Plungės	Pelaičių
220	Užpeliai, Tverai	Plungės	Stalgėnų, Tverų
221	Drobūkščiai	Telšių	Varnių
222	Gomaliai	Telšių	Varnių
223	Labūnavėlė	Kelmės	Užvenčio
224	Vaiguva	Kelmės	Vaiguvos
225	Kušleikiai	Kelmės	Kelmės
226	Padubysys	Šiaulių	Padubysio
227	Kiaunoriai	Kelmės	Kiaunorių
228	Šiaulėnai	Radviliškio	Šiaulėnų
229	Miežaičiai	Radviliškio	Sedūnų
230	Vaiduloniai	Radviliškio	Šeduvos, Sedūnų
231	Sidabravas	Radviliškio	Sidabravo
232	Naujamiestis	Panevėžio	Naujamiesčio
233	Panevėžys	Panevėžio	Velžio
234	Miežiškiai	Panevėžio	Miežiškių, Taruškų
235	Subačius	Kupiškio	Subačiaus
236	Navikai	Anykščių	Surdegio
237	Viešintos	Anykščių	Viešintų
238	Šimonys	Kupiškio	Šimonių
239	Svėdasai	Anykščių	Svėdasų
240	Vilučiai	Rokiškio, Utenos, Anykščių	Obelių, Užpalių, Svėdasų
241	Vaiškūnai	Utenos, Zarasų	Sudeikių, Užpalių, Pakniškių
242	Antalieptė	Zarasų	Antalieptės, Degučių
243	Blyniškės	Zarasų	Ežerėnų
244	Zarasai	Zarasų	Kimbartiškės, Magučių
245	Berčiūnai	Zarasų	Bikėnų, Magučių
246	Turmantas	Zarasų	Kimbartiškės
247	Dumpiai	Klaipėdos	Dovilų
248	Dercekliai	Klaipėdos	Priekulės
249	Kojeliai	Klaipėdos	Agluonėnų
250	Veiviržėnai	Klaipėdos	Veiviržėnų
251	Mataičiai	Klaipėdos	Endriejavo, Judrėnų
252	Žadvainai	Plungės	Pelaičių
253	Stirbiškė	Plungės, Šilalės	Tverų, Laukuvos
254	Laukuva	Šilalės	Laukuvos
255	Skabučiai	Šilalės	Laukuvos
256	Pašilė	Kelmės	Karklėnų
257	Kražiai	Kelmės	Kražių
258	Kelmė	Kelmės	Maironių, Grimzių
259	Kubiliai	Kelmės	Tytuvėnų
260	Tytuvėnai	Kelmės, Raseinių	Tytuvėnų, Šiluvos
261	Šaukotas	Radviliškio	Šaukoto
262	Legečiai	Radviliškio	Pašušvio
263	Pašušvys	Radviliškio	Pašušvio
264	Baisogala	Radviliškio	Baisogalos
265	Pociūnėliai	Radviliškio	Skėmių
266	Vadaktai	Panevėžio, Radviliškio	Krekenavos, Sidabravo
267	Ėriškiai	Panevėžio	Upytės
268	Uliūnai	Panevėžio	Velžio
269	Narbutai	Panevėžio	Miežiškių
270	Rukiškis	Anykščių	Juostininkų
271	Troškūnai	Anykščių	Juostininkų
272	Andrioniškis	Anykščių	Andrioniškio, Stakių
273	Mičionys	Anykščių	Debeikių
274	Debeikiai	Anykščių	Debeikių

275	Vyžuonos	Utenos	Vyžuonų
276	Sudeikiai	Utenos	Sudeikių
277	Daugailiai	Utenos	Daugailių
278	Kiemionys	Zarasų	Bikėnų
279	Smalvos	Zarasų	Smalvų
280	Tilžė	Zarasų	Kimbartiškės
281	Gaidė	Ignalinos	Gaidės, Rimšės
282	Juodkrantė	Neringos m.	
283	Priekulė	Klaipėdos	Agluonėnų
284	Pėžaičiai	Klaipėdos, Šilutės	Agluonėnų, Saugų
285	Švėkšna	Šilutės	Švėkšnos
286	**Judrėnai**	**Klaipėdos**	**Judrėnų**
287	Stirbiškė	Šilalės	Kvėdarnos
288	**Kvėdarna**	**Šilalės**	**Kvėdarnos, Laukuvos**
289	Šiauduva	Šilalės	Padievyčio
290	Kaltinėnai	Šilalės	Kaltinėnų
291	Nuomininkai	Šilalės	Poškų
292	Adomaičiai	Kelmės	Pakražančio, Stulgių
293	Pakražantis	Kelmės	Pakražančio
294	Lyduvėnai	Raseinių	Šiluvos
295	Šiluva	Raseinių	Šiluvos
296	Reksčiai	Radviliškio	Šaukoto
297	Gražiškiai	Radviliškio	Skėmių
298	Devynduoniai	Kėdainių	Gudžiūnų
299	Krekenava	Panevėžio	Krekenavos
300	**Ramygala**	**Panevėžio**	**Ramygalos**
301	Jotainiai	Panevėžio	Ramygalos
302	Raguva	Panevėžio	Raguvos
303	Traupis	Anykščių	Traupio
304	Grybuliai	Anykščių	Troškūnų
305	**Anykščiai**	**Anykščių**	**Anykščių, Dabužių, Šeimyniškių**
306	Čekonys	Anykščių	Debeikių
307	Aknystėlės	Utenos	Leliūnų
308	Utena	Utenos	Vyžuonų
309	Spitrėnai	Utenos	Spitrėnų
310	Juknėnai	Utenos	Daugailių
311	Tolimėnai	Ignalinos, Zarasų	Kazitiškio, Salako
312	Luodžiai	Zarasų	Salako
313	Dūkštas	Ignalinos	Sokiškių
314	Kalviškiai	Ignalinos	Rimšės, Sokiškių
315	Rimšė	Ignalinos	Gaidės, Rimšės
316	Vigutėnai	Ignalinos	Rimšės
317	Sakūčiai	Šilutės	Kintų, Saugų
318	Saugos	Šilutės	Saugų
319	Tvaskučiai	Šilutės	Inkaklių
320	Būdviečiai	Šilutės	Švėkšnos
321	Teneniai	Šilalės	Piliakalnio
322	Pajūris	Šilalės	Pajūrio
323	Šilalė	Šilalės	Šilalės
324	Vytogala	Šilalės	Upynos
325	Girdiškė	Šilalės	Upynos
326	Stulgiai	Kelmės	Stulgių
327	Nemakščiai	Raseinių	Nemakščių
328	Giniočiai	Kelmės	Liolių, Pakražančio
329	Alėjai	Raseinių	Alėjų
330	Tverjoniškė	Raseinių	Pagojukų
331	Šnipaičiai	Raseinių	Pagojukų
332	Ažytėnai	Kėdainių	Krakių
333	Krakės	Kėdainių	Krakių
334	Šlapaberžė	Kėdainių	Dotnuvos
335	Surviliškis	Kėdainių, Panevėžio	Petriškių, Surviliškio
336	Truskava	Kėdainių	Truskavos
337	Aukštadvaris	Panevėžio	Ramygalos
338	Šilai	Panevėžio	Vadoklių
339	Radžiūnai	Ukmergės, Anykščių	Taujėnų, Traupio
340	Kavarskas	Anykščių	Kavarsko
341	Kurkliai	Anykščių	Kurklių
342	Rubikiai	Anykščių	Rubikių, Skiemonių
343	Skiemonys	Anykščių	Skiemonių
344	Leliūnai	Anykščių	Skiemonių
345	Deguliai	Utenos	Pakalnių
346	Tauragnai	Utenos	Tauragnų
347	Balčiai	Utenos	Šeimaties
348	Kazitiškis	Ignalinos, Utenos	Kazitiškio, Šeimaties
349	Biržiniškė	Ignalinos	Gubavos, Grybėnų
350	Medeišiai	Ignalinos	Grybėnų, Naujojo Daugėliškio, Sokiškių
351	Vėlūnai	Ignalinos	Šiūlėnų
352	Ventė	Šilutės	Kintų
353	**Šilutė**	**Šilutės**	**Kintų**
354	Ramučiai	Šilutės	Gardamo
355	Žemaičių Naumiestis	Šilutės	Žemaičių Naumiesčio
356	Vainutas	Šilutės	Vainuto
357	Žvingiai	Šilalės	Pajūrio
358	Pagramantis	Tauragės	Pagramančio
359	Lomiai	Tauragės	Lomių
360	Batakiai	Tauragės	Batakių
361	Skaudvilė	Tauragės	Skaudvilės, Vaidilų
362	Petkaičiai	Tauragės	Dauglaukio
363	**Viduklė**	**Raseinių**	**Viduklės**
364	Raseiniai	Raseinių	Paliepių
365	Laužai	Raseinių	Raseinių
366	Betygala	Raseinių	Betygalos
367	Ilgižiai	Raseinių	Ilgižių
368	Sutkūnai	Kėdainių	Pajieslio
369	Dotnuva	Kėdainių	Dotnuvos
370	Pliupai	Kėdainių	Taučiūnų
371	Okainiai	Kėdainių	Truskavos
372	Pagiriai	Kėdainių, Ukmergės	Pagirių, Tulpiakiemio
373	Meilūnai	Ukmergės	Siesikų
374	**Taujėnai**	**Ukmergės**	**Taujėnų, Lėno**
375	Knitiškiai, Vidiškiai	Ukmergės	Vidiškių
376	Dapkūniškiai	Molėtų	Balninkų
377	Alanta	Molėtų	Alantos

378	Skudutiškis	Molėtų	Skudutiškio
379	Suginčiai	Molėtų	Suginčių, Skudutiškio
380	Kuktiškės	Utenos	Kuktiškių
381	Kirdeikiai	Utenos	Saldutiškio
382	Ignalina	Ignalinos	Palūšės
383	Antakmenė	Ignalinos	Vidiškių, Grybėnų
384	Kačergiškė	Ignalinos	Kačergiškės
385	Nida	Neringos m.	
386	Rusnė	Šilutės	Rusnės m.
387	Juknaičiai	Šilutės	Jonaičių, Juknaičių
388	**Kavoliai**	**Šilutės**	**Usėnų**
389	Katyčiai	Šilutės	Katyčių
390	Žygaičiai	Tauragės	Žygaičių
391	Jociai	Tauragės	Tauragės, Girininkų
392	Stragutė	Tauragės	Tauragės
393	Joniškė	Tauragės	Tauragės, Kunigiškių
394	Pašaltuonys	Jurbarko	Eržvilko
395	Eržvilkas	Jurbarko	Girdžių, Žindaičių
396	Paupys	Raseinių	Viduklės, Raseinių
397	Vadžgirys	Jurbarko	Vadžgirio
398	Kalnujai, Gervinė	Raseinių	Kalnujų, Raseinių
399	Girkalnis	Raseinių	Girkalnio
400	Ariogala	Raseinių	Ariogalos, Verėduvos
401	Lenčiai	Raseinių	Ariogalos
402	Pavinkšniai	Kėdainių	Pernaravos
403	Mištautai	Kėdainių	Kėdainių
404	Kėdainiai	Kėdainių	Kėdainių
405	Bubliai	Kėdainių	Taučiūnų
406	Šėta	Kėdainių	Šėtos
407	Gaižūnai	Jonavos	Bukonių
408	Siesikai	Ukmergės	Siesikų
409	Kunigiškiai	Ukmergės	Laičių, Vidiškių
410	Lyduokiai	Ukmergės, Anykščių	Lyduokių, Kraštų, Žemaitkiemio
411	Balninkai	Molėtų	Balninkų
412	Girsteitiškis	Molėtų	Paąžuolių
413	Purvėnai	Molėtų	Čiulėnų
414	Labanoras	Švenčionių	Labanoro
415	Linkmenys	Ignalinos, Utenos	Linkmenų, Saldutiškio
416	Motiejūnai	Ignalinos	Linkmenų
417	Ceikinėliai	Ignalinos	Zuikų
418	Mielagėnai	Ignalinos	Mielagėnų
419	Šiūlėnai	Ignalinos	Šiūlėnų
420	Tverečius	Ignalinos	Tverečiaus
421	Sekonys	Ignalinos	Dysnos
422	Vosiūnai	Ignalinos	Dysnos
423	Lazinkos	Ignalinos	Dysnos
424	Sausgalviai	Šilutės	Jonaičių
425	Šilininkai	Šilutės	Juknaičių
426	**Plaškiai**	**Šilutės**	**Usėnų**
427	Rukai	Šilutės	Stoniškių
428	Timsriai	Šilutės	Natkiškių
429	Kulmenai	Šilutės	Natkiškių
430	Trakininkai	Šilutės	Rambyno
431	Lauksargiai	Tauragės	Lauksargių
432	Vertimai	Jurbarko	Žindaičių
433	Žindaičiai	Jurbarko	Žindaičių
434	Pauliai	Jurbarko	Šimkaičių
435	Medininkai	Jurbarko	Stakių, Šimkaičių
436	Stakiai	Jurbarko	Stakių
437	Juodaičiai	Jurbarko	Juodaičių
438	Pagausantys	Raseinių	Kalnujų, Verėduvos
439	Daugėliškiai	Raseinių	Ariogalos
440	Rugėnai	Kėdainių	Pernaravos
441	**Josvainiai**	**Kėdainių**	**Josvainių**
442	Labūnava	Kėdainių	Josvainių, Pelėdnagių
443	Slikiai	Kėdainių	Nociūnų
444	Žeimiai	Jonavos	Žeimių
445	Pasoda	Jonavos	Markutiškių
446	Jakutiškiai	Ukmergės	Atkočių
447	Juodausiai	Ukmergės	Lyduokių
448	Šešuoliai	Ukmergės	Šešuolių
449	Želva	Ukmergės	Želvos
450	Videniškiai	Molėtų	Videniškių
451	**Molėtai**	**Molėtų**	**Luokesos, Paąžuolių**
452	Čiulai	Molėtų	Mindūnų
453	Pastovėlis	Molėtų	Mindūnų
454	Antaliedė	Švenčionių	Kaltanėnų
455	Kretuonys	Švenčionių	Reškutėnų
456	Gražuliai	Švenčionių	Bielionių
457	Jurgeliškė	Ignalinos, Švenčionių	Mielagėnų, Svirkų
458	Piršteliškė	Švenčionių	Adutiškio
459	Radiškė	Ignalinos	Dysnos
460	Kavaltiškė	Švenčionių	Adutiškio
461	Pagėgiai	Šilutės	Pagėgių
462	Vilkyškiai	Šilutės	Vilkyškių
463	Rūgaliai	Tauragės	Baltrušaičių, Dauglaukio, Tauragės, Batakių
464	Eičiai	Tauragės	Gaurės
465	Girdžiai	Jurbarko	Girdžių
466	Skirsnemunė	Jurbarko	Šilinės
467	Raudonė	Jurbarko	Raudonės
468	Veliuona	Jurbarko	Veliuonos
469	Čekiškė	Kauno	Čekiškės
470	Vareikoniai	Kauno	Panevėžiuko
471	Vandžiogala	Kauno	Babtų, Karmėlavos, Vandžiogalos
472	Kulva	Jonavos	Kulvos
473	Markutiškiai	Jonavos	Markutiškių, Upninkų
474	Vepriai	Ukmergės	Veprių
475	Pabaiskas	Ukmergės	Pabaisko
476	Krikštėnai	Ukmergės	Ukmergės
477	Kiaukliai	Širvintų	Zibalų
478	Šiaudžiai	Molėtų	Giedraičių
479	Bijutiškis	Molėtų	Dubingių
480	Inturkė	Molėtų	Inturkės
481	Medeikiai	Molėtų	Arnionių
482	Švenčionėliai	Švenčionių	Švenčionėlių

483	Švenčionys	Švenčionių	Švenčionių
484	Trečiūnai	Švenčionių	Švenčionių
485	Adutiškis	Švenčionių	Adutiškio
486	Bitėnai	Šilutės	Rambyno, Vilkyškių
487	Sokaičiai	Šilutės	Vilkyškių
488	Viešvilė	Jurbarko	Viešvilės
489	Smalininkai	Jurbarko	Jurbarkų, Viešvilės
490	Sudargas	Šakių	Kidulių
491	**Jurbarkas**	**Jurbarko**	**Jurbarkų, Girdžių**
492	Valenčiūnai	Šakių	Gelgaudiškio
493	Jotija	Šakių	Plokščių
494	Kriūkai	Šakių	Kriūkų
495	**Vilkija**	**Kauno**	**Vilkijos**
496	Muniškiai	Kauno	Babtų, Užliedžių
497	Batėgala	Jonavos	Kulvos
498	Padaigai, Upninkai	Jonavos	Dumsių, Upninkų
499	Gegužinė	Kaišiadorių	Zūbiškių
500	Mančiušėnai	Širvintų, Jonavos	Gelvonų, Upninkų
501	Neveronys	Širvintų	Gelvonų
502	Širvintos	Širvintų	Zibalų
503	Šešuolėliai	Širvintų	Zibalų
504	Giedraičiai	Molėtų	Giedraičių
505	Dubingiai	Molėtų	Dubingių
506	Joniškis	Molėtų	Arnionių, Joniškio
507	Melagėnai	Švenčionių	Šutų
508	Ziboliškė	Švenčionių	Strūnaičio
509	Ropiškė	Švenčionių	Strūnaičio
510	Slavikai	Šakių	Slavikų
511	Baltkojai	Šakių	Šakių
512	Šakiai	Šakių	Šakių
513	Lukšiai	Šakių	Lukšių
514	Lekėčiai	Šakių	Lekėčių
515	Zapyškis	Kauno	Zapyškio
516	Kaniūkai	Kauno	Užliedžių
517	Karmėlava	Kauno	Karmėlavos
518	Užusaliai	Jonavos	Užusalių
519	**Palomenė**	**Kaišiadorių**	**Palomenės**
520	Čiobiškis	Širvintų	Čiobiškio
521	Musninkai	Širvintų	Musninkų, Jauniūnų
522	Šiauliai	Širvintų	Jauniūnų
523	Skliausčiai	Vilniaus	Glitiškių
524	Akmena	Vilniaus	Glitiškių, Paberžės, Visalaukės
525	Troškūnai	Vilniaus	Danilavos, Nemenčinės
526	Arnionys	Molėtų	Arnionių
527	Šutai	Švenčionių	Šutų
528	Bajoraičiai	Šakių	Būblelių, Sintautų
529	Sintautai	Šakių	Sintautų
530	Griškabūdis	Šakių	Griškabūdžio
531	Šunkariai	Šakių	Jankų
532	Agurkiškė	Marijampolės	Višakio Rūdos
533	Poderiškiai	Kauno	Alšėnų, Noreikiškių
534	Armališkės	Kauno	Rokų, Samylų
535	Pravieniškės	Kaišiadorių	Rumšiškių
536	Rumšiškės	Kaišiadorių	Rumšiškių
537	Kaišiadorys	Kaišiadorių	Kaišiadorių, Palomenės
538	Žasliai	Kaišiadorių	Kaišiadorių
539	Paparčiai	Kaišiadorių	Paparčių
540	Kernavė	Vilniaus	Dūkštų
541	Maišiagala	Širvintų	Jauniūnų
542	Ažulaukė	Vilniaus	Ažulaukės
543	Nemenčinė	Vilniaus	Nemenčinės, Eitminiškių
544	Šventininkai	Vilniaus	Buivydžių
545	Magūnai	Švenčionių	Magūnų
546	Kudirkos Naumiestis	Šakių	Būblelių, Sintautų
547	Žvirgždaičiai	Šakių	Žvirgždaičių
548	Barzdai	Šakių	Griškabūdžio, Barzdų
549	Kazlų Rūda	Marijampolės	Bagotosios, Gavaltuvos
550	Skriaudžiai	Prienų	Skriaudžių
551	Mauručiai	Kauno, Prienų	Garliavos, Veiverių
552	Garliava	Kauno	Garliavos
553	Margininkai	Kauno	Taurakiemio
554	Kruonis	Kaišiadorių	Kruonio
555	Žiežmariai	Kaišiadorių	Žiežmarių
556	Kietaviškės	Kaišiadorių	Kietaviškių
557	Vievis	Trakų	Ausieniškių, Balceriškių
558	Paneriai	Trakų	Balceriškių
559	Sudervė	Širvintų, Vilniaus	Dūkštų, Jauniūnų
560	Gulbinai	Vilniaus	Paberžės, Riešės
561	Bezdonys	Vilniaus	Bezdonių
562	Buivydžiai	Vilniaus	Buivydžių
563	Puntuzai	Vilniaus	Lavoriškių
564	Žalioji	Vilkaviškio	Augalų, Lygumų, Juodupėnų
565	Alksnėnai	Vilkaviškio	Augalų, Juodupėnų, Alksnėnų
566	Pilviškiai	Vilkaviškio	Paežerių, Alksnėnų, Pilviškių
567	Kazliškiai	Marijampolės	Gavaltuvos
568	Ąžuolų Būda	Marijampolės	Gavaltuvos
569	Mozūriškės	Prienų	Veiverių
570	Išlaužas	Prienų	Išlaužo
571	Darsūniškis	Kaišiadorių	Vilūnų
572	Kalviai	Kaišiadorių	Kalvių
573	Pakertiškės	Kaišiadorių	Žiežmarių
574	Kaugonys	Kaišiadorių	Paparčių
575	Daugirdiškės	Trakų	Bagdononių, Rusakalnio
576	Rykantai	Trakų	Bražuolės
577	Buivydiškės	Vilniaus	Buivydiškių
578	Baniškės	Vilniaus	Vilniaus dalies
579	Naujoji Vilnia	Vilniaus	Naujosios Vilnios
580	Uosininkai	Vilniaus	Mickūnų
581	Petruliškės	Vilniaus	Lavoriškių
582	Kybartai	Vilkaviškio	Lygumų, Molinių, Pajevonio

583	Alvitas	Vilkaviškio	Alvito, Augalų, Gražiškių
584	Vilkaviškis	Vilkaviškio	Alvito, Šeimenos
585	Šunskai	Marijampolės	Šunskų
586	Sasnava	Marijampolės	Sasnavos
587	Plutiškės	Marijampolės	Guobų
588	Pašlavantys	Prienų	Naujosios Ūtos
589	Prienai	Prienų	Ašmintos, Birštono
590	Birštonas	Prienų	Birštono
591	Jieznas	Prienų	Jiezno, Stakliškių
592	Užuguostis	Prienų	Lielionių
593	Mergiškės	Trakų	Ubiškių
594	Semeliškės	Trakų	Semeliškių
595	Barčiai	Trakų	Tolkiškių, Obelių
596	Trakai	Trakų	Bražuolės
597	Lentvaris	Trakų	Kariotiškių
598	Kirtimai	Vilniaus	Lavoriškių
599	Rudamina	Vilniaus	Rudaminos
600	Čepurniškės	Vilniaus	Žemaitėlių
601	Šumskas	Vilniaus	Juodšilių, Kalvelių, Šumsko
602	Kuosinė	Vilniaus	Kalvelių
603	Pajevonys	Vilkaviškio	Pajevonio, Keturvalakių, Molinių
604	Klampučiai	Vilkaviškio	Bartninkų
605	Keturvalakiai	Vilkaviškio	Keturvalakių, Gižų
606	Marijampolė	Marijampolės	Meškučių, Šunskų
607	Igliauka	Marijampolės	Igliaukos
608	Naujoji Ūta	Prienų	Naujosios Ūtos
609	**Balbieriškis**	**Prienų**	**Balbieriškio**
610	Nemajūnai	Alytaus, Prienų	Birštono, Punios
611	Butrimonys	Alytaus	Butrimonių
612	Gripiškės	Prienų	Lielionių
613	Aukštdvarys	Trakų	Ubiškių
614	Panošiškės	Trakų	Tolkiškių
615	Šklėriai	Trakų	Rūdiškių
616	Lygainiai	Trakų	Paluknio
617	Marijampolis	Vilniaus	Rudaminos
618	Akmeniškės	Vilniaus	Rudaminos
619	Žemaitėliai	Vilniaus	Visalaukės
620	**Vištytis, Vygreliai**	**Vilkaviškio**	**Vištyčio, Gražiškių**
621	Gražiškiai	Vilkaviškio	Gražiškių
622	Bartninkai	Vilkaviškio	Bartninkų
623	Vilkabaliai	Vilkaviškio	Rasių
624	Liudvinavas	Marijampolės	Meškučių
625	**Daukšiai**	**Marijampolės**	**Padovinio**
626	Gelčiai	Marijampolės	Gudelių
627	Ūdrija	Alytaus	Krokialaukio
628	Kriauniai	Alytaus	Dubėnų, Luksnėnų
629	Žagariai	Alytaus	Punios
630	Pivašiūnai	Alytaus	Pivašiūnų
631	Onuškis, Dusmenys	Trakų	Onuškio, Dusmenų
632	Tiltai	Trakų	Lieponių
633	Maceliai	Varėnos	Valkininkų
634	Rūdninkai	Šalčininkų	Rūdninkų
635	Jašiūnai	Šalčininkų	Jašiūnų
636	Dainava	Vilniaus	Medininkų
637	Tabariškės	Šalčininkų	Turgelių
638	Liubavas	Marijampolės	Liubavo
639	Kalvarija	Marijampolės	
640	Želsva	Marijampolės	Liudvinavo, Naujienos
641	Krosna	Lazdijų	Krosnos
642	Simnas	Alytaus	Simno, Verebiejų
643	Miroslavas	Alytaus	Santaikos
644	Alytus	Alytaus	Domantonių, Luksnėnų
645	Alovė	Alytaus	Alovės
646	Daugai	Alytaus	Daugų
647	Genionys	Varėnos	Pavarėnio, Jakėnų
648	Pūčkornės	Varėnos	Valkininkų
649	**Valkininkai**	**Varėnos**	**Valkininkų**
650	Gudeliai	Šalčininkų	Daučiūnų
651	Šalčininkėliai	Šalčininkų	Šalčininkėlių
652	Kurmelionys	Šalčininkų	Akmenynės
653	Salaperaugis	Marijampolės	Liubavo
654	Navininkai	Marijampolės	Sangrūdos
655	Rudamina	Lazdijų	Rudaminos
656	Barčiai	Lazdijų	Veisiejų
657	Meteliai	Lazdijų	Žagarių
658	Seiliūnai	Lazdijų	Noragėlių
659	Nemunaitis	Alytaus	Nemunaičio
660	Ilgininkai	Varėnos	Merkinės
661	Druckūnai	Varėnos	Varėnos
662	Akmuo	Varėnos	Jakėnų
663	Čebatoriai	Varėnos	Daržininkų
664	Kuršiai	Varėnos	Daržininkų
665	Kaniūkai	Šalčininkų	Gerviškių
666	Šalčininkai	Šalčininkų	Šalčininkų
667	Dailidės	Šalčininkų	Poškonių
668	Daulėnai	Šalčininkų	Jurgelionių
669	Miežionys	Šalčininkų	Dieveniškių
670	Maciučiai	Šalčininkų	Dieveniškių
671	Vingrėnai	Lazdijų	Būdviečio
672	Šventežeris	Lazdijų	Šventežerio
673	Avižieniai	Lazdijų	Šlavantų
674	Seirijai	Lazdijų	Seirijų
675	Savilionys	Alytaus	Raitininkų
676	Nedzingė	Varėnos	Nedzingės
677	Perloja	Varėnos	Nedzingės
678	Varėna	Varėnos	Varėnos
679	Vydeniai	Varėnos	Vydenių
680	Vėžionys	Šalčininkų	Dainavos
681	Eišiškės	Šalčininkų	Eišiškių
682	Butrimonys	Šalčininkų	Butrimonių
683	Kučiūnai	Lazdijų	Kučiūnų
684	Veisiejai	Lazdijų	Šlavantų, Veisiejų
685	Jovaišiai	Lazdijų	Leipalingio
686	**Leipalingis**	**Lazdijų**	**Leipalingio**
687	Liškiava	Varėnos	Kibyšių
688	Merkinė	Varėnos	Merkinės
689	Puvočiai	Varėnos	Marcinkonių

690	Kaniava	Varėnos	Kaniavos
691	Daugidonys	Šalčininkų	Kalesninkų
692	Sapiegiškiai	Lazdijų	Kučiūnų
693	Kapčiamiestis	Lazdijų	Kapčiamiesčio
694	Druskininkai	Varėnos	Ratnyčios
695	Mašnyčios	Varėnos	Ratnyčios
696	Darželiai	Varėnos	Marcinkonių
697	Marcinkonys	Varėnos	Marcinkonių
698	Rudnia	Varėnos	Dubičių, Kaniavos
699	Dubičiai	Varėnos	Dubičių
700	Macevičiai	Lazdijų	Panemunės
701	Lipliūnai	Lazdijų	Panemunės
702	Ratnyčia	Varėnos	Ratnyčios
703	Šklėriai	Varėnos	Marcinkonių
704	Kabeliai	Varėnos	Marcinkonių
I	Breslauja	Breslaujos	
II	Apsas	Breslaujos	
III	Kamojys	Pastovių	
IV	**Gervėčiai**	**Astravo**	
V	**Lazūnai**	**Vijos**	
VI	Varanavas, Nevašiai, Asava	Varanavo	
VII	Nočia	Varanavo	
VIII	Rodūnia, Plikiai	Varanavo	
IX	Pelesa	Varanavo	
X	Azierkai	Gardino	
XI	Nauji Giernykai	Ščiutino	
XII	Zietela	Zietelos (Djatlovo)	
XIII	Punskas	Seinų	
LAT	Latvija		
	Akmenė	**Akmenės**	**Akmenės**
	Linkuva	**Pakruojo**	
	Biržai	**Biržų**	
	Klaipėda		
	Žarėnai	**Telšių**	
	Tauragė	**Tauragės**	
	Grinkiškis	**Radviliškio**	
	Gelvonai	**Širvintų**	
	Mielagėnai	**Ignalinos**	
	Švendubrė	**Varėnos**	
	Dieveniškės	**Šalčininkų**	

LKA izlokšņu alfabētiskais saraksts
LKA punktų abėcėlinis sąrašas
LKA Alphabetical List of Items

Izloksne	*Nr.*	*Rajons*	*Pagasts*
Punktas	*Nr.*	*Rajonas*	*Apylinkė*
Item	*No.*	*District*	*Administravite parish*
Adutiškis	485	Švenčionių	Adutiškio
Agurkiškė	532	Marijampolės	Višakio Rūdos
Akmena	524	Vilniaus	Glitiškių, Paberžės, Visalaukės
Akmeniškės	618	Vilniaus	Rudaminos
Akmuo	662	Varėnos	Jakėnų
Aknystėlės	307	Utenos	Leliūnų
Alanta	377	Molėtų	Alantos
Alėjai	329	Raseinių	Alėjų
Aleksandravėlė	180	Rokiškio	Obelių
Alizava	144	Rokiškio, Kupiškio	Alizavos, Pandėlio
Alkas	188	Plungės	Bubėnų
Alksnėnai	565	Vilkaviškio	Augalų, Juodupėnų, Alksnėnų
Alovė	645	Alytaus	Alovės
Alsėdžiai	96	Plungės	Alsėdžių
Alvitas	583	Vilkaviškio	Alvito, Augalų, Gražiškių
Alytus	644	Alytaus	Domantonių, Luksnėnų
Andrioniškis	272	Anykščių	Andrioniškio, Stakių
Anglininkai	83	Biržų	Geidžiūnų
Antakmenė	383	Ignalinos	Vidiškių, Grybėnų
Antaliedė	454	Švenčionių	Kaltanėnų
Antalieptė	242	Zarasų	Antalieptės, Degučių
Antazavė	211	Zarasų	Antazavės
Antkoptis	217	Klaipėdos	Antkopčio
Anykščiai	305	Anykščių	Anykščių, Dabužių, Šeimyniškių
Apsas	II	Breslaujos	
Ariogala	400	Raseinių	Ariogalos, Verėduvos
Armališkės	534	Kauno	Rokų, Samylų
Arnionys	526	Molėtų	Arnionių
Auksučiai	72	Šiaulių	Šakynos
Aukštadvaris	337	Panevėžio	Ramygalos
Aukštadvarys	86	Rokiškio	Panemunio
Aukštdvarys	613	Trakų	Ubiškių
Aukštelkė	163	Šiaulių	Kurtuvėnų, Šiaulių
Aviliai	213	Zarasų	Avilių
Avižieniai	673	Lazdijų	Šlavantų
Avižliai	46	Akmenės	Ventos
Azierkai	X	Gardino	
Ažulaukė	542	Vilniaus	Ažulaukės
Ąžuolų Būda	568	Marijampolės	Gavaltuvos
Ažytėnai	332	Kėdainių	Krakių
Babrungėnai	126	Plungės	Babrungo
Baisogala	264	Radviliškio	Baisogalos
Bajoraičiai	528	Šakių	Būblelių, Sintautų
Balbieriškis	609	Prienų	Balbieriškio
Balčiai	347	Utenos	Šeimaties
Balninkai	411	Molėtų	Balninkų
Baltkojai	511	Šakių	Šakių
Baniškės	578	Vilniaus	Vilniaus dalies
Barčiai	595	Trakų	Tolkiškių, Obelių
Barčiai	656	Lazdijų	Veisiejų
Bartninkai	622	Vilkaviškio	Bartninkų
Barzdai	548	Šakių	Griškabūdžio, Barzdų
Batakiai	360	Tauragės	Batakių
Batėgala	497	Jonavos	Kulvos
Beinoraičiai	107	Pakruojo	Lygumų
Berčiūnai	245	Zarasų	Bikėnų, Magučių
Berklainiai	141	Pasvalio	Daujėnų
Betygala	366	Raseinių	Betygalos
Bezdonys	561	Vilniaus	Bezdonių
Bijutiškis	479	Molėtų	Dubingių
Birbinčiai	215	Klaipėdos	Dovilų, Gargždų
Birštonas	590	Prienų	Birštono
Biržiniškė	349	Ignalinos	Gubavos, Grybėnų
Bitėnai	486	Šilutės	Rambyno, Vilkyškių
Blyniškės	243	Zarasų	Ežerėnų
Breslauja	I	Breslaujos	
Bridai	105	Šiaulių	Šiaulių
Bubliai	405	Kėdainių	Taučiūnų
Bučiūnai	52	Joniškio	Bučiūnų
Bučiūnai	121	Rokiškio	Lukštų, Obelių

Budriai	153	Kretingos	Kartenos	Gadūnavas	97	Telšių	Gadūnavo
Būdviečiai	320	Šilutės	Švėkšnos	Gaidė	281	Ignalinos	Gaidės, Rimšės
Buivydiškės	577	Vilniaus	Buivydiškių	Gailioniai	110	Pakruojo	Linkuvos
Buivydžiai	562	Vilniaus	Buivydžių	Gaižūnai	77	Pakruojo	Linkuvos
Butrimonys	611	Alytaus	Butrimonių	Gaižūnai	407	Jonavos	Bukonių
Butrimonys	682	Šalčininkų	Butrimonių	Gargždai	216	Klaipėdos	Gargždų, Vėžaičių
Ceikinėliai	417	Ignalinos	Zuikų	Garliava	552	Kauno	Garliavos
Čebatoriai	663	Varėnos	Daržininkų	Gataučiai	114	Biržų	Geidžiūnų
Čekiškė	469	Kauno	Čekiškės	Gegužinė	499	Kaišiadorių	Zūbiškių
Čekonys	306	Anykščių	Debeikių	Geidžiūnai	82	Biržų	Geidžiūnų
Čepurniškės	600	Vilniaus	Žemaitėlių	Gelčiai	626	Marijampolės	Gudelių
Čiobiškis	520	Širvintų	Čiobiškio	Genionys	647	Varėnos	Pavarėnio, Jakėnų
Čiulai	452	Molėtų	Mindūnų	Gėpaičiai	20	Akmenės	Vegerių
Dailidės	667	Šalčininkų	Poškonių	Gervėčiai	IV	Astravo	
Dainava	636	Vilniaus	Medininkų	Getautai	168	Pakruojo	Klovainių
Dameliai	37	Joniškio	Juodeikių	Giedraičiai	504	Molėtų	Giedraičių
Dapkūniškiai	376	Molėtų	Balninkų	Giniočiai	328	Kelmės	Liolių, Pakražančio
Dapšiai	15	Mažeikių	Juodeikių	Gintališkė	94	Plungės	Platelių
Darbėnai	91	Kretingos	Darbėnų	Ginteniai, Urkuvėnai	131	Telšių, Šiaulių	Upynos, Micaičių
Dargaičiai	73	Šiaulių	Gruzdžių	Girdiškė	325	Šilalės	Upynos
Darsūniškis	571	Kaišiadorių	Vilūnų	Girdžiai	465	Jurbarko	Girdžių
Daršiškiai	172	Kupiškio	Antašavos	Girkalnis	399	Raseinių	Girkalnio
Darželiai	696	Varėnos	Marcinkonių	Girsteitiškis	412	Molėtų	Paąžuolių
Daugai	646	Alytaus	Daugų	Gomaliai	222	Telšių	Varnių
Daugailiai	277	Utenos	Daugailių	Gražiškiai	297	Radviliškio	Skėmių
Daugėliškiai	439	Raseinių	Ariogalos	Gražiškiai	621	Vilkaviškio	Gražiškių
Daugidonys	691	Šalčininkų	Kalesninkų	Gražuliai	456	Švenčionių	Bielionių
Dauginiai	69	Akmenės	Kairiškių	Gripiškės	612	Prienų	Lielionių
Daugirdiškės	575	Trakų	Bagdononių, Rusakalnio	Griškabūdis	530	Šakių	Griškabūdžio
				Grūšlaukė	92	Kretingos	Grūšlaukės
Daukniūnai	81	Pasvalio	Krinčino	Grybuliai	304	Anykščių	Troškūnų
Daukšiai	625	Marijampolės	Padovinio	Gudaičiai	8	Joniškio	Gudaičių
Daulėnai	668	Šalčininkų	Jurgelionių	Gudaliai	65	Skuodo	Barstyčių
Debeikiai	274	Anykščių	Debeikių	Gudeliai	650	Šalčininkų	Daučiūnų
Deguliai	345	Utenos	Pakalnių	Gudmoniškė	162	Kelmės	Šaukėnų
Dercekliai	248	Klaipėdos	Priekulės	Gulbinai	560	Vilniaus	Paberžės, Riešės
Derveliai	166	Pakruojo	Rozalimo	Guostagalis	78	Pakruojo	Guostagalio
Devynduoniai	298	Kėdainių	Gudžiūnų	Igliauka	607	Marijampolės	Igliaukos
Dikoniai	139	Panevėžio	Skaistgirių	Ignalina	382	Ignalinos	Palūšės
Dilbinai	21	Joniškio	Žagarės	Ilgininkai	660	Varėnos	Merkinės
Dimšiai	104	Šiaulių	Gruzdžių	Ilgižiai	367	Raseinių	Ilgižių
Dotnuva	369	Kėdainių	Dotnuvos	Imbradas	214	Zarasų	Imbrado, Kavoliškių
Drobūkščiai	221	Telšių	Varnių	Inturkė	480	Molėtų	Inturkės
Druckūnai	661	Varėnos	Varėnos	Įpiltis	61	Kretingos	Laukžemės
Druskininkai	694	Varėnos	Ratnyčios	Išlaužas	570	Prienų	Išlaužo
Dubičiai	699	Varėnos	Dubičių	Jakutiškiai	446	Ukmergės	Atkočių
Dubingiai	505	Molėtų	Dubingių	Jašiūnai	635	Šalčininkų	Jašiūnų
Dūkštas	313	Ignalinos	Sokiškių	Jieznas	591	Prienų	Jiezno, Stakliškių
Dumpiai	247	Klaipėdos	Dovilų	Jociai	391	Tauragės	Tauragės, Girininkų
Dusetos	212	Zarasų	Pakniškių, Žukliškių	Joniškaičiai	136	Pakruojo	Lygumų
Džiuikai	132	Šiaulių	Kužių	Joniškė	393	Tauragės	Tauragės, Kunigiškių
Eičiai	464	Tauragės	Gaurės	Joniškėlis	111	Pasvalio	Joniškėlio
Eidžiotai	159	Telšių	Janapolės	Joniškis	506	Molėtų	Arnionių, Joniškio
Eigirdžiai	98	Telšių	Eigirdžių	Josvainiai	441	Kėdainių	Josvainių
Eišiškės	681	Šalčininkų	Eišiškių	Jotainiai	301	Panevėžio	Ramygalos
Endriejavas	218	Klaipėdos	Endriejavo	Jotija	493	Šakių	Plokščių
Ėriškiai	267	Panevėžio	Upytės	Jovaišiai	685	Lazdijų	Leipalingio
Eržvilkas	395	Jurbarko	Girdžių, Žindaičių	Judrėnai	286	Klaipėdos	Judrėnų

Juknaičiai	387	Šilutės	Jonaičių, Juknaičių
Juknėnai	310	Utenos	Daugailių
Juodaičiai	437	Jurbarko	Juodaičių
Juodausiai	447	Ukmergės	Lyduokių
Juodkrantė	282	Neringos m.	
Juodpėnai	207	Kupiškio	Puožo
Juodupė	89	Rokiškio	Juodupės
Jurbarkas	491	Jurbarko	Jurbarkų, Girdžių
Jurgeliškė	457	Ignalinos, Švenčionių	Mielagėnų, Svirkų
Jurgėnai	140	Pasvalio	Pumpėnų, Kriklinių
Jutkonys	175	Kupiškio	Palėvenėlės
Kabeliai	704	Varėnos	Marcinkonių
Kačergiškė	384	Ignalinos	Kačergiškės
Kaišiadorys	537	Kaišiadorių	Kaišiadorių, Palomenės
Kalgraužiai	90	Kretingos	Laukžemės
Kalniškiai	154	Kretingos	Imbarės
Kalnujai, Gervinė	398	Raseinių	Kalnujų, Raseinių
Kalotė	183	Klaipėdos	Kretingalės
Kaltinėnai	290	Šilalės	Kaltinėnų
Kalvarija	639	Marijampolės	
Kalviai	572	Kaišiadorių	Kalvių
Kalviškiai	314	Ignalinos	Rimšės, Sokiškių
Kamajėliai	209	Rokiškio	Kamajų
Kamojys	III	Pastovių	
Kaniava	690	Varėnos	Kaniavos
Kaniūkai	516	Kauno	Užliedžių
Kaniūkai	665	Šalčininkų	Gerviškių
Kapčiamiestis	693	Lazdijų	Kapčiamiesčio
Kapčiūnai	138	Pasvalio	Joniškėlio
Karčemos	198	Radviliškio	Sedūnų
Karklėnai	155	Plungės	Kulių
Karmėlava	517	Kauno	Karmėlavos
Karsakiškis	204	Panevėžio	Karsakiškio
Katyčiai	389	Šilutės	Katyčių
Kaugonys	574	Kaišiadorių	Paparčių
Kaunatava	130	Šiaulių, Telšių	Raudėnų, Tryškių, Upynos
Kavaltiškė	460	Švenčionių	Adutiškio
Kavarskas	340	Anykščių	Kavarsko
Kavoliai	388	Šilutės	Usėnų
Kazitiškis	348	Ignalinos, Utenos	Kazitiškio, Šeimaties
Kazliškiai	567	Marijampolės	Gavaltuvos
Kazlų Rūda	549	Marijampolės	Bagotosios, Gavaltuvos
Kėdainiai	404	Kėdainių	Kėdainių
Kelmė	258	Kelmės	Maironių, Grimzių
Kernavė	540	Vilniaus	Dūkštų
Kerviai	12	Skuodo	Aleksandrijos
Ketūnai	67	Mažeikių	Sedos, Šerkšnėnų
Keturvalakiai	605	Vilkaviškio	Keturvalakių, Gižų
Kiaukliai	477	Širvintų	Zibalų
Kiaunoriai	227	Kelmės	Kiaunorių
Kiemionys	278	Zarasų	Bikėnų
Kietaviškės	556	Kaišiadorių	Kietaviškių
Kirbaičiai	164	Šiaulių, Radviliškio	Kairių, Radviliškio
Kirdeikiai	381	Utenos	Saldutiškio
Kirtimai	598	Vilniaus	Lavoriškių
Kivyliai	19	Akmenės	Klykolių
Klaišiai	71	Akmenės	Papilės
Klampučiai	604	Vilkaviškio	Bartninkų
Klykoliai	5	Akmenės	Klykolių
Knabikai	3	Mažeikių	Rievyčių
Knitiškiai, Vidiškiai	375	Ukmergės	Vidiškių
Kojeliai	249	Klaipėdos	Agluonėnų
Krakės	333	Kėdainių	Krakių
Kražiai	257	Kelmės	Kražių
Krekenava	299	Panevėžio	Krekenavos
Kreščionys	149	Rokiškio	Lukštų
Kretinga	152	Kretingos	
Kretuonys	455	Švenčionių	Reškutėnų
Kriauniai	628	Alytaus	Dubėnų, Luksnėnų
Kriaunos	179	Rokiškio	Kriaunų
Kriaušiškiai	79	Pasvalio	Grūžių
Krikštėnai	476	Ukmergės	Ukmergės
Kriukai	24	Joniškio	Kriukų, Bučiūnų
Kriūkai	494	Šakių	Kriūkų
Krosna	641	Lazdijų	Krosnos
Kruonis	554	Kaišiadorių	Kruonio
Kruopiai	48	Akmenės	Kruopių
Kubiliai	259	Kelmės	Tytuvėnų
Kučiūnai	683	Lazdijų	Kučiūnų
Kudirkos Naumiestis	546	Šakių	Būblelių, Sintautų
Kuktiškės	380	Utenos	Kuktiškių
Kuldūnai	9	Biržų	Sodeliškių
Kulmenai	429	Šilutės	Natkiškių
Kulva	472	Jonavos	Kulvos
Kunigiškiai	409	Ukmergės	Laičių, Vidiškių
Kuosinė	602	Vilniaus	Kalvelių
Kupiškis	174	Kupiškio	Aukštupėnų
Kupreliškis	115	Biržų	Kupreliškio
Kurkliai	341	Anykščių	Kurklių
Kurmelionys	652	Šalčininkų	Akmenynės
Kuršėnai	102	Šiaulių	Kuršėnų, Micaičių
Kuršiai	664	Varėnos	Daržininkų
Kurtuvėnai	195	Šiaulių	Kurtuvėnų
Kušleikiai	225	Kelmės	Kelmės
Kvėdarna	288	Šilalės	Kvėdarnos, Laukuvos
Kybartai	582	Vilkaviškio	Lygumų, Molinių, Pajevonio
Kyburiai	50	Joniškio	Buivydžių
Labanoras	414	Švenčionių	Labanoro
Labūnava	442	Kėdainių	Josvainių, Pelėdnagių
Labūnavėlė	223	Kelmės	Užvenčio
Laižuva	4	Mažeikių	Laižuvos
Lapiai	185	Klaipėdos	Lapių
Latvija	LAT		
Lauko Soda	158	Telšių	Telšių
Lauksargiai	431	Tauragės	Lauksargių
Laukuva	254	Šilalės	Laukuvos
Laužai	365	Raseinių	Raseinių
Lazinkos	423	Ignalinos	Dysnos
Lazūnai	V	Yvijos	
Leckava	2	Mažeikių	Rievyčių

Legečiai	262	Radviliškio	Pašušvio	Mickiškė	70	Telšių	Tryškių
Leipalingis	686	Lazdijų	Leipalingio	Mičionys	273	Anykščių	Debeikių
Lekėčiai	514	Šakių	Lekėčių	Mielagėnai	418	Ignalinos	Mielagėnų
Leliūnai	344	Anykščių	Skiemonių	Miežaičiai	229	Radviliškio	Sedūnų
Lenčiai	401	Raseinių	Ariogalos	Miežionys	669	Šalčininkų	Dieveniškių
Lentvaris	597	Trakų	Kariotiškių	Miežiškiai	234	Panevėžio	Miežiškių, Taruškų
Lieplaukė	127	Plungės, Telšių	Telšių, Varnių, Žlibinų, Paukštakių	Mikniūnai	76	Pakruojo	Pašvitinio, Klovainių
				Minkūnai	210	Rokiškio	Jūžintų
Lieporiai	133	Šiaulių	Šiaulių	Miroslavas	643	Alytaus	Santaikos
Linkmenys	415	Ignalinos, Utenos	Linkmenų, Saldutiškio	Mišėnai	125	Plungės	Šateikių
				Mištautai	403	Kėdainių	Kėdainių
Lipliūnai	701	Lazdijų	Panemunės	Mižuikai	187	Plungės	Kulių
Liškiava	687	Varėnos	Kibyšių	Molėtai	451	Molėtų	Luokesos, Paąžuolių
Liubavas	638	Marijampolės	Liubavo	Mosėdis	40	Skuodo	Mosėdžio
Liudvinavas	624	Marijampolės	Meškučių	Motiejūnai	416	Ignalinos	Linkmenų
Liutkiškiai	197	Radviliškio	Radviliškio	Mozūriškės	569	Prienų	Veiverių
Lomiai	359	Tauragės	Lomių	Muniškiai	496	Kauno	Babtų, Užliedžių
Lujėnai	28	Biržų	Pundurių	Musninkai	521	Širvintų	Musninkų, Jauniūnų
Lukošaičiai	103	Šiaulių	Gruzdžių	Nairiai	54	Pasvalio	Vaškų
Lukšiai	513	Šakių	Lukšių	Namajūnai	26	Pasvalio	Kiemėnų
Lukštai	120	Rokiškio	Lukštų	Narbutai	269	Panevėžio	Miežiškių
Luodžiai	312	Zarasų	Salako	Naujamiestis	232	Panevėžio	Naujamiesčio
Luokė	160	Telšių	Luokės	Nauji Giernykai	XI	Ščiučino	
Lūpaičiai	106	Šiaulių	Meškuičių	Naujoji Ūta	608	Prienų	Naujosios Ūtos
Lyduokiai	410	Ukmergės, Anykščių	Lyduokių, Kraštų, Žemaitkiemio	Naujoji Vilnia	579	Vilniaus	Naujosios Vilnios
				Navikai	236	Anykščių	Surdegio
Lyduvėnai	294	Raseinių	Šiluvos	Navininkai	654	Marijampolės	Sangrūdos
Lygainiai	616	Trakų	Paluknio	Nedzingė	676	Varėnos	Nedzingės
Maceliai	633	Varėnos	Valkininkų	Nemajūnai	610	Alytaus, Prienų	Birštono, Punios
Macevičiai	700	Lazdijų	Panemunės	Nemakščiai	327	Raseinių	Nemakščių
Maciučiai	670	Šalčininkų	Dieveniškių	Nemenčinė	543	Vilniaus	Nemenčinės, Eitminiškių
Magūnai	545	Švenčionių	Magūnų				
Maišiagala	541	Širvintų	Jauniūnų	Nemunaitis	659	Alytaus	Nemunaičio
Mančiušėnai	500	Širvintų, Jonavos	Gelvonų, Upninkų	Nemunėlio Radviliškis	10	Biržų	Nemunėlio Radviliškio
Marcinkonys	697	Varėnos	Marcinkonių	Neveronys	501	Širvintų	Gelvonų
Margininkai	553	Kauno	Taurakiemio	Nida	385	Neringos m.	
Marijampolė	606	Marijampolės	Meškučių, Šunskų	Nočia	VII	Varanavo	
Marijampolis	617	Vilniaus	Rudaminos	Noriūnai	51	Joniškio	Kepalių
Markutiškiai	473	Jonavos	Markutiškių, Upninkų	Noriūnai	205	Kupiškio	Noriūnų
				Norušaičiai	135	Šiaulių	Kairių
Mašnyčios	695	Varėnos	Ratnyčios	Norvaišiai	108	Pakruojo	Lygumų
Mataičiai	251	Klaipėdos	Endriejavo, Judrėnų	Nuomininkai	291	Šilalės	Poškų
Mauručiai	551	Kauno, Prienų	Garliavos, Veiverių	Obelaukiai	59	Biržų	Biržų
Mažaičiai	32	Mažeikių	Šerkšnėnų	Obeliai	148	Rokiškio	Obelių
Medeikiai	481	Molėtų	Arnionių	Okainiai	371	Kėdainių	Truskavos
Medeišiai	350	Ignalinos	Grybėnų, Naujojo Daugėliškio, Sokiškių	Onuškis	88	Rokiškio	Juodupės
				Onuškis, Dusmenys	631	Trakų	Onuškio, Dusmenų
Medikoniai	169	Pasvalio, Panevėžio	Pušaloto, Skaistgirių	Pabaiskas	475	Ukmergės	Pabaisko
				Pabiržė	57	Biržų	Pabiržės, Biržų
Medingėnai	189	Plungės	Medingėnų	Padaigai, Upninkai	498	Jonavos	Dumsių, Upninkų
Medininkai	435	Jurbarko	Stakių, Šimkaičių	Padubysys	226	Šiaulių	Padubysio
Megučioniai	109	Pakruojo	Linkuvos	Padvarėliai	35	Akmenės	Akmenės
Meilūnai	373	Ukmergės	Siesikų	Pagausantys	438	Raseinių	Kalnujų, Verėduvos
Melagėnai	507	Švenčionių	Šutų	Pagėgiai	461	Šilutės	Pagėgių
Mergiškės	593	Trakų	Ubiškių	Pagiriai	372	Kėdainių, Ukmergės	Pagirių, Tulpiakiemio
Merkinė	688	Varėnos	Merkinės				
Meteliai	657	Lazdijų	Žagarių	Pagramantis	358	Tauragės	Pagramančio

Pajevonys	603	Vilkaviškio	Pajevonio, Keturvalakių, Molinių	Puokė, Barstyčiai	42	Skuodo	Barstyčių
				Purvėnai	18	Mažeikių	Laižuvos
Pajūris	322	Šilalės	Pajūrio	Purvėnai	413	Molėtų	Čiulėnų
Pakapė	196	Šiaulių	Pakapės	Puvočiai	689	Varėnos	Marcinkonių
Pakertiškės	573	Kaišiadorių	Žiežmarių	Radiškė	459	Ignalinos	Dysnos
Pakražantis	293	Kelmės	Pakražančio	Radžiūnai	339	Ukmergės, Anykščių	Taujėnų, Traupio
Pakruojis	137	Pakruojo					
Pakšteliai	101	Šiaulių	Kuršėnų	Rageliai	178	Rokiškio	Ragelių
Paliepis	118	Rokiškio	Panemunio	Raginėnai	200	Radviliškio	Pakalniškių
Palomenė	519	Kaišiadorių	Palomenės	Raguva	302	Panevėžio	Raguvos
Paluknė	38	Skuodo	Skuodo	Ramučiai	354	Šilutės	Gardamo
Pandėlys	117	Rokiškio	Pandėlio	Ramygala	300	Panevėžio	Ramygalos
Paneriai	558	Trakų	Balceriškių	Raseiniai	364	Raseinių	Paliepių
Panevėžys	233	Panevėžio	Velžio	Ratnyčia	702	Varėnos	Ratnyčios
Panošiškės	614	Trakų	Tolkiškių	Raudėnai	100	Šiaulių	Raudėnų
Paparčiai	539	Kaišiadorių	Paparčių	Raudonė	467	Jurbarko	Raudonės
Papilė	47	Akmenės	Papilės	Reksčiai	296	Radviliškio	Šaukoto
Papiliai	206	Kupiškio	Aukštupėnų	Rietavas	219	Plungės	Pelaičių
Papilys	84	Biržų	Biržų, Medeikių	Rimšė	315	Ignalinos	Gaidės, Rimšės
Parovėja	58	Biržų	Parovėjos	Robliai	177	Rokiškio	Panemunėlio
Pasoda	445	Jonavos	Markutiškių	Rodūnia, Plikiai	VIII	Varanavo	
Pastovėlis	453	Molėtų	Mindūnų	Rokiškis	147	Rokiškio	Panemunėlio, Žiobiškio
Pasvalys	112	Pasvalio	Pasvalio				
Pašaltuonys	394	Jurbarko	Eržvilko	Ropiškė	509	Švenčionių	Strūnaičio
Pašilė	256	Kelmės	Karklėnų	Rozalimas	167	Pakruojo	Rozalimo
Pašlavantys	588	Prienų	Naujosios Ūtos	Rubikiai	342	Anykščių	Rubikių, Skiemonių
Pašušvys	263	Radviliškio	Pašušvio	Rudamina	599	Vilniaus	Rudaminos
Pauliai	434	Jurbarko	Šimkaičių	Rudamina	655	Lazdijų	Rudaminos
Paupys	396	Raseinių	Viduklės, Raseinių	Rudiškiai	74	Joniškio	Rudiškių
Pavinkšniai	402	Kėdainių	Pernaravos	Rudnia	698	Varėnos	Dubičių, Kaniavos
Pelesa	IX	Varanavo		Rūdninkai	634	Šalčininkų	Rūdninkų
Perloja	677	Varėnos	Nedzingės	Rūdupiai	129	Telšių	Luokės, Viešvėnų
Petkaičiai	362	Tauragės	Dauglaukio	Rūgaliai	463	Tauragės	Baltrušaičių, Dauglaukio, Tauragės, Batakių
Petruliškės	581	Vilniaus	Lavoriškių				
Pėžaičiai	284	Klaipėdos, Šilutės	Agluonėnų, Saugų	Rugėnai	440	Kėdainių	Pernaravos
Pievėnai	45	Mažeikių	Tirkšlių	Ruginiai	123	Kretingos	Kurmaičių
Pikeliai	1	Mažeikių	Juodeikių	Rukai	427	Šilutės	Stoniškių
Pilviškiai	566	Vilkaviškio	Paežerių, Alksnėnų, Pilviškių	Rukiškis	270	Anykščių	Juostininkų
				Rumšiškės	536	Kaišiadorių	Rumšiškių
Piniava	203	Panevėžio	Piniavos, Skaistgirių	Rusnė	386	Šilutės	Rusnės m.
Piršteliškė	458	Švenčionių	Adutiškio	Rybokai	146	Rokiškio	Panemunėlio
Pivašiūnai	630	Alytaus	Pivašiūnų	Rykantai	576	Trakų	Bražuolės
Plaškiai	426	Šilutės	Usėnų	Sablauskiai	36	Akmenės	Alkiškių
Plikiai	184	Klaipėdos	Kretingalės	Sakūčiai	317	Šilutės	Kintų, Saugų
Pliupai	370	Kėdainių	Taučiūnų	Salamiestis	143	Kupiškio	Antašavos
Plungė	156	Plungės	Nausodžio, Stalgėnų	Salantai	93	Kretingos	Imbarės
Plutiškės	587	Marijampolės	Guobų	Salaperaugis	653	Marijampolės	Liubavo
Pociūnėliai	265	Radviliškio	Skėmių	Saločiai	55	Pasvalio	Saločių
Poderiškiai	533	Kauno	Alšėnų, Noreikiškių	Sapiegiškiai	692	Lazdijų	Kučiūnų
Pravieniškės	535	Kaišiadorių	Rumšiškių	Sasnava	586	Marijampolės	Sasnavos
Priekulė	283	Klaipėdos	Agluonėnų	Saugos	318	Šilutės	Saugų
Prienai	589	Prienų	Ašmintos, Birštono	Sausgalviai	424	Šilutės	Jonaičių
Pryšmančiai	151	Kretingos	Rūdaičių	Savilionys	675	Alytaus	Raitininkų
Pūčkornės	648	Varėnos	Valkininkų	Seda	43	Mažeikių	Sedos
Punskas	XIII	Seinų		Seiliūnai	658	Lazdijų	Noragėlių
Puntuzai	563	Vilniaus	Lavoriškių	Seirijai	674	Lazdijų	Seirijų
Puodžiai	80	Pasvalio	Tetirvinų	Sekonys	421	Ignalinos	Dysnos

Semeliškės	594	Trakų	Semeliškių
Serapinai	62	Kretingos	Grūšlaukės
Sereikoniai	170	Pasvalio	Pumpėnų
Sidabravas	231	Radviliškio	Sidabravo
Siesikai	408	Ukmergės	Siesikų
Simnas	642	Alytaus	Simno, Verebiejų
Sintautai	529	Šakių	Sintautų
Skabučiai	255	Šilalės	Laukuvos
Skaistgirys	22	Joniškio	Skaistgirio
Skapiškis	176	Kupiškio	Skapiškio
Skaudvilė	361	Tauragės	Skaudvilės, Vaidilų
Skiemonys	343	Anykščių	Skiemonių
Skirpsčiai	95	Plungės	Alsėdžių
Skirsnemunė	466	Jurbarko	Šilinės
Skliausčiai	523	Vilniaus	Glitiškių
Skliaustė	13	Skuodo	Ylakių
Skriaudžiai	550	Prienų	Skriaudžių
Skudutiškis	378	Molėtų	Skudutiškio
Skuodas	29	Skuodo	Skuodo
Skuodiškiai (Skuodo Ketūnai)	44	Mažeikių	Šerkšnėnų
Slavikai	510	Šakių	Slavikų
Slikiai	443	Kėdainių	Nociūnų
Smalininkai	489	Jurbarko	Jurbarkų, Viešvilės
Smalvos	279	Zarasų	Smalvų
Smilgiai	56	Biržų	Smilgių
Smilgiai	201	Panevėžio	Smilgių
Sodeliai	119	Rokiškio	Juodupės, Rokiškio
Sokaičiai	487	Šilutės	Vilkyškių
Spirakiai	202	Panevėžio	Berčiūnų
Spitrėnai	309	Utenos	Spitrėnų
Sriubiškiai	145	Rokiškio	Pandėlio
Stakiai	436	Jurbarko	Stakių
Steigviliai	53	Pakruojo	Lauksodžio
Stelmužė	182	Zarasų	Imbrado, Suvieko
Stirbiškė	253	Plungės, Šilalės	Tverų, Laukuvos
Stirbiškė	287	Šilalės	Kvėdarnos
Stragutė	392	Tauragės	Tauragės
Stropeliai	124	Kretingos	Kūlupėnų
Stulgiai	326	Kelmės	Stulgių
Stumbriškis	171	Panevėžio, Pasvalio	Karsakiškio, Kriklinių
Stupurai	75	Joniškio	Stupurų
Subačius	235	Kupiškio	Subačiaus
Sudargas	490	Šakių	Kidulių
Sudeikiai	276	Utenos	Sudeikių
Sudervė	559	Širvintų, Vilniaus	Dūkštų, Jauniūnų
Suginčiai	379	Molėtų	Suginčių, Skudutiškio
Surviliškis	335	Kėdainių, Panevėžio	Petriškių, Surviliškio
Sutkūnai	368	Kėdainių	Pajieslio
Suvainiškis	85	Rokiškio	Suvainiškio
Suviekas	181	Zarasų	Suvieko
Svėdasai	239	Anykščių	Svėdasų
Svobiškis	150	Rokiškio	Obelių
Šakiai	512	Šakių	Šakių
Šakiniai	186	Klaipėdos	Lapių
Šakyna	49	Šiaulių	Šakynos
Šalčininkai	666	Šalčininkų	Šalčininkų
Šalčininkėliai	651	Šalčininkų	Šalčininkėlių
Šalteniai	173	Kupiškio	Palėvenėlės, Subačiaus
Šapnagiai	134	Šiaulių	Šiaulių
Šarkė	30	Skuodo	Aleksandrijos
Šaukėnai	194	Kelmės	Šaukėnų
Šaukliai	63	Skuodo	Mosėdžio
Šaukotas	261	Radviliškio	Šaukoto
Šeduva	199	Radviliškio	Alksniupių, Šeduvos
Šešuolėliai	503	Širvintų	Zibalų
Šešuoliai	448	Ukmergės	Šešuolių
Šėta	406	Kėdainių	Šėtos
Šiauduva	289	Šilalės	Padievyčio
Šiaudžiai	478	Molėtų	Giedraičių
Šiaulėnai	228	Radviliškio	Šiaulėnų
Šiauliai	522	Širvintų	Jauniūnų
Šiekštininkai	116	Biržų	Kupreliškio
Šilai	338	Panevėžio	Vadoklių
Šilalė	323	Šilalės	Šilalės
Šilininkai	425	Šilutės	Juknaičių
Šilutė	353	Šilutės	Kintų
Šiluva	295	Raseinių	Šiluvos
Šimonys	238	Kupiškio	Šimonių
Širvintos	502	Širvintų	Zibalų
Šiūlėnai	419	Ignalinos	Šiūlėnų
Šklėriai	615	Trakų	Rūdiškių
Šklėriai	703	Varėnos	Marcinkonių
Šlapaberžė	334	Kėdainių	Dotnuvos
Šlapgirė	192	Kelmės, Telšių	Luokės, Užvenčio
Šnipaičiai	331	Raseinių	Pagojukų
Šukionys	113	Biržų	Vabalninko
Šumskas	601	Vilniaus	Juodšilių, Kalvelių, Šumsko
Šunkariai	531	Šakių	Jankų
Šunskai	585	Marijampolės	Šunskų
Šutai	527	Švenčionių	Šutų
Švėkšna	285	Šilutės	Švėkšnos
Švenčionėliai	482	Švenčionių	Švenčionėlių
Švenčionys	483	Švenčionių	Švenčionių
Šventeželis	672	Lazdijų	Šventežerio
Šventininkai	544	Vilniaus	Buivydžių
Tabariškės	637	Šalčininkų	Turgelių
Taujėnai	374	Ukmergės	Taujėnų, Lėno
Tauragnai	346	Utenos	Tauragnų
Telšiai	128	Telšių	Telšių, Gadūnavo
Teneniai	321	Šilalės	Piliakalnio
Tiltai	632	Trakų	Lieponių
Tilžė	280	Zarasų	Kimbartiškės
Timsriai	428	Šilutės	Natkiškių
Tirkšliai	33	Mažeikių	Tirkšlių
Tolimėnai	311	Ignalinos, Zarasų	Kazitiškio, Salako
Totorkalnis	11	Biržų	Nemunėlio Radviliškio
Trakai	596	Trakų	Bražuolės

Trakininkai	430	Šilutės	Rambyno
Traupis	303	Anykščių	Traupio
Trečiūnai	484	Švenčionių	Švenčionių
Trimėsėdis	68	Telšių	Nevarėnų
Troškūnai	271	Anykščių	Juostininkų
Troškūnai	525	Vilniaus	Danilavos, Nemenčinės
Truskava	336	Kėdainių	Truskavos
Tryškiai	99	Telšių	Tryškių
Turmantas	246	Zarasų	Kimbartiškės
Tvaskučiai	319	Šilutės	Inkaklių
Tverečius	420	Ignalinos	Tverečiaus
Tverjoniškė	330	Raseinių	Pagojukų
Tytuvėnai	260	Kelmės, Raseinių	Tytuvėnų, Šiluvos
Ūdrija	627	Alytaus	Krokialaukio
Uliūnai	268	Panevėžio	Velžio
Uosininkai	580	Vilniaus	Mickūnų
Urvikiai	17	Mažeikių	Mažeikių
Utena	308	Utenos	Vyžuonų
Užpeliai, Tverai	220	Plungės	Stalgėnų, Tverų
Užubaliai	87	Rokiškio	Juodupės
Užuguostis	592	Prienų	Lielionių
Užusaliai	518	Jonavos	Užusalių
Užušiliai	27	Biržų	Medeikių, Sodeliškių
Užventis	193	Kelmės	Užvenčio
Vabaliai	41	Skuodo	Šačių
Vabalninkas	142	Biržų	Vabalninko
Vadaktai	266	Panevėžio, Radviliškio	Krekenavos, Sidabravo
Vadžgirys	397	Jurbarko	Vadžgirio
Vaiduloniai	230	Radviliškio	Šeduvos, Sedūnų
Vaiguva	224	Kelmės	Vaiguvos
Vaineikiai	23	Joniškio	Daunoravos
Vainutas	356	Šilutės	Vainuto
Vaiskūnai	241	Utenos, Zarasų	Sudeikių, Užpalių, Pakniškių
Valenčiūnai	492	Šakių	Gelgaudiškio
Valkininkai	649	Varėnos	Valkininkų
Vandžiogala	471	Kauno	Babtų, Karmėlavos, Vandžiogalos
Varanavas, Nevašiai, Asava	VI	Varanavo	
Vareikoniai	470	Kauno	Panevėžiuko
Varėna	678	Varėnos	Varėnos
Varniai	191	Telšių	
Vegeriai	6	Akmenės	Vegerių
Veisiejai	684	Lazdijų	Šlavantų, Veisiejų
Veiviržėnai	250	Klaipėdos	Veiviržėnų
Veliuona	468	Jurbarko	Veliuonos
Vėlūnai	351	Ignalinos	Šiūlėnų
Ventė	352	Šilutės	Kintų
Vepriai	474	Ukmergės	Veprių
Verksnionys	208	Rokiškio	Kamajų
Vertimai	432	Jurbarko	Žindaičių
Vėžionys	680	Šalčininkų	Dainavos
Videniškiai	450	Molėtų	Videniškių
Vidsodis	161	Kelmės	Pašilėnų
Viduklė	363	Raseinių	Viduklės
Viekšniai	34	Akmenės	Viekšnių
Viešintos	237	Anykščių	Viešintų
Viešvilė	488	Jurbarko	Viešvilės
Vievis	557	Trakų	Ausieniškių, Balceriškių
Vigutėnai	316	Ignalinos	Rimšės
Vilkabaliai	623	Vilkaviškio	Rasių
Vilkaviškis	584	Vilkaviškio	Alvito, Šeimenos
Vilkija	495	Kauno	Vilkijos
Vilkyškiai	462	Šilutės	Vilkyškių
Vilučiai	240	Rokiškio, Utenos, Anykščių	Obelių, Užpalių, Svėdasų
Vindeikiai	64	Skuodo	Notėnų
Vingrėnai	671	Lazdijų	Būdviečio
Virškupėnai	60	Biržų	Pundurių
Vismaldai	190	Telšių	Žarėnų
Vištytis, Vygreliai	620	Vilkaviškio	Vištyčio, Gražiškių
Vosiūnai	422	Ignalinos	Dysnos
Voskoniai	165	Radviliškio	Aukštelkų
Vydeniai	679	Varėnos	Vydenių
Vytogala	324	Šilalės	Upynos
Vyžuonos	275	Utenos	Vyžuonų
Ylakiai	31	Skuodo	Ylakių
Zapyškis	515	Kauno	Zapyškio
Zarasai	244	Zarasų	Kimbartiškės, Magučių
Zastaučiai	16	Mažeikių	Ukrinų
Ziboliškė	508	Švenčionių	Strūnaičio
Zietela	XII	Zietelos (Dziatlovo)	
Žadvainai	252	Plungės	Pelaičių
Žagarė	7	Joniškio	Žagarės
Žagariai	629	Alytaus	Punios
Žalioji	564	Vilkaviškio	Augalų, Lygumų, Juodupėnų
Žasliai	538	Kaišiadorių	Kaišiadorių
Žeimelis	25	Pakruojo	Žeimelio
Žeimiai	444	Jonavos	Žeimių
Želsva	640	Marijampolės	Liudvinavo, Naujienos
Želva	449	Ukmergės	Želvos
Žemaičių Kalvarija (Varduva)	66	Plungės	
Žemaičių Naumiestis	355	Šilutės	Žemaičių Naumiesčio
Žemaitėliai	619	Vilniaus	Visalaukės
Žemytė	39	Skuodo	Lenkimų
Žibininkai	122	Kretingos	Darbėnų, Rūdaičių
Židikai	14	Mažeikių	Židikų
Žiežmariai	555	Kaišiadorių	Žiežmarių
Žindaičiai	433	Jurbarko	Žindaičių
Žlibinai	157	Plungės	Žlibinų
Žvingiai	357	Šilalės	Pajūrio
Žvirgždaičiai	547	Šakių	Žvirgždaičių
Žygaičiai	390	Tauragės	Žygaičių

Literatūra un avoti
Literatūra ir šaltiniai
References

Ademollo Gagliano 2007: Maria Teresa Ademollo Gagliano. Le denominazioni del sangue in area baltica. – *Acta Linguistica Lithuanica* 56, 1–21.

Adt – *Augšzemnieku dialektu teksti. Latgaliskās izloksnes*. Sast. N. Jokubauska, red. B. Laumane, Rīga: Zinātne, 1983.

Akelaitienė 1999: Gražina Akelaitienė. Paviršiaus ypatybę reiškiančių būdvardžių variantai ir jų atsiradimo priežastys. – *Baltistica* 34(2), 209–213.

ALE – Atbildes uz *Eiropas valodu atlanta* (*Atlas Linguarum Europae*) *Leksikas* aptauju; kartotēka glabājas LU Latviešu valodas institūtā.

Alminauskis 1934: Kazimieras Alminauskis. *Die Germanismen des Litauischen* 1. *Die deutschen Lehnwörter im Litauischen*, Kaunas: Šv. Kazimiero D-jos Knygynas.

Ambrazas V. 1979: Vytautas Ambrazas. *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*, Vilnius: Mokslas.

Ambrazas 1989: Saulius Ambrazas. Priesagų *-tojas* ir *-ėjas* vedinių raida. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija 2(107), 105–112.

Ambrazas 1992: Saulius Ambrazas. Baltų ir slavų kalbų vardažodžių daryba (senosios bendrybės ir skirtybės). – *Baltistica* 27(1), 15–34.

Ambrazas 1993: Saulius Ambrazas. *Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Ambrazas 1998: Saulius Ambrazas. Lietuvių kalbos ypatybės turėtojų pavadinimų su priesaga **-no-* darybos raida. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 39, 148–176.

Ambrazas 2000: Saulius Ambrazas. *Daiktavardžių darybos raida* 2. *Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ambrazas 2002: Saulius Ambrazas. Veiksmažodiniai būdvardžiai su priesagomis *-tinis (-ė)* ir *-tinas (-a)* XVI–XVII a. raštuose. – *Baltistica* 36(2), 237–244.

Ambrazas 2004a: Saulius Ambrazas. Zur Verbreitung und Entwicklung der Adjective auf **-inio-*. – *Indogermanische Forschungen* 109, 355–363.

Ambrazas 2004b: Saulius Ambrazas. Dėl būdvardžių su priesaga *-intelis (-ė)* kilmės. – *Baltistica* 39(1), 71–76.

Ambrazas 2005: Saulius Ambrazas. Dvi Zietelos šnektos būdvardžių darybos ypatybės istoriniu požiūriu: dėl *o* ir *(i)io* kamienų mišimo. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 1, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 117–139.

Ambrazas 2006: Saulius Ambrazas. Lietuvių etnogenezės problema žodžių darybos požiūriu. – *Acta Baltico-Slavica* 30, 61–87.

Ambrazas 2007: Saulius Ambrazas. Vedinių su priesaga **-mo-* raida. – *Baltistica* 42(1), 13–30.

Ambrazas 2008a: Saulius Ambrazas. Lietuvių kalbos būdvardžiai su priesaga **-uo-*. – *Baltistica* 43(1), 31–50.

Ambrazas 2008b: Saulius Ambrazas. Lietuvių kalbos būdvardžių darybos tyrimai. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 99–127.

Ambrazas 2010a: Saulius Ambrazas. Dėl kankorėžių pavadinimų kilmės. – *Baltistica* 45(1), 95–104.

Ambrazas 2010b: Saulius Ambrazas. Dar dėl Kárvaičių vardo kilmės. – *Baltistica* 45(1), 105–118.

Ambrazas 2011: Saulius Ambrazas. *Būdvardžių darybos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ancītis 1977: Krišjānis Ancītis. *Aknīstes izloksne*, Rīga: Zinātne.

André 1956: Jacques André. *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris: Klincksieck.

Antano Salio *Apklauso* 1 atsakymų kartoteka.

Apv – Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta apvidvārdu kartotēka.
1. *apvidvārdu aptauja*. *Sēnes*. Sast. D. Zemzare, Rīga: Zinātne, 1967.
2. *apvidvārdu aptauja*. *Zivis*. Sast. B. Laumane, Rīga: Zinātne, 1967.
3. *apvidvārdu aptauja*. *Noskaidrojamie augu nosaukumi*. Sast. I. Ēdelmane, Rīga: Zinātne, 1969.
4. *apvidvārdu aptauja*. *Aizguvumi no Baltijas somu valodām*. Sast. S. Raģe, Rīga: Zinātne, 1969.
5. *apvidvārdu aptauja*. *Zemkopības darbarīki*. Sast. Dz. Liepiņa, Rīga: Zinātne, 1970.
6. *apvidvārdu aptauja*. *Putni*. Sast. L. Smagare, Rīga: Zinātne, 1971.
7. *apvidvārdu aptauja*. *Aizguvumi no ģermāņu valodām*. Sast. O. Bušs, Rīga: Zinātne, 1976.

Bader 1975: Françoise Bader. Adjectifs verbaux hétéroclitiques (**-i-/-nt-*, **-u-*) en composition nominale. – *Revue de philologie, de litérature et d'istoire anciennes* 49, 19–48.

Baldi 1999: Philip Baldi. *The foundations of Latin*, Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Baldžius 2005: Juozas Baldžius. *Rinktiniai raštai. Etnologijos ir tautosakos baruose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Bańkowski I–II – Andrzej Bańkowski. *Etymologiczny słownik języka polskiego* 1–2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.

Bauer 2005: Gerhard Bauer. Baltismen im Ostpreussischen Deutsch. Hermann Frischbiers „Preussisches Wörterbuch" als volkskundliche Quelle. – *Annaberger Annalen über Litauen und Deutsch-Litauische Beziehungen* 13, 5–82.

BB – [Jonas Bretkūnas.] BIBLIA tatai eſti Wiſsas Schwentas Raſchtas, Lietuwiſchkai pergulditas per Janą Bretkuną Lietuwos Pleboną Karalia[u]cziuie. 1590; rankraštis. Remtasi Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centre saugoma rankraščio fotokopija.

Beekes 1995: Robert S. P. Beekes. *Comparative Indo-European linguistics*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.

Benveniste 1935: Émile Benveniste. *Origines de la formation des noms en indoeuropéen*, Paris: Adrien-Maisonneuve.

Benveniste 1946: Émile Benveniste. *Etudes iraniennes*, [London]: [David Nutt].

Benveniste 1970: Émile Benveniste. *Le vocabulaire des institutions indo-européennes* 1, Paris: Le Éditions de Minuit.

Benveniste 1984: Émile Benveniste. *Origines de la formation des noms en indo-européen*. Cinquième tirage, Paris: Adrien-Maisonneuve.

Bezzenberger 1877: *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts von Adalbert Bezzenberger*, Göttingen: R. Peppmüller.

Bezzenberger 1885: Adalbert Bezzenberger. *Lettische Dialekt-Studien*, Göttingen: Vandenhoeck.

Bezzenberger 1897: Adalbert Bezzenberger. Anzeige. Erich Bernecker, Die preusische sprache. Texte, grammatik, etymologisches wörterbuch. Strassburg. Karl J. Trübner. 1896. XI und 335 s. – *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* 23(3–4), 283–321.

Bielenstein 1863–1864: August Bielenstein. *Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen* 1–2, Berlin.
Bīlenšteins, Auniņš, Volters 1888: Augusts Bīlenšteins, Roberts Auniņš, Eduards Volters. Lūgšana. – *Latviešu Avīzes* 8, 1.
Blažek 1999: Václav Blažek. *Numerals. Comparative-etymological analyses and their implications*, Brno: Masarykova univerzita.
Blažek 2001: Václav Blažek. Old Prussian arboreal terminology. – *Linguistica Baltica* 9(1), 29–61.
Blažienė 2005: Grasilda Blažienė. *Baltische Ortsnamen in Ostpreußen*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
Blinkena 2002: *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība. Lokāmās vārdšķiras*. Darbs izstrādāts Ainas Blinkenas vadībā, Rīga: Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts.
Boehtlingk 1897: Otto von Boehtlingk. Sprachliche Minutien. – *Indogermanische Forschungen* 7(3–4), 270–276.
BP I – [Jonas Bretkūnas.] POSTILLA Tatai eſti Trumpas ir Praſtas Iſchguldimas Euangeliu / ſakamuiu Baßniczoie Krikſchczioniſchkoie / nůg Aduento ik Wæliku. Per Iana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziuie Pruſůſu. Iſſpaude Karaliaucziuie Iurgis Oſterbergeras. Mæta Pono 1591. Remtasi elektroninėmis BP žodžių formų konkordancijomis, parengė Ona Aleknavičienė ir Vytautas Zinkevičius 1996–1998 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos lėšomis, saugomos Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazėje, Inv. Nr.: K-1-1.
Brasche 1875 – Gustav Brasche. *Allererste Anleitung zum Gebrauch der lettischen Sprache für Deutsche* 1–2, Libau.
Breidaks 1972: Antons Breidaks. Latgalisko izlokšņu prosodijas jautājumi. – *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam*, Rīga: Zinātne, 89–107.
Breidaks I–II – Antons Breidaks. *Darbu izlase* 1–2, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.
BRMŠ I–IV – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* 1–4. Sudarė N. Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996–2005.
Brückner 1877: Alexander Brückner. *Die slavischen Fremdwörter im Litauischen*, Wien: Böhlau.
Brückner 1957: Aleksander Brückner. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
Brückner [3]1974: Aleksander Brückner. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wyd. 3e, Warszawa: Wiedza Powszechna.
Brückner [4]1985: Aleksander Brückner. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
Brugmann 1903: Karl Brugmann. *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen* 2, Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
Brugmann 1906: Karl Brugmann. Verdunkelte Nominalkomposita des Lateinischen und des Griechischen. – *Philologisch-historische Klasse* 58(4), Leipzig: B. G. Teubner.
BTB I–XIV – *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka* 1–14, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993–2003.
Buck 1928: Carl Darling Buck. *Introduction to the study of the Greek dialects*, Boston & San Francisco: Ginn and Company.
Buck 1988: Carl Darling Buck. *A Dictionary of selected Synonyms in the pricipal Indo-European Languages*, Chicago & London: The University of Chicago Press.
Būga I–III – Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai* 1–3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.
Burrow 1955: Tomas Burrow. *The Sanskrit language by T. Burrow*, London: Faber and Faber.
Bušmane 2006: Brigita Bušmane. Ēdienu nosaukumi latviešu tautas garamantu arodos. – *Э. А. Вольтер и балтистика как комплексная дисуиплина. Санкт-Петербург, 21–23 сентября 2006 года.* Тезисы докладов, Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 7–8.
Bušs 2003: Ojārs Bušs. *paeglis* 'der Wacholder' unter den Ortsnamen von Lettland. – *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik. Litauen und Lettland*, März 2003. Heft 129, Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler, 109–114.
Bušs, Siliņa-Piņķe 2012 – Bušs Ojārs, Siliņa-Piņķe Renāte. Purgailis – putns, augs vai pārpratums? – *Baltistica*, VIII priedas, 45–52.
BVAP – *Baltu valodu atlants. Prospekts / Baltų kalbų atlasas. Prospektas / Atlas of the Baltic Languages. A Prospect*. Red. D. Mikulėnienė, A. Stafecka, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.
C. Agr. – M. Portius Cato *De agri cultura*.
Casaretto 2004: Antje Casaretto. *Nominale Wortbildung der gotischen Sprache. Die Derivation der Substantive*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
C I–IV – CLAVIS GERMANICO-LITHVANA; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius: f. 137 13–14; rankraštis. Remtasi faksimiliniu leidimu: *Clavis Germanico-Lithvana. Rankraštinis XVII amžiaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* 1–4, ats. red. A. Ivaškevičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1995–1997.
Ch – BIBLIA tatey ira Rasztas Szwętas seno ir naujo TESTAMENTA. Pirmą kartą dabar perguldytas Lietuwiszkań lieźuwiń. uźmarioſe. nog Samuelies Baguslawo CHylinska. Lietuwniko. ó nokłodu Diewo-baymos Karalistes Anglios, uź karalawima Jo Milistos Karalaus KAROLO ANTROIA Karalaus Anglios, Szkocios, Irlandios ir Francios. [London 1660]. Remtasi faksimiliniu leidimu: *Samuelio Boguslavo Chylinskio* Biblija. Senasis Testamentas. *Lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės* 1. Parengė G. Kavaliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
Chantraine I–IV(1–2) – Chantraine P. *Dictionnaire étymologique de là langue grecque. Histoire des mots*. Paris: Éditions Klincksieck (1 (A–Δ) – 1968, 2 (E–K) – 1970, 3 (Λ–Π) – 1974, 4(1) (P–Υ) – 1977, 4(2) (Φ–Ω et index) – 1980).
Clackson 2002: James Clackson. Composition in Indo-European languages. – *Transitions of the Philological Society* 100(2), Oxford (USA), 163–167.
Cortelazzo, Zolli 1999: Marco Cortelazzo, Pietro Zolli. *Il nuovo etimologico Zanichelli. Deli-Dizionario etimologico del-la lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.
Crevatin 1981: Franco Crevatin. Note sulla preistoria linquistica dell'Europa. – *Ponto Baltica* 1, 1–13.
Čepienė 2006: Nijolė Čepienė. *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
DaDLL I–III – *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas* 1–3. Parengė G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993–1996.
Dambe 1972: Vallija Dambe. Saknes *bal(į)-*, *pal(į)-* (skaņu mijā) ar slapjas vietas nozīmi vietvārdos. – *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam 1873–1973,* Rīga: Zinātne, 125–150.
DAMLL – [Simonas Daukantas. *Mažasis lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, po 1838] Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštynas: f. 1–13; rankraštis.
Depkin 1704 I – Liborius Depkin. *Lettisches Wörterbuch* 1. The original manuscript transcribed and annotated by Trevor G. Fennell, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2005 [1704].
Depkin 1704 II – Liborius Depkin. *Lettisches Wörterbuch* 2. The original manuscript transcribed and annotated by Trevor G. Fennell, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2006 [1704].
Depkin 1704 III – Liborius Depkin. *Lettisches Wörterbuch* 3. The original manuscript transcribed and annotated by Trevor G. Fennell, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2005–<2011>.
Depkin 1704 IV – Liborius Depkin. *Lettisches Wörterbuch* 4. The original manuscript transcribed and annotated by Trevor G. Fennell, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2005–<2011>.
Derksen 1996: Rick Derksen. *Metatony in Baltic*, Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
Dini 2000: Pietro Umberto Dini. *Baltų kalbos. Lyginamoji istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas.
Dini 2008: Pietro Umberto Dini. Guliano Bonfantės domėjimasis baltų kalbomis. – Giuliano Bonfante. *Baltistikos raštai=Scritti baltistici.* Parengė P. U. Dini, B. Stundžia, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 13–24.
Dispositio imperfecti ad Optimum seu Rudimenta grammatices Lotavicae Ab imperfecto Authore Imperfecti pariter Idiomatis Explanatore Ad salutem et *Perfectionem rudium Animarum cum Adjuncta Catechesi Apostolico Missionarum Zelo Suppeditata Permissu Superiorum*. Anno Loquentis nobis in Verbo Infante Dei 1732. Vilnae typis Collegii Academici Societatis Jesu.
DLKŽ[5] – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Red. S. Keinys, 5-asis pataisytas ir papildytas leidimas (kompaktinė plokštelė), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003.
DonelR – Kristijonas Donelaitis. *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1977.
Dowson 1888: John Dowson, M.R.A.S. *Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History, and Literature*, London: Trübner & Co., Ludgate Hill.
DP – [Mikalojus Daukša.] Poſtilla CATHOLICKA. Tái eſt: Iſguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedelos ir ßwętes per wiſſús metús. Per Kúnigą MIKALOIV DAVKSZĄ Kanonîką Médnikų / iſ łękißko pergûldita. Su walá ir dałâidimu wîreuſiuių. W Wilniui / Drukârnioi Akadêmios SOCIETATIS IESV, A. D. 1599. Remtasi elektroninėmis DP žodžių formų konkordancijomis, parengė Veronika Adamonytė, Ona Aleknavičienė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė, Vytautas Zinkevičius 2002 m. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo lėšomis, http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=2.
DrskŽ – Gertrūda Naktinienė, Aldona Paulauskienė, Vytautas Vitkauskas. *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1988.

DšŽ – Vitas Labutis. *Daukšių krašto žodynas*, Vilnius: Alma littera, 2002.
Dulaitienė 1958: Elvyra Dulaitienė (Glemžaitė). *Kupiškėnų senovė*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
DūnŽ – Vytautas Vitkauskas. *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1976.
DvŽ I–II – *Dieveniškių šnektos žodynas*. 1–2. Autoriai: Laima Grumadienė, Danguolė Mikulėnienė, Kazys Morkūnas, Aloyzas Vidugiris, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005–2010.
E – Vokiečių–prūsų kalbų Elbingo žodynėlis (XIV a. pradžia). – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos paminklai* 2, Vilnius: Mokslas, 1976, 14–46. Citatose nurodyti žodžių numeriai.
Eckert 1971: Rainer Eckert. *Baltische Studien*, Berlin: Akademie.
Ēdelmane, Ozola 2003: Inese Ēdelmane, Ārija Ozola. *Latviešu valodas augu nosaukumi*, Rīga: Augsburgas institūts.
Ēdelmane, Ozola 2007: Inese Ēdelmane, Ārija Ozola. *Latviešu valodas augu nosaukumi. Pielikums: augu nosaukumu alfabētiskais rādītājs*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
EH I–II – Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbacha „Latviešu valodas vārdnīcai“*1, Rīga: Kultūras fonds, 1934–1938; 2, Rīga: Grāmatu apgāds, 1946.
Einhorn 1848 [1649]: [Paulus Einhorn.] HISTORIA LETTICA. Das iſt Beſchreibung der Lettiſchen Nation In welcher von der Letten als alten Einwohner und Beſitzer des Lieflandes/ Curlandes und Semgallen Namen/ Uhrſprung oder Ankunfft/ ihrem Gottes// Dienſt/ ihrer Republica oder Regimente ſo ſie in der Heydenſchafft gehabt/ auch ihren Sitten/ Geberden/ Gewonheiten/ Natur und Eigenſchafften etc. grůndlich und ůmbſtåndig Meldung geſchickt. Der Teutſchen *Nation* und allen der *Hiſtoriſ*chen Warheit Liebhabern/ zu einem nôthigen Unterricht zuſammen getragen und in den Druck verfertiget durch PAULUM Einhorn/ Fůrſtlichen Curlåndiſchen Superintendenten P.M. Dorpt in Liefland Gedruckt Durch Johann Vogeln/ der Kônigl. *Acad*. Buchdrucker/ im Jahr 1649. – *Scriptores rerum Livonicarum* 2(2), Riga und Leipzig.
ĒIV I–III – Elga Kagaine, Silvija Raģe. *Ērģemes izloksnes vārdnīca* 1–3, Rīga: Zinātne, 1977–1983.
Elger 1683: [Georgii Elger.] Dictionarivm Polono-Latino-Lottavicum. Opus posthumum. R. P. Georgii Elger [...] Vilnae 1683.
Elvers 1748: Caspar Elvers. *Liber memorialis letticus*, Riga: Samuel Lorenz Frôltch.
Endzelynas 1957: Janis Endzelynas. *Baltų kalbų garsai ir formos*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
Endzelīns 1943: Jānis Endzelīns. *Senprūšu valoda. Ievads, gramatika un leksika*, Rīga: Universitātes apgāds.
Endzelīns 1951: Jānis Endzelīns. *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
Endzelīns 1961: Jānis Endzelīns. *Latvijas PSR vietvārdi* 1(2), Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
Endzelīns 1971: Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 1, Rīga: Zinātne.
Endzelīns 1974: Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 2, Rīga: Zinātne.
Endzelīns 1979: Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 3(1), Rīga: Zinātne.
Endzelīns 1980: Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 3(2), Rīga: Zinātne.
Endzelīns 1980 [1933]: Jānis Endzelīns. Latviešu valodnieku turpmākie uzdevumi. – Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 3(2), Rīga: Zinātne, 104–108.
Endzelīns 1981 [1938]: Jānis Endzelīns. Latviešu valodas skaņas un formas. – Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 4(1), Rīga: Zinātne, 303–525.
Endzelīns 1982: Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 4(2), Rīga: Zinātne.
Ernout, Meillet 2001: Alfred Ernout, Antoine Meillet. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris: Klincksieck.
EVS I–V – *Eesti-vene sõnaraamat* 1–5, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1997–2009.
EvTA 1753: EVANGELIA Toto Anno ſingulis Dominicis et Feſtis diebus juxta antiquam Eccleſiæ conſvetudinem in Livonia Lothavis prælegi SOLITA, Cum precibus et precatiunculis nonnullis, curâ quorundam ex Clero Livonico recentiſſimè juxta uſitatiorem loquendi modum Lothavicum VERSA & TRANSLATA, Ac in Lucem EDITA, Annô, Quo æternum Patris Verbum per Angelos in terris evangelizatum eſt 1753. – VILNÆ: Typis S. R. M. Academ: Societ: Jesu. 1753.
FBR I–XX – *Filologu biedrības raksti* 1–20, Rīga, 1920–1940.
Fennell 1989: Trevor G. Fennell. *A Latvian-German Revision of G. Mancelius' «Phraseologia Lettica» (1638)*, Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
Fr I–II – Hermann Frischbier. *Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge* 1–2, Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1882–1883.
Fraenkel 1922: *Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte von Felix Solmsen*. Hrsg. und bearb. von E. Fraenkel, Heidelberg: C. Winter's Universitaetsbuchhandlung.
Fraenkel 1936: Ernst Fraenkel. *Die indogermanischen -i-Stämme. Zur Suffixsubstitution im Litauischen*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.
Fraenkel 1938: Ernst Fraenkel. Zur Herkunft der litauischen Verba auf *-inti* and der Adjektiva auf *-intelis*. – *Archivum Philologicum* 7, 17–39.
Frazer 1925: James George Frazer. *The golden Bough. A Study in Magic and Religion*, New York: The MacMillan Company.
Frenkelis 1969: Ernstas Frenkelis. *Baltų kalbos*, Vilnius: Mintis.
Fresne, Cange I–II – Charles de Fresne, Du de Cange. *Glossarium ad Scriptores Mediæ & Infimæ Græcitatis, in quo Græca Vocabula Novatæ Significationis, aut uſus rarioris, Barbara, Exotica, Eccleſiaſtica, Liturgica, Tactica, Nomica, Jatrica, Botanica, Chymica explicantur, eorum Notiones & Originationes reteguntur...* 1–2. Lugduni: Apud Anissonios, 1688.
Frisk I–III – Hjalmar Frisk. *Griechisches Etymologisches Wörterbuch* 1–3, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1960.
FrŽ – *Frazeologijos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
Fürecker 1685 I – Lettisches und Teutsches Wörterbuch zusahmen geschrieben und mit fleiß gesamlet Von Christopher Fürecker. – Trevor G. Fennell. *Fürecker's dictionary: the first manuscript*, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1997 [1685].
Fürecker 1685 II – Christoph Füreckers Candidat des Predigtamts in Kurland lettisch-deutschen Wörterbuchs erster theil A–P, zweyter Theil R–Z. – Trevor G. Fennell. *Fürecker's dictionary: the second manuscript*, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1998 [1685].
Gāters 1977: Alfreds Gāters. *Die Lettische Sprache und ihre Dialekte*, The Hague, Paris, New York: Mouton publishers.
Gerullis 1922: Georg Gerullis. *Die altpreussischen Ortsnamen*, Berlin: Walter & Co. de Gruyter.
Geržotaitė 2011: Laura Geržotaitė. Anties pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse. – *Baltu filoloģija* 20(2), 13–23.
Girdenis, Zinkevičius 1966: Aleksas Girdenis, Zigmas Zinkevičius. Dėl lietuvių tarmių klasifikacijos. – *Kalbotyra* 14, 139–147.
Girdenis, Mažiulis 2000: Aleksas Girdenis, Vytautas Mažiulis. Prūsų kalbos trumpųjų balsių fonologinė sistema. – *Tarptautinis baltistų kongresas „Baltų kalbos amžių kaitoje“. Pranešimų tezės*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 90–92.
Gliwa 2009: Bernd Gliwa. Pflanzennamen mit Präfix *pa-* und Angrenzendes im Litauischen und Lettischen. – *Baltistica* 44(1), 77–90.
Gliwa, Hyllested 2006: Bernd Gliwa, Adam Hyllested. Baltisches zu idg. **(s)leiH-* 'blau (sein)'. – *Baltistica* 41(1), 87–93.
Grabis 1984: Rūdolfs Grabis. Latviešu valodas gramatikas 18. gadsimta pirmajā pusē. – *LPSR ZA Vēstis* 9, 88–99.
Grinaveckis 1973: Vladas Grinaveckis. *Žemaičių tarmių istorija (fonetika)*, Vilnius: Mintis.
Gritėnienė 2006: Aurelija Gritėnienė. *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
Hamburger 1973: Oswald Hamburger. *C. Valerius Catullus „Carmina“*. Auswahl, Einleitung und Erklärungen von Dr. O. Hamburger, Bamberg: Bayerische Verlagsanstalt.
Hellquist 1922: Elof Hellquist. *Svensk etymologisk ordbok*, Lund: C. W. K. Gleerups förlag.
Henn 1874: Victor Henn. *Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa*, Berlin: Gebrüder Borntraeger.
Hirša 1987: Dzintra Hirša. Ieskats bij. Sarkanmuižas (resp. Ventas) pagasta toponīmijā. – *Onomastikas apcerējumi*, Riga: Zinatne, 48–124.
HN – C. Plinius Secundus *Historia Naturalis*.
Hoffner, Melchert 2008: Harry A. Hoffner, H. Craig Melchert. *A Grammar of the Hittite Language* 1, Winona Lake: Eisenbrauns.
Hrozný F. 1917: Bedřich Hrozný. *Die Sprache der Hethiter. Ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm*, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.
http://donelaitis.vdu.lt.
IEW – Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, München: Francke Verlag, 1959.
Jakaitienė 1994: Evalda Jakaitienė. Veiksmažodžių daryba. – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 385–410.
Jakulis 2004: Erdvilas Jakulis. *Lietuvių kalbos* tekėti, teka *tipo veiksmažodžiai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
JBR I–V – Jonas Balys. *Raštai* 1–5. Parengė R. Repšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2004.
JE – [Jonas Jaknavičius.] EWANGELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEdźielne iáko y wſzytkich Swiąt, ktore w Kośćiele Katholickim, według Rzymskiego

porządku przez cały rok czytáią. Wydáne za dozwoleniem ſtárßych. Na imię Paná Ieʒuſowe niechay kłęka wßelkie kolano / niebieſkich / ʒiemſkich / y podʒiemnich. philip 2 w WILNIE. W Drukániey Akademiey Soc. IESV Roku / 1647. Remtasi elektroninėmis JE žodžių formų konkordancijomis, parengė Milda Lučinskienė ir Vytautas Zinkevičius 1998 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos lėšomis, http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=9.

Jēgers 1966a: Benjamiņš Jēgers. *Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Jēgers 1966b: Benjamiņš Jēgers. Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 80, 6–162, 291–307.

Jēgers 1970: Benjamiņš Jēgers. Zur Etymologie von lit. *kaũlyti* 'zudringlich, betteln, feilschen' und lett. *kaũlēt* 'ds'. – *Donum Balticum. To Professor Christian S. Stang on the occation of his seventieth birthday 15 March 1979*, Stockholm: Almqvist&Wiksell, 211–221.

JT 1685: Tas Jauns Teſtaments Muhſu KUNGA JESUS KRISTUS/ Jeb Deewa Swehtajs Wahrds/ Kas Pehz ta KUNGA JESUS KRISTUS Peedſimſchanas no teem Swehteem Preezas//Mahzitajeem un Apuſtuļeem usrakſtihts. RIGA/ Gedruckt durch Johann Georg Wilcken/ Königl. Buchdr: Im Jahr MDCLXXXV [1685].

Juška 1861: Jon's Juszka. *Kałbos lëtuviszko lëžuv'o ir lëtuviszkas statraszimas arba ortograpija*, Peterburge: Spaustuvėje Moksłu Akademijos, http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord. do?biRecordId=526 (2011 02 03).

Kabašinskaitė 1998: Birutė Kabašinskaitė. *Lietuvių kalbos liaudies etimologija ir artimi reiškiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kalbos faktų rinkimo programos 4-osios dialektologijos anketos atsakymų kartoteka.

Kalbos faktų rinkimo programos 5-osios dialektologijos anketos atsakymų kartoteka.

Karaliūnas 1982: Simas Karaliūnas. Lie. *ráižyti* (*-o*) 'pjaustyti, karpyti į dalis'. – *Baltistica* 18(1), 105–109.

Karaliūnas 1987: Simas Karaliūnas. *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*, Vilnius: Mokslas.

Karaliūnas I – Simas Karaliūnas. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose* 1, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2004.

Karaliūnas II – Simas Karaliūnas. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.

Karłowicz I–VI – Jan Karłowicz. *Słownik gwar polskich* 1–6, Kraków: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900–1911.

Kaukienė 2004: Audronė Kaukienė. *Prūsų kalbos tyrinėjimai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kazlauskas 1968: Jonas Kazlauskas. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis.

KFRP – *Kalbos faktų rinkimo programa*, Vilnius: Mokslas, 1983.

Kiseliūnaitė, Simutytė 2005: Dalia Kiseliūnaitė, Laima Simutytė. *Kuršių nerijos vietovių vardai. Orts- und Flurnamen auf der Kurischen Nehrung*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

KIV I–II – Antoņina Reķēna. *Kalupes izloksnes vārdnīca* 1–2, Rīga: Latviešu valodas institūts, 1998.

Klimavičius 1970: Jonas Klimavičius. Dėl kai kurių žodžių literatūrinės formos ir kirčio. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 12, 189–193.

KlNG – [Danielius Kleinas.] NAUJOS GIESMJU KNYGOS, Kurroſe ſénos Gieſmes ſu pritárimu wiſſû Baʒnyczos Mokitoju per muſu Lietuwa yra pagérintos / O náujos gráʒos Gieſmes pridėtos. Taipajeg MALDU KNYGELES didʒauſey Bázнyczoſe wartojamos / Su labay priwálingu Pirm=pamokinnimu ßias Knygeles ſkaitanczuju / Patogiey ſuguldytos ir iśdůtos. KARALAUCZUJE Iśſpaude ſawo iſſirádimais PRIDRIKIS REUSNERIS Metůſe M. DC. LXVI. Remtasi elektroninėmis KlNG žodžių formų konkordancijomis, parengė Vaidotas Rimša, Mindaugas Šinkūnas ir Vytautas Zinkevičius 2001–2006 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Europos Sąjungos programos PHARE 2003 lėšomis, saugomos Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazėje, http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=41.

Kluge [24]2002: Friedrich Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24 Aufl. Bearb. von E. Seebold, Berlin & New York: Walter de Gruyter.

KLV I–II – *Krievu–latviešu vārdnīca*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959.

KlŽ – Angelė Vilutytė. *Kaltanėnų šnektos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Kniūkšta 1976: Pranas Kniūkšta. *Priesagos* -inis *būdvardžiai*, Vilnius: Mokslas.

KpŽ I – Klementina Vosylytė. *Kupiškėnų žodynas. A–H*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007.

KpŽ II – Klementina Vosylytė. *Kupiškėnų žodynas. I–O*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

Kregždys 2003: Rolandas Kregždys. Dėl lie. *ãmas*. – *Baltistica* 37(2), 269–272.

Kregždys 2006: Rolandas Kregždys. Were the Baltic and Slavic names of the "Filix" fern taboo? – *Acta Baltico-Slavica* 30, 135–143.

Kregždys 2008: Rolandas Kregždys. Teonimų, minimų „Sūduvių knygelėje", etimologinė analizė – dievybių funkcijos, hierarchija: *Bardoayts* / *Gardoayts* / *Perdoyts*. – *Res humanitariae* 4, 79–106.

Kregždys 2010a: Rolandas Kregždys. *Baltų kalbų leksinės semantinės gretybės (paveldėtieji ŏ/ā kamienų kūno dalių pavadinimai)*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

Kregždys 2010b: Rolandas Kregždys. M. Stryikowskio veikalo *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi* teonimai: *Chaurirari*. – *Acta Linguistica Lithuanica* 62–63, 50–81.

Kregždys 2011: Rolandas Kregždys. Baltų kalbų nomina agentia su suff. **-īnā* kilmės ir semantinės raidos ypatumai („deivės" Žemynos verifikavimo klausimu). – *Baltu filologija* 20(1), 53–78.

Kregždys 2012: Rolandas Kregždys. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas* 1: *Kristburgo sutartis*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

Kregždys 2013: Rolandas Kregždys. Rytų baltų fitonimo avietė (*Rubus*) morfologinė raida ir etimologinių sąsajų problematika. – *Acta Linguistica Lithuanica* 69, 63–80.

Kronasser 1966–1987: Heinz Kronasser. *Etymologie der hethitischen Sprache* 1–2, Wiesbaden: Harrassowitz.

KrŽ – Juozas Aleksandravičius. *Kretingos tarmės žodynas*. Sudarė D. Mikulėnienė, D. Vaišnienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.

Kurmin 1858: *Słownik polsko łacinsko łotewski,* ułożony i napisany przez xiędza Jana Kurmina, Wilno.

Kurschat 1876: Friedrich Kurschat. *Grammatik der littauischen Sprache* [...], Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

Kwauka, Pietsch 1977: Paul Kwauka, Richard Pietsch. *Kurisches Wörterbuch. Mit einer Einführung von prof. Dr. Erich Hofmann*, Berlin: Verlag Ulrich Camen.

KzRŽ I – Aldonas Pupkis. *Kazlų Rūdos šnektos žodynas* 1. *A–M*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

KzRŽ II – Aldonas Pupkis. *Kazlų Rūdos šnektos žodynas* 2. *N–Ž*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.

KŽ I – Alexander Kurschat. *Litauisch–deutsches Wörterbuch=Thesaurus linguae Lithuanicae*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968.

Lange 1773: Lettiſch-Deutſcher Theil des volſtändigen Lettiſchen Lexici, darinnen nicht nur sämtliche Stammwörter dieſer Sprache ſamt ihren Abſtämlingen, ſondern auch die ſeltene, nur in gewißen Gegenden gebräuchliche Wörter, zum Nachſchlagen, angezeigt werden. Schloß Ober//Pahlen.

Langius 1685: Lettiſch-Deutſches Lexicon worinnen Der Lettiſchen Sprachen Gründe, Wörter, Bedeutung vnd Gebrauch in deutſcher Sprachen gezeiget vnd erkläret werden. Sampt einer kurtzen Grammatica, wodurch Den Außländern ein richtiger Weg gewieſen wird zur Erlernung der Lettiſchen Sprachen leichtlich zukommen, geſtellet vnd außgegeben von Johanne Langio, Paſtoren zur Ober vnd Nieder=Bartaw in Curland. – *Nīcas un Bārtas mācītāja Jāna Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*. Pec manuskripta fotokōpijas izdevis un ar īsu apcerējumu par Langija dzīvi, rakstību un valodu papildinājis E. Blese, Rīga: Latvijas Universitāte, 1936.

Larsson 2002: Jenny Helena Larsson. Nominal compounds in the Baltic languages. – *Transactions of the Philological Society* 100(2), 203–231.

Larsson 2003: Jenny Helena Larsson. Nominal compounds in Old Prussian. – *Studies in Baltic word formation*, København: Københavns universitet, Det Humanistiske fakultet, 175–232.

Lašinytė 2007: Benita Lašinytė. Prūsų kalbos sudurtinių daiktavardžių kilmės klausimu. – *Baltistica* 42(2), 243–259.

LATŽ – *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas* 2, Vilnius: Mintis, 1976.

Laumane 1999: Benita Laumane. Latviešu valodas dialektu atlanta veidošanas gaita. – *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*, Rīga: Zinātne, 10–17.

LBŽ – *Lietuviškas botanikos žodynas* 1. Red. J. Dagys, Kaunas: Varpas, 1938.

LD – Krišjānis Barons, Henrijs Visendorfs. *Latvju dainas* 1–6, Jelgava–Pēterburga, 1894–1915.

LE I–XXXVII – *Lietuvių enciklopedija* 1–37, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985.

Lehmann 1986: Winfred Philipp Lehmann. *A gothic etymological Dictionary. Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache by Sigmund Feist*, Leiden: E. J. Brill.

Leskauskaitė, Mikulėnienė 1998: Asta Leskauskaitė, Danguolė Mikulėnienė. Dėl priebalsių *t', d'* ir *k', g'* mišimo pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių tarmėse. – *Baltistica* 33(1), 95–102.

Leskauskaitė, Mikulėnienė 2010: Asta Leskauskaitė, Danguolė Mikulėnienė. The Principles of Making Maps and Commentaries to the Atlas of the Baltic Languages. – *Acta Baltico-Slavica* 34, 57–72.

Leskien 1884: August Leskien. *Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen*, Leipzig: S. Hirzel.
Leskien 1891: Die Bildung der Nomina im Litauischen von August Leskien. – *Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften* 12(3), Leipzig: S. Hirzel, 151–618.
Lettus 1638: LETTUS, Das iſt Wortbuch / Sampt angehegtem täglichem Gebrauch der Lettiſchen Sprache; / Allen vnd jeden Außheimiſchen / die in Churland / Semgallen vnd Lettiſchem Liefflande bleiben / vnd ſich redlich nehren wollen / zu Nutze verfertigt / Durch / GEORGIVM MANCELIVM Semgall. der H. Schrifft Licentiatum &c. Erster Theil. Gedruckt vnnd verlegt zu Riga / durch Gerhard Schröder / Anno M. DC XXXVIII [1638].
Lex – LEXICON LITHUANICUM; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius: f. 137–10; rankraštis. Remtasi kritiniu leidimu: *Lexicon Lithuanicum. Rankraštinis XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynas*. Parengė V. Drotvinas, Vilnius: Mokslas, 1987.
Lex [29]1959: *Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 29. Aufl., Leipzig.
LEW – Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955–1962.
LEV I–II – Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1–2, Rīga: Avots, 1992.
Levin 1974: Jules Fred Levin. *The Slavic Element in the Old Prussian Elbing Vocabulary*, Berkeley: University of California Press.
Lewis, Short 1958: Charlton T. Lewis, Charles Short. *A Latin dictionary*, Oxford: At the Clarendon Press.
LEŽDB – *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Vilniaus universitetas: Baltistikos katedra. Prieiga internetu: http://etimologija.baltnexus.lt/.
LGL 1631: Lettiſche Geiſtliche Lieder Und Psalmen/ Collecten vnd Gebehte /ſo das gantze Jahr durch in Chriſtlicher verſamblung zu Hauſe vnd in der Kirchen gebraucht werden. Von newen vberſehen/ corrigiret vnd vermehret Durch GEORGIVM MANCELIVM Semgallum P. Gedruckt zu Riga in Liefland / durch vnd Verlegung Gerhard Schröders/ 1631.
LGL 1685 K1 – Lettiſche Geiſtliche Lieder Und Collecten/Wie ſie ſo wol in offentlicher Chriſtlicher Verſammlung/ alß auch zu Hauſe in Andacht zugebrauchen; Theils vormahls von dem Weyland HochEhrwürdigen und Hochgelahrten Herrn GEORGIO MANCELIO, Der Heil: Schrifft Licentiato, und HochFürſtlichen Curländiſchen Hof//Predigern/ auß dem Teutſchen überſetzet/ Theils hernach von dem auch Weyland/ WolEhrenfeſten und Wolgelahrten Herrn CHRISTOPHORO Fürecker/ Der Heil: Schrifft Befliſſenen in wol//lautende Reime verfaſſet/ und ſo wol von Ihm/ alß auch andern Chriſtlichen Liebhabern der Lettiſchen Sprache mit vielen ſchönen Reim// Liedern vermehret/ zum erſtenmahl zuſammen außgegeben/ und mit der Uberſetzer Namen Initial-Buchſtaben angedeutet/ Von HENRICO ADOLPHI, Der Hertzogthümer Curland und Semgallen Superintendente, und Ober//Paſtorn in Mitau/. Gedruckt/ in der HochFürſtl: Reſidenz Mitau/ von Sr. HochFürſtl: Durchl: Hof//Buchdrucker George Radetzky. 1685.
Lyberis 1972: Antanas Lyberis. Metatonijos reiškiniai vediniuose. – *Kalbos kultūra* 22, 43–48.
Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos kartoteka.
Linde I–VI – Samuil Bogumil Linde. *Słownik języka polskiego* 1–6, Warszawa: W Drukarni Xieży Piiarów, 1807–1814.
Lyne 1996: Richard Oliver Allen Marcus Lyne. *The Latin Love Poets from Catullus to Horace*, Oxford: At the Clarendon Press.
Linnaeus 1753: Caroli Linnæi *Species plantarum, exhibentes plantas rite cognitas, ad genera relatas, cum differentiis specificis, nominibus trivialibus, synonymis selectis, locis natalibus, secundum systema sexuale digestas*. Tomus I, Holmiæ: impensis Laurentii Salvii.
Lipskienė 1964: Jonina Lipskienė. Dėl kadagio pavadinimo. – *Kalbos kultūra* 7, 63–65.
LIV – *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1998.
LIV[2] – *Lexikon der indogermanischen Verben*. Unter Leitung von Helmut Rix. Zweiter, erweiterte und verbesserte Auflage bearbeitet von Martin Kümmel und Helmut Rix, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001.
LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas* 1. *Leksika*, Vilnius: Mokslas, 1977.
LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas* 2. *Fonetika*, Vilnius: Mokslas, 1982.
LKA III – *Lietuvių kalbos atlasas* 3. *Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991.
LKA MRI – *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo instrukcija.* Parengė J. Senkus, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1 leid. – 1954, 2 leid. – 1958.
LKT – *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija*. Red. E. Grinaveckienė, K. Morkūnas, Vilnius: Mintis, 1970.
LKŽ I, I[2]–II[2], III, VII–VIII, IX–X – *Lietuvių kalbos žodynas* 1. Red. J. Balčikonis, Vilnius, 1941; 1–2, 2 leid. Atsak. red. J. Kruopas, Vilnius: Mintis, 1968–1969; 3. Atsak. red. K. Ulvydas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956; 7–8. Atsak. red. J. Kruopas, Vilnius: Mintis, 1966–1970; 9–10. Vyr. red. J. Kruopas, Vilnius: Mintis, 1973–1976.
LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas. Red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005, http://www.lkz.lt.
LKŽK – Lietuvių kalbos instituto *Lietuvių kalbos žodyno* kartoteka.
LKŽKP – Lietuvių kalbos instituto *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekos papildymai.
LLVMSA – *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. Red. Kornēlija Pokrotniece, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2002.
Llvv I–VIII – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* 1–8, Rīga: Zinātne, 1972–1996.
LM I–III – *Lietuvių mitologija* 1–3. Sudarė N. Vėlius, G. Beresnevičius, Vilnius: Mintis, 1995–2003.
LS – Henry George Liddell, Robert Scott. *A Greek-English lexicon*. Eighth ed., New York & Cincinnati: American Book Company, 1882.
LT V – *Lietuvių tautosaka* 5, Vilnius: Mintis, 1968.
LTE I–XIII – *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* 1–13, Vilnius: Mokslas, 1976–1985.
Lurker 2005: Manfred Lurker. *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*, London & New York: Routledge.
LVDA – Brigita Bušmane, Benita Laumane, Anna Stafecka. *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Darba zin. vad. B. Laumane, Rīga: Zinātne, 1999.
LVDAF – *Latviešu valodas dialektu atlants. Fonētika*. Apraksts, kartes un komentāri. Izstrādājis un publicēšanai sagatavojis Alberts Sarkanis, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.
LzŽ – Jonas Petrauskas, Aloyzas Vidugiris. *Lazūnų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1985.
Macdonell 1910: Arthur Anthony Macdonell. *Vedic Grammar*, Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
Machek 1954: Václav Machek. *Česká a slovenská jména rostlin*, Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd.
Machek 1957: Václav Machek. *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha: Československé Akademie.
Machek 1966: Václav Machek. Lituanien *pa-* et *põ*. – *Kalbotyra* 14, 93–99.
Machek 1971: Václav Machek. *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Československé Akademie.
Mayrhofer I–IV – Manfred Mayrhofer. *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen* 1–4, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1956–1980.
Mancelius 1631 LVM – Lettiſch Vade mecum. Handbuch/ darinnen folgende ſechs Stücke begriffen: 1. Evangelia vnd Epiſteln/ ſo durchs gantze Jahr auff alle Sontag vnd fürnehmbſte Feſte in den Lettiſchen Kirchen in Lieffland/ Churland vnd Semgallen geleſen werden. 2. Die tröſtliche Hiſtoria des ſchmertzlichen Leidens vnd Sterbens vnſers Erlöſers JEſu Chriſti/ aus den Vier Evangeliſten. 3. Die trawrige Hiſtoria der erbärmlichen Zerſtörung der Statt Jeruſalem/ 40. Jahr nach des HErren Leiden/ hiebevor in Lettiſcher Sprach nie in Durck geſehen. 4. Geiſtliche Lieder vnd Pſalmen/ Collecten vnd Gebehte/ ſo das gantze Jahr durch in Chriſtlicher Verſamblung zu Hauſe vnd in den Kirchen geſungen werden. 5. Der kleine Catechiſmus D. MARTINI LUTHERI, Seliger gedächtnis. 6. Das Haus//, Zucht// vnd Lehrbuch Syrachs/ zum erſten mahl in Lettiſcher Zungen gebracht vnd außgangen. So wol für die Lettiſche Kirchendiener/ alß auch für ſolcher Sprache Chriſtliche Hauß//Väter. Von neven reßpective vberßehen/ corrigiret vnd gemehret/ Durch GEORGIUM MANCELIUM Semgallum, teutſchen Paſtorn zu Dörpt bey S. Iohan. Kirchen/ vnd deſſelben Kräyſes Probſt. Gedruckt zu Riga/ durch vnd in Verlegung Gerhard Schröders [1631].
Mancelius 1637 Sal – Die Sprüche Salomonis in die Lettiſche Sprache gebracht/ Durch GEORGIUM MANCELIUM, Semgall: SS. Th. Licentiatum & Profeſſorem &c. Zu Riga/ Gedruckt durch vnd in verleg: Gerhard Schrödern/ 1637.
Mancelius 1654 LP1 – LETTISCHE Lang//gewünſchte POSTILL/ Das iſt: Kurtze und Einfältige/ jedoch Schrifftmäſſige Erklärung Aller Sontäglichen und Vornehmſten Feſt-Evangelien/ die im Fürſtenthum̃ Cuhrland und Semmgallen/ auch im überdüniſchen Liefflande/ ſo weit die Lettiſche Sprache ſich erſtrecket/ durchs gantze Jahr geleſen werden/ GOtt zu Ehren/ allen Chriſtlichen Hauß//Vätern zu Nutz und ſehliger Erbauung/ verfertiget Durch GEORGIUM MANCELIUM Semgallum, der H. Schrifft Licentiatum, und Fürſtl. Cuhrl. Hoff//Prediger. Erſter Theil/ von Advent biß zum Feſt der hochheiligen Drey//Einigkeit. Zu RIga gedruckt und verlegt durch Gerhard Schrödern/ Im Jahr/ 1654.

Mancelius 1654 LP2 – Lang//gewünſchte LEttiſche POſtill/ Das iſt: Kurtze und Einfältige/ jedoch Schrifftmäſſige Außlegung und Erklärung der Sontäglichen und vornehmſten Feſt//Evangelien/ ſo im Fürſtenthumb Cuhrland und Semmgallen/ auch im überdüniſchen Liefflande/ ſo weit die Lettiſche Sprache ſich erſtrecket/ gelehſen werden/ ANDER THEIL/ Vom Feſt der Hochheiligen Drey//Einigkeit biß auff Advent/ Verfertigt durch GEORGIUS MANCELIUS, Semgallum, der H. Schrifft Licentiatum, und Fürſtl. Cuhrländiſchen Hoff//Prediger. Zu Riga/ Durch Gerhard Schrödern gedruckt und verlegt Im Jahr Chriſti/ 1654.

Marstrander 1919: Carl Johan Sverdrup Marstrander. *Caractère indoeuropéen de la langue hittite*, Christiania: Ex commission chez Jacob Dybwad.

Martirosyan 2010: Hrach K. Martirosyan. *Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon*, Leiden & Boston: E. J. Brill.

Matasović 2009: Ranko Matasović. *Etymological dictionary of proto-Celtic*, Leiden & Boston: Brill.

Mažiulis 1957: Vytautas Mažiulis. Apie lietuvių kalbos skaitvardžius. – *Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 40–65.

Mažiulis 1959: Vytautas Mažiulis. Hethitico-Baltica (по поводу клинописно-хеттского *kutru*-„свидетель"). – *Rakstu krājums veltījums akadēmiķim profesoram dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darbu gadu atcerei*, Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 173–180.

Mažiulis 1981: Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos paminklai* 2, Vilnius: Mokslas.

Mažiulis 2004: Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

ME I–IV – K[ārļa] Mīlenbacha *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1932.

Meid 1957: Wolfgang Meid. Das Suffix *-no-* in Götternamen. – *Beiträge zur Namenforschung* 8, 72–108, 113–126.

Meissner 2005: Torsten Meissner. *S-stem Nouns and Adjectives in Greek and Proto-Indo-European. A Diachronic Study in Word Formation*, Oxford & New York: Oxford University Press.

Melchert 1994: Craig H. Melchert. *Anatolian historical phonology*, Amsterdam: Rodopi.

Mezger 1953: Fritz Mezger. Ahd. *jungīdi*, lit. *vilkýtis* und got. *niþjis*. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 71, 117–119.

Miklosich 1886: Franz von Miklosich. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien: Wilhelm Braumüller.

Mikulėnienė 1994: Danguolė Mikulėnienė. Linksniuojamųjų priešdėlio **pă-* vedinių kirčiavimas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 118–129.

Mikulėnienė 1997: Danguolė Mikulėnienė. Dėl cirkumfleksinės metatonijos dūriniuose. – *VIII tarptautinis baltistų kongresas*, Vilnius, 99–100.

Mikulėnienė 1998: Danguolė Mikulėnienė. Dėl cirkumfleksinės metatonijos lietuvių kalbos dūriniuose. – *Baltistica* 33(1), 59–64.

Mikulėnienė 2005: Danguolė Mikulėnienė. *Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktavardžiuose ir jos kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Mikulėnienė 2006: Danguolė Mikulėnienė. Lithuanian Dialectology: the Present Challenges. – *Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists,* Riga: University of Latvia, 345–353.

Mikulėniene, Stafecka 2008: Dangole Mikulėniene, Anna Stafecka. Latviešu un lietuviešu valodas leksikas un semantikas atspoguļojums „Baltu valodu atlantā". – *Linguistica Lettica* 17, 133–149.

Mikulėnienė 2009: Danguolė Mikulėnienė. Lietuviešu valodas ģeolingvistisko pētījumu apskats / Lietuvių kalbos geolingvistinių tyrimų apžvalga / Overview of Geolinguistic Research into the Lithuanian Language. – *Baltu valodu atlants. Prospekts / Baltų kalbų atlasas. Prospektas / Atlas of the Baltic Languages. A Prospect*. Red. D. Mikulėnienė, A. Stafecka, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 40–44.

Mikulėnienė, Stafecka 2009: Danguolė Mikulėnienė, Anna Stafecka. *Baltu valodu atlanta* karšu un komentāru izveides principi / *Baltų kalbų atlaso* žemėlapių ir komentarų sudarymo principai / Principles of Compiling Maps and Commentaries for the *Atlas of the Baltic Languages*. – *Baltu valodu atlants. Prospekts / Baltų kalbų atlasas. Prospektas / Atlas of the Baltic Languages. A Prospect*. Red. D. Mikulėnienė, A. Stafecka, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 45–49.

Mikulėniene, Stafecka 2010: Dangole Mikulėniene, Anna Stafecka. „Baltu valodu atlants": latviešu un lietuviešu paralēles. – *XI starptautiskais baltistu kongress, Rīga, 27.09.2010–30.09.2010*, Rīga: Latvijas Universitāte un Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 118–119.

Mikulėnienė, Stafecka 2011: Danguolė Mikulėnienė, Anna Stafecka. Iš lietuvių ir latvių tarmėtyros istorijos: leksikos klausimai Eduardo Volterio programose. – *Baltistica* 46(1), 123–133.

Mikulėnienė 2012: Danguolė Mikulėnienė. Lietuvių tarmių tinklas: jo ištakos ir optimizacija. – *Acta Linguistica Lithuanica* 67 (rengiamas spaudai).

Mikulskas 2002: Rolandas Mikulskas. „Kablio" figūros nominacinės sistemos raiška lietuvių kalbos tarmėse. – *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 81–119.

MLG I – *Manuale Lettico-Germanicum* 1. *A–O*. The text of the original manuscript transcribed by Trevor G. Fennel, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2001.

MLG II – *Manuale Lettico-Germanicum* 2. *P–Ž*. The text of the original manuscript transcribed by Trevor G. Fennel, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2001.

MLLG I–VI – *Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft* 1–6, Heidelberg, 1883–1912.

Monier-Williams 1872: M. A. A. Monier-Williams. *Sanskrit-English Dictionary*, Oxford: At the Clarendon Press.

MoŽK – Mosėdžio šnektos žodyno kartoteka.

MP I–III – Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* 1–3. Parengė I. Lukšaitė, Vilnius: Pradai; Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1999–2006.

Mund. Stende I – Kārlis Draviņš, Velta Rūķe. *Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden* 1. *Einleitung, Akzent und Intonation, Lautlehre*, Lund: Håkan Ohlssons Boktryckeri, 1955.

Mž – Gesmes Chriksczoniskas gedomas Baβniczosu per Aduenta ir Kaledas ir Gramniczu Isch spaustas Karalauczui nůg Jona Daubmana Metu Diewą MDLXVI. – Martynas Mažvydas. *Katekizmas ir kiti raštai=Catechismus und andere Schriften*, Vilnius: Baltos lankos, 1993.

MžRŽ – Dominykas Urbas. *Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

NEB VIII – *The New Encyclopædia Britannica* 8, Chicago, Aucland etc., 1998.

Nesselmann 1851: *Wörterbuch der Littauischen Sprache von G. H. F. Nesselmann*, Königsberg: Verlag der Gebrüder Bornträger.

NHRK – *Nehrungskurisch, Sprachhistorische und instrumentalphonetische Studien zu einem aussterbenden Dialekt. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse*, Stuttgart: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, F. Steiner Verlag Wiesbaden, 1989.

Niedermann 1923: Max Niedermann. Die Benennungen der Kartoffel im litauischen und im Lettischen. – *Wörter und Sachen* 8, 33–96.

Nutton 2004: Vivian Nutton. *Ancient Medicine*, London & New York: Routledge.

OLD – *Oxford Latin Dictionary*, Oxford: At the Clarendon Press, 1968.

Orel 2003: Vladimir Orel. *A Handbook of Germanic Etymology*, Leiden & Boston: Brill.

Otrębski 1932: Jan Otrębski. *Wschodniolitewskie narzecze Twereckie* 3, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.

Otrębski 1934: Jan Otrębski. *Wschodniolitewskie narzecze Twereckie* 1, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.

Otrębski 1939: Jan Otrębski. *Indogermanische Forschungen*, Wilno: Nakładem Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 1. *Lopkopība.* Sast. S. Raģe, LPSR ZA Valodas un literatūras institūts, 1963.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 2. *Zemkopība.* Sast. E. Kagaine, LPSR ZA Valodas un literatūras institūts, 1964.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 3. *Zvejniecība.* Sast. B. Laumane, LPSR ZA Valodas un literatūras institūts,1964.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 4. *Vērpšana un aušana.* Sast. E. Kagaine, LPSR ZA Valodas un literatūras institūts, 1965.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 5. *Noskaidrojamie vārdi.* Sast. D. Zemzare, LPSR ZA Valodas un literatūras institūts, 1966.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 6. *Noskaidrojamie vārdi.* Sast. D. Zemzare, LPSR ZA Valodas un literatūras institūts, 1966.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 7. *Noskaidrojamie vārdi.* Sast. D. Zemzare, Rīga: Zinātne, 1966.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 8. *Noskaidrojamie vārdi.* Sast. D. Zemzare, Rīga: Zinātne, 1966.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 9. *Noskaidrojamie vārdi*. Sast. D. Zemzare, Rīga: Zinātne, 1966.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 10. *Apģērbs, tekstilījas, apavi.* Sast. E. Kagaine un S. Raģe, Rīga: Zinātne, 1966.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 11. *Apgaismošana.* Sast. B. Bušmane, Rīga: Zinātne, 1968.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 12. *Ēdieni.* [1. un 2. grām.] Sast. B. Bušmane, Rīga: Zinātne, 1969.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 13. *Izsauksmes vārdi.* Sast. D. Zemzare, Rīga: Zinātne, 1971.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 14. *Skaņu vārdi.* Sast. D. Zemzare, Rīga: Zinātne, 1971.

Palīgs apvidu vārdu vācējiem 15. *Daba. Cilvēks*. Sast. B. Bušmane, Rīga: Zinātne, 1984.
Palīgs apvidu vārdu vācējiem 16. *Apdzīvotās vietas. Iedzīvotāju ģimenes un sabiedriskā dzīve*. Sast. B. Bušmane, Rīga: Zinātne, 1992.
Palionis 1975: Jonas Palionis. Nikolajus Sokolovas. – *Mūsų kalba* 6, 47–49.
Palmer 1988: Leonard L. Palmer. *The Latin Language*, Norman: University of Oklahoma Press.
Pashkievich I–II – Valentyna Pashkievich. *Fundamental Byelorussian* 1–2, Toronto: Harmony Printing LTD, 1974–1978.
Pawlowsky 1911: J. Pawlowsky. *Deutsch-Russisches Wörterbuch*, Riga: Verlag von N. Kymmel.
Pedersen 1909: Holger Pedersen. *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
Persson 1912: Per Persson. *Beiträgen zur idg. Wortforschung* 1–2, Uppsala.
Petersson 1920: Herbert Petersson. *Arische und armenische Studien*, Lund & Leipzig: C. W. K. Gleerup; Otto Harrassowitz.
Petit 2000: Daniel Petit. Lituanien *taũsti*, *čiùtnas* et le nom du „people" an indo-européen. – *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 95, 119–146.
Phras 1638: PHRASEOLOGIA LETTICA, Das iſt: Täglicher Gebrauch der Lettiſchen Sprache. Verfertigt / durch GEORGIUM MANCELIUM, Semgallum, der H. Schrifft Licentiatum &c. Ander Theil. Dieſem iſt beygefüget das Spruchbuch Salamonis. Zu Riga Gedruckt vnnd Verlegt durch Gerhard Schröder/ 1638.
Pisani 1968: Vittore Pisani. Rom und die Balten. – *Baltistica* 4(1), 7–21.
PKEŽ I – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1. *A–H*, Vilnius: Mokslas, 1988.
PKEŽ II – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 2. *I–K*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
PKEŽ III – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 3. *L–P*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
PKEŽ IV – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 4. *R–Z*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
Pl. Bac. – T. Maccius Plautus *Bacchides*.
Plāķis 1927: Juris Plāķis. Kursenieku valoda. – *Latvijas Universitātes raksti* 16, 33–124.
PLKG – *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
Porzig 1954: Walter Porzig. *Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
PpaŽK – Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodyno kartoteka.
Pranskūnaitė 1993: Vita Pranskūnaitė. Gandro pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse (A. Salio „Apklauso 1" duomenimis). – *Tarptautinės konferencijos* Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai *Jurgiui Geruliui (1888 03 13–apie 1945) paminėti pranešimų tezės 1993 m. spalio 20–22 d.*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 25.
Pranskūnaitė 1994: Vita Pranskūnaitė. Avies ir ėriuko pavadinimai tarmėse (A. Salio anketos „Apklausas 1" duomenimis). – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 93–96.
Pranskūnaitė 1997: Vita Pranskūnaitė. Kielės pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 38, 185–189.
Prinz 1966: Jürgen Prinz. Betrachtungen zu Fragen der baltischen Substratforschung. – *Beiträge zur Namenforschung* 1, 153–174.
Programa 1951: *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa.* Autoriai: Juozas Balčikonis, Borisas Larinas, Juozas Senkus, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1 leid. – 1951, 2 leid. – 1956.
Programa 1983: *Kalbos faktų rinkimo programa.* Autoriai: Antanas Balašaitis, Aleksas Girdenis, Aldona Jonaitytė, Vitas Labutis, Adelė Laigonaitė, Vitalija Maciejauskienė, Kazys Morkūnas, Marija Razmukaitė, Adelė Valeckienė, Aleksandras Vanagas, Aloyzas Vidugiris, Vytautas Vitkauskas, Zigmas Zinkevičius, Vilnius: Mokslas.
Programa 1995: *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa. Leksika.* Sudarė A. Vidugiris, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
Programma 1892: *Programma tautas gara mantu krājējiem*, Jelgava: Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļa.
Programma 1954: *Latviešu valodas dialektu atlanta materiālu vākšanas programma*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
Przybytek 1993: Rozalia Przybytek. *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
Ps 1615: Pſalmen vnd geiſtliche Lieder oder Geſenge/ welche in der Kirchen Gottes zu Riga/ vnd anderen örtern Liefflandes mehr/ in Lieffländiſcher Pawrſprache geſungen werden/ Dem gemeinen Haußgeſinge vnd Pawren zur erbawung nutz vnd fromen. Gedruckt zu Riga in Liefflandt/ bey Nicolaus Mollin.
PS I – [Konstantinas Sirvydas.] PVNKTY KAZAN od Adwentu áž do Poſtu / Litewskim ięzykiem, z wytłumáczeniem ná Polskie / PRZEZ Kśiędzá KONSTANTEGO SZYRWIDA / Theologá Societatis IESV / Z DOZWOLENIEM STARSZYCH wydáne. W WILNIE W Drukárni Akádemiey Societatis IESV Roku M. DC. XXIX [1629]. Remtasi elektroninėmis PS žodžių formų konkordancijomis, parengė Virginija Vasiliauskienė ir Vytautas Zinkevičius 1997–2000 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos lėšomis, saugomos Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazėje, Inv. Nr.: K-1-4.
Puhvel I–VII – Jaan Puhvel. *Hittite Etymological Dictionary* 1–2, Berlin & Amsterdam: Mouton Publishers, 1984; 3–7, Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1991–2007.
Pupkis 2010: Aldonas Pupkis. *Andrius Ašmantas: gyvenimas ir kūryba*, Vilnius: Trys žvaigždutės.
PŽ – *Dionizo Poškos lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodynas*; Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštynas; rankraštis. Autorius gyveno 1765–1830 m.
Q – Rankraštinis vadinamasis Krauzės vokiečių–lietuvių kalbų žodynas, XVIII a. 3–4 deš.; Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštynas: f. 1–5792.
Q^1 – Neišlikęs XVIII a. rankraštinis žodynas, sen. sign. Staatsarchiv Königsberg Msc. 84^4.
Raģe 1986: Silvija Raģe. Baltijas somu valodu aizguvumi latviešu valodā, ko pirmais etimoloģizējis J. Endzelīns. – *Dialektālās leksikas jautājumi* 1, Rīga: Zinātne, 18–126.
Rasmussen 2002: Jens E. Rasmussen. The compound as a phonological domain in Indo-European. – *Transitions of the Philological Society* 100(3), Oxford (USA), 331–350.
Reichelt 1909: Hans Reichelt. *Awestisches Elementarbuch*, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
Rejzek 2001: Jiři Rejzek. *Český etymologický slovník*, Praha: Leda.
Reķēna 1975: Antoņina Reķēna. *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izlokšņēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*, Rīga: Zinātne.
Reķēna 1995: Antoņina Reķēna. Dienvidlatgales izlokšņu un lietuviešu valodas paralēles vārddarināšanā. – *VII Starptautiskais baltistu kongress 1995.g. 13.–15. jūnijā. Referātu tēzes*, Rīga: Latviešu valodas institūts.
Reķēna I–II – Antoņina Reķēna. *Raksti valodniecībā* 1–2, Liepāja: Liepājas Universitāte, 2008–2009.
Rembiszewska 2010: Dorota Krystyna Rembiszewska. [Rec.:] Baltu valodu atlants. Prospekts (Baltų kalbų atlasas. Atlas of the Baltic languages), Rīga–Vilnius, 2009, ss. 183. – *Acta Baltico-Slavica* 34, 301–304.
Rembiševska 2011: Dorota Kristina Rembiševska. Par Baltu valodu atlantu. – *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A daļa, 65.(1./2.), 100–102.
RG – [Jonas Rikovijus.] Neues Abermahl verbeſſert= und mit vielen neuen Liedern ermehrtes Littauſches Geſang=Buch / Sambt einem ſehr nůtzlichen Gebeth=Bůchlein. Naujos Su pritarimu wiſſû Baźicôs muſu Lietuwojė Mokitojû pagérintos GIESMJU KNYGOS, Taipojeg MALDU KNYGELES, Labjauſey Bażnyćoſė Wartojimos Patogiey ſutaiſitos ir ßweźey išdutos per M. Iona Rikowią / Norkićû Klebona. KARALAUCUJE, Išſpauſtos per PRIDRIKIO REUSNERO, paliktą Naßlę / 1685. Remtasi elektroninėmis RG žodžių formų konkordancijomis, parengė Mindaugas Šinkūnas ir Vytautas Zinkevičius 1995 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos lėšomis, saugomos Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazėje, Inv. Nr.: K-1-40-41.
RHS V, IX – *Rječnik hvarskoga ili srpskoga jezika* 5, 9. Red. T. Maretić, Zagreb: Kńižarnici jugoslavenske akademije, 1898–1903, 1924–1927.
Rozenbergs 2005: Jānis Rozenbergs. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās*, Rīga: Zinātne, 2005.
RPs – Jonas Rėza. *Psalteras Dovydo*, 1625. Remtasi elektroninėmis RPs žodžių formų konkordancijomis, parengė Reiner Fecht, Mindaugas Šinkūnas ir Vytautas Zinkevičius 2007 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo lėšomis, http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=5.
Rudnyckij I–II – Jaroslav Bohdan Rudnyckij. *An etymological Dictionary of the Ukrainian Language* 1, Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1972; 2, Ottawa: University of Ottawa Press, 1982.
Rudzīte 1964: Marta Rudzīte. *Latviešu dialektoloģija*, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
Rudzīte 1982: Marta Rudzīte. Latviešu valodas dialekti. – *Latvijas Padomju enciklopēdija* 2, Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, kartes ielīme starp 386. un 369.
Rudzīte 1993: Marta Rudzīte. *Latviešu valodas vēsturiskā fonētika*, Rīga: Zvaigzne.
Rudzīte 2005 [1969]: Marta Rudzīte. *Latviešu dialektoloģija (fonētika un morfoloģija)*. Doktora disertācijas autoreferāts. – Marta Rudzīte. *Darbi latviešu dialektologijā*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 100–101, 1. karte.
Rūķe 1939: Velta Rūķe. Latgales izlokšņu grupējums. – *Filologu biedrības raksti* 19, Rīga: Latviešu filologu biedrības izdevums, 133–188.

Rūķe 1940a: Velta Rūķe. *Programma izlokšņu aprakstiem*, Rīga: Ramaves apgāds.
Rūķe 1940b: Velta Rūķe. Kurzemes un Vidzemes lībiskais apgabals. – *Filologu biedrības raksti* 20, Rīga: Latviešu filologu biedrības izdevums, 75–128.
Rūķe 1947: Velta Rūķe. Latviešu valodas dialektu atlants. – *Zviedrijas Latviešu filologu biedrības raksti* 1, Stokholma, 62–131.
Rūķe-Draviņa 1959: Velta Rūķe-Draviņa. *Diminutive im Lettishen*, Lund: Håkan Ohlssons Boktryc-keri.
RV. – ṚgvedaSaṃhitā.
Sabaliauskas 1958a: Algirdas Sabaliauskas. Baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmės klausimu. – *Literatūra ir kalba* 3, 454–461.
Sabaliauskas 1958b: Algirdas Sabaliauskas. Dėl baltų kalbos svogūno pavadinimų kilmės. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* 2(5), 171–177.
Sabaliauskas 1958c: Algirdas Sabaliauskas. Dėl baltų kalbos česnako pavadinimų kilmės. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* 2(5), 165–169.
Sabaliauskas 1959a: Algirdas Sabaliauskas. Dėl baltų kalbos griežčio (Brassica napus) pavadinimų kilmės. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* 2(7), 159–165.
Sabaliauskas 1959b: Algirdas Sabaliauskas. Dėl lietuvių kalbos žodžio *jāvas* kilmės. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* 1(6), 213–216.
Sabaliauskas 1960: Algirdas Sabaliauskas. Dėl kai kurių baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmės. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 257–267.
Sabaliauskas 1963: Algirdas Sabaliauskas. Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 6, 109–136.
Sabaliauskas 1966: Algirdas Sabaliauskas. Lietuvių leksikos raida. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 8, 5–141.
Sabaliauskas 1968: Algirdas Sabaliauskas. Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 10, 101–190.
Sabaliauskas 1972: Algirdas Sabaliauskas. Dėl lie. čiūtė „kankorėžis“ kilmės. – *Baltistica* 8(2), 167–168.
Sabaliauskas 1979: Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija. Iki 1940 m.*, Vilnius: Mokslas.
Sabaliauskas 1990: Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Mokslas.
Sakalauskienė 1995: Vilija Sakalauskienė. Dėl veiksmažodžių su priešdėliu *pa*-valentingumo. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 121–128.
Salys 1933: Antanas Salys. Kelios pastabos tarmių istorijai. – *Archivum Philologicum* 4, 21–34.
Saussure 1963: Ferdinand de Saussure. *Cours de linguistique générale*, Paris: Pegeot.
Schiller I–VI – Karl Schiller, August Lübben. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* 1–5, Bremen: Verlag von J. Kühtmann's Buchhandlung, 1875–1880; 6, Bremen: Verlag von Hinricus Fischer, 1881.
Schleicher 1856: August Schleicher. *Handbuch der litauischen Sprache*, Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung.
Schmidt 1889: Johannes Schmidt. *Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra*, Weimar: Böhlau.
Schmid 1970: Wolfgang P. Schmid. Zur primären *-u̯-*Ableitung in einigen baltischen Gewässernamen. – *Donum Balticum. To Professor Christian S. Stang on the occation of his seventieth birthday 15 March 1970*, Stockholm: Almqvist& Wiksell.
Schmid 1993: Wolfgang P. Schmid. Bemerkungen zu litauischen gintaras 'Bernstein'. – *Anglo-Saxonica. Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte der englischen Sprache und zur altenglischen Literatur. Festschrift für Hans Schabram zum 65. Geburtstag*, München: Fink, 425–430.
Schrijnen 1933: Lithuanie. – Jos. Schrijnen. *Essai de bibliographie de géographie linguistique générale*, Nimègue: N. V. Dekker & van de Vegt en J. W. van Leeuwen, 77.
Schrijver 1995: Peter Schrijver. *Studies in British Celtic Historical Phonology*, Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
Schulze 1931: Wilhelm Schulze. *Tocharische Grammatik*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
Schulze 1966: Wilhelm Schulze. *Kleine Schriften*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.
SD^3 – [Konstantinas Sirvydas.] DICTIONARIUM TRIVM LINGVARVM, *In vſum Studioſæ Iuuentutis*, AVCTORE CONSTANTINO SZYRWID è SOCIETATE JESV; *Cum Superiorum permiſſu editum*. Tertia editio recognita & aucta, VILNÆ, Typis Academicis Societatis JESV. Anno Domini M.DC.XLII. [1642]. Remtasi faksimiliniu leidimu: *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. Konstantinas Širvydas: Dictionarium trium lingvarum*. Parengė K. Pakalka, Vilnius: Mokslas, 1979.
SDK – Konstantinas Sirvydas [Dictionarium trium linguarum], 1620. Remtasi elektronine SDK žodžių formų konkordacija, parengė Milda Lučinskienė ir Vytautas Zinkevičius 2008 m. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo lėšomis, http://www.lki.lt/seniejirastai/conc.php?source=20&conc=17.
SE – SUMMA Abá Trumpas Iszguldimas EWANIELIV SZWENTU. – *Knyga nobažnystės krikščioniškos* 1653. Parengė D. Pociūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, http://www.lki.lt.seniejirastai/db.php?source=23.
Sehwers 1953: Johannes Sehwers. *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen*, Berlin.
SG2 – GIESMES TIKIEIMVY KATHOLICKAM PRIDIARANCIAS, o per metu ſzwiętes giedam[a]s: Kuriūp priſiduoda Pſ[a]lmay Dowida. ś. Tre[ci]oy daley dedaſe ape Szwentus Diewa, o a[n]t gało ape giwenima ir tułus reykałus Krikśćionies. Iż tu Kitos iß lankißka ir iß łotinißka ißgulditos Kitos iż nauia ſudetos ira. Auctore SALOMONE MOZERKA SLAWOCZYNSKI, Summi Pontificis Alumno.VILNÆ, Typis Academicis Societatis IESV, Anno Dni 1646. ANTRA DALIS GIESMIV KVR DEDASE GIESMESARBA PSALMAY DOWIDA S. Remtasi elektroninėmis SG2 žodžių formų konkordancijomis, parengė Ričardas Petkevičius, Birutė Kabašinskaitė, Vytautas Zinkevičius 2003 m. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo lėšomis, http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=10.
SGP I–VII(23) – *Słownik gwar polskich* 1^1–7^3, Wrocław & Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979–1991; 4^1–VII^4, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 1992–2010.
Sgr – *Sinoles grāmata*. Sastādītāja un zin. redaktore A. Stafecka, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2009.
SJP III–IV, VII – *Słownik języka polskiego* 3–4, 7. Red. J. Karłowicz, A. Kryńskij, W. Niedźwiedzki, Warszawa, 1904, 1909, 1919.
SJPD I – *Słownik języka polskiego* 1. Red. W. Doroszewski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1958.
Skardžius I–V – Pranas Skardžius. *Rinktiniai raštai* 1–5. Parengė A. Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996–1999.
SKES I–VII – *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–7. *Lexica Societatis Fenno-Ugricae*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1955–1981.
Skok I–IV – Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–4, Zagreb: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971–1974.
Sławski 1976: *Słownik prasłowiański* 2. *C–Dav'nota*. Oprac. przez zespół Zakł. Słowianoznawstwa PAN. Pod red. F. Sławskiego, Wrocław [u.a.]: Zakł. Nar. Im. Ossolińskich.
SLKŽ – Jonas Paulauskas. *Sisteminis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1987.
Smoczyński 2000: Wojciech Smoczyński. *Untersuchungen zum deutschen Lehngut im Altpreussischen*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
Smoczyński 2001: Wojciech Smoczyński. *Język litewski w perspektywie porównawczej*, Kraków: Wydawnictwo Universytetu Jagiellońskiego.
Smoczyński 2006: Wojciech Smoczyński. *Laringalų teorija ir lietuvių kalba*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
Smoczyński 2007: Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego,* Wilno: Vilniaus universiteto leidykla.
SP I–VIII – *Słownik prasłowiański* 1–8 (A-D). Red. F. Sławski. Wrocław & Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1974–2001.
SP XVI w. I–XXXVI – *Słownik Polszczyzny XVI wieku* 1–36, Wrocław & Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1966–2012.
Specht 1932: Franz Specht. Die Flexion der *n*-Stämme im Baltisch-Slavischen und Verwandtes. – *Zeitschrift für vergleichendes Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 59, 213–298.
Specht 1935: Franz Specht. Eine Eigentümlichkeit indogermanischer Stammbildung. – *Zeitschrift für vergleichendes Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 62, 216–235.
Specht 1944: Franz Specht. *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
SPr – [Konstantinas Sirvydas. *Prompt[u]arium dictionum Polonicarum Latinarum et Lituanicarum*] (ne vėliau kaip 1625). Remtasi faksimiliniu leidimu: *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*. Parengė K. Pakalka, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=20.
SS III – *Słownik staropolski* 3, Wrocław etc., 1960–1962.
SSA II – *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 2. *L–P*, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1995.
SSJ III – *Slovník slovenského jazyka* 3, Bratislava: Vydavatel'stvo Slovenskej Akadémie vied, 1963.
SSt I–XI – *Słownik staropolski* 1: *A–Ć*, Warszawa: Zakład narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1953–1955; 2: *D–H*, Wrocław–Kraków–Warszawa: Zakład narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1956–1959; 3: *I–K*, Wrocław–Kraków–Warszawa: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960–1962; 4: *L–M*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1963–1965; 5:

N–Ó, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1965–1969; 6: *P–Pożżenie*, Wrocław–Warszawa–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1970–1973; 7: *Póć–Rozproszyć*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973–1977; 8: *Rozpróchnieć–Szyszki*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977–1981; 9: *Ściadły–Używowanie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1982–1987; 10: *W–Wżgim*, Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk (Zakład narodowy imienia Ossolińskich); 1988–1993; 11: Z–Ż, Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, 1995–2002.

Stafecka 2009: Anna Stafecka. Latviešu valodas ģeolingvistisko pētījumu gaita / Latvių kalbos geolingvistinių tyrimų raida / Overview of Geolinguistic Research into the Latvian Language. – *Baltu valodu atlants. Prospekts / Baltų kalbų atlasas. Prospektas / Atlas of the Baltic languages. A prospect*. Red. D. Mikulėnienė, A. Stafecka, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 35–39.

Stafecka 2010: Anna Stafecka. The Atlas of the Baltic Languages: from idea to pilotproject. – *Acta Baltico-Slavica* 34, 37–72.

Stang 1942: *Das slavische und baltische Verbum von Chr. S. Stang*, Oslo: I Kommisjon hos Jacob Dybwad.

Stang 1966a: Christian Schweigaard Stang. *Slavonic accentuation*, Oslo: Universitetsforlaget.

Stang 1966b: Christian S. Stang. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo [etc.]: Universitetsforlaget, 1966–1975.

Stang 1972: Christian S. Stang. *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen,* Oslo [etc.]: Universitetsforlaget.

Stender 1789 I–II – *Lettisches Lexikon*. In zween Theilen abgefasset, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet von Gotthard Friedrich Stender, Präpoſitus emeritus zu Selburg, Paſtor zu Selburg und Sonnaxt, und der k. d. G. zu Göttingen M. Mitau, gedruckt bey I. F. Steffenhagen, Hochfürſtl. Hofbuchdrucker [1789].

Strods 1958: Henrihs Strods. Kartupeļu audzēšanas sākums Latvijā XVII gs. beigās XIX gs. pirmā pusē. – *LPSR ZA Vēstis* 10, 45–56.

Stundžia 1978: Bonifacas Stundžia. Dėl *o*/*ā*-kamienių daiktavardžių gretybių. – *Baltistica* 14(2), 113–118.

Stundžia 1981: Bonifacas Stundžia. Dėl cirkumfleksinės metatonijos išvestiniuose lietuvių kalbos daiktavardžiuose. – *Baltistica* 17(1), 58–65.

Stundžia 1995: Bonifacas Stundžia. *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius: VU leidykla.

Sturtevant 1936: Edgar H. Sturtevant. *A hittite glosary*, Philadelphia: University of Pennsylvania.

SW I–VIII – Jan Karłowicz, Adam Kryński, Własysław Niedźwiedzki. *Słownik języka polskiego* 1–8, Warszawa: W drukarni E. Lubowskiego; 3–6, Warszawa: W drukarni „Gazety Handlowej"; 7, Warszawa: W drukarni „Współczesnej"; 8, Warszawa: Wydawnictwo kasy pomocy dla osób pracujących na polu naukowem imienia J. Mianowskiego, 1898–1923.

Szemerényi 1970: Oswald Szemerényi. *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt: Wiss. Buchges.

Škofic 2011: Jožica Škofic. [Rec.:] Anna Stafecka & Danguolė Mikulėnienė, ed. *Baltu valodu atlants–Baltų kalbų atlasas–Atlas of the Baltic Languages*, Riga/Vilnius. 2009, 184 p. – *Dialectologia et geolinguistica* 19, 119–121.

ŠM – [Danielius Kleinas, Frydrichas Šusteris.] Naujos maldų knygelės. 1704. Remtasi elektroninėmis ŠM žodžių formų konkordancijomis, parengė Mindaugas Šinkūnas ir Vytautas Zinkevičius 2008 m. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo lėšomis, http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=35.

Šmits 1923: Pēteris Šmits. Programma tautas tradīciju krājējiem. – *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1. burtnīca, 178–187; 3. burtnīca, 278–288; 4. burtnīca, 398–415; 5. burtnīca, 559–570; 6. burtnīca, 703–712.

ТС I–V – *Тураўскі слоўнік* 1–5. Рэд. А. А. Крывіцкі, Мінск: Навука і тэхніка, 1982–1987.

Tischler 1983: Johann Tischler. *Hethitisches etymologisches Glossar* 1. *a-k*, Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft.

Toporov 2000: Vladimir Toporov. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, Vilnius: Aidai.

Trautmann 1910: Reinhold Trautmann. *Die altpreussischen Sprachdenkmäler*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.

Trautmann 1923: Reinhold Trautmann. *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Trautmann 1974: Reinhold Trautmann. *Die altpreußischen Personennamen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Trofimowič 1974: Konstantin K. Trofimowič. *Hornjoserbsko-ruski słownik*, Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina; Moskwa: „Ruska rěč".

Trumpa 2012: Edmunds Trumpa. *Latviešu ģeolingvistikas etīdes*, Rīga: Zinātne.

Ulmann 1872: *Lettiſches Wörterbuch*. Erſter Theil. Lettiſch-deutſches Wörterbuch von Biſchof Dr. Carl Chriſtian Ulmann, Riga.

Ulmann 1880: *Lettiſches Wörterbuch von Ulmann und Braſche*. Zweiter Theil. Deutſch-lettiſches Wörterbuch mit Zugrundelegung des von Biſchof Dr. Carl Chriſtian Ulmann zurükgelaſſenen Manuſcriptes bearbeitet von Guſtav Braſche, Paſtor emer., Riga u Leipzig.

Urbutis 1963: [Rec.:] Ernst Fraenkel. Litauisches Etymologisches Wörterbuch. [...] Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg (1962). – *Kalbotyra* 9, 215–218.

Urbutis 1965: Vincas Urbutis. Daiktavardžių daryba. – *Lietuvių kalbos gramatika* 1, Vilnius: Mintis, 261–473.

Urbutis 1981: Vincas Urbutis. *Baltų etimologijos etiudai*, Vilnius: Mokslas.

Urbutis 2009: Vincas Urbutis. *Baltų etimologijos etiudai* 2, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

V. A. – Publi Vergili Maronis *Aeneis*, Petropoli: Типографія Товарищества „Обществ. Польза", MDCCCXC.

Vaan de 2008: Michiel de Vaan. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden & Boston: Brill.

Vaillant 1974: Andre Vaillant. *Grammaire comparée des langues slaves* 4, Paris: Éditions Klincksieck.

Vaitkevičienė 2001: Daiva Vaitkevičienė. *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

ValančR I – Motiejus Valančius. *Raštai* 1, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

Vanagas 1981: Aleksandras Vanagas. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Vasmer 1950: Max Vasmer. *Russisches etymologisches Wörterbuch* l, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Vėlius 1983: Norbertas Vėlius. *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius: Mintis.

V. G. – Publi Vergili Maronis *Georgica*.

Vidugiris 1997: Aloyzas Vidugiris. Ypatybės stiprinimo vediniai su priesaga *-itkas*, *-ickas* pietrytinėse lietuvių tarmėse. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 38, 207–213.

VIV I–II – Eduards Ādamsons, Elga Kagaine. *Vainižu izloksnes vārdnīca*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2000.

Volters 1892: [Eduards Volters.] Par Jāņu dienas svinēšanu. Pēc poļu avotiem sastādijuši mag. E. Volters un stud. J. Ansberģis. – *Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem*. *„Dienas Lapas" pielikums* 6(144), 89–92; 10(247), 150–153.

Vulāne 1986: A. Vulāne. Adjektīvu ar *-inis*, *-ine* derivācija un atributīvā funkcija augšzemnieku dialektā. – *LPSR ZA Vēstis* 1, 73–84.

Wackernagel 1878: Wilhelm Wackernagel. *Altdeutsches Handwörterbuch*, Basel: Schweighauserische Verlags-Buchhandlung (Hugo Richter).

Wagner 1960: Max Leopold Wagner. *Dizionario etimologico Sardo* 1, Heidelberg: Winter.

Walde 1910: Alois Walde. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Walde 1938: Alois Walde. *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*. Neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Watkins 1966: Calvert Watkins. Italo-Celtic revisited. – *Ancient Indo-European dialects*, Berkeley-Los Angeles: University of California Press, 29–50.

Wied. – Ferdinand Johann Wiedemann. *Estnisch-deutsches Wörterbuch*, St. Petersburg, [1]1869 (Tallin, [2]1973).

Windekens 1960: Albert J. van Windekens. *Études pélasgique*, Louvain: Institut Orientaliste de l'Université.

Windekens 1976: Albert J. van Windekens. *Le tokharien confronté avec les autres languages indoeuropéennes* 1, Louvain: Centre international de Dialectologie Général.

Wodtko, Irslinger, Schneider 2008: Dagmar S. Wodtko, Britta Irslinger, Calonin Schneider. *Nomina im Indogermanischen Lexikon*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

Wörterbüchlein 1705: *Wörterbüchlein, wie etzliche gebräuchliche Sachen auff Teutsch, Schwedisch, Polnisch und Lettisch zu benennen seynd*, Riga, 1705.

WP – ISCHGVLDIMAS EVANGELIV PER WISVS METTVS, SVRINKTAS DALIMIS ISCH DAVGIA PASTILLŲ, TAI EST ISCH PASTILLAS NICVLAI HEMINGY, ANTONY CORVINI, IOANNIS SPANGENBERGI, MARTINI LVTHERI, PHILIPPI MELANTHONIS, IOANNIS BRENTY, ARSATY, SCHOPER, LEONARDI KVLMĀNI IODOCY WILICH IR ISCH KITTŲ. Remtasi elektroninėmis WP žodžių formų konkordancijomis, parengė Jolanta Gelumbeckaitė ir Vytautas Zinkevičius 2008 m. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo lėšomis, http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=27.

Zeps 1962: Valdis J. Zeps. *Latvian and Finnic Linguistic Convergences*. *Uralic and Altaic Series* 9, Bloomington: Mouton and Co, The Hague, The Netherlands.
Zinkevičius 1966: Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
Zinkevičius 1981: Zigmas Zinkevičius. Apie A. Tatarės „Pamokslų išminties ir teisybės“ (1851 m.) kalbą. – *Baltistica* 17(2), 170–176.
Zinkevičius 1984: Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių kalbos istorija* 1. *Lietuvių kalbos kilmė*, Vilnius: Mokslas.
Zinkevičius 1990: Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių kalbos istorija* 4. *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas.
Zinkevičius 1997: Zigmas Zinkevičius. Dėl balsių *a*, *o*, *e*, *ė* kaitos slavizmuose. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 196–200.
Zinkevičius 2006: Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
Zinkevičius 2010: Zigmas Zinkevičius. [Rec.:] *Baltu valodu atlants–Baltų kalbų atlasas–Atlas of the Baltic Languages*, Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 180 p. – *Gimtoji kalba* 1, 25.
Zinkevičius 2010: Zigmas Zinkevičius. Žodžių perdirbinėjimas dėl galūnės trumpinimo ir jos priebalsių suduslinimo. – *Baltistica* 45(1), 136.
Zinkevičius 2011: Zigmas Zinkevičius. Nauji žodžiai, atsiradę sumišus dviem artimos reikšmės ar skambesio žodžiams. – *Baltistica* 46(1), 86.
ZnŽ I – *Zanavykų šnektos žodynas* 1. *A–K*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
ZnŽ II – *Zanavykų šnektos žodynas* 2. *L–R*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
ZnŽ III – *Zanavykų šnektos žodynas* 3. *S–Z*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
ZtŽ – Aloyzas Vidugiris. *Zietelos šnektos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
Zubaitienė 2009: Vilma Zubaitienė. *Neišlikusių XVIII amžiaus Mažosios Lietuvos rankraštinių žodynų fragmentai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Абаев 1995: Василий Иванович Абаев. *Избранные труды* 2. Отв. ред. и сост. В. М. Гусалов, Владикавказ: Ир.
Андронов 1996: Алексей Андронов. Некоторые замечания о просодических явлениях в диалектах латышского языка и их представлении на карте. – *Baltistica* 31(2), 201–212.
Анненковъ 1878: Николай Анненковъ. *Ботанический словарь*, Санкт Петербургъ: Типографія императорской академіи наукъ.
Байкоў, Некрашэвіч 1993: Мікола Я. Байкоў, Сьцяпан М. Некрашэвіч. *Беларуска-расійскі слоўнік*. Факсімільнае выданьне, Мінск: Народная асвета.
Барановскій 1898: Антоній Барановскій. *Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ*, Санктпетербургъ: Типографія Императорской академіи наукъ.
Барроу 1976: Томас Барроу. *Санскрит*, Москва: Прогресс.
Бенвенист 1955: Эмиль Бенвенист. *Индоевропейское именное словообразование*, Москва: Издательство иностранной литературы.
Бенвенист 1974: Эмиль Бенвенист. *Общая лингвистика*, Москва: Прогресс.
Бернштейн 1961: Самуил Б. Бернштейн. *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Москва: Издательство Академии Наук СССР.
БСЭ I–XXXI – *Большая советская энциклопедия* 1–31. Ред. Б. А. Введенский, Москва: Большая советская энциклопедия, 1969–1981.
Булатова 1975: Римма В. Булатова. *Старосербская глагольная акцентуация*, Москва: Наука.
Бялькевіч 1970: Іван Кандратавіч Бялькевіч. *Краёвы слоўнік Усходняй Магілёўшчыны*, Мінск: Навука і тэхніка.
Варбот 1969: Жанна Ж. Варбот. *Древнерусское именное словообразование*, Москва: Наука.
Варбот 1984: Жанна Ж. Варбот. *Праславянская морфонология. Словообразование и этимология*, Москва: Наука.
Вейк ван 1957: Николаус Ван-Вейк. *История старославянского языка*, Москва: Издательство иностранной литературы.
Вендина 1998: Татьяна Ивановна Вендина. *Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм)*, Москва: Индрик.
Власова 2008: Марина Власова. *Энциклопедия русских суеверий*, Санкт-Петербург: Издательский Дом „Азбука-классика“.
Гаспаров 1986: Михаил Л. Гаспаров. Поэзия Катулла. – Катулл. *Книга стихотворений*. Издание подготовили С. В. Шервинский, М. Л. Гаспаров, Москва: Наука, 155–207.
Гиндин, Калужская 1991: Леонид А. Гиндин, И. А. Калужская. Реконструкция карпатского регионального компонента позднепраславянского лексического фонда. – *Сравнительно-историческое изучение языков разных семей*, Москва: Наука, 14–36.
Горячева 1989: Т. В. Горячева. Этимологические заметки. – *Этимология* 1986–1987, 153–159.
Грошева 2009: Антонина В. Грошева. *Латинская земледельческая лексика на индоевропейском фоне*, Санкт-Петербург: Наука.
ГСБМ I–XXXII – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* 1–32, Мінск: Навука і тэхніка, Беларуская навука, 1982–2012.
Даль I–IV – Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка* 1–4, Москва: Русский язык, 1989–1991.
Дегтярев 1994: Владимир И. Дегтярев. Рефлексы индоевропейской формы собирательности на **-ā* в балтийских и славянских языках. – *Baltistica* IV priedas, 29–41.
Джаукян 1982: Геворк Б. Джаукян. *Сравнительная грамматика армянского языка*. Отв. ред. Э. Б. Агаян, Ереван: Издательство академии наук Армянской ССР.
Диллон, Чедвик 2006: Майлз Диллон, Нора Кершоу Чедвик. *История кельтских королевств*, Москва: Вече, Санкт-Петербург: Евразия.
Дыбо 1981: Владимир А. Дыбо. *Славянская акцентология*, Москва: Наука.
Дыбо 2000: Владимир А. Дыбо. Из балто-славянской акцентологии. Проблема закона Фортунатова и поправки к закону Ф. де Соссюра. – *Балто-славянские исследования* 1998–1999, 27–82.
Дыбо, Иллич-Свитыч 1963: Владимир А. Дыбо, Владислав М. Иллич-Свитыч. К истории славянской системы акцентуационных парадигм. – *Славянское языкознание*, 70–87.
Елизаренкова 1982: Татьяна Я. Елизаренкова. *Грамматика ведийского языка*, Москва: Наука.
Елизаренкова 1987: Татьяна Я. Елизаренкова. *Ведийский язык*, Москва: Наука.
Иванов 1965: Вячеслав В. Иванов. *Общеиндоевропейская, праславянская и анатолиская языковые системы (сравнительные-типологические очерки)*, Москва: Наука.
Иванов 1977: *Луна, упавшая с неба. Древняя литература Малой Азии.* Пер. с древнемалоазийских языков Вячеслав В. Иванов, Москва: Художественная литература.
Иванов 1981: Вячеслав В. Иванов. *Славянский, балтийский и раннебалканский глагол. Индоевропейские истоки*, Москва: Наука.
Иванов, Топоров 1974: Вячеслав В. Иванов, Владимир Н. Топоров. *Исследования в области славянских древностей*, Москва: Наука.
Ивић 1994: Павле Ивић. *Српскохорватски дијалекти* 3. *Њихова структура и развој*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
Иллич-Свитыч 1963: Владислав М. Иллич-Свитыч. *Именная акцентуация в балтийском и славянском*, Москва: Наука.
ИЯ – Тамаз В. Гамкрелидзе, Вячеслав В. Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы* 1–2, Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
Кисилиер, Федченко 2011: Максим Л. Кисилиер, Валентина В. Федченко. О языке новогреческой литературы. – *Acta Linguistica Petropolitana* 7(1), 409–444.
Кочергина 1990: Вера А. Кочергина. *Словообразование санскрита*, Москва: Изд-во МГУ.
Крегждис 2009: Роландас Крегждис. Прусс. *Curche*: этимология теонима, функции божества; проблематика установления культовых соответствий на почве обрядовой традиции восточно-балтийских, славянских и других индоевропейских народов. – *Studia Mythologica Slavica* 12, 249–320.
Крегждис 2010: Роландас Крегждис. Восточнославянские боги Киевской Руси: *Стрибог* (сопоставительный анализ данных славянской и балтийской мифологических систем). – *Studia Mythologica Slavica* 13, 211–232.
Крегждис 2011a: Роландас Крегждис. К этимологии греч. ἐσσήν. – *Индоевропейское языкознание и классическая филология – XV*, Санкт-Петербург: Наука, 282–289.
Крегждис 2011b: Роландас Крегждис. Прусс. *laucks* ‘поле’, лат. *lūcus* ‘священная роща, лес’, арх. лат. *lūcus* ‘свет, день’ и др. – *Acta Linguistica Petropolitana* 7(1), 48–63.
Крегждис 2011c: Роландас Крегждис. Словообразовательные модели сложных слов прусского языка: проблема реконструкции типа *āmreḍita* [*compositionsartige Wörter*] (на материале гидронимов и топонимов с прусск. компонентом *laucks* „поле“). –*Культурное наследие Восточной Пруссии*, Калининград: БФУ им. И. Канта, Институт литовского языка, 96–103.
ЛАБ I – *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак у пяці тамах* 1, Мінск: Мінская картаграфічная фабрыка Белгеадэзіі, 1993.
Мейе 1951: Антуан Мейе. *Общеславянский язык*, Москва: Издательство иностранной литературы.
Меркулова 1967: Валентина А. Меркулова. *Очерки по русской народной номенклатуре растений*, Москва: Наука.

Немченко, Синица, Мурникова 1963: В. И. Немченко, А. И. Синица, Татьяна Ф. Мурникова. *Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики*, Рига: ЛГУ.
Носовичъ 1984: Иван Носовичъ. *Словарь бѣлорусскаго нарѣчія* (Specimina philologiae Slavicae), München: Verlag Otto Sagner.
Огієнко I–IV – Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). *Етимологічно-семантичний словник української мови*, Winnipeg: Society of Volyn, 1979–1994.
Ожегов, Шведова V – Сергей И. Ожегов, Наталья Ю. Шведова. *Толковый словарь русского языка* 5, Москва: Азъ, 1992.
ОЛА – *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск* 4. *Сельское хозяйство*. Под ред. А. Ференчиковой и др., Братислава, 2012.
ОЛА III – *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 3. Растительный мир*. Гл. ред. А. И. Подлужный, Мінск: Нацыянальная академія навук Беларусі, 2000.
Откупщиков 1967: Юрий В. Откупщиков. *Из истории индоевропейского словообразования*, Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
Откупщиков 1993: Юрий В. Откупщиков. Балтийские и славянские названия овцы и барана. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30, 63–69.
Откупщиков 2001: Юрий В. Откупщиков. *Очерки по этимологии*, Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
Плуцер-Сарно I–II – Алексей Плуцер-Сарно. *Большой словарь мата. Опыт построения справочно-библиографической базы данных лексических и фразеологических значений слова* 1–2, Санкт-Петербург & Москва: Лимбус Пресс, 2005.
Преображенский I–III – Александр Г. Преображенский. *Этимологический словарь русского языка* 1–2, Москва: Типография Г. Лисснера и Д. Совко, 1910–1914; 3, Москва, Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1949.
Программа 1886: [Эдуардъ Волтеръ.] *Программа для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди*, Санкт-Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ.
ПЯ A–D – Владимир Н. Топоров. *Прусский язык. Словарь A–D*, Москва: Наука, 1975.
ПЯ E–H – Владимир Н. Топоров. *Прусский язык. Словарь E–H*, Москва: Наука, 1979.
ПЯ I–K – Владимир Н. Топоров. *Прусский язык. Словарь I–K*, Москва: Наука, 1980.
ПЯ K–L – Владимир Н. Топоров. *Прусский язык. Словарь K–L*, Москва: Наука, 1984.
ПЯ L – Владимир Н. Топоров. *Прусский язык. Словарь L*, Москва: Наука, 1990.
Раге 1970: С. Раге. О некоторых заимствованиях из эстонского языка в говорах Видземе. – *Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов*, Рига: Зинатне, 135–153.
Расторгуева, Эдельман I–III – Вера С. Расторгуева, Джой И. Эдельман. *Этимологический словарь иранских языков* 1–3, Москва: Восточная литература, 2000–2007.
РИС – *Рим: эхо имперской славы*, Москва: «ТЕРРА»—«TERRA», 1997.
РЛНС – *Русско-латышско-немецкій словарь / изданный Министерствомъ народнаго просвѣщенія = Kreewu-latweeschu-wahzu wardnize / isdota no Tautas Apgaismoschanas Ministerijas = Russisch-Lettisch-Deutsches Wörterbuch / herausgegeben vom Ministerium der Volksausklärung*. Москва: Министерство народнаго просвѣщенія, 1872.
Роллестон 2004: Томас Роллестон. *Мифы, легенды и предания кельтов*, Москва: Центрполиграф.
Сабаляускас 1959: Алгирдас Сабаляускас. Относительно происхождения названий растений в балтийских языках. – *Rakstu krājums veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei*, Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 219–242.
САР VI – *Словарь Академіи Россійской* 6, Санктпетербургъ: Императорская Академія Наукъ, 1794.
СБГП I–V – *Слоўнік беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча* 1–5, Мінск: Навука і тэхніка, 1979–1986.
СД I–IV – *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* 1–4, Москва: Международные отношения, 1995–2009.
Симпсон 2005: Жаклин Симпсон. *Викинги. Быт, религия, культура*, Москва: ЗЛО Центрполиграф.
Скржинская 2009: Марина В. Скржинская. *Древнегреческие праздники в Элладе и северном Причерноморье*, Киев: Институт истории Украины.
СЛw – *Старабеларускі лексікон: Падручны перакладны слоўнік*, Укладальнікі: Прыгодзіч Мікалай, Ціванова Галіна, Менск: Беларускае выдавецтва Таварыства «Хата», 1997 (http://slounik.org/starbiel/).
СМ – *Славянская мифология. Энциклопедический словарь*, Москва: Международные отношения, 2002.
Срезневскій I–III – Измаил И. Срезневскій. *Матеріалы для словаря древнерусскаго языка по письменнымъ памятникамъ* 1–3, СанктПетербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1893–1912.
СРНГ I–XLIII – *Словарь русских народных говоров* 1–43, Ленинград (Санкт-Петербург): Наука, 1965–2009.
СРЯ XIV – *Словарь русского языка XI~XVII вв.* 14, Москва: Наука, 1988.
СРЯВ I–XXVIII – *Словарь русского языка XI–XVII вв.* 1–28, Москва: Наука, 1975–2008.
Сумцов 1996: Николай Ф. Сумцов. *Символика славянских обрядов. Избранные труды*, Москва: Восточная литература.
СЦРЯ III – *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка* 3, Санкт Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1867 (Leipzig, 1972).
Тодд 2005: Малькольм Тодд. *Варвары. Древние германцы. Быт, религия, культура*, Москва: ЗАО Центрполиграф.
Топоров 1974: Владимир Н. Топоров. О брахмане. К истокам концепции. – *Проблемы истории языков и культуры народов Индии*, Москва: Наука, 20–74.
Топоров, Трубачев 1962: Владимир Н. Топоров, Олег Н. Трубачев. *Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья*, Москва: Издательство Академии Наук СССР.
Тронский 2001: Иоиф Моисеевич Тронский. *Историческая грамматика латинского языка. Общеиндоевропейское языковое состояние (вопросы реконструкции)*, Москва: Индрик.
Трубачев 1966: Олег Н. Трубачев. *Ремесленная терминология в славянских языках (этимология и опыт групповой реконструкции)*, Москва: Наука.
Трубачев I–IV – Олег Н. Трубачев. *Труды по этимологии: Слово. История. Культура* 1–4, Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2004–2009.
ТСБМ I–V$^{1-2}$ – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* 1–5. Ред. К. К. Атраховіч (К. Крапіва), Мінск: БелСЭ, 1977–1984.
Фасмер 1909: Макс Фасмер. *Греко-славянские этюды* III. *Греческие заимствования в русском языке* (Известия Отделения русского языка и словесности 86[1]), Санкт-Петербург: Императорская Академия наук.
Фасмер I–IV – Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка* 1–4, Москва: Прогресс, 1986–1987.
Хабургаев 1974: Георгий А. Хабургаев. *Старославянский язык*, Москва: Просвещение.
Цыганенко 1989: Галина Павловна Цыганенко. *Этимологический словарь русского языка*, Киев: Радянська школа.
Чахоўскі, Чахоўская 2010: К. Г. Чахоўскі, Л. Т. Чахоўская. *Сучасная беларуская мова. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія*, Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.
Чекмонас 1988: Валерий Чекмонас. *Введение в славянскую филологию*, Вильнюс: Мокслас.
Чемоданов 1962: Николай С. Чемоданов. Место германских языков среди индоевропейских языков. – *Сравнительная грамматика германских языков* 1, Москва: Издательство Академии Наук СССР, 19–113.
Черных I–II – Павел Я. Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка* 1–2, Москва: Русский язык, 1999.
Шанский I–II – Николай Максимович Шанский. *Этимологический словарь русского языка* 1–2(7), Москва: Издательство Московского университета, 1963–1980.
Шанский, Иванов, Шанская 1971: Николай Максимович Шанский, Валерий Васильевив Иванов, Тамара Васильевна Шанская. *Краткий этимологический словарь русского языка*, Москва: Просвещение.
Широков 1984: Олег С. Широков. Балто-албано-славянские глоттогенетические связи по этимологическим данным. – *Baltistica* 20(1), 15–22.
Широкова 2005: Надежда С. Широкова. *Мифы кельтских народов*, Москва: АСТ, Астрель, Транзиткнига.
Эндзелин 1974 [1908]: Янис Эндзелин. О родственных отношениях латышских говоров к литовским. – Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 2, Rīga: Zinātne, 41–56.
ЭСБМ I, V, VIII – *Этымалагічны слоунік беларусскай мовы* 1, 5, 8, Мінск: Навука і тэхніка, 1978, 1989, 1993.
ЭСБМ I–XIII – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1–7, Мінск: Акадэмія навук БССР (Беларусі), 1978, 1980, 1985, 1988–1991; 8, Мінск: Навука і тэхніка, 199; 9–13, Мінск: Беларуская навука, 2004–2006, 2008, 2010.
ЭССЯ I–XXX – *Этимологический словарь славянских языков* 1–30. Отв. ред. О. Н. Трубачёв, Москва: Наука, 1974–2003.
ЭСУМ I–V – *Этимологічний словник української мови* 1–5. Отв. ред. О. С. Мельничук, Киів: Наукова думка, 1982–2006.
Явнисъ 1908–1916: Казимиръ Явнисъ. *Грамматика литовскаго языка. Литовскій оригиналъ и русскій переводъ*, Петроградъ: Типографіи Императорской Академіи наукъ.

Saīsinājumi*

accus. – akuzatīvs
adj. – adjektīvs, īpašības vārds
adv. – adverbs
ak. – akuzatīvs
alb. – albāņu
anat. – anatoliešu
angl. – angļu
anglosakš. – anglosakšu
apv. – apvidvārds
arm. – armēņu
att. – attēlums
augšluž. – augšlužiciešu (sorbu)
austr. – austrumu
austrbalt., arī: austrumbl. – austrumbaltu
austrpr. – austrumprūši
austrsl. – austrumslāvu
Av. – avestas
balt., arī: bl. – baltu
baltkr., bkr. – baltkrievu
baznsl. – baznīcslāvu
bkr., baltkr. – baltkrievu
bl. – skat. balt.
bl.-sl. – baltu-slāvu
bot. – botānikas termins
bret. – bretaņu
bu. – bulgāru
c. – vārda celms
cie. – ciems
čak. – čakavu
če. – čehu
dāk. – dāku
dat. – datīvs
demin. – deminutīvs
deverb. – deverbāls
dial. – dialektāls
fem. – sieviešu dzimte
frī. – frīzu
gal. – gallu
gen. – ģenitīvs
g. fem. – sieviešu dzimte
g. neutr. – nekatra dzimte
g. masc. – vīriešu dzimte
gAv. – Avestas vissenākā perioda driesmās lietotā (valodas) forma
ģerm. – ģermāņu
go. – gotu
gr. – grieķu
gs. – gadsimts
he. – hetu
hidr. – hidronīms
horn. – hornu
horv. – horvātu
i. – irāņu
ide. – indoeiropiešu
ig. – igauņu
ilīr. – ilīriešu
imperf. – imperfekts
indoir. – indoirāņu
inf. – infinitīvs
instr. – instrumentālis
interj. – interjekcija, izsauksmes vārds
intr. – intransitīvs verbs (darbības vārds)
īr. – īru
isl. – islandiešu
it. – itāļu
iterat. – iteratīvais darbības vārds
jav. – jaunaugšvācu
jlv. – jaunlejasvācu
Y – *Yasna* (Avestas daļa – Dieva slavēšanas tekstu krājums)
Yt – *Yašt* (Avestas daļa – Dievībai veltīta himna)
k. – karte
karaīm. – karaīmu
kašb. – kašubu
kim. – kimru
korn. – kornu
kr. – krievu
Kr. – Kristus
kur. – kuršu
kurd. – kurdu
ķe. – ķeltu
la. – latviešu
lat. – latīņu
lejasluž. – lejas lužiciešu (sorbu)
lejasv. – lejasvācu
līb. – lībiešu
lie. – lietuviešu
lit. – literatūra
loc. – lokatīvs
lpp. – lappuse
luv. – luviešu
lv. – lejasvācu
maķ. – maķedoniešu
masc. – vīriešu dzimte
neutr. – nekatra dzimte
norv. – norvēģu
oset. – osetīnu
pag. – pagasts
par. – parasti
pārn. – pārnestā nozīme
perf. – perfekts
pers. – persiešu
personv. – personvārds
piem. – piemēram
pirmanat. – pirmanatoliešu
pirmbl. – pirmbaltu
pirmiran. – pirmirāņu
pirmital. – pirmitāļu
pirmla. – pirmlatviešu
pirmlie. – pirmlietuviešu
pirmsl., pirmslāv. – pirmslāvu
pl. – pluralis, daudzskaitlis
po. – poļu
poet. – poētisms
pol. – polābu
pr. – prūšu
praanat. – pirmanat.
prakrt. – prākriti
pref. – prefikss
prep. – prepozīcija, prievārds
protoide. – protoindoeiropiešu
prt – partikula
psk – pasaka
raj. – rajons
r. av. – rakstu avots
resp. – respektīvi
rietbalt. – rietumbaltu
rietsl. – rietumslāvu
rum. – rumāņu
sal. – salīdzināt!
sav. – senaugšvācu
sen. – senās
senang. – senangļu
senbaznsl. – senbaznīcslāvu
senbkr. – senbaltkrievu
senče. – senčehu
senhorn. – senhornu
senhorv. – senhorvātu
senind. – senindiešu
senir. – senirāņu
senīr. – senīru
senisl., arī: senīsl. – senislandiešu
senit. – senitāļu
senkorn. – senkornu
senkr. – senkrievu
senla. – senlatviešu
senlat. – senlatīņu
senlie. – senlietuviešu
senpo. – senpoļu
senpr. – senprūšu
senrietskand. – senrietumskandināvu
sensakš. – sensakšu
senskand. – senskandināvu
sensl. – senslāvu
senukr. – senukraiņu
senzv. – senzviedru
serb. – serbu
serb.-horv. – serbu-horvātu
sf. – substantivum femininum, sieviešu dzimte
sg. – singularis, vienskaitlis
skat. – skatīt!
sk. – un sekojošā [lappusē]
skk. – un sekojošās [lappusēs]
skr. – sanskrita
sl. – slāvu
slov. – slovēņu
slovā. – slovāku
slv. – senlejasvācu
sm. – substantivum masculinum, vīriešu dzimte
so. – somu
subst. – substantīvs, lietvārds
suf. – sufikss, piedēklis
t. dz. – tautasdziesma
t. i. – tas ir
tic. – ticējums
toh. – tohāru
toh. A – tohāru A
toh. B – tohāru B
top. – toponīms
t. p. – tas pats
tr. – transitīvs (pārejošs) verbs (darbības vārds)
trāķ.-maķ. – trāķiešu-maķedoniešu
t. s. – tā sauktais
u. c. – un citi
ukr. – ukraiņu
u. tml. – un tamlīdzīgi
utt. – un tā tālāk
vā. – vācu
vav. – vidusaugšvācu
vbret. – vidusbretaņu
vdīr. – vidusīru
veps. – vepsu
vgr. – vidusgrieķu
vlat. – viduslatīņu
vlv. – viduslejasvācu
vpers. – viduspersiešu
vval. – vidusvalu
zool. – zooloģijas termins
zv. – zviedru
žem. – žemaišu

* Pārējos saīsinājumus skat. sarakstā „Literatūra un avoti", kā arī: http://www.lkz.lt/dzl.php?11.

Sutrumpinimai

a. – amžius
abl. – ablativus, abliatyvas
acc. – accusativus, galininkas
adj. – adjectivum, būdvardis
adv. – adverbium, prieveiksmis
ags. – anglosaksų (resp. senosios anglų [V–XI a.])
air. – airių
alb. – albanų
anat. – anatomijos terminas
anatol. – anatolų kalbų
ang. – anglų
ap – akcentinė paradigma
arch. – archaizmas
arm. – armėnų
au. – aukštaičių
Av. – Avestos
avd. – asmenvardis
balt. – baltų
bažn. – bažnytinis
blr. – baltarusių
bot. – botanikos terminas
bret. – bretonų
bulg. – bulgarų
caus. – verbum causativum, priežastinis veiksmažodis
collect. – collectivum
čak. – čakavių dialekto (serbų ir kroatų kalbos)
če. – čekų
dak. – dakų
dat. – dativus, naudininkas
dem. – deminutyvum, mažybinis
deverb. – deverbatyvas
dial. – dialektizmas
dn – daina(-os)
est. – estų
euf. – eufemizmas
fem. – femininum, moteriškoji giminė
fry. – frygų
g. – genus, giminė
gal. – galų
gAv. – gatų (Gāϑās [resp. Y. 28–34, 43–51, 53]) resp. giesmių Senosios (archajiškiausiojo periodo) Avestos (kalbos) forma
gen. – genitivus, kilmininkas
germ. – germanų
go. – gotų
gr. – graikų
gu. – gudų
ha. – hatų
he. – hetitų
hidr. – hidronimas
Hom. – Homero
i. – indų
ibd. – ibidem, ten pat
ide. – indoeuropiečių
interj. – interjectio, jaustukas ir ištiktukas
ilr. – ilyrų
imperf. – imperfectum, būtasis neatliktinis laikas
inf. – infinitives, bendratis
instr. – instrumentalis, įnagininkas
iran. – iranėnų
i.-iran. – indų ir iranėnų kalbų (prokalbės)
isl. – islandų
išn. – išnaša
it. – italų
Y. – *Yasna* (tekstų, naudotų dievo garbinimo metu, rinkinys; Avestos dalis)
Yt. – *Yašt* (dievybei skirtas himnas; Avestos dalis)
iter. – iteratyvinis (resp. kartotinis) veiksmažodis
jotv. – jotvingių
juok. – juokiamai
kam. – kamieno
K-kam. – priebalsinio kamieno žodis
kašub. – kašubų
kel. – keltų
kimr. – kimrų
korn. – kornų
kro. – kroatų
kt. – kiti
kurd. – kurdų
kurš. – kuršių
L. – Karlas Linėjus
la. – latvių
le. – lenkų
lie. – lietuvių
lit. – literatūra
lyv. – lyvių
lo. – lotynų
loc. – locativus, lokatyvas / vietininkas
luv. – luvių
luž. – lužicų
m. – metai
maked. – makedonų
masc. – masculinum, vyriškoji giminė
med. – medicinos terminas
menk. – menkinamasis
mik. – mikėnų
n. – naujasis, naujoji
n. collect. – nomen collectivum, kuopinės reikšmės
neutr. – neutrum, niekatroji giminė
nom. – nominativum, vardininkas
Nr. – numeris
ol. – olandų
os. – oskų
oset. – osetinų
p. – puslapis
pan. – panašiai
pav. – paveikslėlis
perf. – tempus perfectum, būtasis atliktinis laikas
pers. – persų
pl. – pluralis, daugiskaita
plg. – palygink
poet. – poetų, poetizmas
polab. – polabų
ppr. – paprastai
pr. – prūsų
praanatol. – anatolų prokalbės
prabalt. – baltų prokalbės
praef. – praefixus, priešdėlis
praep. – praepositio, prielinksnis
prairan. – iranėnų prokalbės
praital. – italikų kalbų prokalbės
prakr. – prakrito (viduriniojo laikotarpio senosios indų) kalbos
prala. – pralatvių, latvių prokalbės
pralie. – pralietuvių, lietuvių prokalbės
pranc. – prancūzų
prasl. – praslavų, slavų prokalbės
prk. – perkeltine reikšme
progres. asimil. – progresyvinė asimiliacija
protoide. – protoindoeuropiečių
ptr. – patarlė(s), prietaras
ps. – pasaka, pasakos
pvz. – pavyzdžiui
r. – rajonas
R (schemose) – radix, stiprioji šaknis
r (schemose) – radix, silpnoji šaknis
RAK – rytų aukštaičiai kupiškėnai
RAU – rytų aukštaičiai uteniškiai
RAV – rytų aukštaičiai vilniškiai
regres. asimil. – regresyvinė asimiliacija
resp. – respektyviai, atitinkamai
ryt. – rytų
rš. – raštų
ru. – rusų
rum. – rumunų
s. – senovės
S (schemose) – suffixus, stiprioji priesaga
s (schemose) – suffixus, silpnoji priesaga
saks. – senosios saksų
serb. – serbų
serb.-kro. – serbų-kroatų
sf. – substantivum femininum, moteriškosios giminės daiktavardis
sg. – singularis, vienaskaita
skand. – skandinavų
skol. – skolinys
skr. – sanskrito
sl. – slavų
slov. – slovėnų
slovak. – slovakų
sm. – substantivum masculinum, vyriškosios giminės daiktavardis
smob. – substantivum mobile, vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardis
subst. – substantivum, daiktavardis
suff. – suffixus, priesaga
suo. – suomių
s.v. – sub verbo, prie žodžio
šv. – švedų
t. – toliau
t. y. – tai yra
tiurk. – tiurkų
toch. – tocharų
toch. A – tocharų A
toch. B – tocharų B
top. – toponimas
t. p. – taip pat
tot. – totorių
tr. – verbum transitivum, galininkinis veiksmažodis
trak. – trakų
t. t., tt. – taip toliau
ukr. – ukrainiečių
VAK – vakarų aukštaičiai kauniškiai
var. – variantas
VAŠ – vakarų aukštaičiai šiauliškiai
Ved. – vedų resp. vediškojo laikotarpio senosios indų kalbos
vėlyv. – vėlyvosios
veps. – vepsų
verb. – verbum, veiksmažodis
vid. – vidurys, vidurio
vo. – vokiečių
v.v. – vice versum, atvirkščiai
zool. – zoologijos terminas
že. – žemaičių
žemėl. – žemėlapis
žr. – žiūrėk

Abbreviations

abl. – ablative
acc. – accusative
adj. – adjective
adv. – adverb
Alb. – Albanian
anat. – anatomic(al)
Anatol. – Anatolian
Anglo-Sax. – Anglo-Saxon
arch. – archaism
Arm. – Armenian
Assoc. – associated
Av. – Avestan
Bel. – Belarusian
Balt. – Baltic
Balt.-Slav. – Baltic-Slavic
Bret. – Breton
bot. – botanical
Bulg. – Bulgarian
Celt. – Celtic
cf. – confer
Chak. – Chakavian dialect
Cymr. – Cymric
CHG – Central High German
CLG – Central Low German
collect. – collective
Cro. – Croatian
CS – Church Slavic
Cz. – Czech
Dac. – Dacian
dat. – dative
derog. – derogated
dial. – dialect
dimin. – diminutive
EBalt. – East Baltic
ELatv. – East Latvian
EPruss. – East Prussian
ESlav. – East Slavic
Eng. – English
Est. – Estonian
etc. – et cetera
euph. – euphemism
f. – following
fem. – feminine
ff. – following (pages)
Fig. – figure
Fin. – Finnic
Fr. – French
g. – gender
gen. – genitive
Germ. – German
Gk. – Greek
Goth. – Gothic
gAv. – Gathas (hymns) in the Old Avestan of the most archaic period
Ha. – Hattic
HG – High German
hydr. – hydronym
Hitt. – Hittite
HLus. – High Lusation
Hom. – Homer
ibd. – ibidem
IE – Indo-European
interj. – interjection
Ir. – Irish
Iran. – Iranian
It. – Italian
joc. – jocose, jocular
Kashub. – Kashubian
Kurd. – Kurdish
Kursh. – Kurshian
L. – Carl Linnaeus
lang. – language
Lat. – Latin
Latv. – Latvian
LG – Low German
lit. – literature
Lith. – Lithuanian
Liv. – Livonian
loc. – locative
LoSo. – Lower Sorbian
Lowland. – Lowlanders
Lus. – Lusatian
Luw. – Luwian
Maced. – Macedonian
masc. – masculine
MBret. – Middle Breton
med. – medicine
MGk. – Middle Greek
MHG – Middle High German
MIr. – Middle Irish
MLat. – Middle Latin
MLG – Middle Low German
MPers. – Middle Persian
MW – Middle Welsh
n. – new
neut. – neuter
NHG – New High German
No. – number
nom. – nominative
NPers. – New Persian
O. – Old
OBel. – Old Belarusian
OBulg. – Old Bulgarian
OCS – Old Church Slavonic
OCz. – Old Czech
OCo. – Old Cornish
OE – Old English
OHG – Old High German
OIc. – Old Icelandic
OIE – Old Indo-European
OInd. – Old Indian
OIr. – Old Irish
OLat. – Old Latin
OLatv. – Old Latvian
OLith. – Old Lithuanian
OLG – Old Low German
OPol. – Old Polish
OPruss. – Old Prussian
ORuss. – Old Russian
OS. – Old Saxon
OScand. – Old Scandinavian
OSlav. – Old Slavic
Oss. – Ossetic
OSw. – Old Swedish
OTurkic – Old Turkic
OWScand. – Old West Scandinavian
Phryg. – Phrygian
Pers. – Persian
pl. – plural
Pol. – Polish
Polab. – Polabian
Prakrit. – Prakritic
Preslav. – Preslavian
Prof. – professor
Proto-Anatol. – Proto-Anatolian
Proto-Balt. – Proto-Baltic
Proto-IE – Proto-Indo-European
Proto-Iran. – Proto-Iranian
Proto-It. – Proto-Italian
Proto-Lith. – Proto-Lithuanian
Proto-Latv. – Proto-Latvian
Proto-Slav. – Proto-Slavic
Pruss. – Prussian
resp. – respective, respectively
Rom. – Romanian
Russ. – Russian
Serb. – Serbian
Skr. – Sanskrit
Slav. – Slavic/Slavonic
Sloven. – Slovene
Slovk. – Slovac
smb. – somebody
smth. – something
Serb.-Cr. – Serbo-Croatian
subst. – substantive
suff. – suffix
s. v. – sub verbo
Sw. – Swedish
Tat. – Tatar
Thr.-Maced. – Thracian-Macedonian
Toch. A – Tocharian A
Toch. A – Tocharian B
top. – toponime
Ukr. – Ukrainian
Umb. – Umbrian
UpSo. – Upper Sorbian
Ved. – Veda
v. – verb
vulg. – vulgarism
WBalt. – West Baltic
WHG – Western High German
WIr. – West Irish
WLat. – West Latin
WLG – Western Low German
writt. – written
WSlav. – West Slavic
Yotv. – Yotvingian
zool. – zoology

Baltu *valodu atlants*

LEKSIKA 1: *FLORA*

Mākslinieks
Alfonss Žviļus

Angļu tulkojuma redaktore
Zuzana Šušaite

Redaktores un korektores
Aldona Kaluiniene, *Sanda Rapa*

Makets
Sauļus Jozapaitis

Metiens: 100 eks.
Lietuviešu valodas institūts
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

Iespiests: UAB *Petro ofsetas*,
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius

Baltų *kalbų atlasas*

LEKSIKA 1: *FLORA*

Dailininkas
Alfonsas Žvilius

Anglų kalbos redaktorė
Zuzana Šiušaitė

Redaktorės ir korektorės
Aldona Kaluinienė, *Sanda Rapa*

Maketas
Saulius Juozapaitis

Tiražas: 100 egz.
Išleido Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

Spausdino: UAB *Petro ofsetas*,
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius

Atlas of the Baltic *languages*

LEXIS 1: *FLORA*

Designer
Alfonsas Žvilius

English language editor
Zuzana Šiušaitė

Editors
Aldona Kaluinienė, *Sanda Rapa*

Layout
Saulius Juozapaitis

No. of copies: 100
Published by Institute of the Lithuanian language
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

Printed by *Petro ofsetas* Ltd,
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius